

LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ

Vojna a mír

Poznámka redakce

Redakce se musela vypořádat s dvojjazyčností autora a vrstev společnosti, pro něž své dílo zamýšlel, kterou u současného českého čtenáře nelze předpokládat. Oproti posledním českým vydáním se proto přiklonila k překladu francouzských textů do češtiny, tak jak je tomu například i v posledním ruském vydání (Zacharov, 2000). Podkladem je překladatelkou inovovaný text použitý i v posledním českém vydání (Odeon, 1978).

OBSAH

Poznámka autora	9
-----------------------	---

KNIHA PRVNÍ

Část první	13
Část druhá	135
Část třetí	241

KNIHA DRUHÁ

Část první	353
Část druhá	415
Část třetí	499
Část čtvrtá	585
Část pátá	641

KNIHA TŘETÍ

Část první	723
Část druhá	819
Část třetí	981

KNIHA ČTVRTÁ

Část první	1113
Část druhá	1177
Část třetí	1231
Část čtvrtá	1287

EPILOG

Část první	1353
Část druhá	1415

Poznámka autora

Dodnes píši pouze o knížatech, hrabatech, ministrech, senátorech a jejich dětech a obávám se, že ani v budoucnosti se v mých příbězích nebudou jiné postavy vyskytovat.

Možná že to tak není správné a že se to čtenářům nelíbí. Možná jsou pro čtenáře zajímavější a poučnější příhody mužiků, kupců, seminaristů. Já však nemohu vyhovět takovým zálibám, a to z mnoha příčin.

Za prvé proto, že vzpomínky na dobu, o které píši, se uchovály pouze v zápiscích a záznamech gramotných lidí vyšších kruhů; také poutavá a moudrá vyprávění, která se mi podařilo vyslechnout, jsem slyšel pouze od lidí z těchto kruhů.

Za druhé proto, že životy kupců, kočích, seminaristů, galejníků a mužiků mi připadají jednotvárné, nudné, a všechny činy těchto lidí vyplývají, z valné části, z jedné a týž příčin: závidí šťastnější šlechtě, kořistnictví a hmotných strastí. Pokud nemají všechny činy těchto lidí takové podněty, pak tyto alespoň ostatní tak zastihují, že je jim těžko porozumět či je popsat.

Za třetí proto, že život těchto lidí (nižších vrstev) je méně tvarován dobou.

Za čtvrté proto, že život těchto lidí není hezký.

Za páté proto, že jsem nikdy nechápal, o čem přemýšlí hlídač, když stojí u své budky, o čem přemýšlí a co cítí kramář přemlouvající kupce, nad čím dumá seminarista, když jej po sté vedou na mrskání pruty a podobně. Stejně tak nemohu porozumět tomu, na co myslí kráva, když ji dojí, a na co myslí kuň, když veze bečky.

Za šesté proto, nakonec (a vím, že je to ta nejlepší příčina), že já sám náležím k vyšší společnosti, šlechtě, a mám ji rád.

Nejsem měšťan, jak s hrdostí prohlašoval Puškin, a odvážně říkám, že jsem aristokrat, i rodem, i zvyky, i postoji. Jsem aristokrat proto, že vzpomínat svých předků – otců, dědů i pradědů, mi není hanbou, ale radostí. Jsem aristokrat proto, že jsem od mládí vychován k lásce a úctě k eleganci, která nenachází svůj tvar pouze u Homéra, Bacha a Rafaela, ale ve všech detailech života: k lásce k čistým rukám, hezkým šatům, elegantnímu stolování a kočárům. Jsem aristokrat proto, že jsem měl to štěstí, že jsme, ani já, ani můj otec, ani děd, nepoznali nouzi, boj mezi hanbou a potřebou, nemuseli jsme nikomu závidět ani se klanět, neměli jsme potřebu studovat kvůli penězům či postavení či podrobovat se podobným zkouškám, tak jako lidé v nouzi. Vidím, že je to veliké štěstí a děkuji za ně Bohu, nicméně z toho, že toto štěstí nenáleží všem, nevyvozují, že bych se ho měl odříkat a nevyužívat je.

Jsem aristokrat proto, že nejsem schopen věřit ve velkou moudrost, vytříbený vkus a neohroženou čest člověka, který se šťourá prstem v nose, zatímco jeho duše rozpráví s Bohem.

To všechno je možná hloupé, zločinné, opovážlivé, ale je to tak. Tímto dopředu odhaluji čtenáři, jaký jsem člověk a čeho se ode mne může dočkat. Je ještě čas tuto knihu zavřít a mne odhalit coby idiota, retardovaného člověka, Askočenského, kterému, využívaje této příležitosti, spěchám vyjevit mnou již dlouho pocíťovanou hlubokou a upřímnou úctu.

KNIHA PRVNÍ

ČÁST PRVNÍ

I

Eh bien, mon prince, tak Janov a Lucca už jsou jen údělná panství rodiny Buonaparte. Upozorňuji vás předem, neřeknete-li mi, že je to válka, a dovolíte-li si omlouvat všechny ty hanebné a ukrutné činy toho Antikrista (opravdu věřím, že je Antikrist) – nechci vás už znát, nejste už můj přítel, nejste už můj věrný otrok, jak říkáte. Nu, buďte vítán, buďte vítán. Vidím, že jsem vám nahnala strach, posadte se a vypravujte.“

Těmito slovy uvítala v červenci roku 1805 proslulá Anna Pavlovna Šererová, dvorní dáma a důvěrnice carevny Marie Feodorovny, vysokého hodnostáře knížete Vasilije, jenž se jako první dostavil na její večírek. Anna Pavlovna několik dní kašlala, měla *grippé*, jak říkala (chřipka bylo tehdy nové slovo, jehož užíval jen málokdo). Na pozvánkách, které roznesl lokaj v červené livreji, stálo na všech bez rozdílu:

„Nemáte-li nic lepšího na práci, hrabě (nebo kníže), a neděsí-li vás příliš vyhlídka na večer strávený s ubohou nemocnou, budu potěšena, navštívíte-li mě mezi sedmou a desátou hodinou. Annette Šererová.“

„Bože, jaký to prudký výpad!“ odpověděl kníže, vcházeje do salonu v dvorské vyšívané uniformě, v punčochách a střevících, ověšen řádrovými hvězdami a se slavnostním výrazem na ploské tváři, nikterak neuveden do rozpaků takovým uvítáním.

Hovořil vybranou francouzštinou, jakou nejen mluvili, nýbrž i mysleli naši dědové, a s tichou, blahosklonnou intonací, tak charakteristickou pro významné lidi zestárlé ve vysoké společnosti a u dvora. Přistoupil k Anně Pavlovně, políbil jí ruku, skloniv před ní svou navoněnou, lesknoucí se pleš, a nenuceně se usadil na pohovce.

„Především mi řekněte, jak se cítíte, drahá přítelkyně? Uklidněte mě,“ pravil nezměněným hlasem a tónem, v němž za zdvořilou účastí probleskovala lhostejnost, a dokonce skrytý výsměch.

„Jak může být člověk zdrav... když duševně trpí? Což může někdo, kdo má cit, zůstat v naší době klidný?“ odpověděla Anna Pavlovna. „Doufám, že u mne strávíte celý večer.“

„A co slavnost u anglického vyslance? Dnes je středa. Musím se tam ukázat,“ řekl kníže. „Dcera se tu pro mne zastaví a odveze mě tam.“

„Myslela jsem, že dnešní slavnost odvolali. Přiznám se vám, že všechny ty slavnosti a ohňostroje začínají být nesnesitelné.“

„Kdyby byli věděli, že si to přejete, jistě by byli slavnost odvolali,“ odpověděl kníže, zvyklý mluvit jako natažené hodiny a říkat přitom věci, o nichž ani nepředpokládal, že jim bude někdo věřit.

„Nemučte mě. Na čem se usnesli po Novosilcovově depeši? Vy víte všechno.“

„Jak bych vám to řekl?“ pravil kníže chladným, unuděným tónem. „Na čem se usnesli? Usnesli se, že Buonaparte za sebou spálil všechny mosty, a mám takový dojem, že jsme na nejlepší cestě udělat totéž.“

Kníže Vasilij mluvil vždy lenivě, jako když herec odříkává úlohu ve starém kuse. Zato Anna Pavlovna Šererová přes svých čtyřicet let překypovala živostí a elánem.

Být entuziastkou se pro ni stalo společenskou rolí a často se tvářila nadšeně, i když se jí nechtělo, jen aby nezklamala očekávání známých. Na tváři jí neustále pohrával zdrženlivý úsměv, který se sice nehodil k jejím povadlým rysům, ale vyjadřoval, že si je jako rozmazlené dítě stále vědoma svého roztomilého nedostatku, ale že se ho nechce, nemůže a ani nepovažuje za nutné zbavit.

Při rozhovoru o politických událostech se Anna Pavlovna rozohnila. „Ach, nemluvte mi o Rakousku! Možná že ničemu nerozumím, ale Rakousko nikdy nechtělo a nechce válku. Zradí nás. Rusko musí zachránit Evropu samo. Náš dobrodinec zná své vznešené poslání a zůstane mu věren. To je jediné, čemu věřím. Před naším dobrotivým a obdivuhodným panovníkem stojí největší úkol na světě a on je tak ušlechtilý a dobrý, že ho Bůh neopustí a pomůže mu splnit jeho poslání, zardousit hydry revoluce, která je nyní ještě strašlivější v podobě toho zločince a vraha. My sami musíme vykoupit krev spravedlivého. Na koho se můžeme spolehnout, prosím vás...? Anglie se svým

obchodnickým založením nikdy nepochopí a nemůže pochopit mravní výši cara Alexandra. Odmítla vyklidit Maltu. Hledá a chce odhalit v našich činech postranní úmysly. Co řekli Novosilcovovi...? Nic. Nepochopili, nemohou pochopit obětavost našeho panovníka, jenž nechce nic pro sebe a všechno činí jen pro blaho světa. Co nám slíbili? Nic. A neudělají ani to, co slíbili. Prusko už prohlásilo, že Bonaparte je neporazitelný a že celá Evropa proti němu nic nezmůže... Nevěřím ani slovo Hardenbergovi ani Haugwitzovi. Ta pověstná pruská neutralita je pouhá léčka. Věřím jen v Boha a ve vznešené poslání našeho milého panovníka. On zachrání Evropu...!“ Náhle se zarazila a ironicky se usmála svému rozhorlení.

„Myslím,“ pravil kníže s úsměvem, „že kdyby tam poslali místo našeho milého Wintzingeroda vás, dobyla byste souhlasu pruského krále útokem. Jste tak výřečná! Nabídnete mi čaj?“

„Hned. Mimochodem,“ dodala už klidněji, „dnes u mne budou dva velmi zajímaví lidé, le vicomte de Mortemart, je přes Rohany spřízněn s rodinou Montmorencyů, je to jedna z nejurozenějších rodin Francie. Patří k těm lepším emigrantům, k těm pravým. A potom l'abbé Morio, znáte toho hlubokého ducha? Přijal ho sám panovník. Víte o tom?“

„Á! Bude mě velmi těšit! Řekněte mi,“ dodal zvlášť nedbalým tónem, jako by si právě na něco vzpomněl, ačkoli věc, na kterou se ptal, byla hlavním účelem jeho návštěvy, „je to pravda, že l'impératrice-mère¹⁾ si přeje, aby baron Funke byl jmenován prvním tajemníkem ve Vídni? Ten baron je ubohý patron, zdá se mi.“ – Toto místo, na které se jiní snažili prostřednictvím carevny Marie Feodorovny dosadit barona, přál si kníže Vasilij získat pro svého syna.

Anna Pavlovna téměř zavřela oči na znamení, že ani ona, ani nikdo jiný nesmí posuzovat to, co se zdá vhodné nebo co se líbí carevně.

„Pana barona Funka doporučila carevně matce její sestra,“ řekla pouze smutným, suchým tónem. Když vyslovila jméno carevny, objevil se jí na tváři náhle výraz hluboké a upřímné oddanosti a úcty, smíšený se smutkem; tvářila se tak pokaž-

¹⁾ Carevna matka.

dě, kdykoli se zmínila o své vznešené příznavkyni. Řekla, že Její Veličenstvo ráčilo prokázat baronu Funkovi mnoho uznání, a její pohled se opět zastřel smutkem.

Kníže lhostejně mlčel. Anna Pavlovna s čistě ženskou a dvořanskou bystrostí a taktem, jež jí byly vlastní, dostala chuť knížete poněkud zpražit, že se opovážil takto vyslovit o osobnosti doporučené carevně, ale zároveň ho též utěšit.

„Ale pokud jde o vaši rodinu,“ řekla, „víte, že vaše dcera od té doby, co jezdí do společnosti, všechny uchvátí? Říkají o ní, že je krásná jak jarní den.“

Kníže se uklonil na znamení úcty a vděčnosti.

„Často si myslívám,“ pokračovala Anna Pavlovna po chvíli ticha, přisunujíc si křeslo blíže ke knížeti a přívětivě se na něho usmívajíc, jako by tím chtěla naznačit, že politické a společenské rozhovory jsou odbyty a že nyní budou rozmlouvat důvěrně, „často si myslívám, proč je štěstí v životě rozděleno tak nespravedlivě. Zač vám osud dal dvě tak obdivuhodné děti – Anatola, vašeho nejmladšího, nepočítám, nemám ho ráda (poznámka tónem nepřipouštějícím námitky a povytáhla obočí) – dvě tak skvělé děti? Ale vy si jich bohužel vážíte nejméně ze všech, a proto jich nejste hoden.“

A usmála se svým nadšeným úsměvem.

„Co se dá dělat? Lavater by řekl, že nemám na hlavě hrbolek otcovství,“ namítl kníže.

„Přestaňte žertovat. Chtěla jsem si s vámi promluvit vážně. Víte, že nejsem spokojena s vaším mladším synem. Mezi námi řečeno (tvář jí při tom zesmutněla), mluvilo se o něm u Jejího Veličenstva a litují vás...“

Kníže Vasilij neodpovídal, ale ona se na něho dívala mlčky a významně, očekávala, co řekne. Zamračil se.

„Co mám dělat?“ pravil konečně. „Vy víte, že jsem jako otec učinil pro jejich výchovu vše, co bylo v mé moci, a přece jsou oba hlupáci. Ippolit je alespoň tichý hlupák, ale Anatol je bouřlivák. To je jediný rozdíl mezi nimi,“ usmál se ještě nuceněji, ale výrazněji než obvykle, takže mu při tom ve vráskách kolem rtů neobyčejně ostře vyvstal nečekaně hrubý a nepříjemný rys.

„Proč jen mají takoví lidé, jako jste vy, děti? Kdybyste nebyl otcem, nedalo by se vám nic vytknout,“ řekla Anna Pavlovna a zádumčivě obrátila oči ke stropu.

„Jsem váš věrný otrok a jen vám se s tím mohu svěřit. Mé děti jsou břemenem mého života. To je můj kříž. Jinak si to nedovedu vysvětlit. Co se dá dělat...?“

Odmlčel se a posunkem vyjádřil odevzdanost do vůle krutého osudu. Anna Pavlovna se zamyslela.

„Nikdy jste nepomyslel na to, abyste toho svého marnotratného syna Anatola oženil? Říká se, že staré panny mají mánii ženit a vdávat jiné. Já sama na sobě tuto slabost ještě necítím, ale vím o jedné osůbce, která je velmi nešťastná s otcem. Je to naše příbuzná, jakási kněžna Bolkonská.“

Kníže Vasilij neodpovídal, ale s hbitostí vlastní lidem ze společnosti uvážil a zapamatoval si vše, co mu bylo řečeno, a dal to pokynem hlavy najevo.

„Představte si, že mě ten Anatol stojí ročně čtyřicet tisíc,“ povzdychl si, jako by už nebyl s to zadržet truchlivý chod svých myšlenek. Chvilí mlčel.

„Jak to bude vypadat za pět let, jestli to takhle půjde dál? To mu se říká otcovské štěstí. Je bohatá, ta vaše kněžna?“

„Její otec je velmi bohatý a skoupý. Žije na venkově. Ostatně vždyť víte, je to ten pověsný kníže Bolkonskij, kterého za nebožtíka cara dali do penze a měl přezdívku ‚pruský král‘. Velice chytrý člověk, ale podivín a je těžko s ním vyjít. Ta nebohá dívka je velice nešťastná. Její bratr, Kutuzovův pobočník, se nedávno oženil s Lízou Meynenovou. Bude dnes u mne.“

„Poslyšte, drahá Annetto,“ kníže náhle uchopil Annettinu ruku a zlehka ji tlačil dolů. „Zprostředkujte mi tu záležitost a jsem navždy váš nejvěrnější otrok (otrog – jak mi píše můj správce v hlášeních: s g). Je z dobré rodiny a je bohatá. To je vše, co potřebuji.“

A nenuceným pohybem, pro něho příznačným a graciózním ve své důvěrnosti, znovu uchopil ruku dvorní dámy a políbil ji, pak jí potřásl, pohodlně se rozvalil na pohovce a zahleděl se do neurčita.

„Počkejte,“ řekla Anna Pavlovna a chvilku o něčem přemýšlela. „Ještě dnes o tom promluví s Lízou (ženou mladého Bolkonského). Třeba se to podaří. Tak se na vaší rodině vyučím řemeslu starých panen.“

II

Salon Anny Pavlovny se pozvolna plnil. Přijela nejvyšší petrohradská šlechta, lidé rozdílného stáří i různých povah, ale navzájem si podobni tím, že patřili ke stejné společnosti. Přijela dcera knížete Vasilije, krasavice Hélène, která se tu zastavila pro otce, aby ho doprovodila na slavnost u vyslance. Měla na sobě plesové šaty a stuhu s carevniným monogramem. Přijela i mladá maličká kněžna Bolkonská, proslulá jako la femme la plus séduisante de Pétersbourg¹⁾, která se loni v zimě provdala a nyní nejezdila do velké společnosti, protože byla těhotná; navštěvovala však ještě malé večírky. Přijel kníže Ippolit, syn knížete Vasilije, s Mortemartem, kterého představil společnosti. Přijel i abbé Morio a mnoho jiných.

„Neviděli jste se ještě,“ nebo „neznáte se ještě s ma tante?“ říkala Anna Pavlovna všem příchozím, se zcela vážnou tváří je vodila k malé stařence s obrovskými stuhami, která vyplula z vedlejšího pokoje, sotva se hosté začali sjíždět, představovala jí je, zvolna přitom vždy sklouzla pohledem z hosta na ma tante a odcházela.

Všichni hosté se podrobovali tomuto obřadu a zdravili se s tetičkou, kterou nikdo neznal, nikdo nepotřeboval a která nikoho nezajímala. Anna Pavlovna s tesknou, slavnostní účastí sledovala obřad a mlčky jej schvalovala. Ma tante mluvila se všemi týmiž slovy o jejich zdraví, o svém zdraví a o zdraví Jejího Veličenstva, které se nyní bohudík zlepšilo. Žádný z návštěvníků nedával ze slušnosti najevo spěch, ale všichni odcházeli od stařenky s pocitem úlevy, jako by byli splnili těžkou povinnost, a už se k ní za celý večer ani jednou nevrátili.

Mladá kněžna Bolkonská si s sebou přivezla práci v sameto-

¹⁾ Nejsvůdnější žena Petrohradu.

vém, zlatem vyšívaném váčku. Její hezounký horní ret, porostlý jemným načernalým chmýřím, byl trochu krátký, takže nezakrýval zuby, ale tím roztomileji se pootvíral, a ještě roztomileji se občas našpulil nebo přimkl k dolnímu. Jak tomu vždy bývá u velmi půvabných žen, zdálo se, že její vada – krátký ret a pootvřená ústa – je jen osobitým, zvláštním rysem její krásy. Při pohledu na tu hezoučku budoucí matku, kypící zdravím a životem, která tak lehce snášela svůj stav, bylo všem příjemně. Starcům a unuděným, zasmušilým mladým mužům se zdálo, že se jí začínají podobat, když s ní chvíli strávili v rozhovoru. Kdo s ní mluvil a pozoroval její jasný úsměv při každém slově a třpytivě bílé zuby, jež bylo stále vidět, byl v té chvíli přesvědčen, že dovede být neobyčejně milý. A o tom byli přesvědčeni všichni.

Malá kněžna rychlými drobnými krůčky kolébavě obešla stůl s pracovním váčkem v ruce, rozložila si sukni a usedla na pohovku vedle stříbrného samovaru tak vesele, jako by všechno, co dělala, bylo zábavnou hrou pro ni i pro všechny, kdo ji obklopovali.

„Přinesla jsem si práci,“ oznamovala všem najednou, otvírajíc pompadúrku.

„Poslyšte, Annette, netropte si ze mne špatné žerty,“ obrátila se k hostitelce. „Psala jste mi, že se u vás večer sejde docela malá společnost; podívejte se, jak uboze jsem oblečena.“

A rozhodila rukama, aby ukázala své elegantní krajkové šaty holubí barvy, pod řadry přepásané širokou stuhou.

„Buďte klidná, Lízo, vy budete vždycky nejhezčí ze všech,“ uklidňovala ji Anna Pavlovna.

„Představte si, můj muž mě opouští,“ pokračovala malá kněžna tímž tónem, obracejíc se ke generálovi, „chce se dát zabít. Řekněte mi, k čemu je ta protivná válka,“ řekla knížeti Vasiliji, a nečekajíc na odpověď, obrátila se k jeho dceři, krásné Héléne.

„Ta malá kněžna je tak roztomilé stvoření!“ řekl tiše kníže Vasilij Anně Pavlovně.

Brzy po malé kněžně vešel do salonu mohutný tlustý mladík nakrátko ostříhaný a s brýlemi na nose, ve světlých kalhotách podle tehdejší módy a v hřebíčkovém fraku s vysokým jabotem. Tento tlustý mladík byl levoboček proslulého kateřinského

velmože hraběte Bezuchova, který nyní ležel v Moskvě na smrtelné posteli. Pierre dosud nikde nesloužil, neboť se právě vrátil z ciziny, kde studoval, a byl poprvé ve společnosti. Anna Pavlovna ho přivítala kývnutím, jaké měla pro lidi nejnižšího společenského postavení ve svém saloně. Přes toto uvítání nejnižšího stupně objevil se jí na tváři, sotva spatřila vcházet tohoto mladíka, neklid a strach, jaký obyčejně lidé mívají při pohledu na něco příliš obrovského a nezapadajícího do určitého rámce. Pierre byl skutečně o něco větší než ostatní muži v pokoji, ale strach Anny Pavlovny mohl vyvolat spíše moudrý a zároveň skromný, vnímavý a neafektovaný pohled, jímž se Pierre lišil od všech ostatních lidí v tomto saloně.

„To je od vás milé, pane Pierre, že jste přišel navštívit ubohou nemocnou,“ řekla mu Anna Pavlovna a polekaně pohlédla na tetičku, k níž ho vedla. Pierre zamumlal cosi nesrozumitelného a stále někoho hledal očima. Náhle se vesele a radostně usmál a uklonil se malé kněžně jako dobré známé; potom přistoupil k tetičce. Obavy Anny Pavlovny byly namíště, protože Pierre ani nevyslechl do konce tetiččiny řeči o zdraví Jejího Veličenstva a odešel od ní. Polekaná Anna Pavlovna ho zastavila otázkou:

„Znáte abbého Moria? Je to velmi zajímavý člověk...“

„Ano, slyšel jsem o jeho plánu věčného míru, je to velice zajímavé, ale sotva uskutečnitelné...“

„Myslíte?“ podotkla Anna Pavlovna, jen aby něco řekla, a chtěla se vrátit k povinnostem paní domu, když se Pierre dopustil další nezdvořilosti. Před chvílí opustil svou společnost, aniž ji vyslechl; nyní zase zdržoval svým hovorem společnici, která se mu nemohla věnovat. S hlavou nakloněnou na stranu a s rozkročenýma velkýma nohama začal Anně Pavlovně vykládat, proč se domnívá, že plán abbého je utopie.

„Promluvíme si o tom později,“ pravila Anna Pavlovna s úsměvem. Když se takto zbavila mladého muže, který se neuměl chovat ve společnosti, vrátila se k povinnostem hostitelky a dál poslouchala a rozhlížela se kolem sebe, připravena zasáhnout tam, kde by rozmluva vážla. Jako když mistr v přádelně rozsadí dělníky na místa a sám prochází dílnou, aby, kdykoli zaslechne, že některé vřetenno stojí nebo vydává nezvyklý, skřípavý a příliš hřmotný zvuk, rychle přiskočil a zastavil je nebo je

pustil správně, tak se procházela Anna Pavlovna po svém salo-
ně, přistupovala ke kroužkům, kde se na chvíli odmlčeli nebo
kde hovořili příliš vzrušeně, a jediným slovem nebo přemís-
těním některých osob uváděla stroj společenských rozmluv opět
do pořádku. Avšak přes všechny tyto starosti bylo na ní vidět
neustálý strach z toho, aby Pierre něco neprovedl. Starostlivě za
ním pohlížela, když přistoupil ke kroužku kolem Mortemarta,
aby si poslechl, co se v něm povídá, i když přešel k jinému
kroužku, kde měl hlavní slovo abbé. Pro Pierra, který byl vycho-
ván v cizině, byl večírek Anny Pavlovny prvním večírkem v Rus-
ku. Věděl, že se tu sešla všechna inteligence Petrohradu, a oči mu
těkaly sem tam jako dítěti v hračkářském krámě. Ustavičně se
bál, aby nepropásl některý z moudrých rozhovorů, které tu mohl
slyšet. Díval se na sebevědomé a vyrovnané tváře osob, jež se tu
shromáždily, a neustále čekal něco nevšedně moudrého a chyt-
rého. Konečně přistoupil k Moriovi. Zastavil se, protože se mu
rozmluva zdála zajímavá, a čekal na příležitost, až bude moci
vyjádřit své mínění, jak to mladí lidé rádi dělávají.

III

Večer Anny Pavlovny byl v proudu. Vřetena na všech stra-
nách bzučela stejnoměrně a bez přestávky. Kromě ma tan-
te, u níž seděla pouze jedna starší dáma s usouzenou hubenou
tváří, vyjímající se poněkud cize v tomto skvělém prostředí,
rozdělila se společnost do tří kroužků. Středem prvního, pře-
važně mužského, byl abbé. Kroužku mladých lidí vévodily
krásná kněžna Héléne, dcera knížete Vasilije, a roztomilá růžo-
lící maličká kněžna Bolkonská, na své mládí trochu příliš oblá.
Třetí kroužek vedli Mortemart s Annou Pavlovnou.

Vikomt byl úhledný mladík s měkkými rysy a uhlazenými
způsoby; bylo na něm vidět, že považuje sám sebe za vynikající-
cího muže, ale je tak dobře vychovaný, že skromně popřává té-
to společnosti, v níž se octl, aby těžila z jeho přítomnosti. Anna

Pavlovna ho dnes zřejmě předkládala svým hostům. Dobrý hostitel podává jako cosi nadobyčej znamenitého kousek hovězího, na který by nikdo neměl chuť, kdyby jej viděl ve špinavé kuchyni; tak i Anna Pavlovna předkládala ten večer svým hostům nejprve vikomta a potom abbého jako cosi nadobyčej vybraného. V Mortemartově kroužku se právě hovořilo o zavraždění vévody Enghiena. Vikomt prohlásil, že vévoda Enghien byl obětí vlastní velkomyslnosti a že Bonaparte měl ke svému hněvu zvláštní příčiny.

„Ah! Voyons. Contez-nous cela, vicomte,“¹⁾ pravila Anna Pavlovna potěšena, že věta „contez-nous cela, vicomte“ zní čímsi ve stylu Ludvíka XV.

Vikomt se ochotně uklonil a zdvořile se usmál. Anna Pavlovna kolem něho utvořila kruh a přizvala i ostatní hosty, aby si šli poslechnout jeho vyprávění.

„Vikomt se s vévodou osobně znal,“ pošeptala jednomu hostu. „Vikomt je skvělý vypravěč,“ pravila jinému. „Hned se pozná, že je to člověk z dobré společnosti,“ řekla třetímu a vikomt byl předložen společnosti v nejlepší a pro něho nejvýhodnější světlo, jako rostbíf na horké míse, posypaný petrželkou.

Vikomt už chtěl začít a delikátně se usmál.

„Přisedněte si k nám, chère Hélène,“ vyzvala Anna Pavlovna krasavici, která seděla opodál, uprostřed druhého kroužku.

Kněžna Hélène se usmívala; nyní vstala s týmž nezměněným úsměvem dokonale krásné ženy, s jakým vešla do salonu. Lehce šustíc bílou plesovou toaletou zdobenou břechtanem a labutěnkou a záříc úbělem ramen a leskem vlasů a briliantů, prošla uličkou mezi rozestoupivšími se muži a kráčela přímo k Anně Pavlovně. Na nikoho se nedívala, ale usmívala se na všechny, jako by všem milostivě dovolovala kochat se krásou postavy, plných ramen, ňader a zad, odhalených ve velmi hlubokém výstřihu podle tehdejší módy, a jako by s sebou přinášela nádheru plesu. Hélène byla tak hezká, že na ní nejen nebylo znát ani stín koketerie, ale že naopak vypadala, jako by se styděla za svou nepopíratelnou a příliš mocně a podmanivě působící krásu. Jako by chtěla, ale nemohla zmírnit její účinky.

¹⁾ Á, vida. Vypravujte nám to, vikomte.

„Jak krásná žena!“ říkal každý, kdo ji viděl. Vikomt pokrčil rameny, jako by ho překvapilo cosi neobyčejného, a sklopil oči, když se usazovala proti němu a ozářila i jeho svým stálým, neměnným úsměvem.

„Obávám se, že před takovým posluchačstvem neobstojím, kněžno,“ řekl a s úsměvem se uklonil.

Kněžna opřela svou obnaženou oblou ruku o stoleček a nepovažovala za nutné nějak odpovědět. Usmívala se a čekala. Po celou dobu vyprávění seděla zpříma, chvílemi pohlížela na svou krásnou ruku, zlehka položenou na stole, nebo na ještě krásnější hrud' a opravila si na ní briliantový náhrdelník; několikrát si urovnala záhyby šatů, a když vyprávění vzbudilo ohlas, ohlédla se na Annu Pavlovnu a rychle napodobila výraz, jaký se zračil na tváři dvorní dámy; potom opět strnula v zářivém úsměvu. Za Hélène sem přešla od čajového stolku i malá kněžna.

„Počkejte na mne, vezmu si práci,“ prosila. „Nač myslíte?“ pobídla knížete Ippolita. „Podejte mi mou pompadúrku.“

Usmívala se, rozmlouvala se všemi najednou a donutila hosty, aby si přesedli; když se konečně usadila, vesele si upravila šaty.

„Teď je mi dobře,“ prohlásila, požádala vikomta, aby začal, a chopila se ruční práce.

Kníže Ippolit jí podal pompadúrku, přisunul si křeslo a usedl vedle ní.

Le charmant Hippolyte budil údiv tím, jak neobyčejně byl podoben své krásné sestře, ale ještě více tím, že přes tuto podobu byl neuvěřitelně ošklivý. Rysy obličeje měl tytéž jako sestra, ale u ní byly prozářeny radostí ze života, spokojeným, mladým, neměnným úsměvem a nevšední, antickou krásou těla, kdežto jeho tvář byla naopak zastřena mrakem mdlého rozumu a prozrazovala nadutého mrzouta; tělo měl vyzáblé a slabé. Oči, nos, ústa – všechno jako by se svařilo do jediné bezvýrazné a nudné grimasy, ruce a nohy byly vždy v nepřírozených polohách.

„Není to historka o strašidlech?“ zeptal se, když se posadil vedle kněžny a chvatně přiložil k očím lornět, jako by bez tohoto nástroje nebyl schopen mluvit.

„Ale kdež, můj milý,“ řekl vypravěč udiveně a pokrčil rameny.

„Já totiž historiky o strašidlech nesnáším,“ pravil kníže Ippolit tónem, z něhož bylo patrné, že si teprve nyní uvědomil, co vůbec řekl.

Mluvil tak sebevědomě, že nikdo nepochopil, zda to, co řekl, je velmi vtipné nebo velmi hloupé. Měl na sobě tmavozelený frak, kalhoty v barvě *stehna polekané nymfy*, jak sám říkal, punčochy a střevíce.

Vikomt velmi roztomile vyprávěl v té době oblíbenou anekdotu o tom, jak vévoda Enghien jel tajně do Paříže na schůzku s m-lle George a jak se u ní setkal s Bonapartem, který se také těšil přízni této slavné herečky; při spatření vévody upadl Napoleon náhle do mdlob, jimiž často trpíval, a octl se tak ve vévodově moci; vévoda však své moci nevyužil a Bonaparte se mu za tuto velkomyslnost pomstil smrtí.

Vyprávění bylo opravdu roztomilé a zajímavé, zejména v místě, kde se sokové navzájem poznají, a dámy jím byly očividně vzrušeny.

„Charmant,“ pravila Anna Pavlovna a ohlédla se tázavě po malé kněžně.

„Charmant,“ zašeptala malá kněžna a zapíchla jehlu do látky, jako by tím chtěla naznačit, že poutavost a půvab příběhu jí nedovolují pracovat.

Vikomt ocenil tuto tichou pochvalu, poděkoval úsměvem a pokračoval, ale v tom okamžiku upozorovala Anna Pavlovna, která nespouštěla zraky z toho strašného mladíka, že o něčem příliš rozpáleně a hlasitě mluví s abbém, a spěchala tam, aby zachránila, co se dá. Pierrovi se skutečně podařilo navázat s abbém rozhovor o politické rovnováze a abbé, zřejmě zaujat naivním zápalem mladého muže, jal se před ním rozvíjet své oblíbené téma. Oba se navzájem poslouchali a hovořili velmi živě a přirozeně, a to se Anně Pavlovně nelíbilo.

„Prostředkem k tomu je evropská rovnováha a lidská práva,“ říkal abbé. „Stačilo by, kdyby jeden mocný stát, jako je Rusko, až dosud proslulé svým barbarstvím, stanul nezištně v čele spolku, který by měl za cíl evropskou rovnováhu – a svět je zachráněn!“

„Ale jak dosáhnete takové rovnováhy?“ chtěl Pierre začít s námitkami, když tu k nim přistoupila Anna Pavlovna, přísně na něj pohlédla a zeptala se Itala, jak snáší zdejší podnebí. Ita-

lova tvář se náhle změnila; nasadil urážlivě licoměrný a nasládlý výraz, s jakým byl patrně zvyklý mluvit se ženami.

„Jsem tak okouzlen půvaby ducha i vzděláním společnosti, v níž jsem byl přijat, a zejména žen, že jsem ještě neměl ani kdy pomyslit na podnebí,“ odpověděl.

Aby si usnadnila přehled, nenechala už Anna Pavlovna Piera s abbém o samotě a připojila je k ostatní společnosti.

V té chvíli vešel do salonu nový host. Byl to mladý kníže Andrej Bolkonskij, manžel malé kněžny, velmi hezký mladý muž výrazných, ostře řezaných rysů a nevelké postavy. Všechno na něm, od unaveného, znuďeného pohledu až po tichý odměřený krok, mluvilo o tom, že je pravým opakem své maličké živé ženy. Bylo zřejmé, že všechny v saloně nejen zná, ale všichni se mu už zprotivili natolik, že ho nanejvýš nudí i jen dívat se na ně a poslouchat je. A ze všech protivných tváří nejprotivnější, jak se zdálo, byla mu tvář jeho hezounké ženy. Odvrátil se od ní s grimasou, která hyzdila jeho hezký obličej. Políbil ruku Anně Pavlovně a s úšklebkem se rozhlédl po společnosti.

„Chystáte se do války, kníže?“ zeptala se Anna Pavlovna.

„Le général Koutouzoff,“ řekl Bolkonskij s přízvukem na poslední slabice -zoff, jako Francouz, „mě ráčil přijmout za pobočníka...“

„A co Líza, vaše žena?“

„Pojede na venkov.“

„A nebudete mít výčitky svědomí, když nás zbavíte společnosti své rozkošné ženy?“

„André,“ obrátila se k němu jeho žena s týmž koketním tónem, jakým mluvila s cizími lidmi, „kdybys slyšel, jakou historku nám vyprávěl vikomt o m-lle George a Bonapartovi!“

Kníže Andrej zavřel oči a odvrátil se. Pierre, který od jeho příchodu do salonu z něj nespouštěl oči plné radosti a přátelství, přistoupil k němu a vzal ho za ruku. Kníže Andrej se ani neotočil a jen se zlostně zamračil na toho, kdo se ho odvážil dotknout, ale když spatřil usměvavou tvář Pierrovu, usmál se také neočekávaně dobrým a milým úsměvem.

„Hledme...! Ty také chodíš do velké společnosti!“

„Věděl jsem, že tu budete,“ odpověděl Pierre. „Přijedu k vám na večeri,“ dodal potichu, aby nerušil vikomta, který pokračoval ve vyprávění. „Smím?“

„Ne, nesmíš,“ zasmál se kníže Andrej a stiskem ruky mu dal najevo, že na takovou věc se nemusí ptát. Chtěl říci ještě něco, ale v té chvíli se kníže Vasilij s dcerou zvedli a všichni muži vstali, aby jim uvolnili cestu.

„Omluvte mě, můj milý vikomte,“ řekl kníže Vasilij Francouzovi a laskavě ho stáhl za rukáv zpět na židli, aby nevstával. „Ta nešťastná slavnost u vyslance mě připravuje o požitek a vás ruší. – Je mi velmi líto, že musím opustit váš skvělý večírek,“ pravil Anně Pavlovně.

Jeho dcera, kněžna Héléne, proplula mezi židlemi, lehce si přidržujíc záhyby na šatech, a z její překrásné tváře zářil úsměv ještě jasnější. Když ho mījela, sledoval Pierre tuto krasavici skoro polekanýma, nadšenýma očima.

„Je velmi krásná,“ podotkl kníže Andrej.

„Velmi,“ přitakal Pierre.

Když šel kolem kníže Vasilij, uchopil Pierra za ruku a obrátil se k Anně Pavlovně.

„Vychovejte mi trochu toho medvěda,“ požádal ji. „Bydlí u mne už měsíc, ale ve společnosti ho vidím poprvé. Nic není mladému muži tak užitečné jako společnost rozumných žen.“

IV

Anna Pavlovna se usmála a slíbila, že se bude věnovat Pierovi, o němž věděla, že je po otci spřízněn s knížetem Vasilijem. Starší dáma, která dříve seděla s ma tante, spěšně vstala a dohonila knížete Vasilije v předsíni. Z její dobrácké, utrápené tváře zmizel všechen zájem, ještě před chvílí předstíraný, a zrcadlil se na ní jen neklid a strach.

„Co mi řeknete o mém Borisovi, kníže?“ zastavila knížete otázkou. (Vyslovovala jméno Boris se zvláštním přízvukem na o.) „Nemohu se v Petrohradě už déle zdržet. Jakou zprávu mám dovést svému ubohému chlapci?“

Třebaže ji kníže Vasilij poslouchal neochotně a skoro ne-

uctivě, ba dokonce s jistou netrpělivostí, starší dáma se na něj laskavě a jímavě usmívala a chytila ho za ruku, aby jí neutekl.

„Co to pro vás je, ztratit slovo u panovníka, a Boris bude přeložen přímo ke gardě,“ žadonila.

„Věřte mi, že udělám vše, co mohu, kněžno,“ odpověděl kníže Vasilij, „ale není pro mne snadné prosit panovníka. Radil bych vám, abyste se prostřednictvím knížete Golicyna obrátila na Rumjanceva, to by bylo rozumnější.“

Starší dáma nosila jméno jedné z nejlepších rodin Ruska, Drubeckých, ale byla chudá, dávno se neúčastnila společenského života a ztratila staré styky. Nyní přijela, aby vymohla svému jedinému synu přidělení ke gardě. Jen proto, aby mohla mluvit s knížetem Vasilijem, se sama pozvala a přijela na večírek k Anně Pavlovně, jen proto poslouchala vikomtovo vyprávění. Slova knížete Vasilije ji polekala; její kdysi hezkou tvář se mihl stín hněvu, ale to trvalo jen okamžik. Ihned se zase usmála a pevněji sevřela ruku knížete Vasilije.

„Poslouchejte, kníže,“ řekla mu, „nikdy jsem vás o nic neprosila, nikdy vás nebudu prosit a nikdy jsem vám také nepřipomínala, jaké přátelství k vám choval můj otec. Ale teď vás zapřisahám ve jménu Boha, udělejte to pro mého syna a budu vás považovat za svého dobrodince,“ dodala rychle. „Ne, nezlobte se, ale slibte mi to. Prosila jsem už Golicyna, odmítl. Buďte zas tím hodným dítětem, jakým jste býval,“ řekla a snažila se usmívat, ač měla v očích slzy.

„Papá, přijdeme pozdě,“ otočila k nim svou krásnou hlavu na antických ramenou kněžna Héléne, která čekala u dveří.

Ale vliv ve společnosti je kapitál, jež je nutno opatrovat, aby se nevyčerpal. Kníže Vasilij si toho byl vědom a uváživ, že bude-li prosit za všechny, kdo prosí jeho, nebude moci brzy prosit za sebe, používal svého vlivu jen zřídkakdy. Avšak když kněžna Drubecká přišla znovu se svou žádostí, pocítil cosi jako výčitky svědomí. To, co mu připomínala, byla pravda: za své první kroky ve službě vděčil jejímu otci. Kromě toho z jejího chování poznal, že patří k ženám, zejména matkám, které, jak si jednou vezmou něco do hlavy, neustanou tak dlouho, dokud nedosáhnou svého, a nesplní-li jim někdo jejich přání, jsou schopny dotírat každý den, každou minutu, a dokonce dělat výstupy.

Tato poslední představa ho zviklala.

„Chère Anna Michajlovna,“ řekl se svou obvyklou familiárností a nudou v hlase, „pro mne je skoro nemožné udělat to, co žádáte; ale abych vám dokázal, že vás mám rád a že ctím památku vašeho zemřelého otce, udělám nemožné: váš syn bude přeložen ke gardě, tady je má ruka. Jste spokojena?“

„Můj drahý dobrodinče! Nic jiného jsem od vás ani nečekala; věděla jsem, jak jste dobrý.“

Chtěl odejít.

„Počkejte, ještě slovíčko. A až bude v gardě...“ Zarazila se. „Jste zadobře s Michailem Illarionovičem Kutuzovem, doporučte mu Borise za pobočníka. Pak už bych byla klidná, pak bych už...“

Kníže Vasilij se usmál.

„To vám neslibuji. Nedovedete si představit, jak od té doby, co byl jmenován vrchním velitelem, Kutuzova obléhají. Sám mi říkal, že se všechny moskevské dámy domluvily a dávají mu všechny své děti za pobočníky.“

„Ne, slibte mi to, dříve vás nepustím, můj drahý dobrodinče.“

„Papá,“ opakovala krasavice týmž hlasem, „přijdeme pozdě.“

„Nu, au revoir, sbohem. Vidíte?“

„Tak zítra to řeknete carovi?“

„Carovi určitě, ale Kutuzovovi, to neslibuji.“

„Ne, slibte mi to, Vasiliji,“ zavolala za ním Anna Michajlovna s úsměvem mladé koketky, který jí snad kdysi slušival, ale nyní se naprosto nehodil k její vyzáblé tváři.

Patrně zapomněla na svá léta a ze zvyku se uchýlila ke všem osvědčeným ženským prostředkům. Avšak sotva kníže vyšel z předsíně, nasadila opět chladný, pokrytecký výraz, jaký měla předtím. Vrátila se zpět ke kroužku, kde vikomt pokračoval ve vyprávění, a znovu se tvářila, jako by poslouchala, čekajíc jen na chvíli, kdy bude moci odjet, protože účelu její návštěvy bylo dosaženo.

„Ale co soudíte o celé té komedii při milánské korunovaci?“ ptala se Anna Pavlovna. „A nová komedie, když obyvatelé Janova a Lukky přicházejí k panu Buonapartovi se svými prosbami. Pan Buonaparte sedí na trůně a plní přání národů! Obdivuhodné! Ne, z toho by se člověk zbláznil! Skoro bych řekla, že celý svět přišel o rozum.“

Kníže Andrej se pousmál, dívaje se Anně Pavlovně přímo do tváře.

„Bůh mi ji dal; běda tomu, kdo se jí dotkne,“ prohodil (slova, která pronesl Bonaparte, když mu vložili korunu na hlavu). „Byl prý velmi krásný, když pronášel tato slova,“ dodal a opakoval ta slova ještě jednou italsky: „Dio mi la dona, guai a chi la tocca.“

„Doufám,“ pokračovala Anna Pavlovna, „že to alespoň byla poslední kapka, kterou pohár přeteče. Panovníci nemohou déle snášet tohoto člověka, který všechno ohrožuje.“

„Panovníci? Nemluvím teď o Rusku,“ poznamenal vikomt uctivým a beznadějným tónem. „Panovníci, madame! Co udělali pro Ludvíka XVI., pro královnu, pro Alžbětu Francouzskou? Ludvíkovu sestru? Nic! A věřte mi, jsou teď trestáni za to, že zradili Bourbony. Panovníci? Posílají vyslance skládat uchvatiteli poklony.“

Pohrdlivě si povzdychl a opět změnil pózu. Kníže Ippolit, který se na něj dlouho díval lornětem, otočil se najednou po těchto slovech celým tělem k malé kněžně, požádal ji o jehlu a začal jí na stole kreslit erb rodu Condé. Vysvětloval jí tento erb s tak důležitou tváří, jako by ho byla o to žádala.

„Červený pruh ohraničený vlnovkou a zasazený v červeno-modrém pruhovaném poli – maison Condé,“ pravil.

Kněžna mu s úsměvem naslouchala.

„Zůstane-li Bonaparte na francouzském trůně ještě rok,“ pokračoval vikomt v načatém rozhovoru, jehož téma ovládal nejlépe ze všech, a tvářil se proto jako člověk, který neposlouchá druhé a sleduje jen běh vlastních myšlenek, „bude to mít nedozírné následky. Úklady, násilím, vyhnanstvím, popravami bude společnost, chci říci dobrá francouzská společnost, navždy vyhlazena, a pak...“

Pokrčil rameny a rozhodil rukama. Pierre už se chystal něco poznamenat, protože ho rozmluva zajímala, ale Anna Pavlovna, která si ho hlídala, ho přerušila.

„Car Alexandr,“ pravila se smutkem, který doprovázel každou její zmínku o panovnické rodině, „prohlásil, že nabídne Francouzům, aby si sami zvolili způsob vlády. A myslím, že není pochyb o tom, že se celý národ vrhne do náruče zákonitému králi, sotva se zbaví uchvatitele,“ snažila se potěšit emigranta a roajalistu.

„O tom se dá pochybovat,“ namítl kníže Andrej. „Monsieur le vicomte zcela správně předpokládá, že věc už zašla příliš daleko. Myslím, že bude těžké vrátit se ke starému pořádku.“

„Pokud jsem slyšel,“ vmísil se do hovoru Pierre a začervenal se, „skoro všechna šlechta už přešla na Bonapartovu stranu.“

„To říkají bonapartisté,“ pravil vikomt a ani se na něho nepodíval. „Teď je nesnadné zjistit ve Francii veřejné mínění.“

„To řekl Bonaparte,“ poznamenal kníže Andrej a lehce se ušklíbl. Bylo patrné, že se mu vikomt nelíbí; nedíval se sice na něj, ale všechny své poznámky obracel proti němu.

„Ukázal jsem jim cestu k slávě,“ citoval po chvíli mlčení opět Napoleonova slova, „nechtěli; otevřel jsem jim své předpokoje, vrhli se tam v zástupech...“ Nevím, co mu dalo právo to říci.“

„Nic,“ prohlásil vikomt. „Po zavraždění vévody přestali v něm i největší fanatici vidět hrdinu. I kdyby byl býval pro některé lidi hrdinou,“ obrátil se k Anně Pavlovně, „po zavraždění vévody je v nebi o mučedníka víc a na zemi o hrdinu méně.“

Anna Pavlovna a ostatní hosté ještě ani nestačili ocenit vikomtova slova úsměvem, když se do rozmluvy znovu vmísil Pierre, a Anna Pavlovna, ačkoli cítila, že řekne něco nepatřičného, už ho nemohla zarazit.

„Poprava vévody Enghiena,“ řekl Pierre, „byla ze státního hlediska nutná a já vidím Napoleonovu velikost právě v tom, že se nebál vzít odpovědnost za tento čin sám na sebe.“

„Dieu! Mon dieu!“ zašeptala Anna Pavlovna celá zděšená.

„Jakže, pane Pierre, vy se domníváte, že vražda je znakem velikosti ducha?“ pravila malá kněžna s úsměvem a chopila se opět práce.

„Ach! Och!“ ozývalo se na všech stranách.

„Capital!“ zvolal kníže Ippolit anglicky a začal se plácet dlaní do kolena. Vikomt jen pokrčil rameny.

Pierre vítězoslavně pohlédl přes horní okraj brýlí na posluchačstvo.

„Říkám to proto,“ pokračoval se zoufalou odvahou, „že Bourboni utekli před revolucí a vydali národ na pospas anarchii; a jediný Napoleon dovedl revoluci pochopit, zvítězit nad ní, a proto se v zájmu obecného prospěchu nemohl zastavit před životem jednoho člověka.“

„Nechcete si předsednout k našemu stolu?“ pravila Anna Pavlovna. Avšak Pierre jí neodpověděl a pokračoval.

„Ano,“ rozohňoval se čím dál víc. „Napoleon je veliký, protože přerostl revoluci, potlačil její zlořády, ale ponechal vše, co na ní bylo dobrého – i rovnost občanů, i svobodu slova a tisku – a jen proto si získal moc.“

„Ano, kdyby byl moc, kterou získal, odevzdal zákonitému králi a nezneužil ji k vraždě,“ namítl vikomt, „pak bych o něm řekl, že je to veliký člověk.“

„Nebyl by to mohl udělat. Lid mu dal moc jen proto, aby ho zbavil Bourbonů, a proto, že v něm viděl velikého muže. Revoluce byla obrovská věc,“ pokračoval pan Pierre, ukazuje touto odhodlanou a vyzývací úvodní větou, jak nesmírně je mlád, když tak touží co nejrychleji vyslovit všechno, co cítí.

„Revoluce a kralovražda že je veliká věc...? Pak ovšem... Nechcete přejít k našemu stolu?“ opakovala Anna Pavlovna.

„Contrat social,“¹⁾ pravil vikomt s mírným úsměvem.

„Nemluvím o zavraždění krále. Mluvím o ideách.“

„Ano, ideje loupění, zabíjení a kralovražd,“ přerušil ho opět ironický hlas.

„To byly ovšem výstřelky, ale v těch nespočívá hlavní význam revoluce, její význam tkví v lidských právech, v osvobození od předsudků, v rovnosti občanů, a všechny tyto ideje Napoleon zachoval v plné jejich síle.“

„Svoboda a rovnost,“ pohrdavě řekl vikomt, jako by se konečně odhodlal, že vážně ukáže tomuto mladíčkovi, jak hloupé vede řeči, „to vše jsou halasná slova, která už dávno ztratila lesk. Kdopak nemá rád svobodu a rovnost? Svobodu a rovnost hlásal už náš Spasitel. Stali se snad po revoluci lidé šťastnějšími? Naopak. My jsme chtěli svobodu, ale Napoleon ji zničil.“

Kníže Andrej s úsměvem pohlížel z Pierra na vikomta, z vikomta opět na hostitelku a zase zpět na Pierra. Přes svou společenskou zběhlost byla Anna Pavlovna Pierrovým kouskem v první chvíli ohromena; ale když viděla, že jeho svatokrádežné řeči vikomta nijak zvlášť nerozčilily, a když se přesvěd-

¹⁾ Společenská smlouva.

čila, že už je nelze zamluvit, sebrala všechny síly, přidala se k vikomtovi a napadla řečníka.

„Ale milý pane Pierre,“ řekla mu, „jak nám vysvětlíte, že by nějaký velký člověk mohl popravít vévodu, nebo vůbec prostě člověka, bez soudu a bez viny?“

„Já bych se zeptal,“ připojil se vikomt, „jak monsieur vysvětluje osmnáctý brumaire? Což to není podvod? Podvod, který se nijak nesrovnává s jednáním velkého člověka.“

„A zajatci v Africe, které povraždil?“ řekla malá kněžna. „To je hrozné!“ A také ona pokrčila rameny.

„Je to plebejec, říkejte si, co chcete,“ dodal kníže Ippolit.

Nevěda, komu dřív odpovédět, monsieur Pierre se rozhlédl a usmál se. Usmíval se zcela jinak než ostatní lidé, kteří se usmívají i neusmívají zároveň. Když se usmál, změnila se náhle jeho vážná, trochu zakaboněná tvář a objevil se na ní jiný – dětský, dobrý, až přihlouplý výraz, který jako by prosil za odpuštění.

Vikomt, který ho viděl poprvé, pochopil, že tento jakobín není ani zdaleka tak strašný jako jeho slova. Všichni se odmlčeli.

„Nemůžete na něm chtít, aby odpovídal všem najednou,“ vmísil se do rozmluvy kníže Andrej. „Ostatně mně se zdá, že v činech státníka je třeba rozlišovat činy soukromníka, vojevůdce a císaře.“

„Ano, ano, ovšem,“ chytil se toho Pierre pln radosti, že mu někdo přispěl na pomoc.

„Je nutno přiznat,“ pokračoval kníže Andrej, „že Napoleon byl jako člověk veliký na arcolském mostě nebo v nemocnici v Jaffě, kde podal ruku nakaženým morem, ale... ale jsou jiné skutky, které je těžko ospravedlnit.“

Kníže Andrej chtěl zřejmě zmírnit nevhodnost Pierrovy řeči; nyní vstal a naznačil ženě, že odjedou.

Vtom se zvedl kníže Ippolit, pokynem ruky všechny zadržel, požádal je, aby zase usedli, a začal vyprávět:

„Dnes jsem slyšel jednu rozkošnou moskevskou anekdotu; musím ji dát k lepšímu. Promiňte, vikomte, že budu vyprávět rusky. Jinak by ztratila všechnu šťávu.“ A kníže Ippolit pokračoval rusky s takovou výslovností jako Francouzi, kteří strávili v Rusku sotva rok. Vyžadoval pozornost pro svou historku tak vzrušeně a naléhavě, že se všichni zastavili.

„V Moscou je jedna paní, une dame. A ona je velice lakomá. Potřebovala mít dvě valets de pied²⁾ za kočár. A velice veliká postavu. To bylo jejího vkusu. A ona měla une femme de chambre,³⁾ ještě větší postavu. A řekla...“

Tu se kníže Ippolit zarazil a se zřejmou námahou se rozpomínal na pokračování.

„Ona řekla... ano, ona řekla: ‚Děvče (à la femme de chambre), oblékni si livrée a pojeděš se mnou, za kočárou, faire des visites⁴⁾.“

Na tomto místě kníže Ippolit vyprskl a rozchechtal se dříve než ostatní, což zapůsobilo nepříjemným dojmem. Přesto však se někteří posluchači, mezi nimi i starší dáma a Anna Pavlovna, usmáli.

„Ona jela. Najednou se udělala veliká vítr. Děvče ztratila klobouk a dlouhá vlasy se rozčesaly...“

Déle se už nemohl udržet, trhaně se rozesmál a mezi výbuchy smíchu ze sebe vyrážel:

„A všichni se dozvěděli...“

To byla celá anekdota. Třebaže bylo nepochopitelné, proč ji vyprávěl a proč bylo nevyhnutelné vyprávět ji právě rusky, Anna Pavlovna i ostatní hosté ocenili společenskou pohotovost knížete Ippolita, jenž tak příjemně zamluvil nepříjemné a netaktní vystoupení monsieur Pierra. Po anekdotě se rozmluva rozpadla na nesouvislé, bezvýznamné řeči o příštím i minulém plese, o divadle a o tom, kde se kdo s kým setká.

²⁾ Lokaje.

³⁾ Komornou.

⁴⁾ Na návštěvy.

V

Hosté děkovali Anně Pavlovně za její charmante soirée a začínali se rozcházet.

Pierre byl jako medvěd: tlustý, neobyčejně vysoký a široký, měl obrovské červené ruce a neuměl, jak se říká, vejít do salonu a tím méně z něho odejít... to jest pronést před odchodem něco obzvlášť příjemného. Kromě toho byl roztržitý. Když se zvedal k odchodu, uchopil místo svého klobouku třírohý klobouk s generálským chocholem, držel jej a pošukával peřím tak dlouho, dokud ho generál o něj nepožádal. Ale všechnu jeho roztržitost a společenskou neobratnost vyvažovaly upřímnost, prostota a skromnost, zračící se na jeho tváři. Anna Pavlovna k němu přistoupila, pokynula mu s výrazem křesťanské pokory, jako by mu tím chtěla naznačit, že mu odpustila jeho výpad, pokývla mu na rozloučenou a pravila:

„Doufám, že se s vámi ještě setkám, ale doufám též, že změníte své názory, můj milý monsieur Pierre,“ dodala.

Pierre jí neodpověděl, pouze se uklonil a ještě jednou ukázal všem svůj úsměv, který neříkal nic než toto: názory sem, názory tam, raději se podívejte, jaký jsem dobrý a milý chlapík. A všichni, i sama Anna Pavlovna, mu mimoděk dali za pravdu.

Kníže Andrej vyšel do předsíně, nastavil záda lokaji, aby mu přehodil plášť, a lhostejně naslouchal, jak jeho žena štěbetá s knížetem Ippolitem, který už také byl v předsíni. Kníže Ippolit stál proti hezounké těhotné ženě, přikládal si k očím lorněť a upřeně ji pozoroval.

„Jděte, Annette, nebo se nachladíte,“ řekla maličká kněžna Anně Pavlovně, loučíc se s ní. „Tak domluveno,“ dodala tiše.

Anna Pavlovna si totiž na večírku našla příležitost domluvit se s Lízou o tom, aby se Anatol ucházel o švagrovou maličké kněžny.

„Spoléhám na vás, má drahá,“ odpovídala Anna Pavlovna ta-

ké šeptem, „napíšete jí a pak mi řeknete, jak se na tu věc dívá otec. Au revoir,“ a odešla z předsíně.

Kníže Ippolit přistoupil k maličké kněžně, sklonil tvář těsně k ní a polohlasem jí cosi říkal.

Dva lokajové, jeden kněžnin a druhý jeho, kteří tu stáli s přehozem a s redingotem a čekali, až skončí, poslouchali tu nesrozumitelnou francouzskou řeč a tvářili se přitom, jako by všemu rozuměli, ale nechtěli to na sobě dát znát. Kněžna jako vždy hovořila s úsměvem a naslouchala se smíchem.

„Jsem opravdu rád, že jsem nejel k vyslanci,“ pravil kníže Ippolit, „nuda... Byl to překrásný večer, není-liž pravda? Překrásný!“

„Říká se, že ples bude velmi hezký,“ odpověděla kněžna a v úsměvu zvedla horní ret s chmýřím. „Budou tam všechny krásné ženy ze společnosti.“

„Ne všechny, protože vy tam nebudete; ne všechny,“ namítl kníže Ippolit s veselým smíchem, zhurta odstrčil lokaje, vzal mu přehoz a začal jej mladé ženě oblékat. Buď z nemotornosti, nebo úmyslně (to se dalo velmi těžko rozeznat) nechal ruce zvednuté, ještě když už měla přehoz na sobě, jako by ji objímal.

Půvabně a stále s úsměvem se vyprostila, otočila se a pohlédla na muže. Kníže Andrej měl zavřené oči: vypadal unavený a ospalý:

„Hotova?“ zeptal se ženy a sklouzl po ní pohledem.

Kníže Ippolit oblékl spěšně svůj redingot, který mu podle nejnovější módy sahal až pod paty, a zaplétaje se do něj vyběhl před dveře za kněžnou, jíž lokaj už pomáhal do kočáru.

„Princesse, au revoir,“ křičel Ippolit a pletl přitom jazykem stejně jako předtím nohama.

Kněžna si podchytila sukni a usazovala se v temném kočáře; její muž si připínal šavli; kníže Ippolit pod záminkou, že pomáhá, překážel všem.

„Dovolte, pane,“ řekl mu rusky, suchým a nepříjemným tónem kníže Andrej, když se mu připleťl do cesty.

„Čekám tě, Pierre,“ pronesl pak týž hlas knížete Andreje laskavě a něžně.

Jezdec před kočárem se rozjel a kola zarachotila. Kníže Ippolit zůstal stát před vchodem, čekal na vikomta, jemuž slíbil, že ho sveze domů, a smál se trhaným smíchem.

„Vaše malá kněžna je velmi roztomilá, příteli, velmi roztomilá,“ pravil vikomt, když usedl do kočáru vedle Ippolita. „Opravdu velice roztomilá.“ – Políbil si konečky prstů. – „A učiněná Francouzka.“

Ippolit frkl a zasmál se.

„Víte, že jste hrozný člověk, ačkoli vypadáte tak nevinně?“ pokračoval vikomt. „Je mi líto chudáka manžela, toho důstojníčka, který se tváří jako vládnoucí kníže.“

Ippolit znovu vyfrkl a poznamenal uprostřed smíchu:

„A vy jste říkal, že se ruské dámy nevyrovnejí Francouzským. To člověk musí vědět, jak na ně!“

Pierre přijel dříve a jako domácí člověk šel rovnou do pracovny knížete Andreje, podle svého zvyku si hned lehl na pohovku, vzal z police první knihu, která mu padla do ruky (byly to Caesarovy Zápisky), opřel se o loket a začal ji od prostředka číst.

„Cos to provedl m-lle Šererové? Ta se teď rozstůně doopravdy!“ spustil na něj kníže Andrej, sotva vešel do pracovny, a mnul si malé bílé ruce.

Pierre se obrátil celým tělem, až pohovka zaskřípala, otočil k němu rozjasněnou tvář, usmál se a mávl rukou.

„Ten abbé je velmi zajímavý člověk, ale moc tomu nerozumím... Podle mého názoru je věčný mír uskutečnitelný, ale já to neumím vyložit... Rozhodně však ne politickou rovnováhou...“

Knížete Andreje abstraktní rozhovory zřejmě nezajímaly.

„Můj milý, nemůžeš všude říkat všechno, co si myslíš. Tak co, už ses rozhodl? Půjdeš k jízdni gardě, nebo budeš diplomatem?“ zeptal se po chvíli ticha.

Pierre se posadil a skrčil nohy pod sebe.

„Představte si, že pořád ještě nevím. Nelíbí se mi ani jedno, ani druhé.“

„Ale pro něco se přece rozhodnout musíš. Tvůj otec čeká.“

Když bylo Pierrovi deset let, byl poslán s vychovatelem, abém, do ciziny a žil tam až do svého dvacátého roku. Když se vrátil do Moskvy, propustil otec abbého a řekl mladému muži: „Jeď do Petrohradu, rozhlédni se tam a pro něco se rozhodni. Přistoupím na všechno. Tady máš doporučující dopis pro knížete Vasilije, tady peníze. Piš mi o všem, najdeš ve mně oporu.“ Pierre už tři měsíce uvažoval o tom, jakou si má zvolit kariéru,

a zatím nic nedělal. A na tuto volbu narážel kníže Andrej. Pierre si třel rukou čelo.

„Ale určitě je to zednář,“ prohlásil o abbém, s nímž se seznámil na večírku.

„To všechno jsou nesmysly,“ zarazil ho znovu kníže Andrej. „Promluvíme si raději o tobě. Byls v jízdni gardě?“

„Ne, nebyl, ale napadlo mi něco, co jsem vám chtěl říci. Teď je válka proti Napoleonovi. Kdyby to byla válka za svobodu, chápal bych to a byl bych první, kdo by se přihlásil do armády; ale pomáhat Anglii a Rakousku proti největšímu člověku na světě... to není správné...“

Na Pierrovy dětinské řeči kníže Andrej jen pokrčil rameny. Dal tím najevo, že na takové hlouposti nemá odpověď; a skutečně bylo těžko odpovědět na tento naivní názor jinak, než jak to učinil kníže Andrej.

„Kdyby všichni bojovali jen z přesvědčení, nebylo by válek,“ řekl.

„A to by právě bylo skvělé,“ zvolal Pierre.

Kníže Andrej se pousmál.

„Je docela možné, že by to bylo skvělé, ale nikdy k tomu nedojde...“

„A proč vy jdete do války?“ zeptal se Pierre.

„Proč? Nevím. Musím. A kromě toho, jdu...“ Zarazil se. „Jdu proto, že ten život, jaký tady vedu, tenhle život – není pro mne!“

VI

Ve vedlejšíh pokoji zašustily ženské šaty. Kníže Andrej sebou trhl, jako by se vzpamatoval, a na tváři se mu opět rozhostil týž výraz, jaký měl v saloně Anny Pavlovny. Pierre sundal nohy z pohovky. Vešla kněžna. Měla na sobě už jiné šaty, domácí, ale stejně elegantní a půvabné. Kníže Andrej vstal a zdvořile jí přisunul křeslo.

„Často myslívám na to,“ rozhovořila se jako vždy francouzsky, zatímco se čiperně, ale opatrně usazovala v křesle, „proč se Annette neprovdala? Jak jste všichni hloupí, messieurs, že jste se s ní neoženili! Nezlobte se na mne, ale vůbec se v ženách nevyznáte. A jak vy se umíte hádat, monsieur Pierre!“

„Hádám se stále i s vaším mužem; nechápu, proč chce jít do války,“ obrátil se Pierre ke kněžně bez jakéhokoliv ostychu (který obvykle pocítují mladí muži k mladým ženám).

Kněžna se v křesle zachvěla, Pierrova slova zřejmě řala do živého.

„Ach, já to taky říkám!“ zvolala. „Nechápu, skutečně nechápu, proč muži nemohou žít bez války. Jak to, že my ženy nic nechceme, nic nepotřebujeme? Prosím vás, rozsudte nás. Neustále mu opakuji, že tady je pobočníkem u strýčka, má nejskvělejší postavení, jaké si jen může přát. Všichni ho znají, váží si ho. Nedávno u Apraksinových jsem slyšela, jak se jedna dáma ptá: ‚To je ten slavný kníže Andrej?‘ Čestné slovo!“ Zasmála se. „Všude si ho tak váží. Docela snadno by se mohl stát křídelním pobočníkem. I car s ním rozmlouval velmi milostivě. Víte, říkaly jsme si s Annette, že by se to dalo velmi snadno zařídít. Co myslíte?“

Pierre pohlédl na knížete Andreje a neodpověděl, protože si všiml, že tento rozhovor je příteli proti mysli.

„Kdy jedete?“ zeptal se.

„Ach, nemluvte mi o tom odjezdu, nemluvte mi o něm! Nechci o něm slyšet,“ řekla kněžna rozmarným a koketním tónem, kterým mluvila v saloně s knížetem Ippolitem a který se naprosto nehodil do rodinného prostředí, k němuž Pierre téměř patřil. „Když jsem si dnes vzpomněla na to, že musíme přerušit všechny ty milé styky... A pak, víš, André...“ Významně se na muže zadívala. „Já mám strach. Mám strach!“ šeptla a zachvěla se na celém těle.

Její muž se na ni podíval, jako by se divil, že v pokoji je kromě něj a Pierra ještě někdo třetí, pak se jí však zeptal s chladnou zdvořilostí:

„Čeho se bojíš, Lízo? Nemohu to pochopit.“

„Jací jsou všichni muži sobci! Všichni, všichni jsou sobci! Pro nějaký svůj rozmar nebo bůhvíproč mě opustí a zavře mě samotnou na venkově.“

„S otcem a se sestrou, nezapomínej na to,“ podotkl kníže Andrej tiše.

„Stejně budu sama, když tam nebudou moji přátelé... A chce, abych se nebála.“

Mluvila stále podrážděněji, horní ret se jí zvedl a dodával její tváři nikoli už radostného, nýbrž živočišného, veverčího výrazu. Odmlčela se, jako by jí připadalo neslušné mluvit před Pierrem o svém těhotenství, ačkoliv o to právě šlo.

„Stále ještě jsem nepochopil, čeho se bojíte,“ pronášel pomalu kníže Andrej a nespouštěl z ní oči.

Kněžna se začervenala a zoufale rozhodila rukama.

„Ne, Andreji, vy jste se skutečně tolik, tolik změnil...“

„Lékař ti nařídil, abys chodila dřív spát,“ připomněl jí kníže Andrej. „Měla by sis jít lehnout.“

Kněžna nic neřekla, ale krátký ret s chmýřím se jí zachvěl; kníže Andrej vstal, pokrčil rameny a začal chodit po pokoji.

Pierre se udiveně a naivně díval přes brýle hned na něho, hned na kněžnu a pohnul se, jako by chtěl také vstát, ale zase si to rozmyslil.

„Co vlastně záleží na tom, že tu je monsieur Pierre,“ řekla najednou maličká kněžna a její hezounký obličej roztál v slzavé grimase. „Už dávno jsem se tě chtěla zeptat, André, proč ses ke mně tak změnil? Co jsem ti udělala? Jedeš k armádě a mne ti není ani trochu líto. Proč?“

„Lise!“ řekl pouze kníže Andrej, ale v tom slově byla prosba i hrozba, a zejména přesvědčení, že se sama zastydí za svá slova. Avšak kněžna kvapně pokračovala:

„Zacházíš se mnou jako s nemocnou nebo jako s dítětem. Myslíš, že to nevidím? Ještě před půlrokem jsi takový nebyl.“

„Lise, prosím vás, abyste přestala,“ řekl kníže Andrej ještě důrazněji.

Pierre, jehož tato rozmluva vyváděla z míry, vstal a přistoupil ke kněžně. Bylo vidět, že nesnáší pohled na slzy a sám má pláč na krajíčku.

„Uklidněte se, kněžno. To se vám jen zdá, protože, ujišťuji vás, sám jsem to zažil... proč... protože... Ne, promiňte, cizí člověk je tu zbytečný... No tak, uklidněte se... Sbohem...“

Kníže Andrej ho chytil za ruku a zastavil ho.

„Ne, počkej, Pierre. Kněžna je tak laskavá, že mě nebude chtít připravit o potěšení strávit s tebou večer.“

„Ach, myslí jenom na sebe,“ řekla kněžna, která už nebyla s to potlačit zlostné slzy.

„Lise,“ pronesl kníže Andrej suše, ale tónem, který naznačoval beze všech pochyb, že jeho trpělivost je u konce.

Zlostný, veverčí výraz na kněžnině krásné tváři byl náhle vystřídán výrazem strachu, který vzbuzoval účast a soucit; úkosem pohlédla na muže svými překrásnými očima a zatvářila se bázlivě a provinile jako pejsek, který slabě, ale rychle vrtí staženým ocasem.

„Mon dieu, mon dieu!“ zašeptala, uchopila do ruky záhyb šatů, přistoupila k muži a políbila ho na čelo.

„Bonsoir, Lise,“ řekl kníže Andrej, vstal a políbil jí ruku jako nějaké cizí osobě.

Přátelé mlčeli. Jednomu ani druhému nebylo do řeči. Pierre pohlížel po očku na knížete Andreje a kníže Andrej si malou rukou třel čelo.

„Pojdme se navečeřet,“ řekl konečně s povzdechem, vstal a zamířil ke dveřím.

Vešli do elegantní nové jídelny, přepychově zařízené. Všechno od ubrousků až po stříbro, od porcelánu až po křišťál, neslo pečeť novosti, tak příznačnou pro domácnosti mladých manželů. Uprostřed večeře se kníže Andrej opřel lokty o stůl – jako člověk, který už dávno má něco na srdci a nyní se konečně odhodlal, že se s tím někomu svěří – a začal mluvit nervózně a podrážděně, jak ho Pierre ještě nikdy neviděl.

„Nikdy, nikdy se, příteli, nežeň; radím ti, nežeň se, dokud si neřekneš, že jsi vykonal všechno, co bylo v tvých silách, a dokud nepřestaneš milovat ženu, kterou sis vybral, dokud ji neprohlédneš, jaká opravdu je. Jinak se dopustíš krutého a nenapravitelného omylu. Ožeň se, až budeš starý a k ničemu... Jinak zmizí v nenávratnu vše, co je v tobě dobrého a vznešeného. Všechno to promarníš na maličkosti. Ano, ano. Nedívej se na mne tak udiveně. Myslíš-li, že v životě ještě něco dokážeš, pocítíš na každém kroku, že už pro tebe všechno skončilo, že jsou ti uzavřeny všechny dveře kromě dveří salonů, kde budeš postaven naroveň dvorským lokajům a idiotům... Ale co...!“

Prudce mávl rukou.

Pierre si sundal brýle, čímž se jeho obličej změnil a vypadal ještě dobráctěji, a hleděl překvapeně na přítele.

„Moje Líza,“ pokračoval kníže Andrej, „je skvělá žena. Je jednou z těch nečetných, vzácných žen, po jejichž boku se nemusíš bát o svou čest. Ale můj bože, co bych teď za to dal, kdybych nebyl ženatý! Jsi první a jediný, komu to říkám, protože tě mám rád.“

Když to říkal, podobal se kníže Andrej ještě méně než před chvílí tomu Bolkonskému, jenž seděl rozvalený v křesle Anny Pavlovny a s přivřenými očima a sevřenými rty cedil francouzské věty. Každý sval v jeho hubené tváři se chvěl nervovým vzrušením; oči, v nichž dříve jako by pohasl oheň života, zářily nyní jasným, živým třpytem. Bylo patrné, že čím netečnější se zdál obvykle ve společnosti, tím živější byl ve chvílích vzrušení.

„Nechápeš, proč ti to říkám. Ale vždyť to je celá historie jednoho života. Ty říkáš Bonaparte a jeho kariéra,“ pravil, ačkoli Pierre o Bonapartovi nemluvil. „Ty říkáš Bonaparte; ale Bonaparte, když pracoval, šel krok za krokem za svým cílem, byl volný, neměl před sebou nic jiného než svůj cíl – a dosáhl ho. Kdežto jakmile se připoutáš k ženě, jsi, jako by ti dali na nohu železnou kouli; po tvé svobodě je veta. A všechny naděje a síly, co jich v sobě máš, tě jen tíží a trýzní tím, že lituješ jejich marnosti. Salony, klepy, plesy, ctižádost, malichernost – to je začarovaný kruh, z něhož se nemohu dostat. Chystám se teď do války, do největší války, jaká kdy byla, a nic neznám, k ničemu se nehodím. Jsem velmi roztomilý a škodolibě ironický,“ pokračoval, „a u Anny Pavlovny mi naslouchají. A tahle hloupá společnost, bez níž má žena nemůže žít, tyhle ženské... Kdybys ty věděl, co to je, všechny ty ženy ze společnosti, a vůbec ženy! Můj otec má pravdu. Sobectví, marnivost, omezenost, malichernost ve všem všudy – to jsou ženy, když se ti ukážou takové, jaké jsou ve skutečnosti. Když se na ně díváš ve společnosti, zdá se, že na nich něco je, ale není v nich nic, nic, nic! Ach, nežeň se, můj milý, nežeň se,“ zakončil kníže Andrej.

„Zdá se mi směšné,“ řekl Pierre, „že vy, zrovna vy se považujete za neschopného a svůj život za zkažený. Vždyť všechno, všechno máte teprve před sebou. A zatím vy...“

Neřekl, co vy, ale z pouhého jeho tónu bylo jasné, jak vysoce si cení svého přítele a jak mnoho od něho očekává v budoucnosti.

Jak může takhle mluvit? mysl si Pierre. Považoval knížete Andreje za vzor vši dokonalosti, zejména proto, že měl neobyčejně vyvinuté právě ty vlastnosti, které Pierrovi chyběly a které by se nejlépe ze všeho daly shrnout pod pojmem „silná vůle“. Pierre vždy obdivoval schopnost knížete Andreje jednat zcela nenuceně s lidmi všeho druhu, obdivoval jeho nevšední paměť, jeho sčtetlost (všechno četl, všechno znal, o všem měl přehled) a nejvíc ze všeho jeho vytrvalost v práci a studiu. A jestliže ho někdy u Andreje překvapovala naprostá neschopnost utopicky filozofovat (k čemuž měl sám Pierre neobyčejný sklon), neviděl v tom nedostatek, nýbrž přednost.

I v nejlepších, nejpřírodnějších přátelských vztazích je nutno lichotit a chválit, tak jako je nutno mazat kola, aby dobře jela.

„Jsem vyřízený člověk,“ řekl kníže Andrej. „Co bychom o mně mluvili? Pohovořme si o tobě,“ navrhl po krátké odmlce a usmál se, jak přišel na utěšenější myšlenky.

Jeho úsměv se okamžitě přenesl i na Pierrovu tvář.

„A co bychom mluvili o mně?“ namítl Pierre a roztáhl ústa v bezstarostném, veselém úsměvu. „Co vlastně jsem? Jsem nemanželský syn!“ Tvář se mu náhle zalila temnou červení. Bylo vidět, že ho stálo velké úsilí, aby to vyslovil. „Beze jména, bez jmění... Nu což, ostatně...“ Neřekl však už, co ostatně. „Zatím jsem volný a je mi dobře. Jenže opravdu nevím, do čeho bych se měl pustit. Chtěl bych se s vámi vážně poradit.“

Kníže Andrej se na něho díval laskavýma očima. Avšak v jeho pohledu, přátelském a přívětivém, byl přece jen odstín vědomí vlastní převahy.

„Mám tě rád, hlavně proto, že jsi jediný živoucí člověk uprostřed celé té naší společnosti. Ty jsi na tom dobře. Vyber si, co chceš, na tom nezáleží. Tobě se povede všude, ale jedno ti rádím: přestaň už jezdit k těm Kuraginovým a vést tenhle život. To se k tobě vůbec nehodí, všechny ty pijácké společnosti, ty husarské kousky a to všechno...“

„Co chcete, příteli,“ pokrčil Pierre rameny, „ženy, příteli, ženy!“

„To nechápu,“ odpověděl Andrej. „Slušné ženy, to je něco jiného; ale ty Kuraginy... ženy a víno, to nechápu!“

Pierre bydlil u knížete Vasilije Kuragina a zúčastnil se hýřivého života jeho syna Anatola, téhož Anatola, jehož se chystali oženit se sestrou knížete Andreje, aby ho napravili.

„Víte co?“ zvolal Pierre, jako by ho náhle napadla šťastná myšlenka. „Už dávno jsem na to myslel. Při tomhle způsobu života se k ničemu nemohu rozhodnout, nic rozvážit. Hlava mě bolí, peníze nejsou. Anatol mě dnes zval, ale já nepojedu.“

„Dej mi čestné slovo, že tam nebudeš jezdit!“

„Čestné slovo!“

Byly už dvě hodiny v noci, když Pierre svého přítele opustil. Noc byla červnová – petrohradská bílá noc. Pierre si sedl do drožky s úmyslem jet domů. Ale čím víc se blížil k domovu, tím jasněji cítil že v této noci, která se podobala spíše večeru nebo ránu, nebude moci usnout. Prázdnými ulicemi bylo daleko vidět. Cestou si Pierre vzpomněl, že se dnes večer měla u Anatola Kuragina sejít společnost ke hře, po níž obvykle následuje pitka, která končívá jednou z jeho nejmilejších zábav.

Nebylo by špatné zajet ke Kuraginovi, pomyslel si. Ihned se však rozpomněl na čestné slovo dané knížeti Andreji, že ke Kuraginovi nebude jezdit.

Avšak jak už to bývá u lidí, kterým říkáme bezzásadoví, vzápětí tak vášnivě zatoužil okusit ještě jednou toho tak známého prostopášného života, že se rozhodl jet. A hned se mu kmitla hlavou myšlenka, že dané slovo nic neznamená, poněvadž dříve než knížeti Andreji dal slovo Anatolovi, že k němu přijede. Nakonec došel v mysli k tomu, že čestná slova jsou jen takové konvenční fráze nemající žádný smysl, zvláště když člověk pomyslí na to, že třeba zítra může umřít nebo že se mu přihodí něco zcela neobyčejného, a pak už nebude nic čestného ani nečestného. Úvahy tohoto druhu, obracející vniveč všechna jeho rozhodnutí a předsevzetí, napadaly Pierra často. Jel ke Kuraginovi. Když dojel k velkému domu u kasáren gardové jízdy, kde bydlel Anatol, vkročil do osvětleného podjezdu, vystoupil po schodišti a vešel do otevřených dveří. V předsíni nikdo nebyl; válely se tu prázdné láhve, pláště, galoše, bylo tu cítit víno a slyšet vzdálený hovor a křik.

Hra už skončila, bylo po večeři, ale hosté se ještě nerozjížděli. Pierre odložil plášť a vešel do prvního pokoje, kde stály na stole zbytky večeře; jeden lokaj se domníval, že ho nikdo nevidí, a potají vyprazdňoval nedopité sklenice. Z třetího pokoje se ozýval lomoz, hlučný smích, výkřiky známých hlasů a řev medvěda. Asi osm mladých mužů se shluklo u otevřeného okna. Tři jiní se bavili s mladým medvědem; jeden z nich ho tahal za řetěz a strašil jím druhého.

„Sázím sto na Stevense!“ vykřikoval jeden mladík.

„Ne, aby ses držel!“ křičel druhý.

„Já sázím na Dolochova!“ křičel třetí. „Přetni nám ruce, Kuragine!“

„Nechte Míšu být, je tu sázka.“

„Jedním douškem, nebo jsi to prohrál,“ křičel čtvrtý mladík.

„Jakube! Přines láhev, Jakube!“ zvolal hostitel, vysoký, hezký mladý muž stojící uprostřed hloučku jen v tenké košili, rozhalené na prsou. „Počkejte, pánové! Tady jde Petruša,“ obrátil se k Pierrovi.

U okna se ozval menší muž s jasnými modrými očima, jehož hlas se výrazně lišil od všech ostatních, opilý hlas tím, že zněl střízlivě: „Pojď sem a budeš svědkem!“ Byl to Dolochov, semjonovský důstojník, známý hráč a duelant, který bydlil společně s Anatolem. Pierre se usmíval a vesele se rozhlížel kolem.

„Ničemu nerozumím. Oč jde?“ zeptal se.

„Počkejte, on není opilý. Podej sem láhev,“ řekl Anatol, vzal ze stolu sklenku a přistoupil k Pierrovi.

„Napřed se napij.“

Pierre pil sklenku za sklenkou, úkosem přitom pozoroval opilé hosty, nakupivší se opět kolem okna, a poslouchal, o čem mluví. Anatol mu naléval víno a vysvětloval, že se Dolochov vsadil s anglickým námořníkem Stevensem, který je tu na návštěvě, že on, Dolochov, vypije láhev rumu a bude přitom sedět na římsě okna ve druhém poschodí s nohama ven do ulice.

„Na, vypij to všechno,“ podával Anatol Pierrovi poslední sklenici, „jinak tě nepustím!“

„Ne, už nechci,“ odstrčil ho Pierre a šel k oknu,

Dolochov držel Angličana za ruku a přesně a zřetelně odříkával podmínky sázky; obracel se přitom většinou k Anatolovi

a Pierrovi. Dolochovo byl člověk prostřední postavy, s kadeřavými vlasy a světle modrými očima. Bylo mu asi pětadvacet let. Neměl vousy, jako ostatně žádný důstojník od pýchoty, takže mu bylo vidět celá ústa, nejvýraznější část jeho obličeje. Linie těchto úst byly vykrojeny obdivuhodně jemně. Horní ret uprostřed prudce klesal ostrým klínem k pevnému dolnímu a v koutcích úst jako by neustále seděly dva úsměvy, po jednom na každé straně. Celek, zejména ve spojení s tvrdým, drzým a bystrým pohledem, působil takovým dojmem, že kdo jednou tento obličej spatřil, nemohl si ho nepovšimnout. Dolochovo nebyl bohatý a neměl žádné styky. A přece, ač Anatol utrácel desítky tisíc, dovedl si Dolochovo, který bydlil s ním, získat u všech, kdo je oba znali, větší vážnost než Kuragin. Znal všechny hry a téměř vždycky vyhrával. Ať pil, kolik chtěl, nikdy nepropil rozum. A tento Dolochovo s Kuraginem byli v té době nejproslulejšími postavami ve světě petrohradských hýřilů a výtržníků.

Přinesli láhev rumu; dva lokajové, celí ustrašení přivalem rad a pobídek kolemstojících pánů, spěšně vylamovali okenní rám, který bránil Dolochovo, aby si sedl na vnější šikmou římsu.

Anatol s vítězným vzezřením, pro něho typickým, přistoupil k oknu. Měl chuť něco rozbít. Odstrčil lokaje a chytil za rám, ale ten se ani nehnul. Anatol rozbil sklo.

„Zkus to ty, siláku,“ obrátil se k Pierrovi.

Pierre se chopil spodní příčky dubového rámu, škulbl jí a s praskotem ji místy zpřelámал, místy vyvrátil.

„Vylámejte to celé, nebo si někdo pomyslí, že se držím,“ řekl Dolochovo.

„Angličan se naparuje, co? Dokážeme to?“ brebentil Anatol. „Dokážeme,“ řekl Pierre a díval se na Dolochova, jak bere láhev rumu do obou rukou a jde k oknu, z něhož bylo vidět nebe prosvětlené slévajícími se zářemi, jitřní a večerní.

Dolochovo s lahví rumu v ruce vyskočil na okno.

„Ticho!“ zvolal a otočil se na předprsni obličejem do pokoje. Všichni zmlkli.

„Uzavírám sázku (mluvil francouzsky, aby mu Angličan rozuměl, ačkoli francouzštinu příliš neovládal). Sázím se o padesát imperiálů, nebo chcete o sto?“ dodal a obrátil se k Angličanovi.

„Ne, o padesát,“ řekl Angličan.

„Dobrá, tedy o padesát imperiálů, že vypiju celou láhev rumu jedním douškem a budu při tom sedět za oknem, tady na tom místě (nahnul se a ukázal na šikmou římsu za oknem), a nebudu se ničeho držet... Je to tak...?“

„Dobře,“ souhlasil Angličan.

Anatol k němu přistoupil, uchopil ho za knoflík fraku, díval se na něj shora (Angličan byl malé postavy) a znova mu anglicky opakoval podmínky sázky.

„Počkej!“ vykřikl Dolochov a zaklepal lahví na okno, aby k sobě obrátil pozornost. „Počkej, Kuragine! Poslouchejte! Jestli někdo udělá to, co já, zaplatím mu sto imperiálů. Rozumíte?“

Angličan přikývl, aniž dal najevo, zda má v úmyslu přijmout tuto novou sázku, nebo ne. Anatol ho stále nepouštěl a překládal mu Dolochovova slova do angličtiny, přestože Angličan stálým příkyvováním naznačoval, že všechno pochopil. Mladičký hubený husar z osobní gardy, který ten večer mnoho prohrál, vylezl na okno, vyklonil se a podíval se dolů.

„Ú – ú – ú!“ zaúpěl, když pohlédl z okna na kamenný chodník.

„Dej pokoj!“ zvolal Dolochov a strhl důstojníka z okna; ten se zachytil o ostruhu a nemotorně seskočil do pokoje.

Dolochov postavil láhev na předprseň, aby na ni dosáhl, a opatrně, pomalu se vysunoval z okna. Spustil nohy dolů, vzešel se oběma rukama o postranní stěny okna, aby získal rovnováhu, dosedl, nechal ruce klesnout, pohnul se trochu napravo, pak nalevo a chopil se láhve. Anatol přinesl dvě svíce a postavil je na předprseň, ačkoli už bylo úplné světlo. Dolochovova záda v bílé košili a jeho kadeřavá hlava byly osvětleny z obou stran. Všichni se nahnuli k oknu. Angličan stál mezi prvními. Pierre se mlčky usmíval. Jeden z přítomných, starší než ostatní, se najeďnou s polekanou a zlostnou tváří protlačil dopředu a chtěl chytit Dolochova za košili.

„Pánové, to jsou nesmyslné žerty; vždyť se zabije,“ řekl tento rozváznější muž. Anatol ho zastavil.

„Nech ho, nebo ho polekáš a on se opravdu zabije. Co...? A co potom...? Co...?“

Dolochov se otočil a opět se vzepřel rukama, aby se usadil pevněji.

„Jestli se mi do toho ještě někdo bude plést,“ cedil pomalu mezi stisknutými úzkými rty, „shodím ho okamžitě dolů. Tak!“

Když řekl „tak!“, zase se obrátil, spustil ruce, vzal láhev, přiložil ji k ústům, naklonil hlavu dozadu a vztyčenou volnou rukou udržoval rovnováhu. Jeden z lokajů, který začal sbírat střepy, zůstal v předklonu a nespouštěl oči z okna a z Dolochovoých zad. Anatol stál zpříma, s očima široce rozevřenýma. Angličan přihlížel ze strany s našpulenými rty. Ten, který chtěl Dolochova zadržet, utekl do kouta a lehl si na pohovku obličejem ke zdi. Pierre si zakryl oči a na jeho tváři, na níž se teď zračila hrůza a strach, zůstal zapomenutý slabý úsměv. Všichni mlčeli. Pierre sundal ruku z očí. Dolochovo seděl ve stejné poloze, jen hlavu měl více zakloněnou, takže se mu zvlněné vlasy na šíji dotýkaly límce košile, a ruka s lahví se zvedala stále výš a výš a lehce se třásla námahou a úsilím. Bylo vidět, jak se láhev vyprazdňuje, a jak se prázdnila, zvedala se a ohýbala Dolochovovi hlavu dozadu. Co to trvá tak dlouho? pomyslil si Pierre. Měl dojem, že uplynulo víc než půl hodiny. Vtom se Dolochovo prohnul v zádech a ruka se mu nervózně zachvěla; toto zachvění málem strhlo celé tělo, sedící na šikmé římse. Dolochovo se všecek schoulil a ruka i hlava se mu úsilím ještě více roztráslly. Volná ruka se užuž natahovala, aby se zachytila předprsň, ale zase klesla. Pierre znovu zavřel oči a řekl si, že už je víckrát neotevře. Najednou cítil, jak se všechno kolem zavlnilo. Podíval se: Dolochovo stál na okně a tvář měl bledou, ale veselou.

„Prázdná!“

Hodil láhev Angličanovi, ten ji obratně chytil. Dolochovo seskočil z okna. Byl z něho silně cítit rum.

„Výborně! Chlapík! To byla ale sázka! Ďas aby vás spral!“ ozývalo se na všech stranách.

Angličan vytáhl míšek a odpočítával peníze. Dolochovo se mračil a mlčel. Pierre vyskočil na okno.

„Pánové! Kdo se chce se mnou vsadit!? Udělám to také!“ vykřikl najednou. „Ostatně se nemusíte sázet. Poruč, aby mi přinesli láhev. Udělám to... poruč přinést láhev.“

„Jen do toho, do toho,“ usmíval se Dolochovo.

„Zbláznil ses, nebo co? Copak tě tam můžeme pustit? Vždyť

tobě se točí hlava i na schodech!“ volali na něj jeden přes druhého.

„Vypiju ji, dej sem láhev rumu!“ křičel Pierre, bouchl do židle opilý, ale rázným pohybem a snažil se vylézt na okno.

Chytali ho za ruce, ale byl tak silný, že daleko odhodil každého, kdo se k němu přiblížil.

„Ne, takhle s ním nic nesvedete,“ řekl Anatol, „počkejte, já na něho vyzraju. Abys věděl, já se s tebou vsadím, ale až zítra, teď pojedeme k ***“

„Jedem!“ zvolal Pierre. „Jedem!... A Míšu vezmeme s sebou...“

Chytil medvěda do náručí, zvedl ho a roztočil se s ním po pokoji.

VII

Kníže Vasilij splnil slib, který dal na večírku u Anny Pavlovny Šererové kněžně Drubecké, když ho prosila, aby se přimluvil za jejího jediného syna Borise. Upozornil na něj cara a Boris byl výjimečně zařazen jako praporčík do gardy Semjonovského pluku. Avšak přes všechny intervence a pletichy Anny Michajlovny pobočníkem jmenován nebyl, ba ani ke Kutuzovovi se nedostal. Brzy po večírku u Anny Pavlovny vrátila se Anna Michajlovna Drubecká do Moskvy a jela přímo ke svým bohatým příbuzným Rostovovým, u nichž v Moskvě žila a s jejichž dětmi byl po léta vychováván její zbožňovaný Borjuška, právě jmenovaný praporčíkem pěchoty a hned nato přeložený do gardy. Garda vyrazila z Petrohradu už desátého srpna, ale syn Anny Michajlovny zůstal v Moskvě, aby si opatřil uniformu, a měl dohonit armádu cestou do Radziwillowa.

U Rostovů slavili ten den svátek dvou Natálií, matky a mladší dcery. Od rána bez ustání přijížděly a odjížděly kočáry přivázející gratulanty k velkému, po celé Moskvě známému domu hraběnky Rostovové v Kuchařské ulici. Hraběnka seděla se

svou hezkou dcerou v saloně a přijímala hosty, kteří neustále přicházeli a odcházeli.

Byla to žena s hubenou tváří východního typu, asi pětačtyřicetiletá, zřejmě vysílená dětmi, jichž měla dvanáct. Pomalost pohybu i řeči, pramenící z celkové tělesné slabosti, jí dodávala důstojného vzezření a vnukala všem úctu. Kněžna Anna Michajlovna Drubecká seděla jako člen rodiny vedle ní a pomáhala při přijímání a bavení hostů. Mládež byla v zadních pokojích, nepovažujíc zřejmě za nutné zúčastnit se vítání návštěv. Hrabě přijímal hosty u vchodu a zase je vyprovázel a každého zval na oběd.

„Mnohokrát, mnohokrát vám děkuji, ma chère nebo mon cher (ma chère nebo mon cher říkal všem bez rozdílu, bez nejmenších odstínů v hlase, lidem výše i níže postaveným, než byl sám), děkuji za sebe i za naše drahé oslavenkyně. Abych nezapomněl, přijedte na oběd. Jinak mě urazíte, mon cher. Upřímně vás prosím jménem celé své rodiny, ma chère.“ Tato stále stejná slova říkal všem bez rozdílu s naprosto stejným výrazem na kulatém, veselém, čistě vyholeném obličejí a doprovázel je stejně pevným stiskem ruky a opakovanými krátkými poklonami. Když vyprovodil jednoho hosta, vracel se k tomu nebo k té, kdo byli v saloně. Přitáhl si křeslo a jako člověk, který má rád život a umí žít, usedl s nohama junácky rozkročenýma, položil si ruce na kolena a bodře se v křesle pohupoval, pouštěl se do dohadů o počasí, nebo se s hosty radil o zdraví, chvílemi rusky a chvílemi velmi špatnou, ale sebevědomou francouzštinou; pak znovu vstával a s výrazem člověka unaveného, ale nepolevujícího v plnění povinností šel vyprovázet, urovnáváje si na pleši řídké šedivé vlasy, a znovu zval hosty na oběd. Když se vracel z předsíně, prošel občas zimní zahradou a přípravnou do velkého mramorového sálu, kde se prostíraly stoly pro osmdesát osob, díval se na číšníky roznášející stříbro a porcelán, rozestavující stoly a natahující damaškové ubrusy, volal si k sobě Dmitrije Vasiljeviče – zchudlého šlechtice, který se staral o všechny jeho záležitosti – a říkal mu:

„Nono, Mítěnko, dej si záležet, aby všecko dobře dopadlo. Tak, tak,“ opakoval si spokojeně při pohledu na obrovský roztažovací stůl. „Hlavně aby klapala obsluha. To je nejdůležitější...“ A se samolibým povzdechem odcházel zase do salonu.

Ve dveřích se objevil hraběňčin obrovský kočárový lokaj. „Marie Lvovna Karagínová s dcerou,“ oznamoval basem.

Hraběnka chvilku přemýšlela a šňupla si ze zlaté tabatěrky s mužovým portrétem.

„Jsem z těch návštěv úplně vyčerpaná,“ povzdechla si. „No, co se dá dělat, přijmi ještě ji, poslední. Potrpí si na ciráty. Že prosím,“ řekla lokajovi truchlivým hlasem, jako by říkala: Tak už mě dorazte!

Vysoká silná dáma hrdého vzezření a její dcerka s kulatým usměvavým obličejem vešly do salonu šustíce šaty.

„Drahá hraběnko, už tak dlouho... byla připoutána na lůžko, ubohé dítě... na plesu u Razumovských... a hraběnka Apraksínová... byla jsem tak šťastná...,“ bylo slyšet zvučné ženské hlasy, navzájem se přerušující a splývající se šustěním šatů a šoupáním židlí. Rozvinul se rozhovor, jaké se při podobných příležitostech zavádějí právě jen tak, aby se při první delší odmlce mohlo vstát, zašustit šaty, prohodit „Velmi mě těšilo; mamčině zdraví... a hraběnka Apraksínová,“ znovu zašustit šaty, vyjít do předsíně, obléct kožich nebo plášť a odjet. Hovor se přenesl na nejzajímavější městskou novinku té doby – na nemoc známého boháče a krasavce kateřinského období, starého hraběte Bezuchova, a na jeho nemanželského syna Pierra, jenž se tak nevhodně choval na večírku u Anny Pavlovny Šererové.

„Je mi tak líto starého hraběte,“ pravila návštěvnice, „jeho zdraví je už tak dost špatné, a teď ten zármutek, co mu způsobil jeho syn, to ho zabije!“

„Co se vlastně stalo?“ zeptala se hraběnka, jako by nevěděla, o čem návštěvnice hovoří, ačkoli vyprávění o příčině zármutku hraběte Bezuchova slyšela už patnáctkrát.

„To je ta dnešní výchova!“ rozkládala návštěvnice. „V cizině byl ten mladík ponechán sám sobě a teď prý ztropil v Petrohradě takovou ostudu, že ho odtud policejně vykázali.“

„Prosím vás! To snad ne?“ řekla hraběnka.

„Špatně si vybíral známosti,“ vmísila se do hovoru kněžna Anna Michajlovna. „Syn knížete Vasilije, on a jakýsi Določov prý vyváděli podařené kousky. A dva z nich to odnesli. Določova degradovali na obyčejného vojáka a Bezuchovova syna poslali do Moskvy. Co se týče Anatola Kuragina – jeho otec to nějak ututlal. Ale z Petrohradu byl taky vypovězen.“

„A co to, prosím vás, provedli?“ zeptala se hraběnka.

„Jsou to vyslovení uličníci, zvláště ten Dolochov,“ pravila návštěvnice. „Je to syn Marie Ivanovny Dolochovové, takové ctihodné dámy! Co provedli? Jen si to představte: ti tři si někde opatřili medvěda, vzali si ho s sebou do kočáru a jeli s ním k herečkám. Přiběhla policie, aby je napomenula. Ale oni chytili strážníka, přivázali ho zády k medvědovi a medvěda pustili do Mojky. Medvěd plave a strážník na něm.“

„To je skvělé, ma chère, na toho strážníka musela být podívaná,“ vykřikl hrabě a svíjel se smíchy.

„Vždyť je to hrůza! Co je na tom k smíchu, hrabě?“

Ale přitom se dámy chtěj nechtěj také usmívaly.

„Taktak že toho ubožáka zachránili,“ pokračovala návštěvnice. „Takhle inteligentně se baví syn Kirilla Vladimíroviče Bezuchova!“ dodala. „A to se říkalo, jak je vychovaný a vzdělaný! K takovým koncům vede to vychování v cizině. Doufám, že ho tu přes jeho bohatství nikdo nebude přijímat. Chtěli mi ho představit. Rezolutně jsem odmítla: mám dcery.“

„Jak jste na to přišla..., že je ten mladík tak bohatý?“ zeptala se hraběnka a otočila se zády k dívkám, které se ihned zatvářily, jako že neposlouchají. „Vždyť on má jen nemanželské děti. Mám dojem..., že i Pierre je nemanželský.“

Návštěvnice mávla rukou.

„Nemanželských dětí má, myslím, dvacet.“

Slova se ujala Anna Michajlovna, která zřejmě zatoužila uplatnit své styky a znalost poměrů ve vysoké společnosti.

„Věc se má totiž tak,“ řekla významně, ale též polohlasem. „Pověst hraběte Kirilla Vladimíroviče je všeobecně známá. Už se ani nepamatuje, kolik má dětí, ale tenhle Pierre byl jeho miláček.“

„Jak byl starý hrabě ještě vloni statný,“ podotkla hraběnka. „Hezčího muže jsem v životě neviděla.“

„Teď se velice změnil,“ pravila Anna Michajlovna. „Tedy chtěla jsem říct,“ pokračovala, „že po jeho ženě je přímý dědic celého jmění kníže Vasilij, ale Pierra má jeho otec velmi rád, staral se o jeho výchovu a psal carovi..., takže nikdo neví, až umře (je to s ním tak špatné, že to čekají každou chvíli, a z Petrohradu přijel Lorrain), kdo dostane to obrovské jmění – Pierre, nebo kníže Vasilij. Čtyřicet tisíc duší a miliony. Jsem o tom

dobře informována, říkal mi to sám kníže Vasilij. A Kirill Vladimírovič je po matce mým strýcem z druhého kolena. Je Borisovým kmotrem,“ dodala, jako by této okolnosti nepřipisovala žádný zvláštní význam.

„Kníže Vasilij přijel včera do Moskvy. Kdosi mi říkal, že jede na revizi,“ řekla návštěvnice.

„Ano, ale, mezi námi,“ prohlásil kněžna, „je to jen záminka, přijel vlastně kvůli Kirillu Vladimíroviči, když se dověděl, že je to s ním tak zlé.“

„Ale stejně je to podařený kousek, ma chère,“ řekl hrabě, a když zjistil, že ho starší návštěvnice neposlouchá, obrátil se ke slečnám.

„Ten strážník musel vypadat, to si dovedu představit!“

A při představě, jak asi strážník mával rukama, rozesmál se opět zvučným basovým smíchem, který lomcoval celým jeho tělem, smíchem lidí, kteří dobře jedí a zvláště hodně pijí. „A prosím vás, přijďte k nám na oběd,“ dodal.

VIII

Nastalo ticho. Hraběnka se dívala na návštěvnici s milým úsměvem, avšak nikterak netajila, že se rozhodně nebude hněvat, jestliže se teď zvedne a odjede. Její dcera si už upravovala šaty a tázavě pohlížela na matku, když náhle uslyšeli, jak ve vedlejší pokoji běží ke dveřím několik mužských i ženských nohou, jak někdo zachytil za židli, ta se s rachotem překotila a do salonu vběhla třináctiletá dívenka, zastavila se uprostřed místnosti a cosi schovávala pod krátkou tylovou sukýnkou. Bylo vidět, že se dostala až tak daleko proti své vůli, protože se nemohla zastavit v rozběhu. V téže chvíli se ve dveřích objevili student s límcem malinové barvy, gardový důstojník, patnáctiletá dívka a tlustý červenolící hošík v krátkém dětském kabátku.

Hrabě vyskočil, podřepil a roztáhl náruč kolem dívenky, aby jí zahradil cestu.

„Tady ji máme!“ zvolal se smíchem. „Kdo má dneska svátek? Ma chère holubička!“

„Všechno má svůj čas, má drahá,“ pravila hraběnka a ztvářila se přísně. „Ty ji stále rozmazluješ, Elie,“ poznamenala k muži.

„Dobrý den, má milá, blahopřeji vám k svátku,“ řekla návštěvnice. „Jaké rozkošné dítě!“ dodala, obracejíc se k matce.

Černooké nehezké, ale živé děvčátko s velkými ústy, s dětskými nahými ramínky, která vyklouzla ze živůtku při prudkém běhu, s černými kučery odhozenými dozadu, s tenoučkýma rukama a s malinkýma nožkami v krajkových kalhotkách a vykrojených střevíčkách bylo právě v tom roztomilém věku, kdy dívka není už dítětem a dítě není ještě dívkou. Vytrhla se otcí a skočila k matce, nevěnujíc pozornost její přísné poznámce, schovala uzardělou tvář do kraje její mantily a rozesmála se. Smála se ještě, když nesouvisle cosi vyprávěla o panence, kterou vytáhla zpod sukénky.

„Vidíte?... Panna... Mimi... No tak vidíte.“

A Nataša nemohla dál, jak se jí všechno zdálo směšné. Svalila se na matku a rozhlaholila se tak hlasitým a zvučným smíchem, že se všichni, dokonce i upjatá návštěvnice, mimoděk také rozesmáli.

„Tak už jdi, jdi si s tou svou šeredou!“ řekla matka naoko rozzlobená a odstrkovala dceru. „To je má mladší dcera,“ obrátila se k návštěvnici.

Nataša se na chvíli odtrhla od matčina krajkového šátku, pohlédla na ni zdola očima usazenými od smíchu a zase zabořila tvář do kraje.

Návštěvnice, donucená přihlížet tomuto rodinnému výjevu, usoudila, že je záhodno nějak se ho zúčastnit.

„Řekněte mi, má milá,“ zeptala se Nataši, „kdo to je, ta vaše Mimi? To bude asi vaše dcera?“

Nataše se nelíbil shovívavý tón, s jakým se návštěvnice nutila do dětského rozhovoru. Neodpověděla, jen se na ni mlčky vážně zadívala.

Mezitím se celá ta mladá generace – důstojník Boris, syn kněžny Anny Michajlovny, student Nikolaj, starší syn hraběte, patnáctiletá neteř hraběte Soňa a malý Petruša, nejmladší syn Rostovů – rozmístila po saloně a zřejmě se snažila udržet v me-

zích slušnosti bujně veselí, jímž v nich ještě hrála každá žilka. Bylo vidět, že tam, v zadních pokojích, odkud sem tak střemhlav přiběhli, vedli veselejší řeči, než byly městské klepy nebo hovory o počasí a o comtesse Apraksine. Chvillemi po sobě pokukovali a stěží zadržovali smích,

Dva mladíci, student a důstojník, přátelé od dětství, byli stejně staří a oba hezcí, ale nebyli si podobní. Boris byl vysoký blondýn pravidelných, jemných rysů v klidném a hezkém obličejí. Nikolaj byl menší kudrnatý chlapec s upřímnou tváří. Na horním rtu mu už vyráželo černé chmýří a v obličejí se mu zračila prudkost a vznětlivost. Když vešel do salonu, Nikolaj zrudl. Bylo zřejmé, že uvažuje, co by řekl, ale nic ho nenapadá. Naproti tomu Boris se okamžitě vzpamatoval a klidně, s humorem vyprávěl, že znal panenku Mimi ještě jako mladou dívku s nepoškozeným nosem, jak před jeho očima za pět let zestárla a jak jí praskla lebka po celé délce. Když to dovyprávěl, pohlédl na Natašu. Nataša se k němu otočila zády, podívala se na mladšího bratra, který zavřel oči a otřásl se tichým smíchem, a protože už nebyla s to déle se ovládat, vyskočila a běžela z pokoje tak rychle, jak jen jí hbité nožky nesly. Boris se nerozesmál.

„Vy jste, myslím, chtěla někam jet, maman? Potřebujete kočár?“ obrátil se s úsměvem k matce.

„Ach, ano, jde a poruč, aby mi ho připravili,“ usmála se.

Boris vyšel pomalu ze dveří a šel za Natašou; tlustý chlapec se vztekle rozběhl za nimi, jako by měl zlost, že se mu zhatila zábava.

IX

Z mládeže – kromě slečny, jež tu byla na návštěvě, a hraběnčiny starší dcery (která byla o čtyři roky starší než její sestra a chovala se už jako dospělá) zůstali v saloně Nikolaj a neteř Soňa. Soňa byla miniaturní štíhloučká tmavovláška

s měkkým pohledem, zastíněným dlouhými řasami, s tlustým černým copem, dvakrát ovinutým kolem hlavy, a s nažloutlým odstínem pleti v obličejí a zejména na nahých hubených, ale půvabných a svalnatých pažích a na šíji. Plavností pohybů, ohebností a pružností drobných údů a trochu vychytralým, zdrženlivým chováním připomínala hezounké, ale ještě nevyvinuté koťátko, z něhož bude jednou překrásná kočička. Považovala patrně za zdvořilé projevit účast na rozhovoru úsměvem, ale její oči se proti její vůli dívaly zpod dlouhých hustých řas na bratrance, který odjížděl k armádě, s takovým dívčím zaujetím a zbožňováním, že její úsměv nemohl ani na okamžik nikoho oklamat. Bylo vidět, že se zde kočička usadila na chvíli jen proto, aby mohla tím pružněji vyskočit a pohrát si se svým cousin, jen co vyklouznou jako Boris s Natašou z tohoto salonu.

„Ano, ma chère,“ říkal starý hrabě návštěvnici a ukázal na svého Nikolaje. „Jeho přítel Boris byl jmenován důstojníkem a on se z přátelství nechce od něho odloučit. Nechal být univerzitu i mne, starého člověka; jde na vojnu, ma chère. A přitom už měl zajištěné místo v archivu, a vůbec. To je přátelství, co?“ dodal tázavě.

„Ale vždyť prý byla vyhlášena válka,“ poznamenala návštěvnice.

„To se říká už dávno,“ pravil hrabě. „Nějakou dobu se o tom bude ještě povídat a pak toho nechají. Ale to je přátelství, ma chère, co?“ opakoval. „Bude husarem.“

Návštěvnice nevěděla, co odpovědět, a pokývla hlavou.

„Vůbec ne z přátelství,“ zvolal Nikolaj, jako by se chtěl očistit z hanlivého nařčení, a zrudl. „Nedělám to z přátelství, cítím prostě náklonnost k vojenské službě.“

Ohlédl se na sestřenku a na slečnu návštěvnici; obě dvě se na něho dívaly s pochvalným úsměvem.

„Dnes je u nás na obědě Schubert, plukovník Pavlogradského husarského pluku. Byl tu na dovolené a teď ho vezme s sebou. Co dělat?“ řekl hrabě a pokrčil rameny, jako by mluvil žertem o této věci, která mu ve skutečnosti asi působila mnoho zármutku.

„Už jsem vám říkal, tatínku,“ řekl syn, „že jestli mě nechcete pustit, zůstanu tady. Ale vím, že se nehodím k ničemu jinému než k vojenské službě; nejsem diplomat ani úředník, nedovedu

skrývat, co cítím,“ říkal a s koketností hezkého mládí se stále ohlížel po Soně a slečně návštěvnici.

Kočička se do něho vpíjela očima a zdálo se, že se užuž pus-
tí do hraní a ukáže celou svou kočičí povahu.

„Nono, však je dobře,“ uklidňoval ho starý hrabě. „Všich-
ni se rozčilují... To všechno ten Bonaparte, popletl všem hlavu;
všichni myslí jen na to, jak se z poručíka stal císařem. Nu což,
dej bůh,“ dodal, aniž postřehl potměšilý úsměšek návštěvnice.

Dospěli se rozhovořili o Bonapartovi. Julie, dcera Karagino-
vé, se obrátila k mladému Rostovovi.

„Škoda že jste nebyl ve čtvrtek u Archarovů. Bylo mi tam
bez vás smutno,“ něžně se na něho usmála.

Polichocení mladý muž si s koketním chlapeckým úsměvem
přisedl blíže k usměvavé Julii, dal se s ní do hovoru a vůbec
přítom nepozoroval, že tento jeho bezděčný úsměv rozdírá
nožem žárlivosti srdce rudnoucí a násilně se usmívající Soni.
Mezi řečí se na ni ohlédl. Soňa se na něho podívala vášnivým,
zlostným pohledem, a s námahou potlačujíc slzy, vstala a vyšla
z pokoje se strojeným úsměvem na rtech. Všechno Nikolajovo
radostné vzrušení bylo totam. Vyčkal první zámlky v rozhovo-
ru a s rozladěnou tváří odešel hledat Soňu.

„Jak jsou ta tajemství všech mladých lidí šita bílými nitě-
mi!“ pravila Anna Michajlovna, ukazujíc hlavou na Nikolaje,
vycházejícího z pokoje. „Bratřenci a sestřenice – to je nebez-
pečný vztah!“ dodala ještě.

„Ano,“ řekla hraběnka, když zmizel sluneční paprsek, který
pronikl do salonu s mladou generací, jako by odpovídala na
otázku, kterou jí nikdo nepoložil, ale již se sama neustále zabý-
vala. „Kolik to stálo zármutku a kolik starostí, aby se z nich
člověk mohl radovat. Ale i teď nám působí vlastně víc strachu
než radosti. Pořád aby se člověk jen bál, jen bál. A zvláště ten-
hle věk, kolik je v něm nebezpečí pro dívky i pro hochy!“

„Všechno záleží na výchově,“ podotkla návštěvnice.

„Ano, máte pravdu,“ pokračovala hraběnka. „Až dosud jsem,
díky bohu, byla přítelkyní svých dětí a těším se jejich naprosté
důvěře.“ Hraběnka se oddávala klamnému domnění mnohých
rodičů, kteří si myslí, že jejich děti před nimi nemají tajemství.
„Vím, že budu vždy první důvěrníci svých dcer a že Nikoluška,
bude-li se chtít při své vznětlivé povaze trochu povyrazit (u ho-

chů to jinak nejde), přece jen nebude tropit takové kousky jako ti petrohradští páni.“

„Ano, výborné, výborné děti,“ potvrdil hrabě, který měl ve zvyku řešit všechny složité věci tím, že je prohlásil za výborné. „Jen si to představte, chce k husarům. Tak to chodí, ma chère, dělejte si, co chcete!“

„Jak miloučké stvoření je ta vaše mladší dcerka!“ řekla návštěvnice. Jako rtuť!“

„Ba, jako rtuť,“ přitakal hrabě. „Je po mně! A jaký má hlas! Třebaže je to moje dcera, musím říct, že z ní bude skvělá zpěvačka, druhá Salomoniová. Vzali jsme jí italského učitele.“

„Není to brzo? Říká se, že to hlasu škodí, když se tak brzy začne.“

„Ach ne, kdežpak brzy!“ namítl hrabě. „Vždyť naše matky se ve dvanácti třinácti letech už vdávaly!“

„Vždyť ona je už teď zamilovaná do Borise! Co byste tomu řekla?“ pravila hraběnka s mírným úsměvem a pohlédla na Borisovu matku. Pak pokračovala, jako by odpovídala na myšlenku, která jí zřejmě stále tanula na mysli. „Tak vidíte, kdybych ji držela přísně a zakazovala jí... bůh ví, co by dělali potají (hraběnka měla na mysli, že by se líbali), a takto znám každé její slovo. Sama ke mně vždycky večer přiběhne a všechno mi vypráví! Možná že ji rozmazluji, ale myslím, že je to tak opravdu lepší. Na starší dceru jsem byla přísná.“

„Ano, já jsem byla vychována docela jinak,“ poznamenala s úsměvem její starší dcera, hezká hraběnka Věra.

Avšak tento úsměv nedělal Věřinu tvář hezcí, jak tomu obvykle bývá; naopak, dodal jí nepřirozeného a tím nepříjemného výrazu. Starší Rostovová byla hezká, nebyla hloupá, výborně se učila, byla dobře vychována, měla příjemný hlas a to, co řekla, bylo správné a namístě; avšak přesto – zvláštní věc – všichni, návštěvnice i hraběnka, se na ni ohlédli s nepříjemným pocitem, jako by se divili, proč to řekla.

„U starších dětí se rodiče vždycky pokoušejí o bůhvíco a chtějí z nich udělat něco neobyčejného,“ pravila návštěvnice.

„Ba, nač to tajit, ma chère. Hraběnička měla s Věrou velké plány,“ řekl hrabě. „Nu co. Dopadla přese všecko výborně,“ dodal a povzbudivě na Věru mrkl.

Návštěvnice vstaly a odjely se slibem, že přijedou na oběd.

„To jsou ale způsoby! Sedí, sedí, a ne se hnout!“ řekla hra-
běnka, když je doprovodila ke dveřím.

X

Nataša vyběhla ze salonu, ale neutíkala dál než do zimní za-
hrady. Tam se zastavila, naslouchala hovoru v saloně a če-
kala, až vyjde ven Boris. Začínala už ztrácet trpělivost, dupla
nožkou a nabírala moldánky, že nešel hned za ní, když tu uslyše-
la odměřené – ani příliš pomalé, ani příliš rychlé – kroky mladé-
ho muže. Hbitě skočila mezi vysoké květináče a schovala se tam.

Boris se zastavil uprostřed místnosti, rozhlédl se, oprášil si
z rukávu uniformy smítko, pak přistoupil k zrcadlu a začal si
prohlížet svůj hezký obličej. Nataša tichounce vykukovala
z úkrytu a čekala, co bude dělat. Boris chvíli postál a zamířil
k východu. Nataša na něj chtěla zavolat, ale rozmyslela si to.

Ať mě hledá, řekla si v duchu. Sotva vyšel ze dveří, otevřely
se druhé dveře a vešla Soňa, celá červená, usazená, a zlostně co-
si mumlala. Nataša potlačila první hnutí vyběhnout k ní a zůsta-
la v úkrytu, jako by měla kouzelnou čepičku dělající člověka
neviditelným, a vyhlížela, co se bude dít. Zakoušela zvláštní,
nepoznanou rozkoš. Soňa něco šeptala a ohlížela se k salonu.
Vešel Nikolaj.

„Soňo! Co je ti? Co tě to napadlo?“ rozběhl se k ní.

„Nic, nic mi není. Nechte mě být!“ Soňa vzlykla.

„Ne, já vím co.“

„Tak když víte, je dobře, a jděte si za ní!“

„So-o-ňo! Jen slovíčko! Jak můžeš tak trápit sebe i mne pro
nějakou hloupost?“ řekl Nikolaj a vzal ji za ruku.

Nevyprostila ji a přestala plakat.

Nataša se dívala ze svého úkrytu planoucícma očima, nehýba-
la se a ani nedutala. Co se teď stane? uvažovala.

„Soňo, celý svět pro mne nic neznamená! Ty jediná jsi mi
vším,“ říkal Nikolaj. „Dokážu ti to.“

„Nemám ráda, když takhle mluvíš.“

„Tak nebudu, jen už se nezlob, Soňo!“ Přivinul ji k sobě a políbil ji.

Ach, jak je to hezké! říkala si Nataša, a když Soňa s Nikolajem odešli z místnosti, šla za nimi a zavolala si Borise.

„Borisi, pojdte sem,“ šeptala s významným a potutelným pohledem. „Musím vám něco říct. Sem, sem,“ volala a vedla ho na místo mezi květináči, kde byla předtím schovaná. Boris šel s úsměvem za ní.

„Co to má být, to něco?“ zeptal se.

Upadla do rozpaků, rozhlédla se kolem sebe, pak spatřila svou panenku, pohozenou na květináči, a vzala ji do ruky.

„Polibte tu panenku,“ vyzvala ho.

Boris se pozorně, laskavě díval do její vzrušené tváře a neodpovídal.

„Nechcete? Tak pojdte sem,“ zašla dále mezi květiny a odhodila pannu. „Blíž, blíže!“ šeptala. Uchopila důstojníka za lemy rukávů a její zardělá tvář měla slavnostní a zároveň ustrašený výraz.

„A mě byste nechtěl políbit?“ zašeptala sotva slyšitelně a dívala se na něho zdola s úsměvem, ač rozrušením div neplakala.

Boris zčervenal.

„Děláte si legraci?“ zamumlal, sklonil se nad ní a zrudl ještě víc, ale nemohl se k ničemu odhodlat.

Najednou vyskočila na dřevěnou káď, takže byla vyšší než on, objala ho, až se její nahé tenké ručky spojily nad jeho šíjí, jediným pohybem hlavy odhodila vlasy dozadu a políbila ho rovnou na rty.

Pak proklouzla mezi květináči na druhou stranu a zůstala stát se sklopenou hlavou.

„Natašo,“ řekl Boris, „vy víte, že vás mám rád, ale...“

„Jste do mne zamilovaný?“ přerušila ho Nataša.

„Ano, jsem do vás zamilovaný, ale prosím vás, nebudeme dělat to, co teď... Ještě čtyři roky... Pak požádám o vaši ruku.“

Nataša přemýšlela.

„Třináct, čtrnáct, patnáct, šestnáct,“ odpočítávala na tenounkých prstících. „Dobrá! Tak domluveno?“

A její vzrušenou tvář ozářil radostný a spokojený úsměv.

„Domluveno!“ řekl Boris.

„Navždy?“ zeptala se dívka. „Nadosmrti?“

A zavěsila se do něj a klidně, se šťastnou tváří s ním kráčela do obývacího pokoje.

XI

Hraběnka byla návštěvami tak unavená, že už nechtěla nikoho přijmout, a vrátný dostal rozkaz pouze vyřizovat všem, kdo ještě přijedou s gratulacemi, aby určitě přišli na oběd. Hraběnka měla chuť důvěrně si popovídat se svou přítelkyní z mládí, kněžnou Annou Michajlovnou, kterou od jejího příjezdu z Petrohradu ještě ani pořádně neviděla. Anna Michajlovna s příjemným výrazem na plačtivé tváři přisedla blíž k jejímu křeslu.

„K tobě budu docela upřímná,“ pravila jí. „Zbylo nás už málo ze starých přátel! A proto si tvého přátelství tak vážím.“

Anna Michajlovna pohlédla na Věru a zarazila se. Hraběnka stiskla přítelkyni ruku.

„Věro,“ řekla starší dceři, kterou patrně neměla moc ráda. „Jak to, že nemáte trochu taktu? Cožpak necítíš, že jsi tu přebytná? Jdi si za sestrami nebo...“

Hezká Věra se povýšeně usmála a bylo vidět, že se naprosto necítí uražena.

„Kdybyste mi to byla řekla už dříve, maminko, byla bych ihned odešla,“ pravila a šla do svého pokoje.

Ale když procházela hudebním pokojem, všimla si, že tam před dvěma okny symetricky sedí dva páry. Zastavila se a pohrdlivě se usmála. Soňa seděla téměř těsně vedle Nikolaje, který jí přepisoval své první verše. Boris s Natašou seděli u druhého okna a zmlkli, když Věra vešla.

Obě dívky se na ni dívaly s provinilými, šťastnými tvářemi.

Dívat se na ty zamilované dívky bylo veselé i dojemné zároveň, ale na Věru ten pohled příjemně nepůsobil.

„Kolikrát jsem vás žádala,“ řekla, „abyste mi nebrali mé věci, máte svůj pokoj.“ A vzala Nikolajovi kalamář.

„Hned, hned,“ řekl a namočil si pero.

„Vy nic neumíte udělat v pravý čas,“ pokračovala Věra. „Přiběhli jste do salonu, že se všichni za vás stydělí.“

Přesto, nebo právě proto, že to, co řekla, bylo naprosto oprávněné, nikdo jí neodpovídal a všichni čtyři se jen dorozumívali pohledy mezi sebou. Věra otálela v pokoji s kalamářem v ruce.

„A jakápak tajemství může mít ve vašem věku Nataša s Borisem nebo vy dva – leda nějaké hlouposti!“

„Co je ti do toho, Věro,“ ohrazovala se Nataša tenoučkým hláskem.

Bylo zřejmé, že je toho dne ke všem ještě hodnější a laskavější než obyčejně.

„Je to tak hloupé,“ řekla Věra, „že se za vás stydím. Jakápak můžete mít tajemství...?“

„Každý má své tajemství. My necháváme tebe a Berga na pokoji,“ rozhorlila se Nataša.

„Asi proto,“ řekla Věra, „že nedělám nic špatného. Ale na tebe to řeknu mamince, jak se chováš k Borisovi...“

„Natalie Iljinišna se ke mně chová velmi pěkně,“ pravil Boris. „Nemohu si stěžovat,“ dodal,

„Nechte toho, Borisi, vy jste takový diplomat (slovo diplomat bylo u dětí velmi oblíbeno a mělo v jejich ústech svůj zvláštní význam), že je to až protivné,“ přerušila ho Nataša uraženým, chvějícím se hlasem. „Proč na mě dotírá? Ty to nikdy nepochopíš, protože jsi nikdy nikoho neměla ráda,“ obrátila se k Věře. „Ty nemáš srdce, ty jsi taková madame de Genlis (tuto přezdívku, která byla považována za velmi hanlivou, dal Věře Nikolaj) a máš největší radost, když můžeš dělat jiným nepříjemnosti. Koketuj si s Bergem, jak je ti libo,“ vychrlila ze sebe rychle.

„Já bych rozhodně neběhala za mladými muži před hosty...“

„Tak jsi dosáhla svého,“ vmísil se do toho Nikolaj, „každému jsi řekla něco nepříjemného a všem jsi zkazila náladu. Pojdte do dětského pokoje.“

Všichni čtyři se zvedli jako vyplašené hejno ptáků a vyšli z pokoje.

„To vy jste mi říkali nepříjemnosti, ne já,“ bránila se Věra.

„Madame de Genlis! Madame de Genlis!“ bylo slyšet rozesmáté hlasy za dveřmi.

Hezká Věra, jež působila na všechny takovým nepříjemným dojmem a všechny tak popuzovala, se usmála, očividně nijak nedotčena tím, co jí řekli, přistoupila k zrcadlu a poopravila si stuhu a účes. A když se dívala na svůj hezký obličej, uklidnila se a stala se pokud možno ještě chladnější.

V saloně pokračovaly dámy v rozmluvě.

„Ach chère,“ pravila hraběnka, „ani v mém životě není všechno růžové. Nemohu nevidět, že při způsobu života, jaký vedeme, nám naše jmění nadlouho nevystačí. A tím vším je vinen ten klub a mužova dobrota. A když jsme na vesnici, myslíš si, že odpočíváme? Divadla, hony a bůhvíco ještě. Ale co bych mluvila o sobě! Vypravuj, jaks to tak všechno zařídila? Často se ti obdivuji, Annette, jak ve svých letech jezdíš sama v kočáře do Moskvy, do Petrohradu, ke všem ministrům, k celé šlechtě, a se všemi si dovedeš poradit, obdivuji se ti! Jaks to tedy zařídila? Já bych nic takového nedokázala.“

„Ach moje milá,“ odpověděla kněžna Anna Michajlovna, „Nedej bůh, abys poznala, jak je to těžké, zůstat tady jako vdova bez podpory a se synem, kterého zbožňuješ nade vše. Všemu se člověk naučí,“ pokračovala s jistou hrdostí. „Můj proces mi dal školu. Když se potřebuji setkat s některým z těch es, napíšu lísteček ‚kněžna ta a ta by ráda mluvila s tím a tím‘ – a jedu. Sama, v drožce, třeba dvakrát, třeba třikrát, třeba čtyřikrát – tolikrát, dokud nedosáhnu toho, co potřebuji. Co si o mně myslí, to je mi jedno.“

„Nu a co, u koho jsi byla kvůli Boriskovi?“ zeptala se hraběnka. „Vždyť ten tvůj je už gardovým důstojníkem a Nikoluška půjde jako kadet. Nemáme, kdo by za něj intervenoval. U koho jsi byla?“

„U knížete Vasilije. Byl velmi milý. Hned mi vyhověl a upozornil na něho cara,“ říkala kněžna Anna Michajlovna nadšeně; už docela zapomněla na ponížení, které musela podstoupit, aby dosáhla svého cíle.

„Zestárnul hodně kníže Vasilij?“ zeptala se hraběnka. „Neviděla jsem ho už od našich divadelních představení u Rumjancevů. Asi už na mne zapomněl. Dvořil se mi,“ vzpomínala s úsměvem.

„Je stále stejný,“ pravila Anna Michajlovna, „roztomilý, jen se zdvořilostmi rozplývá. Nijak se mu nezatočila hlava z vysokého postavení. ‚Je mi líto, že toho pro vás mohu udělat jen tak málo, milá kněžno,‘ řekl mi, ‚jen poroučejte.‘ Opravdu, je to skvělý člověk a výborný příbuzný. Ty přece víš, Nathalie, jak miluji svého syna. Nevím, co bych neudělala pro jeho štěstí. Ale mé jmění je v takovém stavu,“ pokračovala smutně tišším hlasem, „v takovém stavu, že jsem teď v hrozné situaci. Můj nešťastný proces pohlcuje všechno, co mám, a k ničemu nevede. Představ si, že nemám doslova ani groš a nevím, zač opatřím Borisovi novou uniformu.“ Vytáhla kapesník a rozplakala se.

„Potřebuji pět set rublů a mám pětadvacet. Jsem v takové situaci... Jedinou mou nadějí je hrabě Kirill Vladimírovič Bezuchov. Jestliže ten nebude chtít pomoci svému kmotřenci – vždyť on je Borjovým kmotrem – a nedá-li mu připsat nějaký důchod, bude všechna má námaha marná: nebudu mít zač koupit Borisovi uniformu.“

Hraběnka uronila několik slz a mlčky o něčem uvažovala.

„Často mě napadá... možná že je to hřích,“ pokračovala kněžna, „často mě ale napadá, že hrabě Kirill Vladimírovič Bezuchov žije sám... tak obrovské jmění... a jakou cenu má pro něj život? Je mu jen břemenem, zatímco Boris teprve začíná žít.“

„Jistě Borisovi něco odkáže,“ ujistila ji hraběnka.

„Bůh ví, chère amie! Ti boháči a velmožové jsou takoví sobci. Ale já k němu přesto teď s Borisem pojedu a řeknu mu přímo, oč jde. Ať si o mně myslí, co chtějí, mně na tom opravdu nezáleží, jen když to rozhodne o osudu mého syna.“ Kněžna vstala. „Teď jsou dvě hodiny, vy obědváte ve čtyři. Stačím tam zajet.“

A jako stále zaměstnaná petrohradská dáma, která umí hospodařit s časem, poslala pro syna a vyšla s ním do předsíně.

„Sbohem, má drahá,“ řekla hraběnce, která ji doprovázela ke dveřím, „a přej mi štěstí,“ dodala šeptem, aby syn neslyšel.

„Jedete k hraběti Kirillu Vladimíroviči, ma chère?“ ozval se hrabě z jídelny a spěchal do předsíně. „Je-li mu lépe, pozvěte Pierra k nám na oběd. Chodíval k nám, tančil s dětmi. Rozhodně ho pozvěte, ma chère. Uvidíme, jak se dnes Taras vyznamená. Říká, že takový oběd, jaký budeme mít dnes my, se nepodařil ani u hraběte Orlova.“

XII

Mon cher Boris,“ řekla Anna Michajlovna synovi, když kočár hraběnky Rostovové, v němž seděli, projel ulicí vystlanou slámou a zahrnul do prostorného dvora hraběte Kirilla Vladimíroviče Bezuchova. „Mon cher Boris,“ vyprostila ruku zpod staré peleríny a položila ji nesměle a laskavě na ruku synovu, „udělej mi tu radost a buď k němu pozorný. Hrabě Kirill Vladimírovič je koneckonců tvůj kmotr a závisí na něm tvůj budoucí osud. Pamatuj na to, mon cher, a buď milý, ty to dovedeš.“

„Kdybych věděl, že z toho vzejde něco jiného než jen ponížení...,“ odpověděl jí syn chladně. „Ale slíbil jsem vám to a udělám to kvůli vám.“

Přestože u vchodu stál kočár, vrátný si prohlédl matku se synem (kteří se nedali ohlásit a vešli přímo do zasklené předsíně s řadami soch ve výklencích po obou stranách), významně se podíval na staříčkou pelerínu, zeptal se, s kým si přejí mluvit, zda s kněžnami, nebo s hrabětem, a když se dozvěděl, že s hrabětem, oznámil jim, že Jeho Jasnost se nyní cítí hůře a nikoho nepřijímá.

„Můžeme jet zpátky,“ řekl syn francouzsky.

„Mon ami,“ zvolala matka úpěnlivě a znovu se dotkla jeho ruky, jako by ho ten dotek mohl uklidnit nebo povzbudit.

Boris mlčel a tázavě na ni hleděl, nesundávaje plášť.

„Přítelíčku,“ oslovila Anna Michajlovna vrátného sametovým hláskem, „vím, že hrabě Kirill Vladimírovič je velmi nemocen... proto jsem také přijela... jsem příbuzná... Nebudu ho obtěžovat, příteli... Chtěla bych jen mluvit s knížetem Vasilem Sergejevičem – je přece zde. Ohlas mě, prosím.“

Vrátný nevrle trhl šňůrou vedoucí nahoru a odvrátil se.

„Kněžna Drubecká ke knížeti Vasiliji Sergejeviči,“ křikl na sluhu v punčochách, střevících a fraku, který seběhl seshora a vykukoval v ohbí schodiště.

Matka ladně rozprostřela záhyby svých hedvábných přebar-

vovaných šatů, prohlédla se od hlavy až k patě ve vysokém benátském zrcadle na stěně a svižně vykročila ve svých sešlapaných střevíčkách vzhůru po koberci schodiště.

„Mon cher, slíbil jste mi,“ připomněla opět synovi a povzbudivě se dotkla jeho ruky.

Syn sklopil oči a šel klidně za ní.

Vešli do sálu, z něhož jedny dveře vedly do pokojů vyhrazených knížeti Vasiliji.

Právě když stanuli uprostřed místnosti a chystali se zeptat na další cestu starého lokaje, který přiběhl při jejich příchodu, pohnula se u jedněch dveří bronzová klika a kníže Vasilij, oblečený po domácku, v krátkém sametovém kabátku, s jediným vyznamenáním, vyprovázel hezkého černovlasého muže. Tento muž byl proslulý petrohradský lékař Lorrain.

„Je to tedy jisté?“ zeptal se kníže.

„Mon prince, errare humanum est, mais...“¹⁾ odpovídal lékař, ráčkuje a pronášeje latinská slova s francouzskou výslovností.

„C'est bien, c'est bien...“

Kníže Vasilij spatřil Annu Michajlovnu a jejího syna, s úklonou propustil lékaře a mlčky, tázavě k nim přistoupil. Boris si všiml, že se v matčiných očích náhle objevil hluboký zármutek, a pousmál se.

„Za jakých smutných okolností se to setkáváme, kníže... Jak se vede našemu drahému nemocnému?“ řekla, jako by nepozorovala, jak chladný, urážlivý je pohled, který se na ni upírá.

Kníže Vasilij se na ni zadíval tázavě, skoro nechápavě a potom obrátil týž pohled na Borise. Boris se zdvořile uklonil. Kníže Vasilij poklonu neopětoval a obrátil se zase k Anně Michajlovně. Na její otázku odpověděl němým zavrtěním hlavy a stažením úst na znamení, že není naděje.

„Není možná!“ zvolala Anna Michajlovna. „Ach, to je hrozné! Strašlivé pomyšlení... To je můj syn,“ dodala a ukázala na Borise. „Chtěl vám osobně poděkovat.“

Boris se ještě jednou uctivě uklonil.

„Věřte, kníže, že srdce matky nikdy nezapomene na to, co jste pro nás udělal.“

¹⁾ Milý kníže, mýliti se je lidské, ale...

„Jsem rád, že jsem vám mohl způsobit radost, milá Anno Michajlovno,“ pravil kníže Vasilij, upravuje si krajkové jabot, a v pohybech i hlase projevil zde, v Moskvě, vůči své chráněnce Anně Michajlovně mnohem více vznešené důstojnosti, než jí dal znát v Petrohradě na večírku u Annetty Šererové.

„Snažte se dobře sloužit a držet se jaksepatri,“ řekl přísně Borisovi. „Jsem rád... Jste tu na dovolené?“ pronesl úsečně svým lhostejným hlasem.

„Čekám na rozkaz, Vaše Jasnosti, na nové přidělení,“ odpověděl Boris a ani v nejmenším nedal najevo, že by se ho byl dotkl jeho příkrý tón, ani se nepokoušel zapříst rozhovor; mluvil tak klidně a uctivě, že se na něho kníže pozorně zahleděl.

„Bydlíte s maminkou?“

„Bydlím u hraběnky Rostovové,“ řekl Boris a opět dodal: „Vaše Jasnosti.“

„To je ten Ilja Rostov, co se oženil s Natálií Šinšinovou,“ vysvětlovala Anna Michajlovna.

„Vím, vím,“ řekl kníže Vasilij svým monotónním hlasem. „Nikdy jsem nemohl pochopit, jak se Natálie mohla rozhodnout pro toho nevyčválaného medvěda. Je to úplně hloupé a směšné stvoření. A říká se, že prý hraje.“

„Ale je to velmi hodný člověk, kníže,“ poznamenala Anna Michajlovna a tklivě se usmála, jako by si byla vědoma, že si hrabě Rostov toto mínění zasluhuje, ale přesto prosila o soucit pro toho ubohého staříka.

„Co říkají lékaři?“ zeptala se po chvíli a na její plačtivě tváři se znovu objevil hluboký žal.

„Málo naděje,“ řekl kníže.

„A já bych tak ráda ještě jednou poděkovala strýčkovi za všechno, co prokázal mně i Borjovi. Je jeho kmotřencem,“ vysvětlovala takovým tónem, jako by tato zpráva musela knížeti Vasiliji způsobit obrovskou radost.

Kníže Vasilij se zamyslel a zamračil. Anna Michajlovna vy cítila, že se jí bojí jako možné sokyně, pokud jde o závěť hraběte Bezuchova. Pospíšila si, aby ho uklidnila.

„Kdyby nebylo mé upřímné lásky a oddanosti k strýčkovi,“ vyslovila to slovo s naprostou jistotou a nenuceně, „znám jeho ušlechtilou a přímou povahu... ale vždyť jsou u něho jen kněžny... Jsou ještě mladé...“ Naklonila hlavu dopředu a dodala

šeptem: „Vykonal svou poslední povinnost, kníže? Poslední chvíle jsou tak drahocenné! Vždyť horší už to nemůže být; je nevyhnutelné ho připravit, je-li to s ním tak zlé. My ženy, kníže,“ jemně se usmála, „vždy víme, jak tyto věci říkat. Musím s ním mluvit. Ať je to pro mne sebetěžší, jsem už zvyklá trpět.“

Kníže patrně pochopil; a pochopil také – jako na večírku u Annetty Šererové – že Anny Michajlovny se jen tak snadno nezbaví.

„Jen aby mu to nepřitížilo, chère Anna Michajlovna,“ pravil. „Odložme to do večera, lékaři čekají krizi.“

„V takových chvílích není možno čekat, kníže. Pomyslete na to, že jde o spásu jeho duše... Ach, jak hrozné jsou povinnosti křesťana...“

Otevřely se dveře z vnitřních pokojů a vešla jedna z kněžen, neteří hraběte, s chladnou a ponurou tváří a s trupem v poměru k nohám neúměrně dlouhým.

Kníže Vasilij ji oslovil.

„Tak jak mu je?“

„Stále totéž. Co chcete, tento hluk...“, řekla kněžna a podívala se na Annu Michajlovnu, jako by ji neznala.

„Ach, má drahá, já jsem vás nepoznala,“ pravila Anna Michajlovna se šťastným úsměvem a bystře přicupitala k neteří hraběte. „Právě jsem přijela a jsem vám k službám, abych vám pomohla opatrovat strýčka. Dovedu si představit, co jste vytrpěla,“ dodala a s účastí obrátila oči ke stropu.

Kněžna neodpověděla, dokonce se ani neusmála, a zase odešla. Anna Michajlovna si stáhla rukavičky, usadila se v křesle jako ve vybojované pozici a vybídla knížete Vasilije, aby usedl vedle ní.

„Borisi!“ usmála se na syna. „Půjdu k hraběti, k strýčkovi, a ty zatím zajdi za Pierrem a nezapomeň mu vyřídit pozvání od Rostovových. Zvou ho na oběd. Myslím, že asi nepojede?“ otázala se knížete.

„Naopak,“ řekl kníže, na němž bylo vidět, že ztratil náladu. „Byl bych velmi rád, kdybyste mě zbavili toho mladíka... Nechne se odsud. Hrabě se po něm ani jednou nezeptal.“

Pokrčil rameny. Sloužící dovedl mladého muže dolů a potom nahoru po jiném schodišti k Petru Kirilloviči.

XIII

Dřív než si Pierre stačil v Petrohradě vybrat kariéru, byl skutečně vypovězen do Moskvy pro výtržnost. Historka, o které se mluvilo u hraběte Rostova, byla pravdivá. Pierre byl vskutku při tom, když strážníka přivazovali k medvědovi. Přijel před několika dny a ubytoval se jako obyčejně v otcově domě. Třebaže předpokládal, že celá historka je už v Moskvě známá a že dámy, které jeho otce obklopovaly a jemu samému nepřály nic dobrého, využijí tohoto případu, aby popudily hraběte, přece jen šel hned po příjezdu do otcových pokojů. Když vešel do salonu, kde obvykle kněžny sedávaly, pozdravil dámy, sedící nad vyšivacími rámy kolem knihy, z níž jedna z nich nahlas předčítala. Byly tři. Nejstarší, úzkostlivě čistotná přísná dívka s dlouhým trupem, táž, s kterou mluvila Anna Michajlovna, četla; mladší sestry, obě růžolící a hezounké, lišící se od sebe jen tím, že jedna z nich měla nad horním rtem mateřské znaménko, které jí ještě přidávalo na kráse, vyšívaly na rámech. Uvíaly Pierra, jako by se objevil nebožtík nebo malomocný. Nejstarší kněžna přerušila čtení a beze slova na něho zírala vyděšenýma očima; její mladší sestra, ta bez znaménka, se zatvářila právě tak; nejmladší, se znaménkem, veselý smíšek, se sklonila nad rám, aby zakryla úsměv, který v ní vyvolávala scéna, od níž si zřejmě slibovala dobrou zábavu. Protáhla dolů nit, sehnu-la se, jako by zkoumala vzor, a stěží zadržovala smích.

„Dobrý den, sestřenko,“ řekl Pierre. „Vy mě nepoznáváte?“

„Až příliš dobře vás poznávám, až příliš dobře.“

„Jak se daří hraběti? Mohu ho vidět?“ zeptal se Pierre jako vždy bez okolků, ale také bez rozpaků.

„Hrabě trpí tělesně i duševně a vy jste se myslím přičinil o to, aby mu duševního strádání přibylo.“

„Mohu vidět hraběte?“ opakoval Pierre.

„Hm... Chcete-li ho zabít, docela zabít, pak ho můžete vidět.“

Olgo, jdi se podívat, jestli už připravili bouillon pro strýčka, už bude čas,“ dodala a dala tím Pierrovi najevo, že jsou zaměstnaní, zaměstnaný pečl o jeho otce, zatímco on se zřejmě zaměstnává jen tím, že ho rozčiluje.

Olga odešla. Pierre chvíli postál, pak se podíval na sestry, uklonil se jim a řekl:

„Půjdu do svého pokoje. Zavolejte mě, jak to bude možné.“

Vyšel z pokoje a za ním se nesl jasný, ale tichý smích sestry se znaménkem.

Nazítří přijel kníže Vasilij a ubytoval se v domě hraběte. Zavolal si k sobě Pierra a řekl mu:

„Můj milý, budete-li se tu chovat jako v Petrohradě, dopadne to s vámi velice špatně; to je všechno, co vám mohu říci. Hrabě je velmi, velmi nemocen: vůbec byste k němu neměl chodit.“

Od té doby nechávali Pierra na pokoji a on trávil celý den sám nahoře ve své komnatě.

Ve chvíli, kdy za ním přišel Boris, chodil Pierre po pokoji, zastavoval se v koutech proti stěně s hrozivými gesty, jako by probodával kordem neviditelného nepřítele, výhružně na něj pohlížel přes okraj brýlí a pak znovu pokračoval v procházce, huhlal nesrozumitelná slova, krčil rameny a rozhazoval rukama.

„S Anglií je konec,“ pronesl zachmuřeně a zamířil na kohosi prstem, „pan Pitt se jako zrádce národa a lidských práv odsuzuje k...“ Představoval si v tu chvíli, že je Napoleon, a spolu se svým hrdinou už uskutečnil nebezpečnou přepravu přes calaiskou úžinu a dobyl Londýna, ale rozsudek nad Pittem nestačil dokončit, protože do jeho pokoje vešel mladý urostlý a hezký důstojník. Pierre se zastavil. Viděl Borise naposledy jako čtrnáctiletého chlapce a vůbec se na něho nepamatoval; avšak přesto ho svým temperamentním a srdečným způsobem uchoopil za ruku a přátelsky se na něho usmál.

„Pamatujete se na mne?“ zeptal se Boris klidně, s příjemným úsměvem. „Přijel jsem s maminkou za hrabětem, ale on, zdá se, není docela zdrav.“

„Ano, zdá se, že je nemocen. Stále ho někdo obtěžuje,“ odpověděl Pierre a snažil se rozpomenout, kdo je ten mladý muž.

Boris cítil, že ho Pierre nepoznává, ale nepovažoval za nutné představit se a díval se mu přímo do očí bez nejmenších rozpaků.

„Hrabě Rostov vás prosí, abyste k němu přišel na oběd,“ řekl po dosti dlouhém mlčení, jež bylo Pierrovi trapné.

„Aha, hrabě Rostov!“ radostně se toho chytil Pierre. „Tak vy jste jeho syn, Ilja? A já jsem vás v prvním okamžiku nepoznal. Pamatujete se, jak jsme jeli s madame Jacquotovou na Vrabčí hory... to už je dávno.“

„Mýlíte se,“ řekl pomalu Boris se smělým a trochu posměšným úsměvem. „Já jsem Boris, syn kněžny Anny Michajlovny Drubecké. Rostov otec se jmenuje Ilja, ale jeho syn Nikolaj. A madame Jacquotovou jsem neznal.“

Pierre se ohnal oběma rukama a zavrtěl hlavou, jako by na něj útočilo hejno komárů nebo roj včel.

„No tohle! Všechno jsem popletl. V Moskvě je tolik příbuzných! Vy jste Boris... ano. Tak jsme se domluvili. Co soudíte o buloňské výpravě? Přepравí-li se Napoleon přes Kanál, bude Angličanům horko, což? Myslím si, že výprava je docela možná. Jen aby Villeneuve nepropásl vhodnou chvíli!“

Boris neměl o buloňské výpravě ani potuchy, nečetl noviny a o Villeneuvovi slyšel poprvé.

„Nás tady v Moskvě víc zaměstnávají obědy a klepy než politika,“ řekl svým klidným, posměšným tónem. „Nevím o tom nic a nic si nemyslím. Moskva se zabývá ponejvíce klepy,“ opakoval. „Teď se například mluví o vás a o hraběti.“

Pierre se usmál svým dobráckým úsměvem, jako by se bál, aby jeho společník neřekl něco, co by ho potom mrzelo. Ale Boris mluvil rozvážně, jasně a suše a díval se při tom Pierrovi přímo do očí.

„V Moskvě už lidé nemají co dělat, a tak klepaří,“ pokračoval. „Všichni se starají jen o to, komu odkáže hrabě svůj majetek, ačkoli nás možná všechny přežije. Z duše bych mu to přál...“

„Víte, to je všechno těžké,“ zarazil ho Pierre, „velmi těžké...“ Stále se bál, že se ten důstojník zaplete do rozhovoru, který mu pak samému nebude milý.

„Vám se jistě zdá,“ řekl Boris a lehce se začervenal, avšak nezměnil ani tón hlasu, ani postoj, „vám se jistě zdá, že všichni mají starost jen o to, aby od tak velkého boháče něco dostali.“

Vždyť to tak skutečně je, pomyslel si Pierre.

„A já vám právě chci říct, abychom se vyhnuli nedorozumě-

ní, že se velmi mýlíte, řadíte-li mne a mou matku mezi tyto lidi. Jsme velmi chudí, ale – říkám to alespoň za sebe – právě proto, že je váš otec bohatý, nepovažuji se za jeho příbuzného a ani já, ani matka ho nikdy nebudeme o nic prosit a nic od něho nepřijmeme.“

Pierre ho dlouho nemohl pochopit, ale když porozuměl, vyskočil z pohovky, chytil s typickou prudkostí a neohrabaností Borise za ruku, zrudl ještě víc než on a začal mluvit se střídavými pocity studu a zlosti:

„To je nápad! Cožpak já... kdo by si mohl pomyslet... Já přece vím...“

Ale Boris ho znovu přerušil:

„Jsem rád, že jsem to všechno řekl. Možná že je vám to nepříjemné, promiňte mi to,“ uklidňoval Pierra, místo aby se sám od něho dal uklidňovat, „ale doufám, že jsem vás neurazil. Mám ve zvyku říkat všechno přímo... Co mám vyřídit? Přijedete k Rostovovům na oběd?“

Když se takto zbavil tíživé povinnosti a dostal se z trapné situace tím, že do ní uvedl jiného, stal se Boris opět dokonale příjemným.

„Víte,“ řekl Pierre už klidněji, „vy jste zvláštní člověk. To, co jste mi řekl, je docela správné, docela správné. Samozřejmě, vy mě neznáte. Už dávno jsme se neviděli... naposledy jako děti... Můžete si o mně myslit, že... Chápu vás, úplně vás chápu. Já bych to neudělal, nenašel bych tu odvalu, ale je to krásné. Jsem opravdu rád, že jsem se s vámi seznámil. To je zvláštní,“ dodal po chvíli mlčení s úsměvem, „co jste si o mně myslel.“ Zasmál se. „Tak co? Seznámíme se lépe. Prosím vás o to.“ Stiskl Borisovi ruku. „Představte si, že jsem u hraběte ani jednou nebyl. Nezavolal mě... Mně je ho líto jako člověka... Ale co se dá dělat?“

„Vy se domníváte, že se Napoleonovi podaří přepravit armádu?“ usmál se Boris.

Pierre pochopil, že Boris chce změnit předmět rozhovoru, dal mu za pravdu a začal rozbírat výhody a nevýhody buloňské výpravy.

Přišel lokaj pro Borise, že kněžna odjíždí. Pierre slíbil, že přijde na oběd, aby se s Borisem lépe seznámil, a dívaje se mu laskavě přes brýle do očí, pevně mu stiskl ruku... Ještě dlou-

ho po Borisově odchodu přecházel po pokoji, ale neprobodával už kordem neviditelného nepřítele, nýbrž se jen usmíval při vzpomínce na toho milého, chytrého a nesmlouvavého mladého muže.

Jak tomu bývá, když je člověk mladý, a zejména když je osamělý, pocítil k tomu mladíkovi bezdůvodnou něhu a slíbil si, že se s ním určitě spřátelí.

Kníže Vasilij šel kněžnu vyprovodit. Kněžna si držela u očí šátek a celá tonula v slzách.

„To je hrozné, hrozné!“ opakovala. „Ale necht' mě to stojí cokoli, splním svou povinnost. Přijedu sem na noc. Nemůžeme ho takto nechat. Každá minuta je drahá. Nechápu, proč kněžny ještě otálejí. Snad mi Bůh pomůže najít prostředek, jak ho připravit... Sbohem, kníže, Bůh vám pomáhej...“

„Sbohem, má milá,“ odpověděl kníže Vasilij a otočil se k ní zády. „Ach, je v hrozném stavu,“ řekla matka synovi, když se opět usadili v kočáře. „Skoro nikoho nepoznává.“

„Nechápu, maminko, jaký je jeho poměr k Pierrovi?“ zeptal se syn.

„To všechno ukáže závěť, můj milý. Na ní závisí i náš osud...“

„Ale proč si myslíte, že nám něco odkáže?“

„Ach můj drahý! Je tak bohatý a my jsme tak chudí!“

„To ještě není žádný důvod, maminko.“

„Ach můj bože, můj bože! Jak špatně vypadá!“ hořkovala matka.

XIV

Když Anna Michajlovna odjela se synem k hraběti Kirillu Vladimíroviči Bezuchovovi, seděla hraběnka Rostovová dlouho sama a tiskla si k očím šátek. Konečně zazvonila.

„Co je s vámi, milá,“ řekla zlostně služce, která na sebe nechala čekat několik minut. „Nechce se vám snad u nás sloužit? Najdu vám tedy jiné místo.“

Rozrušena bolestí a ponižující chudobou své přítelkyně, měla hraběnka špatnou náladu, a to se u ní pokaždé projevovalo tím, že říkala komorné „milá“ a vykala jí.

„Ráčeji odpustit,“ řekla komorná.

„Požádejte hraběte, aby za mnou přišel.“

Hrabě se příkolébal za ženou jako vždy s výrazem poněkud provinilým.

„Ach hraběnčičko, kdybys věděla, má drahá, jaké budeme mít sauté au madère z jeřábků! Ochutnal jsem to; těch tisíc rublů jsem nedal za Taraska nadarmo. Stojí za to.“

Sedl si vedle ženy, opřel junácky lokty o kolena a prohrabával se v šedých vlasech.

„Co poručíte, hraběnčičko?“

„Příteli, potřebuji... čím ses to tady umazal?“ ukázala mu na vestu. „To je asi to sauté,“ usmála se. „Potřebuji peníze, hrabě.“

Obličej jí posmutněl.

„Ach, hraběnčičko!“ Hrabě začal obracet kapsy a hledal toboleku.

„Potřebuji hodně, hrabě, potřebuji pět set rublů.“ Vytáhla batistový kapesník a vytírala jím skvrnu na vestě.

„Hned, hned! Hej, kde jste kdo?“ vykřikl hlasem, jakým volají jen lidé, kteří jsou přesvědčeni, že každý, na koho zavolají, všeho nechá a hned přiběhne. „Pošlete mi sem Mítěnku!“

Mítěnka, šlechtický synek, jenž byl vychován u hraběte a nyní se staral o všechny jeho záležitosti, vešel tichým krokem do místnosti.

„Poslyš, můj milý,“ řekl hrabě uctivému mladíkovi, „přines mi...“

Hrabě se zamyslel. „Ano, sedm set rublů, ano? Ale dej pozor, abys nepřinesl takové roztrhané a špinavé jako posledně, at jsou čisté, pro hraběnku.“

„Ano, Mítěnko, prosím tě, ať jsou čisté,“ opakovala hraběnka a smutně vzdychla.

„Kdy si je přejete mít, Vaše Jasnosti?“ zeptal se Mítěnka. „Račte vědět, že... Ostatně, neračte se znepokojoval,“ dodal, když viděl, že hrabě začíná těžce a rychle oddechovat, což u něho bylo vždy znamením počínajícího hněvu. „Málem jsem zapomněl... Přejete si, abych vám je donesl hned?“

„Ano, ano, to je ono, přines je hned. A odevzdej je hraběnce.“

„Ten Mítěnka je zlato,“ řekl hrabě, když mladý muž odešel.
„Nic není nemožného. Nesnáším, když mi někdo tvrdí opak. Všechno je možné.“

„Ach, peníze, hrabě, peníze, kolik bolesti působí na světě!“
vzdychla hraběnka. „A já ty peníze naléhavě potřebuji.“

„Vy jste, hraběnčičko, známá marnotratnice,“ odpověděl hrabě, políbil ženě ruku a odešel do pracovny.

Když se Anna Michajlovna vrátila od Bezuchova, měla hraběnka už peníze, samé nové a čisté bankovky, pod šátkem na stolku. Anna Michajlovna si povšimla, že je čímsi rozrušena.

„Tak jak to dopadlo, má drahá?“ zeptala se hraběnka.

„Ach, jak hrozně vypadá! Člověk ho ani nepozná, tak je to s ním zlé, tak je to s ním zlé. Byla jsem u něho chvilenu a neřekla jsem ani dvě slova...“

„Annette, snažně tě prosím, neodmítني mě,“ řekla náhle hraběnka, vytáhla zpod šátku peníze a začervenala se, což vypadalo podivně na její nemladé, hubené a vážné tváři.

Anna Michajlovna okamžitě pochopila, oč jde, a hned se nahnula, aby mohla v pravý okamžik hraběnku obejmout.

„To je Borisovi ode mne, na uniformu...“

Ale Anna Michajlovna už ji s pláčem objímala. Hraběnka plakala také. Plakaly proto, že jsou přítelkyně; proto, že jsou tak dobré; proto, že se přítelkyně z mládí musí zabývat takovými mrzkými věcmi, jako jsou peníze; proto, že jejich mládí už uplynulo... Ale oběma byly ty slzy příjemné...

XV

Hraběnka Rostovová s dcerami a s dosti značným počtem hostů seděla v saloně. Pánské návštěvníky odvedl hrabě do pracovny a nabídl jim svou sbírku tureckých dýmek. Chvillemi vycházel do předsíně zeptat se, zda ještě nepřijela. Očekávali Marju Dmitrijevnu Achrosimovovou, která měla ve

společnosti přezdívku *le terrible dragon*¹⁾, dámu vynikající nikoli bohatstvím nebo tituly, nýbrž jasnou hlavou a upřímným chováním. Marju Dmitrijevnu znala carská rodina, znala ji celá Moskva a celý Petrohrad, a obě města, jež uváděla svým chováním v úžas, posmívala se za zády její hrubosti a vyprávěla si o ní anekdoty; ale přesto si jí všichni bez výjimky vážili a báli se jí.

V pracovně plné dýmu se mluvilo o válce, vyhlášené manifestem, a o odvodech. Manifest ještě nikdo nečetl, ale všichni už o něm věděli. Hrabě seděl na pohovce mezi dvěma hosty, kteří spolu rozmlouvali a pokuřovali. Sám nekouřil ani nemluvil, jen se nakláněl hned k tomu, hned k onomu sousedu, mezi nimiž zapředel debatu, naslouchal jejich rozmluvě a s patrnou rozkoší je pozoroval.

Jeden z nich, v občanských šatech, s vrásčitým, žlučovitým, hladce vyholeným hubeným obličejem, se vystrojil jako mladík podle nejnovější módy, ač měl už svá léta; seděl jako doma s nohama na podnožce, jantarovou špičku měl hluboko zasunutou do jednoho koutku úst, nervózně nasával kouř a vraštil obličej. Byl to starý mládenec Šinšin, hraběnčin bratranec, zlý jazyk, jak mu říkali v moskevských salonech. Na svého společníka se očividně díval svrchu. Druhý, svěží růžolící gardový důstojník, bezvadně vymydlený a učesaný, v upjaté uniformě, držel jantarovou špičku přesně uprostřed úst a hezkými růžovými rty lehce vtahoval kouř a vypouštěl ho v kolečkách. Byl to poručík Berg, důstojník Semjonovského pluku, o němž Nataša, když chtěla podráždit starší hraběnku Věru, mluvila jako o jejím ženichu; on i Boris jeli společně ke svému pluku. Mezi těmito dvěma muži seděl hrabě a pozorně naslouchal. Jeho nejmilejší zábavou – s výjimkou hry v boston, jež byla jeho koníčkem – bylo poslouchat cizí rozhovor, zvláště když se mu podařilo popíchnout proti sobě dva debatéry.

„Jak si to představujete, chasníku, mon très honorable²⁾ Alfonsi Karlyči,“ pravil posměšně Šinšin, míchaje (v tom záležela osobitost jeho řeči) nejprostší ruské lidové výrazy s vy-

¹⁾ Ukrutný dragoun.

²⁾ Můj velevážený.

branými francouzskými frázemi. „Vous comptez vous faire des rentes sur l'état – chcete vytlouct na vojně jmění?“

„Nikoli, Petře Nikolajeviči, chci jen dokázat, že jezdeckvo má mnohem méně výhod než pěchota. Jen se vmyslete, vážený Petře Nikolajeviči, do mé situace.“

Berg hovořil vždy velmi přesně, klidně a uctivě. Mluvil vždy jen o sobě; týkal-li se rozhovor něčeho, co k němu nemělo přímý vztah, klidně mlčel. Dovedl takto mlčet celé hodiny, aniž pocítil sebemenší rozpaky a aniž někomu překážel. Jakmile se řeč dotkla jeho osoby, začal mluvit obsírně a se zřejmým uspojením.

„Představte si mé postavení, Petře Nikolajeviči: kdybych byl u jezdeckva, dostával bych i v hodnosti poručíka necelých dvě stě rublů za kvartál; takto dostávám dvě stě třicet,“ říkal s radostným a příjemným úsměvem a pohlížel ze Šinšina na hraběte, jako by nepochyboval o tom, že jeho vlastní úspěch bude vždy cílem všech tužeb ostatních lidí.

„Kromě toho, Petře Nikolajeviči, tím, že jsem přešel do gardy, jsem více na očích,“ pokračoval, „a u gardové pěchoty se naskytne častěji volné místo. Uvažte tedy sám, že mohu s těmi dvěma sty třiceti rubly vyjít. Ukládám si a ještě posílám otcí,“ pravil a vypustil kolečko kouře.

„Z toho plyne... Němec si žitko vymlátí, kdyby to měl dělat holí, jak praví přísloví,“ podotkl Šinšin, přendal špičku do druhého koutku úst a mrkl na hraběte.

Hrabě vypukl ve smích. Ostatní hosté si všimli, že Šinšin s někým mluví, a přišli poslouchat. Berg nepozoroval ironii ani lhostejnost v chování ostatních a vykládal dál o tom, jak přeložením do gardy předhonil své spolužáky z kadetky o jednu hodnost, jak v době války může být velitel roty zabít a on, jako nejstarší v rotě, se může velmi snadno dostat na jeho místo, jak ho všichni u pluku mají rádi a jak je s ním jeho tatínek spokojen. Toto vyprávění mu působilo zřejmou rozkoš a patrně ho ani nenapadlo, že by ostatní lidé mohli mít také své zájmy. Avšak všechno, co vyprávěl, bylo tak milé a počestné a jeho mladé sobectví bylo tak naivně neskrývané, že to posluchače odzbrojovalo.

„No, chasníku, vy se neztratíte ani v pěchotě, ani u jízdy, za to vám ručím,“ řekl Šinšin, poklepal mu po rameni a sundal no-

hy z podnožky. Berg se radostně usmál. Hrabě přešel do salonu a hosté za ním.

Nastala chvíle, kdy se hosté pozvaní k obědu nepouštějí do dlouhých hovorů, protože čekají, až je zavolají k předkrmu, ale zároveň považují za nutné se pohybovat a nemlčet, aby dali najevo, že ke stolu nijak nepospíchají. Hostitelé nespouštějí oči ze dveří a chvílemi se mezi sebou dorozumívají pohledy. Podle těchto pohledů se hosté snaží uhodnout, na koho nebo na co se ještě čeká, zda na váženého příbuzného, který se opozdil, nebo na jídlo, které není hotové.

Pierre přijel těsně před obědem, nevhodně se posadil uprostřed salonu do prvního křesla, které se mu namanulo, a zahradil tím všem cestu. Hraběnka se ho snažila přimět k hovoru, ale on se naivně rozhlížel přes brýle kolem sebe, jako by někoho hledal, a na všechny její otázky odpovídal jednoslabičně. Všem překážel, ale sám to nepozoroval. Hosté většinou znali historiku s medvědem a prohlíželi si toho velkého, tlustého a mírného člověka s údivem. Necháпали, jak mohl takový pecivál a nemluva provést něco takového strážníkovi.

„Vy jste přijel nedávno, že?“ ptala se ho hraběnka.

„Oui, madame,“ odpověděl a rozhlížel se po salonu.

„Neviděl jste mého muže?“

„Non, madame,“ a usmál se naprosto nevhod.

„Vy jste byl myslím nedávno v Paříži. To muselo být velmi zajímavé.“

„Velmi zajímavé.“

Hraběnka si vyměnila pohled s Annou Michajlovnou. Anna Michajlovna pochopila, že ji prosí, aby se postarala o tohoto mladíka, přisedla si tedy k němu a začala hovořit o jeho otci; ale stejně jako hraběnce odpovídal Pierre i jí velmi stručně. Ostatní hosté se bavili mezi sebou.

„Razumovští... Bylo to krásné... Jste velmi laskavá... Hraběnka Apraksinová...“ ozývalo se z různých stran. Hraběnka vstala a šla do sálu.

„Marja Dmitrijevna?“ bylo ji slyšet z předsíně.

„Osobně,“ odpověděl jí drsný ženský hlas a hned nato vešla do pokoje Marja Dmitrijevna.

Všechny slečny a dokonce i dámy, až na ty nejstarší, vstaly.

Marja Dmitrijevna se zastavila ve dveřích, prohlédla si hosty z výše svého mohutného těla, držíc padesátiletou hlavu s šedými kudrlinkami vysoko vztyčenou, a zvolna si upravovala rukávy na šatech, jako by si je chtěla vykasat. Mluvila vždy jen rusky.

„Vše nejlepší oslavenkyni a jejím dětičkám,“ řekla svým silným, sonorním hlasem, který přehlušil všechny ostatní zvuky. „Tak co, ty starý prostopášníku,“ oslovila hraběte, který jí líbal ruku, „ty se asi v Moskvě nudíš? Nemáš kde prohánět psy? Co se dá dělat, brachu, tyhle sýkorky brzy vyrostou,“ ukázala na dívky, „a ať chceš nebo nechceš, abys hledal ženichy.“

„A co ty, můj kozáku?“ (kozáku říkala Nataše) oslovila a polhladila Natašu, která jí vesele a beze strachu přiběhla políbit ruku. „Vím, že s ní všichni čerti šijí, ale mám ji ráda.“

Vytáhla z ohromné pompadúrky achátové náušnice ve tvaru hruštiček, podala je svátečně zářící a zruměnělé Nataše, ale ihned se od ní zase odvrátila a oslovila Pierra.

„Á, á, náš rozmilý! Pojď sem,“ řekla, snažíc se mluvit tičným, jemným hlasem. „Pojď sem, rozmilý...“

A hrozivě si vykasala rukávy ještě výše.

Pierre k ní přistoupil a naivně se na ni díval přes brýle.

„Pojď sem, pojď sem, rozmilý! Tvému otci jsem jediná vždycky říkala pravdu do očí, když vyvedl něco podobného, ale napomínat tebe, to je boží vůle.“

Odmlčela se. Všichni mlčky čekali, co bude dál, protože cítili, že to byl pouze úvod.

„Povedený, povedený synáček, jen co je pravda...! Jeho otec leží na smrtelné posteli a on se baví, přivazuje strážníka medvědovi na záda. Styď se, milánku, styď se! Kdybys raději šel na vojnu!“

Otočila se a podala ruku hraběti, který stěží zadržoval smích.

„Tak co, už je snad čas jít ke stolu, ne?“ pravila.

První šel hrabě s Marjou Dmitrijevnou; pak hraběnka, zavěšena do husarského plukovníka, důležitého proto, že s ním měl Nikolaj dohonit svůj pluk. Za nimi Anna Michajlovna se Šinšinem. Berg nabídl rámě Věře. Usmívající se Julie Karaginová kráčela ke stolu s Nikolajem. Za nimi šly v průvodu po celém sále další páry a nakonec jednotlivě děti, vychovatelé a vychovatelky. Číšníci začali pobíhat, bylo slyšet šoupání židlí, z ga-

lerie se ozvala hudba a hosté se rozsadili kolem stolu. Zvuky domácí hudby byly vystřídány cinkotem nožů a vidliček, hovorom hostů a tichými kroky číšníků. V čele stolu seděla hraběnka. Napravo od ní Marja Dmitrijevna, nalevo Anna Michajlovna a další hosté. Na druhém konci stolu seděl hrabě, po jeho levici husarský plukovník a po pravici Šinšin a ostatní hosté mužského pohlaví. Na jedné straně dlouhého stolu byla dospělejší mládež: Věra vedle Berga, Pierre vedle Borise. Na druhé straně děti, vychovatelé a vychovatelky. Hrabě občas pohlížel přes křišťál, láhve a mísy s ovocem na svou ženu, jež měla vysoký čepec s bledě modrými stuhami, a horlivě doléval vína svým sousedům, sebe nevyjímaje. Také hraběnka nezapomínala na své povinnosti hostitelky, vrhala přes ananasy významné pohledy na muže, jehož lysina a tvář se svou granátovou barvou ještě ostřeji, jak se jí zdálo, odrážely od jeho šedivých vlasů. Na dámském konci stolu se ozývalo monotónní štěbetání, zatímco na mužském konci se hlasy stále zvyšovaly a zvyšovaly, zejména hlas husarského plukovníka, jenž brunátněl stále víc a víc a tolik jedl a pil, že ho hrabě dával ostatním hostům za vzor. Berg s něžným úsměvem rozprávěl s Věrou o tom, že láska není cit pozemský, nýbrž nebeský. Boris vyjmenovával svému novému příteli Pierrovi hosty kolem stolu a občas vyměnil pohled s Natašou, která seděla proti němu. Pierre málo mluvil, prohlížel si nové tváře a hodně jedl. Od polévek, z nichž si vybral à la tortue a k ní pirohy s rybím masem, až po jeřábky nevynechal ani jednu mísu a ani jedno z vín, která roznášel správce v lahvích obalených ubrouskem a tajemně je vytahoval za sousedovým ramenem s poznámkou „dry-madeira“, nebo „maďarské“, nebo „rýnské“. Nastavil vždy první ze čtyř křišťálových sklenic s hraběcím monogramem, které stály před každým příborem, pil s požitkem a upíral na hosty pohledy čím dál tím přívětivější. Nataša, sedící proti němu, se dívala na Borise, jako se třináctileté dívky dívají na hocha, s nímž se poprvé políbily a do něhož jsou zamilovány. Stejnými očima se někdy zahleděla i na Pierra a jemu se pod pohledem té směšné, vzrušené holčičky chtělo smát, aniž sám věděl čemu.

Nikolaj seděl daleko od Soni vedle Julie Karaginové a mluvil s ní opět s týmž neuvědomělým úsměvem. Soňa se slavnost-

ně usmívala, ale bylo vidět, že ji šíří žárlivost: střídavě bledla a rudla a ze všech sil se snažila zachytit, o čem spolu hovoří Nikolaj s Julií. Vychovatelka se neklidně rozhlížela, jako by se chystala zakročít, kdyby si někdo zamlouval ukřivdit dětem. Německý vychovatel se snažil zapamatovat si všechny druhy jídel, dezertů i vín, aby to pak mohl všechno podrobně popsat v dopise domů do Německa, a byl velmi dotčen tím, že ho správce s lahví ovinutou ubrouskem obchází. Mračil se, aby mu dal najevo, že netouží po víně jako takovém, ale je uražen, poněvadž nikdo nedovede pochopit, že netouží po víně z chtivosti nebo aby ukojil žízeň, nýbrž z chvályhodné touhy po poznání.

XVI

Hovor na pánském konci stolu byl čím dál tím živější. Plukovník vykládal, že v Petrohradě byl už vydán manifest o vyhlášení války, a exemplář, jež viděl na vlastní oči, veze nyní kurýr vrchnímu veliteli.

„Který ďas nás nutí válčit s Bonapartem? Proč?“ řekl Šinšin. „Srazil hřebínek už Rakousku. Bojím se, aby tentokrát nebyla řada na nás.“

Plukovník byl statný vysoký Němec sangvinické povahy, voják duší i tělem a vlastenec. Šinšinova slova se ho dotkla.

„Proto, felefášený pane,“ řekl s německou výslovností, „proto, še si je toho panofnýk jistje fjedom. Prafil v manifestu, še se nemůše lhostejnje dývat na nepezpečí hrosící Rusku a še pespečnost státu, jeho renomé a posfátnost spojenectví...“ (Z neznámého důvodu položil největší důraz na slovo spojenectví, jako by bylo podstatou celé věci.)

A s neomylnou pamětí pro oficiální texty, jež mu byla vlastní, opakoval úvodní slova manifestu: „...a přání, jež je jediným cílem panovníkovým – nastolit v Evropě mír na pevných základech –, nutí ho přesunout část vojska za hranice a vynaložit nové úsilí k dosažení tohoto záměru.“

„Proto tedy, felefášený pane,“ skončil mentorsky, vypil sklenici a obrátil se k hraběti, jako by u něho hledal souhlas.

„Znáte přísloví: ‚Co tě nepálí, nehas‘?“ řekl Šinšin a svařstil tvář v úsměvu. „To na nás padne jako ušité. Vždyť i takového Suvorova rozbili na padrť – a kde dnes máme nějakého Suvorova? Ptám se vás,“ mluvil, bez ustání střídaje ruštinu s francouzštinou.

„Musíme pojofat to posletný kapek krfe,“ zvolal plukovník a udeřil do stolu, „a umžít za svojeho panofnýka, pak pude vše v poržatku. A ufašovat cóó nejmenje (protahoval slovo co), cóó nejmenje,“ obrátil se znovu k hraběti. „Tak soudýme my, starží husary. A jak soudýte vy, mladý muž a mladý husar?“ dodal tázavě k Nikolajovi, jenž sotva uslyšel, že se mluví o válce, přestal dbát o svou společnici, nespouštěl oči z plukovníka a napínal uši, aby mu nic neušlo.

„Úplně s vámi souhlasím,“ odpověděl Nikolaj a celý rudý začal točit talířem a přestavoval sklenice s tak zoufalým odhodláním, jako by v té chvíli podstupoval veliké nebezpečí, „jsem přesvědčen, že Rusové musí buď umírat, nebo vítězit.“ Když už to vyřkl, pocítil právě tak jako ostatní, že to bylo vzhledem k okolnostem příliš nadšené a nabubřelé, a tudíž nevhodné.

„To je velmi krásné, co jste řekl,“ vzdychla jeho sousedka Julie. Soňa se ve chvíli, kdy Nikolaj mluvil, celá roztřásla a začervenala se až po uši, za ušima, na krku i na ramenou. Pierre vyslechl plukovníkovu řeč a souhlasně pokýval hlavou.

„To je správné,“ řekl.

„Jste prafý husar, mladý muž,“ vykřikl plukovník a znovu uhodil pěstí do stolu.

„Co tam tropíte takový povyk?“ ozval se náhle přes celý stůl bas Marji Dmitrijevny. „Proč tlučeš do stolu, na koho se to vztekáš?“ zeptala se husara. „Myslíš si snad, že máš před sebou Francouze?“

„Ržikám jen prafdu,“ usmál se husar.

„Pořád jen o samé válce,“ volal hrabě přes stůl. „Vždyť mi jde syn, Marjo Dmitrijevno, jde mi syn.“

„Já mám na vojně čtyři syny, a nefňukám. Ve všem je vůle boží: umřít můžeš i za pecí, a v poli se nad tebou Bůh smiluje,“ zazněl klidně, bez jakéhokoli vzrušení z druhého konce sytý hlas Marji Dmitrijevny.

„To je pravda.“

A rozmluvy se opět rozdělily, dámská na jednom konci stolu, pánská na druhém.

„A že se nezeptáš!“ popichoval Natašu její malý bratr, „že se nezeptáš!“

„A zeptám,“ odpověděla Nataša.

Tvář se jí zapálila a nabyla výrazu nezvratného a přitom veselého odhodlání. Nataša povstala, vyzvala pohledem Pierra, jenž seděl proti ní, aby poslouchal, a oslovila matku.

„Maminko!“ zahlaholil nad celým stolem její dětský prsní hlas.

„Co chceš?“ zeptala se hraběnka polekaně, ale když z jejího obličejce poznala, že jde o nějaké čtveráctví, přísně jí pohrozila a zamítavě, výhružně zavrtěla hlavou.

Hlasy se ztišily.

„Maminko, co bude sladkého?“ ještě rozhodněji, bez zachvění zazněl Natašin hlásek.

Hraběnka se chtěla mračit, ale nemohla. Marja Dmitrijevna pohrozila Nataše tlustým prstem.

„Kozáku!“ řekla hrozivě.

Většina hostů se dívala na dospělé v rozpacích, jak se na to tvářit.

„Abys nedostala!“ řekla hraběnka.

„Maminko! Co bude sladkého?“ vykřikla Nataša už směle, s veselou rozpustilostí, předem jista, že její kousek bude přijat příznivě.

Soňa s tlustým Pétou se schovávali, aby nebylo vidět, jak se smějí.

„A zeptala jsem se,“ zašeptala Nataša malému bratrovi a Pierrovi, znovu se na něho obracejíc.

„Bude zmrzlina, ale tobě ji nedají,“ řekla Marja Dmitrijevna.

Nataša poznala, že se nemusí bát, a nelekla se ani Marji Dmitrijevny.

„Jaká zmrzlina, Marjo Dmitrijevno? Smetanovou já nerada.“

„Mrkvová.“

„Ne, doopravdy, jaká? Jaká, Marjo Dmitrijevno?“ téměř křičela. „Chci to vědět!“

Marja Dmitrijevna s hraběnkou se rozesmály a po nich ostatní hosté. Nesmáli se odpovědi Marji Dmitrijevny, nýbrž díven-

ce, která se dovedla tak šikovně a s odvahou prostě neuvěřitelnou postavit Marje Dmitrijevně.

Nataša dala pokoj teprve tehdy, když jí řekli, že bude ananasová. Před zmrzlinou se podávalo šampaňské. Opět zazněla hudba, hrabě políbil hraběnkou, hosté vstávali, gratulovali hraběnce a fukali si přes stůl s hrabětem, s dětmi i mezi sebou navzájem. Opět začali pobíhat číšníci, ozvalo se šoupání židlí a hosté se v témž pořádku, jen s červenějšími tvářemi, vraceli do salonu a do pracovny hraběte.

XVII

Bly rozestaveny karetní stolky, utvořeny skupiny a hraběcí hosté se rozsadili ve dvou salonech, v hudebním pokoji a v knihovně.

Hrabě roztáhl karty do vějíře, a s velkým úsilím přemáhaje návyk odpoledního spánku, všemu se smál. Mládež se na hraběncin popud shromáždila kolem klavichordu a harfy. Jako první zahrála Julie na všeobecnou žádost téma s variacemi pro harfu a pak se připojila k prosbám ostatních dívek, aby něco zazpívali Nataša s Nikolajem, kteří byli svým hudebním nadáním proslulí. Nataša byla velmi pyšná na to, že se k ní obrací jako k dospělé, ale zároveň měla trému.

„Co budeme zpívat?“ zeptala se.

„Pramen,“ navrhl Nikolaj.

„Tak honem. Borisi, pojdte sem. Ale kde je Soňa?“

Rozhlédla se kolem, a když viděla, že tu její přítelkyně není, utíkala pro ni.

V jejím pokoji ji nenašla a běžela tedy do dětského – ale ani tam Soňa nebyla. Nataša pochopila, že Soňa sedí v chodbě na truhle. Truhla na chodbě byla tradičním místem smutku celé mladé generace v domě Rostovových. A skutečně, Soňa ležela na truhle, nedbajíc na to, že si mačká nadýchané růžové šatečky, obličej zabořila do špinavé pruhované chůviny peřiny, dlaně

si tiskla k očím a usedavě plakala, až se jí nahá ramínka otrásla. Natašin obličej, celý den svátečně rozzářený, se náhle změnil: oči strnuly, ramena se zachvěla, koutky úst poklesly.

„Soňo! Co ti je...? Co se ti stalo? Hú-ú-ú...!“

Nataša vysunula spodní ret, takže byla docela ošklivá, a rozbrečela se jako malé dítě, aniž věděla proč, prostě proto, že plakala Soňa. Soňa chtěla zdvihnout hlavu a odpovědět, ale nebyla s to, a zabořila ji ještě hlouběji. Nataša si sedla na bobek k modré peřině a s pláčem přítelkyni objala. Když se Soňa trochu vzpamatovala, napřímila se, utřela si slzy a začala vyprávět.

„Nikoluška za týden jede... dostal... listinu... sám mi to říkal... Ale já bych přesto neplakala (ukázala papír, který držela v ruce: byly to Nikolajovy verše)... neplakala bych, ale ty nemůžeš pochopit..., jakou má duši.“

A znovu se dala do pláče proto, že má Nikolaj tak dobrou duši.

„Tobě je dobře... Já ti to nezávidím... Mám tě ráda a Borise taky,“ pokračovala, když se vyplakala, „je milý... Nemáte před sebou žádné překážky. Ale Nikolaj je můj cousin... bylo by potřeba sám metropolita... a to není možné. A pak, maminka... (Soňa považovala hraběnku za matku a říkala jí tak)... řekne, že kazím Nikolajovi kariéru, že nemám srdce, že jsem nevděčná, a opravdu..., ale na mou duši (pokřičovala se)... mám ji tolik ráda a vás všechny, jen Věra... Proč? Co jsem jí udělala? Jsem vám tak vděčná, že bych ráda všecko obětovala, ale nemám co...“

Soňa nemohla dál a znovu si přikryla tvář rukama a zabořila ji do peřiny. Nataša se začala uklidňovat, ale bylo na ní vidět, že chápe hoře své přítelkyně v celé jeho hloubce.

„Soňo!“ řekla najednou, jako by uhodla pravou příčinu sestřenčina trápení. „Že s tebou Věra po obědě mluvila! Vid!“

„Ano, tyhle verše mi napsal sám Nikolaj a já jsem si opsala ještě další; ona je našla u mne na stole a řekla, že je ukáže mamince, a ještě říkala, že jsem nevděčnice a že mu maminka nikdy nedovolí, aby se se mnou oženil, a že se ožení s Julií. Vidiš, že je s ní celý den... Natašo! Proč...“

A rozplakala se usedavěji než dříve. Nataša jí pozvedla hlavu, objala ji, a usmívajíc se přes slzy, jala se ji těšit.

„Soňo, nevěř jí, kočička, nevěř. Pamatuješ, jak jsme o tom my tři s Nikoluškou mluvili v hudebním pokoji? Po večeři, pamatuješ? Tehdy jsme se přece dohodli, jak to všechno bude. Já už se nepamatuju jak, ale bylo to tak hezké a snadné, pamatuješ? Vždyť bratr strýčka Šinšina si taky vzal sestřenici, a my jsme jen vzdálené sestřenice. Sám Boris říkal, že na tom není nic nemožného. Víš, já jsem mu všechno pověděla. On je tak chytrý a tak hodný...“ říkala Nataša. „Soňo, neplač, miláčku můj, dušičko, Soňo.“ Políbila ji a zasmála se. „Věra je zlá, co je nám po ní! Všechno dobře dopadne a ona mamince nic neřekne; Nikoluška jí to řekne sám a na Julii si ani nepomyslí.“

A líbala ji na hlavu. Soňa se nadzvedla; kotátko ožilo, očička se mu zaleskla a bylo už připraveno mávnout ocáskem, seskočit na zem a pustit se, jak se na ně slušelo, do hry s klubkem.

„Myslíš? Opravdu? Na mou duši?“ zeptala se a rychle si upravila šaty a účes.

„Opravdu! Na mou duši!“ odpověděla Nataša a urovnala své přítelkyni pramen tuhých vlasů, který jí vyklouzl z copu.

Obě se zasmály.

„Tak a teď půjdeme zpívat ‚Pramen‘.“

„Pojďme.“

„Víš, ten tlustý Pierre, co seděl proti mně, je tak směšný!“ zastavila se najednou Nataša. „Mně je tak veselo!“

A rozběhla se chodbou.

Soňa si smetla z šatů peříčka, schovala verše do záňadří, k hrdlu s vystupujícími klíčními kostmi, a se zardělými tvářemi, lehkým, veselým krokem se rozběhla za Natašou do hudebního pokoje. Na žádost hostů zazpívali mladí lidé kvartet Pramen a sklidili s ním velký úspěch; potom zazpíval Nikolaj píseň, jíž se právě naučil:

*Jak blaze, sladko sní se mi,
když hvězdy ozařují nebe,
že kdosi žije na zemi
a myslí stále jen na tebe.
Že svou krásnou něžnou rukou
bloudí v strunách harfy dojatě
a svou písní, lásky mukou
k sobě tebe zve a volá tě.*

Za den či dva budeme v ráji...

Ach ne! Mé štěstí pochovali!

Nedozpíval ještě ani poslední slova, když se na galerii ozvaly kroky hudebníků, odkašlávání, a mládež se připravovala k tanci.

Pierre seděl v saloně, a jelikož se právě vrátil z ciziny, zapřel s ním Šinšin rozhovor o politické situaci, pro Pierra nezajímavý; ostatní se k nim připojili. Když začala hrát hudba, vešla do salonu Nataša, zamířila přímo k Pierrovi, začervenala se a s rozpačitým smíchem ho oslovila:

„Maminka mi poručila, abych vás vyzvala k tanci.“

„Bojím se, abych nepopletl figury,“ namítl Pierre, „ale chcete-li mě vést...“

Trochu se sehnul a podal svou tlustou ruku tenounké dívence.

Zatímco se páry rozestavovaly a hudebníci ladili, Pierre se se svou malou dámou posadil. Nataša byla dokonale šťastná: tančila s dospělým, který přijel z ciziny. Seděla všem na očích a rozmlouvala s ním jako velká. V ruce měla vějíř, který jí dala podržet jedna slečna. Zaujala nejvybranější společenskou pózu (bůhví kde a kdy se tomu naučila), ovívala se vějířem a při řeči se přes jeho okraj usmívala na svého tanečníka.

„Co byste jí řekli, co byste jí řekli? Podívejte se, podívejte se na ni,“ volala stará hraběnka, procházejíc sálem a ukazujíc na ni.

Nataša se začervenala a zasmála se.

„Co na mně máte, maminko? Že se vám chce! Co je na tom divného?“

Uprostřed třetí écosaise zaharašily židle v saloně, kde hráli karty hrabě s Marjou Dmitrijevnu, a většina starších a vážnějších hostů si protáhla údy po dlouhém sezení, uložila do kapes váčky i tobolky na papírové peníze a zamířila ke dveřím do sálu. První šla Marja Dmitrijevna s hrabětem – oba s veselými tvářemi. Hrabě jí s žertovnou galantností, tanečním pohybem podal buclatou ruku. Napřímil se, tvář mu zjasnil obdivuhodně mladický, šibalský úsměv, a sotva dotančili poslední figuru écosaise, tleskl do dlaní na hudebníky a zavolal na galerii na první housle:

„Semjone! Znáš Danilu Kupora?“

Byl to jeho oblíbený tanec, jež tančival ještě zamlada. (Danilo Kupor byl vlastně jedna z figur anglaise.)

„Podívejte se na papá,“ vykřikla Nataša na celý sál (docela zapoměla, že tančí s dospělým), sklonila kučeravou hlavičku ke kolenům a celou dvoranu naplnil její zvonivý smích.

A skutečně všichni, kdo byli v sále, s radostným úsměvem pozorovali veselého starého pána, který vedle své kypré tanečnice, jež byla vyšší než on, dával ruce v bok, potřásal jimi do taktu, vypínal ramena, vytáčel nohy, zlehka podupával a stále širším a širším úsměvem na kulaté tváři připravoval diváky na to, co bude následovat. Jak se ozvaly veselé, vyzývavé zvuky Danily Kupora, podobné bujnému trepaku, naplnily se náhle všechny dveře do sálu na jedné straně mužskými a na druhé straně ženskými usmívajícími se tvářemi služebnictva, které se přišlo podívat na plesajícího pána.

„Máme my ale pána! To je pašák!“ poznamenala nahlas v jedněch dveřích chůva.

Hrabě tančil dobře a byl si toho vědom, avšak jeho tanečnice neuměla a ani nechtěla dobře tancovat. Její ohromné tělo stálo strnule, tlusté ruce byly spuštěny podél těla (pompadúrku jí držela hraběnka) – a tančil jen její přísný, ale hezký obličej. To, co vyjadřoval hrabě celou svou oblou postavou, zračilo se u Marji Dmitrijevny pouze v jejím stále se jasnícím úsměvu a pokrčujícím se nose. Zatímco si hrabě, jenž se rozohňoval čím dál tím víc, podmaňoval diváky neočekávaností plynulých otáček a lehkých poskoků svých pružných nohou, Marja Dmitrijevna budila po zásluze nemenší dojem pouhým pohybem ramen, provedeným bez nejmenší námahy, nebo ladným ohnutím rukou při obrazech a všichni diváci to při její tloušťce a obvyklé drsné nevlídnosti dovedli ocenit. Tanec byl stále ohnivější a ohnivější. Hosté neměli vůbec kdy si všimnout svých protějšků, a ani se o to nesnažili. Pozornost všech byla soustředěna na hraběte a Marju Dmitrijevnu. Nataša tahala za rukávy a za šaty všechny přítomné, kteří beztak nespouštěli oči z tančících, a žádala, aby se dívali na tatínka. V přestávkách tance hrabě těžce lapal dech, ale rukama i voláním pobízela hudebníky, aby hráli rychleji. Rychleji, rychleji a rychleji, prudčeji a prudčeji vířil hrabě, točil se hned na špičkách, hned na podpatcích kolem Marji Dmitrijevny, až ji konečně dovedl

k jejímu místu, udělal poslední krok, s úsměvem sklopil zpcenou hlavu a uklonil se s rozmáchlým gestem pravé ruky, přičemž ladně zvedl dozadu nohu za všeobecného potlesku a smíchu, zejména Natašina. Oba tanečníci stáli, těžce oddychovali a otírali se batistovými šátky.

„Tak se tančilo za našich časů, ma chère!“ řekl hrabě.

„Pane, to byl Danilo Kupor!“ řekla Marja Dmitrijevna, námáhavě a dlouze popadajíc dech a vyhrnujíc si rukávy.

XVIII

Zatímco u Rostovů v sále tančili šestou anglaise za zvuků hudby, která z únavy hrála falešně, a uhonění kuchaři s číšníky připravovali večeři, dostal hrabě Bezuchov šestý záchvat mrtvice. Lékaři prohlásili, že na uzdravení není naděje; nemocnému se dostalo rozhřešení bez zpovědi a přijímání, byly činěny přípravy k poslednímu pomazání a v domě byl shon a neklid očekávání, obvyklý v takových chvílích. Před domem se za vraty kupili výrobci rakví, schovávali se před přijíždějícími kočáry a očekávali výnosnou objednávku na vypravení hraběcího pohřbu. Vrchní velitel Moskvy, který neustále posílal své pobočníky vyptat se na zdravotní stav hraběte, přijel toho večera sám, aby se rozloučil s vynikajícím velmožem kateřinské doby hrabětem Bezuchovem.

Přepychový přijímací salon byl plný. Všichni uctivě povstali, když vrchní velitel, stráviv půlhodinku o samotě s nemocným, vyšel z jeho pokoje, a nedbale odpovídaje na poklony snažil se co nejrychleji projít mezi upřenými pohledy lékařů, duchovních a příbuzných. Kníže Vasilij, jenž za tyto poslední dny nápadně pobledl a zhubl, vyprovázal ho ke dveřím a několikrát mu cosi tiše opakoval.

Když vyprovodil vrchního velitele, sedl si v sále stranou na židli, nohu přehodil vysoko přes nohu, loket opřel o koleno a zakryl si dlaní oči. Proseděl tak nějakou chvíli, potom vstal a ne-

zvykle rychlým krokem, rozhlížeje se kolem sebe polekanýma očima, zamířil dlouhou chodbou do zadní poloviny domu, k nejstarší kněžně.

Lidé v slabě osvětleném pokoji spolu úryvkovitě, šeptem rozmlouvali a pokaždé zmlkli a zahleděli se tázavým, nedočkavým zrakem na dveře, které vedly do pokojů umírajícího a vydávaly slabý zvuk, kdykoli někdo vyšel nebo vešel dovnitř.

„Život lidský má své hranice,“ pravil staříčkový duchovní dáme, která si k němu přisedla a naivně ho poslouchala, „a nikomu z nás není dáno je překročit.“

„Nemyslíte, že je už pozdě na poslední pomazání?“ zeptala se dáma, jako by na tuto věc neměla vlastní názor, a připojila k otázce církevní titul stařečkův.

„Svátost je to veliká, dcero,“ odpověděl církevní hodnostář a přešel si rukou po lysině, přes níž měl přičísnuť několik pramenů prošedivělých vlasů.

„Kdože to byl? Sám vrchní velitel?“ ptali se na druhém konci pokoje. „Jak mladě vypadá...!“

„A táhne mu už sedmdesátka! Cože, prý se říká, že hrabě už nikoho nepoznává? Že mu chtěli dát poslední pomazání?“

„Znal jsem jednoho, ten dostal poslední pomazání sedmkrát.“

Prostřední kněžna vyšla s uplakanýma očima z pokoje nemocného a usedla vedle doktora Lorraina, jenž seděl v graciózní póze opřen o stůl pod portrétem Kateřiny Veliké.

„Velmi hezky,“ pravil lékař, odpovídaje na otázku o počasí, „velmi hezky, kněžno, a pak, v Moskvě si člověk připadá jako na venkově.“

„N'est-ce-pas?“ přitakala kněžna a vzdychla. „Můžeme mu tedy dát pít?“

Lorrain se zamyslel.

„Přijal lék?“

„Ano.“

Lékař se podíval na hodiny.

„Vezměte sklenici převařené vody a dejte do ní une pincée (ukázal tenkými prsty, co to znamená une pincée) de cremortar-tari... 1)“

1) Špetku vinného kamene.

„Nepýfalo pšípád,“ říkal německý lékař pobočníkovi, „apy po tšety m sá chvat sústal šíf.“

„A jaký to býval čilý člověk!“ řekl pobočník. „Komu asi připadne celé to jmění?“ dodal šeptem.

„Sájemci se najde tost,“ usmál se Němec.

Všichni se opět ohlédli po dveřích, které zaskřípaly; prostřední kněžna připravila nápoj podle Lorrainova návodu a nesla jej nemocnému. Německý lékař přistoupil k Lorrainovi.

„Možná že se to ještě potáhne do zítřejšího rána?“ nadhodil francouzsky se špatnou výslovností.

Lorrain stiskl rty a přísně, záporně zamával prstem před nosem.

„Nejpozději dnes v noci,“ řekl tiše a odešel se samolibým úsměvem člověka, který přesně umí rozpoznat stav nemocného.

Mezitím kníže Vasilij otevřel dveře do kněžnina pokoje.

V pokoji bylo pološero, jen před svatými obrazy hořela dvě svíčky a příjemně tu vonělo kadidlo a květiny. Celý pokoj byl zastavěn drobným nábytkem, prádelníky, skříňkami a stolečky. Za zástěnou bylo vidět bílý přehoz na posteli vysoko nastlané peřinami. Malý psík se rozštěkal.

„Ach, to jste vy, mon cousin?“ Vstala a urovnala si vlasy, které měla vždy, dokonce i nyní, tak hladké, jako by byly s hlavou z jednoho kusu, a k tomu ještě nalakované.

„Stalo se snad něco?“ zeptala se. „Polekala jsem se.“

„Nic; stále totéž. Přišel jsem si s tebou jen promluvit o vážné věci, Catiche,“ řekl kníže a unaveně se posadil do křesla, z něhož vstala. „Tys to tu ale zahřála... no posad se sem, pohovořme si.“

„Myslela jsem, že se něco stalo,“ opakovala kněžna a usedla se svým nehybným, kamenně přísným obličejem proti knížeti, aby ho vyslechla.

„Chtěla jsem spát, mon cousin, ale nemohu.“

„Tak co, moje milá?“ pravil kníže, uchopil kněžninu ruku a podle svého zvyku ji ohnul dolů.

Bylo zřejmé, že to jeho „tak co“ se vztahuje k něčemu, čemu oba rozumějí bez dlouhého mluvení.

Kněžna s neúměrně dlouhým, hubeným a rovným tělem se dívala na knížete Vasilije šedýma vypoulenýma očima přímo a bezvýrazně. Pak pokývala hlavou, vzdychla a pohlédla na

obrazy svatých. Její gesto se dalo vykládat jako výraz smutku a oddanosti právě tak jako výraz únavy a naděje na brzký odpočinek. Kníže Vasilij si je vysvětlil jako výraz únavy.

„Ty si myslíš,“ řekl, „že mně je líp? Jsem utahaný jako poštovský kůň, ale přesto s tebou musím mluvit, Catiche, a to velmi vážně.“

Odměl se, v tvářích mu nervózně škubalo, a to dodávalo jeho obličej nepříjemného výrazu, jaký nikdy nemíval v salonech. I jeho oči byly jiné než obyčejně: hned se dívaly drze a žertovně, hned zase bázlivě těkaly z místa na místo.

Kněžna držela suchýma, hubenýma rukama na klíně psa a dívala se knížeti Vasiliji pozorně do očí, ale bylo vidět, že nepřerušit ticho, ani kdyby měla mlčet až do rána.

„Víte, má milá kněžno a sestřenice Katěrina Semjonovno,“ bylo zřejmé, že kníže Vasilij nepřistupuje k dalším slovům bez vnitřního boje, „v takových chvílích jako nyní je třeba uvážít všechno. Je třeba pomyslet na budoucnost, na vás... Mám vás všechny rád jako vlastní děti, ty to víš.“

Kněžna se na něho dívala stejně mdle a nehybně.

„A konečně je třeba pomyslet i na mou rodinu,“ pokračoval kníže Vasilij, nedívaje se na ni, a zlostně od sebe odstrčil stoleček. „Ty víš, Catiche, že vy tři sestry Mamontovovy a moje žena jste jediní přímí potomci hraběte. Já vím, vím, že je to pro tebe těžké, myslet na takové věci a mluvit o tom. Ani pro mne to není snadné, ale, má milá, mně už je šedesát a člověk musí být připraven na všechno. Víš o tom, že jsem poslal pro Pierra, protože hrabě ukázal na jeho podobiznu a přál si ho vidět?“

Kníže Vasilij tázavě pohlédl na kněžnu, ale nebyl si jist, chápe-li to, co jí řekl, nebo se na něho dívá jen tak...

„Nepřestávám prosit Boha o jediné, mon cousin,“ odpověděla, „aby se nad ním smíloval a dal jeho ušlechtilé duši klidné odpočínutí...“

„To je správné,“ řekl kníže Vasilij netrpělivě, pohladil si pleš a opět si zlostně přitáhl odstrčený stolek, „ale konečně... konečně, jde o to, a ty to sama víš, že minulou zimu napsal hrabě závěť, v níž pomíjí přímé dědice a nás a odkazuje celý svůj majetek Pierrovi.“

„Aťsi napsal závěti, kolik chtěl,“ pravila kněžna klidně, „ale Pierrovi nemohl odkázat nic, Pierre je nemanželský.“

„Ma chère,“ kníže Vasilij náhle všecek ožil, přitiskl k sobě stoleček a začal mluvit rychleji, „a co když byl napsán dopis, v němž prosí cara, aby uznal Pierra za zákonitého syna? Chápeš, že vzhledem k zásluhám hraběte bude jeho prosbě vyhověno...“

Kněžna se usmála, jako se usmívají lidé, kteří se domnívají, že rozumějí věci lépe než ten, s kým hovoří.

„Řeknu ti ještě víc,“ pokračoval kníže Vasilij a chytil ji za ruku, „ten dopis byl napsán, a třebaže nebyl odeslán, car o něm ví. Zbývá jen otázka, zda byl zničen, nebo ne. Když ne, pak jakmile bude všemu konec,“ kníže Vasilij vzdychl a dal tím najevo, co míní slovy bude všemu konec, „rozpečetí papíry hraběte, pošlou závět s dopisem carovi a jeho prosbě bude patrně vyhověno. A Pierre jako zákonitý syn dostane všechno.“

„A náš podíl?“ zeptala se kněžna s ironickým úsměvem, jako by se mohlo stát všechno, jen ne toto.

„Ale, má ubohá Catiche, to je jasné jak den. Byl by potom jediným právoplatným dědicem všeho, a vy byste nedostaly ani tohle. Musíš vědět, zda byla napsána závět a dopis a jsou-li zničeny. A jestliže se na to z nějakého důvodu zapomnělo, musíte zjistit, kde jsou, a najít je, protože...“

„To ještě scházelo!“ přerušila ho kněžna se sardonickým úsměvem, ale nezměněným výrazem v očích. „Jsem žena a podle vás jsme všechny hloupé. Ale tolik vím, že nemanželský syn nemůže dědit... Bastard!“ dodala, jako by tímto slovem definitivně dokázala knížeti bezpředmětnost jeho vývodů.

„Jak to, že to stále nechápeš, Catiche! Jsi tak chytrá, a nechápeš to: jestliže hrabě napsal panovníkovi dopis, v němž ho prosí, aby uznal jeho syna za zákonitého, znamená to, že Pierre už nebude Pierre, ale hrabě Bezuchov, a podle závěti mu připadne všechno. A nejsou-li závět s dopisem zničeny, pak ti kromě útěchy, žes byla ušlechtilá a všeho, co z toho plyne, nezbude nic. To je jisté.“

„Vím, že ta závět byla napsána, ale vím také, že je neplatná. Vy mě patrně považujete za učiněnou husu, mon cousin,“ řekla kněžna s výrazem, jaký si nasazují některé ženy, když se domnívají, že řekly něco ostrovtipného a urážlivého.

„Ach ty milá kněžno Katěrinko Semjonovno!“ vybuchl kníže Vasilij netrpělivě. „Nepřišel jsem za tebou proto, abych se s tebou přel, proto, abych si s tebou jako s příbuznou, dobrou, hodnou a opravdovou příbuznou promluvil o tvých vlastních zá-

jmech. Říkám ti podesáté, že jestliže se mezi papíry hraběte najde dopis panovníkovi a závěť ve prospěch Pierra, pak ty, má milá, ani tvé sestry nejste dědičkami. A jestliže mi nevěříš, uvěř lidem, kteří tomu rozumějí: právě jsem mluvil s Dmitrijem Onufrijičem (to byl právní poradce domu), řekl mi totéž.“

V kněžnině mysli došlo patrně k jakési náhlé změně; tenké rty jí zbledly (oči zůstaly stále stejné), a když začala mluvit, hlas jí tak přeskakoval, že to sama nečekala.

„To by tak hrálo!“ zvolala. „Nic jsem nechtěla a nic nechci!“ Shodila psa z klína a upravila si záhyby na šatech.

„Tomu se říká vděčnost, tomu se říká uznání lidem, kteří se pro něho obětovali,“ mluvila dál. „To je krásné! Moc hezké! Já nic nepotřebuji, kníže.“

„Ano, ale nejsi sama, máš sestry,“ namítl kníže.

Avšak kněžna ho neposlouchala.

„Ano, věděla jsem to dávno, ale zapoměla jsem na to, že kromě nízkosti, klamu, závisti a nástrah, kromě nevděku, nejčernějšího nevděku nemohu v tomto domě nic očekávat...“

„Víš, kde je ta závěť, nebo nevíš?“ otázal se kníže Vasilij a ve tvářích mu cukalo ještě víc než dříve.

„Ano, byla jsem hloupá, věřila jsem v lidi, měla jsem je ráda a obětovala jsem se. Ale na světě se daří jen podlým a hanebným lidem. Však já vím, kdo v tom má prsty.“

Kněžna chtěla vstát, ale kníže ji chytil za ruku. Vypadala, jako by se právě byla zklamala v celém lidském pokolení; na svého společníka se dívala plná zloby.

„Ještě je čas, má milá. Nezapomínej, Catiche, že to všechno udělal bez rozmyšlení, ve chvíli hněvu, v nemoci, a potom na to zapomněl. Je naší povinností, má drahá, napravit jeho chybu a ulehčit mu v posledních chvílích života tím, že ho nenecháme, aby se dopustil této nespravedlnosti, on nesmí umřít s myšlenkou, že udělal nešťastnými lidi...“

„Lidi, kteří pro něho všechno obětovali,“ doplnila kněžna a pokusila se opět vstát, ale kníže ji nepustil, „to on nikdy nedovedl ocenit. Ach mon cousin,“ vzdychla, „zapamatuji si, že na tomto světě nesmíme očekávat odměnu, že na tomto světě není ani cti, ani spravedlnosti. Na tomto světě musí být člověk vychytralý a zlý.“

„No tak přece, uklidni se. Já znám tvé ušlechtilé srdce.“

„Ne, mám zlé srdce.“

„Znám tvé srdce,“ opakoval kníže Vasilij, „vážím si tvého přátelství a byl bych rád, kdybys o mně mohla říci totéž. Uklidni se a mluvmě věcně, dokud je čas – možná ještě celý den, možná jen hodinu. Řekni mi všechno, co víš o závěti, a hlavně, kde je: ty to musíš vědět. Hned ji vezmeme a ukážeme ji hraběti. Jistě už na ni zapomněl a bude ji chtít zničit. Zajisté chápeš, že mám jediné přání: svatě vyplnit jeho poslední vůli. Jen proto jsem přijel. Jsem tu jen proto, abych pomohl jemu i vám.“

„Teď jsem všechno pochopila. Víím, kdo v tom má prsty. Víím to,“ řekla kněžna.

„O to teď nejde.“

„To všechno ta vaše protégée, ta vaše milá Anna Michajlovna, kterou bych nechtěla ani za komornou, tu hnusnou, podlou ženskou.“

„Neztrácejme čas.“

„Ach, nemluvte! Minulou zimu se sem vetřela a napovídala hraběti takové ohavnosti, takové odporné věci o nás všech, a zvláště o Sophie – ani opakovat to nemohu –, že z toho hrabě onemocněl a čtrnáct dní nás nechtěl vidět. A v té době, to víím, napsal ten hnusný, hanebný list. Jenže jsem si myslela, že nemá žádný význam.“

„A jsme u toho, proč jsi mi už dřív nic neřekla?“

„Je v pouzdře z vykládané kůže, které má pod polštářem. Teď to víím,“ vedla si kněžna svou a neodpovídala na jeho otázku.

„A jestli mám nějaký hřích, velký hřích, je to nenávisť k té bídničce,“ skoro křičela, celá jako proměněná. „Co se sem vtírá? Ale já jí to všechno povím, všechno! Přijde čas!“

XIX

Ve chvíli, kdy se v saloně a v kněžnině pokoji vedly tyto rozhovory, vjížděl do dvora hraběte Bezuchova kočár s Pierrem (pro něhož poslali) a s Annou Michajlovnou (jež považovala

za nutné jet s ním). Když kola kočáru měkce zašlestila po slámě nastlané pod okny, obrátila se Anna Michajlovna ke svému společnickému se slovy útěchy, ale zjistila, že spí v koutě kočáru, a vzbudila ho. Pierre procítl, vystoupil za Annou Michajlovnou a teprve teď si uvědomil, že ho čeká shledání s umírajícím otcem. Všiml si, že nezastavili před slavnostním, nýbrž před zadním vjezdem. Ve chvíli, kdy seskakoval ze stupátka, utekli ode dveří dva lidé v občanském oděvu a zmizeli ve stínu. Pierre se zastavil a viděl ve stínu domu na obou stranách ještě několik takových lidí. Ale ani Anna Michajlovna, ani lokaj, ani kočí, kteří mohli tyto muže také vidět, nevěnovali jim pozornost. Patrně to tak musí být, řekl si v duchu Pierre a šel za Annou Michajlovnou. Anna Michajlovna stoupala chvatným krokem nahoru po špatně osvětleném úzkém kamenném schodišti a pobízela Pierra, který zůstával pozadu nechápaje, proč vůbec má jít k hraběti, a tím méně po zadním schodišti, ale pak podle jistoty a spěchu Anny Michajlovny usoudil, že je to nevyhnutelně nutné. Uprostřed schodů je div neporazili nějací lidé s vědry, kteří hřmotně běželi proti nim. Tito lidé se přitiskli ke stěně, aby Pierre s Annou Michajlovnou mohli projít, a neprojevíli nijaký údiv, že je tady vidí.

„Tudy se jde do komnat kněžen?“ zeptala se Anna Michajlovna jednoho z nich.

„Ano, tudy,“ odpověděl lokaj hlasitě a směle, jako by teď už bylo všechno dovoleno, „dveře nalevo, matičko.“

„Třeba mě hrabě ani nevolal,“ namítl Pierre, když došel na plošinu schodiště, „šel bych do svého pokoje.“

Anna Michajlovna se zastavila a počkala na něho.

„Ah, mon ami!“ řekla stejně jako ráno synovi a dotkla se jeho ruky. „Věřte, že trpím stejně jako vy, ale buďte zmužilý!“

„Ne, opravdu... já bych šel...“ řekl Pierre a laskavě se na ni díval přes brýle.

„Ach příteli, zapomeňte na učiněné křivdy a myslíte na to, že je to váš otec... možná v agonii.“ Vzdechla. „Měla jsem vás od prvního okamžiku ráda jako vlastního syna. Spolehněte se na mne, Pierre. Nezapomenu na vaše zájmy.“

Pierre ničemu nerozuměl; znovu měl dojem, nyní ještě silnější, že to tak musí být, a poslušně následoval Annu Michajlovnu, která už otvírala dveře.

Vedly do zadní předsíně. V koutě seděl starý sluha kněžen

a pletl punčochu. Pierre nikdy nebyl v této části domu a ani netušil, že tu takové pokoje existují. Anna Michajlovna se zeptala na zdraví kněžen služebné, která je předhonila s karafou na podnose (nazvala ji milou a drahouškem), a vlekla Pierra dál kamennou chodbou. První dveře nalevo vedly do obytných pokojů kněžen. Komorná s karafou ve spěchu (v této chvíli se v tomto domě všechno dělo ve spěchu) nezavřela dveře a Pierre s Annou Michajlovnou, jak šli kolem, nahlédli mimoděk do pokoje, kde v rozmluvě seděli těsně vedle sebe nejstarší kněžna s knížetem Vasilijem. Když je kníže Vasilij spatřil, nervózně se odklonil dozadu; kněžna vyskočila a divoce, ze vši síly přirazila dveře.

Tento pohyb se tak lišil od jejího obvyklého klidu a úlek zračící se na tváři knížete Vasilije se tak nesrovnával s jeho důstojností, že se Pierre zastavil a tázavě se podíval přes brýle na svou průvodkyni. Anna Michajlovna na sobě nedala znát nejmenší údiv, jen se lehce usmála a povzdychla si, jako by chtěla říci, že to očekávala.

„Budte statečný, příteli, budu bdít nad vašimi zájmy,“ odpověděla na jeho pohled a přidala do kroku.

Pierre nechápal, oč jde, nerozuměl tomu, co v tomto případě znamená *bdít nad jeho zájmy*, ale chápal, že to všechno tak musí být. Chodbou došli do spoře osvětleného sálu, který přiléhá k přijímacímu salonu hraběte. Byla to jedna z těch studených a přepychových komnat, které Pierre znal z hlavního křídla domu. Ale uprostřed tohoto pokoje stála prázdná vana a po koberci byla rozlitá voda. Proti nim šli po špičkách sluha a kostelník s kadidlem, ale nevěnovali jim nejmenší pozornost. Vešli do Pierrovi známého salonu s dvěma italskými okny, s dveřmi do zimní zahrady, s bystou a s podobiznou carevny Kateřiny v životní velikosti. V saloně seděli titíž hosté skoro ve stejných pozicích a šepetem spolu rozmlouvali. Všichni zmlkli a ohlédlí se na vcházející Annu Michajlovnu s bledým, utrápeným obličejem a na tlustého, velkého Pierra, který šel se sklopenou hlavou poslušně za ní.

Z tváře Anny Michajlovny vyzařovalo vědomí, že nadešla rozhodná chvíle; nepouštějíc Pierrovu ruku, vešla jako rázná, sebevědomá petrohradská dáma do pokoje ještě směleji než ráno. Poněvadž vedla toho, jehož si přál vidět umírající, cítila, že má přístup zajištěn. Rychlým pohledem přelétla všechny v místnosti, a když uzřela zpovědníka hraběte, celá se schoulila, úplně

jako by se byla náhle zmenšila, plavným krokem k němu přicupitala a pokorně přijala požehnání nejprve od jednoho a potom od druhého duchovního.

„Chvála bohu, že jste přišli včas,“ řekla duchovnímu, „my všichni příbuzní jsme se tak báli! Tento mladík je syn hraběte,“ dodala tišeji. „Jak strašná chvíle!“

Po těchto slovech přešla k lékaři.

„Cher docteur,“ oslovila ho, „tento mladík je syn hraběte, je nějaká naděje?“

Doktor mlčky, prudce pokrčil rameny a zvedl oči ke stropu. Anna Michajlovna opakovala přesně týž pohyb; pokrčila rameny a zvedla oči, téměř je zavírajíc, pak vzdychla a odešla od lékaře k Pierrovi. Chovala se k němu neobyčejně uctivě, se smutnou něhou.

„Mějte důvěru v jeho milosrdenství!“ řekla mu, pokynula hlavou k pohovce na znamení, aby na ni počkal, a sama se nesyšně ubírala ke dveřím, na něž všichni hleděli a jež tichounce vrzly, když je otvírala, a zmizela za nimi.

Pierre se rozhodl, že se ve všem podřídí své vůdkyni, a zamířil k pohovce, na niž mu ukázala. Sotva Anna Michajlovna odešla, všiml si, že se pohledy všech přítomných na něho upírají s něčím víc než se zvědavostí nebo s účastí. Pozoroval, že si všichni mezi sebou něco šeptají a ukazují si na něho pohledy plnými strachu a dokonce i podlézavosti. Prokazovali mu úctu jako nikdy předtím: jakási neznámá dáma, jež hovořila s duchovními, vstala a nabídla mu své místo; pobočník zvedl rukavici, kterou Pierre upustil, a podal mu ji; lékaři uctivě zmlkli, když šel kolem nich, a uhýbali, aby mu uvolnili cestu. Pierre si chtěl nejdříve sednout jinam, aby neobtěžoval onu dámu, chtěl si sám zvednout rukavici a obejít lékaře, kteří mu nijak nepřekáželi. Ale najednou pocítil, že by to bylo neslušné, pocítil, že je této noci osobou, která má vykonat jakýsi strašný obřad, na nějž všichni čekají, a že je proto nucen přijímat od všech úsluhy. Mlčky vzal rukavici od pobočníka, sedl si na místo oné dámy, souměrně položil velké ruce na vystrčená kolena v naivním postoji egyptské sochy a v duchu si řekl, že to tak všechno musí být a že tento večer, aby neztratil duchapřítomnost a neprovedl nějakou hloupost, nesmí dělat nic podle vlastního uvážení a musí se úplně podřídít vůli těch, kdo ho povedou.

Neuplynuly ani dvě minuty, když vešel do pokoje kníže Vasilij v kaftanu s třemi hvězdami majestátně, s hlavou vysoko vztyčenou. Zdálo se, že od rána ještě zhubl; oči se mu rozšířily, když se rozhlédl po pokoji a spatřil Pierra. Popošel k němu, vzal ho za ruku (což předtím nikdy neudělal) a ohnul ji dolů, jako by chtěl zjistit, jak pevně drží.

„Odvahu, příteli, odvahu. Přál si vás vidět... To je dobře ...,“ a chtěl odejít.

Avšak Pierre považoval za nutné se zeptat:

„Jak je...,“ zarazil se, protože nevěděl, je-li slušné nazvat umírajícího hrabětem; a nazvat ho otcem se ostýchal.

„Před půlhodinou měl ještě un coup. Odvahu, příteli...“

Pierre byl tak zmaten, že si při slově coup představil ránu a pád nějakého těla. Nechápat se podíval na knížete Vasilije a teprve po chvíli si uvědomil, že le coup znamená také mrtvici. Kníže Vasilij řekl v chůzi několik slov Lorrainovi a po špičkách vešel do dveří. Neuměl po špičkách chodit a nemotorně při tom kymácel celým tělem. Hned za ním vešla nejstarší kněžna, po ní církevní hodnostáři a kostelníci a také služebnictvo. Za dveřmi bylo slyšet kroky a konečně vyběhla Anna Michajlovna, stále s touž tváří, bledou, ale neumdlévající v plnění povinností, dotkla se Pierrovy ruky a řekla:

„Milost boží je nevyčerpatelná. Právě začíná obřad posledního pomazání. Pojdte.“

Pierre kráčel po měkkém koberci ke dveřím a všiml si, že pobočník a neznámá dáma a ještě kdosi ze služebnictva jdou za ním, jako by teď už nebylo třeba se ptát, je-li možno vstoupit.

XX

Pierre dobře znal tuto velkou komnatu, rozdělenou sloupy a obloukem a celou ověšenou perskými koberci. Část pokoje za sloupy, kde na jedné straně stála vysoká mahagonová postel pod hedvábnými nebesy a na druhé straně obrovská vit-

rína s obrazy svatých, byla zaplavena jasným rudým světlem jako kostely při večerní bohoslužbě. Před ozářeným kovaním vitríny stálo dlouhé voltairovské křeslo, obložené jako sním bílými a nepomačkanými polštáři, patrně právě vyměněnými, a na něm spočívala Pierrovi tak známá majestátní postava jeho otce, hraběte Bezuchova, až po pás zabalená do jasně zelené příkrývky, s touž hřívou šedých vlasů nad širokým čelem, připomínající lva, a s týmiž výrazně charakteristickými, ušlechtilými širokými vráskami na krásném žlutavě červeném obličej. Ležel přímo pod ikonami; obě velké tlusté ruce měl položeny na příkrývce. V pravici, jež byla otočena dlaní dolů, měl mezi palcem a ukazováčkem zastrčenou voskovou svíci, kterou zezadu za křeslem přidržoval starý sluha. Nad křeslem stáli duchovní ve velkolepých, nádherných rouchách, na něž jim splyvaly dlouhé vlasy, a s hořícími svícemi v rukou pomalu, slavnostně vykonávali obřady. Opodál stály dvě mladší kněžny s šátečky v rukou nebo u očí a před nimi nejstarší Catiche se zlostným, rozhodným výrazem, ani na chvíli neodvracející oči od ikon, jako by všem chtěla říci, že za sebe neručí, ohlédne-li se. Anna Michajlovna s pokorným smutkem na tváři vyjadřující smíření se všemi odpůrci i nepřáteli a neznámá dáma zůstaly u dveří. Kníže Vasilij stál z druhé strany dveří, blízko křesla, za vyřezávanou, sametem potaženou židli, kterou si přitáhl opěradlem k sobě a opřel se o ni levou rukou, v níž držel svíci, zatímco pravicí se křížoval a pokaždé, kdykoli se dotkl prsty čela, pozdvíhoval oči vzhůru. Na jeho tváři byla vepsána pokorná zbožnost a odevzdanost do vůle boží. „Nechápete-li tyto pocity, tím hůř pro vás,“ jako by říkal jeho obličej.

Za ním stál pobočník, lékaři a mužská část služebnictva; muži a ženy se rozdělili jako v kostele. Všichni mlčeli, křížovali se a bylo slyšet jen modlení duchovních nebo tlumený, sytý basový zpěv a ve chvílích ticha šoupání nohou a vzdechy. Anna Michajlovna s významným pohledem, naznačujícím, že ví, co dělá, přešla celý pokoj k Pierrovi a podala mu svíci. Zažehl ji a zaujat pozorováním přítomných začal se křížovat touž rukou, v níž držel voskovici.

Nejmłodší kněžna Sofie, ruměná a smavá, s mateřským znaménkem, ho pozorovala. Usmála se, schovala tvář do šátečku

a dlouho ji nezvedala; ale jak se podívala na Pierra, znovu se rozesmála. Patrně nebyla s to pohlédnout na něj a nesmát se, ale nedovedla se také zdržet a nedívat se na něho vůbec; aby se tedy vyhnula pokušení, odešla potichu za sloup. Uprostřed bohoslužby hlasy duchovních náhle zmlkly; kněží se o čemsi mezi sebou šeptem dorozumívali a starý sluha, který držel hraběti ruku, se zvedl a obrátil se k dámám. Anna Michajlovna pokročila dopředu, sklonila se nad nemocným a za zády prstem přivolala Lorraina. Francouzský lékař stál opřen o sloup bez svíce, v uctivém postoji cizince, který, ač má jinou víru, chápe vážnost konaného obřadu a schvaluje jej. Nyní neslyšným krokem muže v plné síle přistoupil k nemocnému, vzal ze zelené pokrývky do svých bílých tenkých prstů jeho volnou ruku, odvrátil se, začal počítat tep a zamyslíl se. Nemocnému dali čehosi napít, chvíli pobíhali kolem něho, pak se opět postavili na svá místa a bohoslužba pokračovala. Při této přestávce si Pierre povšiml, že kníže Vasilij opustil místo u opěradla židle s týmž výrazem člověka, který ví, co dělá, a tím hůře pro ty, kdo ho nechápou – ale nešel k nemocnému, nýbrž jen kolem něho, připojil se k nejstarší kněžně a spolu s ní kráčel dále do ložnice, k vysoké posteli pod hedvábnými nebesy. Od postele šli kníže s kněžnou k zadním dveřím a zmizeli za nimi, ale před koncem bohoslužby se jeden po druhém zase vrátili na svá místa. Pierre nevěnoval této okolnosti více pozornosti než čemukoli jinému a jednou provždy se v duchu rozhodl, že vše, co se kolem něho dnes večer děje, je nevyhnutelně nutné.

Tóny chrámového zpěvu zmlkly a ozval se hlas duchovního, který uctivě blahopřál nemocnému k přijetí svátosti. Nemocný ležel stále stejně nehybně, jako bez života. Kolem něho se všechno pohnulo, zazněly kroky a šepot, zvláště pronikavý šepot Anny Michajlovny.

Pierre slyšel, jak říká:

„Musíme ho ihned přenést na postel, zde naprosto není možno...“

Nemocného obklopili lékaři, kněžny a sluhové, takže Pierre už neviděl tu červenavě žlutou hlavu s šedivou hřívou, která mu po celou dobu bohoslužby ani na okamžik nezmizela z očí, i když přitom viděl jiné lidi. Podle opatrných pohybů těch, kdo obstoupili křeslo, uhodl, že umírajícího zvedají a přenášejí.

„Drž se mé ruky, nebo ho pustíš...“, zaslechl polekaný šepot jednoho ze sluhů, „zespodu... ještě jeden,“ ozývaly se hlasy a namáhavé oddechování a šoupání nohou se zrychlovalo, jako by tíha, kterou nesli, byla nad jejich síly.

Když ho tito lidé, mezi nimi i Anna Michajlovna, mýjeli, spatřil na chvíli přes záda a šíje nosičů širokou, vyklenutou, tlustou, obnaženou hrud' nemocného, jeho tučná ramena, zvednutá, jak ho nesli pod pažďí, a šedou kučeravou lví hlavu. Tato hlava s neobyčejně širokým čelem a lícními kostmi, s krásnými smyslnými ústy a s majestátním chladným pohledem nebyla znetvořena blízkostí smrti. Byla právě taková, jakou ji Pierre viděl před třemi měsíci, když ho hrabě posílal do Petrohradu. Nyní však se bezvládně kymácela při nestejněm chůzi lidí, kteří ho nesli, a chladné, nezúčastněné oči hleděly do prázdna.

Po krátkém pobíhání kolem vysoké postele se lidé, kteří nesli nemocného, rozešli. Anna Michajlovna se dotkla Pierrovy ruky a vyzvala ho: „Pojďte!“ Pierre s ní šel k posteli, na níž spočíval nemocný v slavnostní poloze, která měla zřejmě jakýsi vztah k právě přijaté svátosti. Hlavu měl vysoko podepřenou poduškami. Ruce byly symetricky položené dlaněmi dolů na zelené hedvábné pokrývce. Když k němu Pierre přistoupil, díval se hrabě přímo na něho, ale takovým pohledem, jehož smysl a význam pochopit není v lidské moci. Buď ten pohled neříkal nic než prostě to, že dokud jsou oči otevřené, musí se někam dívat, nebo říkal až příliš mnoho. Pierre se zastavil v nejistotě, co má dělat, a tázavě se ohlédl na svou rádkyni Annu Michajlovnu. Anna Michajlovna chvatně pokynula očima k ruce nemocného a ústy k ní poslala vzdušný polibek. Pierre opatrně vytáhl krk, aby nezavadil o příkrývky, a podle její rady políbil mohutnou, širokou, masitou ruku. Avšak ani ruka, ani jediný sval ve tváři hraběte se nepohnuly. Pierre se znovu podíval na Annu Michajlovnu s němou otázkou, co teď. Anna Michajlovna ukázala pohledem na křeslo vedle postele. Pierre se poslušně posadil do křesla a opět se tázal očima, udělal-li správně, co měl. Anna Michajlovna souhlasně přikývla. Pierre zaujal opět naivně symetrický postoj egyptské sochy a se zřejmým pocitem trapnosti, že jeho nemotorné tlusté tělo zabírá tolik místa, soustřeďoval všechny své duševní síly na to, aby se zdál co nejmenší. Díval se na hraběte. Hrabě hleděl na místo, kde byl obličej Pierrův ve chvíli, kdy

stál. Z výrazu Anny Michajlovny bylo vidět, že si je vědoma dojemné vážnosti této chvíle, kdy se naposledy shledává otec se synem. To trvalo dvě minuty; Pierrovi připadaly jako celá hodina. Náhle se mohutné svaly a vrásky v obličejí hraběte Bezuchova začaly křečovitě svírat. Cukání se stupňovalo, krásná ústa se zkřivila (teprve nyní Pierre pochopil, jak blízko je jeho otec smrti) a vydala nejasný, chraptivý zvuk. Anna Michajlovna se pozorně dívala nemocnému do očí, snažíc se uhádnout, co si přeje, a hned ukazovala na Pierra, hned na nápoj, hned na přikrývku, hned šeptala jméno knížete Vasilije. V očích i v obličejí nemocného se zračila netrpělivost. Vypjal všechny síly, aby obrátil oči k sluhovi, který stál po celou dobu u hlav jeho postele.

„Ráčeji chtít obrátit na druhý bok,“ zašeptal sluha a přistoupil, aby obrátil tváří ke stěně těžké tělo hraběte.

Pierre mu vstal na pomoc.

Když hraběte obraceli, zůstala jedna jeho ruka bezvládně vzadu a on se ji marně snažil přitáhnout. A buď že si všiml hrůzy, s jakou Pierre pohlédl na tu neživou ruku, nebo že se mu umírající hlavou mihla v té chvíli nějaká jiná myšlenka, hrabě se podíval na tu neposlušnou ruku, na výraz hrůzy v Pierrově tváří, pak zase zpět na ruku, a na obličejí se mu objevil slabý, trpitelný úsměv, který se tak nehodil k jeho rysům, úsměv vyjadřující ironii nad vlastní bezmocností. Při pohledu na něj pocítil Pierre neočekávaně tíhu na prsou a lechtání v nose a slzy mu zastřely zrak. Nemocného převrátili na bok tváří ke stěně. Vzdychl.

„Usnul,“ řekla Anna Michajlovna, když zahlédla kněžnu, která ji přišla vystřídat. „Pojďme.“

Pierre vyšel z pokoje.

XXI

V přijímacím pokoji nebyl nikdo kromě knížete Vasilije a nejstarší kněžny, kteří seděli pod podobiznou Kateřiny Veliké a o čemsi spolu živě hovořili. Jakmile spatřili Pierra a je-

ho průvodkyni, zmlkli. Pierrovi se zdálo, že kněžna něco schovala a zašeptala:

„Nemohu tu ženskou ani vidět.“

„Catiche dala připravit čaj do malého salonu,“ pravil kníže Vasilij Anně Michajlovně. „Jděte, má milá Anno Michajlovno, a pojezte něco, nebo nevydržíte.“

Pierrovi neřekl nic, jen mu s účastí stiskl nahoře paži. Pierre s Annou Michajlovnou šli tedy do petit salon.

„Nic tak neosvěží po probdělé noci jako šálek toho výborného ruského čaje,“ pochvaloval si Lorrain s jistou dávkou zdrženlivosti; stál uprostřed malého salonu před stolem, na němž byl připraven čajový příbor a studená večeře, a srkal čaj z tenkého čínského šálku bez ouška. Okolo stolu se shromáždili pro posílnění všichni, kdo strávili dnešní noc v domě hraběte Bezuchova. Pierre se na tento malý okrouhlý salon se zrcadly a s malými stolečky velmi dobře pamatoval. Protože neuměl tančit, sedával rád, když byl v hraběcím domě ples, v této malé zrcadlové síni a pozoroval, jak tudy procházejí dámy ve večerních toaletách, s brilianty a s perlami na nahých šíjích, a prohlížejí se v jasně osvětlených zrcadlech, která několikrát odrážejí jejich obraz. Nyní byl tento pokoj uprostřed noci skrovně osvětlený dvěma svícemi, na jednom malém stolku byl nedbale rozestavený čajový příbor a mýsy a seděli tu nejrozličnější lidé ve všedních šatech, šeptali si mezi sebou a každým pohybem, každým slovem dávali najevo, že nikdo z nich nezapomíná na to, co se teď děje a co se ještě má stát v ložnici. Pierre nejedl, ačkoli měl chuť. Ohlédl se tázavě na svou vůdkyni a spatřil, že se po špičkách vrací do přijímacího pokoje, kde zůstali kníže Vasilij s nejstarší kněžnou. Pierre soudil, že je to tak nutné, a po krátkém otálení šel za ní. Anna Michajlovna stála vedle kněžny a obě mluvily najednou vzrušeným šepotem:

„Dovolte, kněžno, abych sama věděla, co je nutné a co ne,“ říkala hubená kněžna, patrně stejně rozčilená, jako když přibouchla dveře svého pokoje.

„Ale milá kněžno,“ přesvědčovala ji mírně Anna Michajlovna a zastoupila jí cestu, aby nemohla jít do ložnice, „nebude to příliš namáhavé pro ubohého strýčka, právě teď, kdy potřebuje odpočinek? Rozmluva o světských věcech ve chvíli, kdy jeho duše je už připravena...“

Kníže Vasilij seděl v křesle ve své familiární póze, vysoko přehodiv nohu přes nohu. Tváře mu silně cukaly, a jak byly pokleslé, zdály se dole tlustší než nahoře; tvářil se však jako člověk, který nevěnuje rozmluvě obou dam mnoho pozornosti.

„Milá Anno Michajlovno, nechte přece Catiche, aby udělala, co uzná za vhodné. Víte, jak ji má hrabě rád.“

„Nevím ani, co ta listina obsahuje,“ obrátila se kněžna ke knížeti Vasiliji a ukázala mu pouzdro z vykládané kůže, jež držela v ruce. „Vím jen, že jeho pravá poslední vůle je v jeho psacím stole a tohle je nějaká zapomenutá listina...“

Chtěla obejít Annu Michajlovnu, ale ta skočila směrem ke dveřím a opět se jí postavila do cesty.

„Já vím, má milá, dobrá kněžno,“ řekla Anna Michajlovna a uchopila pouzdro tak pevně, že bylo jasné, že je hned tak nepustí. „Milá kněžno, prosím vás, snažně vás prosím, ušetřte ho. Zapřísahám vás ...“

Kněžna mlčela. Ozývaly se jen zvuky usilovného boje o pouzdro. Bylo zřejmé, že promluví-li kněžna, nebude to pro Annu Michajlovnu nic lichotivého. Anna Michajlovna držela pevně, ale přesto si její hlas uchovával všechnu svou sladkou vlácnost a měkkost.

„Pierre, pojďte sem, příteli. Myslím, že při rodinné poradě není zbytečný; není-liž pravda, kníže?“

„Proč mlčíte, mon cousin?“ zvolala náhle kněžna tak hlasitě, že to uslyšeli až v saloně a polekali se jejího hlasu. „Proč mlčíte, když si tu bůhví kdo dovoluje plést se do rodinných záležitostí a dělat scény na prahu pokoje umírajícího? Intrikánko!“ zasípala zlostně a ze vší síly trhla pouzdrum, ale Anna Michajlovna udělala pár kroků, aby měla k pouzdru blíže, a chytila ji za ruku.

„Ó!“ řekl kníže Vasilij vyčítavě a s údivem. Vstal. „To je směšné. No tak, pusťte přece. Dejte si říci.“

Kněžna pustila pouzdro.

„Vy také!“

Anna Michajlovna neposlechla.

„Pusťte, říkám vám. Beru vše na sebe. Půjdu a zeptám se ho. Já... To snad už stačí.“

„Ale kníže,“ pravila Anna Michajlovna, „popřejte mu chvíli klidu po příjetí tak veliké svátosti. Pierre, řekněte přece svůj

názor,“ obrátila se k mladému muži, jenž postoupil až k nim a udiveně se díval na rozzuřený obličej kněžnin, který ztratil veškerý společenský nátěr, a na cukající líce knížete Vasilije.

„Uvědomte si, že ponese odpovědnost za následky,“ řekl kníže Vasilij stroze, „nevíte, co děláte.“

„Nestoudnice!“ vykřikla kněžna a neočekávaně se vrhla na Annu Michajlovnu a vyrvala jí pouzdro.

Kníže Vasilij sklopil hlavu a rozhodil rukama.

V té chvíli se dveře – ty strašné dveře, na něž se Pierre tak dlouho díval a jež se otvíraly tak tiše – prudce, hlučně rozletěly, až bouchly o stěnu, vyběhla z nich prostřední kněžna a sepjala ruce.

„Co děláte!“ zvolala zoufale. „Umírá a vy mě necháváte samotnou!“

Nejstarší kněžna upustila pouzdro. Anna Michajlovna se bleskurychle sehnula, uchopila věc, o níž se přeli, a vběhla do ložnice. Nejstarší kněžna i kníže se vzpamatovali a šli za ní. Za několik okamžiků odtud vyšla nejstarší kněžna s bledou, suchou tváří a kousala se do spodního rtu. Když spatřila Pierra, objevil se jí na obličejí výraz nezkrotného vzteku.

„No, radujte se přece,“ řekla mu, „čekal jste na to.“

Zaštkala, zakryla si tvář šátkem a vyběhla z místnosti.

Po ní vyšel kníže Vasilij. Dopotácel se k pohovce, na níž seděl Pierre, svezl se na ni a zakryl si oči rukou. Pierre si všiml, že je bledý a brada se mu třese jako v zimnici.

„Ach příteli!“ řekl a vzal Pierra za loket. V jeho hlase zaznívala srdečnost a malátnost, jakou u něho Pierre ještě nikdy nepozoroval. „Jsme tak hříšní, tak klameme jiné, a k čemu? Je mi téměř šedesát, příteli... Vždyť já... Všechno skončí smrtí, všechno. Smrt je strašná.“ A rozplakal se.

Anna Michajlovna přišla poslední. Tichým, pomalým krokem přistoupila k Pierrovi.

„Pierre...!“ řekla jen.

Pierre se na ni tázavě podíval. Políbila ho na čelo, skrápějíc je slzami. Chvíli mlčela.

„Není ho už...“

Pierre na ni pohlédl přes brýle.

„Pojďte, doprovodím vás. Snažte se plakat. Člověku nic neuleví jako slzy.“

Odvedla ho do temného salonu a Pierre byl rád, že mu tam nikdo nevidí do obličejů. Anna Michajlovna ho opustila, a když se vrátila, spal s rukou pod hlavou hlubokým spánkem.

Druhý den ráno řekla Anna Michajlovna Pierrovi:

„Ano, drahý příteli, je to velká ztráta pro nás pro všechny. O vás ani nemluví. Ale Bůh vám pomůže, jste mlád a pánem obrovského bohatství, jak doufám. Závěť ještě nebyla otevřena. Znáš vás dosti dobře, abych věděla, že se vám z toho nezatočí hlava, ale přinese vám to povinnosti, a musíte být statečný.“

Pierre mlčel.

„Někdy později vám možná řeknu, příteli, že kdybych tam nebyla bývala, bůhví jak by to bylo dopadlo. Víte, strýček mi ještě předevčírem slíbil, že nezapomene na Borise. Bohužel však už neměl čas... Doufám, drahý příteli, že vyplníte přání svého otce.“

Pierre ničemu z toho nerozuměl a díval se na kněžnu Annu Michajlovnu mlčky, rozpačitě se červenaje. Po rozmluvě s ním odjela Anna Michajlovna zase k Rostovovým a ulehla. Když se ráno probudila, vyprávěla Rostovovým a všem známým podrobně o smrti hraběte Bezuchova. Řekla, že hrabě zemřel tak, jak by si sama přála zemřít, a že jeho konec byl nejen dojemný, nýbrž i poučný; poslední shledání otce se synem bylo tak dojemné, že na ně nemůže vzpomenout bez slz a že neví, kdo si v těchto strašných chvílích vedl lépe – otec, jenž se v posledních okamžicích života rozpomenul na všechno a na všechny a řekl synovi taková dojemná slova, nebo Pierre, na něhož byl žalostný pohled, jak byl zdrcen, ale jak se přesto snažil skrýt svůj žal, aby nezarmoutil umírajícího otce. „Je to skličující, ale k něčemu přece dobré; povznáší to duši, vidíme-li takové lidi, jako byl starý hrabě nebo jako je jeho syn, hodný svého otce,“ pravila. O chování kněžny a knížete Vasilije mluvila s rozhořčením také, ale jen šeptem a pod pečetí velkého tajemství.

XXII

V Lysých Horách, na panství knížete Nikolaje Andrejeviče Bolkonského, očekávali každý den příjezd mladého knížete Andreje s kněžnou; avšak toto očekávání nijak nenarušovalo pravidelný chod života v domě starého knížete. Od té doby, co byl za vlády Pavlovy vypovězen na vesnici, neopouštěl generál en chef kníže Nikolaj Andrejevič, jenž měl ve společnosti přezdívku le roi de Prusse¹⁾, své Lysé Hory, kde žil s dcerou, kněžnou Marjou, a s její společnicí mademoiselle Bourienne. Za nové vlády měl povolen pobyt v hlavních městech, ale zůstával dál na vesnici a nikam nejezdil říkáje, že potřebuje-li ho někdo, pojedě toho půldruhého sta verst do Lysých Hor i z Moskvy, ale on sám že nepotřebuje nikoho a nic. Říkával, že jsou pouze dva prameny lidských neštěstí – zahálka a pověra – a pouze dvě ctnosti – činnost a rozum. Zabýval se výchovou své dcery, a aby v ní vypěstoval obě hlavní ctnosti, dával jí hodiny algebry a geometrie a rozdělil celý její život tak, aby měla stále co dělat. Sám byl ustavičně zaměstnán buď psaním pamětí, nebo výpočty z vyšší matematiky, nebo soustružením tabáček, prací v zahradě či dohlížením na stavbě, neboť na jeho statku se neustále něco stavělo. A protože hlavní podmínkou činnosti je pořádek, byl v jeho životě pořádek doveden až k nejvyšší přesnosti. K jídlu usedal vždy za týchž neměnných okolností, na hodinu i na minutu přesně. Na lidi kolem sebe, od dcery až po služebnictvo, byl drsný a nesmlouvavě přísný, a tím, třebaže nebyl krutý, budil strach a úctu, jaké by snadno nedosáhl ani nejkřutější člověk. Přestože byl na odpočinku, a tudíž bez vlivu na státní záležitosti, považoval každý náčelník gubernie, kde měl kníže statek, za svou povinnost ho navštívit

¹⁾ Pruský král.

a stejně jako stavitel, zahradník nebo kněžna Marja čekal ve vysoké přípravně před jídelnou, až kníže ve stanovenou hodinu vyjde ven. V této přípravně zakoušeli všichni stejný pocit úcty, a dokonce strachu ve chvíli, kdy se otevřely nesmírně vysoké dveře pracovny a v nich se objevila malá postavička starce v napudrované paruce, s malýma suchýma ručkama a s šedým převislým obočím, které někdy – když se nasupilo – zastíralo lesk moudrých a mladých zářivých očí.

Ráno toho dne, kdy měli přijet mladí, vešla kněžna Marja jako obvykle v určenou hodinu do přípravní, aby pozdravila otce, a plna strachu se křížovala a v duchu se modlila. Vcházela sem tak každý den a každý den se modlila, aby ranní setkání dobře dopadlo.

Starý sluha v napudrované paruce, který seděl v přípravně, neslyšně vstal a šeptem řekl: „Račte.“

Za dveřmi bylo slyšet rovnoměrné vrčení soustruhu. Kněžna nesměle stiskla kliku lehce, volně se otvírajících dveří a zůstala stát na prahu. Kníže se ohlédl od soustruhu a pokračoval v práci.

Ohromná pracovna byla plná věcí, které zřejmě ani na chvíli neležely ladem. Velký stůl, pokrytý knihami a plány, vysoké zasklené skříně knihovny s klíči ve dveřích, vysoký pult pro psaní vstoje a na něm otevřený sešit, soustruh s rozloženými nástroji a kolem dokola rozsypané hobliny – to všechno svědčilo o neustálé, různorodé a systematické činnosti. Podle pohybů malé nohy, obuté v tatarskou čižmu vyšívanou stříbrem, a podle pevného tlaku suché žilnaté ruky bylo vidět, že kníže je ve svém svěžím stáří ještě pln vytrvalé a houževnaté síly. Dokončil ještě několik kruhů, pak sundal nohu z pedálu, otřel dláto a hodil je do koženého vaku u soustruhu, přistoupil ke stolu a kývl na dceru. Nikdy svým dětem nežehnal, jen nastavil dceři pichlavou, dosud neoholenou tvář a přísně, ale zároveň pozorně a něžně si ji prohlédl a řekl:

„Zdráva...? No tak se posad.“

Uchopil sešit geometrie s vlastnoručně psaným textem a přitáhl si nohou křeslo.

„Na zítřek!“ pravil, rychle našel stránku a ostrým nehem zatřhl odstavec od jednoho paragrafu k druhému.

Kněžna se naklonila nad stůl a sehnula se nad sešitem.

„Počkej, máš tu dopis,“ řekl náhle stařec, vytáhl z poličky připevněné nad stolem obálku popsanou ženským písmem a hodil ji na stůl.

Když kněžna spatřila dopis, vyskočily jí na tváři červené skvrny. Chvatně jej vzala a sklonila se nad ním.

„Od Héloisy?“ zeptal se kníže, odhaluje v chladném úsměvu nažloutlé, ale ještě zdravé zuby.

„Ano, od Julie,“ odpověděla kněžna, plaše vzhledla a stejně plaše se usmála.

„Pustím ti ještě dva dopisy, ale třetí si přečtu,“ řekl kníže přísně. „Bojím se, že si tam píšete samé hlouposti. Třetí si přečtu.“

„Přečtete si třeba tenhle, mon père,“ odpověděla kněžna, zarděla se ještě víc než prve a podávala mu dopis.

„Řekl jsem, že třetí, tak třetí,“ řekl úsečně kníže, odstrčil dopis, opřel se lokty o stůl a přitáhl si sešit s geometrickými obrazy.

„Nu, slečinko,“ pobídl ji a naklonil se blízko k ní nad sešit, položil jednu ruku na lenoch křesla, v němž seděla, takže byla ze všech stran obklopena jeho tabákovou a stařecky štiplavou vůní, kterou tak dávno znala. „Nu, slečinko, tyto trojúhelníky jsou si podobné; ráčíš vidět, úhel abc...“

Kněžna ulekaně vnímala otcovy oči, jež se leskly tak blízko ní, červené skvrny se jí rozlévaly po celém obličejí a bylo jasné, že nic nechápe a tolik se bojí, že jí strach brání v pochopení všech dalších otcových výkladů, byť byly sebejasnější. Těžko říci, zda byl vinen učitel nebo žačka, ale každý den se opakovalo totéž; kněžně se tmělo v očích, nic neviděla, nic neslyšela, jen cítila vedle sebe suchý obličej přísného otce, cítila jeho dech a jeho vůni a myslela jen na to, aby už byla z této pracovní venku a mohla se zabývat úlohou o samotě. Stařec se vztekal: hlučně odstrkoval a zase přisunoval křeslo, v němž seděl, přemáhal se, aby nevybuchl, ale přesto se skoro pokaždé rozčílil, huboval a někdy i mrštil sešitem.

Kněžna odpověděla nesprávně.

„No, a pak že nejsi hloupá husa!“ vykřikl kníže, odstrčil sešit a prudce se odvrátil; ale ihned vstal, prošel se, pohladil kněžnu po vlasech a zase si sedl.

Přítáhl si křeslo a pokračoval ve výkladu.

„Takhle to nejde, kněžno, tak to nejde,“ řekl, když kněžna zavřela sešit s uloženým úkolem a chystala se odejít, „matematika je veliká věc, má slečinko. A aby ses podobala těm našim hloupým paničkám, to nechci. Zvykneš si na ni a po čase si ji zamiluješ.“ Popleskal ji dlaní po tváři. „Hloupost ti vyprchá z hlavy.“

Chtěla už odejít, ale zastavil ji posunkem a vytáhl z přihrádky vysokého pultu novou, ještě nerozřezanou knihu.

„Tady ti posílá ta tvá Héloisa ještě nějaký Klíč svátosti. Náboženská kniha. Do víry se nikomu nepletu. Prohlédl jsem si to. Tu máš. No jdi, jdi.“

Poklepal ji po rameni a sám za ní zavřel dveře.

Kněžna Marja se vrátila do svého pokoje se smutným, polekaným výrazem, který ji málokdy opouštěl a činil její nehezkou, chorobnou tvář ještě ošklivější; usedla k psacímu stolu, celému pokrytému miniaturními portréty a zavalenému sešity a knihami. Kněžna byla právě tak nepořádná, jako byl její otec pořádný. Položila sešit s geometrií na stůl a nedočkavě rozpečetila dopis. Byl od její nejmilejší přítelkyně z dětství, Julie Karaginové, té Julie, která byla na oslavě jmenin u Rostovových.

Julie psala:

„Drahá a vzácná přítelkyně, jak strašná a zdrcující věc je odloučení! Marně si říkám, že polovina mého bytí a mého štěstí jste Vy a že přes vzdálenost, která nás dělí, jsou naše srdce spojena nerozlučnými pouty; mé srdce se bouří proti osudu a přes zábavy a radovánky, jimiž jsem obklopena, nemohu potlačit jakýsi smutek, který v hloubi srdce pocítuji od našeho rozloučení. Proč nejsme spolu jako tehdy v létě ve Vašem velkém saloně na modré pohovce, na té pohovce, kde jsme si svěřovaly nejdůvěrnější myšlenky? Proč nemohu, jako před třemi měsíci, čerpat nové duševní síly ve Vašem pohledu, tak sladkém, tak mírném a tak pronikavém, v těch očích, jež jsem tak milovala a které vidím před sebou, když Vám píši?“

Když kněžna Marja došla k tomuto místu, povzdechla si a pohlédla do trojdílného zrcadla, jež stálo napravo od ní. Obrazelo se v něm nehezké, slabé tělo s hubeným obličejem. Oči, vždy smutné, dívaly se teď na sebe do zrcadla ještě beznadějněji. Lichotí mi, pomyslela si kněžna, odvrátila se a pokračovala ve čtení. Avšak Julie přítelkyni nelichotila: kněžniny oči,

velké, hluboké a zářivé (jako by z nich někdy tryskaly celé proudy paprsků hřejivého světla), byly skutečně tak hezké, že velmi často zastíraly ošklivost celého obličejce a byly působivější než sebevětší krása. Kněžna však nikdy nespátřila krásný výraz svých očí, výraz, jaký měly ve chvílích, kdy nemyslí na sebe. Jakmile se podívala do zrcadla, nabyla její tvář, jako ostatně u všech lidí, napjatého, nepřírozeného a nehezkého výrazu. Četla dál:

„Celá Moskva nemluví o ničem jiném než o válce. Jeden z mých bratrů je už v cizině, druhý je v gardě, která se dává na pochod k hranicím. Náš drahý panovník opustil Petrohrad a soudí se, že chce vystavit svůj drahocenný život válečnému nebezpečí. Dej Bůh, aby ten korsický netvor, který ničí mír v Evropě, byl poražen andělem, jehož nám Všemohoucí ve svém milosrdenství dal za panovníka. Nemluvím-li o bratrech, připravila mě tato válka o vztah velmi drahý mému srdci. Mám na mysli mladého Nikolaje Rostova, který při své vznětlivosti nemohl snést nečinnost, opustil univerzitu a vstoupil do armády. Ach drahá Marie, přiznám se Vám, že i když je velice mlád, způsobil mi jeho odjezd k armádě velký zármutek. Tento mladý muž, o němž jsem Vám vyprávěla už v létě, má v sobě tolik ušlechtilosti a opravdového mládí, že se s tím v našem století dvacetiletých starců málokdy setkáme. Je zejména neobyčejně upřímný a statečný. Je tak čistý a poetický, že můj vztah k němu, jakkoli letmý, byl jednou z nejsladších radostí mého ubohého srdce, které už tolik trpělo. Jednou Vám budu vyprávět o tom, jak jsme se rozloučili a co všechno jsme si při tom řekli. Nyní je to ještě příliš živé. Ach drahá přítelkyně, jak jste šťastna, že neznáte tyto radosti a tuto krutou trýzeň! Jste šťastna, protože trýzeň je vždy silnější než radosti. Víím dobře, že hrabě Nikolaj je příliš mlád, aby mi mohl být něčím víc než jen přítelem, ale toto sladké přátelství, tento vztah, tak poetický a čistý, mé srdce potřebovalo. Leč nemluvme už o tom. Poslední a největší novinkou, která zaměstnává celou Moskvu, je smrt starého hraběte Bezuchova a dědictví po něm. Představte si, že tři kněžny dostaly jen nějakou maličkost, kníže Vasilij nic; všechno zdědil pan Pierre, jenž byl nadto uznán za zákonitého syna, to jest hraběte Bezuchova, a vlastníka jednoho z nejkrásnějších majetků v Rusku. Povídá se, že kníže Vasi-

lij hrál v celé té historii podivnou úlohu a že odjel do Petrohradu s ostudou.

Musím přiznat, že se příliš nevyznám ve věcech následnictví a dědictví, ale jedno vím, že od té doby, co se ten mladík, jehož jsme všichni znali jednoduše pod jménem pan Pierre, stal hrabětem Bezuchovem a vlastníkem jednoho z největších bohatství v Rusku, bavím se skvěle pozorováním, jak se změnil tón a chování matek, které mají dcery na vdávání, i samých dívek k tomuto individu, jež mi, mimochodem řečeno, vždy připadalo jako chudinka. Protože se všichni už dva roky baví tím, že mi nabízejí ženichy, jež většinou neznám, udělala nyní ze mne moskevská sňatková kronika hraběnku Bezuchovovou. Ale jistě cítíte, že nijak nestojím o to, abych se jí stala. A když už jsme u toho vdávání, musím Vám svěřit, že tetička všech, Anna Michajlovna, mi nedávno prozradila pod pečeti největšího tajemství, že pro Vás chystají ženicha. Není to nikdo jiný než syn knížete Vasilije Anatol, jehož chtějí oženit s bohatou a urozenou osobou, aby se usadil; a volba rodičů padla na Vás. Nevím, jak se na to díváte, ale považovala jsem za svou povinnost Vás na to upozornit. Říká se, že je velmi hezký a velmi prostopášný; to je všechno, co jsem se o něm mohla dozvědět.

Avšak už dost toho povídání. Končím druhý list a maminka pro mne vzkazuje, že jdeme na večeři k Apraksinovům. Přečtěte si mystickou knihu, kterou Vám posílám a která tady vzbudila rozruch. Jsou v ní sice některé věci, jež slabý lidský rozum jen nesnadno pochopí, ale přesto je to obdivuhodná kniha a čtení v ní uklidňuje a povznáší duši. Sbohem. Uctivé poručení panu otci a pozdravy slečně Bouriennové. Líbám Vás z celého srdce.

Julie“

P. S. Napište mi, co je nového s Vaším bratrem a s jeho roztočilou ženuškou.“

Kněžna se zamyslela, pak se zádumčivě usmála (zář jasných očí jí přitom docela změnila obličej), rychle vstala a těžkým krokem přistoupila ke stolu. Vytáhla papír a ruka se jí po něm hbitě rozletěla. Psala odpověď:

„Drahá a vzácná přítelkyně. Váš dopis z třináctého mi způsobil velkou radost. Máte mě tedy stále ráda, má poetická Julie! Odloučení, o němž tak hořce mluvíte, nemělo na Vás svůj obvyklý vliv. Vy si stěžujete na odloučení, a co bych měla – kdybych si to dovolila – říkat já, odloučená ode všech, kdo jsou mi drazí? Ach, nebýt útěchy, kterou nám skýtá náboženství, byl by život opravdu smutný. Proč mi přičítáte takovou přísnost, když mluvíte o svých citech k onomu mladému muži? V tom ohledu jsem přísná jenom k sobě. Chápu tyto city u jiných, i když je nemohu schválit, protože jsem je nikdy nepocítila, ale rozhodně je neodsuzuji. Zdá se mi pouze, že láska křesťanská, láska k bližnímu, láska k vlastním nepřítelům, je šlechetnější, sladší a krásnější než city, které mohou vzbudit krásné oči mladého muže v poetické a milující dívce, jako jste Vy.

Zpráva o smrti hraběte Bezuchova nám došla ještě před Vaším dopisem a mého otce velmi rozrušila. Říká, že to byl předposlední reprezentant velkého století a že nyní je řada na něm; ujišťuje však, že udělá vše, co je v jeho moci, aby to bylo co nejpozději. Kež nás Bůh ochraňuje před takovým neštěstím! Nemohu sdílet Vaše mínění o Pierrovi, jehož jsem znala ještě jako dítě. Vždy se mi zdálo, že má velmi dobré srdce, a to je vlastnost, které si u lidí nejvíce vážím. Pokud jde o jeho dědictví a o roli, jakou při tom hrál kníže Vasilij, je to smutné pro ně pro oba. Ach drahá přítelkyně, slova našeho božského Spasitele, že snáze projde velbloud uchem jehly, než boháč vejde do království nebeského, jsou strašlivě pravdivá; lituji knížete Vasilije, ale ještě více je mi líto Pierra. Tak mladý, a už na něm spočívá tíha takového bohatství – kolika pokušením bude musit odolat! Kdybych měla vyslovit své největší přání, chtěla bych být chudší než nejchudší žebrák. Tisícere díky, drahá přítelkyně, za knihu, kterou mi posíláte a která u Vás způsobila takový rozruch. Avšak jelikož mi píšete, že mezi dobrými věcmi najdou se v ní též takové, jež slabý lidský rozum nemůže postihnout, zdá se mi poněkud zbytečně zabývat se takovou nesrozumitelnou četbou, neboť je-li nesrozumitelná, nemůže přinést užitek. Nikdy jsem nedovedla pochopit vašeň, s jakou si někteří lidé matou rozum horlivým čtením mystických knih, jež vyvolávají v jejich duchu jen pochybnosti, dráždí jejich obraznost a nutí je k neustálému přehánění, zcela pro-

tichůdnému křesťanské prostotě. Čtème apoštoly a evangelium, nesnažme se vniknout do toho, co v sobě chovají nadpřirozeného, neboť jak bychom se my, ubozí hříšníci, mohli odvážit činit si nároky na zasvěcení do těch strašných a posvátných tajemství Prozřetelnosti, pokud nosíme tělesnou schránku, která spouští neproniknutelný závoj mezi námi a věčností? Věnujme se raději studiu vznešených zásad, jak se máme chovat zde na zemi, zásad, které nám zanechal náš božský Spasitel; snažme se jim přizpůsobit a následovat je, přesvědčme sami sebe, že čím méně popouštíme uzdu svému rozumu, tím je to milejší Bohu, jenž zavrhuje všechno vědění nepocházející od něho. Čím méně se snažíme vniknout do toho, co se mu zlíbilo zatajit našemu vědomí, tím dříve nám to sám odhalí božím duchem. O ženichovi mi otec neřikal nic, zmínil se pouze, že dostal dopis od knížete Vasilije a že očekává jeho návštěvu. Pokud jde o sňatek, který pro mne chystají, musím Vám říci, drahá a vzácná přítelkyně, že se dívám na manželství jako na božské zřízení, jemuž je třeba se podrobit. Byť to pro mne bylo sebetrudnější, uloží-li mi někdy Všemohoucí povinnosti manželky a matky, budu se je snažit plnit podle svých sil co nejvěrněji, aniž se budu znepokojoval zkoumáním svých citů vůči tomu, koho mi dá za manžela. Od bratra jsem dostala dopis, v němž mi oznamuje, že přijede se ženou na Lysé Hory. Tato radost bude mít jen krátké trvání, poněvadž nás opouští a odjíždí do té nešťastné války, do níž jsme se dostali bůhví jak a proč. O válce se nemluví jen u Vás, v ohnisku všeho dění a společnosti, nýbrž i sem, doprostřed polních prací a klidu přírody – jak si lidé z města obyčejně představují venkov – krutě doléhají ohlasy války. Můj otec nemluví než o pochodech a odvetných pochodových manévrech, tedy o věcech, jimž ani za mák nerozumím. A především, když jsem šla na svou obvyklou procházku po vesnici, byla jsem svědkem srdcervoucí scény... Byla to skupina rekrutů, které od nás posílali k armádě... Musela byste vidět stav, v jakém byly matky, ženy a děti mužů, kteří odjížděli, a slyšet pláč jedněch i druhých! Řekla byste, že lidstvo zapomnělo na zákony svého božského Spasitele, jenž hlásal lásku a odpouštění křivd, a vidí svou největší zásluhu v umění navzájem se zabíjet.

Sbohem, drahá a vzácná přítelkyně, necht' Vás božský Spasi-

tel a jeho přesvatá matka uchovají pod svou svatou a mocnou ochranou.

Marie“

„Ach, vy vyřizujete korespondenci, kněžno, já jsem si svou už vyřídila. Psala jsem své ubohé matce,“ štěbetala rychle příjemným, plnozvučným hláskem usměvavá m-lle Bourienne, ráčkujíc a vnášejíc do soustředěného a zachmuřeného světa kněžny Marji zcela jinou, lehkomyšlně veselou a samolibou atmosféru.

„Kněžno, musím vás upozornit,“ dodala tišším hlasem, „le prince a eu une altercation – altercation,“ řekla, zdůrazňujíc hrčivé r a se zalíbením se poslouchajíc, „vynadal Michailu Ivanyči. Má velmi špatnou náladu, je velmi nevrlý. Tak abyste věděla...“

„Ah! chère amie,“ odpověděla Marja, „už jsem vás jednou prosila, abyste mě nikdy neupozorňovala na to, jakou má otec náladu. Nedovolím si ho posuzovat a nechtěla bych ani, aby to činili jiní.“

Pohlédla na hodiny, zjistila, že promeškala pět minut, které už měla věnovat hře na klavichord, a s polekanou tváří spěchala do hudebního pokoje. Podle zavedeného domácího řádu mezi dvanáctou a druhou hodinou kníže odpočíval a kněžna hrála na klavichord.

XXIII

Šedovlasý komorník seděl a podřimoval, naslouchaje chrápání knížete, jež sem doléhalo z obrovské pracovny. Ze vzdáleného křídla domu, přes zavřené dveře, bylo slyšet dvacetkrát opakované obtížné pasáže Dusíkovy sonáty.

V té chvíli zastavil před podjezdem kočár s bryčkou, z kočáru vystoupil kníže Andrej, pomohl své ženě při vystupování a pustil ji napřed. Šedovlasý Tichon v paruce vystrčil hlavu ze

dveří přípravy, šeptem oznámil, že kníže odpočívá, a honem zase dveře zavřel. Věděl, že ani synův příjezd, ani žádné mimořádné události nesmějí porušit obvyklý denní pořádek. Kníže Andrej to patrně věděl právě tak dobře jako Tichon; pohlédl na hodinky, jako by si chtěl ověřit, nezměnil-li otec za tu dobu, co ho neviděl, své zvyky, a když se přesvědčil, že ne, obrátil se k ženě:

„Vstane za dvacet minut. Pojdme zatím za kněžnou Marjou.“

Malá kněžna za ten čas ztloustla, ale její oči se nezměnily a krátký usměvavý růk s chmýřím se při řeči zvedal stejně mile a vesele jako dřívě.

„Ale to je úplný palác,“ řekla muži, rozhlížejíc se kolem sebe s výrazem, s jakým se říkají poklony hostiteli, jenž pořádá ples. „Pojdme, rychle...“ Rozhlédla se a usmála se na Tichona, na muže i na sluhu, který je doprovázel.

„To cvičí Marie? Pojdme potichu, musíme ji překvapit.“

Kníže Andrej šel za ní se zdvořilým a smutným výrazem v očích.

„Zestárnul jsi, Tichone,“ poznamenal, když míjel starce, jenž mu políbil ruku.

Z postranních dveří před pokojem, z něhož se ozývaly zvuky klavichordu, vyběhla roztomilá světlovlasá Francouzka. M-lle Bourienne se zdála nadšením všecka bez sebe.

„Ach, jak bude kněžna šťastna! Konečně! Musím ji jít upozornit.“

„Ne, ne, prosím vás... Vy jste slečna Bouriennová; znám vás z přátelství, jež k vám chová moje švagrová,“ řekla kněžna a políbila se s ní. „Nečeká nás!“

Vykořčili ke dveřím hudebního pokoje, z něhož se ozývala stále znovu a znovu opakovaná pasáž. Kníže Andrej se zastavil a zamračil se, jako by očekával něco nepříjemného.

Kněžna vešla. Melodie umlkla uprostřed a ozvaly se výkřiky, pak těžké kroky kněžny Marji a zvuky polibků. Když vešel do pokoje kníže Andrej, objímaly se obě kněžny, jež se viděly jen kratičkou dobu při jeho svatbě, a líbaly se, kam se jim zrovna v první chvíli naskytlo. M-lle Bourienne stála vedle nich s rukou na srdci a nábožně se usmívala; bylo vidět, že je stejně hotova k pláči jako ke smíchu. Kníže Andrej pokrčil rameny a zamračil se jako milovník hudby, když zaslechne falešný tón.

Obě ženy se pustily, ale zase znovu, jako by se bály, že něco zmeškají, se chytily za ruce, líbaly se na ně, odtrhovaly je, opět se líbaly na tvář a náhle proti všemu nadání knížete Andreje se rozplakaly a znovu se začaly líbat. M-lle Bourienne také uronila slzu. Knížeti Andreji to bylo zřejmě trapné, ale oběma ženám se zdálo zcela přirozené, že pláčou, a patrně je ani nenapadlo, že by se toto setkání mohlo odehrát jinak.

„Ah! chère...! Ah! Marie...!“ řekly náhle obě najednou a rozesmály se. „Dnes v noci se mi zdálo...“ – „Vy jste nás opravdu nečekali...? Ach Marie, vy jste zhubla...“ – „A vy jste se spravila...“

„Okamžitě jsem paní kněžnu poznala,“ připojila se m-lle Bourienne.

„A já nic netušila...!“ zvolala kněžna Marja. „Ach, Andreji, neviděla jsem vás.“

Kníže vzal sestru za ruce, políbil se s ní a řekl jí, že je stejná *pleurnicheuse*¹⁾, jako bývala. S obličejem ještě zaslzeným pozvedla k němu kněžna Marja skloněnou hlavu a podívala se na něho zamilovaným, hřejivým, mírným pohledem svých velikých, zářivých, v té chvíli překrásných očí.

Malá kněžna hovořila bez ustání. Krátký horní ret s chmýřím se jí vždy na okamžik na patřičném místě dotkl červeného spodního, ale ihned se zas zvedl v úsměvu, při němž se jí leskly zuby i oči. Vyprávěla příhodu, která je potkala na Spaské hoře a jež jí mohla být při jejím stavu nebezpečná, ihned nato oznámila, že nechala všechny své šaty v Petrohradě a vůbec si nedovede představit, v čem tady bude chodit, že se Andrej docela změnil, že se Kitty Odincovová provdala za nějakého starce a že mají pro kněžnu Marju ženicha, *pour tout de bon*²⁾, ale o tom že si pohovoří později. Kněžna Marja se stále ještě mlčky dívala na bratra a v jejích překrásných očích se zračila láska a smutek. Bylo vidět, že její myšlenky jdou svou cestou, nezávisle na štěbetání švagrové. Uprostřed jejího vyprávění o poslední slavnosti v Petrohradě se zeptala bratra:

„Ty opravdu jedeš do války, André?“ a vzdychla.

Líza vzdychla také.

1) Plačka.

2) Opravdového.

„Dokonce už zítra,“ odpověděl bratr.

„Opouští mě a nechává mě tady, bůhví proč, a právě když mohl být povýšen...“

Kněžna Marja ji nenechala domluvit, a rozpřádajíc dál nit svých myšlenek, obrátila se k ní a laskavým zrakem utkvěla na jejím bříšku.

„Už je to jisté?“ zeptala se.

Kněžnina tvář se změnila. Vzdychla.

„Ano, jisté,“ řekla. „Ach, je to tak strašné...“

Rtík jí poklesl. Líza přitulila tvář k tváři švagrové a znovu se nečekaně rozplakala.

„Potřebuje si odpočinout,“ řekl kníže Andrej zamračeně. „Že ano, Lízo? Odveď ji s sebou, já půjdu za tatínkem. Je stále stejný?“

„Stále stejný. Nevím, jak tobě se bude zdát,“ odpověděla kněžna vesele.

„Pořád hodiny a procházky alejí? Soustruh?“ ptal se kníže Andrej se sotva znatelným úsměvem, který prozrazoval, že při své lásce a úctě k otci má pochopení pro jeho koníčky.

„Stále tytéž hodiny a soustruh, a pak ještě matematika a mé hodiny geometrie,“ říkala kněžna Marja radostně, jako by hodiny geometrie patřily k nejpříjemnějším zážitkům jejího života.

Když uplynulo dvacet minut, jež chyběly do času, kdy kníže vstával, přišel Tichon zavolat mladého knížete k otci. Na počest synova příjezdu udělal stařec ve svých zvycích výjimku: poručil, aby k němu pustili syna ve chvíli, kdy se oblékal k obědu. Kníže se strojil postaru, nosil kaftan a paruku. Když k němu Andrej vešel (nikoli s oním opovržlivým výrazem a způsobem, jaké si nasazoval v salonech, nýbrž s živým pohledem, jaký měl při rozmluvě s Pierrem), seděl stařec v toaletním pokoji na širokém křesle potaženém safiánem, v peignoiru a svěřoval Tichonovým rukám úpravu své hlavy.

„Á! Voják! Chceš porazit Bonaparta?“ zeptal se a potřásal napudrovanou hlavou, pokud mu to dovoloval cop, zaplétaný Tichonem. „Dej se do toho pořádně alespoň ty, nebo bude brzy počítat mezi své poddané i nás. Vítám tě!“ A nastavil mu tvář k políbení.

Stařec měl po poledním spánku dobrou náladu. (Říkával, že

spánek po obědě je stříbro, kdežto před obědem zlato.) Radostně pokukoval zpod hustého převíslého obočí po synovi. Kníže Andrej k němu přistoupil a políbil ho na označené místo. Nepokračoval však v rozmluvě na otcovo oblíbené téma – ironizování dnešních vojáků, a zejména Bonaparta.

„Tak jsem k vám přijel s těhotnou ženou, tatínku,“ řekl a živými očima, plnými úcty, sledoval každé hnutí v otcově tváři. „Jak vám slouží zdraví?“

„Nemocní, brachu, bývají jen hlupáci nebo prostopášníci, ale ty mě znáš: od rána do večera mám co dělat, žiji střídme – a jsem tedy zdrav.“

„Chvála bohu,“ řekl syn s úsměvem.

„Bůh s tím nemá co dělat. Nu, vyprávěj,“ pobídl ho, vraceje se k svému koníčku, „jak vás Němci naučili bojovat s Bonapartem podle té vaší nové vědy, které říkáte strategie.“

Kníže Andrej se usmál.

„Nechte mě vzpamatovat, tatínku,“ řekl a z jeho úsměvu bylo patrné, že mu otcovy slabůstky nebrání v úctě a lásce k němu. „Vždyť ještě ani nevím, jak to bude s bydlením.“

„Nepovídej, nepovídej,“ vykřikl stařec, chytil syna za ruku a potřásl copánkem, aby zjistil, je-li pevně zapleten. „Dům je pro tvou ženu připravený. Kněžna Marja ji provede, všechno jí ukáže a bude mít při tom řeči jako vody. To je ženská záležitost. Jsem rád, že přijela. Sedni si a vypravuj. Operaci Michelsonovy armády rozumím, Tolstého také... Současné vyloďení... Co bude dělat jižní armáda? Prusko, neutralita... o tom vím. Co Rakousko?“ říkal, vstal z křesla a začal přecházet po pokoji; Tichon běhal za ním a podával mu části oděvu. „Co Švédsko? Jak projdou Pomořany?“

Když kníže Andrej viděl naléhavost otcových otázek, začal zprvu neochotně, ale potom během vyprávění stále živěji a živěji vykládat operační plán chystaného tažení, nejdříve rusky a potom ze zvyku přešel do francouzštiny. Vysvětloval, že devadesátitisícová armáda má ohrožovat Prusko, aby je donutila vzdát se neutrality a vstoupit do války, že část těchto vojsk se má ve Stralsundu spojit se švédskými vojsky, že dvě stě dvacet tisíc Rakušanů spolu se stotisícem Rusů má operovat v Itálii a na Rýně, že se padesát tisíc Rusů a padesát tisíc Angličanů vylodí v Neapoli, zkrátka že na Francouze má zaútočit z různých

ných stran celkem půlmilionová armáda. Starý kníže neprojevil o vyprávění sebemenší zájem, jako by neposlouchal, oblékal se dál v chůzi a třikrát neočekávaně Andreje přerušil. Poprvé se zastavil a vykřikl:

„Bílou, bílou!“

To znamenalo, že mu Tichon podával jinou vestu, než chtěl. Podruhé se zastavil s otázkou:

„A bude rodit brzy?“ S výtkou pokýval hlavou a řekl: „To není dobře! Pokračuj, pokračuj!“

Potřetí, když už kníže Andrej končil svůj výklad, zaspíval kníže falešným stařeckým hlasem: „Malbrough s'en va-t-en guerre, dieu sait quand reviendra.³⁾“

Syn se jen usmál.

„Neříkám, že bych ten plán schvaloval. Jen jsem vám vyložil, co je. Napoleon si už také sestavil plán, a není o nic horší.“

„No, nového jsi mi neřekl nic.“ A stařec si zamýšleně zamumlal sám pro sebe: „Dieu sait quand reviendra.“ – „Jdi do jídelny.“

XXIV

Ve stanovenou hodinu vešel kníže, oholen a napudrován, do jídelny, kde už ho očekávali snacha, kněžna Marja, m-lle Bourienne a stavitel, jenž byl z podivného rozmaru knížete také zván ke stolu, ač při svém nevýznamném postavení nemohl nijak doufat v takovou čest. Kníže sice v životě důsledně dbal stavovských rozdílů a málokdy pouštěl ke stolu dokonce i velmi významné gubernské úředníky, ale na staviteli Michailovi Ivanoviči, jenž v koutě smrkal do kostkovaného kapesníku, z ničeho nic dokazoval, že všichni lidé jsou si rovni, a nejednou vštěpoval dceři, že Michail Ivanovič není o nic horší než

³⁾ Malbruk na vojnu jede, kdy vrátí se, ví bůh. (Stará francouzská lidová píseň, zkomolenina jména Marlborough.)

oni dva. U stolu se kníže nejčastěji obracel právě k nemluvnému Michailovi Ivanoviči.

V jídelně, neobyčejně vysoké jako všechny pokoje v domě, čekali na příchod knížete také sloužící a číšníci, každý za jednou židlí; správce domu s ubrouskem přes ruku přehlížel prostřený stůl, mrknutím dával znamení lokajům a neustále bloudil nepokojným pohledem od nástěnných hodin ke dveřím, v nichž se měl objevit kníže. Kníže Andrej si prohlížel obrovský, jemu dosud neznámý zlatě zarámovaný obraz, který v podobě stromu zobrazoval rodokmen knížat Bolkonských a byl umístěn proti stejné obrovskému rámu s portrétem vládnoucího knížete s korunou na hlavě, jenž byl podle podání Rurikovým potomkem a zakladatelem rodu Bolkonských. Obraz byl neumělý, patrně dílo domácího malíře. Kníže Andrej při pohledu na ten rodokmen vrtěl hlavou a usmíval se, jako když se někdo dívá na portrét, který v přesnosti detailů zachází až do směšnosti.

„Jak ho tu na všem poznávám!“ řekl kněžně Marje, jež k němu přistoupila.

Kněžna Marja na něho pohlédla udiveně. Nechápala, čemu se usmívá. Všechno, co vyšlo od otce, vzbuzovalo v ní posvátnou úctu, nepodléhající kritice.

„Každý máme svou Achillovu patu,“ pokračoval Andrej. „Při jeho obrovském rozumu upadat do takové směšnosti!“

Kněžna nemohla pochopit smělost, s níž bratr kritizoval otce, a chystala se mu něco namítnout, když z pracovny zazněly očekávané kroky; kníže vešel jako vždy rychle a vesele, jako by svými chvatnými způsoby chtěl kontrastovat přísnému domácímu řádu. V tom okamžiku začaly velké hodiny odbíjet druhou a jiné ze salonu tenkým hláskem odpovídaly. Kníže se zastavil; jeho živé, zářivé a přísné oči pod hustým převislým obočím přelétly všechny přítomné a utkvěly na malé kněžně. Malá kněžna zakoušela v té chvíli pocit, jaký mají dvořané při příchodu cara, pocit strachu a úcty, jež vzbuzoval tento stařec v celém svém okolí. Pohládl kněžnu po hlavě a pak ji nemotorným pohybem popleskal po šíji.

„Rád, rád vás vidím,“ řekl, ještě pronikavěji se jí podíval do očí, pak se rychle obrátil a šel si sednout na své místo. „Posadte se, posadte se. Michail Ivanoviči, posadte se.“

Vykázal snaše místo vedle sebe. Číšník jí přistrčil židli.

„No, no!“ prohlédl si stařec její zaoblenou postavu. „Pospíšila si, to není dobře!“

Zasmál se suše, chladně a nepřijemně, jako se smál vždy – jen ústy, nikoli očima.

„Chodit, hodně chodit se musí, co možná nejvíc, co možná nejvíc,“ dodal.

Malá kněžna neslyšela nebo nechtěla slyšet, co jí říká. Mlčela a vypadala zaraženě. Kníže se jí zeptal na otce a teprve nyní odpověděla a usmála se. Zeptal se jí na společné známé; kněžna oživala čím dál tím víc a rozhovořila se, vyřizovala knížeti pozdravy a vykládala městské klepy.

„Chudinka hraběnka Apraksinová ztratila manžela a mohla si oči vyplakat,“ mluvila stále živěji a živěji.

Čím více živosti kněžna projevovala, tím přísněji a přísněji se na ni kníže díval a najednou, jako by jí byl dostatečně prohlédl a učinil si o ní přesný úsudek, odvrátil se od ní a oslovil Michaila Ivanoviče.

„Víte, Michail Ivanoviči, že našemu Bonapartovi bude horko? Jak mi vyprávěl kníže Andrej (mluvil o svém synovi vždy jen jako o knížeti Andreji), chystají se na něho pořádné síly! A my dva jsme ho považovali za úplného budižkničemu!“

Michail Ivanovič si nebyl jist, kdy spolu „oni dva“ takto posuzovali Bonaparta, ale chápal, že ho kníže potřebuje, aby mohl začít svůj oblíbený rozhovor, a pohlédl nerozhodně na mladého knížete v očekávání, co z toho vzejde.

„Mám v něm velikého taktika,“ řekl kníže synovi, ukazuje na stavitele.

A rozmluva se stočila opět na válku, na Bonaparta, na současné generály a státníky. Zdálo se, že je kníže přesvědčen, že všichni současní činitelé jsou kluci, kteří neznají ani vojenskou, ani státnickou abecedu, a že Bonaparte je malý ubohý Francouz, který má úspěch jen proto, že tu nejsou Poťomkinové nebo Suvorovové, aby se mu postavili; ale nejen to – byl přesvědčen dokonce i o tom, že v Evropě nejsou žádné politické potíže, že není válka, nýbrž jakási loutková komedie, v níž hrají dnešní lidé a tváří se při tom důležitě. Kníže Andrej vesele snášel otcovy posměšky namířené proti současníkům a se zřejmým potěšením ponoukal otce k řeči a naslouchal mu.

„Všechno, co bývalo, vypadá dnes hezky,“ namítl, „ale cožpak právě Suvorov neupadl do léčky, kterou mu nastražil Moreau, a neuměl se z ní dostat?“

„Kdo ti to řekl? Kdo to řekl?“ vykřikl kníže. „Suvorov!“ Prudce odstrčil talíř a Tichon jej obratně chytil. „Suvorov...! Přemýšlej trochu, kníže Andreji! Byli dva: Bedřich a Suvorov... Moreau! Moreau by byl býval zajat, kdyby byl měl Suvorov volné ruce: ale svazoval mu je Hof-Kriegs-Wurst-Schnapps-Rath. Toho mu byl čert dlužen. Počkej, však vy ještě ty Hof-Kriegs-Wurst-Schnapps-Rathy poznáte! Nevěděl si s nimi rady Suvorov, tak jak by si s nimi mohl poradit Michajlo Kutuzov! Ba ne, brachu, vy se svými generály proti Bonapartovi nic nepořídíte. Bylo by třeba najmout Francouze, aby svůj svého nepoznal a svůj svého pobíjel. Němce Pahlenu poslali do New Yorku, do Ameriky, pro Francouze Moreaua,“ řekl, narážejce na pozvání, jehož se toho roku dostalo Moreauovi, aby vstoupil do ruských služeb. „To je nápad! Cožpak Potomkinové, Suvorovové, Orlovové byli Němci? Ne, brachu, buďte tam všichni přišli o rozum, nebo už rozum neslouží mně. Nu, pomoz vám pánbůh, uvidíme. Bonaparte je u nich veliký vojevůdce. Hmm...!“

„Netvrdím, že by všechna opatření byla správná,“ řekl kníže Andrej, „ale nemohu pochopit, jak se můžete takhle dívat na Bonaparta. Smějte se, jak chcete, ale Bonaparte je veliký vojevůdce!“

„Michaile Ivanoviči!“ zvolal starý kníže na stavitele, jenž se zabýval pečením v blahé naději, že se na něho zapomnělo. „Neříkal jsem vám, že Bonaparte je veliký taktik? On to říká také.“

„Ovšemže, Vaše Jasnosti,“ odpověděl stavitel.

Kníže se opět zasmál svým studeným smíchem.

„Bonaparte se narodil na šťastné planetě. Má skvělé vojáky. A první, koho napadl, byli Němci. Němce by neporazila jen líná kůže. Co svět světem stojí, byli Němci vždycky bití. A sami nebili nikoho. Jen sami sebe navzájem. Na nich si založil svou slávu.“

A kníže se jal rozebírat všechny chyby, jichž se podle jeho mínění dopustil Bonaparte ve všech svých taženích, a dokonce i ve státnických věcech. Syn mu neodporoval, ale bylo na něm vidět, že stejně jako starý kníže ani on není s to změnit svůj

názor, ať jsou mu uváděny jakékoli důvody. Poslouchal, zdržoval se poznámek a bezděky se divil, jak tento starý člověk, který už tolik let neopouští vesnici, může tak podrobně a dokonale znát a posuzovat vojenské i politické poměry v Evropě za poslední léta.

„Ty si myslíš, že jsem starý a nerozumím současné situaci?“ zakončil kníže. „Já to mám v malíčku! Nespím celé noci. Tak co, kde máš toho svého velkého vojevůdce, kde se ukázal?“

„To by bylo dlouhé dohadování,“ namítl syn.

„Tak si jdi k tomu svému Bonapartovi. M-lle Bourienne, tady máte ještě jednoho obdivovatele toho svého ‚urozeného‘ císaře!“ zvolal výtečnou francouzštinou.

„Vy víte, že nejsem bonapartistka, kníže.“

„Dieu sait quand reviendra...“ zazpíval kníže falešně, ještě falešněji se zasmál a vstal od stolu.

Malá kněžna po celou dobu sporu i po zbytek oběda mlčela a polekanýma očima se dívala hned na kněžnu Marju, hned na tchána. Když vstali od stolu, vzala švagrovou za ruku a odvedla ji do sousedního pokoje.

„Váš otec je tak pronikavý duch,“ řekla. „Snad proto mi nahání strach.“

„Ach, on je tak dobrý!“ zvolala kněžna.

XXV

Kníže Andrej odjížděl druhý den večer. Starý kníže neupustil od starých zvyků a odešel po obědě do svých komnat. Kníže Andrej v cestovním kabátě bez nárameníků balil ve svých pokojích s pomocí komorníka zavazadla. Sám prohlédl lehký kočárek, dohlédl na ukládání zavazadel a dal zapřahat. V pokoji zůstaly jen věci, které vozil vždycky s sebou: krabice, velké stříbrné pouzdro na láhev, dvě turecké pistole a šavle, kterou mu otec přivezl od Očakova jako dárek. Všechny tyto cestovní potřeby měl kníže Andrej v dokonalém pořádku:

všechno bylo jako nové, čisté, v látkových povlacích, pečlivě zavázaných kalounky.

Ve chvílích odjezdu nebo změny způsobu života zmocňuje se obvykle lidí schopných přemýšlet o svých činech vážná nálada. V takových chvílích člověk obyčejně zkoumá minulost a dělá plány do budoucna. Tvář knížete Andreje byla velmi zamyšlená a rozněžnělá. Chodil rychle po pokoji z kouta do kouta s rukama založenýma za zády, díval se před sebe a zadumaně pokyvoval hlavou. Těžko říci, zda pociťoval hrůzu z války, do níž šel, nebo smutek, že opouští ženu – možná že jedno i druhé, ale rozhodně si nepřál, aby ho někdo zastihl v takovém rozpoložení, a proto když uslyšel v síni kroky, rychle spustil ruce, zůstal stát u stolu, jako by zavazoval povlak na krabičce, a nasadil svůj obvykle klidný a neproniknutelný výraz. Byl to těžký krok kněžny Marji.

„Řekli mi, žeš dal zapřahat,“ řekla všecka udýchaná (bylo znát, že běžela), „a chtěla jsem si s tebou ještě pohovořit o samotě. Bůh ví, jak dlouho se neuvídíme. Nezlobíš se, že jsem přišla? Tolik ses změnil, Andrjušo,“ dodala jako na vysvětlenou k předcházející otázce.

Při slově „Andrjušo“ se usmála. Zřejmě jí samé bylo divné pomyšlení, že ten přísný hezký muž je její Andrjuša, hubený skotačivý chlapec, druh z dětství.

„A kde je Líza?“ zeptal se a odpověděl na její otázku jen úsměvem.

„Je tak unavená, že usnula v mém pokoji na pohovce. Ach André! Jaký poklad je ta vaše žena,“ řekla a usadila se proti bratrovi na divan. „Je docela jako dítě, takové milé, veselé dítě. Hned jsem si ji zamilovala.“

Kníže Andrej mlčel, ale kněžna si všimla, že se mu obličejem kmitl ironický, pohrdavý výraz.

„Člověk má být shovívavý k malým slabůstkám; kdo je nemá, André! Nezapomínej, že byla vychována a vyrostla ve společnosti. Vzhledem k tomu není teď její postavení nijak růžové. Musíš se vžít do postavení ostatních lidí. Všechno pochopit znamená všechno odpustit. Pomysli, jak jí, chudince, je, po životě, na jaký byla zvyklá, když se musí rozloučit s mužem a zůstat sama na vesnici, a ke všemu v jejím stavu! To je velmi těžké.“

Kníže Andrej se díval na sestru a usmíval se, jako se usmíváme, když posloucháme lidi, o nichž se domníváme, že v nich čteme jako v otevřené knize.

„Ty žiješ na vesnici a život ti tu nepřípadá nijak strašný,“ namítl.

„Já, to je něco jiného. Nač mluvit o mně! Já si jiný život nepřeji a ani si ho nemohu přát, protože nic jiného neznám. Ale představ si, André, co to je pro mladou ženu ze společnosti, pochovat svá nejlepší léta na vesnici, sama, protože tatínek je stále zaměstnán a já... však mě znáš..., že zrovna nehýřím veselostí..., pro ženu zvyklou na nejlepší společnost. Jediná m-lle Bourienne...“

„Moc se mi nelíbí, ta vaše Bourienne,“ poznamenal kníže Andrej.

„Ó ne! Ona je velmi milá a hodná, a hlavně – je to ubohá dívka. Nemá nikoho, nikoho. Abych pravdu řekla, nejenže ji nepotřebuji, ale dokonce mi překáží. Ty víš, že jsem vždycky byla samotářka, a teď je to ještě horší. Jsem ráda sama... Mon père ji má velice rád. Ona a Michail Ivanyč, to jsou dva lidé, k nimž je vždy laskavý a vlídný, protože jsou odkázáni na jeho dobrodiní. Jak říká Sterne: ‚Nemilujeme lidi tolik pro dobro, které nám prokázali, jako pro dobro, které jsme prokázali my jim.‘ Mon père se jí ujal jako sirotka na dlažbě a ona je opravdu hodná. A mon père má rád její způsob čtení. Večer mu nahlas čítává. Umí krásně předčítat.“

„No dobrá, ale řekni mi pravdu, Marie, nebývá ti někdy při otcově povaze těžko?“ zeptal se znenadání Andrej.

Kněžnu Marju ta otázka překvapila, ale pak se jí polekala.

„Mně...? Mně...? Mně těžko?!“ opakovala.

„Byl vždycky tvrdý, ale teď se myslím stává někdy nesnesitelným,“ pokračoval kníže. Vyjádřil se tak odmítavě o otci patrně naschvál, aby sestru uvedl do rozpaků, nebo aby ji vyzkoušel.

„Ty jsi ve všem dobrý, André, ale způsob tvého myšlení je příliš hrdý,“ odpověděla kněžna, sledujíc spíše nit vlastních myšlenek než rozhovor, „a to je velký hřích. Cožpak je možné posuzovat otce? A i kdyby to bylo možné, což takový člověk, jako je mon père, může vzbuzovat jiný cit než zbožňování? Jsem vedle něho tak spokojená a šťastná! Přála bych si jen, aby všichni byli tak šťastni jako já.“

Bratr nedůvěřivě zavrtěl hlavou.

„Jen jedna věc je pro mne těžká – to ti povím po pravdě, André – a to jsou otcovy názory na náboženství. Nechápu, jak člověk tak ohromného rozhledu jako on může tak bloudit a nevidět, co je jasné jak den. To je mé jediné trápení. Ale i v tom ohledu vidím v poslední době obrat k lepšímu. Jeho posměšky už nejsou tak jízlivé a jednoho mnicha dokonce přijal a dlouho s ním rozmlouval.“

„No, má milá, bojím se, že ty i tvůj mnich zbytečně plýtváte stříbrkem,“ řekl kníže Andrej s laskavou ironií.

„Ah! mon ami! Stále jen se modlím k Bohu a doufám, že mě vyslyší. André,“ řekla po chvíli ticha plaše, „mám k tobě velkou prosbu.“

„Copak, holčičko?“

„Prosím tě, slib mi, že neodmítneš. Nebude tě to stát žádnou námahu a nebude v tom nic, co by tě ponižovalo. Ale mne tím uklidníš. Slib mi to, Andrjušo,“ žádala a schovala ruku v pompadúrce; držela v ní cosi, ale ještě to neukazovala, jako by to, co držela, bylo předmětem její prosby a jako by dříve, než dostane od Andreje slib, nemohla toto cosi z kabelky vytáhnout.

Dívala se na bratra nesmělým, prosebným pohledem.

„I kdyby mě to stálo největší námahu...“, odpověděl kníže Andrej, jako by už tušil, oč jde.

„Mysli si, co chceš! Já vím, jsi stejný jako mon père. Mysli si, co chceš, ale udělej to pro mne. Udělej, prosím tě! Nosil to už otec mého otce, náš dědeček, ve všech válkách...“ Stále ještě nevytahovala to, co držela v pompadúrce. „Tak slibuješ mi to?“

„Samozřejmě; oč jde?“

„André, žehnám tě svatým obrázkem a ty mi slib, že jej nikdy nesundáš... Slibuješ?“

„Jestli neváží dva pudy a nevytáhne mi krk... Abych ti udělal radost,“ pravil kníže Andrej, ale ihned toho litoval, když zpozoroval zármutek, který se objevil na sestřině tváři při tomto žertu. „Velmi rád, opravdu velmi rád, holčičko,“ dodal.

„Zachráni tě proti tvé vůli, smiluje se nad tebou a obrátí tě k sobě, protože jen v něm je pravda a útěcha,“ řekla hlasem chvějícím se vzrušením a slavnostně, v obou rukou, držela před bratrem starodávný oválný obrázek Spasitele s černou lící, ve stříbrném rouchu, na tenounkém stříbrném řetízku.

Pokřičovala se, políbila obrázek a podala ho Andrejovi.

„Prosím tě, André, kvůli mně...“

Z velkých očí jí zářily paprsky dobrého, tichého světla. Tyto oči osvětlovaly celý neduživý, hubený obličej a neobyčejně jej zkrášlovaly. Bratr si chtěl medailonek zavěsit na krk, ale ona ho zarazila. Andrej pochopil, pokřičoval se a políbil obrázek. Na jeho tváři se zračily něha i ironie zároveň.

„Merci, mon ami.“

Kněžna ho políbila na čelo a opět usedla na divan. Mlčeli.

„Jak jsem ti už řekla, André, buď dobrý a velkodušný, jaký jsi byl vždy. Neposuzuj Lízu přísně,“ začala. „Je tak milá a hodná a její postavení teď není záviděníhodné.“

„Mám dojem, Mášo, že jsem ti neřikal nic, z čeho bys mohla soudit, že si na svou ženu stěžuji nebo že jsem s ní nespokojen. Proč mi to všechno povídáš?“

Kněžně Marje vyskočily na tvářích červené skvrny a ona se provinile odmlčela.

„Já jsem ti neřikal nic, ale tobě už někdo něco řekl. A to mě mrzí.“

Červené skvrny na čele, na šíji i na tvářích kněžny Marji ještě ztmavěly. Chtěla něco říci, ale nemohla to vyslovit. Bratr uhodl: malá kněžna po obědě plakala, říkala, že tuší nešťastný porod, že se bojí, a stěžovala si na svůj osud, na tchána i na muže. Když se vyplakala, usnula. Knížeti Andreji se sestry zželelo.

„Chci, abys věděla jedno, Mášo – nemohu nic vyčítat, nic jsem nevyčítal a nikdy nebudu vyčítat své ženě, a sám sobě v poměru k ní také nic nemohu vytknout; a tak to bude vždy, za všech okolností... Ale chceš-li znát pravdu... chceš vědět, jestli jsem šťastný? Ne. Je ona šťastná? Ne. Proč? Nevím...“

Při těchto slovech vstal, přistoupil k sestře, sklonil se k ní a políbil ji na čelo. Jeho krásné oči zářily moudrým, dobrým, nezvyklým jasnem, ale nedíval se na sestru, nýbrž přes její hlavu do tmy otevřených dveří.

„Pojďme za ní, musíme se rozloučit. Nebo jdi napřed, vzbud ji a já přijdu za chvíli. Petruško!“ zavolal na komorníka. „Pojď sem, odnes to. Tohle na sedadlo a to na pravou stranu.“

Kněžna Marja vstala a zamířila ke dveřím. Na prahu se zastavila.

„Kdybyste měl víru, André, obrátil byste se k Bohu, aby vám dal lásku, kterou necítíte, a vaše prosba by byla vyslyšena.“

„No – leda snad to,“ odpověděl kníže Andrej. „Jdi, Mášo, přijdu hned.“ Cestou k sestřinu pokoji, v galerii, jež spojovala jeden dům s druhým, potkal kníže Andrej mile se usmívající m-lle Bourienne, která se už potřetí za ten den vynořila na opuštěných chodbách proti němu s nadšeným a naivním úsměvem.

„Ach, domnívala jsem se, že jste ve svém pokoji!“ řekla a bůhvíproč se začervenala a sklopila oči. Kníže Andrej se na ni přísně podíval. Na jeho tváři se náhle objevila zlost. Neodpověděl, ale nepodíval se jí do očí a přelétl její čelo a vlasy tak pohrdavým pohledem, že Francouzka zrudla a beze slova se vzdálila. Když došel k sestřinu pokoji, byla už kněžna vzhůru a z otevřených dveří zazníval její veselý hlásek, drmolící jedno slovo za druhým. Mluvila, jako by si po dlouhém půstu chtěla vynahradit ztracený čas.

„No, jen si představte starou kněžnu Zubovovou s falešnými kudrlinkami a s ústy plnými falešných zubů, jako by chtěla vyzvat čas na souboj... Cha, cha, cha, Marie!“

Přesně touž větu, kterou říkala cizím lidem o kněžně Zubovové, a přesně týž smích slyšel kníže Andrej od své ženy už asi pětkrát. Tiše vstoupil do pokoje. Kněžna, tlustoučká a ruměná, seděla v křesle s ruční prací v rukou a bez oddechu mluvila a mluvila, probírala petrohradské vzpomínky, a dokonce i fráze. Kníže Andrej došel až k ní, pohladil ji po hlavě a zeptal se jí, odpočinula-li si po cestě. Odpověděla mu a pokračovala ve štěbetání.

Kočár se šestispřežím stál u podjezdu. Venku byla temná podzimní noc. Kočí neviděl ani na oj. Na schůdcích před domem pobíhali lidé se svítilnami. Obrovský dům svítil velkými okny do noci. V předsíni se kupila čeled', toužící se rozloučit s mladým knížetem; v sále byli lidé patřící k rodině: Michail Ivanovič, m-lle Bourienne, kněžna Marja a malá kněžna. Knížete Andreje si zavolal do své pracovny otec, jenž si přál rozloučit se s ním mezi čtyřma očima. Všichni čekali, až vyjdou ven.

Když Andrej vešel do pracovny, seděl starý kníže s brýlemi spuštěnými na nos a v bílém županu, v němž nepřijímal nikoho kromě syna, u stolu a psal. Ohlédl se.

„Tak jedeš.“ A pokračoval ve psaní.

„Přišel jsem se rozloučit.“

„Polib mě tady,“ a ukázal mu místo na tváři. „Díky, díky!“

„Zač mi děkujete?“

„Za to, že tu neztrácíš čas a nedržíš se ženské za sukni. Služba především. Díky, díky!“ A psal dál, až mu od skřipajícího pera odletovaly krůpěje. „Chceš-li mi něco říct, mluv. Ty dvě věci mohu dělat najednou,“ dodal.

„Jde mi o ženu... Mrzí mě, že vám ji tu nechávám na starosti...“

„Nepovídej hlouposti. Řekni přímo, co chceš.“

„Až bude její čas, pošlete do Moskvy pro porodníka... Aby tu byl.“

Starý kníže se zastavil, jako by nechápal, a upřel přísné oči na syna.

„Já vím, že nikdo nemůže pomoci, nepomůže-li si příroda sama,“ říkal kníže Andrej ve zřejmých rozpacích. „Uznávám, že z milionu případů bývá jen jeden nešťastný, ale to je taková její i moje představa. Něco jí napovídali, něco se jí zdálo, a má strach!“

„Hm... hm...“, mumlal starý kníže a dopisoval list. „Udělám to.“ Načmáral podpis a najednou se čile otočil k synovi a zasmál se.

„Je to špatné, co?“

„Co je špatné, tatínku?“

„Žena!“ řekl starý kníže krátce a významně.

„Nerozumím,“ pravil kníže Andrej.

„V tom se nedá nic dělat, chlapče,“ pravil kníže, „takové jsou všechny, odženit se už stejně nemůžeš. A neboj se – nikomu to nepovím – a ty sám to stejně víš.“

Chytil ho za ruku svou malou kostnatou dlaní, potřásl mu jí a pohlédl synovi přímo do obličeje bystrými očima, které jako by prohlédaly člověka skrz naskrz, a opět se zasmál svým studným smíchem.

Syn vzdychl a přiznal tím, že mu otec porozuměl. Stařec dál skládal a pečetil dopisy a s typickým chvatem bral a odhazoval pečetní vosk, pečetítka i papíry.

„Co dělat? Je hezká. Všechno udělám. Buď klidný,“ říkal úsečně mezi prací.

Andrej mlčel: bylo mu příjemné i nepříjemné zároveň, že mu otec rozumí. Starý vstal a podal synovi dopis.

„Poslyš,“ řekl mu, „o ženu neměj starost: co je možné udělat, udělám. A teď poslouchej: odevzdáš Michailu Illarionoviči dopis. Píšu mu, aby tě nechal sloužit na dobrých místech a ne nechával tě dlouho pobočníkem – to je mizerná funkce! Řekni mu, že se na něho pamatuji a mám ho rád. A napiš mi, jak tě přijal. Bude-li dobrý, služ. Syn Nikolaje Andrejeviče Bolkonského nebude u nikoho sloužit z milosti. Nu, a teď pojď sem.“

Mluvil tak rychle, že polykal půlky slov, ale syn na to byl zvyklý a rozuměl mu. Kníže ho dovedl k sekretáři, odklopil víko, vytáhl schránku a z ní sešit popsany dlouhým, velkým a hustým písmem.

„Jisté umřu dřív než ty. Tady jsou mé zápisky, po mé smrti je odevzdej panovníkovi. A tady je bankovní list a dopis: je to odměna tomu, kdo napíše dějiny suvorovských válek. Poslat do akademie. Tady jsou mé poznámky, až tu nebudu, čti si v nich, budou ti užitečné.“

Andrej neřekl otci, že bude jistě ještě dlouho živ. Chápal, že to je zbytečné.

„Všechno splním, tatínku,“ slíbil.

„Nu, a teď sbohem!“ Dal synovi políbit ruku a objal ho. „Pamatuj si jedno, kníže Andreji: jestliže tě zabijí, bude mě to, starého člověka, bolet...“ Odmlčel se a najednou pokračoval křiklavým hlasem: „Ale dovím-li se, že ses nechoval jako syn Nikolaje Bolkonského, budu se... stydět!“ zavřískl.

„To jste mi nemusel říkat, tatínku,“ řekl syn s úsměvem.

Starý mlčel.

„Ještě jsem vás chtěl poprosit,“ pokračoval kníže Andrej, „zabijí-li mě a budu-li mít syna, nepouštějte ho od sebe, jak jsem vám včera říkal, ať vyroste u vás... prosím.“

„Nemám ho tedy nechat ženě?“ zeptal se stařec a zasmál se.

Stáli mlčky proti sobě. Bystré oči starce se upíraly přímo do očí synových. Náhle se mu ve spodní části obličeje cosi zachvělo.

„Rozloučili jsme se... jdi!“ řekl najednou. „Jdi!“ vykřikl zlostně a hlasitě a otevřel dveře pracovny.

„Co se děje, co je?“ ptaly se obě kněžny, když spatřily knížete Andreje a na chvíli se mihnuvší postavu zlostně křičícího

starce v bílém županu, bez paruky a s brýlemi sklouznuvšími na konec nosu.

Kníže Andrej vzdychl a neodpověděl.

„No tak,“ obrátil se k ženě, a v tom jeho „no tak“ zněl chladný posměšek, jako by říkal: „Teď předvedte, co umíte.“

„André, už?“ řekla malá kněžna celá bledá a dívala se na muže se strachem v očích.

Objal ji. Vykřikla a skácela se mu v bezvědomí do náručí.

Opatrně vyprostil rameno, na němž ležela, pohlédl jí do tváře a zvolna, šetrně ji posadil do křesla.

„Adieu, Marie,“ řekl tiše sestře, vzal ji za obě ruce, políbil ji a rychlým krokem vyšel z pokoje.

Malá kněžna ležela v křesle a m-lle Bourienne jí třela spánky. Kněžna Marja podpírala švagrovou, ale uplakanýma, překrásnýma očima se stále ještě dívala na dveře, za nimiž zmizel kníže Andrej, a žehnala mu. Z pracovny jako výstřely zaznívaly opakované zlostné zvuky starcova smrkání. Sotva kníže Andrej odešel, otevřely se rychle dveře a vyhlédla přísná postava starce v bílém županu.

„Odjel? To je dobře,“ pravil starý kníže, popuzeně pohlédl na omdlelou malou kněžnu, vyčítavě zavrtěl hlavou a bouchl dveřmi.

ČÁST DRUHÁ

I

V říjnu roku 1805 byla ruská vojska rozložena ve vesnicích a městech arcivévodství Rakouského, ale z Ruska stále přicházely nové a nové pluky a ubytovávaly se blízko pevnosti Braunau, takže jejich pobyt působil obyvatelstvu nemalé potíže. V Braunau byl hlavní stan vrchního velitele Kutuzova.

Jedenáctého října 1805 připravoval se jeden z pěších pluků, který právě připochodoval k Braunau a byl ubytován půl míle od města, k přehlídce před vrchním velitelem. Ačkoli krajina i prostředí tu byly naprosto cizí (ovocné sady s cihlovými ploty, střechy kryté taškami, hory rýsující se v dálce) a přes to, že obyvatelstvo, které si vojáky zvědavě prohlíželo, bylo neruské, vypadal pluk úplně jako každý jiný ruský pluk, který se připravuje k přehlídce někde uprostřed Ruska.

Za posledního pochodového výkonu přišel kvečeru rozkaz, že vrchní velitel vykoná přehlídku pluku na pochodu. Ačkoli smysl rozkazu nebyl veliteli pluku jasný a vznikla pochybnost, je-li tím míněna polní, nebo parádní uniforma, bylo na poradě s veliteli praporů rozhodnuto předvést pluk v parádní uniformě, a to proto, že je vždy lépe přesolit než nedosolit. A tak vojáci po třicetiverstovém pochodu nezamhouřili po celou noc oka a čistili a upravovali se, pobočníci a velitelé rot počítali a odpočítávali; a k ránu bylo vidět místo roztaženého a neuspořádaného houfu, jakým byl pluk vpředvečer na pochodu, pěkně vyrovnaný útvar o dvou tisících mužů, z nichž každý znal své místo, svůj úkol a měl v pořádku každý řemínek a knoflík, čistý jako sklo. V pořádku bylo nejen to, co bylo vidět na první pohled; kdyby bylo vrchnímu veliteli napadlo podívat se dospod, pod uniformu, byl by našel na každém stejně čistou košili a v každém batohu stanovený počet potřeb, „šití a mytí“, jak tomu vojáci říkají. Jen s jedinou věcí nemohl být nikdo spokojen. Byla to obuv. Víc než polovina lidí měla rozbité boty. Nebylo to však

vinou velitele pluku – ten žádal od rakouských úřadů správkový materiál několikrát po sobě, ale nic nedostal, a pluk měl za sebou tisíc verst pochodu.

Velitel pluku byl starší generál živé povahy, s prošedivělým obočím a skráněmi, silnější postavy, širší v pase než v ramech. Měl na sobě zbrusu novou uniformu se slehlými záhyby a zlatými epoletami, které splývaly dolů v hustých třásních, ale přitom budily dojem, jako by zvedaly jeho plná ramena do výše. Měl vzezření člověka, který šťastně plní jeden z nejslavnostnějších úkolů svého života. Procházel se před čelem pluku s lehce nahrbenými rameny a natřásal se při každém kroku. Bylo vidět, že se svým plukem pyšní, že se v něm cítí šťasten a že všechny jeho duševní síly se upínají jen k pluku; jeho taneční krok zase jako by napovídal, že kromě čistě vojenských zájmů zbývá v jeho duševním okruhu dost místa pro zájmy společenské a pro slabé pohlaví.

„No, kamaráde Michajlo Mitriči,“ obrátil se k jednomu veliteli praporu (velitel praporu vykročil s úsměvem kupředu; bylo vidět, že jsou oba šťastni), „to jsme dnes v noci dostali do těla! Ale zdá se, že to ještě ujde, pluk není nejhorší... Což?“

Velitel praporu vystihl, že z generálovy ironie zaznívá radost, a zasmál se.

„Ani na carské přehlídce bychom to neprohráli!“

„Co je to?“ řekl velitel roztržitě.

V tom okamžiku se totiž vynořili na cestě z města, podél níž byli rozestaveni návěští, dva jezdcí. Byl to pobočník a za ním kozák.

Pobočník byl vyslán z hlavního štábu, aby podal veliteli pluku správné vysvětlení k tomu, co bylo řečeno ve včerejším rozkaze nejasně, a sice, že vrchní velitel si přeje vidět pluk přesně v tom stavu, v jakém pochoduje – v pláštích, v kapucích a beze všech úprav.

Ke Kutuzovovi se dostavil den předtím člen dvorní válečné rady z Vídně s návrhy a požadavky, aby se Kutuzov co nejdříve spojil s armádou arcivévody Ferdinanda a Macka, a Kutuzov, který toto spojení nepovažoval za výhodné, chtěl na podporu svého stanoviska mimo jiné důkazy rakouskému generálovi ukázat, v jakém ubohém stavu přicházejí vojska z Ruska. Proto právě chtěl jet pluku naproti, takže čím horší by byl stav pluku,

tím by mu to bylo příjemnější. Ačkoli pobočník neznal tyto podrobnosti, přece jen vyřídil veliteli pluku kategorický požadavek vrchního velitele, aby lidé měli na sobě pláště a kapuce, jinak že vrchní velitel nebude spokojen.

Po jeho slovech sklonil velitel pluku hlavu, mlčky pokrčil rameny a horkokrevně rozhodil rukama.

„To jsme to vyvedli!“ vyrazil ze sebe. „Vidíte, Michajlo Mitriči, vždyť jsem vám říkal, že když na pochodu, tak v pláštích,“ obrátil se vyčítavě k veliteli praporu. „Ach můj bože!“ dodal ještě a pokročil energicky kupředu. „Páni velitelé rot,“ vykřikl hlasem zvyklým rozkazovat. „Rotmistry...! Ráčí přijet brzo?“ obrátil se k pobočníkovi s výrazem úcty, která zřejmě patřila osobě, na niž se tázal.

„Myslím, že za hodinu.“

„Stačíme se převléct?“

„Nevím, generále...“

Velitel pluku přistoupil k útvaru a dal rozkaz, aby se znovu oblékli do pláštů. Velitelé rot se rozběhli ke svým jednotkám, rotmistři začali zmateně pobíhat (pláště nebyly docela bezvadné) a v tom okamžiku se dosud pravidelné a mlčící čtyřúhelníky pohnuly, roztáhly a zahučely v tlumeném hovoru. Ze všech stran odbíhali a přibíhali vojáci, nadhazovali si zezadu rance a sundávali je přes hlavu, vytahovali z nich pláště, zvedali vysoko ruce a navlékali je do rukávů.

Za půl hodiny bylo zase vše v pořádku, jako dříve, jen čtyřúhelníky byly šedé místo černých. Velitel pluku zase vyšel nadšeným krokem před pluk a prohlédl si ho z dálky.

„Co to má znamenat? Co je to?“ zařval a zastavil se. „Velitele třetí roty...!“

„Velitel třetí roty ke generálovi! Velitele ke generálovi, třetí roty k veliteli...!“ ozývaly se výkřiky postupně v jednotlivých řadách a pobočník běžel hledat důstojníka, který se stále neukazoval.

Když zvuky horlivých hlasů dolehly konečně k cíli, tak zkomoleně, že volaly již „generála k třetí rotě“, vynořil se hledaný důstojník za rotou, a třebaže to byl už starší člověk odvyklý běhat, vyrazil ke generálovi takovým klusem, až se mu špičky bot o sebe zachytávaly a co chvíli škobrtl. Tvářil se stíněně jako školák, který má odříkat úkol a neumí ho. Na obličejí (zarud-

lém patrně z nemírného pití) mu vyskočily skvrny a ústa se zkrivila, jako by nemohla najít svou přirozenou polohu. Zatímco se blížil celý udýchaný a zmírňoval krok, měřil si jej velitel pluku od hlavy až k patám.

„Vy jednou obléknete své lidi do sarafánů! Co to má znamenat?“ spustil na něj s vysunutou bradou a ukázal v řadách třetí roty na vojáka oblečeného do pláště z továrně vyráběného sukna, takže se barvou lišil ode všech ostatních plášťů. „Kde jste se toulal? Čekáme vrchního velitele a vy opouštíte své místo? Co...? Já vás naučím, oblékat lidi na přehlídku do kozáckých kaftanů...! Co...?“

Velitel roty nespouštěl oči z velitele a tiskl stále pevněji prsty ke štítku čapky, jako by v tom hledal záchranu.

„No tak, co myslíte? Koho to tam máte oblečeného za Madara?“ vtipkoval velitel pluku, ale přitom dál pouštěl hrůzu.

„Vaše Excellence...“

„No co, Vaše Excellence? Vaše Excellence! Vaše Excellence! A co je po Vaší Excelenci, co dál – to nikdo neví.“

„Vaše Excellence, to je Dolochof, degradovaný...“ řekl kapitán tiše.

„Co myslíte, je degradován na polního maršála, nebo na vojáka? Jednou je voják, tak musí být oblečený jako všichni ostatní, v normální uniformě.“

„Vaše Excellence, vy jste mu to sám na pochodu dovolil.“

„Dovolil? Co jsem dovolil? To vy vždycky tak, vy mladí,“ řekl velitel pluku a poněkud zchladl. „Že jsem mu to dovolil? Člověk vám něco řekne, a vy hned...“ Odmlčel se. „Člověk vám něco řekne, a vy pak... Co?“ začal znovu přicházet do varu. „Račte obléci lidi slušně...“

Ohlédl se na plukovníka a zamířil svým kohoutím krokem k pluku. Bylo vidět, že si ve svém rozčilení libuje a že při prohlížení pluku chce pro svůj hněv najít záminku. Ztrhal jednoho důstojníka za nevyčištěného orlíčka, jiného za nevyrovnanou řadu a přistoupil ke třetí rotě.

„Jak-to-sto-jíš? Kde máš nohu? Nohu kde máš?“ křičel nářekavým hlasem už asi pět lidí před Dolochovem, oblečeným do modrého pláště.

Dolochof pomalu napjal nohu, kterou měl v pohovu, a podíval se drzým pohledem generálovi do tváře.

„Co tu dělá ten modrý plášť? Dolů s ním...! Rotmistře! Převléknout ho... mize...“ Nedomluvil.

„Generále, jsem povinen plnit rozkazy, ale nejsem povinen snášet...“ řekl Dolochovo rychle.

„Nemluvit v řadě...! Nemluvit, nemluvit...!“

„Nejsem povinen snášet urážky,“ hlasitě, až se to rozléhalo, dokončil Dolochovo.

Pohledy generála a vojáka se střetly. Generál zmlkl a zlostně stahoval dolů špatně držící šerpu. „Račte se převléci, žádám vás o to,“ řekl na odchodu Dolochovo.

II

Jede!“ vykřikl v tom okamžiku návěstní.

Velitel pluku zrudl, rozběhl se ke koni, chytil se chvějícíma rukama třmene, vyhoupl se do sedla, upravil se, vytáhl šavli a se šťastným, rozhodným výrazem ve tváři našpulil ústa, aby dal rozkaz. Plukem projelo zachvění, jako když pták mávne křídly, a pak vše znehybnělo.

„Poz-zorr!“ vykřikl velitel pluku hlasem, který pronikal až do morku kostí, hlasem, který zněl jemu radostně, pluku přísně a přívětivě přijíždějícímu generálovi.

Po široké silnici lemované stromy, ale neudržované, jel rychlým klusem vysoký modrý vídeňský kočár tažený trojspřežím a lehce skřípal v pérech. Za kočárem klusala svita a charvátská strážní četa. Vedle Kutuzova seděl rakouský generál a podivně se vyjímal ve svém bílém stejnokroji mezi černými ruskými uniformami. Kočár se zastavil u pluku. Kutuzov a rakouský generál o čemsi tiše hovořili a Kutuzov se pousmál, když těžce sestupoval z kočáru a kladl nohu ze stupátka na zem, jako by tam ani nebyly ony dva tisíce lidí, kteří bez dechu upírali zraky na něho a na svého velitele pluku.

Rozlehl se povel a pluk se znovu zachvěl, jak dával k počtě zbraň. V mrtvém tichu bylo slyšet hlas vrchního velitele. Pluk

vyštěkl: „Zdraví přejeme, Vaše E-e-e-ce!“ A zase všechno strnulo. Zpočátku, dokud se pluk pohyboval, stál Kutuzov na místě; pak začal chodit spolu s bílým generálem mezi řadami, pěšky, doprovázen svitou.

Podle toho, jak velitel pluku zdravil vrchního velitele, jak z něho nespouštěl oči, jak se vypínal a zatahoval břicho, jak chodil za generály mezi řadami nakloněn kupředu a mírnil své kohoutí poskakování, jak přiskočil při každém slově a při každém pohybu vrchního velitele, bylo vidět, že plní povinnosti podřízeného ještě raději než povinnosti velitelské. Díky přisnositeli a starostlivosti svého velitele byl pluk ve vzorném stavu ve srovnání s jinými pluky, které současně dorazily do Braunau. Opozdilců a nemocných bylo jen dvě stě sedmnáct. A všechno bylo v pořádku kromě obuvi.

Kutuzov chodil mezi řadami, občas se zastavil a prohodil několik laskavých slov k důstojníkům, jež znal z turecké války, a někdy i k vojákům. Když prohlížel boty, pokýval několikrát hlavou a ukázal na ně rakouskému generálovi, jako by chtěl říci, že to sice nikomu neklade za vinu, ale že se na to nemůže dívat, jak je to špatné. Velitel pluku přitom pokaždé vyběhl kupředu, aby mu neušlo ani slovo z toho, co řekne vrchní velitel o pluku. Za Kutuzovem v takové vzdálenosti, aby zaslechli každé i méně hlasité slovo, šlo asi dvacet důstojníků svity. Pánové ze svity rozmlouvali mezi sebou a občas se i smáli. Nejbližší za vrchním velitelem šel krásný pobočník. Byl to kníže Bolkonskij. Vedle něho kráčel jeho druh Něsvickij, vysoký štábní důstojník, neobyčejně tlustý, s dobrým, usměvavým a hezkým obličejem a vlhkýma očima. Něsvickij se stěží mohl udržet smíchem při pohledu na tmavovlasého husarského důstojníka, který šel vedle něj. Husar, aniž se jedinkrát zasmál nebo změnil výraz očí, upřených na záda velitele pluku, napodoboval s naprosto vážnou tváří každý jeho pohyb. Pokaždé, když velitel pluku poskočil a nahnul se kupředu, zrovna tak naprosto přesně poskočil a nahnul se kupředu i husar. Něsvickij se smál a šfouchal ostatní, aby si všimli toho šprýmaře.

Kutuzov šel pomalu a ochable podél tisíců očí, vyvalených z důlků a zírajících na svého velitele. Když došel ke třetí rotě, najednou se zastavil. Svita, která se toho nenadála, nakupila se bezděky za jeho zády.

„Á... Timochin!“ řekl vrchní velitel, poznávaje kapitána s červeným nosem, který dostal co proto za modrý plášť.

Zdálo se, že není možno více se vypnout, než jak to učinil Timochin, když mu velitel pluku četl levity. Avšak nyní, když ho oslovil vrchní velitel, vypjal se kapitán tak, že bylo téměř jisté, že to nevydrží, bude-li se na něj vrchní velitel dívat ještě nějakou chvíli. Kutuzov to podle všeho pochopil, a poněvadž naopak přál kapitánovi všechno nejlepší, rychle se odvrátil. Na jeho kulaté tváři, zohyzděné ranou, kmítl se sotva znatelný úsměv.

„Ten se mnou bojoval ještě u Izmailu,“ řekl Kutuzov. „Udatný důstojník! Jsi s ním spokojený?“ otázal se velitele pluku.

A velitel pluku, netuše, že jeho pohyby jako odraz v zrcadle opakuje husarský důstojník, sebou trhl, poskočil kupředu a odpověděl: „Velice spokojený, Vaše Excelence.“

„Nikdo nejsme bez chyby,“ pravil s úsměvem Kutuzov, odcházející od něho. „Holdoval Bakchovi.“

Velitel pluku se polekal, není-li to jeho vinou, a raději nic neodpověděl. Tu si husarský důstojník povšiml obličje kapitána s červeným nosem a jeho zataženého břicha a napodobil jeho obličej i postoj tak věrně, že se Něsvickij mohl potřhat smíchem. Kutuzov se ohlédl. Bylo vidět, že si důstojník umí dělat se svou tváří, co chce: jakmile se Kutuzov otočil, stačil důstojník dokončit grimasu a nasadit jeden z nejvážnějších, nejuctívějších a nejnevinnějších výrazů.

Třetí rota byla poslední a Kutuzov se zamyslel, jako by si na něco vzpomínal. Kníže Bolkonskij vystoupil ze svity a řekl tiše francouzsky:

„Nařídil jste, abych vám připomenul v tomto pluku degradovaného Dolochova.“

„Kde je ten Dolochov?“ otázal se Kutuzov.

Dolochova, převlečený již do šedého pláště prostého vojáka, nečekal, až bude vyzván. Z řady vystoupil světlomasý voják urostlé postavy s jasnými očima. Přiblížil se k vrchnímu veliteli a dal k počtě zbraň.

„Stížnost?“ zeptal se Kutuzov poněkud zamračeně.

„To je Dolochova,“ řekl kníže Andrej.

„Á!“ řekl Kutuzov. „Doufám, že tě napraví výstraha, které se ti dostalo. Dej si na sobě záležet! Panovník je milostivý. A já na tebe také nezapomenu, zasloužíš-li si to.“

Jasně modré oči hleděly na vrchního velitele právě tak směle jako předtím na velitele pluku, jako by svým výrazem lámaly přehradu hierarchie, která dělí vrchního velitele od prostého vojáka.

„Prosím vás o jedno, Vaše Excellence,“ řekl Dolochov klidně svým zvučným, pevným hlasem. „Prosím, aby mi byla poskytnuta příležitost napravit svou vinu a dokázat svou oddanost panovníkovi a Rusku.“

Kutuzov se odvrátil. Na obličeji mu probleskl týž úsměv, jako když se odvrátil od kapitána Timochina. Otočil se a zamračil, jako by tím chtěl naznačit, že všechno to, co mu řekl Dolochov, jakož i všechno to, co mohl říci on jemu, už dávno zná, že už toho má dost a že to všechno není to, co by to být mělo. Odvrátil se a zamířil ke kočáru.

Pluk se rozešel po rotách do přikázaných ubikací nedaleko Braunau, kde se mu mělo (jak doufal) dostat obuvi, ošacení a odpočinku po namáhavých pochodech.

„Nezlobíte se na mne, Prochore Ignatjeviči?“ zeptal se velitel pluku, když objel třetí rotu, pochodující k místu, kde měla být ubytována, a dohnal kapitána Timochina, který šel v jejím čele. Tvář velitele pluku zářila po šťastně odbyté přehlídce nespoutanou radostí. „Na vojně to jinak nejde... člověk semtam někoho prožene... Však mě znáte, pak se první omluvím... Byl velmi spokojen!“ A podal veliteli roty ruku.

„Prosím vás, generále, jak by mě něco takového mohlo napadnout,“ odpovídal rudonosý kapitán v širokém úsměvu, který odhaloval v jeho chrupu mezeru po dvou zubech, vyražených pažbou u Izmailu.

„A panu Dolochovovi řekněte, ať je ujištěn, že já na něho taky nezapomenu. A prosím vás, už dávno jsem se vás na to chtěl zeptat, řekněte mi, jaký vlastně je, jak se chová? A vůbec...“

„Ve službě se mu nedá naprosto nic vytknout, Vaše Excellence... ale zato jeho povaha...“

„Co je s povahou?“ ptal se velitel pluku.

„Přijde na to, Vaše Excellence. Celé dny je rozumný, chytrý a dobrý. Ale když se rozzuří..., je zase jako zvíře. V Polsku, račte vědět, málem zabil jednoho žida.“

„No dobře, no dobře,“ obrátil velitel pluku, „ale musíme mít

přece ohled na jeho mládí a na neštěstí, které ho postihlo. Uvažte také, jaké má styky... Tak tedy...“

„Rozumím, Vaše Excellence,“ řekl Timochin a dal úsměvem najevo, že pochopil, co si velitel pluku přeje.

„Tak dobře, tak dobře.“

Poté vyhledal velitel pluku v pochodovém proudu Dolochova a přitáhl koni uzdu.

„Při nejbližší příležitosti – epolety,“ zavolal na něho.

Dolochov se ohlédl, avšak neodpověděl ani nezměnil ironické pokřivení úst.

„Takhle je to v pořádku,“ pokračoval velitel pluku. „Ať dají lidem ode mne po sklence vodky,“ dodal tak, aby to vojáci slyšeli. „Děkuji všem! Zaplať pánbůh!“ Pak předešl rotu a připojil se k jinému.

„Copak ten, to je opravdu dobrý člověk, u toho se dá sloužit,“ řekl Timochin mladšímu důstojníkovi, který šel vedle něho.

„Je zkrátka srdcový,“ (veliteli pluku přezdívali „srdcový král“) smál se mladší důstojník.

Dobrá nálada představených po přehlídce se přenesla i na vojáky. Rota pochodovala zvesela. Ze všech stran bylo slyšet rozprávku vojáků.

„Dyť se říkalo, že Kutuzov je napůl slepý, vidí jenom na jedno oko.“

„A není? A ne snad? S okem to má špatný. Je holt pidlovokej!“

„Ba ne, holečku, ten je vokatější než ty. Boty i podrážky, všechno si prohlíd.“

„Panečku, jen mi koukl na nohy, myslím si, no, teď to začne!“

„A ten druhý, co s ním byl, ten rakouskej, vypadal jako mlynář. Celej bílej! Povídám si, ďas aby potom takovej mundúr čistil!“

„Poslechni, Fedošove, říkal něco, kdy se to strhne? Ty jsi stál blíž! Pořád se povídalo, že Bunapart je už v Brunově.“

„Že už je v Brunově? Co to kecáš, moulo pitomá! Koukejme ho, ten toho zas ví! Teď se, abys věděl, čepejří Prušák. A Rakousko, to dá rozum, ho krotí. A teprve až se domluvěj, začne to s Bunapartem. A on tu kecá, že už je v Brunově! Z toho je vidět, jaký jsi moula. Příště si neseď na uších.“

„Jsou ale lumpi ti ubytovatelé! Pátá rota, to se ví, už zatáčí

do vesnice, kaši bude mít natošup, a my se ještě pořád budem trmáčet po silnici.“

„Dej mi kousek sucharu, votroku.“

„A kdo mi včera nedal tabák? Koukejme ho! No, tu máš, pámbu s tebou.“

„Kdyby aspoň nařídili odpočinek, takhle pošlapeme ještě nejmíň pět verst o hladu.“

„Vid', to bylo jinačí, když nám Němci dávali kočáry. Vezli jsme se jako páni!“

„Ale tady, člověče, jsou samí divousi. Tam byli aspoň pořád Poláci, to je přece jen ruská koruna; ale tady je to, člověče, jen samej Němec.“

„Zpěváci dopředu!“ ozval se kapitánův povel.

A před rotu vyběhlo z různých řad asi dvacet lidí. Bubeník, který předzpěvoval, se obrátil obličejem ke zpěvákům, rozmáchl se rukou a zanotoval táhlou vojenskou píseň, která začínala „Vstávalo slunko z červánků“ a končila slovy: „Kamarádi, sláva kyne nám s otcem Kamenský-ým...“ Tato píseň byla složena v Turecku a nyní se zpívala v Rakousku jen s tím rozdílem, že slova „s otcem Kamenský-ým“ byla nahrazena slovy „s otcem Kutuzovem“.

Bubeník, asi čtyřicetiletý štíhlý a hezký voják, po vojensku uťal tato poslední slova, mávl rukama, jako by něco házel na zem, přelétl přísným pohledem všechny zpěváky a přimhouřil oči. Potom, když se přesvědčil, že všechny pohledy jsou upřeny na něho, zvedl obě ruce, jako by opatrně zdvíhal nad hlavu nějakou neviditelnou drahocennou věc, podržel ji tam několik vteřin a náhle ji zuřivě zahodil:

Mám chaloupku postavenou...

„Mám já novou chaloupku...“ přidalo se dvacet hlasů a před rotu vyběhl hráč na dřevěné lžičky, vesele a svižně, jako by neměl těžkou výstroj, a kráčeje pozpátku, rytmicky nadzvedával lžičky a komusi jimi hrozil.

Vojáci šli zeširoka, mávali rukama do taktu písně a mechanicky udržovali krok. Za rotou se ozvalo hrčení kol, skřípot kočárových per a dusot koní. To se vracel Kutuzov se svým průvodem do města. Vrchní velitel mávl rukou, aby lidé pochodovali dál v pohovu, a na jeho tváři a na tvářích celého průvodu se rozhostil spokojený úsměv při zvucích písně a při pohledu na

vesele a bodře pochodující mužstvo i na vojáka tancujícího před rotou. Ve druhém šestistupu, na pravém boku roty, podél něhož kočár předjížděl, upoutával mimoděk pozornost voják s pomněnkovými očima, Dolochov, který kráčel obzvláště pružně a graciózně podle taktu písně a hleděl do tváří předjíždějící družiny s takovým výrazem, jako by litoval každého, kdo teď nepochoduje s rotou. Husarský kornet z Kutuzovova průvodu, jenž předtím napodoboval posunky velitele pluku, zůstal za kočárem pozadu a popojel k Dolochovovi.

V Petrohradě patřil husarský kornet Žerkov po nějakou dobu k bujnému kroužku, který vedl Dolochov. Když se Žerkov setkal za hranicemi s Dolochovem již jako s vojákem, nepovažoval za nutné se k němu znát. Nyní, po Kutuzovově rozmluvě s degradovaným, obrátil se k němu radostně jako ke starému příteli:

„Milý kamaráde, jak se vede?“ oslovil jej při zvucích písně, vyrovnávaje krok svého koně do kroku roty.

„Jak by se mi mělo vést?“ odpovídal Dolochov chladně. „Vždyť vidíš.“

Junácká píseň podbarvovala rozdíl mezi tónem lehkomyšlného veselí, s nímž hovořil Žerkov, a záměrným chladem Dolochovových odpovědí.

„No, a jak vycházíš s nadřízenými?“ ptal se Žerkov.

„Celkem dobře, jsou to hodní lidé. A jak tys zapadl do štábu?“

„Přikomandovali mě k dozorčí službě.“

Oba se odmlčeli.

„Vypouštěla sokola – z širokého rukáva,“ pokračovala píseň, vzbuzujíc mimoděk veselou, jarou náladu. Nebýt písně, byla by patrně jejich rozmluva dostala jiný ráz.

„Je to pravda, že Rakušani byli bití?“ ptal se Dolochov.

„A čert ví, říká se to.“

„To jsem rád,“ odpovídal Dolochov krátce a jasně, podle rytmu písně.

„Poslyš, přijď k nám někdy večer, zahraju si faraona,“ řekl Žerkov.

„To máte tolik peněz?“

„Přijď.“

„To nejde. Dal jsem slib. Nepiju a nehraju, dokud nebudu povýšen.“

„Vždyť to bude při první příležitosti.“

„Uvidíme.“

Zase se odmlčeli.

„Tak přijď, kdyby něco, přece jen ve štábu pomohou...“ přemlouval ho Žerkov.

Dolochov se ušklíbl.

„Buď bez starosti. Co chci, o to se prosit nebudu, o to se postarám sám.“

„Jak myslíš, já jen tak...“

„No, já taky jen tak.“

„Na shledanou.“

„Buď zdráv.“

*...Tak vysoko a daleko,
do té rodné země...*

Žerkov dal koni ostruhy a ten asi třikrát nedočkavě poskočil na místě, jako by nevěděl, kterou nohou má naskočit, ale pak se uklidnil, dal se do klusu, objel rotu a doháněl kočár, klusaje rovněž do taktu písně.

III

Když se Kutuzov v doprovodu rakouského generála vrátil z přehlídky, šel do své pracovny, zavolal pobočníka a nařídil mu, aby mu přinesl některé listiny o stavu přicházejících vojsk, jakož i dopisy arcivévody Ferdinanda, který velel armádě na bojišti. Kníže Andrej Bolkonskij vstoupil s požadovanými listinami do pracovny vrchního velitele. Kutuzov i člen rakouské válečné rady seděli u stolu nad rozloženými mapami.

„Aha...“ řekl Kutuzov a ohlédl se na Bolkonského, jako by ho tím slovem vybízel, aby posečkal, a sám pokračoval ve francouzsky vedeném rozhovoru.

„Říkám pouze to, generále,“ hovořil vytříbenými výrazy a bezvadnou francouzštinou s příjemnou intonací, která nutila posluchače pozorně vnímat každé slovo, pronesené klidně a be-

ze spěchu. Bylo vidět, že sám Kutuzov se rád poslouchá. „Říkám pouze to, generále, že kdyby to záviselo na mém přání, na mně osobně, byla by vůle Jeho Veličenstva císaře Františka dávno splněna. Byl bych se již dávno připojil k arcivévodovi. A věřte mé cti, že by pro mne osobně bylo vykoupením, kdybych mohl vrchní velení armády odevzdat generálovi zkušenějšímu a schopnějšímu, než jsem já, jakých má Rakousko dostatek, a svalit ze svých beder veškerou tu těžkou odpovědnost. Bohužel však okolnosti bývají někdy silnější než my, generále.“

A Kutuzov se usmál s takovým výrazem, jako by chtěl říci: „Máte plné právo mi nevěřit, a mně je dokonce úplně lhostejno, věříte-li mi nebo ne, ale nemáte důvod, abyste mi to říkal. A o to tu jde.“

Rakouský generál se sice tvářil mrzutě, ale nemohl si dovolit odpovídat Kutuzovovi jiným tónem, než mluvil on.

„Naopak,“ řekl nevrle a zlostně, což bylo v ostrém rozporu s lichotivým významem jeho slov, „naopak, Jeho Veličenstvo si vysoce cení účasti Vaší Excelence ve společném boji, my však máme za to, že toto zdržení připraví slavná ruská vojska a jejich vrchní velitele o vavříny, které jsou zvyklí sklízet v bitvách,“ ukončil zřejmě již předem připravenou větou.

Kutuzov se uklonil, stále s úsměvem.

„Já zase podle posledního dopisu, kterým mě poctila Jeho Výsost arcivévoda Ferdinand, jsem přesvědčen, že rakouská vojska pod velením pomocníka tak schopného, jako je generál Mack, již dosáhla rozhodného vítězství a naši pomoc už nepotřebují,“ odtušil.

Generál se zamračil. Třebaže ještě nedošly přesné zprávy o porážce Rakušanů, přece jen bylo mnoho okolností, které tyto všeobecně šířené nepříznivé pověsti potvrzovaly; Kutuzova poznámka o vítězství Rakušanů se proto podobala spíše ironii. Kutuzov však se při tom stále mírně usmíval a dával svým výrazem najevo, že má na podobný předpoklad právo. A skutečně poslední dopis, který dostal od Mackovy armády, podával mu zprávu o vítězství a neobyčejně výhodné strategické situaci armády.

„No, dej sem ten dopis,“ vyzval Kutuzov knížete Andreje. „Račte nahlédnout,“ a s potměšilým úsměškem v koutcích úst

německy přečetl rakouskému generálovi toto místo z dopisu arcivévody Ferdinanda:

„Máme dokonale soustředěné síly, téměř 70 000 mužů, abychom nepřítele, kdyby se rozhodl překročiti Lech, napadli a porazili. Poněvadž máme v rukou Ulm, nemůžeme býti zbaveni výhody ovládnutí obou břehů Dunaje; můžeme tudíž kdykoli, kdyby nepřítel Lech překročil, přejít na druhou stranu Dunaje a vrhnout se na jeho spojení s týlem, překročit znovu Dunaj o něco níže a překazit okamžitě jeho úmysly, kdyby se chtěl obrátit s celou svou silou proti našim věrným spojencům. Takto budeme statečně očekávat chvíle, až ruská armáda bude vyzbrojena, načež snadno najdeme společně příležitost připravit nepříteli osud, jaký si zaslouhuje.“

Když Kutuzov dočetl toto složité souvětí, těžce vzdychl a pohlédl s účastí a laskavě na člena dvorní válečné rady.

„Ale vy, Vaše Excellence, jistě znáte moudrou zásadu, podle níž je vždy lépe připravit se na to horší,“ řekl rakouský generál, zřejmě rozhodnut zanechat žertů a přistoupit k věci.

S nelibostí se ohlédl na pobočníka.

„Promiňte, generále,“ přerušil jej Kutuzov a obrátil se rovněž ke knížeti Andreji. „Poslyš, můj milý, vezmi od Kozlovského všechna hlášení našich vyzvědačů. Zde jsou dva dopisy hraběte Nostitze, zde dopis Jeho Výsosti arcivévody Ferdinanda a tu máš ještě něco,“ řekl a podal mu několik listin. „A sestav z toho čísfounce, francouzsky, memorandum, zprávičku, aby tu byl přehled o všem, co jsme věděli o činnosti rakouské armády. Tak tak, a pak to předložíš zde Jeho Excelenci.“

Kníže Andrej pokývl na znamení, že hned z prvních slov Kutuzovových pochopil nejen to, co řekl, nýbrž i to, co tím říci chtěl. Vzal listiny, uklonil se oběma a odešel tiše po koberci, který tlumil jeho kroky, do předsíně.

Přestože neuplynulo mnoho času od chvíle, co opustil Rusko, kníže Andrej se hodně změnil. Ve výrazu jeho obličeje, v pohybech, v chůzi nebylo téměř památky po jeho dřívější afektovanosti, nudě a lenosti; měl vzezření člověka, který nemá kdy myslit na to, jakým dojmem působí na jiné, a který má příjemné a zajímavé zaměstnání. Z jeho tváře bylo vidět, že je spokojenější sám se sebou a se svým okolím; jeho úsměv i pohled byly jasnější a příjemnější.

Kutuzov, kterého dostihl ještě v Polsku, přijal ho velmi laskavě, slíbil mu, že na něj nezapomene, choval se k němu jinak než k ostatním pobočnickům, bral ho s sebou do Vídně a dával mu důležitější úkoly. Z Vídně psal Kutuzov svému starému příteli, otci knížete Andreje:

„Váš syn vzbuzuje naději, že se stane důstojníkem nad jiné vynikajícím, přesným v plnění úkolů, nesmlouvavým ve svých povinnostech a v jejich výkonu. Považuji se za šťastného, že mám u sebe takového podřízeného.“

V Kutuzovově štábu mezi svými druhy, důstojníky, a vůbec v armádě měl kníže Andrej dvojí pověst, úplně si odporující. Jedni, a těch byla menšina, uznávali, že stojí výš než oni i ostatní lidé, očekávali, že dosáhne velkých úspěchů, poslouchali ho, byli jím nadšeni a brali si ho za příklad; k těm se choval kníže Andrej prostě a mile. Druzí, většina, ho neměli v lásce, považovali ho za nadutého, chladného a nepříjemného člověka. Ale vůči těmto lidem si kníže Andrej dovedl vybudovat takovou pozici, že si ho vážili, a dokonce se ho báli.

Když kníže Andrej vyšel z Kutuzovovy pracovny do před-síně, přistoupil s listinami ke svému druhu, pobočnicku Kozlovskému, který měl dozorčí službu a seděl s knihou u okna.

„Tak co je nového, kníže?“ optal se Kozlovskij.

„Dostal jsem rozkaz sestavit zprávu, proč nejdeme kupředu.“

„A proč?“

Kníže Andrej pokrčil rameny.

„Od Macka nejsou zprávy?“ vyptával se Kozlovskij.

„Ne.“

„Kdyby bylo pravda, že ho porazili, už bychom něco věděli.“

„Pravděpodobně,“ řekl kníže Andrej a šel dál k východu; vtom však bouchly dveře a proti němu rázně vstoupil do před-síně vysoký rakouský generál v dlouhém kabátě, s obvazem z černého šátku na hlavě a s řádem Marie Terezie na krku. Bylo vidět, že právě přijel. Kníže Andrej se zastavil.

„Général en chef Kutuzov?“ pronesl příchozí rychle s tvrdou německou výslovností, a rozhlížeje se na všechny strany, šel dále, aniž se zastavil, ke dveřím pracovny.

„Général en chef má návštěvu,“ řekl Kozlovskij, přistoupil spěšně k neznámému generálovi a zahradil mu cestu ke dveřím.

„Koho mám ohlásit?“

Neznámý generál si pohrdlivě změřil od hlavy k patě malou postavičku Kozlovského, jako by nemohl pochopit, že ho neznají. „Général en chef má návštěvu,“ opakoval Kozlovskij.

Generál se zamračil, koutky úst mu škusby a rty se začaly chvět. Vyndal zápisník, načrtl rychle cosi tužkou, vytrhl list, odevzdal jej pobočníkovi, pak přistoupil rychlými kroky k oknu, svalil se celou svou váhou na židli a prohlížel si všechny přítomné, jako by se ptal, proč na něho tak hledí. Potom zvedl hlavu, vytáhl krk, jako by chtěl něco říci, avšak vypravil ze sebe jen divný zvuk, cosi jako nedbale pro sebe zpívanou píseň, hned nato přerušenou. Dveře pracovny se otevřely a na prahu stanul Kutuzov. Generál s hlavou v obvazu se nahnul, jako by chtěl utéci před nebezpečím, a hubenýma nohama rychle pokročil ke Kutuzovovi.

„Vous voyez le malheureux Mack,“¹⁾ pronesl ztrhaným hlasem.

Obličej Kutuzova, stojícího mezi dveřmi, na několik okamžiků zkameněl. Pak po jeho tváři proběhla vlna vrásek a čelo se vyhladilo; sklonil uctivě hlavu, zavřel oči, mlčky nechal projít Macka vedle sebe a sám za sebou zavřel dveře.

Ukázalo se, že pověst, již dříve šířená o porážce Rakušanů a o vzdání se celé armády u Ulmu, je pravdivá. Za půl hodiny byli již vysláni různými směry pobočníci s rozkazy, upozorňujícími, že i ruská vojska, dosud nečinná, se pravděpodobně vbrzku střetnou s nepřítelem.

Kníže Andrej byl ve štábu jedním z nemnoha důstojníků, kteří měli zájem především o celkový vývoj válečných operací. Když uviděl Macka a uslyšel podrobnosti o zničení jeho armády, pochopil, že polovina tažení je prohrána, uvědomil si, v jaké obtížné situaci se octla ruská vojska, a živě si představil, co je čeká a jakou úlohu v tom, bude hrát on. Zmocnilo se ho bezděčné radostné vzrušení nad tím, že domýšlivému Rakousku byl sražen hřebínek a že možná za týden uvidí bitvu Rusů s Francouzi, ponejprv po Suvorovovi, a zúčastní se jí. Přitom však se obával Bonapartova génia, který mohl být silnější než sebevětší udatnost ruských vojsk, a zároveň se vzpouzel tomu, aby jeho hrdina utrpěl pohanu.

¹⁾ Vidíte nešťastného Macka.

Rozčilen a podrážděn těmito myšlenkami odešel do svého pokoje napsat dopis otcí, jemuž psával denně. Na chodbě se setkal se svým spolubydlícím Něsvickým a s vtipálkem Žerkovem; oba se jako vždycky čemusi smáli.

„Co se tak mračíš?“ otázal se Něsvickij, povšimnuv si Andrejova bledého obličje a jeho lesknoucích se očí.

„Nemám proč se radovat,“ odvětil Bolkonskij.

V té chvíli, kdy se kníže Andrej setkal s Něsvickým a Žerkovem, kráčel proti nim z druhé strany chodby Strauch, rakouský generál přidělený Kutuzovovu štábu ke kontrole zásobování ruské armády, a člen dvorní rady, který spolu s ním včera přijel. V široké chodbě bylo dost místa, aby generálové mohli kolem tří důstojníků volně projít; avšak Žerkov odstrčil Něsvického a udýchaně vyhrkl:

„Jdou...! Už jdou, uvolněte cestu! Prosím, cestu!“

Generálové jdoucí chodbou se snažili nevítaným poctám vyhnout. Do tváře vtipálka Žerkova se okamžitě a jakoby spontánně vloudil radostný, neodolatelně přihlouplý úsměv.

„Vaše Excellence,“ oslovil německy rakouského generála a pokročil k němu, „mám čest vám gratulovat.“

Naklonil hlavu na stranu a začal nemotorně šoupat jednou nohou za druhou jako děti, které se učí tančit.

Generál, člen dvorní rady, na něho přísně pohlédl, když však zjistil, že ten přihlouplý úsměv je míněn vážně, nemohl mu odepřít chvíli pozornosti. Přivřel oči na znamení, že poslouchá.

„Mám čest vám gratulovat, že generál Mack přijel úplně zdrav, jen tady se trochu pohmoždil,“ pravil Žerkov s jásavým úsměvem a sáhl si na čelo.

Generál se zamračil, odvrátil se a šel dál.

„Gott, wie naiv! ²⁾“ řekl zlostně po několika krocích.

Něsvickij se zachechtal a objal knížete Andreje, ten však zbledl ještě víc, s výrazem rozhořčení ho odstrčil a obrátil se k Žerkovovi. Nervové podráždění, do něhož ho uvedl Mackův zevnějšek, zpráva o jeho porážce a představa, co čeká ruskou armádu, vyústily v roztrpčení nad nemístným Žerkovovým vtipkovaním.

²⁾ Bože, jaká naivnost!

„Chcete-li, vážený pane, dělat šaška,“ pronesl skřípavým hlasem a brada se mu při tom lehce chvěla, „nemohu vám v tom bránit; ale prohlašuji vám, že jestli se opovázíte ještě jednou provádět taškařiny v mé přítomnosti, naučím vás slušnému chování.“

Něsvickij i Žerkov byli tímto útočným projevem tak ohromeni, že hleděli na Bolkonského mlčky, s otevřenými ústy.

„Vždyť jsem jen gratuloval,“ odpověděl Žerkov.

„Nežertuji s vámi, račte mlčet,“ vykřikl na něho Bolkonskij, vzal Něsvického za ruku a odešel od Žerkova, který se nezmohl na odpověď.

„Nono, co tak najednou, brachu?“ tišil ho Něsvickij.

„Jak to, najednou?“ obrátil se k němu kníže Andrej a v rozčilení zvolnil chůzi. „Pochop přece, že buď jsme důstojníci, kteří slouží svému carovi a vlasti, radují se ze společného úspěchu a rmoutí se nad společným neúspěchem, anebo jsme lokajové, kteří se nezajímají o panské záležitosti. Čtyřicet tisíc mrtvých, armáda našich spojenců zničena a pro vás je to jen příležitost k vtípkování,“ řekl, jako by touto francouzskou větou chtěl zdůraznit svůj postoj. „To se hodí pro nějakého ničemného kloučka, jako je to individuum, jež jste učinil svým přítelem, ale ne pro vás, ne pro vás. Jen kluci se mohou takhle bavit,“ dodal kníže Andrej rusky, vyslovil však to slovo s francouzským přízvukem, když zjistil, že ho Žerkov ještě může slyšet.

Počkal chvíli, zda kadet nějak neodpoví. Ten však se otočil a vyšel z chodby ven.

IV

Pavlogradský husarský pluk tábořil dvě míle od Braunau. Eskadrona, v níž sloužil Nikolaj Rostov jako kadet, byla ubytována v německé vesnici Salzenecku. Veliteli eskadrony, rytmistru Děnisovovi, jenž byl v celé jezdecké divizi znám pod jménem Vaska Děnisov, byl přidělen nejlepší byt ve vesnici.

Kadet Rostov bydlil společně s ním od dob, kdy dohnal svůj pluk v Polsku.

Jedenáctého října, toho dne, kdy celý hlavní stan byl pobouřen zprávou o Mackově porážce, žil štáb eskadrony klidně, postaru, táborovým životem. Děnisov, který hrál celou noc karty, ještě nebyl doma, když Rostov časně zrána přijel na koni z píčování. Rostov v kadetském stejnokroji popojel ke schůdkům, zastavil koně, pružným, junáckým švihem přehodil nohu, postál chvíli ve třmeni, jako by se s koněm nechtěl rozloučit, ale konečně seskočil a křikl na podkoního.

„Hej, Bondarenko, kamarádíčku,“ oslovil husara, který se vrhl k jeho koni, že by byl málem hlavu srazil. „Proved ho, brachu,“ řekl mu přátelským, veselým a laskavým tónem, jakým mluví hodní mladí lidé, když jsou šťastní.

„Rozkaz, Vaše Jasnosti,“ odpovídal chochlák a vesele potřásl hlavou.

„Dej si záležet, proved ho pořádně!“

Jiný husar se rovněž rozběhl ke koni, avšak Bondarenko už přehodil otěže koni přes hlavu. Bylo vidět, že kadet dává dobré spropitné a že se vyplácí mu posloužit. Rostov pohládl koně po krku, pak po hřbetě a zastavil se na schůdcích.

„Výborně! Bude to skvělý kůň!“ řekl si pro sebe s úsměvem, přidržel si šavli a vyběhl po schůdcích, řinče ostruhami. Hospodář, Němec v pletené vestě a čepici, s vidlemi na kydání hnoje v rukou, vyhlédl z kravína. Obličej se mu rozjasnil, jakmile poznal, že je to Rostov. Usmál se vesele a zamrkal na něj: „Schön gut Morgen! Schön gut Morgen!“ opakoval, zřejmě celý šťastný, že může mladého muže pozdravit.

„Už v práci!“ řekl Rostov stejně radostně, s přátelským úsměvem, který neopouštěl jeho tvář, plnou života. „Hoch Österreicher! Hoch Russen! Kaiser Alexander hoch!¹⁾“ zavolal na Němce slova, kterých hospodář často užíval.

Němec se zasmál, vyšel ven ze dveří kravína, strhl čepici, zamával jí nad hlavou a zvolal:

„Und die ganze Welt hoch!“ Rostov zamával čapkou nad hlavou právě tak jako Němec a zvolal se smíchem: „Und vivat die

¹⁾ At žijí Rakušané! At žijí Rusové! At žije car Alexander!

ganze Welt!“ Ačkoli ani Němec, který čistil svůj kravín, ani Rostov, který byl se svou četou pro seno, neměli žádný zvláštní důvod k radosti, podívali se oba na sebe s radostným vzrušením a bratrskou láskou, pokývali hlavami na znamení vzájemného přátelství a rozešli se s úsměvem – Němec do kravína a Rostov do světnice, v níž bydli s Děnisovem.

„Co dělá pán?“ otázal se Rostov Lavrušky, Děnisovova sluhy, který měl v celém pluku pověst starého taškáře.

„Od večera nebyl doma. Určitě prohrál,“ odpovídal Lavruška. „To já už znám – když vyhraje, přijde se hned pochlubit, a když je až do rána pryč, tak ho obrali – pak přijde celý vztek-lý. Přejete si kávu?“

„Dej mi, dej!“

Za deset minut přinesl Lavruška kávu.

„Už jde!“ oznamoval. „Teď bude zle.“

Rostov vyhlédl oknem a spatřil vracejícího se Děnisova. Děnisov byl malinký človíček s červeným obličejem, blyskavýma černýma očima, s černými rozčuchanými vousy i vlasy. Měl na sobě rozepnutý husarský kožíšek se šňůrami, široké kalhoty, splývající v záhybech, na hlavě zmáčknutou, do týla nasazenou husarskou čapku. Blížil se ke schůdkům zamračený, se sklopenou hlavou.

„Lavruško,“ zařval hlasitě a vztekle, s hrčivým „r“. „Svlékni mě přece, ty hovado!“

„Vždyť vás už svlékám,“ odpovídal Lavruškův hlas.

„Ach, tys už vstal,“ řekl Děnisov, když vstoupil do světnice.

„Dávno...“, odpovídal Rostov, „byl jsem už pro seno a viděl jsem Fräulein Matyldu.“

„Podívejme se, a já to včera promazal jako starej trouba!“ křičel Děnisov. „Taková smůla! Taková smůla! Hned jak jsi odjel, tak to začalo. Hej, dejte sem čaj!“

Děnisov sraštil obličej, takže vypadal, jako by se usmíval, vycenil krátké silné zuby a začal se krátkými prsty prohrabovat v hustých černých vlasech, trčících jako les.

„Čert mi to nakukal, abych šel ke kryse (tak přezdívali jednomu důstojníkovi),“ vrčel a oběma rukama si mnul čelo i tváře. „Jen si představ, nedal mi ani jednu kartu, jedinou kartu, jedinou kartu.“

Děnisov si vzal zapálenou dýmku, kterou mu podali, sevřel ji

v hrsti, rozsypal žhavý tabák, udeřil dýmkou o podlahu a vykřikoval:

„Dá mi kluka, král ho bije; dá mi kluka, král ho bije.“

Rozsypal tabák, rozbil dýmku a odhodil ji – všechno mlčky. Zničehonic se zadíval jiskrnýma černýma očima na Rostova a vesele prohodil

„Aspoň ženské kdyby tu byly! Takhle tu není kromě pití co dělat. Nebo kdybychom se už dostali do nějaké patálie...“

„Hej, kdo je tam?“ obrátil se ke dveřím, za nimiž bylo slyšet kroky těžkých bot s ostruhami a po chvíli ticha uctivé pokašlávání.

„Strážmistr!“ odpověděl Lavruška.

Děnisov se ještě víc zamračil.

„Malér,“ zabručel a hodil Rostovovi váček s několika zlaťáky.

„Rostove, spočítej, prosím tě, kolik tam zbylo, a zastrč pak váček pod polštář,“ řekl mu a vyšel ven za strážmistrem.

Rostov vzal peníze, mechanicky rozdělil staré a nové zlaťáky na dvě hromádky a začal je počítat.

„A jej! Těljanin! Buď zdrav! Obrali mě včera,“ ozval se Děnisovův hlas z druhé světnice.

„U koho? U Bykova, u krysy...? O tom vím,“ odpověděl jiný, slaboučkový hlásek a hned poté vkročil do pokoje poručík Těljanin, maličký důstojník jejich eskadrony.

Rostov strčil váček pod podušku a stiskl malou vlhkou ruku, kterou mu přichozí podával. Těljanin byl k nim před tažením za cosi přeložen z gardy. V jejich pluku se choval velmi dobře, nebyl však oblíben a zvláště Rostov se nemohl přemoci, aby nedával tomuto důstojníkovi najevo svůj odpor, k němuž neměl žádný konkrétní důvod.

„Tak co, mladý husare, jak vám vyhovuje můj Havránek?“ ptal se Rostova. (Havránek byl jezdecký kůň, ještě nepřiježděný, kterého Těljanin Rostovovi prodal.)

Poručík se nikdy nedíval do očí tomu, s kým mluvil; jeho oči stále těkaly z předmětu na předmět.

„Viděl jsem vás, jak jste před chvílí přijel...“

„Ano, jde to s ním, je to dobrý kůň,“ odpověděl Rostov, přestože kůň, koupený za sedm set rublů, neměl ani poloviční cenu. „Začal kulhat na levou přední nohu...“ dodal.

„Prasklo mu kopyto! To nic není. Poradím vám a ukážu, jak se má překovat.“

„Ano, ukažte mi to, prosím vás,“ odpověděl Rostov.

„Ukážu, ukážu, není to žádné tajemství. A za koně mi budete vděčný.“

„Tak já to zařídím, aby koně přivedli,“ řekl Rostov, protože se chtěl Těljanina zbavit, a šel ven, aby dal koně předvést.

V síni na prahu seděl s dýmku v ústech Děnisov, skrčen před strážmistrem, který mu cosi hlásil. Při pohledu na Rostova se Děnisov zamračil, ukázal palcem přes rameno do pokoje, kde seděl Těljanin, zaškaredil se a otrásl se odporem.

„Fuj, toho chlapíka nemám rád,“ odlehčil si bez ohledu na přítomného strážmistra.

Rostov pokrčil rameny, jako by chtěl říci: Já taky ne, ale co se dá dělat! Dal podkonímu rozkaz a vrátil se k Těljaninovi.

Těljanin seděl stále v téže lenivé póze, v níž ho Rostov opustil, a mnul si maličké bílé ruce.

Že ale má někdo tak odporný obličej, pomyslně si Rostov při vstupu do světnice.

„Tak co, dal jste přivést koně?“ ptal se Těljanin, vstal a nenuceně se rozhlížel.

„Dal.“

„Podíváme se tam raději sami. Já jsem se totiž u Děnisova zastavil, jen abych se zeptal na včerejší rozkaz. Dostal jste ho, Děnisove?“

„Ještě ne. A kam teď jdete?“

„Ale chci tady tomu mládenci ukázat, jak se ková kůň,“ odpověděl Těljanin.

Vyšli na zápraží a odtud do stáje. Poručík Nikolajovi ukázal, jak se prasklé kopyto překovává, a odešel domů.

Když se Rostov vrátil, stála na stole láhev vodky a vedle ní ležel salám. Děnisov seděl za stolem a psal, až pero skřípalo. Vzhlédl zamračeně Rostovovi do tváře.

„Píšu jí,“ vysvětloval.

S perem v ruce se opřel o stůl a celý rozradovaný, že se mu naskytla příležitost vypovědět rychleji ústně všechno, co mínil napsat, svěřoval Rostovovi obsah dopisu.

„Podívej se, příteli,“ začal. „Dokud nemilujeme, spí se nám dobře. Pocházíme z prachu..., ale jakmile se zamiluješ – jsi

bůh, jsi čistý jako prvního dne stvoření... Kdo je to zas? Pošli ho k čertu. Nemám kdy!“ zakřičel na Lavrušku, ale ten k němu přistoupil bez nejmenší obavy.

„Kdo by to měl být? Sám jste ho dal zavolat. Strážmistr si přišel pro peníze.“

Děnisov se zamračil, chtěl cosi vykřiknout, ale pak zůstal zticha. „Je zle,“ řekl si pro sebe. „Kolik peněz zbylo ve váčku?“ zeptal se Rostova.

„Sedm nových a tři staré.“

„Ou, to je zlé! No, co stojíš, strašáku, pošli sem strážmistra,“ křikl Děnisov na Lavrušku.

„Prosím tě, Děnisove, vezmi si peníze ode mne, vždyť já mám dost,“ nabídl mu Rostov a začervenel se.

„Nemám to rád, vypůjčovat si peníze od přátel, nemám to rád,“ zavrčel Děnisov.

„Ale jestli si ode mne po přátelsku nevypůjčíš, urazíš mě. Mám opravdu dost.“

„Ale ne.“

A Děnisov přistoupil k posteli, aby si vzal pod poduškou váček.

„Kam jsi ho dal, Rostove?“

„Pod spodní podušku.“

„Vždyť tam není.“

Děnisov shodil obě podušky na zem. Váček tam nebyl.

„To je divné!“

„Počkej, nespádl ti?“ řekl Rostov, bral jednu podušku po druhé a třásl jimi.

Strhl a vytřásl také přikrývku. Váček tam nebyl.

„Že bych byl zapomněl? Ba ne, ještě jsem si pomyslel, že si ho dáváš pod hlavu jako nějaký poklad. Dal jsem váček sem. Kde je?“ obrátil se k Lavruškově.

„Já tu nebyl, kam jste ho dal, tam musí být.“

„Ale není.“

„Takhle to děláte vždycky, hodíte něco někam a pak na to zapomenete. Podívejte se po kapsách.“

„Ne, to bych přece nebyl myslel na poklad,“ řekl Rostov, „přece vím, že jsem ho sem položil.“

Lavruška převrátil naruby celou postel, podíval se pod ni, pod stůl, prošťáral celou světnici a zůstal uprostřed stát. Děni-

sov pozoroval mlčky každý jeho pohyb, a když Lavruška rozpačitě rozpráhl ruce a řekl, že váček nikde není, ohlédl se na Rostova.

„Rostove, nedělej klukoviny...“

Rostov pocítil na sobě Děnisovův pohled, podíval se na něj, avšak okamžitě sklopil zrak. Všechna krev, sevřená kdesi pod hrdlem, nahrnula se mu do tváří a do očí. Nemohl popadnout dech.

„A ve světnici nikdo nebyl kromě poručíka a vás. Musí to tady někde být,“ řekl Lavruška.

„Tak se, ty mizero jeden, pohni a hledej,“ zařval najednou Děnisov, zrudlý jako rak, a vrhl se s výhrušným gestem na sluhu. „Ať ten váček narukuje, nebo tě ztluču. Všechny ztluču!“

Rostov změřil Děnisova očima, začal si zapínat blůzu, připjal si šavli a nasadil čapku.

„Říkám ti, aby tu ten váček byl brzo,“ řval Děnisov a přitom třásl Lavruškou za ramena a tloukl jím o stěnu.

„Děnisove, nech ho; já vím, kdo to vzal,“ řekl Rostov a šel se sklopenýma očima ke dveřím.

Děnisov pustil Lavrušku a zamyslel se; pravděpodobně pochopil, nač Rostov naráží, a chytil ho za ruku.

„Nesmysl!“ zakřičel, až mu na krku a na čele naběhly žíly jako provazy. „Říkám ti, že ses zbláznil a že to nedovolím. Váček je tady; sedřu kůži z toho mizery a váček tu bude hned.“

„Vím, kdo ho vzal,“ opakoval Rostov třesoucím se hlasem a zamířil ke dveřím.

„A já ti říkám, neopovaž se to udělat,“ vykřikl Děnisov a vrhl se ke kadetovi, aby ho zadržel.

Avšak Rostov mu vytrhl ruku s takovou zlobou, jako by Děnisov byl jeho úhlavním nepřitelem, a podíval se mu tvrdě přímo do očí.

„Uvědomuješ si, co říkáš?“ řekl a hlas se mu při tom třásl. „Kromě mne nebyl nikdo ve světnici. To znamená, když to tak není, že...“

Nemohl to ani dopovědět a vyběhl z místnosti.

„Ach, čert tě vem a vás všechny,“ byla poslední slova, která zaslechl.

Rostov přišel do Těljaninova bytu.

„Pán není doma, odjel do štábu,“ řekl mu Těljaninův sluha.

„Nebo se něco stalo?“ dodal při pohledu na rozčilený obličej kadetův.

„Ne, nic.“

„Minuli jste se o chvíli,“ dodal ještě.

Štáb byl tři versty od Salzenecku. Rostov se ani nezastavil doma, vzal si koně a odjel do štábu. Ve vesnici, kde byl štáb ubytován, byla krčma, navštěvovaná důstojníky. Rostov zamířil k ní, protože u zápraží uviděl Těljaninova koně.

Ve druhé světnici seděl poručík u jídla; měl před sebou párky a láhev vína.

„Jeje, vy jste taky přijel, mládenče,“ uvítal jej s úsměvem a vysoko vytaženým obočím.

„...Ano,“ odpověděl Rostov, jako by mu bylo hrozně zatěžko to slovo vyslovit, a sedl si za sousední stůl.

Oba mlčeli; v místnosti seděli dva Němci a jeden ruský důstojník. Všichni byli potichu; bylo slyšet jen skřípání nožů o talíře a poručíkovo mlaskání. Když Těljanin pojedl, vytáhl z kapsy dvojitý váček, afektovaně zdviženými malými bílými prsty rozhrnul kroužky, vyňal zlaták a se zvednutým obočím jej podal sluhovi.

„Prosím vás, rychle,“ řekl mu.

Zlaták byl nový. Rostov vstal a přistoupil k Těljaninovi.

„Dovolte, abych si ten váček prohlédl,“ řekl mu sotva slyšitelným hlasem.

S roztěkanýma očima, avšak s obočím stále ještě vytaženým podal mu Těljanin váček.

„Ano, hezounký váček... Ano... ano,“ opakoval, pojednou však zbledl. „Podívejte se, mládenče,“ dodal ještě.

Rostov vzal váček do rukou, podíval se na něj, na peníze, které v něm byly, i na Těljanina. Poručík se díval podle svého zvyku kolem a zdálo se, že se náhle rozveselil.

„Až budeme ve Vídni, všechno tam nechám, ale teď v těch mizerných hnízdech není zač je utratit,“ řekl. „No, dejte mi ho, mládenče, já půjdu.“

Rostov mlčel.

„A co vy? Také jste přijel posnídat? Tady se jí dobře,“ pokračoval Těljanin. „Tak mi ho dejte.“

Natáhl ruku a uchopil váček. Rostov jej pustil. Těljanin jej vzal a pomalu si ho zastrkoval do kapsy jezdeckých kalhot,

zvedaje nedbale obočí, s pootevřenými ústy, jako by chtěl říci: „Ano, ano, dávám si do kapsy svůj váček, je to docela jednoduché a nikomu do toho nic není.“

„Tak co, mladíku?“ řekl s povzdechem a vzhlédl zpod vytaženého obočí na Rostova. Jakýsi záblesk přeskočil rychlostí elektrické jiskry z Těljaninových očí do Rostovových a zpět, tam a zase nazpět, všechno v jediném okamžiku.

„Pojďte sem,“ vyzval Rostov Těljanina a uchopil ho za ruku. Téměř ho odvlékł k oknu. „To jsou Děnisovovy peníze, vy jste mu je vzal...“ zašeptal mu nad uchem.

„Co...? Cože...? Jak se opovažujete? Co...?“ vyhrkl Těljanin.

Avšak tato slova zněla jako žalostný, zoufalý výkřik, i jako úpěnlivá prosba za odpuštění. Jakmile zpozoroval Rostov tento odstín v jeho hlase, spadł mu ze srdce ohromný balvan pochybnosti. Zaradoval se, ale zároveň se mu zželelo toho nešťastného člověka, který tu před ním stál; bylo však nutno dokončit, co začal.

„Tady si mohou lidé bůhvíco pomyslit,“ breptal Těljanin, uchopil čapku a zamířil do malého prázdného pokoje, „musí se to vysvětlit...“

„Vím to a dokážu to,“ namířil mu Rostov.

„Já...“

V polekaných bledých Těljaninových lících se třásl každý sval; oči mu těkaly jako vždycky, měl je však sklopeny k zemi a nepodíval se Rostovovi do tváře – a kromě toho bylo slyšet vzlykání.

„Hrabě...! neničte mladého člověka... tu máte ty nešťastné peníze, vezměte si je...“ Hodil je na stůl. „Mám starého otce, matku...!“

Rostov vzal peníze, vyhýbaje se jeho pohledu, a odcházel beze slova z pokoje. U dveří se však zastavil a vrátil se.

„Bože můj,“ řekl se slzami v očích, „jak jste to mohl udělat?“

„Hrabě,“ řekl Těljanin a přistoupil blíže ke kadetovi.

„Nedotýkejte se mě,“ pronesl Rostov a uskočil před ním. „Jestli je tak moc potřebujete, nechte si je.“ Hodil mu váček s penězi a vyběhl z krčmy.

V

Týž den večer došlo v Děnisovově bytě mezi důstojníky eskadrony ke vzrušenému rozhovoru.

„A já vám říkám, Rostove, že se musíte veliteli pluku omluvit,“ říkal Rostovovi, rozčilenému a rudému jako rak, vysoký štábní rytmistr s šednoucími vlasy, mohutnými vousy a obličejem hrubě rozvrásněným.

Štábní rytmistr Kirsten byl dvakrát degradován pro čestné aféry a dvakrát si zase vysloužil důstojnickou hodnost.

„Já nikomu nedovolím říkat, že lžu!“ rozkřikl se Rostov. „On mi řekl, že lžu, a já řekl, že lže on. A tak to taky zůstane. Službu mi může dávat každý den a může mě dát i zavřít, ale abych se omluvil, k tomu mě nikdo nedonutí, protože když on jako velitel pluku myslí, že je to pod jeho důstojnost, dát mi satisfakci, tak...“

„Ale počkejte, mládenečku, poslechněte, co chci říci“ přerušil ho štábní rytmistr svým basem a klidně si hladil dlouhé vousy. „Řeknete před jinými důstojníky veliteli pluku, že důstojník ukradl...“

„To není má vina, že se o tom mluvilo před jinými důstojníky. Možná že jsem to před nimi neměl říkat, ale já nejsem diplomat. Proto jsem se taky dal k husarům, myslil jsem, že si tady nepotrpí na všelijaké finesy, a on mi tu řekne, že lžu..., tak ať mi dá satisfakci...“

„To je všechno pěkné, nikdo si nemyslí, že jste zbabělec, ale o to tu nejde. Zeptejte se Děnisova, copak to kdo kdy slyšel, aby kadet žádal satisfakci na veliteli pluku?“

Děnisov se kousal do vousů, poslouchal zamračeně rozmluvu, ale zřejmě se nechtěl do ní mísit. Na Kirstenovu otázku jen zavrtěl hlavou.

„Vy vyprávíte před důstojníky veliteli pluku o tom svinstvu,“ pokračoval štábní rytmistr. „A Bogdanyč (tak říkali veliteli pluku) vás za to sjel.“

„Nesjel, řekl, že nemluvím pravdu.“

„No ano, a vy jste mu napovídal spoustu hloupostí a za to se musíte omluvit.“

„Ani mě nenapadne!“ vykřikl Rostov.

„Nebyl bych to do vás řekl,“ pokračoval štábní rytmistr vážně a přísně. „Nechcete se mu omluvit, jenže vy, mládenče, jste vinen nejen před ním, nýbrž před celým plukem, před námi přede všemi, kolem dokola. Ono je to takhle: kdybyste si to byl rozmyslel a poradil se, jak na to; jenže vy jste to vypálil rovnou, a k tomu ještě před důstojníky. Co měl teď velitel pluku dělat? Měl dát důstojníka k soudu a pošpinit celý pluk? Kvůli jednomu lumpovi udělat hanbu celému pluku? Tak to mělo dopadnout podle vás? Ale podle nás ne. A Bogdanyč je pašák, řekl vám, že nemluvíte pravdu. Je to nemilé, ale co dělat, sám jste naletěl. A teď, když tu věc chtějí sprovodit ze světa, tak vy, aby vám nespadol hřebínek, se nechcete omluvit a chcete to roznést. Uražíte se, že musíte mít službu, ale co by vás to stálo, kdybyste se omluvil starému a čestnému důstojníkovi? Ať je Bogdanyč jaký chce, pořád je to čestný a udatný plukovník; vy se cítíte uražen – ale pošpinit celý pluk, to pro vás nic není.“ Štábnímu rytmistrovi se začal třást hlas. „Vy se u pluku ani neohřejete, mládenče; dneska jste tady a zítra budete někde pobočníkem; vy se na to vykašlete, když se bude říkat: mezi pavlogradskými důstojníky jsou zloději! Ale nám to tak jedno není. Je to tak, Děnisove? Vid', že nám to není jedno?“

Děnisov stále mlčel a nehýbal se, jen občas vzhlédl na Rostova černýma jiskrnýma očima.

„Vám je drahá vaše ješitnost, nechcete se omluvit,“ pokračoval štábní rytmistr, „ale nám, starým lidem, kteří jsme vyrostli, a dá-li bůh, také umřeme v pluku, nám je čest pluku drahá a Bogdanyč to ví. Ach, a jak je nám, panečku, drahá. A od vás to není hezké, není to hezké! Pro mne za mne se uražte nebo ne, ale já vždycky říkám čirou pravdu. Není to hezké!“

A štábní rytmistr vstal a odvrátil se od Rostova.

„Má pravdu, čert to vem,“ vykřikl Děnisov a vyskočil. „No tak, Rostove, no!“

Rostov, celý rudý a hned zase bledý, se díval z jednoho důstojníka na druhého.

„Ne, pánové, ne..., jen si nemyslete... já vám dobře rozu-

mím, křivdíte mi... já... pro mne... já si vážím cti pluku..., ale co? Já to dokážu v boji... i pro mne je čest praporu... no stejně, je to pravda, jsem vinen!“ Do očí mu vhrkly slzy. „Jsem vinen, vinen před vámi, přede všemi...! Tak co ještě ode mne chcete?“

„Takhle je to v pořádku, hrabě,“ vykřikl štábní rytmistr, otočil se k němu a plácl mu velkou rukou po zádech.

„Vždyť jsem to říkal,“ zakřičel Děnisov, „že je to správný chlapík.“

„Tak je to lepší, hrabě,“ pokračoval štábní rytmistr, oslovuje ho titulem jakoby v uznání za to, že si dal říci. „Jděte a omluvte se, Vaše Jasnosti, tak.“

„Pánové, všechno vám udělám, nikdo už ode mne o tom neuslyší ani slovo,“ pronesl Rostov úpěnlivě, „ale omluvit se nemohu, na mou duši, nemohu, dělejte si se mnou, co chcete! Jakkoli se budu omlouvat a prosit za odpuštění jako nějaký klouček?“

Děnisov se zasmál.

„Vždyť to bude pro vás horší – Bogdanyč jen tak lehce nezapomíná, budete pykat za svou tvrdohlavost,“ řekl Kirsten.

„Na mou duši, že to není tvrdohlavost. Nemohu vám to vysvětlit, co je to za pocit, nemohu...“

„No, to záleží na vás,“ řekl štábní rytmistr. „A co je s tím mizerou, kam se poděl?“ zeptal se Děnisova.

„Poslal hlášení, že je nemocen. Zítra bude rozkazem vyloučen z pluku,“ odvětil Děnisov.

„Bude to nemoc, jinak se to nedá vysvětlit,“ podotkl štábní rytmistr...

„Ať je to nemoc nebo ne, ať mně nechodí na oči – nebo ho zabiju,“ vykřikl Děnisov krvelačně.

Vtom vstoupil Žerkov.

„Co je s tebou?“ vyhrkli na něho důstojníci všichni najednou.

„Vyrazíme, pánové, na pochod. Mack se vzdal s celou svou armádou.“

„Nelži!“

„Viděl jsem ho na vlastní oči.“

„Co? Živého Macka jsi viděl? S rukama a nohama?“

„Na pochod! Na pochod! Dejte mu láhev vodky za takovou zprávu. Jak ses sem dostal?“

„Poslali mě zpátky do pluku, kvůli tomu čertu starému, kvůli Mackovi. Stěžoval si na mne jeden rakouský generál. Gratuloval jsem mu k Mackově návratu... Co je s tebou, Rostove, vypadáš, jako bys vylezl z parní lázně.“

„Ale dostali jsme se, brachu, do pěkné kaše a plácáme se v ní už dva dny.“

Vstoupil plukovní pobočník a potvrdil zprávu, kterou přinesl Žerkov. Přišel rozkaz zítra vyrazit.

„Na pochod, pánové!“

„Zaplať pánbůh, trčeli jsme tu už dost dlouho!“

VI

Kutuzov ustoupil k Vídni a zničil za sebou mosty na řece Innu (u Braunau) a na Travné (v Linci). Třiadvacátého října přecházela ruská vojska řeku Enži. Ruské vozatajstvo, dělostřelectvo a proudy vojsk táhly kolem poledne městem Enží po obou březích řeky.

Byl podzimní den, teplý a deštivý. Široký rozhled, který se otevíral z návrší, kde stály ruské baterie chránící most, byl chvílemi zahalen lehkou clonou šikmého deště, chvílemi se zase rozevíral, takže ve slunečním jasu svítily všechny předměty do dálky jako nalakované. Na úpatí se rozprostíralo městečko se svými bílými domy a červenými střechami, kostelem a mostem, po jehož obou stranách se hustě valily masy ruských vojsk. V ohbí Dunaje bylo vidět lodi, ostrov se zámkem a parkem, obklopený vodami Enže, ústící do Dunaje, levý dunajský břeh, skalnatý a porostlý borovým lesem, s tajemnou dálkou zelených výšin a modravých roklí. Z borového lesa, zdánlivě divokého a nedotčeného, zvedaly se věže kláštera a vpředu nahoře, daleko na druhém břehu Enže, bylo vidět nepřátelské jezdecké hlídky.

Mezi děly na návrší stáli vpředu velitel zadního voje, generál, s důstojníkem Kutuzovova štábu a prohlíželi si dalekohle-

dem terén. Trochu dál seděl na dělové lafetě Něsvickij, vyslaný vrchním velitelem k zadnímu voji. Kozák, který ho doprovázel, mu podal brašnu a plní láhev a Něsvickij nabízel důstojníkům pirožky a pravou dvojitou kmínku. Důstojníci se zaradovali a obklopili ho; někteří si klekli, jiní si sedli na bobek na mokrou trávu.

„Ten rakouský kníže, co si tu postavil zámek, nebyl hloupý. Je to hezké místo. Proč nejíte, pánové?“ pobízel Něsvickij.

„Děkuji uctivě, kníže,“ odpovídal jeden z důstojníků, jemuž lichotilo, že může rozmlouvat s takovým důležitým štábním hodnostářem. „Krásné místo. Šli jsme kolem parku, viděli jsme dva jeleny a dům, jaký dům!“

„Podívejte se, kníže,“ řekl jiný, který zase měl chuť ještě na jeden pirožek, ale protože se ostýchal, tvářil se, jako by si prohlížel terén, „podívejte se, tamhle se už dostali naši pěšáci. Hele, ti tři tam na loučce za vesnicí něco vezou. Ti ten zámek rozeberou,“ pravil důstojník se zřejmým souhlasem.

„To je jisté,“ řekl Něsvickij. „Ne, víte, co já bych chtěl?“ dodal, žvýkaje pirožek ve svých krásných vlahých ústech. „Chtěl bych se dostat tam!“

A ukázal na klášter s věžičkami na protějším kopci. Usmál se, oči se mu zúžily a zasmály.

„Nebylo by to špatné, že, pánové!“

Důstojníci se zasmáli.

„Aspoň je polekat, ty jeptišky. Jsou prý tam Italky, a mladičké. Na mou duši, pět let života bych za to dal!“

„Vždyť jim tam musí být smutno,“ řekl se smíchem důstojník, smělejší než ostatní.

Zatím onen důstojník ze štábu, který stál vpředu, ukázal cosi generálovi; generál se tam podíval dalekohledem.

„Je to tak, je to tak,“ řekl zlostně, sklonil dalekohled a pokrčil rameny, „je to tak, začnou ostřelovat most. A co se tam naši tak loudají?“

Na druhé straně bylo prostým okem vidět nepřítele a jeho baterii, z níž se odloučil mléčně bílý obláček. Brzo nato se rozlehl vzdálený výstřel a bylo vidět, jak naše vojska na mostě přidala do kroku.

Něsvickij si odfoukl, zvedl se a s úsměvem přistoupil ke generálovi.

„Nepřeje si Vaše Excellence trochu pojíst?“ nabídl mu.

„Je to špatné,“ mínil generál a nechal jeho nabídku bez odpovědi, „naši se opozdili.“

„Neměl bych tam zajet, Vaše Excellence?“

„Ano, zajedte tam, prosím vás,“ řekl generál a opakoval ještě jednou, co bylo již dopodrobna nařízeno, „a řekněte husarům, aby přešli přes most poslední a zapálili ho, jak jsem nařídil, a ještě aby prohlédli na mostě připravené nálože.“

„Velmi dobře,“ odpověděl Něsvickij.

Zavolal kozáka s koněm, nařídil mu uklidit brašnu i plní láhev a vyšvihl se svým těžkým tělem lehce do sedla.

„Teď se opravdu dostanu k těm jeptiškám,“ prohodil k důstojníkům, pozorujícím ho s úsměvem, a odklusal po stezce, která se vinula po svahu.

„Tak, kapitáne, zkuste to, kam až vám to donese,“ řekl generál, obraceje se k dělostřelci, „ať vás přejde dlouhá chvíle!“

„Obsluha k dělům,“ zavelel důstojník a dělostřelci v mžiku odběhli od ohňů a radostně nabíjeli.

„První dělo!“

Mířič svižně uskočil. Kovově, ohlušivě třesklo dělo, nad hlavami našich pod kopcem zasvištěl granát, dopadl daleko před nepřítele, označil obláčkem místo svého dopadu a roztrhl se.

Tváře vojáků i důstojníků se při výbuchu rozjasnily. Všichni se zvedli a pozorovali, jak dole jako na dlani táhnou naše vojska a jak se vzadu za nimi blíží nepřítel. V tu chvíli se za mraky vynořilo slunce v celé své velikosti, úchvatný zvuk ojedinělého výstřelu se slil se svitem jasného slunce vjedno a zanechal po sobě bodrý a veselý dojem.

VII

Nad mostem přeletěly již dvě nepřátelské koule a na mostě začala tlačení. Uprostřed mostu, přitlačen svým tlustým tělem k zábradlí, stál opěšalý kníže Něsvickij. Usmíval

se a ohlížel se zpátky na svého kozáka, který se dvěma koni na otěži stál pár kroků za ním. Při každém jeho pokusu dostat se dál dopředu nahrnuli se na Něsvického vozy i vojáci a přitlačili ho zase k zábradlí, takže mu nezbývalo než se usmívat.

„Ty jsi chytrák, brachu,“ domlouval kozák vozatajci, najíždějícímu s vozem na pěchotu, která se tlačila přímo na kola a koně, „ty jsi chytrák! Ne abys počkal, vidíš, že generál chce projet!“

Avšak vozatajec se nedal generálským titulem ohromit a křičel na vojáky, kteří mu zahradili cestu:

„Hej, krajaní, uhněte nalevo, počkejte!“

Ale krajané se valili po mostě nepřetržitým proudem jako jediná souvislá masa, rameno na rameni, zachytávající o sebe bodáky. Kníže Něsvickij se zadíval přes zábradlí dolů, do bystrých, šumících nízkých vln Enže, jak se čeří, obtékají pilíře mostu a zase za nimi splývají, předhánějící se navzájem. Když se pohledem vrátil na most, viděl právě takové, stále stejné živé vlny vojáků, šňůry se střapci, šišáky s chocholkami, torby, bodáky, dlouhé pušky, zpod šišáků číhající obličejy s vysedlými lícními kostmi, vpadlými tvářemi a bezstarostně unaveným výrazem, nohy šlapající v lepkavém blátě, naneseném na deskách mostu. Občas se mezi jednotvárnými vlnami vojáků jako hřebínek bílé pěny na vlnách Enže prodíral důstojník v plášti, s tváří odlišnou od tváří vojáků: po chvíli, jako třísku zmítanou v řece, unášely po mostě vlny pěchoty opěšalého husara, sluhu nebo místního Němce; jindy zase, jako břevno plovoucí v řece, drkotal po mostě, obklíčen ze všech stran, rotní nebo důstojnický vůz s navršeným nákladem a přikrytý kožemi.

„Heleme, těch je, jako když se protrhne hráz,“ ulevoval si kozák, beznadějně upoutaný na místě. „Je vás tam ještě moc?“

„Melión bez jednoho,“ ozval se vesele mimojdoucí voják v potrhaném plášti, zamrkal na kozáka a ztratil se; za ním šel jiný, starší voják.

„Jak to teďkonc začne sázet na most,“ huboval starý voják zamračeně (myslil tím nepřítele), „tak tě ty tvý roupy brzy přejdou.“

A voják šel dál. Za ním se jiný vezl na voze.

„Kams jen strčil ty onuce, ty prokletý chlape,“ vrčel sluha běžící za vozem a šfáral se vzadu v nákladu.

A běžel za vozem dál.

Za ním šli rozveselení, pravděpodobně podnapilí vojáci.

„Ten ti ho, človíčku milej, vzal pažbou přes zuby...“, vykládal radostně jeden ve vysoko vykasaném plášti a šermoval přitom rukama.

„To dá rozum, vždyť taková šunka v hubě zrovna taje,“ chechtal se druhý.

I ti dva šli dál, takže se Něsvickij nedověděl, kdo dostal do zubů a jak to bylo s tou šunkou.

„To jste sebou hnuli! Že sem tamten pustil jednu dutou, tak už myslíš, že všechny pozabíjí,“ vytýkal zlostně poddůstojník mladému vojákovi.

„Jak mně to hvízdlo u hlavy, strejčku, teda ta koule,“ rozkládal voják s ústy roztaženými smíchem až k uším, „tak jsem ztuhl jako rampouch. Na mou duši, polekal jsem se až hanba!“ sděloval své dojmy a takřka stavěl na odív svůj strach.

I voják šel dál. Za ním jel vůz, který se lišil ode všech dosavadních. Byl to německý selský vůz, tažený dvojspřežím, naložený pravděpodobně celým domácím zařízením; za vozem, řízeným Němcem, byla přivázána pěkná strakatá kráva s ohromným vemenem. Na peřinách seděla žena s nemluvnětem, stařena a mladá zdravá Němka, červená jako malina. Dostali podle všeho zvláštní povolení k vystěhování. Zraky všech vojáků spočinuly na ženách, a dokud vůz krok za krokem jel po mostě, padaly všechny poznámky vojáků výhradně na adresu mladých žen. Na všech tvářích pohrával stejný úsměv, prozrazující necudné myšlenky o té mladší.

„Podívejte se na tlustocha, taky má nahnáno!“

„Prodej nám panímámuú,“ křikl, protahuje poslední slabiku, jiný voják na Němce, který šel zeširoka, se sklopenýma očima, se zamračeným a polekaným výrazem ve tváři.

„Jak se vyparádila, co? Těm se, pane, vede!“

„To by ses u nich měl, co, Fedotove!“

„Ani nemluv!“

„Kampak?“ ptal se důstojník pěšák, křoupaje jablko a usmívaje se na hezké děvče.

Němec přimhouřil oči a tvářil se, že nerozumí.

„Chceš, na!“ nabízel důstojník děvčeti jablko.

Děvče se usmálo a vzalo si je. Něsvickij, právě tak jako

ostatní na mostě, nespustil z žen oči, dokud nezmizely. Potom pochodovali zase stejní vojáci, se stejnými rozhovory jako dříve, a nakonec zůstalo všechno stát. To zvrtohlavěli, jak se to často stává, koně v rotním voze na konci mostu a celý proud musel čekat.

„Co se zastavili? Není tu žádnéj pořádek!“ huhlali vojáci. „Kam se k čertu cpeš? Nemůže chvíli počkat. Až on ten most podpálí, bude to horší. Koukej, i důstojníka přimáčkli,“ ozývalo se ze všech stran. Stojící proudy vojáků se vzájemně okukovaly, ale nepřestávaly se tlačit k východu z mostu.

Něsvickij se znovu zadíval pod most do vod Enže, pojednou však zaslechl zvuk pro něho dosud cizí a rychle se blížící... a cosi velkého plesklo do vody.

„Vidíš, kam to hází,“ poznamenal káravě poblíž stojící voják a ohlédl se po zvuku.

„Pobízí, aby se šlo rychleji,“ odušil jiný znepokojen.

Zástup se zase pohnul. Něsvickij pochopil, že to byla dělová koule.

„Hej, kozáku, koně sem!“ křikl. „A vy taky, uhnout, uhnout! Cestu!“

S velkou námahou se protlačil ke koni. Za stálého křiku se prodíral kupředu. Vojáci se stlačili, aby mu uhnuli, ale zase se znovu na něho nahrnuli, takže mu vytlačili nohu ze třmene – nemohli ovšem za to, protože tlak zezadu byl silnější.

„Něsvickij! Něsvickij! Ty hubo vypasená,“ ozval se vtom zezadu chraptivý hlas.

Něsvickij se ohlédl a uviděl patnáct kroků od sebe, za živou masou tísnící se pěchoty, zrudlého, černého a rozcuchaného Vasku Děnisova v husarském kožíšku, frajersky přehozeném přes jedno rameno, a s čepicí posunutou do týla.

„Dej jim, těm volům zatraceným, rozkaz, ať nás pustí skrz,“ křičel Děnisov, v záchvatu zuřivosti blýskal a koulel černýma očima podlitýma krví a mával netasenou šavlí, kterou držel v holé maličké ruce, právě tak zrudlé jako jeho tváře.

„Hej, Vasjo,“ odpovídal Něsvickij radostně překvapen, „co se rozčiluješ?“

„Eskadrona nemůže projet,“ křičel Vaska Děnisov, vyceniv bílé zuby, a krotil ostruhami svého krásného vraného Beduína, který stříhal ušima, vyhýbal se bodákům, frkal a stříkal kolem

sebe pěnou od uzdy, zvonil a bil podkovami po deskách mostu, hotov, jak se zdálo, přeskočit zábradlí, kdyby mu jezdec povolil.

„Co je to? Jako berani! Dočista jako berani! Pryč... z cesty! Stůj tam s tím zatraceným vozem! Šavlí vás rozsekám!“ vykřikoval Děnisov a skutečně vytasil šavli a začal jí mávat nad hlavou.

Vojáci se s ulekanými tvářemi stlačili k sobě a Děnisov se prodral k Něsvickému.

„Jak to, že nejsi dneska opilý,“ ptal se Něsvickij Děnisova, když se dostali k sobě.

„Vždyť ani nemám kdy se napít!“ odpovídal Vaska Děnisov. „Celý den vláčejí pluk hned sem, hned tam. Když pranice, tak pranice. Ale v tomhle aby se čert vyznal!“

„Ty ses ale dneska vyparádil!“ řekl Něsvickij a prohlížel si jeho nový kožíšek a čabruku.

Děnisov se usmál, vytáhl z brašny kapesník, šířící kolem vůni, a strčil jej Něsvickému pod nos.

„Jinak to nejde, vždyť jdu do toho! Oholil jsem se, vyčistil jsem si zuby a navoněl se.“

Statná postava Něsvického doprovázeného kozákem a rozhodnost Děnisova, mávajícího šavlí a zuřivě vykřikujícího, přispěly k tomu, že se prodrali na druhý konec mostu a zastavili pěchotu. Něsvickij tam vyhledal plukovníka, kterému měl vyřídit rozkaz, a když svůj úkol splnil, odjel zpět.

Po uvolnění cesty zůstal Děnisov stát u vjezdu na most. Hřebce, který se vzpínal a hrabal kopytem, aby se dostal ke svým, nedbale přidržoval a hleděl vstříc eskadroně, která právě přijížděla. Na deskách mostu se rozlehl zvonivý dusot podkov, slitý, jako by klusalo jen několik koní, a eskadrona s důstojníky v čele a čtveřicí husarů v každé řadě se roztáhla na mostě a vyjela na druhou stranu.

Zastavení pěšáci se shlukli u mostu v rozšlapaném blátě a s nevraživým pocitem cizoty a výsměšné řevnivosti, tak charakteristickým, když se setkají různé druhy zbraní, prohlíželi si čistounké, švihácké husary, projíždějící ve vyrovnaných řadách kolem nich.

„Parádní kluci! Jen je poslat na přehlídku!“

„Ale jinak nejsou na nic! Leda na vokázku!“

„Pěchoto, nepraš!“ vtípkoval husar, pod nímž se kuň vzeplal a postříkal pěšáka blátem.

„Prohnat tě takhle dva marše s teletem na zádech, to by se ti šňůrečky vošoustaly,“ vrčel pěšák a otřel si obličej rukávem. „Sedí na tom jako fták, ne jako chlap.“

„Tebe tak na koně posadit, ty by ses nesl!“ dobíral si svobodník hubeného vojáčka, celého schouleného pod tíhou torby.

„Vem si mezi nohy ráhno, hned budeš mít koně,“ přisadil si ještě husar.

VIII

Zbytek pěchoty pospíchal přes most a stékal se k jeho ústí jako do trychtýře. Konečně všechny vozy přejely, tlačence povolila a na most vstoupil poslední prapor. Na západním břehu zůstali jen husaři Děnisovovy eskadrony. Nepřítele, zdaleka viditelného z kopce na východním břehu, zdola od mostu ještě vidět nebylo, protože obzor úvalu, kterým řeka protékala, byl zahrazen koncem svahu ve vzdálenosti asi půl versty. Za ním byla pustá planina, na níž se sem tam projížděly hloučky našich jezdeckých hlídek. Pojednou se na protilehlém ohybu stoupající cesty objevilo vojsko v modrých halenách a dělostřelectvo. Byli to Francouzi. Kozácká hlídka odklusala pod kopec. Všichni důstojníci i husaři Děnisovovy eskadrony, ač se snažili mluvit o jiných věcech a dívat se jinam, nepřestávali myslet na to, co bylo tam, na návrší, a neustále sledovali skvrny, které se postupně vynořovaly nad obzorem a v nichž poznávali nepřátelská vojska. Počasí se po poledni zase vyjasnilo, slunce pomalu klesalo nad Dunajem a okolními tmavými kopci. Bylo ticho a z oné výšiny k nim zalátalo občas troubení polnic a hlasy nepřátel. Mezi nepřitelem a eskadronou již nebyl nikdo kromě menších hlídek. Dělal je prázdný prostor, široký asi tři sta sáhů. Nepřítel přestal střílet a tím jasněji bylo cítit, že tu někde před nimi probíhá ona nemilosrdná, hrozná a nepřístupná čára, která rozděluje dvě nepřátelská vojska.

Pouhý krok za tuto čáru, připomínající hranici mezi živými a mrtvými, a čeká tě neznámo, utrpení a smrt. A co je tam, kdo je tam, za tím polem, stromem a střechou ozářenou sluncem? Nikdo to neví, a přece to člověk chce vědět; je hrozné překročit tu čáru, a přece se chce ji překročit; člověk ví, že dřív nebo později ji bude muset překročit a dovědět se, co je za ní, právě tak jako je nutné se dovědět, jak je to po smrti. A přitom je člověk silný, zdravý a radostně vzrušený a je obklopen právě takovými zdravými a rozechvěle vzrušenými lidmi. I když na to přímo nemyslí, přece jen to cítí každý, kdo je v dohledu nepřítel, a tento pocit činí dojmy z podobné chvíle osobitě jasnými a vzrušivě ostrými.

Na nepřátelském pahorku se objevil obláček výstřelu a nad hlavami husarské eskadrony zasvištěl granát. Důstojníci, stojící doposud v hloučku, se rozjeli na svá místa. Husaři začali pečlivě vyrovnávat koně. V eskadroně vše zmlklo. Všichni hleděli vpřed na nepřítel a ohlíželi se přitom na velitele eskadrony v očekávání rozkazu. Přeletěl druhý, třetí granát. Bylo jasné, že nepřítel střílí na husary; avšak granáty přelétaly se stejnoměrným hvizdem nad jejich hlavami a vybuchovaly kdesi vzadu. Husaři se neohlíželi, avšak při každém zvuku letícího granátu celá eskadrona se svými jednotvárně rozmanitými tvářemi tajila dech, dokud granát letěl, jako na rozkaz se nadnesla ve třmenech a zase dosedla. Vojáci neotáčeli hlavy, avšak šilhali jeden po druhém, pozorující zvědavě, jak to na koho působí. Na každé tváři, počínaje Děnisovem a trubačem konče, se objevil od úst k bradě stejný výraz bojechtivosti, podrážděnosti a vzrušení. Strážmistr se mračil, pohlížeje na husary, jako by jim hrozil trestem. Kadet Mironov se při každém přeletu granátu přikrčil. Rostov, stojící na levém křídle se svým Havránkem s křivými nohama, ale jinak hezkým, měl šťastné vzezření školáka, který je vyzván ke zkoušce před početným obecenstvem, avšak je si jist, že ji složí s vyznamenáním. Rozhlížel se jasnými a zářícíma očima na všechny strany, jako by chtěl upozornit na to, jak klidně stojí v palbě granátů. Ale i v jeho tváři, proti jeho vůli, prozrazovala sevřená ústa očekávání čehosi nového a nelítostného.

„Kdo se to tam krčí? Kadete Mironove! Nedělejte to, dívejte se na mne!“ vykřikl Děnisov, který nemohl vydržet na místě a točil se s koněm před eskadronou.

Černovlasý obličej Vasky s ohrnutým nosem a celá jeho malá, připosražená postava s žilnatou chlupatou rukou s krátkými prsty, v nichž držel jílec tasené šavle, vypadala právě tak jako vždycky, zvláště navečer po dvou lahvích vína. Byl pouze rudější než obvykle, když vztyčil svou rozčuchanou hlavu vzhůru, jako to dělají ptáci, když pijí, nelítostně vtiskl krátkýma nohama ostruhy do boků dobráckému Beduínovi a pak, nakloněn dozadu, odcválal na druhé křídlo eskadrony a chraptivě vykřikl, aby prohlédli pistole. Zamířil ke Kirstenovi: štábní rytmistr mu na široké a rozvážené kobyle vyjel krokem vstříc. Vypadal se svými dlouhými vousy vážně jako vždy, jen oči se mu leskly více než jindy.

„Tak co,“ řekl Děnisovovi. „K bitce nedojde. Uvidíš, že ustoupíme.“

„Čert ví, jak to udělají!“ zavrčel Děnisov. „Á Rostov!“ zavolal na kadeta, když zahlédl jeho veselý obličej. „Vidíš, dočkal ses.“

A usmál se pochvalně, měl z kadeta zřejmě radost. Rostova ovládl pocit dokonalého štěstí. Tu se objevil na mostě velitel zadního voje. Děnisov odcválal k němu.

„Vaše Excellence! Dovolte mi zaútočit! Odrazím je zpět!“

„Kampak tady s útoky,“ řekl velitel unuděně a zamračil se jako před dotěrnou mouchou. „A proč tu vlastně stojíte? Vidíte, že na křídlech ustupují. Veďte eskadronu zpět.“

Eskadrona přešla přes most a dostala se z dostřelu beze ztráty jediného muže. Za ní přešla i druhá eskadrona, která byla před ní rozvinuta, a pak opustili západní břeh i kozáci.

Dvě eskadrony pavlogradců přešly most a začaly za sebou stoupat do stráně. Velitel pluku Karel Bogdanovič Schubert se připojil k Děnisovově eskadroně a jel krokem nedaleko Rostova, naprosto si ho nevšímaje, ač to bylo poprvé, co se po konfliktu kvůli Těljaninovi viděli. Rostov si uvědomoval, že člověk, před nímž se nyní cítil vinen, má ho teď v útvaru v moci, a nespouštěl oči z atletických zad, světlovlasého zátylku a rudého krku velitele pluku. Hned se mu zdálo, že Bogdanyč nevšímavost jen předstírá a že mu jde jen o to, aby vyzkoušel kadetovu odvalu, a proto se napřímil a vesele se rozhlížel; ale hned se mu zase zdálo, že Bogdanyč jede tak blízko schválně, aby mu ukázal, že se nebojí. Pak si zase říkal, že jeho nepřítel

teď schválně pošle eskadronu do ztřeštěného útoku, aby ho, Rostova, potrestal. Nato si pro změnu představoval, že potom, po útoku, velitel pluku k němu, raněnému, přijde a podá mu velkomyslně ruku na usmířenou.

V blízkosti velitele pluku se náhle octla všem pavlogradcům známá vytáhlá postava Žerkova, který byl nedávno znovu odvelen od pluku. Žerkov, vyhnaný z hlavního štábu, říkal, že není tak hloupý, aby zůstal u pluku a dřel se jako mezek někde na frontě, když ve štábu dostane víc vyznamenání bez práce, a dovedl si to zařídit tak, že se dostal jako ordonanční důstojník ke knížeti Bagrationovi. Teď přijel ke svému bývalému veliteli s rozkazem od velitele zadního voje.

„Plukovníku,“ oslovil Rostovova nepřítele s pochmurnou, důležitou tváří a ohlédl se na své kamarády, „bylo nařízeno zavést u mostu a zapálit ho.“

„Kdo nařídí?“ zeptal se plukovník nevrle.

„To už já nevím, plukovníku, *kdo nařídí*,“ odpovídal kornet vážně, „mně jen kníže dal rozkaz: Jeď a řekni plukovníkovi, ať se husaři rychle vrátí a zapálí most“

Hned za Žerkovem přijel důstojník hlavního štábu s týmž rozkazem. A hned zase za důstojníkem hlavního štábu přicválal tlustý Něsvickij na kozáckém koni, který ho ve cvalu sotva nesl.

„Jak to, plukovníku,“ křičel ještě za jízdy, „říkal jsem vám, abyste most zapálil, a teď to někdo popletl. Tam jsou z toho všichni tumpachoví, nikdo se v tom nevyzná.“

Plukovník beze spěchu zastavil pluk a obrátil se k Něsvickému.

„Vy jste mi říkal o náloších, ale o tom, že to mám podpálit, jste neržikal nyc.“

„Jápak ne, otče,“ namítl Něsvickij, zastavil koně, sundal si čapku z hlavy, rozčísl si buclatou rukou vlasy, splené potem, a pokračoval: „jápak jsem neříkal, abyste most podpálil, když jste tam dali hořlaviny?“

„Já pro vás nejsem šádný otec, pane štábný důstojník, a vy jste mi neržikal most sapálit. Já službu snám a u mne je ve zvyk roskasy plny akorát. Vy jste říkal most bude sapálit, ale kdo bude sapálit, já nejsem jasnovidec a nemohu snát...“

„No jo, to je tak vždycky,“ řekl Něsvickij a mávl rukou. „A co ty tady děláš?“ obrátil se k Žerkovovi.

„Právě to, co ty. Ale ty jsi celý mokrý, ukaž, já tě vyždímám.“

„Vy jste, pane štábný důstojník, říkal...“ pokračoval plukovník uraženě.

„Plukovníku,“ přerušil jej důstojník hlavního štábu, „musíte si pospíšet, nebo nepřítel přitáhne děla na dostřel kartáčů.“

Plukovník pohlédl mlčky na důstojníka hlavního štábu, potom na Něsvického i na Žerkova a zamračil se.

„Já budu most sapálit,“ řekl pak slavnostně, jako by tím chtěl zdůraznit, že přese všechny překážky, které se mu činí, přece jen udělá, co je třeba.

Udeřil svýma dlouhýma svalnatýma nohama koně, jako by on byl tím vším vinen, popojel kupředu a dal rozkaz druhé eskadroně, právě té, u které sloužil pod Děnisovovým velením Rostov, aby se vrátila k mostu.

No vždyť jsem to říkal, pomyslí si Rostov, chce mě vyzkoušet! Srdce se mu sevřelo a krev se mu nahrnula do obličeje. Jen ať se přesvědčí, jestli jsem zbabělec, nebo ne!

A znovu se objevily na všech veselých tvářích v eskadroně tytéž vážné rysy, jako když stáli pod palbou dělových kulí. Rostov pozoroval svého nepřítele, velitele pluku, upřeným pohledem, jako by chtěl v jeho tváři vyčíst potvrzení svých domněnek; avšak plukovník se na něho ani jednou nepodíval a hleděl jako vždy, když dával pluku rozkazy, přísně a slavnostně.

Husaři spěšně slézali z koní, zachytávali přitom šavlemi o řemení a řinčeli ostruhami; žádný z nich nevěděl, co budou dělat. Křížovali se. Rostov se už nedíval na velitele pluku – neměl na to kdy. Báł se, až se mu bázní tajil dech, aby nezůstal za husary pozadu. Ruka se mu chvěla, když odevzdával koně podkonímu, a přitom cítil, jak mu srdce tluče pod přílivem krve. Děnisov projel kolem něho, nakláněl se dozadu a cosi přitom vykřikoval. Rostov nic nevnímal, než jak kolem něho běží husaři, ško-brtají o ostruhy a řinčí šavlemi.

„Nosítka!“ vykřikl vzadu něčí hlas.

Rostov si neuvědomoval, co to znamená, že někdo chce nosítka; běžel a snažil se, aby byl první; poněvadž se však nedíval pod nohy, dostal se přímo před mostem do mazlavého rozšlapaného bláta a upadl na ruce. Přitom ho jiní předehnali.

„Po obou stranách, rytmistř,“ zaslechl hlas velitele pluku,

který popojel kupředu, zůstal na koni nedaleko mostu a tvářil se přitom slavnostně a radostně.

Rostov si utřel zablácené ruce o kalhoty, ohlédl se na svého nepřitele a chtěl běžet dále, poněvadž myslel, že čím dál doběhne, tím líp. Ale Bogdanyč, třebaže se na Rostova nedíval a nepoznal ho, na něho zavolal.

„Kdo to utýká na mostje uprostřed? Na prafou stranu! Kadet zpět!“ křikl zlostně a obrátil se k Děnisovovi, který vjel na koni až na most, aby předvedl svou odvahu.

„Proč riskovat, rytmistr! Máte slésat!“ řekl mu.

„Ech, kdo ji má dostat, dostane ji!“ odpověděl Vaska Děnisov a otočil se za ním v sedle.

Zatím Něsvickij, Žerkov a důstojník hlavního štábu stáli vedle sebe mimo dostřel a dívali se chvíli na nevelký hlouček lidí ve žlutých šišácích, tmavozelených blúzách zdobených šňůrkami a v modrých jezdeckých kalhotách, jak se hemží u mostu; pak jejich pohled zaletěl na druhou stranu, na modré haleny, které se blížily z dálky, a na skupiny s koňmi, uprostřed nichž bylo snadno poznat děla.

Zapálí most, nebo ne? Kdo přijde dřív? Doběhnou a zapálí most, nebo se Francouzi přiblíží na kartáčový dostřel a postřílí je? Tyto otázky kladl si s tlukoucím srdcem každý z velkého množství vojska, které stálo nad mostem a v jasné záři večerního slunce hledělo na most a na husary i na druhou stranu, na postup modrých halen s bodáky a s děly.

„Och! Husaři to odnesou!“ prohodil Něsvickij. „Teď nejsou dál než na kartáčový dostřel.“

„Poslal tam zbytečně mnoho lidí,“ podotkl důstojník hlavního štábu.

„Skutečně,“ souhlasil Něsvickij, „tady stačilo poslat dva chlapíky.“

„Ach Vaše Jasnosti,“ vmísil se do rozmluvy Žerkov, nespouštěje oči z husarů, avšak pořád tímž naivním tónem, podle něhož se nedalo poznat, říká-li to vážně, nebo ne. „Ach Vaše Jasnosti! Jak můžete tak uvažovat! Poslat dva lidi – a kdo nám pak dá Vladimíra se stuhou? Ale takhle, i když je trochu potlučou, může velitel zadat eskadronu na vyznamenání a sám dostat stužičku. Náš Bogdanyč ví, jak to chodí.“

„Podívejte se, z toho koukají kartáče!“ řekl důstojník hlavního štábu.

Ukázal na francouzská děla, od nichž odpráhali kolesny a ujížděli s nimi rychle zpět.

Na francouzské straně, v těch skupinách, kde byla děla, odloučil se obláček dýmu, druhý, třetí, téměř současně, a v okamžiku, kdy se donesl zvuk prvního výstřelu, vzlétl i čtvrtý. Dva zvuky rychle za sebou, pak třetí.

„Ó, och,“ zasténal Něsvickij, jako by pocítil prudkou bolest, a chytil důstojníka hlavního štábu za ruku. „Podívejte se, leží, jeden leží, leží.“

„Zdá se, že dva?“

„Kdybych byl carem, nikdy bych nevedl válku,“ řekl Něsvickij a odvrátil se.

Francouzi zase rychle nabíjeli děla. Pěchota v modrých halenách se rozběhla k mostu. Znovu, nyní však v různých časových intervalech, se objevily obláčky, třeskl výstřel a na mostě se rozprskl kartáč. Ale tentokrát Něsvickij již nemohl vidět, co se na mostě děje. Z mostu se zvedal hustý dým. Husaři stačili most zapálit a francouzské baterie po nich střílely dál, již ne proto, aby jim v tom zabránily, nýbrž proto, že děla byla namířena a bylo na koho střílet.

Francouzům se podařily ještě tři kartáčové výstřely, než se husaři vrátili k vodičům koní. Dvě salvy byly nepřesné a kartáče přeletěly, zato poslední padla doprostřed hloučku husarů a tři z nich srazila.

Rostov, znepokojený vztahy mezi ním a Bogdanyčem, zůstal stát na mostě a nevěděl, co má dělat. Sekat šavlí (jak si vždy představoval bitvu) nebylo do koho, pomáhat zapalovat most také nemohl, poněvadž si s sebou nevezl povříslu slámy jako jiní vojáci. Stál tady a ohlížel se, když tu pojednou něco zabubnovalo, jako když rozsype ořechy, a jeden z husarů, stojící blízko něho, zasténal a klesl na zábradlí. Rostov spolu s ostatními běžel k němu. Znova kdosi vykřikl: „Nosítka!“ Husaři uchopili čtyři lidé a začali ho zvedat.

„Óóó!... Nechte mě, proboha,“ zakřičel raněný; přesto však ho zvedli a uložili na nosítka.

Nikolaj Rostov se odvrátil, a jako by něco hledal, zadíval se do dále, na hladinu Dunaje, na oblohu, na slunce. Jak krásné se

mu zdálo nebe, jak modré, klidné a hluboké! Jak majestátně se skvělo klesající slunce! Jak mile se leskla a zrcadlila voda v dalekém Dunaji! A ještě krásnější byly daleké modravé hory za Dunajem, klášter, tajemné rokle, borové lesy, oděné až po vrcholky mlhou... Tam je ticho, štěstí... Nic, nic bych si nepřál, nic jiného bych si nepřál, jen abych byl tam, pomyslně si Rostov. Ve mně samém a v tom slunci je tolik štěstí, a zde... nářek, utrpení, strach, nejistota, spěch... Teď zase něco vykřikují a zase běží zpátky, poběžím s nimi a najdu smrt, ona je tu, je tu nade mnou, je kolem mne... Okamžik – a už nikdy neuvídím tohle slunce, tuhle vodu a tu roklinu.

V tu chvíli se začalo slunce skrývat za mraky; před Rostovem se octla druhá nosítka. A strach ze smrti a z nosítek i láska ke slunci a k životu – to vše se slilo v jediný bolestný a úzkostlivý pocit.

„Pane Bože, ty, jenž jsi tam na nebesích, pomoz, odpusť mi a zachraň mne!“ šeptl si Rostov.

Husaři se rozběhli k vodičům koní, hlasy se ozývaly hlučněji a klidněji, nosítka zmizela z očí.

„Tak co, brachu, přičichl sis k prachu?“ křikl mu do ucha Vaska Děnisov.

Všemu je už konec; ale já jsem zbabělec, ano, zbabělec, pomyslně si Rostov a vzal s těžkým povzdechem z rukou podkoního svého Havrána, který již hrabal nohou, a vyhoupl se do sedla.

„Co to bylo, kartáče?“ zeptal se Děnisov.

„A ještě jaké!“ křikl Děnisov. „Provedli jsme to zatraceně dobře! A práce to byla prachmizerná! Útok, to je pěkná zábavička, člověk jen řeže a rube, ale tady, to bylo peklo, vždyť do nás prali jak do terčů.“

A Děnisov odklusal ke skupině, která se utvořila opodál od Rostova z velitele pluku, Něsvického, Žerkova a důstojníka hlavního štábu.

„Ale snad si toho nikdo nevšiml,“ utěšoval se Rostov. A skutečně nikdo nic nezpozoroval, protože každý znal pocit, který neostřílený husar zakusil poprvé.

„To bude hlášeníčko,“ poznamenal Žerkov, „než se naděju, budu i já podporučíkem.“

„Hlaste knížeti, že jsem most zapaloval já,“ řekl plukovník slavnostně a radostně.

„A bude-li se ptát na ztráty?“

„Nestojí za řeč!“ zahučel plukovník. „Dva husaři raněni a jeden zabítý naráz,“ pronesl se zřejmým potěšením, ani se nesnažil skrýt šťastný úsměv, když harašivě odsekával výrazné slovíčko „naráz“.

IX

Pronásledována stotisícovou francouzskou armádou pod Napoleonovým vedením, provázena nepřátelskou náladou obyvatelstva, nedůvěřujíc již svým spojencům, strádajíc nedostatečným zásobováním a nucena překonávat všechny nepředvídané okolnosti války, ustupovala pětaticetitisícová ruská armáda pod velením Kutuzova rychle dolů po proudu Dunaje, zastavujíc se jen tam, kde byla nepřítelem dostižena, a odrážejíc protiútoky zadních vojáků nepřítele jen natolik, nakolik to bylo nutné, aby mohla ustoupit bez ztráty svého vozatajstva. Došlo ke srážkám u Lambachu, Amstettenu a u Melku; avšak přes chrabrost a odolnost, kterou Rusové projevovali a již uznával i nepřítel, byl výsledkem těchto srážek jen stále rychlejší ústup. Rakouská vojska, pokud unikla zajetí u Ulmu a připojila se ke Kutuzovovi u Braunau, oddělila se nyní od ruské armády, takže Kutuzov byl odkázán pouze na své slabé, vyčerpané síly. Na obranu Vídně nebylo ani pomyslení. Místo války útočné, hluboce promyšlené podle zákonů nové vědy – strategie, k níž odevzdala plán rakouská dvorní válečná rada Kutuzovovi za jeho pobytu ve Vídni, bylo nyní jediným, téměř nedosažitelným cílem, jak to Kutuzov viděl, spojit se s posilami přicházejícími z Ruska, aby neztratil armádu podobně jako Mack u Ulmu.

Osmadvacátého října přešel Kutuzov s armádou na levý břeh Dunaje a poprvé se tu zastavil. Mezi ním a hlavními francouzskými silami ležel Dunaj. Třicátého podnikl útok na Mortierovu divizi, která zabírala levý břeh, a porazil ji. V bitvě byly poprvé ukořistěny nepřátelský prapor a děla a zajati dva generálové.

Poprvé po čtrnáctidenním ústupu se ruská vojska zastavila a po bitvě nejenže opanovala pole, nýbrž zahrála Francouze na ústup. Přes to, že vojáci byli otrhaní, vysílení, že armáda byla oslabena o opozdilce, raněné, mrtvé a nemocné, kteří tvořili celkem třetinu jejího stavu, přes to, že na pravém břehu Dunaje byli zanecháni nemocní a ranění s dopisem od Kutuzova, který je ponechával péči nepříteli, dovolává se jeho lidskosti, přes to, že nemocnice a větší domy v Kremži, přeměněné v lazarety, nemohly již pojmout všechny nemocné a raněné – přes to přese všechno zastávka u Kremže a vítězství nad Mortierem pozvedly morálku vojska. V celé armádě i v hlavním stanu šířily se velmi příznivé, byť naprosto i nevěrohodné zprávy o domnělém příchodu posil z Ruska, o jakémsi vítězství dobytém Rakušany a o ústupu postrašeného Bonaparta.

Kníže Andrej doprovázel v bitvě rakouského generála Schmidta a ten v ní padl. Pod knížetem Andrejem byl raněn kůň a on sám byl škrábnut kulkou jen zlehka na ruce. Na důkaz zvláštního uznání vrchního velitele byl poslán se zprávou o onom vítězství k rakouskému dvoru, který z Vídně, ohrožené francouzskými vojsky, přesídlil do Brna. Ještě téže noci, když přiklusal po bitvě rozrušený a unavený (přes svou fyzickou konstrukci, napohled slabou, dovedl kníže Andrej snášet tělesnou námahu daleko lépe než nejstatnější lidé) s hlášením od Dochturova do Kremže ke Kutuzovovi, byl poslán jako kurýr do Brna. Poslání kurýra a vyznamenání bylo významnou předzvěstí povýšení.

Noc byla tmavá, hvězdnatá; cesta se černala mezi bělajícím se sněhem, který napadal den před bojem. Kníže Andrej jel v poštovním dostavníku plný zážitků ze včerejší bitvy, radostně si představoval, jaký dojem vyvolá svou zprávou o vítězství, vzpomínal na rozloučení s vrchním velitelem a s kamarády a zakoušel přitom pocit člověka, který dlouho čekal na své vytoužené štěstí a konečně se ho dočkal. Jakmile zavřel oči, zněla mu v uších palba z pušek a z děl a splývala s rachotem kol a dojmy z vítězství. Náhle se mu začalo zdát, že Rusové prchají a že on sám je zabit, avšak rychle z toho procitl a pln štěstí si opakoval, že nic podobného se nestalo a že naopak byli zahráni na útek Francouzi. Vzpomínal znovu na všechny podrobnosti vítězství, jak byl za bitvy klidný a odvážný, a uklidněn upadl do

dřímoty... Po tmavé hvězdnaté noci nastalo jasné, veselé jitro. Sníh tál na slunci, koně zčerstva klusali, napravo i nalevo ubíhaly dozadu stále nové, rozmanité lesy, pole i vesnice.

Na jedné stanici dohonil transport raněných ruských vojáků. Ruský důstojník, velitel transportu, rozvalil se na prvním voze a křičel na jednoho vojáka a častoval ho hrubými nadávkami. V dlouhých německých žebříňácích se třásl na kamenité silnici po šesti i více raněných, pobledlých, obvázaných a špinavých. Někteří z nich rozmlouvali (slyšel, že mluví rusky), jiní jedli chléb a těžce ranění pohlíželi na projíždějícího důstojníka mlčky, s plachým zájmem nemocného dítěte.

Kníže Andrej dal zastavit a zeptal se jednoho z nich, v kterém boji byli raněni.

„Předevčírem na Dunaji,“ odpověděl voják. Kníže Andrej vyňal váček a dal mu tři zlaťáky.

„To je pro všechny,“ dodal, obraceje se k mladému důstojníkovi. „Uzdravte se, chlapci,“ přál vojákům „čeká nás ještě mnoho práce.“

„A jaké jsou zprávy, pane pobočnicku?“ ptal se důstojník, chtěje zapříst rozhovor.

„Dobré! Jedme!“ křikl na kočího a pokračoval v jízdě.

Byla už úplná tma, když kníže Andrej vjel do Brna, kde jej obklopile vysoké domy, světla krámů, domovních oken a svítílen, krásné kočáry, drkotající po dláždění, a celé to prostředí velkého rušného města, které vždy dovede upoutat vojáka po příjezdu z pole. Když přijížděl k paláci, cítil se přes všechnu únavu z rychlé jízdy a po bezesné noci ještě více vzrušen než den předtím. Jen oči mu svítily horečným leskem a myšlenka střídala myšlenku v překotném chvatu, avšak bystře a výrazně. Prožíval živě znovu všechny podrobnosti bitvy, ale již ne tak chaoticky jako dříve, nýbrž pěkně po pořádku, zhuštěné, tak, jak je podle svých představ přednese císaři Františkovi. Kladl si v duchu i případné otázky, které by mohl dostat, a připravil si na ně odpovědi. Měl za to, že bude hned představen císaři. Avšak u hlavního schodiště mu vyběhl vstříc úředník, a když zjistil, že jde o kurýra, zavedl ho k postrannímu vchodu.

„Z chodby zabočíte napravo, Euer Hochgeboren, tam najdete dozorcího křídelního pobočníka,“ oznámil mu úředník, „a ten vás doprovodí k ministrovi války.“

Dozorčí křídelní pobočník ho uvítal, požádal ho, aby posečkal, a odešel k ministrovi války. Po pěti minutách se vrátil, obřadně se mu poklonil, a nechávaje ho jít chodbou před sebou, uvedl jej do ministrovny pracovny. Činilo to dojem, že chce svou vybranou zdvořilostí předejít familiárnímu chování ruského pobočníka. Radostné nadšení knížete Andreje cestou ke dveřím pracovny ministra války postupně chladlo. Cítil se uražen a pocit urážky se okamžitě změnil, aniž si to sám uvědomoval, v pocit neopodstatněného pohrdání. Jeho bystrý úsudek mu v témž okamžení napověděl, z jakého hlediska má právo pohrdat pobočníkem i ministrem války. Těm se jistě zdá snadné dobývat vítězství, když k prachu ani nepřičichli! pomyslí si. Oči se mu pohrdlivě přimhouřily. Vešel do ministrovny pracovny úmyslně pomalu. Tento pocit ještě zesílil, když viděl, že ministr, sedící za velkým stolem, si celé dvě minuty příchozího ani nevšiml. Skláněl svou lysou hlavu se šedivými skráněmi mezi dvě voskové svíce, četl listiny a dělal v nich tužkou poznámky. Nepozvedl hlavu, ani když dočetl a když se otevřely dveře a v nich se ozvaly kroky.

„Vezměte to a odevzdejte,“ pronesl ke svému pobočníkovi a podával mu listiny, ale kurýrovi stále nevěnoval pozornost.

Kníže Andrej si pomyslí, že buď ze všech věcí, kterými se ministr zabývá, ho nejméně zajímají operace Kutuzovovy armády, nebo že je nutno dát to ruskému kurýru pocítit. No, mně je to úplně jedno, řekl si. Ministr války shrnul ostatní listiny, srovnal je, aby žádný okraj nepřechýl, a zvedl hlavu. Měl zajímavou hlavu s inteligentním výrazem. Avšak v okamžiku, kdy se obrátil ke knížeti Andreji, inteligentní a strohý výraz jeho tváře se patrně ze zvyku nebo i úmyslně změnil; do obličej se mu vloudila přihlouplá, naučená grimasa člověka, který je zvyklý přijímat celé tucty žadatelů a ani se příliš nesnaží zatajit neupřímnost svého úsměvu.

„Od generála polního maršálka Kutuzova?“ zeptal se. „Dobré zprávy, doufám. Došlo k bitvě s Mortierem? Vítězství? Bylo na čase!“

Vzal depeši adresovanou do jeho rukou a dal se smutně do čtení.

„Ach bože můj! Bože můj! Schmidt!“ pronesl německy. „To je pohroma, to je pohroma!“

Přelétl očima depeši, položil ji na stůl a vzhlédl ke knížeti Andreji, jako by o něčem přemýšlel

„Ach, to je pohroma! Říkáte, že je to rozhodné vítězství? Ale Mortier zajat nebyl.“ Zamyslel se. „Jsem potěšen, že jste mi přinesl dobré zprávy, ačkoliv Schmidtovou smrtí bylo vítězství draze zapláceno. Jeho Veličenstvo si patrně bude přát s vámi mluvit, ale teď ne. Děkuji vám, odpočiňte si. Zítra budete připraven po přehlídce. Ostatně dám vám vědět.“

Na obličejích se mu znovu usadil přihlouplý úsměv, který během rozmluvy zmizel.

„Na shledanou, velice vám děkuji. Jeho Veličenstvo císař vás pravděpodobně bude chtít vidět,“ opakoval a sklonil hlavu.

Když kníže Andrej vyšel z paláce, pocítil, že všechnen zájem a štěstí, které si z vítězství odnesl, odevzdal a zanechal v lhostejných rukou ministra války a jeho zdvořilého pobočníka. Celý ráz jeho myšlenek se náhle změnil; bitva se mu jevila jako vzpomínka na něco dávného a vzdáleného.

X

Kníže Andrej se v Brně ubytoval u svého známého, ruského diplomata Bilibina.

„Ach milý kníže, nemohl ke mně zavítat host příjemnější,“ oslovil ho Bilibin, vycházeje mu v ústrety. „Franc, knížecí věci do mé ložnice,“ obrátil se ke sluhovi, jenž Bolkonského doprovázel. „Tedy jako posel vítězství? Výborně. A já tu sedím nemocen, jak vidíte.“

Kníže Andrej, již umytý a převlečený, vstoupil do přepychového pokoje diplomata, kde mu připravili oběd. Bilibin se pohodlně usadil u krbu.

Kníže Andrej, který nejen na své poslední jízdě, nýbrž i po celé tažení byl zbaven pohodlí, čistoty a komfortu, měl nyní příjemný pocit odpočinku v tomto prostředí přepychu, na nějž byl od mládí zvyklý. Kromě toho mu bylo po tom, jak ho při-

jali Rakušané, příjemně promluvit si – když ne rusky (neboť spolu mluvili francouzsky), tedy aspoň s Rusem, o němž předpokládal, že s ním sdílí společný odpor Rusů k Rakušanům (citelný zvláště v poslední době).

Bilibin byl pětatřicetiletý svobodný mládenec ze stejné společnosti jako kníže Andrej. Znali se ještě z Petrohradu, blíže se však seznámili za posledního zájezdu knížete Andreje do Vídně, když doprovázel Kutuzova. Jako kníže Andrej přes své mládí mohl čekat skvělou vojenskou kariéru, tak Bilibin měl neméně skvělé vyhlídky ve službě diplomatické. Byl sice také mladý, avšak diplomacie pro něho nebyla ničím novým, poněvadž sloužil od šestnácti let, byl v Paříži, v Kodani a nyní měl dosti důležité postavení ve Vídni. Kancléř i náš vyslanec ho velmi dobře znali a vážili si ho. Nepatřil k té obrovské většině diplomatů, kteří z nějakého důvodu musí mít vždy jen špatné vlastnosti, jsou povinni nedělat určité věci a mluvit francouzsky, aby mohli být dobrými diplomaty; byl jedním z diplomatů, kteří umějí pracovat a pracují rádi, a přes svou lenost probděl někdy celé noci nad psacím stolem. Pracoval stejně dobře, ať byla podstata věci jakákoli. Nezajímal jej problém „proč“, nýbrž „jak“. Bylo mu úplně jedno, oč v diplomatické záležitosti šlo; avšak sestavit mistrně, výstižně a vybraně oběžník, memorandum nebo hlášení činilo mu velké potěšení. Kromě písemností cenilo se u Bilibina umění chovat se a mluvit v nejvybranějších společnostech.

Právě tak jako v práci liboval si Bilibin v rozhovorech, ale jen tehdy, když rozhovor sliboval být vybraný a vtipný. Ve společnosti byl neustále ve střehu, aby nepropásl příležitost říci něco pozoruhodného, a v takovém okamžiku se vmísil do rozhovoru. Jeho řeč byla ustavičně protkávána originálními vtipnými výroky, které se dotýkaly obecných zájmů. Tyto výroky připravoval ve své duševní dílně úmyslně tak, aby byly tak říkajíc snadno přenosné, takže si je mohli lehce zapamatovat prázdní velkosvětští lidé a přenášet je ze salonu do salonu. A skutečně – Bilibinovy bonmoty se roznášely po vídeňských salonech, jak se říkalo, a měly často vliv na takzvané velké věci.

Jeho vyzáblý, unavený obličej byl zbrzděn hlubokými rýhami, jež budily dojem, že jsou vždy tak čisté a pečlivě vymyté jako konečky prstů po lázni. Jejich svrašťování tvořilo hlavní

hru jeho tváří. Chvilími se mu na čele rozložily široké vrásky, obočí se zvedlo, hned nato zase pokleslo a u tváří se mu vytvořily velké kapsy. Malé, hluboko zapadlé oči však hleděly vždy přímo a vesele.

„A teď mi vypravujte o svých hrdinských činech,“ vyzval Andreje Bilibin.

Bolkonskij vyličil velmi skromně průběh bitvy i audienci u ministra války, aniž se jedinkrát zmínil o sobě.

„Uvítali mě s mou zprávou jako psa na kuželníku,“ řekl závěrem.

Bilibin se usmál; jeho vrásky se vyjasnily.

„Já však, mon cher,“ namítl mu, prohlížeje si z dálky nehet na ruce a zvedaje levé obočí, „při veškeré své úctě k pravoslavnému ruskému vojsku myslím, že vaše vítězství není z nejslavnějších.“

Pokračoval stále francouzsky a ruských slov užíval jen tam, kde chtěl naznačit své pohrdavé stanovisko.

„Jakpak ne? Vrhli jste se s celou svou silou na nešťastného Mortiera o jedné divizi a tento Mortier vám proklouzl mezi prsty. Kde se tu dá mluvit o vítězství?“

„Přesto, budeme-li mluvit vážně, můžeme říci bez vychloubování, že je to o něco lepší než u Ulmu...“

„Proč jste nám nechytily jednoho, aspoň jednoho maršála?“

„Protože se nepodaří vždycky všechno udělat, tak jak je to v plánu, přesně tak jako na slavnostní přehlídce. Chtěli jsme být v jeho týlu, jak jsem vám říkal, o sedmi ráno a nedostali jsme se tam ani do pěti do večera.“

„Proč jste ho neobklíčili už ráno v sedm? Měli jste tam být už v sedm hodin ráno,“ namítl Bilibin s úsměvem, „měli jste tam být už v sedm ráno.“

„A proč vy jste diplomatickou cestou nepohnuli Bonaparta k tomu, aby vyklidil Janov?“ odpověděl mu týmž tónem kníže Andrej.

„Já vím,“ přerušil ho Bilibin, „vy si myslíte, že je to hrozně snadné, brát do zajetí maršály, když člověk sedí na pohovce před krbem. Máte pravdu, ale proč jste ho přece jen nezajali? A nedivte se, že nejen ministr války, ale ani nejjasnější císař a král František nebudou příliš potěšeni vaším vítězstvím; vždyť ani já, ubohý tajemník ruského vyslanectví, nepocituji žádnou zvláštní radost...“

Zahleděl se knížeti Andreji do očí a najednou vyrovnal svráštělé čelo.

„Teď je řada na mně, abych vám položil několik svých ‚proč‘, můj milý,“ řekl Bolkonskij. „Přiznám se vám, možná že tu existují nějaké diplomatické finesy, které já svým mdlým rozumem nechápu, ale nerozumím jedné věci: Mack ztratí celou svou armádu, arcivévoda Ferdinand a arcivévoda Karel neprojevují ani známky života, dělají chybu za chybou, konečně Kutuzov jediný dosáhne skutečného vítězství, zlomí kouzelnou moc Francouzů a ministr války se nezajímá o podrobnosti bitvy!“

„Právě proto, můj milý. Podívejte se, mon cher: hurá! za cara, za Rus, za víru! To všechno je pěkné a správné, ale co je nám – myslím tím rakouský dvůr – do vašich vítězství? Přineste nám sem hezoučkou zprávu o vítězství arcivévody Karla nebo Ferdinanda – jeden arcivévoda stojí za osmnáct, druhý za dvacet bez dvou, jak je vám známo – aspoň nad rotou Bonapartových hasičů, to bude jiná, budeme střílet salvy z děl. Ale tohleto, jako naschvál, nás může jen popudit. Arcivévoda Karel nic nedělá, arcivévoda Ferdinand sklízí ostudu za ostudou. Vídeň jste vyklidili, nebráníte ji, jako kdybyste nám říkali: s námi je Bůh. Čert vás vem, i s tou vaší Vídní! Byl jeden generál, kterého jsme měli rádi, a to Schmidt; vy nám ho pošlete do deště kulí a blahopřejete nám k vítězství...! Uznejte, že mrzutější zprávu, než jste přivezl, by bylo těžké si vymyslet. To je jako naschvál, jako byste to udělali naschvál. Kromě toho, i po sebestlavnějším vašem vítězství, ba dokonce i po vítězství arcivévody Karla, co by se změnilo v celkovém vývoji situace? Teď již je pozdě, když je Vídeň obsazena francouzskými vojsky!“

„Jak to, obsazena? Vídeň že je obsazena?“

„Nejenže je obsazena, ale Bonaparte sídlí v Schönbrunnu a hrabě, náš milý hrabě Vrba jede k němu pro rozkazy!“

Bolkonskij po únavě a dojmech z cesty, z audience a zvláště po obědě cítil, že nechápe celý dosah toho, co uslyšel od Bilibina.

„Dnes ráno tu byl hrabě Lichtenfels,“ pokračoval Bilibin, „a ukazoval mi dopis, v němž je podrobně popsána francouzská přehlídka ve Vídni. Kniže Murat a celý ten poprask... Vidíte tedy, že vaše vítězství není příliš radostné a že vás nemohou vítat jako spasitele...“

„Mně je to všechno lhosejtné, opravdu, všechno lhosejtné!“ řekl kníže Andrej pochopiv, že jeho zpráva o bitvě u Kremže opravdu pozbývá důležitosti ve srovnání s takovými událostmi, jako je obsazení hlavního města Rakouska. „Jak je to možné, že je Vídeň obsazena? A co skvělé předmostí a kníže Auersperg? U nás se říkalo, že kníže Auersperg brání Vídeň.“

„Kníže Auersperg je rozložen na této, na naší straně a chrání nás; po mém špatně, ale přece jen chrání. Avšak Vídeň je na druhé straně. Ne, most ještě obsazen není a doufám, že ani obsazen nebude, protože je podmínován a je rozkaz vyhodit jej do povětří. Jinak bychom byli již dávno v českých horách a vy s vaší armádou byste zažili horkou chvíli mezi dvěma ohni.“

„To přece ještě neznamená konec války,“ řekl kníže Andrej.

„Já zase myslím, že je to konec. A myslí si to tady všechny špičky, pouze se to bojí říci nahlas. Bude to tak, jak jsem to řekl na počátku války: že to nerozhodne vaše přestřelka u Dürrensteinu, ba ani prach, nýbrž ti, kdo ho vymyslili,“ opakoval Bilibin jedno ze svých „mots“, odmlčel se a vyrovnal vrásky na čele. „Jde jen o to, co přinese berlínská schůzka cara Alexandra s pruským králem. Uzavře-li Prusko spojenectví, na Rakousko bude prováděn nátlak a bude válka. Jestli ne, pak půjde pouze o to, kde sepsat základní články nového Campa Formia.“

„Ale jaká je to vzácná genialita!“ zvolal pojednou kníže Andrej, sevřel svou malou ruku v pěst a udeřil jí do stolu. „A jaké má ten člověk štěstí.“

„Buonaparte?“ řekl Bilibin tázavě, svažtil čelo a naznačil tím, že přijde jedno z jeho „mots“. „Buonaparte?“ opakoval s přízvukem na „u“. „Myslím, že teď, kdy ze Schönbrunnu diktuje Rakousku zákony, je mu třeba to ‚u‘ odpustit. Rozhodl jsem se zavést novinku a říkám mu prostě Bonaparte.“

„Ne, bez žertů,“ řekl kníže Andrej, „vy opravdu myslíte, že je konec války?“

„Uvažuji takhle: Rakousko na to doplatilo a na to ono není zvyklé. Pomstí se. A doplatilo na to předně proto; že jeho venkov je zpustošený, říká se, že pravoslaví strašně rabuje, armáda je zničena, hlavní město obsazeno, a to všechno pro krásné oči sardinijského veličenstva. A proto – mezi námi, mon cher, cítím ve všech kostech, že nás podvádějí, a ve vzduchu čichám vyjednávání s Francií o mír, o tajný, separátní mír.“

„To není možné!“ zvolal kníže Andrej, „to by bylo příliš podlé.“

„Qui vivra verra,“¹⁾ řekl Bilibin a povolil napětí vrásek na znamení, že rozhovor je ukončen.

Když kníže Andrej přišel do pokoje, který byl pro něho připraven, a lehl si v čistém prádle do prachových peřin a na navoněné, vyhřáté polštáře, pocítil, že bitva, o níž přivezl zprávu, je daleko za ním. Zaujalo ho spojenectví s Pruskem, zrada Rakouska, nové vítězství Bonapartovo, zítřejší přehlídka a audience u císaře Františka.

Zavřel oči, avšak v tom okamžiku mu v uších zazněla kano náda, střelba a drkotání kol dostavníku, s tlukotem srdce viděl mušketýry rozvinuté v řetěz, jak běží z kopce dolů a Francouzi na ně střílejí, viděl, jak vyjíždí kupředu vedle Schmidta, jak kolem něj vesele sviští koule a jak cítí mnohonásobnou radost ze života, kterou nepocítil od nejtělejšího dětství.

Probudil se...

„Ano, to všechno bylo,“ řekl si se šťastným dětským úsměvem a upadl do tvrdého mladistvého spánku.

XI

Druhý den se probudil pozdě. Když se probíral včerejšími zážitky, připomněl si především, že se dnes musí představit císaři Františkovi, rozpomenul se na ministra, na zdvořilého rakouského křidelního pobočnicka, na Bilibina a včerejší rozhovor. Oblékl si na cestu do paláce úplnou parádní uniformu, kterou už dávno neměl na sobě, a s rukou zavěšenou v pásce vešel do Bilibinova salonu úhledný, svěží a čilý. V saloně byli čtyři pánové z diplomatického sboru. Knížete Ippolita Kuragina, tajemníka vyslanectví, Bolkonskij znal; s ostatními ho seznámil Bilibin.

¹⁾ Kdo se toho dožije, uvidí.

Pánové, kteří navštěvovali Bilibina, byli mladí, bohatí a veselí lidé, kteří patřili k nejlepší společnosti a tvořili ve Vídni i zde zvláštní kroužek, jemuž jeho hlava, Bilibin, říkal naši, les nôtres. Tento kroužek, složený výhradně z diplomatů, měl podle všeho své vlastní zájmy, jež neměly s válkou a s politikou nic společného a týkaly se společenského života, služební stránky jejich povolání a poměru k některým ženám. Tito pánové přijali knížete Andreje se zřejmou ochotou do kroužku jako svého člověka (tuto čest prokazovali málokomu). Ze zdvořilosti a jako úvodní téma rozhovoru mu dali několik otázek o armádě a bitvě a pak se rozmluva rozdrobila na nesouvislé veselé žerty a kletvy.

„Nejlepší na tom,“ vyprávěl jeden z nich o maléru svého kolegy diplomata, „nejlepší na tom je, že mu kancléř přímo řekl, že jeho jmenování do Londýna je povýšením a aby se tak na to díval. Dovedete si představit, jak se při tom tvářil?“

„Ale co je na tom nejhorší – a já to na Kuragina prozradím –, že někoho stihne neštěstí a toho využije tenhle donchuán, tenhle hrozný člověk!“

Kníže Ippolit spočíval ve voltairovském křesle s nohama přehozenýma přes opěradlo. Zasmál se.

„Jen si poslužte,“ řekl.

„Ó ty donchuáne! Ty hade!“ ozvaly se hlasy.

„Vy nevíte, Bolkonskij,“ obrátil se ke knížeti Andreji Bilibin, „že veškerá spoušť, kterou za sebou zanechala francouzská armáda (málem bych byl řekl – ruská armáda), je ničím v srovnání s tím, co mezi ženami natropil tenhle člověk.“

„Žena je družkou muže,“ pronesl kníže Ippolit a prohlížel si své natažené nohy lornětem.

Bilibin a „naši“ se rozchechtali Ippolitovi přímo do očí. Kníže Andrej poznal, že Ippolit, na něhož téměř žárlil kvůli své ženě, je pro tuto společnost šaškem.

„Počkejte, musím vás počastovat Kuraginem,“ pošeptal Bilibin Bolkonskému. „Je k popukání, když mudruje o politice, musíte vidět, jak vážně se při tom tváří.“

Přisedl k Ippolitovi, sraštil čelo a začal s ním hovořit o politice. Kníže Andrej a ostatní je obstoupili.

„Berlínský kabinet nemůže vyjádřit své spojenectví a nevyjádřit,“ spustil Ippolit a významně pohlédl na všechny přítomné,

„jak ve své poslední nótě... chápete, chápete... ostatně jestliže Jeho Veličenstvo císař neporuší zásady našeho spojenectví...“

„Počkejte, ještě jsem nedomluvil...“ řekl knížeti Andrej a vzal ho za ruku. „Předpokládám, že intervence bude účinnější než neintervence. A...“ Odmlčel se. „Není možno považovat za skončení okolnost, že nepřijal naši depeši z 28. listopadu. Tímhle to vše skončí.“

Pustil Andrejovu ruku na znamení, že nyní opravdu skončil.

„Demosthene, poznávám tě podle obláčku v zlatých ústech!“ řekl Bilibin a kštice vlasů se mu na hlavě rozkoší zahýbala.

Všichni se zasmáli. Nejhlasitěji se smál Ippolit. Zřejmě se zadýchal, ale nemohl se smíchy udržet a divoký chechtot mu roztáhl stále strnulou tvář.

„No tak, pánové,“ řekl Bilibin, „Bolkonskij je zde v Brně hostem v mém domě a já mu chci, pokud to bude v mé moci, poskytnout všechny rozkoše zdejšího života. Kdybychom byli ve Vídni, bylo by to snadné; ale zde, v tom moravském hnízdě, je to těžší, proto vás prosím, abyste mi pomohli. Musíme mu předvést Brno jako dobří hostitelé. Vy si vezmete na starost divadlo, já společnost a vy, Ippolite, samo sebou ženy.“

„Musíme mu ukázat Amélii, to je skvost,“ prohodil jeden z „našich“ a políbil si konečky prstů.

„Vůbec musíme toho krvelačného vojáka,“ řekl Bilibin, „pohnout k humánnějším názorům.“

„Budu sotva moci využít vašeho pohostinství, pánové, a teď už musím jet,“ řekl Bolkonskij, dívaje se na hodinky.

„Kam?“

„K císaři.“

„Ó, ó, ó.“

„Tak na shledanou, Bolkonskij! Na shledanou, kníže; přijďte brzo k obědu,“ ozvaly se hlasy. „Postaráme se o vás.“

„Až budete mluvit s císařem, hleďte co nejvíc chválit pořádek při rozdělení zásob a přidělování pochodových komunikací,“ radil mu Bilibin, když ho vyprovázal do předsíně.

„Chtěl bych chválit, ale nejde to, protože to znám,“ odpověděl Bolkonskij s úsměvem.

„Tak tedy mluвьте co nejvíce. Audience jsou jeho vášní; ale on sám nerad mluví a ani to neumí, však uvidíte.“

XII

Při představování se císař František jen upřeně zadíval do tváře knížete Andreje, který stál na vykázaném místě mezi rakouskými důstojníky, a kývl mu svou protáhlou hlavou. Potom však mu včerejší křídelní pobočník uctivě oznámil, že mu chce císař udělit audienci. Císař František ho přijal vstoje uprostřed sálu. Před začátkem rozmluvy knížete Andreje překvapilo, že je císař v rozpacích, co má říci, a že se dokonce začervenal.

„Řekněte, kdy začala bitva?“ otázal se chvatně.

Kníže Andrej odpověděl. Po této otázce následovaly další, stejně prosté: „Je Kutuzov zdrav? Kdy odjel z Kremže?“ – a podobné. Císař mluvil s takovým výrazem, jako by si kladl za cíl položit určitý počet otázek. Odpovědi na tyto otázky ho nemohly zajímat, to bylo příliš zřejmé.

„V kolik hodin začala bitva?“ ptal se císař.

„Nemohu s určitostí říci, Vaše Veličenstvo, kdy začala bitva na frontě, ale v Dürrensteinu, kde jsem byl já, začalo vojsko útočit v šest hodin večer,“ řekl Bolkonskij živě, povzbuzen nadějí, že se mu nyní podaří popsat pravdivý průběh toho, co věděl a viděl, jak si to předem připravil.

Avšak císař se usmál a přerušil ho:

„Kolik je to mil?“

„Odkud a kam, Vaše Veličenstvo?“

„Z Dürrensteinu do Kremže.“

„Tři a půl míle, Vaše Veličenstvo.“

„Francouzi opustili levý břeh?“

„Podle hlášení zvěděů přepluli v noci na vorech poslední.“

„Máte v Kremži dost píce?“

„Píce nebyla dodána v tom množství...“

Císař ho přerušil:

„V kolik hodin padl generál Schmidt?“

„Bylo, tuším, sedm hodin.“

„V sedm hodin? To je velmi smutné! Velmi smutné!“

Císař řekl, že mu děkuje, a uklonil se. Kníže Andrej vyšel a rázem byl ze všech stran obklopen dvořany. Odevšad na něho zíraly laskavé oči a ozývala se laskavá slova. Včerejší křídelní pobočník mu vytýkal, proč se neubytoval v paláci, a nabízel mu svůj dům. Ministr války k němu přistoupil a blahopřál mu k řádu Marie Terezie 3. stupně, který mu císař udělil. Komoří císařovny mu vyřídil pozvání k Jejímu Veličenstvu. Také arcivévodkyně si přála jej vidět. Nevěděl, komu má dříve odpovídat, a na pár vteřin se zamyslel. Tu jej uchopil za rameno ruský vyslanec, odvedl si ho k oknu a dal se s ním do hovoru.

Proti Bilibinově předpovědi byla zpráva, s níž přijel, přijata radostně. Bylo odslouženo děkovné *Te Deum*. Kutuzovovi byl udělen velkokříž řádu Marie Terezie a celá armáda dostala vyznamenání. Bolkonskij dostával pozvání od hodnostářů a celé dopoledne musel věnovat návštěvám u nejvyšších rakouských úředníků. Když byl o pěti odpoledne s návštěvami hotov, sestavoval si v duchu cestou domů k Bilibinovi dopis otci o bitvě a o své cestě do Brna. Před vchodem domu, v němž Bilibin bydlel, stál kočár, napůl naložený zavazadly, a Franc, Bilibinův sluha, vyšel ze dveří s kufrem, jehož tíží sotva zmáhal. (Před návratem k Bilibinovi zajel kníže Andrej do knihkupectví, aby se zásobil na pochod knihami, a zdržel se tam.)

„Co se děje?“ ptal se Bolkonskij.

„Ach Erlaucht!“ odpovídal Franc, ukládaje s námahou zavazadlo do kočáru. „Wir ziehen noch weiter. Der Bösewicht ist schon wieder hinter uns her!“¹⁾

„Co se děje? Co to povídáte?“ ptal se kníže Andrej.

Tu vyšel Bilibin Bolkonskému vstříc. V jeho obličejí, vždy klidném, se zračilo vzrušení.

„Ne, ne, uznejte, že je to roztomilé,“ oslovil jej, „že je ta historka s tím mostem přes Dunaj roztomilá. Přešli jej bez jediného výstřelu.“

¹⁾ Ach Jasnosti! Táhneme zase dál. Ten zlosyn už je nám zase v patách!

Kníže Andrej nechápal.

„Kde jste byl, že nevíte, o čem už mluví všichni drožkáři ve městě?“

„Jdu od arcivévodkyně. Tam jsem o ničem neslyšel.“

„Ani jste si nepovšiml, že všude balí zavazadla?“

„Nevšiml... Ale oč jde?“ ptal se kníže Andrej netrpělivě.

„Oč jde? O to, že Francouzi přešli most hájený Auerspergem, že most nevyhodili, takže Murat se teď žene po silnici na Brno a dnes nebo zítra zde může být.“

„Jak to, zde? A jak to, že nevyhodili most, když byl podmínován?“

„Na to se ptám vás. To neví nikdo, ani sám Bonaparte.“

Bolkonskij pokrčil rameny.

„Přešli-li Francouzi most, znamená to, že armáda je ztracena; bude odříznuta,“ řekl.

„To je právě to,“ odpověděl Bilibin. „Poslouchejte! Francouzi vtáhnou do Vídně, jak jsem vám říkal. To všechno je v pořádku. Den nato, tedy včera, si sednou páni maršáلكové Murat, Lannes a Belliard na koně a jedou na most. (Dejte pozor: všichni tři jsou Gaskoňci.) ‚Pánové,‘ povídá jeden, ‚víte, že most je podmínován a že za ním je strašlivé tête de pont a patnáctitisícové vojsko, které má rozkaz ten most vyhodit a nás nepustit přes řeku? Ale našemu panovníkovi, císaři Napoleonovi, bude po chuti, když se toho mostu zmocníme. Tak jedme všichni tři a ten most dobudeme!‘ – ‚Jedeme!‘ povídají ti druzí dva; a tak jedou, zmocní se toho mostu, přejdou ho a teď táhnou s celou armádou po tomto břehu Dunaje na nás, na vás a na vaše komunikace.“

„Přestaňte žertovat,“ řekl kníže Andrej vážně a chmurně.

Pro knížete Andreje byla ta zpráva truchlivá i příjemná zároveň. Jakmile se dozvěděl, že ruská armáda je v takové bezděčné situaci, napadlo mu, že právě on je osudem určen k tomu, aby ji z té situace vyvedl, že je to jeho Toulon, který ho vyzvedne z řad neznámých důstojníků a otevře mu jistou cestu k slávě. Zatímco poslouchal Bilibina, viděl již v duchu, jak hned po návratu k armádě navrhne ve válečné radě způsob, jak armádu zachránit, a jak jemu jedinému bude svěřeno provedení tohoto plánu.

„Přestaňte žertovat,“ opakoval.

„Nežertuji,“ opáčil Bilibin, „není nic pravdivějšího a smutnějšího. Tito pánové přijedou na most samotincí a vystrčí bílé šátky; ujišťují, že je příměří a že oni, maršálkové, jedou vyjednávat s knížetem Auerspergem. Dozorčí důstojník je pustí na tête de pont. Vykládají mu tisíce gaskoňských hloupostí; že je konec války, že císař František si ujednal s Bonapartem schůzku, že chtějí mluvit s knížetem Auerspergem a podobně. Důstojník pošle pro Auersperga, pánové zatím objímají důstojníky, žertují, sedají si na děla, a zatím francouzský prapor vejde nepozorovaně na most, nahází pytle s hořlavinami do vody a přichází k tête de pont. Konečně přijde sám generálporučík, náš milý kníže Auersperg von Mauthern. ‚Milý nepříteli! Výkvěte rakouské armády, reku tureckých válek! Nepřátelství je skončeno, můžeme si podat ruku – císař Napoleon plane touhou poznat knížete Auersperga.‘ Zkrátka tito pánové nejsou darmo Gaskoňci, a tak zasypávají Auersperga lichotkami, že je do té míry zmámen důvěrností, která tak rychle vznikla mezi ním a francouzskými maršály, že je tak oslepen pohledem na skvostný plášť a pštroší péra Muratova, že nevidí než jejich ohně a zapomíná na oheň, který má spustit proti nepříteli.“

(Přes rychlý spád své řeči nezapomněl se Bilibin po této slovní hříčce odmlčet, aby poskytl posluchači čas ji ocenit.) „Francouzský prapor vběhne na tête de pont, zatluče děla a most je vzat. Ale nejlepší na tom je,“ pokračoval Bilibin, zaháněje svůj neklid poutavostí vlastního vyprávění, „že seržant u děla, na jehož výstřel se měly zapálit miny a vyhodit most, tedy tento seržant, když viděl, že Francouzi běží přes most, chtěl již vypálit, ale Lannes ho chytil za ruku. Seržant byl, jak je vidět, chytřejší než jeho generál, běží k Auerspergovi a povídá: ‚Kníže, podvádějí vás, podívejte se, kde už jsou Francouzi!‘ Murat vidí, že celý úskok selže, bude-li seržant mluvit dál. Proto se obrátí s předstíraným údivem (vždyť je to Gaskoňec) na Auersperga: ‚Nepoznávám tu na celém světě vychvalovanou rakouskou disciplínu,‘ povídá, ‚vy dovoluujete poddůstojníkovi, aby s vámi takhle mluvil?‘ To je geniální. Kníže Auersperg se cítí uražen a dá seržanta zatknout. Ne, uznejte, že celá ta historka s mostem přes Dunaj je rozkošná. Není to ani hloupost, ani zbabělost...“

„Možná že je to zrada,“ řekl kníže Andrej, představuje si živě šedé pláště, rány, dým střelného prachu, rachot výstřelů a slávu, která ho čeká.

„Ani to ne. Dvůr se tím dostal do pěkné šlamastyky,“ pokračoval Bilibin. „Není to ani zrada, ani zbabělost, ani hloupost; je to jako u Ulmu,“ řekl a zamyslel se, jako by hledal výraz. „Je to jako s Mackem, makovina. Zmakovatěli jsme,“ pronesl konečný úsudek cítě, že se mu podařila nová slovní hříčka, aktuální, taková, že ji budou všude opakovat.

Čelo, doposud svráštělé přemýšlením, se mu okamžitě vyhladilo a Bilibin si s mírným úsměvem vnitřního uspokojení začal prohlížet nehty.

„Kampak?“ pronesl náhle ke knížeti Andrejovi, který vstal a odcházel do svého pokoje.

„Odjíždím.“

„Kam?“

„K armádě.“

„Vždyť jste tu chtěl ještě dva dny zůstat?“

„No a teď odjíždím okamžitě.“

A kníže Andrej dal pokyn k odjezdu a odešel do svého pokoje.

„Víte co, můj milý,“ řekl Bilibin, vchází za ním do pokoje. „Přemýšlel jsem o vás. Nač tam vlastně pojedete?“

A na důkaz nevyvratitelnosti jeho logiky mu zmizely z tváří všechny vrásky. Kníže Andrej na něho tázavě pohlédl a neodpověděl.

„Nač tam pojedete? Já vím, vy si myslíte, že je to vaše povinnost – klusat k armádě, teď, když je armáda v nebezpečí. Chápu to, mon cher, to je hrdinství.“

„Ani v nejmenším,“ ohradil se kníže Andrej.

„No, vy jste filosof, buďte tedy důsledný, podívejte se na věci také z druhé stránky a uvidíte, že vaší povinností je opak, totiž zachránit se. Ponechejte to těm, kdo se k ničemu jinému nehodí... Máte rozkaz jet nazpět, a přitom tady vás ještě nepropustili; to znamená, že můžete zůstat a jet s námi, kam nás ponese náš nešťastný osud. Jede se prý do Olomouce. Olomouc je příjemné město. A pojedeme spolu pohodlně v kočáře.“

„Nechte žertů, Bilibine,“ řekl Bolkonskij.

„Říkám vám to upřímně a přátelsky. Rozmyslete si to. Kam a nač pojedete teď, když můžete zůstat zde? Máte dvě možnosti (povytáhl levé obočí): buď ani nedojedete k armádě a bude uzavřen mír, nebo vám hrozí porážka a ostuda spolu s celou kuzovskou armádou.“

A Bilibin povolil napětí kůže s pocitem, že jeho dilema se nedá vyvrátit.

„Není mou věcí, abych o tom takto uvažoval,“ odpověděl chladně kníže Andrej a pomyslí si: Jedu tam proto, abych zachránil armádu.

„Mon cher, vy jste hrdina,“ pravil Bilibin.

XIII

Jestě téže noci se Bolkonskij rozloučil s ministrem války a odjel k armádě, aniž tušil, kde ji najde, a v obavách, aby ho cestou do Kremže nezajali Francouzi.

V Brně se celý dvůr připravoval k odjezdu, zavazadla se již odesílala do Olomouce. U Etzelsdorfu vjel kníže Andrej na silnici, po níž táhla v největším spěchu a v největším nepořádku ruská armáda. Silnice byla tak ucpána povozy, že se kočárem nedalo projet. Kníže Andrej si vyžádal u kozáckého velitele koně a podkoního, předjížděl vozatajstvo a hladový a unavený hledal vrchního velitele a svůj povoz. Cestou se mu dostalo o situaci ruské armády panických zpráv a stav armády, utíkající v hrozném nepořádku, tyto zprávy potvrzoval.

„Této ruské armádě, kterou sem přitáhlo anglické zlato z druhého konce světa, uchystáme stejný osud (jako armádě u Ulmu),“ připomínal si slova Napoleonova v rozkaze vydaném francouzské armádě před počátkem tažení; tato slova budila v něm ve stejné míře obdiv ke geniálnímu hrdinovi jako pocit uražené hrdosti i naděje na slávu. A co když mi nezbude nic jiného než umřít? přemýšlel. No tak co, nebude-li vyhnutí! Neudělám to o nic hůř než ostatní.

Kníže Andrej hleděl s pohrdáním na tu nekonečnou směsici oddílů, povozů, souprav, dělostřelectva a na nové a nové povozy a zase povozy všech druhů, které se navzájem předjížděly a ve třech, ve čtyřech řadách ucpávaly blátivou silnici. Ze všech stran, zpředu i zezadu, kam až bylo slyšet, ozývalo se hrčení kol, vrzání košatin, rachot selských vozů, lafet, dusot koní, práskání bičem, křik poháněčů, nadávky vojáků, sluhů i důstojníků. Okraje silnice byly stále plné padlých koní, stažených z kůže i nestažených, polámaných povozů, u nichž posedávali jednotliví vojáci, kteří čekali neznámo nač a proč, a skupiny vojnů, kteří se odloučili od svých jednotek a táhli do sousedních vesnic nebo se již z nich vraceli se slepicemi, berany, senem nebo s pytli nacpanými vším možným. Tam, kde silnice stoupala nebo klesala, zácpa houstla, provázena nepřetržitým rykem výkřiků. Vojáci tonuli po kolena v blátě a vyprošťovali uvízlá děla, fůry; práskaly biče, klouzala kopyta, vrzaly postraňky, hrdla se mohla ztrhat křikem. Mezi vozy se sem tam proplétali důstojníci řídící dopravu. Jejich hlasy však zanikaly v celkovém ryku a na tvářích jim bylo vidět, že jsou zoufalí nad zmatkem, který se nedal zvládnout.

„Tak to je to drahé pravoslavné vojsko,“ bleskla Bolkonskému hlavou vzpomínka na Bilibinova slova.

Bolkonskij se chtěl někoho zeptat, kde je vrchní velitel, a rozjel se k trénu. Přímo proti němu jel podivný kočár s jedním koněm, pravděpodobně pořízený podomácku prostředky, které byly na vojně po ruce: něco mezi selským vozem, bryčkou a kočárem. Řídil jej voják a pod koženou střechou seděla za záclonkou žena, celá zahalená do šálu. Kníže Andrej zamířil k jednomu vojákovi, aby se ho zeptal, když upoutaly jeho pozornost zoufalé výkřiky ženy sedící v bryčce. Důstojník řídící dopravu šlehal karabáčem vojáka, který bryčku řídil, za to, že chtěl předjet jiné povozy, a karabáč dopadal až na záclonku bryčky. Žena pronikavě ječela. Když uviděla Andreje, rozhrnula záclonku, a lomíc hubenýma rukama, které jí vyklouzly zpod šálu, křičela:

„Pobočníku! Pane pobočníku...! Proboha... zastaňte se mne ... Co se to děje...? Jsem žena lékaře od sedmého mysliveckého... nechtějí mě pustit; zůstali jsme pozadu, ztratili jsme naše...“

„Udělám z tebe placku!“ řval rozvzteklý důstojník na vozku. „Táhni zpátky i s tou svou courou!“

„Pane pobočníku, zastaňte se mě. Co se to děje?“ křičela lékařova žena.

„Račte propustit tento povoz. Nevidíte snad, že je to žena?“ řekl kníže Andrej důstojníkovi.

Ten se na něho podíval bez odpovědi a znovu začal řvat na vozku: „Já ti dám předjíždět...! Zpátky!“

„Propusťte je, říkám vám,“ procedil kníže Andrej sevřenými rty.

„A který ty jsi?“ obrátil se k němu náhle důstojník se zběsilostí opilce. „Kdo vlastně ty jsi? Jsi ty,“ křičel důstojník (s důrazem na „ty“), „tady velitelem, nebo co? Tady komanduju já, ne ty. A ty tam, zpátky, nebo z tebe udělám placku,“ opakoval vozkovi.

To rčení se mu zřejmě zalíbilo.

„Ten mu to nandal, klukovi pobočnickýmu!“ ozval se hlas vzadu.

Kníže Andrej viděl, že opilý důstojník má záchvat náhlé zuřivosti, v němž lidé nevědí, co mluví. Viděl, jak se jeho zákrok ve prospěch lékařovy ženy v bryčce zvrhá v něco, čeho se obával nejvíce na světě, v to, čemu se říká *ridicule*, ale tu mu instinkt napověděl něco jiného. Důstojník ještě ani nedomluvil, když k němu kníže přikročil s obličejem znetvořeným vztekem a s karabáčem nad hlavou:

„Račte je propustit!“

Důstojník mávl rukou a odklusal pryč.

„Všechn ten nepořádek mají na svědomí ti od štábu,“ zavrčel. „Tak si tu dělejte, co umíte.“

Andrej se spěšně a se sklopenými očima vzdálil, protože mu žena děkovala jako zachránci, a vzpomínaje s odporem na nejmenší podrobnosti této ponižující scény, jel dál k vesnici, kde podle zpráv vojáků dlel vrchní velitel.

Vjel do vesnice, slezl z koně a zamířil k prvnímu domu, aby si alespoň na chvíli odpočinul, něco pojedl a urovnal si v hlavě všechny ty urážlivé a mučivé zážitky. „Je to banda ničemů, a ne vojsko,“ řekl si, kráčeje k oknu toho domu, když tu ho kdosi zavolal jménem.

Ohlédl se. Z malého okénka se vysunul hezký obličej Nės-

vického. Žvýkal cosi v masitých ústech a mával na něj, aby k němu šel.

„Bolkonskij, Bolkonskij! Copak neslyšíš? Pospěš si!“ křičel na něho.

Když kníže Andrej vešel do domu, spatřil Něsvického a druhého pobočníka, jak cosi jedí. Obrátili se k němu okamžitě s otázkou, nemá-li nějaké nové zprávy. Na jejich tvářích, tak dokonale známých, vyčetl kníže Andrej výraz zmatku a nepokoje. Bylo to nápadné zejména na věčně usměvavé tváři Něsvického.

„Kde je vrchní velitel?“ otázal se Bolkonskij.

„Tady, tamhle v tom domě,“ odpověděl pobočník.

„Tak co je na tom pravdy s tou kapitulací a s mírem,“ ptal se Něsvickij.

„To bych se mohl ptát já vás. Nevím nic, než že jsem k vám taktak dojel.“

„U nás, brachu, co si myslíš! Je to hrozné, co se tu děje! Přiznávám to, Mackovi jsme se smáli, a sami v tom plaveme ještě hůř,“ řekl Něsvickij. „Ale sedni si přece a sněz něco.“

„Teď, kníže, nic nenajdete, ani svůj vůz, a také váš Petr je bůhvídkde,“ řekl druhý pobočník.

„A kde je hlavní stan?“

„Přes noc jsme ve Znojmě.“

„Já jsem si všechno, co potřebuji, dal naložit na dva soumary,“ vypravoval Něsvickij, „udělali mi pěkné vaky. Teď můžeme utíkat třeba přes české hory. Je to špatné, brachu. Ale co je ti, nejsi nemocen, že se tak třeseš?“ ptal se Něsvickij, který zpozoroval, že sebou kníže Andrej trhl, jako by se dotkl leydenské láhve.

„To nic není,“ odpovídal kníže Andrej.

Vzpomněl si právě na nedávný výstup mezi lékařovou ženou a vozatajským důstojníkem.

„Co tu dělá vrchní velitel?“ ptal se.

„Nemám tušení,“ odpověděl Něsvickij.

„A já vím jen jedno, že všechno je to hnus, hnus, hnus,“ řekl Andrej a odešel do domu, kde byl ubytován vrchní velitel.

Minul Kutuzovův kočár, uštvané jezdecké koně jeho doprovodu a kozáků, kteří se spolu hlasitě domlouvali, a vešel do předsíně. Kutuzov sám byl, jak knížeti Andrejovi řekli, ve světnici s knížetem Bagrationem a Weyhrotherem. Weyhrother byl rakouský generál, jmenovaný na místo padlého Schmidta. V sí-

ni seděl maličký Kozlovskij na bobku před písařem. Písař seděl s vyhrnutými rukávy na převrácené kadečce a rychle psal. V obličejí Kozlovského bylo vidět únavu – patrně také v noci nespál. Podíval se na knížete Andreje a ani mu nekývl na pozdrav.

„Ve druhém sledu... Máš to?“ pokračoval Kozlovskij v dikta-tu. „Kyjevský granátnický, Podolský...“

„Člověk to nestačí, Vaše Vysokoblahorodí,“ odpovídal písař neuctivě a rozmrzele se na něho ohlédl.

Za dveřmi bylo slyšet vzrušený a nespokojený hlas Kutuzovův, přerušovaný jiným, neznámým hlasem. Podle intonace těchto hlasů, podle lhostejnosti, s jakou na něho vzhlédl Kozlovskij, podle neuctivého tónu i řeči znaveného písaře, podle toho, že písař i Kozlovskij seděli v takové blízkosti vrchního velitele na podlaze u kadečky, podle toho, že kozáci hlídající koně se smáli hlasitě přímo pod okny domu, podle toho všeho kníže Andrej poznal, že se muselo stát něco důležitého a neblahého.

Kníže Andrej se obrátil ke Kozlovskému s naléhavými otázkami. „Hned, kníže,“ odpovídal Kozlovskij. „Píšeme rozkaz pro Bagrationa.“

„A co je s kapitulací?“

„Nic – naopak, vydává se rozkaz k bitvě.“

Kníže Andrej zamířil ke dveřím, za nimiž se ozývaly hlasy. Právě bral za kliku, když hlasy ve světnici zmlkly, dveře se samy otevřely a na prahu stanul Kutuzov se svým charakteristickým orlím nosem mezi odulými tvářemi. Kníže Andrej stál přímo proti němu; avšak z výrazu Kutuzovova jediného vidoucího oka bylo zřejmé, že je tak zabrán do svých myšlenek a starostí, že jeho pohled padá do prázdna. Díval se svému pobočnickovi přímo do obličeje a nepoznával ho.

„No tak, jsi hotov?“ obrátil se na Kozlovského.

„Hned, Vaše Excellence.“

Bagration, pomenší človíček s tvrdou, nehybnou tváří východního typu, suchý, nepříliš starý, vyšel za vrchním velitelem.

„Hlásím návrat,“ opakoval kníže Andrej o něco hlasitěji, odevzdávaje obálku.

„Á, z Vídně? Dobrá. Potom, potom.“

Kutuzov vyšel s Bagrationem na zápraží.

„No, kníže, buď sbohem,“ řekl Bagrationovi. „Bůh s tebou. Žehnám ti k hrdinskému činu.“

Kutuzovův obličej náhle změkkl a do očí mu vstoupily slzy. Přivinul k sobě Bagrationa levou rukou a pravou, na níž měl prsten, jej pokřičoval zřejmě navykklým pohybem a nastavil mu odulou tvář, ale Bagration dosáhl svým polibkem pouze na krk.

„Bůh s tebou!“ opakoval Kutuzov a přistoupil ke kočáru. „Sedni si vedle mne,“ vyzval Bolkonského.

„Vaše Excelence, chtěl bych se stát prospěšným zde. Dovolte mi zůstat ve skupině knížete Bagrationa.“

„Sedni si,“ řekl Kutuzov, a když viděl, že Bolkonskij otálí, dodal: „Potřebuji dobré důstojníky sám pro sebe.“

Usedli do kočáru a jeli několik minut mlčky.

„Máme toho ještě moc, moc před sebou,“ řekl se stařeckou předvídavostí, jako by pochopil vše, co se děje v nitru Bolkonského. „Vrátí-li se z jeho skupiny zítra desetina, budu děkovat Bohu,“ dodal Kutuzov, jako by mluvil sám k sobě.

Kníže Andrej na něho pohlédl a přitom mu ze vzdálenosti asi půl lokte padly do očí čistě vymyté švy v jizvě na jeho spánku, kde mu izmailská kulka provrtala hlavu, a jeho vyteklé oko. Ano, ten má právo mluvit s takovým klidem o tom, že je posílá na smrt, pomyslí si Bolkonskij.

„Proto právě prosím, abyste mě poslal k té skupině,“ řekl Bolkonskij.

Kutuzov neodpověděl. Zdálo se, že už zapomněl na to, co říkal, a seděl zamyšlen. Po pěti minutách houpavé jízdy na měkkých pérech kočáru obrátil se Kutuzov ke knížeti Andreji. V jeho tváři nebylo ani stopy vzrušení. S jemnou ironií se vyptával na podrobnosti jeho audience u císaře, na ohlas kremžské bitvy u dvora a na některé dámy, s nimiž se znal.

XIV

Prvního listopadu dostal Kutuzov od svého vyzvědače zprávu, podle níž byla jeho armáda v beznadějně situaci. Vyzvědač hlásil, že Francouzi přešli s obrovskými silami vídeň-

ský most a že táhnou směrem, který ohrožuje spojení Kutuzovy armády s posilami přicházejícími z Ruska. Kdyby se Kutuzov rozhodl zůstat v Kremži, odřízla by ho stopadesátitísícová Napoleonova armáda ode všech spojů, obklíčila by jeho čtyřicetitísícovou vyčerpanou armádu a on by se octl v podobné situaci jako Mack u Ulmu. Kdyby se Kutuzov rozhodl opustit směr vedoucí na spojení s vojsky přicházejícími z Ruska, musel by ustupovat bez komunikací do neznámého kraje českých hor, přitom se bránit nepřátelské přesile a vzdát se naděje na spojení s Buxhövdensem. Kdyby se Kutuzov rozhodl ustupovat z Kremže směrem na Olomouc, na spojení s vojsky z Ruska, byl by tento ústup spojen s rizikem, že bude předstížen Francouzi, kteří přešli most ve Vídni, a byl by tak donucen přijmout bitvu v pochodové sestavě, obtížen celým svým vozatajstvem, a ke všemu s nepřítelem, který měl trojnásobnou převahu a obkličoval jej z obou stran.

Kutuzov se rozhodl pro tuto poslední možnost.

Podle vyzvědačovy zprávy táhli Francouzi po přechodu vídeňského mostu usilovným pochodem na Znojmo, ležící v Kutuzovově ústupovém směru a vzdálené od něho více než sto verst. Dorazit do Znojma před Francouzi znamenalo nemalou naději na záchranu armády; dát se Francouzi ve Znojmě předstihnout znamenalo vystavit celou armádu, podobně jako v uherském případě, jisté hanbě nebo úplné zkáze. Avšak předstihnout Francouze s celou armádou bylo nemožné, jejich cesta z Vídně do Znojma byla kratší a lepší než cesta ruských vojsk z Kremže do Znojma.

V tu noc, kdy dostal onu zprávu, poslal Kutuzov čtyřtísícový přední voj pod Bagrationovým velením přes hory na východ z kremžsko-znojenské silnice na silnici vedoucí z Vídně do Znojma. Bagration měl tuto vzdálenost urazit bez odpočinku a zaujmout postavení čelem k Vídni, týlem ke Znojmu, a kdyby se mu podařilo Francouze předstihnout, měl je zdržovat ze všech sil. Kutuzov sám vytáhl se všemi trény na Znojmo.

Uraziv v bouřlivé noci s hladovými a téměř bosými vojáky bezcestím v horách pětáctyřicet verst, dosáhl Bagration se ztrátou jedné třetiny svého početního stavu na opozdílích Hollabrunnu, ležícího na silnici z Vídně do Znojma, několik hodin před Francouzi, kteří táhli na Hollabrunn z Vídně. Aby dorazil

do Znojma i s trény, potřeboval Kutuzov čtyřiaadvacet hodin, a proto musel Bagration k záchraně armády se svými čtyřmi tisíci hladových a vyčerpaných vojáků po celý den a noc zdržovat nepřátelskou armádu, která se s ním střetla v Hollabrunnu, což bylo na první pohled vyloučeno. Avšak podivnou hrou osudu stalo se nemožné možným. Úspěch lsti, kterou se dostal vídeňský most bez boje do rukou Francouzů, ponoukl Murata, aby se pokusil stejným způsobem oklamat Kutuzova. Když narazil na slabou Bagrationovu skupinu na znojemské silnici, nabyl Murat přesvědčení, že má před sebou celou Kutuzovovu armádu. Aby tuto armádu rozdrtil s naprostou jistotou, rozhodl se počkat na vojska, která se zpozdila cestou z Vídně, a nabídl za tím účelem třídenní příměří s podmínkou, že obě strany nezmění svá postavení a neprovedou přesun sil. Murat předstíral, že se již vyjednává o mír a že nabízí příměří jen proto, aby se zabránilo zbytečnému krveprolévání. Rakouský generál hrabě Nostitz, velící předním strážím, uvěřil povídání Muratova parlamentáře, ustoupil a odhalil tak Bagrationovo postavení. Druhý parlamentář jel do ruského postavení s touž zprávou o mírovém vyjednávání a s nabídkou třídenního příměří. Bagration odpověděl, že nemá právo příměří přijmout nebo nepřijmout, a poslal svého pobočníka ke Kutuzovovi s hlášením o nabídce, kterou dostal.

Příměří bylo pro Kutuzova jediným východiskem, aby získal čas, poskytl znavené Bagrationově skupině odpočinek a posunul vozatajstvo a těžké náklady (jejich pohyb zůstal před Francouzi utajen) aspoň o jednodenní pochod blíž ke Znojmu. Nabídka příměří skýtala mu jedinou a neočekávanou možnost zachránit armádu. Jakmile Kutuzov obdržel ono hlášení, vyslal okamžitě do nepřátelského tábora generála pobočníka Wintzingeroda, který mu byl přidělen. Wintzingerode měl nejen přijmout nabídku příměří, nýbrž také nabídnout podmínky kapitulace, a zatím Kutuzov poslal své pobočníky zpět ke Kremži, aby pokud možno urychlili přesun všech armádních trénů na kremžsko-znojemské silnici. Unavená, hladová skupina Bagrationova měla sama krýt tento přesun vozatajstva a celé armády a stát proti nepříteli osmkrát silnějším.

Kutuzovovo očekávání se splnilo jak v tom, že nabídka kapitulace, k ničemu nezavazující, poskytla části vozatajstva čas

protáhnout Znojmem, tak také v tom, že Muratův omyl bude brzo odhalen. Jakmile Napoleon, který byl ubytován v Schönbrunnu, pětadvacet verst od Hollabrunnu, dostal Muratovo hlášení s nabídkou příměří a kapitulace, okamžitě prohlédl lest a napsal Muratovi tento dopis:

„Princi Muratovi, Schönbrunn, 25. brumairu 1805 v 8 hodin ráno. Nenacházím slov, kterými bych Vám vyjádřil svou nespokojenost. Velíte pouze mému předvoji a nemáte právo uzavírat příměří bez mého rozkazu. Připravujete mě o vítězství celého tažení. Zrušte okamžitě příměří a vyrazte proti nepříteli. Prohlaste mu, že generál, který podepsal tuto kapitulaci, neměl k tomu právo a že je má pouze ruský car.

Ostatně, kdyby úmluvu ruský car potvrdil, potvrdím ji rovněž, ale je to jen lest. Vyrazte, zničte ruskou armádu... Máte možnost zmocnit se jejího vozatajstva a dělostřelectva.

Pobočník ruského cara je... Důstojníci neznamenaají nic, nemají-li plnou moc; tento ji neměl... Rakušané se dali oklamat při přechodu vídeňského mostu, Vy jste se dal oklamat carovým pobočníkem.

Napoleon“

Napoleonův pobočník jel tryskem k Muratovi s tímto hrozným dopisem. Sám Napoleon, poněvadž svým generálům nedůvěřoval, táhl s celou svou gardou na bojiště, aby jistou obět nenechal uklouznout, zatímco čtyřtisícová skupina Bagrationova vesele rozdělávala ohně, hrála se, vařila poprvé po třech dnech kaši a nikdo ze skupiny nevěděl ani netušil, co ho čeká.

XV

Po třetí hodině odpoledne kníže Andrej, dosáhnuv u Kutuzova splnění své prosby, přijel do Grundu a hlásil se u Bagrationa. Bonapartův pobočník ještě k Muratovu přednímu voji nedorazil, a proto bitva dosud nezačala. V Bagrationově skupině nic nevěděli o vývoji situace, mluvili o míru, ale nevěřili v jeho

uskutečnění. Mluvili o bitvě a také nevěřili, že k ní dojde v nejbližší době.

Bagratió znal Bolkonského jako oblíbeného a spolehlivého pobočníka a přijal ho jako velitel zvlášť pozorně a blahosklonně, vysvětlil mu, že dnes nebo zítra dojde k bitvě, a ponechal mu úplně na vůli, zda chce být za bitvy u něho či zda chce v zadním voji dozírat na pořádek při provádění ústupu, „což je také velmi důležité“.

„Ostatně dnes asi k bitvě nedojde,“ dodal, jako by chtěl knížete Andreje uklidnit.

Jestli je to jeden z těch obyčejných štábních flinků, které posílají dopředu, aby jim mohli dát nějaký ten metál, dostane vyznamenání i v zadním voji, a chce-li být u mne, ať si zůstane... může se mi hodit, je-li to statečný důstojník, myslil si Bagratió. Kníže Andrej na to neodpověděl a požádal o dovolení objet postavení a seznámit se s rozmístěním jednotek, aby věděl, kam má jet, kdyby dostal nějaký rozkaz. Dozorčí skupiny, hezký muž, švihácky oblečený, s diamantovým prstenem na ukazováčku, špatně, ale zato s vervou mluvící francouzsky, se nabídl, že ho doprovodí.

Všude bylo vidět promoklé důstojníky se smutnými obličejí, kteří chodili, jako by něco hledali, a vojáky, kteří nosili z vesnice dveře, lavice a ploty.

„S těmi lidmi si nevíme rady, kníže,“ řekl štábní důstojník, ukazuje na ně. „Velitelé je nedrží zkrátka. A tady,“ ukázal na stan, který si tam postavil markytán, „tady se scházejí a pijí. Dnes ráno jsem všechny vyhnal; podívejte, už je tu zase plno. Musíme tam zajet, kníže, a trochu je postrašit. To nás moc nedrží.“

„Jedme, koupím si tam housku a sýr,“ řekl kníže Andrej, který od rána nic nejedl.

„Proč jste to neřekl, byl bych vám něco sám nabídl.“

Seskočili z koní a vešli do markytánova stanu. Sedělo tam u stolů několik důstojníků se zrudlými a znavenými tvářemi, jedli a pili.

„No, copak je to, pánové!“ řekl štábní důstojník vyčítavě, jako člověk, který již několikrát opakoval totéž. „Vždyť to nejde, odcházet takhle od své jednotky. Kníže nařídil, že tu nesmí nikdo vysedávat. No, například vy, pane štábní kapitáne,“ obrátil

se k maličkému, zamazanému, hubenému dělostřeleckému důstojníkovi, který tu seděl bez bot (dal je markytánovi sušit), jen v ponožkách, a když teď přišli, vstal s nuceným úsměvem.

„Že se nestydíte, kapitáne Tušine!“ pokračoval štábní důstojník, „vy byste měl jako dělostřelec dávat příklad, a zatím tu sedíte bez bot. Vyhlásí poplach a budete bez bot moc pěkně vypadat. (Štábní důstojník se usmál.) Račte se odebrat na svá místa, pánové, všichni, všichni,“ dodal již velitelským tónem.

Kníže Andrej se při pohledu na štábního kapitána Tušina bezděčně pousmál. Tušin přešlapoval mlčky a s úsměvem z nohy na nohu a pohlížel velkýma, rozumnýma a dobrýma očima střídavě na knížete Andreje a na štábního důstojníka.

„Vojáci říkají, že bos je člověk šikovnější,“ řekl kapitán Tušin s úsměvem a v rozpacích, zřejmě chtěl vybřednout žertem z choulostivé situace.

Avšak ani to nedořekl a už cítil, že jeho žert přišel nevhod a že nemá úspěch. Jeho rozpaky vzrostly.

„Račte odejít,“ řekl štábní důstojník a snažil se zachovat vážný tón.

Kníže Andrej se ještě jednou ohlédl na tu zajímavou postavičku. Bylo v ní něco zvláštního, naprosto nevojenského, poněkud komického, ale nadmíru přitažlivého.

Štábní kapitán i kníže Andrej sedli na koně a jeli dál.

Cestou neustále předjížděli a potkávali vojáky i důstojníky různých jednotek; když vyjeli za vesnici, uviděli nalevo nová opevnění, na nichž se rděla čerstvě vykopaná hlína. Několik praporů vojáků se na nich hemžilo jako bílí mravenci, jen v košilích, přestože vál chladný vítr; za náspem kdosi neviditelný stále vyhazoval lopaty červené hlíny. Popojeli k opevnění, prohlédli si je a jeli dál. Hned za opevněním narazili na několik desítek vojáků, kteří se stále střídali a sbíhali z náspu dolů. Museli si ucpat nos a rychle odklusat, aby se zbavili otráveného vzduchu.

„To jsou slasti táborového života, kníže,“ podotkl dozorčí štábní důstojník.

Vyjeli na protilehlý kopec. Z výšky bylo vidět Francouze. Kníže Andrej zastavil koně a začal se rozhlížet.

„Tamhle stojí naše baterie,“ vysvětloval štábní důstojník

a ukázal na nejvyšší bod, „velí jí ten podivín, co tam seděl bez bot; odtamtud je všechno vidět: jedme tam, kníže.“

„Děkuji vám zdvořile, já už pojedou dál sám, neobtěžujte se prosím,“ odpověděl kníže Andrej, chtěje se štábního důstojníka zbavit.

Štábní důstojník se vzdálil a kníže Andrej jel sám.

Čím dál dopředu, čím blíž k nepříteli, tím lepší byla morálka i nálada vojáků. Na nejvyšší chaos a malomyslnost narazil kníže Andrej před Znojmem u vozatajstva, které objížděl ráno a které bylo vzdáleno od Francouzů deset verst. Také v Grundu bylo ještě cítit jakýsi neklid a neurčitý strach. Avšak čím blíž příjížděl kníže Andrej k francouzskému postavení, tím více sebevědomí měla naše vojska. Ve vyrovnaných řadách stáli vojáci v pláštích a rotmistr i velitel roty je odpočítávali: šťouchli prstem do prsou každého krajního vojáka v družstvu a ten musel zvednout ruku; vojáci, rozptýlení po celém prostoru, nosili dříví a chrastí a za veselého smíchu a pokřikování stavěli boudy; u ohňů seděli vojáci oblečení i svlečení, sušili si košile a onuce, nebo si spravovali boty a pláště a tlačili se kolem kotlů a kuchařů. V jedné rotě měli oběd už hotový; vojáci hleděli dychtivě na páru stoupající z kotlů a čekali, až velitel, jenž seděl na kládě proti své boudě, okusí porci, kterou mu v dřevěné misce nesl účetní.

V jiné, šťastnější rotě – poněvadž všude vodku neměli – kupili se vojáci v hloučku kolem podobaného ramenatého rotmistra, který nahýbal bečičku a naléval vodku do kloboučků polních lahví, jak mu je vojáci jeden po druhém nastavovali. Vojáci obřadně zvedali kloboučky k ústům, převraceli je do hrdla, pováleli vodku jazykem po půnebí, utřeli se rukávem pláště a rozradostněni odcházeli. Všechny tváře byly tak klidné, jako by se to všechno nedělo na očích nepříteli před bitvou, v níž musela nejméně polovina skupiny padnout, nýbrž někde doma s nadějí na pohodlný odpočinek. Když kníže Andrej projel úsekem mysliveckého pluku a dostal se mezi kyjevské granátníky, statné lidi, kteří také byli zaměstnáni jen samými pokojnými pracemi, narazil nedaleko vysoké boudy pro velitele pluku, která se lišila ode všech ostatních, na vyrovnanou řadu granátnické čtyry, před níž ležel člověk napůl svlečený. Dva vojáci ho drželi a jiní dva švihali pružnými pruty zвыsoka do ob-

nažených zad. Trestaný voják vyrážel nepřírozené skřeky. Před řadou chodil tlustý major, a nevšímaje si výkřiků, říkal:

„Krást, to je pro vojáka hanba, voják musí být čestný, šlechetný a udatný; a když něco ukradne kamarádovi, nemá cti ani za groš; je to ničema. Ještě, ještě!“

A pruty svištěly dál a stále se ozýval zoufalý, ale licoměrný křik, jakoby předstíraný.

„Ještě, ještě,“ opakoval major.

Mladý důstojník s nechápavým výrazem, plným bolestného soucitu, odešel od trestaného, ohlížeje se užasle na kolemjdoucího pobočnicka.

Kníže Andrej vjel do přední linie a jel dál podél fronty. Naše i nepřátelská fronta byly na levém i na pravém křídle daleko od sebe, avšak uprostřed, v místě, kde ráno projížděli parlamentáři, byly tak blízko, že si vojáci viděli do obličeje a mohli se navzájem domlouvat. Kromě vojáků stojících ve frontě sešlo se tu z obou stran mnoho zvědavců, kteří si prohlíželi podivné a cizácké postavy nepřitele.

Od časného rána, ačkoli byl zákaz chodit do přední linie, nemohli se velitelé zbavit zvědavců. Vojáci z přední linie se chovali lhostejně, jako lidé, kteří ukazují druhým něco vzácného; nevšimli si již Francouzů, bavili se pozorováním příchozích a unudně čekali na směnu. Kníže Andrej se zastavil, aby si Francouze prohlédl.

„Hele, koukej,“ volal jeden voják na druhého a ukázal na ruského mušketýra, který se přiblížil s důstojníkem až k přední linii a rychle, s vervou rozmlouval s francouzským granátníkem. „Hele, jak mu jede. Kam se na něj Chrancouz hrabe! No a co ty, Sidorove?“

„Počkej, poslechni si. Slyšíš? Ten ji má namazanou!“ odpovídal Sidorov, který byl ve francouzštině považován za mistra.

Voják, na kterého smíškové ukazovali, byl Dolochoch. Kníže Andrej ho poznal a poslouchal, o čem mluví. Dolochoch se spolu se svým velitelem roty dostal do fronty na levém křídle, kde stál jejich pluk.

„No, ještě, ještě,“ pobízel ho velitel roty a nahnul se kupředu, aby mu neušlo ani slovo z rozmluvy, které stejně nerozuměl. „Rychleji, prosím. Co to říká?“

Dolochoch veliteli roty neodpovídal; dostal se do prudkého

sporu s francouzským granátníkem. Mluvili spolu přirozeně o válce. Francouz si pletl Rakušany s Rusy a tvrdil, že Rusové se jednak vzdali a jednak utíkají od samého Ulmu; Dolochof tvrdil, že se Rusové nevzdávali a že naopak Francouzům natloukli.

„Tady máme rozkaz vás prohnat a proženeme vás,“ křičel Dolochof.

„Koukejte jen, aby vás nezajali se všemi vašimi kozáky,“ řekl granátník.

Francouzi, diváci i posluchači, se zasmáli.

„Naučíme vás tancovat jako za Suvorova,“ oplácel jim Dolochof.

„Co to kecá?“ ptal se jeden Francouz.

„Něco o starých časech,“ odpovídal druhý voják pochopiv, že se mluví o dřívějších válkách. „Náš císař to ukáže vašemu Suvarovi, jako to ukázal ostatním...“

„Bonaparte...“ chtěl pokračovat Dolochof, ale Francouz jej zakřikl:

„Není žádný Bonaparte! Je císař! K sakru,“ zařval zlostně.

„Vem ho čert, toho vašeho císaře!“

A Dolochof zaklel rusky, hrubě jako vojáci, přehodil si pušku přes rameno a odešel.

„Pojďme, Ivane Lukiči,“ řekl velitel roty.

„Ti to dostali, a po chrancouzsku!“ libovali si vojáci. „No tak, Sidorove, teď ty!“

Sidorov na ně zamrkal, obrátil se k Francouzům a začal jako o závod brebentit nesrozumitelná slova:

„Kari, mela, tafa, safi, muter, kaska,“ chrlil ze sebe a snažil se dodat svému projevu výrazné intonace.

„Ho, ho, ho! Cha, cha, cha! Uch, uch!“ rozlehl se mezi vojáky výbuch smíchu, tak zdravého a veselého, že mimoděk nakazil i Francouze na druhé straně fronty a že, jak to vypadalo, nezbývalo již nic jiného než vytáhnout náboje z pušek, vyhodit do povětří munici a rozejít se domů.

Avšak pušky zůstaly nabity a střílny v domech i v opevněných zely hrozivě dál proti sobě, právě tak jako jícny odkolesněných děl.

XVI

Kníže Andrej obhlédl celou přední linii od pravého křídla k levému, načež vyjel nahoru k baterii, od níž podle slov štábního důstojníka byl výhled na celé bojiště. Tam sestoupil z koně a zůstal stát u prvního ze čtyř odkolesněných děl. Když strážný dělostřelec, který chodil před děly, spatřil důstojníka, chtěl se postavit do pozoru, ale kníže Andrej mu pokynul a on zase pokračoval ve svém jednotvárném a nudném přecházení. Za děly stály kolesny, dále vzadu bylo úvaziště koní a ohně dělostřelců. Nalevo, poblíž krajního děla, stála nová bouda z proutí, z níž zaznívala hlasitá rozmluva důstojníků.

A skutečně, postavení baterie skýtalo rozhled na celé rozložení ruských i na většinu nepřátelských sil. Přímou proti baterii, na obzoru protilehlého pahorku, se rozkládala vesnice Schöngrabern; nalevo a napravo bylo možno v dýmu ohňů rozeznat shluky francouzských vojsk; ale většina jich byla patrně ve vesnici a za kopcem. Vlevo od vesnice bylo v dýmu něco, co vypadalo jako baterie, ač se to pouhým okem nedalo dobře rozlišit. Naše pravé křídlo zaujímal dosti strmou výšinu, která dominovala nad postavením Francouzů. Měla ji obsazenu naše pěchota a na nejzazším kraji bylo vidět dragouny. Uprostřed, kde stála Tušinova baterie, od níž kníže Andrej postavení prohlížel, svažoval se terén rovně a povlovně k potoku, který nás dělil od Schöngrabernu, a pak zase stoupal. Nalevo bylo naše postavení opřeno o les; z lesa stoupal dým ohňů pěchoty, která tam byla na dříví. Francouzské postavení bylo roztaženo do větší šířky než naše, takže Francouzi nás mohli lehce obklíčit z obou stran. Za naším postavením byla strmá a hluboká rokle, kterou mohlo dělostřelectvo a jezdecktvo ustupovat jen s potíže-
mi. Kníže Andrej se opřel o dělo, vytáhl zápisník a nakreslil si plánec rozložení vojsk. Na dvou místech si udělal tužkou poznámky s úmyslem hlásit to Bagrationovi. Mínil především

soustředit všechno dělostřelectvo uprostřed a dále stáhnout jezdeckto zpět, za rokli. Tím, že dlel neustále u vrchního velitele, že studoval přesuny velkých vojenských seskupení, že měl příležitost seznámit se s celkovými dispozicemi, a přitom stále studoval historické popisy bitev, představoval si mimoděk průběh příští bitvy opravdu velkoryse. Vyvstávaly mu na mysli jen tyto hlavní možnosti: Zaútočí-li nepřítel na pravé křídlo, říkal si, pak bude muset Kyjevský granátnický a Podolský myslivecký držet své postavení tak dlouho, dokud k nim nepřibudou zálohy ze středu úseku. V tom případě mohou mu dragouni zaútočit do boku a vrhnout jej zpět. Zaútočí-li na střed, zaujme na této výšině postavení naše ústřední baterie a pod její ochranou stáhneme levé křídlo zpátky a ustoupíme po sledech až do rokly, usuzoval v duchu.

Celou tu dobu, co stál v baterii u děla, slyšel sice stále, jak to často bývá, hlasy důstojníků rozmlouvajících v boudě, nevnímal však smysl ani jediného slova z jejich rozmluvy. Náhle však ho jeden hlas v boudě zaujal tak srdečným tónem, že nemohl odolat a začal naslouchat.

„Ne, příteli,“ říkal příjemný a knížeti Andreji nějak povědomý hlas, „říkám, že kdyby se člověk mohl dovědět, co bude po smrti, nikdo z nás by se smrti nebál. Tak je to, příteli.“

Druhý, mladší hlas mu skočil do řeči:

„Ať se člověk bojí, nebo ne, stejně ho to nemine.“

„A proto se člověk pořád bojí! Ach vy učení lidé,“ přerušil je třetí, mužný hlas. „Proto vy kanonýři jste tak chytří, že si všechno můžete vzít na kanon s sebou, i vodku a něco na zakousnutí.“

A majitel mužného hlasu, pravděpodobně pěchotní důstojník, se zasmál.

„A přece se člověk pořád bojí,“ pokračoval první, známý hlas. „Bojí se neznáma, to je to. Mluv si, jak chceš, že se duše dostane do nebe... vždyť přece víme, že nebe není, že je jenom atmosféra.“

A znovu mužný hlas přerušil dělostřelce.

„No tak, Tušine, pohostěte nás přece tou svou bylinkovou,“ řekl pěšák.

Aha, to je ten kapitán, co stál bez bot u markytána, pomyslně si kníže Andrej, rád, že poznal filozofův příjemný hlas.

„Což o to, napít se můžeme,“ řekl Tušin, „ale přece jen, dovědět se něco o tom, jak to bude po smrti...“ Nedomluvil.

Vzduch prořízl náhlý hvizd a blížil se stále víc a více, rychleji a hlasitěji, hlasitěji a rychleji, a granát, jako by nedořekl všechno, co měl, bouchl do země nedaleko boudy a s ďábelskou silou rozstříkl hlínu na všechny strany. Zdálo se, jako by země při té strašné ráně zaúpěla.

V témž okamžiku vyběhl z boudy Tušin, první ze všech, s faječkou zakousnutou v koutku úst; jeho dobrý, inteligentní oblíček byl trochu pobledlý. Za ním vyšel majitel mužného hlasu, junácký pěchotní důstojník, a rozběhl se ke své rotě, zapínaje si cestou kabát.

XVII

Kníže Andrej vsedl na koně, zůstal stát v baterii a zadíval se na kouř z děla, které právě vystřelilo granát. Oči se mu rozběhly po šířce celého prostoru. Zjistil pouze, že shluky Francouzů, dříve nehybné, nyní zakolísaly a že to nalevo je skutečně baterie. Obláček kouře nad ní se ještě nerozptýlil. Dva francouzští jezdci, pravděpodobně pobočníci, přešli po protější stráni. Na svahu se zřetelně rýsovala nevelká kolona nepřítelů, spěchající dolů, nepochybně k zesílení první linie. Kouř prvního výstřelu se ještě nerozplynul, když se ukázal druhý obláček a zazněl výstřel. Bitva začala. Kníže Andrej otočil koně a odklusal zpět do Grundu hledat knížete Bagrationa. Slyšel, jak za ním dělostřelecká palba zesiluje a výstřely se ozývají hustěji. To naši začali odpovídat. Dole, na místě, kudy projížděli parlamentáři, rachotily výstřely z pušek.

Lemarrois právě přijel k Muratovi s hrozným dopisem Napoleonovým a zahanbený Murat, který chtěl svou chybu napravit, vydal okamžitě rozkaz k útoku na střed a k obchvatu obou křídél, protože spoléhal, že rozdrtí nicotný oddíl, který má před sebou, ještě do večera před příchodem císařovým.

Už to začalo! To je ono! pomyslně si kníže Andrej a cítil, jak se mu k srdci hrne krev. Ale kde, jak najdu svůj Toulon!

Když projížděl mezi rotami, které ještě před čtvrthodinou jedly kaši a pily vodku, viděl všude tytéž rychlé pohyby vojáků, řadících se a rozebírajících pušky z kozlů, a poznával ve všech tvářích týž pocit, který mu bouřil v srdci. Teď to začne! To je ono! Je to strašné i veselé zároveň! říkal obličej každého vojáka i důstojníka.

Ještě než dojel k nehotovému opevnění, spatřil ve večerním šeru pošmourného podzimního dne přijíždět dva jezdce. První z nich, v kozáckém plášti a beráncí čepici, jel na bílém koni. Byl to kníže Bagration. Kníže Andrej zůstal stát, aby na něho počkal. Kníže Bagration zastavil bělouše, a když poznal knížete Andreje, kývl mu hlavou na pozdrav. Zatímco mu kníže Andrej hlásil, co všechno viděl, díval se stále vpřed.

Výraz Už to začalo! To je ono! tkvěl i v jeho ostře řezaném snědém obličejí s přivřenýma, jakoby ospalýma očima. Kníže Andrej se zahleděl do tohoto nehybného obličejí s nepokojnou zvědavostí; byl by chtěl vědět, přemýšle-li tento člověk a má-li nějaké pocity – a o čem přemýšlí a co cítí v této chvíli? Tají se vůbec něco tam za tou nehybnou tvář? ptal se sám sebe, dívaje se na něho. Kníže Bagration přikývl na znamení, že s jeho hlášením souhlasí, a řekl „Dobře!“ s takovým výrazem, jako by všechno, co se dělo a co mu bylo hlášeno, bylo právě to, co čekal. Kníže Andrej, udýchán prudkou jízdou, mluvil rychle. Kníže Bagration pronášel jednotlivá slova se svým východním přízvukem schválně pomalu, jako by tím chtěl naznačit, že nemá smysl spěchat. Popohnal však koně klusem k Tušinově baterii. Kníže Andrej jel v jeho svitě za ním. Svita knížete Bagrationa sestávala z důstojníka hlavního štábu, osobního pobočníka knížete, z Žerkova, spojky, dozorcího důstojníka na krásném anglickém polokrevníku a z civilního úředníka, auditora, který si ze zvědavosti vyžádal, aby směl s nimi jet do bitvy. Auditor, tlustý muž s kulatým obličejem, se rozhlížel kolem s naivně radostným úsměvem, natřásal se na koni a podivně se vyjímal ve svém harasovém plášti a na erárním sedle mezi husary, kozáky a pobočníky.

„Chce se podívat na bitvu,“ řekl Žerkov Bolkonskému a ukázal na auditora, „a už ho píchá u srdce.“

„Tak toho už nechte,“ prohodil auditor se zářivým, naivním a zároveň chytráckým úsměvem, a jako by mu lichotilo, že je terčem Žerkovových vtipů, zřejmě se snažil vypadat ještě hloupejší, než byl ve skutečnosti.

„To je legrace, mon monsieur prince,“ řekl dozorčí štábní důstojník. (Pamatoval si, že ve francouzštině má knížecí titul jinou formu, ale nemohl si vzpomenout jakou.)

Všichni již přijížděli k Tušinově baterii, když před nimi dopadl granát.

„Co to tam spadlo?“ ptal se auditor s naivním úsměvem.

„Francouzské koblihy,“ odpověděl Žerkov.

„Tímhle se tedy střílí?“ ptal se auditor dále. „Vždyť je to hrůza!“

A zdálo se, že úplně tone v rozkoši. Sotva to dořekl, rozlehl se zase nový strašný hvizd, skončil plesknutím do čehosi měkkého – a kozák, který jel poněkud napravo za auditorem, padl i s koněm k zemi. Žerkov a dozorčí štábní důstojník se přikrčili v sedlech a otočili koně nazpátek. Auditor se s koněm zastavil nad padlým kozákem a zvědavě, pozorně si ho prohlížel.

Kníže Bagration přimhouřil oči, ohlédl se, a když zjistil příčinu nastalého zmatku, otočil se lhostejně, jako by chtěl říci: Že vám to stojí za to! Zastavil koně, naklonil se trochu kupředu a pohybem zkušeného jezdce uvolnil šavli, která se mu zamotala do kozáckého pláště. Šavle byla starodávná, jiná, než se nosily. Kníže Andrej si vzpomněl, jak se vyprávělo, že Suvorov daroval v Itálii svou šavli Bagrationovi, a tato vzpomínka mu byla nyní obzvláště milá. Přijeli k baterii, od níž si Bolkonskij prohlížel bojiště.

„Čí je to rota?“ zeptal se kníže Bagration ohňostrůjce, který stál u beden se střelivem.

Ptal se „Čí je to rota?“, ale ve skutečnosti měl na mysli: Nemáte tu tak trochu nahnáno? A ohňostrůjce, ryšavý poddůstojník s pihovatým obličejem, to pochopil.

„Kapitána Tušina, Vaše Excelence,“ vykřikl vesele a vypjal prsa.

„Tak, tak,“ prohodil Bagration v zamyšlení a rozjel se kolem kolesen ke krajnímu dělu.

Ve chvíli, kdy se k němu blížil, zahřměl z něho výstřel, ohlušil jeho i celý průvod a v kouři, který všechno zahalil, bylo vi-

dět, jak dělostřelci zachytili odskočivší dělo a spěšně, s vypětím sil je stavějí do původního postavení. Ramenatý, ohromný mířič s vytěrákem, široce rozkročený, přiskočil k dělu. Nabíječ do něho třesoucí se rukou vkládal náboj. Kapitán Tušin, člověk drobné shrbené postavy, vyběhl před děla, klopýtnuv při tom o lafetu, zastínil si malou ručkou oči a nevšímaje si generála pozoroval dopad.

„Přidej ještě dva dílce a bude to akorát,“ vykřikl tenoučkým hláskem, jemuž se snažil dodat hrubšího zabarvení, které se naprosto nehodilo k jeho postavě. „Druhé!“ zapištěl. „Odpal, Medveděve!“

Bagration na něho zavolal; Tušin nesmělým a neohrabaným pohybem, naprosto odlišným od způsobu, jakým salutují vojáci – asi tak, jak žehnají duchovní – přiložil tři prsty ke štítku čepice a přistoupil ke generálovi. Ačkoli jeho děla byla určena k palbě na údolí, ostřeloval zapalovacími granáty vesnici Schöngrabern, z níž vystupovaly velké síly Francouzů.

Nikdo Tušinovi nenařizoval, kam a čím má střílet, on se však poradil se svým rotmistrem Zacharčenkem, jehož si velmi vážil, a usoudil, že by bylo výhodné zapálit vesnici. „Dobře!“ schválil Bagration jeho hlášení a začal si prohlížet bojiště rozkládající se před ním, jako by si něco rozmyšlel. Na pravé straně prorazili Francouzi nejdále. Pod návrším, na němž stál Kyjevský pluk, v údolí říčky bylo slyšet neutuchající, nervy drásající palbu z pušek a ještě dále napravo, za dragouny, upozornil důstojník hlavního štábu knížete na kolonu Francouzů, která obcházela naše křídlo. Kníže Bagration nařídil dvěma praporům ze středu pravé křídlo posílit. Důstojník hlavního štábu si dovolil poznamenat, že po odchodu těchto dvou praporů zůstane baterie bez ochrany. Kníže Bagration se k němu obrátil a mlčky na něho pohlédl zamženými očima. Knížeti Andreji se zdálo, že důstojníkova poznámka je správná a že se proti ní skutečně nedá nic namítat. V tom okamžiku však přicválal pobočník s hlášením od velitele pluku z údolí, že tudy šly ohromné síly Francouzů a že pluk v nepořádku ustupuje ke kyjevským granátníkům. Kníže Bagration přikývl na znamení, že souhlasí a schvaluje to. Pak odjel krokem k pravému křídlu a poslal pobočníka k dragounům, aby zaútočili na Francouze. Pobočník se však za půl hodiny vrátil se zprávou, že dragoun-

ský plukovník již ustoupil za rokli, poněvadž stál pod prudkou palbou a ztrácel zbytečně mnoho lidí, takže nechal dragouny raději sesednout a použije jich v lese jako střelců.

„Dobrá!“ řekl Bagration.

Když odjížděl od baterie, ozvaly se výstřely také zleva v lese, a protože k levému křídlu bylo příliš daleko, aby tam sám mohl dojet včas, poslal tam Žerkova se vzkazem nejstaršímu generálovi, témuž, co předváděl svůj pluk Kutuzovovi v Braunau, aby ustoupil co nejrychleji za rokli, poněvadž pravé křídlo asi nepřítele dlouho neudrží. Na Tušina a na prapor, který ho chránil, se zapomělo. Kníže Andrej bedlivě poslouchal rozmluvy knížete Bagrationa s podřízenými veliteli i rozkazy, které jim vydával, a zjistil ke svému údivu, že žádné rozkazy vlastně vydávány nebyly a že se kníže Bagration jen tváří, jako by se vše, co se dělo z nutnosti, náhodou nebo z vůle jednotlivých velitelů, dělo když ne přímo na jeho rozkaz, tedy aspoň s jeho souhlasem. Avšak díky jeho taktu, jak kníže Andrej zjistil, hrála jeho přítomnost – bez ohledu na náhodný vývoj událostí a na to, že jeho vůle neměla na jejich vývoj žádný vliv – důležitou úlohu. Velitelé, kteří k němu přijížděli rozčilení, se náhle uklidnili, vojáci i důstojníci ho vesele zdravili, stávali se v jeho přítomnosti čilejšími a stavěli před ním na odiv svou chrabrost.

XVIII

Kníže Bagration vyjel na nejvyšší bod našeho pravého křídla a pak zamířil dolů, odkud rachotila střelba, ale kde pro dým nebylo nic vidět. Čím hlouběji sjížděli do rokliny, tím horší měli rozhled, ale zato tím více pocítovali blízkost pravého bojiště. Začínali potkávat raněné. Jednoho, bez čepice a se zkrvavenou hlavou, vlekli pod paží dva vojáci. Chroptěl a plival. Kulka mu patrně zasáhla ústa nebo hrdlo. Další, kterého potkali, šel zmužile sám, bez pušky, hlasitě vzdychal a z bolesti ještě živě třepal rukou, z níž mu jako z konve crčela krev na plášť.

Jeho tvář vypadala spíš polekaně než trpitelsky. Byl raněn před chvílí. Když přetali cestu a rozjeli se po srázu přímo dolů, spatřili několik lidí ležících na svahu a potkali hlouček vojáků, mezi nimi i neraněné. Vojáci stoupali do kopce, namáhavě oddechovali, a nevšímajíc si generála, pokračovali dál v hlasité rozmluvě a rozhazovali rukama. Vpředu v prachu už bylo vidět řady šedých plášťů a jakýsi důstojník, jakmile spatřil Bagrationa, rozběhl se za hloučkem vojáků a nutil je, aby se vrátili. Bagration se rozjel k řadám, z nichž tu a tam krátce štěkly výstřely, přehlušující hovor a hlasité povely. Vzduch čpěl spáleným střelným prachem. Obličej vojáků byly všechny rozjařené a umouněné od prachu. Někteří se činili s nabíjáky, druzí sypali na pánvičku prach a vytahovali z brašen náboje, jiní stříleli. Ale na koho stříleli, to nebylo vidět pro dým, nerozptylovaný větrem. Dost často se ozývaly příjemné bzučivé a hvízdavé zvuky. Co to je, myslil si kníže Andrej, když dojel k tomuto shluku vojáků. To nemůže být rojnice, vždyť jsou všichni v kupě! Nemůže to být útok, protože se nehýbají; nemůže to být ani karé: stojí docela jinak.

Velitel pluku, hubený, napohled neduživý stařeček s laskavým úsměvem a s víčky povislými přes polovinu stařeckých očí, což mu dodávalo dobrodušného výrazu, přijel ke knížeti Bagrationovi a uvítal ho jako hostitel drahého hosta. Hlásil mu, že francouzské jezdeckto zaútočilo na jeho pluk a že útok byl sice odražen, ale pluk ztratil víc než polovinu lidí. Když velitel pluku prohlásil, že útok byl odražen, použil jen vojenské terminologie pro to, co se dělo v jeho pluku, ve skutečnosti však sám nevěděl, co se v této půlhodině dělo v jeho rotách a praporech, a nemohl s určitostí říci, byl-li útok odražen nebo byl-li jeho pluk útokem rozvrácen. Věděl pouze, že na začátku boje začaly nad celým plukem létat dělové granáty a zabíjet lidi, že potom kdosi zvolal „Jízda!“ a naši začali střílet. A stříleli dosud, ne už do jízdy, ta se stáhla, nýbrž do francouzských pěšáků, kteří se objevili v údolí a pálili do našich. Kníže Bagration kýval hlavou na znamení, že se všechno děje naprosto tak, jak si to přál a předpokládal. Obrátil se k pobočníkovi a přikázal mu, aby přivedl z hory dva prapory šestého mysliveckého, kolem nichž právě jeli. Knížete Andreje v té chvíli překvapilo, jak se tvář knížete Bagrationa změnila. Zračilo se v ní soustředění a ra-

dozná odhodlanost člověka, který za horkého dne pojme úmysl skočit do vody a právě se k tomu rozbíhá. Nevyspalé, matné oči i strojeně hlubokomyslný výraz byly tytam: kulaté rozhodné jestřábí oči hleděly nadšeně a trochu pohrdavě před sebe a zřejmě na ničem neulpívaly, ačkoli jeho pohyby zůstávaly jako dříve pomalé a odměřené.

Velitel pluku se jal knížete Bagrationa úpěnlivě přemlouvat, aby se vrátil, poněvadž zde je příliš nebezpečno. „Snažně vás prosím, Vaše Jasnosti, proboha!“ říkal a očima se dožadoval souhlasu důstojníka z jeho družiny, avšak ten se od něho odvrátil. „Prosím, račte si poslechnout!“ Upozorňoval na kulky, které nepřetržitě hvízdaly, zpívaly a sykaly kolem nich. Hovořil tak prosebným a vyčítavým tónem, jako když tesař říká pánovi, který se chopil sekery: „Nám to ani nepřijde, ale vy si naděláte na ručičkách mozoly!“ Říkal to, jako by jemu samému se kulky vyhýbaly, a polozavřené oči dodávaly jeho slovům ještě větší přesvědčivosti. Štábní důstojník se také připojil k přímlovám velitele pluku; avšak Bagration jim neodpovídal, pouze dal rozkaz přestat střílet a seřadit se tak, aby bylo místo pro ony dva posilové prapory. Právě když to říkal, zdvihl se vítr a jakoby neviditelnou rukou odhrnul zprava doleva závoj dýmu zastírající údolí a odhalil našim pohled na protější svah a na Francouze na něm postupující. Všechny oči se bezděky upíraly na francouzskou kolonu blížící se k nim a vlnící se na hrbolatém terénu. Už bylo vidět huňaté čepice vojáků; už bylo možno rozpoznat důstojníky od prostých vojáků; bylo vidět, jak jejich prapor pleská o žerd.

„Jdou skvěle,“ poznamenal kdosi v Bagrationově družině.

Čelo kolony již sestoupilo do rokliny. K srážce muselo dojít na našem svahu...

Vojáci, kteří zbyli po boji z našeho pluku, se spěšně řadili a stahovali se doprava; za nimi ve vyrovnaných řadách přicházely dva prapory šestého mysliveckého, klestíce si cestu mezi opozdilci. Ještě byly daleko za Bagrationem a už bylo slyšet jejich těžký, dunivý krok, jak celá masa stejnoměrně rázovala. Na levém boku nejbližší k Bagrationovi šel velitel roty, plnolící statný muž s naivně šťastným výrazem ve tváři, týž, který vyběhl z boudy. Bylo vidět, že v té chvíli nemyslí na nic než na to, jak junácky bude pochodovat před svým velitelem.

S ješitností člověka, který si vykračuje v čele své jednotky, vznášel se na svých svalnatých nohou tak lehce, jako by plul, vzpřímeně, bez nejmenšího úsilí, a lišil se svým lehkým krokem od těžkopádné chůze vojáků, jimž udával tempo. Těsně u nohy nesl tasenou tenoučkou a uzoučkou šavli (zahnutou šavličku, spíš hračku než zbraň), střídavě se ohlížel na velitele a dozadu na vojáky, a neztrácejí krok, vznosně se otáčel celým statným trupem. Zdálo se, jako by se veškerá jeho duševní síla soustřeďovala jen na to, aby co nejlépe šel kolem velitele, a když cítil, že se mu to daří, byl šťasten. Levá... levá... levá..., jako by si v duchu odříkával za každým krokem, a v tom taktu se pohybovala stěna vojenských postav, obtížených tlumoky a puškami, s více nebo méně přísnými obličejí, a jako by si každý z těch stovek vojáků také odříkával za každým krokem: Levá... levá... levá... Tlustý major porušil krok, když se supěním obcházel keř stojící v cestě; opozdilý voják, celý uřícený a s polekanou tváří, že se dopustil takové nevědomosti, klusem doháněl rotu; dělová koule prořala vzduch, přeletěla nad hlavou knížete Bagrationa a jeho průvodu a do taktu Levá... Levá..., dopadla do pochodujícího proudu. „Semknout řady!“ ozval se junácký hlas velitele roty. Vojáci obloukem obcházeli cosi na místě, kam dopadla koule, a starý poddůstojník s vyznamenáním, který se zdržel u zabitých, dohonil svou řadu, poskokem změnil nohu, aby vyrovnal krok, a zlostně se ohlédl. Levá... levá... levá..., jako by se ozývalo z toho hrozivého ticha a jednotvárného zvuku nohou, stejnoměrně tepajících zemi.

„Držte se, hoši!“ řekl kníže Bagration.

„Vynasna... í-e-e-e-e!“ rozléhalo se v řadách. Sveřepý vojín, krácející na levé straně, upřel při tom zvolání zraky na Bagrationa s takovým výrazem, jako by říkal: „To víme i bez tebe!“ Jiný na něho ani nepohlédl, jako by se bál, aby neztratil krok, vykřikl se široce rozevřenými ústy a pochodoval dál.

Byl vydán rozkaz zastavit se a odložit torby.

Bagration objel oba prapory a slezl z koně. Podal kozákovi uzdu, svlékl pláštěnku a odevzdal mu ji, protáhl si strnulé nohy a narovnal si na hlavě čepici. Pod kopcem se vynořilo čelo francouzské kolony vedené důstojníky.

„S pomocí boží vpřed!“ pronesl Bagration pevným, daleko slyšitelným hlasem; na okamžik se obrátil čelem k řadám

a pak, lehce rozhazuje rukama, houpavým krokem jezdce námáhavě vykročil kupředu po nerovné stráni. Kníže Andrej cítil, jak ho jakási nepřekonatelná síla žene vpřed, a zakoušel při tom pocit štěstí.

Francouzi už byli blízko: kníže Andrej, který šel vpřed vedle Bagrationa, už jasně rozlišoval jejich šerpy, červené nárameníky, a dokonce i obličej. (Jasně viděl jakéhosi starého francouzského důstojníka, který na svých bočítých nohou v nízkých perkách s námahou stoupal do kopce, zachytávaje se keřů.) Kníže Bagration nedával nový povel, kráčel před řadami stále stejně mlčky. Náhle mezi Francouzi třeskl výstřel, druhý, třetí... jejich řady se rozkomíhaly, nad nimi se zvedl dým a z něho zarachotila střelba. Několik našich padlo, mezi nimi i plnolící důstojník, který tak vesele a svědomitě pochodoval. Ale v téže chvíli, kdy zazněl první výstřel, Bagration se ohlédl a zvolal „Hurá!“

„Hur-r-á-á-á!“ roznesl se naší linií táhlý pokřik a naši, předhánějící knížete Bagrationa i sebe navzájem, se rozběhli v nepořádku, ale vesele a chutě dolů proti rozptýleným Francouzům.¹⁾

XIX

Útok šestého mysliveckého zajistil ústup pravého křídla. Uprostřed postavení zadržovala postup Francouzů činnost zapomenuté Tušinovy baterie, které se podařilo zapálit Schön-

¹⁾ Došlo tu k útoku, o němž Thiers praví: „Les Russes se conduisirent vaillamment, et chose rare à la guerre, on vit deux masses d'infanterie marcher résolument l'une contre l'autre sans qu'aucune des deux céda avant d'être abordée.“ A Napoleon na ostrově sv. Heleny řekl: „Quelques bataillons russes montrèrent de l'intrépidité.“ Překlad: „Rusové si vedli statečně a – což je ve válce vzácné – bylo možno vidět, jak dvě masy pěchoty postupují rázně proti sobě a ani jedna z nich před samou srážkou neucouvla.“ – „Některé ruské prapory projevily značnou neohroženost.“

grabern. Francouzi hasili požár, roznášený větrem, a tím poskytlí našim čas k ústupu. Ústup středu přes rokli se dál chvatně a hlučně, ale v pořádku, ustupující jednotky se navzájem nemsísily. Avšak levé křídlo, složené z pěších pluků Azovského a Podolského a z husarského Pavlogradského pluku, napadané a současně obklíčované přesilou Francouzů pod Lannesovým vedením, bylo dezorganizováno. Bagration poslal Žerkova ke generálovi, veliteli levého křídla, s rozkazem, aby okamžitě ustoupil.

Žerkov energicky pobídl koně a s rukou u štítku čepice odklusal. Avšak sotva zmizel Bagrationovi z dohledu, odvaha ho opustila. Zmocnil se ho tak nepřekonatelný strach, že nebyl schopen jet tam, kde hrozilo nebezpečí.

Když příklusal k vojskům levého křídla, nejel kupředu, kde se střílelo, nýbrž začal hledat generála a velitele tam, kde nemohli být, a proto také rozkaz nevyřídil.

Levému boku velel služebně nejstarší velitel pluku, toho pluku, který defiloval před Kutuzovem na přehlídce u Braunau a v němž sloužil jako voják Dolochov. Avšak velení nejzazšího levého křídla bylo svěřeno veliteli Pavlogradského pluku (v němž sloužil Rostov), a tak došlo k nedorozumění. Oba velitelé totiž na sebe silně nevražili, a zatímco se na pravém křídle už bojovalo a Francouzi útočili, zabývali se oba velitelé slovní přestřelkou, jež měla jediný cíl – urazit toho druhého. I oba pluky, jezdecký i pěší, byly prašpatně připraveny k nastávajícímu boji. Vojáci, od prostých vojnů až po generály, nečekali, že dojde k bitvě, a pokojně se zabývali mírumilovnou prací: jezdeckvo krmilo koně a pěchota sbírala dříví.

„On jest ovšem fyšší hodnost ode mne,“ říkal celý rudý Němec, husarský plukovník, pobočnickovi, který k němu přijel, „tak nechávej ho djelat, jak chce. Já své husary obětovat nemohu. Trubač! Hrej na ústup!“ Ale už nebylo kdy. Dělostřelba i palba se slévaly vjedno, hřměly napravo i ve středu a francouzské pláštěnky Lannesových střelců už přecházely mlýnskou hráz a ve vzdálenosti dvojnásobného dostřelu se řadily na naší straně potoka. Velitel pěšího pluku došel svou kohoutí chůzí ke koni, vyšvihl se do sedla, napřímil se, aby vypadal hodně vysoký, a rozjel se k pavlogradskému veliteli. Oba velitelé se setkali se zdvořilými poklonami a se skrývanou zlobou v srdci.

„Uznejte přece, plukovníku,“ pravil generál, „že nemohu nechat polovinu lidí v lese. Prosím vás, prosím vás,“ opakoval, „abyste zaujal postavení a připravil se k útoků.“

„A já fás prosím nemísit se do ne faší věci,“ odpovídal plukovník rozhořčeně. „Kdybyste byli kavalerist...“

„Nejsem kavalerista, plukovníku, ale jsem ruský generál, a není-li vám to známo...“

„Felice známo, Vaše Excelenc,“ vykřikl najednou plukovník s tváří temně fialovou a bodl koně ostruhami. „Ráčíte-li se jet pozržet na rojnice, fy budete fidět, že tento postavenjí je úplně k ničemu. Já nechci hupit svého pluk pro faše pošitky.“

„Vy se zapomínáte, plukovníku. Nejde mi o vlastní požitek a nestrpím, aby to někdo říkal.“

Generál přijal plukovníkovo vyzvání na turnaj chrabrosti, a vypjav hrudník, zachmuřeně vyjel po jeho boku k rojnici, jako by se jejich rozdílné názory měly vyřešit tam, v dešti kulí. Když dojeli k řadě střelců, přelétlo nad nimi několik kulek a oni se mlčky zastavili. Dívat se tu nebylo nač, poněvadž už z toho místa, kde prve stáli, bylo jasné, že mezi keři a výmoly nemůže jezdecktvo útočit a že Francouzi obchvacují naše levé křídlo. Generál s plukovníkem se na sebe přísně a významně dívali jako dva kohouti chystající se k boji, ale marně vyčkávali jeden u druhého příznaků zbabělosti. Oba obstáli ve zkoušce. Protože jeden ani druhý neměli co říci a jeden nechtěl poskytnout druhému záminku, aby mohl prohlásit, že odjel první z dostřelu, byli by tam tak stáli ještě dlouho, kochající se vlastní statečností, kdyby se v tu chvíli za nimi v lese nebyla ozvala palba z pušek a táhlý nejasný křik. Francouzi napadli vojáky, kteří byli v lese na dříví. Husaři už nemohli ustoupit s pěchotou. Francouzský obchvat jim zleva odřízl cestu k ústupu. V této situaci, byť byl terén sebenevhodnější, nezbývalo než útočit, aby si proklestili cestu.

Eskadrona, v níž sloužil Rostov, právě vsedla na koně, když byla zastavena a obrácena čelem k nepříteli. Právě tak jako na enžském mostě, kde nebylo nikoho mezi nimi a nepřitelem, táhla se tu jen ta strašná dělící čára, čára neznáma a strachu, hranice mezi mrtvými a živými. Všichni lidé tuto čáru cítili a vzrušovala je nejistota, zda ji překročí, nebo ne, a jak ji překročí.

Přijel k nim plukovník, zlostně cosi odpověděl na otázky důstojníků a jako člověk umíněně trvajících na svém vydal jakýsi rozkaz. Nikdo nevyřkl nic určitého, ale po celé eskadroně se rozlétna pověst o útoku. Zazněl povel k nástupu a zasvištěly šavle vytahované z pochev. Avšak stále ještě se nikdo nehýbal. Vojska na levém křídle, pěchota i husaři, vytušila, že velitelé sami nevědí, co dělat, a nerozhodnost velitelů se přenesla i na ně.

Už aby to bylo, myslel si Rostov a cítil, že konečně nadešla chvíle, kdy prožije rozkoš útoku, o níž tolik slyšel od svých husarských kamarádů.

„Pomáhej nám bůh, hoši,“ ozval se Děnisovův hlas, „poklusem v klus!“

V první řadě se zavlnily koňské hřbety. Havránek si lehl do otěží a sám se rozběhl.

Napravo viděl Rostov první řady husarů svého pluku a dál před nimi temný pruh, jehož složení nemohl přesně rozeznat, ale jež považoval za nepřítele. Bylo slyšet výstřely, ale jen kdesi v dálce.

„Přidej do klusu!“ zazněl povel a Rostov cítil, jak jeho Havránek přeskakuje do cvalu a vyhazuje při tom zadkem.

Vytušil vždy napřed jeho pohyb a bylo mu čím dál tím veseleji. Před sebou zpozoroval osamělý strom. Tento strom byl zpočátku před ním, uprostřed čáry, která mu připadala tak strašná. A nyní už onu čáru překročili, a nejenže se nedělo nic strašného, nýbrž naopak obavy mizely a nálada stoupala.

Och, jak ho seknu, říkal si Rostov, a pevně sevřel v ruce jilec šavle. „Hur-r-r-á-á-á!“ zaburácelo kolem.

Ať mi teď někdo přijde do rány! myslel si Rostov, dal Havránkovi ostruhy, předhonil ostatní a pustil koně plným tryskem. Vpředu už bylo vidět nepřítele. Vtom cosi švihlo po eskadroně, jako když mávne širokým koštětem. Rostov zvedl šavli k ráně, ale tu se voják Nikitěnko, který jel před ním, začal od něho vzdalovat a on jako ve snu cítil, že letí dál nepřirozenou rychlostí, ale přitom zůstává na místě. Zezadu na něho najel jeho známý, husar Bondarčuk, a zlostně na něho pohlédl. Bondarčukův kůň se vzepjal a Bondarčuk objel Rostova.

Co to je? Hýbám se, nebo ne? – Padl jsem, jsem zabítý... v jediném okamžiku vyslovil Rostov v duchu otázku i odpověď. Zbyl už uprostřed pole sám. Místo pohybujících se koní

a husarských zad viděl kolem sebe nehybnou zemi a strniště. Pod sebou měl teplou krev. Ne, jsem raněn a kuň je mrtvý. Havránek se pozvedl na předních nohou, ale zase klesl a přimáčkl jezdcí nohu. Krvácel na hlavě. Vzpínal se a nemohl vstát. Rostov se chtěl zvednout a také upadl; brašna se mu zachytila o sedlo. Nevěděl, kde jsou naši a kde Francouzi. Vůkol nebyl nikdo.

Vyprostil nohu a vstal. Kde, na které straně je teď ta čára, která tak ostře oddělovala obě vojska? ptal se sám sebe, ale nebyl schopen si odpovědět. Nestalo se mi něco zlého? Stává se to někdy? A co se v takových případech dělá? ptal se v duchu, zatímco se zvedal; ale vtom pocítil, že na jeho levé zmrtvělé paži visí cosi přebytečného. Ruku od zápěstí měl jako cizí. Prohlížel si ji a marně na ní hledal krev. Nu, tamhle jsou lidé, pomyslel si radostně, když spatřil, jak k němu běží několik mužů. Pomohou mi! První z těch přibíhajících lidí měl na sobě podivný šišák a tmavomodrý plášť a byl snědý, opálený, se zahnutým nosem. Za ním běželi dva a dál ještě mnoho jiných lidí. Jeden z nich prohodil pár podivných neruských slov. Mezi těmi vzhledu, co vypadali podobně a měli stejné šišáky, stál jeden ruský husar. Drželi ho za ruce; za ním vedli jeho koně.

To je jistě náš zajatec... Ano. Snad nezajmou i mne? Kdo to je, ti lidé? uvažoval dál Rostov a nevěřil vlastním očím. Že by Francouzi? Díval se, jak se Francouzi blíží, a ačkoli se před chvílíčkou řtil tryskem jen proto, aby je dostihl a rozsekal na kusy, zdála se mu teď jejich přítomnost tak hrozná, že se mu nechtělo věřit vlastnímu zraku. Kdo to je? Proč utíkají? Snad ne ke mně? Snad neutíkají na mne? A jestli na mne, tak proč? Chtějí mě zabít? Mne, kterého mají všichni tak rádi? Vzpomněl si na lásku matky, rodiny, přátel, a úmysl nepřátel zabít ho zdál se mu absurdní. Ale možná že mě opravdu chtějí zabít! Stál bez hnutí déle než deset vteřin a stále nechápal, na čem je. První Francouz se zahnutým nosem už byl tak blízko, že viděl výraz jeho obličej. A rozpálená tvář tohoto člověka, který k němu přibíhal lehkými skoky a s bodákem napřaženým k útoku, Rostova poděsila. Chytil pistoli, ale místo aby na něho vystřelil, hodil ji na Francouze, a co měl sil, utíkal ke křoví. Neutíkal s pochybnostmi a boječtivostí, které se ho zmocnily na enžském mostě, nýbrž s pocitem zajíce prchajícího před loveckými

psy. Celou jeho bytost ovládal jediný intenzivní pocit strachu o svůj mladý šťastný život. Svižně přeskakoval meze a střelbítě, jako když hrával na honěnou, letěl po poli, chvílemi otáčeje bledou, dobromyslnou mladou tvář, a chlad hrůzy mu přebíhal po zádech. Ne, raději se nebudu ohlížet, řekl si, ale když doběhl ke křoviskům, ohlédl se ještě jednou. Francouzi zůstali pozadu, a dokonce ve chvíli, kdy se otočil, zpomalil ten vpředu klus na krok, obrátil se a cosi hřmotně křičel na kamaráda vzadu. Rostov se zastavil. Asi to tak nebude, pomyslel si, není možné, že by mě chtěli zabít. Levá ruka mu zatím tak ztěžkla, jako by na ní měl centové závaží. Nemohl už běžet dál. Francouz se také zastavil a zalícil. Rostov zamhouřil oči a sehnul se. Kolem něho proletěla jedna, druhá bzučivá kulka. Sebral poslední síly, levou ruku vzal do pravé a rozběhl se dál do křoví. V křovinách byli ruští střelci.

XX

Pěší pluky, překvapené nepřítelem v lese, vybíhaly z lesa, roty se navzájem pomísily a prchaly v nepořádku. Jeden voják vykřikl v leknutí panické slovo, které má ve válce osudný účinek: „Obklíčili nás!“ – a toto slovo, doprovázeno pocitem strachu, nakazilo celou masu.

„Dostali se nám do zad! Odřízli nás! Jsme ztraceni!“ křičeli prchající.

Když velitel pěšího pluku uslyšel vzadu střelbu a křik, okamžitě pochopil, že se s jeho plukem děje něco strašného a že by on, vzorný, dosud ničím se neprovinivší starý důstojník, mohl být představenými obviněn z nedbalosti nebo z neschopnosti; tato myšlenka ho tak poděsila, že okamžitě zapomněl na zpupného husarského plukovníka a na svou generálskou důstojnost – ale co hlavního, zapomněl na nebezpečí a pud sebezáchovy, chytil se hrušky sedla, pobídl koně ostruhami a rozjel se k pluku v krupobití kulek, které jej našťěstí mýjely. Měl jediné přání:

dozvědět se, co se děje, pomoci a stůj co stůj napravit chybu, byla-li na jeho straně, jen aby na něm nelpěla vina, na něm, dvaadvacet let sloužícím příkladným důstojníkoví, jemuž se nikdy nedalo nic vytknout.

Šťastně procválal mezi Francouzi a zamířil k poli za lesem, kde naši, nedbajíce rozkazu, utíkali po svahu dolů. Nastala chvíle morální krize, která rozhoduje o výsledku bitev: poslechnou ty demoralizované houfy vojáků svého velitele, nebo se na něho jen ohlédnou a poběží dál? Ale ať velitel pluku, dříve takový postrach vojáků, křičel, jak chtěl, ať jeho rozzuřený obličej vztekem brunátněl a měnil se k nepoznání, ať sebevíc mával šavlí, vojáci běželi dál, domlouvali se mezi sebou, stříleli do vzduchu a neposlouchali rozkazy. Morální krize, rozhodující o osudu bitev, vyústila ve prospěch strachu.

Generál se z křiku a dýmu ze střelného prachu rozkašlal a v zoufalství se zastavil. Všechno se zdálo ztraceno, když tu náhle útočící Francouzi bez zjevné příčiny začali utíkat zpět a zmizeli za okrajem lesa – a z hloubi lesa se vynořili ruští střelci. Byla to Timochinova rota, jež jediná v lese zůstala celá, obsadila příkop u lesa a neočekávaně odtud na Francouze zaútočila. Timochin vyrazil proti Francouzům s takovým divným rykem a jen se šavličkou v ruce se na ně vrhl s tak šílenou a opilou kuráží, že překvapení Francouzi pozaházeli zbraně a utekli. Dolochov, běžící vedle Timochina, jedinou ranou pažby zabil francouzského vojáka a první uchopil za límec vzdávajícího se důstojníka. Prchající se vrátili, prapory se opět zformovaly a Francouzi, ač už málem rozpoltili naše levé křídlo na dvě části, byli na okamžik zatlačeni. Záložní jednotky se zatím uspořádaly a utíkající vojáci se zastavili. Velitel pluku stál s majorem Ekonomovem u mostu a nechal kolem sebe defilovat ustupující roty, když k němu přistoupil jakýsi voják, uchopil ho za třmen a téměř se k němu přitiskl. Měl na sobě modravý plášť z civilního sukna, na hlavě obvaž, byl bez torby a čapky a přes rameno mu visela francouzská brašna na náboje. V rukou držel důstojnickou šavli. Byl bledý, jeho pomněnkové oči drze hleděly veliteli do tváře a ústa se usmívala. Ačkoli byl velitel pluku zaměstnán udílením rozkazů majoru Ekonomovovi, nemohl tomuto vojákovi nevěnovat pozornost.

„Vaše Excellence, zde je dvojí kořist,“ řekl Dolochovo a ukázal francouzskou šavli a brašnu na náboje. „Zajal jsem důstojníka. Zastavil jsem rotu.“ Dolochovo únavou těžce dýchal a hovořil s odmlkami. „Může mi to dosvědčit celá rota. Prosím, abyste si to zapamatoval, Vaše Excellence!“

„Dobře, dobře,“ řekl velitel pluku a otočil se zase k majoru Ekonomovovi.

Ale Dolochovo neodešel. Rozvázal si šátek na hlavě, strhl jej dolů a ukázal ve vlasech spečenou krev.

„Rána bodákem, a zůstal jsem v první linii. Nezapomeňte na to, Vaše Excellence.“

Na Tušinovu baterii se zapomnělo a teprve na samém konci bitvy, když stále ještě slyšel ve středu fronty neustávající dělostřelbu, poslal tam kníže Bagration štábního důstojníka konajícího službu a později knížete Andreje s rozkazem, aby baterie co nejrychleji ustoupila. Ochrana Tušinových děl odešla na čísi příkaz uprostřed boje, avšak baterie pokračovala ve střelbě a Francouzi jí nedobyli jen proto, že nemohli očekávat takovou drzost, aby čtyři nikým nechráněná děla stále střílela. Naopak se nepřítel podle energické činnosti této baterie domníval, že zde, uprostřed fronty, jsou soustředěny ruské hlavní síly, a dvakrát se pokusil zaútočit na tento bod a dvakrát byl odražen kartáčovou palbou čtyř děl, osaměle stojících na tomto vršku.

Brzy po odjezdu knížete Bagrationa se Tušinovi podařilo zapálit Schöngrabern.

„Hele, jak jsme s nima zatočili! Hoří! Koukej ten kouř! Taková trefa! To je přece něco! Kouř, kouř!“ vzrušeně vykřikovala obsluha.

Všechna děla byla bez rozkazu otočena směrem k požáru. Za každou kulí vojáci vykřikovali, jako by ji popoháněli: „Trefa! To je ono! Panečku, to je něco!“ Požár se rychle šířil, roznášen větrem. Francouzské proudy, jež měly projít vesnicí, ustoupily, ale jako odvetu za tento neúspěch postavil nepřítel napravo od vesnice deset děl a začal z nich pálit na Tušina.

V návalu dětské radosti z požáru a rozvášnění úspěšnou střelbou po Francouzech zpozorovali naši dělostřelci tuto baterii až tehdy, když mezi děla vletěly dva granáty a po nich další čtyři; jeden zabil dva koně, druhý utrhł nohu vozkovi hlomoz-

ny. Avšak zápal, který se jich zmocnil, už neochabl, jen nálada se změnila. Koně byli vyměněni za jiné ze zálohy, ranění odneseni a čtyři děla obrácena proti desetidělové baterii. Důstojník, Tušinův kamarád, byl zabit hned na začátku boje a během jediné hodiny bylo ze čtyřiceti lidí obsluhy zabito sedmnáct, ale přesto byli dělostřelci veselí a čilí. Když zpozorovali podvákrát, že dole, zcela blízko nich, se objevili Francouzi, pálili po nich kartáči.

Malý človíček mdlých, nemotorných pohybů chtěl na svém sluhovi každou chvíli ještě jednu fajfčíčku za tohle, jak říkal, a trouse z ní žhavý tabák, vybíhal dopředu, zacláněl si malou ručkou oči a pozoroval Francouze.

„Do nich, chlapi!“ vykřikoval a sám chytal děla za kola a zaměřoval je.

Tušin nevyndával svou fajfčíčku z úst a ohlušování nepřetržitými výstřely, z nichž každý jím trhl, pobíhal v kouři od jednoho děla k druhému a mířil, počítal náboje, dával příkazy, aby vyměnili a přepřáhli zabité nebo raněné koně, a pokřikoval svým slabým, tenoučkým, nerozhodným hláskem. Jeho tvář byla čím dál tím živější a živější. Pouze když zabili nebo zranili člověka, zamračil se, odvracel se od mrtvoly a zlostně křičel na lidi, kteří s odnesením raněného nebo padlého obyčejně otáleli. Vojáci, většinou hezcí chlapíci (jak to v dělostřeleckých rotách bývá, o dvě hlavy vyšší než jejich důstojník a dvakrát tak širocí), jako děti, když jsou v úzkých, dívali se všichni na svého velitele a na jejich tvářích se zračil vždy přesně týž výraz, jaký měl on.

V tomto strašném rachotu a dunění, nucen stále napínat pozornost a být v ustavičné činnosti, neměl Tušin sebemenší nepříjemný pocit strachu a myšlenka, že ho mohou zabít nebo bolestně zranit, mu ani nepřišla na mysl. Naopak mu bylo stále veseleji a veseleji. Zdálo se mu, že chvíle, kdy ponejprv uviděl nepřítele a poprvé vystřelil, byla už velice dávno, ne-li dokonce včera, a že ten sáh pole, na němž stojí, je místo dávno mu známé, s nímž už srostl. Ačkoli pamatoval na všechno, vše měl v patrnosti, všechno správně posuzoval a dělal všechno, co by mohl v jeho postavení dělat nejlepší důstojník, podobal se jeho stav horečnému blouznění nebo stavu opilosti.

Z ohlušujícího lomozu vlastních děl kolem, ze svistu a výbuchů nepřátelských granátů, z pohledu na celou tu zrudlou, zpo-

cenou a pospíchající obsluhu kolem děl, z pohledu na krev lidí i koní, z pohledu na klubka dýmu stoupající na druhé straně nad nepřítelem (po nichž pokaždé přiletěl dělový granát, vybuchl na zemi a zasáhl člověka, dělo nebo koně) – z pohledu na všechny ty věci se mu v hlavě zrodil zvláštní fantastický svět a skýtal v té chvíli požitek. Nepřátelská děla nebyla v jeho fantazii děla, nýbrž dýmky, z nichž neviditelný kuřák vypouští občas obláčky kouře.

„Vida, už zase baf!,“ řekl Tušin šeptem, když z hory vyletěl oblak dýmu a unášen větrem roztáhl se v pruh, „teď můžeme čekat míček – a pošlem jim ho zpátky.“

„Co poručíte, Vaše Blahorodí?“ zeptal se ohňostrůjce, jenž stál blízko něho a slyšel, že něco mumlá.

„Nic, nic, granát...“ odpověděl.

No tak, naše milá Matyldo, říkal si pro sebe. Matylda bylo v jeho představách velké krajní dělo starého vzoru. Francouzi u svých děl byli pro něj mravenci. Jednička od druhého děla, krásný člověk, ale ožralka, byl v jeho světě strejda; Tušin se na něho díval častěji než na ostatní a radoval se z každého jeho pohybu. Zvuk tichnoucí a opět sílící palby z pušek mu připadal jako něčí dýchání. Naslouchal, jak ty zvuky zmírají a zase mohutní.

„Vida, zase dýchá pořádně, rozdýchala se,“ šeptal.

Sám si připadal jako ohromný, mohutný mužský, který mrská na Francouze dělové koule vlastníma rukama.

„Tak, Matyldo, holka zlatá, nenech nás na holičkách!“ říkal opouštěje dělo, když mu nad hlavou zazněl cizí, neznámý hlas:

„Kapitán Tušin! Kapitán!“

Tušin se polekaně ohlédl. Byl to štábní důstojník, který ho vyhnal z Grundu. Přeskakujícím hlasem na něj křičel:

„Zbláznil jste se, či co? Už dvakrát jste dostal rozkaz ustoupit, a zatím...“

Za co mě takhle..., pomyslel si Tušin a poplašeně se díval na velitele.

„Já... nic...,“ drmolil a zsalutoval. „Já...“

Ale plukovník nedopověděl to, co chtěl. Blízko něho prolétla koule a přiměla ho, aby se sehnul ke koni a skryl hlavu. Zmlkl, ale sotva chtěl znovu něco říci, uřála mu řeč další koule. Obrátil koně a jel pryč.

„Ustoupit! Všichni ustoupit!“ volal z dálky.

Vojáci se zasmáli. Za minutu přijel pobočník s týmž rozkazem.

Byl to kníže Andrej. První, co viděl, když vjel do postavení Tušinovy baterie, byl vypřažený kůň s přeraženou nohou, který ržál u zapřažených koní. Z nohy mu prýštila krev jako z pramene. Mezi koleskami leželo několik zabitých. Nad hlavou mu létal jeden granát za druhým, a když se blížil k dělům, cítil, jak mu po zádech přeběhlo nervózní zamrazení. Ale pouhá myšlenka na to, že se bojí, ho vzpružila. Nesmím se bát, řekl si a pomalu slezl mezi děly z koně. Vyřídil rozkaz, ale neodjel z baterie. Rozhodl se, že zůstane, dokud nevytáhnou děla z pozice, a že je odveze. Spolu s Tušinem překračoval lidská těla a pod hroznou palbou Francouzů připravoval děla k odjezdu.

„Taky tu byli před chvílkou ze štábu, ale upalovali pryč jinak než Vaše Blahorodí,“ řekl knížeti Andreji ohňostrůjce.

Kníže Andrej si s Tušinem nevyměnil ani slovo. Byli oba tak zaměstnaní, že se zdálo, jako by jeden druhého ani neviděli. Když připojili ke koleskám dvě děla, která ze čtyř zůstala celá, a sjeli z kopce (jedno rozbité dělo a dělo „jednorozec“ nechali na místě), popojel kníže Andrej k Tušinovi.

„Tak na shledanou,“ řekl a podal mu ruku.

„Na shledanou, příteli,“ řekl Tušin, „dobrá duše! Na shledanou, příteli,“ opakoval a do očí se mu náhle bůhvíproč vedraly slzy.

XXI

Vítr utichl, nad bojištěm visely nízké černé mraky a splývaly na obzoru se střešným dýmem. Zešeřilo se a tím zřetelněji vynikala na dvou místech záře požárů. Dělostřelba slábla, ale třeskot pušek zezadu a zprava se ozýval stále častěji a blíž. Sotva se Tušin se svými děly, najížděje na raněné a vyhýbaje se jim, dostal z ohně a sjel do rokle, vyšli mu vstříc členové štábu

a pobočníci, mezi nimi i štábní důstojník a Žerkov, který byl dvakrát poslán do jeho baterie, ale nikdy tam nedojel. Všichni mu jeden přes druhého udělovali a vyřizovali rozkazy, kam a kudy má jít, a zahrnovali ho výčitkami a výtkami. Tušin nedával žádné rozkazy, mlčky jel vzadu na své dělostřelecké herce a bál se promluvit, protože cítil, že by se při jediném slově – sám nevěděl proč – rozplakal. Ačkoli byl rozkaz nechávat raněné na místě, mnoho z nich se táhlo za vojsky a prosilo, aby je vzali na děla. Onen statný důstojník pěchoty, který před bitvou vyskočil z Tušinovy boudy, ležel na lafetě Matyldy s kulkou v břiše. Pod kopcem přistoupil k Tušinovi bledý husarský kadet, který si jednou rukou podpíral druhou, a poprosil ho, aby si směl sednout.

„Kapitáne, proboha, mám pohmožděnou ruku,“ řekl nesměle. „Proboha vás prosím, nemohu už jít. Buďte tak hodný!“

Bylo na něm vidět, že už nejednou žádal o svezení, ale všude byl odmítnut. Prosil váhavým, žalostným hlasem:

„Dejte rozkaz, ať mě někam nechají sednout, proboha vás prosím.“

„Posaďte ho, posaďte ho,“ řekl Tušin. „Strejdo, podlož pod něj plášť,“ přikázal svému oblíbenému vojákovvi. „Ale kde je raněný důstojník?“

„Složili jsme ho, dodýchal“ odpověděl kdosi.

„Posaďte ho. Sedněte si, můj milý, sedněte si. Dej pod něj plášť, Antonove.“

Kadet nebyl nikdo jiný než Rostov. Jednou rukou si podpíral druhou, byl bledý a spodní čelist se mu třásla v zimničném chvění. Posadili ho na Matyldu, na totéž dělo, z něhož složili mrtvého důstojníka. Na plášti pod ním byla krev a Rostov si o ni zamazal jezdecké kalhoty i ruce.

„Vy jste raněn, příteli?“ Tušin přistoupil k dělu, na němž Rostov seděl.

„Ne, pohmožděn.“

„A kde se vzala ta krev na lafetě?“ zeptal se Tušin.

„To ji zakrvácel ten důstojník, Vaše Blahorodí,“ odpověděl dělostřelec a otřel krev rukávem pláště, jako by se omlouval za to, že dělo není čisté.

Za pomoci pěchoty vytlačili děla s vypětím všech sil na kopeček a zastavili se u vesnice Guntramovic. Bylo už tak šero, že

na deset kroků nebylo možno rozeznat stejnokroje vojáků, a řídká střelba začínala ochabovat. Náhle na pravé straně znovu zazněly výkřiky a palba. Ve tmě blýskaly jazýčky výstřelů. Byl to poslední útok Francouzů a odpovídali na něj vojáci, kteří obsadili vesnické domy. Všechno vyrazilo ven ze vsi, jen Tušinova děla se nemohla hnout z místa a dělostřelci, Tušin a kadet na sebe mlčky pohlíželi v očekávání svého osudu. Střelba ustávala a z postranní ulice se vyrojili živě rozmlouvající vojáci.

„Jsi v pořádku, Petrove?“ ptal se jeden.

„Ale zatopili jsme jim, kamaráde, co? Teď už dají pokoj,“ říkal druhý.

„Člověk si nevidí ani na nos. Teď to pustili do vlastních! Dyt není vůbec vidět, tma tmoucí, lidičky. Není něco k pití?“

Francouzi byli naposledy odraženi. A Tušinova děla, obklopená hlučící pěchotou, pohnula se v naprosté tmě opět kamsi dopředu.

V temnotě jako by tekla neviditelná černá řeka, stále jedním směrem, a bublala šeptem a hovorem, dusotem kopyt a skřípáním kol. V tom splývavém hukotu pod závojem noci nejvýrazněji ze všech zvuků zněly stony a hlasy raněných. Zdálo se, jako by jejich sténání prosycovalo celou tu černou tmou, obklopující vojska. Nářek a tma noci – to bylo jedno a totéž. Vtom proběhla postupujícím zástupem vlna vzrušení. To někdo jel na bílém koni, projel s družinou kolem nich a cosi při tom řekl.

„Co řekl? Kam teď půjdeme? Máme stát, nebo co? Děkoval nám, nebo co?“ ozývaly se na všech stranách dychtivé otázky, lidé na sebe začali v chůzi narážet (přední řady se asi zastavily) a rozšířila se pověst, že byl vydán rozkaz zastavit se. Všichni zůstali stát, tak jak šli, uprostřed blátivé cesty.

Zaplály ohně a ozval se hovor. Kapitán Tušin dal své rotě rozkazy, jednoho z vojáků poslal hledat obvaziště nebo lékaře pro kadeta a usedl u ohně, rozdělaného na cestě vojáky. Rostov se také doploužil k ohni. Celým tělem mu probíhalo zimničné chvění z bolesti, ze zimy a vlhka. Nesnesitelně se mu chtělo spát, ale nemohl usnout pro trýznivou tupou bolest v ruce, pro niž nemohl nalézt vhodnou polohu. Chvílemi zavíral oči, chvílemi pohlížel do ohně, který mu připadal řeřavě rudý, a chvílemi zas na shrbenou drobnou postavu Tušina, který vedle něj seděl s nohama pod sebou jako Turek. Tušinovy velké, dobré

a moudré oči se na něj dívaly s účastí a útrpností. Viděl, že by mu Tušin z celého srdce rád pomohl, ale že nemůže.

Na všech stranách bylo slyšet kroky a hovor, jak lidé procházeli a jezdili kolem, a hemžení pěchoty, která si hledala místo. Hlasy, kroky, přešlapování koňských kopyt v blátě, blízké i vzdálené praskání dřeva se slilo v jediný táhlý kolébavý zvuk.

Už netekla temnotou neviditelná řeka jako dříve, spíš jako by se po bouři tišilo a lehce vlnilo pochmurné moře. Rostov bezmyšlenkovitě pozoroval a poslouchal, co se děje před ním a kolem něho. K ohni přišel pěšák, sedl si na bobek, natáhl ruku nad plameny a odvrátil tvář.

„Smím, Vaše Blahorodí?“ obrátil se tázavě na Tušina. „Ztratil jsem svou rotu, Vaše Blahorodí, sám nevím, kde je. To je bída!“ Současně s vojákem přistoupil k ohni důstojník pěchoty s obvázanou tváří a požádal Tušina, aby dal trošinku odsunout děla, že nemůže projet s povozem. Za velitelem roty vběhli málem do ohně dva vojáci. Zuřivě si nadávali, prali se a tahali o nějakou botu.

„Jak to, žes ji zvedl ty? Koukejme ho, ten je chytřej!“ křičel jeden chraptivým hlasem.

Potom přišel hubený bledý voják s krkem ovázaným zakrácenou onucí a zlostným hlasem žádal dělostřelce o vodu.

„Copak má člověk umřít jako pes?“ pravil.

Tušin poručil, aby mu dali vodu. Pak přiběhl veselý voják a prosil o oheň pro pěchotu.

„Dejte pěchotě horký ohníček! Mějte se tu dobře, drazí krajané, a děkujem za ohníček, vrátíme ho s úroky,“ brebentil a odnášel kousek červeně hořícího dřívka kamsi do tmy.

Za ním šli kolem ohně čtyři další vojáci a nesli cosi těžkého. Jeden z nich klopytl.

„Hrom aby do toho, naházeli na cestu dříví,“ zavrčel.

„Když už je mrtvý, tak co se s ním máme nosit?“ řekl jiný.

„Nechte si ty řeči!“

A zmizeli se svým břemenem ve tmě.

„Tak co? Bolí?“ zeptal se Tušin šeptem Rostova.

„Bolí.“

„Máte jít ke generálovi, Vaše Blahorodí. Jsou tu ve stavení,“ vyřizoval Tušinovi dělostřelecký poddůstojník.

„Hned, příteli.“

Tušin vstal, zapjal si kabát, upravil se a odešel od ohně...

Ve zvláště pro něho upraveném stavení, nedaleko od ohně dělostřelců, seděl u oběda Bagration a hovořil s několika veliteli jednotek, kteří se u něho shromáždili. Byl tu stařeček s ospalýma očima, lačně okusující skopovou kost, generál, jenž sloužil dvaadvacet let bez úhony a který po obědě a po sklínce vodky všecek zčervenal, štábní důstojník s pečetním prstenem, Žerkov, neklidně pohlížející z jednoho na druhého, i kníže Andrej, bledý, se stisknutými rty a horečně se lesknoucíma očima.

V koutě světnice byl opřen ukořistěný francouzský prapor a auditor s naivním výrazem ve tváři ohmatával látku a udiveně vrtěl hlavou, možná proto, že ho vzhled praporu skutečně zajímal, ale možná také proto, že se mu s prázdným žaludkem špatně dívalo na oběd, při němž se na něj nedostalo příboru. V sousední světnici byl francouzský plukovník, zajatý dragouny. Okolo něj se kupili naši důstojníci a prohlíželi si ho. Kníže Bagration děkoval některým velitelům a vyptával se na podrobnosti boje a na ztráty. Generál, jehož pluk přehlížel Kutuzov u Braunau, hlásil knížeti, že jakmile začal boj, ustoupil z lesa, shromáždil vojáky, kteří byli na dříví, poslal je dozadu a pak s dvěma prapory podnikl útok na bodáky a zahnal Francouze na útek.

„Jak jsem viděl, Vaše Jasnosti, že první prapor ustupuje v nepořádku, zastavím se na cestě a říkám si: Tyhlety nechám jít a tamty uvítám válečnou palbou; a tak jsem to taky udělal.“

Velitel pluku tolik toužil, aby to byl udělal, a tak litoval, že to udělat už nestačil, že měl dojem, jako by se to skutečně tak stalo. Ale možná že to opravdu tak bylo? Cožpak je možno říci v tom zmatku s určitostí, co bylo a co nebylo?

„Přítom jsem ještě nucen uvést, Vaše Jasnosti,“ dodal, vzpomenuv si na rozmluvu Kutuzova s Določovem a na své poslední setkání s degradovaným, „že vojín, degradovaný Določov, zjal před mými zraky francouzského důstojníka a obzvláště se vyznamenal.“

„Viděl jsem dnes, Vaše Jasnosti, útok Pavlogradců,“ vmísil se do rozhovoru Žerkov, nejistě se rozhlížeje, ačkoli ten den husary vůbec neviděl, pouze o nich slyšel od jednoho důstojníka pěchoty. „Rozprávějí dvě karé, Vaše Jasnosti.“

Při jeho slovech se někteří důstojníci usmáli, neboť od něho

očekávali jako obvykle nějaký žert; ale když viděli, že jeho řeč přispívá k slávě našich zbraní a dnešního dne, nasadili vážnou tvář, ačkoli mnozí z nich velmi dobře věděli, že to, co Žerkov říká, je bohupustá lež. Kníže Bagration se obrátil k staříčkému plukovníkovi.

„Děkuji vám všem, pánové, všechny jednotky bojovaly hrdinsky: pěchota, jezdeckvo i dělostřelectvo. Jak to, že uprostřed byla zanechána dvě děla?“ zeptal se a hledal přitom kohosi očima. (Kníže Bagration se netázal na děla levého boku: věděl už, že tam byla všechna děla opuštěna hned na začátku boje.) „Myslím, že jsem vás žádal,“ oslovil štábního důstojníka, který měl službu.

„Jedno bylo zasaženo,“ odpověděl štábní důstojník, „a druhé, to nemohu pochopit; byl jsem tam sám po celou tu dobu a velel jsem, ale jen jsem odjel... Bylo tam horko, to je pravda,“ dodal skromně.

Kdosi poznamenal, že kapitán Tušin je v této vesnici a že pro něj už poslali.

„Ale vy jste tam přece také byl,“ obrátil se kníže Bagration ke knížeti Andreji.

„No ovšem, taktak že jsme se tam nesetkali,“ pravil štábní důstojník a vlídně se na Bolkonského usmál.

„Neměl jsem to potěšení vás vidět,“ řekl kníže Andrej chladně a odměřeně. Všichni zmlkli.

Na prahu se objevil Tušin a nesměle se prodíral za zády generálů. Místnost byla těsná a on byl nucen je obcházet, rozpačitý jako vždy při styku s představenými. Nevšiml si žerdi praporu a zakopl o ni. Několik důstojníků se zasmálo.

„Jak se stalo, že bylo dělo zanecháno na bojišti?“ zeptal se Bagration a zamračil se, ani ne tak na kapitána jako na smíšky, mezi nimiž nejhlasitěji zazníval hlas Žerkovův.

Teprve nyní, při pohledu na hrozného velitele, uvědomil si Tušin v celé hrůze svou vinu a hanbu, že ačkoliv zůstal naživu, ztratil dvě děla. Byl stále tak vzrušen, že až do té chvíle na to nepomyslel. Smích důstojníků ho ještě víc vyvedl z rovnováhy. Stál před Bagrationem s chvějící se bradou a sotva ze sebe vypravil:

„Nevím... Vaše Jasnosti... nebyli lidé, Vaše Jasnosti.“

„Mohli jste je vzít z ochrany!“

Že ochrana také nebyla, to Tušin neřekl, ačkoli to byla čirá pravda. Báł se, aby nepřivedl do úzkých jiného velitele, a díval se mlčky, strnulýma očima Bagrationovi přímo do tváře, jako se popletený záček dívá na zkoušejícího profesora.

Mlčení trvalo dosti dlouho. Kníže Bagration zřejmě nechtěl být přísný a nevěděl, co říci; ostatní se neodvažovali vmísit do rozmluvy. Kníže Andrej se díval úkosem na Tušina a nervózně pohyboval prsty.

„Vaše Jasnosti,“ přerušil ticho svým ostrým hlasem, „ráčil jste mě poslat k baterii kapitána Tušina. Byl jsem tam a zjistil jsem, že dvě třetiny lidí a koní byly pozabíjeny, dvě děla zničena a ochrana žádná.“

Kníže Bagration se zahleděl právě tak jako Tušin upřeně na Bolkonského, hovořícího vzrušeně, ale ovládaným hlasem.

„A když už se o tom mluví, Vaše Jasnosti, dovolte mi, abych vyslovil svůj názor,“ pokračoval, „za úspěch dne vděčíme nejvíce ze všeho boji této baterie a hrdinné vytrvalosti kapitána Tušina a jeho roty.“ A kníže Andrej nečekal na odpověď, vstal a odešel od stolu.

Kníže Bagration očividně nechtěl projevit nedůvěru k přímému stanovisku Bolkonského, ale přitom s ním v duchu nemohl souhlasit; proto jen pohlédl na Tušina, naklonil hlavu na stranu a řekl mu, že může jít. Kníže Andrej vyšel hned za ním.

„Děkuji vám, příteli, dostal jste mě z toho,“ řekl mu Tušin.

Kníže Andrej na něho letmo pohlédl a beze slova ho opustil. Bylo mu smutno a těžko. Všechno bylo tak divné a tak se to nepodobalo tomu, co si představoval.

Kdo to všechno je? Co tu dělají? Co chtějí? A kdy to všechno už skončí? říkal si Rostov, zatímco se díval na stíny míhající se před ním. Bolest v ruce byla čím dál tím trýznivější. Nemohl se ubránit spánku, který ho přemáhal, před očima mu skákaly červené kruhy a dojem z těch hlasů i z těch obličejů a pocit osamělosti se mísily s pocitem bolesti. To oni, tito vojáci, ranění i neranění – to oni mačkají a hnětou jeho polámanou ruku a rameno, trhají z ní žíly a pálí maso. Aby se jich zbavil, zavřel oči.

Na chvíli upadl do polospánku a v tom krátkém okamžiku zapomnění zdálo se mu nesčíslné množství věcí: viděl matku a její velkou bílou ruku, viděl útlá ramínka Sonina, oči a smích

Natašin, i Děnisova s jeho výbojným hlasem a vousy, i Těljani-na a celou tu svou historku s ním a s Bogdanyčem. A celý ten incident mu splýval vjedno s tím vojákem s ostrým hlasem a oba, incident i voják, neúprosně drželi a nesnesitelně mačkali jeho ruku a táhli ji stále na jednu stranu. Snažil se jim uhnout, ale oni nepovolili ani o vlásek a nepustili jeho rameno ani na vteřinu. Ruka by ho nebolela, byla by zdravá, kdyby ji nebyli táhli; avšak nebylo možno se jich zbavit.

Otevřel oči a podíval se nahoru. Pouhý kousek nad žhavými uhlíky visela černá houně tmy. Ve světle létaly krupičky padajícího sněhu. Tušín se nevracel, lékař nepřicházel. Byl sám, jen nějaký vojáček seděl teď polonahý na druhé straně ohně a hřál si hubené žlutavé tělo.

Nikdo mě nepotřebuje! říkal si Rostov. Nemá mi kdo pomoci ani mě politovat. A kdysi jsem byl doma, silný, veselý, milovaný. Vzdychl a při tom povzdechu mimoděk zasténal.

„Ó je, bolí vás něco?“ zeptal se vojáček, vytřepávaje si nad ohněm košili, a když se nedočkal odpovědi, hekl a dodal: „Ti za den zmrzčili lidí – hrůza povídat!“

Rostov vojáka neposlouchal. Díval se na sněhové vločky, poletující nad ohněm, a vzpomínal na ruskou zimu s teplým, světlým domem, měkounkým kožichem a rychlými saněmi, se zdravým tělem a s veškerou láskou a péčí rodinného prostředí. Proč jsem sem jenom chodil! myslil si.

Druhý den Francouzi útok neopakovali a zbytek Bagrationova oddílu se připojil ke Kutuzovově armádě.

ČÁST TŘETÍ

I

Kníže Vasilij nikdy neuvažoval o svých plánech. Ještě méně myslil na to, jak někomu uškodit, aby z toho měl prospěch. Byl to prostě člověk ze společnosti, který měl vždy úspěch a zvykl si na to. V hlavě se mu neustále – podle okolností a podle toho, s kým se zrovna stýkal – rodily rozmanité plány a kombinace, jež si ani plně neuvědomoval, ale jež byly hlavním smyslem jeho života. V podvědomí neměl nikdy jen jeden nebo dva takové plány a kombinace, nýbrž celé desítky, z nichž některé teprve vznikaly, jiné se uskutečňovaly a další zanikaly. Nikdy si například neříkal: Ten člověk je nyní u moci, musím si získat jeho důvěru a přátelství a jeho prostřednictvím si zařídit, aby mi byla poskytnuta jednorázová podpora, ani si neříkal: Pierre je teď bohatý, musím ho nějak přimět k tomu, aby se oženil s mou dcerou, a vypůjčit si od něho čtyřicet tisíc, které potřebuji; jakmile však potkal vlivného člověka, ihned mu instinkt napověděl, že mu ten člověk může být užitečný, a kníže Vasilij se s ním sblížil a při první příležitosti, bez přípravy, instinktivně mu lichotil, začal se k němu chovat důvěrně a mluvil s ním o tom, o čem potřeboval.

Pierra měl v Moskvě stále na očích, zaopatřil mu jmenování kamerjunkerem, což se tehdy rovnalo hodnosti státního rady, a trval na tom, aby s ním mladý muž jel do Petrohradu a ubytoval se v jeho domě. Zdánlivě neuvědoměle, ale s pevným přesvědčením, že to tak musí být, činil kníže Vasilij všechno, aby oženil Pierra se svou dcerou. Kdyby byl kníže Vasilij promýšlel své plány předem, nemohl by se k lidem výše i níže postaveným chovat tak přirozeně a tak důvěrně. Così ho neustále táhlo k lidem mocnějším nebo bohatším, než byl sám, a byl obdařen vzácnou schopností vystihnout právě takový okamžik, kdy bylo vhodné nebo možné lidi využítkovat.

Když se Pierre znenadání stal boháčem a hrabětem Bezucho-

vem, byl po nedávné osamělosti a bezstarostnosti náhle tak obklopen lidmi a tak zaměstnán, že se mu dařilo zůstat o samotě jen v posteli. Musel podpisovat listiny, jednat s úřady, o jejichž poslání neměl jasnou představu, dotazovat se na cosi svého vrchního správce, jezdit na statek za Moskvou a přijímat spoustu lidí, kteří ještě nedávno nechťeli ani vědět o jeho existenci, ale nyní by se cítili velice uraženi a dotčeni, kdyby se mu zlíbilo je nepřijmout. Všichni tito rozmanití lidé – úřední činitelé, příbuzní, známí – všichni byli mladému dědici příznivě nakloněni a všichni byli očividně a pevně přesvědčeni o jeho vynikajících vlastnostech. Pierre teď tak často slýchal slova „Při vaší neobyčejné dobrotě“, nebo „Při vašem šlechetném srdci“, nebo „Vy jste tak čistý, hrabě...“, nebo „Kdybych byl tak moudrý jako vy“ a tak dále, že začínal upřímně věřit ve svou neobyčejnou dobrotu a neobyčejný rozum, tím spíše, že se mu vždy v hloubi duše zdálo, že je opravdu velmi hodný a velmi rozumný. Dokonce i lidé, kteří k němu byli dříve zlí a nepokrytě nepřátelští, chovali se nyní něžně a láskyplně. Ta zlostná nejstarší kněžna s dlouhým trupem a s vlasy uhlazenými jako loutka přišla po pohřbu do Pierrova pokoje. Sklopila oči a ustavičně se červenajíc řekla, že velmi lituje všech bývalých nedorozumění a že nyní necítí právo žádat o nic než o povolení, aby po ráně, která ji postihla, mohla zůstat několik týdnů v domě, který tak milovala a kde přinesla tolik obětí. Neudržela se a při těchto slovech se rozplakala. Pierre, dojat tím, že se ta kamenná kněžna mohla tak změnit, vzal ji za ruku a prosil ji za odpuštění, sám kloudně nevěděl čeho. Od toho dne začala kněžna plést Pierrovi pruhovanou šálu a chovala se k němu docela jinak.

„Udělej to pro ni, mon cher; zkusila od nebožtíka dost a dost,“ řekl mu kníže Vasilij a dal mu podepsat jakousi listinu v kněžnin prospěch.

Kníže Vasilij usoudil, že je třeba hodit ubohé kněžně tuto kost – směnku na třicet tisíc – aby ji nenapadlo někde mluvit o tom, jak to bylo s tím vykládaným pouzdrem. Pierre směnku podepsal a od té doby byla k němu kněžna ještě hodnější. Také obě mladší sestry se k němu začaly chovat laskavěji a zejména nejmladší, hezounká, s mateřským znaménkem, uváděla Pierra často do rozpaků svými úsměvy a svým zmatkem, kdykoli ho spatřila.

Pierrovi se zdálo tak přirozené, že ho všichni mají rádi, a tak nepřirozené, že by si ho někdo nezamíloval, že nemohl nevěřit v upřímnost lidí kolem sebe. Ke všemu ani neměl kdy obírat se upřímností nebo neupřímností těchto lidí. Byl stále zaneprázdněn a neustále měl pocit mírného a veselého opojení. Cítil se středem jakéhosi důležitého obecného dění, cítil, že se od něho neustále něco očekává a že neudělá-li to, zklame mnohé lidi a připraví je o to, več doufali, kdežto udělá-li to, nebo ono, bude všechno dobré; dělal tedy to, co od něho žádali, ale to dobré zůstávalo pořád někde v budoucnosti.

Více než ostatní zmocnil se v ten první čas Pierrových záležitostí i jeho samého kníže Vasilij. Od smrti hraběte Bezuchova ho nespustil z očí. Tvářil se jako člověk zavalený prací, unavený a zmořený, jenž ale ze soucitu nemůže nechat napospas osudu a šejdířům toho bezmocného mladíka, který je přece synem jeho přítele, ke všemu s takovým ohromným jměním. V těch několika dnech, které po smrti hraběte Bezuchova strávil v Moskvě, zval si Pierra k sobě nebo za ním sám chodil a předpisoval mu, co je třeba udělat, tónem tak unaveným a přesvědčivým, jako by chtěl pokračně zdůraznit:

„Vy víte, že jsem zavalen prací a starám se o vás z pouhého milosrdenství; a víte také, že to, co vám navrhuji, je jediné možné řešení.“

„Nu, příteli, zítra konečně jedeme,“ řekl jednou, zavíraje oči a tiskna Pierrovi loket, a vyslovil to takovým tónem, jako by to, co říkal, bylo mezi nimi bůhvíjak dlouho domluveno a nebylo prostě vyhnutí.

„Zítra jedeme, nechávám ti místo ve svém kočáře. Jsem velmi rád. Nyní máme v Moskvě všechno důležité za sebou. A já už jsem dávno měl na čase. Přimluvil jsem se za tebe, jmenovali tě do diplomatického sboru a jmenovali kamerjunkerem. Teď máš diplomatickou dráhu otevřenou.“

Přes veškerou únavu a přesvědčivost v hlase, s níž kníže Vasilij pronášel tato slova, měl už Pierre, který tak dlouho přemýšlel o své kariéře, na jazyku námitky. Avšak kníže Vasilij ho zarazil hlubokým cukrujícím hlasem, který vylučoval možnost, aby byl přerušen, a jehož používal pouze v případech krajní nutnosti někoho přesvědčit.

„Mais mon cher, udělal jsem to kvůli sobě, pro své svědomí,

nemáš mi zač děkovat. Ještě nikdy si nikdo nestěžoval na to, že ho mají lidé příliš rádi; a pak, jsi volný, můžeš toho třeba hned zítra nechat. Vždyť to všechno sám v Petrohradě uvidíš. Beztoho je už nejvyšší čas, abys odjel od těch smutných vzpomínek.“ Kníže Vasilij si povzdechl. „Tak, tak, můj milý. A můj komorník ať jede v tvém kočáře. Ach ano, málem bych zapomněl,“ dodal ještě, „víš, mon cher, měli jsme s nebožtíkem různé účty, dostal jsem něco z rjazaňského a nechám si to: ty to nepotřebuješ. My dva se už vyrovnáme.“

To, čemu kníže Vasilij říkal „něco z rjazaňského“, bylo několik tisíc obroku, jež si kníže ponechal pro sebe.

V Petrohradě obklopilo Pierra ovzduší něžných, milujících lidí stejně jako v Moskvě. Nemohl odřici hodnost nebo spíše titul (protože nic nedělal), jež mu opatřil kníže Vasilij, a známostí, pozvánek a společenských povinností bylo tolik, že ještě více než v Moskvě zakoušel pocit opojení, chvatu a jakéhosi stále se blížícího, ale neuskutečňovaného blaha.

Mnoho členů jeho staré mládenecké společnosti nebylo v Petrohradě. Garda byla v poli, Določov byl degradován, Anatol byl jako voják kdesi na venkově, kníže Andrej za hranicemi, a Pierre proto neměl možnost po nocích hýřit, jak byl zvyklý, ani duševně pookřát v přátelském rozhovoru se starším přítelem, jehož si vážil. Trávil čas na hostinách, na plesech a nejčastěji u knížete Vasilije – ve společnosti jeho tlusté ženy a krasavice Héléne.

Anna Pavlovna Šererová mu dala stejně jako ostatní najevo změnu, jež ve společnosti v poměru k němu nastala.

Dříve Pierre v přítomnosti Anny Pavlovny neustále cítil, že to, co říká, je nevhodné, netaktní, jiné, než by mělo být; že jeho řeč, která mu připadala duchaplná, když si ji v duchu sestavoval, stává se okamžitě hloupou, jakmile ji vysloví nahlas, a naopak že i nejstupidnější slova Ippolitova se zdají duchaplnými a milými. Nyní všechno, cokoli říkal, bylo charmant. Anna Pavlovna to sice neříkala, ale viděl na ní, že má chuť to vyslovit a že to nedělá jen z účty k jeho skromnosti.

Počátkem zimy 1805–1806 dostal Pierre od Anny Pavlovny obvyklou růžovou kartičku s pozváním, k němuž bylo připojeno: „Najdete u mne krásnou Helenu, na niž se člověk nemůže nikdy dost vynadívat.“

Když četl toto místo, uvědomil si Pierre poprvé, že mezi ním a Héléne se vytvořilo jakési pouto, které ostatní lidé berou mlčky na vědomí; tato myšlenka ho zároveň polekala, jako by mu ukládala závazek, jemuž nemohl dostat, a zároveň se mu zalíbila jako zábavný nápad.

Večírek Anny Pavlovny byl stejný jako minule, jen s tím rozdílem, že novinkou, kterou Anna Pavlovna předkládala svým hostům, nebyl tentokrát Mortemart, nýbrž diplomat, který přijel z Berlína a přivezl nejnovější podrobnosti o pobytu cara Alexandra v Postupimi a o tom, jak si tam dva nejurozenější přátelé přísahali, že budou v nerozlučném spojenectví hájit spravedlivou věc proti nepříteli lidského rodu. Pierra přijala Anna Pavlovna s odstínem smutku, vztahujícího se zřejmě k nedávné ztrátě, jež ho postihla, k smrti hraběte Bezuchova (všichni považovali za svou povinnost bez ustání Pierra přesvědčovat o tom, že je velmi zarmoucen skoncem svého otce, jehož téměř neznal), smutku právě takového jako nejvznešenější smutek, jenž se jí objevoval na tváři při zmínce o nejjasnější panovnici Marii Feodorovně. Pierrovi to zalichotilo. Anna Pavlovna s obvyklou společenskou rutinou utvořila v saloně kroužky. Velký kroužek, v němž byl kníže Vasilij a generálové, těšil se přítomnosti diplomata. Jiný kroužek byl kolem čajového stolku. Pierre se chtěl připojit k prvnímu, avšak Anna Pavlovna, jsouc jako vojevůdce na bitevním poli stále ve stavu napjatého přemýšlení, kdy se v hlavě rojí tisíce nových geniálních myšlenek, které se sotva zdaří uskutečnit – Anna Pavlovna, sotva ho spatřila, dotkla se prstem jeho rukávu:

„Počkejte, mám s vámi pro dnešní večer nějaký plán.“ Pohlédla na Héléne a usmála se na ni.

„Drahá Héléne, musíte se slitovat nad mou ubohou tetičkou, která vás zbožňuje. Jděte jí dělat na deset minut společnost. A aby vám nebylo příliš smutno, je tu náš milý hrabě, který jistě neodmítne vás následovat.“

Krasavice zamířila k tetičce, ale Pierra Anna Pavlovna ještě zdržela, tváříc se, jako by chtěla učinit poslední nevyhnutelné opatření.

„Je okouzlující, není-liž pravda?“ řekla mu a dívala se za odplouvající majestátní kráskou. „A jaké vystupování! Tak mladá dívka a takový takt, tak bezvadné chování! To pramení přímo

ze srdce. Šťastný ten, komu bude náležet! Vedle ní bude i ten nejméně společenský muž zaujímat vysoké společenské postavení. Nemám pravdu? Chtěla jsem jen znát váš názor,“ a Anna Pavlovna Pierra propustila.

Pierre upřímně přikývl Anně Pavlovně na její poznámku, jak bezvadně se Héléne umí pohybovat ve společnosti. Kdykoli na ni myslel, myslel především na její krásu a na neobyčejně klidnou, mlčenlivou důstojnost, jakou uměla zachovávat ve společnosti.

Tetička přijala ve svém koutku oba mladé lidi, ale zdálo se, že míní zatajit svůj obdiv k Héléne a dát spíše průchod strachu před Annou Pavlovnou. Pohlížela neustále na svou neteř, jako by se ptala, co si má s těmi lidmi počít. Když je Anna Pavlovna opouštěla, dotkla se opět Pierrova rukávu a pravila:

„Doufám, že teď už neřeknete, že je u mne nuda,“ a podívala se na Héléne.

Héléne se usmála s takovým výrazem, jako by říkala, že nepřipouští možnost, aby někdo při pohledu na ni nebyl okouzlen.

Tetička si odkašlala, polkla sliny a řekla francouzsky, že ji Hélénina přítomnost velmi těší; pak se s týměž uvítáním a se stejným výrazem obrátila k Pierrovi. Uprostřed nudného a vleklého rozhovoru se Héléne ohlédla na Pierra a usmála se na něho svým jasným, půvabným úsměvem, jakým se usmívala na všechny. Pierre byl na tento úsměv tak zvyklý a tak málo pro něho znamenal, že si ho ani nepovšiml. Tetička právě hovořila o sbírce tabatěrek, kterou měl Pierrův otec, nebožtík hrabě Bezuchov, a ukazovala svou tabatěrku. Kněžna Héléne ji požádala, smí-li se podívat na portrét tetiččina muže, vymalovaný na tabatěrce.

„To je jistě Vinesova práce,“ jmenoval Pierre známého miniaturistu a nahnul se ke stolu pro tabatěrku, poslouchaje přitom hovor u vedlejšího stolu.

Povstal a chtěl stůl obejít, ale tetička mu podala tabatěrku přímo přes Héléne, za jejími zády. Héléne se přitom naklonila dopředu, aby mu udělala místo, a s úsměvem se ohlédla. Měla, jako vždy ve večerní společnosti, podle tehdejší módy vpředu i vzadu výstřih. Její poprsí, jež Pierrovi vždy připadalo jako z mramoru, bylo tak blízko něho, že mimoděk rozeznal i svýma

krátkozrakýma očima svěží krásu jejích ramen a šije, která byla tak blízko jeho úst, že stačilo malinko se sehnout, aby se jí dotkl. Cítil teplo jejího těla, vůni parfému a slyšel vrzání její šněrovačky, když se pohnula. Nejenže viděl její mramorovou krásu, která tvořila s šaty jediný celek, nýbrž i cítil všechny půvaby jejího těla, zahaleného pouze šaty. A když ji takto jednou viděl, nemohl už ji vidět jinak, tak jako nemůžeme znovu propadnout klamu jednou odhalenému.

Cožpak vy jste si až dodnes nevšiml, jak jsem krásná? jako by říkala Héléne. Nevšiml jste si, že jsem žena? Ano, jsem žena, která může náležet komukoli, také vám, pravil její pohled. A Pierre pocítil, že Héléne nejen může, nýbrž dokonce musí být jeho ženou a že tomu nemůže být jinak.

Věděl to v té chvíli tak jistě, jako by s ní už stál před oltářem. Jak k tomu dojde? A kdy? – Nevěděl. Nevěděl ani, bude-li to dobré (dokonce měl z nějakého důvodu pocit, že ne), ale věděl, že to bude.

Pierre sklopil oči, potom vzhlédl a přál si, aby v ní viděl zase tu vzdálenou a cizí krasavici, jak ji vídal každý den předtím; ale už se mu to nepodařilo. Nemohl prostě, tak jako nemůže člověk, který v mlze považoval stepní býlí za strom, znovu vidět strom, když už jednou poznal, že je to býlí. Byla mu strašně blízká. A měla už nad ním moc. Mezi ním a jí nebylo jiných přehrad než přehrada jeho vlastní vůle.

„Dobrá, nechám vás ve vašem koutečku. Vidím, že je vám tu dobře,“ ozval se hlas Anny Pavlovny.

Pierre se pln strachu rozpomínal, neučinil-li něco pohoršujícího, červenal se a rozhlížel se kolem sebe. Zdálo se mu, že všichni vědí právě tak dobře jako on, co se s ním událo.

Když po nějaké chvíli přistoupil k velkému kroužku, řekla mu Anna Pavlovna:

„Říká se, že upravujete svůj petrohradský dům.“

To byla pravda; stavitel mu řekl, že je toho zapotřebí, a Pierre tedy, ani pořádně nevěda proč, opravoval svůj obrovský dům v Petrohradě.

„To je správné, ale neopouštějte knížete Vasilije. Je dobře mít takového přítele, jako je kníže,“ pravila a usmála se na knížete Vasilije. „Leccos o tom vím, není-liž pravda? A jste ještě tak mlád. Potřebujete poradit. Nezlobte se na mne, že využívám

práva starých žen.“ Odmlčela se, jako to dělávají ženy, které po zmínce o svém věku očekávají nějakou lichotku. „Kdybyste se oženil, to by bylo něco jiného.“ A spojila je jediným pohledem. Pierre se nedíval na Héléne, ani ona na něho. Ale přesto mu byla stále tak strašně blízká. Zamumlal cosi a zrudl.

Když se Pierre vrátil domů, dlouho nemohl usnout a přemýšlel o tom, co se to s ním stalo. Co se s ním vlastně stalo? Nic. Pochopil pouze, že žena, kterou znal ještě jako dítě a o které roztržitě říkal „Ano, je hezká“, když někdo mluvil o tom, jaká je Héléne krasavice, pochopil, že tato žena mu může patřit.

Ale je hloupá, sám jsem říkal, že je hloupá, uvažoval. A v citu, který ve mně vzbuzuje, je cosi nedobrého, zakázaného. Někdo mi vyprávěl, že její bratr Anatol byl do ní zamilovaný a ona do něho, že to byla celá historie a že kvůli tomu poslali Anatola pryč. Její druhý bratr je – Ippolit... Její otec – kníže Vasilij... To není nic dobrého, myslel si, ale v téže chvíli, kdy takto uvažoval (tyto úvahy ostatně zůstaly nedokončeny), přistihl se při úsměvu a uvědomil si, že za těmito úvahami se vynořují jiné a že v jedné a téže chvíli myslí na její nicotnost a sní o tom, jak bude jeho ženou, jak se do něho může zamilovat, jak se může docela změnit, a že třeba to, co si o ní myslel nebo co slyšel, není vůbec pravda. A už zase neviděl dceru knížete Vasilije, nýbrž její tělo, zahalené jen do šedých šatů. Jak to, že mě dřív nikdy nic takového nenapadlo? A opět si říkal, že to není možné, že by v tomto sňatku bylo něco hnusného a nepřírozeného, a dokonce, jak se mu zdálo, nečestného. Vzpomínal na její dřívější slova a pohledy a na slova a pohledy lidí, kteří je viděli spolu. Vzpomněl si na slova a pohled Anny Pavlovny, když mluvila o domě, vzpomněl si na tisíc podobných narážek ze strany knížete Vasilije i jiných lidí a zmocnila se ho hrůza, nezavázal-li se už nějak, že učiní věc, která zřejmě není správná a kterou nesmí udělat. Ale v téže chvíli, kdy v něm dozrálo toto rozhodnutí, vynořil se na druhé straně jeho duše její obraz v celé své ženské kráse.

II

V listopadu roku 1805 měl kníže Vasilij jet na revizi do čtyř gubernií. Zařídil si tuto cestu proto, aby se mohl zároveň zastavit na svých zanedbaných statcích a spolu se synem Anatolem (kterého vyzvedl v místě, kde byl ubytován jeho pluk) zajet ke knížeti Nikolaji Andrejeviči Bolkonskému a oženit syna s dcerou tohoto bohatého starce. Avšak před odjezdem a před těmito novými starostmi potřeboval kníže Vasilij vyřešit situaci s Pierrem, jenž sice poslední dobu trávil celé dny doma, to jest u knížete Vasilije, u něhož bydlil, a v přítomnosti Héléne byl směšný, rozechvělý a hloupý (jak se sluší na zamilovaného), ale stále ještě se nevyjádřil.

To všechno je pěkné a hezké, ale je na čase, aby to skončilo, řekl si jednoho rána se smutným povzdechem, když poznal, že Pierre, který mu byl tak zavázán (no, bůh s ním!), si nepočíná v této věci, jak by měl. Mládí, lehkomyšlnost... nu, bůh s ním, pomyslel si znovu kníže Vasilij a zaradoval se z vlastní shovívavosti, mais il faut que ça finisse. Pozitří má Lola svátek, pozvu několik málo lidí, a nedovtípi-li se, co má udělat, vezmu to do ruky sám. Ano, sám. Jsem její otec! Šest neděl po večírku u Anny Pavlovny a po bezesné, vzrušené noci, která po něm následovala a v níž učinil rozhodnutí, že sňatek s Héléne by byl jeho neštěstím a že se jí musí vyhnout a odjet, tedy po tomto rozhodnutí Pierre dále zůstával u knížete Vasilije a s hrůzou cítil, jak ho lidé s Héléne stále víc a víc dávají dohromady, cítil, že se nemůže vrátit ke svému dřívějšímu nazírání na ni, že se od ní nemůže odloučit, a i když to bude strašné, že musí spojit svůj osud s jejím. Možná že by se byl mohl ještě nějak vyvléci, ale nebylo dne, aby u knížete Vasilije (jenž málokdy přijímal hosty) nebyl večírek, jehož se musel Pierre zúčastnit, nechtěl-li pokazit všeobecnou zábavu a zklamat očekávání všech. Kdykoli kníže Vasilij v těch vzácných chvílích, kdy byl doma, potkal

Pierra, tahal ho za ruku a roztržitě mu nastavoval k políbení hladce vyholenou vrásčitou tvář a říkal buď „Na shledanou zít-ra“, nebo „Přijď k obědu, jinak tě neuvídím“, nebo „Zůstávám kvůli tobě“ a tak podobně. Když kníže zůstal kvůli Pierrovi doma (jak říkal), promluvil s ním sotva pár slov, ale Pierre přesto nenašel v sobě dost sil, aby zklamal jeho očekávání. Každý den si říkal stále jedno a totéž: Musím ji přece konečně prohlédnout a uvědomit si, jaká je. Mýlil jsem se dříve, nebo se mýlím teď? Ne, ona není hloupá; je to skvělá dívka! říkával si někdy. Nikdy se v ničem nemýlí, nikdy neřekla nic hloupého. Mluví málo, ale to, co řekne, je vždy prosté a jasné. To znamená, že není hloupá. Nikdy neupadla do rozpaků, nikdy není zmatena. Je to tedy slušná žena. Často se mu stalo, že před ní začal o něčem uvažovat a myslet nahlas, a tu mu pokaždé odpověděla buď krátkou, ale případnou poznámkou, z níž bylo znát, že ji to nezajímá, nebo tichým úsměvem a pohledem, který ještě citelněji Pierrovi dokazoval její převahu. Měla pravdu, když považovala všechny úvahy ve srovnání s tímto úsměvem za hloupost.

Obracela se k němu vždy s radostným, důvěřivým úsměvem, který platil jen jemu a v němž bylo něco významnějšího než v úsměvu, který měla pro všechny a který krásлил její tvář vždycky. Pierre věděl, že všichni čekají jen na to, až konečně promluví a překročí onu určitou mez, a věděl také, že dříve či později se vysloví, ale pouhé pomyšlení na tento strašný krok v něm vzbuzovalo nepochopitelnou hrůzu. Tisíckrát za těch šest neděl, kdy cítil, jak ho to stále víc a víc táhne do té hrozné propasti, říkal si Pierre:

Co se to se mnou děje? Musím být rozhodný! Cožpak to nedokážu?

Chtěl se rozhodnout, ale s hrůzou cítil, že mu v tomto případě skutečně chybí ona rozhodnost, kterou v sobě znal a která v něm doopravdy byla. Pierre patřil k lidem, kteří jsou silní jen tehdy, když se cítí naprosto čistými. Avšak od toho dne, kdy se ho zmocnila touha, kterou zakusil nad tabatěrkou u Anny Pavlovny, ochromoval jeho rozhodnost podvědomý pocit viny.

V den Héléna svátku večerela u knížete Vasilije malá společnost nejbližších lidí – jen příbuzní a přátelé, jak poznamenala kněžna. Všem těmto příbuzným a přátelům bylo dáno na srozuměnou, že se ten večer má rozhodnout osud oslavenkyně.

Hosté seděli u večeře. Kněžna Kuraginová, statná, kdysi hezká impozantní dáma, zaujímala místo hostitelky. Vedle ní po obou stranách seděli nejmávanější hosté: starý generál, jeho žena a Anna Pavlovna Šererová. Na druhém konci stolu seděli mladší a méně vážení hosté a mezi nimi i domácí, Pierre a Hélène – vedle sebe. Kníže Vasilij nevečeřel: obcházel stůl a ve veselém rozpoložení myslí si přisedal hned k tomu, hned k onomu z hostů. Každému řekl jako mimochodem něco příjemného, vyjma Pierra s Hélène, jejich přítomnost jako by nepozoroval. Všem dodával náladu. Voskovice jasně hořely, lesklo se stříbro a křišťál na stole, toalety dam a zlato a stříbro nárameníků; kolem stolu pobíhali sem a tam sluhové v červených livrejích, ozývalo se zvonění nožů, sklenic a talířů a živý hovor se nesl kolem celého stolu. Bylo slyšet, jak starý komoří ujišťuje na jednom konci stolu staříčkou baronku o své horoucí lásce, a její smích; na druhé straně se bavili o neúspěchu jakési Marji Viktorovny. Uprostřed stolu soustředil na sebe pozornost posluchačů kníže Vasilij. S laškovným úsměvem na rtech vyprávěl dámám o posledním – střeďečném – zasedání státní rady, na němž Sergej Kuzmič Vjazmitinov, nový petrohradský vojenský generální gubernátor, četl tehdy proslulý manifest cara Alexandra Pavloviče, jež car poslal Sergeji Kuzmiči z pole a v němž píše, že odevšad dostává projevy oddanosti lidu, že prohlášení města Petrohradu je mu obzvláště milé, jak je hrdý na to, že stojí v čele takového národa, a že se bude snažit, aby byl hoden té cti. Manifest začínal slovy: *Sergeji Kuzmiči! Ze všech stran mne docházejí zprávy* atd.

„A dál se nedostal než za to ‚Sergeji Kuzmiči‘, že?“ zeptala se jakási dáma.

„Ne, ani o chlup,“ odpovídal kníže Vasilij se smíchem. „*Sergeji Kuzmiči... Ze všech stran... Sergeji Kuzmiči... Víc ze sebe chudák Vjazmitinov za žádnou cenu nemohl vypravit. Několikrát vzal dopis znovu do ruky, ale sotva řekne Sergeji... vzdechy..., Kuzmi-či... slzy... a ze všech stran už mizí ve vzlycích a on nemůže dál. A znovu kapesník, znovu Sergeji Kuzmiči! Ze všech stran... a nové slzy... až museli požádat, aby to přečetl někdo jiný.*“

„Kuzmiči... ze všech stran... a slzy...,“ opakoval kdosi se smíchem.

„Nebudte zlomyslný,“ pravila z druhého konce stolu Anna Pavlovna a pohrozila prstíkem, „ten náš dobrý Vjazmitinov je tak hodný a skvělý člověk...“

Všichni se dlouho a hlučně smáli. Na horním, čestném konci stolu byli, jak se zdálo, všichni veselí a všichni ve velmi dobré náladě; zato Pierre s Hélène seděli na dolním konci stolu vedle sebe mlčky. Na jejich tvářích pohrával zářivý úsměv, který neměl nic společného se Sergejem Kuzmičem, úsměv, který zakrýval stud nad vlastními pocity. Ať ostatní jakkoli mluvili, smáli se a žertovali, ať si jakkoli pochutnávali na rýnském, pečení a zmrzlině, ať se jakkoli vyhýbali pohledům na tuto dvojici a jakkoli se k ní tvářili lhostejně a nevšimavě, přece bylo z letmých občasných pohledů, které na ně vrhali, cítit, že všechno, i anekdota o Sergeji Kuzmiči, i smích, i jídla, všechno je jen naoko a že veškerá pozornost celé této společnosti je soustředěna jen na ten pár – na Pierra a Hélène. Kníže Vasilij napodoboval vzlyky Sergeje Kuzmiče a přitom zavadil pohledem o dceru; a ve chvíli, kdy se smál, pravil výraz jeho tváře: Tak, tak, všechno se daří; teď se všechno rozhodne. Anna Pavlovna mu pohrozila za „notre bon Viasmitinoff“, ale její oči přitom úkosem zalétly k Pierrovi a kníže Vasilij v nich četl blahopřání k budoucímu zeti a k dceřinu štěstí. Stará kněžna se smutným povzdechem nabídla vína své sousedce a nevlídně přitom pohlédla na dceru, jako by tím vzdechem chtěla říci: Ba, má milá, teď už nám nezbývá nic jiného než pít sladké víno: teď přišel čas těch mladých. Podívejte se, jak vyzývavě stavějí na odív své štěstí! – Jaké hlouposti to tady vykládám, jako by mě to zajímalo, myslel si diplomat, když se díval na šťastné tváře milenců, tomu se říká štěstí!

Mezi ty nicotné, mělké, konvenční zájmy, které spojovaly tuto společnost, pronikl spontánní lidský cit hezké zdravé mladé ženy a muže, toužících po sobě. A tento lidský cit potlačil všechno ostatní a vznášel se nad celým tím neupřímným klábosením. Žerty pozbývaly veselosti, novinky byly nezajímavé a rozjařenost očividně hraná. Avšak nejen hosté, nýbrž i lokajové obsluhující u stolu cítili patrně totéž a zapomínali na stanovený pořádek, pohlížejíce na zářící tvář krásné Hélène a na rudý, tlustý, šťastný a vzrušený obličej Pierrův. Zdálo se, že světlo svíček dopadá jen na tváře těchto dvou blažených lidí.

Pierre cítil, že je středem všeho zájmu, a tato situace ho zároveň těšila i tísnila. Připadal si jako člověk cele pohroužený do nějaké činnosti. Nic jasně neviděl, nechápal a neslyšel. Jen chvílemi mu proti očekávání probleskly hlavou útržky myšlenek a dojmy ze skutečnosti.

Tak už je všemu konec! myslel si. A jak se to stalo? Tak rychle! Teď vím, že nejen kvůli ní, nejen kvůli mně, ale kvůli všem se to musí bezpodmínečně stát. Všichni na to tak čekají, jsou přesvědčeni, že to bude, že je nemohu, prostě nemohu zklamat. Ale jak k tomu dojde? Nevím; ale dojde k tomu, určitě k tomu dojde! říkal si a díval se na ta ramena, zářící v těsné blízkosti jeho očí.

Avšak náhle ho ovládl stud. Bylo mu trapně, že se na něj soustřeďuje všeobecná pozornost a že ho ostatní považují za šťastlivce, že je se svým nehezským obličejem jako nějaký Paris, který se zmocnil Heleny. Nu co, vždyť to vždycky tak bývá a musí to tak být, utěšoval se. Ostatně čím jsem k tomu přispěl? Kdy to začalo? Z Moskvy jsem jel s knížetem Vasilijem. To ještě nic nebylo. Proč bych se byl tedy u něho neubytoval? Potom jsem s ním hrál v karty, zvedl jsem jí jednu pompadúrku, jezdil jsem s ní na saních. Kdy to vlastně začalo, kdy se to všechno událo? Teď tady sedí vedle ní jako její ženich; slyší, vidí, cítí její blízkost, její dech, její pohyby, její krásu. Najednou se mu zdá, že ne ona, nýbrž on je tak neobyčejně krásný, a proto se na něho všichni tak dívají, a potěšen všeobecným údivem vypíná hrud, zvedá hlavu a raduje se ze svého štěstí. Najednou se zase ozve nějaký hlas, čísi známý hlas, a už podruhé mu cosi říká. Ale Pierre je tak pohroužený sám do sebe, že mu nerozumí.

„Ptám se tě, kdy jsi dostal dopis od Bolkonského,“ opakuje potřetí kníže Vasilij. „Jak jsi roztržitý, můj milý!“

Kníže Vasilij se usmívá a Pierre vidí, že všichni, všichni se také usmívají na něho a na Héléne. Nu co, když už to všichni víte, říká si Pierre v duchu. Nu což. Je to pravda, a usmívá se svým mírným, dětským úsměvem a Héléne se také usmívá.

„Kdys ho dostal? Z Olomouce?“ opakuje kníže Vasilij, jako by to potřeboval vědět k rozhodnutí sporu.

Jak někdo může myslet na takové hlouposti a mluvit o nich? myslí si Pierre.

„Ano, z Olomouce,“ odpovídá s povzdechem.

Po večeři odvedl Pierre svou dámu za ostatními do salonu. Hosté se začali rozjíždět a někteří odjeli, aniž se rozloučili s Héléne. Jiní k ní přistoupili jen na minutku, jako by ji nechtěli vytrhnout z jejího důležitého zaměstnání, a rychle odcházeli, zakazující jí, aby je doprovázela. Diplomát při odchodu ze salonu smutně mlčel. Tak malicherná mu připadala jeho diplomatická kariéra ve srovnání s Pierrovým štěstím. Starý generál zlostně zavrčel na svou ženu, když se ho zeptala, co dělá jeho noha. To je ale stará husa, pomyslel si. To Jelena Vasiljevna, ta bude ještě v padesáti krasavice!

„Zdá se, že vám mohu blahopřát,“ zašeptala Anna Pavlovna kněžně a s vervou ji políbila. „Kdybych neměla migrénu, ještě bych zůstala.“

Kněžna neodpověděla; týrala ji závist při pohledu na dceřino štěstí.

Když domácí vyprovázeli hosty, zůstal Pierre dlouho sedět sám s Héléne v malém salonku. V posledních šesti týdnech s ní často býval sám, ale nikdy s ní nemluvil o lásce. Nyní cítil, že je to nevyhnutelné, avšak nemohl se k tomu poslednímu kroku odhodlat. Styděl se: měl dojem, jako by tady, vedle Héléne, zaujímal místo někoho jiného. Toto štěstí není pro tebe, říkal mu jakýsi vnitřní hlas. Toto štěstí je pro ty, kteří nemají to, co ty. Bylo však třeba něco říci a Pierre tedy promluvil. Zeptal se jí, jak je spokojena s dnešním večerem. Odpověděla prostě jako vždy, že dnešní jmeniny patří k nejkrásnějším v jejím životě.

Několik nejbližších příbuzných ještě zůstalo. Seděli ve velkém saloně. Kníže Vasilij líným krokem přistoupil k Pierrovi. Pierre vstal a řekl, že je už pozdě. Kníže Vasilij na něho pohlédl přísným tázavým zrakem, jako by Pierrova slova byla tak divná, že ani nemůže věřit svému sluchu. Ale přísný výraz ihned zmizel a kníže Vasilij stáhl Pierra za ruku dolů, posadil ho a laskavě se na něho usmál.

„Tak co, Lolo?“ obrátil se potom k dceři s nenuceným tónem navyklé něhy, jaký si osvojují rodiče, kteří se se svými dětmi od dětství mazlí, ale jež kníže Vasilij pouze odhadl napodobením jiných rodičů.

A opět se obrátil k Pierrovi.

„Sergeji Kuzmiči! Ze všech stran,“ prohodil a rozepjal si vrchní knoflík u vesty.

Pierre se usmál, ale z jeho úsměvu bylo znát, že chápe, že to není anekdota o Sergeji Kuzmiči, co kníže Vasilije v této chvíli zajímá; a kníže Vasilij také pochopil, že to Pierre ví. Náhle si něco pro sebe zabručel a vyšel z místnosti. Pierrovi se zdálo, že i kníže Vasilij je zmaten. A zmatek na tváři tohoto starého lva společnosti ho ještě více vyvedl z míry; ohlédl se na Héléne – a zdálo se, že je také na rozpacích a že její pohled říká: Co chcete, sám jste to zavínil.

Není vyhnutí, musím překročit tu mez, ale nemohu, nemohu, říkal si Pierre a začal opět mluvit o lhostejných věcech; zeptal se, oč šlo v anekdotě o Sergeji Kuzmiči, že ji přeslechl. Héléne s úsměvem odpověděla, že také neví.

Když kníže Vasilij vešel do salonu, kněžna tiše hovořila s nějakou starší dámou o Pierrovi.

„Samozřejmě, je to skvělá partie, ale štěstí, ma chère...“

„Sňatky se uzavírají v nebi,“ odpověděla starší dáma.

Kníže Vasilij, jako by je neslyšel, kráčel do zadního kouta místnosti a usedl na pohovku. Zavřel oči, jako by podřimoval. Hlava mu trochu poklesla a on se probral.

„Aline,“ řekl ženě, „jděte se podívat, co tam dělají.“

Kněžna vykročila ke dveřím, přešla kolem nich s významným, lhostejným pohledem a nahlédla přitom do salonku. Pierre s Héléne stále seděli a rozmlouvali.

„Pořád totéž,“ řekla muži.

Kníže Vasilij se zamračil, zkřivil rty, líce se mu zachvěly a na tváři se mu objevil charakteristický nepříjemný, hrubý výraz. Pak se vzpamatoval, vstal, vztyčil hlavu a rozhodným krokem zamířil kolem dam do malého salonku. Svižně, radostně přistoupil k Pierrovi. Tvářil se tak neobyčejně slavnostně, že Pierre při pohledu na něho polekaně vstal.

„Sláva bohu!“ zvolal kníže Vasilij. „Žena mi všechno řekla.“ Objal jednou rukou Pierra a druhou dceru. „Drahý příteli! Lolo! Mám velkou radost!“ Hlas se mu zachvěl. „Měl jsem rád tvého otce... bude ti dobrou ženou... Bůh vám požehnej...“

Znovu objal dceru, znovu Pierra a oba je políbil svými stařeckými rty. Tváře se mu zalily opravdovými slzami.

„Kněžno, pojď sem!“ vykřikl.

Přišla kněžna a také zaplakala. Starší dáma si též utírala oči. Líbali Pierra a on sám několikrát políbil ruku krásné Héléne. Po chvíli je opět nechali o samotě.

To všechno je v pořádku a nemohlo to být jinak, myslel si Pierre, a proto je zbytečné se ptát, je-li to dobré nebo špatné. Dobré je na tom to, že už je rozhodnuto a je konec mučivým pochybnostem. Mlčky držel svou nevěstu za ruku a díval se, jak se jí zvedají a zase klesají překrásná ňadra.

„Hélène!“ řekl nahlas a zarazil se.

V takových chvílích se říká něco zvláštního, uvažoval, ale za nic na světě si nemohl vzpomenout, co se v takových případech říká. Podíval se jí do obličeje. Přivinula se k němu. Tvář se jí zarděla.

„Ach, dejte si dolů ty... jak se jim... ty...“, a ukázala na brýle.

Pierre je sundal a jeho oči vypadaly nejen nezvykle, jako oči lidí, kteří stále nosí brýle, ale i polekaně a tázavě. Chtěl se sklonit a políbit jí ruku, ale Héléne prudkým, bezostyšným pohybem hlavy zachytila jeho ústa a spojila je se svými. Její tvář překvapila Pierra svým změněným, nepříjemně strnulým výrazem.

Teď už je pozdě; je všemu konec. Ostatně, vždyť ji mám rád, myslil si Pierre.

„Je vous aime!“ vzpomněl si náhle, co se má říci v takovém případě; ale jeho slova zazněla tak uboze, že se sám za sebe styděl.

Za šest neděl byl ženatý a jako šťastný majitel krásné ženy a milionů, jak říkali lidé, se usídlil v nově zřízeném velkém petrohradském domě hrabat Bezuchovových.

III

Starý kníže Nikolaj Andrejič Bolkonskij dostal v prosinci roku 1805 dopis, v němž mu kníže Vasilij oznamoval, že ho přijede se synem navštívit. („Jedu na revizi a rozumí se, že

abych mohl navštívit také Vás, není pro mne sto verst žádnou zajížděnou, velevážený dobrodinče,“ psal. „Anatol mě doprovází – jede k armádě – a doufám, že nebudete proti tomu, aby Vám osobně vyjádřil hlubokou úctu, kterou k Vám – po příkladu svého otce – chová.“)

„Marii ani nemusíme vozit do společnosti: ženiši k nám jedou sami,“ řekla neopatrně malá kněžna, když se o tom do-slechla.

Kníže Nikolaj Andrejič se zamračil a neřekl nic.

Čtrnáct dní po doručení dopisu přibyli večer sluhové knížete Vasilije a den nato přijel on sám se synem.

Starý Bolkonskij měl odjakživa nevalné mínění o charakteru knížete Vasilije a ještě se v tom utvrdil poslední dobou, když za nové vlády Pavla a Alexandra dosáhl kníže Vasilij vysokých hodností a poct. Nyní podle narážek v dopise a poznámky malé kněžny pochopil, oč mu jde, a nevalné mínění o knížeti Vasiliji se v jeho duši změnilo v pocit nenávisného pohrdání. Kdykoli o něm mluvil, neudržel se, aby nefrkal. Ten den, kdy měl kníže Vasilij přijet, byl Nikolaj Andrejič nějak obzvlášť nespokojený a ve špatné náladě. Těžko říci, zda byl ve špatné náladě, protože měl přijet kníže Vasilij, nebo zda byl nespokojený s příjezdem knížete Vasilije, protože měl špatnou náladu; avšak špatnou náladu měl a Tichon hned ráno radil staviteli, aby dnes ke knížeti s hlášením raději nechodil.

„Slyšíte, jak rázuje?“ upozorňoval Tichon stavitele na zvuky jeho kroků. „Našlapuje na celou patu – to známe...“

Avšak před devátou vykročil kníže jako obvykle v sametovém kožíšku se sobolím límcem a v sobolím čapce na procházku. Den předtím napadal sníh. Cestička, po níž kníže Nikolaj Andrejič chodíval ke skleníku, byla proházena, na rozmetaném sněhu bylo vidět stopy koštěte a do jedné z kyprých závějí, jež se vršily po obou stranách cestičky, byla vetknuta lopata. Kníže procházel skleníky, čeledníkem a kolem staveb zakaboněný a zamlklý.

„Dá se k nám jet saněmi?“ zeptal se důstojně vyhlízejícího správce, který ho doprovázel k domu a který se tvářil i způsoby podobal pánovi.

„Je hluboký sníh, Vaše Jasnosti. Už jsem poručil, aby prohá-zeli alej.“

Kníže naklonil hlavu na stranu a kráčel ke vchodu. Zaplat pánbůh, pomyslí si správce, bouřka se přehnala!

„Těžko by se jelo, Vaše Jasnosti,“ dodal. „Říkalo se, Vaše Jasnosti, že k Vaší Jasnosti ráčí přijet na návštěvu ministr?“

Kníže se k němu obrátil a utkvěl na něm zachmuřeným zrakem.

„Co? Ministr? Jaký ministr? Kdo to nařídil?“ vykřikl svým pronikavým, skřípavým hlasem. „Pro kněžnu, mou dceru, jste to tedy neproházeli, a pro ministra ano? Pro mne žádní ministři neexistují!“

„Vaše Jasnosti, domníval jsem se...“

„Domníval ses...“ křičel kníže stále prudčeji a úsečněji. „Domníval ses... Lotři! Ničemové...! Já tě naučím, domnívat se!“ a zvedl hůl, rozmáchl se na Alpatyče a byl by udeřil, kdyby se správce instinktivně před ranou neuhнул. „Domníval se! ... Ničemové...!“ vychrtil ze sebe trhaně. Ale přestože se Alpatyč, zaleknuv se vlastní smělosti, že si dovolil uhnout... a uhnul ráně – opět k němu přiblížil a pokorně před ním sklonil plešatou hlavu, nebo možná právě proto, křičel kníže dál: „Ničemové...! Zaházet cestu!“, ale podruhé už hůl nezvedl a vběhl do domu.

Kněžna s m-lle Bourienne očekávaly před obědem knížete s vědomím, že je ve špatné náladě: m-lle Bourienne s rozzářeným obličejem, který říkal: Já nic nevím a jsem taková jako vždy, a kněžna Marja bledá, polekaná, se sklopenýma očima. Nejhorší pro ni bylo vědomí, že v takových případech je třeba se chovat jako m-lle Bourienne, ale nebyla toho schopna. Říkala si: Když se budu tvářit, jako bych nic nepozorovala, pomyslí si, že s ním necítím; a budu-li se tvářit, jako že jsem sama smutná a ve špatné náladě, řekne (jak tomu také vždy bylo), že jsem jako zmoklá slepice, a tak podobně.

Kníže se podíval na dceřin ulekaný obličej a frkl.

„Miz... nebo husa!“ poznamenal.

A ta tu není! Už jí to donesli, pomyslel si o malé kněžně, která v jídelně nebyla.

„A kde je kněžna?“ zeptal se. „Schovává se...?“

„Nějak jí není dobře,“ sdělovala m-lle Bourienne s veselým úsměvem, „nepřijde k obědu. V jejím stavu je to pochopitelné.“

„Hm! Hm! Kch! Kch!“ frkal kníže a usedl ke stolu.

Talíř se mu nezdál dosti čistý; ukázal na špinavé místo a odhodil ho. Tichon jej zachytil a podal číšníkovi. Malé kněžně nebylo špatně; bála se knížete tak nevýslovně, že když se dověděla o jeho špatné náladě, rozhodla se zůstat ve svém pokoji.

„Bojím se o dítě,“ říkala m-lle Bouriennové, „bůhví co by se z leknutí mohlo stát.“

Malá kněžna vůbec žila na Lysých Horách v neustálém strachu a antipatii ke starému knížeti, ale tu antipatii si neuvědomovala, protože strach natolik převládal, že ji ani necítila. V knížeti také vzbuzovala nelibost, ale ta zase byla přehlušena pohrdáním. Když si kněžna na Lysých Horách trochu zvykla, oblíbila si zejména m-lle Bourienne, trávila s ní celé dny, prosila ji, aby spala v jejím pokoji, hovořila s ní často o tchánovi a kritizovala ho.

„Il nous arrive du monde, mon prince,“ řekla m-lle Bourienne a růžovými ručkama rozkládala bílý ubrousek. „Son Excellence le prince Kouraguine avec son fils, ¿ ce que j'ai entendu dire?“¹⁾ dodala tázavě.

„Hm... ta excelence je klouček... pomohl jsem mu do ministerstva,“ odpověděl kníže uraženým tónem. „Ale proč jede se synem, to nechápu. Kněžna Lizaveta Karlovna s kněžnou Marjou to možná vědí; ale já nevím, proč sem toho syna veze. Já ho nepotřebuji.“ A pohlédl na zardávající se dceru.

„Není ti snad dobře? Nebo máš strach z ministra, jak právě řekl ten tulpas Alpatyč?“

„Ne, mon père.“

M-lle Bourienne se nezalekla toho, že první námět k hovoru vybrala tak nevhodně, a žvatlala o sklenících a o kráse právě rozvitého kvítku, až se kníže po polévce trochu obměkčil.

Po obědě šel za snachou. Malá kněžna seděla u malého stolku a klábosila s komornou Mášou. Když spatřila tchána, zbledla.

Za poslední dobu se velmi změnila. Byla nyní spíše ošklivá než hezká. Tváře jí visely dolů, horní ret se vysoko zvedal, pod očima měla kruhy.

¹⁾ Přijedou k nám hosté, kníže... Říká se, že Jeho Excellence kníže Kuragin se synem?

„Je mi nějak těžko,“ odpověděla na otázku knížete, jak se cítí.

„Nepotřebujete něco?“

„Ne, merci, mon père.“

Vyšel z pokoje a kráčel do přípravny. Stál tam Alpatyč se skloněnou hlavou.

„Je cesta zaházená?“

„Ano, Vaše Jasnosti; odpusťte mi, proboha, tu mou hloupost.“

Kníže ho přerušil a zasmál se svým nepřírozeným smíchem.

„No dobře, dobře.“

Podal Alpatyčovi ruku k políbení a šel do své pracovny.

Večer přijel kníže Vasilij. Uvítali ho v aleji (tak říkali cestě vedoucí k zámku) kočí a lokajové a s křikem dovezli jeho povozy a saně k podjezdu, po cestě naschvál zaházené.

Knížeti Vasiliji i Anatolovi byly vykázány zvláštní pokoje.

Anatol svlékl kamizolu a seděl s rukama v bok u stolu, upíraje své krásné velké oči nehybně a roztržitě na jeho roh, a usmíval se. Bral svůj život jako nepřetržitou zábavu, kterou se kdosi neznámý z jakéhosi důvodu uvolil pro něho uspořádat. Tak se také díval na svou cestu za zlým starcem a bohatou ošklivou dědičkou. Předpokládal, že všechno dopadne velmi dobře a že to bude dokonce zajímavé. Proč bych se neoženil, když je tak bohatá? To nikdy nemůže vadit, myslel si.

Oholil se a se šviháckou marnivostí, která se mu stala zvykem, se navoněl, a hezkou hlavu vysoko vztyčenou, s vrozeným dobromyslně vítězným výrazem vešel do otcova pokoje. Okolo knížete Vasilije se točili jeho dva komorníci a oblékali ho. On sám se živě rozhlížel kolem sebe a zvesela kývl na vcházejícího syna, jako by říkal: Tak, takového tě potřebuji!

„Ne, bez legrace, tatínku, je opravdu tak škaredá, co?“ zeptal se francouzsky, jako by se vracel k rozhovoru, který se během cesty často opakoval.

„Nech toho už, to jsou hlouposti! Hlavně se snaž být rozvážný a uctivý ke starému knížeti.“

„Jestli začne nadávat, odjedu,“ prohlásil Anatol. „Nemůžu takové dědky ani cítit. Co?“

„Pamatuj, že na tom závisí celý budoucí život.“

V čeledníku bylo v té chvíli už nejen známo, že přijel minis-

tr se synem, ale všichni už dopodrobna věděli, jak oba vypadají. Kněžna Marja seděla sama ve svém pokoji a marně se snažila potlačit vnitřní rozrušení.

Proč jenom psali a proč mi to Líza říkala? Vždyť to přece není možné! říkala si v duchu, dívajíc se do zrcadla. Jak teď mám jít do salonu? I kdyby se mi líbil, nemohla bych se už chovat nenuceně. Při pouhé myšlence na to, jak se bude tvářit otec, zmocňovala se jí hrůza.

Malá kněžna s m-lle Bourienne už mezitím získaly od komorné Máši potřebné informace o tom, jaký růžolíci a černobrvý je ten ministrův syn a jak, zatímco se jeho otec sotva vlekl nahoru, běžel za ním jako jelen a bral přitom tři schody najednou. Když získaly tyto zprávy, vydaly se obě ženy do pokoje kněžny Marji a jejich živé dohadování bylo slyšet už z chodby, dříve než vešly.

„Už přijeli, Marie, víte o tom?“ řekla malá kněžna, houpavým krokem valíc své břicho, a těžce se svezla do křesla.

Neměla už blůzku, v níž seděla po ránu, nýbrž jedny ze svých nejhezčích šatů; hlavu měla pečlivě upravenou a na tváři živý výraz, který však nemohl skrýt ztrhané a povadlé rysy. V šatech, které obvykle nosila do společnosti v Petrohradě, bylo ještě nápadněji znát, jak velice zošklivěla. M-lle Bourienne si také, ale zcela nenápadně šaty ozdobila, což dodávalo její hezounké, svěží tváři ještě více přitažlivosti.

„A vy už zůstanete jak jste, drahá kněžno?“ pravila. „Brzy přijdou oznámit, že pánové jsou v saloně, budeme muset jít dolů, a vy jste se ani trošinku neupravila!“

Malá kněžna vstala, zazvonila na komornou a horlivě, s chutí začala vymýšlet toaletu a upravovat kněžnu Marju. Kněžna Marja se cítila dotčena ve své důstojnosti už tím, že ji příjezd slibovaného ženicha uváděl ve zmatek, ale ještě víc se jí dotýkalo, že obě její přítelkyně ani nenapadlo, že by tomu mohlo být jinak. Kdyby jim řekla, jak se stydí za sebe i za ně, prozradila by tím své vzrušení; kromě toho, kdyby odmítla se vyšňořit, jak jí nabízely, vedlo by to k nekonečným žertům a naléhání. Začervenala se, její krásné oči pohasly, na tváři jí vyrazily rudé skvrny a ona se s výrazem sebeobětování, který jí nejčastěji ulpíval na obličej a který jí tak neslušel, odevzdala do vůle Lízy a m-lle Bourienne. Obě ženy se naprosto bezelstně snažily

udělat ji hezkou. Byla tak nepřítažlivá, že ani jednu z nich ne-
napadlo, že by s nimi mohla soupeřit; proto se daly do jejího
strojení naprosto upřímně, s naivním a nezvratným ženským
přesvědčením, že šaty mohou dodat obličej krásy.

„Ne, opravdu, ma bonne amie, tyhle šaty nejsou hezké,“ ří-
kala Líza, prohlížejíc si z dálky a ze strany kněžnu, „poruč, aby
přinesly ty bordó! No ano! Možná že se teď rozhoduje tvůj ži-
votní osud. A tyhle jsou příliš světlé, to není hezké, ne, to není
hezké!“

Nehezké nebyly šaty, nýbrž obličej a celá kněžnina postava,
ale to m-lle Bourienne s malou kněžnou necítily; stále se jim
zdálo, že vpletou-li do vyčesaných vlasů bledě modrou stuhu
a dají-li takovou stuhu i na hnědé šaty nebo nějak podobně, bu-
de hned všechno hezké. Zapomínaly, že polekanou tvář a nepo-
hlednou postavu není možno změnit, a proto ať měnily vnější
úpravu a ozdoby tohoto obličej, jak chtěly, zůstával stále ža-
lostný a ošklivý. Po dvojím nebo trojím převlékání, jemuž se
kněžna Marja trpně podvolovala, když měla nahoru vyčesané
vlas (tento účes jí docela změnil a ještě více ublížil její tváři),
bledě modrou stuhu a parádní tmavočervené šaty, obešla ji ma-
lá kněžna dvakrát kolem dokola, malou ručkou opravila tu zá-
hyb, tam přitáhla stuhu, pak naklonila hlavu a prohlížela si ji
z jedné i z druhé strany.

„Ne, to nejde,“ prohlásila rozhodně a spráskla ruce. „Ne,
Marie, to vám opravdu nesluší. Mám vás raději v těch šedých
každodenních šatech. Prosím vás, udělejte mi to kvůli. Káto,“
řekla komorné, „přines kněžně šedivé šatičky a uvidíte, m-lle
Bourienne, jak to udělám,“ dodala s úsměvem a už předem se
těšila ze svého uměleckého díla.

Avšak když Káta přinesla žádané šaty, seděla kněžna Marja
dál nehybně před zrcadlem, dívala se do něj na svůj obličej
a viděla, jak jí v očích stojí slzy a jak se jí chvějí ústa, jenjen se
rozplakat.

„No tak, drahá kněžno,“ pobízela ji m-lle Bourienne, „jen
ještě malinko úsilí.“

Malá kněžna vzala šaty z rukou komorné a přistoupila ke
kněžně Marje.

„Ne, teď to uděláme prostě a mile,“ řekla.

Jejich hlasy, Lízín, m-lle Bouriennové a Káti, která se něče-

mu zasmála, slévaly se ve veselém štěbetání, podobném zpěvu ptáků.

„Ne, nechte mě,“ řekla kněžna.

V jejím hlase bylo tolik opravdovosti a utrpení, že ptačí švi-toření naráz ustalo. Podívaly se do velkých, velmi krásných, přemýšlivých a nyní usazených očí, které se na ně jasně a pro-sebně dívaly, a pochopily, že jakékoli přemlouvání by bylo zby-tečné, ba kruté.

„Změňte alespoň účes,“ radila malá kněžna. „Říkala jsem vám,“ obrátila se vyčítavě k m-lle Bourienne, „že Marie má typ tváře, kterému tento druh účesu vůbec nesluší. Ale vůbec, vů-bec ne. Změňte ho, prosím, prosím.“

„Nechte mě být, mně je to všechno úplně jedno,“ odpověděl hlas stěží potlačující slzy.

M-lle Bourienne i malá kněžna musely v duchu uznat, že tak, jak vypadala teď, byla kněžna Marja velice ošklivá, oškli-vější než kdy jindy; ale už bylo pozdě. Dívala se na ně s výra-zem, jaký znaly, zamyšleným a smutným, který jim nenaháněl strach (tento pocit nebudila v nikom); věděly však ze zkušenos-ti, že když se jí objevil na tváři tento výraz, bývala tichá a ne-zviklatelná ve svých rozhodnutích.

„Změníte účes, že?“ zeptala se malá kněžna, a když jí Marja neodpověděla, odešla z pokoje.

Kněžna Marja zůstala sama. Nejenže nesplnila Lízino přání a nezměnila účes, ale dokonce se už na sebe do zrcadla ani ne-podívala. Sklopila oči, bezvládně spustila ruce a seděla mlčky, zamyšlena. Představovala si manžela, muže, silnou a nepochop-itelně přitažlivou bytost, která by ji převyšovala a přenesla ji najednou do svého, zcela odlišného, šťastného světa. Předsta-vovala si, jak drží u prsu své dítě, takové, jaké včera viděla u dcery kojné. Vedle ní stojí muž a dívá se něžně na ni i na dí-tě. Ne, to není možné, jsem příliš ošklivá, pomyslila si.

„Prosím, račte k čaji. Kníže hned přijde,“ ozval se ve dveřích hlas panské.

Vzpamatovala se a zděsila se svých myšlenek. A než sešla dolů, vstala a šla do modlitebny, upřela oči na černou tvář vel-kého obrazu Spasitele, osvětlenou věčným světlem, a chvíli před ní stála se sepjatýma rukama. V duši měla mučivou po-chybnost. Je možné, aby poznala radost lásky, pozemské lásky

k muži? Při myšlence na sňatek snila kněžna Marja o rodinném štěstí a o dětech, ale její hlavní, nejsilnější a tajnou touhou byla pozemská láska. Tento cit byl tím silnějším, čím víc se snažila jej zatajit před ostatními, a dokonce i sama před sebou. „Můj bože,“ říkala, „jak mám vypudit ze srdce tyto ďáblový svody? Co mám učinit, abych se navždy zbavila těch zlých tajných myšlenek a s pokojnou myslí mohla plnit tvou vůli?“ A sotva vyslovila tuto otázku, už jí Bůh v jejím vlastním srdci odpovídal: Nepřej si nic pro sebe; nehledej, nerozčiluj se, nezávid. Budoucnost lidstva i tvůj osud ti mají zůstat neznámy; avšak žij tak, abys byla na všechno připravená. Jestliže se Bohu zlíbí vyzkoušet tě v manželských povinnostech, buď připravena splnit jeho vůli. Uklidněna touto myšlenkou (ale zároveň s nadějí, že se její zapovězená pozemská touha vyplní), kněžna Marja vzdychla, pokřížovala se a šla dolů, nepřemýšlejíc o svých šatech, o účesu ani o tom, jak vejde a co řekne. Jaký význam mohlo mít to všechno proti Prozřetelnosti, když bez boží vůle nám ani vlas nepadne z hlavy!

IV

Když kněžna Marja vešla, byli už kníže Vasilij se synem v saloně a bavili se s malou kněžnou a s m-lle Bourienne. Jakmile vkročila svou těžkou chůzí, při níž našlapovala na paty, oba muži i m-lle Bourienne povstali a malá kněžna na ni ukázala, oznamujíc jim: „Voilà Marie!“ Kněžna Marja viděla všechny a všimla si všech podrobností: viděla tvář knížete Vasilije, viděla, jak při pohledu na ni zaraženě zvážněl a pak se ihned usmál, i obličej malé kněžny, která zvědavě četla na tvářích hostů, jaký dojem na ně Marja udělá. Pozorovala i m-lle Bourienne s její stuhou a hezkou tváří, jak na něho upírá pohled plný neobvyklého vzrušení, ale jeho vnímat nemohla, uvědomovala si jen cosi velkého, jasného a překrásného, co se pohnulo směrem k ní, když vešla do pokoje. Nejdříve k ní přistoupil

kníže Vasilij a ona políbila lysou hlavu, sklánějící se nad její rukou, a na jeho slova odpovéděla, že se na něho naopak velmi dobře pamatuje. Potom k ní přišel Anatol. Stále ještě ho neviděla. Pocítila jen jemnou ruku, která pevně stiskla její, a sotva se dotkla bílého čela, věnčeného napomádovanými krásnými rusými vlasy. Když se na něj konečně podívala, byla ohromena jeho krásou. Anatol zasunul palec pravé ruky za knoflík uniformy, stál vzpřímeně s prohnutými zády a s vypnutou hrudí, pohupoval jednou nohou a mlčky, se skloněnou hlavou se vesele díval na kněžnu, ale zřejmě na ni vůbec nemyslel. Anatol nebyl vynalézavý, ani bystrý, ani výmluvný, ale měl dar ve společnosti neocenitelný – nikdy nevycházel z klidu a zůstával neochvějně sebevědomý. Kdyby méně sebejistý člověk při seznámení mlčel a dal najevo, že si je vědom, jak je to trapné, a že uvažuje, o čem by měl začít hovor, vypadalo by to nespolečensky, ale Anatol mlčel, pohupoval nohou a vesele si prohlížel kněžnin účes. Bylo vidět, že by mohl takto klidně mlčet velmi dlouho. Není-li to mlčení někomu po chuti, tak ať mluví, ale mně se nechce, dával najevo celým svým vzezřením. Kromě toho si ve styku se ženami počínal způsobem, který v nich nejčastěji vzbuzuje zvědavost, bázeň, ba i lásku – dával jim cítit pohrdavé vědomí vlastní nadřazenosti. Vypadal, jako by říkal: Já vás znám, a dobře, tak co bych se s vámi pipal? To byste tak chtěly! Možná že když s ženami rozmlouval, ani si to nemyslel (a je to dokonce pravděpodobné, poněvadž vůbec málo myslel), ale takový měl výraz a způsob jednání. Kněžna Marja to vycítila, a jako by mu chtěla ukázat, že se neodvažuje ani pomyslet na to, aby upoutala jeho pozornost, obrátila se ke starému knížeti. Rozhovor o všeobecných věcech byl živý zásluhou veselého hlásku a rtíku s chmýřím, který se zvedal nad bílými zuby malé kněžny. Začala hned mluvit s knížetem Vasilijem žertovným tónem, jakého často používají veselí, povídaví lidé, takže se zdá, jako by se mezi nimi a tím, k němuž se takto chovají, už dávno ustálil tento laškovný vztah, protože mají společné jakési veselé a ne všem známé příjemné vzpomínky, kdežto ve skutečnosti žádné takové vzpomínky nemají, tak jako je neměli ani malá kněžna s knížetem Vasilijem. Kníže Vasilij se tomuto tónu ochotně přizpůsobil. Malá kněžna vtáhla do vzpomínání na neexistující veselé události i Anatola, jehož téměř neznala. M-lle

Bourienne se rovněž podílela na všeobecných vzpomínkách, a dokonce i kněžna Marja se přistihla, jak se s potěšením účastní tohoto veselého povídání.

„Alespoň vás teď lépe užijeme, milý kníže,“ říkala malá kněžna knížeti Vasiliji, samozřejmě francouzsky, „tady je to něco jiného než na našich večírcích u Annette, odkud vždy utečete. Vzpomínáte na chère Annette?“

„Ach, doufám, že se nepustíte do politiky jako Annette!“

„A co náš čajový stolec?“

„Ó, máte pravdu!“

„Proč vy jste nikdy nepřišel k Annette?“ zeptala se malá kněžna Anatola. „Ach! Já vím, já vím,“ a šibalsky na něho mrkla. „Váš bratr Ippolit mi vyprávěl, jaké máte zástoje. – Ó vy!“ pohrozila mu prstíkem. „Vím o vašich nezbednostech v Paříži!“

„A tobě Ippolit nevyprávěl,“ řekl kníže Vasilij, obraceje se k synovi, a uchopil přitom malou kněžnu za ruku, jako by chtěla utéct a on ji násilím zdržoval, „nevypravoval ti, jak schnul láskou k naší milé kněžně a jak mu ona ukázala dveře?“

„Ach kněžno, to je perla mezi ženami!“ pravil kněžně Marje. Při slově Paříž neopomenula m-lle Bourienne využít příležitosti, aby se také vmísila do všeobecného vzpomínání.

Osmělila se otázat, je-li tomu dávno, co Anatol opustil Paříž, a jak se mu toto město líbilo. Anatol Francouzce ochotně odpověděl a rozprávěl s ní o její vlasti, dívaje se na ni s úsměvem. Když spatřil roztomilou Bourienovou, usoudil, že ani tady, na Lysých Horách, nebude nuda. Není špatná! pomyslel si, když si ji prohlédl. Není špatná, ta společnice! Doufám, že si ji vezme s sebou, až se za mne provdá, řekl si, ta maličká je roztomilá!

Starý kníže se beze spěchu oblékal a zamračeně přemýšlel, co má dělat. Návštěva těchto hostů mu nebyla po chuti. Co je mi do knížete Vasilije a jeho synáčka. Kníže Vasilij je bohapustý chvastoun a jeho syn asi nebude jiný, vrčel si pro sebe. Zlobilo ho, že jejich příjezd zjitřil v jeho srdci nerozřešenou a stále umlčovanou otázku – otázku, při jejímž zodpovídání kníže obelhával sám sebe. Šlo o to, odhodlá-li se kdy odloučit od kněžny Marji a provdat ji. Kníže se nikdy neodvážil položit si tuto otázku přímo, protože věděl předem, že by si odpověděl po pravdě, a pravda byla v rozporu nejen s jeho citem, ale s celým jeho dalším životem. Ačkoli se zdálo, že kníže Nikolaj Andrejič

o kněžnu Marju nijak zvlášť nedbá, byl by život bez ní pro něho nemyslitelný. A proč by se měla vdávat? myslel si. Snad proto, aby byla nešťastná? Líza se provdala za Andreje (lepší muž se teď myslím těžko najde), a je se svým osudem spokojená? Kdo by si Marju vzal z lásky? Je nehezká a nemotorná. Vezmou si ji pro styky a pro peníze. Cožpak nezůstávají některé ženy svobodné? A jsou ještě šťastnější! Tak rozvažoval kníže Nikolaj Andrejič oblékaje se, zatímco tato stále odsunovaná otázka si žádala neodkladné řešení. Kníže Vasilij přivezl svého syna očividně proto, aby pro něj požádal o ruku kněžny Marji, a patrně dnes nebo zítra bude žádat přímou odpověď. Jméno i postavení ve společnosti má slušné. Nu což, nejsem proti tomu, říkal si kníže, ale ať je jí hoden. Na to se ještě podíváme.

„Na to se ještě podíváme,“ pravil nahlas. „Na to se ještě podíváme.“

Svěžím krokem jako vždy vešel do salonu a přelétl všechny bystrými očima; všiml si jiných šatů malé kněžny, stužky m-lle Bouriennové i ohyzného účesu kněžny Marji, úsměvů Bouriennové a Anatola, i osamělosti své kněžny uprostřed všeobecného rozhovoru. Vystrojila se jako blázen! pomyslel si a zlostně pohlédl na dceru. Není v ní trochu studu! A on si jí ani nevšimne!

Pořekl ke knížeti Vasiliji.

„Nu, buď vítán; jsem rád, že tě vidím.“

„Pro milého přítele není sto verst zajížďka,“ poznamenal kníže Vasilij jako vždy rychle, sebevědomě, familiárním tónem. „To je můj mladší syn, prosím, abyste si ho oblíbil a věnoval mu svou přízeň.“

Kníže Nikolaj Andrejič si Anatola prohlédl.

„Junák, junák!“ řekl. „Tak pojď, polib mě,“ a nastavil mu tvář.

Anatol starce políbil a zvědavě, s bohorovným klidem se na něho díval a čekal, až nějak projeví své podivínství, o němž mluvil otec.

Kníže Nikolaj Andrejič usedl na své obvyklé místo v rohu pohovky, přitáhl k ní křeslo pro knížete Vasilije, pokynul mu a jal se ho vyptávat na politické události a novinky. Zdálo se, že pozorně naslouchá vyprávění knížete Vasilije, ale přitom upřeně hleděl na kněžnu Marju.

„Tak už píší z Postupimi?“ opakoval poslední slova knížete Vasilije a náhle vstal a přistoupil k dceři.

„To ses tak nastrojila pro hosty, co?“ zeptal se. „Krásná jsi, moc krásná! Pro hosty ses nově učesala a před hosty ti tedy říkám, že napříště nesmíš měnit svůj zevnějšek bez mého svolení.“

„To jsem zavinila já, mon père,“ zastala se jí malá kněžna a zarděla se.

„Vy máte naprostou volnost,“ pravil kníže a několikrát se jí uklonil, „ale ona se nemá co hyzdit – i tak je už dost ošklivá.“

Posadil se opět na své místo a přestal si všimát dcery, která měla pláč na krajíčku.

„Naopak, ten účes kněžně velmi sluší,“ řekl kníže Vasilij.

„Nu, brachu, mladý kníže, jak mu říkají?“ oslovil kníže Nikolaj Andrejič Anatola. „Pojď sem, pohovoříme si trochu a seznámíme se.“

Teď to začne! pomyslel si Anatol a s úsměvem si k němu přisedl.

„No tak; vy prý jste byl vychován v cizině. Ne tak jako my s tvým otcem, nás učil číst a psát pop. Tak povězte, můj milý, vy teď sloužíte u gardové jízdy?“ vyptával se stařec a díval se zblízka a pozorně na Anatola.

„Ne, byl jsem přeložen k polní armádě,“ odpověděl Anatol, stěží potlačuje smích.

„To je správná věc. Chcete zřejmě, můj milý, sloužit caru a vlasti? Je válečná doba. Takový junák jako vy musí sloužit, musí sloužit. A což, už jste byl na frontě?“

„Ne, kníže. Náš pluk je teprve na pochodu. Ale já jsem přidělen... K čemu jsem přidělen, tatínku?“ zeptal se Anatol otce se smíchem.

„Výtečně slouží, výtečně! K čemu jsem přidělen! Chacha-cha!“ rozesmál se kníže Nikolaj Andrejič.

Anatol se zasmál ještě hlasitěji. Avšak kníže Nikolaj Andrejič se znenadání nasupil.

„No, můžeš jít,“ řekl Anatolovi.

Anatol se s úsměvem vrátil k dámám.

„Tak tys je vychovával v cizině, kníže Vasiliji, což?“ obrátil se starý kníže ke knížeti Vasiliji.

„Dělal jsem, co bylo v mých silách; a musím vám říct, že ta-
mější vychování je mnohem lepší než naše.“

„Ano, nyní je všechno jiné, podle nové módy. Ten tvůj syn je junák. Junák! No, pojďme ke mně.“

Vzal knížete Vasilije pod paží a odvedl ho do své pracovny.

Jakmile s ním kníže Vasilij zůstal o samotě, hned mu vyjevil svá přání a naděje.

„Co si myslíš,“ řekl mu zlostně starý kníže, „že ji držím a nemohu se od ní odloučit? To je nápad! Třeba hned zítra! Ale to ti říkám: chci svého zetě lépe poznat! Znáš mé zásady – přímo a otevřeně! Zítra se jí před tebou zeptám, a bude-li kněžna Marja chtít, ať u nás tvůj syn nějakou dobu zůstane. Pobude tu chvíli a já uvidím.“ Kníže si odfrkl. „Ať se vdá, mně je to jedno!“ zavřískl stejně pronikavým hlasem, jako když se loučil se synem.

„Řeknu vám to rovnou,“ dodal kníže Vasilij tónem bystrého člověka, který poznal, že před pronikavým zrakem jeho společníka je zbytečné chytračit. „Vy přece prohlédnete lidi skrz naskrz. Anatol není žádný génius, ale je poctivý, hodný chlapec, výborný syn a milý hoch.“

„No dobrá, dobrá, uvidíme.“

Jak se to vždy stává osamělým ženám, které dlouho žily vzdáleny mužské společnosti, po Anatolově příjezdu pocítily najednou všechny tři ženy v domě knížete Nikolaje Andrejiče, že jejich dosavadní život až do této chvíle nebyl životem. Síla myšlení, cítění i pozorování se v nich naráz zesetonásobila a jejich život, který dosud míjel jakoby v mlze, dostal náhle smysl, ozářen novým světlem.

Kněžna Marja vůbec nemyslela, ba ani si nevzpomněla na svůj obličej a účes. Krásná a upřímná tvář člověka, jenž možná bude jejím mužem, zaujala všecku její pozornost. Zdál se jí dobrý, statečný, energický, mužný a ušlechtilý. Byla přesvědčena, že skutečně takový je. V její fantazii se rodily stále nové a nové obrazy vytouženého rodinného štěstí. Odháněla je od sebe a snažila se je zatajit před ostatními.

Nejsem k němu příliš chladná? obávala se. Snažím se být zdrženlivá, protože v hloubi duše se mu už cítím až příliš blízka; ale vždyť on neví, co si o něm myslím, a může se domnívat, že mi je nepříjemný.

A kněžna Marja se snažila být k novému hostu přívětivá, ale nedovedla to.

Chudák děvče, je pekelně ošklivá! myslel si Anatol.

M-lle Bourienne, kterou Anatolův příjezd také vzrušil na nejvyšší míru, měla myšlenky jiného druhu. Je pochopitelné, že hezká mladá dívka bez pevného postavení ve společnosti, bez příbuzných a přátel, a dokonce i bez vlasti, nemínila zasvětit život službě knížeti Nikolaji Andrejiči, předčítání knih a přátelství ke kněžně Marje. M-lle Bourienne už dávno čekala na ruského knížete, který by dovedl na první pohled ocenit její převahu nad ošklivými, nehezky oblečenými a nepůvabnými ruskými kněžnami, zamiloval se do ní a unesl ji; a tento ruský kníže konečně přišel. M-lle Bourienne se ve snění ráda obírala příběhem, který jí vyprávěla tetička a k němuž si sama vymyslela konec. Byl to příběh o tom, jak se svedené dívce zjevila její ubohá matka, sa pauvre mère, a vyčítala jí, že se bez sňatku oddala muži. M-lle Bourienne byla často dojata až k slzám, když ve své představitosti vyprávěla tento příběh jemu, svůdci. Nyní se tento on, pravý ruský kníže, objevil. Unese ji, pak se objeví ma pauvre mère a on se s ní ožení. Tak se rozvíjel v hlavě m-lle Bourienne její budoucí osud právě ve chvíli, kdy s ním rozprávěla o Paříži. Nevedla ji vypočítavost (dokonce ani na okamžik nepřemýšlela o tom, co udělá), všechno v ní bylo už dávno hotovo a nyní se to jen soustředilo na právě se objevivšího Anatola, jemuž se chtěla a snažila co nejvíce zalíbit.

Malá kněžna jako starý vojenský kuň, když uslyší zvuk polnice, zapomněla na svůj stav, a ani si to neuvědomujíc, bez jakékoli postranní myšlenky nebo vnitřního boje, připravovala se s naivním, lehkomyšlným veselím k navyklému náporu koterie.

Anatol se sice v dámské společnosti tvářival jako člověk unavený nadbíháním žen, ale nyní přece jen cítil marnivé uspokojení, když viděl, jak zapůsobil na tyto tři ženy. Kromě toho začínal k hezounké a vyzývavé Bourienne pocíťovat onen vášnivý, živočišný pud, který ho přepadalo s neobvyklou rychlostí a doháněl ho obyčejně k nejhrubším a nejsmělejším činům.

Po čaji přešli všichni do hudebního pokoje a požádali kněžnu, aby něco zahrála na klavichord. Anatol se postavil před ni, opřel se vedle m-lle Bourienne a jeho oči, rozesmáté a radostné, upíraly se na kněžnu Marju. Ta na sobě cítila jeho pohled a byla bolestně a zároveň radostně vzrušena. Její oblíbená so-

náta ji přenášela do duchovního, poetického světa a pohled, který na sobě cítila, dodával tomuto světu ještě více poezie. Anatolův pohled byl sice upřen na ni, ale neplatil jí, nýbrž m-lle Bourienne, jejíž nožky se právě dotýkal pod pianem svou nohou. M-lle Bourienne se také dívala na kněžnu a v jejích krásných očích se chvěl výraz radostného úleku a naděje, jaký kněžna Marja u ní dosud nespátřila.

Jak mě má ráda! myslela si kněžna Marja. Jak jsem teď šťastná a jak ještě mohu být šťastna s takovou přítelkyní a s takovým mužem! Opravdu mužem? ptala se sama sebe a neodvažovala se mu pohlédnout do obličeje cítíc, jak se na ni upírá stále týž pohled.

Večer, když se po večeři rozcházeli, políbil Anatol kněžně ruku. Sama nevěděla, kde v sobě našla tu odvalu, ale pohlédla přitom přímo do krásné tváře, jež se přiblížila k jejím krátkozrakým očím. Od kněžny přistoupil Anatol k ruce m-lle Bourienne (to bylo neslušné, ale dělal všechno tak samozřejmě a prostě) a m-lle Bourienne se začervenala a polekaně pohlédla na kněžnu Marju.

Jaký jemnocit, pomyslela si Marja. Snad si Amélie (tak se jmenovala m-lle Bourienne) nemyslí, že bych na ni mohla žárlit a nevážit si její čisté něhy a oddanosti? Přikročila k m-lle Bourienne a upřímně ji políbila. Anatol se sklonil nad rukou malé kněžny.

„Ne, ne ne! Dám vám ruku k políbení, teprve až mi váš otec napíše, že se dobře chováte. Dříve ne.“

Roztáhla před ním ruce a s úsměvem vyšla z pokoje.

V

Všichni se rozešli do svých komnat, ale kromě Anatola, který spal hned, jak ulehl na lůžko, nikdo nemohl té noci dlouho usnout.

Je možné, že ten cizí krásný a dobrý člověk má být mým mu-

žem? Hlavně že je dobrý, uvažovala kněžna Marja a zaplavil ji strach, jaký až dosud skoro neznala. Bála se ohlédnout. Zdálo se jí, že v temném koutě za zástěnou kdosi stojí. Ten kdosi byl ďábel a ten ďábel byl on – ten muž s bílým čelem, černými řasami a rudými rty.

Zazvonila na komornou a požádala ji, aby si lehla v jejím pokoji.

M-lle Bourienne se ten večer dlouho procházela v zimní zahradě, marně kohosi očekávajíc, a střídavě se na někoho v myšlenkách usmívala a dojímal se až k slzám při představě, co jí řekne pauvre mère, až jí bude vyčítat její pád.

Malá kněžna nevrle plísnila komornou, že postel není ustlána, jak má být. Nemohla si lehnout ani na bok, ani na břicho. Všechno ji tísnilo, všechno jí bylo na obtíž. Tloušťka jí překážela víc než kdykoli jindy, protože Anatolova přítomnost ji živě přenesla do bývalých časů, kdy toho ještě nebylo a kdy jí bylo lehko a veselo. Seděla v křesle v kabátku a v nočním čepci. Káťa, rozespálá a s pocuchaným copem, už potřetí načechrávala a převracela těžkou peřinu a něco si pro sebe bručela.

„Říkala jsem ti, že je to samý hrbol a jáma,“ tvrdila malá kněžna. „Nemůžu za to, sama bych ráda usnula.“ Hlas se jí zachvěl jako dítěti, které má pláč na krajíčku.

Starý kníže také nespal. Tichon ze spaní slyšel, jak zlostně přechází po pokoji a pofrkává nosem. Starému knížeti se zdálo, že cítí urážku za dceru. Urážku tím bolestnější, že se netýkala přímo jeho, nýbrž někoho jiného – jeho dcery, kterou miloval víc než sebe. Řekl si, že celou věc promyslí a pak rozhodne, co je správné a co je třeba učinit, ale místo toho byl stále víc podrážděn.

První, kdo přišel – a otec i všechno ostatní je zapomenuto, běží za ním jako pejsek a vlasy si vyčesává, že si ani podobná není! Je ráda, že se může otce zbavit. A věděla přece, že si toho všimnu. Fr... fr... fr... Jako bych neviděl, že se ten budižkníchemu dívá jen po Bourienne (musím ji vyhodit)! Jak to, že nemá v sobě ani tolik hrdosti, aby to pochopila! Když už není dost hrdá kvůli sobě, tak alespoň kvůli mně! Musím jí ukázat, že si ten nekňuba na ni ani nevzpomene, že má oči jen pro Bourienovou. Trochu hrdosti v ní není, ale já jí otevřu oči...

Starý kníže věděl, že když řekne dceři, aby neklamala sa-

ma sebe, že se Anatol chystá dvořit Bouriennové, a ne jí, podráždí tím její ješitnost a bude mít (s přáním neodloučit se od ní) vyhráno; to ho upokojilo. Zavolal Tichona a začal se odstrojovat.

Čert nám je byl dlužen! myslel si, když mu Tichon navlékal noční košili na suché stařecké tělo, na hrudi porostlé šedivými chloupky. Já jsem je nezval. Přijeli mi jen otrávit život. A už ho mám namále.

„Čert to vem!“ vrčel s hlavou ještě zachumlanou v košili.

Tichon znal jeho zvyk myslet občas nahlas, a proto na zlostný a tázavý výraz obličej, který se vynořil z košile, nehnul ani brvou.

„Šli spát?“ zeptal se kníže.

Jako všichni dobří sluhové vycítil Tichon instinktivně směr pánových myšlenek. Dovtíпил se, že se ptá na knížete Vasilije a jeho syna.

„Ráčili ulehnout a zhasili světlo, Vaše Jasnosti.“

„Stačí, stačí...“ zadrmolil kníže, navlékl si trepky, vsunul ruce do županu a zamířil k pohovce, na níž spával.

Třebaže mezi Anatolem a m-lle Bourienne nepadlo ani slovo, přece si dokonale porozuměli, pokud jde o první část románu – až po vstup pauvre mère na scénu – pochopili oba, že si potřebují tajně sdělit mnoho věcí, a proto od rána hledali příležitost, jak si promluvit o samotě. Ve chvíli, kdy kněžna Marja šla jako obvykle k otci, sešla se m-lle Bourienne s Anatolem v zimní zahradě.

Kněžna Marja přistupovala toho dne ke dveřím pracovny neobyčejně rozechvěna. Zdálo se jí, že všichni vědí, nejenže se teď rozhodne o jejím osudu, nýbrž i to, co si ona sama o tom myslí. Četla to na tváři Tichona i na tváři komorníka knížete Vasilije, který se jí uklonil až k zemi při setkání na chodbě, když nesl horkou vodu.

Starý kníže se to ráno choval k dceři obzvláště laskavě a pozorně. Tento výraz laskavosti kněžna Marja dobře znala. Objevoval se mu na tváři ve chvílích, kdy se mu suché ruce svíraly v pěst zlostí nad tím, že kněžna Marja nepochopila aritmetickou úlohu, kdy vstával, odvracel se od ní a tichým hlasem znovu a znovu opakoval táž slova.

Ihned přistoupil k věci a při rozhovoru jí vykal.

„Byl jsem požádán o vaši ruku,“ řekl s nepřirozeným úsměvem. „Zajisté jste vytušila,“ pokračoval, „že kníže Vasilij sem nepřišel a nepřivezl svého chovance (z neznámého důvodu nazýval Anatola chovancem) kvůli mým krásným očím. Včera jsem byl požádán o vaši ruku. A jak znáte mé zásady, obracím se nejdříve na vás.“

„Jak tomu mám rozumět, mon père?“ zeptala se kněžna, střídavě bledá a rudá.

„Jak tomu rozumět!“ vykřikl otec zlostně. „Kníže Vasilij v tobě spatřuje snachu podle svého vkusu a jménem svého chovance žádá o tvou ruku. Tak se tomu má rozumět. Jak tomu rozumět? Na to se ptám já tebe.“

„Nevím, co o tom soudíte vy, mon père,“ zašeptala kněžna.

„Já? Já? Jak to, já? Mne nechte stranou. Já se vdávat nebudu. Co vy? O to tu jde.“

Kněžna viděla otcovo zaujetí, ale zároveň si uvědomovala, že se její budoucí život rozhodne teď, nebo nikdy. Sklopila oči, aby neviděla ten pohled, pod nímž cítila, že není schopna myslet a že by se zase jako obvykle podřídila, a řekla:

„Přeji si jen jedno – splnit vaši vůli, ale kdybych měla vyslovit svoje přání...“

Nestačila domluvit. Kníže jí vpadl do řeči.

„No to je povedené!“ vykřikl. „Vezme si tě s věnem a k tomu i m-lle Bourienne. Ta bude jeho ženou, zatímco ty...“

Zarazil se. Všiml si dojmu, jakým jeho slova zapůsobila na dceru. Kněžna svésila hlavu a nabírala k pláči.

„No no, já jen žertuji,“ řekl. „Pamatuj si jedno, kněžno: držím se zásady, že dívka má plné právo si vybrat. Dávám ti volnou ruku. Pamatuj si jedině: na tvém rozhodnutí závisí štěstí celého tvého života. Já jsem tu vedlejší.“

„Ale já nevím... mon père.“

„Tak dost. Jemu se poručí a on se ožení s tebou nebo s kteroukoli jinou; ale ty si můžeš vybírat... Jdi do svého pokoje a promysli si všechno a za hodinu sem přijď a řekni před ním: ano nebo ne. Vím, že se budeš modlit. Nu, prosím, modli se. Ale raději přemýšlej. Jdi.“

„Ano, nebo ne, ano, nebo ne, ano, nebo ne!“ volal ještě za ní, když už jako v mátohách vyšla z pracovny.

Rozhodovalo se o jejím osudu a šťastně to dopadlo. Avšak co

otec řekl o m-lle Bourienne – ta narážka byla hrozná. Dejme tomu, že to není pravda, ale přesto to bylo strašné a kněžna na to nemohla nemyslet. Kráčela stále rovně zimní zahradou, nevidouc a neslyšíc, když tu jí pronikl do vědomí známý šepot mlle Bourienne. Zvedla oči a dva kroky před sebou spatřila Anatola, jak objímá Francouzku a cosi jí šeptá. Ohlédl se na kněžnu Marju s vyděšeným výrazem na krásné tváři a v prvním okamžiku nepustil z objetí m-lle Bourienne, která kněžnu neviděla.

Kdo tu je? Jak to? Počkejte! jako by říkal jeho obličej. Kněžna Marja se na ně mlčky dívala. Nemohla to pochopit. Náhle m-lle Bourienne vykřikla a utekla. Anatol se s veselým úsměvem uklonil kněžně Marje, jako by ji vyzýval, aby se s ním zasmála té podivné příhodě, pak pokrčil rameny a zmizel ve dveřích vedoucích k jeho pokojům.

Za hodinu poté přišel Tichon pro kněžnu Marju, aby šla ke knížeti. Dodal, že je tam také kníže Vasilij Sergejič. Ve chvíli, kdy Tichon vešel do jejího pokoje, seděla kněžna Marja na pohovce a objímala plačící m-lle Bourienne. Tiše ji hladila po hlavě. Její překrásné oči, opět plné bývalého klidu a záře, hleděly s něžnou láskou a útrpností na Francouzčinu hezounkou tvářičku.

„Ne, kněžno, vím, že jsem navždy ztratila vaše srdce,“ říkala m-lle Bourienne.

„Proč? Miluji vás víc než dříve,“ odpovídala kněžna Marja, „a vynasnažím se udělat pro vaše štěstí vše, co je v mé moci.“

„Ale pohrdáte mnou, protože vy, tak čistá, nikdy nepochopíte takové vášnivé poblouznění. Ach, jen má ubohá matka...“

„Chápu všechno,“ odpověděla jí kněžna Marja se smutným úsměvem. „Uklidněte se, má milá. Půjdu teď k otci,“ řekla a opustila ji.

Když vkročila do pracovny, seděl kníže Vasilij s nohou vysoko přehozenou přes druhou, s tabatěrkou v ruce a s tklivým úsměvem na rtech, jako by byl rozrušen na nejvyšší míru a litoval sám sebe, ale zároveň se i posmíval vlastní rozcitlivělosti. Když vešla, spěšně zvedl k nosu šňupku tabáku.

„Ach má dobrá, dobrotivá kněžno...,“ vstal a uchopil ji za obě ruce. Potom vzdychl a dodal: „Osud mého syna je ve vašich rukou. Rozhodněte o něm, má dobrá, má drahá, má něžná Marie, kterou jsem vždy miloval jako vlastní dceru.“

Odvrátil se. V očích se mu objevily opravdové slzy.

„Tfr... fr...“, frkal kníže Nikolaj Andrejič.

„Kníže žádá jménem svého chovance... syna o tvou ruku. Chceš být ženou knížete Anatola Kuragina, nebo nechceš? Odpověz ano, nebo ne!“ vykřikl. „Potom si vymíňuji já říci k tomu své mínění. Ano, své mínění, nic jiného než své mínění,“ dodal, obraceje se ke knížeti Vasiliji a odpovídaje tak na jeho úpěnlivý prosebný výraz. „Ano, nebo ne?“

„Mým přáním, mon père, je nikdy vás neopustit, nikdy neodloučit svůj život od vašeho. Nechci se vdávat,“ řekla rozhodně a pohlédla svýma krásnýma očima na knížete i na otce.

„To je nesmysl, hloupost! Nesmysl, nesmysl, nesmysl!“ zvolal nasupeně kníže Nikolaj Andrejič, chytil dceru za ruku a přitáhl ji k sobě, ale nepolíbil ji, jen se dotkl svým čelem jejího a tak jí stiskl ruku, že svráстила obličej a lehce vykřikla.

Kníže Vasilij vstal.

„Ujišťuji vás, má drahá, že na tento okamžik nezapomenu nikdy, nikdy; ale, má dobrotivá kněžno, což nám nedáte alespoň maličkou nadějí, že se vaše srdce, tak dobré a šlechetné, obměkčí? Řekněte: možná... Budoucnost je tak veliká. Řekněte: možná.“

„Kníže, řekla jsem vše, co jsem měla na srdci. Děkuji vám za čest, kterou jste mi prokázal, ale ženou vašeho syna nebudu nikdy.“

„Nu, tak to je konec, můj milý. Velmi mě těšilo, velmi mě těšilo, že jsem se s tebou setkal. Jdi do svého pokoje, kněžno, jdi,“ řekl starý kníže. „Velmi mě těšilo,“ opakoval a objímal knížete Vasilije.

Můj úděl je jiný, říkala si v duchu kněžna Marja, můj úděl je být šťastna štěstím jiných, štěstím lásky k bližnímu a sebeobětování. A vynaložím všechny síly na to, abych založila štěstí ubohé Amélie. Jak vroucně ho miluje! A jak upřímně se kaje! Udělám všechno, aby se s ní oženil. A není-li dost bohatý, dám jí nějaké jmění, poprosím otce, poprosím Andreje. Budu tak šťastná, stane-li se jeho ženou! Je tak nebohá, opuštěná v cizí zemi, osamělá a bez pomoci. Můj bože, jak vášnivě ho asi miluje, mohla-li se tak zapomenout. Možná že bych to udělala také...! uvažovala kněžna Marja.

VI

Rostovovi byli dlouho beze zpráv o Nikoluškovi; teprve uprostřed zimy byl hraběti doručen dopis, na jehož obálce poznal synovo písmo. Jak dopis dostal, polekaně a s velkým spěchem se rozběhl po špičkách do své pracovny, snaže se, aby ho nikdo nezpозoroval, a sotva za sebou zavřel dveře, dal se do čtení. Anna Michajlovna se o dopisu dověděla (jako vždy věděla o všem, co se v domě děje), vešla tichým krokem do pracovny a zastihla hraběte, jak drží dopis v rukou a směje se i pláče zároveň.

Ačkoli se jejich poměry upravily, bydlela Anna Michajlovna dál u Rostovových.

„Mon bon ami?“ pravila Anna Michajlovna smutně tázavým tónem, připravena projevít podle situace vhodnou účast.

Hrabě se rozvzlykal ještě hlasitěji.

„Nikoluška... dopis... raněn... by... byl... ma chère... raněn... miláček můj... hraběnčička... byl povýšen na důstojníka... chvála bohu... Jak to říci hraběnčičce...?“

Anna Michajlovna si k němu přisedla, otřela mu svým kapesníkem slzy z očí, i z dopisu, který byl celý promáčený, pak si sama osušila oči, přečetla si dopis, uklidnila hraběte a rozhodla, že do oběda nebo před čajem hraběnku připraví a po čaji, pomůže-li jí Bůh, jí všechno sdělí.

Při obědě nemluvila Anna Michajlovna o ničem jiném než o zprávách z fronty a o Nikoluškovi; dvakrát se zeptala, kdy od něho dostali poslední dopis, ačkoli to dobře věděla už předtím, a poznamenala, že je velmi pravděpodobné, že co nevidět přijde další. Pokaždé, když hraběnka po takové narážce zneklidněla a nepokojně pohlížela z hraběte na Annu Michajlovnu a zpět, převedla Anna Michajlovna zcela nenápadně řeč na nějakou bezvýznamnou věc. Nataša, z celé rodiny nejcitlivější na jemné odstíny v intonaci, v pohledech a výrazech tváří, nastra-

žila hned na začátku oběda uši a okamžitě poznala, že otec s Annou Michajlovnou něco tají, něco, co se týká bratra, a že Anna Michajlovna ostatní na to připravuje. Přes všechnu svou smělost (Nataša věděla, jak je matka citlivá na všechny zprávy o Nikoluškovi) neodvážila se položit žádnou otázku, ale z rozčilení při obědě nic nejedla a vrtěla se na židli, nevnímajíc vychovatelčino napomínání. Po obědě vyskočila rovnýma nohama, aby dohonila Annu Michajlovnu, a v hudebním pokoji se jí z rozběhu vrhla kolem krku.

„Tetičko drahá, povězte mi, co se stalo?“

„Nic, má milá.“

„Ne, má sívá holubičko, dušinko, broskvičko, já vám nedám pokoj, já vím, že něco víte.“

Anna Michajlovna zavrtěla hlavou.

„Máš jemný nosánek, mé dítě,“ poznamenala.

„Dopis od Nikolušky? Opravdu!“ vykřikla Nataša, když si na tváři Anny Michajlovny přečetla kladnou odpověď.

„Jen buď, proboha, opatrnější. Vždyť víš, jak to může tvou maman rozrušit.“

„Budu, budu, jen mi všechno povězte. Nepovíte? Tak já hned půjdu a všechno vyzvoním.“

Anna Michajlovna řekla Nataše několika slovy obsah dopisu s podmínkou, že to nikomu neprozradí.

„Čestné slovo,“ slibovala Nataša a pokřižovala se, „že to nikomu nepovím.“ A hned se rozběhla za Soňou.

„Nikoluška... je raněný... dopis...,“ spustila slavnostně a zářila přitom radostí.

„Nicolas!“ hlesla Soňa a rázem zbledla.

Když Nataša spatřila, jakým dojmem zapůsobila na Soňu zvěst o bratrově zranění, poprvé si uvědomila smutnou stránku této noviny.

Vrhla se k Soně, objala ji a dala se do pláče.

„Byl raněný jenom maličko, ale povýšili ho na důstojníka, teď už je zdravý, sám píše,“ říkala uprostřed slz.

„Je vidět, že vy ženské neumíte nic jiného než brečet,“ prohlásil Péfa a velkými kroky rázoval po pokoji. „Já jsem rád, dokonce moc rád, že se bratr tak vyznamenal. Vy jste všechny brečky! Ničemu nerozumíte.“

Nataša se přes slzy usmála.

„Tys ten dopis nečetla?“ zeptala se Soňa.

„Nečetla, ale ona říkala, že už je všechno v pořádku a že je už důstojníkem...“

„Chvála bohu,“ řekla Soňa a pokřížovala se. „Ale možná že tě oklamala. Pojdme k mamán.“

Péťa mlčky přecházel po pokoji.

„Kdybych byl na místě Nikolušky, pobíjel bych ty Francouze ještě víc,“ řekl, „jsou to takoví neřádi! Pobil bych jich tolik, že by se z nich dala udělat hromada,“ pokračoval.

„Mlč už, Péto, ty jsi hlupák...!“

„Já nejsem žádný hlupák, hloupé jsou ty, co brečí pro nic za nic,“ odpověděl Péťa.

„Pamatuješ se na něj?“ otázala se najednou Nataša po chvíli mlčení.

Soňa se usmála.

„Jestli se pamatují na Nikolase?“

„Tak to nemyslím, Soňo, ale pamatuješ si ho tak, aby sis ho pamatovala opravdu dobře, aby sis všechno na něm pamatovala?“ řekla Nataša s výmluvným posunkem, jako by chtěla dodat svým slovům co nejvíce vážnosti. „Nikolušku si pamatují, toho si pamatují. Ale Borise si nepamatují. Ani trošinku...“

„Jak to? Nepamatuješ si Borise?“ zeptala se Soňa s údivem.

„Ne že bych se nepamatovala – já vím, jaký je, ale nepamatují se na něho tak jako na Nikolušku. Toho si pamatují, když zavřou oči, ale Borise ne (zavřela oči), tak, ne – nic!“

„Ach Natašo!“ vzdychla Soňa, dívajíc se na svou přítelkyni slavnostně a vážně, jako by ji považovala za nehodnou toho, co jí chce svěřit, a jako by mluvila spíše s někým jiným, s kým se nedalo žertovat. „Zamilovala jsem se do tvého bratra a nikdy v životě, ať se stane s ním nebo se mnou cokoli, ho nepřestanu milovat.“

Nataša se dívala na Soňu udivenýma, zvědavýma očima a mlčela. Cítila, že to, co Soňa říká, je pravda, že skutečně existuje taková láska, o jaké Soňa mluví. Ale sama nikdy nic podobného nezažila. Věřila, že to může být, ale nechápala to.

„Napíšeš mu?“ chtěla vědět.

Soňa se zamyslela. Tato otázka, jak psát Nicolasovi a zda mu psát, ji trápila. Nebyla si jistá, je-li správné mu psát teď, když už je důstojníkem a raněným hrdinou, a připomínat mu svou osobu a tak trochu i závazek, který vůči ní na sebe vzal.

„Nevím; ale myslím, že když píše on, napíšu také,“ řekla s uzarděním.

„A nebudeš se stydět mu psát?“

Soňa se usmála.

„Ne.“

„A já se stydím psát Borisovi, já mu nenapíšu.“

„Proč se stydíš?“

„Jen tak, já nevím. Připadá mi to divné a trapné.“

„Já vím, proč se stydí,“ vmísil se do toho Péta, uražený Natašinou první poznámkou. „Proto, že byla zamilovaná do toho tlustého s brýlemi (tak říkal Péta svému jmenovci, novému hraběti Bezuchovovi), a teď je zamilovaná do toho zpěváka (mluvil o Italovi, Natašinu učiteli zpěvu); proto se stydí.“

„Péto, ty jsi hloupý,“ řekla Nataša.

„O nic hloupější než ty, kmotra,“ odsekl devítiletý Péta tónem starého brigadýra.

Narážky Anny Michajlovny při obědě připravily hraběnkou na přijetí zprávy. Když přišla do svého pokoje, usedla do křesla, upřeně se zadívala na synův miniaturní portrét, namalovaný na tabatěrce, a do očí se jí draly slzy. Anna Michajlovna se s dopisem v ruce po špičkách připlížila k jejímu pokoji a zastavila se.

„Nechodte tam,“ řekla starému hraběti, který šel za ní, „až potom,“ a zavřela za sebou dveře.

Hrabě přitiskl ucho ke klíčové dírce a naslouchal.

Zpočátku slyšel rozmluvu o všeobecných věcech, potom jen hlas Anny Michajlovny, která měla dlouhou řeč, pak výkřik, potom ticho, nato se rozhovořily oba hlasy najednou s radostnou intonací a konečně kroky – a Anna Michajlovna mu otevřela dveře. Na tváři se jí zračila hrdost chirurga, který právě dokončil obtížnou amputaci a přivádí obecnstvo, aby ocenilo jeho umění.

„Hotovo!“ pravila hraběti a slavnostním pohybem ukázala na hraběnkou, která držela v jedné ruce tabatěrku s portrétem a v druhé dopis a střídavě tiskla ke rtům hned to, hned ono.

Když spatřila hraběte, vztáhla k němu ruce, objala jeho lysou hlavu, podívala se přes ni znova na dopis a na portrét, a aby je mohla opět políbit, zlehka lysinu odstrčila. Do pokoje vešli Věra, Nataša, Soňa a Péta a začalo čtení. Nikoluška v dopise krátce popisoval pochod a dvě bitvy, jichž se zúčastnil, oznamo-

val své povýšení na důstojníka, vyřizoval rukypolíbení maman a papa, prosil je o požehnání a líbal Věru, Natašu a Péfu. Kromě toho pozdravoval monsieur Schellinga, madame Schossovou a chůvu a prosil, aby za něho políbili drahou Soňu, kterou stále stejně miluje a stále na ni vzpomíná. Když to Soňa uslyšela, začervenala se, až jí do očí vhrkly slzy. Nebyla s to snést pohledy, které se k ní obrátily, vyběhla ven a úprkem utíkala do sálu, tam se zatočila, a když se jí sukně u šatů vzdula jako balon, usedla na zem, celá zardělá a usměvavá. Hraběnka plakala.

„Proč pláčete, maman?“ ptala se Věra, „Všechno, co píše, je k radosti, a ne k pláči.“

To bylo sice pravda, ale hrabě, hraběnka i Nataša – všichni se na ni vyčítavě podívali. Po kom to jen je! pomyslela si hraběnka.

Nikoluškův dopis byl čten nejméně stokrát a všichni, kdo byli uznáni za hodny jej slyšet, museli jít za hraběnkou, která jej nepouštěla z rukou. Přicházeli vychovatelé, chůvy, Mítěnka, někteří známí a hraběnka předčítala dopis pokaždé s novým požitekem a pokaždé jí odhalil na jejím Nikoluškovi nové ctnosti. Zdálo se jí zvláštní, neobyčejné a radostné, že její syn – ten syn, který sotva znatelně hýbal drobounkými údý v ní samé před dvaceti lety, pro něhož se tolik napřela s hrabětem, jenž ho rozmazloval, ten syn, který se naučil napřed říkat slovo „hruška“ a potom „bába“ – že tento syn nyní tam v cizí zemi, v cizím prostředí, jako statečný voják, sám, bez pomoci a rady, koná jakousi svou mužskou povinnost. Všechna odvěká světová zkušenost, dokazující, že chlapci od kolébky nepozorovaně dorůstají v muže, pro hraběnkou neexistovala. Dospívání jejího syna v muže bylo pro ni v každém svém okamžiku tak neobyčejné, jako by nebylo milionů a milionů lidí, kteří právě tak dospěli stejným způsobem. Tak jako před dvaceti lety nemohla uvěřit tomu, že by to malinké stvoření, žijící kdesi pod jejím srdcem, mohlo zakřičet, začít sát z prsu a mluvit, tak ani teď nemohla věřit, že by totéž stvoření mohlo být tím silným, statečným mužem, vzorem všech synů a lidí, jakým byl, soudíc podle dopisu, její syn.

Jaký má styl, jak pěkně umí popisovat! říkala si při čtení popisné části dopisu. A jakou má duši! O sobě nic... nic! Jen o jakémsi Děnisovovi, a sám je jistě nejstatečnější ze všech. Ani

o svých útrapách nic nepíše. Jaké má srdce! V tom ho tak poznávám! A jak si na všechny vzpomněl! Nezapomněl na nikoho. Já jsem vždycky, vždycky říkala, ještě když byl takovýhle, vždycky jsem říkala...

Přes týden celý dům připravoval, psal na nečisto a přepisoval na čisto dopisy Nikoluškovi; pod dohledem hraběnky a starostlivou péčí hraběte shromažďovaly se drobné potřeby a peníze na uniformu a výstroj novopečeného důstojníka. Anně Michajlovně, praktické ženě, podařilo se najít si protekci pro sebe a svého syna dokonce i ke korespondenci. Měla možnost posílat dopisy přes velkoknížete Konstantina Pavloviče, velícího gardě. Rostovovi byli přesvědčeni, že *ruská garda za hranicemi* je naprosto přesná adresa a že dojde-li dopis velkoknížeti, který velí gardě, není důvodu, proč by nedošel do Pavlogradského pluku, který je jistě nablízku; proto bylo rozhodnuto poslat dopisy i peníze prostřednictvím kurýra velkoknížete Borisovi a ten je měl doručit Nikoluškovi. Byly to dopisy od starého hraběte, od hraběnky, Pěti, od Věry, Nataši a Soni, dále šest tisíc na uniformu a ještě různé věci, které posílal synovi hrabě.

VII

Dvanáctého listopadu se Kutuzovova armáda, tábořící kolem Olomouce, připravovala na zítřejší přehlídku před dvěma panovníky – ruským a rakouským. Garda, která právě dorazila z Ruska, přenocovala patnáct verst od Olomouce a druhý den k desáté hodině vpochodovala na olomoucké pole přímo na přehlídku.

Ten den dostal Nikolaj Rostov lístek, v němž mu Boris oznamoval, že Izmajlovský pluk je přes noc ubytován patnáct verst před Olomoucí a že ho Boris očekává, aby mu odevzdal dopis a peníze. Peníze Rostov naléhavě potřeboval, zvláště nyní, kdy se vojska vyšlá z bojů rozložila u Olomouce a tábor byl zaplaven dobře zásobovanými markytány a rakouskými židy, kteří

vojákům nabízeli lákadla všeho druhu. U Pavlogradců střídala hostina hostinu, oslavovala se udělená vyznamenání a čile se jezdilo do Olomouce k Maďarce Karolíně, která si tam právě otevřela hostinec s dámskou obsluhou. Rostov nedávno oslavil povýšení na korneta, koupil si Děnisovova arabského koně Beduína a byl dlužen kamarádům a markytánům, kam se jen podíval. Když dostal Borisův lístek, rozjel se s jedním kamarádem do Olomouce, tam poobědval a vypil láhev vína a sám se potom vydal do tábora gardy, aby tam vyhledal svého přítele z dětství. Neměl ještě kdy si opatřit uniformu. Měl na sobě obnošenou kadetskou blůzu s vojáckým křížem, právě tak obnošené jezdecké kalhoty, podšité odřenu kůží, a důstojnickou šavli se střapcem; jel na donském koni, koupeném na pochodu od jednoho kozáka; zmáčknutou husarskou čapku si furiantsky posadil na stranu a z čela do týla. Cestou k táboru Izmajlovského pluku si představoval, jak ohromí Borise a všechny jeho druhy z gardy svým vzezřením ostříleného husarského válečníka.

Garda šla celý pochod jako na vycházce, vychloubala se svou čistotou a disciplínou. Denní pochody byly malé, torby se vezly na povozech a důstojníkům připravovaly rakouské úřady na každý den skvělé obědy. Pluky vstupovaly do měst a vycházely z nich s hudbou a po celý pochod (gardisté se tím pyšnili) šli na příkaz velkoknížete vojáci stejným krokem a důstojníci na svých místech pěšky. Boris šel a bydlil po celý pochod s Bergem, nyní již velitelem roty. Berg dostal rotu za pochodu, získal si pečlivým a přesným plněním rozkazů důvěru velitelů a velmi výhodně si uspořádal své hospodářské záležitosti; Boris se za pochodu seznámil s mnoha lidmi, kteří mu mohli být užiteční, a s pomocí Pierrova doporučujícího dopisu se seznámil s knížetem Andrejem Bolkonským, jehož prostřednictvím doufal získat místo ve štábu vrchního velitele. Berg s Borisem, čistě a pečlivě oblečení, odpočinutí po včerejším pochodu, seděli u kulatého stolu v čistém bytě, který jim byl přidělen, a hráli v šachy. Berg svíral mezi koleny zapálenou dýmku. Boris s vrozeným smyslem pro pořádek stavěl bílýma jemnýma rukama figurky do pyramidy, díval se do tváře svého partnera a čekal na jeho další tah; zřejmě přemýšlel o hře, tak jako ostatně vždy myslel jen na to, čím se právě zabýval.

„Tak co, jak se z toho dostanete?“ zeptal se.

„Vynasnažím se,“ odpovéděl Berg a dotkl se pěšce, ale zase ruku stáhl.

Vtom se otevřely dveře.

„Tady jsi, konečně!“ křičel Rostov. „A Berg je tu taky! Tak co, ty petyzanfan, alé kušé dormír!“¹⁾ opakoval halasně chůvi-na slova, jimž se kdysi s Borisem smávali.

„Božíčku, ty ses změnil!“ Boris mu vstal vstříc, neopomenuv přitom zachytit a postavit na místo padající figurky, a chystal se ho obejmout, ale Nikolaj se mu uhnul. Veden přirozeným pudem mládí, které se bojí vyšlapaných cest a napodobování jiných a chce vyjádřit své city nějak nově, po svém, jen ne tak, jak je vyjadřují – často s přetvářkou – dospělí, Nikolaj chtěl udělat při shledání s přítelem něco neobvyklého. Chtěl Borise buď štípnout, nebo ho plácnout po zádech, ale za nic na světě ne se s ním políbit, jako to dělají všichni. Boris naopak Rostova klidně a přátelsky objal a třikrát ho políbil.

Neviděli se půl roku. Protože byli ve věku, kdy mladí lidé dělají první kroky na cestě života, zpozorovali hned na sobě ohromné změny, zcela nové rysy, které jim vtiskla společnost, v níž každý z nich učinil první životní kroky. Od svého posledního setkání se oba velmi změnili a toužili co nejrychleji ukázat tomu druhému, jakou změnou prošli.

„Ach vy prokletí šviháci! Jako ze škatulky a svěží; jako byste se právě vrátili z procházky, to je něco jiného než my, umou-něnci z fronty!“ hlaholil Rostov jako stará vojna, s novými barytonovými odstíny v hlase, které Boris u něho neznal, a plácl se do svých jezdeckých kalhot, postříkaných blátem.

Hospodyně, Němka, nahlédla při jeho hlasitém projevu pootevřenými dveřmi dovnitř.

„Copak je, krasotinko?“ zeptal se a mrkl na ni.

„Co tak řveš? Vylekáš je,“ řekl Boris. „Nečekal jsem tě dnes,“ dodal. „Teprve včera jsem ti poslal lístek po jednom známém, Kutuzovovu pobočníku Bolkonském. Nemyslel jsem si, že ti to tak brzy doručí... Tak co? Už jsi prošel ohněm?“ zeptal se.

¹⁾ Dětičky, jděte si lehnout a spát.

Rostov místo odpovědi uhodil na vojácký kříž sv. Jiří, který mu visel mezi šňůrami na uniformě, ukázal obvázanou ruku a s úsměvem pohlédl na Berga.

„Jak vidíš,“ řekl.

„Tak vida, vida,“ usmíval se Boris. „Ale my máme taky za sebou skvělý pochod. Vždyť to jistě víš, carevič jel stále s naším plukem, takže jsme měli dokonalé pohodlí a všechny možné výhody! Ty recepce, obědy a plesy v Polsku – to se ani vyličit nedá! A carevič se choval ke všem našim důstojníkům velice milostivě.“

A oba přátelé si navzájem vyprávěli – jeden o svých husarských pitkách a o životě v poli, druhý o příjemnostech a výhodách služby pod velením vysoko postavených osobností a tak podobně.

„To se ví, garda!“ řekl Rostov. „Ale víš co, pošli pro víno.“

„Když to musí být,“ protáhl Boris.

Přistoupil k posteli, vyndal zpod čistých polštářků váček a poručil, aby přinesli víno.

„Abych nezapomněl, musím ti odevzdat peníze a dopis,“ připojil.

Rostov vzal dopis, peníze hodil na pohovku, opřel se oběma rukama o stůl a dal se do čtení. Přečetl několik řádků a zlostně pohlédl na Berga. Když se setkal s jeho pohledem, zakryl si tvář dopisem.

„Ale peněz vám poslali pořádnou hromádku,“ poznamenal Berg, dívaje se na váček, tak těžký, že vyhloubil v pohovce dolík. „To my se protloukáme jen s platem, hrabě. Řeknu vám třeba, jak já...“

„Poslyšte, milý Bergu,“ přerušil ho Rostov. „Dostanete-li z domova dopis a setkáte-li se s nějakým svým přítelem, kterého se budete chtít na všechno vyptat, a já budu při tom, okamžitě zmizím, abych vám nepřekážel. Víte co, odejděte, prosím vás, někam, někam... k čertu!“ vykřikl, ale hned ho chytil za rameno, laskavě se mu podíval do obličeje, jako by chtěl zmírnit hrubost svých slov, a dodal: „Víte, nezlobte se, milý brachu, mluvím k vám upřímně, jako k našemu starému známému.“

„Ale prosím, hrabě, já to zcela chápu,“ řekl Berg zaškrceným, hrdelním hlasem a vstal.

„Jděte k sousedům, zvali vás,“ dodal Boris.

Berg si oblékl kabát, úzkostlivě čistý, bez jediné poskvrnky nebo smítka, načesal si před zrcadlem vlasy na spáncích nahoru, jako si je česal Alexander Pavlovič, přesvědčil se podle Rostovova pohledu, že jeho kabát nezůstal bez povšimnutí, a s příjemným úsměvem vyšel z pokoje.

„Ach, jsem já to ale zvíře!“ zvolal Rostov, když četl dopis.

„Co se stalo?“

„Tak nebo tak jsem prase, že jsem jim ani jednou nenapsal a tím jsem je vylekal! A jaké prase!“ opakoval a najednou zrudl. „No co, pošli Gavrilu pro víno! Vem to kozel, dáme si!“

Mezi rodinné dopisy byl vložen ještě doporučující dopis pro knížete Bagrationa, který na radu Anny Michajlovny opatřila prostřednictvím známých stará hraběnka a posílala jej synovi s prosbou, aby jej odevzdal na určenou adresu a využil ho.

„To je ale nesmysl! To je tak něco pro mne!“ řekl Rostov a hodil dopis na stůl.

„Proč jsi ho zahodil?“ zeptal se Boris.

„Je to nějaký doporučující dopis, co s ním?“

„Jak to, co s ním?“ rozhořčil se Boris, když zvedl dopis a přečetl si adresu. „Ten dopis se ti bude moc hodit.“

„Nic se mi nebude hodit, za pobočníka k nikomu nepůjdu.“

„A proč?“ zeptal se Boris.

„To je služba pro lokaje!“

„Vidím, že jsi pořád stejný snílek,“ zavrtěl hlavou Boris.

„A ty pořád stejný diplomat. Nu, ale o to nejde... Tak co ty?“ zeptal se Rostov.

„Vždyť vidíš. Zatím to jde dobře. Ale přiznám se, že bych si přál, a z duše, stát se pobočníkem a nezůstávat u pluku.“

„Proč?“

„Protože když už jednou děláš kariéru na vojně, musíš se snažit, aby to byla kariéra co možná skvělá.“

„Ach tak!“ kývl Rostov, ale očividně myslel na něco jiného.

Díval se upřeným, tázavým pohledem do očí svému příteli, jako by tam – a zřejmě marně – hledal odpověď na jakousi otázku.

Starý Gavrilu donesl víno.

„Nemám teď poslat pro Alfonse Karlyče?“ zeptal se Boris.

„On se s tebou napije, já nemohu.“

„Jen pošli, pošli! Jde to s ním, s tím Němčourem?“ řekl Rostov s pohrdavým úsměvem.

„Je to velmi, velmi dobrý, čestný a příjemný člověk,“ prohlásil Boris.

Rostov ještě jednou pronikavě pohlédl Borisovi do očí a vzdychl. Berg se vrátil a nad lahví vína se rozmluva mezi třemi důstojníky rozproudila živěji. Gardisté vyprávěli Rostovovi o svém pochodu a o tom, jak je v Rusku, v Polsku i v cizině oslavovali. Vykládali o tom, co řekl a učinil jejich velitel, velkokníže, a celé zkazky o jeho dobrotě a prchlivosti. Berg jako obvykle mlčel, dokud se rozhovor netýkal přímo jeho osoby, ale když došlo na vyprávění o prchlivosti velkoknížete, s rozkoší vyprávěl, jak měl v Haliči příležitost s ním hovořit, když velkokníže objížděl pluky a zlobil se pro nedodržování vzdáleností mezi jednotkami. S příjemným úsměvem na tváři vykládal, jak velkokníže, velice rozhněvaný, přijel k němu, vykřikl „Arnauti!“ (slůvka Arnauti užíval carevič s oblibou ve chvílích hněvu) a žádal, aby zavolali velitele roty.

„Věřte mi, hrabě, že jsem se ani trochu nelekl, protože jsem věděl, že jsem v právu. Víte, hrabě, nechci se chválit, ale mohu říci, že plukovní rozkazy znám nazpaměť a vojenský řád ovládám jako Otčenáš. Proto se v mé rotě nikdy nic nemůže stát, hrabě. V té věci mám čisté svědomí. Hlásím se mu. (Berg povstal a předvedl, jak se s rukou u štítku čapky hlásil. Bylo skutečně těžko představit si ve tváři více uctivosti a samolibosti.) A on se do mne pustil a dával mi do těla, jak se říká! Bylo to ne na život, ale na smrt, jak se říká; a pořád ‚Arnauti‘ a ‚darebáci‘ a ‚na Sibiř‘,“ říkal Berg, významně se usmívaje. „Já vím, že mám čisté svědomí, a proto mlčím, nemám pravdu, hrabě? ‚Jsi snad němý, nebo co?‘ zařval. Já pořád mlčím. A co byste řekl, hrabě? Druhý den to nebylo ani v rozkaze; tomu se říká neztratit duchapřítomnost! Tak je to, hrabě,“ skončil Berg, zatáhl z dýmky a jal se pouštět kolečka.

„Ano, to je povedené,“ řekl s úsměvem Rostov.

Ale Boris si všiml, že se chystá tropit si z Berga legraci, a obratně odvedl řeč jinam. Požádal Nikolaje, aby vyprávěl, jak a kde byl zraněn. To bylo Rostovovi vhod; začal vyprávět a čím dál víc se přitom rozohňoval. Vykládal o svých zážitcích v bitvě u Schöngrabernu tak, jak obvykle o bitvách vyprávějí účastníci, totiž tak, jak by chtěli, aby se byly odehrály, tak, jak to slýchali od jiných vyprávěčů, tak, jak se to vyprávělo krásněji,

ale zdaleka ne tak, jak to skutečně bylo. Rostov byl pravdomluvný hoch a za nic na světě by nebyl záměrně řekl lež. Začal s úmyslem vylíčit vše přesně tak, jak se to událo, avšak nepozorovaně, proti své vůli a bez své viny se dostal na pole nepravdy. Kdyby byl těmto posluchačům, kteří stejně jako on slyšeli už na tisíc takových vyprávění o útoku, kteří si utvořili dosti určitou představu o tom, co to útok je, a očekávali přesně takové vyprávění – kdyby jim byl vyprávěl pravdu, buď by mu nevěřili, nebo – a to by bylo ještě horší – pomysleli by si, že si to Rostov sám zavinil, když se mu nepříhodilo to, co se obvykle přihází vyprávěčům o jezdeckých útocích. Nemohl jim přece prostě vyprávět, že všichni jeli cvalem, on spadl z koně, vykloubil si ruku a utíkal, co mu nohy stačily, do lesa, aby unikl Francouzům. Kromě toho, aby vyprávěl vše tak, jak to bylo, musel by se velmi přemáhat, aby vyprávěl opravdu jen to, co bylo. Vyprávět pravdu je velmi těžké a mladí lidé jsou toho zřídkakdy schopni. Očekávali vyprávění o tom, jak mu kulky svištěly kolem uší, jak byl rozpálený tak, že nevěděl, čím je, jak se řtil na hnědákovi proti čtverhranu pěchoty, jak se do něj prosekala a rubal napravo nalevo; jak jeho šavle okusila masa a on padal vyčerpáním, a tak podobně. A on jim to všechno vypravoval.

Uprostřed vyprávění, právě když říkal: „Nedovedeš si představit ten zvláštní pocit zběsilosti při útoku!“, vešel do pokoje kníže Andrej Bolkonskij, jež Boris očekával. Kníže Andrej, který rád bral pod ochranu mladé muže, polichocen, když se k němu obraceli se žádostí o přímluvu, a příznivě nakloněn Borisovi, jenž se mu den předtím dovedl zalíbit, chtěl splnit jeho přání. Vyslán k careviči s listinami od Kutuzova, zastavil se u Borise doufaje, že ho zastihne samotného. Když vešel a spatřil frontového husara vyprávějícího válečná dobrodružství (ten to druh lidí vysloveně nesnášel), usmál se laskavě na Borise, s přimhouřenýma očima se zamračil na Rostova, zlehka se uklonil a unaveně a líně se usadil na pohovce. Bylo mu nepříjemné, že se dostal do špatné společnosti. Rostov to pochopil a začerveněl se. Ale bylo mu to lhostejné; pro něj to byl cizí člověk. Když však pohlédl na Borise, viděl, že se za řadového husara tak trochu stydí. Přes nepříjemný, posměšný tón knížete Andreje a přes obecné pohrdání, které měl jako voják bojující

v poli ke všem těm štábním pobočnickům, k nimž očividně patřil i příchozí, pocítil Rostov náhle rozpaky, zruhl a odmlčel se. Boris se zeptal, co je nového ve štábu a co je – není-li to neskomrná otázka – slyšet o našich záměrech.

„Nejspíš se půjde kupředu,“ odpověděl Bolkonskij, jako by nechtěl před cizími lidmi říci více.

Berg využil příležitosti a zeptal se s kromobyčejnou uctivostí, bude-li se teď, jak se proslýchá, vydávat velitelům rot v poli dvojnásobné píčovně. Na to odpověděl kníže Andrej s úsměvem, že o tak závažných státních opatřeních nemůže vědět, a Berg se radostně rozesmál.

„O vaší záležitosti,“ obrátil se kníže Andrej opět k Borisovi, „si pohovoříme později,“ a ohlédl se na Rostova. „Přijďte po přehlídce za mnou, uděláme všechno, co bude v naší moci.“

Rozhlédl se po pokoji a oslovil Rostova, neuznav za vhodné povšimnout si jeho dětských, nepřekonatelných rozpaků, přecházejících v roztrpčení.

„Vy jste, tuším, vykládal o bitvě u Schöngrabernu? Byl jste tam?“ zeptal se.

„Byl,“ řekl Rostov zlostně, jako by tím chtěl pobočníka urazit.

Bolkonskij si nyní všiml husarova duševního stavu a shledal jej zábavným. Usmál se s lehkým pohrdáním.

„Ach ano, o té se teď hodně vypráví.“

„Ba, vypráví!“ řekl Rostov zvýšeným hlasem a pohlížel střídavě z Borise na Bolkonského očima, do nichž najednou prosakovala zuřivost. „Ano, vypráví se o ní hodně, ale naše vyprávění je vyprávění lidí, kteří byli v nepřátelském ohni, naše vyprávění má váhu, to není jako vyprávění nějakých mladíčků ze štábu, kteří dostávají vyznamenání za nic.“

„K nimž se domníváte, že patřím!“ poznamenal kníže Andrej klidně a neobyčejně přívětivě se usmál.

V Rostovově duši se v té chvíli prolínaly dva divné pocity – zlost a úcta ke klidu toho druhého.

„Nemluvím o vás,“ řekl, „neznám vás a přiznám se, že o to ani nestojím. Mluvím o lidech ze štábu vůbec.“

„Něco vám řeknu,“ přerušil ho kníže Andrej s klidným sebeovládáním v hlase. „Vy mě chcete urazit a jsem ochoten s vámi souhlasit, že je to velmi snadné, nemáte-li dosti úcty sám k so-

bě. Ale uznejte, že čas ani místo se k tomu ani dost málo nehodí. Co nevidět na nás na všechny čeká velký, mnohem vážnější souboj a kromě toho Drubeckoj, který říká, že je vaším starým přítelem, jistě nemůže za to, že můj obličej neměl to štěstí se vám zalíbit. Ostatně,“ řekl a vstal, „znáte mé jméno a víte, kde mě najdete. Ale nezapomeňte,“ dodal, „že nepovažuji sebe ani vás za uraženého a jako člověk starší než vy vám radím ponechat tu věc bez následků. Tak v pátek po přehlídce vás čekám, Drubeckoj. Na shledanou,“ skončil, uklonil se oběma a odešel.

Rostova napadlo, co měl odpovědět, teprve po jeho odchodu. A to, že mu odpověď zůstal dlužen, ho ještě víc rozzlobilo. Poručil, aby mu přivedli koně, suše se rozloučil s Borisem a jel domů. Má jet zítra do hlavního stanu a vyzvat toho afektovaného pobočníka na souboj, nebo to má opravdu nechat být? Tato otázka ho trápila celou cestu. Hned si se zlobou představoval, jaká by to byla rozkoš, vidět, jak se ten malý, slabý a hrdý človíček chvěje před jeho pistolí, hned zase s údivem cítil, že ze všech lidí, které zná, by si nikoho tolik nepřál mít za přítele jako toho nenáviděného pobočníka.

VIII

Nazítí po setkání Borise s Rostovem se konala přehlídka rakouských a ruských vojsk, která, ještě svěží, přibyla z Ruska, i těch, která se vrátila z pochodu pod Kutuzovem. Tutto spojeneckou osmdesátitisícovou armádu přehlíželi oba panovníci, ruský s carevičem, následníkem trůnu, a rakouský s arcivévodou.

Od časného rána se začala shromažďovat švihácky nastrojená a čistounká vojska a řadila se na prostranství před pevností. Tu se kmitaly tisíce nohou a bodáků s vlajíci prapory, zastavovaly se na povel důstojníků, zatáčely, obcházely stejné útvary pěchoty, jenže v jiných uniformách, a stavěly se do řad v pravidelných rozestupech; tam se rozléhal stejnoměrný dusot a řin-

čení vyparáděného jezdeckta v tmavomodrých, červených a zelených uniformách pošitých šňůrami, v čele s hudbou v bohatých stejnokrojích, na vraných, plavých a šedých koních; mezi pěchotou a jezdecktvem se prodíralo dělostřelectvo a rozestavovalo se na určených místech, provázeno měděným zvukem vycíděných, lesknoucích se děl, drkotajících na lafetách, a charakteristickou vůní doutníků. Nejen generálové v plné parádě, s tlustými i tenkými těly do krajnosti sešněrovanými a s krky upjatými v límcích, že jim až rudly, se šerpami a se všemi řády, nejen napomádovaní a vyfintění důstojníci, ale i každý voják – s odpočinutou, vymydlenou a oholenou tváří a s výstrojí dosahující nejvyššího možného lesku, ba i každý kuň, tak vyhřebelcovaný, že mu srst svítila jak aksamit a navlhčená hříva ležela vlásek vedle vlásku – všichni cítili, že se odehrává cosi vážného, významného a slavnostního. Každý generál i každý voják si uvědomoval svou nicotnost, to, že je jen zrnkem písku v tom lidském moři, ale zároveň pociťoval i svou sílu z vědomí, že je součástí toho ohromného celku.

Od časného rána začal shon a horlivé přípravy a opatření a v deset hodin bylo všechno v náležitém pořádku. Na ohromném prostranství stanuly řady. Celá armáda byla seřazena ve třech sledech. Vpředu stálo jezdeckto, za ním dělostřelectvo a vzadu pěchota.

Mezi jednotlivými řadami vojsk byly široké uličky. Tři části této armády se od sebe výrazně lišily: bojová Kutuzovova (v níž vpředu na pravém křídle stáli Pavlogradci), řadové a gardové pluky, přibylé z Ruska, a rakouské vojsko. Avšak všichni stáli v jednom proudu, ve stejné sestavě a pod jedním velením.

Jako když vítr zaševlil v listí, rozlehl se vzrušený šepot: „Už jedou! Jedou!“ Zazněly polekané hlasy a všemi vojsky proběhla vlna posledních příprav.

Před Olomoucí se vynořila skupina jezdců. A v téže chvíli, ačkoli byl bezvětrný den, zadul nad armádou lehký vánek a téměř neznatelně zakolébal korouhvičkami na píkách a rozvinutými prapory, jež zapleskaly o žerdě. Vypadalo to, jako by sama armáda dávala tím lehkým zachvěním najevo svou radost nad příjezdem panovníků. Ozval se povel: „Pozor!“ Potom, jako kohouti za svítání, opakovaly hlasy na všech stranách totéž. A pak vše ztichlo.

V naprostém tichu bylo slyšet jen dusot koní. Byla to svita císařů. Když panovníci dojeli ke křídlu, rozhlaholily se trubky prvního jezdeckého pluku, hrající generálský pochod. Zdálo se, jako by to ani nehráli trubači, nýbrž jako by to sama armáda vydávala ze sebe ty zvuky z radosti nad přítomností panovníků. Nad těmito tóny zřetelně zazněl osamělý hlas, mladý, laskavý hlas cara Alexandra. Pozdravil jezdce a první pluk jednohlasně křikl „Hurrá!“ tak hromově, dlouze a radostně, že se všichni vojáci podivili početnosti a síle davu, který sami tvořili.

Rostov stál v prvních řadách Kutuzovovy armády, u níž se car zastavil nejdřív, a prožíval podobný pocit jako každý člověk této armády – pocit sebezapomnění, hrdého vědomí síly a vášňivé oddanosti tomu, kdo toto nadšení vzbudil.

Cítil, že stačí jediné slovo tohoto člověka, a celé to množství (i on, jeho součást – nepatrné zrnko písku) projde ohněm a vodou, dopustí se zločinů, půjde vstříc smrti i největšímu hrdinství, a proto se nemohl nechvět a neskomírat při pomýšlení, jak je to slovo blízko.

„Hurrá! Hurrá! Hurrá!“ burácelo na všech stranách a jeden pluk za druhým vítal panovníka generálským pochodem: hurrá! A generálský pochod a znovu hurrá! a hurrá!, jež sílilo, mohutnělo a slévalo se v ohlušující rachot.

Dokud k němu panovník nedojel, vypadal každý pluk ve svém mlčení a strnulosti jako tělo bez života; ale sotva se k němu přiblížil, pluk ožil, zahřměl a připojil se k řevu zástupů, jimiž panovník už projel. Uprostřed strašného, ohlušujícího hřmotu těch hlasů se před nehybnými zástupy vojska, jež jako by zkameněly ve svých čtyřúhelnících, nedbale, ale symetricky, a zejména naprosto nenuceně pohybovaly stovky jezdců z družiny a před nimi dva lidé – císařové. Dychtivý, ale ukázněný zájem celé té lidské masy se upínal jen k nim.

Hezký mladý car Alexander v uniformě jezdecké gardy, s třírohým kloboukem nasazeným do čela, upoutával svou příjemnou tvář a jasným, mírným hlasem všechnu pozornost na sebe.

Rostov stál poblíž trubačů a už z dálky ho poznal svým pronikavým zrakem a sledoval, jak se blíží. Když byl car asi dvacet kroků od něho a Nikolaj si důkladně, do nejmenších podrobností prohlédl jeho krásný mladý a šťastný obličej, zaplavil ho pocit něhy a nadšení, jaký ještě nikdy nezažil. Všech-

no – každý rys, každý pohyb – mu připadalo na panovníkovi nádherné.

Když stanuli proti Pavlogradskému pluku, řekl car cosi francouzsky rakouskému císaři a usmál se.

Při pohledu na ten úsměv se Rostov bezděky sám začal usmívat a pocítil ještě silnější nával lásky k svému panovníkovi. Toužil dát nějak tuto svou lásku najevo. Věděl, že to není možné, a chtělo se mu plakat. Panovník si zavolal velitele pluku a řekl mu pár slov.

Můj bože, co by se se mnou stalo, kdyby mne tenhle panovník oslovil! mysl si Rostov. Umřel bych štěstím.

Car se obrátil k důstojníkům:

„Vám všem, pánové (Rostovovi připadalo každé slovo jako hlas z nebe), z celého srdce děkuji.“

Jak by byl Rostov šťastný, kdyby teď mohl za svého panovníka umřít!

„Zasloužili jste si řády sv. Jiří a budete jich hodni!“

Moci umřít, umřít za něho! mysl si Rostov.

Panovník řekl ještě něco, čemu Rostov nerozuměl, a vojáci vypjali hrud a povolali „Hurrá!“

Rostov se naklonil nad sedlo a křičel také z plných plic, toužil si tím křikem nějak ublížit, jen aby plně vyjádřil své nadšení.

Panovník postál několik vteřin, jakoby nerozhodně, proti husarům.

Jak může být panovník nerozhodný! podivil se Rostov, ale hned se mu i ta nerozhodnost zdála vznešenou a zbožňování-hodnou jako všechno, co panovník dělal.

Carova nerozhodnost trvala jen okamžik. Jeho noha v botě s dlouhou úzkou špicí, jaké se tehdy nosily, se dotkla slabin hnědé polokrevné anglické klisny, na níž seděl; jeho ruka v bílé rukavici přitáhla uzdu a on vyrazil kupředu, doprovázen rozko-míhaným mořem pobočníků. Odjížděl dál a dál, zastavoval se u jiných pluků, až z něho nakonec Rostov viděl jen bílý chochol, vykukující nad družinou, která oba císaře obklopovala.

V průvodu zahlédl Rostov i Bolkonského, líně a nedbale sedícího na koni. Vzpomněl si na včerejší neshodu a na mysl mu vytanula otázka, má-li nebo nemá vyzvat ho na souboj. Ovšemže ne, řekl si nyní... Je vůbec škoda na to myslet – v takovou chvíli jako teď. Co znamenají všechny naše neshody a urážky

ve chvíli takové lásky, nadšení a sebeobětování?! Mám teď všechny rád a všem odpouštím, říkal si v duchu.

Když panovník objel téměř všechny pluky, začala před ním vojska pochodovat slavnostním krokem a Rostov jel na svém novém koni Beduínovi, koupeném od Děnisova, na zádi své eskadrony – to jest sám a panovníkovi zcela na očích.

Než dojel až k němu, vsadil Beduínovi dvakrát ostruhy, a protože byl výtečný jezdec, šťastně ho přiměl k onomu bujněmu cvalu, v jakém rozohněný Beduín rád chodil. Kůň na sobě též cítil panovníkův pohled a skvěle projel kolem něho, se zpěněnou tlamou přitisknutou k hrudi a se zvednutým ohonem, a přitom ladně a vysoko vyhazoval a střídal nohy, jako by letěl ve vzduchu, nedotýkaje se země.

Sám Rostov ohnul nohy dozadu, vtáhl břicho s pocitem, že je s koněm z jednoho kusu, a se soustředěným, ale blaženým obličejem se mihl kolem panovníka jako čert, jak říkal Děnisov.

„Junáci Pavlogradci!“ poznamenal car.

Můj bože, jak bych byl šťasten, kdyby mi teď nařídil, abych se vrhl do ohně! pomyslel si Rostov.

Když přehlídka skončila, shlukli se postupně nově přibylí i kutuzovští důstojníci do skupin a rozhovořili se o vyznamenaných, o Rakušanech a jejich uniformách, o jejich frontě, o Bonapartovi a o tom, jak mu teď bude horko, zvláště když ještě dorazí Essenův armádní sbor a když se Prusko přidá na naši stranu.

Ale nejvíce mluvili ve všech skupinách o caru Alexandrovi, opakovali každé jeho slovo a pohyb a znovu a znovu upadali v nadšení.

Všichni toužili po jediném: vytrhnout pod panovníkovým vrchním velením proti nepříteli. Pod velením samého panovníka nebylo možno nezvítězit, ať byl protivníkem kdokoli, tak soudili po přehlídce Rostov a většina důstojníků.

Po přehlídce byli všichni přesvědčení o vítězství víc než po dvou vyhraných bitvách.

IX

Nazítří po přehlídce si Boris oblékl svou nejlepší uniformu, vyslechl od přítele Berga přání úspěchu na cestu a vydal se do Olomouce k Bolkonskému, aby využil jeho přízně a získal co nejlepší postavení, pokud možno postavení pobočnicka u nějaké významné osobnosti, jež se mu zdálo v armádě nejvábnější. „Rostovovi posílá otec desítky tisíc, tomu se to mluví, že nebude před nikým ohýbat hřbet a nepůjde k nikomu za lokaje. Ale já, já nemám nic kromě své hlavy, já musím udělat kariéru a nepromeškat ani jednu příležitost – všech musím využít.“

Knížete Andreje v Olomouci toho dne nezastihl. Ale pohled na Olomouc, kde byl hlavní stan a diplomatický sbor a kde žili oba císařové se svými družinami – dvořany a důvěrníky – jen ještě zvýšil jeho touhu patřit k tomuto hořenímu světu.

Nikoho tu neznal, a tak přesto, že měl na sobě šviháckou gardovou uniformu, všechny ty vysoké osobnosti, které se hemžily na ulicích v nádherných kočárech, dvořané a vojáci s péry, stuhami a řády stáli, jak se zdálo, tak nesrovnatelně výš než on, gardový důstojníček, že nejen nechtěli, ale ani nemohli vzít na vědomí jeho existenci. V Kutuzovově štábu, kde se ptal na Bolkonského, dívali se na něho všichni pobočníci, a dokonce i vojenští sluhové tak, jako by mu chtěli dát na srozuměnou, že takových důstojníků jako on se tu motá mnoho a že už jim lezou z krku. Avšak přesto, nebo spíš právě proto se druhý den, patnáctého, znovu po obědě vypravil do Olomouce, vstoupil znovu do domu, kde byl ubytován Kutuzov, a ptal se po Bolkonském. Kníže Andrej byl doma a Borise uvedli do velkého sálu, v němž se patrně dříve tančilo a teď tu stálo pět postelí a různorodý nábytek: stůl, židle a klavichord. Nejblíže dveřím seděl u stolu pobočník v perském županu a psal. Druhý, červený a tělnatý Něsvickij, ležel na posteli s rukama pod hlavou a čemusi se smál s důstojníkem, který si k němu přisedl. Třetí hrál

na klavichord vídeňský valčík a čtvrtý ležel na klavichordu a doprovázel ho zpěvem. Bolkonskij tu nebyl. Nikdo z těch pá-nů se při spatření Borise ani nehnul. Ten, který psal a na něhož se Boris obrátil, se mrzutě otočil a řekl mu, že Bolkonskij má službu, a potřebuje-li s ním nutně mluvit, aby šel do dveří na-levo, do přijímacího pokoje. Boris poděkoval a šel do přijíma-cího pokoje. Bylo tam asi deset lidí, důstojníci a generálové.

Ve chvíli, kdy Boris vešel, stál kníže Andrej s pohrdavě přimhouřenýma očima, s tím zvláštním výrazem unavené zdvo-řilosti, která jasně říká, že kdyby to nebylo mou povinností, ani minutu bych se s vámi nebavil, a poslouchal starého ruské-ho generála ověšeného řády, který mu cosi vysvětloval téměř na špičkách v pozoru, s temně rudou tváří, na níž se mu zračil podlézavý výraz vojensky podřízené osoby.

„Výborně, račte počkat,“ řekl kníže Andrej generálovi rusky s francouzským přízvukem, jehož používal, chtěl-li někomu dát najevo pohrdání, a když spatřil Borise, přestal si všímat generá-la (který za ním běhal a naléhavě prosil, aby ho to nechal dopo-vědět), s veselým úsměvem na Borise kývl a zamířil k němu.

V tom okamžiku Boris jasně pochopil něco, co dříve jen tušil – že totiž v armádě kromě subordinatione a disciplíny, stanovené vojenským řádem, kterou znali u pluku a kterou zachovával i on, existuje ještě jiná, mnohem významnější subordinatione, ta, která nutila tohoto sešněrovaného generála s brunátnou lící ucti-vě čekat, zatímco kapitán kníže Andrej považoval za příjemnější bavit se s praporčíkem Drubeckým. A Boris se pevněji než dříve rozhodl napříště postupovat nikoli podle subordinatione řádové, nýbrž podle té nepsané. Cítil nyní, že jen proto, že byl doporu-čen knížeti Andreji, stojí najednou výš než generál, který by ji-nak, v řádové službě, mohl jeho, gardového praporčíka, zničit. Kníže Andrej k němu přistoupil a vzal ho za ruku.

„Velice mě mrzí, že jste mě včera nezastihl. Celý den jsem se vláčel s Němci. Byli jsme s Weyhrotherem kontrolovat dispozi-ce. Když Němci dělají něco důkladně, nemá to konce!“

Boris se usmál, jako by chápal všeobecně známou věc, na niž kníže Andrej narážel. Ve skutečnosti však slyšel Weyhro-therovo jméno, a dokonce i slovo dispozice poprvé.

„Tak co, můj milý, stále ještě chcete být pobočníkem? Pře-mýšlel jsem o vás za tu dobu.“

„Ano,“ řekl Boris a bůhvíproč se začervenal, „chtěl jsem se obrátit se žádostí k vrchnímu veliteli; měl jsem pro něj doporučující dopis od knížete Kuragina; chtěl jsem se na něj obrátit jen proto, že se bojím,“ dodal jakoby na omluvu, „že garda nepůjde do boje.“

„Výborně! Výborně! Ještě si o všem pohovoříme,“ pravil kníže Andrej. „Dovolte jen, abych ohlásil tohoto pána, a jsem váš.“

Zatímco ho kníže Andrej šel ohlásit, prohlížel si brunátný generál, jenž zřejmě nesdílel jeho názor na výhody nepsané subordinace, drzého praporčíka, kvůli němuž se mu nepodařilo dokončit rozmluvu s pobočníkem, tak upřeně, že Borisovi bylo trapně. Odvrátil se a netrpělivě čekal, až se kníže Andrej vrátí z pracovny vrchního velitele.

„Tak jsem o vás přemýšlel, můj milý,“ řekl kníže Andrej, když přišli do velkého sálu s klavichordem. „K vrchnímu veliteli raději nechoďte, napovídá vám spoustu zdvořilůstek, pozve vás na oběd (to by nebylo pro službu podle té druhé subordinace zrovna špatné, pomyslel si Boris), ale tím to skončí; nás, pobočníků a ordonančních důstojníků, bude brzy celý prapor. Uděláme to jinak: mám dobrého přítele, je to generální pobočník, kníže Dolgorukov, skvělý člověk; vy to možná nevíte, ale věci se mají tak, že Kutuzov s celým svým štábem a my všichni jsme teď na vedlejší koleji; všechno je teď soustředěno kolem panovníka; pojďme tedy k Dolgorukovovi, stejně k němu potřebuji jít a už jsem mu o vás říkal; uvidíme, nenajde-li nějakou možnost vzít vás k sobě nebo vůbec tam někam blíž k slunci.“

Kníže Andrej pokaždé všecek ožil, když se mu naskytla příležitost ujmout se některého mladého muže a dopomáhat mu k úspěchu ve společnosti. Pod záminkou, že pomáhá někomu jinému – nikdy by nepřipustil, aby někdo pomáhal jemu – udržoval častý styk s vrstvou, která rozhodovala o úspěchu a jež ho přitahovala. Ochotně se Borise ujal a šel s ním ke knížeti Dolgorukovovi.

Bylo už pozdě večer, když vešli do olomouckého zámku, obývaného císaři a jejich družinami.

Téhož dne zasedala válečná rada, jíž se zúčastnili všichni členové Hofkriegsratu a oba panovníci. Na poradě bylo proti názoru starých – Kutuzova a knížete Schwarzenberga – rozhodnuto neprodleně vyrazit proti Bonapartovi a utkat se s ním

v rozhodující bitvě. Když kníže Andrej s Borisem přišli do paláce za knížetem Dolgorukovem, byla válečná rada právě u konce. Skončila vítězstvím mladých a všichni členové hlavního štábu jí byli ještě opojeni. Rady váhavců, kteří doporučovali ještě na cosi čekat a neútočit, byly tak jednomyslně zavrženy a jejich vývody vyvráceny tak nezvratnými důkazy o výhodách útoku, že to, o čem se na radě mluvilo – budoucí bitva a samozřejmě i vítězství – nezdálo se už budoucností, nýbrž minulostí. Všechny výhody byly na naší straně. Ohromné síly, zcela nepochybně větší než Napoleonovy, byly soustředěny v jednom místě; vojska byla povzbuzena přítomností císařů a dychtila po boji; strategický terén, na němž se mělo operovat, byl do nejmenších podrobností znám rakouskému generálu Weyhrotherovi, který velel vojskům (jakoby šťastnou náhodou byla rakouská vojska minulý rok na manévrech právě v těch místech, kde se nyní měla utkat s Francouzi); přílehlý terén byl do nejmenších podrobností znám a zmapován a Bonaparte, očividně oslaben, nic nepodnikal.

Dolgorukov, jeden z nejvášnivějších stoupenců útoku, vrátil se právě z porady, unavený, zemdlený, ale radostně vzrušený a hrdý na vítězství. Kníže Andrej mu představil svého chráněnce, ale kníže Dolgorukov mu jen zdvořile a pevně stiskl ruku, aniž na něho promluvil, neboť se zřejmě nemohl přemoci, aby nedal průchod svým myšlenkám, které na něho v té chvíli doléhaly. Obrátil se ke knížeti Andreji.

„Ach příteli, to byla bitva! Jen dej bůh, aby ta, která bude následovat po ní, skončila stejným vítězstvím! Ale musím, můj milý,“ mluvil nesouvisle a živě, „uznat, že jsem Rakušanům, a zejména Weyhrotherovi, křivdil. Ta přesnost, ta důkladnost, ta znalost terénu, to předvídání všech možností, všech podmínek a všech sebemenších detailů! Ne, můj milý, výhodnější podmínky, než jaké máme teď, by si člověk nevymyslel ani s největší námahou. Spojení rakouské přesnosti s ruskou statečností – co můžete chtít víc?“

„Tak o útoku je tedy definitivně rozhodnuto?“ zeptal se Bolkonskij.

„Víte, mám takový dojem, že Bonaparte je se svou latinou v koncích. Představte si, že panovník od něho dostal dopis.“ Dolgorukov se významně usmál.

„No ne! A co píše?“ zeptal se Bolkonskij.

„Co může psát? Všechno možné, páté přes deváté, jen aby získal čas. Říkám vám, že je v našich rukou. To je víc než jisté! Ale nejzábavnější na tom je,“ Dolgorukov se náhle dobromyslně rozesmál, „že nemohli přijít na to, jak mu adresovat odpověď. ‚Konzulovi‘ ne, rozhodně však ne ‚císaři‘, tak tedy spíše generálu Buonapartovi – aspoň podle mého mínění.“

„Ale mezi tím, neuznat ho císařem, a nazvat ho generálem Buonapartem, je přece rozdíl,“ poznamenal Bolkonskij.

„V tom to právě vězí,“ přerušil ho rychle Dolgorukov a zasmál se.

„Znáte Bilibina, je to velmi duchaplný člověk, ten navrhl, aby se dopis adresoval ‚uchvatiteli a nepříteli lidského rodu‘.“

Dolgorukov se vesele zachechtal.

„A víc nic?“ podotkl Bolkonskij.

„Nakonec však Bilibin přece jen vymyslel vhodný titul. Je to vtípný a moudrý člověk...“

„Jak tedy?“

„Hlavě francouzského státu, au chef du gouvernement français,“ vážně a spokojeně pravil Dolgorukov. „Dobré, není-liž pravda?“

„Dobré, ale moc se mu to líbit nebude,“ poznamenal Bolkonskij.

„Ó naopak, určitě ano! Můj bratr ho zná; nejednou u něj v Paříži obědval, u toho nynějšího císaře, a říkal mi, že nezná delikátnějšího a vychytralejšího diplomata; představte si spojení francouzské obratnosti s italským komediantstvím! Znáte anekdoty o něm a o hraběti Markovovi? Jediný hrabě Markov věděl, jak na něho. Znáte tu historku o kapesníku? Ta je nádherná!“

A hovorný Dolgorukov vyprávěl, obraceje se hned k Borisovi, hned ke knížeti Andreji, jak chtěl Bonaparte vyzkoušet našeho vyslance hraběte Markova. Upustil před ním naschvál kapesník, zůstal před ním stát a upřeně se na něj díval, očekáváje, že mu ho zvedne; ale Markov okamžitě upustil svůj kapesník vedle toho jeho a pak zvedl jen svůj a Bonapartův nechal ležet.

„Charmant,“ řekl Bolkonskij. „Ale hleďte, kníže, přišel jsem se u vás přimluvit za tohoto mladého muže. Co myslíte...?“

Avšak kníže Andrej nestačil dokončit větu, když do pokoje vešel pobočník a pozval knížete Dolgorukova k carovi.

„Ach, to je mrzuté!“ řekl Dolgorukov, spěšně vstal a potřásl knížeti Andreji i Borisovi rukama. „Víte, velmi rád udělám všechno, co je v mých silách, pro vás i pro tohoto milého mladého muže.“ Ještě jednou stiskl Borisovi ruku s výrazem dobromyslné, upřímné a roztomilé lehkomyšlnosti. „Ale jak vidíte... příště.“

Boris cítil, jak blízko je v této chvíli nejvyšší moci, a tato myšlenka ho vzrušovala. Uvědomoval si, že se zde téměř dotýká oněch pák, které řídí všechny ty obrovské pohyby mas, jejichž malinkou, ubohou a nicotnou součástí je i on ve svém pluku. Vyšli na chodbu hned za knížetem Dolgorukovem a potkali muže menší postavy (vycházel z těchž dveří carova pokoje, do nichž vešel Dolgorukov), v civilních šatech, s inteligentní tváří a výrazným rysem vysunuté čelisti, jež ho však nehyzdila, nýbrž naopak dodávala jeho výrazu zvláštní živosti a zchytralosti. Tento nevelký človíček přikývl Dolgorukovovi jako starému známému a pronikavým, chladným pohledem se zadíval na knížete Andreje, kráčeje přímo proti němu a patrně očekáváje, že se mu kníže Andrej ukloní nebo mu ustoupí z cesty. Kníže Andrej neudělal to ani ono; jeho tvář dostala zlostný výraz, načež se mladý muž odvrátil a obešel jej po kraji chodby.

„Kdo to byl?“ zeptal se Boris.

„Jeden z velmi vynikajících, ale mně velmi protivných lidí. Byl to ministr zahraničních věcí, kníže Adam Czartoryski.“

„Tito lidé,“ řekl Bolkonskij, když vycházeli z paláce, a nemohl potlačit povzdech, „tito lidé rozhodují o osudu národů.“

Druhý den se vojska dala na pochod a Boris se až do bitvy u Slavkova nedostal k tomu, aby navštívil Bolkonského nebo Dolgorukova, a zůstal ještě nějaký čas v Izmajlovském pluku.

X

Na úsvitě šestnáctého Děnisovova eskadrona, v níž sloužil Rostov a jež patřila ke skupině knížete Bagrationa, vyrazila z ubytování do „práce“, jak se říkalo; pochodovala za jinými proudy a po necelé verstě byla zastavena na silnici. Rostov viděl, jak kolem něj jdou dopředu kozáci, první a druhá husarská eskadrona, prapory pěchoty s dělostřelectvem, jak kolem jedou generálové Bagration a Dolgorukov s pobočníky. Všechen jeho strach, jež stejně jako minule pocítoval před bitvou, všechen niterný zápas, s jehož pomocí tento strach překonával, všechny jeho sny o tom, jak se husarsky vyznamená v boji, byly zbytečné. Jejich eskadrona byla totiž ponechána v záloze a Nikolaj Rostov strávil tento den nudně a tesklivě. K deváté hodině ráno uslyšel před sebou palbu a volání „hurá!“, viděl odvážet zpátky raněné (nebylo jich mnoho), a konečně viděl, jak uprostřed kozácké setniny vedou celý oddíl francouzských jezdců. Bylo zřejmě po boji a boj, ač nevelký, skončil šťastně. Vracející se vojáci a důstojníci mluvili o skvělém vítězství, o dobytí města Vyškova a o tom, jak zajali celou eskadronu Francouzů. Den byl po nočním silném mrazíku jasný a slunečný a tento veselý, oslnivý jas podzimního dne ladil se zprávou o dobytém vítězství, kterou dotvrzovalo nejen vyprávění účastníků, nýbrž i radostné výrazy na tvářích vojáků, důstojníků, generálů a pobočníků, projíždějících sem tam kolem Rostova. O to bolestněji však se svíralo srdce Nikolajovi, který zbytečně zakoušel všechen ten strach před bitvou a pak promarnil ten veselý den v nečinnosti.

„Rostove, pojď sem, napijeme se!“ zavolal na něj Děnisov a usadil se na kraji cesty s jídlem a s čtorem.

Důstojníci se shlukli do kroužku kolem jeho kufříčku se zásobami a s pitím, pojídali a rozprávěli.

„Tamhle mají ještě jednoho!“ zvolal jeden důstojník a ukázal na zajatého francouzského dragouna, kterého vedli pěšky dva

kozáci. Jeden z nich vedl za uzdu jeho urostlého a krásného francouzského koně.

„Prodej toho koně!“ vykřikl Děnisov na kozáka.

„Jak ráčíš, Vaše Blahorodí...“

Důstojníci vstali a obklopili kozáky se zajatým Francouzem. Francouzský dragoun byl mladý chlapec, Alसान, a mluvil francouzsky s německým přízvukem. Vzrušením sotva popadal dech, obličej měl červený, a když uslyšel francouzštinu, dal se s důstojníky překotně do řeči, obraceje se hned k tomu, hned k onomu. Říkal, že by ho bývali nezajali, že za to nemůže, že ho zajali, že to zavinil le caporal, který ho poslal pro houně, přestože mu říkal, že už jsou tam Rusové. Za každým slovem dodával: „mais qu'on ne fasse pas de mal à mon petit cheval“ a hladil svého koně. Bylo vidět, že dobře nechápe, kde vlastně je. Hned se omlouval, že ho zajali, hned zase, jako by si představoval, že stojí před svými veliteli, ujišťoval o své vojenské poctivosti a horlivosti ve službě. Přinesl s sebou do našeho zadního voje ještě svěží atmosféru francouzského vojska, která nám byla tak cizí.

Kozáci chtěli za koně dva červonce a Rostov, který byl nyní, když dostal z domova peníze, z důstojníků nejbohatší, jej koupil.

„Jen neublížíte mému koníčkoví,“ řekl Alसान dobromyslně Rostovovi, když se kůň dostal do jeho rukou.

Rostov dragouna s úsměvem uklidnil a dal mu něco peněz.

„Alou, alou!“ řekl kozák a štouchl zajatce do ruky, aby šel dál.

„Car! Car!“ ozvalo se náhle mezi husary.

Všechno se překotně rozprchlo a Rostov spatřil vzadu na cestě několik blížících se jezdců s bílými chocholy na kloboucích. V okamžiku byli všichni na svých místech a čekali.

Rostov se nepamatoval, ba ani necítil, jak doběhl na své místo a vsedl na koně. Tatam byla jeho lítost, že se nezúčastní boje, tatam byla nálada všedního dne uprostřed lidí, s nimiž se pořád stýkal, v mžiku úplně přestal myslet na sebe: byl celý pohlcen štěstím z panovnickovy blízkosti. Pouhá tato blízkost mu vynahradila ztrátu dnešního dne. Byl šťastný jako milenec, který se dočkal vytoužené schůzky. Ačkoli se v seřazeném útvaru nesměl ohlédnout a také se neohlédl, vnímal vzrušeným citem, jak se přibližuje. Cítil to nejen ze zvuku koňských kopyt, jak se skupina jezdců blížila, cítil to také z toho, že čím blíže byla, tím jas-

nější, radostnější, tím slavnostnější a svátečnější bylo všechno kolem něj. Slunce se pohybovalo k Rostovovi stále blíž a blíž, šíříc na všechny strany paprsky mírného, vznešeného světla, teď už se Rostov cítí laskán těmito paprsky a slyší jeho hlas – ten laskavý, klidný, majestátní, a přitom tak prostý hlas. Jak to podle jeho představ ani jinak nebylo možné, nastalo naprosté ticho a v tom tichu zazněl panovníkův hlas.

„Les huzards de Pavlograd?“ řekl tázavě.

„Záloha, Vaše Veličenstvo!“ odpověděl jakýsi hlas, tak lidský po tom nadpozemském hlase, který pronesl slova „Pavlogradští husaři?“

Car dojel až k Rostovově řadě a zastavil se. Jeho tvář byla ještě krásnější než na přehlídce před třemi dny. Zářila takovou veselostí a mládím, tak nevinným mládím, jako by patřila čtrnáctiletému rozpustilému dítěti, přitom to však přece jen byla tvář vznešeného císaře. Jeho oči, náhodně klouzající po eskadroně, setkaly se s očima Rostovovými a ne déle než na dvě vteřiny na nich utkvěly. Pochopil nebo nepochopil, co se dělo v Rostovově duši (Rostovovi se zdálo, že pochopil všechno), těžko říci, ale dvě vteřiny se mu díval do obličeje svými blankytnými očima. (Linula se z nich měkká, mírná záře.) Potom najednou zvedl obočí, prudkým pohybem udeřil koně levou nohou a odklusal dopředu.

Mladý car nemohl odolat touze zúčastnit se bitvy a přes všechny námitky a přesvědčování lidí, kteří ho obklopovali, opustil ve dvanáct hodin třetí kolonu, s níž jel, a cválal k přednímu voji. Ještě než dojel k husarům, potkal několik pobočníků se zprávou o šťastném výsledku srážky.

Srážka, která záležela pouze v tom, že byla zajata eskadrona Francouzů, byla líčena jako skvělé vítězství nad nepřítelem, a proto car i celá armáda, zejména dokud se nerozptýlil střílný prach nad bojištěm, věřili, že Francouzi jsou poraženi a proti své vůli ustupují. Několik minut poté, kdy tudy projel car, byla korouhev Pavlogradců povolána kupředu. Přímo ve Vyškově, malém moravském městečku, spatřil Rostov panovníka ještě jednou. Na náměstí, na němž byla před carovým příjezdem dosti silná přestřelka, leželo několik mrtvých a raněných, které nestačili odklidit. Panovník, obklopen družinou vojáků i civilních osob, na plavé polokrevné anglické klisně, jiné než na pře-

hlídce, půvabným pohybem si přidržel u očí zlatý lornět, sehnul se a díval se na vojáka ležícího tváří k zemi, bez čáky, se zakrvácenou hlavou. Raněný voják byl tak špinavý, nevhledný a odporný, že Rostova urazilo, jak blízko je od panovníka. Viděl, jak se carova shrbená ramena zachvěla, jako by po nich přeběhl mráz, a jak jeho levá noha začala křečovitě bodat koně ostruhou do boku, ale kůň, patrně už na to zvyklý, se lhostejně ohlížel a nehýbal se z místa. Jeden pobočník seskočil z koně, vzal vojáka pod paži a jal se ho pokládat na přinesená nosítka. Voják zasténal.

„Opatrně, opatrně, copak to nejde opatrněji?“ řekl panovník, cítě patrně větší bolest než umírající voják, a odjel pryč.

Rostov viděl, jak se mu nahrnuly do očí slzy, a slyšel, jak odjížděje řekl Czartoryskému:

„Jak strašná věc je válka, jak strašná věc! Quelle terrible chose que la guerre!“

Předvojové jednotky se rozmístily u Vyškova, v dohledu nepřátelských předních stráží, které před námi po celý den ustupovaly při sebemenší přestřelce. Přednímu voji byl tlumočen panovníkův dík, slíbena vyznamenání a vojákům rozdána dvojitá dávka vodky. Ještě veseleji než minulý den praskaly táborové ohně a rozléhaly se písně vojáků. Děnisov té noci oslavoval povýšení na majora a Rostov, už dosti podnapilý, navrhl na konci hostiny přípitek na zdraví panovníka, „ale ne na zdraví Jeho Veličenstva, jak se říká na slavnostních hostinách,“ pravil, „nýbrž na zdraví panovníka, dobrého, zbožňovaného a velikého člověka; pijme na jeho zdraví a na jisté vítězství nad Francouzi!“

„Když jsme se rvali dřív,“ pokračoval, „a nic jsme Francouzům neslevili, jako třeba u Schöngrabernu, což teprve teď, když nás vede on? Všichni umřeme, za něho umřeme s radostí. Nemám pravdu, pánové? Možná že to neříkám, jak se patří, moc jsem pil, ale cítím to a vy také. Na zdraví Alexandra Prvního. Hurá!“

„Hurá!“ zaburácely rozohněné hlasy důstojníků.

I starý rytmistr Kirsten křičel zaníceně a neméně upřímně než dvacetiletý Rostov.

Když důstojníci dopili a rozbili své sklenice, nalil jim Kirsten jiné a jen v košili a jezdeckých kalhotách odešel se sklenicí v ruce k vojenským ohňům, v majestátní póze zvedl ruku k ne-

bi a stanul v záři ohně, který mu osvětloval dlouhé šedé vousy a bílou hrud', prosvítající z rozhalené košile.

„Hoši, na zdraví Jeho Veličenstva panovníka, na vítězství nad nepřítelem, hurá!“ provolal svým mohutným stařeckým husarským barytonem.

Husaři se shlukli do kupy a svorně odpovídali hlasitým křikem.

Pozdě v noci, když se všichni rozešli, poklepal Děnisov malou ručkou svému oblíbenci Rostovovi po rameni.

„Během tažení není do koho se zamilovat, tak se zamiloval do cara,“ řekl.

„Děnisove, s tímhle nežertuj,“ okřikl ho Rostov, „to je tak vznešený, tak překrásný cit, takový...“

„Věřím, věřím, kamaráde, sdílím ho a schvaluji ti to...“

„Ne, ty to nechápeš!“

A Rostov vstal a šel se toulat kolem ohňů a snít o tom, jaké by to bylo štěstí umřít, ne při záchraně jeho života (o tom se neodvažoval ani snít), ale prostě umřít před carovýmá očima. Byl opravdu zamilován do panovníka, do slávy ruských zbraní i do naděje na příští vítězství. A nebyl sám, kdo v těch památných dnech před bitvou u Slavkova zakoušel tento pocit: devět desetin mužů ruské armády bylo v té době zamilováno, byť i méně horoucně než on, do svého cara a do slávy ruských zbraní.

XI

Příští den se car ubytoval ve Vyškově. Několikrát byl k němu povolán jeho osobní lékař Villier. V hlavním stanu a v okolním vojsku se rozšířila zpráva, že je panovník churav. Dvořané říkali, že nic nejedl a v noci špatně spal. Ochuravěl z mocného dojmu, jaký v jeho citlivé duši vyvolal pohled na raněné a mrtvé.

Na úsvitě sedmnáctého listopadu přivedli do Vyškova od předních stráží eskortu s francouzským důstojníkem, který přijel s bílou vlajkou vyjednávat a žádal o rozmluvu s carem. Tím-

to důstojníkem byl Savary. Car právě usnul, a Savary byl proto nucen čekat. K polednímu byl vpuštěn k panovníkovi a hodinu poté odjel s knížetem Dolgorukovem k předním strážím francouzské armády.

Proslýchalo se, že Savary přijel s návrhem na schůzku cara Alexandra s Napoleonem. K radosti celé armády bylo osobní setkání odmítnuto a místo panovníka byl vyslán se Savarym na schůzku s Napoleonem kníže Dolgorukov, vítěz bitvy u Vyškova, bylo-li vyjednávání – proti všemu očekávání – podloženo skutečnou touhou po míru.

Večer se Dolgorukov vrátil, šel přímo k panovníkovi a dlouho s ním byl o samotě.

Osmnáctého a devatenáctého listopadu postoupila vojska ještě o dva denní pochody kupředu a nepřátelské přední hlídky po krátkých přestávkách ustupovaly. V poledne devatenáctého nastal v nejvyšších armádních sférách oživený pohyb a horlivý shon, který trval až do rána následujícího dne, dvacátého listopadu, kdy došlo k památné bitvě u Slavkova.

Dopoledne devatenáctého se pobíhání, vzrušené rozhovory, rozesílání pobočníků omezovaly jen na hlavní stan císařů; odpoledne téhož dne pronikl shon do Kutuzovova hlavního stanu a do štábů velitelů kolon. Večer se prostřednictvím pobočníků rozšířilo toto hnutí do všech konců a částí armády a v noci z devatenáctého na dvacátého se zvedl z táborů, zahučel hovorem, zavlnil se a jako mohutná stůčka plátna, rozvinutá do dálky devíti verst, roztáhl se osmdesátitisícový zástup spojeneckých vojsk.

Soustředěný pohyb, který začal po ránu v hlavním stanu císařů a dal popud ke všem dalším pohybům, podobal se prvnímu hnutí hlavního kola na velkých věžních hodinách. Pomalu se pohnulo jedno kolečko, pohnulo se druhé, třetí, začala se točit stále rychleji a rychleji všechna ostatní kolečka, hřídele a ozubená kola, rozehrály se hrací stroje, vyskočily figurky a ve stejnoměrném pohybu se šinuly i ručičky, ukazující výsledek pohybu.

Jako v hodinovém mechanismu, tak také ve vojenském stroji se začatý pohyb nedá zadržet, dokud nedojde ke svému konci, právě tak jako části a součásti, k nimž ještě nepronikl, zůstávají nezúčastněné a nehybné až do okamžiku, kdy dostanou k tomuto pohybu popud. Kolečka sviští na svých osách, zapadajíce do sebe zoubky, hřídele rychlostí jen hvízdají, ale sousední koleč-

ko je klidné a nehybné, jako by minilo strávit v této nečinnosti stovky let; vtom přijde okamžik, kdy je postrčí páka, a kolečko se podrobí pohybu, začne se otáčet, skřípe a včlení se do společného pohybu, jehož výsledek a smysl mu unikají.

Tak jako na hodinách je výsledkem složitého pohybu nesčíslných rozmanitých koleček a hřídelů jen pomalý a stejnoměrný pohyb ručičky ukazující čas, tak i výsledkem všech složitých lidských pohybů těch sto šedesáti tisíc Rusů a Francouzů – všech vášní, lítostí, ponížení, tužeb, utrpení, záchvatů hrdosti, strachu a nadšení těchto lidí – byla jen prohraná bitva u Slavkova, takzvaná bitva tří císařů, to jest pomalý pohyb světové ručičky na ciferníku dějin lidstva.

Kníže Andrej měl toho dne službu a ani na chvíli se nevzdálil od vrchního velitele.

K šesté hodině večer přijel Kutuzov do hlavního stanu císařů, chvíli se zdržel u cara a pak šel k vrchnímu dvornímu maršálkovi hraběti Tolstému.

Bolkonskij využil tohoto času a zastavil se u Dolgorukova, aby se vyptal na podrobnosti nastávajícího boje. Cítil, že Kutuzov je něčím rozmrzelý a nespokojený, že v hlavním stanu mluví tónem, jako by věděli něco, co druzí nevědí; a proto si chtěl promluvit s Dolgorukovem.

„Vítám vás, mon cher,“ pravil Dolgorukov, jenž seděl u čaje s Bilibinem. „Zítřa máme svátek. Co váš starý? Nemá náladu?“

„Že by neměl náladu, to se nedá říct, ale mám dojem, že by byl rád, kdyby ho vyslechli.“

„Ale vždyť ho poslouchali na válečné radě a budou ho poslouchat, kdykoli bude mluvit věcně; ale otálet a čekat na něco teď, kdy se Bonaparte bojí rozhodné bitvy jako čert kříže – to není možné.“

„Ach ano, vždyť vy jste ho viděl!“ řekl kníže Andrej. „Tak co Bonaparte? Jaký na vás udělal dojem?“

„Ano, viděl jsem ho a přesvědčil jsem se, že se ničeho na světě tolik nebojí jako rozhodné bitvy,“ opakoval Dolgorukov, zřejmě hrdý na tento obecný závěr, který vyvodil ze setkání s Napoleonem. „Kdyby se nebál bitvy, proč by tak trval na tom setkání, na tom vyjednávání, a hlavně, proč by ustupoval, když ústup tak odporuje celé jeho metodě vedení války? Věřte mi: bojí se, bojí se rozhodné bitvy, došlo na něho. To vám říkám.“

„Ale vypravujte, jak vypadá, co říkal?“ pobízel ho ještě kníže Andrej.

„Je to muž v šedém plášti a velmi by si přál, abych mu říkal Vaše Veličenstvo, ale k svému roztrpčení ode mne neuslyšel žádný titul. Takový je to člověk a víc nic,“ odušil Dolgorukov a s úsměvem se ohlédl na Bilibina.

„Ačkoliv si hluboce vážím starého Kutuzova,“ pokračoval, „byli bychom všichni bláhoví, kdybychom teď na něco čekali a dali mu příležitost ustoupit nebo nás nějak oklamat, když je už najisto v našich rukou. Ne, nesmíme zapomínat na Suvorova a jeho zásadu: nečekat na útok, nýbrž útočit. Věřte mi, že ve válce ukazuje energie mladých lidí často správnější cestu než veškerá zkušenost starých váhavců.“

„Ale jak vypadá jeho pozice, na niž útočíme? Byl jsem teď u předních stráží a není možné určit, kde vlastně stojí jeho hlavní síly,“ podotkl kníže Andrej.

Toužil načrtnout Dolgorukovovi plán útoku, který si sám sestavil.

„Ach, to je docela vedlejší,“ rychle ho přerušil Dolgorukov, vstal a roztáhl na stole mapy. „Počítáme se všemi možnostmi: stojí-li u Brna...“

A kníže Dolgorukov překotně a nesrozumitelně vylíčil plán bočního postupu Weyhrotherova.

Kníže Andrej se jal klást námitky a uváděl svůj plán, který mohl být stejně dobrý jako plán Weyhrotherův, jenže měl jednu chybu, že totiž Weyhrotherův plán byl už schválen. Sotva kníže Andrej začal dokazovat jeho nevýhody a přednosti plánu svého, přestal ho kníže Dolgorukov poslouchat a roztržitě se díval nikoli na mapu, nýbrž do jeho obličeje.

„Ostatně u Kutuzova bude teď válečná rada: můžete to tam všechno uvést,“ poznamenal.

„To také udělám,“ řekl kníže Andrej a odešel od mapy.

„Proč si to tak berete, pánové?“ ozval se Bilibin, který až do té chvíle s veselým úsměvem naslouchal jejich rozhovoru a nyní se patrně chystal pronést vtip. „Ať zítra dojde k vítězství nebo k porážce, sláva ruských zbraní je zajištěna. Kromě našeho Kutuzova nemáme ani jednoho ruského velitele kolon. Veliteli jsou pan generál Wimpfen, hrabě Langeron, kníže

Lichtenstein, kníže Hohenlohe a konečně Prš... Prš... a tak dále, jako všechna polská jména.“

„Mlčte, zlá hubo,“ řekl Dolgorukov. „To není pravda, máme teď dva Rusy – Miloradoviče a Dochturova – a byl by i třetí – hrabě Arakčejev – ale ten má slabé nervy.“

„Zdá se mi, že Michael Illarionovič už zatím vyšel ven,“ pravil kníže Andrej. „Přeji vám mnoho štěstí a úspěchů, pánové,“ dodal, stiskl Dolgorukovovi i Bilibinovi ruku a odešel.

Když se vraceli domů, nemohl se kníže Andrej zdržet, aby se nezeptal Kutuzova, mlčky sedícího vedle něj, co soudí o zítřejší bitvě.

Kutuzov zamračeně pohlédl na svého pobočníka a po chvíli mlčení pravil:

„Myslím, že bitvu prohrajeme, tak jsem to také řekl hraběti Tolstému a žádal jsem ho, aby to tlumočil carovi. A co si myslíš, že mi odpověděl? Drahý generále, já se starám o rýži a kotlety, vy si hleďte válečných záležitostí... Ano... To mi odpověděl!“

XII

Po deváté hodině večer přijel Weyhrother se svými plány do Kutuzovova bytu, kde se měla sejít válečná rada. Všichni velitelé kolon byli svoláni k vrchnímu veliteli a kromě knížete Bagrationa, jenž se omluvil, dostavili se všichni ve stanovenou hodinu.

Weyhrother, u něhož se soustřeďovaly veškeré přípravy k nastávající bitvě, byl se svou horečnou činností a spěchem úplným protikladem mrzutého a ospalého Kutuzova, který hrál úlohu předsedy a vedoucího válečné rady jen neochotně. Bylo vidět, že se Weyhrother cítí v čele pohybu, který se stal už nezadržitelným. Byl jako zapřažený kůň, který se rozběhl s vozem z kopce. Nevěděl, veze-li on vůz, nebo tlačí-li vůz jeho; řítil se však největší možnou rychlostí, nemáje kdy uvažovat o tom, k čemu ten pohyb povede. Za večer byl dvakrát osobně

až u nepřátelských předních stráží prohlédnout si nepřátelskou linii, dvakrát u císařů, ruského i rakouského, s hlášením a vysvětlováním, a ve své kanceláři, kde německy diktoval dispozi-
ci. Ke Kutuzovovi přijel teď celý uštvaný.

Byl patrně tak zabrán do svých myšlenek, že zapomínal dokonce i na povinnou úctu k vrchnímu veliteli: skákal mu do řeči, drmolil slova, nedíval se mu při řeči do očí, neodpovídal mu na jeho otázky; byl celý zablácený a vypadal žalostně, uštvaně a roztržitě, zároveň však sebevědomě a hrdě.

Kutuzov byl ubytován v nevelkém šlechtickém zámku u Slavkova. V prostorném saloně, který sloužil vrchnímu veliteli za pracovnu, zasedli k poradě sám Kutuzov, Weyhrother a ostatní členové válečné rady. Pili čaj. Čekali jen na knížete Bagrationa, aby přikročili k poradě. K osmé hodině přijel Bagrationův styčný důstojník se zprávou, že se kníže nemůže dostavit. Kníže Andrej to přišel vrchnímu veliteli oznámit a zůstal v sále, využívaje již dřívějšího Kutuzovova povolení, že se může zúčastnit zasedání.

„Jelikož kníže Bagration nepřijede, můžeme začít,“ řekl Weyhrother, kvapně vstal a přistoupil ke stolu, na němž byla rozložena veliká mapa brněnského okolí.

Kutuzov seděl ve voltairovském křesle v rozepjaté uniformě, z níž, jako by se byla osvobodila, překypěla na límec jeho tučná šíje, opuchlé stařecké ruce si položil souměrně na opěradla a podřimoval. Při zvuku Weyhrotherova hlasu s námahou otevřel jediné oko.

„Ano, ano, prosím, vždyť už je pozdě,“ řekl, přikývl, nechal hlavu klesnout a opět zavřel oči.

Zpočátku se členové rady domnívali, že se Kutuzov jen tváří, jako by spal, avšak zvuky, které začal vydávat nosem během čtení, dokazovaly, že vrchnímu veliteli šlo v té chvíli o něco mnohem důležitějšího, než je touha dát najevo pohrdání dispozicí nebo čímkoli jiným: šlo mu o ukojení nezbytné lidské potřeby – spánku. Skutečně spal. Weyhrother s posunkem člověka příliš zaměstnaného, aby mohl ztrácet třeba jen jedinou minutu času, na něho pohlédl, a když se přesvědčil, že spí, uchopil papír a hřmotným jednotvárným hlasem začal číst dispozici k nastávající bitvě. Přečetl i nadpis: „Dispozice k útoku na nepřátelské postavení za Kobylnicemi a Sokolnicemi, 20. listopadu roku 1805.“

Dispozice byla velmi složitá a těžko srozumitelná. Stálo v ní: „Vzhledem k tomu, že se nepřítel opírá levým křídlem o kopce porostlé lesy a jeho pravé křídlo se táhne podél Kobylnic a Sokolnic za tamními rybníky, zatímco naopak naše levé křídlo jeho pravé křídlo značně přesahuje, je pro nás výhodné zaútočit na toto pravé křídlo nepřítel, zvláště zmocníme-li se vesnic Sokolnice a Kobylnice, čímž zároveň vpadneme nepříteli do boku a budeme ho moci pronásledovat po rovině mezi Šlapanicemi a Tuřanským lesem, a přitom se vyhneme úžlabinám u Šlapanic a Bílovic, které kryjí nepřítel čelně. K tomuto účelu je nutno... První kolona vyrazí směrem... druhá kolona vyrazí směrem... třetí kolona vyrazí směrem... atd.“ četl Weyhrother. Generálové, jak se zdálo, poslouchali obtížnou dispozici bez zájmu. Vysoký světlolvasý generál Buxhöfden se opíral zády o stěnu, upřeně hleděl na hořící svíci a vypadal, jako by neposlouchal, ba jako by ani nechtěl, aby si někdo myslel, že poslouchá. Přímě proti Weyhrotherovi, sleduje ho rozzářenýma, široce otevřenýma očima, seděl ve vojenské póze – s rukama opřenýma o kolena a s lokty odtaženými od těla – červenolící Miloradovič se zakroucenými kníry a vytaženými rameny. Zarytě mlčel a díval se Weyhrotherovi do obličeje, odvraceje od něho oči jen ve chvílích, kdy se rakouský náčelník štábu odmlčel. Tu se Miloradovič vždy významně ohlédl na ostatní generály. Avšak z jeho pohledu se nedalo poznat, souhlasí-li nebo nesouhlasí-li s dispozicí, je-li s ní spokojen či nespokojen. Nejbližše Weyhrotherovi seděl hrabě Langeron a s jemným úsměvem, po celou dobu čtení utkvívajícím na jeho francouzské tváři jižního typu, pohlížel na své štíhlé prsty, jimiž za hrany otáčel zlatou tabatěrku s portrétem. Uprostřed jedné nekonečně dlouhé věty si přestal hrát s tabatěrkou, zvedl hlavu, s výrazem pohrdavé uctivosti v koutcích úst Weyhrothera přerušil a chtěl cosi poznamenat. Avšak rakouský generál nepřestal číst, jen se zlostně zamračil a zamával lokty, jako by říkal: potom, potom mi řeknete své názory, teď se račte dívat na mapu a poslouchat. Langeron zvedl udiveně oči ke stropu a ohlédl se na Miloradoviče, jako by hledal vysvětlení, ale setkav se s jeho významným, leč nic neříkajícím pohledem, smutně sklopil oči a jal se opět točit tabatěrkou. „Hodina zeměpisu,“ zamumlal jakoby pro sebe, ale dosti hlasitě, aby ho bylo slyšet.

Przybyszewski se s uctivě zdvořilým, ale důstojným výrazem nahnul k Weyhrotherovi a přiložil si dlaň k uchu, takže působil dojmem člověka cele zaujatého posloucháním. Maličký Dochturov seděl proti Weyhrotherovi s ustaraným, skromným vzezřením, a nakláněje se nad rozloženou mapou, svědomitě studoval dispozici a neznámý mu terén. Několikrát požádal Weyhrothera, aby opakoval slovo, jež přeslechl, nebo obtížná jména vesnic. Weyhrother vždy splnil jeho prosbu a Dochturov si vše zapsal.

Čtení trvalo přes hodinu, a když skončilo, Langeron opět zastavil pohyb tabatěrky, a neřívaje se na Weyhrothera ani na koho jiného, jal se mluvit o tom, jak těžké je splnit dispozici, která předpokládá, že je postavení nepřítele známo, natožpak když nám známo není – poněvadž nepřítel je v pohybu. Langeronovy námitky byly oprávněné, ale bylo jasné, že je říká hlavně proto, aby dal generálu Weyhrotherovi, který jim tak sebevědomě, jako malým školáčkům, četl svou dispozici, pocítit, že nemá co činit se samými hlupci, nýbrž s lidmi, kteří by i jemu mohli ve válečnictví dát lekci. Když ztichl monotónní Weyhrotherův hlas, otevřel Kutuzov oči jako mlynář, který se probudí, jakmile mlýnská kola přestanou klapat, vyslechl, co říká Langeron, a jako by chtěl říci „Vy stále ještě mluvíte o těch hloupostech!“, spěšně zase zavřel oči a hlava mu klesla ještě níž.

Langeron ve snaze co možná nejcitlivěji zasáhnout Weyhrothera v jeho autorské a vojenské samolibosti dokazoval, že Bonaparte může velmi snadno sám útočit, místo aby čekal na náš útok, a že v tom případě je celá dispozice k ničemu. Weyhrother odpovídal na všechny námitky sebejistou pohrdavou grimasou, kterou si patrně proti všem námitkám připravil již předem, nezávisle na tom, co mu kdo bude říkat.

„Kdyby na nás mohl útočit, už by to byl udělal,“ řekl.

„Vy tedy myslíte, že nemá dost sil?“ otázal se Langeron.

„Má-li čtyřicet tisíc vojska, je to moc,“ odvětil Weyhrother s úsměvem lékaře, jehož chce bába zaříkávačka poučovat, jak se má léčit.

„V tom případě se tedy řítí do záhuby, čeká-li na náš útok,“ poznamenal Langeron s jemným ironickým úsměvem a ohlédl se zase na nejbližší sedícího Miloradoviče, jako by u něho hledal souhlas. Ale Miloradovič v té chvíli očividně nejméně ze všeho myslel na to, oč se přeli oba generálové.

„Na mou věru,“ řekl, „zítra se to všechno ukáže na bojišti.“

Weyhrother se ušklíbl opět stejným způsobem a ta grimasa říkala, že jemu se zdá směšné a podivné, že ruští generálové mají námitky a že jim má vysvětlovat něco, o čem byl pevně přesvědčen nejen on sám, nýbrž i Jejich Veličenstva císařové.

„Nepřítel uhasil ohně a z jeho tábora je slyšet neutuchající hluk,“ pravil. „Co to znamená? – Buď ustupuje, a to je to jediné, čeho bychom se měli obávat, nebo mění postavení. (Ušklíbl se.) Ale i kdyby zaujal postavení v Tuřanech, zbaví nás tím jen zbytečných starostí a všechny pokyny zůstávají až do nejmenších podrobností stejné.“

„Jak to...?“ zeptal se kníže Andrej, který už dávno čekal na příležitost, aby mohl vyjádřit své pochybnosti.

Kutuzov se probudil, těžce si odkašlal a rozhlédl se po generálech.

„Pánové, dispozice na zítřek nebo vlastně na dnešek (protože je už jedna hodina) nemůže být změněna,“ pravil. „Slyšeli jste ji a všichni splníme svou povinnost. Ale před bitvou není nic důležitějšího (odmlčel se) než se pořádně vyspat.“

Zatvářil se, jako by chtěl vstát. Generálové se s poklonami vzdálili. Bylo již po půlnoci. Kníže Andrej vyšel ven.

Válečná rada, na níž se knížeti Andreji nepodařilo, jak toužil, vyslovit své mínění, zanechala v něm zmatený a znepokojivý dojem. Nebyl si jist, kdo má pravdu: Dolgorukov s Weyhrotherem, nebo Kutuzov s Langeronem a s ostatními, kteří neschvalovali plán útoku. Ale což Kutuzov nemohl panovníkovi říci přímo, co si o tom myslí? Cožpak to nejde dělat jinak? Cožpak kvůli důvodům dvorských kruhů je třeba riskovat životy desítek tisíc lidí i můj, můj život? myslel si.

Ano, je docela možné, že mě zítra zabijí, napadlo ho. A při myšlence na smrt se mu náhle v duši vybavil celý roj vzpomínek, velmi dalekých a důvěrných: vzpomněl si na nedávné rozloučení s otcem a se ženou; vzpomněl si na první čas své lásky k ní; vzpomínal na její těhotenství – a najednou mu bylo líto jí i sebe a v nervózně zjihlé a rozcitlivělé náladě vyšel z pokoje, kde bydlil s Něsvickým, a začal se procházet před domem.

Noc byla mlhavá a mlžným oparem tajemně pronikal měsíční svit. Ano, zítra, zítra! říkal si. Zítra už možná pro mne

všechno skončí, nebude vzpomínek, všechny tyto vzpomínky už nebudou pro mne mít žádný význam. Zítra možná také – dokonce určitě zítra, cítím to – budu mít konečně poprvé příležitost dokázat, co všechno dovedu. A představil si bitvu, už téměř prohranou, viděl v duchu, jak se boj soustřeďuje na jediném místě, a zmatek všech velitelů. A to je jeho šťastná chvíle – jeho Toulon, na který tak dlouho čekal, je konečně tady. Říká tvrdě a jasně Kutuzovovi, Weyhrotherovi i císařům svůj názor. Všichni jsou ohromeni správností jeho úsudku, ale nikdo se nemá k tomu, aby jej uvedl v čin; i bere si sám pluk, divizi, stanoví si podmínku, aby se do jeho rozkazů nikdo nemíchal, a vede svou divizi k rozhodujícímu místu a sám dobude vítězství. Ale co smrt a utrpení? praví jiný hlas. Avšak tomuto hlasu kníže Andrej neodpovídá a pokračuje ve svých úspěších. Dispozici pro další bitvy dělá už sám. Má hodnost generálního ubytovatele v Kutuzovově štábu, ale dělá všechno sám. Další bitvu vyhraje zase sám. Kutuzov je zproštěn funkce a místo něho je jmenován on... No a co pak? říká opět druhý hlas. Co pak, jestliže předtím nebudeš desetkrát raněn, zabít nebo oklamán; co potom? – No a potom... odpovídá kníže Andrej sám sobě, nevím, co bude dál, netoužím a nemohu to vědět. Ale jestliže to chci, jestliže chci slávu, chci, aby mě lidé znali, aby mě měli rádi, nemohu přece za to, že po tom toužím, že toužím jen po tom, že jen proto žiji. Ano, jen proto! Nikdy to nikomu neřeknu, ale bože můj! – co mám dělat, když netoužím po ničem, než aby mě lidé oslavovali a milovali. Smrt, rány, ztráta rodiny, nic mě neděsí! A jakkoli jsou mi drazí a milí někteří lidé – otec, sestra, žena, moji nejdražší – ať se to zdá sebestrašnější a sebenepřirozenější, bez váhání je všechny obětuji za okamžik štěstí, vítězství nad lidmi, za lásku lidí, které neznám a nikdy nepoznám, za lásku těchto lidí, uvažoval, zatímco naslouchal hovoru na dvoře Kutuzovova zámečku. Ozývaly se tu hlasy sluhů, ukládajících se ke spánku. Jeden z nich, zřejmě kočí, dráždil starého Kutuzovova kuchaře jménem Tit, jehož kníže Andrej také znal. Volal: „Tite, hej, Tite!“

„Co je?“ ozval se stařec.

„Tite, máš se jako prase v žitě?“ odpovídal šprýmař.

„Fuj, táhni k čertu!“ rozkatal se hlas, přehlušovaný chechtotem lokajů a důstojnických sluhů.

A přece miluji moc nad lidmi a ničeho na světě si tak nevá-
žím, ctím tu tajemnou sílu a slávu, která se vznáší tady v té ml-
ze nade mnou!

XIII

Rostov byl té noci se svou četou na předních strážích, před oddílem Bagrationovým. Jeho husaři tvořili řetěz dvou-členných hlídek; on sám jezdil na koni od jedné hlídky ke druhé a snažil se přemoci neodolatelné nutkání k spánku. Vzadu bylo vidět obrovské prostranství poseté ohni naší armády, matně pro-bleskujícími v mlze; před ním byla mlžná tma. Ať se Rostov namáhal, jak chtěl, aby tu mlhavou dálku prohlédl, neviděl nic: hned se tam cosi šeřilo, hned zase černalo; hned jako by se míhala světýlka tam, kde měl být nepřítel, hned se mu zase zdálo, že se mu jen jiskří v očích. Oči se mu klížily a v představách mu vyvstával car, Děnisov, vzpomínky z Moskvy, a on zase rychle otvíral oči; těsně před sebou viděl hlavu a uši koně, na němž seděl, chvílemi temné postavy husarů, když se k nim přiblížil až na šest kroků, a v dáli stále stejnou mlžnou tmou. Proč ne? Může se stát, že až mě potká car, dá mi rozkaz jako kterémukoli jinému důstojníkovi, že třeba řekne: Jed' tam a zjisti, kdo tam je. To-lik se přece vypráví, jak takhle docela náhodou poznal některé-
ho důstojníka a vzal si ho k sobě. Ó, kdyby si tak vzal k sobě mne! Jak bych ho ochraňoval, říkal mu čistou pravdu a usvědčoval bych všechny ty, kdo ho klamou! A aby si co nejživěji vyba-
vil svou oddanost a lásku k panovníkovi, představoval si Rostov nepřítel
nebo zrádného Němce a s rozkoší ho nejen zabíjel, nýbrž i políčkoval před carovýmá očima. Najednou ho probudil vzdálený výkřik. Trhl sebou a otevřel oči.

Kde to jsem? Aha, v rojnici. Heslo a ohlas jsou *oj, Olomouc*. To je k zlosti, že naše eskadrona bude zítra v záloze, napadlo ho. Vyžádám si, aby mě pustili do boje. Možná že je to jediná příležitost, jak spatřit cara. Za chvíli už budeme vystřídáni. Ob-

jedu to ještě jednou, a až se vrátím, půjdu ke generálovi a poprosím ho. Narovnal se v sedle a pobídl koně, aby ještě jednou objel své husary. Zdálo se mu, že se trochu rozjasnilo. Nalevo se svétlal povolný svah a proti němu bylo vidět černý pahorek, jenž vypadal strmý jako zeď. Na tomto pahorku se běhal jakási skvrna a Rostov nemohl rozeznat, co to je: paseka v lese, osvětlená měsícem, zbytky sněhu, nebo bílé domky? Měl dokonce dojem, že se na té bílé skvrně cosi pohnulo. Jistě je to sníh, ta skvrna; skvrna – francouzsky *une tache*, říkal si Rostov. Tu máš taš...

Nataša, sestřička, černé oči. Na... taška... (Ta se podiví, až jí řeknu, že jsem viděl cara!) Natašku... vezmi si tašku... – „Víc doprava, Vaše Blahorodí, tady jsou keře,“ zazněl hlas husara, jehož právě v polospánku míjel. Rostov zvedl hlavu, pokleslou až ke koňské hřívě, a zastavil se vedle něho. Nezdolně ho přemáhal mladý, dětský spánek. Ano, počkej, o čem jsem to přemýšlel? Nesmím to zapomenout. Jak budu mluvit s panovníkem? Ne, to není ono – to až zítra. Ach ano, ano! Na tašku šlápnout... Lapnout – koho? Husary. Ale husary a kníry... Po Tverské jel ten husar s kníry, ještě jsem si o něm pomyslel, přímo proti Gurjevovu domu... Starý Gurjev... Eh, skvělý chlapík, ten Děnisov! Ale to všechno jsou hlouposti. Hlavní je, že je tu car. Jak se na mne díval a chtěl asi něco říci, ale nemohl. Ne, to já jsem nemohl. Ale to jsou hlouposti, hlavně nesmím zapomenout, co důležitého jsem měl na mysli, ano. Na-tašku š-lápnout, ano, ano, ano. To je dobře. A hlava mu znova klesla na koňskou šíji. Najednou měl dojem, že na něho kdosi střílí. Co? Co? Co...? Řežte je! Co...?, mumlal procitaje. V okamžiku, kdy otevřel oči, uslyšel před sebou, odtud, kde byl nepřítel, táhlý tisícíhlasý křik. Jeho kůň a kůň husara vedle něj při tom pokřiku zastříhali ušima. Na místě, odkud se křik ozýval, zaplála a zhasl ohýnek, potom druhý – a po celé linii francouzských vojsk na protějším kopci zablikala světýlka a křik stále sílil. Rostov slyšel intonaci francouzského hovoru, ale slovům nerozuměl. Příliš mnoho hlasů hlučelo najednou. Teď bylo slyšet „aaaa!“ a „rrrr!“

„Co to je? Co myslíš?“ zeptal se Rostov husara, který stál vedle něj. „To je přece u nepřítele?“

Husar neodpověděl.

„Tak co, copak to neslyšíš?“ tázal se Rostov znovu po dosti dlouhém čekání.

„Ale bůhví, Vaše Blahorodí,“ odpověděl husar zdráhavě.

„Podle místa to musí být nepřítel?“ opakoval Rostov.

„Možná že ano a možná že ne,“ ukrajoval husar, „vždyť je tma tmoucí. No tak! Dáš pokoj!“ okřikl tancujícího koně.

Rostovův kůň se také plašil, bil kopytem do zmrzlé země, naslouchal zvukům a ohlížel se po ohních. Jednotlivé výkřiky sílily a sílily, až se slily do jediného hukotu, jaký mohla vydávat jen několikatisícová armáda. Světla rostla do šíře, pravděpodobně podél celé linie francouzského tábora. Rostova přešel spánek. Veselý, vítězný pokřik v nepřátelské armádě na něj působil povzbudivě. „Vive l'empereur, l'empereur!“ slyšel nyní už docela jasně.

„Ale není to daleko – asi za potokem,“ řekl husarovi vedle sebe. Husar neodpověděl, jen vzdychl a zlostně odkašlal. Podél čáry husarských stráží se blížil klusot jezdecké spojky a náhle se z noční mlhy jako přízrak slona vyhoupla postava husarského poddůstojníka.

„Vaše Blahorodí, generalita je tu!“ hlásil poddůstojník, když dojel k Rostovovi.

Rostov, nepřestávaje se ohlížet k světlům a výkřikům, odklusal s poddůstojníkem vstříc několika jezdcům blížícím se podél linie. Jeden z nich byl na bílém koni. Kníže Bagration s knížetem Dolgorukovem a s pobočníky se rozhodli podívat na podivný zjev – na světla a výkřiky v nepřátelském ležení. Rostov popojel k Bagrationovi, hlásil se mu a připojil se k pobočníkům, naslouchaje rozmluvě generálů.

„Věřte mi,“ pravil kníže Dolgorukov Bagrationovi, „že to není nic jiného než chytristika: ustoupil a dal rozkaz zapálit v zadním voji ohně a hlučet, aby nás oklamal.“

„To sotva,“ namítl Bagration, „večer jsem je viděl na tom pahorku; jestli ustoupil, stáhli se i odtud. Pane důstojníku,“ obrátil se k Rostovovi, „stojí tam ještě jeho přední stráž?“

„Večer tam stály, ale teď nemohu vědět, Vaše Jasnosti. Dejte mi rozkaz a pojedu se tam s husary podívat,“ řekl Rostov.

Bagration se zastavil, neodpověděl a snažil se v mlze rozeznat jeho obličej.

„Nu což, podívejte se,“ řekl po chvíli mlčení.

„Rozkaz!“

Rostov dal koni ostruhy, zavolal si poddůstojníka Fedčenko s dalšími dvěma husary, rozkázal jim, aby jeli za ním, a klusem se rozjel z kopce směrem k neutuchajícimu křiku. Bylo mu úzko i veselo, že jede sám s třemi husary tam, do té tajemné a nebezpečné mlhavé dálky, kde před ním ještě nikdo nebyl. Bagration na něho shora zavolal, aby nejezdil dál než k potoku, ale Rostov se tvářil, jako by jeho slova nezaslechl, a jel stále dál a dál, co chvíli propadal klamu, považoval keře za stromy a dolíky za lidi, a hned nato zjišťoval, jak se mýlil. Pustil se klusem ze svahu dolů a neviděl už naše ani nepřátelské ohně, ale zato tím hlasitěji a zřetelněji slyšel pokřik Francouzů. V údolí před sebou spatřil cosi jako řeku, ale když dojel až k ní, poznal, že je to rozježděná cesta. Vjel na ni a zastavil koně a chvíli se nemohl rozhodnout, zda má jet po ní nebo ji přetnout a rozjet se po černém poli nahoru. Jet po cestě, která se bělala v mlze, bylo méně nebezpečné, protože bylo možno rychleji rozeznat lidi. „Za mnou!“ zvolal, přefal cestu a cválal do svahu k místu, kde večer stála francouzská polní stráž.

„Vaše Blahorodí, tamhle je!“ vykřikl vzadu jeden z husarů.

Rostov si ani nestačil prohlédnout něco, co se najednou začernalo v mlze, když se zablýskl ohníček, třeskl výstřel a kulka, jako by si na něco stěžovala, zabzučela vysoko v mlze a zmizela z doslechu. Druhá puška nevystřelila, jen blýskl ohýnek u pánvičky. Rostov obrátil koně a klusal zpět. Ještě se ozvaly čtyři výstřely v různých intervalech a v mlze různými tóny zazpívaly kulky. Rostov přidržel koně, jež výstřely rozjařily stejně jako jeho pána, a jel krokem. „No tak ještě, ještě!“ opakoval mu v duši jakýsi veselý hlas. Ale výstřely se už neozvaly.

Teprve když se blížil k Bagrationovi, pustil Rostov koně zase klusem a přijel k němu s rukou u štítku čapky.

Dolgorukov stále trval na svém, že Francouzi ustoupili a založili ohně jen proto, aby nás oklamali.

„Co to dokazuje?“ říkal ve chvíli, kdy k nim přijížděl Rostov. „Mohli ustoupit a zanechat polní stráž.“

„Je zřejmé, že všichni ještě neodešli, kníže,“ řekl Bagration. „Ale uvidíme zítra ráno, zítra se dovíme všechno.“

„Na kopci je polní stráž, Vaše Jasnosti, stále na stejném místě jako večer,“ hlásil Rostov, nakloněn kupředu a s rukou u štít-

ku, a nebyl s to potlačit úsměv radosti, kterou v něm probudila jeho výprava, a hlavně svist kulí.

„Dobře, dobře,“ pravil Bagration, „děkuji vám, pane důstojníku.“

„Vaše Jasnosti,“ řekl Rostov, „dovolte mi prosbu.“

„Jakou?“

„Zítřka má naše eskadrona zůstat v záloze; dovolte, abych vás požádal o přidělení k první eskadroně.“

„Jak se jmenujete?“

„Hrabě Rostov.“

„Á, dobře. Zůstaň u mne jako ordonanční důstojník.“

„Syn Ilji Andrejiče?“ zeptal se Dolgorukov.

Avšak Rostov mu neodpovídal.

„Tak budu doufat, Vaše Jasnosti.“

„Dám rozkaz.“

Je zcela dobře možné, že mě zítra pošlou s nějakým hlášením k carovi, říkal si Nikolaj. Chvála bohu!

Výkřiky a ohně v nepřátelské armádě byly vyvolány tím, že ve chvíli, kdy se vojskům četl Napoleonův rozkaz, objížděl sám císař na koni všechna svá tábořiště. Jakmile ho vojáci spatřili, zažihali věchýtky slámy a s voláním „Vive l'empereur!“ běhali za ním. Napoleonův rozkaz zněl takto:

„Vojáci! Ruská armáda táhne proti nám, aby pomstila rakouskou, ulmskou armádu. Jsou to tytéž pluky, které jste rozdrtili u Hollabrunnu a které od té doby bez ustání pronásledujete až na toto místo. Postavení, která zaujímáme, jsou pevná, a budou-li postupovat, aby mě obešli zprava, vystaví mi tím svůj bok! Vojáci! Budu sám řídit vaše prapory. Budu se držet mimo dostřel, vnesete-li se svou obvyklou chrabrostí do řad nepřítel zmatek a paniku: avšak bude-li vítězství jen na jediný okamžik nejisté, uvidíte svého císaře, jak se vystavuje mezi prvními nepřátelské palbě, neboť jde-li o vítězství, není možno váhat, zejména ne v den, kdy jde o čest francouzské pěchoty, která je zárukou cti svého národa.“

Nerozptylujte své řady pod záminkou odnášení raněných! Nechť je každý plně prodchnut myšlenkou, že musíme zvítězit nad těmi žoldáky Anglie, posedlími takovou nenávisť k našemu národu. Toto vítězství zakončí naše tažení a my se můžeme

vrátit do zimního ubytování, kde se shledáme s novými vojsky, jež se tvoří ve Francii. A mír, který pak uzavřu, bude důstojný mého národa, vás i mne.

Napoleon“

XIV

V pět hodin ráno byla ještě naprostá tma. Vojska středu, záloha a Bagrationovo pravé křídlo stály ještě nehybně, ale na levém křídle se už pohnuly proudy pěchoty, jezdeckta a dělostřelectva, které měly první sestoupit ze svahů, napadnout francouzské pravé křídlo a zatlačit je podle dispozic až k českým horám, a začaly se zvedat z noclehů. Kouř z ohňů, do nichž se házelo všechno nepotřebné, štípal do očí. Bylo chladno a tma. Důstojníci chvatně pili čaj a snídali; vojáci žvýkali suchary, podupávali, aby se zahřáli, shlukovali se kolem ohňů a házeli do nich zbytky bud, židle, stoly, kola, soudky – všecko zbytečné, co nebylo možno odvézt s sebou. Rakouští průvodci kolon se proplétali mezi ruskými vojsky a jejich příchod byl vždy předzvěstí pochodu. Sotva se rakouský důstojník objevil u stanoviště velitele pluku, dal se pluk do pohybu: vojáci odbíhali od ohňů, schovávali do holínek dýmky, házeli na vozy pytle, rozbírali pušky z kozlů a řadili se. Důstojníci si zapínali stejnokroje, brali si šavle a brašny, a okřikující vojáky, obcházeli řady; vozatajci a vojenští sluhové zapřahali, ukládali věci a převazovali vozy provazem. Pobočníci a velitelé praporů a pluků vsedali na koně, křižovali se, dávali poslední povely, pokyny a instrukce zůstávajícím vozatajcům, ozýval se monotónní dusot tisíců nohou. Kolony postupovaly vpřed, aniž věděly, kam jdou, a neviděly pro množství lidí kolem sebe, pro dým a pro houstnoucí mlhu místo, které opouštěly, ani místo, na které vstupovaly.

Voják na pochodu je stejně obklopen, omezen a vlečen svým plukem, jako je námořník vázán na svou loď. Ať jde jak chce

daleko, ať vkročí do jakýchkoli podivných, neznámých a nebezpečných končin, jsou kolem něj vždy a všude titíž druhové, tytéž řady, tentýž rotmistr Ivan Mitrič, tentýž rotní pes Voříšek, titíž velitelé. Voják si zřídkakdy přeje poznat ty širé dálky, v nichž se octla celá jeho loď; avšak v den bitvy, bůhví jak a proč, zazní v duševním světě celého vojska vážný tón, společný všem a zvěstující, že se blíží cosi rozhodného a slavnostního a vzbouzející ve všech zvědavost, která je jim jinak cizí. Vojáci se ve dnech bojů horlivě snaží vybřednout ze všedních zájmů pluku, naslouchají, rozhlížejí se a dychtivě se vyzptávají na všechno, co se děje kolem nich.

Mlha tak zhoustla, že ačkoli svítalo, nebylo vidět ani na deset kroků. Keře vypadaly jako ohromné stromy, rovina jako strže a svahy. Všude, na všech stranách bylo možno narazit po deseti krocích na nepřítele předtím neviditelného. Avšak proudy šly dlouho tou neřádnou mlhou, sestupovaly do údolí a stoupaly do kopců, mýjely zahrady a ploty, novou, neznámou krajinu, ale s nepřítelem se nesrazily nikde. Zato vpředu i vzadu, na všech stranách vojáci zjišťovali, že stejným směrem postupují naše, ruské jednotky. Každého vojáka potěšilo vědomí, že tam, kam jde, to jest neznámo kam, jde ještě mnoho, mnoho našich.

„Hele, tamhle jdou z Kurska,“ ozývalo se v řadách.

„To je síla, brachu, co se tu nabralo našeho vojska! Kouknul jsem kvíčerou, když zapálili ty ohně, konce člověk nedohlídne. Ouplná Moskva!“

Přestože nikdo z velitelů kolon nepříjel k jednotkám a nepromluvil k vojákům (velitelé kolon, jak jsme viděli na válečné radě, byli ve špatné náladě, nespokojeni s chystanou bitvou, a proto pouze plnili rozkazy a nestarali se o to, aby vojáky povzbudili), přesto šli vojáci vesele jako vždy, když šli do boje, zejména do útoku. Ale po hodinové chůzi v té mléčné mlze se většina vojska musela zastavit a řadami proběhlo nepříjemné vědomí vzrůstajícího nepořádku a zmatku. Jak se takové vědomí šíří, těžko určit; je však nepochybné, že roste na-prosto nezadržitelně, rychle, nepozorovaně a živelně, jako voda v údolí. Kdyby byla ruská vojska bývala sama, bez spojenců, uplynulo by možná ještě mnoho času, než by se toto vědomí nepořádku stalo všeobecnou jistotou; ale takto všichni s obzvláštním potěšením a jako věc zcela samozřejmou připisovali

ten zmatek na vrub neschopných, bezhlavých Němců a byli přesvědčeni, že dochází k nebezpečné motanici, kterou zavařili ti párkaři.

„Co stojíme? Copak nám to zatarasili, nebo co? Nebo jsme už padli na Francouze?“

„Kdepák, nic není slyšet. To by do nás začali pražit.“

„Pořád jen pospíchali, abysme šli, a když jsme šli, tak tady trčíme jen tak zbůhdarma uprostřed polí – to všechno zmotali ty prokletý Němci.“

„Panečku, to já bych je hnal dopředu. Krčí se to někde v zadu... A člověk aby tu teď stál bez kouska žvance.“

„Tak co, jak dlouho to ještě bude trvat? Zatarasilo prý nám cestu jezdecko,“ řekl důstojník.

„Eh, ti zatracení Němci, neznají ani vlastní zem!“ řekl jiný.

„Z které jste divize?“ křičel pobočník a popojel k nim.

„Z osmnácté.“

„Tak proč jste tady? Měli jste už dávno být vpředu, takhle tam nebudete ani do večera.“

„To jsou pitomé rozkazy! Sami nevědí, co chtějí,“ zabručel důstojník a odjel.

Pak jel kolem generál a vykřikoval cosi zlostně v cizí řeči.

„Tata rata, ale co to kecá, tomu rozumět není,“ opičil se po něm voják, když odjel. „Všechny bych je postřílel, neřády!“

„Podle rozkazu jsme měli být v devět hodin na místě, a nemáme za sebou ještě ani polovic. To jsou ale rozkazy!“ ozývalo se odevšad.

A tak se elán, s nímž vojska vyrazila, počal obracet v zlobu a vztek na zmatené rozkazy a na Němce.

Zmatek byl způsoben tím, že rakouské jezdecko postupovalo po levém boku, ale nejvyšší velení zatím usoudilo, že náš střed je příliš vzdálen od pravého boku, a vydalo rozkaz, aby celá kavalerie přešla na pravou stranu. Několik tisíc jezdců provádělo přesun před pěchotou a ta byla nucena čekat.

Vpředu došlo k hádce mezi rakouským velitelem kolony a ruským generálem. Ruský generál s křikem žádal, aby jízda byla zastavena; Rakušan dokazoval, že není vinen on, nýbrž nejvyšší velení. Vojska mezitím stála, nudila se a klesala na mysl. Po hodinovém zdržení se konečně hnula dál a začala sestupovat ze svahu. Míha, která se na kopci už rozptylovala,

stlala se ještě hustěji v údolí, kam vojska sestupovala. Vpředu v mlze se rozlehl jeden, pak druhý výstřel, zprvu nesouvisle, v různých intervalech: rrata... ta, a potom stále souvisleji a častěji, a nad Zlatým potokem se rozpoutal boj.

Rusové, kteří neslyšeli od svých vyšších velitelů ani slovo povzbuzení a věděli jen – což se rozšířilo po celé armádě –, že se opozdili, neočekávali, že se u potoka setkají s nepřítelem; a proto když na něj narazili a v husté mlze neviděli nic před sebou ani kolem sebe, šli jen pomalu a líně do střetnutí s Francouzi, postupující dál kupředu, a co chvíli se zase zastavovali, protože nedostávali včas rozkazy od velitelů a pobočníků, kteří bloudili v mlze a nemohli najít své jednotky. Tak začal boj v první, druhé a třetí koloně, které sestoupily do údolí. Čtvrtá kolona, u níž byl sám Kutuzov, stála na Prateckých výšinách.

Dole, kde boj začal, byla ještě hustá mlha; nahoře se rozptýlila, ale stále ještě nebylo vidět, co se děje vpředu. Byl-li od nás nepřítel vzdálen deset verst, jak jsme předpokládali, nebo soustředoval-li se v tom mlžném pásmu – to nikdo až do devíti hodin nevěděl.

Bylo devět hodin ráno. Dole se jako mořská hladina rozlévala mlha, ale u vesnice Šlapanice, na kopci, kde stál Napoleon, obklopen svými maršály, bylo úplně jasno. Nad ním se klenulo bezmračné blankytné nebe a obrovská sluneční koule se jako veliký dutý nachový plovák kolébala na hladině mléčného moře, utkaného z mlhy. Nejen celá francouzská armáda, nýbrž ani sám Napoleon se štábem nebyli tam u těch potůčků v údolí vesnic Sokolnice a Šlapanice, kde jsme mínili zaujmout výchozí postavení k boji, nýbrž zde, tak blízko nás, že mohl prostým okem rozeznat v našem vojsku jezdce od pěšáka. Napoleon seděl kousek před svými maršály na nízkém sivém arabském koni, v šedém plášti, v němž prodělal italské tažení. Mlčky hleděl na kopečky, které jako by vystupovaly z moře mlhy a po nichž se v dáli pohybovala ruská vojska, a naslouchal zvukům střelby v údolí. V té chvíli se ještě v jeho hubeném obličejí nepohnul ani sval a planoucí oči byly upřeny na jedno místo. Jeho předpoklady se splnily. Ruská vojska zčásti sestoupila do údolí k rybníkům a jezerům, zčásti opouštěla Pratecké výšiny, na něž se chystal zaútočit a jež považoval za klíčové postavení. Viděl mlžným oparem, jak se úvalem mezi dvěma vršky u vesnice

Prací pohybují směrem k údolím ruské kolony, blýskající bodáky, a jak jedna za druhou mizí v moři mlhy. Podle zpráv, které dostal večer, podle zvuků kol a kroků, jež bylo v noci slyšet u předních hlídek, podle nespořádaného postupu ruských kolon, zkrátka podle všech známek bystře pochopil předpoklad spojenců, že je ještě daleko před nimi, že kolony pohybující se kolem Prací tvoří střed ruské armády a že tento střed je už dostatečně oslabený, aby jej mohl úspěšně napadnout. Avšak přes-to se ještě nepouštěl do boje.

Dnešní den byl pro něho svátkem – měl výročí své korunovace. K ránu si na několik hodin zdříml a zdravý, veselý a svěží, v tom šťastném duševním rozpoložení, kdy se člověku všechno zdá uskutečnitelné a kdy se mu všechno daří, vsedl na koně a vyjel do pole. Stál nehybně a pozoroval, jak se vršky vynořují z mlh, a na jeho chladné tváři se chvěl onen zvláštní odstín sebevědomí a zaslouženého štěstí, jaký mívají zamilovaní a šťastní chlapi. Maršálové stáli opodál a neodvažovali se rozptylovat jeho pozornost. Díval se střídavě na Pratecké výšiny a na slunce, které se nořilo z mlhy.

Když se slunce docela vyhouplo a oslepujícím třpytem pokropilo pole i mlhu (jako by čekal jen na to, aby zahájil bitvu), svlékl z hezké bílé rukavici, pokynul maršálům a dal rozkaz k bitvě. Maršálové, doprovázeni pobočníky, se rozjeli na různé strany a za několik minut vyrazily hlavní síly francouzské armády prudce k těm Prateckým výšinám, které ruská vojska, sestupující do údolí, stále víc a víc vyklizovala.

XV

V osm hodin vyjel Kutuzov na koni k Pracím v čele čtvrté Miloradovičovy kolony, té, která měla zaujmout postavení po kolonách Przybyszewského a Langerona, jež už sestoupily do údolí. Pozdravil se s vojáky čelního pluku a dal rozkaz k postupu, dávaje tím najevo, že míní tuto kolonu sám vést.

Když dojel k vesnici Prace, zastavil se. Kníže Andrej stál za ním v ohromném množství lidí, kteří tvořili svitu vrchního velitele. Byl vzrušený a podrážděný, ale nutil se do klidu, jako každý člověk, když mu nadejde dávno vytoužená chvíle. Byl pevně přesvědčen, že dnes je den jeho Toulonu nebo jeho Arcolského mostu. Jak se to stane, nevěděl, ale byl pevně přesvědčen, že k tomu dojde. Terén a postavení našich vojsk znal tak dobře, jak je mohl znát kdokoli z naší armády. Na svůj vlastní strategický plán, na jehož uskutečnění teď nebylo ani pomyslení, už zapomněl. Pohroužil se nyní do plánu Weyhrotherova, uvažoval o všech okolnostech, které mohou nastat, a pouštěl se do nových kombinací, a to takových, při nichž by se mohl uplatnit jeho rychlý úsudek a rozhodnost.

Vlevo dole, v mlze, zaznívala přestřelka mezi neviditelnými vojsky. Tam, jak se zdálo knížeti Andreji, se soustředí síly obou stran, tam narazí na překážku a – tam budu poslán, říkal si, s brigádou nebo divizí, a tam s praporem v ruce půjdu kupředu a rozdrtím všecko, co se mi postaví do cesty.

Kníže Andrej se nemohl lhostejně dívat na zástavy kolemjdoucích praporů. Při pohledu na ně si ustavičně říkal: Možná že právě s tímhle praporem se postavím do čela vojsk.

Noční mlha zanechala k ránu na kopcích jen jíní, jež se měnilo v rosu, ale v údolích se dosud rozprostírala jako mléčně bílé moře.

V údolí vlevo, kam sestoupila naše vojska a odkud se ozývaly zvuky výstřelů, nebylo nic vidět. Nad kopci bylo temně modré jasné nebe a vpravo ohromný kotouč slunce. Před nimi v dálce, na protějším břehu mlžného moře, vyčnívaly zalesněné pahorky, na nichž měla být nepřátelská armáda, a bylo tam cosi nejasně vidět. Vpravo, kde se hroužila do mlhavé propasti garda, znělo dupání, hrkot kol a občas se zaleskly bodáky; nalevo za vesnicí postupovaly masy jezdeckta a mizely v moři mlhy. Uprostřed a vzadu postupovala pěchota. Vrchní velitel stál u vjezdu do vesnice a prohlížel si vojska, která ho mījela. Kutuzov vypadal toho rána k smrti unavený a podrážděný. Pěchota, pochodující kolem, se zastavila bez rozkazu, pravděpodobně proto, že ji vpředu něco zadrželo.

„Řekněte jim přece už jednou, aby se rozčlenili do praporů a vesnici obešli,“ zlostně řekl Kutuzov jednomu přijíždějícímu

generálovi. „Cožpak nechápete, Vaše Excellence, milostivý pane, že když jdeme proti nepříteli, nemůžeme se roztáhnout ve vesnici po celé délce té úzké ulice?“

„Měl jsem v úmyslu rozvinout se čelně až za vesnicí, Vaše Excellence,“ odpověděl generál.

Kutuzov se žlučovitě zasmál.

„To dobře dopadne, když se budete rozvíjet do šířky před očima nepřítele, moc dobře!“

„Nepřítel je ještě daleko, Vaše Excellence. Podle dispozice...“

„Dispozice!“ vykřikl Kutuzov vztekle. „Kdo vám to řekl...? Račte vykonat, co se vám nařizuje.“

„Rozkaz!“

„Mon cher,“ řekl knížeti Andreji šeptem Něsvickij, „starý má psí náladu.“

Ke Kutuzovovi přicválal rakouský důstojník se zeleným chocholem na klobouku, v bílé uniformě, a zeptal se ho jménem císaře, zda čtvrtá kolona zahájila postup.

Kutuzov se bez odpovědi odvrátil a přitom náhodou zavadil pohledem o Bolkonského, jenž stál vedle něho. Když ho spatřil, zmírnil svůj zlý a uštěpačný výraz, jako by si uvědomil, že jeho pobočník nemá žádnou vinu na tom, co se děje. Nevšímal si rakouského pobočníka a oslovil knížete Andreje:

„Jděte se podívat, příteli, prošla-li už třetí divize vesnicí. Vzkazte generálovi, aby se zastavili a vyčkali mých rozkazů.“

Sotva se kníže Andrej rozjel, zarazil ho.

„A zeptejte se ho, zda již vyslali hlídky,“ dodal. „Co to dělají, co to jen dělají!“ mumlal si pro sebe, stále ještě neodpovídaje Rakušanovi.

Kníže Andrej jel splnit rozkaz.

Předhonal čelní prapory, zastavil třetí divizi a přesvědčil se, že před našimi kolonami opravdu nebyly vysunuty žádné hlídky. Velitel čelního pluku byl velmi udiven rozkazem vrchního velitele, že má vytvořit rojnici. Byl skálopevně přesvědčen, že před ním jsou ještě vojska a že nepřítel je vzdálen přinejmenším deset verst. A skutečně, vpředu nebylo vidět nic než prázdný terén, klesající dopředu a zastřený hustou mlhou. Kníže Andrej vyřídil jménem vrchního velitele rozkaz, aby napravili opomenutí, a jel zpět. Kutuzov stál pořád na stejném místě; rozsedl se stařecky, rozvalil v sedle tučné tělo a dlouze, se za-

vřenýma očima, zíval. Vojska už nepostupovala, stála s puškou u nohy.

„Dobře, dobře,“ řekl knížeti Andreji a obrátil se ke generálovi, který s hodinkami v ruce tvrdil, že by bylo na čase vyrazit, poněvadž všechny kolony levého křídla už sestoupily do údolí.

„Ještě to stihnem, Vaše Excelence,“ protáhl Kutuzov a znovu zívl. „Ještě to stihnem,“ opakoval.

V té chvíli se za Kutuzovem ozval v dálce zvuk svědčící o tom, že pluky někoho zdraví; jejich volání se rychle blížilo po celé délce postupujících ruských proudů. Bylo zřejmé, že ten, koho zdraví, jede velmi rychle. Kutuzov, když vykřikovali vojáci pluku, u něhož stál, odjel poněkud stranou a zamračeně se ohlédl. Po cestě z Prací jela skoro celá eskadrona různobarevných jezdců. Dva z nich jeli vedle sebe dlouhým cvalem kousek před ostatními. Jeden měl na sobě černou uniformu s bílým chocholem a jel na plavém anglickém polokrevníku, druhý byl v bílé uniformě a měl vraného koně. Byli to oba císařové s průvodem. Kutuzov s grimasou starého frontového vojáka dal stojícím vojskům rozkaz „pozor!“ a s rukou u čapky se rozjel k císaři. Celá jeho postava i chování se rázem změnilo. Tvářil se jako člověk podřízený a o ničem neuvažující. S pitvornou uctivostí, která se cara Alexandra zřejmě nepříjemně dotkla, přijel až k němu, nepřestáváje salutovat.

Nepříjemný dojem však přeběhl po carově mladé a šťastné tváři jen jako mráček po jasném nebi a zmizel. Byl po nemoci poněkud pohublejší než tehdy na olomouckém prostranství, kdy ho poprvé v cizině spatřil Bolkonskij; ale z jeho krásných šedých očí vyzařovala tatáž majestátnost, tak okouzlejícím způsobem smíšená s mírností, a na tenkých rtech se zračila táž schopnost nejrůznějších výrazů, z nichž převládal vyraz vlídné nevinné mladosti.

Na olomoucké přehlídce byl vznešenější, tady byl veselejší a ráznější. Tváře mu trochu zružověly, jak cválal ty tři versty, a když zastavil koně, ulehčeně vydechl a ohlédl se na stejné mladé, stejně vzrušené obličejové lidi ze své družiny. Czartoryski a Novosilcov i kníže Volkonskij a Stroganov a ostatní, všichni nádherně oděni a veselí mladí lidé na nádherných pěstěných a svěžích, teď jen trochu zpocených koních, se zastavili za pa-

novníkem a usměvavě spolu rozmlouvali. Císař František, červenolící mladý muž dlouhého obličje, seděl nezvykle zpříma na krásném vraném hřebci a pomalu, ustaraně se rozhlížel kolem sebe. Pokynul jednomu ze svých bílých pobočníků a na cosi se ho zeptal. Jistě se ptá, v kolik hodin vyjeli, pomyslel si kníže Andrej, když se díval na svého starého známého, a při vzpomínce na svou audienci u něho nemohl potlačit úsměv. Do průvodu císařů byli jako ordonanční důstojníci vybráni statní hoši, Rusové i Rakušané, z gardových i armádních pluků. Mezi nimi vedli štolbové krásné náhradní koně císařů ve vyšívaných čabrákách.

Jako když otevřeným oknem provane dusnou komnatu svěží vzduch, tak také tato skvělá mládež, která přijela na koních, vnesla do neveselého Kutuzovova štábu mládí, energii a pevnou víru v úspěch.

„Cože nezačínáte, Michaile Larionoviči?“ řekl car Alexander rychle Kutuzovovi a zdvořile přitom pohlédl na císaře Františka.

„Vyčkávám, Vaše Veličenstvo,“ odpověděl Kutuzov s uctivou úklonou.

Panovník se lehce zachmuřil a naklonil k němu ucho, jako by neslyšel.

„Vyčkávám, Vaše Veličenstvo,“ opakoval Kutuzov. (Kníže Andrej si všiml, že ve chvíli, kdy říkal „vyčkávám“, zachvěl se mu nervózně horní ret.) „Ještě se neshromáždily všechny jednotky, Vaše Veličenstvo.“

Tentokrát car slyšel, ale odpověď se mu zřejmě nelíbila; pokrčil nahrbenými rameny a pohlédl na vedle stojícího Novosilcova, jako by si mu tím pohledem chtěl na Kutuzova postěžovat.

„Nejsme přece na Carevčině poli, Michaile Larionoviči, kde nezačne přehlídka, dokud nedorazí všechny pluky,“ pravil a znovu pohlédl do očí císaři Františkovi, jakoby s výzvou, aby alespoň poslouchal, co říká, když už se sám nechce vmísit do rozmluvy; ale císař František se dál rozhlížel kolem a neposlouchal.

„Proto také nezačínám, Vaše Veličenstvo,“ řekl Kutuzov zvučným hlasem, jako by chtěl předejít možnost být přeslechnut, a ve tváři mu zase zacukalo. „Proto také nezačínám, Vaše

Veličenstvo, že nejsme ani na přehlídce, ani na Carevniňe poli,“ vyslovoval jasně a zřetelně.

Na tvářích celé panovníkovy družiny, která se v mžiku dorozuměla pohledem, objevila se nevole. Ať je sebestarší, neměl by, rozhodně by neměl takto mluvit, říkaly ty obličejce.

Panovník pronikavě a pozorně pohlédl Kutuzovovi do očí a čekal, nedodá-li ještě něco. Avšak Kutuzov uctivě sklonil hlavu a zdálo se, že také on na něco čeká. Mlčení trvalo skoro minutu.

„Ostatně je-li to rozkaz, Vaše Veličenstvo,“ pravil Kutuzov se vztyčenou hlavou, znovu se vrací ke svému dřívějšímu tónu tupého, nic neposuzujícího, pouze se podřizujícího generála.

Pobídl koně, zavolal si náčelníka kolony Miloradoviče a tlumočil mu rozkaz k postupu.

Vojsko se opět pohnulo a dva prapory Novgorodského a jeden prapor Apšeronského pluku vyrazily kolem panovníka.

V okamžiku, kdy jej míjel Apšeronský prapor, vyjel divoce kupředu ruměný Miloradovič, bez pláště, v uniformě pokryté řády, klobouk s obrovským chocholem nasazený do čela ke straně, a těsně před panovníkem prudce zastavil koně.

„Sbohem, generále,“ řekl mu panovník.

„Na mou čest, Vaše Veličenstvo, uděláme, co bude v naší moci, Vaše Veličenstvo!“ odpověděl zvesela, ale nijak nezabránil tomu, aby se pánové z carovy družiny posměšně neušklibli jeho špatné francouzské výslovnosti.

Miloradovič prudce obrátil koně a postavil se v malé vzdálenosti za carem. Apšeronci, povzbuzeni carovou přítomností, vykročovali si kolem císařů a jejich družiny svižným, junáckým krokem.

„Kamarádi!“ zvolal hřímavým, sebevědomým a veselým hlasem Miloradovič, očividně tak rozpálen střelbou, očekávaním boje a pohledem na statné Apšeronce, s nimiž bojoval už pod Suvorovem a kteří nyní tak rázně pochodovali kolem panovníků, že zapomněl na carovu přítomnost. „Kamarádi, nebudete to první vesnice, které dobudete!“ křičel.

„Vynasnažíme se!“ zvolali jednohlasně vojáci.

Carův kůň se při tom neočekávaném hluku vzepjal. Tento kůň, který jej nosil ještě na přehlídkách v Rusku, nesl svého jezdce tady, na slavkovském poli, přesně tak, jako to dělával na

poli Martově, snášel roztržité údery jeho levé nohy, stříhal ušima při zvuku výstřelů, ale nechápal význam ani těch výstřelů, ani sousedství vraného hřebce císaře Františka, ani nic z toho, co říkal, myslel a cítil toho dne ten, který na něm seděl.

Panovník se s úsměvem obrátil k jednomu ze svých oblíbenců, ukázal na statné Apšeronce a cosi mu řekl.

XVI

Kutuzov jel v doprovodu svých pobočníků krokem za karabiníky. Když ujel za kolonou asi půl versty, zastavil se u osamělého opuštěného domu (pravděpodobně bývalé hospody), kde se silnice dělila. Obě cesty vedly dolů z kopce a po obou šla vojska.

Mlha se začínala rozptylovat a na protějších vrších, ve vzdálenosti asi dvou verst, dala se nejasně rozeznat nepřátelská vojska. Střelba vlevo dole sílila. Kutuzov rozmlouval vstoje s rakouským generálem. Kníže Andrej stál nedaleko za nimi a chvíli je pozoroval, ale potom se obrátil k jinému pobočníkovi, aby ho požádal o dalekohled.

„Podívejte se, podívejte se!“ zvolal náhle pobočník, nedívaje se na vzdálené vojsko, nýbrž na svah před sebou. „To jsou Francouzi!“

Oba generálové i pobočníci natáhli ruce po dalekohledu a navzájem si ho tahali z ruky. Všechny tváře se náhle změnilly, na všech se objevil úžas. Předpokládali, že Francouzi jsou od nás vzdáleni dvě versty, a zatím se najednou objevili přímo před nimi.

„To je nepřítel...? Ne...! Ale podívejte se, je to on... určitě... Co to má znamenat?“ ozývaly se hlasy.

Kníže Andrej uviděl prostým okem, jak dole vlevo, ne dál než pět set kroků od místa, kde stál Kutuzov, postupuje proti Apšeroncům hustý proud Francouzů.

Už je tady, rozhodný okamžik nadešel! Udeřila má chvíle!

pomyslel si kníže Andrej, pobídl koně a rozjel se ke Kutuzovovi.

„Je třeba zastavit Apšeronce, Vaše Excellence!“ vykřikl.

Ale v tom okamžení se všechno zahalilo dýmem, zcela blízko třesky výstřely a naivně polekaný hlas dva kroky od knížete Andreje zvolal: „Tak, braši, teď je po nás!“ Tento hlas působil jako povel. Všechno se po něm dalo na útěk.

Pomíchané, neustále rostoucí houfy utíkaly nazpět k místu, kde před pěti minutami pochodovala vojska před císaři. A bylo nejenom nesnadné ten prchající houf zarazit, nýbrž naprosto nemožné neustupovat s ním. Bolkonskij se jen snažil, aby ho neodtrhli od ostatních, pln úžasu se rozhlížel, ale nebyl s to pochopit, co se to před ním děje. Něsvickij se zlostnou tváří, červený a celý bez sebe, křičel na Kutuzova, že jestli hned neodjede, upadne zcela jistě do zajetí. Kutuzov stál na téměř místě jako před chvílí, neodpovídal a vytahoval kapesník. Po tváři mu tekla krev. Kníže Andrej se k němu protlačil.

„Jste raněn?“ zeptal se a stěží potlačoval chvění brady.

„Rána není tady, nýbrž zde!“ řekl Kutuzov, tiskna si šátek k poraněné tváři, a ukázal na utíkající vojáky.

„Zastavte je!“ zařval, ale zároveň, jako by si byl uvědomil, že zastavit je není možné, dal koni ostruhy a vyrazil doprava.

Avšak uchvátila ho nová vlna utíkajících a vlekla ho zpět.

Vojska utíkala v tak hustém houfu, že jakmile se někdo dostal doprostřed, stěží se mohl vyprostit. Kdosi křičel: „Pojď, kde jsi zůstal třet?“ Jiný, hned vedle něj, se obracel a střílel do vzduchu; další tloukl koně, na němž seděl sám Kutuzov. S největší námahou se Kutuzov s průvodem, zmenšeným o víc než o polovinu, prodral ven z běžící masy a vyrazil doleva ve směru blízkých dělových výstřelů. Když se kníže Andrej dostal ze zástupu prchajících a snažil se udržet v Kutuzovově blízkosti, spatřil náhle v dýmu na svahu ještě střílející ruskou baterii a k ní přibíhající Francouze. Nad nimi stála ruská pěchota a nehýbala se – ani kupředu, na pomoc baterii, ani dozadu, směrem za prchajícími. Od této pěchoty se oddělil generál na koni a přijel ke Kutuzovovi. Z Kutuzovova průvodu zbyli jen čtyři lidé. Byli všichni bledí a jen se mlčky po sobě dívali.

„Zastavte ty ničemy,“ řekl Kutuzov veliteli pluku, lapaje po vzduchu, a ukázal na utíkající vojáky; ale vtom, jakoby za trest

za ta slova, proletěly plukem a Kutuzovovou družinou jako hejno ptáků hvízdající kulky.

Francouzi útočící na baterii zpozorovali Kutuzova a vystřelili na něj. Při této salvě se velitel pluku chytil za nohu, několik vojáků padlo a podpraporčík, držící prapor, pustil jej z rukou. Prapor se zakymácel a spadl, ale zachytil se na puškách kolemstojících vojáků. Vojáci začali bez povelu střílet.

„Ó-oooch!“ zoufale zaúpěl Kutuzov a rozhlédl se. „Bolkonskij,“ zašeptal a hlas se mu chvěl vědomím stařecké bezmocnosti. „Bolkonskij,“ zašeptal a ukázal na rozprášený prapor vojáků a na nepřítele, „co se to děje?“

Ale než to dořekl, kníže Andrej, jenž cítil, jak se mu do hrdla derou slzy studu a zlosti, už seskočil z koně a rozběhl se k vlajce.

„Kupředu, chlapci!“ vykřikl pronikavým dětským hlasem.

Konečně! pomyslel si, uchopil žerď praporu a s rozkoší naslouchal svistu kulí, zřejmě určených právě jemu. Několik vojáků padlo.

„Hurá!“ zvolal kníže Andrej, a ač sotva udržel v rukou těžký prapor, rozběhl se kupředu s nezlomnou jistotou, že všichni vojáci poběží za ním.

A skutečně běžel sám jen pár kroků. Pohnul se jeden, potom druhý voják, až se najednou celý prapor s voláním „hurá!“ rozběhl kupředu a předhonal ho. Jakýsi poddůstojník k němu přiskočil, vzal mu prapor, který byl tak těžký, že mu v rukou kolísal, ale v okamžiku padl. Kníže Andrej se znovu chopil praporu, a vláčeje jej za žerď, běžel s vojáky. Před sebou viděl naše dělostřelce, z nichž někteří bojovali, jiní opouštěli děla a utíkali proti němu; viděl také francouzské pěšáky, jak chytají dělostřelecké koně a obrazení děla. Kníže Andrej s praporem byl už jen na dvacet kroků od děl. Nad sebou slyšel nepřetržitě svištění kulek a vpravo i vlevo bez ustání sténali a padali vojáci. Avšak nedíval se na ně: jeho oči byly upřeny jen na to, co se dělo před ním – u baterie. Jasně viděl postavu zrzavého dělostřelce s šišákem sraženým na stranu, jak se tahá o vytěrák na čištění hlavně s francouzským vojákem. Viděl zcela jasně duchem nepřítomné, ale rozzužené výrazy na tvářích těchto dvou lidí, kteří si zřejmě vůbec neuvědomovali, co dělají.

Co to dělají? myslel si kníže Andrej, dívaje se na ně. Proč ten

zrzavý dělostřelec neuteče, když nemá zbraň? A proč ho ten Francouz neprobodne? Vždyť si ten Francouz vzpomene na svou pušku a propíchne ho bodákem, než tam doběhnu.

A skutečně jiný Francouz běžel s napřaženým bodákem k peroucím se mužům – a o osudu zrzavého dělostřelce, který se právě s vítězoslávou zmocnil vytěraku, stále ještě nechápaje, co ho čeká, mělo být rozhodnuto. Jak to však skončilo, kníže Andrej neviděl. Zdálo se mu, jako by ho některý z vojáků vedle něj vši silou uhodil pořádným klackem do hlavy. Trochu to bolelo, ale hlavně to bylo nepříjemné, protože ta bolest rozptylovala jeho pozornost a bránila mu, aby viděl to, nač se díval.

Co to? Padám? Nohy se mi podlamují, uvědomil si a upadl naznak. Otevřel oči, aby se podíval, jak dopadl boj Francouzů s dělostřelci, a dověděl se, byl-li zrzavý dělostřelec zabit nebo ne a byla-li děla ukořistěna Francouzi nebo zachráněna. Neviděl však nic. Nad ním už bylo jen nebe – vysoké nebe, ne jasné, ale přece nesmírně vysoké, s tiše plujícími šedivými obláčky. Jaké je to tu tiché, klidné a slavnostní – docela jiné, než když jsem běžel já, uvažoval kníže Andrej, docela jiné, než když jsme běželi, křičeli a bojovali; docela jiné, než když se s těmi zlostnými a vylekanými tvářemi tahali o vytěrák Francouz s dělostřelcem – a docela jinak plují oblaka po tom vysokém, nekonečném nebi. Jak to, že jsem to vysoké nebe předtím neviděl? Jsem tak šťastný, že jsem ho nakonec přece jen spatřil. Ano, všechno je marnost, všechno je klam kromě toho nekonečného nebe. Nic, nic není kromě něj. Ale ani ono není, nic není, jen ticho, klid. A chvála bohu za to...!

XVII

Na pravém křídle u Bagrationa se v devět hodin ještě nebojovalo. Kníže Bagration nechtěl přitakat Dolgorukovovi, jenž žádal, aby se začalo, a protože se chtěl zbavit zodpovědnosti, navrhl Dolgorukovovi, aby někoho poslali s dotazem

k vrchnímu veliteli. Bagration věděl, že vzhledem k téměř desetiverstové vzdálenosti mezi oběma křídly – i když ten, koho pošlou, nebude zabít (což bylo velmi nepravděpodobné), i když dokonce najde vrchního velitele, což bylo velmi nesnadné – nemůže se kurýr vrátit dříve než večer.

Bagration přelétl nemocnýma, bezvýraznýma a ospalýma očima svou družinu a mimoděk utkvěl pohledem na dětské tváři Rostovově, planoucí vzrušením a nadějí. Poslal jeho.

„A potkám-li Jeho Veličenstvo dřív než vrchního velitele, Vaše jasnosti?“ zeptal se Rostov s rukou u štítku.

„Můžete to vyřídit Jeho Veličenstvu,“ řekl spěšně Dolgorukov, aby Bagrationa předešel.

Vystřídán na předních strážích stačil si Rostov do rána ještě na několik hodin lehnout, a tak se pohyboval svižně, a přesvědčen o svém štěstí, cítil se veselý, smělý a rozhodný, v náladě, kdy se člověku všechno zdá snadné, radostné a možné.

Toho rána se splnila všechna jeho přání: mělo dojít k rozhodné bitvě a on se jí měl zúčastnit; a nejen to, byl dokonce ordonančním důstojníkem u nejstatečnějšího generála; a nejen to, jel dokonce s dotazem ke Kutuzovovi, a možná i k samému panovníkovi. Jitro bylo jasné, kůň, na němž jel, byl dobrý. V duši měl radost a štěstí. Obdržev rozkaz, povolil koni uzdu a rozjel se podél fronty. Zpočátku jel kolem Bagrationových vojsk, která ještě nezasahovala do boje a stála nehybně; potom vjel do prostoru obsazeného Uvarovovým jezdectvem a zde už zpozoroval přesuny a známky příprav k boji; když minul Uvarovovo jezdectvo, uslyšel před sebou již jasně kanonádu a střelbu z pušek. Palba stále sílila.

Ve svěžím ranním vzduchu to neznělo jako ještě před chvílí – v nestejných intervalech dva tři výstřely a jedna nebo dvě rány z děl: po svazích hor před Pracemi se rozléhal rachot palby z pušek, přerušovaný tak častými ranami z děl, že se většinou několik dělových ran už nedalo od sebe rozeznat a slévalo se v jediné mohutné dunění.

Bylo vidět, jak po stráních běhají obláčky kouře z pušek a honí se navzájem, jak se dým z děl líně převaluje, rozptyluje a splývá s jiným. Podle blýskání bodáků daly se v kouři rozeznat masy postupující pěchoty a za nimi úzké pásy dělostřelctva se zelenými nábojovými truhlíky.

Na vršku Rostov na chvíli zastavil koně, aby se rozhlédl, co se děje; ale ať napínal pozornost jak chtěl, nebyl schopen pochopit nic z toho, co se dělo, ani dojít ke konečnému úsudku. Pohybovali se tam v kouři jacísi lidé, zepředu i zezadu postupovaly jakési pruhy vojsk; ale proč? kdo? kam? – to mu nešlo na rozum. Pocit, který v něm tyto zvuky budily, nebyl nijak malomyslný nebo stíněný... Naopak mu dodávaly energie a rozhodnosti.

No, jen do toho! Tak přidej! domlouval si v duchu a pokračoval v cestě podél fronty, pronikaje stále dál a dál do oblasti bojujících vojsk.

Jak to tam bude vypadat, to nevím, ale všechno skončí dobře! pomyslel si Rostov.

Když projel jakýmsi rakouským oddílem, povšiml si, že jednotka druhého sledu, postupující za ním (byla to garda), již byla nasazena.

Tím líp! Aspoň se podívám zblízka! řekl si.

Projížděl téměř přední linií. Přímou proti němu jelo několik jezdců. Byli to naši huláni z tělesné gardy a vraceli se v prořídilých řadách z útoku. Rostov je minul, povšimnuv si mimoděk jednoho, celého zakrváceného, a pokračoval v cestě.

Do toho mi nic není, pomyslel si. Neujel ještě ani sto kroků, když se zleva po celé šířce pole objevilo obrovské množství jezdců na vraných koních, v bezvadných bílých uniformách, a najíždělo klusem přímo na něho. Rostov pustil koně tryskem, aby těm jezdcům uhnul z cesty, a byl by jim skutečně ujel, kdyby byli jeli stále stejnou rychlostí; přidávali však do klusu, takže někteří koně už cválali. Rostov slyšel stále silněji a silněji jejich dusot a řinčení jejich zbraní a viděl čím dál lépe jejich koně, postavy, a dokonce obličeje. Byla to naše gardová jízda, jdoucí do útoku proti francouzskému jezdecku, které postupovalo proti ní.

Garda jela cvalem, ale ještě držela koně na uzdě. Rostov už viděl jejich tváře a slyšel povel: „Marš! Marš!“, pronesený důstojníkem, který pustil svého čistokrevného koně plným tryskem. Rostov se bál, aby ho nerozdupali nebo ho nestrhli s sebou do útoku na Francouze, a proto ujížděl podél jejich čela, co měl jeho kuň sil, ale přece se mu nepodařilo jim ujet.

Krajní kavalergardista, muž obrovské postavy, s dolíčkovatou tváří, se vztekle zamračil, když spatřil Rostova, s nímž se

nevyhnutelně musel srazit. Byl by zcela jistě Rostova i jeho Beduína povalil (Rostov si sám připadal tak maličký a slabounký vedle těch ohromných lidí a koní), kdyby Rostova nebylo napadlo zamávat jeho koni před očima nahajkou. Těžký pěticoulový vraník stáhl uši a uskočil stranou; avšak podobaný kavalergardista ho ze vši síly bodl do boku obrovskými ostruhami a kůň zvedl ocas, natáhl krk a rozletěl se ještě rychleji.

Sotva se kavalergarda přehnala kolem Rostova, už slyšel jejich pokřik „Hurá!“ a když se ohlédl, viděl, jak se jejich první řady mísí s cizími, patrně francouzskými jezdci s červenými nárameníky. Pak už nebylo nic vidět, protože odněkud začala střítlet děla a všechno se zatáhlo kouřovou clonou.

Ve chvíli, kdy ho kavalergardisté minuli a zmizeli v dýmu, Rostov zaváhal, nemá-li jet za nimi místo tam, kam byl poslán. Byl to onen skvělý útok kavalergardistů, jemuž se obdivovali i sami Francouzi. Rostova obešla hrůza, když se později do slechl, že z celého toho množství urostlých, statných krasavců, chlapců, důstojníků i kadetů, ze všech těch honosných boháčů, kteří se přehnali kolem něj na nesmírně drahých koních, zbylo po útoku jen osmnáct lidí.

Proč bych jim záviděl – to, co mi patří, mě nemine, možná že teď uvidím cara! řekl si Rostov a jel dál.

Když dorazil k čelu gardové pěchoty, zpozoroval, že nad ní a všude kolem létají dělové koule, nejen podle jejich zvuku, nýbrž i podle toho, že na tvářích vojáků spatřil neklid a na tvářích důstojníků nepřírozeně bojovný a slavnostní výraz.

Jel právě za jedním ze sledů několika pluků gardové pěchoty, když zaslechl, jak ho někdo volá jménem:

„Rostove!“

„Co?“ řekl jen, nepoznáváje Borise.

„Co tomu říkáš, dostali jsme se do první linie! Náš pluk byl v útoku!“ říkal Boris se šťastným úsměvem mladých hochů, kteří se poprvé dostali do ohně.

Rostov se zastavil.

„Tak vida!“ řekl. „A jak to dopadlo?“

„Odráželi nás!“ živě odpověděl Boris, jenž by byl povídal a povídal bez konce. „Dovedeš si to představit?“

A Boris začal vypravovat, jak garda dorazila na místo, a když před sebou spatřila jakási vojska, považovala je za Rakušany

a teprve podle deště granátů poznala, že je v první linii, a byla nucena zasáhnout. Rostov ho ani nevyslechl do konce a pobídl koně.

„Kam jedeš?“ zeptal se Boris.

„K Jeho Veličenstvu, s hlášením.“

„Tamhle je!“ řekl Boris, který se přeslechl a domníval se, že Rostov hledá „Jeho Výsost“, a ne „Jeho Veličenstvo“.

A ukázal mu velkoknížete, který stál na sto kroků od nich v přílbě a kabátci kavalergardy, s nahrbenými zády a se svraštělým obočím, a cosi křičel na bílého, bledého rakouského důstojníka.

„Ale to je přece velkokníže, a já mám jet k vrchnímu veliteli nebo k panovníkovi!“ namítl Rostov a znovu chtěl pobídnout koně.

„Hrabě! Hrabě!“ přibíhal k němu z druhé strany Berg, stejně rozrušený jako Boris. „Hrabě, jsem raněný do pravé ruky (a hned mu ukazoval zakrvácené zápěstí, ovázané kapesníkem), a přesto jsem zůstal v poli. Držím šavli v levé ruce, hrabě: v naší rodině von Bergů, hrabě, byli všichni rytíři.“

Berg říkal ještě něco, ale Rostov ho už neposlouchal a jel dál.

Projel gardou a prázdným prostranstvím, ale potom, aby se už nedostal do přední linie, jako když se připletl do útoku kavalergardistů, dal se sledem záloh a zdaleka objížděl každé místo, odkud zaznívala prudká střelba a kanonáda. Najednou za našimi vojsky, na místě, kde se naprosto nemohl nadát nepříteli, uslyšel před sebou zblízka výstřely z pušek.

Co to může být? pomyslel si. Nepřítel v týlu našich vojsk? Ne, to není možné, řekl si a náhle ho ovládla hrůza a strach o sebe i o výsledek celé bitvy. Ať je to cokoli, na tom nezáleží, teď už není co objíždět. Musím hledat vrchního velitele tady, a je-li všechno ztraceno, pak i mně nezbyvá než zahynout se všemi ostatními.

Neblahá předtucha, která se Rostova zmocnila, se potvrzovala stále víc a víc, čím blíž přijížděl k prostranství za vesnicí Pracemi, kde se ve zmatku hemžila různorodá vojska.

„Co to jen je? Co to je? Po kom střílejí? Kdo to střílí?“ ptal se Rostov, když dojel až k ruským a rakouským vojákům, kteří mu v pomíchaných skupinách přebíhali přes cestu.

„Ale čert ví! Všichni tam dostali na frak! Je po všem!“ odpovídaly mu rusky, německy a česky prchající houfy, které právě tak jako on nechápaly, co se tu vlastně děje.

„Řežte je, Němčoury!“ křičel jeden.

„Das je vem – ty zrádce!“

„Zum Henker die Russen...!“¹⁾ bručel si jakýsi Němec.

Po cestě šlo několik raněných. Nadávky, výkřiky a steny se slévaly v jediný táhlý hukot. Střelba utichla, a jak se potom Rostov dověděl, stříleli to po sobě ruští a rakouští vojáci.

Můj bože! Co se to jen děje? říkal si Rostov. A tady, kde je každou chvíli může vidět panovník...! Ale ne, je to pravděpodobně jen pár ničemů. To přejde, to nic není, to nemůže být, opakoval si. Jen rychleji, co nejrychleji je mít za sebou!

Myšlenka na porážku a útěk nemohla Rostova napadnout. Viděl sice francouzská děla a vojska na Prateckém kopci, právě tam, kde měl podle rozkazu hledat vrchního velitele, ale nemohl a nechtěl tomu uvěřit.

XVIII

Rostov dostal rozkaz hledat Kutuzova a panovníka kolem vesnice Prací. Ale nejenže tu nebyli, nebyl tu ani jediný velitel, a potulovaly se tu jen hloučky rozprášených vojsk. Popohnal znaveného koně, aby měl tyto houfy co nejdříve za sebou, ale čím dále jel, tím více zmatek rostl. Na silnici, na kterou se dostal, kupily se vozíky a kočáry všeho druhu a tlačili se tam ruští i rakouští vojáci všech zbraní, ranění i zdraví. Všechno to hlučelo a hemžilo se za ponurého hvízdání kulí z francouzských baterií, umístěných na Prateckých výšinách.

„Kde je panovník? Kde je Kutuzov?“ vyptával se Rostov každého, koho mohl zastavit, ale od nikoho nemohl dostat odpověď.

¹⁾ Kat aby spral ty Rusy!

Konečně chytil jednoho vojáka za límec a donutil ho, aby mu odpověděl.

„Ech brachu, ti jsou už všichni dávno pryč, ti utekli první!“ řekl Rostovovi voják, nepřítomně se zasmál a vytrhl se mu.

Rostov ho nechal být, neboť byl zřejmě opilý, a zastavil koně sluhy nebo podkoního u jakési významné osoby a jal se ho vyslyšet. Sluha mu sdělil, že asi před hodinou právě po této cestě vezli s větrem o závod kočár s panovníkem a že je panovník vážně zraněn.

„To není možné,“ řekl Rostov, „to byl jistě někdo jiný.“

„Sám jsem ho viděl,“ ujišťoval sluha se sebevědomým úsměvem. „Já přece musím panovníka znát: kolikrát jsem ho v Petrohradě viděl jako teď vás. Sedí v kočáře bledý jako stěna. Dva páry vraníků s povolenou uzdou se kolem nás, panečku, jen mihly; já přece musím carovy koně a Ilju Ivanyče znát; vždyť přece s jiným než s carem kočí Ilja nejezdí.“

Rostov pustil jeho koně a chtěl jet dál. Oslovil ho však mimojdoucí raněný důstojník.

„Koho hledáte?“ zeptal se ho. „Vrchního velitele? Ten je mrtvý, dostal dělovou koulí přímo do prsou zrovna u našeho pluku.“

„Není mrtvý, je raněný,“ opravil ho jiný důstojník.

„Ale kdo? Kutuzov?“ ptal se Rostov.

„Ne Kutuzov, ten, jak se jmenuje... no, na tom nezáleží, na živu nás zůstalo jen málo. Dejte se tamhle k té vesnici, tam se shromáždili všichni velitelé,“ ukázal mu na vesnici Hostěrádky a pokračoval v chůzi.

Rostov jel krokem, nevěděl proč a ke komu teď má jet. Car je raněn, bitva prohrána. Teď už tomu nebylo možno nevěřit. Rostov jel naznačeným směrem, kde bylo v dáli vidět věž a kostel. Co by měl teď říkat panovníkovi nebo Kutuzovovi, i kdyby třeba byli živi a zdraví?

„Jeďte tamtou cestou, Vaše Blahorodí, tady vás zabijí,“ vykřikl na něj jeden voják. „Tady vás zabijí!“

„Ale co to povídáš!“ říkal jiný. „Kam by jel? Tudy je to blíž.“

Rostov se zamyslel a jel právě tou cestou, kde mu říkali, že ho zabijí.

Teď už na tom nezáleží! Když je panovník raněn, proč bych měl na sebe dávat pozor já? uvažoval. Vjel na svah, kde zahy-

nulo nejvíc lidí prchajících z Prací. Francouzi toto místo ještě neobsadili a Rusové, ti z nich, kteří byli živi nebo lehce ranění, je dávno opustili. Na svahu, jako snopy na úrodném poli, leželo na každé děsatině deset patnáct zabitých a raněných. Ranění se slézali k sobě po dvou, po třech a všude bylo slyšet jejich nepřijemné, a jak se Rostovovi zdálo, někdy přeháněné výkřiky a stony. Rostov pustil koně klusem, aby neviděl všechno to utrpení, a bylo mu hrozně. Nebál se ani tak o svůj život jako o odvalu, kterou potřeboval a která – to dobře věděl – nevydrží dlouho pohled na ty nešťastníky.

Francouzi přestali ostřelovat pole, poseté mrtvými a raněnými, protože už na něm nebylo živé duše, ale když uviděli, že po něm jede pobočník, zamířili na něj dělo a vypálili několik ran. Tyto dva dojmy, svištivé strašné zvuky a mrtvolky kolem dokola, slily se v Rostovově duši v jediný pocit hrůzy a soucitu nad sebou samým. Vzpomněl si na matčin poslední dopis. Jak by jí asi bylo, pomyslel si, kdyby mě viděla tady na tom poli, jak na mě míří děla?

Ve vesnici Hostěrádkách byly sice ruské jednotky ještě pomíchané, ale přece jen opouštěly bojiště ve větším pořádku. Sem už nedolétaly francouzské dělové koule a zvuky palby se zdály daleko. Tady všichni už jasně viděli i nahlas říkali, že je bitva prohrána. Ať se Rostov obrátil, na koho chtěl, nikdo mu nemohl dát odpověď, ani kde je car, ani kde je Kutuzov. Jedni říkali, že pověst o carově zranění je pravdivá, druzí to popírali a vysvětlovali vznik této falešné domněnky tím, že v carově kočáře skutečně ujížděl z bitevního pole bledý a polekaný vrchní dvorní maršál hrabě Tolstoj, který vyjel na bojiště spolu s ostatními členy carovy družiny. Jeden důstojník řekl Rostovovi, že vlevo za vesnicí viděl kteréhosi z vyšších velitelů, a Rostov tam tedy jel, ne že by doufal, že někoho najde, nýbrž prostě jen proto, aby ulevil svému svědomí. Když ujel asi tři versty a poslední ruská vojska zůstala za ním, spatřil, jak nad příkopem ohraničujícím jakousi zahradu stojí dva jezdci. Jeden z nich, s bílým chocholem na klobouku, připadal Rostovovi nějak povědomý; druhý, neznámý, na překrásném plavém koni (toho koně také jako by Rostov odněkud znal), popojel kupředu, vsadil koni ostruhy, povolil uzdu a lehce se přenesl přes příkop. Jen trochu hlíny se udrolilo na náspu od zadních kopyt. Jezdec

prudce koně obrátil, přeskočil příkop zase zpět a uctivě cosi řekl muži s bílým chocholem – zřejmě ho vybízel, aby to udělal po něm. Jezdec, jehož postava se zdála Rostovovi povědomá a mimoděk na sebe upoutala jeho pozornost, zavrtěl hlavou, udělal rukou odmítavý posunek – a podle toho pohybu Rostov okamžitě poznal svého milovaného, oplakávaného panovníka.

Ale to přece nemůže být on, tak sám uprostřed pustého pole, pomyslel si. Vtom Alexander otočil hlavu a Rostov spatřil zbožňované rysy, které se mu tak živě vryly do paměti. Car byl bledý, tváře měl pohublé a oči vpadlé; avšak tím víc půvabu a mírné vlídnosti bylo v té tváři. Rostov měl radost, když se přesvědčil, že pověst o panovníkově zranění je nepravdivá. Byl šťastný, že ho vidí. Věděl, že může, ba že dokonce musí jít k němu a tlumočit vzkaz, jak mu to Dolgorukov přikázal.

Tak jako zamilovaný mladík, když nadejde vytoužená chvíle a on je se svou vyvolenou o samotě, sladce trne a chvěje se, neodvažuje se vyslovit, o čem sní celé noci, a ohlíží se po nějaké pomoci nebo po možnosti odkladu či úniku, tak také Rostov nyní, když dosáhl toho, po čem toužil nejvíc na světě, nevěděl, jak se k carovi přiblížit, a na mysli mu vyvstávalo na tisíc úvah, proč je to nevhodné, netaktní a nemožné.

Jakže! Mám snad radost z toho, že mohu využít příležitosti, kdy je sám a skleslý? Možná že mu přítomnost cizího člověka bude v této smutné chvíli nepříjemná a obtížná; a pak, co mu mohu říci, když mi při pouhém pohledu na něho buší srdce a vysychá v hrdle? Nenapadl jej ani jediný z těch nesčíslných proslovů k panovníkovi, které si sestavoval ve své fantazii. Hodily se většinou ke zcela jiným příležitostem, pro chvíle vítězství nebo oslav; a zejména bylo možno je říkat na smrtelném loži, až mu bude panovník děkovat za jeho hrdinské činy, a on, umíraje na rány utřené v boji, mu poví všechno o své lásce, dokázané skutky.

A potom, jak se mám ptát panovníka na jeho rozkazy stran pravého křídla, když už jsou téměř čtyři hodiny odpoledne a bitva je prohrána? Ne, určitě nesmím k němu jet a rušit ho v jeho zadumání. Raději tisíckrát umřít, než aby se na mě nepřívětivě podíval a utvořil si o mně špatné mínění, rozhodl se a smuten a se zoufalstvím v srdci jel pryč, neustále se ohlížeje na cara, stále ještě nerozhodně stojícího na jednom místě.

Zatímco se Rostov oddával těmto úvahám a zarmouceně se

vzdaloval od panovníka, přijel na totéž místo náhodou kapitán von Toll, a spatřiv cara, ihned k němu zamířil, nabídl mu své služby a pomohl mu přejít přes příkop. Panovník toužil po odpočinku, protože se cítil churav, a usedl pod jabloň. Toll stál vedle něj. Rostov z dálky pln závisti a lítosti viděl, jak von Toll cosi dlouze a se zápalem vykládá carovi, jak si car zakrývá rukou oči – patrně plakal – a jak tiskne Tollovi ruku.

A já jsem mohl být na jeho místě, pomyslel si Rostov, a stěží potlačuje slzy lítosti nad carovým osudem, pokračoval v jízdě, hluboce zoufalý a nevěda, kam a proč nyní jede.

Uvědomoval si, že příčinou jeho hoře je vlastní slabost, a to jeho zoufalství ještě zesilovalo.

Byl by mohl... nejenže by byl mohl, ale měl jet k carovi. Byla to jediná příležitost, jak mu dát najevo svou oddanost. A on jí nevyužil... Co jsem to provedl? říkal si v duchu. Obrátil koně a jel zpět k místu, kde viděl cara; ale u příkopu už nikdo nebyl. Míjely tu jen povozy a kočáry. Od jednoho vozky se dověděl, že Kutuzovův štáb je v nedaleké vesnici, kudy projížděly trény. Rozjel se tam.

Před ním šel Kutuzovův štolba a vedl koně v čabrakách. Za štolbou jel vůz a za vozem šel starý sluha s křivýma nohama, v čepici se štítkem a v krátkém kožíšku.

„Tite, hej, Tite!“ zavolal na něj štolba.

„Co je?“ roztržitě odpověděl stařík.

„Tite, máš se jako prase v žitě!“

„Ech ty pitomo, tfuj!“ zlostně si odplivl stařík. Po chvíli mlčenlivé chůze se tentýž žert opakoval.

K páté hodině večer byla bitva na celé frontě prohrána. Přes sto děl bylo už v rukou Francouzů.

Przybyszewski se svým armádním sborem složil zbraně. Ostatní kolony ztratily na polovinu lidí a ustupovaly v nepořádku, ve zmatených houfech.

Zbytky Langeronových a Dochturovových jednotek se pomíchaly a tísnily se na hrázích a březích rybníků u Újezda.

Kolem šesté hodiny bylo již na hrázi újezdského rybníka slyšet prudkou kanonádu jen ze strany Francouzů, kteří zaujali s velkým počtem baterií palebná postavení na svazích Prateckých výšin a pálili po našich ustupujících jednotkách.

V zadním voji Dochturov s ostatními soustředovali jednotlivé prapory a palbou odráželi francouzskou kavalerii, která naše vojska pronásledovala. Začalo se stmívat. Na úzké hrázi újezdského rybníka, na níž tolik let pokojně sedával se svými udičkami starý mlynář v placaté čepici, zatímco jeho vnuk si vysoukával rukávy košile a přebíral v konvi stříbrné mrskaající se rybky, na té hrázi, po níž tolik let pokojně jezdili Moravané v huňatých beranicích a modrých kamizolách, s vozy taženými párem koní a naloženými pšenicí, a po níž se vraceli celí zamoučení a s bílými vozy – na této úzké hrázi se teď mezi fůrami a děly, pod koňmi a mezi koly tlačili lidé, strachem ze smrti ztrácející lidskou podobu, mačkali se navzájem, umírali, kráčeli přes umírající a zabíjeli jeden druhého jen proto, aby byli po několika krocích sami také zabiti.

Každých deset vteřin rozčísila vzduch a dopadla dělová koule nebo se uprostřed toho hustého zástupu roztrhl granát, zabíjel a kropil krví všechny, kdo stáli kolem. Dolochovo, raněný do ruky a jdoucí pěšky asi s deseti vojáky své roty (byl už důstojníkem), a velitel pluku, jedoucí na koni, to bylo vše, co zbylo z jejich pluku. Vlečení zástupem, vtěsnali se na začátek hráze a v té tlačnici uvízli, protože před nimi padl pod dělem kůň a vojáci ho vyprošťovali. Jedna dělová koule zabila kohosi za nimi, druhá spadla před ně a postříkala Dolochova krví. Zástup se zoufale vzvedl, sevřel se, postoupil o pár kroků kupředu a zase ustrnul.

Projít těch sto kroků – a jsem jistojistě zachráněn; ale stát tu ještě dvě minuty – a je určitě po mně, myslel si každý.

Dolochovo se prodral ze zástupu na pokraj hráze, srazil dva vojáky a seběhl na kluzký led, pokrývající hladinu rybníka.

„Zahni sem!“ vykřikl, skákaje na ledě, až pod ním praštěl. „Zahni!“ křičel na dělo. „Drží!“

Led ho sice nesl, ale prohýbal se, praštěl, takže bylo zřejmé, že nejen pod dělem nebo lidským davem, nýbrž i pod ním samým se co nejdříve prolomí. Lidé se na něj dívali a choulili se na břehu, ale ještě se neodvažovali vstoupit na led. Velitel pluku, který stál na koni na začátku hráze, zvedl ruku a otevřel ústa, patrně chtěl něco Dolochovovi říci. Ale vtom zasvištěla jedna z dělových kulí tak nízko nad zástupem, že se všichni sehnuli. Cosi mokře plesklo a generál spadl i s koněm do louže krve. Nikdo se na něj neohlédl, nikdo nepomyslel na to, aby ho zvedl.

„Sejdi na led! Jdi dál po ledě! Jdi! Otoč to! Neslyšíš, nebo co? Tak jdi!“ zahlučely po dopadu koule, která zasáhla generála, hlasy ze všech stran, aniž kdo věděl, co a proč křičí.

Jedno z děl, která teprve vjížděla na hráz, zahrulo na led. Skupiny vojáků začaly sbíhat z hráze na zamrzlý rybník. Pod jedním z nejdále stojících vojáků led praskl a jedna noha mu zmizela pod ledem; chtěl ji vytáhnout a probořil se až po pás. Nejbližší vojáci se vrhli zpět, dělostřelecký jízdní zastavil svého koně, ale zezadu stále ještě zaznívaly výkřiky: „Jdi na led, co stojíš! Jdi! Jdi!“ Pak se v zástupu ozvaly výkřiky hrůzy. Vojáci kolem děla poháněli koně a tloukli je, aby zahruli na led a postupovali po něm dál. Koně seběhli z břehu. Led, který udržel pěšáky, probořil se ve velkém okruhu a lidé – bylo jich na něm čtyřicet – se vrhali dopředu i dozadu a potápěli jeden druhého.

A dělové koule stále stejnoměrně svištěly, dopadaly na led, do vody a nejčastěji do zástupu, který pokrýval hráz, rybníky i břehy.

XIX

Na Prateckém kopci, na tom místě, kde upadl s praporem v rukou, ležel kníže Andrej Bolkonskij, krvácel, a aniž si toho byl vědom, sténal tichým, žalostným dětským hláskem.

K večeru přestal sténat a ztichl. Jak dlouho ležel v bezvědomí, nevěděl. Ale najednou opět cítil, že žije a trpí palčivou bolestí, která jako by mu rvala hlavu na kusy.

Kde je to vysoké nebe, které jsem až dosud neznal a které jsem spatřil teprve dnes? byla jeho první myšlenka. Ani tu bolest jsem neznal, napadlo ho. Ano, nic, nic, nic jsem až dodnes neznal. Ale kde to jsem?

Zbystřil sluch a uslyšel dusot blížících se koní a hlasy mluvící francouzsky. Otevřel oči. Nad ním bylo stále totéž vysoké nebe, jen oblaka po něm plula ještě výše a mezi nimi se mod-

ralo nekonečno. Nehýbal hlavou, a tak neviděl jezdce, kteří – jak svědčily zvuky kopyt a hlasů – dojeli až k němu a zastavili se.

Byl to Napoleon se dvěma pobočníky. Bonaparte objížděl bitevní pole, dával poslední rozkazy k zesílení baterií pálících na hráz u Újezda a prohlížel zabitě a raněné, kteří zůstali na bojišti.

„Krásní lidé!“ řekl, dívaje se na zabitého ruského granátníka, který ležel s tváří zarytou v zemi, se zčernalým zátylkem, ztuhlou ruku daleko odtaženou od těla.

„Střelivo pro děla je vyčerpáno, Vaše Veličenstvo!“ řekl v té chvíli pobočník přijíždějící od baterií, které střílely na Újezd.

„Dejte je přivést ze zálohy,“ řekl Napoleon, popojel několik kroků a zastavil se nad knížetem Andrejem, ležícím na zádech vedle pohozené žerdi (prapor už odnesli Francouzi jako trofej).

„Krásná smrt,“ poznamenal Napoleon, dívaje se na Bolkonského.

Kníže Andrej pochopil, že to je Napoleon a že to řekl o něm. Slyšel, jak muže, jenž tato slova vyslovil, titulují sire. Avšak vnímal ta slova jen jako bzučení much. Nejenže ho nezajímala, ale ani si jich pořádně nevšiml a ihned je zapomenul. V hlavě mu hořelo; cítil, jak mu z žil uniká krev, a nad sebou viděl daleké, vysoké a věčné nebe. Věděl, že to je Napoleon, jeho hrdina, ale v té chvíli mu Napoleon připadal jako nicotný, ubohý človíček ve srovnání s tím, co se dnes odehrávalo mezi jeho duší a tím vysokým, nekonečným nebem s plujícími oblaky. Bylo mu v té chvíli zcela lhostejné, kdo nad ním stojí a co o něm říká; měl radost jen z toho, že se nad ním zastavili lidé, a přál si pouze, aby mu ti lidé pomohli a vrátili ho opět životu, který se mu zdál tak nádherný, protože mu nyní jinak, nově rozuměl. Sebral všechny síly, aby se pohnul a vydal ze sebe nějaký zvuk. Lehce pohnul nohou a zasténal tak slaboulnce a bolestně, že se až sám nad sebou rozlítostnil.

„Ach, on žije!“ řekl Napoleon. „Zvednout tohoto mladého muže, ce jeune homme, a odnést ho na obvaziště!“

Po tomto rozkaze jel Napoleon dál, vstříc maršálu Lannesovi, který se k němu blížil s kloboukem v ruce, usmíval se a blahopřál mu k vítězství.

Dál si kníže Andrej nic nepamatoval: ztratil vědomí strašlivou bolestí, způsobenou ukládáním na nosítka, otřesy při přenosu a vyšetřováním rány na převazišti. Probudil se teprve na konci dne, když ho spolu s jinými ruskými raněnými a zajatými důstojníky přenesli do lazaretu. Při této přepravě se už cítil poněkud lépe a mohl se rozhlížet, a dokonce i mluvit.

První slova, která zaslechl, když se probral k vědomí, byla slova francouzského důstojníka, strážného.

„Musíme se tady zastavit,“ říkal rychle. „Právě pojedete kolem císař. Snad ho to potěší, podívat se na ty zajaté pány.“

„Dnes je tolik zajatců, div ne celá ruská armáda, že se mu to jistě už omrzelo,“ namítl jiný.

„No, přesto! Tenhle prý je velitel celé gardy císaře Alexandra,“ ukázal první na raněného ruského důstojníka v bílém stejnokroji jízdní gardy.

Bolkonskij poznal knížete Repnina, kterého znal z petrohradské společnosti. Vedle něj stál jiný raněný důstojník, devatnáctiletý jinoch, rovněž jízdní gardista.

Bonaparte přiválal a prudce zarazil koně.

„Kdo tu má nejvyšší hodnost?“ zeptal se při pohledu na zajatce. Jmenovali mu plukovníka knížete Repnina.

„Vy jste velitel jezdeckého gardového pluku císaře Alexandra?“ zeptal se Napoleon.

„Velel jsem eskadroně,“ odvětil Repnin.

„Váš pluk se čestně zhostil svého úkolu,“ pravil Napoleon.

„Pochvala velkého vojevůdce je vojákovi největší odměnou,“ řekl Repnin.

„S radostí vám ji udělím,“ řekl Napoleon. „Kdo je ten mladý muž vedle vás?“

Kníže Repnin jmenoval poručíka Suchtělena.

Napoleon si ho prohlédl a poznamenal s úsměvem:

„Pustil se do boje s námi velmi mlád.“

„Mládí není na překážku statečnosti,“ odpověděl Suchtělen přeskakujícím hlasem.

„Skvělá odpověď!“ zvolal Napoleon. „Přivedete to daleko, mladý muži!“

Kníže Andrej, aby počet zajatců byl úplný, byl také vystaven dopředu, císaři na oči, a nemohl uniknout jeho pozornosti. Napoleon si patrně vzpomněl, že ho viděl na poli, oslovil ho a užil

při tom téhož označení – mladý muž, jeune homme – pod nímž mu Bolkonskij poprvé utkvěl v paměti.

„Et vous, jeune homme? A co vy, mladý muži?“ řekl mu.
„Jak je vám, statečný brachu?“

Ačkoli před pěti minutami byl kníže Andrej schopen říci pár slov vojákům, kteří ho přenášeli, nyní jen upřel oči přímo na Napoleona a mlčel... Tak nicotné mu připadaly v té chvíli Napoleonovy zájmy, tak malicherný se mu zdál i sám jeho hrdina se svou povrchní marnivostí a radostí z vítězství ve srovnání s tím vysokým, spravedlivým a dobrým nebem, které kníže Andrej viděl, a pochopil – že mu nemohl odpovědět.

Vůbec všechno se mu zdálo tak zbytečné a nicotné vedle těch přísných a vznešených myšlenek, jež v něm vyvolal úbytek sil ze ztráty krve, utrpení a blízkost smrti. Kníže Andrej se díval do očí Napoleonovi a přemýšlel o pomíjivosti a marnosti slávy, o marnosti života, jehož významu nikdo nemůže porozumět, a o ještě větší marnosti smrti, jejíž smysl nemůže pochopit ani vysvětlit nikdo z žijících.

Když se Napoleon nedočkal odpovědi, odvrátil se a odjížděje řekl jednomu z velitelů: „Ať se postarají o ty pány a odvezou je do mého hlavního stanu; ať můj doktor Larrey prohlédne jejich rány. Na shledanou, kníže Repnine.“ Pobídl koně a jel dál.

Jeho tvář zářila samolibostí a štěstím.

Vojáci, kteří přenášeli knížete Andreje, sebrali mu zlatý medailonek, dárek od kněžny Marji; když však viděli, jak laskavě císař jedná se zajatci, pospíšili si, aby mu medailonek vrátili.

Kníže Andrej neviděl, kdo a jak mu jej navlékl, ale na uniformě se mu na prsou zase octl medailonek na tenkém zlatém řetízku.

Bylo by to krásné, pomyslel si, když se díval na ten medailonek, který mu s takovou láskou a zbožností pověsila kolem krku sestra, bylo by to krásné, kdyby všechno na světě bylo tak jasné a prosté, jak si to představuje kněžna Marja. Jak by bylo dobré vědět, kde hledat útočiště v tomto životě a co čekat po něm tam, po smrti! Jak bych byl šťastný a klidný, kdybych si teď mohl říci: Pane Bože, smiluj se nade mnou...! Ale komu bych to řekl? Je to nějaká neurčitá, nepostižitelná síla, k níž nemohu mluvit a kterou nemohu ani vyjádřit slovy – veliké Všechno nebo Nic, mluvil sám k sobě, nebo je to ten Bůh, kte-

rého zašila kněžna Marja tady do toho medailonku? Nic, nic není jisté kromě nicotnosti všeho toho, co chápu, a majestátnosti čehosi nepochopitelného, ale zato nejdůležitějšího!

Nosítka se pohnula. Při každém otřesu cítil znovu nesnesitelnou bolest; horečka stoupala a kníže Andrej začínal blouznit. Na dně jeho horečnatých představ se míhaly vidiny otce, ženy, sestry, syna, který se mu narodí, něha, kterou pocítil v noci před bitvou, postava malého, nicotného Napoleona a nad tím vším vysoké nebe.

Představoval si tichý život a klidné rodinné štěstí na Lysých Horách. S rozkoší vychutnával to štěstí, když tu se objevil maličký Napoleon se svým lhostejným, omezeným pohledem, radujícím se z neštěstí jiných, a přišly pochyby a muka, a pouze nebe slibovalo klid. K ránu se všechny sny pomíchaly v chaos a tmu bezvědomí a mdlob, jež, jak mýnil sám Napoleonův lékař Larrey, měly skončit daleko spíše smrtí než uzdravením.

„Je to nervózní a žlučovitý člověk,“ pravil Larrey, „ten se z toho nedostane.“

Jako raněný bez naděje na uzdravení byl kníže Andrej ponechán péči místních obyvatel.

KNIHA DRUHÁ

ČÁST PRVNÍ

I

Začátkem roku 1806 jel Nikolaj Rostov na dovolenou. Děnisov se rovněž vracel domů, do Voroněže, a Rostov ho přemluvil, aby s ním jel do Moskvy a zůstal nějakou dobu u nich. Na předposlední stanici se Děnisov setkal s jedním kamarádem, vypil s ním tři láhve vína a pak se po celý zbytek cesty do Moskvy neprobudil, přestože silnice byla plná výmolů; ležel na dně poštovních saní vedle Rostova, který byl tím netrpělivější, čím víc se blížili k Moskvě.

Tak kdy už? Kdy už konečně? Ty protivné ulice, krámy, preclíky, lucerny, drožkáři! myslel si Rostov, když už předložili dovolenky v bráně a vjeli do Moskvy.

„Děnisove, už jsme tu! Spí!“ říkal, nakláněje se celým tělem dopředu, jako by doufal, že tak urychlí pohyb saní. Děnisov se neozýval.

„Tamhle je roh a křižovatka, kde vždycky stojí drožkář Zachar; je tam, i koně má pořád stejného. A tamhle je krámek, kde jsme si kupovali perníky. Tak kdy už tam budeme? No!“

„Kam? Ke kterému domu?“ zeptal se kočí.

„Ale tam, na konec, k tomu velikému, copak nevidíš! To je náš dům,“ rozčiloval se Rostov, „to je náš dům!“

„Děnisove! Děnisove! Už tam budeme.“

Děnisov zvedl hlavu, odkašlal si a neodpověděl.

„Dmitriji,“ obrátil se Rostov k lokaji na kozlíku, „to svítí u nás, že?“

„Ano, prosím, u nás, a u tatínka v pracovně je také světlo.“

„Ještě nešli spát? Co myslíš?“

„Poslouchej, nezapomeň mi hned vyndat nový dolman,“ dodal Rostov, popotahuje si sotva vzrostlý knírek.

„Jeď přece,“ křičel na kočího. „Probud' se konečně, Vasjo,“ obrátil se k Děnisovovi, jemuž opět klesla hlava.

„Tak jeď, k sakru, dostaneš tři ruble na vodku, jen jeď!“ vy-

křikl Rostov, když saně byly už jen tři domy od jejich dveří. Zdálo se mu, že se koně nehýbou. Konečně zahrnuly saně napravo před dům; Rostov spatřil nad hlavou známou římsu s otlučenou štukaturou, schody před hlavním vchodem, sloup na chodníku. Vyskočil z jedoucích saní a běžel do předsíně. Dům zůstal nehybný, nehostinný, jako by mu nijak nezáleželo na tom, kdo do něj zavítal. V předsíni nikdo nebyl. Můj bože! Snad se něco nestalo? pomyslel si Rostov, na okamžik se s tlukoucím srdcem zastavil, ale hned se zase rozběhl a utíkal dál předsíní a po známých zprohýbaných schodech. Stále táž klika u dveří, zašlá, což hraběnkou vždy hnětlo, povolila stejně lehce jako dříve. V předpokoji hořela jedna lojová svíce.

Stařík Michajlo spal na truhle. Kočárový lokaj Prokofij, který měl takovou sílu, že zezadu nadzvedl kočár, tu seděl a pletl z proužků sukna bačkory. Vzhlédl, když se dveře otevřely, a lhostejný, ospalý výraz na jeho tváři náhle vystřídalo nadšení smíšené s úlekem.

„Pro boha živého! Mladý hrabě!“ vykřikl, když poznal mladého pána. „Jak to? Hošánku!“ A všecek se chvěje vzrušením, vrhl se ke dveřím salonu, pravděpodobně aby mladého pána ohlásil, ale pak si to nejspíš rozmyslel, vrátil se a klesl mu na rameno.

„Všichni zdraví?“ zeptal se Rostov a vytrhl mu ruku.

„Zaplat pámbu! Zaplat pámbu, všechno je v pořádku. Teď právě pojedli. Dovol, ať se na tebe podívám, Jasnosti!“

„Je opravdu všechno v pořádku?“

„Zaplat pámbu, zaplat pámbu!“

Rostov docela zapomněl na Děnisova, a protože si nepřál, aby ho někdo ohlásil, shodil kožich a běžel po špičkách do velkého temného sálu. Všechno bylo, jak bývalo – tytéž hrací stoly, tentýž lustr přikrytý povlakem; avšak kdosi už mladého hraběte zahlédl, takže nestačil ani doběhnout do salonu, když něco prudce jako bouře vyletělo z postranních dveří, objalo jej a začalo líbat. Ještě druhé, třetí takové stvoření vyskočilo z druhých, třetích dveří; nová objetí, nové polibky, nové výkřiky, slzy radosti. Nemohl rozeznat, kde a kdo je tatínek, kdo Nataša, kdo Péta. Všichni křičeli, mluvili a líbali ho najednou. Jen matka mezi nimi nebyla – to si uvědomoval.

„A já ani nevěděl... Nikoluško... můj milý!“

„Je to on... ten náš... Miláčku, Koljo... Jak se změnil! Přineste svíčky! Čaj!“

„A mě nepolíbíš?“

„Dušinko... mě také.“

Soňa, Nataša, Péťa, Anna Michajlovna, Věra a starý hrabě ho objímali; zbytek pokoje naplnilo služebnictvo a komorné, kteří se připojili k vítání výkřiky a vzdechy.

Péťa se mu pověsil na nohy.

„Mě taky!“ křičel

Nataša si ho k sobě sehnula, zlíbala mu celý obličej, pak od něj odskočila, a držíc se za cíp jeho dolmanu, skákala jako kůzle pořád na jednom místě a pronikavě vřískala.

Ze všech stran ho obléhaly milující oči, lesknoucí se slzami radosti, ze všech stran ho obléhala ústa hledající políbení.

Soňa, červená jako vlčí mák, držela se ho také za ruku a celá rozzářená a s blaženým pohledem upřeným do jeho očí čekala, až se na ni podívá. Šlo jí na sedmnáctý rok a byla velmi krásná, zvláště v této chvíli šťastného, opojného vzrušení. Hleděla na něj, nespouštějíc z něj oči, usmívala se a tajila dech. Podíval se na ni vděčně; ale pořád ještě na někoho čekal, někoho vyhlížel. Stará hraběnka stále nepřicházela. Konečně se ozvaly ve dveřích kroky. Kroky tak rychlé, že to nemohly být kroky jeho matky.

Ale byla to ona, v nových šatech, které dosud neznal, protože si je dala ušít v době jeho nepřítomnosti. Všichni se roztoustoupli a on se k ní rozběhl. Když byli u sebe, klesla mu vzlykajíc na prsa. Nemohla pozvednout tvář a jen ji tiskla k chladným šňůrkám jeho dolmanu. Děnisov, který vešel do pokoje nikým nepovšimnut, stál vedle, díval se na ně a mnul si oči.

„Vasil Děnisov, přítel vašeho syna,“ představil se hraběti, jenž se na něj tázavě zadíval.

„Buďte vítán. Víím, víím,“ řekl hrabě, políbil Děnisova a objal ho. „Nikoluška o vás psal... Natašo, Věro, to je on, Děnisov.“

Tytéž šťastné, rozzářené obličej se obrátily ke kosmaté postavě Děnisova a obklopily ho.

„Miláčku Děnisove,“ zavřískla Nataša, která radostí nevěděla, co dělá, přiskočila k němu, objala ho a dala mu hubičku. Všichni byli zaraženi tím, co Nataša provedla. Děnisov se také začervenel, ale usmál se, uchopil Natašinu ruku a políbil ji.

Děnisova odvedli do připraveného pokoje a všichni Rostovovi se shromáždili v hudebním pokoji okolo Nikolušky.

Stará hraběnka seděla vedle, držela ho za ruku a co chvíli ji líbala; ostatní se shlukli kolem nich, sledovali každý jeho pohyb, každé slovo, každý pohled a nespouštěli z něho zamilované oči, planoucí nadšením. Bratr a sestry se hádali, protože každý chtěl být co nejbliž něho, prali se o to, kdo mu přinese čaj, kapesník, dýmku.

Láska, kterou mu projevovali, naplňovala Rostova štěstím, avšak proti první chvíli se mu nyní zdálo toho blaha málo a stále čekal, že přijde ještě něco, ještě něco a ještě.

Druhý den ráno oba přátelé vespávali po cestě do deseti hodin.

Ve vedlejší pokoji se válely šavle, brašny, torby, otevřené kufry, špinavé vysoké boty. Dva vyleštěné páry s ostruhami právě postavili ke zdi. Sluhové přinášeli umyvadla, horkou vodu na holení a vyčištěné šaty. Bylo tu cítit tabák a charakteristický mužský pach.

„Hej, Griško, dýmku!“ zvolal chraptivým hlasem Vaska Děnisov. „Rostove, vstávej!“

Rostov zvedl rozčuchanou hlavu z teplé podušky a protíral si zalepené oči.

„A proč, je už tak pozdě?“

„A jak, je deset hodin,“ odpovídal Natašin hlas a v sousedním pokoji bylo slyšet šustění škrobených šatů, šepot a dívčí smích a v maličko pootevřených dveřích se mihlo cosi bledě modrého, nějaké stuhy, černé vlasy a veselé tváře. Byla to Nataša se Soňou a s Pétou, kteří se přišli poptat, je-li Nikolaj už vzhůru.

„Nikoluško, vstávej,“ ozval se opět u dveří Natašin hlas.

„Hned!“

Vtom Péta uviděl v prvním pokoji šavle, chopil se jich a v nadšení, jaké zachvacuje malé chlapce při pohledu na staršího bratra vojáka, nevzpomněl, že se pro sestry nehodí, aby viděly neoblečené muže, a otevřel dveře.

„To je tvoje šavle?“ křičel. Dívky uskočily stranou. Děnisov s polekaným pohledem schoval své chlupaté nohy pod pokrývku a ohlédl se na přítele, jako by u něj hledal ochranu. Dveře vpustily Pétu a zase se zavřely. Za nimi zazníval smích.

„Nikoluško, vezmi si župan a pojď sem,“ pronesl Natašin hlas.

„To je tvoje šavle?“ zeptal se Péta. „Nebo je to vaše?“ obrátil se s lísavou uctivostí k vousatému černému Děnisovovi.

Rostov se spěšně obul, oblékl si župan a vyšel ven. Nataša vězela jednou nohou ve vysoké botě s ostruhou a natahovala si druhou. Soňa se točila a chystala se právě usednout s rozevlátou sukni, když Nikolaj vyšel. Obě měly stejné, úplně nové bleďě modré šaty a byly svěží, růžové a veselé. Soňa utekla, ale Nataša se do bratra zavěsila, odvedla ho do hudebního pokoje a tam začala rozmluva. Nestačili se jeden druhého vyptávat a odpovídat si na tisíc maličkostí, které zajímaly jen je. Nataša se smála při každém slově, které řekl on nebo které řekla sama, ne proto, že by to, o čem mluvili, bylo směšné, nýbrž proto, že jí bylo veselo a že nebyla s to potlačit radost, která se projevovala smíchem.

„Ach, to je krásné, báječné!“ říkala na všechno. Rostov cítil, jak mu pod vlivem vřelých paprsků lásky zase po půldruhém roce v duši i na tváři rozkvétá dětský úsměv, jakým se neusmíval ani jednou od té doby, co odjel z domova.

„Ty, poslouchej,“ řekla mu, „z tebe je teď opravdový muž? Jsem hrozně ráda, že jsi můj bratr.“ Dotkla se jeho knírku. „Ráda bych věděla, jací vy muži jste. Takoví jako my? Či ne?“

„Proč Soňa utekla?“ zeptal se Rostov.

„Ach, to ti je celá historie. Jak budeš se Soňou mluvit? Budeš jí tykat, nebo vykat?“

„Jak se to bude hodit,“ řekl Rostov.

„Vykej jí, prosím tě, potom ti to vysvětlím.“

„A proč vlastně?“

„Tak to povím hned. Ty víš, že Soňa je má přítelkyně, taková přítelkyně, že bych pro ni dala ruku do ohně. Podívej!“ Vyhrnula si tylový rukáv a odhalila na své dlouhé, hubené a něžné paži vysoko nad loktem, skoro na rameni (na místě, které bývá zakryto i plesovými šaty) červené znamení.

„To jsem se spálila, abych jí dokázala svou lásku. Prostě jsem rozžhavila v ohni železné pravítka a přitiskla.“

Jak seděl ve své bývalé studovně, na pohovce s malými polštářky na opěradlech, a díval se do těch prudce vzrušených Natašiniých očí, vkročil Rostov znovu do toho dětského, rodinného světa, který neměl význam pro nikoho jiného než pro něj, ale jemu přinášel nejblaženější slasti v životě; ani spálení ruky

pravítkem na důkaz lásky nezdálo se mu zbytečné: chápal to a nedivil se.

„No a co? To je všechno?“ zeptal se.

„No přece takové to je přátelství, takové přátelství! To s tím pravítkem je hloupost; ale jsme přítelkyně navěky. Když si ona někoho zamiluje, je to nadosmrť; ale já to nechápu, já zapomenou hned.“

„No a co z toho?“

„Tak zkrátka, ona má ráda mne a tebe.“ Nataša se najednou začervenala. „Pamatuješ se přece, před odjezdem... Ona ti tedy vzkazuje, že máš na všechno zapomenout... Řekla: ‚Já ho budu milovat vždycky, ale on ať je volný.‘ Vid', že je to nádherné, šlechetné! Že, vid'? Opravdu šlechetné, vid'?" ptala se Nataša vážně a rozechvěle, a bylo vidět, že to, co říká teď, říkala předtím v slzách. Rostov se zamyslel.

„Ani v nejmenším neberu své slovo zpět,“ řekl. „A pak, Soňa je tak rozkošná, cožpak by se našel takový hlupák, aby se sám zřekl svého štěstí?“

„Ne, ne,“ vykřikla Nataša. „Už jsme spolu o tom mluvily. Věděly jsme, že to řekneš. Ale to nejde, protože, chápeš, jestliže to říkáš, cítíš se spoutaný daným slovem, a to pak vypadá, jako by to byla řekla schválně. Vypadá to, jako že si ji přece jen nebereš dobrovolně, a to není to pravé.“

Rostov viděl, že to všechno důkladně promyslely. Soňa ho už včera překvapila svou krásou. Dnes, kdy ji spatřil jen letmo, zdála se mu ještě krásnější. Byla to roztomilá šestnáctiletá dívka a zřejmě ho vroucně milovala (o tom nepochyboval ani na okamžik). Proč by ji teď neměl milovat nebo dokonce se s ní neoženit, uvažoval Rostov, jenže... teď je ještě tolik jiných radostí a starostí! Ano, promyslely to velmi dobře, řekl si, musím ještě zůstat volný.

„Tak dobrá,“ pronesl nahlas, „promluvíme si o tom později. Ach, jsem tak rád, že tě zas vidím!“ dodal.

„A co ty, zůstalas věrná Borisovi?“ zeptal se sestry.

„Dej pokoj,“ zvolala rozesmátá Nataša. „Nemyslím na něj ani na jiného a nechci o nikom ani slyšet.“

„Podívejme se! Co se to s tebou stalo?“

„Se mnou?“ opakovala Nataša a šťastný úsměv jí ozářil tvář. „Viděls Duporta?“

„Ne.“

„Tys neviděl slavného Duporta, toho tanečníka? Pak to ovšem nepochopíš. Se mnou se stalo tohle.“ Nataša uchopila sukni jako tanečnice, odtáhla lokty od těla, odběhla pár kroků, provedla entrechat, klepla nožkou o nožku, pak se postavila na samé špičky střevíců a popošla několik krůčků.

„Vidíš, jak stojím? Že mi to jde?“ říkala, ale na špičkách se neudržela. „Takhle to je! Nikdy se za nikoho nevdám, budu tanečnicí. Jen o tom nikomu neříkej.“

Rostov se zasmál tak hřmotně a vesele, že mu až Děnisov ve svém pokoji záviděl, a Nataša nemohla odolat a smála se s ním. „Ale že je to hezké?“ opakovala stále.

„Hezké. Borise si už nechceš vzít?“

Nataša se zarděla.

„Nechci si vzít nikoho. Řeknu mu to, až ho uvidím.“

„Tak je to tedy!“

„No ano, jsou to samé hlouposti,“ žvatlala dál Nataša. „A jaký je Děnisov, je hodný?“ zvidala.

„Je.“

„Tak sbohem, jdi se ustrojit. Je hrozný, ten Děnisov?“

„Proč hrozný?“ zeptal se Nicolas. „Ne, Vaska je skvělý člověk.“

„Ty mu říkáš Vaska...? To je divné. Tak je tedy moc hodný?“

„Moc.“

„Tak přijď brzy na čaj. Snídáme všichni společně.“

A Nataša si stoupla na špičky a odešla z pokoje, jako to dělájí tanečnice, ale s úsměvem, jakým se usmívají jen šťastná patnáctiletá děvčátka. Když se Rostov v saloně setkal se Soňou, začervenal se. Nevěděl, jak si vést. Včera se v první chvíli radosti ze shledání políbili, ale teď cítili, že to nesmějí udělat. Nikolaj si uvědomil, že se všichni, matka i sestry, tázavě na něj dívají a čekají, jak se k ní bude chovat. Políbil jí ruku a řekl jí „vy – Soňo“. Avšak když se setkaly jejich oči, řekly si navzájem „ty“ a něžně se políbily. Ona ho svým pohledem prosila za odpuštění, že se Natašiny prostřednictvím odvážila připomenout mu jeho slib, a děkovala mu za jeho lásku. On jí svým pohledem děkoval za to, že mu nabídla svobodu, a říkal, že ji stejně, ať tak či onak, nepřestane milovat, protože není možno ji nemilovat.

„Ale přece jen je divné,“ řekla Věra, využívajíc chvíle všeobecného mlčení, „že si teď Soňa s Nikoluškou vykají a chovají se k sobě jako cizí.“ Věřina poznámka byla správná jako všechny její poznámky, ale jako při většině jejích poznámek bylo všem trapně; a nejen Soňa, Nikolaj a Nataša, nýbrž i stará hraběnka, která se bála synovy lásky k Soně, protože by ho mohla připravit o skvělou partii, začervenala se jako holčička. Děnisov, k Rostovovu údivu v nové uniformě, napomádovaný a navoněný, přišel do salonu jako švihák, jak chodil do bitev, a choval se k dámám i k pánům tak roztomile, že by to v něm Rostov nikdy nebyl hledal.

II

Když se Nikolaj Rostov vrátil z armády do Moskvy, přijali ho doma jako vzorného syna, hrdinu a znejmilejšího Nikolušku, příbuzní jako milého, příjemného a uctivého mladého muže, známí jako hezkého husarského poručíka, dobrého tanečníka a jednoho z nejlepších ženichů v Moskvě.

Rostovovi se znali s celou Moskvou; peněz měl starý hrabě letos dost, protože si znovu vypůjčil na všechny statky, a tak si Nikoluška pořídil vlastního klusáka, nejmódnější jezdecké kalhoty, zcela zvláštní, jaké dosud nikdo v Moskvě neměl, boty, také nejmódnější, s ostrými špičkami a s malinkými stříbrnými ostruhami, a trávil čas velmi vesele. Po svém návratu domů zakusil Rostov příjemný pocit, když po nějakou dobu srovnával svůj nynější způsob života s dřívějším. Zdálo se mu, že velmi zmužněl a vyspěl. Na své zoufalství nad tím, že neudělal zkoušku z náboženství, na vypůjčování peněz na drožkáře od Gavрила, na tajné hubičky se Soňou, na to vše vzpomínal jako na dětinství, k němuž měl nyní nesmírně daleko. Teď jako husarský poručík v dolmanu se stříbrným šněrováním a s vojenským řádem sv. Jiří připravoval vlastního klusáka na závody zároveň s vyhlášenými milovníky dostihů, staršími a váženými

muži. Měl na bulváru známou dámu, kterou navštěvoval po večerech. Řídil mazurku na plese u Archarovových, rozmlouval o válce s polním maršálem Kamenským, chodil do Anglického klubu a tykal si s jedním čtyřicetiletým plukovníkem, s nímž ho seznámil Děnisov.

Jeho vášnivý obdiv k panovníkovi v Moskvě poněkud ochladl, poněvadž ho celou tu dobu neviděl. Přesto však často mluvil o panovníkovi a o své lásce k němu a naznačoval při tom, že nevykládá všechno, že v jeho vztahu k panovníkovi je ještě něco, co nemůže každý pochopit; a celou svou duší sdílel v Moskvě tenkrát obecné zbožňování cara Alexandra Pavloviče, jemuž tu v té době říkali „anděl v lidské podobě“.

Za tohoto krátkého pobytu v Moskvě, než se vrátil k armádě, nesblížil se Rostov se Soňou, naopak se jí odcizil. Soňa byla velmi hezká, milá a zřejmě do něj byla žhavě zamilovaná; ale on byl mladý, ve věku, kdy má člověk dojem, že je na světě tolik různých zájmů, že *není kdy* zabývat se tou záležitostí, ve věku, kdy se každý mladý muž bojí závazků – poněvadž nechce ztratit svobodu, kterou potřebuje na tolik jiných věcí. Kdykoli za této návštěvy v Moskvě myslel na Soňu, říkal si: Mnoho a mnoho takových ještě bude, a snad už kdesi jsou a já je ani neznám. Na lásku budu mít ještě dost času, až budu chtít, teď na to není kdy. Kromě toho se mu zdálo, že pro skutečného muže je společnost žen něčím ponižujícím. Jezdil na plesy a do společnosti, kde byly ženy přítomny, ale tvářil se, jako by to dělal proti své vůli. Dostihy, Anglický klub, hýření s Děnisovem, návštěvy *tam* – to bylo něco jiného: to bylo u správného mladého husara namístě.

Začátkem března měl starý hrabě Ilja Andrejič Rostov plno starostí s přípravou oběda, který se pořádal v Anglickém klubu na uvítání knížete Bagrationa.

Hrabě chodil v županu po sále a dával klubovnímu hospodáři a Feoktistovi, skvělému vrchnímu kuchaři Anglického klubu, příkazy stran chřestu, čerstvých okurek, jahod, telecího a ryb k obědu pro knížete Bagrationa. Hrabě byl od založení klubu jeho členem a stařešinou. Klub ho pověřil řízením slavnosti na Bagrationovu počest, protože málokdo uměl tak velkoryse a štedře uspořádat hostinu, a hlavně proto, že málokdo uměl a byl ochoten dosadit z vlastních peněz, bylo-li to v zájmu hos-

tiny zapotřebí. Kuchař i hospodář klubu poslouchali rozkazy hraběte s veselou tváří, neboť věděli, že nikdo jiný by jim nedal příležitost pomět se tak dobře u oběda, který stál několik tisíc.

„A koukej, ať dáš do želví polévky hřebenatky, hřebenatky, rozumíš?“

„Studená jídla tedy tři?“ zeptal se kuchař. Hrabě se zamyslel.

„Méně to nejde, tři... Předně majonézu,“ řekl a zvedl ukazovák.

„Poroučíte tedy velké sterledě?“ zeptal se hospodář.

„Co se dá dělat? Vezmi velké, když to jinak nejde. Ale božínku, málem bych byl zapomněl. Vždyť je třeba podat ještě jeden předkrm. Ach lidičky!“ Chytil se za hlavu. „A kdo mi přiveze květiny? Mítěnko! Hej, Mítěnko! Zajed na můj statek za Moskvu, Mítěnko,“ obrátil se ke správci, který přišel na jeho zavolání, „zajed do statku a poruč zahradníku Maximkovi, ať svolá lidi na robotu. Řekni mu, aby zabalil všechny skleníky do plstěných koberců a přitáhl je sem. A do pátku ať tu mám dvě stě květináčů.“

Udělal ještě další a další příkazy a chystal se už jít si odpočinout k hraběnčičce, ale vzpomněl si ještě na něco nutného, vrátil se, zavolal zpátky kuchaře a hospodáře a jal se znovu poroučet. Ve dveřích se ozvaly lehké mužské kroky, řinčení ostruh a vešel mladý hrabě, hezký, zardělý, s černajícím se knírkem; bylo na něm vidět, že si při klidném životě v Moskvě odpočinul a zotavil se.

„Ach můj milý, hlava mi jde kolem,“ řekl starý hrabě a usmál se, jako by se před synem styděl. „Alespoň ty kdybys mi pomohl! Potřebujeme přece ještě zpěváky. Hudbu mám, ale neměl bych ještě pozvat cikány? Vy vojáci to máte rádi.“

„Na mou duši, tatínku, já mám dojem, že když se kníže Bagration chystal k schöngrabenské bitvě, neměl s tím tolik starostí jako vy teď,“ usmíval se syn.

Starý hrabě se zatvářil, jako by se zlobil.

„Tobě se to řekne, ale zkus to sám!“

A hrabě se obrátil ke kuchaři, který s moudrou a důstojnou tváří pozorně a přívětivě pohlížel z otce na syna.

„To je teď mládež, co, Feoktiste?“ řekl. „My staří jsme jim jen pro smích.“

„To víte, Vaše Jasnosti, oni jen aby se dobře najedli, ale jak to všecko připravit a *naservírovat*, s tím si hlavu nelámou.“

„Tak, tak,“ zvolal hrabě, chytil syna vesele za obě ruce a křičel: „Tak abys věděl, přišels mi právě vhod! Vezmi si ihned párové saně, jeď k Bezuchovovi a řekni mu, že hrabě, tedy Ilja Andrejevič, dává prosit o jahody a o čerstvé ananasy. Od nikoho jiného je člověk nedostane. Kdyby nebyl doma, zajdi ke kněžnám a řekni o to jim, a odtud, rozumíš, pojeděš na Razguljaj – kočí Ipatka ví, kde to je – vyhledáš cikána Iljušku, toho, co tancoval tenkrát u hraběte Orlova, pamatuješ, v krátkém bílém kaftanu, a přivezeš ho sem ke mně.“

„Mám ho sem přivést i s cikánkami?“ zeptal se Nikolaj se smíchem.

„Nono!“

Do místnosti v té chvíli neslyšným krokem, se soustředěným, ustaraným a zároveň křesťansky pokorným výrazem, který ji nikdy neopouštěl, vešla Anna Michajlovna. Přesto, že ho Anna Michajlovna zastihla v županu každý den, upadal hrabě pokaždé do rozpaků a omlouval se za svůj úbor.

„To nic, milý hrabě,“ ujistila ho, delikátně klopíc víčka. „A k Bezuchovovi zajedu já,“ rozhodla. „Mladý Bezuchov už přijel a teď dostaneme všechno z jeho skleníků, hrabě. Stejně s ním musím mluvit. Poslal mi dopis od Borise. Zaplat pámbůh, Borja je teď u štábu.“

Hrabě se zaradoval, že Anna Michajlovna bere na sebe jeden z jeho úkolů, a poručil, aby jí zapřáhli malý kočárek.

„Řekněte Bezuchovovi, aby přijel. Zapišu ho. Je tu se ženou?“ zeptal se.

Anna Michajlovna obrátila oči k nebi a její tvář vyjadřovala hluboký zármutek.

„Ach milý příteli, je velmi nešťastný,“ pravila. „Jestli je pravda, co jsme slyšeli, je to hrozné. Kdopak by si to byl pomyslíl, když jsme se tak radovali z jeho štěstí! A taková ušlechtilá, andělská duše, ten mladý Bezuchov! Je mi ho ze srdce líto a budu se snažit poskytnout mu útěchu, jak jen budu moci.“

„A co se vlastně stalo?“ zeptali se oba Rostovovi, starší i mladší.

Anna Michajlovna zhluboka vzdychla.

„Dolochov, syn Marji Ivanovny,“ zašeptala tajemně, „prý ji úplně zkompromitoval. Pierre ho uvedl do společnosti, pozval ho do svého domu v Petrohradě, a on... Ona přijela sem a ten

větroplach za ní,“ pravila Anna Michajlovna, chtějíc vyjádřit, že cítí s Pierrem, ale bezděčnou intonací a pousmáním projevující soucit s větroplachem, jak nazvala Dolochova. „Povídá se, že Pierre je celý zničený žalem.“

„Ale přesto mu řekněte, aby přijel do klubu, aspoň se rozptýlí. Hostina bude jako v pohádce.“

Druhého dne, třetího března ve dvě hodiny odpoledne, očekávalo dvě stě padesát členů Anglického klubu a padesát hostů k obědu drahého hosta a hrdinu rakouského tažení, knížete Bagrationa. Když Moskva dostala zprávy o bitvě u Slavkova, nevěděla v první chvíli, co si o tom myslet. V té době byli Rusové tak zvyklí na vítězství, že když slyšeli zprávu o porážce, jedni prostě nevěřili a druzí hledali vysvětlení této podivné události v jakýchsi neobyčejných příčinách. V Anglickém klubu, kde se scházelo vše, co bylo urozené, co mělo spolehlivé informace a váhu, nemluvalo se v prosinci, kdy začaly docházet zprávy, ani o válce, ani o poslední bitvě, jako by se všichni byli dohodli, že o tom budou mlčet. Lidé, kteří udávali tón, jako hrabě Rastopčin, kníže Jurij Vladimírovič Dolgorukij, Valujev, hrabě Markov, kníže Vjazemskij, se neukazovali v klubu, ale scházeli se doma v důvěrných kroužcích, a Moskvané, kteří neměli vlastní mínění a opakovali soudy jiných (k nim patřil i Ilja Andrejič Rostov), zůstali krátký čas bez vůdců a bez určitého názoru na válku. Moskvané cítili, že tu něco není v pořádku, že není snadné posuzovat tyto nepříjemné zprávy a že je proto lépe mlčet. Avšak po nějaké době, jako když porotci vyjdou z poradní síně, objevily se zase veličiny, které ovlivňovaly mínění v klubu, a všichni se rozhovořili jasně a určitě. Našly se příčiny té neuvěřitelné, neslýchané a nemožné události, že totiž Rusové byli poraženi, a všechno se vyjasnilo, ve všech koutech Moskvy se začalo mluvit jedno a totéž. Příčiny byly takové: zrada Rakušanů, špatné zásobování vojska potravinami, zrada Poláka Przybyszewského a Francouze Langerona, neschopnost Kutuzovova a (to se říkalo potichoučku) mládí a nezkušenost cara, jenž důvěřivě spolehl na špatné a nezpůsobilé lidi. Ale vojska, ruská vojska, říkali všichni, byla neobyčejně statečná a dělala pravé divy. Vojáci, důstojníci, generálové byli hrdinové. Avšak hrdinou nade všechny byl kníže Bagration, jenž se proslavil svou schöngrabenskou bitvou a ústupem od Slavkova, odkud

jediný dovedl svá vojska v pořádku a kde po celý den odrážel nepřítele dvakrát silnějšího. K tomu, že Bagrationa vybrali v Moskvě za hrdinu, přispěla i okolnost, že tu neměl styky a byl tu cizí. V jeho osobě vzdávali čest bojujícímu, prostému ruskému vojákovu bez styků a intrik, jenž byl vzpomínkou na italské tažení ještě spjat se jménem Suvorova. Mimoto se tím, že se mu prokazovaly takové pocty, nejlépe dala vyjádřit nechuť ke Kutuzovovi a nesouhlas s ním.

„Kdyby nebylo Bagrationa, bylo by třeba si ho vymyslet,“ prohlásil vtípálek Šinšin, paroduje slova Voltairova. O Kutuzovovi nikdo nemluvil, jen když někteří ho šeptem pomlouvali, nazývajíce ho starým satyrem a větrnou korouhvičkou, která se točí podle toho, jak vane vítr ode dvora.

Po celé Moskvě se opakovalo „Lepíš, lepíš, až se přilepíš“, slova knížete Dolgorukova, jenž se po naší porážce utěšoval vzpomínkou na minulá vítězství, a slova Rastopčínova o tom, že francouzské vojáky je třeba povzbuzovat k boji nabubřelými frázemi, s Němci že se musí mluvit logicky a přesvědčovat je o tom, že je nebezpečnější zběhnout než jít kupředu, kdežto ruské vojáky že je třeba jen zdržovat a prosit: ne tak hrr! Ode všad bylo slyšet nová a nová vyprávění různých příkladů, jak statečně se chovali naši vojáci a důstojníci u Slavkova. Ten zachránil prapor, onen zabil pět Francouzů, tamten sám nabíjel pět děl. I o Bergovi říkali, kdo ho neznali, že raněn do pravé ruky, vzal šavli do levé a šel kupředu. O Bolkonském se nemluvílo, jen jeho blízcí známí litovali, že zemřel tak mlád a zanechal po sobě těhotnou ženu a podivínského otce.

III

Třetího března zněl ve všech místnostech Anglického klubu šum rozmlouvajících hlasů, a jako když včely na jaře vy- létají z úlů, členové a hosté klubu chodili sem tam, seděli, stáli, scházeli se a rozcházeli, v uniformách, ve fracích, někteří

ještě s napudrovanými vlásenkami a v kaftanech. Livrejovaní lokajové, napudrovaní, v punčochách a nízkých střevících, stáli u každých dveří a usilovně se snažili zachytit sebemenší pokyn hostů a členů klubu, aby jim nabídli své služby. Přítomní byli většinou staří vážení lidé s širokými sebevědomými obličejí, s tlustými prsty a s rozhodnými pohyby a hlasy. Takoví hosté a členové seděli na známých, obvyklých místech a shromažďovali se ve známých, obvyklých kroužcích. Menší část přítomných byli náhodní hosté – zejména mládež, k níž se počítali i Děnísov, Rostov a Dolochov, jenž byl opět semjonovským důstojníkem. Na tvářích mládeže, zvláště vojáků, zračil se výraz oné pohrdavé uctivosti ke starým, který jako by starší generaci říkal: Ctít a vážit si vás jsme ochotni, ale pamatujte, budoucnost – ta je naše!

Něsvickij tu byl jako starý člen klubu také. Pierre, který si na rozkaz své ženy nechal narůst delší vlasy, odložil brýle a oblékl se podle módy, ale tvářil se přitom smutně a nešťastně, chodil ze sálu do sálu. Jako všude jinde i zde byl obklopen lidmi padajícími na kolena před jeho bohatstvím; zvyklý na neomezenou moc, choval se k nim s roztržitou přezíravostí.

Věkem by byl patřil mezi mladé; podle bohatství a styků byl členem kroužku starých, vážených hostů, a proto přecházel od jedné skupiny k druhé. Kolem nejvýznamnějších starců se tvořily hloučky, k nimž se uctivě přibližovali dokonce i lidé neznámí, aby si poslechli proslulé veličiny. Středem větších kroužků byli hrabě Rastopčín, Valujev a Naryškin. Rastopčín vyprávěl, jak byli Rusové sevřeni prchajícími Rakušany a jak si museli mezi nimi razit cestu bodáky.

Valujev důvěrně sděloval, že Uvarov byl vyslán z Petrohradu, aby vyzvěděl mínění Moskvanů o Slavkově.

Ve třetím kroužku mluvil Naryškin o zasedání rakouské válečné rady, na které Suvorov v odpověď na hloupost rakouských generálů zakokrhal. Šinšin, který stál vedle a chtěl udělat vtíp, řekl, že Kutuzov se, jak je vidět, nedokázal naučit od Suvorova ani tomuto snadnému umění – kokrhat, ale stařečci na šprýmaře přísně pohlédli a dali mu tak najevo, že dnes a na tomto místě není slušné hovořit takto o Kutuzovovi.

Hrabě Ilja Andrejič Rostov ustaraně a kvapně přecházel ve svých měkkých střevících z jídelny do salonu, uspěchaně a na-

prosto stejně zdravil významné i bezvýznamné osoby – znal se se všemi a chvílemi vyhledával očima svého urostlého syna, radostně na něm utkvíval pohledem a spiklenecky na něho mrkal. Mladý Rostov stál u okna s Dolochovem, s nímž se nedávno seznámil a jehož přátelství si velmi cenil. Starý hrabě k nim přistoupil a stiskl Dolochovovi ruku.

„Buď mi vítán. Tak ty se znáš s mým chlapcem... Byli jste tam spolu, spolu jste hrdinsky bojovali... Á, Vasilij Ignatjič... vítej, starý,“ obrátil se ke kolemjdoucímu stařečkovi, ale nestačil ani dokončit pozdrav, když se všechno zavlilo, přiběhl lokaj a s polekanou tváří oznamoval: „Ráčili přijet.“

Ozvalo se zvonění. Stařešinové klubu se vrhli kupředu, hosté rozptýlení po různých pokojích se shlukli do houfu jako žito setřesené na lopatě a zůstali stát ve velkém salonu u dveří do sálu.

Ve dveřích předsíně se objevil Bagration, bez klobouku a kordu, které, jak bylo v klubu zvykem, odložil u vrátného. Neměl na hlavě beranici ani nahajku přes rameno, jak ho viděl Rostov v předvečer bitvy u Slavkova, nýbrž novou upjatou uniformu s ruskými a cizími řády a s hvězdou sv. Jiří na levé straně prsou. Zřejmě si právě před obědem dal čerstvě přistříhnout vlasy a licousy, a to mu změnilo obličej v jeho neprospěch. Vypadal jaksi naivně a svátečně a jeho tvrdým, mužným rysům to dodávalo trochu komického výrazu. Beklešov a Fjodor Petrovič Uvarov, kteří přijeli zároveň s ním, se zastavili na prahu, aby on, hlavní host, mohl vejít před nimi. Bagration upadl do rozpaků, protože nechtěl jejich zdvořilosti využít; chvíli stáli všichni ve dveřích, až nakonec Bagration přece jen vešel první. Kráčel po parketách přijímacího pokoje stísněně a toporně, jako by nevěděl, co s rukama; přirozenější a snazší bylo mu chodit v dešti kulí po zoraném poli, jako šel před Kurským plukem u Schöngrabenu. Stařešinové mu vyšli vstříc ke vchodu, řekli na uvítanou několik slov o tom, jak je těší, že vidí tak drahého hosta, a nečekajíce na jeho odpověď, doslova se ho zmocnili, obklopivše ho ze všech stran, a vedli ho do salonu. Dveřmi salonu nebylo možno projít, tolik se tam nakupilo členů a hostů, kteří se na sebe mačkali a snažili se přes ramena sousedů prohlédnout si Bagrationa jako nějaké vzácné zvíře. Hrabě Ilja Andrejič, nejráznější ze všech, prorazil se smíchem hlouček, opakuje „Dovol, mon cher, dovol, dovol!“ uvedl hosty do salonu a usa-

dil je na prostřední pohovku. Veličiny, nejmávanější členové klubu, obstoupily nově přichozí. Hrabě Ilja Andrejič se znovu protlačil zástupem, vyšel ze salonu a za chvíli se vrátil s jiným stařešinou, přinesl velký stříbrný podnos a podal jej knížeti Bagrationovi. Ležely na něm verše, složené a vytištěné na počest hrdiny. Když Bagration spatřil podnos, polekaně se rozhlédl, jako by prosil o pomoc. Ale ve všech očích se zračil požadavek, aby se podrobil. Bagration cítil, že je v jejich moci. Rozhodným pohybem uchopil podnos do obou rukou a zlostně a s výčitkou pohlédl na hraběte, který mu ho podával. Kdosi mu úslužně vzal podnos z rukou (jinak by ho byl asi držel až do večera a šel s ním i ke stolu) a upozornil ho na báseň. Tak si ji tedy přečtu, jako by řekly Bagrationovy oči. Upřel je unaveně na papír a začal číst se soustředěným a vážným výrazem. Tu mu však vzal báseň sám autor a začal ji recitovat. Kníže Bagration sklonil hlavu a naslouchal.

*Slávou pokryj Alexandra dobu
a zachovej nám Tita koruně i slávě,
hned strašný vůdce buď, hned zanech lidskou zlobu,
Rufus v otčině, však Caesar při bitevní vřavě.
Až přešťastný Napoleon
pozná, kdo je Bagration,
víc ruským Alkidům se nepostaví...*

Báseň však ještě ani neskončila, když správce oznámil hromovým hlasem: „Oběd je připraven.“ Otevřely se dveře, z jídelny zahřměla polonéza „vítězný zpěv rozléhá se, veselí se chrabří Rus“ a hrabě Ilja Andrejič se zlostně podíval na autora, pokračujícího ve čtení veršů, a uklonil se před Bagrationem. Všichni vstali cítíce, že oběd je důležitější než verše, a Bagration, opět v čele ostatních, kráčel ke stolu. Posadili ho na čelné místo mezi dva Alexandry – Beklešova a Naryškina, což mělo také svůj význam vzhledem ke jménu panovníka; tři sta osob se rozsadilo v jídelně podle hodností a významu, čím byl kdo váženější, tím blíže oslavovanému hostu; bylo to stejně přirozené, jako když voda stéká z kopce dolů.

Před samým obědem představil hrabě Ilja Andrejič knížeti svého syna. Bagration ho poznal a řekl mu několik nesouvis-

lých a nevhodných slov, jako byla ostatně všechna slova, která toho dne pronesl. Ve chvíli, kdy Bagration hovořil s jeho synem, rozhlížel se hrabě Ilja Andrejič hrdě a radostně po všech přítomných.

Nikolaj Rostov se svým novým známým Dolochovem a s Děnisovem zasedli vedle sebe skoro v polovině stolu. Proti nim se posadil Pierre s knížetem Něsvickým. Hrabě Ilja Andrejič seděl s ostatními stařešiny proti Bagrationovi a staral se o něho při obědě, zosobňuje moskevskou pohostinnost.

Jeho námaha nebyla marná. Všechny pokrmy, bezmasé i masité, byly výtečné, ale přesto byl hrabě až do konce oběda neklidný. Pomrkával na číšníka, šeptem dával příkazy lokajům a očekával každé jídlo s patrným vzrušením, ačkoli je všechna dobře znal. Všechno šlo jako na drátku. Když se podával druhý chod, ohromná sterleď (Ilja Andrejič se při pohledu na ni začervenel radostí a rozpaky), začali už lokajové bouchat zátkami a nalévat šampaňské. Po rybě, která vzbudila značný ohlas, dorozuměl se hrabě Ilja Andrejič pohledem s ostatními stařešiny. „Bude mnoho přípitků, je na čase začít,“ šeptl, vzal do ruky pohár a vstal. Všichni vstali a vykřikli hurá! Také Bagration vykřikl hurá, týmž hlasem, jakým křičel na schöngrabenském poli. Vzrušený hlas mladého Rostova bylo slyšet mezi ostatními třemi sty hlasy. Taktak že neplakal. „Na zdraví Jeho carského Veličenstva,“ křičel, „hurá!“ Vypil číši jedním douškem a hodil ji na zem. Mnozí následovali jeho příkladu. Ještě dlouho se ozývalo halasné volání. Když hlasy zmlkly, uklidili lokajové rozbité sklo a všichni si sedali, usmívali se svému křiku a začali mezi sebou rozmlouvat. Hrabě Ilja Andrejič opět vstal, pohlédl na lístek ležící vedle jeho talíře a pronesl přípitek na zdraví hrdiny našeho posledního tažení, knížete Petra Ivanoviče Bagrationa; modré oči hraběte se znovu zalily slzami. „Hurá!“ vykřikly opět hlasy tří set hostů a místo hudby se ozval sbor zpívající kantátu, kterou složil Pavel Ivanovič Kutuzov.

*Marné zloby nepřítele,
chrabří jsme, beze strachu,
máme Bagrationy v čele,
cizáky u nohou v prachu...*

Sotva zpěváci skončili, přišly na řadu nové a nové přípitky, při nichž byl hrabě Ilja Andrejič stále víc a víc pohnut, rozbíjelo se ještě víc sklenic a ještě víc se křičelo. Pili na zdraví Beklešova, Naryškina, Uvarova, Dolgorukova, Apraksina, Valujeva, na zdraví stařešinů, na zdraví předsedy, na zdraví všech členů klubu, na zdraví všech hostů klubu a nakonec jmenovitě na zdraví pořadatele hostiny hraběte Ilji Andrejiče. Při tomto přípitku vytáhl hrabě kapesník, zakryl si jím obličej a docela se rozplakal.

IV

Pierre seděl proti Dolochovovi a Nikolaji Rostovovi. Jako vždy hodně a hltavě jedl a mnoho pil. Ale ti, kdo ho dobře znali, viděli, že je dnes jako vyměněný. Po celý oběd mlčel, pomžikával a mračil se, rozhlížel se kolem sebe nebo si se strnulýma očima a s naprosto nepřítomným výrazem třel prstem kořen nosu. Jeho obličej byl teskný a zachmuřený. Zdálo se, že nevidí a neslyší nic z toho, co se děje kolem něj, že přemýšlí stále o jedné a téže věci, těžké a nerozřešené.

Touto nerozřešenou, mučivou otázkou byly nárážky kněžny v Moskvě na důvěrný poměr Dolochova k jeho ženě a anonymní dopis, který dostal dnes ráno a v němž se s ničemnou ironií, vlastní všem anonymním dopisům, mluvilo o tom, že Pierre přes své brýle špatně vidí a že vztah jeho ženy k Dolochovovi je tajemstvím už jen pro něho. Pierre sice neuvěřil ani kněžniným nárážkám, ani dopisu, ale bylo pro něj hrozné dívat se teď na Dolochova, sedícího proti němu. Kdykoli se jeho pohled neočekávaně setkal s krásnýma, drzíma očima Dolochova, cítil Pierre, jak se mu v duši zvedá cosi strašného, odporného, a rychle se odvracel. Když maně vzpomínal na celou minulost své ženy a její styky s Dolochovem, viděl Pierre jasně, že to, o čem se mluvilo v dopise, by mohlo být pravda nebo by to alespoň mohlo vypadat jako pravda, kdyby se to netýkalo *jeho* ženy. Pierre mimoděk vzpomínal na to, jak Do-

lochov, jenž byl po válce plně rehabilitován, přijel zpět do Petrohradu a přišel k němu. Využívaje svých pijáckých styků s Pierrem, zajel přímo do jeho domu a on ho u sebe ubytoval a půjčil mu peníze. Pierre si vzpomněl, jak Hélène s úsměvem dávala najevo svou nespokojenost s tím, že Dolochov žije v jejich domě, jak Dolochov cynicky vychvaloval krásu jeho ženy a jak se od té doby až do svého odjezdu do Moskvy od nich ani na chvíli nehnul.

Ano, je velmi hezký, uvažoval Pierre, a znám ho. Pro něj by bylo obzvláštní rozkoší pohanit mé jméno a vysmát se mi, právě proto, že jsem se ho ujal, postaral se o něj, pomohl mu. Vím a dovedu si představit, jaké pikantní příchuti by tím v jeho očích získalo toto podvádění, kdyby to byla pravda. Ano, kdyby to byla pravda; ale já nevěřím, nemám na to právo a nemohu tomu věřit. Vybavoval si v duchu výraz, jaký se objevoval na Dolochovově tváři, když se ho zmocňovaly záchvaty zuřivosti, jako tenkrát, když přivázal strážníka k medvědovi a pustil ho po vodě, nebo když zcela bez příčiny vyzýval někoho na souboj, nebo když zabíjel ranou z pistole drožkářova koně. Tento výraz mívala často Dolochovova tvář, když se díval na Pierra. Je to duelant, uvažoval Pierre, pro něj nic neznamená zabít člověka, jemu se jistě zdá, že se ho všichni bojí, a jistě je mu to příjemné. Určitě si myslí, že i já se ho bojím. A já se ho skutečně bojím, uvažoval Pierre a při těchto myšlenkách znovu cítil, jak se mu v duši zvedá cosi strašného a odporného. Dolochov, Děnisov a Rostov seděli teď proti Pierrovi a zdáli se velmi veselí. Rostov vesele rozmlouval se svými dvěma přáteli, z nichž jeden byl statečný husar a druhý známý duelant a svévolník, a chvílemi výsměšně pohlížel na Pierra, jenž na této hostině překvapoval všechny svým soustředěným, netečným masivním zjevem. Rostov se díval na Pierra nepřívětivě především proto, že Pierre byl v jeho husarských očích civilista a navíc boháč, muž krásné ženy, zkrátka baba; za druhé proto, že Pierre ve svém soustředění a v nespolečenské náladě Rostova nepoznal a neodpověděl mu na pozdrav. Když se začalo pít na zdraví panovníka, zamyšlený Pierre nevstal a nechopil se číše.

„A co vy?“ křikl na něho Rostov a jeho oči, plné nadšení, hleděly na něj rozzlobeně. „Cožpak neslyšíte? Na zdraví Jeho carského Veličenstva!“ Pierre si povzdechl, pokorně vstal, vy-

pil svou číši, počkal, až si všichni sedli, a pak se obrátil k Rostovovi se svým dobrým úsměvem.

„Ani jsem vás nepoznal,“ řekl. Ale Rostov neměl na jeho omluvy kdy, křičel hurá!

„Cože neobnovuješ známost?“ zeptal se Dolochov Rostova.

„Co s ním, vždyť je to hlupák,“ řekl Rostov.

„Muže hezounkých žen je třeba chovat jako v bavlnce,“ řekl Děnisov.

Pierre neslyšel, co říkají, ale věděl, že mluví o něm. Zrudl a odvrátil se.

„Nu, a teď na zdraví krásných žen,“ řekl Dolochov a vážně, ale s úsměvem v koutcích rtů se obrátil se sklenkou v ruce k Pierrovi.

„Na zdraví krásných žen, Petrušo, a jejich milenců,“ pravil.

Pierre sklopil oči a pil ze své sklenice, ale neodpověděl mu, ani se na něho nepodíval. Lokaj, který rozdával Kutuzovovu kantátu, položil lístek před Pierra jako před velmi váženého hosta. Pierre si ho chtěl vzít, ale Dolochov se nahnul dopředu, vytrhl mu list z ruky a dal se do čtení. Pierre k němu vzhlédl a v očích se mu zatmělo: cosi strašného a odporného, co v něm háralo po celý oběd, se zvedlo a ovládlo celou jeho bytost. Naklonil se svým robustním tělem přes stůl.

„Co si to dovolujete?“ vykřikl.

Když Něsvickij a Bezuchovův soused z pravé strany uslyšeli tento výkřik a uvědomili si, koho se týká, polekaně a překotně se k němu obrátili.

„Přestaňte, tiše, co vás to napadlo?“ šeptaly vyděšené hlasy. Dolochov se podíval na Pierra jasnýma, veselýma a divokýma očima a stále s týmž úsměvem, který jako by říkal: Tak se mi to líbí.

„Nedám,“ vyslovil zřetelně.

Pierre, bledý a s třesoucími se rty, mu list vyškubl.

„Vy... vy... ničemo...! Vyzývám vás,“ řekl, odstrčil židli a vstal od stolu. V téže vteřině, kdy to udělal a pronesl tato slova, pocítil, že otázka ženiny viny, která ho mučila celý minulý den a noc, je definitivně a beze všech pochyb vyřešena – že je vinna. Nenáviděl ji, byl od ní odtržen navždy. Ačkoliv ho Děnisov prosil, aby se do věci nepletl, Rostov svolil, že bude Dolochovovým svědkem, a po obědě domluvil s Něsvickým, svěd-

kem Bezuchova, podmínky souboje. Pierre jel domů, zatímco Rostov s Dolochovem a s Děnisovem seděli v klubu pozdě do noci a poslouchali cikány a zpěváky.

„Tak zítra v Sokolnících,“ řekl Dolochov, když se s Rostovem loučil na schůdcích před vchodem do klubu.

„Ty jsi klidný?“ zeptal se Rostov.

Dolochov se zastavil.

„Podívej se, prozradím ti krátce celé tajemství souboje. Když jdeš na souboj a píšeš závěť a něžné dopisy rodičům, když myslíš na to, že můžeš být zabit, jsi hlupák a se vši pravděpodobností jsi předem ztracen; ale jdeš-li s pevným odhodláním zabít co možná nejrychleji a nejjistěji, je všechno v pořádku. Jeden náš kostromský lovec medvědů mi říkával: ‚Jak by se člověk,‘ povídá, ‚nebál medvěda? Ale jak ho uvidíš, je strach tentam a myslíš už jen na to, aby neutekl!‘ A tak je to taky se mnou. Na shledanou zítra, mon cher!“

Druhý den v osm hodin ráno přijeli Pierre s Něsvickým do sokolnického lesa a našli tam už Dolochova, Děnisova i Rostova. Pierre vypadal jako člověk zabraný do úvah, které nijak nesusouvisely s tím, co se mělo dít. Měl ztrhaný a žlutý obličej. Patrně tuto noc nespal. Roztržitě se rozhlížel kolem sebe a vraštil obličej, jako by svítilo prudké slunce. Zaměstnávaly ho jen dvě myšlenky: vina jeho ženy, o níž po bezesné noci neměl už nejmenší pochyby, a nevina Dolochova, který neměl žádný důvod, aby byl ochráncem cizí cti. Možná že bych udělal na jeho místě totéž, myslil si Pierre. Je dokonce pravděpodobné, že bych udělal totéž. K čemu tedy ten souboj, to vraždění? Buď zabiju já jeho, nebo on mně vpálí kulku do hlavy, do lokte nebo do kolena. Moci odsud odejít, utíkat, někde se zahrabat, táhlo mu hlavou. Ale právě v okamžicích, kdy ho přepadaly tyto myšlenky, ptal se s neobyčejně klidnou a netečnou tváří, která vnukala úctu těm, kdo se na něho dívali: Tak kdy už začneme...? Jste hotovi?

Když bylo vše připraveno, šavle označující bariéru, k níž mohli postupovat, zabodnuty do sněhu a pistole nabity, přistoupil Něsvickij k Pierrovi.

„Nesplnil bych svou povinnost, hrabě,“ řekl váhavým hlasem, „zklamal bych důvěru a čest, kterými jste mě poctil, když jste si mě vybral za svědka, kdybych vám v této vážné chvíli, v této velmi vážné chvíli, neřekl plnou pravdu. Domnívám se, že tento

spor není dostatečně podložen a že nestojí za to prolévat kvůli tomu krev... Nebyl jste v právu, dal jste se unést hněvem...”

„Ach ano, je to hrozně hloupé...“ řekl Pierre.

„Dovolte tedy,“ řekl Něsvickij, „abych tlumočil vaše politování a jsem přesvědčen, že naši protivníci s tím budou souhlasit a vaši omluvu přijmou.“ (Jako ostatní účastníci tohoto případu a jako všichni účastníci podobných případů vůbec ještě nevěřil, že k souboji skutečně dojde.) „Věřte, hrabě, že je mnohem ušlechtilější uznat svou chybu než dohnat věc až k něčemu, co se nedá napravit. K urážce nedošlo ani na jedné straně. Dovolte, abych se s nimi domluvil...”

„Ne, k čemu zbytečně mluvit,“ řekl Pierre, „vždyť je to jedno... Tak hotovo?“ dodal. „Jen mi povězte, jak mám jít a kam střílet,“ řekl s nepřírozeně mírným úsměvem. Vzal do ruky pistoli a vyptával se, jak se stiskne spoušť, protože do té doby neměl pistoli nikdy v ruce a nechtěl se k tomu přiznat. „Ach tak, ano, já vím, jen jsem to zapomněl,“ mumlal.

„Žádné omluvy, ani slovo,“ řekl Dolochov Děnisovovi, jenž se také pokusil vyjednat smír, a šel se též postavit na určené místo.

Za místo souboje byla vybrána nevelká mýtina uprostřed borového lesa, osmdesát kroků od silnice, na níž zůstaly saně; byla pokryta mokřým sněhem, poněvadž již několik dní tálo. Oba soupeři stáli na pokrajích mýtiny čtyřicet kroků od sebe. Svědci odměřovali kroky, zanechávající v mokřém hlubokém sněhu šlépěje od místa, kde stáli, k šavlím Něsvického a Děnisova, zabodnutým deset kroků od sebe a označujícím bariéru. Obleva a mlha trvaly; na vzdálenost čtyřiceti kroků nebylo vidět. Už tři minuty bylo všechno připraveno, a přece ještě váhali. Všichni mlčeli.

V

Tak začneme!“ řekl Dolochov.

„Proč ne,“ řekl Pierre s nezměněným úsměvem.

Situace se stávala hroživou. Bylo jasné, že se věc, která zača-

la jakoby nic, nedá už ničím zastavit, že se vyvíjí automaticky, nezávisle na vůli lidí a spěje k neodvratnému konci. První vyšel k bariéře Děnisov a prohlásil:

„Poněvadž soupeři odmítli smír, měli bychom snad začít: vezměte pistole, a až řeknu tři, vykročte proti sobě.“

„Rá...áz! Dva! Tři!“ zavolal zlostně a ustoupil stranou. Oba soupeři začali postupovat vyšlapanými cestičkami stále blíž a blíž, až se navzájem rozeznávali v mlze. Cestou k bariéře měli právo střílet, kdy se komu zachce. Dolochov šel pomalu, se skloněnou pistolí, a svýma jasnýma, zářícíma očima hleděl upřeně do tváře soupeřovy. Na rtech se mu jako vždy chvěl stín úsměvu.

Pierre vykročil při slově tři rychle kupředu, sešel z vyšlapané cestičky a brodil se nedotčeným sněhem. Pistoli držel v natažené pravici, jako by se bál, aby nezastřelil sám sebe. Levou ruku nechával úzkostlivě vzadu, protože měl chuť opřít si o ni pravici, a věděl, že se to nesmí. Když udělal asi šest kroků a sešel z cestičky do sněhu, podíval se na zem, pak rychle vzhlédl na Dolochova, stiskl prst, jak ho to učili, a vystřelil. Poněvadž se ani zdaleka nenadál tak silné rány, při výstřelu sebou trhl, ale potom se sám svému úleku zasmál a zastavil se. Dým, v mlze obzvláště hustý, bránil mu první chvíli v rozhledu; ale druhý výstřel, na který čekal, nepřicházel. Bylo slyšet jen kvapné kroky Dolochovovy a z kouře se vynořila jeho postava. Jednou rukou se držel za levý bok, v druhé svíral svěšenou pistolí. Obličej měl bledý. Rostov k němu přiběhl a cosi mu řekl.

„Ne... ne,“ procedil Dolochov mezi zuby, „ne, vždyť není konec,“ podlamujícím se nohama udělal ještě několik vrávoravých kroků až k šavli a klesl vedle ní na sních. Levou ruku měl celou zakrvácenou; otřel ji o kabát a opřel se o ni. Tvář, bledá a zachmuřená, se mu chvěla.

„Rač...,“ začal, ale nebyl s to vyslovit to najednou, „račte,“ dokončil s námahou. Pierre, který stěží potlačoval vzlykot, rozběhl se k němu a už chtěl přejít prostranství mezi šavlemi, když Dolochov vykřikl: „K bariéře!“ Teprve teď Pierre pochopil, oč jde, a zastavil se u své šavle. Dětilo je pouhých deset kroků. Dolochov sklonil hlavu k sněhu, lačně ho nabral do úst, pak zdvihl hlavu, narovnal se, skrčil nohy pod sebe a sedl si, snaže se udržet rovnováhu. Hltal a sál studený sníh, rty se mu chvěly,

ale přesto se dál usmíval; oči se mu leskly námahou a zlobou z posledního vypětí sil. Zdvihl pistoli a začal mřít.

„Bokem, kryjte se pistolí,“ zvolal Něsvickij.

„Kryjte se!“ nezdržel se ani Děnisov, aby nevykřikl na svého protivníka.

Pierre s mírným úsměvem, plným soucitu a lítosti, bezmocně roztáhl nohy i ruce, stál celou širokou hrudí přímo proti Dolochovovi a smutně se na něho díval. Děnisov, Rostov i Něsvickij zavřeli oči. V tom okamžiku uslyšeli výstřel a zlostný Dolochovův výkřik.

„Vedle!“ zasípal Dolochov a vysílen klesl na sních obličejem k zemi. Pierre se chytil za hlavu, otočil se a šel do lesa, zanechávaje ve sněhu hluboké šlépěje, a nahlas pronášel nesrozumitelná slova.

„Jak je to hloupé! Smrt... lež...“ opakoval a mračil se. Něsvickij ho zastavil a odvezl domů.

Rostov s Děnisovem vezli raněného Dolochova.

Dolochov ležel v saních mlčky, se zavřenýma očima a ani slovem neodpovídal na otázky, které mu dávali; ale když vjeli do Moskvy, najednou se vzpamatoval, ztěžka zdvihl hlavu a uchopil Rostova, který seděl vedle něj, za ruku. Rostova velmi překvapil naprosto změněný, neočekávaně vzrušený a něžný výraz jeho tváře.

„Tak co? Jak se cítíš?“ zeptal se.

„Mizerně. Ale o to nejde. Příteli,“ řekl Dolochov přerývaným hlasem, „kde to jsme? V Moskvě, já vím. Na mně nesejde, ale ji jsem zabil, zabil... Ona to nepřežije. Nepřežije...“

„Kdo?“ zeptal se Rostov.

„Moje matka. Moje matka, můj anděl, můj zbožňovaný anděl, matka,“ a Dolochov sevřel Rostovovi ruku a rozplakal se. Když se trochu uklidnil, vysvětlil mu, že žije s matkou, a uvidí-li ho matka umírat, nepřežije to. Prosil snažně Rostova, aby k ní jel a na všechno ji připravil.

Rostov jel napřed, aby splnil jeho žádost, a k svému nesmírnému údivu zjistil, že Dolochov, ten rváč a výtržník Dolochov, žije v Moskvě se staříčkou matkou a s hrbatou sestrou a je velmi něžný syn a bratr.

VI

Poslední dobou vídal se Pierre se svou ženou o samotě jen málokdy. V Petrohradě i v Moskvě byl jejich dům neustále plný hostů. V noci po souboji nešel do své ložnice, nýbrž zůstal, jak to často dělával, v obrovské pracovně svého otce, v pokoji, v němž hrabě Bezuchov umřel.

Lehl si na pohovku a chtěl usnout, aby zapomněl na všechno, co právě prožil, ale nemohl. V jeho duši se náhle zvedla taková bouře myšlenek, citů a vzpomínek, že nejenom nemohl spát, ale nevydržel dokonce ani sedět na jednom místě, musel vyskočit z pohovky a rychle přecházet po pokoji. Hned si ji představoval první čas po svatbě, s obnaženými rameny a s unaveným, smysluplným pohledem, a hned si zase vedle ní představil krásnou, drzou tvář Dolochovovu, cynicky výsměšnou, jaká byla při obědě, a potom touž tvář bledou, chvějící se a plnou utrpení, jaká byla ve chvíli, když se Dolochov zhroutil a padl na snůh.

Co se to vlastně stalo? ptal se sám sebe. Zabil jsem *milence*, ano, zabil jsem milence své ženy. To se stalo. Ale proč? Jak k tomu došlo? – Tak, že ses s ní oženil, odpovídal mu vnitřní hlas.

Ale v čem je má vina? ptal se Pierre. V tom, že ses s ní oženil, ačkoli jsi ji nemiloval, v tom, že ses oklamal sebe i ji, a tu se mu živě vybavila chvíle po večeři u knížete Vasilije, kdy řekl ta slova, která mu nešla ze srdce, to „Je vous aime“.

Tím to začalo. Už tehdy jsem cítil, uvažoval, cítil jsem už tehdy, že to není to, co má být, a že na to nemám právo. Proto to také tak dopadlo. Vzpomněl si na líbánky a začervenal se při tom. Obzvláště živá, trapná a zahanbující byla vzpomínka na to, jak jednou brzy po svatbě vešel v pravé poledne v hedvábném županu z ložnice do pracovny a zastihl tam vrchního správce, který se mu uctivě uklonil, pohlédl na jeho tvář, na župan a zlehka se usmál, jako by chtěl tím úsměvem vyjádřit uctivé porozumění pro štěstí svého pána.

Jak často jsem na ni byl hrdý, hrdý na její majestátní krásu, na její společenský takt, vzpomínal, hrdý na svůj dům, v němž přijímala celý Petrohrad, hrdý na její nepřístupnost a krásu. Nač jsem to vlastně byl hrdý? Tehdy jsem si myslel, že jí nerozumím. Kolikrát jsem si říkal, když jsem se snažil pochopit její povahu, že vina je na mé straně, že jí nerozumím, že nechápu ten ustavičný klid, tu spokojenost a nedostatek jakýchkoliv zálib nebo přání, a rozluštění bylo zatím v jediném strašném slově – že je amorální; řekl jsem si to slovo a všechno bylo najednou jasné.

Anatol si k ní chodil půjčovat peníze a líbal ji na nahá ramena. Peníze mu nedávala, ale líbat se nechala. Otec v ní žertem vzbuzoval žárlivost. Říkala na to s klidným úsměvem, že není tak hloupá, aby žárlila; ať si dělá, co chce, říkala o mně. Jednou jsem se jí zeptal, necítí-li příznaky těhotenství. Opovržlivě se usmála a řekla, že není taková husa, aby chtěla mít děti, a *se mnou* že děti mít nebude.

Pak si vzpomněl na hrubost a mělkost jejích myšlenek a na to, jak vulgárních výrazů používá, ačkoli byla vychována v nejvyšší aristokratické společnosti. „Nejsem přece hloupá husa... Vlez mi na záda... Jděte do háje,“ říkávala. Když viděl, jaký má úspěch u starých i mladých mužů a žen, nemohl Pierre často pochopit, proč jí nemá rád. Ale vždyť já jsem ji nikdy neměl rád, říkal si, věděl jsem, že je amorální, opakoval si v duchu, ale neměl jsem odvalu si to přiznat.

A teď Dolochov... sedí na sněhu, křečovitě se usmívá a umírá: možná že tak jakýmsi falešným hrdinstvím odpovídá na mou lítost!

Pierre patřil k lidem, kteří, ačkoli navenek vypadají jako slabši, nehledají důvěrníka pro svou bolest. Vyrovnával se s ní sám v sobě.

Všechno, všechno je jen její vina, říkal si v duchu. Ale co z toho: Proč jsem s ní spojil svůj život, proč jsem jí řekl to „Je vous aime“, když to byla lež, ba ještě něco horšího, říkal si v duchu. Jsem vinen a musím snášet... Co? Hanbu na svém jméně, zkažený život? Ech, to všechno je nesmysl, uškříbl se, i potupné jméno, i čest – to všechno je jen konvence a nic z toho na mně nezávisí.

Ludvíka XVI. popravili proto, že *oni* říkali, že je nečestný a zločinec (napadlo Pierrovi), a ze svého stanoviska měli prav-

du, tak jako měli pravdu i ti, kdo za něho umírali mučednickou smrtí a považovali ho za svatého... Potom popravili Robespiera proto, že byl diktátor. Kdo je v právu, kdo vinen? Nikdo. Jsi-li živ, žij: zítra umřeš, tak jako jsem mohl před hodinou umřít já. Stojí snad za to se trápit, když život trvá jen vteřinu ve srovnání s věčností? Avšak v okamžiku, kdy se domníval, že se podobnými úvahami uklidnil, vytanula mu na mysli *ona*, a to právě ve chvílích, kdy jí nejvášnivěji projevoval svou neupřímnou lásku, a tu cítil, jak mu krev stoupá k srdci, a musel opět vstát, hýbat se, lámat a trhat všechno, co mu přišlo do ruky. Proč jsem jí řekl „Je vous aime“? opakoval si stále. A když si tuto otázku opakoval podesáté, vzpomněl si náhle na Molièrovo „mais que diable allait-il faire dans cette galère?“¹⁾ a zasmál se sám sobě.

V noci si zavolal komorníka a nařídil mu, aby mu sbalil věci na cestu do Petrohradu. Nemohl s ní zůstat pod jednou střechou. Nemohl si představit, jak by s ní teď měl mluvit. Rozhodl se, že zítra odjede a zanechá jí dopis, v němž jí oznámí svůj úmysl rozjet se s ní navždy.

Když ráno komorník s kávou vešel do pracovny, ležel Pierre na pohovce s otevřenou knihou a spal. Probudil se a dlouho se polekaně rozhlížel, nemohl si uvědomit, kde to je.

„Hraběnka přikázala, abych se zeptal, je-li Vaše Jasnost doma,“ pravil komorník.

Ale Pierre si ještě ani nestačil rozmyslet, co jí odpoví, když sama hraběnka v bílém atlasovém županu vyšívaném stříbrem a prostovlasá (kolem její nádherné hlavy byly otočeny dva tlusté copy jako diadém) vešla do pokoje klidně a majestátně; na jejím mramorovém, poněkud vypouklém čele však byla maličká vráska hněvu. Zachovávala svůj obvyklý klid, z něhož ji nic nedovedlo vyrušit, a nezačínala rozmluvu před komorníkem. Věděla o souboji a přišla si o něm promluvit. Vyčkávala, až komorník postaví kávu a odejde. Pierre se na ni nesměle podíval přes brýle; a jako zajíc, když je obklopen psy, přitáhne uši a pokouší se před svými nepřáteli dál dělat mrtvého, pokoušel se Pierre dál číst; cítil však, že je to nesmyslné a nemožné,

¹⁾ Ale co, u čerta, dělal na té galéře? (Citát z Šibalství Scapinových.)

a znovu na ni nesměle pohlédl. Nesedla si a dívala se na něj s pohrdavým úsměvem, čekajíc, až komorník vyjde z pokoje.

„Co to zas má znamenat? Co jste to vyvedl, ptám se vás,“ pravila stroze.

„Já? Jak, já?“ řekl Pierre.

„Podívejme se na hrdinu! Nu, odpovzte, co měl znamenat ten souboj? Co jste tím chtěl dokázat? Co? ptám se vás.“

Pierre se na pohovce ztěžka obrátil, otevřel ústa, ale odpovědět nemohl.

„Když neodpovíte, tak vám to povím já...“ pokračovala Héléne. „Věříte všemu, co se vám řekne. Řekli vám...“ Héléne se zasmála, „že Dolochov je mým milencem,“ prohlásila francouzsky s vulgární přesností výrazů, která jí byla vlastní, vyslovujíc slovo „mileneec“ jako kterékoli jiné slovo, „a vy jste tomu uvěřil! Ale co jste tím dokázal? Co jste dokázal tím soubojem? Že jste hlupák, que vous êtes un sot; to věděli všichni už předtím. K čemu to povede? K tomu, abych se stala terčem posměchu pro celou Moskvu a aby kdekdo řekl, že jste v opilosti nevěděl, co děláte, a vyzval jste na souboj člověka, na něhož bezdůvodně žárlíte,“ Héléne stále víc a víc zvyšovala hlas a rozohňovala se, „který je po všech stránkách lepší než vy...“

„Hm... hm...“ brumlal zamračeně Pierre, nedívaje se na ni a nehýbaje ani konečkem prstů.

„Ale jak jste mohl uvěřit, že je mým milencem?... Proč? Protože bývám ráda v jeho společnosti? Kdybyste byl chytřejší a příjemnější, dávala bych přednost vám.“

„Nemluvte se mnou... prosím,“ chraplavě zašeptal Pierre.

„Proč bych nemluvila! Mám na to právo a otevřeně vám řeknu, že málokterá žena, která by měla muže jako jste vy, by si nepořídila milence (des amants), ale já jsem to neudělala,“ pravila. Pierre chtěl něco říci, ale podíval se na ni podivnýmá očima, jejichž výrazu neporozuměla, a zase si lehl. V té chvíli fyzicky trpěl: prsa se mu svírala a nemohl dýchat. Věděl, že musí něco udělat, aby skončil toto utrpení, ale to, co chtěl udělat, bylo příliš strašné.

„Bude lépe, když se rozejdeme,“ vypravil ze sebe trhaně.

„Rozejt se? Prosím, ale jen když mi dáte nějaký majetek,“ řekla Héléne. „Rozejt se! Tím jste mě chtěl postrašit?“

Pierre vyskočil z pohovky a vrávorál k ní.

„Já tě zabiju!“ vykřikl, strhl ze stolu mramorovou desku a se silou, jakou sám v sobě nikdy předtím netušil, pokročil k Héléne a rozmáchl se.

Na Hélénině tváři se objevil výraz děsu; vyjekla a uskočila před ním. V Pierrovi se projevila otcova krev. Pociťil opojení a půvab zuřivosti. Hodil desku na zem, až se rozbila, blížil se s rozpaženýma rukama k Héléne a zařval „Ven!“ hlasem tak strašným, že se v celém domě zachvěli při tom výkřiku hrůzou. Bůh ví, co by byl Pierre v tom okamžiku udělal, kdyby byla Héléne nevyběhla z pokoje.

Za týden poté dal Pierre své ženě plnou moc k správě všech velkoruských statků, což tvořilo více než polovinu jeho jmění, a sám odjel do Petrohradu.

VII

Uplynuly dva měsíce od doby, kdy na Lysých Horách dostali zprávy o bitvě u Slavkova a o smrti knížete Andreje, a přes všechnu korespondenci prostřednictvím vyslanectví a přes všechno pátrání nebylo nalezeno jeho tělo, ani nebyl mezi zajatými. Nejhorší pro jeho rodinu bylo, že jim přece jen zbývala jakási naděje, že ho sebrali místní obyvatelé na bojišti a že teď někde leží – uzdravuje se nebo umírá – sám, mezi cizími lidmi, a nemůže o sobě podat zprávu. V novinách, z nichž se starý kníže poprvé dověděl o slavkovské porážce, stálo jako vždy stručně a neurčitě, že Rusové po skvělých bojích museli ustoupit a provedli ústup v naprostém pořádku. Z této oficiální zprávy starý kníže pochopil, že naši byli poraženi na hlavu. Za týden po novinách, které přinesly zprávu o bitvě u Slavkova, přišel dopis od Kutuzova, jenž sděloval knížeti, jaký osud postihl jeho syna.

„Před mými zraky,“ psal Kutuzov, „v čele pluku s praporem v rukou, jako hrdina hodný svého otce a své vlasti, padl Váš

syn. K nesmírnému zármutku mému i celé armády není dosud známo, je-li živ či mrtev. Sebe i Vás kojím nadějí, že Váš syn žije, neboť v opačném případě by byl mezi důstojníky nalezenými na bitevním poli, jejichž soupis mi byl předán parlamentáři, nepochybně jmenován.“

Starý kníže dostal tuto zprávu pozdě večer, když byl sám v pracovně, a druhý den šel na ranní procházku jako obvykle, mlčel však a nepromluvil ani se správcem, ani se zahradníkem, ani se stavitelem, a ačkoli vypadal rozhněvaně, nikoho ani slovem nenapadl.

Když k němu v obvyklou hodinu vešla kněžna Marja, kutil něco u soustruhu a jako obyčejně se na ni ani neohlédl.

„Á, kněžna Marja!“ řekl náhle nepřírozeným hlasem a odhodil dláto. (Kolo však běželo setrvačností dál. Kněžna Marja si dlouho pamatovala jeho slábnoucí skřip, který jí v paměti splýnul s tím, co následovalo.)

Kněžna Marja k němu přistoupila, a když spatřila výraz jeho obličejů, něco se v ní náhle zlomilo. Její oči přestaly vidět jasně. Z otcovy tváře, ne smutné nebo zničené, nýbrž zlé a nepřírozeně se ovládající tváře, poznala, že se těsně nad ní vznáší strašlivé neštěstí, které ji zdrtí, nejhorší neštěstí v životě, neštěstí, jaké dosud nepoznala, neštěstí nenapravitelné, nepostižné, smrt toho, koho milujeme.

„Mon père! André?“ řekla negraciózní, nemotorná kněžna s takovým nevýslovným půvabem smutku a sebezapření, že otec nevydržel její pohled, zaštkal a odvrátil se.

„Dostal jsem zprávu. Není mezi zajatci, není mezi zabitými. Kutuzov píše, že padl!“ vykřikl pronikavě, jako by tím křikem chtěl kněžnu vyhnat.

Kněžna neklesla, neztratila vědomí. Byla bledá, ale když uslyšela tato slova, tvář se jí změnila a v třpytivých, překrásných očích jí cosi zazářilo. Jako by se nad obrovským žalem, který ji naplňoval, rozlila radost, nejvyšší radost, nezávislá na žalech a radostech tohoto světa. Zapomněla na všechn strach před otcem, přistoupila k němu, vzala ho za ruku, přitáhla ho k sobě a objala kolem hubeného žilnatého krku.

„Mon père,“ pravila. „Neodvracejte se ode mne, budeme plakat spolu.“

„Darebáci, ničemové!“ zvolal stařec a vymanil tvář z jejího

objetí. „Ničit armádu, zabíjet lidi! A kvůli čemu: Jdi, jdi, řekni to Líze.“

Kněžna bezvládně klesla do křesla vedle otce a rozplakala se. Viděla nyní bratra ve chvíli, kdy se loučil s ní a s Lízou, s tím svým něžným a zároveň povýšeným výrazem. Viděla ho ve chvíli, kdy si něžně a posměšně navlékal na krk svatý obrázek. Věřil? Kál se ze své nevíry? Je teď tam? Tam, v říši věčného klidu a blaženosti? přemítala.

„Mon père, řekněte mi, jak se to stalo,“ požádala v slzách.

„Jdi, jdi, zabít v bitvě, ve které vedli na smrt nejlepší ruské lidi a ruskou slávu. Jděte, kněžno Marjo. Jdi a řekni to Líze. Já přijdu.“

Když se kněžna Marja vrátila od otce, seděla malá kněžna nad prací a podívala se na Marju s oním zvláštním výrazem vnitřního štěstí a klidu, jaký mívají jen těhotné ženy. Bylo zřejmé, že její oči nevidí kněžnu Marju, že se dívají dovnitř, do ní samé – na něco šťastného a tajemného, co se v ní odehrává.

„Marjo,“ řekla, odložila vyšívací rám a zvrátila se v křesle nazad, „polož sem ruku.“ Uchopila kněžninu ruku a dala si ji na břicho.

Oči se jí usmívaly v očekávání a horní ret s chmýřím se zvedl a zůstal dětsky a šťastně zdvižený.

Kněžna Marja si klekla před svou švagrovou a skryla obličej v záhybech jejích šatů.

„Teď, teď, cítíš? Mně je tak divně. Víš, Marjo, já ho budu mít hrozně ráda,“ řekla Líza a dívala se na švagrovou rozzářenými očima, plnými štěstí. Kněžna Marja nemohla zvednout hlavu: plakala.

„Co je ti, Mášo?“

„Nic... najednou se mi zastesklo... zastesklo se mi po Andrejovi,“ řekla a otřela si slzy o Lízina kolena. Několikrát během dopoledne začala kněžna Marja připravovat švagrovou na smutnou zprávu a pokaždé se dala do pláče. Ač malá kněžna nebyla příliš všímavá, přece ji tyto slzy, jejichž příčinu nechápala, znepokojily. Neříkala nic, ale neklidně se rozhlížela, jako by něco hledala. Před obědem vešel do jejího pokoje starý kníže, jehož se vždy bála, tentokrát s mimořádně vzrušenou, zlou tváří; neřekl ani slovo a zase odešel. Podívala se na kněžnu Marju, pak se zamyslela s oním výrazem těhotných

žen, soustřeďujících veškerou pozornost na dění v nitru, a najednou se rozplakala.

„Dostali jste něco od Andreje?“ zeptala se.

„Ne, víš přece, že zpráva ještě nemohla dojít, ale mon père si dělá starosti a mně je úzko.“

„Tak nic?“

„Nic,“ řekla kněžna Marja a dívala se svýma zářivýma očima pevně na švagrovou. Rozhodla se, že jí nic neřekne, a přemluvila otce, aby před snachou zatajil strašnou zprávu až do porodu, který očekávali v nejbližších dnech. Kněžna Marja a starý kníže nesli a skrývali své hoře každý po svém. Kníže se nechtěl utěšovat nadějí: rozhodl, že kníže Andrej je zabitý, a přestože poslal do Rakouska úředníka, aby pátral po stopách jeho syna, objednal mu v Moskvě pomník, který zamýšlel postavit v parku, a všem říkal, že jeho syn padl. Snažil se žít jako dříve a neměnit starý způsob života, ale síly mu vypovídaly: méně chodil, méně jedl, méně spal a den ze dne byl slabší. Kněžna Marja doufala. Modlila se za bratra jako za živého a každou chvíli čekala zprávu o jeho návratu.

VIII

Ma bonne amie,“ pravila malá kněžna ráno devatenáctého března po snídani a její ret s vousky se podle svého obvyčeje zdvihl; ale jako všechny úsměvy, a dokonce i tón řeči a způsob chůze v tomto domě od chvíle, kdy došla strašná zpráva, prozrazovaly smutek, tak i tento úsměv malé kněžny, která podlehla všeobecné náladě, ačkoli neznala její příčinu, byl takový, že obecný zármutek jen ještě zdůrazňoval.

„Ma bonne amie, bojím se, že mi po dnešní snídani (Frühstücku, jak říká kuchař Foka) není dobře.“

„Co je ti dušinko? Jsi bledá. Ach, jsi velmi bledá,“ polekaně řekla kněžna Marja a spěchala svým těžkým, nepružným krokem ke švagrové.

„Neměli bychom poslal pro Marii Bogdanovnu, Vaše Jasnosti?“ zeptala se jedna z komorných, které byly přítomny. (Marie Bogdanovna byla porodní bába z okresního města, která dlela v Lysých Horách už druhý týden.)

„Pravda,“ chopila se toho kněžna Marja, „snad, opravdu. Půjdu pro ni. Odvahu, andíčku!“ Políbila Lízu a chtěla odejít.

„Ach ne, ne!“ A na tváři malé kněžny, již tak dosti bledé, se objevil dětský strach před neodvratným tělesným utrpením.

„Ne, to je žaludek... řekněte, že to je žaludek, řekněte, Marie, řekněte...“ A malá kněžna se rozplakala jako dítě, trpělivsky a rozmazleně, dokonce trochu přepínajíc a lomíc malýma ručkama. Kněžna Marja vyběhla z pokoje pro Marii Bogdanovnu.

„Oh! Mon dieu! Mon dieu!“¹⁾ slyšela za sebou.

Proti ní kráčela s klidnou a důležitou tváří porodní babička a mnula si malé, baculaté bílé ruce.

„Marie Bogdanovno! Zdá se, že to začalo,“ pravila kněžna Marja a hleděla na bábu vyděšenýma, široce rozevřenýma očima.

„No, zaplatť pámbu, kněžno,“ řekla Marie Bogdanovna a ani nepřidala do kroku. „Vy svobodné dívky o tom nemáte nic vědět.“

„A co doktor z Moskvy, ještě nepřijel?“ zeptala se kněžna. (Na přání Lízy a knížete Andreje poslali v těchto dnech do Moskvy pro porodníka a čekali ho co chvíli.)

„To nevadí, kněžno, buďte klidná,“ řekla Marie Bogdanovna, „i bez doktora všechno dobře dopadne.“

Za pět minut slyšela kněžna ve svém pokoji, jak nesou něco těžkého. Vyhlédla ven – sluhové bůhví nač nesli do ložnice koženou pohovku, která stála v pracovně knížete Andreje. Na tvářích nosičů byl tichý a slavnostní výraz.

Kněžna Marja seděla sama ve svém pokoji, naslouchala zvukům v domě a chvílemi, když někdo šel kolem, otvírala dveře a dívala se, co se děje na chodbě. Několik žen procházelo tichými kroky sem a tam, ohlížely se na kněžnu a odvracely se od ní. Neodvážila se vypyávat, zavírala dveře a vracela se do pokoje;

¹⁾ Oh! Můj bože! Můj bože!

hned usedala do křesla, hned brala modlitební knížku, hned si zase klekala před svatými obrazy. K svému zármutku a údivu cítila, že jí modlitba nepřináší klid. Náhle se dveře jejího pokoje tiše otevřely a na prahu se objevila, zahalena do šátku, její stará chůva Praskovja Savišna, která k ní téměř nikdy nechodila, protože to kníže zakázal.

„Přišla jsem si s tebou posedět, Mášenko,“ řekla chůva, „a tuhle jsem přinesla svatební svíčky mladého knížete, rozsvítíme je před obrazem božího syna, můj andílku,“ dodala a vzdychla.

„Ach, jsem tak ráda, chůvo!“

„Bůh je milostivý, děvečko.“ Chůva zapálila před svatými obrazy zlatě zdobené svíce a usedla s punčochou ke dveřím. Kněžna Marja si vzala knihu a začala číst. Jen když se ozvaly kroky nebo hlasy, podívaly se na sebe, kněžna polekaně a tázavě, chůva konejšivě. V celém domě se rozhostil a ovládal lidi týž pocit, jaký zakoušela kněžna Marja ve svém pokoji. Všichni se řídili podle pověry, že čím méně lidí ví o jejich bolestech, tím méně rodička trpí, a snažili se tvářit, jako by o ničem nevěděli; nikdo o tom nemluvil, ale na všech tvářích se zračila – kromě obvyklé uctivosti a spořádaných, dobrých mravů, které vládly v domě starého knížete – jakási jediná společná starost, pohnutí a vědomí, že se v této chvíli uskutečňuje cosi velikého a nevyсловitelného.

Ve velké světnici pro služebné nebylo slyšet smích. V přípravně seděli všichni lidé mlčky, jakoby v pohotovosti. V čeledníku rozžíhali louče a svíce a nespali. Starý kníže, našlapuje na paty, přecházel po pracovně a poslal Tichona k Marii Bogdanovně, aby se zeptal, co je.

„Řekni jen: kníže přikázal, abych se zeptal, co je. A přijď mi povědět, co ona řekne.“

„Oznam knížeti, že porod začal,“ řekla Marie Bogdanovna a významně pohlédla na posla. Tichon šel a oznámil tuto zprávu knížeti.

„Dobře, řekl kníže, zavřel za sebou dveře a Tichon už neslyšel v pracovně sebemenší zvuk. Chvilí počkal a pak vešel dovnitř, jako by chtěl poopravit svíčky. Když spatřil, že kníže leží na pohovce, podíval se na něho a na jeho rozladěnou tvář, potom potřásl hlavou, mlčky se k němu sklonil, políbil ho na rameno a vyšel z pokoje, aniž upravil svíce a aniž řekl, proč při-

šel... Nejslavnější tajemství na světě se naplňovalo. Minul večer, nastala noc. A pocit očekávání a dojetí z toho nepostizitelného neslábl, sílil. Nikdo nespál.

Byla jedna z těch březnových nocí, kdy zima, jako by si ještě chtěla urvat, co jí patří, se zoufalou zlobou sype na svět své poslední sněhy a vichřice. Německému doktorovi z Moskvy, kterého očekávali každou chvíli a jemuž připravili na hlavní silnici na rozcestí, kde se odbočuje na postranní cestu, koně na přepřáhnutí, poslali naproti několik jezdců se svítilnami, aby ho převedli přes výmoly a závěje.

Kněžna Marja už dávno nechala čtení a seděla mlčky, zářivé oči upřeny na vrásčitý, do nejmenších podrobností známý obličej chůvin; na chumáček šedých vlasů, který se vydral zpod šátku, na lalůček visící kůže pod bradou.

Chůva Savišna pletla punčochu a vykládala tichým hlasem, neslyšíc sama sebe a nevnímajíc svá slova, stokrát vyprávěný příběh o tom, jak nebožce kněžně, když rodila v Kišiněvě kněžnu Marju, pomáhala místo porodní báby jedna venkovská žena, Moldavanka.

„Pánbůh pomůže, dochtora není nikdy zapotřebí,“ pravila. Vtom se náraz větru opřel do jednoduchého okna (na přání knížete vysadili vždy, jakmile vrzl první skřivan, ve všech pokojích vnitřní okna), vyrazil špatně zasunutou zástrčku, zavlál těžkou záclonou, zavoněl v pokoji chladem a sněhem a zhasil svíci. Kněžna Marja se zachvěla; chůva položila punčochu, šla k oknu, vyklonila se a chytala otevřené okno. Studený vítr třepal cípy jejího šátku a uvolněnými prameny šedých vlasů.

„Kněžno, slečinko, álejí někdo jede!“ zvolala, držíc okno a nezavírajíc je. „S lucernama, to bude dochtor...“

„Ach můj bože! Chvála bohu!“ křičela kněžna Marja. „Musím mu jít naproti, neumí rusky.“

Přehodila přes sebe šál a běžela vstříc přichozím. Když procházela předsíní, viděla oknem, že u podjezdu stojí nějaký kočár a svítilny. Vyšla na schody. Na sloupku zábradlí stála lojová svíce, celá rozteklá od větru. Trochu níže, na první plošince schodiště, stál sluha Filip s polekanou tváří a držel v ruce druhou svíci. Ještě níže, za ohybem schodiště, bylo slyšet, jak někdo v teplých vysokých botách stoupá nahoru. A jakýsi povědomý – jak se zdálo kněžně Marje – hlas cosi říkal.

„Zaplat pánbůh!“ pravil hlas. „A tatínek?“

„Lehli si, odpočívají,“ odpovídal hlas správce statku Děmjana, který byl už dole.

Potom řekl hlas ještě něco, Děmjan cosi odpověděl a kroky v teplých botách se rychleji blížily k neviditelnému zákrtu schodiště.

To je Andrej, pomyslela si kněžna Marja. Ne, to nemůže být on, to by bylo příliš nepravděpodobné, řekla si a ve chvíli, kdy si to myslela, objevila se na plošince, kde stál sluha se svící, tvář a postava knížete Andreje v kožichu, se zasněženým límecem. Ano, byl to on, byl však bledý, hubený, se změněným, podivně zjihlým a přitom vzrušeným výrazem v obličejí. Vystoupil po schodech a objal sestru.

„Vy jste nedostali můj dopis?“ zeptal se, a nečekaje na odpověď, kterou by stejně nebyl dostal, protože kněžna nemohla promluvit, vrátil se pro porodníka, který vešel hned za ním (setkali se na poslední stanici), rychle zase vyběhl po schodech a znovu sestru objal.

„Jaký to osud!“ pravil. „Mášo moje milá!“ Pak shodil kožich a boty a vešel do pokojů malé kněžny.

IX

Malá kněžna ležela na polštářích v bílém čepečku. (Bolesti právě polevily.) Černé vlasy se jí v plestencích vinuly kolem rozpálených, zpocených tváří; červená rozkošná ústa se rtíkem pokrytým černým chmýřím byla otevřena a kněžna se radostně usmívala. Kníže Andrej vešel do pokoje a zastavil se před ní v nohách pohovky, na níž ležela. Planoucí oči, hledící dětsky vylekaně a rozčileně, spočinuly na něm, ale nezměnily svůj výraz. Já vás mám všechny ráda, nikomu jsem neudělala nic zlého, zač trpím? Pomozte mi, říkal její pohled. Viděla muže, nechápala však, co to znamená, že se teď před ní objevil. Kníže Andrej obešel pohovku a políbil ji na čelo.

„Dušinko...“ pravil; bylo to slovo, které jí nikdy neřekl. „Bůh je milostivý...“ Pohlédla na něho tázavě a vyčítavě jako dítě.

Čekala jsem, že mi pomůžeš, a zatím nic, ani ty! pravily její oči. Nepodivila se, že přijel; nepochopila, že přijel. Jeho příjezd nebyl v žádné souvislosti s jejími bolestmi, ani jí neulevil. Bolesti znovu začaly a Marie Bogdanovna poradila knížeti Andreji, aby odešel.

Do pokoje vešel porodník. Kníže Andrej vyšel ven, potkal kněžnu Marju a opět se k ní připojil. Začali spolu šeptem hovořit, ale rozmluva vážla. Čekali a naslouchali.

„Jděte, příteli,“ řekla kněžna Marja. Kníže Andrej se opět vrátil k ženě, usedl ve vedlejším pokoji a čekal. Nějaká žena s polekanou tváří vyšla z jejího pokoje a upadla do rozpaků, když ho spatřila. Zakryl si obličej rukama a proseděl tak několik minut. Za dveřmi se ozývalo žalostné, bezmocné, nelidské sténání. Kníže Andrej vstal, šel ke dveřím a chtěl je otevřít. Někdo držel kliku.

„To nejde, sem nesmíte,“ ozval se odtud polekaný hlas.

Začal chodit po pokoji. Křik utichl, uplynulo ještě několik vteřin. Náhle se rozlehl v sousedním pokoji strašlivý výkřik – ne její, ona nemohla takto křičet. Kníže Andrej se rozběhl ke dveřím; křik utichl a bylo slyšet dětský pláč. Proč tam přinesli dítě?“ napadlo v prvním okamžiku knížeti Andreji. Dítě? Jaké...? Co tam dělá dítě? Nebo se narodilo dítě?

Když najednou pochopil všechnen radostný význam tohoto pláče, stouply mu k hrdlu slzy a on se opřel lokty o okenní rám a začal vzlykavě plakat, jako pláčou malé děti. Otevřely se dveře. Z pokoje vyšel doktor, bez kabátu a s vyhrnutými rukávy u košile, bledý, s třesoucí se bradou. Kníže Andrej se k němu obrátil, ale doktor se na něj roztržitě podíval, neřekl ani slovo a šel dál. Vyběhla jakási žena, a když uviděla knížete Andreje, zarazila se a zůstala stát na prahu. Vešel do ženina pokoje. Ležela mrtvá v těžce poloze, v jaké ji viděl před pěti minutami, a třebaže její oči byly strnulé a tváře bledé, zůstal na tom líbezném dětském obličejíčku s horním rtem pokrytým černým chmýřím tíž výraz.

Všechny vás mám ráda a nikomu jsem neudělala nic zlého, tak co jste se mnou udělali? říkal její krásný, žalostný mrtvý

obličej. V koutě zachrunělo a vypísklo cosi malého červeného v roztřesených rukou Marie Bogdanovny.

Za dvě hodiny poté vešel kníže Andrej potichu do otcovy pracovny. Stařec už věděl o všem. Stál hned za dveřmi, a jak se otevřely, beze slova objal šíji svého syna těžkýma stařeckýma rukama jako svěřáky a rozplakal se jako děčko.

Za tři dny měla malá kněžna pohřeb a kníže Andrej vystoupil po stupních k rakvi, aby se s ní rozloučil. I v rakvi měl obličej týž výraz, třebaže oči byly zavřené. Ach, co jste to se mnou udělali? říkal stále a kníže Andrej pocítil, že se mu v duši cosi zlomilo, že na něm lpí vina, kterou nikdy nenapraví a na kterou nikdy nezapomene. Nemohl plakat. Stařec též vystoupil na schůdky a políbil její voskovou ručku, vysoko a klidně ležící přes druhou, a také jemu řekl její obličej: Ach, co jste to se mnou udělali, a proč? A starý se zlostně odvrátil, když spatřil ten obličej.

Po dalších pěti dnech křtili mladého knížete Nikolaje Andrejiče. Kojná přidržovala bradou plenky, zatímco kněz husím pírkem potíral chlapcovy scvrklé červené dlaničky a chodidla.

Kmotr, dědeček, všecek roztřesený obavou, aby novorozeně neupustil, nosil je kolem pomačkané plechové křtitelnice a podával je kmotře, kněžně Marje. Kníže Andrej, polomrtvý strachem, aby dítě neutopili, seděl v jiném pokoji a čekal, až křest skončí. Radostně se podíval na dítě, když mu je chůvička přinesla, a spokojeně přikývl, když mu oznámila, že kousek vosku s vlásky, který hodili do křtitelnice, se nepotopil, ale plul po hladině.

X

Rostovova účast na souboji Dolochova s Bezuchovem byla příčiněním starého hraběte ututlána a Rostov, místo aby byl degradován, jak očekával, byl přidělen jako pobočník

k moskevskému generálnímu gubernátorovi. Nemohl proto jet s celou rodinou na vesnici a zůstal ve svém novém postavení celé léto v Moskvě. Dolochov se uzdravil a Rostov se s ním během jeho rekonvalescence neobyčejně spřátelil. Nemocný Dolochov ležel u své matky, která ho vášnivě a něžně milovala. Stará Marie Ivanovna si oblíbila Rostova pro jeho přátelství k Feďovi a často s ním mluvila o svém synovi.

„Víte, hrabě, má příliš ušlechtilou, čistou duši pro ten náš dnešní zkažený svět,“ říkávala. „Ctnost nemá nikdo rád, všem je solí v očích. No řekněte, hrabě, bylo to od Bezuchova spravedlivé a čestné? A Feďa ho ve své ušlechtilosti měl rád, dokonce ani teď o něm nikdy nic špatného neřekne. Ten kousek s policejním strážmistrem v Petrohradě, ztropili si z něho žert, ale nedělali to snad spolu? Cožpak Bezuchov, tomu se nestalo nic, a všechno to odnesl Feďa. A jak odnesl! Pravda, hodnost mu sice vrátili, jak by mu ji také nevrátili? Myslím, že takových hrdinů a vlastenců, jako je on, tam nebylo mnoho. A teď najednou – ten souboj. Mají ti lidé nějaký cit a čest v těle? Ví, že je jediný syn, a vyzve ho na souboj, a ke všemu střílí rovnou do něho. Ještě štěstí, že se nad námi Bůh smiloval. A kvůli čemu? Kdo, prosím vás, v dnešní době nemá milostné plotky? Cožpak je tak hrozně žárlivý? Já to chápu, ale nemohl mu to naznačit dřív? Vždyť to trvalo rok! A pak ho vyzval na souboj, protože si myslel, že se Feďa nebude bít, když je mu dlužen. Taková nízkost! Takový hnus! Já vím, že vy jste Feďu pochopil, milý hrabě, a proto vás mám z duše ráda, věřte mi. Jemu rozumí málokdo. Je to taková vznešená, andělská duše!“

Sám Dolochov v době, kdy se uzdravoval, říkal často Rostovovi věci, které by od něj nikdo nečekal.

„Mne mají všichni za zlého člověka, vím to,“ říkával, „a ať mají. Nechci znát nikoho kromě těch, které mám rád; ale když mám někoho rád, mám ho rád tak, že za něho dám život a všechny ostatní rozdrtím, postaví-li se mi do cesty. Mám vzácnou matku, kterou zbožňuji, dva tři přátele – ty patříš mezi ně – a ostatní беру na vědomí jen potud, pokud mi prospívají nebo škodí. A skoro všichni člověku škodí, zvláště ženy. Ano, kamaráde,“ pokračoval, „muže jsem potkal milující, ušlechtilé, se vznešenou duší; ale ženu, která by nebyla prodejně stvoření – ať už to byla hraběnka nebo kuchařka, na tom nesejde – jsem

ještě nepotkal. Ještě jsem se nesetkal s tou andělskou čistotou a oddaností, kterou u ženy hledám. Kdybych takovou ženu našel, dal bych za ni život. Ale tyhle ty...!“ Udělal pohrdavé gesto. „Věř mi, záleží-li mi ještě na životě, je to jen proto, že doufám, že ještě najdu takovou andělskou bytost, která by mě obrodila, očistila a povznesla. Ale to ty nechápeš.“

„Ne, já to úplně chápu,“ odpovídal Rostov, který zcela podléhal vlivu svého nového druha.

Na podzim se rodina Rostovových vrátila do Moskvy. Začátkem zimy přijel i Děnisov a zůstal nějakou dobu u nich. Tyto první zimní měsíce roku 1806, které strávil Nikolaj Rostov v Moskvě, byly pro něj i pro jeho rodinu jedním z nejšťastnějších a nejveselejších údobí. Nikolaj přivedl s sebou do otcovského domu mnoho mladých mužů. Věra byla dvacetiletá hezká dívka; Soňa šestnáctiletá dívenka se vším půvabem právě rozvitého poupěte; Nataša napůl slečna, napůl holčička, hned dětsky směšná, hned žensky okouzlující.

V domě Rostovových se vytvořilo v té době jakési zvláštní ovzduší zamilovanosti, jaké bývá v domě, kde jsou velmi milé a velmi mladičké dívky. Když se díval na ty mladé, vnímavé, čemusi (pravděpodobně svému štěstí) se usmívající dívčí tváře, na to živé pobíhání sem a tam, když poslouchal to lehkomyšlné dívčí žvatlání, ke všem milé, ke všemu ochotné a plné naděje, když poslouchal ty nesouvislé tóny tu zpěvu, tu zase hudby, měl každý mladík, který přijel do domu Rostovových, pocit, že je připraven milovat a že na něho čeká štěstí – týž pocit, jaký zakoušela i sama Rostovova mládež.

Mezi mladými muži, které Rostov s sebou přivedl, zaujímal významné místo Dolochov, který se zalíbil všem v domě kromě Nataši. Kvůli Dolochovovi se s bratrem div nepohádala. Tvrdila neústupně, že je to zlý člověk, že v souboji s Bezuchovem měl pravdu Pierre a Dolochov že byl vinen, že je nepříjemný a nepřírozený.

„Nepotřebuji mu rozumět!“ křičela s úpornou tvrdošíjností Nataša, „je zlý a bez citu. Tvého Děnisova mám například ráda; je to flámisko a všechno možné, ale přece ho mám ráda, a proto mu asi rozumím. Nevím, jak bych ti to řekla; u Dolochova je všechno póza, a to já nemám ráda. Děnisova...“

„No, Děnisov, to je něco docela jiného,“ odpovídal Nikolaj, dávaje najevo, že ve srovnání s Dolochovem je i Děnisov nula, „člověk musí pochopit, jakou duši má ten Dolocho, musí ho vidět s matkou; on má takové srdce!“

„To tedy já nevím, ale v jeho společnosti je mi úzko. A víš, že se zamiloval do Soni?“

„Nemluv hlouposti...“

„Jsem o tom přesvědčená, uvidíš.“

Natašina předpověď se splnila. Dolocho, který neměl rád dámskou společnost, začal je často navštěvovat a otázka, kvůli komu k nim jezdí, byla brzy (i když o tom nikdo nemluvil) rozřešena tak, že je to kvůli Soně. Soňa to věděla, i když by se nikdy neodvážila to přiznat, a pokaždé, když se Dolocho objevil, zrudla jako pivoňka.

Dolocho často u Rostovů obědval, nevynechal jedině divadelní představení, kterého se zúčastnili, jezdil na plesy „des adolescents“ u Jogela, které Rostovovi vždy navštěvovali. Prokazoval Soně neobyčejnou pozornost a díval se na ni takovými očima, že to nemohla snést bez uzardění a že dokonce i stará hraběnka a Nataša se červenaly, když zachytily jeho pohled.

Bylo vidět, že ten silný, zvláštní muž podlehl neodolatelnému kouzlu, jímž na něho působila snědá půvabná dívka, milující jiného.

Rostov si všiml, že mezi Dolochovem a Soňou se něco děje, avšak nesnažil se určit, jakého druhu jsou tyto nové vztahy. Všechny jsou tu do někoho zamilované, myslil si o Soně a Nataše. Ale už mu se Soňou a s Dolochovem nebylo tak volně jako dříve a začal se doma méně zdržovat.

Na podzim roku 1806 začali zase všichni mluvit o válce s Napoleonem, a to s ještě větším zápalem než vloni. Byl nařízen odvod nejen deseti nováčků, ale ještě dalších devíti branců z tisíce. Všude proklínali toho lotra Bonaparta a v Moskvě se nehovořilo o ničem jiném než o nastávající válce. V Rostovovic rodině se veškerý zájem o tyto válečné přípravy omezoval jen na to, že Nikoluška za nic na světě nechtěl zůstat v Moskvě a čekal jen, až Děnisovovi skončí dovolená, aby s ním jel po svátcích k pluku. Blízký odjezd mu nejen nebránil v radovánkách, nýbrž ho k nim ještě podněcoval. Většinu času trávil mimo domov, na hostinách, večírcích a plesech.

XI

Třetí den po svátcích obědval Nikolaj doma, což se mu poslední dobou stávalo málokdy. Byl to oficiální oběd na rozloučenou, poněvadž po Třech králích odjížděl s Děnisovem k pluku. Oběda se zúčastnilo asi dvacet lidí, mezi nimi i Dolochov a Děnisov.

Ještě nikdy se zamilované ovzduší, milostná atmosféra v domě Rostovových neprojevíly tak silně jako o těchto svátcích. Zachyt chvíli štěstí, získávej lásku a zamiluj se sám! Je to jediná věc na světě, která stojí za to; všechno ostatní je nesmysl. A na nic jiného zde ani nemyslíme, říkala tato atmosféra.

Nikolaj, který jako vždy schvátí dva páry koní, a ještě se nedostal do všech rodin, které měl navštívit a které ho zvaly, přijel domů před samým obědem. Jakmile vkročil do domu, vdechl a uvědomil si napětí onoho milostného ovzduší, avšak kromě toho zpozoroval, že mezi některými členy společnosti zavládly podivné rozpaky. Nejvíce byli vzrušeni Soňa, Dolochov, stará hraběnka a poněkud i Nataša. Nikolaj pochopil, že se před obědem zřejmě něco přihodilo mezi Soňou a Dolochovem, a z vrozeného jemnocitu se u oběda choval k oběma velmi laskavě a ohleduplně. Toho večera, o třetím vánočním svátku, měl se konat u Jogela (učitele tance) jeden z těch plesů, které pořádal o svátcích pro své žáky a žákyně.

„Nikoluško, pojedeš k Jogelovi? Prosím tě, pojed,“ přimlouvala se Nataša, „on tě zvlášť zval, Vasilij Dmitrič (to byl Děnisov) jede také.“

„Kampak bych nejel, když to rozkáže hraběnka,“ řekl Děnisov, který si u Rostovů žertem hrál na Natašina rytíře, „jsem ochoten tančit i pas de châte¹⁾.“

¹⁾ Šálový tanec.

„Jestli to všechno stačím! Slíbil jsem, že přijedu k Archarovým, pořádají večírek,“ odpověděl Nikolaj.

„A ty?“ obrátil se k Dolochovovi. Sotva to vyřkl, viděl, že se neměl ptát.

„Ano, možná...“, chladně a zlostně odpověděl Dolochov, podíval se při tom na Soňu, zamračil se a změřil si Nikolaje tímž pohledem, jakým se díval na Pierra při obědě v klubu.

Něco se stalo, pomyslně si Nikolaj, a když Dolochov hned po obědě odjel, posílilo to ještě více jeho domněnku. Vyvolal Natašu z pokoje a zeptal se jí, co se děje.

„Hledala jsem tě,“ vydechla Nataša, přibíhající za ním. „Říkala jsem ti to, a tys pořád nechtěl věřit!“ prohlásila vítězoslavně. „Požádal o Soninu ruku.“

Nikolaj se v té době Soně příliš nevěnoval, ale když to uslyšel, měl pocit, jako by se v něm něco zlomilo. Dolochov byl pro Soňu, která byla sirotek bez věna, slušnou a v jistém směru i skvělou partií. Ze stanoviska staré hraběnky a vyšší společnosti nebylo možno ho odmítnout. A proto se Nikolaj, když o tom uslyšel, zprvu na Soňu rozzlobil. Chystal se říci: Výborně! Rozumí se samo sebou, že je nutno zapomenout na dětské sliby a nabídku přijmout. Ale ještě než to vyslovil...

„Jen si to představ! Odmítla ho, načisto ho odmítla!“ spustila Nataša. „Řekla, že má ráda jiného,“ dodala po chvíli mlčení.

Vždyť jinak se moje Soňa zachovat ani nemohla, pomyslně si Nikolaj.

„Ať ji maminka přemlouvala, jak chtěla, odmítla ho, a já vím, že když Soňa něco řekne, že to neodvolá.“

„A matka ji přemlouvala?“ ptal se Nikolaj s výčitkou.

„Ano,“ odpověděla Nataša. „Víš, Nikoluško, nezlob se, ale já vím, že se s ní neoženíš. Víím, bůhví odkud, ale víím určitě, že se s ní neoženíš.“

„To přece nemůžeš vědět,“ řekl Nikolaj, „ale musím si s ní promluvit. Ta Soňa je ale skvělá dívka!“ dodal s úsměvem.

„Je opravdu skvělá. Pošlu ti ji.“ A Nataša políbila bratra a odběhla.

Za malou chvíli vstoupila Soňa, vylekaná, rozpačitá a zkroutěná. Nikolaj k ní přistoupil a políbil jí ruku. Bylo to od jeho příjezdu poprvé, co spolu mluvili o své lásce mezi čtyřma očima.

„Sophie,“ začal zpočátku nesměle, avšak čím dál tím rozhodněji, „chcete se zřici nejen výborné a výhodné partie..., ale vždyť je to výtečný, ušlechtilý člověk... je to můj přítel...“

Soňa ho přerušila.

„Odmítla jsem ho už,“ řekla spěšně.

„Jestli jste ho odmítla kvůli mně, bojím se, že na mne...“

Soňa ho znovu přerušila. V jejím pohledu se zračil úlek a úpěnlivá prosba, když řekla:

„Nicolasi, neříkejte mi to.“

„Ne, musím. Možná že je to domýšlivost z mé strany, ale i tak bude líp, když to řeknu. Odmítáte-li ho kvůli mně, musím vám říci plnou pravdu. Myslím, že vás miluji víc než kteroukoli jinou...“

„To mi stačí,“ řekla Soňa, celá zardělá.

„Ne, vždyť jsem byl tisíckrát zamilovaný a ještě se zamiluji, ale k nikomu necítím tolik přátelství, důvěry a lásky jako k vám. A pak, jsem ještě mladý. *Maman* to nechce. No prostě, nic neslibuju. A prosím, abyste se nad Dolochovovou nabídkou zamyslela,“ řekl jí, pronášeje jméno svého přítele s přemáháním.

„Neříkejte mi to. Nic po vás nechci. Miluji vás jako bratra a budu vás vždycky milovat a po ničem jiném netoužím.“

„Jste anděl, nejsem vás hoden a jenom se bojím, abych vás nezklamal.“ A Nikolaj jí ještě jednou políbil ruku.

XII

Jogelovy plesy bývaly nejveselejší v celé Moskvě. Říkaly to matinky při pohledu na své adolescentes¹⁾, pečlivě odměřující taneční kroky, jimž se právě naučily; říkali to i sami adolescent-²⁾, a adolescentes, kteří tam tancovali do úpadu; říkali to

¹⁾ Dospívající dívky.

²⁾ Dospívající hoši.

i dospělé slečny a mladí muži, kteří na tyto plesy přijížděli s odhodláním, že se k nim sníží, a pak se na nich velmi dobře bavili. Toho roku daly plesy počátek dvěma manželstvím. Dvě hezounké kněžny Gorčakovovy tam našly ženichy a vdaly se, a to Jogelovy plesy ještě víc proslavilo. Zvláštní na těchto plesích bylo to, že tu nebylo domácího pána a domácí paní; byl tu dobrodružný Jogel, poletující jako pírkó a klanící se podle všech pravidel svého umění, který vybíral bankovky za hodiny ode všech svých hostů; zvláštní bylo také to, že se na tyto plesy sjížděli pouze ti, kdo chtěli tancovat a veselit se, jako to mají rády třináctileté a čtrnáctileté dívky, které si poprvé oblékly dlouhé šaty. Všechny, až na řídké výjimky, byly nebo se zdály hezoučké, tak nadšeně se všechny usmívaly, tak jim planuly oči. Někdy tančily nejlepší žačky i pas de châte a nejlepší z nich byla Nataša, která vynikala svou graciózností; na tomto závěrečném plese se však tančily jen écossaisy, anglaisy a mazurka, která právě přicházela do módy. Sál si najal Jogel v Bezuchovově domě, a jak všichni říkali, ples se velmi vydařil. Bylo tam mnoho roztomilých dívek a slečny Rostovovy patřily mezi nejhezčí. Obě dvě byly neobyčejně šťastné a veselé. Toho večera se Sonša, pyšná na Določovovu nabídku k sňatku, na své odmítnutí a na rozmluvu s Nikolajem, točila už doma, takže jí komorná ani nemohla dočesat copy, a teď celá zářila bouřlivou radostí.

Nataša, neméně pyšná na to, že má poprvé na sobě dlouhé šaty a že je na opravdovém plese, byla ještě šťastnější. Obě měly bílé mušelínové šaty s růžovými stuhami. Jakmile Nataša přišla na ples, okamžitě se zamilovala. Nebyla zamilovaná do nikoho zvlášť, byla zamilovaná do všech. Byla zamilovaná vždy do toho, na koho se dívala, a jen na tu chvíli, co se na něj dívala.

„Ach, jak je to krásné,“ opakovala stále, běžajíc k Soně.

Nikolaj s Děnisovem chodili po sálech a blahovolně a shovívavě se rozhlíželi po tančících.

„Jak je milá, bude z ní krasavice,“ prohodil Děnisov.

„Kdo?“

„Hraběnka Nataša,“ odpověděl Děnisov.

„A jak tancuje, s jakou grácií,“ pokračoval po malé pomlčce.

„Prosím tě, o kom to mluvíš?“

„O tvé sestře přece,“ vykřikl Děnisov zlostně.

Rostov se pousmál.

„Drahý hrabě, jste jeden z mých nejlepších žáků, musíte tančit,“ přistoupil maličký Jogel k Nikolajovi. „Podívejte se, kolik je tu hezkých dívek.“ Pak se s touž žádostí obrátil k Děnisovi, jenž rovněž býval jeho žákem.

„Ne, můj milý, já budu dělat zeď,“ bránil se Děnisov. „Cožpak se nepamatujete, jak málo mi byly vaše hodiny platné?“

„Ó ne!“ spěchal ho utěšit Jogel. „Byl jste jen nepozorný, ale schopnosti jste měl, to ano, měl jste schopnosti.“

Zahráli znovu módní mazurku. Nikolaj nemohl Jogelovi odříci a vyzval k tanci Soňu. Děnisov si přisedl k stařenkám, opřel se rukama o šavli, podupával si nohou do taktu, vykládal cosi veselého, takže staré dámy rozesmál, a přitom se díval na tančící mládež. Jogel tančil v prvním páru s Natašou, svou pýchou a nejlepší žákyní. Měkce a lehounce přehazoval nožky v lehkých střevících, když se v čele všech rozletěl po sále s Natašou, která sice měla trému, ale prováděla svědomitě každý taneční krok. Děnisov z ní nespouštěl oči a vyfukával šavlí takt s výrazem, který jasně říkal, že on sám netančí jen proto, že nechce, a ne proto, že nemůže. Uprostřed figury zavolal Rostova, který šel kolem.

„To není ono,“ řekl mu. „Cožpak tohleto je polská mazurka? Ale tancuješ báječně.“

Nikolaj, který věděl, že Děnisov byl dokonce i v Polsku proslulý jako skvělý tanečník mazurky, odběhl k Nataše a řekl jí:

„Jdi a vyzvi k tanci Děnisova. Ten, pane, tancuje, to je učiněný zázrak.“

Když Nataša zase přišla na řadu, vstala a plna strachu sama běžela přes sál do rohu, kde seděl Děnisov, tak rychle, že se jí střevíčky se stuhami jen kmitaly. Viděla, že všichni na ni hledí v očekávání. Nikolaj pozoroval, jak se Děnisov a Nataša se smíchem o něčem dohadují, jak Děnisov odmítá, ale radostně se přitom usmívá. Rozběhl se k nim.

„Prosím vás, Vasiliji Dmitriči,“ přemlouvala ho Nataša, „pojďte, prosím vás.“

„Raději mě ušetřete, hraběnko,“ říkal Děnisov.

„Tak už toho nech, Vasjo,“ vmísil se do toho Nikolaj.

„To je, jako když domlouvají kocouru Vaskovi,“ žertoval Děnisov.

„Celý večer vám budu zpívat,“ slibovala Nataša.

„Kouzelnice, dělá si se mnou, co chce,“ řekl Děnisov a odepjal si šavli. Protlačil se mezi židlemi, uchopil svou dámu pevně za ruku, zvedl hlavu, zaujal základní taneční postoj a čekal na vhodný takt. Jedině na koni a při mazurce nebylo vidět, jak je Děnisov malý; v té chvíli byl takový chlap, jakým se sám cítil. Když se dočkal taktu, pohlédl po očku vítězoslavně a čtveřácky na svou tanečnici, znenadání dupl jednou nohou, odrazil se od podlahy pružně jako míč a rozletěl se po okraji kruhu, unášeje svou dámu s sebou. Prolétl neslyšně na jedné noze polovinou sálu, jako by neviděl židle, které stály před ním, řtil se přímo na ně; najednou však cvakl ostruhami, rozkročil se, zarázil se na podpatcích a chvíli tak postál, řinče ostruhami a podupáváje nohama na jednom místě, pak se prudce roztočil a znovu se rozletěl po kruhu, srážeje levou nohu k pravé. Nataša vždy uhodla, co zamýšlí, bezděčně ho sledovala a přizpůsobovala se mu. Tančil s ní hned na pravé, hned na levé ruce, hned zase poklekl a vodil ji kolem sebe, pak opět vyskočil a hnal se kupředu tak divoce, jako by chtěl jedním dechem proběhnout všechny pokoje; potom se naráz zastavil, aby provedl novou a nečekanou figuru. Když pak prudce roztočil svou dámu před jejím místem, cvakl ostruhami a uklonil se jí, Nataša mu na jeho poklonu ani neodpověděla. Upřela na něho oči s rozpačitým úsměvem, jako by ho nepoznávala.

„Ach, co to bylo?“ splynulo jí ze rtů.

Ačkoli Jogel neuznával tuto mazurku za pravou, všichni byli nadšeni Děnisovovým uměním, neustále pro něho chodili k tanci a staří lidé si začali s úsměvem vyprávět o Polsku a o starých dobrých časech. Děnisov, rozpálený mazurkou, si utřel kapesníkem pot, sedl si k Nataše a po celý ples se od ní nehnul.

XIII

Potom Rostov nespatriil Dolochova v domě svých rodičů celé dva dny a nezastihl ho ani doma; třetí den od něj dostal lístek.

„Protože z důvodů, které znáš, nemám v úmyslu k vám chodit a odjíždím k armádě, pořádám dneska večer pro své přátele kamarádský večírek na rozloučenou – přijed do Anglického hotelu.“ Rostov přijel toho dne před desátou do Anglického hotelu z divadla, kde byl se svou rodinou a s Děnisovem. Byl okamžitě uveden do nejlepší místnosti hotelu, kterou si Dolochov na tento večer najal.

Asi dvacet lidí se tlačilo kolem stolu, v jehož čele mezi dvěma svícemi seděl Dolochov. Na stole leželo zlato a bankovky a on držel bank. Od toho dne, co Dolochov učinil Soně nabídnutí k sňatku a byl odmítnut, Nikolaj se s ním neviděl, a pocítoval proto rozpaky při pomyšlení, jaké bude jejich setkání.

Klidný, studený pohled Dolochovův uvítal Rostova hned u dveří, jako by Dolochov na něj už dávno čekal.

„Dlouho jsme se neviděli,“ řekl, „děkuji ti, žes přišel. Jen to dohrajeme a přijde Iljuška se sborem.“

„Já jsem u tebe byl,“ řekl Rostov a začervenal se.

Dolochov mu neodpovídal.

„Můžeš si přisadit,“ navrhl až po chvíli.

Tu si Rostov vzpomněl na zvláštní rozmluvu, kterou měl kdysi s Dolochovem. „Pokoušet se ve hře o štěstí mohou jen hlupáci,“ prohlásil tehdy Dolochov.

„Nebo se bojíš se mnou hrát?“ řekl náhle Dolochov, jako by byl uhodl Rostovovu myšlenku, a usmál se. Z jeho úsměvu poznal Rostov, že Dolochov je v podobné náladě jako při obědě v klubu a vůbec ve chvílích, kdy – jako by se mu omrzelo každodenní život – cítí potřebu povyrazit se nějakým podivným, zpravidla divokým kouskem.

Rostovovi bylo trapně; marně hledal v duchu vtip, kterým by Dolochovovi odpověděl. Avšak dříve než se mu to podařilo, podíval se mu Dolochov přímo do obličeje a řekl mu pomalu a s důrazem na každém slově, aby to všichni slyšeli:

„A pamatuješ se, jak jsme spolu jednou mluvili o hře... že je hlupák, kdo se v ní pokouší o štěstí; že hrát se musí najisto, a já se o to chci pokusit.“

Pokusit se o štěstí, nebo hrát najisto? pomyslel si Rostov.

„Ale raději nehraj,“ dodal Dolochov, praštil roztrepenými kartami a zvolal: „Bank, pánové!“

Odhrnul peníze a chystal se obracet karty. Rostov si sedl vedle něj a zpočátku nehrál. Dolochov se na něj občas podíval.

„Proč nehraješ?“ prohodil. A Nikolaj kupodivu pocítil nutkání vzít si kartu, vsadit na ni malý obnos a dát se do hry.

„Nemám u sebe peníze,“ odpověděl Rostov.

„Půjčím ti!“

Rostov vsadil na kartu pět rublů a prohrál, vsadil znovu a zase prohrál. Dolochov přebil, to jest vyhrál na Rostovovi deset karet za sebou.

Dolochov chvíli obracel karty a potom řekl: „Pánové, dávejte, prosím, peníze na karty, nebo bych se mohl zmýlit v počítání.“

Jeden z hráčů podotkl, že se mu snad dá věřit.

„Věřit se dá, ale já se bojím, že se zmýlím; dávejte, prosím, peníze na karty,“ odpovídal Dolochov. „Ty se neostýchej, pak se spolu vyrovnáme,“ dodal k Rostovovi. Hrál se dál; číšník neustále roznášel šampaňské.

Rostov prohrával všechny karty, byl dlužen už osm set rublů. Napsal na jednu kartu osm set rublů, ale ve chvíli, kdy mu podávali šampaňské, si to rozmyslil a napsal zase obvyklou sázku dvacet rublů.

„Nech to tak,“ řekl Dolochov, ač se zdánlivě na Rostova vůbec nedíval, „dostaneš to dřív zpátky. Jiným to dávám, a tobě to přebíjím. Nebo se mě bojíš?“ opakoval.

Rostov poslechl, nechal napsáno osm set a vsadil na srdcovou sedmu s utrženým růžkem, kterou zvedl ze země. Dobře se potom na ni pamatoval. Vsadil na srdcovou sedmu, napsal nad ni ulomenou křídou osm set okrouhlými stojatými číslicemi; vypil podaný pohár zteplalého šampaňského, usmál se Dolochovovým slovům, a očekává se zatajeným dechem sedmu,

zadával se na ruce Dolochova, který držel karetní hru. Výhra nebo prohra na tuto srdcovou sedmu znamenala pro Rostova mnoho. Minulý týden v neděli dal hrabě Ilja Andrejič svému synovi dva tisíce rublů, a přestože nerad mluvil o peněžních potížích, řekl mu při tom, že jsou to poslední peníze do května a že proto prosí syna, aby byl tentokrát šetrnější. Nikolaj mu odpověděl, že je to pro něho stejně víc než dost, a dal mu čestné slovo, že do jara už víc chtít nebude. Nyní mu z těchto peněz zbývalo tisíc dvě stě rublů. Srdcová sedma tedy znamenala nejen prohru tisíce šesti set rublů, nýbrž i to, že nebude moci dodržet dané slovo. Se zatajeným dechem se díval na Dolochovy ruce a myslel si: Jen rychleji, dej mi tu kartu, vezmu čapku a odjedu domů večeřet s Děnisovem, s Natašou a se Soňou a už nikdy nevezmu karty do ruky. V té chvíli si představil svůj obyčejný život – žertíky s Pětou, rozmluvy se Soňou, dueta s Natašou, piket s otcem, a dokonce tichou postel v domě v Kuchařské ulici – tak silně, jasně a v takové kráse, jako by to byla dávná minulost, ztracené a nedoceněné štěstí. Nemohl připustit, že by hloupá náhoda mohla položit sedmu spíše napravo než nalevo a připravit ho tak o všechno to nově pochopené, nově osvětlené štěstí a uvrhnout ho do propasti neštěstí, jaké dosud nezakusil a jaké si ani nedovedl představit. K tomu nemohlo dojít, ale přesto se s tlukotem srdce soustředil na pohyby Dolochovových rukou. Tyto kostnaté, zarudlé ruce s chlupy, které vykukovaly zpod košile, položily karetní hru a uchopily podávající číši a dýmku.

„Tak ty se nebojíš se mnou hrát?“ opakoval Dolochov, opřel se zády o židli, a jako by chtěl vyprávět veselou historku, položil karty a pomalu, s úsměvem pronášel:

„Ano, pánové, slyšel jsem, že se po Moskvě povídá, že jsem falešný hráč, a proto vám radím, abyste si na mě dávali větší pozor.“

„Tak vylož přece karty!“ řekl Rostov.

„Ach, ty moskevské tetičky!“ zvolal Dolochov a s úsměvem se chopil karet.

„Aach!“ div nevykřikl Rostov a vjel si oběma rukama do vlasů. Sedma, na kterou čekal, již ležela jako první karta shora na hře připravené k vykládání. Prohrál víc, než mohl zaplatit.

„Nehraj už hazardně,“ řekl Dolochov, pohlédl letmo na Rostova a pokračoval ve vykládání karet.

XIV

Po půldruhé hodině nebrala již většina hráčů svou hru vážně. Středem celé hry byl jen Rostov. Místo tisíce šesti set rublů byl na jeho účtu zaznamenán dlouhý sloupec číslic, který Rostov sčítal až do deseti tisíc, který však nyní, jak matně odhadoval, dosáhl už patnácti tisíc. Ve skutečnosti již přesahoval dvacet tisíc rublů. Določov už neposlouchal a nevyprávěl historky; sledoval každý pohyb Rostovových rukou a občas zběžně pohlédl na záznam. Rozhodl se pokračovat ve hře tak dlouho, dokud záznam nevzroste na třiačtyřicet tisíc. Toto číslo zvolil proto, že třiačtyřicet byl součet jeho a Sonina stáří. Rostov si podepřel hlavu oběma rukama a seděl tak za stolem, který byl celý popsáný, politý vínem a pokrytý rozházenými kartami. Nemohl se zbavit jednoho tíživého dojmu: že tyto kostnaté, zarudlé ruce s chlupy, které vykukovaly zpod košile, ty ruce, které měl rád a které nenáviděl, ho drží ve své moci.

Šest set rublů, eso, růžek, devítka... Nemohu si prohru odehrát...! A jak veselo bylo doma...! Spodek bere... To není možné...! A proč se mnou tak jedná...? uvažoval a rozpomínal se Rostov. Občas sázel větší částku, avšak Določov ji odmítal a určoval sázku sám. Nikolaj mu ustupoval a buď se modlil k bohu, tak jako se modlil na bojišti u amstetského mostu, nebo si řekl, že karta, kterou první nahmátne z hromady zohýbaných karet pod stolem, ho zachrání; nebo zase počítal, kolik má šňůrek na kabátě, a pokoušel se vsadit celou prohru na kartu se stejným počtem ok; hned potom se díval na ostatní hráče, jako by mu mohli pomoci, a hned zase do tváře Določovovy, nyní ledové, a snažil se uhodnout, co se v něm děje.

Vždyť on ví, co pro mne znamená tato prohra. Přece si nemůže přát mou zkázu. Vždyť byl mým přítelem. Vždyť jsem ho měl rád... Ale on ani za to nemůže: co má dělat, když mu přeje štěstí? Ani já jsem se nijak neprovinil, říkal si. Neudělal jsem nic

špatného. Cožpak jsem někoho zabil, urazil anebo přál někomu něco zlého? Proč mě potkává tak strašné neštěstí? A kdy to začalo? Ještě před malou chvílí jsem přistupoval k tomuto stolu s úmyslem vyhrát sto rublů, koupit *maman* k svátku tu krabičku a jet domů. Byl jsem tak šťastný, tak volný a veselý! Ale tehdy jsem nechápal, jak jsem šťastný. Kdy to skončilo a kdy nastal ten nový, strašný stav? V čem se projevila ta změna? Seděl jsem pořád na jednom místě, u tohoto stolu, pořád stejně jsem vybíral a vytahoval karty a díval se na ty hbité ruce se silnými kostmi. Kdy se to stalo a co vlastně se stalo? Jsem zdravý, silný, a pořád sedím na též místě. Ne, to není možné! Jistě z toho nic nebude.

Byl celý rudý a zpocený, ačkoli v pokoji nebylo horko. I jeho tvář byla hrozná a žalostná, hlavně proto, že se marně snažil vypadat klidně.

Záznam dosáhl osudného čísla třiačtyřiceti tisíc. Rostov připravil kartu, která mu měla dvojnásobně vrátit právě prohrané tři tisíce rublů, když Dolochov pleskl kartami, odložil je, vzal křidu a začal svými zřetelnými tahy, tak ráznými, až se křida lámala, rychle počítat Rostovův účet.

„Večeře! Je čas k večeři! A jsou tu cikáni!“ – A skutečně nějakí černí muži i ženy přicházeli zvenčí z mrazu a brebentili co si se svým cikánským přízvukem. Nikolaj pochopil, že je všemu konec; řekl však lhostejně: „Jak, ty už nebudeš hrát? A já jsem si připravil krásnou kartičku,“ jako kdyby se nestaral o nic jiného než o rozkoš ze hry samé.

Je po všem, jsem zničený! pomyslel si. Teď jen kulka do hlavy – to je jediné, co mi zbývá. A nahlas řekl vesele:

„No, ještě jednu kartičku.“

„Dobrá,“ odpověděl Dolochov, když sečetl položky, „dobrá! Hraje se o jedenadvacet, které chybělo do rovného součtu třiačtyřiceti tisíc, vzal karty a připravil se k vykládání. Rostov poslušně ohnul růžek a místo připravených šesti tisíc napsal jedenadvacet.

„To je mi jedno,“ řekl, „jenom mě zajímá, jestli vyhraješ tu desítku, nebo ne.“

Dolochov začal vážně klást karty. Ó, jak Rostov v tu chvíli nenáviděl tyto ruce, zarudlé, s krátkými prsty a s chlupy vykukujícími zpod košile, ruce, které ho měly ve své moci... Desítku vyhrál Dolochov.

„Jste dlužen třiačtyřicet tisíc, hrabě,“ pravil Dolochov, protáhl se a vstal od stolu. „Člověk se přece jen unaví, když tak dlouho sedí,“ prohodil.

„Ano, jsem také unaven,“ řekl Rostov.

Dolochov ho přerušil, jako by mu chtěl připomenout, že žer-ty z jeho strany nejsou namístě.

„Kdy bych mohl dostat od vás peníze, hrabě?“

Rostov zrudl a požádal Dolochova, aby s ním šel do vedlejšího pokoje.

„Nemohu zaplatit všechno najednou, dostaneš směnku,“ pravil.

„Poslechni, Rostove,“ řekl Dolochov a se zářícím úsměvem se díval Nikolajovi do očí, „znáš pořekadlo ‚Neštěstí ve hře, štěstí v lásce‘? Tvoje sestřenice miluje tebe. Vím to.“

Je to hrozný pocit, být v moci tohoto člověka, děsil se Rostov. Uvědomoval si, jakou ránu zasadí otci a matce, až jim poví o své prohře; uvědomoval si, jaké by to bylo štěstí, zbavit se toho všeho, a uvědomoval si také, že Dolochov ví, že ho může ušetřit této hanby a zármutku, a že si s ním chce ještě pohrát jako kočka s myší.

„Tvoje sestřenice...,“ chtěl pokračovat Dolochov, ale Nikolaj ho přerušil.

„Nejde o mou sestřenici, tu do toho nepleť!“ vykřikl vztekle.

„Tak kdy dostanu peníze?“ zeptal se Dolochov.

„Zítra,“ řekl Rostov a vyšel z pokoje.

XV

Říci „zítra“ a zachovat společenský tón nebylo těžké, ale přijít domů, vidět sestry, bratra, matku, otce, přiznat se a prosit o peníze, na které po daném čestném slově neměl právo, bylo strašné.

Doma ještě nespali. Když se Rostovova mládež vrátila z divadla a povečeřela, usadila se u klavichordu. Sotva Nikolaj ve-

šel do sálu, obklopilo ho ono zamilované, poetické ovzduší, které tu zimu panovalo v jejich domě a které nyní, po Dolochovo-
vově nabídce a po plese u Jogela, kolem Soni a Nataši zdánlivě
ještě zhoustlo jako vzduch před bouří. Soňa s Natašou, v bledě
modrých šatech, ve kterých byly v divadle, hezounké, vědomé
si toho a šťastné, stály u klavichordu a usmívaly se. Věra s Šin-
šinem hráli v saloně šachy. Stará hraběnka čekala na syna a na
muže a vykládala si pasiáns se starou šlechtičnou, která žila
u nich v domě. Děnisov, s lesknoucíma se očima a s rozcuha-
nými vlasy, s jednou nohou nataženou dozadu, seděl u klavi-
chordu, třískal do něj svými kratičkými prsty, bral akordy, při-
víral oči a zpíval nepřilíh silným, chraptivým, ale jistým hlasem
vlastní báseň „Kouzelnice“, k níž se snažil složit hudbu.

*Prozrad' mi, kouzelnice, jaká síla
mě k opuštěným strunám svádí,
jaký oheň jsi v mém srdci zapálila,
jaké prstům vrátilo se mládí! –*

zpíval vášnivým hlasem a blýskal po vylekané a šťastné Nataše
onyxovými očima.

„Překrásné! Báječné!“ křičela Nataša. „Ještě druhou sloku,“
pravila, nepozorujíc Nikolaje.

Nic se tu nezměnilo, pomyslel si Nikolaj, když nahlédl do
salonu a uviděl tam Věru a matku se stařenkou.

„Á, je tu Nikoluška!“ Nataša k němu přiběhla.

„Je tatínek doma?“ zeptal se.

„Jsem tak ráda, že jsi přijel!“ řekla Nataša, nevšímající si je-
ho otázky. „Nám je tak veselo! Vasilij Dmitrič tu kvůli mně zů-
stal ještě den, víš to?“

„Ne, tatínek ještě nepřijel,“ řekla Soňa.

„Koko, tys už přišel, pojd' ke mně, miláčku,“ ozval se ze sa-
lonu hraběnčin hlas. Nikolaj šel k matce, políbil jí ruku, mlčky
přisedl ke stolu a zadíval se na její ruce, jak rozkládají karty. Ze
sálu bylo dále slyšet smích a veselé hlasy, které přemlouvaly
Natašu.

„No dobrá, dobrá,“ křičel Děnisov, „teď neplatí žádné vý-
mluvy, jste nám dlužna barkarolu, snažně vás prosím.“

Hraběnka pohlédla na zamklého syna.

„Co je ti?“ zeptala se Nikolaje.

„Ale nic,“ odpověděl, jako by se mu už protivila tato věčně stejná otázka. „Přijde tatínek brzy?“

„Myslím, že ano.“

Nic se tu nezměnilo. Nic netuší! Kam se podít? říkal si Nikolaj a šel zase do hudebního sálu.

U klavichordu seděla Soňa a hrála první takty barkaroly, kterou měl Děnisov zvláště rád. Nataša se chystala zpívat. Děnisov se na ni díval nadšenýma očima.

Nikolaj se jal přecházet po pokoji sem tam.

Že se jim chce nutit ji do zpěvu! Co ona může zpívat? A není na tom vůbec nic veselého, pomyslel si.

Soňa vzala první akord.

Můj bože, jsem ztracený člověk, beze cti. Kulka do hlavy, to jediné mi zbývá, a ne zpěv, pomyslel si. Mám odejít? Ale kam? To je jedno, ať si zpívají!

Nikolaj dál chodil po sále, zamračeně pohlížel na Děnisova a na dívky, ale jejich pohledům se vyhýbal.

Nikoluško, co je vám? ptal se Sonin pohled, upřený na něho. Postřehla ihned, že se mu něco přihodilo.

Nikolaj se od ní odvrátil. Nataša svým jemným bystrozrakem také okamžitě vycítila bratrovo rozpoložení. Vycítila je, ale jí samé bylo v té chvíli tak veselo, byla tolik vzdálena jakémukoli hoři, smutku a výčitkám, že vědomě (jak to mladí lidé často dělávají) oklamala sama sebe. Ne, mně je teď příliš veselo, abych si své veselí kazila soucitem s cizím žalem, cítila a řekla si: Ne, určitě se mýlím, on je jistě právě tak veselý jako já.

„Tak Soňo,“ zvolala a kráčela do samého středu sálu, kde byla podle jejího mínění nejlepší rezonance. Zvedla hlavu a s rukama bezvládně pokleslýma, jako to dělají tanečnice, našlapujíc energicky z podpatku na špičku, prošla se prostředkem sálu a zastavila se.

Podívej se, jaká jsem, jako by odpovídala na nadšený pohled Děnisova, který se za ní díval.

Z čeho má takovou radost? opakoval si Nikolaj při pohledu na sestru. Že ji to baví a že se nestydí! Nataša nasadila první tón; hrdlo se jí napjalo, prsa se vzedmula, výraz očí zvažněl. Nemyslela v tom okamžiku na nikoho a na nic a z usměvavých rtů vytryskly tóny, které může ze sebe vydat v témž rytmu a se

stejnými intervaly každý, které však vás nechají tisíckrát chladnými a po tisíci a prvé vás rozechvějí a rozpláčou.

Nataša začala tu zimu poprvé brát zpěv vážně, hlavně proto, že Děnisov byl jejím zpěvem unesen. Nezpívala už jako dítě, její zpěv nenesl už stopy komické dětské úzkostlivosti jako dříve; nezpívala však ještě správně, jak říkali všichni znalci a kritikové, kteří ji slyšeli. „Neškolený, ale překrásný hlas, potřebuje školení,“ říkali všichni. Avšak říkali to obyčejně až hodnou chvíli po tom, co její hlas dozněl. Dokud však tento neškolený hlas, s nesprávným dýcháním a s namáhavými přechody, zněl, znalci a kritikové nejenže nic neříkali, nýbrž byli jím okouzleni a toužili jen slyšet jej znovu. Její hlas měl onen pel mládí, onu neznalost vlastních možností a onu přirozenou hebkost, které s nedokonalostí pěveckého umění tak splývaly, že se zdálo nemožné na tomto hlase něco měnit, aby se nezkazil.

Co se to děje? podivil se Nikolaj, když uslyšel její hlas, a široce rozevřel oči. Co se s ní stalo? Jak to teď zpívá? A náhle se pro něj celý svět soustředil do očekávání příštího tónu, příští věty a všechno na světě se rozdělilo na tři doby: O mio crudelle affetto¹⁾... Ráz, dva, tři... ráz, dva, tři... ráz... O mio crudelle affetto... Ráz, dva, tři... ráz. Ech, je ten náš život hloupý, uvažoval Nikolaj. To všechno, i neštěstí, i peníze, i Dolochov, ba i nenávist a čest – to všechno je nesmysl a pravé je jen tamto. Jen tak dál, Natašo, jen tak dál, dušinko, drahoušku! Jak vezme to h? Vzala je! Zaplat' pánbůh! – a tu Nikolaj, aniž sám zpozoroval, že zpívá, vzal, aby podtrhl ono h, jako druhý hlas tercii té výšky. Bože můj, jak je to krásné. Vzal jsem to opravdu já? Jaké štěstí! pomyslel si.

Och, jak se zachvěla ta tercie a jak se pohnulo to nejlepší, co bylo v Rostovově duši! A to cosi nezáviselo na ničem na světě a stálo nade vším na světě. Jaképak prohry a Dolochovové a čestná slova!... Všechno je nesmysl. Člověk může vraždit, krást, a přece být šťastný...

¹⁾ Ó má krutá lásko.

XVI

Už dávno neměl Rostov z hudby takový požitek jako toho dne. Ale jakmile Nataša skončila svou barkarolu, vrátil se opět ke skutečnosti. Beze slova vstal a šel dolů do svého pokoje. Za čtvrt hodiny přijel z klubu starý hrabě, veselý a spokojený. Nikolaj ho slyšel přijíždět a šel za ním.

„Tak co, bavil ses dobře?“ zeptal se Ilja Andrejič a radostně a hrdě se usmíval na syna. Nikolaj chtěl říci „ano“, ale nemohl; taktak že se nedal do pláče. Hrabě pokuřoval z dýmky a nepovšiml si synova duševního stavu.

Eh, není vyhnutí, pomyslel si Nikolaj poprvé a naposled. A najednou řekl otci tónem tak nedbalým, až se sám sobě hnusil, tónem, jako by žádal o kočár na cestu do města:

„Tatínku, přišel jsem za vámi v jedné záležitosti. Málem bych byl na to zapomněl. Potřebuji peníze.“

„Podívejme se,“ opáčil otec, jenž byl v obzvláště dobré náladě. „Říkal jsem ti přece, že nebudu mít. A kolik?“

„Velmi mnoho,“ řekl Nikolaj s hloupým, nenuceným úsměvem, který si ještě dlouho potom nemohl odpustit, a začervenal se. „Trochu jsem prohrál, vlastně mnoho, dokonce velmi mnoho, třiačtyřicet tisíc.“

„Co? S kým...? To nemyslíš vážně!“ vykřikl hrabě a mrtvič-ně zrudl na šíji a na zátylku, jak rudnou staří lidé.

„Slíbil jsem, že to zítra zaplatím,“ pravil Nikolaj.

Starý hrabě jen vzdychl, rozhodil rukama a klesl omráčeně na pohovku.

„Co se dá dělat! To se může stát každému,“ řekl syn sebevědomým, drzým tónem, ač si v duchu o sobě myslel, že je podle a ničema, který ani celým svým životem není s to vykoupit svůj zločin. Měl chuť zlíbat otci ruce a na kolenou ho prosit za odpuštění, a místo toho nedbalým, dokonce hrubým tónem říkal, že se to stává každému.

Při těchto slovech svého syna sklopil hrabě Ilja Andrejič oči a tvářil se, jako by něco chvatně hledal.

„Ano, ano,“ mumlal, „půjde to těžko, obávám se, těžko sehnat... Komupak se to nestalo! Ano, komu se to nestalo...“ A hrabě úkosem pohlédl synovi do tváře a pomalu odcházel... Nikolaj byl připraven na odpor; tohle nečekal.

„Tatínku! Ta...tínku!“ zavolal za ním úpěnlivě, „odpusťte mi to!“ Uchopil otce za ruku, přitiskl k ní ústa a rozplakal se.

Zatímco otec hovořil se synem, měly matka s dcerou neméně vážnou rozmluvu. Nataša přiběhla za hraběnkou celá vzrušená.

„Mami...! Mami! On mě požádal...“

„Oč tě požádal?“

„Požádal mě, požádal mě o ruku. Mami! Mami!“ křičela.

Hraběnka nevěřila svým uším. Děnisov požádal o ruku... Koho? Tu drobounkou holčičku Natašu, která si ještě nedávno hrála s panenkami a která ještě nyní brala hodiny.

„Natašo, přestaň, nemluv hlouposti!“ pravila doufajíc ještě, že je to žert.

„Jaké hlouposti? Já s vámi mluvím vážně,“ rozzlobeně řekla Nataša. „Přišla jsem se zeptat, co mám dělat, a vy mi říkáte ‚hlouposti‘.“

Hraběnka pokrčila rameny.

„Jestli tě *monsieur* Děnisov opravdu požádal o ruku, tedy mu řekni, že je hlupák, a konec.“

„Ne, on není hlupák,“ uraženě a vážně řekla Nataša.

„Tak co vlastně chceš? Všechny jste teď zamilované. Nu, když jsi zamilovaná, tak se za něho provdej,“ pravila hraběnka se zlostným smíchem, „spánembohem!“

„Ne, maminko, já do něj nejsem zamilovaná... myslím, že do něho nejsem zamilovaná!“

„Tedy mu to tak řekni!“

„Maminko, vy se zlobíte? Nezlobte se, maminko, cožpak já za něco mohu?“

„Jdi, jak bych se mohla zlobit, holčičko? Chceš, půjdu a povím mu to,“ navrhla hraběnka a usmála se.

„Ne, já sama, jen mi řekněte jak. Pro vás je to všechno snadné,“ dodala, odpovídajíc na její úsměv. „Ale kdybyste viděla,

jak mi to řekl! Víím dobře, že mi to nechtěl říct, uklouzlo mu to bezděčně.“

„Nu, přesto je nutné ho odmítnout!“

„Ne, není to nutné. Mně je ho tak líto! Je takový milý.“

„No tak přijmi jeho nabídku. Beztoho už máš nejvyšší čas se vdát,“ pravila matka zlostně a posměšně.

„Ne, maminko, mně je ho tak líto. Nevím, jak mu to řeknu.“

„Ty nic říkat nemusíš, povím mu to sama,“ prohlásila hraběnka, pobouřena tím, že se někdo opovážil dívat se na tuto malinkou Natašu jako na dospělou.

„Ne, za nic na světě, řeknu mu to sama, vy poslouchejte u dveří,“ a Nataša se rozběhla přes salon do sálu, kde seděl Děnisov na téže židli u klavichordu, s tváří v dlaních. Při zvuku jejích lehkých kroků vyskočil.

„Nathalie,“ řekl a přistoupil k ní rychlými kroky, „rozhodněte o mém osudu. Je ve vašich rukou.“

„Vasiliji Dmitriči, mně je vás tak líto...! Ne, ale vy jste tak milý... vždyť není třeba... to... takhle vás budu mít vždycky ráda.“

Děnisov se sklonil nad její rukou a Nataša uslyšela zvláštní, nepochopitelné zvuky. Políbila ho na černé pocuchané kučery. Vtom se ozval chvatný šustot hraběnčiných šatů. Hraběnka k nim přistoupila.

„Vasiliji Dmitriči, děkuji vám za čest, kterou jste nám prokázal,“ pravila rozpačitým hlasem, který však Děnisovovi připadal přísný, „ale moje dcera je tak mladá, a pak, myslela jsem, že jako přítel mého syna se obrátíte nejdříve na mne. Byl byste tak zabránil tomu, abych vás byla nucena takto odmítnout.“

„Hraběnko,“ řekl Děnisov se sklopenýma očima a s provini-
lým výrazem; chtěl říci ještě něco, ale zajíkl se.

Nataša se nemohla klidně dívat na to, jak je nešťasten. Začala hlasitě vzlykat.

„Hraběnko, provinil jsem se vůči vám?“ pokračoval Děnisov trhaným hlasem, „ale věřte, že tak zbožňuji vaši dceru a celou vaši rodinu, že bych dva životy obětoval...“ Podíval se na hraběnku, a když spatřil její přísný výraz... „Sbohem, hraběnko,“ pravil, políbil jí ruku, a aniž pohlédl na Natašu, vyšel rychlým, rozhodným krokem z pokoje.

Druhý den vyprovázel Rostov Děnisova, jenž nechtěl zůstat v Moskvě už ani den. S Děnisovem se přišli rozloučit k cikánům všichni jeho moskevští přátelé a on se ani nepamatoval, jak ho uložili do saní a vezli první tři stanice.

Zatímco čekal na peníze, které starý hrabě nemohl opatřit tak najednou, zůstal Rostov po Děnisovově odjezdu v Moskvě ještě čtrnáct dní, nevycházel však z domu a trávil čas převážně v dívčím pokoji.

Soňa se k němu chovala ještě něžněji a oddaněji než dříve. Vypadalo to, jako by mu chtěla dokázat, že jeho prohra byla hrdinským činem, pro nějž ho teď miluje ještě víc; avšak Nikolaj byl nyní přesvědčen, že jí není hoden.

Popsal památníky dívek verši a notami, a když konečně odeslal celých třiačtyřicet tisíc a dostal od Dolochova potvrzení, nerozloučil se s nikým ze svých známých a koncem listopadu odjel, aby dohonil pluk, který už byl v Polsku.

ČÁST DRUHÁ

I

Po rozmluvě se ženou odjel Pierre do Petrohradu. Na poštovní stanici v Toržku neměli příprěžní koně, nebo je přednosta stanice nechtěl dát. Pierrovi nezbývalo než čekat. Nesvlékl se, lehl si na koženou pohovku, na kulatý stůl před ní natáhl své velké nohy ve vysokých teplých botách a zamyslel se.

„Poroučíte, abych přinesl dovnitř zavazadlo? Mám připravit lůžko, poroučíte čaj?“ ptal se komorník.

Pierre neodpovídal; neviděl a neslyšel. Pohřížil se do myšlenek už na minulé stanici a teď stále prodléval u jedné a téže věci, tak vážné, že vůbec nevnímal, co se děje kolem něho. Nejenže mu bylo lhostejné, přijede-li do Petrohradu dříve nebo později, najde-li na této stanici místo k odpočinku nebo nenajde, ale dokonce ho nyní, kdy jej znepokojovaly takové myšlenky, ani nezajímalo, stráví-li na této stanici několik hodin nebo celý život.

Přednosta, přednostová, komorník a jakási žena s toržockými lidovými výšivkami přicházeli po řadě do pokoje a nabízeli mu své služby. Pierre se ani nehnul, nesundával nohy ze stolu a díval se na příchozí přes brýle, nechápaje, co asi chtějí a jak vůbec mohou žít, když se nevyrovnali s otázkami, kterými se zabývá teď on. Tyto myšlenky, stále stejné, zaměstnávaly ho už ode dne, kdy se vrátil po souboji ze Sokolnik a strávil první zlou, bezesnou noc; avšak teď, kdy byl během cesty stále sám, ovládly ho s netušenou silou. Ať začal přemýšlet o čemkoliv, neustále se vracel k týmž otázkám, které nebyl s to rozřešit, ale od nichž se také nemohl odpoutat. Jako by se mu byl v hlavě ztrhl závit hlavního šroubu, na němž držel celý jeho život. Šroub nešel zašroubovat dál, ale nešel také ven; nezabíral, točil se na místě a nebylo možno přestat jím točit.

Vstoupil přednosta a jal se poníženě prosit Jeho Jasnost, aby počkala pouhé dvě hodinky, potom že dá Jeho Jasnosti (ať už to

dopadne, jak chce) kurýrské koně. Přednosta zřejmě lhal, chtěl prostě vymámit z cestujícího víc peněz. Je to špatné, nebo dobré? ptal se v duchu Pierre. Pro mne je to dobré, pro jiného špatné a tady pro toho je to nevyhnutelné, protože nemá co jíst. Říkal, že ho kvůli tomu jeden důstojník ztloukl. Ale důstojník ho ztloukl proto, že potřeboval jet rychleji. A já jsem střílel na Dolochova proto, že jsem se cítil uražen. A Ludvíka XVI. popravili proto, že ho považovali za zločince, a rok poté zabili ty, kdo ho popravili, také pro něco. Co je špatné? Co je dobré? Co má člověk milovat a co nenávidět? Pro co má žít a co jsem já? Co je život, co smrt? Jaká síla řídí svět? ptal se v duchu. A neznal odpověď ani na jednu z těch otázek kromě jediné a nelogické, která naprosto nebyla odpovědí na tyto otázky. Říkala: Umřeš – a všechno skončí. Umřeš a všechno se dovíš – nebo se přestaneš ptát. Jenže i umřít bylo strašné.

Trhovkyně z Toržku nabízela kňouravým hlasem své zboží, zejména safiánové střevíce. Topím se v rublech, nevím, co s nimi, a ona tu stojí v roztrhaném kožichu a ustrašeně se na mě dívá, myslel si Pierre. Nač jsou ty peníze? Mohou jí třeba jen o chlup přidat štěstí nebo duševního klidu? Může vůbec něco na světě přispět k tomu, abychom ona nebo já byli méně vydáni napospas zlu a smrti? Smrt, jíž všechno skončí a která přijde dnes nebo zítra – zkrátka za okamžik ve srovnání s věčností... A opět vzal za ztržený šroub a ten se stejně jako předtím otáčel na jednom a témž místě.

Sluha mu podal zpola rozřezanou knihu, román v dopisech od madame Souza. Začal číst o utrpení a ušlechtilém boji jakési Amélie de Mansfeld. Proč bojovala proti člověku, který ji svedl, uvažoval, když ho měla ráda? Bůh nemohl vložit do její duše touhy, které by odporovaly jeho vůli. Má bývalá žena nebojovala, a možná že měla pravdu. Nic nového se nedá objevit, říkal si Pierre znovu, nic vymyslet. Můžeme vědět jen to, že nic nevíme. A to je nejvyšší stupeň lidské moudrosti.

Všechno v něm i kolem něho mu připadalo zmatené, nesmyslné a odporné. Avšak právě v tomto odporu ke všemu, co ho obklopovalo, nalézal jakousi zvláštní, dráždivou rozkoš.

„Osměluji se poprosit Vaši Jasnost, zda by se trošinku neuskrovnila, kvůli tomu pánovi zde,“ pravil přednosta, přiváděje s sebou do místnosti jiného cestujícího, který tu pro nedostatek

koní také musel zůstat. Byl to spory, kostnatý, žlutý a vrásčitý stařec s prošedivělým převalským obočím nad jiskrnými očima neurčité, šedavé barvy.

Pierre stáhl nohy ze stolu, uleh na připravené lůžko a chvílemi pohlížel na příchozího, jenž se za pomoci sluhy namáhavě svlékal, zachmuřený a unavený, nedívaje se na Pierra. Když měl cestující na sobě jen odřený kožíšek potažený nankinem a na vyhublých kostnatých nohou jen válenky, usedl na pohovku, zvrátil na opěradlo svou krátce ostříhanou, nápadně velkou hlavu s příliš širokým čelem a pohlédl na Bezuchova. Přísný, moudrý a pronikavý výraz jeho očí Pierra překvapil. Pocítil nutkání promluvit si s tímto cestujícím, ale když se odhodlal obrátit se k němu s otázkou, kam jede, zavřel už stařec oči, složil přes sebe staré vrásčité ruce, z nichž na jedné měl velký litinový prsten s umrlčí lebkou, a seděl nehybně, jako by odpočíval nebo o něčem hluboce a pokojně přemítal, jak se Pierrovi zdálo. Jeho sluha, také žlutý stařeček, byl samá vráska, bez kníru a plnovousu, jež patrně neměl oholeny – snad mu ani nikdy nerostly. Čilý staříčkový sluha otevřel cestovní koš, připravil čajový stolek a přinesl vroucí samovar. Když bylo vše hotovo, otevřel stařec oči, přisedl ke stolu, nalil si sklenici čaje, druhou nalil bezvousému stařečkovi a podal mu ji. Pierre cítil, jak v něm roste neklid, jakýsi pocit nutnosti, ba dokonce nevyhnutelnosti, aby se dal s tímto starcem do řeči.

Sluha přinesl zpátky svou prázdnou sklenici převrácenou a zbytek cukru a zeptal se, nepotřebuje-li pán něco.

„Podej mi knihu,“ řekl cestující. Sluha mu podal knihu, podle Pierrova soudu náboženskou, a cestující se pohroužil do čtení. Pierre se na něj díval. Najednou stařec knihu položil, dal do ní záložku a zavřel ji, opět zamhouřil oči, opřel se o lenoch a zaujal svou dřívější pozici. Pierre se na něj díval a nestačil se odvrátit, když stařec náhle otevřel oči a upřel svůj pevný a přísný pohled přímo do jeho tváře.

Pierre upadl do rozpaků a chtěl tomu pohledu uhnout, avšak jiskrné starcovy oči ho k sobě přitahovaly neodolatelnou mocí.

II

Nemýlím-li se, mám potěšení hovořit s hrabětem Bezuchovem?“ řekl cestující pomalu a hlasitě. Pierre neodpovídal a tázavě hleděl přes brýle na svého společníka.

„Slyšel jsem o vás,“ pokračoval cestující, „a také o tom, pane můj, jaké vás postihlo neštěstí.“ Jako by to slovo byl podtrhl, jako by byl řekl: Ano, neštěstí, říkejte si tomu, jak chcete – ale já vím, že to, co se vám stalo v Moskvě, bylo neštěstí. – „Cítím opravdovou účast, pane můj.“

Pierre zrudl, rychle si sedl, spustil nohy z postele a s nepřirozeným, nesmělým úsměvem se naklonil ke starci.

„Nepřipomněl jsem vám to ze zvědavosti, pane můj, ale z důvodů mnohem vážnějších.“ Odmlčel se, ale nespustil z Pierra oči a odsunul se na pohovce, vyzýváje ho tímto pohybem, aby si k němu přisedl. Pierrovi nebylo nijak příjemné se pouštět se starcem do hovoru, avšak bezděky ho poslechl a šel se posadit vedle něj.

„Vy jste nešťasten, pane můj,“ pokračoval cestující, „jste mladý, já jsem stár. Přál bych si vám pomoci, pokud mi síly stačí.“

„Ach ano,“ řekl Pierre s nuceným úsměvem. „Mnohokrát vám děkuji. Odkud račte jet?“ Cestující se tvářil nepřívětivě, ba chladně a přísně, ale přesto jeho řeč i obličej působily na Pierra mocně a přitažlivě.

„Je-li vám však rozmluva se mnou z jakýchkoli důvodů nepřijemná,“ pravil stařec, „řekněte to přímo, pane můj.“ A náhle se usmál neočekávaným otcovsky něžným úsměvem.

„Ach ne, vůbec ne, jsem naopak velmi rád, že jsem vás poznal,“ řekl Pierre a ještě jednou se podíval na ruce nového známého, aby si blíže prohlédl prsten. Spatřil na něm umrlčí lebku se zkříženými hnáty, odznak zednářů.

„Dovolte, abych se zeptal,“ řekl, „vy jste zednář?“

„Ano, jsem členem bratrstva svobodných zednářů,“ pravil

cestující a díval se Pierrovi do očí stále hlouběji. „A svým i jejich jménem vám podávám pomocnou ruku.“

„Obávám se,“ odvětil Pierre s úsměvem, kolísaje mezi důvěrou, kterou v něm budila zednářova osobnost, a zvykem posmívat se učení zednářů, „obávám se, že mám příliš daleko k pochopení, jak bych to řekl, obávám se, že můj způsob nazírání na svět a vesmír je tak protichůdný vašemu, že si nebudeme navzájem rozumět.“

„Znám váš způsob nazírání,“ řekl zednář, „a tento váš způsob nazírání, o němž mluvíte a o němž se domníváte, že je výsledkem vaší duševní činnosti, je názorem většiny lidí, je věčně stejným plodem pýchy, lenosti a nevědomosti. Promiňte mi, pane můj, kdybych jej neznal, nedal bych se s vámi do řeči. Váš způsob nazírání je politováníhodný omyl.“

„Zrovna tak i já se mohu domnívat, že vy jste obětí omylu,“ prohlásil Pierre a jemně se usmál.

„Nikdy bych se neopovážil říci, že znám pravdu,“ odpověděl zednář a Pierra čím dále tím více udivovala určitost a pevnost jeho řeči. „Nikdo nemůže dosáhnout pravdy sám; kámen za kamenem, společnou prací všech, miliony pokolení od praotce Adama až po naši dobu roste tento chrám, který má být důstojným příbytkem Velikého Boha,“ pravil a zavřel oči.

„Jsem nucen vám říci, že nevěřím... nevěřím v Boha,“ s lítostí a s námahou vypravil ze sebe Pierre cítě, že je nevyhnutelně říci celou pravdu.

Zednář se na něj pozorně zadíval a usmál se jako milionář slovům chudáka, který by mu řekl, že nemá, chudák, pět rublů, jež by mu mohly pomoci ke štěstí.

„Ovšem, vy Jej neznáte, pane můj,“ řekl zednář. „Nemůžete Jej znát. Neznáte Jej, a proto jste nešťasten.“

„Ano, ano, jsem nešťastný,“ přiznal Pierre, „ale co mám dělat?“

„Vy Jej neznáte, pane můj, a proto jste tak nešťastný. Neznáte Jej, ale on je tady, je ve mně, v mých slovech, je v tobě, je dokonce i v těch rouhavých větech, které jsi právě pronesl,“ pravil zednář přísným, rozechvělým hlasem.

Zmlkl a povzdechl si; bylo patrné, že se snaží uklidnit.

„Kdyby Ho nebylo,“ řekl tiše, „nemluvili bychom spolu o Něm, pane můj. O čem, o kom jsme to mluvili, koho jste to

popíral?“ zeptal se náhle se zanícenou vážností a panovačností v hlase. „Kdo si Jej vymyslel, není-li Ho? Kde se v tobě vzala myšlenka, že existuje taková nepochopitelná bytost? Proč ty i celý svět předpokládáte existenci takové nepostižitelné bytosti, bytosti všemohoucí, věčné a nekonečné ve všech svých vlastnostech...?“ Zarazil se a dlouho mlčel.

„On existuje, ale pochopit Jej není snadné,“ ujal se opět slova zednář, a neřívaje se Pierrovi do obličeje, převracel listy v knize před sebou stařeckýma rukama, kterým vnitřní nepokoj nedopřával klidu. „Kdyby ten, o jehož jsoucnosti bys pochyboval, byl člověk, přivedl bych ho k tobě, vzal ho za ruku a ukázal ti ho. Ale jak mohu já, ubohý smrtelník, ukázat veškeru Jeho všemohoucnost, veškeru věčnost, a veškero Jeho milosrdenství tomu, kdo je slepý, nebo tomu, kdo zavírá oči, aby neviděl, aby Jej nechápal a aby neviděl a nepochopil celou svou hanebnost a hříšnost?“ Na chvíli se odmlčel. „Kdo jsi ty? Co jsi? Myslíš si o sobě, že jsi mudrc, protože jsi měl odvalu pronést ta rouhavá slova,“ pravil s chmurným a pohrdavým úsměvem, „a zatím jsi hloupější a pošetilejší než malé dítě, které by se při hraní se součástkami dovedně sestrojených hodin osmělilo říci, že nevěří v mistra, který hodiny sestrojil, protože samo nechápe jejich účel. Poznat Jej je těžké. Usilujeme o to už celé věky, od praotce Adama až po naše dny, a jsme od dosažení tohoto cíle nekonečně daleko; avšak v tom, že Jej nechápeme, vidíme pouze svou slabost a Jeho velikost...“

Pierre hleděl zednáři do tváře s tlukoucím srdcem a s lesknoucíma se očima, poslouchal a nepřerušoval ho, neptal se, jen celou svou duší věřil tomu, co říkal tento cizí člověk. Ať už věřil rozumovým důvodům, které uváděl zednář, nebo věřil, jako věří děti, přesvědčivému a upřímnému tónu jeho řeči, onomu chvění hlasu, které zednáře občas skoro donutilo, aby se přerušil, těm rozzářeným stařeckým očím, které zestárly v jediném přesvědčení, nebo onomu klidu, pevnosti a vědomí svého poslání, které vyzářovaly z celé jeho bytosti a které Pierra tolik udivovaly, obzvláště když je srovnal s vlastní skleslostí a beznadějí – ale celou svou duší si přál věřit, a proto věřil a zakoušel radostný pocit uklidnění, obrození a návratu do života.

„Rozumem Ho nepostihneme, postihujeme Ho životem,“ pravil zednář.

„Nechápu,“ řekl Pierre a pln strachu cítil, jak v něm roste pochybnost. Báł se, že důvody jeho společníka budou nejasné a slabé, báł se, že mu neuvěří. „Nechápu,“ dodal, „jak to, že lidský rozum nemůže dojít poznání, o němž mluvíte.“

Zednář se usmál svým mírným, otcovským úsměvem.

„Nejvyšší moudrost a pravda jsou jako nejčistší vláha, kterou do sebe chceme přijmout,“ pravil. „Mohu snad naplnit tuto čistou vláhou nečistý džbán a soudit potom o její čistotě? Jedině vnitřní očišťou mohu dosíci, aby vláha, kterou do sebe přijímám, byla do jisté míry čistá.“

„Ano, ano, to je pravda,“ řekl Pierre radostně.

„Nejvyšší moudrost není založena na pouhém rozumu, na těch světských pravdách jako fyzika, dějepis, chemie a tak dále, na něž se dělí rozumové poznání. Nejvyšší moudrost je jen jedna. Nejvyšší moudrost má jedinou vědu – vědu všeho, vysvětlující celý vesmír i místo, které v něm zaujímá člověk. Abychom tuto vědu obsáhli, musíme v sobě nezbytně očistit a obrodit své vnitřní já, a proto dříve než poznáme, musíme věřit a zdokonalovat se. A abychom dosáhli tohoto cíle, je nám do duše vloženo Boží světlo, kterému říkáme svědomí.“

„Ano, ano,“ potvrdoval Pierre.

„Podívej se duševním zrakem na své vnitřní já a zeptej se, jsi-li spokojen sám se sebou. Čeho jsi dosáhl, když ses řídil jen rozumem? Co jsi? Jste mlád, jste bohat, jste chytrý a vzdělaný, pane můj. Co jste udělal ze všech těchto statků, jež vám byly svěřeny? Jste spokojen sám se sebou a se svým životem?“

„Ne, nenávidím svůj život,“ řekl Pierre a zamračil se.

„Když ho nenávidíš, změň ho, očisti se, a jak se budeš očisťovat, budeš zároveň poznávat pravdu. Zahleďte se na svůj život, pane můj. Jak jste ho trávil? V bujných orgiích a nemravnosti; společnost vám poskytovala všechno, a vy sám jste jí nedával nic. Dostalo se vám bohatství. Jak jste ho užil? Co jste udělal pro svého bližního? Pomyslel jste kdy na desítky tisíc svých nevolníků, pomohl jste jim hmotně a mravně? Ne. Vyžíval jste jejich práce, abyste mohl vést prostopášný život. To jste udělal. Vybral jste si nějaké působiště, kde byste přinášel užitek bližnímu? Ne. Trávil jste svůj život v zahálce. Potom jste se oženil, pane můj, vzal jste na sebe odpovědnost za mladou ženu, a co jste učinil? Nepomohl jste jí najít cestu pravdy, pane

můj, a uvrhl jste ji do propasti lži a neštěstí. Jeden člověk vás urazil a vy jste ho zabil, a teď říkáte, že neznáte Boha a že nenávidíte svůj život. Není divu, pane můj!“

Po těchto slovech se zednář, jakoby unaven tou dlouhou řečí, opět opřel o lenoch pohovky a zavřel oči. Pierre se díval na jeho stařeckou, skoro mrtvou tvář, přísnou a nehybnou, a neslyšně pohyboval rty. Chtělo se mu říci „ano, ano, odporný, prázdný, nezřízený život“, ale neodvážil se přerušit mlčení.

Zednář chraplavě, stařecky odkašlal a zavolal sluhu.

„Co je s koňmi?“ zeptal se, nedívaje se na Pierra.

„Přivedli ty, co nedávno přijeli,“ odpověděl sluha. „Neodpoučínáte si?“

„Ne, poruč jim, aby zapřahali.“

Cožpak teď odjede a nechá mě tu samotného a ani nedopoví všechno do konce a neslíbí mi pomoc? lekl se Pierre; vstal, svěsil hlavu a začal chodit po pokoji, vzhlížeje chvílemi k zednáři. Ano, neuvědomoval jsem si to, ale vedl jsem opovržením hodný, nemravný život, jenže jsem ho neměl rád a nechtěl jsem to, přemýšlel Pierre, a tenhle člověk zná pravdu, a kdyby chtěl, mohl by mi ji odhalit. Chtěl to starci říci, ale neodvážil se. Cestující si složil navyklými pohyby věci a zapínal si stařeckýma rukama kožíšek. Když byl hotov, obrátil se k Bezuchovovi a lhostejně, uctivým tónem mu řekl:

„Kam teď račte jet, pane můj?“

„Já...? Já jedu do Petrohradu,“ odpověděl Pierre dětským, nerozhodným tónem. „Děkuji vám. Ve všem s vámi souhlasím. Ale nemyslete si, že jsem tak špatný. Z celého srdce jsem toužil být takový, jakého byste si mě přál mít vy; ale nikdy jsem u nikoho nenašel pomoc... Ostatně největší vinu na tom mám já sám. Pomozte mi, poučte mě, a možná že budu...“ Pierre nemohl dál; zafuněl a odvrátil se.

Zednář dlouho mlčel, patrně o čemsi přemýšlel.

„Pomoc přichází toliko od Boha,“ řekl, „ale tu část pomoci, která je v silách našeho řádu, tu vám poskytneme, pane můj. Jedete do Petrohradu – odevzdejte tohle hraběti Willarskému (vytáhl náprsní tašku a napsal několik slov na veliký list papíru, složený na čtvrtku). Dovolte, abych vám dal jednu radu. Až přijedete do hlavního města, zasvěťte první dobu samotě a přemýšlení o sobě a nevracejte se ke starému způsobu života. Přeji

vám tedy šťastnou cestu, pane můj,“ pravil všimnuv si, že do místnosti vešel sluha, „a mnoho úspěchu...“

Cestující byl Osip Alexejevič Bazdějev, jak se Pierre dověděl z přednostových záznamů. Bazdějev byl jedním z nejznámějších zednářů a martinistů ještě z Novikovovy doby. Dlouho po jeho odjezdu přecházel Pierre po staničním pokoji, neuléhaje ke spánku a nepoptáváje se po koních, přemýšlel o své hříšné minulosti a s obrovským nadšením si představoval blaženou, bezúhonnou a ctnostnou budoucnost, jejíž dosažení mu připadalo tak snadné. Býval, jak se mu zdálo, hříšný jen proto, že nějakou náhodou zapomněl, jak krásné je být ctnostný. V jeho duši nezůstalo ani stopy po dřívějších pochybnostech. Věřil pevně v možnost bratrství mezi lidmi spojenými v myšlence podporovat se navzájem na cestě ctnosti, a tak si také představoval zednářství.

III

Když Pierre přijel do Petrohradu, nikomu svůj návrat neoznámil, nikam nechodil a trávil celé dny čtením Tomáše Kempenského, knihy, kterou mu poslal kdosi neznámý. Když ji četl, zakoušel stále jeden a týž pocit, pocit dosud nepoznané rozkoše z víry, že je v lidských silách dosáhnout dokonalosti a že je možná bratrská a účinná láska mezi lidmi, kterou mu zjevil Osip Alexejevič. Jednou večer, týden po Pierrově příjezdu, vstoupil do jeho pokoje mladý polský hrabě Willarski, kterého Pierre znal povrchně z petrohradské společnosti, s oficiální a slavnostní tváří, s jakou k němu kdysi přišel Dolochovův svědek; zavřel za sebou dveře, a když se přesvědčil, že v pokoji není nikdo kromě Pierra, obrátil se k němu:

„Přišel jsem k vám s jistým posláním a návrhem, hrabě,“ prohlásil vstoje. „Osobnost, která zaujímá v našem řádu velmi vysoké postavení, se přimlouvala, abyste byl přijat do našeho bratrstva před stanovenou lhůtou, a vybídla mě, abych byl vaším ručitelem. Pokládám za svou svatou povinnost splnit přání

této osobnosti. Chcete na mou záruku vstoupit do bratrstva svobodných zednářů?“

Chladný a přísný tón člověka, kterého vídal na plesech skoro vždy s přívětivým úsměvem a ve společnosti oslňujících krás, Pierra ohromil.

„Ano, chci,“ odpověděl.

Willarski naklonil hlavu na stranu.

„Ještě jednu otázku, hrabě,“ pokračoval, „a prosím, abyste mi na ni odpověděl nikoli jako budoucí zednář, nýbrž jako čestný muž (galant homme) naprosto upřímně: zřekl jste se svého dřívějšího přesvědčení, věříte v Boha?“

Pierre se zamyslel.

„Ano... ano, věřím v Boha,“ odpověděl.

„V tom případě...“, začal Willarski, ale Pierre ho přerušil.

„Ano, věřím v Boha,“ opakoval.

„V tom případě můžeme jet,“ řekl Willarski. „Můj kočár je vám k službám.“

Celou cestu Willarski mlčel. Na Pierrovy otázky, co má dělat a jak má odpovídat, řekl pouze, že bratři zasloužilejší, než je on sám, ho vyzkoušejí a že Pierre nemusí dělat nic jiného než mluvit pravdu.

Když vjeli do vrat velkého domu, kde byly místnosti lóže, a vystoupili po tmavém schodišti, vešli do malé osvětlené předsíně, kde si bez pomoci sluhů svlékli kožichy. Z předsíně vstoupili do dalšího pokoje. U dveří se objevil nějaký člověk v podivném obleku. Willarski k němu přistoupil, pošeptal mu cosi francouzsky a šel k nevelké skříni s obleky, jaké Pierre nikdy předtím neviděl. Willarski vzal ze skříně šátek, zakryl jím Pierrovi oči, zavázal jej vzadu na uzel a bolestně mu do něj přichytil vlasy. Pak ho k sobě sklonil, políbil ho, vzal za ruku a někam ho vedl. Vlasy přiskřípnuté v uzlu Pierra tahaly, až se bolestí mračil, ale zároveň se usmíval, jako by se za něco styděl. Jeho ohromná postava s rukama klátícíma se podél těla, se zamračenou a zároveň usměvavou tváří sunula se nejistými, bázlivými kroky za Willarským.

Po deseti krocích se Willarski zastavil.

„Ať se s vámi děje cokoliv,“ řekl, „musíte zmužile všechno snést, jestliže jste pevně rozhodnut vstoupit do našeho bratrstva. (Pierre přisvědčil kývnutím hlavy.) Až uslyšíte klepání

na dveře, rozvažte si šátek,“ dodal Willarski. „Přeji vám, abyste byl odvážný a měl úspěch.“ Stiskl Pierrovi ruku a odešel.

Když Pierre osaměl, usmíval se stejně jako dříve. Několikrát pokrčil rameny, zvedl ruku k šátku, jako by ho chtěl sundat, a zase ji nechal klesnout. Pět minut, po které měl oči zavázané, připadalo mu jako hodina. Ruce mu otekly, nohy se mu podlamovaly, měl dojem, že je unavený. Prožíval velmi složité a rozmanité pocity. Báł se toho, co se s ním bude dít, a ještě víc toho, aby na sobě nedal znát, že se bojí. Byl zvědavý, co ho čeká a co se dozví; ale všechno převyšovala radost, že nastala chvíle, kdy konečně vkročí na onu cestu obrody a činného ctnostného života, o němž snil od svého setkání s Osipem Alexejevičem. Ozvalo se silné zabušení na dveře. Pierre sňal šátek a rozhlédl se kolem sebe. V pokoji byla černá tma, jen v jednom místě bylo cosi bílého a v tom světýlko. Přistoupil blíž a viděl, že světlo stojí na černém stole a vedle něj leží otevřená černá kniha. Bylo to evangelium; ona bílá věc, v níž hořelo světýlko, byla lidská lebka s otvory a zuby. Přečetl prvá slova evangelia „Na počátku bylo Slovo a to Slovo bylo u Boha“, obešel stůl a uviděl velkou otevřenou truhlu, v níž cosi leželo. Byla to rakev s kostmi. Co spatřil, nijak ho nepřekvapilo. Doufal, že vstoupí do zcela nového života, naprosto odlišného od života dřívějšího, a očekával proto, že vše bude neobyčejné, ještě neobyčejnější než to, co nyní viděl. Lebka, rakev, evangelium – zdálo se mu, že to všechno očekával, že očekával více. Rozhlížel se kolem a snažil se v sobě vyvolat pocit pohnutí. Bůh, smrt, láska, bratrství lidí, říkal si a spojoval s těmito slovy jakési mlhavé, ale radostné představy. Dveře se otevřely a kdosi vstoupil.

Ve slabém světle, na něž si však Pierrovy oči už zvykly, bylo vidět muže menší postavy. Zarazil se, zřejmě jak vešel ze světla do tmy; potom se opatrnými kroky přiblížil ke stolu a položil na něj své malé ruce v kožených rukavicích.

Tento nevelký člověk měl na sobě bílou koženou zástěru, která mu kryla trup a nohy až po kolena, na krku mu viselo cosi jako náhrdelník, z toho vystupoval vysoký bílý jabot, který lemoval jeho protáhlou, zespodu osvětlenou tvář.

„Proč jste sem přišel?“ zeptal se, obraceje se směrem, kde podle šramotu vytušil Pierra. „Proč jste sem přišel, vy, který

nevěříte v pravdu Světla a nevidíte Světlo, proč jste přišel a co od nás chcete? Nejvyšší moudrost, ctnost, vědění?“

Ve chvíli, kdy se otevřely dveře a neznámý vstoupil do místnosti, zmocnil se Pierra pocit strachu a zbožné úcty, podobný pocitu, jaký zakoušel jako dítě u zpovědi: cítil, že stojí tváří v tvář člověku, který je mu naprosto cizí svým životním prostředím, ale je mu blízký bratrstvím mezi lidmi. S tlukoucím srdcem, až se mu tajil dech, pokročil k *rétorovi* (tak nazývali zednáři bratra, který připravoval *hledajícího* ke vstupu do bratrstva). Když byl až u něho, poznal v něm známého, Smoljaninova, a pomyšlení, že příchozí je známý, ho uráželo: příchozí byl pouze bratr a ušlechtilý učitel. Pierre ze sebe dlouho nemohl vypravit jediné slovo, takže rétor byl nucen svou otázku opakovat.

„Ano, já... toužím po obrození,“ s námahou pronesl Pierre.

„Dobře,“ řekl Smoljaninov a ihned pokračoval: „Máte nějakou představu o prostředcích, jakými vám náš svatý řád pomůže, abyste dosáhl svého cíle?“ pravil klidně a rychle.

„Já... doufám... že mě povede... pomůže... obrodit se,“ řekl Pierre chvějícím se hlasem, zadržáváje v řeči z rozčilení a z nezvyku mluvit rusky o odtažitých věcech.

„Co víte o svobodném zednářství?“

„Mám za to, že svobodné zednářství je fraternité a rovnost všech lidí s ušlechtilými cíli,“ řekl Pierre, a čím déle mluvil, tím víc se styděl za to, jak jeho slova neodpovídají slavnostnosti okamžiku. „Mám za to...“

„Dobře,“ skočil mu rétor do řeči, patrně zcela spokojen s touto odpovědí. „Hledal jste prostředky k dosažení svého cíle v náboženství?“

„Ne, považoval jsem je za nespravedlivé a neřídil jsem se jím,“ odpověděl Pierre tak tiše, že mu rétor nerozuměl a zeptal se ho, co říkal. „Byl jsem ateista,“ pravil Pierre.

„Hledáte pravdu proto, abyste byl v životě poslušen jejích zákonů; hledáte tedy nejvyšší moudrost a ctnost, není-liž pravda?“ řekl rétor po chvíli mlčení.

„Ano, ano,“ přitakal Pierre.

Rétor si odkašlal, zkrřížil ruce v rukavicích na prsou a začal hovořit:

„Nyní jsem povinen odhaliti vám hlavní cíl našeho řádu,“ řekl, „a jestliže se tento cíl shoduje s vaším, bude vám vstup do

našeho bratrstva k užitku. Prvý, nejhlavnější cíl a spolu i základ, na němž náš řád pevně spočívá a jímž nemůže otrást žádná lidská síla, jest zachování určitého důležitého tajemství a jeho odevzdání potomstvu... kteréžto tajemství dochováno bylo od nejdávnějších věkův, ba od prvního člověka až po naši dobu, a na němž možná závisí osud rodu lidského. Jelikož tajemství toto jest takového druhu, že je nikdo nemůže znát a používat k vlastnímu prospěchu, není-li na ně připraven dlouhou a horlivou sebeočistou, může jen málokdo chovat naději, že ho snadno dosáhne. Proto máme druhý cíl, kterýžto záleží v tom, že připravujeme své členy, pokud je to jen možné, abychom je učinili způsobilými k přijetí onoho tajemství, napravujeme srdce jejich, očišťujeme rozum jejich a přinášíme mu světlo všemi prostředky, jež nám byly odhaleny ústním podáním od velikých mužův, kteříž věnovali hledání tohoto tajemství veškeré své úsilí. Očišťující a napravující své členy, snažíme se za třetí napravit i veškero lidské pokolení; stavíme mu ve svých členech před oči příklad zbožnosti a ctnosti, a tím se snažíme ze všech sil přemáhati zlo ve světě panující. Přemýšlejte o tom chvíli, přijdu opět za vámi,“ řekl a vyšel z pokoje.

„Přemáhat zlo panující ve světě...“ opakoval Pierre a představil si svou budoucí činnost na tomto poli. Představoval si lidi, k jakým ještě před čtrnácti dny sám patřil, a v duchu se k nim obracel s nabádavou a výchovnou řečí. Představoval si hříšné a nešťastné, jak jim pomáhá slovem a skutkem, představoval si utiskovatele, před nimiž zachraňuje jejich oběti. Ze tří cílů, které uvedl rétor, byl Pierrovi zvláště blízký cíl poslední – napravování lidského rodu. Nějaké důležité tajemství, o němž se zmínil rétor, dráždilo sice jeho zvědavost, ale nezdálo se mu podstatným; a druhý cíl, očista a sebenáprava, zajímal ho málo, neboť v této chvíli s radostí cítil, že je již úplně očištěn od dřívějších hříchů a připraven konat pouze dobro.

Za půl hodiny se rétor vrátil, aby seznámil hledajícího se sedmi ctnostmi, odpovídajícími sedmi stupňům chrámu Šalamounova, které má každý zednář v sobě pěstovat. Tyto ctnosti byly: 1. *skromnost*, zachovávání tajemství řádu, 2. *poslušnost* vyšších činitelů řádu, 3. mravnost, 4. láska k člověčenstvu, 5. statečnost, 6. štědrost a 7. láska k smrti.

„Za sedmé se snažte,“ pravil rétor, „častým přemítáním

o smrti dospět k tomu, aby se vám už nejevila jako strašný nepřítel, nýbrž přítel, kterýž osvobozuje duši, znavenou ctnostným usilováním, od tohoto života plného běd, aby ji uvedl na místo odměny a odpočinku.“

Ano, jistě to tak je, myslil si Pierre, když ho rétor po těchto slovech opět opustil a ponechal jej samotě a přemítání. Jistě to tak je, jenže já jsem ještě tak slabý, že mám rád svůj život, jehož smysl mi teprve teď začíná být trošinku jasný. Ostatních pět ctností, na něž si vzpomněl, probíráje si je na prstech, už cítil v duši: *statečnost* i *štedrost*, *mravnost* i *lásku k člověčenstvu*, a obzvláště poslušnost, která se mu ani nezdála ctností, nýbrž štěstím. (Takovou radost mu nyní působilo zbavit se vlastní svobodné vůle a podřídit ji tomu a těm, kdo znali neomylnou pravdu.) Sedmou ctnost Pierre zapomněl a za nic na světě se na ni nemohl rozpomenout.

Potřetí se vrátil rétor dříve než předtím a zeptal se Pierra, zda jeho úmysl je stále ještě pevný a je-li rozhodnut podřídit se všemu, co od něj budou požadovat.

„Jsem připraven na vše,“ řekl Pierre.

„Musím vám ještě oznámit,“ pravil rétor, „že náš řád hlásá své učení netoliko slovy, nýbrž i jinými prostředky, kteréž na upřímného hledače moudrosti a ctnosti působí možná silněji než pouhé slovní výklady. Již sama tato síň výzdobou, na niž patříte, zajisté pověděla vašemu srdci, je-li upřímné, více nežli slova; při dalším obřadu uzříte možná podobný způsob objasňování. Náš řád následuje starobylá náboženská sdružení, která vysvětlovala své učení hieroglyfy. Hieroglyf,“ vysvětlil, „jest označení nějaké věci nepodléhající citům, která má podobné rysy jako věc zobrazovaná.“

Pierre věděl velmi dobře, co je to hieroglyf, ale neodvážil se promluvit. Mlčky poslouchal rétora a podle všech známek cítil, že nyní začne zkoušení.

„Jestliže jste pevně rozhodnut, musím přikročit k vašemu uvedení,“ řekl rétor a přistoupil k němu blíže. „Prosím vás, abyste mi na znamení štedrosti odevzdal všechny cenné věci.“

„Ale já s sebou nic nemám,“ namítl Pierre, protože se domníval, že od něho chtějí všechno, co má.

„To, co máte u sebe: hodinky, peníze, prsteny...“

Pierre spěšně vytáhl peněženku, hodinky a dlouho nemohl

stáhnout z tučného prstu snubní prsten. Když to bylo hotovo, pravil zednář:

„Na znamení poslušnosti vás prosím, abyste se svlékl.“ Na rétorův pokyn svlékl Pierre frak, vestu a levou botu. Zednář mu rozhalil košili na levé straně prsou, sklonil se a vytáhl mu nohavici na levé noze až ke kolenu. Pierre chtěl rychle zout i pravou a vysoukat si kalhoty, aby ušetřil této práce neznámého člověka, avšak zednář mu řekl, že to není třeba – a podal mu střevice na levou nohu. Pierrovi se proti jeho vůli objevil na tváři dětský úsměv, v němž se mísila stydlivost, pochyby a výsměch sobě samému. Stál proti bratru rétorovi rozkročen a se spuštěnými rukama a čekal na jeho další příkazy.

„A konečně, na znamení upřímnosti, vás prosím, abyste mi odhalil svou hlavní vášeň,“ řekl zednář.

„Svou vášeň? Měl jsem jich tolik,“ řekl Pierre.

„Tu vášeň, která způsobovala více než ostatní, že jste kolísal na cestě ctnosti,“ pravil zednář.

Pierre chvíli mlčel a přemítal.

Víno? Obžerství? Zahálka? Lenost? Prchlivost? Zlost? Ženy? probíral své hříchy, v duchu je vážil a nevěděl, kterému z nich dát přednost.

„Ženy,“ řekl tichým, sotva slyšitelným hlasem. Po této odpovědi se zednář ani nepohnul a dlouho nepromluvil. Konečně přistoupil k Pierrovi, vzal šátek ležící na stole a opět mu zavázal oči.

„Naposledy vám pravím: soustřeďte všechnu svou pozornost na sebe sama, spoutejte svoje city řetězem a hledejte blaženost nikoli ve vášních, nýbrž ve svém srdci. Pramen blaženosti není vně, ale uvnitř nás...“

A Pierre cítil, že tento osvěžující pramen blaženosti je už v něm a přeplňuje mu duši radostí a pohnutím.

IV

Brzy potom přišel za Pierrem do temné místnosti nikoli už dřívější rétor, nýbrž ručitel Willarski, kterého Pierre poznal po hlase. Na opětovné otázky, zda jeho rozhodnutí je pevné, Pierre odpovídal:

„Ano, ano, souhlasím,“ a s úsměvem dětsky zářícím, tlustý, s rozhalenou hrudí kulhal bázlivě kupředu, jednu nohu bosou a druhou obutou, s hrotem kordu Willarského na obnažených prsou. Z pokoje ho vedli chodbami, otáčejíce jím dozadu i dopředu, až s ním konečně došli ke dveřím lóže. Willarski zakašlal, odpovědělo mu zaklepání zednářských kladívek a dveře se před nimi otevřely. Čísi hluboký hlas (Pierre měl stále zavázané oči) mu kladl otázky, kdo je, kde a kdy se narodil a podobně. Potom ho zase někam vedli s očima stále zavázanýma a v chůzi mu říkali alegorie o nesnázích na jeho cestě, o posvátnosti přátelství mezi lidmi, o věčném stvořiteli světa, o zmužilosti, s níž bude muset překonávat potíže a nebezpečí. Jak ho tak vodili, povšiml si Pierre, že ho jednou nazývají „hledajícím“, podruhé „trpícím“, jindy zase „žádajícím“ a přitom různě poklepávají kladívky a kordy. Když ho vedli k jakémusi neznámému předmětu, zpozoroval, že mezi jeho vůdci došlo k nějakému zmatku a rozpakům. Slyšel, jak se lidé kolem něj šeptem přou a jak jeden trvá na tom, aby Pierra vedli přes jakýsi koberec. Pak ho vzali za pravou ruku, položili ji na nějakou věc, vyzvali ho, aby si levičkou přiložil k levému prsu kružítko, a přiměli ho, aby opakoval slova, která někdo z nich předříkával, a přísahal tak věrnost zákonům řádu. Pak zhasili svíce, zapálili líh, jak poznal Pierre podle zápachu, a řekli mu, že uvidí malé světlo. Sundali mu pásku a Pierre jako ve snu spatřil ve slabém světle lihového plamene několik lidí, kteří měli podobné zástěry jako rétor a drželi v rukou kordy namířené proti jeho hrudi. Mezi nimi stál člověk s bílou zakrvácenou košilí. Když to Pierre uviděl,

vrhl se dopředu s přáním, aby mu kordy vnikly do prsou. Avšak ty před ním ucouvly a hned poté mu zase dali na oči pásku.

„Teď jsi viděl malé světlo,“ řekl mu čísi hlas. Potom opět rozžehli svíce, řekli, že musí vidět úplné světlo, znovu mu sundali pásku a více než deset hlasů najednou řeklo: „Sic transit gloria mundi.“

Pierre ponenáhlu přicházel k sobě a začal si prohlížet pokoj a lidi v něm. Kolem dlouhého, černě prostřeného stolu sedělo asi dvanáct mužů, všichni v týchž úborech jako ti, co viděl dříve. Některé z nich Pierre znal z petrohradské společnosti. Na předsednickém místě seděl neznámý mladý muž se zvláštním křížem na krku. Napravo od něho seděl italský abbé, s kterým se Pierre setkal před dvěma roky u Anny Pavlovny. Dále tu byl jeden velmi významný hodnostář a jeden vychovatel, Švýcar, který dříve žil u Kuraginových. Všichni slavnostně mlčeli a naslouchali slovům předsedy, držícího v ruce kladívko. Do stěny byla zazděna svítící hvězda; na druhé straně byl jakýsi oltář s evangeliem a s lebkou. Kolem stolu stálo sedm velkých svíců jako v kostele. Dva z bratří přivedli Pierra k oltáři, postavili mu nohy do pravého úhlu a rozkázali mu, aby si lehl – řekli, že se vrhá k vratům chrámovým.

„Napřed musí dostat lopatu,“ řekl šeptem jeden z bratří. „Ach, počkejte, prosím vás,“ řekl druhý.

Pierre neposlechl, rozhlédl se kolem rozpačitýma krátkozrakýma očima a pojednou začal pochybovat: Kde jsem? Co to dělám? Neposmívají se mi? Nebude mi hanba, kdykoli si na to vzpomenu? Avšak pochybnost trvala jen okamžik. Rozhlédl se po vážných tvářích lidí, kteří jej obklopovali, uvědomil si, co už má za sebou, a pochopil, že nemůže zůstat stát vpůli cesty. Zhrozil se své pochybnosti, pokusil se vyvolat v sobě dřívější pocit pohnutí a vrhl se k vratům chrámovým. A skutečně ho zaplavilo pohnutí ještě mocnější než dříve. Když chvíli ležel, vyzvali ho, aby vstal, oblékli mu stejnou bílou koženou zástěru, jako měli ostatní, dali mu do ruky lopatu a tři páry rukavic a velmistr se k němu obrátil. Řekl mu, aby se snažil neposkvřnit ničím bělost této zástěry, která znázorňuje pevnost a bezúhonnost; pak řekl o lopatě, jejíž význam nevysvětlil, aby se jí snažil očistit své srdce od hříchů a shovívavě jí napravovat srdce bližního svého. Potom řekl o prvních mužských rukavicích,

že jejich význam se nemůže zatím dovědět, že však je povinen je opatrovat, o druhých mužských rukavicích, že si je bude musit natahovat na schůzích, a konečně o třetích, ženských rukavicích pravil:

„Milý bratře, jsou vám věnovány i tyto ženské rukavice. Odevzdejte je ženě, jíž si budete vážit nad jiné. Darem tímto ujistíte o bezúhonnosti srdce svého tu, kterouž vyberete sobě za zednářku hodnou té cti.“ Po krátké pomlčce dodal: „Ale nedopustiž, bratře mileny, aby tyto rukavice zdobily ruce nečisté.“ V okamžiku, kdy velmistr pronášel tato slova, měl Pierre dojem, že předseda upadl do rozpaků. Pierre zrozpačitěl víc než on, začervenal se jako malé dítě, až mu vyhrkly slzy, a začal se neklidně ohlížet. Nastalo trapné ticho.

Mlčení přerušil jeden z bratří tím, že odvedl Pierra ke koberci a začal mu ze sešitu číst vysvětlení všech znaků na něm zobrazených: slunce, měsíce, kladiva, olovnice, lopaty, kamene přírodního i tesaného železem, sloupu, tří oken atd. Pak vykázali Pierrovi jeho místo, ukázali mu znaky lóže, řekli mu vstupní heslo a konečně mu dovolili, aby si sedl. Velmistr začal číst řád. Řád byl velmi dlouhý a Pierre pro radost, vzrušení a stud nebyl s to pochopit, co se četlo. Zaposlouchal se jen do posledních slov řádu a ta si zapamatoval.

„V našich svatyních neznáme jiné stupně,“ řekl velmistr, „než ty, které jsou mezi ctností a hříchem. Střez se dělat nějaký rozdíl, který by mohl porušit rovnost. Spěj na pomoc bratrovi, ať je to kdokoliv, pouč bloudícího, zvedni klesajícího a nechovej nikdy zlobu nebo nepřátelství vůči bratrovi. Buď laskavý a vlídný. Zapaluj ve všech srdcích plamen ctnosti. Děj se o štěstí se svým bližním a nechť tuto čistou radost nikdy nezkalí závist.“

Odpuštěj svému nepříteli, nemsti se mu, leč jen prokazováním dobra. Když tak splníš nejvyšší zákon, najdeš stopy dřívější ztracené vznešenosti,“ ukončil velmistr, povstal, objal Pierra a políbil ho.

Pierre se díval kolem sebe se slzami radosti v očích a nevěděl, co má odpovídat na blahopřání, kterými jej obklopili, a na to, že se k němu hlásili jako ke starému známému. Neuznával žádné známosti; viděl ve všech těchto lidech jen bratry a hořel netrpělivostí dát se spolu s nimi do díla.

Velmistr klepl kladívkem, všichni si sedli na svá místa a jeden z nich přečetl poučení o nutnosti pokory.

Velmistr navrhl, aby splnili poslední povinnost, a významný hodnostář, který měl funkci almužníka, začal obcházet bratry. Pierre chtěl upsat do almužní listiny všechny peníze, které měl u sebe, bál se však, aby tím neprojevil pýchu, a upsal jen tolik co ostatní.

Zasedání bylo skončeno, a když se Pierre vrátil domů, zdálo se mu, že přijel z nějaké daleké cesty, na níž strávil desítky let a na níž se úplně změnil a zanechal starého způsobu života i svých zvyků.

V

Druhý den po přijetí do lóže seděl Pierre doma, četl knihu a snažil se pochopit význam čtverce, který jednou svou stranou představuje Boha, druhou stranou sféru mravní, třetí sféru fyzickou a čtvrtou smíšenou. Chvillemi se odpoutával od knihy i od čtverce a v duchu si sestavoval plán nového života. Včera v lóži mu řekli, že se pověst o jeho souboji donesla až k carovi a že by bylo rozumnější vzdálit se z Petrohradu. Pierre hodlal navštívit statky na jihu a věnovat se tam svým rolníkům. Právě radostně myslel na tento nový život, když do pokoje neočekávaně vešel kníže Vasilij.

„Příteli, cos to ztropil v Moskvě? Proč ses pohádal s Lolou, mon cher? To celé je z tvé strany omyl,“ řekl kníže Vasilij, sotva překročil práh. „Všechno jsem se dověděl a mohu ti říci naprosto spolehlivě, že Hélène je před tebou nevinna jako Kristus před Židy.“

Pierre chtěl odpovédět, ale kníže ho přerušil.

„Proč ses neobrátíš přímo a prostě na mne jako na přítele? Víím, oč jde, a vše chápu,“ pokračoval, „vedl sis, jak se sluší na člověka, jemuž je vlastní čest nade vše; snad ses trochu unáhlil, ale o to se teď nebudeme přít. Uvědom si však, do jakého světla sta-

víš v očích celé společnosti, a dokonce i dvora, ji a mne,“ dodal tlumeným hlasem. „Ona žije v Moskvě, ty tady. Uvědom si, můj milý,“ chytil ho za ruku a přitáhl ho k sobě, „že vše je nedorozumění; ty sám to myslím cítíš. Víš co, napíšeme jí teď spolu dopis, ona sem přijede a všechno se vysvětlí, jinak, to ti říkám rovnou, můj milý, můžeš z toho mít velmi snadno nepříjemnosti.“

Kníže Vasilij pohlédl na Pierra s výstrahou v očích.

„Vím ze spolehlivých pramenů, že carevna vdova projevuje o celou věc živý zájem. Víš přece, že je Hélène velice nakloněna.“

Pierre se několikrát chystal promluvit, ale jednak ho kníže Vasilij nepustil ke slovu, jednak se sám Pierre bál užít onoho rázně odmítavého a nesouhlasného tónu, s jakým se rozhodl odpovídat tchánovi. Kromě toho si vzpomněl na slova zednářského řádu „buď laskavý a vlídný“. Mračil se, rudl, vstával a zase si sedal, bojoval sám se sebou, aby provedl nejtěžší věc ve svém životě – aby řekl člověku do očí něco nepříjemného, aby řekl něco jiného, než čekal ten člověk, ať už to byl kdokoli. A cítil – tak byl zvyklý podřizovat se tomu tónu nedbalého sebevědomí, který byl knížeti Vasiliji vlastní – že nebude mít dosti sil postavit se mu na odpor; zároveň však cítil, že na tom, co teď řekne, závisí celý jeho další osud; půjde-li dál starou, dřívější cestou, nebo tou novou, tak přitažlivou, jak mu ji ukázali zednáři a na níž, v to pevně věřil, najde čerstvé síly k novému životu.

„Tak co, můj milý,“ prohodil rozsmárně kníže Vasilij, „řekni ano a já jí napíšu sám a zabijeme tučné tele.“ Nestačil však ani dopovědět svůj vtip, když Pierre s obličejem plným zuřivosti, která připomínala jeho otce, řekl šeptem, nedívaje se mu do očí:

„Kníže, já jsem vás nezval, odejděte, prosím, odejděte!“ Vyskočil a otevřel mu dveře. „Tak jděte přece,“ opakoval, nevěře sám sobě, a měl radost z užaslého a vystrašeného výrazu, který se objevil na tváři knížete Vasilije.

„Co je ti? Jsi nemocen?“

„Jděte!“ opakoval třesoucí se hlas ještě jednou. A kníže Vasilij byl nucen odjet bez jakéhokoli vysvětlení.

Za týden poté se Pierre rozloučil se svými novými přáteli zednáři, zanechal jim velké částky na milodary a odjel na své statky. Jeho noví bratři mu dali dopisy pro zednáře v Kyjevě a Oděse a slíbili, že mu budou psát a vést ho v nové činnosti.

VI

Pierrova záležitost s Dolochovem byla ututlána, a ačkoliv byl panovník na souboje tehdy velmi přísný, oběma soupeřům ani jejich svědkům se nic nestalo. Ale pověst o souboji, potvrzená rozchodem Pierra se ženou, se roznesla po celé společnosti. Pierre, na něhož se dívali blahosklonně a protektorsky, dokud byl nemanželským synem, a jehož hýčkali a kořili se mu, když se stal nejlepším ženichem ruské říše, nyní, po své svatbě, když nevěsty a matky už od něho neměly co čekat, klesl silně v očích velikého světa, tím spíše, že si neuměl a ani nechtěl získávat přízeň společnosti. Teď ho obviňovali, že na tom, co se stalo, nese vinu jen on, že je nesmyslně žárlivý a podléhá stejným záchvatům krvežíznivé zuřivosti jako jeho otec. A když se Héléne po Pierrově odjezdu vrátila do Petrohradu, byla přijata všemi svými známými nejen srdečně, ale dokonce s odstínem úcty vzhledem k neštěstí, které ji postihlo. Zmínil-li se někdo o jejím muži, nasadila Héléne důstojný výraz, který si – ač sama nechápala jeho význam – osvojila z vrozeného taktu. Tento výraz říkal, že se rozhodla snášet své neštěstí bez naříkání a že její muž je kříž Bohem na ni seslaný. Kníže Vasilij vyjadřoval své mínění otevřeněji. Když přišla řeč na Pierra, pokrčil rameny, ukázal si na čelo a prohlašoval:

„Má o kolečko víc – vždycky jsem to říkal.“

„Věděla jsem to předem,“ prohlašovala Anna Pavlovna o Pierrovi, „už tenkrát jsem řekla, dříve než všichni ostatní (zdůrazňovala, že byla první, která na to přišla), že je bláznivý mladík, zkažený zhoubnými myšlenkami naší doby. Říkala jsem to už tenkrát, když jím byli všichni nadšeni, když se právě vrátil z ciziny a – vzpomínáte si – na jednom mém večírku dělal ze sebe úplného Marata. A jak to skončilo? Už tenkrát jsem byla proti té svatbě a předpověděla jsem všecko, co se stane.“

Anna Pavlovna pořádala stále ještě ve volných dnech večírky

jako kdysi, stále takové, jaké uměla uspořádat jen ona – večírky, na nichž se shromažďovala za prvé „smetánka opravdu dobré petrohradské společnosti, výkvět intelektuální esence petrohradské společnosti“, jak sama říkávala. Kromě tohoto vybraného výkvětu společnosti vyznačovaly se večírky Anny Pavlovny ještě tím, že na nich pokaždé předložila svým hostům nějakou novou, zajímavou osobnost a že nikde jinde než na těchto večírcích nebylo vidět tak jasně a přesně výšku na politickém barometru, který ukazoval náladu dvorní, legitimistické petrohradské společnosti.

Koncem roku 1806, když vešly ve známost všechny truchlivé podrobnosti o tom, jak Napoleon rozdrtil pruskou armádu u Jeny a Auerstädtu a jak se vzdala většina pruských pevností, když naše vojska už vstoupila do Pruska a začala naše druhá válka s Napoleonem, Anna Pavlovna uspořádala večírek. La crême de la véritable bonne société sestávala z okouzující a nešťastné Héléne, opuštěné mužem, z Mortemarta, z okouzujícího knížete Ippolita, který právě přijel z Vídně, ze dvou diplomatů, tetičky, jednoho mladého muže, který se v saloně těšil prostému pojmenování „velmi zasloužilý muž“, jedné právě jmenované dvorní dámy s matkou a z několika jiných, méně pozoruhodných lidí.

Osobou, kterou jako novinku předkládala toho večera svým hostům Anna Pavlovna, byl Boris Drubeckoj, jenž právě přijel jako kurýr z pruské armády a byl pobočníkem velmi významné osobnosti.

Politický barometr ukazoval společnosti na večírku asi toto: Ať se všichni evropští panovníci a vojevůdci sebevíc snaží neprotivit se Bonapartovi, jen aby *mně* nebo vůbec *nám* způsobili tyto nepřijemnosti a trpké chvíle, náš názor na Bonaparta se nemůže změnit. Nepřestaneme nepokrytě vyjadřovat své mínění a můžeme pruskému králi a ostatním říci jen: „Tím hůř pro vás. Tu l'as voulu, George Dandin, ¹⁾ to je všechno, co můžeme říci.“ To ukazoval politický barometr na večírku Anny Pavlovny. Když Boris, který měl být předložen hostům, vstoupil do salonu, byla už celá společnost téměř shromážděna a rozmluva, ří-

¹⁾ Tys to chtěl, Jiří Dudku. (Citát z Molièrovovy komedie.)

zená Annou Pavlovnou, se točila kolem našich diplomatických styků s Rakouskem a kolem naděje na spojenectví s ním.

Boris ve švihácké pobočnické uniformě, zmužnělý, svěží a s růžovými tvářemi, vešel nenuceně do salonu a byl přiveden k tetičce, aby jí, jak se slušelo, složil poklonu, a potom zase vrácen ostatní společnosti.

Anna Pavlovna mu podala k políbení svou hubenou ruku, seznámila ho s několika lidmi, které neznal, a každého z nich mu šeptem charakterizovala.

„Kníže Ippolit Kuragin – roztomilý mladý muž. Pan Krug, chargé d'affaires z Kodaně – hluboký duch,“ a pak prostě „pan Šitov, velmi zasloužilý muž,“ o tom, jenž nesl toto označení.

Za poslední dobu své vojenské služby dovedl si Boris přičiněním Anny Michajlovny a zásluhou svých názorů a opatrné povahy dobýt velice výhodného postavení. Byl pobočnickem velmi významné osobnosti, měl velmi významné postavení v Prusku a právě se odtud vrátil jako kurýr. Osvojil si dokonale onu nepsanou subordinaci, která se mu tak zalíbila v Olomouci a podle níž praporčík mohl stát nepoměrně výš než generál, podle níž k úspěchu ve službě nebylo třeba úsilí, práce, statečnosti a vytrvalosti, nýbrž pouze umění jednat s těmi, na nichž závisí uznání, a sám se často až divil, jak rychle dosáhl úspěchu, i tomu, že to druzí nedovedou pochopit. Jakmile to objevil, celý jeho způsob života, všechny vztahy k bývalým známým, všechny jeho plány do budoucnosti se naprosto změnily. Nebyl bohatý, ale poslední peníze vydával na to, aby byl lépe oblečený než ostatní; raději by si odepřel mnoho požitků, než by jel ve špatném kočáře nebo se objevil na petrohradských ulicích ve staré uniformě. Sbližoval se a vyhledával známosti pouze s lidmi, kteří byli postaveni výše než on a mohli mu proto být užiteční. Miloval Petrohrad a pohrdal Moskvou. Vzpomínka na dům Rostovových a na dětskou lásku k Nataše mu byla nepříjemná a od svého odjezdu k armádě nebyl u Rostovů ani jednou. V saloně Anny Pavlovny, jejíž pozvání považoval za významné vzhledem k postupu ve službě, ihned pochopil svou úlohu, a ponechav na hostitelce, aby využila zájmu, který budil, bedlivě pozoroval všechny osobnosti, vážil výhody a možnosti sblížení s každou z nich. Usedl na místo,

jež mu bylo vykááno vedle krásné Héléne, a zaposlouchal se do rozhovoru.

„Videň považuje podklady pro navrhovanou smlouvu za tak nereálné, že není možno jich dosáhnout ani řadou nejskvělejších úspěchů, a pochybuje o prostředcích, které by nám k nim mohly dopomoci.“ To je autentická zpráva z vídeňské vlády,“ řekl dánský chargé d'affaires.

„To jejich pochybování nám lichotí!“ pravil ‚l'homme à l'esprit profond‘ s jemným úsměvem.

„Je nutno rozlišovat mezi vídeňskou vládou a rakouským císařem,“ pravil Mortemart. „Rakouský císař si nikdy nemohl myslet nic takového, to říká jen vláda.“

„Eh, mon cher vicomte,“ vmísila se do hovoru Anna Pavlovna, „l'Urope (z neznámých důvodů vyslovovala l'Urope jako zvláštní finesu ve francouzštině, kterou si mohla dovolit, když hovořila s Francouzem), l'Urope nikdy nebude naším upřímným spojencem.“

Potom zavedla řeč na statečnost a pevnost pruského krále, aby mohl do rozhovoru zasáhnout také Boris.

Ten pozorně poslouchal řečníka a čekal, až na něj přijde řada, přitom se však několikrát stačil ohlédnout na svou sousedku, krásnou Héléne, která se usmívala pokaždé, kdykoli se střetla očima s hezkým mladým pobočníkem.

Zcela přirozeně, když mluvila o situaci v Prusku, požádala Anna Pavlovna Borise, aby vyprávěl o své cestě do Hlohova a o stavu, v jakém našel pruské vojsko. Boris zvolna, čistou a správnou francouzštinou vyprávěl velmi mnoho zajímavých podrobností o armádě a o dvoru a během celé své řeči pečlivě dbal na to, aby nevyjádřil vlastní mínění o věcech, které vykládal. Upoutal na chvíli všeobecnou pozornost a Anna Pavlovna cítila, že novinku, kterou je pohostila, přijali všichni hosté s uspokojením. Největší pozornost věnovala Borisovu vyprávění Héléne. Několikrát se ho zeptala na různé podrobnosti jeho cesty a zdálo se, že se velmi zajímá o situaci v pruské armádě. Sotva skončil, obrátila se k němu se svým obvyklým úsměvem.

„Je naprosto nutné, abyste mě přišel navštívit,“ řekla mu takovým tónem, jako by to z nějakých důvodů, které nemohl znát, bylo naprosto nezbytné. „V úterý mezi osmou a devátou hodinou. Způsobíte mi velkou radost.“

Boris slíbil, že splní její přání, a chtěl se s ní dát do hovoru, když ho odvolala Anna Pavlovna pod záminkou, že si s ním tetička přeje mluvit.

„Znáte přece jejího muže?“ zeptala se Anna Pavlovna, tragickým gestem ukázala na Hélène a zavřela oči. „Ach, je to tak nešťastná, obdivuhodná žena! Nemluvte před ní o něm, prosím vás, nemluvte o něm! Je jí příliš těžko.“

VII

Když se Boris s Annou Pavlovnou vrátili mezi ostatní, právě se dostal ke slovu kníže Ippolit. Vysunul se dopředu ze svého křesla a pravil:

„Le roi de Prusse!“ Když to řekl, zasmál se. Všichni se k němu obrátili. „Pruský král?“ zeptal se Ippolit, opět se zasmál a klidně a vážně se znovu zabořil hluboko do křesla. Anna Pavlovna chvíli počkala, ale protože se Ippolit zřejmě rozhodl dál nemluvit, zavedla řeč na to, jak bezbožný Bonapart uloupil v Postupimi kord Bedřicha Velikého.

„C'est l' épée de Frédéric le Grand, que je...,¹⁾“ chystala se vyprávět, ale Ippolit ji přerušil slovy:

„Le roi de Prusse...“ a opět, sotva se k němu otočili, se omluvil a zmlkl. Anna Pavlovna se zamračila. Mortemart, Ippolitův přítel, se k němu rázně obrátil:

„Co to pořád máte s tím svým pruským králem?“

Ippolit se zasmál, jako by se za svůj smích styděl.

„Ale nic. Chtěl jsem jen říci... (Chystal se opakovat vtíp, který slyšel ve Vídni a jež se chystal uplatnit celý večer.), že bojujeme zbytečně *pro pruského krále*.“

„Ta vaše slovní hříčka je velmi zlomyslná, je sice velmi duchaplná, ale nespravedlivá,“ řekla Anna Pavlovna a pohrozila

¹⁾ Meč Bedřicha Velikého jsem...

mu skrčeným ukazováčkem. „Nebojujeme pro pruského krále, nýbrž pro spravedlivé zásady. Ten je zlý, ten kníže Ippolit!“ dodala.

Boris se opatrně usmál, tak aby se jeho úsměv dal vykládat i jako úsměšek i jako uznání, podle toho, jak bude vtíp přijat. Všichni se zasmáli.

Hovor se celý večer nezastavil a obíral se převážně politickými novinkami. Koncem večera nápadně oživil, když se začalo mluvit o vyznamenáních, která udělil panovník.

„Loni dostal tabatěrku s podobiznou přece N. N.,“ pravil l'homme à l'esprit profond, „proč by S. S. nemohl dostat stejné vyznamenání?“

„Račte prominout, ale tabatěrka s carovou podobiznou je odměna, nikoli vyznamenání,“ pravil diplomat, „spíše dárek.“

„To už tu bylo, například Schwarzenberg.“

„To není možné,“ namítl druhý.

„Vsadte se. Řádová stuha, to je něco jiného...“

Když se všichni zvedli k odchodu, obrátila se Hélène, která toho večera velmi málo mluvila, opět k Borisovi s prosbou a s laskavým, významným příkazem, aby k ní v úterý přijel.

„Je to velmi nutné,“ řekla usmívajíc se a ohlédla se na Annu Pavlovnu, jež se smutným úsměvem, který vždy doprovázel její slova, mluvila-li o své vznešené příznavkyni, potvrdila Hélénovo přání. Budilo to dojem, jako by z nějakých slov, jež toho večera pronesl Boris o pruském vojsku, Hélène usoudila, že s ním nezbytně musí mluvit. Jako by mu slibovala, že až k ní v úterý přijde, vysvětlí mu, proč to bylo tak nezbytné.

Když však v úterý večer přijel do nádherného Hélénova salonu, nedostalo se mu jasného vysvětlení, proč bylo nutné, aby přijel. Bylo tam více hostů, hraběnka s ním mluvila málo a teprve při loučení, když jí líbal ruku, zašeptala neočekávaně a bez úsměvu, což bylo u ní podivné:

„Přijďte zítra na večeři... Večer. Musíte přijít... Přijďte.“

Za tohoto pobytu v Petrohradě stal se Boris důvěrným přítelem v domě hraběnky Bezuchovové.

VIII

Válka se rozhořivala a její dějiště se blížilo k ruským hranicím. Ze všech stran bylo slyšet proklínání nepřítele lidského rodu Bonaparta; ve vesnicích se shromažďovali domobrancí a rekruti, z bojiště přicházely navzájem si odporující zprávy, jako vždy nepřesné, a proto nejrozmanitěji vykládané.

Život starého knížete Bolkonského, knížete Andreje a kněžny Marji se od roku 1805 v mnohém změnil.

Roku 1806 byl starý kníže jmenován jedním z vrchních velitelů domobran, kterých bylo tehdy ustanoveno osm pro celé Rusko. Přes svou stařeckou ochablost, která byla patrna zejména v době, kdy považoval svého syna za mrtvého, domníval se starý kníže, že nemá právo odmítnout funkci, jíž ho pověřil sám panovník, a nové pole působnosti, které se před ním otvíralo, ho povzbudilo a utužilo jeho síly. Neustále jezdil po třech mu svěřených guberniích, své povinnosti plnil přesně, až pedantsky, k podřízeným se choval s přísností, která hraničila s bezohledností, a osobně dohlížel i na nejmenší podrobnosti každé věci. Kněžna Marja k němu přestala chodit na hodiny matematiky, a když byl doma, přicházela do jeho pracovny pouze ráno s malým knížetem Nikolajem (jak mu říkal děd), doprovázena kojnou. Kojenec kníže Nikolaj bydlel se svou kojnou a s chůvou Savišnou v nebožčině křídle domu a kněžna Marja trávila většinu dne v dětském pokoji a snažila se, seč byla, nahradit maličkému synovci matku. M-lle Bourienne chlapce zřejmě také vášnivě milovala a kněžna Marja se často zřekla vlastní radosti, aby dopřála přítelkyni potěšení chovat malého andílka (jak nazývala svého synovce) a hrát si s ním.

V kostele v Lysých Horách byla vedle oltáře kaplička s hrobem malé kněžny a tam postavili mramorový pomník, přivezený z Itálie a představující anděla, který se s roztaženými křídly chystá vzlétnout k nebi. Anděl měl maličko zdvižený horní ret,

jako by se chtěl usmát, a kníže Andrej s kněžnou Marjou si jednou při odchodu z kaple svěřili, že jim obličej anděla podivně připomíná tvář nebožčiny. Avšak ještě podivnější bylo – a kníže Andrej to ani sestře neřekl – že ve výrazu, který umělec náhodou dal obličej anděla, četl kníže Andrej táž slova mírné výčitky, jaká četl na tváři své mrtvé ženy: Ach, proč jste mi to udělali...?

Brzy po Andrejově návratu vydělil starý kníže syna a dal mu Bogučarovo, velký statek čtyřicet verst od Lysých Hor. Kníže Andrej toho využil – zčásti proto, že Lysé Hory v něm vyvolávaly truchlivé vzpomínky, zčásti proto, že v sobě necítil vždy dosti sil snášet otcovu povahu, a zčásti také proto, že potřeboval samotu – a začal v Bogučarově stavět a trávil tam většinu svého času.

Po bitvě u Slavkova se rozhodl, že už nikdy nebude sloužit v armádě; a když začala válka a všichni byli povoláni, přijal hodnost v domobraně pod velením svého otce, jen aby se vyhnul službě v poli. Po válce roku 1805 starý kníže se synem jako by si vyměnili úlohy. Starý kníže, povzbuzen svou činností, očekával od nové války jen to nejlepší; naproti tomu kníže Andrej, jenž se války nezúčastnil a v skrytu duše toho litoval, viděl všechno černě.

Šestadvacátého února roku 1807 jel starý kníže na objížďku svého obvodu. Kníže Andrej bydlel v Lysých Horách, jako téměř vždy, když byl otec nepřítomen. Malý Nikoluška již čtvrtý den churavěl. Z města se vrátili kočí, kteří tam jeli se starým knížetem, a přivezli knížeti Andreji listiny a dopisy.

Komorník nenašel mladého knížete v jeho pracovně, a šel tedy s dopisy do komnat kněžny Marji; ale ani tam nebyl. Komorníkovi řekli, že šel do dětského pokoje.

„Prosím, Vaše Jasnosti, přišel Petruša s papíry,“ oznámila jedna z mladých pomocnic chůvy knížeti Andrejovi, jenž seděl zamračeně na malé dětské židličce a chvějícíma se rukama kapal lék z lahvičky do skleničky naplněné do poloviny vodou.

„Co je?“ řekl zlostně, neopatrně přitom trhl rukou a ulil z lahvičky příliš velké množství kapek. Vychrstl lék ze sklenky na podlahu a požádal o novou vodu. Dívka mu ji podala.

V pokoji stála dětská postýlka, dvě truhly, dvě křesla, stůl a dětský stolek s židličkou, na níž teď seděl kníže Andrej. Okna

byla zastřena a na stole stála svíce, zastíněná vázaným svazkem not, tak aby světlo nepadalo na postýlku.

„Můj drahý,“ obrátila se kněžna Marja k bratrovi od postýlky, u níž stála, „raději bychom měli počkat... až potom...“

„Ale prosím tě, ty mluvíš samé hlouposti, beztoho jsi pořád jen čekala – a dočkala ses,“ řekl kníže Andrej rozzlobeným šepotem, chtěje zřejmě sestru ranit.

„Můj drahý, ale bylo by opravdu lépe ho nebudit, usnul,“ řekla kněžna prosebným hlasem.

Kníže Andrej vstal a po špičkách šel k postýlce se sklenkou v ruce.

„Nebo ho skutečně nemáme budit?“ pravil nerozhodně.

„Jak chceš, ale opravdu... já myslím... jak chceš,“ řekla kněžna Marja ve zřejmých rozpacích – styděla se, že její mínění zvítězilo. Upozornila bratra na dívku, která ho šepotem volala ven.

Už druhou noc nespali a ošetřovali chlapce rozpaleného horečkou. Za ty dva dny a dvě noci, kdy čekali na doktora z města, nedůvěřující místnímu lékaři, vystřídali všechny možné prostředky. Rozčileni a utýráni nevyspáním, svalovali svůj žal jeden na druhého, vyčítali si všechno možné a hádali se.

„Je tu Petruša s listinami od tatínka,“ zašeptala dívka. Kníže Andrej vyšel z pokoje.

„Tak co máš?“ řekl zlostně, vyslechl vzkazy od otce, vzal si dopisy a otcovo psaní, které mu Petruša podával, a vrátil se do dětského pokoje.

„Jak je?“ zeptal se.

„Pořád stejně, počkej chvíli, proboha. Karl Ivanyč vždycky říká, že spánek je nade všechno,“ odpověděla šepotem kněžna Marja a vzdychla. Kníže Andrej přistoupil k dítěti a lehce se ho dotkl. Jen hořelo.

„Dejte mi pokoj s tím svým Karlem Ivanyčem!“ Vzal sklenici s odměřenými kapkami a vrátil se k postýlce.

„André, prosím tě, ne!“ řekla kněžna Marja.

Avšak on se na ni podíval s rozzlobeným a zároveň trpitelským výrazem a nahnul se k dítěti se skleničkou.

„Ale já to chci,“ řekl. „Na, prosím tě, dej mu to.“

Kněžna Marja pokrčila rameny, ale poslušně uchopila skleničku, zavolala chůvu a začala dávat malému lék. Dítě se pro-

budilo a zachroptělo. Kníže Andrej se chytil za hlavu, vyběhl z pokoje a sedl si ve vedlejší místnosti na pohovku.

Dopisy stále držel v ruce. Mechanicky je otevřel a začal číst.

Starý kníže psal – občas užívaje zkratek – na modrém papíře svým velkým podlouhlým písmem:

„Velmi radostnou zprávu jsem v tuto chvíli obdržel od kurýra, nejsou-li to tlachy. Bennigsen prý dobyl u Jílového nad Buonapartem naprostého vítězství. V Petrohradě všichni jásají a do armády bylo posláno vyznamenání bezpočtu. Třeba si je Němec – gratuluji. Ten korčevský náčelník, nějaký Chandrikov, nedovedu si představit, co dělá: dodnes jsme nedostali další lidi a proviant. Okamžitě tam zajed' a vyříd', ať je to všechno do týdne, nebo mu srazím hlavu. O bitvě u Pruského Jílového jsem obdržel list také od Petěny, zúčastnil se jí – všechno je pravda. Když se do toho neplete někdo, komu do toho nic není, porazí Buonaparta i Němec. Povídá se, že utíká v naprostém nepořádku. Tak tedy bez meškání zajed' do Korčeva a zaříd' to!“

Kníže Andrej si povzdychl a rozpečetil druhou obálku. Byl to dopis od Bilibina, dva hustě popsané listy. Složil je, aniž je četl, a ještě jednou přelétl otcův dopis, končící slovy: „Tak tedy bez meškání zajed' do Korčeva a zaříd' to!“

Ne, nezlobte se, ale teď, dokud se dítě trochu nepozdraví, nepojedu, pomyslel si, a přistoupiv ke dveřím, nahlédl do dětského pokoje. U postele stála dosud kněžna Marja a tiše kolébala děcko.

A co tam píše ještě nepříjemného? rozpomínal se kníže Andrej na obsah otcova dopisu. Aha. Naši zvítězili nad Bonapartem, právě když nesloužím. No ovšem, všechno si ze mne tropí šašky... ale což, je jim přáno..., a dal se do čtení francouzského dopisu Bilibinova. Díval se do něj, ale zpola nechápal smysl toho, co čte. Četl jen proto, aby alespoň na okamžik nemyslel na to, nač se už tak dlouho a tak trýznivě upínaly všechny jeho myšlenky.

IX

Bilibin teď byl diplomatickým úředníkem u hlavního stanu armády a popisoval celou válku sice francouzsky, s francouzskými žerty a obraty, ale s příznačnou ruskou odvahou kritizovat vlastní nedostatky a vysmívat se jim. Psal, jak ho jeho diplomatická *discretion* hněte a jak je šťastný, že má v knížeti Andreji spolehlivého přítele, před nímž si může v dopisech vylít všechnu žluč, která se v něm nahromadila při pohledu na to, co se děje v armádě. Dopis byl starý, psal ho před bitvou u Pruského Jílového.

„Od našich skvělých úspěchů u Slavkova, jak zajisté víte, drahý kníže, neopouštím už hlavní stany. Naštěstí jsem konečně přišel válce na chuť. To, co jsem viděl za poslední tři měsíce, je neuvěřitelné.

Začnu *ab ovo*. *Nepřítel lidského rodu*, jak víte, napadne Prusy. Prusové jsou naši věrní spojenci, kteří nás zradili pouze třikrát během tří let. Zastaneme se jich. Ale ukáže se, že *nepřítel lidského rodu* na naše krásné řeči nic nedá a svým nezdvořilým a barbarským způsobem se vrhne na Prusy, aniž jim poskytne čas, aby dokončili začatou slavnostní přehlídku, obratem ruky je porazí na hlavu a ubytuje se v postupimském paláci.

„Přeji si vroucně,“ píše pruský král Bonapartovi, „aby se Vašemu Veličenstvu dostalo v mém paláci co nejpříjemnějšího přijetí; za tím účelem jsem se vynasnažil učinit všechna potřebná opatření, která mi okolnosti dovolily. Kéž by se setkala s úspěchem!“ Prušští generálové se předhánějí ve zdvořilosti vůči Francouzům a skládají zbraně při prvním vyzvání.

Velitel hlohovské posádky, která má deset tisíc mužů, se ptá pruského krále, co má dělat, bude-li vyzván, aby se vzdal... To vše jsou zaručené zprávy.

Zkrátka, chtěli jsme je ošálit pouhým řinčením zbraní, a za-

tím jsme se skutečně octli ve válce, a ke všemu ve válce na vlastních hranicích, *s pruským králem a pro pruského krále*. Všechno je v dokonalém pořádku, chybí nám jen jediná maličkost, vrchní velitel. Protože se přišlo na to, že úspěch u Slavkova mohl být rozhodnější, kdyby nebyl vrchní velitel býval tak mlád, udělá se přehlídka osmdesátníků a mezi Prozorovským a Kamenským se dá přednost tomu druhému. Generál k nám přijede v kbitce, po suvorovovsku, a je uvítán s radostnými výkřiky a provoláváním slávy.

Čtvrtého dojde první pošta z Petrohradu. Zavazadla přinesou do pracovny maršálovy, který rád dělá všechno sám. Zavolají mě, abych pomohl při třídění dopisů a převzal ty, které jsou adresovány nám. Maršál se na nás dívá, jak pracujeme, a čeká na zásilky, které jsou určeny jemu. Hledáme je, ale není tam pro něho ani jedna. Maršál ztratí trpělivost, pustí se do toho sám a najde dopisy panovníka hraběti T., knížeti V. a jiným. Zmocní se ho jeden z jeho záchvatů zběsilého vzteku. Dští oheň a síru na celý svět, vrhne se na dopisy, rozpečetí je a čte panovníkovy listy adresované jiným... A napíše pověstný denní rozkaz generálu Bennigsenovi.

„Jsem raněn, nemohu jezdit na koni, a v důsledku toho ani velet armádě. Vy jste přivedl svůj armádní sbor do Pultuska v dezolátním stavu, je teď nechráněný a nemá ani dříví, ani píci, protože potřebuje pomoci, a jak jste se včera sám vyslovil před generálem Buxhövdem, je třeba pomýšlet na ústup k našim hranicím, což musí být provedeno ještě dnes.“

„Od samého ježdění,“ píše panovníkovi, „mám odřeniny od sedla, které mi (spolu s následky dřívějších cest) naprosto brání jezdit na koni a velet tak rozsáhlé armádě, protože jsem jejím řízením pověřil generála po mně nejstaršího, hraběte Buxhövdena, a odeslal jsem k němu všechny ordonance a vše, co k nim náleží, poradiv jim, kdyby neměli dost chleba, aby ustoupili dále do vnitřního Pruska, protože už jim zbývalo chleba jen na jeden den, zatímco u některých pluků nemají už nic, jak hlásili divizní velitelé Osterman a Sedmoreckij, a sedlákům už snědli všechno; já sám, než se vyléčím, zůstanu v nemocnici v Ostrolence. O čemž co nejponiženěji podávám zprávu, dodáváje, že jestliže armáda zůstane v nynějších táborech ještě čtrnáct dní, nebude na jaře ani jednoho zdravého vojáka.“

Zprostěte služby a pusťte na vesnici starce, jenž je beztoho už připraven o dobré jméno, protože nebyl s to splnit veliký a slavný úkol, k němuž byl vybrán. Vaše nejmilostivější povolení budu očekávat tady, v nemocnici, abych u armády nehrál místo úlohy *velitele* úlohu *písaře*. Moje odvolání z armády nevzbudí ani nejmenší rozruch, jako by odjel od armády slepý. Takových, jako jsem já, jsou v Rusku tisíce.‘

Maršál se zlobí na panovníka a trestá nás všechny; to je logické, není-liž pravda!

To je první dějství. V dalších ctižádost a směšnost vzrůstají, jak zákon káže. Po maršálově odjezdu se ukáže, že stojíme tváří v tvář nepříteli a že je třeba svést bitvu. Buxhövdén je velícím generálem podle stáří, ale generál Bennigsen má na věc jiný názor, tím spíše, že stojí se svým sborem proti nepříteli a chce využít příležitosti k bitvě »na vlastní pěst«, jak říkají Němci. Dá se do ní. Je to bitva u Pultuska, která je považována za veliké vítězství, ale která jím podle mého soudu vůbec není. My civilisté, jak víte, máme velmi protivný způsob rozhodování o tom, co je vítězství a co porážka v bitvě. O tom, kdo po bitvě ustoupí, říkáme, že ji prohrál, a podle toho jsme bitvu u Pultuska prohráli. Zkrátka, po bitvě se stáhneme, ale do Petrohradu pošleme posla se zprávou o vítězství a generál neodevzdá vrchní velení Buxhövdénovi, protože doufá, že jako odměnu za vítězství začneme uskutečňovat nadměru zajímavý a originální plán dalších pohybů. Naším cílem už není, jak by mělo být, vyhnout se nepříteli nebo na něho útočit, nýbrž výlučně vyhnout se generálu Buxhövdénovi, jenž by podle stařešinského práva měl být naším velitelem. Sledujeme tento cíl s takovou energií, že dokonce když přecházíme přes řeku, která nemá brody, spálíme za sebou mosty, abychom se izolovali od nepříteli, kterým v dané chvíli není Bonaparte, nýbrž Buxhövdén. Generál Buxhövdén byl kvůli jednomu z těch našich roztomilých manévřů, které nás před ním zachraňovaly, málem napaden a zajat nepřátelskou přesilou. Buxhövdén nás pronásleduje, my prcháme, co nám nohy stačí. Sotva se dostane na naši stranu řeky, přejdeme na druhou. Konečně nás náš nepřítel Buxhövdén dohoní a napadne nás. Oba generálové se zlobí. Dojde dokonce k vyzvání na souboj ze strany Buxhövdénovy a k záchvatu padoucnice na straně Benningsenově. Ale v critic-

kém okamžiku nám posel, který nesl zprávu o našem vítězství u Pultuska, přináší z Petrohradu jmenování vrchním velitelem a nepřítel číslo jedna, Buxhövdén, je vyřízen; můžeme myslet na nepřítel číslo dvě, na Bonaparta. Avšak hle, v tu chvíli se před námi zvedá nepřítel třetí, to je to *pravoslavné*, a s náramným křikem se dožaduje chleba, masa, sucharů, sena – a co já vím, čeho ještě! Sklady jsou prázdné, cesty nesjízdné. *Pravoslavné* se dá do plenění, a to v takové míře, že si o tom z poslední války nedovedete učinit ani nejmenší představu. Polovinu pluků tvoří volné trupy, které táhnou krajem zanechávající za sebou jen oheň a krev. Obyvatelstvo je úplně na mizině, špitály přečpané nemocnými až k prasknutí, všude bída a hlad. Tlupy záškodníků dvakrát přepadly hlavní stan a vrchní velitel byl nucen přivolat prapor vojska, aby je rozehnal. Při jednom z těch přepadení mi odnesli prázdný kufr a župan. Panovník chce dát všem divizním velitelům právo záškodníky střílet, ale já se bojím, aby to nevedlo k tomu, že by jedna polovina armády postřílela druhou.“

Kníže Andrej četl zpočátku jen očima, ale potom ho to, co četl (třebaže věděl, nakolik je možno Bilibinovi věřit), bezděky začalo zajímat víc a víc. Když došel až sem, zmačkal dopis a zahodil jej. Nezlobilo ho to, co se v něm dočetl, nýbrž to, že ho ten tamější, jemu cizí život dovede vzrušit. Zavřel oči, přejel si rukou přes čelo, jako by chtěl zahnat veškerý zájem o to, co právě četl, a naslouchal, co se děje v dětském pokoji. Náhle měl dojem, že se za dveřmi ozval jakýsi podivný zvuk. Zmocnil se ho strach; bál se, zda se dítěti v té chvíli, co četl dopis, něco nestalo. Po špičkách šel ke dveřím dětského pokoje a otevřel je.

Když byl na prahu, spatřil, že chůva před ním něco s polekanou tváří schovává a že kněžna Marja už není u postýlky.

„Můj drahý,“ zaslechl zezadu její zoufalý (jak se mu zdálo) šepot. A jak se často stává, když je člověk nevyspalý a má dlouho starosti, přepadl ho bezdůvodný strach: blesklo mu hlavou, že dítě zemřelo. Všechno, co viděl a slyšel, zdálo se mu potvrzovat jeho obavy.

Všemu je konec, pomyslel si a na čele mu vyvstal studený pot. Celý zdrcený šel k postýlce, přesvědčen, že ji najde prázdnou.

nou, že chůva před ním schovávala mrtvé dítě. Rozhrnul závěs a jeho polekané, těkající oči dlouho nemohly dítě najít. Konečně je uviděl: růžolíčí chlapeček ležel rozvalený napříč postýlky, hlavičku níž než polštář, a ze sna mlaskal, pohyboval rty a stejnoměrně oddechoval.

Když chlapce uviděl, měl kníže Andrej takovou radost, že ho neztratil. Nahnul se a dotkl se ho rty, jak ho tomu učila sestra, aby zkusil, má-li horečku. Jemné čelíčko bylo vlhké; dotkl se rukou hlavy – dokonce i vlasy byly mokré, tolik se chlapec zpotil. Nejenže neumřel, ale nyní už bylo jasné, že krize minula a on ji šťastně přestál. Kníže Andrej měl chuť chytit to malé, bezmocné stvořeníčko, stisknout je a přivinout na svou hrud', ale neodvážil se. Stál nad ním a prohlížel si hlavičku, ruce, nožičky rýsující se pod pokrývkou. Vedle něho něco zašelestilo a na zácloně nad postýlkou se objevil stín. Neohlížel se, díval se stále dítěti do tváře a poslouchal jeho pravidelný dech. Temný stín byla kněžna Marja, která neslyšným krokem přistoupila k postýlce, nadzvedla závěs a zase jej za sebou spustila. Kníže Andrej ji poznal, aniž se ohlédl, a podal jí ruku. Stiskla ji.

„Zpotil se,“ řekl kníže Andrej.

„Šla jsem ti to říct.“

Dítě se ve spánku lehce pohnulo, usmálo se a otřelo si čelo o podušku.

Kníže Andrej pohlédl na sestru. Zářivé oči kněžny Marji se leskly v matném šeru pod záclonou jasněji než obyčejně – stály v nich slzy štěstí. Kněžna Marja se nahnula k bratrovi a políbila ho, přitom zlehka zachytila o závěs. Pohrozili si navzájem a ještě chvíli postáli v matném šeru pod záclonou, jako by se nechtěli rozloučit s tím světem, v němž byli tři odděleni od všeho ostatního. Kníže Andrej odešel od postýlky první, rozcučav si vlasy o mušelínovou záclonku. „Ano, to je jediné, co mi teď zůstalo,“ řekl s povzdechem.

X

Brzy po svém přijetí do bratrstva zednářů vypsalsi Pierre podrobný návod, co má dělat na svých statcích, a odjel do Kyjevské gubernie, kde měl nejvíc rolníků.

Hned jak přijel do Kyjeva, pozval si do hlavní kanceláře všechny správce a vysvětlil jim své záměry a přání. Řekl jim, že neprodleně učiní opatření, aby jeho rolníci byli naprosto zproštěni nevolnické závislosti, a do té doby že nesmějí být přetěžováni prací, že ženy s dětmi nemají být posílány na robotu, že se rolníkům musí pomáhat, že se nemá užívat tělesných trestů, nýbrž jen napomínání a domluv, že u každého statku mají být zřízeny nemocnice, starobince a školy. Někteří správci (byli mezi nimi i pologramotní hospodáři) poslouchali mladého hraběte vyděšeně, protože si vykládali jeho řeč tak, že je nespokojen s jejich správčovstvím a s tím, že mu zpronevěřují peníze; někteří, když je přešel první strach, bavili se Pierrovým šísláním a novými, neslýchanými slovy; jiní pocitovali pouze potěšení z toho, že slyší mluvit pána; a poslední, nejchytřejší – mezi nimi i vrchní správce – pochopili z té řeči, jak s pánem jednat, aby dosáhli svého.

Vrchní správce s Pierrovými záměry živě souhlasil, namítl však, že kromě těchto reforem je třeba zabývat se také ostatními záležitostmi a ty že jsou v neutěšeném stavu.

Ačkoli bohatství hraběte Bezuchova bylo obrovské, Pierre, když je zdědil (a měl, jak se říkalo, pět set tisíc ročního důchodu), cítil se mnohem méně bohat, než když dostával od nebožtíka hraběte svých deset tisíc. Měl nejasné ponětí o úhrnném rozpočtu, asi takovém: do Sirotčí pokladny se platilo kolem osmdesáti tisíc za všechny statky; asi třicet tisíc stálo udržování statku u Moskvy, domu v Moskvě a vydržování tří kněžen; přibližně patnáct tisíc se vyplácelo na penzích a stejná částka se věnovala dobročinným ústavům; hraběnce Hélène se posílalo

ročně sto padesát tisíc; úroky z dluhů činily asi sedmdesát tisíc; začatá stavba nového kostela stála za poslední dva roky kolem deseti tisíc; zbytek – přibližně sto tisíc – se rozkutálel, Pierre ani nevěděl jak, a téměř každý rok byl nucen si vypůjčovat. Kromě toho mu vrchní správce každoročně psal hned o požárech, hned o neúrodě a hned zase o nutnosti přestavět dílny a jiná zařízení. A tak nejdřív čekala Pierra právě ta práce, k níž měl nejméně schopností a chuti – vyřizování hospodářských záležitostí.

Pracoval s vrchním správcem každý den. Viděl však, že přes všechnu jeho námahu nepostoupily záležitosti ani o píd'. Cítil, že jeho práce jde mimo tyto věci, že do nich nevniká a nehýbe s nimi. Na jedné straně vrchní správce ukazoval věci v nejhorsším světle a upozorňoval Pierra, že je nutno platit dluhy a pouštět se do nových podniků s použitím sil nevolných rolníků, a Pierre s tím nesouhlasil; na druhé straně žádal zase Pierre, aby se přistoupilo k osvobození nevolníků, a proti tomu namítal opět správce, že je nevyhnutelné splatit napřed dluh Sirotčí pokladně, a proto není možné uskutečnit to tak rychle.

Neříkal, že je to úplně nemožné; aby se to uskutečnilo, navrhoval prodat lesy v Kostromské gubernii, pozemky na inundačním území a statek na Krymu. Ale to všechno bylo v jeho podání spojeno s tak složitými procesy a vyžadovalo to zrušení zákazů, nových žádostí, povolení atd., že Pierre ztrácel přehled a říkal jen: „Ano, ano, tak to tedy udělejte.“

Pierrovi chyběl onen praktický smysl, který by mu umožnil pustit se do práce bezprostředně, a proto neměl práci rád a jen před správcem se snažil předstírat, že usilovně pracuje. Správce se zase snažil dát před hrabětem najevo, že považuje toto zaměstnání za užitečné pro pána, ale za velmi namáhavé pro sebe.

Ve velkém městě se našli známí a ti, kdo ho neznali, si pospíšili, aby se s ním seznámili, a srdečně vítali nově příbylého statkáře, největšího boháče v gubernii. Pokušení útočící na Pierrovu největší slabost, k níž se přiznal při přijímání do lóže, byla rovněž tak mocná, že jim nedovedl odolat. A opět míjely celé dny, týdny a měsíce Pierrova života ve shonu a spěchu mezi večírky, obědy, svačinami a plesy, že ani neměl kdy se vzpamatovat, podobně jako kdysi v Petrohradě. Místo nového živo-

ta, jež si umínal vést, žil zase týmž dřívějším životem, jenže v jiném prostředí.

Pierre si uvědomoval, že ze tří cílů zednářstva nesplnil ten, který každému zednáři ukládal, aby byl vzorem ctnostného života, a ze sedmi ctností že naprosto postrádá dvě: mravnost a lásku k smrti. Utěšoval se však tím, že zato plní druhý cíl – nápravu lidského rodu – a má jiné ctnosti – lásku k bližnímu, a hlavně štědrost.

Na jaře roku 1807 se rozhodl, že se vrátí do Petrohradu. Na zpáteční cestě zamýšlel objet všechny své statky a osobně se přesvědčit, co z jeho rozkazů bylo provedeno a jak se nyní vede lidu, jenž mu byl svěřen Bohem a jemuž se snažil prokazovat dobrodiní.

Vrchní správce, který považoval všechny myšlenky mladého hraběte div ne za šílenství, učinil v něčem ústupky. Osvobození prohlašoval dále za nemožné, ale nařídil, aby na všech statcích stavěli velké školy, nemocnice, sirotčince a starobince. Před pánovým příjezdem připravil všude uvítání, ne honosná a slavnostní, poněvadž věděl, že by se Pierrovi nelíbila, nýbrž právě taková nábožně děkovaná, s obrazy svatých a s chlebem a solí, jaká, jak hraběte odhadoval, na něj jistě zapůsobí a oklamou ho.

Jízni jaro, pokojná, rychlá jízda v lehkém vídeňském kočárku a samota během cesty vyvolaly v Pierrovi radostnou náladu. Statky, na nichž ještě nikdy nebyl, byly jeden malebnější než druhý; lid všude vypadal, jako by žil v blahobytu, a byl dojemně vděčný za prokázaná dobrodiní. Pierra všude vítali, což ho sice uvádělo do rozpaků, ale v hloubi duše ho to těšilo. V jednom statku mu vyšli vstříc nevolníci s chlebem a solí a s obrazem Petra a Pavla a prosili o povolení, aby mohli na znamení lásky a vděčnosti postavit v kostele vlastním nákladem vedlejší oltář zasvěcený jeho patronům Petru a Pavlovi. Jinde ho uvítaly ženy s kojenci a děkovaly mu, že je zprostil těžkých prací. Na třetím statku mu vyšel v ústrety kněz s křížem, obklopen dětmi, které z milostivé vůle hraběte učil čtení, psaní a náboženství. Na všech statcích viděl Pierre na vlastní oči, jak se podle stejného plánu stavějí nebo už jsou postaveny budovy nemocnic, škol a starobinců, které mají být co nejdříve otevřeny. Všude viděl výkazy správců o robotě, viděl, jak byla snížena proti dřívějšímu, a slyšel tklivé díky od deputací rolníků v modrých kaftanech.

Jenže Pierre nevěděl, že vesnice, kde ho vítali s chlebem a solí a stavěli oltář Petru a Pavlovi, byla kupecká vesnice, ti, kdo ho přišli vítat, vedlejší oltář už dávno stavějí a že devět desetin sedláků této vesnice žije v nejhroznější bídě. Nevěděl, že jeho příkaz, aby kojící ženy nebyly už posílány na robotu, způsobil, že tyto ženy musely tím namáhavěji pracovat na svém vlastním. Nevěděl, že kněz, který mu přišel v ústrety s křížem, vybírá od rolníků naturální dávky a že žáci mu přidělení jsou k němu posíláni se slzami v očích a za značné peníze rodiči vykupováni. Nevěděl, že budovy – podle plánu zděné – jsou stavěny domácími dělníky, a to prodlužuje práci rolníků na panském, zmenšenou jen na papíře. Nevěděl, že tam, kde mu správce v knize ukazoval, jak byly na jeho příkaz sníženy poplatky nevolníků o třetinu, byla o polovinu prodloužena robotu. A tak byl Pierre objíždkou svých statků nadšen, vrátila se mu opět ona filantropická nálada, s níž odjížděl z Petrohradu, a psal svému bratru-učiteli, jak nazýval velmistra, zanícené dopisy.

Jak je to snadné a jak málo úsilí stačí, aby člověk udělal tak mnoho dobra, uvažoval, a jak málo se o to staráme!

Byl šťastný, když mu projevovali vděčnost, ale styděl se ji přijímat. Tato vděčnost mu připomínala, oč víc by ještě byl schopen vykonat pro tyto prosté, dobré lidi.

Vrchní správce, velmi omezený, ale prohnaný člověk, dokonale prohlédl moudrého a naivního hraběte a dělal si s ním, co chtěl; když viděl, jakým dojmem zapůsobila na Pierra nastroje- ná přivítání, dokazoval mu tím rozhodněji, jak nemožné a hlavně zbytečné je osvobození rolníků, kteří jsou i bez toho dokonale šťastni.

V skrytu duše Pierre se správcem souhlasil, že je těžké si představit šťastnější lidi a že buhvíco by je čekalo na svobodě, ale přesto, i když nijak nadšeně, trval na tom, co považoval za správné. Správce slíbil, že vynaloží všechny síly, aby splnil jeho vůli, dobře věda, že hrabě nejen nikdy nebude s to se přesvědčit, zda učinil všechna opatření a zajistil prodej lesů a statků a zaplacení dluhu Siroťci pokladně, nýbrž že se na to pravděpodobně nikdy ani nezeptá a nedoví se, že postavené budovy zejí prázdnotou a že rolníci dál dávají na práci a na penězích všechno, co dávají u jiných statkářů, to jest všechno, co mohou.

XI

Když se Pierre vracel ze své cesty na jih ve velice šťastném duševním rozpoložení, uskutečnil své dávné předsevzetí a navštívil přítele Bolkonského, jehož neviděl už dva roky.

Bogučarovo leželo v nehezké rovině mezi poli a smrkovými a březovými lesy, místy vykácenými. Panský dvůr stál na konci protáhlé vsi rozložené podél hlavní cesty, za nově vykopaným a plně napuštěným rybníkem, jehož břehy ještě neporostly trávou, uprostřed mladého lesa, z něhož se zvedalo několik vysokých sosen.

Skládal se ze stodoly, hospodářských budov, koníren, z lázně, zahradního domku a z velkého zděného domu s polokruhovým, ještě nedostavěným průčelím. Kolem domu byl vysázen mladý sad. Ploty a vrata byly pevné a nové; pod kůlnou stály dvě hasičské stříkačky a káď natřená zelenou barvou; cesty byly rovné, mosty pevné, se zábradlími. Na všem bylo vidět pečlivou ruku dobrého hospodáře. Na Pierrovu otázku, kde bydlí kníže, ukázala čeleď, kterou potkali, na nevelký nový domek na samém kraji rybníka. Starý Anton, sluha knížete Andreje ještě z dětství, pomohl Pierrovi z kočárku, řekl mu, že kníže je doma, a uvedl ho do čisté předsínky.

Skromnost malého, bytí čistého domku Pierra ohromila, když si vzpomněl na skvělé prostředí, v němž viděl svého přítele naposledy v Petrohradě. Kvapně vešel do malé síně, neomítnuté a vonící ještě borovým dřevem, a chtěl jít dál, ale Anton ho po špičkách předběhl a zaklepal na dveře.

„Nu, co je?“ ozval se ostrý, nepříjemný hlas.

„Host,“ odpověděl Anton.

„Řekni, ať počká,“ bylo slyšet odstrkávanou židli. Pierre rychle přistoupil ke dveřím a srazil se s vycházejícím knížetem Andrejem, zamračeným a zestárlým. Pierre ho objal, posunul si brýle na čelo a líbal ho na obě tváře, zblízka si ho prohlížeje.

„Tohle jsem nečekal, to mám radost,“ řekl kníže Andrej. Pierre neříkal nic; díval se udiveně na svého přítele a nespouštěl z něj oči. Překvapilo ho, jak se kníže Andrej změnil. Jeho slova byla laskavá, na rtech a v obličeji měl úsměv, ale jeho pohled byl pohaslý a mrtvý a kníže Andrej, ačkoliv se o to očividně snažil, nebyl s to mu dodat radostného a veselého třpytu. Pierra nijak neudivilo, že zhubl, pobledl a zmužněl; avšak dokud si nezvykl, byl to hlavně tento pohaslý pohled a malá vráska na čele, svědčící o dlouhém a soustředěném přemýšlení o jediné věci, které mu přítele odcizovaly mnohem víc.

Jak se při shledání po delším odloučení často stává, rozmluva dlouho vázla; ptali se a odpovídali si krátce na otázky, o nichž, jak sami věděli, by bylo třeba hovořit podrobně. Konečně se rozhovor začal soustřeďovat na věci, o nichž předtím mluvili jen stručně, na otázky, co dělal poslední dva roky, na plány do budoucnosti, na Pierrovu cestu a jeho práci, na válku a tak dále. Soustředěný a zemdlený výraz, který Pierre postřehl v pohledu knížete Andreje, zračil se teď ještě patrněji v úsměvu, s nímž kníže Pierra poslouchal, zvláště tehdy, když Pierre s dychtivou radostí mluvil o minulosti nebo o budoucnosti. Vypadalo to, jako by si kníže Andrej přál poslouchat Pierrovo vyprávění s účastí, ale nemohl. Pierre začínal cítit, že je nevhodné projevovat před ním nadšení, touhy, naděje na štěstí a dobro. Styděl se vyslovit všechny své nové zednářské myšlenky, které v něm s tak neobyčejnou silou vzkřísila a posílila jeho cesta. Krotil se, protože se bál, aby nebyl naivní; zároveň však cítil nezadržitelnou touhu co nejrychleji příteli povědět, že je z něj teď docela jiný, lepší Pierre, než kterého znal v Petrohradě.

„Nemohu vám ani povědět, kolik jsem toho za tu dobu prožil. Nepoznávám sám sebe.“

„Ba, hodně, hodně jsme se změnilí od té doby,“ řekl kníže Andrej.

„A co vy?“ ptal se Pierre. „Jaké máte plány?“

„Plány?“ ironicky opakoval kníže Andrej. „Jaké já mám plány?“ opakoval znovu, jako by se podívoval významu toho slova. „Vždyť vidíš, stavím, chci se sem příští rok přestěhovat na dobro.“

Pierre mlčky, pozorně hleděl do jeho zestárlé tváře.

„Ne, já se ptám,“ začal, ale kníže Andrej ho přerušil:

„Ale co bychom mluvili o mně... vypravuj ty, vypravuj o své cestě a o všem, co jsi na těch svých statcích udělal.“

Pierre začal vykládat, jaké změny zavedl, a snažil se přitom zamlčet své zásluhy na provedených zlepšeních. Kníže Andrej mu několikrát předem napověděl, co chtěl říci, jako by to, co Pierre vykonal, byla dávno známá historie, a poslouchal ho nejen bez zájmu, ale dokonce jako by se za to, co Pierre vypravoval, styděl.

Pierrovi začalo být v jeho společnosti nevolno, až těžko. Zmlkl.

„Víš, příteli,“ řekl kníže Andrej, kterého hostova přítomnost zřejmě také tísnila a skličovala, „já tu zatím jen tábořím, přijel jsem se podívat... A teď zase jedu k sestře. Seznámím tě s nimi. Ale vlastně, ty se s nimi myslím znáš,“ mluvil, jen aby zabavil hosta, s nímž si už neměl co říci. „Vyrázíme po obědě. Nechceš si teď prohlédnout mé hospodářství?“ Vyšli ven a procházeli se až do oběda, rozmlouvající o politických novinkách a o společných známých jako dva lidé, kteří spolu nemají mnoho společného. S trochou živějšího zájmu hovořil kníže Andrej jen o nové usedlosti a o tom, co tu všechno staví, ale i při tom se náhle zarazil uprostřed řeči, právě když stáli na lešení a Andrej popisoval Pierrovi budoucí rozložení domu. „Ale co, na tom není nic zajímavého, pojďme se naobědvat a pojedeme.“

Při obědě se hovor stočil na Pierrovu svatbu.

„Velice jsem se divil, když jsem o tom slyšel,“ pravil kníže Andrej.

Pierre se začervenal, jako se červenal pokaždé, když se o tom mluvilo, a řekl rychle:

„Já vám jednou povím, jak k tomu došlo. Ale jak víte, teď už je konec, a navždy.“

„Navždy?“ zeptal se kníže Andrej. „Nic na světě není navždy.“

„Ale víte, jak to skočilo? Slyšel jste o souboji?“

„Ano, i tohle jsi musel prodělat.“

„Jediné, zač děkuji Bohu, je, že jsem toho člověka nezabil,“ řekl Pierre.

„A proč?“ ptal se kníže Andrej. „Zabít zlého psa je dokonce velmi záslužná věc.“

„Ne, zabít člověka není záslužná věc, je to nesprávné...“

„Proč nesprávné?“ opakoval kníže Andrej. „Není na lidech,

aby rozhodovali o tom, co je správné a co nesprávné. Lidé se neustále mýlí a budou se mýlit, a nejmíc v tom, co považují za správné a co za nesprávné.“

„Nesprávné je to, co je zlé pro jiného člověka,“ prohlásil Pierre a s uspokojením cítil, že kníže Andrej poprvé od jeho příjezdu ožil, začal mluvit a chtěl mu vypovědět všechno, co ho udělalo takovým, jaký je teď.

„A kdo ti řekl, co je zlé pro jiného člověka?“ zeptal se.

„Zlé! Zlé!“ řekl Pierre. „Všichni přece víme, co je pro nás zlé.“

„Ano, víme, jenže to, o čem vím, že je zlé pro mne, nemohu způsobit jinému člověku,“ prohlásil kníže Andrej se stále rostoucím vzrušením a zřejmě chtěl Pierrovi vysvětlit svůj názor na celou věc. Mluvil francouzsky: „Znám v životě jen dvě skutečná zla: výčitky svědomí a nemoc. Štěstí znamená pouze být bez těchto dvou zel. Žít jen pro sebe a vyhýbat se těm dvěma zlům, to je nyní celá má moudrost.“

„A co láska k bližnímu, co sebeobětování?“ namítl Pierre. „Ne, já s vámi nemohu souhlasit! Žít jen tak, abychom nedělali zlo a neměli výčitky svědomí, to je málo. Já jsem tak žil, žil jsem jen pro sebe, a zničil jsem si život. A teprve nyní, kdy žiji nebo kdy se alespoň snažím (Pierre se ze skromnosti opravil) žít pro jiné, teprve teď jsem pochopil všechno štěstí života. Ne, nesouhlasím s vámi a ani vy si doopravdy nemyslíte to, co říkáte.“ Kníže Andrej na něho hleděl mlčky a ironicky.

„Uvidíš se teď se sestrou, kněžnou Marjou. S tou si budete rozumět. Možná že máš ze svého hlediska pravdu,“ pokračoval po krátké přestávce, „ale každý žije podle svého. Ty jsi žil pro sebe a říkáš, že sis tím málem zničil život a žeš poznal štěstí, teprve když jsi začal žít pro jiné. Já jsem zakusil pravý opak. Žil jsem pro slávu. (Neboť co je to sláva? To je ta láska k druhým, touha vykonat pro ně něco, touha zasloužit si jejich chválu.) Tak jsem žil pro jiné, a ne skoro, nýbrž docela jsem si zničil život. A od té doby, co žiju pro sebe, jsem klidnější.“

„Ale jak je možné žít jen pro sebe?“ rozhorlil se Pierre. „A co syn, co sestra a co otec?“

„Ale to všechno jsem přece zase já, to nejsou ti druzí,“ namítl kníže Andrej, „ti druzí, *bližní*, le prochain, jak jim s kněžnou Marjou říkáte, to je hlavní zdroj všech omylů a zla. *Le procha-*

in – to jsou ti tvoji kyjevští nevolníci, kterým chceš prokazovat dobro.“

A podíval se na Pierra posměšným, vyzývavým pohledem. Očividně ho provokoval.

„Vy žertujete,“ hovořil Pierre čím dál tím rozčileněji. „Jaký může být omyl a zlo v tom, že jsem si přál (a velmi nedostatečně a špatně jsem to splnil), ale přál jsem si vykonat dobro a vykonal jsem aspoň něco? Jaké v tom může být zlo, když nešťastní lidé, naši rolníci, lidé jako my, kteří vyrůstají a umírají nevidouce Boha a pravdu v ničem jiném než ve mši a nesmyslné modlitbě, když tito lidé budou poznávat útěchu víry v posmrtný život, v odplatu, v odměny a ve věčnou blaženost? A umírají-li nemocní lidé bez naděje na záchranu – ačkoli je tak snadné jim hmotně pomoci – jaké zlo je v tom, dám-li jim lékaře a nemocnici a starci útulek? A není to snad očividné a nepochybné dobro, když rolníkovi a ženské s dítětem, kteří nemají ve dne ani v noci klidnou chvíli, dám odpočinek a volný čas na zábavu...?“ drmolil Pierre, šlapaje si na jazyk. „A já jsem to udělal, třebaš špatně, třebaš nedostatečně, ale něco jsem přece udělal, a vy mě nepřesvědčíte, že to, co jsem udělal, není dobré, a nepřesvědčíte mě ani o tom, že si sám nemyslíte totéž. A hlavně,“ pokračoval Pierre, „já vím, a vím to určitě, že radost z konání dobra je jediné pravé štěstí v životě.“

„Ano, jestliže se na tu otázku díváš takhle, je to něco jiného,“ řekl kníže Andrej. „Já stavím dům, zakládám sad, a ty nemocnice. Jedno i druhé může sloužit k ukrácení chvíle. Avšak co je správné, co je dobré, to ať rozsoudí ten, kdo ví všechno, a ne my. Nu, ty se chceš přít,“ dodal, „tak pojď.“ Vstali od stolu a sedli si na schůdky před vchodem, které jim sloužily jako balkon.

„Tak se pojď přít,“ začal kníže Andrej. „Ty říkáš: školy,“ pokračoval a vztyčil prst, „učení a tak dále, to znamená, že chceš tohohle,“ ukázal na vesničana, který šel kolem nich se smeknutou čepicí, „pozvednout z jeho živočišného stavu a obdařit mravními postuláty; mně se však zdá, že jediné možné štěstí je štěstí živočišné, a o to ho chceš připravit. Já mu závidím, a ty ho chceš udělat mnou, aniž mu dáš moje prostředky. Za druhé říkáš: ulevit mu v práci. Jenže podle mého je pro něho fyzická práce nevyhnutelná, je pro něho životní podmínkou, právě tak jako pro mne nebo pro tebe práce duševní. Nemůžeš nemyslet.

Jdu spát ve tři hodiny ráno, přicházejí mi myšlenky a já nemohu usnout, převaluji se, nespím až do rána, protože přemýšlím a nemohu nepřemýšlet, právě tak jako on nemůže neorat, nekosit, jinak by šel do hospody, nebo by onemocněl. Tak jako já bych nevydržel jeho strašlivou fyzickou práci a za týden bych umřel, nevydrží ani on mou tělesnou nečinnost, ztloustne a umře. Za třetí... co jsi ještě říkal?“

Kníže Andrej vztyčil třetí prst.

„Aha, už vím, nemocnice, léky. Raní ho mrtvice, umírá, a ty mu pustíš žílu a vyléčíš ho. Bude deset let mrzákem, všem na obtíž. Mnohem klidnější a prostší by pro něho bylo umřít. Rodí se jiní, i tak je jich hodně. Kdyby ti ho aspoň bylo líto proto, žeš přišel o jednu pracovní sílu – tak se na něho dívám já –, ale ty ho chceš léčit z lásky k němu! On to nepotřebuje. A pak, jaký je to nápad, že medicína někdy někoho vyléčila! Zabít – to ještě!“ skončil, rozzlobeně se zamračil a odvrátil se od Pierra.

Kníže Andrej vyjádřil své myšlenky tak jasně a přesně, že bylo vidět, že o tom nejednou přemýšlel, a hovořil s chutí a rychle jako člověk, který už dlouho nemluvil. Jeho pohled byl tím živější, čím pesimističtější byly jeho názory.

„Ale to je hrozné, hrozné!“ řekl Pierre. „Já jenom nechápu, jak je možné s takovými myšlenkami žít. Já jsem taky měl takové chvíle, není to dávno, v Moskvě a po cestě, ale v takových chvílích klesám tak hluboko, že nežiji, všechno se mi hnusí... nejvíc já sám sobě. V takových chvílích nejím, nemyju se... a jak vy?“

„Proč bych se nemyl, to není hygienické,“ pravil kníže Andrej. „Naopak je nutno se snažit, aby si člověk zařídil svůj život co nejpříjemněji. Žiji – není to má vina; je tedy nutné dokončit ten život co možná nejlíp a nikomu nepřekážet.“

„Co vás proboha udržuje při životě, máte-li takové myšlenky? Sedět bez hnutí, nic nepodnikat...“

„Život člověka beztak nenechá v klidu. Já bych rád nic nedělal, ale zdejší šlechta například mi najednou prokázala tu čest a vybrala si mě za svého maršálka; stěžím jsem se z toho vyvlékl. Nemohli pochopit, že mi chybí to, čeho je k tomu třeba, že totiž nemám tu dobráckou a příčinlivou omezenost, která je k tomu nutná. Potom je tu tenhle dvůr, který jsem musel vystavět, abych měl svůj kout, kde mohu žít v klidu. A teď domobrana.“

„Proč nesloužíte v armádě?“

„Po Slavkově!“ namítl kníže Andrej zachmuřeně. „Ne, pěkně děkuji; dal jsem slovo sám sobě, že v aktivní ruské armádě už sloužit nebudu. A nebudu. Kdyby Bonaparte stál tady, u Smolenska, a ohrožoval Lysé Hory, ani tehdy bych do ruské armády nevstoupil. Nu, co jsem ti to říkal...“, pokračoval kníže Andrej, aby se uklidnil. „Tedy ta domobrana, otec je vrchním velitelem třetího okruhu a jediná možnost, jak se vyhnout službě, je být u něho.“

„Tak vlastně sloužíte.“

„Sloužím.“ Na chvíli se odmlčel.

„A proč tedy sloužíte?“

„Proč? Můj otec je jeden z nejskvělejších mužů své doby. Nicméně stárne, a ne snad že by byl krutý, ale je příliš činorodý. Je přímo strašný tím, jak je zvyklý na neomezenou moc, a teď navíc tím, že panovník dal takovou moc vrchním velitelům domobrany. Kdybych se byl před čtrnácti dny opozdil o dvě hodiny, dal by pověsit úředního zapisovatele v Juchnově,“ pravil kníže Andrej s úsměvem. „A tak sloužím proto, že nikdo jiný kromě mne nemá na otce vliv, a já ho čas od času uchráním před činem, který by ho později mrzel.“

„No tak vidíte!“

„Ano, ale není to tak, jak vy se domníváte,“ pokračoval kníže Andrej. „Nepřál jsem a nepřeji nic dobrého tomu darebákovi zapisovateli, který ukradl domobrancům nějaké boty; a dokonce bych ho s potěšením viděl viset, ale je mi líto otce – to jest opět sebe sama.“

Kníže Andrej byl čím dál tím vzrušenější. Oči se mu horečně leskly, když se snažil Pierrovi dokázat, že v žádném jeho činu nebyla nikdy touha prokázat dobro bližnímu.

„Tak ty chceš osvobodit rolníky,“ pokračoval. „to je velmi dobré, ale ne pro tebe (ty jsi, myslím, nikoho nezmrskal ani neposlal na Sibiř), a ještě méně pro rolníky. Když je bijí, mrskají nebo posílají na Sibiř, myslím, že jim pro to není o nic hůře. Na Sibiři si vedou dál ten svůj zhovadilý život, jizvy na těle se jim zacelí a oni jsou stejně šťastní, jako byli dříve. Je to však důležité pro lidi, kteří hynou mravně, nutí se do lítosti a zase ji potlačují a stávají se surovými, protože mají možnost trestat, spravedlivě i nespravedlivě. Těch je mi líto a kvůli nim

bych chtěl dát nevolníkům svobodu. Tys to možná nikdy neviděl, ale já jsem viděl, jak se ušlechtilí lidé vychovaní v tradicích neomezené moci během let, když stárnou a začínají ztrácet sílu se ovládat, stávají krutými a hrubými, vědí to o sobě, ale nemohou se přemoci a jsou stále nešťastnější a nešťastnější.“

Kníže Andrej to říkal s takovým zápallem, až si Pierre mimoděk pomyslel, že ho na tyto myšlenky přivedl jeho otec. Neodpověděl mu.

„Toho je mi líto – lidské důstojnosti, klidného svědomí, čistoty – a ne těch jejich zad a lebek, které, ať je biješ nebo holíš, jak chceš, věčně zůstanou týmiž zády a lebkami. ¹⁾“

„Ne, ne a tisíckrát ne! Nikdy s vámi nebudu souhlasit,“ řekl Pierre.

XII

V večer usedli kníže Andrej s Pierrem do kočáru a jeli na Lyse Hory. Kníže Andrej se občas podíval na Pierra a přerušil mlčení vyprávěním, které svědčilo o tom, že je v dobré náladě.

Ukazoval na pole a mluvil o zdokonaleních, která provedl na svém hospodářství.

Pierre zarputile mlčel nebo odpovídal jednoslabičně; zdálo se, že je pohřížen do vlastních úvah.

Přemýšlel o tom, že kníže Andrej je nešťastný, že je na sces-tí a nezná pravé světlo a že mu musí pomoci, osvítit a pozdvihnout ho. Sotva však začal uvažovat o tom, co a jak mu řekne, cítil již předem, že kníže Andrej jedním slovem, jediným důvodem vyvrátí každý bod v jeho učení; bál se začít, bál se, že vystaví posměchu všechno, co mu je milé a svaté.

¹⁾ Holit lebku – odvádět na vojnu.

„Ne, proč tak smýšlíte?“ začal znenadání Pierre se skloněnou hlavou, tváře se jako trkavý býk. „Proč tak smýšlíte, nemáte tak smýšlet.“

„A o čem jak smýšlím?“ zeptal se kníže Andrej s údivem.

„Takové věci o životě, o smyslu lidského bytí. To není možné. Já jsem taky tak smýšlel, a zachránilo mě – víte co? Zednářství. Ne, neusmívejte se. Zednářství, to není náboženská, liturgická sekta, jak jsem se i já domníval; zednářství je nejlepším, jedinečným výrazem nejlepších, věčných stránek lidství.“ A Pierre se jal knížeti Andreji vysvětlovat zednářství, jak on je chápal.

Říkal, že je to křesťanské učení oproštěné od státních a náboženských okovů, učení rovnosti, bratrství a lásky.

„Jen naše posvátné bratrství má v životě skutečný smysl; všechno ostatní je sen,“ prohlašoval Pierre. „Chápejte, milý příteli, že mimo tento svazek je všude plno lži a nepravdy, a souhlasím s vámi, že rozumnému a dobrému člověku nezbyvá než dožívat svůj život a snažit se nikomu nepřekážet, jako to děláte vy. Avšak seznamte se s našimi hlavními zásadami, vstupte do našeho bratrstva, odevzdejte se nám, dovolte nám, abychom vás vedli, a hned pocítíte, jako jsem to nedávno pocítil já, že jste článkem toho ohromného neviditelného řetězu, jehož počátek se skrývá v nebesích,“ říkal Pierre.

Kníže Andrej poslouchal jeho řeč a hleděl mlčky před sebe. Několikrát, když pro rachot kočáru bylo špatně slyšet, zeptal se Pierra na slova, která přeslechl. Podle zvláštního lesku a svitu v jeho očích a podle toho, že mlčel, poznal Pierre, že nemluvil nadarmo, že ho kníže Andrej nepřeruší a nebude se posmívat jeho slovům.

Přijeli k rozvodněné řece, přes niž se museli dát převést na prámu. Šli na prám napřed a čekali, až tam dopraví kočár a koně.

Kníže Andrej se opřel o zábradlí a díval se mlčky dolů po rozvodněné řece, lesknoucí se v zapadajícím slunci.

„Nu, co si o tom myslíte?“ otázal se Pierre. „Proč mlčíte?“

„Co si myslím? Poslouchal jsem tě. To je všechno hezké,“ odpověděl kníže Andrej. Ale ty říkáš: vstup do našeho bratrstva a my ti ukážeme cíl života a určení člověka i zákony, kterými se řídí svět. Jenže kdo jsou ti ‚my‘ – lidé. Jak to, že vy všechno ví-

te? Jak to, že já nevidím, co vy vidíte? Vy vidíte na zemi království dobra a pravdy, a já je nevidím.“

Pierre ho přerušil.

„Věříte v posmrtný život?“ zeptal se.

„V posmrtný život?“ opakoval kníže Andrej. Pierre mu však nedal čas k odpovědi a pokládal opakování otázky za zápornou odpověď, tím spíše, že znal dřívější ateistické přesvědčení knížete Andreje.

„Říkáte, že nevidíte království dobra a pravdy na zemi. Ani já jsem je neviděl; a není ani možno je vidět, díváme-li se na svůj život jako na konec všeho. *Na zemi*, zejména na této zemi (Pierre ukázal na pole), není pravdy – všechno je jen lež a zlo; ale ve světě, ve vesmíru království pravdy existuje, a my jsme nyní děti země, kdežto na věčnosti budeme dětmi vesmíru. Což necítím ve svém nitru, že jsem částí onoho nesmírného harmonického celku? Cožpak necítím, že v tom nesmírném množství bytostí, v nichž se projevuje božství – nebo vyšší síla, jak chcete – že jsem jedním článkem, jedním stupněm od nižších bytostí k vyšším? Vidím-li, vidím-li jasně toto schodiště, které vede od rostliny k člověku, proč bych měl předpokládat, že toto schodiště končí a že nevede dál a dál? Cítím, že nejen nemohu zmizet, jako nic na světě nezmizí, nýbrž že vždy budu a že jsem vždy byl. Cítím, že kromě mne žijí nade mnou duchové a že na tomto světě existuje pravda.“

„Ano, to je učení Herderovo,“ řekl kníže Andrej, „jenže ono mě to nepřesvědčuje, milý příteli, kdežto život a smrt, ty přesvědčují. Přesvědčuje to, že vidíš bytost, která je ti drahá, která je s tebou spojena, vůči níž ses provinil a doufals, že to napravíš (knížeti Andreji selhal hlas a on se odvrátil), a pojednou tato bytost strádá, trpí a přestává žít. Proč? Není možné, aby nebylo odpovědi! A já věřím, že je... To je to, co přesvědčuje, to je to, co mne přesvědčilo,“ dodal kníže Andrej.

„No ano, no ano,“ souhlasil Pierre, „cožpak neříkám totéž?“

„Ne. Říkám jen to, že o nutnosti posmrtného života nepřesvědčují důkazy, nýbrž to, když jdeš v životě ruku v ruce s člověkem a náhle tento člověk zmizí tam v ničem, a ty se zastavíš před touto propastí sám a zadíváš se tam. I já jsem se tam zadíval...“

„A co dál! Víte, že to *tam* existuje a že existuje *kdosi*. To *tam* – to je posmrtný život. Ten *kdosi* – to je Bůh.“

Kníže Andrej neodpovídal. Kočár i koně byli dávno z prámu na druhém břehu, i zapřaženo již bylo, slunce bylo napůl schováno a večerní mráz pokrýval louže u přívozu hvězdnými vzory, ale Pierre i Andrej k údivu sluhů, kočího i převozníků stáli ještě na prámu a hovořili.

„Je-li Bůh a je-li posmrtný život, pak je pravda, je ctnost; a nejvyšší štěstí člověka tkví v tom, abychom se snažili jich dosíci. Je třeba milovat, je třeba věřit,“ říkal Pierre, „že nežijeme jen nyní na tomto kousku země, nýbrž že jsme žili a budeme žít věčně tam, ve všem.“ (A Pierre ukázal na nebe.) Kníže Andrej stál opřen o zábradlí prámu, poslouchal Pierra a nespouštěl oči z rudého odlesku slunce na modravé hladině. Pierre zmlkl. Bylo naprosté ticho. Prám již dávno přistál a jen vlny proudu narážely se slabým šploucháním na jeho dno. Knížeti Andreji se zdálo, že toto šplouchání vln dodává k Pierrovým slovům: je to pravda, věř tomu!

Kníže Andrej si povzdechl a zadíval se zářivým, dětsky něžným pohledem do Pierrova nadšením zardělého obličejce, v němž se však u vědomí Andrejovy rozumové převahy přece jen zračila jakási ostýchavost.

„Ano, kdyby to tak bylo!“ řekl. „Ale pojďme si sednout,“ dodal, a když sestupoval z prámu, pohlédl na nebe, na něž mu Pierre ukázal, a poprvé od Slavkova uzřel to vysoké, věčné nebe, které viděl, když ležel na slavkovském poli, a cosi lepšího, co kdysi bylo, avšak už dlouho jen dřímalo v jeho nitru, se náhle radostně a svěže probudilo. Ten pocit zanikl, jakmile se kníže Andrej vrátil k všednímu životu, on však věděl, že tento pocit, ačkoli ho nedovedl v sobě rozvinout, v něm žije. Setkání s Pierrem bylo pro knížete Andreje mezníkem; po něm mu začal život, který se sice zevně ničím nelišil od dřívějšího, avšak svou vnitřní náplní byl úplně nový.

XIII

Už se šelo, když kníže Andrej s Pierrem dojeli k hlavnímu podjezdu lysohorského domu. Ve chvíli, kdy zastavovali, upozornil kníže Andrej Pierra s úsměvem na zmatek a shon u zadního vchodu. Shrbená stařenka s malým vakem na zádech a menší mužik v černých šatech a s dlouhými vlasy otočili se jako na obrtlíku, když uviděli přijíždět kočár, a vrhli se zpátky ke dveřím. Za nimi se rozběhly dvě jiné ženy a všichni čtyři, ohlížejíce se po kočáru, zděšeně zmizeli v zadním křídle.

„To jsou Mášini boží lidé,“ vysvětloval kníže Andrej. „Mysleli, že přijel otec. To je jediná věc, v níž ho Máša neposlouchá: poručil všechny ty poutníky vyhnat, ale ona je přijímá dál.“

„Co je to, ti boží lidé?“ zeptal se Pierre.

Kníže Andrej mu nestačil odpovědět. Přišli jim naproti sluhové a on se jich ptal, kde je otec a kdy ho čekají.

Starý kníže byl ve městě a čekali ho každou chvíli.

Kníže Andrej zavedl Pierra do svých pokojů, které byly v otcově domě pro něho vždy připraveny ve vzorném pořádku, a sám zašel do dětského pokoje.

„Pojďme k sestře,“ navrhl Pierrovi, když se vrátil, „ještě jsem ji neviděl, schovává se teď a sedí se svými božími lidmi. Přivedeme ji do hrozných rozpaků, ale dobře jí tak, a ty alespoň uvidíš boží lidi. Je to zajímavé, na mou duši.“

„Co to je, ti *boží lidé*?“ zeptal se znovu Pierre.

„To uvidíš.“

Kněžna Marja skutečně upadla do rozpaků, když vešli, a na tváři jí vyskočily rudé skvrny. V jejím útulném pokoji, kde hořela světlýka pod obrazy svatých, seděl s ní na pohovce u samovaru mladý hoch s dlouhým nosem a s dlouhými vlasy, v mnišské kutně.

Vedle v křesle seděla vrásčitá hubená stařenka s ostýchavým výrazem v dětské tváři.

„Andreji, proč jste mě předem neupozornil?“ pravila s mírnou výčitkou kněžna Marja a postavila se před své poutníky jako kvočna před kuřata.

„Těší mě, že vás vidím. Opravdu mě to těší,“ řekla Pierrovi, když jí líbal ruku. Zнала ho ještě z dětství a jeho nynější přátelství s Andrejem, neštěstí, které ho postihlo se ženou, a hlavně jeho dobrá, prostá tvář si ji získaly. Dívala se na něj svými překrásnými zářivými očima a zdálo se, že říká: „Mám vás velmi ráda, ale prosím vás, jen se neposmívejte těm *mým*.“ Vyměnili pár slov na uvítanou a usedli.

„Á, Ivanuška je tu také,“ řekl kníže Andrej a s úsměvem ukázal na mladého poutníka.

„André!“ vydechla kněžna Marja prosebně.

„To je totiž žena,“ vysvětloval Andrej Pierrovi.

„Andreji, proboha!“ naléhala dále kněžna Marja.

Bylo vidět, že se už mezi nimi stalo běžným, ustáleným zvykem, že se kníže Andrej chová k poutníkům ironicky a kněžna Marja se jich marně zastává.

„Ale drahá přítelkyně,“ řekl kníže Andrej, „měla byste mi být naopak vděčná, že vysvětluji Pierrovi vaše důvěrné styky s tímto mladým mužem.“

„Opravdu?“ zvědavě řekl Pierre a vážně (za což mu byla kněžna Marja neskonale vděčná) se podíval přes brýle do tváře Ivanuškovy, jenž pochopil, že se mluví o něm, a rozhlížel se po všech chytrými očima.

Kněžna Marja se strachovala o své lidi zcela zbytečně. Oni sami se nikterak neostýchali. Stařenka sklopila víčka, ale po očku se dívala po příchozích; obrátila šálek vzhůru dnem na talířek, vedle položila okousaný kousek cukru, klidně a nehybně seděla ve svém křesle a čekala, až jí nabídnou ještě čaj. Ivanuška popíjel z talířku a úkosem pokukoval po mladých mužích potměšilými ženskými očima.

„Kdes byla, v Kyjevě?“ zeptal se kníže Andrej babičky.

„V Kyjevě, milostpane,“ odpovídala hovorná stařena, „právě na Vánoce jsem měla tu čest být při bohoslužbách a dozvědět se od svatých otců posvátná nebeská tajemství. Ale teď jdu z Koljazina, milostpane, udál se tam veliký zázrak...“

„A co Ivanuška, ten byl s tebou?“

„Já si chodím sám, dobrodinče,“ řekl Ivanuška, snaže se

mluvit basem. „S Pelagejuškou jsem se setkal až v Juchnově...“

Pelagejuška svého druha přerušila, očividně toužila vypovědět všechno, co viděla.

„V Koljazině, milostpane, se stal veliký zázrak.“

„A co, našly se nové ostatky?“ zeptal se kníže Andrej.

„Dost, Andreji,“ řekla kněžna Marja. „Pelagejuško, nevypravuj to!“

„Ale ne... pročpak, slečinko, co bych to nevyprávěla? Já ho mám ráda. On je dobrý. Dal mi deset rublů, dobrodinec Pánem-bohem vyvolený, dobře si to pamatuju. Když jsem byla v Kyjevě, povídá mi jurodivý Kirjuša – zaručeně boží člověk, chodí v zimě v létě bos. ‚Co chodíš,‘ povídá, ‚kam nemáš, jdi do Koljazina, je tam divotvorná ikona, přesvatá matička Bohorodička tam udělala zázrak.‘ Jak jsem to slyšela, hned jsem se rozloučila se svatými otci a šla jsem...“

Všichni mlčeli, jen poutnice mluvila jednotvárným hlasem, zhluboka se nadechujíc.

„Přišla jsem tam, milostpane, a lidé mi povídají: ‚Stal se veliký zázrak, přesvaté matičce Bohorodičce teče z tváře svatý balšám!‘“

„Dobře, dobře, dopovíš to později,“ řekla kněžna Marja, celá červená.

„Dovolte, abych se jí něco zeptal,“ ozval se Pierre. „Vidělas to na vlastní oči?“

„Jak by ne, tatíčku, mně samé se dostalo té milosti. Jde z té tváře taková zář jako světlo nebeské a z tvářičky to matičce kape, pořád kape...“

„Ale vždyť je to podvod,“ naivně řekl Pierre, který poslouchal poutnici velmi pozorně.

„Ach milostpane, co to mluvíš!“ zvolala Pelagejuška s hrůzou a obrátila se o pomoc ke kněžně Marje.

„Takhle podvádějí lid,“ opakoval Pierre.

„Pane Ježíši Kriste,“ řekla poutnice a pokřižovala se. „Neříkej to, milostpane. To jeden jenerál taky nevěřil a řekl: ‚Mniši nás podvádějí,‘ ale jen to řekl, oslepl. Pak se mu zdálo, jak k němu přišla Pečorská matička a řekla mu: ‚Uvěř ve mne a já tě uzdravím.‘ A tenkrát začal prosit: ‚Zavezte mě, zavezte mě k ní.‘ Říkám ti pravdu pravdoucí, na vlastní oči jsem to viděla.

Dovezli ho, slepého, přímo k ní; přijde, padne na kolena a povídá: „Uzdrav mě! Dám ti,“ povídá, „čím mě vyznamenal sám car.“ Já sama jsem to viděla, milostpane, má připevňenou hvězdu. A co se stalo: v tu chvíli zase viděl. Je to hřích, takhle mluvit. Bůh vás potrestá,“ káravě domlouvala Pierrovi.

„Jak se octla na ikoně hvězda?“ zeptal se Pierre.

„Snad nepovýšili na generála i matičku,“ řekl kníže Andrej s úsměvem.

Pelagejuška rázem zbledla a spráskla rukama.

„Milostpane, milostpane, takový hřích, vždyť máš syna!“ pravila a bledost na její tváři vystřídala jasná červeň. „Milostpane, Pánbůh ti odpust, cos řekl.“ Pokřižovala se. „Panebože, odpust mu. Ach slečinko, co to...“ obrátila se ke kněžně Marje. Vstala a div ne s pláčem sbírala svou mošničku. Jímaly ji bezpochyby hrůza a stud, že přijímala dobrodiní v domě, kde se mohly říkat takové věci, ale zároveň jí bylo líto, že se musí dobrodiní tohoto domu vzdát.

„Co z toho máte?“ ptala se kněžna Marja. „Proč jste ke mně přišli?“

„Ale vždyť to byl jen žert, Pelagejuško,“ řekl Pierre. „Čestné slovo, kněžno, že jsem ji nechtěl urazit, to já jen tak. A ty si nemysli nic zlého, já jsem jen žertoval,“ dodal s nesmělým úsměvem a snažil se zamluvit svou vinu.

Pelagejuška se nedůvěřivě zastavila, ale v Pierrově tváři byla tak upřímná lítost a kníže Andrej se díval hned na Pierra, hned na ni tak mírně, že se ponenáhlu upokojila.

XIV

Když se poutnice uklidnila, vrátila se k přerušnému rozhovoru a dlouho pak vyprávěla o otci Amfilochiji, který žil tak svatým životem, že mu ruce voněly kadidlem, o tom, jak jí známí mniši dali při její poslední pouti do Kyjeva klíče od jeskyně, jak si vzala s sebou suchárky a strávila v jeskyních u sva-

tých otců dva dny a dvě noci. „Pomodlím se k jednomu, vzdám mu úctu a jdu k druhému. Pospím si, zase jdu políbit jiný obraz; a takový je tam, slečinko, mír, takový pocit blaha, že se člověku ani na světlo boží nechce.“

Pierre ji poslouchal pozorně a vážně. Kníže Andrej odešel z pokoje. Sotva vyšel, nechala kněžna Marja boží lidi, aby dopili čaj, a odvedla Pierra do salonu.“

„Jste velmi hodný,“ řekla mu.

„Já jsem ji opravdu nechtěl urazit, chápu ty city a nesmírně si jich vážím.“

Kněžna Marja se na něj mlčky podívala a něžně se usmála.

„Vždyť já vás už dávno znám a mám vás ráda jako bratra,“ řekla. „Co říkáte Andrejovi?“ pokračovala rychle, aby neměl čas odpovědět na její laskavá slova. „Působí mi velké starosti. Zdraví se mu v zimě zlepšilo, ale vloni na jaře se mu rána otevřela a doktor říkal, že musí jet do lázní. I o jeho duši se bojím. Nemá takovou povahu jako my ženy, aby si svou bolest protrpěl a vyplakal. Nosí ji v sobě. Teď je veselý a živý, to na něj zapůsobila vaše návštěva, ale takový bývá málokdy. Kdybyste ho tak mohl přemluvit, aby jel do ciziny! Potřebuje nějakou činnost, tenhle jednotvárný, tichý život ho zabíjí. Ostatní to nepozorují, ale já to vidím.“

V deset hodin zaslechlo služebnictvo rolničky na kočáře starého knížete a vrhlo se ke vchodu. Kníže Andrej s Pierrem také sešli k podjezdu.

„Kdo je to?“ zeptal se starý kníže, když vystoupil z kočáru a spatřil Pierra.

„Ach! To mě těší, polib mě!“ řekl, když se dověděl, kdo je neznámý mladý muž.

Starý kníže byl v dobré míře a přijal Pierra laskavě.

Před večeří se kníže Andrej vrátil do otcovy pracovny a zastihl starého knížete, jak se o něco vzrušeně pře s Pierrem. Pierre tvrdil, že přijde čas, kdy nebude válek. Starý kníže si ho dobíral a nesouhlasil s ním, ale nezlobil se.

„Vypusť ze žil krev a nalej do nich vodu, pak nebude válek. To jsou všechno babské žvásty, babské žvásty,“ opakoval, ale přesto laskavě poklepal Pierrovi na rameno a šel ke stolu, u něhož kníže Andrej probíral listiny dovezené otcem z města, protože se patrně nechtěl mísit do hovoru. Starý kníže Nikolaj

Andrejič k němu přistoupil a rozhovořil se o úředních záležitostech.

„Maršálek šlechty hrabě Rostov nedodal polovinu lidí. Přijel do města a myslel si, že mě pozve na oběd – ale já mu dal oběd...! Podívej se tady na to... No, hochu,“ řekl pak synovi a znovu poplácal Pierra po rameni, „tvůj přítel je chlapík, mám ho rád. Dovede mi rozproudit krev. Jiný mluví moudře, a člověk nemá chuť ho poslouchat; tenhle vykládá fantazie, a přece mne, starce, uvádí do varu. No, jděte, jděte,“ dodal, „možná že přijdu a posedím s vámi u večeře. Zase si trochu podebatujeme. Buď hodný na tu mou poblázněnou kněžnu Marju,“ křikl na Pierra ze dveří.

Pierre teprve nyní, za tohoto pobytu v Lysých Horách, ocenil všechnu moc a krásu svého přátelství s knížetem Andrejem. Tato krása se nejevila jen ve styku s Andrejem samým, nýbrž i se všemi jeho příbuznými a domácími lidmi. Vedle starého, drsného knížete i vedle mírné a nesmělé kněžny Marji se cítil jako jejich starý přítel, ačkoliv je téměř ani neznal. Všichni ho už měli rádi. Nejenže se kněžna Marja, kterou si získal laskavým chováním k poutníkům, na něj dívala svým nejzářivějším pohledem, ale dokonce i roční, malý kníže Nikolaj, jak ho nazýval děd, se na něj usmál a nechal se od něj chovat. Michail Ivanovič a m-lle Bourienne pohlíželi na Pierra s radostnými úsměvy, když rozmlouval se starým knížetem.

Starý kníže přišel na večeři; bylo jasné, že kvůli Pierrovi. Po oba dva dny, které Pierre strávil v Lysých Horách, choval se k němu neobyčejně laskavě a nakázal mu, aby ho zase přijel navštívit.

Když se po Pierrově odjezdu sešli všichni členové rodiny, začali ho rozbírat, jak tomu bývá vždy, když odjede nový host, ale všichni o něm mluvili jen dobře, což se stává málokdy.

XV

Po návratu z dovolené pocítil a poznal Rostov poprvé, jak silné je pouto, jímž je spjat s Děnisovem a s celým plukem.

Když se blížil k pluku, zakoušel podobný pocit, jako když se blížil k domu v Kuchařské ulici. Když spatřil prvního husara v rozepnuté uniformě svého pluku, když poznal ryšavého Děmentjeva, když uviděl úvaziště s ryzáky, když Lavruška radostně vykřikl na svého pána „Hrabě přijel!“ a chlupatý Děnisov, který právě spal na posteli, vyběhl ze zemljanky a objal ho, když se důstojníci sešli, aby ho přivítali, prožíval Rostov stejný pocit, jako když ho objímala matka, otec a sestry, a slzy radosti mu stouply k hrdlu a nedovolily mu promluvit. Pluk byl také domovem, domovem stejně milým a drahým jako otcovský dům.

Když se ohlásil veliteli pluku a byl přidělen ke své staré eskadroně, když měl dozorčí službu a zúčastnil se pícování, když zase vnikl do všech drobných zájmů pluku a uvědomil si, že je zbaven svobody a spoután okovy do úzkého, neměnného rámce, pocítil Rostov totéž uklidnění, touž oporu a totéž vědomí, že je tu doma, na svém místě, jaké cítil pod rodičovskou střechou. Nebylo tu onoho volného světa bez pevně stanoveného řádu, v němž nedovedl najít své místo a v němž se neuměl rozhodovat; Nebylo tu Soni, jíž by musel vyznávat své city nebo o nich mlčet. Nebylo tu možnosti někam jet nebo nejet; nebylo tu oněch čtyřadvaceti hodin denně, které by mohl prožít nejruznějším způsobem; nebylo tu onoho nesčíslného množství lidí, z nichž nikdo mu nebyl blízký a nikdo cizí; nebylo tu oněch nejasných a nevyřešených peněžních závazků k otci; a nic tu nepřipomínalo jeho strašnou prohru s Dolochovem! Tady, u pluku, bylo všechno jasné a jednoduché. Celý svět byl rozdělen na dvě nestejně části; jedna byla náš Pavlogradský pluk a druhá – všechno ostatní. A do toho ostatního mu nic nebylo. V pluku jsi všechno věděl: kdo je poručík, kdo rotmistr, kdo dobrý a kdo

špatný člověk, a hlavně – kdo je dobrý kamarád. Markytán tu dává na dluh, plat se vyplácí natřikrát, vymýšlet nebo volit není co, stačí nedělat nic, co se považuje za špatné v Pavlogradském pluku; a pošlou-li tě někam, dělej to, co ti jasně a přesně určili a přikázali – všechno bude v pořádku.

Když vstoupil do tohoto pevně stanoveného pořádku plukovního života, zakusil Rostov radost a uklidnění, jaké cítí unavený člověk, když uléhá k odpočinku. Život u pluku byl za této války pro něj o to příjemnější, že se po prohře s Dolochovem (tento čin si nemohl odpustit, ať ho rodina sebevíc utěšovala) rozhodl sloužit ne už jako dříve, ale – aby napravil svou vinu – sloužit dobře a být opravdu výborným kamarádem a důstojníkem, být dobrým člověkem, což se zdálo tak nesnadné v mírovém životě, ale zato tak uskutečnitelné u pluku.

Rostov se po své prohře rozhodl, že do pěti let splatí rodičům dluh. Ročně dostával deset tisíc a teď se rozhodl brát si jen dva a zbytek nechávat rodičům na splacení dluhu.

Naše armáda se po několika ústupech a postupech a po bitvách u Pultuska a u Pruského Jílového soustřeďovala u Bartensteinu. Čekalo se, že panovník přijede k armádě a že započnou nové operace.

Pavlogradský pluk, jenž patřil k oné části armády, která se zúčastnila války v roce 1805, doplňoval své početní stavy v Rusku, a dorazil proto k prvním operacím tohoto tažení pozdě. Nebyl ani u Pultuska, ani u Pruského Jílového a teprve ve druhé části tažení se připojil k armádě v poli a byl přiřazen k Platovovu oddílu.

Platovův oddíl bojoval samostatně, nezávisle na armádě. Pavlogradští se některými svými jednotkami střetli s nepřítelem, vzali zajatce a ukořistili dokonce ekvipáže maršála Oudinota. V dubnu tábořili několik týdnů u opuštěné německé vesnice, zpusťované do základů, a nehýbali se z místa.

Byla obleva, bláto, chladno, na řekách popraskal led, cesty byly nesjízdné, a tak se již několik dní nevydával proviant ani pro koně, ani pro lidi. Poněvadž nebylo možno provádět přísun, rozptýlili se lidé po opuštěných prázdných vesnicích a hledali brambory, ale i těch nacházeli jen málo.

Všechno bylo vyjedeno a veškeré obyvatelstvo se rozuteklo; ti, co zůstali, byli na tom hůř než žebráci a nedalo se jim nic

vzít, takže i otrlí vojáci, místo aby jim brali, dávali jim často poslední, co měli.

Pavlovský pluk měl v potyčkách pouze dva raněné, ale hladem a nemocemi ztratil téměř polovinu lidí. Ve vojenských nemocnicích se umíralo tak jistě, že vojáci, kteří měli horečku a otekliny ze špatné stravy, raději konali službu, ačkoli na frontě sotva pletli nohama, než by šli do nemocnice. Když přišlo jaro, objevili vojáci rostlinu, jejíž výhonky se podobaly chřestu a již z neznámého důvodu říkali Mančín sladký kořen, rozlezli se po lukách a po polích, hledali tento sladký kořen (ve skutečnosti byl velmi hořký), vyrývali ho šavlemi a pojídali, třebaže bylo zakázáno tuto nebezpečnou rostlinu jíst. V té době vypukla mezi vojáky nová nemoc, otékaly jim ruce, nohy i obličej, a lékaři se domnívali, že to pochází z požívání kořene. Avšak přes tento zákaz živilo se pavlogradští vojáci Děnisovovy eskadrony ponejvíce Mančíným sladkým kořenem, protože již druhý týden se dojídaly poslední suchary – vydávalo se pouze půl libry na muže – a brambory přivezli v poslední dávce zmrzlé a vzklíčené.

Koně dostávali již čtrnáct dní slámu z došků, byli příšerně vychrtlí a měli na sobě ještě zimní srst, zchumlanou do chuchvalců.

Přes všechnu tu bídu žili vojáci i důstojníci stejně jako dříve: i teď se husaři, třebaže s bledými a oteklými tvářemi a v rozdraných uniformách, řadili k dennímu rozkazu, chodili uklízet, čistili koně, výzbroj, tahali místo krmiva slámu z došků, chodili ke kotlům a odcházeli od nich hladoví, dělali vtipy na hnusnou stravu a hlad. Jako vždy rozdělávali vojáci ve volném čase ohně, pařili se u nich nazí, kouřili, přebírali a pekli vyklíčené, shnilé brambory, vykládali a poslouchali vyprávění o potomkinovských a suvorovovských pochodech nebo povídačky o taškáři Aljošovi a popovu sluhovi Mikolkovi.

I důstojníci žili jako obvykle, po dvou, po třech v otevřených, polozbořených domech. Starší se snažili opatřit slámu a brambory a vůbec nějaké potraviny pro mužstvo, mladší se zabývali, jako vždy, buď hrou v karty (peněz bylo mnoho, i když proviant nebyl), nebo nevinnými hrami – kolíky a gorodky. O celkovém vývoji situace mluvili málo, jednak proto, že nikdo nic přesného nevěděl, jednak proto, že nejasně cítili, že se válka vyvíjí celkem neutěšeně.

Rostov bydlel jako dříve s Děnisovem a jejich přátelství se od doby jejich dovolené ještě utužilo. Děnisov nikdy nemluvil o Rostovově rodině, avšak podle něžného přátelství, které velitel projevoval svému důstojníkovi, Rostov cítil, že nešťastná láska staršího husara k Nataše upevnila jejich přátelství. Děnisov se zřejmě snažil vystavovat Rostova nebezpečí co možno nejméně. Šetřil ho a byl velmi rád, když jej po boji vítal živého a zdravého. Na jedné ze svých služebních výprav našel Rostov v odlehlé zpustošené vesnici, kam přijel hledat proviant, rodinu, starce Poláka a jeho dceru s nemluvnětem. Byli skoro bez oděvu, hladoví a nemohli odjet, poněvadž neměli prostředky na převoz. Rostov je vzal s sebou do vsi, kde byla ubytována jeho eskadrona, do svého bytu a živil je několik týdnů, dokud se stařec nezotavil. Jednou, když se rozhovořili o ženách, začal si jeden kamarád Rostova dobírat, že je nejchytřejší ze všech a že by neškodilo, kdyby kamarády se zachráněnou Polkou seznámil. Rostov považoval žert za urážku, rozčílil se a tak nevybíravě důstojníkovi vynadal, že jim pak Děnisov stěží rozmluvil souboj. Když důstojník odešel a Děnisov, který sám neznal Rostovův poměr k Polce, mu vytýkal prchlivost, odpověděl mu Rostov:

„Jak si to představuješ... dívám se na ni jako na sestru a nemohu ti ani vylíčit, jak se mě to dotklo... protože... no, poněvadž...“

Děnisov plácl Rostova do zad a začal rychle přecházet po pokojí, nevšímaje si ho, což dělával ve chvílích velkého rozrušení.

„Jste vy Rostovové ale podivné plemeno,“ zabručel a Rostov zpozoroval v jeho očích slzy.

XVI

V dubnu ožila vojska zprávou, že k armádě přijede panovník. Rostovovi se nepodařilo dostat na přehlídku, kterou car konal v Bartensteinu, poněvadž Pavlogradští byli na předních strážích, daleko před Bartensteinem.

Tábořili tam. Děnisov žil s Rostovem v zemljance, kterou pro ně vojáci vykopali a vystlali větvemi a trávou. Zemljanka byla vybudována způsobem tehdy módním; vykopal se příkop půl-druhého lokte široký, dva lokte hluboký a tři a půl lokte dlouhý. Na jednom konci se udělaly stupně – to byl vchod se schodištěm; příkop sám byl pokojem, v němž šťastlivci, jako například velitel eskadrony, měli na druhé straně, proti schodům, na kůlech položenou desku – to byl stůl. V obou podélných stěnách, asi na loket od země, byly vyhloubeny výklenky – to byly postele a pohovky. Střecha byla sroubena tak, že uprostřed se mohlo stát, a na posteli se dokonce dalo sedět, přisedl-li si člověk blíže ke stolu. Děnisov, který si bydlel přepychově, protože ho vojáci jeho eskadrony měli rádi, měl ještě ve štítu střechy desku a v té desce bylo sice rozbité, ale slepené sklo. Když bylo velmi chladno, přinesli vojáci ke schodům (do přijímacího pokoje, jak říkal Děnisov té části zemljanky) na ohnutém plechu žhavé uhlí z vojáckých ohňů a pak bylo tak teplo, že důstojníci, kterých se scházelo u Děnisova a Rostova mnoho, seděli jen v košilích.

Jednou v dubnu měl Rostov službu. Ráno kolem osmé hodiny se po probdělé noci vrátil domů, dal si přinést žhavé uhlí, převlékl se z promočeného prádla, pomodlil se, posnídal čaj, ohřál se, dal si do pořádku věci ve svém koutku a na stole s obličejem planoucím a ošlehaným větrem, jen tak v košili si lehl na záda a dal ruce pod hlavu. Oddával se příjemným myšlenkám, že v nejbližších dnech má být povýšen za poslední průzkumnou hlídku, a čekal na Děnisova, který kamsi odešel. Chtěl si s ním povídat.

Najednou se za zemljankou rozlehl křik rozezleného Děnisova. Rostov se nahnul k oknu, aby viděl, na koho to křičí, a spatřil rotmistra Topčejenka.

„Nařizoval jsem ti, abys je nenechal žrát ten zatracený Mančín kořen!“ řval Děnisov. „Vždyť jsem sám viděl, jak ho Lazarčuk táhne z pole.“

„Nařizoval jsem to, Vaše Vysokoblahorodí, ale neposlouchají,“ odpovídal rotmistr.

Rostov si zase lehl na postel a pomyslel si s rozkoší: Ať se teď lopotí a stará zase on, já jsem si své odbyl, a ležím si tu – je mi dobře! Slyšel, jak za stěnou kromě rotmistra mluví ještě

Lavruška, čiperný, prohnáný Děnisovův sluha. Lavruška vyprávěl cosi o jakýchsi povozech, sucharech a býcích, které viděl, když sháněl proviant.

Za zemljankou bylo slyšet Děnisovův vzdalující se křik a pak povel: „Sedlat! Druhá četa!“

Kam se to chystají? uvažoval Rostov.

Po pěti minutách vešel Děnisov do místnosti, vlezl se zablácenýma nohama na postel, vykouřil ve vzteku dýmku, rozházel všechny své věci, vzal si nahajku a šavli a chystal se vyjít ze zemljanky. Na Rostovovu otázku, kam jde, odpověděl zlostně a neurčitě, že má něco na práci.

„Potom ať už mě soudí Bůh a veliký car!“ řekl odcházeje; a Rostov uslyšel, jak za zemljankou začvachtala v blátě kopyta několika koní. Ani se nepokoušel zjistit, kam Děnisov odjel. Ohřál se ve svém koutě, usnul a ven vyšel teprve večer. Děnisov se stále ještě nevracel. K večeru se vyjasnilo; u sousední zemljanky hráli dva důstojníci s junkerem kolíky a se smíchem „sázeli ředkev“ do změkklé blátivé země. Rostov se k nim přidal. Uprostřed hry zpozorovali důstojníci, že k nim přijíždějí vozy; za nimi jelo asi patnáct husarů na hubených koních. Povozy, doprovázené husary, dojely k úvazišti a hlouček husarů je obstoupil

„Tak vida, Děnisov pořád hořekoval,“ prohodil Rostov, „a proviant je tu.“

„No však!“ řekli důstojníci. „To budou vojáci koukat.“

V jisté vzdálenosti za husary jel Děnisov, doprovázen dvěma pěchotními důstojníky, a rozmlouval s nimi. Rostov mu šel vstříc.

„Varuji vás, rytmistře,“ říkal jeden z důstojníků, hubený, malé postavy a očividně rozzlobený.

„Už jsem vám řekl, že nevrátím.“

„Budete se za to zodpovídat, rytmistře, to je svévolné jednání, brát vlastním lidem transporty! Naši vojáci dva dny nejedli.“

„A moji nejedli dva týdny,“ odpovídal Děnisov.

„To je loupež! To si zodpovíte, velectěný pane!“ opakoval pěchotní důstojník zvýšeným hlasem.

„Sakra, co na mne dorážíte, co?“ vykřikl náhle rozhorleně Děnisov. „Odpovídat se budu já, ne vy, a vy mi tu nevrčte, dokud jste celý. Marš!“ zařval na důstojníka.

„To je dobré!“ křičel malý důstojník, nedávaje se zastrašit a neodjížděje. „Loupežit si, ale já vám to...“

„Poklusem klus k čertu, dokud jste celý!“ A Děnisov se otočil s koněm proti důstojníkovi.

„Tak dobře, dobře,“ pronesl důstojník hrozivým hlasem a odklusal, hopkaje v sedle.

„Pes na plotě, živý pes na plotě,“ volal za ním Děnisov nejpotupnější urážku, jakou mohl uštédřit jezdec pěšákovi na koni, poté popojel k Rostovovi a dal se do smíchu.

„Vzal jsem to pěchotě, zmocnil jsem se násilím transportu,“ řekl. „Přece nenecháme lidi zdechnout hladu.“

Povozy, které přijely k husarům, byly určeny pro pěší pluk; avšak Děnisov se dověděl od Lavrušky, že transport jede bez doprovodu, a zmocnil se ho násilím. Vojákům vydali sucharu dosyta, takže se rozdělili dokonce s jinými eskadronami.

Na druhý den si zavolal velitel pluku Děnisova, zakryl si roztaženými prsty oči a přitom mu řekl: „Já se na to dívám takhle, o ničem nevím a nezačnu to vyšetřovat; ale radím vám zajet do štábu, dát to tam v proviantuře do pořádku, a bude-li to možné, potvrdit podpisem, že jsme přijali tolik a tolik proviantu; nestane-li se to – přiděl je zaznamenán na pěší pluk – začne vyšetřování a může to špatně skončit.“

Děnisov jel od velitele pluku přímo do štábu s upřímným předsevzetím řídit se velitelovou radou. Večer se vrátil do své zemljanky v takovém stavu, v jakém Rostov svého přítele ještě nikdy neviděl. Děnisov nemohl mluvit a těžce lapal dech. Když se ho Rostov ptal, co mu je, vyrážel jen chraplavým a slabým hlasem nesrozumitelné nadávky a výhrůžky.

Polekán jeho stavem, přemlouval ho Rostov, aby se svlékl a napil se vody, a sám pak poslal pro lékaře.

„Mne soudit za loupež – och! Dej mi ještě vodu... at si mě soudí, stejně budu, vždycky budu padouchy pronásledovat, i panovníkovi to řeknu. Dejte mi led,“ dodal.

Přivolaný plukovní lékař řekl, že je nutné pustit mu žilou. Hluboký talíř naplnila černá krev z Děnisovovy chlupaté ruky a teprve pak byl Děnisov s to vypovědět, co se mu všechno přihodilo.

„Přijedu tam,“ vyprávěl Děnisov. „No, kde máte velitele?“ Ukázali mi. „Neráčil byste počkat?“ – „Mám službu, jel jsem

sem třicet verst, nemám kdy čekat, ohlas mě. ‘ Dobrá. Vyjde ten arcizloděj; dokonce si usmyslí, že mě bude poučovat: ‚To je loupež!‘ – ‚Loupeže,‘ povídám, ‚se nedopouští ten, kdo bere proviant, aby nasýtil své vojáky, ale ten, kdo ho bere, aby si nacpal kapsy.‘ Dobrá. ‚Podepište se u intendanta,‘ povídá, ‚a vaše věc půjde služebním postupem.‘ Jdu k intendantovi. Vejdu – hádej, kdo tam sedí za stolem? Ne, jen si pomysli! Kdo nás moří hladem?“ vykřikl Děnisov a udeřil pěstí obvázané ruky do stolu tak prudce, že se stůl div nezřítíl a sklenice na něm jen poskakovaly. „Těljanin! ‚Tak to ty nás moříš hladem?‘ Střelím mu jednu zprava, jednu zleva, tak se pěkně přilepily... ‚Ach ty ničemo jeden...‘ A začal jsem mu je sázet. Přišel jsem si na své, to ti povím,“ hulákal Děnisov a v divoké radosti cenil zuby pod černými vousy. „Byl bych ho utloukl, kdyby nás nebyli roztrhli.“

„Co tak křičíš, uklidni se,“ domlouval mu Rostov. „Podívej se, zase krvácíš. Počkej, musíme to převázat.“

Děnisova převázali a uložili do postele. Druhý den se probudil veselý a klidný.

Avšak v poledne přišel plukovní pobočník s vážnou a zamroucenou tváří do společné zmljanky Děnisova a Rostova a s politováním ukázal majoru Děnisovovi služební přípis velitele pluku s dotazy o průběhu včerejší výtržnosti. Pobočník řekl, že se situace pravděpodobně vyvíjí velmi špatně, že byl sestaven vojenský soud, a protože se nyní proti plenění a svévolným činům vojáků postupuje přísně, může věc, dopadne-li to dobře, skončit degradací.

Ze strany postižených byl případ líčen tak, že se major Děnisov po odnětí transportu dostavil, aniž byl předvolán, v opilém stavu k vrchnímu intendantovi, nazval ho zlodějem, vyhrožoval mu výpraskem, a když byl vyveden ven, vtrhl do kanceláře, zbil dva úředníky a jednomu vymkl ruku.

Děnisov na opětovné Rostovovy otázky odpověděl se smíchem, že to vypadá, jako kdyby se do toho byl připletl někdo jiný, že všechno to je nesmysl a hlouposti, že mu ani nenapadne bát se nějakých soudů, a že jestli se ti padouši pokusí ho vydráždit, odpoví jim tak, že si to budou do smrti pamatovat.

Děnisov mluvil o celém případě pohrdavě; avšak Rostov ho znal příliš dobře, aby nezpozoroval, že v duchu (ač to před

ostatními skrývá) se soudu bojí a že ho případ, který patrně bude mít pro něho nepříjemné následky, trápí. Každý den začaly chodit listiny týkající se vyšetřování, předvolání k soudu a prvního května dostal Děnisov rozkaz odevzdat eskadronu nejstaršímu důstojníkovi a dostavit se do štábu divize k výpovědi o výtržnosti na intendanci. Den předtím prováděl Platov převzvedy s dvěma kozáckými pluky a s dvěma eskadronami husarů. Děnisov jel jako vždy před rojnicí a stavěl na odív svou statečnost. Jedna z kulek vystřelených francouzskými střelci ho zasáhla do měkké části stehna. Jindy by možná Děnisov s tak lehkou ranou nebyl opustil pluk, tentokrát však využil příležitosti, odmítl dostavit se do divize a odebral se do nemocnice.

XVII

V červnu došlo k bitvě u Friedlandu, jíž se Pavlogradci nezúčastnili, a hned po ní bylo vyhlášeno příměří. Rostov těžce nesl nepřítomnost svého přítele, a protože o něm neměl od jeho odjezdu zpráv a měl obavy, jak se vyvíjejí jeho záležitosti a zranění, využil příměří a požádal o dovolení, aby mohl navštívit Děnisova v nemocnici.

Nemocnice byla v malém pruském městečku, dvakrát zpustošeném ruskými a francouzskými vojsky. Protože to bylo v létě, kdy je v polích tak krásně, působilo městečko se svými rozbořenými střechami a ploty, se svými špinavými ulicemi, otrhanými obyvateli a s opilými a nemocnými vojáky, kteří se po něm potulovali, obzvláště ponurým dojmem.

Nemocnice byla umístěna ve zděném domě; na jeho dvoře se válely zbytky rozebraného plotu a polorozbité okenní rámy se skly většinou vytlučeny. Venku se procházelo nebo sedělo na sluníčku několik bledých, opuchlých vojáků s obvazy.

Jak Rostov vešel do dveří, ovanul ho zápach nemocnice a rozkládajících se těl. Na schodech potkal ruského vojenského lékaře s doutníkem v ústech. Za ním šel ruský ranhojič.

„Přece se neroztrhám,“ říkal lékař, „přijď večer k Makaru Alexejeviči, budu tam.“ Ranhojič se ho na něco zeptal.

„Ale dělej, jak umíš. Cožpak to není jedno?“ Vtom spatřil doktor Rostova, stoupajícího po schodech.

„Co si přejete, Vaše Blahorodí?“ řekl. „Co si přejete? Nebo se snad chcete nalokat tyfu, když vás minula kulka? Tady je, přítelíčku, infekční oddělení.“

„Co je tu?“ zeptal se Rostov.

„Tyfus, přítelíčku. Kdo sem vejde – má smrt na krku. Jenom my dva (ukázal na felčara) se tu ještě jakžtakž klepáme. Našinců, doktorů, už tu umřelo pět. Jak sem přijde nový, je za týden hotov,“ říkal lékař s patrným uspokojením. „Žádali jsme o pruské doktory, ale ti naši spojenci to nějak nemají rádi.“

Rostov mu vysvětlil, že si přeje mluvit s husarským majorem Děnisovem, který tu leží.

„Neznám, nevím, přítelíčku. Představte si, že tu na mne jediného jsou tři nemocnice a přes čtyři sta nemocných. Ještě štěstí, že nám pruské dobročinné dámy posílají měsíčně po dvou librách kávy a cupaniny, jinak bychom to nevydrželi.“ Zasmál se. „Čtyři sta, přítelíčku; a to posílají pořád nové. Čtyři sta jich tu je, ne?“ obrátil se k ranhojiči.

Felčar vypadal ztrápeně. Čekal zřejmě plný zlosti, až rozpořádaný doktor odejde.

„Major Děnisov,“ opakoval Rostov. „Byl raněn u Molitenu.“

„Myslím, že umřel. Co Makejeve?“ lhostejně se zeptal lékař felčara.

Ten však jeho slova nepotvrdil.

„Není takový dlouhý, nazrzlý?“ zeptal se doktor.

Rostov popsal Děnisovův zevnějšek.

„Byl tu, byl tu jeden takový,“ zvolal doktor jakoby s radostí, „ten tuším zemřel. Ostatně se podívám, měl jsem seznamy. Máš je u sebe, Makejeve?“

„Seznamy má Makar Alexejič,“ řekl ranhojič. „Ale račte jít do důstojnických sálů, uvidíte sám,“ dodal, obraceje se k Rostovovi.

„Eh, raději tam nechoďte, přítelíčku,“ varoval doktor, „abyste tu pak sám nezůstal!“ Ale Rostov se s ním rozloučil a požádal felčara, aby ho doprovodil.

„Ale pozor, na mne si potom nenaříkejte,“ zavolal na něj doktor už dole ze schodiště.

Rostov s felčarem vešli do tmavé chodby. Nemocniční zápach tu byl tak pronikavý, že si Rostov zacpal nos a musel se zastavit, aby nabral síly k další chůzi. Napravo se otevřely dveře a z nich se o berlích vybelhal hubený žlutý muž, bosý, jenom v prádle. Opřel se o rám dveří a díval se po nich planoucím, závistivým očima. Rostov nahlédl do dveří a viděl, že nemocní a ranění tu leží na zemi, na slámě a vojenských pláštích.

„Můžu se tam podívat?“ zeptal se.

„Na co byste se díval?“ řekl felčar.

Ale právě proto, že ho tam zřejmě nechtěl pustit, vešel Rostov do sálu pro vojáky. Zápach, na který si už zatím zvykl na chodbě, byl tu ještě silnější. Avšak tady byl trochu jiný – ostřejší – a bylo cítit, že vychází právě odsud.

V dlouhém pokoji, jasně osvětleném sluncem, které sem vnikalo velikými okny, leželi ve dvou řadách, hlavami u stěn a uprostřed tvořice uličku, nemocní a ranění. Většinou byli v bezvědomí a nevěnovali přichozím pozornost. Ti, co byli při vědomí, se vztyčili nebo zvedli hubené žluté obličejy a upřeně hleděli na Rostova, všichni s týmž výrazem naděje, že jim pomůže, a výčitky a závisti, že je zdravý. Rostov došel doprostřed pokoje, otevřenými dveřmi nahlédl do sousedních sálů a na obou stranách viděl tentýž obraz. Zastavil se a mlčky se rozhlížel kolem sebe. Nenadál se, že uvidí něco takového. Přímo před ním ležel skoro napříč uličky na holé zemi nemocný, patrně kozák, protože měl vlasy ostříhané podle rendlíku. Ležel naznak, obrovské ruce i nohy roztažené. Tvář měl nachově červenou, oči v sloup, takže bylo vidět jen bělmo, a na bosých nohou a na rukou, také červených, mu vystupovaly žíly jako provázky. Uhodil se zátylkem o podlahu, chraptivě zamumlal a začal to opakovat. Rostov se snažil zachytit, co říká, a rozeznal opakované slovo. Bylo to: napít – napít – napít! Rostov se rozhlédl po někom, kdo by ho mohl uložit a podat mu vody.

„Kdo tu opatruje nemocné?“ zeptal se ranhojiče. V tu chvíli vešel z vedlejší místnosti voják z týlového útvaru – nemocniční ošetřovatel – odměřeným krokem došel k Rostovovi a postavil se před ním do pozoru.

„Přeji zdraví, Vaše Vysokoblahorodí,“ vykřikl na Rostova s vypoulenými očima, patrně ho považoval za velitele nemocnice.

„Ulož ho a dej mu vodu,“ řekl Rostov a ukázal na kozáka.

„Rozkaz, Vaše Vysokoblahorodí,“ s potěšením vykřikl voják, ještě horlivěji vykulil oči a napřímil se, ale z místa se nehnul.

Ne, tady se nedá nic dělat, pomyslel si Rostov, sklopil oči a chtěl už odejít, když ucítil, že se na něj zprava někdo upřeně a významně dívá, a otočil se tím směrem. Skoro až v samém koutě seděl na plášti starý voják se žlutou přísnou tváří, hubenou jako kostlivec, a s neoholenou bradou a upřeně se na něj díval. Jeho soused mu šeptal a ukazoval na Rostova. Rostov pochopil, že ho starý chce o něco požádat. Přistoupil blíže a spatřil, že starček má jen jednu nohu, skrčenou pod sebe, a z druhé má jen pahýl. Jeho druhý soused, který ležel od starce dosti daleko, nehybný, s hlavou zvrácenou, byl mladý voják s voskově bledou tuponosou tváří, pokrytou ještě pihami, a s očima v sloup. Rostov se na tuponosého vojáka podíval a po zádech mu přeběhl mráz.

„Ale vždyť on je, zdá se...“, obrátil se k ranhojiči.

„Co jsme se už naprosili, Vaše Blahorodí,“ vysvětloval starý voják a spodní čelist se mu třásla. „Umřel už ráno. Vždyť jsme taky lidi, a ne psi...“

„Hned sem pošlu, uklidí ho, odnesou,“ řekl felčar spěšně. „Prosím, Vaše Blahorodí.“

„Pojďme, pojďme,“ řekl rychle Rostov, sklopil oči a všecek se schoulil ve snaze projít nepozorovaně špalírem těch vyčítavých a závistivých očí, které se na něj upíraly, a vyšel z místnosti.

XVIII

Prošli chodbou a ranhojič uvedl Rostova do důstojnického sálu, který se skládal ze tří pokojů, spojených otevřenými dveřmi. V těchto pokojích byly postele a na nich leželi nebo seděli ranění a nemocní důstojníci. Někteří se procházeli v nemocničních pláštích po pokoji. První člověk, kterého Rostov potkal v důstojnickém sále, byl malý hubený mužíček bez ruky, v domácí čepici a v nemocničním plášti, jenž s dýmkou

v zubech přecházel po prvním pokoji. Rostov se na něj zadíval a snažil se rozpomenout, kde ho už viděl.

„Kdo by to byl řekl, že se setkáme zrovna tady,“ řekl malý človíček. „Tušin, Tušin, vzpomínáte si, vezl jsem vás u Schöngrabenu. Mně kousek uřízli, vidíte...“ dodal s úsměvem a ukázal prázdný rukáv nemocničního pláště. „Vasilije Dmitrijeviče Děnisova hledáte? To je můj spolubydlící!“ řekl, když se dověděl, za kým Rostov přišel. „Tudy, tudy,“ a zavedl ho do druhého pokoje, z něhož zazníval ryčný smích několika hlasů.

Jak jen se tu mohou smát a vůbec tady žít? myslel si Rostov; stále ještě cítil ten zápach mrtvého těla, jehož se nadýchal v oddělení pro vojáky, a stále ještě viděl kolem sebe ty závistivé pohledy, které ho sledovaly z obou stran, a tvář mladého vojáka s očima obrácenýma v sloup.

Děnisov ležel na posteli s hlavou přikrytou pokrývkou a spal, ačkoli bylo téměř poledne.

„Á, Rostov? Vítám tě, vítám tě!“ křičel stejným hlasem jako kdysi u pluku, ale Rostov si se smutkem v srdci uvědomil, že pod touto obvyklou halasností a živostí probleskuje ve výrazu tváře, v intonaci i ve slovech nový, ošklivý a utajovaný rys.

Jeho rána, přestože nebyla nijak nebezpečná, se stále nezaceľovala, ačkoliv od zranění uplynulo už šest neděl. Tvář měl stejně bledou a opuchlou jako ostatní v nemocnici. To však Rostova nepřekvapilo; překvapilo ho to, že Děnisov jako by z něj neměl radost a usmíval se na něj strojeně. Nevyptával se ani na pluk, ani na všeobecnou situaci. Když o tom Rostov začal mluvit, Děnisov ho neposlouchal.

Rostov dokonce upozoroval, že Děnisovovi je přímo nepříjemná každá zmínka o pluku a vůbec o tom druhém svobodném životě za nemocničními zdmi. Zdálo se, že se snaží zapomenout na ten minulý život a zajímá se jen o svůj spor s intendanty. Na Rostovovu otázku, jak jeho věc pokročila, okamžitě vytáhl zpod polštáře listinu, kterou dostal od komise, a svou odpověď napsanou nanečisto. Všecek ožil, když začal číst svůj list, a upozorňoval Rostova zejména na jízlivosti, které v něm říkal svým nepřítelům. Jakmile se Děnisov dal do čtení své listiny, začali se jeho druhové z nemocnice, obklopivší Rostova, který pro ně byl novým člověkem, přicházejícím ze svobodného světa, poněáhu rozcházet. Z jejich tváří Rostov poznal, že všichni tito pánové

slyšeli celý případ již nejednou a že se jim už zprotivil. Pouze Děnisovův soused, tlustý hulán, který seděl na své posteli a zachmuřeně kouřil dýmku, a malinký Tušin bez ruky poslouchali dál, ač zamítavě kroutili hlavou. Uprostřed čtení hulán Děnisova přerušil.

„Podle mého,“ prohlásil, obraceje se k Rostovovi, „je prostě třeba poprosit panovníka o milost. Říká se, že teď bude hodně vyznamenání, jistě tedy odpustí...“

„Já a prosit cara!“ zvolal Děnisov hlasem, jemuž chtěl dodat bývalé energie a žáru, avšak v němž zněla jen zbytečná podrážděnost. „O co? Kdybych byl zloděj, to bych prosil o milost, ale takhle mě soudí za to, že jsem zloděje odhalil. Ať mě soudí, nebojím se nikoho; sloužil jsem poctivě carovi a vlasti a nekradl jsem! Mne chtějí degradovat a... Poslouchej, já jim to tam rovnou píšu, píšu jim: ‚Kdybych byl státu něco ukradl...‘“

„Napsáno je to šikovně, což o to,“ řekl Tušin. „Ale o to nejde, Vasiliji Dmitriči,“ obrátil se také k Rostovovi, „pokořit se je třeba, ale to Vasil Dmitrič nechce. Vždyť vám auditor říkal, že to s vaší věcí dopadá špatně.“

„Ať to tedy dopadne špatně,“ řekl Děnisov.

„Auditor vám napsal žádost,“ pokračoval Tušin. „Měl byste ji podepsat a tady po vašem příteli ji poslat. Jistě má (ukázal na Rostova) nějaké prsty ve štábu. Lepší příležitost už nenajdete.“

„Už jsem vám řekl, že podlézat nebudu,“ přerušil ho Děnisov a pokračoval ve čtení svého listu.

Rostov se ho neodvážil přemlouvat; instinktivně sice cítil, že cesta, kterou navrhuje Tušin a ostatní důstojníci, je nejspolehlivější, a byl by velmi rád Děnisovovi pomohl, ale znal jeho neústupnost a fanatický zápal pro pravdu.

Když Děnisov dočetl své jízlivé listiny – trvalo to přes hodinu – neřekl Rostov ani slovo a strávil zbytek dne ve velmi smutné náladě uprostřed Děnisovových druhů z nemocnice, kteří se kolem něho zase shromáždili, vyprávěl, co věděl, a poslouchal, co vyprávěli druzí. Děnisov po celý večer zachmuřeně mlčel.

Pozdě večer se Rostov zvedl k odjezdu a zeptal se Děnisova, nemá-li něco vyřídit.

„Ano, počkej,“ řekl Děnisov, ohlédl se po důstojnících, vytáhl zpod polštáře své papíry, šel k oknu, kde měl kalamář, sedl si a začal psát.

„Je vidět, že hlavou zeď neprorazíš,“ poznamenal, když se vrátil od okna, a podal Rostovovi velkou obálku. Byla to žádost adresovaná panovníkovi, kterou sestavil auditor a v níž Děnisov, nezmiňuje se ani v nejmenším o chybách intendantské správy, žádal pouze o milost.

„Odevzdej to, snad...“ Nedořekl a usmál se bolestínským, pokřiveným úsměvem.

XIX

Když se Rostov vrátil k pluku a zpravil velitele, jak pokročila Děnisovova záležitost, odjel do Tylže s dopisem pro cara.

Třináctého června se sešli ruský a francouzský panovník v Tylži. Boris Drubeckoj požádal významnou osobnost, jejímž byl pobočníkem, aby byl zařazen do svity, která měla v Tylži doprovázet panovníka.

„Chtěl bych vidět toho velikého muže,“ řekl, maje na mysli Napoleona, kterého až dosud, jako všichni, nazýval Buonapartem.

„Mluvíte o Bonapartovi?“ zeptal se ho generál s úsměvem.

„Mluvim o císaři Napoleonovi, kníže,“ odpověděl.

Generál se usmál a poklepal mu na rameno.

„Přivedeš to daleko,“ řekl a vzal ho s sebou.

Boris byl mezi několika vyvolenými, kteří byli na Němenu v den schůzky císařů; viděl prámy s iniciálami, viděl Napoleona na druhém břehu, jak jede na koni před frontou francouzské gardy, viděl zamyšlený obličej cara Alexandra ve chvíli, kdy mlčky seděl v hospodě na břehu Němenu a očekával Napoleonův příjezd; viděl, jak oba panovníci usedli do loděk a jak Napoleon, který přistál u prámu první, vykročil rychle kupředu, a když se setkal s Alexandrem, podal mu ruku; viděl, jak oba zmizeli ve stanu. Od okamžiku, kdy se dostal do vyšší společnosti, navykl si Boris pozorně sledovat vše, co se děje kolem něho, a zapisovat si to. V době tylžské schůzky se vyptával na jména osob,

kteřé přijely s Napoleonem, na uniformy, které měly na sobě, a pozorně naslouchal slovům proneseným významnými osobnostmi. Přesně ve chvíli, kdy panovníci vešli do stanu, pohlédli na hodinky a nezapomněli se na ně podívat znovu, když ze stanu vyšel Alexander. Schůzka trvala hodinu a třiapadesát minut; večer si to zaznamenal spolu s jinými fakty, která, jak se domníval, měla historický význam. Poněvadž carova svita nebyla příliš početná, byla přítomnost v Tylži v době schůzky císařů velmi významnou událostí pro člověka, jemuž záleželo na úspěchu ve službě, a Boris, dostav se do Tylže, cítil, že od této chvíle je jeho postavení naprosto pevné. Nejenže ho znali, ale měli ho stále na očích a zvykli si na něho. Dvakrát doručil zprávu samému carovi, takže ho car znal osobně a všichni kolem se ho už nejen nestranili jako dříve, kdy ho považovali za nového člověka, nýbrž by se dokonce divili, kdyby tu nebyl.

Boris bydlel s jiným pobočníkem, polským hrabětem Žylińským. Žyliński, Polák vychovaný v Paříži, byl bohatý, vášnivě miloval Francouze a za pobytu v Tylži se u něho a Borise téměř každý den scházeli na obědy a na večere francouzští důstojníci z gardy nebo z francouzského hlavního štábu.

Čtyřiaadvacátého června uspořádal Borisův spolubydlící pro své známé Francouze večeri. Zúčastnil se jí čestný host – jeden z Napoleonových pobočníků, několik francouzských gardových důstojníků a mladý hoch ze staré francouzské šlechtické rodiny, Napoleonovo páže. Toho dne přijel do Tylže Rostov, využiv tmy, aby nebyl poznán, a v civilních šatech vstoupil do bytu Žylińského a Borise.

Podobně jako celá armáda, z níž se právě vrátil, Rostov ani zdaleka neprošel tou proměnou ve vztahu k Napoleonovi a k Francouzům, kteří se náhle z nepřátel stali přáteli, proměnou, jakou prošel hlavní stan i Boris. V armádě dál cítili k Napoleonovi a Francouzům onu starou směs nenávisli, pohrdání a strachu. Ještě nedávno se Rostov přel s jedním důstojníkem Platovova kozáctva o tom, že by s Napoleonem, kdyby byl zajat, nejednali jako s panovníkem, nýbrž jako se zločincem. Ještě nedávno, když na cestě potkal raněného francouzského plukovníka, dokazoval mu Rostov rozhořčeně, že nemůže být mír mezi zákonným panovníkem a zločincem Bonapartem. Proto na něho v Borisově bytě divně zapůsobil pohled na francouzské důstoj-

níky v týchž uniformách, na jaké byl zvyklý se dívat docela jinak z bitevního postavení na křídle. Sotva zahlédl vykukovat ze dveří francouzského důstojníka, zaplavil ho náhle pocit válečné nenávisti, jaký se ho vždy zmocňoval při pohledu na nepřítel. Zastavil se na prahu a zeptal se rusky, bydlí-li tu Drubeckoj. Boris zaslechl v předsíni cizí hlas a vyšel mu naproti. Když poznal Rostova, mihl se jeho tváří v první chvíli výraz mrzutosti.

„Ach, to jsi ty, to mě těší, těší mě, že tě vidím,“ ovládl se však a přistoupil k němu s úsměvem. Avšak Rostov si povšiml jeho prvního hnutí.

„Zdá se, že jsem přišel nevhod,“ řekl. „Nebyl bych přijel, ale musím tu něco vyřídit,“ dodal chladně.

„Ale ne, jen se dívám, jak ses sem z pluku dostal. V minutě jsem zpátky,“ odpověděl někomu, kdo ho volal.

„Vidím, že jsem přišel nevhod,“ opakoval Rostov.

Rozmrzelý výraz z Borisova obličeje už zmizel; patrně si vše rozevřel a rozhodl se, co udělá: s naprostým klidem uchopil Rostova za obě ruce a vedl ho do vedlejšího pokoje. Jeho oči, klidně a pevně hledící na Rostova, jako by byly zastřeny nějakou clonou – jako by měl nasazeny modré brýle společenské zdvořilosti. (Takový měl alespoň Rostov dojem.)

„Přestaň, prosím tě, copak ty můžeš někdy přijít nevhod?“ řekl Boris. Zavedl ho do pokoje, kde bylo prostřeno k večeři, seznámil ho s hosty, představil ho a vysvětlil jim, že není civilista, nýbrž husarský důstojník a jeho starý přítel. „Hrabě Žylnski, hrabě N. N., kapitán S. S.,” představoval hosty. Rostov se díval na Francouze zamračeně, s nechutí se klaněl a mlčel.

Žylnski nepřijal toho nového Rusa do svého kroužku nijak nadšeně a nic Rostovovi neřekl. Boris, jak se zdálo, nepozoroval stísněnost způsobenou příchodem nového hosta a s tímž přívětivým klidem a zastřeným zrakem, s jakým přivítal Rostova, snažil se vzkřísit hovor. Jeden z Francouzů se s obvyklou francouzskou zdvořilostí obrátil k zarytě mlčícímu Rostovovi a poznamenal, že přijel do Tylže jistě proto, aby viděl císaře.

„Ne, mám tu nějaké jednání,“ krátce odpověděl Rostov.

Ztratil náladu v okamžiku, kdy zpozoroval rozmrzelost na Borisově tváři, a jak se obyčejně stává těm, kdo nemají náladu, zdálo se mu, že se všichni na něho dívají nevráživě a že všem překáží. A skutečně všem překážel a jediný se nezúčastnil spo-

lečné rozmluvy, která se opět živě rozproudila. Proč jen tu sedí? říkaly mu pohledy hostů. Vstal a přistoupil k Borisovi.

„Přece jen tu překážím,“ řekl mu potichu, „pojď, pohovoříme si o mé záležitosti a já odejdu.“

„Ach ne, naprosto ne,“ ujišťoval ho Boris, „ale jestli jsi unavený, pojď do mého pokoje, lehneš si tam a odpočineš si.“

„Skutečně jsem...“

Vešli do malého pokojíku, kde Boris spával. Rostov si ani nesesl a hned začal podrážděně, jako by se byl Boris vůči němu nějak provinil, vykládat Děnisovův případ a ptal se ho, chce-li nebo může-li prostřednictvím svého generála zakročit u cara v Děnisovův prospěch a odevzdat dopis. Když zůstali sami, Rostov si poprvé uvědomil, že je mu nepříjemné dívat se Borisovi do očí. Boris si přehodil nohu přes nohu, levičkou si hladil štíhlé prsty na pravé ruce a poslouchal Rostova, jako poslouchá generál hlášení svého podřízeného, hned se díval stranou a hned zase, tímž zastřeným pohledem, Rostovovi přímo do očí. Tomu se při tom pokaždé udělalo nevolno a musel sklopit zrak.

„Slyšel jsem o podobných případech a vím, že panovník je v těchto věcech velmi přísný. Myslím, že by se to nemělo podávat až k Jeho Veličenstvu. Podle mého mínění by bylo líp požádat přímo velitele armádního sboru... Ale stejně si myslím...“

„Když nic nechceš udělat, tak to řekni rovnou!“ skoro zařval Rostov, nedívaje se mu do očí.

Boris se usmál:

„Naopak, udělám, co můžu, jen jsem myslel...“

Vtom se ve dveřích ozval hlas Žyliňského, který volal Borise.

„No jdi, jdi, jdi...“, řekl Rostov, odmítl večeři, a když zůstal sám v malém pokojíku, dlouho přecházel sem tam a poslouchal veselý francouzský hovor z vedlejšího pokoje.

XX

Rostov přijel do Tylže v den nejméně vhodný pro přímluvu za Děnisova. K dozorčímu generálovi sám jít nemohl, protože byl ve fraku a přijel do Tylže bez povolení velitele, a Boris to hned nazítří po jeho příjezdu udělat nemohl, i kdyby byl chtěl. Ten den, dvacátého pátého června, byly podepsány první články mírové smlouvy. Panovníci si navzájem vyměnili řády – Alexander dostal Čestnou legii, Napoleon Andreje prvního stupně – a bylo stanoveno, že toho dne bude prapor francouzské gardy podávat oběd na počest Preobraženského praporu. Banketu se měli zúčastnit oba panovníci.

Rostovovi bylo v Borisově společnosti tak trapně a nepříjemně, že když k němu po večeři Boris nahlédl, tvářil se, že spí, a druhý den odešel z domu časně ráno, jen aby se s ním neseťkal. Chodil po městě ve fraku a v kulatém klobouku, díval se po Francouzích a jejich uniformách a prohlížel si ulice a domy, kde bydleli francouzský a ruský císař. Na náměstí viděl, jak rozestavují stoly a prostírají k obědu, v ulicích viděl draperie a prapory v ruských a francouzských barvách a ohromné iniciály A. a N. V oknech domů byly také prapory a iniciály.

Boris mi nechce pomoci, a já ho ani nechci o to žádat. To už je hotová věc, uvažoval Nikolaj, mezi námi je konec, ale já odsud neodjedu, dokud neudělám pro Děnisova všechno, co je v mých silách, a hlavně dokud neodevzdám dopis carovi. Carovi? On je přece tady! uvažoval dál Rostov a bezděky se vracel k domu, kde byl ubytován Alexander.

Před domem stáli jezdeckí koně a sjížděla se sem svita, patrně aby cara někam doprovázela.

Každou chvíli ho mohu spatřit, myslel si Rostov. Kdybych mu aspoň mohl odevzdat ten dopis osobně a všechno mu vyloužit... přece by mě nezavřeli za ten frak. To není možné! On by pochopil, na čí straně je spravedlnost. On všechno chápe, všech-

no ví. Kdo může být spravedlivější a velkomyslnější než on? A konečně, i kdyby mě zavřeli za to, že tu jsem, jaképak nešťastí! myslel si a díval se na důstojníka, který vešel do domu, kde bydlel car. Vždyť lidé chodí dovnitř! Eh, vždyť je to všechno hloupost! Půjdu tam a odevzdám dopis carovi sám; tím hůř pro Drubeckého, který mě k tomu dohnal. A najednou s rozhodností, jakou sám od sebe nečekal, nahmatal v kapse dopis a vykročil přímo k domu, v němž byl ubytován panovník.

Ne, teď už si nedám ujít příležitost jako tenkrát po Slavkově, říkal si a cítil, jak mu stoupá krev do hlavy při myšlence, že se v nejbližší chvíli může setkat s panovníkem. Padnu mu k nohám a budu ho prosit. Zvedne mě, vyslechne a ještě mi poděkuje. – Jsem šťasten, když mohu někomu prokázat dobro, ale napravit nespravedlnost je štěstí ještě větší, největší na světě, slyšel Rostov v duchu slova, která mu řekne panovník. Prošel kolem lidí, kteří se na něj zvědavě dívali, k hlavnímu vchodu carova domu.

Ode dveří vedlo nahoru široké rovné schodiště; napravo bylo vidět zavřené dveře. Dole pod schodištěm byly dveře do přízemí.

„Koho hledáte?“ zeptal se kdosi.

„Odevzdat dopis, žádost Jeho Veličenstvu,“ odpověděl Nikolaj chvějícím se hlasem.

„Žádost? – Důstojníkovi denní služby, prosím tudy (ukázali mu na dveře vedoucí do přízemí). Ale nepřijmou vás.“

Když Rostov uslyšel ten lhostejný hlas, zhrozil se toho, co dělá: myšlenka, že se za chvíli setká s carem, ho tak lákala, ale zároveň mu naháněla takovou hrůzu, že by byl nejraději utekl; ale potkal komorníka a ten mu otevřel dveře do kanceláře – a Rostov vešel.

V pokoji stál pomenší silný, asi třicetiletý muž v bílých nohavcích, vysokých škorních a v batistové košili, kterou si zřejmě právě oblékl. Komorník mu vzadu zapínal překrásné nové šle vyšívané hedvábím, které Rostovovi bůhví proč obzvláště utkvěly v paměti. Muž rozmlouval s někým ve vedlejší místnosti.

„Dobře rostlá a po čertech hezká,“ říkal muž, ale vtom spatřil Rostova, přestal mluvit a zamračil se.

„Co si přejete? Žádost...?“

„Co je?“ zeptal se někdo ze sousedního pokoje.

„Zase jeden se žádostí,“ odpovídal muž se šlemi.

„Řekněte mu, že až potom. Co nevidět už vyjde, musíme jet.“

„Potom, potom, zítra, teď je pozdě...“

Rostov se obrátil a chtěl odejít, ale muž se šlemi ho zastavil.

„Od koho je ta žádost? Kdo jste?“

„Od majora Děnisova,“ odpověděl Rostov.

„A kdo jste vy? Důstojník?“

„Poručík hrabě Rostov.“

„To je ale opovázlivost! Podejte to služebním postupem. A teď jděte, jděte...“ a začal si oblékat uniformu, kterou mu podával komorník.

Rostov se znovu octl v předsíni a všiml si, že na schůdcích před domem je už zástup důstojníků a generálů v parádních uniformách a že bude nyní nucen projít kolem nich.

Polomrtvý při pomýšlení, že teď může potkat cara, utrpět před ním pohanu a být poslán do vězení, proklínal svou drzost, chápeje v celém rozsahu nevhodnost svého počínání, sklopil oči a prodíral se ven z domu, obklopeného zástupem skvělé družiny, když tu na něho zavolal nějaký známý hlas a čísi ruka ho zastavila.

„Vy přítelíčku, co tu děláte ve fraku?“ zeptal se ho hluboký hlas.

Byl to generál jezdecký, který si za této války získal obzvláštní carovu přízeň, bývalý velitel divize, v níž sloužil Rostov.

Polekaný Rostov se začal ospravedlňovat, ale když viděl dobrosrdečný a šibalský výraz na generálově tváři, odvedl ho stranou, vzrušeným hlasem mu vyložil celý případ a poprosil ho, aby se Děnisova, kterého znal, zastal. Generál ho vyslechl a vážně pokyvoval hlavou.

„Je mi ho opravdu líto, mládence. Dej sem ten dopis.“

Sotva Rostov stačil odevzdat dopis a dopovědět celou Děnisovovu historii, ozvaly se na schodišti rychlé kroky a řinčení ostruh a generál ho opustil a zamířil ke vchodu. Důstojníci z carovy družiny seběhli ze schodů a šli ke koním. Podkoní Aíné, známý Rostovovi ze Slavkova, předvedl carova koně a v tu chvíli se na schodišti ozvalo lehké vrzání kroků, které Rostov okamžitě poznal. Zapomněl na nebezpečí, že bude prozrazen, přiblížil se s několika zvědavými měšťany až k samým schůdkům a znovu po dvou letech spatřil ty zbožňované rysy, ten obličej, ten pohled, tu chůzi, to splynutí vznešenosti a laskavosti...

A v jeho duši s bývalou silou ožil pocit nadšení a lásky k carovi. Car vyšel na schůdky v bílé preobraženské uniformě, v bílých jelenicových nohavicích a ve vysokých škorních, s hvězdou, kterou Rostov neznal (byla to légion d'honneur¹⁾); klobouk držel pod paží a natahoval si rukavici. Na chvíli se zastavil, rozhlédl se a ozářil všechno kolem sebe svým pohledem. K několika generálům prohodil pár slov. Poznal též bývalého velitele Rostovovy divize, usmál se na něho a zavolal ho k sobě.

Celá družina ustoupila do pozadí a Rostov viděl, jak generál cosi dlouho carovi vykládá.

Panovník mu krátce odpověděl a pokročil ke koni. Družina i dav na ulici, v němž byl i Rostov, ho zase obstoupily. Panovník se zastavil u koně, chytil se rukou sedla, obrátil se ke generálovi jezdeckta a řekl hlasitě, jako by si přál, aby ho všichni slyšeli:

„Nemohu, generále, nemohu proto, že zákon je silnější než já,“ a vsunul nohu do třmenu. Generál pokorně sklopil hlavu, car dosedl a rozjel se cvalem ulicí. Rostov, nadšením všecek bez sebe, běžel v davu za ním.

XXI

Na náměstí, kudy projížděl car, tvořil kordon napravo prapor Preobraženců, nalevo prapor francouzské gardy v medvědíh čepicích.

Ve chvíli, kdy car dojížděl k jedné z řad a ta mu vzdala k počtě zbraň, přicválala k protější řadě jiná skupina jezdců, v jejímž čele poznal Rostov Napoleona. Nikdo jiný to nemohl být. Přijel cvalem, v malém kloboučku a s andrejevskou stuhou přes prsa, v tmavomodré uniformě, rozepjaté nad bílou vestou, na neobyčejně ušlechtilém šedém arabském koni s purpurovou,

¹⁾ Čestná legie

zlatem vyšívanou čabrákou. Když dojel k Alexandrovi, nadzdvihl klobouk a Rostovovo jezdecké oko si při tom pohybu nemohlo nevšimnout, že Napoleon sedí na koni špatně a nejistě. Prapory provolaly „Hurá!“ a „Vive l'empereur!“ Napoleon řekl cosi Alexandrovi. Oba císaři sestoupili z koní a podali si ruce. Na tváři Napoleonově byl nepřijemně strojený úsměv. Alexander mu něco říkal s přívětivým výrazem.

Rostov z nich nespouštěl oči, a nevšímaje si francouzských četníků, kteří na koních zatlačovali dav, pozorně sledoval každé hnutí cara Alexandra i Bonaparta. Překvapilo ho něco, co nečekal, že totiž Alexander jedná s Bonapartem jako se sobě rovným a že Bonaparte si počíná vůči ruskému caru naprosto volně, jako vůči sobě rovnému, jako by byl na carovu společnost zvyklý a zdála se mu přirozenou.

Alexander a Napoleon s dlouhou vlečkou družin přistoupili k pravému křídlu Preobraženského praporu, přímo proti lidem, kteří se tu nakupili. Zástup se neočekávaně octl tak blízko císařům, že Rostov, který stál v prvních řadách, dostal strach, aby ho nepoznali.

„Dovolte mi, Vaše Veličenstvo, abych udělil řád Čestné legie nejjudatnějšímu z vašich vojáků,“ řekl ostrý hlas, pečlivě vyslovující každičkou hlásku.

Říkal to malý Bonaparte, dívaje se zdola Alexandrovi přímo do očí. Alexander pozorně poslouchal, co mu říká, naklonil hlavu na stranu a příjemně se usmál.

„Tomu, který si v této poslední válce vedl nejstatečněji,“ dodal Napoleon, odsekávaje každou slabiku, a s klidným sebevědomím, které Rostova dráždilo, si prohlížel řady ruských vojáků, kteří před ním stáli v pozoru, vzdávajíce k počtě zbraň, a nehybně hleděli do tváře svého panovníka.

„Dovolí mi Vaše Veličenstvo, abych se zeptal plukovníka na jeho mínění?“ řekl Alexander a udělal několik spěšných kroků k veliteli praporu, knížeti Kozlovskému. Bonaparte si zatím stahoval z malé ručky rukavici, ale roztrhl ji a zahodil. Pobočník, který stál za ním, se kvapně vrhl kupředu a zvedl ji.

„Komu to dát?“ rusky, polohlasem se zeptal car Alexander Kozlovského.

„Komu poroučíte, Vaše Veličenstvo.“

Car se nespokojeně zamračil, ohlédl se a řekl:

„Ale přece mu musíme odpovědět!“

Kozlovskij rozhodným pohledem přelétl řady a sklouzl zrakem i po Rostovovi.

Snad ne mně? napadlo Nikolaje.

„Lazarev!“ zamračeně zavelel plukovník a první voják z řady, Lazarev, rázně vykročil.

„Kam jdeš? Stůj tady!“ zašeptaly hlasy na Lazareva, který nevěděl, kam má jít. Zastavil se, polekaně zašilhal na plukovníka a v tváři mu to šklublo, jak se to stává vojákům, když jsou vyvoláni z řady.

Napoleon pootočil hlavu a natáhl dozadu malou buclatou rukou, jako by si chtěl něco vzít. Členové jeho družiny okamžitě pochopili, oč jde, začali pobíhat a šeptat a něco si mezi sebou podávat, až konečně páže, to, které Rostov včera viděl u Borise, vyběhlo kupředu, uctivě se sklonilo nad nataženou rukou, a aniž ji nechalo čekat jedinou vteřinu, vložilo do ní řád na červené stuze. Napoleon se na něj ani nepodíval, jen stiskl dva prsty. Řád se octl mezi nimi. Napoleon přistoupil k Lazarevovi (ten s vypoulenýma očima dál hleděl na svého panovníka) a ohlédl se na cara Alexandra, dáváje tím najevo, že to, co nyní dělá, dělá pro svého spojence. Malá bílá ručka s řádem se dotkla knoflíku vojáka Lazareva. Napoleon jako by věděl, že k tomu, aby tento voják byl navždy šťasten, vyznamenán a odlišen od všech ostatních na světě, stačí pouze, aby jeho, Napoleona ruka, poctila jeho hruď dotekem. Napoleon kříž jen přiložil, ale nechal ruku hned zas klesnout a obrátil se k Alexandrovi, jako by věděl, že kříž musí k Lazarevově hrudi přilnout. A kříž skutečně přilnul.

Úslužné ruské i francouzské ruce jej bleskurychle zachytily a připnuly na uniformu. Lazarev vrhl temný pohled na malého človíčka s bílýma rukama, který se k němu s něčím přiblížil, a stál dále nehybně v pozoru, dívaje se přímo do očí Alexandrovi, jako by se ho ptal, má-li stále ještě takto stát, nebo rozkážou-li mu, aby udělal několik kroků nebo ještě něco. Ale neroz-kázali mu nic a on zůstal takto bez hnutí dosti dlouho.

Panovníci vsedli na koně a odjeli. Preobraženci dostali rozchod, smíchali se s francouzskými gardisty a posadili se k prostřeným stolům.

Lazarev seděl na čestném místě; ruští i francouzští důstojníci

ho objímali, blahopřáli mu a tiskli mu ruce. Důstojníci a obyvatelstvo přicházeli ve skupinách, aby se na něho alespoň podívali. Náměstím se nad stoly nesl hukot rusko-francouzského hovoru a smíchu. Kolem Rostova přešli dva důstojníci se zardělými tvářemi, veselí a šťastní.

„To je, panečku hostina, co? Všechno na stříbře,“ řekl jeden. „Lazareva jsi viděl?“

„Viděl.“

„Zítřa prý budou hostit zase Preobraženci.“

„Ne, má ten Lazarev ale štěstí! Tisíc dvě stě franků doživotní renty.“

„Tomu se říká čepice, chlupci!“ křičel jeden Preobraženec a nasazoval si huňatou čepici nějakého Francouze.

„To je krása, úplnej zázrak!“

„Slyšels heslo?“ ptal se gardový důstojník jiného. „Předevčím bylo Napoléon, France, bravoure, včera Alexandre, Russie, grandeur; jeden den nám dává heslo car, druhý den Napoleon. Zítřa pošle car Jiřího nejstatečnějšímu z francouzských gardistů. Jinak to nejde. Musí odpovédět stejně.“

Boris se svým přítelem Žyliňským se také přišel podívat na banket Preobraženců. Když se vracel, zahlédl Rostova, jak stojí na rohu.

„Rostove! Buď zdrav, ani jsme se neviděli,“ začal a nezdržel se, aby se nezeptal, co se mu stalo: tak podivně zachmuřený a rozladěný byl Rostovův obličej.

„Nic, nic,“ odpovídal Rostov.

„Stavíš se u mne?“

„Ano, stavím se.“

Rostov dlouho stál na rohu a z dálky se díval na hodovníky. Mozkem mu vířily trýznivé myšlenky, ale pořád nebyl s to se dobrat nějakých závěrů. V duši se mu rodily strašlivé pochybnosti. Hned se mu v představách vybavil Děnisov se svým změněným výrazem, se svou pokorou, celá nemocnice s těma utrhanými rukama a nohama, se vši tou špínou a nemocemi. Zdálo se mu tak živě, že i nyní cítí ten nemocniční zápach mrtvých těl, že se rozhlížel kolem sebe, aby pochopil, odkud se zápach šíří. Hned se mu zase vybavil ten samolibý Bonaparte se svou bílou ručkou, Bonaparte, jenž je teď císařem, kterého si váží a kterého má rád car Alexander. K čemu tedy ty utržené ruce, nohy, ti za-

bití lidí? Hned se mu zase vybavil vyznamenaný Lazarev a Děnisov, potrestaný a nepřijatý na milost. Přistihoval se při tak podivných myšlenkách, že se jich až lekal.

Hlad a vůně z jídel Preobraženců vytrhly ho z tohoto stavu: bylo nutno před odjezdem něco pojíst. Šel k hostinci, kterého si všiml ráno. Bylo tu tolik lidí i důstojníků, kteří přijeli v civilních šatech jako on, že se stěží dostal na oběd. Připojili se k němu dva důstojníci z jeho divize. Rozmluva se přirozeně stočila na mír. Oba Rostovovi druzi byli jako většina armády nespokojeni s mírem uzavřeným ve Friedlandu. Říkali, že by bylo stačilo nějakou dobu ještě vydržet a s Napoleonem by byl konec, že jeho vojska nemají už ani suchary, ani střelivo. Nikolaj mlčky jedl a hlavně pil. Vypil sám dvě láhve vína. Duševní boj, stále ještě bezvýsledný, nepřestával ho trýznit. Báł se oddávat svým myšlenkám, ale nemohl se jich zbavit. Najednou, když jeden z důstojníků řekl, že ho pohled na Francouze uráží, začal křičet tak vzrušeně, že to důstojníky překvapilo, tím spíše, že k tomu neměl důvod.

„Jak vy můžete vědět, co by bylo lepší!“ zařval a tvář se mu nalila krví. „Jak můžete posuzovat carovy činy, cožpak my máme právo je soudit? My nejsme schopni pochopit ani carovy záměry, ani jeho činy!“

„Vždyť jsem o carovi neřekl ani slovo,“ ospravedlňoval se důstojník, který si Rostovovu podrážděnost nemohl vysvětlit jinak, než že je opilý.

Ale Rostov ho neposlouchal.

„Nejsme diplomatičtí úředníci, jsme vojáci, a víc nic,“ pokračoval. „Když se nám poručí, abychom umírali, budeme umírat. Když někoho potrestají, znamená to, že je vinen; není na nás to posuzovat. Ráčí-li car uznat Bonaparta císařem a uzavřít s ním spojeneckou smlouvu, znamená to, že je to nutné. Protože kdybychom začali všechno soudit a posuzovat, nezůstalo by pomalu nic svatého. Řekli bychom brzy, že Bůh není a že není nic,“ bouchal Nikolaj do stolu a křičel přitom zdánlivě nelogicky, jak se zdálo jeho společníkům, ale v souvislém sledu svých myšlenek.

„Naší věcí je plnit svou povinnost, bít se a nepřemýšlet, to je všechno,“ skončil.

„A pít,“ řekl jeden z důstojníků, nemaje chuť se přít.

„Ano, a pít,“ opakoval Nikolaj. „Hej, ty tam! Ještě láhev!“ vykřikl.

ČÁST TŘETÍ

I

Roku 1808 jel car Alexander do Erfurtu na novou schůzku s císařem Napoleonem a v nejvyšší petrohradské společnosti se mnoho mluvilo o tom, jak byla tato schůzka velkolepá.

Roku 1809 byly vzájemné vztahy mezi oběma vládci světa, jak se říkalo Napoleonovi a Alexandrovi, tak dobré, že když Napoleon toho roku vyhlásil válku Rakousku, překročil ruský armádní sbor hranice, aby pomohl svému bývalému nepříteli Bonapartovi proti svému bývalému spojenci, rakouskému císaři; tak dobré, že se v nejvyšších kruzích mluvilo o možnosti sňatku mezi Napoleonem a jednou ze sester cara Alexandra. Avšak vedle těchto úvah o zahraniční politice soustřeďoval se nejživější zájem ruské společnosti na vnitřní reformy, které se v té době prováděly na všech úsecích státní správy.

Zatím život, skutečný lidský život se svými nejvlastnějšími zájmy – se zdravím, nemocemi, prací, odpočinkem, s myšlenkami, vědou, poezií, hudbou, s láskou, přátelstvím, s nenávisťmi a s vášněmi – šel dál jako vždy, nezávisle a bez ohledu na politické spojenectví nebo nepřítelství s Napoleonem Bonapartem, nezávisle na všech možných reformách.

Kníže Andrej strávil na vesnici dva roky, aniž ji opustil. Všechno, co zamýšlel provést na svých statcích Pierre, ale co neuskutečnil ani zčásti, protože neustále přecházel od jedné věci k druhé, to všechno uskutečnil kníže Andrej bez zjevné námahy a aniž se komu o tom zmínil.

Měl v hojné míře onen praktický smysl, který chyběl Pierrovi a který bez velkých gest a úsilí z jeho strany mu pomáhal uvádět věci v chod.

Jeden jeho statek o třech stech duších byl proměněn v obec volných zemědělců (byl to jeden z prvních případů v Rusku), na ostatních byla roboty nahrazena obrokem. Do Bogučarova

povolal kníže Andrej na svůj náklad porodní bábu na pomoc rodičkám a dával knězi zvláštní odměnu, aby učil děti vesničanů a panského služebnictva číst a psát.

Polovinu času trávil kníže Andrej v Lysých Horách s otcem a se synem, o něhož dosud pečovaly chůvy, druhou polovinu v bogučarovské poustce, jak nazýval jeho vesnici otec. Přestože se před Pierrem tvářil k světovým událostem lhostejně, živě je sledoval, dával si posílat mnoho knih a k svému údivu pozoroval, že když za ním nebo za otcem přijedou lidé z Petrohradu, ze samého ohniska života, že tito lidé pokulhávají ve znalostech současné zahraniční i vnitřní politiky daleko za ním, ačkoli se ani nehnul z vesnice.

Vedle práce na statcích a četby nejrozmanitějších knih zabýval se kníže Andrej v té době kritickým rozbořem dvou posledních nešťastných válek a sestavoval návrh na změnu našich vojenských řádů a nařízení.

Na jaře roku 1809 se rozjel na rjazaňské statky svého syna, které spravoval.

Seděl v lehkém kočárku, zahříván jarním sluncem, a díval se na první trávu, na první březové listí a první chomáče bílých jarních mraků, rozběhnutých po jasné modři oblohy. Na nic nemyslel, jen se vesele a bezstarostně rozhlížel na všechny strany.

Přejeli přívoz, kde před rokem rozmlouval s Pierrem. Projeli špinavou vesnicí, humny a poli s mladým osením, jeli ze svahu po sněhu, který ještě zbyl u mostu, stoupali do rozmoklé hlinité stráně, minuli pruhy holých strnisek a tu a tam se zelenajících keřů a vjeli do březového hájku rozkládajícího se po obou stranách cesty. V lese bylo téměř horko, po větru ani stopy. Břízy, celé obsypané zelenými lepkavými lístky, se ani nehnuly a pod loňským listím, zvedajíc je, vykukovala první zelená tráva a narůžověle fialové květy. Nízké smřčky, tu a tam roztroušené po březině, nepříjemně připomínaly zimu svou studenou věčnou zelení. Když vjeli do lesa, koně zafrkali a znatelně se zpotili.

Lokaj Petr řekl něco kočímu a ten mu přitakal. Ale Petrovi zřejmě nestačil souhlas kočího a obrátil se na kozlíku k pánovi:

„Jak je tu člověku lehké, Vaše Jasnosti!“ řekl s uctivým úsměvem.

„Co?“

„Lehko, Vaše Jasnosti.“

Co to říká? pomyslel si kníže Andrej. Aha, asi o jaru, řekl si a rozhlédl se kolem. Podívejme se, všechno je už zelené... tak brzy! I bříza, i střemcha, i olše už raší... Jen dub není vidět. Aha, tady je jeden.

Stál na kraji cesty. Byl patrně desetkrát starší než břízy, které tvořily les, desetkrát silnější a dvakrát tak vysoký jako každá z nich. Byl to ohromný dub, jehož peň by stěží objali dva lidé, s dávno zuráženými větvíčkami a s odřenou kůrou, pokrytou starými zacelenými jizvami. Se svými ohromnými, nemotornými, nesouměrně roztaženými rukama a s křivými prsty stál mezi usmívajícími se břízami jako starý, zlostný a nenávidný mrzák. On jediný se nechtěl poddat kouzlu jara a nechtěl vidět ani jaro, ani slunce.

Jaro, láska a štěstí! jako by říkal ten dub. Jak to, že se vám nezprotiví ten stále týž hloupý a nesmyslný klam. Všechno je to stále stejné a všechno je to klam! Není ani jara, ani slunce, ani štěstí. Podívejte se tamhle – dusí se tam utlačené mrtvé smrčky, věčně stejné, a konečně i já jsem tu roztáhl své zmrzačené, orvané prsty, které vyrostly, odkud se jim zachtělo – ze zad, z boků; a jak vyrostly, tak tu stojím a nevěřím vašim nadějším a klamům.

Dokud jeli lesem, ohlédl se kníže Andrej za tím dubem několikrát, jako by od něj něco očekával. I pod ním rostly květy a tráva, ale dub stál mezi nimi stále stejně zamračený a nehybný – sveřepý mrzák.

Ano, má pravdu, tisíckrát má pravdu ten dub, říkal si kníže Andrej, ať se ti ostatní, mladí, znovu poddávají tomu klamu, ale my známe život – náš život už skončil! Dub vyvolával v jeho duši nové a nové myšlenky, beznadějně, ale smutně příjemné. Na této cestě jako by si znovu promyslel celý svůj život a došel k starému, uklidňujícímu a beznadějnému závěru, že nemá začínat nic nového, nýbrž že má dožívat svůj život a nečinit přitom zlo, nerozčilovat se a nic nechtít.

II

V poručnických záležitostech rjazaňského statku musel kníže Andrej cosi projednat s újezdním maršálkem šlechty. Byl jím hrabě Ilja Andrejič Rostov a kníže Andrej se za ním rozjel.

Byly už horké jarní dny. Les byl už oděn listím, zvedal se prach a bylo takové vedro, že když jeli kolem vody, měli chuť se vykoupat.

Kníže Andrej se blížil zahradní alejí k otradenskému domu Rostovových neveselý a pohřížený do úvah, nač na všechno se musí maršálka zeptat stran svých záležitostí. Vpravo mezi stromy zaslechl veselý ženský křik a spatřil skupinu dívek, které před jeho kočárem přeběhly přes cestu. Kousek před ostatními doběhla skoro až ke kočáru černovlasá, velmi tenoučká – podivně tenoučká – černooká dívka v žlutých kartounových šatech, s bílým kapesníkem na hlavě, zpod něhož se draly kadeře uvolněných vlasů. Dívka cosi volala, ale když poznala, že to je někdo cizí, ani se na něj nepodívala a se smíchem běžela zpátky.

Knížete Andreje najednou něco zabořelo. Den byl tak krásný, slunce tak jasné, všechno kolem tak veselé, ale ta tenoučká a hezounká dívka nevěděla a ani nechtěla vědět o jeho existenci a žila spokojeně a šťastně svůj neznámý a na něm nezávislý život – pravděpodobně hloupý, ale veselý a šťastný život. Z čeho má takovou radost? Nač myslí? Jistě ne na vojenský řád, ani na zavedení pachtovného na rjazaňských statcích! Nač myslí? A proč je tak šťastná? ptal se s bezděčnou zvědavostí sám sebe.

Hrabě Ilja Andrejič žil v Otradném roku 1809 stejně jako dříve: hostil skoro celou gubernii, pořádal hony, divadla, hostiny, zval hudebníky. Z knížete Andreje měl radost jako z každého nového hosta a téměř násilím ho zdržel přes noc.

Během nudného dne, v němž se mu věnovali staří hostitelé a nejváženější z hostů, jichž byl plný dům, protože se blížily jmeniny starého hraběte, pohlédl Bolkonskij několikrát na Natašu, která se něčemu smála a veselila se v druhé, mladé polovině společnosti, a pokaždé se v duchu zeptal: Nač myslí? Z čeho má takovou radost?

Večer, když zůstal sám v novém prostředí, nemohl dlouho usnout. Četl, potom zhasil svíčku a zase ji rozsvítil. V pokoji bylo dusno, vnitřní okenice byly zavřeny. Měl zlost na toho hloupého staříka (tak nazýval Rostova), který ho tu zdržel, protože prý ještě nedovezli z města potřebné papíry, měl zlost na sebe, že zůstal.

Vstal a šel otevřít okno. Sotva pohnul okenicemi, vníkl do pokoje měsíční svit, jako by na to byl u okna dávno číhal. Andrej otevřel okno. Byla svěží světlá noc, ani lísteček se nepohnul. Hned pod okny stála řada přistřižených stromů, na jedné straně černých, na druhé postříbřených měsícem. Pod nimi rostlo něco hustého, šťavnatého a mokrého, s listy i stonky tu a tam stříbřitými. Dál za černými stromy byla jakási střecha, třeptící se rosou, napravo od ní velký košatý strom s jasně bílým kmenem a větvemi a nad ním skoro kulatý měsíc na světlém, téměř bezhvězdném jarním nebi. Kníže Andrej se opřel lokty o předprseň a jeho pohled utkvěl na tomto nebi.

Pokoj knížete Andreje byl v prostředním poschodí; v pokojích nad ním také někdo bydlel a nespal. Zaslých rozmluvu dvou žen.

„Jen ještě jednou,“ ozval se nahoře dívčí hlas a kníže Andrej ho okamžitě poznal.

„Kdy už konečně půjdeš spát?“ odpovídal druhý hlas.

„Nebudu spát, co mám dělat? Tak naposledy...“

Dva ženské hlasy zazpívaly jakousi hudební větu, konec nějaké skladby.

„Ach, to je krása! Ale teď spát a konec!“

„Spi si, já nemůžu,“ odpovídal první hlas a přiblížil se k oknu. Patrně se v okně celá vyložila, protože bylo slyšet šustění jejích šatů, a dokonce i dech. Všechno ztichlo a zkamenělo, i měsíc, i jeho svit, i stíny. Kníže Andrej se také bál pohnout, aby neprozradil, že je náhodným svědkem jejich rozmluvy.

„Soňo, Soňo!“ ozval se opět první hlas. „Jak jenom můžeš

spát! Podívej se na tu krásu! Ach, to je krásu! Tak se probud', Soňo!“ řekla skoro se slzami v hlase. „Vždyť taková překrásná noc ještě nikdy, nikdy nebyla.“

Soňa cosi neochotně odpovídala.

„Ne, podívej se, jaký je dnes měsíc...! Ach, to je krásu! Pojď sem, dušinko, drahoušku, pojď sem. No, vidíš? Tak bych si sedla na bobek, chytila bych se pod koleny – pevně, takhle, co nejpevněji – musela bych se vypnout – letěla bych. Takhle!“

„Přestaň, spadneš.“

Bylo slyšet zápas a Sonin mrzutý hlas:

„Vždyť už jsou dvě hodiny.“

„Ach, ty mi jenom všechno kazíš. Tak si jdi, jdi si.“

Zase všechno ztichlo, ale kníže Andrej věděl, že ona tam stále ještě sedí, a chvílemi slyšel tichý šelest nebo vzdech.

„Ach můj bože, můj bože, co to jen je!“ zvolala náhle. „Když spát, tak spát!“ přibouchla okno.

A na mne si ani nevzpomene! uvědomil si kníže Andrej, když ji poslouchal, a bůhvíproč přitom očekával – a bál se –, že řekne něco o něm. Zase ona! Jako naschvál! myslel si. V duši se mu najednou zvedla tak neočekávaná změť mladistvých myšlenek a nadějí, které byly v rozporu s celým jeho životem, že v sobě necítil dost sil, aby si to rozebral, a okamžitě usnul.

III

Druhý den kníže Andrej ani nepočkal, až vyjdou dámy, rozloučil se pouze se starým hrabětem a jel domů.

Byl už začátek června, když na zpáteční cestě vjel do onoho březového hájku, kde na něho tak podivně a nezapomenutelně zapůsobil ten starý rozsochatý dub. Rolničky zněly v lese ještě dutěji než před půldruhým měsícem; všechno bylo obalené listím, stinné a husté; ani mladé smrky, roztroušené po lese, nerušily celkovou krásu; přizpůsobily se všeobecnému rázu a něžně se zelenaly načechranými mladými výhonky.

Celý den bylo horko, kdesi se chystala bouřka, ale prach cesty a štavnaté listí zkropil jen malý mráček. Levá strana lesa byla temná, ve stínu; pravá byla mokrá a třpytivá, leskla se na slunci a lehounce se chvěla ve větru. Všechno bylo v květu; slavíci klokotali a ozývali se hned blizoučko, hned někde v dáli.

Ano, tady, v tomhle lese byl ten dub, s nímž jsem si tak rozuměl, vzpomněl si kníže Andrej. Ale kde je? ptal se v duchu, dívá se na levou stranu cesty, a aniž to tušil, kochal se pohledem právě na ten dub, který hledal, ale nepoznával ho. Starý strom, všecek proměněný, rozložil se jako stan do štavnaté temné zeleně a blaženě se chvěl v paprscích večerního slunce. Ani zkřivené prsty, ani jizvy, ani starou nedůvěru a bolest – nic nebylo vidět. Drsnou staletou kůrou prorazily bez větviček mladé štavnaté listy a nechtělo se ani věřit, že je zrodil tento stařec. Ale vždyť to je ten dub, uvědomil si kníže Andrej a z ničeho nic ho ovládl bezděčný jarý pocit radosti, jako by se probudil k novému životu. V jediné chvíli se mu vybavily všechny nejsilnější okamžiky jeho života. I Slavkov s vysokým nebem, i mrtvý vyčítavý obličej ženin, i Pierre na prámu, i dívka vzrušená krásou noci, i ta noc sama, i měsíc – to všechno se mu pojednou vynořilo v paměti.

Ne, v jedenatřiceti letech ještě není život u konce, usoudil náhle s konečnou platností a nezměnitelně. Nestačí, že já sám vím, co všechno je ve mně, je třeba, aby to věděli všichni, i Pierre, i ta dívka, která chtěla letět do nebe, je třeba, aby mě všichni znali, abych svůj život nežil jen sám pro sebe, aby oni nežili tak nezávisle na mně, aby můj život zasahoval do jejich a aby všichni žili společně se mnou

Když se vrátil z cesty, rozhodl se kníže Andrej, že na podzim pojede do Petrohradu, a vymyslel si pro toto své rozhodnutí různé důvody. V okamžiku měl pohotově celou kupu rozumných, logických důvodů, proč musí jet do Petrohradu, a dokonce i sloužit. Šlo to tak daleko, že nyní nechápal, jak mohl někdy pochybovat, zda je nutné činně se zúčastnit života, právě tak jako před měsícem nechápal, že by mu mohlo napadnout odjet z vesnice. Zdálo se mu jasné, že všechny jeho životní zkušenosti zůstanou ležet ladem, nepoužije-li jich k veřejné práci a nezaujme-li v životě opět činnou úlohu. Nechápal dokonce ani, jak se mohl kdysi na základě týchž ubohých rozumových důvodů domnívat, že by se ponižil, kdyby nyní, po škole, kte-

rou mu dal život, znovu uvěřil v možnost být užitečný a v možnost štěstí a lásky. Teď mu rozum říkal něco docela jiného. Po této cestě se začal kníže Andrej na vesnici nudit, dřívější práce ho nezajímala, a když seděl sám v pracovně, často vstával, přistupoval k zrcadlu a dlouze si prohlížel svou tvář. Pak se odvrátil a díval se na podobiznu nebožky Lízy s vlasy vyčesanými do řeckého uzlu, která na něho vesele a něžně hleděla ze zlatého rámu. Neříkala už svému muži ta strašná slova jako dříve, dívala se na něj prostě, vesele a zvědavě. A kníže Andrej dlouho přecházel po pokoji s rukama složenýma za zády, hned se mračil, hned zase usmíval a přemítal ty nerozumné, nevyslovitelné myšlenky, tajné jako zločin, myšlenky na Pierra, na slávu, na dívku v okně, na dub, na ženskou krásu a lásku, které změnily celý jeho život. Když k němu v těchto chvílích někdo vešel, býval neobyčejně suchý a nesmlouvavě rozhodný, a zejména tak logický, že to bylo až nepříjemné.

„Mon cher,“ říkala například kněžna Marja, když v takovou chvíli vešla k němu do pokoje, „Nikoluška nemůže jít na procházku, je příliš zima.“

„Kdyby bylo teplo,“ odpovídal v takových chvílích kníže Andrej své sestře obzvláště suše, „šel by jenom v košilce, ale protože je zima, musíte mu obléct teplé šaty, které jsou pro takové případy vymyšleny. To je nutno vyvodit ze skutečnosti, že je zima, a ne to, aby dítě zůstávalo doma, když potřebuje vzduch,“ říkával s neúprosnou logikou, jako by někoho trestal za ten tajný, nelogický duševní pochod, který se v něm odehrával. Pokaždé, když se něco takového přihodilo, myslela kněžna Marja na to, jak ta duševní práce činí muže zkostnatělými.

IV

Kníže Andrej přijel do Petrohradu v srpnu roku 1809. Byla to doba vrcholné slávy mladého Speranského, doba vrcholné energie, s níž zaváděl své reformy. Téhož srpna se s ca-

rem převrhl kočár, car si poranil nohu, zůstal tři týdny v Petěrhofu a přitom se denně stýkal jen se Speranským. V té době se připravovala nejen ona dvě nařízení o zrušení dvorských hodností a o zkouškách na hodnosti koležských asesorů a státních radů, která nadělala tolik hluku a tolik vzrušila společnost, nýbrž i celá říšská konstituce, která měla změnit dosavadní soudní, administrativní i finanční řád ruské správy, státním sněmem počínajíc a správou obvodů končíc. Nyní se uskutečňovaly a dostávaly konkrétní formu ty nejasné liberální sny, s nimiž vstoupil car Alexander na trůn a jež se snažil uskutečnit se svými pomocníky Czartoryským, Novosilcevem, Kočubejem a Stroganovem, kterým sám říkal Výbor pro veřejné blaho.

Nyní je všechny vystřídal Speranskij ve správě civilní a Arakčejev ve věcech vojenských. Kníže Andrej se brzy po svém příjezdu do Petrohradu dostavil jako komoří ke dvoru i k audienci. Car, ač se s ním už dvakrát setkal, neuznával ho za hodna jediného slova. Kníže Andrej měl už předtím pokaždé dojem, že je carovi nesympatický, že je mu nepříjemný jeho obličej a celá jeho osoba. Studený, odmítavý pohled, jakým se car na něho zadíval, potvrdil mu jeho domněnku. Dvořané vysvětlovali knížeti Andrejovi carovu nevšímavost tak, že Jeho Veličenstvo je nespokojeno s tím, že Bolkonskij po roce 1805 přestal sloužit.

Vím sám, jak neovládáme své sympatie a antipatie, uvažoval kníže Andrej, a proto si nesmím vzít do hlavy, že předložím svůj spis o vojenském statutu panovníkovi osobně; má práce bude muset mluvit sama za sebe. Řekl o svém návrhu starému polnímu maršálovi, otcovu příteli. Polní maršál mu určil hodinu, přijal ho laskavě a slíbil, že o tom bude referovat carovi. Za několik dní byl kníže Andrej vyzván, aby se dostavil k ministru války, hraběti Arakčejevovi.

V určený den o deváté hodině ranní byl kníže Andrej v čekárně hraběte Arakčejeva.

Osobně Arakčejeva neznal a nikdy ho ani neviděl, ale všechno, co o něm věděl, budilo v něm málo úcty k tomuto člověku.

Je to ministr války, osoba požívající carovy důvěry; nikomu nesmí být nic do toho, jaké jsou jeho osobní vlastnosti; jemu bylo svěřeno, aby posoudil můj spis, jedině on může uvést věc do pohybu, přemýšlel kníže Andrej, zatímco čekal spolu s mno-

ha významnými i bezvýznamnými osobami v přijímacím pokoji hraběte Arakčejeva.

Kníže Andrej viděl během své služby, většinou pobočnické, mnoho přijímacích pokojů významných osobností a věděl, že každý má svůj osobitý ráz. Čekárna hraběte Arakčejeva měla ráz naprosto zvláštní. Ve tvářích bezvýznamných osob čekajících v přijímacím pokoji hraběte Arakčejeva, až přijdou na řadu, byl vepsán pocit ostychu a pokory; v obličejích významnějších osob se zrcadlil smíšený pocit čehosi trapného, tajeného pod maskou žoviálnosti a posměchu k sobě samému, ke své situaci a k očekávané osobnosti. Někteří chodili zamyšleně sem tam, jiní si mezi sebou s úsměvem šeptali a kníže Andrej zaslechl přezdívkou *Sila Andrejič* i slova „strýček mu to ukáže“, která se týkala hraběte Arakčejeva. Jeden generál (významná osobnost), uražený patrně tím, že musí čekat, seděl, přehazoval si nohu přes nohu a usmíval se opovržlivě sám sobě.

Jakmile se však otevřely dveře, bylo vidět na všech tvářích jen jedno – strach. Kníže Andrej podruhé požádal dozorcího důstojníka, aby ho ohlásil, ale ten mu s úšklebkem odpověděl, že se dostane na řadu, až přijde čas. Po několika osobách, které do ministrovny pracovny zavedl pobočník a opět je vyprovodil ven, pustili do strašných dveří důstojníka, který knížete Andreje ohromil svým ponížným a polekaným vzhledem. Jeho audience trvala dlouho. Pojednou se za dveřmi rozlehlo hromobití nepříjemného hlasu a důstojník, bledý, s chvějícími se rty, vyšel ven, chytil se za hlavu a tak prošel přijímacím pokojem.

Hned poté přivedli ke dveřím knížete Andreje a dozorcí důstojník mu pošeptal: „Napravo k oknu.“

Kníže Andrej vešel do prosté čisté pracovny a spatřil za stolem čtyřicetiletého muže s dlouhým trupem a protáhlou, nákrátko ostríhanou hlavou, s obličejem složeným do měkkých záhybů, s převislým červeným nosem a zachmuřeným obočím nad hnědozelenýma očima tupého výrazu. Arakčejev k němu otočil hlavu, ale nepodíval se na něho.

„Oč žádáte?“ zeptal se.

„Já ne...žádám o nic, Vaše Jasnosti,“ pronesl tiše kníže Andrej. Arakčejev na něm spočinul pohledem.

„Posaďte se,“ vybídl ho. „Kníže Bolkonskij?“

„Nežádám o nic, ale Jeho Veličenstvo car ráčil poslat Vaší Jasnosti můj návrh, který jsem podal...“

„Račte vědět, můj nejmilejší, že váš návrh jsem četl,“ přerušil ho Arakčejev; vyslovil laskavě pouze prvá slova, přestal se na něho dívat a zase upřel oči do prázdna, zatímco jeho řeč nabývala stále vrčivějšího a pohrdavějšího tónu. „Navrhujete nové vojenské zákony? Zákonů je mnoho a plnit staré nemá kdo. Teď všichni píší zákony, psát je lehčí než je dodržovat.“

„Přijel jsem z vůle Jeho Veličenstva cara, abych se od Vaší Jasnosti dověděl, jak miníte s podaným návrhem naložit,“ řekl kníže Andrej zdvořile.

„Napsal jsem na váš návrh své rozhodnutí a odeslal jsem ho do komise. *Neschvaluji jej*,“ řekl Arakčejev, vstal a vyndal z psacího stolu spis. „Tu je,“ podal jej Andrejovi.

Na spise bylo napříč, bez velkých písmen, s chybami a bez interpunkce napsáno: „sestaveno nedůsledně poněvadž opsáno jako napodobenina francouzského vojenského řádu zbytečně od vojenských artikulí se odchyľující“.

„Do jaké komise byl odeslán návrh?“ zeptal se kníže Andrej.

„Do komise pro vojenský řád, a podal jsem návrh, aby Vaše Blahorodí bylo do ní zařazeno jako člen. Jenže bez platu.“

Kníže Andrej se pousmál.

„Ani si jej nepřeji.“

„Bez platu – členem,“ opakoval Arakčejev. „Těšilo mě. Další! Kdo je tam ještě?“ vykřikl a uklonil se knížeti Andreji.

V

V očekávání zprávy, že byl jmenován členem komise, obnovil kníže Andrej staré známosti, hlavně s lidmi, o nichž věděl, že mají vliv a že by je mohl potřebovat. Zakoušel nyní v Petrohradě podobný pocit jako před bitvou; zvědavost mu nedávala pokoj a táhla ho neodolatelně do vyšších kruhů, tam, kde se připravovala budoucnost, na níž závisely osudy milio-

nů. Podle roztrpčení starých, podle zvědavosti nezasvěcených, podle zdrženlivosti zasvěcených, podle chvatu a nepokoje všech, podle nesčetného množství výborů, komisí, o jejichž existenci se dovídal každodenně znovu a znovu, cítil, že teď, v roce 1809, se zde, v Petrohradě, chystá obrovská občanská bitva, jejímž vrchním velitelem je jemu neznámý, tajemný a podle jeho mínění geniální muž – Speranskij. Samy reformy, o nichž měl jen nejasnou představu, i jejich hlavní tvůrce ho tak vášnivě zaujali, že návrh nového vojenského řádu ustoupil v jeho povědomí velmi brzy na podružné místo. Kníže Andrej měl výhodné postavení, které mu umožňovalo příznivé přijetí ve všech nejrozmanitějších, i nejvyšších kruzích tehdejší petrohradské společnosti. Strana reformistů ho přijímala dobrosrdečně a snažila se ho získat, předně proto, že měl pověst člověka rozumného a velmi šetlého, za druhé proto, že propuštěním sedláků z nevolnictví nabyt pověsti liberála. Strana starých, nespokojených, obracela se k němu přímo jako k synu svého otce, hledajíc u něho soucit, poněvadž reformy odsuzovala. Ženská společnost, vyšší kruhy, přijímaly ho pohostinsky, protože byl bohatým a urozeným ženichem a jeho osobnost, opředaná aureolou romantické historie o jeho domnělé smrti a tragickém skonu jeho ženy, byla ve společnosti něčím téměř novým. Kromě toho se všichni, kdo ho znali dříve, shodovali v tom, že se za těch pět let velmi změnil ve svůj prospěch, že velmi zjemněl a zároveň zmužněl, že se zbavil dřívější afektovanosti, pýchy a ironie a dosáhl vyrovnanosti, které člověk nabývá věkem. Začalo se o něm mluvit, probudil se o něj zájem a všichni si přáli se s ním seznámit.

Druhý den po návštěvě u hraběte Arakčejeva navštívil kníže Andrej večer hraběte Kočubeje. Vyprávěl mu o svém setkání se *Sílou Andrejičem* (Kočubej tak nazýval Arakčejeva s touž ironií nenaznačující nic bližšího, jaké si kníže Andrej povšiml v příjmacím pokoji ministra války).

„Mon cher, ani v této věci se neobejdete bez Michajla Michajloviče. To je význačný činitel. Řeknu mu o tom. Slíbil, že večer přijde...“

„Co je Speranskému do vojenských řádů?“ zeptal se kníže Andrej. Kočubej se pousmál a potřásl hlavou, jako by se divil jeho naivitě.

„Nedávno jsme spolu o vás mluvili, o vašich svobodných sedlácích...“, pokračoval.

„Tak to vy jste, kníže, dal svobodu svým nevolníkům?“ napadl Bolkonského jakýsi stařec, velmož kateřinské epochy, a obrátil se k němu s výrazem pohrdání.

„Byl to malý statek, stejně nic nevynášel,“ snažil se Bolkonskij zmírnit význam svého činu, aby starce zbytečně nedráždil.

„Bojíte se, abyste nepřišel pozdě?“ řekl stařec a zadíval se na Kočubeje.

„Nerozumím jedné věci,“ pokračoval pak. „Kdo bude orat, dá-li se jim svoboda? Psát zákony je snadné, ale spravovat stát je těžké. Například jako teď, kdo bude, ptám se vás, hrabě, kdo bude předsedou soudních komor, když mají všichni skládat zkoušky?“

„Patrně ti, kdo složí zkoušky,“ odpověděl Kočubej, přehodil si nohu přes nohu a rozhlédl se kolem sebe.

„Hledte, u mne slouží Prjaničnikov, znamenitý člověk, zlatý člověk, ale je mu šedesát, cožpak ten přijde ke zkoušce?“

„Ano, s tím budou potíže, protože vzdělání je málo rozšířeno, ale...“ Hrabě Kočubej nedomluvil, zvedl se, vzal knížete Andreje za ruku a šel vstříc právě vstoupivšímu světlovlasému člověku s lysinou, asi čtyřicátníku s velkým vysokým čelem a neobyčejně bledým protáhlým obličejem. Příchozí měl na sobě modrý frak, na krku kříž a na levé straně prsou hvězdu. Byl to Speranskij. Kníže Andrej ho ihned poznal a v nitru se mu cosi zachvělo, jak se to stává v důležitých životních okamžicích. Nevěděl, je-li to úcta, závist nebo naděje. Celá postava Speranského měla v sobě cosi osobitého, podle čeho jej bylo možno ihned poznat. U nikoho ze společnosti, v níž kníže Andrej žil, neviděl tolik klidu a jistoty v neladných a nemotorných pohybech, u nikoho neviděl takový pevný a zároveň měkký pohled v přivřených, poněkud vlhkých očích, neviděl takovou pevnost v bezvýrazném úsměvu, tak ušlechtilý, klidný a tichý hlas, a hlavně takovou jemnou bledost v obličejí a na rukou, trochu příliš širokých, ale neobyčejně oblých, hladkých a bílých. Podobnou bledost a jemnost v obličejí vídal kníže Andrej pouze u vojáků, kteří byli dlouho v nemocnici. Takový byl Speranskij, státní tajemník, carův referent a jeho průvodce v Erfurtu, kde se několikrát setkal a hovořil s Napoleonem.

Speranskij netěkal očima z jednoho na druhého, jak to bezděčně lidé dělají, když přijdou do velké společnosti, a nespěchal navázat rozhovor. Mluvil tiše, s jistotou, že ho budou poslouchat, a hleděl jen na člověka, s nímž mluvil.

Kníže Andrej sledoval každé slovo a každý pohyb Speranského s bedlivou pozorností. A jak se to stává některým lidem, zejména takovým, kteří přísně posuzují své bližní, kníže Andrej při setkání s novou osobou, zvláště s takovou, jako byl Speranskij, jehož znal podle jeho pověsti, snažil se v ní najít nejvyšší vrchol lidské dokonalosti.

Speranskij řekl Kočubejovi, že lituje, že nemohl přijít dříve, poněvadž ho zdrželi u dvora. Neřekl, že ho zdržel car. I této úmyslné skromnosti si kníže Andrej povšiml. Když mu Kočubej představil knížete Andreje, přenesl Speranskij pomalu zrak na Bolkonského a díval se se stejným úsměvem a mlčky zase na něho.

„Jsem rád, že jsem vás poznal, slyšel jsem už o vás, jako všichni,“ prohodil.

Kočubej se několika slovy zmínil o audienci Bolkonského u Arakčejeva. Úsměv Speranského se stal zřetelnějším.

„Předsedou komise pro vojenské řády je můj dobrý přítel, pan Magnickij,“ řekl Speranskij, vyslovuje zřetelně každou slabiku i konec každého slova, „a přejete-li si, mohu vás s ním seznámit. (Na konci věty se odmlčel.) Doufám, že u něho naleznete pochopení a ochotu vyjít vstříc všemu, co je rozumné.“

Kolem Speranského se okamžitě vytvořil kroužek a onen stařec, který mluvil o svém úředníku Prjaničnikovovi, obrátil se na Speranského také s otázkou.

Kníže Andrej se rozhovoru nezúčastnil, pozoroval všechna hnutí Speranského a uvažoval o tom, jak tento člověk, který byl ještě nedávno bezvýznamným seminaristou, má nyní ve svých rukou – v těch bílých buclatých rukou – osud Ruska. Bolkonského překvapil neobyčejný, pohrdlivý klid, s jakým Speranskij odpovídal starci. Zdálo se, jako by se k němu obracel svými shovívavými slovy z nebetyčné výše. Jakmile stařec začal příliš zvyšovat tón, Speranskij se usmál a řekl, že nemůže posuzovat výhody a nevýhody toho, o čem ráčil rozhodnout panovník.

Speranskij se zúčastnil ještě nějakou chvíli společného rozhovoru, pak vstal, přistoupil ke knížeti Andreji a odvedl si ho

na druhý konec pokoje. Bylo zřejmé, že považuje za nutné zabývat se Bolkonským.

„Neměl jsem kdy si s vámi promluvit pro ten vzrušený rozhovor, do něhož mě zatáhl onen ctihodný stařec,“ řekl s mírně pohrdavým úsměvem, jako by dával najevo, že on, právě tak jako kníže Andrej, dovede odhadnout, jak nicotní jsou lidé, s nimiž právě hovořil. Toto oslovení knížeti Andreji zalichotilo. „Znám vás již dávno. Především z vašeho osvobození rolníků, je to náš první příklad, kéž by měl více následovníků! Za druhé proto, že jste jedním ze šlechticů, kteří nepocítují jako urážku nové nařízení o dvorních hodnostech, o němž se tak mnoho mluví a jež se tolik kritizuje.“

„Ano,“ odpověděl kníže Andrej, „otec nechtěl, abych toho práva použil: začal jsem sloužit jako prostý vojín.“

„Váš otec, člověk ze starých časů, stojí očividně výš než naši současníci, kteří tolik odsuzují toto opatření, jež nezavádí nic jiného než samozřejmou spravedlnost.“

„Já ovšem myslím, že toto odmítavé stanovisko má určitý podklad,“ řekl kníže Andrej, aby se vymanil z vlivu Speranského, jež už začínal pocítovat. Bylo mu nepříjemné ve všem s ním souhlasit; chtěl odporovat. On, který jindy hovořil plynně a dobře, měl najednou potíže s vyjadřováním. Když mluvil se Speranským, byl příliš zaujat pozorováním osobnosti vynikajícího muže.

„Podklad pro osobní ctižádost možná,“ podotkl tiše Speranskij.

„Částečně i pro stát,“ odpověděl kníže Andrej.

„Co tím myslíte?“ zeptal se Speranskij, dívaje se do země.

„Jsem ctitel Montesquieuův,“ vysvětloval kníže Andrej. „A jeho myšlenka, že základem monarchií je čest, zdá se mi nepochybná. A mám dojem, že jistá práva a výsady šlechty slouží jako prostředky k udržení tohoto pocitu.“

Z bledé tváře Speranského zmizel úsměv a výraz jeho obličeje tím hodně získal. Pravděpodobně ho myšlenka knížete Andreje začala zajímat.

„Si vous envisagez la question sous ce point de vue,“¹⁾ začal se zřejmými potížemi ve francouzské výslovnosti,

¹⁾ Posuzujete-li otázku z tohoto hlediska...

a proto ještě pomaleji než v ruštině, avšak úplně klidně. Řekl, že čest, l'honneur, nemůže být udržována výhodami škodlivými pro výkon služby, že čest, l'honneur, je buď záporný pojem – neděláním odsouzených činů – nebo určitý zdroj soupeření k získání pochval a vyznamenání, které jej vyjadřují.

Jeho důvody byly zhuštěné, jednoduché a jasné.

„Tuto čest, pramen soupeření, nepodporují stavovské nebo šlechtické výsady, nýbrž instituce podobná légion d'honneur velkého císaře Napoleona, jež nejen neškodí, nýbrž napomáhá úspěchu ve službě.“

„Nechci se hádat, ale nedá se popřít, že výsady šlechticů dosáhly téhož cíle,“ namítl kníže Andrej. „Každý šlechtic pocituje povinnost zachovávat důstojnost svého postavení.“

„Vy však jste toho nemínil využít, kníže,“ přerušil ho Speranskij a úsměvem naznačil, že chce laskavostí přerušit spor, nevýhodný pro jeho společníka. „Prokážete-li mi tu čest a přijdete-li ke mně ve středu,“ dodal, „promluví s Magnickým a řeknu vám, co by vás mohlo zajímat, a kromě toho mi bude potěšením, když si budu moci s vámi podrobně podiskutovat.“ Zavřel oči, uklonil se à la française a bez rozloučení, snaže se, aby to nikdo nepozoroval, vyšel ven ze sálu.

VI

První dobu svého pobytu v Petrohradě cítil kníže Andrej, že celý jeho způsob myšlení, jemuž navykl v osamoceném životě, byl úplně porušen třemi drobnými starostmi, které ho tady obklopiley.

Když se večer vrátil domů, poznamenal si obyčejně do zápisníku čtyři nebo pět nutných návštěv či schůzek na určité hodiny. Mechanismus života, takové rozdělení dne, aby se všude dostal včas, stravovalo většinu jeho životní energie. Nic nedělal, dokonce ani na nic nemyslel, ba ani nestačil přemýšlet, nýbrž jen

mluvil – a mluvil s úspěchem o tom, co měl promyšleno ještě z doby na vesnici.

Někdy pozoroval s nelibostí, že mluvíval týž den v různých společnostech totéž. Byl však po celé dny tak zaměstnaný, že neměl kdy myslet na to, že o ničem nepřemýšlí.

Jako při prvním setkání u Kočubeje, tak i potom ve středu doma, když Bolkonského přijal, mluvil s ním Speranskij mezi čtyřma očima dlouho a důvěrně, a tím na něho udělal silný dojem.

Kníže Andrej považoval takovou spoustu lidí za nicotnou a malichernou a do té míry toužil najít v někom jiném živý ideál té dokonalosti, o niž usiloval, že snadno uvěřil, že ve Speranském našel tento ideál muže naprosto rozumného a ctnostného. Kdyby byl Speranskij býval pocházel z téhož společenského prostředí jako kníže Andrej, kdyby byl měl touž výchovu a morální návyky, byl by Bolkonskij brzy odhalil slabé, lidské, málo hrdinské stránky jeho povahy, takto však mu tento logický, pro něho zvláštní způsob myšlení imponoval, tím spíše, že mu úplně nerozuměl. Kromě toho Speranskij, buď proto, že dovedl ocenit schopnosti knížete Andreje, nebo proto, že považoval za potřebné získat ho pro sebe, stavěl před ním na odiv svůj nezaujatý, vyrovnaný rozum a lichotil knížeti oním rafinovaným pochlebováním, doprovázeným vědomím vlastní ceny, jež záleží v tom, že uznáváme mlčky svého společníka za jediného člověka – kromě nás – schopného chápat rozumnost a hloubku našich vlastních myšlenek a dokonalou hloupost všech ostatních.

Za dlouhého rozhovoru ve středu večer Speranskij nejednou prohodil: „*U nás* se lidé dívají na všechno, co převyšuje všeobecnou úroveň zakořeněných zvyků...“ Nebo s úsměvem: „*Ale my* chceme, aby se vlci nasytili a ovce zůstaly celé...“ Nebo: „Oni to nemohou pochopit...“ Ale stále s výrazem, který říkal: „*My*, vy a já, rozumíme, kdo jsou *oni* a kdo jsme *my*.“

Tato první dlouhá rozmluva se Speranským posílila v knížeti Andreji pocit, který měl, když ho spatřil poprvé. Viděl v něm rozvážného, přesně myslícího muže dokonalého rozumu, který svou energií a houževnatostí dosáhl moci a používá jí jen ve prospěch Ruska. Speranskij byl v očích knížete Andreje člověkem, jakým sám tak toužil být: člověkem, který nachází ro-

zumné vysvětlení pro všechny životní jevy, který uznává za skutečné jen to, co je rozumné, a který na všechno dovede přiložit měřítko rozumnosti.

V podání Speranského vypadalo všechno tak prostě a jasně, že kníže Andrej s ním bezděčně ve všem souhlasil. Činil-li námitky a přel-li se, bylo to jen proto, že chtěl ze vzdoru být samostatný a nechtěl se podrobit názorům Speranského. Všechno bylo tedy v pořádku, všechno bylo dobré, knížete Andreje však přece zneklidňovala jedna věc: chladný, zrcadlový pohled, nepropouštějící nikoho do nitra Speranského, a jeho bílá, jemná ruka, na niž se kníže Andrej proti své vůli díval, jako se obyčejně díváme na ruce lidí, kteří mají moc. Zrcadlový pohled a jemná ruka z jakéhosi důvodu knížete Andreje dráždily. Nepříjemně se ho dotýkalo také přílišné pohrdání lidmi, jež u Speranského pozoroval, a nevybíravost ve vynalézání důvodů, které uváděl k potvrzení svých názorů. Užival všech myšlenkových obrátů s výjimkou přirovnání a příliš směle, jak se zdálo knížeti Andreji, přecházel od jedné věci ke druhé. Hned se stavěl do pozice veřejného činitele a odsuzoval snílky, hned do pozice satirika a vysmíval se ironicky soupeřům, hned se stával přísně logickým a hned se zase zvedal do oblasti metafyziky. (Této poslední zbraně používal k důkazům velmi často.) Vynesl otázku do metafyzických výšin, přešel k definici času, prostoru a myšlenky, a pak, když takto dokázal nemožnost určitých závěrů, snesl se opět na půdu sporu.

Vůbec hlavním rysem Speranského intelektu, který kníže Andreje nejvíce udivoval, byla pevná, neochvějná víra v sílu a zákonitost rozumu. Bylo zřejmé, že Speranskému nemohla napadnout myšlenka, knížeti Andreji úplně běžná, že se přece jen nedá vždy vyjádřit slovy vše, o čem člověk přemýšlí, a Speranskij zřejmě nikdy nezapochoyboval o tom, zda není nesmysl všechno, nač člověk myslí a v co věří. A právě tento zvláštní způsob Speranského myšlení vábil knížete Andreje nejvíc.

První dobu své známosti s ním choval kníže Andrej ke Speranskému vášnivý obdiv, podobně jako svého času k Bonapartovi. Okolnost, že Speranskij byl syn duchovního, kterým mohli hloupí lidé – a mnozí to skutečně dělali – hrubě opovrhovat, jako se opovrhuje popovským synkem a kutnou vůbec, nutila knížete Andreje, aby zacházel se svým citem ke Speranskému obzvlášť šetrně, a bezděčně jej v sobě posiloval.

Ten první večer, který Bolkonskij u něho strávil, rozhovořil se Speranskij o kodifikační komisi a vyprávěl ironicky knížeti Andreji, že komise existuje již padesát let, že stojí miliony a nevykonala nic jiného, než že Rosenkampf nalepil štítky s nápisy na všechny články srovnávacího zákonodárství.

„To je vše a za to zaplatil stát miliony!“ zvolal Speranskij. „Chceme dát senátu novou soudní pravomoc, ale nemáme zákony. Proto je chyba, když takoví lidé jako vy, kníže, teď neslouží.“

Kníže Andrej podotkl, že je k tomu třeba právnického vzdělání a on že je nemá.

„Ale vždyť je nemá nikdo, tak co chcete? Je to *circulus vitiosus*¹⁾, ze kterého je nutno se dostat násilím.“

Týden nato byl kníže Andrej jmenován členem komise pro sestavování vojenského řádu a – což ani ve snu nečekal – předsedou sekce kodifikační komise. Na žádost Speranského se ujal první části sestavovaného občanského zákoníku a pracoval s pomocí *Code Napoleon a Justiniani*²⁾ na sestavení stati „Právo osobní“.

VII

Když se Pierre před dvěma lety, roku 1808, vrátil po objížďce svých statků do Petrohradu, stanul mimoděk v čele petrohradského zednářstva. Svolával bratry ke stolovým společnostem i k tryznám za zemřelé, získával nové členy, staral se o spojení jednotlivých lóží a o získávání pravých spisů. Dával na vlastní náklad stavět obřadní síně a při sbírkách na chudé přidával, co mohl, ze svého, protože většina členů přispívala jen skoupě a nepravidelně. Téměř sám, z vlastních prostředků, vydržoval chudobinec zřízený řádem v Petrohradě.

Jeho život plynul zatím dál jako dříve, oddával se týmž zá-

¹⁾ Začarovaný kruh.

²⁾ Zákoníku Napoleonova a Justinianova.

libám a nevázanostem. Rád se dobře najedl a napil, třebaže to považoval za nemravné a ponižující, nedovedl se zdržet povyražení v mládeneckých společnostech, do kterých chodil.

Když však uplynul rok, pocítil Pierre i ve víru povinností a zábav, jak se mu půda zednářstva, na níž stojí, ztrácí pod nohama tím rychleji, čím pevněji se na ní snaží stát. Zároveň však cítil, že čím hlouběji se pod ním půda propadá, tím více a proti své vůli je k ní připoután. Když vstoupil do zednářského řádu, zakusil pocit člověka, který s důvěrou vstoupil na rovný povrch močálu. Jakmile udělal krok, probořil se jednou nohou. Aby se ujistil, že půda, na níž stojí, je pevná, vkročil na ní i druhou nohou, propadl se ještě hlouběji, uvízl v ní a pak už se chtěl nechtěl brodit bahnem až po kolena.

Josif Alexejevič nebyl v Petrohradě. (Poslední dobou se stránil práce v petrohradských lóžích a žil stále v Moskvě.) Pierre znal všechny bratry, členy lóží, z každodenního života a bylo mu zatěžko vidět v nich jen bratry zednáře, a nikoli knížete B., nikoli Ivana Vasiljeviče D., které znal v životě většinou jako slabé a nicotné lidi. Pod zednářskými zástěrami a znaky viděl na nich uniformy a vyznamenání, za nimiž se pachtili v životě. Když vybíral milodary na chudé a sečetl dvacet třicet rublů, které mu odevzdalo – ke všemu ještě z větší části na dluh – deset členů, z nichž polovina byla stejně bohatá jako on, vzpomínal Pierre často na zednářskou přísahu, jíž se každý bratr zavazuje dát bližnímu celé své jmění; v duši se mu vzmáhaly pochybnosti a on se snažil na to nemyslet.

Všechny bratry, které znal, rozděloval do čtyř kategorií. Do první řadil bratry, kteří nezasahovali činně do záležitostí lóží ani neměli účast na věcech tohoto světa a zabývali se výhradně tajemstvími zednářského učení, bádali o trojjediném jménu božím, o třech věcech, které jsou prapůvodem všeho – síře, rtuti a soli – nebo o významu čtverce a všech znaků chrámu Šalamounova. Pierre si vážil této kategorie zednářů, k níž patřili povětšinou staří bratři a – podle Pierrova mínění i sám Josif Alexejevič, avšak nesdílel jejich zájmy. Jeho srdce netíhlo k mystické stránce zednářství.

K druhé kategorii počítal Pierre sebe a bratry sobě podobné, kteří hledali, kolísali a nenašli v zednářství ještě přímou a jasnou cestu, ale doufali, že ji najdou.

Do třetí kategorie řadil bratry (těch byla většina), kteří viděli v zednářství jen vnější formu a obřady, přikládali velký význam přísnému dodržování této vnější formy a nestarali se o její obsah a význam. Takový byl Willarski, a dokonce i velmistr hlavní lóže.

Konečně čtvrtá kategorie zahrnovala také velký počet bratří, hlavně těch, kteří vstoupili do bratrstva v poslední době. Byli to, jak vyzpozoval Pierre, lidé, kteří v nic nevěřili, po ničem netoužili a vstoupili do řádu jen proto, aby se tu seznámili s mladými, bohatými, vlivnými a urozenými bratry, jakých bylo v lóži velice mnoho.

Pierre začínal cítit, že ho jeho činnost neuspokojuje. Zdálo se mu, že zednářstvo, nebo alespoň to zednářstvo, které poznal tady, ulpívá na povrchu. Aby ho nenapadlo pochybovat o zednářství jako takovém, domníval se jen, že ruští zednáři se dali nesprávnou cestou a odchýlili se od svého zdroje. Proto se Pierre koncem roku rozjel do ciziny, aby se poučil o vyšších tajemstvích řádu.

Ještě v létě roku 1809 se vrátil do Petrohradu. Z korespondence našich zednářů se zahraničními bylo známo, že si Bezuchov v cizině získal důvěru mnoha významných osobností, že vnikl do mnohých tajemství, že byl povýšen na nejvyšší stupeň a přiváží s sebou mnoho užitečného pro ruské zednářstvo. Petrohradští zednáři ho všichni navštívili, lichotili mu a všem se zdálo, že cosi tají a připravuje. Bylo svoláno slavnostní zasedání lóže druhého stupně a Pierre slíbil, že na něm promluví o všem, co má vyřídit petrohradským bratřím od nejvyšších vůdců řádu. Bylo plno. Po obvyklých obřadech Pierre vstal a zahájil svůj projev.

„Milení bratři,“ začal rudna a zajíkaje se, přestože držel řeč napsanou v ruce. „Nestačí stříci naše tajemství v tichu lóže – je třeba jednat... jednat. Jsme ukolébáni v spánek, zatímco máme jednat.“ Pierre uchopil sešit a začal číst.

„Abychom šířili čistou pravdu a pomáhali ctnosti zvítězit, musíme osvobodit lidi od předsudků, propagovat řád odpovídající duchu doby, ujmout se výchovy mládeže, spojit se nerozlučnými svazky s nejvzdělanějšími lidmi, směle, ale přitom moudře potírat pověrčivost, nevíru a hloupost a utvořit z našich příznivců lidí spojené společným cílem, mocné a silné.

Abychom dosáhli tohoto cíle, musíme zjednat ctnosti převa-

hu nad hříchem, musíme usilovat o to, aby čestný člověk došel věčné odměny za své ctnosti ještě na tomto světě. Avšak v těchto velikých záměrech nám vážně stojí v cestě nynější politické zřízení. Co se dá za takového stavu věcí dělat? Podporovat revoluce, všechno zvrátit a vyhnat sílu násilím? Ne, toho jsme ovšem daleci. Každá násilná reforma je hodna odsouzení, protože ani v nejmenším nenapraví zlo, dokud lidé zůstanou takoví, jací jsou, a protože moudrost nemá zapotřebí násilí.

Veškeré plány našeho řádu musí být založeny na tom, abychom vychovávali pevné a ctnostné lidi, spojené jednotnou zásadou, zásadou, že je nutno všude a všemi silami pronásledovat nepravost a hloupost a podporovat nadání a ctnost, pozvedat z prachu lidi zasloužilé a začleňovat je do našeho bratrstva. Jen tehdy bude mít náš řád takovou moc, aby nepozorovaně svazoval ruce zastáncům nepořádku a vládl jimi tak, aby to sami nepozorovali. Jedním slovem, je třeba zřídit všeobecně platný vládní systém, který by se rozšířil na celý svět, avšak neporušoval by občanské svazky a všechny ostatní vlády by při něm mohly pokračovat ve své činnosti a dělat všechno kromě toho, co odporuje velikému cíli našeho řádu, totiž zajišťovat vítězství ctnosti nad nepravostí. Tento cíl sledovalo už křesťanství. Učilo lidi, aby byli moudří a dobří a aby ve vlastním zájmu následovali příkladu a pokynů nejlepších a nejmoudřejších lidí.

Tehdy, kdy všechno tonulo v nevědomosti, stačilo ovšem pouhé kázání: novost dodávala pravdě neobyčejné síly. Avšak dnes musíme použít prostředků mnohem silnějších. Je třeba, aby člověk, jenž je ovládán svými city, nalézal v ctnosti citové požitky. Vášně nelze odstranit, je toliko třeba je usměrnit k ušlechtilým cílům; a proto je třeba, aby každý mohl ukojit své vášně v mezích ctnosti a aby náš řád tomu poskytoval prostředky.

Jakmile budeme mít určitý počet vhodných lidí v každém státě, každý z nich vychová dva další a všichni se úzce spojí – pak nebude nic nemožného pro náš řád, kterému se podařilo potají a vskrytu vykonat už mnohé pro blaho lidstva.“

Tato řeč vyvolala v lóži velmi silný dojem, ale také znepokojení. Většina bratří v ní viděla nebezpečné záměry iluminátství a přijala ji s chladem, který Pierra udivil. Velmistr uvedl jisté námitky. Pierre se jal rozvíjet své myšlenky se stále větším a větším zápallem. Dávno už neměli tak bouřlivou schůzi. Vytvořily se tá-

bory: jedni obviňovali Pierra z iluminátství, druzí ho podporovali. Pierra poprvé na této schůzi ohromila nekonečná rozmanitost lidských rozumů, která způsobuje, že žádná pravda se nejeví dvěma lidem stejně. Dokonce i členové, kteří, jak se zdálo, byli na jeho straně, chápali ho po svém, s výhradami a změnami, s nimiž nemohl souhlasit, protože pro něho bylo nejdůležitější právě to, aby sdělil svou myšlenku druhým přesně tak, jak ji sám chápal.

Když zasedání skončilo, udělil velmistr Bezuchovovi nepřívětivě a ironicky výtku pro jeho prchlivost a pro to, že ho v diskusi nevedla jen láska k ctnosti, nýbrž že se dal unést i zápalem boje. Pierre neodpověděl a krátce se zeptal, bude-li jeho návrh přijat. Řekli mu, že ne, a Pierre, aniž vyčkal obvyklých formalit, odešel z lóže a jel domů.

VIII

Pierra se zase zmocnila tesknota, které se tak bál. Po své řeči v lóži ležel tři dny doma na pohovce, nikam nejezdil a nikoho nepřijímal.

V té době dostal dopis od ženy, v němž ho prosila o schůzku a psala mu, jak se jí po něm stýská a jak touží zasvětit mu celý svůj život.

Na konci dopisu mu oznamovala, že se v nejbližších dnech vrátí z ciziny do Petrohradu.

Hned nato vnikl do Pierrovy samoty bratr zednář, jeden z těch, jichž si Pierre nejméně vážil, zavedl řeč na Pierrovy manželské poměry a pod záminkou, že mu dává bratrskou radu, mu naznačil, že jeho přísnost k ženě je nespravedlivá a že Pierre nedodržuje základní zednářskou zásadu, když neodpouští kajícnici.

Současně pro něj poslala jeho tchyně, žena knížete Vasilije, a prosila ho snažně, aby ji navštívil alespoň na několik minut, že s ním musí pohovořit o velmi vážné věci. Pierre viděl, že se proti němu spikli a chtějí ho udobřit se ženou, a v rozpoložení, v jakém byl, mu to dokonce ani nebylo nepříjemné. Bylo mu

všechno jedno: ničemu v životě nepřikládal přílišnou váhu a pod vlivem stesku, který ho ovládal, nedbal mnoho ani o svou svobodu, ani netrval na důsledném potrestání ženy.

Nikdo není v právu a nikdo není vinen, tedy ani ona není vinná, myslel si. Když tedy neprojevil souhlas k smíru se ženou, bylo to jen proto, že ve stavu tesklivé nudy, do jakého upadl, nebyl s to cokoli podnikat. Teď kdyby žena za ním přijela, nebyl by ji vyhnal. Což nebylo jedno – ve srovnání s tím, co ho teď zaměstnávalo – zda žije nebo nežije se svou ženou?

Neodpověděl nic ženě ani tchyni a jednou večer se vypravil na cestu a odjel do Moskvy, aby navštívil Josifa Alexejeviče. Do deníku napsal:

„Moskva, 17. listopadu.

Právě jsem se vrátil od svého dobrodince a spěchám zapsat všechny své zážitky. Josif Alexejevič žije v bídě a už třetí rok trpí trýznivou nemocí žlučníku. Nikdo ho nikdy neslyšel naříkat nebo reptat jediným slovem. Od rána do pozdní noci, s výjimkou hodin, kdy jí nejprostší stravu, věnuje se vědě. Přijal mě laskavě a nechal mě sednout na postel, na níž ležel; pozdravil jsem ho znamením rytířů Východu a Jeruzaléma, on mi odpověděl stejně a s mírným úsměvem se mě zeptal, co jsem se dověděl a jaké zkušenosti jsem získal v pruských a skotských lóžích. Vyprávěl jsem mu vše, jak jsem dovedl, pověděl jsem mu o návrzích, které jsem podal v naší petrohradské lóži, a svěřil se mu se špatným přijetím, kterého se mi dostalo, a s roztržkou, k níž došlo mezi mnou a bratry. Josif Alexejevič drahnou dobu mlčel a přemýšlel, pak mi sdělil svůj názor na vše. A mně bylo rázem jasné vše, co se stalo v minulosti, i cesta, kterou mám nastoupit. Uvedl mě v údiv otázkou, pamatují-li se, jaký je trojí cíl řádu: 1. zachovávaní a poznávání tajemství; 2. očista a sebezdokonalování, abychom ho mohli dosáhnout; 3. náprava lidského pokolení úsilím o tuto očistu. Který z těchto tří cílů je první a nejdůležitější? Ovšemže zdokonalování a očista sebe sama. Jedině o dosažení tohoto cíle můžeme usilovat nezávisle na všech vnějších okolnostech. Avšak právě tento cíl od nás vyžaduje nejvíce námahy, a proto, propadající pýše, upouštíme od něho a usilujeme buď o osvojení tajemství, jež nejsme hodni přijmout, jelikož ne-

jsme čistí, nebo usilujeme o nápravu lidského pokolení, ačkoli sami jsme obrazem zpuštělosti a prostopášnosti. Iluminátství není čisté učení, zejména proto, že se dalo strhnout k veřejné činnosti a je plno pýchy. Z tohoto stanoviska odsoudil Josif Alexejevič mou řeč a celou mou činnost. V hloubi duše jsem s ním souhlasil. Když jsme v hovoru zavadili o mé rodinné záležitosti, řekl mi: ‚Hlavní povinnost pravého zednáře je, jak jsem vám řekl, v sebezdokonalování. Často si však myslíme, že když se vyhneme nepříjemnostem života, dosáhneme tohoto cíle rychleji. Ale naopak, pane můj,‘ řekl mi. ‚Pouze ve víru světských starostí můžeme dojít tří hlavních cílů: 1. sebezpoznání, neboť člověk se může poznat jen srovnáváním, 2. zdokonalení, jehož se dosahuje pouze bojem, 3. dosáhnout hlavní ctnosti – lásky k smrti. Pouze vrtkavost osudu nám může ukázat, jak je vše pomíjivé, a napomoci naší vrozené lásce k smrti nebo obrození k novému životu.‘ Tato slova jsou tím pozoruhodnější, že Josifu Alexejeviči přes těžké tělesné utrpení nikdy není život břemenem, ale miluje smrt, na niž se přes všechnu čistotu a ušlechtilost svého vnitřního ‚já‘ ještě necítí dosti připraven. Potom mi můj dobrodinec dokonale vysvětlil význam velikého čtverce vesmíru a odhalil mi, že základem všeho jsou čísla tři a sedm. Poradil mi, abych se nevyhýbal styku s petrohradskými bratřími, abych vykonával v lóži pouze hodnost druhého stupně a snažil se odvracet bratry od pýchy a vést je na pravou cestu sebezpoznání a zdokonalování sebe sama. Mně osobně poradil, abych především pozoroval sám sebe, a k tomu účelu mi dal sešit, ten, do něhož nyní píšu a budu i nadále zapisovat všechny své skutky.“

„Petrohrad, 23. listopadu.

Zase žiji se ženou. Přijela za mnou tchyně a s pláčem mi řekla, že Hélène je tady a zapřísahá mě, abych ji vyslechl, že je nevinná, že je nešťastná, že jsem ji opustil, a mnoho jiných věcí. Věděl jsem, že dopustím-li jen, abych se s ní setkal, nebudu mít dosti sil jí odepřít. Ve svých pochybnostech jsem nevěděl, na koho se obrátit o pomoc a o radu. Kdyby tu byl můj dobrodinec, řekl by mi, co mám dělat. Uchýlil jsem se do samoty, přečetl dopisy Josifa Alexejeviče, vzpomněl na své rozmluvy s ním a ze všeho jsem usoudil, že nesmím od-

mítnout prosícího a musím podat pomocnou ruku každému, tím spíše člověku spojenému se mnou takovými pouty, a že musím nést svůj kříž. Jestliže jsem jí však odpustil z lásky k ctnosti, nechť naše další soužití spočívá pouze na duševním podkladě. Tak jsem se rozhodl a tak jsem to také napsal Josifu Alexejeviči. Řekl jsem své ženě, že ji prosím, aby zapoměla, co bylo, že ji prosím, aby mi odpustila, v čem jsem se snad vůči ní provinil, a já sám že jí nemám co odpouštět. Cítil jsem radost, když jsem jí to říkal. Ať se nedoví, jak těžké bylo pro mne ji znovu vidět. Usídlil jsem se ve velkém domě v horních pokojích a zakouším šťastný pocit obrození.“

IX

Jako vždy tak i tentokrát se vysoká společnost, scházející se u dvora a na velkých plesích, rozdělila na několik kroužků, z nichž každý měl svůj zvláštní odstín. Nejpočetnější byl francouzský kroužek hraběte Rumjanceva a Caulaincourta, přívrženců spojenectví s Napoleonem. V tomto kroužku zaujala jedno z nejpřednějších míst Hélène, sotva se s mužem usadila v Petrohradě. Chodili k ní na návštěvu pánové z vyslanectví a velké množství lidí známých svou duchaplností a společenskými způsoby, kteří patřili k této skupině.

Hélène byla v Erfurtu v době pamětihodné schůzky císařů a přivezla si odtud styky se všemi napoleonskými osobnostmi Evropy. V Erfurtu měla skvělý úspěch. Sám Napoleon si jí v divadle povšiml, zeptal se, kdo to je, a vyslovil se s uznáním o její kráse. Její úspěch jako krásné a elegantní ženy Pierra nepřekvapoval, protože během let ještě zkrásněla. Překvapovalo ho však to, že za ty dva roky se jeho ženě podařilo získat pověst „d'une femme charmante, aussi spirituelle que belle“¹⁾. Známy

¹⁾ Roztomilé ženy, stejně duchaplné jako krásné

prince de Ligne jí psal osmistránkové dopisy. Bilibin si schovával svá *mots*, aby je poprvé mohl vyslovit před hraběnkou Bezuchovovou. Být přijímán v saloně hraběnky Bezuchovové se považovalo za vysvědčení duchaplnosti. Mladí muži si četli před Hélèniným večírkem v knihách, aby měli v jejím saloně o čem hovořit, a tajemníci vyslanectví, ba dokonce i vyslanci jí svěřovali diplomatická tajemství, takže Hélène byla v jistém smyslu veličina. Pierre, který věděl, jak je hloupá, zúčastňoval se někdy jejich večeří a obědů, při nichž se mluvilo o politice, o poezii a filozofii, s podivným pocitem údivu a strachu zároveň. Cítil se na těchto večírcích asi jako kouzelník, který čeká, že jeho podvod bude odhalen. Ale buď proto, že k vedení takového salonu bylo právě zapotřebí hlouposti, nebo proto, že sami klamaní v něm nalézali půvab, nebyl tento klam nikdy odhalen a pověst roztomilé ženy, stejně duchaplné jako krásné, ulpěla na Jeleně Vasiljevně Bezuchovové tak pevně, že mohla říkat největší pošetilosti a hlouposti, a přesto byli všichni nadšeni každým jejím slovem a hledali v něm hluboký smysl, jakého se sama ani nenadála.

Pierre byl přesně takovým mužem, jakého tato skvělá společenská žena potřebovala. Byl tím roztržitým podivínem, mužem grandseigneurem, který nikomu nepřekáží a nejenže nekazí všeobecný dojem vysokého tónu jejího salonu, nýbrž ještě tím, že je pravým opakem půvabu a taktu své ženy, vytváří pro ni vhodné pozadí. Za ty dva roky, co se soustavně a soustředěně zabýval abstraktními otázkami a upřímně pohrdal vším ostatním, osvojil si v Hélènině společnosti, která ho nezajímala, lhostejný, nedbalý a blahosklonný tón, který se nedá získat uměle a který právě proto vzbuzuje v lidech bezděčnou úctu. Vcházel do salonu své ženy jako do divadla, se všemi se znal, ze všech měl stejnou radost a ke všem byl stejně lhostejný. Občas se vmísil do rozhovoru, který ho zajímal, a pak bez ohledu na to, zda jsou či nejsou přítomni pánové z vyslanectví, šiřlavě pronášel svůj názor na věc, v dané chvíli často naprosto nevhodný. Avšak pověst o podivínském muži nejskvělejší ženy z Petrohradu se už tak ustálila, že nikdo nebral jeho výstřednosti vážně.

Z mnoha mladých mužů, kteří denně navštěvovali Hélène, stal se po jejím návratu z Erfurtu nejdůvěrnějším přítelem v domě Bezuchovových Boris Drubeckoj, který už ve službě dosáhl

značné kariéry. Héléne mu říkala *mon page* ²⁾) a zacházela s ním jako s dítětem. Usmívala se na něho jako na ostatní, ale Pierrovi bylo někdy nepříjemné dívat se na ten úsměv. Boris se k němu choval se zvláštní, důstojnou a smutnou uctivostí a tento odstín úcty Pierra rovněž znepokojoval. Před třemi lety tak bolestně trpěl urážkou, kterou mu způsobil jeho žena, že se nyní chránil před možností podobné urážky za prvé tím, že nebyl mužem své ženy, a za druhé tím, že si nedovoloval ji podezřívát.

Ne, teď, když se z ní stala modrá punčocha, zřekla se navždy svých starých vášní, říkal si v duchu. Není příkladu, že by bas bleux měly milostná dobrodružství, opakoval si v duchu bůhvíodkud vyvozené pravidlo, jemuž skálopevně věřil. Avšak podivná věc, Borisova přítomnost v saloně jeho ženy (byl tu téměř neustále) působila na něho fyzicky: spoutávala mu údy a omezovala volnost a spontánnost jeho pohybu.

Taková zvláštní antipatie, myslel si Pierre, a předtím se mi dokonce líbil.

V očích společnosti byl Pierre velký boháč, trochu slepý a směšný manžel vynikající ženy, moudrý podivín, nic nedělající a nikomu neškodící, milý a dobrý chlapík. A v Pierrově duši se zatím odehrával složitý a namáhavý proces vnitřního vývoje, který mu odhalil a poskytl mnoho duševních pochybností i radostí.

X

Pokračoval ve svém deníku a za poslední dobu do něho zapisal toto:

„24. listopadu.

Vstal jsem v osm hodin, četl Písmo svaté, potom jsem šel do úřadu (Pierre na radu svého dobrodince přijal místo v jedné

²⁾ Moje páže.

z komisí), vrátil jsem se k obědu, obědval jsem sám (u hraběnky bylo mnoho hostů mně nepříjemných), jedl a pil jsem střídmě a po obědě jsem opisoval divadelní hry pro bratry. Večer jsem sešel k hraběnce, vyprávěl jsem tam směšnou historiku o B. a vzpomněl jsem si, že jsem to neměl dělat, teprve když už se všichni hlasitě smějí.

Uléhám k spánku se šťastnou a klidnou myslí. Veliký Bože, pomoz mi chodit po stezkách Tvých; pomoz mi 1. přemáhat hněv – tichostí a rozvážností, 2. chtíč – zdrženlivostí a odříkáním, 3. vzdalovat se světského shonu, ale nestranit se a) státní služby, b) starostí o rodinu, c) přátelských styků, d) hospodářských záležitostí.“

„27. listopadu.

Vstal jsem pozdě; procitnuv, zůstal jsem ležet v posteli a od dával se lenosti. Můj Bože, pomoz mi a dej mi sílu, abych mohl chodit po cestách Tvých. Četl jsem Písmo svaté, ale bez pravého zaujetí. Přišel bratr Urusov a hovořili jsme o marnostech světských. Vyprávěl o nových plánech panovnickových. Málem jsem je začal nepříznivě posuzovat, ale vzpomněl jsem si na svá předsevzetí a na slova našeho dobrodince, že pravý zednář má být horlivým státním úředníkem, je-li jeho účasti ve správě třeba, a poklidným pozorovatelem toho, k čemu není přizván. Můj jazyk – můj nepřítel. Navštívili mě bratři G. V. a O., rozmlouvali jsme předběžně o přijetí nového bratra. Ukládají mi funkci rétora. Cítím se slabým a nedůstojným. Potom jsme se rozhovořili o významu sedmi sloupů a stupňů chrámových. 7 věd, 7 ctností, 7 hříchů, 7 darů Ducha svatého. Bratr O. mluvil velmi pěkně. Večer bylo přijetí nového bratra. Nové zařízení místností mnoho přispělo k velkolepému dojmu obřadu. Přijat byl Boris Drubeckoj. Já jsem ho navrhoval a byl jsem také rétozem. Po celou dobu, co jsem s ním byl v temné síni, cítil jsem podivné vzrušení. Přistihl jsem se, že ho nenávidím, a marně jsem se snažil to překonat. Právě proto bych si byl upřímně přál uchránit ho od zlého a uvést ho na cestu pravdy, ale špatné myšlenky o něm mě neopouštěly. Měl jsem dojem, že vstupuje do bratrstva jen proto, aby se tu seznámil s některými lidmi a získal si přízeň bratrů z naší lóže. Neměl jsem žádný důvod pochybovat

o něm, kromě toho, že se několikrát zeptal, je-li v naší lóži N. a S. (na což jsem mu nemohl odpovědět), a kromě toho, že není schopen, jak jsem si všiml, cítit úctu k našemu svatému řádu a je příliš zaujat a spokojen svým vnějším já, než aby si mohl přát duševního zdokonalení; ale připadal mi neupřímný a celou tu dobu, co jsem s ním stál tváří v tvář v temné síni, se mi zdálo, že se pohrdlivě usmívá mým slovům, a měl jsem skutečně chuť probodnout jeho obnaženou hrud' kordem, kterým jsem se jí dotýkal. Nemohl jsem být výmluvný a také jsem nemohl upřímně povědět o svých pochybách bratřím a velmistru. Veliký architekt přírody, pomoz mi najít pravé cesty, vedoucí z labyrintu lži!“

Po tomto zápisu byly v deníku vynechány tři stránky a pak tam stálo toto:

„Měl jsem poučný a dlouhý důvěrný rozhovor s bratrem V., jenž mi radil, abych se držel bratra A. Jakkoli jsem toho nehoden, bylo mi mnohé odhaleno. Adonai je jméno stvořitele. Elohim je jméno vládnoucího vším. Třetí jméno, jméno nevyšlovitelné, má význam Všeho. Rozmluvy s bratrem V. mi dodávají sil, povzbuzují mě a utvrzují na cestě ctnosti. V jeho přítomnosti mizí všechny pochybnosti. Je mi jasný rozdíl mezi ubohým učením světských věd a naším svatým, vše zahrnujícím učením. Lidé ve svých vědách všechno dělí – aby to pochopili, a všechno zabíjejí – aby si to mohli prohlédnout. Ve svaté vědě našeho řádu tvoří vše jediný celek, vše se poznává ve své celistvosti a v životě. Trojice – tři počátky věcí – jsou síra, rtuť a sůl. Síra má vlastnosti oleje a ohně; když se sloučí se solí, vzbudí v ní svým ohněm dychtivou sílu, takže sůl pak přitahuje rtuť, pohlcuje ji, poutá ji a s nimi oběma vytváří jednotlivá tělesa. Rtuť je kapalná a těkává duchovní podstata – Kristus, Duch svatý, On.“

„3. *prosince.*

Probudil jsem se pozdě, četl Písmo svaté, ale nevnímал jsem. Potom jsem vyšel z pokoje a chodil po sále. Chtěl jsem rozjít, avšak místo toho se mi v představách vybavila jedna příhoda, která se udála před čtyřmi lety. Pan Dolochov, když se po souboji setkal se mnou v Moskvě, mi řekl, že doufá, že se těším naprostému duševnímu klidu, i když je má manžel-

ka pryč. Tehdy jsem na to nic neřekl. Nyní jsem si připomněl všechny podrobnosti tohoto setkání a v duchu jsem mu odpovídal jízlivými a pichlavými slovy. Vzpomínal jsem se a přestal jsem na to myslet, teprve když jsem si uvědomil, že jsem rozpálen hněvem; ale nekál jsem se za to dosti. Poté přišel Boris Drubeckoj a začal vykládat různé příběhy; sotva přišel, ztratil jsem náladu a řekl jsem mu cosi protivného. Vrátil mi to. Vzplál jsem a zahrnul ho spoustou nepřijemností, ba i hrubostí. Zmlkl a já jsem přišel k sobě, když už bylo pozdě. Můj Bože, neumím s ním vůbec jednat. Působí to moje samolibost. Stavím sám sebe nad něho, a jsem proto o mnoho horší, neboť on přijímá mé hrubosti shovívavě, kdežto já k němu cítím pohrdání. Můj Bože, dej, ať vidím v jeho přítomnosti jasněji svou ubohost a chovám se tak, aby to i jemu bylo prospěšné. Po obědě jsem si lehl, a když jsem usínal, uslyšel jsem zřetelně hlas, který mi řekl do levého ucha: ‚Tvůj den.‘

Viděl jsem ve snu, jak kráčím ve tmě a najednou mě obklopí psi, ale já jdu beze strachu dál; vtom mě jeden malý pes chytí zuby za levé stehno a nepouští. Začal jsem ho škrtit. Ale sotva jsem ho odtrhl, už mě začal kousat jiný, větší. Začal jsem ho zdvíhat, a čím výš jsem ho zdvíhal, tím byl větší a těžší. A tu jde bratr A., vezme mě pod paždím a vede mě s sebou. Přivedl mě k budově, k jejímuž vchodu se muselo přejít po úzkém prkně. Stoupl jsem na ně, prkno se prohnulo a spadlo a já začal lézt na plot, na který jsem sotva dosáhl rukama. Po obrovském úsilí jsem vytáhl tělo tak, že nohy visely na jedné a trup na druhé straně. Ohlédl jsem se a viděl jsem, že bratr A. stojí na plotě a ukazuje mi na velkou alej a zahradu a v té zahradě je veliká krásná budova. Probudil jsem se. Hospodine, Velký architekto přírody, pomoz mi zapudit ode mne psy – ,mé vášně, i poslední z nich, která v sobě slučuje sílu všech ostatních, a pomoz mi vstoupit do toho chrámu ctnosti, jehož obraz jsem spatřil ve snu.“

„7. *prosince.*

Zdálo se mi, že Josif Alexejevič sedí v mém domě, že mám velkou radost a chci ho pohostit. Ale nějak ustavičně tlachám s cizími lidmi, až si uvědomím, že jemu se to jistě nelíbí,

chci k němu jít a obejmout ho. Ale sotva jsem se k němu přiblížil, vidím, že jeho tvář se změnila, omládlá, a on mi tiše vykládá cosi z učení řádu, tak tiše, že nemohu rozumět. Pak jsme jakoby vyšli všichni z pokoje, a tu se stalo něco nepochopitelného. Seděli jsme nebo jsme leželi na zemi. On mi cosi vyprávěl. Avšak mně se jakoby zachtělo ukázat mu svou citlivost, a tak jsem ho neposlouchal a představoval jsem si, jaké je moje vnitřní já a jak se mi dostalo milosti boží. V očích se mi objevily slzy a já jsem byl rád, že si toho Josif Alexejevič všiml. On však se na mne podíval zlostně, vyskočil a přerušil svou řeč. Polekal jsem se a zeptal se ho, zda se to, co říkal, netýkalo mne; neodpověděl mi však a zatvářil se laskavě; pak jsme se najednou octli v mé ložnici, kde stojí manželská postel. Lehl si na kraj a já jako bych najednou vzplál touhou mazlit se s ním a lehnout si k němu. A on se mne jako zeptal: ‚Řekněte mi po pravdě, jaká je vaše největší vášně? Poznal jste, která to je? Myslím, že jste ji už poznal.‘ Zmaten jeho otázkou odpověděl jsem, že mou největší vášní je lenost. On však nedůvěřivě zavrtěl hlavou. Zrozpačitel jsem ještě více a odpověděl jsem, že sice na jeho radu žiji s manželkou, ale ne jako muž se ženou. Na to namítl, že není správné připravovat ženu o lásku svou, a dal mi znát, že to je moje povinnost. Ale já jsem odpověděl, že mi brání ostych; a najednou všechno zmizelo. Probudil jsem se a na mysli mi vytanul citát z Písma svatého: *Život byl světlem lidí a to světlo v temnotách svítí, ale tmy ho neobsáhly*. Tvář Josifa Alexejeviče byla mladistvá a jasná. Toho dne jsem dostal od dobrodince dopis, v němž mi píše o manželských povinnostech.“

„9. prosince.

Měl jsem sen, po němž jsem se probudil s tlukoucím srdcem. Zdálo se mi, že jsem v Moskvě, ve svém domě, ve velkém pokoji, a ze salonu vychází Josif Alexejevič. Nějak jsem poznal, že už prošel procesem obrození, a vrhl jsem se mu vstříc. Líbal jsem ho, políbil jsem mu i ruce a on mi řekl: ‚Všiml sis, že mám jinou tvář?‘ Podíval jsem se na něho zblízka, protože jsem ho stále objímal, a vidím, že má mladou tvář, ale už nemá vlasy a jeho rysy jsou docela jiné. A ja-

ko bych mu říkal: ‚Poznal bych vás, kdybych se s vámi náhodou setkal,‘ a přitom jsem si myslil: Řekl jsem pravdu? A na jednou vidím, že leží jako mrtvola; pak se ponenáhlu probal, šel se mnou do velké pracovny a v ruce nesl velkou knihu, ručně psanou na papyru. Jako bych mu říkal: ‚To jsem napsal já.‘ Odpověděl mi přikývnutím. Otevřel jsem knihu a v ní byly na každé stránce překrásné obrázky. A já jako bych věděl, že ty obrazy představují milostné příhody duše s jejím miláčkem. A na těchto stránkách vidím překrásné vyobrazení dívky v průhledném šatě a s průzračným tělem, která vzlétá k oblakům. A jako bych věděl, že tato dívka není nic jiného než zobrazení Písně písní. A jak se tak dívám na ty obrázky, cítím, že dělám něco špatného, ale nemohu se od nich odtrhnout. Hospodine, pomoz mi! Můj Bože, je-li to Tvé dílo, žes mě opustil, buď vůle Tvá; avšak jestliže jsem si to zavinil sám, pouč mě, jak si vést. Má hříšnost mě zahubí, pakli mě zcela opustíš.“

XI

Finanční poměry Rostovových se za ty dva roky, které strávili na vesnici, nezlepšily.

Nikolaj sice poctivě dodržoval své předsevzetí, sloužil dál celkem bez vyhlídek v zapadlém pluku a utrácel poměrně málo peněz, ale způsob života v Otradném byl takový, a hlavně Mítěnka spravoval jmění takovým způsobem, že dluhy rok od roku nezadržitelně rostly. Opravdu pomoci mohla starému hraběti pouze služba, a on přijel do Petrohradu nějakou hledat; službu a zároveň, jak sám říkal, naposledy poskytnout zábavu děvčatům.

Brzy po příjezdu Rostovových do Petrohradu nabídl Berg Věře manželství a jeho nabídka byla přijata.

V Moskvě patřili Rostovovi k vyšší společnosti, ačkoli to sami nevěděli a neuvažovali o tom, k jaké společnosti patří, ale v Petrohradě byla jejich společnost smíšená a neurčitá. V Petro-

hradě byli venkovany, k nimž se nesnižovali lidé, které v Moskvě Rostovovi hostili, aniž se jich ptali, k jaké společnosti patří.

Rostovovi žili v Petrohradě stejně pohostinsky jako v Moskvě a na večerích u nich se scházeli lidé nejrůznějšího postavení: sousedé z Otradného, staří nebohatí statkáři s dcerami a dvorní dáma Peronská, Pierre Bezuchov a syn újezdního poštmistra, který sloužil v Petrohradě. Z mužů zdomácněli v jejich petrohradském domě velmi brzy Boris, Pierre, kterého starý hrabě potkal na ulici a přivlekl ho s sebou domů, a Berg, jenž trávil u Rostovových celé dny a prokazoval hraběnce Věře takovou pozornost, jakou může projevovat jen mladý muž chystající se učinit nabídku k sňatku.

Ne nadarmo ukazoval Berg všem svou pravici, poraněnou v bitvě u Slavkova, a držel kord, zcela zbytečný, v levé ruce. Vyprávěl všem o té události tak houževnatě a tak důležitě, že všichni uvěřili v účelnost a závažnost jeho činu – a Berg dostal za Slavkov dvě vyznamenání.

Ve finské válce se mu také podařilo vyznamenat se. Zvedl střepinu granátu, jímž byl zabit pobočník vedle vrchního velitele, a donesl tuto střepinu veliteli. A stejně jako po Slavkově vyprávěl všem tuto událost tak dlouho a vytrvale, že zase všichni uvěřili, že bylo třeba to vykonat, a – také za finskou válku dostal Berg dvě vyznamenání. Roku 1809 byl gardovým kapitánem s řády a měl v Petrohradě jakési neobyčejně výhodné místo.

Ačkoli se někteří pochybovači usmívali, když se mluvilo o Bergových přednostech, nebylo možno popřít, že to byl svědomitý, statečný důstojník, skvěle zapsaný u svých představených, a bezúhonný mladý muž s nadějí na skvělou kariéru a s pevným postavením ve společnosti.

Když se Berg před čtyřmi lety setkal v přízemí moskevského divadla s jedním přítelem, Němcem, ukázal mu Věru Rostovovou a řekl mu německy: „Ta bude mou ženou,“ a od té chvíle byl rozhodnut se s ní oženit. Nyní v Petrohradě uvážil postavení Rostovových i svoje, usoudil, že nadešel čas, a požádal o Věřinu ruku.

Bergova nabídka byla nejdříve přijata s rozpaky, které mu nemohly lichotit. Zpočátku se zdálo divné, že syn jakéhosi neznámého livonského šlechtice žádá o ruku hraběnky Rostovové; ježto však hlavním rysem Bergovy povahy byl tak naivní a dobromyslný egoismus, pomyslili si Rostovovi mimoděk, že to bu-

de dobré, je-li on sám tak pevně přesvědčen, že to je dobré, ba velmi dobré. Jejich záležitosti byly přítom ve velmi špatném stavu, což nemohl ženich nevědět, a hlavně, Věře bylo čtyřia-dvacet let, jezdila do všech společností, a přestože byla beze-sporu hezká a rozumná, nikdo ji dosud o ruku nepožádal. Byl dán souhlas.

„Víte,“ říkal Berg svému druhovi, kterého nazýval přítelem jen proto, že věděl, že všichni lidé mají přátele, „víte, všechno jsem uvážil a neženil bych se, kdybych nebyl všechno promyslel nebo kdyby to z nějaké příčiny nebylo vhodné. Ale takhle jsou naopak můj tatínek s maminkou zabezpečeni, zařídil jsem jim ten nájem v kraji u Ostsee a sám mohu žít v Petrohradě při mém platu, při jejím jmění a při mé spořádanosti. Mohu si žít docela dobře. Nežením se pro peníze, považuji to za nečestné, ale žena musí přinést svoje a muž také svoje. Já mám službu – ona styky a malé finanční prostředky. To v naší době už něco znamená, není-liž pravda? A hlavně, ona je velmi hezká, počestná dívka a má mě ráda...“

Berg se začervenal a usmál se.

„I já ji miluji, protože má povahu rozváznou – velmi dobrou povahu. To její sestra – víte, z jedné rodiny, a je to něco docela jiného, nepříjemná povaha, ani rozum nemá takový, a takové věci... Nepříjemná... Ale moje nevěsta... Budete k nám chodit...“ pokračoval Berg a chtěl říci na oběd, ale rozmyslel si to a řekl „na čaj“. Pak, protknuv je jazykem, vypustil z úst malé kolečko kouře, které zplna vyjadřovalo jeho sny o štěstí.

Po prvních rozpacích, do kterých uvrhla rodiče Bergova nabídka, zavládla v rodině slavnostní nálada a radost, v takových případech obvyklá, ale byla to radost vnější, neupřímná. Tato svatba vyvolávala v členech rodiny zmatené a ostýchavé pocity. Jako by se styděli za to, že měli Věru málo rádi a že se jí teď tak ochotně zbavují. Nejvíce zkormoucen byl starý hrabě. Sám by pravděpodobně nemohl říci, co bylo příčinou jeho rozpaků, ale byly to jeho finanční záležitosti. Nevěděl přesně, co má dluhů a co bude moci dát Věře věnem. Když se narodily dcery, bylo jim určeno věnem každé tři sta duší; ale jedna z těch vesnic už byla prodána, druhá zastavena a lhůta tolikrát promeškána, že ji bylo třeba prodat, a nebylo tedy možno dát Věře statek. Peněz také nebylo.

Berg už byl ženichem déle než měsíc, do svatby zbýval jen týden a hrabě se ještě nerozhodl, jak to udělá s věnem, ani o tom nemluvil se ženou. Hned chtěl Věře dát rjažaňský statek, hned prodat les, hned zase si vypůjčit peníze na směnku. Několik dní před svatbou přišel Berg brzy ráno do pracovny za hrabětem a s příjemným úsměvem uctivě požádal budoucího tchána, aby mu sdělil, jaké věno dostane hraběnka Věra. Hraběte tato dávno očekávaná otázka tak zarazila, že řekl bez přemýšlení první věc, která mu přišla do hlavy.

„Jsem rád, že se o to staráš, jsem rád, budeš spokojen...“

Poklepal Bergovi na rameno a vstal, chtěje rozhovor přerušit. Avšak Berg s příjemným úsměvem vysvětlil, že nebude-li vědět přesně, co Věra dostane, a nedostane-li předem alespoň část věna, bude nucen od sňatku ustoupit.

„Protože, posuďte sám, hrabě, kdybych si teď dovolil oženit se, nemaje jisté prostředky k vydržování své ženy, zachoval bych se nečestně...“

Rozmluva skončila tím, že hrabě ve snaze být velkomyslný a nevystavovat se novým prosbám prohlásil, že mu dá směnku na osmdesát tisíc. Berg se jemně usmál, políbil hraběte na rameno a řekl, že je mu velmi vděčen, ale že se naprosto nemůže připravit na nový život, nedostane-li třicet tisíc v hotovosti.

„Aspoň dvacet tisíc, hrabě,“ dodal, „a směnku pak jen na šedesát tisíc.“

„Ano, ano, dobrá,“ kvapně ho přerušoval hrabě, „ale dovol, příteli, dám ti dvacet tisíc a kromě toho směnku na osmdesát tisíc. Tak a teď mě obejmí.“

XII

Nataše bylo šestnáct let a psal se rok 1809, rok, který si před čtyřmi lety vypočítávali s Borisem na prstech, ve chvíli, kdy se poprvé políbili. Od té doby se s Borisem neviděli. Před Soňou a před matkou, kdykoli se začalo mluvit o Borisovi, říka-

la Nataša naprosto nenuceně, že je to dávno skončeno, že všechno, co bylo dříve, bylo jen dětské hraní, které nestojí ani za řeč a které je dávno zapomenuto. Avšak v nejskrytějším koutku duše ji trápila otázka, zda slovo dané Borisovi je možno považovat jen za naivní bláhovost nebo opravdu za závazný slib.

Boris se neseťkal s Rostovovými od roku 1805, kdy odjel z Moskvy k armádě. Byl sice v Moskvě několikrát a projížděl kolem Otradného, ale ani jednou Rostovovy nenavštívil.

Nataše mnohdy napadlo, že se s ní nechce setkat, a v těchto dohadech ji utvrzoval i smutný tón, jakým o něm mluvili dospělí.

„V dnešní době se zapomíná na staré přátele,“ dodávala hraběnka za každou zmínkou o Borisovi.

Anna Michajlovna, která poslední dobou navštěvovala Rostovovy méně často, vedla si také jaksi povzneseně a pokaždé nadšeně a s pýchou hovořila o vynikajících vlastnostech svého syna a o skvělé kariéře, která ho čeká. Když Rostovovi zavítali do Petrohradu, přijel k nim Boris na návštěvu.

Jel k nim rozechvřen. Vzpomínka na Natašu byla jeho nejpoetičtější vzpomínkou. Ale přesto tam jel s pevným úmyslem dát jí i její rodině na srozuměnou, že vztahy, které byly mezi ním a Natašou v dětství, nemohou zavazovat ani ji, ani jeho. Dosáhl skvělého postavení ve společnosti – díky intimnímu poměru s hraběnkou Bezuchovovou, skvělého postavení ve službě – díky přízni významné osobnosti, jejíž plné důvěře se těšil, a začínal si dělat plány na sňatek s jednou z nejbohatších nevěst z Petrohradu, plány, které se mohly snadno uskutečnit. Když Boris vkročil do salonu Rostovových, byla Nataša ve svém pokoji. Jakmile se dověděla o jeho příjezdu, téměř vběhla do salonu, celá zardělá a zářící úsměvem víc než přívětivým.

Boris si uchoval v paměti Natašu, jak ji znal před čtyřmi lety, v krátkých šatečkách, s černýma očima blýskajícima pod kadeřemi a se ztřeštěným dětským smíchem, a proto když vešla Nataša docela jiná, upadl do rozpaků a ve tváři se mu zračil nadšený údiv. Výraz jeho obličeje Natašu rozradostnil.

„Tak co, poznáváš svou malou nezbednou přítelkyni?“ řekla hraběnka. Boris políbil Nataše ruku a řekl, že je překvapen změnou, která se s ní udála.

„Jak jste zkrásněla!“

Bodejť by ne! odpovídaly Natašiny rozesmáté oči.

„A tatínek zestárnul, že?“ zeptala se. Usedla, a nezasahujíc do Borisova rozhovoru s hraběnkou, prohlížela si mlčky a do nejmenších podrobností svého ženicha z dětství. Boris na sobě cítil tíhu toho upřeného laskavého pohledu a občas k ní vzhlédl.

Borisova uniforma, ostruhy, vázanka, účes – všechno odpovídalo poslední módě a bylo *comme il faut*. To Nataša postřehla okamžitě. Seděl trochu pootočen v křesle vedle hraběnky, pravicí si upravoval čistounkou rukavičku na levé ruce, stahoval zvláštním delikátním způsobem rty, když mluvil o zábavách vyšší petrohradské společnosti, a s lehkou ironií vzpomínal na dřívější časy v Moskvě a na staré moskevské známé. Nikoli bez úmyslu, jak vycítila Nataša, se při rozhovoru o nejvyšší aristokracii zmínil o plese u vyslance, jehož se zúčastnil, a o pozváních k N. N. a k S. S.

Nataša seděla po celou dobu mlčky a po očku se na něho dívala. Její pohled Borise mátl a zneklidňoval ho čím dále tím více. Ohlížel se po Nataše stále častěji a zarážel se ve svém vyprávění. Zdržel se sotva deset minut, vstal a poroučel se. Provázely ho stále tytéž oči, zvědavé, vyzývavé a poněkud posměvačné. Po této své první návštěvě si Boris řekl, že Nataša je pro něho sice stejně přitažlivá jako dříve, že se však tomuto citu nesmí poddávat, protože sňatek s ní – s dívkou téměř nemajetnou – by znamenal konec jeho kariéry, a obnovovat dřívější styky bez úmyslu oženit se s ní by bylo nečestné. V duchu si umínil, že se bude setkání s Natašou vyhýbat, ale přesto přijel za několik dní znovu, jezdil k nim pak často a trávil u Rostovů celé dny. Zdálo se mu, že si s Natašou musí promluvit, říci jí, že je nutno zapomenout na vše, co bylo, že přese všechno... se nemůže stát jeho ženou, že on sám nemá žádné jmění a že mu ji nikdy nedají. Nějak se však k tomu nemohl dostat a nebylo také snadné s vysvětlováním začít. Den ze dne se více zaplétal. Nataša, jak se zdálo matce i Soně, byla do Borise zamilována jako dříve. Zpívala mu jeho oblíbené písně, ukazovala mu svůj památník, nutila ho, aby jí do něho psal, nedovolovala mu vzpomínat na minulost a dávala mu tak najevo, jak krásná je přítomnost; a Boris odjížděl každý den celý zmámený, aniž řekl, co měl v úmyslu, a aniž si sám uvědomoval, co dělá, proč tam jezdí a čím to skončí. Přestal navštěvovat Héléne, a ačkoliv od ní denně dostával vycíťavé dopisy, trávil dál celé dny u Rostovů.

XIII

Jednou večer, když stará hraběnka, vzdychajíc a hekajíc, v nočním čepci a kabátku, bez falešných kadeří, s jediným ubohým chomáčkem vlasů, který jí vykukoval pod bílým kalikovým čepcem, klečela na koberečku a klaněla se při modlitbě až k zemi, zaskříply dveře její ložnice a dovnitř vběhla Nataša v pantofličkách naboso, rovněž v kabátku a s papírky ve vlasech. Hraběnka se ohlédla a zamračila se. Doříkávala svou poslední modlitbu: „Což bude-li toto lože mým ložem smrtelným?“ Nálada k rozjímání byla tatam. Nataša, všecka vzrušená a s ruměncem ve tváři, zpozorovala, že matka dlí na modlitbách, a zarazila se náhle v běhu, přikrčila se, vystrčila v úleku bezděčně špičku jazyka a pohrozila sobě samé. Když viděla, že se matka modlí dál, rozběhla se po špičkách k posteli, rychle sjela nožkou po nožce, shodila pantofličky a vklouzla do lůžka, jehož se hraběnka bála, aby se nestalo jejím ložem smrtelným. Lože bylo vysoké, vystlané peřinou, s pyramidou pěti polštářů. Nataša do něho skočila, zabořila se do peřiny, skulila se ke kraji, pak se začala pod příkrývkou vrtět, aby se jí pohodlně leželo, krčila kolínka až k bradě, kopala nohama a s tichým smíchem si hned přetahovala pokrývku přes hlavu, hned zase vykukovala na matku. Hraběnka skončila modlitbu a šla s přísnou tváří k posteli; když však uviděla, že Nataša má hlavu pod příkrývkou, usmála se svým dobrým, mírným úsměvem.

„No, no, no,“ řekla matka.

„Maminko, trochu si popovídáme, ano?“ zeptala se Nataša. „Teď jenom jednou do dolíčku, pak ještě jednou a už vám dám pokoj.“ A chytila matku kolem krku a políbila ji pod bradu. Ve styku s matkou si vedla Nataša zdánlivě jako divoch, byla však tak jemná a obratná, že ať objala matku jakkoliv, dovedla to vždy udělat tak, že jí to nebolelo a že jí to nebylo ani nepříjemné, ani nepohodlné.

„No tak, o čempak to dneska bude?“ otázala se matka, když se uvelebila na poduškách a vyčkala, až Nataša, která se také asi dvakrát převrátila, ulehla vedle ní pod jednu přikrývku, uvolnila si ruce a začala se tvářit vážně.

Tyto Natašiny noční návštěvy, trvající až do návratu hraběte z klubu, patřily k nejmilejším potěšením matky i dcery.

„Tak co, o čem dnes? Musím ti říct...“

Nataša zakryla matce ústa rukou.

„O Borisovi... Vím to,“ pravila vážně, „a proto právě jsem přišla. Nemluvte, vím, co chcete říct. Ne, mluvte!“ Nataša od-táhla ruku. „Řekněte, maminko. Že je milý?“

„Natašo, je ti šestnáct let, v tvém věku jsem já byla už vdaná. Říkáš, že je Borja milý. Je velmi milý a já ho mám ráda jako vlastního syna, ale co vlastně chceš? Jak si to představuješ? Popletlas mu úplně hlavu, myslíš, že to nevidím?“

Při těchto slovech pohlédla hraběnka na dceru. Nataša ležela bez hnutí a strnule se dívala před sebe na jednu z vyřezávaných mahagonových sfing v rozích postele a hraběnka viděla její obličej jen z profilu. Překvapil ji svým nezvykle vážným, soustře-děným výrazem.“

Nataša poslouchala a přemýšlela.

„No a co na tom?“ zeptala se.

„Popletlas mu úplně hlavu, proč to děláš? Co od něho chceš? Vždyť víš, že se za něj nemůžeš provdat.“

„Proč?“ namítla Nataša, stále bez hnutí.

„Protože je mladý, protože je chudý, protože je příbuzný... protože ho sama vlastně ani nemáš ráda.“

„Jak to víte?“

„Vím to. Není to od tebe hezké, holčičko.“

„Ale když já chci...“ řekla Nataša.

„Nemluv hlouposti,“ zarazila ji hraběnka.

„Ale když já chci...“

„Natašo, myslím to vážně...“

Nataša jí nedala domluvit, chytila velkou hraběncinu ruku a políbila ji na hřbet, pak na dlaň, pak ji zase obrátila a začala líbat kloub ukazováčku, pak dolíček mezi prsty, pak zase kloub a přitom odříkávala šeptem: „Leden, únor, březen, duben, květen...“

„Mluvte, maminko, pročpak mlčíte? Mluvte,“ řekla Nataša

a otočila se k matce, která pozorovala dceru něžným pohledem a v tomto zaujetí jako by zapomněla, co chtěla říci.

„To se nehodí, dušinko. Každý nepochopí vaše dětské přátelství, a uvidí-li ostatní mladí muži, kteří k nám jezdí, jak se k sobě důvěrně chováte, může ti to v jejich očích uškodit, a pak, co je nejdůležitější, zbytečně ho to trápí. Možná že si našel výhodnou partii, nějakou bohatou, a teď blázní po tobě.“

„Blázní?“ opakovala Nataša.

„Povím ti něco o sobě. Měla jsem bratrance...“

„Vím – Kirilu Matvejiče, ale ten je přece starý?“

„Vždycky nebyl starý. Poslouchej, Natašo, promluvíím si s Borjou. Neměl by k nám tak často jezdit...“

„Proč by neměl, když se mu chce?“

„Protože vím, že to k ničemu nepovede.“

„Jak to víte? Ne, maminko, neříkejte mu to. Co vás to napadlo!“ odporovala Nataša tónem člověka, kterého chtějí připravit o jeho vlastnictví. „No, ať se nevdám, ale ať k nám jezdí, když ho to baví a když to baví mne.“ Nataša se podívala na matku s úsměvem.

„Ne abych se vdala, ale jen tak,“ opakovala.

„Jak to, holčičko?“

„No – *tak*. To je toho, když se nevdám, zkrátka, ať sem jezdí *jen tak*.“

„Tak, tak,“ opakovala po ní hraběnka a celé tělo se jí otřásalo, jak se dobráckým stařeckým smíchem neočekávaně rozesmála.

„Tak už se nesmějte, přestaňte,“ vykřikla Nataša. „Celá postel se třese. Jste mi strašně podobná, zrovna takový smíšek... Počkejte...“ Uchopila hraběnku za obě ruce, políbila na jedné kloub malíčku – červen – líbala dál červenec, srpen na druhé ruce. „Maminko, a je moc zamilovaný? Co myslíte? Byl do vás taky někdo takhle zamilovaný? A on je moc milý, moc, moc milý. Jenže není tak docela podle mého vkusu – je takový úzký, jako stojací hodiny... Nerozumíte? Takový úzký, šedý a bledý.“

„Co to breptáš?“ řekla hraběnka.

Nataša pokračovala:

„Cožpak nerozumíte? Nikolaj by to pochopil... Bezuchov – ten je modrý, tmavomodrý a červený, je čtyrhřanný.“

„Však ty koketuješ i s ním,“ podotkla hraběnka se smíchem.

„Ne, on je svobodný zednář. Dověděla jsem se to. Je hrozně

milý a hodný, takový tmavomodrý a červený, jak bych vám to vysvětlila...“

„Hraběnčíčko,“ ozval se za dveřmi hlas hraběte. „Nespíš?“ Nataša vyskočila, chytila do rukou pantoflíčky a bosa utekla do svého pokoje.

Dlouho nemohla usnout. Přemýšlela pořád o tom, že nikdo není s to pochopit všechno, co ona chápe a co v ní je.

Soňa? napadlo ji při pohledu na spící schoulenou kočičku s ohromným copem. Ne, kdepak ta! Ta je ctnostná. Zamilovala se do Nikolaje a o ničem jiném nechce ani slyšet. Ani maminka mi nerozumí. To je podivuhodné, jaká já jsem chytrá a jaká... je milá, pokračovala o sobě v třetí osobě a představovala si, že to o ní říká jakýsi velmi chytrý, ze všech nejchytřejší a nejlepší muž... Je v ní všechno, všechno, pokračoval onen muž, je neobyčejně chytrá, milá a také hezká, neobyčejně hezká, a obratná – plave, výborně jezdí na koni, a ten hlas! Opravdu, má obdivuhodný hlas! Zanotovala si svůj oblíbený motiv z Cherubiniho opery, vrhla se na postel, zasmála se radostí, že hned usne, a křikla na Duňašu, aby zhasila svíčku; a Duňaša ještě ani neodešla z pokoje, když Nataša už byla v jiném, šťastnějším světě, ve světě snů, kde bylo všechno právě tak snadné a krásné jako ve skutečnosti, jenže o mnoho lepší, poněvadž to bylo jiné.

Druhý den si zavolala hraběnka Borise stranou, promluvila s ním a od té doby přestal Boris Rostovovy navštěvovat.

XIV

Jedenatřicátého prosince pořádal se u jednoho kateřinského velmože le réveillon – ples na přivítanou Nového roku. Měl se ho účastnit diplomatický sbor a sám panovník.

Známý velmožův dům na Anglickém nábřeží tonul v nesčetných světlech slavnostní iluminace. Před osvětleným podjezdem, v němž bylo rozprostřeno červené sukno, stála policie; nebyli tam jen prostí strážníci, na schodišti stál sám policejní ře-

ditel a desítky policejních důstojníků. Kočáry odjížděly a ihned zase přijížděly jiné s lokaji v červených livrejích nebo s chocholy na klobouku. Z kočárů vystupovali muži v uniformách, s řádovými hvězdami a stuhami; dámy v atlase a hermelínu opatrně našlapovaly na stupátka s rachotem spouštěná a kráčely spěšně a neslyšně po sukňě podjezdu.

Téměř pokaždé, když se objevil nový kočár, zašumělo to v zástupu a lidé smekali čepice.

„Panovník?... Ne, ministr... princ... vyslanec... Cožpak nevidíš chochol?“ ozývalo se z hloučku. Jakýsi muž, oblečený lépe než ostatní, zřejmě všechny znal a uváděl jména nejvznešenějších velmožů té doby. Na ples už přijela třetina hostů a u Rostovů, kteří se měli plesu také zúčastnit, ještě chvatně dokončovali oblékání.

O tomto plesu se v rodině Rostovových velmi mnoho mluvilo a byly konány horlivé přípravy provázené obavou, že nebudou pozváni, že nebudou hotovy šaty a vůbec že všechno nedopadne tak, jak by mělo.

Rostovovy doprovázela na ples Marja Ignatjevna Peronská, hraběnčina přítelkyně a příbuzná, bývalá dvorní dáma starého dvora, žlutá a hubená, která si vzala na starost uvést „venkovské“ Rostovovy do nejvyšší petrohradské společnosti.

V deset hodin večer měli Rostovovi přijet pro dvorní dámu k Tauridským sadům; a zatím bylo už za pět minut deset a slečny nebyly dosud oblečeny.

Nataša šla poprvé v životě na velký ples. Vstala toho dne v osm hodin ráno a celý den strávila v horečném neklidu a činnosti. Její úsilí se od samého rána soustředilo jen na to, aby všechny – ona sama, maminka a Soňa – byly oblečeny co možná nejlépe. Soňa i hraběnka se jí bez odporu podřídily. Hraběnka měla mít na sobě tmavě rudé sametové šaty a obě dívky bílé tylové šaty s růžovým hedvábným podkladem, u výstřihu ozdobené růžemi. Vlasy měly mít učesány do řeckého uzlu.

Všechno nejdůležitější už bylo hotovo: nohy, ruce, krk a uši byly umyty, navoněny a napudrovány zvláště pečlivě, plesově; na nohou už byly tenké prolamované punčochy a bílé atlasové střevíčky se stužkami; účesy už byly také téměř upraveny. Soňa byla s oblékáním skoro hotova, hraběnka rovněž; ale Nataša, která se starala o všechny, se opozdila. Seděla ještě před zrcadlem, přes hubená ramínka přehozený peignoir. Soňa stála už

oblečená uprostřed pokoje a připevňovala si na šaty poslední stuhu; malinký prst jí až bolel, jak vpichovala špendlík do vrzajícího hedvábí.

„Tak ne, takhle ne, Soňo!“ prohlásila Nataša, otočila hlavu a chytila se oběma rukama za vlasy, které komorná, upravující účes, nestačila tak rychle pustit. „Tak tu stuhu nedávej! Takhle, pojď sem!“ Soňa se k ní sklonila. Nataša přišpendlila stuhu jinak.

„Promiňte, slečno, ale takhle to nejde,“ řekla komorná, která držela Natašiny vlasy.

„Ale můj bože, vlasy počkají. Tak je to dobré, Soňo!“

„Budete už?“ ozval se hraběncin hlas. „Už je deset.“

„Hned, hned. Vy už jste hotova, maminko?“

„Už jen připíchnout toku.“

„Počkejte s tím na mne,“ vykřikla Nataša, „vy to neumíte!“

„Ale vždyť už je deset.“

Bylo dohodnuto, že na ples přijedou o půl jedenácté, ale Nataša ještě nebyla oblečená, a pak se ještě měli stavít u Tauridských sadů.

Když byla učesaná, rozběhla se Nataša v krátké sukénce, pod níž vykukovaly plesové střevíčky, a v mamčině kabátku k Soně, prohlédla si ji a odběhla k matce. Otáčejíc jí hlavu sem tam, přišpendlila jí toku, letmo ji políbila na šedivé vlasy a utíkala zase zpátky k děvčatům, která jí zkracovala sukni.

Zdržení zavinila Natašina sukně, která byla příliš dlouhá; zakládaly ji dvě dívky a ve spěchu ukusovaly nitě. Třetí dívka běhala se špendlíky v ústech od hraběnky k Soně; čtvrtá držela ve vysoko zdvižených rukou dlouhé tylové šaty.

„Mavruško, rychleji, miláčku!“

„Podejte mi náprstek, slečno!“

„Bude to už konečně?“ ptal se hrabě, vcházející do dveří. „Navoněné jste pěkně. Ale ta Peronská se načeká!“

„Hotovo, slečno,“ řekla komorná, zvedla ve dvou prstech zkrácené tylové šaty, něco z nich sfoukla a načechrala je, aby tak naznačila, jak vzdušné a čisté je to, co má v rukou.

Nataša si začala šaty oblékat.

„Hned, hned, nechod sem, tati,“ křikla s tváří zahalenou tylem oblékané sukně na otce, který otevřel dveře. Soňa dveře přirazila. Za chvíli vpustily hraběte dovnitř. Měl modrý frak, punčochy a střevíce a byl navoněný a napomádovaný.

„Ach tati, ty jsi hezký, to je skvělé!“ zvolala Nataša, stojíc uprostřed pokoje a rovnajíc si záhyby na tylu.

„Dovolte, slečno, dovolte,“ prosila dívka, která na ní vkleče upravovala šaty, posunujíc jazykem špendlíky z jednoho koutku úst do druhého.

„Nemohu si pomoci,“ vyjela Soňa se zoufalstvím v hlase, když pohlédla na Natašiny šaty, „nemohu si pomoci, ještě jsou dlouhé!“

Nataša ustoupila kousek dál, aby se mohla podívat do velkého zrcadla. Šaty byly dlouhé.

„Na mou duši, milostslečno, ani kapku nejsou dlouhé,“ ujišťovala Mavruša, lezouc po podlaze za slečnou.

„No, když jsou dlouhé, tak je založíme, to je ve chvílce,“ prohlásila rozhodným tónem Duňaša, vytáhla jehlu ze šátečku připevněného na prsou a znovu se na podlaze dala do práce.

Vtom vešla ostýchavě, tichým krokem hraběnka ve svých sametových šatech a s tokou na hlavě.

„Óó! Moje krasavice!“ zvolal hrabě. „Je hezčí než vy všechny dohromady!“ chtěl ji obejmout, ona se mu však s uzarděním uhnula, aby si nepomačkala šaty.

„Maminko, tu toku víc na stranu,“ poznamenala Nataša. „Já vám to předělám,“ a vrhla se kupředu. Dívky, které jí zapošívaly šaty, nestačily se za ní natáhnout a utrhly kousek tylu.

„Božíčku! Jak se to mohlo stát? Na mou duši, já za to nemohu...“

„To nic, já to spravím, že to nebude ani vidět,“ ujišťovala Duňaša.

„Mé krasavice, jako z pohádky,“ zvolala ve dveřích chůva. „A Sonička také, jste obě tak krásné...!“

Ve čtvrt na jedenáct konečně nasedli do kočáru a jeli. Bylo však ještě nutno zastavit se u Tauridských sadů.

Peronská už byla připravena. Přestože byla stará a ošklivá, probíhaly u ní stejné přípravy jako u Rostovových, i když ne v takovém chvatu (byla na to už zvyklá), a její staré, nehezké tělo bylo pečlivě navoněno, umyto a napudrováno a uši vymydleny, a dokonce, právě tak jako u Rostovových, stará komorná nadšeně obdivovala nádheru své paní, když vešla do pokoje v žlutých šatech se stuhou ozdobenou carevniným monogramem. Peronská pochválila Rostovovým jejich toalety.

Rostovovi také pochválili její vkus i šaty a opatrně, aby si dámy nepocuchaly účesy a nezmačkaly šaty, rozsadili se v jedenáct hodin do kočárů a vyjeli.

XV

Nataša neměla toho dne od rána ani chvilku volnou a neměla ani kdy pomyslet na to, jaké to na plesu bude.

Teprve na vlhkém, studeném vzduchu, stěsnána v polotmě kolébajícího se kočáru, si jasně představila, co ji čeká tam na plesu v osvětlených sálech: hudba, květiny, tanec, panovník, všechna zlatá mládež Petrohradu. To, co ji očekávalo, bylo tak krásné, že ani nevěřila, že se to uskuteční – tak se to nesrovnávalo s pocitem chladu, stísněnosti a tmy v kočáře. Pochopila všechno, co ji čeká, až tehdy, když přešla po rudém sukňě podjezdu, vstoupila do předsíně, odložila kožich a stoupala vedle Soni před matkou uprostřed květů po slavnostně osvětleném schodišti. Tu si teprve vzpomněla, jak se má chovat na plesu, a pokusila se zaujmout onen vznešený postoj, jaký byl podle jejího mínění pro mladou dívku na plesu nevyhnutelný. Naštěstí však pocítila, že neovládá roztěkané oči: nic neviděla jasně, tep se zrychlil na sto úderů za minutu, krev jí bušila u srdce. Nebyla s to zaujmout onu pózu, která by ji byla udělala směšnou; šla chvějíc se vzrušením a ze všech sil se snažila jen o to, aby to nedala na sobě znát. A tento způsob chování jí právě nejlépe ze všeho slušel. Před nimi i za nimi vcházeli hosté, rozmlouvali spolu právě tak tiše jako oni a měli rovněž plesové úbory. V zrcadlech na schodišti se odrážely dámy v bílých, bledě modrých a růžových šatech, s brilianty nebo s perlami na obnažených rukou a šijích.

Nataša se dívala do zrcadel a nemohla v nich rozeznat sebe od ostatních. Vše splývalo v jediný skvělý průvod. U vchodu do prvního sálu ohlušil Natašu monotónní šum hlasů, kroků a pozdravů; světlo a lesk ji oslnily ještě víc. Hostitel s hostitelkou,

kteří stáli už půl hodiny u vstupních dveří a opakovali přichozím stále táž slova – „Charmé de vous voir“¹⁾ – přivítali tak i Rostovovy s Peronskou.

Dvě dívky v bílých šatech, se stejnými růžemi v černých vlasech, se stejně uklonily, paní domu však mimoděk spočinula delším pohledem na štíhloucké Nataše. Pohlédla na ni a usmála se, zvláště na ni, nádvakem k svému povinnému úsměvu. Snad si při pohledu na ni vzpomněla na svá zlatá, nenávratná dívčí léta a na svůj první ples. Hostitel také sledoval Natašu očima a zeptal se hraběte, která z nich je jeho dcera.

„Charmante!“ řekl a políbil si konečky prstů.

V sále stáli hosté a tísnili se u vchodu, čekající na panovníka. Hraběnka zaujala místo v prvních řadách zástupu. Nataša slyšela i cítila, že se na ni zeptalo několik lidí a že se na ni dívají. Uvědomila si, že těm, kdo si jí všimli, se líbí, a toto zjištění ji poněkud uklidnilo.

Jsou tu zrovna takové, jako jsme my, a některé jsou i horší, pomyslela si.

Peronská jmenovala hraběnce nejvýznamnější osoby, které byly na plese.

„To je holandský vyslanec, vidíte, ten šedovlasý,“ ukázala Peronská na starce s bujnou hřívou stříbrných kudrnatých vlasů, obklopeného dámami, které se mu právě podařilo něčím rozesmát. „A tamhle je královna Petrohradu, hraběnka Bezuchovová,“ upozorňovala na vstupující Hélène.

„Jak je krásná! Ta si nezádá s Marjou Antonovnou; podívejte se, jak se kolem ní točí staří mladí. Je krásná a duchaplná... Říká se, že princ... je do ní šíleně zamilovaný. A tyhle dvě nejsou sice hezké, ale obletovány jsou ještě víc.“

Ukázala na dámu s velmi nehezkou dcerou, které procházely sálem.

„Je to nevěsta s milionovým věnem,“ řekla Peronská. „A tady jsou i ženiši.“

„To je bratr Bezuchovové – Anatol Kuragin,“ upozorňovala na hezkého gardistu jezdeckého pluku, jenž šel kolem nich s hlavou vysoko vztyčenou, takže se díval někam přes jejich hla-

¹⁾ Velmi nás těší.

vy. „Ten je krásný! Není-liž pravda? Povídá se, že prý se má oženit s tou bohatou. Váš cousin, Drubeckoj, se kolem ní taky náramně točí. Mluví se o milionech... Ale to je přece sám francouzský vyslanec,“ odpověděla hraběnce, která se ptala na Caulaincourta. „Podívejte se, vykračuje si jako nějaký císař. Ale přese všechno jsou milí, velice milí, tihle Francouzi. Jsou nejpříjemnějšími společníky. Á, tamhle je! Nejskvělejší ze všech je přece jen naše Marja Antonovna. A jak jednoduše je oblečena! Báječné!“

„A ten tlustý v brýlích, to je světový svobodný zednář,“ řekla Peronská, když uviděla Bezuchova. „Postavte ho vedle jeho ženy: hotový hasroš do zelí!“

Pierre valil své tlusté tělo, rozrážel zástup a kynul v chůzi hlavou napravo i nalevo stejně nenuceně a dobrodušně, jako by kráčel davem na tržišti. Prodíral se davem a zřejmě někoho hledal.

Nataša pohlédla s radostí na Pierrovu známou tvář, na toho hasroše do zelí, jak ho nazvala Peronská, a ihned uhodla, že Pierre hledá mezi lidmi je, a zvláště ji. Pierre slíbil, že přijde na ples a představí jí tanečníky.

Pierre však nedošel až k nim a zastavil se s menším tmavovlasým velmi hezkým mužem v bílé uniformě, jenž stál u okna a rozmlouval s nějakým vysokým člověkem s hvězdou a stuhou přes prsa. Nataša toho menšího mladého muže v bílé uniformě okamžitě poznala; byl to Bolkonskij. Zdálo se jí, že nějak omládl, zkrásněl a že je veselejší, než býval.

„Tam je ještě jeden známý, Bolkonskij, vidíte, maminko?“ ukázala Nataša na knížete Andreje. „Pamatujete se, byl jednou u nás v Otradném přes noc.“

„Á, vy se s ním znáte?“ zeptala se Peronská. „Nemohu ho ani vidět. Il fait à présent la pluie et le beau temps.²⁾ A pyšný je až hrůza. Vydařil se po tatínkovi. Teď se spřáhl se Speranským, sestavují jakési návrhy. Podívejte se, jak se chová k dámám! Ona s ním mluví a on se klidně otočí,“ upozorňovala. „Já bych mu ukázala, kdyby se ke mně zachoval jako k těm dámám.“

²⁾ Dělá teď déšť i krásné počasí (tj. udává tón).

XVI

Náhle všechno ožilo, ozval se tlumený hovor, zástup se zavlnil, pak se rozestoupil, utvořily se dvě řady a mezi ně vkročil za zvuků hudby car. Za ním šli hostitel s hostitelkou. Car se ukláněl napravo i nalevo a krácel rychle, jako by chtěl mít chvíli uvítání už za sebou. Hudebníci hráli polonézu, známou hlavně svým textem, složeným k jeho počtě. Začínala slovy: „Alexandře, Alžběto, skládáme vám hold.“ Panovník vešel do salonu a dav se hrnul ke dveřím. Několik lidí se vzrušenou tváří přešlo tam a zpět. Zástup začal zase couvat ode dveří salonu, když se v nich objevil panovník s hostitelkou. Jakýsi mladý muž s poplašeným výrazem naléhal na dámy s prosbou, aby ustoupily stranou. Některé ženy, jejichž obličej svědčily o tom, že naprosto zapomněly na všechna pravidla dobrého chování, si toalety ničily, jak se tlačily kupředu. Muži počali přistupovat k dámám a řadili se do párů k polonéze.

Všichni se rozestoupili a ze dveří salonu s úsměvem, ale ne dbaje na takt, vyšel car a vedl za ruku paní domu. Za ním šel hostitel s Marjou Antonovnou Naryškinovou, potom vyslanci, ministři a různí generálové, jejichž jména uváděla Peronská jedním dechem. Více než polovina dam měla už své tanečnický a šla nebo se připravovala k polonéze. Nataša viděla, že zůstala s matkou a se Soňou mezi menším počtem dam, které byly zatlačeny ke stěně a nebyly k polonéze vyzvány. Stála se spuštěnými hubeňoučkýma rukama, se sotva znatelným poprsím, které se rytmicky zvedalo, tajila dech, hleděla před sebe a lesk jejích polekaných očí prozrazoval, že je připravena jak na největší radost, tak i na největší žal. Nezajímal ji ani car, ani všechny ty významné osobnosti, které jim ukazovala Peronská – měla jedinou myšlenku: Cožpak pro mne nikdo nepřijde, cožpak nebudu tančit mezi prvními, skutečně si mě nevšimne nikdo z těch všech mužů, kteří se teď tváří, jako by mě ani neviděli?

A když se na mne podívají, vypadají, jako by říkali: A to není ona, tak co se na ni budu dívat. Ne, to není možné! myslela si. Musí přece vědět, jak se mi chce tančit, jak krásně tančím a jak hezky se jim bude se mnou tančit.

Tóny polonézy, která trvala dosti dlouho, začaly Natašiny ušima znít smutně, jako vzpomínka. Bylo jí do pláče. Peronská od nich odešla. Hrabě byl na druhém konci sálu a hraběnka, Soňa a ona stály samy v davu cizích lidí jako v lese, nikdo se o ně nezajímal a nikdo o ně nestál. Kníže Andrej prošel s nějakou dámou kolem nich a zřejmě je nepoznal. Krasavec Anatol s úsměvem vyprávěl cosi dámě, kterou vedl pod paží, a podíval se na Natašu pohledem, jakým se člověk dívá na zeď. Boris dvakrát přešel mimo a pokaždé se odvrátil. Berg se ženou netančili a přistoupili k nim.

Natašu tato rodinná schůzka tady, na plese, zahanbovala; jako by se pro rodinné rozmluvy nenašlo jiné místo než právě ples. Věra jí cosi povídala o svých zelených šatech, ale Nataša ji neposlouchala a nedívala se na ni.

Konečně car stanul u své poslední dámy (tančil se třemi) a hudba umlkla; ustaraný pobočník přiběhl k Rostovovým a prosil je, aby někam ustoupily, ačkoli už stály až u samé stěny, a z galerie zazněly výrazné, pomalé a svůdné rytmické tóny valčíku. Panovník se usmál a rozhlédl se po sále. Uplynula minuta a – nikdo nezačínal. Pobočník pořadatel přistoupil k hraběnce Bezuchovové a požádal ji o tanec. S úsměvem zvedla ruku a položila mu ji na rameno, aniž se na něho podívala. Pobočník pořadatel, vynikající tanečník, pevně objal svou dāmu v pase a začal s ní tančit, sebevědomě, zvolna a stejnoměrně, nejprve klouzavým krokem po kraji kola, v rohu sálu ji pak uchopil za levou ruku, otočil ji a za stále se zrychlujícího tempa hudby bylo slyšet jen pravidelné řinčení ostruh na jeho rychlých a hbitých nohou a po každých třech krocích se sametové šaty jeho tanečnice rozvlnily, jako by z nich vyšlehl plamen. Nataša se na ně dívala a div neplakala, že to není ona, kdo tančí toto první kolo valčíku.

Kníže Andrej ve své bílé plukovnické uniformě, punčochách a střevících (byl kavalérista), živý a veselý, stál v předních řadách kruhu nedaleko Rostovových. Baron Fürhof s ním hovořil o prvním zasedání státní rady, k němuž mělo dojít, jak se před-

pokládalo, zítra. Jako člověk, který měl úzké styky se Speranským a zúčastnil se prací zákonodárné komise, mohl mu kníže Andrej o zítřejším zasedání, o němž kolovaly rozmanité pověsti, podat spolehlivé informace. Neposlouchal však, co mu říká Fürhof, a díval se střídavě na cara a na pány, kteří se chystali k tanci, ale neodvažovali se vstoupit do kola.

Kníže pozoroval tyto tanečnický ostýchající se před carem i dámy zmírající touhou, aby je někdo vyzval k tanci.

Přistoupil k němu Pierre a uchopil ho za ruku.

„Vy vždycky tančíte. Je tu má protégée, mladá Rostovová, jděte pro ni,“ požádal ho.

„Kde je?“ zeptal se Bolkonskij. „Promiňte,“ obrátil se k baronovi, „ale tuto rozmluvu dokončíme někde jinde, na plesu se musí tančit.“ A vykročil směrem, který mu naznačil Pierre. Natašin obličej, plný zoufalství a úzkosti, padl knížeti Andrejovi hned do očí. Poznal ji, uhádl její pocity, pochopil, že je to její první ples, vzpomněl si na její monolog v okně a přistoupil s veselou tváří k hraběnce Rostovové.

„Dovolte, abych vás seznámila se svou dcerou,“ řekla hraběnka a zarděla se.

„Mám to potěšení být vaším známým, ovšem pamatuje-li se hraběnka ještě na mne?“ řekl kníže Andrej s uctívou a hlubokou poklonou, která byla v naprostém rozporu s poznámkami Peronské o jeho nezdvornosti; přikročil k Nataše a zdvihl ruku, aby ji objal v pase, ještě dříve než dopověděl vyzvání k tanci. Požádal ji o kolo valčíku. Natašina tvář, v níž se zračila úzkost, tvář připravená k zoufalství i k nadšení, se najednou rozzářila šťastným, vděčným, dětským úsměvem.

Dávno jsem na tebe čekala, jako by říkala tato polekaná, ale šťastná dívka svým úsměvem, který zvítězil, ačkoli slzy byly už na krajíčku, a zvedla ruku na rameno knížete Andreje. Byli druhým párem, který vstoupil do kola. Kníže Andrej byl jedním z nejlepších tanečníků své doby. Nataša tančila znamenitě. Její nožky v atlasových plesových střevíčkách konaly svou práci hbitě, lehce a jakoby nezávisle na její vůli, obličej jí zářil nadšením a štěstím. Její obnažená šíje a ruce byly hubené a nehezke. Ve srovnání s rameny Héléninými byla její ramena hubená, ňadra skoro nezatelná, paže tenoučké; ale Héléne jako by na sobě měla jakýsi povlak od všech těch tisíců pohledů,

kteře sklouzly po jejím těle, kdežto Nataša vypadala jako děvčátko, kterému poprvé dali šaty s výstřihem a které by se za to velice stydělo, kdyby je nebyli ujistili, že to jinak nejde.

Kníže Andrej měl rád tanec, a protože toužil po tom, aby se co nejdříve zbavil politických a vážných rozhovorů, jež s ním všichni zaváděli, a aby co nejdříve protrhl tento začarovaný kruh rozpaků, který způsobovala přítomnost carova a který mu byl tak protivný, šel tančit a vybral si Natašu, protože ho na ni upozornil Pierre a protože byla první z hezkých žen, která mu padla do očí. Jakmile však objal tuto štíhlou, pružnou postavu a ona se zachvěla tak blízko něho a usmála se na něho tak zblízka, stouplu mu víno jejího půvabu do hlavy. Když ji dovedl na místo a chvíli stál, aby nabral dech, a díval se po tančících, cítil, jak ožívá a mládne.

XVII

Po knížeti Andreji přišel Natašu požádat o tanec Boris, přistoupil k ní i ten skvěle tančící pobočník, který zahajoval ples, pak přicházeli další mladí muži, a Nataša, šťastná a celá zruřovělá, nechávala přebytečné tanečníky Soně a nepřestala už tančit po celý večer. Nevšimla si a neviděla nic z toho, co na tomto plese zajímalo všechny ostatní. Nejenže nezpozorovala, jak dlouho panovník rozmlouval s francouzským vyslancem, jak obzvláště laskavě hovořil s jakousi dámou, jak princové ten a onen učinili nebo řekli to a to, jak velký úspěch měla Hélène a jak byla počtēna pozorností toho a onoho; dokonce ani panovníka neviděla a uvědomila si, že odjel, jen podle toho, že po jeho odjezdu se ples značně oživil. Jeden z veselých kotilionů před večerí tančil s Natašou opět kníže Andrej. Připomněl jí jejich první setkání v otradenské aleji a zmínil se o tom, jak nemohla v měsíční noci usnout a jak ji mimoděk vyslechl. Nataša se při té vzpomínce začervenala a snažila se ospravedlnit, jako by v tom výlevu citů, jemuž bezděky naslouchal kníže Andrej, bylo něco zahanbujícího.

Jako všichni lidé vyrostlí ve vysoké společnosti potkával kníže Andrej v této společnosti rád něco, co neneslo její obecnou pečef. A taková byla Nataša se svým údivem, radostí i plachostí, a dokonce i se svými chybami ve franštině. Choval se k ní a mluvil s ní neobyčejně něžně a pozorně. Když seděl vedle ní a hovořil s ní o nejprostších bezvýznamných věcech, kochal se radostnou září jejich očí a úsměvu, který nesouvisel s tím, o čem mluvili, nýbrž s jejím vnitřním štěstím. Když přicházeli Natašu vyzvat k tanci a ona s úsměvem vstávala a tančila sálem, těšil se kníže Andrej pohledem na její plachý půvab. Uprostřed jednoho kotilionu Nataša dokončila figuru, a ještě prudce dýchajíc, vracela se na své místo. Tu stanul před ní opět nový tanečník. Nataša byla unavená a zadýchaná a patrně už chtěla odmítnout, ale v témž okamžiku zvedla vesele ruku na jeho rámě a usmála se na knížete Andreje.

Tak ráda bych si odpočinula a poseděla chvíli s vámi – jsem unavená; ale vidíte, jak pro mne chodí, a já mám z toho radost, jsem šťastná a všechny mám ráda – my dva tomu přece rozumíme, a ještě mnoho jiného říkal ten úsměv. Když jí tanečník poděkoval, rozběhla se Nataša přes sál, aby přibrála ještě dvě dámy do figur.

Přistoupí-li napřed ke své sestřenici a teprve potom k té druhé dámě, bude mou ženou, řekl si najednou docela neočekávaně kníže Andrej, dívaje se na ni. Přistoupila napřed k sestřenici.

Jaké nesmysly někdy člověka napadají! pomyslel si kníže Andrej. Ale je nepopiratelné, že ta dívenka je tak milá, tak zvláštní, že tu neprotančí ani celý měsíc a vdá se... To je tu vzácnost, uvažoval, když se Nataša usazovala vedle něho, upravujíc si na živůtku uvolněnou růži.

Na konci kotilionu přišel za tančícími starý hrabě ve svém modrém fraku. Vyvolal si z kola knížete Andreje a zeptal se dcery, jak se baví. Neodpověděla, jen se usmála, a její úsměv jako by říkal s výčitkou: Jak se tak někdo může ptát?

„Bavím se jako nikdy v životě,“ řekla a kníže Andrej si všiml, jak se její štíhlé ruce užuž zvedly, aby objaly otce, ale ihned zase klesly. Nataša byla šťastná jako ještě nikdy v životě. Byla na nejvyšším stupni štěstí, kdy se člověk stává dokonale dobrým a ušlechtilým a nevěří v existenci zla, neštěstí a žalu.

Pierre na tomto plese poprvé pocítil, že ho uráží postavení, které zaujímá ve vyšší společnosti jeho žena. Byl nevrlý a roztržitý. Stál u okna, díval se přes brýle, ale nikoho neviděl a přes celé čelo se mu táhla široká vráska.

Nataša ho mījela, jak šla na večeri.

Pierrův ponurý, nešťastný obličej ji udivil. Zastavila se před ním. Měla chuť mu pomoci, dát mu přebytek vlastního štěstí.

„Jak je tu veselo, hrabě,“ oslovila ho, „vidíte?“

Pierre se roztržitě usmál, zřejmě nevnímá, co mu říká.

„Ano; jsem velmi rád,“ řekl.

Jak může být někdo něčím nespokojený? myslala si Nataša. A zvláště takový dobrý člověk jako ten Bezuchov? V jejích očích byli všichni účastníci plesu stejně dobří, milí a skvělí lidé, navzájem se milující; nikdo nemohl nikomu ublížit, a proto museli být všichni šťastní.

XVIII

Druhý den si kníže vzpomněl na včerejší ples, avšak nevěnoval mu v myšlenkách mnoho času. Ano, byl to opravdu skvělý ples. Co ještě... ano, Rostovová je velmi milá. Má v sobě cosi svěžího, zvláštního, s čím se člověk v Petrohradě nesetká, čím se liší od ostatních. To bylo všechno, co mu při vzpomínce na včerejší ples napadlo; pak se nasnídal a dal se do práce.

Následkem únavy nebo probdělé noci mu práce toho dne nešla od ruky a nebyl schopen nic vyřídit; byl stále se svou prací nespokojen, což se mu často stávalo, a byl rád, když uslyšel koho přijíždět.

Návštěvníkem byl Bickij, který sloužil v různých komisích a pohyboval se ve všech kruzích petrohradské společnosti, vášnivý zastánce nových myšlenek i Speranského, starostlivý informátor Petrohradu, jeden z lidí, kteří mění politickou orientaci jako šaty – podle módy, a kteří se právě proto zdají nejhrošivějšími obhájci nových směrů. Sotva stačil odložit klobouk, jak

rychle vběhl ke knížeti Andrejovi, a s důležitou tváří hned spustil. Dověděl se právě podrobnosti o dopoledním zasedání státní rady, jež zahájil panovník, a nadšeně o tom vyprávěl. Panovníkův projev byl neobyčejně významný. Byl to jeden z projevů, jaké může pronést jen konstituční monarcha. „Car řekl přímo, že rada i senát jsou *státní orgány*, že správa státu nesmí být založena na libovůli, nýbrž na *pevných principech*. Dále řekl panovník, že finance musí být zreformovány a že vyúčtování musí být veřejné,“ vyprávěl Bickij s důrazem na určitých slovech a rozvíral při nich významně oči.

„Ano, dnešní události znamenají éru, nejvýznamnější éru v našich dějinách,“ řekl na závěr.

Kníže Andrej poslouchal vyprávění o zahájení státní rady, na něž čekal tak netrpělivě a jemuž připisoval takovou důležitost, a byl udiven, že tato událost nyní, když k ní došlo, na něho nejen nepůsobí, ale dokonce mu připadá víc než malicherná. Poslouchal zanícené vyprávění Bického se skrývanou ironií. Napadla mu úplně primitivní myšlenka: Co je mně a Bickému, co je nám do toho, jakou řeč ráčil pronést panovník v radě? Což mě to všechno může udělat šťastnějším a lepším?

A tato prostá úvaha v něm udusila veškerý dřívější zájem o prováděné reformy. Téhož dne měl kníže Andrej obědvat u Speranského, v malé společnosti, jak se vyjádřil hostitel, když ho zval. Na tento oběd v rodinném a přátelském kruhu, u člověka, kterému se obdivoval, se kníže Andrej dříve velmi těšil, a to tím spíše, že Speranského v domácím prostředí dosud neviděl; teď však se mu tam nechtělo jet.

Přesto v hodinu, na niž znělo pozvání, vcházel již u Tauridských sadů do nevelkého domu, který patřil Speranskému. V parketované jídelně domku, v němž bylo čisto jako v klášteře, zastihl kníže Andrej, který se poněkud opozdil, celou společnost tohoto petit comité, těchto intimních přátel Speranského, kteří se sešli už v pět hodin. Kromě malé dcery Speranského (s protáhlým obličejem, podobným otcovu) a její vychovatelky tu jiné dámy nebyly. Hosty byli Gervais, Magnickij a Stolypin. Již v předsíni uslyšel kníže Andrej hlasitý hovor a zvučný, výrazný smích – smích znějící teatrálně. Kdosi hlasem, který se podobal hlasu Speranského, vyrážel ze sebe odměřeně cha... cha... cha... Kníže Andrej nikdy neslyšel Speranského smát se a tento

jasný, vysoký smích státníkův působil na něho podivným dojmem.

Kníže Andrej vešel do jídelny. Celá společnost stála mezi dvěma okny u malého stolku s předkrmy. Speranskij v šedém fraku s hvězdou, v téže bílé vestě a vysokém nákrčníku, jaké měl zřejmě na onom zasedání státní rady, stál u stolu s veselou tváří. Byl obklopen hosty. Magnickij, obrácen k Michailu Michajloviči, vykládal anekdotu. Speranskij poslouchal a přede se smál tomu, co Magnickij řekne. V okamžiku, kdy kníže Andrej vešel do pokoje, přehlušil vyprávění Magnického nový smích. Stolypin se smál hřmotným basem a žvýkal přitom kousek chleba se sýrem, v tichém smíchu syčel Gervais a vysokým tónem zněl trhaný, rytmicky členěný smích Speranského.

Speranskij se stále ještě smál, když podával knížeti Andreji svou bílou měkkou ruku.

„Velmi mě těší, že jste přišel, kníže,“ řekl Speranskij. „Okamžik,“ obrátil se k Magnickému a přerušil jeho vyprávění. „Máme ujednáno, že se u oběda budeme bavit a o politice nepadne ani slovo. „A otočil se znovu k vyprávěči a zase se začal smát.

Kníže Andrej si prohlížel rozesmátou tvář Speranského a naslouchal jeho smíchu udiven, smuten a zklamán. To není Speranskij, ale někdo jiný, říkal si kníže Andrej. Všechno, co mu dříve připadalo tajemné a přitažlivé, pozbylo nyní tajuplnosti i přitažlivosti.

Rozhovor u stolu neumlkal ani na okamžik; zdálo se, že tvoří sbírku samých směšných anekdot. Magnickij ještě ani nestačil dokončit své vyprávění a již se hlásil kdosi jiný, že bude vykládat něco ještě směšnějšího. Anekdoty byly většinou z úředního prostředí nebo se týkaly úředníků. Budilo to dojem, jako by společnost došla definitivně k závěru, že všechny tyto osoby jsou natolik nicotné, že je možno na ně pohlížet jedině se shovívavým úsměvem. Speranskij vyprávěl, že na dnešním dopoledním zasedání státní rady odpověděl jeden hluchý hodnostář na otázku, jakého je mínění, že je téhož mínění. Gervais vypravoval celý průběh jedné revize, pozoruhodný nesmyslným jednáním všech zúčastněných osob. Stolypin se vmísil do rozhovoru a rozčileně, až se zakoktával, začal mluvit o nešvarech dřívějšího režimu, takže hrozilo nebezpečí, že rozmluva dostane vážný ráz. Magnickij si začal rozčileného Stolypina

dobírat. Gervais udělal vtip a rozhovor se vrátil opět k dřívějšímu veselému tónu.

Speranskij si zřejmě rád po práci odpočinul a pobavil se v přátelském kroužku – a všichni jeho hosté ho chápali a hleděli obveselit jeho i sebe. Knížeti Andreji však tato zábava připadala násilná a neveselá. Vysoký hlas Speranského ho nepříjemně zarážel a neutichající smích dotýkal se svou falešnou notou jeho citu. Kníže Andrej se nesmál a obával se, že bude této společnosti nepříjemný. Nikdo si však ani nevšiml, že nezapadá do všeobecné nálady. Všem bylo, jak se zdálo, velmi veselo.

Několikrát se chtěl vmísit do rozhovoru, avšak každé jeho slovo zůstalo na povrchu jako zátka na vodě; nedovedl se přizpůsobit jejich vtipkování.

Nebylo nic špatného ani nemístného v tom, o čem mluvili, všechno bylo velmi vtipné a mohlo by to být i směšné; avšak něco, co tvoří jádro veselí, tu nejen chybělo, ale oni ani nevěděli, že něco takového existuje.

Po obědě se dcera Speranského a její guvernantka zvedly. Speranskij pohladil dceru bílou rukou a políbil ji. I toto gesto se zdálo knížeti Andreji nepřirozené.

Muži zůstali po anglickém způsobu u stolu a pili portské. Uprostřed rozhovoru o Napoleonově tažení do Španělska, jež všichni jednomyslně schvalovali, začal kníže Andrej ostatním odporovat. Speranskij se usmál a ve snaze dát rozmluvě jiný směr začal vypravovat anekdotu, která s rozmluvou nijak nesouvisela. Na několik okamžiků všichni umlkli.

Když hosté poseděli chvíli u stolu, zazátkoval Speranskij láhev portského a se slovy „Dobré vínečko teď chodí ve zlatých stěvíčcích“ ji podal sluhovi a vstal. Ostatní se také zvedli a za hlučného hovoru se odebrali do salonu. Speranskému doručili dvě obálky, které přivezl kurýr. Vzal je a odešel s nimi do pracovny. Po jeho odchodu všeobecné veselí utichlo a hosté začali mezi sebou rozmlouvat rozvázně a tiše.

„No, a teď je na řadě recitace!“ řekl Speranskij, když vyšel z pracovny. „Je mezi námi obdivuhodný talent!“ poznamenal ke knížeti Andreji. Magnickij ihned zaujal patřičný postoj a začal recitovat žertovné francouzské verše, které složil na některé známé petrohradské osobnosti, a byl několikrát přerušen

potleskem. Když recitace skončila, přistoupil kníže Andrej ke Speranskému, aby se s ním rozloučil.

„Kam tak brzy?“ ptal se Speranskij.

Oba se odmlčeli. Kníže Andrej hleděl zblízka do jeho očí, které odrážely pohledy jako zrcadlo a nedovolovaly nahlédnout dovnitř; bylo mu pojednou k smíchu, jak si mohl něco slibovat od Speranského a od spolupráce s ním a jak mohl považovat za důležité, co Speranskij dělá. Jeho střízlivý, neveselý smích zněl knížeti Andreji v uších ještě dlouho potom, co od něj odjel.

Po návratu domů začal kníže Andrej probírat čtyři měsíce svého pobytu v Petrohradě z nového hlediska. Myslel na své starosti a snahy, na osud svého návrhu vojenského řádu, jenž byl sice přijat k projednání, byl však záměrně odložen ad acta jedině proto, že jiná, velmi špatná práce byla již hotova a předložena panovníkovi; vzpomněl si na zasedání výboru, jehož členem byl Berg; vzpomínal, jak horlivě a obšírně se v oněch zasedáních projednávaly všechny formality a pořad zasedání výboru a jak starostlivě a stručně se přecházelo všechno podstatné. Vzpomněl si na své zákonodárné práce, na to, jak pečlivě překládal do ruštiny články římského a francouzského práva, a styděl se sám před sebou. Pak si živě představil Bogučarovo, svou práci na vesnici, cestu do Rjazaně, vzpomněl si na své rolníky, na starostu Drona, a když se pokusil aplikovat na ně občanská práva, která roztřidoval do paragrafů, podivil se, jak se mohl tak dlouho zabývat takovou jalovou prací.

XIX

Příští den jel kníže Andrej vykonat návštěvy u některých rodin, kde ještě nebyl, tedy také u Rostovů, s nimiž znovu navázal styky na posledním plese. Jel tam nejen proto, že mu to kázaly dobré mravy, nýbrž také proto, že si přál vidět v domácím prostředí tu neobyčejnou, živou dívku, na niž mu zůstala příjemná vzpomínka.

Nataša byla mezi prvními, kdo ho uvítali. Měla na sobě domácí modré šaty a knížeti Andreji se zdálo, že jí sluší ještě lépe než plesová toaleta. Ona i celá rodina Rostovova ho přijali jako starého přítele, prostě a srdečně. Nyní se mu zdálo, že členové rodiny, na kterou se dříve díval velmi kriticky, jsou sami skvělí, prostí a dobří lidé. Pohostinnost a dobrosrdečnost starého hraběte byly zejména v Petrohradě tak milé a překvapující, že kníže Andrej nemohl odříci pozvání na oběd. Ano, jsou to dobří, milí lidé, uvažoval Bolkonskij, ani zdaleka ovšem nechápou, jaký poklad mají v Nataše; ale jsou to dobří lidé, kteří tvoří velice vhodné prostředí, aby v něm vynikla ta neobyčejně poetická a půvabná dívka, překypující životem.

Kníže Andrej cítil, že se v Nataše tají jemu úplně cizí, zvláštní svět, plný jakýchsi neznámých radostí, onen cizí svět, který ho již tehdy v otradenské aleji a v okně za měsíčné noci tak dráždil. Nyní ho tento svět už nedráždil, nebyl mu už cizí, naopak v něm sám nacházel novou rozkoš, jakmile do něho vstoupil.

Po obědě šla Nataša ke klavichordu, aby na prosbu knížete Andreje něco zazpívala. Kníže Andrej stál u okna, rozmlouval s dámami a poslouchal ji. Uprostřed věty zmlkl a pocítil náhle, jak mu slzy stahují hrdlo; nepamatoval se, že by se mu kdy stalo něco podobného. Pohlédl na zpívající Natašu a jeho nitro se rozechvělo jakýmsi novým a šťastným pocitem. Byl šťastný a zároveň mu bylo smutno. Chtělo se mu plakat, ač naprosto neměl příčinu. Proč? Pro svou dřívější lásku? Pro malou kněžnu? Pro svá zklamání? Pro naděje do budoucna...? Ano a ne. Chtělo se mu plakat především proto, že si pojednou jasně uvědomil strašný rozpor mezi něčím nekonečně velkým a neurčitým, co bylo v něm, a něčím úzkým a tělesným, čím byl on sám a čím byla dokonce i ona. Tento rozpor jej trýznil a zároveň mu působil radost po celou dobu, co Nataša zpívala.

Sotva Nataša skončila, přistoupila k němu a zeptala se ho, jak se mu líbí její hlas. Zeptala se, a jak to vyřkla, upadla do rozpaků, poněvadž si uvědomila, že se na to neměla ptát. Odpověděl jí, dívaje se na ni s úsměvem, že se mu její zpěv líbí právě tak jako všechno, co ona dělá.

Od Rostovů odjel pozdě večer. Ze zvyku ulehl, brzy však zjistil, že nemůže spát. Hned rozžítal svíčku a sedal si v poste-

li, hned vstával, hned si zase lehal, ale po spánku celkem netoužil – cítil v duši takovou radostnou změnu, jako by vyšel z dusné místnosti pod širé boží nebe. Ani ho nenapadlo, že by byl do Rostovové zamilovaný; nemyslel na ni, viděl ji jen ve svých představách, a proto se mu celý jeho život jevil v novém světle. Proč se tak mořím, proč se tak zmítám, jako bych byl zavřený v úzké, těsné kleci, když život, celý život se všemi svými radostmi je mi otevřený? říkal si. A tu si poprvé po dlouhé době začal dělat plány na šťastnou budoucnost. Rozhodl se, že si bude hledět výchovy svého syna, že k němu vezme vychovatele a svěří mu ho; pak bude muset jít do výslužby a odcestovat do ciziny, navštívit Anglii, Švýcarsko, Itálii. Musím využít svobody, dokud jsem v plné síle a mladý, řekl si v duchu. Pierre měl pravdu, když říkal, že člověk musí věřit ve štěstí, má-li být opravdu šťastný, a já v ně teď věřím. Nechme mrtvé mrtvým, ale pokud je člověk živý, musí žít a být šťastný.

XX

Jednou dopoledne navštívil Pierra plukovník Alfons Berg, kterého Pierre znal jako každého jiného v Moskvě a v Petrohradě, v zbrusu nové parádní uniformě, s napomádovanými vlasy sčesanými přes spánky, jako je nosil Alexander Pavlovič.

„Byl jsem právě u hraběnky, vaší choti, a byl jsem tak nešťasten, že mé prosbě nemohlo být vyhověno. Doufám, že u vás, hrabě, budu mít větší štěstí,“ řekl s úsměvem.

„Zařídil jsem se již úplně v novém bytě, hrabě,“ oznamoval Berg, zřejmě přesvědčen, že podobná zpráva nemůže zanechat nepříjemný dojem, „a proto jsem si přál uspořádat takový malý večírek pro své známé a pro známé své choti. (Berg se usmál ještě o něco příjemněji.) Chtěl jsem požádat hraběnku i vás, abyste mi prokázali tu čest a přišli k nám na šálek čaje a... na večeri.“ Jenže hraběnka Jelena Vasiljevna neuznala společnost jakýchsi Bergových za dosti důstojnou pro svou osobu a byla

tak nemilostivá, že toto pozvání odmítla. Berg tak jasně vysvětlil, proč chce u sebe shromáždit malou a dobrou společnost, proč mu to bude příjemné, proč na karty a podobné daremnosti je mu líto peněz, ale proč naopak pro dobrou společnost je ochoten něco vynaložit, že mu Pierre nemohl odříci a slíbil, že přijde.

„Jen ne pozdě, hrabě, smím-li prosit; asi tak deset minut před osmou, smím-li prosit. Zahrajeme si partii, přijde náš generál. Je mi velice nakloněn. Povečeříme, hrabě. Tak buďte tak laskav.“

Pierre byl zvyklý chodit pozdě, tentokrát k Bergovým však proti svému zvyku přijel místo deset minut před osmou již ve tři čtvrti na osm.

Bergovi už zařídili všechno, čeho bylo k večírku třeba, a byli připraveni uvítat hosty.

V nové, čisté a světlé pracovně, zařízené novým nábytkem, se soškami a s obrazy, seděl Berg v nové, upnuté uniformě vedle své ženy a vysvětloval jí, že je vždy možno i nutno mít známosti s lidmi, kteří jsou postaveni výše než my sami, protože jen tehdy ze známosti něco máme.

„Člověk od nich něco pochyť, může o něco požádat. Podívej se na mne, jak já jsem žil už od nejnižších hodností. (Berg počítal svůj život nikoli podle let, nýbrž podle povýšení a vyznamenání.) Moji spolužáci nejsou ještě ničím, a já jsem na místě systemizovaném pro velitele pluku a mám štěstí být vaším manželem. (Vstal a políbil Věře ruku, cestou k ní však narovnal ohrnutý roh koberce.) A jak jsem toho všeho dosáhl? Hlavně uměním vybírat si známosti. Rozumí se samo sebou, že člověk musí být řádný a svědomitý.“

Berg se pousmál s vědomím převahy nad slabou ženou a odmítl se, neboť si pomyslel, že tato jeho milá manželka je přece jen slabá žena, která nemůže pochopit všechno to, co dělá muže mužem, co znamená ein Mann zu sein¹⁾. Současně s ním se usmála i Věra s vědomím své převahy nad řádným dobrým manželem, který však přece jen, jako ostatně podle jejího mínění všichni muži, špatně chápe život. Berg soudil podle své ženy a pokládal všechny ženy za slabé a hloupé. Věra soudila zase jen

¹⁾ Být mužem.

podle svého manžela, a zobecňujíc své pozorování, měla za to, že všichni muži považují za rozumné jen sebe, přitom však ničemu nerozumějí, jsou nadutí a sobci.

Berg vstal, objal svou ženu – opatrně, aby jí nepomačkal krajkový šál, který ho stál mnoho peněz – a políbil ji doprostřed rtů.

„Jen abychom neměli příliš brzy děti,“ prohodil v bezděčné asociaci myšlenek.

„Ano,“ odpověděla Věra, „naprosto si to nepřejí. Musíme se věnovat společenskému životu.“

„Právě takový měla kněžna Jusupovová,“ řekl Berg a se šťastným a dobrosrdečným úsměvem ukázal na Věřin šál.

V tom ohlásil sluha příjezd hraběte Bezuchova. Manželé na sebe letmo pohlédli se samolibým úsměvem; každý přičítal čest této návštěvy sobě.

Tak vida, jak je dobře, když si člověk umí dělat známosti, říkal si Berg, jak je dobře, když se člověk umí pohybovat ve společnosti!

„Jen mě, prosím tě, nepřerušuj, když bavím hosty,“ řekla Věra, „protože vím, jak mám koho bavit a o čem v jaké společnosti mluvit.“

Berg se také usmál a namítl jí:

„To přece nejde; někdy se musí s muži zavést čistě mužský rozhovor.“

Pierra přijali ve zbrusu novém salonku, kde nebylo kam usednout, aby neutrpěla symetrie a úhlednost uspořádání, a proto se dalo docela dobře pochopit a nebylo na tom nic divného, že Berg velkomyslně navrhoval, aby se kvůli drahému hostu porušila symetrie křesla nebo pohovky; ale poněvadž byl sám v tom ohledu zřejmě bolestně nerozhodný, ponechal vyřešení tohoto problému hostovi. Pierre pokazil symetrii, přitáhl si židli a Berg s Věrou v té chvíli zahájili večer, přerušující se navzájem ve snaze bavit hosta.

Věra usoudila podle svého rozumu, že Pierra je nutno bavit rozhovorem o francouzském vyslanectví, a hned na ně zavedla řeč. Berg usoudil, že se má mluvit také o mužských otázkách, skočil ženě do řeči, zmínil se o válce s Rakouskem a ze všeobecného rozhovoru bezděčně přešel na osobní úvahy o nabídkách, kterých se mu dostalo pro případ jeho účasti na rakous-

kém tažení, a uvedl důvody, proč je nepřijal. Přes to, že rozhovor byl velmi nesouvislý a že se Věra hněvala pro vmíšení mužského tématu do rozmluvy, oběma manželům lahodilo, že ač tu byl jen jeden host, *večer* začal velmi dobře a podobá se jako kapka kapce každému jinému večeru s rozhovory, s čajem a s rozžatými svíčkami.

Brzy přijel Boris, Bergův starý přítel. Choval se k Bergovi a Věře poněkud povýšeně a blahosklonně. Po Borisovi přijela dáma s plukovníkem, potom sám generál, pak Rostovovi, a tu již naprosto nebylo pochybnosti, že se večer podobá všem jiným večerům. Berg s Věrou nemohli potlačit radostný úsměv, když se dívali na ten ruch v saloně a když poslouchali tu směsici rozhovorů, šustění šatů a poklon. Všechno bylo jako jinde, zvláště generál, který pochválil byt, poklepal Bergovi na rameno a s otcovskou autoritativností dal přistavit stůl k bostonu. Generál si přisedl k hraběti Iljovi Andrejiči jako k nejvýznamnějšímu hostu po sobě. Staří se starými, mladí s mladými, domácí paní u stolu, na němž stál samovar a právě takový stříbrný košíček s pečivem jako na večírku u Paninových, všechno bylo úplně takové jako jinde.

XXI

Pierre jako jeden z nejmávanějších hostů musel zasednout k bostonu s Iljou Andrejičem, generálem a plukovníkem. U bostonového stolu mu připadlo místo proti Nataše a překvapila ho podivná změna, která se s ní od plesu udála. Nataša byla zamlklá, a nejenže nebyla tak hezká jako na plese, ale byla by dokonce ošklivá, nebýt mírného a neúčastného výrazu její tváře.

Co se s ní děje? podivil se Pierre, když se na ni zadíval. Seděla vedle sestry u stolu se samovarem, a nedívajíc se na Borise, který si k ní přisedl, neochotně mu cosi odpovídala. Pierre odehrál celou svou barvu a k radosti svého partnera udělal pět zdvihů; vtom se ozvaly hlasy, jak někoho vítali, pak kroky, jak kdosi

vešel do pokoje, a tu se Pierre, jenž zatím sbíral karty, znovu zahleděl na Natašu.

Co se s ní stalo? řekl si ještě udiveněji.

Před Natašou stál kníže Andrej a s něžným a pozorným výrazem jí cosi říkal. Nataša na něho hleděla se vztyčenou hlavou, zardělá, a snažila se ovládnout trhaný dech. A opět v ní plálo jasné světlo jakéhosi vnitřního ohně, před chvílí ještě pohaslého. Celá se změnila. Z ošklivé se stala zase právě takovou, jako byla na plese.

Kníže Andrej přistoupil k Pierrovi a ten zpozoroval na tváři svého přítele nový, mladistvý výraz.

Při hře si Pierre několikrát přesedl, jednou zády, jindy zase tváří k Nataše, a během celých šesti robberů pozoroval ji i svého přítele.

Děje se mezi nimi něco velmi vážného, pomyslel si a radostný, ale zároveň hořký pocit ho tak rozrušoval, že zapomínal na hru.

Po šesti robberech generál vstal, prohlásil, že takhle se nedá hrát, a Pierre nabyl svobody. Nataša rozmlouvala stranou se Soňou a s Borisem. Věra s jemným úsměvem hovořila o čemsi s knížetem Andrejem. Pierre přistoupil k svému příteli, zeptal se, není-li to tajemství, o čem mluví, a sedl si vedle nich. Věra, které neušel zájem knížete Andreje o Natašu, usoudila, že na večeru, na skutečném večeru, je naprosto nevyhnutelné, aby docházelo k delikátním narážkám na city, vystihla okamžik, kdy kníže Andrej byl sám, a dala se s ním do rozhovoru o citech vůbec a o své sestře. Považovala za nutné uplatnit u tak moudrého muže (za jakého považovala knížete Andreje) své diplomatické umění.

Když k nim Pierre přistoupil, pozoroval, že Věra je samolibě unesena svou řečí, zatímco kníže Andrej se zdál (což se mu stávalo zřídka) rozpačitý.

„Co myslíte,“ říkala Věra s delikátním úsměvem. „Vy, kníže, jste tak bystrý pozorovatel a hned rozpoznáte lidskou povahu. Co myslíte o Nataše, může být stálá ve svých citech, může se tak jako jiné ženy (Věra při tom mínila sebe) zamilovat jednou do člověka a zůstat mu navždy věrná? To pokládám za pravou lásku. Co vy myslíte, kníže?“

„Znám vaši sestru příliš málo,“ odpovídal kníže Andrej s iro-

nickým úsměvem, který chtěl zakrýt rozpaky, „abych mohl rozhodnout otázku tak ožehavou. A pak, pozoroval jsem, že čím méně se žena líbí, tím bývá stálejší,“ dodal a pohleděl na Pierra, který k nim právě přistoupil.

„Ano, to je pravda, kníže, v naší době,“ pokračovala Věra (mluvila o naší době, jak to obecně rádi dělávají omezení lidé v domnění, že objevili a zhodnotili zvláštnosti naší doby a že vlastnosti lidí se mění s dobou), „v naší době má dívka tolik svobody, že potěšení z toho, že je obletována, v ní často utlumí opravdový cit. A Nataša, to je nutno přiznat, je na to velmi citlivá.“ – Nová zmínka o Nataše způsobila, že se obličej knížete Andreje znovu stáhl do nepříjemné grimasy; chtěl vstát, ale Věra pokračovala s úsměvem ještě delikátnějším.

„Myslím, že nikdo nebyl tak courtisée jako ona, ale až do nynějška se jí nikdo doopravdy nelíbil. Vy přece víte, hrabě,“ obrátila se na Pierra, „dokonce náš milý cousin Boris, který byl, mezi námi, až příliš v *kraji něžnosti*...“, pravila Věra, narážejíc na mapu lásky, která byla tehdy ve velké módě.

Kníže Andrej se zamračil a mlčel.

„Vy jste přece Borisův přítel, ne?“ dorážela na něho Věra.

„Ano, znám ho...“

„Jistě vám vyprávěl o své dětské lásce k Nataše?“

„A byla mezi nimi dětská láska?“ zeptal se kníže Andrej a nečekaně zrudl.

„Ano. Víte, ta důvěrnost mezi bratrancem a sestřenicí vede často k lásce. To je nebezpečné příbuzenství, není-liž pravda?“

„Ó, nesporně,“ řekl kníže Andrej a náhle nepřírozně ožil a začal si dobírat Pierra, že si musí dát pozor ve svých stycích s padesátiletými moskevskými sestřenicemi, a uprostřed tohoto žertovného rozhovoru se do něho zavěsil a odvedl ho stranou.

„Co se děje?“ zeptal se Pierre, který s údivem pozoroval podivné vzrušení svého přítele a všiml si, jaký pohled vrhl na Natašu, když vstával.

„Musím s tebou nutně, nutně s tebou musím mluvit,“ pravil kníže Andrej. „Znáš naše ženské rukavičky. (Mluvil o zednářských rukavicích, které se dávaly každému nově přijímanému bratru, aby je odevzdal milované ženě.) Já... Ale ne, pohovoříme si později...“ A kníže Andrej s podivným leskem v očích a s neklidem v každém pohybu šel k Nataše a posadil se vedle

ní. Pierre viděl, jak se jí něco zeptal, a ona mu odpověděla celá červená.

Vtom však přistoupil k Pierrovi Berg a naléhavě ho přemlouval, aby se zúčastnil sporu mezi generálem a plukovníkem o situaci ve Španělsku.

Berg byl spokojený a šťastný. Radostný úsměv neopouštěl jeho tvář. Večer byl velice zdařilý a naprosto takový jako jiné večery, které zažil. Všechno se jim tu podobalo. I dámské delikátní rozhovory, i karty, a u karet generál, který zvyšuje hlas, i samovar, i pečivo; chyběla tu ještě jen jediná věc, kterou vždy vídal na večírcích, jež toužil napodobit. Chyběl tu hlasitý rozhovor mezi muži a hlubokomyslný spor o něco důležitého. Generál takový rozhovor začal a právě k němu přivlekl Berg Pierra.

XXII

Druhý den jel kníže Andrej na pozvání Ilji Andrejiče k Rostovovým na oběd a zůstal u nich celý den.

Všichni v domě tušili, kvůli komu přijel, a on se tím ani netajil a celý den se snažil být s Natašou. Po celém domě a také v duši Natašině – polekané, ale šťastné a nadšené – bylo cítit strach z čehosi vážného, co se mělo stát. Když kníže Andrej mluvil s její dcerou, dívala se po něm hraběnka smutnými, vážnými a přísnými očima, a kdykoli se na ni ohlédl, začínala nesměle a strojeně mluvit o nějaké bezvýznamné věci. Soňa se bála odejít od Nataši a zároveň se bála, aby nepřekážela, byla-li s nimi. Nataša bledla strachem v očekávání, co přijde, když s ním zůstala na chvíli o samotě. Kníže Andrej ji překvapoval svou plachostí. Cítila, že jí potřebuje něco říci, ale že se k tomu nemůže odhodlat.

Když kníže Andrej večer odjel, přišla hraběnka k Nataše a šeptem se jí zeptala:

„Tak co?“

„Maminko, proboha vás prosím, teď se na nic neptejte. O tom se nedá mluvit,“ řekla Nataša.

Přesto však ten večer dlouho ležela v matčině posteli, střídavě vzrušená a ustrašená, se strnulýma očima. Vyprávěla jí, hned jak ji chválil, hned jak říkal, že pojedou do ciziny, hned jak se jí ptal, kde budou trávit léto, nebo jak se vypytał na Borise.

„Něco takového... něco takového jsem ještě nikdy nezažila. Ale je mi úzko, když jsem s ním, vždycky je mi úzko. Co to znamená? Znamená to snad, že to je to pravé? Maminko, vy spíte?“

„Ne, dušinko, nespím, ale mně samé je úzko,“ odpověděla matka. „Jdi už.“

„Já stejně nebudu spát. Jak bych mohla spát! Maminko, tak mi ještě nikdy nebylo,“ říkala, dívíc se a lekajíc se toho citu, který ji ovládal. „Kdo by si to byl pomyslel...!“

Nataše se zdálo, že se do knížete Andreje zamilovala, hned když ho poprvé spatřila v Otradném. Trochu ji lekalo to zvláštní, neočekávané štěstí, že se opět setkala s tím, jehož si už tehdy vybrala (o tom byla skálopevně přesvědčena), a že on k ní, jak se zdá, není lhostejný. A musel přijet do Petrohradu právě teď, když my jsme tady. A museli jsme se setkat na tom plese. To všechno je osud. Je jasné, že to je osud a že k tomu všechno směřovalo. Už tehdy mi bylo divně, hned jak jsem ho uviděla.

„Co ti ještě říkal? Jaké jsou to verše? Přečti mi je...“, zamyšleně pravila matka, majíc na mysli verše, které kníže Andrej napsal Nataše do památníku.

„Maminko, není to hanba, že je vdovec?“

„Co to mluvíš, Natašo. Modli se k Bohu. Manželství se uzavírají v nebi.“

„Maminko, maminečko, já vás mám tak ráda a tak je mi dobře!“ vykřikla Nataša, a objímajíc matku, rozplakala se slzami štěstí a vzrušení.

V téže chvíli seděl kníže Andrej u Pierra a vyprávěl mu o své lásce k Nataše a o svém pevném rozhodnutí oženit se s ní.

Toho dne se u hraběnky Jeleny Vasiljevny konal raut, jehož se zúčastnili francouzský vyslanec, princ, který se odnedávna stal častým hostem v hraběnkčině domě, a mnoho vynikajících dam a pánů. Pierre byl také dole, prošel sály a udivil všechny hosty svým soustředěným a zároveň netečným a zachmuřeným výrazem.

Od plesu pozoroval Pierre, že má sklon k záchvatům melancholie, a se zoufalým úsilím se snažil proti nim bojovat. Když se princ sblížil s jeho ženou, byl Pierrovi neočekávaně udělen titul komořího a od té doby cítil ve velké společnosti nevolnost a stud a čím dál tím častěji na něj doléhaly dřívější neveselé myšlenky o marnosti všeho lidského. V téže době si všiml citu mezi svou chráněnkou Natašou a knížetem Andrejem a rozdíl mezi jeho vlastním postavením a postavením přítelovým ještě zesiloval jeho chmurnou náladu. Snažil se vyhýbat myšlenkám na svou ženu i na Natašu a knížete Andreje. Opět se mu všechno zdálo malicherné ve srovnání s věčností, opět se mu vnucovala otázka: Nač? Celé dny a noci se nutil do zednářských prací a doufal, že tím zažene zlého ducha. Ve dvanáct hodin, když odešel z hraběněných komnat k sobě nahoru, seděl v ošuntělém županu u stolu v zakouřeném nízkém pokoji a opisoval původní skotská akta, když tu k němu kdosi vešel. Byl to kníže Andrej.

„Ach, to jste vy,“ uvítal ho Pierre s roztržitým a nespokojeným pohledem. „Já právě pracuji,“ dodal a ukázal na sešit, jako by to pro něho byla ochrana před životními útrapami, za niž považují nešťastní lidé svou práci.

Kníže Andrej s rozzářenou a nadšenou tváří, jako znovuzrozený, se zastavil před Pierrem, vůbec si nepovšiml jeho zkomouceného výrazu a s egoismem šťastného člověka se na něj usmál.

„Tak, příteli,“ řekl, „včera jsem ti chtěl něco říct a dnes jsem kvůli tomu za tebou přijel. Nikdy jsem nezažil nic podobného. Jsem zamilovaný, kamaráde.“

Pierre znenadání těžce vzdychl a rozvalil své těžké tělo na pohovce vedle knížete Andreje.

„Do Nataši Rostovové, že?“

„Ano, ovšem, do koho jiného? Nikdy bych tomu neuvěřil, ale ten cit je silnější než já. Včera jsem se soužil a trápil, ale nevyměnil bych to trápení za nic na světě. Já jsem předtím nežil. Teprve teď žiju, ale nemohu žít bez ní. Jenže může mě mít ona ráda...? Jsem pro ni starý... Proč nic neříkáš?“

„Já? Já? Co jsem vám povídal?“ rozhovořil se najednou Pierre, vstal a začal přecházet po pokoji. „Vždycky jsem si to myslel... Ta dívka je takový poklad, takový... Je to vzácná, nevšed-

ní dívka... Milý příteli, prosím vás, nemudrujte, nepochybujte a žeňte se, žeňte se, žeňte se... A jsem přesvědčený, že nebude šťastnějšího člověka nad vás.“

„Ale co ona?“

„Ona vás miluje.“

„Nemluv hlouposti...“, usmál se kníže Andrej a zadíval se Pierrovi do očí.

„Miluje vás, já to vím,“ vykřikl Pierre zlostně.

„Ne, poslouvej,“ chytil ho kníže Andrej za ruku. „Víš, jak mi je? Musím to někomu všechno povědět.“

„Tak tedy mluvte, velmi rád vás vyslechnu,“ řekl Pierre a jeho obličej se opravdu změnil, vráska se vyhladila a on poslouchal svého přítele pln radosti. Kníže Andrej vypadal jako zcela jiný, nový člověk, a tím jím skutečně byl. Kde byla jeho omrzelost, jeho rozčarování a pohrdání životem? Pierre byl jediný člověk, jemuž se odhodlal svěřit. Ale zato mu pověděl vše, co měl na srdci. Hned lehce a směle dělal plány do daleké budoucnosti, mluvil o tom, že nemůže obětovat vlastní štěstí pro rozmar svého otce a že ho přiměje, aby souhlasil s tím sňatkem a ji si zamiloval, nebo že se bez jeho souhlasu obejde, a hned zase s údivem poukazoval na ten cit, který jím vládl, jako na něco divného, cizího, co s ním nemělo nic společného.

„Kdyby mi někdo řekl, že mohu tolik milovat, nebyl bych mu uvěřil,“ říkal kníže Andrej. „Je to docela jiný cit, než jaký jsem zažil kdysi. Celý svět je pro mne rozdělen na dvě poloviny: jednou je ona – a tam je také všechno štěstí, naděje a světlo; druhá polovina je všechno, kde ona není, a tam je beznaděj a tma...“

„Tma a pusto,“ opakoval Pierre, „ano... ano, chápu to.“

„Nemohu nemilovat světlo, nemohu za to. A jsem hrozně šťastný. Rozumíš mi? Víím, že máš radost z mého štěstí.“

„Ano, ano,“ přitakával Pierre a hleděl na svého přítele zjihlýma smutnýma očima. Čím jasnější se mu zdál osud knížete Andreje, tím chmurnější mu připadal jeho vlastní.

XXIII

K svatbě bylo třeba souhlasu otcova, proto se za ním kníže Andrej druhý den rozjel.

Starý kníže přijal synovu zprávu navenek klidně, ale se zlobou uvnitř. Nemohl pochopit, že by někdo chtěl změnit svůj život a vnést do něj něco nového, když jeho život už skončil. Kdyby mě nechali dožít, tak jak chci, a potom ať už si dělají, co chtějí, říkal si. Vůči synovi však užil diplomacie, které užíval ve vážných případech. Nasadil klidný tón a celou věc rozebral.

Za prvé, sňatek není nijak skvělý, pokud jde o rod, bohatství a společenské postavení. Za druhé, kníže Andrej už není nejmladší a má slabé zdraví (to stařec zvláště zdůrazňoval), zatímco ona je velmi mladá. Za třetí tu je syn a toho je škoda svěřit tak mladé dívce. „Za čtvrté a konečně,“ řekl otec a posměšně se na syna podíval, „tě prosím, odlož to o rok, zajed' si do ciziny, trochu se leč, vyhledej, jak jsi chtěl, Němce pro knížete Nikolaje, a potom, jsou-li už láska, vášeň, umíněnost, nebo jak chceš, tak veliké, potom se ožeň. A to je mé poslední slovo, slyšíš, poslední...“ končil kníže tónem, z něhož bylo zřejmo, že ho nic nepřinutí, aby změnil své rozhodnutí.

Kníže Andrej jasně viděl, že stařec doufá, buď že cit jeho nebo jeho nevěsty nevydrží roční zkoušku, nebo že on sám, starý kníže, do té doby zemře, a rozhodl se splnit otcovu vůli – požádat o Natašinu ruku a odložit svatbu o rok.

Za tři týdny po svém posledním večeru u Rostovů se kníže Andrej vrátil do Petrohradu.

Nazítří po své rozmluvě s matkou čekala Nataša na Bolkonského celý den, ale on nepřijel. A stejně tak i druhý a třetí den. Pierre také nepřijížděl a Nataša, která nevěděla o tom, že kníže Andrej jel za otcem, nedovedla si vysvětlit, proč nejde.

Tak uplynuly tři týdny. Nataša nechtěla vycházet z domu,

chodila po pokojích jako stín, nečinná a tesklivá, v noci tajně plakávala a nechodila na večerní besedy k matce. Byla popudlivá a každou chvíli se červenala. Zdálo se jí, že všichni vědí o jejím zklamání, posmívají se jí a litují ji. Přestože její vnitřní žal byl opravdový a silný, byl její zármutek ještě zveličován touto uraženou ješitností.

Jednou přišla hraběnce něco říci a náhle se rozplakala. Její slzy byly slzami ublíženého děcka, které neví, zač bylo potrestáno.

Hraběnka se jala Natašu těšit. Nataša chvíli poslouchala matčina slova a pak ji najednou přerušila:

„Přestaňte, maminko, já na nic nemyslím a ani nechci myslet. Tak si k nám jezdil a přestal, přestal...“

Hlas se jí zachvěl a málem se dala znovu do pláče, ale ovládla se a pokračovala klidně:

„Já se vůbec nechci vdávat. A bojím se ho; teď jsem už docela, docela klidná...“

Druhý den po tomto rozhovoru si Nataša oblékla staré šaty, o nichž dobře věděla, že je jí v nich hned po ránu veselo, a od rána začala žít svým starým způsobem života, jakým nežila už od plesu. Nasnídala se a šla do sálu, který měla obzvláště ráda pro silnou rezonanci, a začala zpívat svá solfeggia (zpěvní cvičení). Když skončila první lekci, postavila se doprostřed sálu a opakovala hudební větu, která se jí zvláště zalíbila. Radostně (jako by ji nebyla čekala) se zaposlouchala do té krásy, s níž se tyto zvuky rozlévaly, plnily prázdný sál a pomalu v něm zanikaly – a najednou jí bylo veselo. Co bych o tom dlouho přemýšlela, i tak je to hezké, řekla si v duchu a začala sem tam přecházet sálem, nekráčejíc po dunivých parketách obyčejnými kroky, nýbrž našlapujíc při každém kroku z podpatku na špičku (měla na sobě své oblíbené nové domácí střevíčky), a právě tak radostně jako tóny svého hlasu poslouchala stejnoměrný klapot podpatku a vrzání špičky. Když šla kolem zrcadla, pohlédla do něj. Podívejte se, jaká jsem! jako by říkal výraz její tváře, když se na sebe dívala. Nu, a je dobře. A nikoho nepotřebuji.

Lokaj chtěl v sále něco uklidit, ale ona ho nepustila dovnitř, zavřela za ním dveře a pokračovala v procházce. Toho rána se opět vrátila ke svému oblíbenému stavu sebelásky a obdivu sebe samé. Jak skvělá je ta Nataša! řekla sama sobě ústy kohosi

neznámého, jenž zastupoval celé mužské pokolení. Je hezká, mladá, má hlas a nikomu nepřekáží, jenom ji nechte na pokoji. Jenomže i kdyby ji nechávali na pokoji sebevíc, ona nemohla být klidná, a hned to také pocítila.

V předsíni se otevřely dveře, kdosi se zeptal „Jsou doma?“ a ozvaly se čísi kroky. Nataša se dívala do zrcadla, ale neviděla se. Poslouchala zvuky v předsíni. A když se uviděla, byla v obličejí celá bílá. Byl to *on*. Věděla to určitě, ačkoli za zavřenými dveřmi stěží zaslechla zvuk jeho hlasu.

Bledá a polekaná přiběhla do salonu.

„Maminko, přijel Bolkonskij!“ zvolala. „Maminko, to je hrozné, to je nesnesitelné! Já se nechci... trápit! Co mám dělat...?“

Hraběnka nestačila odpovědět, když už kníže Andrej s pohnutou a vážnou tváří vcházel do salonu. Sotva uviděl Natašu, obličej se mu rozzářil. Políbil ruku hraběnce i Nataše a usedl do křesla vedle pohovky...

„Už dávno jsme neměli to potěšení...“, začala hraběnka, ale kníže Andrej ji přerušil, odpovídaje na její otázku se zřejmým chvatem, aby vyslovil všechno, co měl na srdci.

„Nebyl jsem u vás celou tu dobu, protože jsem byl u otce: musel jsem si s ním promluvit o velmi vážné věci. Vrátil jsem se včera v noci,“ řekl a pohlédl na Natašu. „Potřebuji s vámi mluvit, hraběnko,“ dodal po chvíli mlčení.

Hraběnka těžce vzdychla a sklopila oči.

„Prosím,“ pravila.

Nataša věděla, že má odejít, ale nemohla: cosi jí stahovalo hrdlo a ona se nezdvouřile, přímo, široce rozevřenýma očima dívala na knížete Andreje.

Teď? Hned v této chvíli...? Ne, to není možné! myslela si.

Znovu se na ni podíval a tento pohled ji přesvědčil, že se nemylí. – Ano, teď, v tuto chvíli se rozhodoval její osud.

„Jdi, Natašo, já tě zavolám,“ řekla hraběnka šeptem.

Nataša pohlédla na knížete Andreje a na matku polekanýma, prosebnýma očima a vyšla z pokoje.

„Přijel jsem, hraběnko, abych požádal o ruku vaší dcery,“ pravil kníže Andrej.

Hraběncina tvář se polila červení, neřekla však nic.

„Vaše nabídka...“, pronesla po chvíli důstojně. Kníže Andrej se jí mlčky díval do očí. „Vaše nabídka... (hraběnka upadla do

rozpaků) je nám příjemná a... já vaši nabídku přijímám, s radostí. I můj muž... doufám... ale všechno závisí na ní samé...“

„Řeknu jí to, až budu mít váš souhlas... dáváte mi jej?“ zeptal se kníže Andrej.

„Ano,“ řekla hraběnka, podala mu ruku, a když se nad ní sklonil, přitiskla rty na jeho čelo se smíšeným pocitem cizoty a něhy. Přála si milovat ho jako syna, ale cítila, že jí je cizí a že se ho bojí.

„Jsem přesvědčena, že můj muž bude také souhlasit,“ pokračovala, „ale váš otec...“

„Můj otec, jemuž jsem oznámil své úmysly, si položil jako podmínku svého souhlasu, že se svatba nebude konat dřív než za rok. To jsem vám ještě chtěl sdělit,“ řekl kníže Andrej.

„Je pravda, že Nataša je ještě mladá, ale – tak dlouho!“

„Jinak to nešlo,“ odpovědět kníže Andrej s povzdechem.

„Pošlu vám ji,“ řekla hraběnka a vyšla z pokoje.

„Pane Bože, smiluj se nad námi,“ opakovala, hledajíc dceru. Soňa řekla, že je v ložnici. Nataša seděla na své posteli bledá, se suchýma očima, dívala se na obrazy svatých, rychle se křížovala a cosi šeptala. Když spatřila matku, vyskočila a vrhla se k ní.

„Tak co, mami...? Co?“

„Jdi tam, jdi k němu. Prosí o tvou ruku,“ řekla hraběnka chladně, jak se Nataše zdálo... „Jdi... jdi,“ pronesla matka za utíkající dcerou smutně a s výčitkou a těžce vzdychla.

Nataša se nepamatovala, jak vešla do salonu. Když otevřela dveře a uviděla ho, zastavila se. Což je opravdu ten cizí člověk teď pro mne *vším*? zeptala se v duchu a v mžiku si odpověděla: Ano, vším; on jediný je mi teď nejdražší na světě. Kníže Andrej k ní přistoupil se sklopenýma očima.

„Miluji vás od chvíle, kdy jsem vás poprvé uviděl. Mohu doufat?“

Podíval se na ni a její vážný a vroucí výraz ho překvapil. Její tvář říkala: Proč se ptáš? Proč pochybuješ o něčem, co nemůžeš nevědět? Proč mluvit, když slovy nelze vyjádřit to, co člověk cítí.

Přiblížila se k němu a zastavila se. Vzal ji za ruku a políbil ji.

„Máte mě ráda?“

„Ano, ano,“ odpověděla Nataša jakoby zlostně, hlasitě vzdychla, pak znovu, častěji a častěji, až se rozvzlykala.

„Proč? Co je vám?“

„Ach, jsem tak šťastná,“ řekla a usmála se přes slzy, pak se k němu naklonila, chvíličku se rozmýšlela, jako by se ptala sama sebe, smí-li, a políbila ho.

Kníže Andrej jí držel za ruku, díval se jí do očí, ale necítil už v sobě dřívější lásku k ní. V duši se mu náhle něco zvrátilo: místo dřívější poetické a tajemné, krásné touhy tu byl soucit s její ženskou a dětskou slabostí, byl tu strach z její oddanosti a důvěřivosti, těžké a zároveň radostné vědomí povinnosti, která ho k ní teď poutá navěky. Dnešní cit, i když nebyl tak jásavý a poetický jako dříve, byl vážnější a silnější.

„Řekla vám mamán, že to nemůže být dříve než za rok?“ pravil kníže Andrej, dívaje se jí stále do očí.

Je možné, že ta holčička, to dítě (všichni mi tak říkali), uvažovala Nataša, je možné, že jsem od této chvíle žena, rovná tomuto cizímu, milému, moudrému muži, jehož si váží dokonce i můj otec? Je to pravda, že teď už nemohu brát život jako žert, že už jsem velká a leží na mně odpovědnost za všechno, co dělá a říkám? Ach ano, nač se mě to ptal?

„Ne,“ odpověděla, ale nechápala, nač se jí ptal.

„Nezlobte se na mne,“ řekl jí kníže Andrej, „ale jste tak mladá a já už jsem toho v životě tolik prožil. Bojím se o vás. Vy se neznáte.“

Nataša ho poslouchala a vši silou se soustředovala, aby pochopila smysl jeho slov, ale nechápala jej.

„Ať bude tento rok, který oddaluje mé štěstí, sebetěžší,“ pokračoval kníže Andrej, „vy si alespoň ověříte své city. Prosím vás, abyste za rok založila mé štěstí, ale zatím jste volná: naše úmluva zůstane tajná, a kdybyste se přesvědčila, že mě nemilujete, nebo kdybyste se zamilovala...“ řekl kníže Andrej s nepřírozeným úsměvem.

„Proč to říkáte?“ přerušila ho Nataša. „Vy víte, že jsem se do vás zamilovala hned toho dne, kdy jste poprvé přijel do Otradného,“ řekla pevně přesvědčena, že mluví pravdu.

„Za rok se poznáte...“

„Celý rok!“ zvolala pojednou Nataša, která teprve teď pochopila, že je svatba odložena o rok. „Ale proč rok? Proč rok...?“

Kníže Andrej jí začal vysvětlovat důvody tohoto odkladu. Nataša ho neposlouchala.

„A jinak to nejde?“ zeptala se.

Kníže Andrej neodpověděl, ale na jeho tváři bylo patrné, že toto rozhodnutí nelze změnit.

„To je hrozné! Ne, to je hrozné, hrozné!“ řekla náhle Nataša a znovu se dala do pláče. „Já umřu, než uplyne ten rok. To není možné, to je hrozné.“ Pohlédla svému ženichovi do tváře a spatřila na ní výraz soustrasti a rozpaků.

„Ne, ne, smírím se se vším,“ prohlásila a ihned přestala plakat, „jsem tak šťastná!“

Otec s matkou vešli do pokoje a požehnali ženichovi a nevěště.

Od toho dne jezdil kníže Andrej k Rostovovům jako ženich.

XXIV

Zasnoubení se neslavilo ani nebylo nikomu oznámeno; trval na tom kníže Andrej. Říkal, že když je příčinou odkladu, musí nést celou jeho tíži. Prohlásil, že je svým slovem vázán navždy, ale že nechce vázat Natašu a ponechává jí naprostou volnost. Pocítí-li po půlroce, že ho nemiluje, bude mít plné právo mu odříci. Rozumí se samo sebou, že ani rodiče, ani Nataša o tom nechtěli ani slyšet, ale kníže Andrej stál na svém. Býval u Rostovů každý den, ale nechoval se k Nataše jako ženich: vykal jí a líbal jí pouze ruku. Od té doby, co kníže Andrej požádal o Natašinu ruku, vyvinuly se mezi nimi důvěrnější, prosté vztahy, zcela jiné než dříve. Jako by se předtím neznali. Oba dva rádi vzpomínali na to, jak se na sebe navzájem dívali, když si ještě nebyli *ničím*; nyní cítili oba, že jsou docela jinými lidmi: tehdy se přetvařovali, teď byli prostí a upřímní. Rodina se zpočátku ve styku s knížetem Andrejem cítila nesvá; připadal jim jako člověk z cizího světa a Nataša je dlouho na něho zvykala a hrdě všechny přesvědčovala, že se jen zdá tak zvláštní, ale ve skutečnosti že je takový jako všichni ostatní, že ona se ho nebojí a že se ho nikdo nemusí bát. Po několika dnech mu přivyklí,

neostýchali se už a žili svým starým životem, jehož se i on nyní zúčastnil. Uměl mluvit o hospodářství s hrabětem, o módě s hraběnkou a o vyšívání se Soňou. Někdy se Rostovovi i před knížetem Andrejem divili mezi sebou tomu, jak se to všechno zběhlo a jak očividné byly předzvěsti této události: návštěva knížete Andreje v Otradném, jejich příjezd do Petrohradu, podoba mezi knížetem Andrejem a Natašou, které si všimla chůva, když k nim přijel poprvé, střetnutí knížete Andreje s Nikolajem v roce 1805 a ještě mnoho jiných věcí, které předpovídaly to, co se mělo stát, a na něž se teď rodina rozpomenula.

V domě vládly poetická tesknota a zamlklost, které vždy doprovázejí přítomnost ženicha a nevěsty. Často seděli všichni pohromadě a mlčeli. Někdy ostatní vstávali a odcházeli a ženich s nevěstou zůstali o samotě, ale mlčeli dál. Zřídkakdy hovořili o svém budoucím životě. Kníže Andrej z toho měl strach a bylo mu trapné o tom mluvit. Nataša tento pocit sdílela, právě tak jako vytušila i ostatní jeho pocity. Jednou se začala vyptával na jeho syna. Kníže Andrej se začervenál, což se mu nyní stávalo často a což měla Nataša velmi ráda, a řekl, že jeho syn s nimi nebude žít.

„Proč?“ zeptala se Nataša polekaně.

„Nemohu ho vzít dědečkovi, a pak...“

„Měla bych ho tak ráda!“ řekla Nataša, jež okamžitě uhodla, nač myslí. „Ale já vím, vy nechcete, aby někdo měl záminku obviňovat vás nebo mne.“

Starý hrabě někdy přišel za knížetem Andrejem, políbil ho a ptal se ho na radu o výchově Péti nebo o Nikolajově službě. Stará hraběnka při pohledu na ně vzdychala, Soňa se neustále bála, že bude překážet, a snažila se najít záminky, aby je nechala o samotě, i když po tom netoužili. Když kníže Andrej mluvil (byl velmi dobrý vypravěč), poslouchala ho Nataša s hrdotí; a když mluvila ona, uvědomovala si se strachem i s radostí, že se na ni pozorně a zpytavě dívá. Rozpačitě se ptala sama sebe: Co ve mně hledá? Někdy upadala do rozpustilé veselé nálady, která jí byla tak vlastní, a pak zvláště ráda poslouchala a dívala se, jak se kníže Andrej směje. Smával se málokdy, ale když už se smál, oddával se tomu smíchu celou bytostí a ona se mu pak pokaždé cítila bližší. Nataša by byla bývala dokonce šťastná, kdyby ji neděsilo pomyšlení na blížící se odloučení.

Večer před svým odjezdem z Petrohradu přivezl kníže Andrej s sebou Pierra, který od plesu u Rostovů ani jednou nebyl. Pierre vypadal roztržitě a zkormouceně. Rozmlouval s matkou. Nataša usedla se Soňou k šachovému stolku a zavolala tím k sobě knížete Andreje. Přistoupil k nim.

„Vy přece znáte Bezuchova už dlouho, že?“ zeptal se. „Máte ho ráda?“

„Ano, je to výtečný člověk, ale hrozně směšný.“

A jako vždy, když se mluvilo o Pierrovi, začala vykládat anekdoty o jeho roztržitosti, anekdoty, které se na něho dokonce vymýšlely.

„Víte, svěřil jsem mu naše tajemství,“ pravil kníže Andrej. „Znám ho z dětství. Je to zlaté srdce. A prosím vás, Nathalie,“ řekl náhle vážně, „až odjedu, buhví co se může přihodit. Můžete mě přestat... Ne, já vím, že o tom nemám mluvit. Zkrátka, ať se vám stane cokoliv, až tu nebudu...“

„Co by se mohlo stát?“

„Ať se stane cokoli zlého,“ pokračoval kníže Andrej, „prosím vás, m-lle Sophie, ať se stane cokoli, obraťte se o radu a o pomoc jen k němu. Je to velmi roztržitý a směšný člověk, ale má srdce ze zlata.“

Otec ani matka, ani Soňa, ba ani sám kníže Andrej se nenašli, jak zapůsobí na Natašu loučení se ženichem. Červená a rozrušená, se suchýma očima chodila ten den po domě a zaměstnávala se samými nicůtkami, jako by nechápala, co ji čeká. Neplakala ani ve chvíli, když jí při loučení naposledy políbil ruku.

„Neodjíždějte!“ řekla mu jen hlasem, který ho přiměl k zamyšlení, neměl-li by tu skutečně zůstat, a který si potom ještě dlouho pamatoval. Neplakala, ani když odjel; ale několik dní seděla ve svém pokoji, neplakala, ale o nic se nezajímala a jen chvílemi opakovala: „Ach, proč jen odjel!“

Avšak čtrnáct dní po jeho odjezdu se stejně neočekávaně pro všechny, kdo ji obklopovali, probrala ze své duševní strnulosti a byla zase taková jako dřív, jen její tvář vyjadřovala vnitřní změnu, jako u dětí, když po dlouhé chorobě vstanou z postele se změněným výrazem.

XXV

Zdraví i povaha knížete Nikolaje Andrejeviče Bolkonského se v tomto posledním roce po synově odjezdu neobyčejně zhoršily. Byl ještě popudlivější než dříve a všechny výbuchy jeho bezdůvodného hněvu se většinou snášely na kněžnu Marju. Jako by byl pečlivě vyhledával všechna bolavá místa, aby jí mohl způsobit co nejkrutější duševní trýzeň. Kněžna Marja měla dvě vášně, a tudíž i dvě radosti – synovce Nikolušku a náboženství – a obě byly oblíbeným terčem jeho výpadů a posměchu. Ať hovořili, o čem chtěli, vždy převedl řeč na pověry starých panen nebo na rozmazlování a kažení dětí. „Chceš z něho (z Nikolušky) udělat stejnou starou pannu, jako jsi sama. Ale zbytečně se namáháš: kníže Andrej potřebuje syna, a ne holku,“ říkával. Nebo se před kněžnou Marjou obracel na mademoiselle Bourienne s otázkou, jak se jí líbí naši popi a obrazy svatých, a dělal na to vtipy...

Bez ustání dceru napadal a zraňoval, ale ona se ani nemusela přemáhat, aby mu odpustila. Což mohl být před ní vinen, což mohl její otec, který ji miloval – toho si byla přese všechno vědoma – být nespravedlivý? A co to vůbec je spravedlnost? Kněžna Marja nikdy nepřemýšlela o tom hrdém slově „spravedlnost“. Všechny složité lidské zákony byly pro ni obsaženy v jediném zákonu, prostém a srozumitelném – v zákonu lásky a sebezapření, který nám hlásal ten, jenž z lásky trpěl za lidstvo, ačkoliv je sám – Bůh. Co jí bylo do spravedlnosti nebo nespravedlnosti jiných? Potřebovala sama trpět a milovat, a to dělala.

V zimě přijel do Lysých Hor kníže Andrej a byl veselý, mírný a něžný, jak ho kněžna Marja už dávno neviděla. Tušila, že se s ním něco stalo, ale on sám jí o své lásce nic neřekl. Před odjezdem kníže Andrej o něčem dlouho rokoval s otcem a kněžna Marja si všimla, že potom byli oba nespokojení jeden s druhým.

Brzy po odjezdu knížete Andreje psala kněžna Marja z Lysých Hor do Petrohradu své přítelkyni Julii Karaginové, kterou by byla ráda provdala za bratra, jak o tom dívky obyčejně snívají, a která právě měla smutek po svém bratru, který padl v Turecku.

„Žal je asi naším společným údělem, má milá a něžná přítelkyně Julie.

Vaše ztráta je tak hrozná, že si ji nedovedu vysvětlit jinak než jako obzvláštní milost Boha, který – ač Vás miluje – chce zkoušet Vás i Vaši výtečnou paní matku. Ach milá přítelkyně, náboženství a jedině náboženství nás může – neříkám potěšit, ale zbavit zoufalství; jedině náboženství nám může vysvětlit to, co člověk bez jeho pomoci nemůže pochopit: proč dobří a ušlechtilí lidé, kteří umějí v životě nalézat štěstí a nejen nikomu neškodí, nýbrž jichž je dokonce nevyhnutelně třeba ke štěstí jiných, proč jsou povoláváni k Bohu, zatímco naživu zůstávají lidé zlí, neužiteční, škodliví nebo takoví, kteří jsou na obtíž sobě i jiným. První smrt, kterou jsem viděla a na kterou nikdy nezapomenu – smrt mé milé švagrové – zapůsobila na mne takovým dojmem. Právě tak jako Vy se nyní ptáte osudu, proč musel umřít Váš skvělý bratr, právě tak jsem se ptala i já, proč musel umřít ten anděl – Líza, která nejen nezpůsobila nikomu nic zlého, ale nikdy ani neměla v duši jiné myšlenky než dobré. A teď, milá přítelkyně? Od té doby uplynulo pět let a já už začínám se svým ubohým rozumem jasně chápat, proč musela umřít, a že tato smrt byla pouze výrazem nekonečné milosti Tvůrce, jehož všechny činy, třebaže je většinou nechápeme, jsou toliko projevem nekonečné lásky k těm, které stvořil. Možná, myslím si často, že byla příliš andělsky nevinná, než aby měla sílu nést všechny povinnosti matky. Jako mladá žena byla dokonalá; možná že by nemohla být takovou matkou. Zanechala v nás, a zejména v knížeti Andreji, nejčistší lítost a vzpomínku, a nejen to, tam nahoře se jí nyní asi dostane místa, v jaké já pro sebe nesmím ani doufat. Avšak nemluvím-li už o nebožce samé, tato předčasná a strašlivá smrt měla přes veškerý žal, který nám přinesla, velmi blahodárný vliv na mne a na bratra. Tehdy, ve chvíli ztráty, mne takové myšlenky ani nemohly napadnout, tehdy bych je byla také s hrůzou zapudila, ale nyní je to jasné a nepochybné. To všechno Vám píši, má milá, abych Vás přesvědčila

o jedné pravdě, obsažené v Písmu, která se mi stala životním pravidlem: ani vlasek nesejde člověku z hlavy bez vůle boží. A jeho vůli vede pouze bezmezná láska k nám, a proto vše, cokoli se s námi děje, děje se k našemu dobru. Ptáte se, strávíme-li příští zimu v Moskvě. Přes všechnu svou touhu setkat se s Vámi pochybuji a ani po tom netoužím. Podíváte se, že příčinou toho je Buonaparte. A proč: zdraví mého otce očividně slábně; nesnáší odmluvy a hned se stává popudlivým. Jeho podrážděnost se, jak víte, vztahuje převážně na politické záležitosti. Nemůže snést pomyšlení, že Buonaparte jedná jako rovný s rovným se všemi evropskými panovníky, a zejména s naším, vnukem velké Kateřiny! Politika je mi, jak víte, naprosto lhostejná, ale z otcových slov a z rozmluv s Michaiilem Ivanovičem vím o všem, co se děje ve světě, a pochopitelně též o počtách vzdávaných Buonapartovi, jehož, jak se zdá, z celé zeměkoule jen na Lysých Horách neuznávají za velikého muže, tím méně pak za francouzského císaře. A to můj otec nemůže snést. Zdá se mi, že nerad mluví o cestě do Moskvy, protože předvídá konflikty, které mu nastanou hlavně vzhledem k jeho politickým názorům a také vzhledem k jeho zvyku říkat všude bez ostychu, otevřeně své mínění. Vše, co získá léčením, ztratí pro samé spory o Buonapartovi, jimž se nelze vyhnout. Zcela nepochybně se to však rozhodne velmi brzy. Náš rodinný život plyne postaru, jen s tím rozdílem, že tu byl bratr Andrej. Jak jsem Vám už psala, velice se za poslední čas změnil. Po svém zármutku teprve letos opravdu duševně pookřál. Je takový, jak jsem ho znala, když byl ještě dítě: dobrý, něžný, s tak zlatým srdcem, že podobné neznám. Pochopil, zdá se mi, že život pro něho ještě neskončil. Avšak zároveň s touto duševní přeměnou tělesně velmi zeslábl. Je hubenější než dříve a nervóznější. Bojím se o něj a jsem ráda, že se rozhodl jet do ciziny, lékaři mu to doporučovali už dávno. Doufám, že se tam zotaví. Píšete, že se v Petrohradě o něm mluví jako o jednom z neaktivnějších, nejvzdělanějších a nejinteligentnějších mladých mužů. Promiňte mi sesterskou pýchu – ale nikdy jsem o tom nepochybovala. Není možno vyjmenovat všechno dobrodiní, které tu prokázal všem, od sedláků až po šlechtu. Když přijel do Petrohradu, dostalo se mu toho, co mu patřilo. Divím se, jak se dostávají klepy z Petrohradu až do Moskvy, a zvláště tak nepravdivé jako zpráva, o níž mi píšete –

o domnělém sňatku mého bratra s malou Rostovovou. Nemyslím, že by se Andrej někdy oženil, ať už s kýmkoliv, a zejména ne s ní. Soudím tak za prvé proto, že vím, že ačkoliv hovoří o své zemřelé ženě zřídka, zármutek z této ztráty se zakořenil příliš hluboko v jeho srdci, aby se odhodlal učinit někoho její nástupkyní a macechou našeho malého andílka. Za druhé proto, že tato dívka, pokud vím, není z toho druhu žen, které by se mohly knížeti Andreji líbit. Nemyslím, že by si ji kníže Andrej vybral za ženu, a otevřeně Vám říkám: ani si to nepřeji. Tak jsem se zapovídala, končím už druhý list. Sbohem, má milá přítelkyně, opatruj Vás Bůh pod svou svatou a mocnou ochranou. Má milá družka, mademoiselle Bourienne, Vás líbá.

Marie“

XXVI

Uprostřed léta dostala kněžna Marja ze Švýcarska neočekávaný dopis od knížete Andreje, v němž jí oznamoval divnou a nečekanou novinku. Zpravoval ji o svém zasnoubení s Rostovovou. Celý jeho dopis dýchal zamilovaným obdivem k nevěstě a něžným přátelstvím a důvěrou k sestře. Psal, že nikdy tak nemiloval, jako miluje nyní, a že teprve teď pochopil a poznal život; prosil sestru za prominutí, že za svého pobytu na Lysých Horách jí o svém rozhodnutí nic neřekl, ačkoli s otcem o tom hovořil. Neřekl jí o tom, protože by kněžna Marja byla prosila otce, aby dal svůj souhlas, a nedosáhla by než toho, že by otce podráždila a musela pak nést sama všechnu tíhu jeho nevole. „Ostatně,“ psal, „tehdy to ještě nebylo rozhodnuto tak pevně jako nyní. Otec mi tenkrát určil roční lhůtu a teď už uplynulo šest měsíců, tedy polovina této lhůty, a mé rozhodnutí je pevnější než kdykoli předtím. Kdyby mě lékaři nezdržovali tady v lázních, byl bych už v Rusku, ale takto jsem nucen odložit svůj návrat ještě o další tři měsíce. Znáš mne a můj poměr k otcí. Nic od něj nechci, byl jsem a vždy budu nezávislý, ale

kdybych jednal proti jeho vůli a zasloužil si jeho hněv, když už možná s námi dlouho nebude, zničilo by to napůl mé štěstí. Píši mu teď o tom a prosím Tě, vyber si nějakou příhodnou chvíli a dopis mu odevzdej, a potom mi dej zprávu, jak se na všechno dívá a je-li nějaká naděje, že by souhlasil se zkrácením lhůty o čtvrt roku.“

Po dlouhém váhání, pochybování a modlitbách odevzdala kněžna Marja dopis otci. Druhý den jí řekl starý kníže klidně:

„Napiš bratrovi, aby počkal, až umřu... Nebude to už dlouho trvat, brzy mu dám volnost...“

Kněžna chtěla cosi namítnout, ale otec ji nepustil ke slovu a pokračoval, stále zvyšuje hlas:

„Ožeň se, ožeň, miláčku... Dostaneš se do dobré rodiny...! Jsou to samí chytří lidé, co? A bohatí, že? Ano. Dobrou macechu bude mít Nikoluška! Napiš mu, ať se ožení třeba zítra. Nikoluškovou macechou se stane ona a já se ožením s Bouriennekou...! Cha, cha, cha, aby ani on nebyl bez macechy! Mám jen jednu podmínku; ve svém domě už víc ženských nechci! Ať se ožení, ale žije si jinde. Možná že i ty se k němu přestěhuješ?“ obrátil se ke kněžně Marje. „Spánembohem, šťastnou cestu, šťastnou cestu...!“

Po tomto výbuchu se už kníže o té věci ani jednou nezmnínil. Avšak potlačovaný vztek na synovu měkkost se projevil v poměru otce k dceři. K dřívějším záminkám k posměchu se přidružily nové – rozmluvy o maceše a lichocení m-lle Bourienne.

„Proč bych se s ní neoženil?“ říkal dceři. „Bude z ní skvělá kněžna!“ A kněžna Marja poslední dobou k svému údivu a nevěřic vlastním očím začínala pozorovat, že se otec skutečně sbližuje s Francouzkou více a více. Napsala knížeti Andreji, jak otec přijal jeho dopis, ale utěšovala ho nadějí, že se otec s tou myšlenkou smíří.

Její útěchou a radostí byli Nikoluška a jeho výchova, Andrej a náboženství; ale kromě toho, protože každý člověk potřebuje mít nějakou osobní naději a útěchu, chovala kněžna Marja v nejskrytějším koutku duše jeden sen a naději, které ji v životě nejvíce posilovaly. Tento útěšný sen a naději jí poskytli boží lidé – jurodiví a poutníci, kteří ji navštěvovali tajně, aby kníže nevěděl. Čím déle kněžna žila, čím déle poznávala život a pozorovala jej, tím více ji udivovala krátkozrakost lidí, kteří hle-

dají zde, na zemi, rozkoše a štěstí, kteří se namáhají, trpí, bojují a činí si navzájem příkoří, jen aby dosáhli onoho nedostižného, prchavého, hříšného štěstí. Kníže Andrej miloval ženu, ona uměla, a jemu to nestačí, chce spojit své štěstí s jinou ženou. Otec to nechce, protože si přeje pro Andreje urozenější a bohatší nevěstu. A všichni bojují, trpí, souží se a hubí svou duši, svou nesmrtelnou duši, jen aby dosáhli štěstí, které trvá okamžik. Není dost na tom, že to sami víme – ale Kristus, Syn boží, sestoupil na zem a řekl nám, že tento život je pouhý okamžik, zkouška, a přesto se ho stále držíme a domníváme se, že v něm najdeme štěstí. Jak to, že to nikdo nepochopí? myslela si kněžna Marja. Nikdo kromě těch opovrhovaných božích lidí, kteří ke mně přicházejí s mošnou přes rameno zadním vchodem a bojí se, aby nepotkali knížete, ne proto, že by jim ublížil, nýbrž proto, aby ho neuvedli do hříchu. Opustit rodinu i domov, zanechat starostí o světské štěstí a chodit v konopných režných šatech a pod cizím jménem, k ničemu se neupínat, neškodit lidem a modlit se za ně, modlit se za ty, kdo tě vyhánějí, i za ty, kdo tě berou pod ochranu: není vyšší pravdy a lepšího života nad tuto pravdu a tento život!

Přicházela k ní jedna poutnice, Fedosjuška, padesátiletá malá tichoučká ženuška s dolíčkovatým obličejem, která chodila už déle než třicet let bosky a v řetězech. Tu měla kněžna Marja nejraději. Jednou, když seděly v setmělém pokoji při světle pouhé lampičky pod ikonami a Fedosjuška vypravovala o svém životě, přepadla kněžnu Marju náhle s takovou silou myšlenka, že Fedosjuška jediná našla správnou životní cestu, že se sama rozhodla stát se poutnicí. Když šla Fedosjuška spát, uvažovala o tom kněžna Marja velmi dlouho a nakonec došla k závěru, že ať je to jakkoli podivné, musí se stát poutnicí. Svěřila se s tímto úmyslem jen jednomu zpovědníkovi, mnichu otci Akinfiji, a ten její úmysl schválil. Pod záminkou, že je to dárek poutnicím, opatřila si kněžna Marja úplné poutnické oblečení: košili, láptě, kaftan a černý šátek. Často, když přistoupila k prádelníku, který skrýval její tajemství, zastavila se a nerozhodně uvažovala, nenadešla-li už chvíle k uskutečnění jejího záměru.

Když poslouchala vyprávění poutnic, nadchla se často jejich prostými slovy, pro ně mechanickými, ale pro ni plnými hlubokého smyslu, tak, že byla několikrát hotova nechat všeho a uté-

ci z domu. Ve svých představách se už viděla vedle Fedosjušky v hrubém šatě, jak kráčí s hůlkou a mošničkou po prašné cestě a putuje bez závidi, bez lidské lásky a beze všech přání od svatého k svatému a nakonec tam, kde není smutku ani vzdechů, nýbrž jen věčná radost a blaženost.

Přijdu na jedno místo, pomodlím se; a než si zvyknu a než se mi tam zalíbí – půjdu dál. Budu chodit tak dlouho, dokud se mi nohy nepodlomí, a pak si lehnu a někde umřu a konečně dojdu do toho věčného, tichého přístavu, kde není smutku ani nářku..., myslela si kněžna Marja.

Když však potom uviděla otce a zvláště malého Koko, byl její úmysl zviklán. Tiše si poplakala a cítila, že je hříšná: milovala otce a synovce víc nežli Boha.

ČÁST ČTVRTÁ

I

Bible praví, že nečinnost, zahálka byla podmínkou blaženosti prvního člověka před jeho pádem. Sklon k zahálce mu zůstal i po jeho pádu, avšak kletba na člověku stále lpí a neprojevuje se jen tím, že musíme chléb svůj dobývat v potu tváře, nýbrž i tím, že ani nemůžeme být nečinní a nic si z toho nedělat. Oddáváme-li se zahálce, činí nám tajný hlas výtky. Kdyby byl člověk v nečinnosti schopen dosáhnout pocitu, že je užitečný a že plní svou povinnost, našel by v něm alespoň kousek prvotní blaženosti. A takové povinné zahálce bez výčitek svědomí se těší celý jeden stav – stav vojenský. A právě tato povinná zahálka bez výčitek svědomí byla a bude hlavní příčinou, proč je vojenská služba tak přitažlivá.

Nikolaj Rostov zakoušel tuto blaženost v plné míře, když po ruce 1807 dál sloužil v Pavlogradském pluku, kde už velel eskadroně, kterou převzal po Děnisovovi.

Z Rostova se stal obhroublý dobrý chlapík, o němž by moskevští známí usoudili, že je poněkud nevychovaný, ale jenž byl vážený a oblíbený u svých druhů, podřízených i představených, a byl spokojený se svým životem. Poslední dobou, v roce 1809, nacházel v dopisech z domova stále častější a častější matčiny stesky, že se jejich poměry neustále horší a že by bylo na čase, aby přijel domů a potěšil a uklidnil staré rodiče.

Při čtení těch dopisů pociťoval Nikolaj strach, že ho chtějí vytrhnout z toho prostředí, v němž byl chráněn proti zmatku okolního světa a žil tak tiše a klidně. Cítil, že dříve nebo později bude muset opět vstoupit do toho víru života, kde se hospodářské záležitosti horší a zase lepší, kde jsou účty správců, hádky, intriky, styky, společnost, Sonina láska a slib, který jí dal. To vše bylo neobyčejně těžké a spleť a Nikolaj odpovídal na matčiny dopisy chladnými klasickými listy, které začínaly *Ma chère maman* a končily *votre obéissant fils*, ale mlčely o tom,

kdy hodlá přijet. Roku 1810 dostal od rodičů dopis, v němž mu psali o Natašině zasnoubení s Bolkonským a o tom, že svatba bude až za rok, protože starý kníže nedal svolení. Toto psaní Nikolaje roztrpčilo a urazilo. Za prvé mu bylo líto, že ztratí z domu Natašu, kterou měl z celé rodiny nejraději; za druhé litoval ze svého husarského hlediska toho, že při tom nebyl, protože by byl tomu Bolkonskému ukázal, že spříznit se s jeho rodinou naprosto není tak veliká čest, a že miluje-li Natašu, může se obejít i bez souhlasu podivínského otce. Chvilí váhal, nemá-li požádat o dovolenou, aby viděl Natašu jako nevěstu, ale pak přišly manévry, vzpomněl si na Soňu a na všechny zmatky a zase to odložil. Ale na jaře téhož roku dostal dopis od matky, která mu psala bez vědomí hraběte, a ten dopis ho přiměl k odjezdu. Matka psala, že nepřijede-li Nikolaj a nevezme-li věci do svých rukou, přijde všechno jejich jmění na buben a oni půjdou po žebrotě. Hrabě tak spolehl na Mítěnku, je tak slabý a takový dobrák a všichni ho tak šidí, že všechno jde z kopce. „Prosím Tě, proboha, přijed' ihned, nechceš-li uvrhnout do neštěstí mne i celou naši rodinu,“ psala hraběnka.

Tento dopis na Nikolaje zapůsobil. Měl zdravý smysl člověka, který sice nepřevyšuje průměr, avšak ví, co je třeba dělat.

Teď bylo nutno jet, ne-li do výslužby, tedy na dovolenou. Proč bylo nutno jet, to nevěděl; ale když se po obědě vyspal, dal si osedlat sivého Marta, dávno nesedlaného a strašně zlého hřebce, a když se na zpěněném koni vrátil, oznámil Lavruškovi (Děnisovův sluha zůstal Rostovovi) a kamarádům, kteří k němu večer přišli, že žádá o dovolenou a jede domů. Jakkoli těžké a podivné bylo pro něho pomyšlení, že odjede a nedoví se ze štábu (což ho obzvláště zajímalo), bude-li povýšen na rytmistra nebo dostane-li za poslední manévry svatou Annu, jakkoli divné bylo pomyšlení, že odjede a neprodá hraběti Goluchovskému tu trojku ryzáků, které chtěl polský hrabě od něj koupit – a Rostov se vsadil, že je prodá za dva tisíce – jakkoli se zdálo nepochopitelné, že se bude bez něho odbývat ples, který měli husaři pořádat na počest panny Przasdecké, na zlost hulánům, kteří pořádali ples na počest své panny Borzozowské – věděl, že je třeba odjet z tohoto jasného, pěkného světa kamsi jinam, kde bylo všechno nesmyslné a zmatené. Za týden dostal dovolenou. Husaři, Rostovovi druhové nejen z pluku, ale z celé brigády, uspořádali na jeho počest

oběd, na který se vybíralo od každého po patnácti rublech – hrály dvě hudby, zpívaly dva sbory zpěváků; Rostov tančil trepak s majorem Basovem; opilí důstojníci dali Rostovovi hobla; vojáci z třetí eskadrony ho rozhoupali ještě jednou a křičeli přitom hurá! Potom ho uložili do saní a doprovodili na první stanici.

Jak to vždy bývá, první polovinu cesty, z Kremenčugu do Kyjeva, vracely se Rostovovi myšlenky ještě zpátky, k eskadroně; ale jak se cesta přehoupla přes polovinu, začal už zapomínat na trojku ryzáků a na svého rytmistra Dožojvejka a začal se neklidně ptát sám sebe, co a jak najde v Otradném. Čím mu byl blíž, tím silněji, mnohem silněji (jako by jeho cit podléhal zákonu o přitažlivosti nepřímo úměrné čtverci vzdáleností) myslel na svůj domov. Na poslední stanici před Otradným dal kočímu tři ruble na vodku a jako kluk, celý zadýchaný, vyběhl do schůdků před domem.

Po nadšeném uvítání a po onom divném pocitu zklamání proti tomu, co čekal – všechno je stejné, tak proč jsem tolik pospíchal! – začal se Nikolaj vžívat do života, jakým žil doma dříve. Otec i matka byli stejní, jen trochu zestárlí. Nový na nich byl jakýsi neklid a někdy i nesoulad, což dříve nebylo a což, jak Nikolaj brzy poznal, bylo následkem rozháraných poměrů. Soně bylo už dvacet let. Její vývoj do krásy se zastavil, nesliboval už víc, než co v ní bylo; ale i to stačilo. Od té doby, co přijel Nikolaj, dýchala všecička štěstím a láskou a její věrná, neochvějná láska působila na něho radostným dojmem. Nejvíce ho však překvapili Péta s Natašou. Péta už byl velký třináctiletý hoch, hezký, veselý, chytrý a šibalský, a měnil se mu už hlas. Natašu si Nikolaj dlouho udiveně prohlížel a smál se přitom.

„To už nejsi ty,“ říkal.

„Jak to, zošklivěla jsem?“

„Ne, naopak, ale ta důstojnost! Kněžna!“ řekl jí šeptem.

„Ano, ano, ano,“ odpovídala radostně.

Pak vyprávěla Nikolajovi příběh své lásky ke knížeti Andrejovi a o jeho příjezdu do Otradného a ukázala mu jeho poslední dopis.

„Tak co, jsi rád?“ ptala se. „Já jsem teď spokojená a šťastná.“

„Hrozně rád,“ odpověděl Nikolaj. „On je výtečný člověk. Pověz, jsi hodně zamilovaná?“

„Jak bych ti to řekla,“ zaváhala Nataša. „Byla jsem zamilo-

vaná do Borise, do učitele, do Děnisova, ale tohle je něco docela jiného. Cítím klid a jistotu. Vím, že není lepšího člověka nad něj, jsem spokojená a je mi teď dobře. Docela jinak než dřív...“

Nikolaj projevil svou nelibost nad tím, že svatba byla odložena o rok, ale Nataša se do něj divoce pustila a dokazovala mu, že to jinak nešlo, že by nebylo vhodné vstoupit do rodiny proti vůli otce a že to sama tak chtěla.

„Ty to vůbec nechápeš,“ opakovala. Nikolaj zmlkl a souhlasil s ní.

Bratr se díval na sestru často pln údivu. Nic nesvědčilo o tom, že je zamilovanou nevěstou, odloučenou od svého ženicha. Byla vyrovnaná, klidná a veselá stejně jako kdysi. Nikolajovi to bylo divné a vnukalo mu to nedůvěru k námluvám Bolkonského. Nevěřil, že by o jejím osudu bylo definitivně rozhodnuto, tím spíše, že ji vedle knížete Andreje nikdy neviděl. Stále měl pocit, že s tím chystaným manželstvím není něco v pořádku.

Proč ten odklad? Proč se nezasnoubili? uvažoval. Když se jednou rozhovořil s matkou o sestře, shledal ke svému údivu a částečně i radosti, že se matka někdy v hloubi duše dívá na ten sňatek se stejnou nedůvěrou jako on.

„Píše,“ ukazovala synovi dopis knížete Andreje s utajovaným pocitem nepříně, jaký vždy mívají matky vůči budoucímu manželskému štěstí své dcery, „píše, že nepřijede dřív než v prosinci. Co ho tam může tak zdržovat? Jistě nemoc. Má velmi slabé zdraví. Neříkej to Nataše. Nedej nic na to, že je veselá: dožívá už poslední dny svého dívčího věku, ale já vím, co se s ní děje, když dostane od něj dopis. Ostatně, snad dá Bůh a všechno dobře dopadne,“ dodávala pokaždé, „on je skvělý člověk.“

II

První dobu své dovolené byl Nikolaj vážný, ba smutný. Soužilo ho, že není vyhnutí a že se musí pustit do těch hloupych hospodářských záležitostí, kvůli nimž ho matka povolala.

Aby to měl co nejdříve z krku, vypravil se třetí den po svém příjezdu, se zachmuřeným obočím a neodpovídaje na otázky, kam jde, do Mítěnkova domku a žádal na něm *vyúčtování všeho*. Co to bylo, to *vyúčtování všeho*, věděl Nikolaj ještě méně než postrašený a bezradný Mítěnka. Rozhovor a Mítěnkovo vyúčtování netrvaly dlouho. Vesnický starosta i náčelník zemstva, kteří čekali v předsíni jeho domku, slyšeli se strachem i s potěšením, jak nejdříve zaduněl a potom skoro zaburácel stále se zvyšující hlas mladého hraběte a jak se jako lavina sypou nadávky a hrozná slova.

„Zloději! Hovado nevděčné...! Rozsekám tě jako psa... Nepleť si mě s tatínkem... okradls ho...“, a tak dále.

Potom tito lidé s nemenším potěšením i strachem viděli, jak mladý hrabě, celý červený a s očima podlitýma krví, chytil Mítěnku za límec a nepřestává mluvit, neobyčejně obratně ho v pravou chvíli kopl nohou a kolenem do zadku a zařval: „Ať tu po tobě nezbude ani čoud, darebáku!“

Mítěnka sletěl po hlavě ze šesti schodů a utekl do vysokého květinového záhonu. (Tento záhon byl známým útočištěm provinilců v Otradném. Sám Mítěnka se do něj schovával, když přijel z města opilý, a mnozí Otradňané, kteří se schovávali před Mítěnkou, také znali jeho spásnou moc.)

Mítěnkova žena a švagrové vystrčily do síně polekané obličej ze dveří pokoje, kde kypěl naleštěný samovar a kde se rozkládala vysoká správcovská postel s prošívanou přikrývkou, sešitou z malých ústřížků látky.

Mladý hrabě, všecek udýchaný, prošel rozhodným krokem kolem nich, ani si jich nevšiml, a vrátil se domů.

Hraběnka se od služek ihned dověděla o všem, co se stalo v Mítěnkově domku, a na jedné straně se uklidnila – protože teď se jistě jejich poměry zlepší; na druhé straně však měla starost, aby se synovi z toho rozčilení něco nestalo. Chodila po špičkách k jeho dveřím a poslouchala, jak kouří dýmku za dýmkou.

Druhý den si starý hrabě zavolal syna stranou a s nesmělým úsměvem mu řekl:

„Víš, chlapče, zbytečně ses rozčilil. Mítěnka mi všechno vyprávěl.“

Já jsem věděl, říkal si Nikolaj, že tady v tom pitomém světě nikdy ničemu nebudu rozumět.

„Rozzlobil ses, že tam nezapsal těch sedm set rublů. Ale měl je tam napsány jako přenos, nepodíval ses na druhou stránku.“

„Je to darebák a zloděj, tatínku, tím jsem si jistý. A co jsem udělal, to jsem udělal. Ale jestli nechcete, nebudu mu už nic říkat.“

„Ne, chlapče. (Hrabě byl také zkormoucený. Cítil, že byl špatným správcem jmění své ženy a že se provinil vůči svým dětem, ale nevěděl, jak to napravit.) Ne, prosím tě, aby ses ujal našich záležitostí, jsem starý...“

„Ne, tatínku, a nezlobte se na mne, jestliže jsem vám způsobil nepříjemnost; vyznám se v tom méně než vy.“

Čert to všechno vem, ty nevolníky a peníze a přenosy na druhou stránku, myslel si. Ještě tak hopnout bank, v tom jsem se kdysi vyznal, ale přenos na příští stránku – tomu vůbec nerozumím, řekl si v duchu a od té doby se už do ničeho nepletl. Jednou si však syna zavolala k sobě hraběnka, řekla mu, že má směnku Anny Michajlovny na dva tisíce, a ptala se ho, co myslí, že by s ní měli dělat.

„Tohle,“ odpověděl Nikolaj. „Řekla jste mi, že to závisí na mně. Nemám rád Annu Michajlovnu a nemám rád Borise, ale byli našimi přáteli a jsou chudí. Tak tohle!“ roztrhal směnku a stará hraběnka propukla v radostný pláč. Potom už se mladý Rostov hospodářskými záležitostmi nezabýval a s vášnivým zaujetím se oddal štvanicím, jež byly pro něho něčím novým a jež starý hrabě pěstoval značně velkoryse.

III

Bylo už chladno, ranní mrazy spoutávaly zemi, zavlaženou podzimmními dešti, ozimy už zhoustly a odrážely se svěží zelení od hnědnoucích pruhů ozimého strniště, udusaného dobytčím, a od jarového strniště, světle žlutého, s rudými pruhy pohanky. Vrcholky a lesy, které ještě koncem srpna tvořily zelené ostrovy mezi černými pásy ozimů a strnišť, změnily se v zla-

tožluté a nachové výspy uprostřed jasně zelených ozimů. Zajáci už napůl vylínali, liščí rodinky se začínaly rozbíhat a mladí vlci byli větší než psi. Byl nejlepší čas k lovu. Psi vášnivého mladého lovce Rostova nejenže shodili všechnen přebytný tuk, ale byli tak uštvaní, že na společné lovecké poradě bylo rozhodnuto nechat je tři dny odpočinout a vyrazit pak až šestnáctého září a začít Doubravou, kde byla nevyplašená vlčí rodinka.

To bylo čtrnáctého září.

Celý tento den strávili lovci doma. Byl štiplavý mráz, ale navečer se obloha zatáhla a oteplilo se. Patnáctého září zrána, když mladý Rostov ještě v županu vyhlédl z okna, uvítalo ho takové jitro, že se k lovu nemohlo lepší vydařit: nebe jako by tálo a v bezvětrí se snášelo dolů. Ve vzduchu se nic nepohnulo, jen drobounké kapičky mlhy tiše kanuly k zemi. Na holých větvích visely průzračné krůpěje a stékaly do čerstvě napadaného listí. Půda na zahradě, černá a lesklá jako zrníčka máku, splývala s kalným a vlhkým příkrovem mlhy. Nikolaj vyšel na mokré, zablácené schodiště. Bylo tu cítit tlející listí a pach psů. Milka, černě skvrnitá fenka s širokým hřbetem a černýma vybulenýma očima, vstala, když spatřila pána, protáhla se nazad, lehla si jako zajíc a pak najednou vyskočila a olízla Nikolajovi nos a knírek. Z cestičky mezi květinovými záhony zahlédl Nikolaje druhý pes, chrt, nahrbil hřbet, vrhl se ke schodišti a se zvednutým ohonem se mu otíral o nohy.

„O hoj!“ rozlehl se v té chvíli nenapodobitelný lovecký pokřik, přecházející z nejnižší basové polohy do tenorových výšek. Hned poté se za rohem s ohnutým býkovcem v ruce vynořil psář a lovcí Danilo, šedivý vrásčitý muž s vlasy zastříženými po ukrajinsku podle rendlíku a s výrazem oné soběstačnosti a pohrdání celým světem, s jakým se setkáváme pouze u lovců. Smekl před pánem čerkeskou čepici a vrhl na něj pohled plný opovržení. Nikolaje jeho pohrdání neuráželo: věděl, že tento pohrdavý a nade všechno povznesený Danilo je – koneckonců – jeho sluha a lovcí.

„Danilo,“ oslovil jej a s rozpaky cítil, jak se ho při pohledu na to lovecké počasí, na ty psy a na lovcího zmocňuje nepřekonatelná lovecká horečka, při níž člověk zapomíná na všechna učinná předsevzetí tak jako zamilovaný v přítomnosti své zbožňované.

„Co poroučíte, Vaše Jasnosti?“ zeptal se Danilo basem kostelního zpěváka, ochraptělým ze štvanic, a dvě černé blýskavé oči pohlédly úkosem na odmlčevšího se pána. Tak co, vydržíš? jako by říkaly.

„To je den, co? Na hon a štvanici jako stvořený, co myslíš?“ nadhodil Nikolaj a drbal přitom Milku za ušima.

Danilo neodpověděl, jenom zamžoural očima.

„Poslal jsem za svítání Uvara, aby tam šel na poslech,“ řekl po chvíli ticha, „povídal, že *odvedla* do otradenské lesiny, vyli tam.“ (*Odvedla* znamenalo, že vlčice, o níž oba věděli, odešla s mláďaty do otradenského lesa, osamělého hájku uprostřed polí, asi dvě versty od domu.)

„To abychom jeli,“ řekl Nikolaj. „Přijď s Uvarem za mnou.“

„Jak poroučíte!“

„A počkej s krmením.“

„K službám.“

Za pět minut stáli Danilo s Uvarem v Nikolajově prostorné pracovně. Danilo nebyl velké postavy, ale v pokoji působil dojmem koně nebo medvěda, který se dostal do lidského příbytku, na parkety mezi nábytek. Sám Danilo to cítil a obyčejně zůstal stát hned u dveří a snažil se mluvit tiše, nehýbat se, aby něco v panských pokojích nepolámал, a hlavně co nejdříve všechno vyřídít a vyjít ven na volné prostranství, zpod stropu pod širé nebe.

Když se Nikolaj na všechno vyptal a když ho Danilo ujistil, že psi jsou docela v pořádku (Danilo měl sám chuť jet), dal rozkaz sedlat. Ale právě když se Danilo chystal odejít, vešla do místnosti rychlým krokem Nataša, ještě neučesaná a neoblečená, zachumlaná do velkého chůvina vlnáku. Za ní vběhl Péta.

„Ty jedeš?“ zeptala se Nataša. „To jsem si myslela! Soňa povídala, že nepojedete. Ale já jsem věděla, že když je dnes takový den, nedá se to odkládat.“

„Jedeme,“ neochotně přiznával Nikolaj, jemuž se teď, když už byl připraven na pořádný lov, nechtělo brát s sebou Natašu a Pétu. „Jedeme, ale na vlky. To není zábava pro tebe.“

„Ty víš, že to mám ze všeho nejraději,“ namítla Nataša. „To není od tebe hezké – sám si jet, poručit sedlat, a nám ani muk!“

„Překážek se nelekáme – jedem!“ vykřikl Péta.

„Ale vždyť ty nesmíš! Maminka řekla, že nesmíš,“ připomněl Nikolaj Nataše.

„Ne, já pojedu, rozhodně pojedu,“ prohlásila Nataša nepsmlouvavě. „Danilo, poruč, ať nám osedlají koně, a Michajlo ať vyvede mou smečku,“ obrátila se k lovcímu.

Danilo se i beztoho cítil v panském pokoji celý nespůj, ale mít teď co dělat se slečnou – to si už nevěděl rady. Sklopil oči, a jako by se ho to netýkalo, spěšně zamířil ke dveřím a dával přitom jen pozor, aby o slečnu nějak nezavadil.

IV

Starý hrabě, který si vždycky potrpěl na velkou honitbu a nyní svěřil všechnu starost o ni synovi, dostal toho dne, patnáctého září, neočekávaně bujarou náladu a rozhodl se, že také pojede.

Za hodinu byli všichni účastníci honu před domem. Nikolaj s přísným a vážným obličejem, naznačujícím, že teď není kdy na hlouposti, obešel nevšimavě Natašu a Pétu, kteří mu cosi vypravovali. Prohlédl všechno, čeho bylo k lovu třeba, poslal smečku vyžlat a psodovy napřed, vsedl na svého donského ryzáka, zahvízdl na psy ze své smečky a vyjel přes humno na pole k otradenské lesině. Koně starého hraběte, valáška se světlou hřívou, jemuž říkali Nemotora, vedl hraběcí štolba. Sám hrabě měl přijet kočárkem přímo na vlčí spád, který ponechali jen jemu.

Bylo vypuštěno čtyřiapadesát honicích psů, jež mělo na starosti šest psářů a psodů. Kromě panstva zúčastnilo se lovu osm chrtníků, za nimiž pobíhalo přes čtyřicet chrtů, takže s panskými smečkami vyrazilo do pole na sto třicet psů a dvacet lovců na koni.

Každý pes znal svého pána a své jméno. Každý lovec rozuměl své věci, věděl, kde má stát a co má dělat. Sotva vyjeli za plot, všichni se bez hluku a zbytečných řečí klidně a v pravidelných rozestupech rozptýlili po cestě a po polích vedoucích k otradenskému lesu.

Koně šli po poli jako po měkkém koberci a jen občas, když přecházeli přes cestu, šplouchli si louží. Mlžné nebe se stále nepozorovaně a stejnoměrně snášelo k zemi; vzduch byl tichý, teplý, nikde ani hlásku. Chvillemi hvízdal některý lovec, zafrkal kuň, ozvalo se prásknutí býkovce nebo zakňučení psa, který se rozběhl, kam neměl.

Když ujeli asi verstu, vynořilo se z mlhy proti Rostovovým dalších pět jezdců se psy. V čele jel statný krásný stařec s dlouhými šedivými kníry.

„Dobrý den, strýčku,“ zvolal Nikolaj, když k nim stařec dojel.

„Sakulentský dílo...! To jsem si mohl myslet,“ rozkládal strýček (byl to chudý vzdálený příbuzný Rostovových, který bydlel v sousedství), „to jsem si mohl myslet, že to nevydržíš, a je dobře, že jedeš. Sakulentský dílo! (To bylo strýčkovo oblíbené rčení.) A pusť se hned do lesiny. Girčik mi hlásil, že Ilaginovi pořádají hon v Kornikách. Ještě ti – sakulentský dílo! – vyfouknou vlčata před nosem.“

„Právě tam jedu. Neměli bychom spojit smečky?“ zeptal se Nikolaj. „Dáme je dohromady?“

Sehnali všechny psy do jedné láje a strýček s Nikolajem jeli dál vedle sebe. Přicválala k nim Nataša, zakutaná do šátků, z nichž vykukoval jen rozzářený obličej a blýskající oči; doprovázel ji nerozlučný Péta, chrtník Michajlo a štolba. Péta se něčemu smál, tloukl koně a trhal mu uzdou. Nataša jela na svém vraném Arábkovi jistě a bezpečně, zastavila ho pevnou rukou, bez nejmenší námahy přímo z cvalu.

Strýček se po Pétovi a Nataše nevrle ohlédl. Neměl rád, když se někdo pletl se svými rozmary do tak vážné věci, jako je hon.

„Dobrý den, strýčku, my jedeme také,“ zakřičel Péta.

„Dobrý den, dobrý den, jenom nepřejeďte psy,“ řekl strýček stroze.

„Nikoluško, ten Posměváček je skvělý pes! Poznal mě!“ říkala Nataša o svém oblíbeném psovi.

Posměváček za první není pes, nýbrž vyžle, pomyslel si Nikolaj a přísně pohlédl na sestru, aby jí dal pocítit odstup, který je v tuto chvíli dělí. Nataša to pochopila.

„Nemyslete si, strýčku, že snad budeme někomu překážet,“ ujišťovala. „Postavíme se na své místo a ani se neheme.“

„Tak je to správné, hraběnčičko,“ pravil strýček. „Jenom nespádněte z koně,“ dodal, „vždyť se – sakulentský dílo! – nemáte na čem držet.“

Asi sto sáhů před nimi se zvedal ostrůvek otradenské lesiny a psáři se už k němu blížili. Rostov se konečně se strýčkem dohodl, odkud pustí honící psy, a když postavil Natašu na místo, kudy v žádném případě nic nemohlo běžet, rozjel se nad rokli.

„No, synovečku, postavil ses na starého zkušeného vlka,“ poznamenal strýček, „tak ne aby sis ho dal ujit!“

„Uvidíme, jak to vyjde,“ pokrčil rameny Rostov. „Treste, fit,“ hvízdal, jako by touto výzvou odpovídal na strýčkova slova. Trest byl starý, mrzáký a opelichaný pes, pověstný tím, že se sám pouštěl do rvačky se statnými vlky. Všichni si stoupli na určená stanoviště.

Starý hrabě znal loveckou vášeň svého syna a pospíšil si, aby nepřišel pozdě. Psáři ještě ani nedojeli na místo, když se Ilja Andrejič, veselý, zardělý a s třaslavými tvářemi, přihnal s vraníky přes ozim na svůj vlčí spád, upravil si kožíšek, vzal si loveckou výstroj a vylezl na hladouckého, vykrmeného, pokojného a hodného Nemotoru, šedivého, jako byl sám. Koně s vozíkem poslali domů. Hrabě Ilja Andrejič nebyl sice lovec tělem a duší, ale znal dokonale zákony lovu, a proto vjel na okraj keřů, u nichž stál, uchopil pevně do ruky uzdu, usadil se pohodlně v sedle a s pocitem, že je připraven, usměvavě se rozhlédl.

Vedle něho stál jeho komorník, starý a pro jízdu na koni už příliš z pohodlný Semjon Čekmar. Na smyčce držel tři vlkodavy, hbité, ale stejně obtloustlé jako jejich pán a jeho kůň. Dva staří a moudří psi ulehli volně vedle nich. Asi o sto kroků dál stál v křoví druhý hraběcí štolba Mítka, odvážný jezdec a vášnivý lovec. Hrabě podle starého zvyku vypil před honem stříbrnou číšku myslivecké, trochu pojedl a zapil to, jak byl zvyklý, lahvičkou svého oblíbeného bordeaux.

Víno a jízda mu vehnaly červeň do tváří; oči měl vlahé a ne zvykle lesklé, a jak tak seděl v sedle, zachumláný do svého kožíšku, vypadal jako dítě, které vzali na procházku.

Vytáhlý Čekmar s propadlými tvářemi dokončil přípravy a pokukoval po pánovi, s nímž prožil v dokonalé shodě třicet let, a protože chápal jeho dobrou náladu, těšil se na příjemný rozhovor. Od lesa přijela opatrně (bylo vidět, že je zkušená)

ještě třetí osoba a zastavila se za hrabětem. Byl to šedovousý stařec v ženském oděvu a s vysokou bláznovskou čepicí na hlavě – šašek Nastasja Ivanovna.

„Ty, Nastasjo Ivanovno,“ zašeptal hrabě a mrkl na něj, „ať nevyplašíš zvěř, nebo ti Danilo zatopí.“

„Já vím, já se ne-bo-jím!“ řekl Nastasja Ivanovna.

„Pssst!“ zasyčel hrabě a obrátil se k Semjonovi.

„Viděls Natálii Iljiničnu?“ zeptal se. „Kde je?“

„Stáli s Petrem Iljičem u Horkého buření,“ odpovídal Semjon s úsměvem. „To jsou teď dámy, pouštějí se i do velkých honů!“

„To se divíš, jak jezdí, Semjone... co?“ pravil hrabě. „Ta si nezádá s mužským!“

„Jak bych se nedivil! Odvážně jezdí a šikovně!“

„A kdepak je Nikolaj? Není nad Žďárským vrchem?“ stále šeptem se vyptával hrabě.

„Ano, tam, pane. Oni už vědí, kam se postavit. Ovládají to tak skvěle, že my s Danilou jen otvíráme oči,“ říkal Semjon, který dobře věděl, čím padnout pánovi do noty.

„Výtečně jezdí, že? A jak mu to na koni sluší, co?“

„Jen ho vymalovat! Onehdy ráčili štvát lišku ze Zavarzinského buření. Začali jí nadbíhat od lesa, to byla podívaná – kůň za tisíc rublů a jezdec k nezaplacení! Jo, takového mládence aby pohledal!“

„Pohledal...“, opakoval hrabě se zřejmou lítostí, že Semjon tak brzy ustal. „Pohledal,“ řekl znovu a odhrnul šos kožíšku, aby vytáhl tabatěrku.

„Onehdy, když ráčili jít v plné parádě ze mše, tak Michail Sidoryč...“ Semjon nedomluvil, protože k nim tichým povětrím zřetelně dolehl ruch honu a vydávání dvou tří vyžlat. Naklonil hlavu, zaposlouchal se a potom si mlčky položil prst na ústa. „Padli na mladé,“ zašeptal, „pustili se přímo na Žďárský.“

Hrabě zapomněl na tváři úsměv, díval se před sebe do dáli na převlaku a držel v ruce tabatěrku, aniž si šňupl. Hned po psím vydávání se ozval zvuk Danilova basového rohu, napodobujícího vlka; smečka se připojila k prvním třem psům a rozlehlo se pronikavé lání vyžlat, doprovázené oním charakteristickým vytím, které je tak příznačné pro vlčí štvanici. Psáři už nepobízeli psy, nýbrž houkali a ze všech hlasů nejvíce vynikal hlas Danilův, hned basový, hned pronikavě vysoký. Zdálo se, jako by

tento hlas naplňoval celý les, vznikal kdesi za ním a dozníval až daleko v poli.

Hrabě i Semjon mlčky poslouchali, než pochopili, že se psi rozdělili na dvě smečky: jedna, větší, vydávající obzvlášť zuřivě, začala se vzdalovat, druhá se řítla podél lesa kolem hraběte, a u té se rozléhalo Danilovo houkání. Obě tyto štvance se slévaly a prolínaly, ale obě se vzdalovaly. Semjon vzdychl a sklonil se, aby upravil smyčku, do níž se zamotal mladý pes. Hrabě si také povzdychl, ale vtom zpozoroval, že má v ruce tabatěrku, otevřel ji a vzal si šňupeček.

„Jedeš!“ křikl Semjon na psa vyběhnuvšího z křoví. Hrabě sebou trhl a upustil tabatěrku. Nastasja Ivanovna slezl z koně a chtěl ji zvednout.

Hrabě se Semjonem se na něho dívali. Najednou, jak se to často stává, se hluk honu v mžiku přiblížil, jako by tlamy vyjících psů a Danilo se svým houkáním vyvstali těsně před nimi.

Hrabě se ohlédl a napravo od sebe uviděl, jak se na něho Mítka dívá vykulenýma očima a smeknutou čepicí ukazuje před sebe, na druhou stranu.

„Pozor!“ zařval takovým hlasem, že bylo jasné, jak naléhavě se mu to slovo už dávno dralo z úst. Pustil psy a rozjel se k hraběti.

Hrabě se Semjonem vyrazili z křoví a nalevo spatřili vlka, jak se měkounce a kolébavě, tichými skoky blíží právě k těm křoviskům, u nichž stáli. Rozzuření psi zaječeli, utrhli se ze smyček a mezi koňskými kopyty pádili za vlkem.

Vlk zpomalil běh, nemotorně, jako by trpěl záduchou, obrátil široké čelo proti psům, stejně měkkým pohybem udělal skok, druhý, švihl oháňkou a zmizel v křoví. V tu chvíli vyskočili rozptýleně z protějších křovin jeden, dva, tři psi a celá smečka se s láním podobným nářku řítla po poli stejným směrem, kudy proklouzl vlk. Hned za chrty se rozhrnuly lískové keře a vynořil se červenohnědý Danilův kůň, celý zčernalý potem. Jako chumáček nakloněný dopředu seděl na jeho dlouhém hřbetě Danilo, bez čepice, s rozčuchanými šedivými vlasy nad rudým zpoceným obličejem.

„Ulululu...! Ulululu...!“ houkal. Když spatřil hraběte, v očích se mu zablesklo.

„Do prdele!“ zařval a pohrozil hraběti býkovcem,. „proserou

vlka. Lovci!“ A jako by už nechtěl se zkormouceným a polekaným hrabětem ztráct ani slovo, udeřil se vším vztekem vzky-pělým proti hraběti do vpadlých mokrých boků červeného vala-cha a hnal se za honícími psy. Hrabě stál jako opařený, rozhlížel se kolem sebe a s úsměvem se pokusil pohnout Semjona k sou-citu nad svým postavením. Avšak Semjon tady už nebyl: objel keře a číhal na vlka z mýtiny. Také chrtovodi si nadháněli kořist z obou stran. Ale vlk táhl křovím a žádný z lovců ho nedostal.

V

Nikolaj Rostov zatím stál na svém místě a čekal na šelmu. Podle toho, jak se hon přibližoval a zase vzdaloval, podle známých hlasů jednotlivých psů a podle toho, jak se blížil, jak zanikal nebo sílil pokřik psářů, uhadoval Nikolaj, co se děje v hájku. Věděl, že jsou tam letošní i vzrostlí vlci; věděl, že se vyžlata rozdělila na dvě smečky, že někde štváli a že se při-hodilo něco neblahého. Čekal, že vlk vyběhne každou chví-li proti němu. Snoval si tisíce různých způsobů, jak a kudy šel-ma poběží a jak ji bude štvát. Naděje se střídala se zoufalstvím. Několikrát vyzýval Boha s prosbou, aby vlk běžel na něho; modlil se vášnivě a s pocitem výčitky, jako se modlí lidé ve chvílích silného vzrušení vyvolaného malichernou příčinou. „Co ti to udělá, když mi vyhovíš,“ říkal Bohu. „Vím, že jsi veli-ký a že je hřích prosit tě o to; ale proboha tě prosím, učiň, aby proti mně vyběhl vzrostlý vlk a aby ho Trest před zraky strýč-ka, který se tamhle na to dívá, chytil pod krkem a zakousl.“

Tisíckrát za tu půlhodinu zkoumal upřeným, napjatým a ne-klidným pohledem lem hájku, nad jehož osikovým mlázím vy-čnivaly dva řídké duby, upřeně pozoroval rokli s vymletým okrajem a strýčkovu čepici, vykukující nad keřem vpravo.

Ne, nepotká mě to štěstí, zoufal si Rostov, a přitom tu cel-kem o nic nejde! Nebudu je mít! Já mám vždycky, v kartách i na vojně, ve všem smůlu. Paměťi mu jasně, rychle za sebou

proběhly vzpomínky na Slavkov a na Dolochova. Jen jednou v životě uštvat dospělého vlka – nic víc si nepřejí! říkal si, napínaje zrak i sluch, kroutil hlavou na všechny strany a naslouchal nejmenším odstínům ve zvucích štvance. Podíval se znovu napravo a viděl, jak po prázdném poli k němu cosi běží. Ne, to není možné, pomyslel si a zhluboka vydechl jako člověk, který se dočkal něčeho, nač dlouho čekal. Potkalo ho největší štěstí – a tak prostě, bez víření bubnu a slavnostních fanfár. Rostov nevěřil svým očím a tato pochybnost trvala déle než vteřinu. Vlk běžel dopředu a ztěžka přeskočil příkop, přehrazující mu cestu. Bylo to staré zvíře s šedým hřbetem a čerstvě napaným nazrzlým břichem. Utíkal pomalu, patrně přesvědčen, že ho nikdo nevidí. Rostov se ohlédl se zatajeným dechem na psy. Dílem leželi, dílem stáli, avšak vlka neviděli a nic netušili. Starý Trest otočil hlavu, zlostně si na zadních stehnech hledal blechu a klapal při tom vyceněnými žlutými zuby.

„Ulululu,“ zašeptal Rostov našpulenými rty. Psi zachrastili řetízky, vyskočili a nastražili uši. Trest si přestal drbat stehno, vstal se vztyčenými slechy a zlehka mávl oháňkou, z níž mu visela srst v celých chumáčích.

Pustit je, nebo nepustit? uvažoval v duchu Nikolaj, zatímco vlk už opustil les a blížil se k němu. Náhle se výraz zvířete změnil. Vlk spatřil, jak se na něho upírají lidské oči, které pravděpodobně ještě nikdy neviděl, prudce sebou trhl, pak pootočil k lovcovi hlavu a zastavil se – dopředu, nebo zpátky? Eh, co na tom záleží, kupředu...!, jako by si byl řekl a bez ohlížení se rozběhl vpřed měkkými, dlouhými a volnými, ale rozhodnými skoky.

„Ulululu...!“ zahoukal Nikolaj nepřírozeným hlasem a jeho výborný kuň sám od sebe střemhlav vyrazil z kopce, lehce se přenášel přes výmoly a pádil vlku přímo do cesty. Ještě rychleji však vyletěli psi a předhonili je. Nikolaj neslyšel, jak křičí, necítil, že jede na koni, neviděl psy ani místo, kudy jede; viděl jenom vlka, který zrychlil běh, ale nezměnil směr a utíkal dále úžlabinou. První se vedle vlka octla černě skvrnitá širokohřbetá Milka a rychle se k němu blížila. Blíž, blíž... a už byla u něho. Ale jen se vlk po ní ohlédl, zvedla Milka z ničeho nic ohon, a místo aby se na něj vrhla, jak to vždy dělávala, vzepřela se na předních nohách.

„Ulululu...!“ řval Nikolaj.

Červený Miláček vyskočil za Milkou, zuřivě se vrhl na vlka a chytil ho za nohavice (stehna zadních běhů), ale v témž okamžiku polekaně uskočil stranou. Vlk přičapl, zacvakal zuby a zas se zvedl a utíkal dál, doprovázen všemi psy, kteří však zachovávali vzdálenost jednoho lokte a nepřibližovali se k němu.

Uteče! Ne, to není možné! říkal si Nikolaj a ochraptělým hlasem křičel na psy.

„Treste! Ululu...!“ houkal a očima hledal starého psa, svou poslední naději. Trest natahoval staré tělo ze všech sil, upřeně pozoroval vlka, s patrným vypětím utíkal vedle něj a snažil se mu vběhnout do cesty. Avšak vlk běžel rychle a pes pomalu, takže bylo zřejmé, že se Trest přepočítal. Nikolaj už před sebou viděl les, který pro vlka znamenal záchranu, doběhne-li do něj včas. Tu se proti nim vynořili psi a lovec na koni. Ještě byla naděje. Nikolajovi neznámý zrzavě hnědý mladý dlouhý pes z cizí smečky naletěl zprudka na vlka a málem ho povalil. Vlk se vztyčil tak rychle, že by se toho od něj nikdo nenadál, vrhl se na zrzavého psa, sekl řezáky – a pes s rozpáraným bokem, celý zakrvácený, pronikavě zaskučel a zaryl se hlavou do země.

„Trestíčku! Zlato...!“ úpěl Nikolaj.

Starému psovi s pohupujícími se chumáčí srsti na stehnech chybělo vzhledem k tomuto zdržení už jen pět skoků k tomu, aby šelmě zahradil cestu. Vlk, jako by cítil nebezpečí, pohlédl na něj úkosem, stáhl oháňku hluboko mezi nohy a zrychlil běh. Ale vtom – Nikolaj pouze viděl, že se s Trestem něco děje – ocitl se pes na vlkovi a spolu s ním udělal kotrmelec do výmolu, který byl před nimi.

Chvíle, kdy Nikolaj viděl, jak se psi ve výmolu zmítají v klubku s vlkem a jak z toho klubka vykukuje jeho šedá srst, natažený zadní běh nebo polekaná, udýchaná hlava se slechy přitaženými k hlavě (Trest ho držel za hrdlo) – ta chvíle, kdy tohle všechno uviděl, byla nejšťastnější chvílí jeho života. Již se chopil kraje sedla, aby slezl a vlka zapíchl, když se z klubka psů vynořila nad povrch hlava šelmy a její přední běhy stanuly na okraji výmolu. Vlk cvakl řezáky (Trest ho už nedržel za hrdlo), vyskočil i zadníma nohama z výmolu, stáhl oháňku, vyrazil dopředu a opět nechal psy za sebou. Trest s naježenou srstí, patrně zraněný nebo pokousaný, namáhavě vylezl z výmolu.

„Můj bože! Zač mě tak trestáš...?“ zoufale zvolal Nikolaj.

Strýčkův lovec jel proti vlkovi z druhé strany a jeho psi zase šelmu zastavili. Znovu ji obklopili.

Nikolaj, jeho podkoní, strýček i jeho lovec se točili nad šelmou, houkali, křičeli, co chvíli se chystali slézt, sotva se vlk posadil na zadek, a opět byli hotovi vyrazit, kdykoli se otřepal a zamířil k porostu, kde mu kynula pásáa.

Hned na počátku této štvance, hned jak uslyšel houkání, vyjel na pokraj lesa Danilo. Viděl, jak Trest skočil na vlka, a zarazil koně, považoval věc za skončenou. Avšak když lovci neslezli z koňů a vlk se vzchopil a dal se znovu na útěk, pobídl Danilo svého hnědáka nikoli směrem k vlku, nýbrž přímo k podrostu stejně jako předtím Trest – zvířeti do cesty. Vzhledem k tomu dojel k vlkovi právě ve chvíli, kdy ho podruhé zastavili strýčkovi psi.

Danilo jel mlčky, v levé ruce tasený tesák, a jako cepem tloukl hnědáka býkovcem do vpadlých boků.

Nikolaj neviděl a neslyšel Danila až do chvíle, kdy se kolem něho se supěním přehnal těžce oddychující hnědáak, a dokud neuslyšel pád a nespátřil, jak Danilo leží uprostřed psů vlkovi na hřbetě a snaží se ho chytit za slechy. Psům, lovcům i vlkovi bylo teď jasné, že už je všemu konec. Zvíře polekaně přitisklo slechy k hlavě a pokoušelo se vstát, ale psi se na ně nalepili ze všech stran. Danilo se vztyčil, udělal výpad a celou vahou svého těla, jako by se natahoval k odpočinku, se svalil na vlka a chytil jej za slechy. Nikolaj ho chtěl probodnout, ale Danilo zašeptal: „Ne, to ne, svážeme ho. Vstal a šlápl vlkovi na krk. Do tlamy mu vrazili hůlku, uvázali ji, jako by mu dávali uzdu, spoutali mu běhy a Danilo ho dvakrát převalil z boku na bok.“

Se zmoženými, ale šťastnými tvářemi naložili živého vzrostlého statného vlka na vzpínajícího se a frkajícího koně a doprovázeni lajícími psy vezli ho na místo, kde se všichni měli sejít. Honicí psi chytili dva mladé vlky a chrtili tři. Lovci se sjížděli s úlovky a s vyprávěním a všichni se chodili dívat na starého vlka, který svěsil širokolebou hlavu s hůlkou mezi špičáky a velkýma skelnýma očima si prohlížel skupinu lidí a psů, kteří ho obklopovali. Když se ho někdo dotkl, škulb svázanými běhy a divoce, ale zároveň neuvěřitelně prostě pohlédl na všechny kolem. Hrabě Ilja Andrejič také přijel a sáhl si na něj.

„To je ale pořádný kousek!“ řekl. „Je starý, že?“ zeptal se Danila, který stál vedle něj.

„Ano, starý, Vaše Jasnosti,“ odpověděl Danilo a spěšně sme-kl čepici.

Hrabě si vzpomněl, jak propásl vlka a jak mu za to Danilo vyčínil.

„Jsi ty ale vztekloun, kamaráde,“ prohodil. Danilo neodpověděl, jen se ostýchavě usmál dětsky mírným, milým úsměvem.

VI

Starý hrabě jel domů. Péta s Natašou slíbili, že přijedou hned za ním. Bylo ještě brzy, a tak se v honu pokračovalo. V poledne pustili psy do rokle porostlé hustým mlázím. Nikolaj stál na strništi a mohl odtud vidět všechny své lovce.

Naproti němu byly ozimy a na nich stál jeden z jeho chrtníků, sám, v jámě za vyčnívajícím lískovým keřem. Sotva psy pustili, poznal Nikolaj podle poštekávání, že se jeden pes, kterého znal, Valdhorna, za něčím žene. Ostatní psi se k němu připojili, občas se zastavovali, ale hned zase štvali dál. Za chvíli z hájku ohlásili lišku a celá smečka se v jediném klubku řítila přes vršek k ozimům, pryč od Nikolaje.

Viděl psáře v červených čepičkách, jak jedou na koni podél zalesněné rokle, viděl i psy a napjatě čekal, až se naproti na ozimech vynoří liška.

Lovec stojící v jámě vyrazil a pustil své psy a Nikolaj spatřil rudou, nízkou, podivnou lišku, jak s načechranou oháňkou uhání po ozimech. Psi se dali za ní. Už se k ní přiblížili, už začala kličkovat mezi nimi, točila se v kruzích stále menších a menších a mávala kolem sebe zježenou oháňkou; a už se na ni vrhl čísi bílý pes a hned za ním černý, všechno se smíchalo, psi utvořili hvězdu a rytmicky se kolébali s roztaženými zadními běhy. Přiklusali k nim dva lovci: jeden s červenou čepičkou a druhý cizí, v zeleném kaftanu.

Co to má být? divil se Nikolaj. Odkud se vzal ten lovec? Ten přece nepatří strýčkovi!

Lovci vzali psům lišku, ale dlouho ji nepřivazovali k sedlu a nevsedali na koně. Kolem nich leželi psi a na uzdách stáli koně s vysokými výstupky sedel. Lovci rozhazovali rukama a co si s liškou tropili. Náhle od nich zazněl zvuk rohu – smluvený signál, že se strhla hádka.

„To se Ilaginův lovec o něco tahá s naším Ivanem,“ řekl Nikolajův podkoní.

Nikolaj ho poslal pro sestru a Pétu a sám jel krokem k místu, kde psáří svolávali honicí psy. Několik lovců se rozjelo na místo sporu.

Nikolaj slezl z koně a zastavil se vedle psů s Natašou a s Pétou, kteří mezitím přijeli a čekali, jak to dopadne. Z mlází vyjel lovec, který vítězně vyšel ze rvačky, s liškou přivázanou řemeny k sedlu a zamířil k mladému pánovi. Zdaleka smekl čepici a snažil se mluvit uctivě. Byl však bledý, udýchaný a tvář měl nasupenou. Pod okem měl podlitinu, ale zřejmě o ní nevěděl.

„Co jste to tam tropili?“ zeptal se Nikolaj.

„Myslí si, že bude našim psům přebírat zvěř! A ke všemu ji chytila má popelavá fenka! Jen si jdi a suď se! Já ti dám, brát lišku! Však jsem ho s ní natřel! Tady je, na řemení. Houby s octem, aby věděl!“ rozhorloval se lovec, mával tesákem a patrně si představoval, že ještě mluví se svým nepřítelem.

Nikolaj se s ním nepouštěl do řeči; požádal sestru a Pétu, aby na něj počkali, a rozjel se směrem, kde byli ti nepřátelští Ilaginovi lovci.

Vítězný lovec vjel do hloučku svých druhů a obklopen sympatizujícími zvědavci vyprávěl o svém hrdinském činu.

Ukázalo se, že Ilagin, s nímž byli Rostovovi v soudní při, požádal hon v místech, jež podle tradice patřila Rostovům, a že teď dokonce naschvál poručil zahrnout k hájku, kde lovili Rostovovi, a dovolil svému lovcovi štvát zvíře nadehnané cizími psy.

Nikolaj Ilagina nikdy neviděl, ale protože ve svých soudech a citech nikdy neznal míru a vždy slýchal jen o výtržnostech a svévolích tohoto statkáře, nenáviděl ho z celé duše a považoval ho za svého nejhoršího nepřítele. Jel k němu nyní zlostně vzrušen a v ruce pevně svíral bičík, rozhodnut zakročit proti nepříteli co nejrozhodněji, bez ohledu na to, jak to dopadne.

Sotva vyjel za výstupek lesa, uviděl tlustého muže v bobří čepici, který mu jel vstříc na krásném vraném koni, doprovázen dvěma štolby.

Místo nepřítelů objevil Nikolaj v Ilaginovi ctíhodného zdvořilého pána, který velice toužil po seznámení s mladým hrabětem. Když dojel až k Rostovovi, pozvedl Ilagin bobří čapku a řekl, že ho velmi mrzí, co se stalo, že dá potrestat lovce, který si dovolil štvát zpod cizích psů, požádal Nikolaje, aby se spřátelili, a nabídl mu k honu svůj revír.

Nataša měla strach, aby bratr neprovedl něco hrozného, a s neklidnou myslí jela zpozzdáli za ním. Když viděla, že se nepřátelé přátelsky zdraví, dojela až k nim. Ilagin před ní zdvihl svou bobří čepici ještě výše a s dvorným úsměvem prohlásil, že hraběnka připomíná Dianu nejen svou loveckou vášní, nýbrž i krásou, o níž už mnoho slyšel.

Aby napravil vinu svého lovce, naléhal, aby s ním Nikolaj jel na jeho žďár, asi verstu vzdálený, který si chránil jen pro sebe a v němž se to, jak sám říkal, zajíci jen hemží. Nikolaj souhlasil a celý hon, nyní ještě rozšířený, vyjel dál.

Cesta na Ilaginův žďár vedla vedle plem. Lovci se roztáhli do jedné řady. Pánové jeli vedle sebe. Strýček, Ilagin i Rostov si nenápadně, aby to druzí nepozorovali, prohlíželi cizí smečky a nepokojně mezi nimi hledali soupeře svých psů.

Nikolaje zvláště zaujala svou krásou malá, čistokrevná, červeně skvrnitá fenka z Ilaginy smečky, uzounká, ale ocelových svalů, s tenoučkým čenichem a s vypoulenými černými očima. Slýchal o ohnivosti Ilaginových psů a v této krásné fence viděl sokyni své Milky.

Uprostřed rozšafného rozhovoru o letošní úrodě, který zavedl Ilagin, ukázal Nikolaj na jeho červeně skvrnitou fenku a řekl ne-dbale:

„Ta je krásná, tahle fenka! Jde do toho?“

„Ta? Ano, je dobrá, loví slušně,“ lhostejným hlasem prohlásil Ilagin o své červeně kropenaté Šipce, za níž před rokem dal sou-sedovi tři rodiny své čeledi. „A co u vás, hrabě, taky jste neměli nejlepší výmlat?“ pokračoval v načatém hovoru. A poněvadž považoval za zdvořilé oplatit hraběti jeho pozornost, prohlédl si jeho psy a vybral si Milku, která mu padla do oka svou šířkou.

„Ta vaše černě skvrnitá je hezká, urostlá!“ řekl.

„No, ujde to, běhá,“ odpověděl Nikolaj. Kdyby teď běžel po poli pěkný macek, já bych ti ukázal, co dovede! pomyslel si a obrátil se k podkonímu, že dá rubl tomu, kdo vyslídí zalehlého zajíce.

„Nechápu,“ pokračoval Ilagin, „jak mohou někteří lovci závidět jiným kořist nebo psy. Tak třeba já, hrabě. Víte, já se rád projedu. Člověk se setká s takovou společností... Co může být lepšího? (Opět smekl před Natašou bobří čepici.) Ale abych počítal, kolik jsem přivezl kůží – na to já nejsem!“

„Nu ovšem.“

„Nebo abych se urazil kvůli tomu, že zvíře chytil cizí pes, a ne můj... Hlavně když se potěším štvanicí, nemám pravdu, hrabě? A pak, domnívám se...“

„Chyť... ho!“ ozval se v tu chvíli táhlý výkřik jednoho z psodů. Zastavil se na vyvýšeném místě na strništi, zvedl býkovec a ještě jednou dlouze opakoval: „Chyť... ho!“ (Ten výkřik a zvednutý býkovec znamenaly, že vidí zalehlého zajíce.)

„Á, zdá se, že něco vyslídil,“ prohodil lhostejně Ilagin. „Tak co, hrabě, zaštveme si?“

„Ano, měli bychom tam jet... tak co, nepojedeme spolu?“ odpověděl Nikolaj a zadíval se na Šipku a na strýčkova červeného Divouse, dva soupeře, s nimiž ještě nikdy neměl příležitost změřit své psy. Co když dají mé Milce na frak? napadlo ho, když jel vedle strýčka a Ilagina za zajícem.

„Starý?“ zeptal se Ilagin lovce, který zajíce objevil, a s potlačovaným vzrušením se ohlížel na Šipku a pohvizdoval na ni...

„A co vy, Michaile Nikanoryči?“ zeptal se strýčka. Strýček jel s nasupenou tváří.

„Co bych se mezi vás pletl! Vždyť ti vaši – sakulentský dílo! – stáli tisíce, za každého jste dali celou vesnici. Jen se měřte mezi sebou, já se budu dívat.“

„Divousi! Na, na!“ zvolal. „Divousku!“ dodal a touto zdobnělinou proti své vůli prozradil všechnu svou naději, kterou vkládá v červeného psa. Nataša viděla a cítila skrývané napětí mezi oběma staršími muži a bratrem a sama byla vzrušená.

Lovec stál na vyvýšenině se zvednutým býkovcem a pánové k němu přijížděli krokem. Honicí psi na samém obzoru uhýbali pryč od zajíce a také všichni lovci kromě pánů kořist objížděli. Všechno se pohybovalo zvolna a důstojně.

„Kam leží hlavou?“ zeptal se Nikolaj, když se přiblížil na sto kroků k lovcí, který zajíce vyslídil. Ale lovec ještě nestačil odpovédět, když janek, jako by cítil, že zítra ráno bude mráz, vyskočil z pelechu. Smečka psů na smyčkách se s láním vrhla z kopce za ním a chrti, kteří nebyli uvázáni, se hnali na psy a zajíce ze všech stran. Všichni ti lovci, kteří se až dosud pohybovali tak pomalu, se nyní rozjeli po poli, hlídači ohařů zaráželi své psy výkřiky „Stůj!“, zatímco psovodi pokřikovali „Chyť ho!“, aby udali chrtům směr. Klidný Ilagin, Nikolaj, Nataša i strýček letěli kupředu, ani pořádně nevěděli, jak a kam, neviděli než psy a zajíce a jenom se báli, aby neztratili štvanici ani na okamžik z očí. Ušák byl statný a zkušený. Když vyskočil, nedal se hned na útěk, nýbrž zastříhal slechy a naslouchal křiku a dupotu, který se náhle ozval ze všech stran. Udělal asi deset pomalých skoků, pustil psy až k sobě, ale pak, když si vybral směr a pochopil nebezpečí, přitáhl slechy k tělu a rozběhl se, co mu běhy stačily. Zalehlý byl na strništi, ale teď měl před sebou ozim s rozbahněnou půdou. Dva psi lovce, který jej první zahlédl, byli mu ze všech nejbliž, nejdříve se vzpamatovali a pustili se za ním. Ale ještě byli od něho dost daleko, když za nimi vyrazila Ilaginoва červeně skvrnitá Šipka, přiblížila se k zajíci na délku psa a obdivuhodnou hbitostí zamířila skokem na pířko, a domnívající se, že je chytila, udělala kotrmelec. Zajíc prohnul hřbet a přidal. Za Šipkou vyběhla širokohřbetá skvrnitá Milka a rychle zajíce dobíhala.

„Miluško, drahá!“ rozlehl se Nikolajův jásavý výkřik. Už se zdálo, že Milka na zajíce skočí a zmocní se ho, ale ona ho dohnala a přeletěla ho. Ušák zakličkoval. Znovu se po něm rozehnala krásná Šipka a skoro se mu přilepila na zadek, jako by si vypočítávala, aby se tentokrát neminula cíle a chytila za zadní běh.

„Šipečko! Zlatíčko!“ ozval se plačtivý, přiškrcený hlas Ilaginův. Šipka nevyslyšela jeho úpěnlivou prosbu. Ve chvíli, kdy se dalo očekávat, že zajíce lapí, mrskl sebou stranou a nemotorně vyskočil na mez dělicí ozim od strniště. Šipka s Milkou se vyrovnaly v novém směru a jako koně v dvojspreži se hnaly za zajícem. Tomu bylo na mezi lépe, psi se k němu nemohli blížit tak rychle.

„Divousi! Divousku! Sakulentský dílo!“ vykřikl v tom okamžiku další hlas a Divous, strýčkův červený hrbatý pes, vyra-

zil, střídavě se natahuje a vypínaje hřbet jako luk, dohnal oba první psy, pak je předběhl, se strašným vypětím sil skočil na zajíce, srazil ho z meze na ozim, skočil na něj znovu ještě zuřivěji, bořil se až po kolena do rozbředlé hlíny, a už bylo pouze vidět, jak válí se zajícem kotouly, až se mu záda blátem obalují. Obklopila je hvězdice psů. Za chvíli všichni stáli nad psím klubkem. Z koně však slezl jen blažený strýček a odřezal zajíci zadní běhy. Potřásl jím, aby stekla krev, a neklidně se rozhlížel, těkal bez cíle očima, nevěděl, co s rukama a s nohama, mluvil, ale nevnímal, s kým a co... „To je ale dílo... to je pes... strčil všecky do kapsy, i ty za tisíc, i ty, co jsou za pár rublíků – sakulentský dílo!“ povídal udýchaně a zlostně se přitom ohlížel, jako by někomu nadával, jako by všichni byli jeho nepřáteli, všichni ho uráželi a jemu se teprve teď konečně podařilo se ospravedlnit. „Tady máte ty za tisíc – sakulentský dílo!“

„Divousi, tumáš tlapku!“ řekl a hodil mu uříznutou zaječí tlapku, celou polepenou blátem. „Zasloužil sis ji, sakulentský dílo!“

„Uhnala se, třikrát ho sama dohnala a otočila na stranu,“ říkal Nikolaj, který také nikoho neposlouchal a nestaral se o to, zda někdo poslouchá jeho.

„Ale to přece bylo ze strany!“ volal Ilaginův podkoní.

„Když už ho jednou zaskočí, to ho pak uštvaného chytí kdejaký vořech,“ mumlal v téže chvíli Ilagin, z rychlé jízdy a vzrušení celý rudý, a s námahou popadal dech. Nataša přitom radostí a nadšením vřeštěla bez přestávky a tak pronikavě, že všem znělo v uších. Vyjadřovala tím jekem totéž, co všichni ostatní lovci, když mluvili jeden přes druhého. Tento její vriskot byl tak podivný, že by se musela sama zastydět za jeho divokost a všichni ostatní by se museli podívat, kdyby to bylo v jiné chvíli. Strýček sám připevnil ušáka k sedlu, obratně a hbitě ho přehodil koni přes zadek, jako by tím přehozením chtěl vmést ostatním do tváře výčitku, a tvářil se přitom, jako že s nikým nemluví, ba ani s nikým mluvit nechce; vsedl na svého ryzáka a vyjel. Všichni ostatní pokračovali v jízdě smutní a uražení a teprve po dlouhé době byli opět schopni se vrátit k dřívější předstírané lhostejnosti. Ještě dlouho všichni pokukovali po červeném Divousovi, který měl záda celá od bláta, ale s klidným vzezřením vítěze kráčel u nohou strýčkova koně a řinčel přezkou na řemeni.

No co, jsem takový jako všichni ostatní, dokud nedojde ke štvanci. Ale pak ať si všichni dají na mne pozor! zdálo se Nikolajovi, že říká jeho výraz.

Když dlouho, dlouho poté strýček přijel k Nikolajovi a dal se s ním do řeči, cítil se Nikolaj polichocen, že ho strýček po tom všem, co se stalo, ještě poctil hovorem.

VII

Když se Nikolaj večer rozloučil s Ilaginem, ukázalo se, že je daleko od domova, a tak přijal strýčkovu pozvání, aby všichni účastníci lovu zůstali přes noc u něho, v jeho vesničce Michajlovce.

„A kdybyste zajeli ke mně – sakulentský dílo!“ pravil strýček, „to by bylo ještě lepší. Jak vidíte, je mokro,“ dodal, „odpočinuli byste si a hraběničku by odvezli v bryčce.“ Nikolaj s Natašou a s Pétou přijali pozvání, poslali lovce do Otradného pro bryčku a sami jeli k strýčkovi.

Ze strýčkovy čeledi vyběhlo před hlavní vchod asi pět mužů a chlapců, aby uvítali pána. U zadního vchodu vykukovalo několik desítek děvčat i žen, starých i mladých, a prohlíželo si příjízďující lovce. Když spatřily Natašu, ženu na koni, stoupla zvědavost čeledi do té míry, že se mnozí ani neostýchali, přistupovali až k ní, dívali se jí do očí a před ní o ní dělali poznámky jako o nějakém vystavovaném divu, který není člověkem, a proto není obavy, že by mohl slyšet a pochopit to, co se o něm mluví.

„Arinko, koukni, jak sedí bočkem! Sedí a podolek se jí plandá... Juj, ta má trubku!“

„Pro krindáčka, i nožík!“

„Hele, Tatarka!“

„Jak to, že ses neskulila?“ obrátila se už přímo k Nataše nejmělejší z nich.

Strýček seskočil z koně před vchodem do dřevěného domku obklopeného hustým sadem, obhlédl svou domácí chasu, veli-

telsky křikl, aby odešli všichni, kdo tu nemají co dělat, aby připravili všecko potřebné k uvítání hostů a k přijetí celého honu.

Čeď se rozutekla. Strýček sundal Natašu z koně a za ruku ji vyvedl po rozviklaných dřevěných schůdcích zápraží. V neomítnutém domě s roubenými stěnami nebylo příliš čisto – nedalo se říci, že by místní obyvatelé zrovna usilovali o to, aby nikde nebylo ani poskvrnky, ale nebylo tu také vidět zanedbanost. V síni visely vlčí a liščí kůže a voněla tu čerstvá jablka.

Předsíní vedl strýček hosty do malého sálu s rozkládacím stolem a s červenými židlemi, pak do salonu s odřenou pohovkou, s ošoupaným kobercem a s podobiznami Suvorova, hostitelova otce a matky a jeho samého ve vojenské uniformě. Bylo tu cítit silný pach tabáku a psů.

V pracovně požádal strýček hosty, aby si sedli a cítili se jako doma, a sám odešel. Divous se zabláceným hřbetem vběhl dovnitř, rozložil se na pohovce a začal se čistit jazykem a zuby. Z pracovny vedla chodba zahrazená zástěnami s potrhaným čalouněním. Za zástěnami se ozýval ženský smích a šepot. Nataša, Nikolaj a Péťa si odložili a usedli na pohovku. Péťa si podepřel hlavu rukou a okamžitě usnul. Nataša s Nikolajem seděli mlčky. Tváře jim jen hořely, byli vyhladovělí a velice veselí. Podívali se na sebe (po honu, tady v pokoji, nepovažoval už Nikolaj za nutné dávat sestře najevo mužskou převahu) a Nataša na bratra mrkla. Chvíli se oba zdržovali, ale pak se hlaholně rozesmáli, ještě dříve, než jim napadla nějaká záminka k smíchu.

Po malé chvíli se vrátil strýček v kazajce se šúsky, v tmavomodrých kalhotách a v nízkých botkách. A Nataša cítila, že tento oblek, jemuž se podivovala a posmívala, když jej vídala na strýčkovi v Otradném, je normální oblek a že není o nic horší než kabáty a fraky. Strýček byl také veselý. Nejenže se neurazil, že se bratr se sestrou smějí (ani mu na mysl nepřišlo, že by se smáli jeho způsobu života), ale ještě se k jejich bezdůvodnému smíchu připojil.

„Takovou mladou hraběnku, to si dám líbit...! Takovou jsem ještě neviděl!“ liboval si a podal Rostovovi dýmku s dlouhým troubelem; sám navyklým pohybem sevřel do tří prstů jinou dýmku s krátkým, seříznutým troubelem.

„Celý den vydržela na koni, i na mužského by to bylo dost, a ona jakoby nic!“

Brzy po strýčkovi otevřela dveře služka – podle pleskání nohou zřejmě bosá – a do místnosti vešla s velkým, hustě zastavěným podnosem silná červencí hezká žena, asi čtyřicetiletá, s dvojitou bradou a s plnými červenými rty. Vypadala pohostinsky a zároveň důstojně, z očí a z každého jejího pohybu vyzařoval půvab, když si s přívětivým úsměvem prohlédla hosty a uctivě se jim poklonila. Přes svou více než neobvyklou tloušťku, která ji nutila vypínat prsa a břicho dopředu a zaklánět hlavu, měla tato žena (strýčkova hospodyně) neobyčejně lehkou chuži. Přistoupila ke stolu, postavila na něj podnos a bílýma buclatýma rukama obratně vyndávala a rozestavovala po stole láhve, slané pečivo a ostatní pohoštění. Když byla hotova, odešla od stolu a s úsměvem zůstala stát u dveří. Podívej, jaká jsem! Teď chápeš strýčka? říkal Rostovovi její zjev. Jak by nechápal: nejen Rostov, nýbrž i Nataša pochopila strýčka a pochopila také, co znamená stažené obočí a šťastný, samolibý úsměv, který neznametelně zvlínil jeho rty, když vcházela Anisja Fjodorovna. Na podnose byla bylinná vodka, ovocné likéry, houby, lívanečky z černé mouky polité podmáslím, med v plástvích, med rozpuštěný i medovina, jablka, ořechy čerstvé i pražené a ořechy v medu. Potom přinesla Anisja Fjodorovna zavařeniny připravované na medu i na cukru, šunku a čerstvě upečenou slepici.

Všechno bylo vypěstováno, nashromážděno a připraveno Anisjou Fjodorovnou. A všechno také vonělo Anisjou Fjodorovnou, připomínalo jí a mělo její chuť. Ze všeho vanula čistota, štavnatost, bělost a příjemný úsměv.

„Vezměte si, slečno hraběnčičko,“ pobízela Natašu a podávala jí hned to, hned ono. Nataša jedla všechno a zdálo se jí, že takové lívanečky s podmáslím, tak vonné zavařeniny a ořechy v medu a takovou slepici ještě nikdy nikde neviděla ani nejedla. Anisja Fjodorovna odešla. Rostov se strýčkem zapíjeli večerí višňovkou a rozmlouvali o minulých i příštích honech, o Divousovi a o Ilaginových psech. Nataša seděla vzpřímená na pohovce a poslouchala je se zářícíma očima. Několikrát se pokusila probudit Pětu, aby mu dala něco pojit, ale on jen drmolil cosi nesrozumitelného a zřejmě se neprobíral ze spánku. Nataše bylo v duši tak veselo a bylo jí tak dobře v tomto novém prostředí, že se jen bála, aby pro ni bryčka nepřijela příliš brzy. Po chvíli náhodného mlčení (jak tomu téměř vždy bývá u lidí,

kteří ve svém domě poprvé přijímají známé) řekl strýček, jako by odpovídal na nevyřčenou myšlenku svých hostí:

„A takhle tedy dožívám své dny... Umřeš – sakulentský dílo! – a nic po tobě nezbude. Co se dá dělat!“

Když to strýček říkal, byla jeho tvář velmi výrazná, a dokonce hezká. Rostov si při tom mimoděk vzpomněl na všechno, co pěkného o něm slyšel od otce a od sousedů. Strýček měl po celém zdejší úseku gubernie pověst ušlechtilého a nezištného podivína. Zvali ho, aby rozsoudil rodinné spory, jmenovali ho vykonavatelem poslední vůle, svěřovali mu tajemství, volili ho za soudce a do jiných úředních funkcí, ale on se státní službě vždy úporně bránil a trávil podzim a jaro v polích na svém kaštanovém valachu, v zimě seděl doma a v létě ležel ve svém hustě zarostlém sadu.

„Proč vlastně nesloužíte, strýčku?“

„Sloužil jsem, ale nechal jsem toho, nehodím se k tomu, sakulentský dílo – ničemu nerozumím. To se hodí pro vás, já na to nemám dost filipa. Co se týče honu, to je něco jiného – to je sakulentský dílo! Hej, otevřete dveře!“ vykřikl. „Proč jste je zavírali!“ Dveře na konci chodby (které strýček říkal kolidór místo koridor) vedly do lovecké svobodárny; tak se říkalo čeledníku pro lovce. Bosé nohy rychle zapleskaly a neviditelná ruka otevřela dveře k lovcům. Z chodby zaznívaly jasné zvuky balalajky, na kterou hrál zřejmě nějaký mistr tohoto oboru. Nataša naslouchala těm zvukům už hodnou chvíli a nyní vyšla na chodbu, aby je slyšela zřetelněji.

„To je kočí Mítka... Koupil jsem mu dobrou balalajku, mám to rád...“ řekl strýček. Bylo u něho zvykem, že po návratu z lovu hrál Mítka v lovecké svobodárně na balalajku. Strýček to rád poslouchal.

„To je hezké! Skutečně velmi pěkné,“ pravil Nikolaj s trochou bezděčného pohrdání, jako by se styděl přiznat, že mu ty tóny lahodí.

„Jak to, pěkné?“ řekla Nataša s výčitkou, protože vycítila přízvuk, s jakým to bratr vyslovil. „To není pěkné, to je přímo rozkoš poslouchat!“ Právě tak jako se jí strýčkovy houby, med a nápoje zdály nejlepší na světě, tak i tato píseň se jí v té chvíli zdála vrcholem hudební krásy.

„Ještě, prosím, ještě,“ volala do dveří, sotva balalajka zmlkla.

Mítka naladil a znovu zadrnkal *Baryňu* s cifrováním a dvojhmaty. Strýček seděl a poslouchal s hlavou nakloněnou na stranu a sotva znatelně se usmíval. Motiv *Baryni* se opakoval snad stokrát. Mítka balalajku několikrát naladil a vždy se zase rozdrnčely tytéž tóny, ale posluchače to neunavovalo, naopak, chtěli to slyšet znovu a znovu. Anisja Fjodorovna vešla do místnosti a opřela se svým tlustým tělem o zárubeň.

„Ráčíte poslouchat?“ zeptala se Nataši s úsměvem nápadně podobným úsměvu strýčkovu. „Hraje moc pěkně,“ dodala.

„V tomhle přechodu to nedělá dobře,“ řekl náhle strýček a energicky mávl rukou. „Tam to je třeba rozložit, sakulentský dílo, roz-lo-žit!“

„Cožpak vy to taky umíte?“ zeptala se Nataša. Strýček neodpověděl, jenom se usmál.

„Prosím tě, Anisjuško, podívej se, jestli jsou struny na kytarě v pořádku. Dávno jsem ji už neměl v rukou, sakulentský dílo, nechal jsem toho.“

Anisja Fjodorovna ochotně odešla svým lehkým krokem, aby splnila pánův příkaz, a přinesla kytaru.

Strýček sfoukl prach, a aniž se na někoho podíval, kostnatými prsty klepl na horní desku, naladil kytaru a uvelebil se v křesle. Uchopil (poněkud teatrálně, s levým loktem daleko od těla) kytaru nad hmatníkem, mrkl na Anisju Fjodorovnu a nespustil *Baryňu*, nýbrž uhodil jeden zvučný, čistý akord a rytmicky, pokojně, ale jistě začal vydrnkávat dosti volnou melodii známé písně *Po ulici dláž-dě-né*. A najednou v taktu, s týmž rozvázným veselím (jakým dýchala též celá bytost Anisji Fjodorovny) zazněl v duších Nataši a Nikolaje nápěv písně. Anisja Fjodorovna se začervenala, zakryla si tvář kapesníčkem a se smíchem vyšla z pokoje. Strýček pokračoval ve hraní čistě, přesně, rázně a pevnou rukou, a se změněným, zasněným výrazem hleděl na místo, odkud odešla Anisja Fjodorovna, jako by se mu na tváři, v koutku úst pod šedivými vousy, cosi smálo. A smálo se to zejména tehdy, když se melodie rozezpívala, takt se zrychloval a na přechodech jako by se něco utrhlo.

„To je nádherné, nádherné, strýčku. Ještě, ještě!“ vykřikla Nataša, sotva skončil. Vyskočila z pohovky, objala strýčka a políbila ho. „Nikoluško, Nikoluško!“ ohlížela se na bratra, jako by se ptala: Co je to za krásu?

Nikolaji se strýčkova hra také velmi líbila. Strýček hrál píseň ještě jednou. Ve dveřích se znovu objevil usměvavý obličej Anisji Fjodorovny a za ní vykukovaly další tváře... „Počkej si, Jeničku, na studenou vodičku,“ hrál strýček, znovu dovedně zacifroval, trhl rameny a přestal, jako když utne.

„Prosím, prosím, strýčku milý,“ zasténala Nataša tak úpěnlivě, jako by na tom závisel celý její život. Strýček vstal a zdálo se, že v něm jsou dva lidé: jeden z nich se shovívavě posmíval šibalovi, kdežto šibal zaujal naivní a výrazný postoj k tanci.

„No tak, neteři!“ zvolal strýček a pokynul Nataše rukou, kterou právě vzal akord.

Nataša shodila šátek, který měla přehozený přes ramena, běžela před strýčka, podepřela si ruce v bok, povytáhla ramena a stanula.

Kde, jak a kdy vsála do sebe z toho ovzduší, které dýchala – tato hraběnička vychovaná francouzskou emigrantkou –, toho ruského ducha, kde se v ní vzaly ty pohyby, které by byly už dávno měly vytlačit pas de châte? Avšak byl to přesně ten duch a ty pohyby, nenapodobitelné, nenaučitelné, ruské, právě takové, jaké od ní očekával strýček. Sotva se postavila, vítězoslavně, hrdě a šibalsky vesele se usmála, spadl z Nikolaje i ostatních přítomných počáteční strach, strach, že udělá něco, co nemá, a všichni se těšili pohledem na ni.

Udělala to právě a tak přesně, tak naprosto přesně to udělala, že se Anisja Fjodorovna, která jí okamžitě podala šátek, nezbytý k tanci, uprostřed smíchu rozplakala, když se dívala na tu útlounkou, půvabnou, jí tak cizí hraběnku, vychovanou v hedvábí a v sametu, která uměla pochopit všechno to čistě ruské, co bylo v Anisje i v Anisjině otci, i v tetičce i v matce a v každém ruském člověku.

„No, hraběničko, sakulentský dílo!“ řekl strýček s radostným smíchem, když tanec skončil. „To mám neteř! Teď už jen aby ti vybrali šikovného mužíčka, sakulentský dílo!“

„Už je vybraný,“ řekl Nikolaj s úsměvem.

„Ó?“ podivil se strýček a pohlédl tázavě na Natašu. Nataša se šťastným úsměvem přikývla.

„A jaký!“ dodala. Ale jak to řekla, vyvstal v ní roj nových, jiných myšlenek a pocitů. Co znamenal ten Nikolajův úsměv, když říkal: „Už je vybraný“? Těší ho to, nebo ne? Jako by si

myslel, že můj Bolkonskij by nepochopil a neschválil naši dnešní radost. Ne, všechno by pochopil. Kde je teď? napadlo Natašu a tvář jí náhle zvažněla. To však trvalo jen okamžik. Nemyslet, nesmím na to myslet, řekla si v duchu a s úsměvem si zase přisedla k strýčkovi a prosila ho, aby ještě něco zahrál.

Strýček zahrál ještě jednu píseň a valčík. Potom se na chvíli odmlčel, odkašlal si a zazpíval svou oblíbenou loveckou:

*Když zimní večer ztich
a napadl bílý sníh...*

Strýček zpíval tak, jako zpívá lid, s naprostým a naivním přesvědčením, že celý význam písně je jen ve slovech, že nápěv přichází sám od sebe, že nápěv sám od sebe neexistuje a že je tam vůbec jen tak, aby to bylo hezcí. Proto ta neuvědomělá melodie, podobná zpěvu ptáků, byla i u strýčka neobyčejně pěkná. Nataša byla jeho zpěvem nadšená. Rozhodla se, že se už nebude učit hrát na harfu a bude hrát pouze na kytaru. Poprosila strýčka, aby jí kytaru půjčil, a okamžitě našla doprovod k písni.

Kolem desáté hodiny přijela pro Natašu a Pétu linějka, bryčka a tři jezdcí, vyslaní je hledat. Hrabě s hraběnkou nevěděli, kde jsou, a byli velmi znepokojeni, jak řekl posel.

Pétu snesli dolů a položili ho jako mrtvolu do linějky, Nataša s Nikolajem si sedli do bryčky. Strýček zabalil Natašu do přikrývek a loučil se s ní se zcela novou něhou. Doprovodil je pěšky až k mostu, který však bylo třeba objet brodem, a poručil lovcům, aby jeli napřed se svítilnami.

„Neteřinko, drahá, sbohem!“ zvolal ze tmy jeho hlas, ne ten, který znávala Nataša z dřívějšíka, nýbrž ten, který zpíval *Když zimní večer ztich*.

Ve vesnici, kterou projížděli, červenaly se ohýnky a vesele to tu vonělo kouřem.

„Skvělý člověk, ten strýček,“ řekla Nataša, když vyjeli na silnici.

„Ano,“ přisvědčil Nikolaj. „Není ti zima?“

„Ne, je mi báječně, báječně. Je mi tak dobře,“ řekla Nataša téměř udiveně. Dlouho mlčeli.

Noc byla tmavá a vlhká. Koně nebylo vidět, bylo slyšet jen čvachtání jejich kopyt v neviditelném blátě.

Co se dělo v té dětsky vnímavé duši, která tak dychtivě lovila a osvojovala si nejrozmanitější životní dojmy? Jak se to v ní všecko ukládalo? Byla však velice šťastná. Když už přijížděli k domovu, zazpívala náhle melodii písně *Když zimní večer ztich*, melodii, kterou hledala v paměti celou cestu, až si ji konečně vybavila.

„Vzpomněla sis,“ řekl Nikolaj.

„Na co jsi teď myslel, Nikoluško?“ zeptala se Nataša. Rádi se tak ptali jeden druhého.

„Já?“ rozpomínal se Nikolaj. „Tak, víš, nejdříve jsem myslel na to, že ten červený pes, Divous, je podobný strýčkovi, a že kdyby byl člověkem, držel by si strýčka u sebe, když už ne pro štvanci, tedy kvůli tomu, že je s ním dobře, určitě by ho měl pořád u sebe. Ten strýček je skvělý člověk, že? A co ty?“

„Já? Počkej... počkej... Myslela jsem zpočátku na to, že teď jedeme a myslíme si, že jedeme domů, a zatím jedeme v té tmě bůhvíkam, a najednou přijedeme a uvidíme, že nejsme v Otradném, ale v začarovaném království. A potom jsem ještě myslela... Ne, už na nic.“

„Já vím, jistě jsi myslela *na něho*,“ řekl Nikolaj s úsměvem, což poznala Nataša z tónu jeho hlasu.

„Ne,“ odpověděla, ačkoli skutečně myslela i na knížete Andrije a na to, jak by se mu asi líbil strýček. „A ještě si pořád opakuju, celou cestu si to opakuju: jak se Anisjuška hezky chovala, opravdu hezky...“ A Nikolaj uslyšel její zvonivý, bezdůvodný, šťastný smích.

„Ale víš,“ řekla znenadání, „já vím, že už nikdy nebudu tak šťastná a klidná, jako jsem teď.“

„To je nesmysl, vymýšlíš si hlouposti,“ namítl Nikolaj a pomyslel si: Jak je skvělá, ta moje Nataša! Takového přítele, jako je ona, nemám a nebudu mít. Proč jen se musí vdávat? Stále bychom tak jezdili spolu!

Jak skvělý je ten Nikolaj! říkala si v duchu Nataša.

„Á, v saloně se ještě svítí,“ ukázala na okna jejich domu, která se krásně blyštěla do vlhké, sametové tmy noci.

VIII

Hrabě Ilja Andrejič se vzdal funkce maršálka šlechty, protože byla spojena s příliš velkými výdaji. Avšak jeho poměry se stále nelepšily. Nataša s Nikolajem často viděli tajné, neklidné porady rodičů a slyšeli narážky na prodej nádherného rodového domu Rostovů a statku u Moskvě. Když už hrabě nebyl maršálkem, nebylo třeba přijímat tolik návštěv a život v Otradném plynul tišeji než minulá léta; ale obrovský dům i zahradní domky byly stále ještě plné hostů a ke stolu usedalo denně víc než dvacet lidí. Byli to všechno domácí lidé, kteří u nich žili už léta, téměř členové rodiny, nebo takoví, kteří, jak se zdálo, nevyhnutelně museli žít v domě starého hraběte. Byli to například hudebník Dimmler a jeho žena, učitel tance Vogel s rodinou, staříčká slečna Bělovová, která u nich žila, a mnoho jiných: Pětovi učitelé, bývalá guvernánka slečen a prostě lidé, pro které bylo lepší nebo výhodnější bydlet u Rostovových než doma. Nepřijíždělo k nim tolik hostů, ale způsob života byl stejný jako dříve, protože jinak si ho hrabě s hraběnkou nedovedli ani představit. Pořádaly se stále hony, které byly ještě Nikolajem rozšířeny, v konírně bylo stále padesát koní a patnáct kočich; o jmeninách se dávaly stejně drahé dárky a podávaly se slavnostní obědy div ne pro celý újezd; stále se hrál whist a boston, při nichž si hrabě urovnával karty tak, že mu do nich každý viděl, a při nichž se denně dával po stovkách obehřávat od sousedů, kteří se dívali na právo hrát karty s hrabětem Iljou Andrejičem jako na velmi výhodný důchod.

Hrabě se zmítal ve svých hospodářských záležitostech jako v obrovských tenatech a snažil se nevěřit tomu, že se zapletl, a každým krokem se zaplétal víc a víc a cítil, že nemá dost sil, aby roztrhal síť, do nichž je zapleten, ani aby se opatrně, trpělivě z nich vypletl. Hraběnka milujícím srdcem cítila, že její děti přicházejí na mizinu, že hrabě na tom nemá vinu, protože nemů-

že být jiný, než jaký je, že sám trpí (i když to nedává najevo) vědomím, že přichází o jmění své i svých dětí, a hledala způsob, jak mu pomoci. Ze svého ženského hlediska viděla jediný prostředek – Nikolajův sňatek s bohatou nevěstou. Cítila, že to je poslední naděje a že odmítne-li Nikolaj partii, kterou mu našla, bude třeba se navždy rozloučit s myšlenkou, že se poměry zlepší. Touto partií byla Julie Karaginová, dcera výtečných, počestných rodičů, kterou Rostovovi znali od dětství a která nyní, po smrti svého posledního bratra, byla bohatou nevěstou.

Hraběnka psala přímo Karaginové do Moskvy, nabízejíc jí sňatek svého syna s její dcerou, a dostala příznivou odpověď. Karaginová psala, že ona sama souhlasí a že všechno bude záležet na náklonnosti její dcery, a zvala Nikolaje, aby přijel do Moskvy.

Několikrát říkala hraběnka synovi se slzami v očích, že nyní, kdy obě její dcery jsou zaopatřeny, je jediným jejím přáním vidět ho ženatého. Říkala, že kdyby tomu tak bylo, ulehla by do rakve s klidnou myslí. Potom dodávala, že ví o jedné výtečné dívce, a vyzvíдалa jeho názory na ženění.

Jindy zase v rozhovoru vychvalovala Julii a radila Nikolajovi, aby se jel o Vánocích pobavit do Moskvy. Nikolaj se domýšlel, kam matka míří, a v jedné z takových rozmluv ji vyzval, aby byla úplně otevřená. Svěřila se mu tedy, že všechny naděje na zlepšení poměrů teď závisí na jeho sňatku s Karaginovou.

„A co kdybych miloval dívku bez věna, snad byste nežádala, maman, abych pro peníze obětoval lásku i čest?“ zeptal se matky. Toužil jen po tom, aby dal průchod své ušlechtilosti, a nenapadlo ho, jak krutá je jeho otázka.

„Ne, tys mě nepochopil,“ odpověděla matka a nevěděla, jak se ospravedlnit. „Tys mě nepochopil, Nikoluško. Chci, abys byl šťastný,“ dodala, ale cítila, že její argumenty byly falešné, že se zapletla. Rozplakala se.

„Maminko, neplačte, stačí, když mi řeknete, že to chcete, a víte, že dám svůj život, že se všeho zřeknu, jen abyste vy byla spokojená,“ řekl Nikolaj. „Všechno pro vás obětuji, i svou lásku.“

Ale hraběnka nechtěla, aby její návrh vyzněl tímto způsobem: nechtěla obět od syna, chtěla se mu sama obětovat.

„Ne, tys mě nepochopil, nebudeme o tom už mluvit,“ řekla a utřela si slzy.

Ano, možná že miluji chudou dívku, říkal si v duchu Nikolaj, a mám snad svůj cit a čest obětovat kvůli majetku? Divím se, jak mi maminka vůbec mohla něco takového navrhnout. Proto, že je Soňa chudá, nemám ji snad milovat, nemám opětovat její věrnou, oddanou lásku? A přitom s ní budu jistě šťastnější než s nějakou loutkou Julií. Nemohu svému citu poručit, říkal si. Mám rád Soňu a ten cit je silnější a významnější než všechno ostatní na světě.

Nikolaj do Moskvy nejel, hraběnka nezačínala nové rozhovory o ženitbě a jen smutně a někdy zlostně pozorovala příznaky stále rostoucího sblížení mezi synem a nemajetnou Soňou. Vyčítala si, že se nemůže zdržet, aby nehubovala a nenapadala Soňu a často bez příčiny ji nezastavovala, vykajíc jí a oslovujíc ji „má milá“. Ale nejvíc se dobrá hraběnka zlobila na Soňu za to, že tato chudá černoooká neteř byla tak mírná, tak hodná, tak oddaná a vděčná svým dobrodincům, a byla tak věrně, stále a nezištně zamilována do Nikolaje, že se jí nedalo nic vyčíst.

Nikolaj trávil v rodině poslední dny své dovolené. Od ženicha, knížete Andreje dostali čtvrtý dopis z Říma, v němž psal, že by už byl dávno na cestě do Ruska, kdyby se mu v teplém podnebí neočekávaně neotevřela rána, která ho nutí, aby odložil svůj odjezd na začátek příštího roku. Nataša byla do svého ženicha stále stejně zamilovaná, tato láska jí stále dodávala klidu, takže byla stále stejně vnímavá ke všem životním radostem; ale koncem čtvrtého měsíce odloučení ji začaly přepadávat chvíle smutku, jemuž se marně bránila. Bylo jí líto sebe samé, líto toho, že jen tak, bez užitku pro ni i pro koho jiného uplývá celý ten čas, během něhož se cítila tolik schopna milovat a být milována.

V domě Rostovových bylo neveselo.

IX

Přišly Vánoce a kromě slavné mše, kromě slavnostních a nudných blahopřání sousedů a služebnictva, kromě toho, že si všichni oblékli nové šaty, nestalo se nic zvláštního, co by

ukazovalo na to, že jsou svátky, a v bezvětrném dvacetistupňovém mrazu, v jasném, oslepujícím slunci ve dne a v hvězdné zimní záři v noci cítili všichni, že by mělo přijít něco, co by dalo této době jakéhosi zvláštního, slavnostního rázu.

Třetího dne svátků po obědě se rozešli všichni domácí do svých pokojů. Byla to nejnudnější denní doba. Nikolaj, který byl dopoledne na návštěvě u sousedů, usnul v obývacím pokoji. Starý hrabě odpočíval ve své pracovně. V saloně seděla u kulatého stolku Soňa a obkreslovala vzor. Hraběnka si vykládala pasiáns. Šašek Nastasja Ivanovna seděl u okna s dvěma stařenkami a tvářil se smutně. Nataša vešla do pokoje, přistoupila k Soně, podívala se, co dělá, pak šla k matce a mlčky se u ní zastavila.

„Co pořád chodíš, jako bys neměla nikde stání?“ ptala se jí matka. „Co pořád chceš?“

„Jeho bych chtěla... hned, v tu chvíli bych ho tu chtěla mít,“ odpověděla Nataša s lesknoucíma se očima a bez úsměvu. Hraběnka zvedla hlavu a pátravě se na dceru zadívala.

„Nedívejte se na mne, maminko, nedívejte se, nebo se hned rozpláču.“

„Sedni si a buď u mne,“ vybídla ji hraběnka.

„Maminko, já potřebuji *jeho*. Proč takhle jalově marním život, maminko!“ Hlas se jí zlomil, z očí jí vytryskly slzy a Nataša, aby to skryla, prudce se obrátila a vyšla z pokoje. Vešla do obývacího pokoje, postála tam, rozmyslela si to a šla do čeledníku. Stará komorná tam plísnila mladou služku, která přiběhla z mrazu ze dvora celá udýchaná.

„Já ti dám si hrát!“ vrčela stará. „Všechno má svůj čas.“

„Pusť ji, Kondratjevno,“ řekla Nataša. „Jdi, Mavruško, jdi.“

Když propustila Mavrušku, šla Nataša přes sál do předsíně. Jeden starý a dva mladí lokajové tam hráli v karty. Když slečna vešla, přerušili hru a vstali. Co bych od nich mohla chtít? přemýšlela Nataša. „Aha, Nikito, dojdi mi, prosím... (Kam bych ho tak poslala?) Ach ano, dojdi na dvůr a přines mi, prosím, kohouta; ach, a ty Míšo, přines oves.“

„Trochu ovsu poroučíte?“ zeptal se Míša vesele a ochotně.

„Jen jdi, jdi, honem,“ pobízela stařík.

„Fjodore, a ty mi opatři křídou.“

Když šla kolem přípravní, poručila, aby zanesli do salonu samovar, ač na to byla naprosto nevhodná doba.

Číšník Foka byl nejzlostnější člověk z celého domu. Nataša na něm ráda zkoušela svou moc. Foka jí neuvěřil a šel se zeptat, je-li to pravda.

„Ach, tahle naše slečna!“ prohodil pak a tvářil se, jako by se na Natašu mračil.

Nikdo v domě tolik neproháněl lidi a nedával jim tolik práce jako Nataša. Nemohla klidně vidět nikoho ze služebnictva, aby ho někam neposlala. Jako by zkoušela, nerozzlobí-li se na ni nebo nenafoukne-li se někdo z nich; ale ničí příkazy neplnili lidé tak rádi jako právě Natašiny. Co bych tak dělala? Kam bych šla? uvažovala Nataša, kráčeje zvolna chodbou.

„Nastasjo Ivanovno, co se mi narodí?“ zeptala se šaška, který šel ve své kacabajce proti ní.

„Tobě? Blechy, kobylinky a cvrčci.“

Ach bože můj, bože můj, stále jedno a totéž. Kam bych se vrtla? Co bych tak provedla? Rychle se rozběhla, až jí podpatky klapaly po schodech, k Voglovi, který bydlel se ženou v prvním poschodí. U Voglů seděly dvě vychovatelky a na stole stály talíře s rozinkami, vlašskými ořechy a mandlemi. Vychovatelky rozmlouvaly o tom, kde se žije laciněji, v Moskvě nebo v Oděse. Nataša usedla, vyslechla jejich rozhovor s vážnou, zamyšlenou tváří a vstala.

„Ostrov Madagaskar,“ pronesla. „Ma-da-gas-kar,“ opakovala zřetelně každou slabiku, neodpověděla na otázku madame Schossovové, co to říká, a odešla z pokoje.

Její bratr Péta byl také nahoře a chystal se svým sluhou ohňostroj, který chtěl v noci spustit.

„Péto, Peťko!“ zavolala na něho. „Svez mě dolů!“ Péta k ní přiběhl a nastavil záda. Vskočila mu na záda, objala ho rukama kolem krku a on s ní poskokem běžel kupředu. „Ne, už dost... ostrov Madagaskar,“ řekla, seskočila z něj a šla dolů.

Když takto obešla své království, přezkoušela svou moc a přesvědčila se, že všichni jsou poslušní, ale že je to přesto nuda, šla Nataša do sálu, vzala kytaru, sedla si do tmavého kouta za skříní a začala se probírat basovými strunami a vydrnkávat melodii, kterou si zapamatovala z jedné opery, na níž byla s knížetem Andrejem. Pro nezúčastněného posluchače to nemělo hlavu ani patu, ale v její obraznosti vyrůstala z těch tónů celá řada vzpomínek. Seděla za skříní s očima strnule upřenýma na

pruh světla, který sem padal ze dveří přípravní, poslouchala se a vzpomínala. Celá tonula ve vzpomínkách. Soňa šla přes sál do přípravní se sklenkou v ruce. Nataša pohlédla na ni a na skulinu ve dveřích přípravní a zdálo se jí, že si vzpomíná, jak skulinou ve dveřích padalo světlo a jak Soňa šla kolem se sklenkou v ruce. Vždyť to bylo přesně, ale přesně tak, napadlo Natašu.

„Soňo, co je to?“ zavolala na ni a drnkla prsty po tlusté struně.

„Ach, ty jsi tady,“ trhla sebou Soňa, šla k ní a naslouchala. „Nevím. Bouře?“ řekla nesměle, aby se nezmýlila.

Nu ovšem, přesně tak sebou trhla, přesně tak ke mně přistoupila a nesměle se usmála tenkrát, když to už bylo, pomyslela si Nataša, a přesně tak... jsem si tehdy říkala, že jí něco chybí.

„Ne, to je sbor z Vodnáře, poslouvej.“ A Nataša dozpívala motiv sboru, aby se Soňa mohla rozpomenout.

„Kam jsi šla?“ zeptala se.

„Vyměnit vodu ve sklenici. A teď dokreslím vzor.“

„Ty máš pořád co dělat, já to neumím,“ řekla Nataša. „A kde je Nikoluška?“

„Myslím, že spí.“

„Soňo, jdi a vzbud' ho. Řekni mu, že mu vzkazují, aby si přišel se mnou zazpívat.“ Chvíli seděla a přemýšlela o tom, co to znamená, že se to všechno už jednou stalo, ale nerozřešila tu otázku, a nelitujíc toho, přenesla se ve svých představách opět do doby, kdy byla s ním a on se na ni díval zamilovanými očima.

Kéž by už brzy přijel! Tolik se bojím, že už nikdy nepřijede. A hlavně – stárnu, to je to nejhorší. Už nikdy nebudu taková, jako jsem teď. A třeba přijede, přijede hned teď. Třeba už přijel a sedí v saloně. Třeba přijel už včera a já jsem na to zapoměla. Vstala, odložila kytaru a šla do salonu. Všichni domácí, učitelé, vychovatelky i hosté už seděli a pili čaj. Několik lidí stálo kolem stolu – ale kníže Andrej tam nebyl a vše bylo stejné jako dříve.

„Á, tady je,“ zvolal Ilja Andrejič, když spatřil vcházet Natašu. „Pojď, sedni si ke mně.“ Ale Nataša se zastavila vedle matky a rozhlížela se kolem sebe, jako by někoho hledala.

„Maminko!“ zašeptala. „Dejte mi *ho*, dejte mi ho, maminko, rychle, rychle,“ a opět jen stěží zadržovala pláč.

Nataša si sedla ke stolu a poslouchala rozmluvu mezi dospělými a Nikolajem, který také přišel ke stolu. Můj bože, stále tytéž obličej, stále tytéž rozhovory, tatínek stále stejně drží šálek

a stejně fouká do čaje! myslela si Nataša a s úžasem cítila, jak se v ní zvedá odpor ke všem domácím, protože jsou stále stejní.

Po čaji šli Nikolaj se Soňou a s Natašou do svého oblíbeného koutku v obývacím pokoji, kde se vždy začínaly jejich nejdůvěrnější rozhovory.

X

Stává se ti někdy,“ zeptala se Nataša bratra, když se usadili na pohovce, „stalo se ti někdy, aby se ti zdálo, že už nic nepřijde – nic! Že všechno, co je hezké, už bylo? A že ti není ani tak nudno, jako spíš smutno?“

„No jeje! A kolikrát!“ odpověděl Nikolaj. „Stalo se mi dokonce, že je všechno v pořádku, všichni jsou veselí, a mně najednou napadne, že je to všechno otrava a že všichni musí zemřít. Jednou jsem u pluku nešel na slavnost, hrála tam hudba... a mně najednou bylo tak smutno...“

„Ach, to já znám. To znám, to znám,“ chytla se toho Nataša. „Byla jsem ještě maličká, když se mi to stalo. Pamatuješ se, jednou mě potrestali kvůli švestkám a vy všichni jste tancovali, jen já jsem seděla v učebně a plakala jsem – nikdy na to nezapomenu. Bylo mi smutno a bylo mi všech líto, sebe také, prostě všech, všech mi bylo líto. A hlavně, byla jsem nevinná, pamatuješ se?“

„Pamatuji,“ řekl Nikolaj. „Pamatuji se, že jsem k tobě potom přišel a byl bych tě rád nějak utěšil, ale víš, styděl jsem se. Byli jsme hrozně směšní. Měl jsem tenkrát hračku, dřevěného panáčka, chtěl jsem ti ho dát, pamatuješ?“

„A pamatuješ,“ vzpomínala Nataša, zasněně se usmívajíc, „jak jednou dávno, dávno, byli jsme ještě docela malí, zavolal nás strýček do pracovny, ještě ve starém domě, bylo tam tma, my jsme tam přišli – a najednou tam stojí...“

„Černoch,“ dokončil Nikolaj s radostným úsměvem, „jak bych si to nepamatoval? Teď už ani nevím, jestli to skutečně

byl černochem, nebo se nám to jen zdálo, nebo nám o tom vyprávěli.“

„Byl šedý, pamatuješ, a měl bílé zuby – stojí a dívá se na nás...“

„Pamatujete se na to, Soňo?“ zeptal se Nikolaj.

„Ano, ano, také se na něco takového pamatuji,“ odpovídala Soňa nesměle.

„Já jsem se přece na toho černocho ptala tatínka a maminky,“ dodala Nataša. „Říkají, že tam žádný černochem nebyl. Ale ty se přece na to pamatuješ!“

„No ovšem, jako teď se pamatuji na jeho zuby.“

„To je divné, jako by to bylo ve snu. To já mám ráda.“

„A pamatuješ se, jak jsme jednou v sále kouleli vejce a jednou kde se vzaly tu se vzaly dvě báby a začaly se točit na koberci. Stalo se to, nebo ne? Pamatuješ, jak to bylo hezké?“

„Ano. A pamatuješ, jak tatínek v modrém kožichu vystřelil na zápraží z pušky?“ Se slastným úsměvem se probírali vzpomínkami ne smutnými, stařeckými, nýbrž poetickými mladými vzpomínkami a dojmy z nejdávnější minulosti, kde sny splývají se skutečností, a tiše se smáli a radovali se, sami nevědouce z čeho.

Soňa mlčela jako vždy, ačkoli jejich vzpomínky byly společné.

Mnohé z toho, nač vzpomínali, si nepamatovala a ani to, nač se pamatovala, nevzbuzovalo v ní ony poetické pocity, jaké zakoušeli oni. Cítila jen potěšení z jejich radosti a snažila se jí přispůsobit.

Zasáhla do jejich rozhovoru, jen když vzpomínali na její příjezd k Rostovům. Vypravovala, jak se bála Nikolaje, protože měl na kabátku prýmky, a chůva jí řekla, že ji také zašijí do prýmků.

„A já se pamatuju, že jsem se tehdy neodvážila tomu nevěřit, ale věděla jsem, že to není pravda, a měla jsem takový nepříjemný pocit.“

Za této rozmluvy vykoukla ze zadních dveří hlava komorné.

„Slečno, přinesli kohouta,“ řekla šeptem.

„Už ho nepotřebuji, Poljo, dej ho odnést,“ poručila Nataša.

Uprostřed těchto rozhovorů vešel do pokoje Dimmler a přistoupil k harfě, která stála v rohu. Stáhl ochranné sukno a harfa vydala falešný tón.

„Eduarde Karlyči, zahrajte, prosím vás, mé oblíbené Nocturne od monsieur Fielda,“ ozval se ze salonu hlas staré hraběnky.

Dimmler vzal akord, podíval se po Nataše, Nikolajovi a Soně a poznamenal:

„Jak je ta mládež zticha!“

„Ale my filozofujeme,“ krátce se na něj ohlédla Nataša a pokračovala v rozmluvě. Mluvili právě o snech.

Dimmler začal hrát. Nataša šla neslyšně, po špičkách ke stolu, vzala svíčku, odnesla ji z pokoje, vrátila se a sedla si tiše na své místo. V pokoji, zejména na pohovce, kde seděli, byla tma, ale velkými okny dopadal na podlahu stříbrný svit měsíce v úplňku.

„Víš, já si myslím,“ řekla Nataša šeptem, naklánějíc se k Nikolajovi a k Soně, když Dimmler skončil, ale stále ještě seděl a lehce se probíral ve strunách, zřejmě nerozhodnut, má-li přestat nebo začít něco nového, „že když takhle vzpomínáš, vzpomínáš a ustavičně vzpomínáš, dovpomínáš se tak daleko, že si pamatuješ i to, co bylo ještě předtím, než jsi byl na světě...“

„To je metempsychóza,“ ozvala se Soňa, která se vždy dobře učila a všechno si pamatovala. „Egyptané věřili, že naše duše byly ve zvířatech a že se zase do zvířat vrátí.“

„Ne, víš, já nevěřím tomu, že bychom byli ve zvířatech,“ řekla Nataša stále ještě šeptem, ačkoli hudba už dozněla, „ale vím určitě, že jsme byli tam někde anděly a byli jsme i tady, a proto si všechno pamatujeme...“

„Smím se k vám připojit?“ zeptal se tiše Dimmler, který se k nim zatím přiblížil, a přisedl si.

„Jestliže jsme byli anděly, tak proč jsme tak klesli?“ namítl Nikolaj. „Ne, to není možné!“

„Jak to, klesli, kdo ti řekl, že jsme klesli...? Cožpak já vím, čím jsem byla předtím?“ odporovala Nataša přesvědčeně. „Vždyť duše je nesmrtelná... je možné, že když budu žít věčně, žila jsem už dříve, že jsem žila už celou věčnost.“

„Ano, ale věčnost si těžko můžeme představit,“ pravil Dimmler, který původně přistoupil k mladým lidem s trochu shovívavým úsměvem, ale nyní mluvil stejně tiše a vážně jako oni.

„Proč by bylo těžké představit si věčnost?“ divila se Nataša. „Dnes to je, zítra to bude, vždy to bude, včera to bylo, i přede-
včírem...“

„Natašo, teď je řada na tobě. Zazpívej mi něco,“ ozval se hraběnčin hlas, „co tam sedíte jako spiklenci?“

„Maminko, mně se tak nechce,“ řekla Nataša, ale už vstávala.

Nikomu z nich, dokonce ani staršímu už Dimmlerovi, se nechtělo přerušit rozhovor a opustit pohovku v koutku, ale Nataša už stála a Nikolaj usedl ke klavichordu. Nataša se jako vždy postavila doprostřed sálu, vybrala si místo, kde byla nejvhodnější rezonance, a začala zpívat matčinu zamilovanou píseň.

Řekla, že se jí nechce zpívat, ale dávno předtím a dlouho potom nezpívala tak jako ten večer. Hrabě Ilja Andrejič uslyšel její zpěv v pracovně, kde rozmlouval s Mítěnkou, dáváje mu rozkazy, přeříkával se jako žák, který pospíchá s dokončením úlohy, aby si mohl jít hrát, a nakonec se odmlčel. Mítěnka také poslouchal a stál před hrabětem mlčky s úsměvem. Nikolaj nespouštěl ze sestry oči a dýchal zároveň s ní. Soňa poslouchala a myslela na to, jak obrovský rozdíl je mezi ní a její přítelkyní a jak je nemožné, aby byla alespoň zčásti tak okouzující jako její sestřenice. Stará hraběnka seděla se šťastným a smutným úsměvem a se slzami v očích a pokyvovala hlavou. Myslela na Natašu, na své mládí i na to, že v tom nastávajícím sňatku Nataši s knížetem Andrejem je cosi nepřírozeného a strašného.

Dimmler se posadil vedle hraběnky a poslouchal se zavřenýma očima.

„Ne, hraběnko,“ řekl konečně, „to je evropský talent, ona se ani nemusí učit, ta měkkost, něha, ta síla...“

„Ach, tolik se o ni bojím, tolik se o ni bojím!“ zašeptala hraběnka zapomínajíc, s kým mluví. Mateřské tušení jí říkalo, že je toho v její dceři příliš mnoho, a že proto nebude šťastná. Nataša ještě zpívala, když do pokoje vběhl jako u vytržení čtrnáctiletý Péťa se zprávou, že přišly maskary.

Nataša náhle přerušila zpěv.

„Hlupáku!“ vykřikla na bratra, běžela k židli, klesla na ni a tak se rozplakala, že se pak dlouho nemohla utišit.

„To nic, maminko, opravdu nic. To jen Péťa mě tak polekal,“ snažila se usmívat, ale slzy jí stále tekly a vzlyky jí stahovaly hrdlo. Čeleď převlečená za medvědy, Turky, krčmáře a paničky, v maskách hrůzných i směšných, přinesla s sebou chlad a veselí; zpočátku se ostýchavě tísnili v předsíni a teprve po chvíli se vtlačili do sálu, schovávajíc se jeden za druhého, a nejdříve ne-

směle, ale potom stále veseleji a družněji se dali do zpěvu, tanců, písní, chorovodů a vánočních her. Když hraběnka poznala všechny tváře a zasmála se maškaram, odešla do salonu. Hrabě Ilja Andrejič seděl s rozzářeným úsměvem v sále a všechny chválil. Mládež kamsi zmizela.

Za půl hodiny se v sále mezi ostatními maskami objevila ještě stará dáma v krinolíně – Nikolaj. Turkyni dělal Péfa. Paňáca byl Dimmler, husar Nataša a Čerkes Soňa, která měla opáleným korkem namalovaný knírek a obočí.

Nemaskovaní se shovívavě divili, nepoznávali je a potom je chválili; nato mladí lidé usoudili, že jejich kostýmy jsou tak pěkné, že by bylo záhodno ukázat je ještě někomu.

Nikolaj, který měl chuť svězt všechny na své trojce, protože byla výborná sanice, navrhl, aby s sebou vzali asi deset maškar z čeledi a jeli ke strýčkovi.

„Ne, nač byste starého člověka znepokojovali,“ řekla hraběnka. „A pak, není tam ani kde se otočit. Když už chcete někam jet, tak k Meljukovovým.“

„Meljukovová byla vdova, která žila se svými dětmi různého stáří a s jejich vychovatelkami a vychovateli asi čtyři versty od Rostovů.“

„To je dobrý nápad, ma chère,“ prohlásil starý hrabě všecek rozdováděn. „Počkejte, hned se obléknu a pojedu s vámi. Já Pašetu rozhýbám.“

Ale hraběnka nechtěla muže pustit: poslední dny ho stále bolela noha. Bylo rozhodnuto, že Ilja Andrejevič jet nemůže, ale pojedou-li Luisa Ivanovna (madame Schossová), mohou k Meljukovovým jet také slečny. Soňa, vždy tak nesmělá a ostýchavá, naléhala na Luisu Ivanovnu nejvíc ze všech, aby jim neodepřela.

Sonina maska byla ze všech nejzdařilejší. Namalovaný knírek a obočí jí neobyčejně slušely. Všichni jí říkali, že je velmi hezká, a to ji přivedlo do tak živé a energické nálady, jakou nikdy nemívala. Jakýsi vnitřní hlas jí říkal, že se její osud rozhodne teď nebo nikdy, a ona vypadala ve svých mužských šatech jako docela jiný člověk. Luisa Ivanovna svolila a za půl hodiny zaskřípaly a zavržaly na zmrzlém sněhu čtyři trojky se zvonečky a rolničkami a předjely před hlavní vchod.

Nataša první uhodila na strunu svátečního veselí a toto veselí, jak se přenášelo z jednoho na druhého, stále rostlo a rostlo,

až dosáhlo vrcholu ve chvíli, kdy všichni vyšli na mráz a dohadovali se, pokřikovali na sebe a s halasem a smíchem se rozsadili do saní.

Dvě trojky měly obyčejné koně, třetí byla starého hraběte a měla uprostřed orelského klusáka; čtvrtá patřila Nikolajovi a středním koněm byl jeho nízký kosmatý vraník. Nikolaj v obleku staré dámy, přes nějž si oblékl husarský přepásaný kabát, stál uprostřed svých saní s otežemi v rukou.

Bylo tak světlo, že viděl, jak se v měsíční záři blyští plechové ozdoby a oči koní, polekaně se ohlížejících na pasažéry, kteří tropili hluk pod temnou stříškou podjezdu.

Do Nikolajových saní si sedly Nataša, Soňa, madame Schossová a dvě služebné dívky. V saních starého hraběte seděli Dimmler se ženou a Péfou; do ostatních se rozsadila čeleď v maskách.

„Jeď napřed, Zachare,“ křikl Nikolaj na otcova kočího, aby měl možnost cestou ho předjet.

Trojka starého hraběte, do níž usedli Dimmler s jinými maskami, se rozjela kupředu jako přimrzlá ke sněhu, svištěla sanicemi a vyzváněla dunivým zvoncem. Postranní koně se tiskli k ojí, bořili se a odhazovali stranou sních, sypký a jiskřivý jako cukr.

Nikolaj vyrazil za první trojkou a za ním zavrzaly a zasvištěly ostatní. Zpočátku jeli drobným klusem po úzké cestě. Dokud jeli kolem sadu, stíny holých stromů se kladly co chvíli na cestu a zastíraly jasný svit měsíce, avšak sotva vyjeli za ohradu, otevřela se na všech stranách sněžná pláň, světélkující jak diamanty s modravým odleskem, nehybná a celá zalitá měsíční září. Hop, hop, zhoupł výmol první saně; stejně se zhlouply i druhé a další, drze porušily mrtvé ticho a pomalu se začaly roztahovat po cestě.

„Zaječí stopa, spousta stop,“ zazněl Natašin hlas ve vzduchu ztuhlém mrazem.

„Jak je jasno, Nicolas,“ ozval se hlas Sonin. Nikolaj se na ni ohlédl a sklonil se, aby lépe viděl její tvář. Ze sobolích kožešin vykukoval jakýsi docela nový, milý obličej s černým obočím a knírkem a byl v měsíčním světle blízký i vzdálený zároveň. To je moje bývalá Soňa, uvědomil si Nikolaj. Zahleděl se na ni zblízka a usmál se.

„Co je, Nicolas?“

„Nic,“ odpověděl a obrátil se zpět ke koním.

Když vjeli na uježděnou silnici, vyleštěnou saněmi a celou

posekanou ozuby, jejichž stopy bylo vidět v měsíčním světle, začali koně sami napínat opratě a přidávat do klusu. Kůň vlevo sklopil hlavu a při každém skoku pošubával postraňky. Prostřední kůň se rozhoupával a stříhal ušima, jako by se ptal: Mám už začít, nebo je ještě čas? Vpředu, už hodně daleko, zněl vzdalující se pronikavý zvonec černé trojky Zacharovy, jasně viditelné na bílém sněhu. Z jeho saní bylo slyšet pokřikování, hlaholivý smích a hlasy maškar.

„Tak co, miláčkové!“ vykřikl Nikolaj, několikrát trhl opratěmi a zvedl ruku s bičem. A jen podle toho, že vítr proti nim jako by zesílil a že postranní koně pošubávali napjatými postraňky a stále víc a víc přidávali do skoku, bylo znát, jak rychle se trojka rozletěla. Nikolaj se ohlédl dozadu. Ostatní trojky je doháněly s křikem a hvízdáním, s mácháním rukou a pobízením prostředních koní. Nikolajův vraník se sebejistě komíhal pod obloukem, nepomýšlel na zpomalení a sliboval, že přidá znovu a víc, bude-li toho třeba.

Nikolaj dohonil první trojku. Sjeli z jakéhosi vrchu a dostali se na širokou rozježděnou cestu, která vedla přes louku u řeky.

Kudy to jedeme? pomyslel si Nikolaj. Zřejmě po Šikmé louce. Ale ne, to je něco nového, co jsem nikdy neviděl. To není Šikmá louka ani Ďomkova hora, to je bůhvíco! Něco nového a kouzelného. Nu, ať je to co chce! Pobídl koně a jal se předjíždět první trojku.

Zachar zdržel koně a obrátil k Nikolajovi obličej, ojíněný až k obočí. Nikolaj pustil své koně; Zachar natáhl ruce dopředu, mlaskl a pustil svoje také.

„No, teď se drž, pane!“ zvolal. Trojky se rozletěly vedle sebe ještě rychleji, prudce se střídaly nohy pádících koní. Nikolaj získával náskok. Zachar držel ruce stále stejně natažené, jen jednu s otěžemi trochu zvedl.

„A zrovna ne, pane!“ volal na Nikolaje. Nikolaj pustil své koně cvalem a Zachara předhonal. Koně zasypali tváře sedících suchým sněhem, vedle nich se ozýval prudký dusot kopyt a míhaly se rychle se kmitající nohy a stíny koní trojky, kterou předjížděli. Ze všech stran se ozýval svist sanic a ženský výskot.

Nikolaj poněkud přidržel koně a rozhlédl se kolem sebe. Vůkol byla stále táž kouzelná rovina, celá prosycená měsíčním svitem a posetá hvězdami.

Zachar křičí, abych zahrnul nalevo; proč nalevo? divil se Nikolaj. Cožpak jedeme k Meljukovovým, cožpak je tohle Meljukovka? Jedeme bůhvíkam a bůhvíco se s námi děje – ale to, co se s námi děje, je velmi zvláštní a krásné. Ohlédl se do saní.

„Podívej se, má vousy i obočí – všecičko bílé,“ řekl jeden z těch, co tam seděli, podivných, hezounkých a cizích lidí s tenkými vousky a obočím.

Tenhleten byla myslím Nataša, odhadoval Nikolaj, a tohle je madame Schossová; ale možná že ne. A tenhle Čerkes s knírkem – nevím, kdo to je, ale mám ho rád.

„Není vám zima?“ zeptal se. Neodpovídaly, jen se zasmály. Dimmler cosi křičel ze zadních saní, patrně cosi směšného, ale nebylo možno rozeznat, co křičí.

„Ano, ano,“ odpovídaly nějaké hlasy se smíchem. Ale tady je jakýsi kouzelný les s vlajícími černými stíny a s diamantovými ozdobami, celé schodiště mramorových stupňů a stříbrné střechy pohádkových budov a pronikavé pištění nějakých zvířat. Ale jestli je to skutečně Meljukovka, pak je ještě podivnější, že jsme do ní jeli bůhvíkudy, a přece jsme přijeli, myslil si Nikolaj.

Byla to skutečně Meljukovka a do podjezdu vyběhly rozradované služebné a lokajové se svícemi.

„Kdo je to?“ ptali se v podjezdu.

„Hraběcí maškary, poznám to podle koní,“ odpovídaly čísi hlasy.

XI

Pelageja Danilovna Meljukovová, statná energická žena s brýlemi a ve volných, pohodlných domácích šatech, seděla v saloně obklopena dcerami a snažila se je nějak zabavit. Lily právě vosk a pozorovaly mlčky stíny ulitých tvarů, když v předsíni zaharašily kroky a hlasy příchozích.

Husaři, dámy, čarodějnice, paňácové a medvědi si otřeli v předsíni obličej, ojiněné mrazem, odkašlali si a vešli do sálu,

kde sluhové spěšně zažihali svíce. Paňáca Dimmler s dámou Nikolajem zahájili tanec. Maškary, obklopeny křičícími dětmi, zakrývaly si obličej a měnily hlasy, ukláněly se paní domu a rozzestavovaly se po místnosti.

„Není možná je poznat! Ale to je Nataša! Podívejme se, komu je podobná? Opravdu, někoho mi připomíná. Ten Eduard Karlyč je hezký! Nepoznala jsem ho. A jak tančí! Ach, páni, tady je jakýsi Čerkes; opravdu, té Soničce to sluší! A kdo je zas tohle? No, potěšili jste nás. Nikito a Váňo, odklidte stoly. A my jsme tak tiše seděli!“

„Hahaha...! Ten husar, ten husar! Jako kluk, a ty nohy... Já prasknu smíchy...“, ozývaly se hlasy.

Nataša, miláček mladých děvčat Meljukovových, zmizela s nimi v zadních pokojích, kam si daly zanést korek a různé župany a mužské šaty, které pak pootevřenými dveřmi braly od lokaje nahé dívčí ruce. Za deset minut se všechna Meljukovova děvčata připojila k maškarám.

Pelageja Danilovna dala pro hosty vyklidit místo a připravit pohostění pro panstvo i pro čeleď a s potlačovaným úsměvem chodila mezi maškarami, s brýlemi na nose jim zblízka pohlížela do tváří, ale nikoho nepoznávala. Nejenže nepoznávala Rostovovy a Dimmlera, ale dokonce nemohla poznat ani vlastní dcery, ba ani mužské župany a uniformy, které měly na sobě.

„A čím je tahle?“ říkala, prohlížejíc si vychovatelku svých dětí a dívajíc se do tváře vlastní dcery, která byla přestrojena za kazašského Tatařa. „Asi někdo z Rostovových. A co vy, pane husare, u kterého pluku sloužíte?“ ptala se Nataši. „A Turkovi, Turkovi nabídní cukrátku,“ volala na číšníka, který obcházel hosty, „to jejich zákony nezakazují.“

Chvílemi, když se tak dívala na roztodivné a směšné kroky tančících, kteří jednou provždy usoudili, že když jsou maskováni, nikdo je nemůže poznat, a proto se nikterak neostýchali – zakrývala si Pelageja Danilovna obličej kapesníkem a její tlusté tělo se všechno třásló nezadržitelným, laskavým stařecským smíchem. „To je moje Sašinetto, to je Sašinetto!“ volala.

Po ruských tancích a chorovodech spojila Pelageja Danilovna všechnu čeleď i panstvo do jednoho velkého kruhu, dala přinést prsten, provázek a rubl a začaly se hrát společenské hry.

Za hodinu byly všechny kostýmy pomačkány a k nepoznání.

Korkové vousy a obočí se rozmazaly po zpocených, rozpálených a veselých obličejích. Pelageja Danilovna začala poznávat maskované, přicházela do vytržení nad tím, jak pěkně jsou kostýmy udělány a jak sluší zejména slečnám, a děkovala všem za to, že ji tak rozveselili. Hosty pozvali na večeři do jídelny a v sále se rozsadila k hostině čeleď.

„Věštění v lázni, to je strašné!“ říkala u večeře stará panna, která žila u Meljukovových.

„A proč?“ zeptala se nejstarší dcera.

„Tam se neodvážíte, k tomu je třeba odvahy!“

„Já tam půjdu,“ řekla Soňa.

„Vyprávějte nám, jak to bylo s tou slečnou,“ prosila druhá Meljukovová.

„To bylo tak: šla jedna slečna,“ vykládala stará panna, „vzala si kohouta, dva přibory a posadila se v lázni, jak se to dělá. Sedí tam a najednou slyší, jak jede... se zvonečky, s rolničkami přijely saně; slyší, jak někdo jde. Přejde docela v lidské podobě, jako důstojník, a sedne si s ní k prostřenému stolu.“

„Ó – ó,“ vykřikla Nataša s očima vytřeštěnýma hrůzou.

„A co dál, mluvil?“

„Ano, jako člověk, všechno bylo normální a začal ji přemlouvat a ona se s ním měla dát do řeči a bavit ho až do kuropění, ale místo toho dostala strach; dostala strach a přikryla si obličej rukama. A tu ji chytil. Ještě štěstí, že vtom přiběhly služky...“

„Pročpak je strašíte!“ zlobila se Pelageja Danilovna.

„Maminko, vždyť vy sama jste věštila,“ namítala dcera.

„A jak se věští na sýpce?“ zeptala se Soňa.

„To bychom teď mohly zkusit, jde se k sýpce a poslouchá se. Ozve-li se bouchání nebo klepání, je to špatné, ale když je slyšet sypat obilí – to je dobré znamení, ale někdy také...“

„Mami, vyprávějte nám, co vám se stalo na sýpce.“

Pelageja Danilovna se usmála.

„Ale už jsem to nějak zapomněla... A z vás teď nikdo nepůjde?“

„Ne, já půjdu; pusťte mě tam, Pelagejo Danilovno, já půjdu,“ řekla Soňa.

„Jen jdi, když se nebojíš.“

„Luiso Ivanovno, smím?“ zeptala se Soňa.

Ať hráli jakoukoli hru, s prstýnkem, s provázekem či rublem,

nebo ať se bavili jako nyní, Nikolaj se ani na okamžik nehýbal od Soni a díval se na ni zcela novými očima. Zdálo se mu, že ji úplně poznal teprve teď, poprvé, díky těm korkovým vouskům. Soňa byla skutečně ten večer tak veselá, jak ji Nikolaj ještě nikdy neviděl.

Taková je tedy, a já jsem byl hlupák! myslel si, když se díval na její rozzářené oči a šťastný, nadšený úsměv, při němž se jí pod knírkem dělaly ve tvářích dolíčky, jichž si dříve nevšiml.

„Ničeho se nebojím,“ prohlásila Soňa. „Můžu jít hned?“ Vstala. Vysvětlili jí, kde je sýpka, jak má mlčky stát a poslouchat, a podali jí kožíšek. Přehodila si ho přes hlavu a pohlédla na Nikolaje.

Jak je rozkošná! říkal si. Nač jsem to až do dneška myslel?

Soňa vyšla na chodbu a zamířila k sýpce. Nikolaj řekl, že mu je nějak horko, a vyběhl před hlavní vchod. V domě bylo tolik lidí, že tam bylo opravdu dusno.

Venku byl stále týž nehybný mráz, stále týž měsíc, jen bylo ještě jasněji. Měsíční svit byl tak silný a hvězd na sněhu bylo tolik, že člověk ani neměl chuť dívat se do nebe, a pravé, skutečné hvězdy nebylo ani vidět. Na nebi bylo tma a nudno, na zemi bylo veselo.

Hlupák jsem, hlupák! Nač jsem pořád čekal? Nikolaj seběhl po schůdkách a obešel roh domu po cestičce, která vedla k zadnímu vchodu. Věděl, že tudy Soňa půjde. V polovině cesty stály narovnané sáhy dříví, nahoře se sněhovou čepicí, a za nimi ležel stín; přes dříví i vedle něj padaly na sníh i na cestičku propletené stíny starých holých lip. Cestička vedla k sýpce. Její roubená stěna i střecha, pokryté sněhem, se blyštěly v měsíční záři, jako by byly z nějakého drahokamu. V zahradě zapraštil strom a opět nastalo naprosté ticho. Zdálo se, že plíce nevdechují vzduch, nýbrž jakousi věčně mladou sílu a radost.

Před vchodem pro čeled' se ozvaly na schůdcích kroky, na posledním schůdku, na němž byl navátý sníh, to vrzlo a hlas staré služebné pravil:

„Rovně, tady po té cestičce, slečno. Jen se neohlížejte!“

„Já se nebojím,“ odpovídal Sonin hlas a na cestičce směrem k Nikolajovi zachřupal a zapraštil sníh pod jejíma nožkami v lehoučkých střevíčkách.

Soňa šla zachumlaná do kožíšku. Uviděla ho, teprve když

byla dva kroky od něj; ale ani ona ho neviděla tak, jak ho znala a jak se ho vždy trošinku bála. Měl ženské šaty, pocuchané vlasy a šťastný, Soňě neznámý úsměv. Rychle se k němu rozběhla.

Je docela jiná, a přece je to stále ona, myslel si Nikolaj, když se jí díval do tváře, ozářené měsíčním svitem. Protáhl ruce pod kožíšek, který jí přikrýval hlavu, objal ji, přitiskl k sobě a políbil ji na rty, nad nimiž byl knírek a jež byly cítit spáleným korkem. Soňa ho políbila doprostřed rtů, vyprostila si malé ručky a vzala mu obě tváře do dlaní.

„Soňo...! Nicolas...!“ řekli pouze. Doběhli k sýpce a vrátili se zpět každý svým vchodem.

XII

Když se všichni vraceli od Pelageji Danilovny, zařídila to Nataša, která vždy všechno viděla a všeho si všimla, tak, že ona s Luisou Ivanovnou si sedly do saní k Dimmlerovi a Soňa jela s Nikolajem a se služebnými děvčaty.

Nikolaj se už nepředháněl, jel celou zpáteční cestu klidně a jen si v tom zvláštním měsíčním svitu stále prohlížel Soňu a hledal v tom šalebném světle pod obočím a knírkem tu svou bývalou i dnešní Soňu, s níž, jak se rozhodl, se už nikdy nerozejde. Díval se a díval, a když ji poznával, stále touž, a přece jinou, vzpomínal na pocit, který měl při polibku prodchnutém vůní spáleného korku, vdechoval do sebe plnými plicemi mrazivý vzduch, a jak se díval na zemi ubíhající pod nimi a na zářivé nebe, zdálo se mu, že je opět v pohádkové říši.

„Soňo, je *ti* dobře?“ ptal se chvílemi.

„Ano,“ odpovídala Soňa. „*A tobě?*“

Uprostřed cesty dal Nikolaj podržet koně kočímu, na chvíličku přeběhl k Natašiným saním a stoupl si na stupátko.

„Natašo,“ zašeptal jí francouzsky, „víš, rozhodl jsem se... o Soňě.“

„Tys jí to řekl?“ zeptala se Nataša a najednou se všECKA rozzářila radostí.

„Ty jsi ale divná s tím knírkem a obočím, Natašo! Jsi ráda?“

„Jsem moc ráda, moc ráda! Už jsem se na tebe zlobila. Neříkala jsem ti to, ale choval ses k ní nehezky. To je zlaté srdce, Nicolas, jsem tak ráda! Já někdy bývám protivná, ale trápilo mě, že já jsem šťastná a Soňa ne,“ pokračovala Nataša. „Teď jsem tak ráda! No, běž k ní!“

„Ne, počkej, ach, ty jsi směšná!“ řekl Nikolaj, a jak si sestru prohlížel, nalézal také v ní cosi nového, neobvyklého, okouzlujícího a něžného, co na ní dříve neviděl. „Natašo, to je jako v pohádce, vid’?“

„Ano,“ odpověděla, „udělal jsi moc dobře.“

Kdybych jí byl předtím viděl takovou, jaká je teď, uvažoval Nikolaj, byl bych se jí už dávno zeptal, co mám dělat, a byl bych udělal všechno, ať by řekla cokoliv, a všechno by bylo v pořádku.

„Tak jsi ráda? A udělal jsem dobře?“ zeptal se nahlas.

„Ach, moc, moc dobře. Nedávno jsem se kvůli tomu pohádala s maminkou. Maminka řekla, že tě chce ulovit. Jak to vůbec mohla říct? Div jsme se spolu nepohašterily. Nikdy nikomu nedovolím, aby o ní řekl nebo si jen pomyslel něco špatného, protože ona je učiněná dobrota.“

„Tak jsem udělal dobře?“ opakoval Nikolaj a ještě jednou se pátravě zahleděl do sestřiny tváře, aby se ujistil, že je to pravda, pak seskočil ze stupátka, až sních zakřupal, a rozběhl se ke svým saním. Seděl tam stále týž šťastný a usmívající se Čerkes s knírkem a díval se rozzářenýma očima zpod sobolí kapuce, a ten Čerkes byla Soňa a ta Soňa byla pravděpodobně jeho budoucí šťastná a milující žena.

Když přijeli domů, vyprávěli matce o tom, jaké to bylo u Meljukovových, a pak odešly dívky do svého pokoje. Svlékly se, ale nesetřely si své zátkové vousy a dlouho seděly a rozprávěly o svém štěstí. Mluvily o tom, jak budou žít, až budou vdané, jak jejich manželé budou přáteli a jak budou šťastné. Na Natašinině stole stála zrcadla, která tam Duňaša připravila ještě zvečera.

„Jenomže kdy to všechno bude? Bojím se, že nikdy... Bylo by to příliš hezké!“ řekla Nataša a přistoupila k zrcadlům.

„Sedni si, Natašo, třeba ho uvidíš,“ pobídla ji Soňa. Nataša rozžala svíce a usedla.

„Vidím nějakého vousáče,“ řekla Nataša, která viděla svou vlastní tvář.

„Nesmíte se smát, slečno,“ napomenula ji Duňaša.

S pomocí Soni a komorné našla Nataša pro zrcadla správnou polohu, ztichla a tvář jí zvažněla. Dlouho seděla, dívala se na vzdalující se řadu svíček v zrcadlech a představovala si (podle toho, co slyšela vyprávět), že v tom posledním splývavém a matném čtverci spatří buď rakev, nebo jeho, knížete Andreje. Ale ačkoli byla připravena považovat sebemenší skvrnku za podobu člověka nebo rakve, neviděla nic. Oči jí začaly prudce mrkat a ona od zrcadla odešla.

„Jak to, že ostatní něco vidí a já nevidím nic? Sedni si k tomu ty, Soňo; teď musíš ty,“ řekla. „A taky za mne... Mně je teď úzko!“

Soňa si sedla k zrcadlům, srovnala si je a začala se dívat.

„Sofie Alexandrovna určitě něco uvidí,“ šeptala Duňaša, „vy se pořád jen smějete.“

Soňa ta slova slyšela a slyšela také, jak Nataša šeptem odpovíděla:

„Já vím, že uvidí, loni taky viděla.“

Asi tři minuty všechny mlčely. „Určitě!“ zašeptala Nataša a nedořekla to... Soňa náhle odstrčila zrcadlo, které držela, a zakryla si rukou oči.

„Ach Natašo!“ vydechla.

„Vidělas? Vidělas? Cos viděla?“ vykřikla Nataša a zachytila zrcadlo.

Soňa neviděla nic, oči jí mžikaly a chtěla vstát, když uslyšela, jak Nataša říká „určitě!“... Neměla v úmyslu Duňu ani Natašu oklamat a špatně se jí sedělo. Ani sama nevěděla, jak a proč jí unikl výkřik, když si zakrývala oči rukou.

„Vidělas jeho?“ zeptala se Nataša a chytila ji za ruku.

„Ano. Počkej... já... viděla jsem ho,“ proti své vůli řekla Soňa, nevědouc ani, koho mínila Nataša slovem jeho: *jeho* – Nikolaje, nebo *jeho* – Andreje.

Proč bych vlastně neřekla, že jsem ho viděla? Jiné také někoho vidí! Ostatně kdo mě může usvědčit, zdali jsem něco viděla nebo neviděla? mihlo se jí hlavou.

„Ano, viděla jsem ho,“ opakovala.

„A jak? Jak? Stál, nebo ležel?“

„Ne, viděla jsem... Pořád nic, až najednou vidím, jak leží.“

„Andrej leží? Je nemocný?“ ptala se Nataša a dívala se na přítelkyni polekanýma, strnulýma očima.

„Ne, naopak, naopak – měl veselou tvář a obrátil se ke mně.“
Ve chvíli, kdy to říkala, zdálo se Soně, že to všechno opravdu viděla.

„No a co potom, Soňo?“

„To už jsem nestačila rozeznat, něco modrého a červeného...“

„Soňo, kdy se vrátí? Kdy ho uvidím! Můj bože, jak se bojím o něho i o sebe, pořád mám ze všeho strach...“ zvolala náhle Nataša, a neodpovídajíc ani slovem Soně, která ji utěšovala, lehla si do postele a ještě dlouho potom, co zhasily svíce, ležela nehybná, s otevřenýma očima, a hleděla zamrzlými okny na mrazivý svit měsíce.

XIII

Brzy po Vánocích řekl Nikolaj matce o své lásce k Soně a o tom, že je pevně rozhodnut oženit se s ní. Hraběnka, která už dávno pozorovala, co se děje mezi ním a Soňou, a byla na tuto zprávu připravena, vyslechla syna mlčky a řekla mu, že se může oženit, s kým chce, ale že ani ona, ani otec mu nedají k takovému sňatku požehnání. Nikolaj poprvé pocítil, že je s ním matka nespokojená a že přes všechnu svou lásku k němu neustoupí. Chladně a nedívajíc se na syna, poslala hraběnka pro muže, a když přišel, chtěla mu krátce a stroze v Nikolajově přítomnosti vysvětlit, oč jde, ale nevydržela to; zlostí se dala do pláče a vyšla z pokoje. Starý hrabě začal váhavě Nikolajovi domlouvat a prosil ho, aby se svého úmyslu zřekl. Nikolaj odpověděl, že nemůže zrušit dané slovo, a otec si povzdechl, celý zkomoucený velmi brzy přerušil rozhovor a odešel za hraběnkou. Při všech střetnutích se synem neopouštělo hraběte vědomí, že je před ním vinen za úpadek, a proto se nemohl na syna zlobit, že se odmítl oženit s bohatou nevěstou a vybral si nemajetnou

Soňu – a jen si při této příležitosti živě představoval, že kdyby byly jejich hospodářské záležitosti v lepším stavu, nebylo by možno přát si pro Nikolaje lepší ženy, než byla Soňa; a uvědomoval si přitom, že vinu na špatných poměrech má jen on se svým Mítěnkou a se svými nepřekonatelnými zvyky.

Otec s matkou už o té věci se synem nemluvili; ale několik dní poté si hraběnka zavolala Soňu a s příkrostití, jakou neočekávala jedna ani druhá, vyčetla neteři, že svádí jejího syna a že je nevděčná. Soňa poslouchala hraběnčina krutá slova mlčky a se sklopenýma očima a nechápala, co od ní chtějí. Byla ochotna pro své dobrodince všechno obětovat. V myšlence sebeobětování si libovala; tentokrát však nechápala, co a komu má obětovat. nemohla nemilovat hraběnkou a celou rodinu Rostovů, ale právě tak Nemohla nemilovat Nikolaje a nevědět, že na této lásce závisí jeho štěstí. Stála tiše a smutně a neodpovídala.

Nikolajovi se zdálo, že déle tento stav nesnese, a šel si s matkou pohovořit. Prosil ji, aby odpustila jemu i Soně a dala souhlas k jejich sňatku, ale hned nato jí zase vyhrožoval, že budou-li Soňu pronásledovat, ihned se s ní tajně ožení.

Hraběnka mu s chladem, jaký u ní syn nikdy neviděl, odpovídala, že je plnoletý, že kníže Andrej se žení bez otcova souhlasu a Nikolaj že to může udělat také, ale že ona tu *pletichářku* nikdy neuzná za svou dceru.

Nikolaj, pobouřen slovem *pletichářka*, řekl matce zvýšeným hlasem, že si nikdy nepomyslel, že by ho nutila prodávat své city, ale je-li tomu tak, že jí říká naposledy... Nestačil však vyslovit ono rozhodné slovo, které matka podle výrazu jeho obličeje s hrůzou očekávala a které by možná navždy zůstalo mezi nimi jako neblahá vzpomínka. Nestačil je vyslovit, protože Nataša, která naslouchala za dveřmi, vešla do pokoje s bledou a vážnou tvář.

„Nikoluško, mluvíš hlouposti, mlč, mlč! Říkám ti, mlč...!“, téměř křičela, aby přehlušila jeho hlas.

„Maminko, maminečko, to vůbec není tím... dušinko moje, chudáčku...“, říkala matce, která cítila, že užuž dojde k roztržce, a dívala se na syna s hrůzou, ale ze zásadních důvodů a v zápalu boje nechtěla a nemohla ustoupit.

„Nikoluško, já ti to vysvětlím, teď odejdi... Poslouchejte, maminečko,“ obracela se k matce.

Její slova neměla smysl, ale dosáhla toho, co chtěla.

Hraběnka zhluboka vzlykla a ukryla tvář na prsou své dcery, Nikolaj vstal, chytil se za hlavu a vyšel z pokoje.

Nataša se pokusila o smíření a dosáhla toho, že Nikolaj dostal od matky slib, že nebudou Soně ubližovat, a sám slíbil, že nepodnikne nic bez vědomí rodičů.

S pevným předsevzetím dát do pořádku své záležitosti v pluku a jít do penze, pak se vrátit a oženit se se Soňou, odjel Nikolaj k pluku začátkem ledna, smutný a vážný, znepráten s rodiči, ale – jak se mu zdálo – na smrt zamilovaný.

Po jeho odjezdu bylo v domě Rostovových smutněji než kdykoli předtím. Hraběnka se nervově zhroutila a roznemohla se.

Soňa byla zasmušilá, jednak pro rozloučení s Nikolajem, ale ještě více pro nepřátelský tón, jakého vůči ní užívala proti své vůli hraběnka. Hraběte více než kdy jindy zaměstnávala neutěšená hospodářská situace, která vyžadovala nějakého rozhodného činu. Bylo nevyhnutelné prodat moskevský dům a statek a kvůli tomu bylo třeba jet do Moskvy. Avšak hraběčino zdraví nutilo hraběte, aby odkládal odjezd ze dne na den.

Nataša, která první dobu snášela odloučení od ženicha lehce, a dokonce vesele, byla čím dál tím podrážděnější a netrpělivější. Trápila ji utkvělá myšlenka, že tak zbytečně a neužitečně míjí její nejlepší čas, který by mohla věnovat lásce k němu. Jeho dopisy jí většinou rozčilovaly. Uráželo ji pomyšlení, že v době, kdy ona žije jen myšlenkami na něho, žije on skutečným životem, poznává nové kraje a nové lidi, kteří ho zajímají. Čím poutavější byly jeho dopisy, tím větší měla zlost. Dopisy, které mu sama psala, jí nejen neposkytovaly útěchu, nýbrž jí připadaly jen jako nutná a neupřímná povinnost. Neuměla psát, nikdy se jí nepodařilo vystihnout v dopise pravdivě alespoň tisícinu toho, co byla zvyklá vyjadřovat hlasem, úsměvem a pohledem. Psala mu klasicky jednotvárné a suché dopisy, jimž sama nepřikládala žádný význam; psala je nanečisto a hraběnka jí v nich opravovala pravopisné chyby.

Hraběčino zdraví se nelepšilo a odkládat cestu do Moskvy už nebylo možné. Bylo třeba chystat výbavu a prodat dům, a kromě toho se domnívali, že kníže Andrej přijede nejdříve do Moskvy, protože tu trávil zimu kníže Nikolaj Andrejič, a Nataša byla přesvědčena, že se již vrátil.

Hraběnka zůstala na vesnici a hrabě vzal s sebou Soňu a Natašu a koncem ledna odjel do Moskvy.

ČÁST PÁTÁ

I

Po zasnoubení knížete Andreje s Natašou pocítil náhle Pierre bez jakékoli zjevné příčiny, že prostě tak dál nemůže žít. Jakkoli pevně byl přesvědčen o pravdách, které mu odhalil jeho dobrodinec, jakkoli radostný byl pro něho ten první čas, kdy se s takovým zápalem oddával práci na vnitřním sebezdokona-lování – po zasnubách knížete Andreje s Natašou a po smrti Jo-sifa Alexejeviče, o níž dostal zprávu téměř současně, byla všechna rozkoš z dřívějšího života najednou tatam. Zbyla mu ze života jen holá kostra; jeho dům s krásnou a elegantní ženou, která se nyní těšila přízni jedné významné osobnosti, známosti s celým Petrohradem a úřad s nudnými formalitami. A tento dřívější život vyvstal náhle před Pierrem v odporném světle. Přestal psát deník, vyhýbal se společnosti bratří, znovu jezdil do klubu, opět mnoho pil, opět se sblížil s mládeneckými spo-lečnostmi a začal vést takový život, že hraběnka Jelena Vasil-jevna považovala za nutné přísně ho napomenout. Pierre uzná-val, že má pravdu, a aby svou ženu nekompromitoval, odjel do Moskvy.

V Moskvě, jakmile přijel do svého ohromného domu s od-kvetlými a odkvétajícími kněžnami a s obrovským počtem slu-žebnictva, jakmile se projel po městě a uviděl Iverskou kapli s nesčíslnými plameny svíc před zlatými ikonami, Kremelské náměstí s nerozježděným sněhem, drožkáře a chaloupky na Siv-covém Vražku, jakmile spatřil moskevské starce, kteří si nic ne-přáli a nikam nespíchali, dožívající svůj věk, jakmile uviděl stařenky, moskevské dámy, moskevské plesy a moskevský Ang-lický klub, pocítil, že je doma, v tichém přístavu. V Moskvě měl pocit klidu, tepla, útulnosti a špíny jako ve starém županu.

Celá moskevská společnost, od stařenek až po děti, přijala Pierra jako dávno očekávaného hosta, jehož místo bylo vždy připraveno a neobsazeno. Moskevská společnost se na něho dí-

vala jako na velmi milého, dobrého, moudrého, veselého a velkomyslného podivína, jako na roztržitého pána starého ražení. Jeho tobolka byla stále prázdná, protože byla otevřena všem.

Benefice, špatné obrazy, sochy, dobročinné společnosti, cikáni, školy, subskripční obědy, hýření, zednáři, kostely, knihy – nikdo a nic nebylo odmítnuto, a kdyby nebylo dvou přátel, kteří si od něj vypůjčili mnoho peněz a vzali ho pod svou ochranu, byl by všechno rozdal. V klubu se bez něj neobešel ani jeden oběd, ani večírek. Sotva se po dvou lahvích margauxu přivalil na své místo na pohovce, už ho obklopili a hned bylo plno řečí, sporů, vtípů. Když se někde hádali, smířoval je pouhým svým dobromyslným úsměvem a vhodně proneseným žertem. Zednářské stolní společnosti byly nudné a rozplizlé, když tam nebyl.

Když po mládenecké večeři povolil prosbám veselé společnosti a s dobráckým, libým úsměvem vstával, aby jel s nimi, ozývaly se mezi mládeží radostné výkřiky a provolávání slávy. Na plesech tančil, když bylo málo tanečníků. Mladé dámy a slečny ho měly rády za to, že se nikomu nedvořil a byl ke všem stejně přívětivý, zejména po večeři. „Je roztomilý, ale nemá sex,“ říkaly o něm.

Pierre byl takovým komořím ve výslužbě, který v Moskvě dobromyslně dožívá svůj život, jakých tu bylo na sta.

Jak by se asi byl zděsil, kdyby mu byl před sedmi lety, když se právě vrátil z ciziny, někdo řekl, že nemusí nic hledat, nic si rozmýšlet, že jeho životní pouť je už dávno předurčena, vymezena od věků, a že ať se vzpíná, jak chce, bude po čase takový, jako byli všichni ostatní v jeho situaci. Nebyl by tomu uvěřil. Což netoužil z celé své duše zřít v Rusku republiku nebo stát se Napoleonem nebo filozofem nebo stratégem, vítězem nad Napoleonem? Což nevěřil, že je možné obrodit hříšné lidské pokolení a sám dosáhnout vrcholu dokonalosti, což si to vášnivě nepřál? Což nezakládal školy a nemocnice a nepropouštěl svoje sedláky na svobodu?

A místo toho všeho – je teď bohatým mužem nevěrné ženy, komořím ve výslužbě, který rád dobře pije, rád popije a s rozeplnutou vestou si trochu zanádá na vládu, je členem moskevského Anglického klubu a všeobecně oblíbeným členem moskevské společnosti. Dlouho se nemohl smířit s myšlenkou, že se stal jedním z těch typických moskevských komořích na penzi, jimiž před sedmi lety tak hluboce pohrdal.

Někdy se utěšoval myšlenkou, že vede tento život „jen tak, prozatím“; ale potom se hrozil při jiné myšlence, že do tohoto „prozatímního“ života a do tohoto klubu vstupovalo už více lidí tak jako on, se všemi zuby a vlasy, a odcházeli z něj bez jediného zubu a vlasu.

Když přemýšlel o svém postavení ve chvílích hrdosti, zdálo se mu, že je docela jiný, odlišný od těch komořích ve výslužbě, kterými kdysi pohrdal; oni že jsou zpozdilí a hloupí, že jsou spokojeni se svým postavením a libují si v něm, kdežto já teď vůbec nejsem spokojený, stále bych chtěl vykonat něco pro lidstvo, říkal si v takových chvílích. A možná že všichni ti moji druhové bojovali tak jako já, hledali nějakou novou, svou vlastní cestu v životě, a tak jako já, silou okolností, společnosti, třídy, tou živelnou silou, proti níž je člověk bezmocný, došli tam kam já, říkal si ve chvílích skromnosti. A když v Moskvě pobyl nějaký čas, přestal svými druhy, postiženými týmž osudem, pohrdat a začal je mít rád, vážit si jich a litovat je stejně jako sebe.

Nepropadal už jako dříve chvílím zoufalství, trudnomyslnosti a životní omrzelosti; ale táž nemoc, která se dříve projevovala občasnými záchvaty, usídlila se uvnitř a nepolevila ani na okamžik. K čemu? Proč? Co se to děje na světě? ptal se rozpačitě sám sebe několikrát za den a proti své vůli začínal přemýšlet o smyslu životních jevů; ale protože ze zkušenosti věděl, že na tyto otázky není odpověď, snažil se honem na ně zapomenout a bral do ruky knihu nebo pospíchal do klubu, nebo k Apollónu Nikolajeviči dovědět se, o čem se po městě povídá.

Jelena Vasiljevna, která nikdy neměla ráda nic jiného než své tělo, jedna z nejhoupějších žen na světě, uvažoval Pierre, jeví se lidem jako vrchol rozumu a jemnosti a všichni se jí koří. Napoleonem Bonapartem všichni opovrhovali, dokud byl veliký, ale od té doby, co se stal ubohým komediantem, chce mu císař František mermomocí nabídnout svou dceru za nezákonitou manželku. Španěle vysílají modlitby k Bohu prostřednictvím katolických kněží z vděčnosti za to, že 14. června zvítězili nad Francouzi, a Francouzi prostřednictvím téhož katolického duchovenstva blahořečí Bohu za to, že 14. června zvítězili nad Španěly. Moji bratři zednáři se zaklínají vlastní krví, že jsou ochotni všechno obětovat svému bližnímu, a přitom nezaplatí ani rubl při sbírkách na chudé, kují pikle s Astreou proti Hleda-

jícím manu a snaží se získat původní skotský koberec a spis, jehož smysl nezná ani ten, kdo jej psal, a který nikdo nepotřebuje. Všichni vyznáváme křesťanský zákon odpouštění křivd a lásky k bližnímu, zákon, jehož jménem jsme v Moskvě postavili čtyřicetkrát čtyřicet kostelů, a přitom včera ubíchovali knutou zběha a sluha téhož zákona lásky a odpuštění, kněz dal před popravou vojákovi políbit kříž. Tak uvažoval Pierre a celá ta obecně rozšířená a všemi připouštěná lež, třebaže na ni byl zvyklý, ho po každé ohromovala jako cosi nového. Chápu tu lež a zmatek, myslel si, ale jak jim vysvětlit všechno, co chápu? Zkoušel jsem to a vždy jsem zjistil, že i oni v hloubi duše chápou totéž co já, jenže se snaží nevidět *ji*. Snad je to tak nutné. Ale co já, co já si mám počít? Trpěl nešťastnou schopností mnohých lidí, obzvláště Rusů – schopností vidět a věřit v možnost dobra a pravdy, a přitom příliš jasně vidět zlo a lež života, než aby se na nich mohli činně podílet. Každý obor činnosti byl v jeho očích pln zla a klamu. Ať zkoušel být čímkoli, ať se pouštěl, do čeho chtěl – zlo a lež ho odpuzovaly a zahrazovaly mu všechny cesty k činnosti. A přesto bylo třeba žít, bylo třeba něčím se zaměstnávat. Bylo příliš strašné žít pod tlakem těch nerozřešitelných životních otázek a Pierre se vrhal na všechno, čím by se mohl rozptýlit, jen aby na ně zapomněl. Chodil do všech možných společností, mnoho pil, kupoval obrazy a stavěl, a hlavně četl.

Četl, četl všechno, co se mu dostalo do ruky, a četl tak, že když přijel domů a lokajové ho svlékali, už držel knihu a četl – a od čtení přecházel ke spánku a od spánku ke klábosení v salonech a v klubu, od klábosení k hýření a k ženám, od hýření ke klábosení, ke čtení a k vínu. Pití vína se mu stávalo čím dál tím větší fyzickou a zároveň i duševní potřebou. Pil mnoho, přestože mu lékaři říkali, že při jeho zavalitosti je mu víno nebezpečné. Bylo mu úplně dobře teprve tehdy, když obrátil, aniž sám věděl jak, do svých velkých úst pár sklenic vína; pak pocítil po těle příjemné teplo, něžnou lásku ke všem bližním a duševní schopnost zůstat na povrchu každé myšlenky, nepronikat do její podstaty. Jen když vypil jednu nebo dvě láhve vína, měl nejasný pocit, že ten strašný, zamotaný životní uzel, který ho předtím děsil, není tak strašný, jak se mu zdálo. Když se bavil nebo poslouchal řeči jiných nebo když četl po obědě či po večeři, hučelo mu v hlavě a bez ustání viděl ten uzel z některé je-

ho strany. Avšak pod vlivem vína si říkal: „To nic není. Rozmůtám to – a naráz to budu mít vysvětleno. Ale teď nemám kdy – promyslím si to všechno později.“ Jenže to *později* stále nepřicházelo.

Po ránu, na lačný žaludek, zdály se ty staré otázky natolik neřešitelné a strašné, že chvatně sahal po knize a byl rád, když k němu někdo přijel na návštěvu.

Občas Pierre vzpomínal, jak slyšel vyprávět, že když jsou vojáci v krytu před nepřátelskou palbou a nemají co dělat, usilovně hledají nějaké zaměstnání, aby lehčeji snášeli nebezpečí. A Pierrovi všichni lidé připadali jako takoví vojáci, hledající záchranu před životem; jeden ve ctižádosti, druhý v kartách, v sepisování zákonů, jiný v ženách, jiný v koníčcích, další v dostizích, další v politice, v honech, ve víně, ve státní správě. Ne-ní nic malicherného ani nic vážného, všechno je stejné; jen se před *ním* jakýmkoliv způsobem zachránit! myslel si Pierre. Kdybych *ho* tak mohl nevnímat, ten strašný, strašný život!

II

Začátkem zimy přijel do Moskvy kníže Nikolaj Andrejevič Bolkonskij s dcerou. Jeho minulost, jeho pronikavý rozum a jeho originalita, a zejména okolnost, že v té době ochladlo nadšení k vládě cara Alexandra a v Moskvě panovala protifrancozská, vlastenecká nálada, způsobily, že se kníže Nikolaj Andrejevič stal okamžitě předmětem obzvláštní úcty Moskvanů a středem moskevské opozice proti vládě.

Kníže v tomto roce velmi zestárnul. Dostavily se zjevné příznaky stáří: z ničeho nic usínal, zapomínal na současné události a pamatoval si události velmi dávné, přijímal úlohu hlavy moskevské opozice s dětinskou marnivostí. Ale když přišel někdy ve svém kožíšku a napudrované paruce večer k čaji a na něčí vyzvání začínal úsečně vyprávět o minulosti nebo ještě úsečněji a břitčeji posuzovat přítomnost, vzbuzoval ve všech svých hos-

tech stejný pocit: pocit vážnosti a úcty. Vůbec celý tento starobylý dům s obrovskými stojacími zrcadly, s předrevolučním nábytkem a s lokaji v napudrovaných parukách, i sám ten drsný a moudrý stařec z minulého století se svou mírnou dcerou a s roztomilou Francouzskou, které mu prokazovaly zbožnou úctu, poskytoval návštěvníkům majestátní a zároveň příjemný pohled. Jenomže návštěvníci nepomysleli na to, že kromě těch dvou tří hodin, které strávili s hostiteli, zbývalo ještě dvaadvacet hodin, kdy žil dům svým tajným soukromým životem.

Tento soukromý život byl poslední dobou v Moskvě neobyčejně těžký pro kněžnu Marju. Byla v Moskvě připravena o svá největší potěšení – o samotu a besedy s božími lidmi, které ji tak osvěžovaly v Lysých Horách – a ani v nejmenším se netěšila z výhod a radostí hlavního města. Do společnosti nejezdila: všichni věděli, že ji otec samotnou nepouští a sám ji doprovázet nemůže, protože není zdrav, a už ji na obědy ani na večere nezvali. Naděje na vdavky se kněžna Marja nadobro vzdala. Viděla, jak chladně a podrážděně kníže Nikolaj Andrejič přijímal a vyprovázel mladé muže, kteří přicházeli v úvahu jako ženiši, kdykoli k nim některý z nich zavítal. Přítelkyně neměla. Za tohoto pobytu v Moskvě se zklamala ve dvou lidech jí nejbližších: m-lle Bourienne, k níž ani dříve nemohla být zcela upřímná, začala jí být nepříjemná a kněžna Marja se jí z určitých důvodů začala stranit – a Julie, která bydlela v Moskvě a s níž si kněžna Marja dopisovala celých pět let, jí byla náhle docela cizí, když se s ní opět setkala osobně. Po smrti svých bratrů stala se Julie v té době jednou z nejbohatších nevěst v Moskvě a tonula ve víru společenských zábav. Byla obklopena mladými muži, kteří, jak se domnívala, najednou ocenili její přednosti. Prožívala údobí stárnoucí panny ze společnosti, která cítí, že nadešla poslední příležitost k vdavkám a že se její osud rozhodne teď, nebo nikdy. Se smutným úsměvem vzpomínala kněžna Marja každý čtvrtek, že teď nemá komu psát, protože Julie, Julie, jejíž přítomnost jí nepůsobila žádnou radost, byla tady a scházela se s ní každou neděli. Jako starý emigrant, který odmítl oženit se s dámou, u níž několik let trávil večery, litovala toho, že Julie je tady a ona nemá komu psát. Kněžna Marja neměla v Moskvě s kým pohovořit, neměla se komu svěřit se svými svízeli a potížemi, a potíží za tu dobu přibylo mnoho. Návrat knížete Andreje a je-

ho svatba se blížily, ale ona nejenže nesplnila prosbu, aby na to připravila otce, nýbrž dokonce se zdálo, že celá věc je úplně pokazená, a každá zmínka o hraběnce Rostovové rozzuřila starého hraběte, který i tak měl povětšinou špatnou náladu, na nejvyšší míru. Nové hoře přibývalo kněžně Marje s hodinami, jež dávala šestiletému synovci. Na svém vztahu k Nikoluškovi s hrůzou poznávala, že zdělila popudlivost po svém otci. Kolikrát si říkala, že se při vyučování nesmí rozčilovat, ale přesto skoro pokaždé, když si s ukazovátkem v ruce sedala k francouzskému slabikáři, toužila co nejrychleji a co nejsnáze přelít své vědomosti ze sebe do dítěte, které se už předem bálo, že se teta co nevidět rozlobí, a při sebemenší chlapcově nepozornosti vyskakovala, pospíchala, rozčilovala se, zvyšovala hlas, někdy mu trhla rukou a nechávala ho stát v koutě. Když ho tam postavila, dala se sama do pláče nad svou zlou, špatnou povahou, Nikoluška se rozplakal po ní a odcházel bez dovolení z kouta, běžel k ní, odtahoval jí od obličeje mokré ruce a těšil ji. Ale největší, největší žal působila kněžně popudlivost jejího otce, vždy zaměřená proti dceři a stupňovaná v poslední době až do krutosti. Kdyby jí poručil, aby se celé noci modlila a klaněla, kdyby ji bil, kdyby ji nutil nosit dříví a vodu – ani ve snu by jí nenapadlo, že její postavení je těžké; ale tento milující mučitel – tím krutější, že miloval, a proto mučil sebe i ji – ji dovedl promyšleně nejen urazit a ponížit, ale i dokázat jí, že je vždy a ve všem vinna. Poslední dobou se u něho objevil nový rys, který mučil kněžnu Marju nejvíce – a to stále rostoucí důvěrnost ve styku s m-lle Bourienne. Myšlenka, která mu přišla do hlavy v první chvíli, kdy dostal zprávu o záměru svého syna, a kterou vyslovil nejprve jako žert – že totiž ožení-li se Andrej, ožení se on sám s Bouriennkou – zřejmě se mu zalíbila a on v poslední době (jak se zdálo kněžně Marje) hlavně proto, aby ji urazil, vytrvale dával najevo obzvláštní laskavost vůči m-lle Bourienne, jako by těmito projevy přízně vyjadřoval svou nespokojenost s dcerou.

Jednou v Moskvě v přítomnosti kněžny Marji (měla dojem, že to udělal naschvál před ní) políbil kníže m-lle Bourienne ruku, přitáhl ji k sobě, objal ji a pohládl. Kněžna Marja vzplála a vyběhla z pokoje. Za chvíli přišla m-lle Bourienne za ní, usmívala se a vesele jí něco vyprávěla svým příjemným hlasem. Kněžna Marja si chvatně setřela slzy, rozhodným krokem přistoupila

k Bourienne, a patrně si to ani sama neuvědomujíc, zlostně, přetokně a přeskakujícím hlasem začala na Francouzku křičet:

„To je hanebné, nízké, nelidské, využívat slabosti...“ Nedomluvila. „Odejděte z mého pokoje!“ zvolala a rozplakala se.

Druhý den neřekl kníže dceři ani slovo; ale všimla si, že při obědě poručil, aby podávali pokrmy nejdříve m-lle Bourienne. Když ke konci oběda číšník po starém zvyku podal kávu nejdříve kněžně, zmocnila se knížete náhlá zuřivost, hodil po Filipovi berlí a dal příkaz, aby ho dali na vojnu.

„Neslyší... dvakrát jsem mu to řekl...! Neslyší! Ona je prvním člověkem v tomto domě; ona je mou nejlepší přítelkyní,“ křičel kníže. „A jestli si ještě jednou dovolíš,“ poprvé opět oslovil kněžnu Marju, „jako ses opovážila včera...“, volal pln hněvu, „zapomenout se před ní, ukážu ti, kdo je pánem v domě. Ven! Ať už tě nevidím. A odpros ji!“

Kněžna Marja prosila za odpuštění Amálii Jevgenijevnu i otce a přimlouvala se za číšníka Filipa, který ji žádal, aby se ho zastala.

V takových chvílích se v duši kněžny Marji rodil podobný cit jako při vznešené oběti. A někdy se v takových chvílích stalo, že viděla tohoto otce, kterého odsuzovala, jak hledá brýle a přitom tápe rukou vedle nich a nevidí je, nebo jak zapomíná, co se právě stalo, nebo udělá slábnoucí nohou nejistý krok a ohlíží se, neviděl-li nikdo jeho slabost, nebo, a to bylo ze všeho nejhorší, jak u oběda, když neměli hosty, kteří udržovali jeho pozornost, podřimuje, pouští z ruky ubrousek a sklání třesoucí se hlavu nad talířem. Je starý a slabý a já se opovažuji ho odsuzovat! říkala si v takových chvílích a cítila odpor sama k sobě.

III

V roce 1811 žil v Moskvě francouzský lékař, který rychle přišel do módy, krasavec vysoké postavy, příjemný jako všichni Francouzi, a jak říkali všichni v Moskvě, lékař neoby-

čejných kvalit – Métivier. V nejvyšší společnosti ho přijímali nikoli jako doktora, nýbrž jako sobě rovného.

Kníže Nikolaj Andrejič, jenž se vždy medicíně posmíval, svolil v poslední době na radu m-lle Bourienne, aby k němu tento lékař přišel, a zvykl si na něho. Métivier navštěvoval knížete dvakrát týdně.

Na svatého Nikolaje, o jmeninách starého knížete, byla u podjezdu jeho domu celá Moskva, ale on nikoho nedovolil přijmout; pouze na oběd dal pozvat několik málo lidí, jejichž seznam dal kněžně Marje.

Métivier přijel ráno s blahopřáním a jako lékař uznal za vhodné vniknout dovnitř násilím, jak řekl kněžně Marje, a vešel ke knížeti. Náhoda tomu chtěla, že právě na svůj svátek měl starý kníže jednu ze svých nejhorších nálad. Celé dopoledne chodil po domě, vyhledával s každým spory a tvářil se, jako by nechápal, co mu říkají, a jako by ostatní nechápali jeho. Kněžna Marja dobře znala tento jeho stav tiché a nepokojné podrážděnosti, která obyčejně skončila výbuchem zuřivosti, a celé ráno chodila jako před nabitou puškou s nataženým kohoutkem a čekala na neodvratný výstřel. Ráno až do doktorova příjezdu uplynulo šťastně. Když lékaře vpustila, usedla kněžna Marja s knihou v saloně vedle dveří, u nichž mohla slyšet všechno, co se děje v pracovně.

Nejdříve slyšela jen hlas Métivierův, potom hlas otcův, pak mluvily oba hlasy najednou, dveře se rozletěly a na prahu se objevila polekaná hezká postava Métivierova s jeho černou kšticí a postava knížete v županu a domácí čepičce, s obličejem znetvořeným zuřivostí a s očima metajícíma blesky.

„Nerozumíš?“ křičel kníže. „Ale já rozumím! Francouzský špione! Bonapartův otroku, vyzvědači, ven z mého domu, ven, povídám!“ A přibouchl dveře.

Métivier pokrčil rameny a přistoupil k m-lle Bourienne, která vyběhla ze sousedního pokoje, když uslyšela křik.

„Kníže není zcela zdrav, žluč a návaly do mozku. Uklidněte se, přijdu zase zítra,“ řekl Métivier, položil si prst na ústa a kvapně odešel. Za dveřmi bylo slyšet kroky v domácích trepkách a výkřiky: „Špioni, zrádci, všude samí špioni! Ani ve vlastním domě nemá člověk chvíli klidu!“

Po Métivierově odjezdu si starý kníže zavolal dceru a všech-

na síla jeho hněvu se snesla na ni. To ona mohla za to, že k němu pustili vyzvědače. Řekl přece jí samé, aby si napsala seznam a ty, kdo v něm nebyli, aby do domu nepouštěli. Proč tedy vpustili toho darebáka! Všechno byla její vina. S ní nemohl mít ani chvíli klidu, nemohl ani klidně umřít.

„Ne, má milá, musíme se rozejít, rozejít, abyste věděla, slyšíte? Už to déle nesnesu,“ řekl a vyšel z pokoje. Ale jako by se bál, že se z toho nějak vzpamatuje, vrátil se k ní a snaže se vypadat klidně dodal: „A nemyslete si, že jsem vám to řekl ve chvíli hněvu, všechno jsem si v klidu rozmyslel: tak se také stane – rozejdeme se – hleďte si někde místo...!“ Nevydržel to však a se zlobou, jaké je schopen jen člověk, který miluje a zřejmě také sám trpí, vykřikl se zařatými pěstmi:

„Kdyby si ji alespoň nějaký hlupák vzal za ženu!“ Práskl dveřmi, zavolal si m-lle Bourienne a ztichl ve své pracovně.

Ve dvě hodiny přijelo šest vybraných osob na oběd. Hosté – pověstný hrabě Rastopčín, kníže Lopuchin se svým synovcem, generál Čatrov, starý druh knížete z války, a z mladých Pierre a Boris Drubeckoj – čekali na starého knížete v saloně.

Boris, který nedávno přijel do Moskvy na dovolenou, projevil přání, aby byl představen knížeti Nikolaji Andrejeviči, a dovedl si ho tak naklonit, že kníže u něj udělal výjimku, ačkoliv jinak svobodné mladé muže nepřijímal.

Dům knížete nebyl to, čemu se říká „společnost“, byl to však takový malý kroužek, o němž nebylo sice po městě mnoho slyšet, ale zato dostat se do něho bylo víc než lichotivé. To pochopil Boris před týdnem, když před ním Rastopčín odpověděl vrchnímu veliteli, jenž ho zval na oběd na svatého Nikolaje, že nemůže přijít:

„Ten den se vždy jezdím poklonit ostatkům knížete Nikolaje Andrejiče.“

„Ach ano, ano,“ řekl vrchní velitel. „Jak se mu daří...?“

Nevelká společnost, která se sešla před obědem ve staromódním, vysokém saloně se starým nábytkem, se podobala slavnostnímu zasedání soudní rady. Všichni mlčeli, a když mluvili, mluvili potichu. Kníže Nikolaj Andrejič přišel mezi ně vážný a mlčenlivý. Kněžna Marja vypadala ještě tišší a nesmělejší než obvykle. Hosté se na ni neradi obraceli, poněvadž viděli, že jí není do řeči. Jediný hrabě Rastopčín udržoval roz-

hovor a vyprávěl o posledních městských a politických novinách.

Lopuchin a starý generál zasahovali do rozmluvy zřídka. Kníže Nikolaj Andrejič poslouchal, jako poslouchá nejvyšší sudí hlášení, které mu podává podřízený, a jen občas mlčením nebo nějakým slovíčkem dal na srozuměnou, že to bere na vědomí. Z tónu rozmluvy bylo patrné, že nikdo z přítomných neschvaluje to, co se děje v politickém světě. Vyprávěli si o událostech, které jasně potvrzovaly, že všechno spěje k horšímu; ale na všech těch vyprávěních a úsudcích bylo zajímavé, že se vypravěč pokaždé zastavil nebo byl zastaven na hranici, kde se soud mohl vztahovat na osobu panovníkovu.

Při obědě se hovor stočil na poslední politickou novinku, že se Napoleon zmocnil panství vévody Oldenburského a že Rusko poslalo všem evropským dvorům nótu namířenou proti Napoleonovi.

„Bonaparte si počíná v Evropě jako na ukořistěném korábu,“ opakoval hrabě Rastopčin větu, kterou pronesl už několikrát. „Člověk se jen diví trpělivosti nebo zaslepenosti panovníků. Teď došlo na papeže, Bonaparte už bez ostychu chce svrhnout hlavu katolické církve – a všichni k tomu mlčí. Jediný náš panovník protestoval proti obsazení panství vévody Oldenburského. Ale i to...“ Hrabě Rastopčin se odmlčel, cíť, že stojí na mezi, kde už nelze soudit.

„Nabídli mi místo vévodství Oldenburského jiné země,“ řekl kníže Nikolaj Andrejič. „Přesídluje vévody, jako kdybych já přestěhoval své sedláky z Lysých Hor do Bogučarova nebo na rjazaňské statky.“

„Vévoda Oldenburský snáší své neštěstí rezignovaně a s obdivuhodnou silou charakteru,“ vmísil se uctivě do rozhovoru Boris. Řekl to proto, že cestou z Petrohradu měl čest být vévodovi představen. Kníže Nikolaj Andrejič pohlédl na mladého muže tak, jako by mu chtěl na to něco odpovědět, ale rozmyslel si to, protože ho považoval za příliš mladého.

„Četl jsem náš protest v oldenburské záležitosti a překvapila mě špatná redakce nóty,“ řekl hrabě Rastopčin nedbalým tónem člověka, jenž hovoří o věci, která je mu dobře známa.

Pierre se podíval na Rastopčina s naivním údivem; nechápal, proč ho znepokojuje špatná redakce nóty.

„Což není jedno, hrabě, jak je nota napsána, má-li její obsah váhu?“

„Můj drahý, s naším půlmilionovým vojskem by bylo snadné mít krásný styl,“ odvětil hrabě Rastopčín. A Pierre pochopil, proč mu redakce noty vadí.

„Zdá se, že se pisálci rodí jako houby po dešti,“ pravil starý kníže. „Tam v Petrohradě všichni píší, a nejen noty – všichni píší nové zákony. *Můj Andruša* jich tam napsal pro Rusko celý svazek. Teď všichni píší!“ A nepřirozeně se zasmál.

Rozhovor na chvíli utichl. Starý generál zakašlal, aby na sebe upozornil.

„Ráčil jste slyšet o té příhodě na přehlídce v Petrohradě? Jak se vyznamenal nový francouzský vyslanec?“

„Jak? Ano, něco jsem zaslechl; řekl před Jeho Veličenstvem cosi nevhodného.“

„Jeho Veličenstvo ho ráčilo upozornit na granátnickou divizi a na slavnostní pochod,“ pokračoval generál, „ale vyslanec prý tomu nevěnoval žádnou pozornost a dovolil prý si říci, že my ve Francii si na takové hlouposti nepotrpíme. Car mu neráčil nic odpovédět. Ale při příští přehlídce ho prý ani jednou neráčil oslovit.“

Všichni se odmlčeli; o tomto faktu, který se dotýkal osobně panovníka, nebylo lze pronést žádný úsudek.

„Jak jsou drzí,“ pravil kníže. „Znáte Métiviera? Právě jsem ho vyhnal. Byl tady, pustili ho ke mně, ačkoli jsem výslovně zakázal, aby někoho vpouštěli,“ podíval se zlostně po dceři. Pak vyprávěl celý svůj rozhovor s francouzským lékařem a uvedl důvody, které ho přesvědčily, že je Métivier špion. Třebaže tyto důvody byly velice nedostatečné a nejasné, nikdo nic nenamítal.

Po pečení podali šampaňské. Hosté vstali a blahopřáli starému knížeti. Kněžna Marja k němu také přistoupila.

Podíval se na ni chladným, zlým pohledem a nastavil jí vyholenou vráscitou tvář. Jeho výraz jí říkal, že nezapomněl na ranní rozmluvu, že na svém rozhodnutí trvá a že pouze ohled na přítomné hosty mu brání, aby jí to nyní neopakoval.

Když šli do salonu na kávu, sesedli se starci dohromady.

Kníže Nikolaj Andrejič všecek ožil a vyložil své názory na nastávající válku.

Řekl, že naše války s Bonapartem budou neúspěšné tak dlouho, dokud budeme vyhledávat spojenectví s Němci a dokud se bude-

me míchat do evropských záležitostí, do nichž jsme se zapletli tylžským mírem. Neměli jsme bojovat ani za Rakousko, ani proti němu. Celá naše politika je na východě, a pokud jde o Napoleona, stačí jedno – ozbrojené síly na hranicích a pevná politika, a nikdy by se již neodvážil přestoupit ruské hranice jako v sedmém roce.

„Jak bychom my, kníže, mohli bojovat s Francouzi!“ zvolal hrabě Rastopčín. „Cožpak se můžeme postavit proti svým učitelům a bohům? Podívejte se na naši mládež, podívejte se na naše dámy. Francouzi jsou našimi bohy a naším královstvím nebeským je Paříž.“

Začal mluvit hlasitěji, patrně proto, aby ho všichni slyšeli.

„Šaty francouzské, myšlenky francouzské, city francouzské! Vy jste chytil Métiviera za límec a vyhodil, protože je Francouz a darebák, a naše dámy za ním lezou po kolenou. Včera jsem byl na večírku, kde z pěti dam tři byly katoličky a s dovolením papeže v neděli vyšívají. A přitom tam seděly div ne nahé, jako na vývěsních štítech veřejných lázní, dovolíte-li, abych to tak řekl. Eh, když se tak člověk podívá na tu naši mládež, kníže, hned by vzal z muzea starý kyj Petra Velikého a po rusku jim pořádně namlátil, však ony by je ty hlouposti přešly!“

Nastalo ticho. Starý kníže se díval na Rastopčina s úsměvem na tváři a souhlasně pokyvoval hlavou.

„Nu sbohem Vaše Jasnosti a nestonejte,“ řekl Rastopčín a s typickou rychlostí vstal a podával knížeti ruku.

„Sbohem, můj milý... Je jako gusle, vždycky se do něho zaposlouchám!“ řekl starý kníže, drže ho za ruku, a nastavil mu tvář k políbení. S Rastopčinem se zvedli i ostatní.

IV

Kněžna Marja seděla v saloně, poslouchala řeči a úvahy starců, ale nevnímala nic z toho, co slyšela; myslela jen na to, nepozorují-li všichni hosté, jak nepřátelsky se k ní otec chová. Nevšimla si ani nápadné pozornosti a dvornosti, kterou jí bě-

hem celého oběda prokazoval Drubeckoj, jenž u nich byl už potřetí.

Roztržitě a tázavě pohlédla na Pierra, který zůstal z hostů poslední a přistoupil k ní s kloboukem v ruce a s úsměvem na tváři, když kníže odešel a oni zůstali v saloně sami.

„Smím ještě chvíli zůstat?“ zeptal se a svalil se svým tlustým tělem do křesla vedle kněžny Marji.

„Ach, jistě,“ odpověděla. Nezpozoroval jste nic? říkaly její oči.

Pierre byl, jako vždy po obědě, v příjemném duševním rozpoložení. Hleděl před sebe a tiše se usmíval.

„Znáte toho mladého muže už dávno, kněžno?“ zeptal se.

„Kterého?“

„Drubeckého.“

„Ne, odnedávna...“

„Líbí se vám?“

„Ano, je to příjemný mladík... Proč se mě na to ptáte?“ řekla kněžna Marja a myslela dál na svou ranní rozmluvu s otcem.

„Protože jsem si všiml jedné věci: mladí muži přijíždějí obyčejně z Petrohradu do Moskvy na dovolenou jedině proto, aby se tu oženili s bohatou nevěstou.“

„Toho jste si všiml?“

„Ano,“ pokračoval Pierre s úsměvem, „a tento mladík se nyní chová tak, že kde jsou bohaté nevěsty, tam je i on. Čtu v něm jako v knize. Nemůže se teď rozhodnout, na koho má zaútočit: na vás, nebo na mademoiselle Julie Karaguine. Horlivě se kolem ní točí.“

„Jezdí k nim?“

„Ano, velice často. A znáte nový způsob dvoření?“ zeptal se Pierre s veselým úsměvem, jsa zřejmě v dobré náladě a pln dobromyslné ironie, kterou si tak často v deníku vyčítal.

„Ne,“ řekla kněžna Marja.

„Je třeba být melancholický. A on je ve společnosti slečny Karaginové velice melancholický.“

„Opravdu?“ pravila kněžna Marja, dívajíc se na Pierrův dobrácký obličej, ale nepřestávajíc myslet na své hoře. Bylo by mi lehčeji, uvědomila si, kdybych se odhodlala svěřit někomu vše, co cítím. A chtěla bych říci všechno právě Pierrovi. Je tak dobrý a ušlechtilý. Ulevilo by se mi. On by mi poradil.

„Vzala byste si ho za muže?“ ptal se Pierre.

„Ach můj bože, hrabě, jsou chvíle, kdy bych si vzala kohokoliv,“ řekla kněžna Marja nenadále, až ji to samu překvapilo, a v hlase měla slzy. „Ach, je někdy tak těžko milovat blízkého člověka a cítit, že... (pokračovala chvějícím se hlasem), že pro něj nemůžeš nic udělat, leda ho zarmoutit, a víš, že to nemůžeš změnit. Zbývá jedno – odejít, ale kam mám odejít?“

„Co to říkáte, kněžno, co se vám stalo?“

Ale kněžna nedomluvila a rozplakala se.

„Nevím, co se to teď se mnou děje. Neposlouchejte mě, zapomeňte, co jsem vám řekla.“

Všechna Pierrova veselost byla tatam. Starostlivě se kněžny vyptával, prosil ji, aby mu všechno pověděla, aby se mu svěřila se svým žalem, ale ona jen opakovala, že ho prosí, aby zapomněl na všechno, co řekla, že se sama nepamatuje, co vlastně řekla, a že nemá žádné hoře kromě jediného, jež on zná – hoře z obavy, aby sňatek knížete Andreje nezpůsobil roztržku mezi otcem a synem.

„Slyšel jste něco o Rostovových?“ zeptala se, aby změnila předmět rozhovoru. „Říká se, že brzy přijedou. Andrého také očekávám každý den. Přála bych si, aby se tu setkali.“

„A jak *on* se nyní dívá na tu věc?“ zeptal se Pierre a slovem *on* myslel starého knížete. Kněžna Marja zavrtěla hlavou.

„Ale co se dá dělat? Do roka zbývá už jen několik měsíců. K tomu nesmí dojít. Přála bych si jen přenést bratra přes první chvíle. Byla bych tak ráda, kdyby... co nejdříve přijeli. Doufám, že se s ní sejdu... Vy je znáte už dlouho,“ pravila kněžna Marja, „povězte mi, ruku na srdce, úplnou pravdu, jaká je ta dívka a co o ní soudíte? Ale opravdu úplnou pravdu, protože, chápete, Andrej dává tolik v sázku, když jedná proti otcově vůli, že bych chtěla vědět...“

Nejasný instinkt Pierrovi říkal, že za těmi okolky a opakovanými prosbami, aby řekl *úplnou pravdu*, se skrývá nepřítel kněžny Marji k její nastávající švagrové a že touží po tom, aby Pierre volbu knížete Andreje neschválil; avšak Pierre řekl spíše to, co cítil, než co si myslel.

„Nevím, jak bych na vaši otázku odpověděl,“ řekl a začervenal se, aniž sám věděl proč. „Nevím naprosto, jaká je to dívka, nemohu ji ani nijak analyzovat. Je okouzlující. Proč, to nevím. To

je všechno, co o ní mohu říci.“ – Kněžna Marja vzdychla a výraz její tváře říkal: Ano, to jsem očekávala a toho jsem se bála.

„Je chytrá?“ zeptala se. Pierre se zamyslel.

„Myslím, že není,“ pravil, „vlastně – je. Nepovažuje za nutné být chytrá. Ale ne, je okouzlující, to je všechno.“ Kněžna Marja znovu povážlivě pokývala hlavou...

„Ach, tolik bych si přála ji mít ráda! Řekněte jí to, uvidíte-li ji dřív než já.“

„Slyšel jsem, že mají přijet v nejbližších dnech,“ řekl Pierre.

Kněžna Marja pověděla Pierrovi svůj plán, že jakmile Rostovovi přijedou, sblíží se se svou budoucí švagrovou a vynasadí se, aby i starý kníže jí přivykl.

V

V Petrohradě se Borisovi nepodařilo oženit s bohatou nevěstou, a proto přijel do Moskvy. V Moskvě váhal mezi dvěma nejbohatšími nevěstami – Julií a kněžnou Marjou. Ačkoli se mu kněžna Marja přes svou nehezkost zdála přitažlivější než Julie, přece cítil jakési rozpaky, když se o ni měl ucházet. Když se s ní setkal naposledy, o jmeninách starého knížete, odpovídala z cesty na všechny jeho pokusy zavést rozhovor o citech a zřejmě ho neposlouchala.

Julie naproti tomu přijímala jeho dvoření ochotně, třebaže jakýmsi osobitým, jen jí vlastním způsobem.

Julii bylo sedmadvacet let. Po smrti svých bratří velmi zbohatla. Byla teď už úplně ošklivá; byla však přesvědčená, že je nejen tak hezká jako dříve, ale dokonce ještě přitažlivější. V tomto klamu ji udržovalo především to, že se stala velmi bohatou nevěstou, a dále to, že čím byla starší, tím méně byla mužům nebezpečná, tím volněji se v její společnosti cítili a bez jakýchkoli závazků těžili z jejích večerů, večírků a rušné společnosti, která se u ní scházela. Muž, který by se před deseti lety obával jezdit denně do domu, kde byla sedmnáctiletá

dívka, aby ji nekompromitoval a sám sebe nevázal, jezdil k ní nyní směle každý den a choval se k ní nikoli jako ke svobodné dívce na vdávání, nýbrž jako ke známé bez pohlaví.

Dům Karaginových byl té zimy v Moskvě nejpříjemnějším a nejpohostinnějším domem. Kromě večírků a obědů pro zvané scházela se u Karaginových denně velká společnost, složená hlavně z pánů, z nichž někteří přicházeli na večeri k půlnoci a seděli pak až do tří. Nebylo plesu, slavnosti, divadla, jež by Julie byla vynechala. Měla vždy toalety podle nejnovější módy. Avšak přesto vypadala, jako by ji už všechno omrzelo, každému říkala, že nevěří ani v přátelství, ani v lásku, ani v životní radosti a že čeká upokojení pouze *tam*. Osvojila si tón dívky, která prožila velké zklamání, dívky, která buď ztratila milovaného člověka, nebo jím byla krutě oklamána. Třebaže se jí nic podobného nestalo, všichni se na ni tak dívali, a dokonce i ona sama věřila, že v životě mnoho vytrpěla. Tato melancholie, která jí nepřekážela v radovánkách, nepřekážela ani mladým mužům, kteří ji navštěvovali, aby u ní příjemně trávili čas. Každý host, který k nim přijel, splatil svou daň melancholické nálady hostitelky a pak se věnoval společenským rozhovorům, tanci, důmyslným hrám a turnajům ve veršování na dané rýmy, které byly u Karaginových v módě. Jen několik mladých mužů, mezi nimi i Boris, hroužilo se hlouběji do Juliiny melancholické nálady a s těmito mladými muži vedla Julie o samotě dlouhé rozhovory o marnosti všeho pozemského a otvírala jim své památníky, plné smutných kreseb, průpovědí a veršů.

Obzvláště laskavá byla Julie k Borisovi: litovala ho, že byl tak záhy zklamán životem, nabízela mu útěchu v přátelství, kterou mu mohla nabídnout, protože sama v životě tolik zkusila, a otevřela mu svůj památník. Boris jí do něho nakreslil dva stromy a napsal:

*Arbres rustiques, vos sombres rameaux secouent sur moi les ténèbres et la mélancolie*¹⁾

Na jiné místo jí namaloval hrobku a k tomu napsal:

¹⁾ Venkovské stromy, vaše chmurné větve střásají na mne tmou a melancholii.

*La mort est secourable et la mort est tranquille.
Ah! contre les douleurs il n'y a pas d'autre asile.*²⁾

Julie prohlásila, že je to úchvatné.

„Il y a quelque chose de si ravissant dans la sourir de la mélancolie,“³⁾ opakovala Borisovi slovo za slovem citát, který si vypsal z jedné knihy. „C'est un rayon de lumière dans l'ombre, une nuance entre la douleur et désespoir, qui montre la consolation possible“.⁴⁾

Nato jí Boris napsal verše:

*Aliment de poison d'une âme trop sensible,
Toi, sans qui le bonheur me serait impossible,
Tendre mélancolie, ah, viens me consoler,
Viens calmer les tourments de ma sombre retraite
Et mêle une douceur secrète
A ces pleurs, que je sens couler.*⁵⁾

Julie hrála Borisovi na harfu nejsmutnější nokturna.

Boris jí předčítal „Ubohóu Lízu“ a nejednou přerušil čtení, jak se mu vzrušením tajil dech. Když se setkali ve velké společnosti, dívali se Julie s Borisem na sebe jako jediní lidé duševně spříznění a chápající se navzájem.

Také Anna Michajlovna jezdila často ke Karaginovým, dělala společnost matce a opatrovala přitom přesné informace, co dostane Julie věnem (měla dostat oba penzské statky a nižněnovgorodské lesy). Dojatě a s odevzdaností do vůle Prozřetelnosti hleděla na oduševnělý smutek, který poutal jejího syna s bohatou Julií.

²⁾ Smrt je spása, smrt je klid. Ach, proti žalu není jiného útočiště.

³⁾ Je cosi úchvatného v úsměvu melancholie.

⁴⁾ Je to paprsek světla ve stínu, odstín mezi bolestí a beznadějí, který nám naznačuje možnost útěchy.

⁵⁾ Jedovatá potrava duše příliš citlivé, /ty, bez níž by pro mne nebylo štěstí, /něžná melancholie, /ó přijď mě utěšit, /přijď ztlážit žal mé chmurné samoty/ a prosyt tajnou rozkoš/ slzy, které cítím těci.

„Vždy tak půvabná a melancholická, ta drahá Julie,“ říkala dceři. „Boris říká, že ve vašem domě duševně okřívá. Prožil tolik zklamání a je tak citlivý,“ říkala matce.

„Ach můj milý, tolik jsem za poslední dobu přilnula k Julii,“ říkala synovi, „že ti to ani vypovědět nemohu. Kdo by ji mohl nemít rád? Je to taková andělská bytost! Ach, Borisi!“ na chvíli se odmlčela. „A je mi tak líto její matky,“ pokračovala, „ukazovala mi právě vyúčtování a dopisy z Penzy (mají obrovské jmění) a ona je, ubohá, na všechno sama; kdekdo ji šidí!“

Když Boris matku poslouchal, sotva znatelně se usmíval. Bylo mu trochu k smíchu to její průhledné chytračení, ale poslouchal ji vždy až do konce a občas se pozorně vypyával na penzské a nižněnovgorodské statky.

Julie už dávno očekávala od svého melancholického ctitele nabídku k sňatku a byla připravena ji přijmout; avšak jakýsi tajný odpor k ní, k její vášnivě touze se vdát a k její afektovanosti a pocit hrůzy z toho, že se navždy zřekne možnosti pravé lásky, Borise stále ještě zdržoval. Blížil se konec jeho dovolené. Celé dny trávil u Karaginových a denně, když byl sám, si umiňoval, že zítra požádá Julii o ruku. Ale když byl s ní a díval se na její červený obličej a bradu, téměř vždy pokrytou nánosem pudru, na její vlhké oči a na výraz jejího obličej, stále připravený okamžitě přejít z melancholie k nepřírozenému nadšení nad manželským štěstím, nebyl Boris s to pronést rozhodné slovo, třebaže se ve svých představách už dávno pokládal za majitele penzských a nižněnovgorodských statků a rozhodoval se, jak použije důchodů, které vynášely. Julie viděla Borisovu nerozhodnost a někdy ji napadlo, že mu je protivná; ale ihned jí její ženský sebeklam poskytl útěchu a ona si říkala, že ho láska činí tak nesmělým. Nicméně její melancholie se začínala měnit v podrážděnost a krátce před Borisovým odjezdem pojala Julie pevný plán. V době, kdy Borisovi končila dovolená, objevil se v Moskvě, a ovšem i v saloně Karaginových, Anatol Kuragin a Julie neočekávaně zanechala melancholie a začala být velmi veselá a pozorná ke Kuraginovi.

„Mon cher,“ pravila Anna Michajlovna synovi, „vím ze spolehlivého pramene, že kníže Vasilij posílá svého syna do Moskvy, aby ho oženil s Julií. A já mám Julii tak ráda, že by mi jí bylo líto. Co tomu říkáš, můj milý?“

Myšlenka, že by zůstal na holičkách a že by přišel nazmar celý ten měsíc těžké melancholické služby u Julie, že by viděl v rukou jiného – zejména v rukou hloupého Anatola – ty důchody z penzských statků, které si v duchu už rozdělil a vhodně použil, Borise urážela. Rozjel se ke Karaginovým s pevným odhodláním požádat Julii o ruku. Julie ho uvítala s veselou a bezstarostnou tváří, nebdale vyprávěla, jak dobře se bavila včera na plese, a zeptala se ho, kdy odjíždí. Přestože Boris přijel s úmyslem hovořit o své lásce a chystal se být něžný, začal nyní podrážděně mluvit o ženské nestálosti, o tom, jak snadno ženy přecházejí od smutku k radosti, že jejich nálada se řídí podle toho, kdo se jim dvoří. Julie se urazila a řekla, že je to pravda, že ženy potřebují rozmanitost, a že stále jedno a totéž se omrzí každému.

„V tom případě bych vám radil...“, užuž řekl Boris a měl na jazyku pichlavost; ale v tu chvíli ho napadla ponižující myšlenka, že může odjet z Moskvy, aniž dosáhl svého cíle, a že všechna jeho práce byla marná (což se mu ještě nikdy a v ničem nestalo). Zarazil se uprostřed věty, sklopil oči, aby neviděl její nepříjemně popuzenou a nerozhodnou tvář, a dodal: „Nepřijel jsem sem proto, abych se s vámi hádal. Naopak...“ Podíval se na ni, aby se přesvědčil, může-li pokračovat. Všechna podrážděnost náhle zmizela a neklidné, prosící oči se na něho upíraly s dychtivým očekáváním. Mohu si to vždycky zařídit tak, abych ji vídal co nejméně, pomyslel si Boris. Když už jsem to začal, musím to dokončit. Tvář mu polila červeň, když k ní zvedl oči a řekl: „Vy víte, jaké city k vám chovám!“ Dále mluvit už nebylo třeba: Juliin obličej zářil vítězoslávou a samolibostí; přinutila však Borise, aby jí řekl vše, co se v takových případech říká, aby jí řekl, že ji miluje a nikdy žádnou ženu nemiloval tak jako ji. Věděla, že za penzské statky a nižněnovgorodské lesy to může žádat, a dostala, co žádala.

Ženich s nevěstou přestali mluvit o stromech, které na ně střásají tmu a melancholii, a dělali plány, jak si zařídí skvělý dům v Petrohradě, konali návštěvy a připravovali vše k nádher-
né svatbě.

VI

Hrabě Ilja Andrejič přijel koncem ledna s Natašou a se Soňou do Moskvy. Hraběnka byla stále ještě nemocná a nemohla jet – a čekat, až se uzdraví, nebylo možné: knížete Andreje očekávali každý den; kromě toho bylo třeba nakupovat výbavu a prodat statek u Moskvy a také museli využít pobytu starého knížete v Moskvě, aby mu představili budoucí snachu. Dům Rostovových v Moskvě byl nevytopený; a kromě toho přijeli jen na krátký čas, hraběnka s nimi nebyla, a proto se Ilja Andrejič rozhodl, že se v Moskvě ubytuje u Marji Dmitrijevny Achrosimovové, která mu už dávno nabízela své pohostinství.

Pozdě večer vjely čtyři vozy Rostovových do dvora Marji Dmitrijevny ve Staré koněrenské. Marja Dmitrijevna žila sama. Dceru měla už vdanou a všichni její synové byli na vojně.

Stále ještě se držela tak zpříma, stále stejně přímo, hlasitě a energicky říkala všem do očí své mínění a celou svou bytostí budila dojem, jako by vyčítala ostatním lidem rozličné slabůstky, vášně a záliby, které neuznávala. Oblékala si hned časné zrána domácí kabátek, dohlížela na domácnost, o svátcích jela na slavnou mši a po mši do věznic a trestnic, kde měla jakési záležitosti, o nichž nikdy s nikým nemluvila; ve všední dny, když se oblékla, přijímala doma prosebníky různých stavů, kterých bylo denně plno, a pak obědvala; k obědu – vydatnému a chutnému – mívala vždy tři čtyři hosty; po obědě hrála partii bostonu; před spaním si dávala předčítat noviny a nové knihy a sama pletla. Málodky udělala výjimku, aby někam jela na návštěvu, a když už jela, tedy jen k nejvýznamnějším osobnostem ve městě.

Ještě neulehla, když přijeli Rostovovi a v předsíni zavrzaly dveře, které pouštěly z mrazu dovnitř hosty i jejich služebnictvo. Marja Dmitrijevna stála ve dveřích salonu s brýlemi spuštěnými na nos a s hlavou zvrácenou dozadu a pozorovala příchozí přísným, zlostným pohledem. Mohlo by se zdát, že se na ně hněvá

a že je hned vyžene, kdyby zároveň nebyla dávala své čeledi starostlivé příkazy, kam hosty uložit a kam odnést jejich věci.

„To jsou hraběte? Odnes je tamhle,“ ukazovala na kufry, s nímž se nevitajíc. „Slečniny sem, nalevo. Tak co okouníte!“ křikla na služky. „Postavte samovar! Trochu jsi ztloustla a zkrásnělas,“ řekla a přitáhla si za čepeček Natašu, celou zčervenalou mrazem. „Fuj, ty jsi studená! – Svlékej se honem!“ vykřikla na hraběte, který jí chtěl jít políbit ruku. „Jistě jsi promrzl. Podejte k čaji rum! Soňuško, bonjour,“ uvítala Soňu, dávajíc tím francouzským pozdravem najevo svůj poněkud povýšený, ale laskavý poměr k ní.

Když si všichni odložili, upravili se po cestě a přišli na čaj, Marja Dmitrijevna všechny po řadě políbila.

„Jsem ze srdce ráda, že jste přijeli a usadíte se u mne. Už bylo dávno na čase...,“ pravila a významně pohlédla na Natašu... „Starý je tady a syna čekají den co den. Nic naplat, musíte se seznámit. Ale o tom si pohovoříme později,“ dodala a sklouzla po Soně pohledem, který říkal, že si nepřeje mluvit o tom před ní. „Teď poslouchej,“ obrátila se k hraběti, „co budeš zítra potřebovat? Šinšina?“ ohnula jeden prst, „tu plačku Annu Michajlovnu – dva. Je tu se synem. Žení se, ten její syn! Potom Bezuchova, ne? Je tady i se ženou. Utekl před ní a ona za ním přilezla. Obědvá u mne ve středu. No, a tyhle,“ ukázala na slečny, „zavezu zítra do Iverské a potom zajedeme k Obr-Šelmě. Budete jistě pořizovat všechno nové, ne? Ze mne si příklad neberte, teď se dělají rukávy – takovéhle! Onehdy ke mně přijela mladá kněžna Irina Vasiljevna: to bylo hrůza pohledět, jako by si na ruce navlékla dva soudky! Teď je každý den nová móda. A co ty, co si tu budeš vyřizovat?“ zeptala se přísně hraběte.

„Všechno se mi to shrnulo najednou,“ odpověděl hrabě. „Parádu kupovat, a navíc tu mám ještě kupce na statek a na dům. Když budete tak laskava, najdu si chvilku a zajedu si na den do Marjinského a nechám vám děvčata na krku.“

„Dobře, dobře, u mne se jim nic nestane. Budou u mne jako v Širotčí pokladně. Zavezu je, kam potřebují, vyhubuju jim a taky se s nimi pomazlím,“ řekla Marja Dmitrijevna a pohládila velkou rukou po tváři svého miláčka Natašu, jíž byla kmotrou.

Nazítří ráno zavezla slečny do Iverské a k m-me Auber-Chalmé, která se jí tak bála, že jí prodávala šaty vždy se ztrátou, jen aby se jí co nejdříve zbavila. Marja Dmitrijevna objednala té-

měř celou výbavu. Když se vrátily, vyhnala všechny kromě Nataši z pokoje a zavolala svou oblíbenkyni, aby si přisedla k jejímu křeslu.

„Tak, a teď si popovídáme. Blahopřeji ti k ženíškovi. Ulovilas kabříňáka! Mám z toho radost; znám ho, ještě když byl takovýhle.“ Ukázala asi loket od země. Nataša se červenala radostí. „Mám ráda jeho i celou jejich rodinu. A teď poslouchej. Ty víš, že starý kníže Nikolaj si příliš nepřál, aby se syn oženil. Má tvrdou hlavu, stařík! Samo sebou, kníže Andrej není dítě a obejde se i bez něho, ale není dobře vstupovat do rodiny proti vůli otce. To se má dít v klidu, v lásce. Ty jsi chytré děvče, dovedeš si to zařídit, jak bude třeba. Chovej se tam mile a rozumně. A všechno dobře dopadne.“

Nataša mlčela a Marja Dmitrijevna se domnívala, že se tak ostýchá, ale ve skutečnosti Nataše vadilo, že se plete do její milostné záležitosti, která se jí zdála tak zvláštní, tak odlišná od všech ostatních lidských věcí, že ji podle jejího mínění nemohl nikdo pochopit. Milovala a znala knížete Andreje, on miloval ji, měl v nejbližších dnech přijet a vzít si ji. O nic jiného neměla zájem.

„Víš, znám ho už dávno a mám ráda i Mášenku, tvou švagrovou. Říká se, každá švagrová – slina hadova, ale tahle ani mouše neublíží. Prosila mě, abych ji s tebou seznámila. Pojedeš tam zítra s otcem, buď k ní hodná a hled se jí zalíbit, jsi mladší než ona. Až ten tvůj přijede, budou tě už sestra i otec znát a budou tě mít rádi. Je to tak, nebo ne? Že to tak bude lepší?“

„Ano,“ odpověděla Nataša neochotně.

VII

Na radu Marji Dmitrijevny jel hrabě Ilja Andrejič druhý den s Natašou ke knížeti Nikolaji Andrejiči. Chystal se k této návštěvě s neveselou myslí: měl z ní strach. Uchoval si v dobré paměti své poslední setkání se starým knížetem v době domo-

brany, kdy v odpověď na své pozvání k obědu musel vyslechnout pernou důtku za to, že nedodal brance. Nataša se oblékla do svých nejlepších šatů a byla naopak v nejveselejší náladě. Není možné, aby si mě nezamilovali, říkala si. Mne vždycky všichni měli rádi. A já jsem tak ochotná udělat pro ně všechno, co jen budou chtít, tak ochotná mít ho ráda za to, že je jeho otcem, a ji za to, že je jeho sestrou, že nemají proč si mě neoblíbit.

Přijeli ke starému, pochmurnému domu na Vozdvizence a vešli do předsíně.

„No, pánbůh nám pomáhej,“ řekl hrabě položertem, polovážně, ale Nataša si všimla, že je všecek nesvůj, když vcházel do předsíně a tiše se zeptal, jsou-li kníže s kněžnou doma. Když byl ohlášen jejich příjezd, nastal mezi knížecím služebnictvem zjevný zmatek. Lokaje, který je běžel ohlásit, zastavil v sále jiný lokaj a něco si šeptali. Do sálu vběhla komorná a překotně říkala cosi o kněžně. Konečně přišel k Rostovovým starý lokaj se zlostným výrazem a oznámil jim, že kníže je přijmout nemůže, ale kněžna je prosí, aby přišli k ní. První vyšla hostům v ústrety m-lle Bourienne. Neobyčejně uctivě uvítala otce i dceru a doprovodila je ke kněžně. Kněžna vyběhla svým těžkým krokem naproti hostům s rozrušeným a polekaným obličejem, pokrytým červenými skvrnami, a marně se snažila vypadat nenuceně a srdečně. Nataša se kněžně Marje na první pohled nezalíbila. Zdála se jí příliš nastrojená, lehkomyšlně veselá a marnivá. Neuvědomovala si, že už předtím, než svou budoucí švagrovou spatřila, byla proti ní zaujatá, protože jí bezděky záviděla její krásu, mládí a štěstí a protože žárlila na bratrovu lásku. Kromě tohoto nepřekonatelného pocitu antipatie k Nataše byla kněžna Marja v té chvíli rozčilená také tím, že když ohlásili návštěvu Rostovových, začal starý kníže křičet, že mu do nich nic není, aby je přijala kněžna Marja, chce-li, ale k němu aby je nepouštěli. Kněžna Marja se rozhodla, že Rostovovy přijme, ale ani na okamžik ji neopustil strach, aby kníže neztropil nějakou výtržnost, protože se zdálo, že je jejich příjezdem velmi rozrušen.

„Tak jsem vám, milá kněžno, přivezl tu naši zpěvačku,“ řekl hrabě s úklonou a neklidně se ohlížel, jako by se bál, aby nepřišel starý kníže. „Jsem opravdu rád, že jste se konečně seznámili... Škoda, škoda, že je kníže stále ještě churav,“ dodal několik konvenčních společenských frází a vstal. „Dovolíte-li, kněžno,

nechám vám tu na čtvrt hodinky svou Natašu a sám si zajedu pár kroků odtud, na Psí plácek k Anně Semjonovně, a pak se pro ni zastavím.“

Ilja Andrejič si vymyslel tento diplomatický úskok proto, aby poskytl budoucím švagrovým příležitost k rozhovoru (jak řekl později dceři), ale také proto, aby se vyhnul možnému setkání s knížetem, kterého se bál. To dceři neřekl, ale Nataša vycítila otčův strach a neklid a dotklo se jí to. Začervenala se za otce, ještě víc se rozzlobila, že se červená, a podívala se na kněžnu smělým, vyzývavým pohledem, aby dala najevo, že se nikoho nebojí. Kněžna hraběti odpověděla, že je tomu ráda a že ho jen prosí, aby se zdržel u Anny Semjonovny co nejdéle, a Ilja Andrejič odjel.

Mademoiselle Bourienne si nevšímalá neklidných pohledů, které na ni vrhala kněžna Marja, toužící si promluvit s Natašou mezi čtyřma očima, neodcházela z pokoje a neúnavně udržovala rozhovor o moskevských zábavách a divadlech. Nataša byla uražena shonem, který nastal v předsíni, otcovým neklidem a nepřírozeným tónem kněžny, která, jak se jí zdálo, jako by jí prokazovala milost tím, že ji přijala.

A proto na ni vše působilo nepříjemným dojmem. Kněžna Marja se jí nelíbila. Zdála se jí velmi nehezká, neupřímná a suchá. Nataša se stáhla do sebe a bezděčně, proti svému záměru, nasadila nedbalý tón, který od ní kněžnu Marju ještě více odrazil. Po pěti minutách vážnoucího rozhovoru, plného přetvářky, zaslechly, jak se někdo blíží v trepkách rychlými šoupavými kroky. Na tváři kněžny Marji se objevil úlek, dveře se otevřely a vešel kníže v bílé čepičce a v županu.

„Ach, milostivá slečno,“ pravil, „milostivá slečno, hraběnko... hraběnka Rostovová, nemýlím-li se... račte prominout, račte... nevěděl jsem, milostivá slečno. Ví bůh, že jsem netušil, že jste nás ráčila poctít návštěvou, zašel jsem jen k dceři v tomto úboru. Račte prominout... ví bůh, že jsem nevěděl,“ opakoval tak nepřírozeně, s takovým důrazem na slově bůh a tak nepříjemně, že kněžna Marja stála se sklopenýma očima a neodvažovala se pohlédnout ani na otce, ani na Natašu. Nataša vstala, uklonila se a též nevěděla, co má dělat. Pouze m-lle Bourienne se příjemně usmívala.

„Račte prominout, račte mě omluvit! Ví bůh, že jsem nevěděl,“ zamumlal stařec, prohlédl si Natašu od hlavy až k patě

a vyšel z pokoje. První se po tomto výjevu vzpamatovala m-lle Bourienne a začala hovořit o špatném zdraví knížete. Nataša s kněžnou Marjou se na sebe mlčky dívaly, a čím déle se na sebe mlčky dívaly, aniž si pověděly, co mají na srdci, tím nepříznivěji posuzovaly jedna druhou.

Když se hrabě vrátil, Nataša se zaradovala, zapomínajíc na dobré vychování, a pospíchala s odjezdem. V té chvíli skoro nenáviděla tu starou suchou kněžnu, která ji dovedla přivést do tak nepříjemného postavení a strávila s ní půl hodiny, aniž promluvila jediné slovo o knížeti Andreji. Nemohla jsem o něm přece začít mluvit první v přítomnosti té Francouzky, myslela si. Kněžnu Marju zatím trápila tatáž věc. Věděla, co měla říci Nataše, ale nemohla to udělat jednak proto, že jí překážela m-lle Bourienne, jednak že ani sama nevěděla, proč jí bylo tak zatěžko zmiňovat se o tom sňatku. Když už hrabě vycházel z pokoje, přistoupila kněžna Marja rychlými kroky k Nataše, vzala ji za ruku, ztěžka vzdychla a řekla:

„Počkejte, chtěla bych...“ Nataša se na ni dívala posměšně, sama ani nevěděla proč.

„Milá Nathalie,“ pokračovala kněžna Marja, „musím vám říci, že mám radost z toho, že bratr nalezl štěstí...“ zarazila se cítíc, že nemluví pravdu. Nataša to postřehla a uhádla příčinu.

„Myslím, kněžno, že teď není vhodné o tom mluvit,“ řekla a tvářila se navenek důstojně a chladně, ale v hrdle cítila slzy.

Co jsem to řekla, co jsem to udělala! pomyslela si, sotva vyšla z pokoje.

Ten den čekali Natašu dlouho k obědu. Seděla ve svém pokoji a plakala jako dítě, popotahovala a vzlykala. Soňa stála nad ní a líbala ji do vlasů.

„Natašo, co je ti?“ ptala se. „Co ti na nich záleží? Všechno přejde, Natašo.“

„Ne, kdybys věděla, jak to bylo urážlivé... jak bych...“

„Už o tom nemluv, Natašo, ty přece za nic nemůžeš, tak co se tím trápíš? Dej mi pusu.“

Nataša zvedla hlavu, políbila přítelkyni na ústa a přitiskla se k ní mokrým obličejem.

„Nemůžu nic říct, nic nevím. Nikdo za to nemůže,“ řekla. „Vina jsem jen já. Ale všechno to hrozně bolí. Ach, proč už nejede...“

Přišla k obědu s červenýma očima. Marja Dmitrijevna, která věděla, jak kníže přijal Rostovovy, se tvářila, jako že nevidí Natašinu tvář, zpusťšenou pláčem a hořem, a vytrvale a hlasitě u stolu žertovala s hrabětem a s ostatními hosty.

VIII

Ten večer šli Rostovovi na operu, na kterou jim opatřila lístky Marja Dmitrijevna.

Nataša neměla chuť jít, ale nemohla Marje Dmitrijevně odříci, zejména proto ne, že tato její laskavost platila především jí. Když vešla ve večerní toaletě do sálu a čekala na otce, podívala se do velkého zrcadla; viděla, že je hezká, velmi hezká, a to jí ještě víc rozesmutilo; bylo jí však přitom sladce a příjemně.

Ach bože, kdyby tady byl, objala bych ho, ne tak jako dříve, s nějakým hloupým strachem, ale jinak, prostě, přivinula bych se k němu a donutila bych ho, aby se na mne díval těma pátravýma, zvědavýma očima, jakýma se na mne díval tak často, přinutila bych ho, aby se smál, jako se smál tehdy, a jeho oči – jak vidím ty oči! říkala si. Co je mi po jeho otci a sestře, mám ráda jen jeho, jeho, s tou jeho tváří a s očima, s jeho úsměvem, mužným a zároveň dětským... Ne, raději na něho nemyslet, nemyslet, zapomenout, docela zapomenout na ten čas. Nesnesu to čekání, dám se do pláče, a odešla od zrcadla přemáhajíc se, aby se nerozplakala. Jak jen může Soňa tak klidně a pokojně milovat Nikolušku a tak dlouho a trpělivě čekat! uvažovala, když se dívala na Soňu, vcházející do dveří, také už ustrojenou a s vějířem v rukou. Ne, ona je docela jiná. Já nemůžu!

Nataša cítila v té chvíli takové dojetí a rozněžnělost, že jí nestačilo milovat a vědět, že je milována, cítila potřebu teď hned obejmout milovaného muže a říkat a slyšet od něho slova lásky, kterými její srdce přetévalo. Dokud jela v kočáře vedle otce a zádumčivě se dívala na světla luceren, míhajících se v zamrzlém okně, cítila se ještě zamilovanější a smutnější a zapomněla,

s kým a kam jede. Kočár Rostovových se dostal do dlouhé řady povozů a pomalu skřípal koly po sněhu, až konečně přijel k divadlu. Nataša se Soňou uchopily sukně do ruky a chvatně seskočily, hraběti pomohli lokajové a všichni tři kráčeli do chodby za přízemními lóžemi, obklopeni vcházejícími dámami a pány a prodavačkami programů. Z pootevřených dveří už bylo slyšet zvuky hudby.

„Nathalie, vos cheveux,“¹⁾ zašeptala Soňa. Uvaděč se uctivě, jako úhoř protáhl před dámy a otevřel dveře do lóže. Ve dveřích zazněla hudba hlasitěji, zableskly se osvětlené řady lóží s nahými rukama a rameny dam a bylo slyšet lomoz v přízemí, plném skvělých uniforem. Dáma, vcházející do vedlejší lóže, podívala se po Nataše žensky závistivým pohledem. Opona se ještě nezvedla, hráli předehru. Nataša si upravila šaty a vešla do lóže současně se Soňou, usedla a začala si prohlížet osvětlené řady protějších lóží. Náhle se jí zmocnil příjemný i nepříjemný pocit, který už dávno nezakusila, že stovky očí hledí na její nahé ruce a šíjí, a tento pocit v ní vyvolal celý roj vzpomínek, tužeb a vzruchů.

Dvě tak neobyčejně půvabné dívky, Nataša a Soňa, s hrabětem Iljou Andrejičem, jehož nebylo v Moskvě už dávno vidět, upoutali na sebe všeobecný zájem. Mimoto všichni nejasně věděli o Natašinině zasnoubení s knížetem Andrejem, věděli, že od té doby žili Rostovovi na vesnici, a zvědavě si prohlíželi nevěsttu jednoho z nejlepších ženichů Ruska.

Nataša na vesnici zkrásněla, jak jí všichni říkali, a ten večer byla dík svému vzrušení obzvláště hezká. Udivovala všechny svou svěžítí, živou krásou, spojenou s naprostou lhostejností ke všemu, co ji obklopovalo. Její černé oči se dívaly na dav, aniž někoho hledaly, a štíhlá ruka, obnažená až nad loket a opřená o sametový okraj lóže, se rozvírala a zavírala zřejmě nevědomky, podle taktu předehry, a mačkala program.

„Podívej se, tamhle je Aleninová,“ říkala jí Soňa, „myslím, že s matkou.“

„Božíunku! Michail Kirillyč ještě ztloustl!“ řekl starý hrabě.

„Podívejte se, naše Anna Michajlovna, a jakou má toku!“

¹⁾ Natálie, vaše vlasy.

„Karaginovy, Julie, a Boris je s nimi. Hned je vidět ženicha s nevěstou.“

„Drubeckoj ji požádal o ruku! Na mou duši, právě jsem se to dozvěděl,“ pravil Šinšin, vcházeje k Rostovovým do lože.

Nataša se podívala směrem, kterým se díval otec, a spatřila Julii, která s perlami na tlustém červeném krku (Nataša věděla, že je zasypaný silnou vrstvou pudru) seděla vedle matky s blaženým vzezřením.

Za nimi bylo vidět hladce učesanou hezkou hlavu Borisovu, který s úsměvem nakláněl ucho k Juliiným rtům. Úkosem prohlížel po Rostovových a s úsměvem cosi říkal své nevěště.

Mluví o nás, o mně a o něm, pomyslela si Nataša. Patrně uklidňuje svou nevěstu, která na mne žálí. Mají zbytečné obavy. Kdyby tak věděli, jak mně na nikom z nich nezáleží!

Vzadu seděla v zelené toce, se šťastnou a sváteční tváří, na níž tkvěl výraz odevzdanosti do vůle boží, Anna Michajlovna. V jejich lóži bylo znát ovzduší ženicha a nevěsty, které Nataša tak dobře znala a milovala. Odvrátila se a náhle si vzpomněla na všechno, co ji tak ponížilo na ranní návštěvě.

Jaké má právo nechtít mě přijmout do své rodiny? Ach, raději na to nemyslet, nemyslet na to dříve, než se vrátí! řekla si a jala se prohlížet známé i neznámé tváře v přízemí. Vpředu uprostřed, opřen zády o rampu, stál Dolochov s ohromnou, nahoru načesanou kšticí kučeravých vlasů, v perském oděvu. Stál tak, že na něho všichni viděli, a věděl, že budí pozornost celého sálu, ale počínal si nenuceně, jako by stál doma v pokoji. Kolem něj se nakupila moskevská zlatá mládež a bylo vidět, že on mezi nimi hraje prim.

Hrabě Ilja Andrejič se smíchem štouchl do červenající se Soni a upozornil ji na bývalého ctitele.

„Poznalas ho?“ zeptal se. „Kde se tu vzal,“ obrátil se hrabě k Šinšinovi, „vždyť přece někam zmizel?“

„Zmizel,“ odpověděl Šinšin. „Byl na Kavkaze, ale utekl, a pak prý byl ministrem u nějakého vládnoucího knížete v Persii a zabil tam šachova bratra; všechny moskevské paničky po něm blázní. Peršan Dolochov, a je to. U nás se teď bez Dolochova nic neobejde: zaklínají se jím, zvou na něho jako na sterledě. Dolochov a Anatol Kuragin popletli hlavu všem našim slečnám.“

Do sousední lóže vešla vysoká krásná dáma s obrovským copenem a s bílými plnými a hluboce obnaženými rameny a šíjí, na níž měla dvě řady velkých perel, a dlouho se usazovala, šustíc těžkým hedvábím svých šatů.

Nataša bezděčně stáčela zraky na tu šíji, ramena, perly i účes a kochala se jejich krásou. Ve chvíli, kdy se tam podívala podruhé, dáma se ohlédla, střetla se očima s hrabětem Iljou Andrejičem, pokynula mu hlavou a usmála se. Byla to hraběnka Bezuchovová, Pierrova žena. Hrabě Ilja Andrejič, který znal kdekoho na světě, se nahnul do druhé lóže a dal se s ní do hovoru.

„Ráčíte tu být už dávno, hraběnko?“ zeptal se. „Přijdu k vám, přijdu políbit ručku. Já jsem si sem přijel něco zařídit a vzal jsem s sebou svá děvčata. Říká se, že Semjonovová hraje úplně zázračně,“ pokračoval plynně Ilja Andrejič. „Hrabě Kirillovič na nás nikdy nezapomínal. Je tu také?“

„Ano, chtěl k vám zajít,“ pravila Hélène a pozorně pohlédla na Natašu.

Hrabě Ilja Andrejič se zase posadil na místo.

„Že je hezká?“ řekl šeptem Nataše.

„Nádherná!“ odpověděla Nataša. „Do té se jistě každý zamiluje!“ V té chvíli zazněly poslední akordy přede hry a kapelník zaklepal taktovkou. Diváci, kteří se zpozдили, usadili se na místa v přízemí a opona šla nahoru.

Jakmile se opona zvedla, ztichlo všechno v lóžích i v přízemí a všichni muži, staří i mladí, v uniformách i ve fracích, a všechny ženy, s drahokamy na nahých šíjích, soustředili veškerou svou pozornost s dychtivým zájmem na jeviště. Nataša se tam také zadívala.

IX

Na jevišti byla uprostřed rovná prkna, po stranách stály pomalované lepenky představující stromy, vzadu bylo na prkenném rámu nataženo plátno. Uprostřed scény seděly dívky

v červených živůtcích a bílých sukních. Jedna velice tlustá dívka v bílých hedvábných šatech seděla stranou na nízké lavičce, na níž byla zezadu přilepena zelená lepenka. Všechny cosi zpívaly. Když skončily píseň, dívka v bílém popošla k nápořdově budce, za ní přišel muž s pérem a s kinžálem, v hedvábných kalhotách, které těsně obepínaly jeho tlusté nohy, a začal zpívat a rozhazovat rukama.

Muž v přiléhavých kalhotách zpíval sám, potom zpívala ona. Pak se na chvíli odmlčeli, hrála hudba a muž mačkal v prstech ruku dívky v bílých šatech, zřejmě čekaje na takt, aby mohl začít svůj part spolu s ní. Zazpívali společně; všichni v divadle začali tleskat a křičet a muž se ženou na jevišti, kteří představovali milence, se začali s úsměvem uklánět a rozkládat rukama.

Po pobytu na vesnici a ve vážné náladě, jakou měla, zdálo se to všechno Nataše výstřední a divné. Nebyla s to sledovat děj opery, nebyla ani s to poslouchat hudbu; viděla jen pomalované lepenky a podivně oblečené muže a ženy, kteří se v pronikavém světle podivně pohybovali a zpívali; věděla, co to všechno má představovat, ale zdálo se jí to všechno tak vyumělkované, falešné a nepřirozené, že se chvílemi za herce styděla a chvílemi jí byli směšní. Rozhlížela se po tvářích diváků kolem sebe a hledala na nich týž výraz posměchu a rozpaků, jaký měla sama; ale všechny tváře byly soustředěny na to, co se dělo na scéně, a vyjadřovaly – jak se zdálo Nataše – strojené nadšení. Patrně to tak musí být! usoudila Nataša. Dívala se střídavě na ty řady napomádovaných hlav v přízemí a na polonahé ženy v lóžích, zejména na svou sousedku Hélène, která měla obrovský výstřih a s tichým, klidným úsměvem nespouštěla oči z jeviště, těšíc se z jasného světla, rozlitého po celém sále, a z teplého, davem ohřátého vzduchu. Nataša začínala pomalu upadat do dávno už nepoznaného stavu opojení. Nechápala, kdo je, kde je a co se před ní děje. Dívala se a přemýšlela a hlavou se jí míhaly samé zvláštní myšlenky, neočekávané a nesouvislé. Hned jí napadlo vyskočit na rampu a zazpívat árii, kterou právě zpívala herečka, hned zase dotknout se vějířem nedaleko sedícího stařečka, hned naklonit se k Hélène a polechtat ji.

V jedné chvíli, kdy se na scéně všichni odmlčeli a čekali na začátek nové árie, vrzly dveře do přízemí na té straně, kde byla Rostovova lóže, a ozvaly se kroky opozdilého návštěvníka.

„Tady ho máme, Kuragina,“ zašeptal Šinšin. Hraběnka Bezuchovová se s úsměvem obrátila k příchozímu. Nataša pohlédla směrem, kterým se dívala hraběnka, a spatřila neobyčejně hezkého pobočníka, jenž se blížil se sebevědomým, ale zároveň uctivým výrazem k jejich lóži. Byl to Anatol Kuragin, kterého kdysi dávno viděla na petrohradském plese a zapamatovala si jej. Nyní měl na sobě pobočnickou uniformu s jednou epoletou a šňůrou. Pochodoval junáckým krokem, který by byl býval směšný, kdyby on sám nebyl tak hezký a kdyby se na jeho krásném obličejí nezračil výraz tak dobromyslné spokojenosti a veselí. Přestože se hrálo, kráčel beze spěchu po koberci v uličce, lehce řinčel ostruhami a šavlí a vysoko a plavně nesl svou navoněnou krásnou hlavu. Pohlédl na Natašu a přistoupil k sestře, položil ruku v napjaté rukavičce na okraj lóže, pokynul jí hlavou a naklonil se k ní, aby se jí na něco zeptal, ukazuje na Natašu.

„Ta je rozkošná!“ pravil, patrně o Nataše, což ani tak neslyšela, jako spíš uhodla podle pohybu jeho rtů. Potom šel do první řady, usedl vedle Dolochova a kamarádsky, ležérně do něho štouchl loktem, do toho Dolochova, k němuž se všichni ostatní chovali tak podlézavě. Vesele na něj mrkl, usmál se na něj a opřel se nohou o rampu.

„Jak jsou si ten bratr se sestrou podobní,“ podotkl hrabě.
„A jak jsou oba hezcí!“

Šinšin začal hraběti polohlasem vyprávět historii jakéhosi Kuragina milostného dobrodružství v Moskvě a Nataša naslouchala hlavně proto, že o ní řekl charmante.

První dějství skončilo a v přízemí všichni vstali, známí se navzájem vyhledávali, procházeli se a vycházeli ven.

Boris přišel do lóže Rostovových, velmi prostě přijal blahopřání a s povytaženým obočím a rozpačitým úsměvem tlumočil Nataše a Soně prosbu své nevěsty, aby přišly na její svatbu, a opět odešel. Nataša s ním rozmlouvala s veselým a koketním úsměvem a blahopřála k svatbě témuž Borisovi, do něhož byla kdysi zamilována. Ve stavu opojení, v jakém byla, zdálo se jí všechno prosté a přirozené.

Hluboko dekoltovaná Héléne seděla vedle ní a usmívala se stejně na všechny; přesně tak se usmála Nataša na Borise.

Hélénina lóže byla naplněna a obklopena z přízemí samými

významnými a inteligentními muži, kteří se jako o překot snažili všem ukázat, že se s ní znají.

Kuragin stál po celou přestávku s Dolochovem před rampou a díval se do lóže Rostovových. Nataša věděla, že mluví o ní, a působilo jí to potěšení. Dokonce se obrátila tak, aby viděl její profil v úhlu podle jejího mínění nejvýhodnějším. Před začátkem druhého dějství se objevila v přízemí postava Pierra, kterého Rostovovi od svého příjezdu ještě neviděli. Měl smutnou tvář a od té doby, co ho Nataša viděla naposledy, ještě ztloustl. Nikoho si nevšímal a kráčel do prvních řad. Anatol k němu přistoupil a cosi mu říkal, dívaje se a ukazuje na lóži Rostovových. Jak Pierre uviděl Natašu, všecek ožil, rychle se propletl řadami a zamířil k jejich lóži. Opřel se lokty o okraj a s úsměvem dlouho rozmloval s Natašou. Zatímco s ním hovořila, uslyšela Nataša v lóži hraběnky Bezuchovové mužský hlas a nějak poznala, že to je Kuragin. Ohlédla se a jejich zraky se setkaly. Neznatelně se usmíval a díval se jí přímo do očí takovým laskavým pohledem, plným obdivu, že se jí zdálo divné být tak blízko něho, tak se na něho dívat a vědět tak jistě, že se mu líbí – a neznat se s ním.

Ve druhém dějství byly obrazy, které představovaly pomníky, díra v plátně představovala měsíc, stínidla na rampě tlumila světlo, lesní rohy a kontrabasy začaly hrát hlubokými tóny a zprava i zleva vyšlo mnoho lidí v černých pláštěnkách. Začali mávat rukama, v nichž drželi cosi jako kinžály; potom přiběhli ještě další lidé a začali tahat pryč tu dívku, která měla předtím bílé a nyní bleděmodré šaty. Neodtáhli ji hned, napřed s ní dlouho zpívali, a když ji pak konečně odtáhli, uhodili za kulisami třikrát do něčeho kovového a všichni padli na kolena a začali zpívat modlitbu. Několikrát bylo všechno to počínání přerušeno nadšenými výkřiky diváků.

Po celé trvání tohoto dějství viděla Nataša, kdykoli pohlédla do přízemí, Anatola Kuragina, jenž si přehodil ruku přes zadní opěradlo a díval se na ni. Bylo jí příjemné vidět, jak je jí nadšen, a ani ji nenapadlo, že by na tom bylo něco špatného.

Když druhé dějství skončilo, hraběnka Bezuchovová vstala, obrátila se k lóži Rostovových (měla takový výstřih, že jí bylo vidět celé poprsí), prstíčkem v rukavičce si přivolala starého hraběte, a nevšímajíc si lidí, kteří k ní přišli do lóže, s líbezným úsměvem se s ním dala do hovoru.

„Seznamte mě přece se svými rozkošnými dcerami,“ vyzvala ho. „Celé město o nich mluví, a já je neznám.“

Nataša vstala a uklonila se okouzující hraběnce. Pochvala této oslnivé krasavice ji tak potěšila, že se zarděla blahem.

„Já se teď také chci stát Moskvankou,“ říkala Héléne. „Ale že se nestydíte, zahrabat takové perly na vesnici!“

Hraběnka Bezuchovová požívala pověsti okouzující ženy po zásluze. Uměla říkat, co si nemyslela, a obzvláště lichotit, zcela prostě a přirozeně.

„Musíte mi dovolit, milý hrabě, abych se vašich dcer ujala. Nejsem tu sice nadlouho, ale vy také ne. Postarám se jim o zábavu. Už v Petrohradě jsem o vás mnoho slyšela a toužila jsem se s vámi seznámit,“ řekla Nataše svým jednotvárně hezkým hlasem. „Slyšela jsem o vás od svého pážete Drubeckého – slyšeli jste, že se žení? – i od přítele svého muže, Bolkonského, knížete Andreje Bolkonského,“ dodala s obzvláštním důrazem, naznačujíc, že ví o jeho vztahu k Nataše. Požádala hraběte, aby pro lepší seznámení dovolil jedné ze slečen sednout si na zbytek představení do její lóže, a Nataša si k ní přisedla.

Ve třetím jednání byl na jevišti palác, v němž hořelo mnoho svíc a visely tam obrazy představující rytíře s bradkami. Uprostřed stáli pravděpodobně car s carevnou. Car zamával pravou rukou a cosi falešně zazpíval, maje patrně trému, a usedl na karmínový trůn. Dívka, která měla napřed bílé a potom leděmodré šaty, měla nyní na sobě pouze košili a stála s rozpuštěnými vlasy vedle trůnu. Utrápeně cosi zpívala, obracejíc se k carevně; ale car mávl neúprosně rukou a z postranních kulís vystoupili muži s nahýma nohama a ženy s nahýma nohama a začali všichni spolu tancovat. Náhle zahrály housle velice jemně a vesele a jedna dívka s nahýma tlustýma nohama a s hubenými pažemi se oddělila od ostatních, odešla za kulisy, upravila si živůtek, vyšla doprostřed jeviště a začala skákat a rychle srážet nohy, jednu s druhou. Všichni v přízemí zatleskali a křičeli bravo. Potom se jeden muž postavil do rohu. V orchestru zahrály silněji činely a trubky a ten muž s holýma nohama začal sám velice vysoko skákat a v přeletu přemílal nohu o nohu. Tento muž byl Duport, který dostával za toto své umění šedesát tisíc ročně. Všichni v přízemí, v lóžích i na galerii začali tleskat a křičet ze všech sil, poté se muž zastavil a usmíval se a klaněl na všechny strany. Potom tan-

covali ještě ostatní muži a ženy s nahýma nohama, pak jeden z carských manželů znovu cosi zakřičel do taktu hudby a všichni se jali zpívat. Tu se však strhla bouřka, v orchestru bylo slyšet chromatické stupnice a zmenšené septakordy, všichni se dali na útěk, odvěkli přitom zase jednoho z přítomných za kulisy a opona spadla. Mezi diváky opět nastal veliký hluk a jásot a všichni s nadšením ve tváři začali vykřikovat:

„Duport! Duport! Duport!“

Nataše se to už nezdálo divné. Rozhlížela se kolem sebe spokojeně a s radostným úsměvem.

„Ten Duport je obdivuhodný, není-liž pravda?“ obrátila se k ní Hélène.

„Ó ano,“ odpověděla Nataša.

X

O přestávce zavanul do Hélèny lóže chlad, otevřely se dveře a vstoupil Anatol, skloněn a dávaje pozor, aby o nikoho nezavadil.

„Dovolte, abych vám představila svého bratra,“ řekla Hélène a neklidně přeběhla očima z Nataši na Anatola a zpět. Nataša pootočila ke krasavci svou hezounkou hlavičku a přes nahé rameno se na něj usmála. Anatol, který byl zblízka stejně hezký jako z dálky, přisedl si k ní a řekl, že dávno toužil po té cti, již od plesu u Naryškinových, kde měl to nezapomenutelné potěšení ji spatřit. Ve styku se ženami počínal si Kuragin daleko chytřeji a nenuceněji než v mužské společnosti. Mluvil prostě a bez rozpaků a Natašu udivilo a příjemně překvapilo, že na tom člověku, o němž koluje tolik pověstí, není nejen nic strašného, nýbrž že má dokonce velmi naivní, veselý a dobromyslný úsměv.

Kuragin se jí zeptal, jak se jí opera líbí, a vyprávěl, jak při minulém představení Semjonovová uprostřed hry upadla.

„A víte co, hraběnko,“ mluvil s ní hned jako se starou zná-

mou, „připravujeme vyjížďku v kostýmech; měla byste se jí zúčastnit, bude to veselé. Všichni se sejdem u Archarovů. Přijedete... prosím, vidíte?“

Při řeči nespouštěl usmívající se oči z Natašiny tváře, šije a nahých rukou. Nemohla pochybovat o tom, že ho okouzluje. Bylo jí to příjemné, ale přesto ji jeho přítomnost bůhvíproč tísnila a tížila. Když se na něj nedívala, cítila, že jí hledí na ramena, a mimoděk zachycovala jeho pohled, aby se jí raději díval do očí. Avšak když mu pohlížela do očí, uvědomovala si s hrůzou, že mezi ním a jí neexistuje přehrada studu, která jí obyčejně dělila od ostatních mužů. Aniž sama věděla proč, za pět minut měla pocit, že je tomu člověku nesmírně blízká. Kdykoli se k němu otočila zády, bála se, aby ji ze zadu nevzal za nahou ruku nebo aby ji nepolíbil na šíji. Hovořili o nejprostších věcech a ona cítila, že jsou si tak blízcí, jak si dosud nebyla se žádným mužem. Ohlížela se po Héléne a po otci, jako by se ptala, co to znamená; ale Héléne byla zabrána do hovoru s jakýmsi generálem a na její pohled neodpovídala, a pohled otcův jí neříkal nic jiného než to, co vždycky: Dobře se bavíš, nu, to jsem rád.

V jedné chvíli trapného mlčení, kdy ji Anatol bezostyšně hltal svými široce rozevřenými vypoulenými očima, zeptala se ho Nataša, jen aby toto ticho přerušila, jak se mu líbí Moskva. Jak to vyslovila, začervenala se. Nemohla se vymanit z dojmu, že se dopouští něčeho neslušného, když s ním mluví. Anatol se na ni povzbudivě usmál.

„Zpočátku se mi líbila málo, protože – co dělá město příjemným? Hezké ženy, není-liž pravda? A teď se mi moc líbí,“ řekl a významně na ni pohlédl. „Přijedete na ten maškarní karusel, hraběnko? Přijďte!“ Natáhl ruku ke kytičce, kterou měla na šatech, a tlumeným hlasem dodal: „Budete nejkrásnější ze všech. Přijďte, drahá hraběnko, a jako zástavu mi dejte tuto květinu.“

Nataša nepochopila, co řekl, ostatně jako ani on sám ne, avšak cítila, že za těmi jeho nepochopitelnými slovy je nějaký úmysl. Nevěděla, co má říci, a obrátila se, jako by to nebyla slyšela. Sotva však se obrátila, ostře vnímala, že je za ní, tak blízko ní.

Co si teď myslí? Je zmatený? Zlobí se? Mám to nějak napravit? ptala se sama sebe. Nemohla se zdržet, aby se neohlédla. Podívala se mu přímo do očí a jeho blízkost, jeho sebevědomí

i jeho dobromyslný, laskavý úsměv ji přemohly. A opět z hrůzou pocítila, že mezi ní a jím není žádné přehrady.

Opona se zvedla. Anatol odešel z lóže klidný a veselý. Nataša se vrátila k otci opět dokonale smířena se světem, který ji obklopoval. Vše, co se před ní dělo, zdálo se jí už naprosto přirozené; zato však na to, co bylo dříve, na ženicha, na kněžnu Marju, na život na vesnici, už ani jednou nevzpomněla, jako by to vše byla dávná, dávná minulost.

Ve čtvrtém dějství byl jakýsi čert, který zpíval a mával rukou tak dlouho, dokud pod ním neodstranili prkna a nespustili ho do propadliště. To bylo jediné, co Nataša ze čtvrtého dějství viděla; cosi ji rozechvívalo a trýznilo a příčinou toho rozechvění byl Kuragin, jehož proti své vůli stále sledovala očima. Když vycházeli z divadla, Anatol se k nim připojil, zavolal jejich kočár a pomáhal jim při nastupování. Když pomáhal Nataše, stiskl jí ruku nad loktem. Nataša se po něm ohlédla, rozrušená a celá červená. Díval se na ni, něžně se usmíval a oči se mu blýskaly.

Teprve když přijeli domů, byla Nataša schopna jasněji uvažovat o tom, co se stalo; vzpomněla si náhle na knížete Andreje a tak se zhrozila, že při čaji, u něhož se všichni shromáždili po návratu z divadla, hlasitě vzdychla, začervenala se a utekla z pokoje. Můj bože, jsem ztracená! řekla si. Jak jen jsem mohla zajít tak daleko? myslela si. Zakryla si uzardělý obličej rukama a dlouho tak seděla a snažila se dát si jasnou odpověď na to, co se s ní děje; ale nebyla s to pochopit, ani co se s ní děje, ani co cítí. Všechno jí připadalo temné, nejasné a strašné. Tam, v tom obrovském, jasně osvětleném sále, kde na vlhkých prknech skákal podle hudby Dupont s nahýma nohama a v kabátku pošítem flitrem a dívky, starci i polonahá Héléne se svým klidným a hrdým úsměvem nadšeně křičeli bravo – tam, ve stínu této Héléne, tam bylo vše jasné a prosté, ale teď o samotě, když byla sama se sebou, bylo jí to nepochopitelné. Co to je? Proč se ho bojím? Co to znamená? Proč mám teď výčitky svědomí? opakovala si.

Pouze staré hraběnce by byla schopna vypovědět v noci v posteli všechno, co se jí honilo hlavou. Soňa, to Nataša věděla, se svými přísnými a vyrovnanými názory by buď nic nepochopila, nebo by ji její doznání vyděsilo. Nataša se tedy snažila vypořádat sama s tím, co ji trápilo.

Jsem ztracena pro lásku knížete Andreje, nebo ne? ptala se sama sebe a na uklidněnou si s posměškem odpovídala: Co se tak hloupě na to ptám? Cožpak se něco stalo? Nic. Nic jsem neudělala, nedala jsem k ničemu podnět. Nikdo se to nedozví a já už ho víckrát neuvídím, říkala si. Je tedy jasné, že se nic nestalo, že není proč mít výčitky svědomí, že mě kníže Andrej může mít rád i *takovou*. Ach můj bože, bože, proč tu není! Nataša se vždy na okamžik uklidnila, ale za chvíli jí jakýsi instinkt zase znovu říkal, že ačkoliv je to všechno pravda, třebaže se opravdu nic nestalo – je všechna bývalá čistota její lásky ke knížeti Andreji ztracena. A zase si znovu v duchu opakovala celý svůj rozhovor s Kuraginem a představovala si tvář, pohyby a něžný úsměv toho krásného a smělého člověka ve chvíli, kdy jí stiskl ruku.

XI

Anatol Kuragin žil v Moskvě, kam ho poslal otec, protože v Petrohradě utratil ročně dvacet tisíc na penězích a právě tolik v dlužích, jejichž zaplacení vymáhali potom věřitelé na otci.

Kníže Vasilij oznámil synovi, že naposledy platí polovinu jeho dluhů, a to ještě jen s podmínkou, že pojedou do Moskvy, kde mu zaopatří hodnost pobočníka vrchního velitele, a bude se snažit konečně se bohatě oženit. Upozornil ho na kněžnu Marju a na Julii Karaginovou.

Anatol s tím souhlasil, odjel do Moskvy a ubytoval se tam u Pierra. Ten ho přijal zpočátku neochotně, ale potom mu přivykl, jezdil s ním občas hýřit a pod záminkou půjčky mu dával peníze.

Od té doby, co přijel do Moskvy, popletl Anatol, jak o něm pravdivě řekl Šinšin, hlavu všem moskevským paničkám hlavně tím, že o ně nedbal a očividně dával přednost cikánkám a francouzským herečkám; s nejvýznačnější z nich, s mademoi-

selle Georges, udržoval intimní styky. Nevynechal ani jednu pitku u Danilova a jiných moskevských hýřilů, pil bez oddechu celé noci a vítězil v tom nade všemi, zúčastnil se všech večírků a plesů nejvyšší společnosti. Mluvílo se o několika jeho milostných pletkách s moskevskými dámami a na plesech se některým dvořil. Ale se svobodnými dívkami, tím méně pak s bohatými nevěstami, jež byly většinou všechny ošklivé, se nesbližoval, hlavně proto, že – a to věděli jen jeho nejbližší přátelé – byl už dva roky ženatý. Když byl před dvěma lety jeho pluk v Polsku, donutil Anatola jeden nezámožný polský statkář, aby se oženil s jeho dcerou.

Anatol velmi brzy svou ženu opustil a za peníze, které se zavázal posílat tchánovi, si vymínil, že se smí vydávat za svobodného.

Byl vždy spokojen se svým postavením, sám se sebou i s jinými. Byl instinktivně celou svou bytostí přesvědčen, že nemůže žít jinak, než jak žije, a že nikdy v životě neudělal nic špatného. Nebyl schopen přemýšlet o tom, jak mohou jeho činy působit na jiné, ani o tom, co může takový nebo onaký jeho čin způsobit. Byl přesvědčený, že tak jako kachna je stvořena žít ve vodě, tak jeho stvořil Bůh k tomu, aby měl třicetitisícový důchod a zaujímal ve společnosti nejvyšší postavení. Věřil tomu tak pevně, že i ostatní při pohledu na něj byli o tom přesvědčeni a neodpírali mu ani vysoké postavení ve společnosti, ani peníze, které si vypůjčoval bez rozdílu od prvního, koho potkal, aniž pomýšlel na vrácení.

Nebyl hráč, nebo alespoň nikdy netoužil po výhře. Nebyl ješitný. Bylo mu naprosto jedno, co si kdo o něm myslí. Ještě méně mohl být obviňován ze ctižádostivosti. Několikrát podráždil otce, když si kazil kariéru a posmíval se všem poctám. Nebyl lakomý a neodmítl nikoho, kdo se na něho obrátil s prosbou. Měl rád jen jedno – zábavu a ženy; a protože na těchto zálibách nebylo podle jeho mínění nic špatného a protože uvažovat o tom, co mohlo z ukájení těchto zálib vzejít jiným lidem, nebyl schopen, považoval se v duchu za bezúhonného člověka, z duše pohrdal darebáky a lidmi špatnými a s klidným svědomím nosil hlavu vysoko vztyčenou.

Hýřilové, tyto mužské Magdalény, mají – stejně jako Magdalény ženské – tajný pocit vlastní nevinny, založený na naději,

že jim bude odpuštěno. Vše jí bude odpuštěno, neboť mnoho milovala; i jemu bude vše odpuštěno, neboť se mnoho radoval.

Toho roku se po svém vyhnanství a po perských dobrodružstvích objevil v Moskvě opět Dolochov, vedl tu rozmařilý život hráče a hýřila, sblížil se se svým starým petrohradským druhem Kuraginem a využíval ho k uskutečnění svých záměrů.

Anatol měl Dolochova upřímně rád pro jeho rozum a odvalu. Dolochov potřeboval jméno, urozenost a styky Anatola Kuragina, aby přivábil do své hráčské společnosti bohaté mladé muže, a aniž mu to dal pocítit, využíval ho a bavil se na jeho účet. Kromě toho, že potřeboval Anatola z vypočítavosti, působilo Dolochovovi rozkoš samo toto ovládání cizí vůle a stalo se mu zvykem i potřebou.

Nataša udělala na Kuragina hluboký dojem. Při večeři po divadle rozebral s rutinou znalce před Dolochovem přednosti jejích rukou, ramen, nohou i vlasů a svěřil se mu se svým záměrem pokusit se jí dvořit. Co mohlo z tohoto dvoření vzejít – to Anatol nemohl posoudit ani vědět, jako ostatně nikdy nevěděl, co vzejde z kteréhokoli jeho činu.

„Hezká je, brachu, ale ne pro nás,“ namítl Dolochov.

„Řeknu sestře, aby ji pozvala na oběd,“ napadlo Anatola. „Co?“

„Raději počkej, až bude vdaná...“

„Víš,“ pokračoval Anatol, „zbožňuji malá děvčátka. Každá hned ztratí hlavu.“

„Už jsi jednou na děvčátka naletěl,“ řekl Dolochov, jenž věděl o jeho sňatku. „Dej si pozor.“

„No, a dvakrát se mi to přece nemůže stát, Co?“ dobromyslně se zasmál Anatol.

XII

Druhý den po divadle Rostovovi nikam nejeli ani je nikdo nenavštívil. Marja Dmitrijevna se o něčem domlouvala s otcem a tajila to před Natašou. Nataša se domýšlela, že spolu

mluví o starém knížeti a hledají nějaké řešení, a to ji rozladovalo a uráželo. Každou chvíli čekala knížete Andreje a dvakrát za ten den poslala domovníka na Vozdviženku, aby zjistil, zda už nepřišel. Nepřijížděl a nepřijížděl. Měla nyní ještě tíživější pocit než prvé dny po příjezdu. K netrpělivosti a stesku po něm přibyla ještě nepříjemná vzpomínka na setkání s kněžnou Marjou a se starým knížetem a strach a neklid, jejichž příčinu neznala. Zdálo se jí stále, že nikdy nepřijede, nebo že než přijede, že se jí něco stane. Když byla o samotě, nemohla na něho vzpomínat klidně a dlouze jako dříve. Kdykoli na něj začala myslet, připojily se k té vzpomínce vzpomínky na starého knížete, na kněžnu Marju, na divadelní představení a na Kuragina. Znovu se jí vybavila otázka, zda se neprovinila, zda neporušila věrnost knížeti Andreji; a znovu se přistihla, jak se do nejmenších podrobností rozpomíná na každé slovo, každý pohyb a každý odstín výrazu na tváři toho člověka, který v ní dovedl vzbudit tak nepochopitelný a strašný cit. Domácím připadala Nataša na pohled živější než obvykle, ale ve skutečnosti nebyla ani zdaleka tak klidná a šťastná jako dříve.

V neděli ráno pozvala Marja Dmitrijevna hosty na mši do svého farního kostela Nanebevzetí Panny Marie na Mogilcích.

„Ty módní kostely nemám ráda,“ říkala, jsouc zřejmě hrdá na svou svobodomyšlnost. „Všude je jeden Bůh. Popa máme velmi dobrého, mše slouží, jak se sluší a patří, důstojně, a diákon též. Co je na tom zbožného, když se na kůru zpívají koncerty? Nemám to ráda, je to víc zábava než pobožnost!“

Marja Dmitrijevna měla ráda neděle a dovedla jim dodat svátečního rázu. V sobotu se všechno v domě umývalo a čistilo; čeled' ani ona sama v neděli nepracovali, všichni měli sváteční šaty a všichni chodili na mši. Panský oběd měl více chodů, čeled' dostávala vodku a pečenou husu nebo selátko. Ale na ničem v domě nebylo tak vidět svátek jako na široké přísne tváři Marji Dmitrijevny, kterou ten den ani na chvíli neopouštěl slavnostní výraz.

Když se po mši v saloně, kde byly svlečeny povlaky, napili kávy, ohlásil sluha Marje Dmitrijevny, že je kočár připraven. Vstala s přísnou tváří, zahalena do parádního šálu, v němž kovala návštěvy, a oznámila, že jede ke knížeti Nikolaji Andrejeviči Bolkonskému, aby si s ním promluvila stran Nataši.

Po jejím odjezdu přijela k Rostovovým švadlena od madame Chalmé, a tu Nataša, spokojená, že se našlo nějaké rozptýlení, zavřela dveře do pokoje vedle salonu a začala si zkoušet nové šaty. Ve chvíli, kdy si oblékla lehce nastehovaný živůtek ještě bez rukávů, a otáčejíc hlavu, dívala se do zrcadla, jak jí padne zezadu, uslyšela v saloně živý hlas otcův, jemuž odpovídal jiný, ženský hlas, který jí vehnal červeň do tváří. Byl to hlas Hélénin. Nataša ani nestačila odložit živůtek, když se dveře otevřely a do pokoje vešla hraběnka Bezuchovová, zářící dobrosrdečným a laskavým úsměvem, v temně fialových sametových šatech s vysokým límcem.

„Ach moje rozkošná!“ oslovila červenající se Natašu. „Char-mante! Ne, to je prostě neslýchané, milý hrabě,“ řekla Iljovi Andrejiči, jenž vešel vzápětí za ní. „Jak je možné žít v Moskvě a nikam nejezdit? Ne, mne se tak lehce nezbavíte! Dnes večer u mne recituje m-lle Georges a sejde se tam menší společnost; nepřivezete-li své krasavice, které jsou mnohem hezčí než m-lle Georges, nechci vás už ani vidět. Muž tu není, odjel do Tveru, jinak bych ho pro vás poslala. Určitě přijedte, určitě po osmé...“ Kývla hlavou švadleně, která ji znala a udělala pukrle, usedla do křesla vedle zrcadla a malebně rozložila záhyby svých sametových šatů. Bez ustání srdečně a vesele žvatlala, znovu a znovu upadala do vytržení nad Natašinou krásou. Prohlédla si její šaty a pochválila je, pochlubila se také svými novými šaty s kovovým odleskem, které dostala z Paříže, a radila Nataše, aby si pořídila také takové. „Ostatně, vám sluší všechno, moje rozmilá,“ říkala.

Natašinu tvář neopouštěl spokojený úsměv. Cítila se šťastná a přímo rozkvétala pod chválou té milé hraběnky Bezuchovové, která jí dřív připadala taková nepřístupná, vážná a důstojná a která k ní byla tak hodná. Nataša se rozveselila a měla pocit, že je do této tak krásné a tak dobré dámy téměř zamilovaná. Pokud šlo o Héléne, byla Natašou rovněž upřímně nadšená a přála si ji trochu rozveselit. Anatol ji prosil, aby ho s Natašou svedla, a proto přijela k Rostovovým. Nápad sblížit důvěrněji bratra s Natašou jí připadal zábavný.

Přestože se kdysi na Natašu zlobila, že jí v Petrohradě odlou-dila Borise, nyní si na to ani nevzpomněla a z celé duše, ovšem po svém, přála Nataše dobra. Když od Rostovových odjížděla, zavolala si svou protégée stranou.

„Včera byl u mne na obědě bratr; umírali jsme smíchy – nic nejí a jen vzdychá po vás, miláčku. Je do vás šíleně, šíleně zamilovaný, ma chère.“

Nataša se při těch slovech do krvava zarděla.

„Jak se červená, jak se červená, ma délicieuse!“ zvolala Héléne. „Určitě přijedte. Máte-li někoho ráda, má rozkošná, není to důvod k tomu, abyste žila jako jeptiška. A i když jste zasnoubená, jsem si jista, že váš snoubenec by viděl raději, kdybyste v jeho nepřítomnosti chodila do společnosti, než abyste umírala nudou.“

Ona tedy ví, že jsem zasnoubená, to znamená, že o tom s mužem, s Pierrem, s tím hodným a čestným Pierrem mluvili a smáli se tomu, uvažovala Nataša. Tedy na tom nic není. A pod vlivem Héléne se jí opět to, co se dřív zdálo strašné, zdálo nyní prosté a přirozené. Ona je taková grande dame, taková milá, a jak je vidět, má mě upřímně ráda, myslela si. Proč bych se vlastně neměla bavit? uvažovala a dívala se na Héléne udivenýma, široce rozevřenýma očima.

Před obědem se vrátila Marja Dmitrijevna, mlčenlivá a vážná; zřejmě u starého knížete utrpěla porážku. Byla ještě příliš rozčilená z předcházející srážky, aby byla s to klidně všechno vypravovat. Na otázku hraběte odpověděla, že je vše v pořádku a že mu to vypoví zítra. Když se dozvěděla o návštěvě hraběnky Bezuchovové a o tom, že je pozvala na večer, řekla:

„S Bezuchovovou nechci nic mít a neradím to ani vám; ale když jsi to už slíbila, jeď, aspoň se rozptýlíš,“ dodala, obracejíc se k Nataše.

XIII

Hrabě Ilja Andrejič zavezl svá děvčata k hraběnce Bezuchovové. Na večírku bylo poměrně mnoho hostů. Ale téměř nikoho z celé společnosti Nataša neznala. Hrabě Ilja Andrejič si s nelibostí povšiml, že se celá společnost skládá převážně z mu-

žů a dam proslulých volnými mravy. M-lle Georges stála v rohu salonu obklopena mladými muži. Bylo tu několik Francouzů, mezi nimi i Métivier, který tu byl od Héléna příjezdu jako doma. Hrabě Ilja Andrejič se rozhodl, že si nesedne ke kartám, nehne se od dcer a odjede ihned, jakmile vystoupení m-lle Georges skončí.

Anatol zřejmě čekal u dveří, až přijdou Rostovovi. Hned jak se pozdravil s hrabětem, přistoupil k Nataše a šel pak za ní. Jakmile ho Nataša spatřila, ovládl ji týž pocit jako v divadle, pocit ukojené ješitnosti, že se mu líbí, a zároveň pocit strachu z toho, že mezi nimi není mravních zábran.

Héléne radostně Natašu přivítala a hlasitě projevovala nadšení nad její krásou a toaletou. Brzy po jejich příjezdu odešla se m-lle Georges převléci. V saloně začali rozestavovat židle a usazovat se. Anatol přisunul židli k Nataše a chtěl si přisednout, ale hrabě, který z ní nespouštěl oči, usedl vedle ní sám. Anatol se posadil za nimi.

M-lle Georges s nahýma tlustýma rukama s dolíčky, rudý šál přehozený přes rameno, vyšla na připravené prázdné místo mezi křesly a zaujala nepřírozenou pózu. Ozval se nadšený šepot.

M-lle Georges přísně a zachmuřeně přelétla očima obecnstvo a začala francouzsky recitovat jakési verše, v nichž se mluvilo o hříšné lásce matky k synovi. Místy zvyšovala hlas, místy šeptala, místy se zarážela a chroptěla s vytřeštěnými očima.

„Nádherné, božské, úžasné!“ ozývalo se ze všech stran. Nataša se dívala na tlustou Georges, ale neslyšela, neviděla a nechápala nic z toho, co se před ní děje; cítila, že se opět úplně nenávratně octla v tom zvláštním vyšinutém světě, tak rozdílném od toho normálního, v tom světě, kde se nedá rozeznat, co je dobré a co špatné, co je rozumné a co nesmyslné. Za ní seděl Anatol, ona cítila jeho blízkost a čekala se strachem, co přijde.

Po prvním monologu obecnstvo vstalo, obklopilo m-lle Georges a vyjadřovalo svůj obdiv.

„Jak je krásná!“ řekla otci, který se zvedl s ostatními a prodíral se hloučkem k herečce.

„Nezdá se mi, když se dívám na vás,“ pronesl Anatol za Natašiny zády. Řekl to ve chvíli, kdy ho mohla slyšet jen ona. „Jste překrásná, od chvíle, kdy jsem vás spatřil, nepřestal jsem...“

„Pojďme, pojďme, Natašo,“ řekl hrabě, vracaje se k dceři. „Je krásná!“

Nataša mlčky přistoupila k otci a dívala se na něj tázavýma a udivenýma očima.

Po několika recitačních číslech m-lle Georges odjela a hraběnka Bezuchovová požádala společnost, aby přišla do sálu.

Hrabě chtěl odjet, ale Héléne ho prosila, aby jí nezkazil improvizovaný ples. Rostovovi tedy zůstali. Anatol požádal Natašu o valčík a při tanci ji přitiskl k sobě, sevřel jí ruku a řekl jí, že je okouzlující a že ji miluje. Ecossaise tančila zase s Kuraginem, a když zůstali sami, Anatol nic neříkal a jen se na ni díval. Nataša byla na pochybách, zda se jí to, co jí říkal při valčíku, nezdálo ve snu. Na konci první figury jí opět stiskl ruku.

Nataša k němu zvedla polekané oči, ale v jeho laskavém pohledu i úsměvu byl tak sebejistý a něžný výraz, že když se na něho dívala, nemohla mu říci to, co měla. Sklopila oči.

„Neříkejte mi takové věci, jsem zasnoubená a miluji jiného,“ pronesla rychle... Vzhlédla k němu. Anatol ani nebyl jejími slovy nějak dotčen.

„Nemluvte mi o tom. Co je mi do toho?“ zašeptal. „Opakuji, že jsem do vás šíleně, šíleně zamilovaný. Mohu snad za to, že jste tak okouzlující...? Začínáme.“

Nataša, vzrušená a rozechvělá, se široce otevřenýma, polekanýma očima rozhlížela kolem sebe a zdála se veselejší než obyčejně. Nepamatovala se téměř na nic z toho, co se toho večera dělo. Tančili skotskou a grossvatera, otec ji vyzýval k odjezdu a ona ho prosila, aby zůstali. Ať byla kdekoli, ať hovořila s kým-koli, stále na sobě cítila jeho pohled. Potom se pamatovala, že požádala otce, aby jí dovolil jít na toaletu upravit si šaty, že Héléne vyšla za ní a se smíchem mluvila o lásce svého bratra, že v malém salonku opět potkala Anatola, že Héléne kamsi zmizela, oni zůstali sami a Anatol jí vzal za ruku a něžným hlasem jí řekl:

„Nemohu k vám jezdit, ale což vás nikdy neuvidím? Šíleně vás miluji. Opravdu nikdy...?“ postavil se jí do cesty a skláněl se obličejem k její tváři.

Zářící velké mužské oči byly tak blízko jejích, že neviděla nic než je.

„Nathalie?!“ tázavě zašeptal jeho hlas a kdosi jí bolestně svíral ruce. „Nathalie?!“

Nic nechápu, nemám vám co říci, pravil její pohled.

Horké rty se přitiskly k jejím a v té chvíli se zase cítila volnou, a v pokoji se ozvaly kroky a šustění Héléniných šatů. Nataša se ohlédla na Héléne, potom se podívala na něho polekaně tázvými očima, zardělá a chvějící se, a šla ke dveřím.

„Jediné slovo, jen jedno jediné, proboha vás prosím,“ prosil Anatol.

Zastavila se. Tolik potřebovala, aby jí řekl nějaké slovo, které by jí vysvětlilo, co se stalo, a na které by mu odpověděla.

„Nathalie, un mot, un seul,“ opakoval stále, jako by nevěděl, co říci, a opakoval to tak dlouho, dokud k nim nepřistoupila Héléne.

Héléne se s Natašou opět vrátila do sálu. Rostovovi nezůstali na večeři a odjeli.

Když se Nataša vrátila domů, nespala celou noc; trýznila ji nerozřešená otázka, koho má ráda – Anatola, nebo knížete Andreje? Knížete Andreje milovala, pamatovala se jasně, jak silně ho milovala. Jenže Anatola miluje také, o tom není pochyb. Cožpak by jinak k tomu všemu mohlo dojít? uvažovala. Jestliže jsem mu mohla po tom všem při loučení odpovědět na jeho úsměv úsměvem, jestliže jsem to vůbec mohla připustit, znamená to, že jsem se do něj od první chvíle zamilovala. To znamená, že je dobrý, ušlechtilý a obdivuhodný a že nebylo možné se do něho nezamilovat. Co mám dělat, když ho miluji, a přitom miluji jiného? říkala si a nenalézala na ty strašné otázky odpověď.

XIV

Přišlo ráno se svými starostmi a shonem. Všichni vstali, chodili a mluvili, znovu přišly švadleny, znovu se objevila Marja Dmitrijevna a gong svolával k čaji. Nataša se po všech neklidně dívala široce rozevřenými očima, jako by chtěla zachytit pohled každého, kdo se na ni podívá, a snažila se vypadat stejně jako jindy.

Po snídani Marja Dmitrijevna (byla to její nejlepší chvíle) usedla do svého křesla a zavolala si Natašu a starého hraběte.

„Tak abyste, moji milí, věděli, všechno jsem zvážila a dám vám radu,“ začala. „Včera, jak víte, jsem byla u knížete Nikolaje; nu, prosím – pohovořili jsme si... Usmyslel si, že bude křičet. Ale mne hned tak někdo nepřekřičí. Všechno jsem mu to vyklopila!“

„No a co on?“ zeptal se hrabě.

„Co on? Je to blázen... ani slyšet nechce; ale co bychom o tom mluvili, už jsme se chudáka Nataši dost namořili,“ řekla Marja Dmitrijevna. „A tak vám radím, abyste si tu všechno vyřídili a jeli domů, do Otradného... a tam čekali...“

„Ach ne!“ zvolala Nataša.

„Ne, jedte!“ pravila Marja Dmitrijevna. „A tam čekejte. Když sem teď ženich přijede, neobejde se to bez hádky; on tu aspoň všechno mezi čtyřma očima se starým projedná a potom přijede k vám.“

Ilja Andrejič tento návrh schválil, protože ihned pochopil, jak je rozumný. Dá-li se starý kníže obměkčit, bude lépe přijet pak k němu do Moskvy nebo do Lysých Hor, až bude po všem; ne-li, pak se svatba proti jeho vůli dá slavit pouze v Otradném.

„To je pravda,“ řekl. „Lituji, že jsem k němu jel a že jsem ji bral s sebou.“

„Ne, proč bys litoval? Když už jste tady, nebylo možné se vyhnout návštěvě. Ale když nechce, je to jeho věc,“ dodala Marja Dmitrijevna, hledajíc něco v pompadúrce. „Výbava je už hotová, nač byste ještě čekali; a co ještě není hotové, to za vámi pošlu. Je mi vás sice líto, ale raději spánembohem jedte.“ Našla v pompadúrce to, co hledala, a podala to Nataše. Byl to dopis od kněžny Marji. „To je tobě. Tolik se trápí, chudinka. Bojí se, aby sis nemyslela, že tě nemá ráda.“

„Vždyť mě opravdu nemá ráda,“ řekla Nataša.

„Neříkej hlouposti,“ okřikla ji Marja Dmitrijevna.

„Nikomu neuvěřím: vím, že mě nemá ráda,“ odpověděla Nataša rázně, vzala dopis a na tváři se jí objevil výraz strohé, nesmiřitelné rozhodnosti, která přiměla Marju Dmitrijevnu, aby se na ni bedlivěji zadívala a zamračila se.

„Poslouchej, dívkenko, takhle mi neodpovídej!“ napomenula ji. „Co říkám, je pravda. Napiš jí odpověď.“

Nataša neodpověděla a šla si přečíst dopis kněžny Marji do svého pokoje.

Kněžna Marja psala, že je zoufalá z nedorozumění, k němuž mezi nimi došlo. Ať už jsou city jejího otce jakékoli, psala, prosí Natašu, aby uvěřila, že ji nemůže nemilovat, už proto, že si ji vybral její bratr, pro jehož štěstí je ochotna všechno obětovat.

„Ostatně,“ psala, „nemyslete si, že by můj otec byl proti vám zaujatý. Je to nemocný a starý člověk, jehož je třeba omluvit; je dobrý a velkomyslný a bude milovat tu, s níž bude jeho syn šťastný.“ Dále kněžna Marja prosila, aby Nataša stanovila dobu, kdy by se s ní mohla opět setkat.

Když Nataša dopis dočetla, usedla k psacímu stolu, aby napsala odpověď. „Chère princese,“ napsala rychle, mechanicky a zastavila se. Co mohla dál psát po tom, co se stalo včera? Ano, ano, to vše bylo, teď je všechno už docela jiné, uvažovala nad načatým dopisem. Musím mu vrátit slovo? Opravdu musím? Ale to je strašné... A aby se těch strašných myšlenek zbavila, šla za Soňou a začala s ní prohlížet vzory.

Po obědě odešla do svého pokoje a znovu sáhla po dopisu kněžny Marji. Je možné, že by byl všemu konec? ptala se sama sebe. Je možné, že by se to vše událo tak rychle a zničilo všechno, co bylo předtím? S veškerou dřívější silou vzpomínala na svou lásku ke knížeti Andreji – a přitom cítila, že miluje Kurgina. Živě si představovala samu sebe jako ženu knížete Andreje, představovala si ve snech tolikrát opakovaný obraz jejich společného štěstí, a přitom, planouc vzrušením, si představovala všechny podrobnosti svého včerejšího setkání s Anatolem.

A proč by to nemohlo být obojí najednou? říkala si chvílemi v úplném zmatku. Jen tak bych byla docela šťastná, a zatím si musím vybrat, ačkoli nemohu být šťastná ani bez jednoho z nich. Je docela jedno, řeknu-li to, co se přihodilo, knížeti Andreji, nebo to před ním zatajím – obojí je stejně nemožné. A s tím druhým ještě nic není pokažené. Ale což je možné rozloučit se navždy s tím štěstím, jež mi přinášela láska knížete Andreje a jímž jsem žila tak dlouho?

„Slečno,“ zašeptala s tajemnou tváří služka, jež vešla do pokoje. „Nějaký člověk mi poručil, abych vám tohle odevzdala.“ Podala jí dopis. „Jenom vás proboha prosím...“ dodávala ještě, když už Nataša bezmyšlenkovitě, mechanickým pohybem zlo-

mila pečeť a začala číst milostný dopis od Anatola, nerozumějíc ani slovu, ale chápajíc jedno – že je to dopis od něho, od člověka, jehož miluje. Ano, miluje ho, jak jinak by se bylo mohlo stát, co se stalo? Což by jinak mohla držet v ruce milostný dopis od něho?

Třesoucíma se rukama držela Nataša ten vášnivý milostný list, který Anatolovi napsal Določov, a když ho četla, nacházela v něm ohlas všeho toho, co, jak se domnívala, cítila i ona.

„Od včerejšího večera je o mém osudu rozhodnuto: buď mít vaši lásku, nebo zemřít. Jiné východisko pro mne není,“ začínal dopis. Potom Anatol psal, že ví o tom, že mu ji rodiče nikdy nedají, že k tomu jsou určité tajné příčiny, které může odhalit jen jí samé, ale jestliže ho miluje, že stačí, aby řekla *ano*, a žádné lidské síly nezabrání jejich štěstí. Láska zvítězí nade vším. Unese ji a odveze na konec světa.

Ano, ano, miluji ho! říkala si Nataša, když četla dopis podvacáté a hledala v každém slově jakýsi zvláštní hluboký smysl.

Ten večer jela Marja Dmitrijevna k Archarovovým a nabídla dívkám, aby jely s ní. Nataša pod záminkou, že ji bolí hlava, zůstala doma.

XV

Když se Soňa pozdě večer vrátila, šla do pokoje za Natašou a k svému údivu ji našla, jak spí nevysvěčená na pohovce. Na stole vedle ní ležel otevřený Anatolův dopis. Soňa jej vzala a začala číst.

Četla, dívala se na spící Natašu a hledala na její tváři vysvětlení toho, co četla, avšak nenalézala je. Natašina tvář byla tichá, mírná a šťastná. Soňa se chytila za prsa, aby se nezalkla, a bleďá, chvějící se strachem a vzrušením, klesla do křesla a rozplakala se.

Jak to, že jsem nic nezpozorovala? Jak to mohlo dojít tak daleko? Což opravdu přestala mít ráda knížete Andreje? A jak to

mohla Kuraginovi dovolit? Je to podvodník a ničema, to je jasné. Co tomu řekne Nicolas, ten milý ušlechtilý Nicolas, až se to doví? Tak tohle tedy znamenal ten její rozčilený, odhodlaný a nepřirozený výraz přede mnou, včera a dnes, myslela si. Ale není možné, aby ho milovala! Patrně nevěděla, od koho ten dopis je, a rozpečetila ho. Jistě je uražená. Nemůže udělat něco takového!

Soňa si otřela slzy, přistoupila k Nataše a znovu se jí zahleděla do tváře.

„Natašo!“ řekla sotva slyšitelně.

Nataša se probudila a pohlédla na ni.

„Ach, už ses vrátila?“

A prudce a s něhou, jakou člověk pocituje po probuzení, přítelkyni objala. Všimla si však, že se Soňa tváří zaraženě, a na její tváři se objevil výraz neklidu a podezření.

„Soňo, tys četla ten dopis?“ zeptala se.

„Ano,“ odpověděla Soňa tiše.

Nataša se usmála jako u vytržení.

„Ne, Soňo, já už nemůžu dál!“ prohlásila. „Už to nemůžu před tebou tajit. Víš, my se máme rádi...! Soňo, miláčku, on píše... Soňo...“

Soňa se dívala na Natašu vytřeštěným zrakem, jako by nevěřila svým uším.

„A co Bolkonskij?“ vypravila ze sebe.

„Ach Soňo, kdybys věděla, jak jsem šťastná!“ řekla Nataša. „Ty nevíš, co je to láska...“

„Ale Natašo, cožpak s *tamtím* vším je konec?“

Nataša se na ni dívala velkýma otevřenýma očima, jako by nechápala, nač se ptá.

„Vracíš tedy knížeti Andreji slovo?“ zeptala Soňa znovu.

„Ach, ty ničemu nerozumíš, nemluv hlouposti a poslouvej,“ rozzlobila se náhle Nataša.

„Ne, já tomu nemůžu uvěřit,“ opakovala Soňa. „Já to nechápu. Jak to, že celý rok milovala jednoho člověka, a najednou... Vždyť jsi ho viděla všeho všudy třikrát. Natašo, já ti nevěřím, ty si děláš legraci. Za tři dny na všechno zapomenout a tak...“

„Tři dny,“ řekla Nataša. „Mně se zdá, že ho mám ráda už sto let. Mně se zdá, že jsem před ním nikdy nikoho nemilovala. To ty nemůžeš pochopit. Soňo, počkej, sedni si tady.“ Nataša ji ob-

jala a políbila. „Říká se, že se to stává, tys o tom také jistě slyšela, ale já jsem takovou lásku poznala teprve teď. To není to, co předtím. Hned jak jsem ho uviděla, pocítila jsem, že je mým pánem a já jeho otrokyní a že ho nemůžu nemilovat. Ano, otrokyní! Co mi poručí, to udělám. To ty nechápeš. Co mám dělat? Co mám dělat, Soňo?“ říkala Nataša se šťastnou a polekanou tváří.

„Ale uvaž, co děláš!“ namítla Soňa. „Nemůžu to takhle nechat. Ta tajná psaníčka... jak jsi mu to mohla dovolit?“ dodala se stěží skrývaným odporem a hrůzou.

„Říkala jsem ti,“ odpověděla Nataša, „že nemám vlastní vůli, copak to nechápeš? Miluji ho!“

„Ale já to tak nenechám, já všechno řeknu,“ vykřikla Soňa a vyhrkly jí slzy.

„Proboha, co tě to napadlo... Jestli to řekneš, jsi moje nepřítelkyně,“ zvolala Nataša. „Chceš mě udělat nešťastnou, chceš, aby nás rozloučili...“

Když Soňa uviděla Natašin strach, rozplakala se lítostí nad svou přítelkyní slzami studu.

„Ale co mezi vámi bylo?“ zeptala se. „Co ti říkal? Proč nejezdí k nám do domu?“

Nataša na její otázku neodpovídala.

„Soňo, proboha tě prosím, nikomu to neříkej, nemuč mě,“ přemlouvala ji. „Pochop, že do těchhle věcí se nemá nikdo míchat. Svěřila jsem se ti...“

„Ale proč tak tajně? Proč k nám nejezdí?“ opakovala Soňa. „Proč otevřeně nepožádá o tvou ruku? Konečně, vždyť ti kníže Andrej dal úplnou volnost; jenže já tomu nevěřím. Natašo, pomyslelas na to, jaké asi jsou ty *tajné příčiny*?“

Nataša se dívala na Soňu udivenýma očima. Bylo vidět, že před touto otázkou stojí poprvé a že neví, jak na ni má odpovědět.

„Jaké jsou to příčiny, nevím. Ale určitě nějaké jsou!“

Soňa vzdychla a nedůvěřivě zavrtěla hlavou.

„Kdyby tu byly nějaké příčiny...“ začala. Ale Nataša uhádla její pochybnosti a polekaně ji přerušila.

„Soňo, nesmíš o něm pochybovat, nesmíš, nesmíš, rozumíš?“ vykřikla.

„Má tě rád?“

„Jestli mě má rád?“ opakovala Nataša a útrpně se usmála

nad nechápavostí své přítelkyně. „Přece sis přečetla dopis, vidělaš ho.“

„A co když je to nečestný člověk?“

„*On...!* Nečestný člověk? Kdybys věděla!“

„Kdyby byl čestný člověk, řekl by, jaké má úmysly, nebo by se s tebou přestal stýkat; ale když to nechceš udělat sama, udělám to já. Napíšu mu a povím to tatínkovi,“ řekla Soňa rozhodně.

„Já bez něj nemůžu žít!“ zvolala Nataša.

„Natašo, já tě nechápu! Co to mluvíš? Pomysli na otce, na Nikolaje!“

„Já nikoho nepotřebuji a nemám ráda nikoho než jeho. Jak se opovažuješ říct, že je nečestný? Cožpak nevíš, že ho mám ráda? Soňo, běž pryč, já se s tebou nechci hádat, běž pryč, prosím tě, běž pryč. Vidíš, jak se trápím!“ křičela rozzlobená Nataša stěží ovládaným, podrážděným a zoufalým hlasem. Soňa se dala do pláče a vyběhla z pokoje.

Nataša přikročila ke stolu a bez dlouhého přemýšlení napsala odpověď kněžně Marje, kterou nebyla s to napsat celé dopoledne. V dopise krátce psala, že všechna jejich nedorozumění jsou u konce, protože používá velkomyslnosti knížete Andreje, který jí před odjezdem dal svobodu, a prosí kněžnu Marju, aby na všechno zapoměla a odpustila jí, jestliže se vůči ní nějak provinila, ale že nemůže být jeho ženou. To vše se jí v tu chvíli zdálo zcela snadné, prosté a jasné.

V pátek měli Rostovovi odjet na venkov a ve středu jel hrabě s kupcem na statek za Moskvou.

Toho dne, kdy odjel, byly Soňa s Natašou pozvány na slavnostní oběd ke Kuraginovým a doprovázela je Marja Dmitrijevena. Při tomto obědě se Nataša opět setkala s Anatolem a Soňa postřehla, že mu Nataša cosi říkala, tak aby ji nikdo neslyšel, a po celou dobu oběda byla ještě vzrušenější než dříve. Když se vrátily domů, začala Nataša sama s vysvětlováním, na něž její přítelkyně čekala.

„Ty jsi o něm, Soňo, říkala různé hlouposti,“ pravila mírným hlasem, jakého užívají děti, když chtějí být pochváleny. „Právě jsme si všechno vysvětlili.“

„Nu a co, co? Co ti řekl? Natašo, já jsem tak ráda, že se na mne nezlobíš! Řekni mi všechno, pravdu pravdoucí. Tak co ti řekl?“

Nataša se zamyslela.

„Ach, Soňo, kdybys ho znala tak jako já! Říkal... Ptal se mě, jestli jsem s Bolkonským zasnoubená. A měl radost, že to závisí na mně, že můžu vrátit slovo.“

Soňa si smutně povzdechla.

„Ale tys přece nevrátila slovo Bolkonskému?“

„Možná že ano! Možná že s Bolkonským už je konec. Proč o mně tak špatně smýšlíš?“

„Já o tobě nijak nesmýšlím, jen nemůžu pochopit...“

„Počkej, Soňo, hned všechno pochopíš. Uvidíš, jaký je to člověk. Nemysli si nic špatného ani o mně, ani o něm.“

„Nemyslím si o nikom nic špatného; mám všechny ráda a je mi všech líto. Ale co mám dělat?“

Soňa se Natašinyým něžným tónem nedala oklamat. Čím jímavěji a lichotněji se tvářila Nataša, tím vážnější a přísnější byla tvář Sonina.

„Natašo, prosilas mě, abych s tebou nemluvila, tedy jsem s tebou nemluvila, ale teď jsi sama začala. Natašo, já mu nevěřím. Nač ty tajnosti?“

„Už zase, zase!“ přerušila ji Nataša.

„Natašo, já se o tebe bojím!“

„Čeho by ses bála?“

„Bojím se, aby sis nezkazila život,“ řekla Soňa tak rázně, až se sama lekla toho, co řekla.

„No tak si ho zkazím, tak si ho zkazím, zkazím si ho co možná nejrychleji. – Do toho vám nic není. Nebude zle vám, ale mně. Nech mě, nech mě. Nenávidím tě.“

„Natašo!“ zaúpěla Soňa zděšeně.

„Nenávidím tě, nenávidím tě! S naším přátelstvím je navždy konec.“

Nataša vyběhla z pokoje.

Víc už se Soňou nemluvila a vyhýbala se jí. Chodila po pokojích stále s týmž rozrušeným, udiveným a provinilým výrazem, chápala se hned toho, hned zas onoho a zase to nechávala být.

Jakkoli to bylo pro Soňu těžké, sledovala svou přítelkyni, nespouštějíc z ní oči.

Den před návratem hraběte si Soňa všimla, že Nataša sedí celé dopoledne u okna v saloně, jako by na něco čekala, a že

dala jakési znamení kolemjdoucímu důstojníkovi, jehož Soňa považovala za Anatola.

Začala si své přítelkyně všimnout ještě bedlivěji a zpozorovala, že po celou dobu oběda i večer byla Nataša ve zvláštním, nepřírozném stavu: odpovídala zmateně na otázky, začínala věty a nedokončovala je, všemu se smála.

Po čaji uviděla Soňa vystrašenou komornou, jak na ni čeká u Natašinych dveří. Vpusťla ji dovnitř, naslouchala za dveřmi a dověděla se, že Nataša dostala další dopis.

A náhle pochopila, že Nataša chce tento večer uskutečnit nějaký strašný plán. Zafukala na dveře. Nataša ji nepustila dovnitř.

Ona s ním uteče! pomyslela si Soňa. Je všeho schopná. Měla teď ve tváři tak smutný a odhodlaný výraz! Plakala, když se loučila se strýčkem, vzpomínala Soňa. Ano, určitě s ním uteče – ale co mám dělat? A Soňa si připomínala všechny příznaky, které jasně ukazovaly na to, že se Nataša chystá k něčemu strašnému. Hrabě tu není. Co mám dělat? Napsat Kuraginovi a žádat na něm vysvětlení? Ale kdo mu poručí, aby odpověděl? Napsat Pierrovi, jak si to přál kníže Andrej, kdyby se něco stalo...? Ale možná že už opravdu vrátila Bolkonskému slovo. Včera poslala dopis kněžně Marje. A strýček tu není!

Povědět to Marje Dmitrijevně, která Nataše tak důvěřovala, připadalo Soně hrozné.

Ať tak či onak, uvažovala, stojíc v temné chodbě, teď anebo nikdy přišel čas, abych dokázala, že nezapomínám na dobrodiní, které mi prokázala jejich rodina, a že miluji Nicolase. Nebudu spát třeba tři noci, ale nehnu se z téhle chodby, zadržím ji násilím a nedovolím, aby jejich rodinu postihla hanba.

XIV

Anatol se v poslední době přestěhoval k Dolochovovi. Plán únosu Rostovové, který Dolochov už před několika dny promyslel a připravil, měl být uskutečněn toho dne, kdy Soňa

naslouchala u Natašinych dveří a rozhodla se ji hlídat. Nataša slíbila, že v deset hodin večer vyjde Kuraginovi naproti k zadnímu vchodu. Kuragin ji měl posadit do přichystané trojky a odvézt šedesát verst za Moskvu, do vesnice Kamenky, kde čekal bývalý pop, aby je oddal. V Kamence byli také připraveni náhradní koně, kteří je měli zavézt na varšavskou silnici a odtud měli jet poštovním dostavníkem za hranice.

Anatol měl pas i cestovní průkazy, deset tisíc vypůjčených od sestry a dalších deset vypůjčených Dolochovovým prostřednictvím.

V předním pokoji seděli u čaje dva svědci – Chvostikov, bývalý pisář, jehož Dolochov používal při hře, a Makarin, husar ve výslužbě, dobrosrdečný člověk a slaboch, bezmezně oddaný Kuraginovi.

Ve velké pracovně, vyzdobené od podlahy až ke stropu perskými koberci, medvědími kožešinami a zbraněmi, seděl Dolochov v cestovním bešmetu a vysokých botách před otevřeným psacím stolem, na němž ležely účty a balíčky peněz. Anatol v rozepnuté uniformě přecházel z místnosti, kde seděli svědci, přes pracovnu do zadního pokoje, kde jeho francouzský lokaj s ostatními sluhy připravovali na cestu poslední věci. Dolochov počítal peníze a zapisoval je.

„Chvostikov,“ poznamenal, „musí dostat dva tisíce.“

„Tak mu je dej,“ odpověděl Anatol.

„Makarka (tak nazývali Makarina), ten pro tebe nezištně skočí do ohně i do vody. Tak s účtováním jsem hotov,“ oznamoval Dolochov a ukazoval Anatolovi lístek. „Je to správné?“

„No ovšem, samozřejmě,“ pravil Anatol, ale očividně ho neposlouchal a se strnulým úsměvem se díval před sebe.

Dolochov zaklapl psací stůl a posměšně se k němu obrátil:

„Víš co – nech toho; ještě je čas!“

„Hlupáku!“ řekl Anatol. „Přestaň mluvit nesmysly. Kdybys věděl... Aby tě spral ďas!“

„Skutečně bys toho měl nechat,“ pokračoval Dolochov. „Myslím to vážně. To, co sis vzal do hlavy, není žádná legrace.“

„Už zas, zase mě dráždíš? Jdi k čertu! Co...?“ zamračil se Anatol. „Nemám zrovna náladu na tvoje hloupé vtipy.“ A odešel z pokoje.

Dolochov se pohrdavě a shovívavě usmíval.

„Počkej,“ zavolal za ním, „to nejsou vtipy, mluvím vážně, vrať se, pojď sem.“

Anatol se vrátil, díval se upřeně na Dolochova a snažil se soustředit pozornost. Bylo vidět, že bezděčně podléhá jeho vůli.

„Poslouchej mě, říkám ti to naposledy. Co bych z toho měl, dělat si z tebe žerty? Bránil jsem ti snad, kdo ti všechno zařídil, kdo našel popa, kdo obstaral pas a peníze? Všechno já.“

„Děkuji ti za to. Myslíš si, že ti nejsem vděčný?“ Anatol vzdychl a objal ho.

„Pomáhal jsem ti, ale je mou povinností říct ti pravdu: je to nebezpečný podnik, a když se to tak vezme, vlastně hloupý. Dobrá, uneseš ji, a co dál? Cožpak to tak nechají? Ukáže se, že jsi ženatý. Vždyť tě poženou před soud pro zločin...“

„Ach, to jsou hlouposti, hlouposti!“ znovu se zamračil Anatol. „Přece jsem ti to vysvětloval. Co?“ A Anatol se zvláštní umíněností, s jakou tupí lidé trvají na závěru, k němuž došli vlastním rozumem, opakoval Dolochovovi vývody, které mu říkal už stokrát. „Vždyť jsem ti to vykládal, promyslel jsem to: když bude ten sňatek neplatný,“ pravil a ohnul prst, „nejsem za to odpovědný; no a když bude platný, zase na tom nezáleží – v cizině to stejně nikdo nebude vědět. Je to tak, nebo ne? A nemluv už, nemluv, nemluv!“

„Ne, vážně toho nech! Zbytečně si uvážeš něco na krk...“

„Seber se a jdi k čertu,“ řekl Anatol, vjel si rukama do vlasů a odešel do vedlejšího pokoje; ale hned se zase vrátil a sedl si a natáhl nohy do křesla vedle Dolochova. „Čert ví, co to je. Co? Poslechni si, jak tluče!“ Uchopil Dolochova za ruku a položil si ji na srdce. „Ach, jaká nožka, můj drahý, jaký pohled! Bohyně! Co?“

Dolochov se na něho díval s chladným úsměvem, blýskal hezkýma drzýma očima a zřejmě se chtěl ještě nějak pobavit na jeho účet.

„A co až ti dojdou peníze, co potom?“

„Co potom? Co?“ opakoval Anatol s upřímným údivem, když se zamyslel nad budoucností. „Co potom? To ještě nevím, co... Ale proč mluvit o... o takových hloupostech.“ Podíval se na hodinky. „Už je čas!“

A šel do zadního pokoje.

„Tak co, bude to už? Páráte se s tím...“, křikl na lokaje.

Dolochov uklidil peníze, zavolal sluhu, poručil mu, aby jim

podal něco k jídlu a pití na šťastnou cestu, a šel do pokoje, kde seděli Chvostikov s Makarinem.

Anatol ležel v saloně na pohovce, opřený o ruku, zádumčivě se usmíval a něco si pro sebe něžně šeptal.

„Pojď se trochu najíst. Pojď pít!“ volal na něj z vedlejšího pokoje Dolochov.

„Nechci!“ odpovídal Anatol se strnulým úsměvem.

„Pojď, přijel Balaga.“

Anatol vstal a šel do jídelny. Balaga byl proslulý drožkář, který se znal s Dolochovem a Anatolem už šest let a pronajímal jim své trojky. Když byl Anatolův pluk v Tveru, nejednou pro něj večer přijel, před svítáním s ním dorazil do Moskvy a druhý den v noci ho zase odvezl zpět. Nejednou je vozil po městě s cikánkami a s „dámičkami“, jak tomu říkal. Nejednou s nimi v trojce přešel v Moskvě chodce i drožkáře a vždy ho jeho páni, jak je nazýval, zachránili před následky. Ušťval s nimi nejednoho koně. Nejednou mu nabili, nejednou ho napájeli šampaňským a madeirou, kterou měl rád, a o každém z nich věděl nejeden kousek, který by byl obyčejnému člověku dávno vynesl Sibiř. Při svých pitkách ho často přivolávali, nutili ho, aby pil a tančil u cikánů, a jeho rukama prošla nejedna jejich tisícovka. V jejich službách dával dvacetkrát za rok v sázku svou kůži i život a při jízdách s nimi uhnal víc koní, než mu zaplatili na penězích. Měl je však rád, měl rád tu šílenou jízdu osmnáct verst za hodinu, rád v Moskvě převrátil drožkáře a přešel chodce, rád tryskem letěl po moskevských ulicích. Rád za sebou slyšel ten divoký křik opilých hlasů: „Jed, jed!“, když už stejně nebylo možné jet rychleji; rád citelně přetáhl přes krk chasníka, který mu i tak uhýbal z cesty víc mrtvý než živý. Opravdoví páni! myslíval si.

Anatol s Dolochovem měli Balagu také rádi pro jeho mistrovskou jízdu a proto, že měl rád totéž co oni. S jinými zákazníky Balaga smlouval, bral za dvouhodinovou jízdu pětadvacet rublů a málokdy s nimi jezdíval sám, většinou posílal své mládence. Avšak se svými pány, jak je nazýval, jel vždy jen sám a nikdy za svou práci nic nežádal. Pouze když se od jejich komorníků dozvěděl, že mají peníze, dostavil se k nim vždy jednou za několik měsíců, po ránu, strízlivý, hluboce se poklonil a prosil je, aby mu pomohli z nesnází. Páni ho pokaždé vybidli, aby se posadil.

„Zachraňte mě, milostpane Fjodore Ivanyči, nebo vy, Vaše

Jasnosti,“ říkal. „Nemám už ani kobyly, musím jet na trh, přispějte mi, jak můžete.“

A Anatol s Dolochovem, když měli peníze, dávali mu tisíc nebo dva tisíce rublů.

Balaga byl malý sporný mužiček asi sedmadvacitiletý, rusých vlasů, s červeným obličejem a ještě červenějším tlustým krkem, s ohrnutým nosem, se zářivýma očkama a maličkou bradkou. Přes krátký kožíšek si oblékal lehký tmavomodrý kaftan s hedvábnou podšívkou.

Pokřížoval se v rohu před ikonami, šel k Dolochovi a podával mu svou malou černou ruku.

„Hluboká poklona Fjodoru Ivanoviči!“ řekl a uklonil se.

„Pozdrav tě bůh, brachu. Tak tady ho máme.“

„Bud' zdrav, Vaše Jasnosti,“ pozdravil Balaga vcházejícího Anatola a také mu podal ruku.

„Ptám se tě, Balago,“ položil mu Anatol ruku na rameno, „máš mě rád, nebo ne? Co? Teď mi prokaž službu. S jakou trojkou jsi přijel? Co?“

„Jak posel poručil, s vašimi koňmi,“ odpověděl Balago.

„Tak poslouvej, Balago. Uštvi třeba celou trojku, ale at jsme za tři hodiny na místě. Co?“

„A jak pojedeme, když je uštvu?“ mrkl na něj Balago.

„Nedělej si legraci, nebo ti rozbiju hubu,“ zařval najednou Anatol s vyvalenýma očima.

„Co bych si dělal legraci,“ usmál se Balago. „Což bych něčeho litoval pro své pány? Pojedem, co budou koním síly stačit.“

„Co!“ řekl Anatol. „Tak si sedni.“

„Jen se posaď,“ pobídl ho Dolocho.

„Já postojím, Fjodore Ivanoviči.“

„Neodmlouvej, sedni si a pij!“ řekl Anatol a nalil mu velikou sklenici madeiry. Při pohledu na víno zasvítily drožkáři oči. Ze slušnosti se upejpal, ale pak víno vypil a utřel si ústa hedvábným červeným šátkem, který měl složený v čepici.

„Tak co, kdy pojedeme, Vaše Jasnosti?“

„Snad hned... (Anatol se podíval na hodinky), vždyť je nejvyšší čas. Tak slyšíš, Balago. Co? Stihneš to?“

„Podle toho, jak vyjedeme... když šťastně, tak proč bychom to nestihli,“ řekl Balago. „Vezl jsem vás přece do Tveru. Stihli jsme to za sedm hodin. Snad se pamatuješ, Vaše Jasnosti.“

„Víš, to jsem jednou jel z Tveru na Vánoce,“ obrátil se Anatol k Makarinovi, který z něho nespouštěl dojaté oči, a usmál se při té vzpomínce. „To se až dech tajil, jak jsme letěli, věříš, Makariko? Vletěli jsme mezi vozy a dva jsme přeskočili. Co?“

„To byli ale koně!“ pokračoval ve vyprávění Balaga. „Zapřáhl jsem tenkrát k hnědákovu dva mladé postranní,“ obrátil se k Dolochovovi, „a věříš, Fjodore Ivanyči, že letěli šedesát verst? Nemohl jsem je ani držet, ruce jsem měl ztuhlé, byl mráz. Tak jsem praštil otěžemi – drž si je, Vaše Jasnosti, povídám – a sám jsem se svalil do saní. Ty člověk ani nemusel pohánět, ty nezastavil. Dovězli nás tam za tři hodiny, čerti. Zdechl jenom levý.“

XVII

Anatol vyšel z pokoje a za několik minut se vrátil v kožíšku přepásaném postříbřeným řemenem a v sobolím čapce, švihácky nasazené na stranu, která jeho hezkému obličejí neobyčejně slušela. Podíval se do zrcadla a v téže póze, jakou zaujal před zrcadlem, se postavil před Dolochova a uchopil pohár s vínem.

„Tak sbohem, Fedo, děkuji ti za všechno, sbohem,“ řekl. „No, přátelé, druhové...“ zamyslel se, „...mého... mládí, sbohem,“ obrátil se k Makarinovi a ostatním.

Ačkoli jeli všichni s ním, Anatol chtěl dát tomuto rozloučení dojemný a slavnostní ráz. Mluvil pomalu, silným hlasem, vypjal prsa a podupával jednou nohou.

„Vezměte si všichni sklenice, i ty Balago. Nu, přátelé, druhové mého mládí, zahýřili jsme si, poměli jsme se, zahýřili. Co? Kdy se teď asi uvidíme? Odjíždím za hranice. Užili jsme života, sbohem, chlapci. Na zdraví! Hurá...!“ zvolal, vypil svou sklenici a mrštil jí o zem.

„Na tvé zdraví!“ řekl Balaga, vypil též svou sklenici a utíral si ústa šátkem. Makarin objímal Anatola se slzami v očích.

„Ach kníže, jak těžce se s tebou loučím,“ pravil.

„Jedem, jedem!“ vykřikl Anatol.

Balaga se chystal vyjít z pokoje.

„Ne, počkej,“ zastavil ho Anatol. „Zavři dveře, musíme se posadit. Tak.“ Zavřeli dveře a všichni si sedli.

„No, a teď marš, chlapi!“ Anatol vstal.

Lokaj Joseph mu podal brašnu a šavli a všichni vyšli do předsíně.

„A kde je kožich?“ zeptal se Dolochov. „Hej, Ignácku! Dojdi k Matrjoně Matvejevně a požádej ji o kožich, sobolí. Slyšel jsem, jak to při únosech chodí,“ dodal Dolochov a zamrkal. „Ona jistě vyběhne, polomrtvá položivá, v tom, co měla na sobě doma, trochu se omeškáš – a už jsou tu slzy a tatínek a maminka – a hned je jí zima, a zpátky! Zabal ji do kožichu a rovnou ji nes do saní.“

Lokaj přinesl liščí salup.

„Hlupáku,“ řekl jsem ti sobolí. Hej Matrjoško, sobolí!“ zakřičel tak, že se jeho hlas rozlehl po všech pokojích.

Hezká hubená a bledá cikánka s jiskrnými černými očima a s kadeřavými vlasy, černými až do modra, zahalená do červené šály, přiběhla se sobolím salupem v rukou.

„No co, mně ho není líto, vezmi si ho.“ Zřejmě se bála svého pána, ale litovala kožichu.

Dolochov jej beze slova vzal, přehodil ho Matrjoše přes ramena a zabalil ji do něho.

„Takhle,“ pravil. „A pak takhle,“ a zvedl límec okolo hlavy, nechávaje ho trošinku rozevřený jen před obličejem. „Potom takhle, vidíš?“ Přistrčil Anatolovi hlavu k otvoru v límci, z něhož bylo vidět zářivý úsměv Matrjošin.

„Sbohem, Matrjošo,“ řekl Anatol a políbil ji. „Ech, tady jsem už dohýřil! Pozdravuj Stótku. Nu, sbohem. Sbohem, Matrjošo, popřej mi štěstí.“

„Dej vám bůh velké štěstí, kníže,“ řekla Matrjoša s cikánským přízvukem.

Před schůdky stály dvě trojky a drželi je dva mladí kočí. Balaga usedl do první, vysoko zvedl lokty a beze spěchu uchopil opratě. Anatol s Dolochovem si sedli k němu. Makarin, Chvostikov a lokaj se posadili do druhé trojky.

„Tak co, připraveni?“ zeptal se Balaga.

„Jedem!“ vykřikl, omotávaje si opratě kolem rukou, a trojka se splašeně rozletěla dolů po Nikitově bulváru.

„Prř! Z cesty, prř...! Prř!“ bylo slyšet jen pokřik Balagy a mládence sedícího na kozlíku. Na Arbatském náměstí zachytila trojka kočár, cosi zapraskalo, ozvaly se výkřiky a trojka letěla dál po Arbatu.

Balaga jel dvakrát sem a tam po Podnovinském, pak začal zpomalovat, vrátil se a zastavil na křižovatce u Staré konírenské.

Kočí seskočil, aby chytil koně za uzdu, a Anatol s Dolochovem šli pěšky po chodníku. Když došli k vratům, Dolochoh hvízdł. Odpovědělo mu jiné zahvízdání a hned poté vyběhla ven komorná.

„Jděte na dvůr, jistě hned přijde,“ pravila.

Dolochoh zůstal u vrat. Anatol šel za komornou na dvůr, zahnul za roh a vyběhl na schůdky.

Zastavil ho Gavriło, ohromný kočárový lokaj Marji Dmitrijevny.

„Račte jít k paní,“ řekl basem a zatarasil mu cestu ke dveřím.

„K jaké paní? Kdo vlastně jsi?“ udýchaně zašeptal Anatol.

„Račte, mám rozkaz vás přivést.“

„Kuragine! Zpátky!“ vykřikł Dolochoh. „Zrada! Zpátky!“

Dolochoh zápasil u zadních vrátek, u nichž zůstal stát, s domovníkem, který se snažil za Anatolem vrátka zavřít. S vypětím posledních sil domovníka odstrčil, chytil přeběhnuvšího Anatola za ruku, vytáhl ho za vrátka a rozběhl se s ním zpátky k trojce.

XVIII

Marja Dmitrijevna přistihla na chodbě uplakanou Soňu a donutila ji, aby se ke všemu přiznala. Zmocnila se Natašina lístku, přečetla si jej, a držíc ho v ruce, šla za Natašou.

„Mizero, nestoudnice,“ řekla jí. „Nechci nic slyšet!“ Odstrčila Natašu, která se na ni dívala udivenýma, ale suchýma očima, zavřela ji na klíč, nařídila domovníkovi, aby pustil do vrat lidi, kteří přijdou večer, ale nepouštěl je ven, lokaji rozkázala, aby ty lidi přivedl k ní nahoru, potom usedla v saloně a čekala na únosce.

Když jí Gavriilo přišel oznámit, že ti, kdo přišli, utekli, zamračila se, vstala, složila ruce za zády a dlouho chodila po pokojích uvažujíc, co má dělat. Ve dvanáct hodin v noci nahmatala v kapse klíč a šla do Natašina pokoje. Soňa seděla na chodbě a vzlykala.

„Marjo Dmitrijevno, proboha vás prosím, pusťte mě k ní!“ prosila. Marja Dmitrijevna jí neodpověděla, otevřela dveře a šla dovnitř. To je hanebné, hnusné... v mém domě, ničemnice jedna... jen otce je mi líto! myslela si Marja Dmitrijevna a snažila se ztlumit svůj hněv. I když to bude těžké, rozkážu všem, aby mlčeli, a před hrabětem to zatajím. A ráznými kroky vešla do pokoje. Nataša ležela na pohovce s hlavou v dlaních a nehýbala se. Ležela v těžce poloze, jak ji Marja Dmitrijevna zanechala.

„Jsi pěkná, moc pěkná,“ řekla Marja Dmitrijevna. „V mém domě si dávat schůzky s milenci! Nemusíš se přetvařovat. Poslouchej, když s tebou mluvím.“ Marja Dmitrijevna se dotkla její ruky. „Poslouchej, povídám. Zostudila ses jako nejposlednější holka. Já bych si s tebou věděla rady, ale je mi líto tvého otce. Utajím to před ním.“ Nataša nezměnila polohu, ale celé tělo se jí začalo zachvívat neslyšnými křečovitými vzlyky, které ji dusily. Marja Dmitrijevna se ohlédla po Soně a posadila se na pohovku k Nataše.

„Jeho štěstí, že přede mnou utekl; ale já ho najdu,“ prohlásila svým hrubým hlasem. „Slyšíš, co ti říkám, nebo ne?“ Podstrčila svou velkou ruku pod Natašinu tvář a obrátila ji k sobě. Natašin obličej Marju Dmitrijevnu i Soňu překvapil. Oči měla lesklé a suché, rty stažené, líce vpadlé.

„Nech... te... mě, co mě... já... umřu,“ řekla Nataša zlostně a prudce se vytrhla Marje Dmitrijevne a lehla si jako předtím.

„Nataljo...!“ pravila Marja Dmitrijevna. „Chci jen tvé dobro. Lež si, lež si, jak chceš, nedotknu se tě, ale poslouchej... Nebudu ti říkat, jak ses provinila. To víš sama. Ale zítra přijede tvůj otec, co mu jen řeknu? No?“

Natašino tělo se otřásalo novými vzlyky.

„Až se to dozví, a tvůj bratr, a ženich!“

„Nemám ženicha, vrátila jsem mu slovo!“ vykřikla Nataša.

„Na tom nezáleží,“ pokračovala Marja Dmitrijevna. „Myslíš snad, že až se to dovědí, že to tak nechají? Co když tvůj otec, já ho znám, co když ho vyzve na souboj, to se ti bude líbit? Co?“

„Ach, nechte mě být, proč jste tomu všemu zabránili! Proč? Proč? Kdo se vás o to prosil?“ křičela Nataša; nadzvedla se na pohovce a nenávisťně hleděla na Marju Dmitrijevnu.

„Čeho jsi vlastně chtěla dosáhnout?“ znovu se rozzlobila Marja Dmitrijevna. „Což jsme tě snad zavírali? Kdo mu bránil, aby jezdil k nám do domu? Proč tě chtěl unést jako nějakou cikánku...? A kdyby tě byl unesl, cožpak si myslíš, že by ho nenášli? Tvůj otec, tvůj bratr nebo tvůj ženich? Ale on je darebák a ničema, to ti říkám!“

„Je lepší než vy všichni!“ zvolala Nataša a vztyčila se. „Kdybyste se mi do toho nepletli... Ach můj bože, můj bože, co jen to je! Soňo, za co? Odejděte...!“ A rozplakala se tak zoufale, jak pláčou lidé jen nad neštěstím, jež – jak cítí – si sami zavini-li. Marja Dmitrijevna se pokusila pokračovat, ale Nataša vykřikla: „Jděte pryč, jděte pryč, všichni mě nenávidíte, pohrdáte mnou!“ A zase se vrhla na pohovku.

Marja Dmitrijevna jí ještě chvíli mluvila do svědomí a snažila se ji přesvědčit, že před hrabětem je nutno všecko zatajit a že se nikdo nic nedoví, jen vynasnaží-li se Nataša na všechno zapomenout a nedá na sobě před nikým znát, že se něco přihodilo. Nataša neodpovídala. Už neplakala, ale měla husí kůži a celá se třásla v zimnici. Marja Dmitrijevna jí dala pod hlavu podušku, přikryla ji dvěma pokrývkami a sama jí přinesla lipový čaj, ale Nataša ani nehlesla.

„No, ať spí,“ řekla Marja Dmitrijevna a odešla z pokoje, domnívající se, že spí. Ale Nataša nespala a strnulýma otevřenýma očima v bledém obličejí se dívala přímo před sebe. Nespala celou tuto noc, ani neplakala, ani nemluvila se Soňou, která několikrát vstala a šla se na ni podívat.

Druhý den k snídani, jak slíbil, vrátil se hrabě Ilja Andrejič ze statku za Moskvou. Byl v dobrém rozmaru: prodej se dařil a nic ho tedy nezdržovalo v Moskvě, kde se mu už stýskalo po hraběnce. Marja Dmitrijevna ho uvítala a sdělila mu, že Nataša včera náhle onemocněla, že poslali pro doktora a nyní je jí lépe. Celé dopoledne nevyšla Nataša z pokoje. Se sevřenými rozpukanými rty a suchýma strnulýma očima seděla u okna, nepokojně si prohlížela všechny, kdo jeli ulicí, a chvatně se ohlížela na ty, kdo vcházeli do pokoje. Bylo vidět, že čeká na zprávu o něm, že čeká, že sám přijede nebo jí napíše.

Když k ní vešel hrabě, zprudka se při zvuku mužských kroků obrátila, ale pak se jí na tváři rozhostil dřívější chladný, a dokonce zlý výraz. Ani se nezvedla, aby ho přivítala.

„Co ti je, můj andílku, jsi nemocná?“ zeptal se hrabě.

Nataša chvíli mlčela.

„Ano, jsem nemocná,“ odpověděla potom.

Na otcovy starostlivé otázky, proč je tak sklíčená a nestalo-li se něco s ženichem, ujišťovala, že nic, a žádala ho, aby se neznepokojoval. Marja Dmitrijevna potvrdila hraběti Natašino ujišťování, že se nic nepříhodovalo. Hrabě z domnělé dceřiny nemoci, z její sklíčenosti i z rozpačitých tváří Soni a Marji Dmitrijevny jasně viděl, že se v jeho nepřítomnosti asi něco stalo; ale pomyslení, že jeho milovanou dceru potkalo něco potupného, bylo tak strašné a on měl tak rád klid a svou veselou pohodu, že se raději na nic nevyptával a snažil se přesvědčit sám sebe, že se nic zvláštního nestalo, a jen litoval, že je pro její churavost nutno odložit odjezd na vesnici.

XIX

Ode dne, kdy do Moskvy přijela jeho žena, chystal se Pierre někam odjet, jen aby s ní nemusel být. A dojem, jaký na něho učinila Nataša, když Rostovovi přijeli do Moskvy, ho přiměl k tomu, aby splnění svého rozhodnutí urychlil. Odjel do Tveru za vdovou po Josifu Alexejeviči, která už dávno slíbila, že mu odevzdá papíry zemřelého muže.

Když se Pierre vrátil do Moskvy, doručili mu dopis od Marji Dmitrijevny, která ho prosila, aby ji navštívil ve velmi vážné záležitosti týkající se Andreje Bolkonského a jeho nevěsty. Pierre se Nataše vyhýbal. Zdálo se mu, že jeho cit k ní je silnější, než jaký by měl mít ženatý člověk k nevěstě svého přítele. Ale podivný osud ho s ní neustále sváděl.

Co se asi stalo? A proč do toho pletou mne? myslel si, když se oblékal, aby jel k Marje Dmitrijevně. Kéž už by kníže And-

rej brzy přijel a oženil se s ní! říkal si cestou k Achrosimovové.

Na Tverském bulváru na něho kdosi zavolal.

„Pierre! Jsi tu už dlouho?“ křičel známý hlas. Pierre zvedl hlavu. V párových saních s dvěma šedými klusáky, kteří zasy-pávali sněhem předek saní, mihl se kolem něho Anatol se svým nerozlučným druhem Makarinem. Anatol seděl zpříma, v klasické póze vojenských šviháků, bradu zachumlanou do bobřího límce a hlavu poněkud předkloněnou. Tvář měl rumě-nou a svěží, klobouk s bílým péřovým chocholem mu seděl na stranu a odhaloval nakadeřené napomádované vlasy, popráše-né drobným sněhem.

To je opravdu moudrý chlapík, pomyslel si Pierre. Nezájímá se o nic než jak užít přítomné chvíle rozkoše, nic ho netrápí – a proto je vždy veselý, spokojený a klidný. Co bych za to dal, kdybych byl takový jako on! myslel si závistivě.

Lokaj, který mu v předsíni Achrosimovové pomáhal z koži-chu, mu sdělil, že ho Marja Dmitrijevna prosí, aby za ní přišel do ložnice.

Když otevřel dveře do sálu, spatřil Pierre Natašu, která seděla u okna s hubenou, bledou a nasupenou tváří. Ohlédla se na něho, zamračila se a s výrazem chladného důstojenství vyšla z pokoje.

„Co se stalo?“ zeptal se Pierre, hned jak vešel k Marje Dmitri-jevně.

„Pěkné věci,“ odpověděla. „Padesát osm let jsem na světě, ale takovou hanbu jsem ještě nezažila.“ Vyžádala si od Pierra čest-né slovo, že bude mlčet o všem, co se dozví, a pověděla mu, že Nataša bez vědomí rodičů zrušila zasnoubení, že příčinou toho byl Anatol Kuragin, s nímž ji sváděla Pierrova žena a s nímž Nataša v nepřítomnosti svého otce chtěla utéci, aby se s ním da-la tajně oddat.

Pierre poslouchal vyprávění Marji Dmitrijevny s rameny vy-taženými údivem a s otevřenými ústy a nevěřil svým uším. Ne-věsta knížete Andreje, tak vroucně milovaná, ta dříve tak milá Nataša Rostovová že by vyměnila Bolkonského za hlupáka Anatola, který byl navíc už ženatý (Pierre znal tajemství jeho sňatku), a tak se do něho zamilovala, že by byla ochotna s ním utéct? To Pierre nemohl pochopit a nemohl si to ani představit.

Milý obraz Nataši, kterou znal z dětství, nemohl se v jeho

myslí srovnat s novou představou o její špatnosti, hlouposti a krutosti. Vzpomněl si na svou ženu. Jsou všechny stejné, řekl si v duchu a pomyslel si, že není sám, koho postihl trudný úděl svazku s ničemnou ženou. Ale přesto mu bylo až k slzám líto knížete Andreje a jeho hrdosti. A čím víc litoval svého přítele, s tím větším pohrdáním, a dokonce odporem myslel na tu Natašu, která právě kolem něj prošla v sále s takovým výrazem chladného důstojenství. Nevěděl, že Natašina duše byla v té chvíli přeplněna zoufalstvím, studem a ponížením a že nemohla za to, že její obličej mimoděk vyjadřoval přísný a důstojný klid.

„Jak to, oddat?“ poznamenal Pierre, když Marja Dmitrijevna skončila. „On se nemůže dát oddat, je ženatý!“

„Čím dál tím líp,“ vydechla Marja Dmitrijevna. „Pěkný klouček! Je to ale darebák! A ona čeká, už druhý den čeká. Alespoň přestane čekat, musíme jí to říct.“

Když se dozvěděla od Pierra podrobnosti o Anatolově ženitbě a ulevila si nadávkami, svěřila mu, proč si ho dala zavolat. Bála se, aby hrabě nebo Bolkonskij, který mohl přijet každou chvíli, nevyzvali Kuragina na souboj, kdyby se doslechli o této věci, kterou před nimi chtěla utajit, a proto prosila Pierra, aby jejím jménem nařídil svému švagrovi, ať ihned odjede z Moskvy a neopovazuje se jí přijít na oči. Pierre slíbil, že splní její přání, a teprve nyní si uvědomil nebezpečí, které hrozilo starému hraběti Nikolaji i knížeti Andreji. Marja Dmitrijevna mu krátce a přesně přednesla svou žádost a pustila ho do salonu.

„Ale dej si pozor, hrabě o ničem neví. Dělej jakoby nic,“ řekla mu ještě. „Půjdu jí říct, že nemá nač čekat! A zůstaň tu na oběd, chceš-li,“ křikla ještě za ním.

Pierre potkal starého hraběte. Hrabě byl zmatený a zkormoucený. Ráno mu Nataša řekla, že vrátila Bolkonskému slovo.

„Je to bída, bída, mon cher,“ postěžoval si Pierrovi, „je to bída s těmi děvčaty bez matky; už lituji, že jsem sem jezdil. Budu k vám upřímný. Neslyšel jste už o tom? Zrušila zasnoubení, ani se nikoho nezeptala. Je ovšem pravda, že jsem z toho sňatku nikdy velkou radost neměl. On je ovšem skvělý člověk, ale proti otcově vůli by nebyli šťastní, a Nataša bude mít ženichů ještě dost. Ale přece jen, vždyť to takhle trvalo už dlouho, a najednou takový krok bez otce a bez matky! Teď je nemocná a bůhvíco jí je. Je to špatné, špatné, hrabě, s dcerami bez matky...“ Pierre vi-

děl, že je hrabě velice rozrušený, a snažil se převést rozmluvu na jiné pole, ale hrabě se ke svému trápení stále vracel.

Do salonu vešla Soňa s rozčilenou tváří.

„Nataše není dobře, je ve svém pokoji a ráda by vás viděla. Marja Dmitrijevna je u ní a také vás prosí.“

„Ach ano, vy jste přece dobrý přítel Bolkonského, jistě mu po vás chce něco vzkázat,“ pravil hrabě. „Ach můj bože, můj bože! Jak bylo všechno hezké!“ A hrabě si vjel rukama do řídkých šedých vlasů na spáncích a vyšel z pokoje.

Marja Dmitrijevna sdělila Nataše, že Anatol je ženatý. Nataša jí nechtěla uvěřit a žádala, aby jí to potvrdil sám Pierre. Soňa to řekla Pierrovi, zatímco ho vedla chodbou k Natašinu pokoji.

Nataša seděla vedle Marji Dmitrijevny bledá a strohá a hned u dveří uvítala Pierra horečně se lesknoucíma, tázavýma očima. Neusmála se na něho, nekývla mu na pozdrav, jen se na něho dívala utkvělým pohledem, který se ptal jen na to, je-li – pokud jde o Anatola – jejím přítelem nebo stejným nepřítelem jako všichni ostatní. Pierre sám o sobě pro ni očividně neexistoval.

„Víš všechno,“ řekla Marja Dmitrijevna Nataše, ukazujíc na Pierra. „Ať ti řekne, jestli jsem mluvila pravdu.“

Nataša se dívala hned na ni, hned na něho, jako se postřelené, štvané zvíře dívá na blížící se psy a lovce.

„Nataljo Iljinično,“ začal Pierre se sklopenýma očima a cítil k ní soucit a odpor k operaci, kterou měl provést, „musí vám být lhostejné, je-li to pravda nebo ne, protože...“

„Tedy to není pravda, že je ženatý?“

„Ne, je to pravda.“

„Byl ženatý už dávno?“ zeptala se. „Čestné slovo?“

Pierre jí dal čestné slovo.

„Je ještě tady?“ otázala se rychle.

„Ano, právě jsem ho viděl.“

Bylo znát, že nemá sílu mluvit, a jen rukama dávala znamení, aby ji nechali o samotě.

XX

Pierre nezůstal na oběd, odešel z Natašina pokoje a ihned odjel. Rozjel se hledat po městě Anatola Kuragina, a kdykoli na něho myslel, nahrnula se mu všechna krev k srdci a těžko se mu dýchalo. Na Horách, u cikánů ani u Comonena nebyl. Pierre tedy jel do klubu. V klubu šlo všechno svým obvyklým chodem: hosté, kteří přijeli na oběd, seděli ve skupinách, zdravili se s Pierrem a rozmlouvali o městských novinkách. Uvítal ho lokaj, který znal jeho přátele a zvyky, pozdravil ho a oznámil mu, že má rezervováno místo v malé jídelně, že kníže Michail Zacharyč je v knihovně a Pavel Timofejič dosud nepřijel. Jeden ze známých se Pierra při rozmluvě o počasí zeptal, slyšel-li o Kuraginově únosu Rostovové, že se o tom mluví po celém městě, a co je na tom pravdy. Pierre se zasmál a prohlásil, že to je nesmysl, že se od Rostovů právě vrací. Ptal se všech po Anatolovi; jeden mu řekl, že ještě nepřijel, a druhý, že tu má dnes obědvat. Pierre měl divný pocit, když se díval na tu klidnou, lhostejnou společnost lidí, kteří nevěděli, co se děje v jeho duši. Prošel se sálem, počkal, až se všichni sjeli, a když mezi nimi Anatol nebyl, nezůstal na oběd a jel domů.

Anatol ten den obědval u Dolochova a radil se s ním, jak napravít, co se pokazilo. Zdálo se mu nevyhnutelné sejít se s Rostovovou. Večer jel k sestře, aby se s ní domluvil, jak tuto schůzku nastrojít. Když Pierre marně sjezdil celou Moskvu a vrátil se domů, oznámil mu komorník, že kníže Anatol Vasiljevič je u hraběnky. Hraběncin salon byl plný hostů.

Pierre, aniž pozdravil svou ženu, kterou od svého příjezdu neviděl (nenáviděl ji v tu chvíli víc než kdy jindy), vešel do salonu, spatřil Anatola a přikročil k němu.

„Ach Pierre,“ pravila hraběnka, kráčejíc ke svému muži. „Ty nevíš, v jakém stavu je náš Anatol...“ Zarazila se, neboť v jeho schýlené hlavě, v lesknoucích se očích a v rázné chůzi zpozoro-

vala onen strašný výraz zuřivosti a síly, který znala a který zakusila sama na sobě po souboji s Dolochovem.

„Kde jste vy – tam je nemravnost a zlo,“ řekl Pierre ženě. „Anatole, pojdte, musím si s vámi promluvit,“ vyzval ho francouzsky.

Anatol se ohlédl na sestru a poslušně vstal, chystaje se jít za Pierrem.

Pierre ho chytil za ruku, prudce si ho přitáhl a vykročil s ním z pokoje.

„Dovolíte-li si v mém saloně...“, pravila Hélène šeptem, ale Pierre jí neodpověděl a vyšel ze salonu.

Anatol ho sledoval svým obvyklým šviháckým krokem. Na jeho tváři bylo vidět neklid.

Vešli do pracovny, Pierre zavřel dveře a oslovil Anatola, nedívaje se na něho.

„Vy jste slíbil hraběnce Rostovové, že se s ní oženíte, a chtěl jste ji unést?“

„Můj milý,“ odpověděl Anatol francouzsky (tak byl ostatně veden celý rozhovor), „nepovažuji za svou povinnost odpovídat na otázky kladené takovým tónem.“

Pierrův obličej, už dříve bledý, zrudnul výraz zuřivosti. Chytil svou velkou rukou Anatola za límec uniformy a třásl jím tak dlouho, dokud jeho tvář nevyjadřovala dostatečný úlek.

„Říkám vám, že s vámi *musím* mluvit...“, opakoval Pierre.

„No tak dost, vždyť je to hloupé. Co?“ řekl Anatol a ohmatával si knoflík od límce, vytržený i s kusem látky.

„Jste ničemník a darebák a nevím, co mi zabraňuje v potěšení roztržít vám tímto hlavu,“ řekl Pierre, vyjadřuje se tak strojeně, protože mluvil francouzsky. Vzal do ruky masivní těžítka, výhružně je zvedl a okamžitě je zase položil na místo.

„Slíbil jste jí, že se s ní oženíte?“

„Já, já, já, nemyslel jsem na to; ostatně jsem nikdy nic nesliboval, protože...“

Pierre ho přerušil.

„Máte její dopisy? Máte její dopisy?“ opakoval a přistoupil blíž k Anatolovi.

Anatol k němu vzhlédl, bleskurychle sjel rukou do kapsy a vytáhl náprsní tašku.

Pierre vzal podávaný dopis, odstrčil stůl, který mu stál v cestě a svalil se na pohovku.

„Nedopustím se násilí, nebojte se,“ odpověděl na polekaný Anatolův pohyb. „Dopisy – za prvé,“ říkal Pierre, jako by si opakoval úlohu. „Za druhé,“ dodal po chvíli mlčení, znovu vstal a začal chodit po místnosti, „zítra musíte odjet z Moskvy.“

„Ale jak bych mohl...“

„Za třetí,“ pokračoval Pierre neposlouchaje ho, „nesmíte se nikdy ani slovem zmínit o tom, co bylo mezi vámi a hraběnkou. Vím, že tohle vám nemohu zakázat, ale máte-li alespoň špetku svědomí...“ Pierre několikrát mlčky přešel po pokoji, Anatol seděl zamračeně u stolu a kousal se do rtů.

„Musíte přece konečně pochopit, že kromě vašeho potěšení je ještě štěstí a klid jiných lidí, že nemůžete někomu ničit život jen proto, že máte chuť se pobavit. Bavte se s takovými ženami, jako je moje manželka – na to máte právo, ty vědí, co od nich chcete. Jsou proti vám ozbrojeny stejnou zkušeností v prostopášnosti; ale slibovat mladé dívce, že se s ní oženíte... oklamat, ukrást ji... Jak to, že nechápete, že je to stejně podlé jako zbít starce nebo dítě...!“

Pierre se odmlčel a podíval se na Anatola nikoli už hněvivým, nýbrž tázavým pohledem.

„To nevím. Co?“ pravil Anatol, který nabýval odvahy tou měrou, jak Pierre přemáhal svůj hněv. „To nevím a nechci vědět,“ opakoval, nedívaje se na Pierra, a spodní čelist se mu lehce chvěla, „ale vy jste mi řekl slova jako ‚je to podlé‘ a tak podobně, která jako čestný člověk nikomu nedovolím.“

Pierre se na něho díval udiveně a nemohl pochopit, co chce.

„Bylo to sice mezi čtyřma očima,“ pokračoval Anatol, „ale přesto nemohu...“

„Chcete snad zadostiučinění?“ zeptal se Pierre posměšně.

„Přínejmenším můžete vzít ta slova zpět. Co? Chcete-li, abych splnil vaše přání. Co?“

„Beru to tedy zpět,“ řekl Pierre, „a prosím vás, abyste mi prominul.“ Bezděčně se podíval na utržený knoflík. „A peníze, potřebujete-li na cestu.“ Anatol se usmál.

Tento bázlivý a přitom mrzký úsměv, který Pierre znal od své ženy, vyvedl ho znovu z rovnováhy.

„Ach vy podlé a bezcitné plemeno,“ řekl a vyšel z pokoje.

Druhý den odjel Anatol do Petrohradu.

XXI

Pierre jel k Marje Dmitrijevně, aby jí oznámil, že splnil její přání a vyhnal Kuragina z Moskvy. Celý dům byl vyděšený a vzrušený. Nataša byla velice nemocná a Marja Dmitrijevna mu pod pečeti tajemství svěřila, že se té noci, kdy se od nich dozvěděla, že je Anatol ženatý, otrávila otrušíkem, který si potají obstarala. Když ho trochu polkla, tolik se polekala, že vzbudila Soňu a řekla jí, co provedla. Včas byla podniknuta nutná opatření proti otravě a nyní je mimo nebezpečí; avšak je tak slabá, že není ani pomyšlení na to, vézt ji na venkov, a proto poslali pro hraběnku. Pierre viděl ztrápeného hraběte, a uplakanou Soňu, ale s Natašou mluvit nemohl.

Ten den obědval v klubu a ze všech stran slyšel vyprávět o pokusu unést Rostovovou. Usilovně tyto řeči vyvracel a všechny ujišťoval, že se nestalo nic jiného, než že jeho švagr požádal Rostovovou o ruku a byl odmítnut. Pierre považoval za svou povinnost všechno utajit a vrátit Nataše dobré jméno.

Se strachem očekával návrat knížete Andreje a každý den se jezdil ke starému knížeti po něm poptat.

Kníže Nikolaj Andrejič zvěděl prostřednictvím m-lle Bourienne všechny pověsti, které kolovaly po městě, a přečetl si list kněžně Marje, v němž Nataša vracela slovo svému ženichovi. Zdál se veselejší než obvykle a očekával syna s velkou netrpělivostí.

Několik dní po Anatolově odjezdu dostal Pierre lístek od knížete Andreje, v němž oznamoval, že se vrátil, a prosil ho, aby se u něho zastavil.

Když se kníže Andrej vrátil do Moskvy, dostal hned, sotva přijel, od otce Natašin list adresovaný kněžně Marje (tento list ukradla m-lle Bourienne a odevzdala jej knížeti), v němž Nataša zrušila zasnoubení, a vyslechl od otce komentované vyprávění o jejím únosu.

Kníže Andrej se vrátil večer. Pierre k němu jel hned druhý den ráno. Očekával, že najde knížete Andreje v podobném stavu, jako byla Nataša, a proto byl velmi překvapen, že když vešel do salonu, uslyšel z pracovny jasný hlas knížete Andreje, živě vyprávějícího o jakýchsi petrohradských pletichách. Hlas starého knížete a nějaký další hlas ho občas přerušovaly. Kněžna Marja vyšla Pierrovi vstříc. Vzdychnula a ukázala očima na dveře, za nimiž byl kníže Andrej, jako by tím chtěla dát najevo svůj soucit s jeho neštěstím, ale Pierre z její tváře poznal, že má radost z toho, co se stalo, i z toho, jak její bratr přijal zprávu o zradě své nevěsty.

„Řekl, že to předpokládal,“ pravila. „Vím, že mu hrdost nedovolí vyslovit, co cítí, ale přece jen to přijal lépe, mnohem lépe, než jsem čekala. Zřejmě to tak musí být...“

„Ale to je opravdu všechno skončeno?“ zeptal se Pierre.

Kněžna Marja na něho pohlédla s údivem. Nechácala, jak se tak vůbec může ptát. Pierre vešel do pracovny. Kníže Andrej, zcela změněný, vůčihledně zotavený, ale s novou, kolmou vráskou mezi obočím, stál v civilních šatech proti otci a knížeti Meščerskému a v zápalu diskuse živě gestikuloval.

Mluvílo se o Speranském; do Moskvy právě došla zpráva o jeho domnělé zradě a o tom, že byl náhle poslán do vyhnanství.

„Teď ho (Speranského) odsuzují a obviňují všichni, kdo jím ještě před měsícem byli nadšeni,“ pravil kníže Andrej, „i ti, kdo nebyli schopni chápat jeho záměry. Odsuzovat člověka, který je v nemilosti, a svalovat na něho chyby ostatních je velmi snadné; ale já tvrdím, že bylo-li za této vlády vykonáno něco dobrého, pak to vykonal on – jen on...“ Zarazil se, když spatřil Pierra. V tváři mu to škublo a objevil se na ní zlý výraz. „Ale budoucnost ho ocení spravedlivě,“ dodal a hned se obrátil k Pierrovi.

„Tak jak se máš? Stále tloustneš,“ říkal zvesela, ale nová vráskas se mu zařízla do čela ještě hlouběji. „Ano, já jsem zdravý,“ odpověděl na Pierrovu otázku a ušklíbl se. Pierrovi bylo jasné, že ten úsměšek znamená: zdravý, ale na mém zdraví nemá nikdo zájem. Prohodil k Pierrovi pár slov o hrozné cestě od polských hranic, o tom, že se ve Švýcarsku setkal s lidmi, kteří Pierra znají, o panu Dessalesovi, vychovateli, kterého přivezl z ciziny pro syna, a opět se s vervou vmísil do rozhovoru o Speranském, v němž oba starci pokračovali.

„Kdyby to byla zrada a kdyby tu byly důkazy o jeho tajných

stycích s Napoleonem, vyhlásili by to veřejně,“ mluvil vášnivě a překotně. „Já osobně nemám Speranského rád a nikdy jsem ho rád neměl, ale mám rád spravedlnost.“ Pierre poznával nyní na svém příteli vlastnost, kterou znal odedávna až příliš dobře: že se totiž rozčiluje a pře o nějakou zcela bezvýznamnou věc, jen aby zahnal tíživé osobní myšlenky.

Když kníže Meščerskij odjel, vzal kníže Andrej Pierra v podpaždí a zavedl ho do pokoje, který mu byl vykázán. V pokoji stála rozestlaná postel a otevřené kufry a truhlice. Kníže Andrej přistoupil k jedné z nich a vytáhl krabičku. Z krabičky vyndal balíček v papíře. Všechno to dělal mlčky a velmi rychle. Pak se zvedl a odkašlal si. Tvář měl zachmuřenou, rty sevřené.

„Nezlob se, že tě tím obtěžuji...“ Pierre pochopil, že chce mluvit o Nataše, a na jeho širokém obličejí se objevila soustrast a lítost. Výraz jeho tváře knížete Andreje popudil; pokračoval rázně, zvýšeným hlasem a nepříjemně: „Hraběnka Rostovová mě odmítla a dozvěděl jsem se, že tvůj švagr žádal o její ruku a tak podobně. Je to pravda?“

„Je i není,“ začal Pierre, ale kníže Andrej ho přerušil.

„Tady jsou její dopisy a podobizna,“ pravil. Vzal balíček ze stolu a podal jej Pierrovi.

„Odevzdej to hraběnce... uvidíš-li ji.“

„Je velmi nemocná,“ řekl Pierre.

„Ona je ještě tady?“ zeptal se kníže Andrej. „A kníže Kuragin?“ dodal rychle.

„Odjel už dávno. Div neumřela...“

„Je mi líto, že je nemocná.“ Kníže Andrej se pousmál, chladně, zle a nepříjemně jako jeho otec.

„Ale pan Kuragin patrně neráčil poctit hraběnku Rostovovou svou rukou?“ pokračoval. Několikrát prudce vtáhl nosem vzduch.

„Nemohl se oženit, protože už je ženatý,“ pravil Pierre.

Kníže Andrej se nepříjemně zasmál, zase tak nepříjemně jako jeho otec.

„A smím se zeptat, kde je nyní, ten váš švagr?“

„Odjel do Petro... vlastně nevím,“ řekl Pierre.

„No, ostatně na tom nezáleží,“ prohlásil kníže Andrej. „Vyříd hraběnce Rostovové, že byla a je naprosto volná a že jí přeji všechno nejlepší.“

Pierre vzal svazek dopisů do ruky. Kníže Andrej se na něj

strnule díval, jako by se rozpomínal, nechtěl-li ještě něco říci, nebo jako by čekal, neřekne-li něco Pierre.

„Poslyšte, vzpomínáte si, jak jsme se v Petrohradě přeli,“ řekl Pierre, „pamatujete, o...“

„Pamatuji,“ odpovídal kníže Andrej spěšně, „řikal jsem, že padlé ženě je třeba odpustit, ale neřikal jsem, že já mohu odpustit. Já nemohu.“

„Jak to můžete srovnávat...?“ namítl Pierre. Kníže Andrej mu nedal domluvit. Začal křičet ostrým hlasem:

„Ano, znovu prosit o její ruku, být velkodušný a tak dále...? Ano, to je sice velice ušlechtilé, ale já nejsem schopen s tím pánem soupeřit. Chceš-li být mým přítelem, nemluv mi nikdy o té... o tom všem. Tak sbohem. Vyřídíš to...?“

Pierre ho opustil a šel ke starému knížeti a kněžně Marje. Stařec se zdál čilejší než obyčejně. Kněžna Marja byla stejná jako vždy, ale Pierre na ní viděl, že za soucitem k bratrovi se skrývá radost, že z jeho svatby sešlo. Když se na ně díval, pochopil, jaké pohrdání a zlobu cítí všichni k Rostovům, a pochopil také, že před nimi nesmí ani vyslovit jméno té, která byla schopna vyměnit knížete Andreje za kohokoli jiného.

U oběda přišla řeč na válku, jež se očividně blížila. Kníže Andrej bez přestání mluvil, přel se hned s otcem, hned s Dessalesem, švýcarským vychovatelem, a zdál se živější, než obvykle býval – tou živostí, jejíž vnitřní příčinu Pierre tak dobře znal.

XXII

Týž večer jel Pierre k Rostovům splnit své poslání. Nataša ležela, hrabě byl v klubu, a Pierre tedy odevzdal dopisy Soně a šel za Marjou Dmitrijevnu, která se zajímala o to, jak kníže Andrej přijal tu zprávu. Za deset minut poté vešla k Marje Dmitrijevně Soňa.

„Nataša by nutně chtěla mluvit s hrabětem Petrem Kirillovičem,“ řekla.

„Jak si to představuje, máme ho zavést k ní? Vždyť tam u vás není uklizeno,“ namítala Marja Dmitrijevna.

„Ne, oblékla se a šla do salonu,“ řekla Soňa.

Marja Dmitrijevna jen pokrčila rameny.

„Kdy už ta hraběnka přijede, úplně mě usoužila. Poslouchej, neříkej jí všechno,“ obrátila se k Pierrovi. „Člověk ji ani hubovat nemůže, tak je ubohá, tak je ubohá!“

Nataša, pohublá, s bledou a přísnou tváří (avšak naprosto ne zahanbená, jak očekával Pierre), stála uprostřed salonu. Když se Pierre objevil ve dveřích, pohnula se nerozhodně a bylo vidět, že je na rozpacích, má-li jít k němu, nebo na něho počkat.

Pierre k ní chvatně přistoupil. Očekával, že mu jako vždy podá ruku, ale Nataša, ztěžka dýchajíc, se zastavila těsně vedle něj s rukama spuštěnýma jako bez života, přesně v té póze, s jakou se stavěla doprostřed sálu, když chtěla zpívat, avšak s docela jiným výrazem.

„Petře Kirillyči,“ začala rychle, „kníže Bolkonskij byl vaším přítelem a je vaším přítelem,“ opravila se (zdálo se jí, že všechno patří minulosti a nyní že je všechno jiné). „Říkal mi tehdy, abych se obrátila na vás...“

Pierre těžce supěl a mlčky se na ni díval. Až do této chvíle jí v duchu všechno vyčítal a snažil se jí pohrdat; ale nyní mu jí bylo tak líto, že v jeho duši nebylo místa pro výčitky.

„Je teď v Moskvě, řekněte mu... aby mi od... odpustil.“ Zarázila se a oddychovala ještě rychleji, ale neplakala.

„Ano... řeknu mu to,“ pravil Pierre, „ale...“ Nevěděl, co má říci.

Nataša se zřejmě polekala myšlenky, která ho mohla napadnout.

„Ne, já vím, že je všemu konec,“ dodala spěšně. „Nikdy to nemůže být. Trápí mě, že jsem mu tak ublížila. Řekněte mu jen, že ho prosím, aby mi odpustil, odpustil, odpustil všechno...“ Roztřásla se na celém těle a usedla na židli.

Pierrovi překypovalo srdce lítostí, jakou ještě nikdy nepocítil.

„Řeknu mu to, ještě jednou mu všechno řeknu,“ slíbil, „ale přál bych si vědět jednu věc...“

„Kterou?“ ptal se Natašin pohled.

„Přál bych si vědět, jestli jste milovala...“ Pierre nevěděl, jak

má nazvat Anatola, a při myšlence na něho se začervenal, „jestli jste toho špatného člověka milovala.“

„Nenazývejte ho špatným,“ řekla Nataša. „Ale já nic, nic nevím...“ A znovu se dala do pláče.

Pierra zaplavil ještě silnější pocit lítosti, něhy a lásky. Cítil, jak mu pod brýlemi tečou slzy, a doufal, že zůstanou nepozorovány.

„Nebudeme o tom už mluvit, milá Natašo,“ řekl.

A Nataše náhle připadl tak divný tento mírný, něžný a srdečný hlas.

„Nebudeme už o tom mluvit, má drahá, já mu všechno řeknu; ale o jedno vás prosím – považujte mě za svého přítele, a kdybyste někdy potřebovala pomoc, radu nebo prostě někomu vylít srdce – ne teď, ale až budete mít v duši jasno – vzpomeňte si na mne.“ Políbil jí ruku. „Budu šťasten, budu-li moci...“ Upadl do rozpaků.

„Nemluvte tak se mnou, nejsem toho hodna!“ vykřikla Nataša a chtěla odejít z pokoje, ale Pierre ji zadržel za ruku. Cítil, že jí musí ještě něco říci. Ale když to vyslovil, podivil se sám svým slovům.

„Přestaňte, přestaňte, máte ještě celý život před sebou,“ řekl jí.

„Před sebou? Ne. Pro mne už je všechno ztraceno,“ pravila se studem, zahanbená a ponížena.

„Všechno ztraceno?“ opakoval po ní. „Kdybych nebyl tím, kým jsem, ale nejkrásnějším, nejmoudřejším a nejlepším člověkem na světě a kdybych byl svobodný, na kolenou bych teď prosil o vaši ruku a vaši lásku.“

Nataša se poprvé po mnoha dnech rozplakala slzami vděčnosti a dojetí, ještě jednou pohlédla na Pierra a vyšla z pokoje.

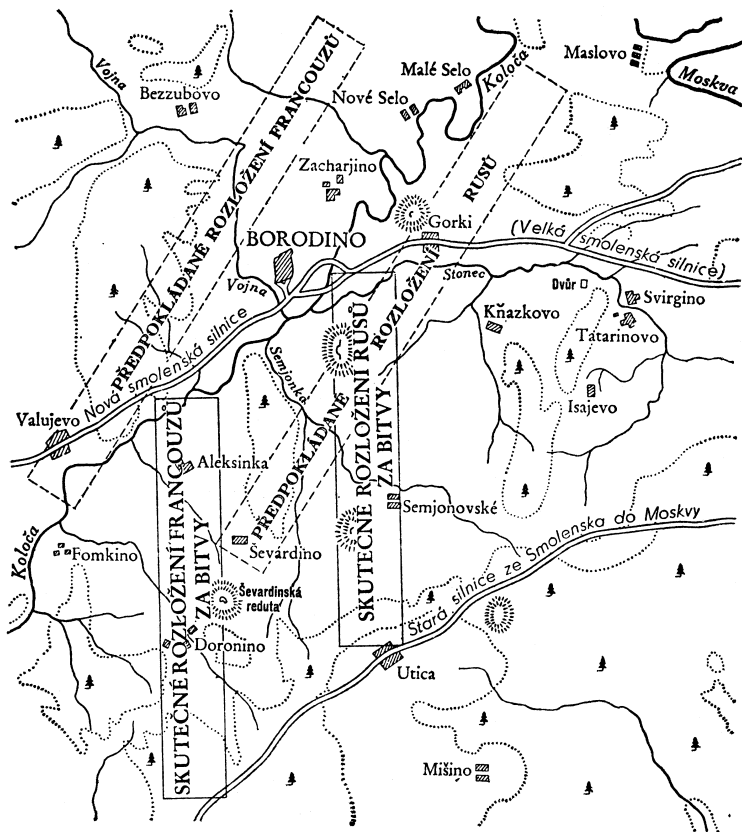
Pierre vyběhl hned za ní do předsíně, polykaje slzy pohnutí a štěstí, které mu stahovaly hrdlo, navlékl si kožich tak spěšně, že se ani nedostal do rukávů, a sedl si do saní.

„Kam teď poroučíte?“ zeptal se kočí.

Kam? ptal se Pierre v duchu sám sebe. Kam bych teď mohl jet? Přece ne do klubu nebo na návštěvu! Všichni lidé se mu zdáli tak malicherní, tak ubozí ve srovnání s pocitem dojetí a lásky, který jej zaplavil; ve srovnání s tím zjihlým, vděčným pohledem, jakým se na něj naposledy podívala uprostřed slz.

„Domů,“ řekl Pierre, a třebaže byl desetistupňový mráz, rozhalil si medvědí kožich na své široké, radostně dýšící hrudi.

Bylo mrazivo a jasno. Nad špinavými, šerými ulicemi a nad černými střechami se klenulo temné hvězdnaté nebe. Pierre se díval jen na ně a necítil urážlivou nízkost všeho pozemského ve srovnání s výškami, v nichž bloudila jeho duše. Když vjeli na Arbatské náměstí, otevřelo se jeho očím obrovské prostranství tmavého nebe, posetého hvězdami. Téměř uprostřed tohoto nebe, nad Prečistěnským bulvárem, stála obrovská, jasná kometa roku 1812, obklopená a obsypaná ze všech stran hvězdami, ale odlišujíc se od nich svým bílým světlem, dlouhým, nahoru zvednutým ohonem a tím, jak blízko byla zemi – táž kometa, která prý věštila nejrůznější hrůzy a konec světa. Avšak v Pierrovi ta světlá hvězda s dlouhým zářivým ocasem nevzbuzovala nijak děsivé pocity. Naopak, díval se na ni radostně, očima vlhkýma od slz, na tu jasnou hvězdu, která nepředstavitelnou rychlostí proletěla v parabolické křivce nezměrné dálky a náhle, jako když se střela zaryje do země, utkvěla zde na místě, které si vybrala na černé obloze, zastavila se s energicky vztyčeným chvostem a zářila a hrála bílým světlem uprostřed ostatních nesčíslných mihotavých hvězd. Pierrovi se zdálo, že tato hvězda dokonale vyjadřuje to, co se odehrává v jeho zjhlé, povzbuzené duši, rozkvétající k novému životu.

Mapka borodinského bojiště

KNIHA TŘETÍ

ČÁST PRVNÍ

I

Koncem roku 1811 začalo usilovné zbrojení a soustřeďování sil západní Evropy a v roce 1812 se tyto síly – miliony lidí (počítajíc v to i ty, kdo měli na starosti dopravu i zásobování armády potravinami a krmivem) – pohnuly ze západu na východ, k ruským hranicím, k nimž se od roku 1811 stahovaly také ruské síly. Dvanáctého června překročily západoevropské síly ruské hranice a začala válka, to jest došlo k události přičící se lidskému rozumu a veškeré lidské přirozenosti. Miliony lidí dopouštěly se proti sobě navzájem tak nesčíslného množství ohavných a podlých skutků, klamů, zrad, krádeží, podvodů, penězokazectví, rabování, žhářství a zabíjení, jaké za celá staletí neshromáždí anály všech soudů světa, na něž se však v té době lidé, kteří se jich dopouštěli, nedívali jako na zločiny.

Jak došlo k této otřesné události? Jaké byly její příčiny? Dějepisci s naivní jistotou praví, že příčinami této události byly urážka způsobená vévodovi Oldenburskému, nezachovávaní kontinentálního systému, Napoleonova vládyčtivost, Alexandrova neústupnost, chyby diplomatů atp.

Podle toho by tedy bylo stačilo, kdyby si byli dali Metternich, Rumjancev nebo Talleyrand mezi audiencí a rautem trochu záležet a obratněji něco načrtli na kus papíru, nebo aby Napoleon napsal Alexandrovi: „Pane bratře, jsem ochoten vrátit vévodovi Oldenburskému jeho vévodství,“ a k válce by nebylo došlo.

Je pochopitelné, že tak se věc jevila současníkům. Je pochopitelné, že Napoleon viděl příčinu války v anglických intrikách (jak se o tom vyslovil na ostrově svaté Heleny); je pochopitelné, že se členům anglické sněmovny zdálo, že příčinou války je Napoleonova touha po moci; vévoda Oldenburský se domníval, že příčinou války je násilí na něm spáchané; kupcům se zdálo, že příčinou války je kontinentální systém, který ožebračoval

Evropu; starým vojákům a generálům se zdálo, že hlavní příčinou je nutnost používat jejich služeb; legitimistům té doby, že je nevyhnutelné obnovit les bons principes¹⁾, a státníkům té doby se zdálo, že se všechno událo jen proto, že spojenecká smlouva mezi Ruskem a Rakouskem z roku 1809 nebyla dosti pečlivě utajena před Napoleonem a že memorandum číslo 178 bylo neobratně stylizováno. Je pochopitelné, že současníci měli na mysli právě tyto příčiny – a ještě bezpočetně, nekonečně mnoho příčin jiných, jejichž množství záleží na nekonečné různorodosti hledisek; ale nám, potomkům, kteří posuzujeme velikost historické události v celém jejím rozsahu a pronikáme do jejího prostého i strašlivého smyslu, nám tyto příčiny nedostačují. Nám se zdá nepochopitelné, že by se miliony lidí, křesťanů, navzájem zabíjely a mučily jen proto, že Napoleon byl vládychtivý, Alexander tvrdohlavý, politika Anglie vychytralá a vévoda Oldenburský uražený. Je těžké pochopit, jak tyto okolnosti souvisí se samým faktem vraždění a násilí; proč by tisíce lidí z druhého konce Evropy proto, že vévoda byl uražen, zabíjeli a přiváděli na mizinu lidi ze Smolenské a Moskevské gubernie a sami byli jimi zabíjeni.

My, potomci, kteří se nedáme jako historikové ovlivnit procesem vědeckého zkoumání, a proto pozorujeme událost nezkaleným zdravým smyslem, vidíme příčin nesčíslné množství. Čím hlouběji se noříme do jejich zkoumání, tím více nám jich vyvstává a každá jednotlivá příčina (nebo celý souhrn příčin) jeví se nám stejně správnou, zkoumáme-li ji odděleně, a stejně jako jiné nesprávnou, uvážíme-li, jak je malicherná ve srovnání s velikostí události, a stejně nesprávnou vzhledem k tomu, že není možné, aby sama o sobě (bez koincidence všech ostatních příčin) takovou událost vyvolala. Stejně důležitou příčinou, jakou bylo Napoleonovo odmítnutí stáhnout vojska za Vislu a vrátit oldenburské vévodství, jeví se nám chuť nebo nechť jednoho francouzského kaprála vrátit se znovu do služby; neboť kdyby nebyl chtěl znovu sloužit, a kdyby to nechtěl druhý, třetí, tisíce kaprál a voják, bylo by v Napoleonově vojsku o tolik a tolik mužů méně a k válce by nebylo mohlo dojít.

¹⁾ Dobré zásady.

Kdyby se byl Napoleon neurazil pro požadavek, aby ustoupil za Vislu, a nebyl dal svým vojskům rozkaz k ofenzivě, nebyla by mohla vypuknout; ale kdyby se všichni seržanti nebyli chtěli vrátit do služby, také by k ní nebylo mohlo dojít. Válka by rovněž nebyla mohla vypuknout, nebýt intrik Anglie, nebýt vévody Oldenburského a Alexandrový uražené pýchy, nebýt v Rusku samoděržaví, nebýt Francouzské revoluce a po ní následující diktatury a císařství, a vůbec všeho toho, co Francouzskou revoluci vyvolalo, a tak dále. Bez jediné z těch příčin nemohlo k ničemu dojít. Všechny tyto příčiny – miliardy příčin – se tedy spojily, aby způsobily to, co se stalo. Z toho plyne, že nic nebylo výhradní příčinou té události, nýbrž že k této události došlo prostě proto, že k ní dojít muselo. Bylo nutné, aby se miliony lidí zřekly lidských citů i vlastního rozumu a vydaly se ze západu na východ zabíjet tvory sobě podobné, stejně jako před několika staletími táhly tlupy z východu na západ a zabíjely lidi sobě podobné.

V jednání Napoleona nebo Alexandra, na jejichž jediném slově, jak se zdálo, záleželo, aby se událost stala nebo nestala, bylo stejně málo svobodné vůle jako v jednání kteréhokoli vojáka, který táhl do boje proto, že na něho padl los nebo že byl odveden. Nemohlo tomu být jinak, protože aby se splnila vůle Napoleona nebo Alexandra (lidí, na nichž, jak se zdálo, záviselo uskutečnění události), bylo třeba koincidence nesčíslných okolností a bez jediné z nich k ní nemohlo dojít. Bylo nutno, aby miliony lidí, v jejichž rukou byla skutečná síla, aby vojáci, kteří stříleli a vezli proviant a děla, souhlasili s tím, že budou plnit vůli několika jedinců a slabých lidí, a aby k tomu byli přinuceni nespočetným množstvím složitých a různorodých příčin.

Fatalismus v historii je nevyhnutelný k vysvětlení nelogických jevů (totiž těch, jejichž logiku nechápeme). Čím víc se snažíme logicky vysvětlit tyto jevy v historii, tím se nám zdají nelogičtější a nepochopitelnější.

Každý člověk žije sám pro sebe, užívá svobody k dosažení svých osobních cílů a celou svou bytostí cítí, že může v tomto okamžiku udělat nebo neudělat ten nebo onen čin; ale jakmile jej udělá, je tento čin, uskutečněný v určité chvíli, nenávratný a stává se majetkem dějin, v nichž nemá už libovolný, nýbrž předem určený význam.

Každý člověk žije dvojitým životem: životem soukromým, který je tím svobodnější, oč abstraktnější jsou jeho zájmy, a životem živelným, stádním, v němž je nucen zachovávat stanovené zákony.

Vědomě žije člověk pro sebe, ale stává se bezděčně nástrojem k dosažení historických, všelidských cílů. Vykonaný čin se nedá odčinit a jeho účinek nabývá tím, že splyne s miliony současně vykonaných činů jiných lidí, historického významu. Čím výše stojí člověk na společenském žebříčku, s čím významnějšími lidmi se stýká, tím větší má moc nad jinými lidmi a tím očividnější je předurčenost a nevyhnutelnost každého jeho činu.

„Srdce carovo je v rukou božích.“

Panovník je otrokem dějin.

Dějiny, to jest neuvědomělý, společný, stádní život lidstva, užívají každé minuty života panovníků pro sebe jako nástroje k dosažení svých cílů.

Napoleon, ačkoli se mu tehdy v roce 1812 zdálo, že na něm záleží verser nebo ne verser le sang de ses peuples¹⁾ (jak mu v posledním dopise psal Alexander), nikdy nepodléhal více než právě nyní oněm nevyhnutelným zákonům, které ho nutily (přestože se sám za svou osobu domníval, že jedná z vlastní vůle) dělat pro obecnou věc, pro dějiny, to, co se muselo stát.

Lidé ze západu táhli na východ, aby se navzájem zabíjeli. A k této události se podle zákona koincidence příčin současně připojily a přizpůsobily tisíce drobných příčin tohoto pohybu a války; výtky pro porušování kontinentálního systému, vévoda Oldenburský, pochod vojsk do Pruska, podniknutý (jak se zdálo Napoleonovi) jen proto, aby bylo dosaženo ozbrojeného míru, skutečnost, že francouzský císař válku miloval a že si na ni už zvykl, a této jeho zálibě odpovídající nálada celého jeho národa, nadšení nad velkolepými přípravami, výdaje na přípravy a nutnost získat nějaké příjmy, které by tato vydání uhradily, a opojné pocty v Drážďanech a diplomatická jednání, vedená podle mínění současníků s upřímnou touhou po míru, a přitom pouze zraňující samolibost jedné nebo druhé strany, a miliony

¹⁾ Prolévat nebo neprolévat krev svých národů.

milionů jiných příčin, které se zrodily současně s událostí, k níž mělo dojít, a přizpůsobily se jí.

Když jablko dozrálo a padá – proč padá? Proto, že tíhne k zemi, proto, že mu usychá stopka, proto, že je slunce vysouší, že těžkne, že je setřese vítr, nebo proto, že na ně má chuť chlapec stojící pod stromem?

Nic z toho není příčinou. To vše je pouze shoda podmínek nutných k dovršení každé životní, organické, živelné události. A přírodopisec, který zjistí, že jablko padá ze stromu proto, že odumírá jeho stopka, bude mít stejnou pravdu jako dítě, které stojící pod stromem řekne, že jablko spadlo proto, že na ně mělo chuť a modlilo se o ně. Stejnou pravdu nebo nepravdu bude mít i ten, kdo řekne, že Napoleon táhl do Moskvy, protože tam jít chtěl, a že měl neúspěch proto, že si Alexander přál jeho záhubu – stejně bude mít pravdu i nepravdu ten, kdo řekne, že obrovitá podkopaná hora se zřítíla proto, že poslední dělník do ní naposledy udeřil krumpáčem. V dějinných událostech jsou takzvaní velcí lidé nálepkami, které dávají události jméno, a přitom – stejně jako nálepky – souvisí s událostí méně než co jiného.

Každý čin, o němž se oni sami domnívají, že ho vykonali z vlastní vůle, je v historickém smyslu bezděčný, splývá s celým chodem dějin a je od věků předurčen.

II

Devětadvacátého května vyjel Napoleon z Drážďan, kde strávil tři týdny, obklopen dvorem složeným z princů, vévodů, králů, a dokonce i jednoho císaře. Před odjezdem zahrnul přízní prince, krále a císaře, kteří si to zasloužili, vyplínil krále a prince, s nimiž byl nespokojen, daroval rakouské císařovně své vlastní (to jest odňaté jiným králům) perly a brilianty, něžně objal císařovnu Marii Luisu a zanechal ji, jak praví jeho historik, zdrcenou žalem z rozloučení, jež ona – tato Marie Luisa,

kteřá byla považována za jeho manželku, ačkoli v Paříži dlela jiná jeho manželka – nebyla s to přenést přes srdce. Přestože státníci stále ještě pevně věřili, že je mír možný, a horlivě o něj usilovali, přestože císař Napoleon osobně napsal caru Alexandrovi dopis, v němž ho oslovoval *monsieur mon frère*¹⁾ a upřímně ho ujišťoval, že si nepřeje válku a že ho vždy bude milovat a vážit si ho, přesto vše jel k armádě a na každé stanici vydával nové rozkazy mající usměřit pohyb armády ze západu na východ. Doprovázen pážaty, pobočníky a ozbrojenou eskortou, jel v cestovním kočáře taženém šestispřežím po silnici na Poznaň, Toruň, Gdaňsk a Královec. Ve všech těchto městech ho vítaly davy se strachem i nadšením.

Armáda postupovala ze západu na východ a stále vyměňovaná šestispřeží nesla Napoleona stejným směrem. Desátého června armádu dohonil a přenocoval ve Vilkoviseckém lese, v bytě, který pro něho připravili na statku polského hraběte.

Druhý den armádu předhoni, v lehkém kočárku se dal dovézt k Němenu, převlékl se do polské uniformy a vyjel na břeh, aby si prohlédl místo pro přepravu.

Když spatřil na druhé straně kozáky (*les Cosaques*) a do daleka se táhnoucí stepi (*les Steppes*), uprostřed nichž ležela Moscou, la ville sainte,²⁾ podobná hlavnímu městu Skytského království, do něhož kdysi táhl Alexander Makedonský, proti všemu očekávání a v rozporu se strategickými i diplomatickými úvahami dal rozkaz k ofenzivě a den poté začala jeho vojska přecházet Němen.

Dvanáctého brzy ráno vyšel ze stanu, rozbitého toho dne na srázném levém břehu Němenu, a pozoroval dalekohledem proudy svých vojsk vytékající z Vilkoviseckého lesa a rozlévající se na tři mosty postavené přes řeku. Vojáci věděli o císařově přítomnosti, hledali ho očima, a když spatřili na kopci před stanem jeho postavu v plášti a klobouku, stranou od ostatního průvodu, vyhazovali čepice do vzduchu a vykřikovali „Vive l'Empereur!“ A stále a stále jeden za druhým v neřádnoucím zástupu proudili z toho hlubokého lesa, který je až dosud skrý-

¹⁾ Pane bratře.

²⁾ Moskva, svaté město.

val, rozdělovali se a po třech mostech přecházeli na druhou stranu.

„To bude tentokrát cesta! Když se do toho vloží on sám, hned se všechno pohne... Na mou duši... Tamhle stojí! Ať žije císař! Tak tohle jsou tedy ty asijské stepi! Ohybný kraj, jen co je pravda. Na shledanou, Beauché; budu ti rezervovat nejkrásnější palác v Moskvě. Na shledanou! Hodně štěstí... Viděls ho, císaře? Ať žije císař...! sař! Jestli se stanu guvernérem v Indii, Gérarde, udělám tě kašmírským ministrem, můžeš se spolehnout. Ať žije císař! Ať žije! Ať žije! Ať žije! Jak ty kozácké potvory utíkají! Ať žije císař! Tamhle je! Vidíš ho? Viděl jsem ho dvakrát jako teď tebe. Malý kaprál... Viděl jsem ho, jak připínal kříž jednomu z těch starých... Ať žije císař...!“ ozývaly se hlasy starých i mladých mužů nejrůznějších povah a společenského postavení. Na tvářích všech těch lidí byl jediný společný výraz, v němž se mísila radost z toho, že začíná dávno očekávané tažení, s nadšením a oddaností člověku v šedém plášti, který stál na kopci.

Třináctého června přivedli Napoleonovi malého čistokrevného arabského koně a on na něm odcválal k jednomu z mostů přes Němen, zahrnován ohlušujícím a nepřetržitým voláním, jež očividně snášel jen proto, že nebylo možné vojákům zakázat, aby mu těmi výkřiky nedávali najevo svou lásku; avšak toto volání, jež ho doprovázelo na každém kroku, bylo mu na obtíž a odvádělo ho od myšlenek na válečné tažení, které ho cele zaujaly od okamžiku, kdy se připojil k armádě. Přejel na druhou stranu po jednom z mostů, jež se houpaly na loďkách, prudce zahrnul doleva a klusal ke Kovnu; před ním jeli gardoví jízdní myslivci, omámeni nadšením a štěstím, a klestili mu cestu. Když dojel až k široké řece Vilži, zastavil se u polského hulánského pluku, stojícího na břehu.

„Vivat!“ vykřikovali Poláci stejně nadšeně jako Francouzi, opouštěli řady a tlačili se, aby ho spatřili. Napoleon si prohlédl řeku, slezl z koně a usedl na kládu ležící na břehu. Na němý pokyn mu podali dalekohled, on jej položil na záda hbitě přiskočivšího šťastného pážete a díval se na protější břeh. Potom se pohroužil do zkoumání mapy, roztažené mezi kládami. Co si pronesl, aniž zvedl hlavu, a dva jeho pobočníci odklusali k polským hulánům.

„Co? Co říkal?“ ozývalo se v řadách polských hulánů, když jeden z pobočníků dojel až k nim.

Dostali rozkaz vyhledat brod a přejít na druhý břeh. Polský hulánský plukovník, krásný stařec, se začervenal a zajíkávě se zeptal pobočníka, bude-li mu dovoleno, aby přeplul se svými hulány řeku, aniž by hledal brod. Žádal o povolení přeplout řeku před očima císaře s takovým strachem z odmítnutí jako chlapec, který prosí, aby si směl sednout na koně. Pobočník mínil, že tak mimořádná horlivost patrně nebude císaři proti mysli.

Sotva to dořekl, starý vousatý důstojník s blaženou tváří a s rozzářenýma očima zvedl šavli, vykřikl „Vivat!“ a dal povel hulánům, aby ho následovali, bodl koně do slabin a rozjel se k řece. Zlostně šlehl koně, který se pod ním vzeplal, žbluňkl do vody a zamířil doprostřed řeky, kde byl proud nejprudší. Setniny hulánů naskákaly za ním. Uprostřed řeky a v prudkém proudu bylo chladno, hulány jíjala úzkost. Chytali se jeden druhého a padali z koní. Někteří koně tonuli, topili se i lidé; ostatní se snažili plavat dopředu na druhý břeh, a přestože půl versty odtud byl převoz, byli hrdí na to, že plují a tonou v této řece před zraky muže, který seděl na kládě a ani si nevšímal toho, co dělají. Když se pobočník vrátil, vyčkal vhodného okamžiku a dovolil si upozornit císaře, jak jsou mu Poláci oddáni, malý muž v šedém plášti vstal, zavolal si Berthiera a začal s ním chodit sem tam po břehu, uděloval mu rozkazy a chvílemi nespokojeně pohlížel na tonoucí hulány, kteří rozptylovali jeho pozornost.

Nebylo to poprvé, co se přesvědčil, že na všech koncích světa, od Afriky až po moskevské stepi, uvádí jeho přítomnost lidi do vytržení, takže se zapomínají a počínají si jako rozumu zbavení. Dal si předvést koně a jel do svého stanu.

V řece se utopilo asi čtyřicet hulánů, ačkoli byly vyslány lodky na pomoc tonoucím. Většina se vrátila zpět na břeh, z něhož vyjeli. Plukovník s několika muži přepluli řeku a s námahou se vyškrábali na druhé straně. Ale sotva vylezli, v mokřích šatech, z nichž voda jen crčela, provolali „Vivat!“ a nadšeně se zadívali na místo, kde dříve stál Napoleon, ale kde teď už nebyl – a v té chvíli se cítili šťastni.

Kvečer Napoleon mezi dvěma rozkazy – jeden zněl, aby byly co možná nejrychleji dovezeny falešné bankovky připra-

vené pro Rusko, a druhý, aby byl zastřelen Sas, v jehož zadrženém dopise byly nalezeny zprávy o rozkazech vydaných francouzské armádě – vydal rozkaz třetí, a to, aby polský plukovník, který se zcela zbytečně vrhl do řeky, byl jmenován rytířem Čestné legie (légion d'honneur), jíž stál Napoleon v čele.

Quos vult perdere – dementat.¹⁾

III

Mezitím ruský car už déle než měsíc žil ve Vilně, kde konal přehlídky a účastnil se manévřů. K válce, kterou všichni očekávali a kvůli níž car přijel z Petrohradu, nebylo nic připraveno. Všeobecný operační plán neexistoval. Váhání, který z předložených plánů přijmout, po měsíčním pobytu panovníka v hlavním stanu ještě zesílilo. Každá ze tří armád měla svého vrchního velitele, ale společného vrchního velitele nad všemi vojsky nebylo a sám panovník nechtěl tento titul přijmout.

Čím déle pobýval panovník ve Vilně, tím méně pokračovaly přípravy k válce, poněvadž všichni byli unaveni jejím očekáváním. Vypadalo to, jako by se veškeré úsilí lidí, kteří cara obklopovali, soustřeďovalo jen na to, aby v příjemném nicnedělání na válku zapomněl.

Po mnoha plesech a slavnostech u polských magnátů, dvorů i u samého panovníka napadlo v červnu jednoho z jeho polských generálů pobočníků uspořádat jménem generálů pobočníků ples a večeři na carovu počest. Tato myšlenka byla všemi radostně přijata. Panovník vyslovil souhlas. Generálové pobočníci udělali mezi sebou sbírku. Dámu, jež se zdála být carovi nejpříjemnější, požádali, aby byla hostitelkou. Hrabě Benigsen, statkář z Vilenské gubernie, nabídl pro tuto slavnost svůj dům za městem a bylo oznámeno, že třináctého června se

¹⁾ Koho chce zničit – zbaví jej rozumu.

v tomto venkovském domě hraběte Bennigsen, v Zakretu, bude konat ples, večeře, projížďky na lodičkách a ohňostroj.

Téhož dne, kdy Napoleon vydal rozkaz přejít přes Němen a kdy jeho předvoje zatlačily kozáky a překročily ruské hranice, trávil Alexander večer na Bennigsenově venkovském sídle – na plese pořádaném generály pobočníky.

Byla to veselá, oslnivá slavnost; znalci tvrdili, že se málokdy sejde na jednom místě tolik krásných žen. Hraběnka Bezuchovová se zúčastnila plesu s mnoha jinými ruskými dámami, které přijely za carem z Petrohradu do Vilna, a zastínila svou výraznou, takzvanou ruskou krásou přejemnělé dámy polské. Nežůstala nepovšimnuta a car ji poctil tancem.

Boris Drubeckoj, en garçon (jako svobodný mládenec), jak říkal, protože nechal ženu v Moskvě, byl na plese také, a ačkoli nebyl generálem pobočníkem, přispěl na hostinu značnou částkou. Byl teď bohatým, uznávaným mužem a nehledal už protekci, stál na rovni nejvýznamnějším ze svých vrstevníků.

Ve dvanáct hodin v noci se ještě tančilo. Héléne neměla vhodného tanečníka a sama nabídla Borisovi mazurku. Tvořili třetí pár. Boris chladnokrevně pohlížel na její nádherná nahá ramena, vystupující z tmavých mušelinových šatů zdobených zlatem, vyprávěl o starých známých a přitom, aniž si to uvědomoval a aniž to ostatní pozorovali, nespouštěl zrak z panovníka, který byl v téže místnosti. Car netančil: stál ve dveřích a zastavoval hned toho, hned onoho laskavými slovy, jaká uměl říkat jen on.

Na začátku mazurky Boris viděl, jak generál pobočník Balašov, jeden z carových důvěrníků, zamířil k panovníkovi, rozmlouvajícímu právě s jednou polskou dámou, a zastavil se tak blízko něho, že to bylo podle dvorské etikety nepřípustné. Po chvíli rozhovoru s dámou na něho car pohlédl a pochopiv, že Balašov má k svému chování vážné důvody, zlehka se dámě uklonil a přistoupil k němu. Sotva Balašov promluvil, objevil se na panovníkově tváři údiv. Zavěsil se do Balašova, kráčel s ním přes sál a ani si neuvědomoval, že brázdí uličku na tři sáhy širokou, jak před ním lidé na obou stranách ustupují. Ve chvíli, kdy car odcházel s Balašovem, povšiml si Boris rozčilené tváře Arakčejevovy. Arakčejev se díval na cara zpod zachmuřeného obočí, popotahoval červeným nosem a nakonec

se prodral ven zástupem, jako by čekal, že se k němu panovník obrátí. (Boris pochopil, že Arakčejev Balašovovi závidí a je mu proti myslí, že nějaká nová, patrně velmi vážná zpráva je tlumočena panovníkovi bez jeho prostřednictví.)

Avšak car s Balašovem mu nevěnovali pozornost a prošli širokými dveřmi do osvětlené zahrady. Arakčejev s rukou na jilci kordu kráčel asi dvacet kroků za nimi a vrhal na všechny strany zlostné pohledy.

Boris dál vytáčel figury mazurky, ale přitom ho nepřestávala trýznit myšlenka, jakou novinku přivezl Balašov a jak by se ji dozvěděl dříve než ostatní.

Při jedné figurě, kdy si měl vybrat jinou dámu, pošeptal Hélène, že chce požádat hraběnkou Potockou, která patrně vyšla na balkon, a lehce klouzaje nohama po parketu, vyběhl dveřmi do zahrady. Tam se zarazil, protože viděl, že car s Balašovem vstupují na terasu. Mířili ke dveřím. Boris udělal několik zmatečných krůčků, jako by už nestačil ustoupit stranou, a uctivě, se skloněnou hlavou se přitiskl k zárubni.

Panovník s rozhořčeným výrazem osobně dotčeného člověka právě dokončoval tato slova:

„Bez vyhlášení války vstoupit do Ruska! Uzavřu mír teprve tehdy, až nebude v mé zemi ani jediný ozbrojený nepřítel!“ Boris měl dojem, že je panovníkovi příjemné vyslovovat tato slova: byl spokojen s formou, jakou vyjádřil svou myšlenku, ale nespokojen s tím, že to Boris slyšel.

„Ať se to nikdo nedozví!“ dodal zamračeně. Boris pochopil, že to platí jemu, zavřel oči a diskrétně přikývl. Car se vrátil do sálu a pobyl na plese ještě asi půl hodiny.

Boris se první dověděl o překročení Němenu francouzskými vojsky, a to mu umožnilo dát některým významným osobnostem najevo, že ví mnohé, co je jiným utajeno, čímž stoupl v jejich očích.

Nenadálá zpráva o tom, že Francouzi překročili Němen, byla tím nečekanější, že ji celý měsíc marně očekávali a že ke všemu ještě přišla na plese! Když ji panovník dostal, podařilo se mu pod vlivem vzrušení a pocitu urážky pronést výrok, který se později stal slavným a který se mu zalíbil, protože dokonale vyjadřoval jeho pocity. Když se vrátil domů z plesu, dal si ve dvě hodiny v noci zavolat tajemníka Šiškova a poručil mu na-

psat rozkaz armádě a reskript polnímu maršálovi knížeti Saltykovovi, v němž ho kategoricky žádal, aby bylo bez meškání zveřejněno jeho prohlášení, že neuzavře mír, dokud bude jediný ozbrojený Francouz na ruské půdě.

Druhý den dal napsat Napoleonovi následující dopis:

„Pane bratře! Včera jsem se dozvěděl, že přes veškerou mou dobrou vůli, přes to, že jsem loajálně dodržoval své závazky k Vašemu Veličenstvu, překročila Vaše vojska ruské hranice, a právě jsem obdržel z Petrohradu nótu, ve které mi hrabě Lauriston na odůvodnění tohoto vpádu oznamuje, že Vaše Veličenstvo se považuje se mnou ve válečném stavu od chvíle, kdy kníže Kurakin požádal o pasy. Posuzují-li důvody, na nichž vévoda de Bassano zakládá své odmítnutí mu je vydat, nikdy by mě nenapadlo, že by tato věc mohla sloužit za záminku k agresi. Pravda je, že tento vyslanec nebyl nikdy k tomu zmocněn, jak to sám prohlásil, a jakmile jsem se o tom dověděl, ihned jsem mu dal vědět, že neschvaluji jeho jednání, a rozkázal jsem mu zůstat v úřadě. Nemá-li Vaše Veličenstvo v úmyslu prolévat krev našich národů pro nedorozumění tohoto druhu a souhlasí-li s tím, aby stáhlo své jednotky z ruského území, budu se na celou věc dívat, jako by se nebyla přihodila, a smír mezi námi bude možný. V opačném případě, Vaše Veličenstvo, budu se cítit nucen odrazit útok, který z mé strany nebyl ničím vyprovokován. Záleží tedy ještě na Vašem Veličenstvu, zda ušetří lidstvo útrap nové války.

Jsem atd.

(podepsán) Alexander“

IV

Třináctého června ve dvě hodiny v noci si car zavolal Balašova, přečetl mu svůj dopis Napoleonovi a přikázal mu, aby s tímto listem ihned odjel a osobně jej odevzdal francouzskému císaři. Když se s Balašovem loučil, opakoval mu znovu svá slo-

va o tom, že neuzavře mír, dokud na ruské půdě bude jediný ozbrojený nepřítel, a poručil mu, aby tato slova určitě tlumočil Napoleonovi. Do dopisu je nenapsal, protože vrozeným taktem cítil, že ve chvíli, kdy dochází k poslednímu pokusu o smír, nejsou vhodná; avšak Balašovi přikázal kategoricky, aby je Napoleonovi osobně vyřídil.

Balašov vyjel v noci z třináctého na čtrnáctého, doprovázen trubačem a dvěma kozáky, a za svítání přijel do vesnice Rykonty, kde stály francouzské přední stráže na ruské straně Němenu. Tam ho zastavila francouzská jízdní hlídka.

Když se k ní blížil, zavolal na něho francouzský husarský poddůstojník v tmavočervené uniformě a huňaté čepici, aby zůstal stát. Balašov se hned nezastavil, nýbrž jel krokem dál po cestě.

Poddůstojník se zamračil, zahučel jakousi nadávkou, přiblížil se hrudí koně až těsně k Balašovi, tasil šavli a hrubě na ruského generála zařval, je-li hluchý či co, že neslyší, co mu říká. Balašov oznámil, kdo je. Poddůstojník poslal vojáka k důstojníkovi.

Přestal si Balašova všímat, dal se se svými druhy do hovoru o věcech z pluku a na ruského generála se už ani neohlédl.

Balašovi, jenž se vždy pohyboval v nejvyšších mocenských a vládních kruzích, jenž před třemi hodinami rozmlouval s panovníkem, a vůbec byl při svém povolání zvyklý na honosné pocty, bylo velmi podivně při pohledu na to, jak nepřátelsky, a hlavně neuctivě se k němu zde na ruské půdě chová tato hrubá síla.

Slunce se právě začínalo zvedat nad mraky; vzduch byl svěží a prosycený rosou. Na cestu vedoucí z vesnice vyháněli stádo. V polích jeden za druhým, jako bubliny ve vodě, vzlétali skřivani a jásavě zpívali.

Balašov se rozhlížel kolem sebe a čekal, až z vesnice přijede důstojník. Ruští kozáci s trubačem a francouzští husaři po sobě chvilkami mlčky pokukovali.

Francouzský husarský plukovník, který zřejmě právě vyskočil z postele, vyjel z vesnice na krásném, vykrmeném šedém koni, doprovázen dvěma husary. Důstojník, oba vojáci i jejich koně vypadali spokojeně a švihácky.

Byl to první čas války, kdy jsou vojska ještě v dokonalém pořádku, téměř se nelišícím od poklidného ruchu přehlídek,

a projevoval se spíš jen okázalejší vojáckostí uniforem a všeobecně veselejší, činorodější náladou, což je tak příznačné pro začátek každé války.

Francouzský plukovník stěží potlačoval zívání, ale byl zdvořilý a zřejmě si byl vědom, kdo je Balašov. Provedl ho řetězem předních stráží a sdělil mu, že jeho přání, aby byl uveden k císaři, bude patrně ihned splněno, neboť pokud ví, je císařův stan nedaleko odsud.

Projeli obcí Rykonty kolem francouzských úvazišť, kolem hlídek vojáků, vzdávajících čest svému plukovníkovi a zvědavě si prohlížejících ruskou uniformu, a na druhém konci vyjeli z vesnice. Podle plukovníkova sdělení byl dva kilometry odtud náčelník divize, který měl Balašova přijmout a doprovodit ho na místo.

Slunce už stálo vysoko a vesele hrálo na jasné zeleni.

Sotva minuli hospodu a vyjeli na kopec, objevila se dole pod nimi hrstka jezdců, v jejichž čele na vraném koni s postrojem blyštícím se v slunci jel vysoký muž s opeřeným kloboukem, s černými vlasy zkadeřenými na ramenou, v červeném řasnatém plášti a s dlouhýma nohama vystrčenýma kupředu, jako jezdí Francouzi. Tento muž se rozjel cvalem vstříc Balašovovi, až mu peři na klobouku vlálo a drahé kamení a zlaté šňůry se třpytily v prudkém červeném slunci.

Balašova dělila už jen vzdálenost dvou koňských délek od tohoto jezdce, blížícího se k němu s divadelně slavnostním výrazem a ověšeného náramky, náhrdelníky, peřím a zlatem, když Youlner, francouzský plukovník, uctivě zašeptal: „Le roi de Naples.¹⁾“ Byl to skutečně Murat, nazývaný nyní neapolským králem. Bylo zcela nepochopitelné, proč je neapolským králem, ale říkalo se mu tak a on sám byl o tom přesvědčen, a tvářil se proto slavnostněji a důležitěji než dříve. Byl tak přesvědčen o tom, že je neapolským králem, že když se před svým odjezdem z Neapole procházel se ženou ulicemi a několik Italů zvolalo: „Viva il re!“²⁾, obrátil se k manželce se smutným úsměvem a pravil: „Chudáci, nevědí, že je zítra opouštím!“

¹⁾ Neapolský král.

²⁾ Ať žije král!

Avšak jakkoli pevně věřil, že je neapolským králem, jakkoli soucítit s hořem svých poddaných, které opouštěl v okamžiku, kdy dostal rozkaz vrátit se do vojenské služby, a zejména po gdaňském shledání s Napoleonem, při němž mu nejvznešenější švagr řekl: „Je vous ai fait Roi pour régner à ma manière, mais pas à la votre“³⁾, vesele se chopil známého řemesla, a připomínaje koně, který hojně jí, ale netuční a radostně pohazuje ojí, když ucítí, že je zapřažen, nastrojil se co nejpestřeji a nejnákladněji a veselý a spokojený jezdil po cestách Polska, aniž se staral o to, proč a kam jede.

Když spatřil ruského generála, zaklonil s královským majestátem hlavu s vlasy vlnícími se na ramenou a pohlédl tázavě na francouzského plukovníka. Ten uctivě oznámil Jeho Veličenstvu Balašovovo poslání, ale jeho jméno nebyl s to vyslovit.

„De Bal-machève!“ pravil král (jenž svou rozhodností přemohl nesnáze, s nimiž se potýkal plukovník). „Těší mě, že vás poznávám, generále,“ dodal a pokynul mu s královsky milostivým gestem. Sotva však začal mluvit rychle a nahlas, veškerý královský majestát ho rázem opustil, a aniž si to uvědomoval, upadl do tónu dobrodušné familiárnosti, jež mu byla vlastní. Položil ruku na chocholku Balašova koně.

„Ach ano, generále, zdá se, že všechno spěje k válce,“ řekl, jako by litoval, že je to vývoj, který nemůže posuzovat.

„Sire,“ odvětil Balašov, „Sire, můj panovník netouží po válce, jak Vaše Veličenstvo vidí,“ hovořil, užívaje Vaše Veličenstvo ve všech pádech a s patřičnou afektovaností, k níž vedlo toto opakování titulu, který byl pro osobu, s níž mluvil, ještě něčím novým.

Když poslouchal monsieur de Balachoff, zářil Muratův oblíčež hloupou samolibostí. Avšak royauté oblige⁴⁾: cítil, že jako král a spojenec musí s Alexandrovým vyslancem promluvit o státních záležitostech. Sestoupil z koně, zavěsil se do Balašova, odvedl ho několik kroků od uctivě vyčkávající svity, a přecházející s ním sem tam, snažil se mluvit důležitě. Zmínil se o tom, že je císař Napoleon uražen požadavkem stáhnout svá

³⁾ Učinil jsem vás králem, abyste vládl, jak chceš já, a ne jak vy.

⁴⁾ Královský titul zavazuje.

vojska z Pruska, zejména když je tento požadavek všeobecně znám, čímž je dotčena francouzská čest. Balašov namítl, že v tomto požadavku není nic urážlivého, poněvadž... Murat ho přerušil:

„Vy se tedy domníváte, že strůjcem této války není císař Alexander?“ řekl nenadále s dobromyslně hloupým úsměvem.

Balašov uvedl důvody, proč se domnívá, že válku skutečně vyvolal Napoleon.

„Eh, mon cher général,“ znovu mu skočil do řeči Murat, „přeji si z celého srdce, aby se panovníci dohodli mezi sebou a aby ta válka, začatá proti mé vůli, co nejdříve skončila,“ řekl tónem, jakým spolu rozmlouvají sluhové, kteří přes všechny spory svých pánů chtějí zůstat dobrými přáteli. A převedl rozmluvu na velkoknížete, vyptával se na jeho zdraví a zavzpomínal na veselé, zábavné časy, strávené s ním v Neapoli. Potom, jako by si náhle vzpomněl na svou královskou důstojnost, vypjal hrud', zaujal postoj jako při své korunovaci, nedbale pokynul pravičkou a poznamenal: „Už vás nezdržuji, generále. Přeji úspěch vašemu poslání.“

A nechávaje za sebou volně vlát červený vyšíváný plášť a blýskáje šperky, vrátil se k družině, jež ho uctivě očekávala.

Balašov pokračoval v jízdě a z Muratových slov usoudil, že bude ve zcela dohledné době představen Napoleonovi. Avšak místo brzkého shledání s Napoleonem byl opět u další vesnice zadržen strážemi Davoutova pěšího sboru a podobně jako u předních hlídek ho přivolaný pobočník velitele sboru doprovodil do vesnice k maršálu Davoutovi.

V

Davout byl Arakčejev císaře Napoleona – nikoli Arakčejev zbabělý, ale stejný pedant, stejně neschopný vyjadřovat svou oddanost jinak než krutostí.

V mechanismu státního organismu jsou takoví lidé nutní, tak

jako jsou nutní vlci v organismu přírody, a vždy se vyskytují, vždy se objevují a drží u moci, jakkoli jsou jejich přítomnost a blízký vztah k hlavě státu protismyslné. Jedině touto nutností se dá vysvětlit, jak si mohl krutý, nevzdělaný a nespolečenský Arakčejev, který vlastnoručně rval granátníkům kníry a který měl tak slabé nervy, že nesnášel nebezpečí, jak si mohl tak dlouho udržet vliv vedle rytířsky šlechtné a něžné povahy Alexandrový.

Balašov zastihl maršála Davouta v kůlně vesnického stavení, jak sedí na kadečce a probírá se v nějakých písemnostech (kontroloval účty). Vedle něho stál pobočník. Jistě se dalo najít lepší místo, ale maršál Davout patřil k lidem, kteří si naschvál vyhledávají nejchmurnější životní podmínky, jen aby měli právo se mračit. Jen proto mají stále nějakou spěšnou a naléhavou práci. Jak mohu myslet na světlé stránky lidského života, když, jak vidíte, sedím na kadečce ve špinavé kůlně a pracuji, říkal výraz jeho tváře. Hlavní potěchou a potřebou těchto lidí je, aby, až se setkají s nějakou životní radostí, mohli jí vrhnout do očí tu svou chmurnou, úpornou činnost. Toto potěšení si dopřál Davout, když k němu uvedli Balašova. Při příchodu ruského generála se ještě hlouběji pohroužil do práce, a pohlédnuv přes brýle na Balašovův obličej, oživený dojmy z překrásného jitra a z rozhovoru s Muratem, nevstal, ba dokonce se ani nepohnul, jen se ještě víc zamračil a zakysle se usmál.

Když z Balašovovy tváře poznal, že se ho toto přijetí nepřijemně dotklo, vztyčil hlavu a chladně se zeptal, co si přeje.

Balašov soudil, že se mu takového uvítání dostalo jen proto, že Davout neví, že je generálem pobočníkem cara Alexandra, a dokonce jeho zástupcem vůči Napoleonovi, a proto si pospíšil sdělit mu své jméno a poslání. Proti jeho očekávání byl Davout potom ještě bezohlednější a hrubší.

„Kde máte obálku?“ zeptal se. „Dejte mi ji, pošlu ji à l'Empereur¹⁾.“

Balašov řekl, že má příkaz odevzdat dopis císaři osobně.

„Rozkazy vašeho panovníka platí ve vaší armádě, kdežto zde,“ řekl Davout, „jste povinen dělat, co se vám říká.“

¹⁾ Císaři.

A jako by chtěl dát ruskému generálovi ještě silněji pocítit jeho závislost na hrubé síle, poslal pobočníka pro dozorčího důstojníka.

Balašov vytáhl obálku, která obsahovala panovníkův dopis, a položil ji na stůl (stůl nahrazovaly dveře položené na dvou soudcích; trčely z nich ještě uražené petlice). Davout obálku vzal a přečetl si adresu.

„Máte zajisté právo prokazovat nebo neprokazovat mi úctu,“ podotkl Balašov. „Ale dovolte, abych vás upozornil, že mám čest nosit titul generála pobočníka Jeho Veličenstva...“

Davout na něho mlčky pohlédl a patrné vzrušení a rozpaky, zračící se na Balašovově tváři, mu způsobily zřejmé potěšení.

„Dostane se vám, co vám náleží,“ pravil, zasunuje obálku do kapsy, a vyšel z kůlny.

Za chvíli přišel maršálův pobočník pan de Castré a zavedl Balašova do místnosti, kterou pro něho připravili.

Toho dne obědval Balašov s maršálem v kůlně na témž prkně, položeném na soudcích.

Druhý den vyrazil Davout brzy ráno, zavolal si před odjezdem Balašova a důrazně ho požádal, aby zůstal zde, postupoval s trémem, dostanou-li příkaz k pohybu, a nemluvil s nikým vyjma pana de Castré.

Po čtyřdenní samotě a nudě, když si dostatečně uvědomil svou závislost a nicotnost, tak citelnou po všemocném prostředí, v němž se ještě nedávno pohyboval, po několikadenních pochodech ve společnosti maršálových zavazadel uprostřed francouzského vojska, jež ovládalo celý kraj, byl Balašov přivezen do Vilna, obsazeného nyní Francouzi, touž branou, z níž před čtyřmi dny vyjel.

Nazítří k němu přijel císařský komoří monsieur de Turenne a tlumočil mu Napoleonův úmysl poctit ho audiencí.

Před čtyřmi dny hlídkovali u téhož domu, kam nyní dovedli Balašova, stráže Preobraženského pluku; nyní tu stáli dva francouzští granátníci v tmavomodrých stejnokrojích, na prsou rozhalených, a v huňatých čepicích, skupina husarů a hulánů a skvělá svita pobočníků, pážat a generálů, kteří stáli u schůdků před domem kolem jezdeckého koně a mameluka Roustana a čekali, až Napoleon vyjde ven. Napoleon přijal Balašova v témž vilenském domě, z něhož ho vyslal Alexander.

VI

Balašov byl zvyklý dvornímu lesku, ale okázalý přepych Napoleona dvora ho překvapil.

Hrabě Turenne ho uvedl do velkého přijímacího salonu, kde čekal zástup generálů, komořích a polských magnátů, z nichž mnohé vídal Balašov u dvora ruského cara. Duroc oznámil, že císař Napoleon přijme ruského generála před vycházkou.

Po několika minutách čekání vešel do velkého salonu komoří konající službu, uctivě se před Balašovem uklonil a vyzval ho, aby jej následoval.

Balašov vešel do malého salonu, odkud vedly jedny dveře do pracovny, do téže pracovny, z níž ho vysílal na cestu ruský car. Balašov tam stál několik minut a čekal. Za dveřmi se ozvaly spěšné kroky. Prudce se otevřely obě poloviny dveří, vše utichlo a pracovnou se rozlehly jiné kroky, pevné a rozhodné: to byl Napoleon. Právě se dostrojil k vyjíždě na koni. Měl na sobě modrou uniformu, na prsou vykrojenou a odhalující bílou vestu, která mu sahala až na kulaté břicho, bílé jelenicové kalhoty, obepínající tlustá stehna krátkých nohou, a vysoké jezdecké boty. Krátké vlasy měl zřejmě čerstvě učesané, ale jeden pramen uprostřed širokého čela visel dolů. Jeho bílý tlustý krk se ostře odrážel od černého límce stejnokroje; šířil kolem sebe vůni kolínské vody. Na mladistvé, oblé tváři s vystupující bradou se zračil výraz přívětivé, císařsky majestátní vlídnosti.

Šel rychle, natřásal se při každém kroku a zakláněl hlavu lehce dozadu. Celá jeho obtloutlá krátká postava s širokými tučnými rameny a s břichem a hrudí mimoděk vystrčenými měla onen důstojný, ctihodný vzhled, jaký mívají čtyřicetiletí lidé žijící ve veškerém pohodlí. Kromě toho bylo vidět, že má toho dne výtečnou náladu.

V odpověď na Balašovu hlubokou a uctivou poklonu kývl hlavou, pokročil k němu a ihned začal mluvit jako člověk, kte-

řemu je každá minuta drahá a který se nesnižuje k tomu, aby si své řeči připravoval, poněvadž je přesvědčen, že se vždy vyjádří dobře a přiléhavě.

„Dobrý den, generále!“ pravil. „Dostal jsem vámi doporučený dopis od cara Alexandra a těší mě, že vás vidím.“ Pohlédl svýma velkýma očima Balašovovi do tváře a hned se zase díval jinam.

Bylo zřejmé, že ho Balašovův zevnějšek vůbec nezajímá. Středem jeho pozornosti bylo nepochybně pouze to, co se dělo v jeho nitru. Vše, co bylo mimo něho, nemělo pro něj význam, protože, jak se mu zdálo, všechno na světě záviselo jen na jeho vůli.

„Nepřeji si a nepřál jsem si válku,“ řekl, „ale byla mi vnuce-
na. Dokonce i nyní (na to slovo položil důraz) jsem ochoten
přijmout jakákoli vysvětlení, jež mi můžete poskytnout.“ A jal
se jasně a krátce vykládat důvody své nespokojenosti s ruskou
vládou.

Podle ovládaného, klidného a přátelského tónu, s nímž fran-
couzský císař mluvil, byl Balašov pevně přesvědčen, že touží
po míru a hodlá přistoupit k vyjednávání.

„Sire! Můj panovník,“ začal dávno připravenou řeč, když Na-
poleon konečně domluvil a tázavě na něho pohlédl; avšak výraz
císařových očí, které se na něj upíraly, ho uvedl do rozpaků. Jste
zmaten – vzpamatujte se, jako by říkal ten pohled, zatímco si
Napoleon se sotva znatelným úsměvem prohlížel uniformu
a kord ruského vyslance. Balašov se vzchopil a pokračoval. Ře-
kl, že car Alexander nepovažuje za dostatečnou příčinu k válce
okolnost, že Kurakin požádal o pasy, že ostatně Kurakin jednal
z vlastní vůle, bez souhlasu svého panovníka, a dál že si car Ale-
xander nepřeje válku a s Anglií že nemáme žádné styky.

„Ještě ne,“ přerušil ho Napoleon, a jako by se bál, aby se ne-
dal unést citem, zamračil se a lehce přikývl na znamení, že Ba-
lašov může pokračovat.

Když Balašov vypověděl vše, co měl nařízeno, dodal ještě,
že car Alexander si přeje mír, ale k vyjednávání přistoupí pouze
s podmínkou, že... tu se zarazil: vzpomněl si na slova, která car
Alexander nenapsal do dopisu, ale Saltykovovi nařídil, aby je
určitě včlenil do reskriptu, a která měl Balašov podle jeho pří-
kazu vyřídit Napoleonovi ústně. Balašov si ta slova pamatoval:

„...dokud bude na ruské půdě jediný ozbrojený nepřítel,“ ale jakýsi složitý cit ho zdržel. Nemohl ta slova vyslovit, ačkoli chtěl. Zaváhal a pravil: „...s podmínkou, že francouzská vojska ustoupí za Němen.“

Napoleon si všiml jeho rozpaků při posledních slovech; svraštil tvář a lýtko levé nohy se mu začalo rytmicky zachvívat. Nehýbaje se z místa, začal mluvit, rychleji a vyšším hlasem než dříve. Během jeho řeči Balašov najednou sklopil oči a proti své vůli stále pozoroval chvění levého lýtko, jež se třáslo tím prudčeji, čím více Napoleon zvyšoval hlas.

„Netoužím po míru o nic méně než car Alexander,“ začal Napoleon. „Což už osmnáct měsíců nedělám vše, abych ho dosáhl? Osmnáct měsíců čekám na vysvětlení. Ale co se na mně žádá, aby se mohlo zahájit vyjednávání?“ řekl zachmuřeně a tázvým pohybem energicky mávl svou malou bílou baculatou rukou.

„Ustoupit s vojsky za Němen,“ řekl Balašov.

„Za Němen?“ opakoval Napoleon. „Teď tedy chcete, abych ustoupil za Němen – jen za Němen?“ opakoval znovu a pohlédl zpříma na Balašova.

Balašov uctivě přikývl.

Místo požadavku, který kladli před čtyřmi měsíci, aby ustoupil z Pomořanska, žádali nyní pouze, aby ustoupil za Němen. Napoleon se prudce obrátil a jal se přecházet po pokoji.

„Říkáte, aby se mohlo přistoupit k vyjednávání, že se na mně žádá ústup za Němen; avšak před dvěma měsíci se ode mne právě tak žádalo, abych ustoupil za Odru a Vislu, a přesto jste ochotni vyjednat.“

Mlčky přešel z jednoho kouta místnosti do druhého a zase se zastavil proti Balašovi. Jeho tvář měla tak přísný výraz, jako by byla z kamene, a levá noha se mu chvěla ještě prudčeji než předtím. Toto chvění levého lýtko Napoleon už dobře znal. „Chvění levého lýtko je pro mne výstražným znamením,“ říkával později.

„Takové návrhy jako ustoupit za Odru a Vislu můžete dělat principi Badenskému, ale ne mně!“ zcela nenadále, aniž to sám čekal, téměř vykřikl Napoleon. „Ani kdybyste mi dávali Petrohrad a Moskvu, nepřijal bych takové podmínky. Říkáte, že jsem začal tuto válku. Ale kdo přijel dříve k armádě? – Car Ale-

xander, ne já. A teď mi nabízíte vyjednávání, když už jsem utratil miliony, když jste ve spolku s Anglií a když vaše postavení nestojí za nic – to mi nabízíte vyjednávání! Ale co budete mít ze spolku s Anglií? Co vám dala?“ mluvil rychle a zcela očividně nezaměřoval svou řeč k tomu, aby vypočítal výhody uzavření míru a posoudil, zda je možný, nýbrž k tomu, aby dokázal, že je v právu on, a ne Alexander; aby dokázal svou sílu a Alexandrovy omyly.

Začal hovořit zřejmě s úmyslem ukázat, v jak výhodném je postavení, a dát najevo, že je přesto ochoten přistoupit na vyjednávání. Avšak začal už mluvit, a čím víc mluvil, tím méně byl schopen se v řeči ovládat.

Nyní měla jeho řeč očividně už jen jediný cíl – vynášet sám sebe a urazit Alexandra, tedy udělat právě to, co si na začátku této schůzky přál nejméně ze všeho.

„Říká se, že jste uzavřeli mír s Turky?“

Balašov přisvědčil kývnutím.

„Uzavřeli jsme mír...“ začal. Avšak Napoleon mu nedal domluvit. Bylo vidět, že potřebuje mluvit sám; pokračoval v řeči s onou výmluvností a nepotlačitelnou podrážděností, k níž mají sklon zhýčkaní lidé.

„Ano, vím to, uzavřeli jste mír s Turky, aniž jste dostali Moldavsko a Valašsko. Byl bych dal vašemu panovníkovi tyto provincie, jako jsem mu dal Finsko. Ano,“ pokračoval, „slíbil jsem to a dal bych caru Alexandrovi Moldavsko a Valašsko, ale teď už ty překrásné provincie nedostane. Měl však možnost připojit je k svému impériu a během jediné vlády by rozšířil Rusko od Botnického zálivu až po ústí Dunaje. To by nedokázala ani Kateřina Veliká,“ pravil Napoleon. Rozehříval se stále víc a víc, přecházel po pokoji a opakoval Balašovovi skoro táž slova, která už řekl samému Alexandrovi v Tylži. „Za to vše by vděčil mému přátelství. Ach, jaká říše, jaká krásná říše!“ opakoval několikrát za sebou, pak se zastavil, vytáhl z kapsy zlatou tabatěrku a lačně vtáhl nosem tabák.

„Jakou krásnou říši mohl mít car Alexander!“

Vzhlédl útrpně na Balašova, ale sotva chtěl Balašov něco poznamenat, kvapně ho zase předešel.

„Mohl si přát nebo hledat něco, co by mu nedalo mé přátelství...?“ řekl a v nechápavém údivu pokrčil rameny. „Ne, dal

přednost tomu, obklopit se mými nepřáteli, a jakými?“ pokračoval. „Povolal k sobě Steiny, Armfeldy, Bennigseny, Wintzingerody. Stein je zrádce vyhnaný ze své vlasti, Armfeld je prostopášník a intrikán, Wintzingerode francouzský emigrant, Bennigsen má o trochu víc vojenského nadání než ostatní, ale stejně je to budížkníčem, který v roce 1807 nebyl schopen žádné akce a který by měl v caru Alexandrovi vzbuzovat hrozné vzpomínky... Aspoň kdyby byli schopní, dalo by se jich použít,“ Napoleon sotva stačil slovy zachycovat stále nově vznikající myšlenky, jež mu potvrzovaly, že je v právu, a dokazovaly jeho sílu (což bylo v jeho představě jedno a totéž), „ale vždyť nejsou: nehodí se ani do války, ani do míru! O Barclayovi se říká, že je z nich nejzdatnější; ale soudě podle jeho prvních pohybů, ani bych neřekl. A co dělají, co dělají ti všichni dvořané! Phull navrhuje, Armfeld diskutuje, Bennigsen zkoumá, Barclay, povoláný, aby jednal, neví, pro co se rozhodnout, a čas utíká. Jediný Bagration je voják. Je hloupý, ale má zkušenost, rozhodnost a dovede odhadnout situaci... A jakou úlohu hraje váš mladý panovník mezi tou nekalou cháskou? Oni ho kompromitují a svalují na něj odpovědnost za vše, co se děje. Panovník má být u armády, pouze je-li generálem,“ prohlásil a vyslal ta slova jako přímou výzvu do tváře carovi. Napoleon věděl, že Alexander touží být vojevůdcem.

„Válka začala už před týdnem a vy jste nedokázali ani uhájit Vilno. Vaše armáda je roztržena na dvě části a vyhnána z polských provincií. Vaši vojáci reptají.“

„Naopak, Vaše Veličenstvo,“ namítl Balašov, jenž stěží stačil sledovat ten slovní ohňostroj a zapamatovávat si, co mu Napoleon říká. „Vojska hoří touhou...“

„Všechno vím,“ přerušil ho Napoleon, „všechno vím a znám počet vašich praporů právě tak přesně jako svých. Máte necelých dvě stě tisíc vojska, já mám třikrát tolik; dávám vám čestné slovo,“ prohlásil a ani ho nenapadlo, že jeho čestné slovo nemůže mít žádnou platnost, „dávám vám čestné slovo, že mám na tomto břehu Visly pět set třicet tisíc lidí.“ Turci vám nepomohou: nejsou k ničemu a dokázali to tím, že s vámi uzavřeli mír. Švédové jsou předurčeni k tomu, aby jim vládli šílení králové. Jejich král byl blázen, vyměnili ho tedy a vzali si jiného – Bernadotta, a ten hned nato zešílel, poněvadž Švéd může

uzavřít spojenectví s Ruskem, jen když to nemá v hlavě v pořádku.“ Napoleon se zlostně ušklíbl a znovu zvedl k nosu tabatěrku.

Na každou jeho větu Balašov chtěl a měl co namítnout; neustále činil posunky člověka, který chce něco říci, ale Napoleon ho nenechal promluvit. Proti šilenosti Švédů chtěl Balašov namítnout, že je Švédsko ostrov, stojí-li Rusko za ním. Avšak Napoleon zlostně zvýšil hlas, aby ho překřičel. Byl v tom stavu podrážděnosti, kdy je třeba mluvit, mluvit a mluvit, jen aby člověk sám sobě dokázal, že je v právu. Balašov si začínal uvědomovat obtížnost svého postavení: jako vyslanec se bál pozbytí důstojnosti a cítil, že musí něco namítnout; ale jako člověk se morálně uzavřel při pohledu na nepřičetný a bezdůvodný hněv, do něhož Napoleon zjevně upadl. Věděl, že všechna ta slova, která teď Napoleon říká, nemají význam a že se za ně sám bude stydět, až se vzpomene. Stál tedy se sklopenýma očima, díval se na chvějící se tlusté nohy Napoleonovy a snažil se vyhnout jeho pohledu.

„Ale co je mi konečně do vašich spojenců,“ říkal Napoleon. „Mými spojenci jsou Poláci. Je jich osmdesát tisíc a rvou se jak lvi. A bude jich dvě stě tisíc.“

A pravděpodobně proto, že řekl očividnou nepravdu, a také proto, že Balašov před ním stál mlčky, stále v témž postoji člověka odevzdaného do vůle osudu, vzplanul ještě více, prudce se otočil, přistoupil až k němu, energicky, živě zašermoval bílýma rukama a skoro mu vykřikl do tváře:

„Pamatujte si, že poštvete-li proti mně Prusko, pamatujte si, že je vymažu z mapy Evropy,“ prohlásil s bledou, zlostí zkřivenou tváří a rázně tleskl jednou rukou o druhou. „Ano, zaženu vás za Dvinu, za Dněpr a znovu proti vám postavím přehradu, kterou vám Evropa tak zločinně a slepě dovolila rozbořit. Ano, to vás čeká, tohle jste získali tím, že jste se se mnou rozešli,“ řekl a několikrát mlčky přešel po pokoji, potrhávaje tučnými, oblými rameny. Zastrčil tabatěrku do kapsičky u vesty, opět ji vyňal, párkrát ji přiložil k nosu a zastavil se proti ruskému vyslanci. Chvilí mlčel, pak se podíval posměšně Balašovi přímo do očí a pravil tichým hlasem: „A přitom jakou krásnou říši mohl mít váš panovník!“

Balašov cítil, že je nezbytné mu odporovat, a poznamenal, že

Rusku se situace nejeví tak chmurně. Napoleon mlčel, dále na něho výsměšně pohlížel a zřejmě neposlouchal. Balašov řekl, že v Rusku si od války slibují jen to nejlepší. Napoleon shovívavě kývl hlavou, jako by říkal: Chápu, že takto mluvit je vaše povinnost, ale sám tomu nevěříte, já jsem vás přesvědčil.

Na konci Balašovy řeči Napoleon znovu vytáhl tabatěrku, šňupl si z ní a jakoby na znamení dvakrát dupl na podlahu. Dveře se otevřely; uctivě se uklánějící komoří přinášel císaři klobouk a rukavice a jiný mu podával kapesník. Napoleon se na ně ani nepodíval a obrátil se k Balašovi.

„Ujistěte mým jménem cara Alexandra,“ řekl a sáhl po klobouku, „že jsem mu oddán jako dříve; znám ho dokonale a velmi si cením jeho vynikajících vlastností. Už vás nebudu zdržovat, generále. Dostanete můj dopis císaři.“ A Napoleon svižně vykročil ke dveřím. Z přijímacího pokoje se všechno vrhlo kupředu, dolů po schodišti.

VII

Po tom všem, co mu Napoleon napovídal, po těch výbuších hněvu a po suše pronesených posledních slovech „Už vás nebudu zdržovat, generále, dostanete můj dopis“ byl Balašov přesvědčen, že si Napoleon nejen nebude přát ho vidět, nýbrž že se spíše vyhne setkání s ním – uraženým vyslancem a hlavně svědkem jeho nepřístojné prchlivosti. Avšak k svému podivu byl Durocovým prostřednictvím pozván toho dne k císařovu stolu.

U oběda byli také Bessières, Caulaincourt a Berthier.

Napoleon uvítal Balašova s veselou a přívětivou tváří. Nejenže na něm nebylo znát rozpaky nebo že by si vyčítal ranní vzplanutí, naopak se ještě snažil dodat myslí Balašovi. Bylo jasné, že si už dávno nepřipouští možnost omylu a že je v jeho vědomí všechno, co dělá, dobré – nikoli proto, že by se to shodovalo s představou o tom, co je dobré a co špatné, nýbrž proto, že to dělá on.

Císař byl ve velmi dobré náladě po své projížďce Vilnem, kde ho nadšeně vítaly a doprovázely davy lidí. Ve všech ulicích, kudy jel na koni, visely v oknech koberce, prapory a jeho iniciály a polské dámy mu mávaly šátkem na pozdrav.

U oběda posadil Napoleon Balašova vedle sebe a choval se k němu nejen laskavě, nýbrž tak, jako by ho považoval za jednoho ze svých dvořanů, za jednoho z těch, kdo sympatizují s jeho plány a musí se radovat z jeho úspěchu. Mezi jiným se rozhovořil o Moskvě a začal se Balašova vyptávat na ruské hlavní město, jež hodlá navštívit, ale s přesvědčením, že Balašovi jako Rusovi musí tento zájem lichotit.

„Kolik obyvatel má Moskva, kolik je tam domů? Je to pravda, že se Moskvě říká *Moscou la sainte*¹⁾? Kolik kostelů je v Moskvě?“ ptal se.

Na odpověď, že v Moskvě je přes dvě stě kostelů, řekl:

„K čemu taková spousta kostelů?“

„Rusové jsou velmi pobožní,“ odpověděl Balašov.

„Ostatně velké množství klášterů a kostelů je vždy známkou zaostalosti národa,“ poznamenal Napoleon a ohlédl se na Caulaincourta, aby ocenil tento jeho postřeh.

Balašov si dovolil zdvořile nesouhlasit s míněním francouzského císaře.

„Každá země má svůj mrav,“ pravil.

„Ale nikde v Evropě není nic podobného,“ řekl Napoleon.

„Nechť Vaše Veličenstvo promine,“ řekl Balašov, „ale kromě Ruska je mnoho chrámů a klášterů také ve Španělsku.“

Tato odpověď, narážející na nedávnou porážku Francouzů ve Španělsku, byla podle Balašovova vyprávění velmi vysoko ceněna u Alexandrova dvora, ale tady, na obědě u Napoleona, byla oceněna velmi málo a prošla bez povšimnutí.

Z lhotejných a nechápavých tváří pánů maršálů bylo vidět, že nechápou, v čem spočívá ostří, jež zaznívalo z Balašovovy intonace. I kdyby tu nějaké ostří bylo, pak jsme je nepochopili nebo vůbec není vtípné, říkaly jejich obličejce. Tato odpověď došla tak malého ocenění, že si jí Napoleon ani pořádně nepovšiml a naivně se zeptal Balašova, přes která města vede odsud

¹⁾ Svatá Moskva.

přímá cesta do Moskvy. Balašov, jenž byl po celý oběd ve střehu, odpověděl, že tak jako všechny cesty vedou do Říma, vedou všechny i do Moskvy, že existuje mnoho cest, mezi jinými například cesta na Poltavu, kterou si vybral Karel XII.; přitom se mimoděk zarděl potěšením, jak se mu tato odpověď zdařila. Ale ještě ani nedořekl poslední slovo „Poltava“, když se Caulaincourt rozhovořil o tom, jak nepohodlná je cesta z Petrohradu do Moskvy, a začal se probírat svými petrohradskými vzpomínkami.

Po obědě přešli pít kávu do Napoleonovy pracovny, která byla ještě před čtyřmi dny pracovnou cara Alexandra. Napoleon usedl, zamíchal kávu v šálku ze sèvreského porcelánu a pokynul Balašovi na židli vedle sebe.

Lidé upadají po obědě do zvláštní duševní pohody, jež je navzdory všem rozumným důvodům nutí, aby byli spokojení sami se sebou a považovali všechny ostatní za své přátele. Napoleon měl právě takovou náladu. Zdálo se mu, že je obklopen lidmi, kteří ho zbožňují. Byl přesvědčen, že i Balašov je po tomto obědě jeho přítelem a ctitelem. Obrátil se k němu s příjemným a lehce posměšným úsměvem.

„Říkali mi, že je to týž pokoj, kde bydlel car Alexander. Zvláštní, není-liž pravda, generále?“ řekl a vzdor tomu, že tato poznámka svědčila o jeho, Napoleonově převaze nad Alexandrem, zřejmě vůbec nepochyboval o tom, že je jeho společníkovi milá.

Balašov na to nemohl nic odpovědět a beze slova sklopil hlavu.

„Ano, v tomto pokoji se před čtyřmi dny radili Wintzingerode se Steinem,“ pokračoval Napoleon s týmž potměšilým, samolibým úsměvem. „Jen jedno nemohu pochopit,“ řekl, „proč k sobě car Alexander povolal mé osobní nepřátele. To nechápu. Pomyslel na to, že bych mohl udělat totéž?“ tázavě se obrátil k Balašovi a tato vzpomínka v něm patrně znovu oživila ozvuky ranního hněvu, který v něm byl ještě čerstvý.

„A necht' ví, že to udělám,“ řekl, vstal a odstrčil svůj šálek. „Vyženu z Německa všechny jeho příbuzné, Württemberské, Badenské, Výmarské... ano, vyženu je. Ať jim chystá v Rusku útočiště!“

Balašov sklonil hlavu a dával najevo, že by se rád odporoučel

a že poslouchá, jen proto, že nemůže neposlouchat, co mu Napoleon říká. Napoleon jeho výraz nepozoroval; nemluvil s Balašovem jako s vyslancem svého nepřítele, nýbrž jako s člověkem, který je mu nyní plně oddán a má jistě radost z ponížení svého bývalého pána.

„A proč car Alexander přijal velení nad vojskem? K čemu? Válka je moje řemeslo, jeho věcí je vládnout, a ne velet armádě. Proč na sebe vzal takovou odpovědnost?“

Napoleon znovu uchopil tabatěrku, několikrát mlčky přešel po místnosti a pak náhle nečekaně přistoupil k Balašovovi, posmál se sebejistě, rychle a prostě, jako by dělal něco vážného a Balašovovi dokonce příjemného, zvedl ruku k tváři čtyřicetiletého ruského generála, chytil ho za ucho a lehce ho za něj zatahal, usmívaje se při tom pouze ústy.

„Avoir l'oreille tirée par l'Empereur“²⁾ se považovalo u francouzského dvora za nejvyšší čest a milost.

„Nu, cože nic neříkáte, obdivovateli a dvořane cara Alexandra?“ pravil, jako by bylo směšné být v jeho přítomnosti admirateur et courtisan někoho jiného než jeho, Napoleona.

„Jsou připraveni koně pro generála?“ dodal a lehkým pokývnutím odpověděl na Balašovovu úklonu.

„Dejte mu mé, má před sebou dalekou cestu...“

Dopis, který přivezl Balašov, byl poslední dopis Napoleonův Alexandrovi. Ruský panovník byl seznámen se všemi podrobnostmi rozhovoru a válka začala.

VIII

Po svém moskevském setkání s Pierrem odjel kníže Andrej do Petrohradu za svými záležitostmi, jak řekl doma, ale ve skutečnosti proto, aby tam vyhledal knížete Anatola Kuragina,

²⁾ Být vytahán císařem za ucho.

poněvadž považoval za nutné se s ním setkat. Poptával se po něm, sotva přijel do Petrohradu, ale Kuragin tam už nebyl. Pierre poslal svému švagrovi zprávu, že za ním kníže Andrej jede. Anatol Kuragin si opatřil od ministra války přidělení k moldavské armádě a okamžitě k ní odjel. V té době se kníže Andrej v Petrohradě setkal s Kutuzovem, jenž býval jeho generálem a byl mu vždy nakloněn, a ten mu navrhl, aby s ním jel k moldavské armádě, kde byl starý generál jmenován vrchním velitelem. Kníže Andrej byl přidělen do štábu hlavního stanu a odjel do Turecka.

Kníže Andrej považoval za nevhodné napsat Kuraginovi a vyzvat ho na souboj. Soudil, že kdyby neuvedl nějaký nový důvod, kompromitovala by jeho výzva hraběnku Rostovovou, a proto usiloval o osobní setkání s Anatolem a doufal, že při něm najde nějakou novou záminku k souboji. Avšak ani v turecké armádě se mu nepodařilo jej najít – Kuragin se hned po jeho příjezdu k armádě vrátil do Ruska. V nové zemi a za nových životních podmínek se knížeti Andreji žilo snáze. Po nevěstině zradě, která ho zasáhla tím hlouběji, čím pečlivěji se snažil skrýt její účinek před lidmi, ho tísnilo prostředí, kde býval kdysi šťasten, a ještě hůře ho tížila svoboda a nezávislost, jež mu byly dříve tak drahé. Nejenže se už nezabýval těmi myšlenkami, které ho napadly poprvé při pohledu na nebe nad slavkovským polem, které rád rozvíjel s Pierrem a které dávaly náplň jeho samotě v Bogučarově a později ve Švýcarsku a v Římě; dokonce se na ty myšlenky, jež před ním otvíraly nekonečné, světlé obzory, bál i jen vzpomenout. Ovládaly ho teď nejvšednější, praktické zájmy, nijak nesouvisící s těmi starými, a on se jich chápal tím dychtivěji, čím odlehlejší mu byly tamty. Jako by se ta obrovská nebeská klenba, ztrácející se v nekonečnu, která se nad ním kdysi rozprostírala, náhle změnila v nízkou, ohraničenou, tísnivě doléhající oblohu, pod níž bylo vše jasné, ale nic věčného a tajemného.

Z činností, které se mu nabízely, byla vojenská služba nejprostší a nejlépe se v ní vyznal. Jako dozorčí generál v Kutuzovově štábu hroužil se do práce tak horlivě a usilovně, že jeho ochota ujímat se úkolů a přesnost vzbuzovaly Kutuzovův údiv. Když nenašel Kuragina v Turecku, nepovažoval za nutné běžet za ním zase zpět do Ruska; ale přitom věděl, že ať uplyne sebe-

delší doba, až ho jednou potká, přes pohrdání, které k němu cítí, přes vnitřní přesvědčování, že mu nestojí za to, snížit se k srážce s ním, přes to všechno, že až ho jednou potká, nebude moci ho nevyzvat na souboj, tak jako se hladový člověk nemůže nevrhnout na jídlo. A toto vědomí, že urážka není pomstěna a nevylitý hněv stále hlodá v srdci, otravovalo umělý klid, který si kníže Andrej pod rouškou úporné, chvatné a poněkud ctižádostivé a ješitné činnosti vytvořil v Turecku.

Ve dvanáctém roce, když do Bukurešti (kde Kutuzov žil dva měsíce a trávil dny i noci u své Valašky) došla zpráva o válce s Napoleonem, požádal kníže Andrej Kutuzova o přeložení k západní armádě. Kutuzov, jemuž Bolkonskij už šel na nervy svou pracovitostí, která jako by byla výčitkou jeho zahálce, pustil ho dost ochotně a dal mu doporučení na Barclaye de Tolly.

Cestou k armádě, která byla v květnu v drisském táboře, zastavil se kníže Andrej v Lysých Horách, které měl na cestě, tři versty od smolenské hlavní silnice. Za poslední tři léta došlo v jeho životě k tolika zvrátům, tolik se napřemýšlel, tolik pro cítil a tolik toho viděl (procestoval Západ i Východ), že na něj při příjezdu na Lysé Hory podivně a překvapivě zapůsobilo, že je tu stále stejný způsob života, přesně týž až do nejmenších podrobností. Vjel do aleje a do kamenných vrat lysohorského domu jako do začarovaného spícího zámku. Tatáž důstojnost, táž čistota a totéž ticho vládlo v tomto domě, tentýž nábytek, tytéž zdi, stejné zvuky a stejná vůně, tytéž plaché obličejce, jen o něco zestárlé. Kněžna Marja byla stále táž nesmělá, nehezká stárnoucí panna, prožívající tu ve strachu a věčných mravních úzkostech, bez užitku a radosti nejlepší léta svého života. Bourienne byla stále stejně samolibá a koketní dívka, radostně využívající každé minuty svého života a plná nejblaženějších nadějí. Její sebedůvěra, jak se zdálo knížeti Andreji, jen ještě vzrostla. Vychovatel Dessales, kterého si přivezl ze Švýcarska, měl na sobě kabát ruského střihu a hovořil se sluhy lámanou ruštinou, ale jinak to byl týž omezeně inteligentní, vzdělaný, ctnostný a pedantický vychovatel. Starý kníže se tělesně změnil jen v tom, že mu v koutku úst bylo vidět mezeru po chybějícím zubu; duševně byl stále stejný jako dříve, jen projevoval ještě více zloby a nedůvěry k tomu, co se dělo ve světě. Jediný

Nikoluška vyrostl, změnil se, tváře mu zčervenaly a na hlavě měl plno temných kučer; když se smál a dováděl, zvedal, aniž si to uvědomoval, horní ret hezounkých úst přesně tak, jako to dělala nebožka malá kněžna. On jediný se nepodřizoval neměnným zákonům tohoto zakletého spícího zámku. Ale ačkoli navenek vše zůstalo postaru, vnitřní vztahy všech těchto lidí se od té doby, co je kníže Andrej neviděl, změnil. Členové domácnosti byli rozděleni do dvou táborů navzájem si cizích a nepřátelských a scházeli se spolu jen v jeho přítomnosti, měníce kvůli němu navykly chod života. Do jednoho tábora patřil starý kníže, Bourienne a architekt a do druhého kněžna Marja, Dessales, Nikoluška a všechny chůvy a kojné.

V době jeho pobytu na Lysých Horách obědvala celá rodina pohromadě, ale všichni byli nesví a kníže Andrej cítil, že je hostem, pro něhož dělají výjimku, a že je svou přítomností skličuje. Pocítil to nepříjemně hned první den při obědě, byl málomluvný, a starý kníže, který si povšiml jeho zdrženlivého chování, se také zarytě odmlčel a po obědě odešel do svých komnat. Když k němu navečer kníže Andrej přišel a snažil se ho rozptýlit vyprávěním o tažení mladého hraběte Kamenského, začal s ním nenadále rozmlouvat o kněžně Marje a odsuzovat ji pro její pověřčivost a nelásku k m-lle Bourienne, která, jak sám řekl, jediná mu je skutečně oddána.

Pravil, že je-li nemocen, pak jen vinou kněžny Marji; že ho schválně týrá a dráždí; že rozmazluje malého knížete Nikolaje a kazí ho hloupými řečmi. Starý kníže si byl velmi dobře vědom toho, že trýzní svou dceru a že její život je velmi těžký, ale věděl také, že ji nemůže netrýznit a že si to kněžna Marja zaslouhuje. Proč mi kníže Andrej, který to přece vidí, nic neříká o své sestře? uvažoval starý kníže. Myslí si snad, že jsem ničema nebo starý hlupák, který se bez důvodu straní vlastní dcery a spojil se s důvěrníci Francouzkou? On to nechápe, musím mu to vysvětlit, je třeba, aby to vyslechl, říkal si starý kníže. A jal se vykládat důvody, proč nesnáší nanicovatou povahu dceřinu.

„Když se mě na to ptáte,“ odpověděl kníže Andrej otci, ale nedíval se přitom na něj (poprvé v životě otce soudil), „nechtěl jsem o tom mluvit, ale když se mě na to ptáte, řeknu vám otevřeně své mínění o celé věci. Jestli došlo k nedorozumění a nesouladu mezi vámi a Mášou, pak rozhodně nemohu obviňovat

ji – vím, jak vás má ráda a jak si vás váží. Když už se mě ptáte,“ pokračoval podrážděně, protože v poslední době neměl k podrážděnosti nikdy daleko, „mohu vám říci jen jedno: jestli tu jsou nějaká nedorozumění, pak je zavinila ta ničemná žena, která není hodna, aby byla přítelkyní mé sestry.“

Stařec nejprve hleděl na syna strnulýma očima a v úsměvu nepřírozeně odhalil mezeru po zubu, na niž si kníže Andrej nemohl zvyknout.

„Jakápak přítelkyně, můj drahý? Co? To se ti povedlo! He?“

„Tatínku, nechtěl jsem tu být soudcem,“ řekl kníže Andrej žlučovitým, ostrým tónem, „ale vy jste mě vyzval a já jsem řekl a vždy budu tvrdit, že kněžna Marja není vinna, že vinen... vinna je ta Francouzka...“

„Ale odsoudils mě...! Odsoudil!“ řekl stařec tichým hlasem, a jak se zdálo knížeti Andreji, rozpačitě, ale pak najednou vyskočil a zařval: „Ven, ven! Ať tu po tobě ani stín nezůstane...!“

Kníže Andrej chtěl okamžitě odjet, ale kněžna Marja ho uprosila, aby zůstal ještě den. Toho dne Andrej otce neviděl; starý kníže nevycházal, nepouštěl k sobě nikoho než m-lle Bourienne a Tichona a několikrát se zeptal, zda jeho syn odjel. Druhý den před odjezdem zašel kníže Andrej do pokojů svého syna. Statný, po matce kudrnatý hošík si mu sedl na klín. Kníže Andrej mu začal vyprávět pohádku o Modrovousovi, ale nedokončil ji a zamyslel se. Nemyslel na toho roztomilého chlapce, svého syna, kterého právě choval na kolenou, nýbrž na sebe. A s hrůzou v sobě hledal, ale nenacházel ani výčitky svědomí, že rozzlobil otce, ani lítost, že (poprvé v životě v hněvu) od něho odjíždí. Ale nejhorší ze všeho bylo, že marně hledal a nenacházel dřívější něhu k synovi, o niž doufal, že se v něm probudí, jakmile k sobě chlapce přivine a posadí si ho na kolena.

„Tak vypravuj,“ pobízel syn. Kníže Andrej mu neodpověděl, sundal ho z klína a vyšel z pokoje.

Sotva kníže Andrej opustil své každodenní povinnosti, a zejména sotva vstoupil do starého prostředí, které ho obklopovalo ještě tenkrát, kdy byl šťastný, zmocnila se ho tesknost s bývalou silou a on spěchal utéci těm vzpomínkám a najít si co nejdříve nějaké zaměstnání.

„Ty tedy opravdu odjíždíš, André?“ zeptala se ho sestra.

„Zaplát pánbůh, že můžu jet,“ řekl kníže Andrej, „a je mi líto, že ty nemůžeš.“

„Proč to říkáš!“ zvolala kněžna Marja. „Proč to říkáš, teď když jedeš do té strašné války a on je tak starý! M-lle Bourienne říkala, že se po tobě ptal...“ Sotva se o tom zmínila, zachvěly se jí rty a vytryskly jí slzy. Kníže Andrej se od ní odvrátil a začal přecházet po pokoji.

„Ach můj bože! Můj bože!“ řekl. „Když člověk pomyslí na to, co a kdo, jaká nicota může způsobit, že jsou lidé nešťastní!“ dodal plný zloby, která kněžnu Marju polekala.

Pochopila, že když mluvil o lidech, které nazval nicotou, myslel nejen na m-lle Bourienne, která byla příčinou jejího neštěstí, nýbrž i na člověka, který zničil štěstí jeho.

„André, o jedno tě prosím, snažně tě prosím,“ řekla, dotýkajíc se jeho lokte a dívajíc se na něho očima zářícíma přes slzy. „Chápu tě. (Sklopila oči.) Nemysli si, že to neštěstí způsobili lidé. Lidé jsou jen Jeho nástrojem.“ Zvedla oči a zadívala se nad hlavu knížete Andreje pevným, navyklým pohledem, jako se dívají lidé na portrét na známém místě. „Neštěstí na nás seslal On, a ne lidé. Lidé jsou jen Jeho nástroji a nejsou vinní. Zdá-li se ti, že se někdo na tobě provinil, zapomeň na to a odpusť. Nemáme právo trestat. A poznáš, jaké štěstí je odpouštět.“

„Kdybych byl ženou, udělal bych to, Marie. To je ženská ctnost. Ale muž nesmí a nemůže zapomínat a odpouštět,“ pravil, a ačkoli do té chvíle na Kuragina nemyslel, všechna nevyli tá zloba se mu nahrnula k srdci. Když mě už dokonce kněžna Marja přemlouvá, abych mu odpustil, znamená to, že jsem ho měl už dávno potrestat, pomyslel si. Přestal vnímat slova kněžny Marji a začal přemýšlet o té radostné, zlostné chvíli, až potká Kuragina, který (jak věděl) je zas v armádě.

Kněžna Marja úpěnlivě prosila bratra, aby počkal ještě den, hovořila o tom, že ví, jak bude otec nešťastný, když kníže Andrej odjede, aniž se s ním smířil; avšak kníže Andrej odpověděl, že patrně z armády zase brzy přijede, že otci ihned napíše a že čím déle by tu teď zůstával, tím víc by se jejich spor jitřil.

„Sbohem, Andreji! Pamatujte na to, že neštěstí přicházejí od Boha a že lidé na nich nikdy nenesou vinu“ byla poslední slova, která slyšel od sestry, když se s ní loučil.

Tak to musí být! řekl si kníže Andrej, když vyjížděl z aleje lysohorského domu. To ubohé nevinné stvoření tu zůstane napospas senilnímu starci, kterému slábné rozum. Starý cítí, že je vinen, ale nemůže se změnit. Můj chlapec roste a raduje se ze života, v němž bude stejný jako ostatní, klamaný nebo klamající. Já jedu do armády, a proč? – Sám nevím a toužím potkat toho člověka, kterým pohrdám, jen abych mu dal příležitost, aby mě zabil a vysmál se mi! – Na jeho životních poměrech se nic nezměnilo, dříve však navazovalo jedno na druhé, kdežto teď se všechno rozsypalo. Myslí knížete Andreje se míhaly nesmyslné představy bez jakékoliv souvislosti.

IX

Kníže Andrej přijel do hlavního stanu koncem června. Vojska první armády, u níž byl car, byla rozložena v opevněném táboře na Drisse. Vojska druhé armády ustupovala, aby se spojila s první armádou, od níž – jak se říkalo – byla odříznuta velkými silami Francouzů. Všichni byli nespokojení celkovým průběhem válečných operací v ruské armádě, ale na nebezpečí nepřátelského vpádu do ruských gubernií nikdo ani nepomyslel, nikoho ani nenapadlo, že by se válka mohla přenést dál než do západních gubernií polských.

Barclaye de Tolly, k němuž ho přidělili, našel kníže Andrej na břehu Drissy. Protože v okolí tábora nebyla ani jedna větší vesnice nebo městečko, ubytovalo se celé to ohromné množství generálů a dvořanů, kteří právě byli u armády, v okruhu desíti verst v nejlepších domech všech vesnic na obou stranách řeky. Barclay de Tolly bydlel čtyři versty od panovníka. Bolkonského přijal suše a chladně a řekl mu svou německou výslovností, že bude referovat panovníkovi, aby mu určil funkci, a zatím že ho prosí, aby zůstal u jeho štábu. Kníže Andrej doufal, že v armádě najde Anatola Kuragina, ale nebyl tu; byl v Petrohradě a tato zpráva Bolkonského potěšila. Významné středisko, z ně-

hož byla řízena grandiózní válka, ho zaujalo a on byl rád, že se aspoň na čas zbaví myšlenky na Kuragina. Během prvních čtyř dní, kdy se o něj nikdo nestaral, objel celý opevněný tábor a za pomoci svých vědomostí a rozhovorů se zkušenými lidmi se snažil utvořit si o něm představu. Avšak je-li tento tábor výhodný nebo ne, nepodařilo se mu posoudit. Měl dost válečných zkušeností, aby došel k přesvědčení, že ve válce nejsou k ničemu nejdůmyslněji sestavené plány (jak to viděl v bitvě u Slavkova), nýbrž že všechno záleží na tom, jak se reaguje na neočekávané a nepředvídatelné akce nepřítele, zkrátka že všechno záleží na tom, jak a kdo řídí boj. Aby si ujasnil tuto otázku, využíval Andrej svého postavení i svých známostí a snažil se vniknout do způsobu vedení armády, seznámit se s povahami osobností a stran, které se na něm podílely, a z toho všeho si vytvořil následující představu o situaci:

Dokud ještě byl panovník ve Vilně, byla armáda rozdělena na tři části. První armádě velel Barclay de Tolly, druhé Bagra-tion, třetí Tormasov. Panovník byl u první armády, ale nikoli jako vrchní velitel. V rozkazech stálo, že panovník bude – ne snad velet, nýbrž prostě že bude u armády. Kromě toho neměl u sebe štáb vrchního velitele, nýbrž štáb vlastní, štáb carova hlavního stanu. Měl u sebe náčelníka svého štábu generála ubytovatele knížete Volkonského, generály, křídelní pobočníky, diplomatické úředníky a velké množství cizinců, ale neměl tu armádní štáb. Kromě toho kolem něho byli bez určité funkce: Arakčejev – bývalý ministr války, hrabě Bennigsen – služebně nejstarší z generálů, velkokníže carevič Konstantin Pavlovič, kancléř hrabě Rumjancev, Stein – bývalý pruský ministr, Armfeld – švédský generál, Phull – hlavní autor válečného plánu, generál pobočník Paulucci – původem ze Sardinie, Wohlzogen a mnozí jiní. Tyto osoby byly u armády sice bez vojenských funkcí, ale pro své postavení měly vliv a často se stávalo, že velitel armádního sboru, nebo dokonce i vrchní velitel nevěděli, čím jménem se ptá anebo radí to a ono Bennigsen, velkokníže, Arakčejev nebo kníže Volkonskij, a nevěděli, zda určitý příkaz, vyslovený ve formě rady, vychází od nich samých, nebo od panovníka, a je-li nebo není-li nutno jej splnit. Avšak to byla jen vnější situace, skutečný smysl přítomnosti panovníka a všech těchto osob byl z dvorního hlediska (a v přítomnosti panovníka

se všechno stává dvorním) všem jasný. Byl ve skutečnosti takový: car neužíval titulu vrchního velitele, ale řídil všechny armády a lidé, kteří ho obklopovali, byli jeho pomocníky. Arakčejev byl věrným vykonavatelem a ochráncem pořádku a osobním strážcem carovým; Bennigsen byl statkář z vilenské gubernie a naoko tu zastupoval svůj kraj jako hostitel, ale ve skutečnosti to byl zkušený generál, který se hodil k tomu, aby radil a byl vždy po ruce, kdyby bylo záhodno vystřídat Barclaye. Velkokníže zde byl proto, že mu to bylo po chuti. Bývalý ministr Stein tu byl proto, že byl užitečný svými radami a protože si ho car Alexander velmi vážil pro jeho osobní vlastnosti. Armfeld byl zavilý nepřítel Napoleonův a jako generál byl velmi sebevědomý, což na Alexandra vždy působilo. Paulucci tu byl proto, že uměl mluvit směle a rozhodným tónem. Generálové pobočníci zde byli proto, že byli všude, kde panovník, a konečně – to nejhlavnější – Phull tu byl proto, že sestavil plán války proti Napoleonovi, vnutil Alexandrovi víru v účelnost tohoto plánu a řídil všechny válečné operace. U sebe měl Phull Wohlzoga, nesmlouvavého kabinetního teoretika, sebevědomého a pohrdajícího všemi kolem, který tlumočil všechny jeho myšlenky v přístupnější formě, než to dovedl sám Phull.

Kromě těchto jmenovaných osob, Rusů i cizinců (a zejména cizinců, kteří se smělostí vlastní lidem působícím v cizím prostředí přicházeli den co den s novými, neočekávanými nápady), bylo zde ještě mnoho podřadnějších osobností, které byly u armády proto, že v ní byli jejich šéfové.

Uprostřed všech těchto myšlenek a hlasů si kníže Andrej uvědomoval, že tento obrovský, neklidný, okázalý a hrdý svět se dělí na tyto výraznější směry a skupiny:

První skupinu tvořil Phull a jeho stoupenci, váleční teoretikové, kteří věřili, že existuje vojenská věda a tato věda má své neměnné zákony, zákony bočního pohybu, obchvatu a tak dále. Phull a jeho stoupenci žádali ústup do vnitra země podle přesných zákonů, předepsaných onou domnělou teorií, a v každé odchylce od této teorie viděli jen barbarství, nevzdělanost nebo zlý úmysl. Do této skupiny patřila německá knížata, Wohlzogen, Wintzingerode a jiní, převážně Němci.

Druhá skupina byla pravým opakem první. Jak to vždy bývá, stáli proti jedné krajnosti představitelé krajnosti druhé. Členy

této skupiny byli ti, kdo ve Vilně žádali ofenzivu do Polska a hlásali nutnost odpoutat se od jakýchkoli předem sestavovaných plánů. Představitelé této skupiny byli však nejen zastánci smělých činů, byli zároveň i stoupenci nacionalismu, a to je činilo v debatách ještě jednostrannějšími. Byli to Rusové Bagration, Jermolov, začínající právě úspěšnou kariéru, a jiní. V té době koloval známý žert Jermolova, který prý prosil cara o jedinou milost – aby ho povýšil na Němce. Členové této skupiny říkali, vzpomínajíce na Suvorova, že není třeba přemýšlet ani píchat špendlíky do mapy, nýbrž bít se, drtit nepřítele, nepouštět ho do Ruska a nedopustit, aby vojsko klesalo na duchu.

K třetí skupině, již car důvěřoval nejvíce, náleželi lidé ode dvora, kteří se specializovali na sjednávání kompromisů mezi oběma prvými směry. Členové této skupiny, k níž patřil i Arakčejev, většinou nevojáci, mysleli a mluvili často jako lidé nemající vlastní přesvědčení, ale snažili se vypadat, jako by je měli. Říkali, že válka, zejména s takovým géniem jako Bonaparte (zase ho nazývali Bonapartem), musí být bezesporu důkladně promyšlena, což vyžaduje hlubokou znalost vědy, a v tom směru že je Phull geniální; na druhé straně že však není možné nepřiznat, že teoretikové jsou často jednostranní, a proto že není dobře plně jim důvěřovat, naopak je třeba vyslechnout, co říkají Phullovi odpůrci a co soudí lidé praktičtí, zkušení válečníci, a ze všeho pak zvolit střední cestu. Zastánci tohoto směru trvali na tom, aby byl zachován drisský tábor podle Phullova plánu, ale aby byly změněny pohyby druhých dvou armád. Tímto postupem by se sice nedosáhlo jednoho ani druhého cíle, ale lidem této skupiny se to tak zdálo lepší.

Nejvýznamnějším představitelem čtvrtého směru byl velkokníže, carevič – následník trůnu, jenž nemohl zapomenout na své zklamání u Slavkova, kde si vyjel před gardou jako na přehlídku, v přílbě a v kyryse. Představoval si, jak udatně pobije Francouze, a zatím se neočekávaně dostal do přední linie a taktak že unikl ve všeobecném zmatku. Členové této skupiny projevovali ve svých úsudcích jednak přílišnou a jednak nedostatečnou upřímnost. Báli se Napoleona, spatřovali v něm sílu, kdežto v sobě slabost, a otevřeně to dávali najevo. Říkali: „Z toho všeho nebude nic než neštěstí, ostuda a zkáza! Ustoupili jsme z Vilna, ustoupili jsme z Vitebska a ustoupíme i z Drissy.

Jediné, co nám ještě zbývá, je rozumně uzavřít mír, a to co nejdříve, dokud nás nevyženou z Petrohradu.“

Tento názor, silně rozšířený v nejvyšších armádních kruzích, byl podporován v Petrohradě, ba i kancléřem Rumjancevem, který byl stoupencem míru ještě i z jiných státních důvodů.

Pátí byli přívrženci Barclaye de Tolly, ani ne tak jako člověka jako spíše coby ministra války a vrchního velitele. Říkali: „Ať je jaký chce (tím vždycky začínali), ale je to čestný člověk a odborník a lepšího nad něj máme. Dejte mu opravdovou moc – protože bez jednotného velení je úspěšné vedení války nemožné – a on ukáže, co umí, jako to ukázal ve Finsku. Za to, že naše armáda ustoupila spořádaná a silná, aniž utrpěla jedinou porážku, za to vděčíme jedině Barclayovi. Bude-li nyní Barclay nahrazen Bennigsenem, dojde ke katastrofě, poněvadž Bennigsen dokázal svou neschopnost už v roce 1807.“

Šestí, přívrženci Bennigsenovi, zase říkali, že přece jen není nikdo schopnější a zkušenější než Bennigsen, a dělej co dělej, nakonec stejně dojde na něho. Stoupenci tohoto směru dokazovali, že náš ústup k Drisse byl nejhanebnější porážkou a nepřetržitou řadou chyb. „Čím víc chyb se dělá,“ říkali, „tím lépe; alespoň se co nejdříve pochopí, že to takhle dál nejde. Tady je zapotřebí ne nějakého Barclaye, nýbrž člověka, jako je Bennigsen, jenž se vyznamenal už v roce 1807 a jehož schopnosti uznal i sám Napoleon, člověka, jehož autoritu by každý ochotně uznal – a takový je jenom Bennigsen.“

Šedmi byli lidé, jací se vždy vyskytují kolem panovníků, zejména kolem panovníků mladých, a jakých bylo neobyčejně mnoho kolem cara Alexandra – generálové a křídelní pobočníci, vášnivě oddaní carovi ne jako panovníkovi, nýbrž zbožňující ho jako člověka, upřímně a nezištně, tak jako ho zbožňoval Rostov roku 1805, a kteří v něm viděli nejen všechny ctnosti, ale i nejvyšší lidské schopnosti. Tito lidé byli sice nadšeni panovníkovou skromností, s níž se zřekl vrchního velení vojsk, avšak zároveň tuto zbytečnou skromnost odsuzovali a toužili jen po jediném, naléhající, aby jejich zbožňovaný panovník překonal zbytečnou nedůvěru v sebe a otevřeně prohlásil, že se staví do čela armády, aby si vytvořil hlavní štáb vrchního velitele s pomocí zkušených teoretiků i praktiků a aby sám vedl

vojska, což by je už samo o sobě dovedlo povznést na nejvyšší stupeň nadšení.

Osmá, největší skupina, která svým ohromným počtem tvořila vůči ostatním skupinám devadesát devět procent, byli lidé, kteří si nepřáli ani mír, ani válku, ani ofenzivu, ani obranný tábor na Drisse ani kdekoli jinde, ani Barclaye, ani panovníka, ani Phulla; ani Bennigsena, ale toužili po jediném, po tom nejpodstatnějším – co možná největších osobních výhodách a požitcích. V té kalné vodě křížících a proplétajících se intrik, jimiž se to při panovníkově hlavním stanu jen hemžilo, bylo možno dosáhnout takových věcí, jaké byly v jiné době nemyslitelné. Někdo třeba, jen aby nepřišel o své výhodné postavení, souhlasil dnes s Phullem, zítra s jeho odpůrcem a pozítří prohlašoval, že nemá na projednávanou věc žádný názor, jen aby se vyhnul odpovědnosti a padl do noty carovi. Jiný lovec výhod na sebe obracel panovníkovu pozornost tím, že hlasitě vykřikoval něco, o čem se car den předtím zmínil, přel se a křičel v radě, bil se do prsou, vyzýval své odpůrce na souboj a dával tak najevo, že je ochoten obětovat svůj život ve prospěch veřejného blaha. Třetí si prostě mezi dvěma poradami a v nepřítomnosti svých nepřátel vyprošoval jednorázovou podporu za své věrné služby, věda, že teď nebude kdy mu odřící. Čtvrtý se bez ustání nenadále ukazoval carovi. Pátý, aby dosáhl dávno želaného cíle být pozván k panovníkovi na oběd, zuřivě dokazoval správnost nebo nesprávnost nově se vyskytnuvšího názoru a k podepření svého tvrzení uváděl více nebo méně pádné a správné důkazy.

Všichni členové této skupiny se honili za rubly, vyznamenáními a hodnostmi a v loveckém zápalu sledovali pouze směr korouhvičky carovy přízně, a sotva si všimli, že se korouhvička obrátila na nějakou stranu, ihned celé to trubčí osazenstvo armády začalo foukat stejným směrem, takže panovníkovi bylo pak zatěžko změnit směr. Za nevyjasněného postavení a za hrozícího vážného nebezpečí, které dodávalo všemu znepokojivý ráz, ve víru intrik, samolibosti, srážek, rozličných názorů a citů, při různorodosti všech těch lidí tato osmá, největší skupina osob, myslící jen na své osobní zájmy, důkladně komplikovala veřejné záležitosti. Ať se vyskytla jakákoli nová otázka, okamžitě se zvedl roj těchto trubců, neodtroubil ani konec mi-

nulého tématu, a už střelhitě přeletěl na nové a svým bzučením přehlušoval a mátl hlasy, které diskutovaly o problému upřímně.

Právě když kníže Andrej přijel k armádě, utvořila se z jednotlivých příslušníků všech těchto skupin ještě jedna, devátá skupina a začínala pozvedat svůj hlas. Byla to skupina lidí starých, rozumných, zkušených ve vedení státních záležitostí, kteří dovedli nesdílet ani jeden z protichůdných názorů a posuzovat nezaopatřené všechno, co se dělo u štábu hlavního stanu, a hlavně – vymyslet prostředky, jak vybědnout z této nevyjasněnosti, nerozhodnosti, zamotanosti a slabosti.

Příslušníci této skupiny říkali a byli přesvědčeni, že všechno zlo pochází hlavně z přítomnosti panovníka a vojenského dvořanstva u armády; že se do vojska přenáší ta neurčitá, konvenční a proměnlivá vratkost vztahů, která je možná u dvora, ale škodlivá v armádě; že car má vládnout, a ne velet vojsku; že jediným východiskem z tohoto postavení je odjezd panovníka s celým dvorem od armády; že už pouhá carova přítomnost vyřazuje z boje padesát tisíc vojáků, nutných k zajištění jeho osobní bezpečnosti; že nejhorší, ale samostatný vrchní velitel bude lepší než i nejschopnější velitel, kterému svazuje ruce přítomnost a moc carova.

V době, kdy kníže Andrej žil nečinně na Drisse, napsal státní tajemník Šiškov, jeden z hlavních představitelů tohoto posledního směru, panovníkovi dopis, který se uvolili podepsat i Balašov a Arakčejev. V tomto dopise využil Šiškov dovolení posuzovat celkovou situaci, uděleného mu carem, a uctivě, pod záminkou, že je nutné, aby panovník povzbudil a nadchl pro válku lid v hlavním městě, navrhl mu opustit armádu.

Doporučil mu probudit nadšení v lidu a vyzvat jej k záchraně vlasti – a car přijal toto nadšení (vyvolané jeho osobní přítomností v Moskvě), které pak bylo hlavní příčinou vítězství Ruska, jako záminku k odjezdu.

X

Zmíněný dopis nebyl ještě panovníkovi odevzdán, když Barclay oznámil při obědě knížeti Andreji, že ho car ráčí osobně přijmout, aby se ho vyptal na Turecko, a že se má dostavit v šest hodin večer do Bennigsenova bytu.

Týž den došla do carova stanu zpráva o novém Napoleonově pohybu, který mohl být ruské armádě nebezpečný, ale tato zpráva byla vzápětí vyvrácena. Toho rána objížděl také plukovník Michaud s carem drisská opevnění a dokazoval mu, že tento opevněný tábor, vybudovaný Phullem a považovaný až dosud za mistrovské dílo taktiky, která musí Napoleona zničit – je holý nesmysl a znamená pro ruská vojska záhubu.

Kníže Andrej přijel ke generálu Bennigsenovi, který obýval nevelký statkářský dům na samém břehu řeky. Ani Bennigsen, ani car tam nebyli; avšak Černyšev, carův křídelní pobočník, Bolkonského přijal a oznámil mu, že panovník s generálem Bennigsenem a s markýzem Pauluccim odjeli toho dne již podruhé na obhlídku opevnění drisského tábora, o jehož účelnosti se začíná silně pochybovat.

Černyšev seděl s francouzským románem v ruce u okna prvního pokoje. Tento pokoj očividně býval sálem: stál tu hrací stroj, na němž se vršily jakési koberce, a v rohu byla skládací postel Bennigsenova pobočníka. Pobočník byl také v pokoji. Seděl na svinuté matraci a podřimoval, patrně zdolán nočním hýřením nebo prací. Ze sálu vedly dvojce dveře: jedny, přímo proti vchodu, do salonu a druhé, napravo, do pracovny. Z prvních dveří se ozývaly hlasy rozmlouvající německy a chvílemi francouzsky. Tam, v bývalém saloně, shromáždila se na panovníkovo přání nikoli snad válečná rada (car měl rád neurčitost), nýbrž několik osob, jejichž názor si v nastávající obtížné situaci přál znát. Nebyla to válečná rada, jen jakási rada vyvolenců k ujasnění některých otázek speciálně pro panovníka.

Na tuto poloviční radu byli pozváni švédský generál Armfeld, generál pobočník Wohlzogen, Wintzingerode, jehož Napoleon nazýval uprchlým francouzským příslušníkem, Michaud, Toll, vyslovený nevoják hrabě Stein a konečně sám Phull, jenž, jak se doslechl kníže Andrej, byl hybnou pákou celé věci. Kníže Andrej měl příležitost si ho prohlédnout, protože Phull přijel brzy po něm, a než vešel do salonu, zastavil se na chvíli s Černyševem.

Phull ve své ruské generálské, špatně střížené uniformě, která na něm visela jako na panákoví, připadal knížeti Andreji na první pohled nějak známý, ačkoli ho nikdy předtím neviděl. Byl v něm Weyhrother i Mack, Schmidt a mnoho jiných německých generálů teoretiků, jež měl kníže Andrej příležitost vidět v roce 1805; z nich ze všech byl však Phull nejtypičtější. Takového německého teoretika, který by v sobě zahrnoval vše, co bylo v ostatních Němcích, neviděl kníže Andrej ještě nikdy.

Phull byl menší postavy, velmi hubený, ale silných kostí, hrubého a zdravého složení, se širokou pánví a vysedlými lopatkami. Obličej měl zbrázděný vráskami a oči hluboko posazené. Vlasy, na spáncích zřejmě ve spěchu přihlazené kartáčem, trčely mu vzadu v naivních chomáčcích. Když vešel do pokoje, neklidně a zlostně se rozhlédl, jako by se v tomto velkém pokoji všeho bál. Nemotorně si přidržuje šavli, přistoupil k Černyševovi a německy se ho zeptal, kde je panovník. Bylo na něm vidět, že by chtěl co nejrychleji projít světnicemi, odbýt si klanění a pozdravy a usednout k práci nad mapou, kde se cítil doma. Kvapně přikyvoval na Černyševova slova a ironicky se usmíval, když mu Černyšev sdělil, že si panovník prohlíží opevnění, která on sám, Phull, dal vybudovat na základě své teorie. Povýšeně, jako mluví všichni sebevědomí Němci, si pro sebe hlubokým hlasem zamumlal cosi jako „Dummkopf...“ nebo „zu Grunde die ganze Geschichte...“ nebo „s' wird was gescheites d'raus werden...“¹⁾ Kníže Andrej to přesně neslyšel a chtěl jít dál, ale Černyšev ho představil Phullovi a dodal, že se kníže Andrej vrátil z turecké armády, kde byla právě tak šťastně

¹⁾ Hlupák... k čertu s tím vším... z toho kouká něco chytrého...

skončena válka. Phull vzhlédl, ani ne tak na knížete Andreje jako spíše skrz něho, a řekl se smíchem: „Das muss ein schöner taktischer Krieg gewesen sein.“²⁾ Pohrdavě se ušklíbl a vešel do pokoje, z něhož zaznívaly hlasy.

Bylo zjevné, že Phull, beztak již náchylný k ironickému podráždění, byl nyní ještě popuzen tím, že se někdo osmělil prohlížet bez něj jeho tábor a kritizovat jej. Záslouhou svých slavkovských vzpomínek utvořil si kníže Andrej z tohoto jediného krátkého setkání přesnou charakteristiku tohoto člověka. Phull byl jedním z těch beznadějně, neochvějně sebevědomých lidí, jejichž sebejistota hraničí až s mučednictvím a jakými mohou být pouze Němci, zejména proto, že jen Němci bývají sebevědomí na základě nějaké abstraktní ideje, vědy, to jest domnělé znalosti dokonalé pravdy. Francouz bývá sebevědomý, poněvadž považuje sám sebe po stránce duševní i tělesné za neодолатelného a hodného zbožňování muži i ženami. Angličan bývá sebevědomý proto, že je příslušníkem nejlépe uspořádaného státu a že jako takový vždy ví, co má dělat, a kromě toho ví, že vše, co jako Angličan dělá, je nepochybně správné. Ital je sebevědomý ve chvílích vzrušení, kdy zapomíná na sebe i ostatní. Rus bývá naopak sebevědomý proto, že nic nezná a ani znát nechce, protože nevěří, že by bylo možné poznat něco dokonale. Němec je sebevědomý hůř a neúprosněji než všichni ostatní, a je také protivnější než ostatní, protože se domnívá, že zná pravdu, to jest vědu, kterou si sám vymyslel, ale která je pro něho absolutní pravdou. Takový byl i Phull, to bylo zřejmé na první pohled. Měl svou vědu – teorii pohybu do boku nepřítel, vyvozenou z dějin válek Bedřicha Velikého, a všechno, s čím se setkával v nejnovějších válečných dějinách, považoval za nesmysl, barbarství a neorganizované potýkání, přičemž se obě strany dopouštěly tolika chyb, že tyto války nemohly být nazývány válkami: nehodily se do jeho teorie, a proto nemohly sloužit vědě za předmět zkoumání.

V roce 1806 byl Phull jedním z autorů válečného plánu, který skončil Jenou a Auerstädtem; ale ve výsledku této války neviděl sebemenší důkaz nesprávnosti své teorie. Naopak jedinou

²⁾ To byla asi válka podle všech pravidel taktiky!

příčinou neúspěchu byly podle jeho představ odchylky od jeho teorie a říkal, že všechno půjde k čertu.“ Phull patřil k těm teoretikům, kteří mají svou teorii tak rádi, že zapomínají na její účel – na její využití v praxi; z lásky k teorii nenáviděl jakoukoli praxi a nechtěl ji znát. Měl dokonce radost z neúspěchu, poněvadž neúspěch pocházející z odchýlení od teorie v praxi mu jen dokazoval, že jeho teorie byla správná.

Prohodil s knížetem Andrejem a s Černyševem několik slov o právě probíhající válce a tvářil se při tom jako člověk, který ví, že všechno dopadne špatně, ale není proto ani nijak nespokojen. Zježené neučesané chomáčky na zátylku a chvatně přihlazené vlasy na spáncích to vyjadřovaly neobyčejně výmluvně.

Vešel do vedlejšího pokoje a ihned se odtud ozval jeho basový, bručavý hlas.

XI

Kníže Andrej ještě ani nedoprovodil očima Phulla, když do pokoje kvapně vešel hrabě Bennigsen, kývl Bolkon-skému na pozdrav, ale nezastavil se, kráčel přímo do pracovny a v chůzi dával jakési příkazy svému pobočníkovi. Car jel hned za ním a Bennigsen pospíchal napřed, aby ještě něco zařídil a mohl panovníka přivítat. Černyšev s knížetem Andrejem vyšli před dům. Car s unaveným výrazem právě sestupoval z koně. Markýz Paulucci mu cosi říkal. Panovník naklonil hlavu k levé straně a s nespokojenou tváří naslouchal Italovi, hovořícímu s neobyčejným západem. Panovník pokročil kupředu a chtěl rozmluvu patrně ukončit, ale rozvášněný Paulucci, celý červený a zapomínající na slušnost, šel za ním a pokračoval v řeči.

„Pokud jde o toho, kdo navrhl tento tábor, tento tábor na Drisse...“ říkal, zatímco panovník už vkročil na schůdky, povšiml si knížete Andreje a prohlížel si neznámou mu tvář.

„Pokud jde o toho,“ pokračoval Paulucci zoufale, jako by nebyl s to přestat, „Vaše Veličenstvo, kdo navrhl drisský tábor, nevidím jiné východisko než blázinec nebo šibenici.“ Car nedoposlouchal Italovu řeč, ba tvářil se, jako by ji ani vůbec nebyl slyšel. Poznal Bolkonského a přívětivě ho oslovil:

„Jsem rád, že tě vidím, jdi tam, kde se shromáždili, a počkej na mne.“ A šel do pracovny. Za ním tam pospíšil kníže Petr Michajlovič Volkonskij a baron Stein a dveře se za nimi zavřely. Kníže Andrej využil carova svolení a kráčel s Pauluccim, jehož znal z Turecka, do salonu, kde se shromáždila rada.

Kníže Petr Michajlovič Volkonskij měl přibližně funkci jakéhosi náčelníka panovníkova štábu. Přinesl z pracovny do salonu mapy, rozložil je po stole a přednesl otázky, na něž si přál slyšet odpověď od shromážděných pánů. Šlo o to, že v noci došla zpráva (která se později ukázala falešnou), že Francouzi drisský tábor obcházejí.

První se rozhovořil generál Armfeld a neočekávaně navrhl – aby se vyhnuli vyvstalé komplikaci – zcela nové, ničím (než snad přáním dokázat, že také může mít svůj názor) nepodložené postavení, stranou od petrohradské i moskevské silnice, na němž se podle jeho mínění měla armáda spojit a očekávat nepřítel. Bylo vidět, že si Armfeld sestavil tento plán už dávno a že jej nyní přednesl, ani ne tak aby odpověděl na předložené otázky, na něž jeho plán neodpovídal, jako spíše aby využil příležitosti jej vůbec vyložit. Byl to jeden z milionů návrhů, které bylo možné dělat stejně odůvodněně jako celou řadu dalších, bez jakékoli představy o tom, jak se válka vyvine. Někteří s jeho návrhem polemizovali, jiní se ho zastávali. Ze všech nejvášnivěji zavrhoval myšlenku švédského generála mladý plukovník Toll a uprostřed sporu vytáhl z postranní kapsy popsaný sešit a požádal, aby jej směl přečíst. V široce rozvedené studii navrhoval Toll další operační plán – zcela protichůdný plánům Armfeldovu i Phullovu. Paulucci Tollovi odporoval a navrhl plán ofenzivy, která jedině, podle jeho slov, nás může vyvést z nejistoty a z pasti (jak říkal drisskému táboru), v níž jsme se octli. Zatímco se o to přeli, Phull a jeho tlumočník Wohlzogen (jeho „most“ v poměru ke dvoru) mlčeli. Phull jen pohrdavě odfrkával a odvracel se, dáváje najevo, že se nikdy nesníží k námitkám proti nesmyslu, který právě slyší. A když

ho kníže Volkonskij, jenž řídil diskusi, vyzval, aby vyslovil svůj názor, řekl jen:

„Proč se ptáte mne? Generál Armfeld navrhl skvělé postavení s nechráněným týlem. Nebo útok von diesem italienischen Herrn, sehr schön¹⁾. Nebo ústup. Auch gut. Proč se ptáte mne? Vždyť víte sami všechno lépe než já.“ Avšak když se Volkonskij zamračil a prohlásil, že se ho ptá na jeho mínění jménem panovníka, Phull vstal a začal náhle vzrušeně hovořit:

„Všechno jste zkazili, všechno jste popletli, všechno jste chtěli vědět líp než já a nakonec jste přišli zase ke mně. Jak to napravit? Není co napravovat. Je třeba jen přesně zachovávat zásady, které jsem vyložil,“ říkal a bubnoval kostnatými prsty do stolu. „Jakápak komplikace? Hloupost. Hračičky.“ Přistoupil k mapě a rozpovídal se ještě rychleji, píchal suchým prstem do mapy a dokazoval, že žádná eventualita nemůže ohrozit účelnost drisského tábora, že všechno je napřed předvídáno, a jestliže se nepřítel skutečně pokusí o obchvat, že ho záhuba nemine.

Paulucci, který neuměl německy, se ho začal vyptávat francouzsky. Wohlzogen přispěl na pomoc svému šéfovi, mluvícímu francouzsky velmi špatně, a jal se překládat jeho slova, ale sotva mu stačil, protože Phull vykládal o překot, že všecko, všecičko, nejen to, co se stalo, nýbrž i to, co by se třeba mohlo stát, všechno bylo v jeho plánu předvídáno, a jsou-li teď nějaké komplikace, je to zaviněno jedině tím, že nebylo vše přesně splněno. Neustále se ironicky smál, dokazoval a nakonec se pohrdavě dokazování vzdal, jako se matematik vzdává dalších pokusů k přezkoušení příkladu, jehož správnost byla už jednou dokázána. Wohlzogen ho vystřídal, vykládal jeho myšlenky dál francouzsky a občas se dožadoval jeho souhlasu: „Nicht wahr, Excellenz?“²⁾ Phull, jako člověk rozvášněný bojem, který napadá i vlastní řady, okřikl zlostně i jeho.

„No samozřejmě, co je tu třeba ještě vysvětlovat?“ Paulucci s Michaudem dvojhlasně francouzsky útočili na Wohlzogena. Armfeld se německy obracel na Phulla. Toll vysvětloval něco

¹⁾ Od toho italského pána, velmi pěkné.

²⁾ Není-liž pravda, Excellence?

rusky knížeti Volkonskému. Kníže Andrej mlčky poslouchal a pozoroval.

Ze všech těchto osob vzbuzoval v něm nejvíce účasti rozložený, rozhodný a bezdůvodně sebevědomý Phull. Jediný ze všech přítomných zřejmě nechtěl nic pro sebe, k nikomu nechoval nenávist a přál si jen jediné: aby se uskutečnil plán sestavený podle jeho teorie, na níž pracoval celá léta. Byl směšný, byl protivný svou ironií, ale jeho bezmezná oddanost myšlence zároveň vzbuzovala bezděčnou úctu. Kromě toho se v každém slově všech hovořících – s výjimkou Phulla – objevoval jeden společný rys, jehož nebylo na válečné radě roku 1805; byl to nyní sice utajovaný, ale panický strach z Napoleona génia, strach, který zazníval z každé námitky. Představovali si, že Napoleonovi není nic nemožného, očekávali ho ze všech stran a jeho strašným jménem potírali vzájemně své návrhy. Jediný Phull, jak se zdálo, viděl v Napoleonovi stejného barbara jako ve všech oponentech své teorie. Avšak kromě úcty vyvolával Phull v knížeti Andreji také pocit lítosti. Z tónu, jakým s ním hovořili dvořané, z toho, co se osmělil říci panovníkovi Paulucci, ba i z jistého výrazu zoufalství na tváři samého Phulla bylo vidět, že všichni vědí o jeho blízkém pádu a on sám to cítí. Přes všechno své sebevědomí a bručavou německou ironii byl ubohý a politováníhodný se svými vlasy uhlazenými na spáncích a trčícími v chomáčcích na zátylku. Ačkoli to skrýval pod vnější podrážděností a pohrdáním, byl zřejmě zoufalý z toho, že mu uniká jediná možnost přezkoušet na tak obrovském pokusu svou teorii a dokázat celému světu její správnost.

Debata trvala dlouho, a čím víc se protahovala, tím vzrušenější byla polemika, přecházející až do křiku a osobních urážek, a tím méně bylo možno vyvodit ze všeho řečeného nějaký závěr. Kníže Andrej poslouchal ten různojazyčný hovor, ty předpoklady, plány, zamítnutí a výkřiky a jen se divil, co to všichni mluví. Myšlenky, které ho tak dávno a tak často napadaly v době jeho vojenské činnosti, že není a nemůže být žádná válečná věda, a proto nemůže existovat ani takzvaný válečný génius, dostávaly teď v jeho mysli jasný punc pravdivosti. Jaká může být teorie a věda ve věci, jejíž podmínky a okolnosti jsou neznámé a nemohou být přesně určeny, zvláště když síla

jednotlivých válečných činitelů je ještě pochybnější. Nikdo nemohl a nemůže vědět, v jakém postavení bude naše a nepřátelská armáda za den, a nikdo nemůže vědět, jaká je síla toho nebo onoho oddílu. Někdy, když v čele není zbabělec, který vykřikne Jsme odříznuti! a prchne, ale stojí tam veselý, smělý člověk, který zvolá „Hurá!“, vyrovná se oddíl o pěti tisících mužích třiceti tisícům jako u Schöngrabernu, a někdy zase padesát tisíc lidí uteče před osmi tisíci jako u Slavkova. Jaká může být věda ve věci, v níž tak jako v každé praktické věci nic nemůže být přesně stanoveno a všechno závisí na nesčíslných podmínkách, jejichž hodnota se projeví teprve v okamžiku, o němž nikdo neví, kdy nastane. Armfeld říká, že naše armáda je odříznuta, kdežto Paulucci tvrdí, že jsme dostali francouzskou armádu mezi dva ohně; Michaud spatřuje nevhodnost drisského tábora v tom, že má za sebou řeku, a Phull v tom vidí jeho sílu. Toll předkládá jeden plán, Armfeld jiný; a oba jsou dobré a zároveň špatné a přednosti každého z nich se stanou zřejmými teprve v okamžiku, až dojde k boji. Proč vlastně všichni říkají: válečný génius? Cožpak člověk, který umí včas rozkázat, aby přivezli suchary a šli jeden napravo a druhý nalevo, je génius? Válečníci jsou nazýváni génii jen proto, že jsou obklopení slávou a mocí a že davy podlých lidí moci lichotí a přičítají jí vlastnosti génia, které nemají. Naopak, nejlepší generálové, které jsem znal, jsou hloupí nebo roztržití lidé. Nejlepší je Bagraion – sám Napoleon to uznal! Nebo i ten Bonaparte! Pamatuji se na jeho samolibý a omezený obličej na slavkovském poli. Dobrý vojevůdce nejen nepotřebuje génia ani jakékoli jiné zvláštní schopnosti, naopak musí postrádat všechny nejvyšší lidské vlastnosti – lásku, poezii, něhu, filozofickou zkoumavou skepsi. Musí být omezený a pevně přesvědčený o tom, že to, co dělá, je velmi důležité (jinak by neměl dost trpělivosti), a teprve pak z něho bude chrabří vojevůdce. Nedej bůh, aby se jako člověk do někoho zamiloval, někoho politoval nebo aby začal přemýšlet o tom, co je správné a co ne. Je pravda, že už od nepaměti byla pro ně padělána teorie geniálnosti, protože představují – moc. Zásahu na výsledek války nemají oni, nýbrž voják, který v řadě vykřikne: „Jsme ztraceni!“, nebo „Hurá!“ A jenom v řadových jednotkách je možné sloužit s přesvědčením, že jsem užitečný!

Tak uvažoval kníže Andrej, když poslouchal řeči kolem sebe, a vzpomínal se, teprve když se všichni už rozcházel a Paulucci ho oslovil.

Druhý den na přehlídce se panovník zeptal knížete Andreje, kde si přeje sloužit, a kníže Andrej se navždy znemožnil u dvora, když neprojevil přání zůstat bezprostředně u něj, nýbrž požádal o dovolení sloužit v armádě.

XII

Rostov dostal před začátkem operací dopis od rodičů, v němž mu krátce sdělovali, že Nataša je churava a že se rozešla s knížetem Andrejem (rozchod vysvětlovali tím, že ho odmítla), a znovu ho prosili, aby šel do výslužby a přijel domů. Když Nikolaj dopis dostal, ani se nepokusil žádat o dovolenou nebo o penzi a napsal rodičům, že je velmi zarmoucen Natašinou nemocí a jejím rozchodem se ženichem a že udělá vše, co bude v jeho moci, aby splnil jejich přání. Soně napsal zvlášť.

„Zbožňovaná přítelkyně mé duše,“ psal. „Nic kromě cti by mě nemohlo zdržet od návratu na vesnici. Ale teď, před začátkem bojů, považoval bych za nečestné nejen před svými kamarády, ale i sám před sebou, kdybych dal přednost vlastnímu štěstí před svou povinností a láskou k vlasti. Je to však naše poslední odloučení. Věř, že hned jak skončí válka, jestli budu živý a Ty mě budeš ještě milovat, opustím všechno a přiletím k Tobě, abych Tě přivinul už navždy na své horoucí srdce.“

A opravdu jen zahájení bojů zdrželo Rostova, aby přijel – jak sliboval – a oženil se se Soňou. Otradenský podzim s honem a zima s Vánoci a se Soninou láskou otevřely před ním perspektivu tichých šlechtických radostí a klidu, které předtím neznal a které ho teď vábily. Roztomilá žena, děti, dobrá smečka honičích psů a navíc deset dvanáct párů chrtů, hospodářství, sousedé, nějaký volený úřad, představoval si. Ale teď se bojovalo a bylo třeba zůstat u pluku. A protože to bylo třeba, byl Nikolaj

spokojen, jak to měl v povaze, i s tím životem, jaký vedl u pluku, a dovedl si jej udělat příjemným.

Když se radostně pozdravován kamarády vrátil z dovolené, poslali ho pro remonty a on přivezl z Malé Rusi výborné koně, z nichž měl sám radost a kteří mu vysloužili pochvalu od velitele. Za své nepřítomnosti byl povýšen na rytmistra, a když byly počty pluku doplněny na válečný stav, dostal Rostov zase svou starou eskadronu.

Začalo tažení, pluk byl odeslán do Polska, bylo vypláceno dvojité služné, přibyli noví důstojníci, noví vojáci, noví koně, a hlavně, rozšířila se ta vzrušeně veselá nálada, která doprovází začátek každé války. Rostov si uvědomoval své výhodné postavení v pluku a celou duší se oddal radostem a zájmům vojenské služby, ačkoli dobře věděl, že se s nimi dříve nebo později bude muset rozloučit.

Vojska ustoupila z Vilna z rozličných složitých státních, politických a taktických důvodů. Každý krok ústupu byl doprovázen spletitou hrou zájmů, úvah a vášní v hlavním štábu. Ale pro husary Pavlogradského pluku byl celý tento ústupový pochod v nejkrásnějším letním čase a při dostatečném zásobování docela prostou a veselou záležitostí. Klesat na mysli, strachovat se a intrikovat se mohlo jen v hlavním stanu, kdežto dole v armádě se ani neptali, kam a proč jdou. Když litovali, že ustupují, tedy jen proto, že museli opustit zabydlený byt a hezounké děvče. Napadlo-li někoho, že se věci vyvíjejí špatně, pak ten, koho to napadlo, se snažil – jak se sluší na správného vojáka – být veselý a nemyslet na obecný stav věci, nýbrž na své každodenní starosti. Zpočátku tábořili zvesela kolem Vilna, navazovali známosti s polskými statkáři, připravovali se na přehlídky a účastnili se jich před carem i před jinými vyššími veliteli. Potom přišel rozkaz ustoupit k Swiencianům a ničit proviant, který nebylo možno odvézt s sebou. Swienciany zůstaly husarům v paměti jen proto, že to byl opilý tábor, jak říkala tomuto stanovišti celá armáda, a také proto, že ve Swiencianech na ně bylo mnoho stížností, že využívají rozkazu rekvírovat proviant a jako proviant berou polským pánům i koně, kočáry a koberce. Rostov se pamatoval na Swienciany proto, že hned první den, kdy přijeli do tohoto městečka, vystřídal rytmistra a nemohl nic pořídít s muži celé své

eskadrony, kteří bez jeho vědomí odněkud odvezli pět sudů piva a byli namol opilí. Od Swiencian ustupovali dál a dál až k Drisse, potom ustoupili i od Drissy a přibližovali se k ruským hranicím.

Třináctého července se Pavlogradci dostali poprvé do vážného boje.

Dvanáctého července v noci, den před srážkou, byla prudká bouře s deštěm a krupobitím. Léto roku osmnáctistého dvanáctého se vůbec vyznačovalo bouřkami.

Dvě eskadrony Pavlogradců tábořily uprostřed žitného pole, už vymetaného a udusaného jako mlat dobyt看em a koňmi. Pršelo, jen se lilo a Rostov seděl se svým chráněncem, mladým důstojníkem Iljinem, v narychlo sroubené boudě. Jakýsi důstojník z jejich pluku, s dlouhými kníry, které se mu táhly přes celé tváře, jel ze štábu a zastížen deštěm zašel k Rostovovi.

„Jedu ze štábu, hrabě. Slyšel jste o hrdinství Rajevského?“ A vyprávěl podrobnosti saltanovské bitvy, které slyšel ve štábu.

Rostov se ošíval, protože mu za krk stékala voda, a poslouchal nepozorně, kouřil při tom dýmku a občas pohlížel na mladého Iljina, který se choulil vedle něho. Tento důstojník, šestnáctiletý chlapec, který nedávno přišel k pluku, měl k Nikolajovi stejný vztah jako Nikolaj před sedmi lety k Děnisovovi. Iljin se snažil Rostova ve všem napodobovat a byl do něj zamilovaný jako dívka.

Zdržinskij, důstojník s dvojnásobně dlouhými kníry, mluvil nabubřele o tom, že Saltanovská hráz byla ruskými Thermopylami, a jak na ní Rajevskij vykonal hrdinský čin hodný starých časů. Vyprávěl, jak Rajevskij přivedl na tuto hráz do strašné palby své dva syny a spolu s nimi vyrazil do útoku. Rostov poslouchal jeho vyprávění, a nejenže neříkal nic, čím by se k jeho nadšení připojil, ale naopak vypadal jako člověk, který se stydí za to, co se mu vypráví, i když proti tomu nemíní nic namítat. Po bitvě u Slavkova a po bitvách roku 1807 věděl Rostov z vlastní zkušenosti, že ti, kdo líčí válečná dobrodružství, vždycky lžou, tak jako lhal sám, když něco vyprávěl; a za druhé měl tolik zkušeností, aby věděl, že ve válce se všechno odehrává docela jinak, než si můžeme představit a vyprávět. A pro

to se mu vyprávění nelíbilo a nelíbil se mu ani sám Zdržinskij, který měl ve zvyku naklánět hlavu se špičatými kníry až k obličejí toho, s kým mluvil, a roztahoval se v těsné boudě. Rostov se na něho díval mlčky.

Za prvé, uvažoval, na hrázi, na niž se útočilo, byl jistě takový zmatek a mačkanice, že i když tam Rajevskij přivedl své syny, nemohlo to zapůsobit na nikoho než na nějakých deset lidí, co byli zrovna kolem něho. Ostatní ani nemohli vidět, jak a s kým šel Rajevskij po hrázi. Ale ani ti, kdo je viděli, nemohli být nějak příliš nadšeni, protože co jim bylo do něžných rodičovských citů Rajevského, když jim šlo o vlastní kůži? A pak, na tom, bude-li Saltanovské hráze dobyto, nebo ne, nezávisel osud vlasti, jak se to vypráví o Thermopylách. Nač tedy vlastně přinášet takovou oběť? Ostatně proč sem, do války, zatahovat vlastní děti? Já bych sem nejen nevzal Péťu, svého bratra, ale i tady toho Iljina, cizího, ale hodného chlapce, bych se snažil nechat někde v závěťtí, pokračoval v úvahách, když poslouchal Zdržinského. Svoje myšlenky však nevyslovil. I v tom už měl své zkušenosti. Věděl, že toto vyprávění slouží k proslavení našich zbraní, a proto se musel tvářit, jako by o něm nepochyboval. A to také dělal.

„Tady už není k vydržení,“ prohlásil Iljin, když viděl, že Zdržinského vyprávění není Rostovovi po chuti. „Punčochy, košile, jsem mokrá až na kůži. Půjdu se podívat po nějakém přístřešku. Zdá se, že už tolik neprší.“ Iljin vyšel ven a Zdržinskij odjel.

Za pět minut přiběhl Iljin zase k boudě, až bláto stříkalo na všechny strany.

„Hurá, Rostove, pojd' honem. Našel jsem! Dvě stě kroků od sud je hospoda, naši ji už obsadili. Aspoň se trochu osušíme, a je tam Marja Heinrichovna.“

Marja Heinrichovna byla žena plukovního lékaře, mladá roztomilá Němka, s níž se doktor oženil v Polsku. Buď proto, že neměl dosti prostředků, nebo proto, že se nechtěl hned po svatbě odloučit od své mladé ženy, vozil ji doktor všude s sebou za husarským plukem a jeho žárlivost se stala obvyklým terčem vtipů mezi husarskými důstojníky.

Rostov si přehodil plášť, křikl na Lavrušku, aby za ním přinesl jeho věci, a vyběhl ven. Brouzдал se kalužemi a brodil se

blátem, když v utichajícím dešti utíkal za Iljinem noční tmou, občas narušovanou vzdálenými záblesky.

„Rostove, kde jsi?“

„Tady. To byl ale blesk!“ volali na sebe chvílemi.

XIII

V hospodě, před níž stál krytý povoz doktorův, bylo už asi pět důstojníků. Marja Heinrichovna, baculatá světlovlasá Němka v kazajce a nočním čepečku, seděla v předním rohu na široké lavici. Doktor, její muž, spal za ní. Když Rostov s Iljinem vešli do místnosti, byli uvítáni veselými výkřiky a bujarym smíchem.

„No ne! Vy jste nějak veselí!“ smál se Rostov.

„Zato vy zíváte nudou!“

„Vy vypadáte! Voda z nich jen crčí! Nepromáčejte nám salon!“

„Ne abyste počákali paní doktorové šaty!“ volali na ně ze všech stran.

Rostov s Iljinem honem hledali nějaký kout, kde by si mohli převléct mokré šaty a přitom zachovali ohled na doktorovou. Chtěli se jít převléknout za přepážku, ale v přístěnku se nebylo kde otočit, protože tam seděli tři důstojníci kolem prázdné bedny, na níž měli stát svíčku, hráli karty a za nic na světě jim nechtěli ustoupit své místo. Marja Heinrichovna jim proto na chvíli půjčila svůj přehoz, aby ho použili jako španělské stěny, a za touto záclonou si Rostov s Iljinem za pomoci Lavrušky, který přinesl náklad jejich věcí, svlékli mokré a natáhli suché šaty.

V rozvalené peci kdosi rozdělal oheň. Pak odněkud přinesli prkno, upevnili je na dvou sedlech, pokryli je koňskou houní, vytáhli samovar, cestovní koš s jídlem, malou lahvičku rumu, požádali paní doktorovou, aby se ujala úlohy hostitelky, a obstoupili ji ze všech stran. Jeden jí nabízel čistý kapesník, aby si mohla utírat roztomilé ručky, druhý jí stlal pod nohy svůj hu-

sarský kabátec, aby jí na ně nešlo vlhko, jiný zastíral okno svým pláštěm, aby na ni netáhlo, další odháněl jejímu muži z obličeje mouchy, aby se neprobudil.

„Nechte ho,“ říkala doktorová s plachým a šťastným úsměvem, „spí i tak dobře, byl celou noc na nohou.“

„To nejde, Marjo Heinrichovno,“ odpovídal důstojník, který lékaře ovíval, „doktoru se člověk musí zavděčit. Může se stát všelicos a třeba bude mít se mnou soucit, až mi bude řezat nohu nebo ruku.“

Měli jenom tři sklenice a voda byla tak špinavá, že se nedalo určit, zda je čaj silný, nebo ne, a do samovaru se vešlo vody jen na šest sklenic; ale zato tím příjemnější bylo čekat a po řadě, podle služebního pořadí, dostávat čaj z doktorčiných buclatých ruček s krátkými, ne zcela čistými nehty. Zdálo se, že všichni důstojníci jsou toho večera do Marji Heinrichovny opravdu zamilovaní. Dokonce i důstojníci, kteří hráli karty v přístěnku, brzy hry zanechali a přišli k samovaru, protože i je zachvátila všeobecná dvorná nálada. Vědomí, že se jí dvoří tak skvělí a zdvořilí muži, doktorovou těšilo a zářila štěstím, jakkoli se snažila to utajit a jakkoli se chvěla strachy při každém náhodném pohybu svého muže, který spal za ní.

Cukru bylo víc než dost, ale nestačili si čaj míchat, poněvadž měli jenom jednu lžičku, a proto bylo rozhodnuto, že Marja Heinrichovna bude míchat cukr jednomu po druhém. Když Rostov dostal svou sklenici, přilil do ní rumu a požádal ji, aby mu to zamíchala.

„Vždyť vy to pijete bez cukru!“ řekla se smíchem, jako by všechno, co říkala a co říkali ostatní, bylo velmi směšné a mělo ještě jiný význam.

„Ale já nechci cukr, mně stačí, když mi to zamícháte svou ručkou.“

Marja Heinrichovna svolila a rozhlížela se po lžičce, kterou si už mezitím někdo vzal.

„Prstíčkem, Marjo Heinrichovno,“ řekl Rostov, „to bude ještě lahodnější.“

„Vždyť je to horké!“ řekla Marja Heinrichovna a začervenala se radostí.

Ijin vzal vědro s vodou, kápl tam rumu a přišel k ní, aby mu to zamíchala prstíčkem.

„To je můj šálek,“ prohlašoval. „Jen tam strčte prstík a všechno vypiju.“

Když vypili celý obsah samovaru, vzal Rostov karty a navrhl, aby hráli s Marjou Heinrichovnou na krále. Dal losovat, kdo bude dělat paní doktorové partnera. Podle jeho návrhu mělo být pravidlem této hry, že král bude mít právo políbit Marje Heinrichovně ruku a žebrák že půjde postavit samovar pro doktora, až procitne.

„A co když bude králem Marja Heinrichovna?“ zeptal se Iljin.

„Ona je beztak královna! Její přání je zákonem.“

Sotva se dali do hry, zvedla se za Marjou Heinrichovnou rozčuchaná hlava jejího muže. Už dávno nespal, naslouchal jejich rozhovoru a patrně neshledával nic veselého, směšného ani zábavného v tom, co se tu mluvilo a dělalo. Jeho tvář byla smutná a zadumaná. Nepozdravil důstojníky, podrbal se na hlavě a požádal ty, kdo mu stáli v cestě, aby ho pustili ven. Jen vyšel, vybuchli důstojníci v hlučný smích a doktorová se začervenala až k slzám, což ji učinilo v jejich očích ještě přitažlivější. Když se doktor vrátil, řekl ženě (která se už přestala tak šťastně usmívat a polekaně se na něj dívala, jako by čekala na rozsudek), že už přestalo pršet a že by měli jít spát do vozu, nebo jim všechno rozkradou.

„Tak já tam pošlu strážného... dva!“ navrhl Rostov. „Nechodte ještě, doktore.“

„Ne, pánové, vy jste se vyspali, ale já jsem dvě noci nespal,“ odmítl doktor, zamračeně se posadil vedle své ženy a čekal, až hra skončí. Když se tak dívali na jeho zachmuřený obličej a na kosé pohledy vrhané na manželku, bavili se důstojníci ještě lépe a mnozí se nemohli zdržet smíchu, pro něž spěšně hledali nějakou vhodnou záminku. Když doktor odešel a odvedl svou ženu s sebou do vozu, rozložili se důstojníci v hospodě a přikryli se mokkými plášti, ale dlouho nespali: hned si povídali a vzpomínali, jak se doktor polekal a jak doktorová byla veselá, hned vybíhali před dům a hlásili, co se děje ve vozíku. Rostov si zamotal hlavu a několikrát se pokoušel usnout, ale vždycky ho vyrušila nějaká poznámka, zase se začalo mluvit a zase se rozléhal bezdůvodný, veselý, dětský smích.

XIV

Nikdo ještě nespal, když se kolem třetí hodiny objevil rytmistr s rozkazem vyrazit k městečku Ostrovnému.

Stále živě rozmlouvající a smějící se, začali se důstojníci chvatně připravovat; znovu nalili kalnou vodu do samovaru. Ale Rostov nečekal, až bude čaj hotový, a vydal se ke své eskadroně. Již svítalo; deštík ustal, mraky se trhaly. Bylo vlhko a chladno, zejména v neproschlých šatech. Když Rostov s Iljinem vyšli z hospody, nahlédli v ranním šeru pod koženou stříšku lékařova vozíku, lesknoucí se od deště; pod plachtou trčely doktorovy nohy, uprostřed vozu se na polštáři bělal doktorčin čepeček a bylo slyšet hluboké oddechování spících.

„Je opravdu moc milá!“ řekl Rostov Iljinovi, který šel vedle něj.

„Rozkošná žena!“ odpověděl Iljin s vážností šestnáctiletých.

Za půl hodiny stála eskadrona nastoupená na cestě. Ozval se povel:

„Nasedat!“ a vojáci se pokřižovali a vsedali na koně. Rostov popojel kupředu, zavelel „V chod!“ a husaři se za tichého hovorů, řinčení šavlí a pleskání kopyt ve vlhkém blátě rozjeli ve čtyřstupech širokou silnicí lemovanou břízami, za pěchotou a baterií, které pochodovaly před nimi.

Roztrhané modrofialové mraky, na východě růžovějící, letěly prudce oblohou, hnány větrem. Světla přibývalo. Bylo už jasně vidět kudrnatou trávu, jaká vždy roste na polních cestách, ještě mokrou od včerejšího deště. Splývající větve břízek, také mokré, pohupovaly se ve větru a trousily daleko od sebe světlé krůpěje. Čím dál tím jasněji a zřetelněji se daly rozeznat i obličej vojáků. Rostov jel s Iljinem, který se od něj nehnul ani na krok, po cestičce vedle silnice mezi dvěma řadami bříz.

Při tažení si Rostov dovoľoval jezdit na kozáckém koni místo na služebním. Jako znalec a milovník koní opatřil si nedáv-

no rychlého, statného a dobrého donského koně, ryšavého se světlým ohonem a hřívou, na němž ho nikdo nepředhonil. Jet na něm bylo pro Rostova rozkoší. Uvažoval o koni, o dnešním jítu, o doktorové a ani jednou nepomyslel na blížící se nebezpečí.

Dříve se Rostov vždycky bál, když jel do boje; teď nepocítoval ani sebemenší záchvěv strachu. Nebylo to snad proto, že by byl přivykl nepřátelské palbě (na nebezpečí si není možné zvyknout), ale proto, že se naučil ovládat své myšlenky před nebezpečím. Když jel do boje, zvykl si přemýšlet o všem, jen ne o tom, co se zdálo ze všeho nejzajímavější – o hrozícím nebezpečí. Na začátku své vojenské služby, ať se sebevíc snažil a sebevíc si vyčítal zbabělost, nemohl toho dosáhnout, ale s lety to přišlo samo od sebe. Nyní jel vedle Iljina mezi břízami a tu a tam utrl pár lístků z větviček, které se mu připletly pod ruku, tu bodl nohou koně do slabin, tu podal husarovi, jedoucímu za ním, dokouřenou dýmku, ani se při tom neotáčeje, a to vše s tak klidným a bezstarostným vzezřením, jako by jel na procházku. Bylo mu líto Iljina, mnoho a rozčileně mluvícího, se vzrušenou tváří, ale znal ze zkušenosti ten trýznivý stav čekání na hrůzy a na smrt, který teď ovládal korneta, a věděl, že mu nepomůže nic než čas.

Sotva se na čistém pruhu nebe pod mrakem ukázalo slunce, vítr ztichl, jako by se neodvážil rušit to překrásné letní ráno po bouři; z větví padaly ještě krůpěje, ale už svisle dolů – a všechno se ztišilo. Slunce už docela vyšlo, postálo na obzoru a zmizelo v úzkém a dlouhém mraku, který visel nad ním. Po chvíli se objevilo, ještě jasněji, nahoře a roztřepilo jeho okraje. Všechno se zalesklo a zazářilo. A do té záře, jako by jí odpovídaly, rozlehly se vpředu rány z děl.

Rostov si ani nestačil rozmyslet a určit, jak daleko se to asi střílí, když od Vitebska přijel pobočník hraběte Ostermana-Tolstého s rozkazem jet po cestě poklusem.

Eskadrona předjela pěchotu a baterii, také zrychlující krok, sjela z kopce, projela jakousi prázdnou vesnicí bez obyvatelstva a opět vyjela na kopec. Koně se začínali pěnít, vojáci byli celí rudí.

„Stát, vpravo vyřídít!“ ozval se před nimi povel velitele korouhve.

„Vpravo zatočit, pochodem v chod!“ zněly povely vpředu.

A husaři objeli celou přední čáru na levé křídlo postavení a stanuli za našimi hulány, kteří byli v prvním sledu. Vpravo stála v husté koloně naše pěchota – byly to zálohy; nad ní na kopci se v křišťálově čistém vzduchu a v jítřním šikmém a ostrém světle rýsovala na obzoru naše děla. Vpředu za úvalem bylo vidět nepřátelské kolony a děla. V úvalu bylo slyšet naši rojnici, která se už dala do boje a udržovala veselou přestřelku s nepřítelem.

Při těch zvucích, které už tak dlouho neslyšel, dostal Rostov bujarou náladu, jako by poslouchal nejveselejší hudbu. Trapa-ta-ta-tap! zapraskalo několik výstřelů najednou a pak rychle jeden za druhým. Na chvíli vše utichlo a pak se zase ozvalo praskání, jako když někdo šlape po dětských kapslích.

Husaři stáli na jednom místě skoro hodinu. Začala i dělostřelba. Hrabě Osterman se svou svitou přijel ze zadu k eskadroně, zastavil se na pár slov s velitelem pluku a odjel k dělům na kopci.

Sotva Osterman odcválal, ozval se u hulánů povel:

„Do kolony, k útoku – nastoupit!“ Pěchota před nimi už srazila čety, aby pustila jezdecko kupředu. Huláni vyrazili, zakomíhali korouhvičkami na píkách a rozjeli se dolů proti francouzské kavalerii, která se objevila vlevo pod kopcem...

Sotva huláni sjeli na úpatí, dostali husaři rozkaz vyjet na kopeček a krýt baterii. Když zaujímali místo hulánů, vylétly z rojnice hvízdavé a svištící kulky, ale nedolétly až k nim.

Tento dávno neslyšený zvuk zapůsobil na Rostova ještě radostněji a povzbudivěji než předtím praskot střelby. Napřímil se v sedle, přelétl zrakem bitevní pole, které se prostíralo pod kopcem, a celou svou duší se zúčastnil útoku hulánů. Huláni najeli těsně na francouzské dragouny, pak se tam cosi v prachu zmítalo a za pět minut se huláni řítily zase zpátky, ale ne tam, kde stáli dříve, nýbrž více vlevo. Mezi oranžovými dragouny na ryzácích a za nimi bylo vidět velký houf tmavomodrých francouzských dragounů na šedivých koních.

XV

Svým bystrým loveckým zrakem spatřil Rostov jako jeden z prvních ty modré francouzské dragouny, pronásledující naše hulány. Huláni v rozdrobených skupinkách přijížděli stále blíže a francouzští dragouni se hnali za nimi. Už nebylo možné rozeznat, jak se ti lidé, kteří se pod kopcem zdáli tak malínci, srážejí, jak se dohánějí a mávají rukama nebo šavlemi.

Rostov se díval na to, co se dělo před ním, jako na štvanicí. Instinktivně cítil, že kdyby teď s husary udeřili na francouzské dragouny, že neodolají; avšak udeřit by bylo nutno hned, okamžitě, jinak bude pozdě. Rozhlédl se kolem sebe. Rytmistr, stojící vedle něho, také nespouštěl oči z jezdeckta pod nimi.

„Andreji Sevastjanyči,“ začal Rostov, „vždyť my je dostaneme...“

„To by byl odvážný kousek,“ řekl rytmistr, „ale skutečně...“

Rostov už dál neposlouchal, pobídl koně, vyjel před eskadronu a nestačil ani dát povel, když celá eskadrona, prožívající totéž co on, vyrazila za ním. Rostov sám nevěděl, jak a proč to udělal. Počíнал si jako na lovu, bez rozmýšlení a uvažování. Viděl, že dragouni jsou blízko a že jedou v nepořádku, věděl, že nevydrží útok, a věděl také, že o tom rozhodne jediný okamžik, který se nevrátí, propase-li jej. Kulky kolem něj tak dráždivě hvízdaly a svištěly a kůň se tak ohnivě dral kupředu, že to nemohl vydržet. Pobídl koně, vykřikl povel. V téže vteřině za sebou uslyšel dusot své rozvinuté eskadrony a vyrazil cvalem z kopce dolů k dragounům. Když dojížděli do úžlabiny, měnil se jejich cval ponenáhlu v trysk, který se zase zrychloval, jak se blížili k našim hulánům a k jejich pronásledovatelům, francouzským dragounům. Dragouni už byli docela blízko. První při spatření husarů obraceli koně, zadní se zastavovali. Se stejným pocitem jako tenkrát, když se hnali do cesty vlkovi, povolil Rostov úplně svému donskému hřebci uzdu a rozjel se přímo

proti rozptýleným řadám francouzských dragounů, aby je zaskočil. Jeden hulán se zastavil, jakýsi opěšalý jezdec padl k zemi, aby ho nerozmačkali, a kůň bez jezdce se přidal k husarům. Téměř všichni francouzští dragouni ujížděli zpět. Rostov si vybral jednoho z nich na šedivém koni a pustil se za ním. Cestou najel na keř, ale dobrý kůň se přes něj přenesl a Nikolaj, sotva se narovnal v sedle, viděl, že za několik vteřin dohoní nepřítele, kterého si zvolil za cíl. Tento Francouz, podle uniformy patrně důstojník, jel sehnutý na svém siváku a pobízel jej šavlí. Za okamžik narazil Rostovův kůň na zadek důstojníkovy koně, div že jej nesrazil k zemi, a Rostov, sám nevěděl proč, zvedl šavli a sekl po Francouzovi.

Ve chvíli, kdy to učinil, jeho vzrušení náhle ochladlo. Důstojník spadl, ani ne tak od rány šavlí, která mu jen lehce rozsekla ruku nad loktem, jako spíše od nárazu koně a ze strachu. Rostov zadržel koně a hledal očima svého nepřítele, aby viděl, koho přemohl. Francouzský dragounský důstojník skákal jednou nohou po zemi a druhou zůstal viset ve třmeni. Vyděšeně mhouřil oči a vraštil tvář, jako by každou vteřinu očekával novou ránu, a s výrazem hrůzy vzhlédl nahoru na Rostova. Jeho tvář, bledá a postříkaná blátem, světlovlasá, mladá, s důlkem na bradě a světle modrýma očima, se nijak nehodila na bojiště, nebyla to tvář nepřátelská, nýbrž docela obyčejná tvář, s jakou se setkáváme v salonech. Dříve než se Rostov rozhodl, co s ním udělá, důstojník vykřikl: „Je me rends!“¹⁾ Pospíchal, aby se vyprostil ze třmenu, ale nedařilo se mu to a díval se vytřeštěně na Rostova polekanýma bledýma očima. Přijelo několik husarů, vyprostili mu nohu a pomohli mu do sedla. Všude kolem dokola se husaři potýkali s dragouny; jeden byl raněný, ale ačkoli měl tvář celou zkrvavenou, nechtěl vydat svého koně; druhý objímal husara a seděl za ním na zadku jeho koně; třetí vylézal na jeho koně za pomoci dalšího husara. Před nimi utíkala francouzská pěchota a v běhu střílela. Husaři se spěšně vraceli se zajatci. Rostov jel zpátky s ostatními, ale zakoušel přitom jakousi nepřijemnou tíseň, která mu svírala srdce. Okamžik, kdy zajal důstojníka, a rána,

¹⁾ Vzdávám se!

kteřou mu zasadil, vzbudily v něm nejasný, zmatený pocit, který si nedovedl vysvětlit.

Hrabě Osterman-Tolstoj vyjel vracejícím se husarům vstříc, zavolal si Rostova, poděkoval mu a řekl, že podá carovi hlášení o jeho statečném činu a navrhne ho na kříž svatého Jiří. Když ho zavolali k hraběti Ostermanovi, uvědomil si Rostov, že šel do útoku bez rozkazu, a byl přesvědčený, že si ho velitel volá, aby ho potrestal za svévolný čin. Proto by ho byla měla Ostermanova lichotivá slova a slíbené vyznamenání tím radostněji překvapit; avšak onen nepříjemný, nejasný pocit mu působil žaludeční nevolnost. Copak mi to už nikdy nedá pokoj, ptal se sám sebe, když odjížděl od generála. Iljin? Ne, tomu se nic nestalo. Provedl jsem něco, zač se musím stydět? Ne, to pořád není ono! Trápilo ho cosi jiného, cosi jako výčitky svědomí. Aha, to ten francouzský důstojník s dŭlkem. Dobře se pamatuju, jak se mi ruka zastavila, když jsem ji zvedl.

Rostov spatřil, jak odvážejí zajatce, a rozjel se za nimi, aby se podíval na svého Francouze s dŭlkem na bradě. Ten seděl ve své podivné uniformě na záložním husarském koni a neklidně se rozhlížel kolem sebe. Rána na ruce nebyla vlastně ani ranou. Nuceně se na Rostova usmál a zamával mu rukou jako na pozdrav. Rostovovi však bylo stále stejně nevolno a jakoby stydno.

Celý tento i následující den Rostovovi přátelé a kamarádi pozorovali, že není smutný nebo zlostný, ale zamlklý, zamyšlený a na něco soustředěný. Neměl chuť pít, vyhledával samotu a neustále o čemsi přemýšlel.

Uvažoval o tom svém skvělém hrdinském kousku, který mu k jeho údivu vynesl kříž svatého Jiří, a dokonce i reputaci hrdiny – a nemohl pořád cosi pochopit. Oni se tedy bojí ještě víc než my! myslel si. Tak tohleto je všechno, čemu se říká hrdinství? Cožpak jsem to udělal pro vlast? A za co může ten s tím dŭlkem a s těma modrýma očima? A jak se vyděsil! Myslel, že ho zabiju. Proč bych ho měl zabíjet? Jen se mi smekla ruka. A dali mi kříž svatého Jiří. Ničemu, ničemu nerozumím!

Ale zatímco se Nikolaj v duchu vyrovnával s těmito otázkami, aniž si jasně uvědomoval, co ho vlastně trápí, kolo štěstěny ve službě, jak se to často stává, se otočilo v jeho prospěch. Po boji u Ostrovného ho povýšili, dali mu husarský prapor, a když někde potřebovali statečného důstojníka, posílali jeho.

XVI

Když hraběnka dostala zprávu o Natašině nemoci, přijela, ač ještě trochu churavěla a byla všecka zesláblá, s Pétou a služebnictvem do Moskvy a celá rodina Rostovů se přestěhovala od Marji Dmitrijevny do vlastního domu a usadila se tam nastálo.

Natašina nemoc byla tak vážná, že – naštěstí pro ni i pro její rodiče – myšlenky na všechno, co tuto nemoc způsobilo, její nerozvážný čin i rozchod se ženichem ustoupily do pozadí. Byla tak nemocná, že nikoho ani nenapadlo přemýšlet o tom, kolik viny nese na všem, co se událo; vždyť nejedla, nespala, očividně hubla, kašlala a byla, jak naznačovali lékaři, ve vážném nebezpečí. Bylo nutné myslet jen na to, jak jí pomoci. Lékaři jezdili k Nataše jednotlivě i v celých konziliích, hovořili mnoho francouzsky, německy, latinsky, kritizovali se navzájem, předpisovali nejrůznější léky proti všem známým nemocem, ale nikdo z nich nepřišel na tak prostou myšlenku, že nemohou znát nemoc, kterou trpí Nataša, tak jako vůbec nemohou znát žádnou nemoc, kterou je stížen živý člověk; neboť každý živý člověk má své zvláštnosti, a tudíž má vždy svou novou, zvláštní, složitou nemoc, medicíně neznámou, nikoli nemoc plic, jater, kůže, srdce, nervů a tak dále, popsanou v medicíně, nýbrž nemoc, která je způsobena jednou z nesčetných kombinací poruch těchto orgánů. Tato prostá myšlenka nemohla lékaře napadnout (tak jako kouzelníkovi ani nepřijde na mysl, že by mohl neprovádět svá kouzla), poněvadž jejich životním údělem bylo léčit – jednak proto, že za to dostávali peníze, a jednak proto, že tomuto cíli věnovali nejlepší léta svého života. Ale hlavně je ta myšlenka nemohla napadnout proto, že viděli, jak jsou prospěšní – a opravdu byli prospěšní celé rodině Rostovů. Nebyli prospěšní snad proto, že nutili nemocnou polykat většinou samé škodlivé látky (jejich škodlivost

bylo málo znát, poněvadž byly podávány v malém množství), ale byli prospěšní, ba nepostradatelní (a to je také důvod, proč stále jsou a vždy budou domnělí zázrační lékaři, mastičkáři a homeopati), protože ukojovali mravní potřeby nemocné a těch, kdo ji měli rádi. Ukojovali věčnou lidskou potřebu naděje na uzdravení, potřebu soucitu a nějaké činnosti, kterou pocítuje člověk, když trpí. Ukojovali věčnou lidskou potřebu – u dítěte viditelnou v nejzákladnější formě – potřebu pofoukat místo, kam se udeřilo. Když se dítě uhodí, utíká honem do náruče matky nebo chůvy, aby mu políbila nebo pofoukala bolavé místo, a když mu je pofouká nebo políbí, je mu hned lépe. Dítě nevěří, že by dospělí, silnější a moudřejší, než je samo, neměli prostředek na utišení jeho bolesti. A naděje na úlevu a výraz soucitu na matčině tváři, když mu hladí bouli, je uklidňují. Lékaři byli Nataše prospěšní tím, že líbali a foukali bebíčko, ujišťovali ji, že to hned přejde, jen když kočí zajede do lékárny na Arbatu a nakoupí za rubl sedmdesát kopějek prášků a pilulek v roztomilé krabičce a když nemocná bude tyto prášky, rozpuštěné v převařené vodě, užívat vždy přesně za dvě hodiny – ani o minutu dříve nebo později.

Co by si počali Soňa, hrabě a hraběnka, kdyby měli jen nečinně přihlížet, kdyby nebylo těch pilulek ve stanovenou hodinu, kdyby nebylo teplých nápojů, slepičích krocket a všech těch podrobností životosprávy, předepsaných doktorem, jejichž dodržování bylo zaměstnáním a útěchou všech, kdo oklopovali nemocnou. Jak by snášel hrabě chorobu své milované dcery, kdyby nevěděl, že ho tato choroba stála tisíce rublů a že nebude litovat dalších tisíc, jen aby jí pomohl, kdyby nevěděl, že neuzdraví-li se, nebude litovat ještě dalších tisíc a odveze ji do ciziny, kde svolá lékařská konzilia; kdyby neměl možnost podrobně vyprávět o tom, jak Métivier s Fellerem nemoc nerozpoznali, kdežto Fries ji poznal a Mudrov stanovil diagnózu ještě přesněji. Co by dělala hraběnka, kdyby se nemohla čas od času přít s nemocnou Natašou, že nezachovává přesně lékařovy příkazy?

„Takhle se nikdy neuzdravíš,“ říkala, ve zlosti zapomínajíc na svůj zármutek, „když nebudeš poslouchat doktora a užívat léky včas! S tím nejsou žádné hračky, z toho můžeš dostat pneumonii,“ rozčilovala se a už v pouhém vyslovení tohoto

slova, které bylo nesrozumitelné nejen jí, nalézala útěchu. Co by dělala Soňa, kdyby neměla radostné vědomí, že se první čas nemoci tři noci vůbec nesvlékala, aby byla stále připravena splnit přesně všechny lékařovy příkazy, a že teď nespí celé noci, jen aby nezameškala hodiny, v nichž bylo třeba nemocné podávat neškodné pilulky ze zlaté krabičky? Dokonce i samé Nataše – přestože prohlašovala, že ji žádné léky nevyléčí a že to všechno jsou jen hlouposti – působilo potěšení, když viděla, kolik obětí pro ni všichni podstupují, a když musela v určité hodiny užívat léky. A působilo jí potěšení i to, když mohla nedbalým dodržováním předpisů dávat najevo, že nevěří ve vyléčení a že jí na životě nezáleží.

Doktor k ní jezdil každý den, počítal tep, díval se jí na jazyk, a nevšímaje si jejího zdeptaného výrazu, žertoval s ní. Zato když vešel do sousedního pokoje a hraběnka pospíšila za ním, bral na sebe vážnou tvář, pokyvoval zadumaně hlavou a říkal, že tu sice je jisté nebezpečí, ale že doufá v účinnost posledního léku a že je třeba čekat a pak se uvidí; že ostatně nemoc je spíše duševního rázu, avšak...

Hraběnka mu pokaždé vsunula do ruky zlaták, snažíc se to zastrít sama před sebou i před ním, a vracela se k nemocné s klidnější myslí.

Natašina nemoc se projevovala tím, že málo jedla, málo spala, kašlala a byla ke všemu netečná. Doktoři říkali, že nemocnou není možno ponechat bez lékařského dozoru, a proto ji mořili v dusném vzduchu města. V létě roku 1812 Rostovovi nejeli na vesnici.

Přes obrovské množství požitých pilulek, kapek a prášků ze skleniček a krabiček, z nichž si madame Schossová, velká milovnice takových věcí, sestavila pěknou sbírku, přes to, že Nataša byla připravena o pobyt na vesnici, na nějž byla zvyklá, mládí vítězilo: bolest se začala pokrývat vrstvou dojmů z prožitého života, přestala s tak mučivou tíhou doléhat na její srdce, stávala se minulostí a Nataša se začala tělesně zotavovat.

XVII

Nataša byla klidnější, ale ne veselejší. Nejenže se vyhýbala všem vnějším podnětům k radosti – plesům, procházkám, koncertům a divadlu – ale ani jednou se nezasmála tak, aby za tím smíchem nebylo slyšet slzy. Nemohla zpívat. Jakmile se začala smát nebo se pokoušela o samotě zpívat, dusily ji slzy; slzy lítosti, slzy vzpomínek na ten nenávratný, čistý čas, slzy trpkosti, že si tak pro nic za nic zničila svůj mladý život, který mohl být tak šťastný. Smích a zpěv jí v jejím hoři připadaly jako učiněné rouhání. Na koketerii nemyslela; dokonce se ani nemusela přemáhat. Říkala a také to v té době tak cítila, že pro ni všichni muži znamenají naprosto totéž co šašek Natasja Ivanovna. Vnitřní varovný hlas jí přísně zakazoval sebemenší radost. Ostatně neměla zájem o nic z toho bývalého dívčího bezstarostného způsobu života, plného nadějí. Nejčastěji a nejlitostivěji vzpomínala na podzimní měsíce, na hon, na strýčka a na Vánoce strávené s Nikolajem v Otradném. Co by za to dala, kdyby mohla vrátit jediný den z té doby! Ale tomu už byl navždy konec. Předtucha ji tehdy nezklamala, že ten stav svobody a přístupnosti všem radovánkám se už nikdy nevrátí. Avšak bylo třeba žít.

Působilo jí slast pomyšlení, že není lepší, jak si dříve myslela, ale horší, mnohem horší než všichni, všichni, co jsou na světě. Ale to ještě nebylo všechno. Věděla to a ptala se sama sebe: Co bude dál? A dál nebylo nic. Žádné radosti v životě, a život míjel. Nataša se zřejmě snažila jen o to, aby nikomu nebyla na obtíž a nikomu nepřekážela.

Sama pro sebe nežádala nic. Vyhýbala se všem členům rodiny a bylo jí dobře jen s bratrem Péťou. S ním byla raději než s ostatními; a někdy, když s ním byla o samotě, se smála. Téměř nevyjížděla z domu, a ze všech, kdo k nim přicházeli, vítala radostně jen jediného člověka – Pierra. Nebylo možné cho-

vat se k někomu něžněji, šetrněji a zároveň vážněji, než se k ní choval hrabě Bezuchov. Nataša podvědomě vycítovala tuto něhu v jeho chování, a proto velmi ráda v jeho společnosti prodlévala. Nebyla mu však za tu něhu ani vděčná. Nic dobrého u Pierra jí nepřipadalo jako něco úmyslného. Zdálo se jí, že Pierre prostě zachází tak laskavě se všemi, a proto neviděla v jeho dobrotě žádnou zásluhu. Někdy si všimla, že je Pierre v její přítomnosti rozpačitý a nesvůj, zvláště tehdy, když se bál, aby nějaká poznámka v řeči neprobudila v Nataše těžké vzpomínky. Zpozorovala to a připisovala to jeho celkové dobrotě a ostýchavosti, která byla podle jejích představ stejná k ostatním jako k ní. Po těch nečekaných slovech – že kdyby byl svobodný, prosil by na kolenou o její ruku a lásku – která pronesl ve chvíli, kdy byla tak silně vzrušená, Pierre nikdy nemluvil o svých citech k ní; a jí bylo jasné, že tato slova, která jí tolik potěšila, byla řečena stejně, jako se říkávají všelijaké nesmysly k utišení plačícího děcka. Ne proto, že byl Pierre ženatý, ale proto, že mezi sebou a jím cítila v nejvyšší míře ony mravní zábrany – které naprosto chyběly v jejím vztahu ke Kuraginovi – nikdy jí ani na mysl nepřišlo, že by se z jejích styků s Pierrem mohla zrodit nejen láska z její strany – tím méně pak ze strany jeho – ale ani onen druh něžného přátelství mezi mužem a ženou, které se považuje za poetické a jehož znala několik příkladů.

Ke konci postu před svatým Petrem přijela do Moskvy Agrafena Ivanovna Bělovová, otradenská sousedka Rostovových, aby se poklonila moskevským svatým otcům. Navrhla Nataše, aby se s ní připravovala k přijímání, a Nataša se té myšlenky radostně chopila. Ačkoli jí lékaři zakázali vycházet časně ráno, trvala Nataša na tom, že se nebude připravovat na svaté přijímání tak, jako se obyčejně připravovali v domě Rostovových, totiž že se doma zúčastnili tří bohoslužeb, nýbrž tak, jako se připravovala Agrafena Ivanovna, to jest že celý týden nevynechá ani jedinou večerní, velkou a ranní mši.

Hraběnkou Natašino odhodlání potěšilo; po bezúspěšné lékařské péči tajně doufala, že jí modlitba pomůže víc než léky, a tak se strachem, tajíc to před doktory, přivolila k Natašinu přání a svěřila ji Bělovové. Agrafena Ivanovna přicházela ve tři hodiny v noci Natašu budit a většinou ji nalézala už vzhůru. Nataša

se bála, aby nezaspala ranní. Spěšně se umyla, pokorně oblékla své nejhorší šaty a staříčkou pláštěnku, a chvějíc se jitrním chladem, vycházela do liduprázdných ulic, průzračně osvětlených svítáním. Na radu Agrafeny Ivanovny nepřipravovala se Nataša k přijímání ve své farnosti, nýbrž v kostele, v němž podle slov nábožné Bělovové byl kněz velmi přísného a bohobojného života. V kostele bylo málo lidí; Nataša s Bělovovou se postavily na své obvyklé místo před obraz Matky boží, umístěný na zadní stěně levého oltářního křídla, a Nataši se zmocnil nepoznaný pocit pokory před čímsi velikým a nepostižitelným, když se v té nezvyklé ranní hodině dívala na černou tvář Matky boží, osvětlenou svícemi hořícími před ní, a ranním svitem, dopadajícím z okna, a když tak poslouchala slova bohoslužby a snažila se je sledovat a rozumět jim. Kdykoli je chápala, slévaly se její vlastní, ryze osobní pocity s její modlitbou, když však nerozuměla, uvažovala ještě blaženěji o tom, že snaha pochopit je jen pouhá hrdost, že všechno chápat nelze, že je nutné jen věřit a oddat se Bohu, který v této chvíli – to cítila – ovládá její duši. Křížovala se, klekala si a klaněla se, a když nerozuměla, děsila se vlastní ubohosti a nízkosti a prosila jen Boha, aby jí všechno, všechno odpustil a smiloval se nad ní. Nejvíce se oddávala modlitbám kajícím. Když se v časných ranních hodinách vracely, potkávající jen zedníky jdoucí do práce a domovníky zametající ulice, kdy ve všech domech ještě spali, zakoušela Nataša nový pocit, že může napravit své hříchy a začít nový, čistý a šťastný život.

Po celý týden, co vedla takový život, rostl tento pocit den z dne. A štěstí přijmout svaté přijímání (nebo přijmout tělo Páně, jak radostně říkala Agrafena Ivanovna), jí připadalo tak veliké, až se jí zdálo, že se té blažené neděle nedožije.

Avšak šťastný den nadešel, a když se Nataša té památné pro ni neděle vrátila v bílých mušelínových šatech od přijímání, cítila se poprvé po mnoha měsících klidná a netížila ji představa života, jenž ji čekal.

Toho dne přijel lékař, Natašu prohlédl a přikázal jí, aby pokračovala v užívání prášků, které jí předepsal před čtrnácti dny.

„Rozhodně pokračovat, vždy ráno a večer,“ prohlásil a bylo na něm vidět, že je upřímně spokojen svým úspěchem. „Jen,

prosím, přesněji. Buďte klidná, hraběnko,“ řekl zvesela a obratně sevřel v dlani zlaták, „brzy už zase bude zpívat a dovádět. Ten poslední lék jí velmi, velmi prospěl. Velice pookřála.“

Hraběnka se podívala na nehty, zlehka je poplivala pro štěstí a s veselou tváří se vrátila do salonu.

XVIII

Začátkem července šířily se po Moskvě stále znepokojivější zvěsti o průběhu války: mluvilo se o tom, že car vydá manifest k národu a že přijede od armády do Moskvy. A poněvadž manifest ani výzva do 11. července nepřišly, kolovaly o nich a vůbec o situaci Ruska přehnané zprávy. Říkalo se, že panovník odjíždí, protože je armáda v nebezpečí, že jsme ustoupili ze Smolenska, že Napoleon má milionové vojsko a že Rusko může zachránit už jen zázrak.

Jedenáctého července, v sobotu, manifest přišel, ale nebyl ještě vytištěn; a Pierre, který byl u Rostovů na návštěvě, slíbil, že získá manifest i výzvu od hraběte Rastopčina a druhý den, v neděli, přijede na oběd a přiveze obojí s sebou:

Té neděle jeli Rostovovi jako obvykle na velkou mši do rodinné kaple Razumovských. Byl parný červencový den. V horkém vzduchu, ve vyvolávání pouličních prodavačů, v jásavě barevných i světlých šatech zástupu, v zaprášeném listí stromů na bulváru, ve zvucích hudby i v bílých kalhotách praporu pochodujícího na výměnu stráží, v hřmotném rachoce-ní dlažby i v jasném svitu rozžhaveného slunce bylo už v deset hodin, kdy Rostovovi vystupovali z kočáru před kostelem, cítit letní zemdlenost, spokojenost i nespokojenost s přítomností, která se neobyčejně ostře projevuje za jasného letního dne ve městě. V kapli Razumovských byla shromážděna všechna moskevská šlechta, všichni známí Rostovů (toho roku velmi mnoho bohatých rodin, které se obvykle rozjížděly na venkov, zůstalo ve městě, jako by na něco čekalo). Když

šla vedle matky za livrejovaným lokajem, který jim klestil cestu zástupem, zaslechla Nataša skoro hlasitý šepot jakéhosi mladého muže:

„To je Rostovová, ta, co...“

„Ta zhubla, ale přesto je hezká!“

Slyšela, nebo se jí to zdálo, že byla vyslovena jména Kuragina a Bolkonského. Ostatně to se jí zdálo neustále. Měla dojem, že všichni při pohledu na ni myslí na to, co se jí stalo. Trpěla, jako vždy uprostřed mnoha lidí, a srdce se jí svíralo, ale kráčela ve svých šedivých hedvábných šatech s černými krajkami, tak jak umějí chodit jen ženy – tím klidněji a vznešeněji, čím více se v duchu stydí a souží. Věděla, že je hezká, a nemýlila se, ale teď už jí to netěšilo jako dříve. Naopak ji to trápilo poslední dobou ze všeho nejvíc, a tohoto jasného, horkého letního dne ve městě ještě silněji. Zase neděle, zase týden, říkala si vzpomínajíc, jak tu byla minulou neděli, a stále tentýž život bez života, stále totéž prostředí, v němž se dříve tak lehce žilo. Jsem hezká, mladá, to vím, a teď jsem i dobrá; dřív jsem byla špatná, ale teď jsem dobrá, vím to, uvažovala, a přitom tak zbytečně, pro nikoho a za nic uplývají má nejlepší, nejkrásnější léta. Stanula vedle matky a pozdravila se pokynem hlavy s nejbližšími známými. Ze zvyku si prohlédla toalety dam, odsoudila tenue¹⁾ a neobvyklý způsob, jakým se z nedostatku místa křížovala jakási vedle stojící dáma, znovu se zlostí pomyslela na to, že ji kritizují a že také ona kritizuje, a najednou, když zaslechla začátek bohoslužby, zhrozila se své nízkosti – zhrozila se toho, že opět pozbyla své bývalé čistoty.

Úhledný čistoučký stařeček sloužil mši s tou prostou důstojností, která tak velebně působí na duši věřících a skýtá jim útěchu. Carské dveře ikonostasu se zavřely, pomalu se zatáhl závěs a tajemný tichý hlas odtamtud něco pronesl. Nataše stoupaly k hrdlu slzy, které sama nechápala, a zaplavil ji radostný, vzrušující pocit.

Pouč mě, co mám dělat, co si mám počít se svým životem a jak se mám navždy napravit...! říkala si.

¹⁾ Držení těla, způsob chování.

Jáhen vyšel před oltář, rozevřel široce dlaně a vyprostil si dlouhé vlasy, zasunuté pod kněžskou řízu, přiložil na prsa kříž a hlasitě, slavnostně se jal přednášet slova modlitby:

„Modleme se společně k Hospodinu...“

Všichni, všichni společně, bez rozdílu stavu, bez nenávisti a spojení bratrskou láskou, se budeme modlit, nadšeně souhlasila Nataša.

„Za království nebeské, klid a spásu našich duší!“

„Za svět andělů a duší všech netělesných bytostí, které žijí nad námi,“ modlila se Nataša.

Když se modlili za branné síly, myslela na bratra a na Děni-sova. Když se modlili za mořeplavce a poutníky na cestách, vzpomínala na knížete Andreje a modlila se za něho, modlila se, aby jí odpustil zlo, které mu způsobila. Když se modlili za ty, kdo nás milují, modlila se za svou rodinu, za otce, matku, za Soňu, a poprvé nyní pochopila, jak se na nich provinila, a pocítila, jak silně je miluje. Když se modlili za ty, kdo nás nenávidí, vymyslela si nepřátele a nenávistníky, aby se měla za koho modlit. K nepřítelům počítala věřitele a všechny, kdo měli nějaké jednání s jejím otcem, a při každé myšlence na nepřátele a na ty, kdo nás nenávidí, vzpomněla si na Anatola, jenž jí tolik ublížil, a třebaže nebyl nenávistník, radostně se za něj modlila jako za nepřitele. Jen v modlitbách byla schopna vzpomínat jasně a klidně na knížete Andreje i na Anatola, poněvadž cítila, že její city k nim nejsou ničím ve srovnání s její bohabojností, pokorou a zbožností. Když se modlili za carskou rodinu a za synod, klaněla se obzvláště hluboce a křížovala se říkajíc si, že nerozumí-li tomu, nesmí pochybovat, a koneckonců že miluje pravomocný synod a modlí se za něj.

Když jáhen dokončil litanii, složil si štolu na prsou křížem a pravil:

„Svěřme sebe i život svůj Kristu Pánu.“

Svěřme sebe Pánu, opakovala si Nataša v duchu. Můj Bože, oddávám se do tvé vůle, říkala si. Nic nechci, nic si nepřeji; pouč mě, co mám dělat, jak mám užívat své vůle. A vezmi si mě, vezmi si mě! říkala si v duchu dojatě a netrpělivě, přestala se křížovat a svěsila své tenké ruce, jako by očekávala, že ji každou chvíli nějaká síla zvedne a zbaví jejího já, jejích smutků, přání, výčitek, nadějí a hříchů.

Hraběnka několikrát během mše pohlédla na zjihlou tvář a rozzářené oči své dcery a modlila se k Bohu, aby jí pomohl.

Náhle neočekávaně uprostřed bohoslužby, jejíž řád Nataša dobře znala, přinesl dáček lavičku, na níž se čítaly vkleče modlitby na den svaté Trojice, a postavil ji před hlavní vchod k oltáři. Přišel duchovní ve vysoké fialové sametové čepici, upravil si vlasy a s námahou poklekl. Všichni udělali totéž, vyměňující si udivené pohledy. Byla to modlitba, která právě došla ze synodu, modlitba za spásu Ruska před nepřátelským vpádem.

„Hospodine Bože silný, Bože spasení našeho,“ začal kněz jasným, nepatetickým a mírným hlasem, jakým se modlí jen slovanští duchovní a který tak neodolatelně účinkuje na ruské srdce.

„Hospodine Bože silný, Bože spasení našeho! Popatříž nyní v milosrdenství a dobrotě na pokorný lid svůj a lidumilně nás vyslyš, ostříhej nás a smiluj se nad námi. Ejhle nepřítel, ohrožující zemi tvou a chtějící obrátit celý okršlek zemský v pustinu, povstal proti nám; ejhle bezbožní se shromáždili, aby zničili dědictví tvé, pobořili ctný Jeruzalém tvůj, tvé milované Rusko, aby pošpinili chrámy tvé, rozmetali oltáře a zhanobili naši svatyni. Až dokud, ó Pane, až dokud budou se ti daremníci vzpínati nad námi? Až dokud budou užívat zločinné moci své?

Králi náš, Hospodine! Vyslyš modlitbu naši a utvrď silou svou bohabojného samoděržavného velikého panovníka našeho, cara Alexandra Pavloviče; rozpomeň se na spravedlnost a mírumilovnost jeho a odpláť mu podle dobrotivosti jeho, s kterouž zajišťuje nás, tvůj oblíbený Izrael. Budiž požehnání tvé nad jeho radami, nad vším počínáním a podnikáním jeho. Upevni všemohoucí pravici svou panování jeho a dejž mu vítězství nad nepřítelem jako Mojžíšovi nad Amalechitskými, Gedeonovi nad Madianskými a Davidu nad Goliášem. Ochraňuj pluky jeho, vlož lučiště měděné v rámě těch, kdož se ozbrojují jménem tvým, a přepásej je udatností k boji. Pochyť štít a pavézu a povstaň nám ku pomoci, nechať se zahanbí a zapýří ti, kteříž nám zlé obmýšlejí; ať jsou před tváří věrného vojska tvého jako plevy před větrem a anděl tvůj silný nechať je zahanbí a zpět obrátí; připadniž na ně setření, jehož se nenadáli, a síť jejich, kterouž ukryli, ať je uloví; v setření ať do ní

vpadnou. Nechať padnou pod nohy služebníků tvých a jsou pošlapáni vojsky našimi. Pane! Ty můžeš spomáhati ve velkém i malém. Ty jsi Bůh a nic nezmůže člověk proti tobě.

Bože otců našich! Rozpomeň se na slitování svá a na milosrdenství svá, kteráž jsou od věků; nevzdalujž nás od obličje svého, nevzpomínej nepravosti naší, ale podle velikého milosrdenství svého a z mnohé dobrotivosti své odpusť nám přestoupení a hříchy naše. Srdce čisté posiluj v nás a ducha spravedlivého obnov v ledví našem; posilniž nás vírou v tebe, povzbudiž nás pravou vzájemnou láskou, ozbroj svorností v spravedlivé zástiře toho, co jsi dal nám i otcům našim, nechať nevládne žezlo bezbožníků nad tvými pomazanými.

Hospodine Bože náš, v kteréhož věříme a v něhož doufáme, nechať nejsme zahanbení ve svém očekávání milosrdenství tvého; dejž dobré znamení, ať spatří ti, kdož nenávidí nás i pravoslavnou víru naši, ať se zahanbí a zahynou a ať poznají všechny země, že jméno tvé je Hospodin a my lid tvůj. Zjev nám, Hospodine, nyní milosrdenství své a dejž nám spasení své, potěš srdce služebníků svých milosrdenstvím svým; nechať jsou nepřátelé naší země poraženi a smeteni rychle pod nohy věrných tvých. Neboť ty jsi pavéza, spomožení a vítězství v tě doufajících; sláva budiž tobě, Otci, Synu i svatému Duchu nyní, jakož i vždy až na věky věkův. Amen.“

Ve stavu duševní vnímavosti, v jakém byla Nataša, modlitba na ni hluboce zapůsobila. Poslouchala každé slovo o vítězství Mojžíše nad Amalechitskými, Gedeona nad Madianskými, Davida nad Goliášem i o poboření Jeruzaléma božího s něhou a dojetím, jimiž její srdce přetévalo; nechápala však dost dobře, oč vlastně Boha v té modlitbě prosí. Celou svou duší se podílela na prosbě o spravedlivého ducha, o posílení srdce vírou a nadějí a o povzbuzení láskou. Nemohla se však modlit, aby byli nepřátelé smeteni pod její nohy, když si ještě před chvílíčkou přála mít jich víc, aby je mohla milovat a modlit se za ně. Nemohla však také pochybovat o správnosti modlitby, kterou kněz předříkával na kolenou. V duši cítila nábožnou a rozechvělou hrůzu z trestu, který postihuje lidi za jejich hříchy, a zejména strach pro své vlastní hříchy, a prosila Boha, aby odpustil jim všem i jí a dal jim i jí v životě klid a štěstí. A zdálo se jí, že Bůh slyší její modlitbu.

XIX

O d toho dne, kdy se Pierre, vzpomínaje cestou od Rostovů na Natašin vděčný pohled, díval na kometu stojící nehybně na nebi a pocítil, že se před ním otevírá nový svět, přestala na něj dotírat ta věčná a neodbytná myšlenka o marnosti a nesmyslnosti všeho pozemského. Ta strašná otázka „proč?“ a „k čemu?“, která ho dříve přepadala uprostřed každé práce, nebyla teď vystřídána jinou otázkou nebo odpovědí na otázku první, nýbrž představou Nataši. Ať nyní poslouchal nebo sám vedl banální rozmluvu, ať četl nebo se dovídal o lidské podlosti a hlouposti, nehrozil se už jako dříve, neptal se sám sebe, za čím se to lidé pachtí, když je všechno tak pomíjivé a nejisté, nýbrž představoval si ji tak, jak ji viděl naposledy, a všechny jeho pochybnosti mizely, ne proto, že by mu dávala odpověď na otázky, které ho pronásledovaly, nýbrž proto, že pouhý její obraz ho okamžitě přenášel do jiné, světlé oblasti duševního světa, v níž nemohlo být spravedlivých ani viníků, do oblasti krásy a lásky, pro kterou stojí za to žít. Ať se setkal v životě se sebevětší hanebností, vždy si říkal:

Aťsi ten a ten okradl stát a cara a car i stát ho za to ještě významávají; ona se na mne včera usmála a říkala, abych přijel zas, a já ji miluji a ona se to nikdy nedoví.

Pierre jezdil i nadále do společnosti, stejně mnoho pil a vedl ten prázdný a těkavý život, protože kromě hodin, které trávil u Rostovových, bylo třeba nějak trávit i ostatní čas, a staré moskevské zvyky a známosti ho táhly neodolatelně zpět k životu, jakému propadl kdysi. Avšak v poslední době, kdy z bojiště docházely stále znepokojivější a znepokojivější zprávy a kdy se Natašino zdraví začalo lepšit, takže v něm přestala budit pocit něžné lítosti a útrpnosti, začal se v něm čím dál víc vzrůstat nepochopitelný neklid. Cítil, že jeho nynější stav nemůže trvat dlouho, že přichází katastrofa, která změní celý je-

ho život, a netrpělivě ve všem hledal příznaky této blížící se katastrofy. Jeden z bratří zednářů mu svěřil proctví týkající se Napoleona, vyvozené ze Zjevení Jana Evangelisty.

Ve Zjevení, kapitola třináctá, verš osmnáctý, se praví: „Tut jest moudrost. Kdo má rozum, sečtiž počet té šelmy. Nebo jest počet člověka a jestiž počet ten šest set šedesáte a šest.“

A v téže kapitole ve verši pátém: „I dána jsou jí ústa mluvící veliké věci a rouhání a dána jí moc vládnouti za čtyřicet a dva měsíce.“

Latinská písmena podle hebrejského označování číslicemi, kde prvních devět písmen značí jednotky a další desítky, dají se vyložit takto

a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
u	v	w	x	y	z													
110	120	130	140	150	160													

Napíšeme-li podle této abecedy v číslicích slova L'Empeur Napoléon, ukáže se, že součet těchto čísel dává rovných 666, a že tedy Napoleon je ta šelma z proctví ve Zjevení. Kromě toho když podle této abecedy napíšeme slova quarante deux¹⁾, to je hranice, která je dána šelmě, až po níž může mluvit veliké věci a rouhání, je součet těchto čísel, znázorňujících quarante deux, opět přesně 666 a z toho plyne, že konec Napoleonovy moci nastane v roce 1812, kdy francouzský císař překročí dvaachtyřicátý rok. Toto proctví Pierra tak ohromilo, že si pak často kladl otázku, kdo ukončí moc šelmy, to jest Napoleona, a na základě téhož principu přepisování záměny slov číslicemi a součty se snažil nalézt odpověď na tuto otázku, která ho zajímala. Napsal si odpovědi: „L'Empereur Alexandre? La nation Russe?“

Sečetl písmena, ale součet číslic dával buď mnohem méně, nebo víc než 666. Jednou, když se zase zabýval tímto počítáním, napsal své jméno – Comte Pierre Besouhoff; součet zase ani zdaleka nevyšel. Změnil pravopis – napsal z místo s, přidal de a article²⁾ le – ale stále nedosahoval kýženého výsledku. Pak

¹⁾ Čtyřicet dva.

²⁾ Člen.

ho napadlo, že i kdyby odpovědí na hledanou otázku bylo jeho jméno, jistě by tam byla uvedena i jeho národnost. Napsal le Russe Besuhof, sečetl číslice a dostal 671. Přebývalo jen pět; 5 znamená e, totéž e, které bylo eliminováno v členu před slovem l'Empereur. Přesně podle tohoto vzoru Pierre vynechal e, třebaže nesprávně, a získal hledanou odpověď: l'Russe Besuhof, rovných 666. Toto odhalení ho vzrušilo. V jaké souvislosti je s touto obrovskou událostí, předpověděnou ve Zjevení, nevěděl; avšak ani na okamžik o této souvislosti nepochyboval. Jeho láska k Rostovové, Antikrist, Napoleonův vpád, kometa, 666, L'Empereur Napoléon a l'Russe Besuhof – to vše mělo najednou uzrát, vyvrcholit a vysvobodit ho z toho začarovaného nicotného světa moskevských zvyků, v němž se cítil jako v zajetí, a dovést ho k velikému hrdinství a velikému štěstí.

Večer před tou nedělí, kdy se četla v chrámě modlitba, slíbil Pierre Rostovům, že jim přiveze od hraběte Rastopčina, s nímž se dobře znal, výzvu k Rusku a nejnovější zprávy z armády. Když se po ránu vypravil za hrabětem Rastopčinem, zastihl u něj kurýra, který právě přibyl od armády.

Kurýr byl jeden z proslulých tanečníků a Pierre jej znal z plesů. „Prosím vás snažně, nemůžete mi trochu ulevit?“ zeptal se ho kurýr. „Mám plnou tašku dopisů rodičům.“

Mezi těmito dopisy byl i list Nikolaje Rostova otci. Pierre se ho ujal. Kromě toho mu dal Rastopčín panovníkovu výzvu k Moskvě, právě vytištěnou, poslední armádní rozkazy a svou nejnovější vyhlášku. Pierre si prohlédl armádní rozkazy a v jednom z nich našel mezi zprávami o raněných, zabitých a vyznamenaných jméno Nikolaje Rostova, jemuž byl udělen kříž svatého Jiří čtvrtého stupně za statečnost v bitvě u Ostrovného, a v témž rozkaze jmenování knížete Andreje Bolkonského velitelem mysliveckého pluku. Pierre sice nechtěl Rostovům připomínat Bolkonského, ale nemohl přemoci touhu udělat jim radost zprávou o vyznamenání jejich syna, a proto si nechal u sebe jen výzvu, vyhlášku a ostatní rozkazy s tím, že je s sebou vezme k obědu, a tištěný rozkaz s Nikolajovým dopisem poslal Rostovům hned.

Rozmluva s hrabětem Rastopčinem a jeho unavený a uspěchaný tón, setkání s kurýrem, bezstarostně vyprávějícím, jak

špatně to vypadá v armádě, pověsti o odhalení špionů v Moskvě a o listině kolující po městě, v níž se praví, že Napoleon slibuje, že bude mít do podzimu obě ruská hlavní města, rozhovor o tom, že se zítra očekává příjezd panovníkův – to vše probudilo v Pierrovi s novou silou pocit vzrušeného očekávání, který ho od chvíle, kdy se objevila kometa, a zejména od začátku války neopouštěl.

Pierre už dávno pomýšlel na to, vstoupit do armády, a byl by tuto myšlenku uskutečnil, kdyby mu nebyla vadila za první příslušnost k bratrstvu zednářů, k němuž ho vázala přísaha a jež hlásalo věčný mír a konec válkám, a za druhé kdyby se nebyl při pohledu na tak velké množství Moskvánů obléknuvších uniformu a hlásajících patriotismus bůhví proč styděl učinit tento krok. Avšak hlavní příčinou, proč neprováděl svůj úmysl vstoupit do armády, byla nejasná představa, že jako l’Russe Besuhof má zvláštní poslání ve spojitosti s číslem šelmy 666 a že je mu v tomto velkém boji od věků určen úděl ukončit moc šelmy mluvící veliké věci a rouhání, a že proto nemá nic podnikat a jen čekat, co přijde.

XX

U Rostovů, jako téměř každou neděli, obědval někdo z jejich blízkých známých.

Pierre přijel o něco dříve, aby je zastihl samotné.

Toho roku tak ztloustl, že by vypadal odporně, kdyby nebyl tak veliký, tak rozložitý v ramenou a tak silný, že očividně nosil svou tloušťku velmi lehce.

Se supěním vystupoval do schodů a něco si pro sebe mumlal. Jeho kočí se už ani neptal, má-li na něj čekat. Věděl, že když je hrabě u Rostovů, zůstane tam do půlnoci. Rostovovic lokajové se k němu radostně rozběhli, aby mu pomohli sundat plášť a vzali od něho hůl a klobouk. Podle zvyku z klubu nechával Pierre hůl a klobouk v předsíni.

První člověk, kterého u Rostovů potkal, byla Nataša. Ještě dřív, než ji uviděl, ji uslyšel, když si svlékal v předsíni kabát. Zpívala v sále solfeggia. Věděl, že od své nemoci nezpívala, a proto ho zvuk jejího hlasu překvapil a potěšil. Tiše otevřel dveře a spatřil Natašu, jak se v šerákových šatech, které měla na sobě při mši, prochází po pokoji a zpívá. Když otevřel dveře, byla k němu zády, ale pak se náhle obrátila, a když spatřila jeho udivený tlustý obličej, začervenala se a rychle k němu přistoupila.

„Chci zkusit zase zpívat,“ řekla. „Přece jen mě to zaměstná,“ dodala jakoby na omluvu.

„To je moc dobře.“

„Jsem tak ráda, že jste přijel! Jsem dnes tak šťastná!“ pravila se svou bývalou živostí, kterou u ní Pierre už tak dlouho neviděl. „Víte, Nicolas dostal kříž svatého Jiří. Jsem na něj tak pyšná.“

„Ovšemže vím, vždyť jsem vám ten rozkaz poslal. No, nebudu vám překážet,“ dodal a chtěl jít do salonu.

Nataša ho zastavila.

„Hrabě, je to ode mne špatné, že zpívám?“ zeptala se s uzarděním, ale nesklopila oči a vyčkávavě se na něj dívala.

„Ne... Proč? Naopak... Ale proč se mě ptáte?“

„Sama nevím,“ odpověděla Nataša rychle, „ale nechtěla bych udělat nic, co by se vám nelíbilo. Ve všem vám věřím. Nevíte, co pro mne znamenáte a jak mnoho jste pro mne udělal...!“ Mluvila rychle a nepovšimla si, jak se Pierre při těch slovech začervenal.

„Viděla jsem v tom rozkaze, že on, Bolkonskij (pronesla to slovo rychle a šeptem), je v Rusku a zase v armádě. Co myslíte,“ pokračovala spěšně, snažíc se honem všechno vypovědět, jako by se bála, že jí nebudou stačit síly, „odpustí mi někdy? Nebude na mě myslet ve zlém? Co myslíte? Co myslíte?“

„Myslím...,“ začal Pierre. „Nemá co odpouštět... Kdybych já byl na jeho místě...“ Asociací myšlenek se Pierre v tu chvíli přenesl ve vzpomínkách do doby, kdy ji utěšoval a řekl, že kdyby nebyl takový, jaký je, nýbrž nejlepší člověk na světě a byl svobodný, na kolenou by prosil o její ruku; a zachvátil jej tentýž pocit lítosti, něhy a lásky a na rty se mu drala táž slova. Avšak Nataša mu je nedala vyslovit.

„Ano, vy – vy,“ nadšeně pronesla slovo vy, „to je něco docela jiného. Hodnějšího, šlechetnějšího, lepšího člověka, než jste vy, neznám a snad neexistuje. Kdyby vás nebylo tehdy, ba i teď, nevím, co by se se mnou bylo stalo, protože...“ Oči se jí náhle zalily slzami, odvrátila se, zvedla k očím noty a zpívajíc počala opět přecházet po sále.

V té chvíli vyběhl ze salonu Péťa.

Byl to teď hezký červenolící patnáctiletý chlapec s plnými rudými rty, podobný Nataše. Připravoval se na univerzitu, ale v poslední době se tajně se svým kamarádem Obolenským rozhodl, že bude husarem.

Péťa přiběhl za svým jmenovcem, aby si s ním o tom promluvil.

Požádal ho nedávno, aby mu zjistil, přijmou-li ho k husarům.

Pierre šel do salonu, ale nevnímal, co mu Péťa říká.

Péťa ho zatáhl za ruku, aby na sebe upozornil.

„Tak co jste se dozvěděl, Petře Kirillyči, proboha vás prosím! Vy jste má jediná naděje,“ drmolil Péťa.

„Ach tak, co jsem se dozvěděl? Ty tedy chceš k husarům... Povím ti, povím. Hned ti všechno povím.“

„Tak co, mon cher, tak co, dostal jste ten manifest?“ ptal se starý hrabě. „Hraběnčička byla na mši u Razumovských a slyšely tam novou modlitbu. Prý je velmi pěkná.“

„Dostal,“ odpověděl Pierre. „Zítřka přijede car... Bude mimořádné šlechtické shromáždění a říká se, že se bude odvádět deset z tisíce. Málem bych zapomněl, blahopřeji vám.“

„Ano, ano, chvála bohu. A co je nového v armádě?“

„Naši zase ustoupili. Říká se, že už jsou u Smolenska.“

„Můj bože, můj bože,“ opakoval hrabě. „A kde máte manifest?“

„Provolání! Ach ano!“ Pierre se jal hledat po kapsách listiny, ale nemohl je najít. Zatímco prohledával kapsy, políbil ruku příšedší hraběnce a neklidně se ohlížel, zjevně čekaje na Natašu, která už nezpívala, ale do salonu také nepřicházela.

„Na mou duši, nevím, kam jsem to dal,“ přiznal nakonec.

„Nu ovšem, vždycky všechno někam založí,“ poznamenala hraběnka.

Vtom vešla Nataša se zjihlou rozechvělou tváří a usedla, mlčky se dívajíc na Pierra. Sotva přišla do pokoje, jeho tvář, až

do té chvíle zachmuřená, se rozjasnila a Pierre, dál hledaje listiny, na ni několikrát pohlédl.

„Na mou duši, musím jet domů, zapomněl jsem je. Hned...“

„To ne, vždyť byste se opozdil k obědu.“

„Ach, a kočí odjel.“

Avšak Soňa šla hledat listiny do předsíně a našla je v Pierrovi klobouku, kam je pečlivě složil pod podšívku. Pierre se hotovil ke čtení.

„Ne, až po obědě,“ řekl starý hrabě a bylo na něm vidět, že si od tohoto čtení slibuje velký požitek.

U oběda, při němž pili šampaňské na zdraví nového svatojiřského rytíře, vyprávěl Šinšin městské novinky o nemoci staré gruzínské kněžny, o tom, že Métivier zmizel z Moskvy, a o tom, jak k hraběti Rastopčinovi přivedli jakéhosi Němce a oznámili mu, že je to žampion (tak to vyprávěl sám hrabě Rastopčin), a jak hrabě Rastopčin ho dal propustit, sděliv lidu, že to není žádný žampion, nýbrž docela obyčejná německá prašivka.

„Chytají kdekoho, chytají,“ přisvědčil starý hrabě. „A já hraběnce pořád říkám, aby nemluvila tolik francouzsky. Teď na to není vhodná doba.“

„Slyšeli jste to už?“ začal opět Šinšin. „Kníže Golicyn si vzal učitele ruštiny, učí se rusky – začíná být nebezpečné mluvit na ulici francouzsky.“

„A co vy, hrabě Petře Kirillyči, když teď budou odvádět do domobrany, budete i vy muset na koně?“ obrátil se starý hrabě k Pierrovi.

Pierre byl po celý čas oběda tichý a zamyšlený. Při tomto oslovení pohlédl na hraběte, jako by nechápal.

„Ach ano, na vojnu,“ řekl pak. „Ale prosím vás, jakýpak já jsem voják! Ostatně všechno je tak divné, tak zvláštní! Ani tomu sám nerozumím. Nevím, vojenské mravy jsou mi cizí, ale v dnešní době nikdo nemůže vědět, co se s ním stane.“

Po obědě se hrabě usadil pokojně do křesla a s vážnou tváří požádal Soňu, která měla pověst výborné předčitatelky, aby začala číst. „Prvnímu hlavnímu městu našemu, Moskvě.“

Nepřítel překročil s velkými silami ruské hranice. Jde pustošit naši překrásnou vlast,“ svědomitě četla Soňa svým tenkým hláskem. Hrabě poslouchal se zavřenýma očima a na některých místech trhaně vzdychal.

Nataša seděla vzpřímená a dívala se upřeně a zpytavě hned na otce, hned na Pierra.

Pierre na sobě cítil její pohled a snažil se neohlédnout. Hraběnka zamítavě a pohněvaně vrtěla hlavou při každém slavnostním výrazu manifestu. V každém z těchto slov viděla jen to, že nebezpečí hrozící jejímu synovi hned tak neskončí. Šinšin zkřivil rty v posměšný úšklebek a zřejmě se chystal ztropit si smích z prvního, co se mu k posměchu namane: ze Sonina čtení, z toho, co tomu řekne hrabě, a dokonce i z provolání samého, nenaskytne-li se vhodnější záminka.

Když Soňa dočetla o nebezpečích hrozících Rusku, o nadějích skládaných carem v Moskvu a zejména o naší skvělé šlechtě, pronesla hlasem, jenž se chvěl – hlavně pod dojmem pozornosti, s jakou ji poslouchali – poslední slova: „Bez váhání staneme uprostřed svého lidu jak v tomto sídelním městě, tak i v jiných místech našeho státu, abychom se poradili a vedli všechny naše zálohy, ty, které již stojí v cestě nepříteli, i ty, které se teprve tvoří k jeho porážce všude, kde se objeví. Nechť padne zkáza, do níž chce uvrhnout nás, na jeho hlavu a Evropa, osvobozená ode jha, nechť velebí jméno Ruska!“

„Tak je to správné!“ zvolal rozčileně hrabě, široce otvíral vlhké oči a popotahoval nosem, jako by mu někdo pod něj strkal skleničku s ostrou čpavou solí. „Stačí, aby panovník řekl jediné slovo, a my všechno obětujeme, ničeho nebudeme litovat.“

Šinšin nestačil pronést připravený vtíp na patriotismus starého hraběte, když Nataša vstala ze svého místa a přiskočila k otci.

„Ten je skvělý, ten náš tatínek!“ vykřikla, políbila ho a znovu pohlédla na Pierra s neuvěřitelnou koketerií, která se jí vrátila zároveň s bývalou živostí.

„Podívejme se na vlastenku!“ řekl Šinšin.

„Žádná vlastenka, prostě jen...“ bránila se Nataša uraženě. „Vám je všechno k smíchu, ale tohle vůbec není žert...“

„Jaképak žerty!“ opakoval hrabě. „Stačí říct slovo, a všichni půjdeme... Nejsme přece nějací Němci...“

„Ale všimli jste si,“ vmísil se do toho Pierre, „že se tam říká: ‚abychom se poradili‘?“

„Nu, ať je to tam, jak chce...“

V té chvíli Pěta, kterého si nikdo nevšímal, přistoupil celý červený k otci a pravil mutujícím, střídavě hrubým a tenkým hlasem: „Tak teď vám, tatínku, konečně řeknu – a mamince taky, ať to víte – konečně řeknu, abyste mě pustili na vojnu, protože nemůžu... to je všechno...“

Hraběnka zděšeně zvedla oči k nebi, zalomila rukama a zlostně se obořila na muže:

„To sis nadrobil sám!“

Avšak hrabě v mžiku ovládl své rozčilení.

„No no,“ řekl. „Ty, a voják – to by tak ještě scházelo! Pusť z hlavy hlouposti; musíš se učit.“

„To nejsou hlouposti, tatínku. Feďa Obolenskij je mladší než já a taky jde, a pak, já se stejně nemůžu učit, teď když...“ Pěta se zarazil, zrudl, až se zapotil, ale přece jen dokončil: „...když je vlast v nebezpečí.“

„Tak dost, dost, to jsou nesmysly...“

„Ale vždyť jste sám říkal, že všechno obětujeme.“

„Péto! Říkám ti, abys mlčel!“ vykřikl hrabě a ohlédl se na ženu, která se dívala na nejmladšího syna strnulýma očima, všecka bledá.

„Ale vždyť vám povídám. Tady Petr Kirillovič vám taky řekne...“

„A já ti povídám, že je to hloupost; mléko mu ještě teče po bradě, a chtěl by na vojnu! Zkrátka, už jsem řekl,“ a hrabě vzal listiny, patrně aby si je ještě přečetl v pracovně před odpoledním odpočinkem, a šel z pokoje.

„Petře Kirilloviči, nepůjdeme si spolu zakouřit...?“

Pierre byl zmaten a nerozhodný. Do tohoto stavu ho uvedly Natašiny oči, nezvykle zářivé a živé, neustále se na něho upírající s výrazem víc než laskavým.

„Ne, já raději pojedu domů...“

„Jak to domů, vždyť jste u nás chtěl strávit večer... Býváte teď u nás zřídkakdy. A tahleta moje,“ podotkl hrabě, ukazuje dobromyslně na Natašu, „je veselá, jen když jste tady...“

„Ano, ale já jsem zapomněl... Rozhodně musím domů... Mám něco vyřídit...“ říkal Pierre spěšně.

„Tak tedy na shledanou,“ řekl hrabě a definitivně odešel z pokoje.

„Proč odjíždíte? Proč jste tak rozmrzelý? Proč...“, zeptala se Pierra Nataša a podívala se mu vyzývavě do očí.

Protože tě miluji! chtěl odpovědět, ale neřekl to, začervenal se až k slzám a sklopil oči.

„Protože bude lépe, když k vám budu chodit méně často...“

Protože... ne, prostě musím něco vyřídit...“

„Proč? Ne, řekněte...“, energicky začala Nataša, ale najednou se odmlčela. Podívali se na sebe polekaně a rozpačitě. Pokusil se usmát, ale nemohl: jeho úsměv prozrazoval utrpení. Políbil jí mlčky ruku a vyšel z pokoje.

V duchu se rozhodl, že už nebude k Rostovům chodit.

XXI

Po tak rozhodném odmítnutí odešel Péta do svého pokoje, zavřel se přede všemi a hořce se rozplakal. Všichni se tvářili, jako by nic nepozorovali, když přišel k čaji zamlklý a podmračený, s uplakanýma očima.

Druhého dne přijel car. Několik lidí z Rostovova služebnictva požádalo, aby se na něj mohli jít podívat. To ráno se Péta dlouho oblékal, pečlivě se česal a upravoval si límečky tak, jak je nosí dospělí. Mhouřil před zrcadlem oči, dělal posunky, krčil rameny a nakonec, aniž komu co řekl, nasadil si čepici a vyšel z domu zadním vchodem, aby ho nikdo nepozoroval. Rozhodl se jít rovnou na místo, kde byl car, a vysvětlit nějakému komořímu (Péta měl nejasnou představu, že panovníci jsou vždy obklopení komořími), že on, hrabě Rostov, chce přes své mládí sloužit vlasti, že jeho mládí nemůže být překážkou oddanosti a že je připraven... Když se Péta ráno připravoval, chystal si mnoho krásných slov, která řekne komořímu.

Péta počítal s tím, že bude mít před carem úspěch právě proto, že je dítě (představoval si dokonce, že budou všichni jeho mládím překvapeni), ale přitom se úpravou svých límečků, úcesem a důstojnou, pomalou chůzí snažil vypadat jako do-

spělý. Avšak čím déle šel, tím víc se rozptyloval stále rostoucím davem u Kremlu a tím víc zapomínal na zachovávání důstojnosti a pomalosti, jež jsou příznačné pro starší lidi.

Když se blížil ke Kremlu, začal se starat o to, aby ho neodstrčili, a energicky, s výhrůžnou tváří vystrčil lokty. Avšak přes všechnu jeho ráznost ho v Trojické bráně lidé, kteří patrně nevěděli, s jakými vlasteneckými úmysly spěje do Kremlu, tak přitlačili ke zdi, že byl nucen se podrobit a zůstat stát, dokud pod klenbou brány s duněním projížděly kočáry. Vedle Pěti stála jakási starší ženská s lokajem, dva kupci a vysloužilý voják. Když Péta stál ve vratech už hodnou chvíli, rozhodl se vyrazit dřív než ostatní a nečekat, až projedou všechny kočáry, a začal rázně pracovat lokty. Avšak žena proti němu, první, proti níž svých loktů použil, ho rozzlobeně okřikla: „Co se strkáš, panáčku, vždyť vidíš, že všichni stojí! Tak co se cpeš?“

„Teď se budou cpát všichni,“ řekl lokaj, začal se také ohánět lokty a odstrčil Pétu do páchnoucího kouta brány.

Péta si otřel oběma rukama pot, který mu skrápěl obličej, a poopravil si propocené límečky, které si doma tak pečlivě rozložil, jako to mají velcí.

Cítil, že nevypadá reprezentativně, a bál se, že když se takto představí komořím, nepustí ho k carovi. Avšak v takové tlačeni-ci nebylo ani pomyšlení na to, aby se upravil a postavil někam jinam. Jeden z kolemjdoucích generálů byl známý Rostovů. Péta ho chtěl poprosit o pomoc, ale usoudil, že by to bylo v rozporu s jeho mužností. Když všechny kočáry odjely, zástup se vyhrnul a vynesl Pétu na náměstí, zaplněné lidem do posledního místečka. Ale nejen na náměstí, i v postranních ulicích a na střeších, všude byli lidé. Sotva se Péta octl na náměstí, zřetelně uslyšel hlahol zvonů, naplňující celý Kreml, a radostný hovor lidu.

Chvíli bylo na náměstí trochu volněji, ale náhle se všechny hlavy obnažily a všechno se vrhlo kamsi dopředu. Pétu stiskli tak, že nemohl ani dýchat, a všichni křičeli „Hurá! Hurá! Hurá!“ Péta si stoupal na špičky, strkal se, vytahoval, ale ať dělal co dělal, neviděl kolem sebe než lidi.

Na všech tvářích se zračil jediný, společný výraz dojetí a nadšení. Jakási kupcová, stojící vedle Pěti, vzlykala a slzy jí tekly z očí.

„Otče náš, tatíčku!“ opakovala stále a otírala si prstem slzy.

„Hurá!“ volali ze všech stran.

Chvilíčku stál dav na jednom místě, ale potom se zase hrnul kupředu.

Péťa už nevěděl, co dělá, stiskl zuby a s nepříčetně vyvalenými očima se prodíral vpřed, oháněl se lokty a křičel „Hurá!“, jako by v té chvíli byl hotov zabít sebe i všechno kolem; ale všude vedle něj se tlačily stejně nepříčetné obličejy a všechny rovněž provolávaly „Hurá!“

Tak tohle je tedy car! myslel si Péťa. Ne, nemůžu mu podat sám svou žádost, to by bylo příliš smělé! Avšak přesto se stále stejně zuřivě dral dopředu, až se mu mezi zády lidí mihlo před očima prázdné prostranství s cestou vystlanou červeným sukem; ale vtom se zástup zavlhl zpět (vpředu zatlačovali strážníci přední řady, které se nahnuly příliš blízko k průvodu – car kráčel z paláce do Uspenského chrámu) a Péťa dostal neočekávaně ze strany takovou ránu do žeber a tak ho zmáčkli, že se mu najednou zatmělo v očích a ztratil vědomí. Když přišel k sobě, jakýsi duchovní s chomáčkem šedých vlasů v zátylku a v obnošené tmavomodré kutně, patrně dáček, ho držel jednou rukou pod paži a druhou ho ochraňoval před náporom davu.

„Málem by toho panáčka umačkali!“ říkal dáček. „No tak, co to je...! Pomalu... vždyť ho umačkáte, umačkáte ho!“

Car vešel do Uspenského chrámu. Dav se opět trochu roze-stoupil a dáček vyvedl Péťu, bledého a bez dechu, k „car-pušce“. Několik lidí Péťu politovalo, najednou se k němu obrátil celý zástup a už kolem něho byla tlačence. Ti, co stáli nejbliž, mu začali pomáhat, rozepínali mu kabátek, posadili ho nahoru na dělo a komusi spílali – těm, kdo ho skoro umačkali.

„Mohli ho umačkat k smrti. To jsou ale...! Umordovat člověka! Koukejte se, chudinka malá, je bílý jako plátno,“ ozývaly se hlasy.

Péťa se brzy vzpamatoval, barva se mu vrátila do tváří, bolest přešla a za tu chvilkovou nepříjemnost získal místo na děle, odkud doufal, že spatří cara, až se bude vracet. Už nemyslel na podání žádosti. Už jen kdyby ho uviděl – i to by mu stačilo ke štěstí!

Během bohoslužby v Uspenském chrámu – při níž spojili pobožnost při příležitosti panovníkova příjezdu s díkůvzdáním

za uzavření míru s Turky – se zástup rozptýlil, odněkud se vzali a začali vyvolávat své zboží prodavači kvasu, perníku a máku, který měl Péta obzvláště rád, ozvaly se obyčejné rozhovory. Jakási kupcová ukazovala svou roztrhanou šálu a vykládala, jak byla drahá; jiná říkala, že teď všechny hedvábné látky zdražily. Dáček, Péťův zachránce, rozmlouval s nějakým úředníkem o tom, kdo nyní slouží bohoslužby s biskupem. Dáček několikrát opakoval slovo kapitulní, jemuž Péta nerozuměl. Dva mladí měšťané žertovali se služkami, louskajícími ořechy. Všechny tyto rozmluvy, zejména žertování s dívkami, které bylo pro Péťu v jeho věku tak přitažlivé, všechny tyto rozmluvy teď Péťu nezajímaly: seděl na své vyvýšenině, na děle, a byl stále stejně vzrušen myšlenkou na cara a na svou lásku k němu. Okolnost, že současně s nadšením zakusil i bolest a strach, když ho stiskli, v něm jen posílila vědomí významnosti této chvíle.

Náhle se u řeky ozvaly rány z děla (střílelo se na oslavu míru s Turky) a dav se střemhlav vrhl k nábřeží – podívat se, jak střílejí. Péta se tam chtěl také rozběhnout, ale dáček, který si vzal panáčka pod ochranu, ho nepustil. Ještě se střílelo, když z Uspenského chrámu vyběhli důstojníci, generálové, komoří, pak ostatní, už ne tak překotně, zase putovaly čepice z hlavy dolů a ti, kdo se běželi podívat na děla, utíkali zase zpátky. Konečně vyšli ze dveří chrámu čtyři mužové v uniformách se stuhami. „Hurá! Hurá!“ provolal znovu dav.

„Který... Který je to?“ vyptával se kolem sebe plačtivým hlasem Péta, ale nikdo mu neodpovídal; všichni byli příliš zaujati, a tak si Péta vybral jednoho z těch čtyř lidí, na nějž pro slzy, vhrknuvší mu z radosti do očí, ani pořádně neviděl, soustředil na něj všechno své nadšení, ačkoli to nebyl car, vykřikl divoce „Hurá!“ a rozhodl se, že se hned zítra stůj co stůj stane vojákem.

Zástup se rozběhl za panovníkem, doprovodil jej až k paláci a začal se rozcházet. Bylo už pozdě a Péta nic nejedl; pot se z něj řinul proudem; avšak nešel ještě domů a spolu s řidnoucím, ale dosud dosti početným zástupem stál před palácem, zatímco car obědval, díval se do oken, čekaje ještě na něco, a záviděl stejně hodnostářům, kteří přijížděli ke vchodu – na oběd k panovníkovi, jako lokajům, kteří obsluhovali u stolu a míhali se v oknech.

Při obědě Valujev vyhlédl z okna a obrátil se k carovi:

„Lid stále ještě doufá, že spatří Vaše Veličenstvo.“

Když byl oběd u konce, panovník vstal a s nedojedeným piškotem vyšel na balkon. Zástup, s Pěfou uprostřed, se vrhl k balkonu.

„Anděli, tatíčku! Hurá! Otče...!“ křičeli lidé a Pěfa s nimi; a znovu se ženské a někteří citlivější muži, mezi nimi i Pěfa, rozplakali štěstím. Dostí velký kousek piškotu, který držel panovník v ruce, se ulomil, spadl na zábradlí balkonu a ze zábradlí na zem. Kočí v dlouhém, v pase nabraném plášti, který stál nejbliž, skočil k tomu drobku a zmocnil se ho. Několik lidí kočího obklopilo. Když si toho panovník povšiml, poručil, aby mu podali talíř s piškoty, a jal se je házet z balkonu dolů. Pěfovi se nahrnula krev do hlavy a nebezpečí, že bude umačkán, ho ještě podněcovalo, aby se snažil piškoty ukořistit. Nevěděl proč, ale bylo nutné získat jeden piškot z carových rukou, a bylo také nutno nepodlehnout v zápase. Vrhł se kupředu a srazil k zemi stařenku, chytající moučníky. Avšak stařenka se nepovažovala za poraženou, přestože ležela na zemi (chytala piškoty dál, ale nedosáhla na ně). Pěfa jí kolenem odrazil ruku, chytil piškot, a jako by se bál, aby něco nezmeškal, vykřikl zase „hurá!“ hlasem už ochraptělým.

Car odešel a většina lidí se už začala rozcházet.

„Já jsem povídal, že máme ještě počkat – a taky na moje slova došlo,“ zaznívalo v davu z různých stran.

I když byl Pěfa sebešťastnější, bylo mu přece jen líto vrátit se domů a smířit se s tím, že štěstí tohoto dne je u konce. Z Krem-lu nešel tedy domů, ale ke svému příteli Obolenskému, jemuž bylo patnáct let a který také šel na vojnu. Když se vrátil domů, prohlásil rázně a pevně, že když ho nepustí, uteče. A druhý den jel hrabě Ilja Andrejič, ačkoli se ještě docela nevzdal, zjišťovat, kde by našel pro Pěfu umístění co možná nejméně nebezpečné.

XXII

Tři dny poté, patnáctého ráno, stálo před Slobodským palácem nesčíslné množství krytých kočárů.

Sály byly plné lidí. V prvním byli šlechtici v uniformách, v druhém kupci s plnovousy a v modrých kaftanech s medailemi. V sále, kde se shromáždili šlechtici, bylo hlučno a rušno. U jednoho velkého stolu pod portrétem panovníkovým seděli na židličkách s vysokými opěradly nejvýznamnější velmožové; většina šlechticů však přecházela po sále.

Všichni šlechtici – titíž lidé, které Pierre denně vídal v klubu nebo u nich doma – měli na sobě uniformy, někteří ještě z kateřinské doby, jiní z doby Pavlovy, někteří už nové, alexandrovské, a ostatní byli prostě v běžném šlechtickém stejnokroji; a tato všeobecná uniformovanost dodávala těm starým i mladým, tak různorodým a známým tvářím jakéhosi nezvyklého, fantastického rázu. Nejpodivněji vypadali starci, poloslepí, bezzubí, holohlaví, obalení žlutým tukem nebo svraštělí a hubení. Většinou seděli na místě a mlčeli, a pokud chodili a mluvili, přidávali se k mladším. Právě tak jako na tvářích zástupu, který viděl na náměstí Péťa, překvapoval na všech těchto obličejích dvojí, protikladný výraz: rozpor mezi všeobecným očekáváním čehosi slavnostního a mezi všedními, včerejšími zájmy – myšlenkami na partii bostonu, na kuchaře Petrušku, na zdraví Zinaidy Dmitrijevny a tak podobně.

Pierre, od rána nepohodlně utažený v šlechtické uniformě, která mu teď byla malá, byl v sále také. Byl vzrušený toto neobvyklé shromáždění nejen šlechty, ale i kupectva – stavů états généraux – probudilo v něm myšlenky dávno zasuté, ale hluboce zakořeněné v jeho duši, myšlenky na Contrat social¹⁾ a Fran-

¹⁾ Společenskou smlouvu.

couzskou revoluci. Slova manifestu, která vzbudila jeho pozornost, že totiž panovník přibude do hlavního města, aby se poradil se svým národem, jej v těch myšlenkách ještě utvrzovala. Domníval se, že se v tomto směru blíží ta významná událost, kterou dávno očekával, a proto chodil, díval se a naslouchal hovorům, ale nikde nenalézal výraz týchž myšlenek, které zaměstnávaly jeho.

Po přečtení carova manifestu, který vzbudil nadšení, se všichni rozptýlili po sále a rozmlouvali mezi sebou. Kromě rozhovorů o obvyklých věcech vyslechl Pierre úvahy o tom, kde mají stát maršálové šlechty, až vejde car, o tom, kdy se má pořádat ples na panovníkovu počest, a má-li se šlechta rozdělit podle újezdů nebo působit v celé gubernii... a tak dále; sotva se však rozmluva dotkla války a toho, proč se tu šlechtici shromáždili, stávaly se debaty nerozhodnými a neurčitými. Každý chtěl raději poslouchat než mluvit.

V jednom ze sálů řečnil jakýsi člověk středních let, hezkého, mužného zevnějšku, v uniformě námořníka ve výslužbě, a kolem něho se vytvořila skupinka. Pierre přistoupil ke kroužku kolem mluvčího a naslouchal. Hrabě Ilja Andrejič, který se ve svém vojvodském kateřinském kaftanu procházel s příjemným úsměvem mezi lidmi, jež všechny znal, připojil se také k tomuto hloučku a jal se naslouchat, jako to dělával vždy – laskavě se usmíval a na znamení souhlasu s řečníkem pokyvoval hlavou. Vysloužilý námořník mluvil velmi směle; bylo to znát na výrazu tváří těch, kdo ho poslouchali, i podle toho, že lidé, které Pierre znal jako mírné a tiché, nespokojeně odcházeli nebo mu odporovali. Pierre se protlačil do prostřed kroužku, chvíli poslouchal a přesvědčil se, že řečník je skutečně liberál, ale v docela jiném smyslu, než se Pierre domníval. Námořník mluvil tím nápadně zvučným, zpěvavým šlechtickým barytonem s příjemným ráčkováním a vynecháváním souhlásek, hlasem, jakým se volá „Páno-é, pozorr!“ a tak podobně. Z jeho hlasu zaznívala nevázanost a panovačnost.

„Co z toho, že obyvatelé Smolenska nabídli panovníkovi domobranu? Což jsou pro nás Smolenčané vzorem? Uznají-li to urození šlechtici Moskevské gubernie za vhodné, mohou dokázat svou oddanost Jeho Veličenstvu panovníkovi jinak. Za-

pomněli jsme snad na domobranu v sedmém roce? Z té jenom zbohatla popska havěť a vydřiduši...“

Hrabě Ilja Andrejič se sladkým úsměvem přikývl na znamení souhlasu.

„Jakýpak užitek přinesli státu naši domobrancí? Žádný! Jen poškodili naše hospodářství. To odvod je lepší... takhle se vám vrátí něco, co není ani voják, ani sedlák, jen samá neplecha. Šlechtici nelitují svých životů, půjdeme všichni do jednoho, vezmeme si jen rekruty a stačí, aby se k nám paoník (tak vyslovoval slovo panovník) obrátil s výzvou, a všichni za něj položíme život,“ dodal řečník rozohněně.

Ilja Andrejič polykal blahem sliny a šfouchal do Pierra, ale ten dostal rovněž chuť mluvit. Postoupil kupředu a cítil, že je rozčilený, sám nevěděl proč a nevěděl také ještě, co řekne. Sotva však otevřel ústa, aby promluvil, přerušil jej jeden senátor, zcela bezzubý, s chytrou a zlobnou tváří, který stál blízko řečníka. Začal tíše, ale zřetelně, jako by byl zvyklý diskutovat a klást otázky.

„Domnívám se, milostivý pane,“ řekl šišlavě svými bezzubými ústy, „že sem nejsme pozváni proto, abychom posuzovali, co je v této chvíli státu nejprospěšnější – zda odvody nebo domobrana. Jsme sem pozváni proto, abychom odpověděli na výzvu, kterou nás poctilo Jeho Veličenstvo panovník. A posuzování, co je vhodnější – odvod nebo domobrana – to ponecháme vyšší moci...“

Pierre se náhle rozhodl dát průchod svému rozrušení. Rozhořčil se na senátora, který vnášel do budoucích porad šlechty tuto strnulost a názorovou úzkoprsost. Postoupil dopředu a přerušil ho. Sám nevěděl, co bude mluvit, ale začal s vervou, třebaže si občas pomáhal francouzskými slovíčky a vyjadřoval se knižní ruštinou.

„Promiňte mi, Vaše Excelence (Pierre se dobře se senátorem znal, ale považoval za nutné oslovovat jej oficiálně), ačkoli nesouhlasím tady s panem... (Pierre se zajíkl; měl na jazyku mon très honorable préopinant²⁾ ...s panem... que je n'ai pas l'honneur de connaître³⁾), domnívám se, že šlechtický stav je pozván,

²⁾ Mým veleváženým oponentem.

³⁾ Jehož nemám čest znát.

nejen aby souhlasil a projevil nadšení, nýbrž také proto, aby posoudil opatření, jimiž můžeme pomoci vlasti. Domnívám se,“ mluvil stále živěji, „že ani sám car by nebyl spokojen, kdyby v nás našel jen pány nevolníků, které my odvádíme, a... chair à canon⁴⁾), jež děláme také ze sebe, ale nenašel u nás ra... ra... radu.“

Mnozí muži opustili kroužek, když postřehli pohrdavý úsměv senátorův a přílišnou odvážnost Pierrova proslovu; pouze Ilja Andrejič byl s jeho řečí spokojený, tak jako byl spokojený i s řečí námořníka, senátora a vůbec vždy s každou řečí, kterou slyšel naposledy.

„Domnívám se, že než začneme posuzovat tyto otázky,“ pokračoval Pierre, „musíme se zeptat panovníka, co nejuctivěji požádat Jeho Veličenstvo, aby nám sdělilo, kolik máme vojska, v jakém stavu jsou naše vojska a armády, a pak teprve...“

Avšak Pierre nestačil domluvit, když se na něho osopili ze tří stran. Nejprudčeji ho napadal jeho starý známý, vždy příznivě mu nakloněný hráč bostonu, Stěpan Stěpanovič Adraksin. Stěpan Stěpanovič měl na sobě uniformu, a buď že to dělala ta uniforma, nebo měl k tomu jiné důvody, ale Pierre spatřil před sebou docela jiného člověka. Stěpanu Stěpanoviči se náhle na tváři objevila stařecká zloba a vykřikl na Pierra:

„Za prvé vám musím připomenout, že nemáme právo ptát se na to panovníka, a za druhé, i kdyby ruská šlechta takové právo měla, nemohl by nám panovník odpovědět. Armády se pohybují podle pohybu nepřítele – vojska ubývá a přibývá...“

Druhý hlas patřil muži asi čtyřicetiletému, střední postavy, jehož Pierre kdysi vídával u Cikánů a o němž věděl, že je špatný karbaník; tento muž, také změněný uniformou, přistoupil k Pierrovi a přerušil Adraksina.

„Teď také není kdy na rozvažování,“ pravil tento šlechtic, „je třeba činnů: Rusko je ve válce. Náš nepřítel jde zničit Rusko, zneuctít hroby našich otců, odvléci ženy a děti.“ Šlechtic se udeřil do prsou. „My všichni se postavíme do zbraně, všichni do jednoho, za tatíčka cara!“ křičel s vypoulenýma, krví podlitýma očima. Z hloučku se ozvalo pár pochvalných hlasů. „My

⁴⁾ Potravu pro děla.

Rusové nebudeme ani trochu litovat své krve na obranu své víry, trůnu a vlasti. A jsme-li pravými syny své vlasti, musíme zanechat blouznivých řečí. Ukážeme Evropě, jak Rusko brání Rusko,“ křičel šlechtic.

Pierre chtěl něco namítnout, ale nebyl s to. Cítil, že jeho slova, nezávisle na tom, jakou vyjadřovala myšlenku, bude méně slyšet než slova rozpáleného šlechtice.

Ilja Andrejič pokyvoval souhlasně hlavou v zadních řadách kroužku; někteří posluchači se na konci proslovu obraceli bokem k řečníkovi a říkali: „Tak! Tak! Tak je to správné!“

Pierre chtěl říci, že není proti obětování ani peněz, ani rolníků, ani sebe, avšak že je třeba znát stav věcí, aby člověk mohl pomáhat – ale nemohl mluvit. Mnoho hlasů křičelo a mluvilo najednou, takže Ilja Andrejič ani nestačil přikyvovat; a hlouček rostl, drobil se, zase se sléval a pak se s velkým hlukem celý pohnul do velkého sálu k velkému stolu. Pierrovi se nejen nepodařilo vyslovit, co chtěl, ale dokonce ho hrubě přerušovali, odstrkávali a odvraceli se od něj jako od veřejného nepřítel. Nebylo to proto, že by byli nespokojeni s obsahem jeho řeči – pro velké množství proslovů, které následovaly po ní, na ni už zapomněli – ale rozvášněný dav potřeboval mít nějaký hmatatelný předmět lásky a hmatatelný předmět nenávisti. Pierre se stal tím druhým. Po rozpáleném šlechtici mluvilo mnoho řečníků a všechny jejich proslovy se nesly tímž tónem. Mnozí hovořili krásně a svérázně.

Řečník, v němž poznali vydavatele Ruského věstníku Glinku („Spisovatel, spisovatel!“ ozvalo se v hloučku), prohlásil, že peklo je třeba odvracet peklem, že viděl dítě usmívající se uprostřed blesků a hromobití, ale my že tím dítětem nebudeme.

„Ano, ano, uprostřed hromobití!“ opakovali pochvalně v zadních řadách.

Zástup se přiblížil k velkému stolu, u něhož seděli v uniformách se šerpami šedí a plešatí sedmdesátiletí stařečci, velmožové, které skoro všechny vídal Pierre v klubech u bostonu nebo v jejich domech s šašky. Stále stejným hlukem došel zástup až ke stolu. Jeden za druhým a někdy i dva najednou mluvili řečníci, přitisknutí pod nápoem davu zády k vysokým opěradlům židlí. Ti, kdo stáli vzadu, si všímali, co právě mluvící řečník nedořekl, a pospíchali vyjádřit sami, co bylo vynecháno.

Ostatní v tom horku a tlačení pátrali v myšlenkách, nenajde-li se tam nějaká, aby ji honem udali. Pierrovi známí staří velmožové seděli a ohlíželi se hned na toho, hned na onoho a jejich obličej většinou vyjadřovaly jen to, že je jim velmi horko. Avšak Pierre cítil vzrušení a přenášela se na něj obecná touha dokázat, že Rusové zможou každou překážku, touha vyjadřovaná spíše zvuky a výrazy v obličejí než smyslem řeči. Neřekl se svých myšlenek, ale měl pocit, jako by se něčím provinil, a chtěl se ospravedlnit.

„Řekl jsem jen, že by se nám lépe přinášely oběti, kdybychom věděli, čeho je třeba,“ snažil se překřičet ostatní hlasy.

Jeden stařeček jemu nejbliže se na něj ohlédl, ale v tu chvíli byl odlákán křikem, který se zvedl na druhé straně stolu.

„Ano, Moskva bude obětována! Ale bude vykupitelkou!“ křičel jeden.

„To je nepřítel lidstva!“ křičel druhý. „Dovolte, abych promluvil... Pánové, vy mě umačkáte...!“

XXIII

V tom vešel před rozestoupivší se zástup šlechticů rychlým krokem hrabě Rastopčín se svou vysunutou bradou a pronikavým pohledem, v generálské uniformě se šerpou přes rameno.

„Jeho Veličenstvo car tu bude hned,“ oznámil, „jdu právě od něj. Myslím, že v situaci, v jaké jsme, není o čem dlouho uvažovat. Panovník ráčil shromáždit nás a kupectvo. Odtud potečou miliony (hrabě Rastopčín ukázal na sál kupců) a naším úkolem je vypravit domobranu a nešetřit sami sebe... To je to nejmenší, co můžeme udělat!“

K poradě přikročili pouze velmožové sedící u stolu. Celá porada proběhla víc než potichu. Dokonce se zdála smutnou, když se po hluku, jaký tu panoval před chvílí, ozývaly jednotlivé stařecké hlasy, z nichž jeden pravil „Souhlasím“, druhý pro změnu „Jsem téhož názoru“ a tak podobně.

Pověřili tajemníka, aby napsal usnesení moskevské šlechty, že Moskvané, podobně jako obyvatelé Smolenska, poskytnou deset lidí z tisíce a plnou výstroj. Pánové zasedající vstali, jako by se jim ulevilo, zahřmotili židlemi a šli se projít po sále, aby protáhli nohy, a tu a tam se dávali do hovoru, držíce se pod paží.

„Panovník! Panovník!“ rozlehlo se náhle sály a celý dav se nahnul ke vchodu.

Širokou uličkou mezi špalírem šlechticů prošel car do sálu. Na všech obličejích se zračila uctivá a polekaná zvědavost. Pierre stál dosti daleko a neslyšel jasně, co panovník říká. Z toho, co zaslechl, pochopil jen, že car mluví o nebezpečí, jež hrozí státu, a o nadějích, které vkládá do moskevské šlechty. Odpovídal mu jiný hlas a zpravil ho o právě učiněném usnesení šlechty.

„Pánové!“ pravil pohnutý panovníkův hlas se zachvěním; v zástupu se ozval šum a zase ztlchl a Pierre už jasně uslyšel ten lidsky teplý, dojatý hlas carův: „Nikdy jsem nepochyboval o obětavosti ruské šlechty. Avšak dnes předstihla mé očekávání. Děkuji vám jménem vlasti. Pánové, přikročíme k činům – čas je nade všechno drahý...“

Panovník se odmlčel, zástup se nakupil kolem něj a odevšad zaznívaly nadšené výkřiky.

„Ano, nade všechno drahý – to je hodné cara,“ vzlykal v zadu hlas Ilji Andrejiče, který nic neslyšel, ale všechno si vyložil po svém.

Ze šlechtického sálu přešel panovník do sálu kupců. Pobyl tam asi deset minut. Pierre a několik jiných ho viděli, jak vychází z kupeckého sálu se slzami dojetí v očích. Později se dověděli, že sotva car začal svou řeč ke kupcům, vytryskly mu slzy z očí a dokončil ji chvějícím se hlasem. Když ho Pierre spatřil, vycházel ze sálu, doprovázen dvěma kupci. Jednoho Pierre znal, byl to tlustý pachtýř, a druhý byl městský starosta s hubenou, žlutou tváří a úzkou brádkou. Oba plakali. Hubenému stály slzy v očích, kdežto tlustý vzlykal jako dítě a stále opakoval:

„Vezmi si náš život i jmění, Vaše Veličenstvo!“

Pierre už v té chvíli necítil nic jiného než touhu dokázat, že mu na ničem nezáleží a že je hotov všechno obětovat. Vyčítal si svou řeč s konstitučním zaměřením a hledal příležitost, jak

ji zahladit. Když se dozvěděl, že hrabě Mamonov poskytuje pluk, okamžitě oznámil hraběti Rastopčinovi, že on dá tisíc lidí s celým zaopatřením.

Starý Rostov nebyl s to vyprávět ženě bez slz o tom, co bylo, a hned souhlasil s Pétovou prosbou a sám ho jel zapsat.

Druhý den panovník odjel. Všichni šlechtici, kteří se včera zúčastnili shromáždění, svlékli uniformy, zase se uchýlili domů a do klubů, s funěním dávali správcům příkazy o domobraně a divili se, co to udělali.

ČÁST DRUHÁ

I

Napoleon začal válčit s Ruskem proto, že nemohl nepřijet do Drážďan, nemohl se neomámit poctami, nemohl neobléci polskou uniformu a nepodlehnout čínorodé náladě červnového jitra, nemohl se zdržet výbuchu hněvu v Kuraginově a později v Balašovově přítomnosti.

Alexander odmítal jakékoli vyjednávání, poněvadž se cítil osobně uražen. Barclay de Tolly se snažil co nejlépe vést svou armádu, aby splnil svou povinnost a vysloužil si slávu velkého vojevůdce. Rostov vyrazil do útoku proti Francouzům proto, že nemohl ovládnout touhu projet se po rovném poli. A právě tak jako oni jednaly podle svých osobních vlastností, zvyků, životních podmínek a cílů všechny ty nescíslné osoby, účastníci této války. Báli se, propadali ctižádosti, radovali se, planuli hněvem a kritizovali v domnění, že vědí, co dělají, a že to dělají pro sebe, a zatím byli jen bezděčnými nástroji dějin a vykonávali práci, jejíž smysl neznali a jež chápeme teprve nyní. Takový je osud všech veřejných činitelů – jejich jednání je tím nesvobodnější, čím výše stojí na žebříčku lidské hierarchie.

Teď už činitelé roku 1812 dávno odešli ze svých míst, jejich osobní zájmy zmizely beze stopy a před námi leží jen historické výsledky té doby.

Prozřetelnost nutila všechny ty lidi, kteří usilovali o dosažení svých osobních cílů, aby spolupůsobili při uskutečňování jediného ohromného výsledku, o němž žádný člověk (ani Napoleon, ani Alexander, tím méně pak některý z dalších účastníků války) neměl ani tušení.

Nyní je nám jasné, co bylo v roce 1812 příčinou záhuby francouzské armády. Nikdo se nebude přít o to, že zkázu francouzských Napoleonových vojsk způsobilo jednak to, že zahájila v příliš pokročilou roční dobu a bez náležité přípravy zimní tažení do hloubi Ruska, a jednak charakter, jakého nabyla válka

spálením ruských měst a probuzením nenávisti k nepříteli v ruském lidu. Avšak tehdy nejen nikdo nepředvídal to (co se nyní zdá zřejmým), že jedině touto cestou může být zničena osmisettisícová, nejlepší armáda na světě, vedená nejlepším vojevůdcem, ve srážce s ruskou armádou, o polovinu slabší, nezkušenou a vedenou nezkušenými veliteli; *nejenže to nikdo nepředvídal*, ale veškeré úsilí Rusů se soustavně soustřeďovalo na to, aby zabránilo tomu, co jedině mohlo Rusko zachránit; a Francouzi přes Napoleonovu zkušenost a jeho takzvanou vojenskou genialitu upínali všechno své úsilí k tomu, aby koncem léta prodloužili své komunikace až do Moskvy, to jest aby učinili právě to, co je mělo zničit.

V historických pojednáních o roce 1812 francouzští autoři velmi rádi hovoří o tom, že Napoleon cítil nebezpečí spočívající ve vzdalování se od vlastních základů, a o tom, jak vyhledával bitvy, jak mu jeho maršálové radili zastavit se ve Smolensku, a uvádějí jiné podobné důkazy, svědčící, že už tehdy prý bylo pochopeno nebezpečí tohoto tažení; a ruští autoři ještě raději mluví o tom, že na začátku tažení existoval plán skytské války s cílem vlákat Napoleona do hloubi Ruska, a připisují tento plán někdo Phullovi, jiní jakémusi Francouzi, jiní Tollovi a někteří dokonce caru Alexandrovi, dokládajíce to zápisky, návrhy a dopisy, v nichž se skutečně najdou narážky na takový postup. Avšak všechny tyto narážky na to, že bylo předvídáno, co se pak skutečně stalo, jsou teď jak ze strany Francouzů, tak ze strany Rusů zdůrazňovány pouze proto, že jim události daly za pravdu. Kdyby se to tak nebylo událo, na tyto narážky by se zapomnělo, jako se zapomnělo na tisíce a miliony opačných narážek a předpokladů, které se uváděly tenkrát, ale které se ukázaly nesprávnými, a proto upadly v zapomenutí. O výsledku každé rozvíjející se události bývá tolik předpokladů, že ať to dopadne jakkoli, vždy se najdou lidé, kteří mohou říci: „Já jsem už tenkrát říkal, že to tak bude!“ a docela se zapomíná na to, že mezi nesčetným množstvím předpokladů byly i předpoklady zcela protichůdné.

Předpoklady o tom, že si Napoleon uvědomoval nebezpečí z prodloužení komunikací, a pokud jde o Rusy, že chtěli vlákat nepřítel do hloubi Ruska, patří očividně do téže kategorie a historici mohou připisovat takové úvahy Napoleonovi a jeho

maršálům a takové plány ruským velitelům jen s přimhouřením obou očí. Všechna fakta jsou s těmito předpoklady v naprostém rozporu. Rusové nejenže nechtěli po celou dobu války vlákat nepřítele do hloubi Ruska, ale dělali všechno, aby ho zastavili, sotva do země vstoupil, a Napoleon nejenže se nebál prodloužení svých komunikací, nýbrž dokonce se radoval z každého svého kroku vpřed jako z vítězství a jen velmi liknavě, ne tak jako v minulých taženích, vyhledával bitvy.

Na samém začátku války jsou naše armády od sebe odděleny a jediná věc, o kterou usilujeme, je jejich spojení, ačkoli pro ústup a zavlékání nepřítele do hloubi země není spojení armád nijak výhodné. Panovník je u armády, aby ji povzbuzoval k hájení každého kousku ruské země, a nikoli k ústupu. Vybuduje se obrovský drisský tábor podle Phullova plánu a nepředpokládá se další ústup. Panovník činí vrchním velitelům výtky pro každý krok k ústupu. Nepřijde mu vůbec na mysl nejen požár Moskvy, ale ani vpuštění nepřítele do Smolenska, a když se armády spojují, je rozhořčen, že Smolensk byl vyklizen a spálen, aniž před ním došlo ke generální bitvě.

Tak uvažuje car, ale ruští velitelé a všechen ruský lid je ještě více pobouřen při myšlence, že naši ustupují do hloubi země.

Napoleon pronikl do mezery mezi oběma armádami, postupuje dále do vnitra země a přitom nechává ladem několik příležitostí k bitvě. V srpnu je ve Smolensku a nemyslí než na to, jak jít dál, ačkoli teď vidíme, že tento postup vpřed znamená jeho zřejmou záhubu.

Fakta říkají jasně, že Napoleon nepředvídal nebezpečí spojené s postupem na Moskvu, ani že Alexander a ruští velitelé nepomýšleli tenkrát na vlákání Napoleona do země, nýbrž že přemýšleli o pravém opaku. Zavlečení Napoleona do hloubi země se neuskutečnilo podle něčího plánu (nikdo ani nevěřil, že by to bylo možné), ale vyplynulo ze složité hry intrik, úmyslů a tužeb účastníků této války, kteří nepřišli na to, co se mělo stát a co bylo jedinou spásou Ruska. Všechno se děje neúmyslně. Armády jsou od sebe na začátku války odříznuty. My se je snažíme spojit s jasným úmyslem svést bitvu a zadržet postup nepřítele, avšak v tomto úsilí o spojení armád se vyhýbáme bitvám se silnějším nepřítelem a ustupujeme v ostrém úhlu, a tím přivádíme nepřítele do Smolenska. A to, že ustupujeme v ost-

rém úhlu, protože se Francouzi pohybují mezi oběma armádami, není ještě všechno; tento úhel se stává ještě ostřejším a my ustupujeme proto, že Barclaye de Tolly, neoblíbeného Němce, nenávidí Bagration (který se má stát jeho podřízeným) a ten se jako velitel druhé armády snaží co možná nejdříve oddálit spojení s Barclayem, aby se nedostal pod jeho vedení. Bagration se tak dlouho vyhýbá spojení (ačkoli spojení je hlavním cílem všech velitelů), poněvadž se mu zdá, že tímto pochodem uvádí svou armádu do nebezpečí a že je pro něj nejvýhodnější ustoupit více vlevo a jižněji, znepokojovat z boku a z týlu nepřítel a doplnit své armády na Ukrajině. Ale zdá se, že si to vymyslel proto, že se nechce podřídit nenáviděnému a služebně mladšímu Němci Barclayovi.

Panovník je u armády, aby ji povzbuzoval, ale jeho přítomnost a nejistota, k čemu se rozhodne, a také ohromný počet rádců a plánů podlamují energii akcí první armády a ta ustupuje.

V dríském táboře se vojska míní zastavit, avšak Paulucci, který touží stát se vrchním velitelem, zapůsobí svou rázností neočekávaně na Alexandra, Phullův plán je zavržen a celý manévr se svěřuje Barclayovi. Ale vzhledem k tomu, že Barclay nevzbuzuje důvěru, omezuje se jeho moc.

Armády jsou rozděleny, není jednotného velení, Barclay je neoblíbený a z tohoto zmatku, rozdělení vojsk a neoblíbenosti německého vrchního velitele pramení jednak nerozhodnost a vyhýbání se bitvě (jíž by se nebylo možno ubránit, kdyby armády byly spojeny a kdyby vrchním velitelem nebyl Barclay) a jednak stále větší a větší zaujatost proti Němcům a probuzení vlasteneckého ducha.

Konečně panovník odjíždí od armády a jako jediná a nejvhodnější záminka k jeho odjezdu se zvolí myšlenka, že je nutné, aby podnítil lid v hlavních městech k celonárodní válce. A tato jeho cesta do Moskvy ztrojnásobuje síly ruského vojska.

Car odjíždí od armády, aby netříštil jednotu velení, a doufá, že budou učiněna ráznější opatření; avšak vedení armády propadá ještě většímu zmatku a slábne. Bennigsen, velkokníže a dav generálů pobočníků zůstávají u armády, aby dohlíželi na jednání vrchního velitele a povzbuzovali ho k větší energii,

Barclay se cítí ještě méně volným pod dohledem všech těch carových očí a stává se v podnikání rozhodných akcí ještě opatrnějším a vyhýbá se bitvě.

Barclay je pro opatrnost. Carevič dělá narážky na zradu a vyžaduje generální bitvu. Lubomirski, Branicki, Blocki a jim podobní celý spor tak rozdmýchávají, že Barclay pod záminkou doručení listin carovi posílá polské generály pobočníky do Petrohradu a dává se s Bennigsenem a velkoknížetem do otevřeného boje.

Ve Smolensku se konečně, byť se tomu Bagration vzpíral, jak chtěl, armády spojují.

Bagration přijíždí v krytém kočáře k domu, v němž bydlí Barclay. Barclay si bere stuhu přes rameno, vychází mu vstříc a hlásí se služebně staršímu Bagrationovi. Bagration se mu v záchvatu velkomyslnosti – přestože je služebně starší – podřizuje; ale ačkoli se mu podřídil, souhlasí s ním ještě méně. Na příkaz carův podává Bagration carovi osobně hlášení. Arakčejevovi pak píše: „Ač je to přání mého cara, při nejlepší vůli nemohu s *ministrem* (Barclayem) vyjít. Proboha Vás prosím, pošlete mě někam, třeba velet pluku, ale tady být nemohu; celý hlavní štáb je plný Němců, takže Rus tu nemůže žít, a k ničemu to nevede. Myslel jsem si, že věrně sloužím carovi a vlasti, ale ukazuje se, že ve skutečnosti sloužím Barclayovi. Přiznávám se, že nechci.“ Houf Braneckých, Wintzingerodů a osob jim podobných ještě více otravuje poměr mezi vrchními veliteli a jednoty je ještě méně. Chystá se útok na Francouze před Smolenskem. Je vyslán generál na obhlídku postavení. Tento generál, který Barclaye nenávidí, jede ke svému příteli, veliteli armádního sboru, stráví u něho den a pak se vrátí k Barclayovi a posuzuje ze všech hledisek nastávající bojiště, jež neviděl.

Zatímco se intrikuje a vedou se spory o budoucí bitevní pole, zatímco mylně hledáme Francouze na místech, kde nejsou, narazí Francouzi na divizi Něverovského a přiblíží se až k samým zdem Smolenska.

Proti očekávání musíme přijmout bitvu přímo ve Smolensku, abychom zachránili své dopravní spoje. K bitvě dojde. Padnou tisíce lidí na jedné i na druhé straně. Smolensk je vyklizen proti vůli panovníka a celého národa. Zapálen je však vlastními

obyvateli, oklamanými svým gubernátorem, a tito obyvatelé, přivedení na mizenu, slouží za příklad ostatním Rusům a cestou do Moskvy myslí jen na to, co ztratili, a rozněcují nenávist k nepříteli. Napoleon jde dál, my ustupujeme a dochází konečně k tomu, co nutně přivedilo Napoleonovu porážku.

II

Den po synově odjezdu si kníže Nikolaj Andrejevič zavolał kněžnu Marju.

„Tak co, teď jsi spokojená?“ zeptal se jí. „Rozeštvala jsi mě se synem! Jsi spokojená? To jsi potřebovala. Jsi spokojená...? Mne to bolí, bolí. Jsem starý a slabý, a tys to chtěla. No, raduj se, raduj, raduj se...“ A potom kněžna Marja celý týden svého otce neviděla. Churavěl a nevycházel z pracovny.

Ke svému údivu kněžna Marja pozorovala, že po celou dobu nemoci nepouštěl starý kníže k sobě ani m-lle Bourienne. Chodil k němu pouze Tichon.

Za týden kníže vstal a začal žít starým způsobem života, s neobyčejnou živostí se zabýval stavbami a sady a změnil své chování k m-lle Bourienne. Celý jeho zjev a chladný tón, jakého užíval vůči kněžně Marje, jako by jí říkal: No vidíš, vymyslela sis na mne nějaké lži, napovídala jsi knížeti Andreji o mém poměru k té Francouzce a rozeštvala jsi nás; ale vidíš, že nepotřebuji tebe ani Francouzku.

Půl dne trávila kněžna Marja u Nikolušky, dohlížela na jeho úlohy, sama mu dávala hodiny ruštiny a hudby a rozmlouvala s Dessalesem; druhou půlku dne trávila nad knihami, se starou chůvou a s božími lidmi, kteří k ní někdy přicházeli zadním vchodem.

Na válku myslela kněžna Marja tak, jako na ni myslí ženy. Bála se o bratra, který v ní byl, a hrozila se, nechápajíc ji, lidské krutosti, která nutí lidi, aby se navzájem zabíjeli; avšak význam této války jí unikal, připadala jí naprosto stejná jako

všechny dřívější války. Nechácala její význam, přestože se Dessales, její stálý společník, jenž se o vývoj války vášnivě zajímal, snažil vyložit jí svůj náhled, přestože jí všichni boží lidé, kteří k ní přicházeli, s hrůzou a po svém vyprávěli, co se povídá mezi lidem o vpádu Antikrista, a přestože jí Julie, nyní kněžna Drubecká, jež si s ní opět začala dopisovat, psala z Moskvy vlastenecké dopisy.

„Píši Vám rusky, má drahá přítelkyně,“ psala Julie, „protože mám nenávisť ke všem Francouzům stejně jako k jejich jazyku, který nemohu ani slyšet mluvit... My v Moskvě jsme všichni prodchnuti entuziasmem k našemu zbožňovanému panovníkovi.

Můj ubohý muž snáší potíže války a hlad v židovských krčmách; avšak nejnovější zprávy, které mám, mi dodávají myslí.

Všichni jste jistě slyšeli o hrdinském činu Rajejského, jak objal své dva syny a řekl: ‚Padnu po jejich boku, ale nezakolísáme!‘ A skutečně jsme nezakolísali, ačkoli nepřítel byl dvakrát silnější než my. Trávíme čas, jak se dá – válka je válka. Sedíme celé dny s kněžnou Alinou a Sofií, nešťastné vdovy po živých mužích, a vedeme krásné rozhovory nad cupaninou; jen Vy tu chybíte, má drahá...“ a tak dále.

Kněžna Marja nechápala celý dosah této války převážně proto, že starý kníže o ní nikdy nemluvil, neuznával ji a při obědě se posmíval Dessalesovi, když se o ní rozhovořil. Mluvil tak klidným a přesvědčivým tónem, že mu kněžna Marja věřila, nepřemýšlejíc o tom.

Celý červenec byl starý kníže neobyčejně činorodý, a dokonce svěží. Založil další zahradu a začal stavět novou budovu, dům pro čeleď. Jediná věc zneklidňovala kněžnu Marju, a to, že málo spal; změnil svůj zvyk nocovat v pracovně a střídal každý den místo noclehu. Někdy přikázal, aby mu připravili polní lůžko v galerii, jindy zůstával na pohovce nebo ve voltairovském křesle v saloně a podřimoval, aniž se svlékl, zatímco mu předčítal chlapec Petruša, a nikoli už m-lle Bourienne; jindy zas trávil noc v jídelně.

Prvního srpna došel druhý dopis od knížete Andreje. V prvním dopise, který dostali brzy po jeho odjezdu, prosil kníže Andrej pokorně svého otce, aby mu odpustil, co se opovážil mu říci, a aby mu navrátil svou náklonnost. Na tento dopis mu sta-

rý kníže odpověděl laskavým listem a po tom listě přerušil své styky s Francouzkou. Druhý dopis knížete Andreje, psaný od Vitebska, poté co jej obsadili Francouzi, obsahoval krátký popis celého tažení s načrtnutým plánkem a úvahy o dalším vývoji války. V tomto psaní upozorňoval kníže Andrej otce na to, jak nevhodný je jeho pobyt tak blízko bojiště, na samé čáře, po které se pohybují vojska, a radil mu odjet do Moskvy.

Toho dne u oběda si starý kníže při Dessalesových slovech o pověstech mezi lidmi, že Francouzi už vtáhli do Vitebska, vzpomněl na dopis knížete Andreje.

„Dostal jsem dnes dopis od knížete Andreje,“ pravil kněžně Marje, „nečetlas ho?“

„Ne, mon père,“ odvětila kněžna polekaně. Nemohla číst psaní, o němž ani nevěděla, že došlo.

„Píše o téhleté válce,“ řekl kníže s pohrdavým úsměvem, s nímž si navykl mluvit o současné válce.

„To je zřejmě velmi zajímavé,“ pravil Dessales. „Kníže jistě ví...“

„Ach, velmi zajímavé!“ řekla m-lle Bourienne.

„Jděte a přineste to,“ obrátil se starý kníže k m-lle Bourienne. „Víte kde, na malém stolku pod těžítkem.“

M-lle Bourienne radostně vyskočila.

„Ach ne,“ vykřikl zamračeně. „Jdi ty, Michaile Ivanyči!“

Michail Ivanyč vstal a šel do pracovny. Avšak sotva vyšel z pokoje, starý kníže se několikrát neklidně ohlédl, pak odhodil ubrousek a šel sám.

„Nic neumějí, všechno popletou.“

Zatímco byl venku, kněžna Marja, Dessales, m-lle Bourienne, a dokonce i Nikoluška na sebe mlčky pohlíželi. Starý kníže, následován Michaiem Ivanyčem, se vrátil spěšným krokem s dopisem a plánkem, ale položil je vedle sebe a nikomu je během oběda nedal číst.

Když přešli do salónu, podal psaní kněžně Marje, přikázal jí, aby je přečetla nahlas, a sám si před sebou rozložil plán nové stavby a upřel na něj oči. Když kněžna Marja dopis dočetla, tázvavě pohlédla na otce. Díval se na plán a byl patrně pohroužen do vlastních myšlenek.

„Co o tom soudíte, kníže?“ dovolil si Dessales obrátit se na něj s otázkou.

„Já? Já s...“ řekl kníže, jakoby nepříjemně probuzen, a nespouštěl oči z plánu stavby.

„Je docela možné, že se k nám bojiště tak přiblíží...“

„Chachacha! Bojiště!“ zasmál se kníže. „Říkal jsem a říkám, že bojištěm je Polsko a dál než na Němen že nepřítel nikdy nepronikne.“

Dessales se udiveně podíval na knížete, hovořícího o Němenu, když nepřítel byl už na Dněpru, ale kněžna Marja, která zapoměla zeměpisnou polohu Dněpru, myslela, že to, co otec říká, je pravda.

„Až začnou tát sněhy, utopí se v polských bažinách. Jen oni to mohou nevidět,“ pravil kníže a zřejmě měl na mysli tažení roku 1807, které bylo podle jeho představ tak nedávno. „Benignsen měl dříve vstoupit do Pruska, všechno by dostalo docela jiný obrat...“

„Ale kníže,“ namítl Dessales nesměle, „v dopise se mluví o Vitebsku...“

„Cože, v dopise? Ano...“ nespokojeně zamumlal kníže. „Ano, ano...“ Jeho tvář se najednou zachmuřila. Odmlčel se. „Ano, píše, že byli Francouzi poražení, na jaké že řeče?“

Dessales sklopil oči.

„Kníže nic takového nepíše,“ řekl tiše.

„Jak to, že nepíše? Sám jsem si to přece nevymyslel.“

Všichni dlouho mlčeli.

„Ano, ano... Tak, Michaile Ivanyči,“ řekl náhle, zvedl hlavu a ukázal na plán stavby, „vylož nám, jak to chceš předělat...“

Michail Ivanyč přistoupil k plánu, kníže s ním pohovořil o nové stavbě, rozzlobeně pohlédl na kněžnu Marju a na Dessalese a odešel do svých pokojů.

Kněžna Marja viděla zmatený a udivený pohled Dessalesův, upřený na otce, všimla si jeho mlčení a byla překvapena také tím, že otec zapomněl synův dopis na stole v saloně; avšak bála se nejen o tom mluvit a vyptávat se Dessalese po příčině jeho rozpaků a mlčení – bála se i jen na to myslet.

Kvečeru za ní přišel Michail Ivanyč, poslán knížetem pro dopis knížete Andreje, zapomenutý v saloně. Kněžna Marja mu dopis podala. I když jí to bylo nepříjemné, osmělila se zeptat Michaila Ivanyče, co dělá otec.

„Pořád se starají,“ odpověděl Michail Ivanyč s uctivým, ale zároveň posměšným úsměvem, který způsobil, že kněžna Marja zbledla. „Moc se starají o tu novou budovu. Trochu četli a teď,“ Michail Ivanyč ztlumil hlas, „sedí u sekretáře, asi se zabývají závětí.“ (Poslední dobou bylo jedním z nejoblíbenějších zaměstnání knížete pořádání listin, které tu měly zůstat po jeho smrti a které nazýval svou závětí.)

„Ale Alpatyče posílá do Smolenska?“ zeptala se kněžna Marja.

„Zdá se, prosím, čeká na to už dávno.“

III

Když se Michail Ivanyč vrátil s dopisem do pracovny, seděl kníže v brýlích se stínítkem při zastřených svíčkách u otevřeného sekretáře, držel v ruce papíry a v poněkud slavnostní póze četl své listiny (poznámky, jak jim říkal), které měly být po jeho smrti doručeny panovníkovi.

Když Michail Ivanyč vešel, stály knížeti v očích slzy vzpomínek na doby, kdy psal to, co nyní četl. Vzal Michailu Ivanyči dopis z rukou, schoval jej do kapsy, uložil listiny a zavolal Alpatyče, který už dávno na to čekal.

Na papírku měl napsáno, co je třeba nakoupit ve Smolensku. Přecházel kolem Alpatyče, čekajícího u dveří, a dával mu příkazy.

„Za prvé dopisní papír, slyšíš, šestnáct tuctů, podle tohoto vzoru; se zlatou ořízkou... tady je vzorek, aby to bylo přesně podle něj; lak a pečetní vosk – podle lístečku Michaila Ivanyče.“

Přešel několikrát po pokoji a nahlédl do poznámek.

„Pak odevzdat dopis o zápisech přímo do rukou gubernátora.“

Dál měl Alpatyče obstarat závory ke dveřím nové stavby, přesně takového tvaru, jaký vymyslel sám kníže. Pak ještě měl objednat u kniháře obal na uložení závěti.

Vydávání příkazů Alpatyčovi trvalo přes dvě hodiny. Kníže ho stále nepropouštěl. Sedl si, zamyslel se, zavřel oči a zdříml si. Alpatyč se pohnul.

„Nu jdi, jdi; budu-li ještě něco potřebovat, pošlu pro tebe.“

Alpatyč odešel. Kníže přistoupil opět k sekretáři, nahlédl do něj, dotkl se rukou jiných listin, zase sekretář zavřel a usedl ke stolu, aby napsal dopis gubernátorovi.

Bylo již pozdě, když zapečetil dopis a vstal. Chtělo se mu spát, ale věděl, že neusne a že nejhorší myšlenky ho přepadají v posteli. Zavolal Tichona a chodil s ním po pokojích, aby mu řekl, kde mu má na dnešní noc ustlat lože. Kráčel místnostmi a měřil si pohledem každý koutek.

Všude se mu to zdálo špatné, ale nejhorší mu připadala pohovka v pracovně, na které obvykle spával. Zdála se mu strašná, patrně pro těžké myšlenky, které ho pronásledovaly, když na ní ležel. Nikde to nebylo dobré, ale přece jen nejlepší ze všeho byl koutek za klavírem v hudebním pokoji; tady ještě nikdy nespál.

Tichon s lokajem přinesli postel a začali ji stavět na místo.

„Tak ne, tak ne!“ vykřikl kníže a sám ji odsunul o kousek dál z kouta, ale pak ji zase přistrčil zpět.

No, konečně jsem všechno předělal, teď si odpočinu, pomyslel si kníže a nechal se od Tichona odstrojít.

Svlékl se, mrzutě se zamračil úsilím, které bylo třeba vynaložit na odložení kaftanu a kalhot, pak těžce sklesl na postel a vypadal, jako by se zamyslel, pohrdavě se dívaje na své žluté, seschlé nohy. Ve skutečnosti však nebyl zamyšlený, pouze otálel s námahou, která ho čekala, až bude muset zvednout tyto nohy a uložit se na lůžku. Ach, jak je to těžké! Ach, kéž by už těm těžkostem byl brzy konec a vy jste mě propustili! Zaťal zuby, po dvacetitisíci vynaložil to úsilí a ulehl. Avšak sotva si lehl, celá postel se pod ním náhle začala hýbat dopředu a dozadu, jako by těžko dýchala a potácela se. To se mu stávalo skoro každou noc. Otevřel oči, které se mu už zavíraly.

„Nedají mi chvíli klidu, darebáci!“ zavrčel zlostně na kohosi. „Ach ano, nechal jsem si na noc do postele něco důležitého, bylo to cosi velmi důležitého. Závory? Ne, o těch jsem mu řekl. Něco, co se stalo v saloně. Kněžna Marja cosi brebentila. Des-sales – ten hlupák – něco říkal. Něco v kapse – nevzpomenu si.“

„Tiško? O čem se to mluvilo u oběda?“

„O knížeti Michailovi...“

„Mlč, mlč.“ Kníže pleskl několikrát rukou do stolu. „Aha, už vím, dopis knížete Andreje. Kněžna Marja ho četla. Dessales cosi říkal o Vitebsku. Teď si to přečtu.“

Poručil Tichonovi, aby vytáhl psaní z kapsy a přisunul k posteli stolek s limonádou a malou kroucenou svíčkou, sám si nasadil brýle a začal číst. Teprve teď, v nočním tichu, při slabém světle, zacloněném zeleným stínítkem, poprvé na okamžik pochopil obsah dopisu.

„Francouzi jsou ve Vitebsku, za čtyři denní pochody mohou být ve Smolensku; možná že už tam jsou.“

„Tiško!“ Tichon vyskočil. „Ne, ne, nic!“ zvolal kníže.

Schoval dopis pod svícen a zavřel oči. Vybavil se mu Dunaj, poledne plné jasu, rákos, ruský tábor, a on, mladý generál bez jediné vrásky v obličeji, bodrý, veselý a ruměný, vstupuje do pestře pomalovaného stanu Poťomkinova a zmítá jím palčivý pocit závidi k carevnu oblíbenci, stejně silný jako tehdy. A vzpomíná stále na táž slova, která padla při jeho prvním setkání s Poťomkinem. V představách mu vyvstává zažloutlý tučný obličej malé tlusté ženy – matičky carevny, její úsměv, její slova, když ho poprvé milostivě přijala, a vzpomíná také na její tvář na katafalku a na srážku se Zubovem, když se tenkrát přeli nad její rakví o právo políbit jí ruku.

„Ach, rychle, rychle se vrátit do té doby, aby to, co je dnes, co nejdříve, co nejdříve skončilo, aby mi už dali pokoj.“

IV

Lysé Hory, statek knížete Nikolaje Andrejeviče Bolkonského, ležely šedesát verst za Smolenskem a tři versty od silnice vedoucí do Moskvy.

Toho večera, kdy kníže vydával příkazy Alpatyčovi, požádal Dessales kněžnu Marju o rozhovor a sdělil jí, že – vzhledem

k tomu, že kníže není zcela zdrav a nečiní žádných opatření k zajištění své bezpečnosti, zatímco z dopisu knížete Andreje je patrné, že pobyt v Lysých Horách není bez nebezpečí – uctivě jí radí, aby sama poslala po Alpatyčovi dopis veliteli gubernie ve Smolensku se žádostí, aby ji zpravil o situaci a o míře nebezpečí, jemuž jsou vystaveny Lysé Hory. Dessales napsal kněžně Marje dopis pro gubernátora, ona jej podepsala a tento dopis byl odevzdán Alpatyčovi s příkazem, aby jej doručil gubernátorovi a v případě nebezpečí aby se co možná nejrychleji vrátil.

Když obdržel všechny příkazy, vyšel Alpatyč, doprovázen všemi domácími, na hlavě bílý kastor (dárek od knížete) a s holí, docela jako kníže, a usedl do koženého kočárku taženého trojkou dobře živých hnědáků.

Zvonek byl podvázán a rolničky ucpány papírem. Kníže nikomu nepovoloval jezdit v Lysých Horách se zvoncem. Avšak Alpatyč měl zvonek s rolničkami na daleké cestě rád. Přišli ho vyprovodit jeho podřízení, vesnický písař, účetní, kuchařky – jedna vařila pro panstvo, druhá pro služebnictvo –, dvě babky, malý podomek – kozáčisko, několik kočích i jiná čeleď.

Dcera mu podkládala za záda i zesponu prachové polštáře v kartounových povlácích. Stará švagrová mu potají podstrkovala uzlíček. Jeden z kočích jej vzal pod rameny a vysadil ho.

„To jsou mi babské výpravy na cestu! Báby, báby!“ hekaje sypal ze sebe Alpatyč úryvkovitě, právě tak jako mluvil starý kníže, a usadil se v kočáře. Dal poslední příkazy písaři, co má dělat, a pak – v tom už nenapodoboval knížete – sundal z lysé hlavy kastor a třikrát se pokřičoval.

„Kdyby něco... tak se vraťte, Jakove Alpatyči; ustrň se, proboha, nad námi,“ zavolala na něj jeho žena, majíc na mysli pověsti o válce a o nepříteli.

„Báby, báby, babská výprava!“ zamumlal si Alpatyč pro sebe a vyjel, obhlížeje pole okolo sebe, někde již s nazlátým žitem, jinde s hustým, dosud zeleným ovsem, jinde ještě černá, která právě začínali podruhé zaorávat. Alpatyč jel a kochal se letošní vzácnou úrodou jařin, díval se na proužky rezavých polí, na nichž už sem tam začínali sekát, uvažoval jako hospodář o setí a sklizni a vzpomínal, nezapomněl-li na nějaký příkaz knížete.

Cestou dvakrát nakrmil koně a kvečeru čtvrtého srpna dojel do města.

Na silnici potkával Alpatyč vozatajstvo i vojsko a předjížděl je. Když se blížil ke Smolensku, slyšel vzdálené výstřely, ale tyto zvuky ho nepřekvapily. Nejvíce ho ohromilo, když blízko před Smolenskem viděl, jak nějací vojáci kosí nádherné pole ovsu, zcela nepochybně na krmení, a táboří na něm; tato okolnost ho ohromila, ale brzy na ni zapomněl, přemýšleje o svých úkolech.

Všechny zájmy Alpatyčova života byly už přes třicet let omezeny jen vůlí starého knížete a on z tohoto kruhu nikdy nevybočil. Nic, co se netýkalo splnění nějakého knížecího příkazu, ho nejen nezajímalo, ale dokonce to pro něj ani neexistovalo.

Když večer čtvrtého srpna dojel Alpatyč do Smolenska, zastavil se za Dněprem na Gačenském předměstí v zájezdním dvoře hostinského Ferapontova, u něhož měl už po celých dvacet let ve zvyku se ubytovávat. Ferapontov koupil před dvanácti lety, když měl Alpatyč dobrou náladu, od knížete hájek, začal obchodovat a teď měl v gubernii dům, zájezdní hostinec a kruparství. Byl to tlustý černovlasý a červenolící čtyřicátník s oduřkými rty, tlustým baňatým nosem, se stejně tlustými výrůstky nad černým naježeným obočím a s tlustým břichem.

Ferapontov stál ve vestě a kartounové košili před krámem, jehož vchod ústl do ulice. Když spatřil Alpatyče, přišel k němu.

„Přeju všechno nejlepší, Jakove Alpatyči. Lidi jedou z města a ty do města,“ vítal ho.

„Jak to, z města?“ zeptal se Alpatyč.

„Já to taky říkám – lidi jsou hloupí. Pořád se bojí Francouzů.“

„Třesky plesky, babské tlachy,“ zamumlal Alpatyč.

„Taky si to myslím, Jakove Alpatyči. Je rozkaz, povídám, aby ho nepustili – to znamená, že je to jisté. Ale na vesnici už chtějí za vůz celé tři ruble – neznabozi!“

Jakov Alpatyč poslouchal nepozorně. Vyžádal si samovar a seno pro koně, napil se čaje a šel spát.

Celou noc táhla po ulici kolem zájezdního dvora vojska. Nazítrí si Alpatyč natáhl kamizolu, kterou si bral jen ve městě, a šel za svými záležitostmi. Jitro bylo slunečné a od osmi hodin

už bylo horko. Vzácný den pro sklizeň obilí, pomyslel si Alpatyč. Za městem bylo od časného rána slyšet střelbu.

Po osmé hodině se k výstřelům z pušek připojila palba z děl. Na ulicích bylo mnoho lidí kamsi pospíchajících, mnoho vojáků, ale jako vždy tu jezdili drožkáři, kupci stáli před svými krámy a v kostelech se sloužily mše. Alpatyč zašel do obchodů, na úřady, na poštu a ke gubernátorovi. Na úřadech, v obchodech i na poště všichni mluvili o vojsku a o nepříteli, který už zaútočil na město; všichni se ptali jeden druhého, co dělat, a všichni se snažili navzájem se uklidnit.

Před gubernátorovým domem našel Alpatyč velké množství lidí, kozáků a cestovní kočár gubernátorův. Na schůdcích před domem potkal Jakov Alpatyč dva pány šlechtice, z nichž jednoho znal. Tento známý šlechtic, bývalý okresní hejtman, říkal se zápalem:

„To přece nejsou žádné žerty. Kdo je sám, ten je na tom dobře. Jedna hlava – jedna bída, ale třináctičlenná rodina, a k tomu všechno jmění... Dotáhli to tak daleko, že přijdeme o všechno; jakápak je to potom vláda?... Ech, pověsil bych všechny ty darebáky...“

„No tak, nechme toho,“ řekl druhý.

„Co je mi do toho, ať to slyší! Copak jsme psi?“ horlil bývalý hejtman, a ohlédnuv se, spatřil Alpatyče.

„Á, Jakov Alpatyč, co tu děláš?“

„Jdu na příkaz Jeho Jasnosti k panu gubernátorovi,“ odpověděl Alpatyč, hrdě zvedl hlavu a zasunul ruku do západní, což dělával vždy, kdykoli se zmínil o knížeti. „Ráčili mi přikázat, abych se informoval o situaci,“ dodal.

„Tak se tedy informuj,“ vykřikl statkář. „Dotáhli to tak daleko, že už není příprež, nic...! Tamhle, slyšíš?“ řekl a ukázal v tu stranu, odkud se ozývala palba.

„Dotáhli to tak daleko, že je s námi se všemi konec... darebáci!“ vykřikl znovu a sešel ze schůdků.

Alpatyč potřásl hlavou a vystoupil do schodů. V předsíni seděli kupci, ženy, úředníci a mlčky si mezi sebou vyměňovali pohledy. Jakmile se dveře pracovny otevřely, všichni vstali a hrnuli se kupředu. Ze dveří vyběhl úředník, prohodil pár slov s jakýmsi kupcem, zavolal na tlustého úředníka s křížkem na šiji a rychle zmizel opět ve dveřích, zřejmě aby se vyhnul všem

otázkám a pohledům, které se na něj upřely. Alpatyč se protlačil kupředu, a když úředník vyšel ven podruhé, zastrčil si ruku za zapnutý kabát a oslovil ho, podáváje mu dva dopisy.

„Panu baronu Aschovi od generála en chef knížete Bolkonského,“ prohlásil tak slavnostně a významně, že se úředník k němu obrátil a vzal od něho dopisy. Za několik minut gubernátor Alpatyče přijal a chvatně mu řekl:

„Řekni knížeti a kněžně, že jsem o ničem nevěděl. Řídil jsem se vyššími nařízeními – tady...“

Podal Alpatyčovi listinu.

„Ostatně vzhledem k tomu, že je kníže churavý, radím mu, aby jel do Moskvy. Sám dnes jedu. Řekni...“ Ale gubernátor nedomluvil: do dveří vběhl zaprášený a zpocený důstojník a cosi spustil francouzsky. Na gubernátorově tváři se zračilo zděšení.

„Jdi,“ pokynul hlavou Alpatyčovi a začal se důstojníka na něco vyptávat. Dychtivé, vylekané a bezradně hledící oči se obrátily na Alpatyče, když vyšel z gubernátorovy pracovny. Alpatyč se spěšně vrátil do zájezdního hostince, mimoděk naslouchaje nyní stále sílící střelbě. Na papíře, který dal gubernátor Alpatyčovi, stálo:

„Ujišťuji Vás, že městu Smolensku nehrozí ani nejmenší nebezpečí a není pravděpodobné, že by kdy bylo ohroženo. Já z jedné a kníže Bagration z druhé strany postupujeme, abychom se spojili před Smolenskem, k čemuž dojde dvaadvacátého tohoto měsíce, a obě armády pak budou společnými silami obraňovat své spoluobčany ze svěřené Vám gubernie, dokud jejich chrabré řady nebudou vyhlazeny do posledního vojína. Z toho vidíte, že máte svrchované právo uklidnit obyvatelstvo Smolenska, neboť kdo je ochraňován dvěma tak statečnými armádami, může si být jist jejich vítězstvím.“ (Nařízení Barclaye de Tolly smolenskému civilnímu gubernátorovi baronu Aschovi roku 1812.)

Lidé neklidně bloudili ulicemi.

Vozy vrchovatě naložené kuchyňským nádobím, židlemi a bednami jeden za druhým vyjížděly ze vrat domů a sunuly se ulicemi. V domě sousedícím s domem Ferapontovovým stály připravené vozy a ženy se s úpěním loučily, mluvíce jedna přes druhou. Domácí voříšek štěkal a vrtěl se kolem zapražovaných koní.

Alpatyč vešel do dvora rychlejším krokem, než obvykle cho-
díval, a zamířil přímo do kůlny ke svým koním a vozu. Kočí
spal; vzbudil ho, dal zapřahat a šel do síně. Z pokoje hostinské-
ho zazníval dětský pláč, usedavý ženský vzlykot a ochraptělý
křik Ferapontovův.

Když Alpatyč vyšel do síně, pobíhala tam kuchařka jako po-
děšená slepice.

„K smrti utloukl – hospodyni...! Tolik ji tloukl a tak ji vlá-
čel...!“

„A proč? ...“ zeptal se Alpatyč.

„Prosila, aby jeli pryč. Vždyť je ženská. ‚Odvez mě,‘ povídá,
,nezabíjej mě a ty malé děti! Lidi,‘ povídá, ‚všichni odjeli, a co
my?‘ povídá. Tak ji začal tlouct. Strašně ji ztloukl a vláčel ji po
zemi!“

Alpatyč přikývl, jako by s těmi slovy souhlasil, ale nechtěl
už víc vědět a přistoupil ke dveřím proti pokoji hostinských, jež
vedly do světnice, kde měl uloženy nákupy.

„Ty jsi zločinec, vrah!“ vykřikla v té chvíli hubená bledá že-
na, která s dítětem v náruči a s šátkem strženým z hlavy vy-
běhla ze dveří a utíkala po schodech na dvůr. Ferapontov vyšel
za ní, ale když spatřil Alpatyče, opravil si vestu, uhladil vlasy
a vešel za ním do pokoje.

„Snad už nechceš jet?“ zeptal se.

Alpatyč se na hostinského neohlédl a na otázku neodpově-
děl. Urovnával svoje nákupy a pouze se zeptal, co je mu dlužen
za nocleh.

„Spočítáme to. Tak co, už jsi byl u gubernátora?“ ptal se Fe-
rapontov. „Jak jsi tam pořídil?“

Alpatyč odpověděl, že mu gubernátor neřekl nic určitého.

„Copak s naším obchodem můžeme odjet?“ řekl Ferapontov.
„Dej za cestu do Dorogobuže sedm rublů za povoz! Jak říkám:
neznabozi! Selivanov, ten udělal ve čtvrtek trefu, prodal vojsku
mouku po devíti rublech za žok. Tak co, budete pít čaj?“ dodal.
Zatímco zapřahali koně, popíjeli Alpatyč s Ferapontovem čaj
a rozmlouvali o ceně obilí, o úrodě a o příhodném počasí ke
žnám.

„Nějak to začíná utichat,“ poznamenal Ferapontov, když vy-
pil tři sklenice čaje, a zvedl se, „asi jsme vyhráli. Řekli, že je
dál nepustí. To znamená, že jsme silní... Povídá se, že ondyno

je Matvej Ivanyč Platov zahnal do řeky Mariny a za jediný den jich prý utopil asi osmnáct tisíc.“

Alpatyč sebral své nákupy, dal je kočímu, který právě vešel, a vyrovnal se s hostinským. Ve vratech zazněl zvuk kol, kopyt a rolniček vyjíždějícího vozíku.

Bylo už dávno po poledni; polovina ulice byla ve stínu, druhá byla jasně osvětlená sluncem. Alpatyč pohlédl z okna a přistoupil ke dveřím. Náhle se ozval podivný vzdálený svist a rána a po ní zarachotil splývající třesk palby z pušek, od něhož se rozdrněla skla v oknech.

Alpatyč vyšel na ulici. Běželi po ní dva lidé směrem k mostu. Ze všech stran se ozývalo svištění, rány dělových koulí a výbuchy granátů dopadajících na město. Avšak tyto zvuky téměř ani nebylo slyšet – a obyvatelé si jich ani nevšimli – ve srovnání s palbou dunící za městem. Bylo to bombardování města ze sto třiceti děl, jež měla na Napoleonův rozkaz zahájit v pět hodin palbu. Lid v první chvíli nechápal význam tohoto bombardování.

Zvuky dopadajících granátů a dělových koulí vzbuzovaly zpočátku jen zvědavost. Ferapontovova žena, až do té chvíle setrvávající v kůlně, zmlkla a s dítětem v náručí vyšla před vrata a mlčky se dívala na zástupy lidí, naslouchajíc zvukům.

K vratům přišli i kuchařka s prodavačem z obchodu. Všichni se s veselou zvědavostí snažili zahlédnout střely, létající jim nad hlavami. Za rohem se vynořilo několik lidí živě rozprávějících.

„To je nějaká síla!“ říkal jeden. „Střechu i strop to rozrazilo na třísky.“

„Zarylo se to do země jako vepř,“ povídal druhý. „To bylo něco, to nás to prohnalo!“ zasmál se. „Ještě štěstí, že člověk uskočil, jinak by byl na placku.“

K těmto mužům se připojili další. Muži se zastavili a vyprávěli, jak těsně vedle nich spadla na dům dělová koule. Zatím nad jejich hlavami dál létaly střely, buď s prudkým temným svistem – dělová koule, nebo s příjemným pohvizdováním – granáty; avšak ani jedna nedopadla blízko, všechny přeletovaly dál. Alpatyč nasedl do vozíku. Hostinský stál ve vratech.

„Jen abys to nepropásla!“ zavolal na kuchařku, která si s vysoukanými rukávy a v červené sukni, rozhánějí se nahými lokty, vyšla na roh poslechnout, co to vyprávějí.

„To jsou věci, to jsou věci,“ přizvukovala, ale když zaslechla pánův hlas, vrátila se, upravujíc si podkasanou sukni.

Opět cosi zasvištělo, tentokrát velmi blízko, jako ptáček letící shora dolů, uprostřed ulice zazářil ohýnek, něco vybuchlo a zahalilo celou ulici dýmem.

„Darebáku, co to děláš?“ vykřikl hostinský a přiskočil ke kuchařce.

V témž okamžiku na všech stranách žalostně zaúpěly ženy, polekaně se rozplakalo dítě a lidé s bledými tvářemi se mlčky shlukli kolem kuchařky. Nejhlasitěji se ze zástupu ozývalo kuchařčino sténání a výkřiky.

„O-o-och, lidičky drazí! Miláčkové! Nenechte mě umřít! Holoubci moji bílí...!“

Za pět minut nebylo na ulici ani živáčka. Kuchařku s kyčlí rozdrcenou střepeinou granátu odnesli do kuchyně. Alpatyč, jeho kočí, Ferapontovova žena s dětmi a domovník seděli ve sklepe a naslouchali. Hukot děl, svištění stfel a žalostné sténání kuchařky, přehlušující všechny ostatní zvuky, neumlkaly ani na okamžik. Hospodyně hned kolébala nebo konejšila děcko, hned se s plačtivým šepotem vypytała všech, kdo přicházeli do sklepa, kde je hospodář, jenž zůstal na ulici. Prodavač, který právě přišel, jí řekl, že hospodář šel s lidmi do chrámu, odkud vynášejí smolenskou divotvornou ikonu.

Za soumraku začala kanonáda slábnout. Alpatyč vyšel ze sklepa a zůstal stát ve dveřích. Večerní nebe, předtím jasné, bylo celé zatažené dýmem. A tímto dýmem podivně prosvítal nový, vysoko stojící srpek měsíce. Když utichl ten strašný hukot děl, zdálo se, že nad městem vládne ticho, rušené jen jakoby po celém městě roznášeným šelestem kroků, sténáním, vzdálenými výkřiky a praskotem požárů. Kuchařčiny stony nyní umlkly. Na dvou místech se zvedala a rozplývala černá klubka kouře z požáru. Po ulici, ne v řadách, ale jako mravenci z rozbořeného mravenišťe, v různých uniformách a různými směry chodili a pobíhali vojáci. Několik jich před Alpatyčovými očima vběhlo do dvora k Ferapontovovi. Alpatyč šel k vratům. Ulice byla zatarasena jakýmsi plukem, který se do ní natěsňal ve spěšném ústupu.

„Město se vzdává, jeďte, dokud je čas!“ řekl mu důstojník, který si povšiml jeho siluety, a ihned se zase s křikem obrátil k vojákům.

„Já vám dám, běhat po dvorech!“ zařval.

Alpatyč se vrátil do chalupy, zavolal kočího a poručil mu vyjet. Hned za Alpatyčem a jeho kočím vyšla i všechna domácí chasa Ferapontovova. Když spatřily kouř, a dokonce i oheň požárů, které bylo v rostoucím šeru dobře vidět, daly se ženské, až do té doby tiché, najednou do křiku. Jako by jim přizvukoval, ozval se i na jiných místech v ulici stejný nářek. Alpatyč a kočí třesoucíma se rukama rozplétali pod stříškou zamotané opratě a postraňky koní.

Když Alpatyč vyjížděl ze vrat, viděl, jak si v otevřeném Ferapontovově krámě asi deset vojáků s hlasitým hovorem plní pytle a rance pšeničnou moukou a slunečnicovými semeny. V téže chvíli se vrátil Ferapontov z ulice a vešel do krámu. Když uviděl vojáky, chtěl něco vykřiknout, ale najednou se zastavil, chytíl se za hlavu a zalykavě se rozesmál.

„Vemte si všechno, chlapi! Ať to tu nezůstane těm pekelníkům!“ zvolal a sám chytal pytle a házel je na ulici. Někteří vojáci se polekali a utekli, ale ostatní dál sypali do pytlů. Ferapontov spatřil Alpatyče a zavolal na něj.

„S Ruskem je konec!“ zařval. „Alpatyči! Je konec! Vlastníma rukama to tu zapálím. Je po všem...“ A vyběhl na dvůr.

Po ulici nepřetržitě proudili vojáci a ucpávali ji, takže Alpatyč nemohl jet dál a byl nucen čekat. Ferapontovova žena s dětmi seděla také na voze a čekala, až budou moci vyjet.

Bylo už docela tma. Na nebi stály hvězdy a svítil mladý měsíc, chvílemi zastíraný kouřem. Na svahu k Dněpru se vozy Alpatyčův a hospodynin, pomalu se pohybující mezi řadami vojáků a jiných kočárů, musely zastavit. Nedaleko křižovatky, u níž vozy stály, hořely v postranní uličce dům a krámy. Požár už dohořival. Plamen hned skomíral a ztrácel se v černém kouři, hned zase jasně vzplanul a kupodivu výrazně osvětloval tváře lidí sročených na křižovatce. Před požářištěm se míhaly černé postavy lidí a z neutichajícího praskání ohně zazníval hovor a výkřiky. Alpatyč slezl dolů, a když viděl, že jeho vůz hned tak nepustí, zahrnul do uličky podívat se na požár. Kolem ohně pobíhali bez ustání sem tam vojáci a Alpatyč viděl, jak dva vojáci a s nimi jakýsi muž ve flaušovém plášti nesou z požáru přes ulici na protější dvůr hořící trámy a jak jiní vynášejí náruče sena.

Alpatyč se vmísil do velkého zástupu lidí před vysokou sýpkou, která hořela plným plamenem. Stěny byly celé v ohni, zadní už spadla, prkenná střecha se zřítíla, trámy planuly. Zástup patrně čekal na chvíli, až se střecha zřítí. Na to také čekal Alpatyč.

„Alpatyči!“ zavolal náhle na starce jakýsi známý hlas.

„Milostpane, Vaše Jasnosti,“ odpověděl Alpatyč, rázem poznáv svého mladého knížete.

Kníže Andrej, v plášti, na vraném koni, stál vzadu za zástupem a díval se na Alpatyče.

„Kde se tu bereš?“ zeptal se.

„Vaše... Vaše Jasnosti,“ vypravil ze sebe Alpatyč a rozvzlykal se... „Vaše, Vaše... Tak jsme už docela ztraceni? Můj pane...“

„Jak to, že jsi tady?“ opakoval kníže Andrej.

Vtom se plamen jasně rozzářil a osvětlil bledý obličej Alpatyčův a utmáčenou tvář jeho mladého pána. Alpatyč vyprávěl, jak byl poslán do Smolenska a jak se mu stěží podařilo odtud odjet.

„Jak je to tedy, Vaše Jasnosti, skutečně jsme ztraceni?“ zeptal se znovu.

Kníže Andrej mu neodpověděl, vytáhl zápisník a tužkou začal na koleně psát vzkaz na vytržený lístek. Psal sestře:

„Smolensk se vzdává, Lysé Hory obsadí nepřítel do týdne. Odjedte okamžitě do Moskvy. Odpověz mi ihned, jakmile vyjedete, pošli do Usvjaže rychlého posla.“

Když napsal lístek a odevzdal jej Alpatyči, vysvětlil mu ještě ústně, jak má zařídit odjezd knížete, kněžny i syna s učitelem a jak a kam mu mají ihned odpovědět. Nestačil však tyto příkazy dopovědět, když k němu přijel na koni štábní důstojník, doprovázený svitou.

„Vy jste plukovník?“ křičel na něj štábní důstojník s německým přízvukem a jeho hlas připadal knížeti Andreji známý. „Ve vaší přítomnosti se zapalují domy a vy tu stojíte? Co to znamená? To si zodpovíte!“ křičel Berg, který byl nyní pomocníkem náčelníka štábu na levém křídle pěších vojsk první armády – „což bylo místo dosti příjemné a na očích“, jak říkal Berg.

Kníže Andrej se na něj podíval, ale nevšímal si ho a mluvil dál k Alpatyčovi:

„Tak vyříd', že do desátého čekám odpověď, a nedostanu-li desátého zprávu, že všichni odjeli, budu muset všeho nechat a jet do Lysých Hor.“

„Říkám to, kníže, jen proto,“ řekl Berg, když poznal knížete Andreje, „že jsem nucen plnit rozkazy, protože je vždy plním přesně... Promiňte mi, prosím,“ dodal, jako by se hájil.

V ohni něco zapraskalo. Plameny na okamžik pohasly; zpod střechy se vyvalila černá klubka kouře. V ohni opět cosi podivně zapraskalo a něco obrovského se zřítilo.

„Krrrach!“ zařval dav, napodobuje zvuk zřícené střechy sýpky, od níž se šířila lívancová vůně ze spáleného obilí. Oheň vzplál a ozářil vzrušeně radostné i utrápené obličejy lidí stojících kolem požáru.

Muž ve flaušovém plášti zvedl ruku a vykřikl:

„To bylo něco! Je na maděru! Lidičky, to je něco...!“

„To je sám majitel,“ ozvalo se několik hlasů.

„No tak,“ obrátil se kníže Andrej opět k Alpatyči, „vyříd' všechno, jak jsem ti řekl.“ Ani slovem neodpověděl Bergovi, který stál mlčky vedle něj, pobídl koně a vjel do uličky.

V

Od Smolenska vojska ustupovala dál. Nepřítel táhl v patách za nimi. Desátého srpna pochodoval pluk, jemuž velel kníže Andrej, po silnici kolem odbočky vedoucí do Lysých Hor. Již déle než tři neděle trvala vedra a sucho. Každý den pluly po nebi kučeravé obláčky, chvílemi zastiňující slunce, ale kvečeru se opět rozjasnilo a slunce uléhalo do tmavomodré mlhy. Zemi osvěžovala jen silná noční rosa. Obilí, které zůstalo na stojato, přeschlo a vysypávalo se. Močály vyschly. Dobytek řval hlady, protože na lukách spálených sluncem nenalézal potravu. Jen v noci a v lesích, kde se ještě udržela rosa, byl chládek. Ale na cestách a silnicích, kudy táhla vojska, nebylo chladno ani v noci, ba ani v lesích ne. Na písčitém prachu

cesty, rozježděné hlouběji než na čtvrt lokte, nebylo rosu ani vidět. Sotva začínalo svítat, dávali se na pochod. Vozatajstvo a dělostřelectvo až po nápravy kol a pěchota až po kotníky pohybovaly se nezvučně v měkkém, dusivém a horkém prachu, který nikdy přes noc nevystydl. Část tohoto prachu byla dusána nohama a koly a část byla zvířena a stála nad vojskem jako mrak vnikající do očí, do vlasů, do uší, do nozder a hlavně do plic lidem a zvířatům, pohybujícím se po této cestě. Čím výš stoupalo slunce, tím výš se zvedal i prašný mrak a tímto jemným horkým prachem se člověk mohl dívat do slunce, i když nebylo zakryté mraky, prostým okem. Slunce vypadalo jako obrovská nachová koule. Nehnul se ani vánek a lidé lapali v té nehybné atmosféře po vzduchu. Kráčeli s nosy a ústy ovázanými šátky. Když přišli k vesnici, všechno se vrhlo ke studnám. Prali se o vodu a vypíjeli ji až do kalu.

Kníže Andrej velel pluku a organizace, péče o blaho vojáků a nutnost dostávat a vydávat příkazy ho cele zaměstnávaly. Požár Smolenska a jeho vyklizení znamenaly pro něj začátek nové epochy. Nový pocit zloby proti nepříteli mu dával zapomenout na vlastní trápení. Byl všecken pohroužen do záležitostí svého pluku, staral se o své vojáky i důstojníky a choval se k nim laskavě. V pluku mu říkali *náš kníže*, byli na něho hrdí a měli ho rádi. Avšak dobrý a mírný byl pouze k lidem ze svého pluku, k Timochinovi a podobně, k lidem zcela novým a v cizím prostředí, k lidem, kteří nemohli znát a chápat jeho minulost; avšak jakmile se setkal s někým ze svých starých známých, s někým ze štábu, okamžitě se zase naježil – a byl zlý, ironický a pohrdavý. Vše, co mu připomínalo minulost, jej popuzovalo, a proto se snažil jen o to, aby ve vztahu k tomu starému světu nebyl nespravedlivý a konal svou povinnost.

Je pravda, že kníže Andrej viděl všechno v temných, pochmurných barvách – zvláště potom, co šestého srpna vyklidili Smolensk (jejž bylo podle jeho názoru možno a nutno hájit), a potom, co jeho nemocný otec byl nucen utéct do Moskvy a ponechat na pospas plnění tak milované Lysé Hory, které si sám vystavěl a osídlil; avšak na druhé straně mohl díky pluku myslet na něco jiného, na věc nijak nesouvisící s obecnými otázkami – na svůj pluk. Desátého srpna dorazil pochodový proud, v němž byl jeho pluk zařazen, až k Lysým Horám. Dva

dny předtím dostal kníže Andrej zprávu, že jeho otec, syn a sestra odjeli do Moskvy. Neměl tedy vlastně v Lysých Horách co dělat, ale se sobě vlastní touhou rozjitřit své hoře usoudil, že musí do Lysých Hor zajet.

Dal si osedlat koně a hned ráno, na začátku denního pochodu, vyjel na koni do otcovy vesnice, v níž se narodil a strávil své dětství. Když jel kolem rybníka, u něhož vždy plno ženských brebentilo, tlouklo válečky prádlo a máchalo, všiml si, že tu nikdo není a utržený prám plave s jedním koncem ponořeným uprostřed rybníka. Kníže Andrej zamířil k hlídačské budce. U kamenných vrat do zámku nikdo nebyl a dveře byly otevřené. Zahradní cestičky už zarostly trávou a po anglickém parku se procházela telata a koně. Kníže Andrej zajel ke skleníku; skleněné tabule byly rozbité a některé stromy v kádích byly povalené, jiné uschly. Zavolal na zahradníka Tarasa. Nikdo se neozval. Objel skleník a ve školce spatřil, že dřevěný vyřezávaný plot je všecek polámaný a švestky otrhané i s větvičkami. Starý robotník (kníže Andrej ho vídával v dětství u vrat) seděl na zelené lavičce a pletl lápti.

Byl hluchý a neslyšel knížete Andreje přijíždět. Seděl na lavičce, na níž s oblibou sedával starý kníže, a kolem sebe, na větvičkách zpřelámané a uschlé magnolie, měl rozvěšené lýko.

Kníže Andrej se rozjel k domu. Ve staré zahradě bylo pokáceno několik lip a přímo před domem uprostřed růží se procházela grošovaná kobyla s hříbětem. V celém domě byly zavřené okenice. Jen jedno okno dole bylo otevřené. Synek jakéhosi sloužícího spatřil knížete Andreje a vběhl do domu.

Alpatyč poslal rodinu pryč a sám zůstal v Lysých Horách; seděl doma a četl Životy svatých. Když se dověděl o příjezdu knížete Andreje, s brýlemi na očích vyšel z domu, cestou se zapínaje, rychle ke knížeti přistoupil a tiše, beze slova se rozplakal, líbaje mu kolena.

Potom se odvrátil, pln zlosti na svou slabost, a jal se ho zpravovat o stavu věcí. Všechno cenné a drahé bylo odvezeno do Bogučarova. Obilí, až na sto čtvrtek, bylo také odvezeno; seno a jařiny – „letos byla neobvyklá úroda“, poznamenal Alpatyč – si ještě zelené zabralo a skosilo vojsko. Rolníci jsou na mizině. Někteří rovněž odešli do Bogučarova a malá část jich tu zůstala.

Kníže Andrej ho nevyšlechl do konce a zeptal se:

„Kdy odjeli otec se sestrou?“ Měl na mysli, kdy odjeli do Moskvy. Alpatyč se domníval, že se ho ptá na jejich odjezd do Bogučarova – a proto odpověděl, že odjeli sedmého, a dál vykládal o hospodářských záležitostech a žádal o pokyny.

„Poroučíte dávat vojenským jednotkám na potvrzení oves? Zbylo nám ještě šest set čtvrtek,“ vyptával se.

Co mu mám odpovědět? myslel si kníže Andrej, když se díval na starcovu holou hlavu, blyštící se na slunci, a na jeho tváři četl doznání, že si sám uvědomuje nepřítapnost těchto otázek a že se ptá jen tak, aby přehlušil svůj zármutek.

„Ano, dávej,“ řekl tedy.

„Ráčil-li jste si povšimnout nepořádku v zahradě,“ pokračoval Alpatyč, „tomu se nedalo zabránit: prošly tudy tři pluky a nocovaly tady, hlavně dragouni. Zapsal jsem si hodnost a jméno velitele, abychom mohli podat žádost o náhradu.“

„A co ty budeš dělat? Zůstaneš tu, obsadí-li to nepřítel?“ zeptal se ho kníže Andrej.

Alpatyč k němu zvedl tvář a podíval se na něj. Najednou slavnostním pohybem zvedl ruku k nebi.

„On je můj ochránce, děj se Jeho vůle,“ pronesl.

Po louce se ke knížeti Andreji blížila skupina rolníků a čeledi s nepokrytými hlavami.

„Nu, sbohem!“ řekl kníže Andrej a sehnul se k Alpatyčovi. „Odjeď taky, odvez, co můžeš, a lidem řekni, ať odjedou do Rjazaňského nebo do statku u Moskvy.“ Alpatyč se přitiskl k jeho noze a rozplakal se. Kníže Andrej ho šetrně odstrčil, pobídl koně a cvalem se rozjel dolů alejí.

Ve školce stále stejně netečně jako moucha na tváři drahého nebožtíka seděl stařec a bušil na kopytě do láptí; a dvě děvčátka s podkasanými sukněmi, plnými sliv, které natrhala na stromech ve skleníku, utíkala odtud a vběhla knížeti Andreji do cesty. Když starší dívka spatřila mladého pána, zatvářila se vyděšeně, chytila mladší družku za ruku a schovala se s ní za břízu, ale rozsypané zelené slívy už sebrat nestačila.

Kníže Andrej se od nich rychle a polekaně odvrátil v obavě, aby jim neprozradil, že je viděl. Bylo mu té roztomilé polekané dívčiny líto. Báł se na ni pohlédnout, ale přitom ho to nesmírně lákalo. Zmocnil se ho nový, blažený a uklidňující po-

cit, když při pohledu na ta děvčátka pochopil, že existují ještě jiné, jemu docela cizí, ale stejně oprávněně lidské zájmy, než jsou ty, které zaměstnávají jeho. Ty dívky měly zřejmě jediné horoucí přání – odnést a sníst ty zelené slívy, aniž při tom byly chyceny, a kníže Andrej si spolu s nimi přál, aby se jejich podnik zdařil. Nemohl se zdržet, aby na ně ještě jednou nepohlédl. Domnívaly se, že už jsou v bezpečí, uchopily podolky sukní do hrsti, vyskočily z úkrytu a s veselým pištěním tenounkých hlásků utíkaly po luční trávě, jen se jim opálené bose nožky kmitaly.

Knížete Andreje poněkud osvěžilo, že se dostal z oblasti prachu na silnici, po níž se pohybovala vojska. Avšak hned za Lysými Horami vjel na silnici a dohonil svůj pluk právě při odpočinku, na hrázi nevelkého rybníka. Byly dvě hodiny odpoledne. Slunce, rudý kotouč uprostřed prachu, nesnesitelně žhnulo a pátilo přes černý kabát do zad. Nad vojsky, která se nyní zastavila a hlučela hovorem, stál nehybně stále tíž prach. Vítr se ani nepohnul. Když přejížděl hráz, ovanula knížete Andreje vůně bahna a svěžest rybníka. Dostal chuť skočit do vody – ať byla jakkoli špinavá. Pohlédl na rybník, z něhož se ozývaly výkřiky a ryčný smích. Nevelký kalný rybník, pokrytý žabincem, stoupl, až se přeléval přes hráz, když ho celý zaplnila ta šplouchající se v něm nahá bílá těla vojáků s cihlově červenýma rukama, obličejí a krky. Všechno to nahé bílé lidské maso se s chechtotem a povykem máchalo v té špinavé louži jako karasi nacpaní do kropáče. Z toho všeho šplouchání zaznívalo veselí, a proto to bylo tak neobyčejně smutné.

Jeden mladý světlovlasý voják – kníže Andrej ho znal – z třetí roty, s řemínkem pod lýtkem, se pokřižoval a ustupoval dozadu, aby se mohl pěkně rozběhnout a plácnout sebou do vody; jiný, černovlasý, stále rozčuchaný Doddustojník, stál po pás ve vodě, svalnaté tělo se mu blahem chvělo, radostně frkal a poléval si hlavu rukama černýma až po zápěstí. Bylo slyšet, jak se vojáci navzájem poplácávají, piští, funí.

Na břehu, na hrázi, v rybníce, všude bylo bílé, zdravé, svalnaté maso. Důstojník Timochin s malým červeným nosem se utíral na hrázi ručníkem, a když uviděl knížete, přemohl stud a odhodlal se ho oslovit:

„To se to koupe, Vaše Jasnosti, kdybyste taky ráčil!“

„Je to špinavé,“ řekl kníže Andrej a ošklíbl se.

„Hned vám to vyčistíme.“ A Timochin, ještě neoblečený, utíkal čistit rybník.

„Kníže chce taky.“

„Který? Náš kníže?“ ozývaly se hlasy a všichni se do toho tak pustili, že se knížeti Andreji jen stěží podařilo jim to rozmluvit. Řekl si, že bude lepší opláchnout se v kůlně.

Maso, tělo, potrava pro děla! přemýšlel, dívaje se na své nahé tělo a zachvíraje se ani ne tak chladem jako spíše nepochopitelným odporem a hrůzou při pohledu na to obrovské množství těl, máchajících se ve špinavém rybníku.

Sedmého srpna psal kníže Bagration ve svém bytě v Michajlovce na smolenské cestě následující dopis:

„Milostivý pane hrabě Alexeji Andrejeviči.

(Psal Arakčejevovi, ale věděl, že dopis bude číst i panovník, a proto se zamýšlel, jak to jen dovedl, nad každým slovem.)

Soudím, že ministr Vám už hlásil, že jsme vydali Smolensk nepříteli. Je to bolestné, smutné a celá armáda je zoufalá, že jsme nejdůležitější místo vyklidili jen tak. Pokud jde o mne, prosil jsem ho co nejnaléhavěji a nakonec jsem i psal; ale nic ho nepřimělo k souhlasu. Přisahám na svou čest, že Napoleon byl tak v úzkých jako ještě nikdy a byl by spíše ztratil polovinu své armády, než dobyl Smolenska. Naše vojska se bila a bijí jako dosud nikdy. Vydržel jsem s patnácti tisíci přes 35 hodin a drtil jsem je; ale on nechtěl zůstat ani 14 hodin. Je to hanba a skvrna na naší armádě; a on sám, jak se mi zdá, by neměl už ani žít. Hlásí-li, že ztráty jsou veliké, není to pravda; možná že něco kolem čtyř tisíc, ne víc, ale ani tolik ne; a i kdyby jich bylo deset, co se dá dělat, je válka! Zato však nepřítel má ztrát bezpočtu...

Co by to stálo, vytrvat ještě dva dny? Alespoň by sami odešli; neměli totiž vodu pro lidi ani pro koně. Dal mi slovo, že neustoupí, a najednou poslal dispozici, že v noci odchází. Takhle se bojovat nedá, tak můžeme nepřítel brzy dovést do Moskvy...

Povídá se, že uvažujete o míru. Uzavřít mír, nedej bůh! Po všech obětech a po takových šílených ústupech – uzavřít mír: postavili byste proti sobě celé Rusko a každý z nás by se styděl nosit uniformu. Když už je to tak daleko – je třeba se bít, dokud Rusko může a dokud lidé stojí na nohou...

Je nutné, aby velel jeden, a ne dva. Váš ministr je možná dobrý jako ministr, avšak jako generál je – nejen špatný, ale dokonce mizerný, a jemu jste svěřili osud naší vlasti... Je pravda, že šílím zlostí; promiňte mi, že píši tak drze. Je jasné, že ten, kdo radí uzavřít mír a svěřit vedení války ministrovi, nemiluje panovníka a přeje si záhubu nás všech. A tak Vám píši pravdu: chystejte domobranu. Neboť ministr mistrovským způsobem vede do hlavního města za sebou hosta. Velmi podezřelý je celé armádě pan křídelní pobočník Wohlzogen. Říká se, že je víc Napoleonův než náš, a ve všem ministrovi radí. Jsem k němu nejen uctivý, ale podřizuji se mu jako kaprál, přestože jsem starší než on. To bolí: avšak jelikož miluji svého dobrodince a panovníka – podřizuji se. Je mi jen líto panovníka, že takovým lidem svěřuje slavnou armádu. Představte si, že jsme při svém ústupu ztratili vysílením a v nemocnicích přes patnáct tisíc lidí; kdybychom však útočili, nedošlo by k tomu. Povězte mi, proboha, co naše Rus – naše matka – řekne tomu, že jsme tak zbabělí a že takovou dobrou a starostlivou vlast necháváme takovým lumpům a každému svému poddanému vséváme do duše nenávisť a hanbu? Čeho se lekat a koho se bát? Nemohu za to, že ministr je nerozhodný, zbabělý, pasivní, váhavý a má všechny špatné vlastnosti. Celá armáda přímo pláče a posílá jej do horoucích pekel.“

VI

Životní jevy je možno třídit nejrozmanitějším způsobem: mezi jiným můžeme všechny jevy dělit na ty, v nichž převládá obsah, a na jiné – v nichž převládá forma. K těmto druhým možno jako opak života vesnického, maloměstského, gubernského, a dokonce i moskevského řadit život petrohradský, zejména salonní. Tento život nepodléhá změnám.

Od roku 1805 jsme se smiřovali i rozcházeli s Bonapartem, dělali jsme konstituce a rušili jsme je, a přitom salon Anny Pav-

lovny i salon Hélène byly právě takové, jaké bývaly kdysi – jeden před sedmi a druhý před pěti lety. U Anny Pavlovny se mluvilo se stále stejnými rozpaky o úspěších Bonapartových a jak v jeho úspěších, tak v tom, že se mu evropští panovníci tolik kořili, viděli zlovolné spiknutí mající za jediný cíl vyvolat nepříjemnou náladu a neklid v kroužku dvořanů, jehož představitelkou byla Anna Pavlovna. Právě tak u Hélène, kterou poctíval svými návštěvami sám Rumjancev, pokládaje ji za výjimečnou moudrou ženu, hovořili v roce 1808 jako v roce 1812 stejně nadšeně o velikém národu a velikém člověku a dívali se s lítostí na roztržku s Francií, která podle mínění těchto lidí, scházejících se v Hélénině salonu, nemůže skončit jinak než mírem.

V poslední době, po panovníkově příjezdu od armád, prošly oba opačně orientované kroužky vlnou vzrušení a došlo v nich k jistým vzájemným demonstracím, ale jejich zaměření zůstalo stejné. V kroužku Anny Pavlovny byli přijímáni z Francouzů pouze zarytí legitimisté a zastávala se tu vlastenecká myšlenka, že není třeba chodit do francouzského divadla, že vydržování hereckého ansámblu stojí tolik co vydržování celého armádního sboru. Dychtivě se tu sledovaly válečné události a rozšiřovaly se jen zprávy pro naši armádu co nejpříznivější. V Hélénině salonu, rumjancevovském, francouzském, vyvracealy se pověsti o krutosti nepřítele a války a probíraly se všechny Napoleonovy pokusy o smír. V tomto kroužku odsuzovali ty, kdo doporučovali příliš ukvapená nařízení, aby se šlechtická a dívčí učiliště, jsoucí pod patronátem carevny matky, připravovala k odjezdu do Kazaně. V Hélénině saloně se vůbec celá válka jevila jako sled pouhých prázdných demonstrací, které co nejdříve skončí mírem, a vládl tu názor Bilibinův, který byl teď v Petrohradě u Hélène jako doma (každý inteligentní člověk ji musel navštěvovat), že ve válce nerozhoduje střelný prach, nýbrž ti, kdo ho vymysleli. V tomto kroužku se ironicky a celkem vtipně, i když celkem opatrně, posmívali moskevskému nadšení, o němž přibyla zpráva do Petrohradu zároveň s panovníkem.

V saloně Anny Pavlovny byli tím nadšením naopak okouzleni a mluvili o něm, jako mluví Plutarchos o antických hrdínech. Kníže Vasilij, zastávající stále tytéž důležité funkce, byl

spojovacím článkem mezi oběma kroužky. Jezdil k *mé dobré přítelkyni* Anně Pavlovně a jezdil také do *diplomatického salonu mé dcery* a často se při těch stálých přechodech z jednoho tábora do druhého pletl a říkal u Hélène to, co měl říkat u Anny Pavlovny, a naopak.

Krátce po panovníkově příjezdu rozhovořil se kníže Vasilij u Anny Pavlovny o válečných záležitostech, ostře odsuzoval Barclaye de Tolly, ale nemohl se rozhodnout, koho navrhnout na místo vrchního velitele. Jeden z hostí, známý pod označením *un homme de beaucoup de mérite*¹⁾, vyprávěl, že viděl právě zvoleného náčelníka petrohradské domobrany Kutuzova zasedat v guberniálním úřadě ve věci přijímání zeměbranců, a dovolil si opatrně vyslovit domněnku, že Kutuzov by snad byl mužem, který by vyhovoval všem požadavkům.

Anna Pavlovna se smutně usmála a poznamenala, že Kutuzov neudělal panovníkovi ještě nic než nepřijemnosti.

„Říkal jsem to, a říkal jsem to i ve šlechtickém shromáždění,“ přerušil ji kníže Vasilij, „ale neposlouchali mě. Říkal jsem, že jeho zvolení za náčelníka domobrany nebude panovníkovi po chuti. Neposlechli mě.“

„Všichni mají stále jakousi mánií odbojničit,“ pokračoval. „A proti komu? To je všechno z toho, že se chceme opičit po hloupém moskevském nadšení,“ popletl se na chvíli a zapomněl, že u Hélène bylo třeba moskevskému nadšení se posmívat, kdežto u Anny Pavlovny je bylo třeba velebit. Avšak okamžitě se opravil. „Nu, považuje-li hrabě Kutuzov, nejstarší generál v Rusku, za vhodné zasedat v guberniálním úřadě, zbytečně se namáhá. Cožpak je možné jmenovat vrchním velitelem člověka, který si nemůže sednout na koně a na poradách usíná, člověka nejhorsích mravů? Krásně se uvedl v Bukurešti! A to ani nemluvím o jeho kvalitách jako generála, cožpak je prostě možné v takové chvíli jmenovat velitelem člověka věkem sešlého a slepého, dočista slepého? To by byl dobrý generál, slepý! Nic nevidí. Takhle ještě hrát si na slepou bábu... vůbec nic nevidí!“

Nikdo proti tomu nic nenamítal.

¹⁾ Velmi zasloužilý muž.

Čtyřicetátého července to bylo v naprostém pořádku. Avšak devětadvacátého července byl Kutuzovovi udělen titul knížete. Knížecí titul mohl znamenat také to, že se ho chtěli zbavit – a proto stanovisko knížete Vasilije bylo i nadále v pořádku, třebaže nijak nespíchal je uplatňovat. Avšak osmého srpna byl sestaven výbor z generála polního maršála Saltykova, z Arakčejeva, Vjazmitinova, Lopuchina a Kočubeje k posouzení válečných záležitostí. Výbor rozhodl, že neúspěchy pramení z nejednotného velení, a ačkoli všechny osoby v něm zasedající věděly, že panovník není Kutuzovovi nakloněn, navrhl výbor po krátké poradě jmenovat Kutuzova vrchním velitelem. A téhož dne byl Kutuzov jmenován vrchním velitelem nad armádami a celou zemí obsazenou vojsky.

Devátého srpna se kníže Vasilij setkal opět u Anny Pavlovny s l'homme de beaucoup de mérite. L'homme de beaucoup de mérite si Annu Pavlovnu předcházela vzhledem k tomu, že chtěl být jmenován kurátorem dívčího učiliště. Kníže Vasilij vstoupil do pokoje s výrazem šťastného vítěze, člověka, jenž došel splnění všech svých tužeb.

„Už víte tu velkou novinu? Kníže Kutuzov je maršálem.“ Je konec všem půtkám. Jsem tak rád, tak šťastný!“ pravil. „Konečně člověk, kterého jsme potřebovali!“ a významně se rozhlédl po salonu, přísně se dívaje na všechny přítomné. L'homme de beaucoup de mérite přes všechnu svou touhu získat místo se nemohl přemoci, aby knížeti Vasiliji nepřipomněl jeho dřívější stanovisko. (Bylo to nezdvořilé ke knížeti Vasiliji a v saloně Anny Pavlovny i k Anně Pavlovně, která přijala zprávu se stejnou radostí; ale nemohl se přemoci.)

„Ale přece se povídá, že je slepý, kníže?“ poznamenal a připomněl tak knížeti Vasiliji jeho vlastní slova.

„Ale jděte, vidí na to až dost,“ řekl kníže Vasilij svým basovým, svižným hlasem, doprovázeným odkašláním, týmž hlasem a odkašláním, kterým řešil všechny obtížné otázky. „Vidí na to až dost,“ opakoval. „A z čeho mám největší radost,“ pokračoval, „je, že mu panovník dal plnou moc nad všemi armádami, nad celou zemí – moc, jakou dosud žádný vrchní velitel neměl. Je to druhý samovládce,“ uzavřel s vítězným úsměvem.

„Dej bůh, dej bůh,“ řekla Anna Pavlovna. L'homme de beaucoup de mérite, ještě nováček ve dvořanské společnosti, chtěl

Anně Pavlovně zalichotit tím, že za všech těchto řečí obhájí její dřívější názor, a řekl:

„Říká se, že panovník svěřil Kutuzovovi tuto moc dosti nerad. Povídá se, že se začervenal jako slečinka, které by někdo četl Jocondu, když mu říkal: „Panovník a vlast vám udělují tuto poctu.“

„Možná že srdce na tom nemělo účast,“ řekla Anna Pavlovna.

„Ó ne, ne,“ zaníceně se ho zastal kníže Vasilij. Teď už, pokud šlo o Kutuzova, nemohl nikomu ustoupit. Podle jeho mínění byl nejen sám Kutuzov skvělý, ale všichni ho zbožňovali. „Ne, to není možné, poněvadž panovník si ho už i dříve uměl vážit,“ dodal.

„Dejž jenom bůh, aby kníže Kutuzov,“ povzdechla si Anna Pavlovna, „uchopil skutečně moc do svých rukou a nedovolil nikomu, aby mu házel klacky pod nohy – des bâtons dans les roues.“

Kníže Vasilij okamžitě pochopil, kdo byl ten *nikomu*. Řekl šeptem:

„Vím najisto, že si Kutuzov jako zásadní podmínku vyžádal, aby následník trůnu, carevič, nebyl u armády. Víte, co řekl panovníkovi?“ Kníže Vasilij opakoval slova, která prý řekl Kutuzov carovi: „Nemohu ho potrestat, udělá-li něco špatně, ani vyznamenat, udělá-li to dobře.‘ Ó, to je velmi chytrý člověk, ten kníže Kutuzov, znám ho už dávno.“

„Říká se dokonce,“ pravil l’homme de beaucoup de mérite, „že Nejjasnější si stanovil jako nevyhnutelnou podmínku, aby ani sám car nejezdil k armádě.“

V téže chvíli, kdy to vyslovil, odvrátili se od něj kníže Vasilij s Annou Pavlovnou a smutně, s povzdechem nad jeho naivitou, na sebe pohlédli.

VII

Mezitím co se toto dalo v Petrohradě, prošli už Francouzi Smolenskem a stále víc a víc se blížili k Moskvě. Napoleonův historik Thiers spolu s jinými Napoleonovými historiky ve snaze ospravedlnit svého hrdinu říká, že Napoleon byl přiveden k moskevským zdem proti své vůli. Má pravdu, tak jako mají pravdu všichni historikové, kteří hledají vysvětlení dějinných událostí ve vůli jediného člověka; má pravdu stejně jako ruští dějepisci, kteří tvrdí, že Napoleon byl přilákán k Moskvě uměním ruských velitelů. Působí tu kromě zákona retrospektivnosti, vykládajícího všechno minulé jako přípravu k právě se dovršujícímu faktu, ještě vzájemnost, a ta všechno komplikuje. Dobrý šachista, který prohraje partii, je upřímně přesvědčen, že prohru zavinila nějaká jeho chyba, a hledá tu chybu na začátku své hry, zapomínaje přitom, že v každém jeho tahu po celou hru docházelo ke stejným chybám, že ani jediný jeho tah nebyl dokonalý. Chyba, které věnuje svou pozornost, bije do očí jen proto, že jí jeho protivník využil. Oč složitější pak je válečná hra, probíhající v určitých časových podmínkách, v níž neřídí neživé stroje pouhá vůle, nýbrž kde všechno vyplývá z nesčíslných konfliktů různých individuálních libovůlí.

Po Smolensku vyhledával Napoleon bitvu za Dorogobuží u Vjazmy a potom u Careva Zajmišče; avšak události se vyvíjely tak, že z nesčíslných shod okolností Rusové až do Borodina, sto dvanáct verst od Moskvy, nemohli bitvu přijmout. Ve Vjazmě vydal Napoleon dispozici k postupu přímo na Moskvu.

Moskva, asijské hlavní město té velké říše, posvátné město Alexandrových národů, Moskva se svými nesčetnými kostely ve tvaru čínských pagod! Tato Moscou nedávala Napoleonově fantazii pokoje. Na pochodu z Vjazmy do Careva Zajmišče jel Napoleon na svém světle žlutém poloanglickém mimochodníku, doprovázen gardou, stráží, pázaty a pobočníky. Náčelník

štábu Berthier zůstal pozadu, aby vyslechl Rusa zajatého jezdecktvem. Následován tlumočnickem Lelormem d'Ideville, dononil cvalem Napoleona a s veselou tváří zastavil koně.

„Eh bien?“¹⁾ řekl Napoleon.

„Platovův kozák říká, že Platovův armádní sbor se spojuje s velkou armádou a že Kutuzov je jmenován vrchním velitelem. Velmi inteligentní a upovídaný!“

Napoleon se usmál a rozkázal, aby tomu kozákovi dali koně a přivedli ho k němu. Přál si s ním osobně promluvit. Několik pobočníků se rozjelo zpět a za hodinu se objevil před Napoleonem nevolník Lavruška, kterého Děnisov postoupil Rostovovi, ve sluhovském kabátě, na francouzském jezdeckém sedle, s čtveráčkou, opilou veselou tváří. Napoleon mu poručil, aby jel vedle něho, a vypytał se ho:

„Vy jste kozák?“

„Ano prosím, kozák, Vaše Blahorodí.“

„Kozák, jenž netušil, v čí je společnosti, poněvadž v Napoleonově prostotě nebylo nic, co by jeho orientální představitosti mohlo prozradit přítomnost panovníkovu, rozprávěl s krajní familiárností o záležitostech současné války,“ říká Thiers, vyprávěje tuto epizodu.

Ve skutečnosti Lavruška, který se opil do němoty a nechal svého pána bez oběda, dostal den předtím výprask a byl poslán do vsi pro slepice, ale dal se tam unést kořistěním a byl při tom zajat Francouzi. Lavruška byl jedním z těch protřelých, drzých lokajů, kteří už leccos viděli a považují za svou povinnost dělat všechno vychytrale a podle, kteří jsou ochotni prokázat svému pánovi jakoukoli službu a chytře vycítí jeho slabé stránky, zejména marnivost a malichernost.

Když se Lavruška octl ve společnosti Napoleonově, jehož osobu velmi dobře a snadno poznal, neupadl nikterak do rozpaků a jen se z celé duše snažil zavděčit novým pánům.

Věděl velmi dobře, že je to sám Napoleon, ale Napoleonova přítomnost ho nemohla zmást o nic víc než přítomnost Rostova nebo rotmistra s pruty, poněvadž ani rytmistř, ani Napoleon ho nemohli o nic připravit.

¹⁾ Oč jde?

Vyžvanil všechno, co se povídalo mezi sluhy. Mnohé z toho byla pravda. Avšak když se ho Napoleon zeptal, co si Rusové myslí, zda porazí Bonaparta nebo ne, svraštil Lavruška obličej a zamyslel se.

Viděl v tom rafinovanou vychytralost – lidé jemu podobní spatřují vychytralost vždy a ve všem – zamračil se a chvíli mlčel.

„Totiž to je tak: když bude bitva,“ řekl potom zamyšleně, „a když bude brzo, tak je to jednou jisté. Ale když utečou tři dny a bude teprve pak, tak se protáhne bůhvíjak dlouho.“

Napoleonovi to přeložili takto: „Si la bataille est donnée avant trois jours, les Français la gagneraient, mais que si elle serait donnée plus tard, dieu sait ce qui en arriverait,“²⁾ tlumočil s úsměvem Lelorme d’Ideville. Napoleon se neusmál, ačkoli na něm bylo vidět, že je ve velmi dobrém rozmaru, a dal si tato slova opakovat.

Lavruška si toho povšiml, a aby ho rozveselil ještě víc, tvářil se licoměrně, že neví, s kým mluví.

„Vím, že máte Bonaparta, ten přepral všechny na světě, ale u nás, to je jiná...“ řekl, sám nevěda, jak a kde se vzalo v jeho posledních slovech chlubitivé vlastenectví. Tlumočník přeložil Napoleonovi tato slova bez dovětku a Napoleon se usmál. „Mladý kozák přiměl svého mocného společníka k úsměvu,“ praví Thiers.

Napoleon ujel pár kroků mlčky a pak se obrátil na Berthiera s požadavkem, že chce vidět, jak zapůsobí sur cet enfant du Don³⁾ sdělení, že muž, s nímž toto enfant du Don mluví, je sám císař, týž císař, který napsal své nesmrtelné vítězné jméno na pyramidu.

Zpráva byla kozákovi sdělena.

Lavruška (pochopiv, že mu to řekli proto, aby ho ohromili, a že Napoleon od něj očekává leknutí), aby vyhověl novým pápům, zatvářil se ihned omráčeně a zděšeně, vypouklil oči a nasadil výraz, jaký míval, když ho vodili k výprasku. „Sotva mu to

²⁾ Dojde-li k bitvě do tří dnů, vyhrají ji Francouzi, avšak dojde-li k ní později, bůhví, co z toho vzejde.

³⁾ Na toto dítě Donu.

Napoleonův tlumočník řekl, kozák ustrnul, neproněsť již ani slovo a jel dál s očima stále upřenýma na tohoto dobyvatele, jehož jméno proniklo přes stepi Orientu až k němu. Všechna jeho hovornost náhle zmizela a ustoupila pocitu naivního a němého obdivu. Napoleon ho odměnil a poručil, aby mu dali svobodu jako ptáku, ježž vracíme polím, která viděla jeho zrození.“

Napoleon jel dál a snil o té Moscou, která tak zaměstnávala jeho představivost, a *l'oiseau qu'on rendit aux champs qui l'ont vu naître*⁴⁾ se rozjel k předním strážím, vymýšleje si předem něco, co se nestalo a co bude vyprávět u svého pluku. To, co se mu skutečně přihodilo, vykládat nechtěl, protože se mu to zdálo nedůstojným vyprávění. Když dorazil ke kozákům, zeptal se, kde je jeho pluk, patřící k Platovovu oddílu, a kvečer uť našel svého pána Nikolaje Rostova, který bydlel v Jankově a právě vsedal na koně, aby se s Iljinem projel po okolních vesnicích. Nikolaj dal Lavruškovi jiného koně a vzal ho s sebou.

VIII

Kněžna Marja nebyla v Moskvě a mimo nebezpečí, jak se domníval kníže Andrej.

Po Alpatyčově návratu ze Smolenska starý kníže jako by náhle procitl ze sna. Nařídil shromáždit ve vesnicích domobranu a ozbrojit ji, napsal vrchnímu veliteli dopis, v němž ho zpravoval o svém úmyslu zůstat v Lysých Horách až do konce a bránit se, ponechávaje vrchnímu veliteli na uváženu, zda učinit nebo neučinit opatření k obraně Lysých Hor, kde bude zajat nebo zabít jeden z nejstarších ruských generálů – a domácím oznámil, že zůstává v Lysých Horách.

Avšak ačkoli sám zůstával v Lysých Horách, nařídil odvézt kněžnu Marju a Dessalese s malým knížetem do Bogučarova

⁴⁾ Pták, ježž vrátili polím, která viděla jeho zrození.

a odtud do Moskvy. Kněžna Marja, postrašená otcovou hořečnou a bezoddyšnou činností, která vystřídala jeho dřívější skleslost, se nemohla odhodlat nechat ho samotného a poprvé v životě se odvážila nepodřídít se mu. Odmítla jet – a snesla se na ni strašná bouře jeho hněvu. Starý kníže jí znovu zopakoval všechno, v čem jí křivdil. Ve snaze obvinít ji prohlásil, že ho utýrala, že ho rozvadila se synem, že chovala proti němu hnusná podezření, že si učinila životním cílem otravovat mu život, a vyhnal ji ze své pracovny řka, že neodjede-li, bude mu to jedno. Řekl, že nechce ani vědět o její existenci a že ji předem upozorňuje, aby se mu neopovažovala přijít na oči. To, že ji nedal odvézt násilím, jak se obávala, nýbrž jen přikázal, aby mu nechodila na oči, kněžnu Marju rozradostnilo. Viděla v tom důkaz, že je v nejtajnějším koutku duše rád, že zůstává doma a že neodjela.

Ráno den po odjezdu Nikolušky oblékl starý kníže slavnostní uniformu a chystal se jet k vrchnímu veliteli. Kočár byl již připraven k předjetí. Kněžna Marja viděla, jak v uniformě se všemi řády vychází z domu a kráčí do zahrady, aby vykonal přehlídku ozbrojených rolníků a čeledi. Seděla u okna a naslouchala jeho hlasu, zaznívajícimu ze zahrady. Najednou se ze stromořadí vynořilo několik lidí s polekanými tvářemi.

Kněžna Marja vyběhla před dům a cestičkou mezi záhony utíkala do aleje. Proti ní se pohyboval velký zástup domobranců a čeledi a uprostřed tohoto zástupu vleklo několik lidí pod paží malinkého stařečka v uniformě s řády. Kněžna Marja k němu přiskočila, ale ve hře drobných světelných skvrn, pronikajících mezi stíny lipové aleje, nemohla rozeznat, co se v jeho tváři změnilo. Jediné, co viděla, bylo, že dřívější přísný a rozhodný výraz jeho obličeje vystřídal výraz nesmělosti a pokory. Když kníže spatřil dceru, pohnul bezmocnými rty a zachroptěl. Nebylo možné pochopit, co chce. Zvedli ho, odnesli do pracovny a položili na pohovku, jíž se v poslední době tak bál.

Přivezli doktora a ten mu ještě téže noci pustil žilou a prohlásil, že je kníže raněn mrtvicí na pravou stranu.

Zůstávat v Lysých Horách bylo čím dál tím nebezpečnější, a proto druhý den po záchvatu převezli knížete do Bogučarova. Lékař jel s ním.

Když přijeli do Bogučarova, ukázalo se, že Dessales s malým knížetem už odjeli do Moskvy.

Raněn mrtvicí ležel starý kníže tři neděle v Bogučarově v novém domě, postaveném knížetem Andrejem, a jeho stav byl stále stejný – nehoršil se ani nelepšil. Kníže byl v bezvědomí a ležel jako zmrzačená mrtvola. Neustále cosi drmolil a stahoval prudce obočí i rty, ale nedalo se poznat, vnímá-li okolní svět nebo ne. Jedna věc se dala říci určitě – že trpí a cítí potřebu ještě něco vyslovit. Avšak co to bylo, nemohl nikdo pochopit; byl to nějaký rozmar nemocného a pološíleného starce, vztahovalo se to k obecné situaci, nebo se to týkalo domácích záležitostí?

Lékař říkal, že neklid projevovaný nemocným nic neznamená, že má fyzické příčiny; avšak kněžna Marja byla přesvědčená (a to, že tento neklid v její přítomnosti vzrůstal, potvrzovalo její domněnku), že jí chce něco říci. Bylo vidět, že fyzicky i duševně trpí.

Naděje na vyléčení nebyla. Odvézt ho nebylo možné. A co by se stalo, kdyby po cestě zemřel? Zdalipak by nebyl lepší konec, nadobro konec? myslela si někdy kněžna Marja. Pozorovala ho dnem i nocí, téměř nespíc, a je strašně říci, že ho často pozorovala nikoli s nadějí objevit příznaky úlevy, nýbrž s přáním shledat známky blížícího se konce.

Kněžně Marje bylo podivně, když v sobě objevila tento cit, ale byl v ní. A ještě strašnější pro ni bylo, že od začátku otcovy nemoci (nebo dokonce možná už dříve, už tehdy, když s ním zůstala, cosi očekávajíc) probudily se v ní všechny spící, zapomenuté osobní touhy a naděje. Věci, které jí už po celá léta nepřišly do hlavy, myšlenky na svobodný život bez strachu z otce, ba dokonce i myšlenky na možnost lásky a rodinného štěstí vnikaly bez ustání do jejích představ jako ďábelské pokušení. Nechtě je sebevíc od sebe odháněla, neustále ji napadaly otázky, jak si teď, po tom, zařídí život. Byla to pokušení ďáblova a kněžna Marja to věděla. Věděla, že jedinou zbraní proti němu jsou modlitby, a snažila se modlit. Klekala si, dívala se na ikony, odříkávala slova modlitby, ale modlit se nemohla. Cítila, že ji zachvátil jiný svět – svět opravdové, těžké a svobodné činnosti, naprosto rozdílný od toho duševního světa, v němž byla uzavřena předtím a v němž byla nejlepší útěchou modlit-

ba. Nemohla se modlit a nemohla plakat, obklopily ji všední, každodenní starosti.

Pobyt v Bogučarově se stával nebezpečným. Všude se mluvilo o tom, že se Francouzi blíží, a v jedné vesnici patnáct verst od Bogučarova byla francouzskými marodéry vydrancována usedlost.

Doktor trval na tom, že je třeba odvézt knížete dále; maršálek šlechty poslal kněžně Marje úředníka, aby ji přemluvil odjet co možná nejdříve; do Bogučarova přijel okresní hejtman a také na ni doléhal, uváděje, že Francouzi jsou čtyřicet verst odsud, že po vesnicích kolují francouzská provolání, a neodjede-li kněžna s otcem do patnáctého, že za nic neručí.

Patnáctého se kněžna odhodlala odjet. Starosti s přípravami a nutnost vydávat příkazy, jež na ní žádali, zaměstnaly ji celý den. Noc ze čtrnáctého na patnáctého strávila jako obyčejně nesvlečena v místnosti sousedící s pokojem, v němž ležel kníže. Několikrát procitla a slyšela jeho supění, drmolení, vrzání postele a kroky Tichona a doktora, kteří ho obraceli na lůžku. Několikrát naslouchala u dveří a zdálo se jí, že brumlá hlasitěji než obvykle a že se častěji převrací. Nemohla spát, co chvíli přistupovala ke dveřím a naslouchala, chtěla vejít, ale neodvažovala se to učinit. I když nemluvil, kněžna Marja viděla, ba věděla, jak nepříjemná je mu každá známka strachu o něj. Všimla si, jak mrzutě se odvrací od jejího pohledu, jež někdy proti své vůli na něj upírala. Věděla, že kdyby k němu přišla v noci, v tuto neobvyklou hodinu, podráždilo by ho to.

Ale nikdy jí ho nepřišlo tak líto a tak hrozné ho ztratit. Vzpomínala na celý svůj život s ním a v každém jeho slově, v každém jeho činu nalézala důkaz, jak ji má rád. Občas se mezi tyto vzpomínky vloudily představy dábelského pokušení, myšlenky na to, jaké to bude po jeho smrti a jak se vyvine její nový, svobodný život. S odporem ty myšlenky odháněla. K ránu ztichl a ona usnula.

Probudila se pozdě. Upřímnost, se kterou se člověk obyčejně probouzí, jí jasně odhalila, co ji na otcově nemoci nejvíce zajímá. Probudila se, poslouchala, co se děje za dveřmi, a když uslyšela jeho sténání, s povzdechem si řekla, že je to stále stejné.

Ale co má tedy být? Co jsem vlastně chtěla? Přeju si jeho smrt! zvolala s odporem k sobě samé.

Oblékla se, umyla, pomodlila a vyšla před dům. Stály tam připraveny, ještě bez koní, kočáry, do nichž se ukládaly věci.

Jitro bylo teplé a pošmourné. Kněžna Marja se zastavila na schůdcích před domem, ještě plná hrůzy nad svou mravní špatností, a snažila se uspořádat myšlenky, než půjde k němu.

Lékař sešel ze schodů a přistoupil k ní.

„Je mu teď lépe,“ řekl. „Hledal jsem vás. Chvílemi je trochu rozumět, co říká, má jasnější hlavu. Pojdte. Volá vás...“

Při této zprávě se kněžně Marje tak rozbušilo srdce, že zbledla a opřela se o dveře, aby neupadla. Spatřit ho, mluvit s ním, vystavit se jeho pohledu nyní, kdy celá její duše byla přeplněna těmi strašnými pokušeními, bylo bolestně radostné i hrozné zároveň.

„Pojďte,“ opakoval doktor.

Kněžna Marja vešla do otcova pokoje a přistoupila k lůžku. Ležel s vysoko podloženými zády, malé kostnaté ruce pokryté fialovými uzlovatými žilkami, položené na pokrývce, s levým okem upřeným rovně a pravým šilhající, s nehybným obočím a rty. Byl všecek tak nějak útlounký, maličký a ubohý. Tvář jako by se mu seschla nebo změkla, rysy mu zdrobněly. Kněžna Marja se k němu přiblížila a políbila mu ruku. Jeho levička jí tak stiskla ruku, že bylo vidět, že ji očekával už dávno. Smýkl jí rukou a obočí i rty se mu rozzlobeně zaškubaly.

Polekaně na něho hleděla a snažila se uhodnout, co od ní chce. Když se postavila tak, že jeho levé oko vidělo na její obličej, uklidnil se a několik vteřin z ní nespouštěl oči. Potom se mu rty i jazyk pohnuly, ozvaly se zvuky a on začal mluvit, dívaje se na ni nesměle a prosebně, s patrnou obavou, že mu neporozumí.

Kněžna Marja se na něj dívala, napínajíc ze všech sil svou pozornost. Komické úsilí, s nímž kroutil jazykem, nutilo ji klopit oči a namáhavě potlačovat vzlyky, které jí stoupaly do hrdla. Něco řekl a párkrát svá slova opakoval. Kněžna Marja je nebyla s to pochopit, ale snažila se uhádnout, co říká, a tázavě opakovala jeho slova.

„Gage – boji... boji...“, opakoval několikrát.

Nebylo možné tomu porozumět. Doktor se domníval, že uhádl, a zopakoval jeho slova, zeptal se: „Kněžna se bojí?“ Kníže odmítavě zavrtěl hlavou a znovu opakoval totéž...

„Duše, duše bolí,“ uhodla kněžna Marja a řekla to nahlas. Zahučel na znamení souhlasu, vzal ji za ruku a tiskl si ji na prsa, hned sem, hned tam, jako by pro ni hledal právě místo.

„Všechny myšlenky! Na tebe... myšlenky...“ pronesl potom mnohem lépe a srozumitelněji než dříve, když nyní věděl, že mu rozumí. Kněžna Marja přitiskla hlavu k jeho ruce a snažila se utajit vzlyky a slzy.

Hladil ji těžkou rukou po vlasech.

„Volal jsem tě celou noc...“ vypravil ze sebe.

„Kdybych to byla věděla...“ řekla v slzách. „Bála jsem se vejít.“

Stiskl jí ruku.

„Tys nespala?“

„Ne, nespala,“ odpověděla kněžna Marja a zavrtěla hlavou. Mimoděk se otci podřizovala a mluvila stejně jako on, snažíc se užívat spíše posunků, jako by také jen s námahou vládla jazykem.

„Drahoušku...“ nebo „holčičko...“ Kněžna Marja to nemohla rozeznat, ale z výrazu jeho očí bylo zřejmé, že řekl něžné, laskavé slovo, jakých nikdy neužíval. „Proč jsi nepřišla?“

A já jsem si přála, přála jeho smrt! myslela si kněžna Marja. Chvilí mlčel.

„Děkuji ti... dceruško, holčičko... za všechno, za všechno... odpusť... děkuji... odpusť... děkuji!“ A z očí mu vytryskly slzy. „Zavolejte Andrjušu,“ řekl náhle a na tváři se mu přitom objevil jakýsi dětsky plachý a nedůvěřivý rys. Jako by sám věděl, že jeho žádost nemá smysl. Tak se alespoň zdálo kněžně Marje.

„Dostala jsem od něj dopis,“ pravila.

Pohlédl na ni udiveně a plaše.

„Kde vlastně je?“

„Je v armádě, mon père, ve Smolensku.“

Dlouho mlčel se zavřenýma očima; pak přikývl, jako by si odpovídal na své pochybnosti a potvrzoval to, nač se teprve nyní rozpomněl a co pochopil, a opět otevřel oči.

„Ano,“ pravil zřetelně a tiše. „Rusko je zničeno! Zahubili je!“ A znovu se rozvzlykal a slzy mu tekly z očí. Kněžna Marja už déle nebyla s to se ovládat a také se dala do pláče, nespouštějíc oči z jeho tváře.

Opět zavřel oči. Jeho vzlykot slábl. Udělal pohyb směrem k očím; Tichon pochopil a utřel mu slzy.

Potom zase oči zavřel a řekl cosi, co dlouho nemohl nikdo uhádnout, až nakonec pochopil a vysvětlil jediný Tichon. Kněžna Marja hledala smysl jeho slov v tom, o čem hovořil před chvílí. Střídavě si myslela, že mluví o Rusku nebo o knížeti Andreji nebo o ní, o vnuku nebo o své smrti. A proto nemohla uhádnout jeho slova:

„Vezmi si své bílé šaty, mám je rád,“ řekl.

Když ta slova pochopila, rozplakala se kněžna Marja ještě hlasitěji; doktor ji uchopil v podpaždí, vyvedl ji z pokoje na terasu a domlouval jí, aby se uklidnila a zabývala se přípravami k odjezdu. Když kněžna Marja odešla od otce, začal mluvit opět o synovi, o válce, o panovníkovi, rozzlobeně cukal obočím, začal zvyšovat chraptivý hlas a ranila ho druhá a poslední mrtvice.

Kněžna Marja zůstala stát na terase. Den se vyjasnil, bylo slunečno a horko. Nebyla schopna nic chápat, na nic myslit a nic cítit kromě vášnivé lásky k otci, lásky, kterou, jak se jí zdálo, až do této chvíle neznala. Vyběhla do zahrady a s pláčem běžela dolů k rybníku po cestičkách, kde kníže Andrej vysázel mladé lipky.

„Vždyť já... já... já jsem si přála jeho smrt! Ano, já jsem si přála, aby už co nejrychleji všechno skončilo... Chtěla jsem mít klid... Ale co se mnou bude? K čemu mi bude klid, když on tu nebude?“ mumlala nahlas, rychle přecházejíc po zahradě a tisknouc si rukama hrud, z níž se dral křečovitý vzlykot. Obešla v zahradě kruh, který ji přivedl zpět k domu, a viděla, že jí jdou naproti m-lle Bourienne (která zůstávala v Bogučarově a nechtěla odtud odjet) s neznámým mužem. Byl to okresní maršálek a přijel za kněžnou, aby jí osobně vysvětlil nevyhnutelnost rychlého odjezdu. Kněžna Marja ho poslouchala a nerozuměla mu; uvedla ho do domu, nabídla mu snídani a usedla vedle něj. Po chvíli se mu omluvila a šla ke dveřím starého knížete. Lékař s rozčilenou tváří vyšel ven a řekl jí, že nemůže dovnitř.

„Jděte, kněžno, jděte, jděte!“

Kněžna Marja šla opět do zahrady a pod kopcem u rybníka, na místě, kde ji nikdo nemohl vidět, usedla na trávu. Nevěděla,

jak dlouho tam byla. Vzpamatoval ji dupot ženských nohou běžících po cestičce. Zvedla se a viděla, jak její komorná Duňaša, která zřejmě běžela pro ni, se najednou zastavila, jako by se polekala výrazu své paní.

„Prosím, kněžno, račte... kníže...“, řekla Duňaša a hlas se jí zlomil.

„Hned, jdu, jdu,“ pravila kněžna spěšně, nedávajíc Duňaše možnost, aby vyslovila to, co měla vyřídit, a snažíc se ji nevidět, utíkala k domu.

„Kněžno, vůle boží se dokonává, musíte být připravena na vše,“ řekl jí maršálek, který na ni čekal u vchodu.

„Nechte mě! To není pravda!“ zakřikla ho zlostně. Doktor ji chtěl zadržet. Odstrčila ho a chtěla ke dveřím. Proč mě ti lidé s vyděšenými obličejí zastavují? Já přece nikoho nepotřebuji! A co tu dělají? Otevřela dveře a jasné denní světlo v této dřívě pološeré komnatě ji zarazilo. V pokoji byly ženy s chůvou. Všechny ustoupily od postele, aby jí uvolnily cestu. Ležel na loži stále stejně; avšak přísný výraz na jeho klidné tváři zastavil kněžnu Marju na prahu pokoje.

Ne, on neumřel, to není možné! řekla si kněžna Marja, přistoupila k němu, a přemáhajíc zděšení, které se jí zmocnilo, přitiskla rty k jeho tváři. Okamžitě se však od něj odtrhla. Prudký nával něhy, kterou v sobě k němu cítila, najednou zmizel a ustoupil pocitu hrůzy před tím, co bylo před ní. Ne, už ho není! Není ho a tady, na tom místě, kde byl, je cosi cizího a nepřátelského, jakési strašné, hrůzné a odpuzující tajemství! Zakryla si obličej rukama a klesla do náruče doktorovi, který ji zachytil.

V přítomnosti Tichona a lékaře omyly ženy to, čím kdysi byl, podvázaly mu hlavu šátkem, aby ústa nezůstala otevřená, a druhým šátkem svázaly roztahující se nohy. Potom oblékly to malinké, seschlé tělo do uniformy s řády a položily je na stůl. Bůh ví, kdo a kdy se o to postaral, ale všechno šlo jakoby samo od sebe.

K večeru hořely kolem rakve svíčky, na rakvi byla rouška, po podlaze byl rozházen jalovec, pod mrtvou seschlou hlavu položil někdo tištěnou modlitbu a v koutě seděl dáček a odříkával žalmy.

Jako se koně vzpínají, shlukují a frkají nad mrtvým koněm,

tak se v saloně okolo rakve shromáždili lidé cizí i domácí – maršálek, starosta, ženské a všichni, polekaní a se strnulýma očima, se křížovali, klaněli a líbali chladnou a ztuhlou ruku starého knížete.

IX

Bogučarovo bylo až do doby, kdy se tam usadil kníže Andrej, vždy statkem, který nebyl pánům na očích, a bogučarovští rolníci byli docela jiní než lysohorští. Lišili se od nich řečí, oděvem i mravy. Říkalo se jim stepní. Starý kníže chválil jejich účinnost v práci, když přijížděli na Lysé Hory pomáhat při žních nebo kopat rybníky a příkopy, ale neměl je rád pro jejich divokost.

Poslední pobyt knížete Andreje v Bogučarově a novoty, které tu zavedl – nemocnice, školy a snížení obroku – neučinily je mírnějšími, naopak, posílily v nich právě ty povahové rysy, jež starý kníže nazýval divokostí. Kolovaly mezi nimi neustále nějaké pověsti, hned o tom, že budou jmenováni kozáky, hned že budou obráceni na novou víru, hned o nějakých panovnických výnosech nebo o přísaze Pavlu Petroviči roku 1797 (o níž říkali, že tehdy ještě byla svoboda, ale páni jim ji vzali), hned o Petru Feodoroviči, jenž má nastoupit na trůn za sedm let a za něhož bude svoboda a všechno bude tak prosté, že nic nebude. Pověsti o válce, o Bonapartovi a jeho vpádu prolínaly se v jejich mysli se stejně nejasnými představami o Antikristovi, o konci světa a naprosté svobodě.

V okolí Bogučarova byly samé větší vesnice, státní a obroční statkářské. Statkářů tu mnoho nežilo; bylo tu také velmi málo služebnictva a lidí gramotných a v životě rolníků v tomto kraji se mnohem zřetelněji a jasněji než jinde projevovaly ty proudy v životě ruského lidu, jež jsou současníkům nepochopitelné. Jedním z takových jevů bylo před dvaceti lety hnutí mezi rolníky, aby se odstěhovali k jakýmsi teplým řekám. Stov-

ky rolníků, mezi nimi i bogučarovští, začaly z ničeho nic prodávat svůj dobytek a odjíždět s celými rodinami kamsi na jihovýchod. Jako když ptáci letí za moře, mířili tito lidé se ženami a dětmi někam na jihovýchod, kde nikdo z nich nebyl. Stěhovali se v celých karavanách, vykupovali se po jednom a utíkali, jeli a šli tam, k teplým řekám. Mnozí byli potrestáni a poslání na Sibiř, mnoho jich zemřelo po cestě zimou a hladem, jiní se sami vrátili a hnutí utichlo samo od sebe, tak jak vzniklo, bez zjevné příčiny. Avšak spodní proudy působily mezi lidem dál a soustřeďovaly se k novému projevu síly, jež měla vytrysknout stejně podivně a neočekávaně, ale přitom prostě, přirozeně a silně. Toho roku, roku 1812, bylo člověku, jenž žil v těsném spojení s lidem, jasné, že tyto spodní proudy mohutní a mají blízko k tomu, že vyvřou na povrch.

Alpatyč přijel do Bogučarova krátce před smrtí starého knížete a povšiml si, že lidem probíhá jakýsi neklid a že v přímém rozporu s tím, co se dělo v kraji Lysých Hor šedesát verst odsud, kde rolníci odcházeli a nechávali vesnice na pospas drancování kozáků, tady, ve stepním pásmu bogučarovském, udržovali rolníci, jak se povídalo, styky s Francouzi, dostávali od nich jakési listiny, nechávali je mezi sebou kolovat a zůstávali na místě. Alpatyč věděl od sluhů, kteří mu byli oddáni, že se chalupník Karp, jenž měl velký vliv na celou vesnici a jenž jel nedávno s příprěží k vojenskému vozu, vrátil se zprávou, že kozáci plení vesnice, z nichž obyvatelé odešli, kdežto Francouzi je nechávají nedotčené. Věděl, že jiný rolník včera dokonce přivezl z Vislouchova – kde byli Francouzi – list od francouzského generála, v němž se obyvatelům oznamovalo, že zůstanou-li, nic se jim nestane a že všechno, co si od nich vojska vezmou, zaplatí.

Na důkaz toho přivezl sedlák z Vislouchova sto rublů v bankovkách (nevěděl, že jsou falešné), jež mu byly vyplaceny předem za seno.

A konečně, a to bylo ze všeho nejzávažnější, Alpatyč věděl, že týž den, kdy poručil starostovi, aby shromáždil příprěže pro povozy kněžny, odjíždějící z Bogučarova, byla ráno svolána ve vesnici schůze a na ní bylo usneseno nikam neodjíždět a čekat. Mezitím čas nestál. V den úmrtí starého knížete, 15. srpna, naléhal maršálek na kněžnu, aby ještě týž den odjela, že nebezpe-

čí vzrůstá. Říkal, že po šestnáctém za nic nebere odpovědnost. Večer po smrti knížete odjel, ale slíbil, že nazítří přijede na pohřeb. Avšak druhý den přijet nemohl, protože dostal zprávu, že Francouzi neočekávaně postoupili, a sám taktak stačil odvézt ze svého statku rodinu a všechno cenné.

Bogučarovo spravoval po třicet let starosta Dron, jemuž starý kníže říkal Droníček.

Dron byl jeden z těch rolníků, silných tělesně i duševně, kteří zarostou mohutným plnovousem, sotva dosáhnou určitého věku, a žijí pak do šedesáti sedmdesáti let, aniž se nějak změníli, bez jediného šedivého vlasu nebo chybějícího zubu, stejně přímí a statní v šedesáti jako ve třiceti.

Dron byl brzy po stěhování k teplým řekám, jehož se spolu s jinými také účastnil, jmenován starostou a šafářem a od té doby plnil tuto funkci bezúhonně třiaadvacet let. Vesničané se ho báli víc než pána. Jeho páni, starý i mladý kníže, i správce si ho vážili a žertem ho nazývali ministrem. Po celou dobu své služby nebyl Dron ani jednou opilý, ani nemocný; nikdy, ani po probdělých nocích, ani po jakékoli dřině, nebylo na něm vidět sebemenší únavu, a ačkoli neuměl číst a psát, nikdy mu neušla ani jediná částka peněz nebo množství pudů mouky, jíž prodával spoustu vozů, ani jediný stoh obilí na některé desjatině bogučarovských polí.

Tohoto Drona si Alpatyč, když přijel z vypleněných Lysých Hor, zavolal v den pohřbu starého knížete a nařídil mu, aby připravil dvanáct koní do kočárů kněžny a osmnáct párů pro náklad, který měli odvézt z Bogučarova. Rolníci sice platili obrok, ale splnění toho příkazu se podle Alpatyčova názoru nemohlo setkat s překážkami, neboť v Bogučarově bylo dvě stě třicet nevolnických rodin a rolníci byli zámožní. Avšak když starosta Dron vyslechl rozkaz, mlčky sklopil oči. Alpatyč mu vyjmenoval muže, které znal a od nichž měl Dron spřežení vzít.

Dron odpověděl, že koně těchto rolníků jsou právě s povozy mimo vesnici. Alpatyč jmenoval další. Podle Dronových slov ani tito rolníci koně neměli; jedni je dali na vojenskou přípřež, jiní byli churaví, dalším rolníkům koně zdechli pro nedostatek krmiva. Podle Dronova mínění nebylo možno opatřit koně nejen pro povozy, ale ani do kočárů.

Alpatyč se pozorně na Drona zadíval a zamračil se. Tak jako Dron byl vzorem rolnického starosty, tak ani Alpatyč nespravedlně nadarmo po dvacet let knížecí statky a byl vzorem správce. Měl výjimečnou schopnost vycítovat potřeby a instinkty lidu, s nímž jednal, a proto byl výborným správcem. Jak se na Drona podíval, ihned pochopil, že jeho odpovědi nejsou výrazem jeho skutečných myšlenek, nýbrž obecné nálady bogučarovského vesnického shromáždění, která se už přenesla i na starostu. Zároveň však věděl, že zbohatlý Dron, nenáviděný celou vesnicí, musí kolísat mezi dvěma tábory – panským a rolnickým. Alpatyč zachytil toto váhání v jeho pohledu, a proto se zamračil a přistoupil k němu.

„Ty, Droníčku, poslyš!“ řekl mu. „Nepovídej mi nesmysly. Jeho Jasnost kníže Andrej Nikolajič mi osobně přikázal, abych odvezl všechny lidi a nenechal je s nepřítelem, a je na to také panovníkův rozkaz. Kdo zůstane, zradí panovníka. Slyšíš?“

„K službám,“ odpověděl Dron, ale nezvedl oči.

Alpatyč se s touto odpovědí nespokojil.

„Dej si pozor, Drone, bude zle!“ zavrtěl hlavou.

„Jak poručíte,“ řekl Dron zkormouceně.

„Poslouchej, Drone, nech toho!“ opakoval Alpatyč, vytáhl ruku ze západní a slavnostně ukázal na zem, Dronovi pod nohy. „Nejenže tě vidím skrz naskrz, ale vidím všechno i tři lokte pod tebou,“ řekl, dívaje se Dronovi k nohám.

Dron upadl do rozpaků, úkosem pohlédl na Alpatyče a ihned zase sklopil zrak.

„Nech hloupostí a řekni lidem, aby se připravovali na cestu do Moskvy a na zítra ráno uchystali spřežení pro kněžniny povozy, ale sám na schůzi nechod. Slyšíš?“

Dron se mu najednou vrhl k nohám.

„Jakove Alpatyči, propusť mě! Vezmi si ode mne klíče a proboha mě propusť!“

„Přestaň!“ pravil Alpatyč stroze. „Vidím tři lokte pod tebe,“ opakoval věda, že jeho umění zacházet se včelami, znalost, kdy se má sít oves, ba i to, že po dvacet let uměl vyjít se starým knížetem, vynesly mu dávno pověst čaroděje a že se čarodějům připisuje schopnost vidět tři lokte pod člověka.

Dron vstal a chtěl cosi říci, ale Alpatyč ho přerušil.

„Co vás to napadlo? He...? Co si vůbec myslíte? He?“

„Co si mám počít s lidmi?“ řekl Dron. „Jako by všichni zvrtačili. Pořád jim povídám...“

„Povídám, povídám...“ skočil mu do řeči Alpatyč. „Pijí?“ zeptal se úsečně.

„Jsou úplně zvrtačení, Jakove Alpatyči, přivezli už druhý sud.“

„Tak poslouchej. Zajedu k hejtmanovi a ty řekni lidem, aby toho nechali, a spřežení ať jsou připravena.“

„K službám,“ odpověděl Dron.

Dále už Jakov Alpatyč nenaléhal. Byl dlouho správcem a věděl, že hlavní prostředek, jak přimět lidi, aby se podrobili rozkazu, je nedat jim nikdy najevo pochybnost, že by se mohli nepodřít. Když vymohl z Drona pokorné „k službám“, spokojil se tím, ačkoli o tom nejen pochyboval, ale byl dokonce skoro přesvědčen, že spřežení bez pomoci oddílu vojáků připravena nebudou.

A skutečně, kvečeru ještě spřežení nebyla shromážděna. Ve vsi před hospodou byla opět schůze a na ní bylo dohodnuto zahnat koně do lesa a spřežení nevydat. Alpatyč o tom kněžně nic neřekl, ale poručil, aby vypřáhli vozy s jeho vlastními věcmi, které přijely z Lysých Hor, a připravili ty koně pro kněžnin kočár, a sám jel na úřad.

X

Po otcově pohřbu se kněžna Marja zavřela ve svém pokoji a nikoho k sobě nepouštěla. Ke dveřím přišla komorná se vzkazem, že si Alpatyč přišel pro pokyny týkající se odjezdu. (To bylo ještě před rozmluvou s Dronem.) Kněžna Marja se zvedla z pohovky, na níž ležela, a řekla přes zavřené dveře, že nikdy a nikam nepojede a že prosí, aby ji nechali na pokoji.

Okna pokoje, v němž kněžna Marja ležela, vedla na západ. Kněžna ležela na pohovce tváří ke zdi, hrála si s knoflíky na koženém polštáři, nevidouc než ten polštář, a její nejasné myš-

lenky se točily kolem jediné věci: myslela na neodvratnost smrti a na svou mravní špatnost, o níž až do té doby nevěděla a která se projevila v době otcovy nemoci. Chtěla se modlit, ale neodvažovala se – neodvažovala se obracet k Bohu v tom duševním stavu, v jakém byla. Dlouho ležela v téže poloze.

Slunce přešlo na druhou stranu domu, šikmými večerními paprsky vniklo do otevřeného okna a ozářilo pokoj a část safiánové podušky, na niž hleděla kněžna Marja. Chod jejích myšlenek se na chvíli zastavil. Aniž si to uvědomila, pozvedla se na pohovce, upravila si vlasy, vstala, přistoupila k oknu a bezděky do sebe vtáhla chladnou svěžest jasného, ale větrného večera.

Ano, teď se můžeš v klidu kochat večerem! On už tu není, nikdo ti nebude překážet, řekla si, svezla se na židli a hlava jí klesla na okenní rám.

Kdosi na ni zavolal ze zahrady něžným a tichým hlasem a políbil ji do vlasů. Ohlédla se. Byla to m-lle Bourienne v černých šatech s bílým smutečním lemem. Tiše se sklonila ke kněžně Marje, s povzdechem ji políbila a hned poté se rozplakala. Kněžna Marja se na ni podívala. Vybavila se jí všechna stará střetnutí s ní, vzpomněla si, jak na ni žárlila, ale jak se on k m-lle Bouriene poslední dobu změnil a nemohl ji ani vidět, a řekla si, že všechny výčitky, které jí v duchu dělala, byly zřejmě nespravedlivé. A pak, cožpak mohu já, já, která jsem si přála jeho smrt, někoho odsuzovat! pomyslela si.

Kněžna Marja si živě představila postavení m-lle Bourinne, jejíž společnosti se poslední dobu vyhýbala, ale která na ní byla závislá a žila v cizím domě. Pocítila k ní lítost. Mírně a tázavě na ni pohlédla a podala jí ruku. Mademoiselle Bourienne se rozplakala, začala kněžně líbat ruku a mluvit o zármutku, který kněžnu postihl a na němž i ona má účast. Říkala, že jedinou útěchou jí bylo, že jí kněžna dovolila sdílet ten zármutek s ní. Mluvila o tom, že všechna bývalá nedorozumění musí pominout tváří v tvář velikému hoří, že se cítí přede všemi čistou a že on odtud vidí její lásku a vděčnost. Kněžna ji poslouchala a nevnímala, co říká, ale občas se na ni podívala a zaposlouchala se do zvuku jejího hlasu.

„Vaše postavení je dvojnásob hrozné, milá kněžno,“ řekla m-lle Bourienne po chvíli mlčení. „Chápu, že jste nemohla

a nemůžete myslet na sebe; ale moje láska k vám mě zavazuje, abych to učinila... Byl u vás Alpatyč? Mluvil s vámi o odjezdu?“ zeptala se.

Kněžna Marja neodpovídala. Nechápala, kam a kdo má jet. Cožpak je možno něco podniknout, na něco myslet? Cožpak není všechno lhostejné? Neodpovídala.

„Uvědomujete si, chère Marie,“ pokračovala m-lle Bourienne, „uvědomujete si, že jsme v nebezpečí, že jsme obklopeny Francouzi? Vydat se teď na cestu je nebezpečné. Pojedeme-li, padneme zcela určitě do zajetí a bůhví...“

Kněžna Marja se dívala na svou přítelkyni a nechápala, o čem mluví.

„Ach, kdyby někdo věděl, jak je mi teď všechno, všechno jedno,“ řekla konečně. „Rozumí se samo sebou, že ani za nic na světě bych nechtěla odjet od něho... Alpatyč mi říkal cosi o odjezdu... Promluvte s ním, já nic, nic nemohu a nechci...“

„Mluvila jsem s ním. Doufá, že se nám podaří odjet zítra; ale já myslím, že nyní už by bylo lépe zůstat tady,“ pravila m-lle Bourienne. „Protože uznejte, Marie, dostat se po cestě do rukou vojáků nebo vzbouřených vesničanů – to by bylo hrozné.“ M-lle Bourienne vytáhla z pompadúrky prohlášení (napsané na obyčejném ruském papíře) francouzského generála Rameaua, aby obyvatelé neopouštěli své domovy, že jim bude francouzskými úřady poskytnuta žádoucí ochrana, a podala je kněžně.

„Myslím, že bude nejlépe obrátit se na tohoto generála,“ řekla m-lle Bourienne, „jsem přesvědčena, že vám prokáže patřičnou úctu.“

Kněžna Marja četla listinu a suchý vzlykot jí zbrázdil obličej.

„Od koho jsme to dostali?“ zeptala se.

„Patrně se dozvěděli podle jména, že jsem Francouzka,“ začervenala se m-lle Bourienne.

Kněžna Marja vstala s papírem v ruce od okna, s bledou tváří prošla komnatami a vešla do bývalé pracovny knížete Andreje.

„Duňášo, zavolejte mi Alpatyče, Dronička, prostě někoho,“ řekla, „a vyřídte Amálii Karlovně, aby za mnou nechodila,“ dodala, neboť zaslechla hlas m-lle Bourienne. Co nejrychleji

odjet! Honem odjet! říkala si kněžna Marja nahlas a v duchu se hrozila pomýšlení, že by mohla zůstat v moci Francouzů.

Aby se kníže Andrej dověděl, že je v jejich moci! Aby ona, dcera knížete Bolkonského, prosila pana generála Rameaua o ochranu a požívala jeho dobrodiní! Při této myšlence jí jí-mala hrůza, třásla se, rudla zmítána záchvaty zloby a hrdosti, jaké dosud nepocítila. Vybavilo se jí všechno, co bylo na jejím postavení tíživé, a hlavně urážlivé. Oni, Francouzi, se ubytují v tomto domě; pan generál Rameau obsadí pracovnu knížete Andreje; budou si pro zábavu listovat v jeho knihách a číst jeho dopisy a písemnosti. M-lle Bouriene bude dělat v Bogučarově hostitelku. Mně dají pokojíček z milosti; vojáci rozhrabou čerstvý otcův hrob, aby mu sebrali kříže a hvězdy; budou mi vyprávět o svých vítězstvích nad Rusy a předstírat soustrast s mým zármutkem..., uvažovala kněžna Marja. Neužívala vlastního rozumu, cítila se povinna myslet tak, jak by v její situaci asi uvažovali její otec a bratr. Jí osobně bylo lhostejné, kde zůstane a co se s ní stane; zároveň však cítila, že tu zastupuje nebožtíka otce a knížete Andreje. Proti své vůli užívala jejich způsobu myšlení a cítila jejich srdcem. Považovala za nevyhnutelné učinit to, co by nyní řekli a co by udělali oni. Šla do pracovny knížete Andreje, snažila se načerpat do sebe jeho způsob myšlení a jeho názory a přemýšlela o svém postavení.

Životní požadavky, o nichž se domnívala, že v ní s otcovou smrtí zanikly, vyvstaly před ní s novou, jí zcela neznámou silou a cele ji zaujaly.

Rozčilená a červená přecházela po pokoji a volala si hned Alpatyče, hned Michaila Ivanoviče, hned Tichona, hned Drona. Duňaša, chůva ani žádná ze služek jí nemohly říct nic o tom, do jaké míry je pravda to, co jí oznámila m-lle Bourienne. Alpatyč nebyl doma: odjel na úřad. Architekt Michail Ivanýč, který se na zavolání objevil před kněžnou Marjou s rozespalýma očima, nepověděl jí rovněž zhola nic. Odpovídal na její otázky se stejným úsměvem vyjadřujícím tichý souhlas, s jakým si po dobu patnácti let navykl odpovídat starému knížeti, aby nemusel vyjádřit vlastní mínění, a tak se z jeho řeči nedalo vyvodit nic určitého. Přivolaný komorník Tichon se ztrhanou a přepadlou tváří, na níž se zračilo nezhojitelné ho-

ře, odpovídal na všechny otázky kněžny Marji „ano, prosím“, a když se na ni díval, stěží potlačoval pláč.

Nakonec vešel do pokoje starosta Dron, hluboko se kněžně poklonil a zůstal stát u dveří.

Kněžna Marja přešla pokoj a zastavila se proti němu.

„Droníčku,“ oslovila ho přesvědčena, že v něm má věrného přítele, téhož Droníčka, který jí ze své každoroční cesty na vjazemský jarmark vozil vyhlášené perníky a s úsměvem jí je podával. „Droníčku, teď, po našem neštěstí,“ začala a zmlkla. Neměla sílu mluvit dál.

„Všichni jsme v rukou božích,“ řekl s povzdechem. Chvilí mlčeli.

„Droníčku, Alpatyč někam odjel a já se nemám ke komu obrátit. Je to pravda, co se povídá, že už nemůžu ani odjet?“

„Proč bys nejela, Vaše Jasnosti, odjet je možné,“ pravil Dron.

„Řekli mi, že hrozí nebezpečí padnout nepříteli do rukou. Strýčinku, já nejsem ničeho schopna, ničemu nerozumím, nikoho u sebe nemám. Rozhodně chci vyjet v noci nebo zítra brzy ráno.“ Dron mlčel. Pohlédl na kněžnu Marju úkosem.

„Nejsou koně,“ pravil, „říkal jsem to už Jakovu Alpatyči.“

„Jak to, že nejsou?“ ptala se kněžna.

„Všechno je trest boží,“ řekl Dron. „Co jsme měli koně, tak si je vzalo vojsko, a něco pochcípalo, takový je teď rok. Ne že není ani čím krmit koně, ale ještě aby člověk sám hlady neumřel! Lidi sedí celé tři dny bez jídla. Nic nemají, jsou dočista žebráci.“

Kněžna Marja pozorně poslouchala, co jí říká.

„Lidé že jsou ožebračeni? Že nemají chléb?“ zeptala se.

„Umírají hladem,“ odpověděl Dron, „kdepak připřeže!“

„Ale proč jsi to neřekl, Droníčku? Cožpak se jim nedá pomoci? Udělám všechno, co je v mých silách...“ Kněžně Marje bylo divné pomyšlení, že by teď, v takové chvíli, kdy její duši naplňoval takový zármutek, mohli být lidé bohatí a chudí a že by ti bohatí chudým nepomohli. Nejasně věděla a slyšela, že existuje panské obilí a že je dávají rolníkům. Věděla také, že ani bratr, ani otec by v nouzi rolníkům neodřekli; bála se však, aby o tom rozdávání obilí, které chtěla nařídit, neřekla něco nevhodného, a chtěla se v té věci poradit. Měla radost, že se jí na-

skytla záminka k starostem, a to taková, že si nebude muset vyčítat, zapomene-li pro ni na svůj zármutek. Začala se Drona podrobně vyptávat na potřeby rolníků a na to, co je v Bogučarově panského.

„Máme přece panské obilí, bratrovo?“ zeptala se.

„Panské obilí je, prosím, nedotčené,“ pravil Dron hrdě, „kníže neporučil je prodat.“

„Dej je lidem, dej jim všechno, co potřebují; povolují ti to jménem svého bratra,“ řekla kněžna Marja.

Dron neodpověděl a zhluboka vzdychl.

„Rozdej jim to obilí, bude-li ho pro ně dost. Všechno rozdej. Rozkazují ti to bratrovým jménem a vyřídí jim: co je naše, je také jejich. Nebudeme pro ně ničeho litovat. To jim řekni.“

Zatímco kněžna mluvila, Dron se na ni strnule díval.

„Propuště mě, slečinko, proboha, poruč, ať si vezmou ode mne klíče,“ zaprosil. „Třiadvacet let jsem sloužil, nic špatného jsem neudělal. Propuště mě, proboha.“

Kněžna Marja nechápala, co od ní chce a proč ji prosí, aby ho propustila. Odpověděla mu, že nikdy nepochybovala o jeho oddanosti a že je ochotna učinit vše pro něj i pro ostatní vesničany.

XI

Za hodinu poté přišla za kněžnou Duňaša se zprávou, že je tu Dron a že se všichni rolníci shromáždili na kněžnin příkaz u sýpky a přejí si s paní mluvit.

„Já jsem je přece nesvolávala,“ namítla kněžna, „řekla jsem jen Droníčkovi, aby jim rozdal obilí.“

„Jen je, prosím vás, slečinko kněžno, dejte rozehnat a nechodte k nim. Jsou všichni samý podvod,“ říkala Duňaša, „přijede Jakov Alpatyč a odjedeme..., ale vy neračte...“

„Jaký podvod?“ zeptala se kněžna udiveně.

„Já to vím dobře, jen mě poslechněte, proboha vás prosím.“

Zeptejte se třeba chůvy. Povídá se, že nechtějí odjet, jak jste rozkázala.“

„O čem to mluvíš? Já jsem jim nikdy nerozkazovala, aby odjížděli...“, řekla kněžna Marja. „Zavolej mi Dronička.“

Dron přišel a potvrdil Duňašino slova: rolníci se shromáždili na kněžnin příkaz.

„Ale já jsem je nikdy nevolala,“ bránila se kněžna. „Tys jim to asi špatně vyřídil. Řekla jsem jen, abys jim dal obilí.“

Dron vzdychl a neodpověděl.

„Rozkážete-li, odejdou,“ řekl.

„Ne, ne, půjdu k nim,“ rozhodla se kněžna Marja.

Přes všechno rozmlouvání Duňašino a chůvino vyšla před dům. Droníček, Duňaša, chůva a Michail Ivanyč šli za ní.

Patrně se domnívají, že jim dávám obilí, aby tu zůstali, a sama si odjedu a nechám je na pospas Francouzům, myslela si kněžna Marja. Slíbím jim měsíční deputát na statku u Moskvy a byty; jsem přesvědčena, že André by udělal na mém místě mnohem víc, říkala si, když se blížila v šeru k zástupu shromážděnému na výhonu u sýpky.

Zástup se srazil, zavlnil se a čepice letěly z hlav dolů. Kněžna Marja sklopila oči, a zaplétajíc se nohama do šatů, pokročila až k nim. Tolik rozličných starých i mladých očí se na ni upíralo a tolik tu bylo různých tváří, že kněžna Marja nerozeznávala ani jednu z nich, a protože cítila, že je nutno mluvit se všemi najednou, nevěděla, co počít. A tu jí znovu dodalo síly vědomí, že zastupuje otce a bratra, takže směle zahájila svou řeč.

„Jsem velmi ráda, že jste přišli,“ začala, ale nezvedla oči a cítila, jak rychle a silně jí tluče srdce. „Droníček mi řekl, že vás válka přivedla na mizinu. Je to naše společné neštěstí a já nebudu ničeho litovat, abych vám pomohla. Sama odjíždím, protože je tu nebezpečno... a nepřítel je blízko... protože... Dám vám všechno, přátelé, a prosím vás, abyste si všechno vzali, všechno naše obilí, abyste netrpěli bídu. A jestliže vám někdo řekl, že vám dávám obilí, abyste tu zůstali, není to pravda. Naopak vás prosím, abyste odjeli s celým svým majetkem na náš moskevský statek, a tam se o vás postarám a slibuji vám, že se nebudete mít špatně. Dají vám tam domy i obilí.“ Kněžna se odmlčela. V hloučku bylo slyšet povzdechy.

„Nedělám to sama od sebe,“ pokračovala kněžna, „dělám to jménem svého nebožtíka otce, který vám byl dobrým pánem, a jménem bratra a jeho syna.“

Opět se zarazila. Nikdo nepřerušil její mlčení.

„Máme společné hoře, rozdělíme se tedy o vše napůl. Vše, co je moje, je vaše,“ řekla a přelétla zrakem obličeje kolem.

Všechny oči se na ni dívaly se stejným výrazem, jehož význam nemohla pochopit. Ať už to byla zvědavost, oddanost, vděčnost, nebo polekanost a nedůvěra, ale výrazy na všech tvářích byly stejné.

„Děkujeme vám za vaši milost, ale my panské obilí nepotřebujeme,“ ozval se hlas vzadu.

„Ale proč?“ zeptala se kněžna.

Nikdo neodpověděl, a když se kněžna Marja rozhlédla po zástupu, všimla si, že se všechny oči, s nimiž se setkala, ihned sklopily.

„Ale proč nechcete?“ zeptala se znovu. Nikdo neodpovídal.

Kněžně Marje bylo z toho ticha těžko; snažila se zachytit něčí pohled.

„Proč nemluvíte?“ obrátila se ke starému dědovi, který stál vedle ní opřen o hůl. „Pověz, myslíš-li, že ještě něco potřebuješ. Udělám všechno,“ vyzvala ho, setkavši se s jeho pohledem. Ale jako by se byl rozzlobil, svěsil hlavu úplně a zamumlal:

„Co bych s tím měl souhlasit, my žádné obilí nepotřebujeme.“

„To tady máme všechno nechat? Nesouhlasíme. Nesouhlasíme... Nedáme svůj souhlas. Je nám tě líto, ale svůj souhlas nedáme. Jeď sama...“ ozvalo se v zástupu na různých stranách. A opět se na všech tvářích davu objevil jeden a týž výraz, ale teď už to docela jistě nebyl výraz zvědavosti a vděčnosti, nýbrž výraz zlé rozhodnosti.

„Ale vy jste to špatně pochopili,“ řekla kněžna Marja se smutným úsměvem. „Proč nechcete odjet? Slibuji vám, že vás ubytuji a dám vám jíst. Tady vás nepřítel ožebračí...“

Ale její hlas zanikl ve výkřicích zástupu.

„Nedáme svůj souhlas, ať nás zničí. Nevezmem si tvé obilí, nedáme svůj souhlas!“

Kněžna Marja se znovu pokusila zachytit pohled někoho z nich: ale ani jedny oči se na ni neupíraly, zdálo se, že se jí všechny vyhýbají. Zmocnil se jí zvláštní pocit úzkosti.

„Podívejme se, ta to chytře zaonačila, jdi za ní rovnou do vězení! Zboř svůj dům a vlez do otroctví! No ovšem. Prý vám dám obilí!“ ozývaly se hlasy v zástupu.

Kněžna Marja vyšla se skloněnou hlavou z kruhu lidí a šla domů. Zopakovala Dronovi rozkazy, aby zítra byli připraveni koně k odjezdu, odešla do svého pokoje a zůstala tam sama se svými myšlenkami.

XII

Té noci seděla kněžna Marja dlouho u otevřeného okna ve svém pokoji a naslouchala hovoru rolníků, který sem doléhal z vesnice, ale nemyslela na ně. Cítila, že i kdyby o nich přemýšlela sebevíc, nebyla by s to je pochopit. Myslela stále na jedno a totéž – na své hoře, které se nyní, po přestávce strávené ve starostech o přítomnost, stalo pro ni už minulostí. Nyní už mohla vzpomínat, mohla plakat, mohla se modlit. Po západu slunce se vítr utišil. Byla tichá a svěží noc. Kolem půlnoci začaly hlasy umlkat, zazpíval kohout, nad lipami začal vycházet úplněk, zvedla se chladivá bílá mlha, rosa a nad vesnicí i nad domem zavládlo ticho.

Jeden za druhým vybavovaly se jí obrazy z nedávné minulosti – z otcovy nemoci a jeho posledních chvil. Se smutnou radostí teď prodlévala u těch obrazů a odháněla od sebe s hrůzou jen jedinou, poslední představu o jeho smrti, kterou, jak cítila, nebyla schopna vidět v této tiché, tajemné noční hodině ani ve svých představách. Obrazy se jí vybavovaly tak jasně a s takovými podrobnostmi, že je považovala hned za skutečnost, hned za něco minulého a hned za budoucnost.

Najednou si živě představila chvíli, kdy ho ranila mrtvice a kdy ho vlekli pod paži z lysohorské zahrady a on cosi mumlal bezvládným jazykem, cukal šedivým obočím a neklidně a zároveň nesměle se na ni díval.

Už tehdy mi chtěl říci to, co mi řekl v den své smrti, po-

myslela si. Vždycky si myslel to, co mi řekl. A tu se jí do nejmenších podrobností vybavila noc v Lysých Horách den před jeho záchvatem mrtvice, kdy kněžna Marja, jako by tušila neštěstí, zůstala s ním proti jeho vůli. Nespala a v noci po špičkách sešla dolů, přistoupila ke dveřím do zimní zahrady, kde té noci otec spal, a naslouchala jeho hlasu. Utrápeným, znaveným hlasem mluvil s Tichonem. Patrně toužil si s někým popovídat. Proč mě nezavolal? Proč mi nedovolil, abych tam byla na Tichonově místě? říkala si i tehdy, i nyní kněžna Marja. Teď už nikdy nikomu nepoví všechno, co měl tenkrát na srdci. Už se pro něj ani pro mne nikdy nevrátí ta chvíle, kdy by byl řekl všechno, co měl chuť vypovědět, a já, ne Tichon, bych ho poslouchala a chápala ho. Proč jsem tehdy nevešla dovnitř? myslela si. Možná že by mi tenkrát řekl to, co mi řekl v den své smrti. Však se tehdy v rozmluvě s Tichonem dvakrát na mne zeptal. Chtěl mě vidět a já jsem stála hned vedle, za dveřmi. Bylo mu smutno a těžko se mu hovořilo s Tichonem, který mu nerozuměl. Pamatuji se, že s ním začal mluvit o Líze, jako by byla živá – zapomněl, že umřela –, Tichon mu připamatoval, že už nežije, a on zvolal: „Hlu-páku!“ Bylo mu těžko. Slyšela jsem, jak s hekáním uleh na postel a hlasitě vykřikl: „Můj bože!“ Proč jsem tehdy nevešla dovnitř? Co by mi byl udělal? Co bych byla ztratila? A možná že by ho to potěšilo a řekl by mi to slovo. A kněžna Marja nahlas pronesla laskavé slovo, které jí řekl v den své smrti. „Holčičko!“ opakovala si to slovo a rozplakala se slzami, jež přinesly její duši úlevu. Viděla teď před sebou jeho obličej. Ale nikoli ten obličej, který znala po celou tu dobu, co jí paměť sahala, a který vždycky viděla jen z dálky, nýbrž obličej nesmělý a malátný, který si poprvé prohlédla zblízka se všemi jeho vráskami a detaily, když se nahýbala nad jeho rty, aby slyšela, co říká.

„Holčičko!“ opakovala.

Nač myslel, když pronesl to slovo? Nač asi myslí nyní? napadlo ji náhle a jako odpověď na tuto otázku spatřila ho před sebou s tím výrazem, jaký mu tkvěl na tváři podvázané bílým šátkem v rakvi. A táž hrůza, která ji zachvátila tehdy, když se ho dotkla a zjistila, že to není on, ale cosi tajemného a odpudivého, zmocnila se jí i nyní. Chtěla myslet na něco jiného,

chtěla se modlit, ale nic z toho nebyla s to udělat. Dívala se široce rozevřenýma očima na měsíční svit a stíny, jako by každou chvíli měla spatřit jeho mrtvou tvář, a cítila, jak ji ticho, vládnoucí nad domem i v domě, spoutává.

„Duňášo!“ zašeptala. „Duňášo!“ vykřikla divoce, vymanila se z toho ticha a utíkala k čeledníku naproti chůvě a služkám, které běžely k ní.

XIII

Sedmnáctého srpna vyjeli si Rostov s Iljinem ze svého stanoviště Jankova, vzdáleného patnáct verst od Bogučarova, doprovázeni pouze ordonancí a Lavruškou, který se právě vrátil ze zajetí, na projížďku – aby vyzkoušeli nového koně, kterého si koupil Iljin, a zjistili, nemají-li ve vesnici seno.

Bogučarovo bylo poslední tři dny mezi dvěma nepřátelskými armádami, takže se zde snadno mohl octnout ruský zadní voj stejně jako francouzský předvoj, a proto Rostov jako svědomitý velitel eskadrony chtěl využít proviantu, který zůstal v Bogučarově, dřív než se ho zmocní Francouzi.

Rostov s Iljinem byli ve výborné náladě. Cestou do Bogučarova, knížecího statku s usedlostí, kde doufali nalézt mnoho služebnictva a hezounkých děvčat, vyptávali se Lavrušky na Napoleona a smáli se jeho vyprávění nebo se předháněli, aby vyzkoušeli Iljinova koně.

Rostov nevěděl a ani ho nenapadlo, že by vesnice, do níž jel, patřila tomu Bolkonskému, který byl ženichem jeho sestry.

Rostov s Iljinem se naposledy rozjeli o závod na svahu před Bogučarovem; Rostov Iljina předhonil a vjel první do vsi Bogučarova.

„Jsi první,“ řekl Iljin, celý rozpalený.

„Ano, vždycky první, na louce i tady,“ řekl Rostov a poplácal svého zpěněného hřebce.

„Já bych vás na svém francouzském, Vaše Jasnosti, předho-

nil,“ volal zezadu Lavruška, nazýváje svého tažného koně francouzským, „ale nechtěl jsem vám udělat ostudu.“

Dojeli krokem k sýpce, před níž stál velký zástup rolníků.

Někteří muži sňali čepice, jiní nechali na hlavách a dívali se na jezdce. Z hospody vyšli dva dlouzí starci s vrásčitými obličejí a řídkými plnovousy a s úsměvem přistoupili k důstojníkům, vrávorajíce a zpívajíce jakousi nesouvislou píseň.

„Chlapíci!“ zasmál se Rostov. „Tak co, seno máte?“

„Jak jsou si podobní...“ poznamenal Iljin.

„Převe...seee...elá be...se...be...se...“,“ prozpěvoval stařík s blaženým úsměvem.

Jakýsi muž vyšel ze zástupu a přistoupil k Rostovovi.

„Ke kterým patříte?“ zeptal se.

„K Francouzům,“ odpověděl Iljin se smíchem. „Tohle je sám Napoleon,“ ukázal na Lavrušku.

„Tak tedy jste Rusi?“ přeptal se muž.

„A je vás tu moc?“ ptal se jiný vesničan malé postavy a připojil se k nim.

„Moc, moc,“ odpověděl Rostov. „Co jste se tu takhle sešli?“ dodal. „Slavíte svátek, nebo co?“

„Starci se sešli projednat vesnické záležitosti,“ vysvětlil rolník a odešel od něj.

V té chvíli se na cestě od panského domu objevily dvě ženy a muž v bílém klobouku a kráčeli k důstojníkům.

„Ta v růžovém je moje, pozor – nepřebírat!“ řekl Iljin a díval se na Duňášu, která k nim rázně utíkala.

„Ta bude naše!“ mrkl na Iljina Lavruška.

„Copak bys chtěla, krasavice?“ zeptal se Iljin s úsměvem.

„Kněžna přikázala, abych se zeptala, z kterého jste pluku a jak se jmenujete.“

„To je hrabě Rostov, velitel eskadrony, a já jsem váš pokorný sluha.“

„Be...se...e...di...čka,“ prozpěvoval opilý děda a se šťastným úsměvem zíral na Iljina, který rozmlouval s komornou. Hned za Duňášou přišel za Rostovem Alpatyč a už z dálky smekal klobouk.

„Osmělím se vás obtěžovat, Vaše Blahorodí,“ řekl uctivě, ale trochu přezíravě vzhledem k důstojníkovu mládí a zasunul si ruku do západní. „Moje paní, dcera generála en chef knížete

Nikolaje Andrejeviče Bolkonského, jenž skonal patnáctého tohoto měsíce, je v nesnázích vzhledem k hulvátství těchto lidí,“ ukázal na rolníky, „a prosí vás, abyste ráčil... kdyby vám bylo libo,“ přerušil se Alpatyč se smutným úsměvem, „kousek popojet, poněvadž není vhodné před...“ Alpatyč ukázal na dva starce, kteří zezadu kolem něj kroužili jako ovádi kolem koně.

„Hele...! Alpatyči... Hele! Jakove Alpatyči...! Vážně! Promiň, proboha. Vážně! Posloucháš...?“ opakovali dědové a radostně se na něho usmívali. Rostov pohlédl na opilé staříky a usmál se také.

„Ale možná že vás to baví, Vaše Jasnosti?“ zeptal se Jakov Alpatyč s důstojnou tváří a volnou rukou ukázal na starce.

„Ne, to je málo zábavné,“ řekl Rostov a poodjel. „Oč jde?“

„Osměluji se hlásit Vaší Jasnosti, že zdejší hrubý lid nechce pustit paní ze statku a vyhrožuje, že vypřáhne koně, takže ačkoli je od rána všechno připraveno, Její Jasnost nemůže vyjet.“

„To není možné!“ zvolal Rostov.

„Mám tu čest hlásit vám holou pravdu,“ opakoval Alpatyč... Rostov seskočil z koně, svěřil jej husarovi a šel s Alpatyčem k domu a cestou se ho vyptával na podrobnosti celé věci. Ukázalo se, že včerejší nabídka kněžny Marji, že dá rolníkům obilí, a její rozmluva s Dronem i se zástupem všechno tak pokazily, že Dron definitivně odevzdal klíče, připojil se k vesničanům a nepřicházel na Alpatyčovu výzvu; a ráno, když kněžna Marja poručila zapřáhnout, aby mohla jet, přišli rolníci ve velkém zástupu k sýpce a poslali vzkaz, že kněžnu z vesnice nepustí, že je rozkaz, aby nikdo neodjížděl, a že vypřáhnou koně. Alpatyč šel za nimi a domlouval jim, ale odpověděli mu (nejvíce ze všech mluvil Karp; Dron nevycházel ze zástupu), že nesmějí kněžnu pustit, že je to rozkaz; necht kněžna zůstane a oni jí postaru budou sloužit a ve všem ji poslouchat.

Ve chvíli, kdy Rostov s Iljinem přijeli po cestě, poručila kněžna Marja přes všechno přemlouvání Alpatyče, chůvy a služek, aby zapřáhli, a chtěla jet; avšak kočí viděli přijíždět kavaleristy, považovali je za Francouze a rozutekli se a domem se rozlehl ženský pláč.

„Milostpane! Panáčku! Sám Bůh tě poslal!“ ozývaly se dotáté hlasy, když Rostov procházel předsíní.

Když přivedli Rostova, seděla kněžna Marja v sále, zmatená a bezmocná. Nechápal, kdo je, proč přišel a co s ní bude. Sotva spatřila jeho ruskou tvář a podle jeho vstupu a jeho prvních slov poznala v něm člověka svého stavu, podívala se na něj svým hlubokým, zářivým pohledem a začala mluvit zajímavým hlasem, chvějícím se vzrušením. Rostova hned napadlo, jak románové je to setkání. Osamělá dívka, bez ochrany a zdrcená hořem, ponechaná kvůli hrubých vzbouřených rolníků! Jaký podivný osud mě to sem zanesl? myslel si, když ji poslouchal a díval se na ni. A jaká mírnost, ušlechtilost ve výrazu a ve všech rysech! říkal si, poslouchaje její ostýchavé vyprávění.

Když mluvila o tom, že se to vše stalo den po otcově pohřbu, hlas se jí zachvěl. Odvrátila se, ale potom, jako by se bála, aby si Rostov nevyložil její slova jako snahu ho dojmout, pohlédla na něho tázavě a polekaně. Rostovovi stály v očích slzy. Kněžna Marja si toho všimla a vděčně se na něj podívala tím zářivým pohledem, při němž každý zapomněl na nehezku její tváře.

„Nemohu, kněžno, ani vyslovit, jak jsem šťasten, že jsem sem náhodou zajel a že vám budu moci prokázat službu,“ pravil Rostov a vstal. „Jen račte jet a ručím vám svou ctí, že se žádný člověk neodváží působit vám nepříjemnosti, když mi jen dovolíte, abych vás doprovázel,“ uctivě se uklonil dvorní poklonou, určenou dámám carské krve, a zamířil ke dveřím.

Svým uctivým tónem jako by dával Rostov najevo, že ačkoli by považoval za štěstí blíže se s ní seznámit, nechce k tomuto sblížení využít jejího neštěstí.

Kněžna Marja to pochopila a ocenila jeho chování.

„Jsem vám velmi, velmi vděčna,“ řekla mu francouzsky, „ale doufám, že to vše bylo jen nedorozumění a že za to nikdo nemůže.“ Najednou se rozplakala. „Promiňte mi,“ omluvila se.

Rostov se zasmušil, ještě jednou se hluboce uklonil a vyšel z pokoje.

XIV

Tak co, je milá? Ale ta moje růžová, kamaráde, to je úplná pohádka a říkají jí Duňaša...“ Avšak když Iljin pohlédl Rostovovi do tváře, zmlkl. Viděl, že jeho hrdina a velitel dlí ve zcela jiném myšlenkovém světě.

Rostov se na něj zlostně ohlédl, neodpověděl mu a rychle vykročil k vesnici.

„Já jim to ukážu, já jim dám, lumpům!“ mumlal si pro sebe.

Alpatyč se za ním pustil plavným, dlouhým krokem, jen aby zrovna neutíkal, a ačkoli čile klusal, stěží ho dohonil.

„Jaké rozhodnutí jste ráčil učinit?“ zeptal se, když dorazil až k němu.

Rostov se zastavil, zaťal pěsti a najednou se hrozivě na Alpatyče obořil.

„Rozhodnutí? Jaké rozhodnutí? Ty starý moulo!“ zařval na Alpatyče. „To jsi na to koukal? Jak si to představuješ? Vesnice se bouří a ty se s nimi ani nedoveđeš vypořádat? Sám jsi taky zrádce. Ale já vás znám, stáhnu z vás kůži, ze všech...“ A jako by se bál, aby zbytečně nevyplýtl zásobu svého rozhořčení, nechal Alpatyče být a prudce vyrazil kupředu. Alpatyč potlačil pocit urážky, plul za ním svým kolébavým krokem a vykládal mu své úvahy. Říkal, že rolníci jsou zatvrzelí, že v takové chvíli by bylo nerozvážné bojovně se jim postavit bez vojenské pomoci a jestli by nebylo lepší poslat napřed pro oddíl vojáků.

„Já jim dám oddíl vojáků... Já jim dám, bojovně se postavit...“, nesmyslně opakoval Nikolaj, celý zadýchaný zběsilou, živočišnou zlostí a potřebou na někom si ji zchladit. Nepřemýšlel o tom, co udělá, podvědomě mířil k zástupu rychlým, rozhodným krokem. A čím víc se k němu blížil, tím jasněji cítil Alpatyč, že jeho nerozvážný čin může přinést dobré výsledky. Totéž cítili i chlapi v zástupu, když hleděli na jeho spěšnou, pevnou chůzi a rozhodnou, zamračenou tvář.

Po tom, co husaři přijeli do vesnice a Rostov odešel ke kněžně, nastal v zástupu zmatek a hádky. Někteří rolníci poukazovali na to, aby se přibýlí husaři, kteří jsou přece Rusové, nerozlobili, že nechtějí slečnu pustit. Dron byl téhož názoru, ale sotva jej vyslovil, ihned se Karp a ostatní do bývalého starosty pustili.

„Kolik let jsi ztrpčoval život celé vesnici?“ řval na něj Karp. „Tobě je všechno jedno! Ty si vyhrabeš truhlu s penězi a zmizíš, co je tobě do toho, jestli vydrancují naše domy, nebo ne?“

„Bylo přikázáno, že má být pořádek, že nikdo nemá jezdit z domova a nevynést ani prášiček – a dost!“ křičel druhý.

„Teď byla řada na tvém synovi, ale tobě bylo toho tvého mazánka asi líto,“ napadl najednou prudce Drona malý stařeček, „a tak jsi dal oholit mého Vaňku. Ech, všichni tu pomřeme!“

„Tak, tak, pomřeme!“

„Já jsem se vesnice nezřekl!“ pravil Dron.

„Jakpak nezřekl, břicho sis na nás vypásl...“

Dva dlouzí stařáci si dál mleli své. Sotva Rostov, doprovázen Iljinem, Lavruškou a Alpatyčem, dorazil k zástupu, zastrčil si Karp ruce za opasek a s lehkým úsměškem postoupil vpřed. Dron naopak zmizel v posledních řadách a zástup se těsněji semkl.

„Hej! Kdo je u vás starosta?“ zvolal Rostov a prudce přistoupil až k nim.

„Starosta, povídáte? A na co ho chcete?“ zeptal se Karp.

Ale nestačil to ani dořici, když mu čepice sletěla na zem a hlava se ohnula na stranu od mohutného políčku.

„Čepice dolů, zrádci!“ zvolal Rostovův mohutný hlas. „Kde je starosta?“ řval zuřivě.

„Starostu, starostu volá... Drone Zacharyči, vás,“ ozvaly se porůznu horlivé a pokorné hlasy a čepice šly pomalu z hlav dolů.

„My se bouřit nebudem, dbáme na pořádek,“ prohodil Karp a zároveň s ním zaznělo náhle vzadu několik hlasů:

„Stařečci rozhodli, že je vás pánů moc...“

„Vy ještě budete odmlouvat...? Vzpoura...! Zločinci! Zrádci!“ nesmyslně zařval Rostov nepřičetným hlasem a popadl Karpa za límec. „Svažte ho, svaž ho!“ křičel, ačkoli kromě Lavrušky a Alpatyče ho neměl kdo svázat.

Lavruška však přece ke Karpovi přiskočil a chytil ho ze zadu za ruce.

„Rozkazujete přivolat naše za kopcem?“ zvolal.

Alpatyč se obrátil k rolníkům a zavolal dva z nich jménem, aby svázali Karpa. Muži poslušně vyšli ze zástupu a rozepínali si pásky.

„Kde je starosta?“ křičel Rostov.

Dron se zamračenou a bledou tváří vystoupil vpřed.

„Ty jsi starosta? Svázat, Lavruško!“ řval Rostov, jako by se ani tento rozkaz nemohl setkat s překážkami. A skutečně další dva chasníci se jali svazovat Drona a on sám, jako by jim pomáhal, odepjal opasek a podal jim ho.

„A vy všichni poslechněte,“ obrátil se Rostov k vesničanům. „Okamžitě marš domů a ať vás neslyším už ani ceknout.“

„My jsme přece nic zlého neudělali. My jen tak, jářku, z hlouposti. Natropili jsme jen nesmysly... Já jsem to povídal, že to není v pořádku,“ ozývaly se hlasy obviňující se navzájem.

„Já jsem vám to hned říkal,“ ujímal se Alpatyč zase svých práv. „To nebylo správné, chlapci!“

„To ta naše hloupost, Jakove Alpatyči,“ odpovídaly mu hlasy a zástup se ihned začal rozcházet a ztrácet ve vesnici. Svázané rolníky odvedli na panský dvůr. Dva opilí starci šli za nimi.

„Eh, na tebe se podívám,“ řekl jeden z nich Karpovi.

„Copak se takhle smí mluvit s panstvem? Co sis myslel?“

„Hlupák,“ potvrdil druhý, „na mou duši, hlupák!“

Za dvě hodiny stály povozy na dvoře bogučarovského domu. Chlapi horlivě vynášeli a ukládali do vozů panské věci a Dron, na přání kněžny Marji puštěný z kůlny, do níž ho zavřeli, stál na dvoře a poroučel jim.

„Nedávej ji tam tak hloupě,“ říkal jeden z chasníků, dlouhán s kulatým usměvavým obličejem, a vzal z rukou komorné krabici. „Stojí přece taky peníze. Ty ji tam tak hodíš nebo ji uvážeš na provázek a ona se odře. To nemám rád. Všechno má být pořádně, jak se patří. Takhle, pod rohož, a přikryj ji senem, to je ono.“

„Koukej, co je tu knih! To je knih!“ povídal druhý, vynášeje knihy z knihoven knížete Andreje. „Nemakej na to! To je váha, chlapci, knihy jsou to pořádný!“

„Nojo, psali, moc se neloudali!“ významně mrkl dlouhán s kulatým obličejem na slovníky, ležící nahoře.

Rostov, nechťeje kněžně vnucovat svou společnost, nešel už za ní a čekal ve vesnici, až přijede. Když se konečně dočkal a její kočáry vyjely z domu, vsedl na koně a doprovázel ji až na silnici obsazenou našimi vojsky, dvanáct verst od Bogučarova. V zájezdním hostinci v Jankově se s ní uctivě rozloučil a poprvé si dovolil políbit jí ruku.

„Proč tak přeháníte?“ odpovídal jí s uzarděním, když mu děkovala za svou záchranu (jak nazývala jeho čin), „každý policejní komisař by udělal totéž. Kdybychom měli bojovat jen s rolníky, nepustili bychom nepřítele tak daleko,“ říkal s podivným pocitem studu a snažil se změnit námět hovoru. „Jsem jenom šťastný, že jsem měl příležitost se s vámi seznámit. Sbohem, kněžno, přeji vám štěstí a útěchu ve vašem zármutku a doufám, že se s vámi setkám za šťastnějších okolností. Nechcete-li, abych se červenal, prosím vás, neděkujte mi.“

Avšak kněžna, i když mu už neděkovala slovy, vzdávala mu díky celým výrazem svého obličej, zářícího vděčností a něhou. Nemohla mu věřit, že mu nemá zač děkovat. Naopak, bylo jí zřejmé, že kdyby jeho nebylo, jistě by zahynula mezi vzbouřenci a mezi Francouzi; že on, aby ji zachránil, podstoupil očividná, strašlivá nebezpečí; a ještě zřejmější jí bylo, že je to muž se vznešenou, ušlechtilou duší, který dovedl pochopit její postavení i její hoře. Jeho dobré, poctivé oči, v nichž se ve chvíli, kdy mu sama s pláčem vyprávěla o své ztrátě, objevily slzy, nešly jí z mysli.

Když se s ním rozloučila a zůstala sama, pocítila kněžna Marja v očích slzy a v duši se jí znovu, nikoli poprvé, vynořila zvláštní otázka, nemá-li ho ráda.

Cestou dál do Moskvy, ačkoli kněžnino postavení nebylo nijak veselé, povšimla si několikrát Duňaša, která s ní jela v kočáře, že kněžna vysunula hlavu z okna kočáru a něčemu se radostně a teskně usmívá.

No a co kdybych se do něj zamilovala? myslela si kněžna Marja.

Trochu se sice styděla přiznat sama sobě, že se sama, první, zamilovala do člověka, který ji možná nikdy rád mít nebude, ale utěšovala se myšlenkou, že on se to nikdy nedozví a že se

ničím neproviní, když bude až do konce svého života, aniž o tom komu co poví, milovat toho, koho miluje poprvé a naposledy.

Někdy si připomínala jeho pohledy, jeho účast a jeho slova a zdálo se jí, že štěstí není nemožné. A to byly ty chvíle, kdy si Duňaša povšimla, že se kněžna s úsměvem dívá z okna kočáru.

A že zrovna musel přijet do Bogučarova, a právě v tu chvíli! Myslela si kněžna Marja. A že zrovna musela jeho sestra odmítnout knížete Andreje! V tom viděla kněžna Marja vůli Prozřetelnosti.

Dojem, jaký udělala kněžna Marja na Rostova, byl velmi příznivý. Když si na ni vzpomněl, bylo mu radostně, a když si kamarádi, kteří se dověděli o jeho dobrodružství v Bogučarově, dělali z něho žerty, že jel pro seno a ulovil přitom jednu z nejbohatších nevěst v Rusku, zlobil se. Zlobil se hlavně proto, že myšlenka na sňatek s tou příjemnou, mírnou kněžnou Marjou s obrovským jménem mu nejednou proti jeho vůli vyvstala na mysli. Sám pro sebe si Nikolaj nemohl přát lepší ženy, než byla kněžna Marja; sňatek s ní by učinil šťastnou hraběnku, jeho matku, a upravil by finanční záležitosti jeho otce; a dokonce – Nikolaj to cítil – udělal by šťastnou i kněžnu Marju.

Ale co Soňa? A dané slovo? A proto se Rostov zlobil, když v žertu dělali narážky na kněžnu Bolkonskou.

XV

Když převzal velení nad armádami, vzpomněl si Kutuzov na knížete Andreje a poslal mu rozkaz, aby se dostavil do hlavního štábu.

Kníže Andrej přijel do Careva Zajmišče právě toho dne a právě v tu dobu, kdy Kutuzov vykonával přehlídku vojsk. Zastavil se ve vesnici u popova domu, před nímž stál kočár vrchního velitele, usedl na lavičku vedle vrat a čekal na Nej-

jasnějšího, jak nyní všichni nazývali Kutuzova. Na poli za vesnicí se ozývaly střídavě zvuky plukovní hudby a řev ohromného množství hlasů volajících „hurá!“ na počest nového vrchního velitele. U týchž vrat, deset kroků od knížete Andreje, stáli dva vojenští sluhové, kurýr a správce, využívající nepřítomnosti knížete Kutuzova a nádherného počasí. Snědý malý husarský podplukovník, zarostlý kníry a licousy, přijel k vratům, pohlédl na knížete Andreje a zeptal se, zda tady bydlí Nejjasnější a brzy-li se vrátí.

Kníže Andrej odpověděl, že nepatří ke štábu Nejjasnějšího a že též právě přijel. Husarský podplukovník se obrátil na napařádného sluhu – byl to sluha vrchního velitele – a ten mu s typickou povýšeností, s jakou mluví s důstojníky sluhové vrchních velitelů, řekl:

„Kdo, Nejjasnější? Jistě tu bude co nejdřív. Co mu chcete?“

Husarský podplukovník se usmál pod vousy jeho tónu, seskočil z koně, odevzdal jej ordonanci, přistoupil k Bolkonskému a zlehka se mu uklonil. Bolkonskij mu udělal na lavičce místo. Husarský podplukovník se posadil vedle něj.

„Také čekáte na vrchního velitele?“ zeptal se. „Říká se, že přijme každého, chválabohu. Protože s těmi páркаři to byla hrůza! Není divu, že Jermolov chtěl být povýšen na Němce. Teď snad i Rusové budou moci promluvit. Vždyť jsme dělali čertvíco. Pořád ustupovali a pořád jen ustupovali. Prodělal jste pochod?“ zeptal se.

„Měl jsem to potěšení,“ odpověděl kníže Andrej, „nejen se ústupu zúčastnit, ale i ztratit při něm vše, co mi bylo drahé, a to nemluví ani o statcích a rodném domu... otce, který umřel žalem. Jsem ze Smolenské gubernie.“

„Ach...! Vy jste kníže Bolkonskij? Těší mě, že vás poznávám. Jsem podplukovník Děnisov, známější spíš pod jménem Vaska,“ řekl Děnisov, stiskl knížeti ruku a s neobyčejně laskavou pozorností mu pohlédl do tváře. „Ano, slyšel jsem o tom,“ poznamenal s účastí a po chvíli mlčení pokračoval: „To je skytská válka. Je to všechno hezké, jen ne pro ty, kdo to odnášejí na vlastní kůži. A vy jste kníže – Andrej Bolkonskij?“ Pokývl hlavou. „Velmi mě těší, kníže, velmi mě těší, že jsme se seznámili,“ dodal a se smutným úsměvem mu znovu stiskl ruku.

Kníže Andrej znal Děnisova z Natašina vyprávění o jejím prvním ženichovi. Tato vzpomínka ho sladce i mučivě přenesla k těm bolavým pocitům, na něž poslední dobou už dávno nemyslel, ale které přesto ještě byly v jeho duši. V poslední době prožil tolik jiných a tak vážných dojmů, jako bylo vyklizení Smolenska, jeho zastavení v Lysých Horách, nedávná zpráva o otcově smrti – a zakusil tolik pocitů, že tyto vzpomínky se mu už dávno nevracely, a pokud přišly, ani zdaleka na něj nepůsobily s bývalou silou. Též pro Děnisova byla tato řada vzpomínek, kterou v něm vyvolalo jméno Bolkonského, dalekou, poetickou minulostí; vzpomněl si, jak kdysi, po večeři a po Natašině zpěvu, sám ani nevěděl, jak se to stalo, požádal o ruku patnáctileté dívenky. Usmál se těm vzpomínkám na dobu své lásky k Nataše a okamžitě přešel k tomu, co ho vášnivě a výhradně zajímalo nyní. Byl to plán tažení, který vymyslel, když sloužil při ústupu na předních strážích. Navrhl tento plán Barclayovi de Tolly a teď byl odhodlán jej přednést Kutuzovi. Plán vycházel z toho, že operační osa Francouzů je příliš protažená, a proto místo čelního upoutávání Francouzů nebo spíše zároveň s ním a s přehrazováním cesty mělo se útočit na jejich spoje. Začal svůj plán vysvětlovat knížeti Andreji.

„Nemohou udržet celou délku svých komunikací. To není možné, ručím za to, že je přeruším; dejte mi pět set lidí a roztrhnu je, to je jisté! Je jediný způsob – partyzánský.“

Děnisov vstal a s výraznými posunky vykládal svůj plán Bolkonskému. Uprostřed jeho výkladu se na místě přehlídky ozvalo provolávání vojska, ještě nesouvislejší, ještě rozptýlenější než dřív a splývající s hudbou a písněmi. Ve vesnici zazněl dupot a výkřiky.

„Už jede!“ zvolal kozák stojící u vrat, „jede!“ Bolkonskij s Děnisovem popošli k vratům, před nimiž stála skupinka vojáků (čestná stráž), a spatřili Kutuzova, jak jede ulicí na nízkém hnědém koni. Ohromná svita generálů jela za ním. Barclay jel téměř vedle něj; za nimi a kolem nich utíkala skupina důstojníků a křičela „hurá!“

První vjeli do dvora pobočníci. Kutuzov netrpělivě pobízel svého koně, který šel pod jeho tíhou mimochodem, neustále kýval hlavou na pozdrav a zvedal ruku ke své bílé kavalergardské čapce (s červeným lemem a bez štítku). Když dojel k čestné

stráží statných granátníků, většinou dekorovaných řády, kteří mu vzdávali čest, podíval se na ně na okamžik mlčky, velitelsky upřeným pohledem, a pak se obrátil ke skupině generálů a důstojníků stojících kolem něj. Jeho tvář náhle nabyla potměšilého výrazu. Jakoby nechápavě pokrčil rameny.

„A s takovými junáky stále ustupovat a ustupovat!“ řekl. „Nu, na shledanou, generále,“ dodal a pobídl koně do vrat kolem knížete Andreje a Děnisova.

„Hurá! hurá! hurá!“ volali za ním.

Od té doby, co ho kníže Andrej neviděl, Kutuzov ještě více ztloustl, opuchl a obrostl tukem. Avšak bílé oko a rána, jež kníže Andrej tak dobře znal, i výraz únavy v jeho tváři i postavě byly stejné. Měl na sobě stejnokrojovou blůzu (bičík na tenkém řemínku mu visel přes rameno), seděl na svém bodrém koníku těžce rozvalený a pohupoval se ze strany na stranu.

„Fjú... fjú... fjú...“, zahvízdal sotva slyšitelně, když vjížděl do dvora. Na tváři se mu zračilo radostné uspokojení člověka, který se chystá, že si odpočine po reprezentačních povinnostech. Vytáhl levou nohu ze třmenu, svalil se celým tělem ke straně, a mrače se úsilím, namáhavě zvedl nohu na sedlo, opřel se kolenem, hekl a svezl se do rukou kozáků a pobočníků, kteří ho podpírali.

Upravil se, rozhlédl se kolem sebe přimhouřenýma očima, podíval se též na knížete Andreje, ale zřejmě ho nepoznal a zamířil plouživou chůzí ke vchodu.

„Fjú... fjú... fjú...“, zahvízdal a znovu se ohlédl na knížete Andreje. Dojem z jeho tváře se mu teprve po několika vteřinách (jak se to často stává starým lidem) spojil se vzpomínkou na jeho osobu.

„Á, vítej, kníže, vítej, kamaráde, pojď...“, řekl unaveně, rozhlédl se a těžce vystoupil na schůdky před domem, vrzající pod jeho tíhou. Rozepjal si kabát a usedl na lavičku stojící na verandě.

„Tak co otec?“

„Včera jsem dostal zprávu o jeho smrti,“ odvětil kníže Andrej krátce.

Kutuzov se na něj podíval polekaně rozevřenýma očima a potom sňal čapku a pokřížoval se: „Dej mu Pánbůh věčné nebe! Děj se vůle boží nad námi všemi!“ Ztěžka, celou hrudí

vzdychl a odmlčel se. „Měl jsem ho rád a vážil jsem si ho a cítím s tebou celou duši.“ Objal knížete Andreje, přitiskl si ho na tučnou prsa a dlouho ho nepouštěl.

Když ho pustil, viděl kníže Andrej, že se mu odulé rty třesou a v očích má slzy. Vzduchl a oběma rukama se opřel o lavici, aby vstal.

„Pojď, půjdeme ke mně, popovídáme si,“ řekl; ale v tom okamžiku Děnisov, který měl stejně málo strachu z velitelů jako z nepřítelů a nedbal na to, že ho pobočníci před domem zastavují zlostným šepetem, vyběhl směle ke dveřím, až mu na schůdcích zařinčely ostruhy. Kutuzov nechal ruce opřené o lavičku a nespokojeně se na něj podíval. Děnisov se představil a prohlásil, že chce Jeho Jasnost seznámit s věcí důležitou pro blaho vlasti. Kutuzov se na něj zadíval unaveným zrakem, rozmrzelým pohybem stáhl ruce, složil si je na břicho a opakoval po něm: „Pro blaho vlasti? Nu, oč jde? Mluv.“ Děnisov se začerveněl jako holčička (bylo tak zvláštní vidět barvu na tom vousatém, starém a pijáckém obličejí) a směle začal vykládat svůj plán na přerušení nepřátelské operační osy mezi Smolenskem a Vjazmou. Děnisov žil v těch místech a znal dobře ten kraj. Jeho plán se zdál nepochybně dobrý, zejména pro sílu přesvědčení, která zaznívala z jeho slov. Kutuzov se díval na své nohy a občas pohlédl na dvůr sousední chalupy, jako by odtamtud očekával něco nepříjemného. Z chalupy, na niž se díval, skutečně během Děnisovovy řeči vyšel generál s aktovkou pod paží.

„Cože?“ pravil Kutuzov uprostřed Děnisovových výkladů. „Už jste hotov?“

„Hotov, Vaše Jasnosti,“ odpověděl generál. Kutuzov zavrtěl hlavou, jako by říkal: Jak to jeden člověk může všechno stačit? a dál poslouchal Děnisova.

„Dávám čestné šlechtické slovo ruského důstojníka,“ prohlásil Děnisov, „že přeruším Napoleonovy spoje.“

„Jsi nějak příbuzný s Kirillem Andrejevičem Děnisovem, vrchním intendantem?“ přerušil ho Kutuzov.

„Je to můj vlastní strýc, Vaše Jasnosti.“

„Ó, byli jsme přáteli,“ vesele řekl Kutuzov. „Dobře, dobře, kamaráde, zůstaň u štábu, zítra si promluvíme.“ Kývl Děnisovovi na pozdrav, otočil se a natáhl ruku pro papíry, které mu přinesl Konovnicyn.

„Nechtěla by Vaše Jasnost ráčit do pokojů,“ nespokojeným hlasem navrhl dozorčí generál, „je třeba prohlédnout mapy a podepsat některé listiny.“ Ze dveří vyšel pobočník a hlásil, že v bytě je vše připraveno. Ale bylo vidět, že Kutuzov chce vejít do svých pokojů už volný. Zamračil se...

„Ne, dej sem přinést, kamaráde, stoleček, podívám se na to tady,“ rozhodl. „A ty neodcházej,“ obrátil se ke knížeti Andreji. Kníže Andrej tedy zůstal na verandičce před domem a poslouchal dozorčího generála.

Ve chvíli jeho hlášení slyšel za dveřmi ženský šepot a šustění ženských hedvábných šatů. Několikrát, když pohlédl tím směrem, zahlédl za dveřmi baculatou, ruměnou a hezkou ženu v růžových šatech a s bledě fialovým hedvábným šátkem na hlavě, která čekala s mísou v rukou, až vejde vrchní velitel. Kutuzovův pobočník knížeti Andreji šeptem vysvětlil, že je to hospodyně, popova žena, která se chystá podat Jeho Jasnosti chléb a sůl. Její muž uvítal Nejjasnějšího s křížem v kostele a ona doma... „Velice hezoučká,“ dodal pobočník s úsměvem. Kutuzov se na ta slova ohlédl. Poslouchal hlášení dozorčího generála (jehož hlavním tématem byla kritika postavení u Careva Zajmišče), stejně jako poslouchal Děnisova a stejně jako poslouchal před sedmi lety diskusi slavkovské válečné rady. Poslouchal zřejmě jen proto, že měl uši, které – ačkoli měl v jednom z nich kus námořnického lana – nemohly neslyšet; bylo však jasné, že nic z toho, co mu mohl říci generál mající službu, nemohlo ho ani překvapit, ani zaujmout, že věděl předem všechno, co mu řekne, a poslouchal všechno jen proto, že to bylo třeba vyslechnout, jako je třeba vyslechnout v kostele zpívanou mši. Vše, co říkal Děnisov, bylo věcné a rozumné. To, co říkal dozorčí generál, bylo ještě věcnější a moudřejší, ale bylo vidět, že Kutuzov pohrdá znalostmi i rozumem a že zná cosi jiného, co má rozhodnout v boji – cosi jiného, nezávislého na rozumu a znalostech. Kníže Andrej pozorně sledoval tvář vrchního velitele, ale jediný výraz, který na ní mohl zjistit, byl výraz nudy, zvědavosti, co asi znamená ženský šepot za dveřmi, a přání zachovat slušnost. Bylo zřejmé, že Kutuzov pohrdá rozumem, vědomostmi, a dokonce i vlasteneckým citem, jímž překypoval Děnisov, ale že k tomuto pohrdání není veden rozumem, citem ani vědomostmi (protože se ani

nesnažil dávat najevo, že je má), nýbrž čímisi jiným. K pohrdání ho vedlo jeho stáří, jeho životní zkušenosti. Jediný rozkaz, který během tohoto hlášení Kutuzov sám od sebe vydal, týkal se záškodnictví ruských vojsk. Na konci svého hlášení předložil generál Nejjasnějšímu k podpisu listinu o potrestání vojenských velitelů za skosení zeleného ovsa, jež vymáhá jakýsi statkář.

Když to Kutuzov vyslechl, zamlaskal a zavrtěl hlavou.

„Do kamen... spálit! A jednou provždy ti říkám, kamaráde,“ prohlásil, „všechny tyhle věci pálit. Ať ve zdraví kosí obilí a pálí dříví. Nerozkazují to a nedovolují, ale ani trestat nemohu. Bez toho to nejde. Když se kácí les, lítají třísky.“ Podíval se ještě jednou na papír. „Och, ta německá důkladnost!“ poznamenal a zavrtěl hlavou.

XVI

Tak, teď je to všechno,“ pravil Kutuzov, když podepsal poslední listinu, těžce se zvedl, protáhl si krk složený do tlustých bílých záhybů a s veselejší tváří zamířil ke dveřím.

Popově ženě se vehnala krev do tváří, popadla mísu, ale přestože si ji tak dlouho připravovala, nestačila mu ji podat včas. Nesla ji Kutuzovovi s hlubokou úklonou.

Kutuzov přimhouřil oči, usmál se, vzal ji za bradičku a řekl: „Aj, jaká krasavice! Děkuji, srdíčko!“

Vytáhl z kapsy šaravarů několik zlatáků a položil jí je na mísu.

„Jakpak se ti daří?“ zeptal se jí a zamířil do svého pokoje. Popova žena, s důlky v růžových tvářích, vešla s úsměvem za ním. Pobočník vyšel za knížetem Andrejem na verandu a nabídl mu snídani; za půl hodiny zavolali knížete Andreje opět ke Kutuzovovi. Ležel v křesle v téměř rozepjatém kabátě. V ruce držel francouzskou knihu, a když kníže Andrej vešel, zastrčil do ní nůž jako záložku a odložil ji. Byli to „Les chevaliers

du Cygne“¹⁾), dílo madame de Genlis, jak si všiml kníže Andrej na obálce.

„No, posaď se, posaď se, popovídáme si,“ vybídl ho Kutuzov. „Je to smutné, velmi smutné. Ale pamatuj, příteli, že ve mně máš otce, druhého otce...“ Kníže Andrej mu pověděl vše, co věděl o smrti svého otce, i o tom, co viděl v Lysých Horách, když jel kolem.

„Kam až to... kam až to přivedli!“ pronesl náhle Kutuzov vzrušeným hlasem a zřejmě si z vyprávění knížete Andreje jasně představil postavení, v jakém se octlo Rusko. „Ale jen počkej, jen počkej!“ dodal s rozzlobenou tváří, a jako by se mu už nechtělo pokračovat v tomto rozhovoru, který ho rozčiloval, stísněně dodal: „Zavolal jsem tě, abys u mne zůstal.“

„Děkuji Vaší Jasnosti,“ odpověděl kníže Andrej, „ale bojím se, že se už do štábu nehodím,“ řekl s úsměvem, jehož si Kutuzov povšiml. Zkoumavě se na knížete Andreje podíval. „A hlavně,“ dodal kníže Andrej, „zvykl jsem si na pluk, mám rád své důstojníky, a vojáci, myslím, mají rádi mne. Bylo by mi líto odejít od pluku. Zříkám-li se cti být u vás, věřte, že...“

Na Kutuzovově odulé tváři tkvěl moudrý, dobrý a zároveň lehce ironický výraz. Nedal Bolkonskému domluvit.

„To je škoda, potřeboval bych tě. Ale máš pravdu, máš pravdu. Tady lidi nepotřebujeme. Rádců je vždycky moc, ale mužů ne. Pluky by vypadaly docela jinak, kdyby všichni rádcové sloužili v nich jako ty. Pamatuji se na tebe u Slavkova... Pamatuji se, pamatuji se na to s tím praporem,“ opakoval Kutuzov a knížeti Andreji se při té vzpomínce nahnula do tváří radostná červeň. Kutuzov si ho přitáhl za ruku, nastavil mu tvář k políbení a kníže Andrej opět spatřil v jeho očích slzy. I když věděl, že je Kutuzov k slzám náchylný a že se k němu chová obzvláště laskavě, poněvadž je mu ho líto a chce mu projevit účast s jeho ztrátou, přece mu ta vzpomínka na Slavkov působila radost a lichočila mu.

„Jdi spánembohem svou cestou. Já vím, tvá cesta – je cesta cti.“ Na chvíli se odmlčel. „Litoval jsem, že nejsi v Bukurešti; měl jsem pro tebe poslat.“ A Kutuzov změnil předmět rozho-

¹⁾ Rytíři Labutě.

voru a začal mluvit o turecké válce a o míru, jenž byl uzavřen. „Ano, ti se mi něco navyčítali,“ řekl, „za válku i za mír... a všechno přišlo právě včas. Všechno přijde včas tomu, kdo umí čekat. Ale také tam nebylo o nic méně rádců než tady,“ pokračoval, vracaje se k rádcům, kteří očividně zaměstnávali jeho mysl. „Ó rádci, rádci!“ zvolal. „Kdyby člověk měl všechny poslouchat, neuzavřeli bychom tam v Turecku mír, ba ani válku bychom neskončili. Pořád jen rychle, pospíchat, ale nakonec se ukáže, že kdo pospíchá, má si sednout. Kdyby byl Kamenskij neumřel, byl by se znemožnil. Útočit na pevnosti s třiceti tisíci. Dobýt pevnosti není těžké, těžké je vyhrát válku. Ale k tomu není třeba ztěkát pevnosti a útočit, k tomu je třeba trpělivosti a času. Kamenskij poslal na Ruščuk vojáky, a já jsem posílal jen je (trpělivost a čas) a dobyl jsem více pevností než Kamenskij a donutil jsem Turky jíst koňské maso.“ Pokýval hlavou. „A na Francouze také dojde. Věř mému slovu,“ prohlásil vzrušeně Kutuzov a udeřil se do prsou, „naučím je taky jíst koninu!“ A oči se mu opět zaleskly slzami.

„Ale přesto snad bude nutné přijmout bitvu?“ zeptal se kníže Andrej.

„To bude nutné, budou-li to všichni chtít, nedá se nic dělat... Ale věř mi, kamaráde: není nic silnějšího nad ty dva vojáky – trpělivost a čas; ti dosáhnou všeho, ale rádci na takové ucho neslyší, v tom je ta chyba. Někteří chtějí, a jiní nechtějí. Co se dá dělat?“ zeptal se, jako by čekal odpověď. „Ano, co bys udělal?“ opakoval a v očích mu zářil hluboký, moudrý výraz. „Já ti povím, co dělat,“ řekl, když mu kníže Andrej stále neodpovídal. „Já ti povím, co dělat a co dělám já. Když jsi na pochybách, můj drahý,“ odmlčel se, „zdrž se činů,“ vyslovoval pečlivě slovo za slovem.

„Nu, sbohem, příteli; pamatuj si, že s tebou celou duší sdílím tvou ztrátu a že pro tebe nejsem Nejjasnějším ani knížetem, ani vrchním velitelem, že jsem ti otcem. Budeš-li co potřebovat, rovnou ke mně. Sbohem, chlapče.“ Znovu ho objal a políbil. A kníže Andrej ještě ani nestačil vyjít ze dveří, když si Kutuzov na uklidněnou zhluboka povzdechl a chopil se zase nedočteného románu madame de Genlis „Les chevaliers du Cygne“.

Jak a proč k tomu došlo, nemohl si kníže Andrej vysvětlit, avšak po tomto setkání s Kutuzovem vrátil se k svému pluku

uklidněný; pokud jde o celkový vývoj války i pokud jde o to, komu bylo svěřeno její vedení. Čím neosobnější postoj viděl u tohoto starce, v němž jako by zůstávaly jen návyky vášní a místo rozumu (třídícího události a dělajícího závěry) pouhá schopnost klidného pozorování vývoje událostí, tím byl klidnější, že všechno bude tak, jak to má být. Nezná nic osobního. Nic si nevymýšlí, nic sám o sobě nepodniká, uvažoval kníže Andrej, ale všechno vyslechne, všechno si zapamatuje, všechno zařadí na své místo, ničemu užitečnému nezabrání a nic škodlivého nedovolí. Chápe, že je cosi silnějšího a významnějšího než jeho vůle – nezvratný běh událostí – a on je umí vidět, umí chápat jejich význam a s ohledem na ně se umí zřící účastit v těch událostech, ba i vlastní vůle, směřující k něčemu jinému. Ale hlavní, říkal si, proč mu člověk věří, je, že je Rus i přes román madame Genlis a francouzská pořekadla; že se mu zachvěl hlas, když říkal „Kam až to přivedli!“, a že se málem rozplakal, když mluvil o tom, že je „naučí jíst koninu“. A na tomto pocitu, který víceméně podvědomě sdíleli všichni, zakládala se ona jednomyslnost a obecná spokojenost, s níž byl za souhlasu celého národa – s výjimkou dvora, který si to představoval jinak – vybrán za vrchního velitele Kutuzov.

XVII

Po panovníkově odjezdu z Moskvy vplynul moskevský život opět do starého řečiště a jeho tok byl tak všední, že bylo těžké vybavit si v paměti nedávné dny vlasteneckého nadšení a zápalu a dalo se těžko uvěřit, že Rusko je skutečně v nebezpečí a že členové Anglického klubu jsou zároveň syny vlasti, schopnými pro ni jakékoliv oběti. Jediné, co připomínalo všeobecnou nadšenou vlasteneckou náladu v době panovníkova pobytu v Moskvě, byl požadavek poskytnout lidem peníze, a jakmile mu bylo vyhověno, dostal zákonnou, oficiální formu a zdál se nevyhnutelným.

Když už se nepřítel blížil k Moskvě, nedívali se Moskvané na své postavení o nic vážněji, naopak, přijímali je ještě lehkomyslněji, jako to vždy dělají lidé, kteří vidí blížít se velké nebezpečí. Když se blíží nebezpečí, promlouvají v duši člověka vždy dva hlasy stejně silně: jeden celkem rozumně radí, aby si člověk promyslel samu podstatu nebezpečí a uvažoval o prostředcích, jak je odvrátit; druhý neméně rozumně říká, že je příliš těžké a bolestné myslet na nebezpečí, když stejně není v lidské moci všechno předvídat a ubránit se obecnému vývoji událostí, a proto je lépe odvrátit se od věcí těžkých, dokud nastanou, a myslet na věci příjemné. Když je člověk sám, řídí se obyčejně prvním hlasem, ve společnosti naopak podléhá druhému. Totéž se stalo i nyní obyvatelům Moskvy. Dávno nebylo v Moskvě tolik radovánek jak toho roku.

Rastopčinovy letáčky mající v záhlaví vyobrazení krčmy, krčmáře a moskevského měšťana Karpušky Čigirina, *vojína domobrany, který se, vypiv stopku kořalky navíc, doslechl, že prý Bonapart chce jít na Moskvu, a velice se rozzlobiv, nevybíravě vynadal všem Francouzům, vyšel před krčmu a jal se pod orlem promlouvat k seběhnuvšímu se lidu*, četly se a posuzovaly zároveň s veršiky Vasilije Lvoviče Puškina.

V rohovém pokoji v klubu se scházeli ke čtení těchto letáček a některým členům se líbilo, jak si Karpuška dělal z Francouzů legraci, že *ze zelí se nadmou, z kaše puknou a zelňačkou se zalknou, že jsou to samí skrčci a jedna ženská je odhodí vidlemi tři najednou*. Jiní neschvalovali tento tón a říkali, že je to pošetilé a hloupé. Vyprávěli, že Rastopčin vypověděl Francouze, a dokonce všechny cizince z Moskvy, protože jsou mezi nimi špioni a Napoleonovi agenti; avšak vyprávěli to hlavně proto, aby při této příležitosti mohli uplatnit výrok, který Rastopčin pronesl při jejich transportu. Cizince odváželi na vlečné bárce do Nižního a Rastopčin jim při tom řekl: „Jděte do sebe, nastupte do této bárky, ale neučiňte z ní bárku Charonovu.“ Vyprávěli, že z Moskvy už vystěhovali všechny úřady, a hned připojili vtíp Šinšinův, že už jen za to by měla být Moskva Napoleonovi vděčná. Vyprávěli, že Mamonova bude jeho pluk stát osm set tisíc a že Bezuchov utratil na své domobrance ještě víc, ale nejkrásnější na jeho činu je to, že sám oblékne uniformu a pojede před plukem na

koní a nebude vybírat žádný poplatek od diváků, kteří se na něj přijdou podívat.

„Vy nikomu nic neodpustíte,“ řekla Julie Drubecká, be-
rouc do tenkých prstů, pokrytých prsteny, chomáček cupaniny
a žmolíc jej.

Julie se chystala nazítří odjet z Moskvy a pořádala večírek
na rozloučenou.

„Bezuchov je směšný, ale je tak hodný a tak milý! Co je to
za potěšení, být tak škodolibý?“

„Pokuta!“ zvolal mladík v uniformě domobrany, jehož Julie
nazývala „můj kavalír“ a jenž s ní jel do Nižního.

V Juliině společnosti, podobně jako v mnoha jiných moskev-
ských společnostech, bylo usneseno mluvit jen rusky, a kdo se
spletl a pronesl nějaké slovo francouzské, platil pokutu ve pro-
spěch dobročinného výboru.

„Druhá pokuta za galicismus,“ ozval se ruský spisovatel,
jenž byl také hostem salonu. „Co je to za potěšení být‘ není
rusky.“

„Vy nikomu nic neodpustíte,“ pokračovala dál Julie v roz-
mluvě s domobrancem a poznámky spisovatelovy si nevšímalá.
„S tou škodolibostí jsem se provinila a platím, ale za potěšení
řící vám pravdu jsem ochotna ještě zaplatit. Za galicismsy neod-
povídám,“ obrátila se ke spisovateli. „Nemám ani dost peněz,
ani dost času jako kníže Golicyn, abych si vzala učitele a učila
se rusky. Á, tady zrovna je,“ zvolala. „Když se... Ne, ne,“ řekla
domobranci, „nechytíte mě. Když se mluví o slunci, je vidět je-
ho paprsky,“ obrátila se s líbezným úsměvem k Pierrovi. „Právě
jsme o vás hovořili,“ pravila s nenucenou přetvářkou, která je
ženám ze společnosti vlastní. „Mluvili jsme o tom, že váš pluk
bude patrně lepší než Mamonovův.“

„Ach, nemluvte mi o mém pluku,“ odpověděl Pierre, políbil
hostitelce ruku a sedl si vedle ní. „Už ho mám až po krk.“

„Vždyť mu budete sám velet, není-liž pravda?“ zeptala se
s potměšilou ironií Julie a pohlédla na domobrance.

V Pierrově přítomnosti nebyl už domobranec tak caustique
a zatvářil se při Juliině významném úsměvu rozpačitě. Přes
všechnu Pierrovu roztržitost a prostoduchost zabránila jeho
osobnost ihned všem pokusům posmívat se mu do očí.

„Ne,“ zasmál se Pierre a pohlédl na své veliké a tlusté tělo.

„Do mne by se Francouzi moc snadno strefili, a dokonce se bojím, že ani nevylezu na koně...“

Mezi osobami, které se probíraly při rozhovoru, připadla Juliina společnost i na Rostovovy.

„Jsou prý na tom velmi špatně,“ pravila Julie. „A sám hrabě si v takových záležitostech vůbec neví rady. Razumovští od něj chtěli koupit dům a statek u Moskvy, ale pořád se to táhne. Žádá moc vysokou cenu.“

„Ó ne, zdá se, že se ta koupě uskuteční v nejbližších dnech,“ poznamenal kdosi. „Ačkoli je teď vlastně bláhové kupovat něco v Moskvě.“

„Proč?“ zeptala se Julie. „Snad se nedomníváte, že Moskvě hrozí nebezpečí?“

„A proč tedy odjíždíte?“

„Já? To je divná otázka. Odjíždím, protože... nu, protože všichni odjíždějí, a pak, nejsem žádná Johanka z Arku ani Amazonka.“

„No dobrá, dejte mi ještě hadřík na cupaninu.“

„Kdyby to dovedl vzít do ruky, mohl by zaplatit všechny dluhy,“ mluvil dál domobranec o Rostovovi.

„Dobrý, starý pán, ale velký ubožák. A proč tu jsou tak dlouho? Už dávno chtěli jet na venkov. Nathalie je, myslím, už zdravá?“ zeptala se Julie Pierra s potouchlým úsměvem.

„Čekají na nejmladšího syna,“ řekl Pierre. „Dal se zařadit ke kozákům Obolenského a jel do Bílé Cerkve. Tam se formuje pluk. Ale teď ho přeložili do mého pluku a čekají ho každý den. Hrabě už chtěl dávno odjet, ale hraběnka nechce za nic na světě jet z Moskvy, dokud jí nepřijede syn.“

„Viděla jsem je předevcírem u Archarovů. Nathalie je už zase hezká a veselá. Zpívala jednu romanci. Jak rychle se někteří lidé ze všeho vykřešou!“

„Z čeho se vykřešou?“ zeptal se Pierre nespokojeně.

Julie se usmála.

„Víte, hrabě, že takoví rytíři jako vy se vyskytují jen v románech madame Souza?“

„Jaký rytíř? Proč?“ začervenal se Pierre.

„Tak dost, milý hrabě, mluví o tom celá Moskva. Obdivuji se vám, čestné slovo.“

„Pokuta, pokuta,“ volal domobranec.

„Nu dobrá. Člověk ani nemůže mluvit, to je otrava!“

„O čem mluví celá Moskva?“ řekl Pierre rozzlobeně a vstal.

„Tak dost, hrabě. Vy víte!“

„Nic nevím,“ řekl Pierre.

„Vím, že jste Nathaliin přítel, a proto... Ne, já jsem se vždy víc přátelila s Věrou. Ta drahá Věra!“

„Non, madame,“ pokračoval Pierre nespokojeným tónem.

„Naprosto jsem na sebe nevzal úlohu rytíře Rostovové a nebyl jsem u nich už skoro měsíc. Ale nechápu krutost...“

„Kdo se omlouvá, přiznává se,“ usmála se Julie, zamávala cupaninou, a aby jí zůstalo poslední slovo, změnila předmět rozhovoru. „Víte, co je nového? Právě jsem se to dověděla: ubohá Marie Bolkonská přijela včera do Moskvy. Slyšeli jste, že ztratila otce?“

„Skutečně? Kde je? Velmi rád bych ji navštívil,“ řekl Pierre.

„Včera jsem s ní strávila večer. Dnes nebo zítra ráno jede se svým synovcem na statek u Moskvy.“

„Nu a co, jak se jí vede?“ ptal se Pierre.

„Níjak zvlášť, je smutná. Ale víte, kdo ji zachránil? To je úplný román. Nicolas Rostov. Obklíčili ji, chtěli ji zabít, zranili její lidi. On se na ně vrhl a zachránil ji...“

„Další román,“ poznamenal domobranec. „Ten všeobecný útěk se podniká jen kvůli tomu, aby se všechny staré panny vdaly. Catiche je jedna, kněžna Bolkonská druhá.“

„Víte, myslím si, že je opravdu do toho mladíka trochu zamilovaná.“

„Pokuta! Pokuta! Pokuta!“

„Ale jak se to tedy řekne rusky...?“

XVIII

Když se Pierre vrátil domů, odevzdali mu dvě Rastopčinovy vyhlášky, doručené toho dne.

V první se vyvracela pověst, že hrabě Rastopčín zakázal odjezd z Moskvy, a uvádělo se, že naopak hrabě Rastopčín je rád, když z Moskvy odjíždějí šlechtičny a ženy kupců. „Méně strachu, méně šeptů,“ pravilo se ve vyhlášce, „já však ručím svým životem za to, že ten zločinec do Moskvy nevstoupí.“ Tato slova Pierrovi jasně dokázala, že Francouzi do Moskvy vstoupí. Ve druhé vyhlášce se říkalo, že náš hlavní stan je ve Vjazmě a že hrabě Wittgenstein porazil Francouze, ale vzhledem k tomu, že mnoho občanů by se chtělo ozbrojit, jsou pro ně v arzenále připraveny zbraně – šavle, pistole a pušky – jež si mohou obyvatelé lacino koupit. Tón vyhlášky už nebyl tak žertovný jako v dřívějších čigirinských povídkách. Pierre se nad těmi vyhláškami zamyslel. Ten strašný bouřkový mrak, jež přivolával všemi silami své duše a jenž v něm zároveň budil bezděčnou hrůzu – ten mrak se blížil, to bylo zřejmé.

Vstoupit do vojenské služby a jet do armády, nebo čekat? dával si Pierre už posté tuto otázku. Uchopil hromádku karet, které ležely na stole, a začal si vykládat pasiáns.

Vyjde-li to, říkal si, když karty zamíchal, držel je v ruce a díval se ke stropu, vyjde-li to, znamená to... co to znamená?... Nestačil se rozhodnout, co to znamená, když se za dveřmi pracovny ozval hlas nejstarší kněžny, která se ptala, může-li vstoupit.

Znamená to, že musím jet do armády, dořekl si Pierre v duchu. „Vstupte, vstupte,“ zavolal na kněžnu.

(V Bezuchovově domě žila už jen nejstarší kněžna s dlouhým trupem a kamennou tváří; obě mladší se vdaly.)

„Promiňte, mon cousin, že jsem za vámi přišla,“ řekla vyčítavým a rozčileným hlasem. „Koneckonců se ale musíme k ně-

čemu rozhodnout! Co s námi bude? Všichni odjeli z Moskvy a lid se bouří. Proč tu zůstáváme?“

„Naopak všechno je, zdá se, v nejlepším pořádku, ma cousine,“ řekl Pierre jako vždy žertem; nesl svou úlohu kněžnina dobrodince vždy s rozpaky, a proto si ve styku s ní osvojil tento žertovný tón.

„Ano, v pořádku..., v pěkném pořádku! Právě mi Varvara Ivanovna vypověděla, jak se vyznamenávají naše vojska. Všechna čest, jen co je pravda! A lid je celý vzbouřený, přestávají poslouchat; už i moje služka je drzá. Brzy nás začnou bít. Vůbec se nedá vyjít na ulici. Ale hlavně, dnes nebo zítra tu budou Francouzi, nač máme čekat! Prosím jen o jedno, mon cousin,“ pravila kněžna, „poručte, ať mě odvezou do Petrohradu: ať jsem jaká jsem, ale pod Napoleonovou vládou žít nemůžu.“

„Ale jděte, ma cousine, odkud čerpáte své zprávy? Naopak...“

„Já se vašemu Napoleonovi nepodřídím. Ostatní ať dělají, jak chtějí... Nechcete-li to učinit...“

„Ale vždyť já to udělám, hned dám rozkaz.“

Kněžna měla patrně zlost, že se nemá na koho zlobit. Usedla na židli a něco si pro sebe šeptala.

„Jenže vám nosí nesprávné zprávy,“ pokračoval Pierre. „Po městě je ticho a žádné nebezpečí nehrozí. Právě jsem četl...“ Ukázal kněžně vyhlášky. „Hrabě píše, že ručí svým životem za to, že se nepřítel do Moskvy nedostane.“

„Ach, ten váš hrabě,“ rozzlobeně pronesla kněžna, „to je li-coměrný darebák a sám navedl lid ke vzpouře. Copak nenapsal v těch svých pitomých vyhláškách, že ať je to kdo chce, mají ho táhnout za vlasy na strážnici (jak je to hloupé)! Kdo někoho sebere, povídá, tomu čest a sláva. Teď už jim dopoklonkoval. Varvara Ivanovna povídala, že ji lidé na ulici div nezabili, když promluvila pár slov francouzsky...“

„To je totiž tak... Vy si všechno moc berete k srdci,“ řekl Pierre a jal se vykládat pasiáns.

Ačkoli pasiáns vyšla, Pierre do armády nejel, zůstal v pusté Moskvě a stále stejně vzrušeně, nerozhodně, ustrašeně a zároveň radostně očekával cosi hrozného.

Druhý den večer kněžna odjela a za Pierrem přišel jeho vrchní správce se zprávou, že nemůže získat peníze potřebné k vy-

bavení pluku, neprodají-li jeden statek. Vrchní správce dal vůbec Pierrovi najevo, že všechny ty nápady s plukem ho přivedou na mizinu. Když ho Pierre poslouchal, stěží potlačoval úsměv.

„Tak ho prodejte,“ řekl nakonec. „Co se dá dělat, nemůžu už teď odříct!“

Čím horší byla všeobecná situace, a zejména jeho vlastní situace, tím byl Pierre spokojenější, tím bylo zřejmější, že se katastrofa, na kterou čeká, blíží. Skoro nikdo ze známých už nebyl ve městě. Julie odjela, odjela i kněžna Marja. Z blízkých známých tu zůstali jen Rostovovi; ale k těm Pierre nejezdil.

Toho dne, aby se trochu rozptýlil, vyjel si Pierre do vesnice Voroncova podívat se na balon sestrojený Leppichem k zničení nepřítele a na zkušební balon, který měl být vypuštěn nazítří. Balon ještě nebyl hotový. Ale jak se Pierre dověděl, konstruovali jej na přání panovníkovo. Car napsal o tomto balonu hraběti Rastopčinovi:

„Jakmile bude Leppich hotov, sestavte pro jeho gondolu posádku ze spolehlivých a inteligentních mužů a vyšlete posla ke generálu Kutuzovovi, abyste ho na to předem upozornil. Již jsem ho o věci zpravil.

Doporučte, prosím, Leppichovi, aby dal dobrý pozor na místo, kde bude poprvé přistávat, aby se nezmýlil a neupadl do rukou nepřítele. Je nezbytné, aby řídil své pohyby podle pokynů vrchního velitele.“

Když se Pierre vracel z Voroncova domů a jel po Močálovém náměstí, spatřil u Lešení zástup lidí; zastavil se a vylezl z drožky. Byl to výprask francouzského kuchaře obviněného z vyzvědačství. Výprask právě skončil a kat odvažoval z lavice žalostně sténajícího tlustého muže se zrzavými licousy, v modrých punčochách a zelené kamizole. Vedle něj stál druhý provinilec, huběnoučký a bledý. Oba byli, soudíc podle obličeje, Francouzi. Se stejně polekaným a bolestným výrazem, jako měl hubený Francouz, prodíral se Pierre davem.

„Co to je? Kdo to je? Co udělal?“ vyptával se. Ale pozornost zástupu – úředníků, měšťanů, kupců, venkovanů, žen v dlouhých i krátkých kožiších – byla tak lačně soustředěna na to, co se dělo na Lešení, že mu nikdo neodpovídal. Tlustý muž vstal, zamračil se, pokrčil rameny, a jako by chtěl ukázat svou zmuži-

lost, začal si lhostejně, neřívaje se kolem sebe, oblékat kamizolu, ale najednou se mu zachvěly rty a on se pln zlosti sám na sebe rozplakal, jako pláčou dospělí lidé sangvinické povahy. Zástup se hlučně rozhovořil, aby – jak se Pierrovi zdálo – v sobě přehlušil pocit lítosti.

„Kuchař nějakého knížete...“

„Tak co, Mesjé, je vidět, že Francouzům zkysla ruská omáčka... asi se mu zprotivila,“ řekl vrásčitý písař, stojící vedle Pierra, ve chvíli, kdy se Francouz rozplakal. Rozhlédl se kolem sebe, jako by čekal pochvalu za svůj žert. Několik lidí se zasmálo, ostatní se dál vyděšeně dívali na kata, který svlékal druhého Francouze.

Pierre zafuněl, zamračil se, prudce se otočil a šel zpět k drožce, stále si pro sebe cosi mumlaje během chůze, i když už si sedal. Po cestě sebou několikrát trhl a vykřikl tak hlasitě, že se ho kočí ptal:

„Co poručíte?“

„Kam to jedeš?“ zavolal na něj Pierre, když vjížděl na Lubjanku.

„Poručil jste k vrchnímu veliteli,“ odpověděl kočí.

„Hlupáku! Osle!“ zařval Pierre, ačkoli se málokdy stávalo, aby vynadal svému kočímu. „Domů jsem poručil; a jeď rychleji, balíku. Musím vyjet hned teď,“ zabručel už k sobě.

Pierre se při pohledu na trestaného Francouze a na zástup obklopující Lešení tak rázně rozhodl, že už nemůže déle zůstat v Moskvě, ale musí ihned jet k armádě, že se mu zdálo, že to už kočímu řekl nebo že to kočí musí sám vědět.

Když přijel domů, udělil kočímu Jevstafjeviči, který všechno znal, všechno uměl a byl tím pověstný po celé Moskvě, příkazy v tom smyslu, že jede v noci do Možajaska k vojsku a aby tam za ním poslali jeho jezdeckého koně. To vše nemohlo být zařízeno týž den, a proto Jevstafjevič mínil, že by Pierre měl odložit svůj odjezd na druhý den, aby zatím měli kdy vyjet na cestu náhradní koně.

Dvacátého čtvrtého se po špatném počasí vyjasnilo a toho dne odpoledne vyjel Pierre z Moskvy. V noci, když v Perchuškově měnil koně, se dověděl, že večer byla svedena velká bitva. Vyprávělo se, že tady, v Perchuškově, se od střelby chvěla země. Když se Pierre ptal, kdo zvítězil, nemohl mu nikdo odpo-

vědět. (Byla to bitva u Ševardina čtyřiadvacátého srpna.) Na úsvitě se Pierre blížil k Možajsku.

Všechny domy v Možajsku byly zabrány vojskem a v zájezdním hostinci, kde na Pierra čekali jeho štolba s kočím, nebylo v pokojích místo; všechno měli obsazeno důstojníci.

V Možajsku i za Možajskem všude tábořila a pochodovala vojska. Na všech stranách bylo vidět kozáky, pěšáky, vojáky na koních, fůry, bedničky se střelivem, děla. Pierre pospíchal, aby se co nejdříve dostal kupředu, a čím dál odjížděl od Moskvy a čím hlouběji se hroužil do toho moře vojsk, tím silnější ho ovládal nepokoj a dosud nepoznaný, nový pocit radosti. Byl to pocit podobný tomu, jaký zakoušeli i ve Slobodském paláci, když tam přijel panovník – pocit, že musí něco podniknout a něco obětovat. Prožíval nyní příjemné vědomí, že vše to, co vytváří lidské štěstí, životní pohodlí, bohatství, ba i sám život je jen nesmysl, který člověk rád odvrhne ve prospěch čehosi... Čeho, to Pierre nemohl říci, a dokonce se ani nesnažil si ujasnit, pro koho a pro co nalézá tak obzvláštní rozkoš v touze všechno obětovat. Nezajímalo ho, proč chce všechno obětovat, ale už sama oběť probouzela v něm ten nový, radostný pocit.

XIX

Čtyřiadvacátého srpna byla svedena bitva u ševardinské re-duty, pětadvacátého nepadla z obou stran ani rána, šestadvacátého se rozpoutala bitva u Borodina.

Proč a jak došlo k bitvám u Ševardina a u Borodina? Proč jedna strana o ně usilovala a druhá se jim nevyhnula? Proč byla svedena bitva u Borodina? Ani pro Francouze, ani pro Rusy neměla naprosto smyslu. Jejím bezprostředním výsledkem bylo a muselo být – pro Rusy to, že jsme uspíšili zkázu Moskvy (čehož jsme se báli ze všeho na světě nejvíc), a pro Francouze, že uspíšili zničení celé své armády (čehož se rovněž báli ze všeho na světě nejvíc). Tento výsledek byl již tehdy

naprosto zřejmý, a přesto Napoleon o bitvu usiloval a Kutuzov ji přijal.

Kdyby se vojevůdci řídili rozumnými důvody, zdálo by se, že Napoleonovi muselo být jasné, že svede-li bitvu po dvoutisícikilometrovém pochodu s rizikem ztráty čtvrtiny své armády, řítí se přímo do záhuby; právě tak jasné muselo být Kutuzovovi, že přijme-li bitvu, rovněž s rizikem ztráty čtvrtiny svých sil, určitě ztratí Moskvu. Pro Kutuzova to bylo matematicky zřejmé, tak jako je zřejmé, že mám-li v šachu o jednu figuru méně a budu-li měnit, určitě prohrají, a proto měnit nesmím.

Má-li soupeř šestnáct figur a já čtrnáct, jsem pouze o jednu osminu slabší; vyměním-li však třináct figur, bude třikrát silnější než já.

Před bitvou u Borodina byly naše síly k francouzským silám přibližně v poměru pěti k šesti, avšak po bitvě – v poměru jedné ke dvěma, to znamená před bitvou sto tisíc ke sto dvaceti tisícům, po bitvě padesát ke stu. A – přesto se rozumný a zkušený Kutuzov bitvě nevyhnul. Napoleon, geniální vojevůdce, jak bývá nazýván, svedl bitvu, ztratil čtvrtinu armády a postoupil ještě hlouběji do Ruska. Namítne-li se, že si od obsazení Moskvy sliboval ukončení válečného tažení podobně jako při obsazení Vídně, pak je proti tomu mnoho důkazů. I Napoleonovi dějepisci uvádějí, že již od Smolenska se chtěl zastavit, poněvadž cítil nebezpečí vyplývající z rozptýlení svých sil do hloubky a věděl, že obsazením Moskvy tažení neskončí, poněvadž již od Smolenska viděl, v jakém stavu mu byla ponechávána ruská města, a poněvadž nedostal jedinou odpověď na opětovné návrhy zahájit vyjednávání.

Svádějící borodinskou bitvu, jednali Kutuzov i Napoleon neuváženě a nerozumně. Dějepisci však opředli ony události důmyslně sestavenými důkazy o jasnozřivosti a genialitě vojevůdců, kteří byli ze všech náhodných nástrojů světových událostí těmi nejotročtějšími a naprosto bezděčnými činiteli.

Staří národové nám zůstavili vzory hrdinských básní, v nichž jsou hrdinové středem historického dění, a my si stále ještě nemůžeme zvyknout na to, že pro naše období vývoje lidstva takové dějiny nemají smysl.

Na druhou otázku, jak byly svedeny borodinská a předcházející ševardinská bitva, existuje rovněž naprosto přesná

a všem známá představa. Všichni dějepisci popisují ony události takto:

Ruská armáda prý na svém ústupu od Smolenska hledala nejlepší postavení pro rozhodující bitvu a takové postavení prý bylo nalezeno u Borodina.

Rusové prý je předem vybudovali, a to nalevo od silnice (z Moskvy do Smolenska), téměř v pravém úhlu k ní, od Borodina k Utici, na témž místě, kde byla později svedena bitva.

Před tímto postavením bylo prý k pozorování nepřítel vybudováno předsunuté opěrné stanoviště na ševardinském pahorku. Čtyřicátého srpna prý dobyl Napoleon tohoto předsunutého stanoviště útokem; šestadvacátého pak zaútočil na celou ruskou armádu, stojící v pozicích na borodinském poli.

Tak se to vykládá v dějepisech a je to všechno naprosto nesprávné, jak se může snadno přesvědčit každý, kdo bude chtít vniknout do podstaty věci.

Rusové totiž nehledali nejlepší pozici, nýbrž naopak minuli při svém ústupu mnoho pozic, které byly lepší než borodinská. Nezaujali žádnou z nich, a to proto, že Kutuzov nechtěl zaujmout pozici, kterou si sám nevybral, dále proto, že požadavek celonárodní bitvy se dosud dosti výrazně neprojevil, pak proto, že ještě nedorazil Miloradovič s domobranou, a dále ještě z nespočetných jiných důvodů. Skutečnost je taková, že dřívější pozice byly odolnější a že pozice borodinská (ta, na níž byla bitva svedena) nejenže není pevná, nýbrž že prostě není, ať už se na to díváme jakkoli, pozicí o nic víc než kterékoli jiné místo v ruské říši, jež bychom náhodně označili špendlíkem na mapě.

Rusové nejenže neopevňovali na borodinském poli postavení vlevo od silnice, ve směru na ni kolmém (to jest ono místo, na němž došlo k bitvě), nýbrž před pětadvacátým srpnem je ani nenapadlo, že by na tomto místě mohlo k bitvě dojít. Důkazem je okolnost, že tam pětadvacátého nejen nebylo opevnění, ale že i to, co bylo do pětadvacátého začato, nebylo ani šestadvacátého dokončeno; druhým důkazem je poloha ševardinské reduty: ševardinská reduta nemá před pozicí, na níž byla bitva svedena, žádný smysl. Proč byla opevněna silněji než všechny ostatní body? A proč byla čtyřicátého hájena do

pozdní noci s vynaložením veškerého úsilí, přičemž ztráty činily šest tisíc mužů? K pozorování nepřítele stačila přece kozácká hlídka. Za třetí důkazem toho, že pozice, na níž byla bitva svedena, nebyla předvídána a že ševardinská reduta nebyla jejím předsunutým stanovištěm, je skutečnost, že Barclay de Tolly i Bagration byli až do pětadvacátého srpna přesvědčeni, že ševardinská reduta je levým křídlem pozice a že i sám Kutuzov ji nazývá ve svém hlášení, psaném nakvap po bitvě, levým křídlem pozice. Teprve mnohem později, když byla sestavována hlášení o borodinské bitvě s určitým časovým odstupem, bylo vymyšleno ono nesprávné a podivné tvrzení (pravděpodobně proto, aby se ospravedlnily chyby vrchního velitele, který měl zůstat neomylným), že ševardinská reduta byla předsunutým stanovištěm (ač byla jen opevněným bodem levého křídla) a že borodinská bitva byla námi přijata na opevněné a předem vybrané pozici, zatímco k ní došlo na naprosto nepředvídaném a téměř neopevněném místě.

Ve skutečnosti se věci vyvinuly nepochybně takto: postavení bylo zvoleno na řece Koloče, která přetíná hlavní silnici nikoli v pravém, nýbrž v ostrém úhlu, takže levé křídlo bylo v Ševardině, pravé u Nového Sela a střed v Borodině, u soutoku řek Koloči a Vojny. Toto postavení, na němž je armáda s úkolem zadržet nepřítele, táhnoucího smolenskou silnicí na Moskvu, chráněna řekou Koločou, nabízí se na první pohled každému, kdo si prohlédne borodinské pole a zapomene, jak se bitva odehrála.

Když Napoleon čtyřicátého přijel k Valujevu, nezjistil (jak se říká v dějepise) ruskou pozici na čáře od Utice k Borodinu (nemohl ji zjistit, protože neexistovala) a nezjistil předsunuté stanoviště ruské armády, nýbrž narazil při pronásledování ruského zadního voje na levé křídlo ruské pozice, na ševardinskou redutu, a neočekávaně pro Rusy překročil se svými vojsky Koloču. A Rusové, kteří nestačili zasáhnout všemi silami do rozhodující bitvy, ustoupili svým levým křídlem z pozice, kterou chtěli obsadit, a zaujali pozici novou, nepředvídanou a neopevněnou. Tím, že přešel nalevo od silnice na levý břeh Koloči, přesunul Napoleon celý prostor bitvy zprava nalevo (při pohledu z ruské strany) a přenesl je na pole mezi Uticí, vesnicí Semjonovské a Borodinem (tj. na pole, které z obran-

ného hlediska nebylo o nic výhodnější než kterékoli jiné pole v Rusku) a na tomto poli byla svedena celá bitva šestadvacátého srpna.

Následující náčrt znázorňuje v hrubých rysech, jak byla bitva plánována a jak se ve skutečnosti odehrála:

Kdyby byl Napoleon nevyjel čtyřadvacátého večer na Koloču a nevydal rozkaz zaútočit na redutu ještě téhož dne večer, nýbrž začal s útokem až druhý den ráno, nikdo by nepochyboval o tom, že ševardinská reduta byla levým křídlem naší pozice; a bitva by se byla odehrála podle našeho očekávání. V tom případě bychom byli ještě tvrdošijněji hájili ševardinskou redutu, naše levé křídlo; podnikli bychom na Napoleona protiútok ze středu nebo zprava a rozhodující bitva by bývala svedena na pozici, která byla opevněna a předvídána. Poněvadž však k útoku na naše levé křídlo došlo večer, to jest bezprostředně po bitvě u Gridněva, a poněvadž ruští vojevůdci nechtěli nebo nestačili tehdy začít rozhodující bitvu již čtyřadvacátého večer, byla první a hlavní akce borodinské bitvy prohrána již čtyřadvacátého, což zřejmě vedlo také k prohře bitvy šestadvacátého srpna.

Po ztrátě ševardinské reduty zrána pětadvacátého srpna jsme se octli bez postavení na levém křídle a byli jsme donuceni své levé křídlo stáhnout a rychle je opevnit, kde se dalo.

Ruská vojska stála tedy šestadvacátého srpna jen pod ochranou slabých, nehotových opevnění, ale to není všechno – nevýhoda této situace se ještě zhoršila tím, že ruští vojevůdci ignorovali částečně tuto skutečnost (ztrátu postavení na levém křídle a přesun celého budoucího bojiště zprava nalevo) a zůstávali v původním roztaženém postavení od Nového Sela až k Utici, a proto museli svá vojska během bitvy přesunovat zprava doleva. Takto měli Rusové po celou bitvu proti celé francouzské armádě, směřující na naše levé křídlo, jen poloviční síly. (Protiútok Poniatowského ve směru na Uticu a Uvarovův útok na pravém francouzském křídle byly izolované akce, jež neměly vliv na vývoj bitvy.)

A tak měla borodinská bitva naprosto jiný průběh, než jak se popisuje (ve snaze utajit chyby našich vojevůdců, a tím zmenšit slávu ruského vojska a lidu). Nebyla svedena na zvolené a opevněné pozici, v níž byly ruské síly o něco slabší, nýbrž

došlo k ní následkem ztráty ševardinské reduty v otevřeném, téměř neopevněném terénu, se silami, které byly proti Francouzům dvakrát slabší, to jest za takových podmínek, v nichž bylo nemyslitelné nejen deset hodin se bít a dosáhnout nerozhodného výsledku, ale i uchránit armádu po tři hodiny od úplné porážky a zabránit jí v útěku.

XX

Pěťadvacátého ráno vyjížděl Pierre z Možajska. Na svahu velkého, příkrého a kostrbatého kopce, po němž vedla cesta ven z města vedle chrámu, který stál vpravo od ní a v němž sloužili mši a vyzváněli, Pierre vylezl z kočáru a šel pěšky. Za ním sjížděl z kopce nějaký jezdecký pluk se zpěváky v čele. Proti němu jel vzhůru proud vozů s vojáky raněnými ve včerejší bitvě. Sedláci, kteří je vezli, pokřikovali na koně, švihali je biči a přejížděli z jedné strany na druhou. Žebříňáky, v nichž seděli nebo leželi ranění vojáci po třech a po čtyřech, poskakovaly po kamenech, naházených na příkrém svahu místo dlažby. Ranění, ovázaní hadry, bledí, se sevřenými rty a zamračeným obočím, se ve vozech natřásali, strkali do sebe a přidržovali se žebřin. Všichni si naivně, téměř s dětskou zvědavostí prohlíželi Pierrův bílý klobouk a zelený frak.

Pierrův vozka zlostně pokřikoval na proud s raněnými, aby se drželi na jedné straně. Jezdecký pluk, sjíždějící z kopce za zpěvu písní, nahnul se před Pierrův kočár a zahradil mu cestu. Pierre zůstal stát a přitiskl se v kopci ke kraji úvozu. Slunce za svahem kopce neproniklo do úvozu, bylo tu chladno a vlhko; nad hlavou měl Pierre jasný srpnový den a vesele se rozléhal hlazol zvonů. Jeden vůz s raněnými uvízl na kraji úvozu těsně u něho. Vozka v lýkových střevících přiběhl udýchán k svému vozu, podložil kámen pod zadní kola, jež neměla obruče, a začal upravovat postraňky koni, který se zastavil.

Jeden starý raněný voják s rukou zavěšenou na obvaze se

zdravou rukou chytil vozu, za nímž krácel, a ohlédl se na Pier-
ra.

„Tak co, krajane, uloží nás tady, co myslíš? Nebo nás pove-
zou až do Moskvy?“ zeptal se.

Pierre byl tak zamyšlený, že otázku přeslechl. Oči mu blou-
dily z jezdeckého pluku, který se teď srazil s kolonou raně-
ných, na vůz, u něhož stál a v němž dva ranění seděli a jeden
ležel. Jeden z vojáků sedících ve voze byl patrně raněný do ob-
ličeje. Měl celou hlavu obvázanu hadry a jednu tvář oteklou
jako dětská hlava. Ústa i nos měl na stranu. Díval se na chrám
a křížoval se. Druhý, mladičkový rekrut, plavovlasý a bledý, jako
kdyby neměl v útlém obličejí ani kapku krve, se díval na Pier-
ra se strnulým přívětivým úsměvem, třetí ležel na břicho a do
obličeje mu nebylo vidět. Husarští zpěváci jeli přímo nad vo-
zem.

„Ach, v cizí zemi žila... ach, smutně zahynula... ubohá jež-
čí hlava...“ propěvovali do rytmu taneční vojenskou píseň.
Jako by je doprovázely jiným projevem radosti, vlnily se ve
výši kovové zvuky kostelních zvonů. A ještě jinou radostí záři-
lo slunce, zalévajíc výšinu protějšího svahu žhoucími paprsky.
Avšak pod svahem, u vozu s raněnými, vedle udýchaného ko-
níka, u něhož stál Pierre, bylo vlhko, pochmurno a smutno.

Voják s opuchlou tváří hleděl zlostně na husarské zpěváky.
„Vidíte je, šviháky!“ utrousil vyčítavě. „Teď se nekouká na to,
kdo je voják, viděl jsem i sedláčky. I sedláčky do toho chtějí
zapřáhnout,“ obrátil se k Pierrovi se smutným úsměvem voják
stojící za vozem. „Dneska v tom nedělají rozdíl. Chtějí se do
toho obout se vším lidem; zkrátka – Moskva. Chtějí už jednou
udělat konec.“ Přes neurčitost vojákových slov Pierre pochopil
všechno, co tím chtěl říci, a přikývl, že s ním souhlasí.

Silnice se uvolnila, Pierre sešel z kopce a jel dál.

Jel a rozhlížel se cestou na obě strany, hledal známé tváře,
ale potkával jen neznámé obličeje vojáků různých zbraní, kteří
si se stejným údivem prohlíželi jeho bílý klobouk a zelený frak.

Když ujel asi čtyři versty, potkal prvního známého a obrá-
til se k němu pln radosti. Byl to jeden z vedoucích lékařů v ar-
mádě. Jel s jiným mladým doktorem v bryčce proti Pierrovi,
a když Pierra poznal, zastavil svého kozáka, který seděl na koz-
líku místo kočího.

„Hrabě! Kde se tu berete, Vaše Jasnosti?“ ptal se.

„Ale chtěl jsem se podívat...“

„Tak, tak, však bude nač...“

Pierre slezl, zastavil se, dal se s lékařem do řeči a vysvětloval mu svůj úmysl zúčastnit se bitvy.

Doktor Bezuchovovi poradil, aby se obrátil přímo na Nejjasnějšího.

„Proč byste měl být za bitvy bůhví kde a ani nevědět, co se děje,“ řekl mu a vyměnil si pohled se svým mladým kolegou, „vždyť Nejjasnější vás zná a přijme vás milostivě. Udělejte to tak, vážený příteli,“ dodal doktor.

Bylo vidět, že je unavený a že spěchá.

„Tak vy myslíte... A ještě jsem se vás chtěl zeptat, kde je vlastně ta pozice?“ ptal se Pierre.

„Pozice?“ řekl doktor. „O to já už se jako lékař nestarám. Jeďte přes Tatarinovo, tam se nějak moc kope. Tam vystoupíte na kurhan; odtamtud je vidět,“ poradil doktor.

„A je tam opravdu vidět...? Kdybyste mohl...“

Ale doktor jej přerušil a obrátil se k bryčce.

„Doprovodil bych vás, ale na mou duši, mám toho až potud (doktor ukázal, že toho má až po krk) – uháním k veliteli sboru. Vždyť si dovedete představit, jak to u nás vypadá. Víte, že zítra je bitva; na sto tisíc vojáků je nutno počítat přinejmenším s dvaceti tisíci raněnými; přitom nemáme nosítka, lůžka, ranhojiče a lékaře ani pro šest tisíc. Máme deset tisíc povozů, ale vždyť potřebujeme i to ostatní; člověk si musí pomoci, jak může.“

Podivná myšlenka, že z těch tisíců lidí, živých, zdravých, mladých i starých, kteří si s veselým údivem prohlíželi jeho klobouk, bylo pravděpodobně dvacet tisíc odsouzeno ke zranění a na smrt (možná právě ti, co viděl), Pierra ohromila.

Možná že zítra zemřou, proč myslí na něco jiného než na smrt? A náhle se mu podvědomou asociací myšlenek živě vybavil svah možajského kopce, povozy s raněnými, hlahol kostelních zvonů, šikmé sluneční paprsky a písňě jezdců.

Jezdci jedou do bitvy, setkají se s raněnými a nezamyslí se ani na chvíli nad tím, co je čeká, jedou kolem raněných a vesele na ně pomrkvávají. A z nich ze všech je dvacet tisíc odsouzeno k smrti a oni hledí s údivem na můj klobouk. To je divné! přemýšlel Pierre cestou k Tatarinovu.

U statkářského domu na levé straně cesty stály kočáry, pozozy, hloučky sluhů a strážní. Zde byl ubytován Nejjasnější. Avšak ve chvíli, kdy přijel Pierre, tu nebyl on ani nikdo ze štábu. Všichni byli na mši. Pierre jel dál ke Gorkám.

Když vyjel na kopec a zajel do nevelké ulice ve vsi, uviděl poprvé vesnické domobrance s kříži na čepicích a v bílých košilích, jak za hlasitého, rušného hovoru a se smíchem, celí zpocení, pracují na čemsi napravo od silnice, na velikém kurhanu, porostlém trávou.

Někteří z nich se oháněli lopatami na kurhanu, jiní vozili po prknech hlínu v kolečkách, ostatní jen přihlíželi a nedělali nic.

Dva důstojníci stáli na kurhanu a poroučeli jim. Při pohledu na ty staré chasníky, které jejich nové, vojenské zaměstnání zřejmě bavilo, vzpomněl si Pierre znovu na raněné v Možajsku a pochopil úplně, co chtěl vyjádřit voják, jenž říkal, že se do toho chtějí obout se vším lidem. Pohled na ty vousáče, pracující na budoucím bojišti ve svých neforemných vysokých botách, se zpocenými krky a se šikmo rozepnutými límci košil, takže pod nimi bylo vidět opálené klíční kosti, učinil na Pierra silnější dojem než všechno to, co dosud viděl a slyšel o slavnostním významu této chvíle.

XXI

Pierre vystoupil z kočáru a šel nahoru kolem pracujících domobranců na ten kurhan, z něhož bylo, jak mu řekl doktor, vidět na bojiště.

Bylo asi jedenáct hodin dopoledne. Slunce stálo poněkud vlevo za Pierrem a v čistém vzduchu jasně osvětlovalo obrovské panoráma, které se před ním na povlovných svazích otevřelo jako amfiteátr.

Vlevo nahoru vinula se tímto amfiteátre smolenská silnice, rozdělovala jej na dvě části a procházela vesnicí s bílým kostelem, která ležela na pět set kroků dole pod kurhanem (to

bylo Borodino). Za vesnicí vedla silnice přes most a kroutila se po svazích a kopcích stále výš a výš k osadě Valujevo, jež bylo trochu vidět asi šest verst odtud (tam byl nyní Napoleon). Za Valujevem mizela silnice v žlutnoucím háji na obzoru. V tomto háji, březovém a smrkovém, vpravo od cesty zářil na slunci vzdálený kříž a zvonička koločského kláštera. Po celé té modravé dáli, vpravo i vlevo od cesty i od lesa, bylo vidět na různých místech kouřící ohně a neurčité masy vojsk našich i nepřátelských. Napravo po toku řek Koloči a Moskvy byl kopcovitý kraj plný úžlabin. Mezi roklinami se v dáli rýsovaly vesnice Bezzubovo a Zacharjino. Vlevo byl terén volnější, prostírala se tam pole s obilím a bylo tu vidět jen kouřící, spálenou vesnici – Semjonovské.

Vše, co viděl Pierre napravo i nalevo, bylo tak neurčité, že ani pravá, ani levá strana bitevního pole neuspokojovala plně jeho představivost. Všude kolem nebylo bojiště, jež doufal spatřit, nýbrž pole, planiny, vojska, lesy, dýmy z ohniček, vesnice, kurhany, potoky; a ať uvažoval sebevíc, nemohl najít v této živé krajině postavení, a dokonce nebyl s to rozeznat naše vojska od nepřátelských.

Musím se zeptat někoho, kdo tomu rozumí, pomyslel si a obrátil se na důstojníka, který se zvědavě díval na jeho nevojen-skou, obrovitou postavu.

„Dovolte, abych se vás zeptal,“ oslovil jej, „jaká je to vesnice před námi?“

„Burdino nebo jak?“ zeptal se důstojník svého druhu.

„Borodino,“ opravil ho druhý.

Důstojník byl patrně rád, že má příležitost si popovídat, a přistoupil k Pierrovi.

„Tam jsou naši?“ zeptal se Pierre.

„Ano, a tam dál jsou Francouzi,“ řekl důstojník. „Tamhle, jsou vidět.“

„Kde? Kde?“ ptal se Pierre.

„Jsou vidět pouhým okem. Tamhle přece!“ Důstojník mávl rukou na dýmy zvedající se vlevo za řekou a jeho tvář nabyla přísného a vážného výrazu, jaký Pierre viděl na mnoha lidech, s nimiž se setkal.

„Ach, to jsou Francouzi! Ale tamhle...?“ Pierre ukázal na kurhan vlevo, kolem něhož bylo vidět vojska.

„To jsou naši.“

„Ach, naši! A tamhle...?“ Pierre ukázal na jiný, vzdálený kurhan s vysokým stromem, vedle vesnice, která se rozkládala v úžlabině a před níž také kouřily ohně a cosi se tam černalo.

„To je zase on,“ pravil důstojník. (Byla to ševardinská redu-ta.) „Včera to bylo naše a dnes je to jeho.“

„Tak jak tedy vypadá naše postavení?“

„Postavení?“ řekl důstojník se spokojeným úsměvem. „To vám mohu říci přesně, protože jsem budoval skoro všechna naše opevnění. Tak dívejte se, náš střed je v Borodině, tady.“ Ukázal dopředu na vesnici s bílým kostelem. „Tady je přechod přes Koloču. Tamhle, vidíte, co ještě leží u řeky řádky skoseného sena, tam je most. To je náš střed. Naše pravé křídlo je tamhle (ukázal kolmo vpravo, daleko od úžlabiny), tam je řeka Moskva a tam jsme vybudovali tři velmi silné reduty. Levé křídlo...“, zde se důstojník zarazil. „Víte, to je těžké vám vysvětlit... Včera bylo naše levé křídlo tamhle, v Ševardině, vidíte, tam, co je ten dub; ale teď jsme stáhli své levé křídlo zpět, teď je tam, tam – vidíte tu vesnici a kouř? – to je Semjonovské – a tady...“, ukázal na kurhan Rajevského. „Ale stěží tu dojde k bitvě. To, že sem *on* přivedl svá vojska, to je lest; on to patrně obejde zprava od Moskvy. Ale ať se to odbude kde chce, mnohých se zítra nedopočítáme!“ vzdychl důstojník.

Během jeho řeči přistoupil k nim starý poddůstojník a mlčky čekal, až jeho velitel domluví; avšak na tomto místě byl s jeho slovy zřejmě nespokojen a přerušil ho.

„Je třeba dojet pro upevňovací koše,“ řekl stručně.

Důstojník upadl do rozpaků, jako by si uvědomil, že se může myslet na to, kolika lidí se zítra nedopočítáme, ale že se o tom nemá mluvit.

„Ach ano, pošli zase třetí rotu,“ odpověděl rychle.

„A kdo jste vy, nejste lékař?“

„Ne, já jen tak...“, odpověděl Pierre. A šel z kopce, opět kolem domobranců.

„Ach holomci,“ zahučel důstojník, který šel hned za ním, zacpal si nos a dal se kolem nich do běhu.

„Tamhle jsou...! Nesou ji, jdou... Tamhle je... hned tu budou...“, ozvaly se náhle hlasy a důstojníci i domobrancí se rozběhli po cestě dolů.

Od Borodina stoupalo procesí. Přeďe všemi kráčela po prašné cestě pěchota se smeknutými šišáky a s puškami obrácenými hlavněmi k zemi. Za pěchotou bylo slyšet církevní zpěv.

Pierra předháněli vojáci a domobranci a bez čepic utíkali vstříc průvodu.

„Nesou matičku! Orodovnici...! Iverskou...!“

„Smolenskou matičku!“ opravil ho druhý.

Všichni domobranci – ti z vesnice i ti, kteří pracovali na baterii – odhodili lopaty a běželi naproti procesí. Za praporem, jdoucím prašnou cestou, kráčeli v řízách duchovní, jeden stařeček ve vysoké kněžské čepici, kněží a zpěváci. Za nimi nesli vojáci a důstojníci velikou ikonu s černou tváří obloženou stříbrem. Byla to ikona, kterou zachránili ze Smolenska a od té doby ji vozili po armádě. Za ikonou, kolem ní, před ní, ze všech stran šly, utíkaly a klaněly se až k zemi s obnaženými hlavami davy vojáků.

Když vystoupili až nahoru, ikona se zastavila; lidé, kteří ji nesli na plátěných popruzích, se vystřídali, dáčkové zapálili znovu kadidlo a začala bohoslužba. Horké sluneční paprsky dopadaly kolmo shora; slabý, ale svěží větrík si pohrával s vlasy na obnažených hlavách a se stuhami, jimiž byla ozdobená ikona; zpěv se slabě nesl pod širým nebem. Ohromný zástup prostovlasých důstojníků, vojáků a domobranců obklopil ikonu. Na uvolněném prostranství za knězem a dáčkem stáli hodnostáři. Jeden holohlavý generál se svatojiřským řádem na krku stál přímo za zády kněze, ale nekřížoval se (patrně to byl Němec) a trpělivě čekal na konec mše, již považoval za nutné se zúčastnit, zřejmě aby povzbudil vlastenectví ruského lidu. Jiný generál stál ve vojenském postoji, potřepával rukou před hrudí a rozhlížel se kolem sebe. V tomto kroužku hodnostářů poznal Pierre, stojící mezi venkovskými domobranci, několik známých; nedíval se však na ně – všecku jeho pozornost upoutal vážný výraz lidí v zástupu, vojáků a domobranců, všech stejně dychtivě hledících na ikonu. Když unavení dáčkové (kteří sloužili dvacátou mši) začínali líně a řemeslně zpívat „Chraň před neštěstím sluhy svoje, Bohorodičko!“ a kněz s jáhnem na to navazovali „Jako všichni po Bohu k tobě se utíkáme jako k pevné hrázi a záštitě“, vzplál na všech tvářích opět onen výraz, že jsou si vědomi slavnostnosti nadcházejícího okamžiku,

výraz, jaký viděl pod kopcem v Možajsku a porůznu na mnohých a mnohých obličejích, jež potkal toho dne ráno; a častěji se skláněly hlavy, cuchaly vlasy a ozývaly se vzdechy a úderý do prsou, jak se lidé křížovali.

Zástup obklopující ikonu se náhle rozestoupil a odtlačil Pierra dál. Kdosi, podle spěchu, s jakým před ním ustupovali, velmi významná osoba, přistoupil k ikoně.

Byl to Kutuzov, který objížděl postavení. Vracel se do Tatarinova a zastavil se na bohoslužbu. Pierre ho okamžitě poznal podle jeho zvláštní postavy, lišící se ode všech ostatních.

V dlouhém plášti na obrovském tlustém těle, s ohnutými zády, s odkrytou bílou hlavou a s vyteklým okem v odulé tváři vešel Kutuzov svou plouživou, houpavou chůzí na prostranství a postavil se za knězem. Pokřížoval se navyklým pohybem, dotkl se rukou země a s těžkým povzdechem sklonil šedivou hlavu. Za ním stál Bennigsen a svita. Přestože tu byl přítomen vrchní velitel, jenž na sebe obrátil pozornost všech vyšších hodností, domobranci a vojáci pokračovali v modlitbách, nedívajíce se na něho.

Když mše skončila, přistoupil Kutuzov k ikoně, těžce klesl na kolena, poklonil se až k zemi a pak se dlouho a marně pokoušel vstát, přemáhán svou vahou a slabostí. Jeho šedivá hlava se klepala námahou. Konečně vstal, dětsky naivně vyšpulenými rty políbil ikonu, znovu se uklonil a dotkl se rukou země. Generalita následovala jeho příkladu; potom důstojníci a za nimi se tlačili, šlapali si na nohy, funěli a strkali se vojáci a domobranci se vzrušenými tvářemi.

XXII

Zmítán v nastalé tlačenci rozhlížel se Pierre kolem sebe. „Hrabě, Petře Kirillyči! Jak jste se sem dostal?“ zvolal čísi hlas. Pierre se ohlédl.

Mířil k němu usmívající se Boris Drubeckoj a rukou si oprá-

šoval zamazaná kolena (patrně také líbal ikonu). Byl elegantně oblečený, s patinou vojáka v poli. Měl dlouhý plášť a bičík přes rameno stejně jako Kutuzov.

Kutuzov zatím došel k vesnici a usedl ve stínu nejbližšího domu na lavičku, kterou mu v běhu přinesl jeden kozák, a druhý ji honem pokryl koberečkem. Vrchního velitele obklopovala obrovská, skvělá svita.

Ikona putovala dál, doprovázena zástupem. Pierre se v rozhovoru s Borisem zastavil asi třicet kroků od Kutuzova.

Svěřil se Borisovi s úmyslem zúčastnit se bitvy a prohlédnout si postavení.

„Víte co, udělejte to takhle,“ poradil mu Boris. „Budu vám v táboře dělat průvodce. Nejlépe všechno uvidíte odsud, kde bude hrabě Bennigsen. Jsem k němu totiž přidělen. Zpravím ho o tom. A chcete-li objet postavení, pojedte s námi: jedeme právě na levé křídlo. A potom se vrátíme a upřímně vás zvu, abyste u mne přenocoval, zahrajeme si karty. Znáte se přece s Dmitrijem Sergejičem? Bydlí tamhle,“ ukázal na třetí dům v Gorkách.

„Ale já bych raději viděl pravý bok; říká se, že je velmi silný,“ namítl Pierre. „Chtěl bych to vzít od řeky Moskvy a projet celým postavením.“

„To můžeme potom, ale nejdůležitější je levé křídlo...“

„No dobře. A nemůžete mi ukázat, kde je pluk knížete Bolkonského?“

„Andreje Nikolajeviče? Pojedeme kolem, zavedu vás k němu.“

„Jak je to vlastně s naším levým křídlem?“ zeptal se Pierre.

„Abych vám pravdu řekl, mezi námi, naše levé křídlo vypadá prapodivně,“ Boris důvěrně snížil hlas, „hrabě Bennigsen si to tak vůbec nepředstavoval. Zamýšlel opevnit tamten kurhan, vůbec ne tak... no,“ Boris pokrčil rameny. „Nejjasnější nechtěl nebo mu něco namluvili. Vždyt...“ Nedomluvil, neboť v té chvíli přistoupil k Pierrovi Kajsarov, Kutuzovův pobočník. „Á, Paisij Sergejič!“ obrátil se k němu Boris s přátelským, nenuceným úsměvem. „Právě se snažím vysvětlit hraběti naše postavení. Je neuvěřitelné, jak mohl Nejjasnější tak přesně odhadnout záměry Francouzů!“

„Mluvíte o levém křídle?“ zeptal se Kajsarov.

„Ano, ano, právě. Naše levé křídlo je teď velmi silné, velmi.“

Ačkoli Kutuzov vyháněl ze štábu všechny zbytečné lidi, podařilo se Borisovi i po změnách provedených vrchním velitelem udržet se v hlavním stanu. Uchytil se u hraběte Bennigseny. Ten, jako všichni lidé, u nichž Boris sloužil, považoval mladého knížete Drubeckého za nedoceneného člověka.

Ve vedení armády byly dvě ostře vyhraněné skupiny: Kutuzovova a skupina Bennigseny, náčelníka štábu. Boris patřil k této druhé skupině a nikdo neuměl tak jako on prokazovat pochlebnicky Kutuzovovi úctu a dát přitom najevo, že starý nestojí za nic a že všechno řídí vlastně Bennigsen. Nyní nastala rozhodná fáze boje, která mohla buď zničit Kutuzova a odevzdat moc do rukou Bennigsenových, nebo, i kdyby Kutuzov bitvu vyhrál, naznačit, že to všechno je práce Bennigsenova. Ale ať tak či onak, nazítří mohla být udělena veliká významenaní a mohli se dostat do popředí noví lidé. Proto byl Boris po celý den nervózní a vzrušený.

Po Kajsarovovi přišli za Pierrem jiní jeho známí a on nestačil odpovídat na otázky o Moskvě, jimiž ho zasypávali, a nestačil ani poslouchat to, co mu sami vyprávěli. Na všech tvářích se zračilo vzrušené napětí. Avšak Pierrovi se zdálo, že příčinou vzrušení na některých těch tvářích je spíše otázka osobního úspěchu, a nešel mu z hlavy ten druhý výraz vzrušení, které viděl na jiných tvářích a které mluvilo nikoli o otázkách osobních, nýbrž obecných, o otázkách života a smrti. Kutuzov si povšiml Pierrovy postavy a skupiny, která se kolem něho utvořila.

„Zavolejte mi ho,“ pravil. Pobočník vyřídil přání Nejjasnějšího a Pierre zamířil k lavičce. Avšak ještě před ním přistoupil ke Kutuzovovi řadový domobranec. Byl to Določov.

„Jak se tu tenhle octl?“ zeptal se Pierre.

„To je taková bestie, ten se protlačí všude,“ odpověděli mu. „Je přece degradovaný. Teď se potřebuje vyšvihnout. Podal nějaké návrhy a v noci se proplazil k nepřátelským předním hlídkám... ale je to chlapík...!“

Pierre smekl klobouk a uctivě se před Kutuzovem uklonil.

„Řekl jsem si, že když podám Vaší Jasnosti hlášení, můžete mě vyhnat nebo mi říct, že to, co vám hlásím, už víte, a pak mě nebudete...“ říkal Določov.

„Tak, tak.“

„Ale mám-li pravdu, přinesu prospěch vlasti, pro niž jsem připraven zemřít.“

„Tak... tak...“

„A kdyby někdy Vaše Jasnost potřebovala člověka, který by nelitoval vlastní kůže, račte si vzpomenout na mne... Možná že se Vaší Jasnosti budu hodit...“

„Tak... tak...“, opakoval Kutuzov a pohlédl na Pierra směřjícím se přimhouřeným okem.

V té chvíli se Boris se svou dvořanskou obratností postavil vedle Pierra k veliteli a zcela přirozeně a nijak hlasitě, jako by prostě pokračoval v načaté rozmluvě, k němu prohodil:

„Domobranci – ti si dokonce oblékli čisté bílé košile, aby se připravili na smrt. Jaké to hrdinství, hrabě!“

Boris to řekl Pierrovi očividně proto, aby to slyšel Nejjasnější. Věděl, že si Kutuzov těch slov všimne; a skutečně se k němu Nejjasnější obrátil.

„Co to říkáš o domobraně?“ zeptal se Borise.

„Chystají se na zítřek, Vaše Jasnosti, jako na smrt, oblékli si bílé košile.“

„Ach...! Skvělý, jedinečný lid,“ řekl Kutuzov se zavřenýma očima a zavrtěl hlavou. „Jedinečný lid!“ opakoval s povzdechem.

„Chcete si přičichnout k střelnému prachu?“ řekl Pierrovi. „No ano, to je příjemná vůně. Mám tu čest být obdivovatelem vaší ženy, je zdráva? Můj zdejší příbytek je vám k dispozici.“ A jak se to často stává starým lidem, Kutuzov se začal roztržitě rozhlížet, jako by zapomněl na všecko, co má říci nebo udělat.

Pak si ale zřejmě vzpomněl, co hledá, a zavolal Andreje Sergejiče Kajsarova, bratra svého pobočníka.

„Jak, jak, jak jsou ty Marinovy verše, jak jsou ty verše? Ty, co napsal na Gerakova: ‚Budeš armád učitelem...‘ Pověz to, pověz to,“ vyzval ho a již se chystal zasmát. Kajsarov přednesl verše. Kutuzov jim s úsměvem kýval hlavou do rytmu.

Když Pierre odešel od Kutuzova, přistoupil k němu Dolochov a uchopil ho za ruku.

„Jsem šťasten, že vás tu potkávám, hrabě,“ řekl mu hlasitě a beze studu před ostatními cizími lidmi, se zvláštní rozhod-

ností a slavnostností. „V předvečer dne, kdy bůhvíkomu z nás je souzeno zůstat naživu, chápu se rád příležitosti říci vám, že lituji těch nedorozumění, která byla mezi námi, a přál bych si, abyste proti mně nic neměl. Prosím vás o odpuštění.“

Pierre se na něj díval s úsměvem a nevěděl, co mu odpovědět. Dolochovovi vstoupily do očí slzy, objal Pierra a políbil ho.

Boris cosi řekl svému generálovi a hrabě Bennigsen nabídl Pierrovi, aby s nimi jel na prohlídku bitevní čáry.

„To vás bude zajímat,“ řekl.

„Ano, to bude velmi zajímavé,“ přitakal Pierre.

Za půl hodiny odjel Kutuzov do Tatarinova a Bennigsen s družinou, v níž byl Pierre, vyrazili k objíždce bitevní čáry.

XXIII

Od Gorek sjel Bennigsen dolů po silnici k mostu, na nějž upozornil Pierra důstojník na kurhanu jako na střed našeho postavení a vedle něhož ležely na břehu řádky pokosené trávy, vonící již senem. Přejeli přes most do vesnice Borodina, odtud zahrnuli doleva a kolem obrovského množství vojsk a děl vyjeli na vysoký kurhan, na němž kopali domobranci příkopy. Byla to reduta zatím bezejmenná, později nazývaná redutou Rajevského nebo baterií na kurhaně.

Pierre si této reduty nijak zvlášť nevšiml. Netušil, že toto místo bude nejpamátnější ze všech míst na borodinském poli. Potom jeli roklí do Semjonovského, odkud vojáci roznášeli poslední trámy z chalup a sušáren. Pak jeli stále vpřed z kopce a zase do kopce žitem, zpřelámaným, jako by se přes ně přehnalo krupobití, a po nové cestě vyježděné dělostřelectvem na hrbolaté oranici, na fleše, toho dne také teprve budované.

Na fleších se Bennigsen zastavil a díval se k ševardinské redutě (která byla včera naše), na níž bylo vidět několik jezdců. Důstojníci říkali, že tam je Napoleon nebo Murat. Všichni

dychtivě na tu skupinu pohlíželi. Pierre se tam také díval a snažil se rozeznat, který z těch sotva viditelných lidí je Napoleon.

Konečně jezdci sjeli z kurhanu dolů a zmizeli.

Bennigsen se obrátil ke generálovi, který k němu právě přistoupil, a začal mu vysvětlovat celé postavení našich vojsk. Pierre poslouchal jeho slova a napínal všechno svůj um, aby pochopil podstatu nastávající bitvy, ale s hořkostí cítil, že jeho rozumové schopnosti na to nestačí. Nerozuměl ničemu. Bennigsen si povšiml, že Pierre naslouchá, odmlčel se a najednou se k němu obrátil s otázkou:

„Vás to, myslím, nemůže zajímat?“

„Naopak, velice mě to zajímá,“ odpověděl Pierre ne zcela po pravdě.

Z fleší jeli ještě více doleva, cestou, která se vinula hustým a nízkým březovým hájkem. Uprostřed toho háje vběhl jim do cesty hnědý zajíc s bílými běhy a tolik se polekal dusotu tak velkého množství koní, že dlouho utíkal zmateně po cestě stále před nimi, vzbouzeje všeobecnou pozornost a smích, a teprve když na něj zavolalo najednou několik hlasů, uskočil stranou a skryl se v houští. Asi dvě versty jeli lesem a konečně vyjeli na mýtinu, na níž tábořila vojska Tučkovova armádního sboru, který měl krýt levé křídlo.

Zde, na krajním levém křídle, Bennigsen mnoho a zapáleně mluvil a vydal, jak se Pierrovi zdálo, důležité vojenské rozkazy. Před postavením Tučkovových vojsk byla vyvýšenina. Tato vyvýšenina nebyla obsazena vojsky. Bennigsen tuto chybu hlasitě kritizoval a říkal, že je šílené nechat neobsazený kopec, který ovládá terén, a umístit vojska pod něj. Někteří generálové byli téhož názoru. Zejména jeden z nich mluvil s bojovným zápalem o tom, že je tu postavili na porážku. Bennigsen dal svým jménem rozkaz posunout vojska na vyvýšeninu.

Tento rozkaz na levém křídle přiměl Pierra k ještě větším pochybám o své schopnosti pochopit vojenské řemeslo. Když poslouchal Bennigsen a generály, odsuzující postavení vojska pod kopcem, úplně jim rozuměl a sdílel jejich názor; ale vzhledem k tomu nemohl pochopit, jak mohl ten, kdo je postavil tady pod kopec, udělat tak očividnou a hrubou chybu.

Pierre nevěděl, že tu vojska nestála k obraně pozice, jak se domníval Bennigsen, nýbrž že je tu postavili na skryté místo

do zálohy, to jest aby zůstala nezpozorována a udeřila náhle na postupujícího nepřítele. Bennigsen to nevěděl a posunul voj-
ska dopředu podle svých osobních úvah, aniž by o tom co řekl
vrchnímu veliteli.

XXIV

Kníže Andrej ležel toho jasného srpnového dne, pětadvacá-
tého, opřen o ruku v pobožené kůlně na kraji vesnice
Kňazkova, kde tábořil jeho pluk. Otvorem v rozbité stěně se
díval na řadu třicetiletých bříz, jež se s osekanými dolními vět-
vičkami táhly v pásu podél plotu, na strniště s roztroušenými
snopy ovsa a na křoví, za nímž bylo vidět dým z ohňů – vojen-
ských kuchyní.

Jakkoli připadal knížeti Andreji jeho nynější život tísnivý,
nikomu nepotřebný a těžký, přece cítil, stejně jako před sedmi
lety v předvečer bitvy u Slavkova, vzrušení a podráždění.

Dostal i vydal rozkazy k zítřejší bitvě. Neměl již co na prá-
ci. Nedávaly mu však pokoj docela prosté, jasné – a proto
hrozná myšlenka. Věděl, že zítřejší bitva má být nejstrašnější
ze všech, jichž se zúčastnil, a poprvé v životě před ním vyvsta-
la myšlenka, že může zemřít; vybavila se bez jakéhokoli vzta-
hu k všednímu životu, bez úvah o tom, jak zapůsobí jeho smrt
na ostatní, vyvstala jen vzhledem k němu samému, k jeho du-
ši, živě, téměř jako by už byla skutečností, prostě a hrozivě.
A z výše této představy se náhle všechno, co ho dříve trápilo
a zajímalo, ozářilo studeným bílým světlem beze stínů, bez
perspektivy a bez přesných obrysů. Celý život mu připadal
jako laterna magika, do níž se dlouho díval přes sklo a při
umělém osvětlení. Teď náhle spatřil beze skla a v jasném den-
ním světle ty uboze namalované mazanice. Tak tohle jsou ty
lživé obrazy, které mě vzrušovaly, okouzlovaly a trýznily, říkal
si, probíraje v duchu hlavní obrazy své životní laterny magiky,
a díval se teď na ně při tom studeném bílém denním světle

– světle jasné myšlenky na smrt. To jsou ony, ty diletantsky namalované figury, které se zdály něčím překrásným a tajemným. Sláva, blaho společnosti, láska k ženě i sama vlast – jak veliké se mi zdály ty obrazy, jak mi připadaly plné hlubokého smyslu! A všechno je to tak prosté, bledé a hrubé ve studeném bílém světle toho rána, které, jak cítím, mi nadchází. Nejvíce poutaly jeho pozornost tři hlavní žaly jeho života. Jeho láska k ženě, otcova smrt a vpád Francouzů, kteří se zmocnili poloviny Ruska. „Láska...! Ta dívenka, jež se mi zdála zosobněním tajemných sil. Jak jsem ji miloval! Dělal jsem si poetické plány o lásce, o štěstí s ní. Ó milý chlapče!“ řekl si zlostně nahlas. Jakže! Věřil jsem v jakousi ideální lásku, která mi měla zachovat její věrnost po celý rok mé nepřítomnosti! Měla jako něžný holoubek z bajky chřádnout odloučením ode mne. Ale všechno je to mnohem prostší... Všechno je to hrozně prosté, hnusné!

Otec také – stavěl v Lysých Horách a myslel si, že je to jeho místo, jeho země, jeho vzduch, jeho lid; a zatím přišel Napoleon, a aniž věděl o jeho existenci, smetl ho jako třísku z cesty – a rozpadly se jeho Lysé Hory a celý jeho život. A kněžna Marja říká, že je to zkouška seslaná shůry. K čemu zkouška, když už ho není a nebude? Nikdy už nebude! Není! Tak pro koho ta zkouška? Vlast, zkáza Moskvy! A zítra mě zabije – a dokonce ani ne Francouz, ale našinec, zrovna včera vybíjel jeden voják pušku u mého ucha; a přijdou Francouzi, vezmou mě za nohy a za hlavu a hodí mě do jámy, abych jim nezapáchal pod nosem; a vzniknou nové životní podmínky, na něž si ostatní zvyknou stejně jako na ty dnešní, jenže já je nebudu znát, a vůbec nebudu.

Podíval se na řadu bříz s jejich nehybnou žlutí, zelení a bílou kůrou, svítící na slunci.

Umřít, aby mě zítra zabili, abych už nebyl... aby to vše tady bylo, ale já už nebyl. Živě si představil, že tu v tomto životě už není. A ty břízy se svým světlem a stínem, ty kučeravé obláčky, ten dým ohňů – všechno se v jeho fantazii náhle proměnilo a zdálo se mu strašným a hroživým. Mráz mu přeběhl po zádech.

Za kůlnou se ozvaly hlasy.

„Kdo je to?“ zavolal kníže Andrej.

Kapitán Timochin s červeným nosem, bývalý velitel roty u Dolochova a nyní, když ubylo důstojníků, velitel praporu, vešel nesměle do kůlny. Za ním šli pobočník a pokladník pluku.

Kníže Andrej rychle vstal, vyslechl služební hlášení důstojníků, sám jim dal ještě několik příkazů a chystal se je propustit, když před kůlnou zazněl známý, trochu šeplavý hlas.

„K čertu!“ ozval se výkřik člověka, který se o něco uhodil. Kníže Andrej vyhlédl z kůlny a spatřil, jak k němu přichází Pierre, jenž před chvílí zakopl o pohozené bidlo a div neupadl. Knížeti Andreji bylo nepříjemné vidět lidi ze svého starého světa vůbec, a tím spíše Pierra, který mu připomínal všechny nejtěžší chvíle, jež prožil za svého posledního pobytu v Moskvě.

„Á, podívejme se!“ řekl. „Jaká náhoda tě přivádí? Tebe jsem nečekal.“

Když to říkal, byla v jeho očích a výrazu celého obličeje víc než suchost – byla tam nenávisť – a Pierre to okamžitě postřehl. Blížil se ke kůlně s živou a vzrušenou myslí, ale sotva spatřil výraz na tváři knížete Andreje, pocítil tíseň a rozpaky.

„Přijel jsem... jen tak... víte... přijel jsem... zajímá mě to,“ řekl a už poněkolkáté toho dne nesmyslně opakoval slova „zajímá mě to“. „Chtěl jsem vidět bitvu.“

„No ano, ale co říkají o válce bratří zednáři? Jak jí zabránit?“ prohodil kníže Andrej posměšně. „A co Moskva? Co naši? Přijeli konečně do Moskvy?“ zeptal se vážně.

„Přijeli. Říkala mi to Julie Drubecká. Jel jsem k nim, ale nezastihl jsem je. Odjeli na statek za Moskvu.“

XXV

Důstojníci se chtěli odporoučet, ale kníže Andrej, jako by si nepřál zůstat se svým přítelem o samotě, jim nabídl, aby s nimi poseděli a popili čaje. Přinesli lavice a čaj. Důstojníci hleděli na tlustou, obrovskou Pierrovu postavu a poslouchali

jeho vyprávění o Moskvě a o rozložení našich vojsk, která měl příležitost objet, s nezastíraným údivem. Kníže Andrej mlčel a tvářil se tak nepříjemně, že se Pierre raději obracel k dobromyslnému veliteli praporu Timochinovi než k němu.

„Tak tys pochopil celé rozložení našeho vojska?“ přerušil ho Bolkonskij.

„Totiž, jak to myslíte?“ zarazil se Pierre. „Jako nevoják nemůžu říct, že bych to pochopil úplně, ale přece jen celkovému rozložení jsem porozuměl.“

„Vida, víš tedy více než kdokoli jiný,“ pravil kníže Andrej.

„Ach!“ pronesl Pierre rozpačitě a podíval se na něj přes brýle. „A co říkáte jmenování Kutuzova?“ zeptal se.

„Měl jsem z jeho jmenování velkou radost, to je vše, co vím,“ řekl kníže Andrej.

„No a řekněte mi, co si myslíte o Barclayovi de Tolly? V Moskvě o něm povídali bůhvíco. Co o něm soudíte?“

„Zeptej se jich,“ ukázal kníže Andrej na důstojníky.

Pierre pohlédl na Timochina se shovívavým, tázavým úsměvem, s jakým se mimoděk na něj obraceli všichni.

„Zasvitlo nám světlo, Vaše Jasnosti, když byl jmenován Nejjasnější,“ odpověděl Timochin nesměle, neustále se ohlížeje na svého velitele pluku.

„Jak to?“ zeptal se Pierre.

„Ale vysvětlím vám to třeba na dříví nebo na píci. Vždyť my jsme ustupovali ze Swiencian a nesměli jsme se dotknout ani suchého chrástí, natožpak sena nebo něčeho jiného. Přece když my ustupujeme, dostane to on, není-liž pravda, Vaše Jasnosti?“ obrátil se na svého knížete. „Ale opovaž se! V našem pluku dali za takové věci dva důstojníky k soudu. No, a sotva nastoupil Nejjasnější, je to docela prosté. Světlo nám vysvitlo...“

„Ale proč to zakazoval?“

Timochin se zmateně rozhlédl v rozpacích, jak má na takovou otázku odpovědět. Pierre se tedy zeptal knížete Andreje.

„Abychom nepustošili kraj, který jsme nechávali nepříteli,“ vysvětlil kníže Andrej se žlučovitým posměchem. „To je velmi opodstatněné: nesmí se dovolit plinit kraj a učit vojáky záškodnictví. No a ve Smolensku také správně usoudil, že Francouzi nás mohou obejít a že jsou silnější. Ale nemohl pochopit,“ vykřikl náhle tenkým hlasem, který jako by mu unikl z hrudi,

„nemohl pochopit, že jsme tam poprvé bojovali o ruskou zemi, že ve vojsku byl tak bojovný duch, jaký jsem ještě nezažil, že jsme dva dny po sobě odráželi Francouze a že tento úspěch zdesateronásobil naše síly. Nařídil ustupovat a všechno naše úsilí i ztráty přišly nazmar. Nemyslel na zradu, snažil se všechno udělat co nejlépe, všechno promyslel: ale právě proto se na to nehodí. Nehodí se nám teď právě proto, že všechno promýšlí příliš důkladně a pečlivě, jak se sluší na správného Němce. Jak bych ti to řekl... Tak třeba tvůj otec má německého lokaje, je to skvělý lokaj a vyhovuje všem jeho potřebám lépe než ty, nechť tedy slouží; ale když je tvůj otec na smrt nemocen, vyženeš lokaje a budeš o otce pečovat svýma neumělýma, neobratnýma rukama a posloužíš mu lépe než zkušený, ale cizí člověk. Tak to taky udělali s Barclayem. Dokud bylo Rusko zdravé, mohl mu sloužit cizinec a byl skvělým ministrem; avšak sotva je vlast v nebezpečí, potřebuje vlastního člověka, našince. A u vás v klubu si vymysleli, že je zrádce! Tím, že ho pomluvili jako zrádce, dosáhnou jen toho, že později, až se zastydí za své nepravdivé nařčení, udělají ze zrádce přes noc zase hrdinu nebo génia, a to bude ještě nespravedlivější. Je to čestný a velmi důkladný Němec...“

„Říká se však, že je to dovedný vojevůdce...“, poznamenal Pierre.

„Nevím, co je to dovedný vojevůdce,“ řekl kníže Andrej posměšně.

„Dovedný vojevůdce,“ pravil Pierre, „no to je ten, který předvídá všechny eventuality... no a uhádne úmysly nepřítele.“

„Ale to není možné,“ namítl kníže Andrej, jako by mluvil o dávno rozhodnuté věci.

Pierre se na něj udiveně podíval.

„Ale,“ řekl, „vždyť se říká, že se válka podobá hře v šachy.“

„Ano,“ odvětil kníže Andrej, „jenže s tím nepatrným rozdílem, že při partii šachu můžeš uvažovat nad každým tahem, jak dlouho chceš, že nejsi vázán časem, a pak ještě s tím rozdílem, že kůň je vždycky silnější než pěšák a dva pěšáci vždycky silnější než jeden, kdežto ve válce je jeden prapor často silnější než divize a jindy zase slabší než rota. Relativní sílu vojsk nemůže nikdo znát. Věř mi,“ dodal, „že kdyby to záviselo na rozkazech ze štábu, byl bych tam a dělal bych rozkazy, ale mís-

to toho mám čest sloužit zde, u pluku, tady s těmi pány, a jsem přesvědčen, že skutečný výsledek zítřejšího dne závisí na nás, a ne na nich... Úspěch nikdy nezávisel a nebude záviset na postavení ani na výzbroji, a dokonce ani ne na množství; ale nejméně ze všeho na postavení.“

„Na čem tedy závisí?“

„Na tom citu, který je ve mně, v něm,“ ukázal na Timochina, „v každém vojákově.“

Podíval se na Timochina, jenž se díval na svého velitele polekaně a zmateně. Tak jako byl kníže Andrej před chvílí zdrženlivý a mlčenlivý, tak vypadal teď naopak vzrušeně. Bylo vidět, že se nemůže přemoci, aby nevyslovil myšlenky, jež mu neočekávaně přicházely do hlavy.

„Bitvu vyhraje ten, kdo je pevně rozhodnut ji vyhrát. Proč jsme prohráli bitvu u Slavkova? Měli jsme skoro stejné ztráty jako Francouzi, ale řekli jsme si příliš brzy, že jsme bitvu prohráli – a tak jsme ji prohráli. A řekli jsme si to proto, že jsme neměli proč se bít: chtělo se nám co nejdříve odejít z bojiště. Prohráli jsme – utečeme tedy!‘ A tak jsme utíkali. Kdybychom si to neřekli až do večera, bůh ví, jak by to bylo dopadlo. Ale zítra si to neřekneme. Ty povídáš – naše postavení, levé křídlo je slabé, pravé křídlo je roztažené,“ pokračoval, „to všechno jsou hlouposti, nic takového není. Co nás skutečně čeká zítra? Sto milionů nejrůznějších náhod, o nichž se bude rozhodovat v jediném okamžiku tím, že utekli nebo utečou oni nebo naši, že zabijí toho, zabijí jiného; ale to, co se dělá teď – to je všechno jen zábava. Věc se má tak, že ti, s nimiž jsi jezdil po postavení, nejen nepomáhají obecnému vývoji věci, ale dokonce mu překážejí. Mají v hlavě jen své malicherné zájmy.“

„V takovou chvíli?“ řekl Pierre vyčítavě.

„V *takovou chvíli*,“ opakoval kníže Andrej, „pro ně existuje právě jen taková chvíle, při níž mohou vyhodit ze sedla soupeře a získat další kříž nebo stužku. Já vidím v zítřku tohle: stotisícové ruské a stotisícové francouzské vojsko se sešlo, aby se spolu bilo, a skutečnost je taková, že se těch dvě stě tisíc bije; a kdo se bude bít zuřivěji a méně litovat vlastní kůži, ten zvítězí. A chceš-li, povím ti, že ať se bude dít cokoli, ať to tam nahore motají jak chtějí, my tu bitvu zítra vyhraje. Zítra, ať se děje cokoli, bitvu vyhraje!“

„To je, Vaše Jasnosti, pravda, pravda pravdoucí,“ promluvil Timochin. „Co by se teď člověk litoval! Vojáci v mém praporu, věřte tomu nebo ne, vůbec nepijí vodku: dnes na to není den, říkají.“ Všichni se odmlčeli.

Důstojníci se zvedli. Kníže Andrej vyšel s nimi před kůlnu a dával pobočnickovi poslední rozkazy. Když důstojníci odešli, přistoupil Pierre ke knížeti Andreji a právě se chystal začít mluvit, když se na cestě nedaleko kůlny ozval dusot tří koní; kníže Andrej vyhlédl tím směrem a poznal Wohlzogena s Clausewitzem, doprovázené kozákem. Jeli blízko, neustále rozmlouvající, a Pierre s Andrejem mimoděk zaslechli tyto věty:

„Der Krieg muss in Raum verlegt werden. Der Ansicht kann ich nicht genug Preis geben,“¹⁾ říkal jeden.

„O ja,“ pravil druhý hlas, „účelem je jen zeslabit nepřítele, a není možno ohlížet se na ztráty civilních osob.“

„O ja,“ souhlasil první hlas.

„Ano, in Raum verlegen,“ opakoval kníže Andrej, když odjeli, a rozzlobeně zafuněl. „Im Raum mi zůstal otec a syn a sestra v Lysých Horách. Jemu je to jedno. To je to, co jsem ti říkal – tihle pánové, Němci, zítra bitvu nevyhrají, ti jen nadělají škod, co bude v jejich silách, protože v německé hlavě jsou jen úvahy, které nestojí za zlámanou grešlí, a v srdci nemají to, čeho jediného bude zítra zapotřebí – to, co má Timochin. Celou Evropu nechali *jemu* a nás přijeli učit – skvělí učitelé!“ hlas mu opět zavřískl.

„Tak vy myslíte, že zítra bitvu vyhrajeme?“ řekl Pierre.

„Ano, ano,“ roztržitě odpověděl kníže Andrej. „Jediné, co bych udělal, kdybych měl moc,“ začal znovu, „nebral bych zajatce. Co je to, zajatci? To je rytířství. Francouzi zničili můj dům a jdou zpustošit Moskvu, urazili a urážejí mě každou vteřinu. Jsou to mí nepřátelé, jsou to podle mého názoru všichni zločinci. A stejně uvažuje Timochin a celá armáda. Je třeba je popravovat. Jsou-li to mí nepřátelé, nemohou být mými přáteli, ať promlouvají v Tylži jakkoli.“

„Ano, ano,“ přitakával Pierre a díval se na něho rozzářenýma očima, „naprosto s vámi souhlasím!“

¹⁾ Válka musí být přeložena do prostoru. Tento názor nemohu dost zdůraznit.

Otázka, která ho znepokojovala od Možajského kopce a po celý tento den, jevila se mu náhle jasnou a dokonale vyřešenou. Pochopil nyní veškerý smysl i veškerý význam této války a nastávající bitvy. Vše, co toho dne viděl, všechny ty významné, přísné výrazy na obličejích, jež letmo zahlédl, ozářilo mu na jednou nové světlo. Pochopil tu skrytou (latente), jak se říká ve fyzice, teplotu vlastenectví, jež byla ve všech těch lidech, které viděl, a jež mu vysvětlovala, proč se všichni tak klidně a jakoby lehkomyšlně připravují na smrt.

„Nebrat zajatce,“ pokračoval kníže Andrej. „To jediné by změnilo celou válku a učinilo ji méně krutou. Ale my jsme si hráli na vojáků – to je to hnusné, byli jsme velkomyslní, ušlechtilí a tak podobně. Taková ušlechtilost a citlivost se podobá ušlechtilosti a citlivosti slečinky, které se udělá špatně od žaludku, když vidí zabíjet tele; je tak hodná, že nemůže vidět krev, ale s chutí potom jí to tele s omáčkou. Mluví se nám o válečných právech, o rytířství, o parlamentářství, o tom, že se má šetřit nešťastných, a tak dále. To všechno je nesmysl. V roce 1805 jsem viděl rytířství, parlamentářství: podvedli nás, my jsme podvedli je. Drancují cizí domy, pouštějí do oběhu falešné bankovky... ale co nejhoršího, zabíjejí moje děti, mého otce a mluví o pravidlech války a o velkodušnosti k nepříteli. Nebrat zajatce, ale zabíjet je a jít na smrt! Kdo k tomu došel tak jako já, stejným utrpím...“

Kníže Andrej se domníval, že je mu lhostejné, dobudou-li nebo nedobudou-li Moskvy, tak jako dobyli Smolenska, ale nyní se náhle prudce zarazil nečekanou křečí, která mu sevřela hrdlo. Přešel několikrát sem a tam, ale když začal opět hovořit, oči se mu horečně leskly a ústa se chvěla.

„Kdybychom ve válce nechtěli projevovat velkomyslnost, šli bychom do ní jen tehdy, když to stojí za to jít na jistou smrt, tak jako nyní. Pak by nebylo válek kvůli tomu, že Pavel Ivanyč urazil Michaila Ivanyče. Ale když je vojna jako teď, pak je vojna. Jinak by horlivost vojska nebyla taková jako dnes. To by všichni ti Vestfálci a Hessenci, které vede Napoleon, nešli za ním do Ruska, a my bychom se nechodili bít do Rakouska a do Pruska, aniž víme proč. Válka není nic příjemného, je to ta nejohavnější věc v životě, a to musíme chápat a nehrát si na ni. Musíme brát tu strašnou nevyhnutelnost přísně a vážně.

V tom je všechno: odhodit lež – když je válka, tak válka – a žádné hraní. Ale přitom je válka oblíbenou zábavou ničemných a lehkomyšlných lidí... Vojenský stav je považován za nejčestnější. Avšak co je válka, co je třeba k úspěchu ve válečných věcech, jaké jsou mravy vojenské společnosti? Cílem války je vraždění, zbraní války je vyzvědačství, zrada a povzbuzování k ní, přivádění obyvatel na mizinu, drancování nebo kradení ve prospěch armády; podvod a lež, nazývané válečnou lstí; mravem vojenského stavu je nedostatek svobody, to znamená kázeň, zahálka, nevzdělanost, krutost, nemravnost, opilství. A přes to všechno je to nejvyšší stav a všichni jej mají v úctě. Všichni panovníci kromě čínského nosí vojenskou uniformu a tomu, kdo zabil nejvíc lidí, dávají největší vyznamenání... Když se sejdou, jako zítra, k vzájemnému vraždění, pobijí a zmrzačí desítky tisíc lidí a potom budou sloužit děkovné mše za to, že zabili mnoho lidí (jejich počet ještě zveličí), a vyhlásí vítězství domnívající se, že čím více lidí je zabito, tím větší zásluha. Jak se Bůh odtud může na ně dívat a poslouchat je!“ vykřikl kníže Andrej tenkým, pisklavým hláskem. „Ach, duše moje, poslední dobou se mi těžko žije. Vidím, že jsem začal chápat příliš mnoho věcí. A nesluší se člověku okoušet ze stromu poznání dobra a zla... Nu, není to nadlouho!“ dodal. „Ale ty spíš, a já už mám taky čas, jeď zpátky do Gorek,“ řekl najednou.

„Ach ne!“ zvolal Pierre, dívaje se na něho polekanýma, soustrastnýma očima.

„Jen jeď, jeď: před bitvou se člověk musí dobře vyspat,“ opakoval kníže Andrej. Přistoupil k Pierrovi, objal ho a políbil.

„Sbohem, jdi,“ vykřikl. „Uvidíme-li se ještě, nebo ne...“, prudce se obrátil a vešel do kůlny.

Bylo už tma a Pierre nemohl rozeznat výraz na jeho tváři – je-li rozzlobený nebo něžný.

Postál chvíli mlčky a přemýšlel, má-li jít za ním, nebo jet domů. Ne, nepotřebuje mě! rozhodl v duchu. A přitom vím, že je to naše poslední setkání. Těžce vzdychl a jel zpátky do Gorek.

Když se kníže Andrej vrátil do kůlny, ulehl na koberec, ale nemohl spát.

Zavřel oči. Obraz střídal obraz. U jednoho se dlouho a radostně zastavil. Zřetelně se mu vybavil jeden večer v Petrohra-

dě. Nataša mu s živou, vzrušenou tváří vyprávěla, jak byla loňského léta na houbách a zabloudila ve velkém lese. Nesouvisle mu popisovala lesní houštiny, své pocity, rozmluvu s včelařem, kterého potkala, a každou chvíli přerušovala své vyprávění slovy: „Ne, nemůžu, já to nevyprávím pořádně; ne, vy to nechápete,“ ačkoli ji kníže Andrej uklidňoval, že jí rozumí, a skutečně chápal všechno, co chtěla říci. Nataša byla se svými slovy nespokojena – cítila, že se jí nedaří vyjádřit ten vzrušeně poetický pocit, jaký zakusila toho dne a který chtěla vylíčit slovy. „Ten stařeček byl tak báječný a v lese bylo takové šero... a měl takové dobré... ne, já to neumím vypovědět,“ říkala celá červená a rozčilená. Kníže Andrej se usmál stejně radostným úsměvem, jako se usmíval tenkrát, když se jí díval do očí. Rozuměl jsem jí, pomyslel si. Nejenže jsem jí rozuměl, ale právě tu její duševní sílu, tu upřímnost, tu dychtivost, právě tu její duši, kterou jako by tělo svazovalo, právě tu duši jsem na ní miloval... tak silně, tak šťastně miloval... A najednou si vzpomněl, jak skončila jeho láska. On nic z toho nepotřeboval. On nic z toho neviděl a nechápal. Viděl v ní hezoučku a svěží dívku, s níž neráčil spojit svůj život. Kdežto já a... A dodnes si vesele žije.

Kníže Andrej vyskočil, jako by ho někdo popálil, a začal zase přecházet před kůlnou.

XXVI

Pěťadvacátého srpna, v předvečer bitvy u Borodina, přijeli prefekt francouzského císařského dvora M. de Beausset a plukovník Fabvier, první z Paříže a druhý z Madridu, za císařem Napoleonem do jeho stanu u Valujeva.

M. de Beausset se převlékl do dvorní uniformy, a nechav před sebou nést dar přivezený císaři, vešel do prvního oddělení Napoleonova stanu. Tam za rozmluvy s Napoleonovými pobočníky, kteří ho obklopili, začal otvírat bedničku.

Fabvier do stanu nevešel, zůstal u vchodu a rozmlouval venku se známými generály.

Císař Napoleon dosud neopustil ložnici, dokončoval toaletu. Se supěním a hekáním nastavoval střídavě tlustá záda a tukem prorostlou hrud' kartáči, jímž mu komorník masíroval tělo. Druhý komorník přidržoval prstem flakonek a stříkal na císařovo tělo kolínskou vodičku s výrazem, který pravil, že jen on může vědět, kam a kolik je třeba kolínské stříknout. Napoleony krátké vlasy byly mokré, rozčuchané a nahrnuté do čela. Avšak jeho tvář, i když opuchlá a žlutá, vyjadřovala fyzické uspokojení. „Přitlačte pořádně, ještě, jen tak dál...“, opakoval masérovi, přestože se ošíval a hekal. Do ložnice vešel pobočník, aby císaři hlásil, kolik bylo ve včerejším boji vzato zajatců, a když ohlásil, co bylo třeba, postavil se u dveří a čekal na dovolení odejít. Napoleon se zamračil a úkosem se na něho podíval.

„Žádní zajatci,“ opakoval po něm. „Nechávají se zabíjet. Tím hůř pro ruskou armádu,“ prohlásil. „Pořádně,“ pobízela maséra, kulatil záda a nastavoval tučná ramena.

„No dobrá! Zavolejte pana de Beausset a také Fabviera,“ řekl pobočníkovi a pokynem hlavy ho propustil.

„Ano, Vaše Veličenstvo,“ a pobočník zmizel ve dveřích stanu.

Oba komorníci chvatně Jeho Veličenstvo oblékli a císař v modré gardové uniformě vyšel pevným, rychlým krokem do salonu.

Beausset v té chvíli ještě spěšně upravoval dárek, jež přivezl od císařovny, a stavěl jej na dvě židle přímo proti vchodu k císařovi. Avšak císař se oblékl a vyšel tak neočekávaně rychle, že Beausset nestačil překvapení náležitě připravit.

Napoleon okamžitě zpozoroval, co dělají, a dovtípil se, že ještě nejsou hotovi. Nechtěl je připravit o radost z chystaného překvapení. Tvářil se, jako by pana Beausseta neviděl, a zavolal si Fabviera. Zamračen mlčky poslouchal, co mu říkal Fabvier o statečnosti a oddanosti jeho vojsk, jež se bila u Salamanky na druhém konci Evropy s jedinou myšlenkou – aby byla hodna svého císaře, a s jedinou obavou – aby ho nezklamala. Výsledek bitvy byl žalostný. Během Fabvierova vyprávění dělal Napoleon ironické poznámky, jako by ani nepředpokládal, že by to v jeho nepřítomnosti mohlo jít jinak.

„Musím to napravit v Moskvě,“ pravil. „Na brzkou shledanou,“ dodal a zavolal si Beausseta, který už zatím vše připravil, postavil cosi na dvě židle a přikryl to dečkou.

De Beausset se hluboko uklonil dvorní francouzskou poklonou, jakou se uměli klanět pouze staří služebníci Bourbonů, přistoupil k císaři a podal mu obálku.

Napoleon se vesele k němu obrátil a zatahal ho za ucho.

„Pospíšil jste si, to jsem rád. Nu, co říká Paříž?“ zeptal se a změnil náhle svůj přísný výraz ve velmi laskavý.

„Celá Paříž, Vaše Veličenstvo, lituje vaší nepřítomnosti,“ odvětil Beausset, jak se slušelo. A Napoleonovi, ačkoli věděl, že mu Beausset musí říci právě to nebo něco podobného, a ačkoli si ve svých jasných okamžicích byl vědom, že to není pravda, bylo příjemné to od Beausseta slyšet. Znovu ho poctil zataháním za ucho.

„Je mi líto, že jsem vám připravil tak dalekou cestu,“ pravil.

„Očekával jsem, že vás najdu nejméně před branami Moskvy,“ odvětil Beausset.

Napoleon se usmál, roztržitě napřímil hlavu a podíval se doprava. Pobočník k němu připlul vzcným krokem se zlatou tabatěrkou a podal mu ji. Napoleon si ji vzal.

„Ano, máte zrovna štěstí,“ řekl a přidržel si otevřenou tabatěrku u nosu, „rád cestujete, a za tři dny tedy uvidíte Moskvu. Patrně jste nečekal, že spatříte asijské hlavní město. Bude to pro vás příjemná cesta.“

Beausset se uklonil, vděčný za císařovo pochopení pro jeho cestovní vášeň (o níž sám až dosud nevěděl).

„Ach! Co je tohle?“ zvolal Napoleon povšimnuv si, že se všichni dvořané dívají na jakousi věc zahalenou do pokrývky. Beausset s dvorskou obratností ustoupil o dva kroky, a aniž se obrátil k císaři zády, jediným trhnutím stáhl dečku a řekl:

„Císařovnin dárek Vašemu Veličenstvu.“

Byl to jasnými barvami namalovaný Gérardův portrét syna Napoleona a dcery rakouského císaře, chlapce, jehož bůhvíproč nazývali Římským králem.

Velmi hezký kudrnatý hoch s pohledem podobným pohledu Krista na Sixtinské Madoně byl vyobrazen, jak hraje bilboquet. Koule představovala zeměkouli a hůlka v druhé ruce zobrazovala žezlo.

Ačkoli nebylo zcela jasné, co chtěl malíř vyjádřit, když zpodobnil takzvaného Římského krále, jak napichuje zeměkouli na hůlku, přece se tato alegorie, stejně jako všem, kdo viděli obraz v Paříži, zdála i Napoleonovi srozumitelnou a velmi se mu líbila.

„Římský král!“ pronesl a půvabným pohybem ukázal na portrét. „Obdivuhodné!“ A s typicky italskou schopností libovolně měnit výrazy v obličejí přistoupil k podobizně a nasadil výraz zádumčivé něhy. Cítil, že to, co nyní řekne a udělá, vejde do dějin. Zdálo se mu, že nejlepší, co teď může při svém císařském majestátu, jenž je takový, že jeho syn hraje bilboquet se zeměkoulí, udělat, je projevit – v protikladu k tomuto majestátu – zcela prostou otcovskou něhu. Oči se mu zamžily, poodstoupil, ohlédl se po židli (ta k němu přiskočila) a usedl na ni proti portrétu. Jediné gesto a všichni po špičkách odešli, aby ho ponechali sobě samému a jeho citům velikého muže.

Chvilí tak poseděl, dotkl se, sám nevěda proč, hrbolatého světlého místa na podobizně, potom vstal a opět si zavolal Beausseta a dozorčího důstojníka. Nařídil vynést portrét ven, aby nepřipravil starou gardu, která tábořila kolem jeho stanu, o štěstí vidět Římského krále, syna a následníka jejich zbožňovaného císaře.

Jak očekával, zatímco snídal s panem Beaussetem, jenž byl uznán za hodna té cti, ozývaly se před stanem nadšené výkřiky důstojníků a vojáků staré gardy, sbíhajících se k podobizně.

„Ať žije císař! Ať žije Římský král! Ať žije císař!“ zaznívaly nadšené hlasy.

Po snídani nadiktoval Napoleon v Beaussetově přítomnosti svůj rozkaz armádě.

„Krátký a rázný!“ prohodil, když si sám přečetl provolání napsané jedním dechem, bez oprav. V rozkaze stálo:

„Vojáci! Zde je bitva, po které jste tak toužili. Vítězství závisí na vás. Je nezbytné: opatří nám vše, co potřebujeme, pohodlné ubytování a brzký návrat domů. Bojujte tak, jako jste bojovali u Slavkova, ve Friedlandu, u Vitebska a Smolenska. Necht' daleké potomstvo s hrdostí vzpomíná na vaše hrdinské činy toho dne. Ať řeknou o každém z vás: byl ve veliké bitvě u Moskvy!“

„U Moskvy!“ opakoval Napoleon, vyzval ke své obvyklé projížďce pana Beausseta, jenž rád cestoval, a vyšel ze stanu k osedlaným koním.

„Vaše Veličenstvo je příliš laskavo,“ řekl Beausset na císařovo pozvání, aby ho doprovázel: chtělo se mu spát, neuměl jezdit na koni a bál se.

Avšak Napoleon cestovateli pokynul a Beausset byl nucen jet. Když Napoleon vyšel ze stanu, provolávání gardy před podobiznou jeho syna ještě zesílilo. Napoleon se zachmuřil.

„Odneste ho,“ pravil a půvabným, majestátním pohybem ukázal na portrét. „Je ještě mladý, aby se díval na bojiště.“

Beausset přivřel oči a s hlubokým povzdechem sklopil hlavu, aby naznačil, že dovede pochopit a ocenit císařova slova.

XXVII

Celý tento den pětadvacátého srpna strávil Napoleon, jak říkají jeho dějepisci, na koni, prohlížel terén, projednával plány, které mu navrhovali jeho maršálové, a dával rozkazy svým generálům.

Původní čára ruského postavení na řece Koloče byla prolomena a jeho část, levé ruské křídlo, byla následkem ztráty ševardinské reduty dne čtyřadvacátého srpna stažena dozadu. Tato část postavení nebyla opevněna, nebyla již chráněna řekou a měla před sebou otevřenější a rovnější terén. Každému vojákov i nevojákov bylo samozřejmé, že Francouzi musí útočit právě na tuto část postavení. Zdálo se, že k tomu nebylo třeba velké představivosti, že nebylo třeba takové starostlivé přípravy a usilovné činnosti císaře i jeho maršálů a že už naprosto nebylo třeba oné zvláštní schopnosti, které se říká genialita a která se tak ráda připisuje Napoleonovi; avšak dějepisci, kteří později tuto událost popisovali, i lidé, kteří Napoleona tehdy obklopovali, ba i on sám byli jiného mínění.

Napoleon jezdil po poli, hlubokomyslně zkoumal terén, po-

kyvoval si sám pro sebe spokojeně nebo nedůvěřivě hlavou, a aniž se svěřoval generálům, kteří jeli kolem něho, se svým hlubokomyslným myšlenkovým postupem, kterým se řídilo jeho rozhodování, oznamoval jim pouze definitivní závěry formou rozkazů. Vyslechl návrh Davouta, jenž měl nyní titul vévody Eckmühlského, na obchvat levého ruského křídla, a vyjádřil se, že to není nutné, ale neřekl proč.

Avšak s návrhem generála Companse (který měl útočit na fleše), že přivede svou divizi lesem, Napoleon souhlasil, ač takzvaný vévoda Elchingenský, to jest Ney, si dovolil poznamenat, že průchod lesem je nebezpečný a že může divizi dezorganizovat.

Po prohlídce terénu proti ševardinské redutě se Napoleon na nějakou chvíli mlčky zamyslel a označil místa, na nichž měla být do zítřka vybudována postavení pro dvě baterie k odstřelu ruských opevnění, a místa, kde se mělo vedle nich rozvinout polní dělostřelectvo.

Když vydal tyto a další rozkazy, vrátil se do svého hlavního stanu a nadiktoval dispozici k bitvě.

Tato dispozice, o níž francouzští dějepisci mluví s nadšením a ostatní dějepisci s hlubokou úctou, zněla takto:

„Na úsvitě zahájí dvě nové baterie, dané v noci do palebného postavení na rovině obsazené princem Eckmühlským, palbu na dvě nepřátelské baterie stojící proti nim.

Současně vyrazí velitel dělostřelectva I. sboru, generál Perretti, s 30 děly divize Compansovy a všemi houfnicemi divize Dessèsovy a Friantovy, zahájí palbu a zasype granáty nepřátelskou baterii, kterou budou ostřelovat:

24 děl gardového dělostřelectva,

30 děl divize Compansovy a

8 děl divize Friantovy a Dessèsovy.

Celkem 62 děl.

Velitel dělostřelectva 3. sboru generál Fouché rozmístí všechny houfnice 3. a 8. sboru, celkem 16, na křídlech baterie určené k ostřelování levého opevnění, takže celkem je bude ostřelovat 40 děl.

Generál Sorbier musí být připraven vyrazit na rozkaz se všemi houfnicemi gardového dělostřelectva proti jednomu nebo druhému opevnění.

Během této dělostřelecké palby vyrazí kníže Poniatowski směrem na vesnici a les a obchvátí nepřátelskou pozici.

Generál Compans vyrazí ve směru na les a zmocní se prvního opevnění.

Boj takto zahájený bude řízen dalšími rozkazy podle činnosti nepřítelů.

Dělostřelba na levém křídle započne, jakmile bude slyšet dělostřelbu z pravého křídla. Střelci divize Morandovy a divize místokrálovy zahájí prudkou palbu při spatření útoku pravého křídla.

Místokrál se zmocní vesnice¹⁾, přejde po svých třech mostech a bude postupovat na úrovni s divizemi Morandovou a Gérardovou, které budou pod jeho vedením směřovat na redutu a přitom dosáhnou čáry jednotek prvního sledu armády.

Všeho toho musí být dosaženo v pořádku a metodicky, při zachování dostatečných záloh.

V císařském ležení poblíž Možajaska, 6. září 1812²⁾.“

Tato dispozice, sestavená velmi nejasně a popleteně (dovolíme-li si hodnotit Napoleonovy dispozice bez nábožné hrůzy před jeho genialitou), obsahovala čtyři body – čtyři rozkazy. Ani jeden z těchto rozkazů nemohl být a také nebyl splněn.

V dispozici je řečeno především: *aby baterie v postavení vybraném Napoleonem, spolu s Pernetiovými a Fouchéovými děly, která měla zaujmout postavení na úrovni s předešlými, celkem sto dvě děla, zahájila palbu a zasypala ruské fleše granáty.* To nemohlo být provedeno, poněvadž z míst vybraných Napoleonem nedolétly granáty k ruským opevněním, takže tato sto dvě děla by byla střílela do prázdna tak dlouho, dokud by je nejbližší velitel nepřesunul proti Napoleonovu rozkazu kupředu.

Druhý rozkaz záležel v tom, aby *Poniatowski vyrazil ve směru na vesnici a les a obchvátí ruské levé křídlo.* To nemohlo být a také nebylo provedeno proto, že Poniatowski vyrazil sice na vesnici a les, ale narazil tam na Tučkova, který mu stál v cestě, a proto nemohl obchvátit a také neobchvátí ruskou pozici.

¹⁾ Borodina.

²⁾ Citováno z francouzských pramenů. Podle ruského kalendáře 25. srpna.

Třetí rozkaz: *Generál Compans vyrazí ve směru na les a zmocní se prvního opevnění.* Divize Compansova nedobyla prvního opevnění, nýbrž byla odražena, protože když vyrazila z lesa, musela zaujímat útočnou sestavu v kartáčové palbě, což Napoleon nevěděl.

Čtvrtý: Místokrál se zmocní vesnice (Borodina), přejde po svých třech mostech a bude postupovat na úrovni s divizemi Morandovou a Friantovou (o nichž není řečeno, kam a kdy mají postupovat), *kteřé budou pod jeho velením směřovat na redutu a přitom dosáhnou čáry jednotek prvního sledu armády.*

Pokud se to dá pochopit – když už ne z tohoto zmateného souvětí, tedy aspoň z pokusů, které dělal místokrál ve snaze vyplnit dané rozkazy – měl vyrazit přes Borodino na redutu zleva, přičemž měly divize Morandova a Friantova současně útočit frontálně.

Všechno to – právě tak jako i jiné body dispozice – nebylo a nemohlo být splněno. Místokrál, sotva vyrazil z Borodina, byl odražen na Koloče a nemohl proniknout dál; také divize Morandova a Friantova nedobýly reduty, ale byly odraženy a reduta byla až na konci bitvy vzata jezdeckem (což byla věc Napoleonem nepředvídaná a vůbec neslýchaná). A tak ani jeden z rozkazů dispozice nebyl a nemohl být splněn. Ovšem v dispozici je řečeno, že po zahájení boje uvedeným způsobem budou vydávány další rozkazy podle činnosti nepřítele, takže by se mohlo zdát, že Napoleon vydá všechna potřebná nařízení během bitvy; to se však nestalo ani nemohlo stát proto, že Napoleon byl za bitvy tak daleko od ní, že mu její průběh (jak se to potom skutečně ukázalo) nebyl znám a žádné jeho nařízení za bitvy nemohlo být vyplněno.

XXVIII

Mnoho dějepisců tvrdí, že bitvu u Borodina Francouzi nevyhráli proto, že Napoleon měl rýmu, že kdyby ji nebyl měl, byly by prý jeho rozkazy před bitvou i za ní bývaly ještě geniálnější a Rusko by prý bývalo zahynulo a tvář světa by se byla změnila. Pro dějepisce zastávající názor, že Rusko vzniklo z vůle jednoho člověka – Petra Velikého – a že Francie se stala z republiky císařstvím a že francouzská vojska vtrhla do Ruska z vůle jednoho člověka – Napoleona – názor, že Rusko zůstalo mocným státem proto, že Napoleon měl šestadvacátého srpna velkou rýmu, takový názor je pro takové dějepisce naprosto logický.

Záviselo-li to na Napoleonově vůli svést nebo nesvádět bitvu u Borodina a záviselo-li to na jeho vůli vydat takové či jiné nařízení, je zřejmé, že rýma, která ovlivnila projev jeho vůle, mohla být příčinou záchranu Ruska, a že tedy komorník, který mu čtyřicátého srpna opomenul přinést nepromokavé boty, byl zachráncem Ruska. Při takovém myšlenkovém pochodu je tento závěr nepochybný, jako je nepochybný závěr Voltairův, který se žertem (zřejmě ani sám nevěděl proč) vyjádřil, že k bartolomějské noci došlo proto, že Karla IX. bolel žaludek. Avšak lidem, kteří odmítají názor, že by Rusko vzniklo z vůle jednoho člověka – Petra I., a že císařství francouzské a válka s Ruskem vznikly z vůle jednoho člověka – Napoleona, jeví se tento názor nejen nesprávným, nerozumným, nýbrž i odporujícím celé lidské existenci. Na otázku, co je příčinou historických událostí, nabízí se jiná odpověď, jež zní, že vývoj světových událostí je předurčen shůry, že záleží na koincidenci svévolných projevů lidí, kteří se na těchto událostech podílejí, a že vliv Napoleonův na průběh těchto událostí je pouze vnější a zdánlivý.

Ač nám na první pohled připadá velmi podivný předpoklad,

že k bartolomějské noci, k níž dal rozkaz Karel IX., nedošlo z jeho vůle, nýbrž že se mu pouze zdálo, že to nařídil provést, a že k borodinským jatčím osmdesáti tisíc nedošlo z vůle Napoleonovy (přestože vydával rozkazy k jejímu začátku i průběhu), nýbrž že se mu jen zdálo, že to nařizoval – ať nám připadá tento předpoklad sebedivnější, ale lidská důstojnost, jež mi říká, že každý z nás je ne-li více, tedy určitě ne méně člověkem než veliký Napoleon, káže připustit takové řešení otázky a historická bádání tento předpoklad hojně potvrzují.

V bitvě u Borodina Napoleon na nikoho nestřílel a nikoho nezabil. Všechno to dělali vojáci. On tedy lidi nezabíjel.

Vojáci francouzské armády šli zabíjet ruské vojáky v borodinské bitvě nikoli na Napoleonův rozkaz, nýbrž z vlastní vůle. Celá armáda – Francouzi, Italové, Němci, Poláci – hladová, roztrhaná a vyčerpaná pochodem, cítila při pohledu na armádu, jež jí bránila vstoupit do Moskvy, že le vin est tiré et qu'il faut le boire¹⁾. Kdyby jim teď Napoleon zakázal bít se s Rusy, byli by ho zabili a šli se s Rusy bít sami, poněvadž pro ně nebylo vyhnutí.

Když vyslechli Napoleonův rozkaz, který jim nabízel za zmrzačení a smrt jako útěchu slova potomků, kteří o nich budou říkat, že byli u Moskvy, křičeli „Vive l'Empereur!“ právě tak, jako křičeli „Vive l'Empereur!“ při pohledu na obraz chlapce, který napichuje zeměkouli na tyčku z bilboquetu; právě tak by byli křičeli „Vive l'Empereur!“ při každém nesmyslu, který by jim byl někdo řekl. Nezbyvalo jim nic jiného než křičet „Vive l'Empereur!“ a jít se bít, aby se jim dostalo jídla a odpočinku vítězů v Moskvě. Zabíjeli tedy lidi sobě podobné nikoli na Napoleonův rozkaz.

Rovněž ani průběh bitvy neměl Napoleon v moci, poněvadž z jeho dispozice nebylo nic splněno a poněvadž za bitvy ani nevěděl, co se děje před ním. A tak tedy i to, jak ti lidé zabíjeli jeden druhého, nedělo se z Napoleonovy vůle, ale dělo se nezávisle na něm, z vůle statisíců lidí, kteří se společně účastnili bitvy. Napoleonovi se jen zdálo, že se všechno děje z jeho vůle. A proto otázka, zda Napoleon měl nebo neměl rýmu, nemá

¹⁾ Vínó je odzátkováno a musí se vypít.

pro historii větší význam než otázka o rýmě posledního vojáka u zásobovacího trénu.

Napoleonova rýma ze šestadvacátého srpna neměla význam tím spíše, že údaje spisovatelů o tom, že jeho dispozice a rozkazy za bitvy nebyly kvůli rýmě tak dobré, jako bývaly dříve, jsou naprosto nesprávné.

Dispozice zde uvedená nebyla o nic horší, naopak byla lepší než všechny dřívější dispozice, podle nichž se bitvy vyhrávaly. Domnělé rozkazy za bitvy také nebyly horší než dříve, nýbrž úplně stejné, jako vždy. Tato dispozice a rozkazy se však zdají horší než dříve proto, že bitva u Borodina je první bitvou, kterou Napoleon nevyhrál. Všechny sebelepší a důmyslné dispozice a rozkazy se zdají velmi špatnými a každý vojenský vědátor je s důležitým výrazem kritizuje, když se bitva podle nich nevyhrála; a i ty nejhorší dispozice a rozkazy se zdají dobrými a seriózní lidé pak dokazují v celých svazcích přednosti špatných rozkazů, když se bitva podle nich vyhraje.

Dispozice sestavená Weyhrotherem pro bitvu u Slavkova byla vzorem dokonalosti výplodů toho druhu, a přece ji všichni odsoudili pro její dokonalost, pro její příliš velkou podrobnost.

Napoleon plnil v bitvě u Borodina úkol představitele státu stejně dobře, ba ještě lépe než v jiných bitvách. Neudělal nic špatného, co by se odrazilo na průběhu bitvy; přistupoval na názory rozumnější, než byl jeho; nepletl se, neodporoval si, nepolekal se a neutekl z bojiště, nýbrž se svým velkým taktem a válečnými zkušenostmi plnil klidně a důstojně svou úlohu zdánlivého velitele.

XXIX

Když se Napoleon vrátil z druhé pečlivé prohlídky bitevní čáry, prohlásil:

„Šachy jsou postaveny, zítra začne hra.“

Nařídil, aby mu přinesli punč, pozval k sobě Beausseta a začal si s ním povídat o Paříži, o některých změnách, které měl v úmyslu učinit ve dvorním statutu císařovny, a překvapil ho přitom, jak si pamatuje všechny, i nejmenší podrobnosti života u dvora.

Zajímal se o hlouposti, posmíval se Beaussetově cestovatelské vášni a plácal jen tak do větru, jak to dělá věhlasný a věci znalý chirurg, jistý svým uměním, když si vyhrnuje rukávy a navléká zástěru, zatímco nemocného přivazují k operačnímu stolu: „Teď všechno záleží na mých rukou a na mé hlavě, všechno je jasné a jednoznačné. Až bude nutné dát se do toho, provedu to, jak by to nikdo jiný nedokázal, ale teď si mohu zažertovat, a čím víc žertuji a čím jsem klidnější, tím klidnější musíte být i vy, tím víc mi musíte věřit a obdivovat mou genialitu...“

Když dopil druhou sklenici punče, šel si Napoleon před důležitou operací, která ho podle jeho názoru čekala, lehnout.

Byl jí tak zaujat, že nemohl spát, a třebaže se jeho rýma večerním vlhkem jen zhoršila, vstal v noci ve tři hodiny, a hlasitě smrkaje, vešel do velké místnosti stanu. Zeptal se, zda Rusové neustoupili. Dostal odpověď, že nepřátelské ohně jsou stále na stejných místech. Kývl spokojeně hlavou.

Dozorčí důstojník vešel do stanu.

„Tak co, Rappe, co myslíte, dopadne nám to dnes dobře?“ oslovil ho.

„O tom není pochyby, Vaše Veličenstvo,“ odpověděl Rapp.

Napoleon se na něj podíval.

„Pamatujete se, Vaše Veličenstvo, co jste mi ráčil říci ve Smolensku,“ řekl Rapp, „víno je odzátkováno, musí se vypít.“

Napoleon se zamračil a dlouho seděl mlčky, s hlavou podepřenou o ruku.

„Ta ubohá armáda,“ řekl najednou, „od Smolenska se už hodně ztenčila. Štěstěna je bezostyšná děvka, Rappe: vždycky jsem to říkal, a teď to začínám cítit. A co garda, Rappe, garda je celá?“

„Ano, Vaše Veličenstvo,“ odpověděl Rapp.

Napoleon si vzal pastilku, vložil si ji do úst a podíval se na hodinky. Spát se mu nechtělo a do rána bylo ještě daleko; vydat nové rozkazy, aby zabil čas, už nemohl, protože byly již všechny vydány a právě se prováděly.

„Byly už gardovým plukům rozděleny suchary a rýže?“ zeptal se Napoleon přísně.

„Ano, Vaše Veličenstvo.“

„I rýže?“

Rapp odpověděl, že vyřídil císařovy rozkazy stran rýže, avšak Napoleon vrtěl nespokojeně hlavou, jako by nevěřil, že jeho rozkaz byl splněn. Vešel sluha s punčem. Napoleon mu nařídil, aby přinesl ještě jednu sklenici Rappovi, a upíjel ze své sklenky malými doušky.

„Nemám ani chuť, ani čich,“ řekl, čichaje ke sklenici. „Mám té rýmy už dost. To je pořád nějakých řečí o té medicíně. Jakápak medicína, když nedovedou vyléčit rýmu? Corvisare mi dal ty pastilky, ale nepomáhají mi ani trochu. Co oni mohou léčit? Léčit se nic nedá. Naše tělo je stroj na žití. Je k tomu uzpůsobeno, je to jeho přirozenost; nechte v něm život na pokoji, ať se brání sám; udělá víc, než budete-li mu v tom překážet, zahrnujíce tělo léky. Naše tělo je jako dokonalé hodinky, které musí jít určitou dobu; hodinář je nemůže otevřít, musí je seřizovat jen tápavě, se zavázanýma očima. Naše tělo je stroj na žití, to je to celé.“

A jako by se tím dostal k definování, které měl tak rád, udělal nenadále novou definici. „Víte, Rappe, co je to válečné umění?“ zeptal se. „Je to umění být v určitém okamžiku silnější než nepřítel. To je to celé.“

Rapp na to neodpověděl.

„Zítřka budeme mít co činit s Kutuzovem!“ řekl Napoleon. „Uvidíme! Pamatujete se, jak v Braunau velel armádě a za tři měsíce si ani jednou nesedl na koně, aby si prohlédl opevnění. Uvidíme!“

Podíval se na hodinky. Byly teprve čtyři hodiny. Spát se mu nechtělo, punč byl dopit a dělat pořád nebylo co. Vstal, prošel se sem tam, oblékl si teplý kabát a klobouk a vyšel ze stanu. Noc byla tmavá a vlhká; z nebe padala sotva pozorovatelná mlha. Nedaleko, ve francouzské gardě, hořely mdle ohně a v dálce probleskovaly dýmy v ruské armádě. Všude bylo ticho, bylo zřetelně slyšet šum a pochodový ruch francouzských vojsk, která zahájila pohyby k zaujetí nařízené sestavy.

Napoleon se prošel před stanem, rozhlédl se po ohních, zaposlouchal se do pochodového ruchu, a když šel kolem vyso-

kého gardisty v huňaté čepici, který stál jako strážný u jeho stanu a při spatření císaře se napřímil jako černý sloup, zastavil se.

„Od kterého roku sloužíš?“ zeptal se ho s navyklou afektovaností obhroublého i familiárního vojáctví, s jakou vždy mluvil s vojáky. Voják mu odpověděl.

„Jeden ze staré gardy! Dostali jste v pluku rýži?“

„Dostali, Vaše Veličenstvo.“

Napoleon přikývl a opustil ho.

O půl šesté jel Napoleon na koni k vesnici Ševardinu.

Začínalo svítat, obloha se vyjasnila, jen na východě bylo zatáženo. Opuštěné ohně dohořovaly v jitřním úsvitu.

Napravo se rozlehla dutá ojedinelá dělová rána, dozněla a zanikla v celkovém tichu. Uplynulo několik minut. Třeskl druhý, třetí výstřel a vzduch se rozechvěl; čtvrtý, pátý výstřel se ozval blízko a slavnostně někde napravo.

První výstřely ještě ani nedozněly, když se rozlehly další, nové a nové, splývající a přehlušující se navzájem.

Napoleon přijel se svitou k ševardinské redutě a sestoupil z koně. Hra začala.

XXX

V Gorkách po návratu od knížete Andreje nařídil Pierre štolbovi, aby připravil koně a časně ráno ho vzbudil, a hned poté usnul za přepážkou v koutku, který mu postoupil Boris.

Když druhý den ráno procitl, ve světnici už nikdo nebyl. Skla v malých oknech řinčela. Štolba stál vedle něj a třásl jím.

„Vaše Jasnosti, Vaše Jasnosti, Vaše Jasnosti...“ opakoval houževnatě a lomcoval mu ramenem, ale nedíval se na Pierra, patrně už pozbyl naděje, že se mu podaří ho vzbudit.

„Co! Už to začalo! Je už čas?“ pronesl Pierre, když se úplně probral.

„Račte slyšet střelbu?“ odpovídal štolba, vysloužilý voják.

„Všichni pánové jsou už venku, odešli, i sám Nejjasnější, dávno odtud odjeli.“

Pierre se ve spěchu oblékl a vyběhl na zápraží. Venku bylo jasné, svěží, veselé jitro, všude plno rosy. Slunce se právě vyklubalo z mraku, který je zastíral, a stříklo svými paprsky, napolo zlomenými v oblaku, přes střechy protějščí ulice na orosený prach na cestě, na stěny domů, na díry v plotě a na Pierrovy koně, stojící u chalupy. Dunění děl bylo venku slyšet zřetelněji. Ulicí projel klusem pobočník s kozákem.

„Je čas, hrabě, už je čas!“ křikl na něho pobočník.

Pierre nařídil štolbovi, aby za ním vedl koně, a sám šel po ulici ke kurhanu, z něhož si včera prohlížel bojiště. Na kurhanu stál hlouček vojáků, ozýval se tam francouzský hovor štábních důstojníků a bylo tam vidět šedivou hlavu Kutuzovovu v bílé, rudě lemované čepici a šedivý zátylek, ztrácející se v ramenou. Kutuzov se díval dalekohledem dopředu na silnici.

Když vystoupil po schodech, po nichž se chodilo na kurhan, pohlédl Pierre před sebe a dech se mu zatajil obdivem nad krásnou podívanou. Bylo to totéž panoráma, kterým se kochal z tohoto kurhanu včera, jenže teď byla celá tato krajina pokryta vojsky a dýmem z výstřelů a šikmé paprsky jasného, zářivého slunce, jež vycházelo nalevo za Pierrem, zaplavily ji v čistém ranním vzduchu světlem, v němž se mísil zlatistý odstín s růžovým, a dlouhými temnými stíny. Daleké lesy v pozadí, jakoby vytesané z nějakého žlutozeleného drahokamu, rýsovaly se v oblouku výšin na obzoru a mezi nimi za Valujevem se prořezávala široká smolenská silnice, plná vojsk. Nablízku svítilo zlato polí a hájů. Všude, vpředu, napravo i nalevo, se to vojsky jen hemžilo. Všechno to bylo plné života, majestátní a nečekané a budilo to údiv; co však Pierra nejvíce překvapilo, byl pohled na bojiště, Borodino, a úžlabiny nad Koločou, po obou jejích stranách.

Nad Koločou, v Borodině a po obou jeho stranách, zvláště nalevo, tam, kde mezi bažinatými břehy vtéká do Koloči Vojna, stála mlha, která tála, rozplývala se a průzračněla v jasů vycházejícího slunce a čarovně zkrášlovala a zahalovala obrysy všeho, co jí prosvítalo. Do mlhy se mísil dým výstřelů a po této mlze a dýmu klouzaly záblesky ranního světla hned na vodě, hned na rose, hned na bodácích vojsk řadících se na březích

a v Borodině. V mlze se rýsoval bílý kostel, sem tam nějaká střecha borodinských chalup, jinde zase husté shluky vojáků nebo zelené bedničky a děla. A všechno to bylo v pohybu, nebo to jen budilo dojem pohybu, protože mlha a dým se táhly nad celým tím prostorem. A jak v nížině kolem Borodina, ponořené do mlhy, tak i mimo ni, výše, a zvláště nalevo po celé bitevní čáře, po kraji lesů, v polích, v dolínách, na svazích výšin tvořily se neustále jakoby samy od sebe obláčky dýmu z děl, jednotlivě, hromadně, tu řídce, tam zase hustě, a vzdouvaly se, rozrůstaly, rozpadaly a slévaly po celém bojišti.

Tento dým výstřelů a – jakkoli je to dosti divné – i jejich zvuk tvořily hlavní krásu celé podívané.

Puff! – vyletěl okrouhlý hustý kotouč dýmu, hrající do fialova, do šeda a mléčna, a *bumm!* – rozlehl se z něj za okamžik třesk.

„Puf-puf“ – zvedly se dva obláčky, narážejíce na sebe a slévající se; a „bum-bum“ dotvrdil rachot to, co vidělo oko.

Pierre pátral po prvním dýmu, který opustil zrakem v podobě okrouhlého hustého míčku, ale na jeho místě byly už dýmové koule, jež odplouvaly stranou, když vtom zase puf... (s přestávkou) puf-puf vyvstaly ještě další tři, ještě další čtyři; a každému bum... bum-bum-bum odpovídaly ve stejných přestávkách krásné, tvrdé, určité třesky. Chvillemi se zdálo, že obláčky běží, chvillemi, že stojí a kolem nich že utíkají lesy, pole a lesklé bodáky. Nalevo, na polích a v mlázi, neustále vyvstávaly ty velké obláčky se svými slavnostními ohlasy; a ještě blíž, v dolínách a lesích, šlehaly maličké, již nezaokrouhlené dýmové kotoučky z pušek a ozývaly se rovněž svým slabounkým praskotem. Trach-ta-ta-tach praskaly pušky, sice rychle za sebou, avšak nepravidelně a uboze ve srovnání s dělovými výstřely.

Pierre zatoužil být tam mezi těmi obláčky, lesknoucími se bodáky, v tom ruchu a hluku výstřelů. Ohlédl se na Kutuzova a jeho svitu, aby si přezkoušel svůj dojem na ostatních. Všichni právě tak jako on – a jak se mu zdálo, se stejným pocitem – hleděli kupředu, na bojiště. Ze všech tváří vyzářovalo skryté teplo (*chaleur latente*) citu, které Pierre pozoroval už včera a které pochopil úplně teprve po rozmluvě s knížetem Andrejem.

„Jeď, můj milý, jeď, Bůh tě provázej,“ pravil Kutuzov vedle stojícímu generálovi, ale nespouštěl oči z bojiště.

Generál vyslechl rozkaz, obešel Pierra a zamířil ke schodům z kurhanu.

Na otázku jednoho ze štábních důstojníků, kam jde, odpověděl chladně a přísně: „Kupředu!“

Já také, já také, pomyslel si Pierre a šel za ním.

Generál vsedl na koně, kterého kozák přivedl. Pierre přistoupil k svému štolbovi, držícímu opratě obou koní. Zeptal se ho, který z nich je klidnější, chytil se hřívky a vyhoupl se na něj s roztaženými koleny, vtiskl mu podpatky do boků, a přestože cítil, že mu padají brýle, ale že se nedokáže pustit hřívky a uzdy, rozjel se za generálem, provázen úšklebky štábních důstojníků, kteří ho z kurhanu pozorovali.

XXXI

Generál, za nímž Pierre jel, zahrnul pod kopcem ostře doleva a Pierre, kterému zmizel z očí, vjel do řady pěchoty pochodující před ním. Pokoušel se vybřednout ven, zkoušel to dopředu, napravo i nalevo.

Ze všech stran ho však obklopovali vojáci stejně ustaraných tváří, zaujatí jakýmsi neznámým, avšak patrně důležitým úkolem. Všichni svorně, jeden jak druhý, hleděli nespokojeně a tázavě na toho tlustého člověka v bílém klobouku, jehož kůň jim bůhvíproč šlapal po nohou.

„Co je to za nápad, jezdit uprostřed praporu!“ okřikl ho jeden. Druhý udeřil jeho koně pažbou, takže Pierre, který se chytil luku sedla a taktak udržel poskočivšího koně, vyjel před vojáky, kde bylo více místa.

Před sebou měl most; u mostu stáli jiní vojáci a stříleli. Pierre jel k nim. Nevědomky přijel k mostu přes Koloču mezi Gorkami a Borodinem, na nějž Francouzi (po obsazení Borodina) útočili na samém začátku bitvy. Pierre viděl, že před ním je

most a že na obou stranách a na louce, v řadách kup sena, jichž si včera povšiml, vojáci něco kutí; avšak přes neumlkající střelbu na tom místě ho ani nenapadlo, že právě zde je bojiště. Neslyšel kulky hvízdající ze všech stran, ani granáty, jež lítaly nad ním, neviděl nepřítele na druhé straně řeky a dlouho neviděl ani zabité a raněné, ač mnozí padali nedaleko od něho. Rozhlížel se kolem sebe s úsměvem, který neopouštěl jeho tvář.

„Co tenhleten tu jezdí před linií?“ okřikl ho zase někdo.

„Zahni nalevo, napravo,“ křičeli na něj.

Pierre zahrnul napravo a setkal se neočekávaně s pobočníkem generála Rajevského, jehož znal. Ten se na něj zlostně podíval a chtěl ho zřejmě také okřiknout, ale poznal ho a kývl na něj hlavou.

„Jak jste se sem dostal?“ prohodil k němu a jel dál.

Pierre cítil, že tu nemá co dělat, a v obavách, aby zase někomu nepřekážel, rozjel se za pobočníkem.

„Co je to tady? Mohu se k vám připojit?“ zeptal se ho.

„Hned, hned,“ odpovídal pobočník, odklusal k tlustému plukovníkovi, jenž stál na louce, vyřídil mu něco a teprve pak se obrátil k Pierrovi.

„Proč jste sem jel, hrabě?“ ptal se ho s úsměvem. „Jste stále tak zvědavý?“

„Ano, ano,“ odpovídal Pierre. Avšak pobočník otočil koně a jel dál.

„Copak tady, tady se to dá snést,“ pokračoval pobočník, „ale na levém křídle u Bagrationa, tam mají pěkně horko.“

„Skutečně?“ ptal se Pierre. „A kde to je?“

„Víte co, jeďte se mnou na kurhan, od nás je tam vidět. A u nás v baterii to ještě ujde,“ nabídl mu pobočník. „Tak co, pojedete?“

„Ovšem, jedu s vámi,“ souhlasil Pierre, rozhlédl se kolem sebe a hledal očima svého štolbu. Teprve zde uviděl Pierre po nejprv raněné, vlekoucí se pěšky i odnášené na nosítkách. Na téže loučce s kupami vonného sena, po níž jel včera, ležel napříč řad nehybně, s nepřírozeně zvrácenou hlavou a se spadlým šišákem jeden voják. A proč toho neodnesli? chtěl už říci Pierre; ale když uviděl přísnou tvář pobočníka, jenž se rovněž díval tím směrem, zmlkl.

Svého štolbu nenašel a jel spolu s pobočníkem spodem, úzla-

binou ke kurhanu Rajevského. Jeho kůň zůstával za pobočnickým koněm pozadu a stejnoměrně Pierra natřásal.

„Jak je vidět, nejste zvyklý jezdit v sedle, hrabě!“ ptal se pobočník.

„Ne, nevádí mi to, ale kůň jaksi divně poskakuje,“ odpovídal Pierre rozpačitě.

„Ee... vždyt je raněný,“ řekl pobočník, „pravá přední nad kolenem. Asi kulka. Gratuluji vám, hrabě, křest ohněm.“

Projeli v dýmu šestým armádním sborem, za dělostřelectvem, které střílelo vysunuto dopředu a ohlašovalo se mohutnými ranami, a přijeli k malému lesíku. Bylo v něm chladno, ticho a vonělo tam jesení. Pierre i pobočník slezli z koní a vystoupili na kopec pěšky.

„Je zde generál?“ ptal se pobočník, když se přiblížil ke kurhanu.

„Teď tu byl, odjel tamhle,“ odpověděli mu, ukazující vpravo.

Pobočník se obrátil k Pierrovi, jako by si teď s ním nevěděl rady.

„Neobtěžujte se,“ řekl mu Pierre. „Půjdu na kurhan, mohu?“

„Ale běžte si, odtamtud je všechno vidět a není to tam tak nebezpečné. Přijedu pro vás.“

Pierre odešel k baterii a pobočník jel dál. Už se nespatriili, až mnohem později se Pierre dověděl, že to pobočnickovi onoho dne utrhlo ruku.

Kurhan, na nějž Pierre vystoupil, byl tím legendárním místem (jež později vešlo ve známost u Rusů jako „kurhanová baterie“ nebo „baterie Rajevského“ a u Francouzů pod názvem „la grande redoute, la fatale redoute, la redoute du centre“¹⁾), kolem něhož padly desetitisíce lidí a jež Francouzi považovali za nejdůležitější bod ruské pozice.

Reduta sestávala z kurhanu, na němž byly ze tří stran vykopány příkopy. Na místě obklopeném příkopy stálo deset děl, jež byla vysunuta do otvorů valů a neustále střílela.

V jedné čáře s kurhanem byla z obou stran umístěna další děla, jež rovněž bez ustání střílela. Poněkud vzadu za děly stála

¹⁾ Velká reduta, osudná reduta, ústřední reduta.

pěší vojska. Když Pierre přišel na kurhan, nebylo by ho nikdy napadlo, že toto místo, obehnané mělkými příkopy, na němž stálo a střílelo několik děl, je nejdůležitějším místem bitvy.

Jakmile vystoupil nahoru na kurhan, usedl na konci příkopu, který obklopoval baterii, a díval se s bezděčně radostným úsměvem na všechno, co se kolem něho dělo. Občas vstal a procházel se po baterii, stále s týmž úsměvem na tváři, a snažil se přitom nepřekážet vojákům, kteří nabíjeli a vraceli odskakující děla na místa a běhali neustále kolem Pierra s brašnami a náboji. Děla této baterie bez přestávky jedno po druhém střílela, ohlušovala svou palbou a halila celé okolí do prachu a dýmu.

Proti stísněné náladě, kterou bylo cítit mezi pěšáky tvořícími ochranu baterie, zde v baterii, kde nevelký počet lidí, zaujatý prací, byl omezen a oddělen od ostatních příkopem – zde byla patrná zvláštní rozrušená nálada, která ovládala všechny bez rozdílu, podobně jako když se sejde velká rodina.

Příchod nevojenské postavy Pierrovy v bílém klobouku zpočátku tyto lidi nepříjemně překvapil. Vojáci, kteří kolem něj chodili, dívali se po něm úkosem, s údivem, a dokonce polekaně. Vyšší dělostřelecký důstojník, vysoký muž s dlouhýma nohama a podobanou tváří, přišel k Pierrovi pod záminkou, že se jde podívat, jak pracuje krajní dělo, a zvědavě si ho prohlédl.

Mladičký důstojník s kulatým obličejem, ještě úplně dítě, pravděpodobně právě vyřazený z kadetky a velící nyní velmi svědomitě svým dvěma dělům, obrátil se přísně k Pierrovi:

„Pane, račte laskavě uvolnit cestu, zde nemůžete být.“

Vojáci kroutili při pohledu na Pierra nespokojeně hlavou. Když se však přesvědčili, že tento člověk v bílém klobouku nejen nedělá nic špatného, ale buď klidně sedí na svahu náspu, nebo s plachým úsměvem zdvořile uhýbá vojákům z cesty a prochází se po baterii v palbě jako po bulváru, tu se pocit nepřízně a rozpaků vůči němu začal měnit v dobráckou a žertovnou účast, jakou vojáci chovají ke svým zvířatům: psům, kohoutům, kozlům a vůbec ke všem tvorům chovaným u vojenských útvarů. Vojáci pak přijali v duchu Pierra do své rodiny, přisvojili si ho, dali mu přezdívkou „náš milostpán“ a dobrácky se mu mezi sebou posmívali.

Jedna koule rozryla zemi dva kroky od něho. Pierre setřepal ze šatů vyhozenou hlínu a s úsměvem se rozhlédl.

„Jak to, že se nebojíte, milostpane, to je co říct!“ smál se na něj červenolící voják a ukazoval v úsměvu zdravé bílé zuby.

„Copak ty se bojíš?“ ptal se Pierre.

„Jakpak ne?“ odpovídal voják. „Vždyť ona nikoho neušetří. Jak mlaskne, hned jsou střeva venku. Kdo by se nebál?“ řekl, stále s úsměvem.

Několik vojáků se s veselými a dobráckými tvářemi shluklo kolem Pierra. Jako by nečekali, že bude mluvit jako všichni, a teď je ten objev potěšil.

„Copak my, my jsme vojáci. Ale vy, vy jste milostpán, a to je divné. Takového jsme tu ještě neviděli!“

„Na svá místa!“ houkl mladičkový důstojník na vojáky shromážděné kolem Pierra. Vykonával patrně svou funkci poprvé nebo podruhé, a proto se choval naprosto přesně podle předpisu k vojákům i k představeným.

Dunění děl a třesk pušek sílily na celé frontě, zvláště nalevo, kde byly Bagrationovy fleše, ale pro dým z výstřelů nebylo z místa, kde byl Pierre, téměř nic vidět. Přitom pozorování onoho „rodinného“ kroužku v baterii (odloučeného od všech ostatních) pohlcovalo veškerou Pierrovu pozornost. Jeho prvotní neuvědomělé, radostné vzrušení, vyvolané pohledem na bojiště a zvukovými dojmy, změnilo se nyní, zvláště po spatření onoho osaměle ležícího vojáka na louce, v jiný pocit. Seděl na náspu příkopu a pozoroval lidi kolem sebe.

K desáté odnesli z baterie již asi dvacet lidí; dvě děla byla roztržena a do baterie dopadaly stále častěji granáty a zalétaly bzučící a svištící zbloudilé kulky. Avšak lidé v baterii jako by to nepozorovali; ze všech stran se ozýval veselý hovor a vtipy.

„Nadívanej!“ křičel voják na blížící se granát, svištící nad nimi. „Sem ne! Na pěchotu!“ chechtal se druhý, když granát přeletěl a dopadl do krycího oddílu.

„Stará známá, vid’?“ smál se třetí domobranci, který se přikrčil před koulí letící nad ním.

Několik vojáků se nahnulo k valu, aby se podívali, co se děje vpředu.

„I rojnici stáhli zpátky. Vidiš, už jsou vzadu,“ ukazovali si přes val.

„Starej se o své,“ křikl na ně starý poddůstojník. „Jsou zpát-

ky, tak tam mají co dělat.“ A poddůstojník uchopil jednoho vojáka za rameno a kopl ho kolenem. Ozval se chechtot.

„K pátému dělu, srovnat!“ křičeli ze strany.

„Hej rup, všichni najednou, po burlácku,“ ozývaly se veselé hlasy vojáků srovnávajících dělo po výstřelu.

„Jejej, našemu milostpánovi taktak že nesrazila klobouk,“ zubil se na Pierra červenolící vtipálek. „Nešiko,“ dodal vyčítavě při pohledu na kouli, která trefila do kola a přitom utrhla vojákovi nohu.

„Jste vy ale hrdinové!“ smál se další příkrčeným domobran- cům, kteří přicházeli do baterie pro raněného.

„Copak, kaše nechutná? Ech, vy vrány, třesou se vám ko- línka?“ křičeli na domobrance, kteří se zarazili před vojákem s utrženou nohou.

„Hajej, nynej, malej,“ posmívali se sedláčkům. „Totleto oni mají strašně rádi!“

Pierre pozoroval, jak každá nepřátelská trefa, každá ztráta rozněcovala stále větší a společné bojové nadšení.

Jako v blížícím se bouřkovém mraku planuly stále častěji, stále jasněji ve tvářích všech těchto lidí (jakoby navzdory tomu, co se dalo) blesky skrytého, propukajícího ohně.

Pierre se nedíval dopředu na bojiště a ani ho nezajímalo, co se tam děje; byl úplně zaujat pozorováním tohoto stále mo- hutněji planoucího ohně, který (a on to cítil) zachvacoval i jeho srdce.

O desáté hodině ustoupili pěšáci, kteří byli před baterií v křo- ví a na řece Kamence. Z baterie bylo vidět, jak běží mimo ni a nesou na puškách raněné. Jakýsi generál se svitou vystoupil na kurhan, promluvil si s plukovníkem, podíval se zlostně na Pierra a sestoupil dolů, když byl vydal pěšímu krycímu oddílu za baterií rozkaz lehnout, aby tolik netrpěl palbou. Hned nato se v řadách pěchoty napravo od baterie ozval buben, křik pove- lů a z baterie bylo vidět, jak řady pěchoty vyrazily kupředu.

Pierre se díval přes násep. Zvláště jeden člověk mu padl do očí. Byl to mladý důstojník, celý bledý, šel pozpátku s kordem skloněným k zemi a neklidně se ohlížel.

Řady pěšáků zahalil dým, ozval se jejich táhlý křik a prud- ká střelba z pušek. Za několik minut šly odtamtud spousty ra- něných a nosítek. Na baterii dopadaly ještě hustěji granáty.

Několik raněných leželo neodneseno. Kolem děl se míhali vojáci, čím dál tím hbitěji a ustaraněji. Pierra si už nikdo nevšímal. Jednou nebo dvakrát na něho vztekale křikli, že stojí v cestě. Vyšší důstojník chodil se zachmuřeným obočím velkými rychlými kroky od děla k dělu. Mladičký důstojníček, ještě více zrudlý, velel vojákům ještě starostlivěji. Vojáci podávali náboje, otáčeli se, nabíjeli a vypínali se při své práci jako na vojenské paradě. Poskakovali při chůzi jako na pérách.

Bouřkový mrak se přiblížil a stále ohnivěji hořel ve všech tvářích plamen, jehož vzrůst pozorně sledoval Pierre. Stál vedle vyššího důstojníka. Mladičký důstojníček přiběhl s rukou u štítku čepice k vyššímu.

„Poslušně hlásím, pane plukovníku, že máme všeho všudy osm nábojů, nařídíte pokračovat v palbě?“ zeptal se.

„Kartáč!“ vykřikl, neodpovídaje na otázku, vyšší důstojník, když se podíval přes násep.

Náhle se něco stalo: důstojníček zasténal a celý zkroucený usedl na zem jako pták střelený v letu. V očích Pierrových nabylo všechno divného, nejasného, pochmurného rázu.

Koule svištěly jedna za druhou a dopadaly na předprseň, do vojáků, na děla. Pierre, který předtím podobné zvuky neslyšel, poslouchal teď jenom je. Napravo vedle baterie běželi vojáci s křikem „hurá!“ nikoli kupředu, nýbrž zpět, jak se Pierrovi zdálo.

Koule udeřila přímo do okraje náspu, před nímž Pierre stál, hlína se sesula, před očima se mu mihl černý míček a zároveň to do čehosi pláclo. Domobranci, kteří vcházeli do baterie, se rozběhli nazpět.

„Všechna děla kartáče!“ křičel důstojník.

Poddůstojník přiběhl k vyššímu důstojníkovi a polekaně mu pošeptal (jako při obědě oznamuje majordom hostiteli, že už není žádné víno), že už nemají náboje.

„Darebáci, co to tam s námi dělají!“ vykřikl důstojník a díval se přítom na Pierra. Tváře měl rudé a zpocené, zamračené oči metaly blesky. „Utíkej k zálohám, přines bedny!“ křičel na svého vojáka a změřil si Pierra zlostným pohledem.

„Já půjdu,“ řekl Pierre.

Důstojník mu neodpověděl a odešel dlouhými kroky na druhou stranu.

„Nestřílet... Počkat!“ křičel.

Voják, který dostal rozkaz jít pro náboje, se srazil s Pierrem.

„Eh, milostpane, to není místo pro tebe,“ prohodil a utíkal dolů.

Pierre běžel za ním, ale obešel místo, kde seděl mladičkový důstojníček.

Jedna, druhá, třetí koule přelétla nad nimi a padla před něj, vedle něj, za něj. Pierre seběhl dolů. Kam vlastně jdu, vzpomněl si, když už dobíhal k zeleným bednám. Zastavil se nerozhodně, má-li jít dopředu, nebo dozadu. Náhle ho strašlivý náraz odhodil zpátky, na zem. V témž okamžiku ho oslepil záblesk velkého ohně a zároveň se rozlehl ohlušující rachot, třesk a hvizd, až mu zalehlo v uších.

Když přišel k sobě, seděl na zadku, opřený rukama o zem; bedna, u níž stál, zmizela; kolem něj se válely na sežehnuté trávě jen opálené zelené desky a hadry. Jeden kuň běžel pryč a seřepával ze sebe úlomky oje, a druhý, podobně jako Pierre, ležel na zemi a pronikavě a táhle říčel.

XXXII

Pierre, strachem celý bez sebe, vyskočil a běžel zpátky do baterie jako do jediného útočiště před všemi hrůzami, které ho obklopovaly.

Když vcházel do zákopu, upozoroval, že v baterii není slyšet výstřely, ale že tam nějací lidé cosi dělají. Nepochopil hned, jací lidé to jsou. Uviděl staršího plukovníka, ležícího na valu k němu zády, jako by si něco dole prohlížel, dále viděl jednoho vojáka, jehož znal od dřívějšíka, jak se snaží vytrhnout lidem, kteří ho drželi za ruku, a křičí: „Lidičky!“, a viděl ještě cosi divného.

Avšak dosud nepochopil, že plukovník je mrtvý, že ten, co křičí „Lidičky!“, je zajatec, že před jeho očima probodli zezadu bodákem jiného vojáka. Sotva vběhl do zákopu, vyrazil pro-

ti němu hubený žlutý člověk se zpoceným obličejem, v modré uniformě, s kordem v ruce a cosi křičel. Pierre se instinktivně chránil před srážkou, a poněvadž se oba rozběhli proti sobě, aniž se viděli, natáhl ruce a chytil toho člověka (byl to francouzský důstojník) jednou rukou za rameno a druhou rukou pod krkem. Důstojník pustil kord a chytil Pierra za límec.

Několik okamžiků si hleděli polekanýma očima do tváří navzájem si cizích a oba byli v rozpacích nad tím, co udělali a co mají dělat dál. Jsem já zajatý, nebo jsem zajal jeho? uvažoval každý z nich. Ale podle všeho byl francouzský důstojník ochoten uvěřit, že je zajatý on, protože silná ruka Pierrova, vedená podvědomým strachem, svírala mu hrdlo stále silněji a silněji. Francouz chtěl něco říci, když jim pojednou přímo nad hlavou, nízko a hrozivě, zasvištěla koule a Pierre měl dojem, že utrhla francouzskému důstojníkovi hlavu; tak rychle ji sehnul.

Pierre také sklonil hlavu a ruce mu klesly. Už nemysleli na to, kdo koho zajal, Francouz se rozběhl zpátky do baterie a Pierre z kopce dolů, klopytaje o zabitě a raněné, takže se mu zdálo, že ho chytají za nohy. Ještě ani nebyl dole, když proti němu vyrazily husté řady ruských vojáků, kteří padali, klopytali a křičeli, ale přitom vesele a hlučně běželi do baterie. (Byl to útok, který si přisvojoval Jermolov, když vykládal, že jen jeho statečnost a štěstí mu pomohly k tomu hrdinskému činu, onen útok, při němž prý házel na kurhan vojenské svatojiřské kříže, které měl s sebou v kapse.)

Francouzi, kteří dobyli baterie, prchli. Naše vojska s křikem „hurá“ hnala Francouze tak daleko za baterii, že je nebylo možno zastavit. Z baterie odvezli zajatce, mezi nimi raněného francouzského generála, kterého obklopili důstojníci. Houfy raněných, Pierrovi známých i neznámých, s obličejí zkrivenými utrpením šly, lezly a byly neseny na nosítkách z baterie. Pierre vystoupil na kurhan, na němž strávil více než hodinu, ale z onoho rodinného kroužku, v němž ho přijali mezi sebe, nenašel nikoho. Bylo tu mnoho mrtvých, jež neznal. Ale některé z nich poznal. Mladičkový důstojník seděl stále zkroucený u kraje náspu, v louži krve. Červenolící voják ještě sebou škulbal, ale nechali ho tam.

Pierre seběhl dolů.

Ne, teď toho nechají, teď se zhrozí toho, co natropili! myslel si, když bez cíle kráčel za skupinkami nosítek odnášených z bojiště.

Avšak slunce, zastírané stále hustším dýmem, stálo ještě vysoko a vpředu, zvláště nalevo u vesnice Semjonovské, ozývala se z dýmu vřava i dunění výstřelů; střelba a kanonáda nejenže neslábly, nýbrž se stupňovaly až k zoufalství, jako když člověk v křečích křičí z posledních sil.

XXXIII

Hlavní akce borodinské bitvy se odehrála na úseku širokém tisíce sáhů, mezi Borodinem a Bagrationovými flešemi. (Mimo tento prostor podnikli kolem poledne Rusové z jedné strany demonstraci Uvarovovým jezdeckem, na druhé straně, za Uticou, došlo ke srážce Poniatowského s Tučkovem; byly to však dvě izolované akce slabých sil v porovnání s tím, co se dělo uprostřed bojiště.) Na poli mezi Borodinem a flešemi, u lesa, na terénu otevřeném a s výhledem na obě strany, rozvinula se hlavní akce bitvy velmi prostě a bez nějakých fines důmyslných manévřů.

Bitva začala oboustrannou kanonádou z několika set děl.

Poté, když dým zahalil celé bojiště, vyrazily v tomto dýmu (ze strany Francouzů) zprava dvě divize, Dessèsova a Compansova, směrem na fleše a zleva místokrálovy pluky na Borodino.

Od ševardinské reduty, na níž stál Napoleon, byly fleše vzdušnou čarou vzdáleny verstu a Borodino více než dvě versty, takže Napoleon nemohl vidět, co se tam děje, tím spíše, že dým splýval s mlhou a znemožňoval rozhled po kraji. Postup divize Dessèsovy na fleše bylo možno pozorovat, jen dokud nestoupila k rokli, která je od nich dělila. Jakmile vnikla do rokle, zhoustl dým dělových i puškových výstřelů z fleší do té míry, že zastřel celý svah protější strany rokle. V dýmu se mí-

halo cosi černého – patrně vojáci – a tu a tam se zableskly bodáky. Ale zda postupovali, nebo stáli, zda to byli Francouzi, nebo Rusové, to z ševardinské reduty vidět nebylo.

Slunce vzešlo jasné a svítilo šikmými paprsky přímo do tváře Napoleonovi; ten si zacláněl oči rukou a díval se na fleši. Před nimi se rozprostřel dým, chvílemi se zdálo, že se pohybuje kouř, chvílemi zase že se pohybují vojska. Rachotem palby prorážely občas výkřiky lidí, nedalo se však poznat, co tam dělají.

Napoleon stál na kurhanu, díval se dalekohledem a viděl v jeho malinkém kruhu dým a lidi, někdy vlastní, někdy Rusy; ale když se zase podíval prostým okem, nevěděl, kde je to, co viděl dalekohledem.

Sešel z kurhanu dolů a jal se před ním chodit sem a tam.

Občas se zastavil, zaposlouchal se do výstřelů a zadíval se na bojiště.

Nejen z toho místa dole, kde teď stál, nejen z kurhanu, na němž nyní stáli někteří jeho generálové, ale ani přímo z fleší, na nichž nyní byli společně a střídavě hned Rusové, hned Francouzi, mrtví, ranění a živí, vyděšení nebo běsnící vojáci, nedalo se rozeznat, co se tam děje. Během několika hodin se na tomto místě, uprostřed neumlkající puškové i dělové palby, vyskytovali buď jen Rusové, nebo jen Francouzi, buď pěšáci, nebo jezdci; přibývali, padali, stříleli, sráželi se nevědouce, co si mají s těmi druhými počít, křičeli a utíkali zase zpět.

Z bojiště stále přijížděli k Napoleonovi jeho pobočníci a spojky jeho maršálů s hlášením o průběhu bojů, jenže všechna tato hlášení byla falešná – jednak proto, že v bitevní vřavě se nedalo rozpoznat, co se v dané chvíli skutečně děje, jednak proto, že mnozí pobočníci nedojížděli přímo na bojiště a hlásili pouze to, co slyšeli od jiných; a pak také proto, že zatímco pobočník projel ony dvě tři versty, které ho dělily od Napoleona, situace se změnila a zpráva, kterou přinášel, již neodpovídala skutečnosti. Tak například od místokrále přijel pobočník se zprávou, že Borodino je obsazeno a most přes Koloču že je v rukou Francouzů. Pobočník přijel k Napoleonovi s dotazem, nařídí-li, aby vojska přešla na druhou stranu. Napoleon dal rozkaz zaujmout výchozí postavení na druhé straně a vyčkat; jenže nejen ve chvíli, kdy Napoleon tento rozkaz vydával, nýbrž

hned po tom, co pobočník od Borodina odjel, dobyli Rusové most zpět a spálili jej, a to právě v oné šarvátku, do níž se dostal Pierre hned na počátku bitvy.

Pobočník, který s bledým, vyděšeným obličejem přijel z fleší, hlásil Napoleonovi, že útok byl odražen, že Compans byl raněn a Davout zabit; ve skutečnosti však bylo fleší dobytto jinou vojenskou jednotkou, a to v okamžiku, kdy pobočníkovi říkali, že Francouzi byli odraženi – ba i Davout byl živý a jen lehce pohmožděný. Podle těchto nutně nesprávných hlášení vydával Napoleon svoje rozkazy, které buď byly provedeny již předtím, než je vydal, nebo nemohly být a také ani nebyly provedeny.

Maršálové a generálové, kteří byli blíže bojiště, ale podobně jako Napoleon se boje přímo nezúčastnili a zajížděli jen zřídka do deště kulí, neptali se Napoleona, ale řídili samostatně boj a vydávali rozkazy, kam a odkud se má střílet, kam mají cválat jezdci a kam běžet pěšáci. Avšak i jejich nařízení, právě tak jako nařízení Napoleonova, byla plněna jen v malé míře a zřídka. Většinou se dál pravý opak toho, co nařizovali. Vojáci, kteří dostali rozkaz k postupu dopředu, dostali se do kartáčového ohně a běželi zpět; vojáci, kteří měli rozkaz stát na místě, z ničeho nic, když se před nimi neočekávaně ukázali Rusové, jednou utíkali zpátky, jindy vyrazili kupředu a jezdeckto se zase bez rozkazu rozjelo k pronásledování utíkajících Rusů. Právě tak klusaly dva jezdecké pluky přes Semjonovskou rokli, a jen co vyjely nahoru, otočily se a řítily se zpět, div duši nevypustily. Podobně se pohybovaly i pěší pluky a běžely někdy naprosto jinam, než kam měly nařízeno. Veškeré rozkazy, kam a kdy se mají přemístit děla, kdy vyslat pěchotu, aby střílela, a kdy jezdeckto, aby zdeptalo ruskou pěchotu, všechny tyto rozkazy vydávali bezprostřední velitelé jednotek v přední čáře, aniž se ptali Neye, Davouta a Murata, o Napoleonovi ani nemluvic. Nebáli se trestu za nesplnění rozkazu nebo za svévolné rozkazování, protože v bitvě jde o nejdražší statek člověka – o jeho vlastní život – a někdy se zdá, že jedinou záchranou je útek, jindy zase útok, a podle této chvilkové nálady jednali tito lidé v nejlítějších bojích. Všechny tyto pohyby dopředu i dozadu v podstatě neulehčovaly ani neměnily situaci vojsk. Všechny jejich vzájemné náběhy i nájezdy jim téměř neublížily, za-

tímco zkázu, smrt a zmrzačení šířily dělové koule a kulky, létající všude v prostoru, v němž se tito lidé hemžili. Jakmile tito lidé vyšli z prostoru, kde létaly koule a kulky, hned je velitelé, stojící dál vzadu, začali formovat, podřizovat kázní a takto ukázněné je posílali do ostřelovaného prostoru, v němž zase lidé (ze strachu před smrtí) kázně pozbývali a hemžili se podle okamžité nálady davu.

XXXIV

Napoleonovi generálové Davout, Ney a Murat, kteří dleli blízko onoho ostřelovaného pásma a dokonce do něj občas zajížděli, uváděli do něj několikrát spořádané, ohromné masy vojsk. Avšak v rozporu s tím, co se pravidelně dělo v dřívějších bitvách, místo očekávané zprávy o útěku nepřítele vracely se odtamtud nespořádané masy vojsk v chaotických přestrašených houfech. Seřadili je znovu, ale lidí bylo stále méně. Před polednem poslal Murat k Napoleonovi svého pobočníka se žádostí o posily.

Napoleon seděl pod kurhanem a pil punč, když k němu přijel Muratův pobočník a ujišťoval jej, že Rusové budou poraženi, poskytne-li Jeho Veličenstvo ještě jednu divizi.

„Posily?“ řekl Napoleon a díval se na mladého, hezkého pobočníka s dlouhými nakadeřenými černými vlasy (jak je nosil také Murat) ve strohém údivu, jako by nechápal smysl jeho slov. Posily! říkal si v duchu Napoleon. Jaké chtějí posily, když mají v rukou polovinu armády proti slabému, neopevňenému ruskému křídlu!

„Řekněte neapolskému králi,“ řekl nahlas přísně, „že ještě není poledne a že ještě nemám přehled po své šachovnici. Jděte...“

Mladý hezký pobočník s dlouhými vlasy, nespouštěje ruku od klobouku, si těžce povzdechl a odjel tam, kde zabíjeli lidi.

Napoleon vstal, zavolał Caulaincourta a Berthiera a začal s nimi rozmlouvat o věcech, které se netýkaly bitvy.

Uprostřed rozhovoru, který začal Napoleona zajímat, utkvěl Berthier pohledem na generálovi se svitou, který přijížděl na zpoceném koni ke kurhanu. Byl to Belliard. Slezl z koně, přistoupil rychlým krokem k císaři a začal mu směle a hlasitě dokazovat nezbytnost posil. Zaručoval se svou ctí, že Rusové budou zničeni, dá-li mu císař ještě jednu divizi.

Napoleon pokrčil rameny a pokračoval mlčky v procházce. Belliard hlasitě a ohnivě mluvil s generály, kteří ho obklopili.

„Jste příliš prudký, Belliarde,“ řekl Napoleon, když se k němu po chvílce vrátil. „V bojovém zápalu se člověk snadno zmýlí. Vraťte se tam, podívejte se na to a pak přijedte zase ke mně.“

Belliard ještě nezmizel z dohledu, když z druhé strany přijel nový posel z bitvy. „No tak, co je?“ pronesl Napoleon tónem člověka podrážděného neustálým obtěžováním.

„Veličenstvo, princi...“ začal pobočník.

„Žádá posily?“ řekl Napoleon se zlostným gestem. Pobočník přikývl a začal referovat; císař se však od něj odvrátil, udělal pár kroků, zůstal stát, vrátil se a zavolał Berthiera. „Je nutné dát zálohy,“ pravil a rozhodil rukama. „Koho tam poslat, co myslíte,“ obrátil se k Berthierovi, k onomu oison que j'ai fait aigle¹⁾, jak ho později nazval.

„Vaše Veličenstvo, což poslat Claparedovu divizi?“ řekl Berthier, jenž si pamatoval nazpaměť všechny divize, pluky i prapory.

Napoleon přikývl.

Pobočník odklusal ke Claparedově divizi. A za několik minut mladá garda, stojící za kurhanem, vyrazila z místa. Napoleon se mlčky díval tím směrem.

„Ne,“ obrátil se k Berthierovi, „nemohu poslat Clapareda. Pošlete Friantovu divizi,“ řekl mu.

Ač v tom nebyla žádná výhoda, poslat místo Claparedovy divize Friantovu, a naopak bylo zřejmé, že je to nevýhodné a je to spojeno s časovou ztrátou, zastavit Clapareda a posílat

¹⁾ Houseti, z něhož jsem udělal orla.

Frianta, byl rozkaz přesně proveden. Napoleon si neuvědomoval, že vůči svým vojskům hraje úlohu doktora, který svými léky jen škodí, úlohu, již tak dobře rozuměl a kterou sám odsuzoval.

Divize Friantova zmizela právě tak jako jiné v dýmu bojiště. Z různých stran přijížděli dále pobočníci a všichni, jako by se byli smluvili, říkali jedno a totéž. Všichni žádali posily, všichni tvrdili, že se Rusové drží na svých místech a že proti nim spouštějí pekelný oheň, pod jehož účinkem francouzská vojska tají jak led.

Napoleon seděl na skládací židli, ponořený do myšlenek.

Od rána vyhladovělý M. de Beausset, jehož vášní bylo cestování, přistoupil k císaři a osmělil se uctivě nabídnout Jeho Veličenstvu snídani.

„Doufám, že teď už mohu Vašemu Veličenstvu blahopřát k vítězství,“ dodal.

Napoleon mlčel a zavrtěl odmítavě hlavou.

M. de Beausset v domnění, že se odmítnutí vztahuje k blahopřání, nikoli k snídani, dovolil si žertovně podotknout, že na světě neexistují okolnosti, jež by mohly zabránit snídani, má-li člověk na ni chuť.

„Táhněte k...“, vybuchl náhle Napoleon a odvrátil se od něj.

Blažený úsměv lítosti i radostného vytržení zazářil na tváři pana Beausseta, když lehkými kroky odplul k ostatním generálům.

Napoleon zakoušel těžký pocit člověka, který, maje štěstí ve hře, ztřeštěně rozhazuje peníze a vždycky vyhrává, až najednou, právě ve chvíli, kdy si vypočítal všechny eventuality, které se mohou ve hře vyskytnout, pozná, že čím chytřeji vynesel, tím určitěji prohraje.

Vojska byla těž, generálové byli tíž, stejné byly přípravy, stejná i dispozice, právě tak i proclamation courte et énergique²⁾, on sám rovněž, jak věděl, a věděl také, že je nyní zkušenější a dovednější, než byl dříve, i nepřítel byl týž jako u Slavkova a Friedlandu; avšak strašlivý rozmach paže padal jako začarovaný do prázdna.

²⁾ Stručné a energické provolání.

Všechny ty dřívější bojové způsoby, jež bývaly korunovány úspěchem: soustředění dělové palby na jedno místo, i útok záloh k prolomení bojové čáry, i útok jezdeckva des hommes de fer³⁾ – všech těchto způsobů bylo použito, a nejenže nebylo dosaženo vítězství, nýbrž ze všech stran přicházely stejné zprávy o zabitých a raněných generálech, o nutnosti posil, o nemožnosti donutit Rusy k ústupu a o dezorganizaci vojsk.

Dříve stačily dva tři rozkazy, dvě tři fráze, aby s blahopřáním a veselou tváří přijížděli maršálové a pobočníci s hlášením o zajetí celých armádních sborů, celých svazků nepřátelských orlíčků a praporů, děl i vozů, a Murat se jen dožadoval povolení zasadit jezdeckvo, aby se zmocnil vozatajstva. Tak tomu bylo u Lodi, Marenga, Arcola, Jeny, Slavkova, Wagramu a tak dále a tak dále. Teď se však dělo s jeho vojsky něco strašného.

Přes zprávu o dobytí fleší viděl Napoleon, že je to něco jiného, úplně jiného, než co bylo v jiných bitvách. Viděl, že pocit, který ho hněte, sdílají i všichni lidé kolem něho, lidé v bitvách zkušeni. Všechny tváře byly smutné, všechny oči se vyhýbaly pohledu ostatních. Jediný Beausset mohl nerozumět tomu, co se dalo. Avšak Napoleon se svou dlouholetou válečnou zkušeností věděl dobře, co znamená nevyhrát útočnou bitvu, vednou po osm hodin s vypětím všech sil. Věděl, že je to bitva prohraná a že sebenepatrnější náhoda může nyní, kdy bitva kolísá na ostří nože, jeho i jeho vojska zničit.

Když probíral v mysli celé to podivné ruské tažení, v němž nebylo ani jediné vyhrané bitvy, v němž se po dva měsíce nezmocnili ani praporů, ani děl, ani nezajali armádní sbory, když hleděl na utajovaný smutek ve tvářích kolem sebe a poslouchal hlášení, že se Rusové stále drží, zmocnil se ho strašný pocit, jaký mívá člověk ve spánku, a napadaly ho všechny nešťastné možnosti, jež by ho mohly zničit. Rusové mohli napadnout jeho levé křídlo, prolomit jeho střed, zbloudilá kule mohla zabít i přímo jeho. Všechno to bylo možné. V dřívějších bitvách přemýšlel pouze o možnostech úspěchu, nyní ho napadaly nesčetné eventuality neúspěchu, a on je očekával všechny. Ano, bylo to jako ve snu, když na člověka útočí zločinec, člověk se ve snu

³⁾ Železných mužů.

rozpřáhne a udeří útočníka se silou tak strašlivou, že by ho musela zničit, a zatím cítí, že jeho ruka padá bez síly, měkká jako hadr, a bezmocně trne hrůzou z neodvratné záhuby.

Tato zpráva dolehla na Napoleona po zprávě, že Rusové útočí na levé křídlo francouzské armády. Napoleon seděl pod kurhanem mlčky, hlavu v dlaních, lokty opřené o kolena. Berthier k němu přistoupil a nabídl mu, aby se projel podél bitevní čáry a přesvědčil se o situaci na frontě.

„Co? Co říkáte?“ odušil Napoleon. „Ano, ať mi přivedou koně.“ Vyhoupł se do sedla a odjel k Semjonovskému.

V pomalu řidnoucím dělovém dýmu na celém prostoru, jímž Napoleon projížděl, leželi v loužích krve koně i lidé, jednotlivě i na hromadách. Něco tak strašného, takovou spoustu zabitých na tak malém prostranství neviděli ještě nikdy ani Napoleon, ani žádný z jeho generálů. Burácení děl, jež neustávalo po deset hodin a bolestně dotíralo na uši, dodávalo podívané zvláštní ráz (jako hudba k živým obrazům). Napoleon vyjel na semjonovský kopec a uviděl v dýmu řady lidí ve stejnokrojích nezvyklých barev. Byli to Rusové.

Rusové stáli v hustých řadách za Semjonovským a za kurhanem a jejich děla neustále duněla a kouřila podél jejich fronty. To už nebyla bitva. Pokračovalo jen zabíjení, které nemohlo přinést rozhodnutí ani ve prospěch Rusů, ani Francouzů. Napoleon zastavil koně a upadl zase do oné zádumčivosti, z níž ho vyrušil Berthier; nemohl zastavit řež, která probíhala před ním a kolem něho a kterou, jak se Francouzi domnívali, on řídil a jejíž výsledek závisel na něm – a poprvé se mu tato řež, poněvadž ji nevyhrál, zdála zbytečná a hrozná.

Jeden z generálů, kteří přijeli k Napoleonovi, dovolil si mu navrhnout, aby zasadil starou gardu. Ney a Berthier, stojící vedle něho, si vyměnili významný pohled a pohrdlivě se ušklíbli generálovu návrhu, který v dané situaci neměl smysl.

Napoleon svěsil hlavu a dlouho mlčel.

„Osm set mil od Francie nenechám zničit svou gardu,“ řekl, otočil koně a jel zpět k Ševardinu.

XXXV

Kutuzov rozvalil své těžké tělo na lavičce pokryté kobercem, na témž místě, kde ho ráno viděl Pierre, a seděl tu se svěšenou šedivou hlavou. Nevydával žádné rozkazy a jen souhlasil nebo nesouhlasil s tím, co mu navrhovali.

„Ano, ano, udělejte to,“ odpovídal na různé návrhy. „Ano, ano, jeď tam, milý, podívej se na to,“ obracel se hned k tomu a hned k onomu ze svého okolí nebo říkal: „Ne, to je zbytečné, raději počkáme.“ Vyslechl hlášení, která mu přinášeli, sem tam něco poručil, když to podřízení vyžadovali; zdálo se však, že se při poslušání hlášení nezajímá o smysl toho, co mu říkají, nýbrž že si všímá čehosi jiného, jejich výrazu tváře a tónu jejich řeči. Dlouholetá válečná zkušenost a stařecký rozum ho přivedly k poznání, že řídit statisíce lidí jdoucích na smrt nemůže jeden člověk, věděl, že o výsledku bitvy nerozhodují rozkazy vrchního velitele ani místo, na němž se vojska drží, ani množství děl a zabitých lidí, nýbrž ona nepostižná síla, jíž se říká duch vojska, a proto ji sledoval a usměrňoval, pokud to bylo v jeho moci.

Z celého Kutuzovova obličej vyzařovala soustředěná, klidná pozornost a napětí, jímž stěží přemáhal únavu slabého a starého těla.

V jedenáct hodin mu přivezli zprávu, že fleší obsazených Francouzi bylo dobyto zpět, že však kníže Bagration byl raněn. Kutuzov vzdychl a zavrtěl hlavou.

„Jeď ke knížeti Petru Ivanoviči a zjisti podrobně co a jak,“ řekl jednomu ze svých pobočníků a hned nato se obrátil k princovi Württemberskému, jenž stál za ním:

„Není libo Vaší Výsosti převzít velení nad druhou armádou?“

Brzy po princově odjezdu, tak brzy, že nemohl ještě dojet do Semjonovského, vrátil se jeho pobočník a hlásil Nejjasnějšímu, že princ žádá posily.

Kutuzov se zamračil a poslal Dochturovovi vzkaz, aby převzal velení druhé armády, a princí vzkaz, aby se k němu vrátil, s odůvodněním, že se v této vážné chvíli nemůže bez něj obejít. Když dostal zprávu, že Murat byl zajat, a důstojníci štábu mu blahopřáli, usmál se.

„Počkejte, pánové,“ řekl jim. „Bitva je vyhrána a to, že Murat byl zajat, na tom není nic zvláštního. Ale raději si tu radost necháme na později.“

Když z levého křídla přijel Ščerbinin s hlášením, že se Francouzi zmocnili fleší a Semjonovského, a Kutuzov podle ohlasu z bojiště a ze Ščerbininovy řeči uhodl, že tyto zprávy jsou nedobré, vstal, jako by si chtěl protáhnout nohy, vzal Ščerbinina pod paží a odvedl ho stranou.

„Zajed' tam, příteli,“ řekl Jermolovovi, „a podívej se, nedá-li se něco dělat.“

Kutuzov byl v Gorkách, ve středu pozice ruských vojsk. Napoleonův útok na naše levé křídlo byl několikrát po sobě odražen. Ve středu se Francouzi nedostali dál než do Borodina. Z levého křídla zahnal Uvarovovo jezdecktvo Francouze na útěk.

Po druhé hodině útoky Francouzů ustaly. Na tvářích všech, kdo přijížděli z bojiště, četl Kutuzov výraz napětí, jež dosáhlo nejvyššího stupně. Sám byl spokojen s úspěchem dne víc, než očekával. Avšak tělesné síly starce opouštěly. Několikrát mu hlava nízko klesla, jako by padala, a Kutuzova přemohla dřímota. Podali mu oběd.

Křídelní pobočník Wohlzogen, týž, který prohlásil, když jel kolem knížete Andreje, že válku je nutno *přenést do prostoru*, a jehož tolik nenáviděl Bagration, přijel ke Kutuzovovi, právě když obědval. Wohlzogen přijel od Barclaye s hlášením o vývoji situace na levém křídle. Rozvážný Barclay de Tolly při pohledu na houfy prchajících a raněných a na zmatek v týlu armády uvážil všechny okolnosti, usoudil z toho, že bitva je prohrána, a poslal s touto zprávou k vrchnímu veliteli svého oblíbence.

Kutuzov s námahou žvýkal pečenou slepici a pohlédl na Wohlzogena zúženými očima.

Wohlzogen přešlápl nedbale z nohy na nohu, přistoupil s lehce pohrdavým úsměvem na rtech ke Kutuzovovi a dotkl se letmo štítku čepice.

Choval se k Nejjasnějšímu s jistou afektovanou nedbalostí, jíž chtěl naznačit, že on jako vysoce vzdělaný voják ponechává Rusům na vůli dělat si modlu z tohoto starého, nanicovatého dědka, ale on že ví, s kým má tu čest.

Starý pán (jak říkali Kutuzovovi Němci mezi sebou) si udělal pohodlíčko, pomyslel si Wohlzogen, pohlédl přísně na talíře před Kutuzovem a začal starému pánovi referovat o situaci na levém křídle, tak jak mu to nařídil Barclay a jak to on sám viděl a pochopil.

„Všechny opěrné body naší pozice jsou v rukou nepřítele a nemáme čím jich dobýt zpět, protože nemáme vojska. Ta utíkají a není možné je zastavit,“ hlásil.

Kutuzov přestal žvýkat a upřel na Wohlzogena udivený pohled, jako by nerozuměl tomu, co mu vykládá. Wohlzogen zpozoroval rozčilení *starého pána* a dodal s úsměvem:

„Měl jsem za to, že nemám právo skrývat před Vaší Jasností, co jsem viděl... Vojska jsou úplně dezorganizovaná...“

„Vy jste viděl? Vy jste to viděl? ...,“ vykřikl Kutuzov s napsupeným obočím, rychle vstal a vykročil proti Wohlzogenovi. „Jak... jak se opovažujete...!“ křičel na něj, výhrůžně šermoval třesoucím se rukama a zajíkal se rozčilením. „Jak se vy, milostivý pane, opovažujete mně to říkat. Vy nic nevíte. Vyřídíte generálu Barclayovi, že jeho zprávy jsou nesprávné a že o skutečném vývoji bitvy jsem já jako vrchní velitel informován lépe než on.“

Wohlzogen chtěl něco namítnout, ale Kutuzov ho přerušil.

„Nepřítel je na levém křídle odražen a na pravém poražen. Jestli jste, milostivý pane, špatně viděl, nedovolujte si mluvit o něčem, co nevíte. Račte odjet ke generálu Barclayovi a vyřídíte mu můj nezvratný úmysl zaútočit zítra na nepřítele,“ řekl Kutuzov přísně. Všichni mlčeli a bylo slyšet jen těžký, namáhavý dech starého generála. „Jsou všude odražení, za což děkuji Bohu a našemu chrabrému vojsku. Nepřítel je poražen a zítra ho poženeme ze svaté země ruské,“ dodal Kutuzov a pokřičoval se; náhle však zavzlykal v přívalu slz. Wohlzogen pokrčil rameny, zkrřivil ústa a odešel mlčky stranou v údivu nad zaujatostí starého pána.

„Aha, tady je ten můj hrdina,“ řekl Kutuzov statnému hezkému černovlasému generálovi, který právě vystupoval na kur-

han. Byl to Rajeuskij, který celý den strávil na hlavním místě borodinského bojiště.

Rajeuskij hlásil, že vojska stojí pevně na svých místech a že Francouzi se již neopovázají útočit.

„Vy si tedy nemyslíte, tak jako ostatní, že musíme ustoupit?“

„Naopak, Vaše Výsosti, v nerozhodných případech zůstává vítězem, kdo je neústupnější,“ odpovídal Rajeuskij, „a já myslím...“

„Kajzarove!“ zavolal Kutuzov svého pobočníka. „Sedni si a napiš rozkaz na zítřek. A ty,“ obrátil se k jinému pobočníkovi, „jed' podél bitevní čáry a ohlas, že zítra útočíme.“

Zatímco Kutuzov mluvil s Rajeuským a diktoval rozkaz, vrátil se Wohlzogen od Barclaye s hlášením, že generál Barclay de Tolly by si přál písemné potvrzení rozkazu vydaného Kutuzovem.

Kutuzov se na Wohlzoga ani nepodíval a nařídil napsat tento rozkaz, který si bývalý vrchní velitel přál mít velmi odůvodněně, aby se vyhnul osobní odpovědnosti.

A nejspolehlivým, tajemným spojením, jež udržovalo v celé armádě stejnou náladu, které se říká duch armády a která je hlavním nervem války, roznesla se Kutuzovova slova, jeho rozkaz k zítřejší bitvě, současně do všech konců armády.

Arciť, do posledního článku tohoto spojení nedošla táž slova ani týž rozkaz. Ba nebylo ani nic podobného v tom, co si sděloval na různých koncích armády jeden voják s druhým ve srovnání s tím, co řekl Kutuzov; avšak smysl jeho slov pronikl do všech míst stejně, protože to, co Kutuzov řekl, nebylo výplodem chytrých kombinací, nýbrž projevem citu, kterým oplývalo nitro vrchního velitele právě tak jako nitro každého ruského člověka.

A když se dověděli, že budeme zítra na nepřítel útočit, když uslyšeli z vyšších míst potvrzení toho, čemu sami chtěli věřit, tu se tito lidé, umoření a kolísající, radovali a pookřivali.

XXXVI

Pluk knížete Andreje byl v záloze, která téměř do dvou hodin stála nečinně za Semjonovským, v silné dělové palbě. Ke druhé hodině byl pluk, který ztratil již víc než dvě stě lidí, vysunut kupředu na udusané ovesné pole, do prostoru mezi Semjonovským a kurhanovou baterií, na němž bylo toho dne pobito mnoho tisíc lidí a na nějž byla řízena silná soustředěná palba několika set nepřátelských děl.

Ačkoli se z tohoto místa nehnul a nevystřelil si ani jednou z děla, ztratil tu pluk další třetinu svého stavu. Zpředu a zvláště zprava v neřidnoucím dýmu bouchala děla a z tajemné oblasti dýmu, která zastírala celý kraj vpředu, létaly neustále s rychlým hvizdem syčící dělové koule a pomalu svišící granáty. Někdy uplynulo čtvrt hodiny, za níž dělové koule a granáty přelétávaly, jako by chtěly dát lidem chvíli pokoj, někdy však během jediné minuty vyrvaly z pluku několik mužů, takže neustále odklízeli mrtvé a odnášeli raněné.

Každý nový zásah znamenal stále méně naděje pro ty, co ještě nebyli zabiti, že zůstanou naživu. Pluk stál v praporních kolonách s rozstupem tří set kroků, ale přesto měli všichni lidé v pluku stejnou náladu. Všichni byli stejně mlčenliví a zasmušilí. Zřídka se ozýval v řadách hovor, ten však utichl po každé, jakmile bylo slyšet zásah a křik: „Nosítka!“ Většinu času seděli lidé v pluku podle rozkazu velitele na zemi. Někdo sundal čáku, pečlivě roztáhl záhyby a zase je skládal; někdo zase rozemnul v dlaních suchou hlínu a čistil jí bodák; jiný zase rozepnul řemen a přendával přezku; další si vyrovnával záhyby onucí, znovu si je namotával a přezouval se. Jiní si stavěli z hrud oraniště domky nebo pletli ze slámy strniště košíčky. Všichni budili dojem, že jsou plně zaujati svým zaměstnáním. Když byl někdo raněn nebo zabit, když přinášeli nosítka, když naši ustupovali, když bylo v dýmu vidět velké nepřátelské ma-

sy, nikdo si toho nevšímal. Když však jelo kupředu dělostřelectvo nebo jezdeckto, když postupovala naše pěchota, bylo slyšet pochvalné poznámky ze všech stran. Avšak nejvíce si všímali zjevů naprosto vedlejších, jež neměly žádný vztah k bitvě. Jako by si pozornost těchto duševně vyčerpaných lidí odpočívala pohledem na tyto obyčejné, všední události. Před čelem pluku jela dělostřelecká baterie. V jedné kolesně si náruční kuň přehodil nohu přes postraněk. „Pozor, náruční...! Sprav postraněk! Upadne... Ksakru, neviděj to...!“ křičeli stejně ze všech řad v pluku. Jindy upoutal všeobecnou pozornost malý hnědý psíček, který se tu vzal bůhvíodkud a teď se vztyčeným ohonem důležitě klusal před řadami, ale pojednou zapištěl, když blízko něj dopadla dělová koule, stáhl ohon a uskočil stranou. V celém pluku bylo slyšet chechtot a výskání. Ale rozptýlení toho druhu trvala jen chvíli, zatímco lidé byli již víc než osm hodin bez jídla a nečinní v nepomíjející hrůze před smrtí a jejich bledé a zachmuřené tváře byly stále bledší a zamračenější.

Kníže Andrej, zamračený a bledý právě tak jako všichni lidé v pluku, chodil sem a tam po louce vedle ovesného pole od jedné meze ke druhé, s rukama založenýma za zády a se skloněnou hlavou. Dělat a rozkazovat neměl co. Všechno se dalo samo od sebe. Zabitě odstraňovali za frontu, raněné odnášeli, řady se srážely. Vojáci, kteří si odskočili, se hned spěšně vraceli. Zpočátku chodil kníže Andrej mezi řadami, protože považoval za svou povinnost povzbuzovat statečnost vojáků a dávat jim příklad; pak se však přesvědčil, že nemá, čemu a jak by je učil. Všechny jeho duševní síly byly právě tak jako u každého vojáka bezděčně soustředěny na to, aby nemusel hloubat nad hrůzami situace, v níž se octli. Chodil po louce, vláčel nohy za sebou, cuchal trávu a pozoroval prach na svých botách; hned kráčel velikými kroky, tak aby chodil ve stopách sekáčů, kteří nedávno louku kosili, hned zase počítal kroky a vypočítával, kolikrát bude muset jít od meze k mezi, aby urazil verstu, otrhával květy pelyňku rostoucího na mezi, roztíral je v dlaních a čichal jejich silnou, aromatickou a hořkou vůni. Z celé včerejší myšlenkové práce nezbývalo nic. Na nic nemyslel. Vnímal unaveným sluchem tytéž zvuky a rozlišoval svištění letu od hukotu výstřelů, pozoroval tváře lidí prvního praporu, kteří

to rovněž sledovali, a čekal. Tu je... zase to letí na nás! uvažoval, zatímco naslouchal blížícímu se svištění něčeho, co letělo ze zastřené oblasti dýmu. Jedna, druhá! Ještě! Zásah... Zastavil se a podíval se do řad. Ne, přeletěla. A tahleta zasáhla. A zase začal chodit, snažil se dělat co největší kroky, aby šestnácti kroky došel k mezi.

Zasvištění a rána! Pět kroků od něj rozhodila koule suchou zemi a zaryla se. Mimoděk mu přeběhl mráz po zádech, zase se podíval mezi řady. Pravděpodobně bylo zasaženo mnoho lidí; u druhého praporu vznikl velký shluk.

„Pane pobočnicku,“ vykřikl, „zařídte to, aby se lidé neshlukovali.“ Pobočník vyplnil rozkaz a šel ke knížeti Andreji. Z druhé strany k němu přijížděl velitel praporu.

„Pozor!“ ozval se polekaný výkřik vojáka a granát jako ptáček sviští v rychlém letu a usadající na zemi, pleskl nehlučně dva kroky od knížete Andreje, hned vedle koně velitele praporu. První reagoval kůň, a nestaraje se o to, je-li to hezké či nehezké ukazovat strach, zafrkal, zvedl se na zadní nohy, taktak že neshodil majora, a odcválal stranou. Strach koně nakazil lidi.

„K zemi!“ vykřikl pobočník a lehl si. Kníže Andrej zůstal nerozhodně stát. Granát kouřil a vrtěl se jako káča mezi ním a ležícím pobočníkem, na rozmezí oranice a louky, vedle trsu pelyňku.

Je to možné, aby to byla smrt? přemítal kníže Andrej a díval se úplně novým, závistivým pohledem na trávu, na pelyněk a na pramének kouře, který se vinul od pohyblivého černého míčku. Nemohu, nechci zemřít, miluji život, mám rád tuto trávu, půdu, vzduch... Takto přemítal a současně si uvědomoval, že se na něj dívají.

„Že se nestydíte, pane důstojníku!“ řekl pobočnickovi. „To je ale...“, nedořekl. V tu chvíli se ozval výbuch, svist střepin jako z rozbitého okna, bylo cítit dusivý zápach prachu – a kníže Andrej, odhozen stranou, zvedl vzhůru ruku a dopadl na prsa.

Několik důstojníků k němu přiskočilo. Z pravé strany břicha se roztékala na trávu velká skvrna krve.

Byli přivoláni domobranci s nosítky a zůstali stát za důstojníky.

Kníže Andrej ležel na prsou, zabořen obličejem do trávy, a dýchal s těžkým chroptěním.

„No, co stojíte, pojdte blíž!“

Vojáci přistoupili, uchopili jej za ramena a za nohy, on však tak žalostně zasténal, že chlapi na sebe pohlédli a zase jej pustili.

„Vezměte ho a položte ho na nosítka, to je jedno jak!“ vykřikl něčí hlas. Uchopili ho podruhé za ramena a položili na nosítka.

„Ach bože můj! Bože můj! Co je to? Břicho! To je konec. Ach bože můj!“ ozývaly se hlasy mezi důstojníky. „Jen o vlásek mi zabručela kolem ucha,“ řekl pobočník. Vojáci si upravili nosítka na ramenou a spěšně vyrazili po vyšlapané pěšince k obvazišti.

„Držte krok, eh, nemotorové,“ křikl důstojník a chytil za ramena muže, kteří šli nestejným krokem a otřásali nosítky.

„Vem si krok podle mne, Chvjodore, slyšíš, Chvjodore,“ říkal voják vpředu.

„Tak je to dobře,“ řekl radostně zadní, když vpadl do kroku.

„Vaše Jasnosti! Slyšíte mě? Kníže!“ volal třesoucím se hlasem Timochin, když přiběhl a podíval se na nosítka.

Kníže Andrej otevřel oči, podíval se přes nosítka, do nichž mu hluboko zapadla hlava, na toho, kdo ho zavolal, a zase zavřel oči.

Domobranci přinesli knížete Andreje k lesu, kde stály povozy a kde bylo obvaziště. Obvaziště mělo na kraji březového lesíka tři stany se stěnami vyhrnutými nahoru. V březovém hájku stály povozy s koňmi. Koně žrali z pytlíků oves a vrabci se k nim slétali a sbírali rozsypaná zrna. Vrány cítily krev a přeletovaly z břízy na břízu s netrpělivým krákoráním. Kolem stanů více než na dvou hektarech země leželi, seděli a stáli zakrvácení lidé, různě oblečení. Kolem raněných stáli se zasmušilými a pozornými obličejí hloučky vojáků nosičů, které marně odháněli z tohoto místa důstojníci ve službě. Vojáci je neposlouchali, stáli opření o nosítka a napjatě pozorovali, co se děje před nimi, jako by se snažili postihnout těžký význam podívané. Ze stanů se ozývalo chvílemi hlasité, zlostné bědování, chvílemi žalostné sténání. Občas vyběhli odtamtud ranhojiči pro vodu a označili ty, které bylo třeba odnést dovnitř. Ranění u stanu, dokud na ně nedošla řada, chrčeli, sténali, plakali, křičeli, nadávali, žádali vodu. Někteří z nich blouznili. Domo-

branci kráčeli přes neobvázané raněné a donesli knížete Andreje jako velitele pluku až k jednomu ze stanů, tam se zastavili a čekali na rozkaz. Kníže Andrej otevřel oči a dlouho nemohl pochopit, co se to kolem něho děje. Vzpomněl si na louku, na pelyněk, oranici, černý točící se míček a na nával vášnivé touhy po životě. Dva kroky od něj stál opřený o větev vysoký hezký černovlasý poddůstojník s ovázanou hlavou; hlasitě cosi vyprávěl a tím budil obecnou pozornost. Měl střelnou ránu na hlavě a na noze. Kolem něj se shlukl houf raněných a nosičů, kteří poslouchali dychtivě jeho vyprávění.

„Hnali jsme je odtamtud, že všechno zahazovali, jejich krále jsme zajali,“ křičel voják, blýskal černýma, horečně planoucíma očima a rozhlížel se kolem sebe. „Přijít takhle v tu ránu rezervy, tak by z něj, brachu, moc nezůstalo, to ti nelžu...“

Kníže Andrej na něj hleděl – právě tak jako všichni okolo – zářícím zrakem a cítil, že mu to přináší úlevu. Ale co na tom teď záleží, pomyslel si. Co bude asi tam a co vlastně bylo tady? Proč mi je líto rozloučit se se životem? Bylo v tom životě cosi, čemu jsem nerozuměl a nerozumím.

XXXVII

Ze stanu vyšel v zakrvácené zástěře a se zkrvavenýma rukama jeden z doktorů; v jedné ruce držel mezi palcem a malíkem doutník (aby si ho nepotřísnil). Zvedl hlavu a rozhlížel se kolem dokola, přes hlavy raněných. Chtěl si patrně trochu odpočinout. Chvilí otáčel hlavou napravo nalevo, pak si vzdychl a sklopil oči.

„Ano, hned,“ odpověděl ranhojiči, který ho upozorňoval na knížete Andreje, a nařídil, aby ho zanesli do stanu.

Mezi spoustou čekajících raněných bylo slyšet reptání.

„To je vidět, že i na onom světě smějí být jen páni,“ ulevil si jeden.

Knížete Andreje zanesli dovnitř a položili jej na právě očiš-

těný stůl, z něhož felčar ještě něco splachoval. Kníže Andrej nedovedl rozeznat podrobnosti toho, co se ve stanu dělo. Žalostné sténání z různých stran a mučivá bolest v břiše a v zádech jej rozptylovaly. Všechno, co kolem sebe viděl, mu splývalo v jediný dojem obnaženého, zkrvaveného lidského těla, jež jako by naplňovalo celý nízký stan, tak jako před několika týdny, onoho parného srpnového dne, naplnilo onen zkalený rybník u smolenské silnice. Ano, bylo to totéž tělo, tatáž potrava pro děla, které v něm budilo hrůzu při pouhém pohledu již tehdy, jako by viděl do budoucnosti.

Ve stanu byly tři stoly. Dva byly obsazené, na třetí položili knížete Andreje. Nějakou chvíli ho nechali ležet, takže chtěl nechtěl viděl, co se děje na druhých dvou stolech. Na bližším seděl Tatar, podle stejnokroje pohozeného vedle stolu patrně kozák. Drželi ho čtyři vojáci. Doktor v brýlích mu cosi řezal na hnědých svalnatých zádech.

„Uch, uch, uch...!“ vyřázel Tatar chrochtavé zvuky a najednou zvedl svůj černý obličej s ohrnutým nosem a vysedlými lícními kostmi, vycenil bílé zuby a začal sebou s vypětím všech sil trhat a všeštet pronikavým, táhlým vřiskotem. Na druhém stole, kolem něhož se tísnilo mnoho lidí, ležel na zádech velký zavalitý člověk s hlavou zvrácenou dozadu (jeho vlnité vlasy, jejich barva i tvar hlavy zdály se knížeti Andreji nějak povědomé). Několik ranhojičů nalehlo tomu muži na prsa a drželi ho. Velká a tlustá noha se mu neustále, prudce a rychle třásla v křečovitém chvění. Tento člověk přerývaně vzlykal a zajíkal se. Dva doktoři – jeden z nich byl bledý a chvěl se – prováděli cosi nad druhou, červenou nohou toho člověka. Doktor v brýlích dokončil operaci na Tatarovi, kterému pak navlékli plášť; doktor si utřel ruce a přistoupil ke knížeti Andrejovi.

Podíval se mu do tváře a rychle se odvrátil.

„Svléknout! Co tu stojíte?“ křikl zlostně na ranhojiče.

Když ranhojič rukama s vyhrnutými rukávy ve spěchu rozepínal knoflíky a svlékal mu šaty, ovanula knížete Andreje vzpomínka na dávné, nejtěžší dětství. Doktor se nahnul nízko nad ránu, ohmatal ji a ztěžka si povzdechl. Pak dal komusi znamení. Kníže pocítil náhle v břiše trýznivou bolest a omdlel. Když z mdloby procítl, byly rozdrcené kosti bederní vyňaty, cáry masa odřezány a rána převázána. Do obličejce mu stříkali

vodu. Jakmile otevřel oči, doktor se k němu nahnul, políbil jej mlčky na ústa a ve spěchu odešel.

Po přestálém utrpení ovládl knížete Andreje pocit blaženosti, jaký už dávno nezažil. Všechny nejlepší, nejšťastnější chvíle jeho života, zvláště nejtěplejší dětství, kdy ho svlékali a ukládali do postýlky, kdy mu chůva při uspávání zpívala ukolébavky, kdy se zavrtal hlavou do podušek a cítil se šťastný prostě proto, že žije – vše to prožíval v duchu ani ne jako něco, co kdysi bylo, ale spíše jako něco, co dosud trvá.

Kolem raněného, jehož profil knížeti Andreji kohosi připomínal, pobíhali ve zmatku doktoři; zvedali a uklidňovali ho.

„Ukažte mi... Ooooo! o! ooooo!“ rozléhal se stanem jeho nářek, přerušovaný vzlykotem, plný strachu, a přece smíšený s utrpením. Kníže Andrej naslouchal jeho sténání a bylo mu přítom do pláče. Ať už proto, že umíral beze slávy, nebo že trpěl proto, že trpěli jiní a že ten člověk před ním tak žalostně sténá, ale chtělo se mu plakat dětskými, dobrými, téměř radostnými slzami.

Raněnému ukázali amputovanou nohu v jezdecké botě, plnou zaschlé krve.

„O! Ooooo!“ zaúpěl jako žena. Doktor, který stál před raněným a zacláněl výhled na jeho obličej, odešel.

Bože můj! Co se to děje? Proč je zde? řekl si kníže Andrej.

V nešťastném, vzlykajícím, vysíleném člověku, jemuž právě amputovali nohu, poznal Anatola Kuragina. Anatola podpírali rukama a nabízeli mu vodu ve sklenici, jejíž okraj nemohl zachytit chvějícími se opuchlými rty. Anatol těžce vzlykal. Ano, je to on; ano, k tomuto člověku mne víže nějaké těsné a bolestné pouto, uvažoval kníže Andrej, ale nechápal ještě jasně, koho má před sebou. V jaké souvislosti je ten člověk s mým dětstvím, s mým životem? ptal se v duchu, ale nenacházel odpověď. Vtom se mu vybavila nová, nečekaná vzpomínka z dětského světa, čistého a láskyplného. Vzpomněl si na Natašu, tak jak ji viděl poprvé na plese roku 1810, s hubeným krkem a hubenými rukama, s tváří schopnou vyjadřovat nadšení, strach i štěstí najednou; v jeho srdci procitly láska i něha k ní daleko silněji než kdykoli předtím. Anatol na něho mdle upíral oči a slzy, které se mu do nich hruly, pomohly knížeti Andreji vzpomenout si na pouto, jež ho vázalo k tomuto člověku. Vzpomněl si na

všechno v minulosti a zanícený soucit a láska k tomu člověku zaplavily jeho šťastné srdce.

Nemohl se již opanovat a zaplakal něžnými, láskyplnými slzami nad lidmi, nad sebou samým a nad jejich i svými omyly.

Soucit, láska k bratřím, k těm, kdo nás milují, láska k těm, kdo nás nenávidí, láska k nepřátelům – ano, ta láska, kterou kázal Bůh na zemi, které mě učila kněžna Marja a kterou jsem nechtěl; tak proto mi bylo líto života, tak to je ono, co mi ještě zbývalo, kdybych zůstal naživu. Ale teď už je pozdě. To vím.

XXXVIII

Strašný pohled na bojiště pokryté mrtvolami a raněnými, provázený bolením hlavy, zprávami o dvaceti zabitých a raněných známých generálech a vědomím bezmocnosti své dříve tak silné ruky, učinil na Napoleona, který si obyčejně rád prohlížel zabité a raněné, aby tím (jak se domníval) zkoušel svou duševní sílu, děsivý dojem. Toho dne hrůzný pohled na bojiště podlomil onu duševní sílu, v níž viděl zdroj své slávy a velikosti. Odjel kvapně z bojiště a vrátil se na ševardinský kurhan. Žlutý, opuchlý, shrbený, s kalnými očima, rudým nosem a ochraptělým hlasem seděl na skládací židli a naslouchal bezděčně, se sklopeným zrakem hukotu palby. Čekal s mučivou touhou na konec boje, o němž věděl, že ho začal, ale nemůže ho zastavit. Osobní lidský cit nabyl na kratičký okamžik vrchu nad fantastickým životním přeludem, kterému tak dlouho sloužil. Činil se odpovědným za utrpení a smrt, jež viděl na bojišti. Bolení hlavy a tíha na prsou mu připomínaly, že i jeho čeká utrpení a smrt. V tu chvíli nechtěl pro sebe ani Moskvu, ani vítězství, ani slávu. (Jakoupak ještě potřeboval slávu?) Jediné, po čem teď toužil, byl odpočinek, klid a svoboda. Když však prodléval na Semjonovské výšině, navrhl mu velitel dělostřelectva, aby tam umístil několik baterií k zesílení palby na ruská vojska, která se soustředila před vesnicí Kňazkovo. Na-

oleon souhlasil a nařídil, aby mu přivezli hlášení o účinku palby těchto baterií.

Pobočník přijel se zprávou, že na císařův rozkaz bylo na Rusy zaměřeno dvě stě děl, ale že Rusové stojí jako předtím.

„Padají pod naši palbou v celých řadách, ale stojí,“ hlásil pobočník.

„Chtějí přidat...!“ řekl Napoleon chraptivě.

„Sire?“ otázal se pobočník, který mu neporozuměl.

„Chtějí ještě,“ zamračeně zasípál Napoleon drsným hlasem, „tak jim dejte.“

Dělo se i bez jeho rozkazu to, co chtěl, takže dal rozkaz jen proto, že myslel, že to od něj čekají. A zase se pohřížil do svého fantastického světa vidin jakési geniality a zase (jako ten kůň, co chodí u žentouru a myslí si, že to dělá pro sebe) začal poslušně plnit onu krutou, smutnou a těžkou, nelidskou úlohu, jež mu byla předurčena.

A nejen v tu hodinu a toho dne byl zatemněn duch a svědomí toho člověka, který tíže než ostatní účastníci nesl na svých bedrech odpovědnost za to, co se událo; on prostě nikdy, až do konce svého života, nebyl s to pochopit ani dobro, ani krásu, ani pravdu, ani význam svých vlastních činů, jež byly pravým opakem dobra a pravdy, jež měly příliš daleko ke všemu lidskému, než aby mohl pochopit, co znamenaly. Nemohl se zříci svých činů, vychvalovaných polovinou světa, a proto se musel zříci pravdy i dobra a všeho lidského.

A nejen toho dne, kdy objížděl bojiště vystlané mrtvými a zmrzačenými lidmi (z jeho vůle, jak měl za to), počítal při pohledu na tyto lidi, kolik Rusů připadá na jednoho Francouze, a našel si záminku k radosti v klamném odhadu, že na jednoho Francouze připadá pět Rusů. Nejen toho dne psal v dopise do Paříže, že bojiště bylo skvělé, protože na něm bylo padesát tisíc mrtvol; ale i na ostrově sv. Heleny, v nerušeném osamění, kde říkal, že měl v úmyslu věnovat volné chvíle výkladu svých velkých činů, napsal:

„Ruská válka měla být nejpopulárnější válkou nové doby; byla to válka zdravého rozumu a skutečně prospěšná; měla přinést pokoj a bezpečnost všem; směřovala k obnově míru a k zachování starého pořádku.

Její velikým cílem bylo učinit konec náhodám a nastolit

bezpečnost. Otevřela nové obzory, začala se rozvíjet nová činnost, plná blahobytu a všeobecné prosperity. Byl položen základ k evropskému systému; šlo jen o to, vnést do něho pořádek.

Kdybych měl zajištěny tyto základní velké věci a mohl být po všech stránkách klidný, měl bych i svůj *kongres* a svou *svatou alianci*. Tyto myšlenky mi byly ukradeny. V tomto shromáždění velkých panovníků bychom jednali o svých zájmech v rodinném kruhu a skládali bychom národům účty jako úředník svému pánu.

Evropa by se takto brzy stala opravdu jedním národem a každý, ať by cestoval kamkoliv, cítil by se stále ve společné vlasti. Vymohl bych svobodu plavby na všech řekách, aby moře byla společná a aby velké stálé armády byly zredukovány na pouhou osobní gardu panovníků.

Až bych se vrátil do Francie, do lůna vlasti, velké, mocné, vznešené, klidné a pokryté slávou, vyhlásil bych její hranice za neměnné; každou příští válku za čistě obrannou; každý nový výboj za protinárodní. Učinil bych svého syna spoluvládce; moje diktatura by skončila a on by začal vládnout konstitučně...

Paříž by byla hlavním městem světa a Francouzi předmětem zájmu všech národů...!

A zatímco můj syn by byl vychováván v budoucího panovníka, zasvětil bych své volné chvíle a dny svého stáří po boku císařovny tomu, abychom poklidně jako pravý venkovský pár s vlastním spřežením navštěvovali všechny kouty císařství, přijímali stížnosti, napravovali křivdy a všude, na všech stranách rozsévali pomníky vzdělanosti a dobrodiní.“

On, předurčený Prozřetelností ke smutné, bezděčné úloze katana národů, namlouval si, že směřuje svými činy k blahu národů, že může řídit osudy milionů lidí a z moci své vlády prokazovat dobrodiní.

„Polovina ze čtyř set tisíc mužů, kteří překročili Vislu, byli Rakušané, Prusové, Sasové, Poláci, Bavoři, Württemberčané, Mecklenburští, Španělé, Italové, Neapolitáni. Císařská armáda se vlastně z jedné třetiny skládala z Holanďanů, Belgičanů, obyvatel Porýní a Piemontu, Švýcarů, Ženevanů, Toskánců, Římanů, příslušníků 32. vojenské divize, Brém, Hamburku atd.;

čítala sotva 140 000 mužů mluvících francouzsky. Ruské tažení stálo současnou Francii méně než 50 000 mužů, ruská armáda na ústupu z Vilna do Moskvy ztratila v různých bitvách čtyřikrát víc než armáda francouzská; požár Moskvy stál život 100 000 Rusů, kteří zemřeli zimou a hladem v lesích; a konečně byla ruská armáda na pochodu z Moskvy k Odře postižena také nepřízní počasí: při svém příchodu do Vilna měla už jen 50 000 mužů a v Kališi méně než 18 000.“

Věřil, že z jeho vůle došlo k válce s Ruskem, a jeho sebevědomí neohromila hrůza nad tím, co z toho vzešlo. Bral na sebe směle veškerou odpovědnost za toto krveprolití a jeho zatemněný duch nalézal ospravedlnění v tom, že v počtu statisíců zahynulých bylo méně Francouzů než Hessenců a Bavorů.

XXXIX

Několik desítisíců mrtvých leželo v různých polohách na stejnokrojích na lukách a polích, jež patřila pánům Davydovovým a státním sedlákům, na těch polích a lukách, na nichž po staletí sklízeli úrodu a současně pásli dobytek sedláci z vesnic Borodina, Gorek, Ševardina a Semjonovského. Na obvazišti byla tráva i půda na prostoru jedné děsjatiny prosáklá krví. Zástupy raněných i neraněných s vyděšenými tvářemi vlekly se na jedné straně zpět k Možajsku, na druhé straně zpět k Valujevu. Jiné shluky, unavené a hladové, šly kupředu, vedeny svými veliteli. Třetí stály na svých místech a pokračovaly v palbě.

Nad celým polem, donedávna veselým a krásným, s bodáky blýskajícími a ohni dýmajícími v ranním slunci, ležela nyní sychravá, zakouřená mlha a táhl se nezvyklý, nakyslý zápach sanytru a síry. Připluly mráčky a zabitě, raněné, polekané, zmořené a pochybující lidi začal zkrápět deštík. Jako by jim říkal: Už dost, už dost, lidé. Přestaňte... Vzpamatujte se. Co to děláte?

Vysílení, hladoví a neodpočatí lidé jedné i druhé strany začali současně pochybovat o tom, mají-li se dál navzájem zabíjet, a na všech tvářích bylo možno pozorovat nejistotu, každý si kladl v duchu stejnou otázku: Proč, kvůli komu mám zabíjet a být zabit? Zabíjejte si, koho chcete, ale já už nechci! Tato myšlenka uzrála navečer ve všech bez rozdílu. Každou chvíli mohli tito lidé, ohromeni tím, co provádějí, nechat všeho a utíkat, kam je nohy ponесou.

Ale ačkoli si ke konci bitvy uvědomovali celou hrůzu svých činů, ačkoli by byli rádi přestali, přece je ještě ovládala jakási nepochopitelná, tajemná síla, takže zpocení, učernění a zakrvácení dělostřelci, zdecimovaní na jednu třetinu, třebaže padali únavou a námahou sotva dýchali, nosili náboje, nabíjeli, zaměřovali a přiřkládali doutnáky. Koule stejně rychle a nelítostně létaly z obou stran a rozdrtily co chvíli nějaké lidské tělo, a tak pokračovala dál ona strašlivá zhouba, k níž dochází nikoli z vůle lidí, nýbrž z vůle toho, kdo vládne lidem a světům.

Ten, kdo by byl zhlédl dezorganizovaný týl ruské armády, by byl řekl, že stačí, aby Francouzi vynaložili ještě jen nepatrné úsilí, a ruská armáda se rozpadne; a ten, kdo by byl zhlédl francouzský týl, by byl řekl, že stačí ještě jen nepatrné úsilí ze strany Rusů, a Francouzi budou ztraceni. Avšak ani Rusové, ani Francouzi to úsilí nevynaložili, a tak plamen bitvy zvolna dohasínal.

Rusové tento nápor nepodnikli, protože na Francouze neútočili. Na počátku bitvy jen stáli podél cesty na Moskvu a přehrazovali ji a na konci bitvy tam stáli dál, právě tak jako na jejím začátku. Avšak dokonce ani tehdy, kdyby bývalo jejich cílem srazit Francouze, nebyli by mohli tento poslední nápor podniknout, poněvadž jejich vojska byla rozbita, poněvadž neměli jedinou jednotku, která by nebyla v bitvě utrpěla, a poněvadž tím, že stáli na místě, ztratili polovinu svého vojska.

Francouzi, kteří měli v dobré paměti všechna vítězství během dřívějších patnácti let, a byli si proto jisti neporazitelností Napoleonovou, a navíc si uvědomovali, že se zmocnili části bojiště, že ztratili pouze čtvrtinu lidí a že mají nedotčenou dvacetitisícovou gardu – ti mohli toto úsilí snadno vynaložit. Francouzi, poněvadž útočili na ruskou armádu, aby ji srazili z její pozice, dokonce měli toto úsilí podniknout, neboť dokud Ruso-

vé jako na počátku bitvy přehrazovali cestu do Moskvy, nebylo účelu bitvy dosaženo a veškeré jejich úsilí a ztráty byly vynaloženy nadarmo. Francouzi však tento nápor nepodnikli.

Někteří historikové tvrdí, že k tomu, aby byla bitva vyhrána, stačilo, aby Napoleon zasadil svou nedotčenou starou gardu. Mluvit o tom, co by bývalo bylo, kdyby byl Napoleon zasadil svou gardu, je totéž jako mluvit o tom, co by se bylo stalo, kdyby na podzim nastalo jaro. Nemohlo se to prostě stát. Napoleon svou gardu nezasadil nikoli proto, že nechtěl, ale proto, že nemohl. Všichni generálové, důstojníci, vojáci francouzské armády věděli, že se to nemohlo stát, poněvadž pokleslý duch vojska to nepřipouštěl.

Nebyl to Napoleon sám, kdo zažíval pocit, jaký se člověku zdává jenom ve snu, když strašlivý rozmach paže padá do prázdna, ale také všichni generálové, všichni vojáci francouzské armády, ať se zúčastnili či nezúčastnili bitvy, po všech zkušenostech z dřívějších bitev (kdy se nepřítel dával na útěk po vynaložení úsilí desetkrát menšího) prožívali stejný pocit hrůzy před nepřítelem, který ztratil polovinu vojska a stál před nimi na konci bitvy právě tak hrozivě jako na jejím počátku. Mravní síla francouzské, útočící armády byla vyčerpána. Rusové nedobyli u Borodina toho vítězství, jaké se počítá podle ukořistěných kousků látky na tyčkách, kterým se říká prapory, a podle prostoru, na němž stála a stojí vojska, ale vítězství mravního, jež přesvědčuje nepřítele o mravní převaze jeho soupeře a o vlastní nemohoucnosti. Francouzský vpád jako rozžutřený dravec, který při rozletu utrpěl smrtelnou ránu, cítil svůj zánik; nemohl se však zastavit, právě tak jako nemohlo ustoupit dvakrát slabší ruské vojsko. Po onom nárazu mohlo se ještě francouzské vojsko dovléci do Moskvy, ale tam, aniž ruská armáda cokoli podnikla, muselo zajít vykrvácením na smrtelnou ránu utrpěnou u Borodina. Příмым důsledkem borodinské bitvy byl neodůvodněný Napoleonův útěk z Moskvy, ústup po staré smolenské silnici, zkáza půlmilionového vojska a zánik napoleonské Francie, na niž poprvé u Borodina vztáhl ruku nepřítel silnější duchem.

ČÁST TŘETÍ

I

Lidský rozum nedovede pochopit absolutní, nepřetržitý pohyb. Zákony jakéhokoli pohybu se člověku ujasní, teprve když začne zkoumat náhodně zvolené prvky tohoto pohybu. Avšak právě toto náhodné dělení nepřetržitého pohybu na nesouvislé prvky je zdrojem většiny lidských omylů.

Je známo takzvané antické sofisma, podle něhož Achilles nikdy nedohoní želvu, která se vleče před ním, ač je desetkrát rychlejší než ona – neboť zatímco Achilles urazí vzdálenost, která ho od želvy dělila, je želva již o desetinu této vzdálenosti dál; Achilles urazí tuto desetinu, ale želva je zatím dál o další setinu, a tak to jde do nekonečna. Tento úkol považovali antičtí národové za neřešitelný. Paradoxnost závěru (že Achilles nikdy nedohoní želvu) byla způsobena postupem, při němž byly zvoleny jednotlivé prvky pohybu, kdežto pohyb Achilla i želvy se dál nepřetržitě.

Bereme-li v úvahu stále menší a menší jednotky pohybu, přibližujeme se sice řešení této otázky, ale nedořešíme ji. Teprve když vezmeme nekonečně malou hodnotu, vytvoříme od ní vzestupnou řadu do jedné desetiny a tuto geometrickou řadu sečteme, podaří se nám problém vyřešit. Nový obor matematiky, který dovede zacházet s nekonečně malými hodnotami, dává nyní i ve složitějších případech odpovědi na otázky, jež se dříve zdály neřešitelnými.

Tento nový obor matematiky (neznámý antickým národům) tím, že při zkoumání problému pohybu bere v úvahu nekonečně malé hodnoty, totiž takové, při nichž se uplatňuje hlavní podmínka pohybu (jeho absolutní nepřetržitost), odstraňuje svou metodou nutnou chybu, jíž se lidský rozum nemůže vyhnout, rozebírá-li místo nepřetržitého pohybu jeho jednotlivé prvky.

Při zkoumání zákonů historického dění dochází k něčemu podobnému.

Vývoj lidstva, který je výsledkem nesčíslného počtu lidských libovůlí, probíhá nepřetržitě.

Stanovení zákonů tohoto vývoje je účelem historiografie. Avšak při zjišťování zákonů nepřetržitého vývoje jako souhrnu všech lidských libovůlí omezuje se lidský rozum na náhodné, nesouvislé činy. A tak první metoda dějepisu záleží v tom, že vezme náhodnou řadu nesouvislých událostí a zkoumá je každou zvlášť, ač žádná z nich nezačíná a ani nemůže začínat sama o sobě, nýbrž každá z nich vyplývá z události jiné. Druhá metoda spočívá v tom, že rozebírá činy jednoho člověka – panovníka, vojevůdce – jako souhrn libovůlí různých lidí, ač souhrn lidských libovůlí se nikdy neprojeví v činnosti jedné historické osobnosti.

Během svého vývoje si historická věda bere za příklad analýzy stále menší a menší prvky a snaží se tak přiblížit pravdě. Ale i když jsou prvky použité historiografií sebemenší, cítíme, že už samo připuštění jednoho prvku, izolovaného od prvků jiných, připuštění začátku některého jevu a připuštění skutečnosti, že náhodné činy všech lidí se odrážejí v činech jedné historické osobnosti, je klamné.

Každý závěr historiografie se rozpadne v prach a rozplyne beze stopy, aniž se kritika musí příliš namáhat, již jen proto, že si kritika vezme na mušku větší nebo menší jednotlivý prvek; činí to vždy plným právem, neboť zvolený historický prvek bývá vždy náhodný.

Teprve když přibereme k analýze nekonečně malou hodnotu – diferenciál historie, jinými slovy společné motivy lidského počínání, a naučíme se integrovat (dosazovat součet nekonečně malých hodnot), můžeme doufat, že se dobereme zákonů historického dění.

Pro prvních patnáct let XIX. století v Evropě je příznačný neobyčejný pohyb milionů lidí. Lidé opouštějí své normální zaměstnání, snaží se dostat z jednoho konce Evropy na druhý, loupí, zabíjejí se navzájem, triumfují a upadají do zoufalství; celý životní běh se na několik let mění a znamená intenzivní pohyb, který má zpočátku tendenci vzestupnou, později sestupnou. Jaká je příčina tohoto pohybu nebo podle jakých zákonů k němu došlo? ptá se lidský rozum.

Historikové nám v odpovědi na tuto otázku uvádějí činy a řeči několika desítek lidí v jedné z pařížských budov a nazývají tyto činy a řeči revolucí; poté nám vykládají podrobný životopis Napoleonův a několika osob jemu nakloněných i nepřátelských, vyprávějí nám o vlivu těchto osob na jiné a říkají: takhle to hnutí vzniklo a taková je jeho zákonitost.

Avšak lidský rozum nejen odmítá věřit tomuto výkladu, nýbrž říká přímo, že jeho metoda je nesprávná, poněvadž uvádí nejslabší jev jako příčinu jevu nejsilnějšího. Revoluci i Napoleona zrodil souhrn náhodných lidských činů a jen souhrn těchto činů je udržoval při životě a nakonec zničil.

Ale pokaždé, když byly výboje, byli také dobyvatelé; pokaždé, když došlo v některém státě k převratu, byli velcí lidé, říká dějepis. Jistě, pokaždé, když se vyskytli dobyvatelé, byly i války, odpovídá lidský rozum, ale to ještě nedokazuje, že by dobyvatelé byli příčinou válek a že by se dala zjistit zákonitost války a osobní činnosti jednoho člověka. Dívám-li se na své hodinky, vidím pokaždé, že jakmile ručička dospěje k desáté hodině, začnou v sousedním kostele vyzvánět; avšak z toho, že v kostele začnou vyzvánět pokaždé, když se ručička přiblíží k deseti, nemám právo usuzovat, že poloha ručičky je příčinou pohybu zvonů.

Pokaždé, když vidím jet vlak, slyším pískání, vidím, jak se otvírá ventil a jak se pohybují kola; to mi však nedává právo udělat závěr, že hvízdání a pohyb kol jsou příčinou pohybu lokomotivy.

Sedláci říkají, že pozdě na jaře vane chladný vítr, protože se na dubech rozvíjejí pupence, a skutečně na jaře pokaždé fouká studený vítr, když dub dostává listí. Ale ačkoli příčinu vanutí chladného větru při pukání dubových pupenců neznám, nemohu se sedláky souhlasit v tom, že příčinou studeného větru je rozvíjení dubových pupenců, už jen proto, že na sílu větru nemají pupence vliv. Vidím v tom jen časovou shodu okolností, které se vyskytují v každém životním jevu, a vidím také, že kdybych sebedůkladněji pozoroval hodinovou ručičku, ventil a kola lokomotivy i dubové pupence, že se nedovím příčinu vyzvánění, pohybu lokomotivy a jarního větru. Proto musím úplně změnit cíl svého pozorování a studovat zákony pohybu páry, zvonů a větru. Totéž musí učinit historiografie. K pokusům tohoto druhu už došlo.

Ke studiu historických zákonů musíme úplně změnit předmět pozorování, nechat na pokoji panovníky, ministry a generály a studovat společné, nekonečně malé prvky, které ovládají masy. Nikdo nemůže říci, do jaké míry je dáno člověku zjistit touto cestou zákony historie; je však zřejmé, že na této cestě leží možnost postižení historických zákonů a že nebyla lidským rozumem vynaložena ani miliontina toho úsilí, které historikové věnovali popisu činnosti různých panovníků, vojevůdců a ministrů a výkladu této činnosti podle svých představ.

II

Síly dvanácti evropských jazyků vtrhly do Ruska. Ruské vojsko i s obyvatelstvem se vyhýbá srážce a ustupuje ke Smolensku, od Smolenska k Borodinu. Francouzské vojsko se žene se stále vzrůstající silou a prudkostí k Moskvě, k cíli svého tažení. Síla jeho dravosti roste, čím více se přibližuje k cíli, podobně jako roste rychlost padajícího tělesa přímo úměrně tomu, jak se blíží k zemi. Za ním byly tisíce verst hladové, nepřátelské země; před ním desítky verst, jež je dělily od cíle. A každý voják Napoleonovy armády to cítil, takže vpád plyne dál sám od sebe, silou pouhé setrvačnosti.

Čím déle ruské vojsko ustupuje, tím víc se v něm rozhořívá duch zloby proti nepříteli; během dalšího ústupu se ještě umocňuje a mohutní. U Borodina dojde ke srážce. Ani jedno, ani druhé vojsko není rozdrceno, avšak ruské vojsko bezprostředně po srážce ustoupí právě tak nevyhnutelně, jak nevyhnutelně se odkutálí koule po srážce s jinou koulí, která na ni narazila s větší prudkostí; a právě tak nevyhnutelně (ač ztratila všechnu svou sílu ve srážce) urazí prudce rozběhnutá koule po nárazu ještě nějakou vzdálenost.

Rusové ustoupí o sto dvacet verst – za Moskvu; Francouzi dospějí do Moskvy a tam se zastaví. Během dalších pěti týdnů nedojde k žádné bitvě. Francouzi se nehýbou. Jako smrtelně ra-

něná šelma, která si líže krev řinoucí se jí z ran, zůstávají pět týdnů v Moskvě, aniž co podniknou, a pojednou bez jakékoli zjevné příčiny běží zpět; vrhnou se na kalužskou silnici a (po novém vítězství, neboť ovládli zase bojiště u Malojaroslavce) nepouštějí se již do žádné vážnější bitvy, utíkají ještě rychleji do Smolenska, za Smolensk, za Vilno, za Berezínu a dále.

Večer dvacátého šestého srpna byli jak Kutuzov, tak celá ruská armáda přesvědčeni, že borodinská bitva je vyhrána. Kutuzov to také tak napsal carovi. Nařídil též připravit se k novému boji, k dorážení nepřítele – nikoli proto, že by byl chtěl někoho podvést, ale protože věděl, že nepřítel je poražený, tak jako to věděl každý z účastníků bitvy.

Avšak ještě v týž den večer a druhý den nato začaly přicházet jedna za druhou zprávy o neslýchaných ztrátách, o ztrátě poloviny armády, takže nová bitva byla prakticky nemožná.

Nebylo možné pouštět se do bitvy, dokud nebyly shromážděny zprávy, odklizení ranění, dokud nebylo doplněno střelivo, spočítáni padlí, jmenováni noví velitelé na místa padlých, dokud se lidé nenajedli a nevyspali. A zároveň s tím hned druhý den ráno po bitvě se francouzské vojsko hnalo (s prudkou silou, která nyní jako by vyrostla v opačném poměru ke čtvrtci vzdálenosti) bez vnějšího popudu na ruskou armádu. Kutuzov chtěl druhý den útočit a chtěla to celá armáda.

Jenže pouhé přání k útočení nestačí; musí k tomu být i možnost, a možnost tu nebyla. Nezbývalo než ustoupit o jeden denní pochod, potom právě tak nezbývalo než ustoupit o druhý a třetí pochod, a konečně prvního září, kdy armáda dorazila k Moskvě, přes veškerou sílu citové emoce v řadách vojska vyžadovala síla situace, aby tato vojska ustoupila za Moskvu. A tak vojska ustoupila ještě o jeden, poslední denní pochod a zanechala Moskvu nepříteli.

Lidem, kteří myslívají, že válečné plány a plány bitev si sestavují vojevůdci právě tak jako každý z nás, u stolu ve své pracovně nad mapou, a představují si, jaký by vydali rozkaz v té a v té bitvě, naskýtají se otázky, proč se Kutuzov při ústupu nerozhodl tak a tak, proč neobsadil postavení před Filami, proč neustoupil hned na kalužskou silnici, zanechav Moskvu nepříteli, atd. Lidé zvyklí takto uvažovat buď zapomínají, nebo neznají ony neodvratné podmínky, jež vždy provázejí činnost

každého vrchního velitele. Činnost vojevůdce se v ničem nepodobá činnosti, jak si ji představujeme, když sedíme klidně v pracovně a probíráme nějaké tažení s přesnými početními stavy vojska na té i oné straně, ve známém terénu a začínáme se svými úvahami od nějaké určité situace. Vrchní velitel nikdy nepracuje v oněch podmínkách začátku nějaké situace, za nichž rozebíráme situaci my. Vrchní velitel se vždy ocitá uprostřed řady překotně se hrnoucích událostí, a tak nikdy, v žádné chvíli nebývá s to promyslet plný význam vyvíjející se situace. Situace nepozorovaně každým okamžikem uzrává do svého významu a v každém okamžiku tohoto jejího postupného, nepřetržitého zrání se vrchní velitel ocitá uprostřed velmi složité hry intrik, starostí, závislosti, nadřizenosti, návrhů, rad, hrozeb, šaleb a je nucen odpovídat na nekonečné množství otázek, které dostává a které si často navzájem odporují.

Učení vojáci nám s vážnou tváří vykládají, že Kutuzov měl již dávno před Filami obrátit vojska na kalužskou silnici, že mu to dokonce kdosi navrhoval. Ale vrchní velitel mívá před sebou, zvláště v těžké chvíli, ne jeden, nýbrž celé desítky návrhů najednou. A všechny tyto návrhy, založené strategicky a takticky, si navzájem odporují. Zdálo by se, že věci vrchního velitele je jen vybrat si některý z nich. On však nemůže udělat ani to. Události a čas nečekají. Dejme tomu, že mu nabízejí, aby osmadvacátého odbočil na kalužskou silnici, zatím však přicválá pobočník od Miloradoviče s dotazem, mají-li se pustit do boje s Francouzi, nebo ustoupit. Je nutno mu dát ihned, okamžitě rozkaz. Avšak rozkaz k ústupu nám znemožňuje zahrnout na kalužskou silnici. A hned za pobočníkem se ptá intendant, kam má vézt proviant, a náčelník zdravotnické služby, kam má odsunout raněné; pak kurýr z Petrohradu přináší carův dopis, v němž se vylučuje možnost zanechat Moskvu nepříteli, a hned nato rival vrchního velitele, jenž se chce dostat na jeho místo (takový člověk se vždycky vyskytne, a ne jeden, vždy jich bývá několik najednou), navrhuje nový plán, úplně odlišný od plánu odbočky na kalužskou silnici; pak sama vojska vrchního velitele volají po odpočinku a posile; a potom si přijde stěžovat významný generál, že byl pominut při vyznamenání; potom zase místní obyvatelstvo snažně prosí, aby je nenechával bez ochrany; důstojník vyslaný na obhlídku terénu přijede s hlá-

šením úplně odporujícím tomu, co přinesl jeho předchůdce; a k dovršení všeho vyzvědač, zajatec a generál poslaný na re-kognoskaci popisují nepřátelskou situaci každý jinak. Lidé, kteří zapomínají anebo si navykli nebrat v úvahu, za jakých podmínek nutně probíhá činnost každého vrchního velitele, vysvětlí nám například situaci vojsk u Fil a předpokládají, že vrchní velitel se mohl prvního září volně rozhodnout hájit nebo nehájit Moskvu, ač v situaci, kdy ruská armáda byla pět verst před Moskvou, nedalo se na něco takového ani pomyslet. A kdy vlastně bylo o této otázce rozhodnuto? I na Drisse, i u Smolenska, i čtyřiařicátého u Ševardina a šestadvacátého u Borodina, kde to nejvíc bilo do očí, a každý den, každou minutu za ústupu od Borodina do Fil.

III

Ruská vojska, odstoupivší od Borodina, stála u Fil. Jermolov, který byl na obhlídce pozice, přijel k polnímu maršálovi.

„Bít se na téhle pozici není možné,“ řekl mu. Kutuzov se na něj udiveně podíval a vyzval ho, aby to opakoval. Když to dořekl, natáhl k němu Kutuzov ruku.

„Podej mi ruku!“ vybídl ho a otočil mu ji tak, aby mohl nahmatat pulz, a pak mu řekl: „Jsi nemocný, kamaráde. Mysli na to, co říkáš.“

Na Poklonné hoře, šest verst od dorogomilského mýta, vystoupil Kutuzov z kočáru a usedl na lavici při okraji cesty. Ohromná skupina generálů se shromáždila kolem něho. Přidal se k nim hrabě Rastopčín, který přijel z Moskvy. Celá ta skvělá společnost se rozčlenila na několik kroužků a rozmlouvala mezi sebou o výhodách a nevýhodách pozice, o situaci vojska, o předpokládaných plánech, o situaci Moskvy, zkrátka o vojenských otázkách. Všichni cítili, že ačkoli k tomu nebyli pozváni a ačkoli to tak nebylo nazváno, že je to válečná rada. Rozhovory nevybočovaly z rámce veřejných otázek. Mluvil-li

někdo o osobních novinkách anebo ptali se na ně, činil to šeptem a okamžitě zase přecházel k otázkám veřejným; mezi všemi těmi lidmi nebylo vidět ani slyšet vtipy, smích nebo i jen úsměv. Všichni se zřejmě snažili ovládnout se a zůstat na výši situace. A všechny skupiny se při svých rozmlouvách snažily zdržovat poblíž vrchního velitele (jehož lavice tvořila střed těchto kroužků) a rozmlouvaly tak, aby je mohl slyšet. Vrchní velitel poslouchal a občas se vmísil s nějakou otázkou do jejich rozmluvy, avšak sám se jí nezúčastnil a své mínění nepronášel. Většinou, když vyslechl rozmluvu některého kroužku, zklamaně se obrátil, jako by se zdaleka nemluvilo o tom, co si přál vědět. Jedni mluvili o zvolené pozici a nekritizovali ani tak ji jako spíše rozumové schopnosti těch, kdo ji vybrali; druzí dokazovali, že se chyba stala již dříve, že rozhodnutí k bitvě mělo padnout už předevčírem; třetí mluvili o bitvě u Salamanky, o níž vyprávěl právě přibylý Francouz Crossard ve španělské uniformě. (Tento Francouz rozebíral spolu s jedním německým princem, jenž sloužil v ruské armádě, obležení Zaragozy a chtěl stejným způsobem provádět obranu Moskvy.) Ve čtvrtém kroužku mluvil hrabě Rastopčin o tom, že byl odhodlán zahynout s moskevskou družinou pod stěnami hlavního města a že nemůže nelitovat neinformovaností, v níž ho ponechali, neboť vědět to všechno dříve, mohlo to dopadnout jinak... Pátí, projevující hloubku svého strategického důmyslu, hovořili o směru, kterým se budou muset vojska dát. Šestí říkali úplně nesmysly. Kutuzovova tvář nabývala stále starostlivějšího a smutnějšího výrazu. Ze všech těchto rozhovorů pochopil Kutuzov jedno: že hájit Moskvu je fyzicky úplně nemožné, v plném smyslu těchto slov, do té míry nemožné, že i kdyby nějaký bezhlavý vrchní velitel vydal rozkaz ke svedení bitvy, vznikl by z toho jen zmatek a k bitvě by stejně nedošlo; nedošlo by k ní nejen proto, že všichni vyšší velitelé považují tuto pozici za nemožnou, nýbrž že uvažují ve svých rozmlouvách pouze o tom, co bude, až z ní beze všech pochyb budou muset ustoupit. Jak mohli velitelé vést svá vojska na bojiště, jež považovali za nemožné? Nižší velitelé, a dokonce i vojáci (kteří také uvažují) pokládali pozici rovněž za nemožnou, a proto nemohli jít do bitvy, když měli jistotu, že budou poraženi. Trval-li Bennigsen na obraně této pozice, za-

tímco jiní ji ještě kritizovali, pak tato otázka již neměla zásadní význam, ale hodila se jen jako záminka ke sporu a k intrikám. To Kutuzov chápal.

Bennigsen, který pozici vybral, stavěl horlivými slovy na odív svůj ruský patriotismus (což Kutuzov nemohl poslouchat bez zamračení) a trval na obraně Moskvy. Kutuzov viděl nad slunce jasněji jeho záměr: v případě nezdaru svalit vinu na Kutuzova, který přivedl vojska bez bitvy až k Vrabčím horám; v případě úspěchu přisvojit si zásluhu sám; a v případě odmítnutí obrany očistit se ze zločinu ponechání Moskvy nepříteli. Avšak intriky teď starce nezajímaly. Zaměstnávala ho jedna hrozivá otázka, na niž od nikoho neslyšel odpověď. Tato otázka na něj doléhala jen v této podobě: Jak je to možné, že jsem pustil Napoleona až k Moskvě, a kdy jsem to učinil? Kdy se o tom rozhodlo? Je to možné, že to bylo včera, když jsem poslal Platovovi rozkaz ustoupit, nebo předevčírem večer, když jsem si zdřímil a nařídil Bennigsenovi, aby dal rozkazy za mne? Nebo ještě dříve...? Ale kdy, kdy se rozhodlo o této strašné věci! Moskva musí být ponechána nepříteli. Vojska musí ustoupit a je nutné dát k tomu rozkaz. Vydat tento strašný rozkaz zdálo se mu stejně jako zřít se velení armády. Nešlo jen o to, že měl rád moc, že si na ni zvykl (pocty prokazované knížeti Prozorovskému, pod nímž bojoval v Turecku, mu nedávaly spát), ale byl přesvědčen, že je předurčen, aby Rusko zachránil, a že jedině z toho důvodu, proti vůli carově a z vůle lidu byl vybrán za vrchního velitele. Byl přesvědčen, že pouze on jediný se za tak svízelných okolností mohl udržet v čele armády a že on jediný na celém světě byl s to postavit se beze strachu jako soupeř neporazitelnému Napoleonovi; a přitom se hrozil myšlenky na rozkaz, který musí vydat. Avšak bylo nezbytné nějak rozhodnout, bylo třeba přerušit ty rozhovory kolem, které se stávaly příliš nenucenými.

Zavolal si vyšší generály.

„Ať už je má hlava dobrá nebo špatná, musí si poradit sama,“ prohlásil, vstal z lavice a odevčálal do Fil, kde stály jeho kočáry.

IV

V prostorné parádní světnici rolníka Andreje Savostjanova se ve dvě hodiny shromáždila válečná rada. Chlapi, ženské a děti početné rodiny se tísnili v zadní světnici za síní. Jen jedna Andrejova vnučka, Malaša, šestiletá dívka, již Nejjasnější pohladil a dal jí při čaji kousek cukru, zůstala na peci ve velké světnici. Malaša hleděla plaše i radostně z pece na tváře, stejnokroje a kříže generálů, jak jeden po druhém vcházel do světnice a usedali v čestném koutě na široké lavice pod ikonami. Sám dědeček, jak mu Malaša v duchu říkala, seděl stranou, v tmavém koutě za pecí. Seděl hluboko zabořený do skládacího křesla a neustále pohekával a roztahoval si límec kabátce, který byl sice rozepnutý, ale přesto jako by ho tísnil kolem krku. Příchozí přistupovali jeden po druhém k polnímu maršálkovi a ten někomu podal ruku, jinému kývl hlavou na pozdrav. Pobočník Kajsarov chtěl již málem odhrnout záclonu na okně proti Kutuzovovi, ale Kutuzov na něj zlostně zamával rukou a Kajsarov pochopil, že Nejjasnější nechce, aby mu bylo vidět do tváře.

Kolem prostého smrkového stolu, na němž ležely mapy, plány, tužky a papíry, shromáždilo se tolik lidí, že sluhové přinesli ještě jednu lavici. Sedli si na ni Jermolov, Kajsarov a Toll, kteří právě přišli. Přímo pod ikonami seděl na čestném místě Barclay de Tolly se svatojiřským křížem na krku, s bledým churavým obličejem a vysokým čelem, splývajícím s lysou hlavou. Trápila ho již druhý den horečka a současně trpěl zimnicí a lámáním v kříži. Vedle něj seděl Uvarov a tichým hlasem (tak mluvili ostatně všichni) sděloval cosi Barclayovi, provázeje svou řeč rychlou gestikulací. Maličký, kulaťoučký Dochturov je se zvednutým obočím a s rukama složenýma na bříše pozorně poslouchal. Z druhé strany seděl, podpíraje si rukou svou širokou hlavu se směлыми rysy a lesknoucíma se očima, hrabě

Osterman-Tolstoj; zdálo se, že je pohřížen do vlastních myšlenek. Rajevskij pohlížel s netrpělivým výrazem, čechraje si navyklým pohybem na spáncích černé vlasy, hned na Kutuzova, hned na dveře u vchodu. Na tvrdé, krásné a dobré Konovnicynově tváři zářil něžný a chytrý úsměv. Konovnicyn zachytil Malašin pohled a mrkal na ni, až se také poušmála.

Všichni čekali na Bennigsen, který dojídal svůj chutný oběd pod záminkou, že si jel podruhé prohlédnout pozici. Čekali na něj od čtyř do šesti hodin a po celou tu dobu nezačínali s poradou, jen tiše rozmlouvali o jiných věcech.

Teprve když do světnice vstoupil Bennigsen, zvedl se Kutuzov ze svého kouta a přisedl si ke stolu, ale jen tak, aby mu svíce, přinesené na stůl, nesvítily do obličeje.

Bennigsen zahájil poradou otázkou: „Ponecháme posvátné a starobylé hlavní město Ruska nepříteli bez boje, nebo je budeme hájit?“ Následovalo dlouhé, všeobecné mlčení. Všechny tváře nabyly mračného výrazu a v tichu se ozývalo zlostné funění a pokašlávání Kutuzovovo. Všechny oči byly upřeny na něho. Malaša se také na něj dívala. Byla k němu nejblíže a viděla, jak se mu svrástily tváře: vypadalo to, jako by se mu chtělo plakat. Ale netrvalo to dlouho.

„*Posvátné a starobylé hlavní město Ruska!*“ ozval se nečekaně Kutuzov, nakvašeně opakoval Bennigsenova slova a zdůraznil tím jejich falešný tón.

„Dovolte, Vaše Jasnosti, abych vám řekl, že tato otázka nemá pro ruského člověka smysl. (Nahnul se svým těžkým tělem kupředu.) Tak se nedá otázka klást a taková otázka také nemá smysl. Otázka, pro niž jsem dal přítomné pány shromáždit, je otázka vojenská. Dá se formulovat takto: ‚Spása Ruska závisí na armádě. Je výhodnější odvážit se ztráty armády v bitvě, nebo vydat Moskvu bez boje?‘ To je otázka, v níž chci znát váš názor.“ (A sedl si hlouběji do křesla, opřel se vzadu o lenoch.)

Začala debata. Bennigsen ještě nepovažoval hru za ztracenou. Přípouštěl názor Barclayův i jiných oponentů, že není možno podstoupit obrannou bitvu u Fil, avšak prodchnut ruským patriotismem a láskou k Moskvě, navrhoval přesunout vojska v noci z pravého křídla na levé a udeřit příští den na pravé křídlo Francouzů. Názory se rozcházely, vznikly spory pro i proti. Jermolov, Dochturov i Rajevskij souhlasili s názor

rem Bennigsenovým. Ať už je k tomu vedl pocit, že je nutno přinést oběť, předtím než bude Moskva ponechána nepříteli, nebo jiné, osobní pohnutky, tito generálové jako by nechápali, že tato rada nemůže změnit nevyhnutelný vývoj událostí a že Moskva už teď vlastně patří nepříteli. Ostatní generálové to chápali, a ponechávající otázku Moskvy stranou, mluvili o směru, kterým se má brát vojsko na svém ústupu. Malaša, která přímo hltala očima všechno, co se dělo kolem ní, chápala význam této porady jinak. Zdálo se jí, že jde jen o osobní boj mezi „dědečkem“ a „šosatým“, jak říkala Bennigsenovi. Viděla, jak se oba zlobí, když spolu mluví, a v duchu držela palec dědečkovi. Uprostřed rozmluvy postřehla potměšilý pohled, který dědeček vrhl na Bennigseny, a hned nato se zadostiučiněním zpozorovala, že dědeček šosatému něco řekl a tím ho usadil. Bennigsen náhle zrudl a začal přecházet po pokoji. Slova, jež na něj měla takový účinek, byl klidně a tiše pronesený Kutuzovův náhled na výhody a nevýhody Bennigsenova návrhu na noční přesun vojsk z pravého křídla na levé k napadení francouzského pravého křídla.

„Já, pánové,“ prohlásil Kutuzov, „nemohu plán hraběte schválit. Přesuny vojska v blízkosti nepřítele bývají vždycky nebezpečné a válečné dějiny tuto zkušenost potvrzují. Tak například... (Kutuzov předstíral, že se zamyslel, jako by hledal příklad, zíraje přitom jasným, naivním pohledem na Bennigseny.) Tak třeba bitva ve Finsku, na ni se, jak se domnívám, hrabě, dobře pamatujete, byla... ne zcela úspěšná jen proto, že naše vojska měnila sestavu příliš blízko nepřítele...“ Následovala minuta ticha, která se všem zdála nesmírně dlouhou.

Výměna názorů se opakovala, byla však často přerušována přestávkami, takže bylo znát, že již není o čem mluvit.

Za jedné z těchto přestávek si Kutuzov ztěžka vzdychl, jako by chtěl promluvit. Všichni se na něj podívali.

„Tak tedy, pánové, vidím, že jsem to já, kdo zaplatí rozbité hrnce,“ řekl Kutuzov. Pomalu se zvedl a přistoupil ke stolu. „Pánové, vyslechl jsem vaše názory. Někteří z vás se mnou nebudou souhlasit. Avšak já (odmlčel se), z moci udělené mi mým panovníkem a vlastí, já – nařizuji ústup.“

Hned nato se generálové začali rozcházet s oním slavnostním pietním mlčením, s jakým se lidé rozcházejí po pohřbu.

Někteří z nich tlumeným hlasem a s daleko menší vervou, než mluvili na poradě, oznamovali ještě leccos vrchnímu velitelu.

Malaša, kterou už dávno čekali k večeři, opatrně slezla popátku z pryčny, stoupajíc bosýma nožkama na výstupky pece, propletla se mezi nohama generálů a vyklouzla dveřmi ven.

Po propuštění generálů seděl Kutuzov dlouho opřen lokty o stůl a stále přemýšlel o téže strašlivé otázce: Kdy bylo s konečnou platností rozhodnuto o tom, že Moskva bude vydána? Kdy k tomu došlo, co o tom rozhodlo a kdo je tím vinen?

„Toho, toho jsem se nenadál,“ pronesl k pobočníkovi Schneidrovu, který k němu přišel pozdě v noci, „ne, to jsem nečekal. Toho jsem se nenadál!“

„Musíte si odpočinout, Vaše Jasnosti,“ řekl Schneider.

Kutuzov si ho nevšímal.

„A zrovna ne! Však oni přece jen budou žrát koňské maso jako Turci,“ vykřikl a bouchal při tom buclatými pěstmi do stolu, „i oni budou, jen když...“

V

Na rozdíl od Kutuzova v téže době v případě ještě závažnějším, než byl ústup armády bez boje, totiž opuštění a spálení Moskvy, choval se Rastopčín, který se nám jeví jako vůdčí činitel této historické události, úplně jinak.

Tato významná událost – opuštění a spálení Moskvy – byla právě tak neodvratná jako ústup vojsk za Moskvu po bitvě u Borodina.

Každý Rus by byl mohl, nikoli na základě rozumových úvah, nýbrž prostým instinktem, vlastním nám i našim otcům, předvídat to, co se pak skutečně stalo.

Počínajíc Smolenskem dělo se ve všech městech a vesnicích ruské země, bez účastenství hraběte Rastopčina a jeho vyhlášek, totéž, co později v Moskvě. Lidé čekali nepřítele bez obav,

nebouřili se, nerozčílovali se, nikoho netrhali na kusy a klidně očekávali svůj osud, poněvadž v sobě cítili dosti síly, aby si v nejtěžší chvíli věděli rady, co mají dělat. Když se nepřítel blížil, bohatší vrstvy obyvatelstva odjížděly a opouštěly svůj majetek; chudší zůstávaly a zapalovaly a ničily, co zůstalo.

Přesvědčení, že to tak vždy bylo a bude, žije ve vědomí každého Rusa. A toto vědomí, ba co víc, i předtucha, že Moskva padne, žilo také v moskevské veřejnosti roku 1812. Ti, kdo začali odjíždět už v červenci a na počátku srpna, prokázali, že to čekali. Ti, kdo odjížděli se vším, co jen mohli vzít s sebou, a opouštěli domy a půl svého majetku, jednali pod vlivem skrytého vlastenectví, jež se neprojevuje frázemi, posiláním dětí na smrt pro záchranu vlasti a podobnými neobyčejnými činy – projevuje se nenápadně, prostě, přirozeně, a proto dosáhne největších úspěchů.

„Že se nestydíte utíkat před nebezpečím; z Moskvy utíkají jen zbabělci!“ říkalo se jim. Rastopčin se je ve svých vyhláškách snažil přesvědčit, že odjíždět z Moskvy je ostuda. Styděli se, že budou považováni za zbabělce, bylo jim trapné odjíždět, ale odjížděli přesto, poněvadž věděli, že je to nezbytné. Proč odjížděli? Nedá se soudit, že by je Rastopčin vyděsil válečnými hrůzami, které rozpoutával Napoleon v dobytých zemích. Odjížděli, a to především bohatí, vzdělaní lidé, třebaže věděli, že Vídeň a Berlín zůstaly nedotčeny a že tam za Napoleonovy okupace obyvatelé trávili veselé časy s okouzujícími Francouzi, jež měli tehdy tak rádi ruští muži a zvláště dámy.

Odjížděli proto, že pro ruské lidi neexistovala otázka, budou-li se mít s Francouzi dobře nebo špatně. Nemohli prostě pod Francouzi zůstat: bylo to nejhorší ze všeho. Odjížděli před bitvou u Borodina a ještě rychleji po ní přes výzvy k obraně, bez ohledu na prohlášení vrchního velitele Moskvy, že má v úmyslu vzít Iverskou madonu a jít s ní bít se, bez ohledu na balóny, jež měly Francouze zničit, a na všechny ty nesmysly, o nichž psal Rastopčin ve svých letáčkách. Věděli, že bít se musí vojsko, a nemůže-li ono, že se nedá jít do boje na Tři Hory se slečnami a s čeledí, nýbrž že je nutno odjet, i kdyby jim bylo sebevíc líto zanechat celý svůj majetek nepříteli na pospas. Odjížděli, aniž uvažovali o majestátním významu toho obrovského, bohatého hlavního města, opuštěného obyvateli a zanechaného v plen oh-

ni (velké opuštěné dřevěné město muselo bez milosti shořet); odjížděli každý sám o sobě, ačkoli právě proto, že odjeli, došlo k oné významné události, jež zůstane navždy nehynoucí slávou ruského národa. Panička, která se již v červnu vypravila se svými mouřeníny a ženskými šašky z Moskvy do saratovské vesnice s podvědomou myšlenkou, že nebude dělat Napoleonovi služku, a s obavou, aby jí podle rozkazu hraběte Rastopčina nezabránili v odjezdu, konala prostě a svědomitě onu velkou věc, která zachránila Rusko. Avšak hrabě Rastopčin, jenž hrozil ostudou těm, kdo odjížděli, hned zase evakuoval úřady, pak pro změnu vydával zbraně, které nebyly k ničemu, opilému davu, pak pořádal průvody se svatými obrazy a současně zakazoval Augustinovi vyvážet ostatky svatých a ikony, potom konfiskoval všechny soukromé povozy v Moskvě a přitom odvážel na sto šestatřiceti povozech balon zkonstruovaný Leppichem, hned dělal narážky na to, že spálí Moskvu, vykládal, jak spálil svůj dům, a hned zase napsal Francouzům proklamaci, v níž jim slavnostně vytýkal, že zničili jeho útulek pro děti, hned se dal oslavovat za spálení Moskvy a hned to zas popíral, nařizoval lidem, aby schytali všechny vyzvědače a přivedli mu je, a pak jim to vytýkal, potom zase vypovídal z Moskvy všechny Francouze, ale ponechal v ní paní Auber-Chalmé, k níž chodila celá francouzská společnost v Moskvě, zato dal zatknout a odvézt do vyhnanství starého váženého poštovního ředitele Ključareva, který se ničím zvláštním neprovinil; tu svolával lid na Tři Hory, aby se bil s Francouzi, a tu zas, aby se ho zbavil, odevzdal mu k utracení člověka a sám odjel zadními vraty; vykládal, že nepřežije nešťastný konec Moskvy, a přitom psal do alb francouzské verše o své účasti na tomto osudu¹⁾ – tento člověk nechápal význam dozrávající historické události, ale chtěl provést něco sám, kohosi překvapit, vykonat něco vlasteneckého a hrdinského, a zatím vyváděl jako malý kluk nad událostí nesmírného historického významu – pádem a spálením Moskvy – a snažil se svou ručičkou jednou uspíšit, podruhé zabrzdit mohutný proud národních dějin, který ho unášel s sebou.

¹⁾ Původem jsem Tatar. Chtěl jsem být Římanem. Francouzi mi říkali barbar, Rusové – Georges Dandin.

VI

Když se Hélène vrátila se dvorem z Vilna do Petrohradu, oct-la se v nesnázích.

V Petrohradě se těšila obzvláštní přízni jednoho z nejvýznamnějších velmožů ve státě. A ve Vilně se sblížila s mladým cizím princem. Když se vrátila do Petrohradu, byli tu oba, princ i velmož, oba se hlásili o svá práva a Hélène stála před úkolem v její kariéře dosud novým: zachovat si blízký vztah k oběma a neurazit žádného z nich.

To, co by se jiné ženě zdálo obtížným nebo dokonce nemožným, neuvedlo ani na chvíli do rozpaků hraběnku Bezuchovovou, která se těšila pověsti velmi moudré ženy zřejmě právem. Kdyby byla začala své činy skrývat a chytrácky se z nepříjemné situace vyvlékat, byla by celou věc pokazila, neboť by tím přiznala svou vinu; ale Hélène naopak, jako člověk opravdu veliký, jenž dosáhne všeho, co chce, se postavila do pózy člověka, který je v právu, čemuž ostatně upřímně věřila – a ostatní uvrhla do postavení viníků.

Když se mladý cizinec poprvé odvážil dělat jí výčitky, zvedla hrdě svou krásnou hlavu, pootočila ji k němu a řekla tvrdě:

„Vida sobectví a krutost mužů! Nic jiného jsem ani neočekávala. Žena se pro vás obětuje, trpí a toto má za odměnu. Jakým právem na mně žádáte, Excellence, abych se vám odpovídala ze svých přátelských náklonností? Ten muž mi byl více než otcem.“

Cizinec chtěl něco říci. Hélène ho nepustila ke slovu. „Ostatně připouštím,“ řekla, „je možné, že ke mně chová jiné city než otcovské, ale to není důvod k tomu, abych před ním zavřela dveře svého salonu. Nejsem muž, abych byla nevděčná. Věřte, Excellence, že za své soukromé city odpovídám jen Bohu a svému svědomí,“ a pohlížejíc k nebesům, položila si ruku na vysoko vzedmutá krásná ňadra.

„Ale vyslechněte mě přece, proboha.“

„Ožeňte se se mnou a budu vaší otrokyní.“

„Ale to přece není možné!“

„Neráčíte se ke mně snížit...“, rozplakala se Héléne.

Cizinec ji začal utěšovat; Héléne s pláčem (jakoby v mráko-
tách) mluvila dál o tom, že jí nikdo nemůže bránit, aby se vda-
la, že se už vyskytly podobné případy (tenkrát bylo ještě po-
dobných případů málo, ale Héléne uváděla Napoleona a jiné
vysoké osobnosti), že nikdy nebyla ženou svého muže, že byla
obětována.

„Ale zákony náboženství...“, namítl cizinec, pomalu se vzdá-
vaje.

„Zákony náboženství... K čemu by byly vymyšleny, kdyby
nebyly s to zařídit ani takovou věc!“ zvolala Héléne.

Významná cizí osobnost byla překvapena, že ji samu nena-
padlo tak prosté řešení, a obrátila se o radu k svatým otcům
Tovaryšstva Ježíšova, s nimiž byla v úzkých stycích.

Za několik dní poté na jedné z kouzelných slavností, které
pořádala Héléne ve svém letním sídle na Kamenném Ostrově,
byl jí představen již nemladý, ale okouzující M. de Jobert,
jezuita laik, s vlasy bílými jak sníh a s černýma jiskrnýma očí-
ma, který s ní dlouho rozmlouval v zahradě v záři slavnostního
osvětlení a za zvuků hudby o lásce k Bohu, k Ježíši Kristu
a k srdci Matky boží a o útěchách, které poskytuje v tomto i po-
smrtném životě jediné pravé, katolické náboženství. Héléne by-
la dojatá a několikrát se jí i M. Jobertovi zaleskly v očích slzy
a chvěl se hlas.

Tu přišel kdosi požádat Héléne o tanec a přerušil rozhovor
s jejím budoucím duchovním vůdcem; avšak hned nazítří ve-
čer přišel M. de Jobert sám za Héléne a od toho dne u ní býval
často.

Jednoho dne vzal hraběnku s sebou do katolického chrámu
a ona poklekla před oltářem, k němuž ji dovedl.

Nemladý a okouzující Francouz jí položil ruku na hlavu,
a jak potom sama vyprávěla, pocítila, jako by do její duše pro-
nikl závan svěžího větru. Vysvětlili jí, že to byla milost boží.
Potom jí přivedli abbého v sutaně, jenž ji vyzpovídal a odpustil
jí hříchy. Druhý den jí přinesli skříнку se svátostí oltářní a ne-
chali ji Héléne k domácímu užívání. Za několik dní se Héléne

k svému uspokojení dozvěděla, že tím vstoupila do pravé, katolické církve a že se o ní nejdříve doví sám papež a pošle jí jakousi listinu.

Vše, co se v té době dělo kolem ní i s ní, všechna ta pozornost, kterou jí věnovalo tolik moudrých lidí a jež se projevovala v tak příjemných, delikátních formách, ba i ta holubičí čistota, která ji nyní halila (nosila po celý ten čas bílé šaty s bílými stuhami), to vše jí působilo potěšení; ale pro toto potěšení ani na okamžik neupouštěla od svého cíle. A jak tomu často bývá, že když lidé chtějí na něco vyvrát, počíná si hloupý člověk lépe než lidé moudří, pochopila Hélène, že cílem všech jejich slov a jejich snažení je obrátit ji na katolictví a získat od ní peníze ve prospěch jezuitských institucí (což jí naznačovali), a než jim ty peníze dala, trvala na tom, aby s ní provedli všechny ty rozličné operace, které by ji zbavily manžela. Podle jejích představ tkvěl smysl každé církve pouze v tom, aby se při zachování určité slušnosti splňovaly lidské touhy. A tak při jedné ze svých rozmluv s jezuitou vymáhala cílevědomě a neústupně odpověď na otázku, do jaké míry ji poutá manželství.

Seděli v saloně u okna. Stmívalo se. Oknem se linula vůně květin. Hélène měla na sobě bílé šaty, na prsou a na ramenou průsvitné. Abbé, dobře živený muž s plným, hladce vyholeným obličejem, příjemnými, ostře vykrojenými ústy a s bílými rukama, způsobně složenýma na kolenou, seděl blízko ní a s jemným úsměvem, očima lehce okouzlenýma její krásou, pohlížel jí chvílemi do tváře a vykládal svůj názor na otázku, která ji zajímala. Hélène se neklidně usmívala, pozorovala jeho zvlněné vlasy a hladké, do šeda vyholené plné líce a čekala, že se rozmluva co chvíli obrátí jiným směrem. Avšak abbé, přestože se očividně kochal krásou své společnice, byl zaujatý mistrovským výkonem svého povolání.

Myšlenkový pochod Hélèna duchovního vůdce byl takový: Nechápajíc význam toho, co podnikáte, dala jste slib manželské věrnosti člověku, který vstoupil do manželství, aniž věřil v jeho náboženský význam, a tím se dopustil rouhačství. Toto manželství nemělo onen dvojitý význam, jaký má mít. Avšak přesto jste byla svým slibem vázána. Nedodržela jste jej. Čeho jste se tím dopustila, hříchu lehkého, nebo smrtelného? Hříchu

lehkého, poněvadž jste ten čin vykonala bez zlého úmyslu. Kdybyste nyní s přáním mít děti vstoupila do nového manželství, mohl by vám být váš hřích odpuštěn. Avšak tato otázka se opět rozpadá na dvě: za prvé...

„Ale já si myslím,“ pronesla najednou už znuděná Hélène a kouzelně se usmála, „že když jsem vstoupila do pravé církve, nemohu být poutána tím, co mi ukládá církev nepravá.“

Directeur de conscience žasl, jak před ním s takovou prostotou postavila Kolumbovo vejce. Byl nadšený, jak neobyčejně rychlé pokroky činí jeho žačka, ale nemohl se zřící umně, pracně vybudované stavby argumentů.

„Abychom si rozuměli, hraběnko,“ pravil s úsměvem a jal se vyvracet soudy své duchovní dcery.

VII

Hélène chápala, že z duchovního hlediska je celá věc velice prostá a snadná a že její duchovní vůdcové dělají okolky jen ze strachu, jak se na to bude dívat světská moc.

Proto se Hélène rozhodla, že musí všechno připravit také ve společnosti. Vzbudila ve starém velmožovi žárlivost a řekla mu totéž co prvnímu nápadníkovi, totiž že jediný prostředek, jak na ni získat právo, je oženit se s ní. Stará význačná osobnost byla v první chvíli stejně ohromena tímto návrhem na vdavky, když muž ještě žije, jako první, mladá osobnost; avšak nezvratné Hélémino přesvědčení, že je to stejně prosté a přirozené, jako když se vdává svobodná dívka, zapůsobilo i na něho. Kdyby Hélène byla dala najevo sebemenší známku váhání, studu, nebo kdyby byla vše tajila, byla by celá věc bezpochyby ztracena; avšak ona nejenže nejevila ani stopy studu nebo utajování, nýbrž naopak s naprostou přirozeností a prostoduchou naivností vykládala všem svým blízkým známým (a to byl celý Petrohrad), že jí princ i velmož učinili nabídnutí k sňatku a že je má ráda oba a bojí se, aby jednomu z nich nezpůsobila žal.

Po Petrohradě se okamžitě roznesla pověst, ne že se Hélène chce dát rozvést se svým mužem (kdyby se rozšířila ta pověst takto, velmi mnozí by se proti takovému nezákonnému úmyslu postavili), ale rovnou, že ta nešťastná Hélène je na rozpacích, za koho z těch dvou se má provdat. Nešlo už o to, jak dalece je to možné, nýbrž o to, která z obou partií je výhodnější a jak se na to budou dívat u dvora. Našli se ovšem někteří zkosnatělí lidé, kteří se nedovedli pozvednout na výši otázky a spatřovali v jejím úmyslu zneuctění svátosti manželství, ale bylo jich málo a mlčeli, zatímco většina se zajímala o to, jaké štěstí potkalo Hélène a která volba je lepší. O tom, je-li to správné nebo nesprávné vdávat se za života mužova, nemluvili, poněvadž tato otázka byla už vyřešena lidmi rozumnějšími, než jsme my (jak říkali), a pochybovat o správnosti tohoto řešení znamenalo vystavit se nebezpečí, že budou vypadat hloupě nebo společensky nezkoušeně.

Jediná Marja Dmitrijevna Achrosimovová, která přijela to léto do Petrohradu, aby se tu setkala s jedním ze svých synů, dovolila si vyslovit přímo své mínění, přičítací se názoru ostatní společnosti. Když spatřila na plese Hélène, zastavila ji uprostřed sálu a za naprostého ticha jí řekla svým hrubým hlasem:

„U vás se tu začaly ženské vdávat za života mužova. Snad si nemyslíš, že sis vymyslela něco nového? Předešli tě, má milá. To už je vymyšleno dávno. Ve všech... to tak dělají.“ Při těch slovech si Marja Dmitrijevna se svým obvyklým výhrůžným gestem vysoukala široké rukávy, přísně se rozhlédla a vyšla z místnosti.

Marji Dmitrijevny se v Petrohradě sice báli, ale dívali se na ni jako na potrhlou ženskou, a proto si z veškeré její řeči povšimli jen toho jediného hrubého slova a šeptem si je mezi sebou opakovali, domnívajíce se, že v něm je pointa toho, co řekla.

Kníže Vasilij, jenž poslední dobou neobyčejně často zapomínal, co řekl, a stokrát opakoval jedno a totéž, říkal své dceři pokaždé, kdykoli se s ní náhodou setkal:

„Hélène, na slovíčko,“ odváděl si ji stranou a táhl ji za ruku dolů. „Doslechl jsem se o nějakých vašich plánech stran... Však vy víte. Vy dobře víte, drahé dítě, že se mé otcovské srdce raduje, vidí-li vás... Tolik jste vytrpěla... Ale drahé dítě...

řidte se jen podle svého srdce. To je vše, co vám říkám.“ A potlačuje vždy stejné rozčilení, přitiskl svou tvář k tváři dceřině a opustil ji.

Bilibin, jenž si zachoval svou reputaci velmi chytrého člověka a jenž byl Hélèniným nezištným přítelem, jaké oslňující ženy vždy mívají, jedním z těch mužských přátel, kteří nikdy nemohou upadnout do úlohy zamilovaných, tento Bilibin řekl jednou v úzkém kruhu své přítelkyni Héléne svůj názor na celou tu záležitost.

„Poslyšte, Bilibine,“ (takové přátele, jako byl Bilibin, oslovovala Héléne vždy příjmením) dotkla se svou bílou rukou, plnou prstenů, rukávu jeho fraku. „Řekněte mi, jako byste to říkal své sestře, co mám dělat? Kterého z těch dvou?“

Bilibin vyhrnul kůži nad obočím a s úsměvem se zamyslel.

„Abyste věděla, nepřepadáte mě nijak zčistajasna,“ pravil konečně. „Jako opravdový přítel jsem o té vaší záležitosti mnohokrát přemýšlel. Tak se podívejte. Vezmete-li si prince (to byl mladík),“ ohnul prst, „ztratíte navždy možnost vdát se za toho druhého, a pak, pohněváte si dvůr. (Víte, že je tu jakýsi druh příbuzenství.) Ale vezmete-li si starého hraběte, obšťastníte jeho poslední dny a potom, jako vdova po velmožovi... princ se nedopustí mesaliance, když se s vámi ožení,“ a Bilibin pustil kůži nad obočím.

„Tohle je opravdový přítel!“ zvolala Héléne celá rozzářená a znovu se dotkla Bilibinova rukávu. „Ale jde o to, že mám ráda jednoho i druhého a že bych jim nechtěla způsobit zármutek. Dala bych svůj život, aby byli šťastni oba,“ dodala.

Bilibin pokrčil rameny na znamení, že takovému trápení už nemůže odpomoci ani on.

Královská žena! Tomu se říká vyslovit otázku jednoznačně. Nejraději by chtěla být vdána za všechny tři najednou, pomyslel si Bilibin.

„Ale řekněte mi, jak to přijme váš muž?“ zeptal se, neboť jeho pověst byla tak neochvějná, že se nebál ohrozit ji tak naivní otázkou. „Bude s tím souhlasit?“

„Ach! Tolik mě miluje!“ řekla Héléne, jíž se bůhvíproč zdálo, že ji Pierre také miluje. „Udělá pro mne všechno.“

Bilibin opět shrnul kůži nad okem, aby naznačil, že připravuje mot.

„Dokonce se i rozvede.“

Hélène se zasmála.

Mezi lidmi, kteří se opovážovali pochybovat o zákonitosti chystaného sňatku, byla i Hélénina matka, kněžna Kuraginová. Neustále ji trápila závist k dceři a nyní, kdy předmět této závis-
ti byl zcela blízký jejímu srdci, nemohla se s tou myšlenkou smířit. Radila se s ruským knězem, jak dalece je možný rozvod a nový sňatek, je-li muž naživu, a kněz jí řekl, že to není možné, a k její radosti jí ukázal text evangelia, v němž (jak se knězi zdálo) se možnost uzavření nového sňatku za života manželova úplně zamítá.

Ozbrojena těmito argumenty, které se jí zdály nezvratnými, vypravila se kněžna brzy ráno za svou dcerou, aby ji zastihla samotnou.

Když vyslechla matčiny námitky, Hélène se mírně a posměš-
ně usmála.

„Vždyť je tu rovnou řečeno: kdo se ožení s rozvedenou že-
nou...“, řekla stará žena.

„Ale maminko, nemluvte hlouposti. Ničemu nerozumíte. Ve
svém postavení mám jisté povinnosti,“ pravila Hélène, začí-
níc hovořit opět francouzsky, neboť v ruštině jí na její záležitos-
ti připadalo vždy něco nejasného.

„Ale milá...“

„Ale maminko, jak to, že nechápete, že Svatý otec, který má
právo udílet dispens...“

V té chvíli vešla do pokoje Hélénina společnice, která žila
u ní, a oznamovala, že Jeho Výsost je v sále a přeje si s ní mlu-
vit.

„Ne, řekněte mu, že ho nechci ani vidět, že se na něj šíleně
zlobím, protože nedodržel slovo.“

„Není hříchu, aby pro něj nebylo slitování, hraběnko,“ pra-
vil mladý světlomasý muž s dlouhou tváří a dlouhým nosem,
vcházející do místnosti.

Stará kněžna uctivě vstala a uklonila se. Příchozí mladík si jí
nevšímal. Kněžna pokynula hlavou dceři a plula ke dveřím.

Ne, má pravdu, uvažovala stará kněžna, jejíž přesvědčení
rozmetal příchod Jeho Výsosti. Má pravdu; ale jak to, že jsme
to ve svém nenávratném mládí nevěděli? A bylo to tak prosté,
přemýšlela, když usedala do kočáru.

Začátkem srpna se Hélèna záležitost již zcela vyjasnila a ona napsala svému muži (jenž ji velmi miloval, jak se domnívala) dopis, v němž ho zpravovala o svém úmyslu vdát se za N. N. a o tom, že vstoupila do jediné pravé církve, a prosila ho, aby provedl všechny formality potřebné k rozvodu, o nichž ho poučí doručitel tohoto dopisu.

„Prosím Boha, přáteli, aby nad Vámi držel svou svatou a mocnou ochrannou ruku. Vaše přítelkyně Hélène.“

Tento dopis byl doručen Pierrovi domů, právě když byl na borodinském poli.

VIII

Podruhé, už na konci borodinské bitvy, sběhl Pierre z baterie Rajevského dolů, zamířil s hloučky vojáků roklí ke Kňazkovu a došel až k obvazišti, ale když uviděl krev a slyšel výkřiky a sténání, vmísil se mezi vojáky a pospíchal rychle dál.

Jediné, co si teď přál vši silou své duše, bylo uniknout co nejdříve těm strašným dojmům, v nichž žil po celý den, a vrátit se do normálních poměrů, usnout klidně na posteli ve svém pokoji. Cítil, že pouze v obvyklém životním prostředí může porozumět sám sobě a všemu tomu, co viděl a zakusil. Avšak toto normální životní prostředí nikde nebylo.

Tady, na cestě, po níž šel, sice už nesvištěly dělové koule a střely z pušek, ale na všech stranách bylo vidět totéž co tam, na bojišti. Tytéž strádající, zmučené a někdy podivně lhostejné obličejy, tatáž krev, tytéž vojenské pláště, tytéž zvuky střelby, vzdálené sice, ale stále ještě děsivé; kromě toho tu byl prach a dusno.

Pierre urazil asi tři versty po možajské silnici a pak usedl na její okraj.

Na zem se snesl soumrak a hučení děl ztichlo. Pierre se natáhl, opřel se o ruku a dlouho tak ležel, dívaje se na stíny, míjející ve tmě kolem něj. Neustále se mu zdálo, že na něj s hroz-

ným svistem letí dělová koule; vždy sebou trhl a vyskočil. Nepamatoval se, kolik času tu strávil. Uprostřed noci se vedle něj usadili tři vojáci, přitáhli chrástí a začali rozdělovat oheň.

Když oheň rozdmýchali, pohlédli úkosem na Pierra, postavili na oheň kotlík, nadrobili do něj suchary a přidali kousek sádla. Příjemná vůně dobrého a tučného pokrmu smísila se s vůní dýmu. Pierre se nadzvedl a povzdechl si. Vojáci si ho nevšíмали, jedli a rozprávěli mezi sebou.

„Od kterých ty jseš?“ obrátil se na Pierra najednou jeden z vojáků a zřejmě tou otázkou rozuměl totéž, nač myslel i Pierre, totiž: chceš-li jíst, dáme ti, jen řekni, jsi-li pořádný člověk.

„Já? Já?“ opakoval Pierre a cítil, že musí co nejvíc snížit své společenské postavení, aby byl vojákům blíž a aby si s ním lépe rozuměli. „Jsem vlastně důstojník domobraný, ale nemám tu svou družinu; přijel jsem do bitvy a své lidi jsem ztratil.“

„Tak vida!“ řekl jeden z vojáků.

Druhý zavrtěl hlavou.

„Nu což, jestli máš chuť, pojď si vzít trochu naší míchanice,“ vyzval ho první, oblízl dřevěnou lžici a podal ji Pierrovi.

Pierre přisedl k ohni a pustil se do míchanice, jídla, které bylo v kotýlku a které se mu zdálo nejlepším pokrmem, jaký vůbec kdy jedl. Když se nahýbal nad kotýlkem a lačně, plnými lžicemi nabíral a žvýkal sousto po soustu, bylo mu vidět v zářích ohně do obličeje. Vojáci se na něj mlčky dívali.

„Kam máš namířeno? Pověz!“ zeptal se opět jeden z nich.

„Do Možajska.“

„Ty jseš asi pán?“

„Ano.“

„A jak se jmenuješ?“

„Petr Kirillovič.“

„No tak, Petře Kirilloviči, jde se, vezmem tě tam.“

V naprosté temnotě vykročili vojáci s Pierrem k Možajsku.

Kohouti už zpívali, když došli až k městu a začali stoupat do prudkého kopce. Pierre šel stále s vojáky a docela zapomněl, že jeho zájezdní hostinec je dole pod kopcem a že už jej minul. Nebyl by si na to vzpomněl (tak byl zmatený), kdyby se nebyl v půli kopce střetl se svým štolbou, který ho byl hledat po městě a vracel se do hostince. Štolba poznal Pierra podle klobouku, bělajícího se ve tmě.

„Vaše Jasnosti,“ zvolal, „už jsme byli celí zoufalí. Jak to, že jdete pěšky? A prosím vás, kam ráčíte jít?“

„Ach ano,“ řekl Pierre.

Vojáci se zastavili.

„Tak co, našel jsi svoje?“ zeptal se jeden z nich.

„Tak teda sbohem! Petr Kirillovič, se mi zdá, že jo? Tak teda sbohem, Petře Kirilloviči!“ ozvaly se druhé dva hlasy.

„Sbohem,“ odpověděl Pierre a zamířil se štolbou k zájezdnímu hostinci.

Musím jim něco dát, pomyslel si a sáhl do kapsy. Ne, ne smíš, řekl mu jakýsi hlas.

V hostinských pokojích nebylo místo: všechny byly obsazené. Pierre šel na dvůr, zachumlal si hlavu do pláště a natáhl se ve svém vozíku.

IX

Sotva Pierre položil hlavu na polštář, cítil, že usíná; ale vtom se s jasností téměř skutečnou ozvalo bum-bum-bum výstřelů, zazněly stony, výkřiky, pleskání granátů, bylo cítit krev a prach a Pierra znovu přepadla hrůza a strach před smrtí. Polekaně otevřel oči a vystrčil hlavu z pláště. Všude venku bylo ticho. Jen ve vratech přešlapoval v blátě jakýsi vojenský sluha a rozmlouval s podomkem. Jak se Pierre pohnul, vzbudili se mu nad hlavou pod temným roubením prkenného přístřešku holubi a zatřepali křídly. Celým dvorem se šířil mírumilovný, Pierrovi v té chvíli nade vše příjemný silný pach zájezdního hostince, vůně sena, hnoje a kolomazi. Mezi dvěma černými střechami bylo vidět jasné a hvězdnaté nebe.

Zaplatpánbůh, že už je po tom, pomyslel si Pierre a zase si zamotal hlavu. Och, jak hrozná věc je strach a jak hanebně jsem mu podlehl! A oni... oni byli po celou tu dobu až do konce pevní, klidní..., říkal si. Oni byli v jeho myšlenkách vojáci – ti na baterii i ti, co mu dali najíst, i ti, co se modli-

li kolem ikony. *Oni* – ti zvláštní lidé, které až dosud neznal, *oni* se v jeho mysli jasně a ostře lišili od všech ostatních lidí.

Být vojákem, obyčejným vojákem! říkal si Pierre usínaje. Vžít se celou bytostí do toho společného života, nechat se proniknout tím, co je dělá takové, jací jsou. Ale jak se zbavit všeho toho... zbytečného, ďábelského, celého toho břemene vnějšího člověka? Jeden čas jsem se takovým mohl stát. Mohl jsem utéct od otce, chtěl jsem to přece udělat. Ještě po souboji s Dolochovem mě mohli poslat k pluku jako obyčejného vojáka. A jeho myslí se mihla představa oběda v klubu, při němž vyzval Dolochova na souboj, a obraz dobrodince v Toržku. A již vidí v představách slavnostní stolní lóži. Zasedání se koná v Anglickém klubu. A kdosi známý, drahý a blízký sedí na konci stolu. Ale to je on! Dobrodinec. Ale vždyť zemřel? napadlo Pierrovi. Ano, umřel; ale nevěděl jsem, že žije. A jak mi bylo líto, že zemřel, a jak jsem rád teď, že je zase naživu! Na jedné straně stolu seděli Anatol, Dolochov, Něsvickij, Děnisov a jiní jim podobní (kategorie těchto lidí byla ve snu v jeho duši stejně vyhraněná jako kategorie lidí, jimž říkal oni) a tito lidé, Anatol a Dolochov, hlasitě křičeli a zpívali; ale do jejich křiku zazníval hlas dobrodince, bez přestávky hovořícího, a zvuk jeho slov byl stejně významný a nepřetržitý jako hukot na bojišti, jenže byl příjemný a útěšný. Pierre nerozuměl, co říká, ale věděl (kategorie myšlenek byla v jeho snu stejně jasná), že mluví o dobru a o možnosti být tím, čím jsou oni. A oni i se svými prostými, dobrými, pevnými obličejmi obklopovali dobrodince ze všech stran. Ale ačkoli byli dobří, nedívali se na Pierra, neznali ho. Pierre chtěl na sebe upoutat jejich pozornost a něco jim říct. Povstal, ale vtom ho zastudilo a nohy měl nahé.

Zastyděl se a rukou si zakryl nohy, z nichž se skutečně svezl plášť. Když se do něj halil, otevřel na okamžik oči a spatřil tytéž střechy, sloupy, dvůr, ale všechno bylo nyní namodralé, světlé a pokryté krystalky rosy nebo jinovatky.

Svítá, uvědomil si Pierre. Ale to není ono. Musím si vypošlechnout dobrodincova slova a pochopit je. Znovu se zachumlal do pláště, ale ani slavnostní stolová lóže, ani dobrodinec se už neukázali. Byly tu jen úvahy jasně vyjádřené slovy –

myšlenky, které kdosi pronášel, nebo které si Pierre sám vymýšlel.

Když si později na ně vzpomínal, byl přesvědčený, přestože byly vyvolány dojmy toho dne, že mu je říkal někdo zvenčí. Zdálo se mu, že v bdělém stavu nikdy nebyl s to tak uvažovat a vyjadřovat své myšlenky.

Válka je nejtěžší podřízení lidské svobody zákonům božím, pravil hlas. Prostota je poslušnost Bohu; před ním neutečeš. A oni jsou prostí. Oni nemluví, nýbrž dělají. Mluvití stříbro, mlčení zlato. Ničím nemůže vládnout člověk, dokud se bojí smrti. Ale kdo se jí nebojí, tomu patří vše. Kdyby nebylo utrpení, neznal by člověk své meze, neznal by sám sebe. Nejtěžší (dál slyšel nebo uvažoval ve snu Pierre) je dovést si v duši sloučit smysl všeho. Sloučit? zeptal se v duchu Pierre. Ne, ne sloučit, myšlenky nelze slučovat, nýbrž spřahovat je všechny dohromady – to je ono! Ano, spřahovat, spřahovat! opakoval si Pierre s vnitřním nadšením a cítil, že právě těmito slovy a jediné těmito slovy vyjadřuje to, co chce vyjádřit, a že tím řeší celou otázku, která ho tak trýznila.

Ano, spřahovat, je čas spřahovat.

„Zapřahat, je čas zapřahat, Vaše Jasnosti! Vaše Jasnosti,“ opakoval jakýsi hlas, „zapřahat, je čas zapřahat...“

Byl to hlas štolby, který Pierra budil. Slunce svítilo Pierrovi do obličeje. Podíval se na špinavý zájezdní dvůr, uprostřed nějž napájeli vojáci u studny hubené koně a z jehož vrat vyjížděly povozy. Pierre se s odporem odvrátil, zavřel oči a převalil se zase zpět na sedadlo vozíku. Ne, nechci to, nechci to vidět a chápat, chci pochopit to, co mi bylo odhaleno ve snu. Ještě jediná vteřina a byl bych všechno pochopil. Ale co mám dělat? Spřahat dohromady, ale jak spřáhnout všechno? A Pierre s hrůzou pocítil, že veškerý význam všeho toho, co viděl a myslel ve snu, je tentam.

Štolba s kočím a podomkem mu vyprávěli, že přijel důstojník se zprávou, že Francouzi vyrazili k Možajsku a že naši ustupují.

Pierre vstal, nařídil, aby zapřáhli a dohonili ho, a sám šel pěšky přes město.

Vojska odcházela a nechávala za sebou na deset tisíc raněných. Tito ranění byli všude na dvorech, v oknech domů, kupili se na ulicích. Kolem selských vozů, které je měly odvázet,

bylo slyšet křik, nadávky a rány. Pierre půjčil svůj vozík, který ho mezitím dohonil, známému raněnému generálovi a jel s ním do Moskvy. Cestou se dozvěděl o smrti svého švagra a knížete Andreje.

X

Třináctého se Pierre vrátil do Moskvy. Téměř u brány narazil na pobočníka hraběte Rastopčina.

„A my vás všude hledáme!“ zvolal pobočník. „Hrabě s vámi nutně potřebuje mluvit. Prosí vás, abyste k němu okamžitě přijel ve velmi důležité záležitosti.“

Pierre se tedy už nezastavil doma, vzal si drožku a jel k vrchnímu veliteli.

Hrabě Rastopčin přijel toho dne ráno do města ze svého letního sídla v Sokolnících. Předsíní a přijímací salon jeho domu byly plné úředníků, kteří přišli s nějakým požadavkem nebo pro rozkazy. Vasilčikov s Platovem už s hrabětem mluvili a vysvětlili mu, že bránit Moskvu není možné a že bude vydána nepříteli. Tyto zprávy sice před obyvateli tajili, ale úředníci, přednostové různých úřadů věděli, že Moskva padne do rukou nepřítele, právě tak jako to věděl hrabě Rastopčin, a všichni, aby ze sebe svrhli odpovědnost, přišli za vrchním velitelem s dotazy, jak si mají počínat se svěřenými úřady.

Když Pierre vstupoval do přijímacího salonu, vyšel právě od hraběte kurýr, který přijel od polní armády.

Beznadějně mávl rukou na otázky, s nimiž se na něj obraceli, a prošel sálem.

Pierre, zatímco čekal v saloně, bloudil unaveným zrakem po rozmanitých, starých a mladých, vojenských i civilních, důležitých i bezvýznamných úřednících, kteří byli v pokoji. Všichni vypadali mrzutě a neklidně. Pierre přistoupil k jedné ze skupinek, v níž byl kterýsi jeho známý. Úředníci Pierra pozdravili a pokračovali v hovoru.

„Poslat je ven a zase přivést zpátky, to jde; ale v takové situaci člověk nemůže za nic odpovídat.“

„Ale vždyť on tady píše...“ namítl druhý a ukázal na potíšený papír, který držel v ruce.

„To je něco jiného. To se musí kvůli lidem,“ vysvětloval první.

„Co je to?“ zeptal se Pierre.

„Ale zase nová vyhláška.“

Pierre ji vzal do rukou a začal číst:

„Nejjasnější kníže, aby se rychleji spojil s vojsky, která pochodují k němu, prošel Možajskem a stanul na pevném místě, kde ho nepřítel hned tak nenapadne. Poslali jsme mu odsud osmačtyřicet děl s náboji a Nejjasnější prohlašuje, že bude hájit Moskvu do poslední kapky krve a je hotov se být třeba i v ulicích. Nevšímejte si, přátelé, toho, že jsou úřady zavřené; papíry je třeba uklidit, ale my se s tím zločincem sami vypořádáme! Dojde-li na to, budu potřebovat statné muže z města i vesnic. Obrátím se na vás s výzvou asi tak za dva dny, ale teď to není nutné, a proto mlčím. Je dobré jít na něj se sekerou, oštěp také není špatný, ale nejlepší ze všeho jsou trojzubé vidle: Francouz není těžší než snop žita. Zítra odpoledne nesu Iverskou matičku do Jekatěrinské nemocnice k raněným. Posvětime tam vodu a oni se rychleji uzdraví. Já jsem nyní zdrav; bolelo mne oko, ale zato teď mám obě jako ostříž.“

„Ale mně říkali vojáci,“ namítl Pierre, „že ve městě naprosto nejde bojovat a že pozice...“

„No ovšem, o tom právě mluvíme,“ řekl první úředník.

„A co to znamená: bolelo mne oko, ale teď mám obě jako ostříž?“ zeptal se Pierre.

„Hrabě měl ječné zrno,“ vysvětloval pobočník s úsměvem, „a byl velmi znepokojen, když jsem mu řekl, že se lidé přicházeli ptát, jak mu je. A co vy, hrabě,“ obrátil se náhle s úsměvem k Pierrovi, „slyšeli jsme, že máte rodinné starosti? Že prý hraběnka, vaše manželka...“

„O ničem jsem neslyšel,“ řekl Pierre lhostejně. „A co vy jste slyšel?“

„Ale ne, víte, lidé si často vymýšlejí. Říkám, že jsem to jen slyšel.“

„A co jste slyšel?“

„Ale povídá se,“ pravil pobočník se stále stejným úsměvem, „že hraběnka, vaše žena, se chystá jet do ciziny. Patrně je to hloupost...“

„Možná,“ řekl Pierre, roztržitě se rozhlížeje kolem sebe. „A kdo je tamhleto?“ ukázal na malého staříka v čistém tmavomodrém kaftanu, s mohutným plnovousem, bílým jako sníh, se stejně bělostným obočím a s růžovými tvářemi.

„Tamto? To je jeden kupec, vlastně hospodský. Vereščagin. Možná že jste slyšel tu historku o svolání?“

„Ach, tak to je Vereščagin!“ zvolal Pierre a napjatě se zadíval do pevné, klidné tváře starého kupce, hledaje v ní výraz zrádčovství.

„To není on. To je otec toho, co napsal to svolání,“ pravil pobočník. „Tamten, ten mladý, sedí v díře a asi to s ním dopadne špatně.“ Jakýsi stařeček s hvězdou a jiný úředník, Němec s křížem na krku, přistoupili k rozmlouvajícím.

„Víte,“ vyprávěl pobočník, „to byla zamotaná historie. Nedávno, asi přede dvěma měsíci, se to svolání objevilo. Oznámili to hraběti. Ten to nařídil vyšetřit. Vyšetřoval to tamhle Gavriilo Ivanyč; svolání prošlo přesně šedesáti třema rukama. Přejede k jednomu: ‚Od koho to máte?‘ – ‚Od toho a toho.‘ – Jedou k druhému: ‚A od koho to máte vy?‘ a tak dále, až došli k Vereščaginovi... nedoučený kupec... Znáte to, kupec – zlatý chlapec,“ usmál se pobočník. „Ptají se ho: ‚Od koho to máš?‘ Ale přitom už víme, od koho to má. Nemůže to mít od nikoho jiného než od poštovního ředitele. Ale zřejmě už byli domluveni. Povídá: ‚Od nikoho, sám jsem to sepsal.‘ Ať hrozili, ať prosili, stál na svém: sám jsem to sepsal. Tak to také oznámili hraběti. Hrabě si ho dal zavolat. ‚Od koho máš to svolání?‘ – ‚Sám jsem to sepsal.‘ No, znáte přece hraběte!“ řekl pobočník s pyšným a veselým úsměvem. „Strašně se rozlítil. Jen si pomyslete: taková drzost, taková lež a zatvrzelost!“

„Ach, hrabě potřeboval, aby označil Ključareva, rozumím,“ poznamenal Pierre.

„Vůbec to nepotřeboval,“ řekl pobočník polekaně. „Ključarev měl beztak na svědomí dost hříšků, za něž byl vypovězen do vyhnanství. Ale šlo o to, že hrabě byl tak strašlivě rozčilen. ‚Jak jsi to mohl sepsat?‘ povídá. Vzal ze stolu hamburské noviny. ‚Tady to je. Tys to nesepsal, ale přeložil, a přeložils to špatně.‘“

ně, protože ani francouzsky, hlupáku, neumíš. ‘ A co si myslíte? ,Ne,‘ povídá kupec, ,já jsem žádné noviny nečetl, já jsem to sepsal.‘ – ,Je-li tomu tak, pak jsi zrádce a já tě odevzdám soudu a oběsí tě. Řekni, od koho jsi to dostal?’ – ,Žádné noviny jsem neviděl, sepsal jsem to.‘ Na tom zůstalo. Hrabě si přizval i jeho otce: trvá na svém. Dali ho tedy soudu a odsoudili ho, myslím, k nuceným pracím. Teď za něj přišel otec prosit. Ale zatracený kluk! Víte, takový kupecký synáček, hejsek, záletník, bral někde nějaké hodiny a už si myslí, že nad něj není. Takový je to panáček! Jeho otec má hospodu tady u Kamenného mostu a v té hospodě, víte, je velký obraz Boha všemohoucího, jak drží v jedné ruce žezlo a v druhé říšské jablko; a on si vzal ten obraz na pár dní domů a co vám neprovedl! Našel nějakého daremného malíře...“

XI

Uprostřed tohoto vyprávění zavolali Pierra k vrchnímu velitelci.

Vešel do pracovny hraběte Rastopčina. Když vstupoval, Rastopčín se mračil a mnul si rukou čelo a oči. Jakýsi malý človíček mu cosi říkal, ale sotva se objevil Pierre, zmlkl a odešel.

„Á, buďte vítán, veliký bojovníku!“ zvolal Rastopčín, když byl úředník pryč. „Slyšeli jsme o vašich hrdinských činech! Ale o to tu nejde. Mezi námi, můj drahý, vy jste zednář?“ zeptal se přísně, jako by na tom bylo něco špatného, ale on byl ochoten to Pierrovi prominout. Pierre mlčel. „Můj drahý, jsem dobře informován, ale vím, že jsou zednáři a zednáři, a doufám, že nepatříte k těm, kteří pod záminkou záchrany lidstva chtějí zahubit Rusko.“

„Ano, jsem zednář,“ odpověděl Pierre.

„No tak vidíte, můj milý. Myslím, že vám není neznámo, že pánové Speranskij a Magnickij byli posláni, kam patří; totéž se stalo panu Ključarevovi a ostatním, kteří se pod záminkou bu-

dování chrámu Šalomounova snažili rozbořit chrám své vlasti. Jistě chápete, že k tomu jsou důvody a že bych nemohl poslat do vyhnanství zdejšího poštovního ředitele, kdyby to nebyl škodlivý člověk. Nyní jsem se dověděl, že jste mu poslal svůj kočár, aby mohl odjet z města, a dokonce že jste od něj přijal do úschovy nějaké papíry. Mám vás rád a nepřeji vám nic zlého, a poněvadž jsem dvakrát tak starý jako vy, rádím vám jako otec, abyste přerušil všechny styky s podobnými lidmi a sám odsud co nejdříve odjel.“

„Ale čím se vlastně Ključarev provinil, hrabě?“ zeptal se Pierre.

„To je má věc, abych to věděl, a ne vaše, abyste se mě na to ptal!“ vykřikl Rastopčín.

„Obviňují-li ho z toho, že rozšiřoval Napoleonova provolání, není to přece dokázáno,“ namítl Pierre (nedívaje se na Rastopčina), a „Vereščagina...“

„To je ono,“ zamračil se najednou Rastopčín, přerušil Pierra a dal se do ještě hlasitějšího křiku než předtím. „Vereščagin je zrádce vlasti a dostane zasloužený trest,“ křičel rozpálený zlobou, s jakou mluví lidé při vzpomínce na osobní urážku. „Ale nepozval jsem si vás proto, abyste kritizoval mé záležitosti, nýbrž proto, abych vám dal radu, nebo, chcete-li, rozkaz. Prosím vás, abyste přerušil styky s takovými pány, jako je Ključarev, a abyste odsud odjel. Vytluču hloupou zatvrzelost z každého, ať je to kdo chce.“ Ale vtom si patrně uvědomil, že křičí na Bezuchova, který se ještě ničím neprovinil, uchopil Pierra přátelsky za ruku a dodal: „Stojíme před všeobecnou katastrofou a já nemám kdy být roztočilý ke všem, s nimiž jedním. Hlava mi někdy z toho jde kolem! – No tak, můj drahý, co tedy uděláte vy osobně?“

„Ale nic,“ odpověděl Pierre se sklopenýma očima a nezměněným výrazem na zamyšlené tváři.

Hrabě se zachmuřil.

„Dám vám přátelskou radu, můj drahý. Odjedzte, a to co nejdřív, to je vše, co vám řeknu. Kdo má uši, dovtípí se! Sbohem, můj milý. Ach ano,“ zavolal na něj, když byl Pierre již ve dveřích, „je to pravda, že hraběnka upadla do drápků svatých otců Tovaryšstva Ježíšova?“

Pierre neodpověděl a odešel od Rastopčina zamračený a rozložený, jak ho ještě nikdy nikdo neviděl.

Domů přijel už za soumraku. Večer k němu přišlo asi osm různých lidí. Sekretář výboru, plukovník jeho praporu, vrchní správce, správce domu a různí žadatelé. Každý po něm něco chtěl, o čem měl Pierre rozhodnout. Pierre nic nechápal, nezajímal se o ty věci a na všechny otázky dával jen takové odpovědi, jež by ho těch lidí zbavily. Když konečně zůstal sám, rozpečetil ženin dopis a přečetl si jej.

Oni – vojáci na baterii, kníže Andrej padl... stařec... Prostota je poslušnost Bohu. Je třeba trpět... Význam všeho... spřáhat je třeba... žena se vdává... Musím zapomenout a pochopit... Pierre došel k posteli, svalil se na ni, ani se nesvlékl a okamžitě usnul.

Když se druhý den ráno probudil, přišel mu majordom oznámit, že přijel úředník, jehož poslal hrabě Rastopčin jen za tím účelem, aby zjistil, zda hrabě Bezuchov odjel nebo odjede-li.

V saloně na něj čekalo s nějakými záležitostmi asi deset lidí. Pierre se rychle oblékl, a místo aby šel k těm, kdo na něj čekali, vyšel zadním vchodem a zamířil k bráně.

Od té chvíle až po úplnou zkázu Moskvy nikdo z domácích lidí přes všechno pátrání Pierra neviděl a nevěděl, kde je.

XII

Do prvního září, to jest ještě den před příchodem nepřítele do Moskvy, byli Rostovovi ve městě.

Když Péťa vstoupil do kozáckého pluku Obolenského a odjel do Bílé Cerkve, kde se tento pluk formoval, zmocnil se hraběnky strach. Představa, že oba její synové jsou ve válce, že unikli zpod jejího mateřského křídla a že dnes nebo zítra může některý z nich být zabit, nebo dokonce oba najednou jako tři synové jedné její známé, vyvstala jí na mysli teprve letos, toto léto, s krutou jasností. Pokoušela se vyžádat si Nikolaje domů, chtěla jet sama za Pětou a zařídit mu přidělení někam do Petrohra-

du, ale jedno i druhé se ukázalo nemožným. Péťa se nemohl vrátit jinak než s plukem nebo být přeložen k jinému polnímu pluku. Nikolaj byl někde v poli a po svém posledním dopise, v němž podrobně popisoval své setkání s kněžnou Marjou, nedával o sobě zpráv. Hraběnka nespala celé noci, a jak usnula, viděla ve snu zabitě syny. Po dlouhých poradách a vyjednáváních si hrabě konečně vymyslel prostředek, jak hraběnkou uklidnit. Dal přeložit Péťu z pluku Obolenského do pluku Bezuchovova, který se formoval u Moskvy. Péťa tak sice zůstal na vojně, ale hraběnka měla útěchu, že vidí alespoň jednoho syna pod svými křídly, a doufala, že to vždy zařídí tak, aby už Péťu od sebe nepustila, a dá ho přeložit vždy na takové místo, kde by se za nic na světě nedostal do bitvy. Dokud byl v nebezpečí jen Nicolas, zdálo se hraběnce (a dokonce si to vyčítala), že má svého nejstaršího raději než ostatní děti; ale když se ten nejmladší, ten nezbeda Péťa, který se špatně učil, všechno v domě polámal a všem šel na nervy, ten Péťa s ohrnutým nosíkem, se svýma veselýma černýma očima, svěžím ruměncem a sotva vyrážejícím chmýřím na tvářích, když se dostal tam, mezi ty velké, strašné a kruté muže, kteří se tam stále nějak bili a viděli v tom cosi radostného, tu se matce začalo zdát, že právě toho má raději, mnohem raději než všechny své ostatní děti. Čím víc se blížil den, kdy se měl očekávaný Péťa vrátit do Moskvy, tím víc vzrůstal hraběncin neklid. Myslela si už, že se toho štěstí nikdy nedočká. Nejen přítomnost Soni, ale i milované Nataši, ba dokonce i muže hraběnkou dráždila. Co mi je do nich, nepotřebuji nikoho než Péťu! myslela si.

V posledních srpnových dnech dostali Rostovovi od Nikolaje druhý dopis. Psal z Voroněžské gubernie, kam byl poslán pro koně. Tento dopis hraběnkou neuklidnil. Když věděla, že jeden syn je mimo nebezpečí, začala se tím víc strachovat o Péťu.

Ačkoli po dvacátém srpnu téměř všichni známí Rostovových odjeli z Moskvy a ačkoli všichni hraběnkou přemlouvali, aby také jeli co možná nejdříve, nechtěla slyšet o odjezdu až do té doby, dokud se nevrátí její poklad, její zbožňovaný Péťa. Osmadvacátého srpna Péťa přijel. Chorobně vášnivá něha, s níž ho matka uvítala, se šestnáctiletému důstojníkovi nelíbila. Přestože matka před ním tajila svůj úmysl nepouštět ho zpod svého křídélka, Péťa její záměry prohlédl a s instinktivním stra-

chem, aby se vedle matky nerozněžnil, aby se z něj nestala ba-
ba (jak si říkal v duchu), choval se k ní chladně, vyhýbal se jí
a po dobu svého pobytu v Moskvě vyhledával výhradně spo-
lečnost Nataši, k níž cítil odjakživa zvláštní, skoro zamilova-
nou bratrskou něhu.

Vzhledem k obvyklé bezstarostné nedbalosti starého hraběte
nebylo osmadvacátého srpna ještě nic připraveno a očekávané
povozy z rjazaňské a moskevské vesnice, které měly odvézt
všechnen majetek z domu, dorazily teprve třicátého.

Od osmadvacátého do jedenatřicátého srpna žila celá Mos-
kva ve zmatku a v pohybu. Každý den přivázeli Dorogomi-
lovskou branou tisíce raněných z bitvy u Borodina a rozváželi
je po městě a tisíce povozů s obyvateli a jejich majetkem vy-
jíždělo ostatními branami. Přes Rastopčinovy vyhlášky, nebo
snad nezávisle na nich, či dokonce jako jejich důsledek kolo-
valy po městě nejprotichůdnější, podivné pověsti. Někteří ho-
vořili o tom, že je zakázáno odjíždět; jiní naopak vykládali, že
odnesli všechny ikony z chrámů a že odvázejí obyvatele nási-
lím; jiní tvrdili, že po bitvě u Borodina byla ještě další, v níž
byli Francouzi rozdraceni; jiní zase říkali, že bylo zničeno ruské
vojsko; někteří mluvili o moskevské domobraně, která půjde
v čele s duchovenstvem na Tři Hory; další potichu vyprávěli, že
je zákaz vyvézt moskevské relikvie, že byli chyceni zrádci, že
se sedláci bouří a olupují ty, kdo odjíždějí, a tak dále a tak dále.
To se však jen povídalo, ale ve skutečnosti ti, kdo odjížděli, i ti,
kdo zůstávali (a to ještě nebyla porada ve Filách, kde bylo roz-
hodnuto Moskvu nehájit) – všichni cítili, i když o tom nemluvi-
li, že Moskva bude vydána nepříteli a že je nutno co nejrychleji
odjet a zachránit majetek. Bylo cítit, že se všechno musí roz-
padnout a změnit, ale do prvního září se ještě nic neměnilo.
Jako zločinec, jehož vezou na popraviště, ví, že v nejbližším
okamžiku musí zemřít, ale přesto se ještě rozhlíží kolem sebe
a upravuje si špatně nasazenou čapku, tak i Moskva mimoděk
pokračovala ve svém obvyklém životě, třebaže věděla, že je
blízko onen čas zkázy, kdy se rozpadnou všechny ty konvenční
životní poměry, jimiž byla zvyklá se řídit.

Během těch tří dní, které předcházely plenění Moskvy, by-
la celá rodina Rostovových pohroužena do nejrůznějších ži-
votních starostí. Hlava rodiny, hrabě Ilja Andrejič, jezdil bez

ustání po městě, sbíral kdejaké zprávy a doma dával jen všeobecné povrchní a chvatné pokyny k připravovanému odjezdu.

Hraběnka dozírala na balení, byla se vším nespokojena a chodila stále za Pětou, který před ní utíkal, a žárčila na Natašu, s níž trávil všechn čas. Jediná Soňa se starala o praktickou stránku odjezdu: o ukládání věcí. Byla však tento poslední čas neobvykle smutná a mlčenlivá. Nikolajův dopis, v němž se zmiňoval o kněžně Marje, vyvolal v její přítomnosti radostné úvahy hraběnky, která viděla v setkání kněžny Marji s Nicolašem prst boží.

„Nikdy jsem se netěšila z toho,“ prohlásila hraběnka, „když byl Bolkonskij Natašiným ženichem, ale vždy jsem si přála a teď mi to tušení říká, že se Nikoluška ožení s kněžnou. Ach, to by bylo dobře!“

Soňa cítila, že je to pravda, že jediná možnost, jak zlepšit poměry Rostovových, je sňatek s bohatou nevěstou a že kněžna je dobrou partií. Ale bylo to pro ni velmi trpké. Přes své hoře nebo právě pro ně se ujala nejtěžších starostí a nařizovala, co zabalit a kam to naložit, a byla celé dny zaměstnaná. Hrabě i hraběnka se obraceli na ni, když bylo potřeba něco zařídit. Naproti tomu Péta s Natašou rodičům nejen nepomáhali, ale většinou všechny v domě obtěžovali a překáželi jim. Skoro celý den bylo slyšet po domě jejich běhání, křik a bezdůvodný smích. Nesmáli se a neradovali se proto, že by snad k tomu měli důvod; ale v duši měli radostné a veselé pocity, a proto jim vše, co se stalo, bylo záminkou k radosti a smíchu. Péta byl rozjařený proto, že odjel z domu jako chlapec a vrátil se (jak mu všichni říkali) jako statný muž; byl rozjařený proto, že je doma, že z Bílé Cerkve, kde nebyla hned tak naděje dostat se do bitvy, přišel do Moskvy, kde se v nejbližších dnech bude bojovat; a hlavně byl rozjařený proto, že Nataša, jejíž náladě vždy podléhal, byla veselá. A Nataša byla veselá proto, že už byla příliš dlouho smutná, že jí teď nic nepřipomínalo příčinu jejího smutku a že byla zdravá. A pak také proto, že tu byl člověk, který jí byl nadšený (nadšení druhých bylo jako mazání olejem, který potřeboval její stroj, aby šel úplně hladce), a Péta jí byl nadšený. Ale nejvíce ze všeho se oba veselili proto, že válka je až u Moskvy, že se u brány bude bojovat, že se rozdá-

vají zbraně a všichni někam utíkají a odjíždějí, zkrátka že se vůbec děje cosi neobyčejného, což mají lidé, zejména mladí lidé, rádi.

XIII

Jedenatřicátého srpna, v sobotu, bylo u Rostovů všechno vzhůru nohama. Všechny dveře byly zotvírány, všechn nábytek vyneseno ven nebo přestaveno na jiné místo, zrcadla a obrazy sundány ze stěn. V pokojích stály truhly, válelo se tu seno, balicí papír a provazy. Čeled a rolníci, kteří vynášeli věci, chodili těžkým krokem po parketách. Na dvoře se kupily selské povozy, některé už vrchovatě naložené a převázané, jiné ještě prázdné.

Po celém domě i dvoře hlučely hlasy a kroky početného služebnictva a pokřikujících vesničanů, kteří přijeli s vozy. Hrabě hned ráno někam odjel. Hraběnka, již z toho shonu a hluku rozbolela hlava, ležela v jednom pokoji na pohovce s octovými náčinkami na hlavě. Péťa nebyl doma (šel ke kamarádovi, s nímž mýnil přejít z domobrany k armádě v poli). Soňa byla v sále při balení skla a porcelánu. Nataša seděla ve svém k nepoznání změněném pokoji na podlaze mezi rozházenými šaty, stuhami, šály a dívala se nehybně k zemi, držíc v rukou staré plesové šaty, tytéž šaty (už vyšlé z módy), v nichž byla poprvé na petrohradském plese.

Nataše bylo trapné nic nedělat, když byli všichni v domě tak zaměstnaní, a od rána se několikrát pokusila pustit se do práce; ale netěšilo ji to a nemohla, ba ani neuměla dělat něco jinak než z celého srdce, ze všech svých sil. Postála nad Soňou při balení porcelánu a chtěla jí pomoci, ale hned toho nechala a šla do svého pokoje skládat věci. Zpočátku ji bavilo rozdávát své šaty a stuhy komorným, ale pak, když přece jen bylo třeba to ostatní uložit, začalo ji to nudit.

„Duňašo, že to uložíš, holubičko? Že ano, vid’?“

A když jí Duňaša ochotně slíbila, že to všechno udělá, sedla si Nataša na zem, vzala do rukou staré plesové šaty a zamyslela se nad něčím naprosto jiným, než co ji mělo zajímat teď. Ze zadumání ji vytrhly hlasy služebných z vedlejšího čeledníku a zvuky kroků utíkajících k zadnímu vchodu. Nataša vyhlédla z okna. Na ulici se zastavila ohromná řada povozů s raněnými.

Služky, lokajové, chůva, kuchaři, kočí, štolbové, kuchtíci stáli u vrat a dívali se na raněné.

Nataša si přehodila přes vlasy bílý kapesník, přidržovala si ho oběma rukama za cípy, a vyšla na ulici.

Bývalá klíčnice, stařenka Mavra Kuzminišna, se oddělila od hloučku stojícího u vrat, přistoupila k selskému vozu, na němž byla z rohoží upravená krytá korba, a dala se do řeči s mladým bledým důstojníkem, který tam ležel. Nataša se přiblížila o několik kroků a plaše se zastavila, a stále s kapesníkem nad hlavou, poslouchala, co říká klíčnice.

„Vy teda v Moskvě nikoho nemáte?“ ptala se Mavra Kuzminišna.

„Měl byste větší klid někde na bytě... Třeba k nám kdybyste šel. Panstvo odjíždí.“

„Nevím, jestli to dovolí,“ odpovídal důstojník slabým hlasem. „Tamhle je velitel... zeptejte se ho,“ a ukázal na tlustého majora, který se vracel ulicí podél řady vozů.

Nataša se podívala polekaným zrakem do tváře mladého důstojníka a ihned vykročila majorovi naproti.

„Mohou ranění zůstat u nás v domě?“ zeptala se ho.

Major přiložil s úsměvem ruku ke štítku čepice.

„Koho byste si přála, mamzel?“ řekl s přimhouřenýma očima a usmíval se.

Nataša klidně opakovala svou otázku, a třebaže si dál držela na hlavě za cípky svůj kapesník, byla její tvář a celé její chování tak vážné, že se major přestal usmívat, na chvíli se zamyslel, jako by se ptal sám sebe, jak dalece je to možné, a potom přisvědčil.

„Nu, proč ne, možné to je,“ odpověděl.

Nataša lehce kývla hlavou a rychle se vrátila k Mavře Kuzminišně, která ještě stála nad důstojníkem a rozmlouvala s ním s účastí plnou soucitu.

„Je to možné, povídal, že je to možné,“ pošeptala jí Nataša.

Důstojník v korbě zahrnul do dvora Rostovových a desítky dalších povozů s raněnými začaly na pozvání městských obyvatel vjíždět do dvorů a zastavovat před vchody domů v Kuchařské ulici. Nataše se zřejmě zalíbily tyto styky s neznámými lidmi jako něco v normálním životě neobvyklého. Spolu s Mavrou Kuzminišnou se snažila dostat do jejich dvora co nejdříve raněných.

„Musíme to ale přece jen říci tatínkovi,“ poznamenala Mavra Kuzminišna.

„To nevadí, to nevadí, copak to není jedno! Na jeden den se umístíme v saloně. Můžeme jim nechat celou půlku našeho domu.“

„To jste si, slečno, zase něco vymyslela! I kdyby to bylo do přístavku nebo k čeledi nebo k chůvě, musíme se zeptat.“

„No, já se zeptám.“

Nataša utíkala do domu a po špičkách vešla pootevřenými dveřmi do pokoje, kde bylo cítit ocet a hofmanské kapky.

„Spíte, maminko?“

„Ach, jakýpak spánek!“ zvolala procitajíc hraběnka, která právě usnula.

„Maminko, drahoušku,“ řekla Nataša, klekla si před matkou a přitulila se tváří k její. „Je mi to líto, nezlobte se, už to víckrát neudělám, vzbudila jsem vás. Poslala mě Mavra Kuzminišna, přivezli sem raněné důstojníky, dovolíte? Nemají kam jít; já vím, že to dovolíte...,“ mluvila rychle, jedním dechem.

„Jací důstojníci? Koho že přivezli? Ničemu nerozumím,“ pravila hraběnka.

Nataša se rozesmála a hraběnka se také mírně usmála.

„Já jsem věděla, že to dovolíte... Tak já to vyřídím,“ a Nataša matku políbila, vstala a šla ke dveřím.

V sále potkala otce, který se vracel domů se špatnými zprávami. „Tak jsme se dočkali!“ řekl s bezděčným vztekem. „Klub je zavřený a policie taky odchází.“

„Tatínku, nevadí to, že jsem vzala do domu raněné?“ zeptala se ho Nataša.

„To se rozumí, že nevadí,“ odpověděl hrabě roztržitě. „O to nejde, ale teď prosím nemyslet na žádné hlouposti a pomáhat balit, abychom jeli, jeli hned zítra...!“ A tentýž příkaz dal hra-

bě i správci domu a čeledi. K obědu se vrátil Péta a vypravoval novinky, které přinesl.

Říkal, že si lidé rozebírají v Kremlu zbraně a že v Rastopčinově vyhláše se sice mluví o výzvě k lidu do dvou dnů, ale přitom už byl určitě vydán rozkaz, aby zítra šel všechen lid se zbraněmi na Tři Hory, že tam bude velká bitva.

Zatímco o tom mluvil, dívala se hraběnka v plaché hrůze na synův veselý, rozpálený obličej. Věděla, že řekne-li jediné slovo o tom, že ho prosí, aby do té bitvy nechodil (věděla také, že má z té bitvy radost), odpoví jí Péta něco o mužích, o cti a o vlasti – cosi nesmyslného, mužského a tvrdohlavého, proti čemu nelze nic namítat, a všechno bude ztraceno; proto Pétovi nic neřekla a jen doufala, že zařídí všechno tak, aby odjela ještě před bitvou a vzala Pétu s sebou jako stráž a ochránce, a po obědě si zavolala hraběte a se slzami v očích ho prosila, aby ji odvezl co nejdříve, ještě tuto noc, je-li to možné. S ženskou podvědomou lstivostí, k níž ji dohnala láska, tvrdila – ona, která až dosud neprojevovala nižádných obav – že umře strachy, neodjedou-li ještě tuto noc. Ani se nemusela přetvařovat, bála se teď skutečně všeho.

XIV

Madame Schossová, která byla navštívit svou dceru, ještě víc vyděsila hraběnku vyprávěním, co viděla před skladem pálenky v Řeznické ulici. Když se tou ulicí vracela, nemohla se ani dostat domů, jak tam řádl dav opilých lidí. Vzala si drožku a jela domů oklikou přes postranní uličku; kočí jí vyprávěl, že lidé rozbíjejí ve skladě sudy, že to bylo nařízeno.

Po obědě se celá rodina i čeleď Rostovových dala s horlivým spěchem do ukládání věcí a do příprav k odjezdu. Starý hrabě se náhle začal také starat a celé odpoledne chodil bez přestání ze dvora do domu a zpět, zmateně pokřikoval na úspěchané lidi a ještě víc je popoháněl. Péta řídil ukládání venku.

Soňa nevěděla, co si počít s protichůdnými rozkazy hraběte, a docela ztrácela hlavu. Služebnictvo s křikem, hádkami a hlukem pobíhalo po pokojích i po dvoře. Nataša se najednou se zápalem jí vlastním také vrhla do práce. Zpočátku byl její zásah do balení přijat s nedůvěrou. Všichni od ní byli zvyklí jen na žertování a nechtěli ji poslouchat; vymáhala si však poslušnost tak úporně a vášnivě a div neplakala, že ji neposlouchají, až nakonec dosáhla toho, že v ni uvěřili. Prvním jejím úspěchem, který si vybojovala obrovským úsilím a který jí zjednal autoritu, bylo ukládání koberců. V hraběcím domě byly drahé goblény a perské koberce. Ve chvíli, kdy se Nataša do toho vložila, stály v sále dvě otevřené bedny: jedna byla téměř do vrchu naložena porcelánem, ve druhé byly koberce. Množství porcelánu stálo ještě po stolech a z komory stále nosili další. Bylo třeba načít novou, třetí bednu a sluhové pro ni šli.

„Počkej, Soňo, vždyť my to uložíme všechno sem!“ řekla Nataša.

„To nejde, slečno, už jsme to zkoušeli,“ namítl číšník.

„Ne, počkej, prosím tě.“ A Nataša se jala vytahovat z bedny mísy a talíře, zabalené do papíru. „Mísy musíme dát sem, mezi koberce,“ řekla.

„Vždyť i koberců bude ještě dobře na tři bedny,“ pravil číšník.

„Tak počkej, prosím tě.“ A Nataša začala rychle, obratně vytahovat věci z bedny. „Tohle není nutné,“ prohlásila o kyjevských talířích, „tohle ano, to do koberců,“ rozhodla o míšeňských mísách.

„Ale nech toho, Natašo; přestaň, my to zabalíme,“ vyčítavě řekla Soňa.

„Ech slečno!“ zabručel správce domu. Ale Nataša se nedala. Vyházela všechny věci a rychle je začala opět ukládat s tím, že obyčejné domácí koberce a zbytečný porcelán se vůbec nemá brát s sebou. Když bylo všechno venku, začali to zase skládat. A skutečně, když vyřadili vše laciné, co nestálo za to odvážet, vešly se všechny cenné věci do dvou beden. Jen u bedny s koberci nešlo dovřít víko. Stačilo vyjmout několik věcí, ale Nataša chtěla prosadit svou. Ukládala to, přendávala, pěchovala, přivlekla k balení číšníka a Pétu a nutila je, aby nalehli na víko, a sama vynakládala zoufalé úsilí.

„Tak už dost, Natašo,“ přemlouvala jí Soňa. „Vidím, že máš pravdu, ale vytáhni aspoň jeden shora.“

„Nechci,“ křičela Nataša. Jednou rukou si odhrnovala rozpuštěné vlasy, které jí padaly do zpceného obličejce, a druhou pěchovala koberce. „Tak přitlač, Peťko, přitlač! Vasiljiči, opři se do toho!“ křičela. Koberce se zmáčkly a víko se zavřelo. Nataša zatleskala, zavýskla radostí a do očí jí vhrkly slzy. Ale trvalo to jen vteřinu. Ihned se chopila jiné práce a už jí důvěřovali a hrabě se nezlobil, když mu říkali, že Natálie Iljinična změnila jeho rozkaz, a čeleď se jí chodila ptát, mají-li už vůz převázat a je-li dost naložený. Dík Natašinyým rozkazům šla práce rychleji od ruky: zbytečné věci se nechávaly na místě a nejdražší se ukládaly do vozů co nejtěsněji.

Ale ať se namáhali všichni lidé sebevíc, do pozdní noci ještě nestačili vše uložit. Hraběnka usnula a hrabě odložil odjezd na ráno a šel také spát.

Soňa s Natašou spaly oblečené v pokoji na pohovkách.

Té noci vezli Kuchařskou ulicí ještě jednoho raněného a Mavra Kuzminišna, která právě stála u vrat, ho pozvala k Rostovům. Podle jejího úsudku byl tento raněný velmi významný muž. Vezli ho v lehkém kočárku zakrytém plachtou a se zcela spuštěnou střechou. Na kozlíku vedle kočího seděl starý ctihodný komorník. V povoze za nimi jel lékař s dvěma vojáky.

„Račte k nám, račte. Panstvo odjíždí, celý dům je prázdný,“ zvala stařenka starého sluhu.

„Což o to,“ vzdychl komorník, „ale vždyť ani nedoufáme, že ho dovezeme. Máme v Moskvě svůj dům, ale je to daleko a nikdo v něm není.“

„Račte tedy k nám, naše panstvo má všeho dost, račte,“ opakovala Mavra Kuzminišna. „A jakpak, pán je velice nemocen?“ dodala.

Komorník mávl rukou.

„Ani nedoufáme, že ho dovezeme! Musím se zeptat doktora.“ A komorník slezl z kozlíku a šel k zadnímu vozu.

„Dobře,“ rozhodl lékař.

Komorník se vrátil ke kočáru, nahlédl do něj, zavrtěl hlavou a pak dal kočímu pokyn, aby zahrnul do dvora a zastavil vedle Mavry Kuzminišny.

„Ježíši Kriste!“ opakovala stále Mavra Kuzminišna. Vyzvala je, aby zanesli raněného do domu.

„Panstvo nic neřekne...“, ujišťovala. Avšak raněný nesměl být nesen do schodů, a proto ho převezli do vedlejšího křídla a uložili ho v bývalém pokoji madame Schossové. Tento raněný byl kníže Andrej Bolkonskij.

XV

Nastal poslední den Moskvy. Byla neděle s jasným, veselým podzimním počasím. Ve všech kostelech se jako každou obyčejnou neděli vyzvánělo na mši. Zdálo se, že ještě nikdo nechápe, co Moskvu čeká.

Jen dvě okolnosti svědčily o stavu, v jakém byla Moskva a moskevská společnost: nižší vrstvy, to jest stav chudých lidí, a ceny věcí. Dělníci, sluhové a vesničané se v ohromném zástupu, do něhož se vmísili i úředníci, seminaristé a měšťané, vypravili toho dne časně ráno na Tři Hory. Chvíli tam vyčkávali, ale když se nedočkali Rastopčina a přesvědčili se, že Moskva bude vydána bez boje, rozptýlili se po městě do hospod a krčem. Také ceny toho dne byly příznačné. Ceny zbraní, zlata, povozů a koní stále stoupaly, kdežto papír a užitkové předměty stále klesaly na ceně, takže v poledne už se stávalo, že drahé zboží, jako sukno, odváželi drožkáři, žádající za odměnu polovic nákladu, a za vesnickou kobylu se platilo pět set rublů; nábytek, zrcadla a bronz se rozdávaly zadarmo.

Ve starém, patriarchálním domě Rostovových se rozpad obvyklých životních podmínek projevil jen velmi nepatrně. Pokud jde o lidi, stalo se jen to, že z ohromného množství služebnictva v noci tři zmizeli, ale nic nebylo ukradeno; a pokud jde o ceny věcí, ukázalo se, že třicet povozů, které přijely z vesnice, bylo obrovské bohatství, jež mnozí Rostovům záviděli a za něž jim nabízeli neslýchané sumy peněz. Ale nejenže jim za tyto vozy a koně nabízeli obrovské peníze, večer a ráno prvního

září přicházeli do dvora vojenští sluhové a komorníci raněných důstojníků, ba přivlekli se i sami ranění, bydlící u Rostovů nebo v sousedních domech, a úpěnlivě prosili služebnictvo o přímluvu u pánů, aby jim poskytlí vozy k odjezdu z Moskvy. Správci domu, na něhož se s těmito prosbami obraceli, bylo raněných líto, ale přesto je rázně odmítal říka, že se ani neodváží zmínit se o tom hraběti. Pohled na raněné, zůstávající ve městě, byl sice žalostný, ale bylo jasné, že dát jeden povoz znamenalo dát i druhý – a po vydání všech dát i vlastní kočáry. Třicet povozů nemohlo zachránit všechny raněné a uprostřed obecného neštěstí nebylo možno nemyslet na sebe a na vlastní rodinu. Tak uvažoval správce domu za svého pána.

Když se ráno prvního září hrabě Ilja Andrejič probudil, potichoučku se vykradl z ložnice, aby nebudil hraběnku, která usnula až za svítání, a vyšel ve svém světle fialovém hedvábném županu před dům. Na dvoře stály vozy převázané provazem. Před schodištěm čekaly kočáry. Správce domu mluvil u podjezdu se starým vojenským sluhou a s mladým bledým důstojníkem, který měl obvázanou ruku. Když spatřil hraběte, naznačil důstojníkovi a sluhovi významným a přísným pohledem, aby se vzdálili.

„Tak co, je už všechno hotovo, Vasiljiči?“ zeptal se hrabě, pohládl si lysinu, přívětivě se podíval na důstojníka se sluhou a pokynul jim. (Hrabě měl rád nové tváře.)

„Můžeme třeba hned zapřahat, Vaše Jasnosti.“

„To je výborné, jak se tedy hraběnka probudí, spánembohem jedeme! Co si přejete, pánové?“ oslovil důstojníka. „Bydlíte u nás?“ Důstojník k němu přistoupil. Bledý obličej mu na jednou vzplál jasnou červení.

„Hrabě, učiňte něco pro mne, dovolte mi... proboha vás prosím... usadit se někde na vašich vozech. Nemám tu nic s sebou... Jen někde na voze... to už je jedno...“ Důstojník ještě nestačil domluvit, když se sluha obrátil na hraběte s touž prosbou jménem svého pána.

„Ach ano, ano, ano,“ rychle řekl hrabě. „Velmi rád, velmi rád. Vasiljiči, poruč, aby uprázdnil jeden nebo dva povozy... nu prostě... tento, vždyt... jak bude zapotřebí...“ nařizoval neurčitými výrazy. Ale v témž okamžiku už byla platnost toho, co nařídil, dotvrzena výrazem vděčnosti na důstojníko-

vě tváři. Hrabě se rozhlédl kolem sebe – na dvoře, ve vratech, v okně postranního křídla bylo vidět raněné a jejich sluhy. Všichni se na něj dívali a pomalu se blížili ke vchodu do domu.

„Račte do galerie, Vaše Jasnosti, jak poručíte naložit s obrazy?“ ptal se správce. Hrabě s ním vešel do domu a opakoval svůj příkaz, aby neodmítali raněné, kteří chtějí jet s nimi.

„Nu což, vždyť můžeme něco složit,“ dodal tichým, tajemným hlasem, jako by se bál, aby ho někdo neslyšel.

V devět hodin se probudila hraběnka a Matrjona Timofejevna, její bývalá komorná, která nyní zastávala hodnost jakéhosi hraběnčina šéfa četnictva, přišla své bývalé slečince oznámit, že Marie Karlovna je velice uražená a že letní šaty slečen tu nemohou zůstat. Na hraběnčiny dotazy, proč je Schossová uražená, se ukázalo, že její kufr sundali z vozu a že vůbec rozvazují všechny pobozy – cenné věci sundávají a berou s sebou raněné, které hrabě ve své prostoduchosti nařídil vzít s sebou. Hraběnka si dala svého muže zavolat.

„Co to slyším, můj milý, prý sundávají věci?“

„Víš, ma chère, chtěl jsem ti říci... ma chère hraběnčičko... přišel za mnou důstojník a prosí, abychom jim dali několik vozů pro raněné. Vždyť to jsou samé věci, které se dají zase získat; ale oni, představ si, že by tu měli zůstat...! Vždyť jsou konečně u nás na dvoře, sami jste je tam pozvali, jsou tam důstojníci... Víš, myslím si, opravdu, ma chère, že tedy, ma chère... ať je svezou... kam bychom pospíchali...?“ Hrabě to říkal nesměle, tak jako mluvil vždy, když šlo o peníze. Hraběnka byla už zvyklá na ten tón, který vždy ohlašoval něco, co přivádělo děti na mizinu, jako třeba stavbu galerie, skleníku nebo pořádání domácího divadla či koncertu, a naučila se také, ba považovala za svou povinnost odporovat všemu, co bylo tímto nesmělým tónem uváděno.

Nasadila si svůj pokorně plačtivý výraz a řekla muži:

„Poslouchej, hrabě, dotáhl's to tak daleko, že nám nedávají nic za dům, a teď nás chceš ještě připravit o všechn náš majetek – o majetek dětí. Vždyť sám říkáš, že je v domě jmění za sto tisíc. Já, můj milý, nesouhlasím, nesouhlasím! Dělej, co chceš. Ranění mají přece nadřizené. To přece vědí. Podívej se: tamhle naproti, Lopuchinovi, už předevcírem odvezli všechno

do posledního pírka. Tak to lidé dělají. Jen my jsme hlupáci. Když už ti není líto mne, slituj se aspoň nad dětmi.“

Hrabě rozhodil rukama, nic neřekl a odešel z pokoje.

„Tatínku! O čem jste mluvili?“ zeptala se ho Nataša, která vešla do matčina pokoje, právě když vycházel.

„O ničem! Co je ti do toho!“ odsekl zlostně hrabě.

„Ne, já jsem to slyšela,“ řekla Nataša. „Proč maminka nechce?“

„Co ti je do toho?“ vykřikl hrabě. Nataša odešla k oknu a zamyslela se.

„Tatínku, přijel k nám Berg,“ řekla najednou, dívajíc se z okna.

XVI

Berg, zeť Rostovových, byl už plukovníkem s Vladimírem a Annou na krku a zastával stále totéž klidné a teplé místo zástupce náčelníka štábu, zástupce šéfa prvního oddělení náčelníka štábu druhého armádního sboru.

Prvního září přijel z pole do Moskvy.

Neměl tu nic na práci, ale povšiml si, že všichni v poli žádají o propustku do Moskvy a cosi tam dělají. A tak považoval rovněž za nutné vyžádat si dovolenou k uspořádání hospodářských a rodinných záležitostí.

Berg přijel k tchánovu domu ve svém úhledném kočárku, taženém párem vykrmených ryzáků, přesně takových, jaké měl jeden kníže. Pozorně se podíval na povozy na dvoře, a když vystupoval po schůdcích do domu, vytáhl čistý kapesník a udělal si na něm uzel.

Z předsíně vběhl dlouhými, netrpělivými kroky do salonu, objal hraběte, políbil ručku Nataše a Soně a spěšně se poptal po zdraví maminky.

„Jaképak teď zdraví? Tak vyprávěj přece,“ vybídl ho hrabě, „co vojsko? Ustupují, nebo ještě bude bitva?“

„Jediný věčný Bůh, tatínku,“ pravil Berg, „může rozhodnout o osudu vlasti. Armáda hoří hrdinským duchem a vůdcové se právě, aby se tak řeklo, sešli k poradě. Co bude, není známo. Ale to vám říkám, tatínku, že neexistují slova, jimiž by se vůbec dal vylíčit ten hrdinský duch, ta vpravdě antická statečnost ruských vojsk, kterou prokázali – prokázala,“ opravil se, „v té bitvě šestadvacátého... Říkám vám, tatínku,“ (udeřil se v prsa, tak jako to udělal jistý generál, který to před ním vyprávěl, jenže o trochu později, protože se měl uhodit v prsa při slovech „ruská vojska“), „říkám vám otevřeně, že my, velitelé, jsme nejen nemuseli vojáky pobízet nebo něco podobného, nýbrž naopak jsme je stěží mohli udržet v mezích, ty, ty... ano, ty mužné a antické hrdinské činy,“ řekl, polykaje ve spěchu slabiky. „Pravím vám, že generál Barclay de Tolly nasazoval všude vlastní život v čele svých vojsk. Vždyť náš sbor stál na svahu hory. Jen si to představte!“ A Berg se jal vykládat vše, co si zapamatoval z toho, co se kde v té době vyprávělo. Nataša se na něj dívala upřeným pohledem, jako by hledala v jeho obličejí odpověď na nějakou otázku, a to Berga mátl.

„Zkrátka takové hrdinství, jakým se vyznamenali ruští bojovníci, si nelze ani představit, ani dost ocenit!“ řekl Berg, podíval se na Natašu a odpověděl na její upřený pohled úsměvem, jako by si ji chtěl naklonit... „Rusko není v Moskvě, je v srdci svých synů! Není-liž pravda, tatínku?“ dodal.

V té chvíli vyšla z hudebního pokoje hraběnka a tvářila se unaveně a rozmrzele. Berg pohotově vyskočil, políbil jí ruku, poptal se jí po zdraví, a pokyvuje hlavou na znamení účasti, stanul vedle ní.

„Ano, maminko, řeknu vám upřímně, jsou to těžké a smutné časy pro každého Rusa. Ale proč se tolik znepokojuvat? Ještě stačíte odjet...“

„Nechápu, co ti lidé dělají,“ obrátila se hraběnka k muži, „právě mi řekli, že ještě není nic hotovo. Přece se někdo musí o to starat. Nakonec si člověk ještě s lítostí vzpomene na Mítěnku. Takhle to nebude mít konce!“

Hrabě chtěl něco namítnout, ale zřejmě se ovládl. Vstal ze židle a zamířil ke dveřím.

V té chvíli vytáhl Berg kapesník, jako by se chtěl vysmrkat,

podíval se na uzel, zamyslel se a potom smutně, významně pokývl hlavou.

„Mám k vám velkou prosbu, tatínku,“ pravil.

„Hm...?“ řekl hrabě a zastavil se.

„Jel jsem teď kolem Jusupovic domu,“ zasmál se Berg. „Jejich správce, já ho znám, vyběhl ven a ptá se, nekoupíte něco? Zašel jsem tam, jen tak ze zvědavosti, víte, a měli tam jednu komodičku a toaletní stolek. Víte, jak po tom Věruška toužila a jak jsme se o to přeli. (Když začal mluvit o komodě a toaletním stolku, vpadl mimoděk do tónu, který prozrazoval radost z toho, jak pěkně se umí zařizovat.) To je vám nádhera! S anglickou tajnou zásuvkou, víte? Věruška si takovou už dávno přála. Tak bych ji chtěl překvapit. Viděl jsem u vás na dvoře plno mužských. Dejte mi jednoho, prosím vás, dobře mu zaplatím a...“

Hrabě se zamračil a odkašlal si.

„Zeptejte se hraběnky, já tu neporoučím.“

„Ale je-li vám to zatěžko, prosím, pak to nemusí být,“ řekl Berg. „Já bych si to jen velmi přál kvůli Věrušce.“

„Ach, jděte všichni k čertu, k čertu, k čertu, a k čertu...!“ zavřel starý hrabě. „Hlava mi z vás jde kolem.“ A vyšel z pokoje.

Hraběnka se rozplakala.

„Ach ano, maminko, je velice těžká doba!“ pravil Berg.

Nataša vyšla ven zároveň s otcem a chvíli kráčela za ním, jako by o něčem usilovně přemýšlela, a potom se rozběhla dolů.

Na schůdcích před domem stál Péťa a rozdával zbraně sluzebnictvu, odjíždějícímu s nimi z Moskvy. Na dvoře dosud stály zapřažené vozy. Dva byly rozvázány a na jeden z nich právě vylézal důstojník, podporován sluhou.

„Víš kvůli čemu?“ zeptal se Péťa Nataši. (Nataša pochopila, co tím myslí: kvůli čemu se pohádal otec s matkou.) Neodpověděla mu.

„Kvůli tomu, že tatínek chtěl dát všechny vozy raněným,“ řekl Péťa. „Řekl mi to Vasiljič. Podle mého...“

„Podle mého,“ vykřikla náhle Nataša a obrátila se k Pětovi s rozhořčením ve tváři, „podle mého je to taková hanebnost, taková špatnost, taková... já nevím co! Copak jsme Němci, nebo co...?“ Hrdlo se jí zachvělo křečovitým vzlykotem a tu, jako by se bála, aby neochabla a nevyplýtvala celý nával svého roz-

hořčení bez užitku, prudce se obrátila a rozběhla se do schodů. Berg seděl vedle hraběnky a utěšoval ji s uctivostí příbuzného. Hrabě přecházel po pokoji s dýmkou v ruce, když dovnitř jako bouře vtrhla Nataša s tváří zbrázděnou hněvem a rychlými kroky přistoupila k matce.

„To je špatnost! To je ohavné!“ zvolala. „Není možné, že byste to byla rozkázala.“

Berg i hraběnka se na ni dívali nechápavě a polekaně. Hrabě se zastavil u okna a naslouchal.

„Maminko, to přece nejde; podívejte se, co se děje na dvoře!“ křičela Nataša. „Oni tu zůstávají...!“

„Co ti je? Kdo oni? Co chceš?“

„Kdo? Ranění! To nejde, maminko, to je úplně nemožné... Ne, maminko, drahoušku, já jsem nechtěla, nezlobte se, prosím vás, srdíčko... Maminko, no řekněte, k čemu jen nám bude to, co odvezeme? Podívejte se jen, co se děje venku... Maminco...! To není možné...!“

Hrabě stál u okna a poslouchal ji, ale neohlížel se. Najednou popotáhl nosem a přitiskl tvář k oknu.

Hraběnka se podívala na dceru, poznala jí na obličejí, že se za matku stydí, viděla její rozčilení, pochopila, proč se na ni teď muž nedívá, a zmateně se rozhlédla kolem sebe.

„Ach, dělejte si, co chcete! Bráním snad někomu?“ řekla, ale ještě se docela nevzdávala.

„Maminko, srdíčko, odpusťte mi!“

Avšak hraběnka dceru odstrčila a šla k hraběti.

„Mon cher, zaříd' to, jak je třeba... Vždyť já se v tom nevyznám,“ řekla mu a sklopila provinile oči.

„Vejce... vejce učí slepici...“, zvolal hrabě, rozplakal se štěstím a objal ženu, která ráda schovala na jeho prsou zahambenou tvář.

„Tatínku, maminko! Můžu to zařídít? Můžu...?“ ptala se Nataša. „Stejně to nejnnutnější vezmeme s sebou...“, dodala.

Hrabě souhlasně přikývl a Nataša se úprkem rozběhla, tak jako běhávala při hře na honěnou, přes sál do předsíně a po schodech na dvůr.

Služebnictvo se kolem ní shromáždilo, ale nevěřilo tomu podivnému rozkazu, který vyřizovala, dokud sám hrabě jménem své ženy nepotvrdil, že mají všechny vozy dávat raněným

a truhly odnášet do komor. Když konečně pochopili, dali se sluhové radostně a horlivě do nové práce. Už jim to nepřipadalo divné, naopak se jim zdálo, že tomu ani jinak nemohlo být – a právě tak jako před čtvrthodinou nikomu nebylo divné, že tu nechávají raněné a berou věci, teď se zase zdálo, že to jinak nejde.

Všichni v domě, jako by chtěli odčinit, že se dříve o to nestarali, ujali se horlivě nového úkolu, rozmisťování raněných. Ranění se vybelhali ze svých pokojů a s rozradovanými bledými tvářemi obklopili vozy. Také po okolí se roznesla zpráva, že jsou tu povozy, a do dvora k Rostovovým začali přicházet ranění ze sousedních domů. Mnozí prosili, aby nesundávali věci, že si jenom sednou nahoru. Ale jak se už jednou začalo skládat, nedalo se to zastavit. Nezáleželo už na tom, nechají-li tu všechno, nebo polovičku. Na dvoře ležely neuklizené bedny s nádobím, bronzovými věcmi, s obrazy a zrcadly, které tak pečlivě balili minulé noci, a všichni jen hledali a nacházeli možnost složit to nebo ono a dát raněným další a další vozy.

„Můžeme vzít ještě čtyři,“ říkal správce, „vzdám se svého vozu, vždyť kam by se poděli?“

„Dejte jim také vůz s mými šaty,“ pravila hraběnka. „Duňša si sedne do mého kočáru.“

Uvolnili ještě vůz se šatstvem a poslali jej raněným o dva domy dál. Domáci i všechna čeleď byli radostně vzrušeni. Nataša byla tak nadšená a opojená štěstím, jak už dávno nebyla.

„Kam to máme přivázat?“ ptali se sluhové, snažíce se připevnit jakousi bedničku k úzkému zadnímu stupátku u kočáru. „Musíme si přece nechat aspoň jeden povoz.“

„S čím to je?“ ptala se Nataša.

„S knihami Jeho Jasnosti.“

„Nechte to tu. Vasiljič to uklidí. To nepotřebujeme.“

V bryčce bylo úplně namačkáno; vznikla otázka, kam si sedne Petr Iljič.

„Na kozlík. Že si sedneš na kozlík, Péto?“ volala Nataša.

Také Soňa se stále neúnavně o něco starala; ale cíl jejího snažení byl opačný než Natašin. Uklízela věci, které tu měly zůstat, na hraběncino přání je zapisovala a snažila se odvézt s sebou co možná nejvíce.

XVII

Ke druhé hodině stály před domem čtyři kryté kočáry Rostovových zapřažené a vypravené k odjezdu. Vozy s raněnými vyjížděly jeden za druhým ze dvora.

Když projížděl kolem schůdků lehký kočárek, v němž vezli knížete Andreje, vzbudil pozornost Soni, která právě upravovala s komornou sedadlo pro hraběnku v jejím velikém vysokém kočáře, stojícím před vchodem.

„Či je to kočár?“ zeptala se Soňa a vysunula hlavu z okna.

„Cožpak vy jste to nevěděla, slečno?“ podivila se komorná.
„Raněný kníže; byli u nás na noc a jedou také s námi.“

„Ale kdo to je? Jak se jmenuje?“

„Sám náš bývalý ženich, kníže Bolkonskij!“ s povzdechem odpověděla komorná. „Říkají, že má smrt na jazyku.“

Soňa vyskočila z kočáru a utíkala k hraběnce. Hraběnka, oblečená již v cestovním úboru, s šálem a v klobouku, přecházela unaveně po pokoji a čekala na ostatní členy rodiny, aby si všichni při zavřených dveřích sedli a pomodlili se před odjezdem. Nataša v pokoji nebyla.

„Maman,“ vydechla Soňa, „je tu kníže Andrej, na smrt raněný. Jede s námi.“

Hraběnka zděšeně rozevřela oči, chytila Soňu za ruku a ohlédla se.

Pro Soňu i pro hraběnku znamenala tato zpráva v první chvíli jediné. Znalý svou Natašu a hrůza, co se s ní stane, až se to doví, přehlušovala v nich jakýkoli soucit k člověku, jehož měly obě rády.

„Nataša to ještě neví, ale on jede s námi,“ řekla Soňa.

„Říkáš, že umírá?“

Soňa přikývla.

Hraběnka ji objala a rozplakala se.

Cesty Hospodinovy jsou nevyzpytatelné! pomyslela si cítíc,

jak se na všem, co se nyní děje, začíná projevovat všemohoucí ruka, jež byla až dosud skryta lidským zrakům.

„Tak, maminko, všechno je hotovo. Nad čím to dumáte?“ zeptala se s oživenou tváří Nataša, která právě vběhla do pokoje.

„Ale nad ničím,“ řekla hraběnka. „Když je to hotové, tak pojedeme.“ A naklonila se nad kabelkou, aby skryla rozčilený obličej. Soňa Natašu objala a políbila ji.

Nataša se na ni tázavě podívala.

„Co je ti? Co se stalo?“

„Nic... ne...“

„Něco moc zlého pro mne... Co?“ vyptávala se bystrá Nataša.

Soňa vzdychla a neodpověděla. Do salonu vešli hrabě, Péta, madame Schossová, Mavra Kuzminišna a Vasiljič; zavřeli dveře, všichni se posadili a mlčky, nedívající se jeden na druhého, seděli několik vteřin.

První vstal hrabě, hlasitě vzdychl a začal se křížovat před ikonou. Všichni to udělali po něm. Potom hrabě objal Mavru Kuzminišnu a Vasiljiče, kteří zůstávali v Moskvě, a zatímco se mu snažili uchopit ruku a líbali ho na rameno, lehce je poplácal po zádech a mumlal cosi nejasného, laskavého a uklidňujícího. Hraběnka odešla do domácí modlitebny a Soňa ji tam našla klečící před ikonami, které porůznu zůstaly viset na stěně. (Ikony, jež byly podle rodinné tradice nejvzácnější, vezli s sebou.)

Odjíždějící sluhové s kinžály a šavlemi, jimiž je ozbrojil Péta, s nohavicemi zastrkanými do vysokých bot a pevně stažení řemeny a opasky, loučili se u vchodu a na dvoře s těmi, kdo zůstávali.

Jako vždy, když se odjíždí, na mnohé se zapomnělo a mnohé bylo uloženo špatně, a tak ještě dosti dlouho stáli dva kočároví lokajové po obou stranách otevřených dveří u schůdků kočáru a chystali se pomoci hraběnce dovnitř, zatímco služebná děvčata běhala s polštářky a uzlíky z domu do krytých kočárů, do bryčky, do lehkého kočárku a zpět.

„V životě si nic nezapamatují!“ hubovala hraběnka. „Vždyť přece víš, že takhle nemůžu sedět.“ A Duňaša zařala zuby a bez odpovědi, s výrazem výčitky na tváři, vrhla se do kočáru předělat polštáře na sedadle.

„Ach tihle lidé!“ kroutil hlavou hrabě.

Starý kočí Jefim, jediný, s nímž se hraběnka odvažovala jezdit, seděl vysoko na svém kozlíku a ani se neohlížel na to, co se děje za ním. Po třicetileté zkušenosti věděl, že to ještě nebude hned tak brzy, než řeknou „spánembohem!“, a že až to řeknou, ještě dvakrát ho zastaví a pošlou pro zapomenuté věci a potom ho zastaví znovu a sama hraběnka vysune hlavu z okna a poprosí ho, aby prokristapána jel z kopce opatrněji. Věděl to, a proto očekával, co přijde, trpělivěji než jeho koně (zvláště než levý ryzák, Sokol, který hrabal kopytem a hryzl udidlo). Konečně se všichni usadili; vytáhli stupátka do kočáru, dvířka se přibouchla, poslali pro medailonek, hraběnka vystrčila hlavu z okna a pronesla obvyklou řeč. Tu Jefim pomalu smekl klobouk a jal se křížovat. Předjízděč a ostatní čeleď učinili totéž.

„Spánembohem!“ řekl Jefim a nasadil si klobouk. „Vyjed!“ Předjízděč vyrazil. Náruční nalehl na chomout, zaskřípala péra a korba se rozkývala. Lokaj vyskočil v jízdě na kozlík. Když kočár vyjížděl ze dvora na hrbolatou dlažbu, zhouplo ho to, stejně to rozhoupalo i ostatní kočáry a řada povozů se rozjela nahoru ulicí. V kočárech, v bryčce i v lehkém kočárku se všichni křížovali před kostelem na protější straně. Čeleď zůstávající v Moskvě šla po obou stranách kočárů a doprovázela je.

Málokdy zakusila Nataša tak radostný pocit jako nyní, když seděla v kočáře po boku hraběnky a dívala se, jak kolem ní pomalu míjejí zdi opouštěné rozjitřené Moskvy. Chvillemi vystrkovala hlavu z okna kočáru a dívala se dozadu i dopředu na dlouhou řadu povozů s raněnými, které jely před nimi. Skoro v čele průvodu bylo vidět plachtu na lehkém kočárku knížete Andreje. Nevěděla, kdo je v něm, ale pokaždé, když obhlížela, kam až sahá jejich proud vozů, vyhledávala jej očima. Věděla, že je na samém začátku.

V Kudrině, z Nikitské, od Presně a z Podvinského vyjelo několik stejně dlouhých karavan, jako byla Rostovova, a Sadovou už jely kočáry a vozy ve dvou řadách.

Když objížděly Sucharevskou věž, Nataša, která se zvědavě a bystře dívala po lidech jedoucích v kočárech a jdoucích pěšky, náhle radostně a udiveně vykřikla:

„Lidičky! Maminko, Soňo, podívejte se, to je on!“

„Kdo? Kdo?“

„Podívejte se, na mou duši, Bezuchov!“ volala, vysunula se z okna kočáru a dívala se na vysokého tlustého muže v kočovském kaftanu, podle chůze a držení těla zřejmě přestrojeného šlechtice, který se po boku žlutého, hladce vyholeného stařečka v plášti z hrubého sukna zastavil pod obloukem Sucharevské věže.

„Na mou duši, je to Bezuchov, v kaftanu a s nějakým starým sluhou. Na mou duši,“ opakovala Nataša, „podívejte se, podívejte se!“

„Ale ne, to není on. Jakkak by to bylo možné, to je hloupost!“

„Maminko,“ křičela Nataša, „dám na to krk, že je to on! Ujišťuji vás. Počkej, počkej!“ volala na kočího; ale kočí se nemohl zastavit, poněvadž z Měšťanské vyjely další vozy a kočáry a na Rostovovy křičeli, aby jeli a nezdržovali ostatní.

A skutečně ještě o kus cesty dál uviděli všichni Rostovovi Pierra nebo člověka neobyčejně mu podobného v kočovském kaftanu, jak kráčí po ulici se sklopenou hlavou a vážným výrazem v obličeji vedle malého oholeného stařečka, který vypadal jako lokaj. Tento stařeček si povšiml obličejů hledících na ně z kočáru, uctivě se dotkl Pierrova lokte a něco mu řekl, ukazuje na kočár. Pierre dlouho nemohl pochopit, co mu říká, tak byl zřejmě pohroužen do vlastních myšlenek. Konečně to pochopil, podíval se tím směrem, poznal Natašu a okamžitě, veden prvním dojmem, zamířil spěšně ke kočáru. Ale když udělal asi deset kroků, zastavil se, jako by si na něco vzpomněl.

Natašin obličej, vykloněný z okna, zářil posměchem i něhou.

„Petře Kirillyči, pojdte sem! Vždyť my jsme vás poznali! To je úžasné!“ křičela a natahovala k němu ruku. „Jak to vypadá? Proč to?“

Pierre uchopil nataženou ruku a v chůzi (protože kočár jel stále dál) ji neobratně políbil.

„Co je to s vámi, hrabě?“ zeptala se hraběnka udiveným a soustrastným hlasem.

„Co? Co? Proč? Neptejte se mne,“ řekl Pierre a podíval se na Natašu, jejíž pohled, zářící radostí (cítil to, i když se na ni nedíval), ho přitahoval svým kouzlem.

„A co děláte, snad nezůstáváte v Moskvě?“ Pierre chvíli mlčel.

„V Moskvě?“ opakoval potom tázavě. „Ano, v Moskvě. Sbohem.“

„Ach, chtěla bych být mužem, hned bych zůstala s vámi. Ach, to je tak hezké!“ řekla Nataša. „Maminko, dovolte mi, abych tu zůstala.“ Pierre se na ni roztržitě podíval a chtěl něco říci, ale hraběnka ho předešla.

„Slyšeli jsme, že jste se zúčastnil bitvy.“

„Ano, byl jsem tam. Zítra bude zase bitva...“ začal, ale Nataša ho přerušila.

„Co se to s vámi děje, hrabě? Jako byste to ani nebyl vy...“

„Ach, neptejte se mě, neptejte se mě, sám nic nevím. Zítra... Ale ne! Sbohem, sbohem!“ řekl spěšně. „Hrozná doba!“ Zůstal pozadu za kočárem a vrátil se na chodník.

Nataša se ještě dlouho vykláněla z okna a zářila na něj laskavým, trošinku posměšným, ale radostným úsměvem.

XVIII

Od chvíle, kdy zmizel ze svého domu, žil Pierre už druhý den v prázdném bytě nebožtíka Bazdějeva. Stalo se to takto:

Když se Pierre ráno po svém návratu do Moskvy a po schůzce s hrabětem Rastopčinem probudil, nemohl dlouho pochopit, kde je a co od něj chtějí. A když mu kromě jmen lidí, kteří na něj čekali v přijímacím saloně, hlásili, že na něj čeká ještě Francouz s dopisem od hraběnky Jeleny Vasiljevny, zmocnil se ho náhle pocit zmatku a beznaděje, k němuž neměl nikdy daleko. Najednou se mu zdálo, že je všemu konec, že je všechno popletené a zmařené, že není ani spravedlivých, ani viníků, že ho už nic nečeká a že z této situace není východiska. Hned usedal bezradně na pohovku, nepřírozeně se usmíval, něco si pro sebe mumlal, hned zas vstával, přistupoval ke dveřím a nahlížel skulinou do přijímacího salonu, hned rozhazoval rukama, vracel se zpátky na pohovku a bral do rukou kni-

hu. Správce domu mu přišel už podruhé oznámit, že Francouz, který přivezl dopis od hraběnky, velmi touží mluvit s ním alespoň na chvilku, a že tu byli od vdovy J. A. Bazdějeva se vzkazem, aby si odvezl knihy, protože sama paní Bazdějiová odjela na venkov.

„Ach ano, hned, počkej... Nebo ne... ale ne, jdi tam a řekni, že přijdu hned,“ řekl Pierre.

Ale sotva správce odešel, chytil Pierre klobouk, ležící na stole, a vyšel zadním vchodem z pracovny. Na chodbě nikdo nebyl. Pierre prošel celou chodbou až ke schodišti a sestoupil na první odpočívadlo. Mračil se a oběma rukama si mnul čelo. U hlavního vchodu stál vrátný. Z odpočívadla, na něž Pierre sestoupil, vedly druhé schody k zadnímu vchodu. Pierre po nich seběhl a vyšel na dvůr. Nikdo ho neviděl. Ale na ulici, sotva vyšel ze vrat, spatřili ho domovník a kočí, stojící u kočárů, a smekli před pánem čepici. Když si Pierre všiml jejich upřených pohledů, zachoval se jako pštros, který strká hlavu do písku, aby ho neviděli; sklopil hlavu, vykročil do ulice a přidal do kroku.

Ze všech věcí, které chtěl to ráno udělat, připadalo mu nejdůležitější uspořádat knihy a listiny Josifa Alexejeviče Bazdějeva.

Zavolal prvního drožkáře, který se naskytl, a poručil mu, aby jel k Patriarchovým rybníkům, kde byl dům vdovy po Bazdějevovi.

Pierre se dal do řeči s drožkářem, neustále se ohlížeje po řadách vozů proudících ulicemi a odjíždějících z Moskvy, namáhavě udržoval svým tlustým tělem rovnováhu, aby z drkotavé staré drožky nespádl, a zakoušel přitom radostný pocit, podobný pocitu malého chlapce, který utekl ze školy.

Drožkář mu vyprávěl, že se dnes rozdávají v Kremlu zbraně a že zítra vyženou všechen lid k bráně u Tří Hor, kde bude velká bitva.

Když Pierre přijel k Patriarchovým rybníkům, vyhledal Bazdějevův dům, kde už dlouho nebyl. Přistoupil k brance do zahrady. Na jeho zaklepaní vyšel ven Gerasim, tentýž žlutý bezvousý stařeček, jež viděl Pierre před pěti lety s Josifem Alexejevičem v Toržku.

„Je někdo doma?“ zeptal se Pierre.

„Sofie Danilovna odjela za nynějších poměrů s dětmi do toržkovské vesnice, Vaše Jasnosti.“

„Přece jen půjdu dovnitř, musím roztřídit knihy,“ pravil Pierre.

„Račte, vítáme vás! Bratr nebožtíka – dejž mu Bůh království nebeské! – Makar Alexejevič zůstali, ale jak ráčíte vědět, jsou churaví,“ řekl starý sluha.

Makar Alexejevič byl, jak Pierre věděl, pološílený bratr Josifa Alexejeviče, nevléčitelný pijan.

„Ano, ano, vím. Pojdme, pojdme...,“ pobízel Pierre a vešel do domu. V předsíni stál vysoký plešatý starý muž s červeným nosem, v županu a v galoších obutých naboso; když spatřil Pierra, zlostně cosi zabručel a zmizel v chodbě.

„Měli veliký rozum, ale teď, jak ráčíte vidět, jim přeskočilo,“ pravil Gerasim. „Ráčíte do pracovny?“ Pierre přikývl. „Pracovna zůstala tak, jak byla zapečetěna. Sofie Danilovna přikázala, abychom knihy vydali, až přijede někdo od vás.“

Pierre vkročil do té pochmurné pracovny, do níž vcházel ještě za života dobrodinceva s takovým rozechvěním. Tato pracovna, nyní plná prachu a od smrti Josifa Alexejeviče nedotčená, byla dnes ještě pochmurnější.

Gerasim otevřel jednu okenici a po špičkách vyšel z místnosti. Pierre pracovnu obešel, přistoupil ke skříni, kde ležely rukopisy, a vytáhl jednu z kdysi nejposvátnějších drahocenností řádu. Byla to původní skotská akta, opatřená dobrodincovými poznámkami a vysvětlivkami. Pierre usedl k zaprášenému psacímu stolu, položil rukopisy před sebe, otvíral je a zase zavíral, až je konečně odstrčil, opřel si hlavu o ruce a zamyslel se.

Gerasim několikrát opatrně nahlédl do pracovny a viděl, že Pierre stále sedí ve stejné pozici. Uplynuly dvě hodiny. Gerasim se osmělil ve dveřích trochu zašramotit, aby na sebe obrátil Pierrovo pozornost. Pierre ho neslyšel.

„Rozkážete propustit drožkáře?“

„Ach ano,“ vzpamatoval se Pierre a spěšně vstal. „Poslyš,“ chytil Gerasima za knoflík u kabátu a díval se na starce shora dolů zářícíma, vlhkýma, nadšenýma očima. „Poslyš, víš, že zítra bude bitva...?“

„Povídali to.“

„Prosím tě, abys nikomu neříkal, kdo jsem. A udělej, co ti řeknu...“

„K službám, pane,“ odvětil Gerasim. „Poroučíte přinést nějaké jídlo?“

„Ne, potřebuji něco jiného. Potřebuji nějaké selské šaty a pistoli,“ řekl Pierre a prudce se začervenál.

„K službám, pane,“ odpověděl Gerasim po chvilce přemýšlení.

Celý zbytek dne strávil Pierre sám v dobrodincově pracovně, neklidně přecházel z kouta do kouta, jak slyšel Gerasim, a rozmlouval sám se sebou; přenocoval také v pracovně, na posteli, kterou mu tam stařec ustlal.

Gerasim, který byl jako sluha zvyklý vidět ve svém životě mnoho podivných věcí, přijal Pierrovo přesídlení bez údivu a byl, jak se zdálo, spokojený, že má komu sloužit. Týž večer, aniž se ptal třeba jen sám sebe, k čemu to Pierre asi potřebuje, přinesl mu kaftan a čepici a slíbil, že druhý den opatří žádanou pistoli. Makar Alexejevič přišel za ten večer dvakrát k pracovně, pleskaje svými galošemi, zastavil se u dveří a podlézavě pokukoval dovnitř na Pierra. Avšak sotva se Pierre k němu obrátil, stydlivě a zlostně se zahalil do županu a rychle odcházel. A když pak Pierre v kočovském kaftanu, který mu sluha zopatřil a pořádně vypařil, šel s Gerasimem k Sucharevské věži kupovat pistoli, setkal se s Rostovovými.

XIX

V noci prvního září vydal Kutuzov rozkaz k ústupu ruských vojsk přes Moskvu na rjazaňskou silnici.

První proudy se pohnuly v noci. Vojska, která pochodovala ve tmě, nespěchala, pohybovala se pomalu a důstojně; zato vojska, která vyrazila za úsvitu, spatřila před sebou, když došla k Dorogomilovskému mostu, obrovské, nekonečné masy vojsk, tísnící se na druhé straně řeky, spěchající přes most, stoupající

od mostu vzhůru, tarasící ulice a uličky a tlačící se na ně ze zadu. Vojska ovládl najednou bezdůvodný spěch a neklid. Všechno se vrhalo kupředu k mostu, na most, do brodů a loďek. Kutuzov poručil, aby ho zavezli oklikou postranními ulicemi na druhý břeh Moskvy.

Druhého září k desáté hodině zůstaly v prostoru Dorogomilovského předměstí jen zadní voje. Armáda už byla na protějším břehu řeky Moskvy a za Moskvou.

V téže době, v deset hodin ráno druhého září, stál Napoleon uprostřed svých vojsk na Poklonné hoře a díval se na divadlo, jež se před ním otvíralo. Od šestadvacátého srpna do druhého září, od bitvy u Borodina až po vstup nepřítele do Moskvy, po všechny dny toho vzrušeného, památného týdne trvalo to neobyčejné podzimní počasí, které každého vždy překvapí, když nízké slunce pálí silněji než na jaře, kdy všechno svítí v řídkém čistém vzduchu tak, že to až do očí řeže, kdy hrud' sílí a osvěžuje se doušky podzimního voňavého vzduchu, kdy dokonce i noci jsou teplé a v těch tmavých teplých nocích se bez ustání sypou z nebe zlaté hvězdy ke strachu i radosti lidí.

Druhého září v deset hodin dopoledne bylo právě takové počasí. Jitro bylo zářivé a kouzelné. Pod Poklonnou horou se šíroce rozprostírala Moskva se svou řekou, se svými zahradami a kostely a zdálo se, že žije vlastním životem, jiskříc ve slunečních paprscích svými kupolemi jako hvězdami.

Při pohledu na to zvláštní město s nevídanými tvary neobvyklé architektury prožíval Napoleon tu poněkud závistivou, nepokojnou zvědavost, jakou zakoušejí lidé při pohledu na projev cizího života, nemajícího tušení o jejich existenci. Bylo vidět, že toto město žije svůj život ze všech svých sil. Podle nepostižitelných známek, podle nichž se na dálku neklamně rozpozná živé tělo od mrtvého, viděl Napoleon z Poklonné hory proudění života ve městě a málem cítil dech tohoto velkého, krásného těla.

Každý Rus, který se dívá na Moskvu, cítí, že je to matka; každý cizinec, který se na ni dívá a nezná její mateřské poslání, musí cítit ženský charakter tohoto města, a Napoleon jej cítil.

„To asijské město s nesčíslnými kostely, svatá Moskva! Konečně je přede mnou, to slavné město! Bylo už načase,“ pravil

Napoleon, seskočil z koně, dal si před sebou rozložit plán Moskvy a zavolal si tlumočnicka Lelorma d'Ideville. Město obsazené nepřítelem se podobá dívce, která ztratila svou čest, myslel si (jak to také řekl Tučkovovi ve Smolensku). A z tohoto hlediska se také díval na východní krasavici, která ležela před ním a kterou viděl poprvé. Sám se trochu podívoval tomu, že se uskutečnilo to dávné přání, jež mu připadalo nesplnitelné. V jasném ranním světle hleděl střídavě na město a na plán, ověřoval si jednotlivé podrobnosti a jistota, že bude tomuto městu vládnout, ho vzrušovala a ohromovala.

Ale což to mohlo být jinak? uvažoval. Zde je to hlavní město; leží u mých nohou a čeká na svůj osud. Kde je teď Alexander a co si asi myslí? Podivné, krásné, vznešené město! A zvláštní, vznešená chvíle! V jakém světle se jim asi jevím? vzpomněl si na svá vojska. Zde je odměna všem těm malověrným, pomyslel si, dívaje se na svou družinu a na přicházející a řadící se vojska. Jediné mé slovo, jediný pohyb mé ruky a toto starobylé sídelní město carů je zničeno. Ale shovívavá laskavost je vždy ochotna se sklonit k poraženým. Musím být velkomyslný a vskutku veliký... Je to vůbec pravda, že jsem v Moskvě? napadlo ho náhle. Ale vždyť leží u mých nohou a hraje a mihotá zlatými kupolemi a kříží v slunečních paprscích. Avšak já ji ušetřím. Na staré památníky barbarství a despotismu napíšu veliká slova spravedlnosti a milosrdenství... Právě to Alexander pochopí a dotkne se ho to nejbolestněji, znám jej. (Napoleonovi se zdálo, že hlavní význam všeho, co se děje, tkví v jeho osobním boji s Alexandrem.) Z výšin Kremly – ano, to je Kreml, je to on – dám jim spravedlivé zákony, ukážu jim význam skutečné civilizace a donutím pokolení bojarů, aby s láskou vzpomínalo na jméno svého podmanitele. Řeknu deputaci, že jsem nechtěl a nechci vést válku; že jsem ji vedl jen proti špatné politice jejich dvora, že mám rád Alexandra a vážím si ho a že v Moskvě přijmu podmínky míru, důstojné mne a mých národů. Nechci využívat válečné štěstěny k tomu, abych ponížil váženého panovníka. „Bojaři,“ řeknu jim, „nechci válku, chci mír a blaho všech svých poddaných.“ Ostatně vím, že jejich přítomnost mi dodá odvahy, takže k nim promluvíím, jako mluvívám vždy – jasně, slavně a vznešeně. Ale je skutečně pravda, že jsem v Moskvě? Ano, tu je!

„Přiveďte mi bojary,“ obrátil se k svitě. Generál se skvělým průvodem ihned vyjel pro bojary.

Uplynuly dvě hodiny. Napoleon posnídal, opět se postavil na totéž místo na Poklonné hoře a očekával deputaci. Řeč k bojarům nabyla v jeho mysli již jasných tvarů. Byla plná důstojenství a oné majestátnosti, pro niž měl Napoleon smysl.

Tento tón velkomyslnosti, jež hodlal Napoleon v Moskvě uplatňovat, zaujal i jeho samého. V duchu si už představoval, jak stanoví dny shromáždění v paláci carů, kde se budou scházet ruští šlechtici s velmoži francouzského císaře. V duchu už jmenoval gubernátora, takového, který by si dovedl získat obyvatelstvo. Protože se dozvěděl, že je v Moskvě mnoho dobročinných institucí, rozhodl se v myšlenkách, že všechna tato zřízení zahrne svou přízní. Soudil, že tak jako v Africe bylo třeba sedět v mešitě v burnuse, tak v Moskvě je třeba být milostivý jako carové. A aby definitivně dojal srdce Rusů – poněvadž si jako Francouz nemohl představit nic tklivějšího nad vzpomínku na mou drahou, mou něžnou, mou ubohou matku – rozhodl se, že na všech těchto ústavech dá napsat velikými písmeny: Věnováno památce mé drahé matky. Ne, prostě: Dům mé matky, rozhodl se v duchu. Což jsem opravdu v Moskvě? Ano, tady je přede mnou. Ale proč tak dlouho nejde městská delegace? vzpomněl si.

Mezitím se v zadních řadách císařovy svity vedla šeptem vzrušená porada mezi generály a maršály. Generálové poslaní pro deputaci se vrátili se zprávou, že Moskva je prázdná, že z ní všichni odjeli a odešli. Tváře lidí, kteří se mezi sebou nyní radili, byly bledé a rozčilené. Skutečnost, že Moskva byla opuštěna obyvateli (jakkoli závažnou se zdála tato událost), je nelekala tolik jako způsob, jak to oznámit císaři – aniž by uvedli Jeho Veličenstvo do toho strašného postavení, jemuž Francouzi říkají *ridicule*¹⁾ – jak mu sdělit, že čekal tak dlouho na bojary zbytečně, poněvadž v Moskvě není nikdo jiný než tlupy opilců. Jedni mínili, že je třeba sehnat za každou cenu nějakou deputaci, druzí byli proti tomu a tvrdili, že je třeba chytře a opatrně císaře na věc připravit a říci mu pravdu.

¹⁾ Směšné.

„Stejně se mu to bude muset říci,“ mínili pánové ze svity. „Ale pánové...“ Situace byla tím horší, že císař právě promýšlel své velkomyslné záměry, trpělivě přecházel před plánem, chvílemi si zacláněl oči a s veselým, hrdým úsměvem pohlížel na cestu do Moskvy.

„Ale to je nemožné...“ krčili rameny pánové ze svity a nemohli se odhodlat vyslovit to strašné, ale přiléhavé slovo: le ridicule...

Zatím císař, unaven marným čekáním a cítě svým hereckým čichem, že vznešená chvíle, protahuje-li se příliš dlouho, začíná ztrácet na své vznešenosti, dal rukou znamení. Rozlehl se osamělý výstřel signálního děla a vojska, obklopující Moskvu ze všech stran, začala proudit do města Tverskou, Kalužskou a Dorogomilovskou branou. Postupovala rychleji a rychleji, předháněla se navzájem rychlým krokem i cvalem, mizela ve zviřených oblacích prachu a naplňovala vzduch hukotem výkřiků.

Zaujat pohybem vojsk, dojel s nimi Napoleon až k Dorogomilovské bráně, ale tam se znovu zastavil, slezl z koně a dlouho chodil před Důchodním valem a čekal na deputaci.

XX

A zatím Moskva byla prázdná. Byli v ní sice ještě lidé, zůstala v ní ještě asi padesátina bývalých obyvatel, ale přesto byla prázdná. Byla pustá, jako je pustý úl, který umírá, ztrativ královnu.

V úlu bez královny matky není života, i když se na povrchu zdá stejně živý jako úly ostatní.

V jasných paprscích poledního slunce krouží včely kolem úlu bez matky stejně vesele jako kolem ostatních, živých úlů; stejně jako ony voní do dálky medem, stejně do něj vlétají a vylétají z něj včely. Avšak stačí se lépe podívat, aby člověk pochopil, že je bez života. Včely létají jinak než u živých úlů,

včelaře překvapí jiná vůně, jiný bzukot. Když včelař zatuká na stěnu nemocného úlu, ozve se mu místo dřívější okamžité družné odpovědi, místo zasyčení desítek tisíců včel, hrozivě stahujících zadeček a rychlým kmitáním křídel vydávajících ten vzdušný zvuk plný života – odpoví mu několik rozptýlených zabzučení, s ozvěnou se rozléhajících různými prostory prázdného úlu. Z česna se netáhne jako dříve lihová, aromatická vůně medu a jedu, nevane odtud teplo obývaného prostoru domácnosti a do vůně medu se mísí prach prázdnoty a hniloby. Před česnem už nejsou strážce, troubící na poplach a zvedající zadečky, hotovy zemřít při obraně úlu. Neozývá se stejnoměrný, tichý zvuk, to kypění práce, podobné zvuku vařící se vody, nýbrž přerývaný, nesouladný hluk nepořádku. Do úlu a z úlu opatrně, ale obratně vlétají a vylétají černé protáhlé včely zlodějky, polepené medem; nedávají žihadlo, unikají před nebezpečím. Dříve vlétaly včely jen s nákladem a vylétaly prázdné, teď vylétají s nákladem. Včelař odstraní dolní prkénko s česnem a nahlédne do spodní části úlu. Místo černých, až ke dnu visících hroznů statných včel, uklidněných námahou a s nepřetržitým pracovním zurčením vytahujících voštinu, držících se navzájem za nožičky – místo toho bloudí sem tam po dně a stěnách úlu rozptýlené, ospalé, seschlé včely. Místo pečlivě zalepené podlahy, čistě umetené vějíři křídel, leží na dně drobečky z voštin, včelí výměty, polomrtvé včely, sotva hýbající nožkami, i včely již docela mrtvé a neodklizené.

Včelař odstraní horní prkénko a prohlédne si hlavu úlu. Místo řad včel, splývajících v jedinou plochu, zalepujících každou skulinku plástve a zahřívajících larvy, vidí dovedně a složitě vytvořenou plástev, ale ne již tak neporušenou, jako bývala kdysi. Všechno je zanedbané a znečištěné. Zlodějky – černé včely – létají kradmo, ale střelhbítě sem tam nad hotovým dílem; zato domácí včely, seschlé, krátké, mdlé a jakoby staré, se potácejí pomalu, nikomu nepřekážejí, nic si nepřejí, ztratily vědomí života. Trubci, sršni, čmeláci a motýli nesmyslně narážejí v letu o stěny úlu. Tu a tam se mezi voštinami, mrtvými larvami a medem ozve na různých místech zlostné zabzučení; to někde dvě včely ze starého zvyku a po paměti čistí hnízdo, svědomitě a s přemáháním táhnou pryč mrtvou včelu nebo čmeláka a nestarají se, proč to dělají. V jiném koutě se líně perou dvě staré

včely nebo se myjí nebo krmí jedna druhou a samy nevědí, dělají-li to z nenávisti nebo z přátelství. Na třetím místě se hustě namačkaná skupina včel vrhá na nějakou kořist, bije ji a dusí. A zesláblá nebo mrtvá včela pak lehce jako peříčko padá seshora na hromadu mrtvolek. Včelař rozlomí dva prostřední pláсты, aby viděl hnízdo. Místo souvislých černých kruhů z tisíce včel, sedících záda na zádech a střežících nejvyšší svátost plození, vidí stovky mdlých, položivých a spících včelích trupů. Téměř všechny zemřely, aniž o tom věděly, sedíce na svatyni, kterou střežily a které už není. Jsou cítit hnilobou a smrtí. Jen některé z nich se hýbají, zvedají se, ochable letí a usedají na ruku nepříteli, neschopny dát mu žihadlo a tak umřít; ostatní, mrtvé, sypou se lehce jako rybí šupiny dolů. Včelař připevní prkénko, označí úl křídou a v příhodném čase vyláme plástve a vykouří rám.

Tak prázdná byla Moskva, když Napoleon, unavený, neklidný a zamračený, přecházel tam a zpět před Důchodním valem a očekával sice vnější, ale podle jeho názoru nevyhnutelné do držení slušnosti – deputaci.

V různých koutech Moskvy se ještě nesmyslně a mdle pohybovali lidé, zachovávali staré zvyky, ale nechápali, proč to dělají.

Když Napoleonovi s náležitou opatrností oznámili, že je Moskva prázdná, rozzlobeně pohlédl na toho, kdo mu to hlásil, a pak se obrátil a dál mlčky přecházel sem tam.

„Kočár!“ poručil. Usedl do kočáru vedle dozorčího pobočníka a jel na předměstí.

Opuštěná Moskva. Jak neuvěřitelná událost! řekl si v duchu.

Nejel do města, zůstal v zájezdním hostinci na Dorogomilovském předměstí.

Divadelní efekt se nezdařil.

XXI

Ruská vojska procházela Moskvou od dvou hodin v noci do dvou hodin odpoledne a za nimi se táhly poslední zbytky odjíždějících obyvatel a raněných.

Největší tlačenice byla po dobu průchodu vojsk na Kamenném, Moskvorečském a Jauzském mostě.

Když se vojska, rozdvojená do dvou proudů kolem Kremlu, opět tísnila na Moskvorečském a Kamenném mostě, využilo obrovské množství vojáků této zastávky a mačkanice, aby se vrátili zpět od mostů, nepozorovaně a tiše proklouzli kolem Vasilije Blaženého a dál kolem Borovnické brány a zase do kopce, k Rudému náměstí, kde jakýmsi instinktem cítili, že se dá bez námahy brát z cizího. Podobný zástup lidí naplňoval všechny chodby a zákoutí tržnice jako na jarmarce. Avšak nebylo tu přeslazeně přívětivých, vábivých hlasů trhovců, nebyli tu roznašeči a pestré ženské hloučky kupujících – byly tu jen uniformy a pláště vojáků bez pušek, mlčky vycházejících s plnými náručemi a vcházejících dovnitř s prázdnými rukama. Kupci a krámští příručí (těch bylo málo) chodili mezi vojáky jako ztracení, otvírali a zase zavírali své krámy a sami někam s pomocníky odnášeli své zboží. Na náměstí před tržnicí stáli bubeníci a bubnovali k nástupu. Avšak zvuk bubnu nebyl pro loupeživé vojáky povel, aby se seběhli jako dříve, nýbrž naopak je nutil utíkat od bubnu co nejdále. Mezi vojáky bylo v obchodech a uličkách vidět lidi v šedivých kaftanech, s oholenými hlavami. Dva důstojníci, jeden s šerpou přes uniformu, sedící na hubeném tmavošedém koni, druhý v plášti a opěšalý, stáli na rohu Iljinky a o něčem rokovali. Přijel k nim třetí důstojník.

„Generál rozkázal okamžitě, stůj co stůj všechny vyhnat. Co to znamená, takhle to přece nejde dál! Polovina lidí se nám rozběhla.“

„Kam jdeš... Kam jdete?“ zavolal na tři pěšáky bez pušek, kteří si zvedli šosy plášťů a snažili se kolem něj proklouznout mezi stánky. „Stůj, darebáku!“

„Tak prosím, račte je shromáždit!“ namítl druhý důstojník. „Ty nikdo neshromáždí; musíme si pospíšet, aby se nerozutekli i ti poslední, a dost.“

„Jak to, pospíšet? Vždyť se tam zastavili, namačkali se na mostě a nehýbají se. Nebo máme snad utvořit řetěz, aby se ti poslední nerozbíhali?“

„Tak jděte tam, povídám. Vyhánějte je ven!“ vykřikl nejvyšší důstojník.

Důstojník se stuhou slezl z koně, zavolal bubeníka a vešel s ním do podloubí. Pár vojáků z hloučku se dalo na útek. K důstojníkovi rychle, švihácky, mávaje rukama, přistoupil kupec s červenými boláky na tvářích a kolem nosu, s klidným, sebejistým a vypočítavým výrazem v tučném obličejí.

„Vaše Blahorodí,“ oslovil ho. „Udělejte mi tu laskavost a ochraňte nás. Nám na nějakém kousku nezáleží, bude nám potěšením. Račte, přinesu vám sukno, pro urozeného člověka třeba dva štučky, bude nám potěšením! Poněvadž cítíme, že tohleto, to je úplné loupežení! Račte! Kdybyste sem poslal stráž nebo to dal zavřít...“

Několik kupců obklopilo důstojníka.

„Ach, nač zbytečně žvanit,“ řekl jeden z nich, s přísným obličejem. „Komu srazí hlavu, pro vlasy nepláče! Ať si vezme kdo chce co chce!“ A rázně mávl rukou a odvrátil se od důstojníka.

„Tobě se to, Ivane Sidoryči, mluví,“ zlostně vybuchl první kupec. „Jen račte, Vaše Blahorodí.“

„Jak to, že se mi to mluví?“ vykřikl hubeňour. „Mám tu ve třech stáncích zboží za sto tisíc. Copak to člověk uhlídá, když vojsko odešlo? Eh, to jsou lidé! Bez božího požehnání marné lidské namáhání.“

„Račte, Vaše Blahorodí!“ opakoval první kupec, ukláněje se. Důstojník rozpačitě stál a tvářil se nerozhodně.

„Ale co mi je do toho!“ vykřikl najednou a rychle vykročil mezi řady stánků. V jednom otevřeném krámku bylo slyšet rány a nadávky, a právě když k němu důstojník došel, vyletěl ze dveří chlap v dlouhém šedém kabátě a s oholenou hlavou.

Sehnul se a protáhl se kolem kupců a důstojníků. Důstojník

se obořil na vojáky v krámě. Ale vtom se na Moskvorečském mostě rozlehl strašný křik obrovského množství lidí a důstojník vyběhl na náměstí.

„Co se to děje? Co se děje?“ vyptával se, ale jeho druh se už rozjel kolem Vasilije Blaženého směrem k výkřikům. Důstojník vsedl na koně a jel za ním. Když přijel k mostu, uviděl dvě odkolesněná děla, pěchotu pochodující po mostě, několik převrácených vozů, několik polekaných tváří a rozesmáté obličejce vojáků. Vedle děl stál jediný vozík a v něm byl zapřažený pár koní. Za vozíkem se tiskli pod koly čtyři chrti na obojcích. Na vozíku byla celá hromada věcí a docela nahoře, vedle dětské stoličky obrácené vzhůru nohama seděla ženská a pronikavě, zoufale vřískala. Kamarádi vyprávěli důstojníkovi, že křik zastupu a vřískání té ženské způsobil generál Jermolov, který přijel k tomuto davu, a když se dověděl, že se vojáci rozbíhají po obchodech a že most je zatarasený obyvatelstvem, nařídil odpráhnout děla z hlomozen a předstírat, že budou most ostřelovat. Dav začal převracet vozíky, strkat se, zoufale křičet a mačkat se, ale most uvolnil a vojska se pohnula kupředu.

XXII

Zatím všude jinde ve městě bylo pusto. Na ulicích nebylo skoro ani človíčka. Všechny dveře a obchody byly zavřené; jen tu a tam okolo hospod se ozývaly osamocené výkřiky nebo opilý zpěv. Ulicemi nikdo nejezdil a jen zřídka zazněly kroky chodců. Kuchařská ulice byla dokonale tichá a prázdná. Na obrovském dvoře Rostovových se válely zbytky sena a koňský trus po vozech, ale nebylo tu vidět živé duše. V domě Rostovových, v němž zůstal všechn majetek, byli dva lidé ve velkém saloně. Byli to podomek Ignat a kozáček Miška, Vasiljičův vnuk, který zůstal v Moskvě s dědečkem. Miška otevřel klavichord a brnkal na něm jedním prstem. Domovník stál s rukama v bok před velkým zrcadlem a radostně se usmíval.

„To mi to jde! Co? Strýčku Ignate!“ volal chlapec a najednou začal bušit do kláves oběma rukama.

„I ty jeden!“ odpovídal mu Ignat a obdivoval se tomu, jak se jeho tvář v zrcadle stále víc a víc usmívá.

„Nemáte svědomí! Na mou duši, nemáte svědomí!“ ozval se za nimi hlas Mavry Kuzminišny, která tiše vešla do pokoje. „Podívejme se, jak ten naducanec cení zuby! Na to vás užije. Tam je všechno neuklizené a Vasiljič se může přetrhnout. No počkejte!“

Ignat si utáhl pásek, přestal se usmívat, provinile sklopil oči a vyšel z místnosti.

„Tetičko, já jen docela potichoučku,“ řekl chlapec.

„Já ti dám potichoučku. Uličníku!“ pohrozila mu rukou Mavra Kuzminišna. „Jdi postavit dědečkovi samovar.“

Mavra Kuzminišna otřela prach, zavřela klavichord, s těžkým povzdechem vyšla ze salonu a zavřela dveře na klíč.

Pak vyšla na dvůr a zamyslela se, kam má jít nyní; do zadního křídla k Vasiljiči na čaj, nebo do komory uklidit, co bylo ještě rozházené.

Tichou ulicí se rozlehly rychlé kroky. Zastavily se před jejich brankou; rozdrněla se závora, jak se ji něčí ruka snažila otevřít.

Mavra Kuzminišna přistoupila k brance.

„Koho hledáte?“

„Hraběte, hraběte Ilju Andrejeviče Rostova.“

„A kdo jste?“

„Důstojník. Potřeboval bych s ním mluvit,“ řekl rusky příjemný panský hlas.

Mavra Kuzminišna otevřela vrátka. A do dvora vešel asi osmnáctiletý důstojník kulatého obličejce s rysy podobnými Rostovovým.

„Odjeli, panáčku. Včera o nešporách ráčili odjet,“ řekla mu Mavra Kuzminišna laskavě.

Mladý důstojník zůstal stát ve vrátkách, jako by se nemohl rozhodnout, má-li jít dál nebo ne, a zklamaně zasykl.

„Ach, to je k zlosti!“ řekl nakonec. „Kdybych byl včera... To je ale škoda...!“

Zatím si Mavra Kuzminišna pozorně a soucitně prohlížela známé jí tahy rostovovského rodu v mladíkově tváři a roztrhaný plášť a sešlapané boty, které měl na sobě.

„A co jste hraběti chtěl?“ zeptala se ho.

„Ale... no, co se dá dělat!“ odpověděl důstojník mrzutě a vzal za vrátka, jako by chtěl odejít. Ale zase se nerozhodně zastavil.

„Víte,“ řekl najednou, „jsem příbuzný hraběte a on byl ke mně vždycky velmi hodný. No a víte (s veselým, dobráckým úsměvem pohlédl na svůj plášť a boty), všechno jsem to utahal a nemám ani halíř; tak jsem chtěl hraběte poprosit...“

Mavra Kuzminišna ho nenechala domluvit.

„Kdybyste chvíličku počkal, panáčku... Jenom chvíličku,“ pravila. A sotva důstojník pustil ruku z kliky, obrátila se a rychlým stařeckým krokem pospíchala do zadního dvora k postrannímu křídlu.

Zatímco Mavra Kuzminišna šla do svého pokoje, procházel se důstojník se sklopenou hlavou po dvoře, díval se na své roztrhané boty a zlehka se usmíval. Jaká škoda, že jsem nezastihl strýčka! To je roztomilá stařenka. Kam asi běžela? A jak bych se dozvěděl, kterými ulicemi bych nejdříve dohonil pluk? Teď už asi přichází k Rogožské, přemýšlel. Za rohem se vynořila Mavra Kuzminišna s polekanou, ale zároveň odhodlanou tváří a v ruce nesla stočený kostkovaný šáteček. Několik kroků před brankou se zastavila, rozbalila šátek, vytáhla z něho bílou pětadvacetirublovou bankovku a rychle ji podala důstojníkovi.

„Kdyby byli Jejich Jasnost doma, jistě by, když jste příbuzný... a tak možná... teďkon...“ Mavra Kuzminišna upadla strachy do rozpaků. Avšak důstojník neodmítl, beze spěchu si bankovku vzal a poděkoval jí. „Kdyby byli hrabě doma,“ opakovala stále Mavra Kuzminišna na omluvu. „Bůh vás provázej, panáčku. Opatruj vás Bůh,“ opakovala s úklonami a šla ho vyprovodit k brance. Důstojník, jako by se smál sám sobě, pokyvoval hlavou a s úsměvem na rtech se rozběhl skoro poklusem prázdnými ulicemi k Jauzskému mostu, aby dohonil svůj pluk. A Mavra Kuzminišna stála ještě dlouho s mokřýma očima před zavřenou brankou a zamyšleně vrtěla hlavou, překvapena neočekávaným návalem mateřské něhy a soucitu k tomu neznámému důstojníkovi.

XXIII

Z nedostavěného domu na Varvarce, kde byla v přízemí šenkovna, rozléhal se opilý křik a zpěv. Na lavicích kolem stolů v malé špinavé místnosti sedělo asi deset továrních dělníků. Všichni byli opilí, zpocení, oči měli kalné a zpívali jakousi píseň. Nadouvali přitom tváře a široce otvírali ústa. Zpívali každý jinak, těžce, s námahou, zcela jistě ne proto, že se jim chtělo zpívat, nýbrž proto, aby si dokázali, že jsou opilí a flámují. Jeden z nich, dlouhý světlovlasý chlapík v čistém tmavomodrém kaftanu, stál nad nimi. Jeho obličej s jemným rovným nosem by byl hezký, kdyby nebylo tenkých, sevřených a neustále se pohybujících rtů a matných, zachmuřených a nehybných očí. Stál nad zpěváky a patrně si při tom něco představoval, protože slavnostně a neohrabaně mával nad jejich hlavami bílou rukou s rukávem vysoukaným až po loket a snažil se nepřírozeně roztáhnout špinavé prsty. Rukáv kaftanu se mu co chvíli svezl dolů a chlapík si ho vždy levičkou pečlivě vysoukával, jako by na tom nějak mimořádně záleželo, aby ta bílá žilnatá mávající ruka byla stále nahá. Uprostřed písni se v síni a na schůdcích před domem ozval hluk zápasu a rány. Dlouhán mávl rukou.

„Dost!“ vykřikl velitelsky. „Rvačka, chlapci!“ Vyšel před dům a vyhrnul si opět rukáv.

Dělníci šli za ním. Tito dělníci, kteří to dopoledne popíjeli pod vedením dlouhána, přinesli hospodskému kůže z tovarny a za to dostali víno. Kováři ze sousedních kováren zaslechli zvuky pitky a v domnění, že se hospoda drancuje, chtěli do ní vniknout násilím. Na schůdcích se rozpoutala rvačka.

Hospodský se pral s nějakým kovářem, a když vyšli z hospody dělníci, kovář se mu vytrhl a upadl tváří na dlažbu.

Jiný kovář se opřel hrudí o hospodského a snažil se vedrat do dveří.

Chlapík s vysoukaným rukávem v chůzi uhodil do obličeje kováře, který se cpal do dveří, a divoce zakřičel.

„Chlapci! Bijí našince!“

V té chvíli se zvedl první kovář ze země, rozmazal si po rozbitém obličeji krev a zvolal plačtivým hlasem:

„Stráž! Zabili člověka...! Zabili člověka! Pomoc...!“

„Lidičky, na smrt utloukli, zabili člověka!“ rozvřískala se ženská, která právě vyšla ze sousedních vrat. Kolem zakrváceného kováře se utvořil hlouček.

„To ti nestačilo okrádat lidi a svlíkat je z poslední košile?“ obořil se na hospodského čísi hlas. „Tos musel ještě zabít člověka! Kriminálníku!“

Dlouhán stál na schůdcích a matnými očima bloudil z hospodského na kováře, jako by uvažoval, s kterým z nich se má teď začít prát.

„Vrahu!“ zařval najednou na hospodského. „Svažte ho, chlapci!“

„Jakpak ne, kolik takových už jsi svázal?“ vykřikl hospodský, odrazil od sebe nápor lidí, strhl si z hlavy čepici a mrštil jí na zem. Jako by tento čin měl jakýsi tajemný hrozivý význam, dělníci, kteří ho obklopili, se nerozhodně zastavili.

„V pořádku, já se vyznám, brachu. Dojdu si ke komisaři. Myslíš, že nedojdu? Loupit se nikomu nedovoluje!“ řval hostinský a zvedl čepici ze země.

„Tak jen pojď, uvidíme! Tak jen pojď... se na to podíváme!“ opakovali střídavě hostinský s dlouhánem a oba zároveň vykročili do ulice. Zakrvácený kovář šel vedle nich. Dělníci a zevlouni je s halasem a křikem doprovázeli.

Na rohu Marosejky, proti velkému domu se zavřenými okenicemi, na němž visel vývěsní štít obuvnického mistra, stálo asi dvacet smutně se tvářících ševců, hubených a umořených prací, ve volných a odřených kaftanech.

„Kdyby se aspoň s lidma pořádně vyrovnal!“ říkal hubený řemeslník s řídkou bradkou a zachmuřeným obočím. „Ale to se nacucal naší krve – a prý jsme si kvit! Tahal nás za nos celý týden. Teď nás nechal na holičkách a práskl do bot.“

Když spatřil zástup lidí a zakrváceného člověka, odmlčel se a všichni ševci se chvatně a zvědavě přidali k davu kráčejšímu ulicí.

„Kam jdou ti lidé?“

„To je jasné kam, na ouřad.“

„Ale proč proboha, copak snad naši nevyhráli?“

„Co sis myslél? Poslouchej, co povídaj lidi!“

Padaly otázky a odpovědi. Hospodský využil toho, jak se zástup rozrostl, zůstal pozadu a vrátil se ke své hospodě.

Dlouhán si nevšiml, že jeho nepřítel hospodský zmizel, a dál mával holou rukou a bez přestání mluvil, takže na sebe obracel všeobecnou pozornost. Lidé se kolem něj kupili v očekávání, že od něj dostanou odpověď na otázky, které je zajímaly.

„Ať udělá pořádek, ať ukáže, co jsou zákony, na to je přece ouřad, ne? Nemám pravdu, pravoslavní?“ vykřikoval vysoký chlapík se sotva znatelným úsměvem.

„Myslí si snad, že už není žádnéj ouřad? Copak to jde bez ouřadu? To by pak kradlo lidi!“

„Škoda mluvit!“ ozývalo se ze zástupu. „Tak teda Moskvu jen tak nechají nepříteli! Někdo si z tebe vystřelil a tys tomu uvěřil. Jako by tu šlo málo našeho vojska. Prý ho jen tak pustili! Na to jsou přece vojenský páni. Jen si poslechni, co se povídá mezi lidma,“ říkali řemeslníci a ukazovali na dlouhána.

U zdi Čínské čtvrti obklopoval jiný nevelký hlouček muže ve flaušovém plášti, který držel v rukou papír.

„Rozkaz, čtou rozkaz! Čtou rozkaz!“ ozvalo se v zástupu a všechno se vrhlo k čtoucímu.

Muž ve flaušovém plášti četl vyhlášku z jedenatřicátého srpna. Když ho zástup obklopil, upadl jaksi do rozpaků, ale na žádost vysokého chlapíka, který se protlačil až k němu, začal lehce se chvějícím hlasem číst vyhlášku od začátku.

„Zítra jedu k nejjasnějšímu knížeti,“ četl („nejjasnějšímu!“ opakoval slavnostně dlouhán, usmívaje se a chmuře obočí), „abych si s ním promluvil, jak bojovat a pomáhat vojskům v potírání zlosynů; i my z nich vytřeseeme...,“ pokračoval čtoucí a zarazil se („Slyšels?“ vítězně vykřikl vysoký chlapík. „Ten jim to spočítá...“), „...duši a budeme ty hosty posílat k čertu; vrátím se k polednímu, dáme se do toho a uděláme, doděláme to a zlosyny odděláme.“

Poslední slova dočetl muž v naprostém tichu. Dlouhán smutně svěsil hlavu. Bylo zřejmé, že nikdo ta poslední slova nepochopil. Zejména slova „vrátím se k polednímu“ dokonce čtou-

cího i jeho posluchače přímo rozhořčila. Chápání lidu bylo nalahděno na vysoký styl a tohle bylo příliš prosté a zbytečně srozumitelné; bylo to něco, co mohl říci každý z nich, a proto se tak neměla vyjadřovat vyhláška pocházející od vyšší moci.

Všichni stáli v ochablém mlčení. Vysoký chlapík pohyboval ústy a přešlapoval z nohy na nohu.

„Kdybysme se tak zeptali přímo jeho...! Není tamhleto on...? To víš, jen se ho zeptej...! Ale vlastně proč by ne... On nám to vysvětlí...“ začalo se náhle ozývat v zadních řadách a pozornost celého zástupu se obrátila na náměstí, kam právě vjížděla drožka policejního náčelníka, doprovázená dvěma dragouny na koních.

Policejní náčelník jel to ráno na příkaz hraběte zapalovat lodě na řece a dostal na to velkou sumu peněz, které měl v té chvíli v kapse; když viděl, jak se k němu blíží zástup lidí, nařídil kočímu, aby zastavil. „Co jste zač?“ zavolal na lidi, kteří jednotlivě a nesměle přistupovali k drožce. „Co jste zač? Ptám se vás,“ opakoval, když nedostal odpověď.

„Oni, Vaše Blahorodí,“ řekl písař ve flaušovém plášti, „oni, Vaše Vysokorodí, na výzvu přejasného hraběte, nešetříce života, chtějí posloužit vlasti, a ne že by to byla nějaká vzpoura, jak říká přejasný hrabě...“

„Hrabě je tady, neodjel a dostaneme rozkaz, co s vámi,“ pravil náčelník policie. „Jed!“ křikl na kočího. Zástup se zastavil, nakupil se okolo těch, kdo slyšeli, co řekl velitel, a dívali se za odjíždějící drožkou.

Policejní náčelník se v té chvíli polekaně ohlédl, cosi řekl kočímu a jeho koně přidali do kroku.

„Podvod, chlapani! Jde se k hraběti,“ ozval se hlas dlouhánův. „Nepusťte ho, chlapani! Ať nám dá odpověď! Chyťte ho!“ vykřikoval dav a pustil se za drožkou.

S halasným hovorem se dali za náčelníkem k Lubjance.

„To by tak hrálo, pánové, kupci si ujeli, a my si to tu za ně máme odnést? To by tak hrálo, copak jsme psi, nebo co?“ začínalo z davu stále častěji.

XXIV

Večer prvního září po schůzce s Kutuzovem, rozhořčen a uražen, že ho nepozvali na válečnou radu a že si Kutuzov vůbec nevšímal jeho nabídky zúčastnit se obrany hlavního města, a také překvapen novým hlediskem, jež zjistil v táboře, kde se ukázalo, že otázka hlavního města a jeho vlastenecké nálady je nejen druhořadá, nýbrž dokonce zbytečná a zcela malicherná – rozhořčen, uražen a překvapen tím vším, vrátil se hrabě Rastopčín do Moskvy. Po večeři ulehl oblečený na pohovku a byl k jedné hodině probuzen kurýrem, který mu dovezl dopis od Kutuzova. V dopise stálo, že vojska ustupují na rjazaňskou silnici za Moskvu, a neráčil-li by hrabě vzhledem k tomu vyslat policejní úředníky jako průvodce vojsk městem. Tato zpráva nebyla pro Rastopčína novinkou. Nejen po včerejším setkání s Kutuzovem na Poklonné hoře, nýbrž již od samé bitvy u Borodina, kdy všichni generálové, kteří přijeli do Moskvy, jednohlasně tvrdili, že nelze svést další bitvu, a kdy s dovolením hraběte už vyváželi státní majetek a polovina obyvatel odjela, hrabě Rastopčín věděl, že Moskva bude ponechána nepříteli; avšak přesto ho tato zpráva, kterou obdržel na obyčejném lístku s rozkazem od Kutuzova a kterou mu oznámili v noci za prvního spánku, nepřekvapila a nerozčilila o nic méně.

Když hrabě později vysvětloval svou činnost v těch letech, několikrát napsal ve svých zápisech, že měl dva důležité cíle; zachovat v Moskvě klid a umožnit odjezd obyvatelům. Připustíme-li, že skutečně měl tento dvojitý cíl, pak je veškeré jeho jednání bezúhonné. Proč nebyly odvezeny moskevské relikvie, zbraně, náboje, střelný prach, zásoby obilí, proč byly tisíce obyvatel oklamány tím, že Moskvu nevydáme, a tak přivedeny na mizinu? – Proto, aby byl v hlavním městě zachován klid, odpovídá vysvětlení hraběte Rastopčína. Proč se odvážely ku-

py zbytečných papírů z úřadů nebo Leppichův balon a jiné předměty? – Proto, aby město zůstalo prázdné, odpovídá vysvětlení hraběte Rastopčina. Stačí připustit, že něco ohrožovalo klid lidu, a každý čin je ospravedlněn.

Všechny hrůzy teroru se zakládaly pouze na snaze zachovat klid obyvatelstva.

A na čem se vlastně zakládaly obavy hraběte Rastopčina o klid lidu v Moskvě roku 1812? Jaký měl důvod k předpokladu, že by v městě mohlo snadno dojít ke vzpouře? Obyvatelé odjížděli, vojska ustupovala a zaplňovala Moskvu. Proč by se pro to měl lid bouřit?

V Moskvě ani po celém Rusku nedošlo nikde při vstupu nepřítelů do města k ničemu, co by se podobalo vzbouření. Prvního a druhého září zůstalo v Moskvě přes deset tisíc lidí a kromě davu, který se shromáždil na dvoře vrchního velitele, přilákán jím samým, se nic nedělo. Je tedy zřejmé, že ještě méně by se daly očekávat bouře mezi lidem, kdyby po bitvě u Borodina, kdy bylo jasné nebo alespoň pravděpodobné, že Moskva bude opuštěna – kdyby Rastopčin, místo aby znepokojoval lid rozdáváním zbraní a vyhláškami, učinil opatření k odvezení všech relikvií, střelného prachu, střeliva a peněz a přímo oznámil lidu, že město bude ponecháno nepříteli.

Rastopčin, vznětlivý, sangvinický člověk, který se vždy pohyboval v nejvyšších kruzích státní správy, měl sice vlastenecké cítění, ale neměl nejmenší potuchy o lidu, jemuž se domníval vládnout. Od samého počátku, kdy nepřítel vstoupil do Smolenska, představoval si Rastopčin sám sebe v úloze muže, jenž řídí národní cítění – tím, že řídí srdce Ruska. Nejenže měl dojem (jako se to zdá každému činiteli státní správy), že řídí všechno vnější dění mezi obyvateli Moskvy, ale zdálo se mu, že řídí i jejich náladu prostřednictvím svých výzev a vyhlášek, psaných jazykem hejsků, kterým lid ve svém prostředí pohrdá a jemuž nerozumí, slyší-li jej z vyšších míst. Krásná úloha muže řídicího národní cítění se Rastopčinovi tak zalíbila a tak se do ní vžil, že nutnost zanechat ji, nutnost opustit Moskvu bez jakéhokoli hrdinského efektu zastihla ho nepřipraveného; ztratil pod nohama půdu, na níž stál, a naprosto nevěděl, co si počít. Věděl sice o vyklizení Moskvy, ale až do poslední chvíle tomu z celé duše nevěřil a nic v tom směru nepodnikal. Oby-

vatelé odjížděli proti jeho vůli. Jestliže vyváželi úřední papíry, bylo to jen na přání úředníků a hrabě s tím souhlasil pouze neochotně. Sám se jen hroužil do role, kterou si pro sebe vymyslel. Jak se to často stává lidem obdařeným bujnou fantazií, věděl už dávno, že Moskvu ponechají nepříteli, ale věděl to pouze rozumem, kdežto celou svou duší tomu nevěřil, a proto se v představách nevmyslel do tohoto postavení.

Všechna jeho činnost, usilovná a energická (nakolik byla užitečná a jak působila na lid – to je jiná otázka), všechna jeho činnost byla zaměřena pouze na to, aby probudila v obyvatelstvu cit, jakým sám oplýval; sebedůvěru a vlasteneckou nenávisť k Francouzům.

Avšak když celá událost nabývala svých konečných historických rozměrů, když už nestačilo vyjadřovat nenávisť k Francouzům pouze slovy, když nebylo možné projevit tuto nenávisť dokonce ani bitvou, když se ukázalo, že sebedůvěra nepomáhá, pokud šlo o Moskvu, když všechno obyvatelstvo jako jeden muž opouštělo své majetky, utíkalo z Moskvy a dokazovalo tím odmítavým gestem celou sílu svého národního cítění, tu vyšla najevo nesmyslnost úlohy, kterou si vybral Rastopčin. Pocítil náhle, že je osamělý, slabý a směšný, že ztratil půdu pod nohama.

Když byl probuzen ze spánku a dostal chladný, velitelský lístek Kutuzovův, byl o to víc podrážděn, čím provinilejší se cítil. Ve městě zůstávalo všechno, co měl na starosti právě on, všechnen státní majetek a zásoby, jež měl odvézt. Odvézt všechno nebylo teď už možné.

Kdo za to může, kdo to způsobil, uvažoval. Ovšemže ne já. Měl jsem všechno připravené, držel jsem Moskvu takhle! Vida, kam až to přivedli! Darebáci, zrádci! myslel si, ale neuvědomoval si přesně, kdo jsou ti darebáci a zrádci – cítil pouze potřebu nenávidět nějaké zrádce, kteří zavinili to falešné a směšné postavení, v němž se octl.

Celou tu noc vydával hrabě Rastopčin rozkazy, pro něž si k němu přijížděli ze všech konců Moskvy. Lidé, kteří ho obklopovali, neviděli ho nikdy tak zamračeného a podrážděného.

„Vaše Jasnosti, přišli si pro rozkazy z dědického úřadu, od ředitele... Z konzistoře, ze senátu, z univerzity, z nalezince, vi-

kář posílá a ptá se... Co rozkážete hasičům? Správce věznice... správce ústavu choromyslných...“ hlásili hraběti celou noc.

Na všechny tyto otázky dával hrabě krátké a zlostné odpovědi naznačující, že žádných příkazů není třeba a že vše, co tak pečlivě připravil, je teď kýmisi pokazeno a že tento kdosi pone- se veškerou odpovědnost za všechno, co se teď stane.

„Řekni tomu balíkovi,“ odpověděl na dotazy z dědického úřadu, „ať si dál hlídá ty svoje papíry. Co se tak hloupě ptáš na hasiče? Mají koně – ať jedou do Vladimiru. Přece to tu nene- cháme Francouzům.“

„Vaše Jasnosti, přišel dozorce z blázince, co mu nařídíte?“

„Co mu nařídím? Ať všichni odjedou, a dost... A blázny pus- tit do města. Když u nás blázni poroučejí armádám, tak tyhlety poručíme do vůle boží.“

Na dotaz, co s trestanci ve vězení, rozkřikl se hrabě rozzlo- beně na správce věznice.

„Mám ti snad dát na doprovod dva prapory, když je nemám, nebo co? Pustit je, a dost!“

„Vaše Jasnosti, jsou tam političtí: Meškov, Vereščagin.“

„Vereščagin! On ještě nebyl pověšen?“ zvolal Rastopčín.
„Přiveďte mi ho.“

XXV

K deváté hodině ráno, když už vojska táhla městem, nepři- cházel si již nikdo k hraběti pro rozkazy. Všichni, kdo mohli odjet, odjeli na vlastní vrub; ti, kdo zůstali, rozhodovali se sami, co mají dělat.

Hrabě si dal připravit koně na cestu do Sokolnik a seděl ve své pracovně se složenýma rukama, zamračený, žlutý a ne- mluvný.

V klidné, nevzrušené době se každému administrativnímu či- niteli zdá, že veškeré obyvatelstvo, které spadá do jeho pravo- moci, postupuje vpřed pouze jeho přičiněním, a v tomto vědo-

mí vlastní nepostradatelnosti vidí hlavní odměnu za svou práci a úsilí. Je pochopitelné, že dokud je moře dějin klidné, musí se každému administrativnímu správci, který se ve své chatrné lodičce opírá bidlem o koráb národa a sám pluje, zdát, že koráb, o nějž se opírá, pluje jeho přičiněním. Ale stačí, aby se zvedla bouře, moře se rozvlnilo a koráb se sám pohnul, a klam je už nemožný. Koráb se pohybuje svou obrovskou, nezávislou silou, bidlo na něj už nedosáhne a správce se náhle z postavení vládce a pramene síly ocitá v postavení ubohého a slabého člověka.

Rastopčín to cítil a popuzovalo ho to.

Vtom k němu najednou vešli policejní náčelník, před chvílí zastavený zástupem, a pobočník, který mu přišel oznámit, že koně jsou připraveni. Oba byli bledí a policejní náčelník, když skončil hlášení o splnění svého poslání, sdělil hraběti, že venku stojí obrovský zástup lidí a přeje si ho vidět.

Rastopčín beze slova vstal, rychlým krokem zamířil do svého přepychového světlého salonu, přistoupil ke dveřím balkonu, vzal za kliku, ale potom ji pustil a přešel k oknu, z něhož bylo možno přehlédnout celý dav. Dlouhán stál v předních řadách, mával rukou a s přísnou tváří cosi vykládal. Vedle něj zachmuřeně stál zkrvavený kovář. I přes zavřená okna bylo slyšet šum hlasů.

„Mám připravený kočár?“ zeptal se Rastopčín a ustoupil od okna.

„Ano, Vaše Jasnosti,“ řekl pobočník.

Rastopčín se znovu vrátil ke dveřím na balkon.

„Co vlastně chtějí?“ zeptal se policejního náčelníka.

„Povídají, Vaše Jasnosti, že se shromáždili, aby podle vašeho rozkazu šli na Francouze, a křičí něco o zradě. Ale jsou to vzbouřenci, Vaše Jasnosti. Taktak že jsem jim ujel. Vaše Jasnosti, dovoluji si vám navrhnout...“

„Račte odejít, vím i bez vás, co mám dělat,“ vykřikl Rastopčín zlostně. Stál u dveří balkonu a díval se na zástup. Tohleto provedli s Ruskem! Tohleto provedli mně! myslel si a cítil, jak mu v duši roste nepotlačitelný hněv proti komusi, komu by mohl přičíst vinu na tom, co se stalo. Jak se to často přiházívá prchlivým lidem, hněv ho už ovládal, zatímco on pro něj teprve hledal příčinu. To je ta chátra, ta lidská spodina, ten plebs, který vzburcovali svou hloupostí. Potřebuje nějakou oběť, napadlo

ho, když pozoroval dlouhána mávajícího rukou. A proto ho také vzápětí nenapadlo, že on sám potřebuje takovou oběť, takový objekt pro svůj hněv.

„Mám připravený kočár?“ zeptal se podruhé.

„Ano, Vaše Jasnosti. Co nařídíte učinit s Vereščaginem? Čeká před domem,“ odpověděl pobočník.

„Á!“ zvolal Rastopčin, jako by si právě na něco vzpomněl a byl tím překvapen.

Rychle otevřel dveře a rázně vykročil na balkon. Hovor okamžitě utichl, čepice a klobouky šly dolů a všechny zraky se pozvedly k hraběti na balkoně.

„Buďte vítáni, chlapi!“ pronesl hrabě rychle a hlasitě. „Děkuji vám, že jste přišli. Hned přijdu mezi vás, ale předtím se musíme vypořádat se zločincem. Musíme potrestat zločince, jehož vinou zahynula Moskva. Počkejte na mne!“ A stejně rychle se vrátil do pokoje a prudce za sebou zapráskl dveře.

Zástupem proběhl souhlasný šepot, vyjadřující uspokojení. „Tak vida, zatočí se všemi zločinci! A ty jsi říkal Francouz..., ten se s nima vypořádá!“ říkali lidé, jako by si navzájem vyčítali svou malověrnost.

Z hlavních dveří za chvíli rychle vyšel důstojník, cosi řekl a dragouni se napřímili. Zástup se od balkonu lačně a zvědavě vrhl ke vchodu. Rastopčin vyšel hněvivým, spěšným krokem na schůdky před domem a rozhlédl se kolem, jako by někoho hledal.

„Kde je?“ zeptal se a v tu chvíli, kdy to vyslovil, spatřil, jak za rohem vyšel mezi dvěma dragouny mladík s dlouhým tenkým krkem a s hlavou do poloviny oholenou a již trochu zarostlou. Tento mladík měl na sobě kdysi švihácký, ale teď už odřepný liščí kožíšek s potahem z modrého sukna, špinavé vězeňské šaravary z hrubého plátna, zasunuté do nečištěných a sešlapaných bot z jemné kůže. Na jeho tenkých, slabých nohou visely těžké okovy, které ještě ztěžovaly jeho váhavou chůzi.

„Á,“ řekl Rastopčin, spěšně od něj odvrátil pohled a ukázal na nejbližší schůdek před domem. „Postavte ho sem!“ Mladík v liščím kožíšku zařinčel okovy a s námahou vystoupil na schod, který mu označili, prstem si odtáhl škrtící límeček kožíšku a dvakrát zakroutil dlouhým krkem, potom si povzdechl a pokorně sepnal pod břichem jemné ruce, nezvyklé práci.

Několik vteřin, zatímco se mladík stavěl na schod, bylo ticho. Jen v zadních řadách zástupu, který se shlukl na jedno místo, bylo slyšet hekání, stony, šfouchance a dupot přešlapujících nohou.

Rastopčín si zamračeně mnul rukou obličej a čekal, až se mladík postaví na místo, jež mu určil.

„Chlapci!“ řekl potom kovově jasným hlasem, „tento člověk, Vereščagin, je darebák, jehož vinou hyne Moskva.“

Mladík v liščím kožíšku stál pokorně sehnutý, s rukama zkříženýma na břiše. Vyzáblý, mladý, rezignovaně se tvářící obličej, zohavený oholenou hlavou, měl sklopený. Při prvních slovech hraběte jej pomalu zvedl a pohlédl zespodu na Rastopčina, jako by mu chtěl něco říct nebo se alespoň setkat s jeho pohledem. Ale Rastopčín se na něj nedíval. Na mladíkově dlouhém krku vyskočila za uchem napjatá žíla jako provázek, zmodrala a tvář mu najednou zrudla.

Všechny pohledy se upíraly na něho. Podíval se na zástup, a jako by mu výraz, který si přečetl na tvářích lidí, dodal naděje, smutně a plaše se usmál, opět sklopil hlavu a přešlápl na schůdku.

„Zradil svého cara a vlast, prodal se Bonapartovi, jediný ze všech Rusů pošpinil ruské jméno a jeho zásluhou hyne Moskva,“ pronášel Rastopčín klidným, ostrým hlasem; ale náhle rychle pohlédl na Vereščagina, stále ještě stojícího v téže pokorné póze. A jako by ho ten pohled byl rozjitřil, obrátil se k zástupu a téměř zařval: „Provedte nad ním vlastní soud! Vy-dávám ho do vašich rukou!“

Dav mlčel a jen se k sobě tiskl ještě těsněji. Vydržet nápor těch ostatních, dýchat ten zkažený, dusný vzduch, nemít sílu se pohnout a čekat na cosi neznámého, nepochopitelného a strašného stávalo se nesnesitelným. Lidé v předních řadách, kteří viděli a slyšeli vše, co se dělo před nimi, stáli se široce rozevřenýma, polekanýma očima a otevřenými ústy a ze všech sil zadržovali na svých zádech tlak zadních řad.

„Na něj...! Ať zhyne zrádce a nešpiní ruské jméno!“ vykřikl Rastopčín. „Řežte ho! Rozkazuji to!“ Když zástup uslyšel nikoli jeho slova, nýbrž hněvivý zvuk jeho hlasu, zahučel a pohnul se kupředu, ale opět stanul.

„Hrabě...!“ ozval se uprostřed chvíle ticha plachý a zároveň

teatrální hlas Vereščaginův. „Hrabě, jeden Bůh je nad námi...“, řekl Vereščagin a zvedl hlavu. Vystouplá žíla na tenké šíji se mu znovu nalila krví a tvář mu zčervenala a opět zbledla. Ne-dořekl, co chtěl říci.

„Řežte ho! Rozkazuji to!“ vykřikl Rastopčín, zbledlý najednou stejně jako Vereščagin.

„Šavle ven!“ zvolal důstojník na dragouny a sám vytáhl svou šavli.

Druhá, ještě silnější vlna zacloumala zástupem, doběhla až do prvních řad, postrčila je a kolísavým pohybem je vytlačila až k samým schůdkům. Dlouhán se zkamenělou tváří a stále vztyčenou rukou stanul vedle Vereščagina.

„Řež!“ skoro zašeptal důstojník na dragouny a jeden z vojáků s obličejem znetvořeným zlobou uhodil Vereščagina tupým palašem po hlavě.

„Ach!“ mírně a udiveně vykřikl Vereščagin a poděšeně se rozhlédl, jako by nechápal, proč mu to udělali. Stejný výkřik údivu a hrůzy prolétl zástupem.

„Můj bože!“ ozval se něčí žalostný výkřik.

Ale po výkřiku údivu, který mu unikl nejdříve, vydal Vereščagin ještě bolestný sten a ten ho zahubil. Na nejvyšší míru napjatá hráz lidského citění, která ještě zadržovala dav, se v mžiku protrhla. Zločin byl načat a bylo třeba jej dokončit. Žalostný, vyčítavý sten byl přehlušen hrozivým, rozzuřeným řevem zástupu. Jako poslední, sedmá vlna, která rozbíjí loď, vzdmula se v zadních řadách tato poslední, nezadržitelná vlna, donesla se až do prvních řad, odstrčila je a pohltila vše. Dragoun, který mladíka udeřil, chtěl ránu opakovat. Vereščagin s výkřikem hrůzy nastavil před sebe ruce a vrhl se k davu. Dlouhán, na něhož narazil, zaťal mu obě ruce do tenkého krku a s divokým výkřikem spolu s ním upadl pod nohy rozvlněného, řvoucího davu.

Někteří tloukli a trhali Vereščagina, jiní dlouhána. Výkřiky pošlapaných lidí a těch, kdo se snažili zachránit dlouhána, jen jítřily zuřivost davu. Dragounům se dlouho nedařilo vyprostit zkrvaveného a skoro k smrti ubitého dělníka. Ale přes všechn lýtý spěch, s nímž se zástup snažil dokončit jednou započaté dílo, nedařilo se lidem, kteří tloukli, škrtili a trhali Vereščagina, ho zabít; zástup se na ně tlačil ze všech stran, komíhal se

s nimi uprostřed jako jednolitá masa ze strany na stranu, takže ho nemohli ani zabít, ani nechat.

„Co kdybysme ho vzali sekyrou...? Uškrtili ho...! Zrádce, Krista prodal...! Ještě žije... ten má život jako kočka... to mu patří, zločinci... ať se trápí! Dobijte ho! Snad není ještě naživu?“

Teprve když se oběť přestala bránit a její křik byl vystřídán stejnoměrným, táhlým chroptěním, začali se lidé nad ležící zakrvácenou mrtvolou kvapně střídat. Každý přišel, pohlédl na to, co provedli, a s hrůzou, výčitkou a úžasem se tlačil zpět.

„Můj bože, ty lidi jsou jako zvířata, jakpak by mohl ještě žít!“ ozývalo se v zástupu. „A je to mladíček... asi kupeckej, to jsou lidi...! Povídaj, že to není on... jak to, že to není on... Božíčku...! Zabili někoho jiného; povídaj, že sotva žije... Ech, to jsou lidi... Kdo se hříchu nebojí...“, říkali nyní tíživě lidé a rozcitlivě, soustrastně se dívali na mrtvé tělo se zmodralou tváří, pomazanou krví a prachem, a s rozsekaným dlouhým tenkým krkem.

Jakýsi snaživý policejní úředník shledal nevhodným, aby na dvoře Jeho Jasnosti ležela mrtvola, a nařídil dragounům odtahnout ji na ulici. Dva dragouni uchopili tělo za zmrzačené nohy a vlekli je pryč. Zkrvavená, prachem obalená mrtvá hlava na dlouhém krku kývala se sem tam, vláčena po zemi. Zástup se tlačil pryč od mrtvolky.

Ve chvíli, kdy Vereščagin upadl a dav se nad ním s divokým řevem zavřel a zakolísal, Rastopčín najednou zbledl, a místo aby šel k zadnímu vchodu, kde čekali jeho koně, sklopil hlavu, a sám nevěda proč a kam, rychle vykročil do chodby vedoucí do pokojů v přízemí. Tvář měl bledou a nemohl potlačit chvění brady, třesoucí se jako v zimnici.

„Vaše Jasnosti, sem... Kam ráčíte...? Sem račte,“ pronesl za ním rozehvělý, vyděšený hlas. Hrabě Rastopčín nebyl s to něco odpovědět, jen se poslušně obrátil a šel tam, kam mu ukázali. U zadního vchodu stál lehký kočár. Vzdálený hukot řvoucího davu bylo slyšet až sem. Hrabě Rastopčín rychle usedl do kočáru a poručil, aby jeli do jeho venkovského domu v Sokolnickách. Když vyjeli na Řeznickou, kde už neslyšel křik zástupu, začal litovat toho, co udělal. Nespokojený sám se sebou, vzpomněl si na rozčilení a hrůzu, které dal najevo před svými podří-

zenými. La populace est terrible, elle est hideuse, přemýšlel francouzsky. Lůza je hrozná, je ohavná... Jsou jako vlci, které je možno uklidnit jen masem. Hrabě, jeden Bůh je nad námi! vyvstala mu náhle na mysli Vereščaginova slova a po zádech mu přeběhl nepřijemný chlad. Avšak to trvalo jen okamžik a hrabě Rastopčin se pohrdavě usmál sám sobě. Měl jsem jiné povinnosti. Musel jsem uklidnit lid. Pro obecné blaho už zemřely a umírají jinačí oběti, a jal se přemýšlet o společenských povinnostech, které měl ke své rodině, ke svému (jeho péči svěřenému) městu a sám k sobě – ne jako k Fjodoru Vasiljeviči Rastopčinovi (byl přesvědčený, že Fjodor Vasiljevič Rastopčin se obětuje pro obecné blaho), nýbrž k sobě jako vrchnímu veliteli, představiteli moci a carovu zplnomocněnci. Kdybych byl jen Fjodorem Vasiljevičem, byl bych se zachoval docela jinak; avšak já jsem byl nucen zachránit život i důstojnost vrchního velitele.

Kočár se lehce pohupoval na měkkých pérech, Rastopčin už neslyšel strašlivé zvuky davu a to obojí ho fyzicky uklidnilo; a jak to často bývá, zároveň s fyzickým uklidněním zfalšoval mu rozum i důvody k uklidnění mravnímu. Myšlenka, která ho uklidnila, nebyla nikterak nová. Co svět světem stojí a lidé se navzájem zabíjejí, nedopustil se nikdy člověk zločinu na svém bližním, aniž se jí uklidnil. Tato myšlenka je le bien publique, blaho ostatních lidí.

Člověk neovládaný vášní nikdy neví, v čem toto blaho tkví; avšak člověk, který se dopustil zločinu, to ví vždy velmi přesně. A Rastopčin to nyní věděl.

V těchto úvahách si nejen nevyčítal svůj čin, nýbrž nacházel i důvody k tomu, aby byl sám se sebou spokojen, jak šťastně dovedl využít této příležitosti – k potrestání zločince a zároveň k uklidnění davu.

Vereščagin byl souzen a odsouzen k smrti, říkal si Rastopčin (ačkoli Vereščagin byl odsouzen senátem pouze k nuceným pracím). Byl to velezrádce; nemohl jsem ho nechat bez trestu, a pak, zabil jsem dvě mouchy jednou ranou; dal jsem davu oběť, abych jej uklidnil, a potrestal jsem zločince.

Když přijel do svého domu za městem a dal se do vyřizování domácích záležitostí, uklidnil se už docela.

Za půl hodiny poté jel hrabě s rychlými koňmi přes sokol-

nické pole a nevzpomínal už na to, co bylo, přemýšlel už jen o tom, co bude. Jel nyní k Jauzskému mostu, kde, jak mu řekli, byl Kutuzov. V duchu si už představoval hněvivá a pichlavá slova, která řekne Kutuzovovi za to, že ho tak oklamal. Dá té staré dvorní lišce cítit, že odpovědnost za všechno neštěstí, jež může vzejít z opuštění hlavního města a ze zkázy Ruska (jak se domníval Rastopčín), padá jen na jeho potřeštěnou starou hlavu. Jak si tak promýšlel, co mu řekne, rozhněvaně sebou vrátil v kočáře a zlostně se rozhlížel kolem sebe.

Sokolnické pole bylo pusté. Jen na konci, u chudobince a u blázince, bylo vidět skupinky lidí v bílých šatech a několik stejně oblečených lidí šlo po poli, cosi křičelo a mávalo rukama.

Jeden z nich utíkal přímo k Rastopčinovu kočáru. Hrabě Rastopčín, jeho kočí i dragouni se dívali s neurčitým pocitem hrůzy a zvědavosti na ty puštěné blázny, zejména na toho, který jim běžel do cesty. Utíkal, co mohl, v rozepnutém vlajícím županu, kymácel se na svých dlouhých nohou a upřeně se díval na Rastopčina, cosi na něj křičel chraptivým hlasem a dával mu znamení, aby zastavil. Jeho ponuře slavnostní obličej, lemovaný nepravidelnými chumáčky plnovousu, byl hubený a bledý. V očích se mu na šafránově žlutém bělmu nepokojně kmítaly gagátově černé zřítelnice.

„Stůj! Zastav se, povídám!“ vykřikoval pronikavě a do toho, sotva dechu popadaje, stále cosi volal s naléhavou intonací a posunky.

Doběhl až ke kočáru a utíkal dál podél něho.

„Třikrát mě zabili, třikrát jsem vstal z mrtvých. Kamenovali mě, ukřižovali mě... Vstanu z mrtvých... vstanu z mrtvých... vstanu z mrtvých. Mučili mé tělo. Království boží se zboří... Třikrát je rozbořím a třikrát znovu vystavím,“ křičel stále silnějším a silnějším hlasem. Hrabě Rastopčín náhle zbledl, tak jako zbledl, když se zástup vrhl na Vereščagina. Odvrátil se.

„Rych... rychleji!“ zavolal na kočího chvějícím se hlasem.

Kočár letěl, co koním nohy stačily; ale ještě dlouho slyšel hrabě Rastopčín za sebou vzdalující se šílený a zoufalý křik a před očima měl udivený a polekaný zkrvavený obličej zrádce v kožíšku.

Jakkoli čerstvá byla tato vzpomínka, Rastopčín cítil, že mu

už vnikla do krve a zaryla se hluboko do jeho srdce. Nyní jasně věděl, že se ta krvavá stopa nikdy nezacelí, že tato strašná vzpomínka bude naopak žít v jeho srdci až do konce života čím dál tím tíživěji a mučivěji. Zdálo se mu, že slyší zvuk vlastních slov: Bijte ho, ručíte mi za to svou hlavou! – Proč jsem jen řekl ta slova! Vyslovil jsem je jaksi proti své vůli... Mohl jsem je neřici, myslel si, pak by *nic nebylo*. Viděl poděšený a potom náhle zesurovělý obličej dragouna, který uhodil, a pohled plný mlčenlivé, plaché výčitky, který na něj vrhl ten chlapec v lišším kožíšku... Ale neudělal jsem to kvůli sobě. Musel jsem to učinit. Lůza, zrádce... obecné blaho, říkal si.

U Jauzského mostu se stále ještě tísnilo vojsko. Bylo horko. Kutuzov seděl zamračený a mdlý na lavičce vedle mostu a kreslil si bičíkem do písku, když k němu s rachotem přijel lehký kočár. Muž v generálské uniformě a v klobouku s péro-vým chocholem, s těkavýma, napůl zlobnýma a napůl polekanýma očima přistoupil ke Kutuzovovi a začal mu cosi francouzsky vykládat. Byl to hrabě Rastopčín. Říkal Kutuzovovi, že přijel sem, protože Moskva a hlavní město už neexistuje a je jenom armáda.

„Vypadalo by to jinak, kdyby mně Vaše Jasnost nebyla řekla, že nevydáte Moskvu bez boje: k tomuhle všemu by nebylo došlo!“ pravil.

Kutuzov se na něj díval, a jako by nechápal, co mu říká, snažil se s námahou vyčíst cosi zvláštního, co se zračilo v té chvíli na tváři člověka, jenž s ním mluvil. Rastopčín upadl do rozpaků a odmlčel se. Kutuzov lehce zavrtěl hlavou, upřel na Rastopčína zpytavý pohled a tiše řekl:

„Ano, nevydám Moskvu bez boje.“

Možná že Kutuzov myslel na něco docela jiného, když říkal ta slova, nebo je řekl naschvál – ač si uvědomoval jejich nesmyslnost, ale hrabě Rastopčín neodpověděl a rychle od něj odešel. A podivná věc! Vrchní velitel Moskvy, pyšný hrabě Rastopčín, vzal do ruky nahajku, šel na most a jal se s křikem rozhánět nakupené vozy.

XXVI

Ve čtyři hodiny odpoledne vstupovala Muratova vojska do Moskvy. V čele jel oddíl württemberských husarů a v zadu, s velikou svitou, jel na koni sám neapolský král.

Uprostřed Arbatu, blízko Nikolaje Zjeveného, se Murat zastavil a čekal na zprávu od předního oddílu, v jakém stavu je městská pevnost „*le Kremlin*“.

Kolem Murata se shromáždil nevelký kroužek obyvatel, kteří zůstali v Moskvě. Všichni hleděli na toho divného, vlasatého velitele, ozdobeného peřím a zlatem, s plachou nedůvěrou.

„Tak tohle je teda on, ten jejich car? Nevypadá tak špatně!“ šeptaly tiché hlasy.

K hloučku přijel tlumočník.

„Smekni čepici... čepici dolů,“ říkali si lidé mezi sebou. Tlumočník se obrátil k jednomu starému domovníkovi a zeptal se ho, jak daleko je do Kremlu. Domovník poslouchal nedůvěřivě cizí polský přízvuk, ale nepoznával v těchto zvucích ruskou řeč, nerozuměl, co mu tlumočník říká, a schovával se za ostatní lidi.

Murat popojel k tlumočnickovi a nařídil mu, aby se zeptal, kde jsou ruská vojska. Jeden z Rusů konečně pochopil, co se ho ptají, a tu začalo tlumočnickovi odpovídat několik hlasů. Francouzský důstojník z předního oddílu přijel k Muratovi s hlášením, že brána do pevnosti je zatarasená a že tam patrně bude ukryta nějaká záloha.

„Dobrá,“ prohlásil Murat a obrátil se k jednomu z pánů ze své družiny s příkazem, aby vytáhli čtyři lehká děla a bránu ostřelovali.

Za kolonou, která jela za Muratem, vyrazilo klusem dělostřelectvo a rozjelo se po Arbatu. Když dorazilo na konec Vozdviženky, zastavilo se a seřadilo se na náměstí. Několik francouzských důstojníků dávalo rozkazy, jak rozestavit děla, a dívalo se na Kreml dalekohledem.

Z Kremlu se neslo vyzvánění na večerní mši a tento zvuk Francouze mátl. Domnívali se, že je to výzva do zbraně. Několik pěších vojáků se rozběhlo ke Kutafjevské bráně. Ležely tam trámy a prkenné štíty. Když důstojník s oddílem dobíhali k bráně, rozlehly se odtud tři výstřely z pušek. Generál stojící u děl vykřikl na důstojníka jakýsi povel a ten i s vojáky běžel zpátky.

Z brány třesky ještě tři výstřely.

Jeden z nich zasáhl francouzského vojáka do nohy a za prkennými štíty se ozval podivný pokřik několika hlasů. Výraz veselí a klidu na tvářích francouzského generála, důstojníků i vojáků byl náhle v jediné chvíli, jako na povel, vystřídán úporným, soustředěným výrazem pohotovosti k boji a utrpení. Pro ně všechny, od maršála až do posledního vojáka, nebylo toto místo Vozdviženkou, Mechovou, Kutafjou nebo Trojickou branou, nýbrž novým místem nového bojiště, kde dojde patrně ke krvavé bitvě. A všichni se na tuto bitvu připravili. Výkřiky za branou zmlkly. Děla už byla namířena. Dělostřelci sfoukli hořící doutnáky. Důstojník zavelel: „Pal!“ a jeden za druhým se rozlehly dva svištící kovové zvuky. Kartáčové kulky třesky o kámen, trámy a štíty na bráně; a nad náměstím se zakolébaly dva oblaky dýmu.

Několik okamžiků po tom, co dozněl rachot výstřelů, nesoucí se kamenným Kremlem, ozval se nad hlavami Francouzů podivný zvuk. Nad stěnami pevnosti se zvedlo ohromné hejno kavek, zakroužilo ve vzduchu, krákal a šumělo tisíce křídly. Zároveň s tímto zvukem zaznělo od brány osamělé lidské zvolání a z dýmu se vynořila postava prostovlasého muže v kaftanu. Držel pušku a líčil na Francouze. „Feu!“ opakoval dělostřelecký důstojník a v téže chvíli se rozlehl výstřel z pušky a dvě rány z děl. Dým opět zahalil bránu.

Za štíty se už nic nehýbalo a francouzští pěchotní důstojníci a vojáci zamířili k bráně. Leželi tam tři ranění a čtyři zabítí. Dva lidé v kaftanech utíkali podél zdi dolů na Znamenku.

„Odklidte mi to z cesty,“ řekl důstojník a ukázal na trámy a mrtvolky; Francouzi dobili raněné a hodili mrtvá těla dolů za ohradu. Kdo byli ti lidé, nikdo nevěděl. „Odklidte mi je z cesty,“ řeklo se jen o nich a později je vytáhli a odklidili, aby nepáchli. Jediný Thiers věnoval jejich památce pár květnatých řádek: „Tito ubožáci vnikli do posvátné pevnosti, zmocnili se

pušek z arzenálu a stříleli na Francouze. Několik jich bylo zneškodněno a Kreml zbaven jejich přítomnosti.“

Muratovi ohlásili, že cesta je volná. Francouzi vešli do brány a utábořili se na Senátním náměstí. Vojáci vyhazovali židle z oken senátu na náměstí a rozdělávali ohně.

Jiné oddíly procházely Kremlem a zastavovaly se na Marsejce, na Lubjance, na Pokrovce. Další zase tábořily na Vozdvižence, na Znamence, na Nikolské a Tverské. Když nikde nenalezali hostitele, neubytovávali se Francouzi jako ve městě v bytech, nýbrž jako v táboře, který byl rozbit ve městě.

Třebaže byli otrhaní, hladoví, zmoření a třebaže prořídli už jen na třetinu bývalého stavu, vstoupili francouzští vojáci do Moskvy ještě ve vzorném pořádku. Bylo to k smrti znavené a vysílené, ale dosud bojovné a hrozivé vojsko. Avšak bylo to vojsko jen do toho okamžiku, dokud se jeho vojáci nerozptýlili po bytech. Sotva se muži z pluků začali ubytovávat v prázdných a bohatých domech, přestalo navždy existovat vojsko a vzniklo z něj cosi středního – ani obyvatelé, ani vojáci – cosi, co se nazývá záškodníci. Když za pět neděl titíž lidé vyšli z Moskvy, netvořili už vojsko. Byla z nich tlupa záškodníků, z nichž každý s sebou vezl nebo nesl ranec věcí, které považoval za cenné a potřebné. Když vycházeli z Moskvy, nebylo už cílem každého z těchto lidí dobývat jako dříve, nýbrž uchovat si nashromážděnou kořist. Podobni opici, která hyne, protože strčila ruku do úzkého hrdla džbánu, nabrala si tam hrst ořechů a neotvírá pěst, aby nepřišla o to, co uchvátila, museli Francouzi, když odešli z Moskvy, zřejmě zahynout jen proto, že s sebou táhli nakradené věci a připadalo jim nemožné je zahodit, tak jako opici připadá nemožné otevřít hrst s ořechy. Za deset minut poté, co nějaký francouzský pluk vstoupil do některé moskevské čtvrti, nebylo již ani jednoho vojáka, ani důstojníka. V oknech domů bylo vidět lidi ve vojenských pláštích a perkách, kteří se procházeli se smíchem po pokojích; ve spížích a sklepích hospodařili podobní lidé se zásobami; stejní lidé venku otvírali a vyvraceli vrata kúlen a koníren; v kuchyních rozdělávali oheň, s vysoukanými rukávy pekli, mísili těsto a vařili, strašili nebo rozesmávali ženy a děti a mazlili se s nimi. Takových lidí bylo všude, v obchodech i domech, plno; ale vojsko to už nebylo.

Týž den vydávali francouzští velitelé rozkaz za rozkazem, aby vojskům zabránili rozcházet se po městě, zakazovali násilí na obyvatelstvu a záškodnictví, svolávali na týž večer všeobecnou kontrolu mužstva podle jmen; avšak přes všechna tato opatření se lidé, tvořící krátce předtím vojsko, rozptýlovali po bohatém prázdném městě, oplývajícím zásobami a pohodlím. Právě tak jako hladové stádo jde po holém poli v houfu, ale jakmile padne na bohatou pastvinu, okamžitě se rozběhne a nelze je udržet, tak nezadržitelně se rozbíhalo i vojsko po bohatém městě.

Obyvatelé v Moskvě nebyli a vojáci se do ní vsakovali jako voda do písku, nezadržitelně a hvězdovitě se rozptýlovali na všechny strany od Kremlu, do něhož vstoupili nejdříve. Vojáci jezdeckta, kteří vešli do kupeckého domu, zanechaného tu se vším majetkem, a našli zde stání pro víc koní, než měli sami, šli přesto ještě obsadit sousední dům, který se jim zdál lepší. Mnozí zabírali několik domů, psali na ně křídou, kým jsou obsazeny, a hádali se o ně, a dokonce i prali s jinými oddíly. Ještě dříve, než se tam usadili, vybíhali vojáci znovu na ulici prohlédnout si město, a poněvadž se povídalo, že tu Rusové zanechali veškerý majetek, mířili tam, kde se daly zadarmo nabrat cenné věci. Velitelé šli vojákům bránit, ale bezděky se dali strhnout k stejnému počínání. Na kočárovém trhu, kde zůstaly plné krámy, kupili se generálové a vybírali si lehké vozíky i kočáry. Obyvatelé, kteří zůstali, zvali na byt velitele, protože doufali, že se tím zabezpečí proti krádežím. Bohatství tu bylo nepočítaného a nebylo mu vidět konce. Všude kolem míst, kde se Francouzi usadili, byla další neprozkoumaná a neobsazená místa a Francouzům se zdálo, že je tam bohatství ještě víc. A Moskva je do sebe vsakovala stále hlouběji a hlouběji. Když se stane, že se voda vylije na suchou zem, mizí voda i suchá země; a právě tak, když se stalo, že hladové vojsko vešlo do bohatého prázdného města, přestalo existovat vojsko a přestalo existovat i bohaté město. Všude bylo bláto, došlo k požárům a rabování.

Francouzi připisovali požár Moskvy zuřivému vlastenectví Rastopčinovu, Rusové barbarství Francouzů. Ve skutečnosti neexistovaly příčiny požáru Moskvy v tom smyslu, aby se ten požár dal přičíst na vrub jedné nebo několika osobám – takové

příčiny nebylo a nemohlo být. Moskva shořela proto, že se dostala do podmínek, za jakých by muselo shořet každé dřevěné město, ať v něm je či není sto třicet špatných hasičských stříkaček. Moskva musela shořet, protože z ní odjeli obyvatelé, stejně nevyhnutelně, jako musí vzplanout hromada pilin, na kterou po několik dní dopadají jiskry. Dřevěné město, v němž za přítomnosti obyvatel, majitelů domů a policie bývaly v létě požáry téměř každý den, nemůže neshořet, když v něm nejsou obyvatelé a bydlí tam vojáci, kteří kouří dýmky, rozdělávají ohně na Senátním náměstí ze židlí senátu a vaří si jídlo dvakrát denně. Stačí, aby se v míru u obyvatel některé vesnice ubytovalo vojsko, a počet požárů v tom místě okamžitě stoupne. Jakou měrou musí vzrůst pravděpodobnost požárů v prázdném dřevěném městě, kde se utábořilo cizí vojsko? Le patriotisme féroce de Rastopchine a francouzské barbarství s tím nemají co dělat. Moskvu zapálily dýmky, kuchyně, ohničky a nedbalost nepřátelských vojáků, kteří byli obyvateli, ale nikoli majiteli domů. I kdyby docházelo ke žhářství (což je dost pochybné, protože nikdo neměl důvod zapalovat domy, a rozhodně to bylo namáhavé a nebezpečné), nelze toto žhářství považovat za příčinu, poněvadž i bez něj by se bylo stalo totéž.

Jakkoli bylo Francouzům příjemné obviňovat Rastopčina z nelidskosti nebo Rusům obviňovat napřed zločinného Bonaparta a potom vkládat hrdinskou pochodeň do rukou vlastního národa, není možno nevidět, že takové bezprostřední příčiny požáru nemohlo být, protože Moskva musela shořet, jako musí shořet každá vesnice, továrna, každý dům, z něhož odejdou majitelé a pustí do něj hospodařit a vařit cizí lidi. Moskva byla spálena obyvateli, to je pravda; ale nikoli obyvateli, kteří v ní zůstali, nýbrž těmi, kteří z ní odjeli. Moskva, obsazená nepřítelem, nezůstala nepoškozená jako Berlín, Vídeň a jiná města jen proto, že její obyvatelé nepřišli Francouzům vstříc s chlebem, solí a s městskými klíči, ale odjeli.

XXVII

Hvězdicovité vsakování Francouzů do Moskvy dosáhlo čtvrti, v níž bydlel Pierre, teprve kvečeru druhého září.

Po dvou posledních dnech, prožitých podivně a o samotě, byl Pierre ve stavu blízkém šílenství. Celou jeho bytost ovládla jediná neodbytná myšlenka. Sám nevěděl, jak a kdy ho přepadla, ale pronikala jej teď tak, že se nepamatoval na nic z minulosti, nechápal nic z přítomnosti a vše, co viděl a slyšel, míjelo před ním jako ve snu.

Pierre odešel z domova jen proto, aby se zbavil těch složitých a zamotaných životních požadavků, jež na něj dolehly a jež ve stavu, v jakém tehdy byl, nebyl s to řešit. Jel do bytu Josifa Alexejeviče pod záminkou, že musí roztřídit nebožtíkovy knihy a papíry, jen proto, že chtěl mít klid od životního shonu – neboť se vzpomínkou na Josifa Alexejeviče se v jeho duši pojil svět věčných, klidných a slavnostních myšlenek, které byly pravým opakem nepokojného zmatku, do něhož se cítil vtahován. Hledal tiché útočiště a skutečně je v pracovně Josifa Alexejeviče našel. Když se v mrtvém tichu pracovny opřel o lokty nad nebožtíkovým zaprášeným psacím stolem, začaly mu v mysli klidně a výrazně, jedna za druhou, vyvstávat vzpomínky na poslední dny, zejména na borodinskou bitvu a na ten nepřekonatelný pocit vlastní nicotnosti a neupřímnosti ve srovnání s pravdivostí, prostotou a silou toho druhu lidí, kteří se vtiskli do jeho duše pod jménem oni. Když ho Gerasim vytrhl ze zadumání, napadlo Pierra, aby se zúčastnil zamýšlené – jak věděl – lidové obrany Moskvy. A proto okamžitě poprosil Gerasima, aby mu opatřil kaftan a pistoli a sdělil mu svůj záměr zatajit své jméno a zůstat v domě Josifa Alexejeviče. Potom, během prvního dne, stráveného v samotě a nečinnosti (Pierre se několikrát pokoušel soustředit pozornost na zednářské rukopisy, ale marně), vybavila se mu několikrát matně myšlenka, kte-

rá ho napadla už dříve, myšlenka na kabalistický význam jeho jména ve spojení se jménem Bonapartovým; avšak tato myšlenka, že jemu, l'Ruse Besuhof, je určeno učinit konec panování šelmy, vyvstávala před ním zatím pouze jako jedna z tužeb, jež bez zjevné příčiny vznikají v lidské fantazii a zase mizejí beze stopy.

Když si koupil kaftan (jen proto, aby se zúčastnil lidové obrany Moskvy) a potkal Rostovovy a Nataša mu řekla: „Vy tu zůstáváte? Ach, jak je to hezké!“, mihla se mu hlavou myšlenka, že by opravdu bylo hezké zůstat v Moskvě, i kdyby byla obsazena nepřítelem, a vykonat, co mu bylo určeno.

Nazítří šel k Tříhorské bráně s jedinou myšlenkou, nešetřit se a nezůstat v ničem pozadu za *nimi*. Avšak když se vrátil domů a přesvědčil se, že Moskvu hájit nebudou, pocítil náhle, že to, co se mu dříve jevilo jen jako možnost, stalo se nyní nutným a nevyhnutelným. Musel zatajit své jméno a zůstat v Moskvě, setkat se s Napoleonem a zabít ho, aby buď sám zahynul, nebo osvobodil celou Evropu z neštěstí, jež podle jeho názoru zavini-
nil jedině Napoleon.

Pierre znal všechny podrobnosti, jak se jeden německý student pokusil ve Vídni roku 1809 o atentát na Bonaparta, a věděl, že student byl zastřelen. Ale nebezpečí, jemuž by vystavil svůj život při provádění svého záměru, podněcovalo ho ještě silněji.

Neodolatelně ho k tomu vábily dva stejně silné pocity. První byl pocit nutnosti obětovat se a trpět vzhledem k obecnému neštěstí, pocit, jenž ho dohnal k tomu, aby pětadvacátého srpna jel do Možajaska a vmísil se až do samé bitevní vřavy, aby teď utekl z domu a místo obvyklého přepychu a pohodlí spal nesvlečený na tvrdé pohovce a jedl s Gerasimem; druhý byl ten neurčitý, výlučně ruský pocit pohrdání vším konvenčním, umělým a lidmi vytvořeným, vším, co většina lidí považuje za největší blaho na světě. Poprvé zakusil Pierre tento zvláštní, opojný pocit ve Slobodském paláci, kde náhle zjistil, že bohatství i moc, i život, zkrátka všechno, co si lidé tak pracně budují a střeží, stojí-li to vše vůbec za něco, pak jen za požitek, s nímž je to možno odhodit.

Byl to pocit, který nutí člověka, jenž se dal dobrovolně na vojnu, aby propil poslední halíř, a opilce, aby rozbíjel zrcadla

a sklenice bez jakéhokoli zjevného důvodu, ačkoli ví, že ho to bude stát poslední peníze; ten pocit, který nutí člověka, aby prováděl (ve špatném smyslu) pošetilé činy, jako by zkoušel vlastní moc a sílu a zároveň tím uznával existenci vyššího soudu nad životem, soudu povzneseného nad lidské malichernosti.

Hned od toho dne, kdy ve Slobodském paláci poprvé zakusil ten pocit, byl Pierre neustále pod jeho vlivem, ale teprve nyní našel možnost jej ukojit. Kromě toho vše, co v této věci již učinil, podporovalo ho teď v jeho úmyslu a zbavovalo ho možnosti, aby se svého záměru zřekl. Jeho útěk z domu, jeho kaftan, pistole i jeho prohlášení Rostovům, že zůstává v Moskvě, to vše by nejen ztratilo smysl, ale bylo by to dokonce nízké a směšné (na což byl Pierre velmi citlivý), kdyby po tom všem odjel z Moskvy jako ostatní.

Jeho fyzický stav, jak tomu vždy bývá, odpovídal stavu duševnímu. Neobvyklá prostá strava, vodka, kterou tyto dny pil, a nedostatek vína a doutníků, špinavé, nevyměňované prádlo, dvě téměř bezesné noci, strávené na krátké pohovce bez ložního prádla a příkrývek, to vše udržovalo Pierra ve stavu podráždění, blízkém pomatenosti.

Byly již dvě hodiny odpoledne. Francouzi už vtáhli do Moskvy. Pierre to věděl, ale místo aby něco podnikal, promýšlel jen svůj záměr a probíral jeho uskutečnění do všech podrobností a důsledků. Ve svých snech si nijak živě nekreslil sám okamžik, kdy zasadí ránu, ani smrt Napoleonovu, ale zato si neobyčejně jasně a se smutnou rozkoší představoval svou vlastní záhubu, své hrdinství a statečnost.

Ano, jeden za všechny to musím vykonat, nebo zahynout! říkal si. Ano půjdu... a potom najednou... Pistolí nebo kinžálem? uvažoval. Ostatně na tom nezáleží. Netrestám tě já, nýbrž ruka Prozřetelnosti... řeknu mu (vymýšlel si slova, která řekne Napoleonovi, až ho bude zabíjet). Jen mě seberte a popravte si mě, říkal si dál v duchu se smutným, ale odhodlaným výrazem na tváři a svěsil hlavu.

Ve chvíli, kdy Pierre stál uprostřed pokoje a takto tiše uvažoval, otevřely se dveře pracovny a na prahu se objevila zcela změněná postava jindy vždy tak mírného Makara Alexejeviče.

Měl rozhalený župan a červenou ohyzdnou tvář. Bylo vidět, že je opilý. Když spatřil Pierra, upadl v první chvíli do rozpaků, ale když na jeho tváři zpozoroval zmatek, dodal si odvahy a dopotácel se na tenkých nohou až doprostřed pokoje.

„Dostali strach!“ řekl důvěřivě chraptivým hlasem. „Povídám; nevzdám se, povídám... nemám pravdu, pane?“ Zamyslel se, ale najednou spatřil na stole pistoli, střelhbítě se jí zmocnil a vyběhl na chodbu.

Gerasim s podomkem, kteří šli hned za ním, ho zastavili v předsíni a snažili se mu pistoli odebrat. Pierre vyšel na chodbu a s útrpností a odporem se díval na toho pološíleného starce. Makar Alexejevič se mračil námahou, ale držel pistoli pevně a křičel chraptivým hlasem, jako by měl nějakou slavnostní vidinu.

„Do zbraně! Zahákovat! Muž proti muži! Snad si nemyslíš, že mi ji vezmeš!“ vykřikoval.

„Už dost, prosím, už dost. Buďte tak hodný, prosím, přestaňte. Prosím vás, pane...“, opakoval Gerasim a opatrně se snažil obrátit Makara Alexejeviče za lokty ke dveřím.

„Kdo jsi? Bonapart...!“ křičel Makar Alexejevič.

„To není hezké, milostpane. Račte jít do pokoje, odpočiňte si. Račte mi dát tu pistolku.“

„Pryč, bídný otroku! Nedotýkej se mě! Vidíš?“ potřásal Makar Alexejevič pistolí. „Muž proti muži!“

„Chyť ho!“ pošeptal Gerasim podomkovi.

Uchopili Makara Alexejeviče za ruce a táhli ho ke dveřím.

Předsíň se naplnila odporným lomozem tahanice a opilého, chraptivého hlasu a supění.

Náhle zazněl od vchodu nový, pronikavý ženský křik a do předsíně vběhla kuchařka.

„Jsou tady! Lidičky drazí...! Na mou duši, jsou to oni. Čtyři – na koních“, křičela.

Gerasim s podomkem pustili Makara Alexejeviče a ztichlou chodbou se jasně rozlehlo bušení několika rukou na venkovní dveře.

XXVIII

Pierre se rozhodl, že dokud neuskuteční svůj záměr, nesmí prozradit ani svůj stav, ani znalost francouzštiny, a proto stál ve dveřích do chodby, připraven okamžitě se schovat, sotva Francouzi vejdou. Ale Francouzi už byli uvnitř a Pierre stále ode dveří neodcházel: zdržovala ho nepřemožitelná zvědavost.

Byli dva. Jeden byl důstojník, vysoký, urostlý, hezký člověk, a druhý zřejmě voják nebo vojenský sluha, přisražený, hubený, opálený muž vpadlých tváří a tupého výrazu v obličeji.

Důstojník, který lehce kulhal a opíral se o hůl, šel první. Po několika krocích se zastavil, jako by usoudil, že byt je dobrý, obrátil se k vojákům, kteří stáli ve dveřích, a řízným velitelským hlasem na ně zavolal, aby přivedli koně. Když s tím byl hotov, šviháckým gestem, s vysoko zdviženým loktem si nakroutil knír a dotkl se rukou klobouku.

„Dobrý den vespolek!“ řekl vesele a s úsměvem se rozhlédl kolem sebe.

Nikdo neodpověděl ani slovo.

„Vy jste domácí pán?“ zeptal se důstojník Gerasima.

Gerasim se na něj díval tázavě a polekaně.

„Kvartýr, kvartýr, ubytování,“ řekl důstojník shora dolů, dívaje se na malého človíčka se shovívavým a dobromyslným úsměvem. „Francouzi jsou dobří hoši. K čertu, přece se nebudeme zlobit, starouši,“ dodal a poplácal vyděšeného, nemluvného Gerasima po rameni.

„No tohle! Řekněte, copak v tomhle lokále nikdo nemluví francouzsky?“ rozhlédl se kolem sebe a setkal se s Pierrovým pohledem. Pierre couvl za dveře.

Důstojník se znovu obrátil ke Gerasimovi. Žádal, aby mu ukázal pokoje v domě.

„Pán ne tu... nerozumět... moje váš...“, snažil se Gerasim učinit svá slova srozumitelnějšími tím, že je komolil.

Francouzský důstojník mu rozhodil rukama před nose m na znamení, že nerozumí, a kulhavě zamířil ke dveřím, u nichž stál Pierre. Pierre chtěl odejít a schovat se před ním, ale vtom uviděl, jak se otevírají kuchyňské dveře a vysunuje se z nich Makar Alexejevič s pistolí v ruce. Se lstivostí šilence si Makar Alexejevič Francouze prohlédl, zvedl pistol i a namířil.

„Muž proti muži!“ zařval a natáhl kohoutek. Francouzský důstojník se na ten výkřik obrátil a v témž okamžiku se Pierre na opilého vrhl. Chytil pistol i a zvedl ji, ale vtom se Makaru Alexejeviči konečně podařilo nahmatat prstem spoušť a ozval se ohlušující výstřel, který všechny zahalil dýmem. Francouz zbledl a skočil zpět ke dveřím.

Pierre zapomněl na své předsevzetí neprozradit svou znalost francouzštiny, vytrhl opilci pistol i, odhodil ji, rozběhl se k důstojníkovi a oslovil ho francouzsky.

„Nejste raněn?“ zeptal se.

„Myslím, že ne,“ odpovéděl důstojník a ohmatával se, „ale tentokrát jsem vyvázl jen taktak,“ dodal a ukázal na otlučené štukování na zdi. „Kdo je ten člověk?“ pohlédl přísně na Pierra.

„Jsem opravdu zoufalý z toho, co se stalo,“ řekl rychle Pierre, který docela zapomněl na svou úlohu. „Je to šílenec, nešťastník, který nevěděl, co dělá.“

Důstojník přistoupil k Makaru Alexejeviči a chytil ho za límec.

Makar Alexejevič otevřel ústa, jako by usínal, a kymácel se, opřen o stěnu.

„Darebáku, to mi zaplatíš,“ pravil Francouz a pustil jej. „Jsme teď po vítězství velkomyslní; ale zrádcům neodpouštíme,“ dodal s hezkým, energickým posunkem a zatvářil se přitom pochmurně a slavnostně zároveň.

Pierre pokračoval francouzsky a přemlouval ho, aby toho opilého, šíleného člověka netrestal. Francouz poslouchal mlčky a stále stejně zachmuřený, ale najednou se obrátil k Pierrovi s úsměvem. Několik vteřin se na něj díval beze slova. Na jeho hezké tváři se objevil tragicky něžný výraz a důstojník podal Pierrovi ruku.

„Zachránil jste mi život! Jste Francouz!“ řekl. Pro Francouze byl tento závěr nepochybný. Vykonat velký čin mohl pouze

Francouz a zachránit život jemu, panu Ramballovi, kapitánovi 13. pluku lehkého dělostřelectva, bylo bezpochyby největším činem na světě.

Ale jakkoli nepochybný byl tento závěr a důstojníkově přesvědčení na něm založené, považoval Pierre za nutné ho zklamat.

„Jsem Rus,“ řekl rychle.

„To povídejte jiným,“ zakýval si Francouz prstem před nosem a usmál se. „Za chvíli mi to všechno řeknete. Těší mě, že jsem potkal krajana. Tak co uděláme s tím člověkem?“ dodal a rozmlouval už s Pierrem jako se svým bratrem. I kdyby snad Pierre nebyl Francouz, jakmile jednou obdržel tento titul, nejvyšší na světě, nemohl se ho už zříci – říkal výraz i tón francouzského důstojníka. Na jeho poslední otázku Pierre znovu vysvětlil, kdo je Makar Alexejevič, vysvětlil, že tento opilý, šílený muž se těsně před jejich příchodem zmocnil nabitě pistole, že mu ji nestačili odejmout, a prosil, aby ponechal jeho čin bez trestu.

Francouz vypjal hrud a učinil rukou královské gesto.

„Zachránil jste mi život. Jste Francouz. Žádáte na mně pro něj milost? Uděluji vám ji. Odvedte toho člověka,“ pronesl rychle a rázně, zavěsil se do Pierra, jehož za to, že mu zachránil život, povýšil na Francouze, a šel s ním do pokoje.

Vojáci, kteří právě byli na dvoře, když zaslechli výstřel, přišli do předsíně, zeptali se, co se děje, a projevíli ochotu potrestat viníky; avšak důstojník je stroze zarazil.

„Až vás budu potřebovat, zavolám vás,“ řekl jim. Vojáci zase odešli. Sluha, který se mezitím stačil poohlédnout po kuchyni, přistoupil k důstojníkovi.

„Kapitáne, v kuchyni mají polévku a skopovou kýtu. Mám vám ji přinést?“

„Ano, a víno,“ odvětil kapitán.

XXIX

Když francouzský důstojník s Pierrem vstoupili do pokojů, považoval Pierre za svou povinnost ujistit kapitána, že není Francouz, a chtěl odejít, ale francouzský důstojník o tom nechtěl ani slyšet. Byl tak zdvořilý, roztomilý, dobromyslný a upřímně vděčný za záchranu svého života, že Pierre neměl to srdce mu odříci a usedl s ním v sále, v první místnosti, do níž vešli. Na Pierrovo ujišťování, že není Francouz, kapitán pokrčil rameny, jako by nechápal, jak se někdo může zříkat tak lichotivého označení, a prohlásil, že chce-li být mermomocí považován za Rusa, nechť si jím je, ale že jeho, kapitána, k němu bude přesto navždy poutat pocit vděčnosti za to, že mu zachránil život.

Kdyby byl tento muž alespoň trošinku nadán schopností chápat city druhých a kdyby byl uhodl Pierrovy pocity, byl by patrně Pierre od něj odešel; avšak nepřístupnost tohoto člověka ke všemu, co nebyl on sám, Pierra překvapila.

„Francouz nebo ruský kníže inkognito,“ prohlásil Francouz, když si prohlédl sice špinavé, ale jemné Pierrovo prádlo a prsten na jeho ruce. „Vděčím vám za svůj život a nabízím vám své přátelství. Francouz nikdy nezapomíná na urážky ani na prokázané služby. Nabízím vám své přátelství. To je vše, co vám mohu říci.“

V hlasu, ve výrazu tváře i v pohybech tohoto důstojníka bylo tolik dobromyslnosti a ušlechtilosti (ve francouzském smyslu), že Pierre odpověděl mimoděk na jeho úsměv úsměvem a stiskl podávanou ruku.

„Kapitán Ramballe od třináctého lehkého, vyznamenaný za sedmého září,“ představil se s nepotlačitelným, samolibým úsměvem, který mu zvlnil rty pod knírem. „Mohl byste mi nyní prozradit, s kým mám tu čest tak příjemně rozmlouvat, místo abych byl na obvazišti s kulkou toho blázna v těle?“

Pierre odpověděl, že mu své jméno nemůže říct, a chtěl už, celý rudý, vysvětlovat příčiny, proč je nemůže prozradit, a zároveň se pokoušel honem si nějaké vymyslet, když ho Francouz spěšně přerušil.

„Odpusťte, prosím,“ pravil. „Chápu vaše důvody, jste důstojník... možná vyšší důstojník, bojoval jste proti nám. To se mě netýká. Vděčím vám za svůj život. To mi stačí. Jsem vám cele k službám. Jste šlechtic...? Vaše křestní jméno, prosím? Na víc se neptám. Pan Pierre, říkáte... Výborně. To je vše, co chci vědět.“

Když bylo přineseno skopové, míchaná vajíčka, samovar, vodka a víno z ruského sklepa, které si přivezli Francouzi s sebou, požádal Ramballe Pierra, aby s ním poobědval, a sám se ihned lačně a bez odkladu, jako zdravý a hladový člověk, dal do jídla, rychle žvýkal silnými zuby, neustále pomlaskával a opakoval: výborné, znamenité! Tvář mu zrudla a pokryla se potem. Pierre měl hlad a s potěšením pojedl s ním. Sluha Morel přinesl hrnc s teplou vodou a postavil do ní láhev červeného vína. Mimo to přinesl láhev kvasu, kterou vzal v kuchyni na ochutnání. Tento nápoj Francouzi už znali a dali mu jméno. Říkali kvasu limonade de cochon (prasečí limonáda) a Morel vychvaloval tuto limonade de cochon, kterou našel v kuchyni. Ale jelikož kapitán měl víno, které získal při průchodu Moskvou, nechal kvas Morelovi a chopil se láhve bordeauxského. Zabalil láhev až po hrdlo do ubrousku a nalil sobě i Pierrovi. Ukojený hlad i víno ho ještě více rozjařily, takže během celého oběda bez ustání mluvil.

„Ano, drahý pane Pierre, mám vám mnoho co děkovat, že jste mě zachránil... před tím divousem... Mám těch kulek v těle už dost, víte. Tady je jedna od Wagramu a dvě od Smolenska,“ ukázal jizvu na tváři. „A tahle noha, jak vidíte, nechce chodit. To jsem schytl ve velké bitvě u Moskvy, sedmého září. Můj bože, to byla krása. To se musí vidět, úplná záplava ohně. Notně jste nám zatopili; můžete na to být pyšní, na mou duši. A věřte mi, že bych přes to, co jsem tam schytl, byl ochoten jít do toho znovu. Je mi líto všech, kdo to neviděli.“

„Byl jsem tam,“ řekl Pierre.

„Eh, opravdu? Nu, tím líp,“ pokračoval Francouz. „Jste stateční nepřítelé, to se musí uznat. Na mou věru, velká reduta by-

la neústupná. A dali jste si ji zatraceně zaplatit. Byl jsem tam třikrát, tak jak mě vidíte. Byli jsme tam třikrát až u děl a třikrát jste nás smetli jako papírové panáčky. Ó, to bylo krásné, pane Pierre. Vaši granátníci byli skvělí, hrom do toho! Viděl jsem je, jak šestkrát za sebou sevřeli řady a pochodovali jako na přehlídce. Nádherní lidé! Náš neapolský král, a ten se v tom vyzná, křičel bravo! Ach! Ach, my vojáci!“ řekl po chvíli mlčení. „Tím líp, tím líp, pane Pierre. Strašliví v boji, galantní...“ s úsměvem na Pierra mrkl, „ke krasotinkám, takoví jsou Francouzi, pane Pierre, není-liž pravda?“

Kapitán byl tak naivně a dobromyslně veselý a tak bohorovně spokojený sám se sebou, že se Pierre na něj díval vesele a div na něj také nemrkl. Slovo „galantní“ asi přivedlo kapitána na myšlenku o situaci Moskvy.

„Ostatně řekněte mi, je to pravda, že všechny ženy opustily Moskvu? To je nápad! Čeho se bály?“

„Cožpak by francouzské dámy neopustily Paříž, kdyby tam vstoupili Rusové?“ zeptal se Pierre.

„Ach! ach! ach...!“ Francouz se vesele, sangvinicky rozesmál a poklepal Pierrovi na rameno. „Ach, to je síla,“ řekl. „Paříž...? Ale Paříž... Paříž...“

„Paříž, hlavní město světa...“ dokončil Pierre jeho větu.

Kapitán na něj pohlédl. Měl ve zvyku zarazit se uprostřed řeči a zpytavě se zahledět na svého společníka usměvavýma, laskavýma očima.

„Víte, kdybyste mi byl neřekl, že jste Rus, byl bych se vsadil, že jste Pařížan. Máte v sobě cosi, já nevím, jak bych to řekl, cosi...“ a když dořekl tuto poklonu, opět na něj mlčky pohlédl.

„Byl jsem v Paříži, strávil jsem tam léta,“ řekl Pierre.

„To je hned vidět, Paříž...! Člověk, který nezná Paříž, je divoch. Pařížana pozná člověk na dvě míle. Paříž, to je Talma, Duchesnoisová, Pothier Sorbonna, bulváry,“ a povšimnuv si, že závěr je slabší než to, co předcházelo, spěšně dodal: „Paříž je jediná na světě. Vy jste byl v Paříži a zůstal jste Rusem. Ale na tom nezáleží, nevážím si vás proto o nic méně.“

Pod vlivem vína a po dvou dnech strávených o samotě s ponurými myšlenkami cítil Pierre bezděčně potěšení z rozmluvy s tímto veselým, dobromyslným člověkem.

„Ale abychom se vrátili k vašim dámám – říká se, že jsou krásné. Je to ale mizerný nápad, jít se zahrabat do stepí, když je v Moskvě francouzská armáda. Jaké štěstí si nechaly ujít! Vaši muži, to je něco jiného, ale vy, kulturní lidé, byste nás měli znát lépe. Dobyli jsme Vídeň, Berlín, Madrid, Neapol, Řím, Varšavu, všechna hlavní města světa... Lidé se nás bojí, ale mají nás rádi. Stojí to za to nás lépe poznat. A pak, císař...“ začal, ale Pierre ho přerušil.

„Císař,“ opakoval Pierre a na tváři se mu náhle objevil smutný a rozpačitý výraz. „Zdalipak císař...“

„Císař? Vtělená šlechtnost, mírnost, spravedlnost, řád, génius, to je císař! A říkám vám to já, Ramballe. Tak jak mě tu vidíte, byl jsem ještě před osmi lety jeho nepřítelem. Můj otec byl hrabě a emigroval... Ale ten člověk si mě získal. Podmanil si mě. Nemohl jsem odolat podívané na velikost a slávu, kterými pokrývá Francii. Když jsem pochopil, co chce, když jsem viděl, že nám vystylá cestu vavříny, víte, řekl jsem si: tomu se říká panovník, a dal jsem se do jeho služeb. Tak je to! Ano, můj drahý; je to největší muž minulých i budoucích století.“

„Je v Moskvě?“ zeptal se Pierre jaksi zaraženě a s provinilým výrazem.

Francouz se podíval na jeho provinilý obličej a pousmál se.

„Ne, chystá svůj příjezd na zítřek,“ řekl a pokračoval ve vyprávění.

Jejich rozmluva byla přerušena křikem několika hlasů u vrat a příchodem Morela, který přišel svému pánovi oznámit, že přijeli württemberští husaři a chtějí si uvázat koně na stejném dvoře, jako stojí koně kapitánovi. Největší potíž byla v tom, že husaři nerozuměli, co se jim říká.

Kapitán si dal zavolat poddůstojníka s nejvyšší hodností a přísným hlasem se ho zeptal, k jakému pluku patří, kdo je jejich velitel a na základě čeho si dovoluje obsazovat byt, který je už obsazen. Na prvé dvě otázky hlásil Němec, který špatně rozuměl francouzsky, svůj pluk a jméno svého velitele; ale poslední otázce neporozuměl, a vkládaje do němčiny zkomolená francouzská slova, odpověděl, že je ubytovatelem pluku a má od svého velitele rozkaz obsadit všechny domy po řadě. Pierre, který uměl německy, přetlumočil kapitánovi, co řekl Němec, a württemberskému husarovi zase přeložil do němči-

ny kapitánovu odpověď. Když Němec pochopil, co mu říkají, vzdal se a odvedl své lidi. Kapitán vyšel před dům a halasně cosi nařizoval.

Když se vrátil do pokoje, seděl Pierre stále na témž místě jako předtím s hlavou zabořenou do rukou. Na jeho tváři se zračilo utrpení. Opravdu v té chvíli trpěl.

Když kapitán odešel a Pierre zůstal sám, vzpomínal se náhle a uvědomil si, v jaké je situaci. Třebaže těžce nesl, že je Moskva obsazena nepřítelem a že tito šťastní vítězové v ní hospodaří a chovají se k němu protektorsky, přece ho to v té chvíli tolik netrápilo. Mučilo ho vědomí vlastní slabosti.

Několik vypitých sklenek vína a rozhovor s tím dobromyslným člověkem rozložily všechnu duševní soustředěnost, v níž žil v posledních dnech a která byla k provedení jeho záměru nutná. Pistole, kinžál i selský kabát byly připraveny. Napoleon přijede zítra.

Stejně jako předtím považoval Pierre za prospěšné a záslužné zabít zločince; ale cítil, že to nyní už neudělá. Proč? To nevěděl, ale měl neurčitou předtuchu, že svůj záměr neuskuteční. Bojoval s vědomím vlastní slabosti, ale podvědomě cítil, že ji nepřekoná, že se všechny ty ponuré myšlenky na mstu, na vraždu a sebeobětování rozletěly jako prach, jakmile se setkal s prvním člověkem.

Kapitán vešel do pokoje, lehce pokulháváje, a pohvizdoval si jakousi melodií.

Jeho povídání, které Pierra ještě před chvílí bavilo, připadalo mu najednou protivné. Písnička, kterou si pískal, jeho chůze, jeho pohyby, kroucení kníru, všechno teď Pierra uráželo.

Seberu se a odejdu a už s ním nepromluví ani slovo, říkal si. Myslel na to, ale přitom seděl stále na místě. Jako by ho k tomu místu přikoval jakýsi podivný pocit slabosti: chtěl vstát a odejít, ale nemohl.

Kapitán naproti tomu vypadal velmi vesele. Dvakrát přešel po pokoji. Oči se mu leskly a knír se mu pohyboval, jako by se sám pro sebe usmíval nějakému zábavnému nápadu.

„Roztomilý člověk,“ řekl najednou, „ten plukovník těch Württemberčanů! Je to Němec; ale přesto je to správný chlapík. Ale Němec.“

Posadil se proti Pierrovi.

„Poslyšte, vy přece umíte německy?“

Pierre se na něj díval mlčky.

„Jak se řekne německy útulek?“

„Útulek?“ opakoval Pierre. „Útulek německy – Unterkunft.“

„Jak to říkáte?“ přeptal se kapitán rychle a nedůvěřivě.

„Unterkunft,“ opakoval Pierre.

„Onterkoff,“ řekl kapitán a díval se na Pierra několik vteřin rozesmátýma očima. „Němci jsou zpupná zvířata, není-liž pravda, pane Pierre?“ usoudil.

„Tak ještě jednu láhev toho moskevského bordeaux, ne? Morele, jdi nám ohřát ještě lahvičku. Morele!“ zvolal kapitán vesele.

Morel přinesl svíce a láhev vína. Kapitán se podíval na Pierra ve světle a jeho mrzutý výraz ho očividně ohromil. S upřímně zarmoucenou účastnou tváří k němu přistoupil a sklonil se nad ním.

„Á, my jsme smutní,“ dotkl se jeho ruky. „Dotkl jsem se vás nějak? Ne, opravdu, vy proti mně něco máte,“ vyptával se. „Souvisí to snad s touto situací?“

Pierre neodpovídal, ale díval se Francouzi přívětivě do očí. Tento projev účasti mu byl příjemný.

„Čestné slovo, aniž bych mluvil o tom, zač vám vděčím, cítím k vám přátelství. Mohu pro vás něco udělat? Jsem vám úplně k službám. Na život a na smrt. Říkám vám to s rukou na srdci,“ pravil a uhodil se rukou do prsou.

„Děkuji,“ řekl Pierre. Kapitán se na něj pátravě zadíval, stejně jako tehdy, když se dověděl, jak se řekne německy útulek, a tvář se mu náhle rozzářila.

„Tak v tom případě piji na naše přátelství!“ vykřikl vesele a nalil dvě sklenky vína. Pierre uchopil nalitou sklenici a vypil ji. Ramballe vypil svou, stiskl Pierrovi ruku a opřel se o stůl v zamyšlené, melancholické póze.

„Ano, drahý příteli, to jsou ty rozmary osudu,“ začal. „Kdo by si byl pomyslel, že budu kapitánem dragounů ve službě u Bonaparta, jak jsme mu kdysi říkali. A zatím jsem s ním v Moskvě. Musím vám říct, příteli,“ pokračoval smutným, odměřeným hlasem člověka, který se chystá vyprávět dlouhou historii, „že naše jméno je jedno z nejstarších ve Francii.“

A s prostou, naivní francouzskou otevřeností vypověděl Pierrovi historii svých předků, svého dětství, chlapectví i mužného věku a svěřil mu vše o svých příbuzných, majetkových i rodinných poměrech. „Má ubohá matka“ hrála v tomto vyprávění samozřejmě důležitou úlohu.

„Ale to všechno jsou jen kulisy života, jeho základem je láska. Láska! Není-liž pravda, pane Pierre?“ všecek ožil. „Ještě jednu sklenku.“

Pierre vypil další skleničku a nalil si třetí.

„Ó ženy, ženy!“ hleděl kapitán na Pierra zvlhlýma očima a jal se mluvit o lásce a o svých milostných dobrodružstvích. Bylo jich velmi mnoho, čemuž se dalo lehce uvěřit, když se člověk podíval na důstojníkovu sebevědomou, hezkou tvář a viděl živé nadšení, s jakým mluvil o ženách. Ačkoli všechny jeho historiky nesly rys oplzlosti, v níž Francouzi spatřují výjimečnou rozkoš a poezii lásky, kapitán vyprávěl tyto příběhy s tak upřímným přesvědčením, že jen on jediný zakusil a poznal všechny slasti lásky, a tak svůdně popisoval ženy, že ho Pierre poslouchal se zájmem.

Bylo jasné, že l'amour, kterou měl Francouz tak rád, není ta nízká a obyčejná láska, kterou Pierre kdysi cítil ke své ženě, ani ta romantická láska, kterou v sobě rozdmýchával a již choval k Nataše (oběma druhy této lásky Ramballe pohrdal stejnou měrou – jedna byla l'amour des charretiers, druhá l'amour des nigauds¹⁾); l'amour, již uctíval Francouz, byla založena převážně na nepřirozeném vztahu k ženě a na kombinaci abnormalit, které dodávaly citu hlavní kouzlo.

Tak vyprávěl kapitán dojemnou historii své lásky k jedné okouzující pětatřicetileté markýze a zároveň k rozkošnému nevinnému sedmnáctiletému dítěti, dceři té okouzující markýzy. Ušlechtilý boj mezi matkou a dcerou, který skončil tím, že se matka obětovala a nabídla milenci svou dceru za ženu, vzrušoval kapitána ještě i nyní, kdy už byl dávno minulou vzpomínkou. Potom vyprávěl epizodku, v níž manžel hrál úlohu milence a on (mileneček) úlohu manžela, a několik komických historek ze vzpomínek na Německo, kde asile znamená

¹⁾ Láska vozků, láska hlupáků.

Unterkunft, kde manželé jedí kyselé zelí a kde jsou mladé dívky příliš plavé.

Konečně poslední epizoda z Polska byla v kapitánově paměti ještě čerstvá. Vyprávěl ji s živou gestikulací a rozpálenou tváří; šlo o to, že zachránil život jednomu Polákovi (v kapitánově vyprávění se vůbec neustále vyskytovaly případy zachránění života), a tento Polák, zatímco sám vstoupil do francouzské armády, svěřil mu svou okouzující ženu (Pařížanku srdcem). Kapitán byl šťastný, okouzující Polka s ním chtěla uprchnout; avšak kapitán, jat velkomyslností, vrátil ženu manželovi a přitom mu řekl: „Zachránil jsem vám život a zachraňuji vám čest!“ Kapitán opakoval znovu tato slova, otřel si rukou oči a otřásl se, jako by zaháněl slabost, která se ho zmocnila při této dojemné vzpomínce.

Jak tomu často bývá v pozdní noční hodinu a pod vlivem vína, Pierre, zatímco poslouchal kapitánovo vyprávění, sledoval všechno, co kapitán říkal, všemu rozuměl a přitom sledoval ještě řadu svých vlastních, osobních vzpomínek, které bůhvíproč začaly vyvstávat v jeho představách. Když poslouchal ta milostná dobrodružství, vzpomněl si náhle na svou vlastní lásku k Nataše, vybavoval si její jednotlivé obrazy a v duchu je srovnával s Ramballovým vyprávěním. Když sledoval vyprávění o boji povinnosti s láskou, viděl Pierre před sebou všechny nejmenší podrobnosti svého posledního setkání s předmětem své lásky u Sucharevské věže. Tenkrát to setkání na něj nijak nezapůsobilo; dokonce si na ně ani jednou nevzpomněl. Ale teď se mu zdálo, že v něm bylo něco velmi významného a poetického.

„Petře Kirillyči, pojdte sem, poznala jsem vás,“ – slyšel slova, která řekla, viděl před sebou její oči, úsměv, cestovní čepeček, uvolněnou kadeř vlasů... a zdálo se mu, že je na tom všem cosi dojemného a tklivého.

Když kapitán skončil vyprávění o okouzující Polce, obrátil se k Pierrovi s otázkou, zda někdy prožil podobný pocit, aby obětoval svou lásku a přitom záviděl zákonnému manželovi.

Vybídnut touto otázkou, zvedl Pierre hlavu a cítil, že musí vyslovit myšlenky, které ho zaměstnávaly; začal vysvětlovat, že chápe lásku k ženě poněkud jinak. Řekl, že celý svůj život miloval a miluje pouze jednu ženu a že tato žena nemůže nikdy být jeho.

„No tohle!“ řekl kapitán.

Potom Pierre vysvětlil, že miloval tuto ženu od jejího útlého mládí, ale neodvažoval se na ni myslet, protože byla příliš mladá a on byl nelegitimní syn beze jména. Později, když nabyl jména i bohatství, neodvažoval se na ni myslet, poněvadž ji příliš miloval a stavěl ji příliš vysoko nad celý svět, tím spíše pak nad sebe sama. Když došel až k tomuto místu, obrátil se Pierre na kapitána s otázkou, chápe-li to.

Kapitán naznačil posunkem, že i kdyby nechápal, přece ho prosí, aby pokračoval.

„Platonická láska, oblaka...“ zamumlal. Buď vypité víno, nebo potřeba sdílnosti, nebo myšlenka, že tento člověk nezná a nikdy nepozná nikoho z osob zúčastněných na jeho příběhu, nebo možná všechno dohromady, rozvázalo Pierrovi jazyk. Díval se vlhkýma očima kamsi do dálky a šišlavě vyprávěl celou svou historii. Pověděl kapitánovi o svém sňatku, o Natašinině lásce k jeho nejlepšimu příteli, o její zradě a o celém svém nesložitém vztahu k ní. Pobízen Ramballovými otázkami, prozradil i to, co zpočátku tajil – své postavení ve společnosti, a dokonce mu řekl i své jméno.

Z celého jeho vyprávění kapitána nejvíc překvapilo, že je Pierre velmi bohatý, že má v Moskvě dva paláce a že všechno opustil, ale neodjel z Moskvy, nýbrž zůstal ve městě a tají své jméno a postavení.

Už pozdě v noci vyšli spolu na ulici. Noc byla teplá a světlá. Vlevo od domu bylo vidět světlou záři prvního požáru, který v Moskvě vypukl, na Petrovce. Napravo vysoko na nebi stál mladý srpek měsíce a proti němu visela jasná kometa, která se v Pierrově duši pojila s představou jeho lásky. U vrat stál Gerasim, kuchařka a dva Francouzi. Bylo slyšet, jak se smějí a rozmlouvají spolu navzájem nesrozumitelnými jazyky. Dívali se na záři ve městě.

Na tom nevelkém požáru daleko v obrovském městě nebylo nic strašného.

Pierre se díval na vysoké hvězdnaté nebe, na měsíc, na kometu i na záři a prožíval radostné pohnutí. Vida, jak je to hezké, co ještě chci? napadlo ho. Ale najednou si vzpomněl na svůj záměr a hlava se mu zatočila a udělalo se mu tak špatně, že se opřel o plot, aby neupadl.

Aniž se rozloučil se svým novým přítelem, vratkými kroky odešel od vrat, vrátil se do svého pokoje, lehl si na pohovku a okamžitě usnul.

XXX

Na záři prvního požáru, vzplanuvšího druhého záři, dívali se z různých cest utíkající a ujíždějící obyvatelé i ustupující vojska s různými pocity.

Karavana Rostovových stála tu noc v Mytiščích, dvacet verst od Moskvy. Prvního záři vstali tak pozdě, silnice byla tak ucpána povozy a vojsky, bylo zapomenuto tolik věcí, pro něž se museli sloužící vracet, že se rozhodli přenocovat pět verst za Moskvou. Druhý den vstali pozdě a zase bylo tolik zastávek, že dojeli jen do Velkých Mytišč. V deset hodin se páni Rostovovi a ranění, kteří jeli s nimi, rozmístili po dvorech a staveních velké vesnice. Služebnictvo a kočí Rostovových a vojenští sluhové raněných obsloužili své pány, povečeřeli, dali koním krmení a vyšli si na zápraží.

V sousedním stavení ležel raněný pobočník Rajejského s roztržštěnou dlaní, který bez ustání žalostně sténal, trápen strašnou bolestí, a jeho nářek se hrůzně nesl tmou podzimní noci. První noc byl tento pobočník ubytován na stejném dvoře jako Rostovovi. Hraběnka říkala, že pro ten nářek nemohla zamhouřit oka, a v Mytiščích se přestěhovala do horšího stavení jen proto, aby byla od toho raněného dál.

Jeden ze sloužících zpozoroval ve tmě noci za vysokou korbou kočáru, který stál u vrat, jinou, nevelkou záři požáru. Jednu záři bylo vidět už dávno a všichni věděli, že to hoří Malé Mytišče, zapálené Mamonovými kozáky.

„Ale to přece hoří někde jinde, lidičky,“ řekl důstojnický sluha. Všichni se začali na záři dívat.

„Vždyť se povídalo, že Mamonovovi kozáci zapálili Malé Mytišče.“

„To jsou Mytišče! Ne, nejsou, je to dál.“

„Podívej se, to je jako v Moskvě.“

Dva sluhové sešli ze schůdků před domem, zašli za kočár a sedli si na stupátko.

„Je to víc nalevo. Jakkpak ne, Mytišče jsou tuhle a tamto je úplně na jiné straně.“

Několik sloužících se k nim připojilo.

„Vidíš, jak to plápolá,“ povídal jeden, „to je, pánové, požár v Moskvě: buď v Suščevské, nebo v Rogožské.“

Nikdo na tu poznámku neodpověděl. A dosti dlouho se všichni ti lidé mlčky dívali na daleké, rozhořivající se plameny požáru.

Stařec, hraběcí komorník (jak mu říkali) Danilo Těrentjič, přistoupil k houfu a zavolal Mišku.

„Ty abys něco nepropásl, uličníku... hrabě bude něco chtít a nikdo tam není; jdi a odnes mu šaty.“

„Vždyť já jsem jen běžel pro vodu,“ bránil se Miška.

„A co myslíte, Danilo Těrentjiči, že to vypadá jako v Moskvě, ta zář, že?“ řekl jeden z lokajů.

Danilo Těrentjič neodpovídal a zase všichni dlouho mlčeli. Záře se rozlézala a vlnila dál a dál.

„Bůh nám buď milostiv...! Vítr a sucho...“ ozval se čísi hlas.

„Koukej, jak se to rozhořelo. Ach bože! Už i kavky je vidět, Bože, smiluj se nad námi hříšnými!“

„Přece to uhasí.“

„Kdo to bude hasit?“ ozval se Danilo Těrentjič, který až dosud mlčel. Jeho hlas byl klidný a rozvážný. „Je to Moskva, lidičky,“ pronesl, „je to ona, matička běloka...“ hlas mu selhal a on stařecky zaštkal. A jako by všichni čekali jen na to, aby pochopili, co pro ně znamená záře, kterou vidí. Ozvaly se vzdechy, slova modlitby a mísily se do vzlyků starého hraběcího komorníka.

XXXI

Komorník se vrátil do domu a oznámil hraběti, že Moskva hoří. Hrabě si oblékl župan a šel se podívat ven. Soňa, která ještě nebyla svlečená, a madame Schossová šly s ním. V pokoji zůstaly jen Nataša s hraběnkou. (Pěta už s rodinou nebyl; jel napřed se svým plukem, který pochodoval k Trojici.)

Když hraběnka uslyšela zprávu o požáru Moskvy, rozplakala se. Nataša seděla pod ikonami na lavici (na témž místě, na něž usedla, když přišli), bledá, se strnulýma očima, a vůbec si otco-vých slov nepovšimla. Naslouchala neumlkajícimu sténání po-bočnickovu, jež bylo slyšet přes tři domy.

„Jaká hrůza!“ řekla Soňa, když se vrátila ze dvora, prokřehlá a vyděšená. „Myslím, že shoří celá Moskva, je to strašlivá záře! Natašo, pojď se teď podívat, tady je to z okýnka vidět,“ volala na sestřenici, jako by si přála něčím ji rozptýlit. Ale Nataša se na ni podívala, jako by nechápala, co po ní chce, a opět upřela oči do rohu kamen. V tomto strnulém stavu byla Nataša už od dnešního rána, od okamžiku, kdy Soňa z nepochopitelného důvodu a k hraběncinu údivu a zlosti usoudila, že je nutné zpravit Natašu o zranění knížete Andreje a o tom, že je v jejich průvodu. Hraběnka se rozzlobila na Soňu, tak jako se zlobila jen málokdy. Soňa plakala a prosila za odpuštění a nyní, jako by se snažila napravit svou vinu, neustále o sestřenku pečovala. „Podívej se, Natašo, jak strašně to hoří,“ vybízela ji.

„Co hoří?“ zeptala se Nataša. „Aha, Moskva.“

A snad proto, aby Soňu neurazila odmítnutím a aby se jí zbavila, naklonila se k oknu a podívala se tak, že zřejmě nemohla vůbec nic vidět, a zase se posadila jako dříve.

„Vždyť jsi nic neviděla!“

„Ne, viděla, opravdu,“ řekla Nataša hlasem prosícím o klid.

Hraběnka i Soňa chápaly, že Moskva, její požár i cokoli jiného nemohou teď pochopitelně pro Natašu nic znamenat.

Hrabě opět zašel za přepážku a ulehl. Hraběnka přistoupila k Nataše, dotkla se hřbetem ruky její hlavy, jako to dělávala, když byla dcera nemocná, dotkla se rty jejího čela, aby zjistila, nemá-li horečku, a políbila ji.

„Je ti zima? Celá se třeseš. Kdyby sis raději lehla.“

„Lehnout si? Ano, dobře. Hned si lehnu,“ řekla Nataša.

Když Nataše toho rána sdělili, že je kníže Andrej těžce raněný a že jede s nimi, vyptávala se horlivě jen první chvíli, kam a jak, je-li zranění nebezpečné a je-li ho možno vidět. Avšak když jí řekli, že ho vidět nemůže, že je raněný těžce, ale jeho život není v nebezpečí, neuvěřila tomu, ale přesvědčila se, že ať by se vyptávala sebevíc, odpovídali by jí stále jedno a totéž, a přestala se ptát a mluvit. Po celou cestu seděla nehybně v koutku kočáru, tak jako seděla teď na lavici, na niž usedla po příchodu, s velikýma očima, které hraběnka tak dobře znala a jejichž výrazu se tak bála. O něčem přemýšlela a k něčemu se v duchu rozhodovala nebo už rozhodla – to hraběnka věděla, ale co to je, nevěděla, a to ji lekalo a trápilo.

„Natašo, svleč se, děťátko, a lehni si ke mně do postele.“ (Postel byla ustlána pouze pro hraběnku; madame Schossová a obě slečny měly spát na zemi na seně.)

„Ne, maminko, lehnu si tady na zemi,“ řekla Nataša zlostně, přistoupila k oknu a otevřela je. Pobočnickovo sténání bylo slyšet otevřeným oknem ještě zřetelněji. Nataša vystrčila hlavu do vlhkého nočního vzduchu a hraběnka viděla, jak se jí tenká šíje zmítá v usedavém pláči, až naráží na okenní rám. Nataša věděla, že to nesténá kníže Andrej. Věděla, že kníže Andrej leží s nimi pod jednou střechou, v protější světnici přes síň; ale to strašné, neutichající sténání ji rozplakalo. Hraběnka si vyměnila pohled se Soňou.

„Lehni si, holčičko, lehni si, děťátko,“ řekla a zlehka položila ruku Nataše na rameno. „Tak si přece lehni.“

„Ano... hned, hned si lehnu,“ odpověděla Nataša a rychle se začala svlékat, zpřetrhávajíc tkaničky u sukni a spodniček. Když odložila šaty a oblékla si noční kabátek, stáhla pod sebe nohy a usedla na lože připravené na zemi, přehodila si dopředu na rameno tenký copánek a jala se ho přeplétat. Štíhlé dlouhé prsty navyklými pohyby rychle a obratně rozdělovaly, pletly a svazovaly prameny vlasů. Natašina hlava se naučeným způso-

bem obracela hned na tu, hned na onu stranu, ale její oči, hořečně rozevřené, hleděly nehybně kupředu. Když skončila ve černí toaletu, natáhla se Nataša tiše na prostěradlo roztažené na seně, hned na samém kraji u dveří.

„Natašo, lehni si doprostřed,“ vyzvala ji Soňa.

„Zůstanu tady,“ řekla Nataša. „Tak si přece lehněte,“ dodala pohněvaně. Zabořila tvář do polštáře.

Hraběnka s madame Schossovou a Soňou se kvapně svlékly a ulehly. V pokoji zůstala hořet jen lampička u ikon. Ale venku bylo jasno od požáru Malých Mytišč dvě versty odsud, rozléhal se tam noční povyk lidí z krčmy v protější domě, kterou násilím otevřeli Mamonovovi kozáci, a do toho stále znělo neumlkající sténání pobočnickovo.

Nataša dlouho naslouchala zvukům v domě i na ulici, jež k ní doléhaly, a nehýbala se. Slyšela nejprve, jak se matka modlí a vzdychá, jak pod ní vrže postel, slyšela známé pisklavé chrápání madame Schossově a tichý dech Sonin. Potom hraběnka na Natašu zavolala. Nataša jí neodpověděla.

„Myslím, že spí, maminko,“ řekla tiše Soňa. Hraběnka chvíli mlčela, pak zavolala znovu, ale už jí nikdo neodpověděl.

Brzy poté uslyšela Nataša pravidelné oddychování matčino. Nataša se nehýbala, ačkoli jí bosá nožka vyklouzla zpod přikrývky na holou podlahu a zábla jí.

Ve šterbině se rozvrzal cvrček, jakoby na oslavu vítězství nade všemi. Kdesi daleko zazpíval kohout a jiný, poblíž, mu odpověděl. Rámus v krčmě utichl, bylo slyšet jen monotónní sténání pobočnickovo. Nataša se nadzvedla.

„Soňo, spíš? Maminko?“ zašeptala. Nikdo neodpověděl. Nataša pomalu a opatrně vstala, pokřižovala se a opatrně stoupla úzkým hebkým chodidlem na špinavou studenou podlahu. Prkno zavržalo. Rychle, jen se jí nožky kmitaly, uběhla jako kotě pár kroků a vzala za studenou kliku.

Zdálo se jí, že do všech zdí pokoje pravidelně buší cosi těžkého; to jí tak tlouklo srdce, usedající strachem a pukající hrůzou a láskou.

Otevřela dveře, překročila práh a vstoupila na vlhkou, studenou zem v síni. Ovanul ji chlad a to ji osvěžilo. Bosou nohou nahmatala spícího člověka, překročila jej a otevřela dveře do světnice, kde ležel kníže Andrej. Bylo tu temno. V zadním kou-

tě u postele, na níž cosi leželo, stála na lavici lojová svíčka, rozteklá do podoby velkého hříbu.

Hned ráno, když jí řekli o zranění a přítomnosti knížete Andreje, rozhodla se Nataša, že ho musí vidět. Nevěděla, proč to musí být, a uvědomovala si, že to bude shledání trudné, ale tím víc byla přesvědčená, že je to nevyhnutelné.

Celý den žila jen v naději, že ho v noci uvidí. Avšak nyní, když ta chvíle nastala, zachvátila ji hrůza z toho, co spatří. Jak je zmrzačený? Co z něj zůstalo? Je takový jako to neutichající sténání pobočnickovo? Ano, je zrovna takový. V jejích představách byl zosobněním toho strašlivého stonu. Když uviděla v rohu nejasnou masu a považovala jeho kolena, zdvižená pod pokrývkou, za ramena, představila si jakési zrůdné tělo a v hrůze se zastavila. Avšak nepřemožitelná síla ji hnala kupředu. Opatrně udělala jeden krok, pak druhý a octla se uprostřed nevelkého pokoje, přeplněného nábytkem. Pod ikonami ležel na lavici jiný člověk (byl to Timochin) a dva další lidé leželi na podlaze (byli to lékař a komorník).

Komorník se zvedl a cosi zašeptal. Timochin, který trpěl bolestí v raněné noze a nespál, díval se široce rozevřenýma očima na podivný zjev dívky v bílé košili, nočním kabátku a čepceku. Rozespálá a polekaná komorníkova slova: „Co si přežete, proč...“ jen přiměla Natašu, aby rychleji přistoupila k tomu, co leželo v koutě. Ať bylo to tělo sebehroznější a sebemeně podobné člověku, musela je vidět. Přešla kolem komorníka; hříbek rozteklého loje kolem plamene svíčky upadl a ona jasně uviděla knížete Andreje, ležícího s rukama na pokrývce, takového, jako ho vídala vždycky.

Byl takový jako vždycky; ale jeho rozpálené tváře, lesknoucí se oči, hledící na ni s nadšením, a zejména tenký dětský krk, který vystupoval z rozhaleného límce u košile, dodávaly mu zvláštního, nevinného, chlapeckého výrazu, jaký u něj nikdy neviděla. Došla až k němu a rychlým, pružným, mladým pohybem klesla na kolena.

Usmál se a vztáhl k ní ruku.

XXXII

O d té doby, co se kníže Andrej probudil na převazišti, uplynulo sedm dní. Po celou tu dobu byl téměř neustále v bezvědomí. Horečnatý stav a zápal střev, jež byla zasažena, musely podle mínění lékaře, jenž doprovázel raněného, vést k jeho skonu. Avšak sedmý den s chutí snědl kousek chleba s čajem a lékař zjistil, že horečka trochu poklesla. K ránu se kníže Andrej probral z bezvědomí. První noc po odjezdu z Moskvy bylo dosti teplo, a proto ho nechali spát ve vozíku, avšak v Mytiščích raněný sám požádal, aby ho vynesli ven a dali mu trochu čaje. Bolest při přenášení do světnice způsobila, že kníže Andrej hlasitě zasténal a opět ztratil vědomí. Když ho uložili na polní lůžko, ležel dlouho bez hnutí, se zavřenýma očima. Potom oči otevřel a tiše zašeptal: „Co je s čajem?“ Tato paměť pro drobné životní podrobnosti lékaře ohromila. Ohmatal tep a k svému údivu a nespokojenosti zjistil, že se zlepšil. Byl s tímto zjištěním nespokojený, poněvadž byl ze zkušenosti přesvědčen, že kníže Andrej dál žít nemůže, a neumře-li nyní, zemře za nějaký čas s tím větším utrpením. Spolu s knížetem Andrejem vezli majora z jeho pluku, Timochina s malým červeným nosem, jenž byl raněn také v bitvě u Borodina a připojil se k nim v Moskvě. S nimi jel lékař, komorník knížete, jeho kočí a dva vojenští sluhové.

Knížeti Andreji podali čaj. Lačně pil a díval se přitom horečnatýma očima na dveře, jako by se snažil něco pochopit a na něco se rozpomenout.

„Už nechci. Je tu Timochin?“ zeptal se. Timochin se k němu připlazil po lavici.

„Tady jsem, Vaše Jasnosti.“

„Co rána?“

„Moje, prosím? Ujde to. A co vy?“ Kníže Andrej se znovu zamyslel, jako by si něco připomínal.

„Nemohl bych dostat knihu?“ řekl konečně.

„Jakou knihu?“

„Bibli. Nemám ji.“

Lékař slíbil, že ji opatří, a začal se knížete Andreje vyptávat, co cítí. Kníže Andrej odpovídal neochotně, ale rozumně na všechny jeho otázky a nakonec řekl, že by pod sebe potřeboval podložit nějaký polštář, protože se mu nepohodlně leží a bolí ho to. Doktor s komorníkem zvedli plášť, jímž byl přikrytý, zamračili se, ovanutí dusivým zápachem shnilého masa, který se šířil z rány, a jali se to strašné místo prohlížet. Lékař byl s čím-si velice nespokojen, cosi předělal a obrátil raněného tak, že ten při obracení opět zasténal bolestí, ztratil vědomí a začal blouznit. Stále mluvil o tom, aby co nejrychleji opatřili tu knihu a podložili ji tam.

„Co vám to udělá,“ říkal. „Já ji nemám, opatřete mi ji, prosím vás, a podložte ji pode mne na chvíličku,“ opakoval žalostným hlasem.

Lékař vyšel do síně umýt si ruce.

„Ach, taková nesvědomitost, opravdu,“ řekl komorníkovi, který mu lil vodu na ruce. „Jen na chvíličku jsem na to nedohlédl. Vždyť to je taková bolest, že se divím, jak ji vydrží.“

„Vždyť my jsme to snad podložili, Ježíši Kriste,“ řekl komorník.

Poprvé kníže Andrej pochopil, kde je a co se s ním děje, a vzpomněl si, že byl raněn a jak, ve chvíli, kdy se kočár zastavil v Mytiščích a on požádal, aby ho odnesli do světnice. Pak se mu zase všechno bolestí pomátlo a podruhé se vzpamatoval ve světnici, když pil čaj, a tu si ve vzpomínkách znovu opakoval vše, co se s ním událo; ale nejživěji si představil okamžik na obvazišti, kdy mu při pohledu na utrpení člověka, jehož neměl rád, vyvstaly ty nové myšlenky, slibující mu štěstí. Ale tyto myšlenky, byť i jen nejasně a neurčitě, ovládly nyní celou jeho duši. Vzpomněl si, že našel nové štěstí a že toto štěstí nějak souvisí s biblií. Ale špatná poloha, již dali jeho ráně, a nové obracení mu opět popletlo myšlenky a potřetí se probudil k životu až v naprostém nočním tichu. Všichni kolem něj spali. Přes síň bylo slyšet vrzání cvrčka, venku kdosi křičel a zpíval, po stole, po ikonách a po zdích šelestili švábi, tlustá moucha narážela na záhlaví jeho postele a na lo-

jovou svíčku, která stála vedle něj, rozteklá do podoby velkého hříbu.

Byl v nepřírozeném duševním stavu. Zdravý člověk obvyčejně myslí, cítí a vzpomíná na nesčíslné množství věcí najednou, ale má moc a sílu vybrat si určitou oblast myšlenek a jevů a soustředit na ni svou pozornost. Zdravý člověk se i uprostřed nejhlubšího zadumání vytrhne, aby řekl zdvořilé slovo příchozímu, a zase se vrací ke svým myšlenkám. Avšak duše knížete Andreje byla v tomto smyslu ve stavu nenormálním. Všechny jeho duševní síly byly aktivnější a jasnější než kdykoli jindy, ale působily mimo jeho vůli. Přepadaly ho nejružnější myšlenky a představy najednou. Někdy se některá jeho myšlenka vyvíjela s takovou silou, jasností a hloubkou, jaké by normálně nikdy nebyla schopna; ale najednou se právě uprostřed přetrhla, nahrazena jinou, neočekávanou představou, a on neměl sílu se k ní vrátit.

Ano, poznal jsem nové štěstí, které není možno člověku odejmout, myslel si, leže v přítmí tiché světnice a dívaje se před sebe horečnatě rozšířenýma, strnulýma očima. Štěstí nezávislé na materiálních silách, nezávislé na hmotných vnějších vlivech na člověka, štěstí jen duševní, štěstí lásky. Pochopit je může každý člověk, ale poznat a předepsat je mohl pouze Bůh. Ale jak vlastně Bůh předepsal tento zákon? Proč syn...? A vtom se sled těchto myšlenek přetrhl a kníže Andrej uslyšel (nevěděl, blouzní-li nebo slyší-li to skutečně) jakýsi tichý, šeptající hlas, opakující neustále do taktu: „A piti-piti-piti“ a potom „a ti-ti“ a znovu „a piti-piti-piti“ a „ti-ti“. A kníže Andrej cítil, že současně s touto šeptavou hudbou mu roste nad obličejem, přesně uprostřed, jakási zvláštní vzdušná stavba z jehel nebo z paprsků. Cítil, že (i když to pro něj bylo velmi namáhavé) musí pečlivě udržovat rovnováhu, aby se ta rostoucí stavba nezřítily; ale přece jen se zhroutila a začala znovu pomalu růst za rytmických zvuků šeptavé hudby. Táhne se to! Táhne se to! Roztahuje se to a stále se to táhne, říkal si kníže Andrej. Zatímco naslouchal tomu šepotu a cítil, jak se táhne a roste ta budova z jehel, viděl chvílemi i rudě ohraničené světlo svíčky a slyšel šustění švábů a bzučení mouchy, která narážela v letu na polštář a na jeho obličej. Pokaždé, kdykoli se moucha dotkla jeho tváře, pocítil žhavé bodnutí; přitom ho však překva-

povalo, že ačkoli moucha naráží na místo, kde se zvedá stavba, nikdy ji nerozboří. Kromě toho tu však bylo ještě něco důležitého. Byla to bílá skvrna u dveří a ta ho také tísnila.

Ale možná že je to má košile na stole, uvažoval, a tohle jsou mé nohy a tamto jsou dveře; avšak proč se to pořád táhne a zvedá a piti-piti-piti a ti-ti a piti-piti-piti a... Dost už, přestaň, prosím tě, úpěnlivě někoho prosil. A náhle se mu znovu vynořila myšlenka a pocit s neobyčejnou jasností a silou.

Ano, láska, uvažoval nyní zase zcela jasně, ale ne láska za něco, pro něco, kvůli něčemu, nýbrž ta láska, kterou jsem pocítil poprvé, když jsem umíraje spatřil svého nepřítele, a přesto jsem ho začal milovat. Zakusil jsem pocit lásky, která je samou podstatou duše a nepotřebuje mít nějaký předmět. I nyní prožívám ten blažený pocit. Milovat své bližní, milovat své nepřátele. Všechno milovat – milovat Boha ve všech jeho projevech. Milovat drahého člověka je možno lidskou láskou; ale jen nepřítele je možno milovat láskou božskou. A proto jsem měl takovou radost, když jsem pocítil, že toho člověka miluji. Co s ním asi je? Žije...? Když člověk miluje lidskou láskou, může od lásky přejít k nenávisti; avšak božská láska se nemůže změnit. Nic, ani smrt, nic ji nemůže zničit. Je podstatou duše. Jak mnoho lidí jsem v životě nenáviděl! Ale nikoho jsem tolik nemiloval a nenáviděl jako ji. Živě si představil Natašu, ale ne tak, jak si ji představoval dříve, s celým jejím půvabem, který mu působil potěšení; poprvé si představil její duši. A pochopil její cit, její utrpení, stud, lítost. Nyní poprvé pochopil krutost svého odmítnutí, viděl krutost své roztržky s ní. Kdybych ji mohl alespoň ještě jednou spatřit. Ještě jedinkrát se podívat do těch očí a říci...

A piti-piti-piti a ti-ti a piti-piti-piti... bum, udeřila do něčeho moucha... A náhle se jeho pozornost přenesla do jiného světa dějů i blouznění, kde se odehrávalo cosi zvláštního. I v tomto světě stále rostla budova a nesesouvala se, také tady se něco stále táhlo, stejně tu svítila svíčka s červeným kruhem, u dveří ležela tatáž košile – sfinx; ale kromě toho cosi vrzlo, zavoněl čerstvý vítr a přede dveřmi se objevila nová bílá sfinga, tentokrát stojící. A hlava této sfingy měla bledou tvář a zářivé oči té Nataši, na niž právě myslel.

Ach, jak tíživé je to stálé blouznění! pomyslel si kníže And-

rej a snažil se vyhnat tu tvář ze svých představ. Avšak tvář stála před ním zřetelná jako skutečnost a blížila se k němu. Kníže Andrej se chtěl vrátit k tomu světu čisté myšlenky, v němž byl před chvílí, ale nemohl a blouznění ho vtahovalo do své moci. Tichý šeptající hlas pokračoval ve svém rytmickém šumění, cosi ho tísnilo, něco se táhlo a podivná tvář stála před ním. Kníže Andrej sebral všechny své síly, aby se vzpamatoval; pohnul se a vtom mu zaznělo v uších, v očích se mu ztmělo a on, jako by prudce skočil do vody, ztratil vědomí. Když se probral, klečela před ním Nataša, táž živá Nataša, kterou si ze všech lidí na světě nejvíc přál milovat tou novou, čistou, božskou láskou, jež mu byla nyní odhalena. Pochopil, že to je živá, opravdová Nataša, ale nepodivil se, jen se tiše zardoval. Nataša klečela a dívala se na něj vyděšeně, jako přikovaná, a potlačovala pláč. Tvář měla bledou a nehybnou. Jen v dolní části obličeje se jí cosi chvělo. Kníže Andrej ulehčeně vzdychl, usmál se a vztáhl k ní ruku.

„Vy?“ řekl. „Jaké štěstí!“

Nataša se na kolenou rychle k němu přiblížila, pozorně vzala jeho ruku do své, sklonila se nad ní a začala ji líbat, tak opatrně, že se jí sotva dotýkala rty.

„Odpusťte!“ zašeptala, zdvihla hlavu a dívala se na něho. „Odpusťte mi!“

„Miluji vás,“ řekl kníže Andrej.

„Odpusťte...“

„Co mám odpouštět?“ zeptal se kníže Andrej.

„Odpusťte mi, co jsem udě...lala,“ řekla Nataša sotva slyšitelným, trhaným šepotem a ještě rychleji pokrývala jeho ruku lehounkými polibky.

„Miluji tě víc, líp než dříve,“ řekl kníže Andrej a rukou pozvedl její tvář tak, aby se jí mohl dívat do očí. Tyto oči, zalité slzami štěstí, hleděly plaše a soucitně, a zároveň radostně a zamilovaně. Natašina bledá a hubená tvář s opuchlými rty byla víc než ošklivá, byla hrozná. Ale kníže Andrej neviděl tu tvář, viděl jen zářící oči a ty byly překrásné. Za nimi se ozval hovor.

Komorník Petr se už docela probral ze spánku a vzbudil lékaře. Timochin, který celý čas nespal pro bolesti v noze, dávno už viděl vše, co se dělo, a krčil se na lavici a pečlivě si prostěradlem zakrýval nahé tělo.

„Co se děje?“ zeptal se doktor a zvedl se na loži. „Račte odejít, slečno.“

V těžce chvíli zaklepala na dveře služka, poslaná hraběnkou, která se sháněla po dceři.

Nataša vyšla z pokoje jako náměsíčnice, kterou vzbudili uprostřed spánku, vrátila se do světnice a s pláčem klesla na lože.

Od toho dne po celou další cestu, na všech zastávkách a nocležích, nehnula se Nataša od raněného Bolkonského a lékař byl nucen doznat, že takovou vytrvalost a takovou obratnost v ošetřování raněného od dívky nečekal.

Jakkoli strašnou se zdála hraběnce myšlenka, že kníže Andrej může (a podle lékařových slov to bylo velmi pravděpodobné) během cesty zemřít v rukou její dcery, nemohla Nataše bránit. Třebaže se vzhledem k opětovnému sblížení mezi raněným knížetem Andrejem a Natašou dalo uvažovat o tom, že uzdraví-li se kníže Andrej, bude jejich bývalý poměr ženicha a nevěsty obnoven, nikdo o tom nemluvil, nejméně pak Nataša a kníže Andrej; nevyřešená otázka života a smrti, která visela nejen nad Bolkonským, ale i nad celým Ruskem, zastírala všechny ostatní úvahy.

XXXIII

Pierre se třetího září probudil pozdě. Hlava ho bolela, šaty, které si na noc nesvlékl, ho tísnily a v duši měl mlhavý pocit, že by se měl stydět za něco, čeho se dopustil den předtím; byl to jeho včerejší rozhovor s kapitánem Ramballem.

Hodiny ukazovaly jedenáct, ale venku bylo neobyčejně pochmurno. Pierre vstal, protřel si oči, a když spatřil pistoli s vyřezávanou rukojetí, kterou Gerasim opět položil na psací stůl, vzpomněl si, kde je a co ho právě dnes čeká.

Snad jsem se neopozdil napadlo ho. Ne, on jistě nevjede do Moskvy dřív než ve dvanáct hodin. Pierre si nedovolil přemýš-

let o tom, co ho čeká, ale naopak pospíchal, aby co nejdříve jednal.

Upravil si šaty, vzal do ruky pistoli a chystal se už vyjít. A tu ho poprvé napadla myšlenka, jak má po ulici nést tu zbraň – přece ne v ruce, a dokonce i pod širokým kaftanem bylo těžko schovat velikou pistoli. Ani za pasem, ani v podpaží se nedala nést nepozorovaně. Kromě toho nebyla nabitá a Pierre neměl kdy ji nabíjet. Na tom nezáleží, tak kinžál, řekl si, ačkoli když přemýšlel o provedení svého záměru, nejednou usoudil, že hlavní chybou studenta roku 1809 bylo, že chtěl zabít Napoleona dýkou. Ale jako by hlavním cílem nebylo uskutečnit zamýšlenou věc, nýbrž dokázat sám sobě, že se svého úmyslu nezrekl a že dělá vše, aby jej provedl, vzal Pierre spěšně tupý, zubatý kinžál v zeleném pouzdře, koupený zároveň s pistolí u Sucharevské věže, a strčil si jej za vestu.

Stáhl si kaftan pásem, nasadil si čepici, a snaže se nezpůsobit hluk a nepotkat kapitána, prošel chodbou a vykročil na ulici.

Požár, na který se v noci tak lhostejně díval, za noc zřetelně vzrostl. Moskva už hořela na různých koncích. Ve stejné době vzplály Kočárový trh, Zamoskvorečje, tržnice, Kuchařská ulice, lodě na řece a trh na dříví u Dorogomilovského mostu.

Pierrova cesta vedla uličkami na Kuchařskou a odtud na Arbat, k Nikolaji Zjevenému, u něhož si už dávno v představách vybral místo, kde se měl jeho záměr uskutečnit. Většina domů měla zavřené dveře i okenice. Ulice a uličky byly liduprázdné. Ve vzduchu bylo cítit spáleninu a kouř. Občas potkával Rusy znepokojených plachých tváří a Francouze s táborovým, neměstským vzezřením, kráčející uprostřed ulice. Ti i oni se dívali na Pierra s údivem. Rusové si ho prohlíželi nejen pro jeho neobvyklou výšku a tloušťku a podivný, ponuře soustředěný a trpitelský výraz ve tváři a v celé postavě, nýbrž i proto, že nechápali, ke kterému stavu může ten člověk náležet. Francouzi ho překvapeně sledovali očima zejména proto, že zatímco ostatní Rusové se na ně dívali polekaně a zvědavě, on jim vůbec nevěnoval pozornost. U jednoho domu vysvětlovali tři Francouzi cosi Rusům, kteří jim nerozuměli, a zastavili Pierra s otázkou, neumí-li francouzsky.

Pierre zavrtěl hlavou a šel dál. V jiné uličce na něj zavolala stráž, stojící u zelené kolesny, a teprve při opakovaném výhrůž-

ném křiku a cvaknutí pušky, kterou vzal voják do rukou, Pierre pochopil, že ho musí obejít po druhé straně ulice. Nic kolem sebe neviděl a neslyšel. S chvatem a hrůzou nesl v sobě svůj záměr jako cosi strašného a cizího a bál se, poučen zkušeností ze včerejší noci, aby ho od něj něco neodvrátilo. Avšak nebylo mu souzeno, aby si uchoval patřičnou náladu až na místo, kam směřoval. A mimoto, i kdyby ho nebylo na cestě nic zdrželo, nemohl se jeho záměr uskutečnit prostě proto, že Napoleon přijel z Dorogomilovského předměstí přes Arbat do Kremlu už víc než před čtyřmi hodinami a nyní seděl v prabídné náladě v carově pracovně kremelského paláce a vydával přesné a zevrubné rozkazy o opatřeních, která mají být učiněna k hašení požárů, zamezení záškodnictví a uklidnění obyvatel. Avšak to Pierre nevěděl; byl všecek pohroužen do toho, co ho očekává, trápil se, jako se trápí lidé, kteří si tvrdohlavě umínili, že provedou něco nemožného – nemožného ne svou nesnadností, nýbrž tím, že to neodpovídá jejich povaze, mučil ho strach, že v rozhodné chvíli pozbude odvahy a ztratí proto úctu sám k sobě.

Nic kolem sebe sice neviděl a neslyšel, ale podvědomě si volil cestu a nemýlil se v uličkách vedoucích na Kuchařskou.

Čím víc se k ní blížil, tím víc kouř houstl a houstl, a bylo dokonce horko od žaru plamenů. Chvillemi vyšlehovaly ohnivé jazyky nad střechy domů. Na ulicích potkával Pierre více lidí a ti byli ještě vzrušenější. Avšak třebaže cítil, že se kolem něj děje něco neobvyklého, neuvědomoval si ještě, že se blíží k požáru. Když kráčel pěšinkou vedoucí uprostřed vlhkého nezastavěného prostranství mezi Kuchařskou ulicí a zahradou kolem domu knížete Gruzinského, uslyšel najednou vedle sebe zoufalý ženský pláč. Zastavil se, jako by procítl ze sna, a zvedl hlavu.

Stranou od cestičky, na uschlé, zaprášené trávě, byl naházen na hromádku ubohý majetek jakési domácnosti: peřiny, samovar, ikony a truhlice. Na zemi vedle truhel seděla starší hubená žena s dlouhými předními zuby, oblečená do černého kožichu a čepečku. Svíjela se, cosi si pro sebe mumlala a plakala, až se zalykala. Dvě dívenky mezi desíti a dvanácti lety ve špinavých kratičkých šatečkách a kožíšcích hleděly na matku se zmateným výrazem na bledých polekaných tvářích. Nejmladší chlapec, sedmiletý, v kaftanu a cizí obrovské čepici, plakal v náručí staré chůvy. Špinavá bosonohá služka seděla na truhle s roz-

puštěným bělavým copem, vytrhávala si z něj vlasy upálené na koncích a čichala k nim. Muž, malý shrbený človíček v úřednickém stejnokroji, se zakroucenými licousy a s hladce učesanými vlasy na spáncích, které vykukovaly pod rovně nasazenou čepicí, rozestavoval s nehybnou tváří truhly, narovnané na sebe, a vytahoval z nich jakési šatstvo.

Když žena spatřila Pierra, téměř se mu vrhla k nohám.

„Lidičky drazí, křesťané pravoslavní, zachraňte, pomozte, drazí...! Pomozte někdo,“ volala uprostřed vzlyků. „Holčičku! Dceru...! Mou nejmenší tam nechali...! Uhořela! Ó, ó, ó! Proto jsem tě hýčk... Ó, ó, ó.“

„Dost, Marjo Nikolajevno,“ oslovil muž ženu tichým hlasem a zřejmě jen proto, aby se ospravedlnil před cizím člověkem. „Jistě ji odnesla sestra, kde by jinde byla!“ dodal.

„Ty pařeze, necito!“ vykřikla náhle žena a přestala plakat. „Nemáš srdce, vlastního dítěte ti není líto. Jiný by ji vytáhl z ohně. Ale ty jsi pařez, a ne člověk, ne otec. Vy jste šlechtný člověk,“ obrátila se překotně k Pierrovi, znovu v slzách. „Vedle nás začalo hořet, přeskočilo to k nám. Služka vykřikla: hoří! Honem jsme začali všechno sbírat. Co jsme měli na sobě, v tom jsme vyběhli ven... Tohle jsme stačili vzít s sebou... Boží požehnání a postel z výbavy, ostatní je všechno totam. Sháním děti, Kátěnka tu není. Ó, ó, ó! Ó bože...“ a znovu se rozeštkala. „Děťátko mé milé, uhořelo, uhořelo!“

„Ale kde, kde zůstala?“ zeptal se Pierre. Podle jeho vzrušené tváře žena poznala, že jí tento člověk může pomoci.

„Zachránce!“ zvolala a objala mu nohy. „Dobrodinče, uklidni aspoň mé srdce... Anisko, jdi, ty nemehlo, doprovod ho,“ křikla na služku, zlostně otevřela ústa a ještě víc tak odhalila své dlouhé zuby.

„Doprovod mě, doprovod mě, já... já to udělám,“ pravil Pierre rychle a udýchaně.

Špinavá služka vstala z truhly, upravila si cop a s povzdechem vykročila křivýma bosýma nohama na pěšinku. Pierrovi bylo, jako by se probral k životu po těžké mdlobě. Vztyčil hlavu, oči se mu živě zaleskly, svižnými kroky šel za služkou, předhonal ji a vyšel na Kuchařskou. Celá ulice byla zahalena mrakem černého dýmu. Místy jím pronikaly ohnivé jazyky. Před požárem se tísnil veliký zástup lidí. Uprostřed ulice stál

francouzský generál a cosi říkal lidem okolo sebe. Pierre, doprovázen služkou, k němu zamířil, ale francouzští vojáci ho zastavili.

„Průchod zakázán,“ křikl na něho cizí hlas.

„Tudy, strýčku,“ zvolala služka. „Projdeme tou uličkou kolem Nikulinových.“

Pierre se otočil, šel za ní a chvílemi musel utíkat, aby jí stačil. Služka přeběhla ulici, zahrnula do uličky nalevo, minula tři domy a zašla do vrat napravo.

„Teď tudy,“ řekla, proběhla dvorkem, otevřela branku v prkenném plotě, zastavila se a ukázala Pierrovi na menší dřevěný domek hořící jasným zlatým plamenem. Jedna jeho stěna se zřítíla, druhá hořela a z otvorů oken a ze střechy šlehal vysoký plamen.

Když Pierre vstoupil do branky, zalil ho takový žár, že se mimoděk zastavil.

„Který, který je váš dům?“ zeptal se.

„O-o-och!“ zavyla služka a ukázala na malý domek. „To je on, to byl náš baráček. Uhořela jsi, náš poklade, Kátěnko, slečinko má znejmilejší, o-och!“ vyla Aniska při pohledu na požár, jako by považovala za nutné vyjádřit své city.

Pierre se pomalu blížil k domku, ale žár byl tak silný, že bezděky opsal kolem něj oblouk a octl se vedle velkého domu, kterému hořela teprve jen na jedné straně střecha a kolem něhož se hemžila skupinka Francouzů, cosi tahajících. Zpočátku Pierre nechápal, co to dělají; ale pak spatřil jednoho Francouze, jak buší tupým tesákem do jakéhosi chasníka, aby mu sebral liščí kožich, a nejasně pochopil, že se tu rabuje, neměl však kdy se u té myšlenky zdržovat.

Praskání a dunění hroustících se stěn a stropů, svištění a syčení plamenů, vzrušený křik lidí, pohled na kolébové oblaky dýmu, hned nasupené, husté a černé, hned světlé a vzlétající prudce do výšky s ohňostrojem jisker, nebo na plamen, někde mohutný jako velký snop a červený, jinde zlatě šupinatý a olizující stěny, pocit žáru a kouře a rychlého pohybu zapůsobily na Pierra, jak obvykle požáry působí, oživujícím dojmem. Ten účinek byl tak silný zvláště proto, že se Pierre při pohledu na požár náhle pocítil osvobozen od všech tíživých myšlenek. Cítil se mladý, veselý, obratný a rozhodný. Obešel domek ze stra-

ny vysokého domu a chtěl už vběhnout do té jeho části, která ještě stála, když přímo nad hlavou zaslechl výskot několika hlasů a hned poté třesk a zařinčení něčeho těžkého, co dopadlo vedle něho.

Pierre se ohlédl a spatřil v oknech domu Francouze, kteří vyhodili zásuvku přiborníku, plnou jakýchsi kovových věcí. Jiní vojáci stáli dole a šli si pro ni.

„Co chce tamhleten,“ vykřikl jeden z nich na Pierra.

„Dítě v tomhle domě. Neviděli jste dítě?“ řekl Pierre.

„Co to kecá ten člověk? Táhni k čertu,“ ozvaly se hlasy a jeden z vojáků proti němu hrozivě vyběhl, patrně ze strachu, aby Pierra nenapadlo brát jim stříbro a bronz, které byly v zásuvce.

„Dítě?“ zavolal Francouz nahoře. „Slyšel jsem něco kníkat v zahradě. Snad je to kluk toho strejdy. Člověk musí bejt lidskej, víte...“

„Kde je? Kde je?“ vyptával se Pierre.

„Tudy! Tudy!“ křičel na něj Francouz z okna a ukazoval na zahradu za domem. „Počkejte, jdu dolů.“ A skutečně za chvíli Francouz, černooký chlapík s jakousi skvrnou na tváři, jen v košili, vyskočil z přízemního okna, plácl Pierra po rameni a utíkal s ním do zahrady. „Vy tam,“ zavolal na své druhy, „pospěšte si, začíná bejt horko.“

Když vyběhli z domu na cestičku sypanou pískem, chytil Francouz Pierra za ruku a ukázal mu na kruhový záhon. Pod lavičkou ležela tříletá holčička v růžových šatičkách.

„Tady je ten váš kluk. Á, holka, tím líp. Na shledanou, tlus-tochu. Člověk musí bejt lidskej. Všichni jsme smrtelní,“ řekl Francouz se skvrnou na tváři a rozběhl se zpět ke svým druhům.

Pierrovi se radostí zatajil dech; přiskočil k děvčátku a chtěl je vzít do náruče. Avšak krtičnatá chorobná holčička, podobná matce a nepříjemná na pohled, se rozkřičela, když spatřila cizího člověka, a dala se na útěk. Pierre ji však chytil a zvedl do náruče; zoufale cosi zapištěla rozzlobeným hlasem a malinkýma ručkama začala odstrkovat Pierrovy ruce a kousala ho do nich uslintanými ústy. Pierra se zmocnila ošklivost a hnus, jako by se byl dotkl nějakého malého zvířátka. Ale přemohl se, aby dítě neodhodil, a utíkal s ním zpátky k velkému domu. Avšak vrátit se touž cestou nebylo už možné; služka Aniska už tu ne-

byla, a tak Pierre s pocitem soustrasti i odporu přivinul k sobě mučednický plačící a mokrou holčičku co možná nejněžněji a běžel s ní přes zahradu hledat jiný východ.

XXXIV

Když se Pierre oklikou přes dvory a postranní uličky vrátil se svým břemenem k zahradě Gruzinského na rohu Kuchařské ulice, v první chvíli to místo, odkud vyšel hledat dítě, ani nepoznal; tak bylo zatarasené lidmi a svršky vytahanými z domů. Kromě ruských rodin s majetkem, které se zachránily z ohně, bylo tu i několik francouzských vojáků v různých oděvech. Pierre si jich nevšiml. Snažil se co nejrychleji najít rodinu úředníka, aby vrátil matce dceru a šel zachraňovat zase někoho jiného. Zdálo se mu, že má před sebou ještě mnoho nálehavé práce. Rozehřátý horkem a shonem, uvědomoval si v té chvíli ještě silněji ten pocit jarého mládí a rozhodnosti, který se ho zmocnil, když šel zachraňovat dítě. Holčička už ztichla, držela se oběma rukama Pierra za kaftan, seděla mu na ruce a rozhlížela se kolem sebe jako divoké zvířátko. Pierre se na ni chvílemi podíval a usmál se. Zdálo se mu, že vidí v tom polekaném chorobném obličejíčku cosi dojemně nevinného.

Úředník ani jeho žena již na starém místě nebyli. Pierre se rychle proplétal mezi lidmi a prohlížel si rozličné tváře, které potkával. Bezděky si povšiml gruzínské nebo arménské rodiny, která se skládala z hezkého, velmi starého muže východního typu, oblečeného do kožichu s novým potahem a nových vysokých bot, ze stařenky stejného typu a z mladé ženy. Tato mladičká žena připadala Pierrovi jako vrchol dokonalé východní krásy se svým výrazně do oblouku klenutým černým obočím a protáhlou, neobyčejně něžnou, ruměnou, krásnou a zcela bezvýraznou tváří. Uprostřed rozházených domácích věcí a zástupu na náměstí vypadala ve svém přepychovém atlasovém kožichu a křiklavě fialovém šátku, který jí kryl hlavu, jako něžná sklení-

ková rostlina vyhozená na sních. Seděla na rancích kousek za stařenkou a nehybnýma, velkýma černýma protáhlýma očima s dlouhými řasami se dívala do země. Nejspíš věděla o své kráse a bála se o ni. Tato tvář Pierra okouzila, a když kráčel kolem plotu, přes všechen spěch se na ni několikrát ohlédl. Když došel až na konec plotu, aniž našel, koho hledal, zastavil se a rozhlédl.

Pierrova postava s dítětem v náručí byla teď ještě nápadnější než dříve, takže se kolem něj shromáždilo několik Rusů, mužů i žen.

„Ztratil jste snad někoho, milý pane? Vy sám patříte ke šlechtě, ne? A čím je to dítě?“ vyptávali se ho.

Pierre odpovídal, že dítě patří ženě v černém kožichu, která seděla s dětmi na tomto místě, a ptal se, nezná-li ji někdo a kam šla.

„To budou jistě Anferovovi,“ řekl starý jáhen, obraceje se k dolíčkovaté babce. „Pane Bože, smiluj se nad námi, Pane Bože, smiluj se nad námi,“ dodal naučeným basem.

„Kdepak Anferovovi!“ namítla bába. „Anferovovi odjeli už ráno. To bude buď Marji Nikolajevny, nebo Ivanovny.“

„On povídá ženská, ale Marja Nikolajevna je dáma,“ poznamenal jakýsi sluha.

„Copak ji neznáte, dlouhé zuby, hubená,“ říká Pierre.

„Tak je to přece Marja Nikolajevna. Odešli do zahrady, když se sem přihnali ti vlci,“ řekla bába a ukázala na francouzské vojáky.

„Ó Pane Bože, smiluj se nad námi,“ pronesl opět jáhen.

„Jděte tudy, jsou tam. To je ona. Pořád se chtěla zabít, plakala,“ řekla opět bába. „To je ona. Tamhletudy.“

Ale Pierre ženské neposlouchal. Už několik vteřin se díval na to, co se dělo pár kroků od něj. Pozoroval arménskou rodinu a dva francouzské vojáky, kteří k nim přistoupili. Jeden z nich, malý pohyblivý chlapík, měl na sobě tmavomodrý plášť, stažený provázkem, na hlavě měl šišák a nohy bosé. Druhý, jehož zjev Pierra obzvláště překvapil, byl dlouhý shrbený světlovlasý a hubený člověk pomalých pohybů a idiotského výrazu ve tváři. Byl oblečený do volného ženského šatu, modrých kalhot a velkých roztrhaných jezdeckých bot. Malinký Francouz bez bot, v tmavomodrém plášti přistoupil k Arménům, něco jim řekl a hned chytil starce za nohy; ten začal okamžitě rychle zou-

vat boty. Druhý, v ženských šatech, se zastavil proti krásné Arménce a mlčky, nehybně, s rukama v kapsách se na ni díval.

„Vezmi si ji, vezmi si to dítě,“ řekl Pierre a rychle, velitelsky podal holčičku bábě. „Vrať jim ji, vrať ji!“ téměř na bábu zařval, posadil dívku, která se rozječela, na zem a znovu se ohlédl na Francouze a arménskou rodinu. Starý už seděl bos. Malý Francouz mu stáhl i druhou botu a fukal jimi o sebe. Stařec vzlykal a cosi povídal, ale Pierre ho viděl jen úkosem: všechna jeho pozornost byla upřena na Francouze v ženských šatech, který se v té chvíli pomalu, houpavě přiblížil k mladé ženě, vytáhl ruce z kapes a chytil ji za krk.

Krásná Arménka dál seděla nehybně v téže pozici, se sklopenými dlouhými řasami, jako by neviděla a necítila, co s ní voják dělá.

Než Pierre uběhl těch pár kroků, které ho dělily od Francouzů, rval už dlouhý záškodník v ženských šatech Arménce z krku náhrdelník a mladá žena se držela za šiji a křičela pronikavým hlasem.

„Nechte tu ženu!“ zachrčel Pierre zuřivě, chytil dlouhého shrbeného vojáka za ramena a odhodil ho. Voják upadl na zem, zvedl se a utíkal pryč. Ale jeho druh zahodil boty, sáhl po tesáku a výhrůžně se na Pierra vrhl.

„Žádné hlouposti!“ zařval.

Pierre byl v tom stavu nadšené zuřivosti, kdy si nic nepamatoval a kdy se jeho síly zesateronásobily. Skočil na bosého Francouze, a dřív než ten stačil vytáhnout svůj tesák, srazil ho k zemi a mlátil do něj pěstmi. Rozlehl se pochvalný křik okolo stojícího davu a v téže chvíli se za rohem vynořila jízdní hlídka francouzských hulánů. Huláni se tryskem rozjeli k Pierrovi s Francouzem a obklíčili je. Pierre se nepamatoval na nic z toho, co bylo dál. Věděl jen, že někoho bil, že někdo bil jeho, a nakonec pocítil, že má svázané ruce, kolem něj stojí skupina francouzských vojáků a prohledává jeho šaty.

„Má díky, poručíku,“ byla první slova, která pochopil.

„Á, zbraň!“ řekl důstojník bosému vojákovvi, kterého sebrali zároveň s Pierrem.

„To je dobré, řeknete to všechno před válečným soudem,“ dodal. A potom se obrátil k Pierrovi. „Mluvíte francouzsky, vy?“

Pierre se rozhlédl kolem sebe očima podlitýma krví a neod-

povídal. Jeho tvář nabyla patrně strašného výrazu, protože důstojník cosi zašeptal a další čtyři huláni se oddělili od skupiny a postavili se mu po obou stranách.

„Mluvíte francouzsky?“ opakoval důstojník otázku, ale držel se od něj v určité vzdálenosti. „Přiveďte tlumočníka.“ Z řad vyjel malý človíček v civilních ruských šatech. Podle jeho oděvu a řeči poznal v něm Pierre okamžitě Francouze z jednoho moskevského obchodu.

„Nevypadá jako člověk z lidu,“ prohlásil tlumočník, když si Pierra prohlédl.

„Vypadá na jednoho z těch žhářů,“ řekl důstojník. „Zeptejte se ho, kdo je,“ dodal.

„Kdo jsi?“ zeptal se tlumočník. „Ty odpovídat náčelník.“

„Neřeknu vám, kdo jsem. Jsem váš zajatec. Odvedte mě,“ řekl najednou Pierre francouzsky.

„Ach! Ach!“ udělal důstojník a zamračil se. „Pojďme!“

Okolo hulánů se shromáždil zástup. Pierrovi nejbliže stála dolíčkovitá bába s holčičkou; když hlídka vyrazila, postoupila bába kupředu.

„Kam tě to vedou, holečku?“ zvolala. „A kam dám holčičku, kam dám holčičku, když to nebude jejich?!“

„Co chce ta žena?“ zeptal se důstojník.

Pierre byl jako opilý. Jeho nadšení ještě zesílilo, když spatřil holčičku, kterou zachránil.

„Co říká?“ otázal se. „Přináší mi dceru, kterou jsem právě zachránil z plamenů,“ řekl. „Sbohem!“ a sám nevěda, jak mu vyklouzla ta zbytečná lež, šel mezi Francouzi rázným, slavnostním krokem.

Francouzská jízdní hlídka byla jednou z těch, jež byly vyslány na Duronellův rozkaz do různých moskevských ulic, aby zabránily záškodnictví, a zejména aby pochytily žháře, kteří podle všeobecného, ten den přijatého názoru francouzských vyšších důstojníků byli příčinou požárů. Hlídka objela několik ulic, sebrala ještě asi pět podezřelých Rusů, jednoho kramáře, dva seminaristy, sedláka, sluhu a pár záškodníků. Ale ze všech podezřelých lidí nejpodezřeleji vypadal Pierre. Když je všechny přivedli na noc do velkého domu na Zubovském valu, kde byla umístěna vojenská strážnice, dali Pierra s přísnou stráží zvlášť.

KNIHA ČTVRTÁ

ČÁST PRVNÍ

I

Ve vyšší petrohradské společnosti ještě vášnivěji než kdy jindy probíhal složitý boj mezi skupinou Rumjancevovou, kroužkem francouzským a skupinami Marie Feodorovny, careviče a jiných a byl jako vždy přehlušován trubením trubců ode dvora. Avšak klidný, rozkošnický petrohradský život, rušený jen přízraky a odrazy skutečného života, plynul dál postaru; a v toku tohoto života bylo třeba vynaložit veliké úsilí, aby si člověk uvědomil nebezpečí a těžké postavení, v jakém se octl ruský národ. Stále se konaly recepce a plesy, stále tu bylo francouzské divadlo, lidé měli tytéž zájmy dvorní a služební, dál se intrikovalo. Jen v nejvyšších kruzích se vyskytly snahy připomínat si obtížnost nynější situace. Mluvilo se šeptem o tom, jak rozdílně se za tak těžkých okolností zachovaly obě carevny. Carevna Marie Feodorovna v obavách o osud dobročinných a výchovných ústavů, které byly pod její ochranou, vydala nařízení, aby byly přestěhovány do Kazaně, a zařízení těchto institucí již bylo složeno. Naproti tomu carevna Alžběta Alexejevna na otázku, jaká nařízení míní vydat, ráčila odpovědět s vlastnectvím jí vlastním, že o státních ústavech nemůže nic nařizovat, poněvadž to je věc carova; a pokud jde o ni samu, ráčila prohlásit, že bude poslední, kdo opustí Petrohrad.

U Anny Pavlovny se 26. srpna, právě v den bitvy u Borodina, konal večírek a jeho zlatým hřebem mělo být čtení dopisu, jež Jeho Přeosvícenost metropolita poslal carovi s obrazem důstojného sluhy božího Sergije. Tento dopis byl pokládán za vzor vlastenecké a duchovní krasomluvy. Přečíst jej měl sám kníže Vasilij, proslulý svým mistrným přednesem. (Čítával i u císařovny.) Toto mistrovství záleželo v tom, že slova zvučně, zpěvavě přecházela ze zoufalého vytí do něžného brumlání, takže zcela náhodně a nezávisle na jejich významu připadalo na jedno slovo zavytí a na druhé šepot. Toto čtení, jako

všechny večírky Anny Pavlovny, mělo význam politický. Večírku se mělo zúčastnit několik významných osobností, kterým bylo třeba vytknout, že jezdí do francouzského divadla, a probudit v nich vlastenecké citění. V saloně se shromáždilo již mnoho lidí, ale Anna Pavlovna ještě neviděla všechny, které tu chtěla mít, a proto nepřistupovala ke čtení a zaváděla všeobecné rozhovory.

Petrohradskou novinkou byla toho dne nemoc hraběnky Bezuchovové. Hraběnka se neočekávaně roznemohla, nezúčastnila se několikrát společností, jichž byla okrasou, a proslýchalo se, že nikoho nepřijímá a místo vynikajících petrohradských doktorů, kteří ji obvykle léčili, svěřila se do péče jakéhosi italského lékaře, který ji léčí jakýmsi novým, neobvyklým způsobem.

Všichni velmi dobře věděli, že nemoc půvabné hraběnky tkví v tom, že je obtížné provdat se za dva muže najednou a že Italovo léčení spočívá v tom, že tuto trapnou obtíž odstraňuje; avšak v přítomnosti Anny Pavlovny se nikdo ani neodvážil na to pomyslet, všichni se tvářili, jako by o tom nevěděli.

„Povídá se, že se ubohé hraběnce daří velmi špatně. Lékař říká, že je to angina pectoris.“

„Angína? Ó, to je hrozná nemoc!“

„Povídá se, že díky angíně se oba sokové smířili...“

Slovo angína se všude opakovalo s velkým uspokojením.

„Starý hrabě je prý dojemný. Plakal jako dítě, když mu lékař řekl, že je případ nebezpečný.“

„Byla by to hrozná ztráta. Je to rozkošná žena.“

„Mluvíte o ubohé hraběnce...“, pravila Anna Pavlovna, přistupujíc ke kroužku. „Poslala jsem k ní pro zprávy, co je nového. Daří se jí prý trochu lépe. Ó, je to bezesporu nejpůvabnější žena na světě... Patříme k rozdílným táborům, ale to mi nemůže zabránit, abych si jí po zásluze nevážila. Je velice nešťastná...“ dodala.

Jakýsi neopatrný mladík se domníval, že Anna Pavlovna těmito slovy lehce poodhrnuje závoj tajemství nad hraběnčinou nemocí, a osmělil se vyslovit údiv nad tím, že nebyli povoláni vřehlasní lékaři a hraběnku léčí šarlatán, který může užít nebezpečných prostředků.

„Máte možná lepší informace než já...“, pustila se do něj ne-

očekávaně Anna Pavlovna. „Ale já vím z dobrého pramene, že ten lékař je muž neobyčejně učený a schopný. Je to osobní lékař španělské královny.“ A když takto zničila nezkušeného mladého muže, obrátila se k Bilibinovi, který v jiném kroužku mluvil o Rakušanech, vraštlé přitom kůži na čele, a zřejmě se jí právě chystal vyrovnat, aby pronesl *un mot*.

„Zdá se mi to znamenité,“ prohlašoval le héros de Pétrapol¹⁾ (jak mu říkali v Petrohradě) o diplomatické listině, s níž byly do Vídně poslány rakouské prapory ukořistěné Wittgensteinem.

„Jak že to je?“ zeptala se ho Anna Pavlovna, zjednávajíc ticho, aby bylo slyšet mot, které už znala.

A Bilibin opakoval následující autentická slova diplomatické depeše, kterou sám sestavil:

„Císař vrací rakouské prapory, prapory přátelské a zbloudilé, které našel podél cesty.“ A Bilibin vyrovnal svašťelé čelo.

„Vtipné, vtipné,“ pronesl kníže Vasilij.

„Možná že jde o cestu do Varšavy,“ prohlásil hlasitě a neočekávaně kníže Ippolit. Všichni se na něj podívali nechápajíce, co tím chtěl říci. Kníže Ippolit se také rozhlédl s veselým údivem. Stejně jako ostatní nerozuměl tomu, co měla znamenat slova, která pronesl. V době své diplomatické kariéry si nejednou povšiml, že takto neočekávaně pronesená slova vypadají velice vtipně, a proto také vyslovil, co mu slina právě na jazyk přinesla. Třeba to vyzní efektně, myslel si, a když ne, oni už to nějak zařídí. A skutečně, v okamžiku, kdy nastalo trapné ticho, vešla ona nedosti vlastenecká osobnost, na kterou Anna Pavlovna čekala, aby ji přivedla na pravou cestu; Anna Pavlovna se usmála, pohrozila prstem Ippolitovi, vyzvala knížete Vasilije, aby usedl ke stolu, přinesla mu dvě svíce a rukopis a požádala ho, aby začal. Všechno utichlo.

„Nejmilostivější panovníku a care!“ pronesl kníže Vasilij přísně a rozhlédl se po posluchačstvu, jako by se ptal, nechce-li někdo proti tomu něco namítnout. Avšak nikdo nic neřekl. „První sídelní město Moskva, Nový Jeruzalém, přijme Krista svého,“ zdůraznil proti všemu očekávání slovo svého, „jako matka do objetí horlivé syny své, a vyvstávající mlhou vidouc v dáli

¹⁾ Hrdina od Petropole.

skvostnou slávu tvého panství, pěje nadšeně: „Hosanna, požehnan buď, jenž přicházíš!“ Tato poslední slova pronesl kníže Vasilij plačtivým hlasem.

Bilibin si pozorně prohlížel nehty a ostatní vypadali, jako by se postrašeně ptali, čím se provinili. Anna Pavlovna šeptem napovídala, jako stařenka, která si předříkává modlitbu při svatém přijímání: „Nechť drzý a zpupný Goliáš...“ zašeptala.

Kníže Vasilij pokračoval:

„Nechť drzý a zpupný Goliáš roznáší od francouzských hranic po ruských krajích smrtonosné hrůzy; mírumilovná víra, tento prak ruského Davida, srazí náhle hlavu jeho krvežíznivé zpupnosti. Posíláme Vašemu Veličenstvu tento obraz svatého Sergije, starého zastávce blaha naší vlasti. Rmoutím se, že mi mé ochabující síly nedovolují potěšit se pohledem na Vaši milostivou tvář. Vysílám k nebesům vroucí modlitby, aby Všemohoucí povznesl rod spravedlivých a milostivě vyplnil přání Vašeho Veličenstva k blahu nás všech.“

„Jaká síla! Jaký styl!“ ozývaly se pochvaly čtoucímu i pisateli textu. Povzbuzeni touto řečí hosté Anny Pavlovny ještě dlouho rozmlouvali o situaci, v níž se octla vlast, a pronášeli různé domněnky o výsledku bitvy, ke které mělo dojít v nejbližších dnech.

„Uvidíte,“ řekla Anna Pavlovna, „že zítra, v den carových narozenin, dostaneme zprávu. Mám dobrou předtuchu.“

II

Předtucha Anny Pavlovny se opravdu splnila. Druhý den byl kníže Volkonskij vyvolán z kostela v paláci, kde se právě konala slavná mše u příležitosti carových narozenin, a byla mu odevzdána obálka od knížete Kutuzova. Bylo to Kutuzovo hlášení, jež napsal v den bitvy v Tatarinové. Psal, že Rusové neustoupili ani o krok, že Francouzi mají mnohem větší ztráty než my a že píše hlášení ve spěchu na bojišti, aniž měl kdy

shromáždit poslední zprávy. Bylo to tedy vítězství. A tak ihned, ještě než lidé odešli z chrámu, vzdali Tvůrci dík za pomoc a za vítězství.

Tušení Anny Pavlovny se vyplnilo a v městě panovala celé dopoledne radostná a slavnostní nálada. Všichni považovali vítězství za naprosté a někteří již mluvili o tom, že byl zajat sám Napoleon, sesazen a zvolen nový panovník Francie.

Daleko od věci samé a v poměrech u dvora je velmi těžké, aby se události jevíly v celé své plnosti a síle. Obecné události se mimoděk promítají do nějakého osobního případu. A tak nyní neměli dvořané ani tak velkou radost z toho, že jsme zvítězili, jako z toho, že zpráva o tomto vítězství přišla právě v den carových narozenin. Bylo to jako zdařilé překvapení. V Kutuzovově zprávě se mluvilo o ruských ztrátách a mezi nimi byl jmenován Tučkov, Bagration, Kutajsov. Také smutná stránka události se v tom zdejším petrohradském světě mimoděk soustředila na jednu událost – smrt Kutajsovovu. Všichni ho znali, panovník ho měl rád, byl mladý a zajímavý. Toho dne se všichni potkávali se slovy:

„To je ale náhoda. Právě při mši. A Kutajsov, to je ztráta! Toho je věčná škoda.“

„Co jsem vám povídal o Kutuzovovi?“ hlásal nyní kníže Vasilij s pýchou proroka. „Vždycky jsem tvrdil, že on jediný je schopen porazit Napoleona.“

Avšak následujícího dne nepřicházely z bojiště žádné zprávy a veřejné mínění se začalo znepokojovat. Dvořané trpěli při pomyšlení na utrpení, jež musela panovníkovi působit tato nejistota.

„V jakém postavení je panovník!“ říkali si mezi sebou a už nevynášeli Kutuzova jako předevečirem, ale odsuzovali ho jako příčinu carova neklidu. Kníže Vasilij se toho dne už nechlubil svým protégé Kutuzovem, a když přišla řeč na vrchního velitele, zachovával mlčení. Kromě toho navečer, jako by se všechno spiklo, aby toho dne uvrhlo petrohradské obyvatele v neklid a rozrušení, přibyla ještě jedna strašná novina: hraběnka Jelena Bezuchovová náhle zemřela na tu hroznou nemoc, o níž se tak příjemně rozmlouvalo. Oficiálně ve velké společnosti všichni říkali, že hraběnka Bezuchovová zemřela na strašně silný záchvat angine pectorale, ale v intimních kroužcích se vyprávěly

podrobnosti, jak osobní lékař španělské královny předepsal Héléne nevelké dávky jakéhosi léku k docílení určitého účinku, ale jak Héléne, zničena tím, že ji starý hrabě podezírá a její muž, kterému psala, ten nešťastný, prostopášný Pierre, jí neodpovídá, vzala najednou obrovskou dávku předepsaného léku a zemřela v mukách, dřív než jí mohla být poskytnuta pomoc. Vyprávělo se, že kníže Vasilij a starý hrabě chtěli proti Italovi zakročit, ale ten jim ukázal takové dopisy od nešťastné nebožky, že od toho okamžitě upustili.

Všechny společenské rozmluvy se točily okolo tří smutných událostí: carovy nejistoty, Kutajsovovy smrti a skonu Héléne.

Tři dny po Kutuzovově hlášení přijel do Petrohradu statkář z Moskvy a po celém městě se rozlétna zpráva, že Moskva byla vydána Francouzům. To bylo strašlivé! Jaké bylo postavení panovníkovo! Kutuzov byl zrádce a kníže Vasilij během kondolenčních návštěv, jež přijímal po smrti své dcery, prohlašoval o vrchním veliteli, jehož dříve vychvaloval (při jeho smutku bylo omluvitelné, že zapomněl, co mluvil předtím), že od slepého a zhýralého starce se nedalo nic jiného očekávat.

„Jen se divím, jak bylo možno svěřit takovému člověku osud Ruska.“

Dokud zpráva nebyla ještě oficiální, dalo se o ní pochybovat, ale nazítří přišlo od hraběte Rastopčina toto hlášení:

„Pobočník knížete Kutuzova mi přivezl dopis, v němž mě žádá o policejní důstojníky, aby provedli armádu Moskvou na rjažanskou silnici. Praví, že s politováním ponechává Moskvu nepříteli. Panovníku! Kutuzovův čin rozhoduje o osudu hlavního města a Vašeho mocnářství. Celé Rusko se zachvěje, až se doví, že bylo vydáno město, kde je soustředěna veškerá jeho velikost, kde je prach Vašich předků. Jedu za armádou. Všechno jsem vystěhoval, zbývá mi jen plakat nad osudem mé vlasti.“

Když obdržel toto hlášení, poslal panovník Kutuzovovi po knížeti Volkonském tento reskript:

„Kníže Michaile Illarionoviči! Od 29. srpna nemám od Vás žádných hlášení. Mezitím jsem přes Jaroslav dostal od moskevského velitele smutnou zprávu, datovanou 1. září, že jste se rozhodl opustit s armádou Moskvu. Jistě si sám dovedete představit, jak na mne tato zpráva zapůsobila, a Vaše mlčení ještě zvyšuje můj údiv. Posílám k Vám s tímto listem generála po-

bočníka knížete Volkonského, aby se u Vás informoval o postavení armády a o příčinách, které Vás přiměly k tak truchlivému rozhodnutí.“

III

Děvět dní po vyklizení Moskvy přijel do Petrohradu Kutuzovův kurýr s oficiální zprávou o tom, že Moskva byla vydána nepříteli. Tímto kurýrem byl Francouz Michaud, který neuměl rusky, ale *quoique étranger, Russe de coeur et d'âme*,¹⁾ jak o sobě sám říkal.

Car ho okamžitě přijal ve své pracovně v paláci na Kameném ostrově. Michaud, který až do války nikdy Moskvu neviděl a nemluvil rusky, cítil přece jen pohnutí, když stanul před *notre très gracieux souverain*²⁾ (jak psal) se zprávou o požáru Moskvy, jejíž plameny mu ozařovaly cestu.

Ačkoli zdroj jeho zármutku byl jistě jiný než ten, z něhož pramenila bolest ruských lidí, tvářil se pan Michaud, když byl uveden do panovnickovy pracovny, tak sklíčeně, že se ho car okamžitě zeptal:

„Přinášíte mi smutné zprávy, plukovníku?“

„Velmi smutné, Vaše Veličenstvo. Moskva byla vyklizena.“

„Snad nevydali mé starobylé hlavní město bez boje?“ vykřikl car prudce a rozhořčeně.

Michaud uctivě vyřídil, co měl vyřídít od Kutuzova – zejména že u Moskvy nebylo možno se bit, a poněvadž zbývaly jen dvě možnosti – přijít o armádu i o Moskvu, nebo jen o Moskvu – byl polní maršál nucen vybrat si tu druhou.

Car vyslechl Michauda mlčky, nedíval se na něj.

„Nepřítel je ve městě?“ zeptal se.

¹⁾ Ačkoli cizinec, byl Rus tělem a duší.

²⁾ Naším nejmilostivějším panovníkem.

„Ano, Vaše Veličenstvo, a město v přítomné chvíli lehlo popelem. Když jsem je opouštěl, bylo v plamenech,“ prohlásil Michaud bez váhání, avšak když pohlédl na panovníka, zděsil se toho, co učinil. Car začal těžce a rychle oddychovat, spodní ret se mu roztřásl a jeho překrásné modré oči se náhle zalily slzami.

To však trvalo jen okamžik. Najednou se zachmuřil, jako by se styděl za svou slabost. Zvedl hlavu a pevným hlasem Michaudovi odpovéděl:

„Ze všeho, co se děje, plukovníku, vidím, že si osud od nás žádá velké oběti. Jsem ochoten podřídit se ve všem jeho vůli, ale řekněte mi, Michaude, v jakém stavu jste zanechal armádu, když viděla, že takto bez jediného výstřelu opouští mé starobylé sídelní město? Nepozoroval jste, že by pozbývala mysli?“

Když Michaud viděl, že jeho très gracieux souverain je už klidnější, uklidnil se také, ale na carovu přímou a věcnou otázku která si žádala stejně přímé odpovědi, si nestačil připravit nic vhodného.

„Dovolíte mi, Vaše Veličenstvo, abych mluvil otevřeně jako pravý voják?“ zeptal se, aby získal čas.

„Vždy to vyžadují, plukovníku,“ ujistil ho panovník. „Nic mi nezatajujte, chci rozhodně znát pravý stav věcí.“

„Sire!“ pravil s jemným, sotva znatelným úsměvem na rtech Michaud, jenž si zatím stačil připravit odpověď ve formě lehké, uctivé slovní hříčky. „Vaše Veličenstvo! Zanechal jsem celou armádu, od velitelů až do posledního vojáka bez výjimky, ve strašlivém a zoufalém strachu.“

„Jakže?“ přísně se zachmuřil panovník. „Moji Rusové že by se nechali zdeptat neštěstím? Nikdy!“

Na to Michaud čekal, aby mohl uplatnit svou slovní hříčku.

„Sire,“ řekl s uctivým úsměvem, „obávají se jen toho, aby se Vaše Veličenstvo z dobroty srdce nedalo přemluvit k uzavření míru,“ říkal zplnomocněnec ruského lidu, „hoří touhou bojovat a dokázat Vašemu Veličenstvu nasazením vlastních životů, jak jsou mu oddáni.“

„Ach,“ oddechl si panovník, oči mu laskavě zasmály a poklepal Michaudovi po rameni, „uklidňujete mě, plukovníku.“

Potom sklopil hlavu a chvíli mlčel.

„Vraťte se zase k armádě,“ pokynul Michaudovi přívětivým,

majestátním pohybem a napřímil se v celé své výšce, „a vyřídíte všem našim statečným vojákům, všem mým dobrým poddaným, všude, kudy pojedete, že až nebudu mít ani jednoho vojáka, postavím se sám do čela své drahé šlechty a svých dobrých rolníků a využiji takto až do poslední kapky všech zdrojů své říše. Je jich mnohem více, než si nepřítel myslí,“ pokračoval čím dál tím nadšeněji. „Ale je-li psáno v knize božské Prozřetelnosti,“ zvedl k nebi své krásné, laskavé oči plné citu, „že má dynastie má přestat vládnout na trůně mých předků, pak si raději, až vyčerpám všechny prostředky, jež jsou v mé moci, nechám narůst plnovous až sem (ukázal si rukou až do poloviny prsou) a půjdu jíst brambory s posledním ze svých rolníků, než bych podepsal hanbu své vlasti a svého drahého národa, jehož oběti dovedu ocenit!“ – Po těchto slovech, pronesených vzrušeným hlasem, se car prudce obrátil, jako by chtěl před Michaudem skrýt slzy, které mu vstoupily do očí, a odešel do pozadí pracovny. Chvilí tam postál a pak se dlouhými kroky vrátil k Michaudovi a pevně mu stiskl ruku pod loktem.

Jeho krásná, mírná tvář se zalila červení a oči mu plály rozhodností a hněvem.

„Plukovníku Michaude, nezapomeňte na to, co vám tady říkám, možná že si na to jednou rádi vzpomeneme. Buď Napoleon, nebo já,“ pravil a dotkl se Michaudovy hrudi. „Oba na jednu vládnout nemůžeme. Naučil jsem se ho znát, už mě neoklame.“ Car se zamračil a odmlčel se. Když Michaud vyslechl tato slova a viděl výraz pevné rozhodnosti v jeho očích, tu – *quoique étranger, mais Russe de coeur et d'âme* – pocítil se v té slavnostní chvíli nadšen vším tím, co právě slyšel (jak později vyprávěl), a vyjádřil jak své city, tak i city ruského národa, jehož se cítil zplnomocněncem, těmito slovy:

„Sire! Vaše Veličenstvo podepisuje v této chvíli slávu svého národa a spásu Evropy!“

Panovník ho propustil pokynem hlavy.

IV

My, kteří jsme nežili v té době, kdy polovina Ruska byla obsazena nepřítelem, kdy obyvatelé Moskvy utíkali do vzdálených gubernií a domobrana za domobranou povstávaly k obraně vlasti, představujeme si mimoděk, že všichni Rusové, od těch nejmenších až po nejstarší, neměli na mysli nic jiného než jak se obětovat, jak zachránit vlast nebo plakat nad její záhubou. Vyprávění a líčení z té doby mluví všechna bez výjimky jen o sebeobětování, o lásce k vlasti, o zoufalství, žalu a hrdinství ruských lidí. Avšak ve skutečnosti tomu tak nebylo. Zdá se nám to jen proto, že sledujeme z minulosti pouze všeobecný historický zájem té doby a nevidíme všechny ty osobní lidské zájmy, které ovládaly jednotlivce. A zatím ve skutečnosti jsou ty osobní zájmy v běžném životě o tolik významnější než zájmy obecné, že pro ně obecný zájem někdy ani necítíme (ba ani netušíme). Většina lidí té doby se vůbec nestarala o všeobecnou situaci a řídila se jen osobními zájmy přítomnosti. A právě tito lidé byli nejdůležitějšími činiteli té doby.

Ti, kdo se snažili pochopit obecný vývoj věcí a chtěli v něm vyniknout sebeobětováním nebo hrdinstvím, byli nejméně užitečnými členy společnosti: viděli všechno obráceně a vše, co dělali, aby věci prospěli, ukazovalo se zbytečným a nesmyslným, jako třeba pluky Pierrův a Mamonovův, které loupily v ruských vesnicích, nebo cupanina, kterou třepily dámy ze společnosti a která se nikdy nedostala k raněným, a tak podobně. Dokonce i v řeči těch, kdo rádi stavěli na odiv svou chytrost a vyjadřovali své city, zazníval, jakmile začali posuzovat současné postavení Ruska, bezděky odstín přetvářky a lži nebo zbytečného odsuzování a hněvu na lidi, které obviňovali z něčeho, na čem nikdo neměl vinu. Na historických událostech se nejlépe projevuje zákaz ochutnávat ovoce ze stromu poznání. Pouze podvědomá činnost přináší ovoce a člověk, který hraje

nějakou úlohu v historické události, nikdy nechápe její smysl. Pokouší-li se jej pochopit, je překvapen bezvýsledností svého úsilí.

Význam událostí, které se tehdy odehrávaly v Rusku, nejméně chápali lidé, kteří na nich měli největší podíl. V Petrohradě a v guberniích vzdálených od Moskvy pánové v domobraneckých uniformách a dámy oplakávali Rusko i hlavní město a mluvili o sebeobětování a tak dále; ale v armádě, která ustupovala za Moskvu, se o Moskvě téměř nemluvalo, ba ani na ni nemysleli, a když se dívali na její spáleniště, nikdo nepřísahal pomstu Francouzům: mysleli na nejbližší výplatu, na to, jaké bude příští ubytování, na markytánku Matrjošku a tak podobně...

Nikolaj Rostov se díval na svou účast na obraně vlasti teď i v budoucnu bez sebemenšího úmyslu obětovat vlastní život – prostě jako na náhodu, protože ho válka zastihla právě ve vojenské službě, a proto bral vše, co se v Rusku tehdy odehrávalo, bez zoufalství a ponurých úvah. Kdyby se ho někdo byl zeptal, co si myslí o současné situaci Ruska, byl by odpověděl, že do toho mu nic není, na to že tu je Kutuzov a ostatní, ale že slyšel o doplňování pluků, což znamená, že se budou bít asi ještě dlouho, a za takových okolností že by nebylo divu, kdyby do nějakých dvou let dostal pluk.

A protože se díval na věci takto, nikterak ho nezkuřilo, že bude připraven o účast v nastávající bitvě, když se dověděl, že ho služebně posílají do Voroněže k nákupu koní pro divizi na doplnění jejího stavu – ale naopak přijal tuto zprávu s opravdovým potěšením, jímž se nijak netajil a jež jeho kamarádi velmi dobře chápali.

Několik dní před bitvou u Borodina dostal peníze a listiny, poslal husary napřed a sám jel poštovním dostavníkem do Voroněže.

Jen kdo to zažil, to jest kdo strávil nepřetržitě několik měsíců v ovzduší vojenského života ve válce, může pochopit rozkoš, jakou zakoušel Nikolaj, když se dostal z prostoru obsazeného vojsky s jejich píčováním, proviantními povozy a nemocnicemi, když se nemusel dívat na vojáky, náklady a špinavé stopy tábora a uviděl vesnice s rolníky a ženskými, statkářské domy, pole s pasoucím se dobyt看em, poštovní stanice se spící-

mi přednosta. Měl takovou radost, jako by to vše viděl poprvé. Ale největší překvapení a potěšení mu dlouho působily ženy, mladé a zdravé, kolem nichž se netvořily hloučky dvořících se důstojníků a které se tvářily potěšeně a polichoceně, když si s nimi zažertoval důstojník jedoucí kolem.

Ve výtečné náladě dojel Nikolaj v noci do voroněžského zájezdního hostince, objednal si všechno, co tak dlouho postrádal v armádě, a druhý den, hladce oholený a v parádní uniformě, kterou na sobě už dávno neměl, jel se ohlásit k veliteli.

Velitel domobrany byl civilní generál, starý muž, a vojenský titul a hodnost jej očividně těšily. Přijal Nikolaje nasupeně (domníval se, že se to na vojně musí) a důležitě se ho vyptával, jako by měl na to právo, stejně jako posuzovat obecný vývoj situace a schvalovat nebo neschvalovat jej. Nikolaj byl tak veselý, že ho to jen bavilo.

Od velitele domobrany jel ke gubernátorovi. Byl to malý živý človíček, velmi laskavý a prostý. Upozornil Nikolaje na chovy, kde může získat koně, doporučil mu koňského handlíře ve městě a statkáře dvacet verst za městem, kteří měli nejlepší koně, a slíbil mu všemožnou pomoc.

„Vy jste syn hraběte Ilji Andrejeviče? Moje žena byla velmi dobrou přítelkyní vaší maminky. Ve čtvrtek míváme společnost; dnes je čtvrtek – udělejte nám to potěšení a přijďte jako domů,“ pozval ho, když ho propouštěl.

Přímo od gubernátora zamířil Nikolaj na poštovní stanici, vzal si povoz, posadil vedle sebe rytmistra a jel do statkářových stájí. Celou tu první dobu pobytu ve Voroněži mu bylo lehce a vesele, a jak to bývá, když má člověk sám dobrou náladu, všechno se dobře vedlo a dařilo.

Statkář, k němuž Nikolaj přijel, byl starý svobodný mládenec, kavalérista, znalec koní a milovník lovu, majitel pletárny koberců, staleté pálenky, starého uherského vína a nádherných koní. Bez dlouhých řečí nakoupil Nikolaj za šest tisíc sedmnáct výběrových (jak říkal) hřebců pro ukázkovou část svých remont. Po obědě, při němž trochu přebral uherského vína, se políbil se statkářem, s nímž si už tykal, a v nejskvělejší náladě jel po bídne cestě zpátky, neustále pobízeje kočího k rychlejší jízdě, aby se dostal včas na večírek ke gubernátorovi.

Převlékl se, navoněl, polil si hlavu studenou vodou a koneč-

ně, sice trochu pozdě, ale s připravenou frází „lépe pozdě než nikdy“, se objevil u gubernátora.

Nebyl to ples a nebylo ani oznámeno, že se bude tančit; ale všichni věděli, že Kateřina Petrovna bude hrát na klavichordu valčíky a écosaisy a že se bude tancovat, a proto s tím všichni počítali a přijeli na plesových úborech.

Život gubernského města byl v roce 1812 stejný jako vždy, jen s tím rozdílem, že ve Voroněži bylo rušněji, poněvadž sem přijelo mnoho bohatých rodin z Moskvy, a že jako ve všem, co se v té době v Rusku dělo, bylo tu znát jakousi lehkovážnost – pro strach máme uděláno, však nějak bude – a konečně také že banální rozmluvy, které jsou mezi lidmi nevyhnutelné a které se dříve vedly o počasí nebo o společných známých, točily se nyní kolem Moskvy, armády a Napoleona.

Společnost, která se shromáždila u gubernátora, byla voroněžská smetánka.

Bylo tu velmi mnoho žen, mezi nimi několik Nikolajových moskevských známých; ale z mužů tu nebyl nikdo, kdo by se mohl alespoň trochu měřit s rytířem sv. Jiří, husarem na nákupu koní a přitom tak milým a dobře vychovaným hrabětem Rostovem. Mezi muži byl jeden italský zajatec, důstojník francouzské armády, a Nikolajovi se zdálo, že přítomnost tohoto zajatce ještě více zdůrazňuje jeho, Nikolajův význam jako ruského hrdiny. Byl tu jako jeho trofej. Nikolaj to cítil a zdálo se mu, že i všichni ostatní se na Itala tak dívají, a proto ho poctil laskavým a důstojným, ale zdrženlivým rozhovorem.

Sotva Nikolaj ve své husarské uniformě vešel, šíře kolem sebe vůni parfému a vína, ihned ho obstoupili a slyšel několikrát opakovat slova, která sám pronesl při příchodu: *vaut mieux tard que jamais*; všechny pohledy se upřely na něho a on si najednou uvědomil, že se octl v postavení, které mu zde v gubernii náleží a které mu bylo vždycky příjemné, ale nyní, po tak dlouhém odříkání, mu působí přímo opojné potěšení – postavení miláčka společnosti. Na poštovních stanicích, v hostincích a ve statkářově pletárně koberců byly služtičky, které se cítily polichocené jeho pozorností; ale tady, na večírku u gubernátora, bylo (jak se Nikolajovi zdálo) přímo nepřeborné množství mladíčkových žen a roztomilých dívek, jež netrpělivě čekaly jen na to, až si jich Nikolaj povšimne. Dámy a dívky s ním koketovaly

a starší lidé už od prvního dne začali uvažovat o tom, jak by toho mladého a statného husarského větroplacha oženili a přivedli k rozumu. Mezi ty druhé patřila i sama gubernátorova žena, která přijala Rostova jako blízkého příbuzného, tykala mu a oslovovala ho „Nicolas“.

Kateřina Petrovna se skutečně jala hrát valčíky a écossaisy a začalo se tančit, přičemž Nikolaj svou obratností ještě více okouzloval guberniální společnost. Překvapil všechny dokonce i svým svérázným, nevázaným způsobem tance. Ostatně byl sám poněkud udiven, jak ten večer tančí. V Moskvě tak nikdy netancoval a považoval by takový příliš volný způsob tance dokonce za nepřístojný, mauvais genre; ale tady cítil potřebu nějak je všechny udivit čímsi neobyčejným, něčím novým, co budou jistě považovat za obvyklé v hlavních městech, ale ještě neznámé zde v provincii.

Po celý večer zahrnoval Nikolaj svou pozorností hlavně modrookou, kulatou a líbeznou blondýnku, ženu jednoho guberniálního úředníka. S naivním přesvědčením rozjařených mladíků, že cizí ženy jsou stvořeny jen pro ně, neopouštěl tuto dámu ani na krok a k jejímu manželovi se choval přátelsky a trochu spiklenecky, jako by o tom spolu sice nemluvili, ale věděli, jak výtečně si rozumějí – totiž Nikolaj s ženou toho muže. Manžel však patrně nesdílel toto přesvědčení a snažil se chovat k Nikolajovi nevlídně. Avšak Nikolajova dobromyslná naivita byla tak bezmezná, že i on chvílemi podléhal jeho veselé náladě. Nicméně ke konci večírku, zatímco ženina tvář byla čím dál tím růžovější a živější, stával se obličej manželův stále smutnějším a důstojnějším, jako by měli jen jednu, společnou dávku radostného vzrušení, která úměrně k tomu, jak vzrůstala u ženy, klesala u muže.

V

S úsměvem, který mu po celý večer nemizel z tváře, seděl Nikolaj v křesle, nakláněl se k blondýnce a častoval ji poklonami z mytologického slovníku.

Svižně si přehazoval nohu přes nohu v napjatých jezdeckých kalhotách, šířil kolem sebe oblaka vůně a kochal se půvabem své dámy, sám sebou i hezkým tvarem svých nohou v obepjatých nohavicích a přitom vykládal blondýnce, že zamýšlí tady ve Voroněži unést jednu dámu.

„A jakou?“

„Rozkošnou, božskou. Oči má,“ Nikolaj se podíval na svou společnici, „modré, ústa korálová, úběl...“ pohlédl jí na ramena, „postavu Diany...“

Manžel k nim přistoupil a zamračeně se ženy zeptal, o čem to hovoří.

„Á, Nikita Ivanyč!“ zvolal Nikolaj a zdvořile vstal. A jako by si přál, aby se Nikita přidal k jeho žertování, svěřil se mu, že má v úmyslu unést jednu blondýnku.

Muž se usmíval ponuře, žena vesele. Přispěchala k nim dobrá žena gubernátorova s nespokojenou tváří.

„Anna Ignatjevna by s tebou ráda mluvila, Nicolas,“ pravila a vyslovila slova „Anna Ignatjevna“ takovým tónem, že Rostov ihned pochopil, že Anna Ignatjevna je velmi významná dáma. „Pojdme, Nicolas. Dovolils mi přece, abych ti tak říkala?“

„Ó ano, ma tante. Kdo to je?“

„Anna Ignatjevna Malvincevová. Slyšela o tobě od své neteře, jaks ji zachránil... Už víš...?“

„Já se jich nazachraňoval!“ holedbal se Nikolaj.

„Její neteř, kněžnu Bolkonskou. Je tady, ve Voroněži, s tetičkou. Ó, jak se začervenal! Copak, snad ne...“

„Ani mě nenapadlo, co to říkáte, ma tante.“

„No dobrá, dobrá. Podívejme se na něj!“

Dovedla ho k velké a velmi tlusté staré ženě v bledě modré toce, která právě dokončila partii karet s nejvýznamnějšími osobnostmi města. Byla to Malvincevová, teta kněžny Marji z matčiny strany, bohatá bezdětná vdova, která žila trvale ve Voroněži. Když k ní Nikolaj přistoupil, stála právě a platila prohru v kartách. Přísně a vážně stáhla obočí, podívala se na něj a pak dál hubovala generála, který nad ní vyhrál.

„Velice mě těší, můj milý,“ pravila konečně a podala Rostovovi ruku. „Přijďte se někdy ke mně podívat.“

Prohodila pár slov o kněžně Marje a o jejím nebožtíku otci, jehož zřejmě neměla v lásce, vyptala se, co ví Nikolaj o knížeti Andrejovi, který se patrně také netěšil její přízni, a pak Nikola-je propustila opakujíc ještě jednou své pozvání.

Nikolaj slíbil, že přijde, a poroučeje se důstojně šařeně, znovu se začervenal. Při každé zmínce o kněžně Marje se ho zmocňoval podivný ostych, a dokonce strach, který sám nechápal.

Když opustil Annu Ignatjevnu, chtěl se vrátit k tanci, ale malinká gubernátorová mu položila svou baculatou ruku na ruku a s odůvodněním, že si s ním musí promluvit, ho odvedla do hudebního pokoje, odkud ostatní hosté okamžitě odešli, aby jí nepřekáželi.

„Víš, mon cher,“ začala gubernátorova žena a na její drobné, dobrotivé tváři byl vážný výraz, „tohle je partie, pro tebe jako stvořená; domluvím to s ní, chceš?“

„A s kým, ma tante?“

„S kněžnou, namluvím ti ji. Kateřina Petrovna říká, že by se k tobě hodila Lili, ale já nemyslím – rozhodně kněžna. Chceš? Jsem přesvědčená, že mi tvá maman poděkuje. Je to opravdu obdivuhodná dívka! A není ani tak ošklivá.“

„Vůbec ne!“ zvolal Nikolaj, jako by ho to urazilo. „Já se, ma tante, jak se na vojáka patří, nikam nevtírám, ale taky se ničeho neodříkám,“ vyhrkl dřív, než si mohl uvědomit, co říká.

„Tak si pamatuj: to není žert.“

„Jakýpak žert!“

„Ano, ano,“ opakovala gubernátorová jakoby pro sebe. „A ještě něco, můj milý, jen tak mimochodem. Příliš se točíte kolem té druhé, té blondýnky. Její muž je z toho celý nešťastný...“

„Ale ne, my jsme dobří přátelé,“ ujišťoval ji Nikolas prosto-

duše; ani mu na mysl nepřišlo, že by ta jeho veselá kratochvíle mohla někoho zarmoutit.

Jakou hloupost jsem to jen řekl té gubernátorce! napadlo ho najednou při večeři. Určitě hned začne s námluvami. A co Soňa...? A tak když se pak s gubernátorovou loučil a ona mu s úsměvem řekla „Tak tedy nezapomeňte,“ odvedl ji stranou.

„Víte, ma tante, abych vám pravdu řekl...“

„Nu, copak je, příteli? Pojdte, sedneme si tady.“

Nikolaje se náhle zmocnila nepřekonatelná touha vypovědět této skoro cizí ženě všechny své nejtajnější myšlenky (takové, jaké by nesvěřil ani matce, ani sestře, ani příteli). Když si později vzpomněl na tento záchvat ničím nevyvolané, nevysvětlitelné upřímnosti, která však pro něj měla velmi vážné následky, zdálo se mu (jako se to vždycky lidem zdá), že to učinil z nena-dálého rozmaru; a přitom měl tento záchvat otevřenosti spolu s jinými drobnými událostmi pro něj i pro celou jeho rodinu ne-do-zírné následky.

„To je tak, ma tante. Maman mě už dávno chce oženit s bohatou; ale mně se protíví myšlenka, že bych se měl ženit pro peníze.“

„Nu ovšem, to chápu,“ řekla gubernátorka.

„Ale kněžna Bolkonská, to je něco jiného; za prvé se mi, abych vám pravdu řekl, velmi líbí, je mi opravdu blízká a od té doby, co jsem se s ní setkal za tak zvláštních okolností, mi kolikrát napadlo, že je to osud. Představte si jen: maman na to už dávno myslela, ale nikdy nebyla příležitost, abychom se setkali, prostě to tak vycházelo, že jsme se nikdy neviděli. A tenkrát, když byla má sestra Nataša nevěstou jejího bratra, nebylo na sňatek s ní ani pomyšlení. Muselo se tedy stát, abych ji potkal právě tehdy, když z Natašiny svatby sešlo, a pak všechno... Tak to vidíte. Nikomu jsem to neřekl ani neřeknu. Povídám to jen vám.“

Gubernátorová mu vděčně stiskla loket.

„Znáte Sofii, mou sestřenku? Mám ji rád, slíbil jsem jí, že se s ní ožením, a také si ji vezmu... takže o tom nemůže být ani řeči...“ mluvil Nikolaj nelogicky a červenal se při tom.

„Mon cher, mon cher, jak jste na to přišel? Vždyť Sofie nic nemá a ty sám jsi říkal, že s tatínkovým hospodářstvím to jde z kopce? A co tvá maman!? To bude její smrt, to za prvé. A za

druhý, co Sofie, jaký to pro ni bude život, má-li ta dívka srdce? Matka zoufalá, všechn majetek v úpadku... Ne, mon cher, ty i Sofie to musíte pochopit.“

Nikolaj mlčel. Poslouchaly se mu příjemně tyto argumenty.

„A přece jen to není možné, ma tante,“ prohlásil s povzdechem po chvíli mlčení. „Ostatně bude mě kněžna vůbec chtít? A pak, vždyť má teď smutek. Copak se na to dá myslet?“

„Snad si nemyslíš, že tě chci oženit hned, na místě? Jsou různé způsoby,“ zvolala gubernátorka.

„Jaká vy jste starosvatka, ma tante...,“ usmál se Nikolaj a políbil jí baculatou ruku.

VI

Když kněžna Marja po svém setkání s Rostovem přijela do Moskvy, našla tam synovce s vychovatelem a dopis od knížete Andreje, jenž jí ukládal, aby jela dál do Voroněže, k tetičce Malvincevové. Starosti s cestou, obavy o bratra, zařizování v novém domě, nové tváře, výchova synovce – to vše odsonulo v její duši do pozadí pocit podobný pokušení, který ji tak trýznil v době otcovy nemoci a po jeho smrti, a zejména po setkání s Rostovem. Byla smutná. Po měsíci stráveném od té doby v klidnějších životních podmínkách pociťovala stále silněji a silněji ztrátu otce, kterou v mysli spojovala se záhubou Ruska. Byla neklidná: ani na okamžik ji neopouštěla myšlenka na nebezpečí, jemuž je vystaven její bratr – jediný blízký člověk, který jí zůstal. Působila jí starosti výchova synovce a přitom stále měla pocit, že na to nestačí, avšak v hloubi duše cítila uspokojení pramenící z vědomí, že v sobě potlačila osobní touhy a naděje, které se v ní probudily s příchodem Rostova.

Když druhý den po večírku přijela gubernátorová k Malvincevové, promluvila s ní o svých plánech (podotkla přitom, že ač za nynějších okolností není ani pomyšlení na formální namluvy, přece je možné svést oba mladé lidi dohromady a dát

jim příležitost, aby se poznali), a protože teta souhlasila, rozhovořila se před kněžnou Marjou o Rostovovi, chválila ho a vyprávěla, jak se při zmínce o kněžně Marje začervenál. Kněžna Marja přitom nepocítila radost, nýbrž zármutek; vnitřní mír byl tentam, v duši se jí opět vyrojily touhy, pochybnosti, výčitky a naděje.

Po celé dva dny, které uplynuly od této zprávy do Rostovovy návštěvy, přemýšlela kněžna Marja ustavičně jen o tom, jak se k němu má chovat. Hned se rozhodla, že až Rostov přijde navštívit tetičku, nepřijde do salonu, poněvadž při jejím hlubokém smutku se nehodí přijímat hosty; hned ji zase napadlo, že by to bylo necitlivé, po tom, co pro ni učinil; hned jí přišlo na mysl, že tetička s gubernátorovou mají s ní a s Rostovem něco za lubem (jejich slova a pohledy jako by chvílemi tuto domněnku potvrzovaly); a hned si zase říkala, že si to mohla o nich pomyslet jen ona ve své hříšné duši: nemohly přece nepamatovat na to, že by v jejím postavení, když ještě neodložila smutek, mohly takové námluvy urážet ji i památku jejího otce. Pro případ, že by přece jen šla do salonu, vymýšlela si slova, která jí řekne on a která řekne ona jemu; a tato slova se jí zdála hned nezaslouženě chladná, hned zase příliš významná. Ale nejvíc ze všeho se bála rozpaků, které se jí – to cítila – při tom setkání zmocní a prozradí ji, sotva ho spatří.

Ale když v neděli po mši lokaj v saloně oznámil, že přijel hrabě Rostov, neprojevila kněžna Marja žádný zmatek; jen tváře jí lehce zrůžověly a v očích se rozžehlo nové, zářivé světlo.

„Už jste s ním mluvila, tetičko?“ zeptala se klidným hlasem, sama udivena, jak může být navenek tak klidná a přirozená.

Když Rostov vešel do místnosti, sklopila na okamžik hlavu, aby ponechala hostu čas pozdravit se s tetičkou, a potom, právě ve chvíli, kdy se k ní Nikolaj obrátil, zvedla hlavu a rozzářenýma očima se setkala s jeho pohledem. S radostným úsměvem se nadzvedla v křesle pohybem plným důstojnosti a půvabu, podala mu svou štíhlou, jemnou ruku a oslovila ho hlasem, v němž poprvé zazněly nové, ženské, prsní tóny. M-lle Bourienne, která byla v saloně přítomna, pohlédla na ni s překvapením a údivem. Ačkoli byla sama zkušená koketka, nepočínala by si lépe při setkání s mužem, jemuž by se chtěla zalíbit.

Bud' jí jde černá tak k pleti, nebo skutečně tak zkrásněla a já

jsem si toho nevšimla. Ale hlavně – ten takt a grácie! říkala si m-lle Bourienne v duchu.

Kdyby byla kněžna Marja v té chvíli schopna myslet, byla by se ještě víc než m-lle Bourienne podivila proměně, která se s ní udála. Sotva spatřila tu milou, zbožňovanou tvář, ovládla ji jakási nová životní síla a nutila ji mluvit a jednat bez ohledu na její vůli. Obličej se jí v okamžiku, kdy vešel Rostov, najednou změnil. Jako když se náhle rozžehne světlo uvnitř pestrobarevné vyřezávané svítilny a na jejích stěnách se s neočekávanou, podmaňující krásou ukáže složitá a jemná umělecká práce, která se předtím zdála hrubou, tmavou a nesmyslnou: tak se změnila tvář kněžny Marji. Poprvé pronikl na povrch celý ten čistý niterný život, kterým až dosud žila. Všechno to duševní úsilí nespokojené samo se sebou, všechno její utrpení, snaha být dobrou, pokora, láska, sebeobětování – to vše se nyní zrcadlilo v těch zářivých očích, v jemném úsměvu, v každém rysu její něžné tváře.

Rostov to viděl všechno stejně jasně, jako by ji byl znal celý život. Cítil, že bytost, která stojí před ním, je docela jiná, lepší než všichni ti, s nimiž se až dosud stýkal, a hlavně lepší než on sám.

Rozmluva byla zcela prostá a bezvýznamná. Mluvili o válce, přehánějíce bezděčně, jako všichni, svou lítost nad smutnou stránkou této události, hovořili o svém posledním setkání, přičemž se Nikolaj snažil převést řeč na jiné téma, mluvili o hodné gubernátorové, o příbuzných Nikolaje i kněžny Marji.

Kněžna Marja nemluvila o bratrovi a měnila předmět rozho-
voru, sotva se jen tetička o Andrejovi zmínila. Bylo vidět, že o neštěstí Ruska může mluvit s přetvářkou, ale její bratr byl příliš blízký jejímu srdci, než aby o něm chtěla nebo mohla mluvit konvenčně. Nikolaj si toho všiml, tak jako vůbec s pronikavou a neobvyklou jasnozřivostí vnímal všechny odstíny v povaze kněžny Marji, z nichž každý ho jen utvrzoval v přesvědčení, že je to zcela výjimečná a nevšední bytost. Nikolaj se stejně jako kněžna Marja červenal a upadal do rozpaků, když se někdo zmínil o kněžně, nebo dokonce i když na ni jen myslel, ale v její přítomnosti se cítil naprosto volně a mluvil nikoli to, co si předem připravil, nýbrž to, co ho v tom okamžiku a vždy pří-
padně napadlo.

Za své krátké návštěvy – jako se to vždy dělá tam, kde jsou děti – utekl se Nikolaj ve chvíli mlčení k malému synkovi knížete Andreje, pomazlil se s ním a zeptal se ho, chce-li být husarem. Pak vzal hocha do náručí, vesele se s ním zatočil a ohlédl se na kněžnu Marju. Dojatý, šťastný a plachý pohled sledoval milovaného chlapce v náručí milovaného muže. Nikolaj ten pohled zpozoroval, a jako by pochopil jeho význam, začervenal se radostí a dobromyslně, vesele chlapce zlíbal.

Vzhledem ke svému smutku nejezdila kněžna Marja do společnosti a Nikolaj nepovažoval za vhodné navštěvovat je; avšak gubernátorová pokračovala ve svém starosvatském díle, tlumočila Nikolajovi všechno lichotivé, co o něm řekla kněžna Marja, a naopak, a trvala na tom, aby se Rostov kněžně Marje vyznal. K tomuto vyznání to zařídila tak, aby se oba mladí lidé sešli u biskupa před mší.

Rostov sice gubernátorovou ujistil, že k žádnému vyznání nedojde, ale slíbil, že přijde.

Tak jako v Tylži si Rostov nedovolil posuzovat, je-li dobré to, co všichni za dobré považují, právě tak i nyní po krátkém, ale upřímném boji mezi pokusem zařídit si život podle svého rozumu a nutností pokorně se podrobit okolnostem zvolil si to druhé a nechal se unášet silou, která ho (to věděl) kamsi neодолатelně vlekla. Uvědomoval si, že vyznávat se ze svých citů kněžně Marje, když je zaslíben Soně, by byla podle jeho představ podlost. A věděl, že podlosti se nikdy nedopustí. Ale věděl také (a nejenže to věděl – cítil to v hloubi duše), že když se teď poddává síle okolností a nechává se vést některými lidmi, nejenže nedělá nic špatného, nýbrž dělá cosi velmi, velmi závažného, tak závažného jako ještě nikdy v životě.

Po shledání s kněžnou Marjou vedl zdánlivě týž způsob života jako předtím, ale všechny bývalé pozitivky ztratily pro něj své kouzlo a často myslel na kněžnu; avšak nikdy na ni nemyslel tak, jako myslel bez výjimky na všechny dívky, s nimiž se setkal ve společnosti, ba ani tak, jako dlouho a kdysi s takovým nadšením myslíval na Soňu. Na každou dívku, jako téměř každý čestný mladík, myslíval jako na svou budoucí ženu a představoval si kolem ní různé jednotlivosti manželského života – bílý župan, ženu u samovaru, ženin kočár, dětičky, *maman a papa*, jejich vzájemný poměr a tak dále; a tyto

představy budoucnosti mu působily potěšení; ale když myslel na kněžnu Marju, kterou mu namlouvali, nemohl si nikdy představit nic z budoucího manželského života. Když se o to pokoušel, vyznívalo to strojeně a falešně. Jímala ho z toho jen úzkost.

VII

Strašná zpráva o bitvě u Borodina, o našich ztrátách na mrtvých a raněných, a ještě strašnější zpráva o pádu Moskvy došly do Voroněže v polovině září. Kněžna Marja se dověděla o zranění svého bratra jen z novin, a protože o něm neměla žádné zprávy, vydala se ho hledat, jak se Nikolaj doslechl (sám s ní nemluvil).

Při zprávě o bitvě u Borodina a o tom, že Moskva byla ponechána nepříteli, Rostov nejen nepropadl zoufalství, hněvu nebo touze po odplatě a podobným pocitům, ale začal se najednou ve Voroněži nudit, všechno ho tu popuzovalo, přepadaly ho podivné výčitky svědomí a necítil se tu ve své kůži. Všechny rozmluvy, které slyšel, zdály se mu licoměrné; nevěděl, co si o tom všem myslet, a cítil, že teprve u pluku mu bude zase všechno jasné. Pospíchal s nákupem koní a často se nespravedlivě rozlítil na svého sluhu nebo rytmistra.

Několik dní před jeho odjezdem se konala děkonná bohoslužba za vítězství, jehož dobyla ruská vojska, a Nikolaj se jí zúčastnil. Zastavil se kousek za gubernátorem a po celou dobu bohoslužby stál v důstojném služebním postoji a přemýšlel o nejrůznějších věcech. Když bylo po mši, zavolala si ho gubernátorová.

„Viděls kněžnu?“ zeptala se a ukázala hlavou na dámu v černých šatech stojící za klírosem.

Nikolaj kněžnu Marju okamžitě poznal, ani ne tak podle profilu, vykukujícího pod kloboukem, jako spíše podle pocitu ostražitosti, strachu a lítosti, který se ho v té chvíli zmocnil.

Kněžna Marja byla zřejmě pohroužená do myšlenek a naposledy se ještě křížovala před odchodem z kostela.

Nikolaj se díval překvapeně na její tvář. Byla to tatáž tvář, kterou vídal dříve, byl v ní tentýž výraz jemné duševní, niterné činnosti, ale prozařovalo z ní nyní docela jiné světlo. Tkvěl na ní tklivý výraz smutku, úpěnlivé prosby a naděje. Tak jako vždy, když se octl v její přítomnosti, nečekal Nikolaj na radu gubernátorky, má-li za ní jít nebo ne, neptal se ani sám sebe, je-li to správné a vhodné oslovit ji zde v kostele, a přistoupil k ní se slovy, že slyšel o jejím zármutku a prožívá jej s ní celou svou duší. Sotva zaslechla jeho hlas, rozlilo se v její tváři jasné světlo a objevily se na ní smutek i radost zároveň.

„Chtěl jsem vám říci jen jedno, kněžno,“ dodal ještě Rostov, „že kdyby kníže Andrej Nikolajevič nebyl naživu, muselo by to být okamžitě oznámeno v novinách, protože je velitelem pluku.“

Kněžna Marja se na něj dívala a nechápala, co říká, ale těšil ji výraz soucitu a utrpení v jeho obličejí.

„A znám mnoho případů, že zranění střepinou granátu (v novinách bylo řečeno granátem) způsobuje buď okamžitou smrt, nebo je naopak velmi lehké,“ pokračoval Nikolaj. „Musíme doufat v nejlepší a já jsem přesvědčen...“

Kněžna Marja ho přerušila.

„Ó, to by bylo tak hroz...“, nedořekla pohnutím a půvabně (jako všechno, co dělala v jeho přítomnosti) mu pokynula hlavou, vděčně na něj pohlédla a šla za tetou.

Večer toho dne Nikolaj nejel nikam na návštěvu a zůstal doma, aby dokončil vyúčtování s koňskými handlíři. Když byl hotov, bylo pozdě na to, aby někam jel, ale zase brzy, aby už šel spát, a tak dlouho přecházel po pokoji a přemýšlel o svém životě, což se mu stávalo jen málokdy.

Kněžna Marja na něj udělala příjemný dojem už u Smolenska. Neobvyklé okolnosti, za nichž se s ní setkal, a to, že ho matka jeden čas upozorňovala právě na ni jako na bohatou partii, způsobily, že jí věnoval zvláštní pozornost. V době jeho návštěvy ve Voroněži nebyl tento dojem jen příjemný, byl silný. Nikolaj byl překvapen tou neobyčejnou duševní krásou, kterou u ní objevil. Přitom však se chystal k odjezdu a ani ho nenapadlo litovat, že když odjede z Voroněže, bude zbaven příleži-

tosť ji vídat. Avšak jejich dnešní setkání v kostele (to Nikolaj cítil) se zarylo do jeho duše hlouběji, než očekával, a hlouběji, než si přál pro svůj vlastní klid. Ta bledá, jemná, zarmoucená tvář, ten zářivý pohled, ty mírné, půvabné pohyby, a hlavně ten hluboký něžný smutek, zračící se ve všech jejích rysech, ho znepokojovaly a vynucovaly si jeho soucit. U mužů nemohl Rostov známky vyššího duševního života ani cítit (proto neměl rád knížete Andreje), pohrdavě to nazýval filozofií a snílkovstvím; ale u kněžny Marji právě ten zármutek, který odhaloval všechnu hloubku duchovního světa, jemu tak cizího, měl pro něj neskonalejší přitažlivost.

To musí být obdivuhodná dívka! Učiněný anděl, říkal si v duchu. Proč jen nejsem volný, proč jsem se tak unáhlil se Soňou? A proti své vůli obě dívky srovnával: jedna byla chudá a druhá bohatá těmi duchovními dary, jež Nikolaj sám neměl a jež si proto tak vysoko cenil. Zkusil si představit, jaké by to bylo, kdyby byl volný. Jak by ji požádal o ruku a jak by se stala jeho ženou? Ne, nebyl schopen si to představit. Zmocnila se ho úzkost a nevybavila se mu žádná jasná představa. Obraz jeho budoucího života se Soňou byl v něm už dávno hotov: bylo tu všechno prosté a jasné, právě proto, že to bylo všechno promyšlené a že znal do podrobností, jaká Soňa je. Budoucí život s kněžnou Marjou si nedovedl představit, protože ji nechápal, jen miloval.

Myšlenky na Soňu měly v sobě cosi veselého, hravého. Kdežto myslet na kněžnu Marju bylo vždy těžké a trochu děsivé.

Jak se modlila! vzpomněl si. Bylo vidět, že v té modlitbě je celá její duše. Ano, taková modlitba hory přenáší a jsem přesvědčen, že bude vyslyšena. Proč já neprosím Boha o to, co potřebuji? napadlo ho. A co vlastně potřebuji? Volnost, rozejít se se Soňou. Měla pravdu, vybavila se mu gubernátorčina slova, ožením-li se s ní, nevzejde z toho nic jiného než neštěstí. Zmatek, maminčin žal... majetkové poměry... zmatek, strašný zmatek! Vždyť já ji ani nemám rád. Nemám ji rád tak, jak bych měl. Můj Bože! Vyveď mě z té hrozného, bezvýchodného situace! začal se najednou modlit. Ano, modlitba hory přenáší, je třeba věřit, a ne se modlit tak, jako jsme se v dětství modlili s Natašou, aby se ze sněhu stal cukr, a běhali jsme se ven přesvědčit, mění-li se

opravdu snít v cukr. „Ne, teď se nemodlím o nějakou hloupost,“ řekl nahlas, postavil dýmku do kouta, sepal ruce a stanul před ikonou. A rozněžnělý, zjihlý vzpomínkou na kněžnu Marju začal se modlit tak, jak se nemodlil už dávno. V očích i v hrdle mu stály slzy, když do dveří vešel Lavruška s jakýmsi papíry.

„Hlupáku! Co sem ležeš, když tě nikdo nevolá,“ zvolal Nikolaj a rychle změnil postoj.

„Od gubernátora,“ protáhl Lavruška ospalým hlasem, „přijel posel s dopisem pro vás.“

„No dobrá, děkuji, můžeš jít!“

Nikolaj vzal do ruky dva dopisy. Jeden byl od matky, druhý od Soni. Poznal je podle písma a rozpečetil nejprve dopis Sonin. Nestačil přečíst ani několik řádek, když zbledl a oči se mu rozšířily leknutím a radostí.

„Ne, to není možné!“ pronesl nahlas.

Neschopen zůstat sedět přecházel po pokoji s dopisem v ruce a četl. Nejdřív jej letmo přelétl zrakem, pak si jej přečetl ještě jednou, pak potřetí, pokrčil rameny, rozhodil rukama a zůstal stát uprostřed pokoje s otevřenými ústy a strnulýma očima. To, oč se právě modlil, přesvědčený, že Bůh jeho prosbu vyslyší, se splnilo; avšak Nikolaj tím byl překvapen, jako by to bylo něco neobyčejného, jako by to nikdy neočekával a jako by právě okolnost, že se to splnilo tak brzy, dokazovala, že to nepochází od Boha, kterého o tohle prosil, nýbrž že to je prostá náhoda.

Uzel, který spoutával jeho svobodu a který se, jak se zdálo, nedal rozetnout, byl tímto neočekávaným (jak se Nikolaj domníval) a ničím nevyvolaným dopisem rozvázán. Soňa psala, že nedávné nešťastné události, ztráta téměř celého jmění Rostovových v Moskvě a nejednou vyslovené přání hraběnčino, aby se oženil s kněžnou Bolkonskou, a konečně jeho mlčení a chlad v poslední době – že to vše dohromady ji přimělo k tomu, aby se zřekla jeho slibu a dala mu naprostou volnost.

„Je pro mne příliš těžké pomyšlení, že bych mohla být příčinou zármutku nebo nesváru v rodině, která mě zahrnula dobrodiním,“ psala, „a jediným cílem mé lásky je štěstí těch, které miluji, proto Vás snažně prosím, Nicolas, abyste se považoval za volného, a vězte, že přesto Vás nikdo nemůže milovat víc než Vaše Soňa.“

Oba dopisy byly z Trojice. Druhý byl od hraběnky. Popisovala v něm poslední dny v Moskvě, jejich odjezd, požár a ztrátu celého jejich majetku. V tomto dopise se hraběnka mimochodem zmínila i o tom, že v průvodu raněných jede s nimi kníže Andrej. Jeho stav je velmi nebezpečný, ale poslední dobou lékař říká, že je více naděje. Soňa s Natašou o něho pečují jako ošetřovatelky.

S tímto dopisem jel Nikolaj druhý den za kněžnou. Ani on, ani kněžna Marja se slůvkem nezmínili o tom, co mohou znamenat slova: „Nataša o něho pečuje,“ ale tento dopis vytvořil mezi nimi blízký, téměř příbuzenský vztah.

Nazítří doprovodil Rostov kněžnu Marju do Jaroslavlě a za několik dní poté odjel sám k pluku.

VIII

Sonin dopis Nikolajovi, který byl splněním jeho modlitby, byl napsán v Trojici. Podnět k němu daly tyto okolnosti: Stará hraběnka se stále víc a víc zabývala myšlenkou na Nikolajův sňatek s bohatou nevěstou. Věděla, že hlavní překážkou jeho uskutečnění je Soňa. A Sonin život v jejich domě, zejména po Nikolajově dopisu, v němž popisoval své setkání s kněžnou Marjou v Bogučarově, stával se stále těžším a těžším. Hraběnka si nenechala ujít ani jednu příležitost, aby neutrousila na Soninu adresu nějakou urážlivou nebo krutou poznámku. Ale několik dní před odjezdem z Moskvy, podrážděná a rozrušená vším tím, co se dělo, zavolala si hraběnka Soňu a místo výčitek a naléhání se na ni obrátila se slzami v očích s prosbou, aby se obětovala a oplatila jim všechno, co pro ni udělali, tím, že se rozejde s Nikolajem.

„Nebudu klidná, dokud mi to neslíbíš.“

Soňa se hystericky rozvzlykala a plačky odpověděla, že udělá všechno a že je ke všemu ochotná, ale přímý slib nedala a v duchu se k tomu, co se po ní žádalo, nemohla odhodlat.

Měla se obětovat pro štěstí rodiny, která ji živila a vychovala. Soňa byla zvyklá obětovat se pro štěstí jiných. Její postavení v domě bylo takové, že jen v sebeobětování mohla uplatnit své ctnosti, byla na to zvyklá a obětovala se ráda. Ale dříve si při každém skutku sebeobětování radostně uvědomovala, že tou obětí získává na ceně sama před sebou i v očích ostatních a stává se o to více hodnou Nicolase, jehož milovala nade vše na světě; nyní však po ní chtěli obět, kterou by se zřekla toho, co pro ni bylo odměnou za všechno sebeobětování, co bylo jediným smyslem jejího života. A tu poprvé v životě pocítila trpkost k lidem, kteří ji zahrnuli dobrodiním, aby jí později způsobili tím větší trápení; začala závidět Nataše, která nikdy neprožila nic podobného, nikdy se nemusela obětovat, naopak nutila druhé, aby se obětovali pro ni, a kterou přesto všichni měli rádi. A poprvé pocítila, jak z její tiché, čisté lásky k Nikolajovi najednou začíná vyrůstat vášnivý cit, stojící nade všemi mravními zásadami, i nad ctností, i nad náboženstvím; a pod vlivem tohoto citu Soňa, navyklá svým závislým životem uzavřenosti, odpověděla bezděky hraběnce obecnými, neurčitými slovy, vyhýbala se dalším rozmlouvám s ní a rozhodla se počkat na setkání s Nikolajem, ne aby mu při té příležitosti dala volnost, nýbrž naopak aby ho k sobě připoutala navždy.

Starosti a všechna hrůza posledních dní jejich pobytu v Moskvě přehlušily v Soně chmurné myšlenky, které ji tížily. Byla ráda, že se před nimi může utéct k praktické činnosti. Ale když se dověděla, že kníže Andrej je u nich v domě, tu ji přes všechnen upřímný soucit s ním i s Natašou zachvátil radostný, pověřivý pocit, že si Bůh nepřeje, aby ona s Nikolajem byli od sebe odloučeni. Věděla, že Nataša milovala jen knížete Andreje a že ho nepřestala milovat. Věděla, že když se nyní znovu sešli a za tak strašných okolností, zase se do sebe zamilují a potom se Nikolaj vzhledem k příbuzenství, které mezi nimi nastane, nebude moci oženit s kněžnou Marjou. A tak přes všechny hrůzy toho všeho, co se dělo kolem nich v posledních dnech a na začátku jejich putování, utěšoval Soňu tento pocit, vědomí, že do jejich osobních záležitostí zasáhla Prozřetelnost.

V trojickém klášteře udělali Rostovovi na své cestě první celodenní zastávku.

V hostinci při klášteře přidělili Rostovům tři velké pokoje;

v jednom z nich ležel kníže Andrej. Raněnému bylo toho dne o mnoho lépe. Nataša byla u něho. V sousedním pokoji seděli hrabě s hraběnkou a uctivě rozmlouvali s převorem, který přišel navštívit své staré známé a dobrodince kláštera. Soňa seděla vedle nich a sžírala ji zvědavost, o čem asi spolu hovoří kníže Andrej s Natašou. Za dveřmi slyšela zvuky jejich hlasů. Náhle se dveře do pokoje knížete Andreje otevřely. Vyšla odtud Nataša s rozčilenou tváří, ani si nevšimla mnicha, který jí vykročil vstříc, shrnuv si do dlaně široký pravý rukáv, přistoupila k Soně a uchopila ji za ruku.

„Natašo, co je ti? Pojď sem,“ řekla hraběnka.

Nataša se obrátila, aby přijala požehnání, a převor jí poradil, aby se modlila o pomoc k Bohu a jeho svatým.

Sotva převor odešel, chytila Nataša svou přítelkyni za ruku a odvedla ji do prázdného pokoje.

„Soňo, že ano? Že zůstane naživu?“ zeptala se. „Soňo, já jsem tak šťastná, a přitom tak nešťastná! Soňo, miláčku – je to všechno zase jako dřív. Jenom aby žil. Nemůže... protože, proto...že...“ a Nataša se rozplakala.

„No tak! Já jsem to věděla! Zaplať pánbůh!“ zvolala Soňa. „Bude žít.“

Soňa byla vzrušená neméně než její družka – vzrušovaly ji Natašiny strach a zármutek i její vlastní, nikomu nesvěřené myšlenky. Plačky líbala Natašu a utěšovala ji. Kéž by žil! myslela si. Když si poplakaly, popovídaly a utřely oči, vrátily se obě přítelkyně k pokoji knížete Andreje. Nataša opatrně otevřela dveře a nahlédla do pokoje. Soňa stála u pootevřených dveří vedle ní.

Kníže Andrej měl hlavu vysoko podloženou třemi polštáři. Jeho bledá tvář byla klidná, oči zavřené a bylo vidět, jak stejnoměrně oddechuje.

„Ach Natašo!“ vykřikla najednou Soňa, chytila sestřenku za ruku a ustoupila ode dveří.

„Co? Co je?“ ptala se Nataša.

„No to, to...“ koktala Soňa s bledou tváří a chvějícími se rty.

Nataša tiše zavřela dveře a poodešla s přítelkyní k oknu, ale stále ještě nechápala, o čem Soňa mluví.

„Pamatuješ se,“ začala Soňa s ustrašeným a zároveň slavnostním výrazem, „pamatuješ, jak jsem se za tebe dívala do zr-

cadla... V Otradném, o Vánocích... Pamatuješ, co jsem viděla...?”

„Ano, ano,“ vydechla Nataša a široce otevřela oči při vzpomínce, že tenkrát Soňa říkala něco o knížeti Andreji, jak ho vidí ležet.

„Pamatuješ?“ pokračovala Soňa. „Viděla jsem to tenkrát a všem jsem to řekla, i tobě, i Duňaše. Viděla jsem, jak leží na posteli,“ vyprávěla a při každé nové podrobnosti učinila pohyb rukou se vztyčeným ukazováčkem, „jak zavřel oči a je přikrytý právě takovou růžovou příkrývkou jako teď a má složené ruce,“ říkala, a jak popisovala jednotlivé podrobnosti, které viděla, byla přesvědčená, že tytéž podrobnosti *viděla* i tehdy. Tenkrát neviděla nic, ale vyprávěla, co ji zrovna napadlo, jako by to byla viděla; a to, co si tehdy vymyslela, zdálo se jí stejně skutečné jako kterákoli jiná vzpomínka. Nejenže se nepamatovala, že tenkrát vyprávěla, jak se na ni ohlédl a usmál se a byl přikrytý čímsi červeným, nýbrž byla pevně přesvědčená, že už tenkrát řekla a viděla, že byl přikrytý růžovou, právě růžovou příkrývkou a měl zavřené oči.

„Ano, právě růžovou,“ opakovala Nataša a také jí se teď zdálo, že se pamatuje, jak bylo řečeno růžovou, a to jí připadalo na celé předpovědi nejpodivnější a nejtajemnější.

„Ale co to znamená?“ pronesla zamyšleně.

„Ach, já nevím, ale je to všechno tak zvláštní!“ chytla se Soňa za hlavu.

Za několik minut kníže Andrej zazvonil a Nataša šla k němu. A Soňa, zaplavená vzrušením a pohnutím, jaké už dávno nezažila, zůstala stát u okna a přemýšlela o neobyčejnosti toho, co se právě stalo.

Toho dne se naskytla příležitost poslat do armády dopisy a hraběnka psala synovi.

„Soňo,“ zvedla hlavu od psaní, když šla neteř kolem ní. „Soňo, ty nenapišeš Nikoluškovi?“ zeptala se tichým, přeskakujícím hlasem a z výrazu jejích unavených očí, hledících přes brýle, vyčetla Soňa všechno, co těmi slovy hraběnka mínila. V jejím pohledu se zračila úpěnlivá prosba i strach z odmítnutí, stud, že takto musí prosit, i odhodlání k nesmiřitelné nenávisti, bude-li odmítnuta.

Soňa k hraběnce přistoupila, klekla si před ní a políbila jí ruku.

„Napíšu mu, maman,“ pravila.

Byla rozcitlivělá, vzrušená a dojatá tím, co se toho dne událo, a hlavně tajemným vyplněním věštby, jehož byla svědkem. Teď, když věděla, že vztahy mezi Natašou a knížetem Andrejem jsou obnoveny, a Nikolaj se proto nemůže oženit s kněžnou Marjou, radostně cítila, jak se jí vrací chuť obětovat se – duševní rozpoložení, které měla tak ráda a v němž byla zvyklá žít. A tak se slzami v očích a s radostným pocitem, že koná velkomyšlný čin, několikrát propukajíc v pláč, který jí zkalil černé sametové oči, napsala onen dojemný dopis, který tak překvapil Nikolaje, když jej dostal.

IX

Důstojník s vojáky, kteří Pierra zatkli, odvedli ho na strážnici a zacházeli s ním nevlídně, ale zároveň s jakousi úctou. Z jejich chování bylo cítit pochybnost, kdo vlastně je (není-li to nějaký významný člověk), a nepřátelství a vztek po nedávné potyčce s ním.

Ale když byli druhý den ráno vystřídáni, poznal Pierre, že pro novou stráž, důstojníky i vojáky, už nemá ten význam, jaký měl pro ty, kdo ho sebrali. A skutečně strážní druhého dne neviděli již v tom velkém tlustém muži ve vesnickém kaftanu toho prudkého člověka, který se tak zuřivě pral se záškodníkem a s vojenskou eskortou a který pronesl slavnostní větu o záchraně dítěte – viděli v něm jen sedmnáctého ze zadržených Rusů, jež měli z jakéhosi důvodu na příkaz vyšších nadřízených ve vězení. Bylo-li na Pierrovi něco zvláštního, pak jeho nebojácný, soustředěný a zamyšlený vzhled a francouzština, kterou k podivení Francouzů velmi plynňě ovládal. Přesto však ho týž den zařadili mezi ostatní zadržené a podezřelé, poněvadž samotný pokoj, který mu dali, potřeboval důstojník.

Všichni Rusové, kteří byli s Pierrem ve vězení, byli lidé nejnižších vrstev. A když v něm rozpoznali pána, všichni se ho stranili, tím spíš, že mluvil francouzsky. Se smutkem v duši slyšel Pierre, jak se mu posmívají.

Druhý den večer se Pierre dověděl, že všichni zadržení (a mezi nimi patrně i on) mají být souzeni pro žhářství. Den nato odvedli Pierra i ostatní do jakéhosi domu, kde seděli francouzský generál s bílým knírem, dva plukovníci a další Francouzi s páskami na rukávech. S puntičkářskou přesností, s jakou se obvykle chovají soudci při výslechu k zatčeným a která se domnívá být povýšena nad lidské slabosti, vypyтали se Pierra stejně jako ostatních zatčených, kdo je, kde byl, za jakým účelem a tak podobně.

Tyto otázky ponechávaly stranou podstatu skutečné události, ba vylučovaly možnost, aby byla zjištěna, a jako všechny otázky kladené u soudu usilovaly toliko o přistavení žlábků, po němž, jak si soudci přáli, by tekly odpovědi obžalovaného a dovedly ho ke kýženému cíli, to jest k obvinění. Sotva začal mluvit něco, co nesměřovalo k obvinění, odtáhli žlábek a voda mohla téci, kam chtěla. Kromě toho pocítil Pierre totéž, co zakoušejí obžalovaní u všech soudů: nechápavý údiv, proč mu všechny ty otázky dávají. Měl dojem, že užívají té lsti s přistavováním žlábků jen ze shovívavosti nebo z jakési zdvořilosti. Věděl, že je v moci těch lidí, že jen moc ho sem přivedla, že jen moc jim dává právo žádat odpovědi na otázky a že jediným účelem tohoto zasedání je obvinít ho. A protože tu byla moc i přání ho obvinít, byla zbytečná hra na otázky a na soud. Bylo zřejmé, že otázky měly dokázat vinu. Na otázku, co dělal, když ho zatkli, odpověděl Pierre s jistou tragičností, že nesl rodičům dítě, které zachránil z plamenů... A proč se pral se záškodníkem? Pierre odpověděl, že hájil ženu, že obrana ženy, které se ubližuje, je povinností každého člověka, že... Zarazili ho: to nepatřilo k věci. Co dělal na dvoře hořícího domu, kde ho viděli svědci? Odpověděl, že se šel podívat, co se děje v Moskvě. Zase ho přerušili: neptali se ho, kam šel, nýbrž proč byl u požáru. Kdo je? opakovali mu první otázku, na niž odmítl odpovědět. Řekl znovu, že to nemůže říci.

„Zapište to, to je zlé. To je velmi zlé,“ řekl mu přísně generál s bílým knírem a červeným ruměným obličejem.

Čtvrtý den začalo hořet na Zubovském valu.

Pierra s třinácti jinými odvedli na Krymský Brod, do kůlny na kočáry v kupeckém domě. Když procházeli ulicemi, Pierre stěží popadal dech pro kouř, který jako by stál nad celým městem. Na všech stranách bylo vidět požáry. Pierre tehdy ještě nechápal význam spálení Moskvy a díval se na všechnen ten oheň s hrůzou.

V kůlně kupeckého domu u Krymského Brodu strávil Pierre další čtyři dny a během těchto dní se z rozhovoru francouzských vojáků dověděl, že všichni uvěznění tu čekají na maršálovo rozhodnutí, jež mělo přijít každým dnem. Kterého maršála, to se od vojáků nemohl dozvědět. Pro vojáka je maršál patrně nejvyšším a poněkud tajemným článkem moci.

Ty první dny, do osmého září, kdy zajatce odvedli znovu k výslechu, byly pro Pierra nejtěžší ze všeho.

X

Osmého září vešel do kůlny k zajatcům vysoce postavený důstojník, jak se dalo soudit podle úcty, s níž se k němu chovali strážní. Tento důstojník, patrně ze štábu, vyvolal se soupisem v rukou všechny Rusy podle jména a Pierra nazval „celui qui n'avoue pas son nom“¹⁾). Lhostejně a líně si všechny zajatce prohlédl a přikázal strážnímu důstojníkovi, aby byli slušně oblečeni a upraveni, než je odvedou k maršálovi. Za hodinu nato přišla četa vojáků a Pierra s ostatními třinácti zajatci odvedli na Děvičí pole. Byl jasný a slunečný den po dešti a vzduch byl neobyčejně čistý. Kouř se neválel u země jako toho dne, kdy Pierra vyvedli z hlavní strážnice na Zubovském valu; stoupal jako sloupky v čistém vzduchu. Oheň nebylo nikde vidět, ale ze všech stran se zvedaly stupy dýmu a celá Moskva,

¹⁾ Ten, který nechce prozradit své jméno.

všechno, co jen mohl Pierre očima obsáhnout, bylo jediné spáleniště. Všude byla prázdná prostranství s pecemi a komíny a tu a tam ohořelé zdi kamenných domů. Pierre se díval na to spáleniště a nepoznával známé městské čtvrti. Místy se tyčily neporušené kostely. Nedotčený Kreml se svými věžemi a Ivanem Velikým bíle svítil do dálky. Opodál se vesele blyštěla kupole Novoděvičího kláštera a neobyčejně jasně se odtud rozléhalo vyzvánění na mši. Hlahol zvonů Pierrovi připomněl, že je neděle a svátek Narození Panny Marie. Ale zdálo se, že tento svátek nemá kdo oslavovat: všude byly zbořeniny a požářiště a z Rusů potkávali jen otrhané, vyděšené lidi, kteří se schovávali, sotva spatřili Francouze.

Bylo zřejmé, že staré sídlo Rusů je zpusťošeno a zničeno; avšak Pierre podvědomě cítil, jak nad tím zničeným ruským způsobem života, přímo v tom zbořeném sídle už zavládl nový, zcela odlišný, ale pevný francouzský řád. Cítil to z výrazu těch svižně a vesele, v pravidelných řadách pochodujících vojáků, kteří doprovázeli jeho a ostatní provinilce; cítil to z výrazu jakéhosi významného francouzského úředníka, který jel proti němu v kočáře taženém párem koní a s vojákem na kozlíku. Cítil to z jarých zvuků vojenské hudby, která se sem nesla z levé strany pole, a zejména to pocítil a pochopil z toho seznamu, podle nějž dnes ráno francouzský důstojník kontroloval zajatce. Pierre byl zajat pouhými vojáky a odveden na jedno, potom na druhé místo s desítkami jiných lidí; zdálo se, že by na něj mohli zapomenout nebo si ho poplést s jinými. Ale to se nestalo: odpovědi, které pronesl při výslechu, se k němu vrátily v podobě jeho nového pojmenování – „celui qui n'avoue pas son nom“. A pod tímto označením, jež Pierra děsilo, vedli ho nyní kamsi s neochvějným přesvědčením, které bylo patrné z jejich tváří, že on i ostatní zajatci jsou právě ti, které je třeba odvést, a že je vedou tam, kam je třeba je vést. Pierre si připadal jako nepatrná tříska, která se dostala do soukolí jemu neznámého, ale přesně jdoucího stroje.

Pierra s ostatními provinilci dovedli k velkému bílému domu s obrovskou zahradou na pravé straně Děvičího pole, nedaleko kláštera. Byl to dům knížete Ščerbatova, kde Pierre často býval na návštěvě a kde nyní, jak se dověděl z řeči vojáků, sídlil maršál vévoda Eckmühlský.

Zadržené odvedli k postrannímu vchodu a po jednom je vodili do domu. Pierre byl na řadě šestý. Provedli ho zasklenou galerií, předsíní a předpokojem, které Pierre znal, do dlouhé nízké pracovny, u jejíchž dveří stál pobočník.

Davout seděl u stolu na konci pokoje, s brýlemi na nose. Pierre přistoupil až k němu. Davout nezvedl oči; patrně čerpal informace z listiny, která ležela před ním. Aniž zvedl zrak, tiše se zeptal: „Kdo jste?“

Pierre mlčel, nebyl schopen vydat ze sebe slovo. Davout pro něj nebyl jen obyčejným francouzským generálem; byl to pro něj člověk pověstný svou krutostí. Když se díval na chladný obličej Davouta, který se jako přísný učitel uvolil, že bude mít chvíli strpení a počká na odpověď, Pierre cítil, že každý okamžik prodlení ho může stát život; nevěděl však, co má říci. Neodvážil se opakovat, co řekl při prvním výslechu; a prozradit své jméno a postavení bylo nebezpečné, a také se styděl. Mlčel tedy. Ale dřív než se Pierre stačil k něčemu rozhodnout, zdvihl Davout hlavu, vytáhl si brýle na čelo, přimhouřil oči a upřeně se na něho zadíval.

„Znám tohoto muže“ pronesl pomalým, studeným hlasem, zřejmě vypočítaným na to, aby Pierra zastrašil. Pierrovi přeběhl mráz po zádech a sevřel mu hlavu jako do svěráku.

„Nemůžete mě znát, pane generále, nikdy jsem vás neviděl...“

„Je to ruský vyzvědač,“ přerušil ho Davout, obraceje se k jinému generálovi v pokoji, jehož přítomnosti si Pierre nevšiml. A Davout se odvrátil. Pierre najednou neobyčejně hřmotně vyhrkl:

„Non, Monseigneur,“ vzpomněl si náhle, že Davout je vévoda. „Ne, Vaše Výsosti, nemůžete mě znát. Jsem důstojník domobraný a neopustil jsem Moskvu.“

„Vaše jméno?“ opakoval Davout.

„Besouhof.“

„Jak mi dokážete, že to, co říkáte, je pravda?“

„Monseigneur!“ zvolal Pierre nikoli uraženým, nýbrž prosebným hlasem.

Davout zvedl zrak a pronikavě se na něj zahleděl. Několik vteřin se na sebe dívali a tento vzájemný pohled Pierra zachránil. Tento pohled přes všechny válečné poměry a soudy vytvořil mezi nimi lidský vztah. Oba si v té chvíli matně uvědomili

nesčíslné množství věcí a pochopili, že jsou oba syny člověčenstva, že jsou bratry.

Poprvé, když Davout jen zvedl hlavu od své listiny, kde byly lidské osudy i život označeny čísly, byl Pierre v jeho očích jen případ; a aniž by zatížil své svědomí špatným činem, byl by ho dal zastřelit; nyní však v něm viděl člověka. Na okamžik se zamyslel.

„Co mi dokáže, že nelžete?“ pravil pak chladně.

Pierre si vzpomněl na Ramballa a uvedl jeho pluk, jméno i ulici, v níž stál dům.

„Nejste, co říkáte,“ řekl Davout znovu.

Chvějícím se, selhávajícím hlasem jal se Pierre dokazovat pravdivost své výpovědi.

Ale vtom vešel pobočník a cosi Davoutovi hlásil.

Davout při zprávě, kterou mu přinesl, zazářil a začal si zapínat knoflíky. Na Pierra zřejmě docela zapomněl.

Když ho pobočník na zajatce upozornil, zamračil se, kývl hlavou směrem k Pierrovi a řekl, aby ho odvedli. Ale kam ho mají odvést – to Pierre nevěděl: zpátky do kůlny, nebo na místo připravené k popravě, jež mu ukazovali jeho druhové, když šli po Děvičím poli?

Otočil hlavu a viděl, že se pobočník ještě na něco ptá.

„Ano, samozřejmě!“ řekl Davout, ale jaké „ano“, Pierre nevěděl.

Nepamatoval si, jak dlouho šel a kam. Byl ve stavu naprosté bezmyšlenkovitosti a otupělosti, neviděl nic kolem sebe, pohyboval nohama po boku ostatních tak dlouho, dokud se nezastavili; a pak se také zastavil.

Po celou tu dobu měl v hlavě jedinou myšlenku: myšlenku na to, kdo, kdo vlastně ho nakonec odsoudil k smrti? Nebyli to lidé, kteří ho vyslyšali v komisi: z nich ani jeden to nechtěl a patrně ani nemohl udělat. Nebyl to Davout, který se na něj podíval tak lidsky. Stačila už jen chvíle a Davout by byl pochopil, že jednají špatně, ale to překazil v té chvíli pobočník svým příchodem. Ten pobočník jistě nechtěl nic zlého, ale nemusel přijít. Kdo tedy vlastně ho popravoval, zabíjel a zbavoval života – jeho, Pierra, se všemi jeho vzpomínkami, snahami, nadějemi, myšlenkami? Kdo to dělal? A Pierre cítil, že to nebyl nikdo.

Byl to řád, shoda okolností.

Podivný řád věcí ho zabíjel – jeho, Pierra, připravoval ho o život, o všechno, ničil ho.

XI

Od domu knížete Ščerbatova vedli zajatce přímo dolů po Děvičím poli k zelinářské zahradě nalevo od Děvičího kláštera, na níž stál sloup. Za ním byla velká jáma s čerstvě vykopanou hlínou a okolo jámy i sloupu stál v půlkruhu velký shluk lidí. Tvořilo jej několik Rusů a veliký počet napoleonských vojáků mimo službu; byli to Němci, Italové i Francouzi v rozličných uniformách. Vpravo i vlevo od sloupu stály řady francouzských vojsk v modrých uniformách s červenými nárameníky, v perkách a s šišáky na hlavách.

Odsouzené seřadili podle určitého pořádku, označeného v seznamu (Pierre byl šestý), a dovedli je ke sloupu. Na obou stranách najednou zadunělo několik bubnů a Pierre měl pocit, jako by se mu při tom zvuku utrhla část nitra. Ztratil schopnost myslet a představovat si. Byl s to jen vidět a slyšet. A měl jediné přání – aby se to strašné, co se mělo stát, stalo co nejrychleji. Otáčel se po svých družích a prohlížel si je.

Dva muži na kraji byli oholení trestanci. Jeden byl vysoký, hubený; druhý černý, chlupatý a svalnatý, s rozpláclym nosem. Třetí byl čeledín, asi pětáctýřicetiletý, s prošedivělými vlasy a statným, dobře živeným tělem. Čtvrtý byl velmi hezký venkovan s bujným rusým plnovousem a černýma očima. Pátý byl dělník, asi osmnáctiletý, žlutý vychrtlý chlapík v dlouhém kaftanu.

Pierre slyšel, že se Francouzi radí, jak mají střílet – zda po jednom nebo po dvou. „Po dvou,“ rozhodl se studeným klidem nejvyšší důstojník. Vojáci se začali přerazovat a bylo vidět, že všichni pospíchají – ale ne tak, jako se pospíchá, aby se vykonala nějaká věc všem pochopitelná, nýbrž tak, jako se pospí-

chá, aby už byla odbyta nevyhnutelná, ale nepřijemná a nepochopitelná věc.

Francouzský úředník s šerpou přes prsa přikročil napravo k šiku provinilců a přečetl rusky a francouzsky rozsudek.

Potom přistoupily k provinilcům dvě dvojice Francouzů a na důstojníkův pokyn vyvedly z řady dva trestance, stojící na kraji. Trestanci došli ke sloupu, zastavili se, a než jim přinesli pytle, mlčky se rozhlíželi kolem sebe, jako se dívá těžce raněné zvíře na blížícího se lovce. Jeden se neustále křížoval a druhý se škrabal na zádech a křivil ústa, jako by se chtěl usmát. Vojáci jim chvatnými pohyby začali zavazovat oči, navlékat přes hlavu pytle a přivazovat je ke sloupu.

Dvanáct střelců popravčí čety s puškami vystoupilo odměřeným, pevným krokem ze řad a zastavilo se osm kroků od sloupu; Pierre se odvrátil, aby neviděl, co se bude dít. Najednou se rozlehl třesk a rachot, který mu připadal hlučnější než nejstrašnější burácení hromu, a on se ohlédl. Byl tam kouř a Francouzi s bledými obličejí a chvějícími se rty cosi dělali u jámy. Přivedli další dva. I oni se stejně, stejnými očima dívali na všechny a mlčky, jen očima marně prosili o ochranu, jako by nechápali a nevěřili tomu, co se má stát. Nemohli věřit, poněvadž jen oni sami věděli, co pro ně znamená život, a proto nechápali a nevěřili, že jim může být odňat.

Pierre se nechtěl dívat a znovu se odvrátil; avšak znovu překvapilo jeho sluch cosi jako výbuch a zároveň s tím zvukem uviděl dým, něčí krev a bledé, polekané tváře Francouzů, opět cosi dělajících u sloupu a vrážejících do sebe chvějícíma se rukama. Pierre těžce dýchal a rozhlížel se kolem sebe, jako by se ptal: co se to děje? Tatáž otázka byla ve všech očích, které se setkaly s jeho pohledem.

Na tvářích všech Rusů, na všech tvářích francouzských vojáků i důstojníků, na všech bez výjimky četl totéž leknutí, touž hrůzu a vnitřní boj, které naplňovaly i jeho srdce. Tak kdo to vlastně dělá? Oni všichni trpí stejně jako já. Kdo tedy? Kdo tedy? kmitlo se na okamžik Pierrovou myslí.

„Střelci 86. pluku, vpřed!“ vykřikl kdosi. Odvedli pátého, stojícího vedle Pierra – samotného. Pierre nepochopil, že je zachráněn: že on i všichni ostatní byli přivedeni jen proto, aby byli popravě přítomní. Nepocítoval ani radost, ani uklidnění,

jen pozoroval se stále rostoucí hrůzou, co se děje. Pátý byl dělník v dlouhém kaftanu. Sotva se ho dotkli, zděšeně uskočil a chytil se Pierra (Pierre sebou trhl a vymanil se mu). Dělník nebyl s to jít. Vlekli ho pod paží a on něco vykřikoval. Když ho přivedli ke sloupu, najednou ztichl. Jako by náhle cosi pochopil. Buď pochopil, že křičí marně, nebo se domníval, že není možné, aby ho lidé zabili, ale zastavil se u sloupu a spolu s ostatními očekával, až ho přiváží, a rozhlížel se přitom kolem sebe lesknoucíma se očima jako štvané zvíře.

Pierre už neměl sílu se odvrátit a zavřít oči. Zvědavost i vzrušení jeho i celého zástupu dostoupily při této páté vraždě vrcholu. Právě tak jako ostatní byl i tento pátý zdánlivě klidný: přitahoval si kabát k tělu a třel si jednu bosou nohu o druhou.

Když mu zavazovali oči, posunul si sám uzel na zátylku, který ho tlačil; potom, když ho přitiskli k zakrvácenému sloupu, opřel se dozadu, ale poněvadž se mu tak stálo nepohodlně, opět se napřímil, postavil nohy rovně a klidně se opřel. Pierre z něho nespouštěl oči, nepropásl ani nejmenší pohyb.

Pravděpodobně se ozval povel a po něm se asi rozlehly výstřely z osmi pušek. Ale Pierre, ať se později sebevíc snažil si na to vzpomenout, neslyšel ani nejmenší ránu. Viděl jen, jak dělník najednou klesl do provazů, jak se ukázala na dvou místech krev, jak se provazy samy pod tíhou zhrouceného těla rozvázaly a dělník nepřírozeně svěsil hlavu, ohnul nohy v kolenu a sedl si. Pierre se rozběhl ke sloupu. Nikdo mu nebránil. Kolem dělníka něco dělali polekaní, bledí lidé. Jednomu starému vousatému Francouzi se třásla brada, když rozvazoval provazy. Tělo se svezlo na zem. Vojáci je nešikovně a chvatně odtáhli za sloup a začali je strkat do jámy.

Všichni si asi jasně uvědomovali, že jsou zločinci a že za sebou musí co nejrychleji zahladit stopy svého činu.

Pierre nahlédl do jámy a viděl, že tam dělník leží s koleny nahore, blízko hlavy, jedno rameno výš než druhé. A to rameno se křečovitě, stejnoměrně zvedalo a zase klesalo. Ale už se na celé tělo začaly sypat hroudy země. Jeden z vojáků zlostně, hněvivě a roztrpčeně vykřikl na Pierra, aby se vrátil. Avšak Pierre mu nerozuměl a stál dál u sloupu, aniž ho někdo odháněl.

Když byla jáma celá zarovnaná, zazněl povel. Pierra odvedli na jeho místo a francouzští vojáci, kteří stáli seřazeni po obou

stranách sloupu, provedli půlobrat a pochodovali odměřeným krokem kolem sloupu. Čtyřicet střelců, stojících uprostřed kruhu s odpálenými puškami, dobíhalo poklusem na svá místa, když kolem nich mýjely jejich roty.

Pierre se díval na ty vojáky, kteří po dvou vybíhali z kruhu, nechápavýma očima. Všichni až na jednoho se zařadili do svých rot. Jen mladý voják s mrtvolně bledou tváří, s šišíkem posunutým do týla stál se spuštěnou puškou stále na témž místě, z něhož střílel. Kymácel se jako opilý a potácel se vždy několik kroků dopředu a několik dozadu, aby udržel v rovnováze klesající tělo. Jakýsi starý voják, poddůstojník, vyběhl z řady, chytil mladého vojáka za rameno a vtáhl ho do roty. Dav Rusů a Francouzů se začal rozcházet. Všichni šli mlčky, se sklopenými hlavami.

„To je odnaučí zapalovat,“ pravil kterýsi z Francouzů. Pierre se za ním ohlédl a viděl, že to řekl voják, který se chtěl nějak utěšit z toho, co se stalo, ale nemohl. Nedomluvil ani načatou řeč, mávl rukou a šel pryč.

XII

Po popravě odvedli Pierra od ostatních odsouzených a nechali ho samotného v malém zničeném a znečištěném kostelíku.

Kvečeru přišel do kostela strážní poddůstojník s dvěma vojáky a oznámil mu, že dostal milost a že bude odveden do baráků válečných zajatců. Pierre nerozuměl, co mu říkají, ale vstal a šel s vojáky. Dovedli ho k chatrčím postaveným nahore na poli z ohořelých desek, břeven a trámů a strčili ho do jedné z nich. V šeru obklopilo Pierra asi dvacet nejrůznějších lidí. Pierre se na ně díval a nechápal, kdo jsou, proč tu jsou a co od něj chtějí. Slyšel slova, která mu říkali, ale nevyvozoval z nich žádné závěry ani je s ničím nespojoval: jejich smysl mu unikal. Sám odpovídal na to, co se ho ptali, ale neuvědomoval si, kdo

ho poslouchá a jak porozumí jeho odpovědím. Díval se na tváře a postavy a všechny se mu zdály stejně nesmyslné.

Od chvíle, kdy Pierre viděl to strašlivé zabíjení, vykonané lidmi, kteří to nechtěli dělat, jako by mu někdo z duše vytrhl pružinu, která všechno držela pohromadě a všechno oživovala, a najednou se všechno sesulo v jedinou hromadu nesmyslného rumu. Aniž si to uvědomoval, přestával věřit v rozumné uspořádání světa, v lidskou i ve svou duši, v Boha. Takový stav zažil Pierre už dříve, ale nikdy s takovou silou jako nyní. Kdykoli ho dříve přepadaly podobné pochybnosti, pramenily vždy z nějaké vlastní viny. A v nejtajnějším koutku duše Pierre cítil, že před tím zoufalstvím a pochybami najde záchranu sám v sobě. Nyní však cítil, že nemůže za to, že se v jeho očích svět zřítíl a zůstaly jen nesmyslné trosky. Cítil, že není v jeho moci vrátit se k víře v život.

Ve tmě kolem něj stáli lidé; zřejmě je na něm cosi velmi zajímalo. Něco mu vyprávěli, na cosi se ho ptali, potom ho někam vedli, až se konečně octl v koutě baráku vedle nějakých lidí, kteří na sebe pokřikovali ze všech stran a smáli se.

„Tak zkrátka, braši..., právě ten princ, *který*...,“ se zvláštním důrazem na slově *který* vyprávěl něčí hlas v protějším koutě chatrče.

Pierre seděl mlčky, nehybně na slámě u zdi a střídavě otvíral a zavíral oči. Sotva je však zavřel, viděl před sebou tu strašnou tvář dělníka, tak strašnou ve své prostotě, a obličej nevolných vrahů, ještě strašnější svým vzrušením. Znovu otvíral oči a nechápavě se rozhlížel tmou kolem sebe.

Vedle něj seděl sehnutý jakýsi malý človíček, jehož přítomnost si Pierre uvědomil nejprve podle silného zápachu potu, který se od něj šířil při každém pohybu. Tento človíček cosi dělal ve tmě s nohama, a přestože mu Pierre neviděl do obličej, cítil, že se po něm neustále ohlíží. Když se Pierre v temnu rozkoukal, pochopil, že se ten muž zouvá. A způsob, jakým to dělal, Pierra zaujal.

Rozmotal onuci, kterou měl ovinutou jednu nohu, pečlivě ji svinul a ihned se sklonil k druhé noze, ale přitom se po očku díval na Pierra. Zatímco levou rukou věšel jednu onuci, pravička už začala odmotávat druhou. Když se takto pečlivě zul, vláčnými, úspornými pohyby, navazujícími na sebe, rozvěsil svou

obuv na skobky, které měl zatlučeny nad hlavou, vytáhl nožik, něco jím uřízl, zavřel jej, položil si jej pod hlavu, oběma rukama si objal skrčená kolena a přímo, upřeně se zahleděl na Pierra. Pierre cítil, že v těch jeho sporých pohybech, v tom jeho pečlivě uspořádaném hospodářství v koutě, ba dokonce i v pachu toho člověka je něco příjemného, uklidňujícího a oblého, prostého vši hranatosti – a upřeně se na něho díval.

„Vy jste asi viděl moc neštěstí, pane, což?“ řekl najednou malý mužík. A v jeho zpěvavém hlase bylo tolik lásky a prostoty, že Pierre chtěl odpovědět, ale zatřásla se mu brada a cítil, jak se mu do očí hrnou slzy. Malý človíček mu neposkytl čas, aby vyjádřil své rozechvění, a ihned pokračoval tímž příjemným hlasem.

„Ech sokolíku, netrap se,“ řekl měkce, zpěvavě a laskavě, tak jako mluví staré ruské babičky. „Netrap se, kamarádíčku: člověk trpí chvíli, ale žije celý život. Tak je to, můj milý. A tady se žije, chvála pánuobohu, docela obstojně. Taky jsou tu lidi dobří i zlí, jako všude,“ dodal a ještě v řeči si svižně klekl, vstal a pokračovaje kamsi odešel.

„A hele ho, potvůrku, přišel!“ uslyšel Pierre jeho laskavý hlas na konci boudy. „Přišel, potvůrka, má paměť! No, no, tak už dost!“ A voják se vrátil na své místo, odstrčil od sebe psíka, který na něho vyskakoval, a sedl si. V rukou držel něco zabaleného do hadříku.

„Najezte se trochu, pane,“ vrátil se opět k uctivému tónu, rozbalil několik pečených brambor a podal je Pierrovi. „K obědu byla zapražena polívka. Ale brambory víc vydají!“

Pierre celý den nejedl a vůně brambor se mu zdála neobyčejně lákavá. Poděkoval vojákovi a dal se do jídla. „A proč tak?“ usmál se voják a vzal jednu z brambor. „Dělej to takhle.“ Vytáhl zase zavírací nůž, rozřízl na dlani brambor na dvě přesně stejné poloviny, posypal je solí z hadříku a podal Pierrovi.

„Brambory jsou gruntovnější,“ opakoval. „Jez to takhle.“

Pierrovi se zdálo, že ještě nikdy nejedl nic chutnějšího.

„Ne, všechno bych pochopil,“ řekl najednou, „ale proč zastřelili ty nešťastníky...! Tomu poslednímu bylo sotva dvacet.“

„Tiše... tiše...,“ řekl malý človíček. „Lidi jsou hříšní...,“ dodal rychle, jako by mu slova už ležela na jazyku a sama od sebe

vylétla z úst. Potom pokračoval: „A jak to, pane, že jste zůstal v Moskvě?“

„Nečekal jsem, že přijdou tak brzy. A pak už jsem tam zůstal,“ řekl Pierre.

„A jak tě vlastně sebrali, sokolíku? V tvém domě?“

„Ne, šel jsem k požáru a oni mě chytili a soudili jako žháře.“

„Kde je soud, tam je nepravda,“ prohodil malý mužiček.

„A ty jsi tu už dlouho?“ zeptal se Pierre, když dojedl poslední brambor.

„Já? Mě vzali tuhle neděli v moskevském lazaretu.“

„A kdo jsi, voják?“

„Jsme vojáci Apšeronského pluku. Umíral jsem na třesavku. Ani nám nic neřekli. Leželo nás tam asi dvacet. Nic nás nenapadlo, ani tuchy jsme neměli.“

„A je ti smutno?“

„Bodejť by nebylo smutno, sokolíku. Jmenuju se Platon; říkají nám Karatajevovi,“ dodal, zřejmě aby Pierrovi usnadnil oslovování. „Ve službě mi dali přezdívku Sokolík. Bodejť by člověku nebylo smutno, sokolíku. Moskva, matka měst! Bodejť by člověku nebylo smutno, když se na to dívá. Ale když se červ zavrtá do kapusty, zajde dřív než ona, říkali naši dědové,“ dodal rychle.

„Jak že to je, jak jsi to řekl?“ přeptal se Pierre.

„Já?“ opáčil Karatajev. „Povídám: na vůli boží je lidský rozum krátký,“ pravil přesvědčený, že opakuje to, co řekl. A hned mluvil dál: „A co vy, pane, máte rodinné panství? A dům? Tak máte všeho dostatek! A hospodyně máte? A vaši rodiče jsou naživu?“ vyptával se, a ačkoli ho Pierre ve tmě neviděl, cítil, jak se mu při těch otázkách vlní na rtech potlačovaný laskavý úsměv. Byl zřejmě zarmoucen tím, že Pierre nemá rodiče, hlavně matku.

„Žena poradí, tchyně potěší, ale nade všechno je rodná matička,“ prohlásil. „A co děti, máte?“ pokračoval ve vyptávání. Pierrova záporná odpověď ho znovu zarmoutila, ale pospíšil si ho utěšit: „Nu což, jste mladí, ještě přijdou, dá-li Bůh. Jen když se žije ve svornosti...“

„Vždyť teď na tom nezáleží,“ uniklo Pierrovi.

„Eh člověče milá,“ namítl Platon, „odříkaného chleba největší krajíc.“ Usadil se pohodlněji a odkašlal si, jako by se

chystal k dlouhému vyprávění. „Tak vidíš, příteličku, takhle jsem žil doma,“ začal. „Vesnice je u nás bohatá, země dost a dost, dobře se tam lidem žije, a naše rodina taky, zaplatť pánbůh. Šest nás chodilo s tátou na pole. Žili jsme dobře. Boží muži jsme byli. Až jednou...,“ a Platon Karatajev vyprávěl dlouhý příběh o tom, jak jel do cizího hájku za velkým lesem, jak ho chytila stráž, jak dostal výprask a pak ho soudili a odvedli k vojsku. „A vidíš, sokolíku,“ hlas se mu proteplil úsměvem, „mysleli si, že mě potrestají, a já jsem zatím rád. Kdybych se byl neprovinil, musel by jít bratr. Můj mladší bratr má pět dětí – a po mně tam zůstala jenom vojačka. Měli jsme holčičku, ale ještě před vojnou si ji Bůh vzal. Přijel jsem ti na pár dní na dovolenou – koukám – žijí líp než dřív. Dobytky plný dvůr, ženské doma, dva bratři na práci za vejdělkem. Doma jen mladší, Michajlo. A tatínek povídá, všechny děti jsou stejně milé; ať ti uříznou ten nebo ten prst, vždycky to bolí. A kdyby tenkrát neodvedli Platona, musel by jít Michajlo. A tak nás všechny zavola-
l, představ si – a postavil nás před ikony. Michajlo, povídá, pojď sem a pokloň se mu až k zemi, a ty, ženo, pokloň se mu taky, a vy, vnoučata, pokloňte se mu. Pochopili jste? povídá. – Tak vidíš, příteličku. Svému osudu nikdo neujde. A my pořád jen mudrujeme: to se nám nelíbí, to se nám nezdá. Naše štěstí, kamaráde, je jak voda v čeřenu; dokud táhneš, prohýbá se, div nepraskne, ale vytáhneš ho – a kde nic tu nic. Tak je to.“ A Platon si na slámě poposedl.

Po chvíli mlčení vstal.

„Troufám, že se ti už chce spát?“ prohodil a rychle se začal křížovat a mumlal přitom:

„Pane Ježíši Kriste, svatý Mikuláši, Frolo a Lávro, Pane Ježíši Kriste, svatý Mikuláši, Frolo a Lávro, Pane Ježíši Kriste, smiluj se nad námi a zachraň nás!“ Když skončil, poklonil se až k zemi, povzdechl si a usedl zase na svou slámu. „Tak je to. Dej, Bože, ať spím, jako když mě do vody hodí, a ráno ať zase vstanu jako malina,“ řekl ještě, lehl si a přehodil přes sebe vojenský plášť.

„Jakou modlitbu jsi to odříkával?“ zeptal se ho Pierre.

„Co je?“ zvolal Platon, který už usínal. „Co jsem odříkával? Modlil jsem se. Copak ty se nemodlíš?“

„Ne, modlím se. Ale proč jsi říkal Frolo a Lávro?“

„No přece,“ odpovídal Platon rychle, „dnes je svátek koní. I s dobytkem má člověk cítit. Koukej, potvůrka, stočil se do klubka. Chce se ohřát, dareba,“ řekl a poplácal psíka u svých nohou, pak se obrátil na druhý bok a okamžitě usnul.

Kdesi daleko venku bylo slyšet pláč a křik a štěrbinami v boudě prosvítal oheň; ale v chatrči bylo ticho a tma. Pierre dlouho nespal, s otevřenýma očima ležel ve tmě na svém místě, poslouchal stejnoměrné chrápání Platona, ležícího vedle něho, a cítil, jak mu ten před chvílí zhroucený svět roste v duši s novou krásou a na jakýchsi nových, neochvějných základech.

XIII

V baráku, do něhož se Pierre dostal a kde strávil čtyři týdny, bylo třiadvacet zajatých vojáků, tři důstojníci a dva úředníci.

Na všechny si později vzpomínal jako v mlze, jen Platon Karatajev zůstal v jeho duši nejsilnější a nejdražší vzpomínkou a zosobněním všeho ruského, dobrého a kulatého. Když Pierre druhý den na úsvitě spatřil svého souseda, viděl, že jeho první dojem, kdy mu připomínal melounek, byl správný; celá Platonova postava ve francouzském plášti, staženém v pase provázkem, ve vojenské čapce a láptích byla oblá, hlavu měl docela kulatou; kulatá byla i jeho záda, prsa, ramena, a dokonce i ruce, jež stále držel, jako by chtěl někoho obejmout; i jeho milý úsměv a velké hnědé něžné oči byly kulaté.

Platonu Karatajevovi bylo podle jeho vyprávění o taženích, jichž se zúčastnil kdysi jako voják, jistě přes padesát let. Sám nevěděl a nemohl přesně určit, jak je starý; ale jeho zuby, jasně bílé a pevné, jejichž dva půlkruhy bylo vidět pokaždé, když se smál (což dělal často), byly všechny krásné a zdravé; v plnovousu a ve vlasech neměl ani jedinou šedivou nitku a celé jeho tělo vypadalo pružně, a hlavně zdatně a odolně.

Jeho tvář, ačkoli byla plná drobných oblých vrásek, měla ne-

vinný, mladistvý výraz; hlas měl příjemný a zpěvný. Ale hlavní osobitost jeho řeči tkvěla v její bezprostřednosti a sevřenosti. Zřejmě nikdy nepřemýšlel o tom, co řekl nebo co řekne; a právě proto působila jeho spontánní a nevyumělkovaná intonace tak neobyčejně přesvědčivě.

Jeho tělesné síly a pohyblivost byly v první době zajetí takové, že to vypadalo, jako by vůbec nevěděl, co je to únava a nemoc. Každý den večer, když si lehal, říkal: „Dej, Bože, ať spím, jako když mě do vody hodí, a ráno ať zase vstanu jako malina.“ Ráno, když vstával, pokrčil vždy stejně rameny a řekl: „Lehnu si – svinu se do klubíčka, vstanu – protáhnou se.“ A skutečně stačilo, aby si lehl, a ihned usnul, jako když kámen do vody hodí, a stačilo, aby se protáhl, a už se bez prodlení do něčeho pustil; jako děti, když vstanou, popadnou hned nějakou hračku. Uměl dělat všechno, nepříliš dobře, ale také nepříliš špatně. Pekl, vařil, šil, krájel a spravoval boty. Stále byl zabrán do nějaké práce a jen večer si popřával své oblíbené rozmluvy a písně. Nezpíval písně tak, jako je zpívají zpěváci, když vědí, že je někdo poslouchá, nýbrž tak, jako zpívají ptáci, jako by ty zvuky musel ze sebe vydávat, právě tak jako se člověk musí občas protáhnout nebo projít; a jeho zpěv býval vždy jemný, něžný, skoro ženský, tklivý a tvář přitom míval velmi vážnou.

Když se dostal do zajetí a nechal si narůst plnovous, shodil ze sebe zbytky cizího vojenského prostředí, jímž nasákl, a mimoděk se vrátil ke svým starým, venkovským a lidovým mravům.

„Voják na dovolené – košile z gatí ven,“ říkával. Nerad mluvil o době své vojenské služby, třebaže si nestěžoval, a často zdůrazňoval, že po celou službu nebyl ani jednou bit. Když něco vyprávěl, tedy převážně své staré a jemu zřejmě velmi drahé vzpomínky ze života božích mužů, jak říkal sedlákům. Průpovídky, jimiž proplétal svou řeč, nebyly ta peprná, většinou drsná pořekadla, kterých užívají vojáci, byly to prostonárodní průpovědi, které se zdají zcela bezvýznamné, vyslovíme-li je samy o sobě, ale které rázem nabývají hluboké moudrosti, jsou-li proneseny ve vhodnou chvíli.

Často říkal něco docela protichůdného než před chvílí, ale obojí bylo vždy namístě. Rád mluvil, a mluvil dobře, a zdobil svou řeč zdobnělinami a příslovími, která si, jak se zdálo Pierrovi, sám vymýšlel; ale hlavní kouzlo jeho vyprávění tkvě-

lo v tom, že v jeho podání i nejprostší události, z nichž některé sám Pierre zažil, aniž si jich všiml, vyznívaly důstojně a ušlechtilé. Rád poslouchal pohádky, které vyprávěl (stále tytéž) po večerech jeden voják, ale nejraději ze všeho poslouchal vyprávění ze života. Radostně se usmíval, když je poslouchal, připojil tu a tam slovíčko a kladl otázky, které mu měly ujasnit krásu toho, co se vyprávělo. Různé náklonnosti, přátelství a lásky, jak jim rozuměl Pierre, Karatajev neměl; ale měl rád všechno a žil v souladu se vším, s čím ho život svedl, a zejména s lidmi – ne s nějakým určitým člověkem, nýbrž s lidmi, které měl před očima. Měl rád svého chlupáče, své kamarády, Francouze, měl rád Pierra, jenž byl jeho sousedem; ale Pierre cítil, že přes všechnu svou laskavou něhu k němu (jíž bezděky vzdával úctu Pierrovi duchovnímu životu) by nebyl ani na okamžik zarmoucen, kdyby se s ním musel rozloučit. A Pierre k němu začal chovat tentýž cit.

Pro všechny ostatní zajatce byl Platon Karatajev docela obyčejný voják; říkali mu Sokolíku nebo Platošo, dobromyslně se mu posmívali, dělali si z něj poslíčka. Ale pro Pierra zůstal navždy takovým, jak ho viděl první noc – nepostižitelným, kulačným a věčným zosobněním ducha prostoty a pravdy.

Kromě své modlitby neuměl Platon Karatajev nic nazpaměť. Když začínal něco vyprávět, zdálo se, že na začátku neví, čím skončí.

Když ho někdy Pierre, překvapen obratem jeho řeči, poprosil, aby to opakoval, nemohl si Platon vzpomenout, co říkal před chvílí, právě tak jako nebyl schopen říci Pierrovi slova své oblíbené písně. Bylo tam „milá břížečka a není mi do skoku“, ale dohromady to nedávalo žádný smysl. Nechápal a nebyl s to pochopit význam jednotlivých slov, vytržených ze souvislosti. Každé jeho slovo i každý jeho skutek byly projevem pro něho nepochopitelné činnosti, jíž byl jeho život. Avšak jeho život, tak jak se on na něj díval, neměl jako samostatný život význam. Měl smysl pouze jako část celku, který si neustále uvědomoval. Jeho slova a činy z něj vycházely stejně plynule, nevyhnutelně a bezprostředně, jako se vůně line z květu. Nemohl pochopit cenu ani význam činu nebo slova vytrženého ze souvislosti s celkem.

XIV

Sotva kněžna Marja dostala od Nikolaje zprávu, že kníže Andrej je s Rostovovými v Jaroslavlí, nic nedala na tetino rozmlouvání a okamžitě se chystala na cestu, a ne sama, nýbrž se synovcem. Zda je to snadné nebo těžké, možné nebo nemožné, na to se neptala a nechtěla to vědět; její povinností bylo nejen být po boku bratra, možná umírajícího, ale učinit vše, co bylo v jejích silách, aby mu přivezla syna, a proto se rozhodla jet. Okolnost, že ji kníže Andrej sám neuvědomil, vysvětlovala si tím, že je příliš slabá, aby mohl psát, nebo že považuje tak dlouhé cestování pro ni i pro svého syna za příliš namáhavé a nebezpečné.

Za několik dní se vypravila na cestu. Její povozy sestávaly z obrovského knížecího kočáru, v němž přijela do Voroněže, z bryčky a jednoho vozu. Doprovázeli ji m-lle Bourienne, Nikoluška s vychovatelem, stará chůva, tři služky, Tichon, jeden mladý sluha a kočárový lokaj, kterého jí dala na cestu teta.

Na to, aby jeli obvyklou cestou přes Moskvu, nebylo ani pomyslení, a proto oklika, kterou musela učinit kněžna Marja přes Lipeck, Rjazaň, Vladimir a Šuju, byla velmi dlouhá, velice namáhavá, poněvadž nikde nebylo dosti poštovních koní, a kolem Rjazaně, kam (jak se povídalo) pronikali Francouzi, dokonce nebezpečná.

Za tohoto svízelného putování byli m-lle Bourienne, Dessales a služebnictvo kněžny Marji překvapeni její rozhodností a energií. Poslední chodila spát, vstávala dřív než ostatní a žádná překážka ji nemohla zastavit. Díky této její houževnatosti a rozhodnosti, která povzbuzovala její průvodce, dorazili koncem druhého týdne do Jaroslavle.

Poslední čas svého pobytu ve Voroněži prožívala kněžna Marja největší štěstí svého života. Její láska k Rostovovi ji už netrápila a neznepokojovala. Naplňovala celou její duši, stala

se nedílnou součástí jí samé a ona už proti ní nebojovala. Poslední dobou se kněžna Marja přesvědčila – i když si to nikdy jasně a určitě nevyjádřila slovy – přesvědčila se, že je milována a miluje. Utvrdila se v tom při svém posledním setkání s Nikolajem, když ji přijel uvědomit, že její bratr je s Rostovovými. Nikolaj se ani slovem nezmínil o tom, že se teď (uzdraví-li se kníže Andrej) může obnovit jeho bývalý vztah k Nataše, ale kněžna Marja mu poznala na obličej, že to ví a myslí na to. Přesto však se jeho chování k ní – ohleduplné, něžné a laskavé – nejen v ničem nezměnilo, ale naopak se zdálo, jako by měl radost, že mu nyní příbuzenství mezi ním a kněžnou Marjou dovoluje, aby jí volně dával najevo své přátelství a lásku – tak to alespoň někdy kněžně Marje připadalo. Sama věděla, že miluje poprvé a naposledy v životě, cítila, že je milována, a byla proto šťastná a klidná.

Avšak toto štěstí jedné části její duše jí nijak nepřekáželo, aby v celé síle nepocítovala smutek pro bratra, ba naopak, tento duševní klid jí jaksí dával tím větší možnost plně se oddat citu k bratrovi. A ten cit byl při odjezdu z Voroněže tak silný, že její průvodci byli přesvědčeni, když se dívali na její utrápený a zoufalý obličej, že se cestou jistě roznemůže; ale právě potíže a starosti s cestou, jimž tak rázně čelila, zachránily ji na čas před zármutkem a dodaly jí sil.

Jak to často bývá při delší jízdě, kněžna Marja myslela jen na cestu a zapomínala na její cíl. Avšak když se blížili k Jaroslavli a když si zase uvědomila, co ji čeká, a teď už ne za několik dní, nýbrž dnes večer, dostoupilo její vzrušení vrcholu.

Když kočárový lokaj, jehož poslali napřed, aby v Jaroslavli zjistil, kde sídlí Rostovovi a jak je knížeti Andreji, potkal u brány veliký kočár vjíždějící do města, zhrozil se pohledu na strašlivě bledou kněžninu tvář, která se k němu vysunula z okna.

„Všechno jsem se dozvěděl, Vaše Jasnosti: Rostovovi bydlí na náměstí v domě kupce Bronnikova. Není to daleko, hned u Volhy,“ oznámil jí.

Kněžna Marja se mu dívala polekaně a tázavě do obličeje a nechápala, proč neodpovídá na hlavní otázku: co bratr? M-lle Bourienne se zeptala za ni.

„A co kníže?“

„Jeho Jasnost bydlí s nimi ve stejném domě.“

To tedy znamená, že žije, pomyslela si kněžna a tiše se zeptala: „Jak mu je?“

„Služebnictvo říkalo, že pořád stejně.“

Kněžna Marja se už nevyptávala, co to znamená „pořád stejně“, jen se letmo, nepozorovaně podívala na sedmiletého Nikolušku, který seděl před ní a radoval se z města, a pak sklopila hlavu a nezvedla ji do té doby, dokud se těžký kočár s kolébáním, otřesy a skřípotem kdesi nezastavil. Zarachotila sklápěná stupátka.

Otevřela se vrata. Nalevo byla voda – velická řeka – a napravo vchod do domu; na schůdcích před domem stáli lidé, služebnictvo a jakási různolící dívka s velkým černým copem, která se nepříjemně, strojeně usmívala, jak se zdálo kněžně Marje (byla to Soňa). Kněžna vyběhla po schodech, strojeně se usmívající dívka řekla: „Sem, sem!“ a kněžna se octla v předsíni před starou ženou východního typu, která jí s dojatou tváří rychle kráčela vstříc. Byla to stará hraběnka. Objala kněžnu Marju a políbila ji na obě tváře.

„Mé dítě!“ zvolala. „Mám vás ráda a znám vás již dlouho.“

Přes všechno své rozčilení kněžna Marja pochopila, že to je hraběnka a že jí musí něco říci. Sama nevěděla jak, ale pronesla několik zdvořilých francouzských slov stejného druhu, jako byla ta, která říkala hraběnka jí, a zeptala se, jak je to s ním.

„Doktor říká, že je mimo nebezpečí,“ pravila hraběnka, ale pozvedla při těch slovech s povzdechem oči k nebi, a to gesto vyjadřovalo pravý opak toho, co říkala.

„Kde je? Mohu ho vidět?“ zeptala se kněžna.

„Hned, kněžno, hned, miláčku. To je jeho syn?“ obrátila se hraběnka k Nikoluškovi, který přicházel s Dessalesem. „Všichni se tu srovnáme, dům je veliký. Ach, jaký nádherný chlapeček!“

Hraběnka uvedla kněžnu do salonu. Soňa hovořila s m-lle Bourienne. Hraběnka se mazlila s chlapcem. Do místnosti přišel starý hrabě, aby kněžnu uvítal. Od té doby, co ho kněžna Marja viděla naposledy, se neobyčejně změnil. Tehdy to byl čilý, čiperný, veselý a sebevědomý starý pán, kdežto dnes vypadal jako ubohý, ztracený člověk. Při řeči s kněžnou Marjou se neustále ohlížel, jako by se ptal všech ostatních, dělá-li správně to, co se má. Po zkáze Moskvy a svého majetku, vyřazen z vy-

jetých kolejí jako by pozbyl vědomí vlastního významu a cítil, že pro něj už není v životě místa.

Ačkoli kněžna toužila jen po jediném, co nejdříve spatřit bratra, a rozčilovalo ji, že ji v tuto chvíli, kdy nechce nic jiného než ho vidět, konvenčně vítají a pokrytecky chválí synovce, všímala si všeho, co se dělo kolem ní, protože cítila, že se musí na nějakou dobu přizpůsobit novému prostředí, do něhož vstoupila. Věděla, že to vše je nevyhnutelné, a třebaže jí to bylo zatěžko, nezlobila se na ně.

„To je moje neteř,“ představoval hrabě Soňu, „vy ji neznáte, kněžno?“

Kněžna se k ní obrátila, a snažíc se potlačit v duši vzrůstající pocit nepřátelství k této dívce, políbila ji. Avšak začínalo ji tížit, že nálada všech, kdo ji obklopují, je tak vzdálena tomu, co cítí ona.

„Kde je?“ zeptala se znovu všech najednou.

„Dole, Nataša je u něho,“ odpověděla Soňa a začervenala se. „Šli se zeptat. Jste jistě unavená, kněžno?“

Kněžně vstoupily do očí slzy zlosti. Odvrátila se a chtěla se znovu zeptat hraběnky, kudy se k němu jde, když se ve dveřích ozvaly lehké, hbité a jakoby veselé kroky. Ohlédla se a uviděla téměř vběhnout Natašu – tu Natašu, která se jí při tom dávném setkání v Moskvě tak nelíbila.

Avšak ještě se jí ani nepodívala do tváře a už pochopila, že v ní má upřímnou družku v bolesti, a proto přítelkyni. Vykročila jí rychle vstříc, objala ji a rozplakala se jí na rameni.

Jakmile se Nataša, sedící v záhlaví postele knížete Andreje, dověděla o příjezdu kněžny Marji, tiše vyšla z jeho pokoje a těmi rychlými, a jak se zdálo kněžně Marje, veselými kroky utíkala k ní.

Když vběhla do pokoje, byl na její vzrušené tváři jediný výraz – výraz lásky, bezmezná lásky k němu, k ní, ke všemu, co je milovanému člověku blízké, a zároveň výraz soucitu s utrpením druhých a vášnivá touha cele se obětovat, jen aby jim pomohla. Bylo vidět, že v té chvíli není v její duši jediné myšlenky na sebe nebo na její vztah k němu.

Vnímavá kněžna Marja to pochopila při prvním pohledu na Natašinu tvář a plakala na jejím rameni s bolestnou rozkoší.

„Pojďme, pojďme k němu, Marie,“ odváděla ji Nataša do druhého pokoje.

Kněžna Marja zvedla obličej, utřela si oči a podívala se na Natašu. Cítila, že od ní se všechno dozví a pochopí.

„Co...“, chtěla se ptát, ale hned se zarazila. Cítila, že slovy se nelze zeptat ani odpovědět. Natašina tvář a oči jí to měly říci všechno jasněji a pravdivěji.

Nataša se na ni dívala, ale zdálo se, že se bojí a váhá, má-li nebo nemá-li říci všechno, co ví; jako by cítila, že před těma zářivýma očima není možno neříci celou, celičkou pravdu, tak jak se jí jevila. Najednou se jí zachvěly rty, kolem úst se jí utvořily ošklivé vrásky a Nataša si zakryla obličej rukama a rozplakala se.

Kněžna Marja pochopila vše.

Přece však ještě doufala a zeptala se slovy, jimž sama nevěřila:

„Ale co jeho rána? Jak mu vůbec je?“

„Vy, vy... sama uvidíte,“ vypravila jen ze sebe Nataša.

Poseděly chvíli dole před jeho pokojem a počkaly, až přestanou plakat, aby k němu mohly vejít s klidnou tváří.

„Jak probíhala jeho nemoc? Je to už dávno, co je mu hůř? Kdy se to stalo?“ vyptávala se kněžna Marja.

Nataša vyprávěla, že nejdříve hrozilo nebezpečí ze stálých horeček a velkých bolestí, ale u Trojice ho to přešlo a lékař se bál jen jediné věci – gangrény. Avšak i toto nebezpečí minulo. Když přijeli do Jaroslavlě, začala rána hnisat (Nataša byla obeznámena se vším, co se týkalo hnisání a podobných věcí) a lékař mínil, že hnisání může mít pravidelný průběh. Kníže Andrej dostal horečku. Lékař říkal, že ta horečka není tak nebezpečná.

„Ale před dvěma dny,“ začala Nataša, „se to najednou stalo...“ Potlačovala vzlykot. „Nevím, čím to je, ale uvidíte, jaký je.“

„Zeslábl? Zhubl...?“ ptala se kněžna.

„Ne, to ne, něco horšího. Uvidíte. Ach Marie, je příliš dobrý, on nemůže, nemůže žít, protože...“

XV

Když Nataša navyklým pohybem otevřela dveře do jeho pokoje a pouštěla kněžnu Marju před sebou, cítila už kněžna, jak se jí v hrdle hromadí slzy. Ať se sebevíc na to připravovala a sebevíc snažila uklidnit, věděla, že nebude mít sílu podívat se na něj bez pláče.

Kněžna Marja rozuměla tomu, co Nataša vyjádřila slovy „před dvěma dny se *to* s ním stalo“. Chápala, že to znamená, že náhle jaksi zjehl, a tato zjihlost a pohnutí jsou příznakem smrti. Když přistupovala ke dveřím, viděla v duchu Andrušovu tvář, tak jak ji znala z dětství, něžnou, mírnou a dojímavou, jakou ji míval jen málokdy a která na ni právě proto vždy tak silně působila. Věděla, že jí řekne tichá, něžná slova, podobná těm, která jí řekl před smrtí otec, a že ona to nevydrží a rozpláče se nad ním. Ale ať dříve nebo později, muselo to být, a tak kněžna Marja vešla do pokoje. Slzy jí stoupaly do hrdla výš a výš, zatímco krátkozrakýma očima stále jasněji a jasněji rozeznávala jeho podobu a snažila se zahlédnout jeho rysy, až konečně spatřila jeho tvář a setkala se s jeho pohledem.

Ležel na pohovce obložen polštáři, v kožešinovém veverčím županu. Byl hubený a bledý. V jedné štíhlé, průzračně bílé ruce držel kapesník, druhou si lehkými doteky prstů popotahoval odrostlý knír. Jeho oči se dívaly na příchozí.

Když uviděla jeho tvář a setkala se s jeho zrakem, kněžna Marja náhle zvolnila krok a pocítila, jak jí slzy vysychají a vzlykot utichá. Když zachytila výraz jeho tváře a očí, poklesla náhle na mysl a zmocnil se jí pocit viny.

Čím jsem se provinila? ptala se sama sebe. Tím, že žiješ a myslíš na živého, zatímco já...! odpovídal jí jeho chladný, přísný výraz.

Z jeho hlubokého pohledu, apatického k okolí a pohříženého

do sebe, zírala téměř nenávist, když zvolna sklouzl očima ze sestry na Natašu.

Políbili se spolu a drželi se přitom za ruce, jak bylo jejich zvykem.

„Vítám tě, Marie, jak ses sem dostala?“ pronesl hlasem právě tak lhostejným a cizím, jako byl jeho pohled. Kdyby byl zuřivě zavřískl, bylo by to kněžnu Marju poděsilo méně než zvuk tohoto hlasu.

„Přivezla jsi taky Nikolušku?“ zeptal se odměřeně a pomalu, jako by se rozpomínal jen s očividnou námahou.

„Jak se ti teď vede?“ řekla kněžna Marja a sama se podivila tomu, že mluví.

„To se, má milá, musíš zeptat doktora,“ odpověděl jí a vynaložil očividné úsilí, aby byl laskavý. Potom dodal pouze ústy (bylo vidět, že vůbec nemyslí na to, co říká):

„Děkuji, má drahá, že jsi přišla.“

Kněžna Marja mu stiskla ruku. Sotva znatelně se při stisku její ruky zamračil. Mlčel a ona nevěděla, co má mluvit. Pochočila, co se s ním stalo za ty dva dny. Ve slovech, v tónu jeho řeči, ale hlavně v tom pohledu – chladném, skoro nepřátelském pohledu – bylo cítit naprosté odcizení všemu světskému, strašné pro živého člověka. Patrně jen těžce chápal všechno živé; ale přitom bylo znát, že to není proto, že by mu k tomu chyběla síla, nýbrž proto, že chápe něco jiného, něco, co nechápali a nemohli chápat živí a co ho zcela zaujalo.

„Jak podivně nás osud svedl,“ přerušil mlčení a ukázal na Natašu. „Stále o mne pečuje.“

Kněžna Marja poslouchala, ale nechápala, co to říká. Jak mohl on, ten citlivý a něžný kníže Andrej, takhle mluvit před tou, kterou miloval a která milovala jeho? Kdyby chtěl žít, nebyl by to řekl takovým chladně urážlivým tónem. Kdyby nevěděl, že umře, jak to, že by mu jí nebylo líto, jak by to před ní mohl vyslovit! Bylo pro to jediné vysvětlení, a to, že mu to bylo lhostejné, a lhostejné mu to bylo proto, že mu bylo odhaleno něco jiného, důležitějšího.

Rozmluva byla chladná, neklížila se a každou chvíli vázla.

„Marie jela přes Rjazaň,“ poznamenala Nataša. Kníže Andrej si nevšiml, že říká jeho sestře Marie. A Nataša sama to zpozorovala teprve teď, když ji tak nazvala před ním.

„Nu a co?“ řekl jen.

„Vyprávěli jí, že Moskva celá shořela, úplně, jako by...“

Nataša se odmlčela: nedalo se dál mluvit. Bylo vidět, že se namáhá, aby poslouchal, ale že je to nad jeho síly.

„Ano, povídá se, že shořela,“ řekl opět. „To je velká škoda,“ zadíval se do prázdna a hladil si prsty knír.

„Tak ty ses setkala, Marie, s hrabětem Nikolajem?“ promluvil náhle, jen aby jim udělal radost. „Psal sem, že ses mu velice líbila,“ pokračoval prostě a klidně, patrně neschopen pochopit celý ten složitý smysl, jaký měla jeho slova pro živé lidi. „Kdyby ses do něj také zamilovala, bylo by velmi hezké... kdybyste se vzali,“ dodal o něco rychleji, jako by měl radost, že konečně našel slova, která dlouho hledal. Kněžna Marja ta slova slyšela, ale neznamenal pro ni nic jiného než důkaz, jak nesmírně vzdálen je všemu živému.

„Nač mluvit o mně,“ řekla klidně a podívala se na Natašu. Nataša na sobě cítila její pohled, ale nepodívala se na ni. Znovu se všichni odmlčeli.

„André, chceš...,“ kněžně Marje se zadrhl hlas, „chceš vidět Nikolušku? Pořád na tebe vzpomínal...“

Kníže Andrej se poprvé sotva znatelně usmál, ale kněžna Marja, která tak dobře znala jeho obličej, s hrůzou pochopila, že to není úsměv radosti nebo něhy k synovi, nýbrž tichá, mírná ironie nad tím, že kněžna Marja užila podle svého mínění posledního prostředku, aby v něm vzbudila cit.

„Ano, mám velkou radost, že tu je. Je zdravý?“

Když k němu přivedli Nikolušku, který se díval na otce polekaně, ale neplakal, protože neplakal nikdo, kníže Andrej ho políbil, ale zřejmě nevěděl, co s ním má mluvit. Když Nikolušku odváděli, přistoupila kněžna Marja ještě jednou k bratrovi, políbila ho, ale neměla už sílu se ovládnout a dala se do pláče.

Pronikavě se na ni zadíval.

„Pláčeš kvůli Nikoluškovi?“ zeptal se.

Kněžna Marja plačky přikývla.

„Marie, znáš evange...,“ ale náhle se odmlčel.

„Co jsi říkal?“

„Nic. Neplač tady,“ dodal, dívaje se na ni tímž studeným pohledem.

Když se kněžna Marja rozplakala, pochopil, že pláče proto, že Nikoluška zůstane bez otce. S velkou námahou se pokusil vrátit zpět do života a vžít se do jejich stanoviska.

Ano, jim se to musí zdát smutné, pomyslel si. A zatím, jak je to prosté!

Ptáci nebeští nesejí ani nežnou a živí je náš Otec, řekl si v duchu a chtěl to říci také kněžně. Ba ne, pochopili by to po svém, nebudou tomu rozumět. Nemohou pochopit, že všechny ty city, na kterých si tak zakládají, všechny ty myšlenky, které se nám zdají tak důležité, nejsou – k ničemu.

Nemůžeme si navzájem rozumět! A odmlčel se.

Malému synkovi knížete Andreje bylo sedm let. Sotva uměl číst a nic neznal. Od toho dne mnohé prožil, nabyl vědomostí a zkušeností, naučil se pozorovat; ale kdyby už tehdy byl vládl všemi později nabytými schopnostmi, nebyl by mohl lépe a hlouběji pochopit význam toho všeho, co se v této chvíli odehrávalo mezi otcem, kněžnou Marjou a Natašou, než to pochopil tehdy. Všemmu porozuměl, ale nerozplakal se, vyšel z pokoje, mlčky přistoupil k Nataše, která přišla ven za ním, a zasněně na ni pohlédl svými zádumčivými, krásnými očima; zvednutý červený horní ret se mu zachvěl, přitiskl hlavu k Nataše a dal se do pláče.

Od toho dne se vyhýbal Dessalesovi, vyhýbal se hraběnce, která se s ním mazlila, a buď seděl sám, nebo nesměle přicházel za kněžnou Marjou a za Natašou, kterou si, jak se zdálo, oblíbil ještě víc než vlastní tetu, a tiše, zasněně se k nim tulil.

Když kněžna Marja vyšla od knížete Andreje, pochopila dokonale všechno, co jí prozradila Natašina tvář. Nemluvila už s Natašou o naději na záchranu jeho života. Střídala se s ní u jeho lože a už neplakala, jen se bez ustání modlila a obracela se celou svou duší k tomu Věčnému a Nepostizitelnému, jehož přítomnost byla tady, nad umírajícím, tak patrná.

XVI

Kníže Andrej věděl, že zemře, ba dokonce přímo cítil, že umírá, že již napůl zemřel. Byl si vědom, jak se odcizil všemu pozemskému, a zakoušel pocit zvláštní, radostné lehkosti bytí. Očekával to, co mělo přijít, beze spěchu a rozechvění. To hrozné, věčné, neznámé a daleké, jehož existenci nepřestával pocíťovat po celý svůj život, stalo se mu nyní blízkým – a soudě podle té zvláštní lehkosti bytí, kterou zakoušel – téměř srozumitelným a hmatatelným...

Dříve se bál konce. Dvakrát zažil ten strašný, mučivý pocit strachu před smrtí, před koncem, ale nyní jej už nechápal.

Poprvé se ho zmocnil ten pocit tehdy, když se granát před ním točil jako káča a on se díval na strniště, na keře, na nebe a věděl, že před ním je smrt. Když se po svém zranění probral a v jeho duši náhle – jako by se zbavil tíhy života, který ho dusil – rozkvetl onen květ lásky, věčné, svobodné a nezávislé na tomto životě, nebál se už smrti a nemyslel na ni.

Čím víc se v těch hodinách samoty, plné utrpení a polovičnicko-blouznění, v nichž žil od svého zranění, vmýšlel do onoho zdroje věčné lásky, jenž mu byl nově odhalen, tím víc se, aniž to sám pozoroval, zříkal pozemského života. Milovat všechny a všechno, stále se obětovat pro lásku znamenalo nemilovat nikoho, znamenalo nežít tímto pozemským životem. A čím víc byl proniknut tímto zákonem lásky, tím víc se zříkal života, tím snadněji odstraňoval tu strašnou přehradu, která stojí mezi životem a smrtí, nemáme-li lásku. Když ho v té první době napadlo, že má zemřít, říkal si: nu což, tím lépe.

Ale po té noci v Mytiščích, kdy se v matném blouznění před ním objevila ta, po níž toužil, a kdy přitiskl ke svým rtům její ruku a zaplakal tichými, radostnými slzami, vloudila se do jeho srdce nepozorovaně láska k jedné ženě a připoutala jej opět

k životu. A začaly ho napadat radostné, znepokojivé myšlenky. Při vzpomínce na noc na převazišti, kde uviděl Kuragina, nemohl se už teď vrátit k tomu pocitu; trápila ho nyní jen otázka, žije-li nebo ne. Avšak neodvážil se na to zeptat.

Po stránce tělesné měla jeho nemoc normální průběh a to, co Nataša nazvala *něco se s ním stalo*, přihodilo se dva dny před příjezdem kněžny Marji. Byl to poslední duševní zápas mezi životem a smrtí, a smrt v něm zvítězila. Bylo to neočekávané poznání, že ještě lpí na životě, ztělesněném v lásce k Nataše, a poslední, překonaný záchvat strachu z neznáma.

Bylo to večer. Jako obvykle po obědě měl lehkou horečku a jeho myšlenky byly neobyčejně jasné. Soňa seděla u stolu. Kníže Andrej podřimoval. Najednou se ho zmocnil pocit štěstí.

Ach, to přišla ona! pomyslel si.

A opravdu, na místě Soni seděla Nataša, která právě vešla neslyšnými kroky.

Od té doby, co o něj pečovala, zakoušel vždy fyzický pocit její blízkosti. Seděla v křesle bokem k němu, zacláněla tak světlo svíčky, aby na něj nepadalo, a pletla punčochu. (Naučila se plést punčochy, když jí kníže Andrej řekl, že nikdo neumí tak ošetřovat nemocné jako staré chůvy, které pletou punčochy, a že v pletení punčoch je něco uklidňujícího.) Její štíhlé prsty rychle pohybovaly pletacími dráty, které do sebe občas narážely, a kníže Andrej zřejmě viděl zamyšlený profil její sklopené tváře. Pohnula se – klubko se jí skutálelo z klína. Trhla sebou, ohlédla se na něj, zaclonila svíčku rukou a opatrným, pružným a přesným pohybem se sehnula, aby zvedla klubko, a pak znovu usedla jako předtím.

Bez hnutí se na ni díval a viděl, že si po svém prudkém pohybu potřebovala vydechnout z plných plic, ale neodvážila se to učinit a opatrně zadržovala dech.

V trojickém klášteře spolu mluvili o minulosti a on jí řekl, že kdyby zůstal naživu, děkoval by nadosmrti Bohu za své zranění, které ho s ní opět svedlo; ale od té doby se ani jednou budoucnosti nedotkli.

Je to možné, nebo není? přemýšlel, dívaje se na ni a naslouchaje lehkému kovovému zvuku jehlic. Je možné, že by mě s ní osud svedl tak zvláštním způsobem jen proto, abych umřel...? Je možné, že by mi byla odhalena životní pravda jen proto,

abych žil ve lži? Miluji ji nade všechno na světě. Ale co mám dělat, když ji miluji? řekl si v duchu a mimoděk zasténal ze zvyku, který si osvojil během svého utrpení.

Když Nataša zaslechla ten zvuk, odložila punčochu, nahnula se blíže k němu, a když viděla, jak horečně se mu lesknou oči, lehkým krokem k němu přistoupila a sklonila se nad ním.

„Vy nespíte?“

„Ne, už dávno se na vás dívám; poznal jsem, když jste přišla. Nikdo mi nedá takové měkké ticho... takový jas jako vy. Až bych chtěl plakat radostí.“

Nataša se k němu nahnula ještě blíže. Obličej jí zářil radostným nadšením.

„Natašo, příliš vás miluji. Nade všechno na světě.“

„A já?“ Na okamžik se odvrátila. „Proč příliš?“ zeptala se.

„Proč příliš...? No řekněte, co si myslíte, co v duchu cítíte, v hloubi duše, budu žít? Co myslíte?“

„Jsem přesvědčená, jsem o tom přesvědčená!“ skoro vykřikla Nataša a vášnivým pohybem ho uchopila za obě ruce.

Chvilí mlčel.

„Jak by to bylo krásné!“ Vzal ji za ruku a políbil ji.

Nataša byla šťastná a vzrušená; ale ihned si vzpomněla, že to nesmí být, že on potřebuje klid.

„Ale vy jste nespál,“ pravila a snažila se potlačit svou radost. „Pokuste se usnout... prosím vás.“

Stiskl jí ruku a pustil ji; Nataša se vrátila ke svíčke a posadila se jako dříve. Dvakrát se na něho ohlédla a jeho oči jí zářily vstříc. Dala si na punčoše úkol a řekla si, že nevzhledne, dokud s ním nebude hotova.

A skutečně kníže Andrej brzy nato zavřel oči a usnul. Spal jen krátce a náhle se neklidně probudil, pokryt studeným potem.

Když usínal, přemýšlel o téže věci, na kterou myslel po celou poslední dobu – o životě a o smrti. A víc o smrti. Cítil, že je jí blíže.

Láska? Co je to láska? uvažoval. Láska překází smrti. Láska je život. Všem, všemu, čemu rozumím, rozumím jen proto, že miluji. Všechno je, všechno existuje jen proto, že miluji. Jen ona všechno spojuje. Láska je Bůh a umřít znamená pro mne, částku lásky, vrátit se k věčnému prapůvodu všeho. Zdálo se

mu, že ho ty myšlenky utěšují. Avšak byly to jen myšlenky. Co si jim chybělo, cosi v nich bylo jednostranného, osobního a strojeného – nebyly jednoznačné a jasné. A znovu nastala nejistota a nejasnost. Usnul.

Zdálo se mu, že leží v pokoji, kde skutečně ležel, ale že není raněný, nýbrž zdravý. Přichází k němu mnoho různých osob, bezvýznamných a lhostejných. On s nimi rozmlouvá, pře se o cosi malicherného. Chystají se někam jet. Kníže Andrej se matně rozpomíná, že to všechno je nicotné a že má jiné, důležitější starosti, ale dál mluví a udivuje ostatní nějakými prázdnými, vtipnými řečmi. Pojednou se všechny ty osoby nenápadně povytrácejí a jde teď o jedinou věc: o zavření dveří. Kníže Andrej vstává a jde ke dveřím, aby je zavřel a zastrčil závoru. Na tom, stihne-li je zavřít, nebo ne, závisí *všechno*. Jde, pospíchá, ale nohy mu neslouží a on ví, že se mu nepodaří zavřít, ale přesto bolestně napíná všechny své síly. Zmocňuje se ho mučivý strach. A ten strach je strach před smrtí: za dveřmi *něco* stojí. Ale v okamžiku, kdy se s posledními silami, neobratně doplouží ke dveřím, napírá na ně už z druhé strany to hrozné *něco* a dere se do nich. Cosi nelidského – smrt – vniká dovnitř a on ji musí zadržet. Opře se do dveří a vynakládá poslední síly – zavřít už nemůže –, aby ji alespoň zadržel; ale jeho síly jsou chabé a nedostatečné a dveře se pootvírají pod nápořem čehosi hrozného a zase se zavírají.

A znovu se na druhé straně něco do nich dobývá. Poslední nadlidské úsilí je marné a obě poloviny dveří se neslyšně otvírají. Něco vešlo a to něco je *smrt*. A kníže Andrej umřel.

Ale v téže chvíli, kdy umřel, vzpomněl si kníže Andrej, že spí, a s vypětím všech sil se probudil.

Ano, byla to smrt. Umřel jsem – a probudil jsem se. Ano, smrt je – probuzení, svitlo mu náhle a záclona zastírající až dosud neznámo se před jeho duševním zrakem trochu nadzvedla. Měl dojem, jako by se v něm osvobodily síly až do té chvíle spoutané, a ovládl ho pocit podivné lehkosti, která ho potom již neopustila.

Když se probudil pokryt studeným potem, pohnul se na pohovce a Nataša k němu přistoupila a zeptala se, co mu je. Neodpověděl jí, poněvadž jí nerozuměl, a podíval se na ni zvláštním pohledem.

To bylo to, co se s ním stalo dva dny před příjezdem kněžny Marji. Od toho dne, jak říkal lékař, nabyla vyčerpávající horečka nebezpečného rázu, ale Natašu nezajímalo, co říká lékař; viděla ty strašné duševní příznaky a nebylo pro ni pochybností.

Od toho dne nastalo pro knížete Andreje s každým probuzením ze spánku – probuzení ze života. A v poměru k délce života nezdálo se mu o nic delší než probuzení ze spánku v poměru k délce snu.

Nebylo nic strašného a krutého v tom relativně pomalém probouzení.

Jeho poslední dny a hodiny uplynuly obyčejně a prostě. Cítily to i kněžna Marja s Natašou, které ho ani na chvíli neopouštěly. Neplakaly a nechvěly se a poslední dobou cítily, že nepečují už o něho (nebylo ho už, odešel jim), nýbrž o nejdražší vzpomínku na něho – o jeho tělo. Jejich cit byl tak silný, že na ně nepůsobila ta vnější, strašná stránka smrti a nepovažovaly za nutné jít si svou bolest. Neplakaly ani před ním, ani když byly samy, a nikdy mezi sebou o něm nemluvíly. Cítily, že nemohou slovy vyjádřit to, co chápou.

Obě viděly, jak hlouběji a hlouběji, pomalu a klidně klesá od nich někam do neznáma, a obě věděly, že to tak musí být a že je to tak dobře.

Vyzpovídali ho, podali mu svátost oltářní; všichni se s ním chodili loučit. Když mu přivedli syna, dotkl se ho rty a odvrátil se, ne proto, že by mu bylo těžko a smutno (kněžna Marja s Natašou tomu rozuměly), nýbrž jen proto, že se domníval, že to je všechno, co od něj chtějí; ale když mu řekli, aby mu požehnal, splnil žádané a rozhlédl se, jako by se ptal, nemá-li udělat ještě něco.

Když se tělo, opouštěné duchem, naposledy zachvělo, byly kněžna Marja s Natašou u jeho lože.

„Konec?“ vydechla kněžna Marja, když chladnoucí tělo leželo před nimi několik minut nehybně. Nataša přistoupila k lůžku, pohlédla do mrtvých očí a rychle je zatlačila. Zavřela víčka, ale nepolíbila je, jen přitiskla rty k tomu, co bylo nejbližší vzpomínkou na něho.

Kam odešel? Kde je nyní...?

Když oblečené a umyté tělo leželo v rakvi na stole, přicházeli se k němu všichni rozloučit a všichni plakali.

Nikoluška plakal z bolestného, nechápavého údivu, který mu dráсал srdce. Hraběnka se Soňou plakaly z lítosti nad Natašou i proto, že ho už není. Starý hrabě plakal proto, že brzy, jak cítil, i jeho čeká ten strašný krok.

Nataša i kněžna Marja teď také plakaly, ale ne z vlastního zármutku, plakaly z bohabojného pohnutí, jež se zmocnilo jejich duší při poznání prostého a slavnostního tajemství smrti, které se dovršilo před jejich zraky.

ČÁST DRUHÁ

I

Lidský rozum není s to chápat příčiny jevů v celé jejich složitosti. Přitom však je lidskému duchu vrozena potřeba domýšlet se příčin. A tak se lidský rozum – poněvadž nemůže proniknout do nekonečného počtu a složitosti podmínek jevů, z nichž každá může být sama o sobě příčinou – chápe nejbližší shody a říká: toto je příčina. U historických událostí, kde předmětem zkoumání jsou lidské skutky, setkáváme se s velmi prostým vysvětlením, že k nim došlo buď z vůle bohů, nebo z vůle lidí, kteří stáli na nejdůležitějším místě historického dění – z vůle historických hrdinů. Stačí však proniknout do podstaty každé historické události, to jest do činnosti veškeré masy lidí na ní účastné, abychom došli k přesvědčení, že vůle historického hrdiny nejenže neřídí činnost mas, nýbrž že je neustále sama řízena. Zdálo by se, že je zbytečné chápat smysl historické události tak či onak. Avšak mezi člověkem, jenž tvrdí, že národy západu táhly na východ proto, že se Napoleonovi tak zachtělo, a člověkem, jenž ujišťuje, že se to stalo, protože se to stát muselo, je stejný rozdíl jako mezi lidmi, kteří tvrdili, že Země je nehybná¹⁾ a že planety krouží kolem ní, a lidmi, kteří říkali, že sice nevědí, na čem se Země drží, že však vědí o existenci zákonů, jimiž se řídí pohyb její i jiných planet. Příčiny historické události neexistují a nemohou existovat kromě jediné prapříčiny všech příčin. Existují však zákony řídící běh událostí, které zčásti známe, zčásti odhalujeme. Odhalit je můžeme jen tehdy, když přestaneme připisovat příčiny vůli jediného člověka, právě tak jako se podařilo zjistit zákony pohybu planet až tehdy, když se lidé vzdali představy o nehybnosti Země.

¹⁾ Geneze: „Země má podpěru...“ (*Pozn. aut.*)

Po borodinské bitvě, po obsazení Moskvy nepřitelem a jejím spálení považují dějepisci za nejdůležitější událost války roku 1812 přesun ruské armády z rjazaňské silnice na kalužskou a k tarutinskému táboru – takzvaný boční pochod za Červenou Pachrou. Historikové připisují slávu tohoto geniálního a odvážného činu různým osobám a polemizují o tom, komu vlastně patří. Dokonce i cizí, i francouzští historikové uznávají genialnost ruských vojevůdců, když píší o tomto bočním pochodu. Dá se však velmi těžko pochopit, proč vojenští spisovatelé a po nich i všichni ostatní lidé pokládají tento boční pochod za velmi důmyslný nápad nějakého jedince, který zachránil Rusko a zahubil Napoleona. Za prvé je těžké pochopit, v čem tkví důmyslnost a genialita tohoto přesunu; neboť k závěru, že pro armádu (na niž se neútočí) je nejlepší, bude-li tam, kde je více zásob, není třeba velkého důvtipu. A každý, i hloupý třináctiletý kluk, mohl bez velkého přemýšlení uhodnout, že v roce 1812 bylo pro armádu nejvýhodnější ustoupit z Moskvy na kalužskou silnici. Dá se tedy za prvé těžko pochopit, jakými úvahami dospívají historikové k závěru, že v tomto manévru je cosi důmyslného. Za druhé se dá ještě nesnadněji pochopit závěr historiků, že tento manévr byl záchranou pro Rusy a záhubou pro Francouze; neboť tento boční pochod mohl být za jiných předchozích, doprovodných a následných okolností zhoubný pro ruské a spásný pro francouzské vojsko. Začala-li se po tomto přesunu situace ruského vojska zlepšovat, neplyne z toho ještě, že to bylo následkem tohoto přesunu.

Tento boční pochod nejenže by nebyl přinesl nějaké výhody, nýbrž mohl zahubit ruskou armádu, kdyby přitom nebyly působily jiné okolnosti. Co by se bylo stalo, kdyby nebyla shořela Moskva? Kdyby Murat nebyl ztratil dotyk s Rusy? Kdyby Napoleon nebyl zůstal nečinným? Kdyby byla ruská armáda na radu Bennigsenovu a Barclayovu svedla bitvu na Červené Pachře? Co by se bylo stalo, kdyby Francouzi byli zaútočili na Rusy při jejich přesunu za Červenou Pachrou? Co by se bylo stalo, kdyby byl Napoleon později u Tarutina zaútočil na Rusy s desetinou té energie, s níž útočil u Smolenska? Co by se bylo stalo, kdyby byli Francouzi táhli na Petrohrad? Za všech těchto předpokladů mohla se spásnost bočního pochodu zvrhnout ve zhoubnost.

Třetí a nejnepochopitelnější skutečnost je ta, že historičtí badatelé úmyslně zavírají oči nad okolností, že boční pochod se nedá považovat za rozhodnutí jedinice, že jej nikdy nikdo nepředvídal, že si ho právě tak jako ústup ve Filách nikdo nepředstavoval jako dovršení celkového manévru, nýbrž že postupně krok za krokem, událost za událostí, okamžik za okamžikem vyplýval z nesčetného množství nejrůznějších okolností a projevil se ve své celistvosti teprve tehdy, když byl proveden a patřil minulosti.

Na poradě ve Filách převládala u ruského velení myšlenka samozřejmého ústupu přímo na východ, to jest po silnici na Nižnij Novgorod. Důkazem toho je jednak skutečnost, že pro to hlasovala většina, jednak a hlavně známá rozmluva vrchního velitele s intendantem Lanským. Lanskoj po poradě hlásil vrchnímu veliteli, že zásoby pro armádu jsou shromážděny hlavně na Oce, v Tulské a Kalužské gubernii a že v případě ústupu na Nižnij budou zásoby proviantu od armády odděleny tokem velké řeky Oky, přes níž bývá převoz na počátku zimy nemožný. To bylo první znamení, že bude nutno uchýlit se od přímého směru na Nižnij, který se zdál předtím nejpřirozenější. Armáda se uhnula více na jih, podél rjazaňské silnice a blíže k zásobám. V dalším průběhu nečinnost Francouzů, kteří ztratili dotyk s ruskou armádou, obavy, aby tulská zbrojnice nezůstala nechráněna, a hlavně výhody plynoucí z přiblížení k vlastním zásobám donutily armádu uhnout ještě více na jih, na tulskou silnici. Po odvážném přesunu na tulskou silnici za Pachrou minili velitelé ruské armády zůstat u Podolska a nikoho ani nenapadlo zaujmout postavení u Tarutina; ale nesčetné množství okolností, obnovení dotyku s ruskou armádou, který Francouzi předtím ztratili, bitevní plány, a hlavně množství zásob v Kaluze donutily naši armádu uhnout ještě více na jih a přesunout se do komunikačního střediska svých zásob, z tulské silnice na kalužskou, k Tarutinu. Právě tak jako zůstává nerozřešena otázka, kdy byla Moskva ponechána napospas nepříteli, zůstává bez odpovědi i otázka, kdy a kdo rozhodl o přesunu k Tarutinu. Teprve tehdy, když vojska působením nesčetných rozdílných sil dorazila k Tarutinu, začali se lidé ujišťovat, že to chtěli a dávno předvíдали.

II

Proslulý boční pochod záležel jen v tom, že ruské vojsko ustupovalo stále zpět, opačným směrem, než se dala francouzská ofenziva, po přerušení ofenzivy se od tohoto přímého počátečního směru odchýlilo, a když vidělo, že není pronásledováno, dalo se přirozeně směrem, který je přitahoval dostatkem zásob.

Kdybychom si představili, že ruská armáda neměla v čele geniální velitele, nýbrž že byla prostě sama bez velitelů, pak by i taková armáda nebyla mohla udělat nic jiného než ustupovat k Moskvě a přitom opisovat oblouk na tu stranu, kde bylo více zásob a kraj bohatší.

Tento přesun z nižnonovgorodské silnice na rjazaňskou, tulskou a kalužskou byl do té míry přirozený, že tak utíkali i záškodníci ruské armády a že z Petrohradu žádali od Kutuzova, aby přesunul tímto směrem svou armádu. V Tarutině dostal Kutuzov téměř důtku za to, že odvedl armádu na rjazaňskou silnici, a bylo mu stanoveno právě ono postavení proti Kaluze, které při obdržení carova dopisu již zaujímal.

Koule ruského vojska, jež se valila směrem nárazu, pod jehož vlivem byla po celé tažení i po bitvě u Borodina, dala se přirozeným směrem, když síla původního nárazu zanikla a nové nárazy nepřicházely.

Zásluha Kutuzovova nezáležela v nějakém geniálním, jak se tomu říká, strategickém manévru, nýbrž v tom, že on jediný chápal význam toho, co se děje. On jediný chápal již tehdy význam nečinnosti francouzské armády, on jediný nepřestával tvrdit, že borodinská bitva znamená vítězství; on jediný – jenž, jak by se zdálo, měl podle svého postavení vrchního velitele přejít k protiofenzivě –, on jediný vynakládal veškeré síly na to, aby zabránil ruské armádě pouštět se do zbytečných bitev.

Šelma postřelená u Borodina ležela někde tam, kde ji zane-

chal lovec, který zatím kamsi odběhl; je-li však živá, je-li při síle anebo už jen zalezla, to lovec nevěděl. Najednou se ozval sten této šelmy.

Stenem této raněné šelmy, francouzské armády, důkazem jejího zániku bylo vyslání Lauristona do Kutuzovova tábora se žádostí o mír.

Napoleon, přesvědčen ve svém sebevědomí, že není správné to, co je správné, nýbrž to, co se zrodilo v jeho hlavě, napsal Kutuzovovi slova, jak ho právě napadla, bez jakéhokoli smyslu.

„Kníže Kutuzove! Posílám k Vám jednoho ze svých generálních pobočníků k projednání mnoha závažných věcí. Prosím Vaši Výsost, aby uvěřila všemu, co řekne, zvláště až Vám vyjádří pocit úcty a hluboké vážnosti, které k Vám chovám od dávných dob... Poněvadž tento dopis nesleduje jiný cíl, prosím Boha, aby Vás, kníže Kutuzove, zachoval pod svou svatou a mocnou ochranou.

V Moskvě 30. října 1812.

Podepsán

Napoleon.“

„Byl bych proklet potomstvem, kdybych byl považován za prvního strůjce jakéhokoliv narovnání. Taková je nyní vůle mého národa,“ odpovídal Kutuzov a vynakládal dále veškeré úsilí, aby zdržel svá vojska od útočných akcí.

Za měsíc, v němž francouzská vojska loupila v Moskvě a ruské vojsko v klidu tábořilo u Tarutina, došlo ke změně v poměru sil obou vojsk (duševních i početních), přičemž se převaha ukázala na straně Rusů. Přestože situace francouzského vojska a jeho početnost nebyly Rusům známy, projevila se, jakmile se tento poměr sil změnil, nutnost ofenzivy nesčetným množstvím příznaků. Byly to především: vyslání Lauristona, nadbytek zásob v Tarutině, zprávy, jež docházely odevšad o nečinnosti Francouzů a nepořádcích u nich, doplnění našich pluků novými branci, pěkné počasí, dostatečně dlouhý odpočinek ruských vojáků, netrpělivost, která obyčejně vzniká u vojska následkem odpočinku, neprovádí-li se dílo, k němuž byli všichni povoláni, zvědavost, co se děje ve francouzské armádě, tak dávno ztracené z dohledu, odvaha, kterou se blýskaly

ruské přední stráž v blízkosti Francouzů tábořících v Tarutině, zprávy o snadných vítězstvích prostých vesničanů a partyzánů nad Francouzi, závist z toho vzniklá, touha po pomstě, která hnízdila v duši každého člověka, dokud Francouzi byli v Moskvě, a – hlavně – nejasné vědomí v mysli každého vojáka, že poměr sil se změnil a že převaha je na naší straně. Poměr sil se podstatně změnil a bylo nutné přejít k ofenzivě. A okamžitě s touž přesností, jako začínají bít hodiny a spustí jejich hrací stroj, když ručička opíše plný kruh, projevila se změna poměru sil zvýšeným pohybem, skřípotem hodin a hrou orloje ve vyšších kruzích.

III

Ruskou armádu řídil Kutuzov se svým štábem a car z Petrohradu. V Petrohradě byl ještě před vyklizením Moskvy sestaven podrobný válečný plán a poslán Kutuzovovi, aby se jím řídil. Přestože byl tento plán vypracován za předpokladu, že Moskva je ještě v našich rukou, byl štábem schválen a přijat k provedení. Kutuzov jen odepsal, že operace s dalekými cíli se dají vždycky těžko provádět. K vyřešení vyskytnuvších se překážek byly posílány nové instrukce a osoby, jež měly dohlížet na jeho činnost a podávat o ní zprávy.

Kromě toho byl nyní v ruské armádě vyměněn celý štáb. Obzavovala se místa po padlém Bagrationovi a uraženém a odstoupivším Barclayovi. Velmi vážně se uvažovalo o tom, co bude lepší: dát A na místo B a B na místo D, anebo naopak D na místo A atd., jako by na tom – kromě osobní spokojenosti A nebo B – mohlo něco záležet.

Ve štábu armády se následkem nepřátelství mezi Kutuzovem a jeho náčelníkem štábu Bennigsenem a vzhledem k přítomnosti carových důvěrníků a k uvedeným změnám čile rozvíjela hra stran: A intrikoval proti B, B proti C a tak dále, ve všech možných kombinacích a složeních. Ve všech těchto int-

rikách šlo většinou o onu válečnou operaci, kterou všichni tito lidé domněle řídili; tato operace se však vyvíjela nezávisle na nich, právě tak, jak se musela vyvinout, to jest nedopadla nikdy tak, jak ji vymysleli jednotlivci, nýbrž tak, jak se v ní zachovaly masy. Všechny tyto vymyšlenosti zkříženy a propleteny dávaly ve vyšších kruzích pouze přesný odraz toho, co se stát muselo.

„Kníže Michaile Illarionoviči!“ psal car v dopise z 2. října, došlém po bitvě u Tarutina. „Od 2. září je Moskva v nepřátelských rukou. Poslední Vaše hlášení jsou z dvacátého; a za celou tu dobu nebyla podniknuta žádná akce proti nepříteli a k osvobození našeho prvního sídelního města, ba dokonce podle svých posledních hlášení jste ještě ustoupil zpět. Serpuchov je již obsazen nepřátelským oddílem a Tula se svou proslavenou a pro armádu tak nepostradatelnou zbrojovkou je v nebezpečí. Z hlášení generála Wintzingeroda vidím, že desetitisícový nepřátelský sbor pochoduje k petrohradské silnici. Jiný, rovněž v síle několika tisíc mužů, táhne také k Dimitrovu. Třetí se posunul kupředu po vladimírské silnici. Čtvrtý, dosti početný, stojí mezi Ruzou a Možajskem. Napoleon sám byl až do 25. září v Moskvě. Podle všech těchto zpráv – že nepřítel rozptýlil své síly na silné oddíly a že Napoleon je ještě v Moskvě sám, jen se svou gardou – bylo by možné, aby nepřátelské síly stojící proti Vám byly početné a nedovolovaly Vám jednat útočně? Naopak je možné se vší pravděpodobností mít za to, že nepřítel Vás pronásleduje jen oddíly nebo nejvyšším sborem, tedy silami daleko slabšími, než je armáda Vám svěřená. Zdálo by se, že byste mohl využít těchto okolností, s výhodou zaútočit na nepřitele, slabšího než Vy, a zničit jej, anebo jej aspoň zatlačit a udržet tak v našich rukou značnou část gubernií obsazených nyní nepřitelem, a tím odvrátit nebezpečí od Tuly a ostatních vnitrozemských měst. Ponesete odpovědnost za to, podaří-li se nepříteli vydělit početnější sbor na Petrohrad, aby ohrozil toto sídelní město, v němž nemohlo zůstat mnoho vojska, neboť budete-li postupovat s armádou Vám svěřenou rozhodně a aktivně, máte v rukou všechny prostředky, abyste toto nové neštěstí odvrátil. Mějte na paměti, že jste ještě zavázán odpovědností vůči vlasti potupené ztrátou Moskvy. Měl jste příležitost pře-

svědčit se o mé ochotě Vás odměňovat. Tato má ochota ne-
utuchne, avšak já i Rusko máme právo od Vás očekávat veške-
rou horlivost, ráznost a úspěchy, jichž předzvěstí jsou Vaše
moudrost, Vaše vojenské nadání a hrdinství vojsk Vám svěře-
ných.“

Avšak zatímco tento dopis, svědčící o tom, že skutečný poměr
sil se již projevil i v Petrohradě, ještě ani nedošel, nemohl Kutu-
zov udržet svou armádu od ofenzivy, takže bitva byla svedena.

Druhého října zastřelil kozák Šapovalov na průzkumné hlíd-
ce zajíce a jiného postřelil. V honbě za postřeleným zajícem se
Šapovalov zatoulal hluboko do lesa a narazil na levé křídlo Mu-
ratovy armády, která tu tábořila úplně nezajištěna. Kozák vy-
právěl kamarádům se smíchem, jak ho málem chytili Francou-
zi. Praporčík, který to poslouchal, o tom řekl veliteli.

Kozáka zavolali a vyslechli ho; kozáčtí velitelé chtěli využít
příležitosti, aby ukořistili koně, avšak jeden z velitelů, známý
s vyššími důstojníky v armádě, to všechno pověděl jednomu
generálovi ze štábu. V poslední době byla situace ve štábu ar-
mády velmi napjatá. Několik dní předtím přišel Jermolov
k Bennigsenovi a snažně ho prosil, aby využil svého vlivu na
vrchního velitele a přemluvil ho k zahájení ofenzivy.

„Kdybych vás neznal,“ odpověděl Bennigsen, „myslel bych,
že žádáte něco, co nechcete. Stačí, abych něco poradil, a Nej-
jasnější udělá pravý opak.“

Zpráva kozáků, potvrzená vyslanými jezdeckými hlídkami,
ukázala, že situace plně dozněla. Napjatá struna sklouzla, hodi-
ny zahrčely a hrací stroj spustil. Když Kutuzov přes svou do-
mnělou moc, svou moudrost, zkušenost a znalost lidí vzal na
vědomí přání pronášené jednohlasně všemi generály, zprávu
kozáků, předpokládané přání carovo, písemnou zprávu Bennig-
sena, který posílal hlášení přímo carovi, vydal rozkaz k tomu,
co považoval za zbytečné a škodlivé – a dal laskavé svolení
k hotové události.

IV

P ísemné hlášení Bennigsenovo o nutnosti ofenzivní činnosti a zprávy kozáků o nezajištěném levém křídle Francouzů byly jen posledními podněty k vydání rozkazu pro útok, a tento útok byl stanoven na pátého října.

Ráno čtvrtého října podepsal Kutuzov dispozici. Toll ji přečetl Jermolovovi a vybídl jej, aby k ní vydal vlastní rozkazy.

„Dobrá, dobrá, teď nemám kdy,“ prohlásil Jermolov a odešel z místnosti. Dispozice sestavená Tollem byla velmi dobrá. Bylo v ní napsáno, právě tak jako ve slavkovské dispozici, třebaže už ne německy:

„První kolona pochoduje tam a tam, druhá kolona pochoduje tam a tam,“ atd. A všechny tyto kolony přicházely na papíře včas na místo a ničily nepřítel. Vše bylo jako ve všech dispozicích velmi dobře vymyšleno a – jako podle všech dispozic – ani jedna kolona nedorazila včas na místo svého určení.

Když byla dispozice vyhotovena v potřebném počtu exemplářů, zavolali důstojníka a poslali jej k Jermolovovi, aby mu odevzdal listiny k provedení. Mladý důstojník gardového jezdecktva, Kutuzovův kurýr, si zakládal na tom, že mu svěřili tak důležitý úkol, a odjel k Jermolovovi do bytu.

„Odjeli,“ odpověděl Jermolovův sluha. Důstojník gardového jezdecktva šel ke generálovi, kterého Jermolov často navštěvoval.

„Není tu a generál také ne.“

Gardový důstojník nasedl a jel k jinému.

„Není doma, odjel.“

Abych pak ještě nemusel odpovídat za to, že jsem to pozdě doručil! To je mrzuté! uvažoval důstojník. Objel celý tábor. Někdo říkal, že viděli Jermolova s jinými generály někam odjet, jiný říkal, že už jistě bude zase doma. Důstojník ho hledal bez oběda do šesti hodin do večera. Jermolov nikde nebyl a nikdo

nevěděl, kde je. Důstojník pojezdil narychlo u kamaráda a znovu se rozjel k předním strážím k Miloradovičovi. Miloradovič také nebyl doma, ale u něho na bytě mu řekli, že je na plese u generála Kikina a že tam podle všeho bude i Jermolov.

„A kdepak to je?“

„Ale tamhle v Ječkině,“ odpověděl kozácký důstojník a ukázal na statkářský dům v dálce.

„Jak to, vždyť je to už za naší přední čarou?“

„Předsunuli tam dva naše pluky na přední stráž. Teď tam veesele řadí. Mají tam dvě hudby a tři sbory zpěváků.“ Důstojník se rozjel za přední čáru k Ječkinu. Když přijížděl k domu, uslyšel už zdaleka svorné, veselé zvuky taneční vojenské písně.

„Tam v háječku... tam v háji...!“ rozléhal se z domu zpěv písně doprovázené hvízdáním a bubnováním a občas přehlušované křikem. Důstojník se při těchto zvucích v duchu rozveselil, ale zároveň dostal strach, že tak dlouho neodevzdal důležitý rozkaz, který mu byl svěřen. Šlo už na devátou. Slezl z koně a vystoupil po schodišti do velkého statkářského domu, který zůstal mezi ruskou a francouzskou linií ušetřen. V bufetu v předsíni pobíhali lokajové s vínem a jídly. Pod okny stáli zpěváci. Důstojníka zavedli ke dveřím a on tu měl najednou před sebou všechny významné armádní generály, mezi nimi i mohutnou, nápadnou postavu Jermolovovu. Všichni generálové stáli v půlkruhu, měli rozepnuté kabáty, červené tváře rozjařené veselím a hlučně se smáli. Uprostřed sálu tancoval junácky a svižně trepaka hezký generál malé postavy s ruměnou tváří.

„Chachacha! Do toho, Nikolaji Ivanoviči! Chachacha!“

Důstojník cítil, že vstoupí-li v takové chvíli s důležitým rozkazem, bude to ještě horší, a chtěl počkat; zpozoroval ho však jeden generál, a když se dověděl, oč jde, řekl to Jermolovovi. Jermolov k němu přistoupil nasupený, vyslechl ho, vzal od něj rozkaz a neřekl ani slovo.

„Myslíš, že sem odjel jen náhodou?“ řekl o Jermolovovi ten večer kamarád ze štábu gardovému důstojníkovi. „To jsou chytristiky, to je všechno naschvál. Aby vyrazil ze sedla Kohnovnicyna. Uvidíš, jaká z toho bude zítra mela.“

V

Druhý den Kutuzov, sešlý věkem, vstal, pomodlil se k Bohu, oblékl se a s nepříjemným vědomím, že musí řídit bitvu, kterou neschvaluje, sedl do bryčky a vyjel z Letašovky, ležící pět verst za Tarutinem, k místu, kde se měly útočné proudy shromáždit. Kutuzov při jízdě střídavě usínal a zase procital a naslouchal, není-li napravo slyšet výstřely, jestli už bitva nezačala. Ale bylo ještě pořád ticho. Jen začínalo svítat do vlhkého a pochmurného podzimního dne. Když přijížděl k Tarutinu, povšiml si Kutuzov jezdců vedoucích napájet koně přes cestu, po níž jela bryčka. Kutuzov si je prohlédl, zastavil bryčku a zeptal se, od kterého jsou pluku. Patřili k jezdeckému proudu, který měl být již daleko vpředu v záloze. Asi omyl, pomyslel si starý vrchní velitel. Avšak když jel dále, uviděl pěší pluky s puškami v kozlech a vojáky pojídající kaši a nosící dříví, jen v podvlékačkách. Zavolali důstojníka. Ten hlásil, že žádný rozkaz, aby vyrazili, nepřišel.

„Jak to, že ne...“ začal Kutuzov, hned však zmlkl, nařídil, aby mu přivedli velícího důstojníka, a s těžkým funěním vystoupil z kočáru. Když předvolaný důstojník generálního štábu Eichen přišel, Kutuzov zrudl, nikoli proto, že by tento důstojník byl vinen vzniklou chybou, nýbrž proto, že měl dosti vysoké postavení, aby si na něm vylil hněv. Stařec se třásl, lapal vzduch a dostal jeden z těch záchvatů zuřivosti, jaké občas míval a při nichž se dokonce až vztekem válel po zemi. Pustil se do Eichena, hrozil mu rukama, křičel a sprostě mu nadával. Jiného důstojníka, kapitána Brozina, který se k tomu namanul, stihl týž osud, ačkoli ani on za nic nemohl.

„Co je to tady zase za kanálie? Zastřelil! Darebáci!“ křičel chraptivě, mával rukama a potácel se. Trpěl přitom fyzicky. On, vrchní velitel, Nejjasnější, kterého všichni ujišťují, že nikdo v Rusku neměl nikdy takovou moc, a octnout se v takové situa-

ci – být pro smích celé armádě! Zbytečně jsem měl tolik starostí a modlil se za nynější den, zbytečně jsem celou noc nespal a všechno promýšlel! říkal si v duchu. Dokud jsem byl ještě mladičkým důstojníkem, nikdo by se nebyl opovážil dělat si ze mne bláznů... A teď! Trpěl fyzicky jako při tělesném trestu a nemohl si neulehčit zlostnými výkřiky a bédováním, avšak brzy ho to unavilo, a tu se rozhlédl, uvědomil si, že napovídal mnoho nepěkných věcí, vsedl do kočáru a mlčky jel zpátky.

Jednou vylitý hněv se již nevracel a Kutuzov vyslechl jen s očima slabě mžikajícíma postupně omluvy i ospravedlňování (Jermolov se k němu dostavil až druhý den), i naléhání Bennigsenovo, Konovnicynovo i Tollovo, aby nezdařená operace byla provedena druhý den. A nezbylo mu než zase dát svůj souhlas.

VI

Druhý den navečer se vojska shromáždila na určených místech a v noci vyrazila. Byla podzimní noc s tmavofialovými mraky, ale nepršelo. Země byla vlhká, avšak bláto nebylo, takže vojska šla nehlučně, jen chvílemi bylo slabě slyšet hrčení dělostřelectva. Bylo zakázáno hlasitě mluvit, kouřit dýmkou, vykřesávat oheň; na koně se dávalo pozor, aby neřehtali. Tajemnost operace zvyšovala její přitažlivost. Lidé šli zvesela. Některé proudy se zastavily, daly pušky do kozlů a uléhaly na chladnou zemi v předpokladu, že přišly, kam měly; některé proudy (a těch byla většina) pochodovaly celou noc a zřejmě se nedostaly na místo svého určení.

Hrabě Orlov-Děnisov s kozáky (což byl nejméně početný oddíl ze všech) se jediný dostal včas na své místo. Oddíl zůstal stát na samém kraji lesa, na stezce z vesnice Stromilové do Dmitrovského.

Před svítáním vzbudili hraběte Orlova, který si trochu zdříml. Přivedli mu přeběhlíka z francouzského tábora. Byl to polský poddůstojník ze sboru Poniatowského. Vysvětlil polsky, že pře-

běhl proto, že mu ublížili v jeho kariéře, že už dávno měl být důstojníkem, že je statečnější než všichni dohromady a že od nich utekl proto, aby se jim pomstil. Říkal, že Murat je ubytován asi verstu odsud, a dají-li mu sto lidí doprovodu, že ho zajme živého. Hrabě Orlov-Děnisov se začal radit se svými druhy. Nabídka byla příliš lákavá, aby ji mohli odmítnout. Všichni se hlásili, že pojedou, všichni radili, že to stojí za pokus. Po mnoha sporech a úvahách se generálmajor Grekov rozhodl, že si vezme dva kozácké pluky a pojedou s poddůstojníkem.

„Ale pamatuj si,“ řekl hrabě Orlov-Děnisov poddůstojníkovi, když jej propouštěl, „jestli jsi nám něco nalhal, dám tě pověsit jako psa; je-li to však pravda – dostaneš sto zlatáků.“

Poddůstojník na ta slova neodpověděl, vyhoupl se s energickým výrazem na koně a jel s Grekovem, který se rychle vypravil. Ukryli se v lese. Hrabě Orlov, schoulený a roztřesený chladem probouzejícího se jitra, doprovodil Grekova, a všecek rozčilený, co si to vzal na zodpovědnost, vyšel ven z lesa a začal si prohlížet nepřátelský tábor, který nyní ve světle ranního rozbřesku a dohořívajících ohňů vypadal záludně. Napravo od něj na holé stráni se měly ukázat naše proudy. Hrabě Orlov se tam díval; avšak přesto, že by musely být zdaleka patrné, nebylo je vidět. Ve francouzském táboře, jak se zdálo hraběti Orlovu-Děnisovovi a jak také vypovídal jeho nadmíru bystrý pobočník, se začínali hýbat.

„Ach ano, je už pozdě,“ pravil hrabě Orlov při pohledu na tábor. Jak se to často stává, když nám zmizí z očí člověk, jemuž jsme uvěřili, bylo mu najednou jasné a zřejmé, že ten poddůstojník je podvodník, že lhal a že zkazí celou útočnou operaci tím, že budou chybět právě ty dva pluky, které zavede bůhvíkam. Cožpak se dá zajmout vrchní velitel uprostřed takové masy vojsk?

„Opravdu ten darebák lhal?“ uvažoval hrabě.

„Můžeme je vrátit,“ navrhl důstojník ze štábu, který právě tak jako hrabě Orlov-Děnisov při pohledu na tábor pojal k celé akci nedůvěru.

„Co? Vážně? Co myslíte, nechat toho? Nebo ne?“

„Nařídíte je vrátit?“

„Vrátit, vrátit!“ řekl najednou rozhodně hrabě Orlov a podíval se na hodinky. „Je na to pozdě, je už úplně světlo.“

A pobočník odklusal lesem za Grekovem. Když se Grekov vrátil, tu se hrabě Orlov-Děnisov, rozčilen zrušením onoho pokusu a marným očekáváním pěších proudů, které se stále neukazovaly, i blízkostí nepřítele (všichni lidé jeho oddílu zakouseli totéž), rozhodl k útoku.

Dal šeptem rozkaz: „Nasedat!“ Zaujali útočnou sestavu, pokřížovali se...

„S pomocí boží!“

„Hurááá,“ rozlehlo se lesem a jedna kozácká setnina za druhou vyletěla jako vysypaná z pytle, s napřaženými píkami přes potok k táboru.

Jediný zoufalý, panický výkřik Francouze, který první uviděl kozáky – a všechno, co bylo v táboře, neoblečené, rozespale, nechalo děl, pušek, koní a prchalo o překot.

Kdyby byli kozáci pronásledovali Francouze a nevšímalí si toho, co je za nimi a kolem nich, byli by zajali Murata a všechno, co tam bylo. Velitelé to také tak chtěli. Ale s kozáky, když se dostali ke kořisti a k zajatcům, nebylo možné pohnout z místa. Rozkazy nikdo neposlouchal. Bylo tu vzato tisíc pět set zajatců, osmatřicet děl, prapory, a co bylo pro kozáky nejdůležitější, koně, sedla, pokrývky a různé předměty. Se vším tím bylo nutné nějak naložit, zvládnout zajatce, odtáhnout děla, rozdělit se o kořist, pohádat se, a dokonce i porvat; to všechno kozáci také udělali.

Francouzi, když je nikdo nepronásledoval, se vzpamatovali, shromáždili se ve svých jednotkách a začali střílet. Orlov-Děnisov stále čekal, až dorazí všechny proudy, a dál neútočil.

Zatím podle dispozice „První kolona pochoduje a tak dále“ pěší vojska zpožděných proudů, jimž velel Bennigsen a jež řídil Toll, vyrazila v pořádku a došla někam, ovšem ne tam, kam měla. A jak to vždycky bývá, lidé, kteří vyrazili ve veselé náladě, se ponenáhlu zastavovali; začínala se projevovat nespokojenost, vědomí zmatku, pochodovalo se někam nazpět. Přicvávali pobočníci a generálové, křičeli, zlobili se a hádali, říkali, že přišli úplně jinam a pozdě, komusi nadávali a tak dále a nakonec nad vším všichni mávli rukou a šli dál, jen aby vůbec někam přišli. „Někam přece jen dorazíme!“ A vskutku dorazili, jenže ne tam, kam měli, a někteří i tam, kde být měli, leč tak pozdě, že to bylo k ničemu a že přišli,

jen aby se do nich střílelo. Toll, jenž v této bitvě hrál úlohu Weyhrothera u Slavkova, ustaraně cválal z místa na místo a nacházel všude všechno vzhůru nohama. Tak narazil v lese na Baggovutův sbor, když se již úplně rozednilo, ač tento sbor měl už dávno být tam, kde Orlov-Děnisov. Rozčilený a roztrpčený nezdarem usoudil, že tím někdo musí být vinen, přičválal k veliteli sboru a začal mu to přísně vytykáat a vyhrožovat, že by ho za to měli zastřelit. Baggovut, starý generál, rozvážný a ostřílený v bojích, také již unavený všemi zastávkami, zmatkem a protichůdnými rozkazy, se tentokrát k všeobecnému údivu a v rozporu se svou povahou rozzuřil a napovídal Tollovi mnoho nepřijemných věcí.

„Mne nikdo nebude poučovat, a umírat se svými vojáky dovedu zrovna tak jako jiný,“ řekl a vyrazil s jednou divizí kupředu.

Když se dostal na bojiště pod francouzskou palbu, rozčilený a udatný Baggovut neuvažoval o tom, zda jeho nynější zasáhnutí do bitvy s jedinou divizí je nebo není výhodné, postupoval přímo kupředu a vedl svá vojska do nepřátelského ohně. Nebezpečí, granáty, koule, to bylo to, co ve svém hněvu potřeboval. Jedna z prvních koulí zabila jeho, další koule zabily mnoho vojáků. A jeho divize zůstala nějakou dobu zbytečně v palbě.

VII

Zatím měl na Francouze čelně zaútočit druhý proud, avšak u tohoto proudu byl Kutuzov. Věděl dobře, že z této bitvy, začaté proti jeho vůli, nevzejde nic kromě zmatku, a zdržoval vojska, jak jen mohl. Nehýbal se.

Jel mlčky na svém šedivém koníčku a odpovídal lenivě na návrhy k útoku.

„Nemáte na jazyku nic než útok a nevidíte, že neumíte provádět složité manévry,“ řekl Miloradovičovi, který žádal, aby směl vyrazit.

„Nedovedli jste ráno zajmout Murata živého a dorazit zavčas na místo; teď už se nedá nic dělat!“ řekl druhému.

Když Kutuzov dostal hlášení, že v týlu Francouzů, kde podle hlášení kozáků předtím nic nebylo, jsou teď dva prapory Poláků, ohlédl se úkosem dozadu na Jermolova (nemluvil s ním od včerejška).

„To se pořád chce útočit, předkládají se různé návrhy, a když se přejde k činu, není nic hotovo a upozorněný nepřítel učiní protiopatření.“

Jermolov na ta slova přimhouřil oči a lehce se usmál. Pochopil, že bouřka, která ho čekala, se přehnala a že Kutuzov se spokojí s touto narážkou.

Jermolov strčil kolenem do Rajejského, který stál vedle něj, a řekl tiše: „To se baví na můj účet.“

Brzo nato předstoupil Jermolov před Kutuzova a uctivě mu hlásil:

„Ještě není pozdě, Jasnosti, nepřítel ještě neustoupil. Dáte rozkaz k útoku? Jinak garda ani neuvidí dým.“

Kutuzov neodpověděl, ale když dostal hlášení, že Muratova vojska ustupují, dal rozkaz k útoku; avšak po každých sto krocích zastavoval vojsko na tři čtvrti hodiny.

Výsledkem celé bitvy bylo jen to, čeho docílili kozáci Orlova-Děnisova; ostatní vojska jen zbytečně ztratila několik set mužů. Kutuzov dostal za tuto bitvu diamantový odznak, Bennigsen také diamanty a sto tisíc rublů; ostatní dostali podle svých hodností také mnoho příjemných věcí a po bitvě byly provedeny ve štábu nové přesuny.

„Vidíte, tak se to dělá u nás vždycky, všechno vzhůru nohama!“ říkali po tarutinské bitvě ruští důstojníci a generálové právě tak, jak to říkají i teď, když chtějí naznačit, že kdosi hloupý to tam dělá tak, obráceně, „ale my bychom to udělali jinak“. Avšak lidé, kteří takto mluví, buď nerozumějí věci, o níž mluví, nebo se úmyslně klamou. Každá bitva – tarutinská, borodinská, slavkovská – dopadne jinak, než to předvíдали ti, co k ní vydali dispozice. To je podstatný rozdíl.

Nesčetné množství svobodných sil má vliv na směr bitvy, neboť nikde nebývá člověk svobodnější než v bitvě, kde jde o život a o smrt, a tento směr nemůže být nikdy předem znám a vždycky se najdou některé jednotlivé síly, které s ním nesouhlasí.

Působí-li na nějaké těleso zároveň mnoho sil různého směru, nemůže směr pohybu tohoto tělesa souhlasit se žádnou ze sil, nýbrž to bude vždy směr střední, nejkratší – ten, jemuž v mechanice říkáme úhlopříčka rovnoběžníku sil.

Setkáme-li se v popisech historiků, zvláště francouzských, s tvrzením, že se u nich války a bitvy vyvíjejí podle předem stanoveného plánu, pak z toho můžeme vyvodit jediný závěr, že totiž ony popisy neodpovídají skutečnosti.

Bitva u Tarutina zřejmě nedosáhla cíle, který měl na mysli Toll (zasadit postupně do bitvy vojska podle dispozice), ani cíle, který mohl mít hrabě Orlov (zajmout Murata), nebo cíle zničit okamžitě celý sbor, jak to mohl zamýšlet Bennigsen a jiné osoby, nebo cíle důstojníka, který se chtěl dostat do bitvy a významnat, nebo cíle kozáka, jenž chtěl dosáhnout větší kořisti, než se mu to podařilo, atd. Ale bylo-li cílem to, co se skutečně stalo, a to, co bylo tehdy pro všechny Rusy společným přáním (vyhnat Francouze z Ruska a zničit jejich armádu), pak je úplně jasné, že tarutinská bitva právě pro svou chaotičnost byla tím, čeho bylo v tomto období války třeba. Je těžké, ba nemožné vymyslet nějaký účelnější výsledek této bitvy než ten, jaký měla. S minimálním vypětím, za maximálního chaosu a naprosto bezvýznamných ztrát se uskutečnil přechod od ústupu k ofenzivě, byla odhalena slabost Francouzů a dán jim popud, na nějž právě Napoleonovo vojsko čekalo, aby se dalo na útěk.

VIII

Napoleon vstupuje do Moskvy po skvělém vítězství de la Moscowa; o vítězství nemůže být pochybnosti, poněvadž bojiště ovládli Francouzi. Moskva plná zásob, zbraní, nábojů a nesčetného bohatství je v rukou Napoleonových. Ruské vojsko, dvakrát slabší než francouzské, se za celý měsíc ani jednou nepokusí je napadnout. Napoleonova situace nemůže být skvělejší. K tomu, aby se s dvojnásobnou převahou vrhl na zbytky

ruské armády a zničil ji, k tomu, aby sjednal výhodný mír nebo v případě odmítnutí podnikl zastrašující pochod na Petrohrad, nebo dokonce k tomu, aby se po případném nezdaru vrátil do Smolenska nebo do Vilna nebo zůstal v Moskvě, zkrátka k tomu, aby si udržel skvělé postavení, v němž tehdy francouzská armáda byla, nebylo třeba zvláštní geniality. K tomu stačilo učinit velmi prostá a snadná opatření: nedovolit vojsku loupit, připravit zimní oděvy, jichž by v Moskvě bylo stačilo pro celou armádu, v pořádku shromáždit zásoby potravin (podle údajů francouzských historiků jich bylo v Moskvě pro celou armádu víc než na půl roku). Napoleon, tento nejgeniálnější z géníů, jak historikové tvrdí, neudělal nic z toho.

Nejenže nic z toho neudělal, ale naopak použil své moci k tomu, aby ze všech způsobů činností, jež se mu nabízely, zvolil to, co bylo nejhloupější a nejzhoubnější. Ze všeho, co mohl Napoleon udělat – přezimovat v Moskvě, táhnout na Petrohrad, táhnout na Nižní Novgorod, táhnout nazpět, na sever nebo na jih, směrem, jímž pak táhl Kutuzov – zkrátka, ať by to bylo cokoliv, nebylo nic hloupějšího a zhoubnějšího než to, co Napoleon udělal – totiž zůstat do října v Moskvě, nechat přitom vojska drancovat město, pak po určitém váhání opustit tuto posádku, táhnout proti Kutuzovovi, nepouštět se do bitvy, odbočit napravo, dojít až k Malému Jaroslavci, zase se nepokusit o průlom, netáhnout po téže silnici jako Kutuzov, nýbrž vracet se na Možajsk po zničené smolenské silnici – nic hloupějšího, zhoubnějšího pro vojska se nedalo vymyslet, jak to ukázaly výsledky. Nechť si nejdovednější stratégové představí, že Napoleonovým cílem bylo zničit armádu, a vymyslí si jinou řadu činů, jež by tak dokonale a nezávisle na tom, co podniknou Rusové, zahubily francouzskou armádu jako to, co udělal Napoleon!

Geniální Napoleon to udělal. Avšak říci, že Napoleon zahubil svou armádu proto, že to chtěl, nebo proto, že byl velmi hloupý, bylo by stejně nesprávné jako říci, že Napoleon dovedl svou armádu do Moskvy proto, že to chtěl, a proto, že byl velmi chytrý a geniální.

V tom i onom případě se jeho osobní činnost, o nic působivější než osobní činnost kteréhokoli vojáka, jen kryla se zákony, podle nichž celý jev probíhal.

Vyprávějí-li nám historikové, že Napoleonovy síly v Moskvě ochably (jen proto, že výsledky neodpovídaly jeho činnosti), je to naprosto nesprávné. Napoleon právě tak jako dříve a jako i později, ve třináctém roce, vynakládal veškeré své umění i síly na to, aby udělal pro sebe i svou armádu to nejlepší. Činnost Napoleonova v té době není o nic méně obdivuhodná, než byla v Egyptě, v Itálii, v Rakousku a v Prusku. Nevíme přesně, do jaké míry se projevila jeho genialita v Egyptě, kde čtyřicet století zírало na jeho velikost, protože všechny ty jeho veliké činy nám byly vylíčeny jen Francouzi. Nemůžeme přesně soudit o jeho genialitě v Rakousku a v Prusku, poněvadž zprávy o jeho činnosti tam se musí čerpat z francouzských a německých pramenů; arcíř nepochopitelné vzdávání celých armádních sborů bez bojů a pevností bez obležení musí nutit Němce, aby uznávali jeho genialitu – jako jediné vysvětlení, jak byla válka v Německu vedena. Ale my, chvála bohu, uznávat jeho genialitu, abychom zakryli svou hanbu, nemusíme. Zaplatili jsme za to, abychom měli právo dívat se na věci prostě a přímo, a toho práva se nevzdáme.

Napoleonova činnost v Moskvě je právě tak obdivuhodná a geniální jako všude jinde. Od chvíle, kdy do Moskvy vstoupil, až do chvíle, kdy odešel, chrlí rozkaz za rozkazem a plán za plánem. Skutečnost, že Moskva je bez obyvatel a že deputace nepřišla, ba sám požár Moskvy jej neuvádějí do rozpaků. Nepouští ze zřetele ani blaho své armády, ani činnost nepřítele, ani blaho ruských národů, ani správu pařížských záležitostí, ani diplomatické úvahy o podmínkách příštího míru.

IX

Pokud jde o vojenská opatření, nařizuje Napoleon hned po příchodu do Moskvy přísně generálu Sebastianimu, aby sledoval pohyby ruské armády, rozesílá armádní sbory po různých silnicích a Muratovi dává za úkol najít Kutuzova. Potom

vydává zevrubné rozkazy k opevnění Kremlu; pak sestavuje geniální plán příštího tažení po celé mapě Ruska. Pokud jde o diplomacii, pozve si oloupeného a otrhaného kapitána Jakovleva, který neví, jak se dostat z Moskvy, vyloží mu podrobně celou svou politiku i svou velkomyslnost, napíše dopis caru Alexandrovi, v němž považuje za svou povinnost oznámit svému druhu a bratru, že Rastopčín si počínal při správě Moskvy špatně, a odešle Jakovleva do Petrohradu. Když právě tak podrobně vyložil své perspektivy a velkomyslnost Tutolminovi, posílá i tohoto stařečka do Petrohradu vyjednávat.

Pokud jde o opatření právní, bylo hned po požárech nařízeno najít viníky a popravit je. A zlosyn Rastopčín byl potrestán tak, že bylo nařízeno spálit jeho domy.

Pokud jde o administrativu, byla Moskva obdařena konstitucí, byla zřízena samospráva a uveřejněna tato vyhláška:

OBYVATELÉ MOSKVY!

„Utrpení vaše jsou krutá, ale Jeho Veličenstvo císař a král chce zastavit proud jejich. Strašlivé příklady vás poučily, jakým způsobem trestá neposlušnost a zločiny. Přísná opatření byla provedena, aby byl učiněn konec nepořádku a zavládla všeobecná bezpečnost. Vlastní administrativa, vybraná z vás samých, bude tvořit vaši městskou radu neboli městskou správu a bude pečovat o vás, o vaše potřeby, váš prospěch. Členové její budou označeni červenou šerpou, kterou budou mít přes rameno, a městský starosta bude kromě toho nosit bílý pás. Avšak mimo službu budou mít pouze červenou pásku na levé ruce.

Městská policie byla zřízena podle dřívějšího vzoru a zásluhou její činnosti nastal již lepší pořádek. Městská správa jmenovala dva generální komisaře neboli policejní ředitele a dvacet komisařů čili okresních policejních inspektorů pro každou městskou čtvrť. Poznáte je podle bílé pásky, kterou budou nosit na levé ruce. Několik kostelů různého vyznání je otevřeno a v nich se dále svobodně konají bohoslužby. Vaši spoluobčané se vracejí každodenně do svých příbytků a jsou vydána nařízení, aby se jim v nich dostalo pomoci a podpory, byli-li postiženi neštěstím. Takové jsou prostředky, kterých vláda použila, aby obnovila pořádek a ulehčila vám vaši situaci; aby se však toho dosáhlo, musíte se spolu s ní snažit i vy, musíte zapomenout, pokud možno, na utrpení, které jste přestáli, oddat se naději, že osud k vám již nebude tak krutý, a být ujištěni, že potupná smrt nemine toho, kdo se opovází dotknout vaši osoby a sáhnout na váš zbylý majetek – a konečně nepochybovat, že tento vám bude

zachován, neboť taková je vůle největšího a nejspravedlivějšího ze všech vládařů. Vojáci a občané, ať jste jakékoli národnosti! Obnovte všeobecnou důvěru, zdroj štěstí každého státu, žijte jako bratři, skýtejte si navzájem pomoc a ochranu, spojte se, abyste zmařili záměry zlosynů, buďte poslušni vojenských i občanských vrchností a brzy přestanou kanout vaše slzy.“

Pokud jde o zásobování vojska, nařídil Napoleon všem jednotkám, aby postupně přicházely do Moskvy rabovat k zajištění proviantu, aby tak armáda byla do budoucna zabezpečena.

Pokud jde o náboženské záležitosti, nařídil Napoleon přivést zpět popy a obnovit bohoslužby v kostelích. Pokud jde o obchodování a zásobování armády, byla uveřejněna tato vyhláška:

VYHLÁŠKA

„Vy, pokojní moskevští obyvatelé, řemeslníci a dělníci, lidé neštěstím donucení opustit město, i vy, rozprchlí zemědělci, které bezdůvodný strach ještě zdržuje v polích, slyšte! Pokoj se vrací do hlavního města a zase v něm vládne pořádek. Vaši krajané vycházejí směle ze svých skrýší, protože vidí, že si jich všichni váží. Každé násilí spáchané na nich a jejich majetku je okamžitě trestáno. Jeho Veličenstvo císař a král jim skýtá ochranu a nepovažuje za svého nepřítele nikoho než ty z vás, kdo nejsou poslušni jeho nařízení. Chce učinit konec vašemu utrpení a vrátit vás vašim domovům a rodinám. Vycházejte vstříc jeho ušlechtilým záměrům a přicházejte k nám bez veškerých obav. Občané! Vraťte se s důvěrou do svých příbytků; najdete brzy způsob, jak ukojit své potřeby! Řemeslníci a pracovití dělníci! Vraťte se zpět do svých dílen: domy, krámy, ochranné hlídky vás očekávají, dostanete za svou práci zasloužený plat. I vy, zemědělci, vyjděte konečně z lesů, kde jste se ze strachu skryli, vraťte se bez bázně do svých chalup v pevné důvěře, že dojdete ochrany. Ve městě byla zřízena tržiště, kam sedláci mohou přivážet své přebytky zásoby a polní plodiny. Vláda učinila tato opatření, aby zajistila jejich volný prodej:

1. Počínajíc dnešním dnem mohou rolníci, sedláci a obyvatelé žijící v moskevském okolí přivážet do města beze všeho nebezpečí své zásoby, nechť jsou jakéhokoli druhu, na dvě určená tržiště, tj. na Mochovou a na Ochotnyj rjad.
2. Toto zboží se bude od nich kupovat za cenu, na níž se kupec a prodavač shodnou; nedostane-li však prodavač právem požadovanou

poctivou cenu, bude je smět odvézti zpátky do své vsi, v čemž mu nikdo pod žádnou záminkou nebude moci zabránit.

3. Každá neděle a středa jsou určeny pro velké týdenní trhy; proto bude každé úterý a každou sobotu na všech silnicích rozestaveno dostatečné množství vojska v takové vzdálenosti od města, aby selské povozy byly chráněny.
4. Právě taková opatření budou učiněna, aby nikdo nemohl činit překážky sedlákům, jejich koním a povozům na zpáteční cestě.
5. Okamžitě bude přikročeno k tomu, aby byly obnoveny obvyklé trhy. Obyvatelé města i vesnic, i vy, dělníci a řemeslníci, ať jste jakékoli národnosti! Vyzýváme vás, abyste vyhověli otcovským úmyslům Jeho Veličenstva císaře a krále a napomohli spolu s ním obecnému blahobytu. Vyjděte mu vstříc s úctou a důvěrou a nemeškejte se s námi spojit!“

K povznesení nálady vojska a lidu byly neustále pořádány přehlídky a rozdávána vyznamenání. Císař jezdil na koni ulicemi a těšil obyvatele; a ač byl velmi zaměstnán státními záležitostmi, navštívil osobně divadla zřízená na jeho rozkaz.

Co se týče dobročinnosti, největší ctností korunovaných hlav, dělal Napoleon rovněž všechno, co záviselo na něm. Na dobročinných ústavech dal zříditi nápisy *Maison de ma mère*¹⁾ a spojil tímto aktem něžné synovské city se vznešenou dobročinností panovníka. Navštívil sirotčinec a dal si líbat své bílé ruce od sirot, které zachránil, a rozmlouval milostivě s Tutolminem. Potom, jak to pompézně popisuje Thiers, nařídil vyplatit svým vojskům plat ve falešných ruských penězích, které dal natisknout. „Ke zvýšení těchto opatření skutkem důstojným sebe a francouzské armády nařídil, aby byly pohořelým udělovány podpory. Ale poněvadž zásoby potravin byly příliš drahocenné, než aby se rozdělovaly cizincům smýšlejícím většinou nepřátelsky, považoval Napoleon za lepší dát jim peníze, aby si opatřili potraviny mimo město, a nařídil jim vyplácet papírové ruble.“

Se zřetelem na kázeň v armádě byly neustále vydávány rozkazy o přísných trestech za neplnění služebních povinností a rozkazy k zastavení loupeží.

¹⁾ Dům mé matky.

X

Ale divná věc: všechna tato nařízení, starosti a plány, třebaže nebyly o nic horší než ty, které byly vydávány v podobných případech, míjely podstatu věci a jako ručičky na hodinovém ciferníku, oddělené od hodinového stroje, točily se naprázdno a bezúčelně, nezabírajíce do koleček.

Pokud jde o věci vojenské, geniální plán tažení, o němž Thiers říká: „jeho génius nikdy nevymyslel nic hlubšího, nic obratnějšího a obdivuhodnějšího,“ kterýžto geniální plán, jak dokazuje Thiers v polemice s panem Tainem, byl sestaven nikoli čtvrtého, nýbrž patnáctého října – tento plán nikdy nebyl ani nemohl být proveden, protože neměl nic společného se skutečností. Opevnění Kremlu, kvůli němuž bylo nutné strhnout mešitu (tak Napoleon nazval chrám Vasilije Blaženého), bylo, jak se pak ukázalo, naprosto zbytečné. Podminování Kremlu jen vyhovovalo císařovu přání vyhodit Kreml při odchodu z Moskvy do povětří, zkrátka aby dostala výprask podlaha, o niž se uhadilo dítě. Při pronásledování ruské armády, které působilo Napoleonovi tolik starostí, stala se neslýchaná věc. Francouzští vojévůdci ztratili šedesátitisícovou ruskou armádu a podle slov Thiersových se jen Muratovu umění, a jak se zdá také jeho genialitě, podařilo – jako špendlík – tuto šedesátitisícovou armádu najít.

Pokud jde o diplomacii, zůstala bez účinku všechna Napoleonova prohlášení o vlastní velkomyslnosti a spravedlivosti, jimiž se snažil přesvědčit Tutolmina a Jakovleva, který měl jedinou starost, jak si opatřit plášť a povoz; Alexander tyto posly nepřijal a na jejich poselství neodpověděl.

Pokud jde o opatření právní, shořela po popravě domnělých žhářů druhá polovina Moskvy.

Pokud jde o administrativu, neučinilo zřízení municipality přítrž loupežím a prospělo pouze několika osobám na ní zú-

částečným, které pod záminkou, že bdí nad pořádkem v Moskvě, loupily nebo chránily svůj majetek před loupežníky.

Pokud jde o náboženství, záležitost tak snadno vyřízená v Egyptě návštěvou mešity minula se zde naprosto účinkem. Dva nebo tři duchovní, kteří se v Moskvě našli, pokoušeli se splnit Napoleonovu vůli, ale jednoho při bohoslužbě zpolicčkoval francouzský voják a o druhém hlásil francouzský úředník: „Duchovní, kterého jsem našel a vyzval, aby začal sloužit mše, vyčistil a zavřel kostel. Těže noci přišli zase lidé vylamovat dveře a páčit zámky, trhat knihy a působit jiný nepořádek.“

Pokud jde o obchod, zůstalo provolání k pracovitým řemeslníkům a ke všem sedlákům bez ohlasu. Pracovní řemeslníci se nevyskytli a sedláci chytali komisaře, kteří se odvážili s tímto provoláním příliš daleko, a zabíjeli je.

Pokud jde o pobavení lidu a vojska v divadlech, to se rovněž nevydařilo. Divadla zřízená v Kremlu a Pozňakovově domě byla zase hned uzavřena, protože herci a herečky byli okradeni.

Dobročinnost – ani ta nepřinesla toužené výsledky. Falešné i pravé bankovky zaplavovaly Moskvu a neměly cenu. Francouzi, kteří se sháněli po kořisti, pásli jen po zlatě. Bezcenné však nebyly jen falešné bankovky, jež Napoleon tak milostivě rozdával poškozeným – i stříbro se měnilo pod cenou za zlato.

Avšak ze všech tehdejších Napoleonových opatření nejvíce ohromovala neúčinnost jeho snahy učinit přítrž loupění a obnovit kázeň.

Vojenské úřady posílaly takováto hlášení:

„Loupežení ve městě pokračuje, přestože byl vydán rozkaz je zarazit. Pořádek ještě nebyl obnoven, ani jeden kupec neobchoduje podle zákonitých předpisů. Odvážují se toho pouze markytáni, ale i ti prodávají jen nakradené věci.“

„Část mého okresu je vystavena loupežení vojáků třetího sboru, kteří se nespokojují tím, že berou nešťastným obyvatelům, poschovávaným ve sklepích, to málo, co jim zbylo, nýbrž ještě surově rozdávají rány šavlemi, jak jsem sám několi-krát viděl...“

„Nic nového, než že si vojáci dovolují krást a loupit. 9. října.“

„Krádeže a rabování trvají. V našem okrese řádí banda zlodějů, jejichž činnosti bude nutno učinit přítrž silnými strážemi. 11. října.“

„Císař je nanejvýš nespokojen, že přes přísné zákazy loupeží je vidět jen oddíly gardových záškodníků vracejících se do Kremlu. Ve staré gardě se obnovily nepořádky a loupeže v mnohem větší míře než kdy jindy, včera, dnes v noci i ve dne. Císař s politováním pozoruje, že vybraní vojáci, kteří byli určeni k ochraně jeho osoby a měli by být v kázní příkladem, jsou neukáznění do té míry, že rozbíjejí sklepy a skladiště. Jiní klesli tak hluboko, že neuposlechli strážné a důstojníky hlídek, nadávali jim a bili je.“

„Vrchní dvorní ceremoniář si důrazně stěžuje, že přes několi-keré zákazy vojáci stále vykonávají svou potřebu na všech dvo-rech, a dokonce přímo pod císařovými okny,“ psal gubernátor.

Toto vojsko jako splašené stádo šlapalo po potravě, která by je byla mohla zachránit od smrti hladem, rozkládalo se a hynu-lo každým dnem zbytečného pobytu v Moskvě.

Ale z místa se nehýbalo.

Dalo se na útěk teprve tehdy, když se ho zmocnil panický strach po ztrátách trénů na smolenské silnici a po bitvě u Tarutina. Právě tato zpráva o tarutinské bitvě, kterou dostal Napoleon nenadále po přehlídce, vyvolala v něm touhu Rusy potrestat, jak říká Thiers, takže vydal rozkaz vyrazit, jak si to přálo celé vojsko.

Na útěku z Moskvy vzalo s sebou mužstvo tohoto vojska všechno, co tam naloupilo. Napoleon si také vzal svůj vlastní poklad. Když uviděl spoustu vozů, která armádě ucpávala silnice, zděsil se (jak říká Thiers). Ale jako zkušený válečník nedal rozkaz přebytečné vozy spálit, jako to udělal s povozy jednoho maršála, když se blížili k Moskvě; prohlédl si kočáry a bryčky, v nichž se vojáci vezli, a řekl, že je to velmi dobré, že se těchto kočárů použije k převozu potravin, nemocných a raněných.

Situace celého vojska se podobala stavu raněného zvířete, které cítí svůj konec a neví, co dělá. Studovat dovedné manév-rování a cíle Napoleona a jeho vojska od chvíle, kdy vtáhl do Moskvy, až do zničení jeho armády – je totéž jako studovat smysl předsmrtných skoků a křečí smrtelně raněného zvířete. Raněné zvíře velmi často, když zaslechne hluk, skočí lovci do rány, běží dopředu, dozadu a samo uspíší svůj konec. Totéž děl-lal Napoleon pod nátlakem celého svého vojska. Hluk bitvy u Tarutina zvíře vyděsil, takže vyrazilo kupředu po ráně, při-

běhlo až k lovcí, vrátilo se zase zpět a konečně, jako každé zvíře, rozběhlo se zpátky po nejméně výhodné, nebezpečné cestě, ale po staré, známé stopě.

Napoleon, který se nám zdá vůdcem celého tohoto pohybu (jako se divochům zdála postava vyřezaná na přídi korábu silou, která koráb řídí), Napoleon se po celou tu dobu své činnosti podobal dítěti, které se drží záchytných šňůr uvnitř kočáru a myslí si, že kočár řídí.

XI

Šestého října vyšel Pierre brzy ráno z baráku, a když se vrátil, zastavil se u dveří, aby si pohrál s dlouhým psíkem s nafialovělou srstí a krátkýma křivýma nožkama, který se mu vrtěl u nohou.

Pes žil u nich v baráku, spal s Karatajevem, ale čas od času zmizel kamsi do města a zase přibíhal zpět. Patrně nikdy nikomu nepatřil, ba ani teď nebyl ničím a neměl ani jméno. Francouzi mu říkali Azor, voják pohádkář na něj volal Kavko a Karatajev s ostatními mu říkali Šerák nebo Chundeláč. Okolnost, že nikomu nepatřil a že neměl jméno, rasu, ba ani určitou barvu, fialovému psíku zřejmě nikterak nevadila. Huňatý ocas nosil ve vznosném oblouku jako chochol a křivé nohy mu sloužily tak dobře, že často zhrdal používáním všech čtyř, půvabně zvedal jednu zadní a velmi obratně a rychle běhal po třech. Všechno mu bylo jen pro zábavu. Hned se válel na zádech a kňučel při tom radostí, hned se hřál na slunci se zamyšleným a důležitým výrazem, hned dováděl a hrál si s třískou nebo se stéblem slámy.

Pierrův oděv se nyní skládal ze špinavé, roztrhané košile, jediného zbytku dřívějšího oblečení, z vojenských kalhot, zavázaných na Karatajevovu radu u kotníků provázky, aby mu nebylo zima, z kaftanu a vesnické čepice. Jeho zevnějšek se za tu dobu velmi změnil. Nezdál se už tlustý, třebaže měl stále onen

silácký, statný vzhled, v jejich rodu dědičný. Dolní část obličeje měl zarostlou kníry a plnovousem; dlouhé rozčuchané vlasy, plné vši, kadeřily se mu na hlavě jako beranice. Jeho pohled byl pevný, klidný, živý a rozhodný, jaký Pierre nikdy předtím nemíval. Jeho bývalá roztěkanost, která se mu zračovala i v očích, byla nyní vystřídána ráznou pohotovostí k činnosti a odporu. Nohy měl bosé.

Díval se střídavě dolů po poli, po němž i dnešního rána jezdily vozy a jezdci, do dále za řeku, na psíka, který se tvářil, jako by ho chtěl doopravdy kousnout, nebo na své bosé nohy a s rozkoší přešlapoval a pohyboval přitom špinavými, tlustými a velkými prsty. Tvář mu oživil letmý samolibý úsměv pokaždé, kdykoli se na ty své bosé nohy podíval. Pohled na ně mu připomínal všechno, co za tu dobu prožil a pochopil, a ta vzpomínka mu byla příjemná.

Již několik dní trvalo tiché, jasné počasí s lehkými ranními mrazíky – babí léto.

Vzduch na slunci byl teplý a toto teplo se mísilo s osvěžujícím chladem ranního mrazíku, který bylo ještě cítit v ovzduší, a bylo o to příjemnější.

Na všem, na všech vzdálených i blízkých předmětech se chvěl kouzelně křišťálový třpyt, jaký bývá jen v této podzimní době. V dále bylo vidět Vrabčí hory s vesnicí, kostelem a velkým bílým domem. A holé stromy, písek i kameny, střechy domů i zelená špička kostela a rohy bílého domu v dálce – to vše se až nepřírozně výrazně, do nejjemnějších čar rýsovalo v průzračném vzduchu. Nedaleko bylo vidět známé rozvaliny napůl shořelého panského domu, obsazeného Francouzi, s bezovými keři, ještě temně zelenými, které rostly podél plotu. A dokonce i ten rozbořený a zaneřáděný dům, v pochmurném počasí odpuzující svou zpustlostí, působil nyní v tom prudkém, nehybném jasu dojmem uklidňující krásy.

Za rohem baráku se vynořil francouzský kaprál po domácku rozepnutý, s plátěnou čepicí na hlavě a s krátkou dýmkou v zubech, přistoupil k Pierrovi a přátelsky na něj mrkl.

„To je slunce, co, pane Kirile? (Tak říkali Pierrovi Francouzi.) Člověk by řekl, že je jaro.“ Opřel se o dveře a nabídl Pierrovi dýmkou, přestože mu ji nabízel pokaždé a Pierre pokaždé odmítl.

„Kdyby se šlo v takovémhle počasí...“ začal.

Pierre se ho vyptával, co se povídá o tom, kdy se vyrazí, a kaprál vyprávěl, že se téměř všechna vojska už dávají na pochod a že nyní má přijít i rozkaz ohledně zajatců. V baráku, kde bydlel Pierre, byl jeden voják, Sokolov, na smrt nemocný a Pierre se zmínil, že je třeba něco s ním podniknout. Kaprál ho ujistil, že může být klidný, na to že tu je pojízdny i stálý lazaret a že ještě bude vydán rozkaz o nemocných – a ostatně že vůbec na všechno, co se může stát, velitelé už předem pamatovali.

„Ostatně, pane Kirile, stačí, abyste se o tom zmínil kapitánovi. Je to takový člověk... nikdy na nic nezapomene. Řekněte kapitánovi, až půjde na obchůzku, pro vás udělá všechno...“

Kapitán, o němž kaprál mluvil, často a dlouze besedoval s Pierrem a všemožně mu vycházel vstříc.

„Víš, Tomáši“, povídá mi jednou, „Kiril je člověk, který má vzdělání a umí francouzsky; je to ruský šlechtic, který se dostal do nesnází, ale je to správný chlap. Ten něčemu rozumí... Kdyby něco potřeboval, ať mi řekne, nebude odmítnut.“ Víte, když je člověk studovaný, má rád vzdělání a dobře vychované lidi. To mluvím o vás, pane Kirile. Tuhle by ta mela byla skončila špatně, kdyby nebylo vás.“

Kaprál ještě chvíli klábosil a pak odešel. (Mela, o které se zmiňoval a která se udála den předtím, byla rvačka mezi zajatci a Francouzi, při níž se Pierrovi podařilo kamarády uklidnit.) Několik zajatců poslouchalo Pierrovu rozmluvu s kaprálem a hned se ho začali vyptávat, co říkal. Zatímco jim Pierre vyprávěl, že kaprál mluvil o odchodu z Moskvy, přistoupil ke dveřím baráku vychrtlý, žlutý a otrhaný francouzský voják. Rychlým, plachým pohybem zvedl prsty k čelu na znamení pozdravu a zeptal se Pierra, bydlí-li v tomto baráku voják Platoche¹⁾, u něhož si dal ušít košili.

Před týdnem dostali Francouzi materiál na boty a plátno a dali si od zajatých vojáků šít vysoké boty a košile.

„Hotovo, hotovo, sokolíku!“ vyšel Karatajev ze dveří s pečlivě složenou košilí.

Protože bylo teplo, měl na sobě, aby se mu lépe pracovalo,

¹⁾ Francouzská zdobnělina Platona, tedy Platonek.

jen kalhoty a roztrhanou košili, černou jak boty. Vlasy měl po způsobu krejčích převázány lýkem a jeho kulatý obličej vypadal ještě kulatěji a příjemněji.

„Když se dá slovo, má se dodržet. Řekl jsem v pátek, tak v pátek – tady to je,“ s úsměvem roztahoval ušitou košili.

Francouz se nejjistě ohlédl a pak, jako by překonal rozpaky, shodil uniformu a oblékl si košili. Pod kabátem neměl nic než dlouhou zamaštěnou vestu z kvítkovaného hedvábí, oblečenou přímo na nahé, žluté a hubené tělo. Zřejmě se bál, aby se mu přihlížející zajatci nesmáli, a rychle strkal hlavu do košile. Nikdo ze zajatců nepronesl ani slovo.

„Vida, jako ulitá,“ liboval si Platon a ohmatával plátno. Francouz prostrčil hlavu a ruce, a aniž zvedl oči, začal si košili na sobě prohlížet a zkoumat švy.

„No, no, sokolíku, tady není žádný módní salon, člověk ani pořádný inštrument nemá; víš přece, že se říká, že bez nože řezník ani veš nepodřízne,“ říkal Platon se širokým úsměvem a bylo na něm vidět, že má sám radost ze svého díla.

„Je to dobré, je to dobré, děkuji, ale jistě vám nějaké plátno zbylo?“ namítl Francouz.

„Padne ti ještě líp, až si ji natáhneš na tělo,“ těšil se Platon dál ze svého výrobku. „Bude ti v ní dobře a příjemně...“

„Děkuji, děkuji, starý, ale co zbytek...?“ opakoval Francouz s úsměvem, a vytáhnuv bankovku, dal ji Karatajevovi, „co zbytek...“

Pierre viděl, že Platon nechce rozumět tomu, co mu Francouz říká, a proto se do věci nepletl, jen se díval. Karatajev poděkoval za peníze a kochal se dál svou prací. Francouz trval na vydání odstřížků a požádal Pierra, aby to Platonovi přeložil.

„K čemu ty zbytky potřebuje?“ zpěchoval se Karatajev. „Pro nás by z toho byly gruntovní onuce... No, co s ním mám dělat!“ A s docela změněným, smutným obličejem vytáhl ze záhradří svitek odstřížků, podal je Francouzovi a ani se na něho nepodíval. „Ach jo,“ povzdychl si pro sebe a odešel od něho pryč. Francouz se podíval na plátno, zamyslel se, pak pohlédl tázavě na Pierra, a jako by mu jeho pohled byl něco řekl, začervenel se a vypískl náhle fistulkou:

„Platoche, počkejte, Platoche...! Nechte si to.“ Dal mu odstřížky, obrátil se a šel pryč.

„No tak vida,“ pokýval hlavou Karatajev. „Povídá se o nich, že nejsou křesťani, ale taky mají duši. Už naši dědové říkali: Chudák ti dá mnohem spíš, než od bohatého něco uvidíš. Sám je nahý, a přece mi to dal.“ Díval se na odstřížky a chvíli mlčel a zamyšleně se usmíval. „Ale onuče z toho budou náramně gruntovní, brachu,“ prohlásil a vrátil se do baráku.

XII

Uplynuly čtyři týdny Pierrova zajetí. Ačkoli mu Francouzi nabízeli, že ho přeloží z vojenského baráku do důstojnického, zůstával dál tam, kam ho dali první den.

Ve zničené a spálené Moskvě dospěl Pierre téměř až na samu hranici utrpení, které je člověk schopen snášet; avšak vzhledem ke své pevné tělesné konstituci a zdraví, jež si až dosud neuvědomoval, a hlavně vzhledem k tomu, že jednotlivá omezení přicházela tak nepozorovaně, že se nedalo říci, kdy začala, snášel své postavení nejen lehce, ale dokonce radostně. Právě v této době došel klidu a vnitřní spokojenosti, o něž dříve marně usiloval. Dlouho hledal v životě na všech stranách tento klid, tu vyrovnanost, která ho tak překvapila u vojáků na borodinském poli – hledal je ve filantropii, v zednářství, v ruchu společenského života, ve víně, v hrdinském činu sebeobětování, v romantické lásce k Nataše; hledal je myšlenkovou cestou, ale všechno hledání i pokusy jej zklamaly. Aniž si to uvědomoval, dosáhl tohoto uklidnění a vyrovnanosti teprve tím, že stál tváří v tvář smrti, že prošel utrpením, a tím, co odhalil v Karatajevovi. Chvilce strachu, které prožil při popravě, jako by setřely z jeho paměti a vzpomínek všechny ty znepokojivé myšlenky a pocity, jež se mu předtím zdály důležité. Nemyslel ani na Rusko, ani na válku, na politiku ani na Napoleona. Bylo mu zřejmé, že se ho to vše netýká, že k tomu není povolán, a proto to nemůže posuzovat. Rusko s létem – špatnou přízi spolu předou, opakoval si Platonova slova a podivně ho to uklidňovalo. Úmysl zabít

Napoleona a výpočty kabalistického čísla a šelmy ze Zjevení připadaly mu nyní nepochopitelné a byly mu dokonce k smíchu. Jeho popuzenost proti ženě a obavy, aby nebylo pošpiněno jeho jméno, zdály se mu teď nejen malicherné, ale i směšné. Co mu záleželo na tom, že si ta žena žije tam někde tak, jak se jí líbí? Co komu – a tím méně pak jemu – je do toho, dovědí-li se nebo nedovědí-li se Francouzi, že jméno jejich zajatce je hrabě Bezuchov?

Vzpomínal si teď často na svou rozmluvu s knížetem Andrejem a úplně s ním souhlasil, jenomže chápal jeho myšlenky poněkud jinak. Kníže Andrej si myslel a říkal, že štěstí je jen záporné, ale říkal to s hořkým a ironickým odstínem. Jako by přitom vyslovoval ještě jinou myšlenku – že všechno naše usilování o štěstí kladné je nám dáno jen proto, aby zůstalo nesplněno a tím nás jen trýznilo. A Pierre to bez jakékoli postranní myšlenky považoval za správné. Netrápit se, uspokojovat všechny své potřeby a v souvislosti s tím volně usměřňovat svou činnost, tedy způsob života, jevílo se mu nyní jako nepochybné a největší štěstí člověka. Teprve nyní, tady, Pierre plně ocenil, jaká rozkoš je jídlo, když se člověku chce jíst, pití, když se chce pít, spánek, když se chce spát, teplo, když je zima, hovor s někým, když se člověku chce mluvit a slyšet lidský hlas. Ukájení potřeb – dobré jídlo, čistota, svoboda – připadalo mu teď, kdy byl o to vše připraven, jako dokonalé štěstí a neomezená volba činnosti – tedy život – zdála se mu nyní, kdy byla natolik omezena, tak snadnou, že mimoděk zapomínal na to, že přebytek životního pohodlí je překážkou veškerého štěstí pocítovaného při ukájení potřeb a že příliš velká svoboda ve volbě zaměstnání, ta svoboda, kterou mu v jeho životě poskytovalo vzdělání, bohatství a postavení ve společnosti – že právě tato svoboda činí volbu zaměstnání nepřekonatelně obtížnou a ničí vlastně samu potřebu a možnost jakékoli činnosti.

Všechny Pierrovy touhy se nyní upínaly k době, kdy bude volný. A přece později po celý svůj život s nadšením vzpomínal a mluvil o tom měsíci v zajetí, o těch nenávratných, silných a radostných pocitech, a hlavně o tom naprostém vnitřním klidu a dokonalé duševní svobodě, kterým se těšil jen tehdy.

Když prvního dne brzy ráno vstal a vyšel na úsvitě z baráku a spatřil zprvu temné kupole a kříže Novoděvičího kláštera,

když uviděl jinovatku na zaprášené trávě, když se díval na vrcholky Vrabčích hor a na les klikatící se na břehu podél řeky a mizějící ve fialové dálce, když pocítil závan svěžího vzduchu a uslyšel křik kavek, letících přes pole od Moskvy, a když potom na východě náhle vytrysklo světlo a nad mrakem slavnostně vyplul okraj slunce, a kupole, kříže i rosa, dálka i řeka, všechno zaplálo v radostné záři – zmocnil se ho nový, dosud nepoznaný pocit radosti a životní síly.

A tento pocit ho po celou dobu zajetí neopustil, a naopak v něm vzrůstal úměrně k tomu, jak se zhoršovalo jeho postavení.

Tuto odhodlanost a duševní vyrovnanost podporovalo v něm ještě vysoké mínění, jaké si o něm utvořili jeho druhové od jeho vstupu do baráku. Pierre se svou znalostí jazyků, s úctou, kterou mu prokazovali Francouzi, se svou prostotou, s níž dal každému vše, co kdo po něm chtěl (dostával týdně důstojnické tři ruble), se svou silou, kterou ukázal vojákům, když zatloukal pěstí hřebíky do stěny, s vlídností, s níž se choval ke svým druhům, a se svou pro ně nepochopitelnou schopností nehybně sedět, nic nedělat a přemýšlet, připadal vojákům jako nějaká trochu tajemná vyšší bytost. Tytéž vlastnosti, které mu ve společnosti, v níž žil předtím, byly na obtíž, pokud mu přímo neškodily – jeho síla, pohrdání životním pohodlím, roztržitost a prostota – činily z něho tady, mezi těmito lidmi, téměř hrdinu. A Pierre cítil, že ho tento jejich vztah k němu zavazuje.

XIII

V noci z šestého na sedmého října začali se Francouzi připravovat k odchodu: rozebíraly se kuchyně a baráky, nakládaly se vozy a vojska s trémem se dávala do pohybu.

V sedm hodin ráno stála eskorta Francouzů v pochodových uniformách, v šišácích, s puškami, tornami a obrovskými pytli před baráky a po celé čáře vojsk se nesl živý francouzský hovor, kořeněný nadávkami.

V baráku byli všichni připraveni, oblečeni, přepásáni a obuti a čekali jen na rozkaz vyjít ven. Jen nemocný voják Sokolov, bledý, vychrtlý a s modrými kruhy pod očima, seděl na svém místě neoblečený a neobutý a tázavýma očima, vystupujícíma z vyhublého obličej, hleděl na své druhy, kteří si ho nevěšili, a tiše, rovnoměrně sténal. Bylo vidět, že to nedělá ani tak z bolesti – měl úplavici – jako ze strachu a žalu, že zůstane sám.

Pierre, stažený v pase provázkem a obutý do střevíců, jež mu ušil Karatajev z cibiku, který si přinesl nějaký Francouz na podrážky, přistoupil k nemocnému a podřepil si u něho na bobek.

„Neboj se, Sokolove, vždyť oni neodcházejí všichni. Mají tu lazaret. Třeba ti tam bude líp než s námi,“ utěšoval ho.

„Ach můj bože! To je má smrt! Ach můj bože!“ zaúpěl Sokolov.

„Počkej, já se jich hned zeptám,“ nabídl se Pierre, vstal a šel ke dveřím baráku. Když se k nim blížil, přicházel zvenku s dvěma vojáky právě ten kaprál, který mu včera nabízel dýmku. Kaprál i vojáci měli na sobě polní uniformy, torny a šišáky zapjaté pod bradou na řemínky, jež dávaly jejich známým tvářím jiný výraz.

Kaprál šel ke dveřím, aby je na příkaz velitele zavřel. Bylo třeba zajatce spočítat, než je pustí ven.

„Co bude s nemocným, kaprále...?“ začal Pierre; ale ve chvíli, kdy to vyslovoval, zapochyboval, je-li to ten jeho kaprál nebo nějaký jiný, neznámý člověk: tak si byl v tom okamžiku nepodoben. Kromě toho do jeho slov zaznělo ze dvou stran zavíření bubnů. Když to Pierre pronesl, kaprál se na něj zamračil, místo odpovědi z ničeho nic zaklel a přibouchl dveře. V baráku nastalo pološero; zprava i zleva duněly bubny a přehlušovaly sténání nemocného.

Tak vida...! Už to tu máme zas! řekl si Pierre a po zádech mu mimoděk přeběhl mráz. V kaprálově změněné tváři, ve zvuku jeho hlasu, ve vyzývavém a ohlušujícím rachotu bubnů poznal onu tajemnou, ke všemu lhostejnou sílu, která nutila lidi, aby proti své vůli usmrcovali sobě podobné, sílu, jejíž moc viděl při popravě. Bát se, snažit se ji nevidět a obracet se s prosbami nebo domlouvami na lidi, kteří byli v jejím vleku, bylo

zbytečné. To Pierre už věděl. Bylo třeba trpně čekat. Pierre se už k nemocnému nevrátil, ani se na něj neohlížel. Mlčky a zamračený zůstal stát u dveří baráku.

Když se dveře otevřely a zajatci se jako stádo beranů hrnuli jeden přes druhého k východu, protlačil se Pierre dopředu a zamířil ke kapitánovi, který byl podle kaprálova ujišťování ochoten cokoli pro Pierra učinit. Kapitán měl také na sobě polní uniformu a v jeho chladné tváři se zračilo totéž, co Pierre už poznal z kaprálových slov a z víření bubnů.

„Honem, honem!“ opakoval stále kapitán a přísně se mračil na zajatce kupící se kolem něho. Pierre věděl, že jeho námaha bude marná, ale přesto k němu přistoupil.

„No co je?“ chladně se na něj podíval důstojník, jako by ho nepoznával. Pierre se zmínil o nemocném.

„Může přece jít, k čertu!“ vykřikl kapitán. „Filez, filez,“ opakoval dál a přestal si Pierra všímat.

„Ale ne, je v agonii...“, chtěl namítnout Pierre.

„Vlezte mi...“, zvolal kapitán a zlostně zkřivil tvář.

Tram ta ta tam, tam, tam, duněly bubny. A Pierre pochopil, že ona tajemná síla už zcela ovládla tyto lidi a že teď už nemá smysl jim cokoli ještě říkat.

Zajaté důstojníky oddělili od vojáků a poručili jim, aby šli vpředu. Důstojníků, mezi nimiž byl i Pierre, bylo asi třicet, vojáků na tři sta.

Z důstojníků, které vyvedli z ostatních baráků, Pierre nikoho neznal, všichni byli lépe oblečeni než on a dívali se na něj – s jeho botami – nedůvěřivě a cize. Nedaleko Pierra krácel muž těšící se u svých zajatých druhů zřejmě všeobecné úctě, tlustý major v kazaňském chalátu přepásaný ručníkem, s odulou, žlutou a zlostnou tváří. Jednu ruku s váčkem na tabák držel v záhadří, druhou se opíral o troubel. Hekal a funěl, bručel a zlobil se na všechny kolem sebe, protože se mu zdálo, že do něj strkají a že stále pospíchají, ačkoli není kam, a že se stále něčemu diví, ačkoli tu na ničem není nic divného. Jiný, malý hubený důstojník, se dával se všemi do řeči a uvažoval, kam je asi vedou a jak daleko za dnešek dorazí. Úředník ve válenkách a policejní uniformě vybíhal stále z průvodu, díval se na vyhořelou Moskvu a nahlas sděloval svá pozorování, co shořelo a kterou část Moskvy je právě vidět. Třetí důstojník, podle pří-

zvuku původem Polák, se s policejním úředníkem přel a dokazoval mu, že se v označování jednotlivých moskevských čtvrtí mýlí.

„Oč se hádáte?“ podrážděně se do toho vmísil major. „Copak to není jedno, jestli to bylo Nikolovo, nebo Vlasovo? Vidíte přece, že všechno shořelo, je konec... Co se strkáte, je vám snad cesta málo široká?“ obrátil se popuzeně k důstojníkovi, který šel za ním a vůbec do něho nestrčil.

„Pane Bože, ti to zřídili!“ ozývaly se však na všech stranách hlasy zajatců, rozhlížejících se po spáleništích. „Zamoskvorečí, a tamhle Zubovo, a v Kremlu... Podívejte se, polovic je pryč. Vždyť jsem vám povídal, že celé Zamoskvorečí, a měl jsem pravdu.“

„Když už víte, že všechno shořelo, tak nač o tom mluvit?“ zlobil se major.

Když procházeli Chamovniky (jednou z mála čtvrtí Moskvy, která neshořela) kolem kostela, nahnul se celý zástup zajatců náhle k jedné straně ulice a ozvaly se výkřiky hrůzy a odporu.

„Ach, ti darebáci! Neznabozi! Mrtvý je přece mrtvý...! Něčím ho pomazali.“

Pierre také zamířil ke kostelu, u něhož bylo to, co vyvolalo výkřiky, a nejasně zahlédl cosi opřeného o kostelní ohradu. Z řeči svých druhů, kteří viděli lépe než on, vyrozuměl, že to je lidské tělo, opřené o ohradu a zamazané v obličejí sazemi.

„Tak dál, k sakru... Pospěšte si... Ke všem čertům ...“,“ ozvalo se klení a francouzští vojáci, kteří doprovázeli zajatce, začali s novou zuřivostí palaši rozhánět zástup dívající se na mrtvého muže.

XIV

U ličkami Chamovniků pochodovali zajatci sami, jen s vojenským doprovodem a s vozy a fůrami, které patřily jejich eskortě a jely za nimi; ale když došli k proviantním skla-

dištím, dostali se doprostřed obrovského, hustého proudu dělostřeleckého trénu, promíšeného soukromými povozy.

Před mostem se všechno zastavilo a čekalo se, až přejdou ti vpředu. Na mostě se zajatcům otevřel pohled na nekonečné řady jiných trénu, pohybujících se vpředu i vzadu. Vpravo, tam, kde kalužská silnice zahýbala kolem Něskučného a mizela v dáli, táhly se nedohledné proudy vojsk a trénu. Byla to vojska armádního sboru Beauharnaisova, která vyrazila dříve než ostatní; po nábřeží a přes Kamenný most se táhla vojska a trény Neyovy.

Vojska Davoutova, k nimž patřili zajatci, pochodovala přes Krymský Brod a zčásti už vstupovala do Kalužské ulice. Avšak trény se tak roztáhly, že Beauharnaisovy poslední vozy se ještě nedostaly z Moskvy do Kalužské ulice, když čelo Neyových vojsk již vycházelo z Velké Ordynky.

Když přešli Krymský Brod, zastavili se zajatci vždy po několika krocích, než se zase pohnuli dál, a čím dál tím víc byli ze všech stran tísněni kočáry i lidmi. Za víc než hodinu ušli několik set kroků, které dělí most od Kalužské ulice, a když dorazili na náměstí, kde se stýkají zamoskvorečské ulice s Kalužskou, zůstali stát, stěsnáni do jedné kupy, a prostáli na této křižovatce několik hodin. Odevšad se jako šumění moře nesl neutuchající rachot kol, dusot kroků a nepřetržité hněvivé výkřiky a nadávky. Pierre stál přitisknut ke zdi ohořelého domu a naslouchal tomu zvuku, který v jeho představách splýval s rachotem bubnů.

Několik zajatých důstojníků vylezlo na zeď toho domu, o nějž se opíral Pierre, aby lépe viděli.

„Jé, to je lidí! To je ale lidstva...! A co toho naskládali na děla! Koukni se: kožešiny...!“ volali. „Ti toho nakradli, mizerové... Tamhleten vzadu, na tom voze, ten toho má... Vždyť je to z ikony, na mou duši. To jistě budou Němci. Ale to je přece náš člověk...! Ech, darebáci...! Koukej, ten si toho naložil, že sotva jde! No tohle – sebrali i bryčku...! Podívej se, ten se usadil na truhlách. Můj ty bože...! Už se perou...!“

„Jen tak do něj, dej mu po hubě, po hubě! Takhle se do večera nedočkáme. Koukej, koukej... To je jistě samotného Napoleona. Vidíš ty koně? Iniciály s korunkou. To je doslova dům na kolečkách. Ztratil pytel a nevidí to. Už se zase perou... Ženská s dítětem, a ne špatná. To víš, tebe určitě pustí... Podívej se, to

nemá konec. Ruská děvčata, na mou duši, že jsou to naše děvčata! A jak klidně se usadily v kočárech!“

Nová vlna obecné zvědavosti, tak jako u kostela v Chamovníkách, nahrnula všechny zajatce k cestě a Pierre díky své postavě viděl přes hlavy ostatních, co tak zaujalo jejich pozornost. Ve třech kočárech, které se zapletly mezi vozy s municí, jely namačkány jedna na druhé křiklavě nastrojené, nalíčené ženy a cosi vykřikovaly pisklavými hlasy.

Od chvíle, kdy si Pierre uvědomil, že je zase u moci ta tajemná síla, nic už se mu nezdálo divné ani strašné: ani mrtvola, kterou Francouzi pro zábavu pomazali sazemi, ani ty ženy kamsi pospíchající, ani spálená Moskva. Nic z toho, co tu viděl, nezanechalo v něm téměř žádný dojem – jako by se jeho duše připravovala k těžké práci a vzpírala se přijmout dojmy, které by ji mohly oslabit.

Kočáry se ženami přejely. Za nimi se táhly další selské vozy, vojáci, fůry, vojáci, kočáry, vojáci s municí, vojáci a občas zase ženy.

Pierre neviděl jednotlivé lidi, vnímal jen jejich pohyb.

Všichni ti lidé a koně jako by byli poháněni jakousi neviditelnou silou. Během hodiny, po kterou je Pierre pozoroval, vyplouvali z různých ulic s jediným a týmž přáním, co nejrychleji se dostat dál; když narazili na ostatní, začínali se všichni jako jeden muž zlobit a prát; cenily se bílé zuby, chmuřilo se obočí, poletovaly stále stejné nadávky a na všech tvářích se zračil jeden a týž chlapsky rozhodný, tvrdý a chladný výraz, který Pierre překvapil ráno za víření bubnů na tváři kaprálově.

Kvečeru konečně velitel ozbrojeného průvodu shromáždil svůj oddíl, s křikem a nadávkami se včlenil do obozu a zajatci, obklopení ze všech stran, vykročili na kalužskou silnici.

Šli velmi rychle, bez oddechu, a zastavili se, teprve když slunce začínalo zapadat. Trény se spojily a lidé se chystali k odpočinku. Všichni vypadali podrážděně a nespokojeně. Dlouho se všude ozývalo klení, rozzlobený křik a rvačky. Kočár, který jel za strážnými, narazil na jejich vůz a probodl jej ojí. Seběhlo se tam několik vojáků ze všech stran; někteří se snažili otočit koně zapřažené do kočáru a mlátili je po hlavě, jiní se prali mezi sebou a Pierre viděl, jak těžce zranili jednoho Němce tesákem na hlavě.

Vypadalo to, jako by lidé kolem něho teď, když se zastavili v chladném podzimním večeru uprostřed polí, zakoušeli všichni stejný, nepříjemný pocit probuzení z toho spěchu a úprku kamsi dopředu, který je ovládal ráno při odchodu. Jako by si všichni uvědomili, že vlastně ještě nevědí, kam jdou, a že je na té cestě čeká mnoho potíží a starostí.

Se zajatci jednali strážní při tomto odpočinku ještě hůř než při odchodu. A poprvé byla zajatcům jako masité jídlo vydávána konina.

Od důstojníků po posledního vojáka bylo z každého cítit jakousi osobní zášť proti každému zajatci, která tak najednou a neočekávaně vystřídalala dřívější přátelský poměr.

Tato podrážděnost ještě vzrostla, když se při kontrole zajatců zjistilo, že v tom zmatku při východu z Moskvy jeden ruský voják, který předstíral bolení břicha, uprchl. Pierre viděl, jak jeden Francouz zbil nějakého Rusa za to, že se vzdálil příliš daleko od cesty, a slyšel, jak kapitán, jeho přítel, vyčiniil poddůstojníkovi za útěk toho ruského vojáka a vyhrožoval mu soudem. Když se poddůstojník vymlouval, že voják byl nemocný a nemohl jít, odpověděl mu kapitán, že je rozkaz zastřelit všechny, kdo zůstanou pozadu. Pierre cítil, že na něj znovu doléhá osudová síla, která ho zdrtila při popravě a kterou po dobu zajetí nepocítoval. Bylo mu hrozně; avšak cítil, že čím víc se tato osudová síla namáhá, aby ho zdeptala, tím rychleji vzrůstá a mohutní v jeho duši síla života, nezávislá na té prvé.

Povečeřel šlichtu ze žitné mouky a koňského masa a dal se do hovoru se svými druhy.

Pierre ani nikdo z ostatních zajatců nemluvil o tom, co viděli v Moskvě, ani o hrubém chování Francouzů, ani o rozkazu střílet opozdilce, který jim byl oznámen; jakoby navzdor zhoršující se situaci byli všichni neobvykle živí a veselí. Vyprávěli si různé osobní vzpomínky, mluvili o směšných výjevech, které viděli po cestě, a zamlouvali každou zmínku o svém současném postavení.

Slunce dávno zapadlo. Tu a tam zazářily na nebi jasné hvězdy; na kraji nad obzorem se rozlila červená záře vycházejícího úplňku, podobná požáru, a ohromná rudá koule se kouzelně kolébala v šedavé mlze. Prosvětlo se. Večer už končil, ale noc ještě nenastala. Pierre opustil své nové druhy a dal se mezi

ohničky na druhou stranu cesty, kde, jak mu řekli, tábořili zajatí vojáci. Měl chuť si s nimi popovídat. Na cestě ho zastavila francouzská hlídka a poručila mu, aby se vrátil.

Pierre se vrátil, ale ne k ohni, ke svým druhům, nýbrž k vypraženému vozu, kde nikdo nebyl. Stáhl nohy pod sebe, sedl si na studenou zem u kola vozu a dlouho tak nehybně seděl se svěřenou hlavou a přemýšlel. Uplynula víc než hodina. Nikdo ho nevyrušoval. Najednou se rozesmál svým sytým, dobrosrdečným smíchem tak hlasitě, že se všichni lidé kolem s údivem ohlédli po zvuku toho zvláštního, zřejmě osamělého smíchu.

„Chachacha!“ smál se Pierre. A řekl nahlas sám k sobě: „Ten voják mě nepustil. Chytili mě, zavřeli mě. Drží mě v zajetí. Koho vlastně? Mne? Mne – mou nesmrtelnou duši! Chachacha...! Chachacha...!“ Smál se, až mu do očí vhrkly slzy.

Nějaký muž se zvedl a přišel se podívat, čemu se ten podivný veliký člověk směje tak sám. Pierre se přestal smát, vstal, odešel dál od zvědavce a rozhlédl se kolem sebe.

Obrovský, nedohledný tábor, který před chvílí hučel praskáním ohňů a lidským hovorem, začínal utichat; červené ohníčky pohasínaly a bledly. Vysoko na světlém nebi stál měsíc v úplňku. V dáli se rýsovaly lesy a pole, které dříve z tábora nebylo vidět. A ještě dál za těmi lesy a poli se prostírala světlá, chvějivá, nekonečná a vábivá dálava. Pierre se podíval do nebe, ponořil se do těch mihotavých a světélkujících hvězd. A to vše je mé, to všechno je ve mně, to všechno jsem já! pomyslel si. A to všechno chytili a zavřeli do baráku za prkennou ohradu! Usmál se a šel si lehnout ke svým druhům.

XV

V prvních říjnových dnech přijel ke Kutuzovovi další parlamentář s dopisem obsahujícím nabídku míru a klamně datovaným z Moskvy, zatímco Napoleon už byl nedaleko Kutuzova, na staré kalužské silnici. Kutuzov odpověděl na tento do-

pis stejně jako na první, doručený prostřednictvím Lauristonovým: prohlásil, že o míru nemůže být ani řeči.

Brzy poté došlo z Doročovova partyzánského oddílu, který působil nalevo od Tarutina, hlášení, že se ve Fominském ukázala vojska divize Broussierovy, kterážto divize, izolovaná od ostatních vojsk, může být snadno zničena. Vojáci i důstojníci se znovu dožadovali akce. Generálové Kutuzovova štábu, kterým nedávala spát vzpomínka na snadné vítězství u Tarutina, naléhali na něho, aby přistoupil na Doročovův návrh. Kutuzov však nepovažoval za nutné útočit. Nakonec byla zvolena střední cesta a stalo se, co se stát muselo: do Fominského byl poslán nevelký oddíl, aby Broussiera napadl.

Zvláštní náhodou byl tímto úkolem – velmi obtížným a důležitým, jak se později ukázalo – pověřen Dochturov; tentýž skromný, maličký Dochturov, jehož nám nikdo nevyličil, jak sestavuje plán bitev, jak poletuje před frontou svých pluků a vrhá kříže na baterie a tak podobně, tentýž Dochturov, jehož považovali za váhavce a o němž říkali, že je neprozíravý, že nemá postřeh, s nímž se však po celou dobu všech válek Rusů s Francouzi, od Slavkova až do třináctého roku, shledáváme jako s velitelem všude, kde bylo horko. U Slavkova zůstává poslední na újezdské hrázi, shromažďuje pluky a zachraňuje, co se dá, když všechno kolem utíká a umírá a v zadním voji není už ani jeden generál. Nemocen a v horečce jde do Smolenska s dvaceti tisíci muži bránit město proti celé Napoleonově armádě. Když ho u Malachovské brány v zimničním záchvatu přemohl spánek, vzbudí ho dělová palba dopadající na město a Smolensk se pak drží celý den. V borodinské bitvě, když je zabit Bagration a vojska našeho levého boku jsou zdecimována, přičemž se na toto místo soustřeďují veškeré síly francouzského dělostřelectva, neposílají tam nikoho jiného než právě tohoto nerozhodného a nepředvídatého Dochturova a Kutuzov pospíchá, aby napravil svou chybu, neboť už tam málem poslal někoho jiného. A maličký, nenápadný Dochturov tam jede – a Borodino se stává největší slávou ruského vojska. O mnoha hrdinech se mluví ve verších i próze, ale pro Dochturova nemají nikde téměř ani slovo.

A nyní posílají Dochturova zase do Fominského a odtud do Malého Jaroslavce, na místo, kde došlo k poslední bitvě s Fran-

couzi, tedy na místo, kde očividně začíná pád a zkáza Francouzů; a opět máme zvěčněno mnoho géníů a hrdinů tohoto válečného období, jen o Dochturovovi ani zmínky, nebo aspoň velmi málo a s výhradami. Toto mlčení kolem Dochturova dokazuje nad slunce jasně jeho kvality.

Je přirozené, že se člověku, který nerozumí nějakému stroji, při pohledu na jeho chod zdá, že nejdůležitější součástí tohoto stroje je tříska, která se náhodou dostala do jeho soukolí, zmítá se v něm a překáží pravidelnému chodu. Člověk, který nezná složení stroje, nemůže pochopit, že jednou z nejdůležitějších součástí není ta tříska, která všechno kazí a překáží, nýbrž malý převodový pastorek, neslyšně se otáčející.

Desátého října, právě toho dne, kdy Dochturov urazil polovinu cesty do Fominského a zastavil se ve vesnici Aristově, aby provedl přípravy k přesnému splnění daného příkazu, celé francouzské vojsko, které ve svém horečném chvatu došlo k pozici Muratově zdánlivě proto, aby začalo novou bitvu, zahrnulo náhle bez příčiny vlevo na novou kalužskou silnici a začalo vstupovat do Fominského, kde byl předtím pouze Broussier. Dochturov měl v té chvíli pod svým velením kromě Doročovova jen dva nevelké oddíly: Fignerův a Soslavinův.

Večer jedenáctého října přijel do Aristova na velitelství Soslavin se zajatým francouzským gardistou. Zajatec vypovídal, že vojsko, které právě vstupuje do Fominského, je předvojem celé armády, v níž je i Napoleon, a že celá francouzská armáda vyrazila už před pěti dny z Moskvy. Téhož večera vyprávěl čeledín, který přišel z Borovska, že viděl do města vstupovat obrovské vojsko. Kozáci z Doročovova oddílu hlásili, že viděli francouzskou gardu pochodující po silnici k Borovsku. Ze všech těchto zpráv bylo zřejmé, že tam, kde se domnívali najít jen jednu divizi, byla nyní celá francouzská armáda, pochodující z Moskvy neočekávaným směrem – po staré kalužské silnici. Dochturov nechtěl nic podnikat, poněvadž mu nebylo jasné, v čem teď záleží jeho povinnost. Dostal rozkaz zaútočit na Fominské. Jenže ve Fominském byl dříve sám Broussier, kdežto nyní tam byla celá francouzská armáda. Jermolov chtěl jednat podle vlastního uvážení, ale Dochturov trval na tom, že musí mít rozkaz od Nejjasnějšího. Bylo rozhodnuto poslat hlášení do štábu. Pro tento úkol byl vybrán zdatný důstojník, Bolchoviti-

nov, který měl kromě písemného hlášení vysvětlit celou situaci také ústně. Kolem půlnoci dostal Bolchovitinov obálku a ústní rozkaz a vyjel s náhradními koňmi a doprovázen jedním kozákem do hlavního štábu.

XVI

Byla tmavá, teplá podzimní noc. Už čtvrtý den drobně přešlo. Bolchovitinov dvakrát vyměnil koně a za půldruhé hodiny ujel po blátivé, jílové silnici třicet verst, takže ke druhé hodině v noci byl v Letaševce. Seskočil před chalupou, na jejímž proutěném plotě byla tabulka „Hlavní štáb“, nechal koně stát a vešel do tmavé síně.

„Dozorčího generála, rychle! Velmi důležité!“ křikl na kohosi, kdo se s funěním zvedal ve tmě.

„Večer byli moc nemocní, už třetí noc nespěj,“ bral šeptem v ochranu svého pána hlas vojenského sluhy. „Vzbuďte napřed kapitána.“

„Je to velmi důležité, od generála Dochturova,“ řekl Bolchovitinov, nahmatal dveře, otevřel je a vešel. Sluha se protáhl kolem něj a jal se kohosi budit: „Vaše Blahorodí, Vaše Blahorodí – kurýr!“

„Co? Co? Od koho?“ ozval se ospalý hlas.

„Od Dochturova a od Alexeje Petroviče. Napoleon je ve Fominském,“ řekl Bolchovitinov. Neviděl ve tmě toho, kdo se ho ptal, ale podle hlasu soudil, že to není Konovnicyn.

Probuzený muž zíval a protahoval se.

„Nerad bych ho budil,“ prohlásil nakonec a hmatal kolem sebe. „Je, chudák, celý rozlámaný. Možná že jsou to jen povídačky.“

„Tady je hlášení,“ namítl Bolchovitinov, „mám rozkaz ihned je odevzdat dozorčímu generálovi.“

„Počkejte, rozsvítím světlo. Kam to, ty moulo, vždycky zastrčíš?“ lál sluhovi protahující se člověk. Byl to Ščerbinin, Konovnicynův pobočník. „Už to mám, už to mám,“ dodal.

Sluha rozkřesával oheň a Ščerbinin tápal rukou po svícnu.

„Ech, odporná havěť,“ pronesl štitivě.

Ve světle jisker spatřil Bolchovitinov mladý obličej Ščerbinina, držícího svíci, a v předním koutě člověka ještě spícího. Byl to Konovnicyn.

Když se vzňaly sirky o troud a hořely napřed modrým a pak červeným plamenem, zapálil Ščerbinin lojovou svíčku, od jejíhož podstavce se rozběhli švábi, kteří ji ohlodávali, a prohlédl si posla. Bolchovitinov byl celý zablácený, a jak se otíral rukávem, rozmazal si bláto po obličejí.

„Ale kdo přinesl tu zprávu?“ zeptal se Ščerbinin a vzal si od něj obálku.

„Je to zaručená zpráva,“ pravil Bolchovitinov. „Zajatci, kozáci, vyzvědači – všichni bez rozdílu vypovídají totéž.“

„Co se dá dělat, musíme ho vzbudit,“ vzdychl Ščerbinin, vstal a přistoupil k muži v noční čepici, přikrytému vojenským pláštěm. „Petře Petroviči!“ zašeptal. Konovnicyn se nehýbal. „Do hlavního štábu!“ naléhal s úsměvem Ščerbinin, protože věděl, že tato slova ho jistě probudí. A opravdu, hlava v noční čepici se okamžitě zvedla. Na Konovnicynově hezkém, mužném obličejí s horečně planoucími tvářemi utkvěl ještě na okamžik odraz snových představ, vzdálených skutečnosti, ale pak sebou trhl a jeho obličej nabyl obvyklého klidného a pevného výrazu.

„Co se děje? Od koho?“ zeptal se beze spěchu, hned jak se probral. Zatímco poslouchal důstojníkovu hlášení, rozpečetil obálku, a ačkoli jeho oči dosud nepřivykly světlu, takže musel stále mrkat, dal se do čtení. Sotva dočetl, spustil nohy ve vlněných punčochách na hliněnou podlahu a začal se obouvat. Potom sundal noční čepici, přičísl si vlasy na spáncích a nasadil si vojenskou čapku.

„Jel jsi dlouho? Pojďme k vrchnímu veliteli.“

Konovnicyn okamžitě pochopil, že právě dovezená zpráva je velice závažná a že nelze otálet. Je-li to dobré, nebo špatné, na to nemyslel, ani se na to v duchu neptal. Nezajímalo ho to. Na válku jako takovou se nedíval rozumově, nedělal předpoklady, měl k ní jiný postoj. Třebaže o tom nemluvil, byl v nitru hluboce přesvědčen, že všechno dobře dopadne; nesmí se tomu však věřit, tím méně pak o tom mluvit, je prostě třeba jen konat svou povinnost. A tuto povinnost konal a věnoval jí všechny své síly.

Petr Petrovič Konovnicyn, uvedený v seznamu takzvaných hrdinů dvanáctého roku – Barclayů, Rajevských, Jermolovů, Platovů a Miloradovičů – jen ze společenských důvodů, těšil se právě tak jako Dochturov pověsti člověka velmi omezených schopností a vědomostí a stejně jako Dochturov nikdy nedělal plány bitev, ale zato se vyskytoval vždy tam, kde byla situace nejtěžší. Od té doby, co byl jmenován dozorcím generálem, spal vždy při otevřených dveřích, vydal příkaz, aby ho každý posel vzbudil, ve všech bitvách byl vždy přímo v ohni, až mu to Kutuzov vytýkal a bál se ho někam posílat, a byl stejně jako Dochturov jedním z těch nenápadných ozubených koleček, která, ač nenadělají hluk a rámus, jsou nejdůležitějšími součástmi stroje.

Když Konovnicyn vyšel z chalupy do syrové tmavé noci, zachmuřil se zčásti proto, že ho ještě silněji rozbolela hlava, a zčásti také proto, že se mu vybavila nepříjemná myšlenka, jak se teď při té zprávě rozbouří celé to hnízdo vlivných lidí ze štábu, a zejména Bennigsen, který byl od Tarutina s Kutuzovem na kordy; jak budou navrhovat, přít se, rozkazovat, odvolávat. Tato představa ho rozladila, třebaže věděl, že to jinak nejde.

A vskutku: Toll, u něhož se zastavil, aby mu sdělil novou zprávu, okamžitě začal rozvíjet své úvahy před generálem, s nímž bydlel, dokud mu Konovnicyn, naslouchající mlčky a unaveně, nepřipomněl, že je třeba jít k Nejjasnějšímu.

XVII

Jako všichni staří lidé, Kutuzov v noci málo spal. Ve dne často upadal do dřímoty; ale v noci, když ležel oblečený na lůžku, většinou nespal a přemýšlel.

Také nyní ležel na posteli, opíral si svou velkou, těžkou, zjizvenou hlavu o tlustou ruku, díval se jediným okem do tmy a přemýšlel.

Od té doby, co se mu Bennigsen, dopisující si s panovníkem a mající ve štábu největší vliv, vyhýbal, byl Kutuzov klidnější

v tom směru, že už ho nikdo nebude nutit, aby s vojskem podnikal zbytečné útočné akce. Lekce z bitvy u Tarutina a ze dne před ní, jež mu bolestně utkvěla v paměti, musela mít účinek také na jiné, říkal si.

Musí přece pochopit, že budeme-li útočit, můžeme jen prohrát. Trpělivost a čas, to jsou moji váleční bohatýři! uvažoval. Věděl, že se jablka nemají trhat, dokud jsou nezralá. Jablko samo spadne, až dozraje, ale utrhneš-li je zelené, uškodíš stromu a jablko ti v ústech ztrpkne. Jako zkušený lovec věděl, že je šelma zasažena tak, jak jen ji mohla zasáhnout veškerá ruská síla, ale je-li to smrtelné nebo ne, to se ještě nedalo říci. Teď, z poselství Lauristonova a Barthelémyho a ze zpráv partyzánů, Kutuzov téměř už věděl, že zranění je smrtelné. Avšak bylo ještě třeba důkazů, bylo třeba čekat.

Chtěli by se honem podívat, jak tu šelmu zabili. Počkejte a uvidíte. Pořád jen manévry, pořád jen útočit! přemýšlel. Nač? Pořád se jen vyznamenávat! Jako by boj byla nějaká zábava. Jsou jako děti, od nichž se kloudně nedovíš co a jak jen proto, že pořád chtějí dokazovat, jak se umějí bít. Ale o to teď nejde.

A jaké podařené manévry mi všichni ti mladíci navrhnou! Představují si, že když si vymysleli dvě tři kombinace (vzpomněl si na generální plán z Petrohradu), že je vynášli všechny. A zatím je jich bezpočtu!

Nevyřešená otázka, je-li rána zasazená v Borodině smrtelná nebo ne, visela Kutuzovovi nad hlavou už celý měsíc. Na jedné straně – Francouzi obsadili Moskvu. Ale na druhé straně Kutuzov celou svou bytostí neomylně cítil, že strašlivý úder, do něhož spolu se všemi ruskými lidmi vložil veškerou svou sílu, musel být smrtelný. Ale ať tak či onak, bylo třeba důkazů a Kutuzov na ně čekal už měsíc; a čím víc čas míjel, tím byl netrpělivější. Když tak ve svých bezesných nocích ležel na posteli, dělal totéž, co dělali generálští mladíčkové, totéž, co jim vytýkal. Vymýšlel si nejrozmanitější možnosti stejně jako ti mladí, ale s tím rozdílem, že na těchto svých předpokladech nic nestavěl a že neviděl možnosti dvě nebo tři, nýbrž tisíce. Čím déle přemýšlel, tím víc se mu jich v mysli vybavovalo. Vymýšlel si nejružnější manévry Napoleonovy armády, buď celé, nebo jejích části – na Petrohrad, proti němu nebo na obchvat, myslel i na možnost (a toho se bál nejvíc ze všeho), že Napoleon začne

proti němu bojovat jeho vlastní zbraní – že se zastaví v Moskvě a bude čekat na něj. Představoval si dokonce i pohyb Napoleonovy armády zpět na Medyn a Juchnov; ale jedno předvídat nemohl, a to právě to, co se dalo – ten šílený, křečovitý úprk Napoleonova vojska prvních jedenáct dní po odchodu z Moskvy, úprk, který umožnil něco, nač se Kutuzov tehdy přece jen neodvážil ani pomyslet: naprosté zničení Francouzů. Dorochovo hlášení o Broussierově divizi, zprávy od partyzánů o nouzi v Napoleonově armádě, pověst o přípravách k opuštění Moskvy – to vše potvrzovalo domněnku, že francouzská armáda je v rozkladu a chystá se na útek; ale byly to jen domněnky, které se zdály závažné mladým, nikoli však Kutuzovovi. Se svou šedesátiletou zkušeností věděl, jakou váhu je třeba přikládat pověstem, věděl, jak lidé, kteří si něco přejí, jsou schopni roztřídit, seskupit všechny zprávy tak, aby potvrzovaly, co si sami přejí, a věděl, jak ochotně v takových případech zavírají oči přede vším, co tomu odporuje. A tak čím víc si to sám přál, tím méně si dovoloval tomu uvěřit. Na tuto otázku byly zaměřeny všechny jeho duševní síly. Všechno ostatní bylo pro něj jen mechanickým plněním životních návyků. K tomuto navyklému podřizování se životu patřily jeho rozhovory se štábními důstojníky, dopisy paní de Staël, jež psal z Tarutina, četba románů, udílení řádů, korespondence s Petrohradem a tak podobně. Ale jeho jediným opravdovým přáním byla zkáza Francouzů, kterou sám správně předvídal. V noci jedenáctého října ležel opřený o ruku a zase o tom přemýšlel.

Ve vedlejší pokoji se něco pohnulo a ozvaly se kroky Tolovy, Konovnicynovy a Bolchovitinovovy.

„Hej, kdo je tam? Vejděte, vejdi! Co je nového?“ zavolal na ně polní maršál.

Zatímco lokaj zapaloval svíci, tlumočil mu Toll obsah hlášení.

„Kdo to přivezl?“ zeptal se Kutuzov a jeho tvář ve světle rozžaté svíčky překvapila Tolla svou chladnou přísností.

„Nemůže být pochyb, Vaše Jasnosti!“

„Zavolej mi ho, zavolej ho sem!“

Kutuzov spustil jednu nohu z postele, druhou skrčil pod sebe a převalil na ni všechnu váhu svého velkého břicha. Seděl tak a mhouřil své jediné vidoucí oko, aby si lépe mohl prohlédnout posla, jako by si z jeho výrazu chtěl přečíst to, co ho zajímalo.

„Tak povídej, povídej, přítelíčku,“ vyzval Bolchovitinova svým tichým stařeckým hlasem a zapínal si košili, rozhalenou na prsou. „Pojď sem, pojď blíž. Tak jaké jsi mi přivezl zprávičky? Napoleon odešel z Moskvy? Opravdu? Co?“

Bolchovitinov nejprve hlásil podrobně všechno, co měl nařízeno.

„Mluv, mluv rychle, netrap mě,“ přerušil ho Kutuzov.

Bolchovitinov všechno vypověděl a potom se odmlčel a čekal na další rozkaz. Toll začal cosi vykládat, ale Kutuzov ho zarazil. Chtěl něco říci, ale tvář se mu najednou stáhla a svažila; mávl na Tolla rukou a obrátil se do kouta, kde se černaly ikony.

„Pane Bože, Stvořiteli můj! Vyslyšel jsi naši modlitbu...“ pronesl chvějícím se hlasem, se zkříženýma rukama. „Rusko je zachráněno. Děkuji ti, Pane!“ A rozplakal se.

XVIII

Od zprávy, že Francouzi opustili Moskvu, až do konce války směřovala veškerá Kutuzovova činnost jen k tomu, aby mocí, lstí nebo prosbami zabránil svým vojskům ve zbytečných útocích, manévrech a srážkách se zvolna hynoucím nepřítelem. Dochturov postupuje k Malojaroslavci, ale Kutuzov se svou armádou otálí a vydává rozkaz k evakuaci Kalugy, poněvadž nelze vyloučit, že v případě ústupu bude ponechána nepříteli.

Kutuzov všude ustupuje, ale nepřítel bez ohledu na to utíká zpět opačným směrem.

Napoleonovi dějepisci nám popisují jeho důmyslný manévr na Tarutino a Malojaroslavce a uvažují o tom, co by se bylo stalo, kdyby se bylo Napoleonovi podařilo proniknout do bohatých gubernií na jihu.

Ale ponecháme-li stranou, že Napoleonovi nic nebránilo táhnout do těch jižních gubernií (protože ruská armáda mu nechávala volný průchod), tito dějepisci zapomínají, že Napoleo-

novu armádu nemohlo zachránit nic na světě, poněvadž už tehdy se u ní projevovaly příznaky nevyhnutelného konce. Proč by si táž armáda, která našla v Moskvě obrovské zásoby a zdupala je v prach, protože si je nedovedla uchovat, a která, když přišla do Smolenska, loupila potraviny, místo aby si je roztřídila, proč by si tato armáda měla zlepšit svou situaci v Kalužské gubernii, kde sídlili tíž Rusové jako v Moskvě a kde má oheň stejnou schopnost pohltnout v plamenech všechno, co bylo podpáleno?

Armáda si nikde nemohla zlepšit situaci. Od bitvy u Borodina a moskevského rabování byla infikována, dalo by se říci, prvky chemického rozkladu.

Vojáci této bývalé armády utíkali i se svými náčelníky, sami nevědouce kam, a toužili (Napoleon i každý voják) jen po jediném: vymotat se co nejdříve osobně z té situace, jejíž bezvýchodnost si všichni, byť i jen nejasně, uvědomovali.

Proto také na poradě v Malojaroslavci, kde se všichni generálové tvářili, jako by se radili, a dávali různé návrhy, zavřel všem ústa ke konci pronesený názor prostoduchého vojáka Moutona, který vyslovil to, co si všichni mysleli, totiž že je třeba odejít co nejrychleji, a nikdo, ani Napoleon, se neodvážil namítnout něco proti této všemi uznávané pravdě.

Ale ačkoli všichni věděli, že je nutno odejít, bránil jim ještě stud v přiznání, že musí utíkat. Bylo třeba vnějšího popudu, aby tento stud překonali. A tento náraz přišel v pravý čas. Bylo to takzvané le Hourra de l'Empereur¹⁾.

Nazítří po té poradě pod záminkou, že chce přehlédnout armádu a podívat se na minulé a budoucí bojiště, projížděl Napoleon brzy zrána středem svých tábořících vojsk, doprovázen svitkou generálů a ostatním průvodem. Kozáci, kteří pásli po nějaké kořisti, narazili přímo na císaře a taktak že ho nezajali. Před zajičením od kozáků ho tentokrát zachránilo totéž, co bylo příčinou záhuby Francouzů: kořist, na kterou se v Tarutině i tady vrhali kozáci, zatímco lidi nechávali na pokoji. Vrhli se tedy na kořist, o Napoleona se nestarali a jemu se tak podařilo uniknout.

¹⁾ Císařské hurá.

Když tedy les enfants du Don¹⁾ málem zajaly samého císaře uprostřed jeho armády, bylo jasné, že se nedá dělat nic jiného než co nejrychleji prchat nejbližší známou cestou. Napoleon se svým bříškem čtyřicátníka postrádal již dřívější svěžest a odvahy a pochopil tento pokyn osudu. A pod dojmem strachu, který mu nahnali kozáci, okamžitě souhlasil s Moutonem a vydal, jak praví historikové, rozkaz k ústupu zpět na smolenskou silnici.

Skutečnost, že Napoleon přistoupil na Moutonův návrh a vojska začala ustupovat, nesvědčí o tom, že se ústup dal na jeho přímý rozkaz, nýbrž že síly, pod jejichž tlakem chtěla celá armáda ustupovat na Možajsk, působily současně i na Napoleona.

XIX

Je-li člověk na pochodu, stanoví si cíl své cesty. Má-li ujít tisíc verst, musí být přesvědčen o tom, že ho za těmito tisíci verstami čeká něco pěkného. Musí mít představu Zaslíbené země, aby měl vůbec sílu jít.

Zaslíbenou zemí Francouzů byla při jejich ofenzivě Moskva, při ústupu vlast. Avšak vlast byla příliš daleko a člověk, který má před sebou tisíc verst pochodu, potřebuje nutně zapomenout na konečný cíl a říkat si: Po čtyřiceti verstách dojdu na místo, kde si odpočinu a přenocuji; a po celou první etapu pochodu mu toto místo odpočinku zastírá konečný cíl a váže na sebe všechny jeho touhy i naděje. Přání a tužby, které ovládají jedince, umocňují se vždy v davu.

Pro Francouze, kteří pochodovali zpátky po staré smolenské silnici, byl konečný cíl, vlast, příliš daleko, a proto se všechny jejich naděje a touhy, mnohokrát znásobené davem, upínaly k cíli nejbližšímu, a to byl Smolensk. Ne proto, že by lidé vědě-

¹⁾ Děti Donu.

li, že je ve Smolensku mnoho zásob a čerstvých vojsk, ani proto, že by jim to někdo byl říkal (naopak, nejvyšší důstojníci v armádě i sám Napoleon věděli, že je tam zásob málo), ale proto, že to jediné jim mohlo dodat síly k pochodu a schopnost snášet všechna nynější omezení. Všichni, i ti, kteří to věděli, i ti, kdo to nevěděli, snažili se oklamat sami sebe a spěchali ke Smolensku jako k Zemi zaslíbené.

Jakmile vykročili na hlavní silnici, rozběhli se Francouzi s překvapivou energií a neslýchanou rychlostí ke svému vysněnému cíli. Kromě společné touhy, která spojovala hloučky Francouzů v jednoduší celek a dodávala jim ráznosti, byl tu ještě jiný důvod, jenž je k sobě poutal. Tímto důvodem bylo jejich množství. Obrovská masa jako ve fyzikálním zákoně o přitažlivosti přitahovala sama od sebe rozptýlené atomy lidí. Pochodovali ve své stotisícové mase jako celé království.

Každý z nich si přál jen jedno: dát se zajmout a zbavit se všech hrůz a utrpení. Ale jednak síla oné všeobecné snahy dosáhnout Smolenska vlekla každého s sebou jedním směrem, jednak nebylo možné, aby se celý armádní sbor dal zajmout od roty, a pak, i když Francouzi využívali každé vhodné příležitosti, aby se odtrhli od ostatních, a při sebemenší přijatelné zámince se dávali zajmout, nenaskytovaly se tyto záminky často. Již sám počet Francouzů a jejich nepřetržitý, rychlý pohyb zbavovaly je podobných možností a Rusům ztěžovaly, ba znemožňovaly zastavení toho útěku, do něhož francouzské masy vložily veškerou svou energii. Mechanické odpadání jednotlivých částí těla nemohlo překročit určitou mez a urychlit přirozený průběh rozkladného procesu.

Hrouda sněhu nám neroztaje najednou. Existuje určitá časová hranice, pod níž žádná tepelná energie nemůže sníh rozpustit. Naopak, čím více je tepla, tím víc zbývající sníh tuhne.

Z ruských válečných velitelů to nikdo kromě Kutuzova nechtěl. Když už bylo jisté, že francouzská armáda utíká směrem na Smolensk, začalo se uskutečňovat to, co předvídal Konovnicyn v noci jedenáctého října. Všichni nejvyšší armádní činitelé se chtěli vyznamenat – odříznout, obchvátit, zajmout nebo obrátit Francouze na útěk – a volali po útoku. Kutuzov jediný se snažil ze všech svých sil (a síly každého vrchního velitele jsou velmi malé), aby zabránil útočení.

Nemohl jim říci, co si říkáme teď: k čemu bojovat a přehrazovat jim cestu, k čemu ztrácet vlastní lidi a nelidsky dobíjet ty nešťastníky? Nač to vše, když se od Moskvy do Vjazmy toto vojsko bez bitvy ztenčilo o celou třetinu? Mluvil k nim tedy, bohatý moudrostí svého stáří, o něčem, co by mohli pochopit – mluvil k nim o zlatém mostu, ale oni se mu vysmívali, pomlouvali ho, rozhořčovali se a naparovali se nad dobitou šelmou.

U Vjazmy Jermolov, Miloradovič, Platov a jiní, kteří měli blízko k Francouzům, nemohli překonat touhu odříznout a zničit dva francouzské armádní sbory. Když Kutuzova zpravovali o tomto svém záměru, poslali mu v obálce místo hlášení list čistého papíru.

A tak jakkoli se Kutuzov snažil vojska zadržet, naše armáda útočila a snažila se nepříteli přehradit cestu. Vypráví se, jak pěší pluky šly s hudbou a vířením bubnů do útoku, v němž pobily i ztratily tisíce lidí.

Ale pokud jde o odříznutí – nikoho neodřízly a nezničily. A francouzské vojsko se v nebezpečí jen těsněji semklo a pokračovalo, rovnoměrně řídnouc, dále ve svém zhoubném pochodu ke Smolensku.

ČÁST TŘETÍ

I

Bitva u Borodina a po ní následující obsazení Moskvy s útekem Francouzů bez dalších bitev patří k nejpoučnějším jevům v dějinách.

Všichni historikové se shodují v tom, že se vnější činnost států a národů v jejich vzájemných neshodách projevuje válkami; v souvislosti s tím se podle větších nebo menších válečných úspěchů zvětšuje nebo zmenšuje politická síla těchto států a národů.

Jakkoli podivné je historické vyličení toho, jak se nějaký král nebo císař dostal do sporu s jiným císařem nebo králem, sebral vojsko, utkal se s vojskem nepřítele, zvítězil, pozabíjel tři, pět, deset tisíc lidí a tím pokořil stát a celý několikamilionový národ, jakkoli je nepochopitelné, proč porážka donutila onen národ, aby se podrobil – všechna historická fakta (pokud je známe) dokazují, že tomu tak opravdu je, že větší nebo menší úspěchy vojska jednoho národa ve válce proti jinému národu jsou příčinou nebo alespoň podstatnými ukazateli vzrůstu nebo poklesu moci těchto národů. Vojsko zvítězilo a okamžitě vzrostla práva vítězného národa na úkor národa poraženého. Vojsko bylo poraženo a podle stupně velikosti této porážky je celý národ zbaven práv a při naprostém rozdrčení svého vojska se úplně podrobuje.

Tak tomu bylo (podle dějepisu) od nejstarších dob až po naše časy. Všechny napoleonské války jsou potvrzením tohoto pravidla. V poměru k porážce rakouských armád je Rakousko zbaveno svých práv a vzrůstají práva a síly Francie. Vítězství Francouzů u Jeny a Auerstädtu znamená konec samostatnosti Pruska.

Ale náhle v roce 1812 Francouzi zvítězili u Moskvy, obsadili Moskvu, a přesto, aniž došlo k dalším bitvám, nepřestalo existovat Rusko, nýbrž přestala existovat šestisettisícová armáda

a potom napoleonská Francie. Aplikovat na tato fakta historické poučky, prohlásit, že na bojišti u Borodina zvítězili Rusové a že po Moskvě byly ještě bitvy, které zničily Napoleonovu armádu –, není možné.

Po francouzském vítězství u Borodina nebyla nejen generální, ale vůbec žádná aspoň trochu významná bitva, a přece francouzská armáda přestala existovat. Co to znamená? Kdyby to byl příklad z čínských dějin, mohli bychom říci, že je to jev nehistorický (to jsou zadní vrátka dějepisců, když jim něco nehraje do noty); kdyby šlo o malou srážku, již by se zúčastnily jenom menší síly, mohli bychom považovat tento jev za výjimku; avšak tyto dějinné skutečnosti se udály před očima našich otců, pro něž se tím řešila otázka bytí či nebytí jejich vlasti, a ta válka byla největší ze všech známých válek...

Údobí vojny roku 1812 od borodinské bitvy až po vypuzení Francouzů dokázalo, že vyhraná bitva nemusí mít za následek podmanění nějakého území a že ani není trvalým faktorem; dokázalo, že silou rozhodující o osudu národů nejsou dobyvatelé, ba ani armády a bitvy, ale že tato síla tkví v něčem jiném.

Francouzští dějepisci popisující situaci francouzského vojska před odchodem z Moskvy tvrdí, že ve Velké armádě bylo vše v pořádku kromě jezdeckta, dělostřelectva a vozatajstva a že byl nedostatek píce pro koně a hovězí dobytek. Tomu se nedalo odpomoci, protože okolní rolníci pálili své seno, místo aby je dávali Francouzům.

Vyhraná bitva nepřinesla obvyklé výsledky, poněvadž rolníci Karp a Vlas, stejně jako obrovské množství jim podobných, kteří potom, po odchodu Francouzů, přijeli s vozy do Moskvy, aby ve městě rabovali, a osobně vůbec neprojevovali nijak hrdinské cítění, nevozili předtím do Moskvy seno, za které jim nabízeli slušné peníze, a raději je pálili.

Představme si dva muže, kteří vykročili s kordy k souboji podle všech pravidel šermířského umění; potýkání trvá dosti dlouho; najednou jeden z protivníků pocítí, že je raněn, pochopí, že to není legrace a že mu jde o život, zahodí kord, chytí první sukovici, která mu padne do ruky, a začne se jí ohánět. Ale představme si, že by tento člověk, který tak rozumně užil nejlepšího a nejjednoduššího prostředku k dosažení svého cíle, byl zároveň prodchnut rytířskými tradicemi, a aby zatajil pod-

statu věci, trval by na tom, že zvítězil kordem podle všech pravidel tohoto umění. Jaký zmatek a nejasnosti by asi nastaly, kdyby byl souboj takto popsán!

Šermířem, který žádal boj podle všech pravidel tohoto umění, byli Francouzi; jeho nepřítelem, který zahodil kord a chopil se sukovice, byli Rusové; a lidé, kteří se snažili vysvětlit všechno podle pravidel šermířského umění – to byli historikové, kteří psali o této události.

Od požáru Smolenska začala válka, která se nesrovnávala se žádnými dřívějšími válečnými tradicemi. Pálení měst a vesnic, ustupování po bitvách, úder zasazený u Borodina a nový ústup, požár Moskvy, chytání záškodníků, zadržování transportů, partyzánská válka – to vše byly odchylky od pravidel.

Napoleon to cítil a od okamžiku, kdy se v předepsaném šermířském postoji zastavil v Moskvě a uviděl nad sebou místo kordu napřaženou sukovici, neustále si stěžoval Kutuzovovi a caru Alexandrovi na to, že se válka vede proti všem pravidlům (jako by na zabíjení lidí existovala nějaká pravidla). Přes všechny stížnosti Francouzů na nedodržování pravidel, přesto, že Rusové vyšších tříd se bůhvíproč styděli bojovat se sukovicí v ruce a raději by byli podle všech pravidel zaujali postoj en quarte nebo en tierce a provedli obratný výpad en prime a tak podobně, sukovice lidové války se zvedala s celou svou hroživou a majestátní silou, neohlížela se na ničí vkus nebo na nějaká pravidla, neuvažovala o ničem a s hloupou prostotou, ale zato účelně se zvedala a dopadala a tloukla Francouze tak dlouho, dokud je nevy pudila ze země.

A blaze tomu národu, jenž není jako Francouzi v roce 1813, kteří podle všech pravidel umění zasalutovali a půvabně a uctivě podali kord obrácený jilcem velkomyslnému vítězi – blaze tomu národu, který se ve chvíli zkoušky neptá, jak se v podobných situacích zachovali podle pravidel jiní, nýbrž prostě a samozřejmě zvedne první sukovici, která se mu namane, a rozhání se jí tak dlouho, dokud pocit urážky a touhy po pomstě v jeho duši neustoupí pocitu pohrdání a slitování.

II

Jednou z nejmarkantnějších a nejuhodnějších odchylek od takzvaných válečných pravidel je boj rozptýlených jednotlivců proti lidem, kteří se tlačí do houfu. Boj tohoto druhu se vždy vyskytuje ve válkách, které dostaly lidový charakter. Bojuje se tak, že místo aby se postavil dav proti davu, lidé se rozcházejí, napadají vojsko jednotlivě a okamžitě utečou, když se proti nim obrátí velké síly; a později, když se naskytne příležitost, znovu zaútočí. Tak si počínali účastníci gerily ve Španělsku; tak to dělali horalé na Kavkaze; tak to dělali i Rusové roku 1812.

Takovou válku nazvali válkou partyzánskou, protože se domnívali, že název vysvětluje také její význam. A zatím válka tohoto druhu se nejen neřídí žádnými pravidly, nýbrž je dokonce v přímém rozporu se známým taktickým pravidlem, jež bývá uznáváno za neomylné. Toto pravidlo říká, že útočník musí soustředit svá vojska tak, aby byl v dané chvíli při boji silnější než nepřítel.

Partyzánská válka (vždy úspěšná, jak nám ukazují dějiny) je pravým opakem tohoto pravidla.

Tento rozpor vzniká tím, že válečná věda považuje sílu vojska za totožnou s jeho početností. Válečná věda říká, že čím více vojska, tím větší síla. Velké vojenské jednotky vždy vyhrávají.

V tomto tvrzení se válečná věda podobá mechanice, která by založila své zkoumání pohybujících se těles pouze na jejich hmotě a řekla by, že jejich síly se navzájem rovnají nebo nerovnájí, protože se sobě rovnají nebo nerovnájí i jejich hmoty.

Síla (hodnota pohybu) je součinem hmoty a zrychlení.

Podobně ve válečnictví je síla vojsk součinem hmoty a něčeho jiného, nějakého neznámého x .

Válečná věda, ač zná z dějin nescíslné množství příkladů, že množství vojska neodpovídá síle a že malé jednotky vítězí nad

velkými, uznává existenci tohoto neznámého násobitele jen nejasně a snaží se jej odhalit buď v geometrickém seskupení, nebo ve výzbroji, nebo – a to nejčastěji – v genialitě vojevůdců. Avšak dosazením všech těchto hodnot na místo násobitele nedosahuje výsledků, které by se shodovaly s historickými fakty.

A zatím stačí, abychom se zřekli falešného názoru, který se ustálil ve prospěch hrdinů, názoru na účinnost rozkazů vyšších velitelů v době války, a najdeme ono neznámé x .

Toto x je duch vojska, to jest větší nebo menší chuť být se a podstupovat nebezpečí u všech lidí tvořících vojsko, naprosto nezávisle na tom, bojují-li tito lidé pod velením géníů nebo negéníů, ve třech anebo ve dvou bojových sledech, klacky nebo puškami střílejícími třicet ran za minutu. Lidé, kteří mají chuť bojovat, najdou si k tomu boji vždy nejvýhodnější podmínky.

Duch vojska je násobitelem vojenské masy, určujícím součinné síly. Přesně určit a definovat hodnotu ducha vojska, tohoto neznámého součinitele, je úkolem vědy.

Tento úkol se dá vyřešit jen tehdy, přestaneme-li libovolně dosazovat místo hodnoty celého onoho neznámého x podmínky, při nichž se projevuje síla, jako rozkazy velitele, výzbroj atp., a považovat je za hodnotu součinitele, a uznáme-li tuto neznámou za nedílný celek, to jest za větší nebo menší chuť bojovat a vystavovat se nebezpečí. Teprve tehdy, když vyjádříme známá historická fakta rovnicemi, můžeme doufat, že srovnáním poměrné hodnoty oné neznámé určíme neznámou samu.

Deset lidí, praporů nebo divizí v boji s patnácti lidmi, prapory nebo divizemi jich porazilo patnáct, to jest zabili a zajali všechny beze zbytku a sami pozbyli čtyř; činí tedy ztráty na jedné straně čtyři, na druhé patnáct. To znamená, že čtyři byly rovny patnácti, tedy $4x = 15y$. Z toho plyne, že $x : y = 15 : 4$. Tato rovnice nedává hodnotu neznámé, určuje však poměr mezi dvěma neznámými. A dosadíme-li do takových rovnic různě vzaté jednotky (bitvy, válečná tažení a období), dostaneme řady čísel, v nichž existuje a z nichž se dá odvodit zákonitost.

Taktická zásada, že je nutno jednat soustředěně při útoku a rozptýleně při ústupu, potvrzuje bezděčně jen skutečnost, že síla vojska závisí na jeho duchu. K vedení lidí pod palbu granátů je třeba větší kázně, již se docílí pohybem v kompaktních masách, než tam, kde se vojsko brání útočníkovi. Pustíme-li

však ze zřetele duch vojska, selhává tato zásada okamžitě a odporuje nápadně skutečnosti zvláště tam, kde se projeví silné nadšení nebo pokles ducha vojska – tedy ve všech vlasteneckých válkách.

Francouzi za ústupu roku 1812, ač se měli bránit ve sledech, tlačí se do houfů, protože duch vojska poklesl do té míry, že se vojsko udrží pohromadě jen v masě. Naproti tomu Rusové, ač měli útočit soustředěně, bojují ve skutečnosti rozptýleně, poněvadž nadšení dosáhlo takového stupně, že jednotlivci bijí Francouze bez rozkazu a není je třeba nutit k tomu, aby se vystavovali nebezpečí a námaze.

III

Takzvaná partyzánská válka začala, když nepřítel vtáhl do Smolenska.

Již předtím, než naše vláda uznala partyzánskou válku oficiálně, pobíjeli kozáci a vesničané tisíce vojáků nepřátelské armády – záškodníky, kteří zůstali pozadu, píčovníky – a zabíjeli je právě tak pudově, jako se psi zahryzávají do hrdla zaběhlému vzteklému psu. První, kdo svým vlasteneckým cítěním pochopil význam této strašné zbraně, jež ničila Francouze a neptala se po pravidlech válečného umění, byl Děnis Davydov a jemu patří sláva, že učinil první krok k uzákonění tohoto způsobu války.

Čtyřicátého srpna byl utvořen první partyzánský oddíl Davydovův a hned po něm začaly vznikat další. A čím déle válka pokračovala, tím víc se počet těchto oddílů množil.

Partyzáni ničili velikou armádu po částech. Sbírali spadané listí, které se samo sypalo z vyschlého stromu – francouzského vojska – a někdy tím stromem třásli. V říjnu, když Francouzi utíkali ke Smolensku, bylo těchto partyzánských skupin různé velikosti a složení na sta. Byly skupiny, které přejaly celou organizaci od armády – s pěchotou, s dělostřelectvem, se štáby

i s určitým životním pohodlím; byly skupiny jen kozácké, jezdecké; byly skupiny drobné i smíšené, pěší i jezdecké, rolnické i statkářské, které ani nikdo neznal. Velitelem jedné takové skupiny byl dáček, který za měsíc zajal několik set vojáků. Byla starostka Vasilisa, která pobila stovky Francouzů.

Koncem října dosáhla partyzánská válka plného rozmachu. První údobí, kdy se partyzáni sami divili své smělosti a ze strachu, aby je Francouzi neobklíčili a nepochytali, ani neodsedlávali, ba téměř ani neslézali z koní a schovávali se po lesích, čekající co chvíli polapení, toto údobí měli už za sebou. Teď již nabyla tato válka určitých obrysů a všem bylo jasné, co si mohou vůči Francouzům dovolit, a co ne. Teď už jen velitelé oddílů, kteří se pohybovali se svými štáby podle pravidel daleko od Francouzů, považovali mnohé za nemožné. Zato drobné partyzánské skupinky, které začaly svou činnost už dávno a vyhlížely si Francouze docela zblízka, považovaly za možné věci, na něž se velitelé velikých oddílů neodvažovali ani pomyslet. A kozáci a vesničané, kteří se pletli uprostřed Francouzů, nepovažovali za nemožné už vůbec nic.

Dvaadvacátého října byl Děnisov, rovněž jeden z partyzánů, se svou skupinou úplně ve vleku partyzánské vášně. Od rána byli v pohybu. Celý den sledovali v lesích přiléhajících k silnici velký francouzský transport jezdeckých potřeb a ruských zajatců, který se oddělil od ostatního vojska a pod silnou ochranou – jak se dověděli od vyzvědačů a od zajatců – pochodoval ke Smolensku. O tomto transportu věděli nejen Děnisov s Dolochovem (jenž byl také partyzánem s nevelkou skupinou a pohyboval se nedaleko Děnisova), nýbrž i velitelé velikých oddílů se štáby: všichni o tom transportu věděli, a jak říkal Děnisov, brousili si na něj zuby. Dva z těchto velitelů velikých oddílů – jeden Polák, druhý Němec – poslali téměř zároveň Děnisovovi výzvu, aby se při přepadení tohoto transportu připojil k jejich oddílu.

„Ba ne, braši, na tohleto stačím sám,“ prohlásil Děnisov, když si přečetl oba listy, a napsal Němci, že ačkoli by si upřímně přál bojovat pod velením tak chrabrého a znamenitého generála, je nucen zřít se toho štěstí, neboť se už podřídil velení generála polského. A Polákovi napsal totéž – sdělil mu, že se podřídil velení Němce.

Když byla věc tímto způsobem vyřízena, pojal Děnisov úmysl spolu s Dolochovem bez hlášení vyšším velitelům napadnout a zajmout tento transport vlastními nevelkými silami. Dvaadvacátého října pochodoval transport od vesnice Mikulino k vesnici Šamšovo. Mezi těmito vesnicemi se táhly vlevo od silnice veliké lesy, které místy přiléhaly až k cestě, místy se vzdalovaly na verstu i více. Těmito lesy jel Děnisov se svou skupinou po celý den, chvílemi se hroužil do hloubi lesa a chvílemi vyjížděl až na samý kraj, a nespouštěl pohybuující se Francouze z očí. Nedaleko Mikulina, na místě, kde se les téměř dotýkal silnice, zmocnili se po ránu kozáci z jeho skupiny dvou fůr s jezdeckými sedly, které uvízly v blátě, a odvezli je do lesa. Potom až do večera skupina nic nepodnikala, pouze sledovala pohyb Francouzů. Bylo třeba je nechat dojít klidně, aby se nepolekali, až do Šamšova a tam se pak spojit s Dolochovem, jenž měl kvečeru přijít na poradu do lesního srubu (asi verstu od Šamšova); za svítání se jim sesypat ze dvou stran na hlavu jako sníh a pobít je a zajmout všechny najednou.

Vzadu, asi dvě versty od Mikulina, kde les vybíhal až k silnici, bylo ponecháno šest kozáků, kteří jim měli okamžitě hlásit, jakmile by se objevily nové francouzské kolony.

Vpředu pod Šamšovem měl zase hlídat silnici Dolochoh, aby věděli, v jaké vzdálenosti jsou ostatní francouzská vojska. Transport odhadovali na patnáct set mužů. Děnisov měl dvě stě lidí, Dolochoh mohl mít přibližně také tolik. Avšak přesilou se Děnisov nedával odradit. Potřeboval už jen vědět, jaké vlastně to je vojsko; a k tomu bylo nutno zajmout jazyka (to jest vojáka z nepřátelské kolony). Ranní přepad naložených vozů byl proveden v takovém chvatu, že všechny Francouze u fůr pobili a živého zajali jen mladičkého bubeníka, který byl mdlého rozumu a nemohl jim o vojácích v koloně říci nic podstatného.

Zaútočit podruhé považoval Děnisov za nebezpečné, aby neznepokojil celou kolonu, a proto poslal napřed do Šamšova chlapíka ze své skupiny, Tichona Kolozubého – aby zajal, bude-li to možné, aspoň jednoho z francouzských ubytovatelů, kteří tam byli vysláni před vojskem.

IV

Byl teplý deštivý podzimní den. Nebe i obzor měly stejnou barvu kalné vody. Chvillemi jako by padala k zemi mlha, která zase čas od času přecházela v prudký a hustý šikmý déšť.

Děnisov jel na ušlechtilém hubeném koni s vpadlými boky, v pláštěnce a papaše, z nichž crčela voda. Stejně jako jeho kůň, který skláněl hlavu a klopil uši, vraštil obličej před šikmým deštěm a napjatě, pozorně hleděl kupředu. Jeho vyhublá tvář, zarostlá hustým krátkým černým vousem, vypadala nasupeně.

Vedle Děnisova, také v pláštěnce a papaše, jel na vykrmeném statném hřebci kozácký esaul, jeho pomocník.

Třetí jezdec, esaul Lovajskij, též v pláštěnce a papaše, byl dlouhý chlapík, plochý jako prkno, světlomasý, s bílou pletí a s úzkýma světlýma očkama, jehož tvář i držení těla vyjadřovaly sebevědomý klid. Bylo těžké říci, v čem tkví osobitost tohoto koně a jezdce, ale při srovnání esaula s Děnisovem bilo první pohled do očí, že Děnisov špatně snáší déšť i jízdu na koni – že Děnisov je člověk, který si sedl na koně; kdežto při pohledu na esaula bylo vidět, že je stejně spokojený a klidný jako vždy, že to není člověk, který si sedl na koně, nýbrž člověk, který tvoří se svým koněm jedinou bytost, obdařenou dvojnásobnou silou.

Kousek před nimi šel až na kůži promočený mužiček v šedém kaftanu a bílé plátěné čepici – průvodce.

Trochu dál, na hubené, slabé kirgizské kobylce s pysky rozedřenými do krve a s obrovským chvostem a hřívou, jel mladý důstojník v modrém francouzském plášti.

Vedle něj jel husar a za sebou na koňském zadku vezl chlapce v roztrhané francouzské uniformě, s modrou čapkou na hlavě. Chlapec se držel husara rukama zimou červenýma, pohyboval bosýma nohama, aby si je zahřál, a s vytaženým obočím se

udiveně rozhlížel kolem sebe. Byl to ráno zajatý francouzský bubeník.

Vzadu se po třech po čtyřech táhli úzkou, rozbředlou a vyježděnou lesní cestou husaři a za nimi kozáci, některý v burce, jiný ve francouzském vojenském plášti, další s koňskou houní přehozenou přes hlavu. Koně, rezaví i hnědí, vypadali od deště, který z nich stékal ve stružkách, všichni jako vraníci. Se zmoklými hřívami zdály se jejich šíje podivuhodně štíhlé. Z koní se kouřilo. Šaty, sedla, uzdy – všechno bylo mokré, slizké a nabobtnalé – stejně jako země a spadané listí, jímž byla vystlána cesta. Lidé seděli schoulení a snažili se nehýbat, aby zahřáli vodu, která jim pronikla až na tělo, a nepustili tam novou, studenou, stékající pod ně, na kolena a za krk. Dvě fůry, do nichž byli připraženi francouzští a kozáčtí osedlaní koně, kodrcaly uprostřed roztaženého proudu kozáků přes pařezy a větve a čvachtaly ve vyjetých kolejích, plných vody.

Děnisovův kůň se vyhýbal louži na cestě, a jak uskočil stranou, narazil Děnisov kolenem do stromu.

„Ty potvoro!“ vykřikl vztekle, vycenil zuby a párkrát švihl koně karabáčem, přičemž postříkal sebe i své druhy blátem. Děnisov měl špatnou náladu: způsobil to déšť, hlad (od rána nikdo nic nejedl), a hlavně to, že od Določova dosud nedošla žádná zpráva a chlapík poslaný zajmout jazyka se nevracel.

Taková příležitost k přepadení transportu jako teď se už sotva naskytne. Útočit sám, to by bylo příliš riskantní, a když to odložíme na pozítří – vyfoukne nám některý z velkých partyzánů kořist před nosem, přemýšlel, dívaje se neustále před sebe a doufaje, že konečně spatří očekávaného posla od Določova.

Když vyjel do průseku, z něhož byl daleký výhled doprava, zastavil se.

„Někdo jede,“ řekl.

Esaul se podíval směrem, kterým Děnisov ukazoval.

„Jsou dva – důstojník a kozák. Jenže není *předpokladatel*né, že by to jel sám podplukovník,“ prohlásil esaul, jenž rád užíval slov kozákům neznámých.

Jezdci sjeli z kopce a zmizeli jim z očí, ale za několik minut se opět objevili. Vpředu, poháněje koně nahajkou, cválal unaveně důstojník – rozcuchaný, promoklý až na kůži a s kalhotami varhánkovitě vyhrnutými až nad kolena. Za ním klusal ko-

zák, stojí ve třmenech. Důstojník, zcela mladičkový hoch, chlapec s širokým ruměným obličejem a bystrými veselými očima, přiklusal k Děnisovovi a podal mu provlhlou obálku.

„Od generála,“ pravil. „Promiňte, že to není docela suché...“

Děnisov zamračeně vzal obálku a začal ji otevírat.

„To pořád říkali, že je to nebezpečné, nebezpečné,“ obrátil se důstojník k esaulovi, zatímco Děnisov četl doručený list. „Ostatně my s Komarovem,“ ukázal na kozáka, „jsme se připravili. Máme každý dvě pisto... A kdo je tohle?“ zeptal se, když uviděl francouzského bubeníka, „zajatec? Vy už jste byli v bitvě? Můžu si s ním promluvit?“

„Rostov! Péťa!“ vykřikl v té chvíli Děnisov, který mezitím zběžně přelétl list. „Pročpak jsi, prosím tě, neřekl, kdo jsi?“ A s úsměvem se obrátil a podal důstojníkovi ruku.

Důstojník byl Péťa Rostov.

Po celou cestu se Péťa připravoval, že se bude chovat k Děnisovovi, jak se sluší na dospělého muže a důstojníka, a nezmíní se mu o tom, že jsou staří známí. Ale sotva se na něj Děnisov usmál, Péťa se okamžitě rozzářil, začervenel se radostí, zapomněl na připravenou oficiálnost a začal vyprávět, jak projel kolem Francouzů, jak je rád, že mu bylo svěřeno takové poslání, a že už byl v bitvě u Vjazmy a jak se tam jeden husar vyznamenal.

„No, jsem rád, že tě vidím,“ přerušil ho Děnisov a na tváři se mu opět usadil ustaraný výraz.

„Michaile Feoklityči,“ obrátil se k esaulovi, „vždyť je to zase od toho Němce. On slouží u něho.“ A pověděl esaulovi, že právě přivezený list od německého generála obsahuje opětovný požadavek, aby se s ním spojili k útoku na transport. „Nedostaneme-li je zítra, vyfoukne nám je před nosem,“ dodal.

Zatímco Děnisov hovořil s esaulem, Péťa, zaražený jeho chladným tónem, usoudil, že je tento tón způsoben stavem jeho kalhot a snažil se upravit vyhrnuté nohavice pod pláštěm tak, aby si toho nikdo nevšiml, a zachovat přitom co možná nejvojenštější vzezření.

„Dostanu od Vašeho Vysokoblahorodí nějaký rozkaz?“ zeptal se Děnisova s rukou u štítku čepice, vraceje se zase ke hře na pobočníka a generála, kterou si připravil. „Nebo mám zůstat u Vašeho Vysokoblahorodí?“

„Rozkaz...?“ opakoval Děnisov zamyšleně. „A mohl bys zůstat do zítřka?“

„Ach, prosím... smím u vás zůstat?“ zvolal Péťa.

„Co ti vlastně rozkázal generál – nemáš se hned vrátit?“ zeptal se Děnisov. Péťa se začervenal.

„Ale on mi nic nerozkázal. Tak smím?“ pronesl tázavě.

„No dobrá,“ souhlasil Děnisov. Obrátil se ke svým podřízeným a vydal rozkaz, aby skupina jela ke stanovenému místu odpočinku u lesního srubu, a důstojník na kirgizské kobylce (který zastával funkci pobočníka) aby jel hledat Določova a zjistil, kde je a přijde-li večer. Sám Děnisov se rozhodl jet s esaulem a s Péťou na kraj lesa vybíhající k Šamšovu, aby se podíval na ono místo francouzského tábora, na něž se mělo zítra zaútočit.

„Hej, fousáči,“ zavolal na průvodce, „veď nás k Šamšovu.“

Děnisov, Péťa a esaul, doprovázeni několika kozáky a husarem, který vezl zajatce, vyjeli nalevo roklinou k okraji lesa.

V

Děstík ustal, padala jen mlha a krupěje vody z větví stromů. Děnisov, esaul a Péťa jeli mlčky za mužem v bílé čepici, který je vedl ke kraji lesa, lehce a neslyšně kráčeje bočítýma nohama v láptích po kořenech a mokřím listí.

Když vyšel na svah, na chvíli stanul, rozhlédl se kolem sebe a potom zamířil tam, kde pás stromů řidl. Zastavil se u velkého dubu, který ještě neshodil listí, a tajemně jim pokynul rukou.

Děnisov s Péťou se k němu rozjeli. Z místa, na němž se vousáč zastavil, bylo vidět Francouze. Hned za lesem se svažovalo na mírném kopečku pole jařiny. Vpravo za strmou roklí prosvítala mezi stromy nevelká vesnička a panský domek se strženými střechami. Ve vesničce i v domku, po celém pahorku, v zahradě, u studní i u rybníka, po celé cestě vedoucí do vršku od mostu k vesnici, ne dál než dvě stě sáhů od nich, míhaly se v chvějivé mlze hloučky lidí. Bylo zřetelně slyšet, jak nerusky

pobízejí koně, namáhavě se drápající s vozy do svahu, a jak na sebe pokřikují.

„Zajatce sem,“ řekl tlumeným hlasem Děnisov, ale nespouštěl oči z Francouzů.

Kozák slezl z koně, sundal chlapce a šel s ním k Děnisovovi. Děnisov ukázal na Francouze a zeptal se, jaká jsou to vojska. Chlapec si zastrčil zkrěhlé ruce do kapes a se zvednutým obočím se na něj ustrašeně díval; přes očividné přání říci všechno, co ví, odpovídal zmateně a vlastně jen příkyvoval na všechno, co se Děnisov ptal. Děnisov se zamračil, otočil se k němu zády a obrátil se k esaulovi, aby mu sdělil své dohady.

Péťa rychle otáčel hlavu, díval se hned na bubeníka, hned na Děnisova, hned na esaula a hned zase na Francouze ve vesnici a na cestě, jen aby mu neušlo nic důležitého.

„Ať už Dolochov přijde nebo ne, musíme na ně...! Co říkáte?“ vesele zablýskal Děnisov očima.

„Místo je k tomu jako stvořené,“ řekl esaul.

„Pěchotu pošleme dolejškem – přes močály,“ pokračoval Děnisov, „připlíží se k zahradě; vy s kozáky pojedete tudy,“ ukázal na les za vesnicí, „a já vyjedu se svými husary odsud. A na výstřel...“

„Roklí to nepřijde – je tam bažina,“ poznamenal esaul. „Koně by uvázli, musí se to objet víc vlevo.“

Zatímco takto polohlasem rozmlouvali, třeskl dole v rokli u rybníka výstřel, za ním druhý, zabělal se obláček dýmu a rozlehl se mnohohlasý, vesele znějící křik několika set Francouzů, kteří byli na svahu. V prvním okamžení se Děnisov i esaul vrhli nazpět. Byli tak blízko, že měli dojem, jako by výstřely i křik patřily jim. Avšak ani výstřely, ani křik jim nebyly určeny. Dole běžel přes močály člověk, který měl na sobě něco červeného. Bylo zřejmé, že Francouzi křičí a střílejí na něho.

„Vždyť je to náš Tichon!“ zvolal esaul.

„Ano! Je to on!“

„Je to kus darebáka!“ ulevil si Děnisov.

„Uteče jim!“ mínil esaul a přimhouřil oči.

Člověk, jemuž říkali Tichon, doběhl k říčce, plácl sebou do ní, až se voda rozstříkla na všechny strany, na chvíli zmizel, ale pak po čtyřech vylezl a celý černý od vody utíkal dál.

Francouzi, kteří běželi za ním, se zastavili.

„Je šikovný,“ řekl esaul uznale.

„Dobytek jeden!“ se stejným vztekem opakoval Děnisov.
„Co tam až do teďka dělal?“

„Kdo to je?“ zeptal se Pěta.

„Ale náš pěší kozák. Poslal jsem ho zajmout jazyka.“

„Ach tak,“ přikývl Pěta při jeho prvním slově, jako by byl všechno pochopil, ačkoli nerozuměl vůbec ničemu.

Tichon Kolozubý byl jedním z nejužitečnějších mužů ve skupině. Byl to rolník z Pokrovského u Gžati. Když Děnisov na počátku své partyzánské dráhy přišel do Pokrovského, zavolal si jako obvykle starosta a zeptal se ho, co ví o Francouzích, odpověděl mu starosta – tak odpovídali ostatně všichni starostové, jakoby v sebeobraně – že o nich nemají ani potuchy, že nic neviděli a neslyšeli. Ale když jim Děnisov vysvětlil, že jejich úkolem je bít Francouze, a optal se, zda k nim někdy nezabloudivi, prohlásil starosta, že nějací miroděři tu opravdu byli, ale že o takové věci se u nich ve vesnici stará jen Tiška Kolozubý. Děnisov poručil, aby mu Tichona přivedli, pochválil ho za jeho činnost a před starostou k němu pronesl několik slov o věrnosti carovi a Rusku a o nenávisti k Francouzům, kterou mají zachovávat všichni synové vlasti.

„My Francouzům nic neděláme,“ bránil se Tichon, jehož Děnisovova slova zřejmě polekala. „My jen tak, teda, trochu jsme si s kluky zadováděli. Pobili jsme asi dvacet mirodérů, to jo, ale jinak jsme jim neublížili...“ Druhý den, když Děnisov vyrazil z Pokrovského a už docela na něj zapomněl, přišli k němu s hlášením, že se Tichon připojil ke skupině a prosí, aby ho nechali u sebe. Děnisov nařídil, aby ho vzali s sebou. Tichon nejdříve vykonával podřadné práce, rozdělával oheň, chodil pro vodu, stahoval mrtvé koně a podobně, ale brzy projevil velkou chuť i schopnost k partyzánské válce. V noci odcházel za kořistí a pokaždé přinesl francouzské šaty a zbraně, a dostal-li rozkaz, přiváděl i zajatce. Děnisov zprostil Tichona hrubých prací, začal ho brát s sebou na výzvědy a zařadil ho mezi kozáky.

Tichon nerad jezdil na koni a chodil vždycky pěšky, aniž někdy zůstal pozadu za jezdecktvem. Jeho zbraněmi byly mušketta, kterou nosil spíš jen pro legraci, píka a sekera, již vládl, jako vlk vládne zuby – vybírá si jimi blechy z kožichu stejně

obratně, jako louská silné kosti. Tichon dovedl jediným rozmachem rozštípnout trám právě tak obratně jako uchopit sekeru za čepec a vyřezávat jí tenounké kolíčky nebo lžičky. V Děnisovově oddílu měl Tichon zvláštní, výjimečné postavení. Když bylo třeba udělat něco obzvlášť těžkého a nepříjemného – vytlačit ramenem vůz z bláta, vytáhnout za ocas koně z močálu a stáhnout jej z kůže, proniknout do samého středu Francouzů, ujít za den padesát verst – ukazovali všichni s úsměškem na Tichona.

„Co mu to, chlapovi, udělá, je zdravý jak valach,“ říkali o něm.

Jednou na něj nějaký Francouz, kterého chtěl Tichon zajmout, vystřelil z pistole a zasáhl ho do měkké části zad. Tato rána, kterou si Tichon léčil jen vodkou, vnitřně i zevně, byla předmětem nejveselejších žertů celého oddílu a Tichon je ochotně snášel.

„Tak co, brachu, už na ně nebudeš chodit? Snad tě to nesebralo?“ smáli se mu kozáci a Tichon se naschvál kroutil a šklebil předstíraje, že se zlobí, a zahrnoval Francouze nejpitvornějšími nadávkami. Tato příhoda měla na Tichona vliv jen potud, že po svém zranění už jen málokdy přiváděl zajatce.

Tichon byl nejužitečnější a nejstatečnější člověk z celé skupiny. Nikdo neobjevil víc příležitostí k přepadům, nikdo nezačal a nepobil tolik Francouzů jako on; a proto se stal terčem posměchu všech kozáků i husarů a ochotně se této úloze podroboval. Tentokrát ho ještě v noci poslal Děnisov do Šamšova, aby přivedl jazyka. Ale buď proto, že se nespokojil s jedním Francouzem, nebo že v noci zaspal, zalezl ve dne do křoví v samém středu francouzského vojska, a jak viděl z kopce Děnisov, byl odhalen.

VI

Děnisov ještě chvíli rozmlouval s esaulem o zítřejším útoku, k němuž se teď, když viděl, jak jsou Francouzi blízko, zřejmě již definitivně rozhodl, a potom otočil koně a jel zpátky.

„Tak, brachu, teď se pojedeme trochu usušit,“ řekl Pěťovi.

Když přijížděli k lesnímu srubu, Děnisov se zastavil a upřeně pohlížel do lesa. Mezi stromy v lese kráčel velkými lehkými kroky člověk s dlouhýma nohama a dlouhýma klátivýma rukama, v krátkém kabátku, láptích a kazaňském klobouku, s puškou přes rameno a sekerou za pasem. Když spatřil Děnisova, rychle mrštil něčím do křoví, smekl mokrý klobouk se schlíplými okraji a zamířil k veliteli. Byl to Tichon. Jeho tvář, zbrázděná neštovicemi a vráskami, s malýma úzkýma očkama, zářila samolibým veselím. Zadíval se na Děnisova s vysoko vztyčenou hlavou a jako by zadržoval smích.

„Kde ses potloukal?“ zeptal se ho Děnisov.

„Kde jsem se potloukal? Byl jsem pro Francouze,“ směle a bez váhání odpověděl Tichon chraptivým, ale melodickým basem.

„Cos tam lezl ve dne? Dobytku! Jak to, žes nikoho nechytil...?“

„To jsem zase chytil,“ protáhl Tichon.

„A kde je?“

„Ale toho jednoho jsem chytil hnedky za svítání,“ vykládal Tichon a široce se rozkročil bočityma plochýma nohama v láptích, „a odvedl jsem ho do lesa. Ale koukám, že nestojí za nic. Povídám si, zajdeš si tam ještě jednou a chytiš někoho šikovnějšího.“

„Vidíš ho, zvíře, vždyť jsem si to myslel,“ poznamenal Děnisov k esaulovi. „Proč jsi ho nepřivedl?“

„A co bych ho vodil,“ přerušil ho Tichon kvapně a zlostně, „ten byl k ničemu. Copak nevím, jaké potřebujete?“

„Ach ty bestie...! No a co dál...?“

„Šel jsem pro jiného,“ pokračoval Tichon, „takhle jsem se propířil do lesa a tam jsem zalehl.“ Z ničeho nic si neočekávaně mrštně lehl na břicho a znázornil, jak to udělal. „Jeden se tam nachomejtnul, a tak jsem ho takhle rovnou čapnul.“ Tichon rychle a lehce vyskočil. „„Jde se k plukovníkovi,“ povídám mu. Ten se dal do jeku! A hned tam byli čtyři. Vrhli se na mne se šavlí. Já na ně se sekerou: tak vy teda takhle, pánbůh s váma,“ vykřikl Tichon, rozmáchl se oběma rukama, hrozivě se zamračil a vypjal prsa.

„Však jsme z kopce viděli, jak sis to natíral přes louže,“ prohodil esaul a jiskrné oči se mu zúžily.

Péťa měl hroznou chuť se smát, ale viděl, že všichni smích potlačují. Rychle odvrátil oči od Tichona a zadíval se do tváře esaulovy a Děnisovovy ve snaze pochopit, co to všechno znamená.

„Nehraj si na hlupáka,“ řekl Děnisov a hněvivě si odkašlal. „Proč jsi nepřivedl toho prvního?“

Tichon se začal drbat jednou rukou na zádech a druhou na hlavě a najednou se mu obličej roztáhl do zářivého, hloupého úsměvu, který odhalil vpředu chybějící zub (proto dostal přezdívku Kolozubý). Děnisov se usmál a Péťa se rozchechtal veselým smíchem, k němuž se připojil i sám Tichon.

„No zkrátka, byl to budižkničemu,“ prohlásil Tichon. „Hadry měl hanba povídat, kampak bych ho vodil. A hrubián to byl, Vaše Blahorodí. ‚Cože,‘ povídá, ‚já jsem syn jenerála, nikam nepůjdu,‘ povídá.“

„Ty dobytku!“ řekl Děnisov. „Potřebuju se zeptat...“

„Ale já jsem se ho ptal,“ skočil mu Tichon do řeči. „Povídá mi: ‚málo to znát. Našich,‘ povídá, ‚je moc, ale všichni stojí za starou bačkoru; škoda mluvit. Jen si na ně dupněte,‘ povídá, ‚a poberete je všechny,“ uzavřel Tichon a vesele, nebojácně pohlédl Děnisovovi do očí.

„Já ti dám vysázet stovku horkých a přestaneš ze sebe dělat blázna,“ pronesl Děnisov stroze.

„Co se zlobíte,“ namítal Tichon, „copak jsem ty vaše Francouze neviděl? Jen co se trochu smrákne, přivedu ti, jaké chceš, třeba tři.“

„Tak jedeme,“ řekl Děnisov. Až k lesnímu srubu jel zamračene a mlčky.

Tichon zašel dozadu a Pěta slyšel, jak se mu kozáci smějí, a on s nimi, pro nějaké vysoké boty, které hodil do křoví.

Když ho přešel smích, jemuž se nedovedl ubránit při Tichonově vyprávění a při pohledu na jeho úsměv, Pěta si na okamžik uvědomil, že tento Tichon zabil člověka, a bylo mu náhle úzko. Ohlédl se na zajatého bubeníka a píchlo ho u srdce. Ale tato úzkost trvala jen chvíli. Pocítil potřebu zase zvednout hlavu, dodat si odvahy a důležitě se vyptat esaula na zítřejší podnik, aby nebyl nehoden společnosti, do níž se dostal.

Vyslaný důstojník potkal Děnisova cestou a oznámil mu, že Dolochovo hned sám přijede a že je u něj všechno v nejlepším pořádku.

Děnisov se najednou rozveselil a zavolal si Pětu k sobě.

„No tak, vyprávěj mi o sobě,“ vybídl ho.

VII

Když se Pěta po odjezdu z Moskvy odloučil od rodiny, připojil se opět k svému pluku a brzy poté byl jmenován ordonančním důstojníkem u generála, který velel velkému oddílu.

Od chvíle, kdy byl povýšen na důstojníka, a zvláště od té doby, kdy byl zařazen do polní armády, s níž se zúčastnil bitvy u Vjazmy, žil Pěta neustále ve stavu blaženého, nadšeného vzrušení a radosti, že už je dospělý, a v ustavičném chvatu a rozčilení, aby nepropásl nějakou příležitost k pravému hrdinství. Všechno, co viděl a prožíval v armádě, naplňovalo ho štěstím, ale přitom se mu stále zdálo, že tam, kde není, odehrává se právě něco opravdu velkého a hrdinského. A tak spěchal, aby se rychle dostal tam, kde právě nebyl.

Když jedenadvacátého října jeho generál projevil přání poslat někoho k Děnisovovu oddílu, žádonil Pěta tak úpěnlivě, aby poslal jeho, že mu nemohl odříci. Ale když ho tam posílal, vzpomněl si na jeho ztřeštěné počínání v bitvě u Vjazmy, kde

Pěta, místo aby jel rovnou tam, kam byl poslán, rozjel se za francouzské palby do přední linie a dvakrát tam vystřelil z pistole – tedy když ho tam posílal, výslovně Pětovi zakázal zúčastnit se jakékoli Děnisovovy akce. Proto se Pěta tak začervenal a zrozpačitěl, když se ho Děnisov zeptal, může-li tu zůstat. Než vyjeli na kraj lesa, byl Pěta přesvědčen, že kdyby měl správně splnit svůj úkol, musí se ihned vrátit. Ale když spatřil Francouze a viděl Tichona a když se dověděl, že této noci určitě dojde k útoku, snadno a rychle přešel, jak se to u mladých lidí často stává, od jednoho názoru k druhému a usoudil, že jeho generál, jehož si až dosud velmi vážil, je mizera, Němec, kdežto Děnisov že je hrdina, i esaul je hrdina a vlastně i Tichon je hrdina, a že by se musel stydět, kdyby od nich teď, v takové těžké chvíli, odjel.

Už se stmívalo, když Děnisov s Pětou a s esaulem dojeli k domku. V šeru bylo vidět osedlané koně a kozáky s husary, kteří stavěli na mýtině boudy a (aby Francouzi neviděli kouř) rozdělávali červenavé ohně v lesní roklině. V síni lesního srubu sekal kozák s vysoukanými rukávy skopové maso. Ve světnici byli tři důstojníci z Děnisovova oddílu a upravovali ze dveří stůl. Pěta si svlékl mokré šaty, dal je usušit a hned se jal pomáhat důstojníkům v přípravě stolu k jídlu.

Za deset minut byl stůl hotov a prostřen na něm ubrousek. Stála na něm vodka, rum v polní láhvi, bílý chléb a pečené skopové se solí.

Pěta seděl s důstojníky u stolu; rukama, po nichž mu stékal tuk, trhal tučné, vonné skopové a byl prodchnut nadšenou dětskou láskou ke všem lidem a přesvědčen, že ho všichni mají stejně rádi jako on je.

„Tak co myslíte, Vasiliji Fjodoroviči,“ oslovil Děnisova, „že to nebude vadit, když s vámi zůstanu nějaký den?“ Nečekal však na odpověď, odpověděl si sám: „Dostal jsem přece rozkaz zjistit situaci, a tak ji zjišťuji... Jen mě pusťte do toho opravdového... do toho hlavního... Nejde mi o vyznamenání... Ale chtěl bych...“ Pěta zaťal zuby, rozhlédl se, vytáhl krk a kroutil hlavou, mávaje divoce rukou.

„Do toho hlavního...“ opakoval Děnisov s úsměvem.

„Jen mi, prosím vás, svěřte velení... abych velel,“ pokračoval Pěta, „co vám to udělá? Ach, potřebujete nůž?“ obrátil se

k důstojníkovi, který si chtěl ukrojit skopové, a podal mu svůj kapesní nožik.

Důstojník mu nůž pochválil.

„Vezměte si ho, prosím vás. Mám takových spoustu...“ ujišťoval Péťa a začervenel se. „Jemináčku, já jsem docela zapomněl!“ zvolal najednou. „Mám báječné rozinky. Víte, ty bez peciček. Máme nového markytána, ten má samé skvělé věci. Koupil jsem si deset liber. Jsem zvyklý mít u sebe něco sladkého. Nechcete...?“ A Péťa se rozběhl do předsíně za svým kozákem a přinesl torbu, v níž bylo asi pět liber rozinek. „Berte si, pánové, berte si.“

„A nepotřebujete náhodou kávovou konvici?“ zeptal se esaula. „Koupil jsem si ji u našeho markytána, je nádherná. Má samé krásné věci. A je velmi poctivý. To je hlavní. Určitě vám ji pošlu. Nebo možná že vám došly křemeny nebo se obrousily – to se přece stává. Vzal jsem je s sebou, mám je tady,“ ukázal na torbu, „sto křemenů. Koupil jsem je lacino. Vezměte si, pánové, prosím vás, kolik potřebujete, nebo třeba všechny...“ Ale náhle se zarazil v úleku, nezapletl-li se do lži, a začervenel se.

Začal se rozpomínat, neprovedl-li ještě nějakou hloupost. Když se probíral událostmi dnešního dne, zastavil se u vzpomínky na francouzského bubeníka. Nám je dobře, ale jak se daří jemu? Kam ho dali? Zdalipak mu dali najíst? Neurazili ho něčím? napadlo ho. Ale vtom si uvědomil, že zalhal o křemenech, a bál se ještě něco říci.

Mohl bych se zeptat, přemýšlel, ale řekli by: sám je ještě kluk, a tak je mu kluka líto. Já jim zítra ukážu, jaký jsem kluk! Bude to hanba, když se zeptám? pomyslel si. Ale co, to je jedno! Polekaně se podíval na důstojníky, nenajde-li na jejich tvářích posměch, a celý rudý vyhrkl:

„Mohl bych zavolat toho chlapce, co jste ho zajali? Možná že kdyby se mu dalo najíst...“

„Ano, chudák chlapec,“ řekl Děnisov a patrně na tom návrhu neshledával nic zahanbujícího. „Zavolejte ho sem. Jmenuje se Vincent Bosse. Zavolejte ho.“

„Já ho zavolám,“ nabídl se Péťa.

„Zavolej ho, zavolej. Chudák chlapec,“ opakoval Děnisov.

Když to Děnisov říkal, stál Péťa u dveří. Propletl se mezi důstojníky a přistoupil až k Děnisovovi.

„Dovolte, abych vám dal pusy. Ach, to je báječné, to je krásné!“ Políbil Děnisova a utíkal na dvůr.

„Bosse! Vincent!“ zvolal a zůstal stát u dveří.

„Koho si přejete, pane?“ ozval se hlas ze tmy. Péta odpověděl, že francouzského chlapce, kterého dnes zajali.

„Aha! Bosýho!“ řekl kozák.

Jméno Bosse už překroutili: kozáci mu říkali Bosej a vesničané a vojáci Bosák. Obě překrouceniny se hodily k představě mladičkého chlapce.

„Ohříval se tamhle u ohně. Hej, Bosáku, Bosáku, Bosej!“ letělo od úst k ústům a ve tmě se ozýval smích.

„Ale kluk je to čiperná!“ poznamenal husar vedle Péti. „Teď-konc jsme mu dali trochu najíst. Byl vyhladovělý až hrůza.“

Ve tmě se ozval zvuk bosých nohou čvachtajících v blátě a bubeník přišel ke dveřím.

„Ach, to jste vy!“ řekl mu Péta. „Chcete jíst? Nebojte se, nikdo vám nic neudělá,“ dodal a plaše, laskavě se dotkl jeho ruky. „Pojďte dál, pojdte dál.“

„Děkuji, pane,“ odpověděl bubeník rozechvělým, skoro ještě dětským hlasem a začal si otírat špinavé nohy o práh. Péta měl chuť říci mu mnoho věcí, ale neodvažoval se. Stál vedle něj v síni a rozpačitě přešlapoval. Potom ho ve tmě vzal za ruku a stiskl ji.

„Pojďte, pojdte,“ dodal už jen něžným šepem.

Ach, co bych pro něj mohl udělat? říkal si v duchu zatímco otvíral dveře a pouštěl kolem sebe chlapce dovnitř.

Když bubeník vešel do světničky, sedl si Péta dál od něho, protože považoval za ponižující věnovat mu pozornost. A ohmatával v kapse peníze, pln pochybností, nebude-li se mu set stydět, když mu je dá.

VIII

Od bubeníka, jemuž dali na Děnisovův příkaz vodku a skopové a oblékli jej do ruského kaftanu, protože neměl být poslán pryč s ostatními zajatci, ale ponechán při oddíle, odvedl Péťovu pozornost příchod Dolochovův. V armádě slyšel Péťa mnoho vyprávět o neobyčejné Dolochovově statečnosti a o jeho tvrdém zacházení s Francouzi, a tak sotva Dolochov vešel do místnosti, nespouštěl z něj Péťa oči a vysoko vztyčoval hlavu, aby si dodal odvahy a nebyl nehoden tak vzácné společnosti, jako je Dolochov.

Dolochovův zevnějšek Péťu neobyčejně překvapil svou prostotou.

Děnisov nosil čekmen, měl plnovous, na prsou se mu houpal obraz Nikolaje Divotvorce a z řeči i ze všech jeho způsobů bylo znát výjimečnost jeho postavení. Naproti tomu Dolochov, který dříve, v Moskvě, nosil perský oděv, vypadal nyní naopak jako nějaký upjatý gardový důstojník. Tváře měl pečlivě vyholené, na sobě měl gardový vatovaný plášť s řádem sv. Jiří v knoflíkové dírci a na hlavě měl rovně nasazenou prostou vojenskou čapku. Svlékl si v koutě mokré kožich, a aniž se s někým pozdravil, přistoupil k Děnisovovi a hned začal mluvit k věci. Děnisov mu vyprávěl, jak se na jejich transport chystají velké oddíly, o Péťově poselství a o tom, jak odpověděl oběma generálům. Potom vyložil vše, co věděl o postavení francouzského oddílu.

„Je to tak, jak říkáš, ale musíme vědět, jaké je to vojsko a kolik jich je,“ poznamenal Dolochov. „Budeme tam muset zajet. Nevíme-li najisto, kolik jich je, nemůžeme se pouštět do boje. Rád dělám každou věc pořádně. Tak kdyby snad některý z pánů chtěl se mnou do jejich tábora... Mám s sebou i francouzskou uniformu.“

„Já... já s vámi pojedu!“ zvolal Péťa.

„Ty tam nemáš co dělat,“ zarazil ho Děnisov a obrátil se k Dolochovi, „nepustím ho za nic na světě.“

„Ale to je nespravedlivé!“ vykřikl Pěta. „Proč bych nesměl jet...?“

„Proč? Protože to nemá smysl.“

„No dovolte, ale vždyť... vždyť... já pojedou a hotovo. Vezmete mě s sebou?“ zeptal se Dolochova.

„Proč ne...“, roztržitě odpověděl Dolocho, dívaje se do obličeje francouzskému bubeníkovi.

„Máš tohohle mládenečka už dlouho?“ obrátil se k Děnisovi.

„Dnes jsme ho zajali, ale nic neví. Nechal jsem si ho u sebe.“

„A co děláš s ostatními?“ zeptal se Dolocho.

„Jak to, co? Posílám je se seznamem dál!“ zrudl náhle Děnisov. „Můžu směle říct, že nemám na svědomí ani jediného člověka. Je ti snad zatěžko poslat třicet nebo tři sta lidí s doprovodem do města, místo abys tupil vojenskou čest? Říkám ti to bez obalu.“

„Takové líbezné řečičky se hodí pro nějaké mladé šestnáctileté hrabátko, ale ty už máš na čase jich nechat,“ chladně se ušklíbl Dolocho.

„Vždyť já nic neříkám. Povídám jen, že určitě pojedou s vámi,“ skočil mu Pěta nesměle do řeči.

„My dva, brachu, máme už nejvyšší čas nechat takových krasořečí,“ pokračoval Dolocho, jako by rozmlouval s obzvláštním potěšením o věci, která Děnisova dráždila. „A proč sis tohohle vzal k sobě?“ zavrtěl hlavou. „Protože ti ho bylo líto? Známe přece ty tvé seznamy. Pošleš jich sto a dojde třicet. Umřou hladu nebo je cestou pobijí. Tak není lepší nebrat je do zajetí?“

Esaul mhouřil světlé oči a pochvalně přikyvoval.

„V tom se nedá nic dělat, je zbytečné tady se o to hádat. Já si to na svědomí nevezmu. Ty říkáš, že pomřou. No dobrá. Ale ne mou vinou.“

Dolocho se zasmál.

„Copak nedostali alespoň dvacetkrát rozkaz mě chytit? A když mě chytí, mne nebo tebe s tím tvým rytířstvím, stejně nás pověsí na nejbližší osice.“ Odmlčel se. „Ale musíme do práce. Pošlete sem mého kozáka s tlumokem. Mám dvě francouzské uniformy. Tak co, jedeme?“ zeptal se Pěti.

„Já? Ano, ano, hned,“ vykřikl Péťa, vzhlédl k Děnisovovi a zrudl tak, až mu do očí vhrkly slzy.

Zatímco se Dolochov s Děnisovem přeli o to, co dělat se zajatci, zmocnil se Péti znovu stísněný pocit naléhavého spěchu; ale opět nestačil pořádně pochopit, o čem se to vlastně mluví. Když si to myslí dospělí, slavní lidé, zřejmě to tak musí být, zřejmě je to tak správné, uvažoval. Ale hlavně si Děnisov nesmí myslet, že ho poslouchám, že mi může poroučet. Určitě pojedou s Dolochovem do francouzského tábora. Když může on, můžu i já.

Na všechno Děnisovovo přesvědčování, aby nejezdil, Péťa odpovídal, že je také zvyklý dělat všechno pořádně, ne nějak ledabyle, a že na nebezpečí nikdy nemyslí.

„Protože, uznejte sám, na tom, budeme-li vědět, kolik jich je, závisí život možná několika set lidí, kdežto my tam budeme sami dva. A pak, mně se strašně chce tam jet, a určitě tam pojedou, mě neudržíte,“ ujišťoval, „to by bylo jen horší...“

IX

Péťa s Dolochovem si oblékli francouzské pláště a čáky a zamířili k průseku, z něhož se Děnisov díval na nepřátelský tábor. V naprosté tmě vyjeli z lesa a sjížděli do údolí. Dole rozkázal Dolochov kozákům, kteří je doprovázeli, aby tu na ně počkali, a sám vyrazil dlouhým cvalem po silnici k mostu. Péťa jel vedle něj a trnul vzrušením.

„Prozradíme-li se, živého mě nedostanou, mám pistoli,“ zašeptal Péťa.

„Nemluv rusky,“ zasykl Dolochov a v téže chvíli se ve tmě ozvalo zvolání „Qui vive?“¹⁾ a cvaknutí pušky.

Péťovi se nahrnula krev do obličeje a chopil se pistole.

¹⁾ Kdo je to?

„Huláni z šestého pluku,“ odsekl Dolocho, aniž zmínil nebo zrychlil klus koně. Na mostě stála černá postava strážného.

„Heslo?“ Dolochov přidržel koni uzdu a jel krokem.

„Řekněte mi, je tu plukovník Gérard?“ zeptal se.

„Heslo!“ opakoval strážný, neodpovídaje na jeho otázku, a postavil se mu do cesty.

„Když je důstojník na objíždce, neptá se stráž po hesle...“ rozčilil se pojednou Dolocho a najel na něj s koněm. „Ptám se vás, jestli je tady plukovník?“

Strážný mu ustoupil z cesty a Dolocho už nečekal odpověď a jel krokem do kopce.

Vtom zpozorovali černý stín, který se jim mihl přes cestu. Dolocho ho zavolal a zeptal se, kde je velitel a důstojníci. Muž, voják s pytlek na rameni, se zastavil, přistoupil až k Dolochovu koni, položil mu ruku na plec a prostě a přátelsky vyprávěl, že velitel s důstojníky jsou napravo nahoře na kopci, na dvoře farmy (tak říkal panské usedlosti).

Jeli dál po silnici, po jejíchž obou stranách zazníval od ohňů francouzský hovor, a pak Dolocho zahnul do dvora panského sídla. Za vraty slezl z koně a zamířil k velkému plápolavému ohni, kolem něž sedělo několik hlučně se bavících mužů. V kotlíku na kraji ohně se cosi vařilo a před ním klečel voják v čáce a modrém plášti, jasně ozářený ohněm, a míchal pokrm nabijákem.

„S tím nic nepořídíš,“ poznamenal jeden z důstojníků sedících ve stínu na protější straně ohně.

„Ten ty králíky naučí skákat,“ zasmál se jiný. Oba se odmlčeli a zapátrali očima ve tmě, protože se ozvaly kroky Dolochova a Péti, kteří přicházeli k ohni se svými koňmi.

„Dobrý den, pánové!“ zvolal halasně, s pečlivou výslovností Dolocho.

Důstojníci ve stínu ohně se pohnuli a jeden z nich, vysoký muž s dlouhým krkem, obešel oheň a přistoupil k Dolochovi.

„To jste vy, Clément?“ zeptal se. „Odkud to, k čertu...“ nedořekl, když poznal svůj omyl, pozdravil Dolochova jako někoho cizího a zeptal se, čím mu může sloužit. Dolocho vyprávěl, že dohání se svým kamarádem pluk, a zeptal se, obraceje se ke všem důstojníkům najednou, nevědí-li něco o šestém pluku. Nikdo o něm nic nevěděl a Pétovi se zazdalo, že si důstojní-

ci začínají prohlížet jeho i Dolochova jaksi nepřátelsky a podezřívavě.

„Počítáte-li s polévkou k večeři, přicházíte pozdě,“ řekl s potlačovaným smíchem kdosi za ohněm.

Dolochov odpověděl, že už jedli a že ještě v noci musejí jet dál.

Odevzdal koně vojákoví, který míchal pokrm v kotlíku, a sedl si u ohně na bobek vedle důstojníka s dlouhým krkem. Ten se na něj stále upřeně díval a ještě jednou se ho zeptal, z jakého že je pluku. Dolochov neodpověděl, jako by jeho otázku neslyšel, zapálil si francouzskou dýmku, kterou vytáhl z kapsy, a začal se důstojníků vyptávat, jak dalece je další cesta bezpečná před kozáky.

„Banditi jsou všude,“ odpověděl důstojník za ohněm.

Dolochov řekl, že kozáci jsou nebezpeční jen takovým osamělým jezdcům, jako je on a jeho kamarád, ale větší oddíly že si kozáci jistě nedovolí přepadat, dodal tázavě. Nikdo mu neodpověděl.

Teď už jistě odjede, myslel si neustále Péťa, který zůstal stát nad ohněm a naslouchal jejich rozhovoru.

Avšak Dolochov se opět vrátil k přerušené rozmluvě a začal se přímo vyptávat, kolik je v jejich praporu lidí, kolik je tu praporů a kolik zajatců. Když se ptal na ruské zajatce u jejich oddílu, poznamenal:

„To je volovina, tahat ty mrtvoly za sebou. Bylo by líp tu sběr postřílet,“ a hlasitě se zasmál tak podivným smíchem, že se Pětovi zdálo, že teď Francouzi určitě poznají klam, a mimoděk couval o krok od ohně. Na tato slova a smích Dolochovovi nikdo neodpověděl a jeden francouzský důstojník, jehož nebylo vidět (ležel zahalený do pláště), se trochu nadzvedl a pošepтал cosi kamarádovi vedle sebe. Dolochov vstal a zavolal na vojáka s koňmi.

Dají nám ty koně, nebo ne? uvažoval Péťa a bezděky přistoupil blíže k Dolochovovi.

„Sbohem, pánové,“ řekl Dolochov.

Péťa chtěl říci *bonsoir*, ale nemohl ze sebe vypravit ani slovo. Důstojníci se mezi sebou šeptem o něčem domlouvali. Dolochov se dlouho usazoval na koni, který nechtěl stát, a potom krokem vyjel ze vrat. Péťa jel vedle něj a měl chuť se ohléd-

nout, aby viděl, běží-li Francouzi za nimi, nebo ne, ale neodvážil se.

Když vyjeli na silnici, nejel Dolochoz zpátky do polí, ale zamířil dál do vesnice. Na jednom místě se zastavil a naslouchal.

„Slyšíš?“ upozorňoval Péťu.

Péťa poznal ruský hovor a u ohňů spatřil temné postavy ruských zajatců. Když dojeli dolů k mostu, minuli strážného, který mlčky, zachmuřeně přecházel po mostě, a zamířili k roklině, kde na ně čekali kozáci.

„No a teď sbohem. Vyříd' Děnisovovi, že na úsvitě, při prvním výstřelu,“ řekl Dolochoz a chtěl odjet, ale Péťa ho chytil za ruku.

„Ne!“ zvolal. „Vy jste takový hrdina! Ach, to je krásné! To je úžasné! Já vás mám tak rád!“

„No dobrá, dobrá,“ bručel Dolochoz, ale Péťa nepouštěl jeho ruku a Dolochoz ve tmě viděl, že se k němu nahýbá. Chtěl, aby se políbili. Dolochoz ho se smíchem políbil a pak obrátil koně a zmizel ve tmě.

X

Když se Péťa vrátil k lesnímu srubu, zastihl Děnisova v síni. Děnisov se na sebe mrzel, že ho pustil, a čekal na něj rozčilený a plný úzkosti.

„Zaplaťpámbu!“ vykřikl. „No zaplaťpámbu!“ opakoval stále, když poslouchal Péťovo nadšené vyprávění. „Čert tě vem, kvůli tobě jsem nespal!“ řekl konečně. „No zaplaťpámbu, teď si jdi lehnout. Do rána si ještě trochu zdřímneme.“

„Ano... Ne,“ řekl Péťa. „Mně se ještě nechce spát. Já se přece znám, jak usnu, je konec. A pak, jsem zvyklý před bitvou nespát.“

Péťa poseděl ještě chvíli ve světnici, radostně se rozpomínaje na podrobnosti výpravy, a živě si představoval, co bude zítra. Potom si všiml, že Děnisov usnul, vstal a šel ven.

Venku byla ještě naprostá tma. Déšť ustal, ale ze stromů stále padaly kapky. U srubu bylo vidět černé obrysy kozáckých bud a koní svázaných k sobě. Za domkem se černě rýsovaly dvě fůry, u nichž stáli koně, a v rokli červeně dohořival oheň. Kozáci a husaři nespali všichni: tu a tam se do šelestu padajících kapek a do přežvykování koní mísily tiché, jakoby šeptající hlasy.

Péťa vyšel ze síně, rozkoukal se ve tmě a zamířil k fůrám. Pod nimi kdosi chrápal a kolem stáli osedlaní koně a žvýkali oves. Péťa poznal ve tmě svého koně, kterému říkal Karabach, ačkoli to byl maloruský kůň, a šel k němu.

„No, Karabachu, zítra si užijeme,“ prohodil, čichl k jeho nozdram a políbil ho.

„Nemůžete usnout, pane?“ zeptal se kozák sedící pod fůrou.

„Ne, ale... tobě myslím říkají Lichačov? Vždyť jsem právě přijel. Byli jsme u Francouzů.“

A Péťa podrobně vyprávěl kozákovi nejen o své výpravě, ale i o tom, proč tam jel a proč se domnívá, že je lépe dát v sázku vlastní život než podnikat něco nazdařbůh.

„Měl byste si jít lehnout,“ řekl kozák.

„Ba ne, jsem na to zvyklý,“ bránil se Péťa. „Nemáte otlučené křemeny v pistolích? Vzal jsem nějaké s sebou. Nepotřebuješ? Vezmi si.“

Kozák vystrčil pod fůrou hlavu, aby si Péťu lépe prohlédl.

„Já jsem totiž zvyklý dělat všechno pořádně,“ pokračoval Péťa. „Někdo to udělá jen tak halabala, nepřipraví se a pak toho lituje. To já nemám rád.“

„Tak to má být,“ pochválil ho kozák.

„A ještě něco: prosím tě, kamarádíčku, nabrus mi šavli; ztu-pi...“ ale Péťa se bál zalhat, „ještě nikdy nebyla nabroušená. Můžeš to udělat?“

„Proč bych nemohl.“

Lichačov vstal, zalovil v torbách a brzy nato slyšel Péťa bojový zvuk ocele a brousku. Vylezl na fůru a sedl si na kraj. Kozák pod fůrou brousil šavli.

„Co mládenci, spí?“ prohodil Péťa.

„Někdo spí, někdo ne...“

„A co ten chlapec?“

„Myslíte Bosáka? Ten se roztáhl tamhle v síni. Chce zaspát strach. Ten byl rád, že je rád.“

Potom Péta dlouho mlčel a naslouchal okolním zvukům. Ve tmě se ozvaly kroky a vynořila se černá postava.

„Co brousíš?“ zeptal se jakýsi člověk a přistoupil k fůře.

„Ale tuhle pánovi šavli.“

„To je dobře,“ řekl ten člověk, kterého Péta považoval za husara. „Nezbyl vám náhodou šálek?“

„Tamhle u kola.“

Husar si jej vzal.

„Už bude asi brzy světlo,“ zívá a odešel někam pryč.

Péta by měl vědět, že je v lese, v Děnisovově oddíle, verstu od silnice, že sedí na fůře ukořistěné Francouzům, u níž jsou přivázáni koně, že pod ním sedí kozák Lichačov a brousí mu šavli, že velká černá skvrna vpravo je lesní srub a červená skvrna dole vlevo je dohořívající oheň, že člověk, který si přišel pro šálek, je husar, který se chtěl napít; ale nic z toho nevěděl a nechtěl vědět. Byl v začarovaném království, v němž se nic nepodobalo skutečnosti. Velká černá skvrna mohl být lesní srub, ale možná že to byla sluj vedoucí přímo do hlubin země. Červená skvrna mohl být oheň, ale možná že to bylo oko obrovského netvora. Mohl teď opravdu sedět na fůře, ale bylo docela možné, že nesedí na fůře, nýbrž na strašně vysoké věži, a kdyby z ní spadl, letěl by k zemi celý den, celý měsíc – pořád by letěl a nikdy by nedoletěl. Je docela možné, že pod fůrou sedí jen kozák Lichačov, ale možná že je to nejlepší, nejstatečnější, nejpodivuhodnější a nejskvělejší člověk na světě a nikdo ho nezná. Je možné, že si opravdu přišel husar pro vodu a odešel do rokle, ale možná že se jen ztratil z dohledu a pak úplně zmizel a už ho nebylo.

Cokoli by teď Péta uviděl, nic by mu nebylo divné. Byl v začarovaném království, kde bylo všechno možné.

Pohlédl na nebe. To bylo stejně kouzelné jako země. Občas se rozjasnilo a nad vrcholky stromů rychle letěly mraky, jako by chtěly odkrýt hvězdy. Hned se zdálo, jako by se nebe čistilo, a objevovala se čistá černá obloha. Hned se zdálo, že ty černé skvrny jsou obláčky. Hned se zdálo, že se nebe klene vysoko, vysoko nad hlavou, a hned se zase spouštělo docela nízko, že by se ho člověk mohl dotknout rukou.

Pétovi se začaly zavírat oči a klímal.

Kapky padaly jedna za druhou. Ozýval se tlumený hovor. Koně zaržáli a porvali se. Kdosi chrápal.

„Šic, šic, šic...“ svištěla broušená šavle. A Péta najednou uslyšel dokonale sehraný orchestr, který hrál jakýsi neznámý, slavnostní a sladký hymnus. Péta byl muzikální stejně jako Nataša a víc než Nikolaj, ale nikdy se hudbě neučil, nemyslel na ni, a právě proto se mu motivy, které ho neočekávaně napadaly, zdály tak nadobychěj nové a přitažlivé. Hudba hrála stále silněji a silněji. Nápěv se rozrůstal, přecházel z jednoho nástroje do druhého. Hrálo se něco, čemu se říká fuga, ale Péta neměl ani potuchy o tom, co to fuga je. Každý nástroj, hned podobný houslím, hned zas lesnímu rohu, avšak lepší a čistší než housle nebo lesní roh, každý nástroj hrál svůj motiv, ale ještě než jej dohrál, splynul s druhým, který začínal skoro totéž, pak s třetím, čtvrtým, pak všechny splynuly vjedno, opět se rozcházely a znovu splývaly tu ve slavnostní a chrámovou, tu zase jásavou, oslnivou a vítěznou melodii.

Ach ano, vždyť se mi to jen zdá, řekl si Péta, když mu hlava klesla kupředu. To mi jen zní v uších. Možná že je to má hudba. Á, zase! Jen hrej, má hudbo! Jen dál...!

Zavřel oči. A na všech stranách, jakoby v dálce, se zachvěly různé zvuky, začaly se k sobě řadit, rozbíhaly se, splývaly a znovu se spojily v ten sladký, slavnostní hymnus. Ach, to je něco překrásného! Kolik chci a jak chci, pomyslel si Péta. Pokusil se řídit ten obrovský orchestr.

Jen tiše, tiše, teď to ztlumte. A zvuky ho poslouchaly. Tak a teď silněji, veseleji. Ještě, ještě radostněji. A z neznámé hloubky stoupaly stále sílící, slavnostní tóny. Teď, hlasy, přidejte se! poručil Péta. Ozvaly se hlasy mužské a potom ženské, nejdříve jen z dálky. Pak rostly a rovnoměrně sílily ve vítěznou gradaci. Při poslechu té neobyčejné krásy zakoušel Péta hrůzu i radost.

Píseň splývala s jakýmsi slavnostním pochodem a kapky padaly a šic, šic, šic... svištěla šavle a koně se opět porvali a zadržáli, a to vše se prolínalo do té hudby, aniž ji to rušilo.

Péta nevěděl, jak dlouho to trvalo; kochal se tím, po celou tu dobu se svému požitku divil a litoval, že jej nemá s kým sdílet. Vzbudil ho laskavý hlas Lichačovův.

„Hotovo, Vaše Blahorodí, rozštípnete Francouze na dva kusy.“

Péta se probudil.

„Už svítá, opravdu svítá!“ zvolal.

Koně, až dosud neviditelné, bylo vidět až po ocasy a mezi holými větvíčkami pronikalo vodnaté světlo. Péťa se oťřepal, vyskočil, vytáhl z kapsy stříbrňák a dal jej Lichačovovi; pak mávnutím zkusil šavli a uložil ji do pochvy.

„A už je tu velitel!“ zvolal Lichačov.

Ze srubu vyšel Děnisov, zavolal na Péťu a dal rozkaz, aby se připravili.

XI

Rychle si v šeru rozdělili koně, utáhli popruhy a rozešli se do svých skupin. Děnisov stál před domkem a dával poslední rozkazy. Pěchota oddílu vyrazila napřed, čvachtajíc stem nohou v blátě cesty a rychle zmizela mezi stromy v předjitřní mlze. Esaul ještě něco nařizoval kozákům. Péťa držel svého koně za uzdu a netrpělivě čekal, až bude vydán rozkaz nasednout. Tvář opláchnutá studenou vodou a zejména oči mu jen plály, v zádech ho mrazilo a celým tělem mu probíhalo drobné rovnoměrné chvění.

„Jste už se vším hotovi?“ zvolal Děnisov. „Koně sem.“

Přivedli koně. Děnisov se rozzlobil na kozáka, že popruhy jsou slabě utažené, vynadal mu a nasedl. Péťa strčil nohu do třmenu. Kůň ho podle svého zvyku chtěl do ní kousnout, ale Péťa se vyšvihl do sedla tak rychle, že ani necítil vlastní tíhu, ohlédl se po kozácích, kteří již ve tmě vyrazili, a popojel k Děnisovovi.

„Vasiliji Fjodoroviči, svěříte mi něco? Prosím vás... proboha...“ žadonil. Zdálo se, že Děnisov na něho zapomněl. Ohlédl se na něj.

„O jedno tě prosím: abys mě poslouchal a nikam se necpal,“ řekl přísně.

Po celou cestu Děnisov na Péťu již nepromluvil a jel mlčky. Když dojeli na kraj lesa, v polích již znatelně svítalo. Děnisov

prohodil s esaulem šeptem pár slov a kozáci začali projíždět kolem nich. Když všichni přejeli, pobídl Děnisov svého koně a sjel z kopce. Koně přisedali na zadky, klouzali a sjížděli se svými jezdci do údolí. Péťa jel vedle Děnisova. Chvění v celém těle stále sílilo. Bylo čím dál tím jasněji, jen vzdálené předměty halila mlha. Když byli dole, Děnisov se ohlédl a kývl na kozáka, který stál vedle něj.

„Signál!“ pravil.

Kozák zvedl ruku a ozval se výstřel. A v tom okamžiku se vpředu rozlehl dusot cválajících koní, výkřiky na všech stranách a další výstřely.

V téže chvíli, kdy zazněl dusot koní a první výkřiky, udeřil Péťa koně, povolil mu uzdu, přestal poslouchat Děnisova, který na něj křičel a rozjel se kupředu. Zdálo se mu, že ve chvíli, kdy se rozlehl výstřel, se náhle docela rozjasnilo, jako v poledne. Cválal k mostu. Před ním jeli po silnici kozáci. Na mostě se srazil s kozákem, který zůstal pozadu, a jel dál. Před ním jacísi lidé – nemohl to být nikdo jiný než Francouzi – přebíhali přes cestu zprava doleva. Jeden z nich upadl do bláta pod nohy Pětova koně.

U jedné chalupy se nakupili kozáci a cosi tam dělali. Uprostřed shluku se ozval strašlivý výkřik. Péťa tam přicválal a první, co uviděl, byla bledá tvář a roztřesená brada Francouze, který držel žerd píky na něho namířené.

„Hurá...! Kamarádi... naši...“, zvolal Péťa, přitáhl rozohněnému koni uzdu a rozjel se ulicí.

Vpředu bylo slyšet výstřely. Po obou stranách cesty utíkali kozáci, husaři a ruští odraní zajatci a cosi hlasitě jeden přes druhého vykřikovali. Statný Francouz s červenou zamračenou tváří, v tmavomodrém plášti, bez čapky, se bodákem bránil husarům. Než tam Péťa dojel, Francouz již padl. Zase pozdě, mihlo se Pětovi hlavou a rozjel se tam, odkud bylo slyšet časté výstřely. Palba zaznívala ze dvora panského domu, kde byl Péťa předešlé noci s Dolochovem. Francouzi se rozmístili za pleteným plotem v parku zarostlém hustým křovím a stříleli po kozácích, kteří se nahrnuli do vrat. Když Péťa přicválal k vratům, uviděl v hustém dýmu ze střelného prachu, jak Dolochov s bledou, nazelenalou tváří něco křičí na vojáky. „Objet! Počkat na pěchotu!“ volal právě, když Péťa dojel až k němu.

„Počkat...? Hurááá...!“ vykřikl Péta, a nečekaje ani okamžik, vyrazil k místu, odkud se ozývaly výstřely a kde byl dým z palby nejhustší. Rozlehla se salva; některé výstřely zasvištěly do prázdna a jiné do něčeho pleskly. Kozáci s Dolochovem vjeli do vrat hned za Pétou. Někteří Francouzi zahazovali v kotoučích hustého dýmu zbraně a vybíhali z křoví vstříc kozákům, jiní utíkali z kopce k rybníku. Péta jel podél zdi panského dvora, a místo aby držel uzdu, podivně a rychle mával oběma rukama a stále víc a víc sjížděl ze sedla na jednu stranu. Kuň doběhl k ohni doutnajícimu v ranním světle, vzepjal se a Péta těžce dopadl na mokrou zem. Kozáci viděli, jak sebou jeho ruce a nohy prudce škubly, ačkoli hlava byla nehybná. Kulka mu prolétla hlavou.

Dolochov promluvil s vyšším francouzským důstojníkem, který se objevil za rohem domu se šátkem na šavli a oznámil mu, že se vzdávají, potom slezl z koně a přistoupil k Pétovi, který nehybně ležel na zemi s rozhozenýma rukama.

„Je po něm!“ řekl Dolochov zamračeně a šel k vratům naproti Děnisovovi, který k němu přijížděl.

„Mrtev?“ vykřikl Děnisov, když z dálky uviděl Pétovo bezduché tělo v poloze tak známé a nepřipouštějící pochyb.

„Je po něm!“ opakoval Dolochov, jako by mu činilo potěšení vyslovovat ta slova, a rychle zamířil k zajatcům obklopeným opěšalými kozáky. „Zajímat se nebude!“ zavolal na Děnisova.

Děnisov neodpovídal; dojel k Pétovi, slezl z koně a třesoucíma se rukama obrátil k sobě zbledlou Pétovu tvář, zkrvavenou a zablácenou.

Jsem zvyklý mít u sebe něco sladkého. Báječné rozinky, vezměte si je všechny, vybavilo se mu v mysli. A kozáci se s údivem ohlédli po zvucích podobných psímu zavytí, s nimiž se Děnisov prudce odvrátil, šel k plotu a zhroutil se na něj.

Mezi ruskými zajatci, které Děnisov s Dolochovem osvobodili, byl Pierre Bezuchov.

XII

Po celou dobu ústupu od Moskvy nevydalo francouzské vedení žádný nový rozkaz týkající se skupiny, v níž byl Pierre. Dvaadvacátého října nedoprovázely již tuto skupinu vojska a trény, s nimiž vyšla z Moskvy. První polovinu trénu se suchary, která v prvních dnech postupovala za nimi, odřízli kozáci, druhá odjela napřed; z opěšalých jezdců, kteří pochodovali před nimi, nezůstal ani jediný: všichni kamsi zmizeli. Dělostřelectvo, které bylo při prvních pochodových etapách vidět v čele proudu, vystřídaly nyní obrovské trény maršála Junota, doprovázené Vestfálci. Za zajatci jel trén s jezdeckou výstrojí.

Francouzská vojska, dříve rozdělená do tří kolon, pochodovala do Vjazmy v promíšeném houfu. Příznaky nepořádku, jichž si všiml Pierre na prvním odpočinku za Moskvou, dostoupily nyní nejvyššího stupně.

Cesta, po níž šli, byla po obou stranách lemována koňskými zdechlinami; otrhaní vojáci, kteří se zdrželi za různými oddíly, se neustále měnili podle toho, jak se přidávali k jejich proudu nebo zase zůstávali pozadu.

Za pochodu došlo k několika planým poplachům a vojáci z doprovodu zvedali pušky, stříleli, utíkali panicky dopředu, poráželi jeden druhého, ale pak se zase seřadili a vyčítali si navzájem zbytečný strach.

Tyto tři skupiny pochodující pohromadě – kolona s jezdeckou výstrojí, kolona zajatců a Junotův trén – stále ještě tvořily jakýsi samostatný, od ostatních oddělený celek, ačkoli jedna, druhá i třetí rychle řídly.

V koloně, která měla na počátku sto dvacet povozů, zbývalo jich sotva šedesát; ostatní byly buď ukořistěny nepřítelem, nebo zanechány na cestě. Z Junotova trénu bylo také opuštěno nebo ukořistěno několik vozů. Tři povozy byly přepadeny a jejich náklad rozebrán vojáky, kteří zůstali pozadu za Davoutovým

armádním sborem. Z řeči mezi Němci Pierre vyrozuměl, že k tomuto trénu byla přidělena větší eskorta než k zajatcům a že jeden z jejich kamarádů, německý voják, byl zastřelen na příkaz samého maršála, protože u něj byla nalezena stříbrná lžička z maršálova majetku.

Ale nejvíc z těchto tří skupin prořídla kolona zajatců. Ze tří set třiceti lidí vyšlých z Moskvy zbývalo nyní méně než sto. Zajatci byli vojákům z doprovodu ještě víc na obtíž než sedla z jezdeckého trénu nebo než Junotovy lžičky. Chápali, že sedla a lžičky se mohou k něčemu hodit, ale proč mají hladoví a promrzlí vojáci stát na stráži a hlídat stejně hladové a promrzlé Rusy, kteří umírali a zůstávali pozadu – a v tom případě byl stejně rozkaz je zastřelit, to bylo nejen nepochopitelné, ale i protivné. A tak tito vojáci z obavy, aby v žalostném postavení, v jakém sami teď byli, nepodléhali soucitu se zajatci a tak ještě neztížili svou situaci, zacházeli s nimi obzvláště nevlídně a přísně.

V Dorogobuži vojáci z ozbrojeného doprovodu zavřeli zajatce do konírny, a zatímco šli rabovat svá vlastní skladiště, podkopalo několik zajatců stěnu a uteklo, ale Francouzi je chytili a zastřelili.

Starý pořádek, zavedený při odchodu z Moskvy, podle něhož šli zajatí důstojníci oddělení od vojáků, byl dávno zrušen a Pierre se již na třetí pochodové etapě připojil ke Karatajevovi a k fialovému křivonohému psíku, který si vybral Platona za pána.

Tři dny po odchodu z Moskvy přepadla Karatajeva opět ta zimnice, s níž ležel v moskevském lazaretu, a čím víc Karatajev slábl, tím víc se ho Pierre stranil. Nevěděl proč, ale jak Karatajevovi začalo ubývat sil, musel se přemáhat, aby k němu přistoupil. A když k němu přišel a uslyšel to tiché sténání, s nímž na místech odpočinku Karatajev obvykle uléhal, a ucítil zápach, který se od něj šířil a který nyní ještě zesílil, Pierre od něj odcházel co nejdál a nemyslel na něj.

V baráku v zajetí Pierre poznal – nikoli rozumem, ale celou svou bytostí, životem –, že člověk je stvořen pro štěstí a že toto štěstí je v něm samém, v ukojování přirozených lidských potřeb, a že všechno neštěstí na světě nepochází z nedostatku, nýbrž z přebytku; ale za tyto tři poslední týdny pochodu poznal ještě další potěšující pravdu – poznal, že na světě není nic strašného. Poznal, že tak jako není na světě situace, v níž by byl člo-

věk šťastný a dokonale svobodný, tak také není situace, v níž by byl zcela nešťastný a nesvobodný. Poznal, že utrpení i svoboda mají své meze a že tyto meze jsou velmi blízko sebe; že člověk, který trpěl proto, že se mu na jeho lůžku z růží ohnul jeden plátek, trpěl stejně, jako teď trpí on, když usíná na holé vlhké zemi, kde je mu na jedné straně teplo a na druhé zima; že když si kdysi obouval své úzké plesové střevíce, trpěl právě tak, jako trpí teď, když jde už docela bos (z jeho obuvi byly už dávno cáry) a s nohama pokrytýma boláky. Poznal, že když se ze své vlastní vůle, jak se domníval, oženil se svou ženou, nebyl o nic víc svobodný než teď, kdy ho zavírali na noc do konírny. Ze všeho, co později nazýval utrpením, ačkoli to tehdy ani necítil, byly nejhorší ty bosé, odřené a strupaté nohy. (Koňské maso bylo chutné a výživné, sanytrová vůně prachu, jehož užívali místo soli, byla dokonce příjemná, velká zima nebyla a ve dne při pochodu bylo dokonce horko, v noci se zapalovaly ohně; vši, které ho žraly, hrály ho na těle.) Jediná věc ho první dobu sužovala – nohy.

Když si druhý den po celodenním pochodu prohlédl u ohně své boláky, měl dojem, že se nemůže na nohy postavit; ale když se všichni zvedli, šel, kulhaje, také a potom, když se trochu zahřál, šel už bez bolesti, přestože kvečeru byl pohled na jeho nohy ještě strašnější. Avšak Pierre se na ně nedíval a myslel na něco jiného.

Teprve tady Pierre pochopil všechnu sílu lidské vitality a spásnou schopnost obracet pozornost jiným směrem, kterou je člověk obdařen a která se podobá pojistnému ventilu u parního kotle, jenž vypouští přebytečnou páru, jakmile tlak přestoupí jistou mez.

Neviděl a neslyšel, jak střílejí zajatce, kteří zůstali pozadu, ačkoli jich takto zahynulo již přes sto. Nemyslel na Karatajeva, který slábl den ze dne víc a víc, a bylo jisté, že ho brzy stihne týž osud. Ještě méně myslel Pierre na sebe. Čím těžší bylo jeho postavení, čím strašnější byla budoucnost, tím častěji, nezávisle na situaci, v níž právě byl, vybavovaly se mu radostné a utěšlivé myšlenky, vzpomínky a představy.

XIII

Dvaadvacátého října v poledne šel Pierre do kopce po blátivé, kluzké cestě, díval se na své nohy a dával si pozor na výmoly. Občas pohlédl na známý houf, který ho obklopoval, a zase se díval na nohy. Jedno i druhé mu bylo blízké a známé. Nafialovělý křivonohý Chundeláč vesele běžel podél cesty a chvílemi na důkaz své hbitosti a spokojenosti zvedal zadní tlapku a skákal na třech a potom zase na všech čtyřech a se štěkotem se vrhal na havrany, kteří seděli na zdechlině. Byl veselější a vykrmenější než v Moskvě. Všude kolem leželo maso různých živočichů – od lidského až po koňské – v různých stupních rozkladu; vlci k němu nemohli, protože tam stále pochodovali vojáci, a Chundeláč se mohl nažrat dosyta.

Od rána drobně pršelo a stále se zdálo, že co nevidět přestane a nebe se vyčistí, ale po krátké přestávce se rozpršelo ještě víc. Cesta napitá deštěm už nevsakovala vodu a v kolejích tekly potůčky.

Pierre šel, nedíval se napravo nalevo, jen počítal kroky a po každém třetím vztyčil jeden prst. V duchu se obracel k dešti a pobízěl jej no tak, jen houšť, jen houšť!

Domníval se, že na nic nemyslí, avšak kdesi daleko a hluboko přemýšlela jeho duše o čemsi vážném a útěšném. Byl to nevšední duševní zážitek z jeho včerejší rozmluvy s Karatajevem.

Když Pierre včera při nočním odpočinku prochládl u pohaslého ohně, vstal a šel se ohřát k nejbližšímu ohni, který hořel lépe. Seděl u něj Platon, schovaný pod pláštěm, který si přehodil přes hlavu jako kapuci, a svým sytým, příjemným, ale nemocí zesláblým hlasem vykládal vojákům příběh Pierrovi už známý. Bylo již po půlnoci. To byla doba, kdy se Karatajev obvykle zotavoval ze záchvatu zimnice a býval obzvláště čilý. Když Pierre přišel k ohni a uslyšel jeho slabý, chorobný hlas a uviděl jeho zbědovaný obličej, jasně ozářený ohněm, pocítil

u srdce nepřijemné bodnutí. Polekal se svého soucitu s tímto člověkem a chtěl odejít, ale jiný oheň tam nebyl, a tak k němu Pierre přisedl a snažil se na Platona nedívat.

„Tak co tvé zdraví?“ zeptal se ho.

„Moje zdraví? Kdo si na nemoc nařiká, od Boha se smrti nedočká,“ odpověděl Karatajev a hned se vrátil k načatému příběhu.

„A tak, brachu milá,“ pokračoval s úsměvem na vyhublém, bledém obličejí a se zvláštním, radostným leskem v očích, „tak, brachu milá...“

Pierre znal tento příběh už dávno. Karatajev ho vyprávěl jenom jemu nejméně šestkrát a vždycky byl přítom radostně vzrušený. Ale ačkoli jej znal tak dobře, zaposlouchal se teď Pierre do něj, jako by jej slyšel poprvé, a tiché nadšení, jež při vyprávění zřejmě pociťoval Karatajev, přeneslo se i na něho. Hrdinou příběhu byl starý kupec, který spořádaně a bohobojně žil se svou rodinou a jednou se vypravil s přítelem, rovněž bohatým kupcem, na trh do Nižního Novgorodu.

Kupci se ubytovali v zájezdním hostinci a šli spát. Druhý den našli přítele našeho kupce oloupeného a s proříznutým hrdlem. Pod polštářem starého kupce našli zakrvácený nůž. Kupce soudili, zmrskali, roztrhli mu nozdry, „jak se podle zákona sluší“, říkal Karatajev, „a poslali na nucené práce. A tak, brachu milá,“ na tomto místě zastihl Pierre Platonovo vyprávění, „uplynulo od té příhody nějakých deset let a možná i víc. Žije stařeček v káznici. Všechněm se podrobuje, nic špatného nedělá. Jen Boha o smrt prosí. Dobrá. Stalo se, že se jednou v noci sešli, teda ti trestanci, jako teď my tady a stařeček s nimi. A začalo se povídat, zač tam kdo trpí a čím je vinen před Bohem. Tak si vyprávěli, jak jeden zabil člověka, jiný dva, třetí zapálil, čtvrtý utekl statkáři, jen tak pro nic za nic. Začali se vyptávat taky stařečka: za co ty, dědečku, tady trpíš? Já, bratři moji milí, povídá on, tady trpím za hříchy své i za hříchy jiných. Já jsem ani nikoho nezabil, ani nic cizího nevzal a ještě jsem chudým almužnu dával. Já jsem, moji znejmilejší, kupec a měl jsem velké jmění. Tak a tak to bylo, povídá. A vykládá jim, rozumíte, jak se to všechno zběhlo. Já, povídá, si ani kvůli sobě nenařikám. Mě, víte, asi navštívil pánbůh. Jen staré a děti je mi líto. A stařeček se dal do pláče. Náhodou byl mezi

těmi trestanci, představte si, zrovna ten člověk, co kupce zabil. Kde to bylo, dědečku, ptá se. Kdy, v kterém měsíci, vyptal se na všecko. Srdce se mu sevřelo. Přistoupí ke stařečkovi a padne mu rovnou k nohám. To kvůli mně tu, dědečku, trpíš, povídá. Je to pravda pravdoucí; ten člověk se tu trápí úplně nevinně, lidičky. Já, povídá, jsem to udělal, a když jsi spal, strčil jsem ti nůž pod hlavu. Odpust' mi to, dědečku, pro boha živého, povídá.“

Karatajev se odmlčel, s radostným úsměvem se zadíval do ohně a urovnal v něm polena.

„A stařeček na to: Bůh prý ti odpustí, vždyť prý jsme všichni před ním hříšní, a já tu pykám za své hříchy. Zaplakal hořkými slzami. A co bys řekl, sokolíku,“ Karatajev zářil úsměvem stále jasnějším a nadšenějším, jako by se v tom, co se právě chystal povědět, tajila největší krása příběhu a veškerý jeho smysl, „a co bys řekl, sokolíku, ten vrah se udal u ředitele káznice. Zabil jsem šest lidí, povídá (byl to velký zločinec), ale ze všeho nejvíc je mi líto tohohle dědečka. Ať si na mne nenaříká. Vysvětlil to všecko; sepsali to, poslali lejstro, všechno jak se patří. Ale bylo to daleko a táhlo se to dlouho, než byl soud a rozsudek a než rozepsali všecka lejstra, jak to má být, tedy po všech ouřadech. Šlo to až k carovi. No a pak konečně přišlo carovo nařízení: že mají pustit kupce na svobodu, dát mu náhradu, jakou na soudu rozhodli. To lejstro přišlo a oni začali dědečka hledat. Kde je ten dědeček, co tak nevinně a marně trpěl? Je tu papír od cara. Začali ho hledat,“ Karatajevovi se roztrásla brada. „Ale jemu už pánbůh odpustil, už byl na pravdě boží. Tak je to, sokolíku,“ skončil Karatajev a dlouho hleděl před sebe a mlčky se usmíval.

Ani ne tak sám příběh jako jeho tajemný smysl, nadšení a radost, jež zářily z Karatajevova obličejí při vyprávění, a jejich tajemný význam – to vše naplňovalo teď Pierrovu duši nejasnou radostí.

XIV

Na místa!“ zvolal náhle něčí hlas.

Mezi zajatci i mezi vojáky doprovodu nastal radostný vzruch, jako by čekali na něco šťastného a slavnostního. Ze všech stran se ozývaly povely a zleva se vynořili jezdci, dobře oblečení a na pěkných koních, a objeli klusem zajatce. Na všech tvářích se zračilo napětí, jaké se lidí zmocňuje v blízkosti mocných tohoto světa. Zajatci se shlukli do jedné kupy, byli zahánáni ze silnice a vojáci z jejich eskorty se seřadili.

„Císař! Císař! Maršál! Vévoda!“ a sotva projeli vypasení jezdci z průvodu, již rachotil kolem kočár tažený několika sivými koňmi, zapřaženými jeden za druhým. Pierre letmo zahlédl klidný, hezký, obtloustlý, ale bledý obličej muže v třírohém klobouku. Byl to jeden z maršálů. Maršálův pohled utkvěl na jeho statné, nápadné postavě a Pierrovi se zdálo, že ve výrazu, s nímž se maršál zamračeně odvrátil, postřehl soucit a snahu jej skrýt.

Generál velící skupině se rozjel za kočárem a s červeným, polekaným obličejem popoháněl svého hubeného koně. Několik důstojníků se seběhlo a vojáci je obklopili. Všichni se tvářili vzrušeně a napjatě.

„Co říkal? Co říkal...?“ slyšel Pierre.

Když maršál projížděl kolem, shlukli se zajatci do houfu, a tu Pierre spatřil Karatajeva, jehož od rána ještě neviděl. Platon seděl ve svém pláštiku, opřen o břízu. Na tváři mu kromě radostného dojetí, které se na ní zračilo při včerejším vyprávění o nevinně trpícím kupci, zářil ještě jiný, tichý a slavnostní výraz.

Karatajev se díval na Pierra dobrými kulatými očima, zamlženými nyní slzami, a zdálo se, jako by ho k sobě volal a chtěl mu něco říci. Avšak Pierre měl o sebe velký strach. Zatvářil se, jako by ten pohled neviděl, a spěšně odešel jinam.

Když zajatci opět vykročili, Pierre se ohlédl. Karatajev seděl u břízy vedle cesty. Stáli nad ním dva Francouzi a cosi mu říkali. Pierre se už víc neohlížel. Kulhaje šel do kopce.

Vzadu, z místa, kde seděl Karatajev, zazněl výstřel. Pierre jej jasně slyšel, ale v okamžiku, kdy se ozval, si vzpomněl, že nedokončil počítání, které začal ještě před příjezdem maršála – kolik denních pochodů jim ještě zbývá do Smolenska. A začal počítat. Proběhli kolem něj dva francouzští vojáci, z nichž jeden držel v ruce kouřící pušku. Oba byli bledí a na tvářích měli týž výraz (jeden z nich nesměle pohlédl na Pierra), jaký Pierre viděl u mladého vojáka při popravě. Pierre se na něj podíval a vzpomněl si, jak si tento voják především spálil košili při sušení nad ohněm a jak se mu ostatní posmívali.

Na místě, kde seděl Karatajev, zavyl pes. Hlupák, co vyje? pomyslel si Pierre.

Ani ostatní vojáci, kteří šli vedle Pierra, se stejně jako on neohlédli na místo, odkud se ozval výstřel a potom psí zavytí; ale všichni se tvářili přísně.

XV

Vozatajstvo, skupina zajatců i maršálův trén se zastavily ve vesnici Šamšovo. Všechno se nakupilo kolem ohňů. Pierre tam šel také, najedl se pečeného koňského masa, lehl si zády k ohni a okamžitě usnul. Spal stejným spánkem jako kdysi v Možajsku po bitvě u Borodina.

Opět se mu skutečné události mísily se sny a opět mu kdosi, buď on sám, nebo někdo jiný, vnukal myšlenky, a byly to dokonce tytéž myšlenky, které se mu vybavovaly ve snu v Možajsku.

Život je všechno. Život je Bůh. Všechno se mění a hýbe a tento pohyb je Bůh. A dokud je život, je i rozkoš z vědomí božství. Milovat život znamená milovat Boha. Nejtěžší, ale zároveň nejsladší ze všeho je milovat tento život ve vlastním utpení, zvláště trpím-li nevinně.

Karatajev! vzpomněl si Pierre.

A náhle se mu ve snu jako živý zjevil hodný staříčkový učitel, dávno zapomenutý, jenž ho ve Švýcarsku učil zeměpisu. „Počkej,“ řekl Pierrovi a ukázal mu glóbus. Tento glóbus byla živá, pohupující se koule bez rozměrů. Její povrch tvořily kapky těsně k sobě nalepené. Všechny ty kapky se pohybovaly, měnily místo a hned se jich několik slévalo v jednu, hned se zase jedna rozdělila na mnoho menších. Každá kapka měla snahu se rozlít, zaujmout pro sebe co největší prostor, ale protože ostatní usilovaly o totéž, stlačovaly ji a někdy ji docela zničily, jindy se s ní slévaly.

„To je život,“ pravil starý učitel.

Jak je to prosté a jasné, pomyslel si Pierre. Jak to, že jsem to předtím nevěděl?

„Uprostřed je Bůh a každá kapka se snaží roztáhnout co nejvíc, aby odrážela jeho obraz v největším měřítku. A tak roste, slévá se s jinou, je tísněna a vytlačena z povrchu, mizí v hloubce a znovu vypluje nahoru. To je on, Karatajev, teď se rozlil a zmizel. – Rozumíte, chlapče?“ dodal učitel.

„Rozumíte, k čertu,“ zařval za ním jakýsi hlas a Pierre se probudil.

Zvedl se a sedl si. U ohně seděl na bobku Francouz, který odehnal ruského vojáka a opékal si maso nabodnuté na nabiják. Jeho žilnaté a chlupaté červené ruce s vykasanými rukávy obratně otáčely nabijákem. Ve světle řeřavého uhlí bylo jasně vidět jeho snědou zamračenou tvář s nasupeným obočím.

„Tomu je to jedno,“ zavrčel a rychle se obrátil na vojáka, který stál za ním, „...lupič. Jedeš!“

A otáčeje nabijákem, zamračeně pohlédl na Pierra. Pierre se od něj odvrátil a zadíval se do nočních stínů. Jeden zajatý ruský voják, ten, co ho Francouz odstrčil, seděl u ohně a něco popláčával. Když se Pierre podíval blíže, poznal nafialovělého psíka, který seděl vedle vojáka a vrtěl chvostem.

„Á, přišel?“ poznamenal Pierre. „A co Pla...“, začal, ale nedořekl. V jeho mysli se najednou, současně vynořily navzájem souvisící vzpomínky na pohled, jakým se na něj díval Platon, když seděl pod stromem, na výstřel, který se ozval z toho místa, na psí vytí, na provinilé tváře Francouzů utíkajících kolem něj, na kouřící pušku, kterou nesl jeden z nich

v ruce, na to, že Karatajev není na tomto místě odpočinku, a již málem pochopil, že byl Karatajev zabit, když se mu v témž okamžiku vybavila v mysli, bůhvíodkud se vzala, vzpomínka na večer strávený v létě s krásnou Polkou na balkoně jeho kyjevského domu. A tak aniž si uvedl v souvislost vzpomínky z dnešního dne a aniž si je shrnul, zavřel oči a obraz letní přírody se mu smísil se vzpomínkou na koupání, na tekutou pohupující se kouli, a on se ponořil kamsi do vody a ta se mu zavřela nad hlavou.

Před východem slunce ho probudily hlučné, rychle se opakující výstřely a křik. Kolem něho utíkali Francouzi.

„Kozáci!“ zvolal jeden z nich a za chvíli poté obklopil Pierra hlouček ruských tvářů.

Dlouho nemohl Pierre pochopit, co se s ním děje. Ze všech stran slyšel radostný výskot svých druhů.

„Bratři naši rodní, znejmilejší!“ s pláčem vykřikovali staří vojáci a objímali kozáky a husary. Ti zajatce obklopili a o překot jim nabízeli jeden šaty, druhý boty, jiný chléb. Pierre seděl uprostřed nich, vzlykal a nemohl ze sebe vypravit jediné slovo; objal prvního vojáka, který se k němu přiblížil, a s pláčem ho líbal.

Dolochov stál ve vratech rozbořeného domu a pouštěl kolem sebe skupinu odzbrojených Francouzů. Francouzi byli vzrušeni tím, co se právě událo, a hlasitě mezi sebou rozmlouvali; ale když šli kolem Dolochova, jenž se lehce švihal nahajkou do vysokých bot a díval se na ně svým chladným, skleněným, nic dobrého nevěštícím pohledem, jejich hovor utíchal. Na druhé straně stál Dolochovův kozák, sčítal zajatce a při každé stovce udělal na vratech čáru.

„Kolik je jich?“ zeptal se ho Dolochov.

„Na dvě stě,“ odpověděl kozák.

„Filez, filez,“¹⁾ pobízel je Dolochov výrazem, který pochytil od Francouzů, a když se jeho pohled setkal s očima některého zajatce, vzplál vždy divokým leskem.

¹⁾ Rychle, rychle!

Děnisov kráčel zachmuřeně s papachou v ruce za kozáky, kteří nesli tělo Péti Rostova k jámě vykopané na zahradě.

XVI

Od dvacátého osmého října, kdy začaly mrazy, nabyl útěk Francouzů ještě tragičtějšího rázu, neboť vojáci mrzli a k smrti se pálili u ohňů, kdežto císař, králové a vévodové v kožiších a kočárech ujížděli s nakradeným bohatstvím; avšak ve skutečnosti se proces útěku a rozkladu francouzské armády od okamžiku, kdy opustila Moskvu, nijak nezměnil.

Od Moskvy po Vjazmu z třiasedmdesátitisícové francouzské armády, nepočítáme-li gardu (která se stejně po celou válku nezabývala ničím jiným než loupežením), tedy z těch sedmdesáti tří tisíc zbylo jen třicet šest (z tohoto počtu nebylo v bitvách zabito víc než pět tisíc). To je první článek z řady, z něhož se s matematickou přesností dají určit články další. V tomto poměru francouzská armáda dál řídla a rozpadala se od Moskvy po Vjazmu, od Vjazmy do Smolenska, od Smolenska k Berezíně, od Bereziny do Vilna, nezávisle na větších nebo menších mrazech a na ruském pronásledování, nezávisle na zatarasené cestě a na všech ostatních okolnostech, bereme-li každou z nich zvlášť. Od Vjazmy pochodovala francouzská vojska místo ve třech proudech v jedné kupě a tak šla až do konce. Berthier psal svému panovníkovi (je známo, jak daleko si velitelé dovolují uchylovat se od pravdy ve svých situačních hlášeních). Berthier psal:

„Považuji za svou povinnost seznámit Vaše Veličenstvo se stavem, v jakém je vojsko různých armádních sborů, tak jak jsem jej poznal při své objíždce na různých pochodových úsecích za poslední dva tři dny. Téměř všechny oddíly se rozutekly. Vojáci, kteří jsou pod prapory, tvoří skoro v každém pluku maximálně čtvrtinu celkového počtu, ostatní jdou samostatně, na vlastní vrub různými směry ve snaze vyhnout se

kázni a v naději, že se nějak uživí. Všeobecně považují Smolensk za místo, kde načerpají sil. V posledních dnech pozorujeme, že mnoho vojáků zahazuje náboje a zbraně. Ať už jsou další záměry Vašeho Veličenstva jakékoli, v této situaci zájem služby Vašemu Veličenstvu vyžaduje, aby byla armáda shromážděna ve Smolensku a aby se přistoupilo k vyloučení těch, kdo nebojují, právě tak jako opěšalých jezdců, zbytečných zavazadel a dělostřeleckého materiálu, který není v poměru k současným silám. Kromě toho vojáci potřebují několik dní odpočinku a vydatnější stravu, protože jsou vyhladovělí a vysílení; mnoho jich za poslední dny zemřelo cestou i v táborech. Tento stav se neustále zhoršuje a vzbuzuje obavy, že nebudou-li včas podniknuta vhodná opatření, nebudeme již pány svého vojska, dojde-li k bitvě. 9. listopadu, 30 verst od Smolenska.“

Když se Francouzi přihnuli do Smolenska, který jim připadal jako země zaslíbená, zabíjeli se navzájem pro potravu, loupili ve svých vlastních skladištích, a když bylo všechno rozkradeno, utíkali dál.

Všichni šli, aniž věděli, proč a kam jdou. Ještě méně než ostatní to věděl Napoleonův génius, neboť tomu to nikdo nerozkázal. Přesto však on i všichni, kdo ho obklopovali, zachovávali své staré, obvyklé zvyky: psaly se rozkazy, dopisy, hlášení, denní rozkaz; titulovali se vzájemně Vaše Veličenstvo, bratranče, kníže eckmühlský, králi neapolský a tak podobně. Avšak tyto rozkazy a hlášení zůstávaly jen na papíře, nikdo se jimi neřídil, protože to ani nešlo, a přes vzájemné titulování Veličenstvy, Výsostmi a bratrance všichni cítili, že jsou jen ubozí, hnusní lidé, kteří natropili mnoho zla, za něž teď musí pykat. A přestože se tvářili, jako by se starali o armádu, myslel každý z nich jen na sebe a na to, jak by co nejrychleji utekl a zachránil se.

XVII

A kce ruské a francouzské armády při zpětném tažení od Moskvy po Němen se podobají hře na slepou bábu, při níž se dvěma hráčům zavážou oči a jeden z nich občas zacinká zvonečkem, aby na sebe upozornil toho, kdo chytá. Zpočátku ten, koho chytají, zvoní, aniž se bojí nepřítele, ale když jde do tuhého, snaží se postupovat tiše, utíká před nepřítelem a často mu ve snaze utéci padne přímo do rukou.

Zpočátku napoleonská vojska ještě o sobě dávala vědět – to bylo v prvním období pochodu po kalužské silnici, ale pak, když se dostala na smolenskou silnici, začala utíkat, tlumila srdce zvonku rukou, a často v domněnku, že unikají, narazila přímo na Rusy.

Protože koně, hlavní prostředek k přibližnému získávání zpráv o situaci nepřítele, byli vzhledem k rychlosti francouzského úprku a ruského pronásledování zcela vyčerpáni, nebyly vysílány jezdecké hlídky. Kromě toho pro časté a rychlé změny v situaci obou armád nemohly být zprávy, pokud vůbec jaké byly, doručovány včas. Přišla-li jeden den zpráva o tom, že nepřátelská armáda byla den předtím tam a tam, pak den nato, kdy bylo možno něco podniknout, měla tato armáda za sebou již dva denní pochody a byla úplně jinde.

Jedna armáda utíkala, druhá ji pronásledovala. Ze Smolenska měli Francouzi před sebou mnoho různých cest; a zdálo by se, že když tam stáli čtyři dny, mohli si zjistit, kde je nepřítel, mohli vymyslet něco výhodného a podniknout něco nového. Ale po čtyřdenní zastávce neběžely jejich houfy napravo, neběžely nalevo, nýbrž utíkaly beze všeho manévrování a uvažování po staré, nejhorší silnici na Krasnoje a Oršu – po vyšlapané stopě.

Protože Francouzi nečekali nepřítele zepředu, nýbrž zezadu, roztáhli se na svém útěku a jejich skupiny byly od sebe vzdáleny čtyřiaadvacet hodin cesty. V jejich čele utíkal císař, potom

králové, za nimi vévodové. Ruská armáda v předpokladu, že Napoleon zahne napravo za Dněpr, což bylo jediné rozumné, dala se také napravo a dostala se na silnici ke Krasnému. A zde jako při hře na slepou bábu narazili Francouzi na náš předvoj. Když neočekávaně spatřili nepřítele, ztratili hlavu, překvapením a leknutím se zastavili, ale pak se zase dali na útek, ponechávající své druhy vzadu jejich osudu. Tu jako ulicí ruských vojsk procházely po tři dny jedna za druhou jednotlivé francouzské armády, nejdříve oddíly místokrálovy, potom Davoutovy a potom Neyovy. Opustili jeden druhého, odhodili veškerou přítěž, dělostřelectvo a polovic vojáků, a utíkali tak, že jen v noci obcházeli v polokruzích zprava ruskou armádu.

Ney, který šel poslední, protože (přes svou nešťastnou situaci nebo právě pro ni chtěli Francouzi potrestat podlahu, o kterou se udeřili) se zdržel vyhazováním nikomu nepřekážejících smolenských zdí do povětří – tedy Ney, který šel poslední a velel desetitisícovému armádnímu sboru, přiběhl do Orše k Napoleonovi jen s tisíci lidmi, když cestou ztratil všechny vojáky a všechna děla a v noci se musel tajně proplížit lesem přes Dněpr.

Od Orše utíkali dál po silnici do Vilna, jako by si stále ještě hráli na slepou bábu s pronásledující je armádou. Na Berezíně mezi nimi opět vznikl zmatek, mnoho jich utonulo, mnoho se jich vzdalo, ale ti, kdo se dostali přes řeku, utíkali dál. Jejich vrchní velitel si oblékl kožich, vsedl do saní a jel sám, ponechav své lidi jejich osudu. Kdo mohl, ujel také, kdo nemohl, vzdal se nebo zahynul.

XVIII

Zdálo by se, že v tomto údobí útěku, kdy Francouzi dělali vše, co jen mohli, aby se zničili, kdy žádný pohyb této tlupy, počínajíc přechodem na kalužskou silnici až po útek velitele od armády, neměl naprosto žádný smysl – zdálo by se, že v tomto období nebudou již moci historikové připisující činnost

mas vůli jediného člověka popisovat tento ústup svým obvyklým způsobem. Ale není tomu tak. Hory knih napsali dějepisci o tomto údobí a všude popisují Napoleonovy rozkazy a jeho hlubokomyslné plány – manévry řídící vojsko a geniální nařízení jeho maršálů.

Ústup od Malojaroslavce v okamžiku, kdy má volnou cestu do bohatého kraje a kdy mu byla otevřena také rovnoběžná cesta, po níž ho potom pronásledoval Kutuzov, vysvětluje se nám různými hlubokomyslnými úvahami. Právě takovými hlubokomyslnými úvahami se nám popisuje jeho ústup od Smolenska na Oršu. Pak se nám líčí jeho hrdinství u Krasného, kde se prý připravoval svést bitvu a chtěl jí sám velet a kde chodil s březovou holí říkaje: „Už jsem dosti dlouho dělal císaře, je na čase, abych dělal generála,“ a přesto hned poté utíká dál, ponechávaje na pospas osudu rozptýlené části armády, které byly za ním.

Potom se nám popisuje hlubokomyslnost některých maršálů, zvláště Neye, hlubokomyslnost záležející v tom, že se v noci prodral lesem oklikou přes Dněpr a přiběhl do Orše bez praporů a dělostřelectva a bez devíti desetin svého vojska.

Ostatně poslední útěk velikého císaře od hrdinské armády nám historikové líčí jako cosi velikého a geniálního. Dokonce i tento poslední útěk, v prosté lidské řeči nazývaný nejnižším stupněm podlosti, za niž by se stydělo každé dítě, poněvadž se tomu učí již ve škole, i tento čin nalézá v řeči dějepisců ospravedlnění.

A když se pružné nitě historických úvah nedají více natáhnout, když skutek již zjevně odporuje tomu, co lidstvo nazývá dobrem a spravedlností, vytasí se historikové se spásným pojmem velikosti. Velikost jaksí vylučuje možnost měření dobra a zla. Pro velikého není nic špatné. Není hrůzy, z níž by mohl být nařčen ten, kdo je veliký.

„C'est grand!“¹⁾ praví historikové, a tu přestává dobro a zlo a je jen „grand“ a „ne grand“. „Grand“ je dobro a „ne grand“ je zlo. Grand je podle jejich mínění vlastnost jakýchsi zvláštních bytostí, kterým se říká hrdinové. A Napoleon, ujíždějící v teplém kožichu domů od hynoucích kamarádů, ale nejen od kama-

¹⁾ To je veliké!

rádů, nýbrž prostě od lidí, které (jak se domníval) sem přivedl, cítí, que c'est grand, a jeho duše zůstává klidná.

„Du sublime (cosi sublime vidí v sobě) au ridicule il n'y a qu'un pas,“²⁾ říká. A celý svět padesát let opakuje: „Sublime! Grand! Napoléon le Grand! Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas.“³⁾

A nikoho ani nenapadne, že uznávání velikosti, která se nedá změřit dobrem a zlem, je jen uznáváním vlastní nicotnosti a nezměrné malosti.

Pro nás, kteří máme od Krista dar míry pro dobro a zlo, není nic nezměrného. A není velikosti tam, kde není prostoty, dobra a pravdy.

XIX

Kdo z Rusů, když četl popis posledního období tažení v roce 1812, nezakusil tíživý pocit nevole, nespokojenosti a nechápavého údivu? Kdo si nekladl otázku: jak se stalo, že nezajali a nezničili všechny Francouze, když je obkličovaly všechny tři armády s velkou početní převahou, když se dezorganizovaní Francouzi, hladoví a zmrzlí, houfně vzdávali a když (jak nám vypráví historiografie) bylo hlavním cílem Rusů všechny Francouze zastavit, odříznout jim zpáteční cestu a vzít je do zajetí?

Jak to, že to ruské vojsko, počtem slabší, než byli Francouzi, svedlo bitvu u Borodina, a jak to, že totéž vojsko, když obkličovalo Francouze ze tří stran a usilovalo o to je zajmout, nedosáhlo svého cíle? Což mají Francouzi nad námi tak obrovskou převahu, že jsme je nedovedli porazit, ačkoli jsme je měli obklíčené přesilou? Jak se to mohlo stát?

²⁾ Od vznešeného k směšnému je pouhý krok.

³⁾ Vznešené! Veliké! Napoleon Veliký! Od vznešeného k směšnému je pouhý krok.

Historiografie (ta, která se označuje tímto slovem) v odpovědi na tyto otázky říká, že se to stalo proto, že Kutuzov, Tormasov, Čičagov a ten nebo onen neprovedli takové a takové manévry.

Ale proč všechny ty manévry neprovedli? A proč, jestliže měli vinu na tom, že stanoveného cíle nebylo dosaženo – proč nebyli postaveni před soud a potrestáni? Avšak i když připustíme, že *neúspěch* Rusů zavinili Kutuzov, Čičagov a jiní a jiní, přece jen je nepochopitelné, proč za podmínek, v nichž byla ruská vojska u Krasného a na Berezíně (v obou případech měli přece Rusové početní převahu,) proč nebylo zajato francouzské vojsko i s maršály, králi a císařem, bylo-li to cílem Rusů?

Vysvětlovat tento podivný jev tím (jak to činí ruští vojenští historikové), že Kutuzov zabránil útoku, je neopodstatněné, protože víme, že Kutuzovova vůle nemohla zdržet vojska od útoku u Vjazmy a u Tarutina.

Proč tedy ruské vojsko, které se slabšími silami zvítězilo u Borodina nad nepřítelem v plné jeho síle, bylo u Krasného a na Berezíně, kde mělo převahu, poraženo dezorganizovanými tlupy Francouzů?

Jestliže bylo cílem Rusů odříznout Napoleona a maršály a vzít je do zajetí, a tohoto cíle nejen nebylo dosaženo, nýbrž i všechny pokusy o jeho dosažení byly pokaždé potupným způsobem zmařeny, pak Francouzi líčí toto poslední údobí války naprosto oprávněně jako řadu vítězství, kdežto Rusové naprosto neoprávněně jako vítězné tažení.

Ruští vojenští historikové, pokud se řídí logikou, docházejí chtěj nechtěj k témuž závěru a přes všechny lyrické tirády o mužnosti, oddanosti a tak podobně musí bezděky přiznat, že ústup Francouzů z Moskvy je jedinou řadou Napoleonových vítězství a Kutuzovových porážek.

Ale když ponecháme stranou veškerou národní samolibost, cítíme, že v tomto závěru je rozpor, neboť řada vítězství dovedla Francouze k naprostému zničení, kdežto řada porážek dovedla Rusy k úplnému zdeptání nepřítele a k osvobození jejich vlasti.

Tento rozpor pramení z toho, že historikové, kteří studují události z dopisů panovníků a generálů, ze zpráv, hlášení a tak podobně, předpokládají existenci jakéhosi falešného cíle po-

sledního období války v roce 1812 – cíle, který nikdy neexistoval, ale který podle nich záležel v odříznutí a zajetí Napoleona s maršály a celou armádou.

Tento cíl nikdy neexistoval a ani existovat nemohl, protože neměl žádný smysl a dosáhnout ho bylo zhora nemožné.

Tento cíl neměl žádný smysl za prvé proto, že dezorganizovaná Napoleonova armáda utíkala z Ruska největší možnou rychlostí, to jest dělala právě to, co si mohl přát každý Rus. K čemu tedy podnikat rozličné operace proti Francouzům, kteří prchali tak rychle, jak jen mohli?

Za druhé bylo nesmyslné stavět se do cesty lidem, kteří veškerou svou energii věnovali útěku.

Za třetí bylo nesmyslné ztrácet vlastní vojska ke zničení francouzských armád, které beztak samy od sebe, bez vnějších příčin hynuly takovým tempem, že i bez jakéhokoli přehrazování cest nemohly převést přes hranice víc, než převedly v provinci, to jest setinu svých vojsk.

Za čtvrté byla nesmyslná touha vzít do zajetí císaře, krále, vévody – tedy osoby, jejichž zajetí by nanejvýš znesnadnilo akce Rusů, jak to přiznávali i nejobratnější diplomaté té doby (J. Maistre a jiní). Ještě nesmyslnější byla touha zajmout celé armádní sbory Francouzů, když vlastní vojska prořídla do Krasného na polovinu a k armádním sborům zajatců bylo třeba přistavit divize doprovodu a když naši vojáci ani vždy nedostávali úplnou stravu a Francouzi už zajatí umírali hladu.

Celý hlubokomyslný plán odříznout a zajmout Napoleona i s armádou se podobal plánu zahradníka, jenž by chtěl vyhnat dobytek, který mu zdusal záhony, a počínal by si při tom tak, že by se postavil k vratům a mlátil by ten dobytek po hlavě. Jediné, co by bylo možno uvést na omluvu zahradníka, je, že se velmi rozzlobil. Ale ani to se nedá říci na omluvu autorů plánu, poněvadž to nebyli oni, kdo utrpěl škodu ze zdusanych záhonů.

Ale kromě toho, že odříznutí Napoleona s armádou bylo nesmyslné – bylo i ono nemožné.

Nemožné to bylo za prvé proto, že jak je vidět ze zkušenosti, pětiverstové pohyby kolon v jedné bitvě se nikdy neshodují s plány, a tak pravděpodobnost, že by se Čičagov, Kutuzov a Wittgenstein sešli včas na určeném místě, byla tak minimální, že se rovnala nemožnosti; právě tak to myslel Kutuzov, když

hned při obdržení válečného plánu prohlásil, že operace s dalekými cíli nepřinášejí žádoucí výsledky.

Za druhé to bylo nemožné proto, že k ochromení síly setrvačnosti, s níž Napoleonova armáda ustupovala, bylo by zapotřebí vojska daleko početnějšího, než měli Rusové.

Za třetí to bylo nemožné proto, že vojenské slovo odříznout nemá žádný smysl. Odříznout je možné kus chleba, ale ne armádu. Odříznout armádu, přehradit jí cestu opravdu nelze, neboť kolem zbývá vždy dosti místa, kudy se to dá obejít, a je tu noc, kdy není nic vidět, o čemž by se mohli vojenští vědci přesvědčit alespoň z příkladů Krasného a Bereziny. A pak, zajmout někoho není možné, aniž by ten, koho bereme do zajetí, s tím souhlasil, právě tak jako není možné chytit vlaštovku, ledaže by si nám sama sedla na ruku. Zajmout můžeme toho, kdo se vzdává, tak jako Němci, podle pravidel strategie a taktiky. Avšak francouzská vojska to docela právem považovala za nevýhodné, protože v zajetí je čekala stejně smrt hladem a zimou jako na útěku.

Za čtvrté – a to je to hlavní – to bylo nemožné proto, že nikdy, co svět světem stojí, neprobíhala válka za tak strašných podmínek jako v roce 1812, a ruská vojska vynaložila na pronásledování Francouzů veškeré své síly a nemohla učinit víc, aniž se sama zničila.

Na pochodu od Tarutina do Krasného ztratila ruská armáda padesát tisíc lidí na nemocných a opozdilcích, to je číslo rovnající se počtu obyvatelstva velkého gubernského města. Polovinu lidí ztratila armáda bez bitev.

A o tomto období války – kdy vojska bez bot a bez kožichů, s nedostatečnou stravou a bez vodky přenocují celé měsíce ve sněhu při patnáctistupňovém mrazu, kdy den trvá pouze sedm hodin a zbytek je noc, v níž se kázeň nemůže uplatnit; kdy vojáci nejsou posíláni do oblastí smrti, kde už není kázně, jen na několik hodin jako při bitvě, nýbrž kdy žijí po celé měsíce, každou minutu v boji se smrtí, hladem a zimou; kdy za jediný měsíc hyne polovina armády – o tomto období války nám dějepisci vyprávějí, jak Miloradovič musel provést boční pochod tam a tam a Tormasov zase jinam, jak se Čičagov musel přesunout tam a tam (přesunout víc než po kolena ve sněhu), jak ten a ten srazil, odřízl a tak dále a tak dále.

Rusové, kteří při tom zpoloviny pomřeli, udělali, co se udělat dalo a co bylo třeba udělat, aby bylo dosaženo cíle hodného jejich národa, a nemohou za to, že jiní Rusové, kteří seděli v teplých pokojích, žádali, aby se udělalo něco, co nebylo možné.

Celý ten podivný, dnes nepochopitelný rozpor mezi faktem a historickým popisem pramení jen z toho, že historikové, kteří o té události psali, psali dějiny ušlechtilých citů a slov různých generálů, a nikoli dějiny událostí.

Zdají se jim velmi zajímavá slova Miloradovičova, vyznamenání, která dostal ten a ten generál, a jejich plány; ale otázka oněch padesáti tisíc, kteří zůstali po nemocnicích a v hrobech, je ani nezajímá, protože není předmětem jejich studia.

A přitom stačí jen zanechat studia hlášení a válečných plánů a vniknout do pohybu těch několika set tisíc lidí, kteří se přímo a bezprostředně zúčastnili událostí, a všechny otázky, dříve zdánlivě neřešitelné, se pojednou dají vyřešit neobyčejně snadno, prostě a jednoznačně.

Cíl odříznout Napoleona i s armádou nikdy neexistoval, leda snad v představách nějakých desíti lidí. Nemohl existovat, poněvadž byl nesmyslný a nebylo možné ho dosáhnout.

Cíl ruského národa byl jediný: vyhnat nepřítele ze své země. Tento cíl docházel svého uskutečnění jednak automaticky, tím, že Francouzi prchali, a proto stačilo jen nezastavovat jejich pohyb. Za druhé docházel tento cíl svého uskutečnění tím, že do války zasáhl lid, který hubil Francouze, a za třetí tím, že velká ruská armáda šla Francouzům v patách, připravena použít síly v případě, že by se zastavili.

Ruská armáda musela na nepřítele působit jako bič na běžící zvíře. A zkušený honák věděl, že nejlepší je držet bič zvednutý a hrozit jím, místo aby jím mlátil běžící zvíře po hlavě.

ČÁST ČTVRTÁ

I

Když člověk vidí umírat zvíře, zmocňuje se ho hrůza; všechno, čím je on sám, jeho podstata, hyne mu před očima a přestává existovat. Ale když umírá lidská bytost, a to bytost milovaná, tu člověk kromě hrůzy nad zničeným životem cítí ještě, jak se v něm cosi láme, a rána, kterou má v duši, stejně jako rána fyzická někdy zabíjí, někdy se zhojí, ale vždy bolí a bojí se vnějšího jitrivého dotyku.

Po smrti knížete Andreje to pocítila Nataša stejně jako kněžna Marja. Obě, jako by se byly duševně zhroutily, přimhouřily oči před hrozivým mrakem, který visel nad nimi, a neodvažovaly se pohlédnout životu do tváře. Opatrně chránily své otevřené rány před urážlivými nebo bolestivými doteky. Všechno – kočár, který rychle přešel ulicí, zavolání k obědu, služčin dotaz, jaké šaty jim má připravit, a ještě víc slovo neupřímné, chabé účasti, to vše bolestně jitrilo ránu, připadalo jim jako urážka a porušovalo to nutné ticho, v němž se obě snažily naslouchat tomu strašnému, přísnému chóru, který stále ještě v jejich myslích neumkl, a bránilo jim to zahledět se do těch tajemných, nekonečných dálek, které se před nimi na okamžik otevřely.

Jen když byly spolu o samotě, nic je neuráželo a nic nebolelo. Rozmlouvaly málo. A když, pak jen o samých bezvýznamných věcech. Jedna i druhá se vyhýbaly zmínce o čemkoli, co se týkalo budoucnosti.

Přiznat, že by před sebou mohly mít nějakou budoucnost, připadalo jim jako urážka jeho památky. Ještě opatrněji se ve svých rozmlouvách vyhýbaly všemu, co se mohlo vztahovat k zesnulému. Zdálo se jim, že se to, co prožily a procítily, nedá vyjádřit slovy. Zdálo se jim, že jakákoli nahlas pronesená zmínka o podrobnostech jeho života narušuje vznešenost a posvátnost tajemství, jež se odehrálo před jejich očima.

Ustavičná zdrženlivost v řeči, stálé a úzkostlivé obcházení všeho, co by mohlo přivést řeč na něho, různé zastávky na hranicích nevyslovitelného, to vše vytvářelo v jejich vědomí ještě čistší a jasnější obraz toho, co cítily.

Avšak čistý a naprostý smutek je právě tak nemožný jako čistá a nezkalená radost. Kněžna Marja byla první, kterou jako nezávislou paní vlastního osudu a pěstounku a vychovatelku malého synovce vytrhl osud ze světa zármutku, v němž žila prvních čtrnáct dní. Došly dopisy od příbuzných a musela na ně odpovédět; pokoj, který dali Nikoluškovi, byl vlhký a on dostal kašel. Alpatyč přišel do Jaroslavlě s hospodářskými výkazy a zároveň jí navrhol a radil, aby se přestěhovali do moskevského domu na Vozdvižence, který zůstal celý a vyžadoval jen menší opravy. Život nestál a bylo třeba jej žít. Jakkoli těžké bylo pro kněžnu Marju vyjít z toho světa osamělého rozjímání, v němž až dosud žila, a s jakkoli velkou lítostí a výčitkami nechávala Natašu samotnou, starosti života si žádaly její účast a ona se jim bezděky poddala. Probírala s Alpatyčem účty, radila se s Dessalesem o synovci, činila opatření k přestěhování do Moskvy a sama se k tomu chystala.

Nataša zůstávala sama a od té doby, co se kněžna Marja začala zabývat přípravami k odjezdu, vyhýbala se i jí.

Kněžna Marja navrhla hraběnce, aby pustila Natašu s ní do Moskvy, a otec i matka s tímto návrhem radostně souhlasili, neboť pozorovali, že Nataše den ze dne ubývá tělesných sil, a domnívali se, že jí prospěje změna prostředí i moskevští lékaři.

„Nikam nepojedu,“ prohlásila Nataša, když za ní přišli s tím návrhem, „jen mě, prosím vás, nechte být,“ a vyběhla z pokoje, stěžej potlačujíc slzy ani ne tak žalu jako spíše zlosti a podráždění.

Od té doby, co cítila, že ji kněžna Marja opouští a že zůstává se svým hořem sama, proseděla Nataša většinu dne ve svém pokoji s nohama v rohu pohovky, trhala nebo mnula něco v tenkých natažených prstech a upřeně, strnule se dívala na místo, kde právě náhodou utkvěly její oči. Tato samota ji vyčerpávala a trýznila; ale Nataša ji nutně potřebovala. Když za ní někdo přišel, okamžitě vstala, změnila polohu i výraz obličeje, chopila se knihy nebo ruční práce a zřejmě netrpělivě očekávala, až rušitel zase odejde.

Ustavičně se jí zdálo, že užuž pochopí a pronikne tím strašným tajemstvím, na něž byl upřen její duševní zrak a které jí tak vysilovalo.

Koncem prosince seděla s nohama v rohu pohovky, hubená a bledá, v černých vlněných šatech, s copy nedbale svázanými, napjatě žmoulala a zase natahovala konce pásku a dívala se kamsi do kouta ke dveřím.

Dívala se tam, kam odešel on, na druhou stranu života. A ona druhá strana, na niž nikdy předtím nemyslela a jež se jí kdysi zdála vzdálenou a nepravděpodobnou, byla jí teď bližší, milejší a pochopitelnější než tato strana života, v níž je vše buď jen prázdnota a zmar, nebo utrpení a urážka.

Dívala se tam, kde věděla, že je on; avšak nemohla ho vidět jinak než tak, jak vypadal tady. Viděla ho opět takového, jaký byl v Mitišcích, v Trojici a v Jaroslavi.

Viděla jeho obličej, slyšela jeho hlas a opakovala si slova jeho i svá vlastní a někdy si vymýšlela za sebe i za něj nová slova, jež mohla být tehdy pronesena.

Viděla ho, jak leží v křesle ve svém sametovém kožíšku a opírá si hlavu o vyhublou bílou ruku. Prsa má podivně propadlá a ramena zvednutá. Jeho rty jsou pevně sevřené, oči se mu lesknou a bledé čelo rozbrázdí vráska a zase mizí. Jedna noha se mu sotva znatelně, rychle chvěje. Nataša ví, že bojuje s trýznivou bolestí. Co to je, ta bolest? Proč ta bolest? Co cítí? Jak ho to bolí! myslala si. Všiml si, že ho pozoruje, zvedl oči a bez úsměvu začal mluvit.

„Jedna věc je hrozná: spojit navěky svůj život s trpícím člověkem. To je věčná trýzeň.“ A zpytavě na ni pohlédl. Nataša jako vždy odpověděla dřív, než si stačila rozmyslet odpověď. „To nemůže dlouho trvat, to přejde a budete zdrav – docela,“ pravila.

Opět ho viděla a znovu prožívala vše, co tenkrát cítila. Vzpomněla si na dlouhý, smutný a přísný pohled, jakým se na ni při těch slovech podíval, a pochopila, že byl plný výčitky a zoufalství.

Souhlasila jsem s tím, říkala si nyní Nataša, že by bylo hrozné, kdyby zůstal navždycky upoután na lůžko. Řekla jsem to tenkrát jen proto, že by to bylo hrozné pro něho, ale on to pochopil jinak. Myslel si, že by to bylo hrozné *pro mne*. Tehdy ještě chtěl žít – bál se smrti. A já jsem mu to řekla tak hrubě, tak

hloupě. Nemyslela jsem to tak. Myslela jsem to docela jinak. Kdybych to byla řekla tak, jak jsem to myslela, byla bych řekla: i kdyby umíral, i kdyby umíral celou věčnost před mýma očima, byla bych šťastná proti tomu, jaká jsem teď. Teď... Nic, nikdo pro mě neexistuje. Věděl to? Ne. Nevěděl a nikdy se to nedoví. A teď už se to nikdy, nikdy nedá napravit. A on jí znovu říkal táž slova, jenže Nataša mu teď v myšlenkách odpovídala jinak. Přerušila ho a říkala: „Hrozné by to bylo pro vás, ne pro mne. Věřte mi, že bez vás pro mne nemá život cenu a trpět s vámi je pro mne největším štěstím.“ A on jí vzal za ruku a tiskl ji, tak jako ji tiskl toho strašného večera čtyři dny před svou smrtí. A Nataša mu ve svých představách říkala ještě jiná něžná slova, která mu mohla říci tehdy. „Miluji tě... miluji, miluji tě...“ opakovala, křečovitě svírajíc ruce, a se zoufalým úsilím zatínala zuby.

Zmocnil se jí sladký smutek a do očí jí už stoupaly slzy, když vtom se zeptala sama sebe: komu to říkám? Kde je a jaký je teď? A znovu se vše zastřelo suchou, tvrdou nejistotou a Nataša stáhla obočí a znovu napjatě pohlížela tam, kde je on. Už už, zdálo se jí, pronikla tajemstvím. Ve chvíli, kdy měla dojem, že se jí záhada odhaluje, udeřilo ji bolestně do uší hlasité cvaknutí kliky u dveří. Do pokoje rychle a neopatrně, neberouc na Natašu ohled, vešla komorná Duňaša s polekanou tváří.

„Račte jít k tatínkovi, rychle,“ řekla se zvláštním vzrušeným výrazem. „Neštěstí, Petr Iljič... dopis,“ dodala a rozplakala se.

II

Kromě obecného odcizení všem lidem zakoušela Nataša v té době zvláštní pocit odcizení členům vlastní rodiny. Všichni, otec, matka i Soňa, jí byli tak blízcí, tak všední, byla na ně tak zvyklá, že všechna jejich slova i city jako by urážely ten svět, v němž v posledním čase žila, a byla k nim nejen lhostejná, ale dokonce i nepřátelská. Slyšela Duňašina slova o Petru Iljiči a o neštěstí, ale nepochopila je.

Jaképak neštěstí je mohlo potkat, jaké oni mohou mít neštěstí? U nich je všechno postaru, všechno jako obvykle, tak klidně, řekla si v duchu.

Když vkročila do sálu, otec právě rychle vycházel z hraběnčina pokoje. Obličej měl celý svraštělý a mokrý od slz. Zřejmě vyběhl z pokoje, aby si mohl ulevit v pláči. Když spatřil Natašu, zoufale rozhodl rukama a všecek se roztrásl naříkavým, křečovitým vzlykotem, který mu zkřivil kulatou dobráčkou tvář.

„Pé... Péta... Jdi, jdi, ona... ona... volá tě...“ A vzlykaje jako malé dítě, rychle docupital zesláblýma nohama k židli, téměř na ni upadl a zakryl si tvář rukama.

Celou Natašinou bytostí jako by náhle projel elektrický proud. Così ji neuvěřitelně bolestně udeřilo do srdce. Pocítila strašlivou bolest: zdálo se jí, že se v ní něco trhá a že umírá. Ale hned za bolestí pocítila vysvobození z toho zákazu žít, který na ní ležel. Když viděla otce a slyšela za dveřmi strašný, řezavý křik matčin, okamžitě zapoměla na sebe a na svůj zármutek. Přiskočila k otci, ale ten bezmocně mával rukou a ukazoval k matčiným dveřím. Z pokoje vyšla kněžna Marja, bledá a s chvějícími se rty, vzala Natašu za ruku a něco jí říkala. Nataša ji neviděla a neslyšela. Rychlým krokem vešla do dveří, na okamžik se zarazila, jako by bojovala sama se sebou, a pak se rozběhla k matce.

Hraběnka ležela v křesle, podivně a nemotorně se vzpínala a tloukla hlavou o zeď. Soňa se služkami ji držely za ruce.

„Natašu! Natašu...!“ křičela hraběnka. „To není pravda, to není pravda...! Lže... Natašu!“ opakovala a odstrkovala od sebe všechny, kdo ji obklopovali. „Jděte všichni pryč, to není pravda! Že ho zabili...! Cha, cha, cha...! To není pravda!“

Nataša si jednou nohou klekla na křeslo, sehnula se nad matkou, objala ji, s neočekávanou silou ji zvedla, obrátila k sobě její obličej a přitiskla se k ní.

„Maminko...! Srdíčko...! Já jsem tady, miláčku můj. Mamičko,“ šeptala jí, neumlkajíc ani na chvíli.

Nepouštěla ji z náručí, něžně s ní zápolila, posílala pro polštáře, pro vodu a rozepínala a trhala na matce šaty.

„Miláčku můj, drahoušku... Mamičko... dušinko,“ šeptala neúnavně a líbala jí hlavu, ruce a obličej, cítíc, jak ji na nose

a na tvářích lechtají slzy, které jí tekly nezadržitelně v celých proudech.

Hraběnka sevřela dceřiny ruce, zavřela oči a na okamžik se ztišila. Najednou nezvykle rychle vstala, rozhlédla se nepřítelnyma očima, a když uviděla Natašu, začala jí ze všech sil svírat hlavu. Potom obrátila k sobě její tvář, zkřivenou bolestí, a dlouho na ni pohlížela.

„Natašo, ty mě přece máš ráda,“ zašeptala tiše a důvěřivě. „Natašo, ty mě neoklameš? Vid', že mi řekneš celou pravdu!“

Nataša se na ni dívala očima zalitýma slzami a v těch očích i na její tváři byla jen prosba o odpuštění a o lásku.

„Miláčku můj, maminečko,“ opakovala a veškerou sílu své lásky vynakládala na to, aby z matky nějak sňala přebytek hoře, které ji dusilo.

A zatím matka v bezmocném zápase se skutečností odmítala věřit, že může žít, když byl zabit její milovaný chlapec, překypující životem, a zachraňovala se před touto skutečností ve světě šílenství.

Nataša se nepamatovala, jak minul tento den a noc, ani následující den a noc. Nespala a neodcházela od matky ani na krok. Její láska, vytrvalá a trpělivá, jako by neustále objímala hraběnkou ze všech stran, ne jako nějaké vysvětlení nebo útěcha, nýbrž jako výzva k životu. Třetí noc se hraběnka na chvíli ztišila a Nataša si opřela hlavu o lenoch křesla a zavřela oči. Postel vrzla a Nataša zase oči otevřela. Hraběnka seděla na lůžku a potichu mluvila.

„Jsem tak ráda, že jsi přijel. Jsi jistě unavený, nechceš čaj?“ Nataša k ní přistoupila. „Zkrásněl jsi a zmužněl,“ pokračovala hraběnka a chytila dceru za ruku.

„Maminečko, co to říkáte...!“

„Natašo, už není, už není mezi námi!“ Hraběnka objala dceru a poprvé se rozplakala.

III

Kněžna Marja odložila svůj odjezd. Soňa s hrabětem se snažili Natašu vystřídat, ale nešlo to. Viděli, že jediná může matku zachránit, aby si nezoufala a nezešílela. Tři týdny se Nataša od hraběnky nehnula, spala v křesle v jejím pokoji, dávala jí jíst a pít a neustále s ní mluvila – mluvila, protože jen její něžný, laskavý hlas hraběnku uklidňoval.

Matčina duševní rána se nemohla zacelit. Pětova smrt jako by jí urvala půl života. Za měsíc po zprávě o jeho smrti, která ji zastihla jako svěží a statnou padesátnici, vyšla ze svého pokoje jako polomrtvá stařena bez zájmu o život. Ale táž rána, která téměř zabila hraběnku, tato nová rána probudila k životu Natašu.

Jakkoli se to zdá podivné, ale duševní rána, vzniklá rozštěpením duchovní bytosti, hojí se ponenáhlu právě tak jako rána fyzická. A když se zacelí hluboká rána a zdá se, že její konce srostly, hojí se rána duševní stejně jako fyzická jen životní silou vyvěrající zevnitř.

Tak se zacelila i rána Natašina. Myslela si, že život pro ni skončil. Ale náhle jí láska k matce ukázala, že podstata jejího života – láska – v ní ještě žije. Probudila se láska a probudil se i život.

Poslední dny knížete Andreje připoutaly Natašu ke kněžně Marje. Nové neštěstí je sblížilo ještě víc. Kněžna Marja odložila odjezd a poslední tři týdny pečovala o Natašu jako o nemocné dítě. Týdny, které Nataša strávila v matčině pokoji, podlomily její tělesné síly.

Jednou kolem poledne si kněžna Marja všimla, že se Nataša třese jako v zimnici; odvedla ji k sobě do pokoje a uložila ji do své postele. Nataša si lehla, ale když kněžna Marja zatáhla záclony a chtěla odejít, Nataša na ni zavolala.

„Nechce se mi spát. Marie, sedni si na chvíli u mne.“

„Jsi unavená, snaž se usnout.“

„Ne, ne, proč jsi mě odvedla. Bude se po mně ptát.“

„Je jí mnohem líp. Teď tak pěkně mluvila,“ namítla kněžna Marja. Nataša ležela na posteli a v šeru pokoje si prohlížela obličej kněžny Marji.

Je mu podobná? uvažovala. Podobná i nepodobná. Ale je tak zvláštní, cizí, docela nová a neznámá. A má mě ráda. Co má v duši? Jenom dobro. Ale jak? Jak se na mne dívá? Co si o mně myslí? Ano, je skvělá.

„Mášo,“ zašeptala a nesměle si přitáhla její ruku. „Mášo, nemysli si, že jsem špatná. Nemyslíš si to? Mášo, miláčku! Já tě mám tak ráda. Budeme navždy, navždy přítelkyněmi.“

A Nataša ji objala a jala se jí líbat ruce i tvář. Kněžna Marja byla zmatená a zároveň potěšená tímto výlevem Natašinych citů.

Od toho dne vzniklo mezi ní a Natašou vášnivé a něžné přátelství, jaké bývá jen mezi ženami. Ustavičně se líbaly, říkaly si navzájem něžná slova a většinu času trávily spolu. Šla-li jedna z nich ven, byla druhá neklidná a spěchala, aby se k ní připojila. Když byly spolu, cítily větší vzájemný soulad, než když byla každá o samotě. Vzniklo mezi nimi pouto silnější než přátelství: byl to výlučný pocit, že mohou žít jen v přítomnosti té druhé.

Někdy celé hodiny mlčely; jindy, když už ležely v postelích, rozpovídaly se a mluvily až do rána. Hovořily většinou o věcech dávno minulých. Kněžna Marja vyprávěla o svém dětství, o matce, otci, o svých snech; a Nataša, která se dříve od toho života naplněného oddaností a pokorou a od té poezie křesťanského sebezapření odvracela s lhostejným nepochopením, zamilovala si nyní, kdy ke kněžně Marje přilnula, i její minulost a porozuměla i tomu životu dříve nepochopitelnému. Nemínila zavádět do vlastního života pokoru a sebezapření, neboť byla zvyklá hledat jiné radosti, ale na své přítelkyni pochopila a zamilovala si tyto ctnosti, dříve tak nepochopitelné. Kněžně Marje, když naslouchala vyprávění o Natašině dětství a útlém mládí, se také odhalila nová, předtím nepochopitelná stránka života, víra v život a v jeho radosti.

Stále ještě nemluvily o *něm*, aby, jak se obávaly, slovy nějak neporušily ten vznešený cit, jehož byly plné, a toto mlčení působilo, že aniž si to uvědomovaly, pozvolna na něj zapomínaly.

Nataša zhubla, pobledla a tak zeslábla, že všichni neustále mluvili o jejím zdraví, a jí to bylo příjemné. Ale někdy se jí neočekávaně zmocnil strach nejen ze smrti, ale třeba jen z nemoci, ze slabosti, ze ztráty krásy, a tu se mimoděk pozorně zadívala na svou nahou ruku a divila se, jak je hubená, nebo si ráno prohlížela v zrcadle obličej a zdál se jí protáhlý a ubohý. Pomyslela si, že to tak musí být, ale bylo jí přitom úzko a smutno.

Jednou rychle vyšla do schodů a velmi se zadýchala. Ihned si vymyslela, že musí dole něco zařídit, a znovu vyběhla nahoru, zkoušejíc síly a pozorujíc se.

Jindy volala Duňasu a hlas jí přitom selhal. Zavolala tedy ještě jednou, ačkoli už slyšela její kroky – zavolala tím prsním hlasem, jakým kdysi zpívala, a zaposlouchala se do něj.

Neuvědomovala si a nebyla by tomu věřila, že z nánosu jílu, který zavalil její duši a zdál se jí neproniknutelný, již vyráží tenoučká, něžná stébla mladé travičky, která se zakoření a tak zastíní svými výhonky, deroucími se k životu, dusící ji hoře, že po něm zakrátko nezbude ani památky. Rána se zaceľovala zevnitř.

Koncem ledna odjížděla kněžna Marja do Moskvy a hrabě trval na tom, aby Nataša jela s ní a poradila se s lékaři.

IV

Po srážce u Vjazmy, kde Kutuzov nemohl udržet svá vojska od snahy srazit, odříznout a tak dále, probíhaly pohyby prchajících Francouzů a Rusů je pronásledujících až do Krasného bez srážek. Útěk byl tak rychlý, že ruská armáda, která Francouze pronásledovala, nemohla je dohonit, že koně v jezdecktu a v dělostřelectvu zůstávali pozadu a že zprávy o pohybu Francouzů byly vždy nesprávné.

Lidé v ruském vojsku byli tímto neustálým pohybem – po čtyřiceti verstách denně – tak zmoření, že nemohli pochodovat rychleji.

Abychom pochopili, do jaké míry byla ruská armáda vyčerpaná, stačí jen jasně si uvědomit význam skutečnosti, že ač během celého pochodu od Tarutina neztratila ruská armáda víc než pět tisíc lidí na raněných a zabitých a na zajatcích sto lidí, že tato armáda, která vyrazila z Tarutina o stavu sto tisíc mužů, přišla ke Krasnému s padesáti tisíci.

Rychlý pohyb Rusů za Francouzi účinkoval na ruskou armádu právě tak ničivě jako útěk na Francouze. Rozdíl byl jen v tom, že ruská armáda se pohybovala ze své vůle, že jí nehrozila záhuba, jež visela nad armádou francouzskou, a pak v tom, že nemocní Francouzi, kteří zůstali pozadu, padli do rukou nepříteli, kdežto opozdílí Rusové zůstali mezi svými doma. Hlavní příčinou pokleslého stavu Napoleonovy armády byla rychlost pohybu a nezvratným důkazem toho je obdobně pokleslý stav ruských vojsk.

Veškerá činnost Kutuzovova, jak tomu také bylo u Tarutina i u Vjazmy, záležela v tom, aby nezastavoval, pokud to bylo v jeho moci, ten pohyb zhoubný pro Francouze (jak tomu chtěli v Petrohradě a v armádě ruští generálové), nýbrž napomáhal mu a ulehčil pohyb vlastních vojsk.

Avšak kromě toho od té doby, co se ve vojsku projevila únava a ohromný pokles početních stavů, jež pocházely z rychlosti pohybu, viděl Kutuzov ještě jinou příčinu ke zpomalení pohybu vojska a k vyčkávání. Cílem ruských vojsk bylo pronásledovat Francouze. Cesta Francouzů nebyla známa, a proto čím blíže šla naše vojska Francouzům v patách, tím větší kus musela urazit. Jen když šla za nimi v jisté vzdálenosti, mohla nejkratším směrem přežezávat okliky, které Francouzi dělali. Všechny důmyslné manévry, jež navrhovali generálové, znamenaly přesuny vojsk a prodloužení pochodů, ač jedině rozumné bylo přesuny zkrátit. A k tomuto cíli směřovala po celou dobu operací od Moskvy do Vilna činnost Kutuzovova – nikoliv náhodně, nikoliv dočasně, nýbrž tak důsledně, že jej ani jednou nezměnil.

Kutuzov věděl – nikoli z rozumové úvahy nebo z důvodů vědeckých, nýbrž veškerou svou ruskou duší věděl a cítil, co cítil každý ruský voják, že totiž Francouzi jsou poraženi, že nepřátelé prchají a že je nutno je vyhnat; zároveň však prožíval stejně jako vojáci všechnu obtíž tohoto pochodu, neslýchaného svou rychlostí a roční dobou.

Avšak generálům, obzvláště neruským, kteří se chtěli vyznamenat, někoho ohromit, kvůli čemu si zajmout nějakého vévodu nebo krále – těmto generálům se teď, kdy každá bitva byla hanebností a nesmyslem, zdálo, že je nejhodnější doba svádět bitvy a kohosi porážet. Kutuzov jen krčil rameny, když mu předkládali plány manévru s těmi polohladovými vojáky, špatně obutými a bez kožíšků, s vojáky, jejichž počet se za měsíc ztenčil na polovinu, ač nedošlo k žádné bitvě, a s nimiž by museli urazit k hranicím – i když budou podmínky dalšího útěku co nejlepší – větší vzdálenost, než byla ta, co měli za sebou.

Obzvláště se tato snaha vyznamenat se a manévrovat, srazit a odříznout projevovala tehdy, když ruská vojska narazila na vojska francouzská.

Tak se to stalo u Krasného; mysleli, že se střetnou s jednou ze tří francouzských kolon, a narazili na samého Napoleona s šestnácti tisíci muži. Ačkoli Kutuzov použil všech prostředků, aby zabránil této zhoubné srážce a aby ušetřil svá vojska, po tři dny dobýjeli u Krasného vyčerpaní vojáci ruské armády rozbité houfy Francouzů.

Toll napsal dispozici: první kolona pochoduje atd. A jako vždy to bylo provedeno jinak. Princ Eugen Württemberský ostřeloval z kopce prchající houfy Francouzů a žádal posilu, která nepřicházela. Francouzi v noci obcházeli Rusy, rozptylovali se, schovávali se po lesích a klestili si cestu, jak kdo dovedl.

Miloradovič, který říkal, že jej hospodářské věci oddílu nezajímají, a kterého nikdy nebylo možné najít, když ho bylo potřeba, „rytíř bez bázně a hany“, jak si sám říkal, milovník vyjednávání s Francouzi, posílal k nim parlamentáře se žádostí, aby se vzdali, ztrácel čas a dělal něco jiného, než mu nařizovali.

„Daruji vám, mládenci, tuto kolonu,“ říkával, přijížděje k vojsku, a ukázal jezdcům na Francouze. A jezdci na koních, kteří se sotva hýbali, i když je poháněli ostruhami i šavlemi, přijížděli vleklým klusem po velké námaze k darované koloně, totiž k houfu omrzlých, ztuhlých a hladových Francouzů; a darovaná kolona odhazovala zbraně a vzdávala se, což bylo už dávno jejím přáním.

U Krasného se zmocnili šestadvaceti tisíc zajatců, několika set děl, jakési hole, které říkali maršálské žezlo, přeli se o to, kdo se tam vyznamenal, a byli s tím spokojeni, jen velice lito-

vali, že nezajali Napoleona nebo aspoň nějakého hrdinu, maršála, a vyčítali to jeden druhému, ale nejvíce Kutuzovovi.

Tito lidé byli ve vleku svých vášní jen slepými vykonavateli nejsmutnějšího zákona nutnosti; považovali se za hrdiny a měli za to, že to, co dělají, je věc velmi důstojná a ušlechtilá. Obviňovali Kutuzova a říkali, že jim hned od počátku války bránil porazit Napoleona, že myslí jen na to, jak by ukojil své vášně, že nechtěl odejít z Polotňanských závodů jen proto, že tam měl klid; že u Krasného zastavil postup, poněvadž po zprávě, že je tam Napoleon, ztratil úplně rozvahu; že se dá předpokládat, že je s Napoleonem smluven, že ho Napoleon podplatil atd., atd.

Nedosti na tom, že tak mluvili současníci ovládaní svými vášněmi – potomci a dějiny obdařili Napoleona přídomek *grand*, kdežto Kutuzova nazvali cizozemci chytrým, prostopášným, slabým dvorským starcem; a Rusové – čímsi neurčitým, jakousi loutkou, užitečnou jen proto, že měla ruské jméno...

V

V roce 1812 a 1813 obviňovali přímo Kutuzova, že se dopustil chyb. Car s ním byl nespokojen. A v dějinách napsaných nedávno na nejvyšší rozkaz stojí, že Kutuzov byl vychytralý dvorní lhář, který se bál i pouhého Napoleonova jména a svými chybami u Krasného a u Bereziny připravil ruská vojska o slávu – o úplné vítězství nad Francouzi.¹⁾

Takový bývá osud nikoli velikých lidí, nikoli grandhomme, které ruský rozum neuznává, nýbrž osud oněch nepočtených, vždy osamocených lidí, kteří postihli vůli Prozřetelnosti a podřizují jí svou vůli osobní. Nenávist a pohrdání davu trestá tyto lidi za to, že prohlédli vyšší zákonitost.

¹⁾ Dějiny roku 1812 od Bogdanoviče: charakteristika Kutuzova a úvahy o nedostatečných výsledcích operací u Krasného. (*Pozn. aut.*)

Pro ruské dějepisce (jak je to divné a trapné!) je Napoleon – tento nejnícotnější nástroj dějin, jenž nikdy a nikde, dokonce ani ve vyhnanství, neukázal lidskou důstojnost – pro tyto historiky je Napoleon předmětem nadšení a obdivu: je *grand*. Avšak Kutuzov, člověk, jenž se od počátku až do konce své činnosti roku 1812, od Borodina až do Vilna, ani jednou, jediným skutkem či slovem sám sobě nezpronevřil, jenž podává v dějinách výjimečný příklad skromnosti a postřehu pro význam současné události v budoucnu – Kutuzov je pro ně čímsi neurčitým a ubohým, takže když mluví o něm a o roce 1812, činí to vždy jakoby s pocitem jistého studu.

A zatím je těžké si představit historickou osobnost, jejíž činnost by tak stále a vytrvale směřovala k jedinému cíli. Je těžké si představit cíl důstojnější a více odpovídající vůli celého národa. Ještě těžší je najít jiný cíl v historii, který by si stanovila historická osobnost a jehož by bylo tak plně dosaženo jako cíle, k jehož dosažení se upínala veškerá činnost Kutuzovova.

Kutuzov nikdy nemluvil o čtyřiceti stoletích, která na něj hledí z pyramid, o obětech, které přináší vlasti, o tom, co má v úmyslu vykonat nebo co již vykonal; vůbec o sobě nemluvil, nehrál žádnou úlohu, vždy se zdál docela prostým a obyčejným člověkem a mluvil nejprostší a nejobyčejnější věci. Psal dopisy svým dcerám a Mme de Staël, četl romány, měl rád společnost krásných žen, žertoval s generály, důstojníky a vojáky a nikdy neodporoval lidem, kteří mu chtěli něco dokazovat. Když k němu hrabě Rastopčin přijel na jauszkém mostě a do očí mu vyčetl, že je vinen zkázou Moskvy („Cožpak jste neslibil, že neopustíte Moskvu bez bitvy?“), odpověděl mu Kutuzov: „Já neopouštím Moskvu bez bitvy,“ ačkoli Moskva byla už opuštěna. Když k němu přijel od cara Arakčejev a řekl, že by bylo třeba jmenovat Jermolova velitelem dělostřelectva, Kutuzov odpověděl: „Ano, sám jsem o tom před chvílí mluvil,“ ačkoli mluvil o něčem docela jiném. Co záleželo na tom, jemu, který tehdy jediný chápal celý ohromný význam události uprostřed nerozumného zástupu, jenž ho obklopoval, co mu záleželo na tom, bude-li hrabě Rastopčin obviňovat z neštěstí hlavního města jeho nebo sám sebe? Ještě méně ho mohlo zajímat, koho budou jmenovat velitelem dělostřelectva.

Tento stařec, který životní zkušeností nabyt předsvědčení, že myšlenky a slova, jež je vyjadřují, nejsou hybnými pákami lidské činnosti, tento stařec nejen v uvedených případech, ale vždycky mluvil nesmyslná slova – první, jež mu slina na jazyk přinesla.

Ale též člověk, který nepřipisoval žádný význam svým slovům, nikdy za celou svou činnost neřekl ani jedno slovo, které by odporovalo tomu jedinému cíli, o jehož dosažení usiloval po celou válku. Je samozřejmé, že bezděky nejednou, za nejrůznějších okolností vyslovil svou myšlenku s tíživým vědomím, že nebude pochopen. Počínajíc bitvou u Borodina, odkdy začaly jeho neshody s lidmi, kteří ho obklopovali, jediný opakoval, že *bitva u Borodina je vítězství*, a opakoval to i ústně, i ve svých zprávách a hlášeníh až do své smrti. Jediný řekl, že *ztráta Moskvy není ztrátou Ruska*. V odpověď na Lauristonovu mírovou nabídku řekl, že *mír není možný, protože je to vůle národa, aby se válčilo*; když Francouzi ustupovali, jediný říkal, že *všechny naše manévry jsou zbytečné, že všechno dopadne samo od sebe lépe, než si to přejeme, že nepříteli je nutno poskytnout zlatý most, že bitvy u Tarutina, u Vjazmy a u Krasného byly zbytečné, že je třeba s nějakým vojskem přijít až na hranice a že za deset Francouzů nedá jediného Rusa*.

A on jediný, tento dvořan, kterého nám líčí jako člověka, jenž lze Arakčejevovi, aby se zalíbil carovi – on jediný, tento dvořan, si ve Vlně vyslouží nemilost panovníkovu, když mu řekne, že další válka za hranicemi je škodlivá a zbytečná.

Avšak pouhá slova by nedokazovala, že tenkrát chápal význam dějinné události. Jeho činy, všechny bez jediné výjimky, všechny směřují k jedinému a témuž cíli: 1. napnout všechny síly k bitvě s Francouzi, 2. porazit je, 3. vyhnat je z Ruska a zmenšit, pokud je to možné, utrpení národa a vojska.

On, tento váhavec Kutuzov, jehož devízou je trpělivost a čas, nepřítel rozhodných akcí, svede bitvu u Borodina a dává přípravám k ní neobyčejně slavnostní ráz. Tento Kutuzov, který o bitvě u Slavkova, ještě než začala, říká, že bude prohrána, v Borodině naopak přes všechno ujišťování generálů, že bitva je prohrána, a přesto, že – věc v dějinách neslýchaná – vojáci musí po vyhrané bitvě ustupovat, jediný proti všem až do své smrti

ti tvrdí, že bitva u Borodina byla vítězstvím. Jediný po celou dobu ústupu trvá na tom, aby nebyly sváděny bitvy, které jsou teď zbytečné, aby se nezačínala nová válka a nepřekračovaly se hranice Ruska.

Nyní je snadné pochopit význam událostí, nepřičteme-li činnosti mas cíle, které se zrodily v hlavách desítek lidí, protože celá událost i se svými důsledky leží před námi.

Avšak mohl tento starý člověk, samotinký proti mínění všech ostatních, uhádnout vlastenecký význam událostí tak přesně, že jej po celou svou činnost nezradil?

Zdrojem této neobyčejné jasnozřivosti, s níž pronikal do smyslu rodících se událostí, bylo národní cítění, které v sobě měl v celé jeho čistotě a síle.

Jen to, že lid o tomto jeho cítění věděl, přimělo jej, aby tak podivnými cestami, proti vůli cara, vybral tohoto starce v nemilosti do čela národní války. A pouze toto cítění jej postavilo na nejvyšší stupeň lidskosti, s níž tento vrchní velitel upínal všechny své síly nikoli k tomu, aby lidi zabíjel a ničil, ale k tomu, aby je zachraňoval a aby s nimi cítil.

Tato prostá, skromná, a proto vskutku majestátní postava se nemůže vtěsnat do živé představy evropského hrdiny domněle řídícího činnost lidí, jak si ho vymyslela historiografie.

Pro lokaje veliký člověk neexistuje, protože lokaj má na velikost svůj názor.

VI

Pátého listopadu byl první den takzvané bitvy u Krasného. Kvečeru, když už po mnohých sporech a omylech generálů, kteří zavedli svá vojska jinam, než měli, po vysílání pobočnicků s odporujícími si rozkazy, když po tom všem už bylo jasné, že nepřítel všude prchá a že k bitvě nedojde a nemůže dojít, vyjel Kutuzov z Krasného a jel do Dobrého, kam byl toho dne přeložen hlavní stan.

Den byl jasný a mrazivý, Kutuzov jel na své tlusté bílé ko-
bylce k Dobrému, provázen obrovskou družinou generálů, kteří
s ním byli nespokojeni a stále si něco za jeho zády šuškali. Po-
dél celé cesty se kupily houfy Francouzů zajatých toho dne (ten
den jich bylo zajato sedm tisíc) a hřály se u ohňů. Nedaleko
Dobrého stál na cestě podél dlouhé řady odpřažených fran-
couzských děl obrovský zástup zajatců, otrhaných, ovázaných
a omotaných, čím se dalo, a hlučel živým hovorem. Když se
přiblížil vrchní velitel, hovor ustal a všechny oči se upřely na
Kutuzova, který jel pomalu po cestě ve vatovaném plášti, tvoří-
cím mu na sehnutých ramenou hrb, a v bílé čapce s červeným
okolkem. Jeden z generálů Kutuzovovi hlásil, kde byla vzata
děla a zajatci.

Zdalo se, že Kutuzov o něčem přemýšlí a neslyší, co generál
povídá. Nespokojeně přimhouřil oči a zkoumavě, upřeně si
prohlížel postavy zajatců, kteří vypadali obzvlášť uboze. Větši-
na francouzských vojáků byla zmrzačena, měli omrzlé nosy
a tváře a skoro všichni měli červené, opuchlé a hnisavé oči.

Jedna skupina zajatců stála blízko cesty a dva vojáci – obli-
čej jednoho z nich byl plný vředů – trhali syrové maso. Bylo
cosi strašného a zvířecího v letném pohledu, který vrhli po ko-
lemjdoucích, a v tom nenávisném výrazu, s nímž voják s vředy
pohlédl na Kutuzova, ale ihned se odvrátil a pokračoval ve své
činnosti.

Kutuzov se dlouho pozorně díval na ty dva vojáky; pak se
ještě více zamračil, přimhouřil oči a v zamyšlení zavrtěl hla-
vou. Jinde zase si všiml ruského vojáka, který se smíchem po-
klepával Francouzovi po rameni a laskavě mu cosi říkal. Kutu-
zov znovu s týmž výrazem pokýval hlavou.

„Co říkáš?“ zeptal se generála, který pokračoval v hlášení
a upozorňoval vrchního velitele na ukořistěné francouzské pra-
pory, které stály před frontou Preobraženského pluku.

„Ach, prapory,“ řekl Kutuzov a se zřejmým úsilím přerušil
přemýšlení o věci, která ho tak zaujala. Roztržitě se rozhlédl.
Odevšad se na něj dívaly tisíce očí v očekávání, co řekne.

Před Preobraženským plukem se zastavil, ztěžka vzdychl
a zavřel oči. Kdosi z družiny dal znamení, aby praporečníci
předstoupili a postavili prapory do půlkruhu kolem vrchního
velitele. Kutuzov chvíli mlčel a potom se zřejmě nerad podřídil

nutnosti, kterou s sebou neslo jeho postavení, zvedl hlavu a začal mluvit. Obklopily ho skupiny důstojníků. Pozorným pohledem přelétl hlouček důstojníků, z nichž některé poznal.

„Děkuji všem!“ začal, obraceje se střídavě k vojákům i k důstojníkům. V nastalém tichu bylo zřetelně slyšet jeho pomalu pronášená slova. „Děkuji všem za těžkou a věrnou službu. Vítežství je dovršeno a Rusko na vás nezapomene. Sláva vám navěky!“ Odmlčel se a rozhlédl se.

„Sehni mu hlavu, sehni ji!“ řekl vojákoví, který držel francouzského orla a bezděky jej sklonil před praporem Preobraženců. „Níž, níž, tak, tak. Hurá, hoši!“ obrátil se k vojákům a prudce přitom vysunul bradu.

„Hurá-rá-rá!“ zařvalo tisíce hrdel.

Když vojáci křičeli, sklonil se Kutuzov v sedle, sehnul hlavu a v oku mu zasvitla mírná, jakoby posměšná jiskra.

„Ještě něco, braši,“ řekl, když hlasy zmlkly...

A náhle se jeho hlas i výraz obličeje změnil: přestal mluvit vrchní velitel a promluvil prostý starý člověk, který teď zřejmě chtěl sdělit svým druhům to nejdůležitější.

Skupina důstojníků i řady vojáků se pohnuly, aby lépe slyšely, co řekne teď.

„A ještě něco, braši. Víím, je vám těžko, ale co se dá dělat! Vydřte to; nebude to už dlouho trvat. Vyprovodíme hosty a pak si odpočineme. Za vaši službu na vás car nezapomene. Je vám těžko, ale přece jen jste doma; kdežto oni – vidíte, kam to dopracovali,“ řekl a ukázal na zajatce. „Huř než poslední žebráci. Dokud byli silní, nelitovali jsme jich, ale teď už je můžeme i politovat. Taky jsou to lidé. Že je to tak, hoši?“

Díval se kolem sebe a v upřených, uctivě rozpačitých pohledech četl souhlas se svými slovy; jeho tvář se víc a víc jasněla stařeckým mírným úsměvem, který mu v koutcích úst a očí hloubil vějířky vrásek. Odmlčel se a jakoby v rozpacích sklopil hlavu.

„Ale když na to přijde, kdo je k nám zval? Dobře jim tak, pošleme je do prdele,“ řekl znenadání a zvedl hlavu. Švihl nahajkou a cvailem, poprvé za celou válku, odjel pryč od rozcházejících se vojáků, radostně se chechtajících a řvoucích hurá.

Slova pronesená Kutuzovem vojska sotva pochopila. Nikdo by nebyl dovedl tlumočit obsah maršálovy řeči, na začátku

slavnostní a ke konci prostoduše stařecké; avšak její srdečný smysl byl pochopen a pocit, že jsme slavně zvítězili, doprovázený soucitem k nepříteli a vědomím, že jsme v právu, ten pocit vyjádřený právě tou stařečkou, dobromyslnou nadávkou, utkvěl v duši každého vojáka a projevil se radostným, dlouho neumlkajícím křikem. Když se potom jeden z generálů obrátil na vrchního velitele s otázkou, nedá-li si přistavit kočár, Kutuzov při odpovědi neočekávaně zavzlykal, zřejmě velmi rozrušený.

VII

Osmého listopadu, poslední den bitvy u Krasného, dorazilo vojsko na nocleh již za šera. Celý den bylo bezvětří, mrzlo a padal lehký, řídký sníh; kvečeru se začalo vyjasňovat. Mezi vločkami prosvítalo černofialové hvězdnaté nebe a mráz přituhl.

Mušketýrský pluk, který vyrazil z Tarutina o stavu tří tisíc mužů, přišel nyní s devíti sty muži jako jeden z prvních na místo noclehu, do vesnice při silnici. Ubytovatelé, kteří na pluk čekali, oznámili, že ve všech světnicích je plno nemocných i mrtvých Francouzů, jezdců a jejich štábů. Zůstal volný jen jeden domek pro velitele pluku.

Velitel pluku k němu zajel. Pluk prošel vesnicí a u krajních domků postavil na silnici pušky do kozlů.

Jako ohromné zvíře o mnoha údech dal se pluk do přípravy svého doupěte a jídla. Jedna část vojáků se dovezla po kolena ve sněhu do březového lesa napravo od vesnice a hned nato se v lese rozléhaly údery seker, tesáků, praskot lámaných větví a veselé hlasy; druhá část se zaměstnávala u plukovních trénů a koní, shromážděných a postavených do houfu, sundávala kotle a suchary a dávala koním žrát; třetí část se rozešla po vesnici, zařizovala ubytování pro štáby, vynášela mrtvá těla Francouzů z domků a rozebírala ze střech desky, dříví a slámu na oheň a pletené ploty na ochranu proti větru.

Za domky na kraji vesnice viklalo asi patnáct vojáků s veselým křikem vysokou pletenou stěnu kolny, z níž byla již stržena střecha.

„No co, opři se, najednou!“ křičely hlasy a v noční tmě se s praskotem houvalo ohromné, zmrzlé a sněhem pokryté pletivo stěny. Stále častěji praštěly spodní kůly, až se konečně zřítíla stěna i s vojáky, kteří se do ní opírali. Rozlehl se bujarý povyk a řehot.

„Do toho! Po dvou! Dej sem sochor! Tak, tak. Kam to lezeš?“

„No, hej rup... Tak ne, kluci...! Až křiknu!“

Všichni umlkli a nehučný, sametově příjemný hlas začal zpívat píseň. Na konci třetí sloky, právě když dozpíval poslední tón, vykřiklo svorně dvacet hrdel: „Úúúú! Jde to! Hej rup! Přijďte, kluci...!“ Ale přes společné úsilí se stěna pohnula jen málo a v nastalém tichu bylo slyšet těžké supění.

„Hej vy, od šesté roty! Čerti chlupatý! Pojďte na pomoc... Na oplátku.“

Přidalo se k nim asi dvacet lidí z šesté roty, kteří byli na cestě do vesnice; pletená stěna, dlouhá pět sáhů a sáh široká, se prohnula, a tlačíc a řezajíc funicí vojáky do ramenou, hnula se kupředu po vesnické ulici.

„Tak jdi, nebo tě... Abys neupadl, ty nemehlo! Co stojíš! No tak, ty...“

Bujným, hrubým nadávkám nebylo konce.

„Co tady vyvádíte?“ ozval se náhle tónem zvyklým rozkazovat voják, který vyběhl proti průvodu. „Tady jsou páni; v domku je sám generál, a vy, hulvátí nevyčválaný, já vám ukážu!“ křičel rytmistr, rozehnal se a praštil do zad prvního vojáka, který mu padl do rány. „Copak to nejde potichu?“

Vojáci zmlkli. Voják, jehož rytmistr praštil, pokašlával a začal si utírat obličej, rozedřený do krve nárazem o pletenou stěnu.

„Vidíš ho, pacholka, jak dovede mlátit! Mám držku samou krev!“ zašeptal bázlivě, když rytmistr odešel.

„Nezdá se ti to?“ posmíval se mu jiný a vojáci šli dál, ale ztlumili hlasy. Když vyšli za ves, začali zase mluvit hlasitě a ze zvyku prokládali svůj hovor nadávkami.

V domku, kolem něhož vojáci šli, byli shromážděni vyšší velitelé a u čaje se živě rozebíraly události minulého dne i zamýšlené zítřejší manévry. Došlo se k názoru, že bude prove-

den boční obchvat zleva, při němž bude místokrál odříznut a zajat.

Když vojáci přitáhli pletenou stěnu, rozhořivaly se již tu a tam ohně kuchyní. Dříví praskalo, sníh tál a na celém prostranství se míhaly černé stíny vojáků, kteří si je obsadili a udusali na něm sních.

Sekery a tesáky pracovaly na všech stranách. Vše se dělo bez rozkazu. Tahalo se dříví do zásoby na noc, stavěly se boudy pro velitele, vařilo se v kotlích, dávaly se do pořádku pušky a náboje.

Pletenou stěnu, kterou přivlekla osmá rota, postavili ze severní strany do půlkruhu, podepřeli vidlicemi a rozdělali před ní oheň. Odtroubili večerku, přepočítali vojáky, ti povečeřeli a ulehli kolem ohňů – někdo si spravoval obuv, někdo kouřil dýmku, někdo se zase svlékl do naha a pařil vši.

VIII

Zdálo by se, že ruští vojáci v nepředstavitelně těžkých podmínkách, v jakých tehdy žili – bez teplých bot, bez kožíšků, beze střechy nad hlavou, ve sněhu za osmnáctistupňového mrazu, dokonce bez plné dávky potravin, které se často opoždovaly – museli skýtat velmi smutnou a žalostnou podívanou.

Ale naopak, nikdy, ani za nejlepších materiálních podmínek, nebylo v ruském vojsku veseleji a živěji. Bylo to tím, že každodenně odpadalo z vojska všechno, co začínalo umdlévat a slábnout. Všechno, co bylo tělesně a mravně slabé, již dávno zůstal vzadu, zůstal jen výkvět vojska – morální i fyzický.

U osmé roty, která si postavila plot proti větru, se šlo nejvíc vojáků. Přisedli k nim i dva rytmistři a jejich oheň plál jasněji než ostatních. Každý, kdo chtěl sedět za plotem, byl povinen přinést dříví.

„Hej, Makejeve, co je s tebou... ztratil ses? Nebo tě sežrali vlci? Přines přece dříví,“ křičel ryšavý voják, který stále mhouřil oči a mrkal od kouře, ale od ohně se ani nehnul. „Běž pro

dříví aspoň ty, Vráno,“ obrátil se na jiného. Zrzek nebyl poddůstojník, ba ani svobodník, byl to však hromotluk statné postavy, a proto se choval panovačně k těm, kdo byli slabší než on. Hu-beňoučkový maličký voják s ostrým nosem, kterému říkali Vrána, pokorně vstal a už se chystal splnit rozkaz, když do prostoru ozářeného ohněm vkročil mladý voják štíhlé a ztepilé postavy s dřívím v náručí.

„Dej to sem. To je právě to, co potřebujeme!“

Dříví nalámali, přiložili do ohně a rozfoukali je ústy i šosy pláštů, až plamen zasyčel a začal prskat. Vojáci přisedli blíž a zapalovali si dýmky. Mladý urostlý voják, který přinesl dříví, si založil ruce v bok a začal rychle a svižně podupávat ozáblýma nohama na místě.

„Mamička, mamička, studená rosička, milá je rosička mušketýru...“ zpíval si k tanci do rytmu a při každé slabice písne jako by škytl.

„Hej, uletí ti podrážky!“ vykřikl zrzek, který si všiml, že tanečníkovi odstává podešev. „Že se ti chce do tance!“

Tanečník se zastavil, utrl odstávající kůži a hodil ji do ohně.

„Máš pravdu, brachu,“ prohodil, sedl si, vyndal z rance kus francouzského modrého sukna a začal si jím omotávat nohu.

„To je od toho napařování,“ dodal a natáhl si nohy k ohni.

„Brzy nám dají nové. Říká se, že až je pobijeme, dostaneme všichni všechno dvakrát.“

„Koukněme se, ten holomek Petrov zůstal taky vzadu,“ poznamenal rytmistr.

„Já si toho všiml už dávno...“ řekl druhý.

„Ale co, takový vojáček...“

„Ve třetí rotě se prý včera nedopočetali devíti lidí.“

„Co si myslíš, jak daleko dojdeš s omrzlýma nohama?“

„Nechte hloupých řečí!“ přerušil je rytmistr.

„Nechceš to snad udělat taky?“ obrátil se vyčítavě starý voják k tomu, který mluvil o omrzlých nohách.

„Jak si to vlastně představuješ?“ zvedl se náhle od ohně voják s ostrým nosem, kterému říkali Vrána, a začal mluvit pisklavým, třaslavým hlasem. „Kdo je tlustý, zhubne, kdo je hubený, umře. Třebas já. Už to nevydržím,“ řekl náhle rytmistrovi rozhodným tónem. „Nech mě poslat do špitálu, mám lámání v celém těle; stejně bych zůstal pozadu...“

„No dobrá, dobrá,“ řekl rytmistr konejšivě.

Vojáček ztichl a povídalo se dál.

„Teď jsme těch Francouzů pochytali, ale abych pravdu řek, pořádný boty nemá žádnéj, taktak že jim to na nohou drží,“ začal jeden z vojáků z jiného konce.

„To je povyzouvali kozáci. Čistili jsme pro plukovníka chalupu, vynášeli jsme je ven. Bylo nám líto se na ně podívat, lidičky,“ řekl tanečník. „Házeli jsme je na hromadu. A představte si, jeden byl živý, mumlal něco tou jejich hatmatilkou.“

„A jsou to čistý lidi,“ pokračoval první. „Bílí, bílí jako bříza a udatní a nóbl, co vám mám povídat.“

„Bodejť by nebyli! Ten si je nabral ze všech stavů.“

„A po našem vůbec nerozuměj,“ udiveně se smál tanečník. „Povídám mu ‚Z který jsi koruny?‘ a on brebentí dál tu svou. Divný lidi!“

„Co je zvláštní, kamarádi,“ pokračoval ten, který se divil jejich bělosti, „vykládali vesničani od Možajska, že když začali odklízet zabité, tam, co se to semlelo, tak že prej tam ty jejich mrtvoly ležely hnedle měsíc. Tak prej tam leží, teda ten jejich, bílej jako sníh, a není ani trošku cejtít.“

„Že by to bylo ze zimy?“ zeptal se jeden.

„Ty jsi ale chytrák! Ze zimy! Dyť bylo horko. Být to ze zimy, nesmrděli by ani naši. Ale když prej přijdeš k našemu, je prej úplně shnilej, samej červ. Tak prej si člověk ováže hubu šátkem, dá ji na stranu a táhne; nedá se to vydržet. Ale jejich je prej bílej jako papír; ani trošinku není cejtít.“

Všichni se odmlčeli.

„To je asi ze zdravý,“ usoudil rytmistr, „žrali panskou zdravu.“
Nikdo nic nenamítal.

„Povídal ten sedlák, jako ten od Možajska, co byla ta srážka, že je tam nahnali z desíti vesnic a že to vozili dvacet dní a eště to neodvezli, teda ty mrtvý. A vlků co prej tam bylo...“

„Srážka to byla pořádná,“ vmísil se do řeči starý voják, „jen co je pravda. Ale všechno, co přišlo potom... To bylo jen tak, zbytečný tejrání lidí.“

„Bože, strejdo. Včera jsme se do nich chtěli pustit, ale kdepak, ani jsme k nim nedošli. Hnedky zahodili pušky. A na kolena. Pardón, prej. To jen tak pro příklad. Povídá se, že Platov dvakrát zajmul toho jejich Polióna. Nerozumí ani slovo. Zaj-

mout ho – to ho zajal: ale tumáš, v rukou se mu přemění na ptáka, uletí a je pryč. A zabít se taky nedá.“

„Umíš ty ale lhát, Kiseleve, kdo by to byl do tebe řekl!“

„Jakýpak lhaní, je to pravda pravdoucí.“

„Bejt to podle mýho, kdybych ho chytil, zakopal bych ho do země. A propíchl bych ho osikovým kůlem. Ten se něco naza-bíjel lidí.“

„Stejně to s ním skoncujeme, dlouho chodit nebude,“ zívá starý voják.

Rozhovor ztichl, vojáci se ukládali ke spánku.

„Koukej těch hvězd, to je nádhera, a jak svítí! Člověk by řekl, že tam ženské bílí plátno,“ řekl voják, pohlížeje se zalíbením na Mléčnou dráhu.

„To se říká, lidičky, že bude úrodněj rok.“

„Budeme muset ještě pro dříví.“

„Záda si člověk ohřeje a břicho mu přitom mrzne. To jsou věci.“

„Ach bože!“

„Kam se cpeš – je tu ten oheň jenom pro tebe, nebo co? Hele ho, jak se roztahuje.“

Do nastalého ticha zaznívalo chrápání několika spáčů; ostatní se otáčeli, ohřívali se a sem tam něco prohodili. Od ohně vzdáleného asi sto kroků bylo slyšet svorný, veselý smích.

„Slyšíte, jak se v páté rotě řehtají?“ upozorňoval jeden voják. „A co je tam lidu – až hrůza!“

Jakýsi voják se zvedl a zamířil k páté rotě.

„To je nějakého smíchu,“ řekl, když se vrátil. „Přilípli se k nim dva Francouzi. Jeden je úplně zmrzlej, ale ten druhěj, ten má kuráž, to se musí nechat. Hraje jim písničky.“

„Jo-o? Že bysme se šli podívat...?“ Hrstka vojáků se vydala k páté rotě.

IX

Pátá rota se rozložila u samého lesa. Ohromná hranice jasně hořela uprostřed sněhu a ozařovala větve stromů, obalené jíním.

Uprostřed noci uslyšeli vojáci páté roty kroky ve sněhu a praskot větviček.

„Kluci, medvěd,“ řekl jeden z vojáků. Všichni zvedli hlavy a poslouchali; do jasné záře vystoupily z lesa dvě podivně oblečené postavy, držící se za ruce.

Byli to dva Francouzi, kteří se v lese schovávali. Došli až k ohni a chraptivým hlasem něco říkali řečí, které vojáci nerozuměli. Jeden z nich byl vyšší, v důstojnickém klobouku a zdál se úplně vyčerpaný. Když přišel k ohni, chtěl si sednout, ale svalil se na zem. Druhý, malý a podsaditý, s tváří ovázanou šátkem, byl silnější. Pomohl svému druhu vstát a cosi říkal, ukazuje si na ústa. Vojáci Francouze obklopili, pod nemocného roztáhli plášť a oběma donesli kaši a vodku.

Zesláblý francouzský důstojník byl Ramballe; voják ovázaný šátkem byl jeho sluha Morel.

Když se Morel napil vodky a dojedl kotlík kaše, najednou se chorobně rozveselil a začal bez přestání cosi vykládat vojákům, kteří mu nerozuměli. Ramballe odmítal jíst, ležel u ohně, opřený o loket, a díval se na ruské vojáky strnulýma zarudlýma očima. Chvillemi dlouze zasténal a zase zmlkl. Morel mu ukazoval na ramena a snažil se dát vojákům na srozuměnou, že je to důstojník a že se potřebuje ohřát. K ohni přistoupil ruský důstojník a poslal vojáka s dotazem k plukovníkovi, nevezme-li francouzského důstojníka k sobě, aby se ohřál; a když se vojáci vrátili se vzkazem, že plukovník nařídil, aby k němu důstojníka přivedli, ukázali Ramballovi, aby šel. Ten vstal a chtěl jít, ale zavrával a byl by upadl, kdyby ho nebyl zachytil voják vedle něho.

„Copak? Nejde to?“ obrátil se k Ramballovi jeden voják a výsměšně na něho zamrkal.

„Ech ty hlupáku. Co to kecáš za hlouposti? To je hned vidět chrapouna, to se musí říct,“ hrnuly se odevšad výčitky na nemístného vtipálka. Ramballa obklopili; dva vojáci se vzali za ruce, posadili ho na ně a odnesli ho do světnice. Ramballe vzal vojáky kolem krku, a když ho nesli, pronesl lítostivě:

„Ó moji stateční, moji dobří, dobří přátelé! Tomu se říká muži! Ó moji stateční, dobří přátelé!“ a položil jednomu vojákovi hlavu na rameno jako dítě.

Mezitím Morel seděl na nejlepším místě, obklopen vojáky.

Tento malý sporý Francouz se zapálenýma a slzícíma očima, s šátkem převázaným přes čepici jako ženská, měl na sobě ženský kožíšek. Patrně byl trochu opilý; držel kolem krku vojáka, vedle něhož seděl, a zpíval chraptivým trhaným hlasem francouzskou píseň. Vojáci se při pohledu na něj popadali za boky.

„No tak, no tak, nauč nás to, jak to je? Já to hned trefím. Jak je to...?“ ptal se šprýmař zpěvák, jehož Morel držel kolem krku.

*Vive Henri quatre,
Vive ce roi vaillant!*¹⁾

zpíval Morel a pomrkával jedním okem.

*Ce diable à quatre...*²⁾

„Vivariká! Vif seruvaru! Sidjablaká...“, opakoval voják, mávl rukou a skutečně vystihl nápěv.

„Ten je šikovnej! Hahahaha...!“ rozhlaholil se na všech stranách chlapský, radostný řehot. Morel se zašklebil a rozesmál se také.

„No, spust' ještě něco!“

¹⁾ Ať žije Jindřich IV., ať žije ten chrabří král!

²⁾ Který nadělal tolik hluku.

*Qui eut le triple talent:
De boire, se battre
Et d'être un vert galant...¹⁾*

„Tohle taky není špatné... Teď ty, Zaletajev...!“

„Ky-y...“, s námahou vyslovoval Zaletajev. „Ky-y-y...“, protahoval a pečlivě při tom špulil rty, „letriptala, de bu se ba i detravagala,“ dozpíval.

„Výborně! Úplnej Francouz! Ó-ó... hahahaha! Tak co, nechceš ještě jíst?“

„Dej mu kaši; vždyť hladový se hned tak nenasytí.“

Ještě mu dali kaše; a Morel se pustil se smíchem do třetího kotlíku. Na tvářích všech mladých vojáků, kteří se na něj dívali, zářil radostný úsměv. Staří vojáci, kteří považovali za nevhodné bavit se takovými hloupostmi, leželi na druhé straně ohně, ale čas od času se zvedali na lokti a pokukovali po Morelovi.

„Taky jsou to lidi,“ řekl jeden z nich a zabalil se do pláště. „I pelyněk roste na svém kořeni.“

„Ó-ó! Bože, bože! Těch hvězd, to je nádhera! To bude mrznout...“ A všechno ztichlo.

Hvězdy, jako by věděly, že je nikdo neuvidí, roztančily se na černém nebi. Hned jasně plály, hned pohasínaly, hned blikaly a důležitě si šeptaly o něčem radostném, ale tajemném.

X

Francouzská vojska rovnoměrně řídla s pravidelností matematické řady. A přechod přes Berezinu, o němž toho bylo tolik napsáno, byl pouze jedním ze stupňů zkázy francouzské armády, a naprosto ne rozhodnou epizodou války. Jestliže se

¹⁾ Který měl trojí nadání:
pít, bojovat
a točit se kolem sukní.

o Berezíně tolik psalo a píše, pak je to z francouzské strany jen proto, že se na zříceném berezinském mostě všechna neštěstí, která dříve stíhala francouzskou armádu postupně, nakupila do jediného okamžiku, do jediné tragické podívané, která všem ulpěla v paměti. Na druhé straně Rusové tolik mluvili a psali o Berezíně jen proto, že daleko od bojiště, v Petrohradě, byl sestaven plán (nám známým Phullem) na chycení Napoleona do strategické léčky na řece Berezíně. Všichni byli přesvědčeni, že ve skutečnosti dopadne všechno právě tak jako v plánu, a proto trvali na tom, že přechod přes Berezinu zahubil Francouze. Ve skutečnosti však výsledky přechodu přes Berezinu, pokud jde o ztráty na dělech a na zajatcích, byly pro Francouze daleko méně zhoubné než bitva u Krasného, jak to dokazují čísla.

Jediný význam přechodu přes Berezinu tkví v tom, že tento přechod jasně a nepochybně dokazuje omylnost všech plánů na odříznutí a neomylnost jediné možného způsobu akcí, vyžadovaného Kutuzovem – totiž pouhého sledování nepřítele. Neuspořádaný zástup Francouzů utíkal se stále rostoucí rychlostí, s veškerou energií zaměřenou na dosažení cíle. Prchal jako raněné zvíře a nebylo možné se mu postavit do cesty. Nesvědčila o tom ani tak organizace přechodu jako pohyb na mostech. Když se mosty zřítily, nikdo z bezbranných vojáků, obyvatel Moskvy a žen s dětmi, které jely s francouzským vozatajstvem, nikdo z nich se nevzdával a všechno vlivem setrvačnosti běželo dopředu k lodkám a do ledové vody.

Tato snaha byla rozumná. Situace utíkajících i pronásledovatelů byla stejně špatná. Každý, kdo zůstával mezi svými, doufal v nouzi v pomoc svého přítele, neboť mezi svými zaujímal určité místo. Ten, kdo se vzdal Rusům, byl na tom stejně špatně, ale octl se na nižším stupni při rozdělování životních potřeb. Francouzi ani nepotřebovali mít přesné zprávy o tom, že polovina zajatců, s nimiž si Rusové přes všechnu svou snahu je zachránit nevěděli rady, umírá zimou a hladem; cítili, že to jinak ani nemůže být. Nejsoucinnější ruští velitelé a příznivci Francouzů, ba ani sami Francouzi v ruských službách nemohli pro zajatce nic učinit. Francouze ničila bída, v jaké se octlo ruské vojsko. Nebylo možné vzít chléb a šaty hladovým, ale potřebným vojákům a dát je již neškodným, již nikoli nenáviděným,

nevinným, ale prostě nepotřebným Francouzům. Někteří to dokonce dělali; ale byla to jen výjimka.

Vzadu byla jistá záhuba; vpředu byla naděje. Lodi byly spáleny; nebylo jiné záchrany než společný útěk, a na tento společný útěk se soustřeďovaly všechny síly Francouzů.

Čím dál Francouzi utíkali, čím ubožejší byly jejich zbytky, zvláště po Berezině (do níž vzhledem k petrohradskému plánu byly vkládány obzvláštní naděje), tím více háraly vášně v ruských velitelích, kteří obviňovali jeden druhého, a zvláště Kutuzova. Mělo se za to, že v Petrohradě bude neúspěch berezinského plánu sveden na Kutuzova, a proto nespokojenost s ním, pohrdání a výsměch se projevovaly stále silněji a silněji. Výsměch a pohrdání, jak se samo sebou rozumí, se projevovaly ve formě tak uctivé, že se Kutuzov nemohl ani zeptat, z čeho a proč ho obviňují. Nemluvalo se s ním vážně; když mu podávali hlášení a ptali se na jeho rozhodnutí, tvářili se, jako by vykonávali smuteční obřad, za jeho zády se dorozumívali významnými pohledy a na každém kroku se snažili ho oklamat.

Všichni tito lidé právě proto, že nebyli s to ho pochopit, prohlašovali, že se starým je zbytečné mluvit; že nikdy nepochopí celou hloubku jejich plánů; že jim bude odpovídat svými frázemi (zdálo se jim, že jsou to pouhé fráze) o zlatém mostu, o tom, že na hranice nemůžeme přijít s tlupou tuláků a tak podobně. Všechno to od něj už slyšeli. A všechno, co jim říkal (například že je nutné počkat na přísun proviantu, že lidé jsou bez bot), všechno to bylo tak prosté, kdežto všechno, co navrhovali oni, bylo tak složité a důmyslné, že jim bylo jasné, že Kutuzov je hloupý a starý a oni že jsou geniální vojevůdci bez kompetence.

Tato nálada a štábní intriky dosáhly vrcholu zvláště po připojení armády skvělého admirála a petrohradského hrdiny Wittgensteina. Kutuzov to viděl a jen s povzdechem krčil rameny. Jen jednou, po Berezině, se rozzlobil a napsal Bennigsenovi, který posílal carovi soukromá hlášení, tento dopis:

„Se zřetelem na Vaše chorobné záchvaty račte se, Vaše Excellence, po obdržení tohoto dopisu odebrat do Kalugy, kde očekávejte dalších rozkazů a jmenování od Jeho carského Veličenstva.“

Avšak hned po odeslání Bennigsenova přijel k armádě velkokníže Konstantin Pavlovič, který prodělal u armády začátek války a byl z ní odstraněn Kutuzovem. Nyní velkokníže po příjezdu k armádě oznámil Kutuzovovi, že car je nespokojen slabými úspěchy našich vojsk a pomalým postupem. Jeho Veličenstvo má prý v úmyslu v nejbližších dnech osobně přijet k armádě.

Stařec znalý právě tak poměrů u dvora jako zkušený válečník, ten Kutuzov, který byl v srpnu toho roku zvolen vrchním velitelem proti vůli carově, ten, který odstranil z armády následníka a velkoknížete, ten, který ze své moci, proti vůli carově, rozhodl o ponechání Moskvy nepříteli, tento Kutuzov nyní okamžitě pochopil, že jeho doba skončila, že jeho úloha je dohrána a že už nemá tuto domnělou moc. A poznal to nejen podle poměrů u dvora. Na jedné straně viděl, že válka, v níž hrál svou úlohu, je skončena, a cítil, že jeho poslání je u konce. Na druhé straně začal právě v tomto čase pociťovat ve svém starém těle únavu a nutnost tělesně si odpočinout.

Devětadvacátého listopadu přijel Kutuzov do Vilna – do svého dobrého Vilna, jak říkával. Během své služby byl dvakrát ve Vilně gubernátorem. V bohatém, válkou nedotčeném Vilně našel kromě pohodlí, které tak dlouho postrádal, i staré přátele a vzpomínky. A tu se náhle obrátil zády ke všem vojenským a státním starostem a pohroužil se do klidného, obyčejného života, pokud mu to dovolovaly vášně, jež vřely kolem něho – jako by se ho to, co se právě dalo nebo mělo udát v historickém světě, vůbec netýkalo.

Čičagov, jeden z nejvášnivějších zastánců odříznutí a srážení, Čičagov, který chtěl zahájit válku nejprve diverzí do Řecka a potom do Varšavy, ale naprosto nechtěl jít tam, kam mu nařizovali, Čičagov, známý svou smělostí v řeči s panovníkem, Čičagov, který se domníval, že je mu Kutuzov zavázán, protože když byl v jedenáctém roce poslán do Turecka, aby tam bez Kutuzovova vědomí uzavřel mír, a když se přesvědčil, že mír je již uzavřen, prohlásil potom před panovníkem, že zásluhu o to má Kutuzov – tento Čičagov první uvítal Kutuzova ve Vilně u zámku, kde měl vrchní velitel bydlet. V námořnické uniformě, s kordíkem a s čapkou pod paží podal Kutuzovovi hlášení jako velitel posádky a odevzdal mu klíče od města. Pohrdavá uctivost, s jakou se mládež chovala k senilnímu starci, odrážela

se v nejvyšší míře i ve vystupování Čičagova, který již věděl o všem, z čeho je Kutuzov obviňován.

Při rozhovoru s ním se Kutuzov jakoby mimochodem zmínil, že kočáry s nádobím, ukořistěné u Borisova, jsou v pořádku a budou mu vráceny.

„Chcete mi říci, že nemám na čem jíst... Naopak vám mohu posloužit vším, i kdyby se vám zachtělo pořádat hostiny,“ vybuchl Čičagov, který chtěl každým svým slovem dokázat, že pravdu má on, a proto se domníval, že Kutuzov má stejné starosti. Kutuzov se usmál svým jemným, pronikavým úsměvem a odpověděl:

„Nechci vám říci nic než to, co vám říkám.“

Ve Vilně zadržel Kutuzov proti carově vůli větší část vojska. Během tohoto svého pobytu ve Vilně velice sešel a fyzicky zeslábl, jak říkali lidé z jeho okolí. Nerad se zabýval armádními záležitostmi, nechával to na svých generálech, a zatímco čekal na panovníka, oddával se lehkomyšlnému životu.

Car se svou svitou, hrabětem Tolstým, knížetem Volkonským, Arakčejevem a jinými, vyjel sedmého prosince z Petrohradu, jedenáctého prosince dorazil do Vilna a v cestovních saních zajel přímo k zámku. Přes silný mráz stálo před zámkem na sto generálů a štábních důstojníků v plné parádní uniformě a čestná stráž Semjonovského pluku.

Kurýr na zpcené trojce dojel k zámku před carem a vykřikl: „Jede!“ Konovnicyn se vrhl do předsíně, aby to oznámil Kutuzovovi, který čekal v malém pokojíku vrátného.

Za minutu vyšla kolíbavě před dům tlustá postava starce v plné parádní uniformě, s hrudí pokrytou řády a s břichem staženým stuhou. Kutuzov si nasadil klobouk rovně do čela, vzal si rukavice a bokem, namáhavě sestoupil ze schodů a uchopil připravené hlášení pro cara.

Shon, šepot, další divoce se přihnavší trojka, a všechny oči se upřely na právě přijíždějící saně, v nichž bylo vidět postavy panovníka a Volkonského.

To vše po padesátiletém zvyku zapůsobilo na starého generála fyzicky znepokojivě; starostlivě a nervózně si uhlazoval záhyby na uniformě, upravoval si klobouk, ale ve chvíli, kdy panovník vystoupil ze saní a zvedl k němu oči, okamžitě se vzchopil, napřímil se, podal mu hlášení a začal mluvit svým odměřeným, uctivým hlasem.

Panovník přelétl Kutuzova rychlým pohledem od hlavy až k patě, na okamžik se zamračil, ale ihned se ovládl, přistoupil k němu, roztáhl ruce a starého generála objal. Toto objetí, které v něm vyvolalo vzpomínku na staré časy a tajné přemýšlení o nich, účinkovalo na Kutuzova jako obyčejně: zavzlykal.

Car se pozdravil s důstojníky a se semjonovskou stráží, ještě jednou stiskl starci ruku a šel s ním do zámku.

Když zůstal s polním maršálem mezi čtyřma očima, vyslovil mu svou nespokojenost s pomalým pronásledováním nepřítele, vytkl mu chyby u Krasného a na Berezině a svěřil mu své plány na budoucí tažení za hranice. Kutuzov nic nenamítal ani nic nepoznamenával. Na jeho obličej se teď usídlil týž pokorný a bezmyšlenkovitý výraz, s jakým před sedmi lety poslouchal carovy rozkazy na slavkovském bojišti.

Když Kutuzov vyšel z kabinetu a se svěšenou hlavou kráčel svou těžkou, houpavou chůzí sálem, zastavil ho čísi hlas.

„Vaše Jasnosti,“ oslovil ho.

Kutuzov zvedl hlavu a dlouho se díval do očí hraběti Tolstému, který stál před ním s jakousi malou věcíčkou na stříbrné míse. Zdálo se, že Kutuzov nechápe, co se od něho chce.

Náhle jako by se rozpomenul; odulou tváří se mu kmitl sotva znatelný úsměv a on se hluboko, uctivě sklonil a vzal předmět ležící na míse. Byl to řád svatého Jiří prvního stupně.

XI

Druhý den byl u vrchního velitele oběd a ples, který car počítal svou přítomností. Kutuzov dostal řád svatého Jiří prvního stupně, panovník mu prokazoval nejvyšší pocty; každý však věděl, že car je s polním maršálem nespokojen. Zachovávala se slušnost a panovník šel příkladem vstříc; ale všichni věděli, že stařec je vinen a že se už k ničemu nehodí. Když Kutuzov na plese podle starého kateřinského zvyku nařídil, aby se při panovníkově vstupu do sálu sklonily ukořistěné prapory

k jeho nohám, car se zatvářil nevlídně a pronesl slova, z nichž někteří lidé zaslechli „starý komediant“.

Carova nespokojenost s Kutuzovem ve Vilně ještě vzrostla; zvláště proto, že Kutuzov zřejmě nechtěl nebo nemohl pochopit význam další války.

Když druhého dne ráno car řekl důstojníkům u něho shromážděným: „Nezachránili jste jen Rusko, zachránili jste Evropu,“ tu pochopili všichni již tehdy, že válka není u konce.

Jediný Kutuzov tomu nechtěl rozumět a říkal otevřeně své mínění, že nová válka nemůže zlepšit postavení Ruska a zvětšit jeho slávu, nýbrž že může jeho postavení jen zhoršit a snížit ten nejvyšší stupeň slávy, na němž podle jeho názoru nyní Rusko stojí. Snažil se carovi dokázat nemožnost náboru nových vojsk; mluvil o těžké situaci obyvatelstva, o možnosti neúspěchů atp.

Za takovéto nálady byl polní maršál přirozeně pouze překážkou a brzdou další války.

K zamezení srážek se starcem se automaticky našlo východisko, jež záleželo v tom, že by podobně, jako tomu bylo u Slavkova a jako na počátku války s Barclayem, byla vrchnímu veliteli, aniž by byl znepokojován a aniž by mu to bylo předem oznámeno, vzata základna moci, o níž se opírá, a přenesena přímo na cara.

Za tím účelem byl postupně reorganizován štáb a celá skutečná moc Kutuzovova štábu byla zrušena a přenesena na cara. Toll, Konovnicyn a Jermolov byli ustanoveni na jiné úseky. Všichni říkali hlasitě, že polní maršál velmi zeslábl a že jeho zdraví je otřeseno.

Musel ochuravět, aby mohl postoupit své místo tomu, kdo ho měl zastupovat. A jeho zdraví bylo skutečně velmi chatrné.

Stejně přirozeně, prostě a postupně, jako se Kutuzov dostal z Turecka do gubernského úřadu v Petrohradě, aby tam shromažďoval domobranu, a pak do armády, a to právě tehdy, když ho tam bylo zapotřebí, stejně přirozeně, postupně a prostě se teď, kdy jeho úloha skončila, octl na jeho místě nový člověk, jakého bylo třeba.

Válka roku 1812 měla mít kromě svého národního významu, drahého každému ruskému srdci, ještě také význam jiný – evropský.

Za pohybem národů ze západu na východ měl následovat pohyb národů z východu na západ a k této nové válce bylo třeba nového činitele s jinými vlastnostmi a názory, vedeného jinými pohnutkami než Kutuzov.

Alexander První byl pro pohyb národů z východu na západ a pro obnovení hranic mezi národy právě tak nutný jako Kutuzov pro záchranu a slávu Ruska.

Kutuzov nechápal, co znamená Evropa, rovnováha, Napoleon. Nemohl to pochopit. Byl představitelem ruského národa, a když byl nepřítel zničen a Rusko osvobozeno a postaveno na nejvyšší stupeň své slávy, neměl tu již jako Rus co dělat. Představiteli vlastenecké války nezbývalo než umřít. A Kutuzov umřel.

XII

Jak to většinou bývá, pocítil Pierre všechnu tíhu fyzických útrap a přepětí, jimž byl vystaven v zajetí, teprve když toto přepětí a útrapy skončily. Po svém osvobození ze zajetí přijel do Orla a tři dny po příjezdu, právě když se chystal do Kyjeva, se roznemohl a proležel v Orlu tři měsíce; dostal žlučovou horečku, jak říkali lékaři. A přestože ho lékaři léčili, pouštěli mu žilou a dávali mu pít medicíny, uzdravil se.

Na nic z toho, co se s ním dělo od chvíle, kdy byl osvobozen, až do nemoci, nezůstala mu žádná vzpomínka. Pamatoval se jen na kalné, nevlídné počasí, hned déšť, hned sníh, na vnitřní fyzickou nevolnost, na bolest v nohou a v boku; pamatoval se na celkový dojem z lidského neštěstí a utrpení; pamatoval se, jak se ho důstojníci a generálové zvědavě vyptávali a jak ho to dráždilo; pamatoval se, co se nastaral, než si opatřil kočár a koně, a hlavně se pamatoval, jak v té době nebyl schopen myslet ani cítit. V den, kdy ho osvobodili, viděl mrtvolu Pěti Rostova. Týž den se dověděl, že kníže Andrej žil ještě déle než měsíc po bitvě u Borodina a že zemřel teprve nedávno v Jaroslavlí, v do-

mě Rostovových. Týž den se Děnisov, který sdělil Pierrovi tuto zprávu, zmínil mezi řečí také o smrti Héléne, domnívaje se, že o tom Pierre už dávno ví. To vše se Pierrovi tehdy zdálo jen divné. Cítil, že nemůže pochopit význam všech těchto zpráv. Tenkrát pospíchal, jen aby co nejrychleji odjel z těch míst, kde se lidé navzájem zabíjeli, do nějakého tichého útočiště a tam se vzpamatoval, odpočinul si a mohl si promyslet všechny ty podivné, nové věci, které za tu dobu poznal. Avšak sotva přijel do Orla, onemocněl. Když se z nemoci probral, spatřil u lůžka své dva sluhy, kteří přijeli z Moskvy – Těrentije a Vasku, a nejstarší kněžnu, která žila na Pierrově statku v Jelci, a když se dověděla, že Pierre byl osvobozen a že je nemocen, přijela, aby ho ošetřovala.

V době své rekonvalescence Pierre jen pomalu odvykal dojmům z posledních měsíců, na něž byl tak zvyklý, a přivykal tomu, že ho zítra nikdo nikam nepožene, že mu nikdo nevezme jeho teplou postel a že pravděpodobně bude mít oběd, čaj i večeři. Ale ve snu viděl sám sebe stále ještě v zajetí. Stejně pozvolna začínal chápat novinky, které se dozvěděl, když se dostal ze zajetí: smrt knížete Andreje, smrt ženinu, zhoubu Francouzů.

Po celou rekonvalescenci naplňoval jeho duši radostný pocit svobody, té naprosté svobody, která je člověku vlastní, kterou mu nikdo nemůže vzít a kterou si Pierre poprvé uvědomil na prvním odpočinku po odchodu z Moskvy. Divil se tomu, že tato vnitřní svoboda, nezávislá na vnějších okolnostech, byla teď ještě jakoby nádavkem, z přepychu, doplněna i svobodou vnější. Byl sám v cizím městě, bez známých. Nikdo od něj nic nechtěl, nikam ho neposílali. Měl všechno, co chtěl; a myšlenky na ženu, které ho předtím neustále trýznily, už nebyly, protože nebyla ani ona.

Ach, jak je to krásné, jaké blaho! říkal si, když před něj přistavili čistě prostřený stůl s vonícím bujonem nebo když večer uléhal do měkké čisté postele nebo když si vzpomněl, že tu už není žena ani Francouzi. Ach, jak je to krásné, jaké blaho! A ze starého zvyku se v duchu zeptal: A co potom? Co budu dělat? A ihned si sám odpověděl: Nic. Budu žít. Ach, jaké blaho!

Věc, pro niž se předtím tolik natrápil a kterou stále hledal, životní cíl – pro něj teď neexistovala. Nebylo to náhodou ani jen

pro současnou chvíli, že pro něj tento hledaný životní cíl neexistoval; Pierre cítil, že žádný není a nemůže být. A právě tato bezcílnost mu dávala to plné, radostné vědomí svobody, které v tom čase tvořilo jeho štěstí.

Nemohl mít cíl, protože teď měl víru – ne víru v nějaké zákony nebo slova nebo myšlenky, nýbrž víru v živého, vždy přítomného Boha. Předtím ho hledal v cílech, jež si kladl. Toto hledání cíle bylo pouze hledáním Boha; a v zajetí z ničeho nic pochopil, ne slovy nebo uvažováním, nýbrž bezprostředním citem, co mu říkala už kdysi dávno chůva: že Bůh je tady, kolem nás, všude. V zajetí poznal, že Bůh je v Karatajevovi větší, nekonečnější a nepostižitelnější než ve Staviteli vesmíru, jehož vyznávali zednáři. Zakoušel pocit člověka, který našel to, co hledal, přímo u svých nohou, zatímco napínal zrak, aby dohlédl co nejdále. Celý svůj život se díval tam někam nad hlavy lidí, kteří ho obklopovali, a zatím nebylo třeba napínat zrak, stačilo podívat se přímo před sebe.

Dříve nedovedl v ničem vidět velikost, nepostižitelnost a nekonečnost. Jen cítil, že někde musí být, a hledal je. Ve všem blízkém a pochopitelném viděl jen omezenost, malichernost, všednost a nesmyslnost. Ozbrojil se dalekohledem rozumu a díval se do dálky, tam, kde všechno to malicherné a všední bylo zahaleno mlhou, a zdálo se mu to veliké a nekonečné jen proto, že to bylo vidět nejasně. Tak se mu také jevil život v Evropě, politika, zednářství, filozofie, filantropismus. Avšak i ve chvílích, jež považoval za chvíle slabosti, pronikal jeho rozum do té dálky a on tam viděl touž malichernost, všednost a nesmyslnost. Teď se tedy naučil vidět velikost, věčnost a nekonečnost ve všem, a proto zcela přirozeně, aby to viděl, aby se mohl tím pozorováním kochat, zahodil dalekohled, jímž se až dosud díval přes hlavy lidí, a radostně kolem sebe sledoval ten věčně se měnící, věčně veliký, nepostižitelný a nekonečný život. A z čím větší blízkosti se na něj díval, tím byl klidnější a šťastnější. Strašná otázka, která kdysi bořila všechny jeho rozumové konstrukce, otázka „proč?“ pro něj teď neexistovala. Nyní měl na tuto otázku v duši vždy připravenou prostou odpověď: proto, že je Bůh, ten Bůh, bez jehož vůle nepadne ani vlas z hlavy člověka.

XIII

Pierrovo chování se zevně téměř nezměnilo. Na první pohled byl právě takový jako dříve. Byl stejně roztržitý a zdálo se, že se nezabývá tím, co má před očima, nýbrž něčím jiným, osobitým. Rozdíl mezi jeho dřívějším a nyníjším chováním byl v tom, že dříve, když zapomínal na to, co se dělo před ním, nebo na to, co mu kdo říkal, trpitelsky vraštil čelo, jako by se snažil rozeznat něco hodně vzdáleného, ale nemohl. Nyní také, stejně jako dříve, zapomínal na to, co se dělo kolem něj, i na to, co mu kdo říkal; jenomže teď se sotva znatelným, jakoby posměšným úsměvem pozoroval právě to, co bylo před ním, a zaposlouchával se do toho, co mu říkali, i když bylo jasné, že vidí a slyší něco docela jiného. Dříve vypadal jako člověk sice dobrý, ale nešťastný, a proto se ho lidé stranili. Teď mu kolem úst neustále pohrával úsměv prozrazující radost ze života a z očí mu zářil zájem o lidi a otázka, jsou-li spokojeni tak jako on. A lidem bylo v jeho společnosti dobře.

Dříve mnoho mluvil, při řeči se rozčiloval a málo poslouchal jiné; teď se zřídka kdy dal unést hovorem a uměl poslouchat tak, že mu lidé ochotně svěřovali svá nejsoukromější tajemství.

Kněžna, která nikdy neměla Pierra v lásce a od té doby, co se mu po smrti starého hraběte cítila zavázána, chovala k němu obzvláštní nepřátelství – po krátkém pobytu v Orlu, kam přijela s úmyslem Pierrovi dokázat, že přes jeho nevděčnost považuje za svou povinnost o něj pečovat, pocítila s rozmrzelým údivem, že ho má ráda. Pierre se o její přízeň nikterak neucházel. Jen si ji zvědavě prohlížel. Dříve cítila kněžna z jeho pohledu lhostejnost a posměch, a proto se před ním uzavírala stejně jako před ostatními a ukazovala jen bojovnou stránku své povahy; teď naopak cítila, jako by pronikal až do nejtajnějších koutů jejího života, a zpočátku nedůvěřivě a později vděčně mu odhalovala své utajené dobré vlastnosti.

Ani nejvychytralejší člověk by se nemohl obratněji vloučit do kněžniny důvěry tím, že by v ní vyvolával vzpomínky na její nejkrásnější mladé časy a projevoval pro ně pochopení. A zatím veškerá Pierrova vychytralost záležela jen v tom, že hledal vlastní potěšení, když v té popudlivé, suché a svým způsobem hrdé kněžně probouzel lidské city.

Ano, on je opravdu velmi dobrý člověk, když není pod vlivem špatných lidí, ale takových, jako jsem já, říkala si kněžna.

Změny, která se stala s Pierrem, povšimli si po svém i jeho sluhové – Těrentij a Vaska. Zjistili, že se stal mnohem prostším. Těrentij často, když pána svlékl a popřál mu dobrou noc, stál ještě s botami a šaty v rukou, váhal s odchodem a čekal, nedá-li se s ním pán do řeči. A většinou ho Pierre zadržel, protože si povšiml, že má chuť si popovídat.

„No tak... pověz mi..., jak jste si vlastně opatrovali jídlo?“ vypytl se ho. A Těrentij začínal vyprávět o zkáze Moskvy, o nebožtíku hraběti a dlouho stál se šaty v ruce, vykládal nebo poslouchal Pierrovo vyprávění, a potom odcházel do předsíně s příjemným vědomím, jak je mu pán blízký a jak je mu přátelsky nakloněn.

Doktor, který Pierra léčil a navštěvoval ho každý den, ačkoli podle zvyku lékařů považoval za svou povinnost vypadat jako člověk, jehož každá minuta je pro strádající lidstvo drahocenná, tento doktor sedával u Pierra celé hodiny a vyprávěl mu své oblíbené historiky a postřehy o zvycích nemocných vůbec a dam zvláště.

Ano, s takovým člověkem je radost si pohovořit, to je něco jiného než u nás na venkově, říkal si.

V Orlu žilo několik zajatých francouzských důstojníků a doktor přivedl Pierrovi jednoho z nich, mladého italského důstojníka.

Důstojník začal Pierra navštěvovat a kněžna se smála něžným citům, jež dával Pierrovi najevo.

Ital byl zřejmě šťasten jen tehdy, když mohl přijít za Pierrem, rozmlouvat s ním a vyprávět mu o své minulosti, o svém rodinném životě, o své lásce a když si před ním mohl vylít svou zlost na Francouze, a zejména na Napoleona.

„Kdyby se všichni Rusové alespoň trochu podobali vám,“ říkal Pierrovi. „Je to hřích, vést válku proti národu, jako je váš.“

Vy, který jste toho od Francouzů tolik vytrpěl, nechováte proti nim ani trochu zloby.“

A tuto vášnivou Italovu lásku si Pierre zasloužil jen tím, že probouzel lepší stránky jeho duše a těšil se jimi.

Ke konci Pierrova pobytu v Orlu přijel za ním jeho starý známý zednář, hrabě Villarski – ten, co ho v roce 1807 uváděl do lóže. Villarski měl za ženu bohatou Rusku, která měla velké statky v Orelské gubernii, a měl ve městě dočasné místo v zásobovací komisi.

Villarski sice nikdy nepatřil k Bezuchovovým blízkým přátelům, ale když se dověděl, že je v Orlu, přijel k němu a zahrnul ho projevy důvěrného přátelství, jaké si obvykle prokazují lidé, kteří se setkali na poušti. Villarski se v Orlu nudil a byl šťastný, že se setkal s člověkem svých kruhů, a jak se domníval, se stejnými zájmy.

Avšak k svému překvapení brzy seznal, že se Pierre velmi odcizil skutečnému životu, a v duchu si o něm řekl, že propadl apatii a egoismu.

„Zanedbáváte se, můj milý,“ řekl mu. Přesto však mu po jeho boku bylo příjemněji než dříve a býval u něj každý den. Ale Pierrovi, když se tak na Villarského díval a poslouchal ho, bylo podivné a nepravděpodobné pouhé pomýšlení, že ještě zcela nedávno byl právě takový.

Villarski byl ženatý, měl rodinu a dělil svůj čas mezi správu ženina majetku, službu a rodinu. Byl přesvědčený, že všechna ta zaměstnání mu překážejí ve skutečném životě a že jsou všechna hodna pohrdání, protože sledují jen osobní blaho jeho a jeho rodiny. Jeho pozornost se neustále upínala k vojenským, administrativním, politickým a zednářským záležitostem. Pierre se nesnažil změnit jeho názory, neodsuzoval ho a jen se s mírným, radostným úsměvem, který teď neopouštěl jeho rty, kochal tím podivným, jemu tak známým zjevem.

V Pierrově poměru k Villarskému, ke kněžně, k doktorovi, ke všem lidem, s nimiž se nyní stýkal, přibyl nový rys, který mu získával přízeň všech lidí: Pierre uznával, že každý člověk může myslet, cítit a posuzovat věci po svém, a věděl, že slovy není možné člověku vyvrátit nějaké mínění a přesvědčit ho o opaku. Tato zákonitá osobitost každého člověka, která ho dříve rozčilovala a dráždila, byla teď základem jeho pochopení

a zájmu o lidi. Rozdílnost a někdy i naprostý protiklad mezi jinými lidmi a jeho vlastním životem nebo vůbec mezi lidmi navzájem ho těšily a vyvolávaly mu na tváři posměšný, mírný úsměv.

V praktických věcech Pierre náhle pocítil, že má těžiště, které předtím neměl. Dříve ho všechny finanční otázky, zejména prosby o peníze, jimž byl jako velký boháč velmi často vystaven, uváděly v bezradný zmatek a pochybnosti. Dát, nebo nedat? ptal se sám sebe. Já ty peníze mám a on je potřebuje. Ale jiný je ještě potřebnější. Kdo je potřebuje víc? A možná že jsou to oba podvodníci. Dříve ze všech těchto úvah nenalézal východisko a dával všem, dokud měl. Ve stejných rozpacích byl při každé otázce týkající se jeho jmění, když jeden říkal, že je třeba učinit to, a jiný zas ono.

Teď k svému údivu shledal, že při žádné z těchto otázek není na pochybách ani na rozpacích. Objevil se v něm soudce, který rozhodoval podle zákonů jemu samému neznámých, co je třeba dělat a co ne.

K peněžním záležitostem byl stejně lhostejný jako dříve; ale nyní věděl bez jakéhokoli zaváhání, co je a co není třeba učinit. Poprvé zasáhl tento nový soudce při prosbě zajatého francouzského plukovníka, který k Pierrovi přišel, mnoho toho navykládal o svých hrdinských činech a nakonec vyslovil skoro požadavek, aby mu Pierre dal čtyři tisíce franků, že je odešle ženě a dětem. Pierre ho bez nejmenší námahy a duševního napětí odmítl a později se až podivil, jak prosté a snadné bylo to, co se předtím zdálo tak těžké a neřešitelné. Zároveň s odmítnutím plukovníka se rozhodl, že musí použít nějaké lsti, aby při odjezdu z Orla donutil Itala přijmout peníze, které zřejmě potřeboval. Novým důkazem pro Pierra, že se jeho názory na praktické věci upevnily, bylo rozhodnutí otázky, co s ženinými dluhy a má-li nebo nemá-li obnovit moskevské domy a vily.

Do Orla za ním přijel jeho vrchní správce a Pierre s ním provedl celkový přehled svých změněných příjmů. Požár Moskvy stál Pierra podle výpočtu vrchního správce na dva miliony.

Aby ho utěšil, předložil mu vrchní správce rozpočet, podle něhož by se přes všechny tyto ztráty Pierrovy důchody nejen nesnížily, nýbrž ještě vzrostly, kdyby Pierre odmítl zaplatit dlu-

hy po hraběnce, k čemuž ho nikdo nemůže nutit, a kdyby neobnovil moskevské domy a statek u Moskvy, které ho stály ročně osmdesát tisíc a nic nevynášely.

„Ano, ano, to je pravda,“ řekl Pierre s veselým úsměvem. „Ano, ano, nic z toho nepotřebuji. Po těch všech ztrátách jsem o mnoho bohatší.“

Ale v lednu přijel Saveljič a vyprávěl o situaci v Moskvě a o rozpočtu, který vypracoval stavitel na obnovu domu a statku u Moskvy, a mluvil o tom jako o hotové věci. Současně dostal Pierre dopisy od knížete Vasilije a od jiných známých z Petrohradu. V dopisech se mluvilo o dlužích jeho ženy. A Pierre se rozhodl, že správčův plán, který se mu tak zalíbil, není správný a že musí jet do Petrohradu, aby uspořádal ženiny záležitosti, a že musí v Moskvě stavět. Proč to všechno musí udělat, nevěděl, ale věděl, že to nezbytně udělat musí. Jeho příjmy se tím snižovaly na tři čtvrtiny. Ale bylo to nutné; to cítil.

Villarski jel do Moskvy a Pierre se s ním dohodl, že pojedou společně.

Po celou dobu své rekonvalescence v Orlu zakoušel Pierre pocit radosti, svobody, života; ale když se na cestě octl pod širým nebem a uviděl stovky nových tváří, tento pocit jen ještě zesílil. Po celou cestu měl radost jako školák na prázdninách. Všichni lidé – vozka, přednosta stanice, rolníci na cestě i ve vesnici – měli pro něj nový význam. Společnost a poznámky Villarského, který si neustále stěžoval na ruskou chudobu, nevzdělanost a na zaostalost Ruska za Evropou, Pierrovu radost jen zvyšovaly. Tam, kde Villarski viděl odumírání, viděl Pierre neobyčejně mohutnou životní sílu, tu životní sílu, která ve sněhu na tomto obrovském prostranství udržovala život celého toho zvláštního, jedinečného národa. Neodporoval Villarskému, a jako by s ním souhlasil (poněvadž předstíraný souhlas byl nejjednodušší způsob, jak se vyhnout debatám, z nichž nemohlo nic vzejít), poslouchal ho s radostným úsměvem.

XIV

Právě tak jako se dá těžko vysvětlit, proč a kam spěchají mravenci z rozbořeného mraveniště, jedni z něho ven se smítkem, vajíčkem nebo mrtvým tělem, druzí do něho zpět, proč na sebe narážejí, dohánějí se, perou – právě tak těžko by se daly vysvětlit příčiny, jež přiměly Rusy, aby se po odchodu Francouzů shlukovali v místě, které se dříve jmenovalo Moskva. Ale právě tak, jako když se díváme na mravence rozptýlené kolem rozbořeného mraveniště, ač je úplně zničeno, pozorujeme podle houževnatosti, energie a bezpočetného množství hemžících se tu tvorečků, že je zničeno všechno až na cosi nezníčitelného, nehmotného, v čem je utajena veškerá síla mraveniště – právě tak i Moskva v říjnu, ač v ní nebyly ani úřady, ani kostely, ani svatyně, ani bohatství, ani domy, byla stále tou Moskvou jako v srpnu. Všechno bylo zničeno kromě čehosi nehmotného, mohutného a nezníčitelného.

Pohnutky lidí, kteří tíhli ze všech stran do Moskvy po jejím osvobození od nepřítele, byly velmi různé – osobní a v první době nejčastěji pudové, živočišné. Jedna pohnutka však byla všem společná – a to snaha jít tam, dostat se na místo, které se dříve nazývalo Moskva, a dát se tam do nějaké práce.

Za týden bylo již v Moskvě patnáct tisíc obyvatel, za dva týdny jich bylo pětadvacet tisíc atd. Tento počet stále stoupal a stoupal, až na podzim roku 1813 dosáhl množství převyšujícího počet obyvatelstva v roce 1812.

První ruští lidé, kteří do Moskvy vstoupili, byli kozáci oddílu Wintzingerodova, obyvatelé sousedních vesnic a lidé, kteří z Moskvy uprchli a skrývali se v jejím okolí. Když Rusové přišli do zpusťované Moskvy a našli ji vyloupenou, začali rovněž loupit. Pokračovali v tom, co dělali Francouzi. Selské vozy přijížděly do Moskvy, aby si odvezly do vesnic všechno, co zůstalo zanecháno v rozbořených moskevských domech a na ulicích.

Kozáci odváželi, co mohli, do svých stanů, majitelé domů sbírali všechno, co našli v jiných domech, a odnášeli si to k sobě pod záminkou, že je to jejich majetek.

Ale za prvními loupežníky přijížděli druzí, třetí a loupež se každodenně stávala těžší a těžší podle toho, jak loupežníků přibývalo, a nabývala určitějších forem.

Francouzi našli sice Moskvu prázdnou, ale se všemi formami organického a pravidelného městského života, s různými druhy obchodů, řemeslnických dílen, luxusních podniků, státních úřadů a církevních institucí. Byly tu tržnice, krámy, obchody, skladiště, bazary – většinou plné zboží; byly tu továrny, řemeslnické dílny; byly tu paláce, bohaté domy plné luxusních věcí; byly zde nemocnice, vězení, úřadovny, kostely, katedrály. Čím déle tu Francouzi zůstávali, tím více mizel městský způsob života, až konečně všechno splynulo v jedno nedělitelné, beztvaré pole loupeže.

Čím déle trvalo francouzské loupežení, tím více ničilo bohatství Moskvy i síly lupičů. Čím déle trvalo ruské loupežení, jímž začalo obsazování hlavního města Rusy, čím více lidí se ho zúčastnilo, tím rychleji napomáhalo růstu bohatství Moskvy a zavedení městského života.

Kromě lupičů hrnuli se sem odevšad lidé nejrůznějšího druhu, jedni ze zvědavosti, jiní ze služební povinnosti anebo i z vypočítavosti – majitelé domů, duchovní, vyšší i nižší úředníci, obchodníci, řemeslníci, rolníci – a proudili do Moskvy, jako proudí krev do srdce.

Již za týden byli vesničané, kteří přijeli s prázdnými vozy odvážet kořist, zastavování úřady a přinuceni k tomu, aby odváželi z města mrtvoly. Když se jiní sedláci dověděli o nezdaru svých druhů, přijížděli do města s obilím, ovsem, senem a sráželi si navzájem cenu, až byla ještě nižší než před požárem. Každodenně přicházela do Moskvy družstva tesařů v naději na velké výdělky a všude se stavěly nové a opravovaly staré, ohořelé domy. Kupci v boudách začínali obchodovat. V ohořelých domech se zřizovaly stravovny a zájezdní hostince. Duchovenstvo obnovilo bohoslužby v mnohých kostelech, které zůstaly ušetřeny. Dárcové přinášeli uloupené chrámové předměty. Úředníci se zařizovali se svými sukrem potaženými stoly a skříněmi s akty v maličkých pokojících. Vyšší úřa-

dy a policie prováděly rozdělování majetku zbylého po Francouzích. Majitelé domů, v nichž zůstalo mnoho věcí svezenných z jiných domů, si stěžovali na nespravedlnost nařízení, že se všechny věci mají svézt do Hranovité síně; jiní zase tvrdili, že Francouzi svezli mnoho věcí z různých domů na jedno místo a že je tedy nespravedlivé, aby se věci, které se v domech našly, odevzdávaly jejich majitelům. Nadávali na policii; podpláceli ji; v desíti exemplářích psali rozpočty na náhradu spálených erárních věcí; žádali o podpory. Hrabě Rastopčín psal své proklamace.

XV

Koncem ledna přijel Pierre do Moskvy a ubytoval se v zachovalém křídle svého domu. Jel na návštěvu ke knížeti Rastopčinovi a k některým známým, kteří se vrátili do Moskvy, a tři dny poté se chystal odjet do Petrohradu. Všichni oslavovali vítězství; ve městě vstávajícím z trosek vše kypělo životem. Z Pierra měli všichni radost; všichni si přáli se s ním setkat a vyptávali se ho na to, co viděl. Pierre cítil zvláštní přátelskou náklonnost ke všem lidem, s nimiž se stýkal; ale mimoděk se měl přede všemi na pozoru, aby se nějak nezavázal. Na všechny otázky, které mu dávali, závažné nebo docela malicherné (ptali se ho, kde bude bydlet, bude-li stavět, kdy jede do Petrohradu a může-li jim vzít s sebou balíček), odpovídal: ano, možná, myslím a tak podobně.

O Rostovových slyšel, že jsou v Kostromě, a na Natašu si vzpomněl jen zřídka. A když si na ni vzpomněl, pak to byla jen příjemná vzpomínka na něco dávno minulého. Cítil se osvobozen nejen od požadavků všedního života, nýbrž i od toho citu, jímž se, jak se mu zdálo, nechal spoutat úmyslně.

Třetí den po svém příjezdu do Moskvy se dověděl od Drubeckých, že kněžna Marja je v Moskvě. Pierre se v myšlenkách často zabýval smrtí, utrpením a posledními dny knížete Andre-

je a teď se mu znovu jasně připomněly. Když se u oběda dověděl, že je kněžna Marja v Moskvě a bydlí ve svém neshořelém domě na Vozdvizence, rozjel se k ní ještě týž večer.

Cestou bez ustání myslel na knížete Andreje, na jejich vzájemné přátelství, na různá setkání s ním, a zejména na to poslední – v Borodině.

Je možné, že by umřel v té zavilé náladě, kterou měl tenkrát? Je možné, že by se mu před smrtí neodhalil smysl života? uvažoval. Vzpomněl si na Karatajeva a na jeho smrt a bezděky začal srovnávat ty dva lidi, tak rozdílné, a přece si tak podobné tím, že je oba měl rád, i tím, že oba žili a oba zemřeli.

Ve velmi vážné náladě dojel Pierre k domu starého knížete. Dům zůstal celý. Bylo na něm vidět stopy poškození, ale jeho ráz byl týž. Pierrovi vyšel vstříc starý komorník s přísnou tváří, jako by chtěl hostu dát najevo, že nepřítomnost starého knížete nemění pořádek v domě, a oznámil mu, že kněžna ráčila odejít do svých pokojů a že přijímá vždy v neděli.

„Ohlas mě; třeba mě přijmou,“ řekl mu Pierre.

„Prosím, pane,“ odpověděl komorník, „račte do galerie.“

Po chvíli za ním přišel sluha s Dessalesem. Dessales mu kněžniným jménem vyřídil, že ho velmi ráda uvidí a že ho prosí, aby jí prominul ten nedostatek obřadnosti a přišel za ní nahoru do jejích pokojů.

V nizoučkém pokojíku osvětleném jedinou svíčkou seděla kněžna a ještě kdosi v černých šatech. Pierre se pamatoval, že kněžna měla vždy kolem sebe nějaké společnice, ale jaké to byly společnice, to nevěděl a nevzpomínal si. To je jedna z nich, pomyslel si, když uviděl dámu v černých šatech.

Kněžna mu rychle vyšla vstříc a podávala mu ruku.

„Ano,“ uvítala ho, když jí políbil ruku, a prohlížela si zkomůdřeně jeho změněný obličej, „takhle se tedy setkáváme. – Poslední dobu o vás často mluvil,“ řekla a pohlédla z Pierra na společnici tak ostýchavě, že ho to na okamžik překvapilo.

„Měla jsem takovou radost, když jsem se dověděla, že jste se zachránil. Byla to jediná radostná zpráva, kterou jsme za dlouhou dobu dostaly.“ Kněžna se opět neklidně ohlédla na společnici a chtěla něco říci, ale Pierre ji přerušil.

„Představte si, že jsem o něm nic nevěděl. Myslel jsem, že padl. Všechno, co jsem se dověděl, dověděl jsem se od cizích

lidí, z třetí ruky. Víím jen, že se dostal k Rostovům... Jaký to osud!“

Pierre mluvil rychle a živě. Jednou pohlédl do tváře společnosti, uviděl její pozorný, laskavý a zvědavý pohled, který se na něj upíral, a jak se to často při rozhovoru stává, nejasně pocítil, že tato společnost v černých šatech je milé, dobré a sympatické stvoření a že nebude jeho intimní rozmluvě s kněžnou Marjou překážet.

Ale když řekl ta poslední slova o Rostovových, zmatek na tváři kněžny Marji ještě vzrostl. Znovu přelétla očima z Pierra na obličej dámy v černých šatech a řekla:

„Cožpak vy ji nepoznáváte?“

Pierre se ještě jednou podíval na bledou, jemnou tvář společnosti s černýma očima a zvláštními ústy. Z těch pozorných očí na něho hledělo cosi blízkého, dávno zapomenutého a víc než milého.

To není pravda, to snad není možné, pomyslel si. Ten přísný, hubený, bledý a zestárlý obličej? To nemůže být ona. To je jen vzpomínka. Ale v té chvíli kněžna Marja řekla: „Nataša“. A ten obličej s pozornýma očima se s námahou, obtížně – jako když se otvírají zrezavělé dveře – usmál a z těch otevřených dveří najednou zavanulo na Pierra to dávno zapomenuté štěstí, na něž už nemyslel, a zejména ne teď. Dýchlo na něj, obklopilo ho ze všech stran a pohltilo jej. Když se usmála, nemohlo již být pochyb: byla to Nataša a on ji miloval.

Hned v první chvíli prozradil jí, kněžně Marje a hlavně i sobě tajemství, o němž sám nevěděl. Radostně, ale zároveň trpělivě a bolestně se začervenal. Chtěl své vzrušení skrýt. Ale čím víc se o to snažil, tím jasněji – jasněji než otevřenými slovy – říkal sobě, jí i kněžně Marje, že ji miluje.

Ne, to já jen tak, z překvapení, pomyslel si Pierre. Ale když chtěl pokračovat v načaté rozmluvě s kněžnou Marjou, podíval se znovu na Natašu a ještě tmavší červeň pokryla jeho tváře a ještě silnější vzrušení, radost i strach ovládly jeho duši. Zapletl se do vlastních slov a uprostřed řeči zmlkl.

Pierre nepoznal Natašu, protože naprosto nečekal, že ji tu uvidí, a také proto, že od té doby, co ji neviděl, se velice změnila. Zhubla a pobledla. Ale to nebylo to hlavní, proč nebylo možné ji poznat: nemohl ji poznat, protože na té tváři, v těch

očíh, v nichž dříve vždy zářil utajený úsměv životní radosti, nebyl teď, když vešel a poprvé na ni pohlédl, ani stín úsměvu; byly jen oči, pozorné, dobré a smutně tázavé.

Pierrův zmatek neuvedl Natašu do podobných rozpaků; způsobil jí radost, která jí sotva znatelně vyzařovala z celého obličej.

XVI

Přijela ke mně na návštěvu,“ řekla kněžna Marja. „Hrabě s hraběnkou tu budou co nevidět. Hraběnka je v hrozném stavu. Ale sama Nataša potřebovala navštívit lékaře. Násilím ji přiměli, aby jela se mnou.“

„Není rodiny, aby neměla své hoře,“ obrátil se Pierre k Nataše. „Víte, bylo to právě ten den, co nás osvobodili. Viděl jsem ho. Byl to skvělý chlapec!“

Nataša se na něj podívala a oči se jí místo odpovědi jen široce rozevřely a jasněji zazářily.

„Co může člověk říci nebo si pomyslet, aby se utěšil?“ pokračoval Pierre. „Nic. Proč musel umřít takový chlapec, tak milý a plný života?“

„Ano, v naší době by bylo těžké žít bez víry...“ poznamenala kněžna Marja.

„Ano, ano. To je věru pravda,“ přerušil ji Pierre.

„Proč?“ řekla Nataša a pozorně se podívala Pierrovi do očí.

„Jak to, proč?“ namítla kněžna Marja. „Už jen myšlenka, že tam čeká...“

Nataša ji ani nenechala domluvit a opět tázavě pohlédla na Pierra. „Proto,“ vysvětloval, „že jen člověk, který věří v existenci Boha, jenž řídí naše skutky, může snést takovou ztrátu, jako je její... a vaše.“

Nataša už otvírala ústa, aby něco řekla, ale náhle se zarazila. Pierre se od ní honem odvrátil a zeptal se kněžny Marji na poslední dny knížete Andreje. Jeho rozpaky skoro zmizely; ale

zároveň cítil, že zmizela i všechna jeho dřívější svoboda. Cítil, že nad každým jeho slovem, nad každým jeho činem stojí nyní soudce, jehož mínění je mu dražší nad soudy všech ostatních lidí na světě. Když teď mluvil, představoval si přitom dojem, jaký jeho slova udělají na Natašu. Ne že by byl mluvil naschvál věci, které by se jí mohly líbit; ale ať mluvil co mluvil, posuzoval sám sebe z jejího hlediska.

Kněžna Marja neochotně, jak to vždy bývá, začala vyprávět, v jakém stavu našla knížete Andreje. Avšak Pierrovy otázky, jeho vzrušený, neklidný pohled a jeho tvář chvějící se pohnutím ji ponenáhlu přiměly pohroužit se do podrobností, které se sama pro sebe bála v paměti oživit.

„Ano, ano, tak tak...“, říkal Pierre, nakláněl se nad ní celým tělem a dychtivě poslouchal její vyprávění. „Ano, ano; tak se uklidnil? Zjhl? On si všemi silami své duše přál jen jediné – být dokonale dobrý, takže se nemohl bát smrti. Jeho chyby – měl-li jaké – nepocházely z něho. Tak tedy zjhl...? Jaké štěstí, že se setkal s vámi,“ obrátil se Pierre k Nataše s očima plnými slz.

Nataša sebou trhla. Svraštila tvář a na okamžik sklopila oči. Chvilí váhala, má-li mluvit, nebo ne.

„Ano, bylo to štěstí,“ řekla posléze tichým prsním hlasem, „pro mne to zcela určitě bylo štěstí.“ Odmlčela se. „A on... on říkal, že si to přál, právě ve chvíli, kdy jsem k němu přišla...“

Hlas jí selhal. Začervenala se, sevřela ruce na kolenou a najednou, jako by se násilím přemohla, začala rychle vyprávět:

„Když jsme jeli z Moskvy, o ničem jsme nevěděli. Neodvažovala jsem se na něj zeptat. A najednou mi Soňa řekla, že jede s námi. Na nic jsem nemyslela, nedovedla jsem si představit, v jakém je stavu; musela jsem ho jen vidět, být vedle něj,“ mluvila rozechvěle, zadýchávajíc se. Aniž se dala přerušit, vyprávěla o tom, co ještě nikdy nikomu nepověděla: o všem, co prožila za ty tři týdny jejich cesty a života v Jaroslavlí.

Pierre ji poslouchal s otevřenými ústy a nespouštěl z ní oči vlhké slzami. Když ji poslouchal, nemyslel ani na knížete Andreje, ani na smrt, ani na to, co vyprávěla. Poslouchal ji a jen ji litoval pro utrpení, které prožívá teď při vyprávění.

Kněžna Marja seděla vedle Nataši vraštic obličej, aby se nerozplakala, a poprvé poslouchala příběh posledních dní lásky mezi svým bratrem a Natašou.

Toto mučivé a přitom radostné vyprávění Nataša zřejmě potřebovala. Při řeči mísila malicherné podrobnosti s intimními důvěrnostmi a zdálo se, že nikdy nebude moci skončit. Několikrát opakovala totéž.

Za dveřmi se ozval Dessalesův hlas tázající se, může-li se Nikoluška přijít rozloučit.

„Ano, a to je všechno, všechno...“ řekla Nataša. Rychle vstala, a právě když Nikoluška vcházel, rozběhla se ke dveřím krytým záclonou, narazila do nich hlavou, zasténala napůl z bolesti, napůl ze žalu, a vyběhla z pokoje.

Pierre se díval na dveře, v nichž zmizela, a nechápal, proč najednou zůstal sám na celém světě.

Kněžna Marja ho vytrhla z jeho roztržitého zamyšlení, upozorňujíc ho na synovce, který vešel do pokoje.

Ve stavu zjihlého dojetí, v jakém Pierre právě byl, zapůsobila na něj Nikoluškova tvář, podobná otci, tak, že chlapce políbil, a spěšně vytáhnuv kapesník, odešel k oknu. Chtěl se s kněžnou Marjou rozloučit, ale ona ho zadržela.

„Ne, my někdy s Natašou nespíme až do tří hodin; prosím vás, poseďte s námi ještě. Dám prostřít k večeři. Jděte dolů, přijdeme hned.“

Než Pierre vyšel z pokoje, řekla mu ještě:

„Takhle o něm mluvila poprvé.“

XVII

Pierru uvedli do velké osvětlené jídelny; za několik minut se ozvaly kroky a kněžna s Natašou vešly do místnosti. Nataša byla klidná, i když jí na tváři ustrnul strohý výraz bez úsměvu. Všichni tři byli poněkud nesví, jak to obyčejně bývá po vážném a důvěrném rozhovoru. Pokračovat v předešlé rozmluvě není možné; mluvit o malichernostech je člověku trapné a mlčet je nepříjemné, protože všichni chtějí hovořit a mlčením jako by se přetvařovali. Mlčky přistoupili ke stolu. Lokajové

odsunuli a přisunuli židle. Pierre si rozložil ubrousek, a rozhodnut přerušit mlčení, pohlédl na Natašu a na kněžnu Marju. Obě zřejmě právě pojalý tentýž úmysl; oči jim zářily, jako by byly se životem spokojené a dospěly k poznání, že kromě zármutku existují i radosti.

„Pijete vodku, hrabě?“ zeptala se kněžna Marja a tato slova naráz rozehnala stíny minulosti.

„Vyprávějte nám teď něco o sobě,“ vybídla Pierra, „povídají se o vás učiněné divy.“

„Ano,“ odpověděl Pierre se svým mírně ironickým úsměvem, který ho teď neopouštěl. „Dokonce i mně vyprávějí o takových dívech, že se mi o nich ani ve snu nezdálo. Pozvala mě Marja Abramovna a všichni mi tam líčili, co se mi stalo nebo mělo stát. Stěpan Stěpanyč mě také poučil, jak mám vyprávět. Vůbec jsem si všiml, že být zajímavým člověkem je velmi pohodlné (já jsem teď zajímavý člověk): všichni mě zvou a vyprávují mi o mně.“

Nataša se usmála a chtěla něco říci.

„Nám vypravovali,“ skočila jí do řeči kněžna Marja, „že jste v Moskvě přišel o dva miliony. Je to pravda?“

„A přitom jsem teď třikrát bohatší než dřív,“ řekl Pierre.

Ačkoli ženiny dluhy a nutnost stavět změnily stav jeho jmění, Pierre stále ještě mluvil o tom, že je třikrát bohatší.

„Co jsem získal nade všechnu pochybnost,“ pokračoval, „to je svoboda,“ začal již vážně, ale rozmyslel si to, neboť si uvědomil, že to je příliš egoistický předmět rozhovoru.

„A stavíte?“

„Ano, Saveljič chce.“

„Řekněte mi, vy jste nevěděl o hraběncině smrti, když jste zůstal v Moskvě?“ zeptala se kněžna Marja a hned se začervenala, neboť se přistihla, že když navázala svou otázku na jeho slova o svobodě, připisuje jim význam, jaký možná ani neměla.

„Ne,“ odpověděl Pierre, který zřejmě neshledával nic nevhodného ve výkladu, který dala kněžna Marja jeho zmínce o svobodě. „Dověděl jsem se o tom v Orlu a dovedete si asi představit, jak mě to ohromilo. Nebyli jsme vzorní manželé,“ řekl rychle, pohlédl na Natašu a všiml si, že zvědavě čeká, jak se vyjádří o své ženě. „Ale její smrt mě strašně překvapila. Když se dva lidé hádají, jsou vinni vždy oba. A vlastní vina se stává

najednou hrozně těžkou před člověkem, jehož už není. A pak, taková smrt bez přátel, bez útěchy. Je mi jí velmi, velmi líto,“ dodal a s uspokojením zpozoroval na Natašinu tvář radostný souhlas.

„Tak jste tedy zase svobodný muž a ženich,“ řekla kněžna Marja. Pierre náhle krvavě zrudl a dlouho se snažil nedívat na Natašu. Když se konečně odhodlal na ni pohlédnout, byla její tvář chladná, přísná, a dokonce, jak se mu zdálo, pohrdavá.

„A je to pravda, že jste se setkal a mluvil s Napoleonem, jak nám vyprávěli?“ ptala se dál kněžna Marja.

Pierre se zasmál.

„Ani jednou, nikdy. Vždycky si všichni myslí, že být v zajetí znamená být na návštěvě u Napoleona. Nejenže jsem ho neviděl, ale ani jsem o něm neslyšel. Byl jsem v mnohem horší společnosti.“

Večeře byla u konce a Pierre, jenž zprvu odmítal vyprávět o svém zajetí, se poněkud rozpovídal.

„Ale vy jste přece zůstal, abyste zabil Napoleona, že?“ zeptala se ho Nataša a pousmála se. „Tenkrát jsem to uhodla, když jsme vás potkali u Sucharevovy věže, pamatujete?“

Pierre přiznal, že je to pravda, a od této chvíle, veden postupně otázkami kněžny Marji a hlavně Nataši, dal se do podrobného líčení svých dobrodružství.

Zpočátku vyprávěl s mírnou ironií, s jakou se teď díval na lidi a hlavně sám na sebe; ale potom, když dospěl k líčení hrůz a utrpení, které viděl, dal se bezděčně unést a začal mluvit s potlačovaným vzrušením člověka, jenž ve vzpomínkách prožívá silné dojmy.

Kněžna Marja se s tichým úsměvem dívala střídavě na Pierra a na Natašu. V celém tom vyprávění viděla jen Pierra a jeho dobrotu. Nataša si opřela hlavu do dlaní a s tváří neustále se měnící podle vyprávění sledovala Pierra, ani na okamžik z něj nespouštěla oči a zřejmě s ním prožívala všecko, co vyprávěl. Nejen její pohled, ale i její výkřiky a krátké otázky, které mu dávala, dokazovaly Pierrovi, že z celého jeho vyprávění chápala právě to, co chtěl říci. Bylo vidět, že chápala nejenom to, co vyprávěl, nýbrž i to, co by byl chtěl, ale nemohl slovy vyjádřit. O své příhodě s děckem a ženou, při jejichž obraně byl zatčen, hovořil Pierre takto:

„Byl to strašný pohled, opuštěné děti, některé z nich v ohni... Přede mnou vytáhli dítě... ženy, z nichž stahovali věci a vytrhávali jim náušnice...“

Pierre se začervenal a upadl do rozpaků.

„Vtom přijela hlídka a sebrala všechny muže, kteří neloupili. Mě taky.“

„Vy jistě nepovídáte všechno; vy jste asi něco udělal,“ skočila mu Nataša do řeči a na chvíli se odmlčela, „něco dobrého.“

Pierre vypravoval dál. Když mluvil o popravě, chtěl se vyhnout různým podrobnostem; ale Nataša trvala na tom, aby nic nevynechával.

Pierre začínal mluvit o Karatajevovi (vstal už od stolu a přecházel po pokoji a Nataša ho provázela očima), ale tu se zarazil.

„Ne, nedovedete si představit, čemu jsem se od toho negramotného člověka, prostáčka, naučil.“

„Jen to řekněte,“ pobídla ho Nataša. „Kde je teď?“

„Zabili ho skoro před mýma očima.“

A Pierre se jal vyprávět o posledních dnech jejich ústupu, o Karatajevově nemoci (hlas se mu neustále chvěl) a o jeho smrti.

Vykládal teď o svých dobrodružstvích tak, jak na ně ještě nevzpomínal. Jako by ve všem, co prožil, viděl nový význam. Teď, když to vyprávěl Nataše, pociťoval vzácnou rozkoš, jakou dávají ženy, když poslouchají mužovo vyprávění – ne *chytré* ženy, které se při poslouchání snaží zapamatovat, co se jim vypráví, aby rozšířily svůj duševní obzor a při první příležitosti vyprávění opakovaly, nebo se snaží je přizpůsobit své potřebě a co nejdříve vyslovit moudré řeči vyrobené ve vlastním duševním hospodářstvíčku; byla to rozkoš, kterou skýtají právě ženy, obdařené schopností vybírat a vpíjet do sebe všechno nejlepší z mužova projevu. Nataša, aniž si to uvědomovala, byla vtělená pozornost; neušlo jí ani slovo, ani záchvěv jeho hlasu, ani pohled, ani cuknutí svalů v obličeji, ani pohyb. Chytala v letu slovo ještě nevyslovené a ukládala je přímo do svého otevřeného srdce, uhadujíc tajný smysl celého Pierrova přemýšlení.

Kněžna Marja rozuměla vyprávění a poslouchala je s účastí, ale viděla teď něco jiného, co pohlcovalo všechnu její pozornost; viděla možnost lásky a štěstí mezi Natašou a Pierrem.

A tato myšlenka, která ji napadla poprvé, naplňovala její duši radostí.

Byly tři hodiny v noci. Lokajové se smutnými, přísnými obličejí přicházeli měnit svíce, ale nikdo si jich nevšímal.

Pierre skončil vyprávění. Nataša se na něj dál upřeně a pozorně dívala rozzářenýma, vzrušenýma očima, jako by se snažila pochopit to ostatní, co možná neřekl. Pierre na ni tu a tam pohlédl s ostýchavou, šťastnou rozpačitostí a přemýšlel, co by teď řekl, aby převedl řeč na něco jiného. Kněžna Marja mlčela. Nikoho ani nenapadlo, že jsou tři hodiny v noci a že je čas jít spát.

„Říká se: neštěstí, utrpení,“ začal znovu Pierre. „Ale kdyby mi teď, v tuto chvíli někdo řekl: ‚Chceš zůstat tím, čím jsi byl před zajetím, nebo to všechno znovu prožít?‘, na mou duši, že bych si vybral ještě jednou zajetí a koňské maso. Myslíme si, že když nás něco vyšine z vyšlapané cestičky, je všemu konec; ale zatím teprve tehdy začíná to nové a dobré. Dokud je život, je i štěstí. Před námi je toho ještě mnoho, mnoho. Věřte mi to,“ řekl, obraceje se k Nataše.

„Ano, ano,“ odpovídala mu na něco zcela jiného. „Já bych také nechtěla nic jiného než prožít to všechno znovu.“

Pierre se na ni pozorně zadíval.

„Ano, a nic jiného,“ opakovala.

„To není pravda, to není pravda!“ zvolal Pierre. „Já za to nemůžu, že žiju a chci žít; a vy zrovna tak.“

Nataša najednou složila hlavu do rukou a rozplakala se.

„Co je ti, Natašo?“ ptala se kněžna Marja.

„To nic, to nic,“ a usmála se na Pierra závojem slz. „Sbohem, je čas jít spát.“

Pierre vstal a rozloučil se.

Kněžna Marja s Natašou se jako obvykle sešly v ložnici. Mluvily o tom, co vyprávěl Pierre. Kněžna Marja nevyslovila svůj názor na Pierra. Nataša o něm také nemluvila.

„Tak dobrou noc, Marie,“ řekla. „Víš, často mám strach, že o něm nemluvíme, jako bychom se bály, abychom něčím neurazily své city, a tak na něj zapomínáme.“

Kněžna Marja ztěžka vzdychla a tím vzdechem přiznala, že Nataša má pravdu; ale slovy svůj souhlas nevyjádřila.

„Cožpak je možné zapomenout?“

„Mně bylo tak dobře, že jsem to dnes mohla všechno vypovědět, bylo to těžké a bolestné, ale bylo mi dobře. Moc dobře,“ opakovala Nataša. „Jsem přesvědčená, že ho určitě měl taky rád. A proto jsem mu to pověděla... Nevadí to, že jsem mu to pověděla?“ zeptala se náhle s uzarděním.

„Pierrovi? Ó ne! On je tak skvělý...“, ujistila ji kněžna Marja.

„Víš, Marie,“ řekla najednou Nataša s šelmovským úsměvem, jaký u ní kněžna Marja už dávno neviděla. „Je teď takový čistý, hladký a svěží; jako by právě vystoupil z lázně – chápeš? – Z morální lázně. Nemám pravdu?“

„Ano,“ odpověděla kněžna Marja, „mnoho získal.“

„Svrchníček má kratičký a ostříhané vlasy; úplně, úplně jako z lázně... Tatínek jednou...“

„Chápu, že *on* (kníže Andrej) neměl nikoho tolik rád jako jeho,“ řekla kněžna Marja.

„Ano, a je docela jiný než *on*. Říká se, že muži jsou dobrými přáteli, když je každý jiný. Asi je to pravda. Že se mu ničím nepodobá?“

„Ničím, ale je úžasný.“

„Tak dobrou noc,“ řekla Nataša.

A ten šelmovský úsměv jí dlouho zůstával na tváři, jako by jej tam zapomněla.

XVIII

Toho dne nemohl Pierre dlouho usnout; přecházel po pokoji sem a tam a hned se mračil, přemýšleje o čemsi tíživém, hned pokrčil rameny a trhl sebou, hned se zase šťastně usmál.

Myslel na knížete Andreje, na Natašu, na jejich lásku a střídavě žárlil na minulost, vyčítal si to a zase si to odpouštěl. Bylo už šest hodin ráno a on stále ještě chodil po pokoji.

No, co se dá dělat; když to jinak nejde... Co dělat? To znamená, že to tak musí být, řekl si a rychle se svlékl a ulehл do postele, šťastný a vzrušený, ale bez pochyb a nerozhodnosti.

Musím, ať je to sebestopudivější a ať je to štěstí sebenemožnější, musím udělat všechno pro to, abychom se stali mužem a ženou, řekl si.

Několik dní předtím se Pierre rozhodl, že v pátek odjede do Petrohradu. Když se ráno, ve čtvrtek, probudil, přišel si k němu Saveljič pro rozkazy k zabalení věcí na cestu.

Jak to, do Petrohradu? Co je s Petrohradem? Kdo je v Petrohradě? zeptal se mimoděk sám sebe. Ach ano, kdysi dávno, ještě předtím, než se to stalo, chystal jsem se z nějakého důvodu do Petrohradu, vzpomněl si. Ale proč? Ostatně, možná že tam pojedu. Jak je hodný a pozorný a jak si všechno pamatuje! pomyslel si při pohledu na starou tvář Saveljičovu. A jaký má příjemný úsměv! řekl si v duchu.

„Tak co, pořád ještě nechceš na svobodu, Saveljiči?“ zeptal se ho.

„K čemu by mi byla svoboda, Vaše Jasnosti? Žili jsme za nebožtíka hraběte, pánbůh mu dej lehké odpočinutí, a ani za vás jsme žádnou křivdu nepocítili.“

„A co děti?“

„I děti budou žít dobře, Vaše Jasnosti; u takových pánů se dá žít.“

„Ale co moji dědici?“ namítl Pierre. „Co když se najednou ožením... Všechno se může stát,“ dodal s bezděčným úsměvem.

„Dovolím si poznamenat, Vaše Jasnosti, že by to byla moc dobrá věc.“

Jak mu to připadá lehké, pomyslel si Pierre. Neví, jak je to strašné a nebezpečné. Příliš brzy, nebo příliš pozdě... Strašné!

„Co račte přikazovat? Račte jet zítra?“ zeptal se Saveljič.

„Ne; trochu to odložím. Pak ti řeknu. Odpusť mi, že jsi s tím měl starosti,“ řekl mu Pierre, a dívá se na jeho úsměv, pomyslel si: Jak je to divné, že neví, že teď pro mne žádný Petrohrad neexistuje a že se to především musí rozhodnout. Ostatně možná že to ví a jen se přetvařuje. Mám se ho zeptat? Co si asi myslí? napadlo ho. Ale ne, někdy později, později.

Při snídani sdělil Pierre kněžně, že byl včera u kněžny Marji a zastihl tam – představte si – Natašu Rostovovou!

Kněžna se zatvářila, jako by na té zprávě neviděla nic neobvyklejšího, než kdyby se tam Pierre setkal s Annou Semjovnou.

„Znáte ji?“ zeptal se Pierre.

„Viděla jsem kněžnu jednou,“ odpověděla. „Slyšela jsem, že jí namlouvali mladého Rostova. To by bylo pro Rostovovy výhodné; říká se, že jsou na mizině.“

„No ptám se, jestli znáte Rostovovou?“

„Slyšela jsem jen tenkrát o té historii. Je mi jí líto.“

Ona nic nechápe, nebo se přetvařuje, pomyslel si Pierre. Raději to neřeknu ani jí.

Také kněžna připravila Pierrovi jídlo na cestu.

Jak jsou všichni hodní, myslel si Pierre, že se tím vším zabývají, ačkoli je to jistě nemůže bavit. A to všechno pro mne; to je na tom to podivuhodné.

Týž den přijel k Pierrovi policejní komisař s návrhem, aby pověřil některého svého člověka převzetím věcí, které se právě rozdávaly v Hranovité síni majitelům.

Tenhle taky, říkal si Pierre, dívaje se mu do tváře, takový milý, hezký důstojník, a jak je hodný! Teď se stará o takové hlouposti. A to se o něm říká, že je nečestný a využívá každé příležitosti. Jaký nesmysl! Ostatně proč by všeho nevyužil? Je k tomu vychován. A dělají to všichni. Má takový příjemný, dobrý obličej a usmívá se na mne.

Pierre jel na oběd ke kněžně Marje.

Když projížděl ulicemi mezi spálenými domy, obdivoval se kráse těch trosek. Vyhořelými čtvrtěmi se táhly komíny a zřícené zdi domů, zakrývající se navzájem, a svou malebností připomínaly Pierrovi Rýn a Koloseum. Potkával drožkáře, jezdce, tesaře, kteří roubili domy, trhovkyně a kramáře, a všichni na něj pohlíželi s veselými, rozzářenými tvářemi, jako by chtěli říci: Á, to je on! Uvidíme, co z toho bude!

Když vcházel do domu kněžny Marji, přepadla Pierra pochybnost, zda je to vůbec pravda, že tu včera byl a že se setkal s Natašou a mluvil s ní. Možná že jsem si to vymyslel. Třeba vejdu dovnitř a nikoho tam nevidím. Ale ještě nebyl ani v pokoji, když celou svou bytostí, podle toho, že okamžitě ztratil svobodu, poznal, že je přítomna. Měla tytéž černé šaty splývající v měkkých záhybech a byla stejně učesaná jako včera, ale přesto byla docela jiná. Kdyby byla taková včera, když vešel do pokoje, ani na okamžik by ji byl nemohl poznat.

Byla taková, jak ji znal ještě jako dítě a později jako nevěstu knížete Andreje. Z očí jí zářil veselý, zvědavý svit; její tvář měla laskavý a podivně šelmovský výraz.

Pierre se naobědval a byl by u nich proseděl celý večer, ale kněžna Marja jela na večerní mši a on se zvedl s nimi.

Druhý den přijel Pierre hned ráno, obědval u nich a seděl celý večer. Třebaže kněžna Marja s Natašou měly z hosta zřejmou radost a třebaže se všechen Pierrův zájem soustřeďoval nyní jen na tento dům, k večeru už měli všechno prohovořeno a rozmluva neustále klouzala z jedné bezvýznamné věci na druhou a často vázla. Pierre seděl tentokrát tak dlouho do noci, že si kněžna Marja s Natašou mezi sebou vyměňovaly pohledy a čekaly zřejmě na to, až konečně odejde. Pierre to viděl, ale nemohl odejít. Bylo mu těžko a trapně, ale seděl dál, protože se *nemohl* zvednout a odejít.

Když kněžna Marja viděla, že to hned tak neskončí, vstala první, vymluvila se na migrénu a začala se loučit.

„Tak vy tedy zítra jedete do Petrohradu?“ zeptala se.

„Ne, nejedu,“ řekl Pierre udiveně, jako by ho to urazilo.

„Ach tak, do Petrohradu? Zítra; ale neloučím se. Přijedu se zeptat, co vám tam mám vyřídit.“ Stál před kněžnou Marjou celý zardělý a neodcházel.

Nataša mu podala ruku a vyšla z pokoje. Kněžna Marja naopak, místo aby odešla, usedla znovu do křesla a svými zářivými, hlubokými očima se na něj přísně a zkoumavě zadívala. Únava, kterou předtím patrně cítila, ji docela přešla. Těžce a dlouze vzdychla, jako by se chystala k delšímu rozhovoru.

Sotva se Nataša vzdálila, zmizela všechna Pierrova rozpačitost a stísněnost a vystřídala je vzrušená nálada. Rychle si přisunul křeslo až ke kněžně Marje.

„Chtěl jsem s vámi mluvit,“ začal, odpovídaje na její pohled jako na slova. „Kněžno, pomozte mi. Co mám dělat? Mohu mít naději? Kněžno, má milá, vyslechněte mě. Všechno vím. Víím, že jí nejsem hoden; víím, že se teď o tom nedá mluvit. Ale chci jí být bratrem. Ne, to... nechci, nemohu...“

Zarazil se a přejel si tvář a oči rukama.

„To je tak,“ pokračoval a ze všech sil se namáhal mluvit souvisle. „Nevím, odkdy ji miluji. Ale miloval jsem vždycky jen ji, jen ji celý svůj život, a mám ji tak rád, že si bez ní nedovedu ži-

vot představit. Neodvažuji se teď požádat o její ruku; ale pomyslení, že by možná mohla být mou a že propasu tu možnost... tu možnost... je to hrozné. Povězte mi, mohu doufat? Řekněte mi, co mám dělat? Milá kněžno,“ dodal, a když neodpovídala, dotkl se po chvíli její ruky.

„Přemýšlím o tom, co jste mi řekl,“ pravila kněžna Marja. „Něco vám řeknu. Máte pravdu, že mluvit s ní teď o lásce...“

Kněžna se odmlčela. Chtěla říci, „mluvit s ní teď o lásce je nemožné“, ale zarazila se, poněvadž už třetí den viděla na Nataše, najednou celé změněné, že by se nejen neurazila, kdyby jí Pierre vyznal lásku, ale že touží jen po tom.

„Mluvit s ní teď... není možné,“ řekla přesto.

„Ale co mám dělat?“

„Nechte to na mně,“ rozhodla kněžna Marja. „Já vím...“

Pierre se jí díval do očí.

„No... no...?“ pobídl ji nedočkavě.

„Vím, že vás má... že vás bude mít ráda,“ opravila se kněžna Marja.

Nestačila to ani dořici, když Pierre vyskočil a s polekanou tváří ji chytil za ruku.

„Z čeho tak soudíte? Myslíte, že mohu doufat? Myslíte?!“

„Ano, myslím,“ odpověděla kněžna Marja s úsměvem. „Napište rodičům. A nechte to na mně. Povím jí o tom, až to bude možné. Měla bych z toho radost. A srdce mi říká, že se to stane.“

„Ne, to není možné! Já jsem tak šťastný! Ale to není možné... Já jsem tak šťastný! Ne, to není možné!“ mluvil Pierre překotně, líbaje kněžně Marje ruce.

„Jeďte do Petrohradu; to bude lepší. Já vám napíšu,“ řekla kněžna.

„Do Petrohradu? Jet? Dobrá, tak pojedu. Ale mohu k vám zítra přijet?“

Nazíří se přijel Pierre rozloučit. Nataša již nebyla tak vzrušená jako v minulých dnech; ale tentokrát, když jí Pierre pohlédl do očí, cítil, že se ztrácí, že není už on ani ona, že je pouze jediný pocit štěstí. Je to možné? Ne, to není možné, říkal si při každém jejím pohledu, pohybu nebo slově, jež naplňovaly jeho duši radostí.

Když se s ní loučil a uchopil její jemnou hubenou ruku, podržel ji ve své bezděky o trochu déle.

„Je možné, že tahle ruka, ta tvář, ty oči, celý ten mně cizí poklad ženské krásy, že to vše bude jednou navěky mé, že na to budu zvyklý, jako jsem sám na sebe? Ne, to není možné...!“

„Sbohem, hrabě,“ řekla mu nahlas. „Budu na vás čekat,“ dodala šeptem.

A tato prostá slova a pohled a výraz obličejů, jimiž je doprovodila, byly pro Pierra po celé dva měsíce předmětem nevyčerpatelných vzpomínek, dohadů a šťastných snů. *Budu na vás čekat...* Ano, ano, jak to řekla? Ano, *budu na vás čekat*. Ach, jak jsem šťastný! Čím to jen je, že jsem tak šťastný! říkal si Pierre.

XIX

V Pierrově nitru se dělo něco zcela jiného, než se v něm dělo za podobných okolností, když se ucházel o Héléne.

Neopakoval si jako tehdy s bolestným studem slova, která řekl, neříkal si: Ach, proč jsem neřekl tohleto a proč, proč jen jsem řekl to „je vous aime“?) Teď si naopak opakoval každé slovo její i své a představoval si přitom každou podrobnost její tváře a úsměvu a nic nechtěl ubrat ani přidat: přál si to jen opakovat. Neměl teď ani stín pochybností o tom, je-li to, co činí, dobré nebo špatné. Napadala ho občas jen jediná pochybnost. Není to snad všechno jen sen? Nezmyšlila se kněžna Marja? Nejsem příliš pyšný a domýšlivý? Já jí věřím; ale ona to jednou – a stát se to musí – řekne Nataše a ta se usměje a odpoví: To je divné! Jistě se zmyšlil. Cožpak on neví, že je jen člověk, obyčejný člověk, kdežto já... Já jsem docela něco jiného, vyššího.

Jiná pochybnost Pierra netrápila. Plány si teď také žádné nedělal. Jeho budoucí štěstí se mu zdálo tak nepravděpodobné, že

¹⁾ Miluji vás.

kdyby se uskutečnilo, nic víc by už nemohlo být. Všechno by skončilo.

Zmocnilo se ho radostné, neočekávané poblouznění, o němž si sám nemyslel, že by ho byl schopen. Zdálo se mu, že jediným smyslem života nejen jeho, nýbrž i celého světa je jen jeho láska a možnost její lásky k němu. Někdy se mu zdálo, že se všichni lidé starají jen o jedinou věc – o jeho budoucí štěstí. Jindy měl dojem, že mají všichni stejnou radost jako on, jenomže se jí snaží skrýt a tvářit se, jako by měli na starosti jiné věci. V každém slově, v každém pohybu viděl narážku na své štěstí. Často překvapoval lidi, kteří se s ním stýkali, svými významnými, šťastnými pohledy a úsměvy vyjadřujícími tajné spiklenectví. A když si někdy uvědomil, že lidé mohou o jeho štěstí nevědět, litoval je z celého srdce a pocítoval touhu nějak jim vysvětlit, že všechno, čím se zabývají, jsou úplné nesmysly a malichernosti, které nestojí za to.

Když mu nabízeli, aby šel sloužit, nebo když diskutovali o nějakých veřejných státních záležitostech nebo o válce s přesvědčením, že na takovém nebo onakém výsledku událostí závisí štěstí všech lidí, poslouchal je s mírným, soucitným úsměvem a překvapoval své společníky podivnými poznámkami. Ale všechny lidi, jak ty, o nichž se domníval, že chápou skutečný smysl života, to jest jeho cit, tak i ty nešťastníky, kteří jej patrně nechápali – všechny lidi viděl Pierre v té době v tak jasném světle citu v něm planoucího, že ať se setkal s kýmkoli, ihned, bez nejmenší námahy v něm rozpoznal všechno, co v něm bylo dobrého a hodného lásky.

Když prohlížel věci a papíry své nebožky ženy, nepocítoval k její památce nic než soucit, že neznala to štěstí, které teď poznal on. Kníže Vasilij, který byl nyní obzvlášť hrdý, poněvadž dostal nové místo a hvězdu, jevil se mu jako dojemný, dobrý a politováníhodný stařeček.

Pierre si později často vzpomínal na tuto dobu svého šťastného poblouznění. Všechny soudy o lidech a věcech, které si učinil v této době, zůstaly pro něj navždy v platnosti. Nejenže se jich později nezřekl, ale naopak, při vnitřních pochybnostech a rozporech se vždy utíkal k názoru, ke kterému dospěl v době milostného opojení a tento názor se vždy osvědčil.

Možná, myslíval si, že jsem tehdy lidem připadal divný a směšný. Ale já jsem nebyl tak poblázněný, jak se zdálo. Naopak jsem tenkrát byl rozumnější a bystřejší než kdy jindy a rozuměl jsem všemu, čemu je nutno v životě rozumět... byl jsem šťastný.

Pierrovo poblouznění záleželo v tom, že nehledal jako dříve osobní důvody, které nazýval lidskými ctnostmi, k tomu, aby lidi miloval; jeho srdce přetévalo láskou a on miloval lidi bezdůvodně – a teprve dodatečně nacházel důvody, pro které byli hodni lásky.

XX

Hned ten večer, kdy Nataša po Pierrově odjezdu řekla s radostným a posměšným úsměvem kněžně Marje, že je, jako by vyšel z lázně, a že má i takový krátký kabátek a je ostříhaný, hned v té chvíli se probudilo v její duši cosi, o čem sama nevěděla, cosi zasutého, ale nepřemožitelného.

Všechno – obličej, chůze, pohled, hlas – všechno se na ní náhle změnilo. Aniž se toho sama nadála, síla života a naděje na štěstí vypluly na povrch a žádaly ukojení. Hned od toho prvního večera Nataša jako by zapomněla, co prožila. Od té doby si ani jednou nepostěžovala na svůj osud, nepromluvila slovo o minulosti a nebála se již dělat veselé plány do budoucnosti. Mluvila o Pierrovi málo, ale když se o něm zmínila kněžna Marja, v očích se jí zažehl dávno pohaslý třpyt a rty jí zvlňil zvláštní úsměv.

Změna, která se s ní udála, kněžnu Marju nejprve překvapila; ale když pochopila její příčinu, rozhořčilo ji to. Je možné, že by tak málo byla milovala bratra, že na něho mohla tak brzy zapomenout? uvažovala kněžna Marja, přemýšlejíc o Natašinině proměně. Ale když byla s Natašou, nezlobila se na ni a nic jí nevyčítala. Životní síla, která se v Nataše probudila, byla zřejmě tak nezkrotná a tak neočekávaná i pro ni samu, že v její

přítomnosti kněžna Marja cítila, že nemá právo dělat jí výčitky ani v duchu.

Nataša se oddala novému citu tak plně a upřímně, že se ani nesnažila skrývat, že už není zarmoucená, nýbrž veselá a plná radosti.

Když se kněžna Marja po svém nočním rozhovoru s Pierrem vrátila do svého pokoje, čekala na ni Nataša na prahu.

„Řekl to? Ano? Řekl ti to?“ opakovala. A na tváři se jí usídlil radostný výraz, který však zároveň vzbuzoval soucit a prosil za odpuštění pro tu radost.

„Chtěla jsem poslouchat u dveří; ale věděla jsem, že mi to povíš.“

I když kněžna Marja chápala pohled, jakým se na ni dívala Nataša, i když ji dojímal a i když v ní její vzrušení vzbuzovalo soucit, přece jí v první chvíli Natašina slova urazila. Vzpomněla si na bratra, na jeho lásku.

Ale co se dá dělat! Ona nemůže jinak, pomyslela si a se smutným a poněkud upjatým výrazem opakovala Nataše vše, co jí řekl Pierre. Když uslyšela, že se chystá jet do Petrohradu, Nataša ustrnula.

„Do Petrohradu!“ opakovala, jako by to nechápala. Pak si ale povšimla zarmouceného výrazu kněžniny tváře, domyslela si příčinu jejího smutku a najednou se rozplakala.

„Marie,“ řekla, „pověz mi, co mám dělat; bojím se, abych nebyla špatná. Co řekneš, to udělám; pověz mi...“

„Máš ho ráda?“

„Mám,“ zašeptala Nataša.

„Tak proč pláčeš? Jsem šťastná s tebou,“ řekla kněžna Marja, která za ty slzy docela Nataše odpustila její radost.

„Nebude to brzy, až někdy. Představ si, jaké to bude štěstí, až budu jeho ženou a ty si vezmeš Nicolase.“

„Natašo, prosila jsem tě, abys o tom nemluvila. Raději mluvíme o tobě.“

Chvilí mlčely.

„Ale proč zrovna do Petrohradu!“ zvolala náhle Nataša a sama si hned odpověděla: „Ne, ne, musí to tak být... Vid', Marie? Musí to být...“

EPILOG

ČÁST PRVNÍ

I

Od roku 1812 uplynulo sedm let. Rozbouřené historické moře Evropy ulehlo do svých břehů. Zdánlivě bylo klidné, ale tajemné síly hýbající lidstvem (tajemné proto, že neznáme zákony, které jeho pohyb určují) pokračovaly ve své činnosti.

Ačkoli se povrch historického moře zdál nehybný, lidstvo se hýbalo stejně nepřetržitě jako čas. Tvořily se různé lidské svazky a zase zanikaly; uzrávaly příčiny vzniku a rozkladu států a stěhování národů.

Historické moře neproudilo v přílivu a odlivu od jednoho břehu k druhému jako dříve; klokotalo v hlubinách. Historické osobnosti nebyly unášeny vlnami od jednoho břehu k druhému jako dříve: kroužily teď, jak se zdálo, na jednom místě. Historické osobnosti, které dříve vyjadřovaly pohyb mas v čele vojsk nařizováním válek, tažení a bitev, vyjadřovaly nyní ten pohyb politickými a diplomatickými úvahami, zákony a traktáty...

Tuto činnost historických osobností nazývají historikové reakcí. Když píší o činnosti těchto osobností, které podle jejich mínění byly příčinou toho, co nazývají *reakcí*, přísně je odsuzují. Všichni proslulí lidé té doby, od Alexandra a Napoleona až po madame de Staël, po Fotije, Schellinga, Fichta, Chateaubrianda a jiné, jsou podrobováni jejich přísnému soudu a ospravedlňování nebo odsuzování podle toho, zda sloužili *pokroku* nebo *reakci*.

V Rusku podle jejich líčení rovněž probíhala v té době reakce a hlavní vinu na ní měl Alexander I. – tentýž Alexander I., který podle líčení týchž historiků měl hlavní zásluhu na liberálních počátcích své vlády a na záchraně Ruska.

V současné ruské literatuře není od gymnazistů až po učení historiky človíčka, který by nehodil kamenem po Alexandrovi za jeho nesprávné skutky v tomto období vlády.

„Měl udělat to a to. V tomto případě se zachoval správně, v onom špatně. Velmi dobře si vedl na počátku svého panování a během roku 1812; ale udělal chybu, když dal konstituci Polsku, když založil Svatou alianci, když dal moc Arakčejevovi, když podporoval Golicyna a mysticismus a později Šiškova a Fotije. Udělal chybu, že zasahoval do vedení armády v poli, že rozpustil Semjonovský pluk a tak dále.“

Dalo by se popsat deset listů papíru při výpočtu všech výtek, jež mu činí historikové na základě znalostí, které mají o lidském blahu.

Co znamenají tyto výtky?

Což snad tytéž činy, za které dějepisci Alexandra I. chválí – jako byly liberální počátky jeho panování, boj s Napoleonem, neústupnost, kterou projevil v roce 1812, tažení v roce třináctém – nevyplývají z týchž podmínek rodu, výchovy a života, jež učinily Alexandrovu osobnost tím, čím byla, z týchž podmínek, z nichž vyplývají i činy, za které ho dějepisci odsuzují – jako byla Svatá aliance, obnovení Polska, reakce dvacátých let?

V čem je podstata těchto výtek?

V tom, že taková historická osobnost, jakou byl Alexander I., osobnost stojící na nejvyšším možném stupni lidské moci, jakoby v ohnisku historických paprsků, které se na ni soustřeďují, osobnost, která více než kdokoli na světě podléhá vlivu intrik, podvodů, lichocení, sebeklamů, od moci neodlučitelných, osobnost cítící na sobě v každém okamžiku svého života odpovědnost za vše, co se odehrává v Evropě, a přitom osobnost nevymyšlená, živá, s osobními zvyky a vášněmi, jaké má každý člověk usilující o dobro, krásu a pravdu – že tedy tato osobnost ne že by nebyla ctnostná (to jí historikové nevytýkají), ale neměla na blaho lidstva stejné názory jako dnes profesor, který se od mládí zabývá vědou, to jest čtením knížek a přednášek a opisováním těch knížek a přednášek do jednoho sešitu.

Avšak vyjdeme-li z předpokladu, že se Alexander před padesáti lety ve svém názoru na blaho národů mýlil, musíme chtěj nechtěj předpokládat, že se po nějaké době ukáže, že i historik, který kritizoval Alexandra, se ve svém názoru na to, co je blaho lidstva, také mýlil. Tento předpoklad je tím přirozenější a nutnější, že při studiu vývoje dějin vidíme, že s každým rokem a s každým novým spisovatelem se názor na blaho lidstva mě-

ní; a tak to, co se zdálo blahem, zdá se za deset let zlem a naopak. Ale nejen to, zároveň nalézáme v dějepise naprosto protichůdné názory na to, co bylo dobré a co bylo zlé: někdo Alexandra za polskou konstituci a za Svatou alianci chválí, jiní ho za to odsuzují.

O činnosti Alexandrově a Napoleonově nemůžeme říci, byla-li prospěšná nebo škodlivá, protože nemůžeme říci, čemu prospívala a čemu škodila. Jestliže se tato činnost někomu nelíbí, je to proto, že se neshoduje s jeho omezeným chápáním toho, co je to blaho. Jeví-li se mi jako blaho zachování moskevského domu mého otce ve dvanáctém roce nebo sláva ruských vojsk nebo rozkvět petrohradské univerzity a jiných vysokých škol nebo svoboda Polska nebo moc a sláva Ruska nebo evropská rovnováha, nebo jistý druh evropské kultury – jako pokrok, musím připustit, že činnost každé historické osobnosti měla kromě těchto cílů ještě cíle jiné, obecnější a mně nesrozumitelné.

Avšak dejme tomu, že takzvaná věda má možnost vyrovnat všechny rozpory a že má na historické osobnosti a události nějaké neměnné měřítko dobra a zla.

Dejme tomu, že Alexander mohl udělat všechno jinak. Dejme tomu, že – podle předpisu těch, kdo ho obviňují, těch, kdo si udělali ze znalosti konečného cíle lidského pohybu zaměstnání – mohl panovat podle programu národnosti, svobody, rovnosti a pokroku (nic novějšího, zdá se, není), podle programu, který by mu dali dnešní obviňovatelé. Dejme tomu, že by tento program byl možný, že by existoval a že by Alexander podle něj jednal. Co by se pak stalo s činností všech těch lidí, kteří jednali proti tehdejšímu vládnoucímu směru, s činností, která byla podle mínění historiků dobrá a prospěšná? Této činnosti by nebylo; nebylo by života, nebylo by nic.

Kdybychom připustili, že lidský život může být řízen rozumem, popřeli bychom možnost života vůbec.

II

Připustíme-li, jako to dělají dějepisci, že velicí lidé vedou lidstvo za jistými cíli, které záleží buď ve velikosti Ruska nebo Francie, nebo v evropské rovnováze, nebo v rozšíření revolučních myšlenek, nebo v obecném pokroku, nebo v čemkoli jiném, pak se tyto historické jevy nedají vysvětlit bez pojmů *náhoda* a *génius*.

Byla-li cílem evropských válek na počátku tohoto století velikost Ruska, nemohlo být tohoto cíle dosaženo bez všech předešlých válek a bez francouzského vpádu. Byla-li cílem velikost Francie, nemohlo být tohoto cíle dosaženo bez revoluce a bez císařství. Bylo-li cílem rozšíření revolučních myšlenek, pak to mohl vykonat tisk mnohem lépe než vojáci. Byl-li cílem pokrok civilizace, pak se dá velmi snadno předpokládat, že kromě ničení lidí a jejich majetků jsou ještě jiné, mnohem účelnější cesty k jejímu rozšíření.

Proč se to stalo tak, a ne jinak?

Protože se to tak stalo. „*Náhoda* vytvořila situaci; *génius* jí využil,“ říká historiografie.

Ale co je *náhoda*? Co je to *génius*?

Slova *náhoda* a *génius* neznamenají nic konkrétního, a proto nemohou být přesně definována. Tato slova znamenají jenom jistý stupeň chápání jevů. Nevím, proč dochází k takovému a takovému jevu: myslím si, že to nemohu vědět; proto to nechci vědět a říkám – *náhoda*. Vidím sílu vyvíjející činnost neúměrnou obvyklým lidským vlastnostem; nevím, proč se tak děje, a říkám – *génius*.

Stádu beranů se beran, kterého ovčák zahání každý večer do zvláštního chlívků na výkrm a který je proto dvakrát tak tlustý než ostatní, musí zdát géniem. A okolnost, že se každý večer stále stejný beran dostane nikoli do společného ovčína, nýbrž do zvláštního chlívků k ovsu a že se právě tento stále stejný be-

ran, zarostlý tukem, zabíjí potom na maso, tato okolnost se musí zdát překvapujícím spojením geniality a celé řady neobyčejných náhod.

Ale stačí, aby si beraní pouze přestali myslet, že všechno, co se s nimi děje, děje se k dosažení jejich beraních cílů, stačí, aby připustili, že to, co se s nimi děje, může mít i cíle pro ně nepochopitelné – a uvidí hned jednotu a důslednost v tom, co se děje s beranem na krmníku. I když nebudou vědět, kvůli čemu ho krmili, budou alespoň vědět, že nic z toho, co se s ním stalo, se nestalo jen tak, a nebudou už potřebovat ani pojem náhoda, ani pojem génius.

Jen tehdy, vzdáme-li se poznání blízkého, pochopitelného cíle a připustíme-li, že konečný cíl je nám nedostupný, uzříme důslednost a účelnost v životě historických osobností; odhalí se nám příčina činnosti neúměrné obvyklým lidským vlastnostem a nebudeme potřebovat slova *náhoda* ani *génius*.

Stačí jen připustit, že cíl nepokoje evropských národů neznáme a známe jen skutečnosti, totiž vraždění napřed ve Francii, potom v Itálii, v Africe, v Prusku, v Rakousku, ve Španělsku, v Rusku, a že pohyb ze západu na východ a z východu na západ je podstatou těchto událostí, a pak nejenže se obejdeme bez výjimečnosti a *geniality* v povaze Napoleonově a Alexandrově, ale nebudeme si umět představit tyto osobnosti jinak než jako všechny ostatní lidi; nebudeme si muset vysvětlovat jako *náhodly* ty drobné události, které udělaly z těchto lidí to, čím byli, nýbrž bude nám jasno, že všechny tyto drobné události byly nutné.

Zřekneme-li se poznání konečného cíle, pochopíme jasně, že právě tak jako si nemůžeme vymyslet k žádné rostlině jiné květy a semena, jež by se k ní hodily lépe než ty, které sama plodí, právě tak si nemůžeme vymyslet jiné dva lidi s celou jejich minulostí, kteří by do takové míry a do takových nejmenších podrobností odpovídali poslání, jež měli splnit.

III

Hlavní, podstatnou událostí evropských dějin na počátku našeho devatenáctého století je vojenský pohyb mas evropských národů ze západu na východ a potom z východu na západ. První popud k němu dal pohyb ze západu na východ. Aby západní národy mohly uskutečnit vojenské tažení do Moskvy (které uskutečnily), musely: 1. utvořit vojenskou skupinu tak silnou, aby vydržela srážku s východní vojenskou skupinou, 2. zřít se všech ustálených tradic a zvyků a 3. mít při svém vojenském tažení v čele člověka, který by mohl ve svých i v jejich očích ospravedlnit všechny podvody, loupeže a vraždy, k nimž mělo přitom dojít.

A počínajíc Francouzskou revolucí, rozpadá se stará, ne dost velká skupina, ruší se staré zvyky a tradice, krok za krokem se vytváří skupina nových, nebývalých rozměrů, vznikají nové zvyky a tradice a připravuje se člověk, který má stát v čele budoucího pohybu a nést na sobě veškerou odpovědnost za nastávající události.

Člověk bez přesvědčení, beze zvyků, bez tradic, beze jména, a dokonce ani ne Francouz, prodírá se zdánlivě velmi podivnými náhodami mezi všemi stranami, které otřásly Francií, a aniž se přidá k některé z nich, vyšvihne se na významné místo.

Nevzdělanost jeho druhů, slabost a ubohost odpůrců, samozřejmost, s jakou uměl lhát, skvělá a sebevědomá omezenost tohoto člověka ho vyšinou do čela armády. Výtečné složení francouzského vojska v Itálii, nechuť nepřítelů k boji, klukovská drzost a sebedůvěra mu získávají vojenskou slávu. Všude ho provází nekonečné množství takzvaných náhod. Nemilost, do níž upadl u vládců Francie, je mu ku prospěchu. Jeho pokusy změnit svou předurčenou životní dráhu nemají úspěch: nepřijímají ho do ruských služeb a nepodaří se mu uchytit v Turecku. Za válek v Itálii je několikrát na samém pokraji záhuby

a pokaždé se nějak nečekaně zachrání. Ruská vojska, jediná, která mohou ohrozit jeho slávu, nevstupují z různých diplomatických důvodů do Evropy, dokud tam je on.

Po návratu z Itálie nalézá vládu v takovém stavu rozkladu, že se lidé, kteří se do ní dostávají, navzájem nevyhnutelně potírají a ničí. A z této nebezpečné situace se mu samo od sebe naskytne východisko v podobě nesmyslné, bezdůvodné výpravy do Afriky. A opět ho provázejí ty takzvané náhody. Nepřístupná Malta se vzdává bez jediného výstřelu; i nejriskantnější rozkazy jsou korunovány úspěchem. Nepřátelské loďstvo, které později nenechá proklouznout ani lodičku, propouští celou armádu. V Africe jsou páčány nesčetné zločiny na domorodcích skoro bezbranných. A lidé, kteří se těchto zločinů dopouštějí, a zejména jejich velitel, si namlouvají, že je to sláva, že je to podobné Caesarovi a Alexandrovi Makedonskému.

Ideál *slávy* a *velikosti*, vyznačující se tím, že člověk nejen nepovažuje nic z toho, co sám dělá, za špatné, nýbrž že se každým svým zločinem chlubí a připisuje mu nepochopitelný, nadpřirozený význam – tento ideál, který měl řídit tohoto člověka a lidi s ním osudově spjaté, rodí se v širých afrických pouštích. Všechno, co dělá, se mu daří. Mor se mu vyhýbá. Surové zavraždění zajatců se mu neklade za vinu. Klukovsky neopatrný, bezdůvodný a nepěkný odjezd z Afriky, od kamarádů v neštěstí, přičítá se mu za zásluhu a nepřátelské loďstvo ho opět dvakrát propase. V době, kdy je úplně omámen šťastně dokonanými zločiny a bez jakéhokoli cíle přijíždí do Paříže, připraven ke své úloze, v té době dosahuje rozklad republikánské vlády, která ho před rokem mohla zničit, nejvyššího stupně a jeho příjezd jako člověka nepatřícího k žádné straně ho nyní může jen pozvednout.

Nemá žádný plán; všeho se bojí; ale strany se ho chopí a vyžadují jeho účast.

On jediný se svým ideálem slávy a velikosti, vytvořeným v Itálii a Egyptě, se svou šílenou samolibostí, se svou otrlostí k zločinům, se svou samozřejmostí ve lhaní, on jediný může ospravedlnit to, co se má stát.

Je ho zapotřebí na místo, které ho čeká, a proto nezávisle na jeho vůli a bez ohledu na jeho nerozhodnost, bezplánovitost a všechny chyby, jichž se dopustil, je zavlčen do spiknutí, je-

hož cílem je zmocnit se vlády, a toto spiknutí je korunováno úspěchem.

Vecpou ho do zasedání vlády. Je vyděšený, považuje se za ztraceného a chce utéct; předstírá mdloby, mluví nesmysly, které by ho měly zničit. Ale vládcové Francie, dříve bystří a hrdí, nyní cítí, že jejich úloha je dohrána, jsou zmateni ještě víc než on a nemluví to, co by měli mluvit, aby si udrželi moc a zničili ho.

Náhoda, miliony *náhod* mu dávají moc a všichni lidé, jako by se byli dohodli, mu pomáhají tuto moc upevnit. *Náhody* utvářejí povahy tehdejších vládců Francie tak, že se mu podřizují; *náhody* utvářejí povahu Pavla I. tak, že uzná jeho vládu; *náhoda* zosnuje proti němu spiknutí, které nejenže mu neškodí, ale ještě upevní jeho moc. *Náhoda* mu pošle do rukou vévodu Enghiena a dohání ho mimoděk k vraždě a on tímto prostředkem nad jiné silným přesvědčuje dav, že má pravdu, protože má sílu. *Náhoda* způsobí, že vynakládá veškeré své úsilí na výpravu do Anglie, která by ho patrně byla zahubila, ale nikdy tento svůj úmysl neuskuteční, nýbrž nenadále napadne Macka s Rakušany, kteří se vzdají bez boje. *Náhoda* a *genialita* mu přinášejí vítězství u Slavkova a *náhodou* všichni lidé, nejenom Francouzi, nýbrž i celá Evropa s výjimkou Anglie, která se nezúčastní příštích událostí, všichni tito lidé přes všechnu dřívější hrůzu a odpor k jeho zločinům uznávají nyní jeho moc, titul, který si присvoжил, i jeho ideál velikosti a slávy, který se všem zdá čímsi krásným a rozumným.

Jako kdyby to zkoušely a připravovaly se k nastávajícímu tažení, táhnou síly západu několikrát, v roce 1805, 1806, 1807 a 1809 na východ, sílí a rostou. V roce 1811 vznikne ve Francii skupina lidí a spojí se v jednu obrovskou skupinu s národy střední Evropy. Zároveň se vzrůstem skupiny se dále rozvíjí síla ospravedlňující člověka, jenž stojí v čele pohybu. Během desetiletého přípravného období, které předcházelo velký pohyb, sbližuje se tento člověk se všemi korunovanými hlavami Evropy. Nimbu zbavení vládcové světa nemohou postavit proti napoleonskému ideálu *slávy* a *velikosti*, který nemá smysl, žádný rozumný ideál. Jeden přes druhého se snaží ukázat mu svou nicotnost. Král pruský posílá svou ženu, aby pochlebenstvím získala milost velkého člověka; rakouský císař považuje za milost,

že tento člověk přijme do svého lože císařskou dceru; papež, strážce svatyně národů, slouží svým náboženstvím k povznese- ní velkého člověka. Sám Napoleon se ani tolik nepřipravuje k vyplnění své úlohy, jako celé okolí připravuje jeho převzetí odpovědnosti za to, co se děje a co se má stát. Není skutku, zlo- činu nebo drobného podvodu, kterého by se nedopustil a který by se v ústech lidí kolem něj ihned neproměnil ve veliký čin. Největší slavnost, kterou si Němci mohou pro něj vymyslet, je oslava Jeny a Auerstädtu. Je veliký nejen on sám, nýbrž i jeho předkové, bratři, jeho pastorkové, jeho švagři. Vše se děje za tím účelem, aby byl zbaven posledního zbytku rozumu a při- praven ke své strašné úloze. A když je připraven, jsou připrave- ny i síly.

Vpád směřuje na východ a dosahuje konečného cíle – Mosk- vy. Hlavního města je dobyto; ruské vojsko je zničeno více, než kdy byly zničeny nepřátelské armády v dřívějších válkách, od Slavkova až po Wagram. Ale najednou se místo *náhod* a *genia- lity*, které ho dosud tak důsledně vedly nepřetržitou řadou úspě- chů k vytčenému cíli, objevuje nesčetné množství opačných *náhod*, od rýmy u Borodina až po mrazy a jiskru, která zapálila Moskvu, a místo *geniality* se objevuje bezpříkladná hloupost a podlost.

Vpád se mění v útěk, vrací se, znovu prchá, všechny náho- dy se teď neustále obracejí nikoli v jeho prospěch, nýbrž proti němu.

Probíhá opačný pohyb z východu na západ, pozoruhodně podobný předešlému pohybu ze západu na východ. Velký po- hyb předchází stejné pokusy o pohyb z východu na západ v letech 1805, 1807 a 1809, stejné semknutí ve skupinu obrov- ských rozměrů, stejné připojování národů střední Evropy k po- hybu, stejné váhání v půli cesty a stále rostoucí rychlost, jak se blíží cíl.

Paříže – krajního cíle – je dosaženo. Napoleonova vláda i vojsko jsou zničeny. Sám Napoleon už nic neznamená; všech- ny jeho činy jsou zcela prokazatelně ubohé a hnusné; ale opět dochází k nevysvětlitelné náhodě: spojenci nenávidí Napoleo- na, v němž vidí příčinu svého neštěstí; zbavený síly a moci, usvědčený ze zločinů a úkladů, měl by se jim jevit takový, jak se jim jevil před deseti lety a rok poté – jako zločinec mimo zá-

kon. Ale nějakou podivnou náhodou to nikdo nevidí. Jeho úloha není ještě skončena. Člověka, kterého deset let předtím a rok poté považovali za zločince mimo zákon, posílají na ostrov vzdálený dva dny cesty od Francie a dávají mu jej v držení i s gardou a miliony, které mu za cosi platí.

IV

Pohyb národů se začíná vracet do svých břehů. Vlny velkého pohybu opadly a na ztichlém moři se tvoří kruhy, na nichž se vznášejí diplomaté, představující si, že jsou to oni, kdo uvádějí pohyb do klidu.

Avšak ztichlé moře se náhle opět vzedme. Diplomátům se zdá, že oni, to jest jejich neshody, jsou příčinou tohoto nového náporu sil; čekají, že mezi jejich panovníky vypukne válka; situace se jim zdá neřešitelná. Cítí, že se vzdouvá nějaká vlna, ale ta se nevalí odtud, odkud ji očekávají. Vzdouvá se táž vlna z téhož východiska – Paříže. Je to poslední šplouchnutí ze západu; šplouchnutí, které musí rozřešit zdánlivě neřešitelné diplomatické potíže a učinit konec válečnému pohybu tohoto období.

Člověk, který zpustošil Francii, vrací se do ní sám, bez spiknutí, bez vojáků. Může ho sebrat každý strážník, ale zvláštní náhodou ho nejen nikdo nesebere, nýbrž ho všichni s nadšením vítají, ačkoli ještě den předtím ho proklínali a za měsíc ho budou proklínat zas.

Tohoto člověka je zapotřebí k ospravedlnění posledního společného jednání.

Jednání je u konce. Poslední úloha je dohrána. Herci řekli, aby se svlékl a smyl barvy a líčidla; už ho nebude třeba.

Uplyne několik let, během nichž tento člověk, osamělý na svém ostrově, hraje sám před sebou ubohou komedii, intrikuje a lže, aby ospravedlnil svou činnost, když už je zbytečné se ospravedlňovat, a ukazuje celému světu, co to vlastně bylo, co všichni považovali za sílu, dokud to řídila neviditelná ruka.

Režisér dokončil drama, odmaskoval herce a ukázal nám ho. „Podívejte se, čemu jste věřili! To je on! Vidíte teď, že to nebyl on, kdo vás vedl, nýbrž já?“

Avšak lidé, oslepení silou pohybu, to dlouho nechápali.

Ještě větší důslednost a nutnost je v životě Alexandra I., osobnosti stojící v čele opačného pohybu, z východu na západ.

Co musí mít člověk, který by stál v čele tohoto pohybu z východu na západ a zastíňoval přitom ostatní?

Musí mít cit pro spravedlnost, zájem o evropské záležitosti, avšak neosobní, neovlivněný vlastními malichernými požadavky; musí mít nad svými druhy, panovníky té doby, mravní převahu; musí být mírné povahy a přitažlivého zevnějšku; musí se cítit osobně uražen Napoleonem. A to vše má Alexander I., to vše je připraveno nesčetnými takzvanými náhodami v celém jeho předešlém životě: výchovou, liberálními počátky, obklopujícími jej rádci, Slavkovem, Tylží a Erfurtem.

V době lidové války je tato osobnost nečinná, protože jí není zapotřebí. Sotva se však ukáže nutnost celoevropské války, stane tato osobnost v daném okamžiku na svém místě, spojí evropské národy a vede je k cíli.

Cíle je dosaženo. Po poslední válce roku 1815 stojí Alexander na vrcholu možné lidské moci. Jak jí používá?

Alexander I., tvůrce evropského míru, člověk od mládí usilující jen o blaho svých národů, původce liberálních novot ve své vlasti, nyní, kdy, jak se zdá, vládne největší mocí, a tudíž i možností učinit své národy šťastnými, v době, kdy Napoleon ve vyhnanství osnuje dětinské a lživé plány, jak by obšťastnil lidstvo, kdyby měl moc –, tento Alexander I., jakmile splnil své poslání a pocítil na sobě ruku boží, uznává najednou nicotnost této domnělé moci, odvrací se od ní, odevzdává ji do rukou lidí, kterými pohrdá a kteří jsou hodni pohrdání, a říká jen:

„Ne nám, ne nám, ale jménu Tvému! Jsem také člověk jako vy; nechte mě žít jako člověka a přemýšlet o své duši a o Bohu.“

Tak jako slunce je i každý atom éteru koulí uzavřenou v sobě a zároveň atomem celku nedostupného člověku svou rozměrností – tak i každá osobnost má v sobě své cíle, ale má je jen proto, aby sloužily cílům obecným, člověku nedostupným.

Včela sedící na květu bodla dítě. A dítě se bojí včel a říká, že včely jsou na světě proto, aby bodaly lidi. Básník nalézá zalíbení ve včele, která saje z květního kalíšku, a říká, že včely jsou na světě proto, aby sály vůni květů. Včelař, který pozoruje, že včely sbírají z květů pel a sladkou šťávu a nosí je do úlu, říká, že včely jsou na světě proto, aby sbíraly med. Jiný včelař, který se blíže seznámil se životem roje, říká, že včely sbírají pel a šťávu proto, aby vykrmily mladé včely a vychovaly matky a že jejich cílem je zachovat rod. Botanik pozoruje, že když včely přelétnou s pelem dvoudomého květu na pestík, oplodní jej, a vidí v tom smysl jejich života. Jiný botanik pozoruje šíření rostlin, vidí, že včely to-muto šíření napomáhají, a může říci, že to je jejich životním smyslem. Avšak konečný cíl včel není vyčerpán ani tímto, ani druhým, ani třetím cílem, které je lidský rozum schopен odhalit. Čím výše se lidský rozum při odhalování cílů povznese, tím zřejměji se mu jeví nedosažitelnost cíle konečného.

Člověku je dostupné pouze pozorování shody mezi životem včel a jinými životními jevy. Totéž platí o cílech historických osobností a národů.

V

Svatba Nataši, která se v roce 1813 provdala za Bezuchova, byla poslední radostnou událostí ve staré rodině Rostovových. Týž rok zemřel hrabě Ilja Andrejič, a jak to vždy bývá, po jeho smrti se stará rodina rozpadla.

Události posledního roku – požár Moskvy a útěk z ní, smrt knížete Andreje a Natašino zoufalství, Pětova smrt a hraběnčin žal – to vše dopadalo na hlavu starého hraběte jako rána za ranou. Zdálo se, že to nechápe a že ani v sobě necítí dost sil, aby pochopil význam všech těch událostí; jen mravně svěsil svou starou hlavu, jako by prosil o další rány a čekal, až ho zabijí. Hned byl polekaný a roztržitý, hned zase nepřírozně živý a podnikavý.

Natašina svatba ho na čas zaujala svou vnější stránkou. Objednával obědy a večeře a zřejmě chtěl vypadat vesele; avšak jeho veselí se nepřenášelo na jiné a v lidech, kteří ho znali a měli rádi, vyvolávalo spíše soucit.

Když Pierre se ženou odjeli, všecek ztichl a začal si naříkat, že se mu stýská. Za několik dní se roznemohl a ulehl. Hned od prvních dnů své nemoci přes všechno utěšování lékařů věděl, že už nevstane. Hraběnka se celých čtrnáct dní nesvlékala a proseděla je v křesle u hlav jeho postele. Kdykoli mu podávala lék, líbal jí ruku a tiše vzlykal. Poslední den prosil s pláčem ženu a nepřítomného syna za odpuštění, že jim promarnil jmění – to cítil jako svou nejtěžší vinu. Potom přijal svátost oltářní a poslední pomazání a tiše zemřel. Druhý den naplnil najatý byt Rostovových dav známých, kteří přijeli zesnulého naposledy pozdravit. Všichni tito známí, kteří u něj tolikrát obědvali a tančili a kteří se mu tolikrát posmívali, cítili teď všichni stejně výčitky svědomí a dojetí, a jako by se před někým ospravedlňovali, říkali: „Ach ano, ať byl jakýkoli, byl to skvělý člověk. S takovými lidmi se už dnes člověk nesetká... A kdo nemá své slabé stránky...?“

Právě v době, kdy jeho finanční záležitosti byly už tak spleťté, že nebylo možné si představit, jak to všechno dopadne, bude-li to trvat ještě rok, hrabě neočekávaně zemřel.

Nikolaj byl s ruskými vojsky v Paříži, když dostal zprávu o otcově smrti. Ihned si podal žádost o penzionování, ale nečekal, až bude vyřízena, vzal si dovolenou a jel do Moskvy. Za měsíc po smrti starého hraběte byl stav finančních záležitostí již zcela jasný a všechny ohromila obrovská položka, kterou tvořily malé dlužky, o nichž nikdo neměl ani tušení. Dluhů bylo dvakrát tolik co majetku.

Příbuzní a přátelé Nikolajovi radili, aby se zřekl dědictví. Avšak v odmítnutí dědictví viděl Nikolaj projev výčitky otcově památce, a proto o tom nechtěl ani slyšet a přijal dědictví i s povinnostmi zaplatit dluhy.

Věřitelé, kteří tak dlouho mlčeli, protože na ně za života hraběte působil nejasný, ale mocný vliv jeho bezmezné dobroty, začali teď všichni najednou vymáhat své pohledávky. A jak to vždy bývá, došlo k soupeření, kdo dostane své peníze dřív, a právě lidé se směnkami, které dostali darem, jako Mítěnka

a jiní, byli nejdotěrnějšími věřiteli. Nedávali Nikolajovi ani den odkladu, nepopřávali mu oddechu, a dokonce i ti, kdo dříve zřejmě litovali starce, jenž zavinil jejich ztráty (dalo-li se o ztrátách mluvit), vrhli se teď nelítostně na zcela nevinného mladého dědice, který na sebe dobrovolně vzal splácení dluhů.

Ani jedna z Nikolajových spekulací se nepodařila, majetek byl prodán v dražbě za poloviční cenu a polovina dluhů zůstávala nezaplacena. Nikolaj přijal třicet tisíc, které mu nabídl švagr Bezuchov, aby zaplatil alespoň ty, které považoval za skutečné, peněžité dluhy. A aby za zbývající dluhy nebyl vsazen do vězení, jak mu vyhrožovali věřitelé, začal opět sloužit.

Vrátit se k armádě, kde byl na řadě na místo velitele pluku, jakmile se nějaké uvolní, nemohl, protože matka teď lpěla na synovi jako na posledním smyslu života; a proto, ačkoli neměl chuť zůstat v Moskvě uprostřed lidí, kteří ho znali dříve, a ačkoli cítil odpor k civilní službě, přijal místo v úřadě, svlékl milovanou uniformu a ubytoval se s matkou a Soňou v maličkém bytě na Sivcovém Vražku.

Nataša s Pierrem žili v té době v Petrohradě a neměli jasnou představu o Nikolajově situaci. Nikolaj si půjčil od švagra peníze, ale jinak se mu snažil své bídné postavení zatajit. Jeho situace byla zvláště těžká proto, že musel ze svých dvanácti set rublů platu nejen vydržovat sebe, matku a Soňu, ale vydržovat matku tak, aby nezapozorovala, že jsou chudí. Hraběnka si nedovedla představit život bez přepychu, na nějž byla zvyklá od dětství, a nechápajíc, jak je to pro syna těžké, neustále žádala hned kočár (který neměli), aby mohla poslat pro známou, hned drahé jídlo pro sebe a víno pro syna, hned peníze, aby Natašu, Soňu nebo samého Nikolaje mohla překvapit nějakým dárčkem.

Soňa vedla domácnost, pečovala o tetu, předčítala jí, snášela její rozmary a utajené nepřátelství a pomáhala Nikolajovi skrývat před starou hraběnkou nouzi, v níž se octli. Nikolaj se cítil Soně zavázán neskonale vděčností za všechno, co dělala pro jeho matku, obdivoval se její trpělivosti a oddanosti, ale snažil se jí vyhýbat.

Jako by jí v duchu vyčítal, že je příliš dokonalá a že se jí nedá nic vytknout. Měla všechno, čeho si na lidech vážíme; měla však málo toho, co by mohlo vyvolat lásku. Cítil, že čím víc si

jí váží, tím méně ji miluje. Vzal ji za slovo, a protože mu v dopise dala svobodu, choval se k ní tak, jako by všechno, co mezi nimi kdysi bylo, bylo už dávno a dávno zapomenuto a nikdy se to už nemůže vrátit.

Nikolajova situace byla stále horší a horší. Ukázalo se, že myšlenka dávat si z platu něco stranou byla jen sen. Nejenže si nic neukládal, ale aby vyhověl matčiným požadavkům, dělal ještě drobné dluhy.

Z této situace neviděl žádné východisko. Byla mu protivná myšlenka na svatbu s bohatou dědičkou, kterou mu doporučovaly jeho příbuzné. Na druhé východisko z této situace – na matčinu smrt – nikdy ani nepomyslel. Po ničem netoužil, v nic nedoufal; a v hloubi duše pociťoval chmurnou, asketickou rozkoš z toho, že snáší své postavení bez reptání. Snažil se stranit starých známých s jejich soucitem a s urážlivými nabídkami pomoci, vyhýbal se všem rozptýlením a zábavám, a dokonce i doma se zabýval jen tím, že vykládal s matkou karty, mlčky přecházel po pokoji a kouřil jednu dýmku za druhou. Jako by se úmyslně udržoval v pochmurné náladě, v níž byl jedině s to snášet své postavení.

VI

Začátkem zimy přijela do Moskvy kněžna Marja. Z městských klepů se dozvěděla o situaci, v jaké se octli Rostovovi, i o tom, „jak se syn obětoval pro matku“ – jak se říkalo po městě.

Od něj jsem nic jiného ani neočekávala, řekla si kněžna Marja a s radostí cítila, že to ještě utvrzuje její lásku k němu. Když myslela na své přátelské, skoro příbuzenské vztahy k celé jejich rodině, považovala za svou povinnost jet k nim na návštěvu. Ale při pomýšlení na svůj vztah k Nikolajovi ve Voroněži se toho lekala. Přemohla se však a za několik týdnů po svém příjezdu do města přece jen jela Rostovovy navštívit.

První jí vyšel vstříc Nikolaj, poněvadž hraběnka mohla přecházet jen po pokoji. Kněžna Marja čekala, že uvidí na jeho obličejí výraz radosti, ale sotva ji Nikolaj spatřil, zatvářil se tak, jak ho ještě nikdy neviděla – chladně, odměřeně a hrdě. Zeptal se jí na zdraví, doprovodil ji k matce, poseděl s nimi pět minut a odešel z pokoje.

Když kněžna vyšla od hraběnky, Nikolaj se k ní opět připojil a zvláště obřadně a suše ji šel vyprovodit do předsíně. Na její poznámku o hraběnčině zdraví neodpověděl ani slovem. Co je vám do toho? Nechte mě na pokoji, říkal jeho pohled.

„Co sem leze? Co od nás chce? Nemůžu tyhle slečinky a všechny ty zdvořilůstky ani cítit!“ řekl nahlas před Soňou, když kněžnin kočár odjel od domu, jako by už nemohl přemoci svou rozmrzelost.

„Ach, jak můžete takhle mluvit, Nicolas,“ řekla Soňa, stěží skrývající radost. „Ona je tak hodná a mamán jí má tak ráda.“

Nikolaj neodpověděl a nechtěl už o kněžně vůbec mluvit. Avšak od její návštěvy stará hraběnka několikrát za den zaváděla o ní rozhovor.

Chválila ji, žádala, aby ji syn jel navštívit, projevovala přání vidět ji častěji, ale přitom se pokaždé, když o ní mluvila, dostala do špatné nálady.

Když hraběnka hovořila o kněžně, snažil se Nikolaj mlčet, a to ji dráždilo.

„Je to velmi ušlechtilá a milá dívka,“ říkala, „a musíš ji navštívit. Alespoň někoho uvidíš; vždyť s námi se jistě nudíš.“

„Ale já o to vůbec nestojím, maminko.“

„Dříve jsi ji chtěl vidět, a teď – já o to nestojím. Já tě, můj milý, opravdu nechápu. Pořád se nudíš, a najednou nechceš nikoho vidět.“

„Ale já jsem neřikal, že se nudím.“

„Jak to, vždyť jsi sám řekl, že ji nechceš ani vidět. Je to velmi hodná dívka a vždycky se ti líbila; a teď si najednou postavíš hlavu. Přede mnou se všechno tají.“

„Ale vůbec ne, maminko.“

„Kdybych tě prosila o něco nepříjemného, neřeknu; ale vždyť tě prosím, abys jel oplatit návštěvu. To přece vyžaduje slušnost... Prosila jsem tě, ale teď už se do toho nepletu, když máš před matkou tajemství.“

„Vždyť já pojedu, když chcete.“

„Mně na tom nezáleží: přeji si to kvůli tobě.“

Nikolaj vzdychal, hryzl si knír a začal vykládat karty, aby odvedl matčinu pozornost jinam.

Druhého, třetího a čtvrtého dne se opakovala stejná rozmluva.

Po své návštěvě u Rostovů a po tom neočekávaně chladném přijetí, kterého se jí dostalo od Nikolaje, řekla si kněžna Marja, že měla pravdu, když nechtěla jet na návštěvu k Rostovům první.

Nic jiného jsem ani nečekala, říkala si, berouc na pomoc svou hrdost. Nic mi do něj není, chtěla jsem jen vidět starou paní, která ke mně vždycky byla hodná a které jsem za mnohé zavázána.

Avšak tyto úvahy ji nemohly uklidnit: když vzpomínala na svou návštěvu, trápil ji cit podobný lítosti. Ačkoli se pevně rozhodla k Rostovům už nejezdit a na všechno zapomenout, cítila neustále, že je tu cosi nejasného. A když se ptala sama sebe, co to je, co ji trápí, musela si přiznat, že je to její vztah k Rostovovi. Jeho chladný, zdvořilý tón nevyvěral z jeho citů k ní (to věděla), ten tón cosi zakrýval. Toto cosi musí zjistit; cítila, že do té doby nebude moci být klidná.

Uprostřed zimy seděla v učebně a dohlížela na synovcovy úlohy, když jí přišli ohlásit Rostovovu návštěvu. Pevně odhodlána neprozradit své tajemství a nedat najevo svůj zmatek, zavolala m-lle Bourienne a šla s ní do salonu.

Při prvním pohledu na Nikolajovu tvář poznala, že přijel, jen aby učinil zadost povinnosti, kterou mu ukládala zdvořilost, a rozhodla se neochvějně držet téhož tónu, jakého užije on vůči ní.

Mluvili o hraběncině zdraví, o společných známých, o posledních válečných novinkách, a když uplynulo bontonem předepsaných deset minut, po nichž host může vstát, Nikolaj se zvedl a loučil se.

Kněžna se s pomocí m-lle Bourienne zhostila rozhovoru velmi dobře; ale v poslední chvíli, když Nikolaj už vstával, náhle ji tak unavilo mluvit o tom, co ji nezajímalo, a tak ji zaujala myšlenka, proč jen jí je v životě dáno tak málo radosti, že v návalu roztržitosti upřela své zářivé oči před sebe a nehybně seděla nepozorujíc, že se už zvedl.

Nikolaj se na ni podíval, a aby se mohl tvářit, jako by její roztržitost nepozoroval, prohodil několik slov s m-lle Bourienne a pak znovu pohlédl na kněžnu. Seděla stále stejně nepohnutě a na jejím jemném obličejí se zračilo utrpení. Bylo mu jí náhle líto a maně ho napadlo, že příčinou toho smutku, který se jí objevil na tváři, je možná on sám. Měl chuť jí pomoci a říci jí něco milého, ale nebyl schopen si něco vymyslet.

„Sbohem, kněžno,“ řekl. Vzpamatovala se, zrudla a těžce si povzdychla.

„Ach, promiňte,“ pronesla, jako by se probudila ze sna. „Vy už jedete, hrabě; tak sbohem. A co poduška pro hraběnku?“

„Počkejte, hned ji přinesu,“ nabídla se m-lle Bourienne a vyšla z pokoje.

Oba mlčeli a tu a tam na sebe pohlédli.

„Vidíte, kněžno,“ řekl konečně Nikolaj se smutným úsměvem, „zdá se to nedávno, a přece už tolik vody uteklo od té doby, co jsme se viděli poprvé v Bogučarově. Tenkrát jsme se všichni domnívali, že jsme tak nešťastní – a já bych dal nevím-co za to, kdyby se ten čas mohl vrátit... Ale vrátit se nedá.“

Když to říkal, dívala se mu kněžna svým zářivým pohledem přímo do očí, jako by se snažila pochopit tajný smysl jeho slov, jenž by jí objasnil, co k ní cítí.

„Ach ano,“ vzdychla, „ale vy nemáte proč litovat minulosti, hrabě. Chápu-li váš nynější život správně, pak na něj vždy budete vzpomínat s radostí, neboť sebezapření, v jakém teď žijete...“

„Nepřijímám vaši pochvalu,“ přerušil ji rychle, „naopak, neustále si vyčítám... Ale to je nezajímavé a neveselé téma k rozhovoru.“

A znovu vypadal tak odměřeně a chladně jako dříve. Avšak kněžna v něm již spatřila toho člověka, kterého znala a milovala, a mluvila teď jen s tím člověkem.

„Myslela jsem, že mi dovolíte, abych vám to řekla... Tak jsme se sblížili... spolu... i s vaší rodinou a myslela jsem, že nebudete považovat mou účast za nemístnou; ale zmýlila jsem se,“ pravila. Hlas se jí náhle zachvěl. „Nevím proč,“ pokračovala, když se vzpamatovala, „ale dřív jste byl jiný a...“

„Je tisíc příčin *proč* (dal na slovo *proč* zvláštní důraz). Děkuji vám, kněžno,“ řekl tiše. „Někdy je to těžké.“

Tak proto tedy! Proto tedy! říkal kněžně Marje vnitřní hlas. Ne, nezamilovala jsem si na něm tedy jenom ten jeho veselý, dobrý a upřímný pohled; vytušila jsem jeho ušlechtilou, pevnou a obětavou duši, říkala si. Ano, je teď chudý, kdežto já jsem bohatá... Ano, jen proto... Ale kdyby toho nebylo... A když vzpomínala na jeho dřívější něhu a dívala se teď na jeho dobrou a smutnou tvář, pochopila náhle příčinu jeho chladu.

„Proč, hrabě, proč?“ najednou bezděky skoro vykřikla a pokročila k němu. „Proč, povězte mi? Musíte mi to říct.“ Nikolaj mlčel. „Neznám, hrabě, vaše *proč*,“ pokračovala kněžna Marja. „Ale je mi těžko, já... Přiznávám se vám k tomu. Chcete mě pro to své proč připravit o bývalé přátelství. A to mě bolí.“ V očích i v hlase se jí chvěly slzy. „Poznala jsem v životě tak málo štěstí, že je pro mne každá ztráta těžká... Promiňte mi, sbohem.“ Najednou se rozplakala a zamířila ke dveřím.

„Kněžno! Počkejte, proboha!“ zvolal Nikolaj, aby ji zastavil. „Kněžno!“

Ohlédla se. Několik vteřin si mlčky hleděli do očí a cosi dalekého a nemožného se náhle stalo blízkým, možným a nevyhnutelným...

VII

Na podzim roku 1814 se Nikolaj oženil s kněžnou Marjou a se ženou, matkou a se Soňou se přestěhoval do Lysých Hor.

Aniž prodal některý ze statků své ženy, zaplatil během tří let všechny zbylé dluhy, a když zdědil malý obnos po zemřelé sestřenici, splatil i dluh Pierrovi.

Za další tři léta, kolem roku 1820, zlepšil Nikolaj svou finanční situaci natolik, že přikoupil menší statek vedle Lysých Hor a vyjednával o vykoupení otcova Otradného, což bylo jeho nejmilejším snem.

Začal hospodařit z nutnosti, ale brzy ho hospodaření tak upoutalo, že se stalo jeho oblíbeným a téměř jediným zaměstnáním.

Nikolaj byl prostý hospodář, neměl rád novoty, zejména ne anglické, které tehdy přicházely do módy, posmíval se teoretickým spisům o zemědělství, neměl rád továrny, drahé stroje a drahá obilní osiva, a vůbec se nezabýval zvláště některým hospodářským odvětvím. Před očima měl vždy jen *statek*, a nikdy žádnou jeho jednotlivou část. A na statku zase nebyl pro něho tím hlavním dusík a kyslík, které jsou v půdě a ve vzduchu, ani pluh a hnůj, nýbrž hlavní nástroj, jehož prostřednictvím účinkuje dusík i kyslík, hnůj i pluh – a to pracovník – rolník. Když se Nikolaj dal do hospodaření a začal vnikat do jeho jednotlivých odvětví, upoutal jeho pozornost obzvláště rolník: byl pro něj nejen nástrojem, nýbrž i cílem a soudcem. Zpočátku si všímal vesničanů a snažil se pochopit, co potřebují, co považují za špatné a co za dobré, a jen se tvářil, jako by rozkazoval a nařizoval; ve skutečnosti se však od nich učil jejich zvykům, řeči a názorům, co je dobré a co špatné. A teprve tehdy, když pochopil záliby a snažení rolníků, když se naučil mluvit jejich řečí a chápat její tajný smysl, když cítil, že s nimi srostl, teprve tehdy jim začal poroučet, to jest konat vůči nim svou povinnost, jejíž plnění se od něj vyžadovalo. A Nikolajovo hospodářství přinášelo nejskvělejší výsledky.

Když se ujal správy statku, ihned, neomylně, a jakoby nadán jasnozřivostí, jmenoval šafářem, starostou a rychtářem právě ty lidi, které by byli zvolili sami rolníci, kdyby si je mohli volit, a tito lidé se nikdy neměnili. Dřív než začal zkoumat chemické vlastnosti hnoje, dřív než se pohroužil do *debetu* a *kreditu* (jak se sám ironicky vyjadřoval), zjišťoval počet dobytka u jednotlivých rolníků a rozmnožoval tento počet všemi možnými prostředky. Selské rodiny udržoval v největší početnosti a nedovoloval jim, aby se dělily. Lenochy, nemravý a slabochy všechny bez rozdílu pronásledoval a snažil se je vyloučit ze společnosti ostatních.

Při setí a při sklizni sena a obilí dbal naprosto stejně o svá i o selská pole. A málokterý statkář měl tak brzy a dobře zaseto a sklizeno a tak velký výnos z polí jako Nikolaj.

Služebnictvem se zabýval nerad, nazýval je *darmojedy*, a jak všichni říkali, povoloval jim a zhýčkal je; bylo-li třeba o služebnictvu nějak rozhodnout, zvláště bylo-li třeba je potrestat, býval nerozhodný a radil se se všemi v domě; pouze když mohl poslat na vojnu sluhu místo rolníka, učinil to bez nejmenšího zaváhání. Naproti tomu rozkazy týkající se rolníků vydával bez nejmenších pochybností. Věděl, že každé jeho nařízení bude schváleno všemi proti jednomu nebo několika.

Právě tak si nikdy nedovolil prohánět nebo potrestat člověka jen proto, že se mu tak zachtělo, nebo naopak ulehčit někomu práci nebo ho odměnit proto, že to bylo jeho osobním přáním. Nebyl by dovedl říci, v čem je měřítko toho, co má být, a co ne, ale toto měřítko v jeho duši bylo pevné a neochvějné.

Často říkal roztrpčeně o nějakém neúspěchu nebo nepořádku: *Ten náš ruský lid* – a namlouval si, že jej nemůže ani vidět.

Přítom však z celého srdce miloval *ten náš ruský lid* a jeho svéráz, a jen proto pochopil a osvojil si tu jedinou cestu a jediný způsob hospodaření, jež mu přinášely dobré výsledky.

Hraběnka Marja žárlila na muže pro tuto lásku a litovala, že ji nemůže prožívat s ním, avšak nemohla pochopit radosti a trpkosti, které mu přinášel ten zvláštní, jí cizí svět. Nemohla pochopit, proč je tak čilý a šťastný, když ráno vstal na úsvitě, strávil celé ráno v poli nebo na humnech a vrátil se k čaji ze setí, kosení nebo sklizně. Nechácala, čím je tak unesen, když nadšeně vyprávěl o bohatém rolníkovi Matveji Jermišinovi, který byl tak dobrý hospodář, že celou noc svážel s rodinou snopy, a ačkoli nikdo jiný neměl ještě svezeno, jemu už stály stohy. Nechácala, proč tak radostně chodil od okna k balkonu, usmíval se pod vousy a pomrkával, když se na mladý oves snesl teplý deštík; nebo když vítr při senách nebo při žních odnesl hrozivý mrak, proč přicházel z humen červený, opálený, zpocený a s vůní pelyňku a hořčice ve vlasech, mnul si ruce a říkal: „Ještě den a moje i selské bude ve stodole!“

Ještě méně chácala, proč on, tak dobrosrdečný a vždy připravený vyplnit její přání, dřív než je vyslovila, proč upadal málem v zoufalství, když mu tlumočila prosby některých ženských nebo vesničanů, kteří se na ni obraceli, aby byli osvobozeni od práce, proč on, ten dobrý Nicolas, ji tvrdošíjně odmítal a zlostně ji prosil, aby se nepletla do věcí, do kterých jí

nic není. Cítila, že má svůj vlastní svět, který vášnivě miluje, a že v tomto světě platí zákony, jež ona nechápe.

Když s ním někdy ve snaze ho pochopit mluvila o jeho zásluhách, záležejících v tom, že prokazuje dobro svým poddaným, zlobil se a říkal: „To tedy vůbec ne: to mě nikdy ani nenapadlo; pro jejich blaho nehnu ani prstem. To všechno je poezie a babské povídačky – celé to blaho bližního. Já chci, aby naše děti nešly po žebrotě, proto se musím postarat o naše jmění, dokud jsem živ; to je všechno. Ale k tomu je zapotřebí pořádku, přísnosti... Tak je to!“ svíral svou sangvinickou ruku v pěst. „Spravedlnost taky, samozřejmě,“ dodal, „protože když je sedlák nahý a hladový a má jen jednu kobytku, neudělá nic pro sebe ani pro mne.“

A snad právě proto, že si Nikolaj nepřipouštěl myšlenku, že dělá něco pro jiné z ušlechtilosti, přinášelo všechno, co dělal, plody: jeho majetek se rychle zvětšoval; sousední robotníci ho přicházeli prosit, aby je koupil, a dlouho po jeho smrti se mezi lidem zachovala zbožná vzpomínka na jeho hospodaření. „To byl hospodář... Napřed selské a teprve potom své. Ale taky nám nic neodpustil! Zkrátka – hospodář!“

VIII

Jen jediná věc Nikolaje při jeho hospodaření mrzela, a to byla jeho prchlivost spolu se starým husarským zvykem ponechávat rukám zvlí. Zpočátku v tom neviděl nic zavrženíhodného, ale dva roky po svatbě se jeho názor na takový způsob trestu náhle změnil.

Jednou v létě zavolali z Bogučarova starostu, nástupce zemřelého Drona, který byl obviněn z různých podvodů a z nepořádků. Nikolaj k němu vyšel před dům a hned po prvních starostových odpovědích se v síni ozvaly výkřiky a rány. Potom se Nikolaj vrátil domů na snídani a přistoupil k ženě, která seděla s hlavou hluboko skloněnou nad vyšívacím rámem, jal se jí ja-

ko obyčejně vypravovat, čím se to ráno zabýval, a mezi jiným se zmínil i o bogučarovském starostovi. Hraběnka Marja střídavě rudla a bledla, svírala rty, seděla stále se sklopenou hlavou a neodpovídala mužovi ani slovem.

„Takový drzý darebák,“ rozčiloval se Nikolaj při pouhé vzpomínce. „Kdyby mi byl aspoň řekl, že byl opilý, že neviděl... Co je s tebou, Marie?“ zeptal se najednou.

Hraběnka Marja zvedla hlavu a chtěla něco říci, ale honem se zase sehnula nad rám a stiskla rty.

„Co je ti? Co je s tebou, miláčku...?“

Nehezka hraběnka Marja vždycky zkrásněla, když plakala. Nikdy neplakala bolestí nebo zlostí, vždycky jen ze žalu nebo z lítosti. A když plakala, nabývaly její oči neskonaleho půvabu.

Když ji Nikolaj vzal za ruku, nemohla se již přemoci a rozplakala se. „Nicolas, viděla jsem... on se provinil, ale ty, proč ty, Nicolas...!“ a skryla obličej v dlaních.

Nikolaj zmlkl, do krve se začervenal, pustil její ruku a začal přecházet po pokoji. Pochopil, proč Marie pláče; ale v duchu s ní hned nemohl souhlasit, že by to, nač byl od dětství zvyklý a co považoval za zcela normální, bylo špatné.

Jsou to nicůtky, ženské fňukání, nebo má pravdu? ptal se sám sebe. Než došel v duchu k nějakému rozhodnutí, podíval se ještě jednou na její ztrápenou a milující tvář, plnou utrpení a lásky k němu, a najednou pochopil, že má jeho žena pravdu a že by se měl sám před sebou stydět.

„Marie,“ řekl tiše, přistoupiv k ní, „už se to víckrát nebude opakovat: dávám ti své slovo. Nikdy,“ dodal zadržlým hlasem jako chlapec, který prosí za odpuštění.

Hraběnce se vyřinul z očí ještě vydatnější proud slz. Vzala muže za ruku a políbila ji.

„Nicolas, kdy jsi rozbil tu kamej?“ zeptala se, aby změnila předmět rozhovoru, a prohlížela si jeho ruku, na níž měl prsten s hlavou Laokoontovou.

„Teď. Právě při tom. Marie, nepřipomínej mi to už.“ Znovu se začervenal. „Dávám ti čestné slovo, že se to už nestane. A tohle ať mi zůstane navždycky na památku,“ ukázal na rozbitý prsten.

Od té doby, sotva se mu při jednání se starosty nebo správcí nahrnula krev do obličeje a ruce se začaly zatínat v pěst, otá-

čel rozbitým prstenem a klopil oči před tím, kdo ho rozzlobil. Avšak přesto se dvakrát třikrát do roka zapomněl a pak šel vždy za ženou, přiznal se jí a znovu dával slib, že to bylo tentokrát naposledy.

„Marie, ty mnou jistě pohrdáš?“ ptal se jí. „Zasloužím si to.“

„Odejdi, vždycky se hned seber a odejdi, když cítíš, že se nemůžeš ovládnout,“ říkala smutně hraběnka Marja, snažíc se muže utěšit.

Šlechtická společnost v gubernii si Nikolaje vážila, ale neměla ho ráda. Zájmy šlechty ho nezajímaly. Proto ho jedni považovali za pyšného a druzí za hloupého. Celé léto, od jarního setí až po žně, věnoval všechn svůj čas práci v hospodářství. Na podzim se stejně důkladně a vážně, jako se zabýval hospodářstvím, věnoval lovu a odjížděl na měsíc i na dva s lovci na hony. V zimě objížděl ostatní vesnice a věnoval se četbě. Četl hlavně knihy historické a každý rok si jich objednával za určitou sumu. Shromažďoval si, jak říkal, knihovnu seriózní literatury a učinil si pravidlem přečíst všechny knihy, které si koupil. S důležitou tváří sedával v pracovně nad četbou, již si nejdříve uložil jako povinnost, ale jež se pro něj později stala obvyklým zaměstnáním, které mu skýtalo jistý požitek a dodávalo mu vědomí, že se zabývá vážnými věcmi. V zimě, když nebyl na cestách za hospodářskými záležitostmi, trávil většinu času doma uprostřed rodiny a vnikal do drobných vztahů mezi matkou a dětmi. S ženou se sbližoval čím dál tím víc a každý den v ní objevoval nové duševní poklady.

Od té doby, co se Nikolaj oženil, žila Soňa v domě s nimi. Nikolaj ještě před svatbou vyprávěl své ženě o všem, co bylo mezi ním a Soňou, přičítal vinu sobě a ji chválil. Prosil kněžnu Marju, aby byla k jeho sestřenici dobrá a laskavá. Hraběnka Marja si byla viny svého muže dobře vědoma a cítila se také sama před Soňou vinna; myslela si, že její jmění mělo na Nikolajovu volbu vliv, nemohla Soně nic vytknout a přála si ji milovat; avšak nejenže ji neměla ráda, ale dokonce se často přistihla, že k ní chová zlé city, a nemohla je přemoci.

Jednou se rozhovořila se svou přítelkyní Natašou o Soně a o své nespravedlivosti k ní.

„Víš,“ řekla Nataša, „ty hodně čteš bibli. Tam je jedno místo přímo o Soně.“

„Jak to?“ zeptala se hraběnka Marja udiveně.

„Majícimu bude dáno a nemajícimu bude odňato“, pamatuješ se? Ona je ten nemající. Proč? To nevím. Možná že není dost sobecká – nevím, ale jí bude odňato, a skutečně jí bylo všechno odňato. Mně je jí někdy strašně líto; hrozně jsem si dřív přála, aby se s ní Nicolas oženil; ale vždycky jsem měla jakousi předtuchu, že se to nestane. Ona je *planý květ*; víš, jako bývá na jahodách. Někdy je mi jí líto, ale někdy si myslím, že to tak necítí, jako bychom to cítily my.“

A přestože hraběnka Marja vysvětlovala Nataše, že tato slova bible je třeba chápat jinak, při pohledu na Soňu souhlasila s výkladem, který jim dala Nataša. Skutečně se zdálo, že Soňu její postavení nijak netíží a že se zcela smířila se svým údělem planého květu. Zdálo se, že nemá ani tak ráda jednotlivé lidi jako spíše celou rodinu. Jako kočka přilnula nikoli k lidem, nýbrž k domu. Pečovala o starou hraběnku, mazlila se s dětmi a hýčkala je a byla vždy ochotna prokazovat drobné úsluhy, jichž byla schopna; avšak to vše bylo mimoděk přijímáno bez nějaké větší vděčnosti...

Panské sídlo v Lysých Horách bylo znovu vybudováno, ale ne tak honosně jako za nebožtíka knížete.

Stavby začaté v době nouze byly víc než prosté. Obrovský dům byl vybudován na starém kamenném základě, ale byl dřevěný a omítnutý jen zevnitř. Velký prostorný dům s nenatřenou prkennou podlahou byl zařízen zcela prostými tvrdými pohovkami a křesly, stoly a židlemi, vyrobenými vlastními truhláři z vlastních bříz. Dům byl prostorný, s místnostmi pro čeled a s pokoji pro hosty. Příbuzní Rostovových a Bolkonských sjížděli se někdy na návštěvu do Lysých Hor s celými rodinami, s osmi páry koní a s množstvím služebnictva a zůstávali tu celé měsíce. Kromě toho čtyřikrát do roka, na jmeniny a narozeniny pána a paní domu, přijíždělo sem na den dva téměř sto hostů. Po všechn ostatní čas v roce plynul život nerušeně a pravidelně s obvyklou prací, s čaji, snídaněmi, obědy a večeřemi z domácích zdrojů.

IX

Byl večer před svatým Nikolajem, pátého prosince roku 1820. Toho roku byla Nataša s dětmi a s mužem od začátku podzimu na návštěvě u bratra. Pierre byl v Petrohradě, kam odjel za svými zvláštními záležitostmi, na tři neděle, jak říkal, a teď už tam byl sedmý týden. Čekali ho každou chvíli.

Pátého prosince byl na návštěvě u Rostovů kromě rodiny Bezuchovových ještě Nikolajův starý přítel, generál ve výslužbě Vasilij Dmitrič Děnisov.

Nikolaj věděl, že šestého prosince, kdy se na jeho svátek sjedou hosté, bude muset svléknout prošivanou kazajku a obléci kabát a boty s úzkými špicemi, jet do nového kostela, který dal vystavět, a potom přijímat blahopřání, nabízet občerstvení a mluvit o šlechtických volbách a o úrodě; avšak na den před tím si dělal právo, aby jej směl strávit jako obyčejně. Dopoledne prozkoumal účty šafáře z rjazaňské vesnice, ze statku ženina synovce, napsal dva dopisy, které se týkaly hospodářství, a šel se podívat do stodoly, do chlévů a do stájí. Učinil opatření proti všeobecnému opilství, které se očekávalo zítra vzhledem k pouti, šel na oběd, a aniž měl kdy promluvit s ženou mezi čtyřma očima, usedl k dlouhému stolu o dvaceti přiborech, k němuž se sešli všichni domácí lidé. U stolu byla matka, stařenka Bělovová, která žila u ní, žena, tři děti, vychovatelka, vychovatel, synovec se svým vychovatelem, Soňa, Děnisov, Nataša, její tři děti, jejich vychovatelka a staříček Michail Ivanyč, stavitel starého knížete, žijící v Lysých Horách na odpočinku.

Hraběnka Marja seděla na protějším konci stolu. Sotva muž usedl na své místo, hraběnka podle pohybu, jímž vzal ubrousek a přestavil sklenici a kalíšek, stojící před ním, usoudila, že je ve špatné náladě, jak někdy bývá, hlavně před polévkou, nebo když přijde k obědu rovnou z práce. Hraběnka Marja znala tuto

jeho náladu velmi dobře, a když byla sama dobré mysli, klidně čekala, až sní polévku, a teprve pak s ním začínala mluvit a nutila ho k přiznání, že je bezdůvodně rozmrzelý; avšak dnes na tuto svou zkušenost docela zapomněla; zabořilo ji, že se na ni bez příčiny zlobí, a pocítila se nešťastnou. Zeptala se ho, kde byl. Odpověděl. Zeptala se dál, je-li v hospodářství všechno v pořádku. Nespokojeně se zamračil nad jejím nepřírozeným tónem a pospíšil si s odpovědí.

Tak jsem se nemýlila, pomyslela si hraběnka Marja, ale proč se na mne zlobí? V tónu, kterým jí odpovídal, cítila nevraživost a přání ukončit rozhovor. Cítila, že její slova znějí nepřírozeně, ale nemohla se udržet, aby nedala ještě několik otázek.

Rozmluva u stolu se díky Děnisovovi brzy oživila a rozšířila na všechny a hraběnka Marja už s mužem nemluvila. Když vstali od stolu a šli poděkovat staré hraběnce, hraběnka Marja muže políbila, nastavila ruku k políbení a zeptala se ho, proč se na ni zlobí.

„Ty máš vždycky nějaké divné nápady; ani mě nenapadlo se zlobit,“ odpověděl.

Avšak slovo *vždycky* říkalo hraběnce Marje: Ano, zlobím se a nechci to přiznat.

Nikolaj a jeho žena žili spolu v takovém souladu, že dokonce ani Soňa a stará hraběnka, které si ze žárlivosti přály, aby mezi nimi došlo k neshodě, nemohly najít záminku k výtce; avšak i mezi nimi byly chvíle, kdy si nerozuměli. Někdy, obvykle po nejšťastnějších obdobích, se jich zmocnil pocit odcizenosti a nepřátelství; bývalo to nejčastěji v době, kdy byla hraběnka Marja v jiném stavu. Nyní byla právě taková doba.

„Nu, messieurs et mesdames,“ řekl Nikolaj hlasitě a jakoby vesele (hraběnce Marje se zdálo, že to dělá schválně, aby ji urazil), „jsem od šesti hodin na nohou. Zítرا to musím přetrpět, ale teď si půjdu odpočinout.“ A aniž řekl jediné slovo hraběnce Marje, šel do malého pokojíka a ulehl na pohovku.

Tak je to vždycky, myslela si hraběnka Marja. Mluví se všemi, jen ne se mnou. Vidím, vidím, že jsem mu protivná. A zvláště v tomhle stavu. Podívala se na své vystouplé břicho a do zrcadla na svůj žlutý, bledý a přepadlý obličej s očima ještě většíma než jindy.

A všechno jí začalo být nepříjemné: křik i hlasitý smích Děnisovův, Natašino povídání, ale hlavně ten letný pohled, který na ni vrhla Soňa.

Soňa byla vždycky první záminkou, kterou si hraběnka Marja vyhlédla pro svou podrážděnost.

Chvíli seděla s hosty nevnímajíc, o čem se mluví, pak potichoučku vstala a šla do dětského pokoje.

Děti jely na židličkách do Moskvy a pozvaly ji, aby jela s nimi. Sedla si a hrála si s nimi, ale myšlenka na muže a na jeho bezdůvodný hněv ji trápila dál. Zvedla se a s námahou šla po špičkách do malého pokojíku.

Možná že nespí; promluví si s ním o tom, uvažovala. Andruška, nejstarší synek ji napodobil a šel po špičkách za ní. Hraběnka Marja si toho nevšimla.

„Drahá Marie, myslím, že spí; je unavený,“ řekla jí Soňa ve velkém hudebním pokoji (hraběnce Marje se zdálo, že ji potkává všude). „Aby ho Andruša nevzbudil.“

Hraběnka se ohlédla, spatřila za sebou Andrušu a pocítila, že má Soňa pravdu, ale právě proto se začervenala a bylo vidět, že stěží potlačuje nějaké příkré slovo. Nic neřekla, ale aby Soňu neposlechla, dala Andrušovi znamení, že může jít za ní, ale nesmí dělat hluk, a přistoupila ke dveřím. Soňa zmizela v jiných dveřích. Z pokoje, kde spal Nikolaj, zaznívalo rovnoměrné oddechování, známé jeho ženě do nejmenších odstínů. Jakmile zaslechla ten dech, uviděla před sebou jeho hladké krásné čelo, vousy, celý obličej, na který se tak často dlouze dívala v nočním tichu, když spal. Nikolaj se náhle pohnul a hekl. A vtom zavolal Andruša ode dveří:

„Tatínku, maminka tu stojí.“

Hraběnka Marja zbledla leknutím a pohrozila synovi. Ten ztichl a minutu pak bylo ticho, pro hraběnkou hrozivé. Pak se za dveřmi ozvalo nové hekání, pohyb a Nikolajův nespokojený hlas řekl:

„Ani na okamžik nedají pokoj. Marie, to jsi ty? Proč jsi ho sem přivedla?“

„Šla jsem se jen podívat... Neviděla jsem ho, promiň...“

Nikolaj si odkašlal a zmlkl. Hraběnka Marja odešla ode dveří a doprovodila syna do dětského pokoje. Za chvíli přicupitala maličká černoooká tříletá Nataša, otcův miláček, která se od bra-

tra dozvěděla, že tatínek spí a maminka je v hudebním pokoji, a než jí v tom hraběnka Marja mohla zabránit, rozběhla se k otci. Černooké děvčátko směle vrzlo dveřmi, energicky vykročilo buclatýma nožkama, došlo k pohovce, prohlédlo si otce, jenž ležel na zádech, stouplo si na špičky a políbilo ruku, kterou měl pod hlavou.

„Natašo! Natašo!“ zazněl ve dveřích polekaný šepot hraběnky Marji. „Tatínek chce spát.“

„Ne, maminko, on nechce spát,“ odvětila jí maličká Nataša přesvědčivě, „on se směje.“

Nikolaj spustil nohy z pohovky, zvedl se a vzal dceru do náručí.

„Pojď dál, Mášo,“ zavolal na ženu. Hraběnka Marja vešla do pokoje a usedla vedle muže.

„Neviděla jsem, že běží za mnou,“ řekla nesměle. „Chtěla jsem jen tak...“

Nikolaj, jednou rukou drže dceru kolem ramen, pohlédl na ženu, a když viděl, že se tváří provinile, objal ji druhou rukou a políbil ji na vlasy.

„Smím políbit mami?“ zeptal se Nataši.

Nataša se stydlavě usmála.

„Ještě,“ řekla velitelsky a ukázala na místo, kam Nikolaj předtím ženu políbil.

„Nevím, proč si myslíš, že mám špatnou náladu,“ odpověděl Nikolaj na otázku, kterou, jak věděl, si jeho žena v duchu klade.

„Nedovedeš si představit, jak bývám nešťastná a osamělá, když jsi takový. Pořád se mi zdá...“

„Marie, tak už dost, to jsou hlouposti. Že se nestydíš,“ řekl jí vesele.

„Zdá se mi, že mě nemůžeš mít rád, že jsem tak ošklivá... vždycky... a teď teprve... v tomhle sta...“

„Ty jsi ale směšná! Člověk není milý, protože je krásný, ale krásný, protože je milý. To jen Malvíny a jiné miluje někdo proto, že jsou krásné; ale cožpak svou ženu miluju? Nemiluju, ale tak... nevím, jak bych ti to řekl. Když tu nejsi nebo když se takhle rozkmotříme, nestojím za nic a nejsem s to nic udělat. Copak miluju třeba svůj prst? Nemiluju, ale zkus mi ho uříznout...“

„Ne, tak jsem to nemyslela; ale rozumím ti. Tak se na mne nezlobíš?“

„Hrozně se zlobím,“ prohlásil s úsměvem, vstal, uhladil si vlasy a začal chodit po pokoji.

„Víš, nač jsem myslel, Marie?“ Teď, když byl uzavřen mír, začal okamžitě myslet nahlas před ženou. Neptal se, je-li ochotna ho poslouchat; bylo mu to jedno. Myšlenka napadla jeho, a tedy i ji. Pověděl jí o svém úmyslu přemluvit Pierra, aby u nich zůstali do jara.

Hraběnka Marja ho vyslechla, řekla k tomu své poznámky a nyní začala myslet nahlas zase ona. Její myšlenky se točily kolem dětí.

„Jak se na ní už teď pozná žena,“ poznamenala francouzsky, ukazujíc na malou Natašu. „Vyčítáte nám ženám, že jsme nelogické. Takováhle je naše logika. Povídám jí: ‚Tatínek chce spát,‘ a ona mi na to řekne: ‚Ne, směje se.‘ A má pravdu,“ vykládala hraběnka Marja se šťastným úsměvem.

„Ano! Ano!“ A Nikolaj vzal dceru na svou svalnatou ruku, vysoko ji zvedl, posadil si ji na rameno, přidržel jí nožičky a začal s ní chodit po pokoji. Otec i dcera se tvářili stejně nemyšlně blaženě.

„Ale víš, možná že jsi nespravedlivý. Máš příliš rád tuhle,“ zašeptala hraběnka Marja francouzsky.

„Ano, ale co se dá dělat a... Snažím se, abych to na sobě nedal znát.“

Vtom se u vchodu a v předsíni ozvaly zvuky kroků, jako by někdo přijel.

„Někdo přijel.“

„To bude určitě Pierre. Půjdu se podívat,“ řekla hraběnka Marja a vyšla z pokoje.

Když tu nebyla, dovolil si Nikolaj prohánět se s dcerou polkusem kolem místnosti. Celý udýchaný si rychle sundal rozesmátou holčičku z ramene a přitiskl si ji na prsa. Jeho poskoky mu připomněly tanec, a když se tak díval na tu dětskou kulatou a šťastnou tvářičku, myslel na to, jaká bude, až ji jako starý pán začne vozit do společnosti a až ji – tak jako kdysi jeho nebožtík otec tančival s dcerou Danilu Kupora – provede při mazurce.

„Je to on, Nicolas,“ řekla několik minut poté hraběnka Marja, když se vrátila do pokojíčku. „Teď naše Nataša ožila. Měl bys

vidět její nadšení a jak za to okamžitě dostal, že se tak opozdil. – No, pojďte rychle, pojďte! Rozlučte se konečně!“ řekla a s úsměvem pohlédla na holčičku tulící se k otci. Nikolaj vykročil a dceru vedl za ruku.

Hraběnka Marja zůstala v hudebním pokoji.

„Nikdy, nikdy bych nebyla věřila,“ zašeptala si pro sebe, „že bych mohla být takhle šťastná.“ Obličej se jí rozjasnil úsměvem; ale v témž okamžiku si povzdychla a v jejím hlubokém pohledu se objevil tichý smutek. Jako by kromě toho štěstí, které právě pocítovala, bylo ještě jiné štěstí, jehož není možno dosáhnout v tomto životě a na něž si bezděky v té chvíli vzpomněla.

X

Nataša se vdala brzy zjara roku 1813 a v roce 1820 už měla tři dcery a syna, kterého si přála a kterého teď sama kojila. Byla teď plnější a širší, takže v té statné matce bylo těžké poznat dřívější tenoučkou a pohyblivou Natašu. Rysy jejího obličeje se ustálily a byly klidné, měkké a jasné. Z tváře jí zmizel ten neustále planoucí oheň života, který patřil k jejím největším půvabům. Často bylo vidět jen tvář a tělo, kdežto duši nebylo vidět vůbec. Na pohled to byla jen silná, krásná a plodná samice. Dřívější oheň se v ní teď rozhořival jen zřídka. Stávalo se to pouze tehdy, když se, jako právě teď, vrátil muž, když se uzdravovalo dítě nebo když s hraběnkou Marjou vzpomínala na knížete Andreje (s mužem o něm nikdy nemluvila, neboť se domnívala, že na památku knížete Andreje žárlí), a jen velmi málokdy, když ji něco náhodou přivedlo ke zpěvu, jehož po svatbě docela zanechala. A v těch vzácných chvílích, kdy se ten dřívější oheň zažíhal v jejím rozvitém krásném těle, byla ještě přitažlivější než kdysi.

Od té doby, co se vdala, žila Nataša střídavě s mužem v Moskvě, v Petrohradě, na vesnici u Moskvy nebo u matky, to

jest u Nikolaje. Ve společnosti vídali mladou hraběnku Bezuchovovou málokdy a ti, kdo se s ní setkali, nebyli jí nadšeni. Nebyla ani milá, ani příjemná. Ne že by byla Nataša milovala samotu (nevěděla, má-li jí ráda nebo ne, a spíš se jí zdálo, že ne), ale když nosila, rodila a krmila děti a účastnila se každé minuty života svého muže, nemohla vyhovět všem těmto požadavkům jinak, než že se zřekla společnosti. Všichni, kdo znali Natašu před svatbou, divili se změně, která se s ní stala, jako něčemu neobvyklému. Jedině stará hraběnka, která mateřským instinktem vycítila, že všechny Natašiny výstřelky pramenily z potřeby mít rodinu, mít muže (jak kdysi ani ne tak ze žertu jako doopravdy křičela v Otradném) – jen matka se divila překvapení lidí, kteří Natašu nechápali, a opakovala, že vždycky věděla, že Nataša bude vzornou ženou a matkou.

„Jenže svou lásku k muži a dětem přepíná,“ říkávala hraběnka, „že je to až hloupé.“

Nataša se neřídila zlatým pravidlem hlásaným moudrými lidmi, zejména Francouzi, jež praví, že se dívka, když se vdá, nemá zanedbávat, že nemá nechávat ležet ladem své vlohy, že se má ještě víc než za svobodna zabývat svým zevnějškem a že má přitahovat svého muže zrovna tak, jako ho přitahovala, dokud ještě jejím mužem nebyl. Nataša naopak ihned odložila všechna svá kouzla, mezi nimiž bylo jedno obzvlášť silné – zpěv. A zanechala jej právě proto, že byl mocným kouzlem. Nedbala o své způsoby, o jemnost řeči ani o to, aby se muži ukazovala v pózách co nejvýhodnějších, nestarala se o šaty ani o to, aby obtěžovala muže svými požadavky. Dělala pravý opak toho všeho. Cítila, že ta kouzla, kterých jí instinkt naučil používat dříve, byla by teď v očích jejího muže jen směšná, poněvadž se mu od první chvíle oddala celá – to jest celou svou duší, a neponechala v ní ani kouteček, který by mu nebyla otevřela. Cítila, že pouto mezi ní a jejím mužem netkví v těch poetických citech, které ho k ní přivábily, nýbrž v něčem jiném, neurčitějším, ale pevném, jako bylo spojení její vlastní duše s tělem.

Natáčel si lokýnky, oblékat si róby plné volánů a zpívat písně jen proto, aby vábila vlastního muže, zdálo by se jí stejně podivné jako krášlit se, aby byla spokojená sama se sebou. Krášlit se, aby se líbila jiným, bylo by jí možná příjemné – to nevěděla –, ale nebylo na to prostě kdy. Hlavní příčinou, proč se neza-

bývala zpěvem ani toaletami, ani přemýšlením o tom, co řekne, bylo, že na to vůbec neměla čas.

Je známo, že člověk má schopnost pohroužit se cele do jedné věci, jakkoli by se tato věc mohla zdát malichernou. A je známo, že neexistuje věc dosti malicherná, aby se, soustředíme-li na ni veškerou pozornost, nerozrostla do nekonečna.

Věc, do níž se cele pohroužila Nataša, byla rodina, totiž muž, jehož bylo třeba vést tak, aby patřil beze zbytku jen jí a domu, a děti, které bylo třeba nosit, rodit, krmit a vychovávat.

A čím víc vnikala – nikoli rozumem, ale celou duší, celou svou bytostí – do této věci, tím víc se jí rozrůstala pod rukama a tím slabší a ubožejší se jí zdály její síly, takže se neustále soustřeďovala na jedno a totéž, a přece nestačila udělat všechno, co považovala za nutné.

Řeči a úvahy o ženských právech, o vztazích mezi manželi, o jejich svobodě a vzájemných právech se tenkrát sice ještě nenazývaly *otázkami* jako dnes, ale byly právě takové, jaké jsou dnes; avšak tyto otázky Natašu nejen nezajímaly – ona je prostě nechápala. Tyto otázky si i tehdy, stejně jako dnes, kladli pouze lidé, kteří vidí v manželství jen rozkoš, již si manželé navzájem dávají, tedy jen počátek manželství, a nikoli celý jeho význam, který je v rodině.

Tyto úvahy a dnešní otázky – podobající se otázce, jak získat co nejvíc požitku z jídla – tehdy neexistovaly, právě tak jako neexistují ani dnes pro lidi, jimž je cílem oběda nasycení a cílem manželství rodina.

Je-li cílem oběda výživa těla, pak ten, kdo sní najednou dva obědy, dosáhne možná většího požitku, ale nedosáhne hlavního cíle, neboť dva obědy žaludek nestráví.

Je-li cílem manželství rodina, pak ten nebo ta, kdo chce mít mnoho žen nebo mnoho mužů, bude mít možná mnoho rozkoše, ale v žádném případě nebude mít rodinu.

Je-li cílem oběda výživa a cílem manželství rodina, pak se celá otázka vyřeší jen tím, že člověk nebude jíst víc, než je žaludek schopen strávit, a že nebude mít víc žen nebo mužů, než je k rodině třeba, to jest jedné nebo jednoho. Nataša potřebovala muže. Dostala jej. A muž jí dal rodinu. Necítila potřebu jiného, lepšího muže, a poněvadž všechny její duševní síly byly upřeny jen na to, aby sloužila tomuto muži a rodině, nedovedla

si ani představit, ba ani ji nebavilo si představovat, jaké by to bylo, kdyby to bylo jinak.

Nataša neměla ráda společnost jako takovou, ale tím víc si vážila společnosti svých příbuzných – hraběnky Marji, bratra, matky a Soni. Vážila si společnosti lidí, k nimž mohla přijít rozčuchaná a v županu dlouhým krokem z dětského pokoje a s radostnou tváří jim ukázat plenku se žlutou skvrnou místo zelené a vyslechnout ujištění, že teď bude dítěti mnohem lépe.

Nataša se zanedbávala do té míry, že její šaty, účesy, její nevhodně pronesená slova a její žárlivost – žárlila na Soňu, na vychovatelku, na každou hezkou i ošklivou ženu – byly obvyklým předmětem žertů všech jejích blízkých. Obecné mínění bylo, že je Pierre pod pantoflem, a skutečně tomu tak bylo. Hned v prvních dnech jejich manželství Nataša vyhlásila své požadavky. Pierra velice překvapil ten pro něj zcela nový názor, že každá minuta jeho života patří jí a rodině; ženiny požadavky ho tedy překvapily, ale lichotily mu a on se jim podrobil.

Pierrovo poddanství záleželo v tom, že se nejen nesměl dvořit žádné jiné ženě, ale dokonce ani s ní mluvit s úsměvem, nesměl jezdit do klubů nebo někam na oběd *jen tak*, aby tam strávil čas, nesměl rozmařile utrácet peníze, nesměl odjet na delší dobu vyjma cest za důležitými záležitostmi, k nimž jeho žena počítala i jeho vědeckou práci, již sice vůbec nerozuměla, ale již přikládala veliký význam. Zato měl Pierre plné právo dělat si doma, nejen co chtěl, ale i rozhodovat o ostatní rodině. Nataša se doma chovala jako mužova otrokyně; a celý dům chodil po špičkách, když Pierre pracoval – četl nebo psal ve své pracovně. Stačilo, aby prozradil nějakou svou zálibu, a již se neustále konalo to, co měl rád. Stačilo, aby vyslovil nějaké přání, a Nataša hned vyskočila a běžela je vyplnit.

Celý dům se řídil jen podle domnělých Pierrových rozkazů, to jest podle jeho přání, která se Nataša snažila uhodnout. Natašin způsob života, místo, kde žila, její známosti, styky, zaměstnání, výchova dětí – nic z toho se nedělo podle vyslovené Pierrovy vůle, ale Nataša se snažila uhádnout, co může vyplývat z jeho myšlenek vyjádřených v rozhovoru. Uhadovala vždy přesně podstatu Pierrových přání, a jakmile ji jednou uhodla, pevně se toho držela. Když někdy sám Pierre chtěl zradit své přání, bojovala proti němu jeho vlastní zbraní.

Tak v těžké době, která se navždy vryla do paměti jim oběma, když po narození prvního slabého dítěte museli vystřídat tři kojné a Nataša zoufalstvím onemocněla, vykládal jí Pierre myšlenky Rousseauovy, s nimiž zcela souhlasil, o nepřirozenosti a škodlivosti kojných. Při příštím dítěti přes odpor matky, lékařů a dokonce i samého Pierra, kteří se všichni postavili proti tomu, aby kojila, jako proti věci tehdy neslýchané a škodlivé, stála na svém a od té doby kojila všechny děti sama.

Ve chvílích podráždění se velmi často stávalo, že se pohádali, ale ještě dlouho po sporu nalézal Pierre k svému překvapení a radosti nejen ve slovech, ale i v činech své ženy právě tu svou myšlenku, proti níž v hádce bojovala. Ale nejenže ji nalézal – nalézal ji očištěnou, zbavenou všeho zbytečného, co k ní v jeho ústech přidala vášnivost hádky.

Po sedmi letech manželství měl Pierre radostné a pevné vědomí, že není špatný člověk, a cítil to právě proto, že viděl svůj odraz ve své ženě. Na sobě cítil, že je v něm všechno dobré a zlé smícháno a že jedno zatemňuje druhé. Avšak v jeho ženě se zrcadlilo jen to, co bylo opravdu dobré; všechno ne zcela dobré bylo odvrženo. A k tomuto odrazu nedocházelo cestou logického myšlení, nýbrž nějakou jinou cestou, tajemnou a bezprostřední.

XI

Přede dvěma měsíci, když byli Pierre se ženou už na návštěvě u Rostovových, dostal dopis od knížete Fjodora, zvoucí ho do Petrohradu k projednání důležitých otázek, kterými se zabývali členové jisté společnosti, k jejímž hlavními zakladateli Pierre patřil.

Nataša si ten dopis přečetla, stejně jako četla všechny jeho ostatní dopisy, a ačkoli snášela jeho nepřítomnost velmi těžce, navrhla mu, aby do Petrohradu jel. Veškeré mužově rozumové, abstraktní činnosti připisovala, aniž jí rozuměla, obrovský vý-

znam a ustavičně se strachovala, aby mu v tom nějak nepřekážela. Na Pierrův nesmělý, tázavý pohled, který na ni vrhl po přečtení dopisu, odpověděla prosbou, aby jel, ale stanovil přesný den, kdy se vrátí. A tak dostal dovolenou na čtyři týdny.

Od chvíle, kdy vypršela lhůta daná Pierrovi, žila Nataša ve stavu neustálého strachu, smutku a podrážděnosti.

Generál ve výslužbě Děnisov, nespokojený se současným stavem věcí, který přijel před čtrnácti dny na návštěvu, díval se na Natašu překvapeně a smutně jako na nezdařilý portrét někoho, koho jsme kdysi měli rádi. Unylý, znuděný pohled, nevhodné odpovědi, řeči o dětech – to bylo všechno, co viděl a slyšel od někdejší kouzelnice.

Nataša byla v té době smutná a podrážděná, zvláště když se ji matka, bratr, Soňa nebo hraběnka Marja snažili utěšit, a aby Pierra omluvili, vymýšleli si nějakou příčinu pro jeho zmeškání.

„Jsou to samé hlouposti a nesmysly,“ říkala Nataša. „Všechno to jeho mudrování, které nikam nevede, a všechny ty pitomé společnosti,“ prohlašovala o věcech, o nichž pevně věřila, že jsou velmi důležité. A odcházela do dětského pokoje kojit svého jediného chlapečka Pétu.

Nikdo jí nemohl říci nic tak uklidňujícího a tak moudrého jako toto tříměsíční malé stvoření, když jí leželo u prsu a ona cítila pohyb jeho rtů a funění nosíku. Říkalo jí: Zlobíš se, žárlíš, chtěla by ses pomstít, bojíš se, ale vždyť já jsem on, já jsem on... Na to nebylo co odpovědět. Bylo to víc než pravda.

Za těchto čtrnáct dní, plných neklidu, přibíhala si Nataša k dítěti pro uklidnění tak často a tak se s ním obírala, že ho překrmila a chlapec se rozstonal. Měla z jeho nemoci hrůzu, ale zároveň právě to potřebovala. V péči o dítě lehčeji snášela starost o muže.

Kojila právě, když u dveří zahrčel Pierrův vozík, a chůva, která dobře věděla, čím paní potěšit, vešla potichoučku, ale rychle do dveří s rozzářeným obličejem.

„Přijel?“ vyhrkla Nataša šepem a bála se pohnout, aby nevybudila usínající dítě.

„Přijel, dušinko,“ zašeptala chůva.

Krev se nahrnula Nataše do tváří a nohy užuž vykročily; avšak vyskočit a utíkat nebylo možné. Dítě opět otevřelo oči

a podívalo se na ni. Ty jsi tady, jako by bylo řeklo a ještě jednou líně zamlaskalo.

Nataša mu jemně odtáhla prs, pohoupala jej, odevzdala chuť a spěšně vyšla z pokoje. U dveří se však zastavila, jako by pocítila výčitku svědomí, že se příliš zaradovala a příliš brzy opustila dítě, a ohlédla se. Chuť právě nesla hoča na rukou a dávala jej přes zábradlí do postýlky.

„Tak už jděte, jděte, dušinko, a buďte klidná, jen jděte,“ zašeptala s úsměvem, familiárním tónem, obvyklým mezi chůvou a paní.

A Nataša se lehkým krokem rozběhla do předsíně.

Děnisov, který vyšel s dýmkou v zubech z pracovny do sálu, tentokrát poprvé Natašu poznal. Z její změněné tváře se celými proudy lilo jasné, zářivé, radostné světlo.

„Přijel!“ řekla mu v běhu a Děnisov pocítil, že je nadšen Pierrovým příjezdem, ačkoli ho neměl příliš v lásce. Nataša vběhla do předsíně a uviděla vysokou postavu v kožichu, rozmotávající šál kolem krku.

To je on! On! Je to tedy pravda! Přijel! řekla si v duchu a vrhla se k němu, objala ho, přitiskla se mu hlavou na prsa a pak ho zase odstrčila a pohlédla do jeho ožiněné, zardělé a šťastné tváře. Ano, je to on; šťastný, spokojený...

Ale najednou si vzpomněla na všechna muka, která prožila za posledních čtrnáct dní, když ho čekala; zářivá radost jí zmizela z obličeje, zamračila se a na Pierra se vyhrnul proud výčitek a zlých slov.

„Ano, tobě je dobře, to se ti líbí, samé radovánky... Ale co já? Kdyby ti bylo aspoň dětí líto. Kojím, mléko se mi zkazilo... Péta málem umřel. Ale ty se výborně bavíš. Ano, ty se bavíš...“

Pierre věděl, že za nic nemůže, protože dřív přijet nemohl; věděl, že tento její výbuch je nevhodný, ale věděl také, že to za dvě minuty přejde; ale hlavně věděl, že je mu veselo a že je šťastný. Měl chuť se usmát, ale na to nesměl ani pomyslet. Zatvářil se lítostivě a polekaně a celý se nahrbil.

„Na mou duši, že jsem nemohl! Ale co Péta?“

„Teď už je to lepší, pojďme k němu. Že se nestydíš! Kdybys mohl vidět, jaká jsem bez tebe, jak jsem se trápila...“

„Jsi zdravá?“

„Pojďme, pojďme,“ opakovala a pevně ho držela za ruku. Odešli do svých pokojů.

Když Nikolaj se ženou přišli hledat Pierra, byl v dětském pokoji, držel na své obrovské pravé dlani právě se probudivšího kojence, svého syna, a hýčkal ho. Na jeho širokém obličejí a otevřených bezzubých ústech pohrával veselý úsměv. Bouře se už dávno přehnala a na Nataščině tváři, dojatě hledící na muže se synem, zářilo jasné, radostné slunce.

„Tak jste to s knížetem Fjodorem dobře všechno projednali?“ ptala se.

„Ano, výborně.“

„Vidíš, drží (hlavu, myslela tím Nataša). Ten mi ale nahnal strachu...! A viděl jsi kněžnu? Je to pravda, že se zamilovala do toho...“

„Ano, jen si to představ...“

V té chvíli přišel Nikolaj s hraběnkou Marjou, Pierre se sehnul a políbil se s nimi, nepouštěje syna z rukou, a odpovídal na otázky. Ale přestože bylo mnoho zajímavých věcí, o nichž bylo třeba pohovořit, bylo vidět, že všechnu jeho pozornost poutá na sebe dítě v čepičce, s kývající se hlavičkou.

„Jak je milý!“ řekla hraběnka Marja, dívajíc se na dítě a hrájíc si s ním. „Tohle nedovedu pochopit, Nicolas,“ obrátila se k muži, „že necítíš roztomilost těch malých zázraků.“

„Necítím, nemůžu,“ řekl Nikolaj a podíval se na dítě chladným pohledem. „Kousek masa. Pojďme, Pierre.“

„A přitom je to tak něžný otec,“ omlouvala hraběnka Marja svého muže, „ale až když je tomu rok, nebo tak...“

„Zato Pierre je umí chovat báječně,“ pravila Nataša, „říká, že má ruku jako stvořenou pro dětský zadeček. Podívejte se.“

„No, ale pro tohle už ne,“ zasmál se Pierre náhle, zdvihl dítě a podal je chůvě.

XII

Jako v každé pravé rodině žilo v domě na Lysých Horách vedle sebe několik zcela odlišných světů, z nichž každý si zachovával svou osobitost, ale tyto světy si navzájem ustupovaly a splývaly v jeden harmonický celek. Každá událost v domě byla stejně důležitá, stejně radostná nebo smutná pro všechny ty světy; avšak každý z nich měl své vlastní, na těch ostatních nezávislé příčiny, proč se z něčeho těšil nebo rmoutil.

Tak například Pierrův příjezd byl radostná, důležitá událost a tak působil na všechny.

Sluhové, nejspravedlivější soudci svých pánů, poněvadž nesoudí z řečí a citových projevů, nýbrž z činů a způsobu života – sluhové měli z Pierrova příjezdu radost, protože věděli, že když je tu on, přestane pán každodenně obcházet hospodářství a bude veselejší a hodnější, a také proto, že všichni dostanou k zítřejšímu svátku bohaté dary.

Děti a vychovatelky se z Bezuchovova příjezdu těšily proto, že je nikdo tak nezatahoval do společného života jako Pierre. Pouze on uměl zahrát na klavichord tu *écossais* (byl to jediný kousek, který uměl), na niž se daly tancovat všechny možné tance, a patrně přivezl všem dárky.

Nikoluška, teď už patnáctiletý hubený, neduživý a chytrý chlapec s kudrnatými rusými vlasy a s krásnýma očima, radoval se z jeho příjezdu proto, že strýček Pierre, jak mu říkal, byl předmětem jeho obdivu a vášnivé lásky. Nikoluškovi nikdo zvláštní lásku k Pierrovi nevěštěoval a on sám ho vídal málokdy. Jeho vychovatelka hraběnka Marja vynakládala všechny síly na to, aby ho naučila milovat svého muže tak, jako ho milovala sama, a Nikoluška měl strýce rád; ale v jeho lásce byl sotva znatelný odstín pohrdání. Zato Pierra zbožňoval. Nechtěl být ani husarem, ani mít řád svatého Jiří jako strýc Nikolaj, chtěl být vzdělaným, moudrým a dobrým člověkem, jako byl

Pierre. V Pierrově přítomnosti mu obličej vždy radostně zářil, a když ho Pierre oslovil, červenal se a zajíkal. Nenechal si ujít ani slovo z toho, co Pierre mluvil, a potom s Dessalesem nebo o samotě na to vzpomínal a přemýšlel o významu každého jeho slova. Pierrův minulý život, neštěstí, jež ho pronásledovalo až do roku 1812 (o němž si ze zaslechnutých slov utvořil nejasnou poetickou představu), jeho dobrodružství v Moskvě, zajetí, Platon Karatajev (o němž slyšel přímo od Pierra), jeho láska k Nataše (kterou chlapec také miloval zvláštní láskou), a hlavně jeho přátelství k otci, na něhož se Nikoluška nepamatoval – to vše učinilo z Pierra v jeho očích hrdinu skoro nedotknutelného.

Z úryvků hovoru o otci a Nataše, ze vzrušení, s nímž Pierre mluvil o nebožtíkovi, a z opatrné, zbožné něhy, s níž o něm mluvila Nataša, utvořil si chlapec, který právě začínal mít tušení o lásce, představu, že jeho otec miloval Natašu a na smrtelné posteli ji svěřil svému příteli. Na svého otce, na něhož se nepamatoval, myslel jako na boha, jehož nebylo možno si představit, a kdykoli o něm přemýšlel, trnulo mu u srdce a v očích měl slzy smutku a nadšení. Pierrův příjezd učinil chlapce šťastným.

Hosté měli z Pierra radost jako z člověka, který vždy oživil a stmelil každou společnost.

Dospělí členové rodiny, nemluvíme-li o jeho ženě, měli radost z přítele, v jehož přítomnosti se žilo snáze a klidněji.

Stařenky se těšily na dárky, které přiveze, a hlavně na to, že Nataša zase ožije.

Pierre cítil, jak se na něj každý z těch rozdílných světů dívá, a pospíchal, aby dal každému, co očekává.

Pierre, nejroztržitější a nezapomnětlivější člověk na světě, koupil teď podle ženina seznamu všechno a nezapomněl ani na to, co měl vyřídit matce a švagrovi, ani na šaty pro Bělovovou, ani na hračky pro synovce a neteře. V první době manželství se mu zdál divný ženin požadavek, aby splnil vše, co na sebe vzal, a nezapomněl nic z toho, co má koupit, a překvapilo ho její nelíčené rozhořčení, když při své první cestě na všechno zapomněl. Avšak později si na to zvykl. Věděl, že Nataša pro sebe nikdy nic neřádá a pro jiné jen tehdy, když se sám nabídne – a teď již nalézal nečekaný, dětský požitek v nakupování dárků pro celý dům a nikdy na nic nezapomněl. Když si přece vysloužil Natašinu výtku, bylo to jen proto, že kupoval zbytečnosti

nebo věci příliš drahé. Ke všem svým chybám (podle mínění většiny lidí) nebo přednostem (podle mínění Pierrova), k tomu, že na sebe nedbala a nestarala se o svůj zevnějšek, připojila Nataša ještě skoupost.

Od té doby, co Pierre vedl velký dům, co měl rodinu, která si žádala velkých výdajů, upozoroval ke svému překvapení, že utratí o polovinu méně než dříve a že jeho finanční záležitosti, poslední dobou neutěšené hlavně pro dluhy první ženy, se začínají zlepšovat.

Žili levněji, protože jejich život byl spoután. Pierre si už nemohl dovolit ten drahý přepych, který záležel v tom, že mohl kdykoli změnit svůj způsob života – a ani po tom netoužil. Cítil, že způsob jeho života je určený jednou provždy, až do smrti, že změnit jej není v jeho moci, a proto byl tento způsob života levný.

Pierre s veselou a usměvavou tváří vytahoval nákupy.

„Jak se ti to líbí?“ zeptal se a roztáhl kousek látky jako kramář. Nataša seděla proti němu, držela na klíně nejstarší dcerku a rychle klouzala zářícíma očima z muže na to, co ukazoval.

„To je pro Bělovovou? Výborné.“ Ohmatala kvalitu. „To je po rublu, ne?“

Pierre řekl cenu.

„To je drahé,“ konstatovala Nataša. „No, děti a maman budou mít radost. Ale tohle jsi mi neměl kupovat!“ dodala, nemoouc potlačit potěšený úsměv při pohledu na zlatý hřeben s perlami, které tehdy právě začínaly přicházet do módy.

„To mě přemluvila Adèle: že ho musím a musím koupit.“

„Kdy si ho vezmu?“ Nataša si jej zapíchla do copu. „Až budeme Mášenku uvádět do společnosti. Třeba se zase budou nosit. Tak pojďme.“

Vzali dárky a šli nejdříve do dětského pokoje a potom za hraběnkou.

Když Pierre a Nataša s balíčky pod paží vešli do salonu, seděla hraběnka jako obyčejně s Bělovovou nad grande patience.

Hraběnce bylo už přes šedesát let. Byla docela šedivá a nosila čepeček s rýskem, který jí lemoval celý obličej. Tvář měla vrásčitou, horní ret propadlý a oči kalné.

Po smrti syna a muže, jež následovaly tak rychle po sobě, připadala si náhle jako bytost zapomenutá na tomto světě, bez

cíle a smyslu. Jedla, pila, spala, bděla, ale nežila. Od života nechtěla nic než klid, a tento klid mohla najít jen ve smrti. Ale dokud smrt nepřicházela, bylo třeba žít, to jest používat svých životních sil. Ve velmi vysoké míře dalo se na ní pozorovat to, co je vidět na velmi malých dětech a velmi starých lidech. V jejím životě nebylo vidět žádný vnější cíl, byla na ní patrná jen potřeba procvičovat různé sklony a schopnosti. Potřebovala se najíst, pospat si, trochu přemýšlet, mluvit, zaplakat si, trochu pracovat, pozlobit se a tak dále jen proto, že měla žaludek, mozek, svaly, nervy a játra. Všechno to dělala bez vnějšího popudu, ne jako lidé v plné životní síle, u nichž pro jeden cíl, k němuž směřují, není vidět ten druhý – použití vlastních sil. Mluvila jen proto, že z fyzických důvodů potrebovala pracovat plicemi a jazykem. Plakala jako dítě proto, že se potrebovala vysmrkat, a tak podobně. Bylo vidět, že to, co je u lidí v plné síle cílem, je u ní pouze záminkou.

Tak po ránu, zvláště snědla-li večer něco tučného, cítila potřebu se zlobit, a tu si vybírala nejbližší záminku – a tou byla hluchota Bělovové.

Začala jí něco potichu říkat na druhém konci pokoje.

„Dnes je, zdá se, tepleji, má milá,“ říkala šeptem. A když Bělovová odpověděla: „Tak vida, přijeli!“ bručela zlostně: „Ach bože, jak je hluchá a hloupá!“

Druhou záminkou byl šňupavý tabák, který se jí zdál hned suchý, hned vlhký, hned špatně rozetřený. Po tomto podráždění se jí v obličejí rozlévala žluč a komorné už podle neomylných příznaků věděly, kdy bude Bělovová hluchá, kdy začne být tabák vlhký a kdy bude mít hraběnka žlutý obličej. Právě tak jako potrebovala popracovat žlučí, potrebovala někdy pracovat i zbytkem schopnosti myšlení, a k tomu jí byla záminkou pasiáns. Když si potrebovala zaplakat, byl jí záminkou nebožtík hrabě. Chtěla-li mít nějakou starost, poskytl jí záminku Nikolaj a jeho zdraví; potrebovala-li mluvit jízlivě, vybrala si k tomu hraběnku Marju. Když potrebovala procvičit hlas – to bylo většinou kolem sedmé hodiny, po odpočinku v temném pokoji kvůli trávení – bylo jí záminkou vyprávění stále týchž historek stále týmž lidem.

Tento stařenčin stav všichni domácí chápali, ale nikdo o tom nikdy nemluvil a všichni vynakládali všemožné úsilí, aby těmto

jejím potřebám vyhověli. Jen z občasného pohledu nebo smutného pousmání, které si mezi sebou vyměnili Nikolaj, Pierre, Nataša a hraběnka Marja, bylo znát, že její stav chápou.

Avšak tyto pohledy říkaly kromě toho ještě také něco jiného: říkaly, že již splnila svůj životní úkol a že není celá jen v tom, co je z ní teď vidět, že my všichni budeme jednou právě takoví, a že se jí rádi podrobují a přemáhají se kvůli této bytosti kdysi drahé a stejně plné života, jako jsme dnes my – a teď tak žalostné. Memento mori, říkaly ty pohledy.

Z celého domu jen docela špatní a hloupí lidé a malé děti to nechápali a stranili se jí.

XIII

Když Pierre se ženou přišli do salonu, cítila hraběnka právě nutnost ukojit obvyklou potřebu duševní činnosti vykládáním karet, a přestože ze zvyku použila slov, která říkala vždycky při návratu Pierra nebo syna: „Je na čase, je na čase, můj milý, načekali jsme se. No zaplaťpámbu,“ a když jí odevzdávali dárky, řekla jiná obvyklá slova: „Nezáleží ani tak na dárku jako na pozornosti, příteli... Děkuji ti, že mně, staré ženě, dáváš dary...“, přesto bylo vidět, že je jí Pierrův příjezd nepříjemný, poněvadž ji vyrušil z nedokončené grande patience. Dokončila ji a teprve potom se věnovala dárkům. Bylo to překrásně vypracované pouzdro na karty, sèvreská kobaltově modrá konvička s víčkem a s vyobrazením pastýřek a zlatá tabatěrka s portrétem hraběte, kterou Pierre objednal v Petrohradě u malíře miniatur. (Hraběnka si to dávno přála.) Nechtělo se jí právě plakat, a proto se podívala na portrét lhostejně a zabývala se více pouzdrům.

„Díky, příteli, potěšil jsi mě,“ řekla jako vždy. „Ale nejlepší ze všeho je, žes nám přivezl sebe. Vždyť už to není k vydržení; měl bys aspoň vyhubovat své ženě. Copak to jde? Je bez tebe jako smyslů zbavená. Nic nevidí, na nic se nepamatuje,“ opa-

kovala zase obvyklá slova. „Podívej se, Anno Timofejvno,“ dodala, „jaké pouzdro mi synek přivezl.“

Běloková chválila dárky a byla nadšená svou látkou.

Ačkoli si Pierre, Nataša, Nikolaj, hraběnka Marja a Děnisov potřebovali promluvit o mnoha věcech, o nichž se před hraběnkou nemluvilo, ne proto, že by se před ní něco tajilo, ale proto, že zůstala v mnohém pozadu, takže když před ní začali o něčem mluvit, museli odpovídat na její nepřípadné otázky a opakovat znovu, co již bylo několikrát řečeno: vykládat, že ten umřel, onen se oženil, což si stále nebyla s to zapamatovat – ačkoli si tedy chtěli promluvit, seděli všichni při čaji v saloně u samovaru a Pierre odpovídal na hraběničiny otázky, z nichž sama nic neměla a jež nikoho nezajímaly –, že kníže Vasilij zestárnul a že Marja Alexejevna se dává poroučet a prosí, aby na ni nezapomínali.

Tento rozhovor, který nikoho nebavil, ale byl nevyhnutelný, vedl se při čaji až do konce. U čaje se kolem kulatého stolu u samovaru, u něhož seděla Soňa, shromáždili všichni dospělí členové rodiny. Děti, vychovatelé a vychovatelky už měli po čaji a jejich hlasy bylo slyšet v sousedním, hudebním pokoji. U čaje všichni seděli na svých obvyklých místech; Nikolaj sedával u kamen za malým stolkem, na nějž mu stavěli čaj. Na křesle vedle něj ležela stará chrtice Milka, dcera první Milky, s úplně šedou tlamou, z níž ještě nápadněji vystupovaly velké černé oči. Děnisov s prošedivělými kučeravými vlasy, vousy a licousy, v rozepjatém generálském kabátě, seděl vedle hraběnky Marji. Pierre seděl mezi svou ženou a starou hraběnkou. Vyprávěl o tom, co – jak věděl – mohlo stařenku zajímat a čemu mohla rozumět. Vykládal o vnějších společenských událostech a o lidech, kteří kdysi tvořili kroužek vrstevníků staré hraběnky a kteří kdysi byli aktivním, živým, samostatným kroužkem, ale kteří teď, většinou roztroušeni po světě, dožívali své dny jako ona a sbírali poslední klasy toho, co zaseli v životě. Avšak tito její vrstevníci se zdáli staré hraběnce jediným důležitým a opravdovým světem. Z Pierrovy oživené nálady Nataša viděla, že jeho cesta byla zajímavá a že by chtěl leccos vypravovat, ale netroufá si před hraběnkou. Děnisov, který nebyl členem rodiny, a proto nechápal Pierrovo opatrnost, a který se kromě toho jako nespokojenec zají-

mal o to, co se dělo v Petrohradě, neustále pobízel Pierra, aby vyprávěl hned o nedávné aféře v Semjonovském pluku, hned o Arakčejevovi, hned o Biblické společnosti. Pierre se několi-krát dal strhnout a začal vypravovat, ale Nikolaj s Natašou po-každé znovu obrátili řeč na zdraví knížete Ivana a hraběnky Marji Antonovny.

„Co je s Gossnerem a s Tatarinovou? Ještě to bláznovství po-kráčuje?“ zeptal se Děnisov.

„Jestli pokračuje?“ vykřikl Pierre silněji než předtím. „Bib-lická společnost – to je teď celá vláda!“

„Co je to, mon cher ami?“ zeptala se hraběnka, která dopila svůj čaj a zřejmě si přála najít záminku, aby se mohla po jídle trochu pohádat. „Jak jsi to řekl: vláda? Tomu nerozumím.“

„Ale víte, maman,“ vmísil se do toho Nikolaj, který věděl, jak je to třeba přeložit do matčina jazyka, „to kníže Alexandr Nikolajevič Golicyn založil společnost a má prý teď velkou moc.“

„Arakčejev a Golicyn,“ neopatrně pravil Pierre, „to je teď cel-lá vláda. A jaká vláda! Ve všem vidí spiknutí, všeho se bojí!“

„Jak to, což se kníže Alexander Nikolajevič něčím provinil? Vždyť je to velmi úctyhodný člověk. Setkala jsem se s ním kdy-
si u Marji Antonovny,“ řekla hraběnka uraženě, a ještě více ura-žena tím, že se všichni odmlčeli, pokračovala: „Teď každého
hned odsuzují. Evangelická společnost – nu, co je na tom špat-ného?“

Vstala (ostatní vstali také) a s přísným výrazem odplula do vedlejšího pokoje ke svému stolku.

Do nastalého smutného ticha sem ze sousedního pokoje vpadl dětský křik a hlasy. Děti byly zřejmě něčím radostně vzrušené.

„Hotovo, hotovo!“ převyšoval všechny ostatní hlasy hlahol malé Nataši. Pierre si vyměnil pohled s hraběnkou Marjou a s Nikolajem (Natašu viděl vždycky) a šťastně se usmál.

„To je čarokrásná hudba!“ řekl.

„To Anna Makarovna dopletla punčochu,“ vysvětlovala hra-
běnka Marja.

„Ó, půjdu se podívat,“ prohlásil Pierre a vyskočil. „Víš,“ za-
stavil se u dveří, „proč mám tak rád tuhle hudbu? Je pro mne
prvním znamením, že je všechno v pořádku. Dnes jsem jel –
a čím blíž k domu, tím víc jsem se bál. Sotva jsem vešel do

předsíně, slyším Andrušu, jak se něčemu řehťá – tak tedy je všechno v pořádku...“

„To znám, tenhle pocit znám,“ přisvědčil Nikolaj. „Já tam nesmím, ty punčochy – to je překvapení pro mne.“

Pierre přišel mezi děti a hlasitý smích a výkřiky ještě zesílily. „Tak, Anno Makarovno,“ bylo slyšet jeho hlas, „pojď sem, do prostředka, a jak řeknu ráz, dva, tři, stoupi si sem. Podíváme se ti na zoubek,“ bylo slyšet Pierrův hlas; zavládlo ticho. „Tři!“ V pokoji se zvedl nadšený křik dětských hlasů.

„Dvě, dvě!“ volaly děti.

Byly to dvě punčochy, které podle tajemství jen jí známého Anna Makarovna pletla na jehlicích najednou a které vždy před dětmi slavnostně vyťahovala jednu z druhé, když byly hotové.

XIV

Brzy poté se přišly děti loučit. Se všemi se políbily, vychovatelé a vychovatelky se poroucheli a odešli. Zůstali jen Dessales se svým svěřencem. Vychovatel šeptem vybízěl chlapce, aby šel dolů.

„Ne, pane Dessalesi, požádám tetičku, abych mohl zůstat,“ odpovídal také šeptem Nikoluška Bolkonskij.

„Tetičko, dovolte mi tu zůstat,“ řekl nahlas a přistoupil k tetě. V obličejí se mu zračila úpěnlivá prosba, vzrušení a nadšení. Hraběnka Marja se na něj podívala a obrátila se k Pierrovi.

„Když jste tu vy, nemůže se odtrhnout,“ poznamenala.

„Dovedu vám ho za chvíli, pane Dessalesi, dobrou noc,“ podal Pierre Švýcarovi ruku a usmál se na Nikolušku. „Ještě jsme se vůbec neviděli. Marie, jak mu začíná být podobný,“ dodal k hraběnce Marje.

„Otcí?“ zeptal se chlapec, do krve se začervenal a pohlédl zdola na Pierra nadšenýma, rozzářenýma očima. Pierre přikývl a pokračoval ve vyprávění přerušném dětmi. Hraběnka Marja vyšívala na kanavě; Nataša se dívala na muže, nespouštějíc

z něj oči. Nikolaj s Děnisovem vstávali, dávali si přinést dýmky, kouřili, brali si čaj od Soni, která pohasle a strnule seděla u samovaru, a kladli Pierrovi otázky. Kudrnatý neduživý chlapec seděl se zářícíma očima v koutku, nikým nepozorován, a jen otáčel kučeravou hlavu na tenkém krku, který mu vystupoval z rozhaleného límečku, v tu stranu, kde byl Pierre. Chvilími sebou trhal a něco si pro sebe šeptal, jako by prožíval jakýsi nový, silný pocit.

Rozmluva se točila kolem současných klepů z nejvyšších vládních kruhů, v nichž většina lidí obvykle vidí nejdůležitější zájem vnitřní politiky. Děnisov, který byl nespokojený s vládou pro své neúspěchy ve službě, poslouchal s radostí o všech hloupostech, které se teď podle jeho mínění děly v Petrohradě, a komentoval Pierrova slova silnými, ostrými výrazy.

„Dřív musel být člověk Němec, a teď aby tančil s Tatarinovou a s madame Krüdnerovou, četl... Eckardhausena a spol. Ech, pustil bych na ně zase toho našeho chlapíka Bonaparta! Ten by jim vytloukl hlouposti z hlavy. To už přestává všecko, dát vojáku Schwarzovi Semjonovský pluk!“ křičel.

Nikolaj sice nemínil vidět všechno jen černě jako Děnisov, ale také považoval za dobré a důležité zkritizovat vládu a soudil, že okolnost, že A. byl jmenován ministrem a B. generálním gubernátorem tam a tam, že panovník řekl to a ministr ono, jsou samé velmi významné věci. Považoval za nutné se o to zajímat a vyptával se na to Pierra. Při otázkách těchto dvou debaterů nepřekročil rozhovor obvyklý ráz klepů v nejvyšších vládních kruzích.

Avšak Nataša, která znala všechny zvyky a myšlenky svého muže, viděla, že Pierre stále chce, ale nemůže převést rozhovor do jiných kolejí a vyložit svou tajnou myšlenku, tu, kvůli níž vlastně jel do Petrohradu, aby se poradil se svým novým přítelem, knížetem Fjodorem. Pomohla mu tedy otázkou, jak dopadlo jeho jednání s knížetem Fjodorem.

„Oč jde?“ zeptal se Nikolaj.

„Pořád o totéž,“ řekl Pierre a rozhlédl se kolem sebe. „Všichni vidí, že je to tak špatné, že už to takhle dál nejde a že je povinností všech čestných lidí bojovat proti tomu ze všech sil.“

„Ale co mohou čestní lidé dělat?“ zeptal se Nikolaj a lehce svrástil čelo. „Copak je možné něco dělat?“

„Tohleto...“

„Pojďte do pracovny,“ vyběhl je Nikolaj.

Nataša, která už dávno čekala, že pro ni přijdou, aby šla kojit, uslyšela chůvino volání a odešla do dětského pokoje. Hraběnka Marja šla s ní. Muži se přemístili do pracovny a Nikolouška Bolkonskij, nepozorován strýcem, šel za nimi a usedl ve stínu u okna za psacím stolem.

„Tak co tedy uděláš?“ zeptal se Děnisov.

„Věčně nějaké fantazie...,“ poznamenal Nikolaj.

„Tohle...,“ začal Pierre. Nesedl si a chvílemi přecházel po pokoji, chvílemi stál, živě gestikuloval a šlapal si při řeči na jazyk. „Tohle. Situace v Petrohradě vypadá tak: car se o nic nestará. Docela propadl tomu svému mysticismu (mysticismus Pierre teď nikomu neodpouštěl). Nehledá nic než klid, a ten mu mohou dát jen ti lidé bez víry a svědomí, kteří se kolem sebe ohánějí hlava nehlava a rdousí, co se dá; Magnickij, Arakčejev a podobní lidé... Uznej, že kdyby ses sám nezabýval hospodářstvím a toužil jen po klidu, pak dosáhneš svého cíle tím rychleji, čím krutější bude tvůj šafář,“ obrátil se k Nikolajovi.

„A proč to vlastně povídáš?“ zeptal se Nikolaj.

„No a všechno jde z kopce. U soudů se krade, v armádě znají jen karabáč: nesmyslná cvičení, vojenské osady. Týrají lidi a potlačují vzdělání. Co je mladé a čestné, to ničí. Všichni vidí, že to takhle už nemůže jít dál. Všechno je příliš napjaté a určitě to praskne,“ říkal Pierre (jako to říkají všichni lidé posuzující činnost kterékoli vlády od těch dob, co vlády existují). „Říkal jsem jim v Petrohradě jednu věc.“

„Komu?“ zeptal se Děnisov.

„Vy přece víte komu,“ Pierre na ně významně, zamračeně pohlédl, „knížeti Fjodorovi a těm ostatním. Usilovat o osvětu a o dobročinnost, to je všechno samozřejmě správné. Cíl je to krásný a vůbec; ale za současných okolností je třeba dělat něco jiného.“

V té chvíli Nikolaj zpozoroval synovcovu přítomnost. Zamračil se a přistoupil k němu.

„Proč tu jsi?“

„Proč? Nech ho!“ zastal se ho Pierre, vzal Nikoloušku za ruku a pokračoval: „To nestačí, povídám jim: teď je zapotřebí něčeho jiného. Když vy tu stojíte a čekáte, že ta napjatá struna užuž“

praskne, když všichni čekají na nevyhnutelný převrat, musí se co nejdříve lidí co nejtěsněji semknout a podat si ruce, aby čelili všeobecné katastrofě. Všechno mladé a silné je tím přitahováno a kazí se. Jednoho svedou ženy, druhého pocty, třetího marnivost, peníze – a přecházejí do toho druhého tábora. Nezávislí, svobodní lidé, jako jste vy a já, už téměř nejsou. Pravím: rozšiřte kruh společnosti. Heslem nechť není jen ctnost, nýbrž nezávislost a činnost.“

Nikolaj nechal synovce být, zlostně si odsunul křeslo jinam, a poslouchaje Pierra, nespokojeně pokašlával a mračil se čím dál tím víc.

„Ale jaký má být cíl té činnosti?“ zvolal. „A v jakém poměru budete k vládě?“

„V takovém: v poměru pomocníků! Společnost nemusí být tajná, povolí-li jí vláda. Nejenže není vládě nepřátelská, ale naopak je to společnost opravdových konzervátorů. Společnost gentlemanů v pravém smyslu toho slova. Jen proto, aby Pugačov nepřišel podřezat tvoje nebo moje děti a aby mě Arakčejev neposlal do vojenské osady – jen proto bojujeme ruku v ruce s jediným cílem obecného blaha a obecné bezpečnosti.“

„Ano, ale je to tajná společnost – a z toho plyne, že je nepřátelská a škodlivá a že může zplodit leda zlo.“

„Proč? Cožpak Tugendbund, který zachránil Evropu (tehdy se ještě neodvažovali tvrdit, že Evropu zachránilo Rusko), způsobil něco škodlivého? Tugendbund je spolek ctnosti, je to láska a vzájemná pomoc; je to, co na kříži hlásal Kristus...“

Uprostřed rozhovoru vešla do pokoje Nataša a radostně se dívala na muže. Neměla radost z toho, že mluví. Dokonce ji to ani nezajímalo, protože se jí zdálo, že to vše je neobyčejně prosté, že to všechno dávno zná (zdálo se jí to proto, že znala všechno, odkud to pramenilo – že znala celou Pierrovu duši); radovala se však při pohledu na jeho oživený, nadšený vzhled.

Ještě radostněji a nadšeněji hleděl na Pierra chlapec s tenkým krkem vystupujícím z rozhaleného límečku, na něhož všichni zapomněli. Každé Pierrovo slovo mu zapalovalo srdce a Nikoluška nervózně, aniž si to sám uvědomoval, lámal pečutí vosk a péra na strýcově stole.

„Vůbec ne to, co si myslíš. Německý Tugendbund byl takový, ale to, co navrhuji, je docela jiné.“

„Víš, kamaráde, pro ty párkaře je Tugendbund dobrý, ale já tomu nerozumím a ani to pořádně nevyslovím,“ ozval se hluchý, rázný hlas Děnisovův. „Všechno je mizerné a hnusné, s tím souhlasím, ale Tugendbundu nerozumím, a taky se mi to nelíbí, ale bund, to je něco jiného! Jsem váš člověk!“

Pierre se usmál, Nataša se zasmála, ale Nikolaj ještě víc stáhl obočí a začal Pierrovi dokazovat, že žádný převrat nehrozí a že veškeré nebezpečí, o němž mluví, je jen v jeho fantazii. Pierre dokazoval opak, a protože jeho rozumové schopnosti byly silnější a obratnější, pocítil Nikolaj, že se octl ve slepé uličce. To ho ještě víc rozzlobilo, neboť v hloubi duše věděl – nikoli rozumovou úvahou, nýbrž něčím silnějším, než je rozum – že je jeho názor nepochybně správný.

„Něco ti řeknu,“ vstal a snažil se postavit dýmku do kouta tak nervózně, že mu nakonec spadla na zem. „Dokázat ti to nemůžu. Ty říkáš, že je u nás všechno hnusné a že bude převrat; já to nevidím. Ale ty říkáš, že přísaha je podmíněná věc, a na to ti řeknu: jsi můj nejlepší přítel, ty to víš, ale když založíte tajnou společnost a začnete pracovat proti vládě, ať je jakákoli, vím, že je mou povinností se jí podřídit. A když mi Arakčejev v téhle chvíli poručí, abych šel proti vám s eskadronou a rozsekal vás – ani na okamžik se nebudu rozmýšlet a půjdu. Mysli si o tom, co chceš.“

Po těchto slovech zavládlo trapné ticho. První promluvila Nataša – hájila muže a napadala bratra. Její obrana byla slabá a neobratná, ale cíle bylo dosaženo. Rozmluva se znovu navázala, ale již ne v tom nepříjemně nepřátelském tónu, jímž byla nesena poslední slova Nikolajova.

Když se všichni zvedli, aby šli k večeři, přistoupil Nikoluška Bolkonskij k Pierrovi s lesknoucíma se, rozzářenýma očima.

„Strýčku Pierre... vy... ne... Kdyby tatínek žil... Souhlasil by s vámi?“ zeptal se.

Pierre náhle pochopil, jak zvláštní, složitou, samostatnou a usilovnou činnost rozumovou i citovou musel chlapec vyvinout během jejich rozhovoru, a když si vzpomněl na všechno, co říkal, mrzelo ho, že to chlapec slyšel. Avšak musel mu odpovědět.

„Myslím, že ano,“ řekl a vyšel z pracovny.

Hoch sklopil hlavu a teprve teď si všiml, co natropil na stole. Začervenal se a přistoupil k Nikolajovi.

„Strýčku, odpusťte mi, co jsem udělal... nechtěl jsem,“ ukázal na polámaný pečetní vosk a péra.

Nikolaj sebou zlostně trhl.

„Dobrá, dobrá,“ řekl a hodil kousky vosku a péra pod stůl. A zřejmě s úsilím přemáhaje hněv, který se v něm zvedal, odvrátil se od něho. „Vůbec jsi tu neměl být,“ dodal.

XV

Při večeři se už nemluvílo o politice a o společnosti, naopak se rozproudil rozhovor Nikolajovi nejmilejší – Děnisov vyvolal vzpomínky na rok 1812 a Pierre byl při tom obzvláště milý a zábavný. A celá rodina se rozešla v nejpřátelštějším duchu.

Když se Nikolaj po večeři v pracovně svlékl, dal rozkazy správci, který na něj po celou tu dobu čekal, a přišel v županu do ložnice, zastihl ženu ještě u psacího stolu; cosi psala.

„Co to píšeš, Marie?“ zeptal se Nikolaj. Hraběnka Marja se začervenala. Bála se, že to, co psala, její muž nepochopí a neschválí.

Byla by to ráda před ním schovala, ale na druhé straně byla zase ráda, že ji při tom přistihl a že mu o tom musí říci.

„To je deník, Nicolas,“ řekla a podala mu sešitek popsany jejím pevným velkým písmem.

„Deník...?“ opakoval Nikolaj s nádechem ironie a vzal sešitek do rukou. Stálo tam francouzsky:

„4. prosince. Dnes se Andruša (nejstarší syn) nechtěl ráno obléct a m-lle Louise poslala pro mne. Byl to u něj rozmar a svéhlavost. Zkusila jsem mu pohrozit, ale to ho ještě víc rozlobilo. Rozhodla jsem se tedy ho nechat, začala jsem s chůvou oblékat ostatní děti a jemu jsem řekla, že ho nemám ráda. Dlouho mlčel, jako by se tomu divil; ale potom za mnou přiběhl jenom v košilce a tak se rozplakal, že jsem ho nemohla uklidnit. Bylo vidět, že ho trápí nejvíc to, že mě zarmoutil;

když jsem mu pak večer dala lísteček, znovu se žalostně rozplakal a líbal mě. S ním se dá všechno pořídit laskavostí.“

„Co je to, ten lístek?“ zeptal se Nikolaj.

„Začala jsem dávat starším dětem každý večer lísteček, jak se chovaly.“

Nikolaj se podíval do zářivých očí, které se na něj upíraly, a dál obracel list za listem a četl. V deníku bylo zapsáno všechno to z dětského života, co se zdálo matce pozoruhodné, protože to vyjadřovalo povahu dítěte nebo že se z toho daly vyvodit všeobecné myšlenky o způsobu výchovy. Byly to většinou samé bezvýznamné maličkosti, ale jim to tak nepřipadalo – ani matce, ani otci, když teď poprvé četl ten dětský deník.

Pátého prosince bylo zapsáno:

„Míta dělal u stolu hlouposti. Otec poručil, aby mu nedali moučnick. Nedali mu jej; ale díval se tak lítostivě a chtivě po ostatních, dokud jedli! Myslím si, že trestat odepřením sladkostí jen rozvíjí v dítěti mlsnost. Říci Nikolajovi.“

Nikolaj odložil sešitek a pohlédl na ženu. Zářivé oči se na něj dívaly tázavě. (Schvaluje, nebo neschvaluje deník?) Nemohlo být pochyb o tom, že jej nejen schvaluje, ale že je svou ženou nadšený.

Možná že by se to nemuselo dělat tak puntičkářsky; možná že je to vůbec zbytečné, uvažoval Nikolaj; ale to neustálé, věčné duševní napětí, starající se jen o mravní dobro dětí, ho uvádělo v nadšení. Kdyby si Nikolaj byl s to uvědomit svůj cit, zjistil by, že hlavním podkladem jeho pevné, něžné a hrdé lásky k ženě byl vždy pocit údivu nad její duchovností, nad tím jemu skoro nedostupným, mravně vznešeným světem, v jakém vždy žila jeho žena.

Byl pyšný na to, že je tak moudrá, dobře si uvědomoval, jak je v duševním světě proti ní méněcenný, a tím víc se radoval z toho, že mu se svou ušlechtilou duší nejen patří, ale že je částí jeho samého.

„Moc a moc se mi to líbí, má drahá,“ přikývl Nikolaj s vážnou tváří. A po chvíli mlčení dodal: „Ale já jsem se dnes choval nemožně. Tys v pracovně nebyla. Přeli jsme se s Pierrem a já jsem se rozčilil. Ale hrozně. Je to takové dítě. Nevím, co by s ním bylo, kdyby ho Nataša tak pevně nedržela na uzdě. Doveď se si představit, proč jel do Petrohradu...! Založili tam...“

„Ano, vím,“ řekla hraběnka Marja. „Nataša mi to vyprávěla.“

„Tak to tedy víš,“ rozpaloval se Nikolaj při pouhé vzpomínce na hádku, „chce mě přesvědčit, že povinností každého čestného člověka je jít proti vládě, zatímco přísaha a povinnost... Škoda žes tam nebyla. Všichni se na mne vrhli, i Děnisov a Nataša... Nataša je k popukání. Drží ho pod pantoflem, ale sotva se začne mluvit o něčem vážném, nemá ani vlastní slova, používá výhradně jeho slova,“ dodal, podléhaje neodolatelnému nutkání posuzovat lidi nejdražší a nejbližší. Zapomínal přitom, že totéž, co říkal o Nataše, dalo by se slovo od slova říci o něm v poměru k jeho ženě.

„Ano, všimla jsem si,“ přitakala hraběnka Marja.

„Když jsem mu řekl, že povinnost a přísaha stojí nade vším, začal mi dokazovat bůhvíco. Škoda žes tam nebyla; co bys na to řekla?“

„Podle mého máš docela pravdu. Také jsem to řekla Nataše. Pierre tvrdí, že všichni trpí, trápí se, mravně upadají a že je naší povinností pomoci bližním. Samo sebou, že má pravdu,“ pravila hraběnka Marja, „ale zapomíná, že máme ještě jiné, bližší povinnosti, o nichž nás poučil Bůh, a že můžeme dát v sázku sebe, ale ne děti.“

„No právě, právě, totéž jsem mu říkal i já,“ přerušil ji Nikolaj, jemuž se skutečně zdálo, že říkal totéž. „Ale oni pořád vedli svou o lásce k bližnímu a o křesťanství, a to všechno před Nikoluškou, který za námi vlezl do pracovny a všechno tam zpřelámal.“

„Ach, víš, Nicolas, Nikoluška mě tak často trápí,“ řekla hraběnka Marja. „Je to takový zvláštní chlapec. A bojím se, že se mu kvůli svým vlastním dětem dost nevěnuji. My všichni máme děti, všichni máme svou rodinu, jen on nikoho nemá. Je věčně sám se svými myšlenkami.“

„No, ty si rozhodně nemusíš nic vyčítat. Dělal jsi a děláš pro něj všechno, co může nejněžnější matka dělat pro svého chlapce. Mám z toho samozřejmě radost. Je to skvělý, skvělý chlapec. Dnes poslouchal Pierra skoro jako smyslů zbavený. Jen si to představ, když jsme šli k večeři, koukám a on rozdrolil na malinké kousíčky všechno na stole a hned mi to taky řekl... Nikdy jsem nezažil, že by byl řekl nepravdu. Je to skvě-

lý, skvělý chlapec!“ opakoval Nikolaj, jemuž se Nikoluška z duše protivil, ale právě proto považoval za nutné prohlášovat, že je skvělý.

„Matka je matka,“ namítla hraběnka Marja, „cítím, že to není ono, a to mě trápí. Je to nádherný chlapec; hrozně se o něj bojím. Společnost mu prospěje.“

„Nu co, vždyť to není nadlouho; v létě ho odvezu do Petrohradu,“ řekl Nikolaj. „Ano, Pierre vždycky byl a zůstane snílek,“ pokračoval, vrací se k rozmluvě v pracovně, která ho zřejmě vzrušila. „Ale co mi je do toho, že Arakčejev a ostatní jsou špatní, co mi bylo do toho, když jsem se oženil a měl jsem tolik dluhů, že mě chtěli vsadit do vězení, a matku, která není schopna to vidět ani chápat. A potom jsi přišla ty, děti, práce. Pracuji snad v kanceláři a lítám po hospodářství od rána do večera jen pro vlastní potěšení? Ne, vím, že jsem nucen pracovat, abych vyhověl matčiným požadavkům, odvděčil se tobě a děti nenechal takovými žebráky, jako jsem byl sám.“

Hraběnka Marja měla chuť mu říci, že nejen chlebem živ je člověk a že připisuje příliš mnoho významu tomu hospodářství; avšak věděla, že to říkat nemá a že by to bylo zbytečné. Vzala ho jen za ruku a políbila ji. Nikolaj pochopil toto ženino gesto jako schválení a potvrzení svých názorů a po chvíli tichého přemýšlení pokračoval zase ve svých úvahách nahlas.

„Víš, Marie,“ pravil, „právě přijel Ilja Mitrofanyč (to byl hospodářský správce) z tambovské vesnice a povídal, že nám za les už nabízejí osmdesát tisíc.“ A Nikolaj se s oživenou tváří rozhovořil o možnosti poměrně brzy vykoupit Otradné. „Ještě deset let života a zanechám dětem... ve výborném stavu.“

Hraběnka Marja poslouchala muže a chápala vše, co jí říkal. Věděla, že když takto myslívá nahlas, občas se jí zeptá na to, co říkal, a zlobí se, když upozoruje, že myslela na něco jiného. Musela se však velice přemáhat, protože to, co vykládal, jí ani v nejmenším nezajímalo. Dívala se na něho, a ne že by myslela na něco jiného, ale cítila něco jiného. Cítila pokornou, něžnou lásku k tomuto člověku, který nikdy nepochopí, co ona chápe, a jako by ho proto milovala jen ještě mocněji, s odstínem vášnivě něhy. Kromě tohoto citu, který jí úplně pohlcoval a překážel jí vnímat podrobnosti mužových plánů, míhaly se jí hlavou myšlenky nemající nic společného s tím, o čem mluvil. Mysle-

la na synovce (mužovo vyprávění o jeho vzrušení při Pierrově řeči ji velmi překvapilo) a vybavovaly se jí v představách různých rysů jeho něžné, citlivé povahy; a myslíc na synovce, myslela na své vlastní děti. Nesrovnávala synovce se svými dětmi, srovnávala svůj cit k nim a smutně shledávala, že v jejím citu k Nikoluškovi cosi chybí.

Někdy ji napadalo, že tento rozdíl je způsoben jejich rozdílným věkem; avšak cítila, že je před ním vinna, a v duchu si slibovala, že se napraví a učiní nemožné – totiž že bude v tomto životě milovat svého muže, děti, Nikolušku i své bližní tak, jako Kristus miloval lidstvo.

Duše hraběnky Marji vždy směřovala k nekonečnu, k věčnosti a dokonalosti, a proto nikdy nemohla být klidná. Na tváři se jí objevil přísný výraz utajeného nejvyššího utrpení duše spoutané tělem. Nikolaj se na ni podíval.

Můj Bože, co s námi bude, jestli nám umře, jak mě vždycky napadá, když má takovouhle tvář! řekl si a poklekl před ikonou a začal odříkávat večerní modlitby.

XVI

Když Nataša zůstala s mužem mezi čtyřma očima, rozmlouvala s ním také tak, jak mluví jen žena s mužem, to jest s neobvyklou jasností a rychlostí chápání a vzájemného sdělování myšlenek cestou přičící se všem pravidlům logiky, bez prostřednictví soudů, závěrů a vývodů, způsobem zcela zvláštním. Nataša byla na tento způsob hovoru s mužem tak zvyklá, že nejjistějším příznakem, že mezi nimi něco neklape, jí byl logický sled Pierrových myšlenek. Jakmile začal něco dokazovat a hovořit rozvážně a klidně a jakmile se ona dala strhnout jeho příkladem a dělala totéž, věděla, že určitě mezi nimi dojde k hádce.

Od chvíle, kdy osaměli a Nataša s široce rozevřenýma šťastnýma očima tiše přistoupila k Pierrovi a najednou ho prudce

chytila za hlavu, přitiskla si ji na prsa a řekla: „Teď jsi celý, celý můj, můj! Neutečeš!“, od té chvíle začal tento rozhovor přičítící se všem zákonům logiky už proto, že se najednou mluvilo o zcela různých věcech. Toto současné probírání mnoha věcí najednou nejen nebránilo jejich jasnému pochopení, nýbrž naopak bylo nejjistějším důkazem, že si navzájem dokonale rozumějí.

Jako ve snu bývá všechno nepřesné, nesmyslné a protichůdné kromě citu, který sen řídí, tak také při této konverzaci, přičítící se všem logickým zákonům, nebyly jasné a důsledné řeči, nýbrž jen cit, který je vedl.

Nataša vyprávěla Pierrovi o bratrově způsobu života, o tom, jak tu bez muže nežila, ale trpěla, o tom, jak si ještě víc oblíbila Marii, a že Marie je v každém směru lepší než ona. Když mluvila o Mariině převaze, myslela to upřímně, avšak přesto žádala od Pierra, aby jí přece jen dal přednost před Marií i před všemi ostatními ženami a aby jí to teď znovu, zvláště po tom, co viděl tolik žen v Petrohradě, opakoval.

V odpověď na tato její slova jí Pierre vyprávěl, jak nesnesitelné pro něj bylo zúčastnit se v Petrohradě večírku nebo obědů, na nichž byly dámy.

„Už jsem úplně zapomněl, jak se s dámami mluví... Prostě nuda. A pak, já jsem byl tak zaměstnaný!“

Nataša na něj zkoumavě pohlédla a pokračovala:

„Marie je tak báječná! A jak rozumí dětem! Jako by viděla jen jejich duši. Včera například začal Mítěnka zlobit a postavil si hlavu...“

„Ten je tak podobný otci!“ přerušil ji Pierre.

Nataša pochopila, proč udělal tu poznámku o podobnosti Mítěnky Nikolajovi: byla mu nepříjemná vzpomínka na hádku se švagrem a chtěl znát její názor na věc.

„Nikolaj má tu vlastnost, že stojí-li za něčím všichni, nikdy s tím nesouhlasí. Ale chápu, že tobě jde o to, odhalit nové obzory,“ opakovala slova, která kdysi Pierre řekl.

„Ne, hlavní je, že pro Nikolaje jsou myšlenky a úvahy jen zábava, skoro zabíjení času. Shromažďuje si knihovnu a pravidlem si udělal, že nekoupí novou knihu, dokud nedočte tu naposledy koupenou – i Sismondiho a Rousseaua a Montesquieua...“ dodal s úsměvem. „Ty přece víš, jak ho...“ začal

zmírňovat svá slova, ale Nataša mu skočila do řeči a naznačila mu, že to není třeba.

„Ty tedy říkáš, že pro něj je myšlení zábava...“

„Ano, a pro mne je zábava všechno ostatní. Po celou tu dobu v Petrohradě jsem viděl všechny jako ve snu. Když se zabývám nějakou myšlenkou, je všechno ostatní pro mne zábava.“

„Ach, to je škoda, že jsem neviděla, jak ses setkal s dětmi,“ pravila Nataša. „Která z nich měla největší radost? Jistě Líza?“

„Ano,“ odpověděl Pierre a pokračoval v tom, co zajímalo jeho. „Nikolaj říká, že nemáme přemýšlet. Ale já nemůžu nepřemýšlet. A to ani nemluvím o tom, jak jsem v Petrohradě cítil (tobě to můžu říct), že beze mne se to všechno začínalo rozpadat, každý táhl za jiný provaz. Ale mně se podařilo všechny sjednotit, a potom, má myšlenka je tak prostá a jasná! Já přece neříkám, že musíme bojovat proti tomu a tomu. Můžeme se mýlit. Já říkám: vezměme se za ruce, my, kdo máme rádi dobro, a mějme jeden prapor: činnou ctnost. Kníže Fjodor je výborný člověk a chytrý.“

Nataša nepochybovala o tom, že Pierrova myšlenka je velická, jedno ji však mátl. To, že je to její muž. Je to možné, že člověk tak významný a prospěšný společnosti je zároveň mým mužem? Jak se to mohlo stát? Měla chuť tuto pochybnost vyslovit. Kteří lidé by mohli rozhodnout, je-li skutečně takový, nejmoudřejší ze všech? ptala se sama sebe a probírala v duchu lidi, jichž si Pierre nejvíc vážil. Ale nikoho ze všech lidí, soudíc podle jeho vyprávění, si nevážil tolik jako Platona Karatajeva.

„Víš, nač myslím?“ zeptala se. „Na Platona Karatajeva. Co on? Schválil by, co děláš teď?“

Pierre se té otázce nijak nedivil. Pochopil myšlenkový pochod své ženy.

„Platon Karatajev?“ opakoval a zamyslel se, zřejmě se upřímně snažil představit si Karatajevův názor na tuto věc. „Nepochopil by to, ostatně možná že ano.“

„Strašně tě miluji!“ zvolala náhle Nataša. „Strašně. Strašně!“

„Ne, neschválil by to,“ řekl Pierre po chvíli přemýšlení. „Co by schválil, to je náš rodinný život. Tolik si přál vidět ve všem krásu, štěstí, spokojenost a já bych mu s radostí ukázal nás. Ty říkáš – odloučení. Ale nebudeš mi věřit, jak zvláštní cit k tobě mám po takovém odloučení...“

„Ano, a pak ještě...“ začala Nataša.

„Ne, to není to. Nikdy tě nepřestávám milovat. A víc milovat už není možné; ale tohle je něco zvláštního... No, opravdu...“ Nedomluvil, protože jejich pohledy se setkaly a dopověděly to ostatní.

„To je hloupost,“ řekla najednou Nataša, „že líbánky a největší štěstí jsou v první době. Naopak, teď je to nejlepší. Jen kdybys tolik nejezdil pryč. Pamatuješ, jak jsme se hádali? A vždycky jsem za to mohla já. Vždycky já. Ale oč jsme se to hádali, to už se ani nepamatuji.“

„Pořád o totéž,“ řekl Pierre s úsměvem, „žárli...“

„Neříkej to, nesnáším to,“ vykřikla Nataša. A v očích jí zasvítil studený, zlý blesk. „Viděls ji?“ zeptala se po chvíli mlčení.

„Ne, a i kdybych ji byl viděl, nepoznal bych ji.“

Mlčeli.

„Víš co? Když jsi v pracovně mluvil, dívala jsem se na tebe,“ začala zase Nataša, snažíc se odehnat bouřkový mrak. „Chlapeček (tak nazývala syna) je ti podobný, jako by ti z oka vypadl. Ach, už bude čas jít k němu... Musím... Ale nechce se mi od tebe.“

Na několik vteřin se odmlčeli. Potom se náhle oba zároveň k sobě obrátili a začali mluvit, Pierre samolibě a se zaujetím pro věc, Nataša s tichým, šťastným úsměvem. Oba se zarazili a dávali si navzájem přednost.

„Ne, co jsi chtěla ty! Mluv, mluv.“

„Ne, jen to řekni ty, já jen takovou hloupost,“ pravila Nataša. Pierre pověděl, co nakouzl. Bylo to pokračování samolibých úvah o úspěchu, jaký měl v Petrohradě. V té chvíli se mu zdálo, že je povolán dát nový směr celé ruské společnosti a všemu světu.

„Chtěl jsem říct, že všechny myšlenky, které mají obrovské následky, jsou vždycky prosté. Celá má myšlenka záleží v tom, že jsou-li spolu spjati lidé hříšní a tvoří sílu, musí lidé čestní učinit totéž. Vždyť to je tak prosté.“

„Ano.“

„A co tys chtěla říci?“

„Ale nic, hloupost.“

„Jen to řekni.“

„Ale nic, to nestojí za to,“ Nataša se ještě víc rozzářila v úsměvu, „chtěla jsem jen povídat o Pétovi; dnes přišla chůva, aby si ho ode mne vzala, a on se usmál, zamhouřil oči a přitiskl se ke mně – asi si myslel, že se schoval. Je hrozně milý. Už křičí. Tak sbohem!“ A odešla z pokoje.

V téže době hořela dole v ložnici Nikolušky Bolkonského jako obyčejně lampa (chlapec se bál tmy a nemohli ho tomu odnaučit). Dessales měl hlavu vysoko podloženou čtyřmi poduškami a z jeho římského nosu se linulo stejnoměrné chrápání. Nikoluška se právě probudil, pokrytý studeným potem, a s široce rozevřenými očima seděl na posteli a díval se před sebe. Probudil ho strašný sen. Viděl v něm sebe a Pierra v přilbách – v takových, jaké byly nakresleny ve vydáních Plutarcha. Šli se strýčkem Pierrem v čele obrovského vojska. Toto vojsko tvořilo bílé šikmé čáry, které naplňovaly vzduch podobně jako podzimní babí léto, jež Dessales nazýval Madoniny nitě. Před nimi byla sláva, stejná jako ty nitky, jen o něco hutnější. On s Pierrem se blížili lehce a radostně stále blíž a blíž k cíli. Náhle nitě, které je nesly, začaly slábnout a cuchaly se. Bylo jim těžko. A před nimi stanul strýček Nikolaj Iljič ve výhrůžné, přísné póze.

„Co jste to udělali?“ řekl a ukázal na polámaný pečetní vosk a péra. „Měl jsem vás rád, ale Arakčejev mi poručil a já zabiju prvního, kdo z vás se pohne kupředu.“ Nikoluška se ohlédl po Pierrovi, ale Pierre už tam nebyl. Pierre byl otec – kníže Andrej – a otec neměl podobu a tvar, ale existoval, a když ho Nikoluška spatřil, pocítil, jak slábne láskou: cítil, že nemá sílu, že je bez kostí a zcela vyčerpaný. Otec ho hladil a litoval. Ale strýc Nikolaj Iljič se k nim blížil víc a víc. Nikolušky se zmocnila hrůza a probudil se.

Otec, přemýšlel. Otec (ačkoli byly v domě dvě zdařilé podobizny, Nikoluška si nikdy nepředstavoval otce v lidské podobě), otec byl u mne a hladil mě. Souhlasil se mnou, souhlasil se strýčkem Pierrem. Ať řekne cokoli, udělám to. Mucius Scaevola si spalil ruku. Proč by se to nemohlo stát i v mém životě? Víím, chtějí, abych se učil. A já se budu učit. Ale jednou přestanu; a pak to udělám. Prosím Boha jen o jediné; aby se mi přihodilo to, co lidem Plutarchovým, a já udělám totéž co oni. Udělám to lépe. Všichni mě poznají, zamilují si mě a budou mnou

nadšení. A Nikoluška najednou pocítil, jak se mu hrud' svírá vzlyky, a rozplakal se.

„Není vám dobře?“ ozval se Dessalesův hlas.

„Ne,“ odpověděl Nikoluška a lehl si na polštář. On je hodný a dobrý, mám ho rád, pomyslel si o Dessalesovi. Ale strýček Pierre! Jaký je to báječný člověk! A co otec? Otec! Otec! Ano, udělám všechno, aby i on byl se mnou spokojený...

ČÁST DRUHÁ

I

Předmětem historie je život národů a lidstva. Ale popsat život nejen lidstva, nýbrž třeba i jen jediného národa – věrně jej vystihnout a obsáhnout slovy – je nemožné.

Staří historikové většinou užívali k vylíčení a zachycení života národa, který se zdá nepostižitelným, jednoduché metody. Popisovali činnost jednotlivců vládnoucích tomuto národu a tato činnost byla pro ně výrazem činnosti celého národa.

Na otázky, jakým způsobem tito jednotlivci působili na národy, aby se podřizovaly jejich vůli, a čím byla tato jejich vůle řízena, historikové odpovídali: na první otázku – že je to vůle božstva, která podřizuje národy vůli vyvoleného jedince; na druhou otázku – že je to zase totéž božstvo, které vede vůli vyvoleného k předurčenému cíli.

A tak byly tyto otázky vysvětlovány vírou v přímé zasahování božstva do lidských záležitostí.

Nová historická věda zavrhla ve své teorii obě tyto teze.

Zdálo by se, že zavrhnuvši víru starých národů v podřízenost lidí bohům a v předurčený cíl, k němuž jsou národy vedeny, neměla by nová věda zkoumat projevy moci, nýbrž příčiny jejího vzniku. Ona to však neudělala. Teoreticky sice zavrhla názory starých historiků, ale v praxi se jimi řídí. Místo lidí obdařených božskou mocí a vedených přímo vůlí božstva vyzdvihuje nová historiografie buď hrdiny nadané neobyčejnými, nadlidskými vlastnostmi, nebo prostě lidi nejrůznějších vlastností, od panovníků až po žurnalisty, kteří ovládají masy. Staré, bohům libé cíle národa židovského, řeckého a římského, považované starými národy za cíle pohybu lidstva, nahradila nová historie cíli vlastními – blahem francouzského, německého a anglického národa a ve vrcholné abstrakci blahem civilizace všeho lidstva, jímž se obvykle rozumějí národy zabírající maličký severozápadní koutek velkého světadílu.

Nová historická věda zavrhla starou víru, aniž na její místo postavila nový názor, ale logika situace donutila historiky, domněle zavrhnoucí božskou moc vládců a fátum antických národů, dojít jinou cestou k témuž závěru; k přiznání, 1. že národy jsou vedeny vynikajícími jedinci a 2. že existuje určitý cíl, k němuž směřují národy i všechno lidstvo.

Všechna díla novodobých historiků, od Gibbona po Buckla, bez ohledu na zdánlivé rozpory a zdánlivou novotu jejich názorů vycházejí v podstatě z těchto dvou nutných tezí.

Za prvé popisuje historik činnost jednotlivců, kteří podle jeho mínění vedou lidstvo: za takové osoby považuje jeden pouze panovníky, vojevůdce, ministry; jiný kromě panovníků ještě i řečníky, vědce, reformátory, filozofy a básníky. Za druhé historik zná cíl, k němuž lidstvo spěje: pro jednoho je to velikost římského, španělského nebo francouzského státu, pro jiného svoboda, rovnost a jistá civilizace malého kousku světa, nazývaného Evropa.

V roce 1789 to začíná v Paříži vřít; vření roste, šíří se a uvádí do pohybu národy ze západu na východ. Několikrát směřuje tento pohyb na východ a dostává se do konfliktu s opačným pohybem z východu na západ; ve dvanáctém roce dosahuje krajní meze – Moskvy, a tu s pozoruhodnou symetrií vzniká opačný pohyb, z východu na západ, a právě tak jako při prvním pohybu strhává s sebou národy uprostřed. Zpětný pohyb dochází až do západního východiska – do Paříže – a tam zaniká.

V tomto dvacetiletém období zůstává ohromné množství lidí nezoráno; domy jsou páleny; obchod mění svůj směr; miliony lidí chudnou, bohatnou, stěhují se a miliony lidí – křesťanů vyznávajících zákon lásky k bližnímu – se zabíjejí navzájem.

Co to vše znamená? Jak k tomu došlo? Co přimělo tyto lidi, aby pálili domy a zabíjeli své bližní? Co bylo příčinou těchto událostí? Jaká síla dohnala lidi k takovému počínání? To jsou bezděčné, jednoduché a zcela přirozené otázky, jež si klade člověk, když se setká s památkami a vyprávěním o minulém období pohybu.

Vysvětlení těchto otázek hledáme v historické vědě, jejímž cílem je poznání národů a lidstva.

Kdyby historiografie podržela starý názor, řekla by: bohové, chtějíce odměnit nebo potrestat svůj národ, dali Napoleonovi

moc a řídili jeho vůli tak, aby dosáhli svých božských cílů. A odpověď by byla úplná a jasná. Bylo možné věřit nebo nevěřit v božské poslání Napoleonovo; a pro toho, kdo by v ně věřil, bylo by v dějinách této doby vše jasné a prosté všech nesrovnalostí.

Avšak nová historická věda nemůže takto odpovídat. Věda neuznává názor starých národů na přímé zasahování božstva do lidských záležitostí, a proto musí dát jinou odpověď.

Nová historická věda, odpovídajíc na tyto otázky, říká: Chcete vědět, jaký význam má tento pohyb, jak k němu došlo a jaká síla k němu dala podnět? Poslyšte tedy:

„Ludvík XIV. byl velmi hrdý a domýšlivý člověk; měl ty a ty milenky a ty a ty ministry a špatně vládl Francii. Jeho nástupci byli rovněž slaboši a také špatně vládli Francii. I oni měli ty a ty oblíbence a ty a ty milenky. Přitom jistí jedinci psali v té době knížky. Koncem XVIII. století se v Paříži sešlo na dvacet lidí, kteří začali mluvit o tom, že všichni lidé jsou svobodní a sobě rovni. Následkem toho se lidé po celé Francii začali navzájem zabíjet a pronásledovat. Tito lidé zabili krále a mnoho jiných lidí. V téže době žil ve Francii geniální člověk – Napoleon. Všude všechny porážel, to jest zabíjel mnoho lidí, protože byl velmi geniální. Z jakéhosi důvodu jel zabíjet Afričany a byl tak chytrý a rozumný, že když se vrátil do Francie, poručil všem, aby se mu podřídili. A skutečně se mu všichni podřídili. Když se prohlásil císařem, šel znovu zabíjet lidi – v Itálii, Rakousku a Prusku. I tam jich mnoho pobil. V Rusku byl v té době car Alexander a ten se rozhodl nastolit v Evropě pořádek, a proto s Napoleonem bojoval. Ale v sedmém roce se s ním náhle spřátelil a v jedenáctém se s ním znovu nepohodl a opět začali oba zabíjet mnoho lidí. A Napoleon přivedl do Ruska šest set tisíc lidí a dobyl Moskvy; ale potom z ničeho nic z Moskvy utekl, a tu car Alexander po poradě se Steinem a s jinými sjednotil Evropu na obranu proti rušiteli jejího klidu. Všichni Napoleonovi spojenci se najednou stali jeho nepřáteli; a tento spolek vytáhl proti Napoleonovi, který zatím sebral nové síly. Spojenci nad Napoleonem zvítězili, vtáhli do Paříže, donutili Napoleona zřici se trůnu, načež ho poslali na ostrov Elbu, aniž ho zbavili císařského titulu, a prokazovali mu přitom všemožné pocty, ačkoli pět let předtím i rok poté ho všichni považovali za

zločince mimo zákon. Na trůn nastoupil Ludvík XVIII., který byl do té doby Francouzům i spojencům jen pro smích. A Napoleon se slzami v očích se rozloučil se svou starou gardou, zřekl se trůnu a jel do vyhnanství. Potom se zkušeni státníci a diplomaté (zejména Talleyrand, který si pospíšil, aby obsadil dřív než někdo jiný určité křeslo a tím rozšířil hranice Francie) domlouvali ve Vídni a svými rozmluvami dělali národy šťastnými nebo nešťastnými. Tu se diplomaté a panovníci málem pohádali; užuž dávali svým armádám opět rozkaz k vzájemnému pobíjení; ale vtom přijel do Francie Napoleon s praporem vojska a Francouzi, kteří ho nenáviděli, se mu okamžitě všichni podřídili. To však spojenecké panovníky rozzlobilo a šli znovu bojovat proti Francouzům. Geniálního Napoleona porazili a odvezli ho na ostrov svaté Heleny, prohlásivše ho najednou zase za zločince. Tam vyhnanec, odloučený od svých drahých a od milované Francie, umíral na skále pomalou smrtí a odkázal své veliké činy potomkům. A v Evropě nastala reakce a všichni panovníci znovu začali utiskovat svůj lid.“

Mýlili byste se, kdybyste se domnívali, že je to ironie, karikatura historických líčení. Naopak, je to nejmírnější parafráze těch protichůdných a na otázky neodpovídajících odpovědí, které dává *veškerá* historie, od pisatelů pamětí a dějin jednotlivých států až po všeobecné dějiny a nový druh dějin, kulturní dějiny té doby.

Podivnost a komičnost těchto odpovědí se dá vysvětlit tím, že se nová historie podobá hluchému, který odpovídá na otázky, jež mu nikdo nedává.

Je-li cílem historie popsat pohyb lidstva a národů, pak první otázka, která nezodpověděna ponechává všechno ostatní nejasným, zní takto: jaká síla hýbe národy? Na tuto otázku se nám nová historiografie snaží vyprávět, buď že Napoleon byl velmi geniální, nebo že Ludvík XIV. byl velmi hrdý, nebo nanejvýš ještě to, že ti a ti spisovatelé napsali takové a takové knížky.

To všechno je docela možné a lidstvo je ochotno s tím souhlasit, ale zajímá je něco jiného. To všechno by mohlo být zajímavé, kdybychom uznávali božskou moc, která má původ sama v sobě, je vždy stejná a řídí své národy prostřednictvím Napoleonů, Ludvíků a spisovatelů; my však tuto moc neuznáváme, a proto dříve než začneme mluvit o Napoleonech, Ludví-

cích a spisovatelích, musíme ukázat souvislost mezi těmito osobnostmi a pohybem národů.

Nahradíme-li božskou moc jinou silou, musíme vysvětlit, v čem tato síla záleží, neboť právě o ni jde historické vědě nejvíce.

Historiografie se tváří, jako by se tato síla rozuměla sama sebou a byla všem známá. Avšak přes sebevětší ochotu uznat ji za známou začne ten, kdo si přečte větší množství historických děl, bezděčně pochybovat o tom, že by tato nová síla, kterou každý historik chápe jinak, byla všem dokonale známá.

II

Jaká síla hýbe národy?

Pisatelé monografií a historikové jednotlivých národů chápou tuto sílu jako moc danou hrdinům a vladařům. Podle jejich líčení dochází k událostem výhradně z vůle Napoleonů, Alexandrů nebo zkrátka těch, jimiž se monografista zabývá. Odpovědi takových historiků na otázku o síle, která dává vznik události, jsou uspokojivé, ale jen tak dlouho, dokud se každou událostí zabývá jen jeden historik. Jakmile však začnou jednu a touž událost popisovat historikové různých národností a názorů, pak jejich odpovědi ihned ztrácejí všechn smysl, neboť každý z nich chápe tuto sílu nejen jinak, ale často zcela opačně. Jeden historik tvrdí, že událost byla vyvolána z moci Napoleonovy; druhý ujišťuje, že k ní došlo z moci Alexandrovy; třetí, že z moci nějaké třetí osoby. Kromě toho si takoví historikové navzájem odporují dokonce i ve výkladu síly, na níž je založena moc jedné a téže osobnosti. Thiers, bonapartista, říká, že Napoleonova moc byla založena na jeho ušlechtilosti a genialitě; Lanfrey, republikán, tvrdí, že byla založena na jeho šarlatánství a na klamání lidí. A tak títo historikové tím, že si navzájem vyvracejí svá tvrzení, ničí jakoukoli představu o síle, která dává vznik událostem, a na podstatnou otázku historie vlastně neodpovídají.

Historiografové všeobecných dějin, zabývající se všemi národy, zdánlivě považují názory monografistů na sílu, jíž události vznikají, za nesprávné. Nevidí tuto sílu v moci dané hrdinům a vladařům, nýbrž pokládají ji za výsledek mnoha různosměrných sil. Popisuje-li historik všeobecných dějin válku nebo podrobení nějakého národa, nehledá příčinu této události v moci jediné osoby, ale ve vzájemném působení mnoha osob na té události zúčastněných.

Zdálo by se, že podle tohoto názoru nemůže být moc historických osobností, která se jeví jako výsledek mnoha sil, považována za sílu, která sama o sobě řídí události. Přesto však historikové všeobecných dějin většinou užívají pojmu moci zase jako síly, která je strůjcem událostí a je s nimi v příčinné souvislosti. Podle jejich výkladu je historická osobnost jednou produktem své doby a její moc je pouze výsledkem různých sil, jindy zase je její moc silou dávající vznik událostem. Například Gervinus, Schlosser a jiní dokazují, že Napoleon je produktem revoluce, idejí roku 1789 a tak podobně, a dále říkají bez okolků, že tažení v roce 1812 a jiné události, které se jim nezamlouvají, jsou jenom produktem scestné vůle Napoleonovy a že Napoleonova zvůle zastavila rozvoj myšlenek roku 1789 v samém počátku. Revoluční ideje a všeobecná nálada daly Napoleonovi moc. A tato Napoleonova moc udusila revoluční ideje i všeobecnou náladu.

Tento podivný rozpor není náhodný. Setkáváme se s ním na každém kroku, ale to není všechno – z posloupné řady takových rozporů jsou sestavena všechna líčení autorů všeobecné historie. Tento rozpor vzniká tím, že historikové, jakmile jednou vstoupí na půdu analýzy, zůstávají stát v půli cesty.

Aby dílčí síly daly určitou celkovou nebo výslednou, je nutné, aby se součet dílčích rovnal celkové síle. Tuto podmínku všeobecní historikové nikdy nezachovávají, a proto k vysvětlení výslednice musejí kromě svých nedostatečných dílčích sil připustit ještě další, nevysvětlenou sílu, působící stejným směrem.

Monografista, který popisuje tažení z roku 1813 nebo restauraci Bourbonů, říká přímo, že k těmto událostem došlo z vůle Alexandrov. Avšak historik všeobecných dějin Gervinus jeho názor vyvrací a snaží se dokázat, že příčinou tažení v třináctém

roce a restaurace Bourbonů byla kromě Alexandrový vůle ještě činnost Steinova, Metternichova, Talleyrandova, Fichtova, Chateaubriandova, Mme de Staël a jiných. Tento historik, jak je vidět, rozložil Alexandrovu moc na jednotlivé části: na Talleyranda, Chateaubrianda a tak dále: součet těchto částí, to jest činnost Chateaubriandova, Talleyrandova, Mme de Staël a jiných, se zcela evidentně nerovná celé výslednici, totiž skutečnosti, že miliony Francouzů se podrobily Bourbonům. A proto aby vysvětlil, jak z těchto částí vzniklo podrobení milionů, to jest jak z částí rovnajících se jednomu A vznikla výslednice rovnající se tisíci A, musí historik připustit opět touž sílu moci, kterou popírá, a uznat ji za výsledek mnoha sil – to znamená, že musí připustit nevysvětlenou sílu působící stejným směrem. A to také všeobecní dějepisci dělají. Proto jsou v rozporu nejen s monografisty, nýbrž i sami se sebou.

Vesničané, kteří nemají jasnou představu o příčinách deště, říkají podle toho, potřebují-li déšť nebo horka: vítr rozehnal mraky, nebo vítr přihnul mraky. Právě tak to dělají i všeobecní historikové: někdy, potřebují-li to a hodí-li se to do jejich teorie, říkají, že moc je výsledkem události; jindy zase, potřebují-li dokázat opak, říkají, že moc dává vznik událostem.

Třetí skupina, takzvaní historikové kulturní, jde cestou vytyčenou všeobecnými historiky, kteří uznávají někdy i spisovatele a ženy za síly tvořící události; tato skupina chápe onu sílu zase docela jinak. Vidí ji v tzv. kultuře, v rozumové činnosti.

Kulturní historikové jdou zcela důsledně za svými předchůdci – všeobecnými historiky, neboť je-li možné vysvětlovat historické události tím, že se některé osoby k sobě chovaly tak a tak, proč je nevysvětlovat tím, že takoví a takoví spisovatelé psali ty a ty knížky? Tito historikové si z obrovského množství znaků provázejících každý živý jev vybírají znak rozumové činnosti a říkají, že tento znak je příčinou. Avšak přes všechnu jejich snahu dokázat, že příčina události tkví v rozumové činnosti, lze jen s největší blahovůlí připustit, že rozumová činnost má něco společného s pohybem národů, a v žádném případě už nelze připustit, že by rozumová činnost řídila lidské skutky, neboť jevy jako kruté vraždění za Francouzské revoluce, pramenící z hlásání rovnosti všech lidí, nebo lité války a popravy, pramenící z učení o lásce, tomuto tvrzení odporují.

Avšak i když připustíme, že jsou správné všechny chytře vykonstruované úvahy, jichž je v těchto spisech plno, i když připustíme, že národy řídí jakási nedefinovatelná síla nazývaná *idejí* – zůstává přece jen podstatná otázka dějin bez odpovědi, neboť se k zmíněné moci vladařů a k vlivu jejich rádců a jiných osob, což zavedli všeobecní historikové, přidružuje ještě nová síla, síla ideje, jejíž souvislost s masami si ještě žádá vysvětlení. Je možné pochopit, že Napoleon měl moc, a že proto došlo k nějaké události; s jistou blahovůlí lze ještě pochopit, že Napoleon byl spolu s jinými příčinou události; ale jak kniha *Contrat Social*¹⁾ způsobil, že se Francouzi začali mezi sebou pobíjet – to nelze vysvětlit bez vysvětlení příčinné souvislosti mezi touto novou silou a událostí.

Není pochyby, že existuje souvislost mezi vším, co žije v jedné a téže době, a proto je možné najít i jistou souvislost mezi rozumovou činností lidí a jejich historickým pohybem, právě tak jako je možné najít tuto souvislost i mezi vývojem lidstva a obchodem, řemesly, sadařstvím a čímkoli chcete. Ale proč tuto rozumovou činnost prohlašují kulturní historikové za příčinu nebo vysvětlení veškerého historického pohybu – to lze těžko pochopit. Podobný závěr historiků se dá vysvětlit pouze takto: 1. Dějiny píše učenci, a proto je pro ně přirozené a lichotivé si myslet, že činnost jejich stavu je základem pohybu celého lidstva – právě tak jako si to přirozeně a se stejným potěšením myslí o sobě kupci, zemědělci a vojáci (neříká se to jen proto, že kupci a vojáci nepíše dějiny), a 2. duševní činnost, osvěta, civilizace, kultura, idea – to vše jsou nejasné, neurčité pojmy, pod jejichž praporem se dá pohodlně užívat slov ještě nejasnějších, a proto snadno dosaditelných do všech možných teorií.

Avšak i když nemluvíme o vnitřní hodnotě dějin tohoto druhu (možná že pro někoho nebo na něco je jich zapotřebí), jsou dějiny kultury, na něž se stále více začínají omezovat všechny všeobecné dějiny, pozoruhodné tím, že podrobně a vážně rozbírají všelijaké náboženské, filozofické a politické teorie a učení jako příčiny událostí, ale pokaždé, jakmile mají popsat nějakou skutečnou historickou událost, jako například tažení ve dvanác-

¹⁾ Společenská smlouva (J. J. Rousseaua).

tém roce, líčí je mimoděk jako dílo moci a říkají přímo, že toto tažení je dílem Napoleonovy vůle. Když takto mluví, odporují kulturní historikové sami sobě a dokazují, že nová síla, kterou si vymysleli, nevysvětluje historické události a že jediným prostředkem k pochopení dějin je ona síla, kterou zdánlivě neuznávají.

III

Jede lokomotiva. Ptáme se, proč se pohybuje. Prostý venkovan říká: pohání ji čert. Někdo jiný říká, že lokomotiva jede proto, že se pohybují kola. Třetí tvrdí, že příčinou pohybu je kouř unášený větrem.

Venkovan se nedá zvíkat: vymyslel si vyčerpávající vysvětlení. Aby se mu to vyvrátilo, musí mu někdo dokázat, že čert neexistuje, anebo mu musí jiný venkovan vysvětlit, že lokomotivou nehýbe čert, nýbrž Němec. Teprve z rozporů oba poznají, že žádný z nich nemá pravdu. Ale ten, kdo říká, že příčinou je pohyb kol, potírá sám sebe, neboť vstoupil-li na půdu analýzy, musí jít dál a dál: musí vysvětlit příčinu pohybu kol. A dokud nedospěje k poslední příčině pohybu lokomotivy, k páře stlačené v kotli, nemá právo se v hledání zastavit. Ten, kdo vysvětloval pohyb lokomotivy kouřem odnášeným nazpět, usuzoval patrně takto: zjistil, že vysvětlení o kolech neudává příčinu, a proto se chopil prvního příznaku, který mu padl do oka, a prohlásil jej za příčinu.

Jediný pojem, kterým se dá vysvětlit pohyb lokomotivy, je pojem síly rovnající se viditelnému pohybu.

Jediný pojem, kterým je možné vysvětlit pohyb národů, je pojem síly rovnající se úhrnnému pohybu národů.

Přítom ovšem pod tímto pojmem rozumějí různí historikové naprosto rozdílné síly, které se nikterak nerovnají viditelnému pohybu. Někteří v něm vidí sílu vlastní pouze hrdinům – jako venkovan čerta v lokomotivě; jiný sílu odvozenou z některých

jiných sil – jako je pohyb kol; další působení rozumu – jako je kour odnášený větrem.

Dokud se píše životopisy jednotlivých osob – ať už jsou to Caesarové a Alexandři, nebo Lutherové a Voltaiři – a nikoli historie *všech*, bez výjimky *všech* lidí zúčastněných na události, není možné nepřipisovat jednotlivým osobám sílu, která nutí jiné lidi, aby usměrňovali svou činnost k jednomu cíli. A jediný takový pojem historikům známý je moc.

Tento pojem je jediná páka, s jejíž pomocí je možné zvládnout historickou látku, tak jak se dnes vykládá, a ten, kdo by tuto páku ulomil (jako to udělal Buckle), aniž našel jiný způsob práce s historickou látkou, zbytečně by se jen zbavil poslední možnosti k jejímu zvládnutí. Jak je pojem moci k vysvětlení historických jevů nezbytný, dokazují nejlépe sami všeobecní a kulturní dějepisci, kteří se ho domněle zřikají, a přitom ho nevyhnutelně používají na každém kroku.

V poměru k otázkám lidstva se historická věda dosud podobá peněžnímu oběživu – papírovým penězům a kovovým mincím. Monografie a historie jednotlivých národů se podobají papírovým penězům. Můžou kolovat a obíhat a plnit své poslání, neškodit nikomu a naopak prospívat tak dlouho, dokud nevystane otázka, čím jsou kryty. Stačí zapomenout na otázku, jakým způsobem vůle hrdinů vyvolává události, a dějiny Thiersů budou zajímavé, poučné, a navíc ponese odstín poezie. Ale právě tak jako pochybnost o skutečné hodnotě papírových peněz vzniká tak, že se snadno tisknou, a proto že se jich začne vyrábět mnoho, nebo tak, že je někdo bude chtít vyměnit za zlato – právě tak vznikne pochybnost o skutečném významu prací tohoto druhu buď proto, že se jich vyskytuje příliš mnoho, nebo proto, že se někdo ve své prostoduchosti zeptá: „Jakou silou to vlastně Napoleon dokázal?“ – čili bude chtít vyměnit papírové oběživu za čisté zlato skutečného pojmu.

Historikové všeobecných dějin a kulturní historikové se zase podobají lidem, kteří by prohlásili bankovky za nepohodlné a rozhodli by se razit místo papírových peněz mince z kovu nemajícího hutnost zlata. A ty mince by byly skutečně *kovové*, ale pouze *kovové*. Papír mohl snad oklamat někoho, kdo se v tom nevyzná; avšak peněz sice kovový, ale bezcenný nemůže oklamat nikoho. Právě tak jako zlato je zlatem pouze tehdy, může-li

ho být použito nejen k ražení peněz, nýbrž i k jiným věcem, tak také všeobecní dějepisci budou pouze tehdy zlatem, budou-li umět odpovědět na podstatnou otázku dějin: co je to moc? Všeobecní historikové si v odpovědi na tuto otázku odporují a kulturní historikové o ni vůbec nedbají, odpovídajíce na něco docela jiného. A jako hrací známky podobné zlatu mohou být používány jen mezi lidmi, kteří jsou ochotni je uznat za zlato, nebo mezi těmi, kteří nevědí, jak zlato vypadá, tak i všeobecní a kulturní historikové, poněvadž neodpovídají na podstatné otázky lidstva, slouží jen jakýmsi svým cílům, jako oběživo používané univerzitami a skupinou čtenářů libujících si ve vážné literatuře, jak tomu říkají.

IV

Historie, která odmítla starý názor, že bohové podřídili vůli národa jednomu vyvolenci a že vůle tohoto vyvolence je podřízena bohům, tato historie nemůže udělat ani krok bez rozporu, nezvolí-li si jedno z dvojího: buď se vrátit k dřívější víře v bezprostřední zasahování božstva do lidských záležitostí, nebo přesně vysvětlit tuto sílu, která tvoří historické události a která se nazývá moc.

Vrátit se k prvnímu není možné: víra je zničena, a tak nezbyvá než vysvětlit význam moci.

Napoleon vydal rozkaz shromáždit vojska a táhnout do války. Jsme na tuto představu tak zvyklí, tak jsme se s tím názorem, že se nám zdá nesmyslné tázat se, proč šest set tisíc lidí táhne do války, když Napoleon vyřkl ta a ta slova. Měl moc, a proto bylo provedeno, co nařídil.

Tato odpověď je zcela uspokojivá, věříme-li, že mu moc byla dána od boha. Avšak jestliže to neuznáváme, musíme stanovit, co to vlastně je, ta moc jednoho člověka nad jinými.

Tato moc nemůže být onou bezprostřední mocí fyzické převahy silného nad slabým, založené na užití fyzické síly nebo

alespoň na hrozbě, že jí bude použito – jako byla moc Herkulo-va; nemůže být také založena na převaze mravní síly, jak si to ve své prostomyslnosti myslí někteří historikové, kteří tvrdí, že historičtí činitelé jsou hrdinové, to jest lidé obdařeni obzvláštní duševní i rozumovou silou, nazývanou genialita. Tato moc nemůže být založena na převaze mravní síly, neboť nemluvíme-li o lidech hrdinech, jako jsou Napoleonové, o jejichž mravních kvalitách se mínění velice různí, ukazují nám dějiny, že ani Ludvíci Jedenáctí ani Metternichové, kteří ovládali miliony lidí, nevyznačovali se nijak zvláštní duševní silou, nýbrž naopak byli mravně většinou mnohem niž než kterýkoli člověk z těch milionů lidí, jimž vládli.

Nepramení-li moc ani ve fyzických, ani v mravních vlastnostech osobnosti, která je jí obdařena, je jasné, že pramen této moci musí být mimo osobnost – ve vztazích, které existují mezi masami a osobností mající moc.

Právě tak chápe moc právní věda, ta směnárna historie, která se nabízí, že vymění historické chápání moci za čisté zlato.

Moc je souhrn vůlí mas, přenesený vyjádřeným nebo mlčenlivým souhlasem na vladaře vybrané těmito masami.

V oboru právní vědy, složené z úvah, jak by se měl organizovat stát a moc, kdyby bylo možné to vše organizovat, je vše velmi jasné; avšak při aplikaci na dějiny vyžaduje tato definice moci vysvětlivek.

Právní věda se dívá na stát a moc, jako se naši praotcové dívali na oheň – jako na něco absolutně existujícího. Pro historii však jsou stát a moc pouze jevy, právě tak jako pro fyziku naší doby není oheň živlem, nýbrž jevem.

Z tohoto zásadního názorového rozdílu mezi historií a právní vědou vyplývá, že právní věda může podrobně stanovit, jak se podle jejího mínění má organizovat moc a co to vlastně je moc, neměnně existující mimo čas; avšak na historické otázky o významu moci mění se v čas nemůže odpovědět nic.

Je-li moc souhrn vůlí přenesený na vladaře, je představitelem vůlí mas Pugačov? Není-li, tak proč je jím Napoleon I.? Proč byl Napoleon III. zločincem, když ho chytili v Boulogni, a proč byli později zločinci ti, kterých se zmocnil on?

A co při palácových revolucích, jichž se zúčastní někdy jen dva tři lidé – přenáší se také vůle mas na novou osobnost? Ne-

bo při mezinárodních konfliktech – přenáší se vůle lidových mas na dobyvatele? A byla v roce 1808 vůle Rýnského spolku přenesena na Napoleona? A byla na něj přenesena vůle mas ruského národa v roce 1809, kdy ruská vojska šla ve spolku s Francií do boje proti Rakousku?

Na tyto otázky je možno odpovědět trojím způsobem:

Bud' 1. připustit, že se vůle mas vždy bezpodmínečně přenáší na toho nebo ty vládce, které si masy zvolily, a proto jakýkoli vznik nové moci, každý boj proti moci již odevzdané nemůže být považován za nic jiného než za porušování právoplatné moci.

Nebo 2. připustit, že se moc přenáší na vladaře za určitých a známých podmínek, a ukázat, že všechna omezení, srážky a svržení moci pocházejí z nedodržování podmínek, za nichž byla vladařům moc odevzdána.

Nebo 3. připustit, že se vůle mas přenáší na vladaře podmínečně, ale za podmínek neznámých a neurčitých, a ke vzniku mnohých vlád, k boji proti nim a k jejich pádu dochází jen proto, že vladaři plní či neplní ty neznámé podmínky, za nichž se přenáší vůle mas z jedněch osob na druhé.

Tímto trojím způsobem tedy vysvětlují historikové vztahy mas k vladařům.

Někteří historikové, totiž monografisté a životopisci, o nichž se výše mluvilo, nerozumějí ve své prostoduchosti otázce o významu moci a vycházejí, jak se zdá, z předpokladu, že souhrn vůlí mas se přenáší na historické osobnosti bezpodmínečně, a proto při líčení některé určité moci mají za to, že jedině tato moc je absolutní a pravá a že každá jiná síla, bojující proti této pravé moci, není moc, nýbrž porušení moci – násilí.

Jejich teorie, vhodná pro prvobytná a klidná období dějin, je-li aplikována na složitá a bouřlivá období života národů, za nichž současně vznikají a zápasí mezi sebou různé moci, má tu nevýhodu, že historik legitimista bude dokazovat, že Konvent, Direktorium a Bonaparte byli porušením moci, kdežto republikán a bonapartista budou dokazovat, první, že Konvent, druhý, že Císařství bylo legitimní vládou a že všechno ostatní bylo porušením moci. Z toho jasně vyplývá, že všechny tyto navzájem si odporující výklady moci, jež nám podávají historikové, můžou se hodit jen pro děti v nejtětlejším věku.

Jiný druh historiků uznává nesprávnost tohoto názoru na dějiny a praví, že moc je založena na podmíněném přenesení souhrnu vůlí mas na vládcu a že historické osobnosti mají moc jen tehdy, dodržují-li program, který jim svým mlčenlivým souhlasem předepsala vůle lidu. Avšak v čem záleží ten program, to nám historici neříkají, a říkají-li to, pak si neustále navzájem odporují.

Každý historik podle toho, co považuje za cíl vývoje národa, vidí tento program v slávě, v bohatství, svobodě a vzdělání občanů Francie nebo jiného státu. Avšak i když pomineme rozpory mezi historiky v otázce tohoto programu a připustíme dokonce, že existuje jediný program společný všem, zjistíme, že historické skutečnosti této teorii téměř vždycky odporují. Záleží-li program, kvůli němuž se odevzdává moc, v bohatství, svobodě a vzdělání národa, proč se tedy Ludvíkové XIV. a Janové IV. dožívají v klidu konce svého panování, kdežto Ludvíci XVI. a Karlové I. jsou svými národy popravováni? Na tuto otázku historikové odpovídají tak, že činnost Ludvíka XIV., protivící se programu, odpykal Ludvík XVI. Ale proč za ni nepykal Ludvík XIV. nebo XV., proč za ni musel pykat právě Ludvík XVI.? Jak dlouhá je lhůta, než dojde k odplatě? Na tyto otázky není a nemůže být odpověď. Právě tak málo je u tohoto názoru vysvětlena příčina toho, proč souhrn vůlí zůstává po několik století v rukou vladařů a jejich následníků a proč se najednou po dobu padesáti let přenáší na Konvent, na Direktorium, na Napoleona, na Alexandra, na Ludvíka XVIII., opět na Napoleona, na Karla X., na Ludvíka Filipa, na republikánskou vládu a na Napoleona III. Při vysvětlování těchto rychle se střídajících přenosů vůlí z jedné osoby na druhou, a zvláště v mezinárodních stycích, výbojích a spolicích, musí historikové chtět nechtět připustit, že část těchto jevů již není zákonitý přenos vůlí, nýbrž náhoda závislá buď na vychytrlosti, nebo na chybě, na záludnosti či slabině diplomata, monarchy nebo vůdce strany. Takže většinu historických jevů – občanské války, revoluce, výboje – líčí nám tyto historikové nikoli jako výsledek přenosů svobodných vůlí, nýbrž jako výsledek scestných vůlí jedné nebo více osob, čili zase jako porušení moci. A proto jsou historické události i podle těchto historiků odchylkami od teorie.

Tito historikové připomínají botanika, který zjistil, že některé rostliny klíčí ze semene v dvouděložných lístcích, a trvá na tom, že vše, co roste, roste jen rozděleno na dva lístky; že se i palmy, i houby, dokonce i duby tím, že se rozvětvují v plném vzrůstu a nemají již podobu dvou lístků, odchylují od teorie.

Třetí skupina historiků tvrdí, že se vůle mas přenáší na historické osobnosti podmíněně, ale že tyto podmínky jsou nám neznámy. Říká, že tyto historické osobnosti mají moc jen proto, že plní vůli mas na ně přenesenou.

Avšak v tomto případě, není-li síla hýbající národy v historických osobnostech, nýbrž v národech samých, v čem je pak význam historických osobností?

Historické osobnosti, říkají tito dějepisci, vyjadřují vůli mas; jejich činnost pak je výrazem činnosti mas.

V takovém případě však vzniká otázka: vyjadřuje vůli mas veškerá činnost historických osobností, nebo jen jistá její stránka? Vyjadřuje-li vůli mas veškerá činnost historických osobností, jak mají za to někteří historikové, pak životopisy takových Napoleonů a Kateřin se všemi podrobnostmi dvorských klepů jsou výrazem života národů, což je zřejmý nesmysl; vyjadřuje-li však život národů pouze jedna stránka činnosti historické osobnosti, jak soudí jiní rádoby filozofové dějin, pak ke zjištění, která stránka činnosti historické osobnosti vyjadřuje život národa, musíme napřed vědět, v čem život národa záleží.

Narážejíce na tuto potíž, vymýšlejí si historikové tohoto druhu naprosto nejasnou, nehmatatelnou a povšechnou abstrakci, již se dá obsáhnout největší počet událostí, a říkají, že v této abstrakci je cíl pohybu lidstva. Nejběžnější obecné abstrakce, uznávané skoro všemi historiky, jsou svoboda, rovnost, osvěta, pokrok, civilizace, kultura. Vytknuvše si za cíl pohybu lidstva nějakou abstrakci, studují historikové lidi, kteří po sobě zanechali nejvíce památek – panovníky, ministry, vojevůdce, spisovatele, reformátory, papeže, žurnalisty – podle toho, jak velký, podle jejich mínění, podíl kladný nebo záporný měli na té dané abstrakci. Ale poněvadž není ničím dokázáno, že by cílem lidstva byla svoboda, rovnost, osvěta nebo civilizace, a poněvadž spojení mas s vládci a vzdělavateli lidstva je založeno pouze na libovolném předpokladu, že souhrn vůlí mas se vždy přenáší na osoby, které máme na očích – je zřejmé, že činnost milionů lidí

stěhujících se, pálicích domy, přestávajících obdělávat půdu a navzájem se ničících není nikdy vyjádřena popisem činnosti desítky lidí nepálicích domy, nezabývajících se zemědělstvím a nezabíjejících své bližní.

Dějiny to dokazují na každém kroku. Cožpak se věření v národech Západu na konci XVIII. století a jejich vpád na východ dá vysvětlit činností Ludvíka XIV., XV. a XVI., jejich milenek, ministrů, životem Napoleonovým, Rousseauovým, Diderotovým, Beaumarchaisovým a jinými životopisy?

Je pohyb ruského národa na východ, do Kazaně a na Sibiř, projevem jednotlivých abnormalit povahy Ivana IV. a jeho korespondence s Kurbským?

Dá se pohyb národů za křížáckých výprav vysvětlit, prostudujeme-li život Gottfriedů a Ludvíků a jejich dam? Pohyb národů ze západu na východ, bez jakéhokoli cíle, bez vedení, s tlupou tuláků, s Petrem Poustevníkem, zůstal nám nepochopitelný. A ještě méně jsme pochopili, když se tento pohyb zastavil v době, kdy historičtí činitelé dali křížovým výpravám jasný, rozumný a svatý cíl – osvobození Jeruzaléma. Papežové, králové a rytíři povzbuzovali lid, aby osvobodil Svatou zemi; lid však nešel, poněvadž ona neznámá příčina, která ho podněcovala dříve, přestala existovat. Dějiny Gottfriedů a minnesängrů nemohou zřejmě obsáhnout život národů. A tak dějiny Gottfriedů a minnesängrů zůstaly dějinami Gottfriedů a minnesängrů, kdežto dějiny života národů a jejich pohnutek zůstaly neznámy.

Ještě méně nám život národů vysvětlí životní příběhy spisovatelů a reformátorů.

Kulturní dějiny nám vysvětlí pohnutky a podmínky života a myšlení spisovatele nebo reformátora. Dovíme se, že Luther byl prchlivě povahy a pronesl ty a ty řeči; dovíme se, že Rousseau byl nedůvěřivý a napsal takové a takové knížky; nedovíme se však, proč se po reformaci vraždily národy a proč se lidé za Francouzské revoluce navzájem popravovali.

Sloučíme-li obojí tyto dějiny, jako to právě někteří nejnovější historikové dělají, budou to dějiny monarchů a spisovatelů, a nikoli dějiny života národů.

V

Život národů se nedá vměstnat do života několika lidí, neboť souvislost mezi těmito několika lidmi a národy nebyla nalezena. Teorie, že tato souvislost záleží v přenášení souhrnu vůlí na historické osobnosti, je hypotézou nepotvrzenou historickou skutečností.

Teorie přenášení souhrnu vůlí mas na historické osobnosti možná mnoho vysvětluje v oboru právní vědy a je snad k světu účelu dokonce nutná; avšak v aplikaci na dějiny nevysvětluje nic, jakmile se vyskytnou výboje, občanské války, jakmile vůbec dějiny začnou.

Tato teorie se zdánlivě nedá vyvrátit proto, že akt přenosu vůlí národa nemůže být ověřen.

Ať dojde k jakékoli události v čele s kýmkoli, může teorie vždy prohlásit, že ta a ta osobnost stanula v čele události proto, že na ni byl přenesen souhrn vůlí.

Odpovědi, jež dává tato teorie na historické otázky, podobají se odpovědím člověka, který by při pohledu na pohybující se stádo nebral zřetel na různou jakost pastvy na různých místech pole ani na to, že je pastýř žene, a domníval by se, že stádo jde tím nebo oním směrem podle toho, jaké zvíře má vpředu.

„Stádo jde tím nebo oním směrem proto, že zvíře jdoucí vpředu je vede a souhrn vůlí všech ostatních zvířat je přenesen na vůdce stáda.“ Tak odpovídá první kategorie historiků, vynávající bezpodmínečně přenos moci.

„Mění-li se zvířata jdoucí v čele stáda, děje se to proto, že souhrn vůlí všech zvířat se přenáší z jednoho vůdce na druhého podle toho, vede-li je ono zvíře směrem, který si zvolilo celé stádo.“ Tak odpovídají historikové hlásající, že souhrn vůlí mas se přenáší na vladaře za podmínek, které oni považují za známé. (Při takovém způsobu pozorování se velmi často stává, že pozorovatel orientující se podle směru, jež si sám zvolil, pova-

žuje za vůdce ty, kteří, změní-li se směr mas, nejsou již vpředu, nýbrž na straně a někdy i vzadu.)

„Mění-li se neustále zvířata jdoucí v čele stáda a mění-li se přitom ustavičně i jeho směr, děje se tak proto, že už k zachování tohoto směru, nám známého, přenášejí zvířata svou vůli na ta zvířata, která přitahují naši pozornost, a abychom určili pohyb stáda, musíme mít stále na očích všechna tato pozorovaná zvířata, jdoucí po celém obvodu stáda.“ Tak hovoří historici třetí kategorie, prohlašující za výraz své doby všechny historické osobnosti, od vladařů až po žurnalisty.

Teorie přenosu vůlí mas na historické osobnosti je jen parafraze – vyjadřuje otázku pouze jinými slovy.

Jaká je příčina historických událostí? – Moc. Co je to moc? – Moc je souhrn vůlí přenesených na jednu osobu. Za jakých podmínek se přenáší vůle mas na jednu osobu? – Vyjadřuje-li tato osoba vůli všech lidí. Z toho vyplývá, že moc je moc. Neboli že moc je slovo, jehož význam nechápeme.

Kdyby se oblast lidského vědění omezovala pouze na abstraktní myšlení, pak by lidstvo při kritice tohoto vysvětlení moci, jak je podává *věda*, dospělo k závěru, že moc je pouhé slovo a že ve skutečnosti neexistuje. Ale k poznávání jevů má člověk kromě abstraktního myšlení ještě zkušenost, s jejíž pomocí si ověřuje výsledky myšlení. A zkušenost říká, že moc není slovo, nýbrž jev, který skutečně existuje.

Ponecháme-li stranou, že bez pojmu moci se nemůže obejít ani jediný popis hromadné činnosti lidí, dokazují nám existenci moci jak dějiny, tak i pozorování současných událostí.

Vždy, když probíhá nějaká událost, se vyskytne člověk nebo lidé, o nichž se praví, že z jejich vůle se událost uskutečnila. Napoleon III. nařizuje a Francouzi jdou do Mexika. Pruský král a Bismarck nařizují a vojska táhnou do Čech. Napoleon I. nařizuje a vojska pochodují do Ruska. Alexander I. nařizuje a Francouzi se podřizují Bourbonům. Zkušenost nám ukazuje, že ať dojde k jakékoliv události, je vždy spojena s vůlí jednoho nebo několika jedinců, kteří dali rozkaz.

Historikové podle starého zvyku uznávat zasahování božstva do lidských záležitostí chtějí vidět příčinu události v projevu vůle osobnosti obdařené mocí; avšak tento závěr nepotvrzuje ani úvaha, ani zkušenost.

Na jedné straně nám zkušenost říká, že projev vůle jednoho člověka, jeho slova jsou jen částí obecné činnosti, projevující se událostí, jako například ve válce nebo v revoluci; a proto zamítneme-li nepochopitelnou, nadpřirozenou sílu – zázrak, nemůžeme připustit, že by slova mohla být bezprostřední příčinou pohybu milionů; na druhé straně, připustíme-li dokonce, že slova mohou být příčinou událostí, ukazují nám dějiny, že projev vůle historických osobností zůstává v mnoha případech bez výsledku, to jest, že jejich příkazy zůstávají velmi často nesplněny nebo že mnohdy dochází k pravému opaku toho, co nařídily.

Odmítneme-li zasahování bohů do lidských záležitostí, nemůžeme považovat moc za příčinu událostí.

Z hlediska zkušenosti je moc pouze závislost existující mezi projevem vůle jednotlivce a splněním této vůle jinými lidmi.

Abychom si ujasnili podmínky této závislosti, musíme napřed stanovit pojem projevu vůle, ovšem vůle lidské, nikoli božské.

Dává-li nějaký příkaz božstvo, vyjadřuje svou vůli, jak nám to ukazují antické dějiny, avšak projev této vůle nezávisí na čase a nevznikl ze žádného popudu, neboť božstvo není s událostí nikterak spjato. Avšak hovoříme-li o rozkazech jako projevech vůle lidí, působících v čase a navzájem souvisících, musíme, abychom si osvětlili souvislost mezi rozkazy a událostmi, stanovit 1. podmínky veškerého dění: nepřetržitost pohybu v čase, a to jak událostí, tak i rozkazující osobnosti, a 2. nutnou souvislost mezi rozkazující osobností a lidmi, kteří provádějí její rozkaz.

VI

Pouze projev božské vůle nezávislý na čase se může vztahovat k většímu množství událostí, k nimž má dojít teprve za několik let nebo století, a pouze božstvo může bez vnějšího popudu určit pouhou svou vůlí směr pohybu lidstva; člověk však jedná v čase a je sám účastníkem události.

Vrátíme-li se k první opominuté podmínce – podmínce času, vidíme, že žádný rozkaz nemůže být proveden, aniž ho předcházel jiný rozkaz, umožňující jeho splnění.

Žádný rozkaz se nikdy nevyskytne sám od sebe a nikdy neobsáhne větší množství událostí; každý rozkaz vyplývá z jiného rozkazu a nikdy se nevztahuje k většímu množství událostí, nýbrž vždy jen k jednomu okamžiku události.

Když říkáme například, že Napoleon rozkázal vojskům táhnout do války, spojujeme tím do jediného rozkazu celou řadu postupných rozkazů na sobě závislých. Napoleon nemohl vydat rozkaz k tažení do Ruska, a také to neučinil. Jeden den rozkázal napsat ty a ty listy do Vídně, do Berlína a do Petrohradu a nazítří zase ty a ty dekrety a rozkazy armádě, námořnictvu, intendanci a tak dále a tak dále – miliony rozkazů, z nichž vznikla celá řada rozkazů odpovídajících řadě událostí, které přivedly francouzskou armádu do Ruska.

Jestliže Napoleon po celou dobu svého panování vydává rozkazy k výpravě do Anglie a vynaloží na to tolik úsilí a času jako na žádný jiný ze svých podniků, přestože se pak za celé své panování ani jednou nepokusí tento záměr uskutečnit, ale zato podniká výpravu do Ruska, s nímž, jak se nejednou vyjádřil, považoval za výhodné udržovat spojenectví, děje se tak proto, že první rozkazy neodpovídaly řetězu událostí, kdežto druhé odpovídaly.

K tomu, aby nějaký rozkaz byl najisto splněn, je třeba, aby člověk vyslovil takový rozkaz, který může být splněn. Ale vědět, co může a nemůže být splněno, není možné nejen pokud jde o Napoleonovo tažení na Rus, jehož se zúčastní miliony, nýbrž i pokud jde o nějakou zcela jednoduchou událost, neboť ta i ona mohou při svém uskutečňování narazit na miliony překážek. Na každý splněný rozkaz připadá vždy mnoho nesplněných. Neuskutečnitelný rozkaz se nedostává do souvislosti s událostí, a tak zůstává nesplněn. Jen ty uskutečnitelné se spojují v posloupnou řadu rozkazů odpovídajících řadě událostí a bývají splněny.

K naší mylné představě, že rozkaz, který předcházela nějakou událost, je její příčinou, dochází tak, že když se událost odehrála a z tisíce rozkazů se splnily jen ty, po nichž následovaly události, zapomínáme na ty, které se nesplnily, protože nemohly

být splněny. Kromě toho vyplývá hlavní pramen našeho omylu v této věci ze skutečnosti, že se v historickém výkladu celá řada nesčetných, různých, nicotných událostí, jako bylo například vše, co přivedlo francouzská vojska do Ruska, zevšeobecňuje do jediné události podle výsledku, který vznikl z celé řady těch událostí, a v souvislosti s tímto zevšeobecněním se generalizuje i celá řada rozkazů v jediný projev vůle.

Říkáme: Napoleon si usmyslel a provedl tažení na Rus. Ve skutečnosti však v celé Napoleonově činnosti nenajdeme nic podobného takovému projevu jeho vůle, a naopak najdeme velmi mnoho neurčitých a různým směrem zaměřených rozkazů nebo projevů jeho vůle. Z nekonečné řady Napoleonových rozkazů vzniká určitá řada splněných rozkazů k tažení ve dvanáctém roce ne proto, že by se tyto rozkazy něčím lišily od jiných, nesplněných, nýbrž proto, že po nich následovala řada událostí, které přivedly do Ruska francouzská vojska; právě tak při malování nějakého vzorku podle šablony nezáleží na tom, jakým směrem a jakým způsobem ji přetíráme barvou, nýbrž na tom, že se přes vzorek vyřezaný v šabloně nanáší barva všemi směry.

Zkoumáme-li tedy vztah rozkazu k událostem, zjistíme, že rozkaz nemůže být v žádném případě příčinou události a že mezi tím a oním je určitá známá souvislost.

Abychom pochopili podstatu této závislosti, musíme se vrátit k druhé opominuté podmínce každého rozkazu nepocházejícího od božstva, nýbrž od člověka, k podmínce záležející v tom, že sám rozkazující člověk je účastníkem události.

Tento vztah rozkazujícího k lidem, kterým rozkazuje, je právě to, co se nazývá moc. Jeho podstata je taková:

Ke společné činnosti se lidé vždy spojují v jistá společenství, v nichž bez ohledu na to, jaký cíl společné práce si stanovili, bývá vztah mezi účastníky této činnosti vždy stejný.

Při sdružování do těchto společenstev se utváří mezi lidmi takový vzájemný poměr, že největší množství lidí má největší přímou účast a nejmenší množství lidí nejmenší přímou účast na společné činnosti, k níž se sdružili. Ze všech těchto společenství, v nichž se lidé sdružili k provádění společné činnosti, je jednou z nejvýraznějších a nejvyhraněnějších armáda.

Každá armáda se skládá z členů s nejnižší vojenskou hodností – z řadových vojáků, kterých je vždycky nejvíc; z násled-

dujících vojenských hodností, desátníků, poddůstojníků, kterých je méně než prvních; z ještě vyšších hodností, kterých je ještě méně, a tak dále až k nejvyšší vojenské moci, která je soustředěna v jediné osobě.

Vojenská organizace může být naprosto přesně znázorněna kuželem, jehož základnu o největším průměru tvoří řadoví vojáci, průřezy rovnoběžné se základnou – vyšší vojenské hodnosti a tak dále až do vrcholu kužele, jehož nejvyšší bod bude tvořit vojevůdce.

VII

Když probíhá nějaká událost, pronášejí při tom lidé své názory a přání, a poněvadž událost je výsledkem hromadné činnosti mnoha lidí, jedno z těch vyjádřených mínění nebo přání se jistě splní alespoň přibližně. Splní-li se jedno z vyjádřených mínění, váže se v našem vědomí s událostí jako rozkaz, který ji předcházetel.

Lidé táhnou trám. Každý pronáší svůj názor, jak a kam se má táhnout. Nakonec jej někam dotáhnou a ukáže se, že to bylo provedeno tak, jak řekl jeden z nich. Ten dal rozkaz. Tak vypadá rozkaz a moc ve své prvotní podobě.

Ten, kdo víc pracoval rukama, mohl méně přemýšlet o tom, co dělá, méně uvažovat, co může vzniknout ze společné činnosti, a méně rozkazovat. Ten, kdo víc rozkazoval, mohl méně pracovat rukama, protože se více činil slovy. Ve velkém společenství lidí usilujících o jeden cíl ještě nápadněji vyniká skupina lidí, jejichž přímá účast na společné činnosti je o to menší, oč více se zabývají rozkazováním.

Když člověk pracuje sám, nosí v sobě vždy jistou řadu představ, které, jak se mu zdá, řídily jeho minulou činnost, ospravedlňují jeho nynější činnost a usměrňují jeho přemýšlení o tom, co podnikne v budoucnu.

Právě tak to dělají lidská společenství, ponechávajíce na

těch, kteří se nezúčastní fyzické práce, aby vymýšleli představy, odůvodnění a plány jejich společné činnosti.

Ze známých nebo neznámých důvodů se začínají Francouzi navzájem pronásledovat a vraždit. A tuto událost doprovází příslušné ospravedlnění, které záleží v projevech vůle lidí v tom smyslu, že to bylo nutné pro blaho Francie, pro svobodu, pro rovnost. Lidé se přestávají navzájem vraždit, a tato událost je zase provázena odůvodněním, že je to nutné k jednotě moci, k obraně proti Evropě a tak dále a tak dále. Lidé jdou ze západu na východ, a tato událost je doprovázena slovy o slávě Francie, o mrzkosti Anglie a tak podobně. Dějiny nám ukazují, že tato odůvodnění jednotlivých událostí nemají obecnou platnost, že si sama odporují, jako například zavraždění člověka, když byla uznána jeho práva, nebo vraždění milionů lidí v Rusku, aby byla pokořena Anglie. Avšak pro svou dobu jsou tato odůvodnění nutná.

Zbavují mravní odpovědnosti lidi, kteří jsou strůjci události. Tyto dočasné cíle se podobají kartáčům, které prometají koleje a čistí cestu před vlakem: právě tak tyto dočasné cíle čistí cestu mravní odpovědnosti u lidí. Bez takovýchto odůvodnění by nemohla být zodpověděna nejjednodušší otázka, která se naskytá při zkoumání kterékoli události: jak se mohou miliony lidí dopouštět hromadných zločinů, táhnout do válek, vraždit a tak dále?

Dá se vůbec za současných složitých forem státního a společenského života vymyslet nějaká událost, která by nebyla předepsána, určena nebo nařízena panovníky, ministry, sněmovnami nebo novinami? Existuje nějaká hromadná činnost, která by se nedala odůvodnit státní jednotou, národností, evropskou rovnováhou, civilizací? Kryje se tedy každá dovršená událost s nějakým proneseným přáním a odůvodněna jeví se jako produkt vůle jednoho člověka nebo několika lidí.

Ať se dá plující loď kterýmkoli směrem, vždy bude mít před sebou proud rozbrázděných vln. Pro lidi na lodi bude pohyb tohoto proudu jediným znatelným pohybem.

Teprve budeme-li sledovat pohyb tohoto proudu zblízka, okamžik za okamžikem, a budeme-li jej srovnávat s pohybem lodi, přesvědčíme se, že každý okamžik pohybu tohoto proudu je dán pohybem lodi a že jsme byli uvedeni v omyl tím, že se sami nepozorovatelně pohybujeme.

Totéž uvidíme, budeme-li okamžik za okamžikem sledovat pohyb historických osobností (to jest budeme-li dbát nevyhnutelné podmínky veškerého dění – podmínky nepřetržitého pohybu v čase) a nepustíme-li ze zřetele nevyhnutelnou souvislost mezi těmito historickými osobnostmi a masami.

Jede-li loď jedním směrem, má před sebou vždy jeden a týž proud; mění-li často směr, mění se i proudy před ní. Avšak ať zamíří kamkoli, jakmile se bude pohybovat, vždy bude před ní proud.

Ať se stane cokoli, vždy se ukáže, že to bylo předvídáno a nařízeno. Ať se loď obrátí kamkoli, vždy se před ní bude čerit proud, který ji neřídí ani nezrychluje její pohyb, ale který se nám bude z dálky jevit, jako by se nejen sám od sebe pohyboval, ale dokonce řídil i pohyb lodi.

Zkoumajíce pouze ty projevy vůle historických osobností, které se ve vztahu k událostem mohly považovat za rozkazy, domnívali se historikové, že události jsou závislé na rozkazech. Zkoumajíce samy události a souvislost, která existuje mezi masami a historickými osobnostmi, zjistili jsme, že historické osobnosti a jejich rozkazy jsou závislé na událostech. Nesporným důkazem tohoto závěru je skutečnost, že ať je rozkazů jakkoli mnoho, událost se neuskuteční, není-li k tomu ještě jiných příčin; jakmile však se naplní – ať je jakákoli – tu se z počtu všech nepřetržitě vyjadřovaných vůlí různých osob najdou takové, které se podle smyslu a času mohou v poměru k události považovat za rozkazy.

Když dojdeme k tomuto závěru, můžeme přímo a kladně odpovédět na ony dvě podstatné otázky historie:

1. Co je to moc?
2. Jaká síla hýbe národy?

1. Moc je takový poměr jisté osoby k jiným osobám, při němž se tato osoba tím méně účastní činnosti, čím více pronáší mínění, plánů a důvodů pro probíhající společnou činnost.

2. Pohyb národů nemá původ v moci ani v rozumové činnosti, ba ani ne ve spojení obou dvou, jak se domnívali historikové, nýbrž v činnosti všech lidí zúčastněných na události a sdružujících se vždy tak, že ti, kdo mají na události největší přímou účast, mají nejmenší odpovědnost; a naopak.

V duševním ohledu jeví se nám příčinou události moc; v ohledu fyzickém zdají se nám příčinou ti, kdo se jí podřizují. Avšak jelikož je duševní činnost nemyslitelná bez činnosti fyzické, není příčinou ta ani ona, nýbrž spojení obou.

Čili jinými slovy – na jev, který zkoumáme, nedá se použít pojmu příčina.

Při této analýze dojdeme k uzavřenému kruhu, k té krajní mezi, k níž dospěje v každém oboru myšlení lidský rozum, nezahrává-li si se svým předmětem. Elektřina produkuje teplo, teplo produkuje elektřinu. Atomy se přitahují, atomy se odpuzují.

Mluvíme-li o nejjednodušších účincích tepla, elektřiny nebo atomů, nemůžeme říci, proč se tak děje, a říkáme proto, že je to v povaze těchto jevů, že je to zákon. Totéž platí i o historických jevech. Proč dochází k válce nebo k revoluci? Nevíme; víme jen, že k provedení toho nebo onoho činu se lidé sdružují do jistých společenstev a všichni se na něm podílejí; a říkáme, že taková je povaha lidí, že je to zákon.

VIII

Kdyby se dějiny zabývaly vnějšími jevy, stačilo by určit tento prostý a zřejmý zákon a mohli bychom dalšího uvažování zanechat. Ale zákon dějin se vztahuje na člověka. Částice hmoty nám nemůže říci, že naprosto nepocituje potřebu být přitahována a odpuzována ani přitahovat a odpuzovat a že to není pravda; avšak člověk, který je předmětem dějin, říká přímo: jsem svobodný, a proto nepodléhám zákonům.

Otázku svobodné vůle člověka je cítit v historii na každém kroku, třebaže není přímo vyřčena.

Všichni vážně uvažující historikové k ní bezděky dospěli. Všechny rozpory a nejasnosti, ta nesprávná cesta, po níž se historická věda ubírá, pramení z toho, že tato otázka není rozřešena.

Kdyby vůle každého člověka byla svobodná, to jest kdyby každý člověk mohl jednat tak, jak se mu chce, byly by celé dějiny řadou nesouvislých náhod.

Kdyby třebaš za tisíc let jen jediný člověk z milionů měl možnost jednat svobodně, to jest tak, jak by chtěl, bylo by zřejmé, že jediný svobodný čin tohoto člověka odporující zákonům by znemožnil existenci jakýchkoli zákonů pro celé lidstvo.

Kdyby však existoval jediný zákon usměrňující jednání lidí, nemohlo by být svobodné vůle, protože pak by lidská vůle musela tomuto zákonu podléhat.

Na tomto rozporu se zakládá otázka svobodné vůle, kterou se od nejstarších dob zabývají nejlepší lidské mozky, která od nejstarších dob vyvstává v celém svém obrovském významu.

Záleží v tom, že díváme-li se na člověka jako na předmět zkoumání z jakéhokoli hlediska – teologického, historického, etického, filozofického – setkáme se s obecným zákonem nutnosti, jemuž člověk podléhá právě tak jako všechno na světě. Ale díváme-li se na něj ze sebe, jako na to, co si uvědomujeme, cítíme se svobodnými.

Vědomí je naprosto samostatný a na rozumu nezávislý zdroj sebezpoznání. Rozumem se člověk pozoruje, ale zná se pouze prostřednictvím svého vědomí.

Bez vědomí je nemyslitelné jakékoli pozorování a používání rozumu.

Aby člověk mohl chápat, pozorovat, dělat závěry, musí si především uvědomit, že žije. Člověk si uvědomuje, že žije, jen z toho, že něco chce, to jest uvědomuje si svou vůli. A svou vůli, která je podstatou jeho života, si uvědomuje jako svobodnou a nemůže si ji uvědomovat jinak.

Pozoruje-li člověk sám sebe a vidí, že jeho vůle je řízena vždy jedním a týmž zákonem (pozoruje-li nutnost přijímat potravu nebo činnost mozku nebo cokoli jiného), nemůže chápat toto stále stejné usměrňování své vůle jinak než jako její omezení. To, co by nebylo svobodné, nemohlo by být ani omežováno. Lidská vůle se mu jeví jako omežovaná právě proto, že si ji neuvědomuje jinak než jako svobodnou.

Říkáte, že nejsem svoboděn. Ale já jsem zvedl a nechal klesnout ruku. Každý chápe, že tato nelogická odpověď je nezvratným důkazem svobody.

Tato odpověď je výrazem vědomí, jež nepodléhá rozumu.

Kdyby vědomí svobody nebylo samostatným, na rozumu nezávislým pramenem sebepoznání, podléhalo by úvahám a zkušenosti; ve skutečnosti však jim nikdy nepodléhá a ani to není myslitelné.

Řada zkušeností a úvah ukazuje každému člověku, že jako předmět zkoumání podléhá jistým zákonům, a on se jim podřizuje a neprotiví se zákonům přitažlivosti a neprostupnosti hmoty, když je jednou uznal. Ale táž řada zkušeností a úvah mu ukazuje, že úplná svoboda, kterou si uvědomuje, není možná – že každý jeho čin závisí na jeho tělesné konstituci, na jeho povaze a podnětech, které na něj působí; jenže člověk se nikdy nepodřizuje závěrům z těchto zkušeností a úvah.

Když člověk ze zkušenosti a úvah poznal, že kámen padá k zemi, nezvratně tomu věří a čeká, že tento zákon jím poznany bude účinkovat ve všech případech.

Když však pozná právě tak nezvratně, že jeho vůle podléhá zákonům, nevěří tomu a nemůže tomu věřit.

A kdyby mu zkušenost a úvahy dokazovaly sebečastěji, že za týchž podmínek a s touž povahou udělá totéž co dříve, přece i po tisíci, přistoupí-li za týchž podmínek, s touž povahou k činnosti, která vždy končí stejně, bude právě tak nezvratně přesvědčen o tom, že může dělat, co chce, jako byl před touto zkušeností. A i kdyby mu úsudek a zkušenost sebenezvratněji dokázaly, že není možné si představit dva různé činy v týchž podmínkách, přece každý člověk, divoch i myslitel, cítí, že si bez této nesmyslné představy (jež je podstatou svobody) nemůže představit život. Cítí, ať je to jakkoli nemožné, že tomu tak je; neboť bez této představy svobody by nejen život nechápal, ale nemohl by ani okamžik žít.

Nemohl by žít proto, že veškeré lidské snažení, veškeré životní podněty jsou jen usilováním o větší svobodu. Bohatství – bída, sláva – neznámost, moc – podřízenost, síla – slabost, zdraví – choroba, vzdělání – nevědomost, práce – nečinnost, sytost – hlad, ctnost – hřích jsou pouze větší nebo menší stupně svobody.

Člověka bez svobody si nedovedeme představit jinak než jako člověka bez života.

Jeví-li se pojem svobody našemu rozumu jako nesmyslný rozpor, jako možnost vykonat dva různé skutky za týchž pod-

mínek nebo jako činnost bez příčiny, dokazuje to jen to, že vědomí nepodléhá rozumu.

Toto neochvějné, nezvratné vědomí svobody, nepodléhající vlivu zkušenosti a úsudku, uznávané všemi mysliteli a pocítované všemi lidmi bez výjimky, vědomí, bez něhož je nemyslitelná jakákoli představa o člověku, je právě druhou stránkou otázky.

Člověk je dílo všemohoucího, nejvyššího dobrotivého a vševědoucího Boha. Co to tedy je hřích, pojem, který vyplývá z vědomí lidské svobody? To je náboženská otázka.

Lidská činnost podléhá obecným neměnným zákonům, zachytitelným statistikou. V čem tedy záleží odpovědnost člověka vůči společnosti, pojem, který vyplývá z vědomí svobody? To je otázka právní.

Skutky každého člověka vyplývají z jeho vrozené povahy a z motivů, které na něj působí. Co to je svědomí a vědomí, že tyto skutky jsou dobré nebo zlé, jak to vyplývá z vědomí svobody? To je otázka etická.

Člověk jako část celkového života lidstva podléhá zákonům, které tento život blíže určují. Ale týž člověk bez ohledu na tento celek jeví se svobodným. Jak se máme dívat na minulý život národů a lidstva – jako na výsledek svobodné, nebo nesvobodné činnosti lidí? To je otázka historická.

Avšak v naší sebevědomé době, kdy se popularizuje věda, dostala se zásluhou největší zbraně nevědomosti, jíž je rozšíření knihtisku, otázka svobodné vůle na takovou půdu, že vlastně ani nemůže být kladena. V naší době většina moderních pokrokových lidí, to jest kupa nevědomců, pochopila práce přírodopýtců, kteří se zabývají jen jednou stránkou věci, jako odpověď na celou otázku.

Duše a svoboda neexistují, protože lidský život se projevuje pohyby svalů, a ty jsou podmíněny nervovou činností; duše a svoboda neexistují, protože jsme v neznámém období vznikli z opic, říkají, píší a tisknou tito lidé, a vůbec ani netuší, že před tisíciletími všechna náboženství, všichni myslitelé nejen uznávali, ale nikdy ani nepopírali právě ten zákon nutnosti, který se teď oni tak horlivě snaží dokázat s pomocí fyziologie a srovnávací zoologie. Nevidí, že úloha přírodních věd se v této otázce omezuje jen na osvětlení jedné její stránky. Neboť okolnost, že

z hlediska pozorování jsou rozum a vůle pouze produkty (secrétion) mozkové činnosti, a okolnost, že se člověk podle obecného zákona mohl v neznámém údobí vyvinout z nižších tvorů, to vše jen objasňuje z nové stránky pravdu, kterou před tisíciletími uznala všechna náboženství a všechny filozofické teorie, že totiž z rozumového hlediska člověk podléhá zákonům nutnosti, ale ani za mák to nepřispívá k řešení otázky, která má ještě druhou, opačnou stránku, založenou na vědomí svobody.

Jestliže lidé vznikli v neznámém období z opic, je to stejně pochopitelné jako to, že lidé povstali z hrstky hlíny ve známém období (v prvním případě rovná se x času, ve druhém původu), a otázka, jak se slučuje vědomí svobody člověka se zákonem nutnosti, nemůže být řešena srovnávací fyziologií a zoologií, poněvadž u žáby, králíka a opice můžeme pozorovat jen činnost svalovou a nervovou, kdežto u člověka kromě činnosti svalů a nervů ještě i vědomí.

Přírodovědci a jejich přívrženci, chtějící vyřešit tuto otázku, podobají se zedníkům, kteří by měli omítnout jednu stranu kostelu zdi a kteří by – využívající nepřítomnosti stavitele – v zachvatu horlivosti ohodili omítkou i okna, obrazy svatých, lešení i dosud neztvrdlé zdi a měli by radost z toho, že z jejich zednického hlediska vypadá všechno rovné a hladké.

IX

Zodpovědět otázku svobody a nutnosti je pro historii – proti jiným vědám, které se touto otázkou zabývají – o to snazší, že v historii se tato otázka nevztahuje na samu podstatu lidské vůle, nýbrž na představu o projevu této vůle v minulosti a za určitých podmínek.

Při řešení této otázky je historie k jiným vědám v poměru vědy empirické k vědám spekulativním.

Předmětem jejího zkoumání není sama vůle člověka, nýbrž naše představa o ní.

A proto pro historii neexistuje, jako pro teologii, etiku a filozofii, nerozřešitelné tajemství tkvící ve spojení svobody a nutnosti. Historie zkoumá představu o životě člověka, v němž je sloučení těchto dvou protikladů již provedeno.

Ve skutečném životě vnímáme každou historickou událost, každou lidskou činnost zcela jasně a určitě, bez jakéhokoli rozporu, přestože každá událost je vlastně zčásti svobodná a zčásti nesvobodná.

K zodpovězení otázky, jak dochází ke sloučení svobody a nutnosti a co je podstatou těchto dvou jevů, filozofie dějin může a musí jít opačnou cestou než jiné vědy. Místo aby stanovila definice pojmů svobody a nutnosti a priori a na tyto hotové definice aplikovala životní jevy, musí shromáždit obrovský počet jevů, které jsou vždy závislé na svobodě a nutnosti, a z nich vyvodit definici těchto pojmů.

Ať zkoumáme představu o činnosti mnoha lidí nebo jen jediného člověka, chápeme ji jednak jako výsledek lidské svobody, jednak jako výsledek zákona nutnosti.

Mluvíme-li o stěhování národů nebo o nájezdech barbarů, o opatřeních, která zavedl Napoleon III., nebo o činu člověka, který se stal před hodinou a záležel v tom, že si ten člověk z několika směrů procházky vybral jediný – nevidíme v tom sebelepší rozpor. Míra svobody a nutnosti řídící skutky těchto lidí je pro nás jasně vymezena.

Velmi často se představa o větší nebo menší svobodě různí podle toho, z jakého hlediska na ni pohlížíme; ale jedna věc zůstává vždy stejná – každý lidský čin se nám jeví jinak než jako jisté spojení svobody a nutnosti. V každé činnosti, kterou zkoumáme, vidíme jistou část svobody a jistou část nutnosti. A vždy čím více vidíme svobody, tím méně vidíme nutnosti, ať je to v kterémkoli jevu; a čím více nutnosti, tím méně svobody.

Poměr svobody k nutnosti se zmenšuje nebo zvětšuje podle toho, z jakého hlediska se jev zkoumá; ale tento poměr zůstává vždy nepřímo úměrný.

Člověk, který tone, chytne se při tom jiného a utopí ho, nebo hladová matka, vyčerpaná kojením dítěte, která ukradne potravu, nebo člověk vychovaný v kázni, který na povel v šiku zavraždí bezbranného člověka – ti všichni se zdají méně vinnými, to jest méně svobodnými a více podléhajícími zákonu nutnosti

tomu, kdo zná situaci, v níž se octli, a více svobodným tomu, kdo neví, že se ten člověk sám topil, že matka měla hlad, že voják byl v šiku a tak dále. Právě tak člověk, který se před dvaceti lety dopustil vraždy a potom klidně a neškodně žil ve společnosti, bude se zdát méně vinným a jeho čin bude připadat jako více podléhající zákonu nutnosti tomu, kdo jej rozebírá s odstupem dvaceti let, a více svobodný tomu, kdo jej posuzuje den poté, co byl spáchán. A právě tak se zdá každý čin člověka šíleného, opilého nebo silně rozčileného méně svobodným a více nutným tomu, kdo zná duševní stav člověka, který se činu dopustil, a více svobodným a méně nutným tomu, kdo ho nezná. Ve všech těchto případech se zvětšuje nebo zmenšuje pojem svobody a úměrně k tomu se zvětšuje nebo zmenšuje pojem nutnosti, podle hlediska, z něhož se čin rozebírá. Takže čím větší je nutnost, tím menší je svoboda. A naopak.

Náboženství, zdravý lidský rozum, právní věda a konečně i historiografie chápou poměr mezi svobodou a nutností stejně. Všechny případy, v nichž se zvětšuje nebo zmenšuje naše představa o svobodě a nutnosti, mají bez výjimky jen tři základní rysy.

Poměr člověka, který vykonal nějaký skutek,

1. k vnějšímu světu,
2. k času,
3. k příčinám, které skutek vyvolaly.

1. První rys je více nebo méně zřejmý poměr člověka k vnějšímu světu, více nebo méně jasné ponětí o postavení, které zaujímá každý člověk ke všemu, co existuje současně s ním. To je ten základní rys, který ukazuje, že tonoucí člověk je méně svobodný a více podléhá nutnosti než člověk stojící na břehu, který ukazuje, že činy člověka žijícího v úzkém styku s jinými lidmi v hustě obydleném kraji, člověka spjatého s rodinou a zaměstnáním a narážejícího na překážky se bezesporu jeví méně svobodnými a více podléhajícími nutnosti než činy člověka osamělého a izolovaného.

Zkoumáme-li člověka samotného, bez vztahu k jeho okolí, jeví se nám každý jeho čin svobodným. Avšak vidíme-li jakýkoli jeho poměr k tomu, co ho obklopuje, vidíme-li vztah mezi ním a čímkoli – třeba mezi ním a člověkem, který s ním mluví,

mezi ním a knihou, kterou čte, prací, kterou se zabývá, a dokonce i vzduchem, který ho obklopuje, ba i světlem, které padá na předměty kolem něj – vidíme, že každá z těchto věcí má na něj vliv a řídí alespoň jednu stránku jeho činnosti. A podle toho, kolik takových vlivů vidíme, bledne naše představa o jeho svobodě a sílí představa o nutnosti, které je vystaven.

2. Druhý základní rys je více nebo méně zřejmý časový vztah člověka k světu, více nebo méně jasná představa o místě, které zaujímá činnost člověka v čase. Je to onen základní rys, jehož vlivem se nám pád prvního člověka, který měl za následek vznik lidského rodu, zdá zřejmě méně svobodným než sňatek uzavřený dnešním člověkem. Je to ten základní rys, jehož vlivem se mi život a činnost pradávných lidí, souvisící se mnou v čase, nemohou jevit tak svobodnými jako život současný, jehož následky ještě neznám.

Vývoj představy o větší nebo menší svobodě a nutnosti v tomto směru závisí na tom, kolik času uplynulo od vykonání činu do jeho hodnocení.

Zkoumám-li čin, který jsem vykonal před minutou za příbližně týchž podmínek jako nyní, zdá se mi můj čin beze vší pochyby svobodným. Avšak posuzuji-li čin vykonaný před měsícem nyní, za jiných okolností, mimoděk připouštím, že kdyby k němu nebylo došlo, nestalo by se mnoho užitečných, příjemných, a dokonce nevyhnutelných věcí, které z něj vyplynuly. Vráťím-li se ve vzpomínkách k činu ještě vzdálenějšímu, zpátky o deset let i více, vystoupí následky mého činu ještě zřetelněji; a bude mi zatěžko si představit, co by bylo, kdyby k tomu činu nebylo došlo. Čím dále do minulosti se budu ve vzpomínkách vracet, nebo, což je totéž, čím více budu uvažovat o budoucnosti, tím pochybnější se mi bude jevit svoboda mého činu.

Přesně takový vývin přesvědčivosti argumentů o větší nebo menší účasti svobodné vůle v obecných záležitostech lidstva nacházíme i v historii. Událost, která právě proběhla, jeví se nám nepochybně jako dílo všech známých lidí, kdežto na události více vzdálené vidíme již její nezbytné následky, bez nichž si nic jiného nedovedeme představit. A čím více se ve zkoumání událostí vracíme do minulosti, tím méně se nám zdají výsledkem svobodné vůle.

Válka rakousko-pruská se nám zdá nepochybným výsledkem činnosti chytrého Bismarcka, a tak podobně.

Napoleonské války se nám ještě jeví, byť i s jistými pochybnostmi, jako výsledek vůle hrdinů, ale křížácké výpravy již vidíme jako událost přesně zařazenou, bez níž jsou nemyslitelné dějiny nové Evropy, třebaže pro kronikáře křížáckých výprav je tato událost pouze produktem vůle několika osobností. Když se mluví o stěhování národů, nikoho dnes už ani nenapadne, že by obnovení míru v Evropě záviselo na Attilově dobré vůli. Čím dále se při zkoumání historických jevů přenášíme do minulosti, tím pochybnější se nám zdá svoboda lidí považovaných za původce události a tím zřejměji vystupuje zákon nutnosti.

3. Třetím základním rysem je větší nebo menší srozumitelnost nekonečného řetězu příčin, který je nevyhnutelným požadavkem rozumu a v němž každý chápaný jev – a proto i každý lidský čin – musí zaujímat své určité místo jako následek toho, co předcházelo, a jako příčina toho, co bude následovat.

To je ten základní rys, jehož vlivem se nám činnost naše a jiných lidí zdá tím svobodnější a méně podrobená nutnosti – na jedné straně čím lépe známe zákony, jimž podléhá člověk (zákony fyziologické, psychologické a historické, vyvozené z pozorování), a čím přesněji jsme postihli fyziologickou, psychologickou a historickou příčinu činnosti; na druhé straně čím jednodušší je sama pozorovaná činnost a čím prostší je povahou a rozumem člověk, jehož činnost pozorujeme.

Když příčinu nějakého činu vůbec neznáme – lhostejno, jde-li o zločin, dobrý skutek nebo dokonce o skutek z hlediska dobra a zla neutrální –, přičítáme takovému činu maximum svobody. Jde-li o zločin, tím důrazněji požadujeme trest; jde-li o dobrý skutek, ceníme si jej tím více. V neutrálním případě mu přičítáme tím větší individualitu, originálnost a svobodu. Ale známe-li třeba jen jednu z nesčetných příčin, přičítáme mu už jistou dávku nutnosti a nevyžadujeme již tak velký trest za zločin, nepřičítáme tolik zásluh dobrému skutku a tolik svobody činu, který se zdál originální. Okolnost, že zločinec byl vychován v zločinném prostředí, snižuje už sama o sobě jeho vinu. Sebeobětování otce a matky, sebeobětování s nadějí na odměnu je pochopitelnější než sebeobětování bezdůvodné, a proto se

nám zdá méně hodné naší účasti a méně svobodné. Zakladatel sekty nebo strany, vynálezce nás méně udivují, víme-li, proč a jak ke své činnosti dospěli. Máme-li velké zkušenosti a zaměřujeme-li své pozorování neustále na zkoumání souvislosti mezi příčinami a následky v jednání lidí, zdají se nám lidské skutky tím nutnějšími a tím méně svobodnými, čím přesněji spojujeme následky s příčinami.

Zkoumáme-li jednoduché činy a měli-li jsme pro svá pozorování po ruce takových činů veliké množství, je naše představa o jejich nutnosti ještě úplnější. Nečestný čin, jehož se dopustil syn nečestného otce, špatné chování ženy, která se dostala do jistého prostředí, opilcův návrat k pití a tak podobně, to jsou činy, které se nám jeví tím méně svobodnými, čím lépe chápeme jejich příčinu. A stojí-li i sám člověk, jehož činnost zkoumáme, na nejnižším stupni rozumového vývoje, jako například dítě, blázen, prostáček, a známe-li příčiny jeho jednání a prostotu jeho povahy a rozumu, vidíme tolik nutnosti a tak málo svobody, že jakmile se dovíme příčinu, která má vyvolat skutek, můžeme předem říci, jaký skutek to bude.

Na těchto třech základech stavějí všechna zákonodárství neodpovědnost za zločiny a polehčující okolnosti. Odpovědnost se nám zdá větší nebo menší podle toho, známe-li více nebo méně okolností, v nichž byl člověk, jehož čin posuzujeme, podle většího nebo menšího časového odstupu mezi provedením činu a hodnocením a podle větší nebo menší znalosti příčin činu.

X

A tak se naše představa o svobodě a nutnosti postupně zvětšuje nebo zmenšuje podle větší nebo menší souvislosti s vnějším světem, podle menšího nebo většího časového odstupu a větší nebo menší závislosti na příčinách, v nichž zkoumáme jev lidského života.

Rozebíráme-li tedy takovou situaci člověka, v níž je jeho vztah k vnějšimu světu co nejméně znám, časový odstup hodnocení od provedení činu co největší a příčiny činu co nejdostupnější, nabýváme představy o největší nutnosti a nejmenší svobodě.

Zkoumáme-li však člověka v nejmenší závislosti na vnějších okolnostech, byl-li jeho čin proveden v nejbližší minulosti a jsou-li nám příčiny toho činu nedostupné, nabýváme představy o nejmenší nutnosti a největší svobodě.

Avšak ani v tomto, ani v onom případě, i kdybychom sebevíce měnili své hledisko, sebevíce si ujasňovali spojitost toho člověka s vnějším světem nebo i kdyby se nám zdála tato spojitost sebedostupnější, i kdybychom sebevíce prodlužovali nebo zkracovali časové období, i kdybychom příčiny dokonale znali nebo vůbec neznali – nikdy si nemůžeme představit ani naprostou svobodu, ani naprostou nutnost.

1. I kdybychom se namáhali představit si člověka izolovaného od vlivů vnějšího světa, nikdy nenabudeme představy o svobodě prostoru. Každý lidský čin je nevyhnutelně závislý na těle člověka a na tom, co ho obklopuje. Zvedám ruku a nechávám ji klesnout. Moje činnost se mi zdá svobodnou; ale zeptám-li se, mohl-li jsem zvednout ruku všemi směry, vidím, že jsem ji zvedl právě směrem, kde se mi kladlo nejméně překážek jak v předmětech mne obklopujících, tak ve fyziologii mého těla. Jestliže jsem si ze všech možných směrů vybral jeden, učinil jsem to proto, že v tomto směru nebylo překážek. Aby můj čin byl svobodný, je nutné, aby nenarazil na žádné překážky.

Abychom si představili člověka svobodným, musíme si ho představit mimo prostor, což je zřejmě nemožné.

2. I kdybychom sebevíce přiblížili dobu hodnocení k době činu, nikdy nenabudeme představy o svobodě v čase. Neboť zkoumám-li čin provedený před vteřinou, přece jen musím připustit jeho nesvobodu, poněvadž byl omezen okamžikem, v němž byl dokonán. Mohu zvednout ruku a zvedám ji, ale ptám se sám sebe, mohl-li jsem ji zvednout v předešlém okamžiku. Abych se o tom přesvědčil, nezvedám ji v okamžiku následujícím. Nezvedl jsem ji však v tom prvním okamžiku, kdy jsem se ptal po svobodě. Uplynul čas, jež zadržet nebylo v mé moci, a ruka, kterou jsem tehdy zvedl, i ten vzduch, v němž

jsem provedl onen pohyb, není již tím vzduchem, který mě nyní obklopuje, a ruka, kterou nyní nezvedám, není touž rukou. Okamžik, v němž byl proveden první pohyb, je nenávratný a já jsem v něm mohl provést pouze jeden pohyb, a i kdybych provedl jakýkoli pohyb, mohl být jen jeden. Skutečnost, že jsem v následující chvíli ruku nezvedl, není důkazem, že jsem ji mohl nezvednout. A poněvadž můj pohyb mohl být pouze jeden v jednom okamžiku, nemohl být jiný. Abychom si ho představili svobodným, museli bychom si ho představit v přítomnosti, na rozmezí minulosti a budoucnosti, to jest mimo čas, a to je nemožné.

3. I kdybychom sebevíc zveličovali obtížnost poznání příčiny, nikdy nedospějeme k představě naprosté svobody, to jest k popření příčinnosti. I kdyby nám příčina projevu vůle v jakémkoli našem nebo cizím činu byla neznámá, je prvním požadavkem rozumu ji předpokládat a hledat, poněvadž bez ní není žádný jev myslitelný.

Zvedám ruku, abych provedl nějaký čin nezávislý na jakékoli příčině, avšak již to, že chci provést čin bez příčiny, je příčinou mého činu.

Ale ani tehdy, kdybychom si představili člověka úplně oproštěného ode všech vlivů, zkoumali jeho okamžitý skutek v přítomnosti a předpokládali, že nebyl vyvolán žádnou příčinou, kdybychom připustili nekonečně malý zbytek nutnosti, rovný nule, ani tehdy bychom nedospěli k představě o naprosté svobodě člověka; neboť tvor, který vůbec není ovlivňován vnějším světem, který je mimo čas a nezávisí na příčinách, již není člověkem.

Právě tak si nikdy nemůžeme představit činnost člověka, na níž by neměla žádný podíl svoboda a která by podléhala jen zákonu nutnosti.

1. Jakkoli by vzrostla naše znalost prostorových podmínek, v nichž člověk žije, nemůže být nikdy úplná, poněvadž množství těchto podmínek je nekonečně veliké, právě tak jako nekonečný je prostor. A proto nejsou-li určeny *všechny* podmínky, všechny vlivy působící na člověka, neexistuje naprostá nutnost, ale jistá dávka svobody.

2. Jakkoli bychom prodlužovali časové období od vzniku jevu, který posuzujeme, až do okamžiku jeho hodnocení, bude

toto období konečné, kdežto čas je nekonečný – a proto ani v tomto směru nemůže být nikdy úplná nutnost.

3. I kdyby byl řetěz příčin jakéhokoli skutku sebepoznatelnější, nikdy ho nebudeme znát celý, protože je nekonečný, a zase nedospějeme k úplné nutnosti.

Avšak kdybychom kromě toho dokonce připustili, že nejmenší zbytek svobody se rovná nule a že v některých případech, jako například v umírajícím člověku, v zárodku a v idiotu, svoboda není vůbec, popřeli bychom tím sám pojem člověka, který studujeme, neboť není-li svobody, není ani člověka.

A proto představa o lidské činnosti podléhající pouze zákonu nutnosti bez nejmenšího zbytečku svobody je stejně nemožná jako představa o zcela svobodné činnosti člověka.

Abychom si tedy mohli představit člověka podřízeného pouze zákonu nutnosti, bez svobody, musíme připustit znalost *nekonečného* množství prostorových podmínek, *nekonečně* velkého časového období a *nekonečného* řetězu *příčin*.

Abychom si mohli představit člověka naprosto svobodného, nepodléhajícího zákonu nutnosti, musíme si ho představit, že je sám *mimo prostor, mimo čas a nezávislý na příčinách*.

V prvním případě, kdyby byla možná nutnost bez svobody, došli bychom k definování zákona nutnosti zase jen nutností, to jest došli bychom k pouhé formě bez obsahu.

Ve druhém případě, kdyby byla možná svoboda bez nutnosti, došli bychom k bezpodmínečné svobodě mimo prostor, čas a příčiny, která by právě proto, že by byla bezpodmínečná a ničím neomezená, byla buď ničím, nebo pouhým obsahem bez jakékoli formy.

Zkrátka bychom došli ke dvěma základním rysům, z nichž se skládá celý světový názor člověka – k nepoznatelné podstatě života a k zákonům, které ji určují.

Rozum říká: 1. Prostor se všemi formami, které mu dává jeho viditelnost – hmota, je nekonečný a nemůže být jiný. 2. Čas je nekonečný pohyb bez jediného okamžiku klidu a nemůže být jiný. 3. Souvislost příčin a následků nemá začátek a nemůže mít konec.

Vědomí říká: 1. Jsem sám a všechno, co existuje, jsem zase jen já; z toho plyne, že jsem v sobě obsáhl prostor. 2. Měřím plynoucí čas nehybným okamžikem přítomnosti, v němž jediné

si uvědomuji, že žiji; z toho plyne, že jsem mimo čas a 3. mimo příčiny, neboť cítím, že jsem sám příčinou každého projevu svého života.

Rozum vyjadřuje zákony nutnosti. Vědomí vyjadřuje podstatu svobody.

Svoboda ničím neomezená je v lidském vědomí podstatou života. Nutnost bez obsahu je lidský rozum s jeho třemi formami.

Svoboda je to, co je zkoumáno. Nutnost je to, co zkoumá. Svoboda je obsah. Nutnost je forma.

Jen když rozdělíme tyto dva prameny poznání, které se k sobě mají jako forma k obsahu, dostaneme samostatné, navzájem se vylučující a nepoznatelné pojmy svobody a nutnosti.

Jen když je sloučíme, nabudeme jasné představy o životě člověka. Mimo tyto dva pojmy, které se, jsou-li spojeny, vzájemně podmiňují jako forma a obsah, není možná žádná představa o životě.

Vše, co víme o lidském životě, je pouze jistý poměr svobody k nutnosti, to jest vědomí k zákonům rozumu.

Vše, co víme o vnějším světě přírody, je pouze jistý poměr přírodních sil k nutnosti nebo podstaty života k zákonům rozumu.

Síly života přírody leží mimo nás, my si je neuvědomujeme a nazýváme je přitažlivostí, setrvačností, elektřinou, životní silou a tak dále; avšak sílu lidského života si uvědomujeme a nazýváme ji svobodou.

Ale právě tak jako sama o sobě nepostižitelná síla přitažlivosti, kterou pocítuje každý člověk, je nám pochopitelná jen potud, pokud známe zákony nutnosti, jimž podléhá (od prvního poznatku, že všechna tělesa jsou těžká, až po zákon Newtonův), právě tak sama o sobě nepostižitelná síla svobody, kterou si uvědomuje každý člověk, je nám pochopitelná jen potud, pokud známe zákony nutnosti, jimž podléhá (počínajíc tím, že každý člověk je smrtelný, až po znalost nejsložitějších ekonomických a historických zákonů).

Každý poznatek je pouze podřazení podstaty života zákonům rozumu.

Svoboda člověka se liší od každé jiné síly tím, že si ji člověk uvědomuje; avšak pro rozum se od žádné jiné síly neliší. Síly přitažlivosti, elektřiny nebo chemické reakce se navzájem liší

jen tím, že je rozum různě definuje. Právě tak rozlišuje rozum sílu lidské svobody od jiných přírodních sil jen podle definice, kterou jí sám dává. Neboť svoboda bez nutnosti, to jest bez rozumových zákonů, které ji definují, neliší se ničím od přitažlivosti nebo tepla nebo síly vegetační – je pro rozum jen okamžikem, jen nedefinovatelným pocitem života.

A jako nedefinovatelná podstata síly uvádějící v pohyb nebeská tělesa, nedefinovatelná podstata síly tepla, elektřiny, síly chemické slučivosti nebo síly životní je obsahem astronomie, fyziky, chemie, botaniky, zoologie a tak dále, je podstata síly svobody obsahem historiografie. Ale tak jako předmětem každé vědy je projev této neznámé podstaty života, kdežto sama tato podstata může být pouze předmětem metafyziky – právě tak projev síly lidské svobody v prostoru, čase a závislosti na příčinách je předmětem dějepisu, kdežto svoboda sama je předmětem metafyziky.

Ve vědách o živých organismech nazýváme všechno, co známe, zákony nutnosti a to, co neznáme, životní silou. Životní síla je pouze výraz pro neznámý zbytek toho, co víme o podstatě života.

Právě tak je tomu v historiografii: to, co známe, nazýváme zákony nutnosti, to, co neznáme, svobodou. Svoboda je v historiografii pouze výraz pro neznámý zbytek toho, co víme o zákonech lidského života.

XI

Historiografie studuje projevy lidské svobody v souvislosti s vnějším světem v čase a v závislosti na příčinách, to jest definuje tuto svobodu zákony rozumu; proto je historiografie vědou jen natolik, nakolik je svoboda těmito zákony definována.

Kdyby historiografie uznala svobodu lidí jako sílu, která může mít vliv na historické události, to jest sílu nepodřízenou zá-

konům – bylo by to totéž, jako kdyby astronomie uznala svobodnou sílu pohybu nebeských těles.

Kdyby to učinila, popřela by možnost existence zákonů, to jest jakýchkoli poznatků. Existuje-li jen jedno jediné svobodně se pohybující těleso, neexistují již zákony Keplerův a Newtonův a neexistuje již žádná představa o pohybu nebeských těles. Existuje-li jen jediný svobodný lidský čin, neexistuje žádný historický zákon a žádná představa o historických událostech.

Pro historiografii existují směry pohybu lidských vůlí, jejichž jeden konec se skrývá v neznámu a na druhém konci, v prostoru, v čase a v závislosti na příčinách, se pohybuje vědomí lidské svobody v přítomnosti.

Čím širě se před našimi zraky rozevívá toto jeviště pohybu, tím jsou zákony tohoto pohybu zřejmější. Postihnout a definovat tyto zákony je úlohou dějepisu.

Dívá-li se nyní věda takto na svůj předmět a kráčí-li přitom cestou hledání příčin a jevů ve svobodné lidské vůli, nemůže stanovit žádné zákony, protože ať omezujeme lidskou svobodu sebevíc, jakmile jednou připustíme, že to je síla nepodléhající zákonům, přestávají všechny zákony existovat.

Jen když tuto svobodu nekonečně omezíme, to jest budeme-li ji rozebírat jako nekonečně malou veličinu, přesvědčíme se o naprosté nepoznatelnosti příčin; a tu si historiografie, místo aby hledala příčiny, vezme za úkol hledat zákony.

S hledáním těchto zákonů bylo započato již dávno a nový způsob myšlení, který si musí historiografie osvojit, vzniká současně se zánikem staré historiografie, jež zaniká, neustále rozměňujíc příčiny jevů.

Touto cestou se braly všechny lidské vědy. Když matematika, nejpřesnější z věd, dospěla k nekonečně malé veličině, zanechala procesu rozměňování a přistoupila k novému procesu sčítání nekonečně malých neznámých. Opustila pojem příčiny a hledá zákon, to jest vlastnosti společné všem neznámým nekonečně malým prvkům.

Touto cestou, byť i v jiné formě, braly se i vědy ostatní. Když Newton vyslovil zákon o přitažlivosti, neřekl, že Slunce nebo Země má schopnost přitažlivosti; řekl, že všechna tělesa, od největších po nejmenší, mají schopnost navzájem se přitahovat, to znamená, že ponechal stranou otázku o příčině pohybu těles

a vyjádřil vlastnost společnou všem tělesům, od nekonečně velkých po nekonečně malá. Totéž dělají přírodní vědy: ponechávají stranou otázku o příčině a hledají zákony. Stejnou cestou jde i historiografie. A zabývá-li se dějepis studiem pohybu národů a lidstva, a nikoli popisováním epizod ze života lidí, musí zanechat pojmu příčin a hledat zákony společné všem navzájem si rovným a nerozlučně spjatým nekonečně malým prvkům svobody.

XII

Od té doby, co vzniklo a bylo dokázáno Koperníkovo učení, samo uznání, že se nepohybuje Slunce, nýbrž Země, zničilo celou starověkou kosmografii. Bylo možné vyvrátit toto učení a ponechat starý názor na pohyb těles, ale nebylo-li vyvráceno, nebylo možné, jak se zdá, pokračovat ve studiu Ptolemaiových světů. Přesto však se ještě dlouho po Koperníkově objevu pokračovalo ve vědeckém zkoumání Ptolemaiových světů.

Od té doby, co bylo řečeno a dokázáno, že množství porodů nebo zločinů je podřízeno matematickým zákonům a že jisté geografické a politicko-ekonomické podmínky určují takový nebo onaký způsob vlády, že jistý poměr obyvatelstva k zemi má za následek pohyb národů – od té doby v podstatě padly základy, z nichž vyrůstala historiografie.

Bylo možné vyvrátit nové zákony a ponechat v platnosti starý názor na dějiny, ale nebylo, jak se zdá, možné pokračovat ve studiu historických událostí jako produktu svobodné vůle lidí, aniž byly tyto nové zákony vyvráceny. Neboť byl-li ustanoven takový a takový způsob vlády nebo došlo-li k takovým a takovým pohybům národa následkem takových a takových zeměpisných, národopisných a hospodářských podmínek, pak nemůže být vůle lidí, kteří nám byli líčeni jako tvůrci tohoto způsobu vlády nebo jako původci pohybu národa, považována za příčinu.

A zatím se stará historiografie studuje dál spolu se zákony statistiky, zeměpisu, politické ekonomie, srovnávacího jazykozpytu a geologie, které jsou v přímém rozporu s jejími zásadami.

Dlouho a houževnatě se vedl v přírodní filozofii boj mezi starým a novým názorem. Teologie střežila starý názor a obviňovala nový, že potírá Zjevení. Ale když zvítězila pravda, zařídila se teologie právě tak pevně na nové půdě.

Právě tak dlouho a houževnatě pokračuje v dnešní době boj mezi starým a novým názorem na dějiny – a teologie právě tak jako dříve střeží názor a obviňuje nový, že potírá Zjevení.

V tom i onom případě vyvolává boj na obou stranách vášně a zamlžuje pravdu. Na jedné straně vidíme strach a lítost nad budovou vybudovanou věky a na druhé straně vášeň ničit.

Lidem, kteří bojovali s rodící se pravdou přírodní filozofie, se zdálo, že kdyby tuto pravdu uznali, zničila by se víra v Boha, ve stvoření oblohy, v zázrak Josue, syna Nun. Stoupcům zákonů Koperníkových a Newtonových, například Voltairovi, se zdálo, že astronomické zákony potírají náboženství, a užíval jako zbraně proti němu zákona přitažlivosti.

Právě tak se to zdá i nyní: stačí jen připustit zákon nutnosti, a zhroutí se pojem duše, dobra i zla a všechny státní i církevní instituce na tomto pojmu založené.

Právě tak jako to svého času dělal Voltaire, i nyní nepovolání obhájcí zákona nutnosti používají tohoto zákona jako zbraně proti náboženství; zatím však – právě tak jako učení Koperníkovy v astronomii – zákon nutnosti v dějinách nejen neničí, ale dokonce zpevňuje půdu, na níž jsou vybudovány státní a církevní instituce.

Tak jako kdysi v otázce astronomie, tak i dnes v otázce historiografie zakládá se veškerá rozdílnost názorů na uznání nebo neuznání absolutní jednotky, která je měřítkem viditelných jevů. V astronomii to byla nehybnost Země, v historiografii je to nezávislost osobnosti – svoboda.

Tak jako pro astronomii bylo obtížné uznat pohyb Země, protože bylo nutné zřít se bezprostředního pocitu, že je Země nehybná, a stejného pocitu, že se planety pohybují, tak i pro historiografii je obtížné uznat podřízenost osobnosti zákonům prostoru, času a příčin, protože je nutné se zřít bezprostředního pocitu nezávislosti vlastní osoby. Ale právě tak jako v astro-

nomii nový názor pravil: „Je sice pravda, že necítíme pohyb Země, avšak připustíme-li, že je nehybná, dospějeme k nesmyslu, kdežto připustíme-li její pohyb, který necítíme, dospějeme k zákonům,“ – tak v historiografii nový názor pravil: „Je sice pravda, že necítíme svou závislost, avšak připustíme-li, že jsme svobodní, dospějeme k nesmyslu, kdežto připustíme-li svou závislost na vnějším světě, na čase a příčinách, dospějeme k zákonům.“

V prvním případě bylo nutné zřít se vědomí nehybnosti v prostoru a uznat pohyb, který necítíme; v tomto druhém případě je právě tak nutné se zřít svobody, kterou si uvědomujeme, a uznat závislost, kterou necítíme.